

॥ द्वितीयांगम् ॥

अर्हद्ज्ञान हीराब्धि वीचिदिंडु प्राशित भलधरोद्गार रूपम्
टीका, दीपिका तथा वालावबोध सहितम्

स्वमत्यनुमार शुद्ध करीने

श्री सकलदावादनवाली दाबुसाहेब

राय धनपतिसिंहजी प्रतापसिंहजी बाहाडुरनी आज्ञाथी

श्री मुंवापुरीमध्ये

शा० जीमसिंह साणकारख्य श्रावकें प्रीतिपूर्वक

“ निर्णयसागर ” मुद्रायंत्रना अविपति जावजी दादाजीनी पालेथी

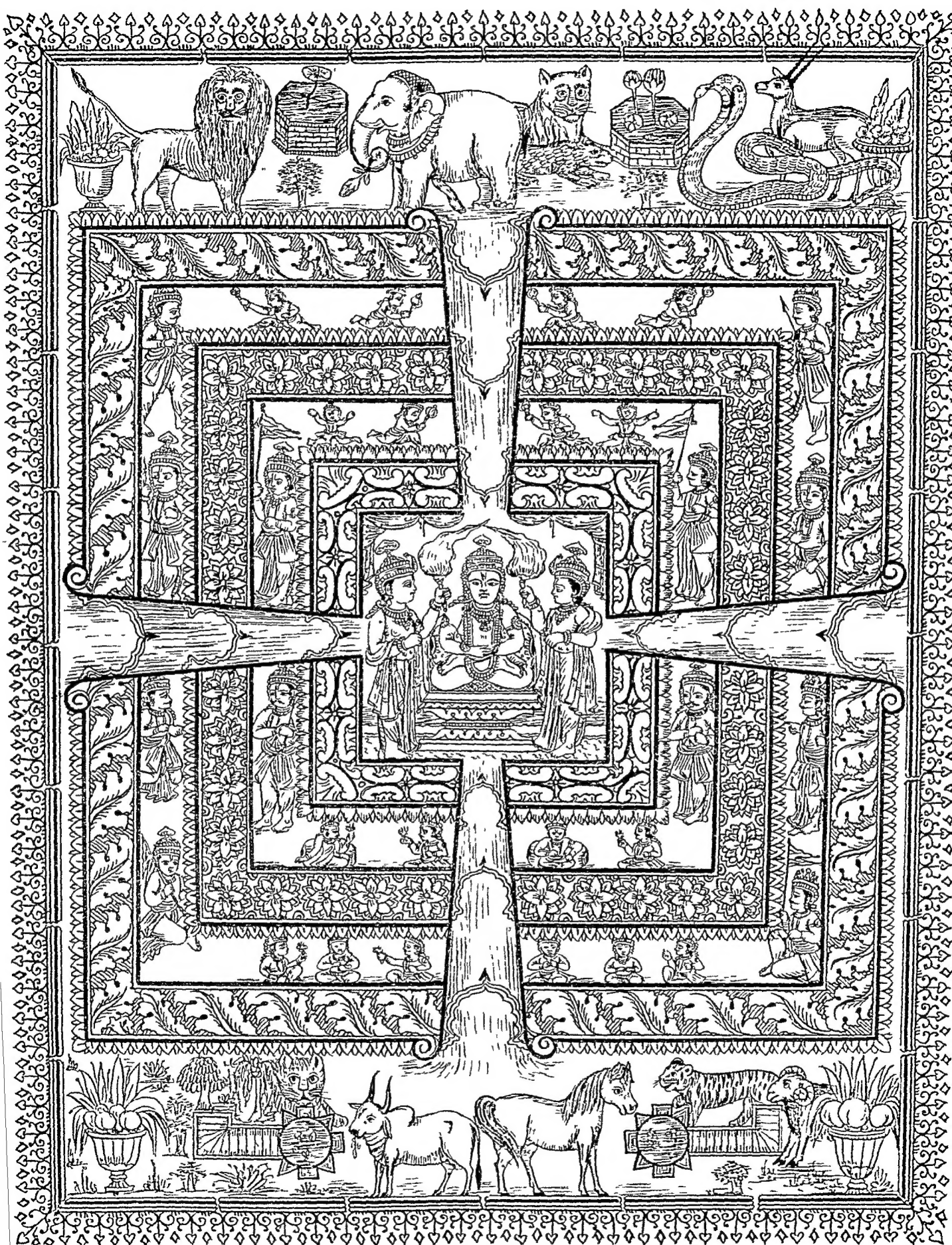
दृषावीने प्रसिद्ध कीधुं.

संवत् १९२६-शके १८८९

मिति पौष शुद्ध पूर्णिमा भौमवासर.

सुररमितश्रीलिनसमवशरण.

પ્રસ્તાવના.

આ અસાર સંસાર સમુદ્ધનેવિષે સંતત પર્યટન કરનારા પ્રાણીઝને જન્મ મરણાદિક અત્યુગ્ર દુઃખોમાંથી મુક્ત કરે એવો તો માત્ર એક ધર્મજ છે. અને એમજ સર્વ દર્શનીના શાસ્ત્રમાં પણ કહેલું છે, એવો જે ધર્મ તેનું મૂલ તો સર્વોશ યુક્ત દયાજ છે. કહેલું છે કે “ અહિંસા પરમો ધર્મઃ ” દયાવહે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે; અને પરિપૂર્ણ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા પછી જીવ મોક્ષગામી થાય છે; માટે દયા સર્વોત્કૃષ્ટ પદાર્થ છે. સર્વ દર્શનીઝ દયાનો ઉપયોગ કરે છે સ્વરા, પરંતુ સર્વોશ કરતા નથી. એટલાજ માટે તેઝને ધર્મ પદાર્થનો જેવો જોડ્યે તેવો લાજ થતો નથી. દયાનો સર્વોશ ઉપયોગ તો માત્ર જૈન દર્શનમાં સ્વીકાર્યો છે તેથીજ જૈનદર્શન ધર્મધુરિસર કહેવાય છે, માટે દયાનો સર્વોશ ઉપયોગ કરવાની અગત્ય છે, જેમ કાંઈ નોજનાર્થ પકાન્ન કરવું હોય તો તેમાં ઘૂત, પિષ્ટ, શર્કરાદિક અગત્ય વસ્તુનું એકત્રપણું યથાવિધિ થાય ત્યારેજ તે પકાન્ન સ્વાદિષ્ટ કહેવાય; પણ જો ઉપર કહેલી વસ્તુઝમાંથી એક પણ વસ્તુનું ઝંઘા પણ હોય તો તે પકાન્ન સ્વાદ રહિત બને. માટે દયા પદાર્થ સર્વોશ પલાય તોજ તેથી ધર્મોપલબ્ધિ થાય, તે વિના તો કદી પણ થાયજ નહીં. સર્વ દર્શનીઝને દયા માન્ય છે સ્વરી તથા પિ તેઝની સમજમાં ફેર હોવાથી તેઝ શ્રેષ્ઠતા પૂર્વક દયાનો ઉપયોગ સર્વોશ કરી શકતા નથી. એ વાત આગલના વ્યાખ્યાન ઉપરથી સિદ્ધ થશે. જેમકે કોઈએક દર્શની તો એમ જાણે છે કે પશુઝનો પ્રાણઘાત કરવો, એટલે તેઝ જન્મથી ટૂટે, એમ કહી દયા માની લિયે છે; કોઈએક કહે છે કે પ્રાણીઝ, જ્યાં સુધી શરીરે સુખી હોય ત્યાં સુધી તેમની ઉપર દયા કરવી, પણ જ્યારે તેઝ વ્યાધિગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પીડાતા હોય ત્યારે તો તે પ્રાણીઝનો વધ કરી તેમને થતી પીડામાંથી મુક્ત કરવા એજ દયા છે; કેટલાએક કહે છે કે સૂક્ષ્મ અથવા સ્થૂલ પ્રાણીઝ, જેઝ મનુષ્યને દુઃખ દીયે છે, તેઝને મારી નાશવા એજ દયા છે; કેટલાએક તો યજ્ઞયાગાદિક કરવામાં પ્રાણીઝનો નાશ કરી તેમાંજ ધર્મ ધુરંધરતા માની બેઠા છે, અને કેટલાએક અતિ સૂક્ષ્માદિ પ્રાણીઝ જેનું સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર નથી તેની ચિંતા લેશ માત્ર ન રાખતાં માત્ર સ્થૂલ પ્રાણીઝ ઉપરજ દયા કરવામાં દયા માને છે. એમ અનેક પ્રકારે દયાનો ઉપયોગ અન્ય દર્શનીઝ કરે છે તથાપિ તેઝ સ્વદયા, પરદયા, દ્વ્યદયા, નાવદયા, નિશ્વયદયા, વ્યવહારદયા, સ્વરૂપદયા, અનુબંધદયા, ઇત્યાદિ દયાના અનેક પ્રકાર, જૈનગ્રંથોમાં સવિસ્તર વર્ણન કરેલા છે તે પ્રમાણે વર્તી દયાનું સ્વરૂપ નયશૈલીપૂર્વક સમજતા નથી, એજ તેઝની મતિમાં વિચ્રમ છે

અને એવી ધ્રમિત મતિવાલા દર્શનીડનું મત ક્યારે પણ શુદ્ધ કહેવાય નથી પરંતુ જે દર્શનમાં પોતાના આત્માનું આત્મત્વપણું જાણીને પૂર્ણપણે દયાને ઝંગીફાર કરી દોય, એવું તો એક શ્રી જૈનદર્શન છે અને તે સર્વ લોક પ્રવિદિત છે. તેથી એ ધર્મ જગત્માં સર્વોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. એ ધર્મના એક રીતે, આચાર્યધર્મ, દયાધર્મ, ક્રિયાધર્મ અને વસ્તુધર્મ, એવા ચાર જેદ છે અને દાન, શીજ, તપ, તથા જાવ, એ ચાર તેનાં કારણ છે. હવે ધન બહેં કરી દાન દેવાય, મન બલવડે શીજ પલાય, શરીર બલવડે તપ થાય અને સમ્યક્જ્ઞાનબલવડે જાવધર્મની વૃદ્ધિ થાય. એ જાવધર્મ, દાન, શીજ અને તપ, એ ત્રણે કરતાં અધિક છે, કેમકે જાવધર્મનું કારણ જ્ઞાન બલ છે : જેણે કરી વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીયું, તેને જ્ઞાન કહીયું. તે જ્ઞાનથી જ આત્મધર્મની વૃદ્ધિ તથા સંગ્રહણ જેટલું થાય છે તેટલું પેલાં ત્રણ જે દાન, શીજ ને તપ, તે થકી થતું નથી. એનું કારણ એ છે કે નય, નિદ્દેષ, પ્રમાણ, ચાર અનુયોગનો વિચાર, સત્તજંગી, પદ્મચ્ચાદિકનો વિચાર, આદિ લઈ જ્ઞાન બલવડે જીવને પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે. વલી શ્રી દર્શનકાગ્નિક સૂત્રમાં પણ પ્રથમ જ્ઞાનને પઠી ક્રિયા કહી છે. તે ઉપરાંત જ્ઞાન વિનાની જે ક્રિયા કરવી તે પણ ક્લેશરૂપ કહી છે. અર્થાત્ ક્રિયા તો જ્ઞાનની ઢાસી જેવી જ છે. જ્ઞાની પુરુષની અદ્ય ક્રિયા પણ અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે. વલી શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે જ્ઞાન ગુણ સંયુક્ત જે હોય તેને જ મુનિ કહેવો. એથી પણ જ્ઞાનનું મદ્દાન્ત્ય અત્યુત્કૃષ્ટ જણાય છે. શ્રી મહાનિશીયમાં જ્ઞાનને અપ્રતિપાતિ વર્ણવ્યું છે. શ્રી મરુદેવી માતાને દક્ષી ઉપર બેઠાં થતાં કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. વલી શ્રી નરતેશ્વરને આગીસા ચુવનમાં રહ્યાં થતાં કર્મોની વિમુક્તતા થઈ તે પણ જ્ઞાનનું જ પ્રાવલ્ય હતું; અને શ્રી ઉપદેશ માલામાં કહ્યું છે કે જ્ઞાન રૂપી નેત્રેં કરી ઝંજમાલ એવા મુનિને વંદન કરવું યોગ્ય છે. દેવાચાર્ય મહાવાદિ પ્રમુખોએ વૌધ દર્શનીડને જીતીને જગત્માં યશોવાદ લીધો તે પણ જ્ઞાનનો જ પ્રસાદ જાણવો. જ્ઞાનની જે તીક્ષ્ણતા તેજ અવંધ ચારિત્ર જાણવું. જે નિકાચિત કર્મનો ક્રોડો વર્ષપર્યંત દાન, શીલ તથા તપ કસ્યાથી વિનાશ થતો નથી તે જ્ઞાનથી એક શ્વાસોહ્વાસમાં થાય છે. એટલાજ માટે ક્રિયા ગુરુને પીંપલાના પત્ર જેવા ગણ્યા છે. અને જ્ઞાની ગુરુને સમુદ્ધ સમાન ગણ્યા છે. જ્ઞાન વિના સમ્યક્ત્વપણું રહી શકે નહીં, જ્ઞાન વિના અહિંસાનો માર્ગ સમજાય નહીં, મિદ્ધાંતોક્ત સમસ્ત ક્રિયાનું મૂલ જે શ્રદ્ધા છે તેનું પણ કારણ જ્ઞાન છે કેમકે જ્ઞાન વિના શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવું જે જ્ઞાન તેના પાંચ પ્રકાર છે. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ. એ પાંચને વિષે પણ શ્રુતજ્ઞાન સર્વથી અધિકોપયોગી છે શ્રુતજ્ઞાન પદાર્થમાત્રનું પ્રકાશક છે. સ્વમત તથા પરમતનું પરિપૂર્ણ પ્રકાશ કરનારું પણ શ્રુતજ્ઞાનજ છે. અજ્ઞાનરૂપ તિમિર ટાલવાને સૂર્યસ

દશહે તથા હુસ્સમ કાલરૂપ રાત્રીને વિષે તો દીપક સમાનહે વીજાં ચાર પ્રકારનાં જે જ્ઞાન છે તેનું પણ કારણ જૂત શ્રુતજ્ઞાનજ છે. પરમેશ્વરેં કહ્યું છેકે શ્રુતજ્ઞાન સંવ્યવહારક છે. ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, આજ્ઞા ઇત્યાદિ વ્યવહારનો લાજ શ્રુતજ્ઞાનથી થાય છે. વલી સ્વસ્વરૂપને પરસ્વરૂપ સમજાવવાને શ્રુત જ્ઞાનજ સમર્થ છે. વીજાં કેવલ જ્ઞાનાદિક ચારે જ્ઞાનથી જાણેલા પદાર્થનું સ્વરૂપ પણ શ્રુત જ્ઞાનવડેજ કહેવાય છે. માર્ટેં મત્યાદિક ચાર જ્ઞાન સ્થાપવા યોગ્ય છે પણ તેણે કરીને પરજીવને ઉપદેશ આપી ઉપકાર કરી શકાય નહીં ; અને શ્રુતજ્ઞાનથી ઉપદેશ થાય માર્ટેં ઉપકારી છે. શ્રુતજ્ઞાનના શ્રવણ કરવાથી શુદ્ધાત્મિક પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. માર્ટેં શ્રુતજ્ઞાન તે મહોટું નિમિત્ત કારણ છે. શ્રુતજ્ઞાનને સાંજલવે કરી જીવને શુદ્ધસ્વરૂપ વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાન (પ્રતીત) ઉપજે ને તેથી શુદ્ધાત્માનું આચરણ, આસેવન તથા અનુનવ ઉપજે તેજ પરમપદ પ્રાપ્તિ જાણવી. શ્રુતજ્ઞાન સાંજલવાના પ્રજાવચકી જીવ, ધર્મને વિશેષેં જાણે વિવેકવંત થાય, હર્મતિનો ત્યાગ કરે, જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય અને અંતેં મોક્ષ પામે, માર્ટેં શ્રુતજ્ઞાનનો આદર અવશ્ય કરવો. શ્રુતજ્ઞાનનો સંયોગ થવો જીવને અત્યંત હર્ષન છે. શ્રુતજ્ઞાનને સંયોગેં કરીને પૂર્વેં શ્રીગૌતમસ્વામી, સુધર્મસ્વામી, જંબુસ્વામી પ્રમુખ ઘણા જીવો સંસાર સમુદ્ધને તરી ગયા ; અને વર્તમાન કાલેં મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે વિહરમાન સીમંધરાદિક વીશ તીર્થકરની વાણી સાંજલીને ઘણા જીવો તરે છે, તથા આગમિક કાલેં પદ્મનાભાદિક તીર્થકરની વાણી સાંજલીને શ્રીધર્મરુચિ અણગાર પ્રમુખ અનેક જીવો તરશે. તે મજ આ જરતાદિક ક્ષેત્રને વિષે હમણા પણ જે શ્રુત જ્ઞાનને સાંજલશે, જાણશે, અંતરંગ રુચિએં કરીને જે શ્રદ્ધા (પ્રતીત) કરશે, તે સુજન બોધી થશે, કર્મથી વિમુક્ત થશે અને તેથી પરંપરાએં મુક્તિ પામશે. એવું શ્રુતજ્ઞાનનું મૂલ હાદશાંગી છે. તે શ્રુતજ્ઞાનની વાંચના, પૃઢના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા થાય છે. એ ધર્મકથા શ્રીઉવવાઈ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારની કહી છે:- આદ્દેપિણી, વિદ્દેપિણી, નિર્વેદિની અને સંવેદિની. હવે જે ચકીએક તત્ત્વમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થાય તેને આદ્દેપિણી કહીએ ; જે ચકી મિષ્યાત્વની નિવૃત્તિ થાય તેને વિદ્દેપિણી કહીએ ; જે ચકી મોક્ષની અજિલાષા ઉત્પન્ન થાય, તેને નિર્વેદિની કહીએ અને જે ચકી વૈરાગ જાવની ઉત્પત્તિ થાય તેને સંવેદિની કહીએ.

એવી એ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ કથા શ્રી અરિહંત દેવાધિદેવ તીર્થકર પરમેશ્વર સમવસરણમાં બેશીને ત્રિપદી ઉચ્ચારણ પૂર્વક હાદશ પર્યદાના મધ્યને વિષે કરે છે. અને તદૂપદાનથી શ્રીગણધરો હાદશાંગીની રચના કરે છે, તે સૂત્ર કહેવાય છે. તે પ્રત્યેક તીર્થકરના શાસનને વિષે થાય છે ; તથા તે તીર્થકરોના શાસનમાં અચેલા પ્રત્યેક બુધ, ચૌદ પૂર્વધર, તથા દશ પૂર્વધર પ્રમુખ મહત્પુરુષો જે નિબંધોની રચના કરે છે તેને પણ સૂત્ર સંજ્ઞા

અને એવી ઝમિત મતિવાલા દર્શનીડનું મત ક્યારેં પણ શુદ્ધ કહેવાય નહીં પરંતુ જે દર્શનમાં પોતાના આત્માનું આત્મત્વપણું જાણીને પૂર્ણપણે દયાને અંગીકાર કરી હોય. એવું તો એક શ્રી જૈનદર્શન છે અને તે સર્વ લોક પ્રવિદિત છે. તેથી એ ધર્મ જગતમાં સર્વોત્કૃષ્ટ કહેવાય છે. એ ધર્મના એક રીતેં, આચારધર્મ, દયાધર્મ, ક્રિયાધર્મ અને વસ્તુધર્મ, એવા ચાર ચેદ છે અને દાન, શીલ, તપ, તથા જાવ, એ ચાર તેનાં કારણ છે. હવે ધન વલેં કરી દાન દેવાય, મન વલવડે શીલ પલાય, શરીર વલવડે તપ યાય અને સમ્યક્જ્ઞાનવલવડે જાવધર્મની વૃદ્ધિ યાય. એ જાવધર્મ, દાન, શીલ અને તપ, એ ત્રણે કરતાં અધિક છે, કેમકે જાવધર્મનું કારણ જ્ઞાન વલ છે; જેણે કરી વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણિયેં, તેને જ્ઞાન કહીયેં. તે જ્ઞાનથી જાવધર્મની વૃદ્ધિ તથા સંરક્ષણ જે ટલું યાય છે તેટલું પેલાં ત્રણ જે દાન, શીલ ને તપ, તે થકી થતું નથી. એનું કારણ એ છે કે નય. નિદ્દેપ, પ્રમાણ, ચાર અનુયોગનો વિચાર, સપ્તજંગી, પદ્મવ્યાદિકનો વિચાર, આદિ જ્ઞાન વલવડે જીવને પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત યાય છે. વલી શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રમાં પણ પ્રથમ જ્ઞાનને પઠી ક્રિયા કહી છે. તે ઉપરાંત જ્ઞાન વિનાની જે ક્રિયા કરવી તે પણ ક્લેશરૂપ કહી છે. અર્થાત્ ક્રિયા તો જ્ઞાનની દાસી જેવી જ છે. જ્ઞાની પુરુષની અલ્પ ક્રિયા પણ અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે. વલી શ્રી ઉત્તરાધ્યયનમાં પણ કહ્યું છે કે જ્ઞાન ગુણ સંયુક્ત જે હોય તેને જ મુનિ કહેવો. એથી પણ જ્ઞાનનું મહાત્મ્ય અત્યુત્કૃષ્ટ જણાય છે. શ્રી મહાનિશીયમાં જ્ઞાનને અપ્રતિપાતિ વર્ણવ્યું છે. શ્રી મરુદેવી માતાને હસ્તી ઉપર વેળાં ઠતાં કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. વલી શ્રી જરતેશ્વરને આરીસા સુવનમાં રહ્યાં ઠતાં કર્મોની વિમુક્તતા થઈ તે પણ જ્ઞાનનું જ પ્રાબલ્ય હતું; અને શ્રી ઉપદેશ માલામાં કહ્યું છે કે જ્ઞાન રૂપી નેત્રેં કરી ઝંજમાલ એવા મુનિને વંદન કરવું યોગ્ય છે. દેવાચાર્ય મહાવાદિ પ્રમુખોએ વૌધ દર્શનીડને ખીતીને જગતમાં યશોવાદ લીધો તે પણ જ્ઞાનનો જ પ્રમાદ જાણવો. જ્ઞાનની જે તીક્ષ્ણતા તેજ અવંધ ચારિત્ર જાણવું. જે નિકાચિત કર્મનાં ક્રોડો વર્ષપર્યંત દાન, શીલ તથા તપ કહ્યાથી વિનાશ થતો નથી તે જ્ઞાનથી એક થાસાંઘાસમાં યાય છે. એટલાજ માટે ક્રિયા ગુરુને પીંપલાના પત્ર જેવા ગણ્યા છે. અને જ્ઞાની ગુરુને સમુદ્ધ સમાન ગણ્યા છે. જ્ઞાન વિના સમ્યક્ત્વપણું રહી શકે નહીં, જ્ઞાન વિના અહિંસાનો માર્ગ સમજાય નહીં, મિદાંતોક્ત સમસ્ત ક્રિયાનું મૂલ જે અઘા છે તેનું પણ કારણ જ્ઞાન છે કેમકે જ્ઞાન વિના શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવું જે જ્ઞાન તેના પાંચ પ્રકાર છે. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવલ. એ પાંચને વિષે પણ શ્રુતજ્ઞાન સર્વથી અધિકોપયોગી છે શ્રુતજ્ઞાન પદાર્થમાત્રનું પ્રકાશક છે. સ્વમત તથા પગમતનું પરિપૂર્ણ પ્રકાશ કરનારું પણ શ્રુતજ્ઞાન જ છે. અજ્ઞાનરૂપ તિમિર ટાલવાને સૂર્યસ

દશઠે તથા હુસ્સમ કાલરૂપ રાત્રીને વિષે તો દીપક સમાનઠે વીજાં ચાર પ્રકારનાં જે જ્ઞાન ઠે તેનું પણ કારણ જૂત શ્રુતજ્ઞાનજ ઠે. પરમેશ્વરે કહ્યું ઠેકે શ્રુતજ્ઞાન સંવ્યવહારક ઠે. ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, આજ્ઞા ઇત્યાદિ વ્યવહારનો લાજ શ્રુતજ્ઞાનથી આવે ઠે. વળી સ્વસ્વરૂપને પરસ્વરૂપ સમજાવવાને શ્રુત જ્ઞાનજ સમર્થ ઠે. વીજાં કેવલ જ્ઞાનાદિક ચારે જ્ઞાનથી જાણેલા પદાર્થનું સ્વરૂપ પણ શ્રુત જ્ઞાનવડેજ કહેવાય ઠે. માર્ટે મત્યાદિક ચાર જ્ઞાન સ્થાપવા યોગ્યઠે પણ તેણે કરીને પરજીવને ઉપદેશ આપી ઉપકાર કરી શકાય નહીં ; અને શ્રુતજ્ઞાનથી ઉપદેશ આવે માર્ટે ઉપકારી ઠે. શ્રુતજ્ઞાનના શ્રવણ કરવાથી શુદ્ધાત્મિક પરમપદની પ્રાપ્તિ આવે. માર્ટે શ્રુતજ્ઞાન તે મહોદું નિમિત્ત કારણ ઠે. શ્રુતજ્ઞાનને સાંજલવે કરી જીવને શુદ્ધસ્વરૂપ વિશુદ્ધ શ્રદ્ધા (પ્રતીત) ઉપજે ને તેથી શુદ્ધાત્માનું આચરણ, આસેવન તથા અનુજવ ઉપજે તેજ પરમપદ પ્રાપ્તિ જાણવી. શ્રુતજ્ઞાન સાંજલવાના પ્રજાવથકી જીવ, ધર્મને વિશેષે જાણે વિવેકવંત આવે, હર્મતિનો ત્યાગ કરે, જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ આવે અને અંતે મોક્ષ પામે, માર્ટે શ્રુતજ્ઞાનનો આદર અવશ્ય કરવો. શ્રુતજ્ઞાનનો સંયોગ થવો જીવને અત્યંત હુર્લજ ઠે. શ્રુતજ્ઞાનને સંયોગે કરીને પૂર્વે શ્રીગૌતમસ્વામી, સુધર્મસ્વામી, જંબુસ્વામી પ્રમુખ ઘણા જીવો સંસાર સમુદ્ધને તરીકાયા ; અને વર્તમાન કાલે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે વિહરમાન સીમંધરાદિક વીશ તીર્થંકરની વાળી સાંજલીને ઘણા જીવો તરેઠે, તથા આગમિક કાલે પદ્મનાભાદિક તીર્થંકરની વાળી સાંજલીને શ્રીધર્મરુચિ અણગાર પ્રમુખ અનેક જીવો તરજો. તેમજ આ જરતાદિક ક્ષેત્રને વિષે હમણા પણ જે શ્રુત જ્ઞાનને સાંજલજો, જણજો, અંતરંગ રુચિએ કરીને જે શ્રદ્ધા (પ્રતીત) કરજો, તે સુલજ બોધી થજો, કર્મથી વિમુક્ત થજો અને તેથી પરંપરાએ મુક્તિ પામજો. એવું શ્રુતજ્ઞાનનું મૂલદાદશાંગી ઠે. તે શ્રુતજ્ઞાનની વાંચના, ઇચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા આવે ઠે. એ ધર્મકથા શ્રીઉવવાઈ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારની કહી ઠે:— આદ્દેપિણી, વિદ્દેપિણી, નિર્વેદિની અને સંવેદિની. હવે જે થકી એક તત્ત્વમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ આવે તેને આદ્દેપિણી કહીએ ; જે થકી મિથ્યાત્વની નિવૃત્તિ આવે તેને વિદ્દેપિણી કહીએ ; જે થકી મોક્ષની અનિલાષા ઉત્પન્ન આવે, તેને નિર્વેદિની કહીએ અને જે થકી વૈરાગ્ય જાવની ઉત્પત્તિ આવે તેને સંવેદિની કહીએ.

એવી એ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ કથા શ્રી અરિહંત દેવાધિદેવ તીર્થંકર પરમેશ્વર સમવસરણમાં બેશીને ત્રિપદી ઉચ્ચારણ પૂર્વક દાદશ પર્યદાના મધ્યને વિષે કરેઠે. અને તડૂપદાનથી શ્રીગણધરો દાદશાંગીની રચના કરેઠે, તે સૂત્ર કહેવાયઠે. તે પ્રત્યેક તીર્થંકરના શાસનને વિષે આવે ઠે ; તથા તે તીર્થંકરોના શાસનમાં થયેલા પ્રત્યેક બુધ, ચૌદ પૂર્વધર, તથા દશ પૂર્વધર પ્રમુખ મહત્પુરુષો જે નિબંધોની રચના કરે ઠે તેને પણ સૂત્ર સંજ્ઞા

યુક્ત છે. એનું સહજ વ્યાખ્યાન પ્રગટ કરું હું, તે વાંચવાથી એનું અતિશય શ્રેષ્ઠપણું તે મજ આવશ્યકતા ધ્યાનમાં આવશે.

સૂયગડાંગ એટલે સંસ્કૃત નાણામાં સૂત્રકૃતાંગ એવું નામ છે. સૂત્ર એટલે જેમાં સૂત્ર ની સૂચના હોય તથા સ્વપરમતની સૂચના કરાય તે સૂત્ર કહીયે. તે સૂત્ર વે પ્રકારનું હોય છે. પહેલું ઇવ્યસૂત્ર અને બીજું નાવસૂત્ર જે કાર્પાસાદિકથી ઉત્પન્ન થયું હોય, તે ઇવ્યસૂત્ર કહીયે, અને શ્રુત જ્ઞાનરૂપ સૂત્ર તે નાવસૂત્ર છે, એમ જાણવું. વલી જે પ રાશીનું સૂચક હોય તે શ્રુતજ્ઞાન સૂત્ર જાણવું. તે શ્રુતજ્ઞાન સૂત્રના ચાર જેદ છે સંજ્ઞા સૂત્ર, સંગ્રહસૂત્ર, વૃત્તબંધસૂત્ર, તથા જાતિબંધસૂત્ર હવે જે સ્વસંકેત પૂર્વક બાંધે હું હોય તે સંજ્ઞાસૂત્ર કેવાય; જેમાં ઘણા અર્થોનો સંગ્રહ તથા ધર્માધર્મઇવ્યનું ગ્રહ ણ હોય તે સંગ્રહ સૂત્ર કેવાય; જે અનેક પ્રકારના વૃત્ત ભેદની જાતિથી બાંધેલું હોય તે વૃત્તબંધસૂત્ર કેવાય અને જે જાતિથી બાંધેલું હોય તે જાતિબંધ સૂત્ર કહેવાય. એ જાતિ સૂત્રના ચાર જેદ છે. તેનાં નામ કહીયે છે. જેમ કે, કથ્ય, ગદ્ય, પદ્ય, અને ગેય. હવે જે ઉત્તરાધ્યયન તથા જ્ઞાતાધર્મકથાદિકની પેરેં પ્રાયેં પૂર્વ રૂપિનાં ચરિત્ર પ્રમુખ કથા ઉનો વિસ્તાર જેમાં હોય તે કથ્ય; જે બ્રહ્મચર્ય અધ્યયનાદિકની પેરેં જેમાં મુક્ત નાણાનું વિવેચન હોય તે ગદ્ય. જેમાં ભંદરચનાવહે મનોહર વર્ણન હોય, તે પદ્ય અને કાપિલી અધ્યયનની પેરેં સ્વપ્રીતિથી ગાયન કરી જેની રચના થઈ હોય તે ગેય.

અથવા તીર્થકરોના મુખ થકી જવ્ય જીવોના મોહાર્થે ઉત્પન્ન થયેલો જે અર્થ તે સૂત્ર; અને તેની જે ગણધરેં રચના કરી તેને કૃત કહીયે. એમ સૂત્ર અને કૃત એ બે મલીને સૂત્રકૃત એવું પદ થયું. અથવા સૂત્રને અનુસારેં જેમાં તત્વનો પ્રબોધ હોય, તે પણ સૂત્રકૃત કહેવાય; અને તેના કર્તા પણ ગણધરો છે. હવે ગણધર કોને કહેવા? જે સામાન્યાચાર્ય હોય તે ગણધર કહેવાય; તે ગૌતમાદિક જાણવા. તે ગૌતમાદિક એકાદ શ ગણધરોમાંહેલા પાંચમા ગણધર શ્રીસુધર્મા સ્વામી તેમણે પોતાના શ્રીજંબુપ્રજ્ઞતિ શિષ્યોને ઉપદેશ કરવાને અર્થે આ ગ્રંથની રચના કીધી છે; અને એ કારણ માટે આ ગ્રં થનું નામ સૂત્રકૃત છે એમ જાણવું. વલી બીજું નામ દિતીય સૂત્રકૃતાંગ એવું પણ છે, તેનું કારણકે પૂર્વોક્ત પિસ્તાલીશ સૂત્રાંતર્ગત એકાદશાંગમાનું એદિતીય અંગ છે તે પૂર્વો ક્ત ગણધર વિરચિત એકાદશાંગ મધ્યેં પ્રથમાંગનું નામ આચારાંગ છે; તેમાં જીવની ઠ ક્કાયનું સ્વરૂપ જાણવું, એનો સવિસ્તર ઉપદેશ કરેલો છે અને એમાં જ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય છે. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયા કરવી તે સંબંધી આરંભમાં (બુધિજ્ઞ) એવી ગાથા લખીને પ્રથમ આચારાંગ સાથે આ દિતીય સૂત્રકૃતાંગનો સંબંધ મેલવ્યો છે. એના બે શ્રુત સ્કંધ છે. તે મધ્યેં પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના શોભ અને દિતીય શ્રુતસ્કંધના સા

ત, મંત્રી ત્રેવીશ અધ્યયનો છે. અને તેમાં તેત્રીશ ઉદ્દેશો છે. એની પદ સંખ્યા ઠત્રીશ હજારની છે. મૂળ સૂત્રની શ્લોક સંખ્યા (૨૧૦૦) છે. એમાં મુખ્યત્વે ઉચ્ચાનુચોગ ની પ્રધાનતા છે અને સ્વમતાનુભાગી મહાન્ નાથુ જનાને ઉદાસીનરૂપ ક્રિયા પ્રવૃત્તિ આશ્રયી ઉપદેશ કરતાં ચક્રાં અન્ય પાર્શ્વની દર્શનીર્થના મતોનું સ્વંમન ચયાચોગ્ય કીધું છે. એજીવાય વીજા પણ જે જે વિષયો છે તે સર્વે અનુક્રમણિકામાં સવિસ્તર દર્શાવેલા છે, તે જોવાયી સ્પષ્ટ સમજાશે.

એ ગ્રંથની ટીકા કરનાર પંમિતોમાં શ્રેષ્ઠ એવા શ્રીશીજંગાચાર્ય નામે પંમિત હતા, તેણે વિક્રમ સંવત્ ૮૧૦ના સુમાર્ગમાં થઈ ગયા એવી વંતકથા છે. એ વિષે કોઈ ગ્રંથ તાહી આપે એવું આજ સુધી મદ્દારા જાણવામાં આવ્યું નથી. એ મહાન્ ટીકાકારની જન્મજૂમિ વલ્લનીપુર નગરી જે હાલ વજાને નામે પ્રખ્યાત છે ત્યાં હતી, એવું મને સાંત જવામાં આવ્યું છે. સાંપ્રત કાલના પંમિતો એમની ટીકા વાંચીને તેની વાક્યરચના તથા ઉચ્ચમ નરજના નાથે ગાંનિયે અને શબ્દ ચાતુર્યથી મોહ પામી સ્તુતિ કરવામાં મદોદો આનંદ માને છે. એ ટીકાની શ્લોક સંખ્યા વાર હજાર આઠશો ને પચાશ છે. એ મદ્દા પંમિતે અન્યસૂત્રો આચારાંગાદિ ઉપર પણ ટીકા કરેલી છે. એ સ્તુતિપાત્ર ટીકાકારની ટીકા કરવાની યૌજી એવી નરજ અને સુગમ છે કે તે વાંચતાં વાંચતાં પંમિતોને પદ્યઃપરમાનંદપ્રાપ્તોએ થાતો રહેજ નહિં તથા એની મનોહર રચના અને અર્થ ચમત્ક્રાંતિની એવી સુંદર મદ્દાથી વાંચનાર તે વાણીગસનેજ અનુભવે. સૂક્ષ્મ વિષયનું વિવેચન એવી અર્જોક્તિક હવથી કયું છે કે વક્તા તેમજ શ્રોતા ઉત્તરના મનને સંપૂર્ણ સંતોષ ઉપજે અને ક્યારે પણ સંશયતો ભેદ માત્ર રહેજ નહીં. પ્રત્યેક વિષયનું નિરૂપણ નાચંત નિયમ વંધ કીધેલું છે કે જેથી આપોઆપ તેની સર્વ મતલબ ધ્યાનમાં આવે ; જેમ એક વાર જાણેલી વાતનો સંબંધ વીજે તેકાણે જગાડવો હોય, તો ત્યાં પૂર્વવત્ એ સંકેતથી વાંચનારને તુરજ આગલી વાતનું જ્ઞાન થાય. વળી આ ટીકા વાંચવા ચક્રી જાણે ટીકાકારે ગ્રંથકર્તાનો સર્વહક્ત અનિપ્રાય સાન્નિધ્યતાથી નિઃશેષ શ્રવણ કર્યો હોય એમ ટીકા વાંચનારને ઉત્તેજા થાય છે. એમ સૂત્રનો અર્થઘટનઃ અર્થ ન જાય એવી રીતે નિર્યુક્તિક ટીકા કરી છે એવા અનેક પ્રકાર જેણે કરીને ટીકાની શ્રેષ્ઠતા અને સ્તુતિ પંમિતો કરે, તે આ મદ્દાવિદાન્ પંમિતની ટીકામાં નજરે આવે છે. ટુંકામાં એટલું જ કહેવું છે કે જેટલી સુવીર્ઠ એ ટીકામાં રહી છે તે સર્વ વિસ્તારની વાર છે. માત્ર વાંચવાયીજ તેનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય એમ છે.

એની રૂપિકા શ્રી હંમવિમલસુરિયે વિક્રમ સંવત્ ૧૫૫૩ ના વર્ષમાં કરેલી છે. તેની શ્લોક સંખ્યા મૂળ સુધાં સાત હજાર છે. કારણકે “નત સદ્બ્રાણિ કિંચિન્ન્યૂના

નિ ” એવું એમણે પોતેજ લખ્યું છે. એ દીપિકા પણ ઘણી સરલ સુરસ, અને પદના ય યાયોગ્ય અર્થયુક્ત અતિશય મનોહર છે. એની શૈલી એવી વાંધીઠે કે જેને થોડું ઘણું સંસ્કૃતનું જ્ઞાન હોય તેને પણ સુગમતાથી સમજ પડે અને એવી સરલરચનાને માટે તે વા જનો, એ પંક્તિનો અત્યંત આનંદ માને છે.

આ ગ્રંથનો બાલાવબોધ શ્રી પાર્શ્વચંડ સૂરિયે કરેલો છે. આ વાત, બીજા શ્રુતસ્કંધ ના અંતમાં પ્રગટ કરેલી છે. એ બાલાવબોધ ટીકા ઉપરથી કીધેલો છે. કેમકે દીપિકા કરનાર કરતાં બાલાવબોધ કરનારની ઉત્પત્તિ પૂર્વે છે, તો પણ જ્યારે તે મારા વાંચવામાં આવ્યો ત્યારે તે એટલો તો અસ્તવ્યસ્ત દેશાયો કે તેને સુધારવાની મારી હિંમત ચાલી નહીં. તથાપિ એ કાર્ય અવશ્ય થવુંજ જોઈયે એવું જાણી મેં મારી અલ્પમત્યનુસાર શ્રમ લઈને સુધાર્યો છે.

હવે એ સૂત્રરૂપ કલ્પવૃક્ષનો જે જન આશ્રય ગ્રહણ કરે છે, તે નિજ જાવાનુસાર ફલ પામે છે. પણ તેને અર્થે એ વૃક્ષ ઉપર આરોહણ કરવા માટે પૂર્વાચાર્યોએ નિશ્ચેણિયો કરેલી છે ; જેમ કે ટીકા, જાણ્ય, નિર્યુક્તિ, દીપિકા, ચૂર્ણી તથા બાલાવબોધ પ્રમુખ. એમાંથી વલી ટીકાકર્તાએ ટીકામાંહેજ નિર્યુક્તિની ગાથાંડ લખીને તેની પણ ટીકા કરેલી છે તેથી નિર્યુક્તિનો સમાવેશ ટીકામાં કરેલો છે તથા દીપિકા અને બાલાવબોધ રૂપ એવી ચાર નીશ્ચેણીંડ જૂદા જૂદા ચાર આચાર્યોની કરેલી આ સૂચગણાં ગસૂત્રરૂપ કલ્પવૃક્ષને લગાડી છે તેને ઉપયોગમાં લઈ ઉપર કહ્યું એવું જે આ સૂચગણાં સૂત્રરૂપકલ્પવૃક્ષ, તેનાં ફલ ગ્રહણ કરવા માટે જવિક જનોએ અત્યાનંદ પૂર્વક તત્પર થવું, એ મારી સવિનય પ્રાર્થના છે.

એ સૂત્રમાં સર્વ જગત્ને પ્રમોદ ઉપજાવનારી શ્રી વીતરાગની વાણી છે. તે કેવી છે તો કે જવ રૂપ વેલની કૃપાણી, સંસાર રૂપ સમુદ્રથી તારવા વાલી, મહામોહરૂપ અંધકારનો નાશ કરવાને દિનકરના કિરણો જેવી પ્રકાશ વાલી, ક્રોધરૂપ દાવાંનલનો ઉપશમ કરનારી, મુક્તિના માર્ગને દર્શાવનારી, કલિમલનો પ્રલય કરનારી, મિથ્યાત્વને હેદન કરનારી, ત્રિભુવનનું પાલન કરનારી, મન્મથનો રોધ કરનારી, અમૃતરસનું આસ્વાદન કરાવનારી અને હૃદયને અત્યાલ્લાહ કરનારી એવાં અનેક વિશેષણોપયુક્ત એવી જે શ્રી જિનવાણી તે સર્વ સજ્જનોને માન્ય થાઉં.

કદાપિ નિવિઙ્ગ કર્મની શૃંખલાએ પ્રતિબદ્ધ થયેલા એવા અજન્ય ડુર્જન્યને બોધ કરવા માટે એ વાણી સમર્થ નથી થતી તો પણ એ વાણીનું અસામર્થ્ય સમજવું નહીં. કેમકે સૂર્યના કિરણો જેમ ઘુઅડ પટ્ટીના નેત્રને પ્રકાશ કરી શકતાં નથી તો પણ તે જગત્માં નિંદાનાં આધિષ્ઠાન થતાં નથી. વલી જલની વૃષ્ટિ કરનારો મેઘ જો પ

ए उपर क्षेत्रने विपे तृणादिक उत्पन्न करवा माटे असमर्थ थे ते ठतां ते लोकने विपे निंदानें पात्र थतो नथी. तेमज जे पुरुषने ए वाणी गमती नथी ते तेनुं पोतानुंज दौर्भाग्य समजवुं. माटे कुशल बुद्धिवाला सज्जनोने आ जिनवाणी रूप प्राधान्य ग्रंथ महोत्सवरूप आनंद आपनारो थारुं अने तेमना चित्त रूप सरोवरने विपे प्रेम रूप जल चराउ, तथा तेने योगें तेउने मोक्ष रूप महा सुंदर कमलनी प्राप्ति थारु. अस्तु.

શાળ ત્રીળ માળ.

વિજ્ઞાપના.

પરમેશ્વરની વાણી રૂપ અમૃતરસ જેમાં રેલાઈ રહ્યો હોય તેવા ગ્રંથોને મુંડિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવા એ મહા પરમાર્થ છે. એથી સુજ્ઞાનનો આનંદ પામે છે. વિવેકી જનો પતન પાવન કરીને જિનધર્મે જાવમાં દૃઢતા વધારે છે, સામાન્ય લીલો વ્યાખ્યાનાદિક શ્રવણ કરીને ધર્મલાજને પામે છે. સજ્જાન પુરુષો વાંચીને પોતાના ચિત્તને નિર્મલ રાખી ધર્મને વિપે આદર કરે છે. એવી ઉત્કૃષ્ટ જિનવાણી જેમાં મુખ્ય છે એવા શ્રુતજ્ઞાનની વૃદ્ધિ, સંરક્ષણ તથા વિનય કરવા જેવું કોઈ પણ ગ્રંથ, પુણ્યપ્રકૃતિ વાંધનારું બીજું શું જ કર્મ નથી. તેનું સાધન વર્તમાન સમયમાં ઉપર કહ્યા પ્રમાણે મુદ્ધાચંદ્રાણું સુજન અને મનોહર છે. એની સહાયતાથી સર્વ સૂત્રો તથા સર્વ ગ્રંથો ઠપાવી પ્રસિદ્ધ કરવા, એ શ્રુતજ્ઞાનની વૃદ્ધિ, સંરક્ષણ તથા વિનય, હાલ સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાય એમ છે સ્વરૂપ પણ એ કાર્ય, ડબ્બવાન ગૃહસ્થથી બની શકે. જેમ ડબ્બવાન તેમજ બલી શ્રીજિન ધર્મ પ્રસાર ઉપર પ્રીતિમાન પણ સંપૂર્ણ હોવો જોઈયે, એવો અસાધારણ પુરુષ ચતુર્વિધ સંઘમાં કોઈ વિરજોજ મલી આવે. જેમ હાલ વાલુ સાહેબ “રાય ધનપતિસિંહજી પ્રતાપસિંહજી” છે. એવો આવક આધુનિક વર્તમાન કાલમાં બીજો કોઈ પણ નથી. એમણે ઉક્ત રીતિ પ્રમાણે પ્રીતિસહિત સર્વ આગમો ઠપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઉદ્યોગ ચાલુ કહ્યો છે. એ સ્વધર્મગ્રંથો વાલુ સાહેબે મને હાલ શ્રી સૂયગડાંગ સૂત્ર ઠાપવાની આજ્ઞા કરી તે મેં યથા બુદ્ધ્યનુસાર સુધારીને મૂલ સૂત્ર, દીપિકા, ટીકા તથા બાલાવબોધ સહિત ઠાપ્યું છે. એમાં દૃષ્ટિદોષથી વા બુદ્ધિદોષથી અજ્ઞાનરૂપ અંધકારના પરાધીન પણાથી કોઈ અશુદ્ધપદ, વા શબ્દની યોજના થઈ હોય તો સજ્જાન પુરુષોએ તેને માટે મને ક્ષમા કરવી. યદ્યપિ આ મારો વિવેક યોગ્ય નથી કેમ કે સજ્જાનોનો તો એવો સ્વજાવજ હોય છે કે કોઈ પણ સત્કર્મમાં દોષ તેડની દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, તે ઠતાં પૂર્વે શ્રેષ્ઠ ગ્રંથકારોએ એવી

પદ્ધતિ રાખી છે તેને અનુગત ચર્ચાને મેં પણ એ વિવેક કીધો છે. સક્કનો પાસેં ક્રમા માગી, તેના કરતાં વિશેષપણે હર્જનો પાસેં ક્રમા માગું હું, કેમ કે તેડનો સ્વનાવજ એવો હોય છે કે કોડના હાથથી શુન કલ્પ થાય છે તે જોડ તેમને મનઃસંતાપ ઉપજે છે અને બીજાની હાની થાય તેમાં તેડે લાજ સમજે છે. બીજાના દોષ કહાડવામાં મહા પંક્તિ ત હોય છે. બીજાના કલ્યાણરૂપ ધૃતની ઉપર માંચી અડ્ડેસે છે. ઇત્યાદિક અગણિત દીર્ઘદોષોયેં કરી યુક્ત હુજનો હોય છે, એવા હુજનો બહુ સમાન છે તેથી તેડે આ જિનવાણી રૂપ સૂર્યના પ્રકાશ ચક્રી અંધ અડ્ડેસે વિપર્યાસને પામશે, અને દેષ બુદ્ધિથી ઈર્ષ્યા કરશે તેથી તેમના હૃદયમાં તાપ ઉત્પન્ન થશે તેને માટે હું તેમની પાસેં ક્રમા માગું હું, કારણકે, તે તાપ ઉત્પન્ન થવાનું કારણ તેડે મને ગણશે. અસ્તુ.

શાળી માળી.

જ્ઞાન પ્રસારરૂપ પુણ્યકર્મ ઉપાર્જન કરવામાં પ્રથમ પંક્તિમાં ગણવા લાયક મહાનપુરુષ જેણે લોકોપકારને અર્થે પિસ્તાલીશ આગમ મૂલ તથા તેડમાંથી જેની ટીકા પ્રમુખ જે અંગ મળે તે સહિત મુદિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઉદ્યોગ આ સમયમાં પ્રસાર કીધો છે ; તેવા સક્કન ગૃહસ્થોની ઉત્પત્તિ વિષે સહજ લક્ષ્યા વિના મારી કલમ અન્યકાર્ય કરવામાં ચાલી શકતી નથી. તેથી યત્નિકિત્તુ લખું હું.

બંગાલા ઇલાકામાં બાલોચર, મકશુદાવાદ, અને મુરસિદાવાદ એવા ત્રણ નામેં ઝંજરાતું હું દર શહેર છે. જ્યાં કૃષ્ણગઢથી આવી નિવાસ કરનારા ઝંસવંશરૂપ નંદન વનમાં કલ્પવૃક્ષ સમાન હુગડગોત્રીય, ધર્મ, ન્યાય, વિવેક અને વિનયાદિક શ્રેષ્ઠગુણેં યુક્ત, તેમજ સર્વ સત્યવાદિંમાં અગ્રેસર, મહાબુદ્ધિનિધિ, દીન જીવને તન, મન, ધનવડે સહાય કરનાર, રૂઢા સ્વનાવવાલા, પુણ્ય પ્રજાવરૂપ ચંડના પ્રકાશવડે દિશાડને પ્રકાશ કરનારા એવા “રાય બુદ્ધિસિંહજી” નામેં શ્રાવક શ્રીજિનધર્મે ઉપર મહોટા શ્રદ્ધાવાન્ હતા. તેમની કુશલાદે નામેં પત્નીની કુદ્ધિચક્રી સંવત્ ૧૭૩૭ ના માધવદિ એકમને ગુરુવારને દિવસેં રાય પ્રતાપસિંહનામેં કુજદીપક સુપુત્ર ઉત્પન્ન થયા. તેડે સર્વ ધનાઢ્યોમાં શિરોમણિ અને મહાધર્મનિષ્ઠ તેમજ ક્રમાવાન્ તથા ધર્માધર્મના નિર્ણય કરનારાંમાં અગ્રેસર થયા. તેમની ચતુર્થ પત્નીનું નામ મહતાવબાઈ હતું. તેમણે ઝંસવંશમાં મુકુટમણિ, ન્યાયમાર્ગેં લક્ષ્મીનું ઉપાર્જન કરનાર તથા ધર્મ, અર્થ, કામ, એ ત્રિવર્ગના સાધનારા અને પ્રાણિમાત્રને વિષે દયાઈપણાં યુક્ત, એવા મહાતેજસ્વી બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો. તેમાં વડા પુત્રનું નામ “રાયલક્ષ્મીપતિ સિંહ બાહાદુર” તથા જેમણે આવા ગ્રંથો લખાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનો ઉદ્યોગ આરંભ્યો છે, તે કનિષ્ઠ પુત્રનું નામ “રાયધનપતિ સિંહ બાહાદુર” છે. એ બેદુ સદ્ગૃહસ્થો, સજુણનિધાન અને મનુષ્ય માત્રના કલ્યાણમાં ઉત્સુક છે, માટેં આ જિનધર્મે

- ૩ પહેલા ઉદ્દેશાના ત્રીજા અર્થાધિકારમાં પંચ મહાનૂત શરીરને આકારેં પ
રિણમીને ચૈતન્ય સ્વરૂપ એવા આત્માને ઉપજાવે છે. શરીરના વિનાર્જે આ
ત્માનો પણ વિનાશ થાય અને આત્માને અજાવેં પુણ્ય પાપાદિકનો પ
ણ અજાવ જાણવો. એમ અગીઆરમી ગાથાથી માંમીને વારમી ગાથા પ
ર્યંત તક્કીવ તથ્વરીવાદીનું મત દર્શાવ્યું છે. પઠી તે ગાથાનીજ ટીકામાં
તેનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૨૮
- ૪ પહેલા ઉદ્દેશાના ચોથા અર્થાધિકારમાં પુણ્યપાપરૂપ ક્રિયાનું કરવા પ
ણું તથા કરાવવા પણું આત્માને નથી, એરીતેં તેરમી ગાથામાં અક્રિયા
વાદીનું મત દર્શાવીને પઠી ચૌદમી ગાથામાં તેના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૩૧
- ૫ પહેલા ઉદ્દેશાના પાંચમા અર્થાધિકારમાં જેમ પાંચ મહાનૂત છે. તેમ ઠઠો આ
ત્મા, પદાર્થ સર્વે શાશ્વત સર્વે વ્યાપી અવિનાશિરૂપ છે. એમ શોલમી ગાથા પ
ર્યંત આત્મપદ્ધવાદીનું મત દર્શાવીને પઠી તેનું સ્વંમન નિર્યુક્તિકારેં કહ્યું છે. ૩૫
- ૬ પહેલા ઉદ્દેશાના ઠઠા અર્થાધિકારમાં પંચસ્કંધજ જગત્માં છે પરંતુ આ
ત્મા નથી. એવા પંચસ્કંધવાદી અફલવાદી વૌધમતિનું મત, સત્તરમી
ગાથા પર્યંત દર્શાવ્યું છે તથા તે પઠી ચાર ધાતુરંધકીજ આ શરીર, ડ
પજે છે અને આત્મા નથી એવા અન્ય વૌધ મતિનું મત. અઠારમી ગા
થામાં દર્શાવીને પઠી એ વન્ને વૌધ મતિનું સ્વંમન નિર્યુક્તિકારેં કહ્યું છે.
તેવાર પઠી ડંગણીશમી ગાથામાં તે પૂર્વોક્ત અન્ય દર્શનીડ પોતપોતાના દર્શ
નમાં ફલપ્રાપ્તિ છે, એમ કહે છે. તે દર્શાવીને પઠી સત્તાવીશમી ગાથા પર્યંત
તે સર્વે દર્શનીડના દર્શનનું સ્વંમન કરી તેને નિષ્ફલ કરી દેખાડ્યા છે. ૩૭

॥ ઢિતીયોદ્દેશાનુક્રમણિકા ॥

- ૧ વીજા ઉદ્દેશાના પહેલા અર્થાધિકારમાં ત્રીજી ગાથા પર્યંત નિયતિવાદીનું મન
દર્શાવીને પઠી પાંચમી ગાથા પર્યંત તેના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૪૬
- ૨ વીજા ઉદ્દેશાના ત્રીજા તથા ત્રીજા, એ વેદુ અર્થાધિકારમાં ત્રેવીશમી ગાથા
પર્યંત અજ્ઞાનવાદીના દોષ દર્શાવી, જ્ઞાનવાદીના મતનું પ્રતિપાદન કહ્યું છે. ૫૨
- ૪ વીજા ઉદ્દેશાના ચોથા અર્થાધિકારમાં અઠાવીશમી ગાથા પર્યંત ક્રિયાવાદીનું
મત દર્શાવીને પઠી વત્રીશમી ગાથા પર્યંત તેમના મતનું સ્વંમન કરેલ છે. ૬૨

॥ તૃતીયોદેશાનુક્રમણિકા ॥

- ૧ ત્રીજા ઉદ્દેશાના પહેલા અર્થાધિકારમાં ચોથી ગાથા પર્યંત આધાકર્મિકગ ત વિચાર તથા આધાકર્મી આહાર કરનારને દોષોપદર્શન કહેલું છે. ... ૭૧
- ૨ ત્રીજા ઉદ્દેશાના બીજા અર્થાધિકારમાં આઠમી ગાથા પર્યંત કોઈ કહે છે કે આ ચરાચર લોક ઈશ્વરકૃત છે, કોઈ કહે છે કે દેવકૃત છે, કોઈ કહે છે કે વિષ્ણુયેં નિપજાવ્યો છે અને કોઈ કહે છે કે અંમથકી નીપનો છે. એવી રીતના બોલનારા અજ્ઞાનીઝનાં મત દર્શાવી પઠી દશમી ગાથા પર્યંત તેમના મતનું સ્વંમન કરેલું છે તથા ત્રૈરાશિક મતાનુસારી જે કૃતવાદી તેના મતે આત્મા મનુષ્યજવેંજ પાપરહિત થાય તથા મોક્ષગામી થાય. પઠી તે આત્માને મોક્ષમાં પણ રાગ દેવે ઉપજે, તેથી તે આત્મા ફરી સંસારમાં આવે. ઇત્યાદિક બારમી ગાથા પર્યંત કહી પઠી તેરમી ગાથામાં તેનું સ્વંમન કરેલું છે, તે પઠી પન્નર ગાથા પર્યંત અન્ય પ્રકારે કૃતવાદીનું મત દેખાડીને પઠી શોલમી ગાથામાં તેમના મતની નિષ્ફલતા દર્શાવી છે. ૭૪

॥ ચતુર્થોદેશાનુક્રમણિકા ॥

- ૪ ચોથા ઉદ્દેશામાં એકજ અર્થાધિકાર છે. તેમધ્યે પહેલી ગાથા પર્યંત પરતીર્થિકના દોષ કહેલા છે. પઠી તેવા પરતીર્થિક બંને સાધુએ શું કરવું તે બીજી ગાથા પર્યંત કહીને તે પઠી ત્રીજી ગાથામાં તે પરતીર્થિક કેમ પરિત્રાણ સમર્થ ન હોય? તેનું કારણ દેખાડ્યું છે. પઠી ચોથી ગાથાથી સાધુ આરંભ પરિગ્રહ ટાલીને પ્રવર્તે, એમ દેખાડ્યું છે. તે પઠી પાંચમી ગાથાથી માંમીને સાતમી ગાથા પર્યંત આ લોકમાં જે પુરુષ હોય તે પરલોકે પુરુષ જ થાય તથા જે સ્ત્રી હોય, તે સ્ત્રીજ થાય તથા આ લોક શાશ્વત છે અપ્રચ્યુત અનુત્પન્ન સ્થિર સ્વનાવવાલો સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્રરૂપ છે, ઇત્યાદિક લોકવાદ એટલે પૌરાણિક મત દર્શાવેલ છે તે પઠી આઠમી ગાથામાં તેનું સ્વંમન કરેલ છે તે પઠી દશમી ગાથા પર્યંત ગ્રંથકારે સ્વમતને દૃષ્ટાંતે કરી તે મતોનું સ્વંમન સિદ્ધ કરીને હિંસા ન કરવી એવો ઉપદેશ કરેલો છે. પઠી તેરમી ગાથા પર્યંત સાધુને કેવી રીતે વર્તવું તે દર્શાવ્યું છે. ... ૭૬

॥ અથ દ્વિતીયાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

બીજું વૈતાલીયનામા અધ્યયન છે. એમાં ત્રણ ઉદ્દેશક છે. પ્રત્યેક ઉદ્દેશકમાં એકેક અર્થાધિકાર છે તેની અનુક્રમણિકા કરીયેં થૈયેં.

- ૧ પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં બાવીશમી ગાથા પર્યંત હિતાહિત પ્રાપ્તિ પરિહાર લક્ષણ બોધ કહેલો છે તથા સંસારની અનિત્યતા દેખાડી છે. ... ૧૦૦
- ૨ બીજા ઉદ્દેશકમાં બીજી ગાથા પર્યંત સાધુયેં અષ્ટ પ્રકારના મદનો ત્યાગ કરવો તથા તે પઠી ત્રીજી ગાથાથી વત્રીશ ગાથા પર્યંત શબ્દાદિક અર્થો ને વિષે અનિત્યતાનું પ્રતિપાદન કરવું, તથા વિવિધોપસર્ગ સહન કરવા ઇત્યાદિ નાનાપ્રકારના ઉપદેશ સાધુને કરેલા છે. ... ૧૧૮
- ૩ ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં બાવીશમી ગાથા પર્યંત વિરત પુરુષોને કદાચિત્ પરિસહ ઉત્પન્ન થાય તો તે સહન કરવા થકી વિવિધ પ્રકારના જ્ઞાનેં કરીને જુદિ પામેલા પુરુષને કર્મોનો નાશ થાય છે. અને ચતિપુરુષેં સુખ અને પ્રમાદનો નાશ કરવો ઇત્યાદિ કહેલું છે. ... ૧૪૪

॥ અથ તૃતીયાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

ત્રીજું ઉપસર્ગ પરિજ્ઞાનામેં અધ્યયન છે. એમાં ચાર ઉદ્દેશક છે તે મધ્યેં ત્રીજા ઉદ્દેશમાં વે અર્થાધિકાર છે અને વાકી ના ત્રણે ઉદ્દેશમાં પ્રત્યેકેં એકેક અર્થાધિકાર છે. તેની અનુક્રમણિકા કરીયેં થૈયેં.

- ૧ પહેલા ઉદ્દેશકમાં પ્રકરેં કરી બુદ્ધ થયેલા પુરુષને પાંચ માસાદિક શીત ઋતુને વિષે ટાહાહ સ્વમવી પડે તથા જ્યેષ્ઠ માસાદિક ગ્રીષ્મઋતુને વિષે આતપેં ફરચ્યો થકો અત્યંત તૃપાદિકેં કરી પરાન્નવ પામે તથા ચાચ ના એટલે માગવું પડે તે મહાહર્ષન થાય તથા લોકોના સુખથકી આ ક્રોશકારી વચન સાંનજવાં પડે તથા નિહાયેં જમતાં શ્વાનાદિક કરડે તથા ગ્રામિક લોકોના વચન રૂપ પરીસહ સહન કરવા પડે તથા માંશ મશકાદિકના ઉપસર્ગ અને કેશલોચાદિકના ઉપસર્ગ સહન કરવા પડે તથા મિથ્યાત્વી અનાર્ય પુરુષોથી જે શરીર તથા વચન સંવંધી કદર્યના ઉત્પન્ન થાય તે સહન કરવી પડે તેને સહન કરે. ઇત્યાદિક, ઉપસર્ગોનું નિરૂપણ સત્તરમી ગાથા પર્યંત કરેલું છે. ... ૧૬૧

- ૧ બીજા ઉદ્દેશકમાં માતા, પિતા અને પુત્રાદિકના રૂદન વિલાપ પ્રમુખ તથા જ્ઞાતિ સ્વજનાદિકના નાના પ્રકારના કુબોધ વચન પ્રમુખ અનુકૂલ ઉપસર્ગોનું સહન, સાધુયેં કરવું, તેનું નિરૂપણ બાવીશે ગાથામાં કરેલું છે. ૧૪૪
- ૨ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં બે અર્થાધિકાર છે. ત્યાં સાતમી ગાથા પર્યંત પ્રથમ અર્થાધિકારમાં સાધુને પ્રતિકૂલ અને અનુકૂલ ઉપસર્ગે અધ્યાત્મ વિપાદ આય છે, તે દર્શાવ્યું છે. તેવાર પછી એકવીશમી ગાથા પર્યંત બીજા અર્થાધિકારમાં સાધુને પરવાદીયેં વચનેં કરી કરેલા ઉપસર્ગોને સહન કરવાનું તથા તે ઉપસર્ગો સહન કરે, એમ ઉપદેશ નિરૂપણ કરેલું છે. ... ૧૫૬
- ૪ ચોથા ઉદ્દેશમાં પરદર્શનીય અથવા સ્વતીર્થિક પાસઢાદિકો આવીને શુક્તિ પૂર્વક અનેક કુશાસ્ત્રોનાં વચન કહી સમજાવીને સાધુને ચારિત્ર અર્થની ઘટ્ટ કરવાનો ઉદ્યમ કરે તથાપિ તેમના કરેલા ઉપસર્ગ થકી સાધુ ચલાયમાન ન થાય, એવો બોધ બાવીશે ગાથામાં કરેલો છે. ... ૧૭૨

॥ અથ ચતુર્થાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

ચોથું સ્ત્રીપરિજ્ઞાનામેં અધ્યયન છે. એમાં બે ઉદ્દેશક છે, એકેક ઉદ્દેશકમાં એકેકો અર્થાધિકાર છે. તેની અનુક્રમણિકા કરીયેં હૈયેં.

- ૧ પહેલા ઉદ્દેશકમાં સ્ત્રીની સાથે સંસ્તવ, પરિચય, આલાપ, સંલાપ, અંગ પ્રત્યંગ નિરીક્ષણાદિકેં કામોત્કાર્યેં કરી અત્પસત્વ પુરુષને ચારિત્રસ્વલન થાય છે, તેથી સ્ત્રીયેં કરેલા નાના પ્રકારના અનુકૂલ ઉપસર્ગ તેનો પરિત્યાગ કરવો તથા તેના કરેલા ઉપસર્ગ સહન કરવા. એવો ઉપદેશ, એકત્રીશ ગાથામાં સાધુને કરેલો છે. ... ૧૧૭
- ૨ બીજા ઉદ્દેશકમાં સ્ત્રીના ઉપસર્ગોયેં કરી શીલથકી સ્વલન થયેલા સાધુને આ જન્મને વિષે સ્વપક્ષ અને પરપક્ષાદિ કૃત વિહંબના અને તત્પ્રત્યયિક જે કર્મબંધ થાય. તેણે કરી સંસાર સમુદ્માં પર્યટન કરવું પડે તેનું સ્વરૂપ બાવીશે ગાથામાં દર્શાવ્યું છે. ... ૧૪૩

॥ અથ પંચમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

પાંચમું નિરયવિજ્ઞતિ નામેં અધ્યયન છે. એમાં બે ઉદ્દેશા છે, પ્રત્યેક ઉદ્દેશમાં એકેક અર્થાધિકાર છે તેની અનુક્રમણિકા લેખીયેં હૈયેં.

- ૧ પહેલા ઉદ્દેશમાં સ્ત્રી વશ પુરુષને અવશ્ય નરકપાત થાય તે માટે નરક

સંબંધી વિવિધ પ્રકારના ડુઃખોનું સવિસ્તર પણે વર્ણન સત્તાવીશ ગાથામાં કરેલું છે. ૨૫૯

૨ વીજા ઉદ્દેશમાં પણ એજ નરક સંબંધી શાશ્વત ડુઃખોનું વિશેષવર્ણન ત્રેવીશમી ગાથા પર્યંત કરીને પઠી ચોવીશમી તથા પચ્ચીશમી ગાથામાં તે ડુઃખોચકી નય પામીને જેમાં અહિંસાનું પ્રાધાન્ય છે એવા શ્રીજિનધર્મને આદરવાનો ઉપદેશ કરેલો છે. ૨૬૪

॥ અથ પઠાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૬ ઠંડું વીરસ્તુતિ નામા અધ્યયન છે એમાં એકજ ઉદ્દેશો છે અને એકજ અર્થાધિકાર છે આગલા અધ્યયનમાં નરક વિનક્તિ એટલે નરકના વિનાગ કહ્યા, તે શ્રીમહાવીર સ્વામીયે કહેલા છે, માટે આ અધ્યયનમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીની ગુણોત્કર્તન પૂર્વક સ્તુતિ, ઝંગણત્રીશ ગાથામાં કરી છે. ૨૭૧

॥ અથ સપ્તમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૭ સાતમું કુશીલ પરિણાપા નામે અધ્યયન છે. એમાં એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. આ અધ્યયનમાં અગીઆરમી ગાથા પર્યંત અન્ય જે કુશીલીઆ દર્શની છે તે અર્હટઘટિ ન્યાયે ચાતુર્ગતિક સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે ઇત્યાદિક કહીને પઠી વારમી ગાથામાં પરદર્શનીઉં કુશીલચકી મોક્ષપ્રાપ્તિ કહે છે. તે દર્શાવીને અઢારમી ગાથા સુધી તેને તે ચકી વિપરીત ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. એવો ઉત્તર આપ્યો છે. પઠી વીશમી ગાથા સુધી સામાન્ય ઉપાલંબ કરેલ છે. તે પઠી એકવીશમી ગાથામાં સ્વયૂથિક કુશીલીઆનાં લક્ષણ દર્શાવ્યાં છે અને બાવીશમીથી ચોવીશમી ગાથા સુધી સ્વયૂથિક સુશીલીઆનાં લક્ષણ કહી દેવાડ્યાં છે. તેવાર પઠી વલી પચ્ચીશમી તથા ઠવીશમી ગાથામાં કુશીલીઆનાં આચરણો કહીને ફરી સત્તાવીશમીથી ત્રીશમી ગાથા પર્યંત સુશીલીઆનાં આચરણ કહ્યાં છે. આ અધ્યયનમાં અંમજાદિક અનેક પ્રકારે જીવોના જેદ દેલાડીને તેની હિંસાનો નિપેધ કરવાઆશ્રી ઉપદેશ કરેલો છે તથા હિંસાયે કરી ધર્મ માનનારા એવા અન્ય દર્શનીઉંને વિવધ પ્રકારના દૃષ્ટાંતો આપી અહિંસક ધર્મમાં પ્રવર્તવાનો ઉપદેશ કરેલો છે તથા સુશીલના ગુણ કહ્યા છે. ૩૨૫

॥ અષ્ટાષ્ટમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૮ આઠમું વીર્યનામા અધ્યયન છે. એમાં એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એમાં નવમી ગાથા પર્યંત પંક્તિવીર્ય તથા બાલવીર્ય, એ રીતે બે પ્રકારના વીર્યનું સ્વરૂપ જાણીને પઠી પંક્તિવીર્યમાં યત્ન કરવો, એ વો ઉપદેશ ઠવીશમી ગાથાસુધી કરેલો છે. ... ૩૫૧

॥ અથ નવમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૯ નવમું ધર્મનામા અધ્યયન છે. એમાં એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે આ અધ્યયનમાં યથાવસ્થિત સર્વ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. એટલે ઠક્કાયના જીવોનું અહિંસક પણું આદરવું તથા પ્રાણાતિપાતાદિક પાંચ મહાવ્રતોનું ગ્રહણ કરવું તથા હુર્વ્યસનાદિકનો ત્યાગ કરવો. इत्यादिक ઉપદેશ ઠત્રીશ ગાથામાં દર્શાવેલો છે. ... ૩૬૩

॥ અથ દશમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૦ દશમું સમાધિનામા અધ્યયન છે. એમાં એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એ અધ્યયનમાં સમાધિ વિના ધર્મ પ્રાપ્તિ થાય નહીં, માટે ચોવીશ ગાથામાં સમાધિનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. ... ૩૯૭

॥ અથ એકાદશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૧ અગીઆરમું મોક્ષમાર્ગનામા અધ્યયન છે. એમાં પણ એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એમાં સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ ચારિત્રાત્મિક જ્ઞાન યુક્ત મોક્ષનું સ્વરૂપ આઠત્રીશગાથામાં કહ્યું છે. એટલે પ્રશસ્ત જ્ઞાનાદિક જે જાવમાર્ગ છે, તેનું આચરણ કરવું કહ્યું છે. ૪૧૯

॥ અથ દ્વાદશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૨ બારમું સમવસરણ નામા અધ્યયન છે. એમાં પણ એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એ અધ્યયનમાં ક્રિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વૈનયિકવાદી એવા ચાર મતમાં રહેલા જે ત્રણ જોને ત્રેશવ પાશ્વંમીઝ છે તે પોત પોતાના અર્થની પ્રસિદ્ધિ કરવાને ઉદ્યુક્ત થયા છે તેને ઉપન્યસ્ત સાધન દોષોઝાવને કરી નિરાકરણ કયા છે. તિહાં

પ્રથમ ગાથામાં એ ચારે મતની ગણના કરી પઠી વીજી ગાથામાં અજ્ઞાન વાદીનું મત દર્શાવીને તેનું સ્વંમન કહ્યું છે. ત્રીજી ગાથામાં વિનયવાદીનું મત દેખાડી પઠી ચોથી ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં તેનું અજ્ઞાનપણું દેખાડ્યું છે. ચોથી ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં અક્રિયાવાદીનું મત દેખાડી પઠી પાંચમી ગાથામાં અક્રિયાવાદીનું અજ્ઞાનપણું દર્શાવીને ઠઠી ગાથામાં તેને દૂષણ આપી સ્વંમન કહ્યું છે. સાતમી ગાથાથી સર્વ શૂન્યવાદીનું મત કહ્યું છે. અગીઆરમી ગાથાથી ક્રિયાવાદીનું મત દર્શાવી પઠી તેનું અજ્ઞાનપણું વતાવીને તથા જૈનદર્શનમાં સંસાર પરિત્રમણનો અજ્ઞાવ દેખાડીને બાવીશમી ગાથા પર્યંત અધ્યયનપરિ સમાપ્ત કહ્યું છે.

૪૪૫

॥ અથ ત્રયોદશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૩ તેરમું યાચાતથ્ય નામા અધ્યયન છે. એમાં પણ એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. આ અધ્યયનની ત્રેવીશ ગાથામાં કાપિલ, કાણાદ, અક્ષપાદ, સૌધોદન અને જૈમનીય પ્રમુખ મતાનુસારીએ જે કુમાર્ગપણે તત્ત્વ સાધન કરે છે તે દર્શાવ્યું છે તથા યાચાતથ્ય સમ્યક્જ્ઞાનનું સ્વરૂપ, તથા સત્પુરુષનો શ્રુત ચારિત્રરૂપ ધર્મ, અને પૂર્વોક્ત પરતીર્થિક સાધુ તથા ગૃહસ્થના ડુરાચાર તથા સ્વતીર્થિક પાસઢાદિકના ડુરાચાર તથા નિર્વાણ માર્ગ અને સંસાર ત્રમણરૂપમાર્ગ તેમજ નિન્હવાદિક વોટીકાદિક એવા જે મિથ્યાત્વના પ્રેમ્યા કદાચહી જિનમાર્ગના ઉઢાપક કુમાર્ગના ઉપદેશક જનો છે. તે સર્વ યાચાતથ્ય પણે કહ્યા છે.

૪૪૪

॥ અથ ચતુર્દશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૪ ચૌદમું ગ્રંથપરિત્યાગનામા અધ્યયન છે. એમાં પણ એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. આ અધ્યયનમાં સત્તાવીશ ગાથા છે. તેમાં મુરલ્યત્વે કરી ગુરુકુલ વાસ કરવો કહ્યો છે તથા બાહ્યાન્યંતર પરિગ્રહના ત્યાગ ચકી ચારિત્ર યાય છે માટે એમાં ગ્રંથપરિત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરેલો છે.

૫૦૮

॥ અથ પંચદશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૫ પંદરમું આદાનનામા અધ્યયન છે. એમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થા

ધિકાર છે. એ અધ્યયનમાં મોક્ષ ઇચ્છનાર પુરુષને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય જે સમ્યક્ જ્ઞાન, ચારિત્ર, મોક્ષમાર્ગ પ્રસાધક તેનું વિશેષે કરી પચ્ચીશ ગાથામાં વર્ણન કરેલું છે. રૂઢી શિક્ષારૂપ ચારિત્રાનુષ્ઠાનને આદાન એટલે ગ્રહણ કરવું તેનું ઇચ્છ્યથી તથા જાવથી શુદ્ધસ્વરૂપ કહ્યું છે. ... ૫૩૨

॥ અથ ષોડશાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

૧૬ શોભનું ગાથા નામા અધ્યયન છે એમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. આગલ કહેલા પંદરે અધ્યયનોમાં જે વિધિરૂપ તથા પ્રતિનિષેધરૂપ જાવો કહ્યા, તે પ્રમાણે જે આચરણ કરે, તે સાધુ કહેવાય, એવો આ અધ્યયનમાં ઉપદેશ કરેલો છે એમાં બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, નિકુ અને નિર્ગ્રંથ, એ ચાર શબ્દોના અર્થ તથા તેમાં શા શા ગુણો હોય? તે દેખાડ્યા છે આ અધ્યયન પદ્યબંધ નથી પણ ગદ્યબંધ છે. ... ૫૫૩

॥ અથ ॥

॥ દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધસ્ય સપ્તાધ્યયનાનુક્રમણિકા ॥

॥ તત્ર ॥

॥ પ્રથમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

પ્રથમ પૌંદરિકનામા અધ્યયન છે. એમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે એમાં પૌંદરિક બે પ્રકારનાં છે, એક ઇચ્છ્યપૌંદરિક અને બીજું જાવપૌંદરિક, ત્યાં જે કમલાદિક તે ઇચ્છ્યપૌંદરિક અને સમ્યક્દર્શન, ચારિત્ર, વિનયવાન્ અધ્યાત્મમૂર્તિ, એવા જે શ્રમણ સાધુએ તે જાવ પૌંદરિક જાણવા. તે સાધુએનો આ પૌંદરિકમાં અધિકાર જાણવો. આ અધ્યયનને સીતશતપત્રની ઉપમા આપી છે, તેથી આ અધ્યયનનું નામ પૌંદરિક કહ્યું છે. આ અધ્યયનમાં પુષ્કરિણીને વિષે સ્થિત એવાં પૌંદરિક કમલને પ્રાપ્ત કરનારાં રાતના દૃષ્ટાંતે કરી પરતીર્થિક સર્વ મોક્ષોપાયના અજાવ અક્ષી કર્મ બાંધે છે અને તેને પૌંદરિક રૂપ યથાવસ્થિત

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ થતી નથી તેથી તે પૌંમરિક કહેવાય નહિં. તે
નું સવિસ્તર વર્ણન તથા જે સત્સાધુ ઠે તે સમ્યક્દર્શનાદિક
એવા મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તતા કર્મના મોચક જાણવા, તે
પ્રતિપાદન કહ્યું છે. આ અધ્યયનમાં જૂદા જૂદા શાઠ
આલાવા છે, તેની અનુક્રમણિકા લખીયેં હૈયેં.

- ૧ પહેલા પાંચ આલાવા પર્યંત પુષ્કરિણીનું વર્ણન તથા તેમાં રહેલા કમલ
નું વર્ણન તથા ઠઠા આલાવામાં પૂર્વદિશા થકી આવેલો જે પ્રથમ પુ
રુષ તે કમલ ઝડરવાને ગયો તે ત્યાંજ કાદવમાં સ્થૂંચી રહ્યો, इत्यादि. ૫૬૫
- ૭ સાતમાથી નવમા આલાવા પર્યંત દક્ષિણ દિશાથી આવેલા વીજા પુ
રુષે તથા પશ્ચિમદિશાથી આવેલા ત્રીજા પુરુષે તથા ઉત્તરદિશાથી આવેલા
ચોથા પુરુષે કમલ ઝડરવાનો પ્રયત્ન કહ્યો પરંતુ તે પણ
સર્વ ત્યાંજ કાદવમાં સ્થૂંચી રહ્યા. ... ૫૭૪
- ૧૦ દશમા આલાવામાં અન્ય કોઈ એક દિશાથી આવેલો પાંચમો ચારિત્ર ધર્મ
વાન પુરુષ જે પુષ્કરિણીમાં પેઠો નહીં પણ પુષ્કરિણીને કાંઠે રહીને પૌંમરિક
ક કમલને ઉપર આવવાનું કહ્યું તેથી તે કમલ ઉપર આવ્યું તથા તે પઠી
વારમા આલાવા પર્યંત શ્રીમહાવીર જગવાને પોતાના શિષ્યોને આમંત્ર
ણ કરીને સામાન્ય પ્રકારેં ઉપરના પૌંમરિક કમલના દૃષ્ટાંત સાથેં
સંસારમાંથી ઝડરવાનું ડઢાહરણ કહ્યું છે. ... ૫૭૮
- ૧૩ તેરમા અને ચૌદમા આલાવામાં ચારે દિશાથી તથા પાંચમી અન્યકો
ઈ દિશાથી આવેલા પુરુષોનો દૃષ્ટાંત પૌંમરિક કમલ સાથેં વિશેષ
પ્રકારેં રાજા ઝડરણાદિક જાવ કહ્યા છે. ... ૫૮૫
- ૧૫ પંદરમાથી શોલમા આલાવા પર્યંત આદિ પુરુષજાત તક્લીવતઠરીરવા
દીયેં રાજાને ડેશીને પોતાના ધર્મની દેશના આપી છે. પઠી તે આદિ પુ
રુષ જાતનો પદ્મ ગ્રહણ કરનાર નાસ્તિક એમ ડંગણીશમા આલાવા
પર્યંત દેસાડયું છે. ... ૫૯૦
- ૨૦ વીશમાથી માંમીને ચોવીશમા આલાવા પર્યંત વીજો પુરુષજાત પાંચ
મહાનૈતિક સાંખ્યમતિ પુરુષ છે તેણે રાજાને ડેશીને પોતાના ધર્મની
દેશના આપી છે. તે પઠી તેનું સ્વંમન પણ કરેલું છે. ... ૬૦૩
- ૨૫ પચ્ચીશમાથી સત્યાવીશમા આલાવા સુધી ત્રીજો પુરુષજાત ઈશ્વરવાદી

હે તેણે રાજાને ઝઢેશીને પોતાના ધર્મની દેશના આપી હે એમ તેના દર્શી
નનું સ્વરૂપ દેશીવીને પઠી અઠાવીશમા આલાવા પર્યંત તેનું સ્વંમન કહ્યું હે. ૬૧૧

૨૯ ઝંગણત્રીશમાથી માંમીને ચોત્રીશમાં આલાવા સુધી ચોથો પુરુષજાત
નિયતવાદી પુરુષ, જે નવિતવ્યતાનેજ માને હે પણ કાર્યસિદ્ધિને વિષે
બીજું કોઈ કારણ માનતો નથી. તે પુરુષે રાજાને ઝઢેશીને પોતાના ધર્મ
ની દેશના આપી હે, પઠી તેના મતનું સ્વંમન કહ્યું હે. તેવાર પઠી એ
પૂર્વોક્ત ચારે પુરુષો, કામ જોગને વિષે સૂતા એમ દેખાડ્યું હે. ... ૬૨૦

૩૫ પાંત્રીશમા આલાવામાં પાચમો સ્વતીર્થિક પુરુષ જે પૌંમરિક કમલ ઝ
ઢરવાને સમર્થ હે, જે ચારિત્રને વિષે સાવધાન હે, તેનું વર્ણન કરેલું હે. ૬૨૭

૩૬ ઠત્રીશ અને સાડત્રીશમા આલાવામાં તે પુરુષ, ચારિત્ર લેવાની વચ્ચે જ
એવું જાણે હે કે કામજોગાદિક જે હે તે કોઈ પણ જીવને રોગાદિક ડુઃખો
થકી મૂકાવનાર નથી. ... ૬૩૦

૩૭ આડત્રીશમા આલાવામાં તે પુરુષ, એવું ચિંતવે કે નવવિધ પરિગ્રહ
તથા શબ્દાદિક વિષય જે હે તે સર્વ બાહીર સંયોગી હે. ... ૬૩૩

૪૧ ઝંગણચાલીશથી એકતાલીશમા આલાવામાં તે પુરુષ જ્ઞાતિ સંયોગાદિકને વિ
ષે મૂર્ખાના ત્યાગ સંબંધી અનેક પ્રકારે વૈરાગ્યના કારણોની ચિંતવના કરે. ૬૩૫

૪૨ બેંતાલીશમા આલાવામાં તે પુરુષ, ધનધાન્યાદિક બાહ્ય પરિગ્રહ તથા
રાગદ્વેષાદિક અંતરંગ પરિગ્રહને ઠાંમીને નિહાચર્યાને વિષે સાવધાન
થાય. પઠી તે દયા જાણવાને અર્થે જીવના જેદ જાણે, તે કહ્યા હે. ૬૩૯

૪૩ તેંતાલીશથી માંમીને સુડતાલીશમા આલાવા પર્યંત જીવોના ઝપસર્દક
જે હે તે સારંજી સપરિગ્રહી હે એમ જાણીને તે પુરુષ પોતે નિરાસંજી
નિઃપરિગ્રહી પ્રત્યાશ્યાની થકો વિચરે. ... ૬૪૨

૪૫ અડતાલીશથી માંમીને શાઠમા આલાવા સુધી ઠક્કીવનિકાયને કોઈ પ
ણ જાતિનું ડુઃખ ઝપજાવવું તે કર્મબંધનું કારણ હે એમ પરમેશ્વરે ક
હ્યું હે માર્ટે સર્વ જીવને ન હણવા. તેની સાથે મૃષાવાદાદિક પણ અંગીકાર
ન કરવા. એમ જાણી તે સાધુ ક્રોધાદિકથી રહિત થકો શબ્દા
દિકને વિષે અમૂર્ખિત એમ સર્વ કર્મ બંધના કારણોથકી નિવૃત્ત્યો
થકો અનેક ડુષ્ટ કૃત્યોનો પરિત્યાગ કરે, એમ દેખાડીને, અધ્યયન પરિસ
માત્ર કહ્યું હે. ... ૬૪૭

॥ અથ દ્વિતીયાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

બીજું ક્રિયા સ્થાનક નામા અધ્યયન છે. એમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એમાં બાર ક્રિયાસ્થાનકેં કરી કર્મ બંધાય છે અને તેરમા ક્રિયાસ્થાનકેં કરી કર્મ મૂકાય છે. એવા તેર ક્રિયા સ્થાનકનું સ્વરૂપ કહ્યું છે એમાં પચાશી આલાવા છે. તેની અનુક્રમણિકા લખીયેં થૈયેં.

- ૧ પહેલા ચાર આલાવામાં સંક્ષેપેં તેર ક્રિયાસ્થાનકનાં નામ કહ્યાં છે. ... ૬૬૯
- ૫ પાંચમા આલાવા મધ્યેં પહેલા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. . ૬૭૪
- ૬ ઠઠાથી આવમા આલાવામાં બીજા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૭૬
- ૭ નવમા આલાવામાં ત્રીજા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. . . . ૬૮૦
- ૧૦ દશમા અને અગીઆરમા આલાવામાં ચોથા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૮૧
- ૧૧ બારમા અને તેરમા આલાવામાં પાંચમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. . ૬૮૪
- ૧૪ ચૌદમા આલાવામાં ઠઠા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૬
- ૧૫ પન્નરમા આલાવામાં સાતમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૭
- ૧૬ શોલમા આલાવામાં આવમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. .. ૬૮૮
- ૧૭ સત્તરમા આલાવામાં નવમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. . . ૬૮૯
- ૧૮ અઠારમા આલાવામાં દશમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૯૧
- ૧૯ ઝંગણીશમા અને વીશમા આલાવામાં અગીઆરમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૯૫
- ૨૧ એકવીશમા અને બાવીશમા આલાવામાં બારમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૯૯
- ૨૨ ત્રેવીશમા અને ચોવીશમા આલાવામાં તેરમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૭૦૪
- ૨૫ પચ્ચીશથી સત્તાવીશમા આલાવા પર્યંત ત્રણગેં ત્રેશવ પારવંમી તથા સ્વ પાક્કિક ડ્ય્યાલિંગી સાધુ તે રૂઢા અનુષ્ઠાનને હણનારી એવી એનેક પ્રકારની વિચિત્ર વિદ્યાઝને સેવે, તેથી ચાતુર્ગતિક રૂપ સંસારને વિષે પરિચ્છિન મળ કરે, એમ અધર્મપદ્ધત્ત્રાશ્રી વ્રતધારીને પાપનો ઉદય કહ્યો છે. ૭૦૮
- ૨૮ અઠાવીશમા આલાવાથી તે બેંતાલીશમા આલાવા પર્યંત, ગૃહસ્થ ઉદ્દેશીને અધર્મ પદ્ધમાં આજીવિકા નિમિત્ત ચઝદ પ્રકારેં અનેક જીવોનો વિનાશ કરે, તે પાપનાં કારણ દેખાડ્યાં છે. ૭૧૪
- ૪૨ તેંતાલીશથી માંમીને ત્રેપનમા આલાવા પર્યંત ક્વચિત્ કોડ નિમિત્તેં કરી વિશેષેં આધર્મપદ્ધ આશ્રયી ગૃહસ્થને હિંસાદિક પાપનાં કારણ દેખાડ્યાં છે. ૭૨૨

- ૫૪ ચોપનમાથી માંમીને સત્તાવનમા આલાવા પર્યંત પહેલું સ્થાનક જે સા
ધુના નિંદક એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરુષોના પાપનો વિશેષ અધિકાર કહ્યો
હે તથા તેવા પુરુષ અનેક કામનોગને નોગવતા ચકા વિચરે હે
તેવા પુરુષોને બોધબીજ પામવું ડુર્જનહે એવી રીતે અધર્મપદ્ધતા વિનં
ગનો વિચાર કહ્યો હે. ... ૭૨૮
- ૫૬ અઠાવન અને ડંગણશાઠમા આલાવામાં બીજું સ્થાનક તે એકે, જે પાપસ્થા
ન, ચકી નિવૃત્તિ પામ્યા તેધાર્મિક જાણવા. એમ ધર્મપદ્ધનો વિચાર કહ્યો હે. ૭૨૮
- ૬૦ શાઠમા આલાવામાં ત્રીજું સ્થાનક જે મિશ્રપદ્ધ. તેનો વિચાર કહ્યો હે. ૭૪૦
- ૬૧ એકશઠમા આલાવાથી માંમીને અડશઠમા આલાવા સુધી ફરી પૂર્વોક્ત પ્ર
થમ સ્થાનક જે અધર્મપદ્ધ તેને પ્રકારાંતરેં કહીને તેનું સેવન કરનારને ન
રકરૂપ અધોગતિની પ્રાપ્તિ દેલાડીને તે નરકના ડુઃખોનું વર્ણન કરેલું હે. ૭૪૧
- ૬૨ ડંગણોત્તેરમા આલાવાથી માંમીને ચમોત્તેરમા આલાવા પર્યંત વિશેષે બી
જું સ્થાનક જે ધર્મપદ્ધ તેનો વિચાર તે ધર્મપદ્ધી સાધુ પુરુષના સૌશીલ્યા
દિક અનેક ગુણોનું વર્ણન કરીને તથા તેમને પ્રાપ્ત થતી નાનાપ્રકારની
દેવાદિકની ગતિના સુખોનું સવિસ્તર વર્ણન કરેલું હે. ... ૭૫૭
- ૭૫ પચ્ચોત્તેરમા આલાવાથી માંમીને સત્યોત્તેરમા આલાવા પર્યંત ત્રીજું સ્થાનક
મિશ્રપદ્ધીય વિરતાવિરત એવા સમ્યક્દૃષ્ટિ પુરુષોના ગુણનું વર્ણન કહ્યું હે. ૭૬૯
- ૭૬ અઠોત્તેરમા આલાવામાં ધર્મ, અધર્મ અને મિશ્ર, એ ત્રણે સ્થાનકનો ઉપસં
હાર કરતા ઢતા તેનું સંક્ષેપે વર્ણન કરેલું હે. ... ૭૭૬
- ૭૭ ડંગણાંશી અને અંશીમા આલાવામાં અન્યદર્શીની ત્રણજો ત્રેશઠ પાં
ચમીડ સર્વને અધર્મ પદ્ધમાં ગણ્યા હે. ... ૭૭૮
- ૮૧ એક્યાશીમાં આલાવાને વિષે જૈનમાર્ગના જાણ પુરુષે તે પાચમીડને અ
ગ્નિ ઉપડાવવાના ઉદ્દેશે હિંસા કરવાનો નિષેધ કરી હિંસા કરનારને નરક
પાતિ ઠેરાવ્યા હે અને તેમને અહિંસા પમાડવાને પ્રતિબોધ કહ્યો હે. ... ૭૮૩
- ૮૨ વ્યાશીમા આલાવાને વિષે તેવા હિંસક પાચમી દર્શીનીડને જે ડુઃખો
ની પ્રાપ્તિ થાય હે, તે ડુઃખો કહી દેલાડ્યાં હે. ... ૭૮૭
- ૮૩ ત્ર્યાશીમા આલાવાને વિષે ધર્મના પ્રરૂપક શ્રમણ, બ્રાહ્મણ સર્વ ડુઃખનો
અંત કરે હે. એમ દેલાડ્યું હે. ... ૭૮૯
- ૮૪ ચોરાશીમા આલાવામધ્યેં બાર ક્રિયાસ્થાનકને વિષે વર્તતા જીવ, અધર્મપ
દ્ધને મલતાજ હે. એમ દેલાડ્યું હે. ... ૭૯૦

॥ અથ દ્વિતીયાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

વીજું ક્રિયા સ્થાનક નામા અધ્યયન છે. એમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. એમાં વાર ક્રિયાસ્થાનકેં કરી કર્મ વંધાય છે અને તેરમા ક્રિયાસ્થાનકેં કરી કર્મ મૂકાય છે. એવા તેર ક્રિયા સ્થાનકનું સ્વરૂપ કહ્યું છે એમાં ૫ ત્રાશી આલાવા છે. તેની અનુક્રમણિકા જાણીએં થાયેં.

- ૧ પહેલા ચાર આલાવામાં સંક્ષેપેં તેર ક્રિયાસ્થાનકનાં નામ કહ્યાં છે. ... ૬૬૯
- ૫ પાંચમા આલાવા મધ્યેં પહેલા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૭૪
- ૬ ઠઠાચી આઠમા આલાવામાં વીજા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૭૬
- ૭ નવમા આલાવામાં ત્રીજા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૦
- ૧૦ દશમા અને અગીઆરમા આલાવામાં ચોથા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૮૧
- ૧૨ વારમા અને તેરમા આલાવામાં પાંચમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૪
- ૧૪ ચૌદમા આલાવામાં ઠઠા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૬
- ૧૫ પન્નરમા આલાવામાં સાતમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૭
- ૧૬ શોલમા આલાવામાં આઠમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૮
- ૧૭ સત્તરમા આલાવામાં નવમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૮૯
- ૧૮ અઠારમા આલાવામાં દશમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ... ૬૯૨
- ૧૯ ઝંગણીશમા અને વીશમા આલાવામાં અગીઆરમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૯૫
- ૨૧ એકવીશમા અને બાવોશમા આલાવામાં વારમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૬૯૯
- ૨૩ ત્રેવીશમા અને ચોવીશમા આલાવામાં તેરમા ક્રિયાસ્થાનકનું સ્વરૂપ છે. ૭૦૪
- ૨૫ પચ્ચીશથી સત્તાવીશમા આલાવા પર્યંત ત્રણજોં ત્રેશવ પાશ્વંતી તથા સ્વાહ્નિક ઇવ્યાલિંગી સાધુ તેરૂઢા અનુષ્ઠાનને હણનારી એવી એનેક પ્રકારની વિચિત્ર વિદ્યાર્જને સેવે, તેથી ચાતુર્ગતિક રૂપ સંસારને વિષે પરિત્રમણ કરે, એમ અધર્મપદ્ધત્ત્રી વ્રતધારીને પાપનો ઉદય કહ્યો છે. ૭૦૮
- ૨૭ અઠાવીશમા આલાવાથી તે વેંતાલીશમા આલાવા પર્યંત, ગૃહસ્થ ઉદ્દેશીને અધર્મ પદ્ધમાં આજીવિકા નિમિત્ત ચતુદ્ પ્રકારેં અનેક જીવોનો વિનાશ કરે, તે પાપનાં કારણ દેખાડ્યાં છે. ... ૭૧૪
- ૪૩ તેંતાલીશથી માંદીને ત્રેપનમા આલાવા પર્યંત ક્વચિત્ કોઈ નિમિત્તેં કરી વિશેષેં આધર્મપદ્ધત્ત્રી ગૃહસ્થને હિંસાદિક પાપનાં કારણ દેખાડ્યાં છે. ૭૨૨

- ૫૪ ચોપનમાથી માંમીને સત્તાવનમા આલાવા પર્યંત પહેલું સ્થાનક જે સા ધુના નિંદક એવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરુષોના પાપનો વિશેષ અધિકાર કહ્યો છે તથા તેવા પુરુષ અનેક કામનૌગને નૌગવતા થકા વિચરે છે તેવા પુરુષોને બોધબીજ પામવું ડુર્જન છે એવી રીતે અધર્મપદ્ધતના વિનં ગનો વિચાર કહ્યો છે. ... ૭૨૮
- ૫૬ અઠાવન અને ંગણશતમા આલાવામાં બીજું સ્થાનક તે એકે, જે પાપસ્થા ન, થકી નિવૃત્તિ પામ્યા તેધાર્મિક જાણવા. એમ ધર્મપદ્ધતો વિચાર કહ્યો છે. ૭૩૮
- ૬૦ શતમા આલાવામાં ત્રીજું સ્થાનક જે મિશ્રપદ્ધ. તેનો વિચાર કહ્યો છે. ૭૪૦
- ૬૧ એકશતમા આલાવાથી માંમીને અડશતમા આલાવા સુધી ફરી પૂર્વોક્ત પ્ર થમ સ્થાનક જે અધર્મપદ્ધ તેને પ્રકારાંતરેં કહીને તેનું સેવન કરનારને ન રકરૂપ અધોગતિની પ્રાપ્તિ દેલાડીને તે નરકના ડુઃખોનું વર્ણન કરેલું છે. ૭૪૧
- ૬૨ ંગણોત્તેરમા આલાવાથી માંમીને ચમોત્તેરમા આલાવા પર્યંત વિશેષેં બી જું સ્થાનક જે ધર્મપદ્ધ તેનો વિચાર તે ધર્મપદ્ધી સાધુ પુરુષના સૌશીલ્યા દિક અનેક ગુણોનું વર્ણન કરીને તથા તેમને પ્રાપ્ત થતી નાનાપ્રકારની દેવાદિકની ગતિના સુખોનું સવિસ્તર વર્ણન કરેલું છે. ... ૭૫૪
- ૭૫ પચ્ચોત્તેરમા આલાવાથી માંમીને સત્યોત્તેરમા આલાવા પર્યંત ત્રીજું સ્થાનક મિશ્રપદ્ધીય વિરતાવિરત એવા સમ્યક્દૃષ્ટિ પુરુષોના ગુણનું વર્ણન કહ્યું છે. ૭૬૨
- ૭૬ અઠોત્તેરમા આલાવામાં ધર્મ, અધર્મ અને મિશ્ર, એ ત્રણે સ્થાનકનો ઉપસં હાર કરતા ઢતા તેનું સંક્ષેપેં વર્ણન કરેલું છે. ... ૭૭૬
- ૭૭ ંગણાંશી અને અંશીમા આલાવામાં અન્યદર્શની ત્રણજોં ત્રેશઠ પાં સ્વંમીતં સર્વને અધર્મ પદ્ધમાં ગણ્યા છે. ... ૭૭૮
- ૮૧ એક્યાશીમાં આલાવાને વિષે જૈનમાર્ગના જાણ પુરુષેં તે પાસ્વંમીતને અ ગ્રિ ઉપડાવવાના ઉદ્દેશેં હિંસા કરવાનો નિષેધ કરી હિંસા કરનારને નરક પાતિ ઠેરાવ્યા છે અને તેમને અહિંસા પમાડવાને પ્રતિબોધ કહ્યો છે. ... ૭૮૩
- ૮૨ વ્યાશીમા આલાવાને વિષે તેવા હિંસક પાસ્વંમી દર્શનીતને જે ડુઃખો ની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે ડુઃખો કહી દેલાડયાં છે. ... ૭૮૭
- ૮૩ ત્ર્યાશીમા આલાવાને વિષે ધર્મના પ્રરૂપક શ્રમણ, બ્રાહ્મણ સર્વ ડુઃખનો અંત કરે છે. એમ દેલાડયું છે. ... ૭૮૯
- ૮૪ ચોરાશીમા આલાવામધ્યેં બાર ક્રિયાસ્થાનકને વિષે વર્તતા જીવ, અધર્મપ દ્ધને મલતાજ છે. એમ દેલાડયું છે. ... ૭૯૦

૫૫ પચ્ચાશીમા આલાવામાં તેરમા ક્રિયાસ્થાનકને વિષે વર્તેતા જીવને મહા પુરુષ કહ્યા છે. ૭૯૦

॥ અથ તૃતીયાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

ત્રીજું આહારપરિજ્ઞાનામા અધ્યયન છે. તેનો એક ઉદ્દેશક તથા અર્થાધિકાર પણ એકજ છે, તેના જૂદા જૂદા આ ઉત્તરીશ આલાવા છે તેની અનુક્રમણિકા લખીયેં ઠૈયેં.

- ૧ પહેલા આલાવાથી માંમીને વીશમા આલાવા પર્યંત વનસ્પતિકાયના જીવોની ઉત્પત્તિ જૂદા જૂદા જ્વેદો સહિત સવિસ્તરપણે કહી છે. ... ૭૯૨
- ૨૧ એકવીશમા આલાવામાં મનુષ્યની ઉત્પત્તિ જૂદા જૂદા જ્વેદ સહિત કહેલી છે. ૮૧૬
- ૨૨ વાવીશમા આલાવામાં જલચારી પંચેંડિય તિર્યંચ જીવોની ઉત્પત્તિ કહી છે. ૮૨૦
- ૨૩ ત્રેવીશમા આલાવામાં ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેંડિય તિર્યંચજીવો કહેલા છે. ૮૨૨
- ૨૪ ચોવીશમા આલાવામાં ઊરઃપરિસર્પ પંચેંડિય તિર્યંચ જીવો કહ્યા છે. ... ૮૨૩
- ૨૫ પચ્ચીશમા આલાવામાં છુજપરિસર્પ સ્થલચર પંચેંડિય તિર્યંચ જીવ કહ્યા છે. ૮૨૪
- ૨૬ ઠઢીશમા આલાવામાં સ્થેચર પંચેંડિય તિર્યંચ જીવો કહ્યા છે. ... ૮૨૫
- ૨૭ સત્ત્યાવીશમા આલાવામાં વિકલેંડિય જીવ કહ્યા છે. ... ૮૨૬
- ૨૮ અઠ્ઠાવીશમા આલાવામાં પંચેંડિયના મલમૂત્રમાં ઉપજતા જીવો કહ્યા છે. ૮૨૭
- ૨૯ ઊગણત્રીશમા આલાવામાં સચિત્તશરીરની નિશ્ચાયેં જે જીવોઉપજે તે કહ્યા છે. ૮૨૮
- ૩૦ ત્રીશમાથી માંમી તેત્રીશમા આલાવા સુધી અપ્કાય જીવો કહ્યા છે. ૮૨૯
- ૩૧ ચોત્રીશમા આલાવામાં અને પાંત્રીશમામાં અગ્નિકાય, વાયુકાય જીવો કહ્યા છે. ૮૩૩
- ૩૨ ઠત્રીશમા આલાવામાં અગ્નેય જીવાધાર પૃથ્વીકાય જીવો કહ્યા છે. ... ૮૩૬
- ૩૩ સાડત્રીશમા આલાવામાં સમસ્ત જીવો આશ્રી વાત કહી છે. ... ૮૩૬
- ૩૪ આડત્રીશમા આલાવામાં ગુરુયેં શિષ્યપ્રત્યેં એપણીકઆહારનો ઉપદેશ કહ્યો છે. ૮૩૭

॥ અથ ચતુર્થાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

ચોથું પ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાનામા અધ્યયન છે એમાં એકજ ઉદ્દેશક અને અર્થાધિકાર પણ એકજ છે. એના જૂદા જૂદા આગીઆર આલાવા છે તેની અનુક્રમણિકા લખીયેં ઠૈયેં.

- ૧ પહેલા આલાવામાં જે જીવેં પચ્ચસ્કારેં કરી પાપકર્મ હણ્યાં નથી એવા

- અવિચારવાન્ જીવ જો મન, વચન, કાયાયેં કરી પાપ રહિત હોય અને સ્વપ્નાંતરમાં પણ પાપકર્મને દેખે નહીં તો પણ તેને તેવાં પાપકર્મનો બંધ થાય છે. એમ આચાર્યે કહ્યું છે. ૮૩૮
- ૧ બીજા આલાવામાં પૂર્વોક્ત વાતને શિષ્યે આશંકા કરી જૂઠી કહી છે. ૮૪૧
- ૨ ત્રીજા આલાવામાં આચાર્યે તેનો ઉત્તર આપીને એકેન્દ્રિયાદિક જીવોને પણ અપચ્ચક્ષાણી ક્રિયાનો બંધ લાગે છે. એમ કહ્યું છે ... ૮૪૪
- ૪ ચોથાથી ઠઠા આલાવામાં આચાર્યે, વધકનો દૃષ્ટાંત કહી દેખાડ્યો છે. ૮૪૬
- ૭ સાતમા આલાવામાં શિષ્યે પૂર્વોક્ત આચાર્યના વચન ઉપર આશંકા કરી છે કે, જે જીવેં કોઈ પ્રકારના જીવોને કોઈવારેં કાનેં પણ સાંનલ્યા નથી, નજરેં પણ દીઠા નથી અને ડંભાલ્યા પણ નથી તેવા જીવને તે જીવો આશ્રી હિંસાનો કર્મબંધ કેમ લાગે? ૮૫૨
- ૮ આઠમાથી દશમા આલાવામાં આચાર્યે, સંજી અને અસંજીને પણ અપ્રત્યાખ્યાનપણાથી પાપ લાગે છે. એમ દૃષ્ટાંત પૂર્વક કહીને પૂર્વજી શિષ્યની આશંકાનો ઉત્તર આપી પોતાનો પક્ષ સ્થાપન કહ્યો છે. ૮૫૨
- ૧૧ અંગીઆરમા આલાવામાં શિષ્યે આશંકા કરી તેને ગુરુયેં ઉત્તર આપ્યો કે અવિરતિ જીવને નરકાદિક ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ વિરતિ જીવને મોક્ષપ્રાપ્તિ થાય છે કારણકે જે વિરતિ જીવ છે, તે કોઈ પણ જીવ માત્રનું એક રોમોત્સવનન કરવાથી પણ પાપ લાગે છે. એવી રીતેં જાણનારો છે. એમ કહીને સ્વપક્ષ સિદ્ધિ કહ્યો છે. ૮૬૩

॥ અથ પંચમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

- ૫ પાંચમું આચારશ્રુત અને અનાચારશ્રુત એવે નામેં અધ્યયન છે. તેમાં એક ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે. તેમાં બધી મલીને તેત્રીશ ગાથાં છે તે મધ્યેં આચારમાં વ્યવસ્થિત પુરુષેં આચાર અંગીકાર કરીને અનાચારનો ત્યાગ કરવો તે માર્ટેં આ અધ્યયનમાં અનાચારનો પ્રતિષેધ કહ્યો છે, કેમ કે અનાચારનો ત્યાગ કરવા થકી રૂઢા પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન થાય છે માર્ટેં આ લોક શાશ્વત છે અથવા નથી તથા ન્હાના મહોટા જીવોની હિંસામાં કાંઈ વિશેષ નથી તથા આહાર આશ્રી આચાર અનાચાર કાંઈ પણ નથી. ઇત્યાદિક પરદર્શનીના આગમ આશ્રી બોલવું તે અનાચાર છે, માર્ટેં તેનો નિષેધ કરીને પઠી બારમી ગાથાથી ત્રેવીશમી

ગાથા પર્યંત સર્વ શૂન્યવાદીનું મત સ્વંમન કરવાને અર્થે લોકાલોકનું અસ્તિત્વ, તથા જીવાજીવનું અસ્તિત્વ, તથા સદસત્ક્રિયાનુષ્ઠાનને વિષે ધર્મ, અધર્મ કારણ છે તેનું અસ્તિત્વ, તથા વંધ, મોહ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, વેદના, નિર્જેરા ક્રિયાક્રિયા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દેષ, સંસાર, સિદ્ધિ, અસિદ્ધિ, સાધુ, અસાધુ, કલ્યાણ, પાપ, ઇત્યાદિકનો સંજ્ઞાવ દેખાડીને એકાંત માર્ગને દૂપવ્યો છે. ઇત્યાદિક આચારનું પ્રતિપાદન કરીને અધ્યયન પરિસમાપ્ત કહ્યું છે. ૮૬૬

॥ અથ પઠ્યાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

ઠડું આર્દ્ધકીયનામા અધ્યયન છે. એમાં એક ઉદ્દેશક અર્થ ને એકજ અર્થાધિકાર છે. તે મધ્યે પચાવન ગાથા છે. તેની અનુક્રમણિકા લખીએ તૈયે.

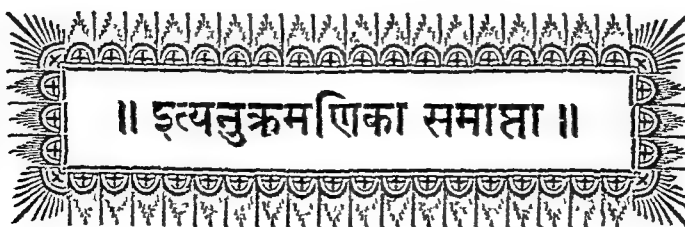
- ૧ પહેલી ગાથાથી માંમીને પચ્ચીશમી ગાથા પર્યંત આર્દ્ધકુમારની કથા તથા આર્દ્ધકુમાર શ્રીમહાવીર પરમેશ્વર પાસે જતાં માર્ગમાં ગોશાલક મળ્યો છે, તેણે આર્દ્ધકુમારને પોતાના દર્શનમાં મેલવી લેવાને વાસ્તે અનેક પ્રકારના કરેલા આલાપ, સંલાપ તથા ઘણા પ્રકારના ઉત્તર, પ્રત્યુત્તરોને આર્દ્ધકુમારે અનેક હેતુ દૃષ્ટાંતે કરી તે ગોશાલકના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે અને જૈનમતનું સ્થાપન કરેલું છે. ૮૬૬
- ૨ ઠવીશમી ગાથાથી માંમીને વેંતાલીશમી ગાથા પર્યંત આર્દ્ધકુમારને માર્ગમાં વૌધદર્શની ઇ મળેલા છે. તેની સાથે અનેક પ્રકારનો પ્રશ્નોત્તર રૂપ સંવાદ થયો છે. ત્યાં પણ અનેક હેતુદૃષ્ટાંતે તેડના દર્શનનું સ્વંમન કરીને આર્દ્ધકુમારે જૈનમતનું સ્થાપન કરેલું છે. ૮૬૭
- ૩ તેંતાલીશમી ગાથાથી પીસ્તાલીશમી ગાથા પર્યંત આર્દ્ધકુમારે માર્ગમાં બ્રાહ્મણોની સાથે વાદ કરી તેમના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૮૬૮
- ૪ ઠેંતાલીશમી ગાથાથી એકાવનમી ગાથા પર્યંત આર્દ્ધકુમારે માર્ગમાં એકદંડી સાંખ્યમતીની સાથે વાદ કરી તેમના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૮૬૯
- ૫ વાવનમી ગાથાથી ચોપનમી ગાથા પર્યંત આર્દ્ધકુમારે માર્ગમાં હસ્તિતાપસોની સાથે વાદ કરી તેમના મતનું સ્વંમન કહ્યું છે. ૮૭૦
- ૬ પચાવનમી ગાથામાં જૈનમત તત્ત્વજ્ઞ ચારિત્રી ઇ પરતીર્થિકના મતનું સ્વંમન કરી અપારસંસાર સમુદ્ધને તરે છે. એમ કહી અધ્યયન પરિસમાપ્ત કહ્યું છે. ૮૭૧

॥ અથ સપ્તમાધ્યયનસ્યાનુક્રમણિકા ॥

સાતમું નાલંદીય નામા અધ્યયન છે. તેમાં એકજ ઉદ્દેશક અને એકજ અર્થાધિકાર છે, એમાં જૂદા જૂદા ચાલીશ આલાવા છે પૂર્વાધ્યયનમાં સાધુના આચાર કહ્યા તેમ આ અધ્યયનમાં શ્રાવકના આચાર કહ્યા છે તેની અનુક્રમણિકા લેખીયેં થૈયેં.

- ૧ પહેલાથી ત્રીજા આલાવા સુધી રાજગૃહ નગર બાહેર નાલંદીનામા પાઠા ને વિષે લેપનામા શ્રમણોપાસક છે તેના ગુણોનું વર્ણન કહ્યું છે. ૯૫૪
- ૪ ચોથા આલાવાથી સાતમા આલાવા સુધી તે લેપનામા ગાથાપતિની સેસદવિયા નામેં ઉદકશાલાયકી ફેશાન કોણની દિશાયેં હસ્તિયામ નામેં વનસ્વંમને વિષે જગવંત શ્રી ગૌતમસ્વામી વિચરે છે, તેમને ઉદક નિર્ઘ્રેયેં આવીને શ્રાવકના વ્રત આશ્રી પ્રશ્ન પૂઠતાં જૂત શબ્દની આશંકા કરી છે. ૯૬૧
- ૭ આઠમા આલાવામાં શ્રીગૌતમ સ્વામીયેં પૂર્વના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં જૂત શબ્દની આશંકાનું નિરાકરણ કહ્યું છે. ... ૯૬૯
- ૯ નવમા આલાવામાં ફરી ઉદકપેઢાલ પુત્રેં શ્રીગૌતમસ્વામી પ્રત્યેં ત્રસશબ્દ સંબંધી આશંકા કરી છે. તેનું શ્રીગૌતમ પ્રત્યેં સમાધાન કહ્યું છે. ... ૯૭૨
- ૧૦ દશમા આલાવામાં શ્રીગૌતમસ્વામીયેં ગૃહપતિ તથા રાજાની કથા કહી તે દૃષ્ટાંતેં શ્રાવકને દેશયકી વ્રત ગ્રહણ કરવાં પણ રૂઢાં છે, એમ નિર્ધાર્યું છે. ૯૭૪
- ૧૧ અગીઆરમા આલાવામાં ઉદકપેઢાલ પુત્રેં ત્રસજીવોમાંહે સ્થાવર જીવો ઉપજે છે માટેં તેની હિંસાથી ત્રસનું પચ્ચસ્કાણ જંગ ન થાય, એમ નાગરિકના દૃષ્ટાંતેં કહ્યું છે અને તે વાતનું ગૌતમ સ્વામીયેં સ્વંમન કરેલું છે. ૯૭૮
- ૧૨ બારમા આલાવામાં ઉદકપેઢાલ પુત્રેં પચ્ચસ્કાણ નિર્વિપય થવા આશ્રી દૃષ્ટાંત પૂર્વક આશંકા કરી છે. ... ૯૮૧
- ૧૩ તેરમા આલાવામાં પૂર્વોક્ત આશંકા ન્યાયોક્ત નથી એવું, દૃષ્ટાંત પૂર્વક સિદ્ધ કરીને શ્રીગૌતમ સ્વામીયેં આશંકાનું સ્વંમન કહ્યું છે. ... ૯૮૩
- ૧૪ ચૌદમા આલાવાથી માંમીને શોભમા આલાવા પર્યંત સ્થાવરપર્યાયેં પહોંચેલા ત્રસ જીવને મારવાયકી ત્રસનું પચ્ચસ્કાણ જંગ ન થાય, એ વાતને ત્રણ દૃષ્ટાંત આપી શ્રીગૌતમ પ્રત્યેં સ્વંમન કહ્યું છે. ... ૯૮૬
- ૧૫ સત્તરમા તથા અઠારમા આલાવામાં પૌપથ વ્રત કરનાર દેવલોકાદિકમાં

- ત્રસજ થાય છે માટે આ સંસાર ત્રસ શૂન્ય કેમ હોય ? એમ કહેલું છે. એએ૩
- ૧૯ ઝંગણીશમાથી પચ્ચીશમા આલાવા પર્યંત જૂદા જૂદા પ્રકારના જીવો જે ત્રસ પળે હોય તે મરણ પામીને ફરી પણ ત્રસજ થાય માટે આ સંસાર ત્રસશૂન્ય કેમ હોય ? એમ શ્રીગૌતમે દર્શાવેલું છે. એએ૮
- ૨૬ ઠઠ્ઠીશમા આલાવાથી ચોત્રીશમા આલાવા પર્યંત દિગ્વ્રતના આશ્રયથી આઠ જંગેં કરી પ્રત્યાસ્વાનનો વિચાર, સવિસ્તર દેખાડ્યો છે. ૧૦૦૫
- ૩૫ પાંત્રીશમા આલાવામાં શ્રીગૌતમ સ્વામીયેં ડદકપેઢાલપુત્ર પ્રત્યેં કોડ્વારેં પણ સંસાર, જીવ રહિત અનારજ નથી. એમ સમજાવ્યું છે. ૧૦૧૧
- ૩૬ ઠત્રીશમા આલાવામાં જે પુરુષ, પાપકર્મ ન કરે તથા સાધુની નિંદા ન કરે તે પુરુષ રૂઢો જાણવો. એમ શ્રીગૌતમે સમજાવ્યું છે. તે પઠી ડદકપેઢાલપુત્રેં શ્રીગૌતમ સ્વામીને અનાદર કરતાં ઠતાં ચાલવાનો વિચાર કયો છે. ૧૦૧૨
- ૩૭ સાહત્રીશમા આલાવામાં ડદક પેઢાલ પુત્રને જાતાં જાણી શ્રીગૌતમ ગુરુયેં કહ્યું કે ડપદેશના આપનાર એવા જે ગુરુ તે જો પોતેં નમસ્કારાદિક ન વાંઢે તો પણ સાંજલનારેં તો તેમને વંદનાદિક અવશ્ય કરવું જોડ્યેં. એમ દર્શાવ્યું છે. ૧૦૧૪
- ૩૮ આહત્રીશમા આલાવામાં ડદક પેઢાલપુત્રેં કહ્યું કે જે પદોનું મને જ્ઞાન ન હતું, તે સર્વ પદો આજ મને પ્રાપ્ત થયાં. અને જેમ તમો કહો છો તેમજ છે. ૧૦૧૫
- ૩૯ ઝંગણચાલીશમા આલાવામાં શ્રીગૌતમ સ્વામીયેં ડદક પેઢાલપુત્ર પ્રત્યેં શ્રીવીતરાગપ્રણીત ધર્મ, સત્ય કરી જાણજો. એમ કહ્યું તે વચન માન્ય કરી ડદકપેઢાલપુત્રેં શ્રી વીરજગવાન્ પાસેં જવાની ઇજ્ઞા કરી છે. ૧૦૧૬
- ૪૦ ચાલીશમા આલાવામાં શ્રીગૌતમસ્વામી ડદક પેઢાલ પુત્રનેં સાર્થેં લેડ્ શ્રીમહાવીર જગવાન્ પાસેં આવ્યા, તિહાં ડદક પેઢાલપુત્રેં શ્રી મહાવીરનેં નમસ્કાર કરી પંચમહાવ્રતધર્મ અંગીકાર કયો, પઠી શ્રીવીર પ્રભુની આજ્ઞા માગી વિચરવા લાગ્યા, તે પઠી અધ્યયન પરિસમાપ્ત કયું છે. ૧૦૧૭
- તેવાર પઠી દીપિકાકારવિરચિત પ્રશસ્તિ છે. ૧૦૧૮

रायधनपतसिंघ बाहादुरका जैनागम संग्रह

जाग दुसरा.

॥ उँनमो वीतरागाय ॥

अथ

॥ द्वितीयसूत्रकृतांग ॥

गुर्जरनाषासहितं श्रीहर्षकुलकृतदीपिकायुक्तं शीलंगाचार्यकृतटीकायुतंच प्रारन्व्यते.

तत्रमूलं ॥ बुद्धिज्जित्तिउट्टिज्जा, बंधणं परिजाणिया ॥ किमाह बंधणं
वीरो किंवा जाणंति उट्टई ॥ १ ॥ चित्तमंतमचित्तंवा परिगिस्स
किसामवि ॥ अन्नंवा अणुजाणाइ एवं दुक्काणमुच्चइ ॥ २ ॥

प्रथम गुर्जर नाषामां अर्थकर्तानुं मंगलाचरण.

अर्थ—प्रणम्य सद्गुरुन् नक्त्या बालानां बोधहेतवे ॥ किंचित् सूत्रकृतांगस्य लि
ख्यते वार्तिकं मया ॥ १ ॥ प्रथम श्रीआचारांग कह्योने पढी सुयगडांग कहुं तेनो संबंध
मेलवेढे. जे कारण श्री आचारांग मांहे, (जीवो ठक्काय परू, वणा य तेसिं व हेणबंधो
ति) ॥ इत्यादि कहुं ठे. ते सर्व परमार्थने (बुद्धिज्जके०) जाणवुं जोइए. एम आचाराङ्गसा
थे आ सुयगडांगनो संबंध जाणवो. ए अधिकारे बीजुं अंग सुयगडांग प्रारंजीए ठैए. अ
हीयां केटलाएक वादी ज्ञानेकरीनेज मुक्ति आयवे एम कहेवे, अने केटलाएक क्रियाए
करी मुक्ति कहेवे. अने जैन तो एम कहेवे के ज्ञान अने क्रिया ए बने अकी मुक्तिठे,
ए अर्थ ए श्लोकमांहे देखाडेवे ते एमके.

(बुद्धिज्जित्ति) के० ठ कायनुं स्वरूप जाणे एटले ज्ञान कहुं, अने ज्ञानपूर्वक क्रिया करवी ते
सफलठे. तेकारण माटे आगल (तिउट्टिज्जा) एवो सूत्रपाठ कह्यो, ते (तिउट्टिज्जाके०) त्रो
डे ते शुं जाणीने! शुं त्रोडे! ते कहेवे. (बंधणं) के० बांधीए जे जीवने प्रदेशे करी ते बं
धन ज्ञानावरणादि अष्ट प्रकार कर्मरूप इत्यर्थः ते कर्मना हेतु मिथ्यात्व, अविरत, कपा
य अने योग अथवा परिग्रह आरंज ए बंधनना कारणने (परिजाणिया) के० जाणे. प
ए एकला जाणपणाअकी वांढितार्थसिद्धिडुर्लभठे; ते माटे क्रिया देखाडेवे. ते बंधन
झपरिज्ञाए करी जाणीने पढी प्रत्याख्यानपरिज्ञा जे संयमानुष्ठान तेणे करी बंधनने त्रो
डे. एटले आत्माअकी कर्म दूर करे, एवुं वचन श्रीसुधर्मास्वामिनापित सांजलीने जं

ब्रह्माभिप्रमुख शिष्य पूछेछे के, (किमाहबंधणंवीरो) के० श्रीमहावीर देवे बंधन केबुं कह्युं छे! अथवा (किंवा जाणंतिवट्टई) के० बुं जाणीने ते बंधन त्रोडे? इति प्रथम श्लोकार्थः॥१॥

हवे बंधननुं कारण कहेछे; ए जगतमांहे ज्ञानावरणीयादिक जे कर्म ते बंधन जाए बुं, ते कर्म बांधवानां कारण आरंज अने परिग्रहछे. तेमां पहेलुं परिग्रह देखाडेछे, (चि त्तमंतमचित्तंवा) के० सचित्तते द्विपद चतुष्पदादिक अने अचित्तते सुवर्णरूप्यादिक ए वे प्रकारे परिग्रहछे, ते (परिगिञ्ज किसामवि) के० थोडा तृण तुपादिक पोतानीपासे परिग्रहाने (अन्नंवा) के० अनेरा बीजा पासे परिग्रहावे तथा (अणु जाणाइ) के० परिग्रह करतां ने अनुमोदे. एवो जीव, (एवं) के० एरीते (डुका एमुच्चइ) के० डुःखशकीन मूकाए ॥१॥

श्रीः ॥ अथ श्री द्वितीयांगदीपिका प्रारभ्यते ॥

॥प्रणम्य श्रीजिनं वीरं, गौतमादिगुरुंस्तथा ॥ स्वाम्योपकृतये कुर्वे द्वितीयांगस्य दीपिकां ॥१॥ इह हि प्रवचने चत्वारोऽनुयोगाः ॥ तथाहि चरणकरणानुयोगः १ इव्यानुयोगः २ धर्मकयानुयोगः ३ गणितानुयोगश्च ४ तत्र प्रथमं श्रीमदाचारांगं चरणकरणानुयोगप्राधान्येन व्याख्यातं ॥ अथेदं श्रीसूत्रकृताख्यं द्वितीयांगं इव्यानुयोगप्राधान्येन व्याख्यायते ॥ सूत्रकृतांगमिति कः शब्दार्थः ॥ उच्यते ॥ सूत्रं स्वपरसमयसूचनं कृतं येन तत्सूत्रं तदेवांगमिति ॥ तत्रश्रुतस्कंध ६यं ॥ प्रथमश्रुतस्कंधे षोडशाध्ययनानि ॥ द्वितीये सप्त ॥ तत्र प्रथमश्रुतस्कंधस्य प्रथमाध्ययने चत्वारवदेशकाः ॥ तत्रापि पूर्वं प्रथमोद्देशकः ॥ तस्यायमादिःश्लोकः ॥ (बुद्धिक्लृप्ति०) ॥१॥ व्याख्या ॥ बुध्येत जानीयात् ॥ कितत् ॥ बंधनं बध्यते जीवोऽनेन बंधनं ज्ञानावरणाद्यष्टप्रकारं कर्म ॥ तदेतवो मिथ्यात्वादयोवा परिग्रहारंजादयो वा बंधनं जानीयादित्युक्तं ॥ नच ज्ञानमात्रेण सिद्धिरित्याह ॥ (तिवट्टिक्का) (परिजाणिआ) परिज्ञायत्रोटयेत् अपनयेत् आत्मनःपृथक्कुर्यादित्यर्थः ॥ अथजंबुस्वामी शिष्यः श्रीसुधर्मस्वामिनमाह ॥ (किमाहेति) ॥ श्रीवीरः किंबंधनं आह उक्तवान् किंवा जानन् बंधनं त्रोटयति ॥ उत्तरमाह ॥ १ ॥ (चित्तेति) ॥ चित्तवत् सचित्तं द्विपदचतुष्पदादि अचित्तं कनकरजतादि तद्वयमपि परिगृह्य परिग्रहं कृत्वा कृशमपि स्तोकमपि स्वयमन्यान्वा ग्राहयित्वा ॥ गृह्यतोवाऽन्याननुज्ञाय एवंडुखान्नमुच्यते ॥ परिग्रहएव परमानर्थमूलमित्युक्तं ॥ परिग्रहतश्चावश्यंजावारंनस्तस्मिंश्च प्राणातिपात इति दर्शयति. ॥ १ ॥

॥ उैनमःसिद्धाय ॥ अथ श्री शीलंगाचार्यकृत टीका ॥ आर्या वृत्तं ॥

स्वपरसमयार्थसूचकमनंतगमपर्ययार्थगुणकजितम् ॥ सूत्रकृतमंगमतुलं, विवृणोमि जिनां नमस्कृत्य ॥ १ ॥ ॥ वसंततिलकावृत्तम् ॥ ॥ व्याख्यातमंगमिह यद्यपि सूरिमुख्यै,

नक्त्या तथापि विवरीतुमहं यतिष्ये ॥ किं पक्षिराजगतमप्यवगम्य सम्यक्, तेनैव वांठति
 पथा शलजो न गंतुम् ॥ ५ ॥ ॥ इवजावृत्तम् ॥ ॥ ये मध्यवक्त्रा व्यधुरिद्वयोऽथा, जा
 नन्ति ते किंचन तानपास्य ॥ मत्तोपि यो मंदमतिस्तथास्ति, तस्योपकाराय ममैष यत्नः
 ॥ ३ ॥ इहापारसंसारान्तर्गतेनाऽसुमताऽवाप्याऽतिदुर्लभं मनुजत्वं सुकुलोत्पत्तिसमर्थं
 द्विसामग्र्याद्युपेतेनाऽर्हदृशेनमशेषकर्मोचित्तये यतितव्यम् ॥ कर्मोद्भेदश्च सम्यग्विवेकसव्य
 पेक्षोऽसावप्याप्तोपदेशमंतरेण न भवति ॥ आसंश्रुत्यंतिकादोषद्वयात्सचार्हन्नेवातस्तत्प्रणी
 तागमपरिज्ञाने यत्नो विधेयः ॥ आगमश्च द्वादशांगारूपः सोप्यार्यरक्षितमिश्रैरैदंशुगीनपु
 रुषानुग्रहबुद्ध्या चरणकरणद्व्यधर्मकथागणितानुयोगनैदाच्चतुर्धा व्यवस्थापितः । तत्राचा
 रांगं चरणकरणप्रधान्येन व्याख्यातमधुनाऽवसरायातं इव्यप्राधान्येन सूत्रकृताख्यं द्वितीय
 मंगं व्याख्यातुमारभ्यत इति । ननु चार्थस्य शासनाह्वास्त्रमिदं । शास्त्रस्य चाशेषप्रत्यूहोपशां
 त्यर्थमादिमंगलं तथा स्थिरपरिचयार्थं मध्यमंगलं शिष्यप्रशिष्यविज्ञेदार्थं चाख्यमंगलमुपादेयं
 तच्चेह नोपलभ्यते । सत्यमेतत् । मंगलं हीष्टदेवतानमस्कारादिरूपं । अस्य च प्रणेतासर्व
 कृत्तस्य चापरनमस्कार्याजावान्मंगलकरणे प्रयोजनान्नावाञ्च न मंगलान्निधानं । गणधरा
 णामपि तीर्थकृत्तानुवादित्वान्मंगलकरणं । अस्मदाद्यपेक्षया तु सर्वमेव शास्त्रं मंगलं । अ
 थवा निर्युक्तिकारणवात्रनावमंगलमनिधातुकामग्राह ॥ (तिष्ठयरे जिनवरे, सुत्तकरे गणह
 रे पणमि कणं । सूयगडस्स जगवत्, एल्लुत्तिं किंत्तइस्सामि) ॥ १ ॥ गायपूवार्धेनेहजाव
 मंगलमनिहितं पश्चार्धेन तु प्रेक्षापूर्वकारिप्रवृत्त्यर्थप्रयोजनादित्रयमिति । तदुक्तं—“उक्तार्थ
 हातसंबंधं, श्रोतुं श्रोता प्रवर्तते ॥ शास्त्रादौ तेन वक्तव्यः संबंधः सप्रयोजनः” । तत्र सू
 क्तस्येत्यनिधेयपदं । निर्युक्तिं कीर्त्तयिष्ये इति प्रयोजनपदं । प्रयोजनं तु मोक्षावाप्तिः । सं
 बंधस्तु प्रयोजनपदानुमेय इति पृथक् नोक्तः ॥ तदुक्तं—“शास्त्रं प्रयोजनं चेति संबंधस्याश्र
 यावुनौ ॥ तदुक्त्यंतर्गतस्तस्माज्जिज्ञो नोक्तः प्रयोजनादिति समुदायार्थः ॥ अधुनाऽवय
 वार्थः कथ्यते ॥ तत्र तीर्थं इव्यजावनेदाद्विधा । तथापि इव्यतीर्थं नद्यादेः समः समुत्त
 रणमार्गः ॥ जावतीर्थं तु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि ॥ संसारार्णवाडुत्तारकत्वात्तदाधारोवा
 संघः प्रथमगणधरोवा तत्करणशीलास्तीर्थकरास्तान्नत्वेति क्रिया । तत्रान्येषामपितीर्थक
 रत्वसंज्ञवेतद्वयवज्ञेदार्थमाह (जिनवरानिति) ॥ रागद्वेषमोहजितो जिवाः । एवंचूताश्च
 सामान्यकेवलिनोऽपिजवन्ति तद्वयवज्ञेदार्थमाह—(वराः) प्रधानाश्चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वित
 त्वेन तान्नत्वेति ॥ एतेषां च नमस्कारकरणमागमार्थोपदेष्टृत्वेनोपकारित्वात् । विशिष्ट
 विशेषणोपादानं च शास्त्रस्य गौरवाधानार्थं शास्तुः प्राधान्येनेह शास्त्रस्यापि प्राधान्यं न
 वर्तीति जावः । अर्थस्य सूचनात्सूत्रं तत्करणशीलाः सूत्रकारास्ते च स्वयंबुद्धादयो
 पि जवन्तीत्यतश्चाह (गणधरास्तांश्च नत्वेति) ॥ सामान्याचार्याणां गणधरत्वेपि तीर्थक

रनमस्कारानंतरोपादानाजैतमादय एवेह विवक्षिताः ॥ प्रथमश्चकारः सिद्धाद्युप
लक्षणाथो द्वितीयः समुच्चितः । क्त्वाप्रत्ययस्य क्रियांतरसव्यपेक्षतामाह-स्वपर
समयसूचनं कृतमनेनेति सूत्रकृतस्तस्य महार्थवत्वाद्भगवांस्तस्यानेन च सर्वज्ञप्रणी
तत्वमावेदितं भवति ॥ (निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये) इति ॥ योजनं युक्तिः । अर्थघटना निश्चये
नाधिक्येन वा युक्तिर्निर्युक्तिः । सम्यगर्थप्रकटनमिति यावत् । निर्युक्तानां वा सूत्रेष्वेव प
रस्परसंबंधानामर्थानामाविर्जनं । युक्तशब्दलोपान्निर्युक्तिरिति । तां कीर्तयिष्येति निधास्य
इति । इह सूत्रकृतस्य निर्युक्तिं कीर्तयिष्ये इत्यनेनोपक्रमद्वारमुपहितं तच्चेहोद्देशे निदेशे
इत्यादिनेपदनिहितमिति । तदनंतरं निक्षेपः ॥ सचत्रिविधः । तद्यथा-उच्यते निष्पन्नो
नाम निष्पन्नः सूत्रालापक निष्पन्नश्चेति । तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपेऽगं नाम निष्पन्ने तु निक्षे
पे सूत्रकृतमिति ॥ १ ॥ तत्र तत्त्वज्ञेदपर्यायैर्व्याख्यातः पर्यायप्रदर्शनार्थं निर्युक्तिरुदाह (सूय
गडं अंगणं, वितियं तस्स य इमाणि नामाणि ॥ सूयगडं सूत्तकडं, सूयगमं चैव गोणां ॥)
॥ २ ॥ सूत्रकृतमित्येतदंगानां द्वितीयं तस्य चामून्येकार्थिकानि । तद्यथा-सूत्रमुत्पन्नमर्थ
रूपतया तीर्थकृद्भयः । ततः कृतं ग्रंथरचनया गणधरैरिति । तथा (सूत्रकृतमिति) । सूत्रा
नुसारेण तत्वावबोधः क्रियतेऽस्मिन्निति । तथा सूत्रकृतमिति । स्वपरसमयार्थसूचनं सूत्रा
साऽस्मिन्कृतेति । एतानि चास्य गुणनिष्पन्नानि नामानीति ॥ २ ॥ सांप्रतं सूत्रकृतपदयोर्निक्षेपा
र्थमाह (द्वं तु पौंड्यादी, नावे सुत्तमिह सूयतं नाणं । सस्मासंगहवित्ते, जातिणिबद्धेय
कब्बादी) ॥ ३ ॥ (द्वमित्यादि) । नामस्थापनेऽनादृत्य सूत्रं दर्शयति (पौंड्या इति) । पौ
ण्ड्यं च वनीफलादुत्पन्नं कार्पासिकं । आदिग्रहणादंडजवालजादेर्ग्रहणं । नावसूत्रं त्वि
हास्मिन्नधिकारे सूचकं ज्ञानं श्रुतज्ञानमित्यर्थः ॥ तस्यैव स्वपरार्थसूचकत्वादिति । तत्र
श्रुतज्ञानसूत्रं चतुर्धा भवति । तद्यथा-संज्ञासूत्रं संग्रहसूत्रं वृत्तबद्धं जातिनिबद्धं । तत्र
संज्ञासूत्रं यत् स्वसंकेतपूर्वकं निबद्धं ॥ तद्यथा-जले एसागरियं नसेवे सवामगंधं परिण
यणिरामगंधो परिवाए इत्यादि । तथा लोकेपि पुज्जाः संस्कारक्षेत्रजा इत्यादि ॥ संग्रहसूत्रं
तु यत्प्रनूतार्थसंग्राहकं ॥ तद्यथा इव्यमित्याकारिते समस्तधर्माऽधर्मादि इव्यग्रह इति ।
यदिवोत्पादव्ययभ्रौव्ययुक्तं सदिति ॥ वृत्तनिबद्धं सूत्रं पुनर्यदनेकप्रकारया वृत्तजात्या निब
द्धं ॥ तद्यथा (बुद्धिज्ज्ञातितित्तुष्टिजेत्यादि) ॥ जातिनिबद्धं तु चतुर्धा ॥ तद्यथा कथनीयंकथ्य
मुत्तराध्ययनज्ञाताधर्मकथादि पूर्वपिचरितकथानकप्रायत्वात्तस्य । तथा गद्यं-ब्रह्मचर्या
ध्ययनादि तथा पद्यं-तंदोनिबद्धं तथा गेयं यत्स्वरसंचारेण गीतिप्रायं निबद्धं । तद्यथा-
कापिलीयमध्ययनं अधुवेयसासयंमि संसारंमि डस्कपउराए इत्यादि ॥ ३ ॥ इदानीं कृतप
दनिक्षेपार्थं निर्युक्तिरुक्त्यामाह (करणं चकारउय, कडं च तिण्हंपि ठक्कनिरुक्खी, द्वे
खित्ते काले, नावेणउ कारउ जीवो) ॥ ४ ॥ (करणं चेत्यादि) । इह कृतमित्यनेन कर्मोपात्तं

न चाकर्तृकं कर्म नवतीत्यर्थात्कर्तुराक्षेपो धात्वर्थस्य च करणस्यामीपां त्रयाणामपि
 प्रत्येकं नामादिः । पोढानिक्षेपस्तत्रगाथापश्चार्धेनाल्पवक्तव्यत्वात्तावत्करणमतिक्रम्यकार
 कस्य निक्षेपमाह—तत्र नामस्थापने प्रसिद्धत्वाद्नाट्य इव्यादिकं दर्शयति (द्वेष्ट
 ति ॥ इव्यविषये कारकश्चित्यः । सच इव्यस्य इव्येण इव्यनूतो वा कारको इव्यकार
 कः । तथा क्षेत्रे नरतादौ यः कारको यस्मिन् वा क्षेत्रे कारको व्याख्यायते सक्षेत्रकार
 कः । एवं कालेपि योज्यं ॥ नावेन तु नावद्वारेण चिंत्यमानोत्र कारकोयस्मात्सूत्रस्य गण
 धरः कारकः ॥ एतच्चसूत्रकृदेवोत्तरत्र वक्ष्यति (विष्ट्यणुनावेत्यादौ) ॥४॥ सांप्रतं करणव्याचि
 ख्यासया नामस्थापने मुक्त्वा इव्यादिकारणनिक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह ॥ (द्वं पठंगवीसस,
 पठंगसामूल उत्तरे चैव ॥ उत्तरकरणं वंजण, अन्नो उववरकरोसवो) ॥५॥ (द्वष्ट्यादि)
 इव्ये इव्यविषये करणं चिंत्यते । तद्यथा इव्यस्य इव्येण इव्यनिमित्तं वा करणमनुष्ठानं
 इव्यकरणं । तत्पुनर्दिधा । प्रयोगकरणं विस्त्रसाकरणं च । तत्र प्रयोगकरणं पुरुषादि
 व्यापारनिष्पाद्यं । तदपि द्विविधं । मूलकरणमुत्तरकरणं च । तत्रोत्तरकरणं गाथापश्चा
 र्धेन दर्शयति—उत्तरत्र करणमुत्तरकरणं कर्णवेधादि । यदिवा तन्मूलकरणं घटादिकं ये
 नोपस्करेण दंडचक्रादिना अनिव्यज्यते स्वरूपतः प्रकाश्यते तदुत्तरकरणं । कर्तुरूपकार
 कः सर्वोप्युपस्करार्थ इत्यर्थः ॥५॥ पुनरपि प्रपंचतो मूलोत्तरकरणे प्रतिपादयितुमाह ॥ (मूल
 करणं सरीरा, णि पंचतिसुकस्मखंदमादीयं । दंष्ट्रिदियाणि परिणा, मियाणि विसंजहा
 दीहिं) ॥६॥ (मूलकरणमित्यादि) । मूलकरणमौदारिकादीनि शरीराणि पंच । तत्र चौदा
 रिकवैक्रियाहारकेषु त्रिषूत्तरकरणं कर्णस्कंधादिकं विद्यते । तथाहि सीतमुरोयर पिठी, दो
 बाहू ऊरुयाय अंगंति; त्रयाणामप्येतन्निष्पत्तिर्मूलकरणं । कर्णस्कंधाद्यंगोपांगनिष्पत्ति
 सूत्तरकरणं ॥ कर्मणतैजसयोस्तु स्वरूपनिष्पत्तिरेव मूलकरणमंगोपांगानावान्नोत्तरकरणं ॥
 यदिवौदारिकस्य कर्णवेधादिकमुत्तरकरणं । वैक्रियस्यतूत्तरकरणमुत्तरवैक्रियं दंतकेशादिनि
 ष्पादनरूपं वा आहारकस्यतु गमनाद्युत्तरकरणं ॥ यदिवौदारिकस्य मूलोत्तरकरणे गाथा
 पश्चार्धेन प्रकारांतरेण दर्शयति—इव्येदियाणि कलंबुकापुष्पाद्याकृतीनि मूलकरणं तेषामे
 व परिणामिनां विषौषधादिभिः पाटवाद्यापादनमुत्तरकरणमिति ॥६॥ सांप्रतमजीवाश्रितं
 करणमनिधातुकाम आह (संघायणेयपरिस्ता, डणाय मीसे तदेव पडितेहो ॥ पडिसं
 खसगडधूणा, उट्टतिरिह्वादिकरणंच) ॥७॥ (संघायणेयइत्यादि) ॥ संघातकरणं आत्तानविता
 नीनूततंतुसंघातेन पटस्य ॥ परिस्ताटकरणं करपत्रादिनाशंखस्य निष्पादनं ॥ संघातपरिस्ता
 टकरणंशकटादेस्तडनयनिपेधकरणं स्थूणादेरूर्ध्वतिरश्चीनाद्यापादनमिति ७ प्रयोगकरणमनि
 धाय विस्त्रसाकरणानिधित्सयाह (खंधेसुदुपएसा, दिएसु अप्रेसुविङ्कुमाईसु । णिप्यसुगाणि
 ववा, णि जाणतंवीससाकरणं) ॥८॥ (खंधेसु इत्यादि) । विस्त्रसाकरणं साधनादिचेदाद्विधा ।

तत्रानादिकं धर्माऽधर्माऽकाशानामन्योन्यानुबोधेनावस्थानं । अन्योन्यसमाधानाश्रयणाच्च
 सत्यप्यनादित्वे करणत्वाविरोधः । रूपिड्व्याणां च द्युणुकादिप्रक्रमेण जेदसंघातान्यां
 स्कंधत्वापत्तिः । सादिकं करणं पुञ्जड्व्याणां च दशधा परिणामः । तद्यथा बंधन गति
 संस्थान जेद वर्ण गंध रस स्पर्श अगुरुलघु शब्दरूप इति । तत्र बंधः स्निग्धरुद्धत्वात् ग
 तिपरिणामो देशांतरप्राप्तिलक्षणः । संस्थानपरिणामः परिमंजलादिकः पंचधा । जेदपरिणा
 मः खंमप्रतरचूर्णकाऽनुतटिकोत्करिकाजेदेन पंचधैव । खंडादिस्वरूपप्रतिपादकं चेदं गाथा
 ६यं । तद्यथा (खंडेहि खंडजेयं, पयरप्रेयं जहस्स पडलस्स ॥ चुस्सं चुस्सियजेयं, अणुतमियं
 वंसवक्कलियं) ॥ १ ॥ (डुंडुमि समारोहे, जेए उक्केरियाय उक्केरं ॥ वीसस पडंगमीसग, संघाय
 विजंगविविहगमो) ॥ २ ॥ वर्णपरिणामः पंचानां श्वेतादीनां वर्णानां परिणतिर्द्व्यादिसंयोग
 परिणतिश्च । एतत्स्वरूपं च गाथान्योऽवसेयं । ताश्वेमाः (जइ कालगमेगगुणं, सुक्किलयंपि य
 हविक्क बढुय गुणं । परिणामिक्कइ कालं सुक्केण गुणाहियगुणेणं ॥ १ ॥ जइ सुक्किलमे
 गगुणं कालगदवं तु बढुगुणं जइय । परिणामिक्कइ मुक्कं, कालेण गुणाहियगुणेणं ॥ २ ॥ ज
 इ सुक्कं एकगुणं, कालगदवंपि एकगुणमेव । कावोयं परिणामं, तुल्लगुणत्तेण संनवइ ॥ ३ ॥
 एवं पंचविवस्सा, संजोएणं तु वस्सपरिणामो, एकत्तीसं जंगा, सवेवि य ते मुणेयवा ॥ ४ ॥
 एमेवय परिणामो, गंधाण रसाण तहय फासाणं, संठाणाणय जणित्ठं, संजोगेणं बहुवि
 गप्पो) ॥ ५ ॥ एकत्रिंशजंगा एवं पूर्यते । दशद्विकसंयोगा दशत्रिकसंयोगाः पंचचतुष्कसंयो
 गा एकः पंचकसंयोगः प्रत्येकं वर्णाश्च पंचेति । अगुरुलघुपरिणामस्तु परमाणोरारम्य
 यावदनंतानंतप्रदेशिकाः स्कंधाः सूक्ष्माः । शब्दपरिणामस्ततविततयनसुपिरजेदाच्चतुर्धा ।
 तथा ताद्वोष्टपुटव्यापाराद्यनिनिवर्त्यश्च । अन्येपि पुञ्जपरिणामाश्चाद्यादयो जवंति ते
 चामी (ठाया य आयवो वा, उक्कोत्तं तहय अंधकारो य । एसो उ पुगगलाणं, परिणा
 मो फंदणा चेव ॥ १ ॥ सीयाणा य पगासा, ठायाणाइच्चिया बहुवि गप्पा । उक्को पु
 णप्पगासो, णायवो आयवो नाम ॥ २ ॥ नविसीत्तं नविउक्को, समोपगासोय होइ उ
 क्कोत्तं । कालं मइलं तंपिय, वियाणतं अंधयारंति ॥ ३ ॥ दवस्स चलण पप्फं, दणाउ
 सापुण गइत्त निदिष्ठा । वीसस पडंग मीसा, अत्तपरेणं तु उज्जवी) ॥ ४ ॥ तथाऽत्रैड्ध
 नुर्विद्युदादिषु कार्येषु यानि पुञ्जड्व्याणि परिणतानि तद्विस्वसाकरणमिति ॥ ५ ॥ गतं ड्व्यक
 रणं इदानीं क्षेत्रकरणानिधित्सयाऽह ॥ (एविणा आगासेणं, कीरइजं किंचि खेत्तमागासं।
 वंजण परियावस्सं, उब्बुकरणमादियं बहुहा) ॥ ६ ॥ (एविणेत्यादि) ॥ द्विनिवासगत्योरस्मा
 दधिकरणे पूना क्षेत्रमिति । तच्चावगाहदानलक्षणमाकाशं । तेनचावगाहदानलक्षणयो
 ग्येन विना न किंचिदपि कर्तुं शक्यत इत्यतः क्षेत्रकरणं । क्षेत्रकरणं नित्यत्वेपि चोपचा
 रतः क्षेत्रस्यैव करणं क्षेत्रकरणं । यथा गृहादावपनीते कृतमाकाशं उत्पादिते विनष्टमि

ति । यदिवा व्यंजनपर्यायापन्नं शब्द द्वाराऽयातमिह्णुकरणादिकमितीहुक्क्षेत्रकरणं ॥ जांग
जादिना संस्कारः क्षेत्रकरणं । तच्च बहुधा शालिक्षेत्रादि जेदादिति ॥ ए ॥ सांप्रतं कालकरणा
निधित्सयाऽह ॥ (कालो जो जावडु, जं कीरडु जंमि जंमि कालंमि । उहेण एामउ पु
ण, करणा एकारस हवंति) ॥ १ ॥ (कालोजोइत्यादि) । कालस्यापि मुख्यं करणं न संन
वतीत्यौपचारिकं दर्शयति ॥ कालोयोयावानिति । यः कश्चिद्घटिकादिको नलिकादिना व्य
वह्निद्य व्यवस्थाप्यते तद्यथा । षष्ठ्युदकपलमाना घटिका । द्विघटिकोमुहूर्त्तस्त्रिंशन्मुहू
र्तमहोरात्रमित्यादि तत्कालकरणमिति । यद्वा यत् यस्मिन् काले क्रियते यत्रवा काले क
रणं व्याख्यायते तत्कालकरणमेतदोच्यते ॥ १ ॥ नामतस्त्वेकादशकरणानि तानि चामूनि
(बवंच बालवं चैव, कोलवं तेत्तिजं तहा । गरादि वणियं चैव, विष्ठी हवडु सत्तमा ॥ १ ॥
सउणि चउण्य नागं, किंसुग्घं च करणं जवे एयं । एते चत्तारि धुवा, अन्ने करणा चला
सत्त ॥ १ ॥ चाउदसिरत्तीए, सउणी पडिवक्कए सदा करणं । तत्तो अहक्कमं खलु, चउण्यं
णागं किंसुग्घं) ॥ १ ॥ एतज्जायात्रयं सुखोन्नेयमिति ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ इदानीं जावकरणप्र
तिपादनायाह (जावे पउंग वीसस, पउंगसा मूल उत्तरे चैव । उत्तर कम सुय जोवण,
वस्सादीनो अणादीसु) ॥ १ ॥ (जावे पउंगेत्यादि) । जावकरणमपि द्विधा । प्रयोग विस्त्र
सान्नेदात् । तत्र जीवाश्रितं प्रायोगिकं मूलकरणं पंचानां शरीराणां पर्याप्तिस्तानि हि पर्या
प्तिनामकर्मादयादौदधिके जावे वर्तमानो जीवः स्ववीर्यजनितेन प्रयोगेण निष्पादयति ।
उत्तरकरणं तु गाथापश्चार्द्धेनाह—उत्तरकरणं क्रमश्रुतयौवनवर्णादिचतूरूपं । तत्र क्रमकर
णं शरीरनिष्पत्त्युत्तरकालं बालयुवस्थविरादिक्रमेणोत्तरोत्तरोऽवस्थाविशेषः । श्रुतकरणं तु
व्याकरणादिपरिज्ञानरूपोऽवस्थाविशेषोऽपरकलानां परिज्ञानरूपश्चेति । यौवनकरणं का
लकृतो वयोवस्थाविशेषो रसायनाद्यापादितोवेति ॥ तथा वर्णगंधरसस्पर्शकरणं विशिष्टेषु
जोजनादिषु सत्सु यद्विशिष्टवर्णाद्यापादनमित्येतच्च पुज्जलविपाकित्वा वर्णादीनामजीवाश्रि
तमपि द्रष्टव्यमिति ॥ ४ ॥ इदानीं विस्त्रसाकरणानिधित्सयाऽह ॥ (वस्सादियायवस्सा, दिएसुजेके
इवीससा मेला ॥ ते हुंति थिरा अथिरा, ठाया तवडु-इमादीसु) ॥ १ ॥ (वस्साइत्यादि) वर्णा
दिका इति रूपरसगंधस्पर्शस्ते यदा परेषामपरेषां वा स्वरूपादिना मिलन्ति ते वर्णादिमेल
काविस्त्रसाकरणं ॥ तेच मेलकाः स्थिरा असंख्येयकालावस्थायिनोऽस्थिराश्च क्लृणावस्था
यिनः संख्यारागात्रेणधनुरादयोजवन्ति ॥ तथा ठायात्वेनातपत्वेनच पुज्जलानां विस्त्रसा
परिणामत एव परिणामो जावकरणं ॥ स्तनप्रच्यवनानंतरं दुग्धादेश्च प्रतिहृणं कठिणा
म्लादिजावेन गमनमिति ॥ सांप्रतं श्रुतज्ञानमधिकृत्य मूलकरणाऽनिधित्सयाऽह ॥ (मूल
करणं पुण सुते, तिविहे जोगे सुजासुजे ज्ञाणे ॥ समसयसुएण पगयं, अज्जवसाणेण य
सुहेणं) ॥ १ ॥ (मूलेत्यादि) श्रुते पुनः श्रुतग्रंथे मूलकरणमिदं त्रिविधे योगे मनोवाक्का

यत्नकृणो व्यापारे शुंजाशुंजे च ध्याने वर्तमानैर्ग्रन्थरचना क्रियते । तत्र लोकोत्तरैः शुंजा
 शुंजध्यानावस्थितैर्ग्रन्थरचना विधीयते ॥ लोकेत्वशुंजध्यानाश्रितैर्ग्रन्थग्रन्थनं क्रियतइति ॥
 लौकिकग्रन्थस्य कर्मबंधहेतुत्वात् कर्तुरशुंजध्यायित्वमवसेयं ॥ इहतु सूत्रकृतस्य तावत्स्य
 समयेन शुंजाध्यवसायेनच प्रकृतं ॥ यस्माद्गणधरैःशुंजध्यानावस्थितैरिदमंगं कृतमिति १६
 तेषांच ग्रन्थरचनांप्रति शुंजध्यायिनां कर्मद्वारेण योऽवस्थाविशेषस्तद्वर्णयितुकामो निर्यु
 क्तिकृदाह ॥ (विश्वंशुंजावे बंधण, निकायणनिहत दीहहस्तेसु ॥ संकम उदीरणाए
 उदये वेदेउवसलेयं)॥१७॥(विश्वत्यादि) । तत्र कर्मस्थितिं प्रति अजयन्योत्कृष्टकर्मस्थिति
 निर्गणधरैः सूत्रमिदं कृतमिति ॥ तथाऽनुजावो विपाकस्तदपेक्षया मंदानुजावैस्तथा बं
 धमंगीकृत्य ज्ञानावरणीयादिप्रकृतीर्मंदानुजावा बध्नन्तिस्तथाऽनिकाचयद्भिरेवं निधत्ता
 वस्थामकुर्वन्तिस्तथा दीर्घस्थितिकाः प्रकृतीर्हसीयसीर्जनयद्भिस्तथोत्तरप्रकृतीर्विध्यमाना
 सु संक्रामयद्भिस्तथोदयवतां कर्मणामुदीरणां विदधानैरप्रमत्तगुणस्थैस्तु शाताऽशाताऽ
 यूप्यनुदीरद्भिस्तथा मनुष्यगति पंचेंद्रिय जाल्यौदारिक शरीर तदंगोपांगादिकर्मणा
 मुदये वर्तमानैस्तथावेदमंगीकृत्य पुंवेदेसति तथोवसमेति सूचनात्सूत्रमिति ह्यायोपश
 मिकाज्ञावे वर्तमानैर्गणधारिजिरिदं सूत्रकृतांगं ग्रन्थितमिति १७सांप्रतं स्वमनीषिकापरिहार
 द्वारेण करणप्रकारमनिधातुकामाह ॥ (सोऊण जिणवरमतं, गणहारी काउं तरक
 उ वसमं ॥ अश्ववसाणेण कयं, सूत्तमिणं तेणसूयगडं) ॥१७॥ (सोऊणेत्यादि) श्रुत्वा
 निशम्य जिनवराणां तीर्थकराणां मतमनिप्रायं मातृकादिपदं गणधरैर्गौतमादिभिः कृत्वा
 तत्रग्रन्थरचने ह्योपशमं तत्प्रतिबंधकर्मह्योपशमादत्तावधानैरितिज्ञावः ॥ शुंजाध्यवसा
 येन वसता कृतमिदं सूत्रं तेनसूत्रकृतमिति॥१७॥इदानीं कस्मिन् योगे वर्तमानैस्तीर्थकृद्भि
 र्नापितं कुत्रवा गणधरैर्देव्यमित्येतदाह ॥(वज्रजोगेणपज्ञासिय, मणोगजोगंधराणसाहूणं॥
 तो वय जोगेणकयं, जीवस्स सज्ञावियगुणेण) ॥ १८ ॥ (वज्रजोगेणेत्यादि) । तत्र तीर्थ
 कृद्भिः ह्याधिकज्ञानवर्तिनिर्वाग्योगेनार्थः प्रकर्षेण नापितः प्रज्ञापितो गणधराणां ॥ तेच
 नप्राकृतपुरुषकल्पाः किंत्वनेकयोगधराः ॥ तत्र योगः क्षीराश्रवाद्भिलब्धिकलापसंबंधस्तं
 धारयंतीत्यनेकयोगधरास्तेषां प्रज्ञापितमिति सूत्रकृतांगाऽपेक्षया नपुंसकता ॥ साधवश्चा
 त्र गणधरा एव गृह्यन्ते तदुद्देशेनैव जगवतामर्थप्रज्ञापणादिति ॥ ततोर्थे निशम्य गणधरै
 रपि वाग्योगेनैव कृतं तच्च जीवस्य स्वानाविकेन गुणेनेति ॥ स्वस्मिन्ज्ञावे नवः स्वानावि
 कः प्राकृतइत्यर्थः ॥ प्राकृतज्ञापयेत्युक्तं नवति ॥ नपुनः संस्कृतया लट् लिट् शप् प्रकृतिप्रत्य
 यादिविकारविकल्पनानिष्पन्नयेति ॥१९॥ पुनरन्यथा सूत्रकृतनिरुक्तमाह ॥ (अस्करगुण
 मतिसंधा; यणाएकम्मपरिसाडनाएय ॥ मडुनयजोगेण कयं, सुत्तमिणं तेण सूत्तगडं)
 ॥ २० ॥ (अस्करेत्यादि) । अक्षराणि अकारादीनि तेषां गुणोऽनंतगमपर्यायत्वमुच्चारणं

वाऽन्यथाऽर्थस्य प्रतिपादयितुमशक्यत्वात् ॥ मतेर्मतिज्ञानस्य संघटना मतिसंघटना अक्षर
गुणेन मतिसंघटना ॥ नावश्रुतस्य इव्यश्रुतेन प्रकाशनमित्यर्थः ॥ अक्षरगुणस्य वा मत्या
बुध्या संघटना रचनेति यावत् ॥ तथा ऽक्षरगुणमतिसंघटनया ॥ तथा कर्मणां ज्ञानावरणा
दीनां परिशाटना जीवप्रदेशेन्यः पृथक्करणरूपा तथाच हेतुज्ञतया सूत्रकृतांगं कृतमिति
संबन्धः । तथाहि । यथा यथा गणधराः सूत्रकरणायोद्यमं कुर्वन्ति तथा तथा कर्मपरिशा
टना नवति । यथा यथाच कर्मपरिशाटना तथा तथा ग्रंथरचनायोद्यमः संपद्यत इति । ए
तदेव गाथापश्चार्धेन दर्शयति । तदुनययोगेनेति ॥ अक्षरगुणमतिसंघटनायोगेन कर्मपरि
शाटनायोगेन च ॥ यदि वा वाग्योगेन मनोयोगेन च कृतमिदं सूत्रं तेन सूत्रकृतमिति । इहा
ऽनंतरं सूत्रकृतस्य निरुक्तमुक्तमधुना सूत्रपदस्य निरुक्तानिधित्सयाह । “ सुत्तेण सुत्तियं
चिय, अत्ता उह सूइयाय जुत्ताय ॥ तोबहुविहप्यउत्ता एया पसि-हा अणादीया ” ॥१॥
सुत्तेणेत्यादि । अर्थस्य सूचनात्सूत्रं तेन सूत्रेण केचिदर्थः साक्षात्सूत्रिता मुख्यतयो
पात्तास्तथाऽपरे सूचिता अर्थापत्त्याहिताः ॥ साक्षादनुपादानेपि दध्यानयनचोदनया तदा
धारानयनचोदनावदिति । एवंच कृत्वा चतुर्दशपूर्वविदः परस्परं पटस्थानपतिता नवन्ति ।
तथा चोक्तं । अस्करलंजेण समा, ऊणहिया हुंति मतिविसेसेहिं । तेविथ मईविसेसा,
सुयणाणंतिरेजाण ॥१॥ तत्र ये साक्षादुपात्तास्तान् प्रति सर्वेपि तुव्याः ॥ ये पुनःसूचिता
स्तदपेक्षया कश्चिदनंतजागाधिकमर्थं वेत्त्यपरोऽसंख्येयजागाधिकमन्यः संख्येयजागाधि
कं तथान्यः संख्येयाऽसंख्येयाऽनंतगुणमिति तेच सर्वेपि युक्ता युक्त्युपपन्नाः सूत्रो
पात्ताएव वेदितव्याः । तथा चानिहितं “ तेवियमईविसेसे ” इत्यादि । ननु किं सूत्रो
पात्तेन्योऽन्येपि केचनार्थाः संति येन तदपेक्षया चतुर्दशपूर्वविदां पटस्थानपतितत्वमुद्
घुष्यते । बाढं विद्यते । यतोऽनिहितं । पसुवणिज्जाणावा, अणंतजागोउ अणजिल
प्पाणं । पसुवणिज्जाणं पुण, अणंतजागो सुयनिब-हो ॥ १ ॥ यतश्चैवं ततस्ते अर्था
आगमे बहुविधं प्रयुक्ताः सूत्रैरुपात्ताः केचन साक्षात्केचिदर्थपत्त्या समुपलभ्यन्ते । य
दि वा कचिद्देशग्रहणं कचित्सर्वार्थोपादानमित्यादि । यैश्च पदैस्ते अर्थाः प्रतिपाद्यन्ते
तानि पदानि प्रकर्षेण सिद्धानि प्रसिद्धानि न साधनीयानि । तथाऽनादीनि च तानि
नेदानीमुत्पाद्यानि ॥ तथा चेयं षादशांगी शब्दार्थरचनाद्वारेण विदेहेषु नित्या नरतैराव
तेष्वपि शब्दरचनाद्वारेणैव प्रति तीर्थकरं क्रियते ऽन्यथा तु नित्यैव । एतेन चोच्चरित
प्रध्वंसिनो वर्णा इत्येतन्निराकृतं वेदितव्यमिति ॥१॥ सांप्रतं सूत्रकृतस्य श्रुतस्कंधाध्ययनादि
निरूपणार्थमाह । “ दोचेवसुयस्कंधा, अस्सयणाइं च हुंति तेवीसं ॥ तेत्तिसुदेसणकाला, आ
याराउं डुगुणमंगं ” ॥१॥ (दोचेवेत्यादि) । षावत्र श्रुतस्कन्धौ त्रयोविंशतिरध्ययनानि त्रय
स्त्रिंशद्वेशनकालास्ते चैवं नवन्ति । प्रथमाध्ययने चत्वारो द्वितीये त्रयस्तृतीये चत्वारः ॥

ततस्तथैव यत्नं विधत्त यूयमिति शिष्याणामुपदेशो दीयते ॥ सप्तमे त्विदमनिहितं ॥ त
 द्यथा ॥ निःशीला गृहस्थाः कुशीलास्त्वन्यतीर्थिकाः पार्श्वस्यादयो वा ते परित्यक्ता येन सा
 धुना स परित्यक्तनिःशीलकुशील इति ॥ तथा सुशीला उद्युक्तविहारिणः संविग्नाः संवे
 गमग्रास्तत्सेवाशीलः शीलवान् नवतीति । अष्टमे त्वेतत्प्रतिपाद्यते । तद्यथा । ज्ञात्वा वीर्यं
 ६यं पंमितवीर्यं प्रयत्नो विधीयत इति ॥ नवमे चार्थाधिकारस्त्वयं ॥ तद्यथा ॥ यथाऽवस्थि
 तोधर्मः कथ्यते ॥ दशमेतु समाधिः प्रतिपाद्यते ॥ एकादशेतु सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्म
 को मोक्षमार्गः कथ्यते ॥ द्वादशे त्वयमर्थाधिकारः ॥ तद्यथा । समवसृता अवतीर्णा व्य
 वस्थिताश्चतुर्षु मतेषु क्रियाऽक्रियाऽज्ञानवैनयिकारख्येष्वनिप्रायेषु त्रिषष्ट्युत्तरशतत्रय
 संख्याः पार्ष्णिनः स्वीयं स्वीयमर्थं प्रसाधयंतः समुत्तितास्तदुपन्यस्तसाधनदोषोद्गा
 वनतो निराक्रियंते ॥ त्रयोदशे त्विदमनिहितं ॥ तद्यथा ॥ सर्ववादिषु कपिलकणा
 दाहपादशौद्धोदनिजैमिनिप्रनृतिमंतानुसारिषु कुमार्गप्रणेतृत्वं साध्यते ॥ चतुर्दशेतु
 ग्रंथारख्येऽध्ययनेऽयमर्थाधिकारः ॥ तद्यथा । शिष्याणां गुणदोषकथना तथा शिष्यगुणसंपद
 पतेन च विनेयेन नित्यं गुणानुरूपगुरुकुलवासो विधेय इति ॥ पंचदशे त्वादानीयारख्ये
 अध्ययनेऽर्थाधिकारोऽयं ॥ तद्यथा ॥ आदीयंते गृह्यंते उपादीयंते इत्यादानीयानि पदान्य
 र्था वा ते च प्रागुपन्यस्तपदैरर्थैश्च प्रायशोऽत्र संकलिताः ॥ तथा आयतं चरित्रं सम्यक्चरित्रं
 मोक्षमार्गप्रसाधकं तच्चात्र व्यावर्त्यत इति ॥ षोडशेतु गार्थारख्येऽपग्रंथेऽध्ययनार्थोऽयं
 व्यावर्त्यते । तद्यथा ॥ पंचदशनिरध्ययनैर्योर्थो निहितः सोत्र पंमितवचनेन संक्षिप्तानिधा
 नेन प्रतिपाद्यत इति ॥ ‘गाहा सोलसगाणं पिंडब्धोवन्निष्ठं समासेण ॥ इत्तो इक्किं पुण
 अक्षयणं कित्तयिस्सामि’ ॥१॥ तत्राद्यमध्ययनं समयारख्यं तस्य चोपक्रमादीनि चत्वार्य
 नुयोगद्वाराणि नवन्ति ॥ तत्रोपक्रमणमुपक्रम्यते वाऽनेन शास्त्रं न्यासदेशं निक्षेपावसरमा
 नीयत इत्युपक्रमः । सच लौकिको नामस्थापनाद् इव्यक्षेत्रकालजावनेदेन षड्रूप आवश्यका
 दिष्वेवप्रपंचितः ॥ शास्त्रीयोप्यानुपूर्वीनामप्रमाणवक्तव्यतार्थाधिकारसमवताररूपः षोडैव ।
 तत्रानुपूर्व्यादीन्यनुयोगद्वारानुसारेण ज्ञेयानि तावद्यावत्समवतारसूत्रैस्तदध्ययनमानु
 पूर्व्यादिषु यत्र यत्र समवतरति तत्र तत्र समवतारयितव्यं ॥ तत्र दशविधायामानुपूर्व्यांग
 णनानुपूर्व्यां समवतरति सापि त्रिधा । पूर्वानुपूर्वी पश्चानुपूर्वी अनानुपूर्वी चेति ॥ तत्रेदमध्य
 यनं पूर्वानुपूर्व्यां प्रथमं पश्चानुपूर्व्यां षोडशम् । अनानुपूर्व्यां तु चिंत्यमानमस्यामेवैकादिका
 यामेकोत्तरिकायां षोडश गह्वतायां श्रेण्यामन्योन्यान्यासद्विरूपोनसंख्यानेदं नवति ॥ अना
 नुपूर्व्यां तु षोडशनेदसंख्यापरिज्ञानोपायोऽयं । तद्यथा । ‘एकाद्या गह्वपर्यताः परस्परसमाह
 ताः ॥ राशयस्तद्भि विज्ञेयं विकल्पगणिते फलं’ ॥१॥ प्रस्तारानयनोपायस्त्वयं ॥ पुत्राणुपुत्रिदेष्टा

१२३४५ इत्यादि॥तत्र । 'गणितैत्यविनक्ते तु लब्धं शेषैर्विजाजयेत् ॥ आदावंते च तत्
 २१३४५ स्याप्यं विकल्पगणिते क्रमात्'॥१॥ अयं श्लोकः शिष्यहितार्थं विव्रियते । त
 १३२४५ त्र सुखावगमार्थं षट् पदानि समाश्रित्य तावत् श्लोकार्थो योज्यते । तत्रैवं
 ३१२४५ षट् पदानि स्याप्यानि । १२३४५६ । एतेषां परस्परताडनेन सप्तशतानि
 ३३१४५ विंशत्युत्तराणि गणितमुच्यते । तस्मिन् गणितेऽत्योत्र षट्कस्तेन जागे हते विं
 ३२१४५ शत्युत्तरं शतं लभ्यते तच्च पक्षां पंक्तीनामत्यपंक्तौ षट्कानां न्यस्यते । तदधः
 १२४३५ पंचकानां विंशत्युत्तरमेवशतम्॥एवमथोश्रुतुष्कत्रिकद्विकैकानां प्रत्येकं विंश
 त्युत्तरशतं न्यस्यमेवमत्यपंक्तौ सप्त शतानिविंशत्युत्तराणि नवंत्येषा च गणितप्रक्रियाया आ
 दिरुच्यते । तथा यत्तद्विंशत्युत्तरं शतं लब्धं तस्य च पुनः शेषेण पंचकेन जागेनापहते ल
 ब्धा चतुर्विंशतिस्तावंतस्तावन्तश्च पंचकचतुष्कत्रिकद्विकैकाः प्रत्येकं पंचमपंक्तौ न्यस्या याव
 दिंशत्युत्तरं शतमिति॥ तदधोयतो न्यस्तमंकं मुक्त्वा येन्ये तेषां यो यो महत्संख्यः स सोध
 स्ताच्चतुर्विंशतिसंख्य एव तावत् न्यस्यो यावत्सप्तशतानि विंशत्युत्तराणि पंचमपङ्क्तावपि
 पूर्णानि नवंति ॥ एषा च गणितप्रक्रियेत्यनिधीयते ॥ एवमनया प्रक्रियया चतुर्विंशतेः शेष
 षचतुष्ककेन जागे हते षट् लभ्यते तावंतश्चतुःपंक्तौ चतुष्ककाः स्याप्यास्तदधः षट्त्रिकाः
 पुनर्द्विका नूय एककाः पुनः पूर्वन्यायेन पंक्तिः पूरणीया ॥ पुनः षट्कस्य शेषत्रिकेण
 जागे हते द्वौ लभ्यते तावन्मात्रौ त्रिकौ तृतीयपंक्तौ शेषं पूर्ववत् । शेषपंक्ति द्वये शेषमंक द्व
 यं क्रमोक्रमान्यां व्यवस्थाप्यमिति ॥ तथा नास्ति पद्धिधनाक्यवतरति । यतस्तत्र षड्
 नावाः प्ररूप्यते । श्रुतस्यच ह्यायोपशमिकनाववर्तित्वात् । प्रमाणमधुना प्रमीयतेनेने
 ति प्रमाणं॥तत् इव्यक्त्रकालनावचेदाच्चतुर्धा । तत्रास्याध्ययनस्य ह्यायोपशमिकनावव्य
 वस्थितत्वाज्जावप्रमाणेऽवतारः । जावप्रमाणं च गुण, नय, संख्या, चेदात्रिधा । तत्रापि गु
 णप्रमाणे समवतारः । तदपि जीवाजीवचेदाद् द्विधा । समयाध्ययनस्य च ह्यायोपशमिक
 नावरूपत्वात्तस्य च जीवानन्यत्वाज्जीवगुणप्रमाणे समवतारः । जीवगुणप्रमाणमपि ज्ञान,
 दर्शन, चारित्र, चेदात्रिविधं । तत्रास्य बोधरूपत्वात् ज्ञानगुणप्रमाणे समवतारः॥ तदपि
 प्रत्यहानुमानोपमानागमचेदाच्चतुर्धा । तत्रास्यागमप्रमाणे समवतारः ॥ सोपि लौ
 किक, लोकोत्तर, चेदाद् द्विधा । तदस्य लोकोत्तरे समवतारस्तस्य च सूत्रार्थतदुनयरूपत्वा
 त्रैविध्यं । त्रिष्वपि समवतारः । यदि वाऽत्मानंतरपरंपरचेदादागमस्त्रिविधस्तत्र तीर्थ
 कृतामर्थापेक्षयाऽत्मागमो गणधराणामनंतरागमस्तद्विषयाणां परंपरागमः । सूत्रापेक्षया
 तु गणधराणामात्मागमस्तद्विषयाणामनंतरागमस्तदन्येषां परंपरागमः । गुणप्रमाणानंत
 रं नयप्रमाणावसरस्तस्य चेदानीं पृथक्त्वानुयोगे नास्ति समवतारो नवेष्टा पुरुषापे
 क्षया ॥ तथा चोक्तं ॥ मूढनश्यं सुयं का,जियंतुणण्या समोरयंति इहं ॥ अणु

हत्ते समुयारो एत्ति पुहुत्ते समोयारो ॥ १ ॥ तथा ॥ आसङ्गउ सोयारं नएनय वि
सारउ नूया' ॥ संख्याप्रमाणं त्वष्टधा ॥ नाम, स्थापना, इव्य, क्षेत्र, काल, परिमा
ण, पर्यव, जाव, जेदात् । तत्रापि परिमाणसंख्यायां समवतारः ॥ सापि कालिकदृष्टि
वादजावात् द्विधा ॥ तत्रास्य कालिकपरिमाणसंख्यायां समवतारस्तत्राप्यंगानंगयोरं
गप्रविष्टे समवतारः । पर्यवसंख्यायां त्वनंताः पर्यवाः ॥ तथा संख्येयान्यद्वाराणि संख्ये
याः संघाताः संख्येयानि पदानि संख्येयाः श्लोकाः संख्येया गाथाः संख्येया वेदाः
संख्येयान्यनुयोगद्वाराणि । सांप्रतं वक्तव्यतायाः समवतारश्चित्यते ॥ साच स्व, पर,
समय, तडुनयजेदात्रिधा । तत्रेदमध्ययनं त्रिविधायामपि समवतरति । अर्थाधिकारो द्वेधा ॥
अध्ययनार्थाधिकार उद्देशार्थाधिकारश्च । तत्राध्ययनार्थाधिकारोऽनिहितः । उद्देशार्थाधि
कारं तु गाथांतरितं निर्युक्तिकृद्द्वयति । सांप्रतं निक्षेपावसरः सच त्रिधा । उचनिष्पन्नो ना
मनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्च । तत्रौघनिष्पन्नेऽध्ययनं तस्यच निक्षेप आवश्यकदौ प्रबं
धेनानिहित एव । नामनिष्पन्ने तु समय इति ॥ १ ॥ नाम तन्निक्षेपार्थं निर्युक्तिकार आह ॥ “ना
मं ठवणा दविए खेत्ते काले कुतिडसंगारे ॥ कुजगणसंकरगंडी । बोधवा जावसमएय” ॥ १ ॥
(नामं ठवणा इत्यादि) । नाम, स्थापना, इव्य, क्षेत्र, काल, कुतीर्थ, संगार, कुज, गण,
संकर, गंडी, जाव, जेदात् द्वादशधा समयनिक्षेपः । तत्र नामस्थापने कुप्पे । इव्यसमयो
इव्यस्य सम्यगयनं परिणतिविशेषः स्वजाव इत्यर्थः । तद्यथा । जीवइव्यस्योपयोगः
पुज्जलइव्यस्य मूर्तत्वं धर्माधर्माकाशानां गतिस्थित्यवगाहदानलक्षणोऽथवा योयस्य इ
व्यस्यावसरो इव्यस्योपयोगकाल इति ॥ तद्यथा ॥ ‘वर्षासु जवणममृतं शरदि जलं गो
पयश्च हेमंते ॥ शिशिरे चामलकरसो घृतं वसंते गुडश्चांते’ ॥ १ ॥ क्षेत्रसमयः क्षेत्रमाका
शं तस्य समयः स्वजावः । यथा ॥ ‘एणेणविसेपुप्पे दोहिंविपुणे सयंपि माएज्जा ॥ लस्कस
एणविपुप्पे, कोडिसहस्सं पि माएज्जा’ ॥ १ ॥ यदि वा देवकुरुप्रचृतीनां क्षेत्राणामीदृशोऽनु
जावो यडुत तत्र प्राणिनः सुरूपा नित्यसुखिनो निर्वैराश्च जवंतीति क्षेत्रस्य वा परिकर्मणाव
सरः क्षेत्रसमय इति ॥ कालसमयस्तु सुषमादेरनुजावविशेषः । उत्पलपत्रशतजेदानि
व्यंग्यो वा कालविशेषः कालसमय इति ॥ अत्र च इव्यक्षेत्रकालप्राधान्यविवक्षया इव्यक्षे
त्रकालसमयता इष्टव्येति । कुतीर्थसमयः पाखंडिकानामात्मीयानात्मीय आगमविशेष
स्तडुक्तं वानुष्ठानमिति ॥ संगारः संकेतस्तद्रूपः समयः संगारसमयः ॥ यथा सिद्धार्थसार
थिदेवेन पूर्वकृतसंगारानुसारेण गृहीतहरिशवो बलदेवः प्रतिबोधित इति ॥ कुजसमयः
कुजाचारो यथा शकानां पितृशुद्धिः आजीरकाणां मंथनिका शुद्धिः । गणसमयो यथा ॥
मल्लानामयमाचारो यथा यो ह्यनाथो मल्लो भ्रियते स तैः संस्क्रियते पतितश्चोद्ध्रियत इति ।
संकरसमयस्तु संकरो निन्नजातीयानां मीलकस्तत्र च समये एकवाक्यता ॥ यथा वाममा

गर्वावनाचारप्रवृत्तावपि गुप्तिकरणमिति । गंडीसमयो यथा शाक्यानां नोजनावसरे गं
डीताडनमिति । नावसमयस्तु नो आगमत इदमेवाध्ययनमनेनैवात्राधिकारः शेषाणां
तु शिष्यमतिविकासार्थमुपन्यास इति ॥१६॥सांप्रतं प्रागुपन्यस्तोद्देशार्थाधिकारानिधित्सया
ऽह ॥ “महपंचनूय एक, प्यएय तज्जीवतस्सररीरेय ॥ तहय अगार गवाती अत्तवठो
अफलवादी ॥३०॥ बीए नियवाईउं, अस्माणियतहय नाणवाईउं ॥ कम्मं च यत्तगहइ,
चउव्विहं निस्कुसमयंमि ॥ ३१॥ तइए आहाकम्मं, कडवाई जहयतेयवाईउं ॥ किञ्चुवमा
य चउव्वे, परणवाई अविरएसु” ॥ ३२ ॥ महपंचनूय इत्यादिगाथात्रयं । अस्याध्ययन
स्य चत्वार उद्देशकास्तत्राद्यस्य षडर्थ्याधिकारा आद्यगाथयाऽनिहिताः ॥ तद्यथा । पंचनूता
नि पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशाख्यानि महंति च तानि सर्वलोकव्यापित्वात् नूतानि च म
हानूतानि इत्ययमेकोऽर्थाधिकारः । तथा चेतनाचेतनं सर्व मेकात्मविवर्त इत्यात्माऽद्वै
तवादः प्रतिपाद्यत इत्यर्थाधिकारो द्वितीयः । स चासौ जीवश्च तज्जीवः कायाकारो नूत
परिणामस्तदेव शरीरं जीवशरीरयोरैक्यमिति यावदिति तृतीयोर्थाधिकारः । तथाऽकारको
जीवः सर्वस्याः पुण्यपापक्रियाया इत्येवंवादीति चतुर्थोर्थाधिकारः ॥ तथात्मा पष्ट इति पं
चानां नूतानामात्मा पष्टः प्रतिपाद्यत इत्ययं पंचमोर्थाधिकारः । तथा फलवादीति ।
न विद्यते कस्याश्चित् क्रियायाः फलमित्येव वादी च प्रतिपाद्यत इति षष्ठोर्थाधिकार इ
ति । द्वितीयोद्देशकेचत्वारोर्थाधिकाराः ॥ तद्यथा । नियतिवादस्तथाऽज्ञानिकमतं ज्ञानवादी
च प्रतिपाद्यते । कर्म च चयमुपचयं चतुर्विधमपि न गृह्णति निष्कुसमये शाक्यागमे
चतुर्थोर्थाधिकारः । चातुर्विध्यंतु कर्मणोऽविज्ञोपचितं ॥ अविज्ञानमविज्ञा तयोपचि
तमनानोगकृतमित्यर्थः । यथा मातुः स्तनाद्याक्रमणेन पुत्रव्यापत्तावप्यनानोगान्नक
र्मोपचीयते । तथा परिज्ञानं परिज्ञा केवलेन मनसा पर्यालोचनं तेनापि कस्यचित्प्रा
णिनो व्यापादनानावात् कर्मोपचयानाव इति । तथा ईरणमीर्यागमनं तेन जनि
तमीर्याप्रत्ययं तदपि कर्मोपचयं न गृह्णति प्राणिव्यापादनानिसंधेरनावादिति । तथा
स्वप्नांतिकं स्वप्नप्रत्ययं कर्म नोपचीयते । यथा स्वप्ननोजने तृह्यन्नाव इति तृतीयोद्देश
केत्वयमर्थाधिकारः । तथा आधाकर्मगतविचारस्तज्जोजिनां च दोषोपदर्शनमिति । तथा
कृतवादी च जण्यते । तद्यथेश्वरेण कृतोयं लोकः प्रधानादिकृतो वा ॥ यथा च ते प्रतिवादि
न आत्मीयं कृतवादं गृहीत्वोपस्थितास्तथा जण्यंत इति द्वितीयोर्थाधिकारः । चतुर्थोद्देशकाधि
कारस्त्वयं । तद्यथा ॥ अविरतेषु गृहस्थेषु यानि कृत्यान्यनुष्ठानानि स्थितानि तैरसंयमप्र
धानैः कर्तव्यैः परप्रवादी परतीर्थिक उपमीयत इति । इदानीमनुगमः सच देधा । सूत्रा
नुगमो निर्युक्त्यनुगमश्च । तत्र निर्युक्त्यनुगमस्त्रिविधः । तद्यथा । निक्षेपनिर्युक्त्यनुगम
उपोऽतनिर्युक्त्यनुगमः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यनुगमश्च । तत्र निक्षेपनिर्युक्त्यनुगमोऽनु

गत उधनामनिष्पन्ननिक्षेपयोरंतर्गतत्वात् । तथाच वक्ष्यमाणस्य सूत्रस्य निक्षेपावसरत्वात् । उपोद्धातनिर्युक्त्यानुगमस्तु षड्विंशतिवारप्रतिपादकाज्ञायाऽद्यादवसेयस्तच्चेदं उद्देश निदेशेय इत्यादि । सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यानुगमस्तु सूत्रे सति संभवति ॥ सूत्रं च सूत्रानुगमे सचावसरप्राप्त एव । तत्राऽऽखलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं ॥ बुद्धिज्ज्ञाति तिउट्टि ज्ञेत्यादिश्लोकः । अस्य संहितादिक्रमेण व्याख्या । (बुध्यतेत्यादि) । सूत्रमिदं सूत्रकृतां गादौ वर्तते । अस्यच ऽऽचारांगेन सहायं संबंधः । तद्यथा आचारांगेनिहितं । ‘जीवो ऽ कायपरू, वणायतेसिं वहेणबंधोत्ति’ इत्यादि तत्सर्वं बुध्यतेत्यादि । यदि चेह केपांचि षादिनां ज्ञानादेवमुक्त्यवाप्तिरन्येषां क्रियामात्रात् । जैनानां तूजान्यां निश्चयसाधिगम इत्ये तदनेन श्लोकेन प्रतिपाद्यते । तत्रापि ज्ञानपूर्विका क्रिया फलवती नवतीत्यादि बुध्यते त्यनेन ज्ञानमुक्तं ॥ त्रोटयेदित्येनेनच क्रियोक्ता ॥ तत्रायमर्थो बुध्येतावगच्छेत् बोधं विदध्यादित्यु पदेशः । किंपुनस्तद्बुध्येत तदाह । बंधनं बध्यते जीवप्रदेशैरन्योन्यानुवेधरूपतया व्यवस्था प्यत इति बंधनं ज्ञानावरणाद्यष्टप्रकारं कर्म तदेतवो वा मिथ्यात्वाऽविरत्यादयः परि ग्रहारंजादयो वा । नच बोधमात्रादनिलषितार्थावाप्तिर्नवतीत्यतः क्रियां दर्शयति । त च बंधनं परिज्ञाय विशिष्टया क्रियया संयमानुष्ठानरूपया त्रोटयेदपनयेदात्मनः पृथक्कुर्या त्परित्यजेद्वा । एवं चानिहिते जंबूस्वाम्यादिको विनेयो बंधादिस्वरूपं विशिष्टं जिज्ञासुः प प्रश्न ॥ किमाह किमुक्तवान् बंधनं वीरस्तीर्थकृत् किंवा जानन्नवगच्छंस्तद्वंधनं त्रोटयति ततो वा त्रुव्यतीति श्लोकार्थः ॥ १ ॥ बंधनस्वरूपनिर्वचनायाह ॥ (चित्तमंतमचित्तं वे त्यादि) ॥ इह बंधनं कर्म तदेतवो वाऽनिधीयते ॥ तत्र न निदानमंतरेण निदानिनो जन्मेति निदानमेव दर्शयति ॥ तत्रापि सर्वारंजाः कर्मोपादानरूपाः प्रायश आत्मात्मी यग्रहोष्ठानामिति कृत्वाऽदौ परिग्रहमेव दर्शितवान् ॥ चित्तमुपयोगो ज्ञानं तद्विद्यते य स्य तच्चित्तवत् द्विपदचतुष्पदादि । ततोऽन्यदचित्तवत् कनकरजतादि तडुनयरूपमपि परि ग्रहं परिगृह्य कृशमपि स्तोकमपि तृणतुषादिकमपीत्यर्थः । यदि वा कसनं कसः परिग्रह ग्रहणबुद्ध्या जीवस्य गमनपरिणाम इति यावत् । तदेवं स्वतः परिग्रहं परिगृह्यान्यान्वा ग्राहयित्वा गृह्यतो वान्याननुज्ञाय दुःखयतीति दुःखमष्टप्रकारं कर्म तत्फलं वा असा तोदयादिरूपं तस्मान्न मुच्यत इति । परिग्रहाग्रह एव परमार्थतोऽनर्थमूलं नवति । तथा चोक्तं । ‘ममाहमिति चैष यावदनिमानदाहज्वरः कृतांतमुखमेव तावदिति न प्रशांत्युन्न यः ॥ यशःसुखपिपासितैरयमसावनर्थीतरैः परैरपसदः कुतोपि कथमप्यपाकृत्यते’ ॥ १ ॥ तथाच ॥ षेषस्यायतनं धृतेरपचयः क्वांतेः प्रतीपो विधिव्याक्षेपस्य सुहृन्मदस्य नवनं ध्या नस्य कष्टो रिपुः ॥ दुःखस्य प्रजवः सुखस्य निधनं पापस्य वासो निजः प्राज्ञस्यापि परिग्र हो ग्रहश्च क्लेशाय नाशायच’ ॥ १ ॥ २ ॥

सयं निवायए पाणे, अड्वाऽन्नेहिं घायए ॥ हणंतं वा पुजा
णाइ, वेरं वडुइ अप्पणो ॥३॥ जेस्सि कुले समुप्पन्ने जेहिं वा सं
वसे नरे ॥ ममाइ लुप्पई वाले, अस्से अस्सेहिं मुठ्ठिए ॥ ४ ॥

अर्थ—हवे ज्यां परिग्रह त्यां आरंज होय, अने ज्यां आरंज त्यां प्राणातिपात होय
एवुं देखाडेढे. ते परिग्रहवंत पुरुष असंतोषी ठतो ते परिग्रह उपार्जवाने अर्थे, अने
उपार्जन करेलो परिग्रह राखवाने अर्थे सयंके० पोते, पाणेके० प्राणीउंनो, निवायएके०
निपात एटले. विनाश करे, अड्वाके० अथवा अन्नेहिं घायएके० अनेरा पासे प्रा
णीउंनी घात करावे; वाके० अथवा हणंतं के० जे प्राणीउंने हणतो होय अर्थात् प्रा
णीउंनो विनाश करतो होय तेने अपुजाणाइके० अनुमोदवे करी. प्राणीउंनी घात कर
तो यको अथवा करावतो यको अप्पणोके० आत्माने वेरंवडुइके० वैरनी वृद्धी करेढे. ते
थी जे दुःख परंपरारूप बंधन तेथकी बुटे नहीं ॥३॥ वली पण बंधन आश्रयां कहेढे. जेस्सि
कुले समुप्पन्नेके० राठोडादिक जे कुलमां उत्पन्न थयो, अथवा जेहिंवा संवसे के० जेनीसाथे
वास वसे, एटले पांसुकीडादिक करे. एवा नरेके० मनुष्य जे माता, पिता, नाई, वेहेन,
नार्या, अने मित्रादिक तेने विपे ममाइके० ममत्वनो करनार एटले मातापितादिकनी
साथे स्नेह करतो एवो बालेके० अज्ञानी जीवते लुप्पइके० कर्म संसारचक्रमांहे न
मतो यको पीडायढे, ते मनुष्य केवोढे तोके अस्सेअस्सेहिके० अन्य अन्य एटले प्रथ
म माता पिता, तदनंतर नाईने विपे, तदनंतर पुत्रपौत्रादिक, एम अन्य अन्यने विपे
मुठ्ठिएके० मूर्खित एटले मूर्ख पामतो यको स्नेहे करी पीडायढे. ॥ ४ ॥

टीपिका ॥ अथवा प्रकारांतरेण बंधनमेवाह । सयंतीति ॥ सपरिग्रहवान् स्वयंमात्मना
प्राणानंतिपातयेत् जीवान् हिंस्यात् । अथवा अन्यैः परैरपि घातयति व्रतश्चान्याननु
जानीते तदेवं कृतकारितानुमतिनिः प्राणिघातं कुर्वन्नात्मनो वैरं वर्धयति ततश्च बंधनान्न
मुच्यते इति जावः ॥ ३ ॥ पुनर्बंधनमेवाश्रित्याह । जेस्सिमिति । यस्मिन् कुले जातो यैर्वा
मित्रैर्नार्यादिनिर्वा सह संवसेन्नरः तेषु मित्रपितृमातृनार्यादिषु ममायमिति ममत्ववान्
लुप्यते ममत्वजनितेन कर्मणा बाध्यते । बालो मूर्खः विवेकरहितत्वादन्येषु च मूर्खि
तो ममत्वबहुल इत्यर्थः ॥ ४ ॥

टीका ॥ तथाच परिग्रहेष्वप्राप्तनष्टेषु कांक्षाशोकौ प्राप्तेषु च रक्षणमुपजोगे वाऽतृप्तिरि
त्येवं परिग्रहे सति दुःखात्मकाबंधनान्न मुच्यत इति परिग्रहवतश्चावश्यंनाव्यारंजेस्त
स्मिंश्च प्राणातिपात इति दर्शयितुमाह । सयंनिवायएपाणे इत्यादि । यदि वा प्रकारांत

रेण बंधनमेवाह । सयंतीत्यादि । स परिग्रहवानसंतुष्टो नूयस्तदर्जनपरः समार्जितोप
 इवकारिणि च द्वेषमुपगतस्ततः स्वयमात्मना त्रिन्यो मनोवाक्कायेन्य आयुर्बलशरीरेन्यो
 वा पातयेत् च्यावयेत् प्राणान् प्राणिनः । अकारलोपाद्वा अतिपातयेत् प्राणानिति । प्रा
 णाश्रामी । पंचेंद्रियाणि त्रिविधं बलंच, उद्धासनिश्वासमथान्यदायुः ॥ प्राणा दशैते जगव
 द्विरुक्ता, स्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥ तथा स परिग्रहाग्रही न केवलं स्वतो व्या
 पादयति अपरैरपि घातयति घ्नतश्चान्यान् समनुजानीते तदेव कृतकारितानुमतिनिः
 प्राण्युपमर्दनेन जन्मांतरशतानुबंध्यात्मनो वैरं वर्धयति । ततश्च दुःखपरंपरारूपबंधनान्न
 मुच्यत इति । प्राणातिपातस्य चोपलक्षणार्थत्वात् मृषावादादयोपि बंधहेतवो इष्टव्या
 इति ॥ ३ ॥ पुनर्बंधनमेवाश्रित्याह । (जेस्सिमित्यादि) । यस्मिन् राष्ट्रकूटादौ कुले जातो
 यैर्वा सह पांसुक्रीमितैर्यैर्नार्यादिनिर्वा सह संवसेन्नरस्तेषु मातृपितृत्रातृजनिनीनार्यावय
 स्यादिषु ममायमिति ममत्ववान् स्निह्यन् लुप्यते विलुप्यते ममत्वजनितेन कर्मणा
 नारकतिर्यङ्मनुष्यामरलक्षणे संसारे चरम्यमाणो बाध्यते पीड्यते । कोसौ बालोऽङ्गः स
 दसद्विवेकरहितत्वादन्येष्वन्येषु च मूर्खितो गृहोध्युपपन्नो ममत्वबहुल इत्यर्थः । पूर्वं
 तावन्मातापित्रोस्तदनुनार्यायां पुनः पुत्रादौ स्नेहवानिति ॥ ४ ॥

वित्तं सोयरिया चेव, सवमेयं नताणइ ॥ संखाए जीवियं चेवं,
 कम्मुणा उ तिवट्ठइ ॥ ५ ॥ एए गंथे विउक्कम्म, एगे समणमाह
 णा ॥ अयाणंता विउस्सित्ता सत्ता कामेहि माणवा ॥ ६ ॥

अर्थ-हवे जे प्रथम कहुं हतुंके, कहेवुं जाणतो थको बंधन त्रोडे ते कहेवे. वित्तं
 के० धनधान्यादिक सचित्त तथा अचित्त वस्तु अने सोयरियाके० जाइ प्रमुख कौटुंबि
 क स्वजनादिक चेवके० वली सवमेयंके० ए सर्व जे कुटुंबादिक स्नेहवंतडे, ते शारीरी,
 मानसी वेदना जोगवता थका ए जीवने नताणइके० त्राण जणी न आय. एवुं जाणी
 ने जीवियंके० जे प्राणीउनुं जीवतव्य अल्पडे. एवके० एवुं संखाएके० जाणीने, जी
 वितव्य प्राणीउने एटले परिग्रह प्राणिघात अने स्वजन स्नेहादिक बंधननां स्थानने इ
 परिज्ञाये जाणीने, प्रत्याख्यान परिज्ञाये ठांमिने, कम्मुणाउ तिवट्ठइके० कर्म थकी बूटे अ
 र्थात् कर्म थकी वेगलो आय. ॥ ५ ॥ हवे स्वसमयनो अधिकार कही परसमयनो
 अधिकार कहेवे. एएगंथेके० ए अरिहंतना नाषित ग्रंथ जे करुणारसमय ठे. ते
 ने ठांमीने स्वेच्छायें रचित ग्रंथोने विपे विउक्कम्मके० आसक्त थका, एगेसमणके० एक
 शाक्यादिकना श्रमण, बीजा बृहस्पतिमतानुसारी एवा माहणा के० ब्राह्मण ए अया
 णंताके० परमार्थना अजाण थका विउस्सित्ता के० विविध प्रकारे उत्प्रबलपणे पोताना

ग्रंथनेविषे सत्ता एटले बंधाणा, एतावतां आपणा मतना कदाग्रही एवा ठतां साणवाके० पु
रुप जे ठे, ते पोतपोताना मतना अनुरागेकरी. कामेहि के० इत्तामदनादिक तनेविषे सत्ता
के० आसक्त यका प्रवर्त्तेठे एटले पोतानो मार्ग लोकोमांहे प्रसिद्धपणे सारो करी देखाडेठे.

॥ टीपिका—किं जानन् बंधनं त्रोटयतीत्यस्योत्तरमाह । (वित्तमिति) । वित्तं इच्छं तच्च
सचित्तमचित्तं वा । सोदर्यां ब्राह्मजगिन्यादयः सर्वमेतद्वित्तादिकं संसारे पीडयन्मानस्य जंतो
र्न ब्राह्मणाय न रक्षणेयं नवतीति । एतत् संख्याय ज्ञात्वा तथा जीवितं स्वल्पमिति सं
ख्याय जपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्याय कर्मणः सकाशात् त्रुटयति अ
पगन्तव्यसौ । तुर्निश्चये त्रुटयेदेव । यदि वा कर्मणा क्रियया संयमानुष्ठानरूपया बंधनात्
त्रुटयति कर्मणः पृथग्जनवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ स्वसमयं प्रतिपाद्य परसमयंप्रतिपादयितुका
म आह । (एएइति) । एतान् पूर्वोक्तान् ग्रंथान् सूत्रार्थान् व्युत्क्रम्य परित्यज्य एके केचित्
श्रमणब्राह्मणाः श्रमणाः शाक्यादयो ब्राह्मणाश्च (अग्रणींता) परमार्थमजानानाः
(विवस्तिता) विविधमुत्प्रावत्येन सिता बद्धाः स्वसमयेषु प्रतिबद्धाः संतः कामेषु
च सक्ता वर्तन्तेइति ॥ ६ ॥

॥ टीका—सांप्रतं यदुक्तं प्राक् किंवा जानन् बंधनं त्रोटयतीत्यस्य निर्वचनमाह । (वित्तमित्या
दि) । वित्तं इच्छं तच्च सचित्तमचित्तं वा । तथा सोदर्यां ब्राह्मजगिन्यादयः सर्वमपि चैत
द्वित्तादिकं संसारांतर्गतस्यासुमतोऽतिकटुकाः शरीरमानसवेदनास्समनुजवतो न ब्राह्मणाय
रक्षणेयं नवन्तीत्येतत्संख्याय ज्ञात्वा । तथा जीवितं च प्राणिनां स्वल्पमपि तत्संख्याय जप
रिज्ञया । प्रत्याख्यानपरिज्ञया तु सचित्ताचित्तपरिश्रहप्राप्नुपयातस्वजनस्नेहादीनि बंधनस्थानानि
प्रत्याख्याय कर्मणः सकाशात्त्रुटयति अपगन्तव्यसौ । तुरवधारणे । त्रुटयेदे
वेति । यदि वा कर्मणा क्रियया संयमानुष्ठानरूपया बंधनात्त्रुटयति । कर्मणः पृथग्जन
वतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ अध्ययनार्थाधिकारानिहितत्वात्स्वसमयप्रतिपादनानंतरं परसमयप्र
तिपादनानिधित्सयाऽह । (एएगंधेविवक्कमेत्यादि) । एतानंतरोक्तान् ग्रंथान् व्युत्क्रम्य प
रित्यज्य स्वरुचिविरचितार्थेषु ग्रंथेषु सक्ताः सिताः बद्धा एके न सर्वे इति संबंधः । ग्रंथा
तिक्रमश्चेतेषां तदुक्तार्थानन्युपगमात् । अनंतरग्रंथेषु चायमर्थोऽनिहितस्तद्यथा जीवा
स्तित्वे सति ज्ञानावरणीयादि कर्मबंधनं तस्य हेतवो मिथ्यात्वाविरतिप्रमादादयः परिश्रहा
रंनादयश्च । तत्रोटनं च सम्यक्दर्शनाद्युपायेन मोहसंज्ञावशेत्येवमादिकः । तदेवमेके
श्रमणाः शाक्यादयो बार्हस्पत्यमतानुसारिणश्च ब्राह्मणा एतानर्हदुक्तान् ग्रंथानतिक्रम्य
परमार्थमजानाना विविधमनेकप्रकारमुत्प्रावत्येन सिता बद्धाः स्वसमयेष्वनिनिविष्टाः ।
तथा च शाक्या एवं प्रतिपादयन्ति । यथा सुखदुःखेवापेक्षानाधारनूतो नास्त्यात्मा

किं योगाचाराणामप्रतिपक्षः

कश्चित् किंतु विज्ञानमेवैकं विवर्ततइति । कृणिकाः सर्वसंस्कारा इत्यादि । तथा सांख्या एवं व्यवस्थिताः । सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः प्रकृतेर्महान् महतोहंकारस्तस्माजणश्च षोडशकस्तस्मात्षोडशकादपि पञ्चनूतानि चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमित्यादि । वैशेषिकाः पुनराहुः । इव्य, गुण, कर्म, सामान्य, विशेष, समवायाः षट् पदार्था इति । तथा नैयायिकाः प्रमाणप्रमेयादीनां पदार्थानामन्वयव्यतिरेकपरिज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमइति व्यवस्थिताः । तथा मीमांसकाश्चोदनालङ्कारो धर्मो न च सर्वज्ञः कश्चिद्विद्यते मुक्त्यनावशेत्येवमाश्रिताः । चार्वाकास्त्वेवमनिहितवंतो यथा नास्तिकश्चित्परलोकयायी नूतपञ्चकाद्यतिरिक्तः पदार्थो नापि पुण्यपापे स्तइत्यादि । एवंचांगीकृत्यैते लोकायतिकाः । मानवाः पुरुषाः सक्ता गृक्षा अध्युपपन्नाः कामेष्विहामदनरूपेषु । तथाचोचुः । एतावानेव पुरुषो, यावानिन्द्रियगोचरः ॥ न ड्वेष्टकपदं पश्य, यद्वदंत्यबहुभुताः ॥ १ ॥ पिब स्वाद च स्नाधु शोचने, यदतीतं वरगात्रि तन्न ते ॥ नहि नोह गतं निवर्तते, समुदयमात्रमिदं कलेवरं ॥ २ ॥ एवं ते तंत्रांतरीयाः स्वसमर्थार्थवासितांतःकरणाः संतो नगवदहंभुक्तं ग्रंथार्थमज्ञातपरमार्थाः समतिक्रम्य स्वकीयेषु ग्रंथेषु सिताः संबद्धाः कामेषु च सक्ता इति ॥ ६ ॥

संति पंच महप्पूया, इहमेगेसि माहिया ॥ पुढवी आउ तेऊ वा,

वाउ आगासपंचमा ॥ ७ ॥ एए पंच महप्पूया, तेप्पो एगोत्ति

आहिया ॥ अहतोसिं विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥ ८ ॥

अर्थ—हवे ग्रंथकार प्रथम चार्वाकनुं मत देखाडेढे. संतिपंचमहप्पूया के० ते चार्वाक एम कहेढे के जगत्मां सर्वलोकव्यापी पंचमहानूत ठे. इहके० आ लोकमांहे, एगेसिं के० कोइ एक नूतवादी तेना मतने विपे आहियाके० कहाडे. ते कोण? तोके० पुढवी के० पृथ्वी कठिणरूप ठे, आउके० अप्प ते इव्य लक्षणठे, तेऊके० तेज उमरूप, वाउके० वायु चलन लक्षण अने पंचमाके० पांचसुं आगासके० आकाश अवकाश लक्षण ठे, ॥७॥ हवे एनुंज विशेष कहेढे. एएपंचमहप्पूयाके० ए पूर्वे कहाते जे पंचमहानूत तेप्पो के० ते अकीज एगोत्ति के० कोइ एक चिडूप ते नूत अकी अव्यतिरिक्त एवो आहिया के० आत्मा होय ठे; परंतु जेम ए पांच नूत अकी पृथक् नूत एवो अन्य कोइ बीजो आत्मा ठे, एवी रीते जे बीजा दर्शनी कल्पना करेढे तेम नथी. केमके ए परलो कनो जनार, सुखदुःखनो जोगवनार जीव एवो पदार्थ कोइ बीजो नथी, एम ते चार्वाक कहेढे तेमने कोइ परवादी एम पूढे के, अहो चार्वाको जो ! तमारे मते पंचमहानूत अकी अन्य कोइ आत्मा एवो पदार्थ नथी, तो मरण पाम्यो एम कोण कहेवाय?

हवे एनो उत्तर चार्वाक दर्शनीयो कहेते. अहएसिंके० अथ एटले हवे एसिं एटले ए पंच महाजुत जे ते तेना विणासेणं के० विनाश थकी, देहिणो के० जीवनो पण विणासो होइ के० विनाश होयते. परंतु जे एवुं कहेते के आत्मा चवीने अन्यत्र स्थाने जायते. कर्मना वशथकी सुखी दुःखी थायते, ते सर्व मुग्धरंजन जाणवुं ॥ ८ ॥

॥ टीपिका—सांप्रतं नास्तिकमतमाश्रित्याह । (संतीति) संति पंचमहानूतानि इह अस्मिन् लोके एकेपां नूतवादिनामाख्यातानि तत्त्वार्थकृतानि । तैर्वा नूतवादिनिर्नास्ति कैराख्यातानि स्वयमंगीकृतानि । परेषां च प्रतिपादितानि तानि चामूनि । (पुंढवीत्यादि) । पृथ्वी १ आपो जलं २ तेजो वह्निः ३ वायुः ४ आकाशं पंचमं येषां तानि । ननु सांख्यादिनिरपि नूतानि मन्यंतएव । तत्कथं चार्वाकमतापेक्षयैव नूतोपन्यास इति चेदुच्यते । सांख्यादिनिर्हि प्रधानाहंकारादिकं तथा कालदिगात्मादिकं चान्यदपि वस्तुजातमंगीक्रियते । चार्वाकैस्तु नूतव्यतिरिक्तं नात्मादि किंचिन्मन्यतइति तन्मताश्च येषैवायं सूत्रोपन्यास इति ॥७॥ चार्वाकमतांगीकारमेवाह । (एतइति) । एतानि पंचमहानूतानि तेन्यो नूतेन्यः कायाकारपरिणतेन्य एकः कश्चिच्चिद्रूपो नूताव्यतिरिक्त आत्मानवति ननु कश्चिदपरः परलोकयायी जीवाख्यः पदार्थोस्तीत्येवमाख्यातवंतस्ते । ननु यदि नूतेन्योन्यः कश्चिदात्मा नास्ति कथं तर्हि मृतइति व्यपदेशइत्याशंकायामाह । (अहतेसिंति) । अथ तेषां नूतानां विनाशोऽवपगमे देहिनो देवदत्तादेर्विनाशो नवति ततश्च मृतइत्युच्यते न पुनर्जीवापगमइति । अत्रैतन्मतनिर्लोचनयुक्तयो वृत्तितोऽवसेयाः ॥८॥

॥ टीका—सांप्रतं विशेषेण सूत्रकार एव चार्वाकमतमाश्रित्याह । (संतिपंचमहानूतानि इत्यादि) । संति विद्यंते महांति च तानि नूतानि च महानूतानि । सर्वलोकव्यापित्वान्महत्त्वविशेषणं । अनेन च नूतानाववादिनिराकरणं इष्टव्यं । इहास्मिन् लोके एकेषां नूतवादिनामाख्यातानि प्रतिपादितानि तत्तीर्थकृता तैर्वा नूतवादिनिर्वाहस्पत्यमतानुसारिनिराख्यातानि स्वयमंगीकृतान्यन्येषां च प्रतिपादितानि । तानि चामूनि । तद्यथा । पृथिवी कठिनरूपा । आपो द्रवलक्षणाः । तेज उल्लरूपं । वायुश्चलनलक्षणाः । आकाशं सुषिरलक्षणमिति तच्च पंचमं येषां तानि । तथा । एतानि सांगोपांगानि प्रसिद्धत्वात् प्रत्यक्षप्रमाणवसेयत्वाच्च न कैश्चिदपहोतुं शक्यानि । ननु च सांख्यादिनिरपि नूतान्यन्युपगतान्येव । तथाहि । सांख्यास्तावदेवमूचुः । तद्यथा । सत्वरजस्तमोरूपात्प्रधानान्महान् बुद्धिरित्यर्थः । महतोऽहंकारोऽहमितिप्रत्ययस्तस्मादप्यहंकारात्षोडशकोण ए उत्पद्यते । सचार्यं । पंच स्पर्शादीनि बुद्धींन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थरूपाणि पंच कर्मेन्द्रियाणि । एकादशं मनः । पंचतन्मात्राणि । तद्यथा । गंधरसरूपस्पर्शशब्दत

न्मात्राख्यानि । तत्र गंधतन्मात्रात्पृथिवी गंधरसरूपस्पर्शवती । रसतन्मात्रादापो रस रूपस्पर्शवत्यः । रूपतन्मात्रात्तेजो रूपस्पर्शवत् । स्पर्शतन्मात्राद्वायुः स्पर्शवान् । शब्द तन्मात्रादाकाशं गंधरसरूपस्पर्शवर्जितमुत्पद्यतइति । तथा वैशेषिका अपि नूतान्यनि हितवन्तः । तद्यथा । पृथिवीत्वयोगात्पृथिवी । साच परमाणुलक्षणा नित्या । द्यणुकादि प्रक्रमनिष्पन्नकार्यरूपतया त्वनित्या । चतुर्दशनिर्गुणैरूप, रस, गंध, स्पर्श, संख्या, परिमाण, पृथक्त्व, संयोग, विजाग, परत्वा, परत्व, गुरुत्व, इवत्व, वेगाख्यैरुपेता । तथा प्लवयोगादापस्ताश्च रूपरसस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविजागपरत्वापरत्वगुरुत्व स्वानाविकइवत्वस्नेहवेगवत्यस्तासु च रूपं शुक्लमेव रसो मधुरएव स्पर्शः शीतएवेति । तेजस्त्वानिसंबंधात्तेजः । तच्च रूपस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविजागपरत्वापरत्वनैमित्तिकइवत्ववेगाख्यैरेकादशनिर्गुणैर्गुणवत् । तत्र रूपं शुक्लं नास्वरं च । स्पर्शोष्णएवेति । वायुत्वयोगाद्वायुः । सचानुलक्षशीतस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविजागपरत्वापरत्व वेगाख्यैर्नवनिर्गुणैर्गुणवान् । हत्कंपशब्दानुलक्षशीतस्पर्शलिङ्गं । आकाशमिति परिनाषिकी संज्ञा एकत्वात्तस्य । तच्च संख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविजागशब्दाख्यैः षड्निर्गुणैर्गुणवत् । शब्दलिङ्गंचेत्येवमन्यैरपि वादिनिर्नूतसंज्ञावाश्रयणे किमिति लोकायतिकमतापेक्षया नूतपंचकोपन्यासइत्युच्यते । सांख्यादिनिर्हि प्रधानात्साहंकारिकं तथा कालदिगात्मादिकं चान्यदपि वस्तुजातमन्युपेयते । लोकायतिकैस्तु नूतपंचकव्यतिरिक्तं नात्मादिकं किंचिदन्युपगम्यते इत्यतस्तन्मताश्रयणेनैव सूत्रार्थो व्याख्यायतइति ॥ ७ ॥ यथा चैतत्तथा दर्शयितुमाह । (एएपंचमहधूयाइत्यादि) । एतान्यनंतरोक्तानि पृथिव्यादीनि पंच महा नूतानि यानि तेन्यः कायाकारपरिणतेन्य एकः कश्चिच्चिद्रूपो नूताव्यतिरिक्त आत्मानवति न नूतेन्यो व्यतिरिक्तोऽपरः कश्चित्परः परिकल्पितः परलोकानुयायी सुखदुःखनोक्ता जीवाख्यः पदार्थोस्तीत्येवमाख्यातवन्तस्ते । तथाहि । एवं प्रमाणयन्ति । न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्माऽस्ति तद्ग्राहकप्रमाणानावात् ॥ प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेव नानुमानादिकं । तत्रैडियेण साक्षादर्थस्य संबंधानावाद्यनिचारसंनवः । सति च व्यनिचारसंनवे सदृशे च बाधासंनवे तद्वत्त्वमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासः । तथाचोक्तं । हस्तस्पर्शादि बाधेन, विषमे पथि धावता ॥ अनुमानप्रधानेन, विनिपातो न दुर्जनः ॥ १ ॥ अनुमानं चात्रोपलक्षणमागमादीनामपि । साक्षादर्थसंबंधानावाहस्तस्पर्शनेनैव प्रवृत्तिरिति । तस्मात्प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं । तेन च नूतव्यतिरिक्तस्यात्मनो न ग्रहणं । यत्तु चैतन्यं तेषूपलभ्यते तन्नूतैष्वेव कायाकारपरिणतेष्वनिव्यज्यते मद्यांगेषु समुदितेषु मदशक्तिवदिति । तथा न नूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वाद्धटादिवदिति । तदेवं नूतव्यतिरिक्तस्यात्मनोऽनावाद्भूतानामेव चैतन्यानिव्यक्तिर्जलस्य बुद्बुदादिव्यक्तिवदिति । केषांचिन्नोकाय

तिका नामाकाशस्यापि नूतत्वेनान्युपगमाद्भूतपंचकोपन्यासो न दोषायेति । ननुच यदि नूतव्यतिरिक्तोऽपरः कश्चिदात्मस्वरूपः पदार्थो न विद्यते कथं तर्हि सृतइति व्यपदेश इत्याशं क्याह । अथैषां कायाकारपरिणतां चैतन्यानिव्यक्तौ सत्यां तदूर्ध्वतेषामन्यतमस्य विनाशोऽपगमे वायोस्तेजसश्चोजयोर्वा देहिनो देवदत्ताख्यस्य विनाशोऽपगमो जवति ततश्च सृतेति व्यपदेशः प्रवर्तते न पुनर्जीवापगमइति नूताव्यतिरिक्तचैतन्यवादिपूर्ववद्इति । अत्र प्रतिसमाधानार्थं निर्युक्तिकृदाह । “ पंच एहं संजोए, अस्मि गुणाणंच चैयणा इगुणो । पंचिंदियठाणाणं, एअस्सुमुणियं सुणइ अस्सो ॥ ३ ॥ (पंच एहं संजोए इत्यादि) । पंचानां पृथिव्यादीनां नूतानां संयोगे कायाकारपरिणामे चैतन्यादिकः । आदिशब्दात् जापाचक्रमणादिकश्च गुणो न जवतीति प्रतिज्ञा । अन्यादयस्त्वत्र हेतुत्वेनोपात्ताः । दृष्टान्तस्त्वन्मूह्यः । मुजजत्वात्तस्यनोपादानं । तत्रेदं चार्वाकः प्रष्टव्यः । यदेतज्जुतानां संयोगे चैतन्यमनिव्यज्यते तर्हि तेषां संयोगेपि स्वातंत्र्य एवाऽहोस्वित्परस्परापेक्षया पारतंत्र्ये इति । किंचाऽतः ॥ न तावत्स्वातंत्र्ये यत आह । (अस्मि गुणाणंचेति) चैतन्यादन्ये गुणा येषां तान्यन्यगुणानि । तथा ह्याधारकातिन्यगुणा पृथिवी इव्यगुणा आपः पक्वगुणं तेजः । चलनगुणो वायुः अवगाहदानगुणमाकाशमिति । यदि वा प्रागजिहिता गंधादयः पृथिव्यादीनामेकैकपरिहान्याऽन्ये गुणाश्चैतन्यादिति । तदेवं पृथिव्यादीन्यन्यगुणानि । च शब्दो द्वितीयविकल्पवक्तव्यतासूचनार्थः । चैतन्यगुणे साध्ये पृथिव्यादीनामन्यगुणानां सतां चैतन्यगुणस्य पृथिव्यादीनामेकैकस्याप्यनावाप्ततत्समुदायाच्चैतन्याख्यो गुणः सिद्ध्यतीति । प्रयोगस्तत्र नूतसमुदायः स्वातंत्र्ये सति धर्मित्वेनोपादीयते न तस्य चैतन्याख्यो गुणोस्तीति । साध्यो धर्मः पृथिव्यादीनामन्यगुणत्वात् । योयोन्यगुणानां समुदायस्तत्रतत्राऽपूर्वगुणोत्पत्तिर्न जवतीति । यथा सिकतासमुदाये सिग्धगुणस्य तेजस्य नोत्पत्तिरिति घटपटसमुदाये वा न स्तंजाद्याविर्भावइति । दृश्यते च कार्ये चैतन्यं तदात्मगुणो न विष्यतीति न नूतानामिति । अस्मिन्नेवसाध्ये हेतुंतरमाह । (पंचिंदियठाणाणंति) । पंच च तानि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राख्यानींद्रियाणि तेषां स्थानान्यवकाशास्तेषां चैतन्यगुणान्नावाप्तनूतसमुदाये चैतन्यं । इदमत्र हृदयं । लोकायतिकानां हि अपरस्य इष्टुरनन्युपगमादिंद्रियाण्येव इष्टुणि । एतेषां च यानि स्थानान्युपादानकारणानि तेषामचिद्रूपत्वान्न नूतसमुदाये चैतन्यमिति । इंद्रियाणां चासूनि स्थानानि । तद्यथा । श्रोत्रेन्द्रियस्याकाशं सुपिरात्मकत्वात् । घ्राणेन्द्रियस्य पृथिवी तदात्मकत्वात् । चक्षुरिंद्रियस्य तेजस्तद्रूपत्वात् । एवं रसनेन्द्रियस्यापः । स्पर्शनेन्द्रियस्य वायुरिति । प्रयोगश्चात्र नेंद्रियाण्युपलब्धिमंति तेषामचेतनगुणारब्धत्वात् । यद्यदचेतनगुणारब्धं तत्तदचेतनं । यथा घटपटादीनि । एवमपि च नूतसमुदाये चैतन्याच्चावएव साधितो जवति । पुनर्हेतुंतरमाह । (ए अस्सुमुणियंमुण

इअस्मोति) । इहेंडियाणि प्रत्येकं जूतात्मकानि तान्येवापरस्य इष्टुरजावाद्रष्टृणि तेषां च प्रत्येकं स्वविषयग्रहणादन्यविषये चाप्रवृत्तेर्नान्यदिंदियज्ञातमन्यदिंदियं जानातीत्यतो मया पंचापि विषया ज्ञाता इत्येवमात्मकः संकलनाप्रत्ययो न प्राप्नोत्यनुनूयते चायं तस्मादेकेनैव इष्टा नवतिव्यम् । तस्यैव च चैतन्यं न जूतसमुदायस्येति । प्रयोगः पुनरेवं जूतसमुदाये चैतन्यं तदारब्धेडियाणां प्रत्येकविषयग्राहित्वे सति संकलनाप्रत्यया जावात् । यदि पुनरन्यगृहीतमप्यन्यो गृह्णीयादेवदत्तगृहीतं यद्गृह्येतापि गृह्येत न चैतद् दृष्टमिष्टं चेति । ननुच स्वातंत्र्यपक्षेऽयं दोषः । यदा पुनः परस्परसापेक्षाणां संयोगपारतंत्यान्युपगमेन जूतानामेव समुदितानां चैतन्याख्यो धर्मः संयोगवशादाविर्भवति । यथा किएवोदकादिषु मद्यांगेषु समुदितेषु प्रत्येकमविद्यमानापि मदशक्तिरिति तदा कुतोऽस्य दोषस्यावकाश इति । अत्रोत्तरं । गाथायां चशब्दाह्निमजिधीयते । यत्तावदुक्तं । यथा जूतेन्यः परस्परसव्यपेक्षसंयोगजागम्यश्चैतन्यमुत्पद्यते । तत्र विकल्पयामः । किमसौ संयोगः संयोगिन्यो जिज्ञोऽजिज्ञो वा । जिज्ञश्चेत्षष्ठजूतप्रसंगो न चान्यत्पंचजूतव्यतिरिक्तसंयोगाख्यजूतग्राहकं नवतां प्रमाणमस्ति । प्रत्यक्षस्यैवैकस्यान्युपगमात्तेन च तस्याग्रहणात् प्रमाणांतरान्युपगमे च तेनैव जीवस्यापि ग्रहणमस्तु । तथाऽजिज्ञो जूतेन्यो जूतानामेव संयोगस्तत्राप्येतच्चिंतनीयं किंजूतानि प्रत्येकं चेतनावंत्यचेतनावन्ति वा । यदि चेतनावन्ति तदा एकेंडियसिद्धिस्तदा समुदायस्य पंचप्रकारचैतन्यापत्तिः । अथाचेतनानि तत्रोक्तो दोषो नहि । यद्यत्र प्रत्येकमविद्यमानं तत्समुदाये नवद्वयपलन्यते सिकतासु तैलवदित्यादिना । यदप्यत्र पूर्वोक्तं तथा मद्यांगेष्वविद्यमानाऽपि प्रत्येकं मदशक्तिः समुदाये प्राडर्भवतीति । तदप्युक्तं । यतस्तत्र किएवादिषु याच यावती शक्तिरुपलन्यते । तथा हि ॥ किएवे बुबुक्षापनयनसामर्थ्यं त्रमिजननसामर्थ्यं चोदकस्य तृडपनयनसामर्थ्यमित्यादिनेति जूतानां प्रत्येकं चैतन्याऽन्युपगमे दृष्टान्तदार्ढीतिकयोरसाम्यं । किंच जूते चैतन्यान्युपगमे मरणजावो मृतकायेपि पृथ्व्यादीनां जूतानां सद्भावात् । नैतदस्ति । तत्र मृतका ये वायोस्तेजसो वाऽजावान्मरणसद्भाव इत्यशिक्षितस्योद्भापः । तथाहि । मृतकाये शोफोपलब्धेर्न वायोरजावः कायस्थ च पक्तिस्वजावस्य दर्शनात्ताम्रेरिति । अथसूक्ष्मः कश्चिद्वायुविशेषोऽग्निरिति ततोपगत इति मतिरित्येवं च जीव एव नामांतरेणान्युपगतो नवति । यत्किंचिदेतत् । तथा न जूतसमुदायमात्रेण चैतन्याविर्भावः । पृथिव्यादिष्वेकत्र व्यवस्थापिते चैतन्यानुपलब्धेः । अथकायाकारपरिणतौ सत्यां तदानीव्यक्तिरिष्यते । तदपि न । यतो ज्ञेयमयप्रतिमार्था समस्तजूतसद्भावेऽपि जडत्वमेवोपलन्यते । तदेवमन्वयव्यतिरेकान्यामालोच्यमानो नार्यचैतन्याख्यो गुणो जूतानां नवितुमर्हति । समुपलज्यते चायं शरीरेषु । तस्मात् पारिशेषात् जीवस्यैवायमिति स्वदर्शनपक्षपातं विहायांगीक्रियतामिति ।

यच्चोक्तं प्राक् न पृथिव्यादिव्यतिरिक्त आत्माऽस्ति तद्ग्राहकप्रमाणानावात् । प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेवैकमित्यादि तत्र प्रतिविधीयते । यत्तावदुक्तं प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं नानुमानादिकमित्येतदनुपासितगुरोर्वचः । तथाहि । अर्थाविसंवादकं प्रमाणमित्युच्यते प्रत्यक्षस्य च प्रामाण्यमेव व्यवस्थाप्यते । कश्चित्प्रत्यक्षव्यक्तीर्धर्मित्वेनोपादाय प्रमाणयति । प्रमाणमेता अर्थाऽविसंवादकत्वादनुभूतप्रत्यक्षव्यक्तिवत् । नच तानिरेव प्रत्यक्षव्यक्तिभिः स्वसंविदितानिः परंव्यवहारयितुमयमीशस्तासां स्वसन्निविष्टत्वान्मूकत्वाच्च । प्रत्यक्षस्य नानुमानं प्रमाणमित्यनुमानेनैवानुमाननिरासं कुर्वन् चार्वाकः कथं नोन्मत्तः स्यादेवं ह्यसौ तदप्रामाण्यं प्रतिपादयेत् । यथा नानुमानं प्रमाणं विसंवादकत्वादनुभूतानुमानव्यक्तिवदित्येतच्चानुमानमथपरप्रसिध्यैतदुच्यते । तदप्युक्तं । यतस्तत्परप्रसिद्धमनुमानं नवतः प्रमाणमप्रमाणं वा । प्रमाणं चेत्कथमनुमानमप्रमाणमित्युच्यते । अथाप्रमाणं कथमप्रमाणेन सता तेन परः प्रत्याज्यते । परेण तस्य प्रामाण्येनान्यपगतत्वादिति चेत्तदप्यसांप्रतं । यदिनाम परो मौढ्यादप्रमाणमेव प्रमाणमित्यवध्यस्यति । किं नवताऽतिनिपुणेनापि तेनैवाऽसौ प्रतिपाद्यते । यो ह्यन्यो गुडमेव विषमपि मन्यते किं तस्य मारयितुकामेनापि बुद्धिमता गुडएव दीयते । तदेवं प्रत्यक्षानुमानयोः प्रामाण्याप्रामाण्ये व्यवस्थापयतो नवतोऽनिष्ठतोपि बलादायातमनुमानस्य प्रामाण्यं । तथा स्वर्गपवर्गदेवतादेः प्रतिषेधं कुर्वन् नवान् केन प्रमाणेन करोति न तावत्प्रत्यक्षेण प्रतिषेधं कर्तुं पार्यते । यतस्तत्प्रत्यक्षं प्रवर्तमानं वा तन्निषेधं विदध्यान्निवर्तमानं वा । न तावत्प्रवर्तमानं तस्याऽज्ञावविषयत्वविरोधात् । नापि निवर्तमानं । यतस्तच्च नास्ति तेन च प्रतिपत्तिरित्यसंगतं । तथाहि । व्यापकविनिवृत्तौ व्याप्यस्यापि निवृत्तिरिष्यते ॥ न चार्वाकदर्शितप्रत्यक्षेण समस्तवस्तुव्याप्तिः संजाव्यते । तत्कथं प्रत्यक्षविनिवृत्तौ पदार्थव्यावृत्तिरिति । तदेवं स्वर्गादेः प्रतिषेधं कुर्वता चार्वाकेणाऽवश्यं प्रमाणांतरमन्युपगतं । तथाऽन्यानिप्रायविज्ञानान्युपगमादत्र स्पष्टमेव प्रमाणांतरमन्युपगतं । अन्यथा कथं परावबोधाय शास्त्रप्रणयनमकारि चार्वाकेणेत्यलमतिप्रसंगेन । तदेवं प्रत्यक्षादन्यमपि प्रमाणमस्ति तेनात्मा सेत्स्यति किंपुनस्तदिति चेदुच्यते । अस्त्यात्मा । असाधारणतन्त्रुणोपलब्धेश्चक्षुरिन्द्रियवत् । चक्षुरिन्द्रियं हि न साक्षादुपलभ्यते । स्पर्शनादीन्द्रियाऽसाधारणरूपविज्ञानोत्पादनशक्त्या त्वनुमीयते । तथात्मापि पृथिव्याद्यसाधारणगुणोपलब्धेरस्तीत्यनुमीयते । चैतन्यं च तस्यासाधारणगुणइत्येतत्पृथिव्यादिभूतसमुदाये चैतन्यस्य निराकृतत्वादवसेयं । तथास्त्यात्मा समस्तेन्द्रियोपलब्धार्थसंकलनाप्रत्ययसंज्ञावात् । पञ्चगवाहान्यनन्योपलब्धार्थसंकलनाविधाय्येकदेवदत्तवत् । तथाऽत्माऽर्थेऽष्टानेन्द्रियाणि । तद्विगमे हि तदुपलब्धार्थस्मरणात् । गवाहोपरमेऽपि तद्वारोपलब्धार्थस्मर्तृदेवदत्तवत् । तथार्था

पत्याप्यात्मास्तीत्यवसीयते । तथापि सत्यपि पृथिव्यादिनूतसमुदाये लेप्यकर्मादौ न सु
 खडुःखेष्वादिप्रयत्नादिक्रियाणां सञ्जाव इत्यतः सामर्थ्यादवसीयते । अस्ति नूतातिरिक्तः
 कश्चित्सुखडुःखेष्वादीनां क्रियाणां समवायिकारणं पदार्थः सचात्मेति । तदेवं प्रत्यक्षानुमा
 नादिपूर्विकाऽन्याप्यर्थापत्तिरन्यूह्या । तस्यास्त्वदं लक्षणं । प्रमाणषट्कविज्ञातो, यत्रार्थो
 नान्यथा नवेत् ॥ अदृष्टं कल्पयेदन्यं, सार्थापत्तिरुदाहृता ॥ १ ॥ तथाऽगमादप्यस्त्वमवसे
 यं । सचायमागमः । अन्तिमेऽप्यायववाऽएइत्यादि । यदि वा किमत्राऽपरप्रमाणचिंतया
 सकलप्रमाणज्येष्ठेन प्रत्यक्षेणैवात्मास्तीत्यवसीयते । तज्जुणस्य ज्ञानस्य प्रत्यक्षत्वात् । ज्ञान
 गुणस्य च गुणिनोऽनन्यत्वात् । प्रत्यक्षएवात्मा रूपादिगुणाप्रत्यक्षत्वेन पटादिप्रत्यक्षवत् ।
 तथा ह्यहं सुख्यहं दुःख्येवमाद्यहंप्रत्ययग्राह्यऽस्त्यात्माप्रत्यक्षः । अहंप्रत्ययस्य स्वसंविद्रूपत्वा
 दिति । ममेदं शरीरं पुराणं कर्मेति च शरीराज्जेदेन निर्दिश्यमानत्वादित्यादीन्यन्यान्यपि
 प्रमाणानि जीवसिद्धावन्यूह्यानीति ॥ तथा यदुक्तं । न नूतव्यतिरिक्तं चैतन्यं तत्कार्यत्वा
 त् घटादिवदित्येतदप्यसमीचीनं । हेतोरसिद्धत्वात् । तथाहि । न नूतानां कार्यं चैतन्यं
 तेषामतज्जुणत्वात् नूतकार्यचैतन्ये संकलनाप्रत्ययासंनवाच्चेत्यादिनोक्तप्रायमतोस्त्यात्मा
 नूतव्यतिरिक्तो ज्ञानाधारइत्युक्तं । ननुच किं ज्ञानाधारनूतेनात्मना ज्ञानाद्भिन्नेनाश्रितेन
 यावता ज्ञानादेव सर्वसंकलनाप्रत्ययादिकं सेत्स्यति किमात्मनांतर्गडुकल्पेनेति । तथाहि ।
 ज्ञानस्यैव विद्रूपत्वाद्भूतैरचेतनैः कायाकारपरिणतैः सह संबंधे सति सुखडुःखेष्वादिप्रय
 त्नक्रियाः प्रादुर्भवन्ति तथा संकलनाप्रत्ययो नवान्तरगमनंचेति । तदेवं व्यवस्थिते किमात्मना
 कल्पितेनेत्यत्रोच्यते । नत्यात्मानमेकमाधारनूतमंतरेण संकलनात्र न्याय्या घटते । तथा
 हि । प्रत्येकमिंद्रियैः स्वविषयग्रहणे सति परविषये चाप्रवृत्तेरेकस्य च परिष्ठेत्तुरजावात् ।
 मया पंचापि विषयाः परिष्ठित्वा इत्यात्मकस्य संकलनाप्रत्ययस्याजावादिति । आलय
 विज्ञानमेकमस्तीति चेदेवं सत्यात्मनएव नामांतरं नवता कृतं स्यात् । नच ज्ञानाख्यो
 गुणो गुणिनमंतरेण नवतीत्यवश्यमात्मना गुणिना जाव्यमिति । सच न सर्वव्यापी
 तज्जुणस्य सर्वत्रानुपलन्यमानत्वात् घटवत् । नापि श्यामाकतंडुलमात्रौगुष्ठपर्वमात्रौ वा ।
 तावन्मात्रस्योपात्तशरीराव्यापित्वात् त्वक्पर्यंतशरीराव्यापित्वात् त्वचोपलन्यमानगुणत्वा
 त् तस्मात्स्थितमिदमुपात्तशरीरत्वक्पर्यंतव्याप्यात्मेति । तस्य चानादिकर्मसंबन्धस्य क
 दाचिदपि सांसारिकस्यात्मनः स्वरूपेऽनवस्थानात् सत्यप्यमूर्तत्वे मूर्तेन कर्मणा संबन्धो न
 विरुध्यते । कर्मसंबन्धाच्च सूक्ष्मबादरैकेन्द्रियद्वित्रिचतुःपंचेन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तसाध्यवस्था बहु
 विधाः प्रादुर्भवन्ति । तस्य चैकांत्येन क्लृप्तत्वे ध्यानाध्ययनश्रमप्रत्यनिज्ञानाद्यजावः । ए
 कांतनित्यत्वे च नारकतिर्यङ्मनुष्यामरगतिपरिणामाजावः स्यात्तस्मात्स्यादनित्यः स्या
 न्नित्यआत्मेत्यलमतिप्रसंगेन ॥ ७ ॥

जहा य पुढवीयूजे, एगे नाणाहि दीसइ ॥ एवं जो कसिणे लोए
विन्नू नाणाहि दीसइ ॥ ए ॥ एवमेगेति जप्पंति, मंदा आरंजणि
स्सिआ ॥ एगे किञ्चा सयं पावं, तिवं छुस्कं नियत्तइ ॥ १० ॥

अर्थ-एम पंचनूतियागता एटले पंच नूतिक वादिनो मत कह्युं. हवे आत्मावैत
वादिनो मत दृष्टांतेकरी कहिये ठैयें. जहाय के० जेम पुढवीयूजेएगे के० पृथ्वीरूप यूज
एक ठतां नाणाहिदीसइ के० नदी, समुद्र, पर्वत, नगर अने ग्राम इत्यादि रूप नाना प्रका
रे देखायठे. परंतु विचाले पृथ्वीनुं अंतर कांइ देखातुं नथी एटले पृथ्वी एकज ठे. एवंके०
ए उक्त न्याये, जो एवचन परने बोलाववाने अर्थेठे. एटले अहो ? दर्शनीउं तेम कसिणे
लोएके० ए समस्त लोक चराचर स्वरूप एकज ठे एटले आत्मारूप ठे, परंतु विन्नू के०
विद्वान् ते चराचररूप आत्मा. नाणाइ दीसइ के० नानाप्रकारे द्विपद चतुष्पद बहुप
दादिरूप देखाय ठे. परंतु जे एम कहे के, शरीर शरीरने विपे आत्मा जुदो जुदो ठे ते मि
थ्या ठे. यडुक्तं । एकएवहि नूतात्मा, नूते नूते व्यवस्थितः ॥ एकथा बहुधा चैव, दृश्यते ज
लचंडवत् ॥ १ ॥ इत्यादि ॥ ए ॥ हवे जैन एने उत्तर आपेठे. एवं के० ए पूर्वोक्त
न्याये एगेति के० एक एटले कोइ एक परवादी, पोताना ठंदने बलात्कारे एम जप्पंति
के० बोले ठे. ते केवाठे, तोके मंदा के० मंद ठे. एटले सम्यक् ज्ञान विकल ठे; केमके, जो
सर्वत्र आत्मा एकज ठे, बीजो नथी तो जगत्मांहे एगेके० एकेक जीव करसणी प्रमुख
आरंजणिसिआ के० जीवहिंसात्मक आरंजनेविपे निस्सिया एटले आसक्त यका सयंके०
पोते पावं के० पापने किञ्चा के० करीने तिवंछुस्कं के० तीव्र दुःखने नियत्तइ के० पामेठे.
पण अनेरा नथी पामता, तथा जे जीव जगत्मां कांइ असमंजस चौरादिक कर्म करे
ठे, ते ठेदनचेदनादिक अनेक विटंबनाउं पामेठे. अने जे नलो समाचरेठे ते साता पामेठे;
माटे जो सर्वजीवनो आत्मा एकज होय तो सर्व जीवने विटंबना अथवा साता केम न
थवी जोइये ? माटे ए तमारुं वचन मिथ्या ठे; केमके सर्व जीव पोतपोतानी करणीए सु
ख दुःखने पामेठे ॥ १० ॥ ए सव्वगतवादिगता एटले सर्वगत वादीनुं मत कह्युं.

॥ दीपिका- अथ एकात्माऽवैतवादमुद्दिश्याह । (जधायेति) यथा च शब्दोऽदिश
व्यार्थे । सच निन्नः । पृथिव्याः स्तूपः पृथिव्येव वा स्तूपः पृथिवीसंघाताख्योऽवयवी । संच
एकोपि यथा नानारूपः सरित्समुद्रपर्वतनगरग्रामाद्याधारतया विचित्रो दृश्यते । निम्नो
न्नतमृडकठिनरक्तपीतादिभेदेन वा दृश्यते । नच तावता पृथिवीत्वस्यैकस्य भेदो नवति ।
एवं नोऽति परामंत्रणं । कृत्स्नोपि चेतनाचेतनरूपो लोक एको विद्वानेक एवात्मा विद्वान्
ज्ञानपिंडः पृथिव्यादिनूताकारतया नाना दृश्यते । नच तावता तस्यैकस्यात्मतत्त्वस्य भेदो

नवति ॥६॥ अस्योत्तरमाह । (एवमिति) एवमात्माद्वैतवादमाश्रिता एके जडपंति । मंदा जडाः । मंदत्वं चैतेषां युक्तिविकलजीवाऽद्वैतपक्षाश्रयणात् । तथाहि । यद्येकएवात्मा स्यात्तदा एके कृषीवजादय आरंजे जीवहिंसात्मके निःश्रिता आसक्ताः स्वयंपापं कृत्वा तीव्रं नारकादिदुःखं (निगच्छन्ति) आर्षत्वाद्बहुवचनार्थे एकवचनं । निश्चयेन गच्छन्ति । तएवारंजसक्तानान्ये इत्येतन्न स्यात् । यद्येक एवात्मा स्यात्तदा एकेनाप्यशुचे कर्मणि कृते सर्वेषां दुःखं स्यान्नचैवं दृश्यते । तस्मादेकएवात्मेति न युक्तं ॥ १० ॥

॥ टीका ॥ सांप्रतमेकात्माऽद्वैतवादमुद्देशार्थाधिकारप्रदर्शितं पूर्वपक्षयितुमाह । (जहापुठवीत्यादि) दृष्टान्तबलेनैवार्थस्वरूपावगतेः पूर्वदृष्टान्तोपन्यासः । यथेल्लुपदर्शने । च शब्दोऽपिशब्दार्थे । सचनिन्नक्रमएकेइत्यस्यानंतरं इष्टव्यः । पृथिव्येव स्तूपा पृथिव्या वा स्तूपः पृथिवीसंघातावयवी । सचैकोपि यथा नानारूपः सरित्समुद्रपर्वतनगरसन्निवेशाद्याधारतया विचित्रो दृश्यते निम्नोन्नतमृडुकतिनरक्तपीतादिजेदेन वा दृश्यते । नच तस्य पृथिवीतत्त्वस्यैतावताजेदेन जेदो नवत्येवमुक्तरीत्या । नोऽत्यादिपरामंत्रणं । कृत्स्नोपि लोकश्चेतनाचेतनरूप एकोविद्वान् वर्तते । इदमत्र हृदयं । एकएव ह्यात्मा विद्वान् ज्ञानपिंडः पृथिव्याद्याकारतया नाना दृश्यते नच तस्यात्मनएतावताऽत्मतत्त्वजेदो नवति । तथा चोक्तं । एकएव हि नूतात्मा, नूते नूते व्यवस्थितः ॥ एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचंद्रवत् ॥ १ ॥ तथा पुरुषएवेदं सर्वं यद्वृत्तं यच्च नव्यं ॥ उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति, यदेजति यन्नेजति यदूरे यदंतरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य बाह्यत इत्यात्माद्वैतवादः ॥६॥ अस्योत्तरदानायाह । (एवमेगे इत्यादि) एवमित्यनंतरोक्तात्माद्वैतवादोपदर्शनं । एके केचन पुरुषकारणवादिनो जडपंति प्रतिपादयन्ति । किंनूतास्ते इत्याह । मंदा जडाः सम्यक्परिज्ञानविकलाः ॥मंदत्वं चैषां युक्तिविकलात्माऽद्वैतपक्षसमाश्रयणात् । तथाहि । यद्येकएवात्मा स्यान्नात्मबहुत्वं ततो ये सत्त्वाः प्राणिनः कृषीवजादय एके केचन आरंजे प्राण्यपमर्दकारिणि व्यापारे निःश्रिता आसक्ताः संबद्धा अध्युपपन्नास्ते च संरंजसमारंजैः कृत्वोपादाय स्वयमात्मना पापमशुनप्रकृतिरूपमसातोदयफलं तीव्रं दुःखं तदनुजवस्थानं वा नरकादिकं नियच्छतीति । आर्षत्वाद्बहुवचनार्थे एकवचनमकारि । ततश्चायमर्थो निश्चयेन यच्चत्यवश्यतया गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति तएवारंजासक्ता नान्यइत्येतन्न स्यादपित्वे केनापि अशुचे कर्मणि कृते सर्वेषां शुचानुष्ठायिनामपि तीव्रदुःखानिसंबंधः स्यादेकत्वादात्मनइति । नचैतदेवं दृश्यते । तथाहि । यएव कश्चिदसमंजसकारी सएव लोके तदनुरूपाविडंबनाः समनुजवन्नुपलभ्यते नान्यइति । तथा सर्वगतत्वे आत्मनो बंधमोक्षाद्यनांवास्तथा प्रतिपाद्यप्रतिपादकविवेकानांवाह्यास्त्रप्रणयनानांवाश्च स्यादिति । एतदर्थसंवादित्वात्प्राक्तन्येव निर्युक्तिरुज्जायात्र व्याख्यायते । तद्यथा । पंचानां पृथिव्यादीनां नूतानामेकत्र

कायाकारपरिणतानां चैतन्यमुपलभ्यते । यदि पुनरेकएवात्मा व्यापी स्यात्तदा घटादिष्वेव चैतन्योपलब्धिः स्यान्नचैवं । तस्मान्नैकआत्मा ज्ञतानां चान्योन्यगुणत्वं न स्यादेकस्मादात्मनोजिन्नत्वात् । तथा पंचेंद्रियस्थानानां पंचेंद्रियाश्रितानां ज्ञानानां प्रवृत्तौ सत्यामन्येन ज्ञात्वा विदितमन्यो न जानातीत्येतदपि न स्याद्यद्येकएवात्मा स्यादिति ॥ १० ॥

पत्तेअं कसिणे आया, जे बाला जे अ पंमिआ ॥ संति पिच्चा

न ते संति, नठि सत्तोववाइया ॥ ११ ॥ नठि पुण्णेष पावेवा,

नठि लोए इतो परे ॥ सररीरस्स विणासेणं, विणासो होइ देहिणो ॥ १२ ॥

अर्थ-हवे तल्लीवतठरीरवादिनो मत कहेत्ते-ते तल्लीवतठरीरवादी एम कहेत्ते के, जेम पंचजुत मली कायाने आकारे परिणामी चेतना उपजावेत्ते. तो ते कारणे पत्तेअंकसिणेआया के० शरीर शरीर प्रत्ये आत्मा जुदो जुदो ठे. जगतमां जे बालाके० बाल अज्ञानी तथा जेअपंमिआके० जे पंमित एटले विवेकी ठे, ते सर्व जुदा जुदा ठे. परंतु एक आत्मा सर्वव्यापी न जाणवो. एटले जैनमत अने तेमनो मत एकज थयो. हवे गाथानां उत्तरार्द्धवडे तेमनो चेद देखाडेठे. ते परवादी एम कहेत्ते के, आत्मा घणा ठे, परंतु ज्यांसुधी शरीर ठे त्यांसुधी संति के० ठे. पण जेवारे शरीर नहीं, तेवारे आत्मापण नहीं. एटले गत्यंतर गामी आत्माउं नथी. ए प्रकारे करी चेद देखाडयो. वली तेहिज कहेत्ते. पिच्चानते संतिके० ते आत्माउं परलोकने विपे न जाय. एतावता शरीरथकी निन्न आपणां कर्मनो नोगवनार एवो आत्मा नथी. तथापि न ठिसत्तोववाइयाके० सत्त्व जे प्राणीउं ते उपपातिक नथी. एटले नवांतरमां जई उपजे नहीं अर्थात् गतागति पण नथी. अहीं शिष्य पूछेठे के, पूर्वे जे जूतवादि कहा अने ए तल्लीव तठरीरवादी ए वेहुने मांहोमांहे गुं विज्ञेपठे? तेवारे गुरु कहेत्ते के, जूतवा दीने मते जे पंचमहाजुत तेहिज कायाने आकारे परिणामीने धावनवलनादिक क्रिया करे. अने एमने मते पंचजुत कायाने आकारे परिणामी चैतन्य स्वरूप आत्मा उप जावे. परंतु जूतथकी आत्मा जुदो नथी. एटलुं विशेष ठे. ॥ ११ ॥ हवे तेनी वक्त व्यता कहेत्ते, नठिपुण्णेषपावेवा के० तल्लीवतठरीरवादी एम कहेत्ते के, पुण्य नथी, पाप पण नथी, अने नठिलोएइतोपरे के० अतः उपरांत लोक पण नथी. जेटलुं दृष्टि गोचर आवेठे तेटलोज लोक ठे. वली ग्रंथकार एनुं कारण कहेत्ते के; सररीरस्सविणासे एंके० शरीरने विनाज्ञेकरी विणासीहोइ देहिणो के० आत्मानो पण विनाश थाय. ए कार ए माटे आत्माने अजावे पुण्य पाप तथा लोकनी संजावना क्यां थकी थाय? ॥ १२ ॥ “तल्लीवतठरीरवादिगता” एटले तल्लीवतठरीरवादिनुं ए प्रमाणे मत कथुं.

॥ टीका—सांप्रतं तज्जीवतहरीरवादिमतं पूर्वपक्षयन्नाह । (पक्षेऽयमिति) । प्रत्येकं प्रति शरीरमात्मानः कृत्स्नाः सर्वेऽपि ये बाला अज्ञा ये च पंडितास्ते सर्वेऽपि पृथग्व्यवस्थिताः नहि एकएवात्मा सर्वव्यापी स्वीकार्यो बालपंडितविजागंजावप्रसंगात् । नन्वेवमात्मबहुत्वं जैनैरपि स्वीक्रियतएव तत्किमिति परमतमाश्रित्य सूत्रमिदमुच्यतइत्याशंकायामाह । (संतिति) । संतिविद्यंते जीवाः शरीरं यावत् । शरीराभावे तु न संति । एतदेवाह । (पिच्छानतेसंति) । प्रेत्य परलोके ते जीवा न संति । तेषां मते शरीराज्जिन्नः परलोकयायी न कश्चिदात्माख्यः पदार्थोस्तीति जैनेभ्यो जेदः किमित्येवं ते मन्यंत इत्याह । (नञ्सत्त्वोववाश्या) उपपातिका नवाज्जवांतरगामिनः सत्त्वाः प्राणिनो नञि न संति । ननु जूतवादिनोस्य च तज्जीवतहरीरवादिनः को जेद इत्यत्रोच्यते । जूतवादिनो जूतान्येव कायाकारपरिणतानि धावनवल्गनादिक्रियां कुर्वति । अस्य तु कायाकारपरिणतेभ्योजूतेभ्यश्चैतनाख्य आत्मोपपद्यते अनिव्यज्यते वा तेभ्यश्चानिन्न इत्यनयो विशेषः ॥ ११ ॥ तन्मतमेवाह । (नञीति) । नास्ति पुण्यं पापं च नास्त्यतोऽस्माद्वोकात्परोऽन्यो लोकः परलोको यत्र पुण्यपापानुजवति । अत्र हेतुमाह । शरीरस्य विनाशेन देहिनो आत्मनोपि विनाशोऽभावो जवति । तथाच दर्श्यते तन्मतलेशः । यथा स्वप्नावादेव जगद्वैचित्र्यं । यदुक्तं । कंटकस्य च तीक्ष्णत्वं, मयूरस्य विचित्रता ॥ वर्णाश्च ताम्रचूडानां, स्वप्नावेन जवंति हीति ॥ १२ ॥

॥ टीका—सांप्रतं तज्जीवतहरीरवादिमतं पूर्वपक्षयितुमाह । (पक्षेऽयमित्यादि) । तज्जीवतहरीरवादिनामयमन्युपगमः । यथा पंचन्यो जूतेभ्यः कायाकारपरिणतेभ्यश्चैतन्यमुत्पद्यते अनिव्यज्यते चैकैकं शरीरंप्रति प्रत्येकमात्मानः कृत्स्नाः सर्वेऽप्यात्मान एवमवस्थिताः ॥ ये बालाअज्ञा ये च पंडिताः सदसद्विवेकज्ञास्ते सर्वे पृथग्व्यवस्थिताः । नह्येकएवात्मा सर्वव्यापित्वेनान्युपगंतव्यो बालपंडिताद्यविजागप्रसंगात् । ननु प्रत्येकशरीराश्रयत्वेनात्मबहुत्वमर्हतानामपीष्टमेवेत्याशंक्याह । संति विद्यंते यावत्शरीरं विद्यंते तदभावे तु न विद्यंते । तथाहि । कायाकारपरिणतेषु जूतेषु चैतन्याविर्भावो जवति जूतसमुदायविघट्टने च चैतन्यापगमो न पुनरन्यत्र गच्छच्चैतन्यमुपलक्ष्यते । तदेव दर्शयति । (पिच्छानते संतीति) । प्रेत्य परलोके न ते आत्मानः संति विद्यंते । परलोकानुयायी त्वात्मा शरीराज्जिन्नः स्वकर्मफललोका न कश्चिदात्माख्यः पदार्थोस्तीति ज्ञावः । किमित्येवमतआह । (नञ्सत्त्वोववाश्या) । अस्तिशब्दस्तिङंतप्रतिरूपको निपातो बहुवचने इष्टव्यस्तदयमर्थः । न संति न विद्यंते ॥ तदभावेतु न विद्यंते सत्त्वाः प्राणिन उपपातेन निवृत्ता उपपातिका नवाज्जवांतरगामिनो न जवंतीति तात्पर्यार्थः । तथाहि । तदागमाः विज्ञानधनएवैतेभ्यो जूतेभ्यः समुदाय तान्ये

वानुविनश्यतीति नप्रेत्य संज्ञा अस्तीति । ननु प्रागुपन्यस्तनूतवादिनोऽस्य च तल्लीवतश्चरीर
वादिनः को विशेष इत्यत्रोच्यते । नूतवादिनो नूतान्येव कायाकारपरिणतानि धावनवल्ग
नादिकां क्रियां कुर्वत्यस्य तु कायाकारपरिणतेन्यो नूतेन्यश्चैतन्याख्य आत्मोत्पद्यते ऽनिव्य
ज्यते वा तेन्यश्चानिन्नइत्ययं विशेषः ॥११॥ एवंच धर्मिणोऽज्ञावा-धर्मस्याप्यज्ञावइति दर्शयि
तुमाह । (नञ्चिपुष्पेच पावेवा इत्यादि) । पुण्यमन्युदयप्राप्तिलक्षणं तद्विपरीतं पापमेतदुच्यते
मपि न विद्यते । आत्मनो धर्मिणोऽज्ञावात् । तदज्ञावाच्च नास्त्यतोऽस्माद्धोकात्परोऽन्यो
लोको यत्र पुण्यपापानुभवइति । अत्रार्थसूत्रकारः कारणमाह । शरीरस्य कायस्य वि
नाशेन नूतविघटनेन विनाशेन देहिनआत्मनोप्यज्ञावो भवति यतो न पुनःशरीरे विनष्टे
तस्मादात्मा परलोकं गत्वा पुण्यं पापं वाऽनुभवतीत्यतो धर्मिण आत्मनो ज्ञावात्त-धर्मयोः
पुण्यपापयोरप्यज्ञावइति । अस्मिंश्चार्थे बहवो दृष्टान्ताः संति । तद्यथा । यथा जलबुद्बु
दो जलातिरेकेण नापरः कश्चिद्विद्यते तथा नूतव्यतिरेकेण नापरः कश्चिदात्मेति । तथाच
यथा कदलीस्तंजस्य बहिस्त्वगपनयने क्रियमाणे त्वङ्मात्रमिव सर्वं नांतः कश्चित्सारोस्त्ये
वं नूतसमुदाये विघटति सति तावन्मात्रं विहाय नांतःसारनूतः कश्चिदात्माख्यः पदा
र्थ उपलभ्यते । यथावाऽलातं चान्यमाणमतद्रूपमपि चक्रबुद्धिमुत्पादयत्येवं नूतसमुदायो
पि विशिष्टक्रियोपेतो जीवन्नांतिमुत्पादयतीति । यथा च स्वप्ने बहिर्मुखाकारतया विज्ञा
नमनुचूयते आंतरेणैव बाह्यमर्थमेवमात्मानमंतरेण तद्विज्ञानं नूतसमुदाये प्रादुर्भवती
ति । तथा । यथाऽदर्शे स्वहृत्वात्प्रतिबिंबितो बहिःस्थितोप्यर्थोतर्गतो लक्ष्यते नचासौ त
था । यथाच ग्रीष्मे जौमेनोष्मणा परिस्पंदमाना मरीचयो जलाकारं विज्ञानमुत्पादयंत्ये
वमन्येपि गंधर्वनगरादयः स्वस्वरूपेणाऽतथाज्ज्ञाता अपि तथा प्रतिज्ञासंते तथात्मापि नू
तसमुदायाकारपरिणतौ सत्यां पृथगसन्नेव तथा ज्ञातिं समुत्पादयतीत्यमीषां च दृष्टान्ता
नां प्रतिपादकानि केचित्सूत्राणि व्याचक्षति । अस्मानिस्तु सूत्राऽदर्शेषु चिरंतनटीकायां
चादृष्टत्वान्नालिंगितानीति । ननु च यदि नूतव्यतिरिक्तः कश्चिदात्मा न विद्यते तत्कृते च
पुण्यापुण्ये न तत्कथमेतद्वैचित्र्यं घटते । तद्यथा कश्चिदीश्वरोऽपरो दरिद्रोऽन्यः सुजगो
परोऽनुजगः सुखी दुःखी सुरूपो मंदरूपो व्याधितो नीरोगीत्येवं प्रकारा विचित्रता किन्नि
बंधनेत्यत्रोच्यते । स्वज्ञावात् । तथाहि । कुत्रचिज्जिज्ञाशकले प्रतिमारूपं विद्यते तच्च कुं
कुमागरुचंदनादिविलेपनानुचोगमनुभवति धूपाद्यामोदं च । अन्यस्मिंस्तु पाषाणखंडे पाद
ह्वालनादि क्रियते नच तयोः पाषाणखंडयोः शुभाशुभे स्तः । यदुदयात्स तादृगवस्था
विशेष इत्येवं स्वज्ञावाङ्गवैचित्र्यं । तथाचोक्तं । कंटकस्य च तीक्ष्णत्वं मयूरस्य विचि
त्रता ॥ वर्णाश्च ताम्रचूडानां, स्वज्ञावेन भवंति हीति ॥ १ ॥ तद्यावच्चरीरवादिमतं गतं ॥ १ ॥

कुवं च कारयं चेव, सवं कुवं न विज्झई ॥ एवं अकारउ अप्पा, एवं तेउ पगप्पिआ ॥ १३ ॥ जे ते उवाइणो एवं, लोए तेसिं कउसिया ॥

तमाउ ते तमं जंति, मंदा आरंजनिस्सिया ॥ १४ ॥ आत्मषष्ठवादीगतः ॥

अर्थ—हवे अक्रियावादिनो मत कहेवे. ते अकर्मवादी एम कहेवे के; आत्मा अमूर्तवे, नित्यवे, तथा सर्वव्यापी वे. ते कारणे कुवंचके० क्रियानो कर्त्ता नथी. तथा कारयंचेवके० अनेरा पासे करावनार पण नथी; एटले आत्मा पोते क्रियाने विषे न प्रवर्त्ते, तथा अनेराने पण प्रवर्त्तावे नही. पूर्वे चकार आव्योवे ते अतीत अनागतना कर्त्ताने निषेधवाने अर्थ वे. यद्यपि स्थितिक्रिया अने मुझाप्रतिबिंबोदयन्याये नोजनक्रिया पण करे. तथापि समस्त क्रिया कारकपणुं नथी. एहिज नाव देखाडेवे. सवंकुवंन विज्झई के० सर्व क्रियाने एटले देशथकी देशांतर गमनरूप क्रियाने आत्मा करतो नथी. एवंअकारउ अप्पाके० ए रीते आत्मा अकारक वे. एवंतेउपगप्पिआके० एप्रकारे ते सांख्यवादी धृष्टपणुं करता थका, प्रकृति करे, पुरुष नोगवे, इत्यादिक अयोग्य वचन बोले एटले अक्रिया वादिनुं मत कह्युं. ॥ १३ ॥ हवे जैन, एना मतनुं निराकरण करेवे. जेते उवाइणो एवंके० जे, आत्मा शरीरथकी जुडो नथी. तथा आत्मा अकर्त्ता वे एम कहेवे. तेसिंके० तेने लो एकउसियाके० चतुर्गतिक संसाररूप लोक क्यां थकी होय? निःकेवल ते लोकमांहे वाचालपणुं देखाडेवे. एवा उतां तमाउते तमंजंतिके० ते अज्ञानरूप तम एटले अंधकार तेमांहेथकी निकलीने अनेरा तम एटले अंधकारमांहे जंति एटले जायवे, ए टले ज्ञानवर्णादिक कर्म उपार्जनकरेवे. अथवा तमनेविषे द्विअर्थे नरक पृथ्वी एवो अर्थ थायवे. माटे त्यांपण जायवे. ते नरक पृथ्वीयें केम जाय, तेनुं कारण कहेवे. ते लोक मंदाके० मंद एटले मूर्ख वे, वली आरंजनिस्सियाके० आरंजनिश्रित एटले आरंज जे प्राणघात तेनां व्यापारे निश्रितवे, एकांते तेमां आसक्तवे, जे कारण माटे तेमना मते आत्मानो अजाववे, ते कारणे पुण्य पाप पण नथी. एवं जाणीने ते नास्तिकवादी आरंज क रतां थका शंका पामता नथी. तथा जे एवं कहेवे के आत्मा क्रिया करेनहीं, तेपण एमनी पेरेज आरंजी जाणवा ॥ १४ ॥ अक्रियावाङ्गता एटले सांख्यनुं मत ए प्रमाणे कह्युं.

॥दीपिका—अथाऽक्रियावादिमतमाह।(कुर्वन्निति) कुर्वन् कारयंश्चाऽऽत्मा न जवति। आत्मनो व्यापकत्वादमूर्तत्वाच्च कर्तृत्वानुपपत्तिः।ततएव कारयितृत्वमप्यात्मनो न युक्तं।एकश्च शब्दोऽतीतानागतकर्तृत्वनिषेधको द्वितीयः समुच्चयार्थः ॥ कर्तृत्वकारयितृत्वनिषेधादन्यापि क्रिया तस्य नास्तीत्याह । (सवंति) । सर्वां परिस्पंदादिकां देशदेशांतरप्राप्तिरूपां क्रियां

कुर्वन्नात्मा न विद्यते । सर्वव्यापित्वेनामूर्तत्वेन चाकाशस्येवात्मनो निष्क्रियत्वं सांख्यमते ।
 (एवंतेजति) एवमुक्तप्रकारेण ते सांख्याः प्रगल्भिताः प्रागल्भ्यवन्तो धाष्टर्धवन्तो विद्यन्ते ॥ १३ ॥
 सांप्रतं तल्लीवतञ्जरीराकारकवादिनोमतं निराकुर्वन्नाह । (जेतेइति) । ये तावञ्जरीरा
 व्यतिरिक्तात्मवादिन एवं पूर्वोक्तयुक्त्या नूताऽव्यतिरिक्तमात्मानमन्युपगतवन्तस्ते निराक्रि
 यन्ते । तेषां लोकश्रुतुर्गतिनवरूपः सुजग, दुर्जग, सुरूप, कुरूपेश्वर, दारिद्र्यादिगत्या
 जगद्वैचित्र्यरूपः कुतः स्यात् । आत्माऽनंगीकारे पुण्यपापानावे कथं विश्ववैचित्र्यमित्यर्थः ।
 तेच नास्तिकास्तमसोऽज्ञानरूपात् तमो यांति । ज्ञानावरणावृताः पुनर्ज्ञानावरणरूपं
 तमः प्रविशन्ति । अथवा सद्विवेकप्रध्वंसित्वात्तमोदुःखं तस्मात्तमो महादुःखं यांति ।
 यतस्ते मंदा जडाः परलोकनिरपेक्षत्वाच्चाऽरंजनिश्रिताः । अयमेव श्रुतकोऽकारकवादिम
 तमाश्रित्य किञ्चिद्विचिन्त्यते । येवादिनोऽकारकाः सांख्याः संति तेषां लोको जरामरण
 शोकहर्षादिरूपो नारकतिर्यगादिरूपो निष्क्रिये सत्यात्मनि कुतः कस्माद्धेतोः स्यान्न
 स्यादित्यर्थः । ततश्चदृष्टेष्टवाधारूपात्तमसोऽज्ञानान्ते तमो वेदनास्थानं यांति । यतो मं
 दाश्चाऽरंजनिश्रिताश्चेति सांख्यमतं निरस्तं ॥ १४ ॥

॥टीका-इदानीमकर्मकवादिमतानिधित्सयाऽह । (कुर्वन्चेत्यादि) कुर्वन्निति स्वतंत्रः कर्तानि
 धीयते ॥ अत्मनश्चामूर्तत्वात्सर्वव्यापित्वाच्च कर्तृत्वाऽनुपपत्तिः ॥ अतएवहेतोः कारयितृत्वम
 प्यात्मनोनुपपन्नमिति । पूर्वशब्दोऽतीतानागतकर्तृत्वनिषेधको द्वितीयः समुच्चयार्थः । त
 तश्चात्मा न स्वयं क्रियायां प्रवर्तते नाप्यन्यं प्रवर्तयति । यद्यपि च स्थितिक्रियां मुंझाप्र
 तिबिंबोदयन्यायेन च लुजिक्रियां करोति तथापि समस्तक्रियाकर्तृत्वं तस्य नास्तीत्येतद
 शीयति । (सर्वकुर्वणविज्जइति) सर्वां परिस्पंदादिकां देशादेशांतरप्राप्तिलक्षणां क्रियां कु
 र्वन्नात्मा न विद्यते । सर्वव्यापित्वेनामूर्तत्वेन चाकाशस्येवात्मनो निष्क्रियत्वमिति । तथा
 चोक्तं । अकर्ता निर्गुणो नोक्ता, आत्मा सांख्यनिदर्शन इति । एवमनेन प्रकारेणात्माऽका
 रक इति ते सांख्याः । तुशब्दः पूर्वोक्त्यो व्यतिरेकमाह । ते पुनः सांख्या एवं प्रगल्भिताः
 प्रगल्भ्यवन्तो धाष्टर्धवन्तः संतो नूयोनूयस्तत्र तत्र प्रतिपादयन्ति । यथा प्रकृतिः करोति पुरु
 ष उपश्रुंते यथा बुध्यवसितमर्थं पुरुषश्चित्तयते इत्याद्यकारकवादिमतमिति ॥ १३ ॥ सां
 प्रतं तल्लीवतञ्जरीराकारकवादिनो मतं निराचिकीर्तुराह । (जेतेउवाऽणोऽत्यादि) तत्र
 ये तावञ्जरीराव्यतिरिक्तात्मवादिन एवमिति पूर्वोक्त्या नीत्या नूतव्यतिरिक्तमात्मानमन्यु
 पगतवन्तस्ते निराक्रियन्ते । तत्र यत्तैस्तावदुक्तं । यथा न शरीरान्निन्नोस्त्यात्मेति तदसंगतं ।
 यतस्तत्प्रसाधकं प्रमाणमस्ति । तच्चेदं । विद्यमानकर्तृकमिदं शरीरमादिमत्प्रतिनियताका
 रकत्वात् । इह यद्यदादिमत्प्रतिनियताकारं तत्तद्विद्यमानकर्तृकं दृष्टं । यथा घटः । य

आविद्यमानकर्तृकं तदादिमत्प्रतिनियताकारमपि न जवति यथाकाशं । आदिमत्प्रतिनि
यताकारस्य च सकर्तृत्वेन व्याप्तेः । व्यापकनिवृत्तौ व्याप्यस्य विनिवृत्तिरिति सर्वत्र योजनीयां
तथाविद्यमानाधिष्ठातृकानींशियाणि । करणत्वात् । यद्यदिह करणं तत्तद्विद्यमानाधिष्ठा
तृकं दृष्टं । यथा दंडादिकमिति । अधिष्ठातारमंतरेण करणत्वाऽनुपपत्तिः । यथाकाश
स्य । हृषीकाणां चाधिष्ठाताऽत्मा सच तेन्योऽन्य इति । तथा विद्यमानाधिष्ठातृकमिदमिंशिय
विषयकदंबकं । आदानादेयसंज्ञावात् । इह यत्र यत्राऽदानादेयसंज्ञावस्तत्र तत्र विद्यमा
न आदाता ग्राहको दृष्टः । यथा संदंशकायः पिंडयोस्तज्जिन्नोऽयस्कार इति । यश्चा
त्रेण्डियैः करणैर्विषयाणामादाता ग्राहकः स तज्जिन्नआत्मेति । तथा विद्यमानजोक्तृक
मिदं शरीरं जोग्यत्वादोदनादिवत् । अत्रच कुलालादीनां मूर्तत्वाऽनित्यत्वसंहतत्वदर्शना
दात्मापि तथैव स्यादिति धर्मविशेषविपरीतसाधनत्वेन विरुद्धा शंका न विधेया । संसारि
ण आत्मनः कर्मणा सहान्योन्यानुबंधतः कथंचिन्मूर्तत्वाद्यन्युपगमादिति । तथा यदुक्तं ।
नास्ति सत्त्वाऽपपातिका इति तदप्ययुक्तं । यतस्तदहर्जातबालकस्य यःस्तनान्जिलाषः सो
न्यान्जिलाषपूर्वको ऽन्जिलाषत्वात् कुमारान्जिलाषवत् । तथा बालविज्ञानमन्यविज्ञान
पूर्वकं विज्ञानत्वात् कुमारविज्ञानवत् । तथाहि । यदहर्जातबालकोपि यावत्स एवायं स्तन
इत्येवं नावधारयति तावन्नोपरत रुदितो मुखमर्पयति स्तने इत्यतोऽस्ति बालके विज्ञानलेशः
सचाऽन्यविज्ञानपूर्वकः । तथान्यद्विज्ञानं नवांतरविज्ञानं तस्मादस्ति सत्त्व उपपातिक इति ।
तथा । यदनिहितं विज्ञानवनएवैतेन्यो जूतेन्यः समुद्भाय तान्येवानुविनश्यतीति । तत्राप्यय
मर्थो विज्ञानघनो विज्ञानपिंड आत्मा जूतेन्य उद्भायेति प्राक्तनकर्मवशात्तथाविधकायाकार
परिणते जूतसमुदाये तद्वारेण स्वकर्मफलमनुज्यू पुनस्तद्विनाशे आत्मापि तदनु तेना
कारेण विनश्यापरपर्यायांतरेणोत्पद्यते नपुनस्तैरेव सह विनश्यतीति । तथा यदुक्तं ।
धर्मिणो ऽज्ञावात्त-धर्मयोः पुण्यपापयोरज्ञावइति तदप्यसमीचीनं । यतो धर्मी तावदनंतरो
क्तिकदंबकेन साधितस्तत्सिद्धौ च त-धर्मयोः पुण्यपापयोरपि सिद्धिरवसेया जगद्वैचित्र्यदर्श
नाच्च । यत्तु स्वज्ञावमाश्रित्योपलशकलं दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तं तदपि तज्जोक्तृकर्मवशादेव तथा
तथासंवृत्तइति दुर्निवारः पुण्यापुण्यसंज्ञावइति । येषि बहवः कदलीस्तंजादयो दृष्टान्ता आ
त्मनो ऽज्ञावसाधनायोपन्यस्तास्तेप्यनिहितनीत्याऽत्मनोजूतव्यतिरिक्तस्य परलोकयायि
नः सारजूतस्य साधितत्वात्केवलं नवतो वाचालतां प्रख्यापयन्ति इत्यलमतिप्रसंगेन ।
शेषं सूत्रं विव्रियतेऽधुनेति । तदेवं तेषां जूतव्यतिरिक्तात्मनिन्हववादिनां योयं लो
कश्चतुर्गतिकसंसारो नवाद्भवांतरगतिलक्षणः प्राक् प्रसाधितः सुजगदुर्जगत्सुरूपमंद
रूपेश्वरदारिद्र्यादिगत्या जगद्वैचित्र्यलक्षणश्च स एवजूतो लोकस्तेषां कुतो नवेत् । कयो
पपत्त्या घटेत । आत्मनोऽन्युपगमान्न किंचिदित्यर्थः । तेच नास्तिकाः परलोकयायिजीवा

५नच्युपगमेन पुण्यपापयोश्चाज्ञावमाश्रित्य यत्किंचनकारिणोऽज्ञानरूपात्तमसः सकाशाद्
 न्यत्तमो यांति । नूयोपि ज्ञानावरणादिरूपं महत्तरं तमः संचिन्वंतीत्युक्तं नवति । यदि
 वा तमश्चतमो दुःखसमुद्घातेन सदसद्विवेकप्रध्वंसित्वाद्यातनास्थानं तस्मादेवंचूतात्त
 मसः परतरं तमो यांति । सप्तमनरकपृथिव्यां रौरव, महारौरव, काल, महाकाजाप्र
 तिष्ठानाख्यं नरकावासं यांतीत्यर्थः । किमिति । यतस्ते मंदा जडा मूर्खाः सत्यपि यु
 क्त्युपपन्ने आत्मन्यसदः निनिवेशात्तदज्ञावमाश्रित्य प्राण्युपमर्दकारिणि विवेकिजननिंदि
 ते आरंभे व्यापारे निश्चयेन नितरां चाश्रिताः संवदाः पुण्यपापयोरज्ञाव इत्याश्रित्य परलो
 कनिरपेक्षयाऽरंजनिश्रिता इति । तथा तल्लीवतवरीरवादिमतं निर्युक्तिकारोपि निराचिकी
 पुंराह । “ पंचएहमित्यादिगाथा प्राग्वदत्रापि ” ॥ ३३ ॥ सांप्रतमकारकवादिमतमाश्रि
 त्यायमनंतरश्चलो नूयोपि व्याख्यायते । ये एते अकारकवादिन आत्मनोऽमूर्तत्वनि
 त्यत्वसर्वव्यापित्वेभ्यो हेतुभ्यो निष्क्रियत्वमेवान्युपपन्नास्तेषां येषलोको जरामरणशोका
 क्रंदनहर्षादिजह्णो नरकतिर्यङ्मनुष्यामरगतिरूपः सोयमेवंचूतो निष्क्रिये सत्यात्मन्य
 प्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावे कुतः कस्मादेतोः स्यान्न कथंचित्कुतश्चित्स्यादित्यर्थः । तत
 श्च दृष्टेष्टवाधारूपात्तमसोऽज्ञानरूपात्ते तमोतरं निरुपं यातनास्थानं यांति । किमिति ।
 यतो मंदाजडाः प्राण्युपकारकाऽरंजनिश्रिताश्च ते इति । अधुना निर्युक्तिकारोऽकारकवादि
 मतनिराकरणार्थमाह । “ कोवेर्ई य कयं, कयनासो पंचहा गई न वि ॥ देवमणुस्सग
 यागइ, जाईसरणा इयाणं च ” ॥ ३४ ॥ (कोवेर्इत्यादि) । आत्मनोऽकर्तृत्वात्कृतं
 नास्ति ततश्चाकृतं को वेदयते । तथा निष्क्रियत्वे वेदनक्रियाऽपि न घटां प्रांचति । अथा
 ऽकृतमप्यनुनूयेत तथा सत्यकृतागमकृतनाशापत्तिः स्यात् । ततश्च एककृतपातकेन सर्व
 प्राणिगणो दुःखितः स्यात् पुण्येन च सुखी स्यादिति । नचैतद्दृष्टमिष्टं वा । तथाव्यापि
 त्वान्नित्यत्वाच्चात्मनः पंचधा पंचप्रकारा नारक, तिर्यङ्मनुष्या, मर, मोह, लक्षणागति
 र्ने नवेत् । ततश्च नवतां सांख्यानां कापायचीवरधारण, शिरस्तुंडमुंडन, दंडधारण,
 निह्नाजोजित्व, पंचरात्रोपदेशानुसारयमनियमाद्यनुष्ठानं । तथा । पंचविंशतितत्त्वज्ञो,
 यत्र तत्राश्रमे रतः ॥ जटी मुंडी शिखी वापि, मुच्यते नात्र संशयइत्यादि सर्वमपार्थक्यमा
 प्रोति । तथा देवमनुष्यादिषु गत्याऽगती न स्यातां सर्वव्यापित्वादात्मनः । तथानित्यत्वा
 च विस्मरणान्नावाक्कातिस्मरणादिका च क्रिया नोपपद्यते । तथा । आदिग्रहणात्प्रकृ
 तिः करोति पुरुषउपभुंक्तइति भुजिक्रिया या समाश्रिता सापि न प्राप्नोति । तस्या अपि
 क्रियात्वादिति । अथ मुद्राप्रतिबिंबोदयन्यायेन जोगइति चेदेतत्तु निरंतराः सुहृदः प्रत्ये
 ष्यंति । वाङ्मात्रत्वात् । प्रतिबिंबोदयस्यापि च क्रियाविशेषत्वादेव । तथा नित्ये चावि
 कारिण्यात्मनि प्रतिबिंबोदयस्याज्ञावाद्यत्किंचिदेतदिति ॥ ३४ ॥ ननुच भुजिक्रियामात्रेण प्र

तिबिंबोदयमात्रेण च यद्यप्यात्मा सत्क्रियस्तथापि न तावन्मात्रेणास्मान्निः सत्क्रिय
त्वमिष्यते किं तर्हि समस्तक्रियावत्वे सतीत्येतदाशंक्य निर्युक्तिरुदाह । “ एतद् अफलवो
वणि तित, कालफलक्षणमिदं अडुमहेउ ॥ एतद् अडुमहेउ, ताणएणा वित्तणेहेउ ” ॥
॥ ३५ ॥ (एतद् अफलत्वादि) नहु नैवाऽफलत्वं द्रुमानावे साध्ये हेतुर्नवति । नहि
यदैव फलवांस्तदैव द्रुमोऽन्यदात्वद्रुम इति जावः । एवमात्मनोपि सुप्ताद्यवस्थायां यद्य
पि कथंचिन्निष्क्रियत्वं तथापि नैतावता त्वसौ निष्क्रिय इति व्यपदेशमर्हति । तथा स्तोक
फलत्वमपि न वृक्षानावसाधनायालं । स्वल्पफलोपि हि पनसादिर्वृक्षस्य व्यपदेशजाग्न
वति । एवमात्मापि स्वल्पक्रियोपि क्रियावानेव ॥ कदाचिदेषा मतिर्नवतो नवेत् स्तोकक्रि
यो निष्क्रिय एव । यथैककार्षापणधनो न धनित्वमास्कंदत्येवमात्मापि स्वल्पक्रियत्वा
दक्रिय इत्येतदप्युपचारः । यतोयं दृष्टांतः प्रतिनियतपुरुषापेक्षया चोपगम्यते समस्तपुरुषा
पेक्षया वा । तत्र यद्याद्यः पक्षस्तदा सिद्धसाध्यता । यतः सहस्रादिधनवदपेक्षया निर्धनए
वासौ । अथ समस्तपुरुषा पेक्षया तदसाधु । यतो न्यान्जरञ्जीवरधारिणोपेक्ष्य कार्षापणध
नोपि धनवानेव । तथात्मापि यदिविशिष्टसामर्थ्योपेतपुरुषक्रियापेक्षया निष्क्रियोऽन्युपगम्य
ते । न काचित्कृतिः सामान्यापेक्षया तु क्रियावानेवेत्यलमतिप्रसंगेन । एवमनिश्चिताकालफ
लत्वाख्यहेतु इयमपि न वृक्षानावसाधकमित्यादि योज्यं । एवमङ्गधत्वस्तोकङ्गधत्वरूपावपि
हेतू न गोत्वानावत्वं साधयतः । उक्तन्यायेनैव दार्ष्टान्तिकयोजना कार्येति ॥ ३५ ॥ १४ ॥

संति पंच महप्पूया, इहमेगेसि आहिया ॥ आयठ्ठो पुणो आहु,
आया लोगेय सासए ॥ १५ ॥ डहउं ए विणस्संति, नोय उप्पऊ
ए असं ॥ सब्बे वि सब्बहा जावा, नियतीजावमागया ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे आत्मषष्ठवादिनो मत कहेवे. ते वादी एम कहेवे के, इहमेगेसिआहियाके०
आसंसारनेविषे एक आत्मषष्ठवादिउंना मते एम कह्युं के, संतिपंचमहप्पूयाके० पांच महा
जुतवे. वली ते वादी एम कहेवे के, आयठ्ठोपुणोआहुके० जेम पंच महानूत तेम आत्मा
ठ्ठोवे. वली अनेराने मते आत्मा अने पंच महानूत अशाश्वतावे. तेम एने मते नथी, ते
कहेवे के, आयालोगेयसासएके० आत्मा अने पृथिव्यादिकरूपजे लोक ते एने मते शा
श्वता सर्वव्यापिठे. माटे अविनाशि रूपठे. ॥ १५ ॥ वली तेनुं नित्यपणुं देखाडेवे.
ते आत्मषष्ठ पृथिव्यादिक पदार्थ, निःकारण विनाश अथवा सकारण विनाश, ए
डहउंके० बन्ने विनासे करी, एविणस्संतिके० विनास पामे नही. पृथ्वी, अण्ण, तेज, वा
यु, अने आकाश. ए कदापि पोतानुं स्वरूप ठामे नही, ते कारणे शाश्वतावे. तथा कोइ
ए जेनो आकार कखो नथी, ते कारणमाटे आत्मा शाश्वत ठे. यडुक्कं नैनं विंदंति शस्त्राणि,

नैनं दहति पावकः ॥ नचैनं क्लेदयंत्यापो, नशोपयति मारुतः ॥१॥ अवेद्योयमचेद्योय, म
विकारी सञ्च्यते, ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलो यं सनातनः ॥२॥ इत्यादिवचनात् ॥
तथा नोयउप्यङ्गएअसंके० जे असत् एटले अविद्यमान होय ते उपजे नही. केमके अवि
द्यमान पदार्थने विपे करनारनो व्यापार स्फुरे नहीं. जो अठती वस्तु उपजे तो आकाश
कुसुमगर्दनशृंगादिक पदार्थ पण उपजवानो संजवठे. ए कारणे सबेविसव्वहाजावा के०
सर्वकार्जे पण पृथिव्यादिक सर्वे पदार्थो नियतिजावमागया के० नित्यजावे परिणाम पा
म्याठे. ॥ १६ ॥ “आत्मपट्टवादीगतः” एटले आत्म पट्टवादीनुं मत ए प्रमाणे कह्युं.

॥ दीपिका—अथाऽत्मपट्टवादिमतमाह । (संतिति) संति पंच महानूतानि । इ
हाऽस्मिन्संसारे एकेषामात्मपट्टवादिनां सांख्यानां वैशेषिकाणां चैतदाख्यातं नूतान्या
ख्यातानि वा । ते पुनर्वादिन एवमाहुः । यद्वूतानि आत्मपट्टानि आत्मा पट्टोयेषांतानि
अत्मपट्टानि । केषांचिद्वादिनामनित्यानि नूतानि आत्मा च न तथा एवमित्याह
(आया) आत्मा लोकश्च पृथिव्यादिरूपः शाश्वतोऽनित्यः ॥ १५ ॥ शाश्वतत्वमेवाह ।
(उहउत्ति) ते नूतपदार्था आत्मपट्टा उजयतो निर्हेतुकसहेतुकविनाशान्यां न विनश्यं
ति । बौद्धादिमते घटादिवस्तु हेतुं विनापि कृणे कृणेविनश्यति । वैशेषिकाणां तु लकु
टादिहेतुयोगेन घटादीनां विनाशः । तेन द्विविधेनापि विनाशेन लोकात्मनोर्नविनाशइ
ति तात्पर्यार्थः । यदिवा द्विरूपाच्चेतनाचेतनस्वजावान्न विनश्यत्यात्मा पृथिव्याद्या लो
काश्च चेतनस्वजावान्नविनश्यंतीति न चोत्पद्यते ऽसदविद्यमानं । सर्वेपिजावाः सर्वथा
नियतिजावं नित्यत्वमागताः प्राप्ताः ॥ १६ ॥

॥ टीका—सांप्रतमात्मपट्टवादिमतं पूर्वपद्वयितुमाह (संतीत्यादि) संति विद्यंते पंचमहा
नूतानि पृथिव्यादीनि इहास्मिन्संसारे एकेषां वेदवादिनां सांख्यानां शैवाधिकारिणां च ए
तदाख्यातमाख्यातानि च नूतानि तेच वादिन एवमादुरेवमाख्यातवंतः । यथा । आत्म
पट्टानि आत्मा पट्टो येषां तानि आत्मपट्टानि नूतानि विद्यंतइति । एतानि चात्मपट्टा
नि नूतानि यथा न्येषां वादिनामनित्यानि तथा नामीषामितिदर्शयति । आत्मा लोक
श्च पृथिव्यादिरूपः शाश्वतोऽविनाशी । तत्रात्मनः सर्वव्यापित्वादमूर्तत्वाच्चाकाशस्यैव शा
श्वतत्वं पृथिव्यादीनां च तदूपाप्रच्युतेरविनश्वरत्वमिति ॥ १५ ॥ शाश्वतत्वमेव नूयः प्र
तिपादयितुमाह । (उहउत्तिविणस्संतीत्यादि) ते आत्मपट्टाः पृथिव्यादयः पदार्था उजय
तइति निर्हेतुकसहेतुकविनाशद्वयेन न विनश्यंति । यथा बौद्धानां स्वतएव निर्हेतुको विना
शः । तथाच ते कचुः । जातिरेव हि जावानां, विनाशो हेतुरिष्यते ॥ यो जातश्च न च ध्वस्तो,

नश्येत्पश्चात्स केन च ॥ १ ॥ यथाच वैशेषिकाणां लकुटादिकारणसंनिध्ये विनाशः स
हेतुकस्तेनोच्यरूपेणापि विनाशेन लोकात्मनोर्न विनाशइति तात्पर्यार्थः । यदि वा (इह उ
त्ति) । विरूपादात्मनः स्वजावाच्चेतनाचेतनरूपान्न विनश्यतीति । तथाहि । पृथिव्यप्तेजो
वाय्वाकाशानि रूपापरित्यागतया नित्यानि । न कदाचिदनीदृशं जगदिति कृत्वा आत्मापि
नित्यएव कृतकत्वादित्या हेतुन्यः । तथा चोक्तं । नैनं विदंति शस्त्राणि, नैनं दहति पावकः ॥
न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः ॥ ११ ॥ अन्नेद्योयमदाह्योयमविकार्योयमुच्यते ॥
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोयं सनातनः ॥ १२ ॥ एवं च कृत्वा नासदुत्पद्यते सर्वस्य सर्वत्र स
द्भावादसति च कारकव्यापाराजावात् सत्कार्यवादः । यदि वा असदुत्पद्येत खरविपाणा
देरप्युत्पत्तिः स्यादिति । तथा चोक्तं । असदकरणादुपादानग्रहणात्सर्वसंनवानावात् शक्तस्य
शक्यकरणात्कारणजावाच्च सत्कार्यं । एवं च कृत्वा मृत्पिंडेपि घटोस्ति । तदर्थिनां मृत्पिं
डोपादानात् । यदि वा ऽसदुत्पद्येत ततो यतः कुतश्चिदेव स्यान्नावश्यमेतदर्थिना मृत्पिंडो
पादानमेव क्रियते इत्यतः सदेव कारणे कार्यमुत्पद्यतइति । एवं च कृत्वा सर्वेपि जावाः
पृथिव्यादय आत्मपक्षा नियतिजावं नित्यत्वमागता नानावरूपतामनूत्वा च जावरूपतां
प्रतिपद्यन्ते । आविर्भावतिरोजावमात्रत्वादुत्पत्तिविनाशयोरिति । तथा चानिहितं । नास
तो जायते जावो नाजावो जायते सतइत्यादि । अस्योत्तरं निर्युक्तिरुदाह । “कोवेएइत्या
दिप्राक्तन्येव गाथा,, । सर्वपदार्थनित्यत्वान्युपगमे कर्तृत्वपरिणामो न स्यात्ततश्चात्मनोऽक
र्तृत्वे कर्मबंधानावस्तदजावाच्च को वेदयति न कश्चित्सुखदुःखादिकमनुभवतीत्यर्थः । एवं च
सति कृतनाशः स्यात् । तथा असतश्चोत्पादानावे येयं मया आत्मनः पूर्वजावपरित्यागेनापर
जावोत्पत्तिरुद्गुणा पंचधा गतिरुच्यते सा न स्यात् । ततश्च मोक्षगतेरजावाद्दीक्षादिक्रियानु
ष्ठानमनर्थकमापद्यते । तथाऽप्रच्युताऽनुत्पन्नस्थिरैकस्वजावत्वेनत्वात्मनो देवमनुष्यगत्या
गती तथा विस्मृतेरजावात् जातिस्मरणादिकं वा न प्राप्नोति । यच्चोक्तं सदेवोत्पद्यते
तदप्यसत् । यतो यदि सर्वथा सदेव कथमुत्पादः । उत्पादश्चेत्तर्हि सर्वदा सदिति । तथा चो
क्तं । कर्मगुणव्यपदेशाः प्रागुत्पत्तेर्न संति यत्तस्मात्कार्यमसद्विज्ञेयं क्रियाप्रवृत्तेश्च कर्तृणां ।
तस्मात्सर्वपदार्थानां कथंचिन्नित्यत्वं सदसत्कार्यवादश्चेत्यवधार्यं । तथाचानिहितं । सर्व
व्यक्तिषु नियतं, कृणे कृणेऽन्यत्वमथ च न विशेषः । सत्यश्चित्यपचित्योराकृतिजाति
व्यवस्थानात् इति । तथा । नान्वयः सहि चेदत्वा, न चेदोऽन्वयवृत्तितः ॥ मृज्जेदव्यसं
सर्ग, वृत्तिजात्यंतरं घटः ॥ १३ ॥ १४ ॥

पंच खंधे वयंतेगे, बालाउ खणजोइणो ॥ असो अणसो एवाहु,
हेउयं च अहेउयं ॥ १७ ॥ पुढवी आउ तेऊ य, तहा वाऊय एग
उ ॥ चत्तारि धाउणो रूवं, एवमाहं सु जाणया ॥ १८ ॥

અર્થ—હવે અફલવાદિનું મત કહેશે. એ કે ૦ કોઈએક વાદી એટલે બૌદ્ધ તે પંચસ્કંધેવ યંતે કે ૦ પંચસ્કંધ બોલેશે, તેના નામ કહેશે. પ્રથમ વિજ્ઞાન તે રસનું, વિજ્ઞાન સુખદુઃખવેદે તે વેદના, સંજ્ઞા તે ધર્મસમુદાયને, ઇન્દ્રિયાદિકતે સંસ્કાર, અને ધાતુરૂપાદિકતે રૂપ, એ પાંચ પદાર્થ જગતમાં છે, પણ એથી અન્ય આત્માદિક પદાર્થ જગતમાં છે કોઈ નથી. એમ તે બાલાંકે ૦ બાલ એટલે અજ્ઞાની કહેશે. વળી તે સ્કંધ કેવા છે, સ્વણજોડણો કે ૦ ક્ષણયો ગીટે. એટલે એક ક્ષણ માત્ર રહે, ઉપરાંત રહે નહીં. એવી રીતના બોલનારા તે ક્ષણિકવા દી જાણવા. હવે અનેરા દર્શનીયથી એમનો નેદ જે છે, તે ગાથાના ઉત્તરાર્ધ વડે દેવાડેશે. અણ્ણોઅણ્ણો એવાદુકે ૦ તે જેમ આત્મપદવાદી સાંખ્યાદિક જૂત થકી આત્મા અન્ય છે, એમ કહેશે. તથા જેમ ચાર્વાકમતિ જૂત થકી આત્મા અનેરો નથી. એટલે જે જૂત તેહિજ આત્મા એમ કહેશે, તેમ બૌદ્ધમતિ કહેતાં નથી. તથા હેતુચક્ર કે ૦ હેતુ એટલે આત્મા કોણે નીપજાવ્યો એમ પણ કહેતા નથી. અને અહેતુચક્ર કે ૦ અહેતુક એટલે અનાદિ અનંત શાશ્વત આત્મા છે. એમ પણ બૌદ્ધ કહેતા નથી. ॥ ૧૭ ॥ અફલવાદીગતઃ । તથા અનેરા બૌદ્ધદર્શની ચતુર્ધાતુક જગત્ કહેશે, તે દેવાડેશે. પૃથ્વી કે ૦ પૃથ્વી તે પાપાણ પર્વત અને સ્થલાદિક એ પ્રથમ ધાતુ, તથા આકાશ કે ૦ અપ્પ તે પાણી એ બીજી ધાતુ, તથા તેજ કે ૦ અગ્નિ એ ત્રીજી ધાતુ, તથા વાયુ એ ચોથી ધાતુ, જે કારણે એ ચારે પદાર્થ જગત્રને ધરે એટલે પોપે તે કારણે એને ધાતુ કહિયે. એ કેહવાટે? તો કે એગડ કે ૦ એ ચારે એકાકાર પોપે પરિણમે, માટે એકાકાર છે. તેથી એ ચત્તારિયાંકણોરૂપ કે ૦ ચારે ધાતુરૂપ જાણવાં. એટલે એ શરીર ચતુર્ધારૂપ છે. તે થકી અનેરો આત્મા એવો પદાર્થ કોઈ નથી, એવં કે ૦ એમ તે બૌદ્ધ કહેશે. તે કેવા જાણવા? તો કે આદંસુ કે ૦ પોતાને લોકમાં છે જાણવાકે ૦ જાણ કહેવરાવિયે એવું અનિમાન ધરે છે. પરંતુ એ સર્વ ક્ષણિકવાદિપણ થકી ક્રિયાના ફળને સંબંધ મળે નહીં તે કારણે એને અફલવાદિ કહિયે.

॥ દીપિકા—અથ બૌદ્ધમતમાહ । (પંચેતિ) । એકે બૌદ્ધાઃ પંચસ્કંધાન્ વદંતિ । રૂપસ્કંધઃ ૧ વેદનાસ્કંધઃ ૨ વિજ્ઞાનસ્કંધઃ ૩ સંજ્ઞાસ્કંધઃ ૪ સંસ્કારસ્કંધઃ ૫ । તત્ર રૂપસ્કંધઃ પૃથ્વીત્વાદયો રૂપાદયશ્ચ । વેદનાસ્કંધઃ સુખા દુઃખા અહુઃસ્વસુખા ચ વેદના । વિજ્ઞાનસ્કંધો રૂપવિજ્ઞાનં રસવિજ્ઞાનમિત્યાદિ । સંજ્ઞાસ્કંધઃ સંજ્ઞાનિમિત્તોદ્યહણાત્મિકઃ પ્રત્યયઃ । સવિકલ્પસંજ્ઞાનમિત્યર્થઃ । સંસ્કારસ્કંધઃ પુણ્યાપુણ્યાદિધર્મસમુદાયઃ ૫ નચૈતે ન્યોન્યઃ કશ્ચિદાત્માસ્વઃ પદાર્થોસ્તીતિ । બાલાં મૂર્ખાઃ । તે સ્કંધાઃ કિંજૂતાઃ ક્ષણયોગિનઃ ક્ષણેક્ષણેવિનશ્વરાસ્ત્યર્થઃ । પૂર્વવાદિન્યો બૌદ્ધવ્યતિરેકમાહ । (અણોત્તિ) । યથા સાંખ્યાદયો જૂતેન્યોઽન્યમાત્માનમંગીકૃતવંતઃ । યથા ચાર્વાકા જૂતેન્યોઽન્યમનિન્નમા

त्मानमिष्टवंतस्तथा बौद्धा नैवाहुर्नोक्तवंतः । तथा हेतुन्योजातोहेतुकः कायाकारपरि
णतनूतनिष्पादितः तथा ऽहेतुकोनित्य इत्येवं तमात्मानं बौद्धा नांगीकृतवंतइति ॥ १ ७ ॥
तथान्ये चतुर्धातुकं जगद् बौद्धा वदंतीत्याह । (पुढवीति) पृथिवीधातुः । आपोजलं धा
तुः । तथातेजो वायुश्चेति धातवः । एते चत्वारोपि धातवो यदा (एकउत्ति) एकाकार
परिणतास्तदाकारतयाजीवाख्यां लज्जते । एवमाहुर्जानकाः पंमितंमन्या बौद्धाः । (एव
माहंसुआवरेइति) कचित्पाठः । तत्र आवरेति । अपरे बौद्धा इत्यर्थः ॥ १ ७ ॥

॥ टीका—सांप्रतं बौद्धमतं पूर्वपक्षयन्निर्युक्तिकारोपन्यस्तमफलवादाधिकारमाविर्नावयन्ना
ह । (पंचखंधेवयंतगेइत्यादि) । एके केचन वादिनो बौद्धाः पंच स्कंधान् वदंति । रूप, वे
दना, विज्ञान, संज्ञा, संस्कारा, ख्याः पंचैव स्कंधाविद्यंते नापरः कश्चिदात्माख्यः स्कंधो
स्तीत्येवं प्रतिपादयंति । तत्र रूपस्कंधः पृथिवीधात्वादयो रूपादयश्च ॥ १ ॥ सुखा दुःखा अ
दुःखसुखाचेति वेदनावेदनास्कंधः ॥ २ ॥ रूपविज्ञानं रसविज्ञानमित्यादि विज्ञानं वि
ज्ञानस्कंधः ॥ ३ ॥ संज्ञास्कंधः संज्ञानिमित्तोऽवग्रहणात्मकः प्रत्ययः ॥ ४ ॥ संस्कारस्कंधः पु
ण्यापुण्यादिधर्मसमुदाय इति ॥ ५ ॥ नचैतेन्यो व्यतिरिक्तः कश्चिदात्माख्यः पदार्थोऽथ्य
हेणाऽथ्यवसीयते । तदव्यभिचारिलिंगग्रहणाऽनावान्नाप्यनुमानेन । नच प्रत्यक्षा
नुमानव्यतिरिक्तमर्थाऽविसंवादिप्रमाणांतरमस्तीत्येवं बालाश्च बाला यथाऽवस्थिता
र्थापरिज्ञानात् बौद्धाः प्रतिपादयंति । तथा ते स्कंधाः कृणयोगिनः । परमनिरुद्धः का
लः कृणः । कृणेन योगः संबन्धः कृणयोगः स विद्यते येषां ते कृणयोगिनः । कृणमा
त्राऽवस्थायिनइत्यर्थः । तथाच तेऽनिदधति । स्वकारणेन्यः पदार्थोत्पद्यमानः किं
विनश्वरस्वजावउत्पद्यतेऽविनश्वरस्वजावो वा । यद्यविनश्वरस्ततस्तद्व्यापिन्याः क्रमयौगप
द्यान्यामर्थक्रियाया अजावात् पदार्थस्यापि व्याप्यस्याजावः प्रसङ्गति । तथाहि । यदेवा
र्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सदिति । सच नित्योर्थः क्रियायां प्रवर्तमानः क्रमेण वा प्रव
र्तते यौगपद्येन वा । न तावत्क्रमेण । यतो ह्येकस्याऽर्थक्रियायाः काले तस्यापरार्थक्रियाकर
णस्वजावो विद्यते वा न वा । यदि विद्यते किमिति क्रमकरणं । सहकार्यपेक्षयेति चेत् ।
तेन सहकारिणा तस्य कश्चिदतिशयः क्रियते न वा । यदि क्रियते किं पूर्वस्वजावपरित्यागे
नापरित्यागेन वा । यदि परित्यागेन ततोऽतादवस्थ्यापत्तेरनित्यत्वं । अथ पूर्वस्वजावाप
रित्यागेन ततोऽतिशयानावात्किं सहकार्यपेक्षयां । अथाऽकिंचित्करोपि विशिष्टकार्यार्थ
मपेक्षते । तदयुक्तं । यतः । अपेक्षेत परं कश्चिद्यदि कुर्वीत किंचन ॥ यदकिंचित्करं व
स्तु, किं केनचिदपेक्ष्यते ॥ १ ॥ अथ तस्यैकार्थक्रियाकरणकाले ऽपरार्थक्रियाकरणस्व
जावो न विद्यते । तथाच सति स्पष्टैव नित्यताहानिः । अथासौ नित्यो यौगपद्येनाऽर्थक्रि

यां कुर्यात्तथा सति प्रथमकृणएवाऽशेषार्थक्रियाणां करणात् द्वितीयकृणोऽकर्तृत्वमाया
 तं । तथाच सैवानित्यता । अथ तस्य तत्स्वजावत्वान्नाएवार्थक्रिया नूयो नूयो द्विती
 यादिकृणेष्वपि कुर्यात्तदसांप्रतं । कृतस्य करणानावादिति । किंच द्वितीयादिकृणसा
 ध्या अप्यर्थाः प्रथमकृणएव प्राप्नुवन्ति । तस्य तत्स्वजावत्वात् । अतस्तत्स्वजावत्वे च
 तस्यानित्यत्वापत्तिरिति । तदेवं नित्यस्य क्रमयोगपद्यान्यामर्थक्रियाविरहान्न स्वकारणे
 न्यो नित्यस्योत्पादइति । अथाऽनित्यः स्वजावः समुत्पद्यते । तथाच सति विघ्नानावा
 दायातमस्मडुक्तक्रमशेषपदार्थजातस्य कृणिकत्वं । तथाचोक्तं । जातिरेव हि जावानां,
 विनाशो हेतुरिष्यते ॥ यो जातश्च नच ध्वस्तो नश्येत्पश्चात्स केन च ॥ १ ॥ ननु च स
 त्यप्यनित्यत्वे यस्य यदा विनाशहेतुसद्भावस्तस्य तदा विनाशः । तथा च । स्वविनाशका
 रणापेक्षाणामनित्यानामपि पदार्थानां न कृणिकत्वमित्येतच्चानुपासितगुरोर्वचः । तथाहि ।
 तेन मुञ्जरादिकेन विनाशहेतुना घटादेः किं क्रियते । किमत्र प्रष्टव्यमनावः क्रियते । अत्र
 च प्रष्टव्यो देवानांप्रियः । अनाव इति किं पर्युदासप्रतिषेधोयमुत प्रसज्यप्रतिषेधइति ।
 तत्र यदि पर्युदासस्ततोयमर्थो नावादन्यो नावो नावांतरं घटात्पटादिः सोऽनावइति । त
 त्र नावांतरे यदि मुञ्जरादिव्यापारो न तर्हि तेन किंचिद्वटस्य कृतमिति । अथ प्रसज्यप्र
 तिषेधस्तदा यथार्थो विनाशहेतुरनावं करोति । किमुक्तं नवति नावं न करोतीति ।
 ततश्च क्रियाप्रतिषेधएव कृतः स्यात् । नच घटादेः पदार्थस्य मुञ्जरादिना करणं । तस्य
 स्वकारणैरेव कृतत्वात् । अथ नावानावोऽनावस्तं करोतीति तस्य तुच्छस्य नीरूपत्वात्
 कुतस्तत्र कारणानां व्यापारोऽथ तत्रापि कारणव्यापारो नवेत् स्वरशृंगादावपि व्याप्रिये
 रन् कारणानीति । तदेवं विनाशहेतोरकिंचित्करत्वात् स्वहेतुतएवाऽनित्यताऽक्रोडीकृ
 तानां पदार्थानामुत्पत्तेर्विघ्नहेतोश्चानावात् कृणिकत्वमवस्थितमिति । तुशब्दः पूर्वादिन्यो
 ऽस्य व्यतिरेकप्रदर्शकः । तमेव श्लोकपश्चार्धेन दर्शयति । (अस्मोअणस्मोइति) । ते
 हि बौद्धा यथाऽत्मपष्ठवादिनः सांख्यादयो नूतव्यतिरिक्तमात्मानमन्युपगतवंतो यथा
 चार्वाका नूताऽव्यतिरिक्तं चैतन्याख्यमात्मानमिष्टवंतस्तथा नैवाहुर्नैवोक्तवंतः । तथा
 हेतुन्योजातो हेतुकः । कायाकारपरिणतनूतनिष्पादितइति यावत् । तथाऽहेतुको
 ऽनाद्यपर्यवसितत्वान्नित्यइत्येवमात्मानं ते बौद्धा नाऽन्युपगतवंत इति ॥ १७ ॥
 तथाऽपरे बौद्धाश्चतुर्धातुकमिदं जगदादुरित्येतद्वर्शयितुमाह । (पुढवीत्यादि) पृथि
 वी धातुरापश्च धातुस्तथा तेजो वायुश्चेति धारकत्वात्पोपकत्वाच्च धातुत्वमेषां । (एगउत्ति) ।
 यदैते चत्वारोप्येकाकारपरिणतिं बिभ्रति कायाकारतया तदा जीवव्यपदेशमश्रुवन्तः ।
 तथाचोचुः । चतुर्धातुकमिदं शरीरं न तद्व्यतिरिक्तव्यात्मास्तीति । (एवमाहंसुअवरेत्ति)
 अपरे बौद्धविशेषा एवमादुरनिहितवंतइति । क्वचिज्जाणगा इतिपाठस्तत्राप्ययमर्थो जा

नका ज्ञानिनो वयं किलेत्यनिमानाग्निदग्धाः संत एवमाहुरिति संबंधनीयं । अफलवादि
 त्वं चैतेषां क्रियाकृणएव कर्तुः सर्वात्मना नष्टत्वात् क्रियाफलेन संबंधानावादवसेयं । स
 र्वएव वा पूर्ववादिनोऽफलवादिनोऽपृष्टव्याः कैश्चिदात्मनोऽनित्यस्याऽविकारिणोऽन्युपगत
 त्वात् कैश्चित्त्वात्मनएवानन्युपगमादिति । अत्रोत्तरपदार्थानां प्राक्तन्येव निर्युक्तिगाथा ।
 कोवेणइत्यादि व्याख्यायते । यदि पंचस्कंधव्यतिरिक्तः कश्चिदात्माख्यः पदार्थो न विद्यते त
 तस्तदनावात्सुखदुःखादिकं कोऽनुनवतीत्यादिगाथा प्राग्वद्व्याख्येयेति । तदेवमात्मनो
 नावाद्योयं स्वसंविदितः सुखदुःखानुनवः स कस्य नवत्विति चिंत्यतां । ज्ञानस्कंधस्यायमनु
 नवइति चेन्न । तस्यापि कृणिकत्वात् । ज्ञानकृणस्य चातिसूक्ष्मत्वात् सुखदुःखानुनवानावः ।
 क्रियाफलवतोश्च कृणयोरत्यन्तासंगतेः कृतनाशाकृतान्यागमापत्तिरिति ज्ञानसंतान ए
 कोस्तीति । तस्यापि संतानिव्यतिरिक्तस्याऽनावाद्यत्किंचिदेतत् । पूर्वकृणएव उत्तरकृणो
 वासनामाधाय विनंदयतीति चेत् । तथाचोक्तं । यस्मिन्नेव हि संताने, आहिता कर्मवासना ॥
 फलं तत्रैव संधत्ते, कार्पासे रक्तता यथा ॥ १ ॥ अत्रापीदं विकल्प्यते । सा वासना किं
 कृणोन्यो व्यतिरिक्ताऽव्यतिरिक्ता वा । यदि व्यतिरिक्ता वासकत्वानुपपत्तिरथाव्यतिरिक्ता कृ
 णवत् कृणकृणित्वं तस्याः । तदेवमात्मानावे सुखदुःखानुनवानावः स्यादस्ति च सुखदुः
 खानुनवोऽतोऽस्यात्मेति । अन्यथा पंचविषयानुनवोत्तरकालमिंद्रियज्ञानानां स्वविषया
 दन्यत्राप्रवृत्तेः संकलनाप्रत्ययो न स्यात् । आलयविज्ञानाद्भविष्यतीति चेदात्मैव तर्हि सं
 ज्ञांतरेणान्युपगतइति । तथा बौद्धागमोप्यात्मप्रतिपादकोस्ति । सचार्यं । इतः । एकनवति
 मे कल्पे, शक्त्या मे पुरुषो हतः ॥ तेन कर्मविपाकेन, पादे विद्धोस्मि निहवः ॥ १ ॥
 तथा । कृतानि कर्माण्यतिदारुणानि, तनूनवंत्यात्मनिगर्हणेन ॥ प्रकाशनात्संवरणाच्च
 तेषां, मृत्यंतमूलोद्धरणं वदामीत्येवमादि । तथा यदुक्तं । कृणिकत्वं साधयता यथा
 पदार्थः कारणेन्य उत्पद्यमानो नित्यः समुत्पद्यते ऽनित्यो वेत्यादि । तत्र नित्येऽप्र
 च्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावे कारकाणां व्यापाराजावादतिरिक्ता वाचोयुक्तिरिति नित्यत्वपक्षा
 नुत्पत्तिरेव । यच्च नित्यपक्षे नवतानिहितं नित्यस्य न क्रमेणार्थक्रियाकारित्वं नापि यौगप
 द्येनेति तत्कृणिकत्वेपि समानं । यतः कृणिकोप्यर्थक्रियायां प्रवर्तमानः क्रमेण यौ
 गपद्येन वाऽवश्यं सहकारिकारणसव्यपेक्षएव प्रवर्तते । यतः । सामग्री जनिका नह्येकं
 किंचिदिति । तेनच सहकारिणा न तस्य कश्चिदतिशयः कर्तुं पार्थते । कृणस्यविवेकत्वेना
 ऽनाधेयातिशयत्वात् कृणानां च परस्परोपकारकोपकार्यत्वानुपपत्तेः सहकारित्वानावः ।
 सहकार्यनपेक्षायां च प्रतिविशिष्टकार्यानुपपत्तिरिति । तदेवमनित्यएव कारणेन्यः पदा
 र्थः समुत्पद्यत इति द्वितीयपक्षसमाश्रयणमेव । तत्रापि चैतदाज्ञोचनीयं । किं कृणकृण
 त्वेनानित्यत्वमाहोस्वित्परिणामाऽनित्यतयेति । तत्र कृणकृणित्वे कारणकार्यत्वानावा

तु कारणानां व्यापारएवानुपपन्नः कुतः कृणिकानित्यस्य कारणेन्य उत्पादइति । अथ पूर्
 व्वहृणाडुत्तरहृणोत्पादे सति कार्यकारणजावो नवतीत्युच्यते तदयुक्तं । यतोसौ पूर्व्वहृणो
 विनष्टो वोत्तरहृणं जनयेदविनष्टो वा । न तावद्विनष्टस्तस्यासत्त्वाङ्गनकत्वानुपपत्तेः । ना
 प्यविनष्ट उत्तरहृणकाले पूर्व्वहृणव्यापारसमावेशात्कृणजंगजंगापतेः । पूर्व्वहृणो विनश्यं
 स्तूत्तरहृणमुत्पादयिष्यति तुलांतयोर्नामोन्नामवदितिचेत् । एवं तर्हि कृणयोः स्पष्टैवैकका
 लताश्रिता । तथाहि । यासौ विनश्यदवस्था साऽवस्था तु जिज्ञा । उत्पादावस्थातोप्यु
 त्पित्सोस्ततश्च तयोर्विनाशोत्पादयोर्योगपद्यान्युपगमे तद्धर्मिणोरपि पूर्व्वोत्तरहृणयोरेक
 कालावस्थायित्वमिति । तद्धर्मतानन्युपगमे च विनाशोत्पादयोरवस्तुत्वापत्तिरिति । यथो
 क्तं जातिरेव हि जावानामित्यादि । तत्रेदमनिधीयते । यदि जातिरेवोत्पत्तिरेव जावानां
 पदार्थानामजावहेतुस्ततोऽजावकारणस्य सन्निहितत्वेन विरोधेनाग्रातत्वाडुत्पत्त्यजावो
 ऽथोत्पत्त्युत्तरकालं विनाशो नविष्यतीत्यन्युपगम्यते । तथा सति उत्पत्तिक्रियाकाले तस्याऽनू
 तत्वात्पश्चाच्च नवन्नंतरायएव नवति न नूयसा कालेनेति । किमत्र नियामकं विनाशो हेत्वजा
 व इतिचेत् । यतउक्तं निर्हेतुकत्वादिनाशस्य स्वजावानुबन्धितेतदप्ययुक्तं । यतो घटादी
 नां मुजरादिव्यापारानंरमेव विनाशो नवन् लक्ष्यते । ननु चोक्तमेवात्र तेन मुजरादिना घटा
 देः किं क्रियत इत्यादि । सत्यमुक्तं । इदमयुक्तंतूक्तं तथाह्यजावइति । प्रसज्यपर्युदासविक
 ल्पद्वयेन योयं विकल्पः पक्षद्वयेपि च दोषः प्रदर्शितः सोऽदोष एव । यतः पर्युदासपक्षे
 कपालाख्यजावांतरकारणो घटस्य च परिणामानित्यतया तदूपतापत्तेः कथं मुजरादेर्व
 टादीन् प्रत्यकिंचित्करत्वं । प्रसज्यप्रतिषेधस्तु जावं न करोतीति प्रतिषेधात्मकोत्र नाश्री
 यते । किंतर्हि प्रागजाव, प्रध्वंसाजावे, तरेतरा, त्यंताजावानां चतुर्णां मध्ये प्रध्वंसा
 जावएवेहाश्रीयते । तत्र च कारकोत्तराणां व्यापारो नवत्येव । यतोसौ वस्तुतः पर्या
 योऽवस्थाविशेषो न जावमात्रं । तस्य चाऽवस्थाविशेषस्य जावरूपत्वात्पूर्वोपमर्देन च
 प्रवृत्तत्वाद्यएव कपालादेरुत्पादः सएव घटादेर्विनाशइति विनाशस्य सहेतुकत्वमवस्थि
 तं । अपिच कादाचित्कत्वेन विनाशस्य सहेतुकत्वमवसेयमिति । पदार्थव्यवस्थार्थं चाऽव
 श्यमजावचातुर्विध्यमाश्रयणीयं । तदुक्तं । कार्येऽव्यमनादिः स्यात्प्रागजावस्य निन्ह्वे ॥
 प्रध्वंसस्य च जावस्य, प्रच्यवेऽनंततां व्रजेत् ॥ १ ॥ सर्वात्मकं तदेकं स्यादन्यापोहव्यति
 क्रमे इत्यादि । तदेवं कृणिकस्य विचाराद्धमत्वात्परिणामानित्यपक्षएव ज्यायानिति । एवं
 च सत्यात्मा परिणामी ज्ञानाधारो जवांतरयायी नूतेन्यः कथंचिदन्यएव शरीरेण सहा
 ऽन्योन्यानुवेधादनन्योपि । तथा सहेतुकोपि नारकतिर्यङ्मनुष्यामरजवोपादानकर्मणा तथा
 तथा विक्रियमाणत्वात् पर्यायरूपतयेति । तथात्मस्वरूपाप्रच्युतेर्नित्यत्वादहेतुकोपीति ।

आत्मनश्च शरीरव्यतिरिक्तस्य साधितत्वाच्चतुर्धातुकमात्रं शरीरमेवेदमित्येतदुन्मत्तप्रलपितमपकर्णयितव्यमित्यलं प्रसंगेनेति ॥ १७ ॥

अगारमावसंतावि, अरसा वा वि पवया ॥ इमं दरिसणमावसा
सवडुका विमुच्चई ॥ १८ ॥ ते एावि संधिं एच्चा एं, न ते धम्मविउं ज
णा ॥ जे ते उ वाइणो एवं, न ते उहंतराहिया ॥ १९ ॥ ते एावि संधिं ए
च्चा एं, न ते धम्मविउं जणा ॥ जे ते उ वाइणो एवं, न ते संसारपारगा
॥ २० ॥ ते एावि संधिं एच्चा एं, न ते धम्मविउं जणा ॥ जे ते उ वाइणो
एवं, न ते गप्परस्स पारगा ॥ २१ ॥ ते एावि संधिं एच्चा एं, न ते धम्म
विउं जणा ॥ जे ते उ वाइणो एवं, न ते जम्मस्स पारगा ॥ २२ ॥
ते एावि संधिं एच्चा एं, न ते धम्मविउं जणा ॥ जे ते उ वाइणो एवं,
न ते दुःखस्स पारगा ॥ २३ ॥ ते एावि संधिं एच्चा एं, न ते धम्म
विउं जणा ॥ जे ते उ वाइणो एवं, न ते मारस्स पारगा ॥ २४ ॥

अर्थ—हवे ए पूर्वोक्त दर्शनी पोतपोतानां दर्शननेविषे मुक्तीनुं कारण जे कहेले ते
देखाडेले. ते उपर कहेलेके ते सर्व दर्शनी अगारं के० घर तेनेविषे आवसंतावि के०
निवास करनार एटले गृहस्थ, वा के० अथवा, अरसा के० अरण्यवासी तापसादिक
अथवा पवयाके० प्रव्रजितशाक्यादिक ते एम जावना करेले के, इमंदरिसणमावसा के०
अमारा दर्शने आवसा एटले आव्या. एटले जे कोई अमे कहिये तेने माने तो, ते सवडु
काविमुच्चईके० सर्व दुःखथकी मुक्त थाय. एवी रीते पोतपोताना दर्शननेविषे सर्व कोई मुक्ति
देखाडेले ॥ १८ ॥ हवे ग्रंथकार कहेले. ते एाविके० ते पंचनूतवादी प्रमुख दर्शनीउं तेने नैव
के० नथी. संधिके० बिड एटले ज्ञानावरणादिक कर्म तेनो विपर्ययजाव ते संधि जाणवी.
ते अहीं ज्ञानावरणादिक कर्मना विवरण तेने एच्चाणंके० अजाणतायका बापडा दुःखथ
की मूकाववाने अर्थे सावधान थयाले. ते कारणे ते जणाके० जन एटले लोक, नतेध
म्मविउंके० क्हांत्यादिक दशप्रकारनो जे यतिधर्म तेना जाण नथी. जे ते उ वाइणो एवंके०
ते वादी जे नास्तिकमति प्रमुख पूर्वे कह्या, ते असमंजस वचनना बोलनारले. माटे
नतेउहंतराहिया के० ते संसाररूप उध एटले प्रवाह, अर्थात् संसारसमुझना तारना
र ते नथी. एम श्रीतीर्थकरे तथा गणधरे कह्युंले. ॥ २० ॥ ते पंचनूतवादी प्रमुख
कर्म आववानां स्थानक जाणता नथी; वली ते जनके० लोक क्हांत्यादिक दशविध
यतिधर्मने जाणता नथी. एवा ते पूर्वे कह्या जे नास्तिकप्रमुख वादी ते संसारना पा

रगामी नहोय. ए गाथानां पहेलां त्रण पदनो अर्थे प्रथम कह्यो तेप्रमाणेज ठे. ॥११॥
जे एम बोले ते गर्जना पारगामी नही, एटले अनंता गर्जनां दुःख सहन करे. ॥१२॥
वली जे एम बोले ते जन्मना पारगामी नथी अर्थात् अनंता जन्मनुं दुःख सहन क
रे. ॥ १३ ॥ तथा जे एम बोले ते दुःखना पारगामि न होय, अनंतो काल चतुर्गति
रूप संसारना दुःख सहन करे. ॥ १४ ॥ तथा जे एम बोले ते मरणना पारगामी न
समजवा, अर्थात् अनंतिवार मरण पामे. ॥१५॥

॥ टीका—अथ पूर्वोक्तसर्वधर्मतीनामफलत्वं स्वदर्शनांगीकारं च दर्शयन्नाह । (अ
गारेति) अगारं गृहमावसंतस्तिष्ठंतो गृहस्था आरण्या वा तापसादयः प्रव्रजिताश्च शा
क्यादयः । अपि संजावने । इदं ते संजावयंति । यथा इदमस्मदीयं दर्शनं मतमापन्ना आ
श्रिताः सर्वदुःखेभ्यो जीवाविमुच्यंत इति ते वदंति ॥ १९ ॥ अथ तेषां निष्फलत्वमाह ।
ते इति पङ्क्तिः । ते पंच पंचभूतवाद्याद्याः संधिज्ञानावरणादिकर्मविवररूपं नापि नैव
ज्ञात्वा अज्ञात्वे इत्यर्थः । एवाक्यालंकारे । यथा जीवकर्मणोः संधिर्निवृत्तत्वं जवति त
था ज्ञात्वा मोक्षार्थं प्रवृत्ता इत्यर्थः ॥ संधिर्द्विविधः । इव्यसंधिः कुड्यादेः । नावसंधिः कर्म
विवररूपस्तमुत्तरोत्तरपदार्थपरिज्ञानं वा संधिस्त मज्ञात्वा प्रवृत्ताः । ते किंनूता इत्याह । (न
तेति) । ते जना लोका न सम्यक्धर्मविदः । येतु ते । एवंविधवादिनस्ते । उद्यो नवौयः संसार
स्तत्तरणशीला न आख्याता जिनैः ॥१०॥ अत्रेतनाः पंचभूतोका एवमेव व्याख्येयाः । परं
संसार १ गर्ज २ जन्म ३ दुःख ४ मारपारगा न जवंतीति ज्ञेयं ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥

॥ टीका—सांप्रतं पंचभूतात्माऽद्वैततल्लीवतठरीराकारकात्मपष्टकृणिकपंचस्कंधवादिना
मफलवादित्वं वक्तुकामः सूत्रकारस्तेषां स्वदर्शनफलान्युपगमं दर्शयितुमाह । (अगारेत्या
दि) अगारं गृहं तदावसंतस्तस्मिंस्तिष्ठंतो गृहस्था इत्यर्थः । आरण्या वा तापसादयः
प्रव्रजिताश्च शाक्यादयः । अपि संजावने । इदं ते संविजावयंति । यथेदमस्मदीयं दर्शनं
मापन्ना आश्रिताः सर्वदुःखेभ्यो विमुच्यंते । आर्पत्वादेकवचनं सूत्रे कृतं । तथाहि । पं
चभूततल्लीवतठरीरवादिनामयमाशयोयथेदमस्मदीयं दर्शनं ये समाश्रितास्ते गृहस्थाः
संतः सर्वेभ्यः शिरस्तुंडमुंडन, दंडाऽजिनजटाकापायचीवरधारण, केशोद्ध्वंचन, नाग्न्यस्तपश्च
रण, कायक्लेशरूपेभ्यो दुःखेभ्यो मुच्यंते । तथा दुः । तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो जोगबंध
नं ॥ अग्निहोत्रादिकं कर्म, बालक्रीडेव लक्ष्यत इति । सांख्यादयस्तु मोक्षवादिन एवं
संजावयंति यथा । येऽस्मदीयं दर्शनमकर्तृत्वात्माऽद्वैतपंचस्कंधादिप्रतिपादकमापन्नाः प्र
जितास्ते सर्वेभ्यो जन्मजरामरणगर्जपरंपराऽनेकशारीरमानसातितीव्रतराऽसातोदयरूपे

न्यो दुःखेन्यो विमुच्यंते । सकलं विनिर्मोहं मोक्षमास्कंदं तीत्युक्तं नवति ॥ १ ए ॥ ६
 दानीं तेषामेवाऽफलवादित्वा विष्करणायाह । (तेणावीत्यादि) ते पंचनूतवाद्याद्या ना
 पि नैव संधिं विदं विवरं । सच इव्यनावचेदाद्वेधा । तत्र इव्यसंधिः कुड्यादिर्नावसंधिर्ज्ञाना
 वरणादिकर्मविवररूपस्तमज्ञात्वा ते प्रवृत्ताः । एमिति वाक्यालंकारे । यथा आत्मकर्मणोः सं
 धिर्द्विधा नावलक्षणो नवति । तथा अत्रुधा इव ते वराका दुःखमोक्षार्थमन्युद्यता इत्यर्थः । य
 था तएवंनूतास्तथा प्रतिपादितं लेशतः प्रतिपादयिष्यते च । यदि वा संधानं संधिरुत्तरोत्तर
 पदार्थपरिज्ञानं तदज्ञात्वा प्रवृत्ता इति । यतश्चैवमतस्ते न सम्यक् धर्मपरिहेदे कर्तव्ये विद्वां
 सो निपुणा जनाः पंचनूतास्तित्वादिवादिनो लोका इति । तथाहि । क्वांत्यादिकोदशविधो
 धर्मस्तमज्ञात्वैवान्यथा च धर्मं प्रतिपादयंति । यत्फलानावाच्च तेषामफलवादित्वं तदुत्तरग्रं
 थे नोद्देशकपरिसमाख्यवसानेन दर्शयति । ये तेत्विति । तुशब्दश्चशब्दार्थे य इत्यस्यानंतरं प्र
 युज्यते । ये च ते एवमनंतरोक्तप्रकारवादिनो नास्तिकादयोऽर्जघो नवौघः संसारस्तत्तरणशीलास्ते
 न नवंतीति श्लोकार्थः ॥ १० ॥ तथा न ते वादिनः संसार, गर्भ, जन्म, दुःख, मारादि
 पारगा नवंतीति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

नाणाविहाइं दुःखाइं, अणुहवंति पुणो पुणो ॥ संसारचक्रवा
 लंमि, मच्चुवाहिजराकुले ॥ १६ ॥ उच्चावयाणि गहंता, गप्पमेस्सं
 ति एंतसो ॥ नायपुत्ते महावीरे, एवमाह जिणोत्तमे ॥ १७ ॥ इति
 बेमि पढममश्रयणं पढमो उद्देशो समतो ॥ १८ ॥ १९ ॥

अर्थ-वली ते जे स्थितिने पामे ते कहेछे. नाणाविहाइं दुःखाइं के० नानाविध बहु
 प्रकारे बेदन चेदन ताडनादिक दुखोनें अणुहवंति पुणो पुणो के० वली वली अनुनवेछे.
 परंतु ते दुःख क्यां पामे ? तोके संसार चक्रवालंमिके० संसारचक्रवालने विषे पामे. ते
 संसार केवो दुस्तरछे तो के, मच्चुवाहिजराकुले के० मृत्यु, व्याधि अने जरा तेणे करी
 आकुलव्याकुल छे. एवा संसारमांहे परित्रमण करतां अनंतो काल दुःखी थाय. ॥ १६ ॥
 ते दर्शनीउ वली असमंजस थका सूत्रविरोधना बोलनारा उच्चावयाणि गहंता के० उंचे
 नीचे स्थानके परित्रमण करतां आगामिक काले गप्पमेसंति एंतसो के० अनंता गर्भनां
 दुःख पामसे. एवमाह के० एवुं वचन, नायपुत्ते महावीरे के० ज्ञातपुत्र श्रीमहावीरदेव जि
 णोत्तमे के० जिनोत्तम तेणे कह्युं. तेम अमे पण कहिये छैए ॥ १७ ॥ इति प्रथमाध्ययनस्य
 प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ ए प्रथम उद्देशकमां नूतवादिप्रमुख परवादीना मत कहा.

॥ दीपिका-ते यत्प्राप्नुवन्ति तदाह । (नाणेति) । नानाविधान्यनेकप्रकाराणि दुःखानि

अनुनवंति । पुनःपुनः संसारचक्रवाले व्याधिमृत्युजरानिराकुले व्याप्ते ॥ १६ ॥ तेषां
 दुःखफलमुपसंहारं चाह । (उच्चेति) । उच्चावचान्यधमोत्तमानि स्थानानि गच्छंतोत्र
 मंतोगर्जाज्जर्मेप्यंति यास्यंत्यनंतशः । (नायपुत्तेति) । ज्ञातः सिद्धार्थकृत्रियस्तस्य
 पुत्रः श्रीमहावीरो जिन एवमुक्तवान् । इति ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्रत्याहेति
 ॥ १७ ॥ इति श्रीसूत्रकृते द्वितीयांगे प्रथमाध्ययने प्रथमोद्देशकव्याख्या संपूर्णा ॥ ॥

॥ टीका—यत्पुनस्ते प्राप्नुवन्ति तदर्थयितुमाह (नाणाविहांस्यत्यादि) नानाविधानि
 बहुप्रकाराणि दुःखान्यासातोदयलक्षणान्यनुनवंति पुनः पुनः । तथाहि नरकेषु करपत्र
 दारण, कुंजीपाक, तप्तायःशास्त्रलीसमार्जिगनादीनि तीर्थं कृ च शीतोष्मादिदमनांकताडनाऽ
 तिसारारोपणकुत्तृडादीनि । मनुष्येषु इष्टवियोगाऽनिष्टसंयोगशोकाक्रंदनादीनि देवेषु चा
 नियोगेष्वर्थाकिंस्त्रिपिकत्वच्यवनादीन्यनेकप्रकाराणि दुःखानि ये एवंभूता वादिनस्ते पौनः
 पुन्येन समनुनवंति । एतच्च श्लोकार्धं सर्वेषूपत्तरश्लोकार्धेषु योज्यं । शेषं सुगमं यावदुद्देशक
 समाप्तिरिति ॥ १६ ॥ नवरमुच्चावचानीति अधमोत्तमानि नानाप्रकाराणि वासस्थानानि गच्छं
 तीति गच्छंतोत्रमंतोगर्जाज्जर्मेप्यंति यास्यंत्यनंतशो निर्विच्छेदमिति ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी
 जंबूस्वामिनं प्रत्याह । ब्रवीम्यहं तीर्थं कराराज्ञया न स्वमनीषिकया सचाहं ब्रवीमि येन मया
 तीर्थं करसकाशावृतं । एतेन च कृणिकवादिनिरासो दृष्टव्यः ॥ १७ ॥ इति समयाख्यप्रथमा
 ध्ययने प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अथ प्रथमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते

आघायं पुण एगेसिं, उववस्सा पुढो जिया ॥ वेदयंति सुहं दुःखं, अड
 वा लुप्यंति ठाणउ ॥ १ ॥ न तं सयं कडं डुक्कं, कउ अन्नकडं च एणं सुहं
 वा जइ वा दुखं, सेहियं वा असेहियं ॥ २ ॥ सयं कडं न असेहिं,
 वेदयंति पुढो जिया ॥ संगइअं तं तहा तेसिं, इहमेगेसि आहिअं ॥ ३ ॥

अर्थ—पुणके० वली एगेसिके० एक नियतवादिने मते, आघायंके० एम कहुंते. ए
 ठले तेनो जे अनिप्राय ठे ते कहेते. उववस्सापुढोजियाके० पृथक् पृथक् नारकादिकने
 नवे जे जीवते, ते पोतपोताना देहस्थित थका सुहं डुक्कं के० सुखदुःखने वेदयंतिके०
 वेदेते. अडवाके० अथवा ते प्राणीउं सुख दुःख अनुभवता ठाणउके० ते स्थानकथी
 पोतानुं आयुष्य पूर्णकरीने लुप्यंतिके० स्थानांतरे संक्रमे. एम नियतवादी कहेते.
 ॥ १ ॥ वली पण वेगाथाए नियतवादीनां मतनो अनिप्राय कहेते. जे ते प्राणी
 सुख दुःख अनुभवते, एक स्थानक थकी बीजे स्थानके उपजेते, नतंसयंकडंडुक्कंके०
 ते दुःखादिक ते जीवतुं पोतानुं कीधेलुं नथी. तेम कउअन्नकडंचणं के० अनेरा का

ल ईश्वर स्वप्नावादिकनुं करेलुं क्यांथी होय. जो स्वयंकृत सुख दुःख ठे, तो सर्व जीव व्यापारादिक सरिखो व्यापार करतां सर्व सरखाज केम नथी यता. माटे पुरुषाकारे कांइज नथाय, अने जो काल ईश्वरादिकना करेलां सुख दुःख होय तो जगतनी विचित्र ता केम थाय? तेमाटे काल ईश्वरादिकनुं करेलुं पण सुख दुःख यतुं नथी. एटले जीव ने सुहंवाजइवाडुस्कंके० सुख अथवा दुख जे ठे ते केवां ठे, तोके सेहियं वा असेहियं के० सैद्धिक अथवा असैद्धिक ठे. तेमां स्रग् चंदन विनितादिक तेथकी उपनुं जे सुख तेने सैद्धिक कहिये. अने अंतरंग आनंदरूप जे सुख तेने असैद्धिक कहिये. एवीरीते बे प्रकारे दुःख पण जाणवुं, तेमां एक वध, बंधन, ताडनादिक क्रियाना करवाथीकरी अने बीजुं गूलज्वरादिरूप जाणवुं, एटले एक कारणे निष्पन्न अने बीजुं स्वाभाविक निष्पन्न ठे. ॥ २ ॥ ए सुखदुःख जो कोइए कखां नथी, तो ए जीव सुखी दुःखी केम थायठे, ते कहेठे. सयंकडंनअस्मेहिंवेदयंति पुढोजियाके० सयं एटले पोतानुं करेलुं अथ वा अनेरानुं करेलुं जे सुख दुःख ते जीव वेदतो नथी. किंतु संगइअंतंतहातेसिंके० नवित व्यतानुं करेलुं तेहिज जीवने सुख दुःख उपजेठे. तथाच तन्मतं। प्राप्तव्यो नियतिबला श्रेयेण योऽर्थः, सोवश्यं नवति नृणां शुनोशुनो वा ॥ नूतानां महति कृतेपिहि प्रयत्ने, ना नाव्यं नवति न नाविनोस्ति नाशः ॥ १ ॥ इति वचनात् ॥ ३ ॥ एप्रमाणे नियतवादी ना मतनो अनिप्राय दर्शाव्यो.

॥ दीपिका—उक्तः प्रथमोद्देशकः । अथ द्वितीयोद्देशकः कथ्यते । तस्यायमर्थसंबंधः । आद्योद्देशके नूतवादादिमतं प्रदर्श्य निराकृतं । इहाप्यवशिष्टं तदेवोपदर्श्य निराक्रियत इत्यनेन संबंधेनागतस्यास्योद्देशकस्य सूत्रं यथा । (आधायमिति) । पुनः एकेपां नियतिवादिनामेतदाख्यातं । आख्यातमित्यत्र नावे कप्रत्ययः। तद्योगेन वा क्लीबइति कर्तरिषष्ठी । ततश्च नियतिवादिजिरिदमाख्यातमित्यर्थः । किं तदित्याह । (उववस्मृति) उपपन्ना युक्त्या घटमानाः पृथक् अनेके जीवाः । जीवसत्त्वे पंचनूततत्त्वरीरवादिमतं निराकृतं । पृथगित्यनेन आत्माऽद्वैतवादिनिरासश्च । तेऽनेके जीवाः सुखं दुःखं देवनारकादिनवेषु वेदयंत्यनुभवन्ति अनेनाऽकर्तृवादो निरस्तः (अडवेत्ति) । अथवा लुप्यन्ते स्थानात् स्थानान्तरं संक्राम्यन्ते । एतेनोपपातिकत्वमप्युक्तं ॥ १ ॥ नियतिवादमतमेवाह श्लोकद्वयेन । (नतमिति) यत्तैः प्राणिनिरनुनूयते सुखं दुःखं स्थानविलोपनं वा न तत्स्वयमात्मना पुरुषकारेण कृतं दुःखं । दुःखस्यचोपलक्षणात्सुखमपि ग्राह्यं । सुखदुःखानुभवः पुरुषकारकृतो न स्यादित्यर्थः । अनेन कालेश्वरस्वभावकर्मादिना च कुतः कृतं । एमित्यलंकारे । कालादिनिरपि न कृतमित्यर्थः । किंतु नियतेरेव निष्पद्यते सर्वमिति । ततः सुखं सैद्धिकं सिद्धौ मोक्षे नवं सै

द्विकं । यदिवा दुःखमसैद्विकं सांसारिकं । अथवा सैद्विकमसैद्विकं च सुखं यथा । स्वक्
चंदनांगनाद्युपनोगक्रियासिद्धौ नवं सैद्विकं । आंतरं सुखमानंदरूपमसैद्विकं । तथा
सैद्विकमसैद्विकं च दुःखं यथा । कशाताडनांकनादिक्रियासिद्धौ नवं सैद्विकं । ज्वरशिरो
र्तिशूलादिरूपमंगोष्ठमसैद्विकं दुःखं । एतदुनयमपि सुखं दुःखं च नपुरुषकारकृतं । नचा
न्यैः कालादिभिः कृतं वेदयंत्यनुनवंति पृथक्जीवाः । कथं तर्हि प्राणिनांसुखं दुःखं च
स्यादित्याह । (संगच्छन्ति) । सम्यक् स्वपरिणामेन गतिर्यस्याः यदा यत्र यत्सुखदुःखानुन
वनं सा संगतिर्नियतिस्तस्यानवं सांगतिकं नियतिकृतमित्यर्थः । इहाऽस्मिन्सुखदुःखा
नुनववादे एकेषां नियतिवादिनामिदमाख्यातं । यदुक्तं तैः । प्राप्तव्योनियतिबलाश्रयेण
योर्यैः, सोऽवश्यं नवति नृणां शुनोऽशुनो वा ॥ नूतानां महति कृतेपि हि प्रयत्ने, नानाव्यं
नवति न चाविनोस्ति नाश इति ॥ ३ ॥

॥ टीका—उक्तः प्रथमोद्देशकस्तदनु द्वितीयोऽभिधीयते । तस्य चायमनिसंबंधः । इहा
ऽनंतरोद्देशके स्वसमयपरसमयप्ररूपणाकृता । इहाप्यध्ययनार्थाधिकारत्वात्सैवानिधीय
ते । यदि चानंतरोद्देशके नूतवादादिमतं प्रदर्श्य तन्निराकरणं कृतं । तदिहापि तदवशिष्ट
नियतिवाद्यादिमिथ्यादृष्टिमतान्युपदर्श्य निराक्रियंते । अथवा प्रागुद्देशकेऽन्यथायि यथा
बंधनं बुध्येत तच्च त्रोटयेदिति तदेव च बंधनं नियतिवाद्यनिप्रायेण न विद्यतइति
प्रदर्श्यते । तदेवमनेन संबंधेनायातस्यास्योद्देशकस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि व्यावर्त्य सूत्रा
नुगमेऽस्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (आघायमित्यादि) अस्य चाऽनंत
रपरंपरसूत्रैः संबंधोक्तव्यस्तत्राऽनंतरसूत्रसंबंधोयं । इहानंतरसूत्रे इदमनिहितं यथा ।
पंचनूतस्कंधादिवादिनोमिथ्यात्वोपहृताऽतरात्मनोऽसद्व्याहानिनिविष्टाः परमार्थाऽव
बोधविकलाः संतः संसारचक्रवाले व्याधिमृत्युजराकुले उच्चावचानि स्थानानि गच्छन्तो
गर्भमेष्प्यन्वेपयन्ति वाऽनंतशस्ति । तदिहापि नियत्यज्ञानिज्ञानचतुर्विधकर्मोपच
यवादिनां तदेव संसारचक्रवालत्रमणगर्भान्वेपणं प्रतिपाद्यते । परंपरसूत्रसंबंधस्तु (बु
धेज्जेत्यादि) । तेन च सहायं संबंधस्तत्र बुध्येतेत्येतत् प्रतिपादितमिहापि यदाख्यातं नि
यतिवादिनिस्तदुध्येतेत्येवं मध्यसूत्रैरपि यथासंनवं संबंधो लुगनीयइति । तदेवं पूर्वोत्तरसं
बंधसंबन्धस्यास्य सूत्रस्याऽधुनार्थः प्रतन्यते । पुनःशब्दः पूर्वादिन्यो विशेषं दर्शयति ।
नियतिवादिनां पुनरेकेषामेतदाख्यातं । अत्र चाविवक्षितकर्मकाश्चपि अकर्मका नवन्ती
तिख्यातेर्धातोर्नावे निष्ठाप्रत्ययस्तद्योगे कर्तरि पठ्यते । ततश्चायमर्थस्तैर्नियतवादिभिः पुन
रिदमाख्यातं तेषामयमाशयइत्यर्थः । तद्यथा । उपपन्नो युक्त्या घटमानकाइत्यनेन च पं
चनूततज्जीवतहरीरवादिमतमपाकृतं नवति । युक्तिस्तु लेशतः प्राग्दर्शितैव । प्रदर्शयिष्यते

च पृथक्पृथक्नारकादिजघ्नेषु शरीरेषु चेत्यनेनाऽप्यात्माऽद्वैतवादिनिरासोऽवसेयः । के पुन
स्ते पृथगुपपन्नास्तदाह । जीवाः प्राणिनः सुखदुःखनोगिनः । अनेन च पंचस्कंधातिरिक्तजीवा
जावप्रतिपादकबौद्धमताऽपक्षेपः कृतोऽष्टव्यः । तथा ते जीवाः पृथक्पृथक् प्रत्येकदेहे व्य
वस्थिताः सुखं दुःखं च वेदयंत्यनुभवन्ति । न वयं प्रतिप्राणिप्रतीतं सुखदुःखानुभवं निह
महे । अनेन चाऽकर्तृवादिनोनिरस्तान्वन्ति । अकर्तर्यविकारिण्यात्मनि सुखदुःखानुभवा
नुपपत्तेरिति जावः । तथैतदस्मान्निर्गोऽपलप्यते । अद्वैत्यथावा । तेप्राणिनः सुखं दुःखं
चानुभवन्ति विलुप्यन्ते उल्लिख्यन्ते स्वायुषः प्रच्याव्यन्ते स्थानात्स्थानान्तरं संक्राम्यन्त इत्यर्थः ।
ततश्चापपातिकत्वमप्यस्मान्निस्तेषां न निषिध्यते इति श्लोकार्थः ॥ १ ॥ तदेवं पंचनूता
स्तिवादिवादिनिरासं कृत्वा यत्तैर्नियतिवादिनिराश्रीयते तल्लोकद्वयेन दर्शयितुमाह ।
(नतंसयमित्यादि) यत् तैः प्राणिनिरनुजयते सुखं दुःखं स्थानविलोपनं वा न तत्स्वय
मात्मना पुरुषकारेण कृतं निष्पादितं दुःखमिति । कारणेकार्योपचारात् । दुःखकारणमेवो
क्तं । अस्य चोपलक्षणत्वात् सुखाद्यपि ग्राह्यं । ततश्चेदमुक्तं नवति । योयं सुखदुःखानुभवः
सपुरुषकारकृतकारणजन्यो न नवतीति । तथा कुतोऽन्येन कालेश्वरस्वजावकर्मादिना च कृ
तं नवेत् । एमित्यलंकारे । तथाहि । यदि पुरुषकारकृतं सुखाद्यनुजयेत ततः सेवकवणि
कर्षकादीनां समाने पुरुषकारे सति फलप्राप्तिवैसदृश्यं फलप्राप्तिश्च न नवेत् । कस्यचित्तु से
वादिव्यापाराजावेपि विशिष्टफलावाप्तिर्दृश्यत इत्यतो न पुरुषकारात्किंचिदासाद्यते किं त
र्हि नियतेरेवेत्येतच्च द्वितीयश्लोकांतेऽभिधास्यते । नापि कालः कर्ता । तस्यैकरूपत्वाद्भा
ति फलवैचित्र्यानुपपत्तेः । कारणनेदे हि कार्यनेदो नवति नानेदे । तथा ह्ययमेव हि नेदो
नेदहेतुर्वा घटते । यदुत विरुद्धधर्माध्यासः कारणनेदश्च । तथेश्वरकर्तृकेपि सुखदुःखे न न
वतः । यथाऽसावीश्वरो मूर्तोऽमूर्तो वा । यदि मूर्तस्ततः प्राकृतपुरुषस्येव सर्वकर्तृत्वानावः ।
अथाऽमूर्तस्तथा सत्याकाशस्येव सुतरां निष्क्रियत्वं । अपिच यद्यसौ रागादिमात्रस्ततो
ऽस्मदाद्यव्यतिरेकादिश्वस्याकर्तृत्वं । अथासौ विगतरागस्ततस्तत्कृतं सुजगदुर्जगेश्वरद
रिडादिजगद्वैचित्र्यं न घटां प्रांचति ततोनेश्वरः कर्तेति । तथा स्वजावस्यापि सुखदुः
खादिकर्तृत्वानुपपत्तिः । यतोऽसौ स्वजावः पुरुषाज्जिन्नोऽजिन्नोवा । यदि जिन्नो न पुरुषा
श्रिते सुखदुःखे कर्तुमलं तस्माज्जिन्नत्वादिति । नाप्यजिन्नोऽनेदे पुरुषएव स्यात्तस्य चाक
र्तृत्वमुक्तमेव । नापि कर्मणः सुखदुःखं प्रति कर्तृत्वं घटते । यतस्तत्कर्म पुरुषाज्जिन्नमजि
न्नं वा नवेत् । अनिन्नं चेत्पुरुषमात्रतापत्तिः कर्मणस्तत्र चोक्तो दोषः । अथ जिन्नं तत्किं स
चेतनमचेतनं वा । यदि सचेतनं एकस्मिन् काये चैतन्यद्वयापत्तिः । अथाचेतनं तथा
सति कुतस्तस्य पाषाणखंडस्येवास्वतंत्रस्य सुखदुःखोत्पादनं प्रति कर्तृत्वमित्येतच्चोत्तरत्र
व्यासेन प्रतिपादयिष्ये इत्यलं प्रसंगेन । तदेवं सुखं सैद्धिकं सिद्धावपवर्गलक्षणायां

नवं यदि वा दुःखं आसातोदयलक्षणमसैद्धिकं सांसारिकं । यदिवोजयमप्येतत्सुखं दुःखं वा स्वक्चंदनांगनाद्युपजोगक्रियासिद्धौ नवं तथा कशाताडनांकनादिसिद्धौ नवं सैद्धिकं । तथाऽसैद्धिकं सुखमांतरमानंदरूपमाकस्मिकमनवधारितबाह्यनिमित्तं । एवं दुःखमपि च्वर शिरोर्तिशूलादिरूपमंगोष्ठमसैद्धिकं । तदेतदुजयमपि न स्वयं पुरुषकारेण कृतं नाप्यन्येन केनचित् कालादिना कृतं वेदयंत्यनुजवन्ति पृथक्जीवाः प्राणिन इति । कथं तर्हि तत्तेषाम् नूदिति नियतिवादी स्वान्निप्रायमाविष्करोति (संगश्यन्ति) सम्यक्स्वपरिणामेन गतिर्यस्य यदा यत्र यत्सुखदुःखानुजवनं सा संगतिनियतिस्तस्यां नवं सांगतिकं । यतश्चैवं न पुरुषकारादिकृतं सुखदुःखाद्यतस्तत्तेषां प्राणिनां नियतिकृतं सांगतिकमित्युच्यते । इहास्मिन् सुखदुःखानुजववादे एकेषां वादिनामाख्यातं तेषामयमन्युपगमः । तथाचोक्तं । प्राप्तव्यो नियतिवलाश्रयेण योर्थः, सोऽवश्यं नवति नृणां शुनोऽशुनो वा ॥ नूतानां महति कृतेपि हि प्रयत्ने नाचाव्यं नवति न जाविनोस्ति नाशः ॥ १ ॥ ३ ॥

एवमेयाणि जंपंता, बाला पंन्निअमाणिणो ॥ निययानिययं संतं,
अयाणंता अबुद्धिया ॥ ४ ॥ एवमेगे उ पासठा, ते जुजो विप्पग
प्पिआ ॥ एवं उवठिआ संता, ए ते दुःखविमोक्कया ॥ ५ ॥

अर्थ-हवे ग्रंथकार एने उत्तर आपेठे एवमेयाणिजंपंता के० एवं पूर्वोक्त वचन नि यतवादाश्रित बोलतां एया ते बालाके०वान् अबुद्ध्यानी ठतां पोताने पंन्निअमाणिणोके० पंन्निअ करी मानतां शा माटे मानेठे ते कहेठे के; निययानिययंके० ते अबुद्ध्यानी नियतिकृत त सुख दुःख अथवा अनियतिकृत पुरुषकारादिकृतं करेखुं एवुं सुख दुःख ते संतं के० एकांते नवितव्यतायेज कखुं एम कहेठे; ते कारणे तेने सुखदुःखादि कारणना अयाणंता अबुद्ध्याके० अजाण, बुद्धिरहित कहिए. अने जैनतो नियतिकृतपणे तथा अ नियतिकृतपणे ए वने प्रकारे सुख दुःख मानेठे एटले स्यादादी कहिए. ॥ ४ ॥ हवे ते ने एवी प्ररूपणानुं विषाक देखाडेठे एवमेगेके० एरीते कोइ एक नियतवादने विपे आश्रित परवादीठे ते केवाठे; तांके पासठाके० पार्थस्य एटले न्यायपद्धत्यकी बाहेर अथ वा पासठा एटले पाशके० कर्मनुं बंधन तेने विपे स्थित जुजो के० तेवली पुनः विप्पगप्पियाके० विविध प्रगल्भित एटले अत्यंत धिक्का मुक्तिमार्गनेविपे प्रवर्त्ते; वली एवुं कहेठे के अमे एवी क्रिया करता थका मुक्तिपामीशुं परंतु एवके० ए प्रकारे ते उ वठियासंताके० उठित एटले पोतानी क्रियानेविपे प्रवर्त्ततां ठतां एतेदुःखविमोक्कयाके० पोताने दुःखथी मूकावनार न होय एटले मुक्ति पामेनहीं. ॥ ५ ॥ एटले नियतवादी कहा.

॥ दीपिका-अस्योत्तरमाह । (एवमिति) । एवमेतानि पूर्वोक्तानि वचनानि जडपंतो

नियतिवादिनोबाला सूखाः पंडितमानिनः स्वयमपंदिताअप्यात्मानं पंडितं मन्यमा
नाः । किंनूताः नियताऽनियतमजानंतः किंचिन्नियतिकृतमवश्यंजावि नियतमात्मपुरु
षकारेश्वरादिकृतं किंचिदनियतमेवं द्विविधं वस्तु अजानंतोनियतिकृतमेवैकांतेनाश्र
यंतोऽतएवाबुद्धिकाबुद्धिरहितानवन्ति । पुरुषकारादयोपि वस्तुत्पादकाः । यतः । न
दैवमिति संचिंत्य, त्यजेदुद्यममात्मनः । अनुद्यमेन कस्तैलं तिलेन्यः प्राप्नुमर्हति ॥ १ ॥
इत्याद्यजानंतोऽतएव निर्बुद्धिकाः ॥ ४ ॥ एतद्वादिनामपायमाह । (एवमिति) । एवमेके
नियतिवादिनं पार्श्वस्थाः युक्तिसमूहाद्विस्तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थाः परलोकक्रियापार्श्वस्थावा
। अथवा पाशः कर्मबंधनं तत्र स्थिताः । (तेचुज्जोति) । ते नूयो विविधं प्रगल्भिता धा
ष्ट्योपेतानियतिवादमंगीकृत्यापि एवं पुनरपि स्वकार्यपरलोकक्रियासु प्रवर्तमानाअतएव
धाष्ट्योपेतानते दुःखविमोचकाआत्मानं दुःखान्न मोचयन्ति ॥ ५ ॥ नियतिवादिनोगताः॥

॥टीका—एवं श्लोक द्वयेन नियतिवादिमतमुपन्यस्यास्योत्तरदानायाह । (एवमेयाणि
इत्यादि) । एवमित्यनंतरोक्तस्योपप्रदर्शने । एतानि पूर्वोक्तानि नियतिवादाश्रितानि वचना
नि जल्पंतोऽनिदधतो बालाअज्ञाः सदसद्विवेकविकलाअपि संतः पंडितमानिनआत्मा
नं पंमितं मंतुं शीलं येषां ते तथा । किमिति तएवमुच्यंतइति तदाह । यतो (निययानि
ययंसंतमिति) । सुखादिकं किंचिन्नियतिकृतमवश्यं नाव्युदयप्रापितं तथाऽनियतमात्म
पुरुषकारेश्वरादिप्रापितं सत् नियतिकृतमेवैकांतेनाश्रयंत्यतोऽजानानाः सुखदुःखादिकारण
मबुद्धिकाबुद्धिरहितानवन्तीति । तथाह्यार्हतानां किंचित्सुखदुःखानि नियतितएव नव
न्ति । तत्कारणस्य कर्मणः कस्मिंश्चिदवसरेऽवश्यंजाव्युदयसज्जावान्नियतिकृतमित्युच्यते ।
तथा किंचिदनियतिकृतं च पुरुषकालेश्वरस्वजावकर्मादिकृतं तत्र कयंचित्सुखदुःखादेः पु
रुषकारसाध्यत्वमप्याश्रीयते । यतः क्रियातः फलं नवति क्रिया च पुरुषकाराऽयत्ता प्रव
र्तते । तथाचोक्तं । न दैवमिति संचिंत्य, त्यजेदुद्यममात्मनः । अनुद्यमेन कस्तैलं तिलेन्यः
प्राप्नुमर्हति ॥ १ ॥ यत्तु समाने पुरुषव्यापारे फलवैचित्र्यं दूषणत्वेनोपन्यस्तं तददूषणमेव ।
यतस्तत्रापि पुरुषकारवैचित्र्यमपि फलवैचित्र्ये कारणं नवति । समाने वा पुरुषकारे यः
फलाजावः कस्यचिन्नवति सोऽदृष्टकृतः । तदपि चास्मानिः कारणत्वेनाश्रितमेव । तथा
कालोपि कर्ता । यतो बकुलचंपकाशोकपुन्नागसहकारादीनां विशिष्टएव काले पुष्पफला
द्युद्भवो न सर्वदेति । यच्चोक्तं । कालस्यैकरूपत्वाज्जगद्वैचित्र्यं न घटतइति तदस्मान् प्रति
न दूषणं । यतोऽस्मानिर्न कालएवैकः कर्तृत्वेनान्युपगम्यतेऽपितु कर्मापि ततो जग
द्वैचित्र्यमित्यदोषः । तथेश्वरोपि कर्ता । आत्मैवहि तत्र तत्रोत्पत्तिद्वारेण सकलजगद्व्या
पनादीश्वरः । तस्य सुखदुःखोत्पत्तिकर्तृत्वं सर्ववादिनामविगानेन सिद्धमेव । यच्चात्र मूर्तामू

तदिदूषणमुपन्यस्तं तदेवंचूतेश्वरसमाश्रयणे दूरोद्भेदितमेवेति । स्वभावस्यापि कथंचि
त्कर्तृत्वमेव । तथा ह्यात्मन उपयोगलक्षणत्वमसंख्येयप्रदेशत्वं । पुञ्जानां च मूर्तत्वं य
र्माधर्मास्तिकाययोगीतिस्थित्युपपत्तिंकारित्वममूर्तत्वं चेत्येवमादिस्वभावापादितं । यदपि चा
त्मव्यतिरेकाऽव्यतिरेकरूपं दूषणमुपन्यस्तं तददूषणमेव । यतः स्वभावआत्मनोऽव्यति
रिक्तः । आत्मनोपि च कर्तृत्वमन्युपगतमेव तदपि स्वभावापादितमेवेति । तथा कर्मापि
कर्तृत्वमेव । तदि जीवप्रदेशैः सहान्योन्यानुबेधरूपतया व्यवस्थितं कथंचिच्चात्मनोऽनि
न्नं तद्दशाच्चात्मा नरकतिर्यङ्मनुष्यामरजवेषु पर्यटन् सुखदुःखादिकमनुभवतीति । तदेवं
नियत्यनियत्योः कर्तृत्वे युक्त्युपपत्तेरिति नियतेरेव कर्तृत्वमन्युपगच्छतो निर्युक्तिकान्वन्तीत्य
वसेयम् ॥४॥ तदेवं युक्त्या नियतिवादं दूषयित्वा तद्वादिनामपायदर्शनायाह । (एवमेवेति उक्त्या
दि) । एवमिति पूर्वान्युपगमसंसूचकं । सर्वस्मिन्नपि वस्तुनि नियतानियते सत्येके नियतमेवा
ऽवश्यंभाव्येव कालेश्वरादिनिराकरणेन निर्हेतुकतया नियतिवादमाश्रिताः । तुरवधार
णे । तएव नान्ये । किंविशिष्टाः पुनस्ते इति दर्शयति । युक्तिकदंबकाद्विहिंतिप्रतीति पा
र्श्वस्थाः परलोकक्रियापार्श्वस्थावा । नियतिपक्षसमाश्रयणात्परलोकक्रियावैयर्थ्यं । य
दि वा पाशश्चपाशः कर्मबंधनं तच्चेह युक्तिविकलनियतिवादप्ररूपणं तत्रस्थिताः पाश
स्थाः । अन्येष्वेकांतवादिनः कालेश्वरादिकारणिकाः पार्श्वस्थाः पाशस्थावा इष्टव्याऽ
त्यादि । ते पुनर्नियतिवादमाश्रित्यापि नूयोविविधं विशेषेण वा प्रगल्भिताधाष्ट्योपग
ताः परलोकसाधकासु क्रियासु प्रवर्तते । धाष्ट्याश्रयणं तु तेषां नियतिवादाश्रयणे स
त्येव । पुनरपि तत्प्रतिपंथिनीषु क्रियासु प्रवर्तनादिति ते पुनरेवमप्युपस्थिताः परलोक
साधकासु क्रियासु प्रवृत्ता अपि संतोनात्मदुःखविमोक्षकाः । असम्यक्प्रवृत्तत्वान्नात्मानं
दुःखादिमोचयंति । गतानियतिवादिनः ॥ ५ ॥

जविणो मिगा जहा संता, परिताणेण वज्जिआ ॥ असंकियाइं संकंति,
संकिआइं असंकिणो ॥६॥ परियाणिआणि संकंता, पासिताणि असंकि
णो ॥ अस्साएनयसंविग्गा संपलिति तद्धितहिं ॥ ७ ॥ अहं तं पवेज्ज
वस्सं, अहे वस्सस्स वा वए ॥ मुच्चेज्ज पयपासानं, तं तु मंदे ए देहए ॥ ८ ॥

अर्थ—हवे अज्ञानवादीना मत उपर दृष्टांत कहेने. जहाके० जेम, मिगाके० मृग
एटले अरण्यना पशु जविणो संता के० वेगवंत ठतां ते केवांने, तोके परिताणेणवज्जि
याके० परित्राण एटले शरणेकरी वर्जित अर्थात् तेमनो कोइ राखनार नथी. एवा ते
जयविब्हजन्त विवेकरहित थका असंकियाइं के० अशंकित स्थानक जे कूट पा
शादिक रहित तेने संकंति के० शंकांनुं स्थानक जाणे तथा जे संकिआइं के० शंकित

स्थानक जे वधनुं कारण ते स्थानक थकी असंकिणो के० शंका पामे नहीं. ॥ ६ ॥
वली एहिज कहेवे के, ते मृगादिक जीव परियाणिआणि के० परित्राण जे रक्षानुं
स्थानक तेथी संकंता के० शंकाता अने पासिताणि असंकिणो के० पाशना स्थानक
थकी अण शंकाता, अस्माएनयके० अजाणपणे अथवा नये करी, संविग्गा के० व्याकुल
थका संपत्ति तहिं तहिं के० तेहिज तेहिज स्थानके जाय. ज्यां त्यां पाशादिक मांहेज
पडे ॥ ७ ॥ वली एज दृष्टांत दिपावेवे. अह के० अथ एटले हवे तंके० ते मृगादिक
जीव ते वागुरादिकनो जे बन्धपवेज्जा के० बंधपाशादिकनां स्थानक ने अहेबक्षस्सवाव
ए के० नीचे अथवा उपर आक्रमीने जाय. जो एम करे तो ते मुञ्जेऊपयपासाउके०
पगना पाशथकी मूकाय एटले बुटो थाय परंतु ते अनर्थ परिहरवानो उपाय तंके०
ते, मंदे के० मंद अज्ञानी, एदेहएके० नदेखे. ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—अथाज्ञानिमतमाह । (जविणोत्ति) । यथा जविनोवेगवंतः संतोमृगाः
परित्राणेन शरणेन वर्जितारहिताः । अथवा परित्राणं वागुरादिबंधनं तेन तर्जितानयं
प्रापिताः संतोऽशंकितानि स्थानानि शंकते नयत्रांताः संतोनिर्नयान्यपि स्थानानि
सजयतया मन्यन्ते । शंकितानि च वागुरादीन्यशंकमानाः संपर्ययंतस्त्युत्तरसूत्रेण सं
बंधः ॥ ६ ॥ परित्राणं संजातं येषु तानि परित्राणितानि शरन्तूतानि स्थानानि मूढ
त्वात् शंकमानाः सजयानि मन्यमानाः पाशितानि पाशयुक्तान्यशंकमानास्तेषु शंकाम
कुर्वाणाअज्ञानेन नयेन च (संविग्गति) सम्यक्व्याप्तास्तत्र तत्र वागुरादिके बंधने सं
पर्ययन्ते समेकीजावेन परिसमंतादयन्ते गच्छन्तीति ॥ ७ ॥ इममेव दृष्टांतमाश्रित्याह । (अ
हेति) । अथानंतरमसौ मृगस्तत् (बक्षमिति) बंधोबंधनकारणं रज्जुवागुरादिबंधं वा यदि
कृवेतोपरिगच्छेत् वा अथवा बंधस्याधोव्रजेत् तदा पदपाशात् वागुरादिबंधनान्मुच्यते ।
एवं संतमपि तमनर्थपरिहरणोपायं मंदोजडो न देहतीति न पश्यतीति ॥ ८ ॥

॥ टीका—सांप्रतमज्ञानिमतं दूषयितुं दृष्टांतमाह । (जविणोऽत्यादि) यथा जविनोवेग
वंतः संतोमृगाआरण्याः पशवः परिसमंतात् त्रायते रक्षतीति परित्राणं तेन वर्जिता रहि
ताः परित्राणविकलाइत्यर्थः । यदिवा परित्राणं वागुरादिबंधनं तेन तर्जितानयं ग्रहि
ताः संतो नयोद्वेष्टांतलोचनाः समाकुलीनूतांतःकरणाः सम्यक्विवेकविकलाअशंकनी
यानि कूटपाशादिरहितानि स्थानान्यशंकार्हाणि तान्येव शंकते अनर्थोत्पादकत्वेन
गृह्णन्ति । यानि पुनः शंकार्हाणि शंका संजाता येषु योग्यत्वात्तानि शंकितानि शंकायोग्या
नि वागुरादीनि तान्यशंकिनस्तेषु शंकामकुर्वाणास्तत्र तत्र पाशादिके संपर्ययंतस्त्युत्तरेण
संबंधः ॥ ६ ॥ पुनरप्येतदेवाऽतिमोहाविष्करणयाह । (परियाणीत्यादि) परित्रायते इति
परित्राणं तज्जातं येषु तानि । यथा परित्राणयुक्तान्येव शंकमानाअतिमूढत्वादिपर्यस्तबु

अथस्त्रातर्यपि नयमुत्प्रेक्षमाणानि पाशितानि पाशोपेतान्यनर्थोपादकान्यशंकिनस्तेषु शंकामकुर्वाणाः संतोऽज्ञानेन नयेन च (संविग्गंति) । सम्यक्व्याप्तावशीनूताः शं कनीयमशंकनीयं वा तत्राऽपरित्राणोपेतं पाशाद्यनर्थोपेतं वा सम्यक्विवेकेनाऽज्ञानाना स्तत्र तत्राऽनर्थवहुले पाशवागुरादिके बंधने संपर्ययंते समेकीभावेन परिसमंतादयंते यांति वा गच्छंतीत्युक्तं नवति । तदेवं दृष्टान्तं प्रसाध्य नियतिवादाद्येकांताऽज्ञानवादिनोदाष्टीतिक त्वेनाऽयोज्याः । यतस्तेष्वेकांतवादिनोऽज्ञानकास्त्राणनूतानेकांतवादवर्जिताः सर्वदोष विनिर्मुक्तं कालेश्वरादिकारणवादान्युपगमेनाऽनाशंकनीयमनेकांतवादमाशंकंते शंकनी यं च नियत्यज्ञानवादमेकांतं न शंकंते । ते एवंचूताः परित्राणार्हेष्यनेकांतवादे शंकां कु र्वाणायुक्तयाऽघटमानकमनर्थवहुलमेकांतवादमशंकनीयत्वेन गृह्यंतोऽज्ञानावृतास्ते षु तेषु कर्मबंधस्थानेषु संपर्ययंत इति ॥ ७ ॥ पूर्वदोषैरुप्यन्नाचार्योदोषांतरद्वित्तया पुनरपि प्राक्तनदृष्टान्तमधिकृत्याह । (अहंतंपवेज्जइत्यादि) अथानंतरमसौ मृगस्तत् (वञ्च मिति) वञ्चं बंधनाकारेण व्यवस्थितं । वागुरादिकं वा बंधनं बंधकत्वाबंधमित्युच्यते । तदे वंचूतं कूटपाशादिकं बंधनं यद्यसावुपरिह्वेत् तदधस्तादतिक्रम्योपरिगठेत् तस्य च ध्यादेर्वंधनस्याधोगठेत्तत एवं क्रियमाणेऽसौ मृगः पदपाशः पदपाशोवागुरादिवंधनं त स्मान्मुच्यते । यदि वा पदं कूटं पाशः प्रतीतस्तान्यां मुच्यते । क्वचित्पदपाशादीति पठ्य ते । आदिग्रहणादधताडनमारणादिकाः क्रियागृह्यंते । एवं संतमपि तमनर्थोत्पादकं परिहरणोपायं मंदोजडोऽज्ञानावृतो न देहतीति न पश्यतीति ॥ ८ ॥

अहिअप्पाऽहियप्पस्माणे, विसमंतेणुवागते ॥ सवद्धे पयपासेणं, तद्ध घायं नियद्धइ ॥ ९ ॥ एवं तु समणा एगे, मिद्धदिठी अणारिआ ॥ अ संकिआइं संकंति, संकिआइं असंकिणो ॥ १० ॥ धम्मपस्सवणा जा सा, तंतु संकंति मूढगा ॥ आरंजाइं न संकंति, अविअत्ता अकोवि आ ॥ ११ ॥ सवप्पगं विउक्कस्सं, सवणूमं विहूणिआ ॥ अणत्तिअं अकम्मंसे, एयमठं मिगे चुए ॥ १२ ॥

अर्थ-हवे ते उपाय अण देखतो थको जे अवस्थाने पामे ते कहेवे. अहिअप्पा के० ते मृग आत्माने अहित तथा अहियप्पस्माणेके० अहित जेनुं जाणपणु ठे, एवा ठता, विसमंते के० विषम कूट पाशादिक प्रदेशे, एवागते के० आवे. एटले ते पाश मांहे पडे. सवद्धेपयपासेणं के० ते त्यां पड्या ठता बंधन पामे. तथा तद्धघायं के० त्यां ते विनाशने नियद्धइके० दुःखी थता पामे. ॥ ९ ॥ हवे ए दृष्टान्त परवादिसाथे

મેલવેઢે. એવંતુ કેઽ એરીતે જેમ તે મૂગ અજાણતાં ચકાં પાશમાંહે પડેઢે, તેમ સમ
 ણાએ કેઽ કોડેક શ્રમણ શાક્યાદિક દર્શની તે કેવાઢે, તોકે મિહિદિઢી કેઽ મિ
 ય્યાદિઢી તથા અણારિયા કેઽ અનાર્ય અજ્ઞાનપણે અનાચારના સેવનારાં તે અસંકિયા
 ડંકેઽ અશંકિત એવાં જે રુઢા ધર્મનાં અનુષ્ઠાનઢે, તેનેવિષે સંકંતિ કેઽ અધર્મની શંકા
 આણે; અને સંકિયાડં કેઽ જે હિંસાદિક શંકિત સ્થાનકઢે, તેચકી અસંકિણો કેઽ
 ન શંકાય. ॥ ૧૦ ॥ વલી તે દર્શનીઝની જે વિપરીત મતિ ઢે તે દેસાઢેઢે. ધમ્મપણુવ
 ણાજાસા કેઽ ક્ષાંત્યાદિક દશવિધ ધર્મેસહિત પ્રરૂપણા જેનીઢે. તંતુસંકંતિમૂઢગા કેઽ
 તેચકી તે અજ્ઞાની શંકાય અને કહેકે એ અધર્મની પ્રરૂપણાઢે, તથા જે આરંનાડંકેઽ
 આરંનાદિક પાપનાં કારણ ઢે. તેચકી નસંકંતિ કેઽ ન શંકાય અને તેનેજ ધર્મ કરી
 દેસાઢે. માટે તે કેવા ઢે, અવિચ્છતા કેઽ અવ્યક્ત, મુગ્ધ, વિવેક, વિકલ તથા અકોવિ
 યાકેઽ અકોવિદ એટલે અપંમિત ઢે. ॥ ૧૧ ॥ હવે તેને ફલ દેસાઢેઢે. સવ્વપ્પગં કેઽ
 સર્વાત્મક તે લોન, વિઝક્કસ્સં કેઽ માન, સવ્વ કેઽ સમસ્ત, ણૂમં કેઽ માયા, તથા અપ
 ત્તિયં કેઽ ક્રોધ એ ચાર કષાય વિહૂણિયા કેઽ સ્વપાવીને જીવ અકમ્મંસેકેઽ અકર્માશ
 યાય, એટલે કર્માશરહિત યાય. એયમઠં કેઽ એવો અર્થ તે મિગેકેઽ મૂગની પેરે અજ્ઞાન પ
 ષ્ઠવાદી દર્શની ચૂએકેઽ ઠાંમેઢે. સારાંશ જેચકી જીવ મુક્તિ પામે તે અર્થ જાણતા નથી ॥ ૧૧ ॥

॥ ઢીપિકા—પાશમપશ્યતોયાઽવસ્થા સ્યાત્તામાહ । (અહિચ્છપ્પેતિ । સ મૂગોઽહિતા
 ત્મા તથા અહિતં પ્રજ્ઞાનં બોધોયસ્ય સોઽહિતપ્રજ્ઞાનઃ વિષમાંતેન કૂટપાશાદિયુક્તેન પ્રદેશે
 નોપાગતઃ । અથવા વિષમાંતે કૂટપાશે આત્માનમનુપાતયેત્ । તત્ર ચાસૌ બદ્ધઃ પાદપાશા
 ઢીનનર્થેબહુલાન્ અવસ્થાવિશેષાન્ પ્રાપ્તસ્તત્ર બંધને ઘાતં વિનાશં નિગહ્નતિ પ્રાપ્નોતિ ॥
 ॥ એ ॥ દૃષ્ટાંતયોજનામાહ । (એવમિતિ) । એવં પૂર્વોક્તમૂગદૃષ્ટાંતેન । તુરવધાર
 ણે । એકેશ્રમણાઃ પાશ્વંમાશ્રિતમિથ્યાદૃષ્ટયોઽનાર્યાઅસદનુષ્ઠાનાઅશંકિતાનિ ધર્માનુષ્ઠા
 નાનિ શંકમાનાસ્તથા શંકિતાન્યેકાંતપક્ષાશ્રયણાન્યશંકિનોમૂગાઽવાઽનર્થજ્ઞાજઃ સ્યુઃ ॥
 ॥ ૧૦ ॥ શંકિતાશંકિતવિપર્યાસમાહ । (ધમ્મેતિ) । ધર્મેપ્રજ્ઞાપના ક્ષાંત્યાદિદશવિધધર્મે
 પ્રરૂપણા યા સા પ્રસિદ્ધા તાં શંકંતે સધર્મપ્રરૂપણેયમિતિ મન્યંતે । આરંનાંશ્ચ પાપો
 પાદાનનૂતાન્ શંકંતે । યતોઽવ્યક્તામુગ્ધાઃ સદસદ્વિવેકવિકલાઅકોવિદાઅપંડિતાઃ સ
 જ્ઞાસ્ત્રાવબોધવિધુરાઃ ॥ ૧૧ ॥ તેષાં સત્ફલાનાવમાહ । (સવ્વપ્પગમિતિ) સર્વાત્મકોલો
 નસ્તં । વ્યુત્કર્ષોમાનસ્તં (સવ્વંણૂમંતિ) માયાં તથા (અપ્પત્તિઅંતિ) ક્રોધસ્તં ચ વિધૂય અકર્મા
 શઃ ન વિદ્યતે કર્માશોયસ્ય સોઽકર્માશઃ સ્યાત્ । અકર્માશત્વં ચ જ્ઞાનાઙ્ગવતિ નાઽજ્ઞાનાદિ
 ત્યાહ । (એયમઠંતિ) । એતમર્થે કર્માનાવરૂપં મૂગઽવ મૂગોઽજ્ઞાની (ચુએતિ) ત્યજેત્ ॥ ૧૧ ॥

॥ टीका—कूटपाशादिकं चापश्यन् यामवस्थामवाप्नोति तां दर्शयितुमाह । (अहीत्यदि) स मृगोऽहितात्मा । तथाऽहितं प्रज्ञानं बोधोयस्य सोऽहितप्रज्ञानः । सचाहितप्रज्ञानः सन् विपमांतेन कूटपाशादियुक्तप्रदेशेनोपागतः । यदिवा विपमांते कूटपाशादिके अत्मानमनुपातयेत् । तत्र चासौ पतितो बद्धश्च तेन कूटादिना पदपाशादीननर्थबहुलानवस्थाविशेषान् प्राप्तस्तत्र बंधने घातं विनाशं नियवति प्राप्नोतीति ॥ ए ॥ एवं दृष्टांतप्रदर्श्य सूत्रकारएव दार्ष्टीतिकमज्ञानविपाकं दर्शयितुमाह । (एवंतुऽत्यादि) एवमिति यथा मृगाअज्ञानावृताअनर्थमनेकशः प्राप्नुवन्ति । तुरवधारणे । एवमेव श्रमणाः केचित्पाखंमविशेषाश्रिताः । एके न सर्वे । किंचूतास्ते इति दर्शयति । मिथ्या विपरीता दृष्टिर्येषामज्ञानवादिनां नियतिवादिनां वा ते मिथ्यादृष्टयः । तथा अनार्याः आराज्जाताः सर्वे हेयधर्मेन्यइति आर्याः न आर्याअनार्याअज्ञानावृतत्वादसदनुष्ठायिनइति यावत् । अज्ञानावृतत्वं च दर्शयति । अशंकितान्यशंकनीयानि सुधर्मानुष्ठानादीनि शंकमानास्तथा शंकनीयान्यपायबहुलान्येकांतपक्षसमाश्रयणान्यशंकिनोमृगाइव मूढचेतसस्तत्तदाऽरजंते यद्यदनर्थाय संपद्यंतइति ॥ १० ॥ शंकनीयाशंकनीयविपर्ययसमाह । (धम्मपसुवणेत्यादि) । धर्मस्य क्वांत्यादिदशलक्षणोपेतस्य या प्रज्ञापनाप्ररूपणा । तत्विति । तामेव शंकते असद्धर्मप्ररूपणोयमित्येवमध्यवस्यंति । ये पुनः पापोपादानचूताः समारंजास्तानाशंकते । किमिति । यतोऽव्यक्तामुग्धाः सहजसद्विवेकविकलाः । तथा । अकोविदाअपंडिताः सत्त्वास्त्रावबोधरहिताइति ॥ ११ ॥ तेच अज्ञानावृतायन्नाप्नुवन्ति तददर्शनायाह । (सबप्पगमित्यादि) । सर्वत्राप्यात्मा यस्याऽसौ सर्वात्मको लोचस्तं विधूयेति संबंधः । तथा । विविधउत्कर्षोर्गोव्युत्कर्षोर्मानइत्यर्थः । तथा (एमंति) माया तां विधूय । तथा (अप्पत्तियंति) क्रोधं विधूय । कपायविधूनने च मोहनीयविधूननमावेदितं नवति तदपगमाच्च शेषकर्मान्नावः प्रतिपादितो नवतीत्याह । (अकमीशइति) । न विद्यते कर्मांशोऽस्येत्यकर्मांशः । सच कर्मांशोविशिष्टज्ञानाज्जवति नाज्ञानादित्येव दर्शयति । एतमर्थं कर्मानावलक्षणं मृगः अज्ञानी (चुएत्ति) । त्यजेत् । विनक्तिपरिणामेन वा अस्मादेवंचूतादर्थ्यात् ज्यवेत् त्रश्येदिति ॥ १२ ॥

जे एयं नाजिजाणंति, मिच्चदिठी अणारिया ॥ मिगा वा पासवद्धा ते, घायमेसंति एंतसो ॥ १३ ॥ माहणा समणा एगे, सवे नाणं सयं वए ॥ सबलोगे वि जे पाणा, न ते जाणंति किंचण ॥ १४ ॥ मिलखू अमिलखू रस, जहा चुत्ताणुजासए ॥ ए हेतुं से विजाणाइं, नासिअंतणु जासए ॥ १५ ॥

एवमन्नाणिया नाणं, वयंतावि सयं सयं ॥ निहयहं न याणंति,
मिलस्कुव अबोहिया ॥ १६ ॥

अर्थ— वली एनोज दोष देखाडेढे. जेएयंनानिजाणंति के० जे अज्ञानवादी ए कर्म
खपाववानो उपाय नथी जाणता, ते केवा ठे, मिहदिहीअणारिया के० मिथ्यादृष्टी
अनार्य एवा मिगावापासबद्धाते के० मृगलानी परे पाशमां बंधाणाढे. तेवायमेस्संति एं
तसो के० आगामिक काले अनंताघात एटले मरणने पामशे; एटले मृगतो एकवार
मरण पामीनेज बूटेढे परंतु ते अज्ञानी अनंते मरणे पण बूटसे नहीं. ॥ १३ ॥ हवे
जे पोते एकवार ग्रह्यं एवं जे पोतानुं कदाग्रह तेने कोइवारे मूकेनहीं ते उपर विशेष क
हेढे. माहणासमणाएगे के० एक ब्राह्मण तथा एक श्रमण परिव्राजक विशेष ए सवे के०
सर्वे, सयंके० पोत पोतानुं, नाणंके० जाणपणुं रुडुंढे एम वएके० वदे एटले कहेढे. वली
ते जुदां जुदां ज्ञान परस्पर माहोमांहे विरुद्ध संदेह उपजावेढे; ते माटे अजाणपणुंज
नलु ठे जाणपणानुं कांइ काम नथी, एरीते अज्ञानवादी कहेढे. तेमाटे सबलोगेविके०
सर्व लोकमांहे, जे पाणा के० जे प्राणीउं ठे, नतेजाणंति किंचणं के० ते कांइ जाणता
नथी, एटले सर्व सम्यक्ज्ञान रहित जाणवा. यद्यपि तेने कांइ गुरुपरंपरागत जाणपणुं
होय तथापि ते कांइ परमार्थ जाणता नथी, माटे ते अज्ञानीज जाणवा. ॥ १४ ॥ हवे
ते उपर दृष्टांत कहेढे. मिलस्कुअमिलस्कुस्स के० जेम म्लेह आर्यनाषानो अजाण थको
अम्लेह जे आर्य नाषा तेने जहाचुत्ताणुनासए के० जेम नापंतानी परे बोले परंतु ते
एहेउंसेविआणाइं के० हेतु एटले परमार्थ कांइ जाणे नहीं, निःकेवल परमार्थ करी शून्य
नासियंतणुनासए के० नाषाने केडे नाषे. ॥ १५ ॥ हवे ए दृष्टांत अज्ञानवादी साथे
मेलवेढे. एवमन्नाणियाणाणं के० एरीते अज्ञानी सम्यक्ज्ञानरहित एवा श्रमण ब्राह्म
णादिक पोतपोताना मतनुं ज्ञान प्रमाण करीने वयंताविसयंसयं के० पोतपोतानो मार्ग
कहेढे पण ते निहयहंनयाणंति के० निश्चयार्थ नथी जाणता. मिलस्कुवअबोहिया के०
ते म्लेहवत् एटले म्लेहनीपरे अबोधिक एटले ज्ञानरहित ठे. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—नूयोप्यज्ञानवादिनां दोषमाह । (जेएतमिति) । ये एतं कर्मकृत्योपायं न
जानंति मिथ्यादृष्टयोऽनार्यास्ते मृगाइव पाशबद्धाघातं विनाशमेष्यंति यास्यंत्यन्वेप
यंतिवा तद्योग्यक्रियाकरणात् । अनंतशोनिरंतरम् ॥ १३ ॥ अज्ञानवादिनामेव दूषणांतर
माह । (माहणाइति) । एके ब्राह्मणास्तथा श्रमणाः परिव्राजकाः सर्वे स्वकमात्मीयं
ज्ञानं वदंति नच तानि सर्वेषां ज्ञानानि । अन्योन्यविरोधेन प्रवृत्तत्वात् । तस्मादज्ञान
मेव श्रेयइत्याह । (सबेलोयेविति) । सर्वस्मिन् लोके ये प्राणाः प्राणिनस्ते किंचन स

म्यक् न जानन्ति ॥ १४ ॥ अथ दृष्टान्तमाह । (मिलस्कु इति) । यथा म्लेहोऽनार्यः अम्लेहस्य आर्यस्य यङ्क्तं नापितं तदनुजापते परमार्थज्ञानं तन्नापितमेवानुजापते । नच हेतुं विजानाति ॥ १५ ॥ दार्ष्टान्तिके योजयति (एवमिति) । एवमज्ञानिकाः सम्यक्ज्ञानरहिताः स्वकं स्वकमात्मीयं ज्ञानं प्रमाणत्वेन वदन्तोपि निश्चयार्थं न जानन्ति । इव यथा म्लेहो निश्चयार्थमजानन् परोक्तमनुवदत्येवं तेऽप्यबोधिकाबोधरहिताः । ततोऽज्ञानमेव श्रेय इति ॥ १६ ॥

॥ टीका—नूयोप्यज्ञानवादिनां दोषानिधित्सयाह । (जेएयमित्यादि) । यं अज्ञानं पदं समाश्रिताएनं कर्मरूपणोपायं न जानन्ति । आत्मीयाऽसद्ग्राहाऽग्रहग्रस्तामिध्यादृष्टयोऽनार्यास्ते मृगा इव पाशवद्वायातं विनाशमेप्स्यन्ति याम्यन्त्यन्वेपयन्ति वा । तद्योग्यक्रियानुष्ठानात् । अनन्तशो विवेकेनेत्यज्ञानवादिनोगताः ॥ १३ ॥ इदानीमज्ञानवादिनां दूषणोद्दिनावधिपया स्ववाग्यन्त्रितावादिनो न चलिष्यन्तीति तन्मताविष्करणायाह । (माहणा इत्यादि) । एके केचन ब्राह्मणविशेषास्तथा श्रमणाः परिव्राजकविशेषाः सर्वेऽप्येते ज्ञायतेऽनेनेति ज्ञानं हेयोपादेयार्थाऽविर्भावकं परस्परविरोधेन व्यवस्थितं स्वकमात्मीयं वदन्ति । नच तानि ज्ञानानि परस्परविरोधेन प्रवृत्तत्वात्सत्यानि । तस्मादज्ञानमेव श्रेयः किं ज्ञानपरिकल्पनयेत्येतद्विशयति । सर्वस्मिन्नपि लोके ये प्राणाः प्राणिनो न ते किञ्चनापि सम्यगुपेतवाचं जानन्तीति विदन्तीति ॥ १४ ॥ यदपि तेषां गुरुपारंपर्येण ज्ञानमायातं तदपि हिन्नमूलत्वादवितथं न जवतीति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह । (मिलस्कु अमिलस्कु स्तेत्यादि) । यथा म्लेहोऽनार्यनापाननिज्ञोऽम्लेहस्यार्यस्य म्लेहोऽनापाननिज्ञस्य यन्नापितं तदनुजापते अनुवदति केवलं न सम्यक्तदनिप्रायं वेत्ति यथाऽनया विवक्षयाऽनेन नापितमिति । नच हेतुं निमित्तं निश्चयेनासौ म्लेहस्तन्नापितस्य जानाति । केवलं परमार्थज्ञानं तन्नापितमेवानुजापत इति ॥ १५ ॥ एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकं योजयितुमाह । (एवमित्यादि) । यथा म्लेहः अम्लेहस्य परमार्थमजानानः केवलं तन्नापिताननुजापते । तथा अज्ञानकाः सम्यक्ज्ञानरहिताः श्रमणाब्राह्मणावदन्तोपि स्वीयं स्वीयं ज्ञानं प्रमाणत्वेन परस्परविरुद्धार्थनापणात् निश्चयार्थं न जानन्ति । तथाहि । ते स्वकीयं तीर्थकरं सर्वज्ञत्वेन निर्धार्य तदुपदेशेन क्रियासु प्रवर्तेरन् । नच सर्वज्ञविवक्षा श्रवणदर्शना ग्रहीतुं शक्यते । नासर्वज्ञः सर्वज्ञं जानातीति न्यायात् । तथाचोक्तं । सर्वज्ञोऽसाविति ह्येतत्तत्कालेपि बुभुत्सुनिः ॥ तज्ज्ञानज्ञेयविज्ञानरहितैर्गम्यते कथं ॥ १ ॥ एवं परचेतोवृत्तीनां दुरन्वयत्वादुपदेष्टुरपि यथावस्थितविवक्षया ग्रहणाऽसंनवान्निश्चयार्थमजानानाम्लेहवदपरोक्तमनुजापतएव । अबोधिकाबोधरहिताः केवलमित्यतोऽज्ञा

नमेव श्रेयश्चि । एवं यावद्यावज्ज्ञानान्युपगमस्तावत्तावज्जुतरदोषसंज्ञवः । तथाहि । यो वगच्छन्पादेन कस्यचित् शिरः स्पृशति तस्य महानपराधो नवति । यस्त्वनानोगेन स्पृशति तस्मै न कश्चिदपराध्यतीत्येवं चाज्ञानमेव प्रधाननावमनुनवति नतु ज्ञानमिति । १६ ॥

अन्नाणियाण वीमंसा, नाणे ए विनियच्छइ ॥ अप्पणो य परं नालं, कुतो अन्नाणुसासिउं ॥ १७ ॥ वणे मूढे जहा जंतू, मूढे णेयाणुगामि ए ॥ दोवि एए अकोविया, तिवं सोयं नियच्छइ ॥ १८ ॥ अंधो अंधं प हं णितो, दूरमक्षाणु गच्छइ ॥ आवज्जे उप्पहंजंतु; अड्ढवा पंथाणु गा मि ए ॥ १९ ॥ एवमेगे णियायढी, धम्ममाराहगा वयं ॥ अड्ढवा अ हम्ममावज्जे, ए ते सब्बजुयं वए ॥ २० ॥ ॥ ॥ ॥

अर्थ—हवे एने दोष देखावेवे. जे एम कहेके, अज्ञानज नजुंठे; तेने अन्नाणियाण के० अज्ञानवादी कहिये. तेनी जे वीमंसा के० जाणवानी इहा, ते नाणे ए विनिय छइ के० ज्ञानने-विषे पढोचे नहीं. कारण ते एम विचार करेवे के अज्ञानवडे अ पराध करनारानो दोष स्वल्प ठे, अने जाणनारने दोष घणो लागेवे. जेम कोइक म नुष्य मार्गे जतां जाणतो थकोज कोइकना मस्तकने पगे करीने फरशे. तोते महा अ पराधनो पात्र आयवे. परंतु जो अजाणतां फरशे तोते स्वल्प अपराधी ठे. ए कार ए माटे अज्ञानपणुंज रुडुंठे, एवी जेनामां विचारणा ठे. ते अज्ञानवादी जाणवा. ते अज्ञानवादी अप्पणोय कहेतां पोतानो आत्मा समजवानेज असमर्थ ठे. तो परंनालं के० बीजाने कुतो अन्नाणुसासिउं के० बीजा अज्ञानी जनोने समजाववाने क्यां थी समर्थ आय? अर्थात् नज आय. ॥ १७ ॥ हवे एज अर्थ दृष्टांते करी दिपावेवे. वणे के० वन एटले अटवीने विषे, जहा के० जेम, कोइक मूढेजंतू के० दिशिमूढजीव ते दिशिने जाणवा असमर्थ थको मूढेणेयाणुगामि ए के० अनेरा दिशिमूढने आगेवा न करीने तेनी पाठल चाले ते समये दोविएए के० ते बन्ने जण, ते मार्गना अकोवि या के० अजाण थका, तिवंसोयंनियच्छइ के० तीव्र गहनमांहे पडे अर्थात् महाडः ख पामे. ॥ १८ ॥ वली बीजुं दृष्टांत कहेवे. अंधोअंधंपहंणितो के० जेम कोइएक पोते अंध ठतां अनेरा अंधने मार्गे लेई जतो थको दूरमक्षाणुगच्छइ के० घणे दूर ज ईने आवज्जेउप्पहंजंतु के० ते अंध उन्मार्गे पडे; अड्ढवा के० अथवा पंथाणुगामि ए के० अनेरे पंथे जाय पण वांछित मार्गे न जाय. एटले पोते उन्मार्गे पडतां पाठला ने पण उन्मार्गे पाडे. ॥ १९ ॥ हवे ए दृष्टांत अज्ञानवादी साथे मेलवेवे. एवं के० ए अ

जाणता अंधनी पेठे जावसूढ एवा एगे के० कोइ एक परदर्शनी एियायठी के० मोक्ष
ना अर्थी धम्ममाराहगावयं के० असे धर्मेना आराधक ठेये एम कही प्रव्रज्याने लईने
अनेक ठकायनुं मर्दन करता थका, अडुवा के० अथवा अनेराने ठकायना आरंजनो
उपदेश करता थका, अहम्ममावळे के० अधर्मज आचरे. परंतु एतेसबळुअंवाए के० ते
सर्व प्रकारे ऋजु एटले सरल एवो मार्ग न पामे. एटले ते मोक्षने अर्थे यत्न करे प
रंतु मोक्षनो मार्ग न पामे. ॥ १० ॥

॥ टीपिका—इदानीमेतदूपणायाह । (अन्नाणिति) अज्ञानिकानामज्ञानमेव श्रेयस्ति
वादिनां योविमर्शोविचारस्त अज्ञानेऽज्ञानविषये न नियतति न युज्यते । यतोज्ञानं
सत्यमसत्यं वेति विमर्शः । अज्ञानेन कृतेऽपराधे स्वल्पोदोषः ज्ञानेन कृते महान् इत्येवं
नूतोविचारोपि तेषां न युज्यते । एवंविधविचारस्य ज्ञानरूपत्वादित्यज्ञानवादे विचारो न
युज्यते । तथा आत्मनोपि परं प्रधानमज्ञानवादं शासितुमुपदेष्टुं नाज्ञं न समर्थाः ।
स्वयमज्ञत्वात् कुतोऽन्येषां शिष्याणामुपदेष्टुं समर्थानवेयुः ॥ १४ ॥ यथा ते आत्मनः
परेषां च शिक्षणे ऽसमर्थास्तथा दृष्टान्तेनाह (वणेति) वनेऽरण्ये यथा कश्चिन्मूढोमूढं
नेतारं प्रापकमनुगवत्याश्रयति तदा तौ द्वावप्यकोविदौ मार्गाऽनिपुणौ संतौ तीव्रं
स्वोतोगहनं शोकं वा नियततः प्राप्नुतः ॥ १५ ॥ दृष्टान्तांतरमाह । (अंधेति) यथा अंधः
स्वयं अन्यमंधं पंथानं नयन् दूरमध्वानं वांछितमार्गादन्यं दूरं मार्गं गच्छति । तथा उत्प
द्यमुन्मार्गमापद्यते जंतुः प्राणी अंधः । अथवा परं पंथानमनुगच्छेन्न वांछितं ॥ १६ ॥
दार्ष्टान्तिकमर्थमाह । (एवमिति) । एवं पूर्वोक्तार्थेन एके जावसूढानियागोमोक्षः सः
मोवा तदर्थिनस्ते किं वयं धर्माधका इति जानंतोऽधर्मं पापमेवापद्येरन् प्राप्नुवन्ति
तथा ते सदनुष्ठानाज्जीविकादयोगोशालकमतानुसारिणोऽज्ञानवादप्रवृत्ताः सर्वथा ऋ
जुः सर्वज्ञः संयमः सः मोवा तं न व्रजेयुः न गच्छन्ति न प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । अथवा सर्व
ज्ञं सत्यमज्ञानांधानं व्रजेयुः ॥ १७ ॥

॥ टीका—एवमज्ञानवादिमतमनूयेदानीं तदूपणायाह । (अन्नाणियाणमित्यादि) न ज्ञा
नमज्ञानं तद्व्यति तेषां तेऽज्ञानिनः । अज्ञानशब्दस्योत्तरपदत्वाद्वा मत्वर्थीयः । यथा गौरस्वरव
दरण्यमिति । यथा तेषामज्ञानिनामज्ञानमेव श्रेयस्त्येवं वादिनां योयं विमर्शः पर्यालोच
नात्मकोमीमांसा वा सातुं परिच्छेत्तुमिच्छा साऽज्ञानेऽज्ञानविषये (नणियतति) न नि
श्चयेन यच्छति नावतरति न युज्यत इत्यावत् । तथाहि । यैवंचूता मीमांसा विमर्शोवा
किमेतज्ज्ञानं सत्यमुताऽसत्यमिति । यथा अज्ञानमेव श्रेयोयथा यथाच ज्ञानातिशय
स्तथा तथाच दोषातिरेक इति सोयमेवंचूतोविमर्शस्तेषां न बुध्यते । एवंचूतस्य पर्यालो

चनस्य ज्ञानरूपत्वादिति । अपिच तेऽज्ञानवादिनआत्मनोपि परं प्रधानमज्ञानवाद
मिति शासितुमुपदेष्टुं नात्र न समर्थास्तेषामज्ञानपक्षसमाश्रयणेनाऽङ्गत्वादिति कुतः
पुनस्ते स्वयमज्ञाः संतोऽन्येषां शिष्यत्वेनोपगतानामज्ञानवादमुपदेष्टुमत्रं समर्थानिवेशु
रिति । यदप्युक्तं विन्नमूलत्वात् म्लेहानुजाषणवत्सर्वमुपदेशादिकं तदप्युक्तं । यतोऽ
नुजाषणमपि न ज्ञानमृते कर्तुं शक्यते । तथा । यदप्युक्तं परचेतोवृत्तीनां डुरन्वयत्वाद
ज्ञानमेव श्रेय इति तदप्यसत् । यतोऽनवतैवाज्ञानमेव श्रेय इत्येवं परोपदेशदानान्यु
द्यतेन परचेतोवृत्तिज्ञानस्यान्युपगमः कृत इति । तथाऽन्यैरप्यधायि । आकारैरिगितैर्गत्या
चेष्टया नाशितेन च ॥ नेत्रवक्त्रविकारैश्च, गृह्यतेतर्गतं मनः ॥ १४ ॥ तदेवं ते तपस्विनोऽ
ज्ञानिनआत्मनः परेषां च शासने कर्तव्ये यथा न समर्थास्तथा दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमा
ह । (वाणोऽत्यादि) वनेऽटव्यां यथा कश्चिन्मूढो जंतुः प्राणोदिकपरिच्छेदं कर्तुमसमर्थः
स एवं जंतो यदा परं मूढमेव नेतारमनुगच्छति तदा द्वावप्यकोविदौ सम्यक्ज्ञानाऽनिपुणौ
संतौ तीव्रमसह्यं स्त्रोतोगहनं शोकं वा नियच्छतोनिश्चयेन गच्छतः प्राप्नुतोऽज्ञानावृत्त
त्वात् । एवं तेऽप्यज्ञानवादिनआत्मीयं मार्गं शोचनत्वेन निर्धारयंतः परकीयं वा शोचन
त्वेन जानानाः स्वयं मूढाः संतः परानपि मोहयंतीति ॥ १५ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तांत
रमाह । (अंधोऽंधमित्यादि ।) यथा अंधः स्वयमपरमंधं पंधानं नयन् दूरमध्वानं वि
वक्षितादध्वनः परतरं गच्छति तथोत्पथमापद्यते जंतुरंधः । अथवा परं पंधानमनुगच्छे
न्न विवक्षितमेवाध्वानमनुयायादिति ॥ १६ ॥ एवं दृष्टान्तं प्रसाध्य दार्ष्टान्तिकमर्थं दर्शयितुमा
ह । (एवमेगेनियायचित्ति ।) एवमिति पूर्वोक्तोर्थोपप्रदर्शने । एवं नावमूढानावांधाश्चैके
श्चाजीविकादयः (नियायचित्ति) । नयोमोक्षः स-द्धर्मोवा तदर्थिनस्ते किल वयं स-द्धर्मारा
धका इत्येवं संधाय प्रव्रज्यायामुद्यताः संतः पृथिव्यंबुवनस्पत्यादिकायोपमर्देन पचनपा
चनादिक्रियासु प्रवृत्ताः संतस्तत्तत्स्वयमनुतिष्ठन्त्यन्येषां चोपदिशन्ति येनाऽनिप्रेतायामो
क्षावाप्तेर्भ्रश्यन्ति । अथवा तावन्मोक्षानावस्तमेवं प्रवर्तमानाअधर्मं पापमापयेरन् । सं
जावनायामुत्पन्नेन लिट्प्रत्ययेनैतद्वर्शयति । एतदपरं तेषामनर्थीतरं संजाव्यते । यदुत
विवक्षितार्थानावतया विपरीतार्थावाप्तेः पापोपादानमिति । अपिच तएवमसदनुष्ठायि
नआजीविकादयोगोशालकमतानुसारिणोऽज्ञानवादप्रवृत्ताः सर्वैः प्रकारैर्ज्ञेयः प्रगुणो
विवक्षितमोक्षगमनं प्रत्यकुटिलः सर्वजुसंयमः स-द्धर्मोवा तं सर्वजुसंयमं ते न ब्रजेयुर्न प्रा
प्नुयुरित्युक्तं नवति । यदि वा सर्वजुसंयमं सत्यं तत्तेऽज्ञानांधाज्ञानाऽपलापिनो न वदेयुरि
ति । एते चाज्ञानिकाः सप्तषष्टिजेदानवन्ति । ते च जेदाअमुनोपायेन प्रदर्शनीयाः । तद्यथा ।
जीवादयो नव पदार्थाः । सत्, असत्, सदसत्, अवक्तव्यः, सदवक्तव्यः, असदवक्तव्यः,
सदसदवक्तव्य इत्येतैः सप्तभिः प्रकारैर्विज्ञातुं न शक्यंते न च विज्ञातैः प्रयोजनमस्ति । ना

वना चेयं । सन् जीवइति कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन । असन् जीवइति को वेत्ति किंवा तेन ज्ञातेनेत्यादि । एवमजीवादिष्वपि प्रत्येकं सप्त विकल्पाः । नव सप्तकास्त्रिषष्टिः । अमी चान्ये चत्वारस्त्रिषष्टिमध्ये स्थाप्यन्ते । तद्यथा । सती जावोत्पत्तिरिति को जानाति किंवाऽनया ज्ञातया । एवमसती सदसदवक्तव्यताजावोत्पत्तिरिति को जानाति किंवाऽनया ज्ञातयेति । शेषविकल्पत्रयं तूत्पत्त्युत्तरकालं पदार्थावयवापेक्षमतोत्र न संभवतीति नोक्तं । एतच्चतुष्टयं प्रक्षेपात्सप्तपष्टिर्भवति । तत्र सन् जीवइति को वेत्तीत्यस्यायमर्थो न कस्यचिद्विशिष्टं ज्ञानमस्ति योऽतीन्द्रियान् जीवादीनवनोत्स्यते । नच तैर्ज्ञातैः किञ्चित्फलमस्ति । तथाहि । यदि नित्यः सर्वगतोऽमूर्तो ज्ञानादिगुणोपेत एतद्गुणव्यतिरिक्तो वा ततः कतमस्य पुरुषार्थस्य सिद्धिरिति तस्मादज्ञानमेव श्रेयइति ॥ २० ॥

एवमेगे वियक्काहिं, नोअन्नं पज्जुवासिया ॥ अप्पणोय वियक्काहिं, अयमंजूहिं डुम्मई ॥ २१ ॥ एवं तक्काइ साहिंता, धम्माधम्मे अकोविया ॥ डुक्कं ते नाइतुट्ठंति, सउणी पंजरं जहा ॥ २२ ॥ सयं सयं पसंसंता, गरहंता परं वयं ॥ जे उ तव विनुस्संति, संसारं ते विनुस्सिया ॥ २३ ॥ अहावरं पुरस्कायं, किरियावाइदरिसणं ॥ कम्मचिंतापण्ठाणं, संसारास्स पवहुणं ॥ २४ ॥

अर्थ-वली ग्रंथकार कहेढे. एवं के० एरीते एगे के० कोइएक अज्ञानी परवादी वियक्काहिं के० वितर्कें करी, पोतानी कल्पित कल्पनाए असत्यने सत्य करी मानता यका नोअन्नंपज्जुवासिया के० अनेरा साचा होय तोपण तेने पर्युपात्रे नहीं. एटले सेवे नहीं. किंतु अप्पणोयवियक्काहिं के० पोतानाज वितर्कें करी एवुं कहे जे ए अयमंजूहिं के० अमारो मार्गज रूजु एटले सरल अकुटिल ठे, इत्यादिक कहेढे. तेमाटे ते डुम्मई के० डुमैति विपरीतबुद्धिवाला ठे. केमके ते सन्मार्गथी उपरांता वर्तेढे. अने विपरीत मार्गने सन्मुख ठे. तेथी ते विपरीतबुद्धिवाला जाणवा. ॥ २१ ॥ हवे ज्ञानवादी ते अज्ञानवादीनो अनर्थ प्रगट देखाडेढे. एवं के० ए पूर्वोक्त न्यायें तक्काइसाहिंताके० तर्कें करी एटले पोतानी कल्पनायें मोक्षमार्गने कहेतां यका अष्ट प्रकारे जे कर्मनो बंध तेने त्रोडी न शके, ते केवाढे, धम्माधम्मे के० धर्म जे क्हांत्यादिक दशविध अने अधर्म जे हिंसादिक पांच आश्रव तेने विपे अकोविया के० अकोविद एटले अजाणढे अर्थात् ते धर्मअधर्मने जाणता नथी. डुक्कंतेनाइतुट्ठंति के० ते पोतानां डुःखने शीरीते त्रोडे ते उपर दृष्टांत कहेढे. ते जहा के० जेम सउणी के० शकुनी एटले पक्की

ते पंजरं के० पंजरमांहे पडयुं थकुं पांजराने त्रोडीने पोताने मूकावी शके नहीं. तेम ए अज्ञानवादी पण पोताने संसारपंजरथकी मूकावी शके नहीं एम जाणवुं. ॥ ११ ॥ हवे सामान्याकारे एकांत मतिने दूषण करेळे सयंसयंपसंसंता के० सर्व दर्शनी पोतपोता नुं दर्शन प्रशंसतां अने परंवयं के० पारकां वचनने गरहंता के० निंदतां जेउ के० जे तह के० त्यां एरीते विउस्संति के० पोतानुं विद्वांस एटले पंमित पणुं देखाडेळे. ते के० ते एवां वचनना बोलनार संसार के० चतुर्गतिक संसारमांहे विउस्सिया के० विशेषे बां ध्या ठतां अनंतो काल तह के० त्यांज रहे. ॥ १२ ॥ एटले अन्नाणवाईगया के० अ ज्ञानवादी कह्या. हवे क्रियावादीनो मत कहेळे. अह के० अथ एटले हवे अवरं के० अपर एटले अज्ञानवादीना मतथकी अनंतर पुरस्कार्य के० पूर्वे कथुं. एवुं किरि यावाइदरिसणं के० क्रियावादीनुं दर्शन, ते क्रियावादी केवाळे, कम्मचिंतापणछाणं के० कर्मचिंताप्रनष्ट एटले कर्म जे ज्ञानावरणीयादिक तेने विषे चिंता एटले आलोच वुं ते थकी प्रनष्ट थयेला एटले ते कर्मबंधनो परमार्थ जाणे नहीं तेशी तेनुं दर्शन निःकेवल संसारस्सप्यवमृणं के० संसारनुं वधारनार जाणवुं. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—दूषणांतरमाह । (एवमिति) । एवं पूर्वोक्तनीत्या एकेऽज्ञानवादिनो वि तर्कानिर्मीमांसाजिः स्वमतिकल्पनानिः परमन्यं जैनादिकं न पर्युपासते न सेवते स्वम तमेव श्रेयइति ज्ञात्वा तदेव सेवते नान्यं ज्ञानादिवादिनं । तथा (अप्यणोत्ति) । आत्मी यैर्वितर्कैः सुविचारैरयमस्मदीयोमार्गोऽञ्जुर्निर्दोषत्वाद्भ्यक्तः स्पष्टरुज्जुर्वा प्रगुणोऽकुटि लः । हियस्मात्ते दुर्मतयस्ततएव एवमाहुः ॥ ११ ॥ पुनस्तेषामेव दोषमाह । (एवमि- ति) । एवं पूर्वोक्तन्यायेन तर्कया स्वकल्पनया साधयंतोवदंतोधर्माधर्मयोरकोविदाहुः खं ते नातित्रोटयंति नातिशयेनापनयंति । यथा शकुनिः पंजरं । पक्षी पंजरस्थो य था पंजरं त्रोटयितुं बंधनादात्मानं मोचयितुं न समर्थएवमसावपि संसारपंजरादात्मा नं मोचयितुं नालं ॥ १२ ॥ अथैकांतवादिमतं दूषयन्नाह । (सयमिति) । स्वकं स्व कं आत्मीयमात्मीयं मतं प्रशंसंतः परकीयां वाचं गर्हंतोनिंदंतः । यथा सांख्यानित्यवादि नोबौद्ध कृणिकवादिनं निंदंति तेपि सांख्यान् । एवमन्येपि ज्ञेयाः । एवमेकांतवादिनो ये । तुरवधारणे । तत्र तेष्विव स्वमतेषु विद्वस्यंते विद्वांसश्वाचरंति ते संसारं व्युह्विताः विविधमनेकप्रकारमुत्प्राबल्येन श्रिताः संसारे संबद्धाउषिताः स्युः ॥ १३ ॥ अथ क्रिया वादिमतमाह । (अथेति) । अथापरं पूर्वमाख्यातं पूर्वसूचितं क्रियावादिदर्शनं । किं चूताः क्रियावादिनइत्याह । (कम्मचिंतति) । कर्मणि ज्ञानावरणादिके चिंता कर्मचिंता ततः प्रनष्टाअपगताः । यतस्ते चतुर्विधं कर्मबंधं नेहंति ततः कर्मचिंताप्रणष्टास्तेषामि दं मतं संसारस्यप्रवर्धनं स्यात् ॥ १४ ॥

॥ टीका—पुनरपि तदूषणानिधित्सयाऽऽह । (एवमित्यादि) । एवमनंतरोक्तया नीत्या एके केचनाऽज्ञानिकावितर्कानिर्मीमांसानिः स्वोत्प्रेक्षितानिरसत्कल्पनानिः परमन्यमाहंतादिकं ज्ञानवादिनं न पर्युपासन्ते न सेवन्ते स्वावलेपग्रहग्रस्तावयमेवतत्त्वज्ञानानि ज्ञानपरः कश्चिदित्येवं नान्यं पर्युपासन्तइति । तथात्मीयैर्विकल्पैरेवमन्युपगतवंतो यथाऽयमेवास्मदीयोऽज्ञानमेव श्रेयइत्येवमात्मको मार्गः । अञ्जुरिति निर्दोषत्वा द्यक्तः स्पष्टः परैस्तिरस्कर्तुमशक्यरुज्जुर्वा प्रगुणोऽकुटिलः । यथावस्थितार्थानिधायित्वात् । किमिति एवमभिदधति । हिर्यस्मादर्थे । यस्मात्ते दुर्मतयो विपर्यस्तबुद्ध्यइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ सांप्रतमज्ञानवादिनां ज्ञानवादिनां स्पष्टमेवाऽनर्थानिधित्सयाह । (एवं तक्काइइत्यादि) एवं पूर्वोक्तन्यायेन तर्कया स्वकीयविकल्पनया साधयंतः प्रतिपादयंतो धर्मे क्हांत्यादिके अधर्मे च जीवोपमर्दापादिते पापेऽकोविदाअनिपुणाऽऽख्यमसातोदयलक्षणं तदेतुं वा मिथ्यात्वाद्युपचितकर्मबंधनं नातित्रोटयन्ति अतिशयेनैतद्भवस्थितं । तथा ते न त्रोटयन्त्यपनयन्तीति । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा पंजरस्थः शकुनिः पंजरं त्रोटयितुं पंजरबंधनादात्मानं मोचयितुं नालमेव मसावपि संसारपंजरादात्मानं मोचयितुं नालमिति ॥ ३१ ॥ अधुना सामान्येनैकांतवादिमतदूषणार्थमाह । (सयंसयमित्यादि) स्वकं स्वकमात्मीयं च दर्शनमन्युपगतं प्रशंसंतो वर्यंतः समर्थयंतो वा । तथा गर्हमाणानिंदंतः परकीयां वाचं । तथाहि । सांख्याः सर्वस्याविर्भावतिरोजाववादिनः सर्वं वस्तु कृणिकं निरन्वयनिरीश्वरं वेत्यादिवादिनो वै ज्ञानदूषयन्ति तेषां नित्यस्य क्रमयोगपद्यान्यामर्थक्रियाविरहात् सांख्यान् । एवमन्येपि इष्टव्या इति । तदेवं यएकांतवादिनः । तुरवधारणे निन्नक्रमश्च । तत्रैव तेष्वेवाऽत्मीयात्मीयेषु दर्शनेषु प्रशंसां कुर्वाणाः परवाचं च विगर्हमाणा विदस्यन्ते विद्वांसइवाऽऽचरन्ति तेषु वा विशेषेणोशन्ति स्वशास्त्रविषये विशिष्टं युक्तिव्रातं वदन्ति । तेचैवं वादिनः संसारं चतुर्गतिजे देन संसृतिरूपं विविधमनेकप्रकारमुत्प्राबल्येन श्रिताः संबद्धाः । तत्र वा संसारे उपिताः संसारांतर्वर्तिनः सर्वदा ज्वन्तीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ सांप्रतं यदुक्तं निर्युक्तिकारेणोद्देशकार्थाधिकारे कर्मचयं न गच्छति चतुर्विधं निद्रुसमयइति तदधिकृत्याह । (आह्वावरमित्यादि) । अथेत्यानंतर्ये । अज्ञानवादिमतानंतरमिदमन्यत् पुरा पूर्वमारख्यातं कथितं । किंपुनस्तदित्याह । क्रियावादिदर्शनं । क्रियैव चैत्यकर्मादिका प्रधानं मोक्षांगमित्येवं वदितुं शीजं येषां ते क्रियावादिनस्तेषां दर्शनमागमं क्रियावादिदर्शनं ॥ किञ्चूतास्ते क्रियावादिनइत्याह । कर्मणि ज्ञानावरणादिके चिंतापर्यालोचनं कर्मचिंता तस्याः प्रणष्टाअपगताः कर्मचिंता प्रणष्टाः । यतस्ते अविज्ञानाद्युपचितं चतुर्विधं कर्मबंधं नेहन्त्यतः कर्मचिंताप्रणष्टास्तेषां चेदं दर्शनं दुःखस्कंधस्यासातोदयपरंपराया विवर्धनं नवति । क्वचित्संसारवर्धनमिति पाठः । तेह्येवं प्रतिपद्यमानाः संसारस्य वृद्धिमेव कुर्वन्ति नोद्धेदमिति ॥ ३४ ॥

जाणं काएण णाउट्ठी, अबुहो जं च हिंसति ॥ पुढो संवेदइ परं, अविय
तं खु सावळं ॥ २५ ॥ संति मे तउ आयाणा, जेहिं कीरइ पावगं ॥ अ
निकम्माय पेसाय, मणसा अणुजाणिया ॥ २६ ॥ एते उ तउ आया
णा, जेहिं कीरइ पावगं ॥ एवं जावविसोहीए, निवाणमज्जिगढइ ॥
॥ २७ ॥ पुतं पिया समारप्प, आहारेऊ असंजए ॥ जुंजमाणो य
मेहावी, कम्मणा नो विलप्पइ ॥ २८ ॥

अर्थ—जे कारणे ते कर्मचिंता थकी प्रनष्ट ठे, ते उपर देखाडेठे. जाणंकाएणणाउट्ठी
के० जे पुरुष जाणतो थको प्राणीउने हणे एटले जे पुरुष क्रोधे चड्यो थको मनने
व्यापारे प्राणीनो घात करे परंतु कायाये करी अनाकुट्ठी एटले कायाये करी प्राणीना
अवयवना ठेदनजेदनना व्यापारे प्रवर्ते नहीं तेने कर्मबंध नलागे. तथा जंचके० जे पुरु
ष अबुहोके० अजाणतो थको एकली कायाना व्यापारेज, हिंसतिके० प्राणीउनी हिं
सा करे तेने पण कर्म लागे नहीं तथा एवा एकला मनना व्यापारे अथवा एकला का
याना व्यापारे जो कर्म लागे तो पुढोके० ईषत्मात्र फरश्यो थको स्पर्शरूपेज कर्म
जोगवे, परंके० परंतु एनो अधिक विपाक नथी. केमके खुके० निश्चे सावळंके० ते साव
द्य एटले पाप ते केवुंठे, तो के अवियत्तंके० अव्यक्तमात्र ठे एटले अस्पष्ट ठे, सिकता
मुष्टिवत् ठे एटले जेम वेलुनी मुष्टी जीतने सन्मुख नांखी ठतां स्पर्श मात्र करी पाठी
पडे; पण ते जीतने कांइ लागी रहे नहीं. तेम ए कर्मनो बंध जाणवो, एम क्रियावादी
कहेठे. ॥ २५ ॥ हवे कर्मनो बंध पूरण केम आय एटले कर्मनो उपचय केम आय ते
कहेठे. मेतउ के० ए त्रण आयाणा के० आदान एटले कर्मबंधननां कारण संति के०
ठे. जेहिं कीरइपावगंके० जेणे करी पाप करीये ते देखाडेठे. अनिकम्मायके० अजिमुख
चित्तमांहे जाणीने जे स्वयमेव एटले पोते जीवने हणे तथा तेने हणवानुं मन करे के हुं एनो
विनाश करुं ए पहेलुं कर्म बंधननुं कारण जाणवुं. तथा ते जीवनो विनाश करवाने
अर्थे पेसाय के० अन्यने आदेश आपी तेनोविनाश करावे ए बीजुं कर्मबंधनुं कारण
जाणवुं. अने मणसाअणुजाणियाके० बीजो कोई जीवनो विनाश करतो होय तेने म
ने करी अनुमोदे, ए त्रीजुं कर्मबंधनुं कारण जाणवुं. ॥ २६ ॥ हवे ए त्रण कारणे करी
उपाज्जुं कर्म अधिक बंधाय ते कहेठे. एतेउतउआयाणाके० निश्चे पूर्वोक्त ए त्रण कर्म
बंधनां कारणठे; ए त्रण एकठां मले तो निवड कर्म बंधाय एरीते जेहिंके० जे दुष्टअध्य
वसायेकरी कीरइपावगंके० पाप उपचयरूप करे. एवंके० एरीते ए त्रण प्रकारे प्राणी
घातने विषे प्रवर्ते नहीं अने जावविसोहीएके० जावनी विशुद्धि होय. एतावता रागद्वेष

यमपि तुल्येप्यर्थे सत्यैकपक्षस्याक्रोशनमपरस्य विशेषणपक्षस्याजिनंदनमित्येपदोपान्युप
गमोजवतां नो नैयायिकोन न्यायोपपन्नोजवत्युजयोरपि पक्षयोः समानत्वात्केवलं
सविशेषणपक्षे नूतशब्दोपादानं मोहमावहतीति ॥ ९ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइआ मणुस्सा जवन्ति तेसिंचणं एवं
वुत्तं पुवं जवइ णो खलु वयं संवाएमो मुंमा जवित्ता आगा
राउ अणगारियं पज्जइत्तए पावय एहं अणुपुवेणं गुत्तस्स लिसि
स्सामो ते एवं संखेवेति ते एवं संखं ठवयन्ति ते एवं संखं ठा
वयन्ति नन्नठ अनिउएणं गाहावइचोरग्गहणविमोक्कणयाए त
सेहिं पाणेहिं निहाय दंढं तं पि तेसिं कुसलमेव जवइ ॥ १० ॥

अर्थ-हवे एज अर्थेनें दीपाववा माटे (जगवंचणं उदाहु के०) जगवंत श्री गौतम
स्वामी कहेते. (संतेगइयामणुस्साजवन्ति के०) कोइ एक हलवां कर्म वाला मनुष्य हो
य, अनें ते प्रवज्या पालवाने अस्मर्थ होय, (तेसिंचणं एवं वुत्तं पुवं जवइ के०) तेषें पू
र्वे एम कह्युं होय, गुं कह्युं होय? ते कहेते. (णोखलु वयं संवाएमो मुंमा जवित्ता के०) निश्चे
अमे मुंमिह होवाने समर्थ नथी, (आगाराउ अणगारियं पज्जइत्तए के०) गृहस्थावास त्यागिनें
अणगारपणुं अंगीकार करी शकता नथी. (पावय एहं अणुपुवेणं के०) अमें घर थकी
निकलीने प्रवज्या लेइने अनुक्रमे, (गुत्तस्स लिसिस्सामो के०) साधुपणुं पालगुं, एट
ले गुं कह्युं? तोके, प्रथमतो देशविरतिरूप, आवकनो धर्म पालगुं, अनें अनुक्रमे प
ठी श्रमणनो धर्म पालगुं. (ते एवं संखेवेति के०) ते एवी व्यवस्था संजलावे (ते एवं सं
खं ठवयन्ति के०) ते पुरुष, एवी व्यवस्था स्थापन करे एटले एवी रीते पञ्चखाण करे,
(ते एवं संखं ठावयन्ति के०) ने पठी तेज प्रमाणे मनमां रुडा प्रकारे स्थापन करे. ते
कहेते के, (नन्नठ अनिउएणं के०) राजादिकना अनियोगें करी त्रसप्राणीनी घातथी
अमारो व्रतजंग नथी. इत्यादिक पञ्चखाण, साधुनो उपदेश सांजली करे. तेनी उपर
(गाहावइचोरग्गहणविमोक्कणयाए के०) गृहपति जे चोर तेनुं गृहण तथा विमोह
णठे जेमां, एवो गृहपति तथा राजानो दृष्टांत कहेते.

रत्नपुरनामा नगरनें विपे रत्नशेखर राजा हतो. तेणे एकदा एवो विचार कखो
के, आपणे कौमुदीमहोत्सव करवो. पठी रत्नमाला प्रमुख पोतानी स्त्रीयोनें आ वा
तनी विज्ञापना करावी जे, स्वतंत्रक्रीडा, चंडनी चांदनीमां आपणे करवी. वली पोता
ना नगरमां पण उद्योपणा देवरावी जे, कोइ मनुष्यें आज रात्रे नगरमां न रहेवुं, अनें

पद् सुप्रणीत एटले रूडोठे एम अमे केम जाणियें ? त्रसजूतप्राणी त्रस, ए तमारो पद् ठे, अने त्रसप्राणी त्रस ए अमारो पद् ठे, तो ते अमारो पद् केवी रीतें डुःप्रणीत ए टले मातो थाय ? त्रसप्राणी त्रस, एम एकार्थ वर्तमान ए शब्दनो तमनें केवो व्यामो ह उपनो ? जे, (ततोएगमाउसोपडिकोसह के०) तेमां तमे एक पद्दनी प्रशंसा क रोठो. एटले स्थापन करोठो (एकंअनिणंदह के०) एक पद्दनी निंदा करोठो (अयं पिनेदो के०) ए तमारो नेद पणठे, (सेणोणेआउएनवइ के०) ते न्यायोपपन्न न होय, ए न्यायमार्ग नथी. ॥ ए ॥

॥ टीका—उदकआह । उदकोगौतममवादीत् हे आयुष्मन् गौतम ! कतरान्प्राणिनो यूयं वदथ त्रसप्राणिनइति । अथ स द्वाचं गौतमउदकमवादीत् आयुष्मन्नुदक ! यान्प्राणि नोयूयं वदथ त्रसजूतास्त्रसत्वेन वर्तमानानप्येष्यास्तानेव वयं वदामस्त्रसाइति । ये या न् वयं वदामस्त्रसास्तान्यूयं वदथ त्रसजूतान् एते हे स्थाने तुल्ये एकार्थे एव नात्र कश्चिदर्थेनेदः । एवं सत्ययं युष्मदीयः पद्दः किं सूपनीततरोयुक्तियुक्तः त्रसजूताः प्राणाइत्ययंतु पद्दोडुःप्रणीततरोऽयुक्तः प्रतिजासते कोयं व्यामोहो नवतां येन शब्दनेदादिकं पद्दमाक्रो शथ द्वितीयं त्वनिनंदथ । इत्ययमेवांगीकारो नवतां नो नैयाधिकोन न्यायोपपन्नः उ नयोरपि पद्दयोस्तुल्यत्वात् ॥ ए ॥

॥ टीका—तदेवं निरस्ते जूतशब्दे सत्युदकआह । (सवायंउदएइत्यादि) स द्वाचं स वादं चोदकः पेढालपुत्रो नगवंतं गौतममेवमवादीत् । तद्यथा । हे आयुष्मन् गौतम ! कतरा न्प्राणिनोयूयं वदथ त्रसजूतास्त्रसत्वेनाविर्जूताः प्राणिनस्तएव त्रसाः प्राणाइत्युतान्यथे त्येवं पृष्ठो नगवान् गौतमस्तमुदकं स द्वाचं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । तद्यथा । आयुष्मन्नुद क ! यान्प्राणिनोयूयं वदथ त्रसजूतास्त्रसत्वेनाविर्जूताः प्राणिनो नातीतानाप्येष्याः किंतु ? वर्तमानकालएव त्रसाः प्राणाइति तानेव वयं वदामस्त्रसास्त्रसत्वं प्राप्तास्तत्कालवर्तिनएव त्रसाः प्राणाइति । एतदेव व्यत्ययेन विजणिपुराह । (जेवयमित्यादि) यान्वयं वदाम स्त्रसाएवप्राणास्त्रसाः प्राणास्तानेव यूयमेवं वदथ त्रसजूताएवप्राणास्त्रसाः प्राणाः एवंच व्यवस्थिते एते अनंतरोक्ते हे अपि स्थाने एकार्थे तुल्ये नवतो नह्यत्रार्थेनेदः कश्चिदस्त्य न्यशब्दनेदादित्येवं व्यवस्थिते किमायुष्मन् ! युष्माकमयं पद्दः सुष्ठु प्रणीततरोयुक्तियुक्तः प्रतिजासते । तद्यथा । त्रसजूताएव प्राणास्त्रसजूताः प्राणाइत्ययं पद्दोडुःप्रणीततरो नव ति प्रतिजासते नवतां । तद्यथा । त्रसाएव प्राणास्त्रसाः प्राणाः संति चैकार्थत्वेन नवतां कोयं व्यामोहो येन शब्दनेदमाश्रित्यातएकं पद्दमाक्रोशथ द्वितीयं त्वनिनंदथ इति । तद

करवानें उपदेश आपेठे. परंतु आवक पोतें अशक्तपणानें लीधे एक त्रसकाय राखी शके ठे. ते वारें साधु पण जे कांइ आवक राखे ते आवकनें कृतार्थ पोतें जाणे, परंतु बीजा पांच काय आवक विराधे ठे. तेनी अनुमति साधुनें नथी, ए कारणें तेनुं कर्म कांइ लागे नही. ए न्याय उपर “ गाहावश्चोरग्गहणविमोक्कणयाए ” ए पदनो अर्थ समाप्त थयो. हवे सूत्रथकी आगन्नो संबंध देखाडेठे. (तसेहिंपाणेहिंनिहायदंमं के०) त्रस वे इंडियादिक प्राण, तेहनो वध ठामिनें आवक जे विरति करे. (तंपि के०) ते विरति पण (तेसिंकुसलमेवनवइ के०) ते आवकनें पुण्यरूप होय. एम जाणवुं॥१०॥

॥ दीपिका—कुमतनिपेधमाह । नगवंचणं उदाहु रिति । नगवान् गौतमः पुनराह । संति एके केचन मनुष्याः येषां साधोर्धर्मकथकस्य पुरइदमुक्तं नवति यथा न खलु वयं मुंमान वितुं प्रव्रज्यां ग्रहीतुं शक्नुमः अगारादनगारितां प्रव्रजितुं वयमानुपूर्व्येण क्रमेण गोत्रं साधु त्वमनुश्लेषयिष्यामः । कोऽर्थः? वयं देशविरतिं पालयामः ततः क्रमेण चारित्रं ततएवं ते संख्यां व्यवस्थां आवयंति प्रत्याख्यानं कुर्वतः प्रकाशयंति ते एवं व्यवस्थां स्थापयंति सू पस्थापयंतिच नान्यत्रानियोगेन । अनियोगोराजानियोगादिः । तेन त्रसं व्रतोपि न व्रतनं गः तथा गृहपतिचोरविमोक्कणतयेति । अस्यार्थः कथागम्यः । सा चेयं । रत्नपुरे रत्नशे खरराज्ञा स्वांतःपुरादिस्त्रीणां स्वैरक्रीडारूपः कौमुदीमहोत्सवोऽनुज्ञातः पुरुषेण केना पि नगरमध्ये न स्थेयमित्याघोषणा कारिता नृपादयः पुरुषाः सर्वेपि उद्याने सायं ज ग्मुः । एकस्य वणिजः पट् पुत्राः क्रयविक्रयादिव्यग्राः पुरमध्यएव तस्थुः । स्थगितानि गोपुराणि ततस्ते निष्क्रान्ते महे राज्ञा रक्षकाणामुक्तं पश्यत नगरे कोपि नरोस्ति नवेति ? तैर्विलोकयद्भिः पट् पुत्रास्ते दृष्टाः राज्ञोनिवेदिताः राज्ञा कुपितेन पप्सुमपि वधः समा दिष्टः । ततस्तत्पिता शोकाकुलोराजानं विज्ञापयतिस्म । देव ! मा कथाः कुलक्षयमस्माकं । सर्वधनं गृह्यतां मुच्यंतां पुत्राः । एवमुक्तेपि राजा कथमपि न मुंचति पुत्रान् ततः पिता सर्वपुत्रघातप्रवृत्तं राजानं ज्ञात्वा पंचानां मोचनं याचितवान् राजा पंचानपि न मुंचति तत श्रत्वारोयाचिताः तथापि न मन्यते नृपः । ततस्त्रयोयाचितास्तेपि न मुक्ताः । ततो द्वौ मार्गितौ तावपि अमुंच नृपएकं पुत्रं याचितः समग्रपौरजनविज्ञप्तो नृपः पुत्रमेकं ज्येष्ठं मुक्तवान् । अत्रेयं दृष्टान्तयोजना । सम्यक्त्ववान् आहः सर्वप्राणातिपातविरतिं कर्तुमश क्तो नृपस्थानीयः पट्कायपितृतुल्येन साधुना प्रेरितोपि सर्वविरतिं नांगीकुरुते षमपि जी वकायान्मोचयति साधुः । आहस्तु पप्सां मोचनेऽशक्तोज्येष्ठमेकं त्रसकायं मुंचति पालय तीत्यर्थः । साधुरेकमोचनेनापि कृतार्थमात्मानं मन्यते । यथाच तस्य वणिजो न शेषपंच पुत्रवथानुज्ञा एवं साधोरपि न शेषप्राणिवधानुमतिः किंतु ? यदेव व्रतं गृहीत्वा यानेव स्थू

राय धनपतसिंह बाहाडुरका जैनागम संग्रह भाग इसरा. ए७७

बाहेर उद्यानमां सायंकालें जवुं. अने कोइ नगरमां रहेजो तेना शरीरनो नियह राजा करजो ते प्रमाणें राजानी उद्घोषणाथी सर्वे मनुष्य सायंकालें नगर बाहेर गयां, तथा राजा पण सपत्नीक गयो. हवे ते पढी, कोइ एक वैश्यना ठ पुत्र हता. ते क्रयविक्रय व्यापारना व्यग्रपणाथी नगरमांज रहि गया, एटलामां सूर्यास्त थयो तेवारें नगर बाहेर निकलवा लाग्या परंतु गोपुर जे नगरना दरवाजा, ते बंध थइ गया दीठा तेवारें न यत्रांत ठता नगरमांहेज कोइ स्थले पोतें गुप्त रह्या पढी कौमुदी महोत्सव संपूर्ण थया नंतर राजायें आरक्षकनें तेडावी कह्युं के, अहो आरक्षको ! तमें रूडीरी तें कोइ पुरुष, नगरमां रहेजो होयतो तेनें जुवो ? तेवार पढी नगरमां जोतां श्रेष्ठी ना ठ पुत्रो दीठा. तेनें देखीनें, आरक्षकोयें राजाने विनव्यो के, स्वामी ! कोइ एक श्रेष्ठी ना ठ पुत्र नगरमां रह्याठे. तेवारें राजायें ते ठए पुत्रनो विनाश करवानें आदेश आप्यो. एवुं सांजली श्रेष्ठी, पुत्रशोकें व्याकुल ठतो राजापासें आवीनें एम कहेवा लाग्यो के, हे स्वामी ! अमारा कुलनो क्षय म करो. अने जे कांइ अमारा घरमां कुलक्रमागत धन ठे ते सर्व लेइनें अमारा ठए पुत्रनें जीवता मूको ? ए प्रमाणें श्रेष्ठियें कहे थके, राजा अत्यंत क्रोधें व्याप्त थयो थको, श्रेष्ठि प्रत्यें कहेवा लाग्यो के, अरे पापिष्ठ ! राजानी आज्ञा ते राजाना प्राणसमान ! जेणें राजानी आज्ञा न मानी, तेणें राजानां प्राण हस्यां माटें तद्वारा पुत्रनें जीवता मूकुं नहिं. एवो राजानो घणो आग्रह जाणीनें फरी श्रेष्ठी यें पांच पुत्रनें जीवता मूकवानी विनति राजानें करी, तोपण राजायें मान्युं नहिं. ते वारें चार पुत्र मुकावनी विनती करी ते पण मानी नहिं, तेवारें त्रण पुत्र मुकाववानें अर्थें विनति करी तेपण राजायें मानी नहिं, तेवारें बे पुत्र मुकाववानी विनति करी, ते पण राजायें न मानी. एवो राजानो आग्रह जाणी श्रेष्ठियें नगरमांहेजा महोटा महोटा लोकोनें एकठा करी, ते बधानें राजापासें लइ जइने राजाने विनव्यो के, हे स्वामी ! तमें प्रजाना पिता ठो तो सर्वथा प्रकारें अमारा कुलनो क्षय करवा शुं मामयोठे ? अहिं थां आवेला अमोनें तमेंज शरण ठो एटले अमारे तमारोज आश्रय ठे. तमने जावे तो मारो ? अने जावेतो जीवाडो ? एम कहि श्रेष्ठी राजानें पगे लागो ते वारें राजायें अनुकंपा करीनें ठ पुत्रमांहेथी एक महोटा पुत्रनें जीवतो मूक्यो. ए इव्य थकी दृष्टांत कह्यो, हवे दृष्टांतनी योजना करेठे के, जेम श्रेष्ठी तेम आहिं आवक जाणवो, जेम त्यां ठ पुत्र तेम आहिं ठकाय जाणवा. जेम श्रेष्ठियें विलाप करवाथकी राजायें ठ पुत्र मांहेथी एक पुत्र जीवतो मूक्यो, तेवारें श्रेष्ठी पोतानें कृतार्थ मान तो, एटले बीजा पांच पुत्रनी उपर श्रेष्ठीनें विनाश करवानो जाव नथी, परंतु शुं करे ! जे राजा कोइ रीतें मूके नहिं ? तेम अहिं पण साधुउ आवकनें संरक्षण

तविधेयाविधेयविज्ञेयांगजानमुपस्थितोऽवादीञ्च गजदया गिरा यथा मा कृत्यादेवास्माकं कु
लक्ष्यं गृह्यतामिदमस्मदीयं कुलक्रमायातं स्वचुजोपाजितं प्रचूतं ऽविणजातं मुच्यतां मु
च्यताममी पट् पुत्राः क्रियतामयमस्माकमनुग्रहऽति । एवमजिहितो राजा न ऽचनमाक
र्ष्य पुनरपि सविज्ञेयमादिदेश असावपि वणिक्सर्वथाङ्गी नर्वमोचनाननिप्रायं राजानम
वेत्य पंचानां मोचनं याचितवान् तानप्यनौ राजा नमोक्तुमनाऽत्येवमजिगम्य चतुर्मांश्च
नरुते सादरं विज्ञप्तवांस्तं तथापि राजा तमनादृत्य कुपितवदनएव स्थितस्ततस्त्रयाणां वि
मोचने कृतादग्स्तत्पिताऽचूत् तानप्यमुंचतं राजानं ज्ञात्वा गणितस्त्रापराधोऽयोर्मोचनं
प्राथितवांस्तथाप्यवज्ञाप्रधानं नृपतिमवगम्य ततः पौरमदत्तमग्नमेतोगजानमेवं विज्ञप्त
वांस्तद्यथा देवाऽकांमएवास्माकं कुलक्षयः समुपस्थितः तस्माच्च नवंतएव त्राणायाजम
तः क्रियतामेकमत्पुत्रविमोचनेन प्रसादऽति जणित्वा पादयोः सर्पारमहनमः पतितांग
ज्ञापि संजातानुकंपेन मुक्तस्तदेकोज्येष्टपुत्रऽति । तदेवमस्य दृष्टान्तस्य दार्ष्टान्तिकयोजनेयं ।
तद्यथा साधुनाप्युपगतसम्यग्दर्शनमवगम्य श्रावकमखिलप्राणातिपातविरनियद्वर्णं प्रति
चोदितोप्यशक्तिनया यदा न सर्वप्राणातिपातविरतिं प्रतिपद्यते यथाऽग्नौ राजा वणिजोत्य
र्थं विलपितोपि न पडपि पुत्रान् मुमुहृति नापि पंचचतुस्त्रिंशः संख्यान् पुत्रानिति । ततएक
विमोक्षणेनात्मानं कृतार्थमिव मन्यमानः स्थितोऽनावेवं साधोरपि श्रावकस्य यथाशक्तिव्रतं
गृह्णतस्तदनुरूपमेवाणुव्रतदानमविरुद्धमिति यथाच तस्य वणिजो न ज्ञेयपुत्रवधानुमिति
लेड्योप्यस्त्येवं साधोगपि न ज्ञेयप्राणिवधानुमिति प्रत्ययजनिनः कर्मबंधो नवति किं तर्हि? य
देव व्रतं गृहीत्वा यानेव सत्वान् वादरान् संकल्पजप्राणिवधनिवृत्त्या ररुति तन्निमित्तः कु
शजानुबंधएवेत्येतत्सूत्रेणैव दर्शयितुमाह । (तस्मै हिमित्यादि) त्रस्यंतीति त्रसार्द्धांश्चिदादय
स्तेन्यः सकाशान्निधाय निहाय वा परित्यज्येति यावत् दंभयतीति दंभस्तं परित्यज्य त्रसं पु
प्राणातिपातविरतिं गृहीत्वैत्यर्थस्तदपि च त्रसप्राणातिपातविरमणव्रतं तेषां देशविरतानां
कुशलहेतुत्वात्कुशलमेव नवति ॥ १० ॥

तसावि बुञ्चन्ति तसा तससंनारकडेणं कम्मुणा णामंचणं अप्पु
वगयं नवइ तसानयंचणं पलिस्कीणं नवइ तसकायठिइया
ते तउ आनुयं विप्पजहंति ते तउ आनुयं विप्पजहिता आवरत्ता
ए पञ्चायंति आवरावि बुञ्चन्ति आवरा आवरसंनारकडेणं कम्मु
णा णामंचणं अप्पुवगयं नवइ आवरा आनुयंचणं पलिस्की
णं नवइ आवरकायठिइया तउ आनुयं विप्पजहंति तउ आ

लसत्वान् सैकल्पवधनिवृत्तोरहति श्राद्धः । तन्निमित्तं कुशलानुबन्धएवेत्याह । (तसेहिं)
त्रसेन्योदं हिंसां त्यक्त्वा यावद्विरमति तावत्तस्य कुशलं पुण्यमेवेति ॥ १० ॥

॥ टीका—यच्च जवतास्माकं प्राग्दोषोद्भावनमकारि तद्यथा त्रसानां वधनिवृत्तौ तद-
न्येषां वधानुमतिः स्यात् साधोस्तथानूतशब्दानुपादानेनांतरमेव त्रसं स्थावरपर्यायापन्नं
व्यापादयतोत्रतन्गस्त्येतत्कुचोद्यजातं परिहर्तुकामाह । (जगवंचणमित्यादि) एमि
ति वाक्यालंकारे । जगवान्गौतमस्वामी चशब्दः पुनः शब्दार्थे । पुनराह । तद्यथा । संति वि-
द्यंते एके केचन लघुकर्माणोमनुष्याः प्रव्रज्यां कर्तुमसमर्थास्तद्व्यतिरेकेणैव धर्मं चिकीर्षि-
वस्तेषां चैवमध्यवसायिनां साधोर्धर्मोपदेशप्रवणस्याग्रतश्चमुक्तपूर्वं जवति । तद्यथा । जो
साधो ! न खलु वयं शक्रमोमुंमानवितुं प्रव्रज्यां ग्रहीतुमगाराजृहादनागारतां साधुजावं प्र-
तिपत्तुं वयं त्वानुपूर्व्येण क्रमशोगोत्रस्येति गां त्रायइति गोत्रं साधुत्वं तस्य साधुजावस्य
पर्यायेण परिपाल्यात्मानमनुश्लेषयिष्यामः । इदमुक्तं जवति । पूर्वं देशविरतिरूपतया श्रा-
वकधर्मं गृहस्थयोग्यमनिन्द्यमनुपालयामस्ततोनुक्रमेण पश्चाद्भूमणधर्ममिति । ततएवं ते सं-
ख्यां व्यवस्थां श्रावयन्ति प्रत्याख्यानं कुर्वन्तः प्रकाशयन्ति । तद्यथा । नान्यत्रानियोगेन ।
सचानियोगो गणानियोगो बलानियोगो देवतानियोगो गुरुनिग्रहश्चेत्येवमादिनानियोगेन व्या-
पादयतोपि त्रसं न त्रतन्गः । तथा गृहपतिचोरविमोहणतयेत्यस्यायमर्थः । कस्यचिन्मृ-
हपतेः षट् पुत्रास्तैश्च सत्यपि पितृपितामहक्रमायाते महति वित्ते तथाविधकर्मोदयाद्वा
जकुलनांमागारे चौर्यमकारि राजपुरुषैश्च जवितव्यतानियोगेन गृहीतास्ते इत्येके । परे
त्वन्यथा व्याचक्षते । तद्यथा । रत्नपुरे नगरे रत्नशेखरोनाम राजा तेन च परितुष्टेन रत्न-
मालाग्रमहिषीप्रमुखांतःपुरस्य कौमुदीप्रचारोऽनुज्ञातस्तदवगम्य नागरलोकेनापि राजानु-
मत्या स्वकीयस्य स्त्रीजनस्य तथैव क्रीडनमनुमतं राज्ञाच नगरे समिन्मिमशब्दमाधोपितं ।
तद्यथास्तमनोपरि कौमुदीमहोत्सवे प्रवृत्ते यः कश्चित्पुरुषः समुपलज्यते नगरमध्ये त-
स्याविज्ञप्तिकः शरीरनिग्रहः क्रियतइत्येवं च व्यवस्थिते सत्येकस्य वणिजः षट् पुत्रास्ते च
कौमुदीदिने क्रयविक्रयसंव्यवहारव्यग्रतया तावत्स्थितायावत्सवितास्तमुपगतः । तदंतर-
मेव स्थगितानि च नगरद्वाराणि तेषांच तत्कालात्ययान्न निर्गमनमनूततस्ते जयसंच्रां-
तानगरमध्यएवात्मानं गोपयित्वा स्थितास्ततोनिष्क्रान्ते कौमुदीप्रचारे राज्ञा रक्षिकाः स-
माहूयादिष्टायथा सम्यक् निरूपयत यूयं नात्र नगरे कौमुदीचारे कश्चित्पुरुषोव्यवस्थितः ?
इति । तैरप्यारक्षिकैः सम्यक् निरूपयन्निरूपलज्य षड्वणिकृपुत्रवृत्तांतोयथावस्थितएव रोद्धे
निवेदितः । राज्ञाप्याज्ञाचंगकुपितेन तेषां पश्चादपि वधः समादिष्टस्ततस्तत्पिता पुत्रवधस-
माकर्णनगुरुशोकविह्वलोऽकांक्षापतितकुलद्वयोच्चांतलोचनः किं कर्तव्यतामूढतया गणि-

ठी ते नागरिक बाहिर आरामने विषे वेढेजाने विणाशतां व्रतचंग थाय? ए दृष्टांत अर्ही व्रस, अने स्यावरने जेदे मजतो नथी केमके, ते नागरिक पुरुष जो बाहेर आरामादि कने विषे स्थित होय तो पण, तेनुं नागरिक पणु गुं जतुं रहुं? त्यां पण ते नागरिक तेज आकारेंढे. तेहिज वलेंढे, तेहिज परिणामेढे, ए दृष्टांत पर्याये व्रसनें मजे नही, एवुं जाणी, तमे अशुक्त बोलोठो ॥ ११ ॥

॥ टीपिका—त्रसाअपि षांडियादयोपि त्रसाउच्यंते त्रसास्त्रससंज्ञारकृतेन कर्मणा स्युः । संज्ञारोनाम कर्मणोऽवश्यं विपाकानुजवेन वेदनं । तच्च त्रसनाम प्रत्येकनाम इत्यादिकं त्रसत्वेन संबद्धं यदायुष्कं उदयप्राप्तं स्यात्तदा त्रसनामादिकर्मणा त्रसाउच्यंते । त्रसायुर्ब्रह्माक्षीणं स्यात्त्रसकायस्थितिश्च क्षीणा स्यात् साच जयन्येनांतर्मुहूर्त उत्कृष्टतः सातिरेकसहस्रद्वयसागरमानास्ततस्ते त्रसायुस्त्वजंति अन्यान्यपि तत्सहचरकर्माणि त्यक्त्वा स्यावरत्वेन प्रत्यायांति । स्यावराअपि तथैव कर्मणा स्यावरत्वेनोत्पद्यंते एवंसति स्यावरकायं व्रतः आहस्य कथं स्यूजप्राणातिपातनिवृत्तिव्रतचंगइति । किंच (स्यावराअपि) यदा स्यावरायुष्कमपि क्षीणं स्यात्तदा स्यावरकायस्थितिश्च सा जयन्येनांतर्मुहूर्त उत्कृष्टतोऽनंतकालमसंख्येयाः पुञ्जपरावर्तीः । ततस्ते स्यायुः परित्यज्य नूयः पुनरपि परलोकतया स्यावरकायस्थितेरजावात्सामर्थ्यात्त्रसत्वेन प्रत्यायांति ते त्रसाः प्राणाअप्युच्यंते त्रसाअप्युच्यंते । महाकायास्ते योजनलक्षप्रमाणशरीरविकुर्वणात् चिरस्थितिकास्ते नवस्थित्यपेक्षया त्रयस्त्रिंशत्सागरायुष्कजावात् । तत्स्त्रसनिवृत्तिरेव आधेन कृता न तु स्यावराणां । नागरिकदृष्टांतोप्युक्तः । नागरिको न हंतव्यइति प्रतिज्ञां कृत्वा वह्निःस्थितं तमेव पर्यायापन्नं व्रतोव्रतचंगइति त्वत्पक्षः । सचायुक्तोयोहि नगरधर्मैरुपेतः स वह्निःस्थोऽपि नागरिकएवातः पर्यायापन्नइति विशेषणमयुक्तं । सर्वथा नगरधर्मत्यागेतु तमेवेति नोपपद्यते । सचान्यएवेति तथा त्रसत्वत्यागाद्यदा स्यावरत्वं प्राप्तस्तदान्यएवायमिति तं व्रतो न व्रतचंगः ॥ ११ ॥

॥ टीका—यच्च प्रागनिहितं तद्यथा तमेव त्रसं स्यावरपर्यायापन्नं नागरिकमिव वह्निःस्थं व्यापादयतोऽवश्यंजावी व्रतचंगइत्येतत् परिहर्तुकामआह । (तसावीत्यादि) त्रसाअपि षांडियादयोपि स्वसंज्ञारकृतेन कर्मणा नवंति । संज्ञारोनामावश्यतया कर्मणोविपाकानुजवेन वेदनं । तच्चेह त्रसनाम प्रत्येकनामेत्यादिकं नामकर्मन्युपगतं नवति त्रसत्वेन यत्परिवर्द्धमायुष्कं तद्यदोदयप्राप्तं नवति तदा त्रससंज्ञारकृतेन कर्मणा त्रसाइति व्यपदिश्यंते न तदा कथंचित्स्यावरत्वव्यपदेशोयदाच तदायुः परिक्षीणं नवति । एमिति वाक्य

उयं विष्णुजहिता जुळो परलोइयताए पञ्चायंति ते पाणावि बुच्चं
ति ते तसावि बुच्चंति ते महाकायाए ते चिरच्छिइया ॥ २१ ॥

अर्थ—हवे जे उदयपेढालपुत्रनो अजिप्राय पूर्वे कह्यो ते एठे जे, त्रस जीव, स्थावर मांहे उपनो तेनो, आराम केतां अरण्यमांहे बेठे विनाश करतां, नागरिक पुरुषनी पेटें अवश्य व्रत जंग थाय. ए वोल टालवा माटें कहेठे. (तसाविवुच्चंति के०) त्रस एटले वे इंदियादिक एम पण कहियें, (तसातससंनारकडेणंकम्मुणणामंचणंअप्पुवगयंनवइ के०) ते त्रस, पूर्वबंध त्रसनाम कर्मनें उदयें त्रसनुं नाम पामे, पढी (तसाउयंचणंपलिस्कीणंनवइ के०) एं एवे वाक्यालंकारें जेवारें ते त्रसकायनुं आयुष्य परिक्कीण थाय. ते त्रसकायनी स्थिति क्यां सु धी होय? ते कहेठे (तसकायच्छिइयाते के०) ते त्रसकायस्थिति, जघन्यथकी अंतरमुहूर्त अने उत्कृष्टसाधिक वे हजार सागरोपम प्रमाणे होय. (ततोआउयंविष्णुजहंति के०) ते वार पढी ते त्रसपणुं ठामे. (विष्णुजहिता के०) ते त्रसपणुं ठामीने (थावरताएपञ्चायंति के०) स्थावर पणो उपजे, (थावराविवुच्चंति के०) तेवारें तेने स्थावर पण कहियें. (थावराथावरसंनारकडेणंकम्मुणणामंचणंअप्पुवगयंनवइ के०) ते स्थावर, पूर्वे बंध कखुं जे स्थावरनाम कर्म, तेना उदयथी स्थावर एवुं नाम पामे, एटले स्थावर होय, (थावरा आउयंचणंपलिस्कीणंनवइ के०) वली ते जेटले ते स्थावरनुं आयुःकर्म परिक्कीण थाय. (थावरकायच्छिइया के०) हवे स्थावरकायनी स्थिति केवी होय? तो के, जघन्य अंतर मुहूर्त अने उत्कृष्ट थकी अनंतो काल असंख्यात पुज्जलपरावर्त पर्यंत, एवी स्थिति होय. पढी एटली स्थिति खपावीने, (तउआउयंविष्णुजहंति के०) तेवार पढी स्थावर पणुं ठामे, (तउआउयंविष्णुजहिता के०) ते स्थावर स्थिति ठामीने (जुळोपरलोइयताए पञ्चायंति के०) वली परलोक पणो उपजे. एतावता त्रसपणुं पामे. (तेपाणाविवुच्चंति ते तसाविवुच्चंति के०) ते प्राण पण कहियें, ते त्रसनाम कर्मनें उदयें, त्रसनाम पणो उपनाठे, मा टें त्रसप्राण एवे नामे कहियें, तथा त्रस पण कहिये. (तेमहाकायाए के०) ते महो टी काया एटले लक्ष योजन प्रमाण वैक्रिय शरीर वाला एवा महाकाय कहियें. तथा (तेचिरच्छिइयाए के०) ते चिरस्थितिक, जवस्थितिनी अपेक्षाये ते त्रीश सागरोपम प्रमाण स्थिति जाणवी. तो अहीयां श्रावकें त्रसनुंज पञ्चस्काण कीधुंठे परंतु स्थावरकायपणें उपना ते जीवोनुं पञ्चस्काण नथी कखुं. ते कारणें कयो व्रत जंग थयो? तथा तमे जे नागरीकनो दृष्टांत देखाडयो ते दृष्टांत पण अहीं संजवे नहीं. ते दृष्टांत देवाथी अमे एम जाणीयें तैयें जे, तमे गुरुना मुख थकी सूत्रार्थ लीधो नथी केमके, नगरनें धर्मे सहित ते नागरिक कहियें ते नागरिक पुरुष महारे हणवो नहीं, एवी प्रतिज्ञा ग्रहण करीनें प

अर्थ—हवे वादसहित उदयपेढालपुत्र, जगवंत श्रीगौतम प्रत्ये बोल्या के, अहो आयुष्यमन् गौतम ! ते कोइ पर्याय नथी के, जेएँ करी श्रमणोपासक आवकनेँ एक प्राणातिपातविरति विषयिक दंमनो त्याग कखो जाय. ते केवा हेतुथी ? ए कारण देखाडे ठे. संसारी प्राणी परस्पर मांहो मांहे गतिना करनारठे. स्थावरप्राणी त्रस पण उपजे, अने त्रसप्राणी पण स्थावर पणे उपजे. हवे बली विज्ञेपेँ कहेठे. स्थावर काय थकी मूकाता थका एतावता स्थावरकायनुं आयुष्य त्यागी सर्व त्रसकाय पणे उपजे, पाठल कोइ स्थावर रहे नहीं, तथा बली त्रसकाय थकी मूकाता एतावता त्रसकायनुं आयुष्य त्यागीनेँ सर्व, स्थावरकाय मांहे उपजे, पाठल कोइ त्रस रहे नहीं, तेवारें ते आवकनेँ स्थावर मांहे उत्पन्न त्रसनुं स्थानक हणानुं, ए व्रतचंग थयो ॥१॥

॥ टीका—पुनरुदकः प्राह । सवादमुदकोगौतममवादीत् । हे गौतम ! नास्ति सकश्चित्पर्यायः यस्मिन्नेकप्राणातिपातविरमणेपि श्रमणोपासकस्य दंमोवधोनिह्निप्तः परित्यक्तः स्यात् । कोर्यः । श्रौद्धेन त्रसमुद्दिश्य प्रत्याख्यानं कृतं । संसारिणा वान्योन्यगमनसंनवावृत्ताः सर्वेपि स्थावरत्वं प्राप्तास्तदा त्रसानामनावान्निर्विषयं प्रत्याख्यानमित्यर्थः । (कस्सणंति) केन हेतुना इदमुच्यते सांसारिकाः खलु प्राणाः स्थावगस्त्रसतया त्रसाअपि स्थावरतया प्रत्यायांति स्थावरकायाद्विप्रमुच्यमानाः स्वायुषा सर्वे निरवशेषकास्त्रसकाये समुत्पद्यन्ते त्रसकायादपि तदायुषा मुच्यमानाः सर्वे स्थावरकाये समुत्पद्यन्ते तेषां त्रसानां स्थावरकायोत्पन्नानां स्थानमेतद्घात्यं । यथा केनचित्प्रतिज्ञातं मया नगरनिवासी न हंतव्यः तच्च उद्दिष्टं नगरं ततोनिर्विषयं प्रत्याख्यानं । एवमत्रापि त्रसानामनावान्निर्विषयत्वमिति ॥ १२ ॥

॥ टीका—पुनरप्यन्यथोदकः पूर्वपक्षमारचयितुमाह । (सवायंउदएइत्यादि) स वाचं सवादं वोदकः पेढालपुत्रो जगवंतं गौतममेवमवादीत् । तद्यथाऽयुष्मन् गौतम ! नास्त्यसौ कश्चित्पर्यायोयस्मिन्नेकप्राणातिपातविरमणेपि श्रमणोपासकस्य विशिष्टविषयामेव प्राणातिपातनिवृत्तिं कुर्वतोदंमः प्राण्युपमर्दनरूपोनिह्निप्तपूर्वः परित्यक्तपूर्वोभवति । इदमुक्तं भवति । आवकेण त्रसपर्यायमेकमुद्दिश्य प्राणातिपातविरतिव्रतं गृहीतं संसारिणां च परस्परगमनसंनवावृत्ते च त्रसाः सर्वेपि किल स्थावरत्वमुपगतास्ततश्च त्रसानावान्निर्विषयं यत्प्रत्याख्यानमिति । एतदेव प्रश्नपूर्वकं संदर्शयितुमाह । (कस्सणंतंहेउमित्यादि) एमिति वा कपालंकारे । कस्य हेतोरिदमभिधीयते केन हेतुनेत्यर्थः । सांसारिकाः प्राणाः परस्परसंसरणशीलायतस्ततः स्थावराः सामान्येन त्रसतया प्रत्यायांति त्रसाअपि स्थावरतया प्रत्या

लंकारे । त्रसकायस्थितिकं च कर्म यदा परिह्नीणं नवति तच्च जघन्यतोंतर्मुहूर्तमुत्कृष्टतः
 सातिरेकसहस्र द्वयसागरोपमपरिमाणं तदा ततस्त्रसकायस्थितेरजावात्तदायुष्कं ते परि
 त्यजंत्यपराएपि तत्सहचरितानि कर्माणि परित्यज्य स्थावरत्वेनोदयं यांति । इत्येवंच
 व्यवस्थिते कथं स्थावरकायं व्यापादयतो गृहीतत्रसकायप्राणातिपातनिवृत्तः श्रावकस्य व्रत
 जंगति? । किंचान्यत् (थावराध्यायचणमित्यादि) यदा तदपि स्थावरायुष्कं परिह्नीणं नव
 ति तथा स्थावरकायस्थितिश्च सा जघन्यतोंतर्मुहूर्तमुत्कृष्टतोऽनंतकालमसंख्येयाः पुञ्जप
 रावर्ता इति ततस्तत्कायस्थितेरजावात्तदायुष्कं परित्यज्य जूयः पुनरपि पारलौकिकत्वेन
 स्थावरकायस्थितेरजावात् त्रसत्वेन सामर्थ्यात्प्रत्यायांति । तेषांच त्रसानामन्वर्थितान्यनि
 धानान्यनिधातुमाह । (तेषाणावीत्यादि) ते त्रससंनारकतेन कर्मणा समुत्पन्नाः संतः
 सामान्यसंज्ञया प्राणाअप्युच्यन्ते । तथा विशेषतस्त्रसजयचलनयोरिति धात्वर्थानुगमाद्भयच
 लनान्यामुपेतास्त्रसाअप्युच्यन्ते तथा महान् कायोपेपां ते महाकायाः योजनलक्षप्रमा
 णशरीरविकुर्वणास्तथा चिरस्थितिकाअप्युच्यन्ते । नवस्थित्यपेक्षया त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमायु
 ष्कसज्जावात्ततस्त्रसपर्यायव्यवस्थितानामेव प्रत्याख्यानं तेन गृहीतं नतु स्थावरकायत्वेन
 व्यवस्थितानामपीति । यस्तु नागरिकदृष्टांतो नवतोपन्यस्तोऽसावपि दृष्टांतदार्ष्टान्तिकयोरसा
 म्यात्केवलं नवतोनुपासितगुरुकुलवासित्वमाविष्करोति । तथाहि । नगरधर्मैरुपयुक्तो
 नागरिकः सच मया न हंतव्यइति प्रतिज्ञां गृहीत्वा यदा तमेव व्यापादयति बहिः स्थितं
 पर्यायापन्नं तदा तस्य किल व्रतजंगति नवतः पदइति । सच न घटते । यतोयोहि न
 गरधर्मैरुपेतः संबहिस्थोपि नागरिकएवातः पर्यायापन्नइत्येतद्विशेषणं नोपपद्यते अथ
 सामस्त्येन परित्यज्य नगरधर्मं नासौ वर्तते अतस्तमेवेत्येतद्विशेषणं नोपपद्यते तदेवम
 त्र त्रसः सर्वात्मना त्रसत्वं परित्यज्य यदा स्थावरः समुत्पद्यते तदा पूर्वपर्यायपरित्यागा
 दपर्यायापन्नत्वाच्च सएवासौ न नवति तद्यथा नागरिकः पद्व्यां प्रविष्टस्तस्मापेतत्वा
 त्पूर्वधर्मपरित्यागाच्च नागरिकएवासौ न नवतीति ॥ ११ ॥

सवायं उदए पेढालपुत्ते नयवं गोयमं एवं वयासी आउसंतो
 गोयमा एण्णिणं से केइ परियाए जणं समणोवासगरुस एगपाणा
 तिवायविरएवि दंमे निस्सित्ते कस्सणं तं हेउं सांसारिया खलु पा
 णा थावरावि पाणा तसत्ताए पच्चायंति तसावि पाणा थावर
 ताए पच्चायंति थावरकायाउ विप्पमुच्चमाणा सवे तसकायंसि
 उववज्जंति तसकायाउ विप्पमुच्चमाणा सवे थावरकायंसि उववज्जं
 ति तेसिंचणं थावरकायंसि उववन्नाणं ठाणमेयं घत्तं ॥ १२ ॥

विना यद्यपि कांई मने करी तथा कायाये करी प्राणिघात थाय. तोपण तेने जावनी विशुद्धियें कर्मबंध न लागे ते कर्मबंधने अजावे निवाणमनिगव्वइ के० निर्वाणपदे पढो चे. एटले मुक्ति पामे एस परवादी कहेवे. ॥ १३ ॥ ए उपर दृष्टांत कहेवे. पुत्तंपियासमा रप्लके० वाप दीकरानो विनाश करी तेनुं मांस आहारने अर्थे कोइक आपत्कालने विपे, आहारेकअसंजएके० असंयत जे गृहस्थ ते रागदेपरहित थको पुत्रना मांसने आहारे तथा मेधावीके० पंमितपण एटले संयती दीक्षित ते पण ते मांसनो जुंजमाणो के० आहार करतो थको जो शुद्ध अध्यवसाय ठे. तो कम्मणानोविलिप्पई के० कर्मे लेपातो नथी तेम बीजो प्राणी पण रागदेपरहित कर्तो थको कर्मे करी बंधातो नथी. ॥ १७ ॥

॥ दीपिका—कर्मचिंतानष्टत्वमेवाह ॥ जानन् यः प्राणिनोहिनस्ति कायेनशरीरेणच नाकुट्टी अहिंसकः । कोर्थः । कोपादेर्निमित्तात्मनोव्यापारेण जीवान् हंति न कायेन तस्याऽनवद्य कर्मोपचयोन स्यादित्यर्थः । तथा अबुधोऽजानन् कायेन हिनस्ति तस्यापि मनोव्यापारा जावान्न कर्मबंधः । (पुच्छोक्ति) । तेन कर्मणा असौ केवलमनोव्यापारकृतेन केवलका यक्रियोन्नेन वा स्पृष्टएव संवेदयति स्पर्शमात्रेणैव तत्कर्मानुभवति न तस्याधिको विपाकः स्पर्शानंतरमेव परिशटतीत्यर्थः । एवं तत्सावद्यं कर्माऽव्यक्तमेव न स्पष्टं ॥ १५ ॥ कथं तर्हि कर्मोपचयः स्यादित्याह । (संतिति) । संत्यमूनि त्रीण्यादानानि कर्मोपादानानि । यैः पापकर्म क्रियते तान्याह । अनिक्रम्यं सन्मुखं गत्वा स्वयं हंति १ परं प्रेप्य यत्कारयति २ कुर्वंत वाऽनुजानातीति ३ एतत्कर्मोपादानत्रयं । अयं जावः । केवलं मनसा शरीरेण वा न कर्मबंधः किंतु यत्र स्वयंकृतकारितानुमतयः क्लिष्टाध्यवसायश्च तत्रैव कर्मबंधः ॥ १६ ॥ एतदेव दर्शयति । तुरवधारणे । एतान्येव त्रीणि व्यस्तानि समस्तानि कर्मोपादानानि यैः पापं कर्म क्रियते । एवं सति यत्र कृतकारितानुमतयः प्राणिहिंसायां न संति तत्र जावविशुद्ध्या रागदेपरहितबुद्ध्या प्रवर्तमानस्य सत्यपि प्राणातिपाते केवलेन मनसा मनोव्यापाररहितेन कायेन जनयेन वा विशुद्धबुद्धेर्न कर्मबंधस्तदजावान्निर्वाणमनिगव्वति प्राप्नोति ॥ १७ ॥ जावशुद्ध्या प्रवर्तमानस्य हिंसायामपि कर्मबंधो न स्यादित्यत्रार्थे दृष्टांतमाह । (पुत्तंति) । पिता पुत्रं समारम्य व्यापाद्य आहारार्थं कस्यां चित्थाविधायामापदि रागदेपरहितोऽसंयतो गृहस्थस्तन्मांसं जुंजानोपि । चशब्दोप्यर्थे । मेधावी संयतोपि जुंजानः कर्मणा नोपलिप्यते । यथा पितुः पुत्रं व्यापादयतोपि शुद्धमनसः कर्मबंधोन स्यात्तथा तस्यारक्तद्विष्टस्य प्राणिवधे न कर्मबंधः ॥ १८ ॥

॥ टीका—यथा च ते कर्मचिंतातो नष्टास्तथा दर्शयितुमाह । (जाणंकायेण एण उट्टीत्यादि) । यो हि जानन्नवगव्वन् प्राणिनोहिनस्ति कायेन चाऽनाकुट्टी । कुट्टवेदने । आकुट्टनमाकुट्टः सवि

यांति । तदेवं संसारिणां परस्परगमनं प्रदर्शयिषुना यत्परेण विवक्षितं तदाविष्कुर्वन्नाह ।
(थावरकायाउडत्यादि) स्थावरकायादिप्रमुच्यमानाः स्वायुषा तत्सहचरितैश्च कर्मभिः स
र्वे निरवशेषास्त्रसकाये समुत्पद्यन्ते ते त्रसकायादपि तदायुषा विप्रमुच्यमानाः सर्वे स्थावर
काये समुत्पद्यन्ते तेषां च त्रसानां सर्वेषां स्थावरकायसमुत्पन्नानां स्थानमेतद्घात्यं वर्तते
तेन आवकेण स्थावरकायवधनिवृत्तेरकारणादतः सर्वस्य त्रसकायस्य स्थावरकायत्वेनो
त्पत्तेर्निर्विषयं तस्य त्रसवधनिवृत्तिरूपं प्रत्याख्यानं प्राप्नोति । तद्यथा केनचिद्धृतमेवंचूतं
गृहीतं यथा मया नगरनिवासी न हंतव्यस्तच्चोदितं नगरमतोनिर्विषयं तत्तस्य प्रत्या
ख्यानमेवमत्रापि सर्वेषां त्रसानामत्रावाप्तिर्विषयत्वमिति ॥ १२ ॥

सवायं जगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी एणो खलु आ
उसो अरुसाकं वत्तवएणं तुप्पंचेव अपुण्णवादेणं अण्णिणं से परि
याए जेणं समणोवासगरुस्स सब्बपाणोहिं सब्बनूएहिं सब्बजीवेहिं
सब्बसत्तेहिं दंभे निस्सित्ते नवइ कस्सणं तं हेउं सांसारिया खलु
पाणा तसावि पाणा थावरत्ताए पच्चायंति थावरावि पाणा तस
त्ताए पच्चायंति तसकायाउ विष्णुमुच्चमाणा सब्बे थावरकायंसि उव
वज्जंति थावरकायाउ विष्णुमुच्चमाणा सब्बे तसकायंसि उववज्जंति
तेसिंचणं तसकायंसि उववन्नाणं ठाणमेयं अद्वत्तं ते पाणावि बुच्चं
ति ते तसावि बुच्चंति ते महाकाया ते चिरञ्छिइया ते बहुयरगा पाणा
जेहिं समणोवासगरुस्स सुपच्चस्कायं नवति ते अप्पयरागा पाणा जे
हिं समणोवासगरुस्स अपच्चस्कायं नवइ से महया तसकायाउ
उवसंतस्स उवञ्चियस्स पडिविरयस्स जन्नं तुप्पेवा अन्नोवा एवं
वदह एण्णिणं से समणो केइ परियाए जं से समणोवासगरुस्स एण
पाणा पविरएवि दंभे निस्सित्ते अयंपि नेदे से एणो एयाउए नवइ ॥ १३ ॥

अर्थ—हवे एम कहे ठते वादसहित जगवंत श्रीगौतम स्वामी, उदयपेढाल पुत्र प्रत्ये
एम बोल्या के, निश्चै अहो आयुष्यमन् उदक ! (अरुसाकंवत्तवएणं के०) अमारी वक्तव्य
तायें जे तुं वचन कहेठे, तेम थयुं पण नथी, अनें थरो पण नही, ते केमके, समस्त
स्थावरजीव, त्रस पणें उपजे एम तमे कहोठो तो, जगत् मांहे त्रस जीवतो असंख्या
ताठे, अनें स्थावर अनंताठे तो, अनंता असंख्यातामांहे शी रीतें समाय? तथा वली

समस्त त्रस जीव पण स्यावर पणुं न पामे. केम के कोइ वारें पण त्रसग्रून्य संसार न था य, तेमज स्यावरग्रून्य पण संसार न थाय, ए अमारो मतठे. हवे तमारो पद्ध तमारेज अनिप्रायें करी निराकरण करियें ठैयें. ते साजजां. (तुप्रंचेवअणुप्पवादेणं के०) तमाराज के वा प्रमाणे (अविणसेपरियाए के०) ते पर्यायठे के जे पर्यायें करी श्रमणोपासकनें सर्व प्राण, सर्व नूत, सर्वजीव, सर्वसत्त्व, तेनो वात ठंमायठे एटले त्याग थायठे केमके, तमारी वक्तव्यतायें जे वारें सर्व स्यावरजीव त्रसपणें उपना तेवारें सर्व प्राण विषे पञ्चकाण थावकनो थयो, ते कारण माटें थावक, त्रसनो वात न करे. ए विज्ञेय सूत्रें करी देखाडेठे (कस्सणंतंहेउं के०) तेनो हेतु कयो? ते देखाडेठे निश्चै सांसारिक प्राणी, त्रस प्राणी पण स्यावर पणें उपजे, अनें स्यावर प्राणी त्रस पणें उपजे, त्रसकाय थकी सूकाता सर्व स्यावर पणें उपजे, अनें स्यावर कायथकी सूकाता सर्व त्रस पणें उपजे तेवारें (तत्तिंचणंतनकायंसिउववन्नाणंठाणमेयंअयत्तं के०) जां स्यावरकाय पणुं त्यागीनें त्रस पणें उपजे, तेवारें थावकनें त्रसना स्थानक नणी अयत्तं एटले विराथनानुं कांहिं कारण नथी, जे कारणें (तेपाणाविवुच्चंति के०) ते त्रसप्राण पण कहियें, अनें तेने त्रस पण कहियें, ते महाकाय, ते चिरस्थितिक, ए अर्थे पूर्ववत् जाणवां. (तेवहुयग्गापाणा के०) ते घणा त्रसप्राणीयो जेणें करी श्रमणोपासकनें रुडो पञ्चकाण थाय (तेअप्पयरागापाणा के०) ते प्राण, आहीं अल्प शब्द सर्वथा अजावनें अर्थेठे जे कारण सर्व स्यावर फीटी त्रस थाय, तेवारें स्यावर जीवनो अजाव थयो. एम तमारी वक्तव्यतायेंज थावकनें घणुं रुडुं पञ्चकाण थाय. अने जे तमे कहांठो के थावकनें अपञ्चकाण थाय, ते तो उजठुं रुडुं पञ्चकाण थाय ते थावक महोटी त्रसकायना आरंजथी उपशम्या सावधान थया विज्ञेयेंथी निवर्त्त्या, तेने रुडुं पञ्चकाण थाय (जन्नं के०) जे कारण माटें तमे अथ वा बीजा (एवंवदह के०) एम कहै के जे एहुं कोइ पर्याय नथी, के जे पर्यायें थावकने प्राणातिपातनो पञ्चकाण थाय. ए तमारुं केहेहुं ते न्यायमार्गनुं नथी ॥ १३ ॥

॥ दीपिका—अथ गौतमः प्राह सदाचं गौतम उदकमवादीत् । अस्माकमिति मगध देशे सर्वजनप्रसिद्धं संस्कृतमेवाञ्चार्यते तथैवात्र पठितं । तदेवमस्माकं संबंधिना वक्तव्येन नैतदशोजनं किं तर्हि ? युष्माकमेवानुप्रवादेन एतदशीजनमिति । अस्म वक्तव्येनास्य चोद्य स्यानुद्धानमेव । तथाहि । नैतन्नूतं न जवति नापिच नविप्यति यत्सर्वेपि स्यावरास्त्र सत्त्वं प्रतिपद्यंते स्यावराणामानल्यावसानां वाऽसंख्येयत्वेन तदाधारत्वं न युक्तं । त्रसाश्च पि स्यावरत्वं न प्रतिपन्नानच प्रतिपद्यंते नापि प्रतिपद्यंते । नच कदाचित्रसग्रून्यः संसारः स्यादिति नवदाहंपांशुर्थैव । अस्त्ययं पर्यायायज्ञमणोपासकस्य सर्वप्राणिनिस्त्रसत्त्वेन

नूतैरुत्पन्नैर्दंमोनिहिस्रोवधस्त्यक्तः । केन हेतुनेत्याह । सांसारियाइत्यादि पूर्ववत् । यावत्
त्रसकाये उत्पन्नानां स्थानमेतदघात्यं स्यात् । तेच त्रसाप्राणाउच्यंते त्रसाअप्युच्यंते ।
ते महाकायाश्चिरस्थितिकाः । ते त्रसाबह्वोयैः श्राद्धस्य तु प्रत्याख्यानं नवति । नवदनिप्रा
येण सर्वस्यावराणां त्रसत्वेनोत्पत्तेः । तेऽल्पतरकाः यैः श्राद्धस्याप्रत्याख्यानं नवति । अ
ल्पशब्दोनाववाचकः । न संत्येव त्वदनिप्रायेण ते जीवाः येषु अप्रत्याख्यानमिति । एवं सेत
स्य श्राद्धस्य महत्तत्त्वसकायाहुपशांतस्य विरतस्य सुप्रत्याख्यानं स्यादिति । एवंसति य
द्युयं वदथान्योवा वदति यन्नास्त्यसौ पर्यायइत्यादि सुगमं यावत्सोपोयाउएनवइति ॥१३॥

॥ टीका—एवमुदकेनाजिहिते सति तदन्युपगमेनैव गौतमस्वामी दूषयितुमाह । (स
वायमित्यादि) स द्वाचं वादं वा तमुदकं पेढालपुत्रं गौतमस्वाम्येवमवादीत् । तद्यथा नो
खट्वायुष्मन्नुदकास्माकमित्येतन्मगधदेशे आगोपालांगनादि प्रसिद्धं संस्कृतमेवोच्चार्यते त
दिहापि तथैवोच्चारितमिति । तदेवमस्माकं संबंधिना वक्तव्येन नैतदशोचनं किं तर्हि युष्मा
कमेवानुप्रवादेनैतदशोचनं । इदमुक्तं नवत्यस्मद्वक्तव्येनास्य चोद्यस्यानुष्ठानमेव । तथाहि ।
नैतद्भूतं न च नवति नापि कदाचिन्नविष्यति यदुत सर्वेपि स्थावरानिर्लेपतया त्रसत्वं
प्रतिपद्यंते स्थावराणामानंत्यात्रसानां चासंख्येयत्वेन तदाधारत्वानुपपत्तेरित्यनिप्रायः ।
तथा त्रसाअपि सर्वे न स्थावरत्वं प्रतिपन्नान प्रतिपत्स्यंते । इदमुक्तं नवति । यद्यपि
विवक्षितकालवर्तिनस्त्रसाः कालपर्यायेण स्थावरकायत्वेन यास्यंति तथा च परंपरापर
त्रसोत्पत्त्या त्रसजात्यनुष्ठेदान्न कदाचिदपि त्रसकायशून्यः संसारो नवतीति । तदेव
मस्मन्मतैन चोद्यानुष्ठानमेवान्युपगम्यच नवदीयं पदं युष्मदन्युपगमेनैव परिह्रियते
तदेव परानिप्रायेण परिहरतस्तस्यासौ पर्यायः । सचायं नवदनिप्रायेण यदा सर्वेपि
स्थावरास्त्रसत्वं प्रतिपद्यंते यस्मिन्पर्यायेऽवस्थाविशेषे श्रमणोपासकस्य कृतप्राणा
तिपातनिवृत्तेः सतः त्रसत्वेन च नवदन्युपगमेन सर्वप्राणिनामुत्पत्तेः । तैश्च सर्वप्राणिनिस्त्र
सत्वेन नूतैरुत्पन्नैः करणनूतैस्तेषु वा विषयनूतैषु दंमोनिहिस्रः परित्यक्तः । इदमुक्तं नव
ति । यदा सर्वेपि स्थावराः नवदनिप्रायेण त्रसत्वेनोत्पद्यंते तदा सर्वप्राणिविषयं प्रत्या
ख्यानं श्रमणोपासकस्य नवतीति । एतदेव प्रश्नपूर्वकं दर्शयितुमाह । (कस्सणंहेउमित्या
दि) सुगमं । यावत्त्रसकाये समुत्पन्नानां स्थानमेतदघात्यमघातार्हं तत्र विरतिसङ्गावादि
त्यनिप्रायः । तेच त्रसानारकतिर्यङ्गरामरजाजः सामान्यसंज्ञया प्राणिनोप्यभिधीयंते त
था विशेषसंज्ञया जयचलनोपेतत्वात्त्रसाअप्युच्यंते । तथा महान् कायः शरीरं येषां ते
महाकायाः वैक्रियशरीरस्य योजनलक्षप्रमाणत्वादिति । तथा चिरस्थितिकायाः त्रयस्त्रिंश
दसागरोपमपरिमाणत्वाद्भवस्थितेस्तथा ते प्राणिनस्त्रसाबहुतमाहूयिष्ठायैः श्रमणोपास

कस्य सुप्रत्याख्यानं नवति। त्रसानुद्दिश्य तेन प्रत्याख्यानस्य ग्रहणत्वादनुपगमेनच सर्वं स्थावराणां त्रसत्वेनोत्पत्तेरतस्तेऽल्पतरकाः प्राणिनोयैः कारणजुतैः आवकस्याप्रत्याख्या नं नवति । इदमुक्तं नवति । अल्पशब्दस्यानाववाचित्वान्न संत्येव ते येष्वप्रत्याख्यानमि त्येवं पूर्वोक्त्या नीत्या सेतस्य श्रमणोपासकस्य महत्स्वसकायादुपज्ञांतस्योपरतस्य प्रति विरतस्य सतः सुप्रत्याख्यानं नवतीति संबंधस्तदेवं व्यवस्थिते । एमिति वाक्यालंकारे । यद्यु यं वदथान्योवा कश्चित्तद्यथा नास्त्यसावित्यादि सुगमं यावत्सोपेयाउएनवइति ॥ १३ ॥

नगवंचणं उदाहु नियंठा खलु पुब्बियवा आउसंतो नियंठा इह खलु संतेगइया मणुस्सा नवंति तेसिंचणं एवं वुत्तं पुवं नवइ जे इमे मुंमे नवित्ता आगाराउ आणगारियं पवइत्ता एएसिंचणं आ मरणंताए दंमे णिक्खित्ते जे इमे आगारमावसंति एएसिणं आम रणंताए दंमे णो णिक्खित्ते केइ तंचणं समणा जाव वासाइं चउपंच माइं उदइसमाइं अप्पयरोवा जुज्जयरोवा देसं दुईज्जित्ता आगार मावसेज्जा हंता वसेज्जा तस्सणं तं गारवं वहमाणस्स से पच्चस्काणे जंगे नवइ ऐतिण्ठे समद्वे एवमेव समणोवास गरस्सवि तसेहिं पाणेहिं दंमे णिक्खित्ते आवरेहिं पाणेहिं दंमे णो णिक्खित्ते तस्सणं तं आवरकायं वहमाणस्स से पच्चस्काणे णो जं गे नवइ से एवं मायाणह् पियंठाए से एवं मायाणियवं ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे श्रीगौतमस्वामिज स्थावर पर्यायें पड़ोता एवा त्रस जीवोनें विनाशवा यकी, व्रतजंग न थाय ! एवा अर्थनी प्रसिद्धिनें अर्थे त्रण दृष्टांत देखाडेढे. (नगवंचणं उदाहु के०) नगवंत श्रीगौतमस्वामी पोतानुं उदत्त पणुं टालवा माटें बीजा स्थवि रनें साक्षी करी बोलेढे, एटले पोतानी पासें कोइ एक स्थविर बेठाढे तेनें उद्देशी कहेढे के, अहो उदक ! जे अर्थ हुं कहुं बुं तेना साक्षी (नियंठाखलुपुब्बियवा के०) निश्चै आ निर्धैशोने पूठबुं. एम कही निर्धैश प्रत्ये कहेढे के, (आउसंतोनियंठा के०) अहो आयु ष्यमंत निर्धैशो ! जे हुं आगल कहीश, ते वचन तमारे मनमां मान्य थाय ढे किंवा नथी थतुं ? ते वचन हुं कहुंबुं, तमे सांजलो. (इहखलु के०) आ जगत् मांहे निश्चै (संतेग इयामणुस्सानवति के०) कोइ एक मनुष्य शांतिप्रधान एवा होय, (तेसिंचणं एवंवुत्तंपुवंनवइ

के०) तेणें पोतानुं एवुं व्रतविशेष पूर्वे कहुंढे, ते केवुं कहुंढे? ते कहेढे. (जेइमेमुंढे जवित्ता के०) जे ते हुं मुंढ थइश. (आगाराउअणगारियंपवइत्ता के०) गृहस्थावास ठांमीने अणगार पणुं प्रव्रजीश (एएसिंचणंआमरणंताएदंमेणिकित्ते के०) एने विषे मरणांतिक एटले मरणांतसुधी में दंम ठांमयो, एतावता एप्रव्रजीतने एटले यतिपणाने पा मेलोने विणाशवो नही. (जेइमेआगारमावसंति के०) जे गृहस्थावास विषे वसतो पुरुष, (एएसिणंआमरणंताएदंमेणोणिकित्ते के०) तेनुं मरणना अंतसुधी, दंम एटले हणवुं निषेध्युं नथी. एवुं तेनुं व्रत विशेषढे, (केइतंचणंसमणाजाववासाइंचउपंचमाइंढठदस माइंके०) तेवारें कोइ एक श्रमण, प्रवज्या पर्याय पाली यावत् चार, पांच, ठ, तथा दश वर्ष, इत्यादिक (अप्पयरोवाजुक्कियरोवा के०) अल्पकाल, अथवा घणा काल सुधी. (देसंदूइक्कित्ता के०) चारित्रनें विषे विचरी, तथाविध कर्मेनें उदये वली, (आगारमावसे ज्जा के०) गृहस्थावास सेवन करे, ए जाव संजवे किंवा न संजवे? तेवारें आगल बेतेला निर्धैथी बोल्या के, (हंतावसेज्जा के०) हा, चारित्रिया थकी गृहस्थ थाय. जे कारण माटे कर्मेनी गति विचित्रढे. हवे वली गौतम स्वामी कहेढे. (तस्सणंतंगारुं वहमाणस्स के०) हवे ते पुरुष के, जेनें चारित्रियापणे विनाशवानो नियमढे अनें गृहस्थपणे विनाशवानो नियम नथी, तेवारें ते चारित्रियो फीटी गृहस्थ थयो ढे तेवानें विनाशता तेनुं, (सेपच्चस्काणेजंगेनवइ के०) ते पच्चस्काण जांजे, किंवा न जांजे? ते कहो. तेवारें ते बोल्या. (एोतिण्ठेसमठे के०) ए अर्थ समर्थ न थाय, अर्थात् तेनुं व्रत न जांजे. (एवमे वसमणोवासगस्सवि के०) एणी परें श्रमणोपासकने पण (तसेहिंपाणेहिंदंमेणिकित्ते के०) त्रस प्राणिनें विषे घात करवानो नियमढे परंतु (थावरेहिंपाणेहिंदंमेणोणिकित्ते के०) अनें स्थावर प्राणिनें घात करवानो नियम नथी, ते कारण माटे जे त्रस फीटी नें स्थावर थयो, (तस्सणं के०) तेनो, (तंथावरकायं के०) ते स्थावरकायनी, (वहमाणस्स के०) विराधना करनार आवकनुं (सेपच्चस्काणे के०) ते पच्चस्काण (एोजंगे नवइ के०) जंग न थाय. (सेएवंमायाणह के०) ते एम जाणो (णियंठाए के०) अहो निर्धैथो! (सेएवंमायाणियवं के०) ते बीजुं पण एमज जाणवुं ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—अथ त्रसानां स्थावरत्वं प्राप्तानां वधेपि न व्रतजंगः स्यादित्यत्र दृष्टान्तरयमाह । जगवान् । गौतमउदाह उक्तवान् निर्धैथाः प्रष्टव्याः । निर्धैथानां सर्वेषामप्येतत्संमतमिति ज्ञापनाय निर्धैथप्रश्नः । किमुक्तवानित्याह । शान्तिप्रधानाइह केचिन्मनुष्याः स्युस्तेषामेतदुक्तपूर्वं जवति । अयं व्रतग्रहणविशेषः स्यात् यइमे मुंमाजूत्वाऽगारान्निर्गत्यानगरितां प्रतिपन्नाणामुपरि मया मरणांतोदंमोनिह्निप्तोवधस्त्यक्तः । कोर्थः ? केनापि यती

नाश्रित्य व्रतं गृहीतं । यथा यावज्जीवं मया यतयोन हंतव्या इति । येच इमेऽगारं गृहमा
वसन्ति तेषां दंमोन त्यक्तः । गृहस्थानां हिंसा न प्रत्याख्याता इत्यर्थः । तत्र केचित्त्रमणाः
कियंतमपि कालं प्रव्रज्यां प्रतिपाद्य । कालमानमाह । वासा इति । वर्षाणि पंच च प
द्दश वा । अस्यापलक्षणादन्योपि कालविशेषोद्देश्यस्तमेवाह । अल्पतरं प्रनूततरं च
कालं । तथा देशं दूःकं विहत्य कर्मोदयाद्गृहमावसेयुर्गृहस्थानवेयुः एवं नूतः पर्यायः
किं संजाव्यते उत नेति ? पृष्ठानिर्ग्रथाः प्रत्यूचुः हंत गृहवासं व्रजेयुः । तस्य च यतिवधगृ
हीतव्रतस्य तं गृहस्थं घृतः किं व्रतजंगोजवेत् ? उतनेति ते आहुर्नेति । एवं आहस्य त्र
सवधनिवृत्तस्य स्थावरस्य प्राप्तं त्रसं घृतोन स्याद्व्रतजंगः ॥ १४ ॥

॥ टीका—सांप्रतं त्रसानां स्थावरपर्यायापन्नानां व्यापादनेनापि न व्रतजंगोजवतीत्यर्थे
स्य प्रसिद्धये दृष्टान्तमाह । (जगवंचणमित्यादि) एमिति वाक्यालंकारे । चशब्दः पुनःशब्दा
र्थः । पुनरपि जगवान् गौतमस्वाम्येवाह । स्वौऽत्यपरिहरणार्थमपरानपि स्थविरान् साहि
णः कर्तुमिदमाह । ते निर्ग्रथायुष्मत्स्थविराः खलु प्रष्टव्यास्तद्यथा आयुष्मंतो निर्ग्रथायु
ष्माकमप्येतद्दृश्यमाणमजिमतमाहोस्विन्नेत्यवष्टंजेन चेदमाह । युष्माकमप्येतदनिप्रेतं
यदहं वञ्मि । तद्यथा । शान्तिरुपशमस्तत्प्रधाना एके केचन मनुष्या नवन्ति न नारकतिर्यग्दे
वाः किं तर्हि मनुष्यास्तेपि नाकर्मज्जमिजानापि म्लेह्नाश्चनार्यावा तेषां चार्यदेशोत्पन्ना
नामुपशमप्रधानानामेतदुक्तपूर्वं नवन्ति अयं व्रतग्रहणविशेषोजवति । तद्यथा । यस्मिं मुंमा
नूत्वाऽगाराजृहान्निर्गल्यानगारतां प्रतिपन्नाः प्रव्रजिता इत्यर्थः । एतेषां चोपचर्यामरणांतं
मया दंमोनिहितः परित्यक्तोजवति । इदमुक्तं नवन्ति कश्चित्तथाविधो मनुष्यो यतीनुदि
श्य व्रतं गृह्णाति तद्यथा न मया यावज्जीवं यतयो हंतव्यास्तथा ये चेमेऽगारं गृहमा
समावसन्ति तेषां दंमोनिहित इत्येवं केषांचिद्व्रतग्रहणविशेषे सति व्यवस्थिते इदमपदि
श्यते तत्र केचन श्रमणाः प्रव्रजिताः कियंतमपि कालं प्रव्रज्यापर्यायं प्रतिपाद्य तमेव काल
विशेषं दर्शयति । याव वर्षाणि चत्वारि पंच वा षड् दश वास्य चोपलक्षणादप्योपि काल
विशेषोऽष्टव्यः । तमेवाह । अल्पतरं प्रनूततरं वा कालं तथा देशं च दूःकं इति । विहत्य
कुतश्चित्कर्मोदयात्तथाविधपरिणतेरगारं गृहवासं वसेयुर्गृहस्थानवेयुरित्येवं नूतः पर्यायः
किं संजाव्यते ? उत नेत्येवं पृष्ठानिर्ग्रथाः प्रत्यूचुः हंत गृहवासं व्रजेयुस्तस्य च यतिवधगृहीत
स्य तं गृहस्थं व्यापादयतः किं व्रतजंगोजवेत्तु नेति ? आहुर्नेति । एवमेव श्रमणोपासक
स्यापि त्रसेषु दंमोनिहितो न स्थावरेष्विति अतस्त्रसं स्थावरपर्यायापन्नं व्यापादयतस्तत्प्र
त्याख्यानजंगोन नवतीति ॥ १४ ॥

जगवंचणं उदाहु नियंठा खलु पुहियवा आउसंतो नियंठा इह
खलु गाहावइ गहावइपुत्तोवा तहप्यगारेहिं कुलेहिं आगम्मा ध
म्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा हंता उवसंकमेज्जा तेसिंचणं तहप्य
गाराणं धम्मं आइस्खियवे हंता आइस्खियवे किं ते तहप्यगारं ध
म्मं सोच्चा णिसम्म एवं वएज्जा इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं
अणुत्तरं केवलियं पडिपुसं संसुद्धं णेयाउयं सत्तकत्तणं सिद्धिम
ग्गं मुत्तिमग्गं निज्जाणमग्गं निवाणमग्गं अवितहमसंदिद्धं सब
डुक्कपहीणमग्गं एहंठिया जीवा सिञ्चंति बुञ्चंति मुञ्चंति परिणि
वायंति सबडुक्काणमंतं करंति तं माणाए तहा गहामो तहा चि
ठामो तहा णिसियामो तहा सुयट्ठामो तहा चुंजामो तहा चासा
मो तहा अप्पुठामो तहा उठाए उठेमोत्ति पाणाणं नूयाणं जी
वाणं सत्ताणं संजमेणं संजमामोत्ति वएज्जा हंता वएज्जा किं ते
तहप्यगारा कप्पंति पवावित्तए हंता कप्पंति किं ते तहप्यगारा क
प्पंति मुंढावित्तए हंता कप्पंति किं ते तहप्यगारा कप्पंति सिक्का
वित्तए हंता कप्पंति किं ते तहप्यगारा कप्पंति उवठावित्तए हंता
कप्पंति तेसिंचणं तहप्यगाराणं सबपाणेहिं जाव सबसत्तेहिं दंमे
णिकित्ते हंता णिकित्ते सेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा
जाव वासाइं चउपंचमाइं उठहसमाइंवा अप्पयरोवा चुळयरोवा
देसं दूइजेत्ता आगारं वएज्जा हंता वएज्जा तरुसणं सबपाणेहिं
जाव सबसत्तेहिं दंमे णो णिकित्ते से जे से जीवे जरुस परेणं
सबपाणेहिं जाव सबसत्तेहिं दंमे णो णिकित्ते से जे से जीवे जरुस
अरिणं सबपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंमे णिकित्ते से जे से जीवे
जरुस इयाणिं सबपाणेहिं जाव सत्तेहिं दंमे णो णिकित्ते नवइ प
रेणं असंजए अरिणं संजए इयाणिं असंजए असंजयरुस णं
सबपाणेहिं जावसत्तेहिं दंमे णो णिकित्ते नवइ सएव मायाणह
णियंठा से एव मायाणियव्वं ॥ १५ ॥

अर्थ—जगवंत श्रीगौतम स्वामी, वली बीजो दृष्टांत देखाडता ठता बोल्या के, या दृष्टांतमां निर्ग्रंथोनें निर्ग्रंथ पूठवुं. अहो आयुष्यमंत निर्ग्रंथो ! या जगत्मांहे गृहपति, अथवा गृहपतिना पुत्र, ते तथाप्रकारनां रूडा कुलनें विपे (आगम्मा के०) आवीनें (धम्मस्स वणवत्तियं के०) धर्म सांजलवानें (उवसंकमेज्जा के०) उद्यम करे ? एवुं पुठयुं ते वारें निर्ग्रंथ बोल्या, (हंताउवसंकमेज्जा के०) हा रूडा कुलना उपना होय, ते धर्मने विपे उद्यम करे. तेवारें फरी श्रीगौतमस्वामी बोल्या (तेसिंचणंतहप्पगाराणंधम्मंआइस्कि यवे के०) तेवा गृहस्थने तथा प्रकारनो धर्म कहेवो ? तेवारें निर्ग्रंथ बोल्या (हंताआइस्कि यवे के०) हा ते गृहस्थने धर्म कहेवो. फरी श्रीगौतमस्वामी बोल्या के, (किंतेतहप्पगारंधम्मंसोच्चा के०) केम के ते गृहस्थ, तेवा तथा प्रकारनो धर्म सांजलीनें (णिसम्म के०) हृदयनें विपे अवधारीनें (एवंवएज्जा के०) एवुं वचन बोले. शुं बोले ? तोके (इणमेव निगंगंयपावयणंसच्चं के०) ए तीर्थंकरनापित निर्ग्रंथतुं प्रवचन, ते सत्यठे. समस्त जीवनें हितकारीठे, अनुत्तर अन्यशास्त्रमां प्रधान, केवलिनापित, उत्तम मनोहर एवो बीजो कोइ मार्ग नथी. (पडिपुसुंसंसुइणेयाउयं के०) मोक्षमार्गना गुणे करी प्रतिपूर्ण, संछुइ एटले अत्यंत शुइ मोक्षार्थीजीवनें न्यायसंपन्न (सत्तकत्तणं के०) सम्यक्प्रकारें मायादिक शक्यनो कापनार सिद्धिनो मार्ग, मुक्तिनो मार्ग, एटले निर्लोन पणानो मार्ग, निवाण एटले सिद्धनो मार्ग, अर्थात् समस्तकर्मकृत्य करवानो मार्ग, ते निर्वाणमार्ग (अवितहं के०) अवितथ्य सत्य, (असंदिघं के०) असंदिग्ध एटले संदेह रहित मार्ग, सर्वदुःख प्रक्षीण करवानो मार्ग, (एण्ठियाजीवा के०) ए मार्गनें विपे स्थित एटले रहेला जीव, सीझंति एटले कार्य सिद्धि करे, लोकालोकतुं स्वरूप बूजे, सर्वदुःखयकी मूकाय, (परिणिवारंति के०) कर्म रूपदावानलनें उपशमाववे करी, शीतलीजूनत थाय, एटले सर्व समाधि पामे, सर्व दुःखनो अंत करे, ए मार्गनें अमे पण आदरीनें (तंमाणए के०) तमारी आज्ञायें (तहागहामो के०) तेम चालियें (तहाविहामो के०) तेम उचारहियें (तहाणिसियामो के०) तेम बेशियें (तहासुयट्टामो के०) तेम सुयें, एटले निडा करियें, (तहाजुंजामो के०) तेम जमियें (तहाजासामो के०) तेम बोलियें (तहाअप्पुहामो के०) तेम सावधान पणे प्रवर्तियें (तहाउछाए के०) तेम उठवे करी उठियें (उठेमोत्ति के०) उठीनें जेम सर्व प्राण, जूत, जीव, सत्व, तेनी विराधना न थाय (संजमेणं के०) एवा आचारें करी, (संजमामोत्तिवएज्जा के०) संयम पालि ते गृहपति एम कहे. ए प्रकारें गौतम प्रभुयें कहुं, तेवारें निर्ग्रंथ बोल्या. (हंतावएज्जा के०) हा ते गृहस्थ जेम तमे बोल्या, तेमज कहे. वली गौतम स्वामी कहेठे. (किंतेतहप्पगाराकप्पंतिपवावित्तं के०) केम ते गृहीने तथा प्रकारतुं

प्रव्रज्या व्रत कल्पे, एटले दीक्षा आपवी कल्पे ? तेवारें निर्ग्रंथ बोल्या (हंताकप्यंति के०) हा कल्पे. तेवारें श्री गौतम बोल्या. केम तेवा गृहीनें मुंम करवा कल्पे ? निर्ग्रंथ बोल्याके, हा कल्पे. गौतम बोल्या तेवा गृहीनें शीखावबुं कल्पे ? निर्ग्रंथ बोल्या हा कल्पे. तेवा गृहीनें धर्मेने विषे उठाववो कल्पे ? निर्ग्रंथ बोल्या के, हा कल्पे. तेवा गृहीनें चारित्रलीधा अनंतर सर्वप्राण, जूत, जीव, सत्व, तेनें विषे घात करवानो त्यांग एटले ठामवा पणुं कल्पे ? तेवारें निर्ग्रंथ बोल्या के, हा कल्पे. (सेणं के०) ते, ए ए वे वाक्यालंकारें एतडूपेण एटले एवे विहारें विचरता यावत् चार, तथा पांच, ठ, तथा दश वर्ष, अथवा अल्पकाल, अथवा घणा काल पर्यंत देशमांहे, अथवा संयममांहे विचरी तथाविध चारि त्रावरणीय कर्मने उदयें वली गृहवास सेवे ? तेवारें निर्ग्रंथ बोल्या हा सेवे. जे कारण माटे कर्मनी गति वैचिड्यठे तेथी जेणें चारित्र मूकीने गृहवास आदखोठे तेनें सर्वप्राण, जूत, जीव, अनें सत्वनें विषे घात मूकाणो ? अर्थात् नहीं मूकाणो, तो हवे जुउ के (सेजेसेजीवे के०) ते जीव, जे प्रथम गृहस्थ हतो. तेवार पठी ते जीव चारित्रियो थयो. तेवारें पण तेज जीव हतो, तेवार पठी वली गृहस्थ थयो तेवारें पण तेहिज जीव ठे. (जस्तपरेणं के०) जेने प्रथम, सर्व प्राण, जूत, जीव, सत्वना वधनो दंम नथी ठंमाणो तेज जीव, अनें जेनें आरेण एटले वच्चें ठंमाणो अने जेने इयाणि एटले हमणा वर्तमानें वली नथी ठंमाणो, ए रीतें तेनी त्रण अवस्था अइ. प्रथम असंयत हतो, वच्चें संयत थयो, तेवार पठी वली असंयत थयो तेवारें तेने सर्व प्राण, यावत् सर्व सत्वना वधनो दंम, ठंमाणो न होय, ए जीव कांइ सर्वकाल असंयत न कहेवाय ! परंतु जेवारें जेवो होय. तेवारें तेवो कहेवाय. तो अहो निर्ग्रंथो त्रस ! अने स्थावरने विषे पण एम जाणबुं माटे जेवारें त्रस तेवारें त्रस, अनें जेवारें स्थावर. तेवारें स्थावर. ए बीजो दृष्टांत कह्यो ते एम जाणो अने बिजु पण एप्रमाणे मानबुं ॥ १५ ॥

॥ दीपिका—अथ द्वितीयदृष्टांतं प्रत्याख्यातविषयगतं दर्शयन्नाह । जगवान् गौतमः प्राह । निर्ग्रंथाः प्रष्टव्याः इह खलु गृहपतिर्वा गृहपतिपुत्रोवा तथाप्रकारेषु श्रेष्ठकुलेषु उत्पद्य धर्मश्रवणार्थमागच्छेयुः तेषां धर्मआख्यातव्यइति पृष्टे श्रमणाआहुः । हंत आख्यातव्यः किं ते तथाप्रकारं शुद्धं धर्मं श्रुत्वा एवं वदेयुः । इदमेव निर्ग्रंथसंबंधि प्रवचनं सत्यं यावत् सर्वदुःखप्रहीणमार्गं इहति । अत्र स्थिताजीवाः सिद्ध्यन्ति । यावत्सर्वदुःखा नामंतं कुर्वन्ति तदाज्ञया तथा गह्वामः तथा वेष्टामहे यावत् तथा उहया प्रयत्नेन प्राणिनां संयमेन हिंसानिवृत्त्या संयमामोसंयमं कुर्मोयथा जिनाज्ञा एवं ते वदेयुः इति पृष्टे श्रमणाआहुः हंत वदेयुः । पुनः श्रमणान् पृष्ठति । किं ते तादृशयोग्याः कल्पन्ते प्रव्रजयितुं । श्रमणाआहुर्हंत कल्पन्ते इत्यादि । तेसिंचणं तैस्तथाविधैः सर्वजीवेभ्योदंमस्त्य

क्तः एवंविधास्ते विहरन्तोवर्षाणि चत्वारि पंच वा षट् दश वा अल्पतरं बहुतरं वा कालं देशग्रामादाबुध्यतविहारेण विहृत्य पश्चात्पतितपरिणामाः संतो गारं व्रजेयुर्गृहस्थानवेयुरित्यर्थः । निर्यथाः पृष्टोत्तरमाहुः । हंत व्रजेयुः तेषां सर्वप्राणिन्योदंमोनो निश्चितः । तेषां मवस्थात्रयमाह । पूर्वं गृहस्थत्वे सर्वजंतुवधोन त्यक्तः अथ यः ससाधुत्वे सर्वजंतुवधस्तेन त्यक्तः । पुनः साधुत्वं मुक्त्वेदानीं गृहस्थे जाते सर्वजंतुवधोन त्यक्तः । पूर्वमसंयतः । धारतः संयतः १ इदानीमसंयतः २ असंयतस्य सर्वजंतुवधोन त्यक्तः । तदेवं जानीत निर्यथास्तदेवमाज्ञातव्यं । एवं यथावस्थात्रयेष्वन्यथात्वं स्यादेवं त्रसस्थावरयोरपि ज्ञेयं ॥ १५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं पुनरपि पर्यायापन्नस्यान्यथात्वं दर्शयितुं द्वितीयं दृष्टान्तं प्रत्याख्यातुं विषयगतं दर्शयितुमाह (जगवंचणमित्यादि) जगवानेव गौतमस्त्वाम्याह । तद्यथा गृहस्थाः यतीनामंतिके समागत्य धर्मं श्रुत्वा सम्यक्त्वं प्रतिपद्य तदुत्तरकालं संजातवैराग्याः प्रव्रज्यां गृहीत्वा पुनस्तथाविधकर्मोदयात्तामेव त्यजन्ति ते च पूर्वं गृहस्थाः सर्वारंजप्रवृत्तास्तदा रताः प्रव्रजिताः संतो जीवोपमर्दपरित्यक्तदंभाः पुनः प्रव्रज्यापरित्यागे सति नो परित्यक्तदंभाः । तदेवं तेषां प्रत्याख्यातृणां यथावस्थात्रयेष्वन्यथात्वं नवत्येवं त्रसस्थावरयोरपि द्रष्टव्यमेतच्च जगवंचणमुदाहुरित्यादेर्ग्रन्थस्य सेएवमायाणियवं इत्येतत्पर्यवसानस्य तात्पर्यं । अक्षरघटना तु सुगमेति स्वबुद्ध्या कार्या ॥ १५ ॥

जगवंचणं उदाहृ णियंठा खलु पुच्छियवा आउसंतो नियंठा इह खलु परिवाइयवा परिवाइआउवा अन्नयरेहितो तिठाययणेहितो आगम्मधम्मं सवणवत्तियं उवसंकमेज्जा हंतानुवसंकमेज्जा किं ते सिं तहप्पगारेणं धम्मं आइस्सियवे हंता आइस्सियवे तंचेव उववा वित्तिए जाव कप्पंति हंता कप्पंति किं ते तहप्पगारा कप्पंति संजुजित्तए हंता कप्पंति तत्तेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा तंचेव जाव आगारं वएज्जा हंता वएज्जा तेणं तहप्पगारा कप्पंति संजुजित्तए णो इण्ठे समंठे से जे से जीवे जे परेणं तो कप्पंति संजुजित्तए से जे से जीवे आरेणं कप्पंति संजुजित्तए से जे से जीवे जे इयाणी णो कप्पंति संजुजित्तए परेणं अस्समणे आरेणं समणे इयाणि अस्समणे अस्समणेणं सिद्धिं णो कप्पंति संमणेणं निग्गंध्याणं संजुजित्तए से एव मायाणह णियंठा सेएव मायाणियवं ॥ १६ ॥

यते यस्यासावाकुट्टी नाकुट्टयनाकुट्टी। इदमुक्तं नवति। योहिकायां देर्निमित्तात् केवलं मनोव्यापारेण प्राणिनो व्यापादयति नच कायेन प्राण्यवयवानां जेदनजेदनादिके व्यापारे वर्तते न तस्याऽवयवं। यस्य कर्मोपचयो न जवतीत्यर्थः। तथाऽबुधोऽजानानः कायव्यापारमात्रेण यंच हिनस्ति प्राणिनं तत्रापि मनोव्यापारान्नावान्न कर्मोपचयइति। अनेन च श्लोकार्थेन यदुक्तं निर्युक्तिरुक्ता। यथा चतुर्विधं कर्म नोपचीयते निद्रुसमयइति। तत्र परिज्ञोपचितमविज्ञोपचिताख्यं जेदइयं साहाडुपात्तं। शेषं त्वीर्यापथस्वप्नांतिकजेदइयंच शब्देनोपात्तं। तत्रैरणमीर्या गमनं तत्संबद्धः पंथाईर्यापथस्तत्तत्प्रत्ययं कर्मैर्यापथं। एतदुक्तं नवति। पथि गह्वतोयथाकथंचिदनजिसंधैर्यत्प्राणिव्यापादनं नवति कर्मणश्चयो न जवति तथा स्वप्नांतिकमिति। स्वप्नएव लोकोक्त्या स्वप्नांतः सविद्यते यस्य तत्स्वप्नांतिकं तदपि न कर्मबंधाय। यथा स्वप्ने जुजिक्रियायां तृह्यजावस्तथा कर्मणोपीति। कथं तर्हि तेषां कर्मोपचयोजवतीत्युच्यते। यद्यसौ हन्यमानः प्राणी नवति हंतुश्च यदि प्राणीत्येवं ज्ञानमुत्पद्यते तथैनं हन्मीत्येवं च यदि बुद्धिः प्राडुःप्यादेतेषु च सत्सु यदि कायचेष्टा प्रवर्तते तस्यामपि यद्यसौ प्राणी व्यापाद्यते ततोहिंसा ततश्च कर्मोपचयोजवतीत्येवामन्यतराणावेपि न हिंसा नच कर्मचयः। अत्र च पंचानां पदानां द्वात्रिंशद्भगानवन्ति। तत्र प्रथमजंगे हिंसकोऽपरेष्वेकत्रिंशत्स्वहिंसकः। तथाचोक्तं। प्राणी प्राणिज्ञानं, घातकचित्तं च तज्जता चेष्टा ॥ प्राणैश्च विप्रयोगः पंचनिरापद्यते हिंसा ॥ १ ॥ किमेकांतेनैव परिज्ञोपचितादिना कर्मोपचयो न जवत्येव काचिद्व्यक्तिमात्रेति दर्शयितुं श्लोकपश्चार्धमाह। पुछोत्ति। तेन केवलमनोव्यापाररूपपरिज्ञोपचितेन केवलकायक्रियोजेदेन वाऽविज्ञोपचितेनेर्यापथेन स्वप्नांतिकेन च चतुर्विधेनापि कर्मणा स्पष्टैषत्सुप्तः संस्तत्कर्माऽसौ स्पर्शमात्रेणैव परमनुजवति न तस्याधिकोविपाकोस्ति। कुड्यापतितसिकतामुष्टिवत्स्पर्शानंतरमेव परिशटतीत्यर्थः। अतएव तस्य चयानावोऽनिधीयते न पुनरत्यंतानावइति। एवंच कृत्वा तदव्यक्तमपरिस्फुटं। खुरवधारणे। अव्यक्तमेव स्पष्टविपाकानुनवानावात्। तदेवमव्यक्तं सहावद्येन गर्ह्येण वर्तते तत्परिज्ञोपचितादिकर्मेति ॥ १५ ॥ ननु च यद्यनंतरोक्तं चतुर्विधं कर्म नोपचयं याति कथं तर्हि कर्मोपचयोजवतीत्येतदाशंक्याह। (संतिमेइत्यादि)। संति विद्यंते अमूनि त्रीणि आदीयते स्वीक्रियते अमीजिः कर्मेत्यादानानि। एतदेव दर्शयति। यैरादानैः क्रियते विधीयते निष्पाद्यते पापकं कल्मषं तानि चामूनि। तद्यथा। अतिक्रम्येत्याजिमुख्येन वध्यं प्राणिनं क्रांत्वा तद्घातान्निमुखं चित्तं विधाय यत्र स्वतएव प्राणिनं व्यापादयति तदेकं कर्मादानं। तथाऽपरं च प्राणिघाताय प्रेष्यं समादिश्य यत्प्राणिव्यापादनं तद्वितीयं कर्मादानमिति। तथाऽपरं व्यापादयंतं मनसाऽनुजानीतइत्येतत्तृतीयं कर्मादानं। परिज्ञोपचितादस्यायं जेदः। तत्र केवलं मनसा

गाराउ अणगारियं पवइत्ताए वयं एं चानुदसठमुदिठपुसि
 मासिणीसु पडिपुसं पोसहं सम्मं अणुपालेनाणा विहरि
 रूसामो थूलगं पाणाइवायं पच्चस्काइरूसामो एवं थूलगं मुसा
 वायं थूलगं अदिन्नादाणं थूलगं मेहुणं थूलगं परिग्गहं प
 च्चस्काइरूसामो इत्तापरिमाणं करिरूसामो डुविहं तिविहेणं मा
 खलु ममघाए किंचि करेहवा करावेहवा तत्त विपच्चस्काइरूसा
 मो ते एं अजोच्चा अपिच्चा असिणाइत्ता आसंदीपेठियाउं प
 च्चारुहिता ते तहा कालगया किं वत्तवंसिया सम्मं कालग
 तावि वत्तवंसिया ते पाणावि वुच्चंति ते तसावि वुच्चंति ते महा
 काया ते चिरद्धिया ते बहुतरगा पाणा जेहिं समणोवासग
 रूस सुपच्चस्कायं नवइ ते अप्ययरागा पाणा जेहिं समणोवास
 गरूस अपच्चस्कायं नवइ इति से महयाउं जसं तुप्पे वयह तं
 चेव जाव अयंपि नेदे से णो णेयाउए नवइ ॥ १७ ॥

अर्थ—वली उदक प्रत्ये जगवंत श्री गौतमस्वामी बोल्या के, निश्चें आ जगत् मां
 हे कोइ एक श्रमणोपासक होय, तेणे एवुं व्रत विशेष पूर्वे उच्चार कखुं होय के, नि
 श्चें अमे सुंम थई गृहस्थावास थकी, अणगार पणुं आदरी शकवाने समर्थ नथी तेथी,
 अमें चतुर्दशी, अष्टमी, चोमासानी त्रण पूर्णिमा, तथा उद्धिष्टतिथि ते महा
 कल्याणिक तिथि, एटले दिवसें प्रतिपूर्ण सम्यक् प्रकारें पौषध पालता विचरिगुं,
 तथा वली स्थूल प्राणातिपात पच्चस्कीगुं. एणी पेरें स्थूल सृपावाद, स्थूल अदत्तान,
 स्थूल मैथुन, स्थूल परिग्रह, पच्चस्कीगुं. इत्ता प्रमाणे करीगुं, “डुविहंतिविहेणं”
 इत्यादिक नांगायें करीपच्चस्कीगुं. (माखलुममघाए के०) निश्चें महारे अर्थे पौषध मांहे
 कांहिं पचन पाचनादिक म करवुं. बीजा पासं म कराववुं, त्यां पण एवुं पूर्वोक्त अ
 में पच्चस्काए करीगुं (तेणं के०) ते एवा व्रतना उच्चार करनार आवक, (अजो
 च्चा के०) अणजम्या, (अपिच्चा के०) पाणी पीथा विनाना, (असिणाइत्ता के०)
 अने स्नान कखा विना, पोसहव्रत करे. पोसहव्रतमां एटला वानां न करे.
 (आसंदी के०) मंचक, (पेठियाउं के०) पीढी, मांची इत्यादिक, ते थकी (पच्चारु
 हिता के०) उत्तरीनें सम्यक् प्रकारें पौषध लीये. (तेतहाकालगयाकिंवत्तवंसिया

अर्थ—हवे जगवंत श्री गौतमस्वामी त्रीजो दृष्टांत कहेछे के, आ दृष्टांतनें विषे पण, निश्चें निर्ग्रंथोनें पूठबुं. ए कारण माटे निर्ग्रंथ उद्देशीनें पूठे छे के, अहो आयुष्यमंत निर्ग्रंथो! निश्चें आ जगत् मांहे परिव्राजक संन्यासी, परिव्राजिका संन्यासिणी, तथा (अन्नयरेहिंतोतिहाययणेहिंतो के०) अन्य तीर्थावतनथकी आवीनें. (आगम्मधम्मंसवणवसिय के०) आगम धर्म सांजलवानें साधु पासें आवी ते(उवसंकमेज्जा के०) उद्यम करे? (हंताउवसंकमेज्जा के०) हा आवीने उद्यम करे, तो केम तथाप्रकारना परिव्राजक, तथा परिव्राजिकाने धर्म कहेवो? हा धर्म कहेवो. (तंचेवउवछावित्तिएके०) तेम कहेवो के, ज्यांसुधि तेनें उछावबुं कल्पे.? हा, कल्पे. ते वली परिव्राजक थका चारित्रिया थयाळे, तेनें मंमल्लें बेसाडवा कल्पे? हा, बेसाडवा कल्पे. तथा आहार पाणी लेवो कल्पे? हा, कल्पे. एवा विहारें विचरता ते वली ज्यां सुधी तथाविधकर्मनें उदयें करी गृहस्थावास सेवे? हा, सेवे. तेवारें तेनें तथाप्रकारें आहारपाणी करवा, मंमलीमां बेसाडवा कल्पे? तेवारें निर्ग्रंथबोल्या, के, (एोइण्ठेसमछेके०) ए अर्थ समर्थ नथी. एतावता तेनें मंमलीमां बेसाडबुं न कल्पे. तो हवे जुंठ! के तेनो तेज जीव, तेनी साथें प्रथम आहार पाणी करवो न कल्पे, वञ्चें वली आहारपाणी करवो कल्पे, अनें वली तेज जीव साथें हमणां आहार पाणी करवो न कल्पे. एम तेनी त्रण अवस्था थइ. प्रथम अश्रमण, पढी वञ्चें श्रमण, नें हमणां वली अश्रमण. ते अश्रमणपणायें सहित एवा ते श्रमण निर्ग्रंथनें मंमलीमां पोतानी साथें बेसारी जमाडवो न कल्पे. अहो निर्ग्रंथो! ए दृष्टांतनी पेठें त्रस स्थावरनें विषे पण जाणबुं. जेवारें त्रस तेवारें त्रसज, अनें जेवारें स्थावर, तेवारें स्थावरज, जाणवा. ए रीतें मानो, अनें एवी रीतें जाणबुं. एप्रमाणे निर्ग्रंथनी साक्षियें दे शविरति प्रमाण करी ॥ १६ ॥

॥ दोपिका—अथ तृतीयं दृष्टांतं परतीर्थिकानुद्दिश्याह । सुगमार्थमिदं सूत्रं । तात्पर्यार्थस्त्वयं पूर्वं परिव्राजकादयः संतोऽसंजोग्याः साधूनां गृहीतश्रामण्याश्च साधूनां संजोग्याः पुनः श्रामण्यत्यागेऽसंजोग्याः एवं पर्यायान्यथात्वं त्रसस्थावराणामपि योज्यं ॥ १६ ॥

॥ टीका—तदेवं द्वितीयं दृष्टांतं प्रदर्श्याधुना तृतीयं दृष्टांतं परतीर्थिकोद्देशेन दर्शयितुमाह । (जगवंचणमुदाहुरित्यादि जावसेएवमायाणियवन्ति) उक्तानार्थे । तात्पर्यार्थस्त्वयं पूर्वं परिव्राजकादयः संतोऽसंजोग्याः साधूनां गृहीतश्रामण्याश्च साधूनां संजोग्याः संवृत्ताः पुनस्तदनावे त्वसंजोग्यास्त्येव पर्यायाऽन्यथात्वं त्रसस्थावराणामप्यायोजनीयमिति ॥ १६ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया समणोवासगा जवंति तेसिंचणं
एवं वुत्तं पुवं जवइ णो खलु वयं संवाएमो मुंमा जवित्ता आ

तन्निर्विषयं श्रावकस्य त्रसवधनिवृत्तिरूपप्रत्याख्यानं । तदधुना बहुप्रकारत्रससंनूत्याऽऽशून्यतां संसारस्य दर्शयति । जगवानाह । संति विद्यंते शांतिप्रधानावा एके केचन श्रमणो पासकाजवन्ति तेषां चेदमुक्तपूर्वं जवति संजाव्यते च श्रावकाणामेवंनूतस्य वचसः संजव इति । तद्यथा । न खलु वयं शकुमः प्रव्रज्यां ग्रहीतुं किंतु ? वयं । एमिति वाक्यालंकारे । चतुर्दश्यष्टमीपौर्णमासीषु संपूर्णं पौषधमाहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधं सम्यगनुपालयंतोविहरिष्यामः तथा स्थूलप्राणातिपातमृपावादादज्ञादानमैश्वर्यपरिग्रहं प्रत्याख्यास्यामोद्विविधमिति कृतकारितप्रकारद्वयेनानुमतेः श्रावकस्याप्रतिषिद्धत्वात्तथा त्रिविधेनेति मनसा वाचा कायेन च तथा मा इति निषेधे खलु इति वाक्यालंकारे मदर्थे पचनपाचनादिकं पौषधस्य मम कृते मा काष्ठे तथा परेण मा कारयत तत्राप्यनुमतावपि सर्वथा यदसंजवति तत्प्रत्याख्यास्यामः ते एवंनूतकृतप्रतिज्ञाः संतः श्रावकाः अचुक्त्वाऽपीत्वाऽस्नात्वा च पौषधोपेतत्वादासंदीपीठिकातः प्रत्यारुह्यावतीर्थं सम्यक् पौषधं गृहीत्वा कालं कृतवन्तस्ते तथाप्रकारेण कृतकालाः संतः किं सम्यक्कृतकालावतासम्यगिति ? कथं वक्तव्यं स्यादित्येवं पृष्टैर्निर्ग्रथैरवश्यमेवं वक्तव्यं स्यात्सम्यक्कालगताइत्येवं कालगतानामवश्यंजावी तेषां देवलोकेपूत्पादस्तडुत्पन्नश्च त्रसएव ततश्च कथं निर्विषयता प्रत्याख्यानस्योपासकस्येति ॥ १७ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया समणोवासगा जवन्ति तेसिंचणं ए वं वुत्तं पुवं जवइ णो खलु वयं संवाएमो मुंभा जवित्ता आगा राउं जाव पवइत्तए णो खलु वयं संवाएमो चाउदसठमुदिठपुष् मासिणीसु जाव अणुपालेमाणा विहरित्तए वयं एं अपठिम मारणंतियं संलेहणा जूसणा जूसिए नत्तपाणं पडियाइस्क्रिया जाव कालं अणवकंखमाणा विहरिस्सामो सवं पाणाइवायं पच्च स्काइस्सामो जाव सवं परिग्गहं पच्चस्काइस्सामो तिविहं तिविहे णं मा खलु ममद्वाए किंचिवि जाव आसंदीपेठियाउं पच्चारुहित्ता एते तहा कालगयाइ किं वत्तवंसिया सम्मं कालगयाइ वत्तवं सिया ते पाणावि वुच्चंति जाव अयंपि जेदे से णो णेयाउए जवइ ॥ १८ ॥

अर्थ—बली गौतम स्वामी कहेछे. कोइ एक श्रमणोपासक एवा होय, तेणे एहुं पूर्व व्रत उच्चारवानुं वचन कह्युं होय के, निश्चैअमेमुन यइने गृहस्थावास थका यावत् अ

के०) तेणें तथा प्रकारे काल कीधो, तो तेनें केवा कहियें, ते रूडी पेरें मरण पा म्या कहियें किंवा नही ? तेवारें निर्ग्रेश बोल्या के, (सम्मंकालगयाविवत्तवंसिया के०) ते सम्यक् प्रकारें रूडी रीतें कालगत थया एम कहियें, तेवारें श्रीगौतम बोल्या के, एरीतें जेणें काल कीधो, तेनें अवश्य देवलोकनें विषे उत्पत्ति जाणीयें ठैयें केमके, रूडे परिणामें जे मरण पामे ते देव थाय. (तेपाणाविवुच्चंति के०) त्यां थका तेने प्राण पण कहियें, (तेतसाविवुच्चंति के०) तेने त्रस पण कहियें, ते महाकाय कहियें, तेनें चिरस्थितिक कहियें, तो ए कारणे (तेबहुतरगापाणा के०) ते घणा जीव के, (जेहिंसमणोवासगस्ससुप च्छवायंनवइ के०) जेने विषे श्रावकने रूडूं पञ्चस्काण होय. अने ते थोडा जीव, के जेने विषे श्रावकनें पञ्चस्काण नथी. एम ते श्रावकनें महोटी त्रसकाय थकी उपशमठे ते पञ्चस्काण राखवानो उद्यमठे तेने विराधवानी विरतिठे. एवा श्रावकनें तमे कहोठो के, एवो कोइ पर्याय नथी के, जेणें करी श्रावकनें एक पण प्राणातिपातनुं पञ्चस्काण थाय ! ते तमारुं वचन न्यायमार्गनुं नथी ॥ १७ ॥

॥ दीपिका—एवं दृष्टान्तत्रयेण निर्दोषां देशविरतिं प्रसाध्य पुनरपि तज्जतमेव विचारमा ह । नगवान् गौतमउदकं प्रत्याह । शांतिप्रधानाएके श्रमणोपासकान्नवन्ति तेषां च इ दमुक्तपूर्वं नवन्ति । यथा न खलु वयं शक्रुमः प्रव्रज्यां ग्रहीतुं किंतु ? वयं चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषु संपूर्णं पौषधं सम्यगनुपालयंतो विहरिष्यामः तथा स्थूलप्राणातिपातमृपावादा दत्तादानमैश्वर्यपरिश्रहं प्रत्याख्यास्यामः । द्विविधं कृतकारितत्वेदात् आहस्यानुमतेरनिपि-इ त्वात्रिविधं मनोवचनकायैः सा निपेधे पौषधस्यस्य मम कृते किंचित्पचनपाचनादिकं मा कार्ष्ण परेण मा कारयत सर्वथाऽसंनविनोवस्तुनोऽनुमतेरपि निपेधः तत्रापि प्रत्याख्यास्यामः ते श्रावकाश्चक्रुत्वाऽपीत्वाऽस्नात्वा च पौषधयुतत्वादासंदीपीतिकातः प्रत्यारुह्याऽवतीर्य सम्यक् पौषधं कृत्वा कालं कृतवन्तः ते किं सम्यक्कृतकालावतासम्यक् ? एवं पृष्टैर्निर्ग्रेशैरव श्यमेवं वक्तव्यं ते सम्यक्कालगता । एवं कालगतानामवश्यंजावी देवलोकोत्पादः तत्रोत्प न्नाश्च ते त्रसाएव ततश्च कथं निर्विषयता प्रत्याख्यानस्येति ॥ १७ ॥

॥ टीका—तदेवं दृष्टान्ते प्रत्याख्यातृविषयगतोगृहस्थयतिपुनर्गृहस्थत्वेदेन पर्यायचेदः प्रदर्शितः । तृतीयेतु दृष्टान्ते परतीर्थिकसाधुजावोनिष्क्रमणत्वेदेन संज्ञोगद्वारेण पर्यायचेद व्यवस्थापितइति । तदेवं दृष्टान्तप्राचुर्येण निर्दोषां देशविरतिं प्रसाध्य पुनरपि तज्जतमेव विचारं कर्तुंकामआह । (नगवंचणमुदाहुरित्यादि) पुनरपि गौतमस्वाश्रुदकं प्रतीदमा ह । तद्यथा बहुभिः प्रकारैस्त्रससद्भावः संज्ञाव्यते ततश्चाशून्यस्त्वैः संसारस्तदशून्यत्वे

य कालं दीर्घमनवकाङ्क्षमाणाविहरिष्यामः । इदमुक्तं नवति । न वयं दीर्घकालं पौषधादि
कं व्रतं पालयितुं समर्थाः किंतु ? वयं सर्वमपि प्राणातिपातादिकं प्रत्याख्याय संलेखनया
संलिखितकायाश्चतुर्विधाहारपरित्यागेन जीवितं परित्यक्तुमलमिति । एतत्सूत्रेणैव दर्शयति
(सवंपाणाश्वायमित्यादि) सुगमं । यावत्ते तथा कालगताः किं वक्तव्यमेतत्स्यात्सम्यक्
ते कालगतास्त्येवं पृष्टानिर्ग्रथाएतदूचुर्यथा ते सन्मनसः शोचनमनसस्ते कालगताइति
तेच सम्यक् संलेखनया यदा कालं कुर्वन्ति तदाऽवश्यमन्यतमेष्टु देवलोकेपूत्पद्यन्ते तत्र
चोत्पन्नायद्यपि ते व्यापादयितुं न शक्यन्ते तथापि त्रसत्वात्ते श्रावकस्य त्रसवधनिवृत्तस्य
विषयतां प्रतिपद्यन्ते ॥ १८ ॥

नगवंचणं उदाहु संतेगइया मणुरसा नवन्ति तंजहा महइहा म
हारंजा महापरिग्गहा अहम्मिया जाव डुप्पडियाणंदा जाव स
वाठ परिग्गहाठ अण्डिविरया जाव जीवाए जेहिं समणोवा
सगस्स आयाणसो आमरणंताए दंमे णिस्सित्ते ते ततो आउगं
विप्पजहन्ति ततो जुज्जो सगमादाए डुग्गइगामिणो नवन्ति ते
पाणावि बुच्चन्ति ते तसावि बुच्चन्ति ते महाकाया ते चिरठिइया ते
वहुयरगा आयाणसोइति से महयाठे णं जस्सं तुप्पे वदह तंचेव
अयंपि जेदे से णो णेयानए नवइ ॥ १९ ॥

अर्थ—वली गौतम स्वामी कहेछे. आ लगत् मांहे कोइ एक एवा होय, ते कहेछे.
(महइहा के०) महोटी इहावाला एटले महालोनी, महाआरंजी, महापरिग्रही, अधार्मि
क यावत् डुप्पप्रत्यानंदी, एटले कोइतुं छुंमूं याय तो पोतें आनंद पामे, यावत् सर्व परि
ग्रह थकी अविरति एटले निवर्त्या नथी. जाव जीव लगे जेनें विपे श्रमणोपासकने (आ
याणसो के०) प्रथम व्रत ग्रहण आरंजीने मरणान्त सुधी त्रस पणाने लीधे तेनो घात
ठंमाणोठे. हवे ते सर्वथा अविरति मनुष्यनो ते नवसंबंधी आयुष्यनो क्य थये अके ते
आयुष्य त्यागीनें (जुज्जोसगमादाए के०) वली पोताना उपार्जन करेलां कर्मो लेइनें
(डुग्गइगामिणोनवन्ति के०) दौर्गतिगामि याय, एटले छुं कहुं ? तोके, जे महारंजी, म
हापरिग्रही होय, ते नरकादिक दुर्गतिमें जाय. त्यां ठतां तेने प्राण पण बोलियें, अने त्र
स पण बोलियें, ते महाकायवाला कहियें, तेनें वणी स्थिति होय, एस पण कहियें, ते व
णा जीवनी त्रस जाति पणानें पामे. माटें तेनो विनाश करवाने विपे श्रावकने रूडूं पञ्च
रकाण होय. इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. ए कारणे तमारुं बोलवुं न्याय मार्गनुं नथी ॥ १९ ॥

एगार पणुं आदरी शकवाने समर्थ नथी. चतुर्दशी, अष्टमी, त्रण चोमासानी पूर्णिमा, तथा महाकव्याणिक तिथिने विषे पौषध जइ न शकियें अमारे ठेले कालें मरणे अंते शरीर पातलुं पाडवा संलेखणाने विषे जूसणा एटले आत्मा स्थापवो, स्थापीने जात, एटले अन्न पाणी निषेधिने यावत् मरणकाल अण वांढता मरणा जिलाषा अण करता विचरीशुं यावत् सर्व प्राणातिपात, सर्व मृषावाद, सर्व अदत्तादान, सर्व मैशुन, सर्व परिग्रह, त्रिविध त्रिविध प्रकारें पञ्चस्कीशुं, तथा अमारे अर्थें कांइ पण पचन पाचनादिक म करो, म करावो, एवुं पण पञ्चस्काण करीशुं. ते श्रावको ए रीतें अण जमते, पाणी अणपी ते, स्नानादिक अण करते, मंचक, मांची इत्यादिक थकी उतरिने ते प्रकारें काल करे. तो तेने केवा कहियें, रूडा मरणना करनार कहियें के, माठा मरणना करनार कहियें? ते वारें निर्गंथ बोल्या, ते रुडी पेरे कालगत थया कहेवाय, तेपाणाविवुच्चंति इत्यादिक शब्दोनो अर्थ, पूर्ववत् जाणवो. यावत् तमारुं एवुं बोजवुं, ते न्याय मार्गनुं नथी. त्यां सुधी जाणवुं. ॥ १७ ॥

॥ टीपिका—पुनः श्राद्धोद्देशेन प्रत्याख्यानविषयं दर्शयति । गौतमः प्राह । संति विद्यंते एके केचन श्रमणोपासकास्तेषामेतदुक्तपूर्वं जवति । यथा न शक्रुमोवयं प्रव्रज्यां ग्रहीतुं नापि चतुर्दश्यादिषु सम्यक् पौषधं पालयितुं वयं चापश्चिमया संलेखनरूपणया कृपितकायाः । यदिवा संलेखनाजोषणया सेवनया जोषिताः सेविताउत्तमार्थगुणैरेवं नूताः संतो जन्तुपानं प्रत्याख्याय कालं दीर्घकालमनवकांक्षमाणाविहरिष्यामः । कोर्थः ? न खलु वयं दीर्घकालं व्रतं पालयितुं समर्थाः किंतु वयं सर्वमपि प्राणातिपातादिकं प्रत्याख्याय संलेखनया संलिखितकायाश्चतुर्विधाहारत्यागेन जीवितं त्यक्तुं समर्थाः । इति सूत्रेणैवाह । (सवंपाणाश्वायमित्यादि) यावत्ते तथा कालगताः किं वक्तव्यमेतत्स्यात् सम्यक् ते कालगता इति पृष्ठानिर्गंथाद्वाहुर्यथा ते सन्मनसः शोचनचित्ताः कालगता इति । ते कालं कृत्वा सुरलोकेपूत्पद्यंते तत्र चोत्पन्नायद्यपि हंतुं न शक्यंते तथापि त्रसत्वात्ते श्राद्धस्य त्रसवधनिवृत्तिप्रत्याख्यानस्य विषयाः स्युः ॥ १७ ॥

॥ टीका—पुनरन्यथा श्राद्धोद्देशेनैव प्रत्याख्यानस्य विषयं प्रदर्शयितुमाह । (जगवं चणमित्यादि) गौतमस्वाम्येवाह । तद्यथा संति विद्यंते एके केचन श्रमणोपासकास्तेषां चैतदुक्तपूर्वं जवति । तद्यथा । खलु न शक्रुमोवयं प्रव्रज्यां ग्रहीतुं नापि चतुर्दश्यादिषु सम्यक् पौषधं पालयितुं वयं चापश्चिमया संलेखनरूपणया कृपितकायादिवा संलेखना जोषणया सेवनया जोषिताः सेविताउत्तमार्थगुणैरित्येवं नूताः संतो जन्तुपानं प्रत्याख्या

सुशीलाः साधवः एते च सामान्यश्रावकास्तेपि त्रसेष्वेव देवेषूत्पद्यन्ते ततोपि न निर्विषयं प्रत्याख्यानं ॥ २० ॥

॥ टीका—पुनरन्येन प्रकारेण प्रत्याख्यानस्य विषयं दर्शयितुमाह । (जगवंचणं उदाहुरित्यादि) पूर्वोक्तेन्योमहारंजपरिग्रहवदादिन्योविषयस्ताः सुशीलाः सुप्रत्यानंदाः साधव इत्यादि सुगमं । यावत् (स्मोषोयाउएनवइति) । एते च सामान्यश्रावकास्तेपि त्रसेष्वेवान्यतरेषु देवेषूत्पद्यन्ते ततोपि न निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति ॥ २० ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया मणुस्सा जवंति तं जहा अप्पेत्ता अप्पारंजा अप्पपरिग्गहा धम्मिया धम्माणुया जाव एगच्चाउ परिग्गहाउ अप्पडिविरया जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आमरणंताए दंमे णिक्खित्ते ते तउ आउगं विप्पजहंति ततो चुज्जो सगमादाए सग्गइगामिणो जवंति ते पाणावि वुच्चंति जाव णो णेयाउए जवइ ॥ २१ ॥

अर्थ—बली गौतम स्वामी कहेछे. निश्चै आ जगत् मांहे कोइ एक मनुष्य, एवा होय, ते कहेछे. अल्पइत्ता एटले अल्पलोनी, अल्पारंजी, अल्पपरिग्रही, धार्मिक धर्मानुग, प्राणातिपातादिक थकी एकपट्टे विरति, अने एकपट्टे अविरति, ए कारण माटें ते विरताविरत कहेवाय. जेनें विषे श्रमणोपासकनें त्रतग्रहणकाल प्रारंजी मरणांतसुधी जीवघातरूप दंमनो निषेधछे. ते विरताविरत पुरुष, ते जव संबंधी आयुष्य ठांमीनें, पढी पोतानां पूर्वोपार्जित शुच कर्म लेइने, सज्जतियें जाय. ते त्यां ठतां प्राण पण कहेवाय, त्रस पण कहेवाय, इत्यादिक पाठ सर्व, पूर्ववत् जाणवो. ज्यां सुधी तमारुं वो लउं न्यायमार्गनुं नथी. ॥ २१ ॥

॥ टीपिका—किंच । सुगममिदं सूत्रं एते चाल्पेष्वादिविशेषणाअवश्यं प्रकृतिजइतया सज्जतिगामित्वेन त्रसेषूत्पद्यन्ते ॥ २१ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (जगवंचणं उदाहुरित्यादि) सुगमं यावत्स्मोषोयाउएति । एते चाल्पेष्वादिविशेषणविशिष्टाअवश्यं प्रकृतिजइतया सज्जतिगामित्वेन त्रसकायेषूत्पद्यन्तइति इष्टव्यं ॥ २१ ॥

राय धनपतसिंघ बाहाडुरका जैनागम संग्रह जाग डसरा. एण्ण

॥ दीपिका—पुनः प्रत्याख्यानविषयमाह । न प्रथमव्रतग्रहणं ततश्चारन्य मरणांतं या वदंमोनिक्षिप्तस्त्यक्तः । तेच तस्माद्भवात्स्वायुषं जहंति त्यक्त्वा त्रसजीवितं स्वकं पाप मादाय गृहीत्वा दुर्गतिगामिनः स्युः । महारंजपरिग्रहत्वात्ते मृतानरके नारकत्रसत्वेनोत्प न्नाः सामान्येन प्राणिनोच्यन्ते विशेषतस्तु त्रसामहाकाया इत्यादि पूर्ववत् ॥ १९ ॥

॥ टीका—पुनरन्यथा प्रत्याख्यानस्य विषयमुपदर्शयितुमाह । (नगवंचणं उदाहुरित्यादि) नगवानाह । एके केचन मनुष्याएवंजूनूतानवन्ति । तद्यथा महेष्मामहारंजामहापरिग्रहा इत्यादि सुगमं । यावद्यैर्येषु वा श्रमणोपासकस्यादीयतइत्यादानं प्रथमव्रतग्रहणं ततश्चा रन्याऽऽमरणांतादंमोनिक्षिप्तः परित्यक्तो नवति । तेच तादृग्विधास्तस्माद्भवात्काजात्स्वा युषं विजहंति त्यक्त्वा त्रसजीवितं ते नूयः पुनः स्वकर्म स्वकृतकिट्विषमादाय गृही त्वा दुर्गतिगामिनो नवन्ति एतदुक्तं नवति । महारंजपरिग्रहत्वात्ते मृताः पुनरन्यतरपृथिव्यां नारकत्रसत्वेनोत्पद्यन्ते तेच सामान्यसंज्ञया प्राणिनो विशेषसंज्ञया त्रसामहाकायाः चिर स्थितिका इत्यादि पूर्ववद्यावत् (णोणेया उएत्ति) ॥ १९ ॥

नगवंचणं उदाहु संतेगइया मणुस्सा नवन्ति तंजहा अणारंजा अ परिग्गहा धस्मिया धम्माणुया जाव सवानं परिग्गहानं पडिवि रया जाव जीवाए जेहिं समणोवासगस्स आयाणसो आम रणंताए दंमे णिक्खित्ते ते तनं आउगं विप्पजहंति ते तनं चुज्जो सग मादाए सग्गइगामिणो नवन्ति ते पाणावि वुच्चंति जाव णो णेयाउ ए नवइ ॥ २० ॥

अर्थ—वली एहिज अर्थ दीपाववा नणी, गौतम स्वामी कहेठे के, आ जगत् मांहे को इ एक मनुष्य, एवा होय के, निरारंजी, निःपरिग्रही, धार्मिक धर्मेनीज अनुमोदना क रनार, इत्यादिक त्यां सुधी कहेवुं, ज्यां सुधी सर्वपरिग्रह थकी विरति एटले निवृत्त्याठे सर्व विरतिना पालनार, जावजीव सुधी, जेने विषे श्रमणोपासकनें प्रथम व्रतग्रहण का ल प्रारंजी मरणांतसुधी घातनो निषेध कखोठे. ते तेवा सर्वविरति वाला मनुष्य, नव सं बधीनुं आशुंष्य ठांमीनें पोतानां पूर्वोपार्जित शुन कर्म लेइनें सकृतिगामि थाय. ते त्यां ठता प्राण पण कहेवाय. इत्यादिक बीजो पाठ, सर्व पूर्ववत् जाणवो. ए कारणे ए तमारुं वचन रूडूं न्याय मार्गनुं नथी. ॥ २० ॥

॥ दीपिका—पुनः प्रत्याख्यानविषयं दर्शयति । पूर्वोक्तेन्यो महारंजादिन्यो विपरीताः

तेच नो बहुसंयताः क्रियासु नो बहुप्रतिविरताः सर्वजंतुवधान्न निवृत्ताः सत्याभृपाणि वा
क्यानि परेषु एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रयुजंति (एवंविष्णुडिवेदंति) क्वचित्पाठः एवं विवि
धप्रकारेण प्रतिवेदयंति ज्ञापयंति । यथा । अहं न हंतव्योऽन्ये हंतव्याः । अहं नाज्ञापयि
तव्योऽन्येऽज्ञापयितव्या इत्यादीन्युपदेशवाक्यानि ददति । एवं ज्ञातास्ते कामासकाः किंचिदज्ञा
नतपःपराः कालं कृत्वाऽन्यतरेष्वामुरीयेषु स्थानेषु किञ्चिपिकेषु अमुग्देवाधमेपृत्पद्यंते अ
थवा प्राण्युपधातकोपदेशदातारो नो गमूर्विता अस्मुर्येषु नित्यांधकारेषु किञ्चिपप्रधानेषु नरक
स्थानेषु समुत्पद्यंते ते च देवानारकास्त्रसत्त्वं न व्यनिचरंति तेषु च यद्यपि इव्यप्राणातिपातो
न संनवति तथापि जावप्राणातिपातस्य विरतेर्विषयतां प्रतिपद्यंते ततो देवलोकाश्च्युतान
रकाश्च्युतावा क्लिष्टपंचेंद्रियतिर्यक्तु हीनमनुष्येषुवा एडमूकतया तमोरूपतया अंधवधिर
तया प्रत्यायांति ते चावस्था ष्येपि त्रसत्त्वं न व्यनिचरंति ततो न निर्विषयं प्रत्याख्यानं
एषु च इव्यप्राणातिपातोपि संनवति ॥ ३३ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (जगवंचणं उदाहुरित्यादि) गौतमस्वाम्येव प्रत्याख्यानस्य वि
षयं दर्शयितुमाह । एके केचन मनुष्या एवं ज्ञातानवन्ति तद्यथा अरण्ये जवाध्यारण्या
स्तीर्थिकविज्ञोपास्तया आवसथिकास्तीर्थिकविज्ञोपाएव तथा ग्रामनिमंत्रिकास्तया (कएहु
ईरहस्ति याति) क्वचित्कार्ये रहस्यकाः क्वचिद्दहस्यका एते सर्वेपि तीर्थिकविज्ञोपास्तेच नो
बहुसंयताहस्तपादादिक्रियासु तथा ज्ञानावरणीयावृतत्वान्न बहुविरताः सर्वप्राणजुतजी
वसत्त्वेन्यस्तत्स्वरूपापरिज्ञानात् षधादविरता इत्यर्थः । ते तीर्थिकविज्ञोपावहसंयताः स्वतो
विरता आत्मना सत्याभृपाणि वाक्यान्त्येवमिति वक्ष्यमाणरीत्या विमुजंति । (एवं विष्णु
डिवेदंति) क्वचित्पाठोऽस्यायमर्थः । एवं विविधप्रकारेण परेषां प्रतिवेदयंति तानि पुनरेवं
तानि वाक्यानि दर्शयति । तद्यथा । अहं न हंतव्योऽन्ये पुनर्हंतव्याः तथाहं नाज्ञापयि
तव्योऽन्ये पुनराज्ञापयितव्या इत्युदीरितान्युपदेशवाक्यानि ददति । ते चैवमेवोपदेशदायि
नः स्त्रीकामेषु मूर्विता गृहाध्युपपन्नायाव षर्पाणि चतुःपंचानिवा षड्दशमानि वा ते
ऽप्यल्पतरं वा प्रजुततरंवा कालं सुत्कोत्कटानो गजो गस्तास्ते तथा ज्ञाताः किंचिदज्ञानतपः
कारिणः कालमास्ते कालं कृत्वाऽन्यतरेष्वामुरीयेषु स्थानेषु किञ्चिपि प्वसुरदेवाधमेषु स्था
नेषु पपत्तारो नवन्ति यदि प्राण्युपमर्दोपदेशदायिनो नो गजानिलापुका अस्मुर्येषु नित्यांधकारे
षु किञ्चिपप्रधानेषु नरकस्थानेषु ते समुत्पद्यंते ते च देवानारकावा त्रसत्त्वं न व्यनिचरं
ति तेषु च यद्यपि इव्यप्राणातिपातो न संनवति तथापि ते जावतोयः प्राणातिपातस्य
विरतेर्विषयतां प्रतिपद्यंते ततोपि देवलोकाश्च्युतानरकोऽच्युताः क्लिष्टपंचेंद्रियतिर्यक्तु त
याविधमनुष्येषु चैडमूकतया समुत्पद्यंते तथा तमोरूपत्वापत्तिमंधवधिरतया प्रत्यायांति

जगवंचणं उदाहु संतेगइया मणुस्सा जवंति तं जहा आरण्या
 आवसहिया गामणियंतिया कणहुई रहस्सिया जेहिं समणोवा
 सगरस्स आयाणसो आमरणंताए दंमे णिक्खित्ते जवइ णो बहु
 संजया णो बहुपडिविरया पाण नूय जीव सत्तेहिं ते सतो अप्पणा
 सच्चा मोसाइं एवं विप्पडिवेदंति अहं ए हंतवो अन्नं हंतवा जाव
 कालमासे कालं किच्चा अन्नयराइं आसुरियाइं किव्विसियाइं
 जाव उववत्तारो जवति तउ विप्पमुच्चमाणा चुज्जो एलमुयत्ताए
 तमोरुवत्ताए पच्चायंति ते पाणावि वुच्चंति जाव णो णेयाउए जवइ ॥२१॥

अर्थ—वली गौतम स्वामी कहेछेके, आ जगत्मांहे कोइएक मनुष्य एवा होय के, आरणि
 क एवुं तीर्थविशेष तेनें विषे रहेनार ते आरण्यवासी, तथा कंदमूलफलाहारी, वृद्धनें मूत्रें
 वसनार एवा पुरुष, तापस विशेष जाणवा. (आवसहिया के०) वली कोइएक पानडानी पर्ण
 कूटी करी रहेनारा, ग्राम निमंत्रिक एटले आजीविका निमित्तें ग्राम समीपें वसनारा, (क
 णहुईरहस्सिया के०) कोइएक कार्यनें विषे रहस्यना करनार, इत्यादि तापस विशेष, जेनें
 विषे श्रमणोपासकनें व्रतग्रहण प्रारंजीने मरणांत सुधी हिंसानो निषेधछे. हवे ते तीर्थिक
 केवाछे ? तोके घणा संयत नथी, कारणके तेमांहे सम्यक् ज्ञान नथी; ते माटें ते पूर्ण संय
 मनें जाणता नथी, तथा प्राण, जूत, जीव, अने सत्त्वनें विषे जेने घणुं व्रतिपणु नथी. ते पोतें
 पोता थकी एवी सत्यामृषा जापा प्रयुंजीनें लोक आगल आवीरीते बोले. ते कहेछे. मनें
 ब्राह्मण पणाने लीधे दंमादिकें करी हणवो नहीं. बीजा कुडादिकोने हणवा. इत्यादिक
 पूर्व अध्ययननें विषे कछुंछे, ते सर्व अंधीं जाणी लेवुं. एवा मनुष्य, कालमासें काल करीनें
 बालतपश्चर्यानें योगें अनेरा आसुरिय किव्विषीयादिकनी गतिने विषे जाय. जे कारण माटें
 ते जीवघातना उपदेशना देनार, जोगानिलापी, तापसो, नित्यांधकार सहित एवी नरकादि
 क गतिमांहे जाय. वली बालतपनें योगें तेनें प्रथमतो पूर्वोक्त नीचगति प्राप्त थाय, ते
 वार पढी वली ते आसुरीयादिक गतिथकी आयुष्यने ह्वयें चवीनें वली वली वेहेरा,
 मूगा, एवा तमोरूप अंध मनुष्य थाय. एवा ठता तेनें त्रस कहियें, तेने प्राण कहियें,
 इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. इत्यादिक यावत् ए तमारुं वचन न्यायमार्गनुं नथी ॥ २१ ॥

॥ दीपिका—किंचान्यत् एके मनुष्याएवंजूताः स्युः आरण्याकाआरण्यवासिनः आवसथि
 काग्रामनिमंत्रिकाः (कणहुईरहस्सिया) क्वचित्कार्ये रहस्यकाः एते सर्वेपि तीर्थिकविशेषाः

चिंतनमिह त्वपरेण व्यापाद्यमाने प्राणिन्यनुमोदनमिति ॥ ३६ ॥ तदेवं यत्र स्वयं कृतकारि-
 तानुमतयः प्राणिघाते क्रियमाणे विद्यन्ते क्लिष्टाध्यवसायस्य प्राणातिपातश्च तत्रैव कर्मो-
 पचयोनान्यत्रेति दर्शयितुमाह । (एएउइत्यादि) तुरवधारणे । एतान्येव पूर्वोक्तानि त्रीणि व्य-
 स्तानि समस्तानि वा आदानानि यैर्दुष्टाध्यवसायव्यपेक्षैः पापकं कर्मोपचीयतइति । एवंच
 स्थिते यत्र कृतकारितानुमतयः प्राणिव्यपरोपणं प्रति न विद्यन्ते । तथा नावशुब्धा अरक्त
 द्विष्टबुद्ध्या प्रवर्तमानस्य सत्यपि प्राणातिपाते केवलेन मनसा कायेन वा मनोजितं वि-
 रहितेनोचयेन वा विशुद्धबुद्धेर्न कर्मोपचयस्तदनावाच्च निर्वाणं सर्वद्वंद्वोपरतिनावमनि-
 गच्छत्यानिमुख्येन प्राप्नोतीति ॥ ३७ ॥ नावशुब्धा प्रवर्तमानस्य कर्मबंधो न नवतीत्य-
 त्रार्थे दृष्टान्तमाह । (पुत्रपियाइत्यादि) पुत्रमपत्यं पिता जनकः समारम्य व्यापाद्याह
 रार्थं कस्यांचित्तथाविधायामापदि तदुद्धरणार्थमरक्तद्विष्टोऽसंयतो गृहस्थस्तत्पिशितं भुं-
 जानोपि चशब्दस्यापिशब्दार्थत्वादिति । तथा मेधाव्यपि संयतोपीत्यर्थः । तदेवं गृहस्थो
 निष्कुर्वा शुद्धाशयः पिशिताश्चपि कर्मणा पापेन नोपलिप्यते नाश्लिष्यतइति । यथाचा-
 त्र पितुः पुत्रं व्यापादयतस्तत्रारक्तद्विष्टमनसः कर्मबंधो न नवति तथान्यस्याप्यरक्तद्विष्टांतः
 करणस्य प्राणिवधे सत्यपि न कर्मबंधो नवतीति ॥ ३८ ॥

मणसा जे पउस्संति, चित्तं तेसिं ए विज्झइ ॥ अणवज्जमतहं तेसिं, ए ते
 संवुद्धचारिणो ॥ ३९ ॥ इच्चेयाहिं य दिघीहिं, सातागारवणिस्सिया ॥ स-
 रणंति मन्नमाणा, सेवंती पावगं जणा ॥ ३० ॥ जहा अस्साविणिं एावं,
 जाइ अंधो डुरुहिया ॥ इब्बई पारमागतुं, अंतराय विसीयई ॥ ३१ ॥
 एवं तु समणा एगे, मिब्बदिघी अणारिया ॥ संसारपारकंखी ते, संसारं
 अणुपरियद्वंति तिवेमि ॥ ३२ ॥ इति प्रथमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः : ॥

अर्थ-हवे एने उत्तर कहेवे. मणसाजे पउस्संतिके० जे कोई पुरुष कोईक कारण
 उत्पन्न थया थकी मने करी द्वेष करे, चित्तंतेसिं एविज्झइ के० तेनुं चित्त शुद्ध केवी री
 ते थशे ? अर्थात् नहीं थशे; कारणके ते दर्शनीये एम कह्युं के, अणवज्जमतहंतेसिं के०
 एकजा मनना व्यापार थकी कर्म न लागे. ते एवुं तेनुं बोलवुं मिथ्यावे. जेमाटे ते
 एकजे मनने अशुद्धपणे एतेसंवुद्धचारिणो के० ते संवृतचारी नहीं एटले संवुद्धचारी थ
 को संवरमां प्रवर्तनार नथी. केमके कर्मबंधनी वेजाये मुख्य कारणतो मनजठे. माटे
 जो तेने व्यापारेज कर्मबंध न थाय, तो पढी बीजा कया कारणे कर्मबंध थाय? तेमा
 टे पुत्रपिता ए दृष्टान्त योग्य नथी. ॥ ३९ ॥ हवे ए क्रियावादीने अनर्थपरंपरा देखावे

ते चोन्नयोरप्यवस्थायास्त्रसत्त्वं न व्यभिचरन्ति । इत्यतो न निर्विषयं प्रत्याख्यानमेतेषु च
इत्यतोपि प्राणातिपातः संभवतीति ॥ १२ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया पाणा दीहाउया जेहिं समणोवा
सगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंभे णिक्खित्ते नवइ ते
पुवामेव कालं करेन्ति करेन्तित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायन्ति ते
पाणावि बुच्चन्ति ते तसावि बुच्चन्ति ते महाकाया ते चिरद्विइ
या ते दीहाउया ते बहुयरगा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चरका
यं नवइ जाव णो णेयाउए नवइ ॥ १३ ॥

अर्थ—वली जगवंत श्रीगौतम स्वामी बोल्या के, आ जगत्मांहे एकेक प्राणी एवाढेके,
जे श्रावक पञ्चखाण करेढे, ते थकी ते प्राणी दीर्घायुवालाढे, ते देवता, नारकी, तिर्यंच,
अने मनुष्यपणे परलोकमांहे उपजे, तेने प्राण पण कहिये, तेने त्रस पण कहिये, तेने
मोहोटीकाया ना धणी पण कहिये, तेने घणी स्थिति कहिये. तेने घणा प्रकारना जीव
कहिये, जेने विषे श्रमणोपासकने व्रतग्रहण प्रारंभीने मरणान्तसुधि विनाशवानो निपेधढे,
अने ते श्रावक तो, तेनी पूर्वज काल करे. ते कारण माटे ते श्रमणोपासकने, तेने वि
नाशवानो निपेधढे, परंतु ते दीर्घायुत्रसने विषे प्राणातिपात विरमणव्रत शामाटे पळे
नही? तमे जे कहोढे के, एवो पर्याय कोइ नथी के, जेणे करी श्रावक पञ्चखाण करे. ते
तमारुं वचन न्यायमार्गेनुं नथी. ॥ १३ ॥

॥ दीपिका—अथ प्रकटमेव विरतिविषयमाह । जगवानाह । योहि प्रत्याख्यानं गृ
ह्णाति तस्मादीर्घायुष्काः प्राणिनस्ते च नारकमनुष्यदेवादित्रिचतुःपंचेंद्रियतिर्यंचश्च सं
नवंति ततः कथं निर्विषयं प्रत्याख्यानमिति ? शेषं सुगमम् ॥ १३ ॥

॥ टीका—सांप्रतं प्रत्यक्षसिद्धेयव विरतेर्निर्विषयं दर्शयितुमाह । (जगवंचणं उदाहुरि
त्यादि) जगवानाह योहि प्रत्याख्यानं गृह्णाति तस्मादीर्घायुष्काः प्राणाः प्राणिनस्ते च
नारकमनुष्यदेवादित्रिचतुःपंचेंद्रियतिर्यंचश्च संनवंति ततः कथं निर्विषयं प्रत्याख्यान
मिति ? शेषं सुगमं यावत्सु णेयाउए नवइ ॥ १३ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया पाणा समानुया जेहिं समणोवास
गस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंभे णिक्खित्ते नवइ ते
सममेव कालं करेन्ति करेन्तित्ता पारलोइयत्ताए पच्चायन्ति ते पाणा

वि बुञ्चंति तसावि बुञ्चंति ते महाकाया ते समाउया ते बहुयरगा जेहिं
समणोवासगस्स सुपच्चस्कायं नवइ जाव णो णेयाउए नवइ ॥ १४ ॥

अर्थ—वली श्रीगौतमस्वामी कहेछे के, जे श्रावक पच्चस्काण करेछे, तेथकी आ जग
त मांहे कोइ एक प्राणी (समाउया केण) समायुष्य एटले सरखा आयुष्य वाला छे,
जेनें विपे श्रमणोपासकनें प्रथम व्रत ग्रहण प्रारंजी मरणांत सुधी हिंसानो नियमछे, ते
वार पढी ते समकाले काल करे, सरखा काल करीनें परलोकें उपजे तेनें प्राण पण
कहिये, तेने त्रस पण कहिये, तेने महोटी कायाना धणी कहिये, तेने घणा प्रकारें जीव
कहिये, जेनें विपे श्रमणोपासकनें निपेधवानो नियमछे. एकारणें श्रावकनें पच्चस्काण केम
न होय ? ते माटें ए तमारुं बोलवुं नहुं नथी ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—इदं समायुष्कसूत्रं पूर्ववत् ॥ १४ ॥

॥ टीका—एवमुत्तरसूत्रमपि तुल्यायुष्कविषयं समानयोगहेमत्वाद्धार्येयं ॥ १४ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया पाणा अप्पाउया जेहिं समणोवा
सगस्स आयाणसो आमरणंताए जाव दंभे णिस्सित्ते नवइ ते
पुवामेव कालं करेति करेतिता पारलोइत्ताए पच्चायंति ते पाणा
वि बुञ्चंति ते तसावि बुञ्चंति ते महाकाया ते अप्पाउया ते बहुय
रगा पाणा जेहिं समणोवासगस्स सुपच्चस्कायं नवइ जाव णो
णेयाउए नवइ ॥ १५ ॥

अर्थ—वली जगवंत श्री गौतम स्वामी बोल्या के, आ जगत् मांहे एकेक प्राणी एवा
छे के, ते श्रावक थकी अल्प एटले थोडा आयुष्य वालाछे, जेनें आश्री श्रमणोपासक
नें रूढुं पच्चस्काणछे एतावता घणा प्राणने विपे पच्चस्काणछे अने थोडा प्राणने विपे
अपच्चस्काणछे. एतावता जाव जीव सुधी जे जीव ते नियम करनार श्रावक थकी अ
ल्पायुष्यवालाछे ते ज्यां सुधी मरण न पामे, त्यां सुधी त्रस आश्री ते श्रावकनें पच्च
स्काणछे, ते कदापि मरण पामीनें फरी तेहिज त्रसकायमां उपजे तेवारें ते पच्चस्काण
आगल पण पले. ए कारणें निर्विषय पच्चस्काण केम कहिये ? माटें तमारुं वचन अयु
कछे. अहीं बीजा रही गयेलां पदोनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ १५ ॥

॥ दीपिका—इदमवपायुष्कसूत्रमपि स्पष्टं नवरं यावत्ते न म्रियंते तावत्प्रत्याख्यानस्य विषयः त्रसेषु वा समुत्पन्नाः संतोविषयतां प्रतिपद्यंते ॥ १५ ॥

॥ टीका—तथावपायुष्कसूत्रसिद्धमेव । इयांस्तु विशेषोयावत्ते न म्रियंते तावत्प्रत्याख्या नस्य विषयस्त्रसेषु वा समुत्पन्नाः संतोविषयतां प्रतिपद्यंतइति ॥ १५ ॥

जगवंचणं उदाहु संतेगइया समणोवासगा नवंति तेसिंचणं ए वं वुत्तं पुवं नवइ णो खलु वयं संचाएमो मुढे नवित्ता जाव पव इत्तए णो खलु वयं संचाएमो चाउदसठमुद्दिठपुसमासिणीसु प डिपुसं पोसहं अणुपालित्तए णो खलु वयं संचाएमो अपह्मिं जाव विहरित्तए वयंचणं सामाइयं देसावगासियं पुरब्बा पाईणं पडिणंवा दाहिणं उद्दीणं एतावता जाव सबपाणेहि जाव सबस तेहि दंमेहि णिस्सित्ते सबपाणनूयजीवसत्तेहि खेमं करेहि अहमं सि तव्व आरेणं जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगरस्स आयाणसो आमरणंताए दंमे णिस्सित्ते तउ आउं विप्पजहंति विप्पजहिता तव्व आरेणं चेव जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगरस्स आ याणसो जाव ते सुपच्चायंति जेहिं समणोवासगरस्स सुपच्चस्कायं नवइ ते पाणावि जाव अयंपि नेदे से ॥ १६ ॥

अर्थ—वली गौतम स्वामी बोल्या के,आ जगत् मांहे एकेक श्रमणोपासक एवा होयबे के जेनें पूर्वे एवा व्रतनो उच्चार होयबे के,निश्चें अमें मुंन थइ आगारवास ठांमीनें चारित्र लइ शकता नथी.निश्चें अमे चतुर्दशी,अष्टमी,उद्दिष्ट एटले कल्याणिक तिथि,अने पूर्णमा सी एटले चोमासानी त्रण पुन्यम ते दिवसें प्रतिपूर्ण पौषध पाली शक्ता नथी (एखलु वयंसंचाएमो के०) निश्चें करी अमे समर्थ नथी,शुं करवाने समर्थ नथी ? (अपह्मिंजाववि हरित्तए के०) तोके अपश्रिम संलेषणा करी अणसण पणु उच्चरी शकवाने समर्थनथी (व यंचणंसामाइयंदेसावगासियंपुरब्बा के०) किंतु अमे सामायक तथा देशावकाशिक ए व्रत पालशुं, एटले जावजीव सुधी दिनप्रत्ये दिशाउनुं परिमाण करीशुं. तथा पुरब्बा एटले प्रजाते पच्चस्काएने अवसरें(पाईणं के०) पूर्वदिशायें,पश्चिम दिशायें,दक्षिण दिशायें,उत्तर दिशायें,ए चारे दिशायें,अमुक अमुक जूमि सुधी जावुं, उपरांत जूमियें जवानु पच्चस्काए करीशुं,एवुं व्रत पालीशुं, एतावता जेटलुं दिशिनुं परिमाण कीधुंते ते दिशि थकी उपरांत

नी नूमिमांहे जेटला प्राणीउठे यावत् सर्व सत्वठे तेनें घात करवानो त्याग करीछुं. एटले ते उपरांत सर्व प्राण, चूत, जीव, अनें सत्वठे, अर्थात् जे कांइ त्रस, अनें स्थावर प्राणीयोठे तेनें (खेमंकरे के०) तेनी दया पालीछुं. (अहमंसितव्य आरेणं जेतसापाणा के०) ते नूमिमांहे पण वली जे त्रस प्राणीयोठे तेनें आश्री ते श्रमणोपासकें मरणांत सुधी तेनो दंम निपेध्योठे ते त्रस जीव त्यांथी पोतानुं आयुष्य त्यागीने वली तेहिज नूमिने विपे त्रसप्राणमांहे आवी उपजे एटले जेनें विपे श्रमणोपासकनें पञ्चस्काण होय. जे कारण माटें त्यां जेटला त्रस जीवठे तेनें विपे ते श्रावकनें मरणांत सुधी दंमनो निपेध ठे ते कारणें ते श्रावकने रूडुं पञ्चस्काण कहियें. ते माटें एतमारुं वचन रूडुं नथी. ए प्रथमचंग थयो. ए रीतें वली, बीजा आव चंग आगल कहेवे. ॥ १६ ॥

॥ टीपिका—पुनः श्रावकाणां दिग्ब्रताश्रयेण प्रत्याख्यानविषयं दर्शयति । सुगमं नवरं (देशावकाशियन्ति) पूर्वगृहीतस्य दिग्ब्रतस्य योजनशतादिकस्य यत्प्रतिदिनं संक्षिप्तयो जनगतादियानं करोति तद्देशावकाशिकउच्यते । तथाहि । पुरष्ठापायीणमिति । (पुरष्ठान्ति) प्रातरेव प्रत्याख्यानावसरे दिगाश्रितमेवंचूतं प्रत्याख्यानं करोति यथा प्राचीनं पूर्वान्निमुखं पूर्वदिशि एतावन्मयाऽद्य गंतव्यं प्रतीचीनं पश्चिमायां दिशि दक्षिणस्या मुदीच्यामुत्तरस्यां एतावजंतव्यं एवं प्रत्यहं प्रत्याख्यानं करोति तेन च व्रतेन गृहीतपरिमाणे देशे ये आरेण त्रसाः येषु श्रावकस्यादानतः प्रथमव्रतादारच्यामरणांतं दंमं त्यक्तं ते त्रसाः स्वायुष्कं परित्यज्य तत्रैव गृहीतमानदेशएव त्रसत्वेन प्रत्यायांति गृहीतपरिमाणदेशे त्रसायुष्कं परित्यज्य त्रसेष्वेवोत्पद्यन्ते तेषु श्रावस्य सुप्रत्याख्यानं स्यादुच्यथापि त्रसत्वसद्भावादिति । ज्ञेयं सुगमम् ॥ १६ ॥

॥ टीका—पुनरपि श्रावकाणामेव दिग्ब्रतसमाश्रयणतः प्रत्याख्यानस्य विषयं दर्शयि तुमाह. । (जगवंचणमित्यादि) सुगमं यावत् वयंप्रणंसामाऽयं देशावकाशियन्ति । देशोव काशोदेशावकाशः तत्र नवं देशावकाशिकं । इदमुक्तं नवति । पूर्वगृहीतस्य दिग्ब्रतस्य योजनशतादिकस्य यत्प्रतिदिनं संक्षिप्ततरं योजनगव्यूतिपत्तनगृहमर्यादादिकं परिमाणं विधत्ते तद्देशावकाशिकमित्पुच्यते । तदेव दर्शयति । (पुरष्ठापायीणमित्यादि) पुरष्ठान्ति प्रातरेव प्रत्याख्यानावसरे दिगाश्रितमेवंचूतं प्रत्याख्यानं करोति तद्यथा प्राचीनं पूर्वान्निमुखं प्राच्यां दिश्येतावन्मयाऽद्य गंतव्यं तथा प्रतीचीनं प्रतीच्यामपरस्यां दिशि तथा दक्षिणान्निमुखं दक्षिणस्यामेवोदीच्यां दिश्येतावन्मयाऽद्य पंचयोजनमात्रं तदधिकमूनतरं वा गंतव्यमित्येवंचूतं सप्रतिदिनं प्रत्याख्यानं विधत्ते तेनच गृहीतदेशावकाशिकेनोपास

केन सर्वप्राणिन्योगृहीतपरिमाणात्परेण दंभोनिक्षिप्तः परित्यक्तो नवति ततश्चासौ श्रावकः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु क्षेमं करोहमस्मिन्नित्येवमध्यवसायी नवति तत्र गृहीतपरिमाणो देशे ये आरेण त्रसाः प्राणायेषु श्रमणोपासकस्य दानतइत्यादेरारन्यामरणांतो दंभोनिक्षिप्तः परित्यक्तो नवति ते च त्रसाः प्राणाः स्वायुष्कं परित्यज्य तत्रैव गृहीतपरिमाणदेशेव योजनादिदेशान्यंतरएव त्रसाः प्राणास्तेषु प्रत्यायांति । इदमुक्तं नवति । गृहीतपरिमाणदेशत्रसायुष्कं परित्यज्य त्रसेष्वेवोत्पद्यंते ततश्च तेषु श्रमणोपासकस्य सुप्रत्याख्यानं नवत्युनयथापि त्रसत्वसद्भावात् शेषं सुगमं यावत् एषो एषा उए नवति ॥१६॥

तत्र आरेणं जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगरुस आयाणसो आमरणंताए दंभे णिस्सित्ते ते तउ आउं विप्पजहंति विप्पजहंति तत्ता तत्र आरेणं चेव जाव थावरा पाणा जेहिं समणोवासगरुस अछाए दंभे अणिस्सित्ते अणछाए दंभे णिस्सित्ते तेसु पच्चायंति तेहिं समणोवासगरुस अछाए दंभे अणिस्सित्ते अणछाए दंभे णिस्सित्ते ते पाणावि बुच्चंति ते तसा ते चिरछिइया जाव अयं पि नेदे से ॥ १७ ॥ तत्र जे आरेणं तसा पाणा जेहिं समणोवासगरुस आयाणसो आमरणंताए तउ आउं विप्पजहंति विप्पजहंति तत्ता तत्र परेणं जे तसा थावरा पाणा जेहिं समणोवासगरुस आयाणसो आमरणंताए तेसु पच्चायंति तेहिं समणोवासगरुस सुपच्चस्कायं नवइ ते पाणावि जाव अयं पि नेदे से ॥ १८ ॥ तत्र जे आरेणं थावरा पाणा जेहिं समणोवासगरुस अछाए दंभे अणिस्सित्ते अणछाए णिस्सित्ते ते तउ आउं विप्पजहंति विप्पजहंति तत्ता तत्र आरेणं चेव जे तसा पाणा जेहिं समणोवासगरुस आयाणसो आमरणंताए ते सुपच्चयंति तेसु समणोवासगरुस सुपच्चस्कायं नवइ ते पाणावि जाव अयं पि नेदे से एषो ॥ १९ ॥ तत्र जे ते आरेणं जे थावरा पाणा जेहिं समणोवासगरुस अछाए दंभे अणिस्सित्ते अणछाए णिस्सित्ते ते तउ आउं विप्पजहंति विप्पजहंति तत्ता ते तत्र आरेणं चेव जे थावरा पाणा जेहिं समणोवासगरुस अछाए दंभे अणिस्सित्ते अणछाए

એ ણિક્ષિત્તે તે સુપચ્ચાયંતિ તેહિં સમણોવાસગસ્સ અઘાએ અણ
 ઘાએ તે પાણાવિ જાવ અયંપિ નેદે સે ણો ॥૩૦॥ તઠ્ઠ જે તે આરે
 ણં યાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અઘાએ દંઢે અણિક્ષિ
 ત્તે અણઘાએ ણિક્ષિત્તે તઠ્ઠ આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહંતિત્તા તઠ્ઠ
 પેરેણં જે તસથાવરાપાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો
 આમરણંતાએ તે સુપચ્ચાયંતિ તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કાયં
 નવઙ્ગ તે પાણાવિ જાવ અયંપિ નેદે સે ણો ણેયાઠ્ઠએ નવઙ્ગ ॥૩૧॥
 તઠ્ઠ જે તે પેરેણં તસથાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયા
 ણસો આમરણંતાએ તે તઠ્ઠ આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહંતિત્તા તઠ્ઠ
 આરેણં જે તસા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આ
 મરણંતાએ તે સુપચ્ચાયંતિ તેહિં સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કાયં નવ
 ઙ્ગ તે પાણાવિ જાવ અયંપિ નેદે સે ણો ણેયાઠ્ઠએ નવઙ્ગ ॥ ૩૨ ॥
 તઠ્ઠ જે તે પેરેણં તસથાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયા
 ણસો આમરણંતાએ તે તઠ્ઠ આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહંતિત્તા તઠ્ઠ
 આરેણં જે યાવરા પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ અઘાએ દંઢે અ
 ણિક્ષિત્તે અણઘાએ ણિક્ષિત્તે તે સુપચ્ચાયંતિ જેહિં સમણોવાસ
 ગસ્સ અઘાએ અણિક્ષિત્તે અણઘાએ ણિક્ષિત્તે જાવ તે પાણાવિ
 જાવ અયંપિ નેદે સે ણો ॥૩૩॥ તઠ્ઠ જે તે પેરેણં તસથાવરા
 પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ તે તઠ્ઠ
 આઠં વિપ્પજહંતિ વિપ્પજહંતિત્તા તે તઠ્ઠ પેરેણં ચેવ જે તસથાવરા
 પાણા જેહિં સમણોવાસગસ્સ આયાણસો આમરણંતાએ તે
 સુપચ્ચાયંતિ તે સમણોવાસગસ્સ સુપચ્ચક્કાયં નવઙ્ગ તે પાણાવિ
 જાવ અયંપિ નેદે સે ણો ॥ ૩૪ ॥

અર્થ—તે આઠ જંગ માંહે પ્રથમ જંગ કહેઠે. જેટલી જૂમિકાની અવિરતિ ઠે તે માંહે
 જે ત્રસ જીવોઠે તે ત્રસ, તેહિજ જૂમિકા માંહે જે સ્થાવર જીવોઠે, તે માંહે આવી ડપ
 જે. એ પ્રથમ જંગઠે. તે સૂત્રના અર્થથી કહેઠે. (તઠ્ઠઆરેણં કેળ) ત્યાં જેટલી જૂમિની

અવિરતિઠે તે થકી ઝરે એટલે આગલ, (જેતસાપાણા કે૦) જે ત્રસ પ્રાણીઠે (જેહિંસમ
 ણોવાસગસ્સ કે૦) જેને વિષે શ્રમણોપાસકે (આયાણસો કે૦) વ્રત ગ્રહણ પ્રારંભીને (આ
 મરણંતાણ કે૦) મરણાંત સુધી (દંમેણિકિત્તે કે૦) ઘાત કરવાનો નિષેધ્યોઠે, (તરૂ
 આઝંબિષ્ણજહંતિ કે૦) પઠી તે જીવ ત્યાં થકી આયુષ્ય પૂર્ણ કરે. (વિષ્ણજહંતિતા કે૦)
 ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને (તહાઆરેણંચેવ કે૦) ફરી ત્યાં મર્યાદા વાલી જૂમિયેંજ નિશ્ચે
 (જાવથાવરાપાણા કે૦) યાવત્ જે સ્થાવર પ્રાણીઠે (જેહિંસમણોવાસગસ્સ કે૦) જે સ્થાવ
 રપ્રાણીને વિષે શ્રમણોપાસકને (અઠાદંમેણિકિત્તે કે૦) અર્થદંમ એટલે અર્થે હણવા
 નો નિષેધ નથી, અને (અણઠાદંમેણિકિત્તે કે૦) અનર્થદંમ એટલે, અનર્થે વિનાશ કરવા
 નો નિષેધઠે (તેસુપજ્ઞાયંતિ કે૦) તેવા સ્થાવર જીવોને વિષે તે પૂર્વોક્ત ત્રસ જીવ આવી ડપ
 જે. (તેહિંસમણોવાસગસ્સ કે૦) તેને વિષે શ્રમણોપાસકને (અઠાદંમેણિકિત્તે કે૦) અ
 ર્થદંમ ઠાંમયો નથી (અણઠાદંમેણિકિત્તે કે૦) અને અનર્થ દંમ ઠાંમયોઠે (તેપાણાવિબુઝંતિ
 કે૦) તેને પ્રાણ પણ કહિયે, તેને ત્રસ પણ કહિયે, તેને ચિરસ્થિતિક પણ કહિયે, (જાવઅયં
 પિજેદે કે૦) યાવત્ એ જેદવાલું પણ (સે કે૦) તે તમારું વચન, ન્યાય માર્ગનું નથી. એ પ્ર
 થમ જંગ કહ્યો ॥૧૭॥ હવે બીજો જંગ કહેઠે. જેટલી જૂમિકાની અવિરતિઠે તે જૂમિકા માંહે
 લાજ ત્રસ જીવ હોય તે મરણ પામીને ફરી નિયમ કરેલી જૂમિકા માંહે જે ત્રસ અને સ્થાવર
 જીવોઠે તેમાંહે આવી ડપજે. એ બીજો જંગ ॥૧૮॥ હવે ત્રીજો જંગ કહેઠે. જેટલી જૂમિકાની
 અવિરતિઠે તે માંહેલા સ્થાવર જીવ, તે મરણ પામીને ફરી તેહિજ પ્રત્યાખ્યાન કરેલી જૂમિ
 કા માંહે જે ત્રસ જીવોઠે તેમાંહે આવી ડપજે ॥૧૯॥ હવે ચોથો જંગ કહેઠે. જેટલી જૂ
 મિકાની અવિરતિઠે તે માંહેલા સ્થાવર જીવ, મરણ પામીને ફરી તેહિજ જૂમિ માંહેલા
 સ્થાવર માંહે આવી ડપજે ॥૨૦॥ હવે પાંચમો જંગ કહેઠે. જેટલી જૂમિકાની અવિરતિ
 ઠે જે નિયમ કરેલી જૂમિકાઠે તે માંહેલા સ્થાવર જીવોઠે તે મરણ પામીને તે માંહે આ
 વીને સ્થાવર પણે ડપજે ॥૨૧॥ હવે ઊછો જંગ કહેઠે. નિયમ કરેલી જૂમિકા માંહેલા
 ત્રસ અને સ્થાવર જીવ, તે ત્યાંથી મરણ પામીને જેટલી જૂમિકાની અવિરતિઠે તે જૂમિ
 માંહેલા ત્રસ જીવોને વિષે આવી ડપજે ॥૨૨॥ હવે સાતમો જંગ કહેઠે- નિયમ કરે
 લી જૂમિકા માંહેલા ત્રસ, અને સ્થાવર જીવ, તે ત્યાંથી મરણ પામીને જેટલી જૂમિકા
 ની અવિરતિઠે તે માંહેલા સ્થાવર જીવોને વિષે આવી ડપજે ॥૨૩॥ હવે આઠમો જંગ
 કહેઠે. નિયમ કરેલી જૂમિકા માંહેલા ત્રસ અને સ્થાવર જીવ, તે ત્યાંથી મરણ પામીને
 ફરી તેહિજ નિયમ કરેલી જૂમિકા માંહે ત્રસ, અને સ્થાવરને વિષે આવી ડપજે, એટલે
 એ આઠ જંગ થયા. અને નવમો જંગ પ્રથમ કહ્યો, એમ બધા મલી નવ જંગ થયા. હવે
 એ નવે પ્રકારે કરી શ્રાવકને પચ્ચક્ષાણ દેશાડેઠે. તે કેવી રીતે? તોકે, એ જાંગા માંહે જ્યાં

त्रस जीव कस्याढे तेनो सर्वथा प्रकारेण आवकने आमरणांतसुधी पञ्चस्काणढे अने ज्या ज्यां स्थावर बोव्याढे त्या त्या आवकें अनर्थे पञ्चस्काण कसुंढे. तेथी तेमांढे ते जीव, उपेनाचणी, ए पण पञ्चस्काण थाय. एटले नवे जंग मांढे आवकने पञ्चस्काण होय. ए रीते जाणवुं. एवी रीते घणा दृष्टांते करी आवकना पञ्चस्काणनो विषय देखाडयो. ॥३४॥

॥ दीपिका—अत्र आरादेशवर्तिनस्त्रसा आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ३७ ॥ अत्र आरादेशवर्तिनस्त्रसागृहीतपरिमाणोद्देशाद्वहिर्येत्रसाः स्थावराश्च तेषूत्पद्यंते ॥ ३८ ॥ आरादेशवर्तिनोये स्थावरास्ते आरादेशवर्तिनोये त्रसास्तेषूत्पद्यंते ॥ ३९ ॥ आरादेशवर्तिनोये स्थावरास्तेषु तद्देशवर्तिष्वेव स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४० ॥ आरादेशवर्तिनोये स्थावरास्ते परदेशवर्तिषु त्रसस्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४१ ॥ परदेशवर्तिनोये त्रसाः स्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु त्रसेषूत्पद्यंते ॥ ४२ ॥ परदेशवर्तिनोये त्रसाः स्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४३ ॥ परदेशवर्तिनोये त्रसास्थावरास्ते परदेशवर्तिष्वेव त्रसस्थावरेषूत्पद्यंते । एवं नवापि सूत्राणि जणितानि तत्र, यत्र यत्र त्रसास्तत्रादानशः प्रथमव्रतग्रहणादारभ्य आवकेणामरणांतोदंमः परित्यक्तइति योज्यं । यत्र तु स्थावरास्तत्रार्था य दंमोन निक्षिप्तोन त्यक्तः अनर्थाय च दंमः परित्यक्तइति । शेषं सुगमम् ॥ ३४ ॥

॥ टीका—एवमन्यान्यप्यष्ट सूत्राणि इष्टव्यानि सर्वाण्यपि नवरं तत्र प्रथमे सूत्रे तदेवं यद्व्याख्यातं तच्चैवं नूतं तद्यथा गृहीतपरिमाणो देशे ये त्रसास्ते गृहीतपरिमाणदेशास्तेष्वेव । तथा द्वितीयं सूत्रं त्वारादेशवर्तिनस्त्रसाः आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ३७ ॥ तृतीये त्वारादेशवर्तिनस्त्रसागृहीतपरिमाणोद्देशाद्वहिर्येत्रसाः स्थावरास्तेषूत्पद्यंते ॥ ३८ ॥ तथा चतुर्थसूत्रे त्वारादेशवर्तिनोये स्थावरास्ते तद्देशवर्तिष्वेव त्रसेषूत्पद्यंते ॥ ३९ ॥ पंचमं सूत्रं तु आरादेशवर्तिनोये स्थावरास्तेषु तद्देशवर्तिष्वेव स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४० ॥ षष्ठं सूत्रं तु परदेशवर्तिनोये स्थावरास्ते गृहीतपरिमाणास्तेषु त्रसस्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४१ ॥ सप्तमसूत्रं त्विदं परदेशवर्तिनोये त्रसाः स्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु त्रसेषूत्पद्यंते ॥ ४२ ॥ अष्टमसूत्रं तु परदेशवर्तिनोये त्रसाः स्थावरास्ते आरादेशवर्तिषु स्थावरेषूत्पद्यंते ॥ ४३ ॥ नवमसूत्रं तु परदेशवर्तिनोये त्रसाः स्थावरास्ते परदेशवर्तिष्वेव त्रसस्थावरेषूत्पद्यंते । एवमनया प्रक्रियया नवापि सूत्राणि जणनीयानि । तत्र यत्र यत्र त्रसास्तत्रादानशआदेरारभ्य श्रमणोपासकेनामरणांतोदंमस्त्यक्तइत्येवं योजनीयं । तत्र तु स्थावरास्तत्रार्था य दंमो न निक्षिप्तोन परित्यक्तोऽनर्थाय च दंमः परित्यक्तइति । शेषाद्दूरघटना तु सूत्रे विधेयेति ॥ ३४ ॥

जगवंचणं उदाहु ए एतं जूयं ए एतं जवं ए एतं जविस्संति
जस्सं तसा पाणा वोञ्जिज्झिंहिंति थावरा पाणा जविस्संति थाव
रा पाणावि वोञ्जिज्झिंहिंति तसा पाणा जविस्संति अजोञ्जिन्नेहिं
तसथावरोहिं पाणेहिं जस्सं तुप्पेवा अन्नोवा एवं वदह एण्णिणं से
केइ परियाए जाव णो णेयाउए जवइ ॥ ३५ ॥

अर्थ—हवे वली उदक पेढालपुत्र प्रत्ये, जगवंत श्री गौतमस्वामी कहेवे के, अहो उ
दक ! (एएतंजूयं के०) नूतकालने विषे ए वात अइ नथी, (एएतंजवं के०) वर्तमा
नकालें ए वात थाय नही, (एएतंजविस्संति के०) आगमिक कालें ए वात अशे न
हीं (जस्संतसापाणावोञ्जिज्झिंहिंति के०) जे त्रसप्राणी सर्वथापि विभेद अशे (थावरा
पाणानविस्संति के०) अने जगत् मांहे स्थावर प्राणीज हशे, अथवा स्थावरप्राणी स
र्वथा विभेद पामशे, अने जगत् मांहे त्रस प्राणीज रहेशे. यद्यपि तेनें परस्पर मांहो
मांहे गतिवे जे स्थावर फीटी त्रस थाय, अने त्रस फीटी, स्थावर थाय, परंतु समस्त
पणे एकनो बीजा मांहे सज्जाव न थाय. तथा एवीपण संजावना नथी जे, एक पञ्च
स्काणना करनार टाली अन्य नारकी, बेइंडियादिक, तिर्यच, मनुष्य, देवता, ए समस्तनो अ
जाव होय? जो एमज होय तो त्रसतुं पञ्चस्काण निर्विषय थाय. परंतु ए वात संजवे नहीं!
(अजोञ्जिन्नेहितसथावरोहिंपाणेहिं के०) एम त्रस अने स्थावर प्राणीनो अविभेद होय.
(जस्संतुप्पेवाअन्नोवाएवंवदह के०) माटे जे तमे अथवा बीजो कोइ, एम कहेके (एण्णिणं
सेकेइपरियाए के०) ते कोइ पर्याय नथी के जे पर्याये करी आवकनें प्राणातिपाततुं
पञ्चस्काण थाय. ते वचन, (जावणोणेयाउएजवइ के०) यावत् न्यायोक्त नथी ॥ ३५ ॥

॥ दीपिका—तदेवं बहुदृष्टान्तैः श्रावकप्रत्याख्यानस्य सविषयतां प्रसाध्याधुना परप्रश्नस्या
त्यंतासंबन्धतां दर्शयन्नाहं । गौतमस्वामी उदकं प्राह । नैतद्भूतं नैतद्भव्यं नैतद्भविष्यं यत्र साः
सर्वथा उल्लेख्यन्ति स्थावरा एव जविष्यन्ति तथा स्थावरा उल्लेख्यन्ति त्रसा एव जविष्यन्ति ए
तद्वयं न संजवति नहि कदाप्येवं संजवोस्ति यत्प्रत्याख्यानिनमेकं विहायान्येषां नारका
णां ईंडियादितिरश्चां मनुष्याणां देवानां च सर्वथाप्यजावः । एवं हि च प्रत्याख्यानं नि
र्विषयं स्याद्यदि प्रत्याख्यानिनोजीवत एव नारकाद्यास्त्रसाः समुच्चियन्ते नचायं प्रकारः संज
वी स्थावराणां वानंतत्वाऽसंख्येयेषु त्रसेषूत्पादसंजवः एवं सति य इदं तूयमन्योवा वद
ति तद्यथा नास्त्यसौ पर्यायोयद्भावकस्यैकत्र सविषयोदं मत्याग इति तदेवं त्वदीय प्रर्थ
सर्वमशोभनमिति ॥ ३५ ॥

॥ टीका—तदेवं बहुनिर्दिष्टांतैः स्वस्वविषयतां श्रावकप्रत्याख्यानस्य प्रसाध्याधुनात्यंता बंधतां चोद्यस्य सूत्रेणैव दर्शयितुमाह । (जगवंचणं उदाहुरित्यादि) जगवान् गौतमस्वाभ्युदकं प्रत्येतदाह । तद्यथा नैतज्जुतमनादिके काले प्रागतिक्रान्ते नाप्येतदप्यऽनंते काले जाव्यं नाप्येत वर्तमानकाले जवति । ये त्रसाः प्राणाः सर्वथा निर्लेपतया स्वजाल्युत्तेव तोल्लेत्स्यंति स्थावरानविष्यंतीति तथा स्थावराश्च प्राणिनः कालत्रयेपि नैव समुत्तेत्स्यंति त्रसाजविष्यंति यद्यपिच तेषां परस्परसंक्रमेण गमनमस्ति तथापि न सामस्त्येनान्यतरेषामितरत्र सज्जावस्तथाहि न ह्येवंजुतः संजवोस्ति यदुत प्रत्याख्याननिममेकं विहाय परेषां नारकाणां क्षींक्षियादीनां तिरश्चां मनुष्यदेवानां च सर्वदाप्यजावः एवंच त्रसविषयं प्रत्याख्यानं निर्विषयं जवति यदि तस्य प्रत्याख्यानिनोजीवतएव सर्वेपि नारकादयस्त्रसा समुत्तिद्यंते न चास्य प्रकारस्य संजवोस्त्युक्तन्यायेनेति स्थावराणां चानंतानामनंतत्वादेव नासंख्येयेषु त्रसेषूत्पादइति सुप्रतीतमिदं तदेव जव्यववृत्तिनैस्त्रसैः स्थावरैश्च प्राणिनिर्वदत यूयमन्योवा कश्चिद्वदति तद्यथा नास्त्यसौ पर्यायोयत्र श्रमणोपासकस्यैकत्रसविषयोपि दंभपरित्यागइति तदेतदुक्तनीत्या सर्वमशोचनमिति ॥ ३५ ॥

जगवंचणं उदाहु आउसंतो उदगा जे खलु समणं वा माहणं वा परिजासेइ मिति मन्नंति आगमिन्ताणाणं आगमिन्तादंसणं आगमिन्ताचरित्तं पावाणं कम्माणं अकरण्याए से खलु परलोगपल्लिमंथत्ताए चिठइ जे खलु समणं वा माहणं वा णो परिजासइ मिति मन्नंति आगमिन्ताणाणं आगमिन्तादंसणं आगमिन्ताचरित्तं पावाणं कम्माणं अकरण्याए से खलु परलोगविसुद्धीए चिठइ तएणं से उदय पेढालपुत्ते जगवं गोयमं अणाढायमाणा जामेव दिसिं पाउचूते तामेव दिसिं पहारेउगमणाए ॥ ३६ ॥

अर्थ—वली गौतम स्वामी कहेउ, के, अहो आधुप्यमन् उदक ! खलु इति निश्चै जे पुरुष यथोक्त क्रियानुष्ठाननो करनार एवो श्रमण होय, अथवा माहण एटले ब्रह्मचर्य नो पालनार एवो ब्राह्मण होय तेनें (परिजासेइ के०) निंदे, (मितिमन्नंति के०) तेने विषे मैत्री जाव मानतो ठतो (आगमिन्ताणाणं के०) तथा सम्यक् ज्ञान, पोतानें विषे आणीनें, (आगमिन्तादंसणं के०) सम्यक् दर्शन पोताने विषे आणीने, (आगमिन्ताचरित्तं के०) सम्यक् चारित्र पोताने विषे आणीने, एतावता सम्यक् ज्ञान, सम्यक् दर्शन, अने सम्यक् चारित्रनो पालनार पण होय. (पावाणंकम्माणंअकरण्याए के०) पाप

ढे. इच्चेयाहिं के० इत्यादिक ए पूर्वोक्त एवी दिछीहिं के० ज्ञानदृष्टीना अंगीकारे करीने ते वादी सातागारवणिस्सिया के० सातागारवे निश्चित एटले आसक्त अर्थात् सुखशी लीया एवा अका, ते क्रियाना करनार जेवो सदोष निर्दोष आहार पामे तेना जोगवना र एवा ठतां ते पोतानुंज दर्शन सरणंतिमन्नमाणाके० संसारथकी उद्धरवासमर्थेढे. एवं माणा एटले मानता अका, सेवंतीपावगं के० ते विपरीत अनुष्ठाने करी हिंसादिक पा पज सेवेढे, तेमाटे यद्यपि ते व्रतधारी ढे, तथापि ते अनेरा पामर एवा जणाके० लो क तेना सरखा जाणवा. ॥ ३० ॥ एहिज-अर्थ दृष्टांते कहेढे. जहा के० जेम अस्सा विणिं के० बिइसहित एवी णावं के० नाव तेने विषे जाइअंधो के० जातिअंध एट ले जन्मांध पुरुष डुरुस्सिया के० चढीने इहईपारमागंतुं के० पार पामवा वांढे परंतु पार पामे नहीं. किंतु अंतराय के० अंतराले एटले वचमांहेज ते विसीयई के० बुडी जाय इत्यर्थः ॥ ३१ ॥ हवे ए दृष्टांत दर्शनीउ साथे मेलवेढे. जेम सन्निइनावे चडयो थको अंध पुरुष पार पोहोचे नहीं एवंतुसमणाएगे के० तेनीपेरे कोइएक शाक्यादिक श्रमण ते मिहदिछीअणारिया के० मिथ्यादृष्टी एटले जिनप्रणीत धर्मथकी विपरीत दृष्टि तथा अनारिया एटले अनाचारी संसारपारकंखीते के० ते पोताना दर्शनने अनु रागे संसारनो पार पामवाने वांढे ढे, परंतु ते संसारअणुपरियटंति के० संसारमांहेज परावर्तेन घचन घोलन इत्यादिक अनंत कालसुधी पामे. ॥ ३२ ॥ एम श्रीमहावीर देवे कहुं इति के० एम हुं पण तुजने कहुंहुं. एरीते श्रीसुधर्मास्वामिये पोताना शिष्य श्रीजंबुस्वामी प्रत्ये कहुं. इति प्रथम समयध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः । ए उद्देशे करी स्वसमय परसमयनी प्ररूपणा करीढे.

॥ दीपिका—एतदूषयन्नाह । (मणसेति) । ये कुतोपि हेतोर्मनसा प्रडुष्यंति प्रदेषयं ति तेषां वधपरिणतानां शुद्धं चित्तं न विद्यते । एवंच यत्तैरुक्तं केवलमनःप्रदेषेप्यनवद्यं पापानावइति तत्तेषामतथं मिथ्या । यतस्ते न संवृतचारिणोमनसोऽशुद्धत्वात् । तथा हि । कर्मबंधे मुख्योद्देतुर्मनएव । यथा ईर्यापयेऽनुपयुक्तोगह्वन् कर्मबंधकः । उपयु क्तस्तु सहसा हिंसकोपि न कर्मबंधकइति ततः पुत्रं पितेति दृष्टांतोन समीचीन इति ॥ ३९ ॥ अथ तेषामनर्थमाह । (इच्चेहियाहिंति) । इत्येतानिः पूर्वोक्तानिर्दृष्टीनि र्मतैस्ते वादिनः सातागौरवनिश्चिताइदमस्मन्मतं शरणमिति मन्यमानानराः पापमेव सेवंते कुर्वंति ॥ ३० ॥ अत्रार्थं दृष्टांतमाह । (जहत्ति) । आश्राविणीं सन्निइं नावं य था जात्यंधः समारुह्य पारं तटमागंतुमिहति स नरोनावोजलव्याप्तत्वादंतरा मध्यएव विषीदति जले निमज्जति ॥ ३१ ॥ दार्ष्टीतिकमर्थमाह । एवमिति । एवं नौदृष्टांतेन ए

परिहृतं नवति तदेवं यथावस्थितमर्थं गौतमस्वामिनावगतोऽप्युदकः पेढालपुत्रोऽयदा जगवं
तं गौतममनादियमाणोऽयस्याएव दिशः प्राङ्मूर्तस्तामेव दिशं गमनाय संप्रधारितवान्॥३६॥

जगवंचणं उदाहु आउसंतो उदगा जे खलु तहानूतस्स समणस्सवा
माहणस्सवा अंतिए एगमवि आरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चा निस
म्म अप्पणो चेव सुहम्माए पडिलेहीए अणुत्तरं जोगखेमपयं लंजि
एसमाणे सोवित्तावतं आढाइ परिजाणेंति वंदंति नमंसंति सक्कारेइ
समाणेइ जाव कट्ठयाणं मंगलं देवयं चेइयं पङ्गुवासंति ॥ ३७ ॥

अर्थ—जगवंत श्रीगौतम स्वामी बोल्या के, अहो आयुष्मन् उदक ! खलु इति निश्चं
जे कोइ तथानूत श्रमण ब्राह्मणने समीपें एक पण आर्य धर्म संबंधिक रूढं वचन
सांजलीने सम्यक् प्रकारें संयमने विषे धारीनें (अप्पणोचेवसुहम्माए के०) पोता थकी
सूक्ष्म कुशाग्र वत् बुद्धियें करी (पडिलेहीए के०) आलोचीनें विचारीनें जाणे के,
आ रूढा वचनें करी हुं (अणुत्तरं के०) प्रधान, (जोगखेमपयंलंजिएसमाणे के०) यो
गक्षेमपद एटले रूढं मुक्ति साधवा योग्य पद, तेने विषे पहाँचो एतावता ए थकी
में रूढं एक पद लाध्युं. (सोवित्तावतं के०) ते पुरुष, ते उपदेशना देनार पुरुषनें
(आढाइ के०) आदर करे, तथा (परिजाणेंति के०) ए पुज्यठे एवं करी जाणे,
तथा तेने वांटे, ते आगल अंजली करे (नमंसंति के०) मस्तक नमावे, (सक्कारे
इके०) सत्कार करे, वस्त्रादिकें करी प्रतिलाने. (समाणेइ के०) अन्युष्ठानादिक करे,
तथा यावत् कल्याणमंगल देवता चैत्य एनी उपमा मानि स्तुति करे, तथा, (पङ्गुवासं
ति के०) पर्युपासना करे, यद्यपि ते उपदेशनो दातार कांइ वंदनादिक वांटे नही, तथा
पि ते सांजलनारें ते परमार्थ उपकारी नणी यथाशक्तियें विनयादिक समाचरवो.॥३७॥

॥ दीपिका—तदा । जगवान् गौतमआह । हे आयुष्मन्नुदक ! यः खलु तथा
नूतस्य श्रमणस्य ब्राह्मणस्य वांतिके समीपे एकमप्यर्थं धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वानि
शम्यावधार्यात्मनएव तदनुत्तरं योगक्षेमपदमित्यवगम्य सूक्ष्मया बुद्ध्या प्रत्युपेक्ष्य विचा
र्याहमनेन योगक्षेमपदमनुत्तरं लंजितः प्रापितः सन् सोऽपि तावद्वौक्तिकोऽपि तमुपदेश
दातारमादित्यते पूज्योऽयमिति जानाति कल्याणं मंगलं देवतां चैत्यमिव पर्युपास्ते प्राक्त
तजनोऽपि चेद्विद्वत्पदेशदातारं पूजयति तदा किं पुनर्वाच्यमनुत्तरधर्मोपदेशकपूजायां
विवेकिजनस्येति ! जावः ॥ ३७ ॥

कर्मनें अण करवा जणी उठयो. एटले सावधान थयो. (सेखलुपरलोगंपलिमंथत्ताए चिठइ के०) ते पण निश्चं परलोकना विधात जणी तिष्ठे, एटले रहे, एटले शुं कहुं? तोके, चारित्रिउं पुरुष घणोज गुणवान् होय परंतु यथोक्तश्रमण ब्राह्मणनी निंदा करे, ते परलोकनो, तथा संयमनो विराधक कहेवाय. हवे जे गुणवंतना गुण ग्रहण करे, ते नां फल देखाडेढे. जे महासत्त्ववंत पुरुष रत्नाकरनी परें गंजीर, श्रमण ब्राह्मणने निंदे नही, ते सहित थको तेनी साथें मैत्री जाव पोषण करे, सम्यक् ज्ञान, सम्यक् दर्शन, अने सम्यक् चारित्रनें यथोक्त पालतो बतो, पापकर्मने अण करवा जणी उठयो एटले सावधान थयो. ते निश्चं थकी परलोकनो तथा संयमनो आराधक थाय. ए कारण माटे श्रमण ब्राह्मणनी निंदा न करे ! ते पुरुष रूडो जाणवो. एवं जाणीने ए निंदा परिहरवी. अने सूधो संयम पालवो. (तएणंसे के०) तेवार पढी ते उदक पेढाल पुत्र, जगवन् श्री गौतम समीपें एवा अर्थो सांजलीनें, श्री गौतम स्वामीनें आदर दीधा विना पूढ्या विना जे दिशा थकी आव्यो हतो, तेहिज दिशा तरफ फरी गमन चिंतवन करतो हवो॥३६॥

॥ दीपिका—अथोपसंहारमाह । गौतमस्वाम्याह । आयुष्मन्नुदक ! यः खलु श्रमणं यथोक्तक्रियाकारिणं माहनं वा सद्ब्रह्मचर्योपेतं परिज्ञापते मैत्रीं मन्यमानोपि निंदति सम्यक् ज्ञानदर्शनं चारित्रं च आगम्य प्राप्य पापकर्मणामकरणायोद्धितः खलु तुष्टप्रकृतिः पंढितंमन्यः परलोकस्य सज्जतेः पलिमंथाय विधाताय तिष्ठति यः पुनर्महासत्त्वः सागरवज्जंजीरः श्रमणादीन् परिज्ञापते न निंदति तेषु च परमां मैत्रीं मन्यते सम्यक् ज्ञानादीन्यनुगम्य पापकर्मणामकरणायोद्धितः सखलु परलोकविशुद्ध्या तिष्ठति अनेन वाक्येन परनिंदावर्जनाद्यथावस्थितार्थकथनेन श्रीगौतमः स्वौद्धत्यं परिहरतिस्म एवं श्रीगौतमे न यथास्थितार्थज्ञापितोऽपुदकोयदा गौतममनाडियमाणोयस्याएव दिशः प्राडुर्चूतस्तामेव दिशं गमनाय प्रधारितवान् चिंतितवान् ॥ ३६ ॥

॥ टीका—सांप्रतमुपसंजिघृक्षुराह । (जगवंचणं उदाहुरित्यादि) गौतमस्वाम्याह । आयुष्मन्नुदक ! यः खलु श्रमणं वा यथोक्तकारिणं माहनं वा सद्ब्रह्मचर्योपेतं परिज्ञापते निंदति मैत्रीं मन्यमानोपि तथा सम्यक्ज्ञानमागम्य तथा दर्शनं चारित्रं च पापानां कर्मणामकरणाय समुद्धितः स खलु लघुप्रकृतिः पंढितंमन्यः परलोकस्य सुगति लक्षणस्य तत्कारणस्य वा सत्संयमस्य पलिमंथाय तद्विलोडनाय तद्विधाताय तिष्ठति यस्तु पुनर्महासत्त्वोरत्नाकरवज्जंजीरोन श्रमणादीन् परिज्ञापते तेषु च परमां मैत्रीं मन्यते सम्यग्दर्शनचारित्राण्यनुगम्य तथा पापानां कर्मणामकरणायोद्धितः स खलु परलोकविशुद्ध्यावतिष्ठते अनेन च परपरिज्ञापावर्जनेन यथावस्थितार्थस्वरूपदर्शनतोगौतमस्वामिना स्वौद्धत्यं

रोधियं के०) प्रत्याख्यानमां रुचिपण न करी ते अर्थे रुच्यो नहीं (एतेसिपंजंतेपदा णं के०) एटलां पद, हे जगवन् ! (एसिंह के०) हमणा (जाणयाए के०) जाण्यां, सांजल्यां, बोध थयो, यावत् हृदयने विपे अवधाच्यां. ते कारण माटें ए पदनो अर्थे, सद्वुं, प्रतितमां आणुं, तथा रुचेठे. किं बहुना (सेजहेयंतुप्रेवदह के०) ते जेम त में कहीठो (एवमेव के०) एमजठे ॥ ३७ ॥

॥ टीपिका—उदकोगौतमस्वामिनमाह । यथा एतेपां पदानां पूर्वमज्ञाततयाऽश्रवणतयाऽनाकर्णनेन अवोध्याश्रवणोप्यनवबोधात् अनजिगमेन बोधेपि सम्यगप्रतिपत्त्याऽदृष्टा नामविज्ञातानामश्रुतानामविसृष्टानां गुरुणाऽदत्तानामनिर्गूढानां स्थिरतया स्थापितानामनुपधारितानामनवधारितानां चानिर्णीतानां न श्रद्धानं कृतवान् न प्रत्याख्यानरुचिं च कृतवान् । इदानीं तु युष्मदंतिके श्रुत्वा ज्ञात्वावदृष्टादिविशिष्टानां पदानामेनमर्थं श्रद्धेहं प्रत्ययरुचिं च करोमि एवमेतद्यथा यूयं वदथ ॥ ३७ ॥

॥ टीका—तदेवं गौतमस्वामिना निहित उदक इदमाह । एतद्यथैतेपां पदानां पूर्वमज्ञातया श्रवणतया बोध्याचेत्यादिना विशेषणकदंबकेन श्रद्धानं कृतवान् सांप्रतं तु युष्मदंतिके विज्ञायैनमर्थं श्रद्धेहं ॥ ३७ ॥

तएणं जगवं गोयम उदयं पेढालपुत्ते एवं वयासी सद्वहाहिणं अज्जो पत्ति याहिणं अज्जो रोहिणं अज्जो एवमेयं जहाणं अम्हे वयामो तएणं से उदए पेढालपुत्ते जगवं गोयमं एवं वयासी इत्थामि णं जंते तुप्पं अंतिए चातुज्जामो उ धम्मानं पंचमहवयं सपडिक्कमणं धम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरित्तए ॥ ३८ ॥

॥ अर्थ—तेवारें जगवंत श्रीगौतमस्वामी उदयपेढाल पुत्र प्रत्यें एम बोल्या के, अहो आर्य उदक ! ए अर्थनी सद्वहणा कर. केम के, श्री वीतरागनो जांखेलो अर्थ अन्यथा नथी, अहो आर्य ! तथा (पत्तियाहिणं के०) ए वचननी प्रतीत आणः तथा ए वचननी रुचि कर. ए अर्थ एमज जेम हुं कहुं हुं ते जगवंतनो जांखेलोठे माटें ते तहत्ति करी जाणजे. तेवार पठी ते उदक पेढालपुत्र, जगवंत श्री गौतम स्वामी प्रत्यें बोल्या के (इत्थामिणंजंते के०) इहुं हुं हे जगवन् ! हुं तमारा (अंतिए के०) पासेंथी चातुर्याम धर्म थकी पंच महाव्रत रूप धर्म, तथा पडिक्कमणा सहित धर्मेने. (उवसंपज्जित्ताणं के०) अंगीकार करीने (विहरित्त ए के०) विचरवाने वांहुं हुं. ॥ ३८ ॥

॥ टीका-तं चैवमनिप्रायमुदकं दृष्ट्वा जगवान्गौतमस्वाम्याह । तद्यथा । आयुष्मन्नुदक ! यः खलु तथानूतस्य श्रमणस्य ब्राह्मणस्य वांतिके समीपे एकमपि योगक्षेमाय पद्यते गम्यते येनार्थस्तत्पदं योगक्षेमपदं किञ्चूतमार्थमार्थानुष्ठानहेतुत्वादार्थं तथा धार्मिकं शोच नवचनं सुवचनं सज्जतिहेतुत्वात्तदेवञ्चूतं पदं श्रुत्वा निशम्यावगम्याचात्मनएव तदनुत्तरं योग क्षेमपदमित्येवमवगम्य सूक्ष्मया कुशाग्रीयया बुद्ध्या प्रत्यपेक्ष्यपर्यालोच्य तद्यथाहमने नैवं चूतमर्थपदं लंजितः प्रापितः सन्नसावपि तावच्चौकिकस्तमुपदेशदातारमाड्यते पू ज्योयमित्येवं जानाति तथा कल्याणं मंगलं देवतामिव स्तौति पर्युपास्ते च यदप्यसौ पूज नीयः किमपि नेहति तथापि तेन तस्य परमार्थोपकारिणोयथाशक्ति विधेयम् ॥ ३७ ॥

तएणं से उदए पेढालपुत्ते जगवं गोयमं एवं वयासी एतेसिणं जंते पदाणं पुर्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहिए अणनिगमेणं अदिक्षाणं असुयाणं अमुयाणं अविन्नायाणं अवोगडाणं अणिगूढाणं अविन्नि न्नाणं अणिसिद्धाणं अणिवूढाणं अणुवहारियाणं एयमठं णो सद्वहि यं णो पत्तियं णो रोइयं एतेसिणं जंते पदाणं एण्ह जाणयाए सवणत्ता ए बोहए जाव उवहारणयाए एयमठं सद्वहामि पत्तियामि रोएमि एवमे व से जहेयं तुप्पे वदह ॥ ३८ ॥

अर्थ-तेवार पढी ते उदकपेढालपुत्र, जगवंत श्रीगौतम स्वामी प्रत्ये एम बोल्या के, (एतेसिणंजंतेपदाणं के०) हेजगवन् ! तमे एटलां पद कह्यां, ते में (पुर्विअन्नाणया ए के०) पूर्वे न जाण्यां (असवणयाए के०) पूर्वे न सांजल्यां, (अबोहिए के०) जिनधर्मनी अप्राप्तिने लीधे एनी बोधि उपनी नहीं. (अणनिगमेणं के०) विस्तारें बो धिना रहितपणा थकी एनो अणिगम न थयो, (अदिक्षाणं के०) पूर्वे साक्षात् पो ताथी दीठां नहीं एटले पाम्यां नहीं. ते जणी अट्टः (असुयाणं के०) कोइनी पासेंथी सांजल्यां नहीं, (अमुयाणं के०) स्मरण कस्यां नहीं, (अविन्नायाणं के०) अविज्ञा त एटले विशिष्ट बोधरहित (अवोगडाणं के०) विशेषथी गुरुयें कह्यां नहीं. (अणि गूढाणं के०) अप्रगट एटले प्रगट न थयां (अविन्निन्नाणं के०) विपक्षादिक संदेह ठेया नहीं. (अणिसिद्धाणं के०) अनिश्रित कोइयें संजलाव्यां नहीं. (अणिवूढा णं के०) अण सांजल्यां माटे निर्वाह्यां नहीं (अणुवहारियाणं के०) अणविरत प णे हृदयने विषे अवधास्यां नहीं (एयमठं के०) ए प्रकारें पदोनो अर्थ, (णोसद्वहि यं के०) सद्वहो नहीं, एटले श्रद्धाकरी नहीं, (णोपत्तियं के०) प्रतित करी नहीं, (णो

समीपे चातुर्यामिक धर्मशकी पंचमहाव्रत सण्डिकमण धर्म आदरीने विचरेढे, सर्वज्ञ प्र
णितधर्म पासेढे. (तिबेमिके०) श्री सुधर्मस्वामी पोताना शिष्यो प्रत्ये कहेढे. के, में जेबुं
नगवंत श्री महावीरदेव पासंथी सांजळ्युंढे, तेबुं तमने कहुं बुं. इत्यादिक अर्थ, पूर्ववत्
जाणवो ॥४०॥ एरीते "णालंदइळ" नामा सातमा अध्ययननो अल्पार्थबालावबोध समाप्त
थयो ॥ ए बीजा श्री सूयगडांगना बीजा श्रुतस्कंधनो संक्षेपार्थ बालावबोध समाप्त थयो ॥
सम्मत्तं सूयगडांगं आदितः ॥ सर्वाणि अध्ययनानि त्रयोविंशतिकानि संपूर्णानि ॥ श्री
साधुरत्नप्येण पाशचंडेण वृत्तितः कृतबालावबोधार्थं द्वितीयांगस्य वार्तिकं समाप्तम् ॥४॥

॥ दीपिका—ततो नगवान् गौतमस्तं प्राक् प्रतिपन्नश्रीपार्श्वशासनव्रतमुदकं गृहीत्वा य
त्र श्रीवीरो नगवांस्तत्रैवोपागच्छति । ततः स उदकः श्रमणं नगवंतं त्रिःकृत्वः आदक्षिणं
प्रदक्षिणं करोति तिस्रः प्रदक्षिणाः करोतीति कृत्वा च वंदते नमस्यति वंदित्वा नमस्य
त्वा च एवमवादीत् इहामि नगवंते युष्मदंतिके चातुर्यामात्पंच महाव्रतिकं धर्ममुपसंपद्य
विहर्तुमिति । ततः श्रीवीरस्तमुदकमेवमवादीयथा सुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबंधं धर्मात्
रायं कार्पीरिति । ततः स उदकः श्रीवीरांतिके पंच महाव्रतिकग्रहणायोद्धितः नगवतापि
तस्य सप्रतिक्रमणः पंचमहाव्रतिकोधर्मोनुज्ञातः स च तं धर्ममुपसंपद्य स्वीकृत्य विहर
तीति । इति परिसमाप्त्यर्थं ब्रवीमीति पूर्ववत् । सुधर्मस्वामी स्वशिष्यानिदमाह । तद्यथा
सोहं ब्रवीमि येन मया नगवदंतिके श्रुतमिति ॥४०॥ नालंदीयाख्यमिदं सप्तममध्ययनं
समाप्तं । तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं द्वितीयः श्रुतस्कंधस्तत्संपूर्णो च पूर्णैर्यं श्रीसूत्रकृतांग
दीपिका ॥ ग्रंथसंख्या ॥ सुमारं ॥ (३०००)

॥ अथ प्रशस्तिः ॥ आर्या वृत्तम् ॥

निस्तंडचंडचारुणि, चंडकुले चरणचातुरीनाजः । विख्याततपेत्याख्या, जगति जगच्चंडसूरयो
ऽनूवन् ॥ १ ॥ तेषां दोषांशमुपां, संताने सुकृतसंचयविताने ॥ श्रीसोमसुंदरगुरु, तमाह्मासं
गमाश्चनवन् ॥ २ ॥ तत्पट्टस्फुटकमला, नाले कालेयतिलकसंकाशः ॥ श्रीमुनिमुंदरगुरवः, कामि
तसंपत्तिसुरतरवः ॥ ३ ॥ बाढ्येपि नारतीनि, रुदपादि वादिवर्गे यैः ॥ श्रीजयचंडमुनींदा, स्ते
परगजेषु सिंहसदृशाः ॥ ४ ॥ तत्पदविशदस्थाने, स्थाने शृंगारसारतां जेजुः ॥ श्रीरत्नशेखरा इति,
जगति यतः ख्यातिमाप्नुस्ते ॥ ५ ॥ तेषामनंकपट्टे, गुणसंघट्टे प्रनावकषपट्टे ॥ प्राप्ताधिकनिष्ठा श्री,
श्रीलक्ष्मीसागराः शिष्टाः ॥ ६ ॥ नर्तितकलिकालुष्या, शिष्यान्नापायथार्थनामानः ॥ श्रीसुमति
साधुगुरवो, लक्ष्मीसुरजीकारसाद्यशोगुरवः ॥ ७ ॥ तत्पट्टे प्रवादेप्सित, पूरणचिंतामणीयमा
नानाम् ॥ लब्धाधिकमानानां, सुहेमविमलानिधानानाम् ॥ ८ ॥ सुरीपगह्वनायक, देवीप्राप्त
प्रजाप्रतिष्ठानाम् ॥ शिष्याणुर्गुणशासन, जननीतिथिसंमिते (१५७३) वर्षे ॥ ९ ॥ विबुधना

॥ दीपिका—ततः श्रीगौतमउदकमेवमवादीद्यथा । अस्मिन्नर्थे श्रद्धानं कुरु हे आर्य ! प्रत्ययं रुचिं च कुरु । एवमेतद्यथा वयं वदामः तथा त्वं प्रत्येहि । ततः सउदकः श्रीगौतममेवमवादीत् । इहाम्यहं नवदंते युष्मत्समीपे चातुर्मासिकाच्चतुर्वतरूपाधर्मात्पंचयामि कं पंच महाव्रतरूपं सप्रतिक्रमणं धर्ममुपसंपद्य स्वीकृत्य विदुर्तुमिति ॥ ३९ ॥

॥ टीका—एवमवगम्य गौतमस्वाम्युदकमेवाह । यथास्मिन्नर्थे श्रद्धानं कुरु नान्यथा सर्वज्ञोक्तं नवतीति मत्वा पुनरप्युदकमेवाह । इष्टमेवैतन्मे कित्वमुष्माच्चतुर्यामिकाधर्मात्पंचयामिकं धर्मं संप्रति सप्रतिक्रमणमुपसंपद्य विदुर्तुमिहामि ॥ ३९ ॥

तएणं से नगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं गहाय जेणेव समणे नगवं महावीरे तेणेव उवागढइ उवागढइता तएणं से उदए पेढालपुत्ते समणं नगवं महावीरं तिस्कुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ तिस्कुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करित्ता वंदइ नमंसंति नमंसंतित्ता एवं वयासी इहामिणं नंते तुप्पं अंतिये चाउज्जामाउ धम्माउ पंच महवइयं सपडिक्कमणं धम्मं नवसंपज्जिताणं विहरित्तए तएणं समणे नगवं महावीरे उदयं एवं वयासी अहासुहं देवाणुप्पिया मा पडिबंथं करेहि तएणं से उदए पेढालपुत्ते समणस्स नगवउ महावीरस्स अंतिए चाउज्जामाउ धम्माउ पंच महवइयं सपडिक्कमणं धम्मं नवसंपज्जिताणं विहरइ तिवेमि॥इति नालंदइज्जं सत्तमं अश्लयणं सम्मत्तं ॥ इति सूयगडांगवीयसुयस्कंधोसम्मत्तो ॥४०॥ ग्रंथाग्रं ॥ ५१०० ॥

अर्थ—ते वार पढी एवुं वचन सांजलीनें नगवंत श्री गौतमस्वामी, ते उदक पेढाल पुत्र नें संघातें लइने ज्यां श्रमण नगवंत श्रीमहावीर देवढे, त्यां आख्या. तेवार पढी ते उदकपे ढाल पुत्र, श्रमण नगवंत श्रीमहावीर देवने (तिस्कुत्तो के०) त्रणवार प्रदक्षिणा पूर्वक वांदी नमस्कार करे, त्रण वार प्रदक्षिणा पूर्वक नमस्कार करीनें एवी रीतें बोल्या के, (इहामिणंनंते के०) हे नगवन् ! तमारा समीपें हुं इहुं हुं. शुं इहुं हुं? तोके चातुर्यामिक धर्म थकी रहित अइनें पंच महाव्रत, तथा सपडिक्कमण धर्म, अंगीकार करी विचरवाने वां हुं हुं. तेवारें श्रमण नगवान् श्रीमहावीर देव बोल्या के, (अहासुहं देवाणुप्पिया के०) हे देवानु प्रिय ! जेम तमारे सुख उपजे, तेम करो ! (मापडिबंथंकरेह के०) धर्मेने विपे विलंब म करो. तेवार पढी ते उदक पेढालपुत्र एवुं सांजलीने, श्रमण नगवंत श्रीमहावीर देवनें

के श्रमणाः शाक्यादयोमिथ्यादृष्टयोऽनार्याः स्वमतानुसारेण संसारपारकाङ्क्षिणोपि संसारमेवानुपर्यटन्ति संसारएवानंतकालं भ्रमन्ति इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३१ ॥ इति श्रीसूत्रकृतांगे प्रथमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ टीका—सांप्रतमेतदूपणायाह । (मणसाजेइत्यादि) । येहि कुतश्चिन्निमित्तान्मनसांऽतःकरणेन प्रडुष्यन्ति प्रदेषमुपयांति तेषां बधपरिणतानां शुद्धं चित्तं न विद्यते । तदेवं यत्तैरनिहितं । यथा केवलमनःप्रदेषेप्यनवद्यं कर्मोपचयानावइति । ततस्तेषामतप्यमसदर्थान्निधायित्वं । यतो न ते संवृतचारिणोमनसोऽशुद्धत्वात् । तथाहि । कर्मोपचये कर्तव्ये मनएव प्रधानं कारणं । यतस्तैरपि मनोरहितकेवलकायव्यापारे कर्मोपचयानावोनिहितः । ततश्च यद्यस्मिन् सति नवत्यसति तु न नवति तत्तस्य प्रधानं कारणमिति । ननु तस्यापि कायचेष्टारहितस्याऽकारणत्वमुक्तं सत्यमुक्तं । अयुक्तं तूक्तं । यतो नवतैवैवं नावशुध्यानिर्वाणमनिगृह्णीतीति जणता मनसएवैकस्य प्राधान्यमन्यथायि । तथाऽन्यदप्यनिहितं । चित्तमेव हि संसारे रागादिक्लेशवासितं ॥ तदेव तैर्विनिर्मुक्तं नवांतइतिकथ्यते । तथान्यैरप्यनिहितं । मतिविनवमनस्त्वे यत्समत्वेपि पुंसां, परिणमसि शुभांगैः कल्मषांशैस्त्वमेव ॥ निरयनगरवर्त्मप्रस्थिताः कष्टमेके उपचितशुभशक्त्या सूर्यसंज्ञेदिनोन्धे ॥ १ ॥ तदेवं नवदन्त्युपगमेनैव क्लिष्टमनोव्यापारः कर्मबंधायेत्युक्तं नवति । तथेयाप्येपि यद्यनुपयुक्तोपातितवान् ततोनुपयुक्तैव क्लिष्टचित्ततेति कर्मबंधो नवत्येवाथोपयुक्तोयाति ततोऽप्रमत्तत्वादबंधकएव । तथाचोक्तं । उच्चाजियंमि पाए, इरियासमियस्स संकमछाए । वावळेऊकुलिंगी, मरेऊ तं जोगमासऊ ॥ १ ॥ एय तस्स तन्निमित्तो बंधो सुहुमो विदेसिउं समये । अणवळो उपयोगे, ए सब्बावे एसो जम्हा ॥ २ ॥ स्वप्नांतिकेप्यशुद्धचित्तसद्भावादीषदंधोनवत्येव सच नवतोप्यन्युपगतएवाव्यक्तं तत्सावद्यमित्यनेनेति । तदेवं मनसोपि क्लिष्टस्यैकस्यैव व्यापारबंधसद्भावात् । यदुक्तं नवता प्राणी प्राणिज्ञानमित्यादि तत्सर्वं भ्रवतइति । यदप्युक्तं । पुत्रं पिता समारन्धेत्यादि तदप्यनालोचितानिधानं । यतोमारयामीत्येवं यावन्न चित्तपरिणामो नूत्तावन्न कश्चिद्व्यापादयति । एवं नूतचित्तपरिणतेश्च कथमसंक्लिष्टता चित्तसंक्लेशे चावश्यंजावी कर्मबंधइत्युच्यतेतोरपि संवादोत्रेति । यदपि च तैः क्वचिदुच्यते यथापरव्यापादितपिशितनक्षणे परहस्ताऽरुष्टांगारदाहानाववन्न दोषइति । पिशितनक्षणेऽनुमतिरप्रतिहताऽस्याच्च कर्मबंधइति । तथा चान्यैरप्यनिहितं । अनुमंता, विशसिता, संहर्ता, क्रयविक्रयी, ॥ संस्कर्ता, चोपजोक्ता च, घातकश्चाप्यघातकाः । यच्च कृतकारितानुमतिरूपमादानत्रयं तैरनिहितं तत्कैर्नेऽमतलवास्वादनमेव तैरकारीति । तदेवं कर्मचतुष्टयं नोपघयं यातोत्येवं तदनिदधानाः कर्मचिंतातो नष्टा

चेवके० निश्चे डुपस्कंके० द्विपक्ष एटले गृहस्थ अने प्रवर्जितनो पक्ष सेवइके० सेवे एटले ते लिंगे तो प्रवर्जित देखायढे, पण सदोष आहारना लेवा अकी ग्रहस्थ सरखो जाणवो. । यदुक्तं । आहाकर्ममुंजमाणे, समणे कइकम्मपयडीउबंधइ गोयमा अठकम्मपयडिउबंधइ सिद्धिलबंधण बद्धाउ, अणियबंधणबद्धाउकरेत्ति ॥ इत्यादिवचनात्. ए कारणे परतीर्थी अथवा स्वतीर्थी आधाकर्मादिक आहार लेता अका द्विपक्षना सेवनार जाणवा. ॥ १ ॥ हवे एने एवो आहार लेतां अकां जे विपाक उपजे ते देखाडेढे. तमेवअवियाणंता के० ते दर्शनी ते आधाकर्मी आहारनो दोष अजाणता तथा विसमंसिके० विषम जे अष्ट प्रकारना कर्मनो बंध अथवा चतुर्गतिक संसारने विपे अकोविया के० अपंमित ठे, ए टले ते एम नथी जाणता के जीवने कर्मनो बंध अथवा मोक्ष केम थाय? अथवा के वा उपाय अकी संसारसमुझ तरे एवो परमार्थ ते जाणता नथी एवा ठतां संसारमां हे कर्मपासे बंधाणा अका दुःखी थायढे, अहियां दृष्टांत कहेढे. मत्ता के० जेम माठ लां वेसालिया के० समुझना उपना, अथवा विशाल जातीना उपना, अथवा विशाल एटले बृहत्काय एटले मोहोटा शरीरवाला एवा महामत्त ते उदगस्सजियागमे के० पाणीना आगमे एटले समुझनी वेलि प्रसार पामी ठते, ॥ २ ॥ उदकस्सपनावेणं के० उदकने प्रजावे एटले पाणीने पूरे, समुझ अकी निकलीने नदीना सुखमां आवी पडे त्या रपठी ते पाणी सुकंसिग्घंतमितिउ के० सुके ठते ते मत्त शरीरने स्थूलपणे कादवमां हे खूता अका घातमेस्संति के० मरण पामे. ते केवी रीते, तो के ठंकेहियकंकेहियके० ठंक अने कंक ए जातिना पक्षी विशेष अने आमिसत्तेहिं के० बीजापण मांसना लो निष्ट एवा मत्तीमारोए विलुप्यमान एवां ते डुही के० दुःख पामेढे एटले ते जी वतां मत्तोने विलुरी नाखे, बेदीनाखे, किं बहुना प्राण अकी सुकावे. ए रीते दुःख पा मे. ॥ ३ ॥ ए दृष्टांत दर्शनीउ साथे मेजवेढे, एंवतु के० ए पूर्वोक्त न्याये माठलांनी पेरे समणाएगे के० एक शाक्यादिक भ्रमण अथवा स्वतीर्थी इच्चलिंगी ते केवाढे, तोके वट्टमाणसुहेसिणोके० वर्तमान सुख जे आधाकर्मीकआहार जोजन सुख तेना गवेष एहार परलोकना सुखथी पराङ्मुख मत्तावेसालियाचेव के० वैशालिक मत्तनी परे आगमिक काले अरहदृष्टिकाने न्याये घातमेस्संतिणंतसो के० संसारमांहे अनंता उ न्मज्जन निमज्जन सरखा जन्म मरण पामे पण संसारना पारंगामी न थाय. ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—द्वितीयोद्देशके स्वान्यसमयप्ररूपणा कृता तृतीयेपि सैवोच्यतइति तस्येद मादिसूत्रं । (जंकिंचिदिति किंचिदाहारजातं स्वल्पं धनं वा पूतिकृतमाधाकर्मादिसिद्ध्येनापि युक्तं । (सङ्घित्ति) । श्रद्धावता नक्तिमताऽन्येनापरानागंतुकातुद्दिश्य ईहितं कृतं तत्सहस्रां

इति सुप्रतिष्ठमिदमिति ॥ ३९ ॥ अधुनैतेषां क्रियावादिनामनर्थपरंपरां दर्शयितुमाह ।
 (इच्छेयाहिं इत्यादि) इत्येतानिः पूर्वोक्तानिश्चतुर्विधं कर्म नोपचयं यातीति दृष्टिनिरन्यु
 पगमैस्ते वादिनः सातागौरवनिश्रिताः सुखशीलतायामासक्तायत्किंचनकारिणोयथा
 बध्नोजिनश्च संसारोद्धरणसमर्थे शरणमिदमस्मदीयं दर्शनमित्येवं मन्यमानाविपरीता
 नुष्ठानतया सेवन्ते कुर्वन्ति पापमवद्यमेवं व्रतिनोपि संतोजनाश्च जनाः प्राकृतपुरुषसदृशा
 इत्यर्थः ॥ ३० ॥ अस्यैवार्थस्योपदर्शकं दृष्टान्तमाह । (जहाअस्साविणिमित्यादि) आस
 मंतात्स्रवति तल्लीना आस्साविणी सञ्चिदेत्यर्थः । तां तथा नूतां नावं यथा जात्यंधः
 समारुह्य पारं तटमागंतुं प्राप्नुमिह्यत्यसौ तस्याश्च स्वाविणीत्वेनोदकप्लुतत्वादंतराले जलम
 ध्यएव विषीदति वारिणि निमज्जति तत्रैव च पंचत्वमुपयातीति ॥ ३१ ॥ सांप्रतंतं दार्ष्टी
 तिकयोजनार्थमाह । (एवमित्यादि) यथाऽधः सञ्चिद्वां नावं समारूढः पारगमनाय
 नाजं तथा श्रमणाएके शाक्यादयोमिथ्या विपरीता दृष्टिर्येषां मिथ्यादृष्टयः । तथापि
 शिताशनानुमतेरनार्याः स्वदर्शनानुरागेण संसारपारकांक्षिणोमोक्षानिलाणुकाअपि सं
 तस्ते चतुर्विधकर्मचयानन्युपगमेनानिपुणत्वाद्वासनस्य संसारमेव चतुर्गतिसंसरणरूपम
 नुपर्यटन्ति । नूयो नूयस्तत्रैव जन्मजरामरणादौ गत्यादिक्लेशमनुजवंतोऽनंतमपि काल
 मासते न विवक्षितमोक्षसुखमाप्नुवंतीति । ब्रवीमीति पूर्ववदिति ॥ ३२ ॥ इति सूत्रकृतांगे
 समयाख्याध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ अथ प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते. ॥

जं किंचित् पूइकडं सङ्गीमागंतुमीहियं ॥ सहस्संतारियं जुंजे, डपरकं चैव
 सेवइ ॥ १ ॥ तमेव अवियाणंता, विसमंसि अकोविया ॥ मन्हा वेसा
 लिया चैव, उदगस्स जियागमे ॥ २ ॥ उदगस्स पन्नावेणं, सुकं सिग्घं
 तमिं तिउ ॥ ठंकेहिय कंकेहिय, आमिसत्तेहिं ते डही ॥ ३ ॥ एवं तु सम
 णा एगे, वट्टमाणसुहेसिणो ॥ मन्हा वेसालिया चैव, घातमेस्संति एतसो४

अर्थ-पाठनाना उद्देशे स्वसमय परसमय प्ररूपणा करी, अने अहींपण तेहिज कहेठे. जं
 किंचित्के० जे कांइ अल्प अथवा घणो आहार पाणी पूइकडं के० पूतीकर्म एटले आधाक
 मिना एक कणे सहित एवो आहार पाणी सङ्गिके० अद्वावंत गृहस्थे नक्तिये करी आगं
 तुमीहियं के० अनेरा आवनारना उद्देशे करी नीपजाव्योठे. तेज आहार कदाचित् सह
 स्संतारियं के० सहस्वांतरित एटले एके बीजाने दीधो, बीजे त्रीजाने दीधो, त्रीजे चो
 थाने दीधो एवी रीते सहस्वांतरित पणे ते सदोष आहार जे जुंजे के० नरूपण करे ते,

मेव चोपनुजते तेच सुतरां द्विपक्षसेविनोजनवन्तीत्यर्थः । यदि वा द्विपक्षमिति ईर्यापथ्यः
 सांपरायिकं वा । अथवा पूर्वब्रह्मनिकाचिताद्यवस्थाः कर्मप्रकृतीर्नयत्यपूर्वश्चादत्ते ।
 तथाचागमः । आह्वाकम्मं जुंजमाणे समणे कइ कम्मपयडीउ बंधइ गोयमा अठकम्म
 पयडीउ बंधइ सिढिलबंधणबद्धाउ थणियबंधणबद्धाउ करेइ चियाउ करेइ उवचियाउ क
 रेइ हस्सच्छियाउ दीहच्छियाउ करेइ इत्यादि । ततश्चैवं शाक्यादयः परतीर्थिकाः स्वयू
 थ्यावा आधाकर्मजुंजानाद्विपक्षमेवाऽसेवंतइति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इदानीमेतेषां सुखै
 पिणामाधाकर्मनोजिनां कटुकविपाकाविर्जावनाय श्लोकद्वयेन दृष्टान्तमाह । (तमेव
 अविद्याएंता इत्यादि) तमेव आधाकर्मोपनोगदोषमजानानाविषमोऽष्टप्रकारकर्म
 बंधोजवकोटिजिरपि डुमोद्धश्चतुर्गतिसंसारोवा तस्मिन्नकोविदाः कथमेपकर्मबंधोज
 वति कथं वा न नवति केन चोपायेनायं संसारार्णवस्तीर्यतइत्यत्राऽकुशलास्तस्मिन्नेव
 संसारोदरे कर्मपाशावपाशिताडुःखिनोजनवन्तीति । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा मत्स्याः पृथुरो
 माणोविशालः समुद्रस्तत्र नवावैशालिकाः विशालाख्यविशिष्टजात्युद्भवावा वैशालिकाः
 विशालाएव वैशालिकावृहत्तरीरास्ते एवंनूतामहामत्स्याउदकस्यान्यागमे समुद्रवेलायां
 सत्यां प्रबलमरुदेगोजूतोत्तुंगकल्लोलमालाऽपनुन्नाः संतउदकस्य प्रजावेन नदीमुख
 मागतापुनर्वेलापगमे तस्मिन्नुदके शुष्के वेगेनैवापगते बृहत्वाह्वरीरस्य तस्मिन्नेव धुनीमुखे
 विलग्नाश्चवसीदंतआमिषगृधुनिर्दकैः कंकैश्च पक्षिविशेषैरन्यैश्च मांसवसार्थनिर्मत्स्य
 बंधादिनिर्जीवंतएव विलुप्यमानामहांतं डुःखसमुद्घातमनुजवंतोऽशरणाघातं विनाशं
 यांति प्राप्नुवंति । तुरवधारणे । त्राणानावादिनाशमेव यांतीति श्लोकद्वयार्थः ॥ ३ ॥
 एवं दृष्टान्तमुपदर्श्य दार्ष्टीतिके योजयितुमाह । (एवंतुसमणा इत्यादि) यथैतेऽनंतरोक्त
 मत्स्यास्तथा श्रमणाः श्राम्यंतीति श्रमणाएके शाक्यपाशुपतादयः स्वयूथ्यावा । किंनूतास्ते
 इति दर्शयति । वर्तमानसुखैपिणः समुद्रवायसवत् तत्कालावाप्तसुखलवासक्तचेतसोना
 लोचिताधाकर्मोपनोगजनिताऽतिकटुकडुःखौघानुजवनावैशालिकमत्स्याइव घातं विशाल
 मेष्यंत्यनंतशोऽरहघटीन्यायेन नूयोनूयः संसारोदन्वति निमज्जनोन्मज्जनं कुर्वाणान ते
 संसारान्जोधेः पारगामिनोजविष्यंतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

इणमन्नं तु अन्नाणं, इहमेगेसि आहियां॥देवउत्ते अयं लोए, वंनउत्तेति
 आवरे ॥ ५ ॥ ईसरेण कडे लोए, पहाणाइ तहावरे ॥ जीवाजीवसमाउ
 ते, सुहङ्कसमन्निए ॥ ६ ॥ सयंजुणा कडे लोए, इति वुत्तं महेसिणा॥
 मारेण संथुया माया, तेण लोए असासए ॥ ७ ॥ माहणा समणा एगे
 आह अंमकडे जगे ॥ असो तत्तमकासीय, अयाणंता मुसं वदे ॥ ८ ॥

तरितमपि यो जुंजीत स द्विपक्षं गृहस्थपक्षं प्रव्रजितपक्षं च सेवते । अयमर्थः । आधाक
 मादिलवेनापि संसृष्टं परकृतमप्याहारं योनक्येत् सोपि द्विपक्षसेवी स्यात् किं पुनः
 स्वयमाहारं निष्पाद्य ये शाक्यादयो जुंजते ते सुतरां द्विपक्षसेविनः स्युरित्यर्थः । अथवा
 द्विपक्षमीर्यापथं सांपराधिकं वा बह्वनिकाचितनेदं वा कर्म तत्सेविनः परतीर्थिकाः स्व
 यूथ्यावा स्युरिति ॥ १ ॥ अथ तद्भोजिनां विपाकं दृष्टान्तेनाह । (तमेवेति) । तमा
 धाकर्माद्युपनोगदोषमविजानंतो विषमे कर्मबंधे संसारे वा अकोविदाः कथं कर्मबंधः
 स्यात्कथं च न स्यात् कथं संसारार्णवस्तीर्यत इत्यत्राऽनिपुणा दुःखिनः स्युः । दृष्टान्तमाह ।
 मत्स्या यथा (वेसालियन्ति) विशालः समुद्रस्तत्र जवाविशालाख्यजातिजवावा विशा
 लाएव वा वैशालिका बृहत्तरीराउदकस्य जलस्यान्यागमे समुद्रवेलायां सत्यामुदकस्य
 प्रभावेन नदीमुखमागताः पुनर्वेलापगमे जले गुष्के वेगे अपगते सति ठंकैः कंकैश्च प
 क्षिविशेषैरन्यैश्चामिषार्थिर्निर्विलुप्यमानास्ते दुःखिनो मत्स्यघातं विनाशं यांति प्राप्नुवंती
 ति श्लोकद्वयार्थः ॥ ३ ॥ दार्ष्टान्तिकयोजनामाह । (एवमिति) । एवमेकं श्रमणाः
 शाक्यादयः स्वयूथ्यावा वर्तमानमेव सुखमिहलोकसुखमाधाकर्माद्युपनोगजमेषितुं शीलं
 येषां ते वर्तमानसुखैषिणो वैशालिकामत्स्याश्च घातं विनाशमेष्यन्त्यनंतशोचास्यंति
 बहुवारं संसारे त्रमिष्यंति दुःखमनुजवंतः ॥ ४ ॥

॥ टीका—द्वितीयोद्देशकानंतरं तृतीयः समारभ्यते ॥ अस्य चायमनिसंबंधः । अध्ययं
 नार्थाधिकारः स्वसमयपरसमयप्ररूपणेति । तत्रोद्देशकद्वयेन स्वपरसमयप्ररूपणा कृता ।
 अत्रापि सैव क्रियते । अथ चाऽद्ययोरुद्देशकयोः कुट्टष्टयः प्रतिपादितास्तद्वोषाश्च तदिहा
 पि तेषामाचारदोषः प्रदृश्यत इत्यनेन संबंधेनायातस्यास्योद्देशकस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि
 व्यावर्ण्यास्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (जंकिंचित्पूष्कडमित्यादि) ।
 अस्य चानंतरसूत्रेण सहायं संबंधइहानंतरोद्देशकपर्यंतसूत्रे निहितः । (एवंतुश्रमणाए
 केइत्यादि) । तदिहापि संबध्यते । एके श्रमणायत्किंचित्पूतिकृतं जुंजानाः संसारं पर्यटं
 तीति । परंपरसूत्रे त्वनिहितं (बुझिऊइत्यादि) यत्किंचित्पूतिकृतं तद्बुध्येतेत्येवमन्यैरपि
 सूत्रैरुत्प्रेक्ष्यः संबन्धो योज्यः । अधुना सूत्रार्थः प्रतीयते । (यत्किंचिदिति) । आहारजातं
 स्तोत्रमप्यास्तांतावत्प्रजुतं । तदपि पूतिकृतमाधाकर्मादि सिद्ध्येनाप्युपसृष्टमास्तांताव
 दाधाकर्म । तदपि न स्वयंकृतमपि तु श्रद्धावतान्येन चक्तिमताऽपरानागंतुकानुद्दिश्येहि
 तं चेष्टितं निष्पादितं तच्च सहस्रांतरितमपि योजुंजीतान्यवहरेदसौ द्विपक्षं गृहस्थपक्षं प्र
 व्रजितपक्षं वा सेवते । एतदुक्तं नवति । एवंजुतमपि परकृतमपरागंतुकयत्यर्थं निष्पादि
 तं यदाधाकर्मादि तस्य सहस्रांतरितस्यापि योवयवस्तेनाप्युपसृष्टमाहारजातं जुंजानस्य
 द्विपक्षसेवनमापद्यते । किं पुनः यएते शाक्यादयः स्वयमेव सकलमाहारजातं निष्पाद्य स्वय

मिहास्मिन् लोके एकेषामाख्यातं । किं पुनस्तैराख्यातमित्याह । देवउत्तेति । देवेन उक्तः कृतो देवोऽतो देवपुत्रो वायं लोकः । ब्रह्मणा उक्तो ब्रह्मणा कृतो वायं लोक इत्यपरे वदंतीति ॥ ५ ॥ तथा ईश्वरेण कृतो लोकः । अपरे वदंति प्रधानादिकृतो लोकः । सत्वरजस्तमोगुणानां साम्यावस्था प्रकृतिः सैव प्रधानशब्दवाच्या । आदिशब्दान्नियतिकृतो लोक इत्यन्ये । लोको जीवा जीवसमायुक्तः सुखदुःखसमन्वितश्च ॥ ६ ॥ तथा स्वयं नृर्विष्णुरन्यो वा सचैकाकी रतिं न जनते ततो न्या शक्तिः समुत्पन्ना तदनंतरं जगत्सृष्टिरनूदिति महर्षिणा उक्तं । ततः स्वयं भुवां लोकं निष्पाद्या तिसंसारजयात् यमाख्यो मारयतीति मारो व्यधाधि । तेन मारेण संस्तुता कृता माया तथा मायया च लोको भ्रियते । न च तत्त्वतो जीवस्य मृतिरस्त्यतो मायैषा तेन लोकोऽशाश्वत इति गम्यते ॥ ७ ॥ तथा ब्राह्मणा द्विजातयः श्रमणास्त्रिदंदिप्रमुखा एके ग्रंथेन कृतमंडकृतं ग्रंथाज्जातं जगदाहुर्वदंति । ब्रह्मणा इदं कृतं ततो विश्वं जातं । एवं कृते जगति अस्तौ ब्रह्मा तत्त्वं पदार्थसमूहमकार्षीत् कृतवान् ते च ब्राह्मणाद्याः परमार्थानि ज्ञा एवं मृषा वदंति ॥ ८ ॥

॥ टीका—सांप्रतमपराज्ञानमतोपप्रदर्शनायाह । (इणमन्नंतुअन्नाणमित्यादि) । इदमिति वक्ष्यमाणं । तु शब्दः पूर्वैन्यो विशेषणार्थः । अज्ञानमिति मोहविजृंभणमिहास्मिन् लोके एकेषां न सर्वेषामाख्यातमभिप्रायः । किंपुनस्तद्व्याख्यातमिति तदाह । देवेनोक्तो देवोऽतो देवपुत्रो वायं लोकः । कर्षेणैव बीजवपनं कृत्वा निष्पादितोऽयं लोक इत्यर्थः । देवैर्वा गुप्तोरक्षितो देवगुप्तो देवपुत्रो वेत्यादिकमज्ञानमिति । तथा ब्रह्मणा उक्तो ब्रह्मोक्तोऽयं लोक इत्यर्थः । परे एवं व्यवस्थिताः । तथा हि । तेषामयमन्युपगमः । ब्रह्मा जगत्पितामहः सचैक एव जगदवासीति न च प्रजापतयः सृष्टास्तैश्च क्रमेणैतत्सकलं जगदिति । तथेश्वरेण कृतोऽयं लोकः । एवमेके ईश्वरकारका अजिदधति प्रमाणयंति वा । सर्वमिदं विमत्यधिकरणनावोपपन्नं नैतत् सुवनकरणादिकं धर्मित्वेनोपादीयते । बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति साध्यो धर्मः । संस्थानविशेषवत्त्वादिति हेतुः । यथा घटादिरिति दृष्टान्तोऽयं । यद्यत्संस्थानविशेषवत्तद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकं दृष्टं । यथा देवकुलकूपादिसंस्थानविशेषवच्च मकराकरनदीधराधराशरीरकरणादिकं विवादगोचरापन्नमिति । तस्माद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकं । यश्च समस्तस्यास्य जगतः कर्ता स सामान्यपुरुषो न जवतीत्यसावीश्वर इति । तथा सर्वमिदं तनुसुवनकरणादिकं धर्मित्वेनोपादीयते बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति । साध्यो धर्मः कार्यत्वादघटादिवत् तथा स्थित्वा प्रवृत्तेर्वा वास्यादिवदिति । तथाऽपरे प्रतिपन्ना यथा । प्रधानादिकृतो लोकः । सत्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रकृतिः सा च पुरुषार्थं प्रवर्तते । आदिग्रहणाच्च प्रकृतेर्महान् ततो हंकारस्तस्माच्च गणः षोडशकस्तस्मादपि षोडशकात्पंचन्यः पंच महानूतानीत्यादिकया प्रक्रियया सृष्टिर्भवतीति । यदि वा आदिग्रहणात्स्वजावादिकं गृह्य

અર્થ-હવે અનેરા અજ્ઞાનીનું મત દેશાહે. ઇણમન્નંતુ અન્નાણં કેં ૦ એ પૂર્વે કહ્યોજે સદોષ આહાર લડને સુખ માને તેનાથી વલી અન્ય અજ્ઞાનીનુંમત દેશાહે. હમેમેગેસિઆ હિયંકે ૦ અહીયાં કોડે એકને મતે પણ સર્વને મતે નહીં એટલે કોડેક અજ્ઞાની એમ કહેહે કે દેવગત્તેઅયંલોએ કે ૦ આ લોક જે ચરાચર સંસાર છે, તે દેવેં નીપજાવેલો છે. જેમ કરસણી બીજ વાવીને કરસણ નીપજાવેહે તે સરસો જાણવો. તથા વલી બીજા એમ કહેહે કે બંનગત્તેતિઆવરે કે ૦ એ લોક બ્રહ્મદેવેં નીપજાવ્યોહે. બ્રહ્મા જગત્પિતામહ ઇતિવચનાત્. ॥ ૫ ॥ વલી કોડેક એમ કહેહે, કે ઈસરેણકહેલોએ કે ૦ એ લોક ઈશ્વરેં કરેલોહે. પહાણાડ તહાવરે કે ૦ તથા અવરે એટલે બીજા વલી એમ કહેહે કે, પ્રધાન એટલે સત્વ, રજ અને તમગુણની જે સમ અવસ્થા તે પ્રકૃતિ કહિએ. તેણે એ લોક કરે લો છે. બીજા એમ કહેહે કે મોરની પાંચ કોણે ચીતરી? સેલડીમિષ્ટ કોણે કીધી? સ્વના વચકી લોક નીપનોહે. વલી કાંટા તીસા કોણે કીધા! લીંબ કડવો કોણે કયો તથા લસણ ડુર્ગંધમય, કમલ સુગંધમય એ સર્વ સ્વનાવેજ નીપનાંહે, તેમ લોક પણ સ્વનાવે નિષ્પન્ન છે. તે લોક કેવોહે, તોકે જીવાજીવસમાગત્તેકે ૦ જીવ અજીવ સહિત તથા સુદ્દ હુક સમ ત્રિએકે ૦ સુખદુઃખસહિત છે. ॥ ૬ ॥ એક કહેહે કે, સયંચુણાકહેલોએકે ૦ એ લોક સ્વયંચુ એટલે વિષ્ણુ તેણે નીપજાવ્યો. અથવા તે વિષ્ણુ પેહેલો એકજ હતો તેણે જગત નીપજાવવાની ચિંતા કરી ત્યારે બીજી શક્તિ નીપની, ત્યાર પઠી જગતની સૃષ્ટી નિષ્પન્ન થઈ. ઇતિવુત્તંમ દેસિણા કે ૦ એવું મહર્ષિએ કહ્યુંહે: ત્યાર પઠી સ્વયંચુએ લોક નીપજાવીને એવું ચિંતવ્યું જે એટલી જગત સૃષ્ટીનો સમાસ ક્યાં થશે! તેવારે માર એટલે યમ નીપજાવ્યો. પઠી મારે એસંચુયામાયાકે ૦ તેણેમારે માયા નીપજાવી તે થકી એ લોક મરેહે. તેણલોએ અસાસ એ કે ૦ તે કારણ માટે એ લોક અશાશ્વતો છે. ॥ ૭ ॥ વલી તેહિજ કહેહે માહણા સમણા એકેકે ૦ એક બ્રાહ્મણ તથા એક શ્રમણ જે ત્રિદંતી પ્રમુખ તે એમ આહ કે ૦ કહેહે કે, અંમકહેજગેકે ૦ એ સચરાચર જગત તે અંમથકી નિપનું છે; તે એમ કહેહે કે જેવારે જગત માં કાડ વસ્તુ ન હતી સર્વ પદાર્થ શૂન્ય સંસાર હતો તેવારે બ્રહ્માયેં પાણીમાંહે ઈંદું સરજ્યું પઠી તે ઈંદુ વધ્યું તેવારે તે જાંગીને બે સ્વંમ થયા; તેમાંહે થકી અધોલોક અને ઊર્ધ્વલોક નીપના તેમાં સમસ્ત પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ. એવા અનુક્રમે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, સમુદ્ર, નદી, પર્વત, ગ્રામ, આગર, નગર ઇત્યાદિક સર્વ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ; એ કારણે અસોકે ૦ એ બ્રહ્માયે એ સર્વ તત્ત્વકે ૦ તત્ત્વ એટલે પદાર્થ તે અકાસીયકે ૦ કીધા. એરીતે તે બ્રાહ્મણાદિક અયાણંતા મુસંવદેકે ૦ પરમાર્થને અજાણતા થકા મૃષા બોલેહે. ॥ ૮ ॥

॥ દીપિકા-અથાપરાજ્ઞાનિમતમાહ । (ઇણમિતિ) । હંદં વદ્યમાણમન્યદજ્ઞાન

खाडेते. ते दर्शनी अमणुन्नके० विरुतं अनुष्ठान अनाचार ते यकी जेनी समुप्यार्य के० उत्पत्तिरे, ते केवुं तोके, डस्कंके० हिंसादिक विरुतं अनुष्ठान तेमां जे प्रवर्त्तेशे ते दुःखी यासे एवविजाणियाके० एवुं जाणवुं जोइये. समुप्यायमजाणंताके० ते एवा दुःखनी उत्पत्तिनां कारणोने नजाणे परंतु ते अजाण वापडा कहंनार्यतिसंवरं के० संवरपणुं जे दुःखनिवारणुं कारण ठे, तेने केवीरीते जाणी शकशे ? एतावता अति यत्न करतां प ए दुःखनो उव्वेद न पामे, किंतु संसारमांहे अनंतो काल रहेशे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—अथ तेषामुत्तरमाह । (सएहिमिति) । स्वकैर्निजैः पर्यायैरनिप्रायैर्लोकं कृतमब्रुवन् कथितवन्तस्ते तत्त्वं परमार्थं नानिजानन्ति । नच विनाशी लोकः कदाचित् निर्मूलतः पर्यायरूपेण विनाश्यपि इव्यार्थतया नित्यत्वात् । लोकस्य ईश्वरादिकृतत्वं निषेधयुक्तयष्टीकातोद्देश्यं ॥ ए ॥ अथ तेषां मृषावादिनां फलमाह । अमणुन्नेति । अमनोज्ञं असदनुष्ठानं तस्मादुत्पादः प्राडुर्जावोयस्य तदमनोज्ञसमुत्पादं दुःखं विजानीयात् प्राज्ञः । अयमर्थः स्वकृतादसदनुष्ठानादेव दुःखमुत्पद्यते नेश्वरादेरिति । ते चैवं दुःखस्य संवरं प्रतिपादहेतुं ज्ञास्यन्ति । कारणोव्वेदादेव कार्योव्वेदः स्यात् । कारणं वाऽजानंतः कथं दुःखोव्वेदाय यतिष्यन्ते यत्नवन्तोपि दुःखोव्वेदं नाप्नुवन्तीति ॥ १० ॥ ॥ ॥

॥ टीका—अधुनैषां देवोप्तादिजगदादिनामुत्तरदानायाह । (सएहिमित्यादि) । स्वकीयैः स्वकीयैः पर्यायैरनिप्रायैर्युक्तिविशेषैर्यं लोकः कृतइत्येवमब्रुवन्ननिहितवन्तः । देवोत्तोन्नह्यो सईश्वरकृतः प्रधानादिनिष्पादितः स्वयंच्रुवा व्यधाचि तन्निष्पादितमायया म्रियते तयांड जश्चार्यं लोकइत्यादिस्वकीयानिरुपपत्तिनिः प्रतिपादयन्ति । यथाऽस्मदुक्तमेव सत्यं नान्यदिति ते चैवंवादिनो वादिनः सर्वेपि तत्त्वं परमार्थं यथावस्थितलोकस्वभावं नानिजानन्ति न सम्यक् विवेचयन्ति । यथाऽयं लोकोऽव्यार्थतया न विनाशीति निर्मूलतः कदाचन । नचायमादितश्चारन्य केनचित् क्रियते अपित्वयं लोकोऽनून्नवति नविप्यति च । तथाहि । यत्तावदुक्तं यथा देवोप्ताऽयं लोकइति तदसंगतम् । यतोदेवोप्तात्वे लोकस्य न किंचित्तथाविधं प्रमाणमस्ति । नचाप्रमाणकमुच्यमानं विद्वज्जनमनांसि प्रीणयति । अपिच किमसौ देव उत्पन्नोऽनुत्पन्नोवा लोकं सृजेन्न तावदनुत्पन्नस्तस्य खरविपाणस्येवासत्त्वात्करणाभावः । अथोत्पन्नः सृजेत्तत्किं स्वतोऽन्यतो वा । यदि स्वतएवोत्पन्नस्तथा सति तद्वोलोकस्यापि स्वतएवोत्पत्तिः किं नेष्यते । अथान्यतउत्पन्नः सन् लोककरणाय सोप्यन्योन्यतः सोप्यन्योन्यतइत्येवमनास्थालतानजोमंडलव्यापिन्यनिवारितप्रसरा प्रसर्पतीति । अथासौ देवोऽनादित्वात्तोत्पन्नइत्युच्यते इत्येवंसति लोकोप्यनादिरेवास्तु को दोषः । किंचासावनादिः सन्नित्योऽनित्योवा स्यात्तद्यदि नित्यस्तदा तस्य क्रमयौगपद्यान्यामर्थक्रियाविरोधान्न कर्तृत्वं । अथाऽनि

ते । ततश्चायमर्थः । स्वभावेन कृतो लोकः कंटकादितैर्दृष्टवत् । तथान्ये नियतिकृतो लोको मयूरांगरुहवदित्यादिभिः कारणैः कृतोऽयं लोको जीवा जीवसमायुक्तो जीवैरुपयोगलक्षणैस्तथा जीवैर्धर्माधर्माकाशपुञ्जलदैकैः समन्वितः समुद्धराधरादिक इति । पुनरपि लोकं विशेषयितुमाह । सुखमानंदरूपं दुःखमसातोदयरूपमिति तान्यां समन्वितो युक्त इति ॥ ६ ॥ किंच । (सयंभुणा इत्यादि) । स्वयं नवतीति स्वयं नूर्विष्णुरन्यो वा सचैक एवादाव नूतत्रैकाकी रमते द्वितीयमिष्टवांस्तच्चिंतानंतरमेव द्वितीया शक्तिः समुत्पन्ना तदनंतरमेव जगत्सृष्टिरनूदित्येवं महर्षिणोक्तमनिहितं । एवं वादिनो लोकस्य कर्तारमन्युपगतवंतोपि च । तेन स्वयंभुवा लोकं संपाद्याति नारजयाद्यमाख्यो मारयतीति मारोऽन्यथायि । तेन मारेण संस्तुता कृता प्रसाधिता माया तथा च मायया लोकाधियंते । नच परमार्थतो जीवस्योपयोगलक्षणस्य व्यापत्तिरस्त्यतो मायैषा । यथार्थं मृतस्तथा चार्थं लोकोऽशाश्वतोऽनित्योऽविनाशीति गम्यते ॥ ७ ॥ अपिच । (माह्वणा इत्यादि) । ब्राह्मणादिजातयः श्रमणास्त्रिदंडिप्रनृतयः । एके केचन पौराणिकान् सर्वे एवमाहुस्तु वंदन्ति च । यथा जगदेतच्चराचरमंडेन कृतमंडकृतं । अंडाङ्गातमित्यर्थः । तथाहि । ते वदन्ति यदा न किंचिदपि वस्त्वासीत् पदार्थशून्योऽयं संसारस्तदा ब्रह्माऽप्स्वंडमसृजत्तस्माच्च क्रमेण वृक्षात्पश्चाद्विधानावमुपगता दूर्ध्वाधो विनागोऽनूत् तन्मध्ये च सर्वाः प्रकृतयोऽनूवन् । एवं पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशसमुद्सरित्पर्वतमकराकरनिवेशादिसंस्थितिरनूदिति । तथाचोक्तं । आसीदिदं तमोनूतमप्रज्ञातमलक्षणं ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥ १ ॥ एवं नूते चास्मिन् जगत्स्य सौ ब्रह्मा तस्य नावस्तत्त्वं पदार्थजातं तदंमादिप्रक्रमेणाकार्षीत् कृतवानिति । तेच ब्राह्मणादयः परमार्थमजानानाः संतो मृषावदन्ति अन्यथा च स्थितं तत्त्वमन्यथा प्रतिपादयन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

स एहिं परिया एहिं, लोयं बूया कडेतिय ॥ तत्तं ते ए विजाणंति, ए विणा सी कया इवि ॥ ९ ॥ अमणुन्नसमुप्पायं, दुक्कमेव विजाणिया ॥ समुप्पायमजाणंता, कहं नायंति संवरं ॥ १० ॥

अर्थ ॥ हवे ग्रंथकार एनो उत्तर कहेले. एरीते पूर्वे जे दर्शनी कहा ते, स एहिं परिया एहिंके० पोतपोताना पर्याये करी एटले पोतपोतानी कल्पनाये लोयंबूयाकडेतियके० एम कहे जे ए लोक अमुक अमुक प्रकारे कीधोले. परंतु तत्तं ते एविजाणंतिके० ते तत्त्व कांइ जाणता नथी. एविणासीकयाइविके० ए लोकतो कदापि काले विनाश पामे नहीं, एनी आदि पणनथी अने अंत पण नथी, तेथी एनो कर्त्ता कोइ नथी. एवो परमार्थ ते जाणता नथी; पण अजाणथका जावे तेम बोलेले. ॥ ९ ॥ हवे एवां वचनना बोलनारने फल दे

प्रति प्रवृत्तिर्येनाऽत्मनो नो गोपपत्त्या सृष्टिः स्यादिति । प्रकृतेरयं स्वजावश्चि चेदेवं तर्हि स्वजावएव बलीयान् । यस्तामपि प्रकृतिं नियमयति ततएव च लोकोप्यस्तु किमदृष्टप्रधानादिकल्पनयेति । अथादिग्रहणात्स्वजावस्यापि कारणत्वं कैश्चिदिष्यतइति चेदस्तु । न हि स्वजावोऽन्युपगम्यमानोनः कृतिमातनोति । तथाहि । स्वजावः स्वकीयोत्पत्तिः । सा च पदार्थानामिष्यतएवेति । तथा यदुक्तं नियतिकृतोयं लोकइति । तत्रापि नियमनं नियतिर्यथाजवनं नियतिरित्युच्यते । साचाऽलोच्यमाना न स्वजावादतिरिच्यते । यच्चान्यथा यि स्वयंजुवोत्पादितोलोकइति तदप्यसुंदरमेव । यतः स्वयंनूरिति किमुक्तं नवति । किं यदाऽसौ नवति तदा स्वतंत्रोन्यनिरपेक्षएव नवति । अथाऽऽदिनवनात्स्वयंनूरिति व्यपदिश्यते । तद्यदि स्वतंत्रनवनान्युपगमस्तद्व्यक्तस्यापि नवनं किं नान्युपेयते किं स्वयं जुवा । अथानादिस्ततस्तस्यानादित्वे नित्यत्वं नित्यस्य चैकरूपत्वात्कर्तृत्वाऽनुपपत्तिस्तथा वीतरागत्वात्तस्य संसारवैचित्र्यानुपपत्तिः । अथ सरागोसौ ततोऽस्मदाद्यव्यतिरेकात्सुतरां विश्वस्याकर्ता मूर्ताऽमूर्तादिकल्पाश्च प्राग्वदायोज्याइति । यदपि चात्रानिहितं । तेन मारः समुत्पादितः सच लोकं व्यापादयति तदप्यकर्तृत्वस्यानिहितत्वात्प्रलापमात्रमिति । तथा यदुक्तं अंडादिक्रमाज्जायते लोकइति तदप्यसमीचीनं । यतोयास्वप्सु तदंडं निसृष्टं तावथांडमंतरेणानूवन् तथा लोकोपि नूतइत्यन्युपगमे न काचिद्वाधा दृश्यते । तथासौ ब्रह्मा यावदंडं सृजति तावद्व्यक्तमेव कस्मान्नोत्पादयति किमनया कष्टया युक्त्यसंगतया चांडपरिकल्पनया । एवमस्त्विति चेत् केचिदनिहितवंतोयथा ब्रह्मणोमुखाद्ब्राह्मणाः समजार्यंत बाहुभ्यां कृत्रियाऊरुभ्यां वैश्याः पद्भ्यां शूद्राइत्येतदप्ययुक्तिसंगतमेव । यतो न मुखादेः कस्यचिदुत्पत्तिर्नवन्त्युपलक्ष्यते । अथापि स्यात्तथा सति वर्णानामजेदः स्यादेकस्मादुत्पत्तेः । तथा ब्राह्मणानां कवतैत्तिरीयककलापादिकश्च जेदोन स्यादेकस्मान्मुखादुत्पत्तेः । एवंचोपनयनादिसंज्ञावोन नवेज्ञावे वा स्वस्वादिग्रहणापत्तिः स्यादेवमाद्यनेकदोषदुष्टत्वादेवं लोकोत्पत्तिर्नान्युपगंतव्या । ततश्च स्थितमेतत् । तएवं वादिनोलोकस्याऽनाद्यपर्यवसितस्योर्ध्वाधश्चतुर्दशरज्जुप्रमाणस्य वैशाखस्थानस्थकटिन्यस्तकरयुग्मपुरुषाकृतेरधोमुखमल्लकाकारसप्तष्टिव्यात्मकाधोलोकस्य स्थालाकाराऽसंख्येयद्वीपसमुद्राधारमध्यलोकस्य मल्लकसमुज्जकाकारोर्ध्वलोकस्य धर्माधर्माकाशं पुज्जलजीवात्मकस्य इव्यार्थतयाऽनित्यस्य पर्यायापेक्षया कृणकृणित्पादव्ययध्रौव्यापादित्तइव्यसतत्त्वस्याऽनादिजीवकर्मसंबंधापादिताऽनेकप्रपंचस्याष्टविधकर्मविप्रमुक्ताऽत्मलोकांतोपलक्षितस्य तत्त्वमजानानाः संतोमृषा वदंतीति ॥ ९ ॥ इदानीमेतेषामेव देवो तादिवादिनामज्ञानत्वं प्रसाध्य तत्फलदिदर्शयिष्याऽह । (अमणुजइत्यादि) । मनोनुकूलं मनोज्ञं शोचनमनुष्ठानं न मनोज्ञमनोज्ञमसदनुष्ठानं तस्मादुत्पादः प्रादुर्भावोयस्य

त्यस्तथासति स्वतएवोत्पत्त्यनंतरं विनाशित्वादात्मनोन त्राणाय कुतोऽन्यत्करणं प्रति
तस्य व्यापारचिंतेति । तथा किममूर्तोमूर्तिमान् वा । यद्यमूर्तस्तदाऽकाशवदकर्तृत्वाऽथ
मूर्तिमान् तथासति प्राकृतपुरुषस्येवोपकरणसव्यपेक्षस्य स्पष्टमेव सर्वजगदकर्तृत्वमिति ।
देवगुप्तदेवपुत्रपक्षौ त्वतिफलगुत्वादपकर्णयितव्याविति । एतदेव दूषणं ब्रह्मोत्पत्त्यपि इष्ट
व्यं तुल्ययोगहेमत्वादिति । तथा यदुक्तं । तनुचुवनकरणादिकं विमल्यधिकरणजावापन्नं
विशिष्टबुद्धिमत्कारणपूर्वकं कार्यत्वाद्वटादिवदिति तदयुक्तं । तथाविधविशिष्टकारणपूर्वकत्वे
न व्याहृत्यसिद्धेः । कार्यपूर्वकत्वमात्रेण तु कार्यं व्याप्तं । कार्यविशेषोपलब्धौ कारणविशेषप्र
तिपत्तिर्गृहीतप्रतिबंधस्यैव नवति । नचात्यंतादृष्टे तथा प्रतीतिर्नवति । घटे तत्पूर्वकत्वं प्रतिप
न्नमिति चेत् युक्तं । तत्र घटस्य कार्यविशेषत्वप्रतिपत्तेर्नत्वेवं सरित्समुद्गर्पर्वतादौ बुद्धिमत्का
रणपूर्वकत्वेन संबन्धोगृहीतइति । पुनरयुक्तं । नन्वतएव घटादिसंस्थानविशेषदर्शन
वत्पर्वतादावपि विशिष्टसंस्थानदर्शनाद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वस्य साधनं क्रियते । नैत
देवं युक्तं । यतो नहि संस्थानशब्दप्रवृत्तिमात्रेण सर्वस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वत्वावगति
र्नवति । यदितु स्यान्मृद्विकारत्वाद्दृढमीकस्यापि घटवत्कुंजकारकृतिः स्यात् । तथाचोक्तं ।
अन्यथाकुंजकारेण मृद्विकारस्य कस्यचित् । घटादेः कारणात्सिद्धये दृढमीकस्यापि तत्कृतिरि
ति । तदेवं यस्यैव संस्थानविशेषस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वेन संबन्धोगृहीतस्तदर्शनमेव
तथाविधकारणानुमापकं नवति न संस्थानमात्रमिति । अपिच घटादिसंस्थानानां कुंजकार
एव विशिष्टः कर्तोपलब्ध्यते नेश्वरः । यदि पुनरीश्वरः स्यात्किं कुंजकारेणेति । नैतदस्ति ।
तत्रापीश्वरएव सर्वव्यापितया निमित्तकारणत्वेन व्याप्रियते । नन्वेवं दृष्टहानिरदृष्टक
ल्पना स्यात् । तथाचोक्तं । शस्त्रोपधादिसंबन्धाच्चैत्रस्य व्रणरोहणे ॥ असंबन्धस्य किं
स्थाणोः कारणत्वं न कल्प्यते ॥ १ ॥ तदेवं दृष्टकारणपरित्यागेनाऽदृष्टपरिकल्पना न त्या
ज्येति । अपिच । देवकुलावटादीनां यः कर्ता ससावयवोऽव्याप्यनित्योदृष्टस्तद्वृष्टांतः
साधितश्वेश्वरएवंचूतएव प्राप्नोति । अन्यथानूतस्य च दृष्टांतानावाद्याहृत्यसिद्धेर्नानुमा
नमिति । अनयैव दिशा स्थित्वाप्रवृत्त्यादिकसाधनमसाधनमायोज्यं तुल्ययोगहेमत्वादि
ति । यदपि चोक्तं प्रधानादिकृतोऽयं लोकइति तदप्यसंगतं । यतस्तत्प्रधानं किं मूर्तममू
र्तं वा । यद्यमूर्तं न ततोमकराकरादेर्मूर्तस्योद्भवो घटते । नह्याकाशात्किंचिदुत्पद्यमानमाल
क्ष्यते मूर्तामूर्तयोः कारणविरोधादिति । अथ मूर्तं तत्कुतः समुत्पन्नं । न तावत्स्वतो लो
कस्यापि तथोत्पत्तिप्रसंगात् नाप्यन्यतोऽनवस्थापत्तेरिति । अन्यथाऽनुत्पन्नमेव प्रधाना
द्यनादिजावेनास्ते तद्वन्नोकोपि किं नेष्यते । अपिच । सत्वरजस्तमसां साम्यावस्था प्रधा
नमित्युच्यते नचाऽविकृतात्प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिष्यते नवद्भिः । नच विकृतं प्रधानव्यपदे
शमास्कंदतीत्यतो न प्रधानान्महदादेरुत्पत्तिरिति । अपिचाचेतनायाः प्रकृतेः कथं पुरुषार्थं

एणी तेहनीपरे जाणवुं. जेम नीरयंके० निर्मल पाणी होयते रजादिकने संयोगे सरयंके० रजसहित एटले मलिन थाय, फरी ते पाणी निर्मलपण थाय; तहाके० तेम ए आत्मा पण जाणी लेवो. ॥ १२ ॥ हवे ए मतने दूषवेळे. एतके० ए पूर्वोक्त वादीउनां वचन असमं जस अणुचिंतिके० चिंतवी आलोचीने, मेधावी के० पंडित जे होय ते मनमां एवी रीते अवधारे ते कहेळे. बंजचेरे एतेवसेके० ए त्रैराशिक तथा अनेरा दर्शनी ब्रह्मचारीनेविपे न वसे एटले सूधो संयम नपाळे. जे कारण माटे ते सम्यक्ज्ञानरहित थका अकर्मक ने सकर्मक कहेळे ते माटे ते अज्ञानी ठे. तथा पुढोपावाउयासवेके० ए सर्व जुदाजुदा प्रा वाडुक एटले परदर्शनी अस्कायारो सयंसयंके० पोतपोतानुं दर्शन रुडुं करी वखाणेळे. ॥ १३ ॥ वली तेहिज दर्शनीनुं मत कहेळे. सएसएउवछाणे के० ते पोतपोतानां दर्शनने विपे प्रवर्त्तता पोतपोतानुं अनुष्ठान जे दीक्षा, गुरु चरण, शुश्रूपादिक तेहिज सिद्धिमेव के० सिद्धिनुं कारणळे पण नअन्नहाके० अनेरा दर्शन थकी, अनेरा अनुष्ठान थकी मुक्ति न पामिये. अहोइहेववसवत्ती के० ते एम कहेळे के-अमारा दर्शन थकी एहिज जन्ममां यावत् आत्मवर्ती थको एटले समस्त इंझीनो जीपनार एवो थको सब्बकामसमप्पिएके० सर्वकामएटले जे जे काम नोगनी प्रार्थना तथा वांठनाकरे ते ते पामे. ॥ १४ ॥ ॥

॥ दीपिका-कृतवादिमतमेवाह । (सुहेति) । अयमात्मा शुद्धोमनुष्यजवएव शुद्धाचारोन्नूत्वा मोक्षे अपापकः स्यात् । इदमेकेषां गोशालमतानुसारिणामारख्यात् । पुनरयमात्मा अकर्मकोन्नूत्वा क्रीडया प्रदेषेण वा स तत्र मोक्षस्थएवाऽपराध्यति रजसां श्लिष्यते । तस्यहि स्वशासनपूजामन्यदर्शनपराजवमुपलभ्य क्रीडाप्रमोदः स्यात् । स्वशासनपराजवदर्शनाच्च द्वेषस्ततोऽसौ क्रीडाद्वेषान्यां कर्मणा बाध्यते ततोऽसौ नूयः संसारेऽवतरति ॥ ११ ॥ किंच । (इहेति) । इह संसारे प्राप्तः सन् प्रव्रज्यामंगीकृत्य संवृतात्मा जातः सन् पश्चादपापः स्यात् । यथाविकटांबु उल्लोदकं नीरजस्कं निर्मलं सत् वातोद्धूतरेणुषु कं सरजस्कं मलिनं नूयः स्यात् तथायमात्मा त्रैराशिकाणां मते राशित्रयावस्थः स्यात् । यथापूर्वं संसारावस्थायां सकर्मकः ततो मोक्षे ऽकर्मकः पुनः शासनपराजवदर्शनात् द्वेषोदयात् सकर्मा स्यादिति ॥ १२ ॥ एतन्मतं दूषयति । (एयाणुत्ति) । एतान्पूर्वोक्तान् वादिनांऽनुचित्य मेधावी प्रज्ञावान् एतदवधारयेत् यथा न ते वादिनो ब्रह्मचर्ये संयमानुष्ठाने वसेयुः । यद्यपि ते संयमे स्थितास्तथापि न सम्यगनुष्ठातारइत्यवधारयेत् । पृथक्पृथक् सर्वेप्येते प्रावाडुकाः परमतिनः स्वकं स्वकमात्मीयं दर्शनमारख्यातारः शोचनत्वेन कथयिता रः स्वदर्शनं शुचं वदन्ति ते । नच तत्रास्या विधेयेति ॥ १३ ॥ कृतवादिमतमेव प्रकारांतरेणाह । (सएति) । ते कृतवादिनः स्वके स्वके उपस्थाने संयमाद्यनुष्ठाने सिद्धिं मोक्षं

दुःखस्य तदमनोऽसमुत्पादं । एवकारोऽवधारणे । सचैवं संबन्धनीयः । अमनोऽसमुत्पादमेव दुःखमित्येवं विजानीयादवगच्छेत्प्राज्ञः । एतदुक्तं नवति । स्वरुताऽसदनुष्ठानादेव दुःखस्योद्भवो नवति । नान्यस्मादित्येवं व्यवस्थितेपि सत्यनंतरोक्तवादिनोऽसदनुष्ठानोद्भवस्य दुःखस्य समुत्पादमजानानाः संतोऽन्यतश्चरादेर्दुःखस्योत्पादमिच्छन्ति । तेचैवमिच्छन्तः कथं केन प्रकारेण दुःखस्य संवरं दुःखप्रतिघातहेतुं क्वास्यन्ति । निदानोद्भेदेन हि निदानिन उद्भेदो नवति । तेच निदानमेव न जानन्ति तत्त्वाऽजानानाः कथं दुःखोद्भेदाय यतिष्यन्ते यत्नवन्तोपि च नैव दुःखोद्भेदनमवाप्स्यन्त्यपि तु संसारएव जन्मजरामरणोष्ट्रवियोगाद्यनेक दुःखव्राताघ्राताद्भूयो नूयोऽरहवद्वीन्यायेनानंतमपि कालं संस्थास्यन्ति ॥ १० ॥ ॥

सुद्धे अपावए आया, इहमेगेसिमाहियं ॥ पुणो किड्ढापदोसेणं, सो तद्ध अवरस्सई ॥ ११ ॥ इह संवुद्धे मुणी जाए, पढ्ढा होइ अपावए ॥ विय डुं बुजहा जुज्झो, नीरयं सरयं तहा ॥ १२ ॥ एताणुचीति मेधावी, बंजचे रेण ते वसे ॥ पुढो पावानुया सवे, अस्कायारो सयं सयं ॥ १३ ॥ सए सए उवढाणे, सिद्धिमेव न अन्नहा ॥ अहो इहेव वसवत्ती, सबकाम समप्पिए ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे प्रकारांतरे दर्शनीनुं मत देखाडेढे. ए प्रस्तावे इहमेगेसिमाहियंके० एक वली कोइक, त्रैराशिक गोशालामतानुसारी ते एम कहेढेके, ए आयाके० आत्माते मनुष्य ने नवेज सुद्धेके० शुद्ध आय. अपावए के० पापरहित आय. एटले सर्व कर्म कृत्यकरी मोद्धे जाय. पुणोके० वली सोके० तेहज आत्मा तद्धके० त्यां मोद्धनेविषे ठतो किड्ढापदोसेणंके० क्रीडाप्रदोषे करी एटले रागद्वेषने वशं करी अवरस्सईके० अपराध करे एटले कर्म रजे करी अशुद्ध आय. एटले शुं कहुं? के ते मुक्ति ठतां जीवने पोतानां सासननी पूजा जाणी, अने अन्य सासननो परानव जाणी, पोताने राग उपजावे. तथा पोताना सासननो व्याघात देखी द्वेष उपजे. ए कारण माटे आत्मा निर्मल ठतो उज्ज्वल वस्त्रनी परे शनैःशनैः मलीन आय. ए प्रकारे ते आत्मा वली संसारमांहे अवतरे एवुं जे त्रैराशिक कहेढे, ते जीवनी त्रणराशी स्थापेढे. प्रथम आत्मा सकर्मक, पढी वली अकर्मक थईने मुक्तिमां जाय, ए बीजी राशी. अने त्यां मुक्तिने विषे वली कर्म उपार्जी संसारमांहे आवे ए त्रीजी राशी. ॥ ११ ॥ इहसंवुद्धेमुणीजाएके० अहीं मुक्ति थकी आवी मनुष्यना नवमां उ पजीने मुनि एटले यमनियम आदरी, संवुद्धे एटले संवर आदरी, पढ्ढाहोइअपावएके० पढी पापरहितनिर्मल आय. एना उपर दृष्टांत कहेढे, जहाके० जेम वियडुंबुके० विकटांबु एटले पा

कुतः पुनः कर्मबंधस्तस्माच्च संसारावतरणमित्यर्थः ॥ अतस्ते यद्यपि कथंचिद्द्व्यवहृत्त
चर्ये व्यवस्थितास्तथापि सम्यक् ज्ञानान्नावान्न सम्यगनुष्ठाननाजइतिस्थितं । अपिच स
र्वेप्येते प्रावाडुकाः स्वकं स्वकमात्मीयं दर्शनं स्वदर्शनानुरागादारव्यातारः शोचनत्वेन प्र
ख्यापयितारइति । नच तत्र विदितवेद्येनास्था विधेयेति ॥१३॥ पुनरन्यथाकृतवादिमत
मुपदर्शयितुमाह । (सएसएइत्यादि) ते कृतवादिनः शैवैकदंडिप्रभृतयः स्वकीये स्वकीये
उपतिष्ठत्यस्मिन्नित्युपस्थानं स्वीयमनुष्ठानं दीक्षा गुरुचरणशुभ्रपादिका तस्मिन्नेव
सिद्धिमशेषसांसारिकप्रपंचरहितस्वभावमनिहितवंतोनान्यथा नान्येन प्रकारेण सिद्धि
रवाप्यत इति । तथाहि शैवादीक्षातएव मोक्षइत्येवं व्यवस्थिताः । एकदंडिकाः पंच
विंशतितत्त्वपरिज्ञानान्मुक्तिरित्यनिहितवंतस्तथान्येपि वैदांतिकाध्यानाध्ययनसमाधिमार्गा
नुष्ठानात्सिद्धिमुक्तवंतइत्येवमन्येपि यथास्वदर्शनान्मोक्षमार्गं प्रतिपादयंतीति । अशेषदं
दोपरमलक्षणायाः सिद्धिप्राप्तेरधस्तात्प्रागपि यावदद्यापि सिद्धिप्राप्तिर्न भवतीति तावदिहै
व जन्मन्यस्मदीयदर्शनोक्तानुष्ठानानुजावादष्टगुणैश्वर्यसद्भावो भवतीति दर्शयति । आत्म
वशं वर्तितुं शीलमस्येति वशवर्ती वशेन्द्रियइत्युक्तं भवति तर्ह्यसौ सांसारिकैः स्वभावैरजिन्
यते । सर्वे कामाअजिलापाअर्पिताः संपन्नायस्य ससर्वकामसमर्पितोयान्यान् कामान्
कामयते ते तेऽस्य सर्वे सिध्यंतीति यावत् । तथाहि । सिद्धेरारादष्टगुणैश्वर्यसिद्धिर्भवति ।
तद्यथा । अणिमा लघिमा गरिमा प्राकाम्यमीशित्वं वशित्वं प्रतिघातित्वं यत्र कामा
वसायित्वमिति ॥ १४ ॥

सिद्धाय ते अरोगाय, इहमेगेसिमाहियं ॥ सिद्धिमेव पुरो काठं
सासए गढिआ नरा ॥ १५ ॥ असंबुमा अणादीयं, नमिहिति
पुणो पुणो ॥ कप्पकालमुवज्जंति, ठाणा आसुरकिव्विसियात्ति
बेमि ॥ १६ ॥ इति प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः ॥

अर्थ-हवे परजवे जे गति आय ते कहेवे. सिद्धायते के० ते जीव अमारा दर्शने प्र
वर्त्तता शरीर त्याग करी, विशिष्ट समाधिने योगे सिद्ध आय. ते सिद्ध केवा? तो
के, अरोगाय के० रोगरहित एटले शरीरनां दुःख थकी रहित वे. एरीते इह के० एहि
ज लोकने विषे मेगेसि के० एकेक कोइ शिवने मते एम आहियं के० जाखुं एटले कं
हुं. ते दर्शनी पोतपोताने अनुष्ठाने सिद्धिमेवके० सिद्धिनेज, पुरोकाउंके० आगल
करी सासए के० आपणा अजिप्रायने विषे गढिआ के० गृध ठता अनेक हेतु यु
क्ति कहे. ते कोनी परें? तो के, नराके० पामर नरनी पेरे. जेम ते अजाण म
नुष्य पोताना मतनुं कदाग्रह न त्यागे, तेम तें दर्शनीउपण जे कांइ पोताना मतनुं

मज्झितवन्तो नान्यथा । तथा सिद्धिप्राप्ते रथः प्रागपि वशवर्ती वशोऽयिः स्यात् अस्मन्म
ताश्रितः सांसारिकैः स्वजावैर्नानि नूयते । सर्वे कामाश्च निजापाः समर्पिताः संपन्नायस्य
सर्वकामसर्पितः इहलोके ईदृशः स्यात् परलोके च मोक्षं यायादित्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ टीका—सांप्रतं प्रकारान्तरेण कृतवादिमतमेवोपन्यस्यन्नाह । (सुहेत्यादि) । इहा
स्मिन् कृतवादिप्रस्तावे त्रैराशिकागोशालकमतानुसारिणो येषामेकविंशतिसूत्राणि पूर्व
गतत्रैराशिकसूत्रपरिपाठ्या व्यवस्थितानि ते एवं वदन्ति । यथायमात्मा शुद्धो मनुष्यः
व एव शुद्धाचारो नूत्वा अपगताशेषमलकलंको मोक्षेऽपापको नवति । अपगताशेषक
र्मा नवतीत्यर्थः । इदमेकेषां गोशालकमतानुसारिणामाख्यातं । पुनरसावात्माऽशुद्धत्वाऽक
र्मकत्वरशि दयावस्थो नूत्वा क्रीडया प्रदेषेण वा सतत्र मोक्षस्थ एवाऽपराध्यति रज
सा श्लिष्यते । इदमुक्तं नवति । तस्य हि स्वशासनपूजामुपलब्ध्या न्यशासनपराजवं चोपल
ब्ध्या क्रीडोत्पद्यते प्रमोदः संजायते स्वशासनन्यक्कारदर्शनाच्च द्वेषस्ततोऽसौ क्रीडादेषान्या
मनुगतांतरात्मा शनैर्निर्मलपटवदुपचुज्यमानोरजसा मलिनीक्रियते मलीमसश्च कर्मगौ
रवाद्भूयः संसारेऽवतरति । अस्यां चावस्थायां सकर्मकत्वात्तृतीयराश्यवस्थो नवति ॥
॥ ११ ॥ किंच । (इहेत्यादि) । इहास्मिन् मनुष्यनवे प्राप्तः सन् प्रव्रज्यामन्युपेत्य संवृ
तात्मा यमनियमरतो जातः सन् पश्चादपापो नवति । अपगताऽशेषकर्मकलंको नवतीति
जावः । ततः स्वशासनं प्रज्ञाप्य मुक्त्यवस्थो नवति । पुनरपि स्वशासनपूजादर्शनाच्च
रोपलब्धेश्च रागद्वेषोदयात्कलुषितांतरात्मा विकटांबुवदुदकवन्नीरजस्कं स दातोऽदूतरेणुनि
बहसंष्टकं सरजस्कं मलिनं नूयोयथा नवति तथाऽयमप्यात्माऽनंतकालेन संसारोद्वेगा
शुद्धाचारावस्थो नूत्वा ततो मोक्षावाप्तौ सत्यामकर्मवस्थो नवति । पुनः शासनपूजानि
कारदर्शनाद्वागद्वेषोदयात्सकर्मो नवतीत्येवं त्रैराशिकानां राशित्रयावस्थो नवत्यात्मे
त्याख्यातं ॥ उक्तंच । दग्धंधनः पुनरुपैति नवं प्रमथ्य, निर्वाणमप्यनवधारितजीरु
निष्ठः ॥ मुक्तः स्वयं कृतनवश्च परार्थशूरस्त्वज्ञासनप्रतिहतेष्विह मोहराज्यमिति ॥ १२ ॥
अधुनैतदूषयितुमाह । (एयाणुचीइत्यादि) । एतान्पूर्वोक्तान् वादिनोऽनुचिंत्य मेधावी प्र
ज्ञावान् मर्यादाव्यवस्थितो वा एतदवधारयेत् । यथा नैते राशित्रयवादिनो देवोप्तादिलोक
वादिनश्च ब्रह्मचर्यं तदुपलक्षिते वा संयमानुष्ठाने वसेयुरवतिष्ठेरन्निति । तथाहि । तेषामय
मन्युपगमो यथा स्वदर्शनपूजानिकारदर्शनात्कर्मबंधो नवत्येवंचावश्यं तदर्शनस्य पूजा
यास्तिरस्कारेण चोचयेन वा जाव्यं तत्संनवाच्च कर्मोपचयस्तदुपचयाच्च शुध्यजावः शु
ध्यजावाच्च मोक्षजावः । नच मुक्तानामशेषकर्मकलंकानां कृतकृत्यानामपगताशेषयथाव
स्थितवस्तुतत्त्वानां समस्तुतिनिंदानामपगतात्मात्मीयपरिग्रहाणां रागद्वेषानुषंगस्तद्वावाच्च

नुरोधेन सर्वविषयोपज्ञोगादमुत्र मुक्त्यवाप्तिः । तदेवं मुग्धजनं प्रतारयतोऽनादि संसारकांतारं भ्रमिष्यन्ति पर्यटिष्यन्ति । स्वदुश्चरितोपात्तकर्मपाशाः पाशावशापिताः पौनः पुन्येन नारकादियातनास्थानेषूपपद्यन्ते । तथाहि । नैडियैरनियमितैरशेषं द्रव्यमुत्तिल कृणासिद्धिरवाप्यते । याप्यणिमाद्यष्टगुणलक्ष्णैहिकी सिद्धिरनिधीयते सापि मुग्धजनप्र तारणाय दंजकल्पैवेति । यापि च तेषां बालतपोनुष्ठानादिना स्वर्गावाप्तिः साप्येवंप्राया नवतीति दर्शयति । कल्पकालं प्रचूतकालमुत्पद्यन्ते संजवन्ति । असुराश्चसुरस्थानोत्प न्नानागकुमारादयस्तत्रापि न प्रधानाः किं तर्हि किंलिपिकाश्चधमाः प्रेष्यन्ताश्चलपर्थ योऽल्पजोगाः स्वल्पायुःसामर्थ्याद्युपेताश्च नवन्तीति । इति उद्देशकपरिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमी ति पूर्ववत् ॥ १६ ॥ इति समयाख्याध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥

अथ-प्रथमाध्ययने चतुर्थे उद्देशकः प्रारभ्यते ॥

एते जिया नो न सरणं, बाला पंन्थिमाणिणो (पाठांतरे ॥ यत्तबालेवसीय ति) ॥ हिंवा एं पुव संजोगं, सिया किञ्चोवएसगा ॥ १ ॥ तं च जिस्कू परिन्ना य, वियं तेसुं ए मुत्तए ॥ अणुक्कस्से अप्पलीणे, मत्थेण मुणि जावए ॥ २ ॥

अर्थ-हवे चोथो उद्देशो प्रारंभिये बैये. त्रीजे उद्देशे परतीर्थिनी वक्तव्यता कही हवे अहीं पण तेहिज कहेते. एते के० ते दर्शनी जे पूर्वे कहां ते पंचनूतिक तज्जीव तत्तरीरवादी तथा गोशालकमतानुसारी त्रैराशिक ए सर्वने कोणे जियाके० जीत्या? ते क हेते-राग, द्वेष, परिग्रह, उपसर्ग तथा शब्दादिक विषय प्रबल मोहरूप वेरीए जीत्या. ते कारणे नो के० शिष्यने आमंत्रणे अहो शिष्य ए वचन तुं सही करीने सदहे. न सरणं के० ए परतीर्थीक कोइ जीवने शरण न आय, एटले संसारमांहे पडतां प्राणीने उरि नशके. केमके जे कारणे ते बालाके० बाल अज्ञानी ठतां पंन्थि माणिणोके० आत्माने पंन्थित करी मानता अज्ञाने लागा सिद्धाय. पोते उन्मार्गे पडतां बीजाने उन्मार्गे पाडेते, केमके तेनी आचरणादिरूप विरुद्ध देखायते; ते गाथाना उत्तरार्धवडे देखाडेते. हिंवाएंपुवसंयोगं के० पूर्व संयोगं एटले पूर्वे धनधान्य अने स्वजनादिक संयोग ठां मीने “अमे निःसंग प्रवर्जित बैये” एम कहे; परंतु ते वली सियाके० ते बंधाणा एटले परिग्रह आरंभने विषे आसक्त एवा ठता गृहस्थजते केमके ते किञ्चोवएसगाके० ते ग्रहस्थनां कृत्य जे पचन तथा पाचनादिक ठकाय हिंसानो व्यापार तेनो जे उपदेश तेने विषे प्रवर्त्ते. ते कारणे प्रवर्जित ठतां गृहस्थानां करतव्य थकी वेगला नथी. अर्थात् “जेवा गृही तेवा दर्शनी” ए कारणे कोइनो उद्धार न करी शके. ॥ १ ॥ एवां दर्शनीउ देखीने चारित्रियाये जे करवुं ते देखाडेते. तंच जिस्कू के० ते पाखंडी लोक वि

अनुष्ठान ते सर्व मुक्तिनुं कारण ठे, एम कहे. ॥ १५ ॥ हवे एवुं कहेनारने फल देखाडेठे. असंबुद्धा के० ते पाखंडि दर्शनी संवररहित, असंयमसहित, एवी रीते मुग्धलोकने विप्र तारणहार अणादीयं के० अनादि संसारमांहे जमिहिंति के० परित्रमण करतां पुणो पुणो के० वली वली नरकादिनी पीडा पामशे. कदाचित् ते बाल तपने प्रजावे स्वर्गादि क गति पामे; तोपण केवी पामे तो के, कप्पकालं के० घणाकालसुधी ठाणा के० स्थान क जे आसुर के० असुर कुमारादिकनां स्थानक तेनेविषे अथवा किब्बिसिया के० कि ब्बिषीयादिक अधर्म स्थानक त्यां उवळ्ळंति के० उत्पन्न थया ठतां दुःखज पामे. तिबेमि के० पूर्ववत्. ॥ १६ ॥ इति प्रथमाध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ।

दीपिका—एतदेवाह । (सिद्धेति) । तेऽस्मिन्मताश्रिताः सिद्धाश्च अरोगाः स्युः । अरोगग्रहणाद्वारीरमानसानेकदुःखरहिताश्चेति ज्ञेयं । इहास्मिन् लोके एकेषां शैवादीनामिदमाख्यातं । ते हि सिद्धिं मुक्तिमेव पुरस्कृत्याऽंगीकृत्य स्वाशये स्वमतानुरागे ग्रथिताः संबन्धानराः प्राकृतपुरुषाः पंडितंमन्याइवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ एतदूषणायाह । (असंबुद्धेति) ते पाखंडिनस्तत्त्वतोऽसंवृताअनादिकं संसारं पुनःपुनर्त्रमिष्यन्ति । यदि कथंचित्तेषां स्वर्गावाप्तिस्तथापि कल्पकालं बहुकालमुत्पद्यन्ते संनवंत्यसुराः । असुरस्थानोत्पन्नाअपि न प्रधानाः किंतिहि किब्बिषिकाअधमाएवेति ॥ १६ ॥ ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ इति सूत्रकृतांग दीपिकायां प्रथमाध्ययने तृतीयोद्देशकः ।

॥ टीका—तदेवमिहैवास्मदुक्तानुष्ठायिनोऽष्टगुणैश्वर्यलक्षणा सिद्धिर्नवत्यमुत्रचाऽज्ञोषदंक्षोपरमलक्षणां नवतीति दर्शयितुमाह । (सिद्धायतेइत्यादि) ये ह्यस्मदुक्तमनुष्ठानं सम्यगनुतिष्ठन्ति तेऽस्मिन् जन्मन्यष्टगुणैश्वर्यरूपां सिद्धिमासाद्य पुनर्विशिष्टसमाधियोगेन शरीरत्यागं कृत्वा सिद्धाश्चाज्ञोषदंरहिताअरोगान्वन्ति । अरोगग्रहणं चोपलक्ष्णं । अनेकशरीरमानसदंदैर्न स्पृशन्ति शरीरमनसोरजावादित्येवमिहास्मिन्लोके सिद्धिविचारे वा एकेषां शैवादीनामिदमाख्यातं नाशितं । तेच शैवादयः सिद्धिमेव पुरस्कृत्य मुक्तिमेवांगीकृत्य स्वकीये आशये स्वदर्शानान्युपगमे ग्रथिताः संबन्धाअध्युपपन्नास्तदनुकूलायुक्तीः प्रतिपादयन्ति । नराइव नराः प्राकृतपुरुषाः शास्त्रावबोधविकलाः स्वानिप्रेतार्थसाधनाय युक्तीः प्रतिपादयन्त्येवं तेपि पंडितंमन्याः परमार्थमजानानाः स्वाग्रहप्रसाधिकां युक्तिमुद्योषयन्तीति । तथाचोक्तं । आग्रही बत निनीषति युक्तिं, तत्र यत्र मतिरस्य निविष्टा ॥ पक्षपातरहितस्य तु युक्तिर्यत्र तत्र मतिरेति निवेशः ॥ १ ॥ १५ ॥ सांप्रतमेतेषामनर्थप्रदर्शनपुरःसरं दूषणानिधित्सयाह (असंबुद्धाइत्यादि) तेहि पाखंडिकामोक्षानिसंधिनः समुद्धिताअपिअसंवृताइंद्रियनोइंद्रियैरसंयताइहाप्यस्माकं लाजइंद्रिया

नाऽयातस्याऽस्योद्देशकस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराण्यनिधाय सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं (एतेजियानो इत्यादि) अस्य चानंतरसूत्रेण सहायं संबंधस्तद्यथा । अनंतरसूत्रेऽनिहितं । तीर्थिकाअसुरस्थानेषु किद्विषाजायंतइति । किमिति । यतएते जिताः परीपहोपसर्गैः । परंपरसूत्रसंबंधस्त्वयं । आदाविदमनिहितं बुध्येत त्रोटयेच्च । ततश्चैतदपि बुध्येत । यथैते पंचनूतादिवादिनोगोशालकमतानुसारिणश्च जिताः परीपहोपसर्गैः कामक्रोधलोभमानमोहमदाख्येनाऽरिषड्वर्गेण चेत्येवमन्यैरपि सूत्रैः संबंधउत्प्रेक्ष्यः । तदेवं कृतसंबंधस्याऽस्य सूत्रस्येदानीं व्याख्या प्रतन्यते । (एतइति) पंचनूतैकात्मतङ्गीवतत्तरीरादिवादिनः कृतवादिनश्च गोशालकमतानुसारिणश्च त्रैराशिकाश्च जिताअनिनूतारागद्वेषादिभिः शब्दादिविपर्यैश्च तथा प्रबलमहामोहोवाऽज्ञानेन च । नो इति विनेयामंत्रणं । एवं त्वं गृहाण । यथैते तीर्थिकाअसम्यगुपदेशप्रवृत्तत्वान्न कस्यचिन्नरणं नवितुमर्हति । न कस्यचिन्नातुं समर्थाऽत्यर्थः । किमित्येवं यतस्ते बालाऽव बालाः । यथा शिशवः सदसद्विवेकवैकल्याद्यत्किंचनकारिणोनापिणश्च । तथैतेऽपि स्वयमज्ञाः संतः परानपि मोहयन्ति । एवंनूताअपिच संतः पंडितमानिनइति । कचित्पातो जह्वबालोवसीयइति । यत्राऽज्ञाने बालोऽज्ञोलग्नः सन्नवसीदति तत्र ते व्यवस्थिताः यतस्ते न कस्यचिन्नाणायेति । यच्च तैर्विरूपमाचरितं तदुत्तरार्धेन दर्शयति । हित्वा त्यक्त्वा । एमिति वाक्यालंकारे । पूर्वं संयोगो धनधान्यस्वजनादिभिः संयोगस्तं त्यक्त्वा किल वयं निःसंगाः प्रव्रजिता इत्युवाच पुनः सिता बद्धाः परिग्रहेभारं नेष्वासक्तास्ते गृहस्थास्तेषां कृत्यं करणीयं पचनपाचनकंडनपेषणादिकानूतोपमर्दकारी व्यापारस्तस्योपदेशस्तं गृहंतीति कृत्योपदेशगाः कृत्योपदेशकावा । यदिवा सियाइति आर्पित्वाद्बहुवचनेन व्याख्यायते । स्युर्नवेयुः । कृत्यं कर्तव्यं सावद्याऽनुष्ठानं तत्प्रधानाः कृत्यागृहस्थास्तेषामुपदेशः संरंजसमारंजारंजरूपः सविद्यते येषां ते कृत्योपदेशिकाः प्रव्रजिताअपि संतः कर्तव्यैर्गृहस्थेभ्यो न निद्यन्ते । गृहस्थाऽव तेऽपि सर्वावस्थाः पंचसूनाव्यापारोपेता इत्यर्थः ॥ १ ॥ एवंनूतेषु च तीर्थिकेषु सत्सु निष्कृणा यत्कर्तव्यं तदर्शयितुमाह । तंचनिस्कू इत्यादि । तं पार्वण्डिकलोकमसदुपदेशदानाऽनिरतं परिज्ञाय सम्यगवगम्य यथैते मिथ्यात्वोपहृतांतरात्मानः सद्विवेकशून्या नात्मने हितायालं नान्यस्मा इत्येवं पर्यालोच्य नावनिष्कूः संयतो विद्वान् विदितवेद्यस्तेषु न मूर्खयेत् न गार्थ्यविद्वद्भ्यान् तैः सह संपर्कमपि कुर्यादित्यर्थः । किंपुनः कर्तव्यमिति प्रश्नार्धेन दर्शयति । अनुत्कर्षवानित्यष्टमदस्थानानामन्यतमेनाऽप्युत्सेकमकुर्वन् । तथा अप्रलीनोऽसंबद्धस्तीर्थिकेषु गृहस्थेषु पार्श्वस्थादिषु वा संश्लेषमकुर्वन् मध्येन रागद्वेषयो रंतरालेन संचरन् मुनिर्जगन्नयवेदी यापयेदात्मानं वर्तयेत् । इदमुक्तं नवति । तीर्थिका

परीत उपदेश देवाने प्रवर्त्ततां तेने परिन्नायके० सम्यक् प्रकारे जाणीने जेम ए दर्शनी बाप
डा मिथ्यात्वव्यापारें विवेकशून्य पोते पोतानेज अहितकारी दीशेढे, तो अन्य जीव
ने हितकर्ता क्यांथी यशे ? एवुं आलोचीने निह्नु जे चारित्र्नीउ वियंतेसुंके० परमार्थीनो
जाणे ते दर्शनीउनेविषे एमुहए के० मूर्खाय नहीं अर्थात् तेनीप्रत्ये संबंध पण न करे.
त्यारे शुं करे, ते अर्थ गाथाना उतरार्धवडे देखाडे ढे. अणुक्कस्से के० ते उत्कर्ष र
हित आठ मदनो टालनार, अण्णलीणे के० अप्रलीन एटले असंबंध गृहस्थ तथा पास
हादिकने विषे संसर्ग अणकरतो ते नणी मक्षेण के० मध्यमनावे रागद्वेष रहित
ठतो मुणिके० मुनी एटले जे साधु ते जावए के० पोताने प्रवर्त्तावे, एटले शुं कहुं ! तो
के, कदाचित परतीर्थीक अथवा पासहादिक संघाते संबंध मजे तो मद न करवो ने ते
नी प्रशंसा तथा निंदा अणकरतो राग द्वेष रहित वर्त्ते. ए प्रकारेकरी संयम जे पाले
तेज साधु जाणवो. ॥ २ ॥

॥ दीपिका-तृतीयोद्देशकेऽन्यतीर्थिकाणां कुत्सितत्वमुक्तमिहापि तदेवोच्यतइत्यर्थसं
बद्धस्यास्योद्देशकस्येदमादिसूत्रं ॥ (एतइति) एतेऽन्यमतिनोजिताअनिनूतारागद्वेषा
दिभिः । नोइति शिष्यामंत्रणं । एवं त्वं जानीहि । यथाएते न शरणं कस्यचिन्नाय न
समर्थाः । (जहति) यत्राऽज्ञाने बालोऽज्ञोलभः सन् अवसीदति तत्र ते व्यवस्थिताः ।
बालापमिथ्यमाणिणोइति क्वचित्पाठस्तत्र बालानिर्विवेकाअपमिताअपि पमितामानिनः
कस्यापि न त्राणाय स्युरित्यर्थः । तत्कृत्यमाह । हित्वा त्यक्त्वा पूर्वसंयोगं धनस्वजनादिकं ।
एमिति वाक्यालंकारे । सिताबद्धाः परिग्रहारंजेषु । पुनः किंनूताः । कृत्यं कार्यं पचन
पाचनादि तस्योपदेशं गृह्णंतीति कृत्योपदेशगाः । अथवा सियाइत्यार्षत्वात् स्युर्नवेयुः ।
कृत्यं सावधानुष्ठानं तत्प्रधानाः कृत्यागृहस्थास्तेषामुपदेशः संरंजसमारंजरूपः स विद्यते
येषां ते कृत्योपदेशिकाः । प्रव्रजिताअपि कर्तव्यैर्गृहस्थेभ्योन निवृत्तइत्यर्थः ॥ १ ॥ एवं
नूतेषु तीर्थिकेषु सत्सु साधुना यत्कर्तव्यं तदाह । (तंचेति) तं पाखंडिलोकं परिज्ञाय स
म्यक् ज्ञात्वा निह्नुः संयतोविद्वान् तेषु न मूर्खयेत् तैः सह संबंधं न कुर्यात् । किंतिहिं कु
र्यादित्याह । अनुत्कर्षवान् उत्कर्षोमदस्तमकुर्वन् । तथाऽप्रलीनोऽसंबद्धस्तीर्थिकेषु गृहस्थे
षु पार्श्वस्थादिषु वा संश्लेषमकुर्वन् मध्येन रागद्वेषयोरंतरालेन संचरन् मुनिर्जगत्रयवेदी या
पयेदात्मानं वर्तयेत् तेषु निंदां स्वस्य प्रशंसांच परिहरन् साधुर्मध्यस्थवृत्त्या चरेदित्यर्थः ।

॥ टीका-उक्तस्तृतीयोद्देशकः । अधुना चतुर्थः समारंभ्यते । अस्यचायमनिसंबंधः ।
अनंतरोद्देशकेऽध्ययनार्थत्वात्स्वपरसमयवक्तव्यतोक्तेहापि सैवाऽनिधीयते । अथचाऽ
नंतरोद्देशके तीर्थिकानां कुत्सिताचारत्वमुक्तमिहापि तदेवानिधीयते । तदनेन संबंधे

द्विषुक्ताः धनाद्यन्नावेपि शरीरोपकरणादौ सूत्रावन्तः सपरिग्रहाएव तथा सारंजाः सावद्य व्यापाराऽतीह विचारे एकेषामाख्यातं । यथा किमनया शिरस्तुंडमुंडनक्रियया । गुरो रनुग्रहाद्यदा परमाक्षरावाप्तिर्भवति तदा मोक्षः स्यादेवं नापमाणास्ते न त्राणाय स्युः । ये त्रातुं समर्थास्तानाह । अपरिग्रहाधर्मोपकरणंविना शरीरोपनोगाय स्वप्नोपि न विद्य ते परिग्रहोयेषां तेऽपरिग्रहाद्यनारंजाश्च तान् निह्नुः साधुः शरणं परिव्रजेत् गच्छेत् । तेषां शरणं यायादित्यर्थः ॥३॥ परिग्रहारंनवर्जनं यथा स्यात्तथाह । (कडेसुइति) । कृतेषु गृहस्थैः स्वार्थं निष्पादितेषु उदनादिपिंडेषु आसमाहारं एषयेत् याचेत इति षोडशोजमदोपत्यागः सूचितः । तथा विद्वान् संयमनिपुणोदत्तं परैराशंसादोपरहितंनिश्चयसबुद्ध्या वितीर्णं तत्र एषणां ग्रहणैषणां चरेत् । दत्तमित्यनेन षोडशोत्पादनादोपाः एषणां चरेदित्यनेन दश एष णादोपाश्च सूचिताः । एतदोपत्यागेन पिंडं गृहणीयादित्यर्थः । अगृह्णोऽमृर्तितोविप्रमुक्तो रागद्वेषरहितश्च । आहारे स्यादिति पंचग्रहणैषणादोपत्यागउक्तः । सएवंनृतांनिह्नुः परेषा मपमानं परिवर्जयेत् तपोमदं ज्ञानमदं च न कुर्यादित्यर्थः । आत्मनः सकाशात्परान् ही नान् न पश्येदिति तात्पर्यं ॥ ४ ॥

॥ टीका—किमिति ते तीर्थिकास्त्राणाय न नवंतीति दर्शयितुमाह । (सपरिग्रहाइत्या दि) । सपरिग्रहेण धनधान्यद्विपदचतुष्पदादिना वर्तते तदन्नावेऽपि शरीरोपकरणादौ सूत्रावन्तः सपरिग्रहाः । तथा सहारंजणे जीवोपमर्दादिकारिणा व्यापारेण वर्ततइति तदन्ना वेऽप्यौदेशिकादिनोजित्वात्सारंजाः । तीर्थिकादयः सपरिग्रहारंनकत्वेनैव च मोक्षमार्गं प्रसा धयंतीति दर्शयति । इह परलोकचिंतायामेकेषांकेषांचिदाख्यातं नापिनं । यथा किमनया शिरस्तुंडमुंडनादिकया क्रियया परं गुरोरनुग्रहात्परमक्षरावाप्तिस्त्वद्वाप्तिर्वा यदि नव ति ततोमोक्षोभवतीत्येवं नापमाणास्ते न त्राणाय नवंतीति । येतु त्रातुं समर्थास्तान्प श्रार्द्धेन दर्शयति । अपरिग्रहाः न विद्यते धर्मोपकरणादृते शरीरोपनोगाय स्वप्नोऽपि परि ग्रहोयेषांते अपरिग्रहाः । तथा न विद्यते सावद्यनारंजो येषां तेऽनारंजास्तेचैवं नृताः क र्मलघवः स्वयंयानपात्रकल्पाः संसारमहोदधेर्जैतूत्तारणसमर्थास्तान् निह्नुर्निह्नुणशीज उद्देशिकाद्यपरिजोजी त्राणं शरणं परि समंताद्व्रजेज्जवेदिति ॥३॥ कथं पुनःपुनस्तेनापरिग्र हेणोऽनारंजेण च वर्तनीयमित्येतददर्शयितुमाह (कडेसुइत्यादि) गृहस्थैः परिग्रहारंन हारेणाऽऽत्मार्थं ये निष्पादिताउदनादयस्ते कृताउच्यंते । तेषु कृतेषु परकृतेषु परनि ष्ठितेष्वित्यर्थः ॥ अनेन च षोडशोजमपरिहारः सूचितः । तदेवमुजमदोपरहितं यस्यतइति या सआहारस्तमेवंनृतमन्वेपयेन्मृगयेत् याचेदित्यर्थः । तथा विद्वान्संयमकरणैकनिपुणः प रैराशंसादोपरहितैर्यन्निश्चयसबुद्ध्या दत्तमित्यनेन षोडशोत्पादनदोपाः परिगृहीताऽप्युच्यः ।

દિનિઃસહ સત્યપિ કથંચિત્સંબંધે ત્યક્તાહંકારેણ તથા જાવતસ્તેષ્વપ્રલીયમાનેનારક્તદિ
ષ્ટેન તેષુ નિંદામાત્મનશ્ચ પ્રશંસાં પરિહરતા મુનિનાઽત્મા યાપયિતવ્યઃ ॥ ૨ ॥

સપરિગ્ગહા ય સારંજા ઇહ મેગેસિમાહિયં ॥ અપરિગ્ગહા અ
ણારંજા, નિરકૂ તાણં પરિવણ ॥ ૩ ॥ કહેસુ ઘાસમેસેજા, વિક્ર
દત્તેસણં ચરે ॥ અગિદ્ધો વિપ્પમુક્કો અનુમાણં પરિવક્કણ ॥ ૪ ॥

અર્થ—હવે જે કારણે પરતીર્થીકને વિરુદ્ધાચારી કહ્યા તે કારણ દેશ્વાહે—સપરિગ્ગ
હા કે ૦ તે ધનધાન્યાદિક દ્વિપદ ચતુષ્પદાદિક સહિત, તેને અજાણે શરીર ઉપકરણ
દિકને વિષે મૂર્ખા રાખે છે તેહિજ પરિગ્રહ કહિયે. અને સારંજા કે ૦ જીવઘાતને વિષે પ્ર
વર્તમાન, તેહને અજાણે ઉદ્દેશાદિકના જોગવનાર છે. માટે આરંજી કહિયે. એવાઠતાં
મોક્ષ માર્ગ સાથે તે દેશ્વાહે છે. ઇહ મેગેસિમાહિયંકે ૦ તે ઇહ પરલોકને ચિંતવે. એક દ
ર્શનીને મતેં એમ કહ્યું, કે, એ તપસ્યાદિક તથા મુંમુંમનાદિક ક્રિયા કરે તે વ્યર્થ છે,
કિંતુ જે ગુરુ જત્તીને પ્રસાદે એક પરમ અદ્ધર લાજે તેથી જીવને મોક્ષ થાય. બીજો જે
કાંડ કાય ક્લેશ કરે તે સર્વ અપ્રમાણ છે. એમ જે કહે તે સાધુ પદવી ન પામે. તે
તારવાને સમર્થ નહીં હોવાને લીધે જે તારવાને સમર્થ એવો સાધુ હોય, તે આગલ અ
ર્થ ગાથાએ દેશ્વાહે છે. અપરિગ્ગહાકે ૦ જે કિંચિત્ માત્ર પરિગ્રહરહિત હોય એક ધર્મોપક
રણ ટાલી અને તેના ઉપર પણ મમતાને અજાણે પરિગ્રહ ઉપર સ્વદ્વ માત્રે નરાચે. ત
થા અણારંજાકે ૦ સર્વથા પ્રકારે ઠક્કાયના આરંજરહિત એવા નિરકૂતાણં કે ૦ નિહુ પો
તાને અને બીજાને ત્રાણ શરણ હોય. એટલે સંસારસમુદ્માંહેથી પોતે પણ પ્રવહણનીપરે
તરે અને બીજા પણ સંસાર સમુદ્માં બુડતા જીવને પ્રવહણની પેઠે તારનાર હોય એરીતે સા
ધુ પરિવણકે ૦ ઉદ્દેશાદિક આહાર વર્જતો સંયમ પાલે. ॥૩॥ હવે ચારિત્રિઉં આરંજા અને
પરિગ્રહ ટાલી કેમ પ્રવર્તે તે કહે છે. કહેસુકે ૦ તે ગૃહસ્થે પોતાને અર્થે જે જાત પાણી
કીધાં છે. તેને વિષે સોલ જાતના ઝજમ દોષરહિત ઘાસકે ૦ આહાર એસેજાકે ૦ ગવેષે, વિક્ર
કે ૦ તે પંક્તિ નિઃકેવલ નિર્જરા નિમિત્તે જે આહાર દાતારે દત્તકે ૦ દીધો. તેના ધાત્રાદિક
સોલે ઉત્પાદન દોષ તેની એસણંચરેકે ૦ એણાને વિષે વિચરે. અને સંકીર્તાદિ દશ એણા
ના દોષ જાણવા. અર્થાત્ બેતાલીશ દોષ વિસુદ્ધ આહાર છે એમ કહ્યું. તથા અગિદ્ધોકે ૦
તે અમૂર્તિત થકો આહારે એટલે પાંચ માંમલિના દોષ ટાલે. વિપ્પમુક્કોકે ૦ આહારને વિષે
રાગદ્વેષરહિત, એવો ઠતો અનુમાણં પરિવક્કણ કે ૦ બીજાનું અપમાન વર્જે; એટલે અનેરા
નો કરેલો પરાજવ અહિયાસે. ॥ ૪ ॥

॥ દીપિકા—કથં તીર્થિકાસ્ત્રાણાય ન સ્યુરિત્યાહ । (સપરિગ્રહાઈતિ) । સપરિગ્રહાધના

अंगना अंगनैवेति । अथवा अनंतोनिरवधिकः तंथा नित्योऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकरूपः
तथा शाश्वतः कार्येऽव्यं नवदपि प्राप्ते परमाणुत्वं न त्यजति तथा न विनश्यति दिगा
त्माकाशाद्यनपेक्षया । तथा अंतवान् लोकः सप्तदीपा वसुंधरेति परिमाणोक्तेस्तादृक्परि
माणोनित्यइति धीरः साहसिकोव्यासादिरतीव पश्यति ॥ ६ ॥

॥ टीका—एवं निर्युक्तिकारेणोद्देशकार्याधिकाराऽनिहितं किञ्चुवमाय चउत्तत्तीत्येतत्प्रद
श्येदानीं परवादिमतमेवोद्देशार्थाधिकारानिहितं दर्शयितुमाह । (लोकावायमित्यादि) ।
लोकानां पाखंडिनां पौराणिकानां वा वादोलोकवादः । यथा स्वानिप्रायेणाऽन्यथावा
ऽन्युपगमस्तं निशामयेत् शृणुयात् जानीयादित्यर्थः । तदेव दर्शयति । इहाऽस्मिन्संसारे
एकेषां केषांचिदिदमाख्यातमन्युपगमः । तदेव विशिनष्टि । विपरीता परमार्थादन्यथानूता
या प्रज्ञा तथा संनूतं समुत्पन्नं तत्त्वविपर्यस्तबुद्धिश्रितमितियावत् । पुनरपि विशेषय
ति । अन्यैरविवेकिर्निर्युक्तं तदनुगं यथावस्थितार्थविपरीतानुसारिर्निर्युक्तं विपरीतार्था
निधायितया तदनुगवृत्तित्यर्थः ॥५॥ तमेव विपर्यस्तबुद्धिरहितं लोकवादं दर्शयितुमाह ।
(अणंतेनिऽएलोऽइत्यादि) नाऽस्यांतोऽस्तीत्यनंतः । न निरन्वयनाशेन नश्यती
त्युक्तं नवतीति । तथाहि । यो यादृगिह नवे स तादृगेव परनवेऽप्युपपद्यते पुरुषः पुरुष
एवाऽंगनाऽंगनैवेत्यादि । यदिवाऽनंतोऽपरिमितोनिरवधिकइति यावत् । तथा नित्यइति ।
अप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकरूपत्वावोलोकइति । तथा शाश्वन्नवतीति शाश्वतोऽद्यणुकादिकार्य
ेऽव्यापेक्षया शाश्वन्नवन्नपि न कारणेऽव्यं परमाणुत्वं परित्यजतीति । तथा न विनश्यतीति
दिगात्माकाशाद्यपेक्षया । तथाऽतोऽस्याऽस्तीत्यंतवान् लोकः । सप्तदीपा वसुंधरेति परिमा
णोक्तेः सच तादृक् परिमाणोनित्यइत्येवं धीरः कश्चित्साहसिकोऽन्यथानूतार्थप्रतिपा
दनात् व्यासादिरतीव पश्यतीत्यतिपश्यति । तदेवंनूतमनेकचेदजिन्नं लोकवादं निशामये
दिति प्रकृतेन संबंधः । तथा अपुत्रस्य न संति लोकान्नाह्मणादेवाः श्वानोयक्षागोनि
र्हंतस्य गोमयस्य वा न संति लोकाइत्येवमादिकं निर्युक्तिकं लोकवादं न निशामयेदिति ॥६॥

अपरिमाणं वियाणाई, इह मेगेसिमाहियं ॥ सबठ सपरिमा
णं, इति धीरोति पासई ॥७॥ जे केइ तसा पाणा, चिठंति अडवा
वरा ॥ परियाए अत्ति से अंजू, जेण ते तसथावरा ॥ ८ ॥

अर्थ—वली तेहिज कहेंगे—अपरिमाणं वियाणाई के० जेनुं क्षेत्र थकी तथा काल
थकी प्रमाण नथी, तेदुंज मात्र जाणे पण सर्वज्ञ नथी. इह के० ए लोकनेविषे मेगे
सिमाहियं के० कोइएक दर्शनीने मते एम कहेंगे, जे अमारा तीर्थनो स्वामी अपरिमा

તદેવંજૂતે દૌલ્યધાત્રીનિમિત્તાદિદોષરહિતે આહારે સનિક્તુઃ એષણાં ગ્રહણેષણાં ચરેદનુતિષ્ઠે
દિત્યનેનાઽપિ દશૈષણાદોષાઃ પરિગૃહીતાઽસ્તિ મંતવ્યં । તથા । અગૃહોઽનધ્યુપપન્નોઽમૂર્ઘિ
તસ્તસ્મિન્નાહારે રાગદેષવિપ્રમુક્તઃ । અનેનાઽપિ ચ ગ્રાસૈષણાદોષાઃ પંચ નિરસ્તાઅવસેયાઃ ।
સએવંજૂતોનિક્તુઃ પરેષામપમાનં પરાવમદર્શિત્વં પરિવર્જયેત્ પરિત્યજેત્ । ન તપોમદં જ્ઞા
નમદં ચ કુર્યાદિતિ જાવઃ ॥ ૪ ॥

લોગવાયં ણિસામિજ્ઞા, હ્ર મેગેસિમાહિયં ॥ વિવરીયપન્નસં
જૂયં, અન્નનુત્તં તયાણુયં ॥ ૫ ॥ અણંતે નિહ્ણલોએ, સાસએણ
વિણસ્સતી ॥ અંતવં ણિહ્ણલોએ, ઇતિ ધીરોતિ પાસહ ॥ ૬ ॥

અર્થ—હવે વલી પરવાદી મિશ્રિત વચન કહેઢે—લોગવાયં કે० પાશ્વંમી લોક તેનો વાદ
પોતપોતાને મતેં કલ્પિત જે સ્વરૂપ તે ણિસામિજ્ઞાકે० સાંજલે, સાંજલીને હૈયામાં ધરે જિન
મતિથી કશું સ્વોટું જાણી પરિહરે તે લોકવાદ દેસાડેઢે. હ્ર કે० તે એ જગતને વિષે, મે
ગેસિકે० એકેક વાદીને મતેં, આહિયંકે० કશું ઢે. તે કેવું તોકે, વિવરીયંકે० વિપરીત પન્ન
કે० પ્રજ્ઞાતત્ત્વ ચકી ઉપરાંઠી બુદ્ધિ, સંજૂયંકે० તેહચકી ઉપનો તથા અન્નનુત્તંતયાણુગં કે०
તે અનેરા અવિવેકીનું જે જાણું તેને અનુસારે વલી તેવુંજ પ્રવર્તવું એવો લોકવાદ સાંજલી
હૈયે ધારેઢે. ॥૫॥ હવે તે વિપરીત બુદ્ધિ રચિત લોકવાદ દેસાડેઢે.—તે લોક અણંતે કે०
અનંત તથા નિહ્ણલોએ કે० નિત્યઢે. એટલે શું કશું ? કે જે આ જવમાં પુરુષઢે અથ
વા સ્ત્રી ઢે, તે આગમિક જવે પણ તેવોજ પુરુષ તથા સ્ત્રીને રૂપેઢે. એટલે સ્ત્રી.તે સ્ત્રી
ને પુરુષ તે પુરુષ ઢે, તે માટે લોક નિત્યઢે. સાસએ કે० વલી એ લોક સાસવતોઢે. એ
વિણસ્સતિ કે० વંણસે નહી. અંતવંકે० તે અંતસહિત ઢે, એટલે સપ્ત દ્વીપ તથા સપ્ત
સમુદ્રસહિત એટલો લોકઢે. અથી ન્યૂન અધિક નથી; એ કારણે લોકનો અંત ઢે. અને
ણિહ્ણલોએ કે० લોક નિત્યઢે. સ્ત્રી તે સ્ત્રી અને પુરુષ તે પુરુષ રૂપજ ઢે. તે માટે ઇતિ
કે० એરીતે, ધીરોકે० અમારા જે વ્યાસાદિક ધીરપુરુષ અનેક ગુણવંત તે પાસડકે० દેસેઢે.

॥ દીપિકા—સ્વમતં પ્રસ્થાપ્ય પુનઃ પરમતં દર્શયતિ । (લોગવાયમિતિ) । લોકાનાં
પાશ્વંમિનાં વાદમંત્રીકારં (ણિસામિજ્ઞા) નિશામયેત્ જાનીયાત્ । તદ્દર્શયતિ । હ્ર સંસારે
કેષાંચિત્ હ્રમાસ્ત્વાતં । તથા વિપરીતા મિથ્યા યા પ્રજ્ઞા તથા સંજૂતમુત્પન્નં તત્ત્વ
વિપર્યસ્તબુદ્ધિગ્રથિતમિત્યર્થઃ । તથાઽન્યૈરવિવેકિર્નિર્ચકું તદનુગં તત્ત્વદર્શનં અવિવેકિજન
વાક્યસદ્દશમિતિ ॥ ૫ ॥ લોકવાદમેવાહ । (અણંતેતિ) । ન વિચર્તેં ઽતોયસ્યેત્યનં
તોનિત્યઃ શાશ્વતોન વિનશ્યતિ । યોયાદ્દગિહ જવે સપરજવેપિ તાદૃશએવ પુરુષઃ પુરુષએવ

जिप्रेतार्थाऽतीन्द्रियदर्शाति । तथाचोक्तं । सर्वं पश्यतु वा मा वा, इष्टमर्थं तु पश्यतु ॥
 कीटसंख्यापरिज्ञानं, तस्य न कोपयुज्यतइति । इहाऽस्मिन्लोके एकेषां सर्वज्ञापन्हववा
 दिनामिदंमाख्यातमयमन्युपगमः । तथा सर्वक्षेत्रमाश्रित्यकालं वा परिवेद्यं कर्मतापन्न
 माश्रित्य सहपरिमाणेन सपरिमाणं सपरिवेदं धीर्बुद्धिस्त्यारंजतइतिधीरइत्येवमसौ
 अतीव पश्यतीत्यतिपश्यति । तथाहि । ते ब्रुवते दिव्यं वर्षसहस्रमसौ ब्रह्मा स्वपिति
 तस्यामवस्थायां न पश्यत्यसौ तावन्मात्रं च कालं जागर्ति तत्र च पश्यत्यसाविति
 तदेवंभूतोबहुधा लोकवादः प्रवृत्तः ॥ ७ ॥ अस्य चोत्तरदानायाह । (जेकेऽइत्यादि)
 ये केचन त्रस्यंतीति त्रसादीन्द्रियादयः प्राणाः प्राणिनः सत्वास्तिष्ठन्ति त्रसत्वमनुज
 वन्ति । अथवा स्यावराः स्यावरनामकर्मोदयात् पृथिव्यादयस्ते । यद्ययं लोकवादः
 सत्योजवेत् । यथासौ चादृगस्मिन् जन्मनि मनुष्यादिः सोऽन्यस्मिन्नपि जन्मनि ता
 दृगेव नवतीति । ततः स्यावराणां त्रसाणां च तादृशत्वे सति दानाध्ययनजपनियमत
 पोनुष्ठानादिकाः क्रियाः सर्वाप्यनार्थिकाद्यापद्येरन् । लोकेनाऽपि चाऽन्यथात्वमुक्तं । तद्य
 था । सर्वे एषगृगालोजायते यः सपुरीषोदह्यते तस्मात् स्यावरजंगमानां स्वरुतकर्मवशा
 त् परस्परसंक्रमणाद्यनिवारितमिति । तथा अनंतोनित्यश्च लोकइति यदजिहितं
 तत्रेदमजिधीयते । यदि स्वजात्यनुवेदेनास्य नित्यताऽनिधीयते ततः परिणामानित्य
 त्वमस्मदनीष्टमेवाऽन्युपगतं न काचित्कृतिः । अथाऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वजावत्वेन
 नित्यत्वमन्युपगम्यते तन्न घटते तस्याऽप्यकृवाधितत्वात् । नहि कृण्वाविपर्यायानाऽजि
 गितं किंचिदस्तु प्रत्यक्षेणाऽवसीयते । निःपर्यायस्यच खपुष्पस्येवाऽसदूपतैव स्यादिति ।
 तथा शश्वन्नवनं कायइव्यस्याऽकाशात्मादेश्वाऽविनाशित्वं यदुच्यते इव्यविज्ञे
 पापेक्षया तदप्यसदेव । यतः सर्वमेव वस्तुत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तत्वेन निर्विजागमेव प्रवर्त
 ते अन्यथा वियदरविंदस्येव वस्तुत्वमेव हीयतेति । यथा यदुक्तमंतर्वाङ्मोकः सप्त षीषावञ्चि
 न्नत्वादित्येतन्निरंतराः सुहृदः प्रत्येप्यन्ति न प्रेक्षापूर्वकारिणस्तदग्राहकप्रमाणान्नावादिति ।
 तथा यदप्युक्तं अपुत्रस्य न संति लोकाऽइत्यादीत्येतदपि बालजापितं । तथाहि । किंपुत्रस
 त्तामात्रेणैव विशिष्टलोकावाप्तिरुत तत्कृतविशिष्टानुष्ठानात् । तद्यदि सत्तामात्रेण ततऽइम
 हत्कार्मुकगर्तावराहादिनिर्व्याप्तलोकानवेयुस्तेषां पुत्रबहुलत्वसंचवात् । अथानुष्ठानमाश्री
 यते । तत्र पुत्रद्वयेसत्येकेन शोचनमनुष्ठितमपरेणाऽशोचनमिति तत्र का वार्त्ता स्व
 कृतानुष्ठानं च निष्फलमापद्येतेत्येवं यत्किंचिदेतदिति । तथा श्वानोयक्षाऽइत्यादियुक्ति
 विरोधित्वादनाकर्णनीयमिति । यदपि चोक्तम् । अपरिमाणं विजानातीति तदपि न घटा
 मियर्ति । यतः सत्यऽप्यपरिमितज्ञत्वे यद्यसौ सर्वज्ञोन नवेत् ततोहेयोपादेयोपदेश
 दानविकलत्वान्नैवाऽसौ प्रेक्षापूर्वकारिनिराडियते तथासति तस्य कीटसंख्यापरिज्ञान

ए जाणे. जगतमां सर्वज्ञ कोइ नथी, किंतु सबब के० सर्वत्र सपरिमाणं के० प्रमाण सहित ठे. सर्वज्ञ अपन्हववादी ते एम कहेठे. इति के० एम धीरोति पासइ के० धीर पुरुष देखेठे, ते एम कहे ठे के, देवता संबंधी सहस्र वर्ष ब्रह्मा सुए ते प्रस्तावे, ते कां इ न देखे, वली एटलोज काल ब्रह्मा जागृत आय त्यारे देखे. ए कारणे सपरिमाण वस्तु जाणे तथा देखे एप्रमाणे कोइ एक कहेठे. ॥७॥ हवे ग्रंथकार तेने उत्तर कहेठे. जगतमां हे जे केइ के० जे कोइ तसाके० त्रस ते बेइडियादिक पाणाके० प्राणी जीव, चिहंति के० ते तिष्ठंति एटले रहेठे. अडुवाके० अथवा बीजा आवराके० स्थावर पृथिव्यादिक एवा बने स्वभाव जगतमां दिशेठे. अने अन्य दर्शनी एम कहे के “ जे जेवो ते तेवोज होय ” परंतु अन्वय परावर्त न आय. जो ए वचन साचुं होय तो दान, अध्ययन, जप, नियम, तप तथा अनुष्ठानादिक क्रिया सर्व निरर्थक आय. ए कारणे तेनुं बोलवुं प्रमाण जाणवुं न हीं. अने जैन कहेठे के, जगतमां त्रस अने स्थावर ठे तेने पोतपोतानां कर्मने परिणामे अंजू के० रुजु परियाएके० पर्याय अडिसे के० ठे. एटले शुं कहुं? तो के पोतपोताना कर्मना उपाज्या पर्यायने पामे ते पर्यायेकरी जेणतेके० जे कारणे ते तसके० त्रस जीव ते आवराके० स्थावर आय. एटले त्रस फीटी स्थावर आय अने स्थावर फीटी त्रस आय परंतु “ जे जेहवो ते तेहवो ” ए निश्चये थकी नथी. ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—किंच (अपरिमाणमिति) न विद्यते परिमाणमिच्छा क्षेत्रतः कालतोवायस्य तदपरिमाणं विजानाति कश्चित्तीर्थिकः । अपरिमितज्ञोऽसावतींद्रियदृष्टा न पुनः सर्वज्ञः । यद्वाऽपरिमितज्ञोऽनिप्रेतार्थातींद्रियदर्शी न पुनः सर्वदर्शी । यदुक्तं । सर्वं पश्यतु वा मा वा, इष्टमर्थं तु पश्यतु ॥ कीटसंख्यापरिज्ञानं, तस्य न कोपयुज्यतइति । इह एकेषां सर्वज्ञापन्हववादिनामिदमाख्यातं । तथा सर्वत्र क्षेत्रे काले वा सपरिमाणं परिमाणयुक्तं धीर्बुद्धिस्तथा राजतइतिधीरः इत्येवमसावतीव पश्यति । दिव्यं वर्षसहस्रं ब्रह्मा स्वपिति तावत्कालं न पश्यति किंचित् पुनस्तावतं कालं जागर्ति तत्र च पश्यति एवं बहुधा प्रवृत्तो लोकवादः ॥ ७ ॥ अस्योत्तरमाह । (जेकेइति) । ये केचित्त्रसाः प्राणिनस्तिष्ठंति अथवा स्थावराः तेषां स्वकर्मपरिणत्याऽयं पर्यायोस्ति । (अंजूइति) प्रगुणोऽव्यनिचारी तेन पर्यायेण ते त्रसाः स्थावराः स्युः । त्रसत्वमनुज्जय कर्मपरिणत्या स्थावराः स्थावरत्वमनुज्जय त्रसाश्च नवंतीति । ततोयोयादृग्निह्नवे सपरजवेपि तादृगिति नियमो न युक्तः॥७॥

॥ टीका—किंच । (अपरिमाणमित्यादि) । न विद्यते परिमाणमिच्छा क्षेत्रतः कालतोवा यस्य तदपरिमाणं । तदेवंजुतं विजानाति कश्चित्तीर्थिकस्तीर्थिकृत् । एतदुक्तं नवति । अपरिमितज्ञोऽसावतींद्रियदृष्टा न पुनः सर्वज्ञ इति । यदि वाऽपरिमितज्ञइत्य

॥ दीपिका—अत्र दृष्टान्तमाह । (उरालमिति) । उदारं स्थूलं जगतोयोगं । औदारिकाः प्राणिनोर्गर्जकललार्बुदरूपादवस्थाविशेषादिपरीतं बालकुमारयौवनादिकमुदारं योगं परिसमंतादयन्ते गच्छन्ति । अयमर्थः । औदारिकशरीरिणो मनुष्यादेर्बालकुमाराद्यवस्थाविशेषाः प्रत्यक्षेण दृश्यन्ते न पुनर्यादृक् प्राक्तादृगेव सर्वदेति । एवं सर्वेषां स्थावरजंगमानामन्यथा जवनं ज्ञेयं । तथा आक्रांताः पीडिताः दुःखेन सर्वे जंतवस्ततस्तेऽहिंसिता नवन्ति तथा कार्यं । अथवाऽकांतमप्रियं दुःखं येषां तेऽकांतदुःखाश्च शब्दात् प्रियसुखाश्च अतः सर्वान् हिंस्यादिति दृष्टान्तोदर्शित उपदेशश्च दत्तः । ॥ ९ ॥ किमर्थं सत्त्वान्न हिंस्यादित्याह । (एयमिति) खुनिश्चये । एतदेव ज्ञानिनः सारं यत्किंचन प्राणिजातं न हिनस्ति । अहिंसा समता चैव एतावद्विजानीयात् । कोर्थः । यथा मम मरणं दुःखं वाऽप्रियं एवं सर्वस्य प्राणिलोकस्यापीति । एवं ज्ञात्वा न हिंस्यात्प्राणिनः । उपलक्षणान्मृपा न ब्रूयान्नादत्तं गृह्णीयान्नाब्रह्मा सेवेत न परिग्रहं कुर्यादिति ॥ १० ॥

॥ टीका—अस्मिन्नेवाऽर्थे दृष्टान्तानिधित्सयाऽऽह । (उरालमित्यादि) । उरालमिति स्थूलमुदारं जगत्यौदारिकजंतुग्रामस्य योगं व्यापारं चेष्टामवस्थाविशेषमित्यर्थः । औदारिकशरीरिणो हि जंतवः प्राक्तनादवस्थाविशेषाज्गर्जकललार्बुदरूपादिपर्यासजतं बालकौमारयौवनादिकमुदारं योगं परिसमंतादयन्ते गच्छन्ति पर्ययन्ते । एतदुक्तं नवति । औदारिकशरीरिणो हि मनुष्यादेर्बालकौमारादिकः कालादिकृतोऽवस्थाविशेषोऽन्यथा चाऽन्यथाऽनवन् प्रत्यक्षेणैव लभ्यते न पुनर्यादृक् प्राक् तादृगेव सर्वदेति । एवं सर्वेषां स्थावरजंगमानामन्यथाऽन्यथा च जवनं द्रष्टव्यमिति । अपिच सर्वे जंतवश्चाक्रांता अजिन्ताः दुःखेन शरीरमानसेनाऽसातोदयेन दुःखाक्रांताः संतोऽन्यथाऽवस्थानाजो लभ्यन्ते । अतः सर्वेपि ते यथाऽहिंसिता नवन्ति तथा विधेयं । यदि वा सर्वेऽपि जंतवोऽकांतमननिमतं दुःखं येषां तेऽकांतदुःखाः । चशब्दात् प्रियसुखाश्च ते तान् सर्वान् न हिंस्यादित्यनेन वाऽन्यथात्वदृष्टान्तोदर्शितो नवत्युपदेशश्च दत्त इति ॥ ९ ॥ किमर्थं सत्त्वान् न हिंस्यादित्याह । (एवंखुइत्यादि) । खुरवधारणे । एतदेव ज्ञानिनो विशिष्टविवेकवतः सारं न्याय्यं यत्किंचन प्राणिजातं स्थावरं जंगमं वा न हिनस्ति न परितापयति । उपलक्षणं चैतत् । तेन न मृपा ब्रूयान्नादत्तं गृह्णीयान्नाब्रह्मा सेवेत न परिग्रहं परिगृह्णीयान्न नक्तं जुंजीतेत्येवं ज्ञानिनः सारं यत्र कर्माश्रवेषु वर्तत इति । अपिच अहिंसया समता अहिंसा समता तां चैतावद्विजानीयात् । यथा मम मरणं दुःखं वाऽप्रियमेव मन्यस्याऽपि प्राणिलोकस्येति । एवंकारोऽवधारणे । इत्येवं साधुना ज्ञानवता प्राणिनां परितापनाऽपश्चादपि वा न विधेयमेवेति ॥ १० ॥

मध्युपयोग्येव । यतोयथैव तद्विषयेऽस्याऽपरिज्ञानमेवमन्यत्राऽप्याशंकया हेयोपादेये
प्रेक्षापूर्वकारिणः प्रवृत्तिर्न स्यात् तस्मात्सर्वज्ञत्वमेष्टव्यं । तथा यदुक्तं । स्वापबोधविज्ञा
गेन परिमितं जानातीत्येतदपि सर्वजनसमानत्वे यत्किंचिदिति । यदपिच कैश्चिदुच्यते ।
यथा ब्रह्मणः स्वप्नावबोधयोर्लोकस्य प्रलयोदयौ नवतइति तदप्ययुक्तिसंगतमेव । प्रति
पादितं चैतत् प्रागेवेति न प्रतन्यते । नचाऽत्यंतं सर्वजगतउत्पादविनाशौ विद्येते । न
कदाचिदनीदृशं जगदिति वचनात् । तदेवमनंतादिकं लोकवादं परिहृत्य यथावस्थितवस्तु
स्वप्नावबोधविज्ञानं पश्चाद्देन दर्शयति । ये केचन त्रसाः स्थावरावा तिष्ठंत्यस्मिन् संसारे
तेषां स्वकर्मपरिणत्याऽस्त्यऽसौ पर्यायः । अंजूइति प्रगुणोव्यभिचारी तेन पर्यायेण स्वक
र्मपरिणतिजनितेन ते त्रसाः संतः स्थावराः संपद्यंते । स्थावरा अपिच त्रसत्वमश्रुवते ।
तथा त्रसास्त्रसत्वमेव स्थावराः स्थावरत्वमेवाऽप्नुवन्ति । न पुनर्योयादृगिह सतांद्दगे
वाऽमुत्राऽपि नवत्ययं नियमइति ॥ ७ ॥

उरालं जगतो जोगं, विवक्षासं पलितिय ॥ सवे अकंतडुखाय

अउ सवे अहिंसिता ॥ ९ ॥ एवं खु नाणिणो सारं; जन्न हिंसइ

किंचणं ॥ अहिंसासमयं चेव, एतावत्तं वियाणिया ॥ १० ॥

अर्थ—हवे ए उपर दृष्टांत कहेवे—ए जीव उरालंके० ते औदारिक एटले अति स्थूल
एहवा जगतो जोगंके० जगनो योग जीवनो, व्यापार चेष्टा विशेष, विवक्षासं
के० ते विपरीत जुदो जुदो पलितिय के० पामे. अत्रे गर्ननुं दृष्टांत कहेवे. जेम ग
र्नमांहे रह्यो थको जीव अर्बुद, कलज, पेसी इत्यादिक जुदी जुदी अवस्था पामे. तथा
जन्म पाम्या पढी बाल, कुमार, तरुण थने वृद्ध एवी जुदी जुदी अवस्था पामे. ए का
रणे तेनुं वचन साचुं नथी जणातुं. तो जैन कहे वे के, सवेके० सर्व जीव एकेंडिया
दिकथी मांझीने पंचेंडियपर्यंत जे ठे, तेने अकंतडुःखाय के० शारीरी तथा मानसी
डुःख ते वल्लन नथी. अउ के० ए कारणे सवे के० सघला जीव अहिंसया के०
हणाय नहीं, तेम करवुं. ॥ ९ ॥ एवं शब्द अवधारणे ठे नाणिणो के० ज्ञानी एटले जे
जाण पुरुष तेनो एहज सारं के० सार एटले न्यायठे. जन्नहिंसई किंचणं के० जे कोइ
त्रस थने स्थावर जीवने किंचित् मात्र हणे नहीं, उपलक्षणी मृषा बोले नहीं, अ
दत्त, मैथुन तथा परिग्रह ए आश्रव न सेवे, रात्री नोजन न करे, एज ज्ञानीनो सार
जे आश्रव न सेवे, अहिंसा के० जीवनी दया तथा समयंचेव के० समता सर्वत्र स
म परिणाम राखे. एतावत्तंके० एटलुंज वियाणियाके० जाणवुं जोइये. बीजुं धणुं प
जाल चार सरखुं जाणवा थकी शुं फल ठे? जेम मुजने मरण ते डुःख तेम बीजा जी
वने पण मरण तेडुःख एम जाणे एटले मूल गुण कहा. ॥ १० ॥

नक्तपानमित्येतेन एषणासमितिः । नक्तपानार्थं च प्रविष्टस्य जापणासंनवाज्ञापणासमि
तिराह्मिना । सति चाहारे प्रश्रवणादीनां सन्नावात्प्रतिष्ठापनसमितिरप्यायाता इति तृ
तीयं स्थानं ३ एतेषु त्रिषु स्थानेषु सम्यग्यतः संयतआमोहाय परिव्रजेदित्युत्तरश्लोके
न संबंधः । तथा सततं मुनिरुत्कर्षोमानः, ज्वलनः क्रोधः, एममिति गहनं मायेत्यर्थः ।
संसारमध्ये सर्वदा नवतीति मध्यस्थोलोचः । चः समुच्चये । एतान् मानादीन् कपा
यान् । (विगिंचएति) । विवेचयेदात्मनः पृथक्कुर्यात् । ननु क्रोधएवादीं सर्वत्र स्याप्य
ते ऽत्रतु कथं मानइति चेड्यते । माने सत्यवश्यंजावी क्रोधः क्रोधे च सति मानः म्या
नवेत्यर्थस्य दर्शनाय क्रमोल्लंघनमिति ॥ १२ ॥

॥ टीका—एवं मूलगुणाननिधायैदानीमुत्तरगुणाननिधातुकामाह । वुसिएयइत्या
दि । विविधमनेकप्रकारमुपितः स्थितोदशविधचक्रवालसामाचर्या व्युपितस्तथा विगता
ऽपगता आहारादौ गृह्णिर्यस्यासौ विगतगृहिः साधुरेवंनूतश्चादीयते स्वीक्रियते प्राप्यते
वा मोहोयेन तदादानीयं ज्ञानदर्शनचारित्र्यत्रयं तत्सम्यग्यह्येदनुपाजयेत् यथा यथा तस्य
वृद्धिर्नवति तथाकुर्यादित्यर्थः ॥ कथंपुनश्चारित्रादि पालितं नवतीति दर्शयति । चर्यामन
शय्यासु । चरणं चर्यागमनं साधुनाहि सति प्रयोजने युगमात्रदृष्टिनागंतव्यं तथा सुप्र
त्युपेक्षिते सुप्रमार्जिते चासने उपवेष्टव्यं तथा शय्यायां वसतौ संस्तारके वा सुप्रत्युपेक्षित
प्रमार्जितस्थानादि विधेयं तथा नक्ते पाने चांतशः सम्यगुपयोगवता नाव्यं । इदमुक्तं
नवति । ईर्यानापेपणादाननिक्षेपप्रतिष्ठापनासमितियूपयुक्तेनां ऽतश्चोक्तपानं यावदुज
मादिदोपरहितमन्वेपणीयमिति ॥ ११ ॥ पुनरपि चारित्र्यशुद्ध्यर्थं गुणानधिकृत्या
ह । एतेहिं इत्यादि । एतान्यनंतरोक्तानि त्रीणि स्थानानि । तद्यथा । ईर्यासमिति रित्ये
कं स्थानं, आसनं शय्येत्यनेनादाननाडमात्रनिक्षेपणासमिति रित्येतच्च द्वितीयं स्थानं,
नक्तपानमित्यनेनैषणासमितिरुपात्ता नक्तपानार्थं च प्रविष्टस्य जापणासंनवाज्ञापणासमि
तिराह्मिना सति चाहारे उच्चारप्रश्रवणादीनां सन्नावात्प्रतिष्ठापनासमितिरप्यायातेऽत्ये
तच्च तृतीयं स्थानमित्यतएतेषु त्रिषु स्थानेषु सम्यग्यतः संयतआमोहाय परिव्रजेदि
त्युत्तरश्लोकांते क्रियेति । तथा सततमनवरतं मुनिः सम्यक् यथावस्थितजगत्त्रयवेत्ता ।
उत्कृष्यते आत्मादर्पाध्मातोविधीयतेऽनेनेत्युत्कर्षोमानस्तथात्मानं चारित्रं वा ज्वाल
यति दहतीति ज्वलनः क्रोधस्तथा एममिति गहनं मायेत्यर्थः । तस्याअजब्धमध्यत्वा
देवमनिधीयते । तथा आसंसारमसुमतां मध्येऽतर्नवतीति मध्यस्थोलोचः । चशब्दः स
मुच्चये । एतान् मानादींश्चतुरोपि कपायांस्तद्विपाकानिज्ञोमुनिः सदा (विगिंचएति) वि
वेचयेदात्मनः पृथक्कुर्यादित्यर्थः । ननु चान्यत्रागमेक्रोधआदावुपन्यस्यते तथा रूप

बुसिए य विगयगेही, आयाणं सरस्कए ॥ चरिआसणसेजा
सु, नत्तपाणे अ अंतसो ॥ ११ ॥ एतेहिं तिहिं ठाणेहिं, संजए
सततं मुणी ॥ उक्कसं जलणं एूमं, मश्वं च विगिंचए ॥ १२ ॥

अर्थ—एटले मूलगुण कहा हवे उत्तरगुण कहेठे. दशविध सामाचारीने विषे विविध ना
ना प्रकारे बुसिएके० वश्या, तथा विगतगृद्धि के० जेमां आहारादिकनी लोभ्यता नथी; ए
वा साधु ते आयाणं के० आदान, ज्ञान, दर्शन अने चारित्र ए रत्नत्रयने सरस्कए के०
सम्यक्प्रकारे राखे. एटले जे प्रकारे ए रत्नत्रयनी वृद्धि आय तेम करे तेज कहेठे. चरिआ
के० चालवुं, एटले चारित्रवंत पुरुषने कोइ प्रयोजन कार्य उपना थकां चालवुं पडे
तो धूसर प्रमाण दृष्टि जोतो थको चाले; तथा प्रतिलेपित, प्रमार्जित एवा आसण के०
आसन उपर बेसो, तथा सुप्रतिलेपित, सुप्रमार्जित एवा सेज्जासुके० उपाश्रय अथवा
संधाराने विषे रहे अथवा शयन करे. तथा नत्तपाणेअ के० जात पाणीने विषे अंत
सो के० सम्यक् प्रकारे उपयोग करे एटले निर्दोष आहारनी गवेषणा करे. ॥ ११ ॥
वली पण उत्तरगुण आश्रयीज कहेठे. एतेहिं के० ए पूर्वे कहाजे तिहिं ठाणेहिं के०
त्रण स्थानक एटले एक चर्या, बीजुं आसन सज्जा, अने त्रीजुं जातपाणी ए त्रणे
स्थानक रुडी परे जाणवां. एटले चालवामां ईर्यासमिति ए एक स्थानक, अने आसन
सज्जा एटले आदान जांम मात्र निक्षेपणासमिति कही ए बीजुं स्थानक, तथा नत्तपा
ण एटले एषणासमिति कही; अने जातपाणीनी याचना करतां जाषा निरवद्य बोले,
एटले जाषासमिति पण आवी तथा आहार लीधायी उच्चार प्रश्रवणनो सज्जाव आय,
तेने रुडीपेरे परवतां पारिष्ठापनिका समिति पण कही ए त्रीजुं स्थानक जाणवुं. ए त्रणे
स्थानकने विषे संजएके० संयत ठतो सततंके० सततं एटले निरंतर मुणी के० चारित्र
वान ते उक्कसंके० उत्कर्ष एटले मान, जलणंके० क्रोध, एूमं के० माया अने मश्वं
के० मध्यस्थ एटले लोभ ए चारे कषायने विगिंचए के० आत्मा थकी जूदा करे. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—विविधमनेकधोपितः स्थितो दशविधसामाचर्या व्युपितः । विगता आ
हारादौ गृद्धिर्यस्य सविगतगृद्धिः साधुः । आदीयते प्राप्यते मोक्षोयेन तदादानीयं ज्ञा
नादित्रयं तत्सम्यग्रहयेत् । तथा चर्यासनशय्यासु । चर्यागमनं, आसनं निषीदनस्था
नं, शय्या वसतिः, संस्तारकोवा तेषु तथा नत्तपाने चांतशः सम्यगुपयोगवता जाव्यं ।
अयमर्थः । ईर्याजापेषणादाननिक्षेपप्रतिष्ठापनासमितिपूपयुक्तेनांतशो नत्तपानं यावन्नि
र्दोषमन्वेषणीयं ॥ ११ ॥ पुनरुत्तरगुणानाह । एतानि त्रीणि स्थानानि । यथा ईर्या
समितिरित्येकं स्थानं । आसनं शय्येत्यादानजांडमात्रनिक्षेपणासमितिरिति द्वितीयं ॥

॥ अथ द्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः प्रारंभः ॥

संबुझह किंन बुझह, संबोही खलु पेञ्च डुल्लहा ॥ एोहूवणमंति रा
इउं, नो सुलनं पुणरवि जीवियं ॥ १ ॥ महरा बुडाय पासह, गप्पठा
वि चियंति माणवा ॥ सेणे जह वट्टयं हरे, एवमानुक्कयंमि तुट्टई ॥ २ ॥

अर्थ—पहेलुं समय नामे अध्ययन कहुं. हवे बीछुं वैताली नामक अध्ययन
कहेते. तेनो ए संबंध पेहेला अध्ययनने विपे परसमयना दोष कह्या तथा स्वस
मयना गुण कह्या. ते सर्व जाणीने जेम कर्म विदारीये तेम यत्न करवो, ए जाव
कहेते. ते श्री आदीश्वर देवे जरते तिरस्कार कखा. संवेग उपन्या यकी ऋषनदेवना
अठाणुं पुत्र ऋषनदेवनी पासे आव्या. ते स्वपुत्र प्रत्ये उपदेश कहेते. अथवा श्रीमहा
वीर देव परखदा प्रत्ये कहेते. संबुझह के० अहो नव्यो? तमे समजो. ज्ञान, दर्शन तथा
चारित्ररूप धर्मनेविपे उद्यम करो; केमके आ अवसर मलवो फरी फरी डुल्लन ठे, तो
एवो अवसर पामीने किंनबुझह के० केम नथी समजता जे आ नवने विपे धर्म नहीं
करशे तेने पेञ्चके० परनवनेविपे खलुके० निश्रे यकी, संबोहीके० बोधबीज ते डुल्लहाके०
डुल्लन ठे. एोहूवणमंतिराइउं के० जेम अतिक्रमेली रात्री फरीथी आवे नहीं तेम चौव
नादिक सर्व पदार्थ गया तेपण फरी आवे नहीं. एोसुलनंपुणरवि जीवियं के० फरी
फरी जीवित शब्दे संयमे करी प्रधान जे जीवितव्य ते सुलन नथी. ॥ १ ॥ हवे सर्व संसा
री जीवने आयुष्य अनित्य करी देखाडेते. महरा के० बालक एटले कोइक जीव बाढ्याव
स्थामांयकांज विनाश पामेते. तथा कोइएक बुडायके० बुढा (वृद्ध) थईने विनाश पामेते.
तथा पासह के० जूउं के, गप्पठा विचयंति माणवा के० कोइ एक मनुष्य जे ठे, ते ग
र्जमां रह्या यकां पण विनाशने पामेते. एम ए मृत्यु जे ठे, ते जीवने सर्व अवस्थाये
आवी पोहोचेते. तेना उपर दृष्टांत कहेते. जह के० जेम सेणे के० जेन एटले सींचा
एो जे ठे, ते वट्टयं के० वाटो एटले तीतर पट्टी तेने ठलीने पुहुते हरे के० हरण
करी लीये. एवं आउक्कयंमि तुट्टई के० एम ए मनुष्यनुं आयुष्य पण क्खणे क्खणे तूटे
ठे. एवं जीवाण जीवियं के० ए पूर्वे कहुं एवुं जीवनुं जीवितव्य जाणवुं. ॥ २ ॥

॥ दीपिका—व्याख्यातं प्रथमं समयाध्ययनं । अथ द्वितीयं वैतालीयाध्ययनं व्या
ख्यायते तत्र प्रथमाध्ययने परसमयदोषाः स्वसमयगुणाश्चोक्तास्तांश्च ज्ञात्वा यथा कर्म
विदार्यते तथा बोधोविधेयइत्यनेन संबंधेनागतस्यास्योद्देशकत्रयं । तत्र प्रथमोद्देशकस्ये
दमादिसूत्रं । (संबुझहत्ति) । तत्र जगवानादितीर्थिकरोचरतः तिरस्कारागतसंवेगान्

कश्चेष्ट्यामारूढो न गवान् क्रोधादीनेव संज्वलनान् रूपयति किमर्थमागमप्रसिद्धमुल्लंघ्यादौ मानस्योपन्यास इति ॥ अत्रोच्यते । माने सत्यवश्यं नावी क्रोधः क्रोधेतु मानः स्याद्वानवेत्यस्यार्थस्य प्रदर्शनायान्यथाक्रमकरणमिति. ॥ १३ ॥

समिणु सयासाहु, पंचसंवरसंवुमे ॥ सिएहि अ
सिए निस्कू, अमोस्कायपरिवए जासित्तिवेमि ॥ १३ ॥

अर्थ—हवे अध्ययन उपसंहरतो कहेते. समिणके० पांच समिते समितो, उके० तु अ वधारणने अर्थे ते. तथा सयासाहुके० सर्वकालनेविषे साधु केवोते ? ते कहेते. पंचसंवर संवुमेके० पांच महाव्रतनो पालनार तथा पांच प्रकारना संवरे करी संवस्यो ठतो तथा सिएहिके० जे गृहस्थ पासबादिकने विषे बंधाणा तेवा गृहस्थने विषे असिए के० अ एबंधाणो थको एटले तेने विषे मूर्छा नकरे. जेम कर्दम थकी कमल उंचुरहे तेम निस्कूके० साधु ते आरंज परिग्रह थकी दूर रहे पण तेनी साथे बंधाय नहीं, एवो ठतो अमोस्कायपरिवएके० ज्यांसुधी मोक्ष न आय त्यांसुधी संयम पाळे. इत्तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत्. ॥ १३ ॥ इति प्रथमाध्ययनस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः । प्रथमाध्ययनं स०

॥ दीपिका— एवं समितिनिः समितः साधुः पंचमहाव्रतोपेतत्वात्पंचप्रकारसंवृतः । चशब्दानुसिगुप्तस्तथा गृहपाशादिषु सिताबद्धा गृहस्थास्तेष्वसितोन बद्धोन मूर्च्छितो निहृर्नावनिहुरासमंतात् मोक्षाय परिसमंताद्ब्रजेः संयमानुष्ठानरतोजवेस्त्वमिति शिष्यस्योपदेशः । इति समाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १३ ॥ इति तपागच्छाधिपश्रीहेमविमलसू रिस्वशिष्यहर्षकुलप्रणीतायां श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां प्रथमं समयाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका— तदेवं मूलगुणानुत्तरगुणांश्चोपदर्श्याऽधुना सर्वापसंहारार्थमाह । (समिण उसया इत्यादि) तुरवधारणे । पंचनिः समितिनिः समितएव साधुस्तथा प्राणातिपा तादिपंचमहाव्रतोपेतत्वात्पंचप्रकारसंवरसंवृतस्तथा मनोवाक्कायगुप्तिगुप्तस्तथा गृहपाशा दिषु सितावबद्धाः सक्तागृहस्थास्तेष्वसितोऽनवबद्धस्तेषुमूर्छामकुर्वाणः पंचाधारपं कजवत्तत्कर्मणाऽदिह्यमानो निहृर्नैर्हणशीलो नावनिहुरामोक्षयाऽशेषकर्मपगमलकृण मोक्षार्थं परि समंतात् ब्रजेः संयमानुष्ठानरतोजवेस्त्वमिति विनेयस्योपदेशः । इति अध्य यनसमाप्तौ । ब्रवीमीति गणधरएवमाह यथा तीर्थकृतोक्तं तथैवाहं ब्रवीमि न स्वमनी पिकयेति गतोऽनुगमः । सांप्रतं नयास्तेषामयमुपसंहारः । सबसिंपि नयाणं बहुविधव त्वयं निसामित्ता । तं सबगयविसुद्धं जं चरणगुणछिजसाहुत्ति ॥ १ ॥ १३ ॥ इति सू त्रकृतांगे प्रथमाध्ययनं समाप्तं ॥ ॥

तु नामस्थापने अनादृत्य इव्यं दार्वादि । जावे पुनरष्टप्रकारं कर्मेति ॥ ३९ ॥ सांप्रतं वे
तालियमित्येतस्य निरुक्तं दर्शयितुमाह “ वेयालियं इह देसियंति वेयालियंतउं होइ ॥
वेयालियं तद्वा वित्तमन्ति तेणे वयणिवद्धं ” ॥ ४० ॥ (वेयालियमित्यादि) । इ
हाऽध्ययनेऽनेकधाकर्मणां विदारणमनिहितमिति कृत्वैतदध्ययनं निरुक्तिवशाद्विदारकं
ततोभवति । यदि वा वैतालियमित्यध्ययननामात्राऽपि प्रवृत्तौ निमित्तं । वैतालियं हं दोवि
शेषरूपं वृत्तमस्ति तेनैव च वृत्तेन निबद्धमित्यध्ययनमपि वैतालीयं । तस्य चेदं लक्षणं ।
वैतालीयलिंगनैथनाः, षडयुक्त्यादोष्टौ समे चलः । नसमोऽत्र परेण युज्यते, नेतः षट्च नि
रंतरासुजोः ॥ ४० ॥ सांप्रतमध्ययनस्योऽपोद्धातं दर्शयितुमाह “ कामं तु सासयमिणं
कहियं उछावयंति उसजेणा ॥ अछोणउतिसयाणं सोऊण वि तेइ पवइया ” ॥ ४१ ॥
(काममित्यादि) कामशब्दोऽयमन्युपगमे । तत्र यद्यपि सर्वोप्यागमः शाश्वतः तदंतर्गत
मध्ययनमपि तथाऽपि जगवतादितीर्थाधिपेनोत्पन्नदिव्यज्ञानेनाऽष्टापदोपरिव्यवस्थितेन
जरताधिपजरतेन चक्रवर्त्तिनोऽपहतैरष्टनवतिभिः पुत्रैः पृष्टेन यथा जरतोऽस्मानाऽङ्गां का
रयत्यतः किमस्मान्निर्विधेयमित्यतस्तेषामंगारदाहकदृष्टान्तं प्रदर्श्य न कयंचिज्ज्ञतोर्जागे
ह्वा निवर्ततइत्यर्थः । गर्जेमिदमध्ययनं कथितं प्रतिपादितं तेऽप्येतद्ब्रुत्वा संसारासारता
मवगम्य विषयाणां च कटुविपाकतां निःसारतां च ज्ञात्वा मत्तकरिकर्णवच्चपलमायुर्गि
रिन्दीवेगसमं यौवनमित्यतो जगवदाज्ञैव श्रेयस्करीति तदंतिके सर्वे प्रव्रज्यां गृहीतव
तइत्यत्र उद्देशेनिर्देशेऽस्यादिसर्वोऽप्युपोद्धातो जगनीयः ॥ ४१ ॥ सांप्रतं उद्देशार्था
धिकारं प्रागुल्लिखितं दर्शयितुमाह “ पढमे संबोहो अनिवयाय वीयंमि माणवज्जणया,
अहिगारो पुण जणितं, तद्वा तद्वा बहुविहो तव ॥ ४२ ॥ उद्देशंमिय तइये, अन्नाण
वियस्स अथवउं जणितं । वज्जेयवो य सया सुयप्पमाउं जइ जणेण ” ॥ ४३ ॥ (प
ढमइत्यादिगाथाद्वयं) तत्र प्रथमोद्देशिके हिताऽहितप्राप्तिपरिहारलक्षणो बोधो विधेयोऽ
नित्यता वेत्ययमर्थाधिकारः । द्वितीयोद्देशिके मानोवर्जनीयइत्ययमधिकारः । पुनश्च त
थाऽनेकप्रकारो बहुविधः शब्दादाऽवर्थेऽनित्यतादिप्रतिपादकोऽर्थाऽधिकारो जणितइति ।
तृतीयोद्देशिके बहुविधज्ञानोपचितस्य कर्मणोऽपचयरूपोर्थाधिकारो जणितइति यतिज
नेन च सुखप्रमादोवर्जनीयः सदेति ॥ ४३ ॥ सांप्रतं सूत्रानुगमे अस्वलितादिगुणोपेतं
सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (संबुद्धहेत्यादि) तत्र जगवानादितीर्थकरो जरतेस्तिरस्कृता
रागतसंवेगान् स्वपुत्रानुद्दिश्येदमाह । यदि वा सुरासुरनरोरगतिरश्वः समुद्दिश्य प्रोवाच य
था संबुद्धध्वं यूयं ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणे धर्मे बोधं कुरुत । यतः पुनरेवं नूतोऽवसरो
दुरापः । तथाहि । मानुषं जन्म तत्राऽपि कर्मजूमिः पुनरार्यदेशः सुकुलोत्पत्तिः सर्वेऽप्य

स्वपुत्रानुद्दिश्येदमाह । यदि वा सुरासुरनरोगतिरश्वः समुद्दिश्याह । यथा बुध्यध्वं यूयं धर्मे बोधं कुरुत । किं न बुध्यध्वं एवंविधसामग्र्यां सत्यां कस्माद्धर्मे बोधो न क्रियत इत्यर्थः । यतः अकृतधर्माणां प्रेत्य परलोके संबोधिर्धर्मप्राप्तिरूपा पुनर्जन्तुना । दुर्निश्चये । नैवातिक्रान्तारात्रयउपनमन्ति पुनर्दौकन्ते । नहि अतिक्रान्तोयौवनादिकालः पुनरावर्तत इति जावः । पुनरपि जीवितं संयमजीवितं नो नैव सुलज्जं । यदि वा जीवितमायुस्त्रुटितं सत्संधातुं न शक्यत इति ॥ १ ॥ आयुषोऽनियतत्वमाह । (महरेति) । महारावालाएव केचिज्जीवितं त्यजन्ति तथा वृद्धागर्जस्थाश्चपि मानवाः । उपदेशयोग्यत्वान्मानवग्रहणं । एतत्पश्यत यूयं यत्सर्वास्वप्यवस्थासु प्राणी जीवितं त्यजतीति । तथाहि त्रिपल्योपमायुष्कस्यापि पर्याप्त्यनंतरमन्तर्मुद्गतेनैव कस्यचिन्मृत्युरूपतिष्ठतीति । अत्र दृष्टान्तमाह । यथा श्येनोवर्तकं तित्तिरिजीवं हरते हन्ति एवमायुःक्षये प्राणान् मृत्युरपहरेत् । आयुःक्षये वा त्रुटयति जीवितं ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तं समयारख्यं प्रथममध्ययनं सांप्रतं वैतालीयाख्यं द्वितीयमारभ्यते । अस्य चाऽयमनिसंबंधः । इहाऽनंतराऽध्ययने स्वसमयगुणाः परसमयदोषाश्च प्रतिपादितास्तांश्च ज्ञात्वा यथाकर्मविदार्यते तथा बोधोविधेयइत्यनेन संबंधेनाऽयातस्याऽस्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यऽनुयोगद्वाराणि जणनीयानि । तत्राऽप्युपक्रमांतर्गतोऽर्थाऽधिकारोद्देशा । अध्ययनार्थाऽधिकारउद्देशार्थाधिकारश्च । तत्राऽध्ययनार्थाधिकारः प्रागेव निर्युक्तिकारेणाऽनाणि । एाऊणबुझणाचेवेत्यनेन गाथाद्वितीयपादेनेत्युद्देशार्थाधिकारं तु स्वतएव निर्युक्तिकारउत्तरत्र वक्ष्यति । नामनिष्पन्नं तु निक्षेपमधिकृत्य निर्युक्तिकृदाह “वेयालियंमि वेया,लगो य वेयाजणं वेयालियं । तिन्निवि चउक्कगाइं, वेयालेउं एण पुण जीवी” ॥ ३७ ॥ (वेयालियमित्यादि) । तत्र प्राकृतशैल्या वेयालियमिति । दृविदारणोइत्यस्य धातोर्विपूर्वस्य ङादसत्वात् नावे एबुज्प्रयांतस्य विदारकमिति क्रियावाचकमिदमध्ययनाऽनिधानमिति । सर्वत्र च क्रियायामेतत्त्रयं सन्निहितं । तद्यथा कर्ता करणं कर्म चेत्यतस्तददर्शयति । विदारकोविदारणं विदारणीयं च तेषां त्रयाणामपि नामस्थापनाइव्यजावनेदाञ्चतुर्णां निक्षेपेण । त्रीणि चतुष्ककानि इष्टव्यानि । अत्र च नामस्थापने कुस्से इव्यविदारकोयोहि इव्यं काष्ठादि विदारयति । नावविदारकस्तु कर्मणोविदार्यत्वात् नो आगमतोजीवविशेषः साधुरिति ॥ ३७ ॥ करणमधिकृत्याऽह “द्वं च परसुमादी दंसणाणतवसंयमानावे । द्वं च दारुगाही नावे कम्मं वियालियं” ॥ ३८ ॥ (द्वंचेत्यादि) नामस्थापने कुस्से इव्यविदारणं परश्वादि नावविदारणं दर्शनज्ञानतपःसंयमास्तेषामेव कर्मविदारणे सामर्थ्यमित्युक्तं नवति । विदारणीयं

मायाहिं पियाहिं लुण्णइ, नो सुलहा सुगई य पेच्चउ ॥ एयाइं
जयाइं पेहिया, आरंजा विरमेऊ सुवए ॥ ३ ॥ जमिणं जगती
पुढो जगा, कम्मेहिं लुण्णंति पाणिणो ॥ सयमेव कडेहिं गाहइ,
णो तस्स मुच्चेऊ पुठयं ॥ ४ ॥

अर्थ—कोई एक जीव बापडो मायाहिं पियाहिं के० मातापितादिक स्वजने लुण्णइ
के० संसारमांहे जमाडयो थको एटले तेने मोहे बांध्यो थको, धर्मने विपे उद्यम करे
नहीं ते जीवने पेच्चउ के० परजवने विपे सुगईय के० सद्गति जे सुक्ति ते नोसुलहा
के० सुलन नथी. केमके मोहरूप क्लेश तथा विषयसुख थकी डुर्गति आय एवं जा
णी एयाइंजयाइं के० ए मोहादिक जयने पेहिया के० देखीने जे आरंजाविरमेऊ के०
आरंज थकी विरमे, निवृत्ते ते सुवएके० सुव्रत आय. एटले शोचनिकव्रत वंत आय. ॥३॥
हवे जे कोई आरंजादिक थकी निवृत्ते नहीं तेने दोष कहेवे, जमिणं के० जे कारणे
अव्रति जीवने आगल जे कहेजे ते उत्पन्न आय. ते जुं उत्पन्न आय? तो के जगती
के० जगतमांहे पुढोजगा के० पृथक् पृथक् जुदां जुदां जीवनां स्थानक जे नरकादिक
वे, ते स्थानकोमांहे कम्मेहिं लुण्णंति पाणिणो के० प्राणी पोतानां उपाजेल्लां कर्मोनां
जे दुःख तेणेकरी पीडाय. ते प्राणी सयमेवकडेहिं के० स्वमेव एटले पोते कीथां जे
कर्म तेणे करी गाहइ के० अवगाहे एटले नरकादिक स्थानक दुःखना हेतु उपचय
करे. एतस्समुच्चेऊ के० ते अशुचविपाक थकी न सूकाय; अपुठयं के० अणफरइयो
एटले ते बांधेलां कर्म जोगव्या बिना ठूटे नहीं. ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—मायेति । योमातापितृमोहेन धर्मोद्यमं न कुरुते सतैरेव मातापित्रादि
निर्जुप्यते संसारे ब्राम्यते । तस्य प्रेत्य जन्मांतरे सुगतिश्च नो सुलजा । एतानि डुर्गतिग
मनादीनि जयानि (पेहिया) प्रेक्ष्यारंजादिरमेत् सुव्रतः शोचनव्रतः । सुस्थितोवा पावांतरे
॥ ३ ॥ (जमिणमिति) यद्यस्मादनिवृत्तानामिदं स्यात् । जगति पृथिव्यां (पुढो जगति)
पृथग्जुताव्यवस्थिताः सावद्याचारोपचितैः कर्मभिः प्राणिनोलुप्यन्ते नरकादिषु ब्राम्यन्ते ।
स्वयमेव कृतैः कर्मभिर्नरकादिस्थानान्यभिगाहते । नच तस्याऽशुचाचरितस्य कर्मणो विपा
केनाऽस्पृष्टोमुच्यते जंतुः ॥ ४ ॥

॥ टीका—तथा (मायाहीत्यादि) कश्चिन्मातापितृभ्यां मोहेन स्वजनस्नेहेन च न
धर्मं प्रत्युद्यमं विधत्ते सचतैरेव मातापित्रादिनिर्जुप्यते संसारे ब्राम्यते । तथाहि । वि
हितमजोहमहोमह, न्मातापितृपुत्रदारबंधुसंज्ञं । स्नेहमयमसुमतामतः किंबंधनं शृंखलं

पाटवं । श्रवणश्रद्धादिप्राप्तौ सत्यां स्वसंवित्यवष्टंजेनाह । किं न बुद्ध्यध्वमित्यवश्यमेवंविध
सामग्र्यावाप्तौ सत्यां सकर्णेन तुहान् जोगान् परित्यज्य सधर्मबोधोविधेयइतिजावः । त
थाहि । निर्वाणादिसुखप्रदे नरजवे जैनैर्धर्मान्विते, लब्धे स्वल्पमचारु कामजसुखं नो
सेवितुं युज्यते । वैदूर्यादिमहोपलौघनिचिते प्राप्तेऽपि रत्नाकरे, लातुं स्वल्पमदीप्तिकाचशक
लं किं चोऽचितं सांप्रतं ॥ १ ॥ अकृतधर्मचरणानां तु प्राणिनां संबोधिः सम्यक्दर्शनज्ञान
चारित्र्याऽवासिलक्षणा प्रेत्य परलोकगतानां खलुशब्दस्याऽवधारणार्थत्वात् सुडुर्लभैव । त
थाहि । विषयप्रमादवशात् सकृत् धर्माचरणाद्भ्रष्टस्याऽनंतमपि कालं संसारे पर्यटनम
निहितमिति । किंच । दुरित्यवधारणे । नैवाऽतिक्रान्तारात्रयउपनमंति पुनर्दौकंते । नह्यति
क्रान्तोयौवनादिकालः पुनरावर्त्ततइतिजावः । तथाहि । नवकोटिचिरसुलनं, मानुष्यं
प्राप्य कः प्रमादोमे । नच गतमायुर्नूयः प्रत्येत्यपि देवराजस्य ॥ १ ॥ नोनैव संसारे सु
लनं सुप्रापं संयमप्रधानं जीवितं यदि वा जीवितमायुस्सुटितं सत् तदेव संधातुं न शक्य
तइति वृत्तार्थः । संबोधश्च प्रसुप्तस्य सतो नवति स्वापश्च निद्रोदये निद्रासंबोधयोश्च नामा
दिश्वतुर्धा निक्षेपः । तत्र नामस्थापने अनादृत्य इव्यनावनिक्षेपं प्रतिपादयितुं निर्युक्ति
रुदाह । “द्वं निद्रा वेउं दंसणनाणतवसंजमा जावे । अहिगारो पुणनणिउं नाणे तव
दंसणचरित्ते ” ॥ ४४ ॥ (द्वंनिद्रावेउं इति) इह च गाथायां इव्यनिद्रानावसंबोधश्च द
र्शितः । तत्राऽद्यंतग्रहणेन जावनिद्रा इव्यबोधयोस्तदंतर्वर्तिनोर्यहणं इष्टव्यं । तत्र इ
व्यनिद्रा निद्रा वेदोवेदनमनुचवः । दर्शनावरणीयविशेषोदयइति यावत् । जावनिद्रातु
विषयज्ञानदर्शनचारित्रशून्यता । तत्र इव्यबोधोऽव्यनिद्रया सुप्तस्य बोधनं । जावे जाव
विषये पुनर्बोधोदर्शनज्ञानचारित्रतपःसंयमाऽष्टव्याः । इह च जावप्रबोधेनाऽधिकारः
सच गाथापश्चार्द्धेन सुगमेन प्रदर्शितइति । अत्र च निद्राबोधयोर्इव्यनावनेदाच्चत्वारो
जंगाजो जनीयाइति ॥ ४४ ॥ १ ॥ जगवानेव सर्वसंसारिणां सोपक्रमत्वादनियतमायु
रुपदर्शयन्नाह । (डहराबुड्ढायेत्यादि) डहराबाजाएव केचन जीवितं त्यजंति । तथा
वृक्षाश्च गर्जस्थाअप्येतत्पश्यत यूयं के ते मानवामनुष्यास्तेषामेवोपदेशदानार्हत्वात्
मानवग्रहणं । बद्धपायत्वादायुषः सर्वास्वऽप्यवस्थासु प्राणी प्राणांस्त्यजतीत्युक्तं नवति ।
तथाहि । त्रिपट्योपमायुष्कस्यापि पर्याप्त्यनंतरमंतर्मुहूर्तेनैव कस्यचिन्मृत्युरुपतिष्ठती
ति । अपिच गर्जस्थं जायमानमित्यादि । अत्रैव दृष्टान्तमाह । यथा श्वेनः पक्षिविशे
षोवर्त्तकं तित्तिरजातीयं हरेत् व्यापादयेदेवं प्राणिनः प्राणान् मृत्युरुपहरेत् । उप
क्रमकारणमायुष्कमुपक्रमेत् । तदजावे वा आयुष्यक्षये नुट्यति व्यवहियते जी
वानां जीवितमिति शेषः ॥ ५ ॥

बूटे तेवारे अवश्य पड़े, एवं के० एम व्यावस्कयंमि तुटती के० जीव, जे ठे ते आयुष्य ना ह्य थकी जेवारे विनाश पामे तेवारे तेने कोइ जीवाडी शके नहीं. ॥ ६ ॥

॥ टीपिका—देवेति । देवाज्योतिष्कसौधर्माद्याः गंधर्वराक्षसयोरुपलक्षणाथत्वादष्टप्रकाराव्यंतराः । असुरा दशधा जवनपतयः । येचान्ये नूमिचराः, सरीसृपास्तिर्यचः । राजानश्च क्रिहस्त्रिमुखाः । नराः सामान्यमनुष्याः । श्रेष्ठिनः पुरमहत्तरा ब्राह्मणाश्च । एते सर्वेऽपि स्वस्थानानि दुःखिताः संतस्त्यजन्ते । सर्वेषां मरणं दुःखदायीति ॥५॥ (कामेहिंति) कामैरिहामदनरूपैः संस्तवैः पूर्वापरचूतैर्गृहा आसक्ताः कर्मविपाकसहिष्णवः कालेन जंतवः स्युः । नोगेहोर्विषयासेवने क्लेशएवेत्यर्थः । कामनोगैर्न त्राणमस्तीत्याह (ताजेति) तालफलं यथा बंधनात् वृतात् च्युतमत्राणं पतति एवं जंतुरपि स्वायुःक्षये त्रुट्यति च्यवते ॥६॥

॥ टीका—अधुना सर्वस्थानाऽनित्यतां दर्शयितुमाह (देवाइत्यादि) देवाज्योतिष्कसौधर्माद्याः, गंधर्वराक्षसयोरुपलक्षणात्वादष्टप्रकाराव्यंतरागृह्यन्ते । तथा असुरादशप्रकाराजवनपतयः, ये चाऽन्ये नूमिचराः सरीसृपाद्यास्तिर्यचः, तथा राजानश्चक्रवर्तिनोबलदेववासुदेवप्रचूतयः । तथा नराः सामान्यमनुष्याः । श्रेष्ठिनः पुरमहत्तराब्राह्मणाश्चैते सर्वेऽपि स्वकीयानि स्थानानि दुःखिताः संतस्त्यजन्ति । यतः सर्वेषामपि प्राणिनां प्राणपरित्यागे महदुःखं समुत्पद्यतइति ॥ ५ ॥ किंच (कामेहिंत्यादि) कामैरिहामदनरूपैस्तथा संस्तवैः पूर्वापरचूतैर्गृहा अध्युपपन्नाः संतः (कम्मसहिंति) कर्मविपाकसहिष्णवः कालेन कर्मविपाककालेन जंतवः प्राणिनोजवन्ति । इदमुक्तं जवति । नोगेहोर्विषयाऽसेवनेन तदुपशममिद्वतइहामुत्र क्लेशएव केवलं न पुनरुपशमावाप्तिः । तथाहि । उपजोगोपायपरो, वांठति यः शमयितुं विषयतृष्णां । धावत्याऽक्रमितुमसौ पुरो पराएहे निजवायां । नच तस्य सुमूर्खोः कामैः संस्तवैश्च त्राणमस्तीति दर्शयति । यथातालफलं बंधनात् वृतात् च्युतमत्राणमवश्यं पतति एवमसावपि स्वायुषःक्षये त्रुट्यति जीवितात् च्यवतइति ॥६॥

जे यावि बहुस्सुए सिया, धम्मिय माहणजिस्कुएसिया ॥ अजिणूमकडे हिं मुठिए, तिवं से कम्मोहिं किच्चती ॥७॥ अह पास विवेगमुठिए, अवि तिन्ने इह नासई धुवं ॥ एाहिसि आरं कउ परं वेहासे कम्मोहिं किच्चती ॥८॥

अर्थ—जेयाविवहुस्सुए के० जे कोइ बहुश्रुत एटले शास्त्रना पारंगामी सियाके० होय, तथा धम्मियके० धार्मिक एटले धर्मेना करनार होय तथा माहणजिस्कुएके० ब्राह्मण अने निहुक एटले निह्वा अटनशील एवा सिया के० होय; तेपण अजिणूमके० माया

खलेन धात्रा ॥ १ ॥ तस्य च स्नेहाकुलितमानसस्य सदसद्विवेकविकल्पस्य स्वजनपोषणार्थं यत्किंचनकारिणश्चैव सद्भिर्निर्दिष्टस्य सुगतिरपि प्रेत्य जन्मांतरे नोसुलजाऽपि तु मातापितृव्यामोहितमनसस्तदर्थं क्लिश्यतोविषयसुखेप्सातश्च दुर्गतिरेव नवतीत्युक्तं नवति । तदेवमेतानि जयानि जयकारणानि दुर्गतिगमनादीनि (पेहियन्ति) प्रेक्षाऽरंजा त्सावद्याऽनुष्ठानरूपादिरमेत् । सुव्रतः शोचनव्रतः सन् सुस्थितोवेति पाठान्तरं ॥ ३ ॥ अनिवृत्तस्य दोषमाह । (जमिणमित्यादि) यद्यस्मादनिवृत्तानामिदं नवति । किं तत् ज गति पृथिव्यां (पुढोति) पृथक्नूताव्यवस्थिताः सावद्यानुष्ठानोपचितैः कर्मनिर्विलुप्यं ते नरकादिषु यातनास्थानेषु चाम्यंते । स्वयमेव च कृतैः कर्मनिर्देश्वराद्यापादितेर्गाह ते नरकादिस्थानानि यानि तानि वा कर्माणि दुःखहेतूनि गाहते उपचिनोति । अनेन च हेतुसद्भावः कर्मणामुपदर्शितो नवति । नच तस्याऽशुनाऽचरितस्य कर्मणोविपाकेनाऽस्पृष्टोऽद्भुतो मुच्यते जंतुः । कर्मणामुदयमननुनूय तपोविशेषमंतरेण दीक्षाप्रवेशादिना न तदपगमं विधत्तइतिनावः ॥ ४ ॥

देवा गंधवरस्कसा, असुरा जूमिचरा सिरिसिवा ॥ राया नरसेठिमाह
णा, ठाणा ते विचर्यंति दुस्त्रिया ॥५॥ कामेहिंय संथवेहिंय गिद्धा, कम्म
सहा कालेण जंतवो॥ताले जह बंधणञ्चुए, एवं आउक्कयंमि तुट्ठती ॥६॥

अर्थ-हवे सर्व स्थाननुं अनित्यपणुं देखाडेढे. देवा के० देवता ते ज्योतिषि सौध
र्मादिक तथा गंधवरस्कसा के० गांधर्व राक्षस एटले व्यंतरदेवो कह्या, तथा असुरा
के० दश प्रकारना जुवनपति तथा जूमिचरा के० जूमिचरादिक ते मनुष्यादिक जाणवा.
अने सिरिसिवा के० सरीसृप एटले सर्पादिक तिर्यंच जाणवा; तथा राया के० राजा
चक्रवर्त्यादिक अने नर के० सामान्य मनुष्य, सेठिके० श्रेष्ठि ते नगरमांहे मोहोटा, सा
हणा के० ब्राह्मण, ठाणा तेविचर्यंति दुस्त्रिया के० एटला सर्व पोतपोतानां स्थानकने
पोते दुस्त्रिया थया थका ठांमेढे एटले सर्व प्राणीमात्रने अंतकाले दुःख उपजेढे इत्यर्थः
॥५॥ वली तेहिज नाव कहेढे. कामेहिंयके० कामते विषयादिक जोग अने संथवेहिंय
के० संस्तवते मातापितादिक तथा स्वसुर वर्गादिक तेनो परिचय, तेणेकरी गिद्धाके० आ
सक्त बतो कम्मसहाकालेण के० काले कर्मविपाके एटले जोगववाने प्रस्तावे जंतवो
के० जीव कर्मनो सहन करनार थाय, एटले विषयासक्त मनुष्यने आगमिक काले
दुःखज थाय, परंतु ते जीवने काम, जोग तथा स्वजन ए सर्व दुःख थकी राख
नार नथी. जह के० जेम ताले के० तालवृहनुं फल ते बंधणञ्चुए के० बीट थकी

परित्यागं परिग्रहस्य परिज्ञानं वा संसारस्या ऽऽश्रित्योऽब्धितः प्रव्रज्योऽब्धानेन । सच स
म्यक् परिज्ञानाच्चावाद्वितीर्णः संसारसमुद्ं तृतीर्षुः केवलमिह संसारे प्रस्तावे वा
शाश्वतत्वात् ध्रुवोमोक्षस्तं तदुपायं वा संयमं नापतएव न पुनर्विधत्ते तत्परिज्ञाना
च्चावादितिचावः । तन्मार्गे प्रपन्नस्त्वमपि कथं ज्ञास्यसि । आरमिहजवं कुतोवा परं पर
लोकं । यदि वा आरमिति गृहस्थत्वं परमिति प्रव्रज्यापर्यायं । अथवा आरमिति संसा
रं परमिति मोक्षं एवंनूतश्चाऽन्योऽप्युच्यत्रष्टः । (वेहासिति) अंतराले उच्ययाच्चावतः
स्वरुतैः कर्मभिः कृत्यते षोडशतइति ॥ ७ ॥

जइ वि य णिगणे किसे चरे, जइविय जुंजिय मासमंतसो ॥ जे
इह मायावि मिळई, आगंतागप्रायणंतसो ॥ ९ ॥ पुरिसो रम
पावकस्मुणा, पलियंतं मणुयाणजीवियं ॥ सन्ना इह काममु
ब्धिया, मोहं जंति नरा असंबुद्धा नरा ॥ १० ॥

अर्थ—हवे शिष्य कहेढे के, हे जगवन्? केटलाएक दर्शनी निपरिगृही तथा तपस्या
ना करनार देखायढे, तो तेने मोक्ष केम नहोय? हवे गुरु कहेढे के, जइविय के० यद्य
पि ते परतीर्थिक तापसादिक अथवा आज्ञा यकी त्रष्टस्वयूथिक णिगणे के० नम्र
सर्व बाह्य परिग्रह रहित, किसे के० कश दुर्बल कीधुंढे शरीर जेमने एवा ठतां चरे
के० पोतपोतानी प्रव्रज्या आदरीने विचरेढे. वली जइविय के० यद्यपि जुंजिय मासमं
तसोके० मासमास खमण करी मासने अंतं जमे तथापि जेइह के० जे आ संसारने
विषे मायावि के० मायासहित मिळई के० संयोगकरे. उपलक्षणथी कपायादिके करी
युक्त होय ते आगंतागप्रायणंतसो के० आगमिक काले अनंतता गर्जादिक दुःख पामे, ए
टले अनंतो संसार परित्रमण करे. ॥ ९ ॥ हवे जे कारणे मिथ्यादृष्टिने उपदेशे घणो
कायक्लेशे, पण मुक्ति नथी तेकारणे निरते मार्गे रहेवुं ए चाव कहेढे. पुरिसो के० अ
हो पुरुषो? तमे पावकस्मुणा के० पापकर्म थकी उपरम के० निवर्त्तो. केमके पलियंतं
मणुयाणजीवियं के० मनुष्यनुं जीवितव्य ते पट्योपमांतढे, एटले संयमरहित जीवनुं जो
घणुंज आयुष्य होय तो त्रण पट्योपम होय अने संयमसहित तो एक पट्योपमनी
अंदर जाणवुं एटले आठ वर्षे उणी एक पूर्वकोडी एटलुंज मनुष्यनुं आयुष्यढे तेतो
गणुंज जाणजे एवुं जाणीने जेटलो काल जीविए तेटलो काल सम्यक् अनुष्ठाने करी
सफल करिए वली जे नरा के० मनुष्य सन्नाइह के० जोग स्नेह पंकनेविषे खुता
अथवा काममुब्धिया के० कामजोगने विषे मूर्धित ठता एवाजे मनुष्य असंबुद्धा नराके० ते

येकरी कडेहिं के० कीधां एवां जे कर्म तेने विषे मुञ्चिए के० मूर्खित ठतां तिवंसे के० ती
 व एटले आकरा एवा कम्मेहिं के० कर्म तेणेकरी किञ्चती के० पीडाय; एटले सारो अ
 थवा नरसो कोई पण जीव करेलां कर्मने जोगव्याविना बूटे नहीं. ॥ ७ ॥ हवे ज्ञान,
 दर्शन अने चारित्रविना अन्य कोइ मोक्षमार्ग नथी एवं देखाडेठे. अहपास के० एवं
 देखीने शिष्य प्रत्ये गुरु एम कहेठे के, कोइएक दर्शनी विवेक के० परिग्रहनो परित्या
 ग करी उचिते के० उठ्यो अर्थात् प्रव्रज्याने विषे सावधान अयो; परंतु अवितिन्ने के०
 सम्यक् परिज्ञानने अजावे तिन एटले संसारसमुद् अकी तस्यो नहीं, एवो ठतो वली
 इहनासइ के० एम जापे के ध्रुवं के० जे मोक्षनो मार्ग अथवा मोक्षनो उपाय ते अ
 माराज आचार अकीठे एम कहे. माटे हे शिष्य? तेना मार्गे प्रपन्न ठतो तुं एाहिसिके०
 क्यां अकी जाणीश? आरं के० इहलोक अने वली कउके० क्यां अकी परं के० परलो
 कने जाणीश अथवा आरं एटले गृहस्थावास अने परं एटले प्रव्रज्या अथवा आरं
 एटले संसार अने परं एटले मोक्ष तेने कैम जाणीश एटले इहलोक परलोक बने
 अकी चष्ट एवो अको वेहासे के० अंतराले एटले संसारमांहेज कम्मेहिं किञ्चइ
 के० पोताना करेला जे कर्म तेणेकरी पीडातो जइश. ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—(जेयाविति) येचापि बहुश्रुताः स्युर्येधार्मिकास्तथा ब्राह्मणास्तथा निहुकाः
 स्युः आजिमुख्येन (एमंति) कर्म माया वा तत्कृतैरसदनुष्ठानैर्मूर्खितास्तीव्रमत्यर्थं । सेत्ति
 आर्षत्वाद्बहुवचनं ज्ञेयं । ते कर्मजिः कृत्यंते पीडयंते ॥ ७ ॥ ज्ञानादिसाध्यैव मोक्षोन
 तीर्थिकोक्तइत्याह । (अहेति) अथाऽनंतरं त्वं पश्य विवेकं त्यागं परिग्रहस्य ज्ञानं वा संसा
 रस्याश्रित्य उल्लितः स्वक्रियोद्युक्तः सम्यक्ज्ञानाजावादवितीर्णः संसाराब्धिमतीर्णः केव
 लं ध्रुवं मोक्षं तदुपायं वा जायतएव नतु विधत्ते ज्ञानाजावादित्यर्थः । तन्मार्गप्रपन्न
 स्त्वमपि कथमारं इहजवं परं वा परजवं ज्ञास्यसि । एवं नूतश्चो नयचष्टो (वेहासिति)
 अंतराले कर्मजिः कृत्यंते पीडयंते ॥ ७ ॥

॥ टीका—अपिच (जेयावीत्यादि) येचाऽपि बहुश्रुताः शास्त्रार्थपारगाः । तथा धार्मि
 काधर्माचरणशीलाः । तथा ब्राह्मणाः । तथा निहुकानिह्वाटनशीलाः स्युर्नवेयुः ।
 तेऽप्याजिमुख्येन (एमंति) कर्म माया वा तत्कृतैरसदनुष्ठानैर्मूर्खितागृह्णास्तीव्रमत्य
 र्थं । अत्र च ढांदसत्वाद्बहुवचनं इष्टव्यं । एवंनूताः कर्मनिरसदेयादिजिः कृत्यंते त्रियं
 ते पीडयंतइतियावत् ॥ ७ ॥ सांप्रतं ज्ञानदर्शनचारित्रमंतरेण नाऽपरोमोक्षमार्गोऽस्तीति
 त्रिकालविषयत्वात् सूत्रस्याऽगामितीर्थिकधर्मप्रतिषेधार्थमाह (अहेत्यादि) अथेत्य
 धिकारांतरे बव्हादेशे एकादेशइति । अथेत्यनंतरं एतच्च पश्य । कस्तीर्थिकोविवेकं

जययं विहरादि जोगवं, अणुप्राणा पंथा दृढनग ॥ अणुमागममेव प
कमे, वीरेद्वि समं पवेदयं ॥ ११ ॥ विरया वीर समुद्धिवा को दकायवि
याऽ पीपणा ॥ पाणेण दणंति मवयो; पावानुविरिया अजिनिर्वृता ॥ १० ॥

अर्थ—इस जो एमने तो अं करयं ने कहेने, जययं के० अणुप्राण नृप जानी अने
विषयने क्लेशनुं कारण जानी, गृहपाशबंध नदीने चाग्रिने विषे यत्न करने विहरादि
के० विचरे ने केहेयो ततो विचरे? नांक, जोगवं के० समिति अने मुद्रिमदित यको
विचरे; केमके अणुप्राणापंथाके० मद्वाजीव जे पंथ एटले मार्गने विषे ने, ने पंथ ईयांस
मितिबिना दृढनगके० दृढनगे एटले जनां शक्तिजोने, एरीने बीजो नमितिउं पण फला
ववी तो एम मदा सावधान पणे जिमे अणुमागम के० जेम श्रीवीरगदंवे सूत्रम
भवे शीखामण कहीने, एवके० नेम मत्रने अनुगारे पकमेके० चाले, एम वीरेद्वि के०
श्रीवीर तीर्थकर समंके० साचु पवेदियं के० कहेने, ॥ ११ ॥ ने श्रीवीर केवाने, ने क
हेने, जे द्विमादिक पापयको विरियाके० विरन एटले निवर्त्या ने वीर के० वीरकर्मना
ठेदनाग तथा समुद्धियाके० सम्यक् आचारने विषे सावधान यया एवा मता कोदके०
क्रोध अने कायरियाके० कातरि एटले माया तथा आदि शब्द यकी मान अने जोन
पण जानी जेवां नेना पीपणा के० पीपनार एटले मर्दन करना ने वीर सगनो के०
सर्वथापि पाणेणदणंति के० प्राण दणे नदी, पावानु के० पाप जे सावध अनुष्ठान
ते यकी विरिया के० विरन तथा अजिनिर्वृता के० क्रोधादिकता उपशमे करी शीतल
थयाले एवा श्रीवीर जानवा, ॥ १० ॥

॥ टीका—जययमिति । यतमानोयत्नं कुर्वन् विहर उद्युक्तविहारी नव योगवान् संय
मयोगवान् । अणवः स्रज्जाः प्राणाः प्राणिनोयेषु ते अणुप्राणाः पंथानोऽनुपयोगैरु
त्तरादुर्गमाः । ईयादिसमितिषु उपयोगवतानाव्यमित्यर्थः । अनुगामनमेव सूत्रानुसारं
व संयमे प्रक्रमेत् चरेत् । एवं वीरेद्विः सम्यक् प्रवेदिनं कथितं ॥ ११ ॥ विरयाऽति ।
हिंसादेर्विरताः समुद्धिताः सम्यगारंजन्त्यागेनोद्धिताः क्रोधकातरिकादिपीपणाः । क्रोधयद्
णान्मानोपि ग्राह्यः । कातरिका माया । मायाग्रहणाच्च लोभो गृहीतः । तेषां पीपणाविना
शकाः एवंविधावीराः स्युः । तथा प्राणान् सर्वशोभनोवाक्यैर्न घ्नन्ति । पापान् सावधय्या
पारात् विरताअजिनिर्वृताः क्रोधाद्युपशमेन शांताः स्युः ॥ १० ॥

॥ टीका—एवं च स्थिते यद्विधेयं तद्वर्तयितुमाह । (जययमित्यादि) स्वल्पं जीवित
मवगम्य विषयांश्च क्लेशप्रायाऽनवबुद्धय रित्वा गृहपाशबंधनं यतमानोयत्नं कुर्वन् प्राणि

पुरुष असंवरी ठतां मोहंजंति केमोहने विषे पोहोचे एटले हिताहित न जाणे.॥१०॥

॥ टीपिका—जइवीति । यद्यपि कश्चित्तापसादिर्नग्नः कृशश्च चरेत् । यद्यपि षष्ठाष्टमादिकुर्वन् यावदंतशोमासं स्थित्वा जुंक्ते तथापि योमायावी उपलक्षणात्कषाययुक्तोमीयते सगर्जाय गर्जार्थमनंतशोऽनंतवारं आगंता यास्यति । अनंतकालं संसारे त्रमिष्यतीति ज्ञावः ॥ ९ ॥ पुरीसोति । हे पुरुष त्वं पापकर्मणः सकाशात् उपरम निवर्तस्व । यतोमनुजानां जीवितं सुबह्वपि त्रिपल्योपमांतं संयमजीवितं वा पल्योपमस्यांतर्मध्ये पूर्वकोटिमितमित्यर्थः । अथवा परिसमंतादंतो यस्य तत् पर्यंतं सांतमित्यर्थः । ये पुनः कामेषु इहामदनादिषु मूर्खिताः सन्नामग्राह संसारे ते मोहं यांति ते मोहनाय कर्म बध्नांति अस्मृताः संवररहितानराः ॥ १० ॥

॥ टीका—ननु च तीर्थिकाअपि केचन निष्परिग्रहास्तथा तपसा निष्ठप्रदेहाश्च तत्कथं तेषां नो मोक्षावाप्तिरित्येतदाशङ्क्याह । (जइविइत्यादि) यद्यपि तीर्थिकः कश्चित्तापसादिस्त्यक्तबाह्यगृहवासादिपरिग्रहत्वात् निष्किंचनतया नग्नस्त्वक्त्राणानावाञ्छ कृशश्चरेत् स्वकीयप्रव्रज्यानुष्ठानं कुर्यात् । यद्यपिच षष्ठाष्टमदशमद्वादशादितपोविशेषं विधत्ते यावदंतशो मासं स्थित्वा जुंक्ते तथापि आंतरकषायाऽपरित्यागान्न मुच्यते इतिदर्शयति । यस्तीर्थिकइह मायादिना मीयते उपलक्षणार्थत्वात् कषायैर्युक्तइत्येवं परिच्छिद्यते । असौ गर्जाय गर्जार्थमासमंतात् गंता यास्यत्यनंतशोनिरवधिकं कालमिति । एतदुक्तं नवति । अकिंचनोऽपि तपोनिष्ठप्रदेहोऽपि कषायाऽपरित्यागान्नरकादिस्थानात् तिर्यगादिस्थानं गर्जाजनेमनंतमपि कालमग्निशर्मवत् संसारे पर्यटतीति ॥ ९ ॥ यतोमिष्यादृष्ट्युपदिष्टतपसाऽपि न दुर्गतिमार्गनिरोधोऽतोमदुक्तएव मार्गे स्थेयमेतज्जन्ममुपदेशं दातुमाह । (पुरिसोइत्यादि) हे पुरुष येन पापेन कर्मणा असदनुष्ठानरूपेण त्वमुपलक्षितस्तत्राऽसकृत् प्रवृत्तत्वात् तस्मादुपरम निवर्तस्व । यतः पुरुषाणां जीवितं सुबह्वपि त्रिपल्योपमांतं संयमजीवितं वा पल्योपमस्यांतर्मध्ये वर्तते तदऽप्यूनां पूर्वकोटिमिति यावत् । अथवा परिसमंतात्अंतोऽस्येतिपर्यंतं सांतमित्यर्थः । तच्चैवं तज्जतमेवाऽवगंतव्यं । तदेवं मनुष्याणां स्तोके जीवितमवगम्य यावत्तन्नपर्येति तावद्वर्मानुष्ठानेन सफलं कर्तव्यं । ये पुनर्जोगस्नेहपंके अवसन्नामग्राह मनुष्यजने संसारे वा कामेष्विहामदनरूपेषु मूर्खिताअभ्युपपन्नास्ते नरा मोहं यांति हिताहितप्राप्तिपरिहारे मुह्यंति मोहनीयं वा कर्मोपचिन्वंतीति संजाव्यते । एतदस्मृतानां हिंसादिस्थानेन्योनिवृत्तानामसंयतेन्द्रियाणां चेति ॥ १० ॥

॥ दीपिका—एवितेति । परीपहैः षष्ठोपि तान् अधिसहेत कृमेत । पीडित एवं चिंतयेत् नतावदहमेव परीपहोपसर्गैर्लुप्ये पीडये किंतु अन्येपि प्राणिनस्तिर्यङ्मनुष्याः पीडयन्ते लोके एवं सहितो ज्ञानादिभिः स्वहित आत्महितो वा पश्येत् निर्मलबुद्ध्या विचारयेत् पूर्वोक्तं । अनीहः क्रोधादिनिरपीमितः संयमे परीपहसहने वा निगूहीतवीर्यो वा सन् परिपहैः षष्ठोपि तान् अधिसहेत कृमेत ॥ १३ ॥ धुणिया इति । धूत्वा विधूय कुडिञ्चं कुड्यं नित्तिमिवेत्यर्थः । लेपवत् सलेपं । यथा कुड्यं गोमयादिलेपेन सलेपं क्रमेण लेपोपगमतः कृशं स्यात् एवमशनादिनिर्देहं कर्शयेत् । देहकृशत्वाच्च कर्मकृशत्वं स्यादिति नावः । तथा विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा तां प्रव्रजेत प्रकर्षेण व्रजेत । अहिंसा प्रधानः स्यादित्यर्थः । अनुगतो मोक्षे प्रति अनुकूलो धर्मोऽनुधर्मोऽयं मुनिना सर्वज्ञेन प्रवेदितः कथितः ॥ १४ ॥

॥ टीका—पुनरप्युपदेशांतरमाह । (एविता इत्यादि परीपहोपसर्गा एतन्नावनापरेण सोढव्याः नाहमेवैकस्तावदिह शीतोष्मादिभुःखविशेषैर्लुप्ये पीडये । अपित्वऽन्येऽपि प्राणिनस्तथाविधा स्तिर्यङ्मनुष्याश्चस्मिन्लोके लुप्यन्ते अतिभुःसहैर्दुःखैः परिताप्यन्ते तेषां च सम्यग्विवेका ज्ञानान्न निर्जराख्यफलमस्ति । यतः । क्वांतं न कृमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः सोढा भुःसहतापशीतपवनक्लेशान तप्तं तपः ॥ ध्यातं चित्तमहर्निशं नियमितं ईद्वैर्न तत्त्वं परं तत्तत्कर्मकृतं सुखार्थिनिरहो तैस्तैः फलैर्वचिताः ॥ १ ॥ तदेवं क्लेशादिसहनं सद्विवेकिनां संयमान्युपगमे सति गुणाय नवति । तथाहि । काश्चिं कृत्प्रनवं कदन्नमशनं शीतोष्णयोः पात्रता पारुष्यं च शिरोरुहेषु शयनं मह्यास्तले केवले । एतान्येव गृहे वहंत्यवनतिं तान्युन्नतिं संयमे दोषाश्चापि गुणानवन्ति हि नृणां योग्ये पदे योजिताः । १ । एवं सहितो ज्ञानादिभिः स्वहितो वा आत्महितः सन् पश्येत् कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोचयेदनंतरोदितं । तथा निहन्यत इति निहः न निहोऽनिहः क्रोधादिनिरपीमितः सन् समहासत्त्वः परीपहैः षष्ठोऽपि तानाधिसहेत मनःपीमां न विदध्यादिति । यद्विवाऽनिह इति तपः संयमपरीपहने वा निगूहीतबलवीर्यः । शेषं पूर्ववदिति ॥ १३ ॥ अपिच (धुणिया इत्यादि) । धूत्वा विधूय (कुजियंति) कर्मण कृतं कुड्यं । लेपवत्सलेपं । अयमत्रार्थः । यथा कुड्यं गोमयादिलेपेन सलेपं जाघट्यमानं लेपापगमात् कृशं नवति एव अनशनादिनिर्देहं कर्शयेत् अपचितमांसशोणितं विदध्यात् । तदपचयाच्च कर्मणोऽपचयान्नवतीति नावः । तथा विविधा हिंसा विहिंसा न विहिंसा अविहिंसा तामेव प्रकर्षेण व्रजेत् अहिंसा प्रधानो न वेदित्यर्थः । अनुगतो मोक्षं प्रत्यनुकूलो धर्मोऽनुधर्मः असावहिंसा लक्षणः परीपहोपसर्गसहनलक्षणश्च धर्मो मुनिना सर्वज्ञेन प्रवेदितः कथित इति ॥ १४ ॥

नामनुपरोधेन विहरयुक्तविहारी नव । एतदेव दर्शयति । योगवानिति ॥ संयमयोगवान्
गुप्तः समितिगुप्तइत्यर्थः । किमित्येवं । यतोऽणवः सूक्ष्माः प्राणाः प्राणिनोयेषु ते । तथा
चैवंचूताः पंथानोऽनुपयुक्तैर्जीवानुपमर्देन दुस्तरादुर्गमाइत्यनेन ईर्यासतिरुपहृता ।
अस्याश्चोऽपलक्ष्यणार्थत्वात् अन्यास्वऽपि समितिषु सततोऽपयुक्तेन नवितव्यं । अपिच
अनुशासनमेव यथागममेव सूत्राऽनुसारेण संयमं प्रक्रमेत् । एतच्च सर्वैरेव वीरैरर्ह
द्भिः सम्यक् प्रवेदितं प्रकर्षेणाऽख्यातमिति ॥ ११ ॥ अथ कएते वीराइत्याह । (विर
येत्यादि) हिंसाऽनृतादिपापेभ्यो ये विरताः । विशेषेण कर्म प्रेरयंतीति वीराः । सम्यगारं
नपरित्यागेनोचिताः समुचिताः ते एवंचूताश्च क्रोधकातरिकादिपीपणाः । तत्र क्रोधग्रहणा
न्मानोगृहीतः । कातरीका माया तद्ग्रहणाद्वानोगृहीतः । आदिग्रहणात् शेषमोहनीय
परिग्रहः तत्पीपणास्तदपनेतारः तथा प्राणिनोजीवान् सूक्ष्मतरजेदनिन्नान् सर्वशोमनो
वाक्कायकर्मनिर्नघ्रंति नव्यापदयंति । पापाच्च सर्वतः सावधानुष्ठानरूपादिरताः निवृत्तास्त
तश्चाऽनिनिवृत्ताः क्रोधाद्युपशमेनशांतीचूताः । यदि वाऽनिनिवृत्ताः मुक्ताश्च इष्टव्याइति ॥ १२

एवि ता अहमेव लुप्पए, लुप्पंति लोअसिं पाणिणो ॥ एवं स
हिंएहिं पासए, अणिहेसे पुढे अहियासए ॥ १३ ॥ धुणिया
कुलियं चलेववं, किसए देहमणासणा इह ॥ अविहिंसा मेव
पवए, अणुधम्मो मुणिणापवेदितो ॥ १४ ॥

अर्थ-वली उपदेशांतर कहेढे. ए जावनाये परिसह अने उपसर्ग सहन करवा ते
कहेढे. ए के० नथी अपि के० निश्चे ता के० तेप्रत्ये ए शीत, उष्ण, क्षुधातृपादिक परि
सह तेणेकरी अहमेवलुप्पएके० नथी पीडाता छुं ? किंतु लुप्पंतिलोअ सिंपाणिणोके०
लोकने विषे घणा तीर्थेच तथा मनुष्यादि प्राणीउ जे ढे, ते शीततापादिक कष्टे करी पी
डायढे, परंतु तेने सम्यक् विवेकने अनावे निर्जरा कांइ पण अती नथी. तेमाटे एवं के०
ए प्रकारे सहिंएहिं के० ज्ञान, दर्शन अने चारित्रे करीसहित ठता जे शीततापादिक
पूर्व कह्या तेने पासए के० आलोचे तथा अणिहे के० स्नेहरहित अथवा क्रोधा
दिकेरहित ठतो सेपुढेके० ते परिसहे पीडयो अको तेनी वेदना सम्यक् प्रकारे अहियासे.
॥ १३ ॥ वली तेहिज कहेढे. धुणिया के० दूरकरी कुलियं चलेववं के० लेपसहित जीतने
एटले छुं कछुं के, जेम गोबरअकी लीपेली जीत ते अनुक्रमे तेनो लेप गये अके दुर्बल
आय. ए दृष्टांते करी मणासणाइहिंके० अनशनादिक तपे करीने किसएदेहके० देहने रुश
करे तथा वली अविहिंसा मेवपवएके० एक अहिंसाज आदरे. अणुधम्मो मुणिणापवेदितो
के० ए अहिंसादिलक्षण जे धर्मढे, ते जीवने अनुकूल एटले हितकारी सर्वज्ञेकह्योढे. ॥ १४ ॥

एति) सावधीरिति प्रवृत्तियस्य सप्राकृतशैल्या माहणेत्युच्यतऽति ॥ १७ ॥ अनुकूलोप
सर्गमाह । (उचित्येत्यादि) अगारं गृहं तदस्य नास्तीत्यनागारममेवं ज्ञातं संयमाज्ञाने
नैषणां प्रत्युत्तितं प्रवृत्तं । श्राम्यतीतिश्रमणस्तं । तथास्थानस्थितमुत्तरेणरविशिष्टसंयम
स्थानाध्यासिनं तपस्विनं विशिष्टतपोनिष्ठसदेहं तमेवंचूतमपि कदाचित् मद्ग पुत्रनप्रा
दयोवृद्धाः पितृमातृजादयः उन्निष्कामयितुं प्रार्थयेयुर्वाचिरंस्तएवमृचुर्नवता वयंप्रतिपाद्या
न त्वामंतरेणाऽऽत्माकं एकः प्रतिपाद्यएवं जणंतस्ते जनाअपि गुप्येयुः श्रमं गंव्युने
च तं साधुं विदितपरमार्थं जनेरन् नैवाऽऽत्मसात्कुर्युर्नैवाऽऽत्मवशं विदध्युगिति ॥ १६ ॥

जइ कालुणियाणि कासिया, जइ रोयंति य पुत्तकारणे ॥ दवि
यं निरकुसमुत्थियं णो लप्पंति ए संठवित्तए ॥ १७ ॥ जइ विव
कामेहिं लाविया, जइ एं जाहिण वंधिउं धरं ॥ जइ जीवितना
वकंखए, णो लप्पंति एं संठवित्तए ॥ १८ ॥

अर्थ-जइके० यद्यपि ते माता पिता पुत्र कलत्रादिक जेने ते साधुने सन्मुख आवीने
कालुणियाणिकासियाके० अनेक करुणा प्रज्ञाप वचन बोले. तथा जइके० यदि रोयं
तियपुत्तकारणेके० पुत्रने निमित्ते रुदन करे. तोपण ते दवियंके० मुक्ति गमन योग्य
निरकुके० साधु रागद्वेषरहित एवो समुत्थियंके० सम्यक् प्रकारे संयमने विषे उठयो
ठे, सावधान थयोठे, एवा साधुने णोलप्पंतिके० ह्मोनावी न शके. एसंठवित्तएके० प्रव्रज्या
सूकावी गृहस्थावासने विषे स्थापि नशके. ॥ १७ ॥ जइविवकामेहिंलावियाके० यद्यपि
ते पोताना सज्जन ते संयम पालता साधुने कामजोगे करी लोनावे ए अनुकूल उपस
र्ग अने जइणंजाहिणवंधिउं धरं के० अथवा जो तेने बांधीने घेर जेई जाय ए प्रतिकूल
उपसर्ग ठे. तो एवा अनुकूल अने प्रतिकूल उपसर्ग पीड्यो थको पण साधु जई के०
यदि जीवितंनावकंखए के० असंयमे जीवितव्य न बांठे एटले मरण कबुल करे. पण
असंयमे जीवितव्य न बांठे तो तेने णोलप्पंति एसंठवित्तए के० तेना स्वजन तं पोताने
वशकरी नशके अर्थात् गृहवासने विषे स्थापी नशके ॥ १८ ॥

॥ दीपिका-जईति । यद्यपि ते मातापित्रादयः कारुणिकानि विलापवचनानि कुर्युः । तथा
यदि रुदंति पुत्रकारणात् सुतनिमित्तं । एवं रुदंतोयदिजणंति निरकुं । किंचूतं इव्यं मुक्ति
योग्यत्वात् इव्यचूतं संयमे समुत्थितमुद्यतं तथापि तं साधुं न लप्स्यंते न शक्नुवंति संयमा
ञ्चालयितुं तथा न गृहस्थत्वे संस्थापयितुं ॥ १७ ॥ (जईति) यद्यपि ते पित्रादयस्तं साधुं
कामैरिहामदनैर्लावयंति उपनिमंत्रयेयुः । तथा यदि एंवाक्यालंकारे बध्वा गृहं नयंति ।

सउणी जह पंसुगुंडिया, विहुणिय धंसयई सियं रयं ॥ एवं दविनुवहाणवं,
कम्मं खवइ तवस्सिमाहणे ॥ १५ ॥ उठियमणगारेमसणं, समणं ठाण
ठिअं तवस्सिणं ॥ महर बुढाय पढए, अवि सुस्से ए य तं लजेज्जणो ॥ १६

अर्थ—हवे कहेढे के जह के० जेम सउणी के० पक्षिणी ते पंसुगुंडिया के० रजे करी
खरडी ठती विहुणिय के० अंग धुणावीने धंसयईसियंरयं के० ते बधी रज खंखेरीने
दूर करे. एवं के० एरीते दविउ के० मोक्षे जवाने योग्य नव्यजीव ते वहाणवं के० उप
धान वंत ठतो उपधान एटले तपविशेष तेनो करनार एवो तवस्सिमाहणे के० तपस्वी
माहण महणो एवोजेनो उपदेश ठे, तेने प्राकृत शैली माटे माहण कहिए; एटले तपस्वी
ब्रह्मचर्यनो पालनार ते कम्मंखवइ के० कर्म खपावीने पोता थकी वेगलाकरे. ॥१५॥
हवे अनुकूल उपसर्ग कहेढे. अणगारं के० साधु ते संयमने विषे उठियं के० प्रवर्त्यो
तथा एसणंके० एणानो पालनार तथा समणंके० श्रमण अने तवस्सिणं के० तपस्वी
ठाणठिअंके० स्थान स्थित उत्तरोत्तर संयमने स्थानके प्रवर्त्यो ते तवस्सिणंके० तपस्वी
एवा साधुने कदाचित् महरा के० बालक पुत्र पौत्रादिक तथा बुढाके० पिता माता
दिक तेणे पढएके० प्रार्थ्यो एटले प्रार्थना करी कहेके, शुं तमे अमारुं प्रतिपालन कर
वानुं टालोढो. अमारुं पालण पोषण करनार तमारा विना बीजो कोइ नथी. इत्यादिक व
चन कहेतां ते अवि के० अपि सुस्से के० श्रम पामे; परंतु तंजणा के० ते जन जे स्व
जनादिकते परमार्थना जाण एवा साधुने णयलजेतुके० पोताने वश करी शके नहीं. ॥१६॥

॥ दीपिका—सउणीति । शकुनिः पक्षिणी यथा पांसुना रेणुना गुंठिता व्याप्ता सती अं
गं विधूय कंपयित्वा सितं बद्धं रजोध्वंसयत्यपनयति एवं इव्योनव्योमुक्तिगमनयोग्य
उपधानवान् तपोयुक्तः कृपयति तपस्वी । मावधीरिति प्रवृत्तिर्यस्य सप्राकृतशैल्यामाहणः
॥१५॥ (उठियेति) डहराबालाः पुत्रादयोवृद्धाः पित्रादयः श्रमणं प्रार्थयेयुः । वयं त्वया
पात्वास्त्वंचास्माकं पात्यइति । किन्तुतं श्रमणं अनगारं गृहरहितं एषणां प्रति उद्धितमुद्य
मवंतं स्थानस्थितं संयमस्थानस्थं तपस्विनं एवं जणंतस्ते जनाअपि शुष्येयुः श्रमं ग
हेयुः न च तं साधुं लजेरन् नैवात्मवशं कुर्युरित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंच (सउणीत्यादि) शकुनिका पक्षिणी यथा पांसुना रजसा ऽवगुंठितासती
अंगं विधूय कंपयित्वा तदजः सितमवबद्धसत् ध्वंसयत्यपनयति । एवं इव्योनव्यो
मुक्तिगमनयोग्योमोक्षप्रत्युपसामीप्येन दधातीति उपधानमनशनादिकं तपः तदस्याऽस्ती
त्युपधानवान् सचैवंचूतः कर्मज्ञानावरणादिकं कृपयत्यपनयति । तपस्वी साधुः (माह

के० पोषण करवुं ते महापुण्यनुं कामढे. ॥१९॥ हवे कोइएक कायर पुरुष ते मातापि तादिकना वचनशी लोनाय तेने विपाक कहेढे. अन्नेके० अनेरा कोइएक अल्प सत्ववं त एवा चारित्रिया ते अन्नेहिके० अन्य जे मातापितादिक तेने विपे मुहिया के० मोहें मूर्खार्थका मोहंजंतिणराअसंवुला के० असंवरी एटले संवगविना मोह पामे, एटले रूडाअनुष्ठाननुं करवुं मूकी आपे अने मोहनेविपे पोहोचे तथा ते असंयतिनरोने विस मके० गृहस्थे विसमेहिंगाहियाके० असंयम तेने विपे पोहोचाड्या ठता पुणो के० वली ते पावेहिंके० पापेकरी पगप्रियाके० धृष्ट ठतां पापकर्म करतां लज्जा पामे नही. ॥२०॥

॥ दीपिका—(सेहंतीति) ते मात्रापित्रादयः सुतानार्या च । एमिति व्याख्यालंकारे । तं स्नायुं (ममाऽणोत्ति) ममायं साधुरिति स्नेहालवः शिद्ध्यति । किमित्याह । पश्य नोऽस्मान् दुःखितान् त्वं तु दर्शकः सूक्ष्मदर्शी अतोऽस्मान् पोषय अन्यथा त्वया प्रव्रज्याग्रहणा दिह लोकस्त्यक्तः । अस्मत्परिपालनत्यागात्परलोकमपि त्वं जहासि त्यजसि ॥ १९ ॥ (अन्नेति) अन्ये केचनाऽल्पसत्वाअन्यैर्मातापित्रादिनिर्मूर्खिताअसंवृतानरामोहं यांति सदनुष्ठाने मुह्यंति । तथा विषमैरसंयतैर्विषममसंयमं ग्राहिताअसंयमे प्रवर्तितास्ते पापैः कर्मभिः पुनः प्रगल्भिताधृष्टांगताः ॥ २० ॥

टीका—च (सेहंतियणमित्यादि) ते कदाचिन्मातापित्रादयस्तमन्निनवप्रव्रजितं (सेहं तिति) शिद्ध्यति । एमिति वाक्यालंकारे । (ममाऽणोत्ति) । ममाऽयमित्येवं स्नेहा लवः । कथं शिद्ध्यंतीत्यतआह । पश्य नोऽस्मान् त्वं तु दुःखितांस्त्वदर्थे पोषकाजाया वा त्वं च यथावस्थितार्थपश्यकः सूक्ष्मदर्शी सश्रुतिकइत्यर्थः । अतो नोऽस्मान् पोषय प्रतिजागर णं कुरु अन्यथा प्रव्रज्याऽन्युपगमेनेह लोकस्त्यक्तो नवताऽस्मत्प्रतिपालनपरित्यागेन च प रलोकमपि त्वं त्यजसीति दुःखितनिजप्रतिपालनेन च पुण्यावाप्तिरेवेति । तथाहि । या ग तिः क्लेशदग्धानां गृहेषु गृहमेधिनां । विप्रतां पुत्रदारांस्तु तां गतिं व्रज पुत्रकेति ॥१९॥ एवं तैरुपसर्गिताः केचन कातराः कदाचित् यद्यत्कुर्युरित्याह । (अन्नेइत्यादि) अन्य केच नाऽल्पसत्वाः अन्यैर्मातापित्रादिनिर्मूर्खिताअध्युपपन्नाः सम्यग्दर्शनादिव्यतिरेकेण सकल मपि शरीरादिकमन्यदित्यऽन्यग्रहणं । ते एवंचूताः असंवृतानराः संमोहं यांति सदनुष्ठा ने मुह्यंति तथा संसारगमनैकहेतुचूतत्वात् विषमोऽसंयमस्तं विषमैरसंयतैरुन्मार्गप्रवृत्ति त्वेनाऽपायानीरुजिः रागद्वेषैर्वा अनादिजवान्यस्ततया दुःखेद्यत्वेन विषमैर्ग्राहिताअ संयमं प्रति वर्तिताः । ते चैवंचूताः पापैः कर्मभिः पुनरपि प्रवृत्ताः प्रगल्भिताः धृष्टांग ताः पापकर्म कुर्वतोऽपि न लज्जंतइति ॥ २० ॥

एवमनुकूलप्रतिकूलोपसर्गपीडितोपि साधुर्यदि जीवितं नानिकांक्षेत् यदि जीवितं न वांछेत् असंयमजीवितं वा नाकांक्षेत् । तदा ते निजास्तं साधुं न लज्जन्ते न प्राप्नुवन्ति स्वव शोकर्तुं (न संववित्तएत्ति) नापि गृहस्थत्वे संस्थापयितुमलं ॥ १७ ॥

॥ टीका—किंच (जईत्यादि) यद्यपि ते मातापितृपुत्रकलत्रादयस्तदंतिके समेत्य करुणा प्रधानानि विलापप्रायाणि वचांस्यऽनुष्ठानानि वा कुर्युः । तथाहि । एाहपियकंतसामिय, अश्वत्थहड्डहोसि नवणंमि ॥ तुहविरहम्मियनिक्खिवसुसंखंपिपडिहाइ ॥१॥ सेणीगा मोगोठी, गणोवतंज हहोसिसणिहंतो ॥ दिप्पइसिरिएसुपुरिसकिंपुणनिययंघरदारं ॥ २ ॥ तथा यदि (रोयंतियत्ति) रुदंति पुत्रकारणं सुतनिमित्तं कुलवर्धनमेकं सुतमुत्पाद्य पुनरेवं क र्तुमर्हसीति । एवं रुदंतोयदि नणंति तं निहुं रागदेषरहितत्वान्मुक्तियोग्यत्वाद्वा इव्यज्जुतं सम्यक्संयमोत्थानेनोत्थितं तथाऽपि साधुं न लप्स्यन्ते न शक्नुवन्ति प्रव्रज्यातोन्नंशयितुं नावाह्यावयितुं नाऽपि संस्थापयितुं गृहस्थत्वावेन इव्यालिंगाह्यावयितुमिति ॥ १७ ॥ अपिच (जइविइत्यादि) यद्यपि ते निजास्तं साधुं संयमोत्थानेनोत्थितं कामैरिहामदन रूपैर्लावयन्ति उपनिमंत्रयेयुरूपलोजयेयुरित्यर्थः । अनेनाऽनुकूलोऽपसर्गग्रहणं । तथा । यदि नयेयुर्बध्वा गृहं । एमिति वाक्यालंकारे । एवमनुकूलप्रतिकूलोपसर्गैरनिजुतोऽपि साधु र्यदि जीवितं नानिकांक्षेत् यदि जीवितानिलाषी न जवेत् असंयमजीवितं वा नाऽनिनंदेत् ततस्ते निजास्तं साधुं (एो लप्पंतित्ति) न लज्जन्ते न प्राप्नुवन्ति आत्मसात्कर्तुं (एसंव वित्तएत्ति । नाऽपि गृहस्थत्वावेन संस्थापयितुमलमिति ॥ १७ ॥

सेहंतिय एं ममाइणो, माया पियाय सुयाय चारिया ॥ पोसाहि
ए पासउं तुमं, लोगपरं पि जहासि पोसणो ॥ १८ ॥ अन्ने अ
न्नोहिं मुत्तिया, मोहं जंति एरा असंवुत्ता ॥ विसमं विसमेहिं
गाहिया, ते पावोहिं पुणो पगप्पिया ॥ १९ ॥

अर्थ—ते माता पितादिक ते चारित्रियाने अहीं एं इति वाक्यालंकारे, सेहंतिके० शी खवे ते स्वजन केवा ठे? तोके, ममाइणोके० अत्यंत स्नेहेकरी ते मायाके० माता, पिया यके० पिता, सुयायके० सुत एटले ठोकरा अने चारियाके० चार्या एवा सज्जन शुं शी खवे तेकहेठे. के अहो पुत्र? अमे ताहरे वियोगे अत्यंत दुखिआठैए, एवा अमने पासउंके० देखीने तुमंके० तुं अमारु पोसाहिणके० पोषण कर; कारणके तुं अत्यंत सूक्ष्मदृष्टीवालोठो ते माटे तारा हृदयमां सारीपेठे विचारीने अमारुं पोषण कर, अन्यथातो लोगंके० इहलोक तथा परंके० परलोक अकी पण जहाहिके० ब्रष्ट अईश. तेमाटे दुःखी एवा मावित्रनुं पोसणो

रहितोवा सन्नीहृस्व तद्विपाकं पर्यालोचय । पंडितः सद्बिवेकयुक्तः पापात् कर्मणोत्तदनुष्ठानरूपात् विरतोनिवृत्तः क्रोधादिपरित्यागावांतीनूतइत्यर्थः । तथा प्रणताः प्रव्हीनूतावीराः कर्मविदारणसमर्थमहावीर्यं महामार्गं । तमेव विशिनष्टि । सिद्धिपथं ज्ञानादिमोक्षमार्गं तथा मोक्षेप्रति नेतारं प्रापकं ध्रुवमव्यनिचारिणमित्येतदवगम्य सएव मार्गोऽनुष्ठेयोवा सदनुष्ठानप्रगल्बनैर्जाव्यमिति ॥ ३१ ॥ पुनरप्युपदेशदानपूर्वकमुपसंहरन्नाह । (वेयाजियमग्गइत्यादि) कर्मणां विदारणमार्गमागतोन्नूत्वा तं तथाचूतं मनोवाक्कायसंवृतः पुनस्त्यक्त्वा परित्यक्त्वा वित्तं इव्यं तथा ज्ञातींश्च स्वजनांश्च तथा सावधारंनं च सुष्ठु संवृतइंद्रियैः संयमानुष्ठानं चरेदिति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३२ ॥ इति वेतालीयद्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

अथ वेतालीयऽध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकप्रारंभः ॥ प्रथमउद्देशामांवाह्य इव्य, स्वजन तथा आरंजनो परित्याग कह्यो, हवे वीजे उद्देशे माननो परित्याग कह्ये.

तय संच जहाइ सेरयं, इति संखाय मुणीण मज्झइ॥गोयन्नतरेण माहणे, अह सेयकरी अनेसि इंखणी ॥१॥ जे परजवई परं जणं, संसारे परिवत्तई महं॥अडु इंखणिया उ पाविया, इति संखाय मुणीण मज्झइ ॥ ७ ॥

अर्थ-तयसंच के० ते जहा के० जेम तर्प्य पोतानी त्वचा जे कांचनी ते परिहरवा योग्य जाणीने ठामे, सेरयं के० तेम ए साधुजे ठे, ते रजनी पेरे अष्ट प्रकारनां कर्मने ठामे एतावता कषाय नकरे. केमके कषायने अजावे कर्म पोतानी मेले ठंमाजे. इति संखायमुणी के० एवीरीते जाणीने चारित्रिउ एमज्झई के० मद एटजे अहंकार करे नहीं; ते मदनुं कारण देखाडेढे. गोके० काश्यपादिक गोत्रिकरी अथवा यन्नतरेण के० अनेरा कुजरूपादिक मद तेने पामीने उत्कर्ष मान नकरे एवो माहणे के० साधु ते जेम पोता थकी मद नकरे तेम अनेसिं के० अनेरानी पण अहसेयकरी के० अश्रेयकारणी एवी जे इंखणी के० निंदा तेपण नकरे. ॥१॥ हवे परनिंदांना दोष कहे ठे. जे के० जे कोइ अविवेकी पुरुष परंजणं के० अनेरा लोकने परजवई के० पराजव करे एटजे अवहेलना करे ते पुरुष संसारेपरिवत्तईमहं के० संसारमांहे अत्यंत परित्रमण करे. अडु के० अथ जे कारणे इंखणिया के० परनिंदाते पावया के० एवी पापणीठेके जे स्वस्थानक थकी अधोस्थानके जीवने पाडे इतिसंखाय के० एवुं जाणीने एटजे परनिंदाने दोषरूप जाणीने मुणी के० मुनिश्वर जे ठे, ते जाति कुज श्रुत त

तम्हा दवि इस्क पंमिए, पावान विरतेऽनिणिवुमे ॥ पणए वीरे म
हाविहिं, सिद्धिपहं ऐआउयं धुवं ॥५१॥ वेयालियमग्गमागउ
मणवयसाकायणसंबुमे ॥ विच्चा वित्तं च णायउ आरंजं च सुसंबु
मे चरेक्कासित्तिवेमि ॥५२॥ इति वैतालीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः

अर्थ—जो तेने ए विपाक लागेतो शुं करवुं ? ते कहेवे. तम्हा के० ते कारणे दवि
के० मुक्तिगमन योग्य नव्यजीव रागद्वेषरहित पंमिए के० पंमित विवेकयुक्त ठतो सं
सारवास सेवतां महाक्लेशवे एवुं जाणी. इस्क के० तेना विपाकने चिंतवे एवो तो के०
ते पावा के० पापकर्म थकी विरते के० निवर्त्ते अनिणिवुमे के० क्रोधादिकने परिहारे
करी शीतल आय तथा पणतके० महाविनयवंत अने वीरेके० कर्म विदारवाने सामर्थ्य
वान महाविहिं के० जे महांत एटले जैनमार्गे प्रवर्त्ते ते मार्ग केवो वे? तो के, सिद्धिप
हं के० सिद्धिपथ जे मोक्षनो मार्ग तथा ऐआउयं के० न्यायमार्ग तथा धुवं के० शा
श्वतो एवो मार्ग जाणीने आदरवो ॥ ११ ॥ वली तेहज उपदेश उपसंहार करतो क
हेवे. वेयालिय के० कर्मनो विदारनार एवो जे मग्गं के० मार्ग तेनेविषे आगउ के०
आगत एटले आव्यो तथा वली मणवयसाकाएण संबुमे के० मन, वचन अने का
यायेकरी संवरनो पालनार विच्चाके० ठांमीने; शुं ठांमीने? तोके, वित्तंचणायउके० धन,
ज्ञाती, स्वजन तथा आरंज के० आरंज एटलां वाना ठांडीने सु के० सुएु एटले नला
परे इंडीउने संबुमे के० संवरतो ठतो चरे के० संयमने पाळे तिवेमि के० एरीते पंच
म गणधर श्रीसुधर्मास्वामी जंबुप्रत्ये कहेवे के, जेम श्रीमहावीरदेव पासेथी सांनदुं
तेम तुजने कहुंहुं. ॥ १२ ॥ इति श्रीवैतालियाऽध्ययनस्य प्रथमोद्देशः समाप्तः

॥ टीपिका—तम्हादिति । तस्मात् इव्यनूतोमुक्तियोग्यः पंडितः सन् ईदृश विचारय ।
पापाधिरतोऽनिनिर्वृतः क्रोधादित्यागात् शांतीनूतः तथा वीराः कर्मविदारणसमर्थमहा
वीर्यं महामार्गं प्रणताः प्राप्तानान्ये । महावीर्यकिंचनूतां सिद्धिप्रदं ज्ञानादिमार्गं प्रति
नेतारं प्रापकं ध्रुवमव्यभिचारं इति ज्ञात्वा संयमप्रागल्भ्यैर्न नान्यमिति ॥ ११ ॥ वैतालि
एति । कर्मणां वैदारिकं विदारणसमर्थं मार्गमागतो मनोवाक्कायसंवृतस्त्यक्ता वित्तं धनं
ज्ञातीन् स्वजनान् सावधारंजं च सुसंवृतइंदियैः संयमे चरेदिति । ब्रवीमीति पूर्ववत्
॥ १२ ॥ इति वैतालीयाख्यद्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ टीका—यतएवं ततः किं कर्तव्यमित्याह । (तम्हाइत्यादि) यतोमातापित्रादिभू
विताः पापेषु कर्मसु प्रगल्भानवन्ति तस्माद् इव्यनूतो नव्यो मुक्तिगमनयोग्यो रागद्वेष

ति । सुणीनमज्जइत्यादिकस्य सूत्रावयवस्य सूत्रस्पर्शगाथादयेन निर्युक्तिरुदाह । तवसंजमणाणोसु, विजइमाणोवज्जिउ महोसीहिं ॥ अत्रसमुक्करिसवकिंपुणहीजा उअन्ने सिं ॥ १ ॥ जइतावनिज्जरमउ, पडिसिओअवमाणमहणेहिं । अविसेसमयछाणा, परि हरयवापयत्तेण ॥ ३ ॥ (तवसंजमइत्यादि) । तपःसंयमज्ञानेष्वऽप्यात्मसमुत्कर्षणार्थे मुत्सेकार्थं यः प्रवृत्तोमानोयद्यसावपि तावद्विर्जितस्त्यक्तोमहर्षिर्निर्महामुनिभिः किं पुनर्निंदाऽन्येषां न त्याज्येति । यदि तावन्निर्जरामदोपि मोक्षैकगमनहेतुः प्रतिप्रिओऽष्टमानमथनैरर्द्धिरेवशेषाणि तु मदस्थानानि जात्यादीनि प्रयत्नेन सुतरां परिहर्त्तव्या नीति गाथादयार्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ १ ॥ साप्रतं परनिंदादोषमधिकृत्याह । (जोपरनवइत्यादि) । यः कश्चिदविवेकी परिचवत्यवज्ञयति । परं जनं अन्यं लोकमात्मव्यतिरिक्तं । सतत्कृतेन कर्मणा संसारे चतुर्गतिजङ्घणे नवोदधावरयदृष्टीन्यायेन परि वर्त्तते त्रमति महदत्यर्थं महान्तं वा कालं । क्वचिच्चिरमितिपाठः (अडुत्ति) अथशब्दोनिपातः । निपातानामनेकार्थत्वात् अतइत्यस्याऽर्थे वर्तते । यतः परपरिचवादात्यंतिकः संसारः अतः (इंखिणिया)परनिंदा । तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् पापिकैव दोषवत्येव । अथवा स्वस्या नादधमस्थाने पातिका । तत्रेह जन्मनि । सुयरोदृष्टांतः । परलोकेऽपि पुरोहितस्याऽपि श्वादिषूतपत्तिरिति इत्येवं संख्याय परनिंदां दोषवतीं ज्ञात्वा मुनिर्जात्यादिनिर्यथाऽहं विशिष्टकुलोद्भवः श्रुतवान् तपस्वी नवांस्तु मत्तोहीनइति न माद्यति ॥ १ ॥

जे यावि अणायगे सिया, जेविय पेसग पेसए सिया ॥ जे मोणपयं उवछिए, णो लज्जे समयं सयायरे ॥ ३ ॥ समअन्नयरम्मि संजमे, संसुद्धे समणे परिवए ॥ जे आवकहा समाहिए, दविए कालमकासि पंप्पिए ॥ ४ ॥

अर्थ—हवे मदने अजावे जेकांइ कर्त्तव्यठे ते देखाडेठे. जेयाविके० जेकोइ अणायगेके० अनायक एटले नायक रहित किंतु स्वमेव नायक चक्रवर्त्यादिक सियाके० होय तथा जेवियके० जेकोइ अनेरो पेसगके० कर्म करना पेसएके० कर्मकर होय परंतु जे के० जे मोणपयं के० मौन पद एवुंजे चारित्र तेने विषे उवछिएके० उपस्थित एटले सावधान थयो तेपण णोलज्जेके० लज्जाने अण करतो थको एतावता अनिमान ठांमीने सर्वक्रिया परस्पर वंदन प्रतिवंदनादिक करे. जो चक्रवर्त्ति चारित्र आदरे तो पण पूर्व दिक्षित पोताना कर्मकरना कर्म करने वांटे परंतु गर्व नकरे; लज्जा पामे नहीं. एरीते सयाके० सदाय समयं के० समजावने आयरके० आदरे. संयमने विषे सावधान थाय ॥ ३ ॥ हवे क्यां रह्यो थको लज्जा तथा मद नकरे? ते देखाडेठे. समके० सामायकादिक अन्नयरम्मिसंजमे

पादिकने विषे एमऊई के० मद न करे, एटले हुं उत्तम हुं. ए अमुक महारा यकी
घणो हीन ठे एवो पोतानो उत्कर्ष नकरे. ॥ १ ॥

॥ टीपिका—अथ द्वितीयआरन्यते पूर्वोद्देशके श्रीरुषनस्वामिना स्वपुत्राणामुपदेशः कथि
तः इहापि स एवोच्यत इति तत्रेदं प्रथमसूत्रं (तयेति) यथा सर्पः त्वचं स्वां जहाति एवम
सौ साधुः रजःकर्म त्यजति एवं कषायानावे कर्मानाव इति संख्याय ज्ञात्वा मुनिर्न मा
द्यति मदं न याति । गोत्रेण काश्यपादिना । अन्यतरग्रहणात् शेषमदग्रहणं । माहणेति ।
साधुः । जेविउत्तिपाठे यो विद्वान् जातिकुलादिनिर्न माद्यतीति तथा । अश्रेयस्करी इंखि
णी निंदा साप्यन्येषां न कार्येति ॥ १ ॥ (जोपरिजवइति) यः परिजवति अवइति परं जनं
संसंसारे परिवर्तते त्रमति महदत्यर्थं । चिरं वा पाठः । अडुत्ति । अथशब्दोऽत इत्यर्थं । अतः
इंखिणिआ परनिंदा । तुर्निश्चये । पापिकैव डुष्टैव । इहलोके निंदायां सुधरोदृष्टांतः । यथा
एकोवानरः कश्चिद्दृष्टे वर्षासु जंजावातैः पीड्यमानः सुगृहीकया पक्षिण्या जणितः । यथा ।
वानरगापुरिसोसी, निरुद्धयंवहसिबाहुदंडां । जोपायवस्ससिहरे, नकरोसिकुडिंपडालिंवा
॥ १ ॥ सचैवं पक्षिण्या जाणितोपि तूष्णीमास्ते तावत्पक्षिणी वानरं वारं वारं तद्वक्ति रुष्टेन
वानरेण तं वृद्धमारुह्य तजृहं जग्नं सा दूरं नष्टा । वानरोवक्ति । यथा । नवसिममंमहतारि
आनवसिममंसोहिआवनिंदावा । सुधरेअहसुविधरा, जावहसिलोगतत्तासु ॥ १ ॥ सुखमिदा
नीं तिष्ठेति सुगृहा दुःखिनी जाता परलोकपुरोहितस्यापि श्वादियोनिषूत्पत्तिरिति इति सं
ख्याय ज्ञात्वा मुनिर्न माद्यति मदं न कुर्यात् यतोमदादेव परनिंदा स्यादिति ॥ १ ॥

॥ टीका—प्रथमानंतरं द्वितीयः समारन्यते । अस्य चाऽयमनिसंबंधः । इहानंतरोद्देश
के जगवता स्वपुत्राणां धर्मदेशनानिहिता । तदिहापि सैवाऽध्ययनार्थाधिकारत्वात् अजि
धीयते । सूत्रस्य सूत्रेण सह संबन्धोऽयं । अनंतरोक्तसूत्रे बाह्यइव्यस्वजनारंनपरित्या
गोऽनिहितस्तदिहाऽप्यांतरमानपरित्यागउद्देशार्थाधिकारः सूचितोऽनिधीयते । तद
नेन संबन्धेनाऽयातस्याऽस्योद्देशकस्यादिसूत्रं । (तयसंचयइत्यादि) । यथाह्युरगः स्वां त्व
चं अवश्यं परित्यागार्हत्वात् जहाति परित्यजति । एवमसावपि साधुः रजश्च रजोऽष्ट
प्रकारं कर्म तद् कषायित्वेन परित्यजतीति । एवं कषायानावो हि कर्मानावस्य कारणमि
ति संख्याय ज्ञात्वा मुनिः कालत्रयवेदी न माद्यति मदं न याति । मदकारणं दर्शय
ति । गोत्रेण काश्यपादिना । अन्यतरग्रहणात् शेषाणि मदस्थानानि गृह्यंत इति (मा
हणेति) साधुः । पाठांतरं वा (जेविउत्ति) विद्वान् विवेकी सजातिकुललानादिनिर्न मा
द्यतीति । न केवलं स्वतोमदोन विधेयोजुगुप्साऽप्यन्येषां न विधेयेति दर्शयति । अ
थाऽनंतरं । असौ अश्रेयस्करी पापकारिणी (इंखिणि) निंदा अन्येषाऽमतोन कार्ये

तोमुक्तिगमनयोग्यतया वा नञ्यः । सएवंचूतः कालमकार्षात् पंडितः सधिवेकासधिवेक
कलितः । एतच्छुक्तं नवति । देवदत्तइति कथा मृतस्याऽपि नवत्यतोयावन्मृत्युकालं ता
वद्वज्जामदपरित्यागोपेतेन संयमानुष्ठाने प्रवर्तितव्यमिति स्यात् ॥ ४ ॥

दूरं अणुपस्सिया मुणी, तीतं धम्ममणागयं तद्वा ॥ पुढे परुसेहिं
माहणे, अविहसू समयंमि रीयइ ॥ पाठांतरे समयाहिया सयै
ति ॥ ५ ॥ पस्स समत्ते सया जए, समताधम्ममुदाहरे मुणी ॥ सु
हमे उ सया अलूसए, णो कुञ्जे णो माणि माहणे ॥ ६ ॥

अर्थ—हवे शान्तुं अवलंबन करीने संयम पाले ते कहेने. दुर्गके० जे कारणे दूर वत्ते
माटे ते दूर शब्दे मोक्ष कहिये; तेने अणुपस्सियाके० आलोचनी एटले सम्यक्धर्मे विना
मोक्ष न थाय एवुं विमाशने ते मुणीके० चारित्रिउ अतीतधम्मं के० अतीत धर्म एट
ले पाठले काले जीवतुं अनेक प्रकारे उंच नीच गतिने विषे जे जमण कथुं नेरूप धर्म
तद्वा के० तथा अणागयं के० अनागत एटले आगमिक काले जीवनी गतिरूपधर्मतुं
स्वरूप जाणीने लज्जा तथा मद करे नहीं. तथा परुसेहिके० कवण वचन अथवा दंभ
कशादिक तेणे पुढे के० फरइयो यको माहणे के० ब्रह्मचर्यनो पाज्जनार चारित्रिउ ते
अपि के० किंवहुना हसू के० सर्वथापि माखो यको पण स्कंदकमुनिना शिष्यनी पेरे
समयंमि के० सिद्धांतना मार्गेज रीयति के० चाळे एटले तेना उपर कपाय नकरे अ
थवा पाठांतरे (समयाहियासएति) के० समताये करी सहित यको विचरे ॥५॥ वजी
उपदेशांतर कहेने. पस्ससमत्ते के० ते प्रज्ञाये करी पूर्ण नत्वनो जाण सया के० सर्व
काल कपायादिकने जए के० जीपे. अथवा प्रश्न पूठया यकां प्रत्युत्तर देवाने स
मर्थहोय. समता के० समजावे धम्मं के० अहिंसादि लक्षण जे धर्म ते उदाहरे के०
लोकप्रत्ये कहेने एवो मुणी के० चारित्रिउ मुहमेउ के० सूद्धम संयमने विषे सयाअ
लूसए के० सर्व काल अविराथक तथा ते चारित्रियाने कोइए हण्यो यको पण णोकु
ञ्जे के० क्रोध नकरे अने कोइए पूज्यो यको णोमाणि के० मान नकरे एवो माह
णे के० साधु जाणवो ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—(दूरमिति) दूरं मोक्षमनुद्दश्य पर्यालोच्य मुनिरतीतमनागतं च धर्मं जी
वानां स्वजावं विचार्य लज्जामानो न कार्यौ । तथा स्पष्टः परुषैः कठिनैर्दंडादिभिर्वचनैर्वा
माहनोमुनिः (अविहसूति) अपि हन्यमानः स्कंदकशिष्यवत्समये संयमे रीयते गतं
ति । पाठांतरे वा (समयाहियासये) । समतयासहते इत्यर्थः ॥५॥ (पस्ससमत्तेति) ।

के० अनेरा संयमने विषे एटले सामायक ठेदोपस्थापनीयादिक संयमने विषे प्रवर्ततो थको संके० सम्यक्प्रकारे सुंढेके० शुद्ध समणेके० श्रमण जे तपस्वीते लज्जा तथा मदने परित्यागे समचित्त थको परिव्रजे के० प्रव्रज्या पाळे. ते केटलो काल सुधी पाळे? ते क हेठे. जेआवके० ज्यांलगे तेनी कहाके० कथा रहे त्यांलगे पाळे एटले जावजीव लगे म रण सीम समाहिएके० समाधिवंत अथवा आत्मज्ञानसहित अथवा रुडा अथ्यवसा ये करी युक्त दविएके० ते मुक्ति गमन योग्य अथवा रागद्वेषरहित एवो थको जे काल मकासिके० काल करे ते पंढिएके० पंढित कहेवाय ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—जेयाविति । यश्चापि अनायकोनायकरहितः स्वयं प्रनुश्रवत्यादिः स्यात् यश्चापि प्रेष्यस्यापि प्रेष्यः कर्मकरस्यापि कर्मकरः स्यात् एवंनूतः सन् मुनेरिदं मौनं पदं स्थानं मौनपदं संयममुपस्थितश्चाश्रितोनोलज्जाते । कोर्थः । चक्रवर्त्यपि प्रेष्यं साधुं वंदमानोन लज्जाते प्रेष्योपि प्रभुः साधुमितरं वा उत्कर्षेरहितोनमन्न लज्जाते । एवमनेन प्रकारेण समतां चरेत् साधुः ॥ ३ ॥ (समेति) समोमध्यस्थः संयमस्थानानां षट्स्थानपतितत्वादित्यतस्मिन् संयमस्थाने सामायिकठेदोपस्थापनीयादौ वा संयमे संशुद्धे निर्मले संशुद्धो वा मदरहितः श्रमणः परिव्रजेत् उद्यमवान् नवेत् । कियंतं कालं यावत्कथा यावन्नाम धत्ते तावत् । किंनूतः साधुः समाहितः शुजध्यानः पंडितोयावत्कालमकार्षीत् मृत्युकालं यावदित्यर्थः । नामवार्तातु मृतस्यापि नवेत् ततश्च यावत्कालमकार्षीदिति ॥ ४ ॥

॥ टीका—मदानावे च यद्विधेयं तद्वर्णयितुमाह (जेयावीत्यादि) यश्चाऽपि कश्चिदास्तां तावत् । अन्योन विद्यते नायकोऽस्येत्यनायकः स्वयं प्रनुश्रवत्यादिः स्यात् नवेत् यश्चाऽपि प्रेष्यस्याऽपि प्रेष्यः तस्यैव राज्ञः कर्मकरस्यापि कर्मकरोयएवंनूतोमौनीं पद्यते गम्यते मोक्षोयेन तत्पदं संयमस्तं उपसामीप्येन स्थितः उपस्थितः समाश्रितः सोऽप्यलज्जमानउत्कर्षमकुर्वन् वा सर्वाः क्रियाः परस्परतोवंदनप्रतिवंदनादिकाविधत्ते । इदमुक्तं नवति । चक्रवर्तिनाऽपिमौनीं पदमुपस्थितेन पूर्वमात्मप्रेष्यमपि वंदमानेन लज्जा न विधेया इतरेण चोत्कर्षइत्येवं समतां समजावं सदा निष्ठुश्चरेत् संयमाद्युक्तो नवेदिति ॥ ३ ॥ कपुनर्व्यवस्थितेन लज्जामदौ न विधेयाविति दर्शयितुमाह (समेइत्यादि) (समेति) समजावोपेतः सामायिकादौ संयमे संयमस्थाने वा षट्स्थानपतितत्वात् संयमस्थानानामन्यतरस्मिन् संयमस्थाने ठेदोपस्थानीयादौ वा । तदेव विशिनष्टि । सम्यक् शुद्धे सम्यक् शुद्धोवा श्रमणस्तपस्वी लज्जामदपरित्यागेन समानमनावा परिव्रजेत् संयमोद्युक्तो नवेत् स्यात् । कियंतं कालं यावत् कथा देवदत्तोयद्गदत्तइति कथां यावत् । सम्यगाहितआत्मा ज्ञानादौ येन ससमाहितः समाधिना वा शोभनाध्यवसायेन युक्तोऽव्यनूतोरागद्वेषादिरहि

ठांदसत्वात् वर्तमानेनूतनिर्देशइति ॥ ४ ॥ सबहुजननमने धर्मे व्यवस्थितोयादृक् धर्मे प्रकाशयति तद्वर्शयितुमाह । (बह्वेइत्यादि) यदिवोपदेशांतरमेवाऽधिकृत्याह । (बह्वेइत्यादि) बहवोऽनंताः प्राणादशविधप्राणजोक्तृत्वान्नद्वेदोपचारात् प्राणिनः । पृथगिति पृथिव्यादिनेदेन सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तनरकगत्यादिनेदेन वा संसारमाश्रितास्तेषां च पृथगाश्रितानामपि प्रत्येकं समतां दुःखदेषित्वं सुखप्रियत्वं च समीक्ष्य दृष्ट्वा । यदि वा समतां माध्यस्थ्यमु पेक्ष्य योमौर्नींऽपदमुपस्थितः संयममाश्रितः ससाधुस्तत्राऽनेक जेदनिन्नप्राणिगणे दुःखदेषिसुखानिजापिणि सति तदुपघाते कर्तव्ये विरतिमकार्षीत् कुर्यादेति पापाद्दीनः पापानुष्ठानात् दवीयान् पंथितइति ॥ ५ ॥

धम्मस्स य पारए मुणी, आरंजस्स य अंतए छिए ॥ सोयंति य एं ममा इणो, एो लपंति णियं परिग्गहं ॥ ए ॥ इह लोगइहावहं विऊ, पर लोगेय इहं इहावहं ॥ विद्धंसए धम्ममेव तं इति विज्जं कोगारमावसे ॥ १० ॥

अर्थ—वली तेहिज कहेठे. धम्मस्सयपारएमुणी के० धर्म शब्दे श्रुत चारित्ररूप ते नो पारंगामी एटले संवेगी अने गीतार्थ एवो मुनीश्वर तथा आरंजस्सय के० आरंज जे सावद्यानुष्ठान तेनाथी अंतएछिए के० अत्यंत दूर रह्योठे अर्थात् सावद्यानुष्ठानने अण करतो थको प्रवर्त्ते ते मुनि कहेवाय. अने सोयंतियणं के० ए पूर्वे कथुं एवो जे धर्म तेना अण करनार जे होय ते मरण आवे थके शोच पामे. परंतु ते केवा जाण वा? तोके, ममाइणो के० ममत्वना करनार एोलपंतिनियं परिग्गहं के० ते पोतानुं जे नष्ट थयेलुं सुवर्णादिक परिग्रह अथवा स्वजन नाशीगयेलो अथवा मरण पाम्यो एवो स्वजन तेने न पामे. पण ते शोच करता थकाज मरीने दुर्गतिये जाय. ॥ ए ॥ धन धान्य अने स्वजनादिक जे परिग्रह ठे ते इहलोगइहावहंविऊ के० आ लोकने विपे दुःखनुं कारण जाणी. यतः । अर्थानामर्जने दुःखमार्जितानां च रक्षणे ॥ आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थान् दुःखजाजनान् ॥ १ ॥ अने परलोगेयइहं इहावहंके० परलोके पण दुःख तथा अनेरां दुःखनो करनार जाणीने तथा विद्धंसएधम्ममेवतं के० तेथी परिग्रह जे ठे, विद्धंसए धर्मिठे एटले अशाश्वत अनित्यठे. इतिविज्जं के० एवुं जाण तो थको कोगारमावसे के० कोण सकर्ण मनुष्य गृहवासने विपे वसे. यतः । दाराः परिजवकाराबंधुजना बंधनं विपं विषयाः ॥ कोयं जनस्य मोहोये रिपवस्तेषु सुहदाशा ॥ १ ॥ इतिवचनात् ॥ १० ॥

॥ दीपिका—(धम्मस्सेति) धर्मस्य श्रुतचारित्ररूपस्य पारगोमुनिः आरंजस्य च अं

प्रज्ञासमाप्तः पटुप्रज्ञः । अथवा प्रश्नसमर्थः प्रश्ने कृते तदुत्तरदानसमर्थः सदाजयेत्कषाया
दिकं तथा समतया धर्ममुदाहरेत् कथयेन्मुनिः । सूक्ष्मं स्तोकमपि यत्संयमकृत्यं तस्याऽ
द्वूषकोऽविराधकोनो कुध्येत् हन्यमानं पूज्यमानोमानी नोपि माहनोयतिः ॥ ६ ॥

॥ टीका—किमालंब्यैतद्विधेयमित्युच्यते । (दूरमित्यादि) दूरवर्तित्वात् दूरोमोहस्त
मनु पश्चात् तदृष्ट्वा । यदि वा दूरमिति दीर्घकालमनुदृश्य पर्यालोच्य मुनिः कालत्रयवेत्ता
दूरमेव दर्शयति अतीतं धर्मं स्वनावं जीवानामुच्चावचगतिस्थानलक्षणं तथा अनागतं च
धर्मं स्वनावं पर्यालोच्य लज्जामदौ न विधेयौ । तथा स्पष्टः परुषैर्दंडकशादिनिर्वाग्निर्वा (मा
हणेति) मुनिः (अविहस्मूति) अपि मार्यमाणः स्कंदकशिष्यगणवत्समये संयमे रीयते त
दुक्तमार्गेण गच्छतीत्यर्थः । पाठांतरं वा (समयाहियासयति)समतयासहत्तंति ॥ ५॥ पुन
रप्युपदेशांतरमाह (पस्सुसमत्तइत्यादि) प्रज्ञायां समाप्तः प्रज्ञासमाप्तः पटुप्रज्ञः । पाठांतरं वा
(पस्सुसमत्थे) प्रश्नविषये प्रत्युत्तरदानसमर्थः सदा सर्वकालं जयेज्जेयं कषायादिकमिति
शेषः । तथा समया समता तथा धर्ममहिंसादिलक्षणमुदाहरेत् कथयेत् मुनिर्यतिः सू
क्ष्मे संयमे यत्कर्तव्यं तस्याद्वूषकोऽविराधकस्तथा न हन्यमानोवा पूज्यमानोवा कुध्ये
न्नाऽपि मानी गर्वितः स्यात् माहणो यतिरिति ॥ ६ ॥

बहुजणणमणंमि संवुमो, सब्बेहिं एरे अणिसिए ॥ हरएव
सया अणाविले, धम्मं पाडुरकासिकासवं ॥७॥ बह्वे पाणा पुढो
सिया पत्तेयं समयजुवेहिया ॥ जे मोणपदं उवधिते, विरतिं
तह अकासि पंप्पिए ॥ ८ ॥

अर्थ—बहुजण के० घणालोकने णमणंमि के० नमाडे एटले जेने सर्व लोक पोत
पोतानो करीने प्रसंगे तेमाटे जेबहुजणनमन तेने धर्म कहिए ते धर्मेने विषे संवुमोके०
संवृत एटले समाधिवंत एवो ठतो एरेके० नर एटले मनुष्य ते सब्बेहिं के० सर्व अ
र्थ एटले बाह्य अने अन्यंतर धन धान्य पुत्र कलत्रादिके करी, अणिसिएके० अनिश्रित ए
टले अप्रतिबंध ठतो धर्म प्रकाशे. हरएवके० इहनी पेरे जेम इहजेठे, ते सयाके० सर्व
काल स्वच्छ निर्मल पाणीयेंज नखो थको रहेठे. अणाविले के० अनेक जलचर जीव
ना मोलवा थकी पण दोहोलुं नथाय. तेम चारित्रिउ रागद्वेषरहित ठतो धम्मपाड
रकासि के० धर्म प्रगट करे. तेधर्म कासवं के० श्रीतीर्थकरसंबंधी एटले श्रीवर्द्धमान स्वा
मिनिर्देश जाणवो. ॥ ७ ॥ हवे जेवो धर्म प्रकाशे तेवो कहेंठे. अथवा उपदेशांतरे कहेंठे.
बह्वेपाणा के० घणाप्राणी एटले अनन्ताजीव ते पुढोसियाके० पृथक्पृथक् जुंदा जुंदा

मह्यं पत्निगोव जाणिया जाविय वंदणपूयणाइहं ॥ सुहुमे सल्ले
 डुरुद्धरे, विउ मंता पयहिज्ज संथवं ॥ ११ ॥ एगेचरे ठाणमासणे
 सयणे एगे समाहिए सिया ॥ निस्कू उवघाणवीरिए वड्ढुत्ते
 अश्रत्तसंबुमो ॥ १२ ॥

अर्थ—बली उपदेश कहेछे. मह्यं के० महा महोटा जीवने कतरतां डुर्जन एवो
 शुं? तो के पत्निगोव के० कर्दम ते अंतरंग कर्दम जाणवो जाविय वंदणपूयणाइहं
 के० तेअहीं साधुने राजादिकनी करेली वंदना तथा पूजना एटले वस्त्रादिकनी प्रतिज्ञान
 ना तेणे करी उपजी जे पूजा तेने कर्मोपशमनुं कारण जाणिया के० जाणीने उ
 त्कर्ष न करवो, जे जीवने गर्व उत्पन्न थाय तेहिज कर्दम सरखो जाणवो केमके सुहु
 मेसल्लेडुरुद्धरेके० ए गर्वरूप जे सब्बठे ते सूद्धठे माटे डुरुद्धर एटले एने उद्धरता घणो
 डुर्जनठे तेमाटे विउमंता के० विद्वांस विवेकी पुरुषते पयहिज्ज के० ठामे संथवं के०
 संस्तव परिचयादिकनो त्याग करे ॥ ११ ॥ बली तेहिज कहेछे एगेचरे के० चारित्रिउ एका
 की डव्य थकी एकल्लविहारी अने जाव थकी रागद्वेपरहित एवो ठतो विचरे तथा एक
 लो ठतो ठाण के० काउस्सग करे तथा आसणेके० आसनने विपे पण रागद्वेपरहित
 थको वेगे एरीते सयणेके० शयनजे पाटप्रमुख त्यां पण एकाकीरहे ते केवो थको रहे?
 तोके समाहिएके० समाहित एटले जे जे क्रियामां प्रवर्ते त्यां त्यां सियाके० रागद्वेप टाल
 तो थको प्रवर्तमान होय एवो निस्कू के० आहारनो लेनार तथा उवघाण के० तपने
 विपे वीरिएके० बल वीर्यनो फोरवनार तथा वड्ढुत्तेअके० वचनगुत्ति एटले विमाशीने
 बोलनार तथा अश्रत्त के० मन तेनेविपे संबुमे के० संवृत एटले मनने स्थिरतानो कर
 नार एवो साधु होय. ॥ १२ ॥

॥ टीपिका—(मह्यमिति) महान्तं परिगोपं नावपंकोऽनिष्वंगस्तं विपाकतो ज्ञात्वा यो
 पि च प्रव्रजितस्य सतो वंदना पूजना इहाऽस्मिन्लोके तां ज्ञात्वा गर्वीन कार्य इति । यतो
 गर्वीऽयं सूक्ष्मशब्दं वर्तते । सूक्ष्मत्वाच्च डुरुद्धरमुद्धर्तुमशक्य अतो विद्वान् तत्तावत्संस्तवं परि
 चर्यं संगं प्रजह्यात् त्यजेत् ॥ ११ ॥ (एगे इति) एको रागद्वेपरहित एकल्लविहारी वा चरेत् स्थानं
 कायोत्सर्गादिकमेक एव कुर्यात् । आसने शयने वा स्थित एक एव रागद्वेपरहित एव समाहितो
 धर्मादिध्यानयुक्तः स्यात् । तथा निष्कुरूपधानं तपस्तत्र वीर्यमुपधानवीर्योऽनिगूहितबलवी
 र्यः वाग्गुप्तः अथात्मं मनस्तेन संवृतः स्यात् ॥ १२ ॥

ते पर्येते स्थितः स्यात् । ये पुनरेवं नस्युः ते । एवंवाक्यालंकारे (ममाङ्गोत्ति) । ममेदं
अहमस्य स्वामीत्यव्यवसायिनः शोचन्ति । शोचमाना अपि निजपरिग्रहं धनस्वजनादि
कं नष्टं मृतं वा लज्जन्ते ॥ ए ॥ (इहेति) इह लोकदुःखावहं धनस्वजनादिकं (विवृत्ति)
विद्याः जानीहि । यतः । अर्थानामर्जने दुःख, मर्जितानां च रक्षणे ॥ आये दुःखं व्य
ये दुःखं धिगर्थान् दुःखजाजनान् ॥ १ ॥ तथा रेवापयः किसलयानिव सल्लकीनां विं
ध्योपकंठविपिनं स्वकुलं च हित्वा ॥ किं ताम्यसि द्विप गतोसि वशं करिष्याः स्नेहोहि का
रणमनर्थपरंपरायाः ॥ २ ॥ परलोके च धनादिकं दुःखं तदप्यपरं दुःखं करोति । तदु
पादानकर्मोपादानात् ॥ तथा तद्वनादिविध्वंसनधर्मकमेव विनश्वरमेव इति विद्वान्
एवं जानन् कोऽगारवासमावसेत् गृहवासे तिष्ठति । यतः । दाराः परिजवकारा, बंधुजनो
बंधनं विषं विषयाः ॥ कोयं जनस्य मोहोये रिपवस्तेषु सुहृदाशा इति ॥ १ ॥ १० ॥

॥ टीका—अपिच । (धम्मस्सइत्यादि) । धर्मस्य श्रुतचारित्रज्ञेदनिन्नस्य पारंगह्यतीति पा
रगः सिद्धांतपारगामी सम्यक् चारित्रनुष्ठायी वेति । चारित्रमधिकृत्याह । आरंजस्य साव
द्यानुष्ठानरूपस्यांते पर्येते तदज्ञावरूपे स्थितो मुनिर्जवति।ये पुनर्नैवं जवन्ति ते अकृतधर्माः
मरणे दुःखेवा समुद्भिते आत्मानं शोचन्ति । एमिति वाक्यालंकारे । यदि चेष्टमरणादा
ऽवर्थनाशे वा (ममाङ्गोत्ति) ममेदमहमस्य स्वामीत्येवमव्यवसायिनः शोचन्ति । शोचमा
ना अप्येते निजमात्मीयं परिसमंतात् गृह्यते आत्मसाक्रियतइति । परिग्रहो हिरण्यादिरिष्ट
स्वजनादिर्वा । नष्टं मृतं वा न लज्जन्ते न प्राप्नुवन्तीति । यदिवा धर्मस्य पारंगं मुनिमारंजस्यां
ऽते व्यवस्थितमेनमागत्य स्वजनामातापित्रादयः शोचन्ति ममत्वयुक्ताः स्नेहाजवः ।
नच ते लज्जन्ते निजमप्यात्मीयपरिग्रहबुद्ध्या गृहीतमिति । अत्रांतरे नागार्जुनीया
स्तु पठन्ति ॥ सोकणतथंउवठ्ठियं केऽगिहीविग्घेणउठ्ठिया धम्ममिअणुत्तरे मुणी, तं पि
जिणिक्कइमेणपंडिण ॥ १ ॥ एतदेवाह । (इहलोकेइत्यादि) । इहाऽस्मिन्नेव लोके हिरण्यस्वज
नादिकं दुःखमावहति । (विवृत्ति) विद्याः जानीहि । तथाहि । अर्थानामर्जने दुःख,
मर्जितानां च रक्षणे । आये दुःखं व्यये दुःखं, धिगर्थं दुःखजाजनं । तथाहि । रेवापयः
किसलयानि च सल्लकीनां विंध्योपकंठविपिनं स्वकुलं च हित्वा ॥ किं ताम्यसि द्विप गतो
सि वशं करिष्याः स्नेहोनिबंधनमनर्थपरंपरायाः ॥ १ ॥ परलोके च हिरण्यस्वजनादिममत्वाऽ
पादितकर्मजं दुःखं जवति तदप्यपरं दुःखमावहति तदुपादानकर्मोपादानादिति ज्ञावः ॥
तथैतदुपार्जितमपि विध्वंसनधर्मं विशरारुस्वजावं गत्वरमित्यर्थः । इत्येवं विद्वान् जानन्
कः सकर्णोऽगारवासं गृहवासमावसेत् गृहवासं वा ऽनुबध्नीयादिति । उक्तंच । दाराः परि
जवकाराबंधुजनो बंधनं विषं विषयाः ॥ कोऽयं जनस्य मोहोये रिपवस्तेषु सुहृदाशा ॥ १ ॥ १० ॥

पनो जाण एवो मुनीश्वर ते सम एट्जे अनुकूल शय्यादिक तथा विषम एट्जे प्रतिकूल शय्यादिक तेने अहियाओ तथा तेमज ते स्थानकने विपे चरकके० मांस ममादिक अ डुवावि के० अथवा चेरवा के० विहामणा एवा धूक सिंहादिक जीव अडुवा के० अथवा तव के० त्यां सुनावरने विपे सरीसिवा के० सरीसृप एट्जे सर्प, सिया के० होय तो ते जीवोना करेला उपसर्गने सहन करे. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—(एोषीहेति) । केनचित्त्वयनादिनिमित्तेन शून्यं गृहमाश्रितानिक्लुप्तस्य गृहस्य द्वारं कपाटादिना न पिदधीत न स्थगयेत् । (एयावपंगुणेति) । नोद्व्याटयेत् । केनचिद्दर्मादिकं मार्गादिकं पृष्टः सन् सावद्यां वाचं नोदाहरेन्नब्रूयात् । आनिग्रहिकोजिनकटिपिकादिर्निरवद्यामपि न ब्रूयात् । न समुत्थिंद्यात्तृणानि कचवरंवा प्रमार्जनेन नावनयेत् नापि शयनार्थी कश्चिदाजिग्राहिकस्तृणादिकं संस्तरेत् तृणैरपि संस्तारकं न कुर्यात् किंपुनः कंवलादिना अन्योवा शुपिरतृणं न संस्तरेत् ॥ १३ ॥ (जठेति) । यत्रास्तमेति सविता तत्र वाऽनाविलोऽनाकुजस्तिष्ठति । समविषमालि शयनासनादीन्यधिसहेत समतया सहेत । तत्र स्थितस्य मुनेश्वरकादंशमशकादयोर्नैरवानयंकरारक्तः शिवादयोऽथवा सरीसृपाः सर्पास्तुस्तदा तत्कृतोपसर्गानपि सहेत ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंच (एोषीहेत्यादि) । केनचित्त्वयनादिनिमित्तेन शून्यगृहमाश्रितानिक्लुप्तस्य गृहस्य द्वारं कपाटादिना न स्थगयेन्नाऽपि तज्जालयेत् । यावत् (एयावपंगुणेति) नोद्व्याटयेत् तत्रस्थोऽन्यत्रवा केनचिद्दर्मादिकं मार्गं वा पृष्टः सन् सावद्यां वाचं नोदाहरेत् न ब्रूयात् । आनिग्रहिकोजिनकटिपिकादिर्निरवद्यामपि न ब्रूयात् तथा न समुत्थिंद्यात् । तृणानि कचवरंवा प्रमार्जनेन नाऽपनयेत् नाऽपि शयनार्थी कश्चिदाजिग्राहिकस्तृणादिकं संस्तरेत् तृणैरपि संस्तारकं न कुर्यात् किं पुनः कंवलादिनाऽन्योवा शुपिरतृणं न संस्तरेदिति ॥ १३ ॥ तथा (जठमियेत्यादि) । निक्षुर्यत्रैवाऽस्तमुपैति सविता तत्रैव कायोत्सर्गादिना तिष्ठतीति । यत्राऽस्तमितस्तथाऽनाकुजः समुद्भवन्नकादिभिः परीपहोपसर्गैरक्लुप्त्यन् समविषमालि शयनासनादीन्यनुकूलप्रतिकूलानि मुनिर्यथावस्थितसंसारस्वनाववेत्ता सम्यगारक्तद्विष्टतयाऽधिसहेतेति ॥ १४ ॥

तिरिया मणुयाय दिवगा, उवसग्गा तिविहा द्वियासिया ॥ लोमादियं पिण हरिसे सुन्नागारगठं महामुणी ॥ १५ ॥ एो अन्निकं खेळ जीवियं, नोविय पूयणपठए सिया ॥ अप्रवन्नुविति चेरवा, सुन्नागारगयस्स निक्खुणो ॥ १६ ॥

॥ टीका—पुनरप्युपदेशमधिकृत्याह (मह्यमित्यादि) महान्तं संसारिणं दुस्त्यजत्वा न्महता वा संरंजेण परिगोपणं परिगोपोऽव्यतः पाकादिर्जावतोऽनिष्वंगस्तं ज्ञात्वा स्वरूपतस्तद्विपाकतोवा परिह्विय याऽपि च प्रव्रजितस्य सतोराजादिनिःकायादिनिर्वंदना वस्त्रपात्रादिनिश्च पूजना तांच इहाऽस्मिन् लोके मौनींश्च वा शासने व्यवस्थितेन कर्मोपशमजं फलमित्येवं परिज्ञायोत्तेकोन विधेयः । किमिति यतोगर्वात्मकमेतत्सूक्ष्मशब्दं वर्तते सूक्ष्मत्वाच्च दुरुद्धरं दुःखेनोद्धर्तुं शक्यते अतोविद्वान् सदसद्विवेकज्ञस्तत्तावत् संस्तवं परिचयमनिष्वंगं परिजह्यात् परित्यजेदिति ॥ नागार्जुनीयास्तु पठन्ति । पलिमंथमहं वियाणिया जावियवंदणपूयणाइहं ॥ सुद्धुमं सद्धं दुरुद्धरं तंपि जिणे एएण पंडिए ॥१॥ अस्यचाऽयमर्थः । साधोः स्वाध्यायाऽध्ययनपरस्यैकांतनिष्पृहस्य योऽपि चाऽयं परैर्वंदनापूजनादिकः सत्कारः क्रियते असावपि सदनुष्ठानस्य सज्जतेर्वा महान पलिमंथे विघ्नआस्तां तावद्बुद्धादिष्वनिष्वंगस्तमित्येवं परिज्ञाय तथा सूक्ष्मशब्दं दुरुद्धरं वाऽतस्तमपि जयेदपचयेत् पंडितएतेन वक्ष्यमाणेनेति ॥११॥ (एगेचरेइत्यादि) एकोऽसहायोऽव्यतएकद्विविहारी जावतोरागद्वेषरहितश्चरेत् तथा स्थानं कायोत्सर्गादिकमेकएव कुर्यात् तथा आसनेऽपि व्यवस्थितोऽपि रागद्वेषरहितएव तिष्ठेत् । एवं शयनेऽप्येकाक्येव समाहितो धर्माधिष्ठानयुक्तः स्यात् नवेत् । एतदुक्तं नवति । सर्वास्वऽप्यवस्थानासनशयनरूपास्तु रागद्वेषविरहात् समाहितएव स्यादिति । तथा निरुणशीलो निरुः उपधानं तपस्तत्र वीर्यं यस्य स उपधानवीर्यः तपस्यनिगूहितबलवीर्यइत्यर्थः । तथा वाक्कृतः सुपर्यालोचितानिधायी अथात्मं मनस्तेन संवृतो निरुर्नवेदिति ॥ १२ ॥

एोपिहे ए यावपंगुणे दारं सुन्नघरस्स संजए ॥ पुढेण उदाहरेवायं, ए स मुढे एो संथरे तणं ॥१३॥ जठ ढंमिए अणानुले, समविसमाइं मुणी हियासए ॥ चरगाय डुवावि जेरवा, अडुवा तठ सरीसिवा सिया ॥१४॥

अर्थ—वली साधुने उपदेश कहेवे. कोइ एक शयनादिक कारणे सुन्नघरस्सके० शून्य घरे रह्यो थको एवोजे संजएके० साधु, ते ते घरना दारंके० द्वारतेने एोपिहेणयावपंगुणेके० ठांके पणनहीं, तेम उधाडे पण नहीं वली त्यां रह्यो ठतो अथवा अन्यत्र स्था नके रह्यो ठतो पुढेण उदाहरेवायंके० कोइएके धर्म पूढ्यो थको सावद्यवचन बोलेनहीं. तथा एसमुढे एोसंथरेतणं के० त्यां रहेलाजे तृणकचरादिक ते प्रमार्जे नहीं, वली तेनेणो संथरे एठले पाथरे पण नहीं. ए आचार जिनकल्पादिक अनियहधारी प्रमुख साधुनो कह्योवे; ॥ १३ ॥ वली जठढमिए के० चारित्रिउं ज्यां सूर्य अस्त थाय त्यांज रहे अने अणानुले के० परिसह उपसर्गे करी आकुल व्याकुल न थाय; कोन पामे न हिं, अकोन थको रहे. तथा समविसमाइंमुणीहियासएके० यथावस्थित संसारना स्वरू

स्वात्मनां उपसामीप्येन युंति गच्छन्ति । तत्सहनाच्च निहोः शून्यागारगतस्य नीराजित
वारणस्येव शीतोष्णादिजनिताउपसर्गाः सुसहाएव नवंतीति नावः ॥ १६ ॥

उवणीयतरस्स ताइणो, जयमाणस्सवि विक्रमासणं ॥ सामाइयमाहु
तरस्स जं, जो अप्पाण नएण दंसए ॥ १७ ॥ उसिणोदग तत्तनोइणो
धम्मठियस्स मुणस्स हीमतो ॥ संसग्गिअ सादुराइहिं, असमाहीउ
तहागयस्सवि ॥ १८ ॥

अर्थ—वली बीजो उपदेश कहेछे. उवणीयतरस्सके० उपनीततर एटले जेणे पोताना
आत्माने ज्ञान, दर्शन अने चारित्रनेविपे पहोचाडयोछे. तथा ताइणोके० त्राइ एटले जेनो
आत्मा अन्यने उपकारी होय तेने त्राइ कहिए. तथा विविक्कके० विविक्त आसणके०
आशन एटले स्त्री तथा पशु पंडके करी विवर्जित एवा जयमाणस्सके० उपाश्रयनो से
वनार सामाइयमाहुतस्सजंके० तेने सामायिक चारित्र जाणवो. जोके० जेचारित्रिउ अ
प्पाणके० पोतानाआत्माने परिसह उपसर्ग उपना यका नएणदंसएके० जयने देखाडे
नहीं, एटले उपसर्ग उत्पन्नअयाथी बीहे नहीं. ॥१७॥ वली उसिणोदगतत्तके० उल्ल उ
दक तथा ततोदकनो नोइणोके० नोगवनार एटले उल्ल यकां शीतल नकरे, किंतु उल्लो
दक ठतांज पानकरे; तथाधम्मठियस्सके० श्रुत अने चारित्र धर्मेने विपे स्थित मुनि
स्सके० मुनिराज एटले तत्वनो जाण हीमतोके० लज्जावंत एटले असंयमे प्रवर्त्यो
यको लज्जा पामे. एवा सादुके० साधुने पण राइहिंके राजादिकने संसग्गिअके० संस
र्गे असमाहिउ के० असमाधिज आय, तह गयस्सविके० तथा गतस्य यथोक्त अनुष्ठा
नना करनार एवा साधु पण राजादिकना संसर्गे करी स्वाध्याय ध्यानयकी चूके. ॥१८॥

॥ दीपिका—उवणीयेति । उपनीतोऽतिशयेन ज्ञानादौ प्रापितआत्मायेन सउपनीतत
रस्सस्य । तायिनः परात्मोपकारिणस्त्रायिणोवा सम्यक्पालकस्य विविक्तं स्त्रीपशुपंडकवि
वर्जितमासनं वसत्यादि नजमानस्य सेवमानस्य सामायिकादिचारित्रमाहुः । सर्वं ज्ञा
यते यस्मात्ततः साधुना निश्चलात्मना नाव्यं । तथा यआत्मानं जयेन दर्शयेत् परीपहो
पसर्गजीरुर्नस्यात् तस्य सामायिकमाहुरिति ॥ १७ ॥ (उसिणोत्ति) मुनेरुल्लोदकत
त्तनोजिनः त्रिदंडोद्धतोल्लोदकनोजिनः अथवा उल्लं सत् न शीतीकुर्यादिति तत्तग्रहणं । त
था धर्मे स्थितस्य नहीमतः असंयमे लज्जावतोराजादिभिः सह संसर्गः संबंधोऽसाधुरन
र्थकरः । तथागतस्य यथोक्तानुष्ठायिनोपि राजादिसंसर्गवशादसमाधिरेव न कदाचित्स्वा
ध्यायादिकं स्यादित्यर्थः ॥ १८ ॥

अर्थ—तथा तिरिया के० तिर्येच संबंधी, मणुयाय के० मनुष्यसंबंधी अने दिवगा के० देवतासंबंधी ए तिविहा के० त्रण प्रकारना उवसग्गा के० उपसर्गने साधु हियासि याके० सहन करे. पण तेना करेला उपसर्गशी विकार पामे नहीं; लोमादियंपि के० किं बहुना तेने ते नयथकी रोमोजम पण एहरिसेके० नथाय, सुन्नागारगत के० एरीते जे सुनाघरने विषे रहे ते महामुणी के० महामुनि जिनकद्विपयादिक जाणवा. ॥ १५ ॥ तथा नोअनिकंखेज्जीवियंके० ते चारित्रिउ पूर्वोक्त उपसर्ग पीडयो ठतो जीवितव्यने वांठे नहीं किंतु मरण आगमिने परिसहने सहन करे, तथा नोपियपूयणपणसियाके० परिसह सहन करवा थकी पूजाना अनिलाषी नथाय. एरीते ते सुन्नागारगतस्सजिक्कु एके० सुन्नागारगत चारित्रियाने जेखा के० महारौड उपसर्ग ते अप्रब के० सहन क रतां सुज्ज न भुविति के० होय. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—तिरियाइति । तिरश्चाः सिंहादिकृताः मानुषाअनुकूलप्रतिकूलादिव्याव्यंतरादिकृ ताउपसर्गास्त्रिविधास्तान् अधिसहेत निर्विकारतया कृमेत । लोमादिकमपि न हर्षेत् नयेन रोमोजमं न कुर्यात् । आदिशब्दादृष्टिमुखविकारादिग्रहः । शून्यागारगतो महामुनिः उपल क्णत्प्रेतवनादिस्थितः ॥ १५ ॥ नोअनिकंखेइति । उपसर्गैः पीडयमानोपि साधुर्नानिकां क्हेज्जीवितं । जीवितनिरपेक्षेणोपसर्गाः सोढव्याइत्यर्थः । नापिच पूजाप्रार्थकः स्यात् । उप सर्गसहनात्पूजामपि न समीहते इत्यर्थः । एवं सह्यमानाः परिपहानैरवानयंकराअपि अन्य स्तनावं यंति गच्छन्ति । शून्यागारगतस्य जिह्वोरे वमुपसर्गाः सदच्यस्ताः सुसहानवन्तीति ॥ १६

॥ टीका—सांप्रतं त्रिविधोपसर्गाधिसहनमधिकृत्याह । (तिरियाइत्यादि) तैरश्चाः सिंहव्याघ्रादिकृतास्तथा मानुषाअनुकूलप्रतिकूलाः सत्कारपुरस्कारदंभकशाताडनादिज निताः । तथा (दिवगाइति) व्यंतरादिना हास्यप्रक्षेपादिजनिताः । एवं त्रिविधानऽप्युपसर्गानऽ धिसहेत नोपसर्गैर्विकारं गच्छेत् । तदेव दर्शयति । लोमादिकमपि न हर्षेत् नयेन रोमो जममपि न कुर्यात् । यदिवा एवमुपसर्गास्त्रिविधाअपि (अहियासियन्ति) अधिसोढा नवन्ति । यदि रोमोजमादिकमपि न कुर्यात् । आदिग्रहणात् दृष्टिमुखविकारादिपरिग्रहः । शून्यागारगतः शून्यगृहव्यवस्थितस्य चोपलक्षणार्थत्वात् पितृवनादिस्थितोवा महामु निर्जिनकद्विपकादिरिति ॥ १५ ॥ किंच । (एणोअनिकंखेइत्यादि) । सतैर्नैरवैरुपसर्गैरु दीर्घैस्तोतुयमानोऽपि जीवितं नाऽनिकांक्षेत जीवितनिरपेक्षेणोपसर्गः सोढव्यइति नावः । नचोपसर्गसहनद्वारेण पूजाप्रार्थकः प्रकर्षाऽनिलाषी स्यात् नवेत् । एवंच जीवि तपूजानिरपेक्षेणाऽसकृत् सम्यक् सह्यमानानैरवानयानकाः शिवाः पिशाचादयोऽन्यस्तनावं

के० गृहस्थसंबंधी जे नाजन कांस्यपात्रादिक तेने विपे नचुंजती के० नोजन न करे तेने सामायकवंत जाणवो. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—(अहिगरेणेति) । अधिकरणं कलहस्तत्कारस्य निहोर्दारुणं वाचं प्रसह्य प्रगटमेववदतोऽर्थोमोक्षः संयमोवा बहु परिहीयते नृशं विनश्यतीत्यर्थः । बहुकालार्जितमपि महत्पुण्यं कलहं कुर्वतस्तत्कालं क्षीयते । यतः । जं अज्जियं समीखन्नएहिं तवनियमबंनमश्एहिं ॥ माहुतयंकलहंता, ठडेअहसागपत्तेहिं ॥ १ ॥ तस्मादधिकरणं नकुर्यात्पं मितः ॥ १ए ॥ (सीउदगेति) । शीतोदकमप्राप्तुकलजं तत्प्रति जुगुप्सकस्य परिहारिणो न विद्यते प्रतिज्ञा निदानं यस्य सअप्रतिज्ञस्तस्याऽनिदानस्य लवं कर्म तस्मादवसर्पिणोनि वर्तमानस्य साधोः सामायिकादिसंयममाहुः सर्वज्ञाः । यश्च साधुर्गृहमात्रे गृहस्थनाजनेन जुंके तस्य सामायिकमिति ॥ १० ॥

॥ टीका—परिहार्यदोषप्रदर्शनेनाऽधुनोपदेशानिधित्सयाह । (अहिगरेणेत्यादि) । अधिकरणं कलहस्तत्करोति तद्धीजश्चेत्यधिकरणकरस्तस्यैवंनूतस्य निहोस्तथाऽधिकरण करीं दारुणां वा नयानकां वा प्रसह्यप्रगटमेव वाचं ब्रुवतः सतार्थोमोक्षस्तत्कारण नूतोवा संयमः सबहु परिहीयते ध्वंसमुपयाति । इदमुक्तं भवति । बहुना कालेन यदार्जितं विप्रकृष्टेन तपसा महत्पुण्यं तत्कलहं कुर्वतः परोपघातिनीं च वाचं ब्रुवतस्तत्कारणमेव ध्वंसमुपयाति । तथाहि । जंअज्जियंसमीखन्नएहिं तवनियमबंनमश्एहिं । माहुतयंकलहंताठडेअह सागपत्तेहिं ॥ १ ॥ इत्येवं मत्वा मनागप्यधिकरणं न कुर्यात् पं मितः सदसद्विवेकोति ॥ १ए ॥ तथा (सीउदगेत्यादि) । शीतोदकमप्राप्तुकोदकं तत्प्रति जुगुप्सकस्याऽप्राप्तुकोदकपरिहारिणः साधोर्न विद्यते प्रतिज्ञा निदानरूपा यस्य सोप्रतिज्ञोऽनिदानइत्यर्थः । लवं कर्म तस्मात् (अवसर्पिणोति) । अवसर्पिणः यदनुष्ठानं कर्म बंधोपादाननूतं तत्परिहारिणइत्यर्थः । तस्यैवंनूतस्य साधोर्यस्मात् यत्सामायिकं समजावलक्षणमाहुः सर्वज्ञाः । यश्च साधुः गृहमात्रे गृहस्थनाजने कांस्यपात्रादौ न जुंके तस्यच सामायिकमाहुरिति संबंधनीयमिति ॥ १० ॥

एय संखयमाहु जीवियं, तहविय बालजणो पगप्पइ ॥ बाले पापेहिं मिळती, इति संखाय मुणी ए मळती ॥ ११ ॥ वंदेण पाले इमा पया, बहुमाया मोहेण पाउडा ॥ वियडेण पलिति माहणे, सीउएह वयसा हियासए ॥ १२ ॥

॥ टीका—पुनरप्युपदेशांतरमाह (उवणोयेत्यादि) उपसामीप्येन नीतः प्रापितोज्ञा नादाऽवात्मा येन सतथा अतिशयेनोपनीतउपनीततरस्तस्य तथा तायिनः परात्मोपकारिणस्त्रायिणोवा सम्यक्पालकस्य तथा नजमानस्य सेवमानस्य विविक्तं स्त्रीपशुपंडकवि वर्जितमास्यते स्थीयते यस्मिन्निति तदासनं वसत्यादि तस्यैवं जूतस्य मुनेः सामायिकं समजावरूपं सामायिकादिचारित्रमाहुः सर्वज्ञाः । यद्यस्मात् ततश्चारित्रिणा-प्राग्व्यवस्थित स्वजावेन जाव्यं यश्चात्मानं नयेन परिषहोपसर्गजनितेन दर्शयेत् तद्गीरुर्न नवेत् तस्य सामायिकमाहुरिति संबंधनीयं ॥ १७ ॥ किंच (उसिणोदगेत्यादि) मुनेरुल्लोदक तप्तनोजिनः त्रिदंडोद्धृतोल्लोदकनोजिनः । यदिवा उल्लं सन्नशीतीकुर्यादिति तप्तग्रहणं । तथा श्रुतचारित्राख्ये धर्मे स्थितस्य (हीमतोत्ति) न्हीरसंयमं प्रति लज्जा तद्धतोऽसंयमजुगुप्सावतइत्यर्थः । तस्यैवंजूतस्य मुनेराजादिभिः सार्धं यः संसर्गः संबंधोऽसावसाधुरनर्थोदयहेतुत्वान्नद्यागतस्यापि यथोक्तानुष्ठायिनोऽपि राजादिसंसर्गवशादसमाधिरेवाऽपध्यानमेव स्यात् न कदाचित् स्वाध्यायादिकं नवेदिति ॥ १८ ॥

अहिगरणकडस्स निक्कुणो, वयमाणस्स पसञ्जदारुणं ॥ अठे परिहायती बहु, अहिगरणं नकरेज्ज पंप्पिए ॥ १९ ॥ सीउदग पडिडुगंठिणो, अपडिस्सुस्स लवावसप्पिणो ॥ सामाइय साहु तस्स जं, जो गिहिमतसणं न जुंजती ॥ २० ॥

अर्थ—हवे उपदेश आश्री कहेछे. अहिगरण के० अधिकरण ते कलह तेनो कडस्स के० करनार एवो निक्कुणो के० चारित्रिउ वली पसञ्जदारुणं के० प्रगटदारुण एटले जोवने नयनुं कारण वयमाणस्स के० एवी नाषानो बोलनार एवा चारित्रियानो घणो एवो जे अठेके० अर्थ जे मोह तेनुं कारण जे संयम ते परिहायती के० हीणो थाय. एटले बहुके० घणाकाले उपार्जित जे डुष्करतप संयम तेनो पण कलह करतां परोपघातीया वचन बोलतां ह्य थाय. एवं जाणीने शुंकरे ? ते कहेछे. पंप्पिएके० जे पंप्पितविवेकी होयते अहिगरणके० अधिकरण जे क्रोध ते स्वल्पपण नकरेज्जके० नकरे, एटले पंप्पित अल्पक्रोध पण करे नहीं. ॥ १९ ॥ जे चारित्रिउ सीउदगं के० शीतोदक एटले सचेतपाणी तेने पडिडुगंठिणो के० टालनार तथा अपडिस्सुस्स के० अप्रतिज्ञ एटले नियाणु सर्वथापि नकरे. तथा लवावसप्पिणो के० लव एटले कर्म तेथकी शंकातो रहे. एटले कर्मबंधनुं कारण एवं जे अनुष्ठान होय ते नकरे. सामाइयसाहुतस्सजंके० ते साधुने सामायक एटले समता लक्षणवंत कहिए. वली जोके० जे साधु गिहिमतसणं

न लज्जतइति । सचैवं नूतो बालस्तैरसदनुष्ठानापादितैः पापैः कर्मनिर्मीयते तद्युक्तइत्येवं प
रिब्रियते त्रियते वा मयेन धान्यादिना प्रस्थकवदित्येवं संख्याय ज्ञात्वा मुनिर्यथावस्थि
तपदार्थानां वेत्ता न माद्यतीति तेष्वसदनुष्ठानेष्वहं शोचनः कर्त्तव्येवं प्रगल्भमानोमर्दं
न करोति ॥ २१ ॥ उपदेशांतरमाह (ढंदेणेत्यादि) ढंदोऽनिप्रायस्तेन तेन स्वकीया
निप्रायेण कुगतिगमनैकहेतुना इमाः प्रजाअयं लोकस्तासु गतिषु प्रलीयते । तथाहि
ढागादिवधमपि स्वानिप्रायग्रहग्रस्ताधर्मसाधनमित्येवं प्रगल्भमानाविदधति । अन्येतु संघा
दिकमुद्दिश्य दासीदासधनधान्यादिपरिग्रहं कुर्वति तथाऽन्ये मायाप्रधानैः कुक्कुटैरसकृड
त्प्रेक्षमाणश्रोत्रस्पर्शनादिनिर्मुग्धजनं प्रतारयन्ति । तथाहि । कुक्कुटसाव्योलोकोन कुक्कुट
तः प्रवर्तते किंचित् । तस्मात्लोकस्याऽर्थे पितरमपि सकुक्कुटं कुर्यात् तथेयं प्रजा बहु
माया कपटप्रधाना किमिति यतोमोहोऽज्ञानं तेन प्रावृताऽऽद्यादिता सदसद्विवेकविकले
त्यर्थः । तदेवमवगम्य (माहणेति) साधुर्विकटेन प्रकटेनाऽमायेन कर्मणा मोहे संयमे
वा प्रकर्षेण लीयते प्रलीयते शोचननावयुक्तोजवतीति जावः । तथा शीतंच उष्मंच शीतो
ष्मः शीतोष्मोवा अनुकूलप्रतिकूलपरीपहास्तान् वाचा कायेन मनसा च करणत्रयेणाऽपि
सम्यगधिसहेतइति ॥ २२ ॥

कुजए अपराजिएजहो, अस्कोहिं कुसलेहिं दीवयं ॥ कडमेव गहाय
णो कलिं, नो तियंनो चेवदावरं ॥ २३ ॥ एवंलोगंमि ताइणा, बुइए जे
धम्मो अणुत्तरे ॥ तं गिएह हियंति उत्तमं, कडमिव सेसवहाय पंफिए ॥ २४ ॥

अर्थ—वली उपदेशांतर कहेते. कुजए के कुत्सित एटले माठो एवो जेनो जय तेने कु
जय कहिए. ए जुगार कहेवाय ठे; केमके एमां घणो जय थाय तोपण निंदा करवा थो
ग्य ठे माटे कुंजयठे, ते केवो? तोके अपराजिएके लब्ध लक्ष्मणे खेलतो अपर एटले अ
न्य कोइथी जीत्यो जाय नहीं. एवो जुगारी जहा के जेम अस्कोहिंके अरु एटले
पाशा तेणोकरि कुसलेहिं के कुशल निपुण एवीरीते दीवयं के खेलतो ठतो ते कड
मेवसहाय के चोतरी दाव ग्रहण करीने खेलतां जीते तो ते चोतरी दावज ग्रहण
करे, पण एोकलीके एकनोदाव ग्रहण करे नहीं. तेमज एोतियंके त्रणनो दावग्रहण
नकरे अने नोचेवदावरं के बेनो दाव पण ग्रहण नकरे. ॥ २३ ॥ हवे एट्टांत साधु
साथे मेलवे ठे, जेम जुगारने विपे जय पामवानो अनिलाषी एक चोकानो दावज ग्र
हण करी बीजा दावनो त्याग करे. एवंलोगंमि के एरीते ए समुप्यलोकमांहे ताइ
णा के ठक्कायनो रक्षपाल चारित्रियें बुइएजेधम्मो के अहिंसाठे प्रधान जेमां,
एवो धर्म जे श्रीवीतरागे कह्यो, अणुत्तरे के एवो अन्य धर्म जगतमांहे कोई नथी.

अर्थ—वली प्रकारांतरे कहेते. आहुजीवियंके० जीवितव्य आयुष्य काल पर्याये क
री तूटोठतां एयसंखयके० वधारी नशकाय, एरीते पंमितो कहेते. तहवियके० तोपण
बालजणोके० बाल अज्ञानी जन प्रगल्भके० पाप करतो धृष्टपणुं करे एवो बालेके०
बाल ते पापेहिंमिज्जतीके० पापकर्मेकरी जराय, संसारमां दुःख पामे. इतिसंखायके० ए
वुं जाणीने मुणी के० साधुजेते, ते एमज्जतीके० मद नकरे एटले पापे करी धीतो न
थाय. ॥ ११ ॥ वलीउपदेश कहेते. ठंदेणके० पोतपोताने अजिप्रायेकरी इमापया के०
ए प्रजा एटले लोकजेतेपालेके० तेवी तेवी नरकादिक गतिने विषे पर्यटन करे, ते केवीरीते?
तोके, एक दशनी पोताना अजिप्राये करी गृहनेविषे ग्रस्त ठतां अजादिकना वधने पण
धर्मनुं कारण कहेते, अन्य वली धनधान्यादिक परिग्रह पृथ्वीकायनो आरंज एने पण धर्म
कहेते, इत्यादिक प्रकारें ए प्रजालोक जे ते ते मुग्धजनरंजननिमित्ते बहुमाया के० कप
ट प्रधान अनेक प्रकारनी कपटक्रिया करे, परंतु श्रीवीतरागनो मार्ग सम्यक् प्रकारे नजा
णे. तेनुं कारण कहेते, केमके ए लोक जेते, ते मोहेणके० अज्ञाने करी पाउडाके० आ
वखा. विवेकरहित ते, माटे खोटा साचानी व्यक्तिने जाणता नथी, एवं जाणीने माहणे
के० साधु ते वियडेण के० विकटेण एटले प्रगट मायारहित निर्माय कर्मे करी पलिति
के० मोक्ष तथा संयमने विषे प्रवर्त्ते, एटले शुन ध्याने करीयुक्त होय, सीउएहके० शीत
उल्ल एटले अनुकूल अने प्रतिकूल उपसर्ग ते वयसा के० वचने, कायाये अने मने ए त्रि
करण शुद्धेकरी अहियासए एटले परीसह आवे अके दीनपणुं आपोनहीं. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—नयेति । जीवितं त्रुटितं सत् (नसंखयति) नसंस्कर्तुं शक्यमित्याहुस्तद्विदः
तथापि बालोऽज्ञो जनः प्रगल्भते पापं कुर्यात् । बालः पापैः कर्मनिर्मायते म्रियते वा इ
ति संख्याय ज्ञात्वा मुनिर्न माद्यति अहं सदनुष्ठानइति मदं नकुर्यात् ॥ ११ ॥ (ठंदेणेति)
इमाः प्रजाः अयंलोकः ठंदेन स्वान्निप्रायेण प्रलीयते शोजननावः स्यात् । यथा ठागादि
वधेपि केचिद्धर्मं वदन्ति कुटुंबमुद्दिश्य धनादिपरिग्रहं कुर्वन्ति केचिन्मायया मुग्धजनं प्र
तारयन्ति तथा बहुमाया प्रजा मोहेन प्रावृता आह्लादिताच एवंज्ञात्वा (माहणेति) साधुः
विकटेन प्रकटेन निर्मायेन कर्मेणा संयमे प्रलीयते शुननावः स्यात् । तथा शीतं उल्लं च
वाचा कायेन मनसा वाऽधिसहते ॥ १२ ॥

॥ टीका—किंच (नयसंखयमित्यादि) नच नैव जीवितमायुष्कं कालपर्यायेण त्रुटि
तं सत् पुनः (संखयमिति) संस्कर्तुं तंतुवत्संधातुं शक्यते इत्येवमाहुस्तद्विदस्तथाऽप्ये
वमपि व्यवस्थिते बालोऽज्ञो जनः प्रगल्भते पापं कुर्वन् धृष्टो नवति असदनुष्ठानरतोऽपि

अर्थ-वली अन्य उपदेश कहेते. मणुयाणके० मनुष्यने उत्तरके० जीपतां अति दुर्जन आहिया के० कहा. एवा गुं ? तोके, गामधर्मा के० ग्रामधर्म ते शब्दादिक विषय अथवा मैथुन सेवन इत्यादिकने ग्रामधर्म कहिए. इति के० एरीते मेके० में अणुस्सुयं के० श्रीवीरनगवंत पात्रोथी सांजळुं ठे, एटले श्रीसुधर्मस्वामी श्रीजंगुस्वामि प्रत्ये कहे ठे के० ग्रामधर्म जे शब्दादिक विषय ठे ते मनुष्यने घणा दुर्जय श्रीवीतरागे कहा ठे, एवुं में नगवंत पात्रोथी सांजळुं ठे. तेरीते हुं तुजने कहुंहुं तो हवे ए ग्रामधर्म आश्री. जंसी के० जे विरता के० विरतिने विपे समुष्ठिया के० सावधान थया ते पुरुष कासव स्स के० काश्यप गोत्री एटले श्रीरूपनदेव स्वामि अथवा श्रीमहावीरस्वामि एमना धम्म के० धर्मेना अणुचारिणोके० अनुचारी जाणवा. ॥ १५ ॥ वली कहेते. जेके० जे पुरुष एयं के० ए पूर्वोक्त ग्रामधर्मेने विपे विरतिलक्षण एवो जे धर्म तेने चरंति के० आचरे ते धर्म कोणे आहियंके० कह्यो ? तोके, मह्या के० महोटा महम्मिणा के० महाकूपी एवा नाएण के० ज्ञातपुत्रे कह्योते. तेके० ते एवा धर्मेना करनार संयम पा लवाने उठिय के० उठ्या, सावधान थया, तथा समुष्ठिया के० सम्यक् प्रकारें कुमार्ग देशनाने परित्यागे करी घणा सावधान ठता प्रवर्त्ते. ते अन्नोन्नंसारंति धम्मउके० परस्पर मांहोमांहे धर्मयकी मगता प्राणीने वली धर्मेनेविपे सारंति एटले स्थापे इत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(उत्तरेति) । मनुजानां नराणां ग्रामधर्माः शब्दादिविषयाउत्तरादुर्जयत्वात्प्रधानाजिनैराख्याताः । मयैतदनुपश्राव्युत्तमाकर्णितं । यतः श्रीरूपनस्वामिना स्वपुत्रा नुदिश्य प्रोक्तं तत्पाश्चात्यगणधरैः शिष्येभ्यः कथितं ततोमया श्रुतमिति । यस्मिन्निति पंचम्यर्थे सप्तमी । येन्योविषयेन्योविरताः समुद्धिताउद्यताः काश्यपस्य श्रीरूपनस्य श्रीवीरस्य वा संबंधी योधर्मस्तदनुचारिणोजिनोक्तधर्मकारिणः स्युः ॥ १५ ॥ (जेएयमिति) । ये एवंविधाः पूर्वोक्तास्ते धर्मविषयत्यागरूपं चरंति कुर्वन्ति इति महता महर्षिणा ज्ञातेन श्रीवीरेणाख्यातं । तएवोद्धिताः सम्यङ्मार्गेभ्यः समुद्धिताश्च कुमतिन्यस्तएवाऽन्योन्यं परस्परं धर्मतोधर्ममाश्रित्य धर्मतोन्नश्यंतं वा सारयन्ति धर्मे प्रवर्तयन्तीत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ टीका—पुनरप्युपदेशांतरमाह । (उत्तरेत्यादि) । उत्तराः प्रधानाः दुर्जयत्वात् । केषामुपदेशार्हत्वान्मनुष्याणामन्यथा सर्वेषामेवेति । के ते ग्रामधर्माः शब्दादिविषयामैथुनरूपावेति । एवं ग्रामधर्माउत्तरत्वेन सर्वज्ञैराख्याताः । मयैतदनुपश्राव्युत्तं । एतच्च सर्वमेव प्रागुक्तं । यच्च वक्ष्यमाणं तन्नानेयेनाऽऽद्वितीयकृता पुत्रानुदिश्याऽनिहितं सत् पाश्चात्यगणधराः सुधर्मस्वामिप्रनृतयः स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयन्त्यतोमयैतदनुश्रुतमित्यन

तंके० ते धर्मने अहो शिष्य? तुं निःसंदेह यइने हियंतिके० एकांत हितकारी जाणीने गि
एहके० आदर. ए उत्तमके० सर्वोत्तम मार्ग ठे. तेतूं ग्रहण कर. कोनी पेरे तोके, कड
सेव के० ते जुगारिये ग्रहण करेला चोकाना दावनी पेरे. सेसवहाय के० शेष एकादि
कनो दाव ठांमी दीधो. तेम पंमिए के० पंमित जे ठे, ते शेष अनेरा जे गृहस्थ, कुलिं
गी, इव्यालिंगी एवा धर्म ठांमीने एक सर्वज्ञोपदिष्ट धर्मने ग्रहण करे. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—(कुजएति) । कुजयोद्यूतकारोयथा अक्षैः पाशैर्दीव्यन् क्रीमन् कुशलो
नापराजितः स्यात् । अन्येन न जीयत इत्यर्थः । कडमेवति । सद्यूतकारः कम्बचतुष्कमेव
गृहीत्वकैकं नो गृह्णाति । नत्रैतं त्रिकं न द्वापरं द्विकं वा गृह्णाति किंतु चतुष्कमेव
जाति ॥ १३ ॥ दार्ष्टीतिकमाह । (एवमिति) । एवं लोकेस्मिन् तायिना सर्वज्ञेनोक्तोऽनु
त्तरउत्कृष्टोयोयं धर्मस्तं हितमुत्तमं त्वं गृहाण । दृष्टान्तनिगमनमाह । यथा द्यूतकारः शेषं
एकादि अपहाय त्यक्त्वा कृतं कृतयुगं चतुष्कमेव जाति तथा पंमितः साधुरपि गृहस्थः
कुप्रावचनिकपार्थवस्थादिजावं त्यक्त्वा सर्वोत्तमं धर्मं गृह्णीयादित्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ टीका—अपिच (कुजएत्यादि) । कुत्सितोजयोऽस्येति कुजयोद्यूतकारः महतो
ऽपि द्यूतजयस्य सन्निर्दिष्टत्वादनर्थहेतुत्वाच्च कुत्सितत्वमिति । तमेव विशिनष्टि । अप
राजितोदीव्यन् कुशलत्वादऽन्येन न जीयते । अक्षैर्वा पाशैर्दीव्यन् क्रीडंस्तत्पातज्ञः
कुशलोनिपुणः यथा असौ द्यूतकारोऽक्षैः पाशैः कपर्दकैर्वा रममाणः (कडमेवति)
चतुष्कमेव गृहीत्वा तद्वद्वजयत्वात् तेनैव दीव्यति । ततोसौ तद्वद्वजयः सन्न कजिमे
ककं नाऽपि त्रैतं त्रिकं च नापि द्वापरं द्विकं गृह्णातीति ॥ १३ ॥ दार्ष्टीतिकमाह ।
(एवमित्यादि) यथा द्यूतकारः प्राप्तजयत्वात् सर्वोत्तमं दीव्यंश्चतुष्कमेव गृह्णात्येवम
स्मिंल्लोके मनुष्यलोके तायिना त्रायिणा वा सर्वज्ञेनोक्तोऽयं धर्मः क्वांत्यादिलक्षणः शु
तचारित्राख्योवा नाऽस्योत्तरोऽधिकोऽस्तीत्यनुत्तरस्तमेकांतहितमपि कृत्वा सर्वोत्तमंच गृ
हाण विस्त्रोतसिकारहितः स्वीकुरु । पुनरपि निगमनार्थतमेव दृष्टान्तं दर्शयति । यथा क
श्चित् द्यूतकारः कृतं कृतयुगं चतुष्कमित्यर्थः । शेषमेककाद्यपहाय त्यक्त्वा दीव्यन् गृह्णा
ति एवं पंडितोऽपि साधुरपि शेषं गृहस्थकुप्रावचनिकपार्थवस्थादिजावमपहाय संपूर्णं म
हांतं सर्वोत्तमं धर्मं गृह्णीयादिति जावः ॥ १४ ॥

उत्तरमणुयाण आहिया, गामधम्मा इइ मे अणुस्सुयं ॥ जंसी
विरतासमुठिया कासवरस्स अणुधम्मचारिणो ॥ १५ ॥ जे
एयं चरंति आहियं, नाएणं मह्थया मह्थेसिणा ॥ ते उठिय
ते समुठिया, अन्नोन्नं सारंति धम्मव ॥ १६ ॥

अथवा अनेरायें पृथगायकी निमित्तादिक कहे नहीं तथा संप्रसारण के० अर्थकांमादिक कथानो विस्तार न करे, केमके धम्मके० ए श्रीवीतराग देवनो जे धर्म तेने अणुत्तरं के० सर्वोत्तम नञ्चा के० जाणीने विकथादि न करे एटले सम्यक् धर्म जाणवानुं एहिज फलठे, जे विकथादिकनो त्याग करवो अने सम्यक् प्रकारे क्रिया करवी ते नाव देखाडेठे. कयके० कीधीठे रुडीपरे अन्यासीने संयमानुष्ठानरूप किरिए के० क्रिया जेणे एवो ठनो उत्तम साधु ते एयाविमामए के० देहादिकने विषे पण ममत्व न करे ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—(मापेहेति) । प्रणामयंति प्रापयंति दुर्गतिं प्रणामकाः शब्दादिविषयास्तान् माप्रेक्ष्य मास्मर । तथा उपधिं मायां धूनयितुमपनयनायानिकांहेत् चिंतयेत् मायात्यागाय यतेतेत्यर्थः । ये नराधुर्मनोनिर्विषयैर्ननता न तत्पराः स्युस्ते जानंति समार्थिं धर्मध्यानं आहितं आसमंतात् हितं ॥ १७ ॥ (नोकाहिएति) संयतः साधुः काथिकः कथाकथगोचरादौ न जवेत् । प्राश्रिकः प्रश्ननिमित्तकथकश्च नजवेत् । नच संप्रसारको मेघवृष्ट्यर्थकांडादिसूचककथाविस्तारको जवेत् । किंरुत्वाऽनुत्तमुत्कृष्टं धर्मं ज्ञात्वा कृता अन्यस्ता क्रिया संयमानुष्ठानरूपा येन सकृत्क्रियोमामकोन स्यात् ममेदं वस्तु अहमस्य स्वामीति मामकः परिगृही नस्यादित्यर्थः ॥ १८ ॥

॥ टीका—किंच (मापेहेत्यादि) दुर्गतिं संसारं वा प्रणामयंति प्रवृत्तीकुर्वन्ति प्राणिनां प्रणामकाः शब्दादयोविषयास्तान् पुरा पूर्वं श्रुत्वा माप्रेक्ष्य मास्मर । तेषां स्मरणमपि यस्मान्महतेऽनर्थाय । अनागतांश्च नोदीहेत नाऽऽकांहेदिति । तथाऽनिकांहेत् अजिज्ञपेदनारतं चिंतयेदनुरूपमनुष्ठानं कुर्यात् । किमर्थमिति दर्शयति । उपधीयते दौक्यते दुर्गतिं प्रत्यात्मा येनाऽऽसावुपधिर्माया अष्टप्रकारं वा कर्म तद्धननायाऽपनयनायाऽनिकांहेदिति संबंधः । दुष्टधर्मं प्रत्युपनताः कुमार्गानुष्ठायिनस्तीर्थिकाः यदिवा (दूमणत्ति) दुष्टमनःकारिण उपतापकारिणोवा शब्दादयोविषयास्तेषु ये महासत्त्वाः न नतान् प्रवृत्तीन्नुतास्तदाचारानुष्ठायिनो न जवन्ति तेच सन्मार्गानुष्ठायिनोजानन्ति विदंति समार्थिं रागद्वेषपरित्यागरूपं धर्मध्यानं च आहितमात्मनि व्यवस्थितं आसमंताद्वितं वा तएव जानन्ति नाऽन्यइतिनावः ॥ १७ ॥ तथा (एकाहिएइत्यादि) संयतः प्रव्राजितः कथया चरति काथिको गोचरादौ न जवेत् । यदिवा विरुद्धां पैशून्यापादनीं रुयादिकथां वा न कुर्यात् । तथा प्रश्नेन राजादिकिवृत्तरूपेण दर्पणादिप्रश्ननिमित्तरूपेण वा चरतीति प्राश्रिको न जवेत् नाऽपि च संप्रसारको देववृष्ट्यर्थकांडादिसूचककथाविस्तारको न वेदिति । किंरुत्वेति दर्शयति । ज्ञात्वाऽवबुध्य नास्योत्तरो विद्यतइत्यनुत्तरस्तं श्रुतचारित्राख्यं धर्मं सम्यगवगम्य तस्य हि धर्मस्यैतदेव फलं यदुत विकथानिमित्तपरिहारेण स

वद्यं । यस्मिन्निति कर्मणि व्यञ्जोपे पंचमी सप्तमीवेति । यान् ग्रामधर्मानाश्रित्य ये विरताः । पंचम्यर्थे वा सप्तमी । येन्योवा विरताः सम्यक्संयमरूपेणोद्धिताः समुद्धितास्ते काश्यस्यर्षेनस्वामिनोवर्धमानस्वामिनोवा संबंधी योधर्मस्तदनुचारिणस्तीर्थकरप्रणीतधर्मानुष्ठायिनोजवन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥ किंच (जेएइत्यादि) । ये मनुष्याएनं प्रागुक्तं धर्मं ग्रामधर्मविरतिलक्षणं कुर्वन्ति चरन्ति । आख्यातं ज्ञातेन ज्ञातपुत्रेण (महयेति) महाविषयस्य ज्ञानस्याऽनन्यनूतत्वात् महान् तेन तथाऽनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसहिष्णुत्वान्महर्षिणा श्रीमवर्धमानस्वामिना आख्यातं धर्मं ये चरन्ति तेएव संयमोद्धाने कुतीर्थिकपरिहारेणोद्धितास्तथा निन्दवादिपरिहारेण । तएव सम्यक्त्वमार्गदेशनाऽपरित्यागेनोद्धिताः समुद्धिता इति नाऽन्ये कुप्रावाचनिकाजमालिप्रनृतयश्चेतिजावः । तएव च यथोक्तधर्मानुष्ठायिनोऽन्योऽन्यं परस्परं धर्मतोधर्ममाश्रित्य धर्मतोवाचश्रयंतं सारयन्ति चोदयन्ति पुनरपि सधर्मे प्रवर्तयन्तीति ॥ १६ ॥

मापेह पुरा प्रणामए, अजिकंखे उवहिं धुणितए ॥ जे दूमणते हिं णोणया, ते जाणंति समाहिमाहियं ॥ १७ ॥ णोकाहिए होऊ संजए, पासणिए एय संपसारए ॥ नच्चा धम्मं अणुत्तरं कय किरिए ए यावि मामए ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे जेरीते धर्मस्थापे ते रीत कहेवे. प्रणामएके० प्रणाम एटले सर्व जीवने न मांडे. एवा प्रणाम ते शब्दादिक विषयरूप पुरा के० पूर्वजा जोगव्या जोग तेने मापेह के० न चिंतवे. केमके तेनुं चिंतवबुं पण महा अनर्थनुं कारणवे. तो ए शब्दादिक विषय ने सेववानुं गुं कहेबुं? तथा अजिकंखे के० आगमिक काले उपजनार जे विषय तेने पण न वांढे, तेनी अजिलाषा न करे, तथा तेने दूर करवा वांढे. तोआत्माने जे उवहिके० उपधि एटले माया अथवा अष्टप्रकारे कर्म तेने धुणितए के० पोताथकी दूर करे. तथा जे दूमणतेहिं के० दुष्ट मनना करनार एवाजे शब्दादिक विषय तेने विषे णोणयाके० नम्या नथी. अथवा दुष्ट धर्मना करनार एवा जे कुतीर्थिक तेनां कहेजां जे अनुष्ठान तेना करनार थया नथी एटले तेने वशीगत थया नथी. ते जाणंति समाहिमाहियं के० ते पुरुष राग, द्वेष, परित्यागरूप जे समाधि तडूप धर्मध्यान तेने आहियं एटले आत्माने विषे व्यवस्थित जाणे. ए थकी जे अन्य वे तेने विषे समाधि जाणे नहीं, एबुं जाणीने विषयने ठांमे ॥ १७ ॥ वली उपदेशांतर कहेवे. संजए के० चारित्रिउ जे वे, ते णोकाहिए होऊ के० गोचरीने विषे कथानो करनार न होय एटले विकथा न करे. अथवा विरुद्ध रूप पैद्युन्य वार्त्ता एटले स्त्रीयादिकनी कथा तेपण न करे. तथा पासणिएणयके० प्रश्न नकरे

इति प्रशस्योलोचनं च न कुर्यात् । तथा जात्यादिनिर्मदस्थानैर्लेघुप्रकृतिं पुरुषमुत्कर्षयतीत्युत्कर्षकोमानस्तमपि न कुर्यादिति संबंधः । तथाऽतर्व्यवस्थितोऽपि सुखदृष्टिजंगविकारैः प्रकाशी जवतीति प्रकाशः क्रोधस्तं च (माहणेति) साधुर्न कुर्यात् । तेषां कपायाणां यैर्महात्मनिर्विवेकः परित्यागआहितो जनितस्तएव धर्मं प्रति प्रणताइति । यद्विवा तेषामेव सत्पुरुषाणां सुष्ठु विवेकः परिज्ञानरूपआहितः प्रथितः प्रसिद्धिं गतस्तएवच धर्मं प्रति प्रणताः । यैर्महासत्त्वैः सुष्ठु जुष्टं सेवितं । धूयतेऽष्टप्रकारं कर्म येन तद्धूतं संयमानुष्ठानं । यद्विवा यैः सदनुष्ठायिनिः (सुजोसिञ्चन्ति) सुष्ठु क्षिप्तं धूननार्हत्वात् धूतं कर्मेति ॥ १९ ॥ अपिच (अणिहेइत्यादि) स्निह्यतइतिस्निहः । नस्निहः अस्निहः सर्वत्र ममत्वरहितइत्यर्थः । यद्विवा परीपहोपसर्गैर्निहन्यतेइतिनिहः ननिहोऽनिहउपसर्गैरपराजितइत्यर्थः । पाठांतरंवा । (अणहेति) नाऽस्याऽयमस्तीत्यनघोनिरवधानुष्ठायीत्यर्थः । सह हितेन वर्ततइति सहितः सहितोयुक्तोवा ज्ञानादिनिः स्वहितआत्महितोवा सदनुष्ठानप्रवृत्तेः । तामेव दर्शयति । सुष्ठु संवृतंइन्द्रियनोइन्द्रियैर्विस्त्रोतसिकारहितइत्यर्थः । तथा धर्मः श्रुतचारित्रारव्यस्तेनाऽर्थः प्रयोजनं सएवाऽर्थस्तस्यैव सन्निर्ज्यमाणत्वात् धर्मार्थः सयस्याऽस्तीति सधर्मार्थः । तथोपधानं तपस्तत्र वीर्यवान् सएवंजूतो विहरेत् संयमानुष्ठानं कुर्यात् । समाहितेन्द्रियः संयतेन्द्रियः । कुतएवं । यतआत्महितं दुःखेनाऽसुमता संसारे पर्यटता अकृतधर्मानुष्ठानेन लन्यते अवाप्यतइति । तयाहि । नपुनरिदमतिदुर्लभं, मगाधसंसारजलधिविचित्रं । मानुष्यं खद्योतकतडिद्धताविलसितप्रतिमं ॥ १ ॥ तथाहि । युगसमिलादिदृष्टान्तनीत्या मनुष्यजवएव तावत् दुर्लभं स्तत्राऽप्यार्यक्षेत्रादिकं दुरापमित्यतआत्महितं दुःखेनाऽवाप्यतइति मंतव्यं । अपिच । जूतेषु जंगमत्वं, तस्मिन् पंचेन्द्रियत्वमुत्कृष्टं ॥ तस्मादपि मानुष्यं मानुष्येऽप्यार्यदेशश्च । १ । देशे कुलं प्रधानं, कुले प्रधाने च जातिरुत्कृष्टा ॥ जातौ रूपसमृद्धी रूपे च बलं विशिष्टतमं ॥ २ ॥ जवति बले चायुष्कं प्रकृष्टमायुष्कतोऽपि विज्ञानं । विज्ञाने सम्यक्त्वं सम्यक्त्वे शीजसंप्राप्तिरिति ॥ ३ ॥ एतत्पूर्वश्चाऽयं, समासतोमोहसाधनोपायः । तत्रच बहु संप्राप्तं, जवन्निरूपं च संप्राप्यं ॥ ४ ॥ तत्कुरुतोद्यममधुना महुक्तमार्गे समाधिमाधाय ॥ त्यक्त्वा संगमनार्यं, कार्यं सन्निः सदा श्रेयइति ॥ ५ ॥ ३० ॥

एहि एण पुरा अणुस्सुतं, अड्वा तं तद् एो समुच्चियं ॥ पाठांतरं अड्वा अवितद् एो अणुच्चिअं ॥ मुणिणा सामाइ आहितं, नाएणं जगसवदंसिणा ॥ ३१ ॥ एवं मत्ता मदंतरं, धम्ममिणं सहिया बहु जणा ॥ गुरुणो ठंदाणुवत्तगा, विरया तिन मद्दोघमाहितंतिवेमि ॥ ३२ ॥

म्यक्क्रियावान् स्यादिति । तद्वर्त्तयति । कृता स्वच्यस्ता क्रिया संयमानुष्ठानरूपा येन सकृत् क्रियस्तथानूश्च । नचाऽपि मामकोममेद महमस्य स्वामीत्येवं परिग्रहाग्रही नवेदिति ॥ २९ ॥

ब्रह्मं च पसंस एोकरे, नय उक्कोस पगास माहणे ॥ तेसिं सुविवे
गमाहिं, पण याजोहिं सुजोसिअं धुयं ॥ २९ ॥ अणिहे सहिए
सुसंवुमे, धम्मघी उवहाण वीरिए ॥ विहरेऊ समाहि इंदिए,
आत्तहिअं खु डहेण लप्पइ ॥ ३० ॥

अर्थ—तथा चारित्रिउ होयते ब्रह्मं के० माया अने पसंस के० लोन ते एोकरे के० नकरे, तथा उक्कोस के० उत्कर्ष एटले मान तथा पगास के० प्रकाश एटले क्रोध तेपण माहणे के० साधु ते नय के० नकरे, तेसिं के० ते क्रोधादिकनो सुविवेग के० प रित्याग आहिं के० महांत पुरुषे कह्यो तेहिज धर्मेनेविपे प्रणया के० सावधान थया एवा जेहिं के० जे महासत्ववंत पुरुष तेणे धुयं के० संयमानुष्ठान सुजोसियं के० सेव्युं ते साधु जाणवा ॥ २९ ॥ अणिहे के० स्नेहरहित तथा सहिए के० ज्ञान, दर्शन अने चारित्रे करी संयुक्त अने सुसंवुमे के० सुसंवृत एटले संवरेसहित प्रवर्त्ततो तथा धम्मघी के० धर्मेनो अर्थि तथा उवहाण के० उपधान एटले तपविशेष तेनेविपे वीरिए के० बलवीर्यनो फोरवनार संयम पालतो समाहिइंदिए के० समाहित इंदिउ एटले इंदि उवश करीजे जेणे, एवो बतो विहरेऊ के० विचरे केमके संसारमांहे नमता खुके० निश्चे आत्तहियंके० आत्महित जे ठे, ते डहेणलप्पइ के० दुःखेकरी लज्यमान थायठे ॥ ३० ॥

॥ टीपिका—(ब्रह्मंति) मायां न कुर्यात् । प्रशस्यते सर्वैरिंदियैरिति प्रशस्योलोनस्तंच उत्कर्षमानं प्रकाशक्रोधंच माहनः साधुर्न कुर्यादिति सर्वत्र संबंधः । तेषां कषायाणां यैर्महात्मनिर्विवेकः परित्यागआहितोजनितस्तएव धर्मप्रति प्रणताः प्रद्वीज्जुताः । अथवा तेषां सत्पुरुषाणां सुविवेकआहितः प्रथितः । यैः सत्पुरुषैर्जुष्टं सेवितं । धूयते क्षिप्यते कर्म येन तत्पूतं संयमानुष्ठानं । (अथवा यैः सुजोसिअंति) सुष्ठु कृपितं धूतं कर्मेति ॥ २९ ॥ (अणिहः अस्निहोममत्वरहितः परीपहोपसर्गेन निहन्यतइत्यनिहोवा । अणहेतिपाठेतु अनयो निरवद्यः सहितोहितयुक्तः स्वहितोवा सुसंवृतोधर्मार्थी । उपधानं तपस्तस्य वीर्यवान् स माहितेइयः संयतेइयोविरहेत् । कुतएवं यतआत्महितं दुःखेन जीवैर्लज्यते । यतो दशदृष्टांतैर्मानुष्यादिकं दुर्लभमिति ॥ ३० ॥

॥ टीका—किंच (ब्रह्ममित्यादि) (ब्रह्मंति) माया तस्याः स्वानिप्रायप्रज्ञादनरूपत्वात् तां न कुर्यात् । चशब्दउत्तरापेक्षया समुच्चयार्थः । तथा प्रशस्यते सर्वैरप्यविगानेनाडियत

रोराचार्यादेस्तीर्थंकरस्य वा तदनुवर्तकास्तदुक्तमार्गानुष्ठायिनोविरताः पापेभ्यः कर्मेभ्यः संतस्तीर्णमहौयमपारं संसारसागमेवमाख्यातं मया नवतामपरैश्च तीर्थकृन्निरन्येषां । १५
तिशब्दः परिममाहयर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३ ॥ वैतालीयस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १॥

॥ अथ वैतालीयाध्ययनस्य तृतीयोद्देशकस्य प्रारंभः ॥

संवृत्तकम्मस्स निष्कुणो, जं झुक्कं पुंठं अबोहिए ॥ तं संजमउव चिऊई,
मरणं हेव वयंति पंमिया ॥ १ ॥ जे विन्नवणा अजोसिया, संतिनेहिं समं
विहाहिया ॥ तम्हा उवंति पासहा, अदस्कुकामाइरोगवं ॥ ५ ॥

अर्थ—हवे त्रीजो उद्देशो प्रारंभियेठैयें. बीजा उद्देशामां चारित्र पालवुं कयुं ते चारि
त्र पालतां कदाचित् परिसह आवेतो सहन करवा एवो जाव कहेवे, संवृत्त के० संव
खावे कम्मस्स के० मिथ्यात्वादिक कर्म जेणे एवा निष्कुणो के० साधुने जंझुक्कं के०
जे झुख नोगवतां दोहिलां अथवा तेनां कारण जे अष्ट प्रकारना कर्म अबोहिए के०
अज्ञानपणे पुंठं के० बांध्यावे, निकाचित कखावे तंके० ते संजमउ के० सत्तर प्रकार
ना संयमे करी चिऊई के० कृणे कृणे खूटेवे; जेम तलावनुं पाणी मूर्यना किरणे
करी सर्वदा कृणे कृणे खूटेवे, तेम चारित्रियानां कर्म ते तप अने संयमे करी खूटेवे,
मरणं हेवपंमिया के० तथा संवृति आत्मा ते पंमित मरण एटले जन्म, जरा, मरण
अने शोकादिक ठांमीने वयंति के० मोक्के पोहोचे. अथवा एरीते वयंति पंमिया के०
जे पंमित विवेकी सर्वज्ञ ठेते कहेवे. ॥ १ ॥ हवे जे विरति रुडा अनुष्ठानना करनारवे, ते ते
हिज नवे मोक्के जाय. ते आश्री कहेवे. जे के० जे महासत्त्ववंत पुरुष विन्नवणाके०
जे कामार्थि पुरुषे विनंती कराय ते कारणमाटे विन्नवणा शब्दे स्त्री कहिए. तेने अजो
सियाके० नसेवे तथा रुडे आचारे करी संतिनेहिं के० संतीर्ण शब्दे संसार थकी मूकाणा स
मवि विहिया के० सरखा कह्या तम्हा के० तेकारणे उवंति के० उचुं एवुं जे मोक्क तेने पास
हा के० जोयुं वली जेणे अदस्कुकामाइरोगवं के० कामजोग जे वे तेने रोगनीपरे दीठा ॥ ५ ॥

॥ दीपिका—उक्तोद्वितीयोद्देशकः सांप्रतं तृतीयः समारच्यते तस्यायमधिकारः । पूर्वं वि
रतास्त्युक्तं तेषांच कदाचित् परीपहाअपि उदीर्यन् ते सम्यक् सोढव्याइत्यनेन संबंधेना
यातस्यास्योद्देशकस्येदमादिसूत्रं ॥ (संवृडेति) संवृत्तं निरुद्धं कर्म येन तस्य संवृत्तकर्मणः
साधोर्झुखं यत् स्पष्टं बद्धं तदबोधिना अज्ञानेनोपचितं सन्नसंयमतोऽपचीयते क्षीयते ।
ते संवृतात्मानोमरणं उपलक्षणाज्ज्ञातिशोकादिकं च हित्वा त्यक्त्वा मोक्षं व्रजंति
पंडिताः ॥ १ ॥ (जेवीति) । कामार्थनिर्विज्ञाप्यंते प्रार्थनइति विज्ञापनास्त्रियस्तानि

अर्थ-हवे ए जीव क्यांए जे नथी पाम्यो ते देखाडेढे. जे श्रीवीतरागे संयमानुष्ठान कहुं. ते पुराके० पूर्वे ए जीवे एणअणुस्सुतंणहिके० निश्चैयकी सांनलुं पण नथी अडुवाके० अथवा तंके० ते धर्म कदापि तह के० तथा एणसमुच्चियं के० रुडीरीते पाळुं पण नथी मुणि एा के० महर्षियें ज्ञातपुत्रे सामाअया के० सामायिकादिक घणां डुर्लन ठे, एरीते आ हितं के० कहुं ते नाएणं के० ज्ञातपुत्र जे श्रीमहावीर जगसवदंसिणा के० जगत मां सर्वदर्शी तेणे कहुं ॥ ३१ ॥ एवो जाणी जे करवुं ते कहेढे. एवंमत्तामहंतरं के० एम पूर्वोक्त प्रकारे आत्महित डुर्लन जाणीने तथा धम्ममिणं के० धर्मनो ए महांत आंतरो एटले धर्मनुं विशेष जाणीने सहिया के० ज्ञान, दर्शन अने चारित्र सहित ब हु के० घणा एवा हलवा कर्म जणा के० लोक ते गुरुणो ठंडाणुवत्तगा के० गुरुने ठेदे प्रवर्तता एटले गुरुपदिष्ट यथोक्त संयमने पालता विरया के० पापयकी विरत ते महोय के० महोटी जेनो प्रवाह ठे, एवा संसारसमुड् यकी तिन्न के० तस्या. एरीते आहितं के० श्रीतीर्थकर गणधरे कहुं तिबेमि एटले पूर्ववत् ॥ ३२ ॥ इति श्रीवेतालियाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ दीपिका-(एहिणूणेति) । यन्मुनिना जातेन श्रीवीरेण जगतः सर्वज्ञावदर्शिना सर्व ज्ञेन सामायिकादि आहितमाख्यातं तन्नूनं निश्चितं पुरापूर्वं जीवैर्नहि अनुश्रुतं श्रवण पथमागतं । अथवा श्रुतमपि नसमुचितं यथावन्नानुष्ठितं ॥ ३१ ॥ (एवमिति) एवमात्म हितं डुर्लनं मत्वा (महंतरंति) मानुष्यादिकमवरं ज्ञात्वा एनं जैनं धर्मच सहिताबहवोजना लघुकर्माणोगुरोश्चंडानुवर्तकास्तडुक्तमार्गानुष्ठायिनोविरताः पापेभ्यस्त्याख्यातं तीर्थकृ ज्ञि । इतिशब्दः समुच्चयार्थः । ब्रवीमीतिपूर्ववत् ॥ ३२ ॥ इति श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां द्वितीयाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ टीका-एतच्च प्राणिर्जनं कदाचिदवाप्तपूर्वमित्येतद्वर्शयितुमाह ॥ (एहिणूणेत्यादि) । यदेतन्मुनिना जगतः सर्वज्ञावदर्शिना ज्ञातपुत्रीयेण सामायिकाद्याहितमाख्यातं तन्नूनं निश्चितं । नहि नैव पुरापूर्वं जंतुनिरनुश्रुतं श्रवणपथमायातं । अथवाश्रुतमपि तत्सामा यिकादि यथावस्थितं तथा नाऽनुष्ठितं । पातांतरंवा । (अवितहत्ति) । अवितथं यथावन्नाऽनुष्ठितमतः कारणादसुमतामात्महितं सुडुर्लनमिति ॥ ३१ ॥ पुनरप्युपदे शांतरमधिकृत्याह । (एवंमत्ताइत्यादि) । एवमुक्तरीत्याऽऽत्महितं सुडुर्लनं मत्वा ज्ञा त्वा धर्माणां च महदंतरं धर्मविशेषं कर्मणोवा विवरं ज्ञात्वा । यदिवा (महं तरंति) मनुष्यार्यक्षेत्रादिकमवसरं सदनुष्ठानस्य ज्ञात्वा एनं जैनं धर्मं श्रुतचारित्रात्मकं सं ह हितेन वर्ततइति सहिताज्ञानादियुक्ताबहवोजनालघुकर्माणः समाश्रिताः संतोऽगु

अग्गं वणिएहिं आहियं धारंति राइणिया इह ॥ एवं परमा महवया, अ
स्कायाउ सराइ नोयणा ॥३॥ जे इह सायाणुगा नरा, अप्रोववन्ना कामे
हिं मुठ्ठिया ॥ किवणेणसमं पगप्पिया, न विजाणंति समाहिमाहितं ॥४॥

अर्थ—वली उपदेश आश्री कहेवे. जेम वणिएहिं के० वणिके अग्गंके० अग्र एटले प्रधान
एवां रत्नवस्त्रानरणादिक देशांतर यकी, आहियंके० आया तेने इह के० आमनुयजोकमांहे
राइणिया के० राजा अथवा मोहोटा व्यवहारवंतपुरुषजे होय तेज धारंति के० धारण
करेवे एटले पहेरेवे एवं के० एप्रकारे परमा के० प्रधान रत्नतुल्य एवाजे महवया के०
पांचमहाव्रत ते सराइनोयणा के० ठछारात्रीनोजन विरमण सहित ठ व्रत ने अस्का
याउ के० आचार्ये आया तेने साधुज धारणकरे अने सारीरीते पाळे ॥३॥ जे के० जे
इह के० आजगतने विपे सायाणुगा के० सुखशीलीया त्रण गारवंकरी अप्रोववन्नाके०
अध्युपपन्न एटले सहित तथा कामेहिंमुठ्ठिया के० कामनोगने विपे मूर्धित ते किवणे
णसमं के० कृपण एटले दीन, कायर सरखा पगप्पिया के० धीरा एटले अल्पदोपे अमारो
निर्मल संयम शी रीते मलिन यज्ञे? एवी रीते धृष्टपणुकरनार जे होय ते समाहिमाहितंके०
श्रीवीतरागनो कह्यो एवो जे समाधिनो मार्ग तेने नविजाणंति के० नजाणे ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—(अग्गमिति) अग्रं प्रधानं रत्नानरणादिकं वणिग्निर्देशांतरादाहितं ढौकितं
राजानस्तत्तुल्याइह मनुष्यलोके धारयंति विव्रति । एवं रत्नतुल्यानि परमाणि प्रधानानि म
हाव्रतानि पंचसरात्रिचोजनानि त्रिरात्रिचोजनविरमणपट्टानि आख्यातान्याचार्यैरि
ति तानि महासत्त्वाः साधवोधारयंति नान्ये इति तात्पर्यार्थः ॥ ३ ॥ (जेइहेति) । ये
इह मनुष्यलोके सातानुगाः सुखशीलानराक्रुद्धिरससातागैरवेध्वध्युपपन्नागृक्षास्तथा का
मेषु इहामदनेषु मूर्धिताः सतृष्णाः संतः कृपणेन दीनेन इन्द्रियपराजितेन समास्त इत्कामा
सेवने प्रगल्भिताधृष्टतां गताः किमनेनाऽसम्यक् प्रत्युपेक्षणादिस्तोकदोषेणास्मच्चारित्रविग
धना नाविनीत्येवं प्रमादवंतोधृष्टाः शनैः समस्तमपि संमलिनयंति । एवंनूतास्ते समा
धर्मध्यानादिकमाख्यातं कथितमपि नजानंति ॥ ४ ॥

दीपिका—पुनरभ्युपदेशांतरमधिकृत्याह । (अग्गंवेत्यादि) अग्रं वर्यं प्रधानं रत्नवस्त्रा
॥ ३ ॥ तद्यथा वणिग्निर्देशांतरादाहितं ढौकितं राजानस्तत्कल्पार्थवरादयः इहा
नरणादिभ्यो लोके धारयंति विव्रति एवमेतान्यपि महाव्रतानि रत्नकल्पानि आचार्यैराख्या
ऽस्मिन्मनुष्येन सरात्रिचोजनविरमणपट्टानि साधवोविव्रति । तुशब्दः पूर्ववत्तेन्यो
तानि योजितं विशेषापादकइति । इदमुक्तं भवति । यथा प्रधानरत्नानां राजानएव
महाव्रतरत्नानां

ये अजुष्टाअसेवितास्ते संतीर्णैर्मुक्तैः समं व्याख्याताः । अतीर्णाअपि ते संसारं तीर्णाइव स्थु
रित्यर्थः ॥ तस्मादूर्ध्वमोक्षं यूयंपश्यत ये च कामान् रोगवत् रोगतुल्यान् अडाकुर्द्वष्ट
वंतस्तेपि तीर्णसमाइत्यपि पश्यत । यतः पुष्पफलाणं च रसं, सुराश्मंसस्स महिजि
आणं च ॥ जाणंतो जे विरया, ते डुकरकारएवंदे ॥ १ ॥

॥ टीका—उक्तोद्वितीयोद्देशकः सांप्रतं तृतीयः समारभ्यते ॥ अस्यचाऽयमनिसंबं
धः । इहाऽनंतरोद्देशकांते विरताइत्युक्तं तेषांच कदाचित्परीषदाः समुदीर्यैरन्नतस्तत्स
हनं विधेयमित्युद्देशार्थाधिकारोऽपि निर्युक्तिकारेणाऽनिहितः । यथाऽज्ञानोपचितस्य क
र्मणोऽपचयोजवतीति सच परीषदसहनादेवेत्यतः परीषदाः सोढव्याइत्यनेन सं
बंधेनाऽऽयातस्याऽस्योद्देशकस्याऽदिसूत्रं । (संवृत्तकम्मस्सेत्यादि) । संवृतानि रुद्धा
नि कर्माण्यनुष्ठानानि सम्यगुपयोगरूपाणि वा मिथ्यादर्शनाविरतिप्रमादकषाययोगरूपा
णि वा यस्य निह्नोः साधोः सतथा तस्य यत् दुःखमसद्वयं तदपादानजूनं वाऽष्टप्र
कारं कर्म । (सृष्टमिति) ब्रह्मसृष्टनिकाचितमित्यर्थः । तच्चाऽत्राबोधिना अज्ञानेनोपचितं
सत् संयमतोमोनीडोक्तात् सप्तदशरूपादनुष्ठानादपचीयते प्रतिक्षणं कृत्यमुपयाति ।
एतदुक्तं जवति । यथा तटाकोदरसंस्थितमुदकं निरुद्धापरप्रवेशद्वारं सदादित्यकरसंप
र्कात् प्रत्यहमपचीयते । एवं संवृताश्रवद्वारस्य निह्नोरिंद्रिययोगकषायं प्रति संलीनत
या संवृतात्मनः सतः संयमानुष्ठानेन चाऽनेकजवाज्ञानोपचितं कर्म क्षीयते । ये च सं
वृतात्मानः सदनुष्ठायिनश्च ते हित्वा त्यक्त्वा मरणं मरणस्वभावमुपलक्षणत्वात् जाति
जरामरणशोकादिकं त्यक्त्वा मोक्षं व्रजंति पंडिताः सदसद्विवेकिनः । यदि वा पंडिताः सर्व
ज्ञाएवं वदंति यत् प्रागुक्तमिति ॥ १ ॥ येऽपिच तेनैवं जवेन च मोक्षमाप्नुवंति तान
धिकृत्याह । (येविन्नवणेत्यादि) ये महासत्त्वाः कामार्थिनिर्विज्ञाप्यंते यास्तदर्थिन्यो
वा कामिनं विज्ञापयंति ताविज्ञापनाः स्त्रियस्तानिरजुष्टाअसेविताः कृत्यं वा अवसाय
लक्षणमतीतास्ते संतीर्णैर्मुक्तैः समं व्याख्याताः । अतीर्णाअपि संतोयतस्ते निष्किंचन
तया शब्दादिषु विषयेष्वप्रतिबद्धाः संसारोदन्वतस्तटोपांतवर्तिनोजवंति । (तस्मादूर्ध्वमि
ति) मोक्षं योषित्परित्यागादूर्ध्वं यज्जवति तत्पश्यत यूयं । येच कामान् रोगवद्वाधि
कल्पान् अडाकुर्द्वष्टवंतस्ते संतीर्णसमाव्याख्याताः । तथाचोक्तं । पुष्पफलाणंचरसं,
सुराश्मंसस्समहजियाणंच ॥ जाणंतोजेविरया, तेडुकरकारएवंदे ॥ १ ॥ तृतीयपादस्य
पाठांतरं वा । उडूतिरियंअहेतहा. ऊर्ध्वमिति सौधर्मादिषु तिरियमिति तिर्यक्लोके अ
थइति जवनपत्यादौ येकामास्तान् रोगवदडाकुर्ये ते तीर्णकल्पाव्याख्याताइति ॥ २ ॥

ह्यतीतिवाहः शाकटिकस्तेनाऽवहन् गौः प्रतोदादिना कृतः प्रेरितोपि अवलोविषमपथे
 गंतुमसमर्थः स्यात् सचांतशोमरणांतमपि यावत् अल्पस्यामाऽल्पसामर्थ्यान्नोत्तरं वोढुं
 शक्नोति एवं नूतश्चतत्रैव पंकादौ विपीदति ॥ ५ ॥ दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमिति) । एवं
 पूर्वोक्तदृष्टान्तेन कामानां शब्दादीनां या गवेषणा प्रार्थना तस्यां विद्वान् निपुणः कामप्रार्थ
 नासक्तोऽद्य श्रवोवा संस्तवं कामसंबंधं प्रजह्यात् । नवा बलीवर्दश्च विषममार्गकामान् त्य
 कुमलं । किंच नवैहिकामुष्मिकापायनीरुः कामी नूत्वा प्राप्तानपि कामान् कामयेताऽनि
 लपेत् वैरस्वामी जंबूस्वामिनामादिवत् तथा कुल्लककुमारवत् कुतश्चिन्निमित्तात् । सुष्ठु
 गाश्यं सुष्ठुवाश्यं मुनेच्चिन्त्यं सामसुंदरि ॥ अणुपालिअदीहराश्च उमुमिणंते मापमायह ।
 इत्यादि प्रतिबुद्धोलब्धानपि कामान् लब्धसमान् मन्यमानो निस्पृहः स्यात् ॥ ६ ॥

॥ टीका—पुनरप्युपदेशांतरमधिकृत्याह (वाहेणेत्यादि) व्याधेन लुब्धकेन (जहावत्ति)
 यथा (गवत्ति) मृगादि. पशुर्विविधमनैकप्रकारेण कूटपाशादिना कृतः परवशीकृतः श्रमं
 वा ग्राहितः प्रणोदितोऽप्यवलोजवति जातश्रमत्वात् गंतुमसमर्थः । यद्विवा वाहय
 तीति वाहः शाकटिकस्तेन यथावदवहन् गौर्विविधं प्रतोदादिना कृतः प्रचोदितोऽप्य
 बलोविषमपदादौ गंतुमसमर्थो नवति । सचांतशोमरणांतमपि यावदल्पसामर्थ्या
 न्नाऽतीव वोढुं शक्नोति । एवं नूतश्चाऽवलोजारं वोढुमसमर्थस्तत्रैव पंकादौ विपीदतीति
 ॥ ५ ॥ दार्ष्टान्तिकमाह (एवमित्यादि) एवमनंतरोक्तया नीत्या कामानां शब्दादीनां वि
 पयाणां या गवेषणा प्रार्थना तस्यां कर्त्तव्यायां विद्वान् निपुणः कामप्रार्थनासक्तः शब्दा
 दिपंके मग्नः सचैवं नूतोऽद्य श्रवोवा संस्तवं परिचयं कामसंबंधं प्रजह्यात् । किलेत्येवम
 थ्यवसाय्येव सर्वदाऽवतिष्ठते । नच तान् कामान् अवलोबलीवर्दवत् विषमं मार्गं त्यकुमलं ।
 किंच नचैहिकामुष्मिकापायदर्शितया कामी नूत्वोपपन्नानऽपि कामान् शब्दादिविषयान् वैर
 स्वामिजंबूनामादिवद्वा कामयेतानिलपेदिति । तथा कुल्लककुमारवत् कुतश्चिन्निमि
 त्तात् । सुष्ठुगाश्यमित्यादिना प्रतिबुद्धोलब्धानप्यप्राप्तानपि कामान् लब्धसमान् मन्य
 मानो महासत्त्वतया तन्निस्पृहो नवेदिति ॥ ६ ॥

मापठ असाधुता नवे, अच्चेही अणुसास अप्पगं ॥ अहियंच असाहु
 सोयती, संयणती परिदेवती बहु ॥ ७ ॥ इह जीवियमेव पासहा, तरुणे
 एव वाससयस्स तुहती ॥ इतरवासेय बुप्पह, गिद्धनरा कामेसु मुठ्ठिया ॥ ८ ॥

अर्थ—हवे शावास्ते कामजोगनो त्याग करवो ते कहेठे. मापठ के० रखे, प
 ठी मरणकाले नवांतरने विषे ए कामजोगनी सेवाये करी असाधुता नवे के० असाधु

जाजनं एवं महाव्रतरत्नानामपि महासत्त्वाएव साधवो जाजनं नान्ये इति ॥३॥ किंच (जेइहेत्यादि) ये नरालघुप्रकृतयइहाऽस्मिन् मनुष्यलोके सातं सुखमनुगच्छंतीति सा तानुगाः सुखशीलाएहिकामुष्मिकाऽपायनीरवः समृद्धिरससातागौरवेष्वध्युपपन्ना गृहाः । तथा कामेषु इहामदनरूपेषु मूर्तिताः कामोत्कटतृष्णाः । कृपणोदीनोवराककंड्यैः पराजितस्तेन समास्त इत्कामासेवने प्रगल्भिताधृष्टतां गताः । यदिवा किमनेन स्तोकेन दोषेणाऽसम्यक्प्रत्युपेक्षणादिरूपेणाऽस्मत्संयमस्य विराधनं नविष्यत्येवं प्रमादवतः कर्तव्येष्ववसीदंतः समस्तमपि संयमं पटवन्मणिकुट्टिमवदा मलिनीकुर्वति । एवंभूताश्च ते समाधिधर्मध्यानादिकमाख्यातं कथितमपि न जानंतीति ॥ ४ ॥

वाहेण जहा व विहए, अबले होइ गवं पचोइए॥ से अंतसो अप्पथामए नाइ वहइ अबले विसीयति ॥ ५ ॥ एवं कामेसणं विज्ज अज्जसुए पयहे ज्ज संथवं ॥ कामी कामेण कामए, जइेवावि अलद्धकएहई ॥ ६ ॥

अर्थ—वली उपदेशांतर कहेवे. जहाव के० जेम वाहेणके० व्याध एटले आहेडी ते मृगादिक पशुने विहएके० त्राशदेतो ठतो ते गवंके० मृगादिक अबले होइके० बलरहित थाय. क्यांए जइ शकेनहीं. अथवा वाहेणके० गाडानो वाहक एटले सांधडीउ तेणे जेम विपम मार्गने विषे गवंके० बलदने पचोइतेके० पराणे प्रेरणा करी खेडयो ठतो बलरहित थायः पढी से के० ते बलदने अंतसो के० मरणांत सुधी जो कष्ट आपे तो पण अप्पथामए के० अल्प सामर्थ्यपणाने लीधे नाइवहइके० चाली नशके. अबले विसीयति के० निर्वजपणाथी तेहिज कादवमां विषम मार्गे खूतो रहे ॥५॥ हवे ए दृष्टांत पुरुष साथे मेलवेवे एवं के० ए पूर्वोक्त न्याये काम के० शब्दादिक विषय तेनी एसणं के० गवेषणा एटले प्रार्थना तेनेविषे विज्ज के० निपुण आसक्त ठतो ते पुरुष सिदाय परंतु कामजोगने ठांमी नशके; कामजोगरूप कर्दमने विषे खुतो एवो ठतो अज्जसुएके० आज अथवा काले संथवं के० एकामजोगनो संबंध पयहेज्जके० ठांमीश. एम चिंतवे; पण निर्वज बलदनी परें ठांमी नशके एमजाणी संवेग आणीने कामी के० कामि पुरुषे कामेण के० कामजोग वांढवा नही वली कामएलइेवावि के० ते कामजोगने लाधा थका पण अलद्धकएहइ के० अणलाधा एटले अणपाम्या सरखा करे. कोइएक निमि ते बुज्यो ठतो जंबुस्वामि तथा वेरस्वामिनी पेरे निस्पृहीथाय. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—(वाहेणेति) । व्याधेन लुब्धकेन यथा(गवंति) । मृगादिपशुः विकृतो विधप्रकारेण कृतः पीडितः प्रचोदितः श्रमं प्रापितः सन्नबलोगंतुमसमर्थः । अथवा वा

इत्यर्थे स्तनति सशब्दं निःश्वसिति । तथा परिदेवते विलपत्याक्रंदति । बद्धि ।
 हामातर्ध्वितइति ज्ञाता नैवाऽस्ति सांप्रतं कश्चित् किंशरणं मेस्यादित्याह । दुष्कृतचरि
 तस्य पापस्येत्येवमादीनि दुःखान्यऽसाधुकारिणः प्राप्नुवंतीत्यतोविषयानुषंगेन विधेयः
 त्येवमात्मनोऽनुशासनं कुर्विति संबंधनीयं ॥७॥ किंच (इहजीवियमेवेत्यादि) । इहाऽस्मि
 न् संसारे आस्तां तावदन्यज्जीवितमेव सकलसुखास्पदमनित्यताऽघ्रातं आवीचिमरणेन
 प्रतिहृणं विशरारुखनावं तथा सर्वायुःकृयएव वा तरुणएव युवैव वर्षशतायुरायुपक्रम
 तोऽथवसाननिमित्तादिरूपादायुपस्रुट्यति प्रच्यवते । यदिवा सांप्रतं सुवद्दृष्ट्यायुर्वर्षशतं
 तच्च तदंते त्रुट्यति । तच्च सागरोपमापेक्षया कतिपयनिमेषप्रायत्वात् इत्वरं वासकल्पं
 वर्तते स्तोकनिवासकल्पमित्येवं बुध्यध्वं यूयं । तथैव नूतेऽप्यायुषि नराः पुरुषाजघु
 प्रकृतयः कामेषु शब्दादिषु विषयेषु गृह्णाध्युपपन्नामूर्तितास्तत्रैवाऽसक्तचेतसोनरकादि
 यातनां स्थानमाप्नुवंतीति शेषः ॥ ७ ॥

जे इह आरंजनिस्सया, आत्तदंमा एगंतलूसगा ॥ गंता ते पावलोगयं,
 चिररायं आसुरियं दिसं ॥९॥ एय संखयं माहु जीवितं, तहविय बाल
 जणो पगप्पई ॥ पच्चप्पन्नेण कारियं, कोदहुं परलोकमागते ॥ १० ॥

अर्थ-जेइह के० जे आ मनुष्य लोकमांहे महामोहाकुलित पुरुष आरंज के० आ
 रंज हिंसादिक सावधानुष्ठानने विषे निस्सिया के० निश्चित एटले आसक्तवे, ते पुरुष
 आत्तदंमा के० आत्माने दंमनार तथा एगंतलूसगा के० एकंत जीवना प्राणने लूसना
 र अथवा सद् अनुष्ठाननेलूसनार, गंताते पावलोगयं के० एवा पुरुष पापलोक एटले
 जे गतिमां पापकर्मना करनार जाय, ते गतिमां जजे किंबहुना चिररायं असुरियंदिसं
 के० चिरकाल सुधी नरकादिकना दुःख पामसे. यद्यपि ते अज्ञान कष्टने प्रजावे कदाचित्
 देवगति पामे तोपण असुरिगति एटले किट्ठिषीयादिकनी गति पामे ॥९॥ बली कहेवे ए
 यसंखयमाहुजीवितं के० सर्वदे एम कसुंवे के, त्रुटयुं आयुष्य संधाय नही तहविय के०
 तोपण बालजणो के० बाल अज्ञानी लोक ते निर्विवेकी पणे पगप्पई के० धृष्टपणुं क
 रेवे, ते कहेवे, कोइ एक पंमिते धर्मेने विषे प्रेस्योठतो ते नरविदेकी पुरुष एम कहेके
 पच्चप्पन्नेणकारियं के० अमारा प्रत्युत्पन्न जे वर्तमान सुख तेनी साथेज अमारो कार्य
 वे, कोणजाणे परलोकवे किंवा नथी कोदहुं परलोकमागते के० परलोकने कोण देखी
 आव्योवे, जे देखीने परलोकथी आव्यो होय ते अमोने कहेतो मान्य करीये इत्यादि
 क धृष्टपणानी वातो करे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका-जेइहेति । ये केचन इह लोके आरंजनिःश्रिताआरंजसंबन्धाआत्मानं दंडयं

यकी दुर्गति गमनरूप थाय. एवं जाणी पोतानो आत्मा विषयना संग यकी अ
के० दूर करे तथा अणुसासअप्यगं के० पोताना आत्माने शीखवे के, रे जीव अ
कर्मने प्रमाणे तुं दुर्गतियें गयो यको दुःखी अईश तथा अहियंचके० अत्यंत अ
के० असाधु कर्मने प्रमाणे सोयती के० शोचकरीश संथणती के० हे जीव तुज
रमाधार्मियें पीडयो यको गाढा आकरा शब्द करीश, तथा परिदेवइबहु के० घणा
प करीश. हे माय? हुं मरुबुं, आ वखत मने राखनार कोइ नथी इत्यादिक
ह आक्रंद करीश एवं कहीने आत्माने शीखामण आपे. ॥७॥ वली इहके० आ सं
नांहे धनधान्यादिक पदार्थ तो दूररह्या, पण जीवियमेव के० एकलुं जीवितव्य पणुज
ह के० देखो तेएवुं तो असाश्वतुं ठे के, कृणेकृणे विनाशशीजठे. कोइक तो तरुणएव
तरुण पणोज विनाशपामे वाससतस्सतुट्ठती के० चालता समयमां घणुतो शो व
आयुष्यठे, तेपण ठेहेडे तूटेठे जेमाटे ते आयुष्य सागरोपमनी अपेक्षायेतो मेषो
प्रायें इतरवासेय के० इत्तर एटले अल्प वर्ष सरखुं थाय. एवं जाणीने रे जीव
ह के० बुजो के, एवीरीतनो आयुष्यनो नरोशो ठता पण गिह्ननराकामेसुमुब्धियाके०
ह पुरुष गृह्णता कामनोगने विषे मूर्धित रहेठे? तेनरकादिक पीडाने पामेठे ॥८॥

॥ टीपिका—(मापहेति पश्चान्मरणकाले जवांतरेवा मानुषंगादसाधुता कुगतिरूपा
वेत् माप्राप्नुयादित्यतोविषयेन्यथात्मानमत्येहि त्याजय । तथा आत्मानमनुशास्तिं
। यथा हेजीव असाधुरशुनकर्मकारी अधिकं दुर्गतौ गतः शोचति । सच परमाधार्मिकैः
अर्थमानस्तिर्यक्तु कुदादिवेदनाग्रस्तः स्तनत्याक्रंदति परिदेवते विलपति बह्वपि इत्या
नुशासनंकुरु ॥ ७ ॥ (इहेति) इह संसारे आस्तांतावदन्यत् । जीवितमायुरेवाऽनि
पश्यत प्रतिक्षणमावीचीमरणसद्भावात् । तथा सर्वायुःकृयात्तरुणएव त्रुटयति च्यव
अथवा सांप्रतं सुबद्धप्यायुर्वर्षशतं तच्च सागरोपमापेक्षया कतिपयमेपोन्मेपप्रायत्वा
त्तरवासकल्पं स्तोकवासतुल्यमिति बुध्यध्वं । एवंनूतेप्यायुषि गृह्णानराः कामे मूर्धिताआ
नरकादिपीडां जनंतइति शेषः ॥ ८ ॥

॥ टीका—किमिति कामपरित्यागोविधेयइत्याशंक्याह । (मापहेत्यादि) मापश्चान्मरण
ने जवांतरेवा कामानुषंगादसाधुता कुगतिगमनादिकरूपा जवेत् प्राप्नुयादिति । अतो
यासंगादात्मानमत्येहि त्याजय । तथात्मानं चाऽनुशाध्यात्मनोऽनुशास्तिं कुरु । यथा
जीव योह्यसाधुरसाधुकर्मकारी हिंसानृतस्तेयादौ प्रवृत्तः सन् दुर्गतोपतितोऽधिक
अर्थमेवं शोचति सच परमाधार्मिकैः कदर्थ्यमानस्तिर्यक्तु वा कुदादिवेदनाग्रस्तो

अर्थ-हवे एवं धृष्टपणुं करे तेने उपदेश कहेले, अहो अदस्कुव के० अंध सरखा पुरुषो दस्कुव के० त्रणञ्चवननो देखनार एवो सर्वज्ञजे श्रीवीतरागदेव तेनो आहियंके० कहेलो जे श्रीसिद्धांत तेने सदहसु के० सद्दे, तुं केवोले ? तोके, अदस्कुदंसणा के० अंध ज्ञानदृष्टीरहित एवाजे ले, तेमना दर्शनने विपे प्रवर्त्तनहारले माटे तने बोलाविये बैये के अहो ? अदस्कुदंसणा तुं श्रीवीतराग परमात्मानोचाण्युंजे सिद्धांत तेनाउपर श्रद्धाकरीने हंदि के० तेने गृहणकर अने आलोकना सुखटालीने परलोक उपर कोण नरोशो राखे, परलोकतो नथी इत्यादिकजे तुं बोलेले, ते ताहारुं बोलवुं अयोग्यले; केमके वर्त्तमानकाल टालीने अतीत अनागत नही मानीश तो पितामहादिक पुत्रपौत्रादिक एपण नथी, एम पण कहेवुं पडशे परंतु एवीरीतना ताहारा बोलवा थकी एम जाणीये बैये जे सु के० सुष्ठु पणे तुं निरुद्धदंसणे के० निरुद्ध दर्शनेले, एटले सर्वदा ज्ञानदृष्टीरहितबो, मोह एिक्केणकडेण कम्मुणाके० मोहनीयकर्मकरी अथवा ज्ञानावरणादिक कर्मकरी ताहरो दर्शन रुंधाणुले तेमाटे तुं जैनमार्ग सद्देहतो नथी, माटे ए तारो मत मूकीने सूत्रना सत्यमार्गनी सद्देहणा कर ॥१॥ वली उपदेश कहेले एवा वचननो बोलनार डस्कीके० दुःखीबतो मोहेपुणोपुणो के० वली वली मोह पामे एटले वली तेनेज समाचरे जे थकी संसार मांहे अनंतो काल परित्रमण करे. एवं जाणी मोह मूकीने जे संयमने विपे प्रवर्त्ते ते उत्तम पुरुष जाणवो, निर्विदेहसिलोगपूयणं के० ते आत्मश्लाघा स्तुति लोकपूजा तथा वस्त्रादिक लाजना उत्कर्षने न वांले, एटले ए सर्वनो त्यागकरे. एवं के० ते एम करतो सहितेहिं के० ज्ञानादिक सहित थको संजए के० संयती पाणेहिं के० सर्व प्राणीमात्र ने आयतुलंके० पोताना आत्मा तुल्यकरी पासएके० देखे. ए रीते दया पाजे ॥१॥

दीपिका-एवं नास्तिकेनोक्तेस्तत्पुत्तरमाह । (अदस्कुवेति) पश्यतीतिपश्यः नपश्योऽपश्योऽधस्तद्वदधवत् हेअंधतुल्य पश्येन सर्वज्ञेन आख्यातं सर्वज्ञागमं श्रद्धस्व प्रमाणीकुरु । तथाऽपश्यकस्यासर्वज्ञस्याऽन्युपगतं दर्शनं येन सोपश्यकदर्शनस्तस्यामंत्रणं हेऽपश्यकदर्शनं प्रत्यक्षस्यैकस्य प्रमाणस्यांगीकारे व्यवहारलोपः स्यात् तस्मादागमं प्रमाणमिति । कस्मादेवमुपदिश्यतइत्याह । (हंदित्यादि) हंदि एवंगृहाण । दुःखदोवाक्यालंकारे । मोहनीयेन स्वकृतेन कर्मणा सुष्ठु निरुद्धमावृतं दर्शनं सम्यगवबोधोयस्य ससुनिरुद्धदर्शनः । एवंविधः प्राणी सर्वज्ञोक्तं मार्गं नश्रद्धधत्ते तस्मादेवं बहूपदिश्यतेइति ॥ ११ ॥ (दुःखीति) दुःखी प्राणी पुनः पुनर्मोहंयाति दुःखेन विवेकविकलोजवति । निर्विवेकीच पुनर्दुःखी स्यात् तस्मान्मोहं परित्यज्य श्लोकमात्मश्लाघां पूजनं च निर्विद्येत जुगुप्सेत । परिहरेदित्यर्थः । एवमुक्तानीत्या सहहितेन वर्त्ततइति सहितोज्ञानादियुक्तोवा संयतः साधुः परैः प्राणिनिरा

तीत्यात्मदंडकाः । तथा एकांतेन लूषकाजंतूनां हिंसकास्ते पापलोकं नरकादिगतिं गंता
रोयास्यंति चिररात्रं प्रनूतकालं तन्निवासिनोजवंति । तथा बालतपश्चरणादिना यद्य
पि देवत्वप्राप्तिस्तथाप्यासुरींदिशं यांति किद्विषिकादेवाऽधमाः स्युरित्यर्थः ॥ ए ॥ (न
येति । नचनैव संस्कृतमायुस्तुटितमायुर्न संस्कर्तुं संधातुं शक्यमेवमाहुः सर्वज्ञाः । तथापिच
एवं सत्यपि बालजनोर्मूर्खलोकः सावद्यं कृत्यं कुर्वन् प्रगल्भतेऽसदनुष्ठानेनापि नलङ्घ
ते । एवं पापकर्माणि कुर्वन् परेण प्रेरितोवक्ति । प्रत्युत्पन्नेन वर्तमानकालेनास्माकं कार्यं अ
तीतानागतयोर्विनष्टाऽनुत्पन्नत्वादसत्त्वं तस्मादिह लोकएव विद्यते नपरलोके । यतः । ए
तावानेव लोकोयं यावानिंदियगोचरः । नडे वृकपदं पश्य य इदं त्यबहुश्रुता इति ॥ १० ॥

॥ टीका—अपिच (जेइहेत्यादि) ये केचन महामोहाकुलितचेतसइहाऽस्मिन्मनुष्य
लोके आरंभे हिंसादिके सावद्यानुष्ठानरूपे निश्चयेन श्रिताः संबन्धाध्युपपन्नास्ते
आत्मानं दंडयंतीत्यात्मदंडकास्तथैकांतेनैव जंतूनां लूषकाहिंसकाः सदनुष्ठानस्य वा ध्वं
सकास्ते एवंनूतागंतारोयास्यंति पापं लोकं पापकर्मकारिणां योलोकोनरकादिश्चिर
रात्रमिति प्रनूतं कालं तन्निवासिनोजवंति । तथा बालतपश्चरणादिना यद्यपि तथावि
धदेवत्वापत्तिस्तथाऽप्यासुराणामियमासुरी तां दिशं यांति । अपरे प्रेष्याः किद्विषिका
देवाऽधमानवन्तीत्यर्थः ॥ ए ॥ किंच (एयसंखयेत्यादि) नचनैव त्रुटितं जीवितमायुः
संस्कर्तुं संधातुं शक्यते एवमाहुः सर्वज्ञाः । तथाहि दंभकलियं करित्तावञ्चति दुराऽउयद्वि
वसाय आउसंचेत्तंता गयाय पुणोनाणनियत्तंति । तथाऽप्येवमपि व्यवस्थिते जीवानामायु
पि बालजनोऽन्योलोकोनिर्विवेकतया असदनुष्ठाने प्रवृत्तिं कुर्वन् प्रगल्भते धृष्टतां या
त्यसदनुष्ठाने नाऽपि लङ्घतइत्यर्थः । सचाऽन्योजनः पापानि कर्माणि कुर्वन् परेण चो
दितोधृष्टतया अलीकपांडित्यानिमानेनेदमुत्तरमाह । प्रत्युत्पन्नेन वर्तमानकालजाविना
परमार्थतोऽतीतानागतयोर्विनष्टानुत्पन्नत्वेनाऽविद्यमानत्वात् कार्यं प्रयोजनं प्रेक्षापूर्व
कारिनिस्तदेव प्रयोजनसाधकत्वादाड्यते । एवंच सतीह लोकएव विद्यते नपरलोक
इति दर्शयति । कः परलोकं दर्शयति कं परलोकं कोदृष्टेहायातस्तथाचोचुः । पिब स्वादच
साधु शोचने यदतीतं वरगात्रि तन्न ते । नहि नीरुगतं निवर्तते समुदयमात्रमिदं कलेवरं ।
तथा एतावानेव पुरुषोयावानिंदियगोचरः॥नडे वृकपदं पश्य य इदं त्यबहुश्रुता इति ॥ १० ॥

अदस्कुव दस्कुवाहियं, सदहसु अदस्कुदंसणा॥हंदि हु सुनिरुद्ध
दंसणे, मोहणिजेण कडेण कम्मणा॥ ११ ॥ डस्की मोहे पुणोपुणो,
निविदेऊसि लोगपूयणं ॥ एवं सहिते हियासए, आयतुलं पा
णेहिं संजए ॥ १२ ॥

गारं पिअ आवसे नरे, अणुपुवं पाणेहिं संजए ॥ समता सवत्त

सुवत्ते, देवाणं गत्ते सलोगयं ॥ १३ ॥ सोच्चा जगवाणुसासणं

सच्चे तत्तकरेज्जुवक्कमं ॥ सवत्त विणीयमत्तरे, उंठं निरकु विसुद्धमाहरे ॥ १४

अर्थ—वली उपदेशांतर कहेते. गारंपिअआवसेनरे के० गृहवासने विपे वसतो ए वो मनुष्य तेषण अणुपुवं के० अनुक्रमे धर्म सांजली, आवकना व्रतादिकने अंगीकार करी, पाणेहिं के० जीवोने विपे संजए के० सम्यक्प्रकारे यत्न करतो, समतासवत्तसुवत्ते के० सर्वत्र समता परिणामे वर्त्ततो एवीरीते गृहस्थ धर्मेने पालतो यको पण देवा एंगत्तेसलोगयंके० देवलोकमां जाय. तो पठी यतिधर्म पालनारनो केवोजगुं ॥ १३ ॥ वली कहेते सोच्चाजगवाणुसासणं के० ते श्रीवीतरागनी आझापूवक धर्म सांजलीने सच्चेत त्तकरे ज्जुवक्कमंके० तेनां आगमने विपे जेम कहुंते. तेम सत्य संयमने विपे उपक्रम ए टलेउद्यम करे, सवत्तविणीयमत्तरेके० सर्वत्र मत्तररहित एवो यको निरकु के० साधुते उंठं के० माधुकरी वृत्तियें विसुद्धमाहरे के० शुद्ध एटले वेतालीश दोष रहित एवो आहार लीये. ॥ १४ ॥

॥ टीपिका—किंच । (गारंपीति) अगारं गृहमप्यावसन् गृहस्थोपि नरआनुपूर्व्या चारित्रप्रतिपत्त्यादिरूपया प्राणिषु जीवेषु संयतोहिंसानिवृत्तः । यतः सर्वत्र समता श्रूयते । यतौ गृहस्थेच समतैव जिनमतेऽनिधीयते तां कुर्वन् गृहस्थोपि देवानां लोकं गत्तेत् किंपुनर्यतिरिति ॥ १३ ॥ (सोच्चेति) जगवदनुशासनं जिनागमं श्रुत्वा तदुक्ते सत्ये संयमे उपक्रमं उद्यमं कुर्यात् । किंचूतः सर्वत्र उपनीतमत्सरोऽरक्तद्विष्टः (उंठंति) नैद्यं शुद्धं दोषरहितमाहरेज्जुएहीयात् ॥ १४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ टीका—किंच (गारंपियइत्यादि)। अगारमपि गृहमप्यावसन् गृहवासमपि कुर्वन् नरो मनुष्यः (आनुपूर्वमिति) आनुपूर्व्या श्रवणधर्मप्रतिपत्त्यादिलक्षणया प्राणिषु यथाशक्त्या सम्यक् यतः संयतस्तदुपमर्दान्निवृत्तः । किमिति । यतः समता समजावः । आत्मपरतुल्यता सर्वत्र यतौ गृहस्थे च यदिचैकेंद्रियादौ श्रूयतेऽनिधीयते आर्हते प्रवचने तां च कुर्वन् सगृहस्थोऽपि सुव्रतः सन् देवानां पुरंदरादीनां लोकं स्थानं गत्तेत् किं पुनर्योमहासत्त्वतया पंचमहाव्रतधारी यतिरिति ॥ १३ ॥ अपिच । (सोच्चाइत्यादि) । ज्ञानैश्वर्यादिगुणसमन्वितस्य जगवतः सर्वज्ञस्य शासनमाज्ञामागमं श्रुत्वाऽधिगम्य तत्र तस्मिन्नागमे तदुक्तेवा संयमे सज्ज्योहिते सत्ये लघुकर्मा तदुपक्रमं तत्प्राप्त्युपायं कुर्यात् । किंचूतः सर्वत्राऽपनीतोमत्सरोयेन सतथाऽसौरक्तद्विष्टः क्षेत्रवस्तूपधिश्शरीरनिष्पिपासः । तथा (उंठंति) नैद्यं शुद्धं द्विचत्वारिंशदोषरहितमाहारं गृह्णीयादन्यवहरेदेति ॥ १४ ॥

तमनुजामात्मतुल्यत्वं पश्यन् यथाऽत्मनोऽदुःखमप्रियं सुखं च प्रियं एवं सर्वेऽपि प्राणिन ईदृ
शा एवेति ज्ञात्वा सर्वान् प्राणिनः पालयेदित्यर्थः ॥ १२ ॥

टीका—(अदस्कुवेत्यादि) । पश्यतीति पश्योनपश्योऽपश्योऽधस्तेन तुल्यं कार्याकार्या
विवेचित्वादपश्यवत्तस्याऽऽमंत्रणं हेऽपश्यवदंधसदृश प्रत्यक्षस्यैवैकस्याऽन्युपगमेन कार्या
कार्यानजिज्ञ पश्येन सर्वज्ञेन व्यावृत्तमुक्तं सर्वज्ञागमं श्रद्धा प्रमाणीकुरु प्रत्यक्षस्यैवै
कस्याऽन्युपगमेन समस्तव्यवहारविलोपेन हंत हतोसि पितृनिबंधनस्याऽपि व्यवहारस्या
ऽसिद्धेरिति । तथाऽपश्यकस्याऽपि सर्वज्ञस्याऽन्युपगमं दर्शनं येनासाऽवपश्यकदर्शनस्तस्याऽ
मंत्रणं वा हेऽपश्यकदर्शनं स्वतोऽर्वाकृदर्शी नवांस्तथाविधदर्शनप्रमाणश्च सन् कार्याका
र्यविवेचितयाऽधवदन्विष्यत् यदि सर्वज्ञान्युपगमं नाऽकरिष्यत् यदि वाऽदहो वाऽनिपुणो
वा यादृशस्तादृशो वाऽचक्षुदर्शनमस्याऽसावचक्षुदर्शनः केवलदर्शनः सर्वज्ञस्तस्माद्यदवाप्य
ते हितं तत् श्रद्धा । इदमुक्तं नवति । अनिपुणेन निपुणेन वा सर्वज्ञदर्शनोक्तं हितं
श्रद्धातव्यं । यदि वा हे अदृष्ट हेऽर्वाकृदर्शीन दृष्टाऽतीताऽनागतव्यवहितसूक्ष्मपदार्थद
र्शिना यद्वावृत्तमजिहितमागमं तं श्रद्धा । हेऽदृष्टदर्शीन अदृष्टदर्शन इति वा असर्वज्ञो
क्तशासनानुयायिन् तमात्मीयमाग्रहं परित्यज्य सर्वज्ञोक्तेमार्गे श्रद्धानं कुर्विति तात्पर्या
र्थः । किमिति सर्वज्ञोक्ते मार्गे श्रद्धानमनुमानकरोति । येनैवमुपदिश्यते तन्निमित्तमा
ह । हं दीत्येवं गृहाण । दुःखशब्दो वाक्यालंकारे । सुष्ठु अतिशयेन निरुद्धमावृतं दर्शनं सम्य
क् अवबोधरूपं यस्य सः केनेत्याह । मोहयतीति मोहनीयं मिथ्यादर्शनादिज्ञानावरणी
यादिकं वा तेन कृतेन कर्मणा निरुद्धदर्शनः प्राणी सर्वज्ञोक्तं मार्गं न श्रद्धयते ऽतस्तन्मा
र्गश्रद्धानं प्रति चोद्यते इति ॥ ११ ॥ पुनरप्युपदेशांतरमाह । (दुःखीत्यादि) दुःखम
सातवेदनीयमुदयेन यत्प्राप्तं तत्कारणं वा दुःखयतीति दुःखं तदस्याऽस्तीति दुःखी सन्
प्राणी पौनःपुन्येन मोहं याति सदसद्विवेकविकलोजवति । इदमुक्तं नवति । असातो
दयात् दुःखमनुभवन्नार्तोमूढस्तत्करोति येन पुनः पुनः सुखी संसारसागरमनंतमस्येति त
देवं नूतं मोहं परित्यज्य सम्यगुद्धानेनोऽज्ञाय निर्विद्येत जुगुप्सेत परिहरेदात्म
श्लाघां स्तुतिरूपां तथा पूजनं वस्त्रादिलानरूपं परिहरेत् । एवमनंतरोक्तरीत्या परिवर्त
मानः सहहितेन वर्तत इति सहितोद्धानादियुक्तो वा संयतः प्रव्राजितोऽपरप्राणिनिः सु
खार्थिनिरात्मतुलामात्मतुल्यतां दुःखाप्रियत्वसुखप्रियत्वरूपामधिकं पश्येत् आत्मतुल्या
न् सर्वानपि प्राणिनः पालयेदिति ॥ १२ ॥

रमजत्कष्टआयतोदीर्घः सर्वकालजवनात् मोक्षस्तेनाऽर्थिकस्तदनिजापी पूर्वोक्तविशेषणवि
शिष्टो न वेदिति ॥ १५ ॥ पुनरप्युपदेशांतरमाह (वित्तमित्यादि) वित्तं धनधान्यहिरण्या
दि । पशवः करितुरगगोमहिष्यादयो ज्ञातयः स्वजनामातापितृपुत्रकलत्रादयः तदेतद्वित्ता
दिकं बालोऽङ्गः शरणं मन्यते । तदेव दर्शयति । ममैते वित्तपशुजातयः परिजोगे उपयो
क्ष्यन्ते । तेषु चाऽर्जनपालनसंरक्षणादिना शेषोपश्वनिराकरणेन परिहारेणाऽहंनवामीत्ये
वं बालो मन्यते । न पुनर्जानीते यदर्थं धनमिच्छन्ति तत्तरीरमशाश्वतमिति । अपिच । रि
क्षी सहावतरला, रोगजराचंगुरं ह्यशरीरं ॥ तथा मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
प्रतिजन्मनि वर्तन्ते कस्य माता पितापि वा ॥ १ ॥ एतदेवाह । नोनैव वित्तादिकं संसारे क
यमपि त्राणं नवति । नरकादौ पततोनापि रागादिनोऽपद्रुतस्य कचिद्वरणं विद्यत इति ॥ १६ ॥

अप्रागमितंमि वा डहे, अह्वा उक्कमिते नवंति ए ॥ एगस्स गती
य आगती, विडुमंता सरणं ए मन्नई ॥ १७ ॥ सवे सयकम्मक
प्पिया, अवियत्तेण डहेण पाणिणो ॥ हिंमंति नयानुला सढा,
जाई जरा मरणेहिं निहुता ॥ १८ ॥

अर्थ-वली उपदेश कही देखाडेठे. अप्रागमितंमिवाडहे के० पूर्वोपार्जित असाता
वेदनीय कर्मना उदय थकी डुःख प्राप्त थयां ठतां ते डुःख एकलोज जीव अनुनवेठे.
पण ज्ञाति, स्वजन अथवा डव्य ते डुःखः थकी मूकावी शकता नथी अह्वाके० अथवा उक्क
मितेनवंति ए के० मरण आवे ठते पण एकलोज डुःख जोगवे तथा नवांतरने विपे पण
एकलोज डुःख जोगवे तथा एगस्सगतीय आगती के० गति आगति पण एकलानेज होय,
परंतु ते वखते थनादिक जे ठे ते कोइ सरण न थाय विडुमंता के० विवेकी पंमित ज
न एवी रीते जाणता थका सरणं एमन्नई के० कोइतुं सरण करी माने नही ॥ १७ ॥
सवे के० संसारमांहे सर्व जीव सय के० पोताना करेला कम्म के० कर्म करी कप्पिया
के० एकेंडियादिकनी अवस्थाये कळ्या ठतां अवियत्तेणके० अव्यक्त संज्ञायें डहेण
के० अस्पष्ट शिरशूलादिक डुःख करी डुःखीया ठतां एवा पाणिणो के० प्राणीउ ते
हिंमंति के० चतुर्गतिकरूप संसार मांहे अरहट्ट घटीने न्याये परित्रमण करेठे, ते
ज योनीनेविपे नयानुला के० नयाकुल बिहीता थका तथा सढा के० शठ एटले
अज्ञानी ठता जाई जरामरणेहिं के० वली वली जाइ एटले जाति अने जरा तथा मरणे
करी निहुता के० पीडया थका रहेठे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका-(अप्रागमितंमिवेति) अन्यागते प्राप्ते डुःखेऽथवा उपक्रमकारणैरुपक्रान्ते ह्री

सर्वं नञ्चा अहिष्ठिए, धम्मठी उवहाणवीरिए ॥ गुत्ते जुत्ते सदाजये आय
परे परमायतष्ठिते ॥ १५ ॥ वित्तं पसवोय नाईउ, तं बाले सरणं ति म
न्नइ ॥ एते मम तेसुवी अहं, नोताणं सरणं नविज्जई ॥ १६ ॥

अर्थ—वली उपदेश कहेढे ते साधु सर्वके० सर्व हेय उपादेयवस्तुने नञ्चाके० जाणीने सर्व
ज्ञोक्त संवररूप मार्गने अहिष्ठिएके० अधितिष्ठेत् एटले आश्रये वली धम्मठीके० धर्मार्थी
थको उवहाण के० उपधान एटले तपनेविषे वीरिएके० वीर्य फोरवे एटले तेमा बलवंत
थाय पण तेमां वीर्य गोपवे नहीं वली गुत्तेजुत्ते के० मन वचन अने काय गुप्तिए गुप्त
अने गुनयोगे युक्त अवानो सदा के० सर्वकाल आयपरे के० पोताने विषे अने परने
विषे जयेके० यत्न करे परमायतष्ठिते के० ते साधुपरमायतजे मोक्ष तेनो अर्थी जाणवो
॥ १५ ॥ वित्तं के० धनकनकादिक तथा पसवो के० पशु चतुष्पदादिक अने नाईउ के०
ज्ञातिते स्वजन मातापितादिक तंके० तेनु बाले सरणंतिमन्नई के० जे बाल अज्ञानी होय
ते सरणकरीमाने केवीरीते तोके एतेममतेसुवीअहं के० ए जेवित्तादिकडे ते माहाराडे हुं
एनी रक्षा करनारहुं पण नोताणं सरणंनविज्जई के० एम न जाणे जे ए धनादिक जे
ढे, ते रोगादिक उपने थके अथवा दुर्गतिमां पडतां थका मने त्राणशरण नविद्यते
एटले नथी. अवाना ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(सच्चमिति) सत्यमार्गमिमं ज्ञात्वाऽधितिष्ठेदाश्रयेत् । धर्मार्थी उपधानं तपस्त
त्रं वीर्यवान् मनोवाक्कायगुप्तो ज्ञानादिनिर्युक्तः सदा यतेत आत्मनि परस्मिंश्च । किञ्चूतः
परमउत्कृष्टआयतोदीर्घोमोक्षस्तेनार्थिकस्तदजिलाषी ॥ १५ ॥ (वित्तमिति) वित्तं ध
नं पशवस्तुरगादयः ज्ञातयः स्वजनामात्रादयः तदेतद्बालोमूर्खः शरणमिति मन्यते ।
कथमित्याह । एते वित्तादयो मम मदीया अहं तेषु वित्तादिषु रक्षाकरणेन प्रवर्ते एवं
बालो मन्यते नत्वेवं वेत्ति यद्वित्तादिकं त्राणं नस्यादुर्गतौ पततो नापि रोगादौ शरणं विद्य
ते । रिद्धासहावतरला, रोगजरानंगुरं हयसरीरं ॥ दोएहंपि गमणसीला, एाकिञ्चिरहोक्का
संबंधास्ति ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंच (सञ्चणञ्चेत्यादि) सर्वमेतद्देयमुपादेयं च ज्ञात्वा सर्वज्ञोक्तं सर्वसंव
ररूपमधितिष्ठेत् आश्रयेत् । धर्मेणार्थो धर्म एव वाऽर्थः परमार्थताऽन्यस्याऽनर्थरूपत्वात्
धर्मार्थः सविद्यते यस्याऽसौ धर्मार्थी धर्मप्रयोजनवान् । उपधानं तपस्तत्रवीर्यं यस्य स
तथा अनिगूहितबलवीर्यइत्यर्थः । तथा मनोवाक्कायगुप्तः सुप्रणिहितयोगइत्यर्थः । तथा
युक्तो ज्ञानादिभिः सदा सर्वकालं यतेताऽऽत्मनि परस्मिंश्च । किंविशिष्टः सन् अतआह । प

કે० બોધબીજ પામવું સુલજન નથી, એ રીતે આહિતં કે० કહ્યું છે. એવું જાણી ધર્મે અણ કરવા ચકી ફરી ફરી બોધિ ડુર્લભ છે. એવં કે० એરીતે જ્ઞાન દર્શનેકરી સહિએકે० સહિત સાધુ જાણે તથા ઝડય આઘ્યા પરિસહને હિયાસએ કે० અહિયાગે. એ વચન આહિ જિણે કે० શ્રી આદિનાથ જગવાને પ્રકાશ્યો તથા ઇણમેવસેસગા કે० એરીતેજ ગોપ વી જા તીર્થકર પણ પ્રકાશે છે. ॥ ૧૯ ॥ અજવિંસુપુરાવિનિસ્કુવો કે० હવે સર્વજ્ઞ પોતા ના શિષ્યને બોલાવી કહે છે કે, અહો નિકુ ? એટલે યતિઠ પૂર્વે જે તીર્થકર થયા, તથા આસાવિનવંતિ કે० આગમિક કાલે જે થશે તે કેવા થશે તો કે સુવ્રતા કે० સુવ્રત એટલે પ્રધાન વ્રતધારી તેણે આશંકુણાં આહુતેકે० એ સર્વ ગુણ જે પાઠલ કહ્યા તે અથવા આગલ કહેશે તે કહ્યા છે પરંતુ તે તીર્થકરને મતે જેદ નથી કાસવસ્સ કે० કાશ્ય પ તે શ્રીઆદીશ્વર તથા વર્ધમાન સ્વામી તેના અણુધર્મચારિણો કે० ધર્મના અનુચારિ જે છે તે એમજ કહે છે કે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એહિજ મોક્ષમાર્ગ છે. ॥ ૨૦ ॥

॥ ટીપિકા—(ઇણમિતિ) ઇમં પ્રત્યક્ષં ક્ષણમવસરં વિજ્ઞાય જ્ઞાત્વા તથા વોધિં નોસુલજામિ ત્યાખ્યાતાં જ્ઞાત્વા તદુચિતં વિધેયં । ઈદ્દશોમાનુષ્યાર્યદેશધર્મસામઘ્યાઅવસરઃ પુનઃ સુલજોન સ્યાદિતિ જાવઃ । તદેવમુત્કર્ષતોપાર્થપુજ્જનપરાવર્તકાલેન પુનઃસુદુર્લભા વોધિરિત્યેવં જ્ઞાનાદિ સહિતોઽધિપશ્યેત્ વોધેર્દુર્લભત્વં પર્યાલોચયેત્ । પાતાંતરંવા (અહિયાસએતિ) પરીપદ્ધાનુ દીર્ઘાન્ સમ્યક્ પશ્યેત્ । એવં જિનઃ શ્રીરૂપજોષ્ટાપદે સ્વસુતાનુદિશ્યાહ કથિતવાન્ । તથા શેષાઅપિ જિનાએવમેવોક્તવંતિ ॥ ૧૯ ॥ (અજવિમિતિ) હેનિક્ષ્વઃ સાધવઃ સર્વે જ્ઞાઃ સ્વશિષ્યાનામંત્રયતિ । પુરા યે અજૂવન્ અતિક્રાંતાજિનાઃ (આસએતિ) આગમિપ્યાશ્ર યે જવિશ્યંતિ જિનાસ્તે સર્વેપિ સુવ્રતાઃ સુવ્રતત્વેનૈવ સર્વે જિનત્વં પ્રાપ્તાઽત્યર્થઃ । તે સર્વે જિનાએ તાન્ ગુણાનાદુરુક્તવંતઃ । નકશ્ચિત્સર્વજ્ઞાનાં મતજેદઽતિ જાવઃ । યેચ કાશ્યપસ્ય રૂપજસ્વા મિનઃ શ્રીવીરસ્યવા સર્વેપ્યનુચીર્ણધર્મચારિણઃ । એતેન સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાત્મકએવ મોક્ષમાર્ગઽત્યાવેદિતમ્ ॥ ૨૦ ॥

॥ ટીકા—કિંચ (ઇણમેઽત્યાદિ) । ઇદમઃ પ્રત્યક્ષાસન્નવાચિત્વાત્ ઇમં ડ્વ્યક્ષેત્રકાલજા વલક્ષણં ક્ષણમવસરં જ્ઞાત્વા તદુચિતં વિધેયં । તથાહિ । ડ્વયં જંગમત્વપંચેન્દ્રિયત્વસુકુ લોત્પત્તિમાનુષ્યલક્ષણં । ક્ષેત્રમપ્યાર્ય દેશાર્થપદ્ધિશતિજનપદલક્ષણં । કાલોઽપ્યવસર્પિણી ચતુર્ધાકરાદિધર્મપ્રતિપત્તિયોગ્યલક્ષણઃ । જાવશ્ચ ધર્મશ્રવણતત્ત્વજ્ઞાનચારિત્રાચરણકર્મક્ર્યો પશ્યમાહિતવિરતિપ્રતિપત્ત્યુત્સાહલક્ષણઃ । તદેવંવિધં ક્ષણમવસરં પરિજ્ઞાય તથા વોધિં ચ સમ્યગ્દર્શનાવાસિલક્ષણાં નોસુલજામિત્યેવમાખ્યાતામવગમ્ય તદવાપ્તૌ તદનુરૂપમેવ કુર્યા

एो आयुषि नवांते वा सति एकाक्येव दुःखमनुभवतीतिशेषः ॥ यतः सयणस्सविमल्लगडं, रोगानिदुक्किलिस्सइहेगो ॥ सयणोवियसेरोगं, नविरंचइनेव नासेइ इति ॥ तथाचाह । (एकस्सत्ति) एकस्यैव प्राणिनांनवांतरे गतिरागतिश्च स्यात् ततोविद्वान् तावदीपदपि शरणं न मन्यते । यतः एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुनाशुनानवावर्ते ॥ तस्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यमिति ॥ १ ७ ॥ (सवेत्ति) सर्वे प्राणिनः स्वकेन स्वकृतेन कर्मणा कल्पिताएकेंडियादिजेदेन व्यवस्थिताः । तथा एकेंडियादिजवेषु अव्यक्तेन दुःखेन उजयलक्षणाद्यव्यक्तेनापि दुःखेन समन्विताः प्राणिनो जयाकुलाः शठकर्मकारित्वात् शठाहिंइति पर्यटंति तासुतासु योनिषु । किंचूताः प्राणिनः जातिजरामरणैरनिदुताः पीडिताः ॥ १८ ॥

॥ टीका-एतदेवाऽह । (अप्रागमितंमीत्यादि) । पूर्वोपात्ताऽसातवेदनीयोदयेनाऽन्यागते दुःखे सत्येकाक्येव दुःखमनुभवति न ज्ञातिवर्गेण वित्तेन वा किंचिक्रियते । तथाच । सयणस्सविमल्लगडंरोगानिदुक्किलिस्सइहेगो ॥ सयणोवियसेरोगं नविरंचइनेवनासेइ ॥ १ ॥ अथवोपक्रमकारणैरुपक्रांते स्वायुषि स्थितिक्षयेण वा नवांतरे नवांतिके वा मरणे समुपस्थिते सति एकस्यैवाऽसुमतोगतिरागतिश्च नवति । विद्वान् विवेकी यथावस्थितसंसारस्वजावस्य वेत्ता ईपदपि तावत् शरणं न मन्यते कुतः सर्वात्मना त्राणमिति । तथाहि । एकस्य जन्ममरणे गतयश्च शुनाशुनानवावर्ते । तस्मादाकालिकहितमेकेनैवाऽत्मनः कार्यं ॥ १ ॥ एको करेइ कम्मं फलमवि तस्सिं कउसमणुहवइ । एको जायइ मरइ य परलोयं एक्कउजाइ ॥ १ ॥ १ ७ ॥ अन्यच्च । (सवेसयइत्यादि) । सर्वेपि संसारोदरविवरवर्तिनः प्राणिनः संसारे पर्यटंतः स्वकृतेन ज्ञानावरणीयादिना कर्मणा कल्पिताः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकैकेंडियादिजेदेन व्यवस्थिताः । तथा तेनैव कर्मणैकेंडियाद्यवस्थायामव्यक्तेनाऽपरिस्फुटेन शिरःशूलाद्यलक्षितस्वजावेनोऽपलक्षणात्वात् प्रव्यक्तेन च दुःखेनाऽसाता वेदनीयस्वजावेन समन्विताः प्राणिनः पर्यटंत्यरघट्टघटीन्यायेन तावत्स्वेव योनिषु जयाकुलाः शठकर्मकारित्वात् शठाचमंति जातिजरामरणैरनिदुतागर्जाधानादिजिर्दुःखैः पीडिता इति १८

इणमेव खणं वियाणिया, एोसुलजं बोहिं च आहितं ॥ एवं स हि ए हिपासए, आहिजिणे इणमेव सेसगा ॥ १९ ॥ अजविंसु पुरा विजिखुवो, आएसावि नवंति सुवता ॥ एयाइ गुणाइ आहुते, कासवस्स अणुधम्मचारिणो ॥ २० ॥

अर्थ-इणमेव के० एहिज आर्य क्षेत्र सुकुमाल जन्म लिनधर्म प्रतिपत्तिरूप एवो खणं वियाणिया के० क्षण एतले अवसर जाणी यथोचित धर्म करवो एोसुलजंबोहिं च

मान स्वामी पात्रेयी अमे सांजयुं ते, तेरीते तमोने कहुंहुं ॥ ११ ॥ इति श्रीसूत्रकृतां
गे प्रथमश्रुतस्कंधे श्रीद्वितीयवेतालीयाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ दीपिका—(तिविहेणेति) त्रिविधेन मनोवाक्कायैः कृतकारितानुमतिनिर्वा प्राणिनो
माह्व्यात् । इदमाद्यव्रतं । उपलक्षणादन्यान्यपि व्रतानि ज्ञेयानि । तथा आत्महितोऽनि
दानोनिदानरहितः संवृतएवंनूतः सिध्यतीत्याह । एवंनूताअनंतशः सिद्धाः संप्रति व
र्तमानकालेपि सिद्धिगमनयोगे सिध्यन्ति । अपरे अनागते काले सेत्स्यन्ति । नान्योमुक्तिमा
र्गइत्यर्थः ॥ ११ ॥ (एवमिति) एवमुद्देशकत्रयोक्तनीत्या श्रीरूपनस्वामी स्वप्नतानु
दिश्य उदाहृतवान् कथितवान् । अनुत्तरमुत्कृष्टं ज्ञानं तदस्यास्तीत्यनुत्तरज्ञानी । एवमनु
त्तरदर्शी । अनंतज्ञानदर्शनइत्यर्थः । बौद्धमतनिरासाय ज्ञानाधारंजीवं दर्शयति । अनुत्त
रज्ञानदर्शनधरइति । कथंचिन्निन्नज्ञानदर्शनाधारइत्यर्थः । अर्हन् सुरेंद्रादिपूज्योक्षा
तपुत्रोवर्धमानस्वामी रूपनस्वामीवा जगवान् विशाजानगर्यामाख्यातवान् श्रीवीरः ।
रूपनस्वामीतु विशालकुजोन्नवत्वात् वैशालिकः ॥ यदुक्तं “ विशालाजननीयस्य, विशा
लकुलमेववा ॥ विशालं वचनं वास्यात्तेन वैशालिकोजिनः ” इतिब्रवीमीति पूर्ववत् ॥
॥ ११ ॥ इति द्वितीयाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—तदनिहितांश्च गुणानुद्देशतआह । (तिविहेणेत्यादि) । त्रिविधेन मनसा
वाचा कायेन यदिवा कृतकारितानुमतिनिर्वा प्राणिनोदशविधप्राणनाजोमाह्व्यादिति । प्र
थममिदं महाव्रतं । अस्य चोपलक्षणार्थत्वात् एवं ज्ञेयाण्यपि इष्टव्यानि । तथाऽऽत्मनेहित
आत्महितः । तथाऽऽस्य स्वर्गावाह्यादिलक्षणनिदानमस्तीत्यनिदानः । तथेन्द्रियनोऽन्द्रियैर्म
नोवाक्कायैर्वा संवृतस्त्रिगुणसिद्धिगुणइत्यर्थः । एवंनूतश्चावश्यं सिद्धिमवाप्नोतीत्येतददर्शयति ।
एवमनंतरोक्तमार्गानुष्ठानेनानंताः सिद्धाअशेषकर्मह्वयनाजः संवृत्ताविशिष्टस्थाननाऽजो
वा । तथा संप्रति वर्तमाने काले सिद्धिगमनयोगे सिध्यन्त्यऽपरेवाऽनागते काले एत
न्मार्गानुष्ठायिनएव सेत्स्यन्ति । नाऽपरः सिद्धिमार्गोऽस्तीति चावार्थः ॥ ११ ॥ एतच्च सुधर्म
स्वामी जंबूस्वामिप्रनृतिन्यः स्वशिष्येभ्यः प्रतिपादयतीत्याह । (एवंसेत्यादि) । एवमुद्देश
कत्रयानिहितनीत्या सरूपनस्वामी स्वपुत्रानुदिश्योदाहृतवान् प्रतिपादितवान् । नाऽस्योत्त
रं प्रधानमस्तीत्यनुत्तरं । तच्च तज्ज्ञानंच अनुत्तरज्ञानं तदस्याऽस्तीत्यनुत्तरज्ञानी तथाऽनुत्त
रदर्शी । सामान्यविशेषपरिवेदकावबोधस्वभावइति बौद्धमतनिरासद्वारेण ज्ञानाधारं जीवं
दर्शयितुमाह । (अनुत्तरज्ञानदर्शनधरइति) । कथंचिन्निन्नज्ञानदर्शनाधारइत्यर्थः । अ
र्हन् सुरेंद्रादिपूजार्होक्षातपुत्रोवर्धमानस्वामी रूपनस्वामी वा जगवानैश्वर्यादिगुणयु
क्तोविशाखां नगर्यां वर्धमानोऽस्माकमाख्यातवान् रूपनस्वामी वा । विशालकुजोन्नव

दितिशेषः । अकृतधर्माणां च पुनर्दुर्लभा बोधिः । तथाहि । लक्ष्मियंच बोहिं अकरेंतो अ
णागयंचपहंतो । अन्नं दाइं बोहिं लप्पिसिकयरेण मोह्नेण ॥ १ ॥ तदेवमुत्कृष्टतोषार्धपुत्र
जपरावर्तप्रमाणकालेन पुनः सुदुर्लभा बोधिस्तियेवं सहितोज्ञानादिनिरधिपश्येत् । बोधिसु
दुर्लभत्वं पर्यालोचयेत् । पाठांतरंवा । (अहियासएत्ति) परीषहानुदीर्णान् सम्यग्धिसहेत ।
एतच्चाह जिनोरागदेषजेता नाचेयोऽष्टपदस्थान् सुतानुद्दिश्य । तथाऽन्येपि इदमेव शेष
काजिनाअनिहितवंतइति ॥ १ ए॥ । एतदाह । (अजविंसुइत्यादि) हेनिह्वः साधवः सर्व
ज्ञाः स्वशिष्यानेवमामंत्रयति । येऽज्जुवन अतिकांताजिनाः सर्वज्ञाः (आएसावित्ति)
आगमिष्याश्च नविष्यंति । तान् विशिनष्टि । सुव्रताः शोचनव्रताः । अनेनेदमुक्तं नवति ।
तेषामपि जिनत्वं सुव्रतत्वादेवाऽऽयातमिति तेसर्वेऽप्येतान्ऽनंतरोदितान् गुणानादुरनिहि
तवंतः । नाऽत्र सर्वज्ञानां कश्चिन्मतजेदइत्युक्तं नवति । तेच काश्यपस्य रूपनस्वामिनो
वर्द्धमानस्वामिनो वा सर्वेऽप्यनुचीर्णधर्मचारिणइति । अनेन च सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रा
त्मकएकएव मोक्षमार्गइत्यावेदितं नवतीति ॥ १० ॥

तिविहेणवि पाण माहणे, आयहिते अणियाण संवुमे ॥ एवं सिद्धा अणं
तसो, संपइ जे अणागयावरे ॥ ११ ॥ एवं से उदाहु अणुत्तर नाणी अ
णुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ॥ अरहा नायपुत्ते जगवं वेसालिए
वि याहिएत्तिबेमि ॥ १२ ॥ इति श्रीवेयालियं द्वितीयमध्ययनं सम्मत्तं ॥

अर्थ—हवे ते गुण कहेढे. तिविहेणवि के० मन, वचन अने कायायें करण कराव
ए अने अनुमोदने करी पाणमाहणे के० जीवना प्राण हणे नहीं. ए प्रथम महाव्र
त एम उपलक्षण थकी शेष महाव्रत पण जाणवा. तेणेकरी आयहिते के० आत्माने
हेतु तथा अणियाणके० नियाणा रहित संवुमेके० इंदियोने संवरवेकरी संवृत्तिथका एवं
के० एवा आचारे प्रवर्तता सिद्धाअणंतसोके० आगल अनंताजीव सिद्धि पास्या वली सं
पइजेके० सांप्रत एटले वर्तमान काले सिद्ध आयढे. अने अणागयावरेके० अवर आगमि
ककाले, अनेक सिद्ध थशे. ॥ ११ ॥ एवंके० एरीते सेके० श्रीआदीश्वर जगवाने उदाहुके०
पोताना पुत्र आश्री उदेशीने मोक्षमार्गनो उदेशो कह्यो ते जगवंत केवा ठे? तोके अणुन
रनाणीके० निरुपमज्ञान अने अणुत्तरदंसोके० निरुपम दर्शन एटले सम्यक् ज्ञान दर्शनना
धरनार ठे. तथा अणुत्तरनाणदंसणधरके० कयंचित् ज्ञान दर्शनना आधार ठे एरीते अर
हानायपुत्तेके० अरिहंत ज्ञातपुत्र श्रीवर्द्धमान स्वामी जगवं के० जगवंत तेणे वेसालिएवि
के० विशालानगरीने विषे ए मार्ग अमोने आहिएके० कह्यो तिबेमिके० एरीते पंचम गण
धर श्रीसुधर्मस्वामी जंबुप्रवृत्ति पोताना शिष्योने कहेढे के अहो शिष्यो? जेम श्रीवर्द्ध

तोयथा वसुदेवस्वसा माझी दमघोषाय दत्ता । तयोः पुत्रः शिशुपालः मयौवनमदगर्वि
 तोबलवान् चतुर्जुजश्च तं तादृशं दृष्ट्वा माता नैमित्तिकं पप्रव । तेनोक्तं अयं तव पुत्रोऽर्जुनयः
 समरे । यं दृष्ट्वास्य स्वानाविकं जुजायुगलं जावि तस्मादस्य मृतिः । एवमस्य कियान का
 लोत्क्रांतः सकदाचित्कलेन दृष्टस्तदा तस्य जुजायुगलमेव जातं । तदा तद्विदित्वा माझी
 नाम्न्या तन्मात्रा कृष्णपितृष्वस्त्रा कृष्णाय निवेदितं । त्वं मत्पुत्रोपरि कृपां कुर्याः । कृष्णेनोक्तं ।
 अहं त्वत्सुतस्यापराधशतं सहिष्ये तदादेशात् । शिशुपालस्तु कृष्णं तृणमिव मन्यते । अ
 सन्यवचांसि वक्ति । बहूनपराधान् करोति । अपराधशते पूर्णे मात्रादिनिर्वार्यमाणोपि नति
 ष्ठति तदा कृष्णश्चक्रेण तदुत्तमांगं चित्तेदेति ॥ १ ॥ सांप्रतं जनप्रतीतं दृष्टांतमाह । (पया
 याइति) । प्रकर्षेण पातः पादपातोयेपांते प्रपातारणशिरसि प्रयाताः प्रकर्षेण प्राप्तावा
 शूराः सुनटमन्यास्ततः संग्रामे उपस्थिते प्राप्ते सति सर्वस्याकुलीनूतत्वान्माता पुत्रं न जाना
 ति । एवंविधे रणे जेता कुंतादिभिः परिविहृतः परिसमंताद्विविधं हृतोहतश्चिन्नोवा य
 था कश्चिददपसत्वोर्नगं याति दैन्यं जनतस्त्यर्थः ॥ १ ॥

॥ टीका—उक्तं द्वितीयमध्ययनमधुना तृतीयमारभ्यते । अस्यचाऽयमनिसंबंधः । इहाऽनं
 तराध्ययने स्वसमयपरसमयप्ररूपणाऽनिहिता । तथा परसमयदोषान् स्वसमयगुणांश्च प
 रिहाय स्वसमये बोधोविधेयइत्येतच्चाऽनिहितं । तस्यच प्रतिबुद्धस्य तस्यगुणानेनोद्धितस्य
 सतः कदाचिदनुकूलप्रतिकूलोपसर्गाः प्रादुर्नवेयुस्तैचोदीर्णाः सम्यक् सोढव्याइत्येत
 दनेनाऽध्ययनेन प्रतिपाद्यते । ततोऽनेन संबंधेनाऽयातस्याऽस्याऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयोग
 ऋराणि भवन्ति । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोद्देशाः । अध्ययनार्थाधिकारउद्देशार्थाधिका
 रश्च । तत्राऽध्ययनार्थाधिकारः संबुद्धस्तुवसग्गाइत्यादिना प्रथमाध्ययने प्रतिपादितः ।
 उद्देशार्थाधिकारं तूत्तरत्र स्वयमेव निर्युक्तिकारः प्रतिपादयिष्यतीति । नामनिष्पन्नंतु नि
 क्तेपमधिकृत्य निर्युक्तिकृदाह । (उवसग्गमित्यादि) उवसग्गमित्युक्तं दत्ते चैयणमचैयणं
 पुविहं । आगंतुगोयपीजा, करोयजोसोउवसग्गो ॥ १ ॥ नामस्थापनात् इव्यक्तेत्रकाल
 जावनेदात् उपसर्गाः पोढा । तत्र नामस्थापने कृष्णत्वादनादृत्य इव्योपसर्गं दर्शयति ।
 इव्ये इव्यविषये उपसर्गोद्देशाः । यतस्तद्व्यमुपसर्गकर्तृ चेतनाचेतनचेदात् द्विविधं । त
 त्र तिर्यङ्मनुष्यादयः स्वावयवानिधातेन यदुपसर्गयन्ति ससचित्तइव्योपसर्गः सएवकाष्ठादि
 नेतरः तत्त्वचेदपर्यायैव्याख्यातः । तत्रोपसर्गउपतापः शरीरपीडनोत्पादनमित्यादि
 पर्यायाः । चेदाश्च तिर्यङ्मनुष्योपसर्गादयः नामादयश्च । तत्र व्याख्यांतु निर्युक्तिकृदेव गाथा
 पश्चार्द्धेन दर्शयति । अपरस्माद्विव्यादेरागच्छतीत्यागंतुकोयोऽसावुपसर्गोभवति । सच दे
 हस्य संयमस्य वा पीडाकारीति ॥ १ ॥ हेत्रोपसर्गनाहं । खेत्तमित्यादिना । खेत्तं बहुउपपथं

त्वाद्वैशालिकः । तथाचोक्तं । विशाला जननी यस्य विशालं कुलमेव वा । विशालं वचनं चा
 ऽस्य तेन वैशालिकोजिनः । एवमसौ जिनश्चाख्यातः । इतिशब्दः परिसमाह्वयर्थो ब्रवीमी
 ति उक्तार्थोऽनया पूर्ववदिति ॥ २३ ॥ समाप्तं च द्वितीयं वैतालीयमध्ययनं ॥ अथाग्रं ॥ १०६ ॥

हवे बीजो अध्ययन कह्या अनंतर बीजो अध्ययन प्रारंभिये ठैए. एनो ए संबंधे के,
 पाठले अध्ययने स्वसमय परसमयनी प्ररूपणा कही माटे परसमयना दोष अने स्वसमय
 ना गुण जाणीने स्वसमयने विषे प्रवर्तवो; तेने विषे प्रवर्ततां थकां जे अनुकूल अने प्रति
 कूल उपसर्ग उपजे ते सहन करवो ए अधिकारे आव्यो जे अध्ययन तेप्रारंभिये ठैयें.

सूरं मस्रुइ अप्पाणं, जावजेयं नपस्सती ॥ जुशंतं दढधम्माणं,
 सिसुपालोव महारहं ॥ १ ॥ पयाता सूरा रणसीसे, संगामंमि
 उवचिते ॥ माया पुत्तं नयाणाइ, जेएण परि विहए ॥ २ ॥

अर्थ—कोइएक बाल मनुष्य संग्रामने विषे अप्पाणंके० पोताने सूरंमस्रुइके० शूरवीर क
 री माने जे आजगतमांहे माहारा समान सुनट कोइ नथी. परंतु जावजेयं के० ज्यां
 सुधी तेसंग्रामने विषे पोताने जीपनार कोइ नपस्सतीके० न देखे त्यांसुधी जाणवुं. को
 नीपरे? सिसुपालोवके० जेम शिशुपालराजा पोतानी आत्माने शूरवीर मानतो हतो परंतु
 संग्रामने विषे दढधम्माणं के० दढधर्मी तथा महारहं के० महारथी एवा नारायणने
 जुशंतं के० जुंजतो देखी, ह्जोन पामी, मद ठांमीने निर्मद थयो. ॥ १ ॥ सांप्रत सामा
 न्यपदे दृष्टांत कहेवे. कोइएक पोतानेविषे सूरा के० शूरवीरपणुं मानता रण के० सं
 ग्रामने सीसे के० मस्तके अग्रेसर पणे पयाताके० आव्या; एवा संगामंमिउवचितेके०
 ते संग्रामनेविषे उपस्थित एटले प्राप्त थये थके त्यां परदलने सुनटे सर्वजनने व्याकुल
 चित्त कह्या ठे. ते संग्राम एवो वर्त्तेवे के, ज्यां मायापुत्तंनयाणाइ के० माता पुत्रने
 न जाणे; एटले माताने केडे रह्यो बालक पडतो जाणे नहीं एवा संग्रामने विषे जेए
 ण के० जे आगले जीपणहार पुरुषो तेणे परिविहए के० शस्त्रादिके करी ठेद्यो थको,
 हत प्रहत कीधो ठतो, कायरपणे जंग पामे. ॥ २ ॥

॥ दीपिका—उक्तं द्वितीयमध्ययनं । तत्र स्वसमये बोधोविधेयइत्युक्तं । तत्र प्रतिबुद्ध
 स्य कदाचिदुपसर्गाः स्युस्तेच उदीर्णाः सम्यक्सोढव्याइत्यर्थः । अथ तृतीयाध्ययनमार
 न्यते । तत्र चत्वारउद्देशकास्तेषु प्रथमोद्देशकस्येदमादिसूत्रं । (सूरंमस्रुइति) कश्चिद्वा
 लः संग्रामे आत्मानं शूरं सुनटं मन्यते शूरोहमिति गर्जति । यावज्जैतारं पुरःस्थितमुद्यता
 सिं नपश्यति । दृष्टांतमाह । युध्यमानं दृढः समर्थो धर्म स्वजावोयस्यस तथातं । महान् रथो
 ऽस्येति महारथोऽत्रनारायणस्तं दृष्ट्वा यथा शिशुपालोमाईसुतः समर्थोपि ह्जो जंगतस्तं दृष्ट्वा

॥ ६ ॥ (हेतुइत्यादि) चतुर्थोद्देशके अयमर्थधिकारः । तद्यथा । हेतुसदृशैर्हेत्वा
 नासैरन्यतैरर्थिकैर्युद्ग्रहिताः प्रतारितास्तेषां शीलस्खलितानां व्यामोहितानां प्रज्ञाप
 ना यथाव स्थितार्थप्ररूपणा स्वसमयप्रतीतैर्निपुणजणितैर्हेतुभिः कृतेति ॥ सांप्रतं
 सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (सूरंमसुइत्यादि) ।
 कश्चिद्वधुप्रकृतिः संग्रामे समुपस्थिते शूरमात्मानं मन्यते । निस्तोयांबुदश्वात्मश्ला
 घाप्रवणोवाग्निर्विस्फूर्जन् गर्जति । तद्यथा । नमत्कल्पः परानीके कश्चित् सुजटो
 ऽस्तीत्येवं तावज्जति यावत् पुरोऽवस्थितं प्रोद्यतासिं जेतारं न पश्यति । तथा चोक्तं ।
 तावज्जः प्रसुतदानगंडः करोत्यकालांबुदगर्जितानि । यावन्न सिंहस्य गुहास्थलीषु लांगू
 लविस्फोटखं शृणोति ॥ १ ॥ न दृष्टान्तमंतरेण प्रायोजकस्याऽर्थावगमो न वतीत्यतस्तद
 वगतये दृष्टान्तमाह । यथा माडीसुतः शिशुपालोवासुदेवदर्शनात्प्राक् आत्मश्लाघाप्र
 धानं गर्जितवान् पश्चाच्च युध्यमानं शस्त्राणि व्यापारयन्तं दृढः समर्थोऽधर्मः स्वनावः सं
 ग्रामानंगरूपो यस्य सतथा तं महान् रथोऽस्येति महारथः सच प्रक्रमादत्रनाराय
 णस्तं युध्यमानं दृष्ट्वा प्राग्गर्जनाप्रधानोपि क्षोभं गतः । एवमुत्तरत्र दार्ष्टान्तिकेऽपि योजनी
 यमिति । नावार्थस्तु कथानकादऽवसेयः । तच्चेदं । वसुदेवसुसाएसुउदमधोमणराहिवेणमु
 दीए । जाऊचउप्पुउजुजवलकलिउकलहपत्तंछो ॥ १ ॥ दूहूणतउजणणी, चउप्पुयपुत्तमप्पुय
 मणग्घं ॥ नयहरिसिम्हयमुही पुडइणेमत्तियंसहसा ॥ शणेमित्तिकएणमुणिऊणसाहियंतो
 इहइहिययाए ॥ जहएसतुप्पुत्तोमहावलोडुऊउसमरे ॥ ३ ॥ एयस्सयजंदूहूणहोइसानावियं
 जुयाजुयलं ॥ होहीतत्तोवियनयंसुतस्सतेणविसंदेहां ॥ ४ ॥ नाविनयवेविरंगी पुत्तंदंमेइजा
 वकएहस्स । तावच्चियतस्सतियंपयइत्तंवरजुयाजुगलं ॥ ५ ॥ तोकएहस्सपिउत्तापुनंपाडेइपाय
 पीढंमि ॥ अवरारहखामणत्तंसोविसयंसेखमिस्सामि ॥ ५ ॥ सिसुवालोविदुजुवणमएण नारा
 यणंअसप्पेहिं ॥ वयणेहिंजणइसोविदुखमइखमाएसमवोवि ॥ ७ ॥ अवरारहसएपुप्पेवारि
 ज्जेतोणचिइइजाहे । कएहेणतउ त्तिन्नचक्केणउत्तमंगंसे ॥ ८ ॥ सांप्रतं सर्वजनप्रतीतं वार्तमा
 निकं दृष्टान्तमाह । (पयायाइत्यादि) यथा वाग्निर्विस्फूर्जतः प्रकर्षेण विकटपादपातं
 रणशिरसि संग्राममूर्धन्यग्रानीके यातागताः । केते शूराः शूरंमन्याः सुजटाः । ततः संग्रामे
 समुपस्थिते पतत्परानीकसुजटमुक्तहेतिसंघाते सति तत्रच सर्वम्याऽऽकुलीक्षूतत्वात् मा
 ता पुत्रं न जानाति कटीतोन्नयंतं स्तनंधयमपि न सम्यक् प्रतिजागर्त्तित्येवं मातापुत्रोये
 संग्रामे परानीकसुजटेन जेत्रा च शक्त्यादिभिः परिसमंतात् विविधमनेकप्रकारं कृतोदत
 श्चिन्नोवा यथा कश्चिदल्पसत्वोन्नंगमुपयाति दीनोन्नवतीति यावदिति ॥ १ ॥

कालोऽङ्गनदूसमादीर्घ। जावेकम्मपुदुत्त, सो डविहोउधुवक्कमिउ ॥१॥ यस्मिन् क्षेत्रे बहून्यो
 घतः सामान्येन पदानि क्रूरचौराद्युपसर्गस्थानानि जवन्ति तत्क्षेत्रं बव्होघप्रदं । पाठांतरं वा
 बव्होघजनयं बहून्यो घतो जयस्थानानि यत्र तत्तथा । तच्च लाढादिविषयादिकं क्षेत्र
 मिति । कालस्त्वेकांतदुःखमादिः । आदिग्रहणात् यो यस्मिन् क्षेत्रे दुःखोत्पादको ग्रीष्मा
 दिः सगृह्यत इति । कर्मणां ज्ञानावरणादीनामन्युदयो जावोपसर्ग इति । सच उपसर्गः
 सर्वोऽपि सामान्येन औधिकोपक्रमिकनेदात् दधा । तत्रौधिकोऽशुचिकर्मप्रकृतिजनित
 जावोपसर्गो जवति । औपक्रमिकस्तु दंडकशशस्त्रादिनाऽसातवेदनीयो दयापादक इति ।
 ॥ १ ॥ तत्रौधिकोपक्रमिकयोरुपसर्गयोरौपक्रमिकमधिकृत्याह । (उवक्कमिउ इत्यादि) ।
 उवक्कमिउ संयमविग्नकरेतनुवक्कमेपगयं । दवे च उविहो देवमणुयतिरियायसंवेत्तो ॥
 ॥ ३ ॥ उपक्रमणमुपक्रमः । कर्मणामनुदयप्राप्तानामनुदयप्रापणमित्यर्थः । एतच्च यद्व
 व्योपयोगात् येन वा इव्येणाऽसातवेदनीयाद्यशुचं कर्मोदीर्यते । यदुदयाच्चापसत्त्वस्य
 संयमविघातो जवति । अत औपक्रमिक उपसर्गः संयमविघातकारीति । इह च यतीनां मोक्षं
 प्रति प्रवृत्तानां संयमो मोक्षांगं वर्तते तस्य यो विघ्नहेतुः स एवाऽत्राऽधिक्रियत इति दर्श
 यति । तत्रौधिकोपक्रमिकयोरौपक्रमिके प्रकृतं प्रस्तावस्तेनात्राधिकार इति यावत् । सच
 इव्ये इव्यविषयश्चित्यमानश्चतुर्विधो जवति । तद्यथा । दैविको मानुषस्तैरश्च आत्मसंवेदन
 श्रेति ॥३॥ सांप्रतमेतेषामेव नेदमाह । एकेको येत्यादि । एकेको यच उविहो, अष्टविहो वा वि
 सोलसविहो वा । घडणजयणायतेसिं, एत्तो वोहुंय अहियारो ॥४॥ एकैको दिव्यादिश्चतुर्विधश्च
 तुर्नेदः । तत्र दिव्यस्तावत् हास्यात् प्रदेपात् विमर्शात् पृथग्विमात्रातश्चेति । मानुषा अपि
 हास्यतः प्रदेपादिमर्शात् कुशीलप्रतिसेवनातश्च । तैरश्चापि चतुर्विधाः । तद्यथा । ज
 यात्प्रदेषादाहारादपत्यसंरक्षणाच्च । आत्मासंवेदना अपि चतुर्विधाः । तद्यथा । घट
 नातो ज्ञेशनातोऽगुव्याद्यवयवसंश्लेषरूपायास्तंजनातः प्रपाताच्चेति । यदि वा वातपित्त
 श्लेष्मसंनिपातजनितश्चतुर्थेति । स एव दिव्यादिश्चतुर्विधोऽनुकूलप्रतिकूलनेदात् अष्टधा
 जवति । स एव दिव्यादिः प्रत्येकं यश्चतुर्धा प्राग्दर्शितः सचतुर्णां चतुष्कानां मेलापकात्
 षोडशनेदो जवति । तेषां चोपसर्गाणां यथा घटनासंबंधप्राप्तिः प्राप्तानां चाऽधिसहनं प्र
 तियातना जवति । तथाऽत ऊर्ध्वमध्ययनेन वक्ष्यते इत्ययमत्रार्थाधिकार इति जावः ॥४॥
 उद्देशार्थाधिकारमधिकृत्याह । (पढमंमीत्यादि) पढमं मियपडिलोमा हुंती अणुलोमगाय
 वितियंमि । तइएअन्नविसीदणं परवादिरयणं च ॥५॥ प्रथमे उद्देशके प्रतिलोमाः प्रतिकूला
 उपसर्गाः प्रतिपाद्यन्त इति तथा द्वितीये ज्ञातिकृताः स्वजनापादिता अनुलोमा अनुकू
 ला इति । तथा तृतीये अध्यात्मविपीदनं परवादिवचनं चेत्ययमर्थधिकार इति । हेउस
 रिसेहिं अहेउएहिं समथपडिएहिं णिउणेहिं । शीजखलितपप्पुवनाकयाचउमि उद्देशे

तावन्निशुपाजवत् शरं मन्यते यावज्जेतारमिव रुद्धं संयमं कर्म संश्लेषकारणा
 नावात् नसेवते नचजतइति । तत्प्राप्तौ तु बहवोगुरुकर्माणोऽल्पसत्त्वानंगमुपयांति
 ॥ ३ ॥ संयमस्य रुद्धत्वप्रतिपादनायाह । (जयाहेमन्तेइत्यादि) । यदा कदाचित् हेमन्त
 मासे पौषादौ शीतं सहिमकणवातं स्पृशति लगति तत्र तस्मिन्नसह्ये शीतस्पर्शे न
 गतिसति एके मंदाजडागुरुकर्माणोविपीदंति दैन्यनावमुपयांति राज्यहीनाराज्यच्यु
 ताः यथा कृत्रियाराजानइवेति ॥ ४ ॥

पुष्टे गिम्हाहि तावेणं, विमणे सुप्पिवासिए ॥ तत्र मंदा विसियं
 ति, मठा अप्पोदए जहा ॥ ५ ॥ सदादत्तेसणा डुस्का, जायणा
 डुप्पणोल्लिया ॥ कम्मत्ता डुप्पगा चेव, इच्चाहं सुपुढो जणा ॥ ६ ॥

अर्थ-हवे उष्णपरिमह कहेवे. गिम्हाहि के० ग्रीष्मकाले ज्येष्ठादिक मासनी उप
 न्यो तावेणं के० उष्ण आनाप,तेणे करी पुष्टे के० फरइयो एटले आप्नो ठतो, विमणे
 के० विमन एटले आमण डुमणो ययो यको सप्पिवासिए के० अत्यंत तृपाये करी
 पराजव पाम्यो तेवारे तत्रमंदाविसीयंतिके० त्यां पण मंदावापडो कायर सिदाय.नंग पामे.
 जहा के० जेम मठाअप्पोदए के० माठजुं अल्पोदकमां एटले पाणीना वियोगथी
 सिदाय तेम सत्वरहित चारित्रियो संयम थकी त्रष्ट थाय. जेम माठलां जीवितव्य थ
 की त्रष्ट थाय तेनी पेरें जाणी जेवुं. ॥ ५ ॥ हवे याचना परिसह कहेवे. सदादत्तेस
 णाडुस्का के० सर्वकाल शितिमात्रपण साधुने दीथो अने एपणिय जेवो ए महाडु.खवे
 जायणा के० याचना एटले मागवुं ते डुप्पणोल्लियाके० अपार डुर्जनते. तेमां जे काय
 र होय ते सिदाय. हवे पाठले अर्थे आक्रोश परिसह कहेवे. पुढोजणाके० पामर लो
 क होय ते साधुने इच्चाहंसु के० एम कहेके, कम्मत्ताके० ए वापडा पूर्व आचरित कर्मे
 करी आर्त्त थका पूर्वकृत कर्मनां फल अनुनवेते अथवा ए वापडा मलमज्जिन श
 रीर दुःखादिक वेदनाये असित दरिडी करसणादिक कार्य करवा असमर्थ माटे उद्वेग पा
 म्यायका यति थयावे ए पुत्र कलत्रादिके करी मूकायला, डुप्पगाचेव के० दौर्भाग्य थ
 का परिवार ठांमी प्रवज्या आदरी रहेवे. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका-(पुष्टेति) । ग्रीष्मेऽजितापस्तेन स्पृष्टोव्याप्तः सन् विमना विमनस्कः सु
 पु अतिशयेन पिपासां तृपां प्राप्तः स्यात् । तत्रोत्परीपहे मंदाविपीदंति । यथा मत्स्या
 अल्पोदके विपीदंति ॥ ५ ॥ (मदेति) सदासर्वकालं दंतशोधनाद्यपि दन्तमेघणीयदो
 परहितं नोक्तव्यमिति दत्तेपणाडुःखं । तथा इयं याज्जा दुःखेन प्राणोद्यते परीपहोडुर्जे

एवं सेहेवि अपुठे, निस्का यरिया अकोविए ॥ सूरं मसुंति अप्पाणं,
जावलूहं नसेवए ॥ ३ ॥ जया हेमंतमासंमि, सीतं फुसइ सवगं,
पाठांतरं सवायगं ॥ तव मंदा विसीयंति, रज्जहीणावि खत्तिया ॥ ४ ॥

अर्थ—हवे ए दृष्टांत साधु साथे मेलवे ठे. एवं के० एम पूर्वोक्त सुजटनी पेरे शीशु
पालवत् सेहेविके० नवदीक्षित शिष्य पण अपुठेके० परिसहने अण फरइयो थको एम
कहेके, दीक्षापालवामां गुं दुर्जनठे? एटले दीक्षानो मार्ग सुजजज ठे. एवो ते निस्कायरि
या अकोविएके० निष्काचर्याने विषे अकोविद, एटले अजाण, अनेरा आचारने विषे अनि
पुण थको नवदीक्षितठे. ते सूरंमसुंतिअप्पाणं के० वचन मात्रे करी पोताने विषे शूर
पणानो माननार ते जावके० ज्यांलगे लूहंके० संयमने नसेवए के० सेवे नही त्यांलगे
एवुं कहे के, “ ए संयममां गुं दुष्करपणुं ठे? ” परंतु जेवारे संयम आदरे तेवारे प
रिसहनो उदय आवे थके सिदाय. ॥ ३ ॥ हवे संयमनुं दुष्करपणुं देखाडेठे. जया
के० त्यां एकदाकाले हेमंतमासंमि के० हेमंत ऋतुना पौष अने माघ मासमां स
वगं के० सर्वांगे पाठांतरे सवायगं के० वायरासहित सीतंफुसति के० शीत फरसे तव
के० तेवारे मंदाविके० मंदबुद्धि जारी कर्मजीव कायर थको, चारित्रने विषे सीयंतिके०
सिदाय एटले दीनपणुं पामे. कोनी पेरे? तोके, रज्जहीणावि खत्तिया के० जेम राज्य
हीन क्षत्री सिदाय तेनी पेरे ते साधु पण जाणी लेवो. ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—दार्ष्टीतिकमाह । (एवमिति) । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण यथा शूरंमन्योजेता
रं वासुदेवमन्यंवा युध्यमानं दृष्ट्वा जंगं याति । एवं शिष्यकोऽग्निनवप्रव्रजितः परीपहैरस्पृ
ष्टः प्रव्रज्यायां किंदुष्करमिति गर्जन् निष्काचर्यायां निष्काटनेऽकोविदोऽनिपुणः । उपलक्ष
णादन्यस्मिन्नपि साध्वाचारेऽनिपुणः सञ्चात्मानं तावत् शिशुपालवत् शूरं मन्यते । याव
ज्जेतारमिव रूढं संयमं नसेवते नज्जते । संयमप्राप्तौहि बहवोगुरुकर्माणोऽद्वेषसत्त्वानंगमु
पयांतीति ॥३॥ संयमस्य रूढत्वमाह । (जयेत्ति) यदा हेमंतमासे शीतकाले शीतं स्पृशति स
र्वांगांतरं शीते मंदाविषीदंति दीनाः स्युः । राज्यहीना राज्यच्युतायथाक्षत्रियाराजानः ॥४॥

॥ टीका—दार्ष्टीतिकमाह । (एवंसेहेवीत्यादि) । एवमिति प्रक्रांतपरामर्शार्थः । य
थाऽसौ शूरंमन्यउत्कृष्टसिंहनादपूर्वकसंग्रामशिरस्युपस्थितः पश्चाज्जेतारं वासुदेवमं
न्यं वा युध्यमानं दृष्ट्वा दैन्यमुपयाति । एवं शिष्यकोऽग्निनवप्रव्रजितः परीपहैरस्पृष्टोऽबुधः
किंप्रव्रज्यायां दुष्करमित्येवं गर्जन् निष्काचर्यायां निष्काटनेऽकोविदोऽनिपुणः । उपल
क्षणाद्यर्थत्वादन्यत्राऽपि साध्वाचारेऽग्निनवप्रव्रजितत्वादप्रवीणः सएवंचूतआत्मानं

अर्थ—एतेसदे के० एवा पूर्वोक्त आक्रोश संबंधि जे शब्द तेने सहन करवाने अचा यंता के० असमर्थ गामेसु के० ग्रामने विपे, वाके० अथवा एगरेसु के० नगरने विपे तवके० त्यां एवा आक्रोश उपने थके मंदाविसीयंतिके० तेमंद अज्ञानी चारित्रिउं सीदा यठे, कोनी परे सिदायठे ते कहेठे. संगामंमिवनीरुयाके० जेम बीकण मनुष्य संग्रामने विपे शस्त्र देखी सिदाइने जागी जाय, तेनी पेरे ते मंद चारित्रियां चारित्रवी जंग पामेठे. ॥५॥ हवे वध परिसह कहेठे. अप्प के० अपि संज्ञावनाये एगे के० एक कोइ एक नू सक श्वानादिक ते खुधियंजिस्कुं के० निह्माये नमतो नूरख्यो एवोजे साधु तेने देखी सुणी के० ते श्वानादिक मंसंतिके० मंख मारे. जूसए के० वजुरे तव के० त्यां श्वानादिके खा धो ठतो मंदाविसीयंति के० अज्ञानी सिदाय एटजे दीन थाय. कोनी परे, तोके जेम तेव के० अग्निने पुछाव के० स्पर्श करी पाणिणो के० प्राणी एटजे जीव पोतानुं शरीर संकोचें तेम मंद चारित्रिउं पण पोतानुं गात्र संकोचे. ॥ ८ ॥

॥ टीपिका—(एतेइति) एतान् पूर्वोक्तानाक्रोशशब्दान् सोढुमशक्रुवंतो ग्रामनगरादौ स्थिताः । तत्राक्रोशे मंदा विपीदंति दैन्यं न जंते संयमा दानश्यंति यथा नीरवः कातगाः संग्रामे न जयंते ॥५॥ वधपरीपहमाह (अप्पेगइति) अपिः संज्ञावने । एकः कश्चित् श्वादिर्जूपकः क्रूरोजकः (खुधियमिति) क्रुधितं निह्मामटंतं निह्नुं दशति नक्षयति । तत्र श्वादिनक्षणे मंदाविपीदंति । यथा तेजसाग्निना स्पृष्टादह्यमानाः प्राणिनो वेदनात्ताः सीदंति ॥ ८ ॥

॥ टीका—(एएसइत्यादि) एतान् पूर्वोक्तानाक्रोशरूपान् तथा चौरचारिकादि रूपान् शब्दान् सोढुमशक्रुवंतो ग्रामनगरादौ तदंतराले वा व्यवस्थिताः । तत्र तस्मिन् आक्रोशे सति मंदा अज्ञानलघुप्रकृतयो विपीदंति विमनस्का जवंति संयमाद् द्रश्यंति । तथा नीरवः संग्रामे रणशिरसि चक्रकुंताऽसि शक्तिनाराचाकुले रटपटदशंखजघ्नीनाद गंजीरे समाकुलाः संतः पौरुषं परित्यज्याऽयशःपटहमंगीकृत्य नश्यंते । एवमाक्रोशादि शब्दाकर्षणादल्पसत्त्वाः संयमे विपीदंति ॥ ५ ॥ वधपरीपहमधिकृत्याह । (अप्पेगइत्यादि) । अपिः संज्ञावने । एकः कश्चित् श्वादिः लुपयतीति लुपकः प्रकृत्यैव क्रूरोजकः । खुधियंति । क्रुधितं बुद्धितं निह्मामटंतं निह्नुं दशति नक्षयति दशनैरंगावयवं विलुं पति । तत्र तस्मिन् श्वादिनक्षणे सति मंदा अज्ञा अल्पसत्त्वतया विपीदंति दैन्यं न जंते । यथा तेजसाऽग्निना स्पृष्टादह्यमानाः प्राणिनो जंतवो वेदनात्ताः संतो विपीदंति गात्रं संकोचयंत्यार्तथ्यानोपहतान् जवंति । एवं साधुरपि क्रूरसत्त्वेरनिडुतः संयमाद् द्रश्यतइति दुःसहत्वाद् रामकंठकानां ॥ ८ ॥

यश्चिजावः । मिश्राऽमुहलावसुं, वायाघोलेऽकंठमङ्गमि । कहकहकरेऽहियं, देहि
ति परं नणंतस्स ॥ १ ॥ गतित्रंशोमुखे दैन्यं गात्रस्वेदोविवर्णता । मरणे यानि चिन्हानि
तानि चिन्हानि याचके ॥ १ ॥ एवं याञ्जापरीषहं परित्यज्य महापुरुषसेवितः पंथाः श्र
यणीयः । आक्रोशपरिषहमाह । कम्मत्तति । पृथक्जनाएवमाहुः सामान्यलोकाऽहमुक्तव
तः । यथा एते यतयः कर्मणिः कृष्यादिनिरार्तास्तत्कर्तुमसमर्थाः संतोयति त्वं प्रतिपन्ना
डुर्नगाः पुत्रदारादिनात्यक्तानिर्गतिकाः संतः प्रव्रज्यामाश्रिताऽति ॥ ६ ॥

॥ टीका—उष्णपरीषहमधिकृत्याह । (पुठेऽत्यादि) । ग्रीष्मे ज्येष्ठाषाढास्थे अग्नि
तापस्तेन स्पृष्टशुभोव्याप्तः सन् विमनाविमनस्कः सुषुवा अतिशयेन पातुमिहा पिपा
सा तां प्राप्तो नितरां नृडजिन्तूबाहुल्येन दैन्यमुपयातीति दर्शयति । तत्र तस्मिन्नु
ष्णपरीषहोदये मंदाजमाश्रयशक्ताविषीदन्ति पराचंगमुपयांति । दृष्टान्तमाह । यथा म
त्स्याअल्पोदके विषीदन्ति । गमनाज्जावान्मरणमुपयांत्येवं सत्वाज्जावात्संयमात् च
श्यंतऽति । इदमुक्तं नवति । यथा मत्स्याअल्पत्वादुदकस्य ग्रीष्मान्नितापेन तप्ताअ
वसीदंत्येवंमल्पसत्वाश्वारित्रप्रतिपत्तावपि जलमलक्वेदक्लिन्नगात्राबहिरुष्मानितमाः शीत
लान् जलाश्रयान् जलाधारगृहचंदनादीनुष्णप्रतिकारहेनूननुस्मरंतआकुलितचेतसः सं
यमानुष्ठानं प्रति विषीदन्ति ॥ ५ ॥ सांप्रतं याञ्जापरीषहमधिकृत्याह (सदादत्तेऽ
त्यादि) यतीनां सदा सर्वदा दंतशोधनाद्यपि परेण दत्तमेपणीयमुत्पादाद्येपणादोषरहि
तमुपनोक्तव्यमित्यतः कृधादिवेदनार्त्तानां यावज्जीवं परदत्तैषणादुःखं नवति । अपि
चेयं याञ्जापरीषहोल्पसत्त्वैर्दुःखेन प्रणोद्यते त्यज्यते । तथाचोक्तं । मिश्राऽमुहलावसुं, वा
याघोलेऽकंठमङ्गमि । कहकहकहेऽहियं देहितिपरंनणंतस्स ॥ १ ॥ गतित्रंशोमुखे दैन्यं
गात्रस्वेदोविवर्णता । मरणे यानि चिन्हानि तानि चिन्हानि याचके इत्यादि । एवं डुस्त्यजं
याञ्जापरीषहं परित्यज्य गतानिमानामहासत्वाज्ञानाद्यनिवृद्धये महापुरुषसेवितं पंथान्
मनुव्रजंतीति श्लोकपश्चार्धेनाऽक्रोशपरीषहं दर्शयति । पृथक्जनाः प्राकृतपुरुषाअनार्य
कल्पाऽत्येवमाहुरित्येवमुक्तवंतः । तद्यथा । ये एते यतयः जलाविलदेहाजुंचितशिर
सः कृधादिवेदनाग्रस्तास्ते एतैः पूर्वाचरितैः कर्मनिरार्ताः पूर्वस्वकृतकर्मणः फलमनुजवं
ति । यदिवा कर्मणिः कृष्यादिनिरार्तास्तत्कर्तुमसमर्थाऽद्विग्राः संतोयतयः संवृत्ताऽतित
थैते डुर्नगाः सर्वेणैव पुत्रदारादिना परित्यक्ता निर्गतिकाः संतः प्रव्रज्यामन्युपगताऽति ॥ ६ ॥

एते सद्दे अचायंता, गामेसु एगरेसु वा ॥ तंभ मंदा विसीयंति,
संगामंमिव नीरुया ॥७॥ अण्येगे खुधियं जिखुं, सुणी मंसंति
लूसए ॥ तंभ मंदा विसीयंति, तेउ पुठाव पाणिणो ॥ ८ ॥

दत्तादानालुंचितशिरसः सर्वज्ञोगवंचिताङ्गः खितं जीवन्तीति ॥ ए ॥ किंच (अप्येगेऽ
त्यादि) अप्येके केचन कुसृतिप्रसृताअनार्यावाचं जुञ्जन्ति जायन्ते । तद्यथैते जिनक
द्विपादयोऽनघास्तथा (पिंजोगति) परापिमप्रार्थकाअधमाः मलाविलत्वात् जुगुप्सितामुं
मालुंचितशिरसस्तथा क्वचित्कंमूकतद्धतैरेखानिर्वा विनष्टांगाविकृतशरीराअप्रतिकर्मश
रीरतया वा क्वचिन्नोगसंज्ञवे सनत्कुमारवद्विनष्टांगस्तथोज्ञतो जह्नः शुष्कप्रस्वेदोयेपांते उक्ता
ह्वास्तथा असमाहिताअशोचनावीनत्साङ्गतावा प्राणिनामसमाधिमुत्पादयन्तीति ॥ १० ॥

एवं विष्णुवन्नेगे, अप्पणाउ अजाणया ॥ तमउ ते तमं जंति,
मंदा मोहेण पाउडा ॥ ११ ॥ पुठोय दंस मसएहिं, तण फास
मवाइया ॥ न मे दिठ्ठे परे लोए, जइ परं मरणंसिया ॥ १२ ॥

अर्थ—हवे जे साधुने एवां डुर्वचन बोले, तेने विपाक देखाडे ठे. एवं के० एपूर्वज
रीते विष्णुवन्नेगे के० कोइ एक पुण्य रहित जीव, विप्रतिपन्न एटले साधु मार्गना दे
पी अप्पणाउअजाणया के० पोते अजाण ठतां तु शब्दयकीअन्य विवेकी पुरुषनां वच
न अण मानतां एवा जीव तमउतेतमंजंति के० अंधकार गति यकी फरी आकरी अं
धकार गतियें जाय. ते मंदा के० अज्ञानी केवाठे. तोके, मोहेण के० मिथ्यात्व दर्शने
करी पाउडा के० ढाक्या आवख्या कुमार्गने सेवेठे ॥ ११ ॥ हवे दंसमसकादिक परिसह कहे
ठे. सिंधु ताम्रलिप्त कौकणादिक देशने विपे प्रायें दंस मशकादिक अधिक होयठे. ते
देशोने विपे कोइवार साधु गयो थको, दंसमसएहिं के० दंस मशकादिक पुठोय के०
फरशे तैथी दंसमशकादिके पीडायो तथा अकंचन जावठे, माटे तण के० तृणादिकने
विपे संधारो करे, तैथी ते तृणादिकना फास के० स्पर्श मवाइया के० सहन कर
वाने अशक्तिवंत ठतो, कोइ एक कायर एम चिंवतन करे के एवं डुप्कर अनुष्ठान परलो
कने अर्थै करियें ठैये. अने नमेदिठ्ठेपरेलोए के० ते परलोकतो अमे दीर्तुं नथी. जइ
के० जेमाटे अपरंमरण के० एवा क्लेशथी मरण तो प्रत्यक्ष देखायठे जे अवश्य मरण
पामीशुं माटे एवा क्लेशथी सखुं ॥ १२ ॥

॥दीपिका—एवं जायन्ते ये तेषां विपाकमाह । (एवमिति) एवं पूर्वोक्तनीत्या एके केचित् प्रति
पन्नाः साधुमार्गं द्वेपिणआत्मना स्वयमज्ञाः । तुशब्दादन्येषां वचनमकुर्वाणास्तेऽज्ञानात्तमो
यांति । अधस्तमां गतिं गच्छन्ति । मंदामोहेन मिथ्यात्वेन प्रावृताआवादिताः साधुद्वेपिणः कुमा
र्गगाः स्युः । यथा । एकं हि चक्रुरमलं सहजोविवेकस्त वज्रिरेव सह संवसतिर्द्वितीयं ॥ एतद्व
यं शुवि न यस्य सतत्वतांधस्तस्यापमार्गचलने खलु कोपराधः ॥ ११ ॥ दंशमशकपरीपहानाह ।

अप्येगे पडिजासंति, पडिपंथियमागता ॥ पडियारगता एते,
जे एते एव जीविणो ॥ ए॥ अप्येगे वइ जुंजंति, नगिणा पिंमो
लगाहमा ॥ मुंमाकंमूविणंंगा, उज्जल्ला असमाहिता ॥ १० ॥

अर्थ-वली ग्रामीण लोकनुं वचन परिसह कहेहे. अप्येगे के० अपि संजावनायें.
कोइ एक धर्मना अजाण पडिपंथियमागता के० साधुना देषी, साधुनी साथे शत्रुजावे
पोंहोंता थका पडिजासंति के० एवुं कठोर वचन साधुप्रतें नासे एटले बोले. जुं बोले?
तो के, पडियारगताएते के० ए बापडा पाठला नवना करेलां कर्मनां फल नोगवेहे. जे
एते के० जे ए यति ते एवजीविणो के० एम आजीविकायें जीवेहे. एटले परघरनी
निह्मा मागेहे, तथा अंतप्रांत आहारना लेनारा ठे. एणे पूर्वले नवे कांइ दीधुं नथी,
कांइ लाधु नथी, तेथी मस्तक मुंम थइ बीनत्सरूपे सर्व नोग थकी वंच्या एवा ए बाप
डा दुःखी थका, जीवे ठे. ॥ ए ॥ तथा वली एहिज परिसह कहेहे. अप्येगेवइजुंजंति
के० अपि संजावनायें, एक कोइ अनार्य एवां वचनबोले के, नगिणा के० ए नागा स
र्वकाल पिंमोलगाहमा के० परपिंमना उसीआला अधम डुगंजाना स्थानक मुंमा के०
मुंमितकेश, कंमूके० खाजीये करी एमना शरीर विणंंगाके० विणठाठे. अंगजेना एवा
पामर तथा उज्जल्ला के० मेल प्रस्वेद थकी खरड्याठे असमाहिया के० सर्वकाल अस
माधिया एटले अशोचनिक देखनाराने असमाधिना उपजावनारहे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका-आक्रोशमेव पुनराह । (अप्येगइति) अप्येके प्रातिपंथिकतां साधुविदे
षितां प्राप्ताः प्रतिजाषंते । यथा प्रतीकारपूर्वकर्मानुनवस्तमेकेगताः प्राप्ताः स्वकृतकर्मनो
गिनोयएते एवं जीविनः परगृहाण्यटंतः अंतप्रांतनोजिनोजुंचितशिरसः सर्वनोगं चिं
तादुखं जीवन्तीति ॥ ए ॥ किंच (अप्येगेइति) अप्येके अनार्यावाचं जुंजंति नाषंते ।
यथा एते जिनकल्पिकादयोनग्राः पिंमोलगाः परपिंमप्रार्थकाअधमामुंडाजुंचितकेशाः
कंडूः खर्जुस्तथा विनष्टांगाः अप्रतिकर्मतया कचित् रोगसंनवे सनत्कुमारवदिनष्टांगाउज्जंतो
जल्लोमलः प्रस्वेदोयेषांते उज्जल्लाः असमाहिताअशोचनाः ॥ १० ॥

॥ टीका-पुनरपि तानधिकृत्याह । (अप्येगेइत्यादि) । अपिः संजावने । एके केचना
ऽपुष्टधर्माणः अपुष्टकर्मणः प्रतिजाषंति ब्रुवते । प्रतिपंथाः प्रतिकूलत्वं तेन चरन्ति प्रा
तिपंथिकाः साधुविदेषिणस्तज्जावमागताः कथंचित्प्रतिपथेवा दृष्टाअनार्याएतद्ब्रुवते ।
संजाव्यते एतदेवंविधानां तद्यथाप्रतीकारः पूर्वाचरितस्य कर्मणोऽनुनवस्तमेके गताः
प्राप्ताः स्वकृतकर्मफलनोगिनोयएते यतएवं जीवन्ति परगृहाण्यटंतोऽतप्रांतनोजिनो

त्रा के० रागद्वेपे व्याकुल एवा के० के० कोइएक अनारिया के० अनार्य पुरुषो ते चा
रित्रवंत साधुने क्रीडाये करी जूसंति के० जूंरो कदर्थना करे ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—(संताइति) । केशानां लोचने संतप्ताः पीडितास्तथा ब्रह्मचर्येण परा
जितानग्नाः संतस्तत्र केशलोचे ब्रह्मचर्ये मंदाविपीदंति संयमाद्भ्रश्यंते । यथा म
त्स्याः केतने मत्स्यबंधने प्रविष्टाविपीदंति जीविताद्भ्रश्यंति ॥ १३ ॥ (आद्यदंडेति) ।
आत्मा दंडयते दुर्गतो पात्यते येन स आत्मदंडः समाचारोनुष्ठानं येषां ते आत्मदंम
समाचाराः । मिथ्यासंस्थिताविपरीततया स्वीकृता जावना चित्तवृत्तिर्येस्ते मिथ्यासंस्थितजा
वनामिथ्यात्वोपहतदृष्टयइत्यर्थः । हर्षद्वेषमापन्नारागद्वेषाकुलाएवंविधाअनार्याः के
चित् साधुं लूषयंति कदर्थयंति दंडादिनिर्वाग्निर्वा ॥ १४ ॥

॥ टीका—अपिच (संतप्ताइत्यादि) । समंतात् तप्ताः संतप्ताः केशानां लोचउत्पाट
नं तेन । तथाहि । सरुधिरकेशोत्पाटने हि महती पीडोपपद्यते तथा चाऽल्पसत्त्वाः
विस्त्रोतसिकां नजंते । तथा ब्रह्मचर्यं वस्तिनिरोधस्तेनच पराजिताः पराजग्नाः संतस्तत्र
तस्मिन् केशोत्पाटनेऽतिदुर्जयकामोदके वा सति मंदाजमालघुप्रकृतयोविपीदंति संय
मानुष्ठानं प्रति शीतलीनवंति सर्वथा संयमाद्भ्रश्यंति । तथा मत्स्याः केतने मत्स्य
बंधने प्रविष्टानिर्गतिकाः संतोजीविताद्भ्रश्यंति । एवं तेपि वराकाः सर्वकष्टकामपराजि
ताः संयमजीवितात् भ्रश्यंति ॥ १३ ॥ किंच (आद्यदंडेत्यापि) । आत्मा दंडयते स्वं
द्वयते हितात् भ्रश्यते येन स आत्मदंमः समाचारोऽनुष्ठानं येषामनार्याणां ते । तथा
मिथ्या विपरीता संस्थिता स्वानुग्रहारूढा जावनांतःकरणवृत्तिर्येषां ते मिथ्यासंस्थित
जावनामिथ्यात्वोपहतदृष्टयइत्यर्थः । हर्षश्च द्वेषश्च हर्षद्वेषं तदापन्नारागद्वेषसमा
कुलाइति यावत् । तएवंनूताअनार्याः साधुं सदाचारं क्रीमया प्रद्वेषणं वा क्रूरकर्मका
रित्वात् लूषयंति कदर्थयंति दंदादिनिर्वाग्निर्वैते ॥ १४ ॥

अप्येगे पलियंतेसिं, चारो चोरोति सुवयं ॥ वंधंति निष्क्रुयं बाला
कसायवयणेहिय ॥ १५ ॥ तड दंमेण संवीते, मुठिणा अडफलेण
वा ॥ नातीणं सरती बाले, इढीवा कुदगामिणी ॥ १६ ॥ एते नोक
सिणा फासा, फरुसा डुरसहियासया ॥ हढी वा सरसंविता कीवा
वसगयागिहंतिवेमि ॥ १७ ॥ इति तृतीयऽध्ययनस्य प्रथमोद्देशोऽपि

अर्थ—बली अपि संजावनाये एगेपलियं के० कोइएक अनार्य, देशपर्यंत विचरता

(पुच्छेति) क्वचित्सिंधुताम्रलिप्तकोंकणादिषु बहवोदंशमशकाः स्युस्तत्रपर्यटन् साधुस्तैः स्पृष्टो नक्षितस्तथा निष्किंचनत्वात्तृणेषु शयानस्तेषां स्पर्शं सोढुमशक्नुवन् आर्तः सन् एवं कदाचिञ्चितयेत् । यथा परलोकार्थमिदं दुष्करमनुष्ठानं क्रियते नचासौ मया परलोकः प्रत्यक्षेण दृष्टो नाप्यनुमानादिना । यदि परमनेन क्लेशेन मरणं स्यान्नान्यत्फलं किंचिदिति १ २

॥ टीका—सांप्रतमेतद्भाषकाणां विपाकदर्शनायाह । (एवमित्यादि) । एवमनंतरोक्तरीत्या एके अपुण्यकर्माणो विप्रतिपन्नाः साधुसन्मार्गद्वेषिण आत्मना स्वयमज्ञाः । तुल्यद्वन्द्वेषां च विवेकिनां वचनमकुर्वाणाः संतस्ते तमसोऽज्ञानरूपा दुष्कृष्टं तमोयांति गच्छन्ति यदिवा अधस्तादप्यधस्तनीं गतिं गच्छन्ति । यतो मंदाज्ञानावरणीयेनाऽवष्टब्धास्तथा मोहेन मिथ्यादर्शनरूपेण प्रावृता आह्लादिताः संतः पिंगप्रायाः साधुविक्षेपतया कुमार्गगन्तवन्ति । तथाचोक्तं । एकं हि चक्षुरमलं सहजोविवेकस्तद्विरेव सह संवसतिर्द्वितीयं । एतद्द्वयं भुवि न यस्य सतत्त्वतोऽधस्तस्याऽपमार्गचलने खलु कोपराधः ॥ १ ॥ ११ ॥ दंशमशकपरीषद्मधिकृत्याह । (पुच्छेयेत्यादि) क्वचित्सिंधुताम्रलिप्तकोंकणादिके देशे अधिकादंशमशका जन्वन्ति । तत्रच कदाचित्साधुः पर्यटंस्तैस्स्पृष्टश्च नक्षितस्तथानिष्किंचनत्वात् तृणेषु शयानस्तत्स्पर्शं सोढुमशक्नुवन् आर्तः सन् एवं कदाचिञ्चितयेत् । तथा । परलोकार्थमेतदुष्करमनुष्ठानं क्रियमाणं घटेत नचाऽसौ मया परलोकः प्रत्यक्षेणोपलब्धोऽप्रत्यक्षत्वात् नाऽप्यनुमानादिनोपलभ्यत इति । अतो यदि परं ममानेन क्लेशानितापेन मरणं स्यान्नान्यत्फलं किंचनेति ॥ १२ ॥

संतता केसलोएणं, बंजचेर पराइया ॥ तब्ब मंदा विसीयंति,
मब्बा विछाव केयणे ॥ १३ ॥ आयदंमसमायारे, मिब्बासंठिय
जावणा ॥ हरिसप्पजसमावन्ना, केइ लूसंति नारिया ॥ १४ ॥

अर्थ—तथा वली संतता केसलोएणं के० केशना लोचे संताप्या तथा बंजचेर पराइया के० ब्रह्मचर्य थकी जागा एटले लोचनी पीडा उपनी थकी तथा कामविकार ना दीपवा थकी तब्ब के० त्यां मंदा के० मंद अज्ञानी बापडा विसीयंति के० सदाय. संयम थकी प्रष्ट आय. ते कोनी परे? तोके, जेम केयणे के० केतन एटले मत्स बंध न तेने विषे विछाव के० प्रवेश करवा थकी मब्बा के० माळुं जीवितव्य थकी चूकेढे. तेनी पेरे ते बापडा संयम थकी चूकेढे. ॥ १३ ॥ आयदंमसमायारे के० आत्मा जे थकी दंमाय एवो जेनो आचार एटले अनुष्ठानढे. तथा मिब्बासंठियजावणा के० मिथ्यादर्शन संस्थित एटले मिथ्यादर्शने जावित जेनुं चित्त ढे, तथा हरिसप्पजसमाव

॥ टीका—एतदेव दर्शयितुमाह । (अप्येगेइत्यादि) । अपिःसंजावने । एके अनार्या
 आत्मदंमसमाचारामिथ्यात्वोपहतबुद्धयोरागद्वेषपरिगताः । साधुं (पलियंतेसिंति) अ
 नार्यदेशपर्यंते वर्तमानं (चारोन्ति) चारोयं चौरायं स्तेन इत्येवं मत्वा सुव्रतं कदर्थयन्ति ।
 तथाहि । बध्नन्ति रज्ज्वादिना संयमयन्ति निद्रुकं नीह्णशीलं बालाश्रयाः सदसद्विवे
 कविकलास्तथा कषायवचनैश्च क्रोधप्रधानकटुकवचनैर्निर्जर्त्सयन्तीति ॥ १५ ॥ अपिच
 (तच्चदंढेपोत्यादि) । तत्र तस्मिन्ननार्यदेशपर्यंते वर्तमानः साधुरनार्यैर्दंढेन यष्टिना मुष्टि
 ना वा संवीतः प्रहतोऽथवा फलेन वा मातुलिंगादिना खड्गादिना वा ससाधुरेवं तैः कद
 र्थ्यमानः कश्चिदपरिणतोबालोऽज्ञोऽज्ञातीनां स्वजनानां स्मरति । तद्यथा । यद्यत्र मम
 कश्चित् संबंधी स्यात् नाऽहमेवंनूतां कदर्थ्यनामवाप्नुयामिति । दृष्टान्तमाह । यथा स्त्री क्रुद्धा
 सती स्वगृहात् गमनशीला निराश्रया मांसपेशीव सर्वस्पृहणीया तस्करादिनिरनिद्रुता
 सती जातपश्चात्तापा ज्ञातीनां स्मरत्येवमसावपीति ॥ १६ ॥ उपसंहारार्थमाह । (एते
 नोइत्यादि) । नोइति शिष्यामंत्रणं । यएतआदितः प्रनृतिं दंशमशकादयः पीडोत्पादक
 त्वेन परीपहाएवोपसर्गाअनिहिताः कृत्वाः संपूर्णाबाहुद्वयेन स्पृश्यन्ते स्पर्शेइयेणाऽनु
 नूयन्तइति स्पर्शः । कथंनूताः परुषाः परुषैरनार्यैः कृतत्वात् पीडाकारिणः । तेचाऽल्पस
 त्वैर्दुःखेनाऽधिसह्यन्ते तांश्चाऽसहमानालघुप्रकृतयः केचन श्लाघामंगीकृत्य हस्तिनश्च
 रणशिरसि शरजालसंवीताः शरशताकुलानंगमुपयात्येवं क्लीबाअसमर्थाअवशाः
 परवशाः कर्मायत्तागुरुकर्माणः पुनरपि गृहमेव गताः । पातांतरं वा (तिद्वसद्वेत्ति) ती
 व्रैरुपसर्गैरनिद्रुताः शवाः शवानुष्ठानाः संयमं परित्यज्य गृहं गताइति । ब्रवीमीति पूर्वव
 त् । उपसर्गपरिज्ञायाः प्रथमोद्देशकइति ॥ १७ ॥

॥ अथ द्वितीयोद्देशकस्य प्रारंभः पहेजा उद्देशामां प्रतिकूल उपसर्गना कारण कहेवा.
 हवे बीजा उद्देशामां अनुकूल उपसर्गना कारण कहेवे.

अहिमे सुहमा संग्गा, जिस्कुणं जे डुरुत्तरा ॥ जह एगे विसीयं
 ति, एचयंतिज वित्तए ॥ १ ॥ अप्येगे नायउ दिस्स, रोयंति
 परिवारिया ॥ पोसणे ताय पुटोसि, कस्स तायजहासि ए ॥ २ ॥

अर्थ—अहके० अथ हवे इमे के० ए सुहमाके० सुहमा, एटले चित्तने विकार उपजावनार एवा
 अंतरंग प्रतिकूल उपसर्गना कारण पण बादर एटले प्रगट देखाय नही तेवा शरीरने विकार
 करनार उपसर्ग न जाणवा एवा संग्गाके० मातापितादिकनो संबंध, ते संबंधी जेके० जे जि

जै साधु तेसिंके० ते साधुने एम कहेके, चारोचोरोतिसुवयंके० ए हेरुठे चोरठे, निहण शील एम कहीते सुव्रतजे अणगार तेने बंधंतिनिस्कयंके० राशी प्रमुखे करी, साधुने बांधे एवा बालाके० बाल अज्ञानी तथा कषायवयणेहियके० कषायना वचने करी निजर्त्सना करे. ॥ १५ ॥ तडके० त्यां अनार्य पुरुषे साधुने दंभेणके० दंभे करी तथा मुठिणाके० मुष्टियें करी अडवाके० अथवा फलेणवाके० फले करी संवीतेके० हण्यो ठतो कांडक परि एत साधु नातिणंसरती बाले के० एवा दुःखोने ते बाल अज्ञानी अण सहेतो थ को ज्ञाती गोत्रीने संनारे के, माहारो संबंधि गोत्री जो कोइ अंहियां होत तो ए मने एवी कदर्थना नकरत; एवी चिंतवना करे इड्ढिवाकुडगामिणी के० जेम स्त्री रीशाणी थकी, पोताना घरमांथी निकली; रस्तामां तेने चोर लोकोए ग्रहण करी ठती पोताना संबंधिउनुं स्मरण करे, पश्चात्ताप करे, तेनीपेरे जाणी लेवी. ॥ १६ ॥ हवे उपसंहार करतो कहेठे. एते के० ए जे पूर्वे दंसमशकादिकना परिसह कह्या ते जोके० श्रीसुध मस्वामी जंबूप्रमुख शिष्योने बोलावी कहेठे के, जोशिष्यो कसिणाफासा के० जे परिसह कह्या ते संपूर्णप्रत्ये फरशे फरुसा इसहियालया के० जे कठोर अहियासता डुर्जनठे एवा परिसहने अणसहेता एवा जे किवाके० क्लीब असमर्थ अवसाके० परवशे एटले कर्मना वशे पड्या थका गयागिहं के० वली गृहवाशे गया. कोनीपरे ? तोके, हड्ढिवासरसंवित्ता के० जेम हस्ती संग्रामने माथें, मस्तके शरजाले वींध्यो थको त्यांथी नाशी पाठो फरे तेम कायर साधु चारित्र थकी पाठो फरे तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥ १७ ॥ इति तृतीयाऽध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ दीपिका—(अप्पेगत्ति) एके पूर्वोक्तविशेषणाअनार्याः पर्यंतदेशे वर्तमानं साधुं सुव्रतं (चारोचोरित्ति) चरोयं चरोयमिति कृत्वा बध्नंति निहकं निहणशीलं बालाअज्ञास्तथा कषायवचनैः क्रोधवचनैर्निर्जर्त्सयंति ॥ १५ ॥ (तड्ढेति) तत्राऽनार्यदेशेऽनार्यैर्दंडेन मुष्टिना फलेन मातुलिंगादिना खड्गादिनावा संवीतः कश्चिदपरिणतः साधुर्ज्ञातीनां स्मरति । यद्यत्र मम कश्चित्संबंधी स्यात्तदा नाहमीदृशीं कदर्थनां प्राप्नुयामीति । यथा स्त्री क्रुद्धा सती स्वगृहाज्जनशीला निराश्रया मांसपेशीव सर्वस्पृहणीया तस्करादिजिरनिद्रुतासती जातपश्चात्तापा ज्ञातीनां स्मरत्येवं साधुरपि ॥ १६ ॥ (एतेइति) । नोइति शिष्यामंत्रणं । एते दंशमशकादयः परीषदाः स्पृश्यंते अनुचूयंते स्पर्शाः परुषाः कठिनाडुखेनाधिसह्यंते डुरधिसह्याहस्तिनइव शरैर्बाणैः संवीताव्याप्तानज्यंतइति शेषः । एवं क्लीबाअसमर्थाअवशाःपरवशाःकर्मायत्ताः पश्चात्स्वगृहं गता ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १७ ॥ इति उपसर्गपरिष्कारव्ये तृतीयाध्ययने प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

तथाविधाहातयः स्वजनामातापित्रादयः प्रव्रजंतं प्रव्रजितं वा दृष्ट्वापलन्य परिवार्य वेष्टयित्वा रुदंति रुदंतोवा वदंति च दीनं । यथा बाव्यात् प्रचृति त्वमस्मान्निः पोषितोवृक्षानां पालकोऽविष्यतीति कृत्वा ततोऽधुनानोऽस्मान् पितृत्वं तात पुत्र पोषय पालय कस्य कृते केन कारणेन कस्यवा बलेन तातास्मान् त्यजसि नास्माकं नवंतमंतरेण कश्चिन्नाता विद्यतइति ॥ २ ॥

पिया ते थेरउं तात, ससा ते खुडिया इमा ॥ नायरोते सगा तात, सोयरा किं जहासिणे ॥ ३ ॥ मायरं पियरं पोस, एवं लोगो नविस्सति ॥ एवं खु लोइयं ताय, जे पालंति य मायरं ॥ ४ ॥

अर्थ-पियाते थेरउंतात के० अहो तात ताहरो जे पिताठे ते थेरउं एठले मोकरो ठे अर्थात् वृद्धे, तथा ससा के० वेहेन ते खुडिया के० न्हानीठे, इमाके० ए प्रत्यक्ष देखायठे, तथा नायरोतेसगातात के० हेतात ताहरो सगानाइ ते एक माताना जण्या एवा सोयरा के० सहोदर एक उदरना उपज्या, स्नेहना पात्र, तेने किंजहासिणे के० केम ठांमीश ते कारण माटे तु अमने कां ठांमेठे ॥ ३ ॥ तथा मायरं के० माता अने पियरं के० पिता तेने पोस के० पोषण कर एवं लोगो नविस्सति के० एरीते पर लोकनी सिद्धि अग्रे. एवंखुलोइयं ताय के० तथा हेतात आजोकने विपे पण निश्चय थकी एवो आचारठे के जे पालंति य मायरं के० जे संसारमांहे पोताना मातापितानुं पालणपोषणकरे, तेज श्रेष्ठ मनुष्य कहेवायठे. यतोऽगुरुवोयत्र पूज्यंतिइति वचनात्॥४॥

॥ दीपिका-पियेति। हेतात पुत्र ते तव पिता स्थविरः स्वसाजगिनी तव कुल्लिका लघ्वी इमे भ्रातरस्तव निजास्तात सोदराः स्वकाःसहोदराः किमस्मान् त्यजसि ॥३॥ मायरमिति। मातरं पितरं पुत्राण पोषय एवंकृते तवेह लोकः परलोकश्च नविष्यति । इदमेव लौकिकं लोकसंमतं यत् वृद्धयोर्मातृपित्रोः परिपालनं । यतः । गुरुवोयत्र पूज्यंते यत्र धान्यं सुसंस्कृतं ॥ अदंतकलहोयत्र तत्र शक्र वसाम्यहमिति ॥ ४ ॥

॥ टीका-किंच (पियेत्यादि) हेतातपुत्र पिता ते तव स्थविरोवृद्धः शताती तः स्वसाच जगिनी तव कुल्लिका लघ्वी अप्राप्तयौवना इमा पुरोवर्तिनी प्रत्येहेति तथा भ्रातरस्ते तव स्वकानिजास्तात सोदराएकोदराः किमित्यस्मान् परित्यजसीति ॥ ३ ॥ तथा (मायरमित्यादि) मातरं जननीं तथा पितरं जनयितारं पुत्राण विनृहि । एवं च कृते तवेह लोकः परलोकश्च नविष्यति । तातेदमेवलौकिकं लोकाचीर्णमयमेव लौकिकः पं

रूपके० चारित्रियाने डुरुत्तराके० डुर्लभनीय उपसर्गते तेज उपसर्गकहेते. जबके० जे उपसर्ग आवे थके एगेके० कोइ एक कायर चारित्रिउ, सीयंतिके० सदाय एचियंतिजवित्तएके० ते पोताना आत्माये संयमनो निर्वाह करी शके नही ॥ १ ॥ अपि संज्ञावनाए, एगेके० को इएक नायउदिसस के० ज्ञातिला साधुने देखीने साधुने परिवारिया के० बीटीने रोयंति के० रुदन करे एटले विजाप करे अने एम कहेके अम्हे तारुं बालपण थकी पालण पोषण कछुं, ते अम्हे तारा ताय के० तात एटले पिता बैयें माटे एवुं जाण्युजे अमारी वृद्धावस्थायां; तुपण अमारुं पोषण करीश पुछोसि के० तेमाटे हेपुत्र तुं अमारुं पोसणके० पोषण कर, तथा ते साधुना पुत्रादिक होय ते एम कहेके कस्ततायजहा सिणे के० अहो तात अहोपिता तमे अमने शाकारणे ठामोठो ? ॥ २ ॥

॥ दीपिका—अथ द्वितीयआरन्यते । पूर्वं प्रतिकूलोपसर्गाउक्ताः इहाऽनुकूलोपसर्गं च्यते । यथा (अहिमेति) अथ इमे वक्ष्यमाणाः सूक्ष्माश्चांतरविकारिणः संगामातापित्रादयो निहूणां ये डुरुत्तराडुर्लभ्याः । यत्र येषु उपसर्गेषु एकेऽव्यवसत्त्वाविषीदंति संयमे मंदाः स्युः । न शक्नुवन्ति यापयितुं संयमे आत्मानं प्रवर्तयितुमिति ॥ १ ॥ (अप्येगइति) अपिः संज्ञावने । एके ज्ञातयः स्वजनाः प्रव्रजंतं प्रव्रजितं वा दृष्ट्वा परिवार्य विष्टन्य आश्रित्य रुदंति वदंति चैवं त्वमस्मानिः पोषितो बाल्यादारन्या वृद्धमस्माकं बालको न विष्यसीति कृत्वा ततोऽस्मान् त्वं तातपुत्र पोषय पालय कस्य कृते केन कारणेनास्मान् त्यजसि ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तः प्रथमोद्देशकः । सांप्रतं द्वितीयः समारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहोपसर्गपरिज्ञाध्ययने उपसर्गाः प्रतिपादितास्ते चानुकूलाः प्रतिकूलाश्च । तत्र प्रथमोद्देशके प्रतिकूलाः प्रतिपादिता इह त्वनुकूलाः प्रतिपाद्यंत इत्यनेन संबंधेनाया तस्याऽस्योद्देशकस्याऽदिसूत्रं । (अहिमे इत्यादि) । अथेत्यानंतर्ये । प्रतिकूलोपसर्गानंतरमनुकूलाः प्रतिपाद्यंत इत्यानंतर्यार्थः । इमे त्वनंतरमेवा निधीयमानाः प्रत्यक्षा सन्नवाचित्वादि दमनिधीयन्ते । ते च सूक्ष्माः प्रायश्चेतो विकारकारित्वेनांतरान् प्रतिकूलोपसर्गा इव बाहुल्येन शरीरविकारकारित्वेन प्रकटतया बादरा इति । संगामातापित्रादिसंबंधाः । यएते निहूणां साधूनामपि डुरुत्तराडुर्लभ्या डुरतिक्रमणीया इति । प्रायोजीवित विघ्नकरैरपि प्रतिकूलोपसर्गैरुदीर्णैर्मध्यस्थमवलंबयितुं महापुरुषैः शक्यमेते त्वनुकूलोपसर्गास्तानप्युपायेन धर्माध्यावयंत्यतोऽमी डुरुत्तरा इति । यत्र येषूपसर्गेषु सत्स्वेके अव्यवसत्त्वाः सदनुष्ठानं प्रति विषीदंति शीतलविहारित्वं नजंते सर्वथा वा संयमं त्यजंति नैवात्मानं संयमानुष्ठानेन यापयितुं वर्तयितुं तस्मिन् वा व्यवस्थापयितुं शक्नुवन्ति समर्थानिवंतीति ॥ १ ॥ तानेव सूक्ष्मसंगान् दर्शयितुमाह । (अप्येगे इत्यादि) अपिः संज्ञावने । एके

गंतुं ताय पुणो गच्छे, एय तेणासमणोसिया ॥ अकामगं परि
कम्मं, कोउते वारेउ मरिहति ॥७॥ जं किंचि अणगं तात, तंपि
सवं समीकतं ॥ हिरणं ववहाराइ, तंपि दाहासु ते वयं ॥ ८ ॥

अर्थ—गंतुंताय के० तेमाटे अहो तात एकवार घेर जइने पुणोगच्छे के० वली फरी
आवीने यति थाजो एयतेणासमणोसिया के० एटलुं कीधा यकी अश्रमणपणु न
थाय; जो तमे अकामगं के० गृह व्यापारनी इहारहित परिकम्मं के० पोतानुं मन
मान्यु अनुष्ठान करशो, तो तमने कोउतेवारेउमरिहतिके० कोण वारवाने समर्थ ठे अ
थवा अकामगं के० वृद्धावस्थायें विपयानिलाप निवर्ते यके परिकम्मं के० संयमानुष्ठा
नने विपे पराक्रम करजो, केमके तेवखत धर्म करवाने योग्य ठे; तेवारे कोतेवारेउ
मरिहतिके० तमोने कोइ पण वारवाने समर्थ यशो नही ॥७॥ जंकिंचिअणगंतातके० वली
अहो तात जेकांइ तमारा उपर ऋण एटले जेणुहतुं तंपिसवंके० तेपण अमे सर्व देवुं स
मीकितं के० समुंकीधुं, एटले मागनाराउनुं सर्व जेणुं चुकावी दीधुं ठे, तथा हिरणं ववहा
राइ के० जे व्यवहारने कार्यें अथवा अन्य कोइ जोगोपजोगने अर्थे सुवर्ण रूपादिक
खपमां लागजे तंपि के० तेपण सर्व अमे तेवयं के० तेमोने दाहासुके० आपीजुं ॥८॥

॥ दीपिका—(गंतुमिति) तात गत्वा गृहं स्वजनवर्गे दृष्ट्वा पुनर्गतासि नच तेनैतावता
गृहगमनमात्रेण त्वश्रमणोन्नविष्यसि । अकामकं गृहव्यापारेहारहितं पराक्रमतं स्वानि
प्रेतानुष्ठानं कुर्वाणं कोवारयितुमर्हति । एकवारं गृहमागत्य पुनर्यथोचितं कुर्यादिति ज्ञावः ।
अथवा अकामकं वृद्धावस्थायां मदनेहारहितं पराक्रमतं संयमे प्रवर्तमानं त्वां कोवारयि
तुमर्हति ॥७॥ (जंकिंचिदिति) यत्किंचित्तव ऋणमासीत्तदस्मानिर्विजज्य समीकृतं समजा
रेण व्यवस्थापितं । यच्च हिरण्यं इव्यं व्यवहारादावुपयुज्यते तदपि वयं तव दास्यामः ॥८॥

॥ टीका—किंच । (गंतुमित्यादि) । तात पुत्र गत्वा गृहं स्वजनवर्गे दृष्ट्वा पुनरागता
सि नच तेनैतावता गृहगमनमात्रेण त्वश्रमणोन्नविष्यसि । (अकामगंति) अनिब्रतं
गृहव्यापारेहारहितं पराक्रमतं स्वानिप्रेतानुष्ठानं कुर्वाणं कस्त्वां नवंतं वारयितुं निषेध
यितुमर्हति योग्योन्नवति । यदिवा (अकामगंति) वार्धकावस्थायां मदनेहाकामरहि
नं पराक्रमतं संयमानुष्ठानं प्रति कस्त्वामवसरप्राप्ते कर्मणि प्रवृत्तं धारयितुमर्हतीति ॥
॥७॥ अन्यच्च (जंकिंचिइत्यादि) । तात पुत्र यत्किमपि नवदीयमृणजातमासीत्तत्सर्वमस्मा
निः सम्यग्विजज्य समीकृतं समजागेन व्यवस्थापितं । यदिचोत्कटं सत् समीकृतं सुदेयत्वेन
व्यवस्थापितं यच्चहिरण्यं इव्यजातं व्यवहारादावुपयुज्यते । आदिशब्दात् येनवा प्रकारेण
तवोपयोगं यास्यति तदपि वयं दास्यामोनिर्धनोहमिति माकृष्यान्नयमिति ॥ ८ ॥

था यदुत वृद्धयोर्मातापित्रोः प्रतिपालनमिति । तथाचोक्तं । गुरवोयत्र पूज्यंते यत्र धान्यं सुसंस्कृतं ॥ अदंतकलहोयत्र तत्र शक्रवसाम्यहमिति ॥ ४ ॥

उत्तरा मधुरुद्धावा, पुता ते तात खुड्या ॥ नारिया ते एवा तात,
मा सा अन्नं जणं गमे ॥ ५ ॥ एहि ताय घरं जामो, माय कम्मं
सहावयं ॥ बितियं पिताय पासामो, जासु ताव सयं गिहं ॥ ६ ॥

अर्थ—एरीते उत्तर के० प्रधान तथा उत्तरोत्तर मधुरुद्धावा के० मधुर जेनो आलाप
ठे एटले नरम वचनना बोलनारा एवा पुतातेतातखुड्या के० अहोतात तमा
रा पुत्र न्हानाठे, तथा नारियातेएवातात के० तमारी नार्या ते नवीन परणेलीठे ने
लघुवयवालीठे, माटे माके० रखे साके० ते अन्नंजणंगमे के० अन्यजन पासे जशे
तो आपणा कुलने ते कलंक जगाडशे. ॥ ५ ॥ माटे एहितायघरंजामो के० अहो
तात तमे आवी घरमां रहो अने त्यां रह्या थका मायकम्मं के० कांइपण कार्य करशोमां
नवा कार्य उपने थके अम्हे तमोने सहावयं के० सहाइ यइशुं, तेमाटे एकवार गृहका
र्यथी तमे जागाठो परंतु बितियंपि के० बीजी वखत तायके० हेतात अथवा हे पुत्र पा
सामो के० तमे जुउ के अमे शखाइ ठता जोइये जे तमारो शुं बिगाड थायठे, जासुता
वसयंगिहंके० तेमाटे चालो पोताने घेर जइये, एटलुं अमारुं वचन मान्यकरो. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—(उत्तराइति) उत्तराः प्रधानाउत्तरोत्तरजातावा । मधुरोद्धापामधुरवच
नास्ते तात पुत्रालघवः । तथा नार्या तव नवा नवयौवना नवोढा वा सा त्वया त्यक्ता स
ती नान्यं गङ्गेडुन्मार्गगामिनी मास्यात् ॥ ५ ॥ (एहीति) एहि आगह तात गृहं यामः ।
मात्वं किमपि कर्म कृथाः । अपितु कर्मण्युपस्थिते ते वयं सहायकानविष्यामः । एकवारं
तावजृहकर्मनिर्जगस्त्वं पुनरपि द्वितीयवारं पश्यामोऽद्वयामोयदस्मानिः सहायैर्नवतो
नविष्यतीत्यतोयामस्तांवत्स्वकं निजं गृहं ॥ ६ ॥

॥ टीका—अपिच । (उत्तरेत्यादि) उत्तराः प्रधानाउत्तरोत्तरजातावा मधुरोमनोद्ध
द्धापआलापोयेपांते तथाविधाः पुत्रास्ते तव तातपुत्र कुद्धकालघवः । तथा नार्यापत्नी ते
नवा प्रत्यग्रयौवना अतिनवोढा वा मासौ त्वया परित्यक्ता सत्यन्यं जनं गङ्गेडुन्मार्गयाचिनी
स्यादयं च महाजनापवादइति ॥ ५ ॥ अपिच । (एहीत्यादि) जानीमोवयं यथा
त्वं कर्मजीरुस्तथाप्येहि आगह गृहं यामोगह्यामः । मात्वं किमपि सांप्रतं कर्मकृथाः अ
पितु तव कर्मण्युपस्थिते वयं सहायकानविष्यामः साहाय्यं करिष्यामः । एकवारं ताव
जृहकर्मनिर्जगस्त्वं तात पुनरपि द्वितीयवारं पश्यामोऽद्वयामोयदस्मानिः सहायैर्नव
तोनविष्यतीत्यतोयामोगह्यामस्तावत् स्वकं गृहं कुर्वे तदस्मद्वचनमिति ॥ ६ ॥

विवक्षो नातिसंगेहिं, ह्ठीवावि नवग्गहे ॥ पिच्चतो परिसप्यंति,
सुयगोव अदूरए ॥ ११ ॥ एतेसं गा मणूसाणं, पातालाव अ
तारिमा ॥ कीवा जठ य किस्संति, नायसंगेहिं मुठ्ठिया ॥ १२ ॥

अर्थ-पढीते नातिसंगेहिं के० ज्ञाति गोत्रीनी संगते करी विवधो के० विविध प्रका
रे बंधाणो थको परवश थयो, एटजे तेमना अनुकूल वचने करी मनने विपे धृति उप
जी तेणे करी बंधाणो हठीवाविनवग्गहे के० जेम नवा ग्रहण करेला हस्तिने, जो
इक्षुखंमादिकनो आहार कराविये तो नवा बंधने करी बंधाय अथवा मधुर वचने क
री उपचारिये तेवारे ते बंधननो अंगीकार करे तेम अंहीं पण ए दृष्टांते ते ज्ञाति गोत्रि
जे पुत्रादिकठे ते सुयगोत्र के० नवप्रसूत गायनीपेरे जेम तेगाय पोताना बालक थकी अ
दूरए के० दूर नजाय, तेम ते पिछतोपरिसप्यंति के० पुत्रादिक तेसाधुने व्यामोहमां
पाडवाने अर्थे पढवाडे लाग्याज फरता रहे ॥ ११ ॥ हवे संगनो दोष कहेवे, एतेसंगा
के० ए पूर्वोक्त मातापितापुत्रादिकनो जे संगम ठे ते मणूसाणं के० मनुष्यने पातालाव
के० पाताल समुदनी पेरे अतारिमा के० तरतां दुस्तर जाणवो जठय के० जे संगमने
विपे मनुष्य कीवा के० क्लीव असमर्थ ठतां किस्तंति के० क्लेश पामेवे, ते केवाठता
क्लेशपामेवे, तोके नायसंगेहिंमुठिया के० ज्ञाति स्वज्जनने संगे गृह मूर्धित ठतां संसार
मांहे क्लेश पामेवे. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—(विवक्ष्यति) । ज्ञातिसंगैर्विवक्षोविशेषेण वक्षः । तेच ज्ञातयस्तस्मिन्नवसरे तस्य सर्वमनुकूलमनुतिष्ठन्ति । यथा हस्ती नवग्रहे धृत्युत्पादनार्थं शकुलं वादिजिरुपचर्यते तथाऽसावप्युपचर्यते । यथाऽजिनवप्रसूता गोर्निजवत्सस्यादूरगा समीपवर्तिनी सती पृष्ठतः परिसर्पति एवं स्वजनाद्यपि तन्मार्गानुगाः स्युः ॥ ११ ॥ (एतेति) एते पूर्वोक्ताः संग्राहिकाः पित्रादिसंबन्धामनुप्याणां पातालाः समुद्राश्च ध्यातारिमाहुस्तराः संति क्लीवाद्यसमर्थाः । यत्र येषु संगेषु क्लिश्यन्ति क्लेशमनुभवन्ति ज्ञातिसंगैर्भूयिताः ॥ १२ ॥

॥ टीका-अपिच । (विवक्ष्यत्यादि) विविधं वक्षः परवशीकृतः विवक्षोद्भातिसंगमं तापित्रादिसंघैस्तेच तस्य तस्मिन्नवसरे सर्वमनुकूलमनुनिष्ठतोद्युतिमुत्पादयन्ति । हस्तीवा पि नवगृहे अग्निनवग्रहणे धृत्युत्पादनार्थमिच्छुशकलादिनिरुपचर्यते । एवमसावपि सर्वा नुकूलैरुपायैरुपचर्यते । दृष्टान्तांतरमाह । यथाऽग्निनवप्रसूता गौर्निजस्तनंधयस्यादूरगा स्मीपवर्तिनी सती पृष्ठतः परिसर्पत्येवं तेपि निजावत्प्रव्रजितं पुनर्जातमिव मन्यमानाः पृष्ठतोनुसर्पन्ति तन्मार्गानुयायिनोजवंतीत्यर्थः ॥११॥ संगदोषदर्शनायाह । (एतेसंगाद्यादि)

इच्चेव एं सुसेहंति, कालुणीयसमुच्चिया ॥ विबद्धो नायसंगेहिं,
ततो गारं पहावइ ॥ ए ॥ जहा रुक्कं वणे जायं, मालुया पडि
बंधई ॥ एव एं पडिबंधंति, एतउ असमाहिणा ॥ १० ॥

अर्थ—इच्चेवके० एरीते वचनेकरी, एंइति वाक्यालंकारे. ते सर्व पुत्रादिक सुके० रुडीरी
ते सेहंति के० शीखवे कालुणीय के० करुणाकारे एवावचने समुच्चिया के० पोते ते पु
त्रादिक दीनपणाने जावे पोंहोंच्या ठां, एम पूर्वोक्त रीते कहे, तेथी ते नायसंगेहिं
के० ते ज्ञाति गोत्रीजे पुत्रादिक तेना संगे करी, विबद्धो के० बांध्योठतो ततोके० तेवा
रे ते अल्प सत्ववंत कायर साधु, तेमना वचने मोहित थयो ठतो आगारंपहावइ के०
आगार नणी ध्यावे, एटले घरवास मांमीने संयमने ठांमे ॥ ए ॥ पढी जहा के० जेम
वणेजायं के० वनने विषे उत्पन्न थयुं एवुंजे रुक्कं के० वृद्ध ते मालुया के० वेलडीठ
तेणेकरी पडिबंधई के० बंधाय, एटले वेलडीयें करी बीटाय, एव के० एम, एंइति
वाक्यालंकारे. एतउ के० जाति स्वजनादिक जे ठे ते साधुने असमाहिणा के० अस
माधियेकरी पडिबंधंति के० बांधीलीये संयमथकी त्रष्ट करे इत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ दीपिका—(इच्चेवेति) एंवाक्यालंकारे । इत्येवं पूर्वोक्तनीत्या स्वजनाः करुणामुत्पा
दयंतीति कारुणिकाः समुपस्थिताः प्राप्तास्तं साधुं (सुसेहंति) सुष्ठु शिद्ध्यंति व्युद्ग्राह
यंति । सचाऽपरिणतधर्माऽल्पसत्त्वोऽगुरुकर्मा जातिसंगैर्विबद्धोमोहितस्ततोऽगारंगृहं (प
धावइति) प्रव्रज्यां त्यक्त्वा गृहे यातीत्यर्थः ॥ ए ॥ (जहेति) यथा वने जातं वृद्धं मालु
यावल्ली प्रबध्नाति वेष्टयति । एवं ज्ञातयस्तं साधुमसमाधिना प्रतिबध्नंति । तत्कुर्वंति
येनास्याऽसमाधिरुत्पद्यते । यदुक्तं । अमित्रो मित्रवेसेण कंठे घेत्तूण रोयइ । मामित्तासो
गईजाइ, दोविगह्वासु डुगइ इति ॥ १० ॥

॥ टीका—उपसंहारार्थमाह (इच्चेव एमित्यादि) । एमिति वाक्यालंकारे । इत्येव पूर्वोक्तया नी
त्या मातापित्रादयः कारुणिकैर्वचोनिः करुणामुत्पादयंतः स्वयंवा दैन्यमुपस्थितास्तं प्रव्रजि
तं प्रव्रजंतं वा ॥ (सुसेहंति) सुष्ठु शिद्ध्यंति व्युद्ग्राहयंति । सचापरिणतधर्माऽल्पसत्त्वो
गुरुकर्मा ज्ञातिसंगैर्विबद्धोमातापितृपुत्रकलत्रादिमोहितस्ततोऽगारं गृहं प्रति धावति प्रव्र
ज्यां परित्यज्य गृहपाशमनुबध्नातीति ॥ ए ॥ किंचान्यत् । (जहारुक्कमित्यादि) । यथा
वृद्धं वने अटव्यां जातमुत्पन्नं मालुयावल्ली प्रतिबध्नाति वेष्टयत्येव । एमिति वाक्या
लंकारे । ज्ञातयः स्वजनास्तं यतिं असमाधिना प्रतिबध्नंति ते तत्कुर्वंति येनास्यासमा
धिरुत्पद्यतइति । तथा चोक्तं । अमित्रो मित्रवेसेण, कंठे घेत्तूण रोयइ । मामित्तासो गई
जाइ, दोविगह्वासु डुगइ ॥ १० ॥

परिज्ञया परिहरेत् । किमिति यतः सर्वेपि केचन संगस्ते महाश्रवामहांति कर्मणश्चाश्रवद्वाराणि वर्तते । ततोनुकूलैरुपसर्गैरुपस्थितैरसंयमजीवितं गृहावासपाशं नाजि काङ्क्षेत नाजिलपेत् । प्रतिकूलैश्चोपसर्गैः सद्भिर्जीविताजिजाप्सी ननवेदसमंजसकारित्वेन न वजीवितं नाजिकाङ्क्षेत् । किं कृत्वा श्रुत्वा निशम्यावगम्य । कंधर्मं श्रुतचारित्रारख्यं । नास्योत्तरोस्तीत्यनुत्तरं प्रधानं मौनीदमित्यर्थः ॥ १३ ॥ अन्यच्च । (अहिमेत्यादि) । अथेत्यधिकांतरदर्शनार्थः । पाठांतरं वा अहो इति तच्च विस्मये । इमे इति प्रत्यक्षासन्नाः सर्वजनविदितत्वात् संति विद्यन्ते वक्ष्यमाणा आवर्तयन्ति प्राणिनं चामयन्तीत्यावर्तास्तत्र इव्यावर्तानद्यादेर्जावावर्तास्तूत्कटमोहोदयापादितविषयान्जिजापसंपादकसंपत्प्रार्थनाविशेषा एतेचावर्ताः काश्यपेन श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनाऽनुत्पन्नदिव्यज्ञानेनावेदिताः कथिताः प्रतिपादिताः । यत्र येषु सत्सु बुद्ध्यावगततत्त्वाव्यावर्तविपाकवेदिनस्तेन्योवसर्पन्ते । प्रमत्ततया तद्वूरगामिनोजवंत्यबुद्धास्तु निर्विवेकतया येह्यवसीदंत्यासक्तिं कुर्वन्तीति ॥ १४ ॥

रायाणो रायमञ्चाय, माहणा अडुव खत्तिया ॥ निमंतियन्ति नो गेहिं, निस्कूणं साधु जीविणं ॥ १५ ॥ हहस्स रहजाणेहिं, विहारगमणेहिया ॥ जुंजजोगे इमे सग्घे, महरिसी पूजयामु तं ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे ते आवर्त कहेढे. रायाणोराय के० राजाना राजा जे चक्रवर्ति प्रमुख तथा राजाना मञ्चाय के० अमात्य मंत्रीश्वरप्रमुख तथा माहणा के० ब्राह्मण ते पुरोहित प्रमुख अथवा खत्तिया के० कृत्रिते इदवाकुकुलप्रमुख वंशने विषे उत्पन्न अथला एवा पुरुषो ते निस्कूणंजीविणं के० साधुने आचारे प्रवर्तता एवा साधु के० साधुने नोगेहिं के० नोगे करी निमंतियन्ति के० ब्रह्मदत्ते जेम चित्र साधुने निमंत्रण कखुं तेनी पेरे निमंत्रण करे ॥ १५ ॥ हवे जेरीते नोगे करी निमंत्रे ते देखाडेढे. हहस्सके० हस्ती घोडा रह के० रथ यानके० पालखी प्रमुख, एटले करी निमंत्रण करे नोलवे विहारगमणेहिय के० उद्यानादिकने विषे क्रीडादिक हेतुये गमन करवाने अर्थे, तथा अन्य इंदियोने अनुकूल एवा विषयसुखने अर्थे निमंत्रण करे अने कहेके इमे के० आ प्रत्यक्ष सग्घे के० श्लाघनीय नोगे के० नोग ते तमे जुंजके० नोगवो; महरिसी के० अहो महर्षि एटले प्रकारे करीने पूजयामुतं के० अमें तमोने पूजीये ठैये ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(रायाणोत्ति) । राजानोराजामात्यामंत्रिणोब्राह्मणाः अथवा कृत्रियाः शोषनृत्याः । एते सर्वेपि निष्कूणं साधुजीविनं साध्वाचारेण जीवनशीलं साधुं नोगैर्निमंत्रयन्ति नोगांश्चांगीकारयन्ति । यथा ब्रह्मदत्तचक्रिणा चित्रसाधुर्नोगैर्निमंत्रित इति ॥ १५ ॥ तथा

एते पूर्वोक्ताः सज्यंत इति संगः मातृपित्रादिसंबन्धाः कर्मोपादानहेतवः मनुष्याणां । पाताला
इव समुद्राश्वाप्रतिष्ठितनूमितलत्वात् ते (अतारिमत्ति) दुस्तरा एवमेतेपि संगश्चक्षुषः
त्वैर्दुःखेनातिजंघ्यते । तत्र च येषु संगेषु क्लीबाश्च समर्थाः क्लिरयन्ति क्लेशमनुजवंति सं
सारांतर्वर्तिनो न वन्तीत्यर्थः । किंचूताः ज्ञातिसंगैः पुत्रादिसंबन्धैर्मूर्ध्निता गृहाध्युपपन्नाः
संतो न पर्यालोचयन्त्यात्मानं संसारांतर्वर्तिनमेव क्लिरयन्ति ॥ १२ ॥

तं च निस्कू परिन्नाय, सवे संगः महासवा ॥ जीवियं नाव कंखि
जा, सोच्चा धम्ममणुत्तरं ॥ १३ ॥ अहिमे संति आवट्टा, कास
वेणं पवेइया ॥ बुद्धा जज्ज वसण्ति, सीयन्ति अबुद्धा जहिं ॥ १४ ॥

अर्थ—तंचके० तेमाटे निस्कूके० जे साधु होय ते ज्ञाती स्वजनादिकना समागमने परि
न्नाय के० इ परिज्ञायें करी संसारनुं कारण जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें परिहरे के
मके, ए सवेसंग के० समस्त समागमो जे ठे ते महासवा के० महाश्रव महोटा कर्मो
ना स्थानको जाणवा. ते कारण माटे जीवियं नावकंखिजा के० अनुकूल उपसर्ग आवे
थके पण, असंयमे जीवितव्य वांछे नही, एटले गृहस्थावासनी वांछा साधु करे नही;
छुं करीने तो के अणुत्तरं के० अनुत्तर एटले प्रधान एवो धम्म के० श्रीजिनधर्म तेने
सोच्चा के० सांजलीने असंयम वांछे नही ॥ १३ ॥ अहके० अथ एटले हवे अथवा
पातांतरे अहो इति विस्मये इमेके० ए प्रत्यक्ष समस्त जन प्रसिद्ध संति के० ठे एवा
आवट्टा के० आवर्त एटले जेम नदीने विषे पाणीना आवर्त होय, तेम अहीं उत्कृष्ट
मोहनीयना उदय थकी उत्पन्न थयां जे विषयानिलाषरूप आवर्त, ते जीवने संसार
मांहे बुडवाना स्थानक जाणवा. ए कासवेणं के० काश्यपगोत्री श्रीवर्द्धमान स्वामी ते
णे पवेइया के० प्रवेदिता एटले कहा ठे जज्ज के० जे थकी बुद्धा के० पंमित तत्वना
जाण ते अवसण्ति के० दूर आय ठे; अने अबुद्धा के० अबुद्ध एटले अज्ञानी लोक
ते जहिं के० जे आवर्तने विषे सीयन्ति के० सदाय त्रममां पडीने बुडैठे. ॥ १४ ॥

॥ टीपिका—(तंचेति) तंच निहृर्जपरिज्ञया प्रख्यानपरिज्ञया परिहरेत् । यतः सर्वे
संगमहाश्रवाः कर्मबंधहेतवस्ततोऽसंयमजीवितं नावकांक्षेत नानिलपेत् श्रुत्वा धर्म
मनुत्तरं प्रधानं ॥ १३ ॥ (अहिमे इति) । अथ इमे आवर्तामोहपाशाः संति काश्यपेन
श्रीवीरेण प्रवेदिताः कथिताः । यत्र येषु संगेषु सत्सु बुधास्तत्त्वज्ञाश्चपसर्पन्ति तदूरगा
मिनः स्युः । अबुद्धाश्चास्तु तत्र सीदन्ति आसक्ताः स्युः ॥ १४ ॥

॥ टीका—अपिच । (तंचेत्यादि) । तंच ज्ञातिसंगं संसारैकहेतुं निहृर्जपरिज्ञया प्रत्याख्यान

॥ टीका—किंचान्यत् । वस्त्रगंधेत्यादि । वस्त्रं चीनांशुकादि गंधाः काष्ठपुटपाटकादयः वस्त्राणि च गंधाश्च वस्त्रगंधमिति समाहारं ६ः । तथा अलंकारं कटककेयूरादिकं तथा स्त्रियः प्रत्यग्रयौवनाः शयनानि च पर्यंकतूलीप्रवरपटोपधानयुक्तानि इमान् जोगानिंद्रियमनोनुकूलानस्मानिर्दौकितान् शुद्धव तदुपजोगेन सफलीकुरु हेत्याशुष्मन् जवन्तं पूजयाम सत्कारयाम इति ॥ १७ ॥ अपिच (जोतुमे इत्यादि) यस्त्वया पूर्वं निरुज्जावे प्रव्रज्यावसरे नियमो महाव्रतादिरूपश्रीर्णो नुष्ठितः इन्द्रियोऽन्द्रियोपशमगतेन हेसुव्रत ससांप्रतमप्यगारं गृहमावसतो गृहस्य जावं सम्यगनुपालयतो जवतस्तथैव विद्यत इति । नहि सुकृतस्यानुचीर्णस्य नाशोस्तीति जावः ॥ १८ ॥

चिरं दूष्कृमाणस्स, दोसो दाणिं कुतो तव ॥ इच्चेव एं निमंते
ति, नीवारेणव सूयरं ॥ १९ ॥ चोइया निरुचरिया, अचयंता
जवित्तए ॥ तव मंदा विसीयंति, उज्जाणंसिव डुब्बला ॥ २० ॥

अर्थ—चिरं दूष्कृमाणस्स के० घणो काल संयमानुष्ठाने करी विचरता तमने दोसो दाणिंकुतो तव के० हमणा दोपनी प्राप्ति क्यांथी यज्ञे एटला दिवस सुधी घणा व्रत पाव्यांते इच्चेवणं के० इत्यादिक जोग योग्य पदार्थोंये करी निमंतेति के० ते साधुने निमंत्रण करे ते उपर दृष्टांत कहेवे नीवारेणवसूयरं के० जेम नीवार एटले ब्रीहिना कण तेणे करी सूयरने कूटबंधमां पाडे तेम चारित्रियाने संयम थकी ब्रष्ट करी संसाररूप पास बंधनमां नाखे ॥ १९ ॥ चोइयाके० संयमने विपे वारंवार प्रेखा ठतां पण निरुक्के० चारित्रिया चरियाए के० साधुनी समाचारीने विपे अचयंता के० असमर्थ जवित्तए के० संयम रूप नारनो निर्वाह करवाने अशक्त ठता तव के० ते मुक्ति पंथने विपे मंदा के० को एक मंद अज्ञानी कायर चारित्रिउं होयते विसीयंति के० सीदाय एटले सीतल विहारी थाय. ते उपर दृष्टांत कहेवे. उज्जाणंसिव के० जेम मार्गने विपे उंचे स्थानके आवे थके डुब्बला के० डुब्बल बलदिया गामलाने नारे पीडया थका सीदाय गावडनाखी नीचे पडे, तेम साधु मंद चारित्रिउं महाव्रतनो नार नाखी संसारमांहे पडे ॥ २० ॥

॥ टीपिका—(चिरमिति) चिरं बहुकालं (दूष्कृमाणस्सेति) संयमक्रियया विहरत स्तवेदानीं कुतो दोषो नैवास्तीत्यर्थः । इत्येवं पूर्वोक्तप्रकारेण ज्ञातयः साधुं निमंत्रयंति । यथा नीवारेण ब्रीहिविशेषेण सूकरं वराहं कूटे पातयंति एवं साधुमपि ॥ १९ ॥ (चोइया इति) निरुसमाचर्यया साधुसमाचर्यया प्रेरिताः संयमानुष्ठानेनात्मानं यापयितुं

(हृत्स्तेति) । हस्त्यश्वरथयानैस्तथा विहारगमनैः क्रीडादिगमनैः साधुं निमंत्रयंतीति । यथा । त्वं जुह्व नोगान् इमान् श्लाघ्यान् हे महर्षे वयं त्वां पूजयामः सत्कारयामः ॥ १६ ॥

॥ टीका—तानेवावर्तान् दर्शयितुमाह । (रायाणोऽत्यादि) । राजानश्चक्रवर्त्यादयो राजामात्याश्च मंत्रीपुरोहितप्रभृतयस्तथा ब्राह्मणाश्च वा कृत्रियाश्च वा कुवंशप्रभृतयः । एते सर्वेऽपि नोगैः शब्दादिविषयैर्निमंत्रयन्ति नोगोपनोगं प्रत्यन्युपगमं कारयन्ति कं निहु कं (साधुजीविणमिति) । साध्वाचारेण जीवितुं शीलमस्येति साधुजीविणमिति । यथा ब्रह्मदत्तचक्रवर्तिना नानाविधैर्नोगैश्चित्रसाधुरूपनिमंत्रितइत्येवमन्येऽपि केनचित्संबन्धेन व्यवस्थितायौवनरूपादिगुणोपेतं साधुं विषयोद्देशेनोपनिमंत्रयेयुरिति ॥ १५ ॥ एतदेव दर्शयितुमाह । (हृत्स्सरहेत्यादि) । हस्त्यश्वरथयानैस्तथाविहारगमनैः विहरणं क्रीडनं विहारस्तेन गमनान्युद्यानादौ क्रीडया गमनानीत्यर्थः । चशब्दादन्यैश्चन्द्रियानुकूलैर्विषयैरुपनिमंत्रयेरंस्तद्यथा जुवि नोगान् शब्दादिविषयानिमानस्मानिर्दौकितान् प्रत्यक्षासन्नान् श्लाघ्यान् प्रशस्तान् ननिंद्यान् महर्षेसाधो वयं विषयोपकरणदौकनेन त्वां नवंतं पूजयामः सत्कारयामइति ॥ १६ ॥

वह्वगंधमलंकारं, इहोत्त सयणाणिय ॥ जुंजाइं माइं नोगाइं,
आउसो पूजयामुतं ॥ १७ ॥ जो तुमे नियमोचिन्नो, निष्कुजावं
मि सुवया ॥ अगारमावसंतस्स, सवो संविज्जए तहा ॥ १८ ॥

अर्थ—वली वह्व के० वस्त्र जीना विना चीन अंशुंकादिक अने गंध के० गंध ते कपूरादिक तथा अलंकारं के० आनूपण ते केयूरादिक तथा इहोत्त के० स्त्री ते नवयौवना अने सयणाणिय के० शयन ते पर्यंकतूलिकादिक जुंजाइंमाइंनोगाइं के० इत्यादिक ए प्रत्यक्ष नोग नोगवो; आउसो के० अहो आयुष्मन् साधु पूजयामुतं के० एतले प्रकारे करी अमे तमने पूजीये ठैये ॥ १७ ॥ जोतुमे नियमोचिन्नो के० अहो साधु जो तमे पूर्वे महाव्रतादिकरूप नियम आचखोढे, निष्कुजावंमि के० ते निहुने जावे संयमने अवसरे आचखोढे, सुवया के० हे सुव्रति अगारमावसंतस्स के० ते अगार गृहस्थावासे वसता पण सवो संविज्जएतहा के० सघलो तेमजढे सुकृत अथवा दुष्कृत जे करवां तेनो नाश नथी ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—(वहेति), वस्त्राणि गंधाः सुगंधचूर्णानि वस्त्रगंधं अलंकारं केयूराद्याभरणं तथा स्त्रियः शयनानि पर्यंकादीनि इमान् नोगास्त्वं जुह्व । हे आयुष्मन् त्वां एभिः पूजयामः ॥ १७ ॥ (जोतुमेति) यस्त्वया पूर्वं निहुजावे नियमो महाव्रतरूपश्चीर्णोऽनुष्ठितः अगारं गृहं आवसतस्तव सर्वोऽपि विद्यते नहि सुकृतस्याऽनुचीर्णस्य नाशोऽस्तीत्यर्थः ॥ १८ ॥

तथा गिह्मिणीसु के० स्त्रीने विषे गृह्म एतत्ते अत्यंत आसक्त भूता तथा अज्ञोवचना
कामेहिं के० कामनोगने विषे अथ्युपपन्न एतत्ते तेनेविषे रागी होय तेने विवेकी पुरुषे
चोइजंता के० चोयणा करी ठनि ते चोयणा सहन करी शके नही, एवा मंद चारित्रिया,
ते संयम ठांमीने गयागिहं के० जागा थका, फरी घरवास अंगीकार करे. तिवेमिनो
अर्थ पूर्ववत् ॥ २२ ॥ इतिश्री उवसग्गपरिज्ञाए बितिउद्देशः समाप्तः

॥ टीपिका—(अचेति) रुद्धेण संयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवंत उपधानेन तर्जि
ताः पीडिताः संतस्तत्र संयमे मंदाविपीदंति स्थलजन्मौ यथा जग्ज्वाजीर्णवलीवदीः । त
रुणस्यापि तत्रसीदनं संजायते किंपुनर्जीर्णस्येति जीर्णग्रहणं । तथा समर्थानां विवे
किनामपि संयमे सीदनं संजायते किंपुनर्मदानामिति ॥ २१ ॥ (एवमिति) एवं पूर्वो
क्तं निमंत्रणं नोगं प्रति प्रार्थनं लब्ध्वा प्राप्य तेषु मूर्धिताआसक्ताः स्त्रीषु गृह्मादत्तोपयोगा
रमणीरागमोहितास्तथा कामेषु इहामदनेषु अथ्युपपन्नाः कामानुगतचित्ताः संयमं प्रति
प्रेरणां सोढुमसमर्थाः प्रव्रज्यां त्यक्त्वा गृहंगता गृहस्थीनूता इति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ २१ ॥
इति उपसर्गपरिज्ञाख्ये तृतीयाध्ययने द्वितीयोद्देशकः समाप्तः

॥ टीका—किंच । (अचयंताइत्यादि) रुद्धेण संयमेनात्मानं यापयितुमशक्नुवंतः
स्तथोपधानेनानशनादिना सबाह्यान्तरं तपसा तर्जिताबाधिताः संतस्तत्र संयमे मं
दाविपीदंत्युद्यानशिरस्युद्वंकमस्तके जीर्णोडुर्बलोगौरिव यूनोपि हि तत्रावसीदनं संजा
यते किंपुनर्जरज्जवस्येति जीर्णग्रहणं । एवमावर्तमंतरेणापि धृतिसंहननोपेतस्य वि
वेकिनोप्यवसीदनं संजायते किंपुनरावर्तैरुपसर्गितानां मदानामिति ॥ २१ ॥ सर्वोप
संहारमाह । (एवमित्यादि) । एवं पूर्वोक्तया नीत्या विषयोपनोगोपकरणं दानपूर्वकं नि
मंत्रणं विषयोपनोगंप्रति प्रार्थनं लब्ध्वा प्राप्य तेषु विषयोपकर्मणोषु हस्त्यश्वरथादिषु
मूर्धिताअत्यंतासक्तास्तथा स्त्रीषु गृह्मादत्तावधानारमणीरागमोहितास्तथा कामेषु इहाम
मदनरूपेष्वंथ्युपपन्नाः कामगतचित्ताः संयमेऽवसीदंतोऽपरेणोद्युक्तविहारिणो नोद्यमानाः
संयमं प्रति प्रोत्सह्यमानानोदनं सोढुमशक्नुवंतः संतो गुरुकर्माणि प्रव्रज्यां परित्यज्यात्प
सत्वा गृहं गता गृहस्थीनूताः ॥ इतिपरिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ २२ ॥

हवे त्रीजा अध्ययननो त्रीजो उद्देशो प्रारंभिये ठैयें.

जहा संगामकालमि, पिठतो नीरु वेहइ ॥ वलयं गहणं ए
मं, कोजाणइ पराजयं ॥ १ ॥ मुहुत्ताणं मुहुत्तरस्स, मुहुत्तो होइ
तारिसो ॥ पराजिया वसणामो, इति नीरु उवेहइ ॥ २ ॥

वर्तयितुमशक्नुवंतस्तत्र संयमे मंदाविषीदंति शीतलविहारिणः स्युः । यथा उद्याने ऊर्ध्वस्थलजूमौ उत्क्षिप्तमहानाराबलीवर्दीअतिडुर्बलाः सीदंति ग्रीवां पातयित्वा तिष्ठं त्येवं साधवोपि ॥ २० ॥

॥ टीका—किंच (चिरमित्यादि) । चिरं प्रनूतकालं संयमानुष्ठानेन (डङ्कमाणस्तत्ति) विहरतः सतः इदानीं सांप्रतं दोषः कुतस्तव नैवास्तोति नावः । इत्येवं हस्त्यश्वरथादि निर्वस्त्रगंधालंकारादिनिश्च नानाविधैरुपनोपकरणैः करणनूतैः । एमिति वाक्यालंकारे । तं निह्नुं साधुजीविनं निमंत्रयंति नोगबुद्धिं कारयंति । दृष्टान्तं प्रदर्शयति । यथा नीवारे ए ग्रीहिविशेषकणदानेन सूकरं वराहं कूटके प्रवेशयंत्येवं तमपि साधुमपि ॥ १९ ॥ अनंतरोपन्यस्तवार्तोपसंहारार्थमाह । (चोदिता इत्यादि) । निह्नुणां साधूनामुद्युक्तविहारिणां चर्या दशविधचक्रवालसामाचारी इहामिहेत्यादिका तथा नोदिता प्रेरिता । यदि वानिह्नुचर्यया करणनूतया सीदंतश्चोदितास्तत्करणं प्रत्याचार्यादिकैः पौनःपुन्येन प्रेरितास्तच्चोदनामशक्नुवंतः संयमानुष्ठानेनात्मानं यापयितुं वर्तयितुमसमर्थाः संतस्तत्र तस्मिन् संयमे मोक्षैकगमनहेतो नवकोटिशतावाप्तेर्मंदाजडाविषीदंति शीतलविहारिणो नवंति तमेवाचिंत्यचिंतामणिकल्पं महापुरुषानुचीर्णं संयमं परित्यजंति । दृष्टान्तमाह । ऊर्ध्वयानं मुद्यानं । मार्गस्योन्नतो जाग उद्वेकमित्यर्थः । तस्मिन् उद्यानशिरसि उत्क्षिप्तमहानरा उद्धाणोतिडुर्बलायथावसीदंति ग्रीवां पातयित्वा तिष्ठंति नोत्क्षिप्तजरनिर्वाहकानवन्तीत्येवं तेषां नावमंदा उत्क्षिप्तपंचमहाव्रतचारं वोढुमसमर्थाः पूर्वोक्तनवावर्तैः पराजग्माविषीदंति २०

अचयंतावलूहेण, उवहाणेण तज्जिया ॥ तन्न मंदा विसीयंति, उज्जाणंसि जरग्गवा ॥ २१ ॥ एवं निमंति ए लल्लु, मुहिया गिंइ ह्वीसु ॥ अशोववन्ना कामोहिं, चोइजंता गयागिहं तिबेमि ॥ २२ ॥ इति उवसग्गपरिन्नाए बिंतिउद्देसो सम्मतो ॥ २ ॥

अर्थ—एरीते अचयंतावलूहेण के० संयमने निर्वाह करवा अशक्त, तथा उवहाणेण के० बाह्यान्तर तपे करीने तज्जिया के० पीडया उता तन्न के० ते संयमने विषे, मंदा के० कोइएक मंद अज्ञानी विसीयंतिके० सीदाय; कोनीपेरे तोके उज्जाणंसि के० जेम उद्यान एटले ऊर्ध्वस्थलजूमिने मस्तके आवे तेवारे जरग्गवा के० गरढो मोकरो वृषज सीदाय, अने नारनी पीडायें पीडयो थको तो तरुण बलद पण सीदाय तो जर जव एटले मोकरो बलद सीदाय तेमां केवुंजसुं; ॥ २१ ॥ एवं निमंति ए लल्लु के० ए पूर्वो करीते कामनोगादिके करी निमंत्रण लेइने ते कामनोगने विषे मुहियाके० मूर्छित उता

कटिसंस्थानीयं(एमंति) प्रवृत्तं गिरियुहादिकं किमित्यसावेवमवजोक्तयति । यतएवं मन्य
ते । तत्रैवंचूते तुमुजे संग्रामे सुजटसंकुजे कोजानाति कस्यात्र पराजयोजविष्यतीति यतो
देवायत्ताः कार्यसिद्धयस्तोकैरपि बहवोजीयंतइति ॥ १ ॥ किंच (मुहुत्ताणमित्यादि) मु-
हूर्त्तानामेकस्य वा मुहूर्तस्यापरोमुहूर्तः कालविशेषलक्षणोवमरस्तादृग्भवति यत्रजयः प-
राजयोवा संजाव्यते तत्रैवं व्यवस्थिते पराजितावयमपसर्पामोनश्यामइत्येतदपि संजाव्य
ते अस्मद्विधानामिति नीरुः पृष्ठतआपत्प्रतीकारार्थं शरणमुपेक्षते ॥ २ ॥

एवं तु समणा एगे, अबलं नञ्चाण अप्पगं ॥ अणागयं जयं दि
स्स, अविकप्पंति मंसुयं ॥३॥ कोजाणइ विउवातं, इत्थीन उदगा
उवा ॥ चोइज्जंता पवस्कामो, एणो अत्ति पकप्पियं ॥ ४ ॥

अर्थ-हवे एपूर्वोक्तदृष्टांत, कायर साधु साथे मेलविष्टैए एवंतु के० एरीते समणाए
गे के० कोइएक श्रमण प्रवर्जित अल्प सत्त्वना धणी ते अप्पगं के० पोताने विपे अ-
वलं के० अबलपणु एटले संयमरूप नार वहेवाने जाव जीवसुधी पोताने विपे अस-
मर्थ पणु नञ्चाण के० जाणीने अणागयंजयं के० अनागत एटले आगमिक कालनो न
य दिस्सके० देखीने, एटले आगत वृद्धावस्थायें तथा ग्लानावस्थायें तथा दुर्निहने वि-
पे मने शुं त्राण शरण यज्ञे अविकप्पंतिमंसुयंके० एवी कल्पना करीने ठेरावकरे के मने व्या-
कर्ण, ज्योतिष, वैद्यकादिक त्राण शरण यज्ञे माटे तेवा शास्त्रो नणे ॥३॥ कोजाणइके० कोण
जाणे विउवातं के० मुजने केवा कारण यकी संयमनो जंस यज्ञे. इत्थीउके० स्त्रीयकी
यसे उदगाउवाके० किंवा उदक एटले सचित्तपाणीना परिजोग यकीयज्ञे, केसके कर्मनी वि-
चित्र गतिठे एणोअत्तिपकप्पियंके० प्रकल्पित पूर्वोपार्जित इव्य नथी जे ते समय म-
ने काम आवे; तो तेवखते चोइज्जंताके० कोइयें अमने पूठया यकां पवस्कामो के०
व्याकर्णादिक कहिसुं एरीते चिंतवन करी ज्योतिषादिकने विपे यत्न करे ॥ ४ ॥

॥ दीपिका-श्लोकद्वयेन दृष्टांतं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमिति) एवं पूर्वोक्तदृ-
ष्टांतेन श्रमणाएके अल्पसत्त्वाद्यात्मानमवजं संयमनारवहनाद्धमं ज्ञात्वाऽनागतमेव जयं
दृष्ट्वा इदं व्याकरणं गणितं ज्योतिष्कं वैद्यकं मंत्रादिकं वा श्रुतमधीतं सम त्राणाय स्यादि-
ति अविकल्पंते मन्यंते ॥ ३ ॥ (कोजाणइति) कोजानाति व्यापातं संयमाङ्गं । के-
न पराजितस्य सम संयमाङ्गं स्यादिति । किंस्वीतः किंवा उदकात् स्नानाद्यर्थमुदकसेवना-
निजापात् इत्येवं ते वराकानन्यंते ननो ऽस्माकं किंचित्प्रकल्पितं पूर्वोपार्जितं इव्यम-
स्ति यत्तस्यां दुःखावस्थायां कार्यं ममेति । अतश्चोद्यमानाः परेण पृष्ठ्यमानावयं हस्तिशि-

अर्थ—जहासंगमकालमि के० जेम संग्रामनो काल आवे ठते, नीरु के० कोइएक बीकणो पुरुष पिछतोके० पाठो वेहर्हके० जूए, एटले बीकण मनुष्य संग्रामने काले प्रथमथीज प्रतिकार कारण डुर्गे प्रबन्ध स्थानक नासवाने अर्थे जूए; ते स्थानक देखाडेढे; वलय के० वलयाकारे उदकरहित एवी गर्ताते डुर्गम होय अथवा जेमां पेसतां, तथा नीकल तां गहणंके० गहन होय, एटले वृद्धे करी व्याप्त होय अने एमं के० प्रबन्ध एवा जे गिरि गुफादिक तेनुं अवलोकन नासवाने अर्थे करे तेनुं कारण मनमां आवीरीते चिंतवे जे, कोजाणइपराजयं के० कोण जाणे एवा संग्रामने विपे कोनो जय पराजय अशे, कार्यसिद्धि दैवायत्तवे, थोडा होय ते घणाने पण जीतीशकेवे ॥ १ ॥ मुहुत्ताणं मुहुत्तस्त के० मुहूर्त जोवामां कोइएक मुहूर्त मुहुत्तोहोइतारिसो के० अपर अन्य मुहूर्त काल विशेष लक्षण तेनुं होय त्यां एवो प्रस्ताव आवेके पराजियाके० ज्यां जीवने जय पणुं थाय अथवा पराजय पणुं पण थाय तेवारे नासीजइने ए स्थानको मने बुपीरेवाने काम आवशे इतिके० एवा स्वरूपे अवसण्यामोके० पराजयने अवसरे कदाचित् संग्राम थकी नासीने पाठा आववुं पडे तेवारे शी गति थाय, तेमाटे नीरु के० बीकण सुनट ते नासवानुं स्थानक उवेहती के० प्रथमथीज मनमा चिंतवी राखे. ॥ २ ॥

॥ दीपिका—अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते । पूर्वोद्देशकयोरनुकूलप्रतिकूलोपसर्गा उक्तास्तैश्चाध्यात्मविषादः स्यादिति । अत्रोच्यते । (जहेति) यथा संग्रामकाले कश्चिर्नीरुः परानीकयुद्धावसरे पृष्ठतः प्रेक्षते नाशस्थानं वाऽऽलोकते । वलयं यत्रोदकं वलयाकारेण स्थितं उदकरहिता वा गर्ता गहनं धवादिवृद्धावृतं स्थानं एमं प्रबन्धगिरिगुहादिकमित्यादिस्थानं नाशहेतोरालोकते । यतः कोजानाति पराजयं कस्य जयः पराजयोवा नावीति कोवेति दैवायत्ताः कार्यसिद्धयः ॥ १ ॥ किंच । (मुहुर्तेति) मुहूर्तानामेकस्य वा मुहूर्तस्याऽपरो मुहूर्तः कालविशेषस्तादृशो नवति । यत्र जयः पराजयोवा स्यात् । एवं सति पराजितावयमवसर्पामइति नीरुरुपेक्षते शरणमपीति ॥ २ ॥

॥ टीका—उपसर्गपरिज्ञायां उक्तो द्वितीयोद्देशकः सांप्रतं तृतीयः समारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतरोद्देशकान्यामुपसर्गा अनुकूलप्रतिकूलचेदेना निहितास्तैश्चाध्यात्मविषादनं नवतीति तदनेन प्रतिपाद्यतइत्यनेन संबंधेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रं (जहेत्यादि) दृष्टान्तेन हि मंदमतीनां सुखेनैवार्थावगतिर्नवतीत्यत आदावेव दृष्टान्तमाह । यथा कश्चिर्नीरुरकृतकरणः संग्रामकाले परानीकयुद्धावसरे समुपस्थितः पृष्ठतः प्रेक्षते आदावेवापत्प्रतीकारहेतुनूतं डुर्गादिकं स्थानमवलोकयति । तदेव दर्शयति । वलयमिति । यत्रोदकं वलयाकारेण व्यवस्थितमुदकरहितावा गर्ता दुःखनिर्गमप्रवेशा तथा गहनं धवादिवृद्धैः

चित्तना अस्थिरपणाने पोहोता थका, मनमां विचार करे के, गुं जाणीये, अमे जाव जीव सुधी संयम पाली शक्युं; किंवा नही पाली शक्युं; कोनीपेरे तोके पंथाणंचके० जेम मार्गने विषे अकोवियाके० अनिपुण एवापुरुषो मार्ग देखी संदेहमां पडे, के गुं जाणीये एमार्ग अमुक स्थानके जशे किंवा नही जाय; ॥५॥ हवे माहापुरुषनी स्थिति कहेठे. जे उके० जे महासत्ववंत मोहोटा पुरुष नाता के० ज्ञात लोकोमांहे प्रसिद्ध अने सूरपुरं गमा के० शूरवीर पुरुषोमां अग्रेसर, एटले आगेवान एरीते प्रसिद्ध थयेजाठे ते संगामकालंमि के० संग्रामकालने अवसरे, एतेपिष्ठमुवेहिंति के० पातुं न जुवे, एटले ना सी जवानुं स्थानक जूए नही; किंपरंमरणंसियाके० ते एम जाणे जे आपणने मरण तो साश्वतठे एटले क्यारेपण मरवुं तो आवश्यठे नासी जइयुं तो, अमारो यश जतो रेशे; ते कारण माटे आ संग्रामनेविषे अमे मरणं पामीयुं पण अमारो यश अखंमित राखीयुं ॥६॥

॥ दीपिका—(इञ्चेवेति) इत्येवं पूर्वं प्रकारेण यथा नीरवः संग्रामे प्राप्तावलयादि स्थानसमुपेक्षिणः स्युस्तथा प्रव्रजिताअपिआजीविकानयाद्याकरणगणितादिकं जीवनोपायत्वेन प्रत्युपेक्ष्यते परिकल्पयन्ति । किञ्चूताः । विचिकित्सा चित्तविभ्रुतिः किमेनं संयमं वयं समर्थाउतनेत्येवंरूपा । यदुक्तं । लुक्कमणुएहमत्तिययं, कालाइक्कं तसोयणं विरसं ॥ नूमीसयणं लोउ, असिणाणं बंनचेरंच ॥ १ ॥ तां समापन्नाः प्राप्ताः । यथा पंथानं प्रत्यकोविदाअनिपुणाः किमयं पंथा इष्टं देशं यास्यति नवेति कृतचित्तसंदेहाः स्युः । तथा ते संयमचारवहने संदेहं प्राप्ताः । यथानिमित्तादिकं जीविकार्थं परिकल्पयन्ति ॥ ५ ॥ (जेउसंगेति) ये पुनर्महासत्त्वाः । तुर्विशेषणे । संग्रामकाले ज्ञाताः प्रसिद्धाः शूराणां पुरंगमाः पुरोगामिनः सुजटाग्रवर्तिनस्ते पृष्ठं नप्रेक्ष्यते नाशस्थानं नविलोकयन्ति किं त्वेवं मन्यन्ते यदत्रास्माकं किमपरं मरणमेव स्यात् नवतु मरणं यशोमायातु । यदुक्तं । विशरारुनिरविनश्वरमतिचपलैः स्थास्नुवांठतां विशदं ॥ प्राणैर्यदिशूराणां, नवति यशः किं न पर्याप्तमिति ॥ ६ ॥

॥ टीका—उपसंहारार्थमाह । (इञ्चेवमित्यादि) । इत्येवमिति पूर्वप्रकांतपरामर्शार्थः । यथा नीरवः संग्रामे प्रविविक्तवोवलयादिकं प्रत्युपेक्षिणो नवंतीत्येवं तेपि प्रव्रजिता मंदजागृतया अल्पसत्त्वाआजीविकानयाद्याकरणादिकं जीवनोपायत्वेन प्रत्युपेक्ष्यते परिकल्पयन्ति । किञ्चूताः विचिकित्सा चित्तविभ्रुतिः किमेनं संयमचारमुत्किंममंतं नेतुं वयं समर्थाः उतनेतीत्येवं चूताः । तथाचोक्तं । लुक्कमणुएहमत्तिययं, कालाइक्कं तसोयणं विरसं । नूमीसयणंलोउ असिणाणं बंनचेरंच ॥ १ ॥ तां समापन्नाः समागताः । यथा पंथानं प्रत्यकोविदाअनिपुणाः किमयं पंथा विवक्षितं नूनागं यास्यत्युत नेतीत्येवं कृतचित्तविभ्रुत

क्वाधनुर्वेदादिकं कुटिलविटलादिकं वा प्रवक्ष्यामः कथयिष्यामस्त्येवं हीनसत्त्वाः संप्रधार्य व्याकरणादिनिणितादौ प्रवर्तते तथापि तेषां मंदजाग्यानामभिमतार्थानसिद्ध्यति । यतः उपशमफलाद्विद्याबीजात्फलं धनमिहतां नवति विफलोयद्यायासस्तदत्र किमद्भुतं । न नियतफलाः कर्तुर्जावाः फलांतरमीशते जनयति खलु ब्रीहेर्बीजं न जातु यवांकुरं ॥ ४ ॥

॥ टीका—इति श्लोकद्वयेन दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमित्यादि) एवमिति यथा संग्रामं प्रवेष्टुमिहः पृष्ठतोवलोकयति किमत्र मम पराजयस्य वलयादिकं शरणं त्राणाय स्यादिति । एवमेव श्रमणाः प्रव्रजिता एके केचनाऽदृढमतयोऽल्पसत्त्वात्प्रात्मानं अबलं यावज्जीवं संयमनारवहनाऽक्षमं ज्ञात्वा अनागतमेव जयं दृष्टोत्प्रेक्ष्य । तद्यथा । निष्किंचनोहं किमम वृद्धावस्थायां ग्लानावस्थायां दुर्निहे वा त्राणाय स्यादित्येवमा जीविकानयमुत्प्रेक्ष्य विकल्पयंति परिकल्पयंति मन्यंते इदं व्याकरणं गणितं जोतिष्कं वैद्यकं होराशास्त्रं मंत्रादिकं वा श्रुतमधीतं समाऽवमादौ त्राणाय स्यादिति ॥ ३ ॥ एत चैते विकल्पयंतीत्याह । (कोजाणइत्यादि) अल्पसत्त्वाः प्राणिनोविचित्राच कर्मणां गतिर्बहूनि प्रमादस्थानानि विद्यंते अतः कोजानाति कः परिह्विनत्ति व्यापातं संयमजी वितात् चर्यंतं केन पराजितस्य मम संयमाद्भ्रंशः स्यादिति । किं स्त्रीतः स्त्रीपरिपहाडतो दकात् स्नानाद्यर्थमुदकासेवनानिजाषादित्येवं तेवराकाः प्रकल्पयंति । ननोऽस्माकं किंच न प्रकल्पितं पूर्वोपार्जितइव्यजातमस्ति । यत्तस्यामवस्थायामुपयोगे समेत्य यास्यत्य तश्चोद्यमानाः परेण पृथग्मानाहस्तिशिद्धा धनुर्वेदादिकं कुटिलविटलादिकं वा प्रवक्ष्यामः कथयिष्यामः प्रयोक्ष्यामस्त्येवं ते हीनसत्त्वाः संप्रधार्य व्याकरणादौ श्रुते प्रयतंतइति, नच तथापि मंदजाग्यानामभिप्रेतार्थावाप्तिर्नवतीति । तथाचोक्तं । उपशमफलाद्विद्या बीजात्फलं धनमिहतां नवति विफलोयद्यायासस्तदत्र किमद्भुतं ॥ ननियतफलाः कर्तुर्जावाः फलांतरमीशते जनयति खलु ब्रीहेर्बीजं न जातु यवांकुरं ॥ ४ ॥

इच्छेव पडिलेहंति, वलया पडिलेहिणो ॥ वितिगिह समाव
न्ना, पंथाणंच अकोविया ॥ ५ ॥ जेउ संगामकालंमि, नाया
सूरपुरं गमा ॥ एो ते पिठमुवेहंति, किंपरं मरणंसिया ॥ ६ ॥

अर्थ—हवे उपसंहार करतो कहेवे. इच्छेव के०. ए जेम पूर्वे कहा एवा पडिलेहं
ति के० कायर सुनट. जेम बीक पामता थका वलयापडिलेहिणोके० वलयादिक स्थान
नकना जोनारा थाय, तेम प्रमादि चारित्रिया मंद जाग्यने लीधे, अल्प सत्त्वना धणी
आजीविकाना जय थकी अनेक कुशाख शीखे; ते केवा वे तोके, वितिगिहसमावन्नाके०

तैत इति ॥ ७ ॥ अथात्मविपीदनाधिकारोगतः अथ परवादिवचनाधिकारमाह । (तमेगइति) एके परवादिनः साधुं निहुं साधु शोचनं जीवितुं शीलमस्य सतथा तं एवं परिनापंते । ये ते पुष्टधर्माणोगोशालकमतानुगताः आजीविकादिगंबरावा ये ते एवं वक्ष्यमाणं परिनापंते साधुं निंदन्ति ते अंतके पर्यंते समाधेमोक्षाद्वाह्याइति शेषः ॥ ७ ॥

॥ टीका—तदेवं सुनटदृष्टानं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमित्यादि) यथा सुनटाङ्गा तरोनामतः कुजतः शौर्यतः शिक्षातश्च तथा सन्निबद्धपरिकराः करगृहीतहेतयः प्रतिनटसमितिजेदिनोन दृष्टतोवलोकयन्ति । एवं निहुरपि साधुरपि महासत्त्वः परलोकप्रतिस्पर्धिनमिन्द्रियकषायादिकमरिवर्गं जेतुं सम्यक् संयमोद्धानेनोद्धितः समुद्धितः । तथा चोक्तं । कोहं माणं च मायंच लोहं पंचेंदियाणिय । दुक्कयं चैवमण्याणं सव्वमण्येजिएजियं ॥ किं कृत्वा समुद्धितइति दर्शयति । व्युत्सृज्य त्यक्त्वा अगारबंधनं गृहपाशं तथा आरंभं सावधानुष्ठानरूपं तिर्यक्त्वाऽपहस्तयित्वात्मनोचावआत्मत्वमशेषकर्मकलंकरहितं त्वं तस्मै आत्मत्वाय । यदिवा आत्मा मोक्षः संयमोवा तज्जावस्तस्मै तदर्थं परिसमंताद्भजेत् संयमानुष्ठानक्रियायां दत्तावधानोचवेदित्यर्थः ॥ ७ ॥ निर्युक्तौ यदनिहितमध्यात्मविपीदनं तदुक्तमिदानीं परवादिवचनं द्वितीयमर्थाधिकारमधिकृत्याह । (तमेगेइत्यादि) तमिति । साधुमेके ये परस्परोपकाररहितं दर्शनमापन्नाश्च यःशलाकाकटपास्ते च गोशालकमतानुसारिणश्चाजीविकादिगंबरावा तएवं वक्ष्यमाणं परिसमंताद्भापंते । तं निहुकं साध्वाचारं साधु शोचनं परोपकारपूर्वकं जीवितुं शीलमस्य ससाधुजीविनमिति । ये ते ऽपुष्टधर्माणएवं वक्ष्यमाणं परिनापंते साध्वाचारनिंदां विदधति तएवं चूताअंतके पर्यंते दूरे समाधे मोक्षाख्यात्सम्यक् ध्यानात्सदनुष्ठानात् वा वर्ततइति ॥ ७ ॥

संबद्ध सम कण्ठाव, अन्न मन्नेसु मुत्तिया ॥ पिंम्वायंगिलाण

स्स, जं सारेह दलाहय ॥ ८ ॥ एवं तुप्पे सरागठा, अन्न मन्न

मणुवसा ॥ नद्धसप्पह सप्पावा, संसारस्स अपारगा ॥ १० ॥

अर्थ—हवे ते गोशालकादिक मतानुसारी जे कहे ते देखाडेढे. संबद्धसमकण्ठाव के० निश्चयथकी ग्रहस्थ समान तमारो कटप एटले आचारढे; अर्थात् तमे मोहे करी बंधाणाढो अन्नमन्नेसु के० जेम ग्रहस्थ अन्योअन्य परस्पर माहोमांहे मातापितादिकनी सार संज्ञाल करे तेम तमे पण माहोमांहे आचार्यादिक उपर मुत्तिया के० मुत्तित थयेला ढो ते केवीरीते मुत्तितढो ते देखाडे ढे पिंम्वायं गिलाणस्स के० पिंम् एटले निह्वा ते गिलाण एटले रोगीने अर्थे जंके० जेमाटे सारेह के० गवेपो ढो दलाहय के० निह्वा आणी आपोढो. च शब्द थकी शुर्वादिकनो वैयावच्च करोढो तेमाटे तमे गृहस्थ

योजवन्ति तथा तेपि संघमचारवहनंप्रति विचिकित्सां समापन्नानिमित्तगणितादिकं जीविकार्थं प्रत्युपेक्षन्ति ॥ ५ ॥ सांप्रतं महापुरुषचेष्टिते दृष्टान्तमाह । (जेउसंगामेत्यादि) । ये पुनर्महासत्त्वाः । तु शब्दोविशेषणार्थः । संग्रामकाले परानीकयुद्धावसरे ज्ञाता रोलोकविदिताः । कथं शूरपुरंगमाः शूराणामग्रगामिनोयुद्धावसरे सैन्याग्रस्कंधवर्तिन इति एवंजूताः संग्रामं प्रविशन्तो न पृष्ठमुत्प्रेक्षन्ते न दुर्गादिकमापन्नाणाय पर्यालोचयन्ति । ते चानंगरुतबुद्धयोपित्वेवं मन्यन्ते । किमऽपरमत्रास्माकं न विष्यति यदि परं मरणं स्यात्तच्च शाश्वतं यशः प्रवाहमिह्यतामस्माकं स्तोकं वर्तत इति । तथाचोक्तं । विशरारुनिरऽविनश्वर, मतिचपलैः स्थास्तु वांढतां विशदं ॥ प्राणैर्यदिशूराणां, नवति यशः किं न पर्याप्तं ॥ १॥६॥

एवं समुष्टि ए निस्कू, वोसिज्जा गारबन्धणं ॥ आरंजनं तिरियंकट्टु
आत्तत्ता ए परिव्वए ॥ ७ ॥ तमेगे परिजासन्ति, निस्कयं साधुजी
विणं ॥ जे एवं परिजासन्ति, अंत ए ते समाहि ए ॥ ८ ॥

अर्थ—एवं के० एरीते निस्कू के० साधु संयमने विषे समुष्टि के० सावधान थयो ठतो, तथा अगारबन्धणं के० गृहस्थावासनुं बंधन तेने वोसिज्जा के० ठांमीने, तथा आरंजनं के० आरंजन जे सावधानुष्ठान तेने तिरियं कट्टुके० तिष्ठो करीने एटले, आरंजने दूर करीने आत्तत्ता ए परिव्वएके० एक मोक्षनेविषे सावधान थाय, संयमानुष्ठानने विषे प्रवर्त्ते ॥ ७॥
अध्यात्माविषीदनाथार्थाधिकारोगतः के० ए आत्मा थकीजे विवाद ते कह्यो. हवे बीजो अधिकार परवादिना वचन आश्री कहेले. एगे के० एक कोइ परने उपकार रहित एवा दर्शनने ग्रहण करनारा गोसालीक मतना अनुसारी तथा दिगंबरादिक एवा अन्य तीर्थिकना साधुउ तं के० ते पूर्वोक्त साधुजीवणं के० साधु एटले रूडी आजीवणं एटले आजीविकाये प्रवर्त्तनार अर्थात् परने उपकार करनार, रूडा आचारे प्रवर्त्तमान एवा निस्कूयं के० साधुने परिजासन्ति के० एवीरीते कहे. इतिकोर्थः तेनी निंदा करे, तो जे के० जे धर्मना अजाण एवं के० एम पूर्व कहुं, तेम परिजासन्ति के० साधुना आचारनी निंदा करे ते के० तेवा अन्यतीर्थिक साधुउ समाहि ए के० समाधि एटले सम्यक् अनुष्ठान थकी अथवा मोक्षथकी अंत ए के० वेगला जाणवा. ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमिति) एवं निहुरपि महासत्त्वः सम्यक्संयमे उद्धितः कषायादिवैरिवर्गं जेतुं प्रवृत्तः । यतः । कोहंमाणं च मायं च, लोहं पंचिंदियाणिअ । डुऊयं चेवमप्पाणं, सवमप्पेजिएजिअ । १ । किंरुत्वा समुद्धितः अगारबन्धनं गृहपाशं व्युत्सृज्य त्यक्त्वा आरंजनं तिर्यक्त्वा निराकृत्य आत्मत्वाय शेषकर्मरहितत्वाय परित्रजेत् संयमे प्रव

अह ते परिचासेज्जा, जिस्कू मोस्कविसारए ॥ एवं तुप्पे पन्नासं
ता, उपस्कं चेव सेवह ॥ ११ ॥ तुप्पे जुंजह पाएसु, गिलाणो अ
जिहडंमिया ॥ तंच बीउदगं जोच्चा, तमुदिस्सादिजंकडं ॥ १२ ॥

अर्थ—हवे ते अन्य तीर्थिउने साधु उत्तर आपेठे अह के० अथ एतुं कह्या नंतर
तेके० ते असाधु प्रत्ये परिचासेज्जा के० साधु एवीरीते बोले परंतुते बोलनार जिस्कू
के० साधु केवाठे तो के० मोस्कविसारए के० मोक्षमार्गना विशारद एटले जाण ते अ
साधु प्रत्ये कहेठेके एवंके० एम पूर्वोक्त न्यायें तुप्पेके० अहो तुमे पन्नासंताके० एम वो
जता थका उपस्कंचेव के० निश्चं थकी वे पढ्ने सेवह के० सेवो ठो एटले रागद्वेषरूप
बन्ने पढ्ने सेवोठो कारण के० एकतो पोते अनाचारी ठो सदोष पक्कीठो माटे अने बी
जा निर्दोषी साधुना निंदकठो माटे वेहु पढ्ना सेवनारठो अथवा बीज उदक उद्देशि
कादिक जोगवतां गृहस्थ समानठो अने लिंग ग्रहण कछुं माटे यति समान देखवा
मात्रठो एम बन्ने पढ्ने सेवोठो ॥ ११ ॥ हवे आजीविकादिक परतीर्थिकोनों आचार
कही देखाडेठे. तुप्पे के० तमे एम कहोठो के० अमे निःकंचन ठैयें अने तमे जे जुंजह
के० जोगवोठो तेपण पाएसु के० कांशादिक धातुना जे गृहस्थना पात्र तेने विपे जोजन
करोठो तेमाटे तमे सपरिग्रहीठो तथा आहारादिकनी मूर्त्ता करोठो माटे निःपरिग्रहि
शीरीते थशो वली गिलाणो के० गिलानने अर्थे जिह्वा अटनने विपे असमर्थ ठतां
अजिहडंमियाके० गृहस्थने हाथे आणी देवाडोठो तंचके० तेहिज दोष देखाडेठे बीउद
गंके० जे गृहस्थे बीज अने उदकतुं मर्दन करीने तमुदिस्सादिजंकडं के० ते ग्लानने अर्थे
उद्देशीने जे आहार नीपजाव्यो तेने जोच्चाके० जोगववा थकी तमने दोष लागेठे ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—अथात्रपूर्वपक्षे दोषमाह । (अहतेति) । अथ तान् परवादिनएवमुपस्थि
तान् जिह्नुः परिचापेत ब्रूयात् । किञ्चूतो जिह्नुः मोक्षविशारदः । एवं यूयं प्रजापमाणा उपपदं
उप पदं सेवध्वं । यद्विवा द्विपदं रागद्वेषात्मकं पदं ह्यं सेवध्वं । तथाहि । सदोपेपि स्व
मते रागः । निर्दोपेप्यस्मन्मते द्वेषः । अथवा बीजोदकोदिष्टादिजोजित्वा गृहस्थायूयं
यतिलिंगांगीकाराच्च प्रव्रजिता इति पदं ह्यं ॥ ११ ॥ परमतीनामसदाचारं दर्शयति । (तु
प्पेति) हे परमतिनो यूयं पात्रेषु कांस्यपात्रादिगृहस्थनाजनेषु जुंघ्वं जोजनं कुरुध्वं । ततः
कथं तिष्ठपरिग्रहाः । तथा ग्लानस्य जिह्वाटनं कर्तुमसमर्थस्य यदपरैर्गृहस्थैरन्याहृतं कार्यते
नवज्जिः अतेरानयनाधिकाराच्चावात् । तद्वृष्टं नवतां यच्च गृहस्थैर्बीजोदकाद्युपमर्दनं निष्पा
दितमाहारं श्रुत्वा ग्लानमुद्दिश्योद्देशकादियत्कृतं यन्निष्पादितं तदवश्यं युष्मत्परिजोगाय

सरखा ठो ॥ ए ॥ एवं के० ए कारणमाटे तुप्पके० तुमे सरागठा के० गृहस्थनी पेरे सराग पणे वर्त्तीठो अन्नमन्न के० माहोमांहे मणुवसा के० वशगामी साधु कोइना आधीन न थाय ते कारणमाटे तमे सप्पह के० सद्धंथ एटले रुडोमार्गे तेना सज्जावा के० सज्जावने नछ के० नष्ट कीधो एटले सन्मार्गेने नृष्ट कीधो तेथी तमे संसारसत्थ पारगा के० संसारना पारंगामी नही एवा दोष अन्य तीर्थिउ बोले ॥ १० ॥

॥ टीपिका—यत्परिजापंते तदाह । (संबदेति) संबद्धागृहस्थास्तैस्तुल्यः समः कल्पो व्यवहारोयेषां ते तथा गृहस्थानुष्ठानतुल्याः । यथा गृहस्थाः परस्परमुपकारे प्रवर्तते । माता पुत्रे पुत्रोमातरि एवं यूयमप्यन्योन्यमुपकारे मूर्तिताः । कथमित्याह पिंडपातजैद्वयं ग्लानस्य रोगिणः साधोर्यस्मात् (सारेहति) अन्वेषयंते तथा (दलाहति) ग्लानायददध्वं । चशब्दादाचार्यादिवैयावृत्त्यै प्रवर्तध्वं ततो गृहस्थतुल्या इत्यर्थः ॥ ए ॥ (एवमिति) एवं यूयं सरागः स्वजावस्तत्रस्थिता अन्योन्यं वशमुपागताः परस्परायत्ताः । यतयस्तु निःसंगाः कस्यचिदायत्तानस्युः । ततो गृहस्थानामयं न्याय इति । तथा नष्टसत्पथसज्जावाः गतसन्मार्गे परमार्था एवंचूता यूयं संसारस्य । अपारगाः न पारगामिनः ॥ १० ॥

॥ टीका—यत्ते प्रजापंते तदर्थीयितुमाह । (संबदेत्यादि) समेकीनावेन परस्परपकारेणोपकारितया च बद्धाः पुत्रकलत्रादिस्नेहपाशैः संबद्धागृहस्थास्तैः समस्तुल्यः कल्पो व्यवहारोऽनुष्ठानं येषां ते संबद्धसमकल्पागृहस्थानुष्ठानतुल्यानुष्ठाना इत्यर्थः । तथाहि । यथा गृहस्थानामयं न्यायो यदुत्तरस्मै परस्परपकारेण माता पुत्रे पुत्रोपि मात्रादावित्येवं मूर्तिता अथ्युपपन्ना एवं जवंतोऽप्यन्योन्यं परस्परतः शिष्याचार्याद्युपकारक्रिया कल्पनया मूर्तिताः । तथाहि । गृहस्थानामयं न्यायो यदुत्तरस्मै दानादिनोपकार इति नतु यतीनां । कथमन्योन्यं मूर्तिता इति दर्शयति । पिंडपातं जैद्वयं ग्लानस्याऽपरस्य रोगिणः साधोर्यद्यस्मात् (सारेहति) अन्वेषयंते । तथा (दलाहति) ग्लानयोऽयमहारमन्विष्य तदुपकारार्थं ददध्वं । चशब्दादाचार्यादेः वैयावृत्त्यकरणाद्युपकारेण वर्तध्वं ततो गृहस्थसमकल्पा इति ॥ ए ॥ सांप्रतमुपसंहारव्याजेन दोषदर्शनायाह । (एवमित्यादि) एवं परस्परपकारादिना यूयं गृहस्था इव सरागस्थाः सहसरागेण वर्तत इति सरागः स्वजावस्तस्मिन् तिष्ठंतीति ते तथा अन्योन्यं परस्परतो वशमुपागताः परस्परायत्ताः । यतयोहि निःसंगतया न कस्यचिदायत्ता जवंति । यतो गृहस्थानामयं न्याय इति । तथा नष्टोऽपगतः सत्पथः सज्जावः सन्मार्गः परमार्थोऽयेन्यस्ते तथा । एवंचूताश्च यूयं संसारस्य च दुर्गतित्रमणजह्णस्थाऽपारगा अतीरगामिन इति ॥ १० ॥

खरुं ठेरावबुं एवी जेनी प्रतिज्ञा नथी ते अप्रतिज्ञा रागद्वेष रहित तथा जाणया के० जाणते एवे संयत तत्वे सहित तेने हेयोपादेय परमार्थ जाण्वाविना तत्तेण अणुसि छाते के० परमार्थ करीने ते असाधु ठे एम तेना मार्गेने दोष देखाडवानुं तमने कोणे शिखव्युं एएसणीयएमग्गेके० माटे अहो तुमारो उपमार्ग ते निश्चय मलतो नथी जे कारणे गिलानने अशनादिक आपे ते गृहस्थ समान जाणवा एवो तमे कहाठो परंतु ए असमिरकावती के० अणआलोच्याना वोलनारनुं कती के० जे कर्तव्य अनुष्ठान ते पण अणआलोच्यो जे देखायठे. ॥ १४ ॥

॥टीपिका—(लित्तेति) तीव्रतापेन साधुनिंदारूपेण लिप्ताव्याप्ताः(उज्जयेति)निर्विवेकाउद्देश कादिनोजित्वात् असमाहिताः शुजाध्यवसायरहिताः । दृष्टान्तमाह । यथाऽरूपोव्रणस्याति कंभूयितं नश्रेयः किंतु अपराध्यति दोषं करोति एवं यूयमपि निर्विवेकाः वयं किल निष्किंच नास्ति कृत्वा कांस्य पात्रादिकं परिहृत्यैतदज्ञावादवश्यमशुद्धाहारपरिजोगकारिणः निष्किंच नत्वात्पात्रादिपरिहारो नश्रेयो व्रणस्यातिकंभूयितमिव ॥ १३ ॥ (तत्तेणेति) ते गोशालम तानुसारिणआजीविकादयोदिगंवरावा तत्वेनाऽनुशासिताः शिक्षां ग्राहिताः केन अप्रतिज्ञेन इदंमया समर्थनीयमिति प्रतिज्ञा सा नास्ति यस्याऽसावप्रतिज्ञोरागद्वेषरहितः साधुस्तेन जा नताज्ञानवता । कथमनुशिष्टा इत्याह । (एएसतेति) । योजवन्निरंगीकृतः सनियतो न युक्ति क्कमोमार्गः । याच साधुनिंदा वाक् सा समीक्ष्योक्ता आचार्यकथिता । तथाकृतिः क्रिया प्यविचाररम्यैव ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (लिप्ता इत्यादि) यूयं पट्जीवनिकायविराधनयोद्विष्टनोजित्वेना निगृहीतमिष्यादृष्टितया च साधुपरिज्ञापणेन च तीव्रोजितापः कर्मबंधरूपस्तेनोपलिप्ताः संवेष्टितास्तथा (उज्जयेति) सद्दिवेकशून्यानिष्कापात्रादित्यागात्पण्डितगृह्नोजितयोद्देशकादि नोजित्वात् । तथा असमाहिताः शुजाध्यवसायरहिताः सत्साधुप्रवृत्तित्वात् । सांप्रतं दृ ष्टान्तद्वारेण पुनरपि तद्वोपनिधिस्तयाह । यथाऽरूपोव्रणस्यातिकंभूयितं नखैर्विलेखनं नश्रे योनशोचनं नवति । अपित्वपराध्यति तत्कंभूयनं व्रणस्य दोषमावहति । एवं नवंतोपि सद्दिवेकरहिताः वयं किल निष्किंचना इत्येवं निष्परिश्रहतया पट्जीवनिकायरक्षणचूतं निष्कापात्रादिकमपि संयमोपकरणं परिहृतवन्तः । तदज्ञावाज्ञावश्यं नावी अशुद्धाहारपरि नोग इत्येवं इव्यक्तेत्रकाजनावानपेक्षणेन नातिकंभूयितं श्रेयोनवतीति नावः ॥ १३ ॥ अपि च । (तत्तेणेत्यादि) तत्वेन परमार्थेन मौनींशानिप्रायेण यथावस्थितार्थप्ररूपणया ते गो शालकमतानुसारिणआजीविकादयः कोटिकाअनुशासितास्तदनुपगमदोषदर्शनद्वारेण शिक्षां ग्राहिताः । केनाप्रतिज्ञेन । नास्य मयेदमसदपि समर्थनीयमित्येवं प्रतिज्ञा विद्यते

समेतअवतिष्ठते । तदेवं गृहस्थगृहे तज्जाजनेषु जुंजानाग्लानस्य च गृहस्थैः कारयंतोयूयं
अवश्यं बीजोदकादिजोजिनउद्देशकादिकृतजोजिनश्चेति ॥ १२ ॥

॥ टीका—अयं तावत्पूर्वपक्षोऽस्य च दूषणायाह । (अहतेपरिजासेज्जेत्यादि) । अथा
नंतरं तानेवं प्रतिकूलत्वेनोपस्थितान् निष्ठुः परिजापेत ब्रूयात् । किञ्चूतो मोक्षविशारदो
मोक्षमार्गस्य सम्यक्ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपस्य प्ररूपकः । एवमनंतरोक्तं यूयं प्रजापमाणाः
संतः दुष्टः पक्षोऽदुष्टपक्षोऽसत्प्रतिज्ञान्युपगमस्तमेव सेवध्वं यूयं यदिवा रागद्वेषात्मकं पक्ष
द्वयं सेवध्वं यूयं । तथाहि । सदोषस्याप्यात्मीयपक्षस्य समर्थनाद्भागो निष्कलंकस्याप्यस्मद
न्युपगमस्य दूषणाद्वेषोऽथैवं पक्षद्वयं सेवध्वं यूयं । तद्यथा । वक्ष्यमाणनीत्या बीजोदको
द्विष्टकृतजोजित्वाजृहस्थाः यतिर्लिङ्गान्युपगमात्किल प्रव्रजिताश्चेत्येवं पक्षद्वयासेवनं नवता
मिति । यदिवा स्वतोऽसदनुष्ठानमपरंच सदनुष्ठायिनां निंदनमिति जावः ॥ ११ ॥ आजीविका
दीनां परतीर्थिकानां दिगंबरानां वा सदाचारनिरूपणायाह । (तुप्पे जुंजहेत्यादि) किल वय
मपरिग्रहतया निष्किंचनाएवमन्युपगमं कृत्वा यूयं जुंघ्वं पात्रेषु कांस्यपात्र्यादिषु गृहस्थ
जाजनेषु तत्परिजोगाच्च तत्परिग्रहोऽवश्यं जावी । तथाऽहारादिषु मूर्त्तौ कुरुध्वमित्यतः
कथं निष्परिग्रहान्युपगमो नवतामकलंकश्चेति । अन्यच्च ग्लानस्य निष्ठाटनं कर्तुमसमर्थ
स्य यदपरैर्गृहस्थैरन्याहृतं कार्यते । नवज्जिर्यतोरानयनाधिकाराजावाजृहस्थानयने च योदो
षसन्नावः सनवतामवश्यं जावीति । तमेव दर्शयति । यच्च गृहस्थैर्बीजोदकाद्युपमर्देना
पादितमाहारं भुत्का तं ग्लानमुद्दिश्योद्देशकादि यत्कृतं यन्निष्पादितं तदवश्यं परिजोगा
यावतिष्ठते । तदेवं गृहस्थगृहे तज्जाजनादिषु जुंजानास्तथा ग्लानस्य च गृहस्थैरेव वै
यावृत्त्यंकारयंतो यूयमवश्यं बीजोदकादिजोजिनउद्देशिकादिकृतजोजिनश्चेति ॥ १२ ॥

जित्ता तिवा जितावेणं, उज्झआ असमाहिया ॥ नातिकंमूइयं से
यं, अरुयस्सावरश्चती ॥ १३ ॥ तत्तेण अणुसिघाते अपडिन्नेण
जाणया ॥ एएस णियए मग्गे, असमिक्का वती कित्ती ॥ १४ ॥

अर्थ—तिवान्जितावेण के० तुमे ठ काय जीवनी विराधना तथा साधुनी निंदारूप
तीव्र तापे एटले संतापे करी जित्ता के० जित्तो तथा उज्झआ के० विवेक रहित
ठो वली असमाहिया एटले जुनध्यान रहितठो माटे जेम नातिकंमूइयं सेयं के० कंमू
एटले खुजली तेने अत्यंत खणवी श्रेयकारी नथी किंतु अरुयस्स के० गुंजडाने खणुं
थकुं अवरश्चती के० अपराधियें घणा दोषनी वृद्धि करे तेम तमने साधु साथे ढेप
पणुं करवुं श्रेय नथी ॥ १३ ॥ अपडिन्नेण के० जे खराने खोटुं ठेराववुं अने खोटाने

दृष्टीनिर्युष्मन्मतानुगतानिः पूर्वमादौ सर्वज्ञैः प्रकल्पितं प्ररूपितमासीत् न हि सर्वज्ञा एवंवि-
धमसारं ब्रुवते । यद्गृहस्थैर्गर्लानवैद्यावृत्त्यं कार्यं नतूपयुक्तेन संयतेनेति । ग्लानोपका-
रोनवज्जिरप्यनुमतोगृहस्थप्रेरणादनुमोदनाच्च ॥ १६ ॥

॥ टीका—यथा प्रतिज्ञातमाह । (एरिसेत्यादि) येयमीदृक्षा वाक् यतिना ग्लानस्यानी-
य नदेयमित्येपा अग्रे वेणुवर्गवत्कर्षिता तन्वी युक्त्यक्रमत्वात् दुर्बलेत्यर्थः । तामेव वा-
चं दर्शयति । गृहिणां गृहस्थानां यदन्याहृतं तद्यतेर्नोक्तुं श्रेयः श्रेयस्करं नतु निष्कूणां
संबंधीति । अग्रे तनुत्वं चास्या वाचएवं इष्टव्यं । यथा गृहस्थान्याहृतं जीवोपमर्देन नव-
ति यतीनांतूजमादि दोपरहितमिति ॥ १५ ॥ किंच । (धम्मपसुवणेत्यादि) धर्मस्य प्र-
ज्ञापना देशना यथा यतीनां दानादिनोपकर्तव्यमित्येवंचूता या सा सारंज्ञाणां गृहस्था-
नां विशोधिकायतयस्त्वनुष्ठानेनैव विशुध्यन्ति । नतु तेषां दानाधिकारोस्तीत्येतत् दूष-
यितुं प्रक्रमते । नतु नैवैतानिर्यथागृहस्थेनैव पिमदानादिना यतेर्गर्लानाद्यवस्थायामु-
पकर्तव्यं । नतु यतिनिरेव परस्परमित्येवंचूतानिर्युष्मदीयानिर्दृष्टिनिर्धर्मप्रज्ञापनादि-
निः पूर्वमादौ सर्वज्ञैः प्रकल्पितं प्ररूपितं प्रख्यापितमासीदिति । यतो नहि सर्वज्ञाएवं-
चूतं परिफल्गुप्राथमर्थं प्ररूपयन्ति यथा असंयतैरेपणाद्यनुपयुक्तैर्गर्लानादेर्वैद्यावृत्त्यं विधे-
यं नतूपयुक्तेन संयतेनेति । अपिच नवज्जिरपि ग्लानोपकारोऽन्युपगतएव । गृहस्थप्रेरणा-
दनुमोदनाच्च ततो नवंतस्तत्कारिणस्तत्प्रदेपिणश्चेत्यापन्नमिति ॥ १६ ॥

सबाहिं अणुजुत्तीहिं, अचयंताजवित्तए ॥ ततो वायं णिराकि-
च्चा, ते चुज्जोवि पगप्पिए ॥ १७ ॥ रागदोसाच्चिन्नुयप्पा, मिच्चते-
ए अजिहुता ॥ आउस्स सरणं जंति, टंकणाइव पवयं ॥ १८ ॥

अर्थ—सबाहिं के० ते गोसालादिक मतानुसारी अन्य समस्त अणुजुत्तीहिं के० अ-
नुयुक्ति एटले हेतु दृष्टान्ते करी अचयंताजवित्तए के० पोताने पहे पोतानो पहे स्थापन
करवाने असमर्थ ठता ततो के० ते माटे वायंणिराकिच्चाके० वाद सूकीने तेचुज्जो के०
ते फरी फरी विपगप्पिए के० विशेषे धृष्टपणु करे एटले एम कहेके अमारे जेम परं
परागतठे तेज श्रेष्ठठे अन्यथी अमारे कांइ काम नथी इत्यादिक कहीने धृष्ट पणु अंगी
कार करे पण युक्ति पूर्वक जैनमतानुसारीने उत्तर आपी शके नही ॥ १७ ॥ ते रागदो-
स के० राग अने दोषे अजिन्नुयप्पाके० परानव्या यका सारी युक्तिये करी प्रत्युत्तर आ-
पवाने असमर्थ एवा मिच्चतेण के० मिथ्यादृष्टिये करीने अजिहुता के० व्याप्तवता आ-
उस्ससरणंजंति के० ते अनार्य अनेक आक्रोस एटले असन्य वचने दंम मुष्ट्यादिक हण

इत्यप्रतिज्ञोरागद्वेषरहितः साधुस्तेन जानता हेयोपादेयपदार्थपरिच्छेदकेनेत्यर्थः । कथमनु
शासिता इत्याह । योयं नवज्जिरन्त्युपगतो मार्गो यथा यतीनां निष्किंचनतयोपकरणानां
वात् परस्परतत्तपकार्योपकारकानावइत्येषनिधतो निश्चितो न युक्तिसंगतोऽतो येयं वाग्
यथा ये पिंपपातं ग्लानस्यानीय ददति ते गृहस्थकल्पाइत्येषा असमीक्ष्यानिहिता अपर्या
लोच्योक्ता तथा कृतं करणमपि नवदीयमसमीक्षितमेव यथा वा पर्यालोचितकरणता न
वति नवदनुष्ठानस्य तथा नातिकंभूयितं श्रेयइत्यनेन प्राग्लेशतः प्रतिपादितं पुनरपि सदृ
ष्टांतं तदेव प्रतिपादयति ॥ १४ ॥

एरिसा जावई एसा, अग्गवेणु वकरिसिता ॥ गिहिणो अनिहडं

सेयं, जुंजीउ एउ निस्करणो ॥ १५ ॥ धम्मपन्नवणा जासा, सारंजा

ए विसोहिआ ॥ एउ एयाहिं दिछीहिं, पुवमासिं पग्गप्पिअं ॥ १६ ॥

अर्थ—एरिसा जावई एसा के० जो एटले आमंत्रणे करीने तमारी एवी वाणीजे
ग्लानने आहारजावी नआपवो ते अग्गवेणुव करिसिता के० वंशना अग्गी सरखी अ
त्यंत सुद्ध एटले कोइ पण युक्तिने खमे नही एवी तमारी वाणी केही ते कहेछे गिहि
णो अनिहडंसेयं के० तमे कह्यं जे गृहस्थनो आणेजो आहार श्रेयछे जुंजीउ के० ते
जोगववो परंतु एउनिस्करणो के० यतिनो आणेजो आहार यतिने लेवो अयोग्यछे ए त
मारुं वचन रूढुं नथी अमे एम कहियेंछैये के गृहस्थनो आण्यो आहार सदोषछे अने य
तिनो आण्यो आहार निर्दोषछे ॥ १५ ॥ वली साधु तेने कहेछे के धम्मपन्नवणा जासा
के० जे तमारी धर्म प्रज्ञाप्रा एटले धर्मदेशना जे यतिने दाननो देवो नथी सारंजाण
विसोहिया के० केमके दान जे छेते ते सारंज जे गृहस्थ तेनी विशुद्धिनो करनार जाएवो
कारण के यतितो पोताना अनुष्ठाने शुद्धि पामेछे यतिने दान देवानो अधिकार नथी
एयाहिं दिछीहिं के० एम तमारी दृष्टीमां जे आवेछे परंतु ए प्रकारे पुवमासिं के०
जे पूर्वे तीर्थकर यथा तेणे एउपग्गप्पिअं के० नथी प्रकल्प्यो एटले जेरीते तमे
धर्म कहोछो तेरीतनो धर्म सर्वज्ञे कह्यो नथी ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(एरिसेति) इदृशी एषा वाक् साधुना ग्लानस्यानीय न देयमिति एषा वाक्
अग्गवेणुवत् वंशवत् निकरिषिता दुर्बला यथा वंशाग्रं दुर्बलं स्यात्तथा दुर्बलेत्यर्थः । तामेव
वाचं दर्शयति । गृहिणायदन्याहतं तद्यथा नोक्तं श्रेयो न तु जिहूणां । गृहस्थान्याहतं जीवो
पमर्दहेतुनूतं साधूनामकल्पमिति ॥ १५ ॥ (धम्मपन्नवणेति) या धर्मस्य प्रज्ञापना देशना
यतीनां दानादिना उपकर्तव्यमित्येवंनूता सारंजाणां गृहस्थानां विशोधिका विशुद्धिकारि
णी । यतयः स्वस्वानुष्ठानेनैव शुद्ध्यति न तु तेषां दानाधिकारः । एतद्वृषयति । न तु एतानि

दृष्टयथाक्रोशादिकं शरणमाश्रयन्ते । नच ते इदमाकलय्य प्रत्याक्रोष्टव्याः । तद्यथा । अक्रोसहणणमारण धम्मजंसाणवाल सुज्जनाणं । ज्ञानंमन्नंधीरो जहुत्तराणं अजावंमि ॥१॥ ॥

बहुगुणपगप्पाइं, कुळाअत्तसमाहिए ॥ जेएत्तेणोविरुजेळा, तेण तंतं
समायरे ॥ १९ ॥ इमं च धम्म मादाय, कासवेण पवेइयं ॥ कुळा निस्कू
गिलाणस्स, अगिलाए समाहिए ॥ २० ॥ संखाय पेसलं धम्मं, दिठ्ठि
मं परिनिवुत्ते ॥ उवसग्गे नियासित्ता, आमोस्काए परिवएळा सित्तिवेमि
॥ २१ ॥ इति ततीय अज्जयणस्स तईउ उद्देसो सम्मत्तो.

अर्थ-परंतु जे साधुडे ते तेमनी साथे आक्रोशादिक करे नही किंतु ज्यां बहुगुण
के० घणागुणडे एटले प्रतिज्ञा हेतु दृष्टांत उपनय नैगम नय इत्यादिक पगप्पाइं के०
प्रकल्पये एवा मध्यस्थपणाना कारणे कुळा के० करे वजी जे यकी अत्त के० आ
त्मा समाहिए के० समाधिवंत रहे एवा अनुष्ठान करे जेएत्तेणो विरुजेळा के० जे अ
नुष्ठानकथाथी अथवा जे वचन बोद्ध्या यकी अन्यपुरुष विरोध नपामे तेवुं कार्य करे
तेण के० तेमाटे तंतं के० तेते विधि समायरे के० समाचरे ॥१९॥ एरीते परमत नि
राकरण करी उपसंहारे स्वमत स्थापन करतां कहेडे इमंके० ए पूर्वोक्त वचनरूप धम्म
मादाय के० धर्मने ग्रहण करीने ते धर्म कासवेण पवेइयंके० काश्यप एटले श्रीमाहावीर
देवे प्रवेद्यो च शब्द यकी अन्य मतिनु निराकरण करीने प्रवेद्यो एटले कह्यो ते केवीरीते
तो के निस्कूके० साधु जे ठे ते गिलाणस्स के० गिलाननी कुळाके० वैयावच्च करे अगि
लाए समाहिए के० परंतु अगिलान पणे करे जेम पोताने तथा गिलानने समाधि
उत्पन्न थाय तेवीरीते वैयावच्च करे ॥२०॥ संखायपेसलंधम्मं के० ते पेसल एटले मनो
हर एवा सर्वज्ञ प्रणीत श्रुत चारित्ररूप धर्मने सम्यक् प्रकारे जाणीने दिठ्ठिमं के० दृष्टी
मंतसाचा तत्त्वनां जाण परिनिवुत्तेके० परिनिवृत्त एटले क्रोधना उपशम यकी शीतलनूत
थएलो एवो साधु तेने उवसग्गेके० उपसर्ग उदय आव्या ठता नियासिनाके० तेने सह
न करीने आमोस्काय के० मोक्ष प्राप्तिमुधी परिवएळासि के० सुद्धो संयम पालतो थ
को प्रवर्त्ते. तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥२१॥ इति श्रीद्वितीयसूत्रकृतांगे प्रथमश्रु
तस्कंधे तृतीयाध्ययने उपसर्ग परिज्ञानाम स्तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ दीपिका-(बहुगुणेति) । बहुगुणाः स्वपक्षसित्यादयः प्रकल्पन्ते प्राडुर्नवन्ति ये
षु तानि बहुगुणप्रकल्पानि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतोपनयनिगमनादीनि मध्ये स्ववचनानि वाऽनु
ष्ठानानि साधुर्वादकाले कुर्यात् । कीदृशः साधुः आत्मसमाधिकश्चित्तस्वास्थ्यवान् । तत्त

वानो जे व्यापार तेनुं शरण ग्रहण करे टंकणाइव पवयं के० जेम टंकण एटले म्हेडादिक लोको जेठे ते शस्त्रादिके करी युद्ध करवाने असमर्थ ठता पर्वतनो सरण ग्रहण करे तेम पूर्वोक्त कुतीर्थिकोपण युक्तिपूर्वक उत्तर देवाने असमर्थ ठता को धनो सरण अंगीकार करे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—(सवेहिति) तेगोशालमतीयादिगंबरावा सर्वाजिनरुगतयुक्तिनिः स्वप हं यापयितुमशक्नुवंतस्थापयितुस्ततोवादं निराकृत्य ते तीर्थिका नूयोपि प्रगल्भितां ग ताः वादपरित्यागेपि स्वधर्मस्थापनं नामुंचन्निति ॥ १७ ॥ (रागेति) रागद्वेषाजिन्नुता त्मानो मिथ्यात्वेनाऽनिदुताव्याप्तावादं कर्तुमसमर्थाः आक्रोशेन शरणं यांति असमर्थवचना नि दंमादिहननव्यापारंवा स्वीकुर्वतीत्यर्थः । यथा टंकणाम्हेडविशेषाः परैरनिदुताः पर्व तं शरणंयांति ॥ १८ ॥

॥ टीका—अपिच (सवाहीत्यादि) ते गोशालकमतानुसारिणोदिगंबरावा सर्वाजि रथानुगतानिर्युक्तिनिः सर्वैरेव हेतु दृष्टांतैः प्रमाणनूतैरशक्नुवंतः स्वपक्षे आत्मानं यापयि तुं संस्थापयितुं ततस्तस्माद्युक्तिनिः प्रतिपादयितुं सामर्थ्याभावाद्वादं निराकृत्य सम्यग्हे तुदृष्टांतैर्योवादो जल्पस्तं परित्यज्य ते तीर्थिकानूयः पुनरपि वादपरित्यागे सत्यपि प्र गल्भिता धृष्टतां गताइदमूचुः । तद्यथा । पुराणं मानवोधर्मः संगोवेदश्चिकित्सितं । अज्ञासिद्धानिचत्वारि न हंतव्यानि हेतुनिः ॥ १ ॥ अन्यच्च किमन्यथा बहिरंगया युक्त्या ऽनुमानादिकया ऽत्र धर्मपरिहृणे विधेये कर्तव्यमस्त्यतः प्रत्यक्षैव बहुजन्मसं मतत्वेन राजाद्याश्रयणाच्चायमेवास्मदनिप्रेतोधर्मः श्रेयान्नापरइत्येवं विवदंते ते षामिदमुत्तरं । नह्यत्र ज्ञानादिसाररहितेन बहुनापि प्रयोजनमस्तीति । युक्तं च । एरंमकठ रासी जहायगोसीस चंदनपलस्स । मोल्लेन होळ्ळ सरिसो किंतियमेत्तो गणिज्जंतो ॥ १ ॥ तहविगणणातिरेगो जहारासी सोनचंदनसरिडो ॥ तहनिविणाणमहो जणो विमो ल्ले विसंवयति ॥ ३ ॥ एक्कोसचस्कुगोणविमूढापमाणं जेगइणयाणंति ॥ संसारगमणयुविजं णिउणस्सयबंधमोक्कस्स ॥ ३ ॥ इत्यादि ॥ १७ ॥ अपिच (रायदोस्साइत्यादि) रागश्च प्रीतिजह्णोद्वेषश्च तद्विपरीतलक्षणस्तान्यामजिन्नुतआत्मायेषां परतीर्थिकानां ते । तथा मिथ्यात्वेन विपर्यस्तावबोधेनातत्वाऽध्यवसायरूपेणानिदुताव्याप्ताः सद्व्युक्तिनि र्वादं कर्तुमसमर्थाः क्रोधानुगाआक्रोशानसमर्थवचनरूपास्तथा दंममुष्ट्यादिनिश्च ह ननव्यापारं यांत्याऽश्रयंते । अस्मिन्नेवार्थे प्रतिपाद्ये दृष्टांतमाह । यथा टंकणाम्हेडवि शेषाहुर्जयायदा परेण बजिना स्वानीकादिनानिदूयंते तदा ते नानाविधैरप्यायुधैर्यो दुमसमर्थाः संतः पर्वतं शरणमाश्रयंत्येवं तेपि कुतीर्थिकावादपराजिताः क्रोधाद्युपहत

यस्य सोढा नोपसर्गैरुपसर्गितोऽसमंजसं विदध्यादित्येवमामोक्षायाशेषकर्मकृत्यप्राप्तिं या
वत्परिसमंतात् व्रजेत्संयमानुष्ठानोद्युक्तो न वेत् परिब्रजेदिति । परिसमाह्वये । ब्रवीमीति
पूर्ववत् ॥ ११ ॥ उपसर्गपरिज्ञायास्तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥ ३ ॥

अथ तृतीयाध्ययने चतुर्थोद्देशकस्य प्रारंभः

आहं सुमहापुरिसा, पुर्विं तत्ततवोधणा ॥ उदयेण सिद्धिमाव
न्ना, तच्च मंदोवसीयति ॥ १ ॥ अञ्जुजिया नमी विदेही, रामगुप्ते
यञ्जुजिया ॥ बाहुए उदगं नोच्चा, तद्वा तारागणेरिसी ॥ २ ॥

अर्थ-आहं सुमहा पुरिसाके० हवे ते परमार्थना अजाण एम कहेनेके महा पुरुष
प्रधान पुरुष तारागणरूपि प्रमुख तेणे एवीरीते आहं एटले कहुंते कुंकहुंते तोके पुर्वित
तत्तके० पूर्व कालनेविपे तपस्याना करनार तवोधणाके० तपरूप धनना धणी एवा अनेक
रूपीश्वर ते उदयेणके० उदक एटले शीतल पाणीनो परिजोग करता थका सिद्धिमाव
न्ना के० सिद्धिने पाम्या तेरीतनुं अन्य तीर्थितुं वचन सांजलीने तच्चमंदोवसीयति
के० मंद अज्ञानी वापडा तच्च एटले तेहिज शीतलोदकने विपे राचे ; पण प्राशुक उदकनो
जोग नकरे, एरीते संयमानुष्ठानने विपे सीदाय. ॥ १ ॥ हवे कोइक कुतीर्थ होयते सा
धुने विप्रतारवाने अर्थे आवीरीते कहेके अञ्जुजिया के० अशनादिकने अण नोगवतो
एवो नमीविदेही के० नमीराजा विदेहीके० उत्पन्न थयेलो हतो, ते मुक्ति पोहोतो ;
तथा अन्य तीर्थिज कहेने के उह दशमे अञ्जुजिया के० रामगुप्त राजरूपीश्वर आहा
र नोगवतो थको मुक्ति पोहोतुमगुत्तेय बाहुए के० बाहुक रूपीश्वर तद्वा के० तेमज
तारागणेरिसी के० तारागणरूपीश्वर तथा श्रीश्वर एवंने उदगंनोच्चा के० शीतल पाणीना
परिजोग थकी सिद्धिने पाम्या ॥ २ ॥

॥ दीपिका-सांप्रतं चतुर्थेऽध्यायने । सच साधुना शीघ्ररक्षणाय यत्नो विधीयत इत्य
र्थवान् तस्य चेदमादिमं सूत्रं । (आहंसुइति) केचिद्विज्ञाततत्त्वाद्वाद्गुरुक्तवन्तः । यथा म
हापुरुषावल्कलचीरितारागणर्पिप्रमुखाः पूर्वं पूर्वकाले तत्तमनुष्ठितं तपएव धनं येषांते
तत्ततपोधनाः पंचाग्न्यादिसाधकास्तएवंचूता उदकेन स्वचित्तोदकपरिजोगेण उपलब्ध
णात्कंदमूलादिनोजिनः सिद्धिमापन्नाः सिद्धिं गताः । तत्रैवंचूतार्थाकर्णने मंदोमूर्खोऽ
वेसीदति संयमे सीदति शीतोदकादिपरिजोगे प्रवर्तते । तत्रैवं वेति तेषां तापसानां
कुतश्चिज्जातिस्मरणादिप्रत्ययादाविर्भूतस्वसम्यग्दर्शनानां संयमप्रतिपत्त्याऽगतज्ञानावरणा

त्कुर्यात्साधुर्येन कृतेनान्यस्तीर्थिकोनविरुध्येत नविरोधं गच्छेत् । तेन तत्तदविरुद्धं समाचरेत् ॥ १९ ॥ (इममिति) इमं वक्ष्यमाणं धर्ममादाय काश्यपेन श्रीवीरेण प्रवेदितं प्ररूपितं कुर्याद्भि
क्तुः साधुग्लानस्य वैयावृत्यादिकं अग्लानतया यथाशक्ति समाहितः समाधिंप्राप्तः । य
था ग्लानस्य समाधिरुत्पद्यते स्वस्य वा योगानविषीदंति तथा वैयावृत्यादिकं विधेयमि
ति ॥ १० ॥ (संखाएति) । पेशलं श्रेष्ठं सर्वज्ञोदितं धर्मं संख्याय ज्ञात्वा दृष्टिमान् दर्श
नोपेतः परिनिर्वृत्तारागद्वेषत्यागाह्वीतलजउपसर्गाननुकूलप्रतिकूलान् नियम्य नियंत्र्य ध्या
मोक्षाय सर्वकर्मक्षयाय परिव्रजेत्संयमोद्यतो नवेत् ससाधुरिति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ११ ॥
इति तृतीयाध्यायने तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (बहुगुणेत्यादि) । बहवोगुणाः स्वपक्षसिद्धिपरपक्षदोषोद्भा
वनादयोमाध्यस्थ्यादयोवा प्रकल्पन्ते प्रादुर्भवन्त्यात्मनि येष्वनुष्ठानेषु तानि बहुगुणप्रक
ल्पानि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपनयनिगमनादीनि माध्यस्थ्यवचनप्रकाराणि वा अनुष्ठानानि
साधुर्वादकाले अन्यदा वा कुर्यात् विदध्यात् सएव विशिष्यते । आत्मनः समाधिश्चित्त
स्वास्थ्यं यस्य सजवत्यात्मसमाधिकः । एतदुक्तं नवति । येन येनोपन्यस्तेन हेतुदृष्टान्तादि
ना आत्मसमाधिः स्वपक्षसिद्धिलक्षणोमाध्यस्थ्यवचनादिना वा परानुपघातलक्षणः स
मुत्पद्यते तत् तत् कुर्यादिति । तथा येनानुष्ठितेन वा नाष्ठितेन वा अन्यतीर्थिको धर्म
श्रवणादौ वान्यः प्रवृत्तोन विरुध्येत नविरोधं गच्छेत् तेन पराविरोधकारणेन तत्तदविरु
द्धमनुष्ठानं वाचनं वा समाचरेत् कुर्यादिति ॥ १९ ॥ तदेवं परमतं निराकृत्योपसंहारद्वारेण
स्वमतस्थापनायाह । (इमंचेत्यादि) । इममिति वक्ष्यमाणं पूर्वोक्तमूलोत्तरगुणरूपं
चारित्राख्यं वा दुर्गतिधारणाधर्ममादायोपादाय आचार्योपदेशेन गृहीत्वा । किञ्चूतमिति ।
तमेव विशिनष्टि । काश्यपेन श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामिनोत्पन्नदिव्यज्ञानेन सदेवम
नुजायां पर्षदि प्रकर्षेण यथावस्थितार्थनिरूपणद्वारेण वेदितं प्रवेदितं । चशब्दात्परमतं
च निराकृत्य निष्कणशीलो निष्कुग्लानस्यापटोरपरस्य निष्कोर्वैयावृत्यादिकं कुर्यात् । कथं
कुंर्यादेतदेव विशिनष्टि । स्वतोप्यग्लानतया यथाशक्ति समाहितः समाधिंप्राप्तइति । इदमुक्तं
नवति । यथा यथात्मनः समाधिरुत्पद्यते तथा पिंमपातादिकं विधेयमिति ॥ १० ॥ किं
कृत्वैतद्विधेयमिति दर्शयितुमाह । (संखायेत्यादि) । संख्याय ज्ञात्वा कं धर्मं सर्वज्ञप्रणी
तं श्रुतचारित्राख्यज्ञेदनिन्नपेशलमिति । सुश्लिष्टं प्राणिनामहिंसादिप्रवृत्त्या प्रीतिकारणं ।
किञ्चूतमिति । दर्शनं दृष्टिः समुद्भूतपदार्थगतं सम्यग्दर्शनमित्यर्थः । सा विद्यते यस्याऽसौ दृ
ष्टिमान् यथा व्यवस्थितपदार्थपरिच्छेदवानित्यर्थः । तथा परिनिर्वृत्तारागद्वेषविरहाह्वान्तीनूत
स्तदेवं धर्मं पेशलं परिसंख्याय दृष्टिमान् परिनिर्वृत्तउपसर्गाननुकूलप्रतिकूलान्नियम्य सं

दगंजोच्चा के० शीतलपाणीने नोगवी तथा बीयाणि के० बीजकाय हरियाणिय के० हरिकायना परिजोग थकी सिद्ध यथा ॥ ३ ॥ एते के० ए नेमीगज रूपी प्रमुख पुत्रं महापुरिसाके० पूर्वकालनेविपे माहा पुरुष (आहिताके०) कह्या ते ते इहके० आलांकने विपे संमता के० प्रसिद्धे ते कुतीर्थिक अथवा साताशील स्वयूथिक एम कहे के ए सर्व बीजदगं के० बीज सचेतपाणीने जोच्चा के० नोगवीने सिद्धा के० सिद्ध यथा इतिके० एम मेयं के० ए अमे महाजारतादिक तथा पुराणोमांशी अणुस्सुयं के० सांजल्युंठे. माटे अमे पण एबीज रीते मुक्ति साधयुं ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—(असिजेति) । असिलोनाम महर्षिस्तथा देवलोदपायनः पराशराख्यइत्यादयः शीतोदकबीजहरितादिनोजिनःसिद्धाः ॥ ३ ॥ (एतइति) एते पूर्वोक्तान्माहापुरूपानम्यादयः पूर्वकाले त्रेतादापारादौ आख्याताः प्रसिद्धाः इहाप्यार्हतमते रूपिनापितादौ केचन संमता इत्येवं कुतीर्थिकाः प्रोचुः । एते सर्वेपि बीजोदकादिनोगात्सिद्धा इति मया नारतादौ पुराणे श्रुतं ॥ ४ ॥

॥ टीका—अपिच । (असिजेइत्यादि) । असिलोनाम महर्षिर्देवलोदपायनश्च तथा पराशराख्यइत्येवमादयः शीतोदकबीजहरितादिपरिनोगादेव सिद्धा इति श्रूयते ॥ ३ ॥ एतदेव दर्शयितुमाह । (एतेइत्यादि) एते पूर्वोक्तानम्यादयो महर्षयः पूर्वमिति पूर्वस्मिन्काले त्रेतादापारादौ महापुरुषा इति प्रधानपुरुषाश्चासमंतात् ख्याताः प्रख्याताराजर्षित्वेन प्रसिद्धिमुपगता इहाप्याहितप्रवचने रूपिनापितादौ केचन संमता अनिप्रेता इत्येवं कुतीर्थिकाः स्वयूथ्यावा प्रोचुः । तद्यथा । एते सर्वेपि बीजोदकादिकं बुक्त्वा सिद्धा इत्येतन्मया नारतादौ पुराणे श्रुतं ॥ ४ ॥

तच्च मंदा विसीञ्चंति, बाह्विन्नाव गह्वजा ॥ पिष्ठतो परिसर्पंति
पिष्ठसर्पी च संजमे ॥ ५ ॥ इह मेगेन नासंति, सातं सातेण वि
ज्जती ॥ जे तच्च आरिञ्चं मग्गं, परमं च समाहिण ॥ ६ ॥

अर्थ—तठके० त्यां कुशाख जे नारतपुराणादिक तेने सांजलवे करी तथा परिसह उपने थके मंदाविसीञ्चंति के० कोइक मंद अज्ञानी चारित्र थकी सीढाय कोनीपेरे तोके वाह्विन्नावगह्वजा के० जेम नार थकी जागा एवा जे गर्दन ते मार्गमांज नार नाखीदेइ ने नासीजाय अथवा पिष्ठतोपरिसर्पंति के० पृष्ठ सर्प एटजे जग्न गति पुरुष संजमे के० संजमी पणे अग्न्यादिक उपइव उपने थके पिष्ठसर्पिय के० नाशीजनार मनुष्य

दिकर्मणां नरतादीनामिव मुक्तिः संजाता न तु शीतोदकपरिजोगादिति ॥ १ ॥ (अ
ञ्जिएति) केचित्कुतीर्थिकाअथवा स्ववर्ग्याएवं शीतलविहारिण एवमाहुः । नमी राजा
विदेहपुरवासिनोलोकावैदेहास्तेयस्य संति स वैदेही अशनादिकमञ्चुक्त्वा सिद्धिं गतः ।
रामगुप्तश्च राजर्षिराहारादिकञ्चुक्त्वैव चञ्जानएव सिद्धिं गतः । तथा बाहुकः शीतोद
कादिपरिजोगं कृत्वा तथा तारागणनामा मुनिः शीतोदकादिपरिजोगात्सिद्धः ॥ २ ॥

॥टीका—उक्तस्तृतीयोद्देशकः सांप्रतं चतुर्थः समारभ्यते । अस्यचायमनिसंबंधः । इहानंतरो
द्देशके अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गाः प्रतिपादितास्तैश्च कदाचित्साधुः शीलात् प्रच्याव्येत तस्य च
शीलस्खलितस्य प्रज्ञापनानेन प्रतिपाद्यते इति । अनेन संबंधेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिमं सू
त्रं (आहंसुइत्यादि) । केचन अविदितपरमार्थाद्बहुस्तुतवः । किंतुदित्याह । यथा महापुरु
षाः प्रधानपुरुषावल्कलचरितारागणर्पिप्रज्ञतयः । पूर्वं पूर्वस्मिन् काले तप्तमनुष्ठितं तपएव ध
नं येषां ते तप्ततपोधनाः पंचाग्न्यादितपोविशेषेण निष्ठप्रदेहास्तएवञ्जुताः शीतोदकपरिजो
गेन उपलक्षणार्थत्वात् कंदमूलफलाद्युपजोगेन च सिद्धिमापन्नाः सिद्धिं गतास्तत्रैवञ्जुता
र्थसमाकर्णने तदर्थसंज्ञावावेशात् मंदोद्गोस्नानादित्याजितः प्राशुकोदकपरिजोगजग्नः संय
मानुष्ठाने प्रविषीदति । यदि वा तत्रैव शीतोदकपरिजोगे विषीदति लगति निमज्जतीति
यावत् । न त्वसौ वराकएवमवधारयति यथा तेषां तापसादिब्रतानुष्ठायिनां कुतश्चि
ज्जातिस्मरणादिप्रत्ययादाविर्भूतसम्यग्दर्शनानां मौनींश्चावसंयमप्रतिपत्त्या अपगतज्ञा
नावरणादिकर्मणां नरतादीनामिव मोक्षावाप्तिर्न तु शीतोदकपरिजोगादिति ॥ १ ॥ किंचा
न्यत् । (अञ्जियेतिमित्यादि) केच न कुतीर्थिकाः साधुप्रतारणार्थमेवमूचुः । यदिवा
स्ववर्ग्याः शीतलविहारिणएतद्वक्ष्यमाणमुक्तवन्तस्तद्यथा निमीराजा विदेहोनाम जनप
दस्तत्रनवावैदेहास्तन्निवासिनोलोकास्तेऽस्य संतीति वैदेही । सएवञ्जुतो निमीराजा अश
नादिकमञ्चुक्त्वा सिद्धिमुपगतस्तथा रामगुप्तश्च राजर्षिराहारादिकं च्चुक्त्वैव चञ्जानएव सि
द्धिं प्राप्तइति । तथा बाहुकः शीतोदकादिपरिजोगं कृत्वा तथा नारायणोनाममहर्षिः
परिणतोदकादिपरिजोगात्सिद्धइति ॥ २ ॥

आसिले देवले चैव, दीवायण महारिसी, पारासरे दगं जो
च्चा, बीयाणि हरियाणिया ॥ ३ ॥ एते पुवं महापुरिसा, आहिता
इह संमता ॥ जोच्चा बीउदगं सिद्धा, इति मेयमणुस्सुअं ॥ ४ ॥

अर्थ—वली आसिले के० आसिल तथा देवले के० देवल चैव के० एमज दीवाय
णमहारिसी के० दीपायन महाकृषीश्वर अने पारासरे के० पाराशर ए सर्व कृषीउ उ

दाचिदपि सर्वविरतिपरिणामजावलिङ्गमन्तरेण शीतोदकबीजाद्युपजोगेन जीवोपमर्दप्राये
 ण कर्मकृत्योऽवाप्यते । विपीदने दृष्टान्तमाह । बहनं बाहोजारो बहनं तेन विन्नाः कर्षि
 ताच्छ्रुटितारासजाश्च विपीदन्ति । यथा रासजागमनपथएव प्रोञ्जितनारानिपतन्ति ए
 वं ते प्रोच्य संयमचारं शीतजविहारिणोजन्वन्ति । दृष्टान्तांतरमाह । यथा पृष्ठसर्पिणोजग्न
 गतयोऽग्न्यादिसंच्रमे सत्युद्घ्रांतनयनाः समाकुजाः प्रनष्टजनस्य पृष्ठतः पश्चात्परिमर्षे
 ति नाग्रगामिनोजन्वन्त्यपि तु तत्रैवाग्न्यादिसंच्रमे विनश्यन्त्येवं तेषु शीतजविहारिणो
 मोक्षं प्रतिप्रवृत्ता अपि तु न मोक्षगतयोजन्वन्त्यपि तु तस्मिन्नेव संसारे अनन्तमपि कालं
 यावदासतइति ॥ ५ ॥ मतांतरं निराकर्तुं पूर्वपक्षयितुमाह । (इहमेवेत्यादि) । इहेति
 मोक्षगमनप्रस्तावे एके शाक्यादयः स्वयूच्यावा लोचादिनोपतप्ताः । तुशब्दः पूर्वस्मात् शी
 तोदकापरिजोगादिशेषमाह । जापन्ते ब्रुवन्ते । मन्यन्ते च इति क्वचित्पाठः । किंतदित्याह । सानं
 सुखं सातेन सुखेनैव विद्यते नवतीति । तथाच वक्तारोजन्वन्ति । सर्वाणि सत्वानि सुखे
 रतानि सर्वाणि दुःखाश्च समुद्भिजन्ति । तस्मात्सुखार्थीसुखमेव दद्यात् सुखप्रदाता जन
 ते सुखानि ॥ १ ॥ युक्तिरप्येवमेव स्थिता । यतः कारणानुरूपं कार्यमुत्पद्यते । तद्यथा । शा
 लिबीजावाढ्यंकूरोजायते न यवांकुरइत्येव प्रीत्यात्ममुखान्मुक्तिसुखमुपजायते न तुलो
 चादिरूपात् दुःखादिति । तथाह्यागमेऽप्येवमेव व्यवस्थितं ॥ मणुस्मं नोयणं नोच्चा मणु
 स्मं सयणासणं । मणुस्मन्ति अगारंति मणुस्मं जायए मुणी ॥ १ ॥ तथा मृही शय्याप्रातरुद्याय
 पेया, भुक्तं मध्ये पानकं चापराणहे । डाक्काखंडं शर्करा चार्द्धरात्रे मोक्षश्वांते शाक्यपुत्रेण दृष्टः
 ॥ १ ॥ इत्यतोमनोज्ञाहाराविहारादेश्चिन्स्वास्थ्यं ततः समाधिरुत्पद्यते समाधेश्च मुक्त्यवाप्तिर
 तः स्थितमेतत्सुखेनैव सुखावाप्तिर्न पुनः कदाचनापि लोचादिना कायक्लेणेन सुखावाप्तिरि
 ति स्थितं । इत्येवं व्यामूढमतयोः केचन शाक्यादयस्तत्र तस्मिन्मोक्षमार्गप्रस्तावे स
 मुपस्थिते आराज्ज्ञातः सर्वदेयधर्मेन्यइत्यार्योमार्गोज्जैनैश्शसनप्रतिपादितोमोक्षमार्ग
 स्तं ये परिहरन्ति । तथाच । परमं च समाधिज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं ये त्यजन्ति तेऽज्ञाः संसा
 रांतर्वर्तिनः सदा न्वन्ति । तथाहि । यत्तैरनिहितं कारणानुरूपं कार्यमिति तन्नायमेकां
 तोयतः शृंगावरोजायते गोमयादृश्चिकोगोलोमाविलोमादिन्योदूर्वेति । यदपि मनोज्ञा
 हारादिकमुपन्यस्तं सुखकारणत्वेन तदपि विपूचिकादिसंज्ञवाद्यनिचारीति । अपिचेदं वै
 पयिकं सुखं दुःखप्रकारहेतुत्वात् सुखानासतया सुखमेव न न्वति । तदुक्तं । दुःखात्म
 केषु विषयेषु सुखानिमानः सौख्यात्मकेषु नियमादिषु दुःखबुद्धिः । उत्कीर्णवर्णवदपंक्तिरि
 वान्यरूपा सारूप्यमेति विपरीतगतिप्रयोगात् ॥ १ ॥ इति । कुतस्तत्परमानंदरूपमस्यात्यंतिकै
 कांतिकस्य मोक्षसुखस्य कारणं न्वति । यदपि लोचनूशयननिष्काटनपरपरिजवक्रुतिपासा
 दंशमशकादिकं दुःखकारणत्वेन न्वतोपन्यस्तं तदप्यव्यसत्वानामपरमार्थदृशां महापु

नी पठवाडे दोडतो जाय परंतु अग्रगामि नथाय अग्नीमांहेज विनाश पामे तेम जे शीतल विहारी ठे तेपण मुक्तिना अग्रगामी नथाय अनंतोकाज संसारमांहेज जमे ॥५॥ इहके० ए मोक्षमार्ग विचारवाने प्रस्तावे एगेउ के० कोइक शाक्यादिक अथवा स्वतीर्थी लोच प्रमुख कटे पीडया अका एम कहेके सातंके० ते जे मुक्तिना सुख ठे ते सातेणके० सुखे करीज विज्जती के० थाय परंतु दुःख अकी सुख न थाय. यथा शालिबीजाह्वाव्यांकुरो, जायतेनयवांकुर इतिवचनात् माटे लोचादिक कष्ट अकी मुक्ति शीरीते अशे एवीरीते बोलीने जेके० जे कोइक शाक्यादिक तह के० त्यां मोक्षविचारणाने प्रस्तावे आरिय के० श्रीतीर्थंकर देव तेनो प्ररुप्यो एवो जे मग्गं के० मोक्षमार्ग तेने मूकी आपेठे, ते परमंचसमाहियं के० परम समाधिना कारण जे ज्ञान दर्शन अने चारित्ररूपठे तेने त्यागीने धणो संसारमांहे परित्रमण करेठे. तेहिज देखाडेठे ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—(तद्धेति) तत्र कुमतश्रवणोपसर्गे मंदाविषीदंति संयमे सीदंति । यथा वाहेन नारेण विन्नास्रुटितारासनाः सीदंति । कोर्थः । यथा रासजानारपीमिता मार्गएव निपतंति एवं ते संयमजारं त्यक्त्वा शीतलविहारिणः स्युः । यथा पीठसर्पिणो जग्नगमनतया अग्न्यादिजये उद्घ्रांतनयनाः पश्चान्न परिसर्पति नाग्रगामिनोजवन्ति अपितु तत्रैवाग्न्यादिसंच्रमे विनश्यन्ति । एवं तेपि शीतलविहारिणो न मोक्षगामिनः स्युः अपितु तत्रैव संसारे अनंतकालं तिष्ठन्ति ॥ ५ ॥ (इहेति) इह मोक्षविचारे एके शाक्यादयः स्वतीर्थ्या वा लोचादिपीमिताः । तुशब्दोविशेषणे । नापंते । तथाहि । सातं सुखं सातेन सुखेन विद्यते स्यात् । यतउक्तं । सर्वाणि सत्वानि सुखे रतानि, सर्वाणि दुःखाच्च समुद्भिजन्ति ॥ जीवेषु तस्मात्सुखमेव दद्यात् सुखप्रदानाद्व्रजन्ते सुखानि ॥ १ ॥ इत्यात्मसुखान्मुक्तिसुखं स्यात् नतु लोचादिदुःखात् । यदुक्तं । मणुणं नोअणं जुच्चा, मणुणं सयणासणं ॥ मणुणंसि अगारंसि, मणुणं जायए मुणी ॥१॥ तथा । मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय सेव्या, जुक्तं मध्ये पानकं वाऽपराएहे ॥ डाह्वाखंमं शर्करां चार्धरात्रे मोक्षश्वां ते शाक्यपुत्रेण दृष्टइति । अतोमनोज्ञाहारादेश्चित्तस्वास्थ्यं ततः समाधिः सएव मुक्तिरिति । ततः सुखेन सुखावाप्तिर्न तु लोचादिक्लेशेनेति एवंये नापंते तथा आर्थं जैनैर्द्वयमार्गं परमंच समाधिज्ञानदर्शनचारित्रात्मकं येत्यजन्ति ते सदा नवे चाम्यन्तीति ॥ ६ ॥

॥ टीका—एतदुपसंहारद्वारेण परिहरन्नाह । (तत्रेत्यादि) तत्र तस्मिन् कुश्रुत्युपसर्गोदये मंदाअज्ञानानाविधोपसाध्यं सिद्धिगमनमवधार्य विपीदंति संयमानुष्ठानेन पुनरेतददंत्य ज्ञाः । तद्यथा । येषां सिद्धिगमनमनूत् तेषां कुतश्चिन्निमित्तात् जातजातिस्मरणादिप्रत्ययाना मवाप्तसम्यक्ज्ञानचारित्राणामेव वदकलचीरिप्रचृतीनामिव सिद्धिगमनमनूत् । न पुनः क

यमपि ॥ ७ ॥ (पाणाऽवेति) यूयं प्राणातिपाते मृपावादे संयताः संतोवर्तमानाः तथा
ऽदत्तादाने मैद्युने परिग्रहे वर्तमानाऽल्पेन सुखेन बहु हारयय ॥ ८ ॥

॥ टीका—अतोव्यपदिश्यते । (माण्यमित्यादि) एनमार्थं मार्गं जैनैऽप्रवचनं सम्य
क् ज्ञानदर्शनचारित्रमोक्षमार्गप्रतिपादकं सुखं सुखेनैव विद्यते इत्यादिमोहेन मोहि
ताऽप्रवमन्यमानाः परिहरंतोऽल्पेन वैपयिकेण सुखेन मावहु परमार्थसुखं मोक्षार्थं
लुंपथ विध्वंसय तथाहि । मनोज्ञाऽहारादिना कामोदेकस्तड्डेकाच्च चित्तास्वास्थ्यं न
पुनः समाधिरिति । अपि चैतस्यासत्पद्धान्युपगमस्यामोक्षे परित्यागे सति । (आयो
हारिवजूरहति) आत्मानं यूयं कदर्थय । यथैव केवलं यथावाऽयसो लोहस्याहर्ता अ
पांतराले रूप्यादिलान्ने सत्यपि दूरमानितमिति कृत्वा नोन्नितवान् । पश्चात् स्वावस्था
नावाप्तावल्पलान्ने सति जूरितवान् पश्चात्तापं कृतवान् एवं नवंतापि जूरयिष्यंतीति ॥ ७ ॥
पुनरपि सातेन सातमित्येवं वादिनां शाक्यानां दोषोऽभिजावयिष्याह । (पाणाऽवायेत्या
दि) प्राणातिपाते मृपावादादत्तादानमैद्युनपरिग्रहेषु वर्तमानाऽसंयतायूयं वर्तमान
सुखैऽपि लोऽल्पेन वैपयिकसुखान्नातेन परमार्थिकमेकांतात्यंतिकं बहु मोक्षसुखं विलुंपयेति ।
किमिति । यतः पचनपाचनादिषु क्रियासु वर्तमानाः सावद्यानुष्ठानारंजतया प्राणातिपा
तमाचरथ । तथा येषां जीवानां शरीरोपजोगोनवद्भिः क्रियते तानि शरीराणि तत्स्वामि
निरदत्तानीत्यदत्तादानाचरणं । तथा गोमहिष्यजोऽप्रादिपरिग्रहात्तन्मैद्युनानुमोदनादब्रम्हे
ति । तथा प्रव्रजितादयमित्येवमुढाय गृहस्थाचरणानुष्ठानान्मृपावादस्तथा धनधान्यादि
पदचतुष्पदादिपरिग्रहात्परिग्रहइति ॥ ८ ॥

एवमेगे उ पासठा, पन्नवंति अणारिया ॥ इठीवसंगया वाला,
जिएसासणपरम्मुहा ॥ ए ॥ जहा गंमं पिलागं वा, परिपीलेज
मुहुत्तगं ॥ एवं विन्नवणिठीसु, दोसो तव कउसिआ ॥ १० ॥

अर्थ—वली परमतनो जापा दोष कही देखाडेढे. एव के० एरीते एगेउ के० कोऽएक
परतीर्थिक अथवा स्वतीर्थिक पासठाके० पासठादिक ते केवाढे तोके अणारियाके० अना
र्थ कर्मना करनार अणाचारि वली इठीवसंगया के० स्त्रीने वसे पड्या एटले स्त्रीनो
परिसह जीतवाने अस्मर्थ तथा वाला के० अज्ञानी वली जिएसासण परम्मुहा के०
जिनमार्ग थकी वपरांठा ते पन्नवंति के० एम कहेढेके ॥ ए ॥ जहा के० जेम गंमंके०
गूवडुं पिलागंवा के० पाकुं थकुं तेने परि के० त्यांज पीलेज्जे के० पीलीने तेमांथी प
रु अथवा रुधीर काढी नाखवा थकी मुहुत्तगंके० मुहूर्त्तमात्रमां सुख आय परंतु पीडा कांइ

रुषाणां तु स्वार्थान्युपगमप्रवृत्तानां परमार्थचिंतकानां महासत्त्वतया सर्वमेवैतत्सुखायैवे
ति । तथाचोक्तं । तणसंशारनिविस्सो विमुनिवरो नट्टरागमयमोहो ॥ जंपावइ मुत्तिसुहं कत्तो
तंचक्कवट्ठीवि ॥ १ ॥ तथा । दुष्कृतसंख्यया च महतां क्हांतं पदं वैरिणः कायस्याशुचिता विरा
गपदवी संवेगहेतुर्जरा ॥ सर्वत्यागमहोत्सवाय मरणं जातिः सुहृत्प्रीतये संपन्निः परिपूरितं
जगदिदं स्थानं विपत्तेः कुतश्चि ॥ १ ॥ अपिचैकांतेन सुखेनैव सुखेऽन्युपगम्यमाने विचित्रसं
सारानावः स्यात्तथा स्वर्गस्थानां नित्यसुखिनां पुनरपि सुखानुनूतैस्तत्रैवोत्पत्तिः स्यात्तथा
नारकाणां च पुनर्दुःखानुजवात्तत्रैवोत्पत्तेर्न नानागत्या विचित्रता संसारस्य स्यान्नचैतत्
दृष्टमिष्टं चेति ॥ ६ ॥

मा एयं अवमन्नंता, अप्पेणं लुंपहा बहुं ॥ एतस्स अमोक्काए,
अयहारिव जूरह ॥ ७ ॥ पाणाइवाते वट्ठंता, मुसावादे असं
जता ॥ अदिन्नादाणे वट्ठंता, मेहुणोय परिग्गहे ॥ ८ ॥

अर्थ—मा के० अहो दर्शनीउ, तमे एयं के० सुख थकी सुख थाय एवां वचने करी
अवमन्नंता के० श्रीजिनेइना मार्गने अवहिलता थका अप्पेणं के० अल्प विषयने अ
र्थे बहुं के० घणा एवांजे मोक्षना सुख तेने लुंपहा के० गमावोढो; एतस्स के० एवा
असत्य पकने अमोक्काए के० न मूकवे करीने अयहारिव के० लोहवाहकनी पेरे जूर
ह के० जूरशो; जेम कोइक बे जण हता तेणे लोहनो चार उपाड्यो हतो, पढी
मार्गे जता सुवर्ण दीतुं तेवारे एकजणे लोहनां चारने नाखी देइने अमुलक सुवर्ण व
स्तु ग्रहण करी अत्यंत धनवंत थयो, अने बीजाये लोहनो चार नाखी दीयो नही, ते
पढी जूरवा लागो, तेम तमे पण जूरशो. ए कथा सविस्तर श्रीरायप्रश्नि सूत्रमांढे त्यां
थकी जोइ लेवी ॥ ७ ॥ पाणाइवातेवट्ठंता के० प्राणातिपातने विषे वर्त्तता मुसावादे
के० मृषावादाने विषे वर्त्तता अदिन्नादाणेके० अदत्तादान तथा मेहुणोके० मैशुन च के०
वली परिग्गहेके० परिग्रह एटलाने विषे वट्ठंताके० वर्त्तता थका तमे असंजताके० असंय
तिढो अल्प विषयसुखमां पड्या थका घणुं एवुं जे मोक्ष सुख तेनो विनाशकरोढो. ॥ ८ ॥

॥ टीपिका—(माएति) एनं जैनमार्गे अवमन्यमानाः परिहरंतो ऽल्पेन सुखेन मा
बहुं मोक्षसुखं लुंपथ विध्वंसय । तथा एतस्यासत्पक्षस्यामोक्षपरित्यागे अयोहारीव
(जूरहन्ति) आत्मानं कदर्थयते । यथाऽयसोलोहस्याहर्ता ऽपांतराले रूप्यादिलान्नेपि
दूरमानीतमिति लोहं नोक्षितवान् पश्चादलान्ने जूरितवान् पश्चात्तार्पं कृतवान् एवं यू

वमेगे उ पासठा, मिठदिठी अणारिआ ॥ असोववन्ना कामे
हिं, पूयणा इव तरुणए ॥ १३ ॥

अर्थ-वली दृष्टांत कहेते. जहाके० जेम मंदादननामके० मेपो एवे नामे जनावर ते थि
मितं के० जेरीते पाणी मोलाय नही एरीते जुंजतीदंग के० उदकनुं पान करे, परंतु
पाणीने पण बाधा नयाय अने पोताने पण बाधा नकरे एवके० एरीते विन्नवणिडीसु
के० प्रार्थना करती स्त्री साथे संबंध करवा थकी दोसोतत्त्वकउंसिया के० त्यांपण दोष
क्यां थकी थाय अपितु नज थाय. ॥ ११ ॥ जहा के० जेम विहंगमापिंगा के० कपिंजल
एवेनामे पंखणी आकाशें उडती थकीज थिमिअंजुंजतीदंग के० निर्मलपाणीनुं पानकरे
एवं के० एरीते विन्नवणिडीसु के० अंहींपण गर्जांतर करण पूर्वक पुत्रादिकने अर्थें राग
द्वेष रहित प्रार्थती एवी स्त्रीनी साथे संग करतां थकां दोष क्यांथकी थाय ॥ १२ ॥ हवे
सूत्र कर्ता ते वादीउंना दोष प्रगट करतो कहेते. एवमेगेउपासठाके० ते पूर्वोक्त गुंबडादिक
ना दृष्टांते करी मैथुनने निर्दोष मानता एवा कोइ एक परतीथिक तथा स्वयूथिक पासठादि
क जेणे स्त्री परिसह जित्यो नथी, ते सियल विहारी केवा ठे, तो के मिठदिठी अण
रिया के० मिथ्यादृष्टी अनार्य कर्मना करनार अनाचारी असोववन्नाकामेहिंके० कामजो
गने विपे गृह ठता प्रवर्त्ते कोनीपेरे तोके पूयणाइवके० पुतना एटले माकणनीपेरे जेम
माकण न्हाणा बालकने देखी गृह थाय अथवा पुतना एटले गामरीनीपेरे जेम गामरी
पोताना तरुणए के० तरुण बालकने विपे गृह थाय; एटले समस्त जीवोमांहे संता
नने विपे गामरीनो स्नेह आकरो दीपेते ते माटे ए दृष्टांत कथुं तेम पूर्वोक्त अनाचा
री पासठादिक पण कामजोगनेविपे गृह थायते. ॥ १३ ॥

॥ दीपिका-(जहेति) यथा मंधादनोमेपः स्तिमितं अनालोडयाग्रतउदकं जुंक्ते पिव
त्यात्मानं प्रीणयति नचान्योपघातं कुर्यात् एवं स्त्रीसंबंधे न काचिदन्यस्य पीमा आ
त्मनश्च प्रीणनमिति कुतस्तत्र दोषः ॥ ११ ॥ यथा पिंगाः कपिंजलाविहंगमाः पक्षिणश्चा
काशएव वर्तमानाः स्तिमितं निजृतमुदकं पिवन्ति एवमत्रापि पुत्राद्यर्थे स्त्रीसंबंधं कुर्वतोऽ
रक्तद्विष्टस्य पक्षिणइव कुतोदोषः । यदुक्तं ॥ धर्मार्थे पुत्रकामस्य स्वदारेष्वधिकारिणः ॥
ऋतुकालविधानेन दोषस्तत्र नविद्यतइति ॥ १२ ॥ अथैवं वदतां परेषां दोषमाह । एवं प
रोक्तैः पूर्वदृष्टांतैर्मैथुनं निर्दोषमिति मन्यमाना एके शाक्यादयः स्वयूध्यावा पार्श्वस्थादय
स्तथा मिथ्यादृष्टयोऽनार्याधर्मविरुद्धाणिोऽध्युपपन्नागृहाः कामेषु वा । यथा पूतना
शाकिनी तरुणके बाले आसक्ता यदि वा पूतना गमुरिका स्वापत्ये आसक्ता । कथाचात्र
केनापि सर्वपशूनामपत्यानि निरुदके कूपेऽपत्यस्नेहपरीक्षार्थं हितानि । तत्र चान्यामात

पण न थाय एवं के० एरीते अंहीं पण विन्नवणिढीसु के० प्रार्थना करती एवी स्त्रीनी साथे संबंध करवायी दोसोतडकउंसिया के० त्यांपण क्यां अकीदोष आवशे अपितुं कांइज दोषनथी. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—एवं पूर्वोक्त प्रकारेण एके बौद्धविशेषाः शैवविशेषावा पार्श्वस्थाः स्वयूच्या वाऽवसन्नकुशीलादयोऽनार्याः स्त्रीवशंगताः प्रज्ञापयन्ति वदन्ति। यतस्तेषां वचनं। प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनांतरैः ॥ प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणापि चेतसा इति। ते किञ्चूताः जिनशासनपराङ्मुखाः ॥ ९ ॥ (जहेत्ति) ते एवमाहुः। यथा गंडं पिटकं पीडोपशमार्थं परिपीडय रुधिरादिकं निर्गाल्य मुहूर्तमात्रं सुखिनः स्युर्नच दोषेणानुषज्यन्ते। एवं विज्ञापनासु प्रार्थनीयासु स्त्रीषु दोषः कुतः स्यात्। तत्रकोर्थः। गंडपरिपीडनतुल्ये स्त्रीसंबंधे क दोषः स्यात्। तत्र दोषोयदि काचित्पीडा नवेन्न चेह साकाप्यस्तीति ॥ १० ॥

॥ टीका—सांप्रतं मतांतरदूषणाय पूर्वपक्षयितुमाह। (एवमेगेइत्यादि) तुशब्दः पूर्वस्माद्विशेषणार्थः। एवमिति वक्ष्यमाणया नीत्या यदि वा प्राक्तनएव श्लोकोत्रापि संबधनीयः। एवमिति। प्राणातिपातादिषु वर्तमानाएकइत्यादिबौद्धविशेषानीजपटादयोनाथवादिकमंमलप्रविष्टावा शैवविशेषाः सद्नुष्ठानात् पार्श्वे तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थाः स्वयूच्यावा पार्श्वस्थावसन्नकुशीलादयः स्त्रीपरीषदपराजितास्तएवं प्रज्ञापयन्ति प्ररूपयन्ति। अनार्याः अनार्यकर्मकारित्वात्। तथाहि। ते वदन्ति। प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनांतरैः। प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा। किमित्येवं तेनिदधतीत्याह। स्त्रीवशंगताः यतोयुवतीनामाज्ञायां वर्तन्ते बालाअज्ञारागद्वेषोपहतचेतसइति। रागद्वेषजितोजिनास्तेषां शासनमाज्ञा कषायमोहोपशमहेतुचूता तत्पराङ्मुखाः संसारनिष्वंगिणोजैनमार्गविद्वेषिणएतद्वक्ष्यमाणमूचुरिति ॥ ९ ॥ यदूचुस्तदाह (जहागंडमित्यादि) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः। यथा येन प्रकारेण कश्चित् गंडो पुरुषो गंडं समुद्धितं पिटकं वा तज्जातीयकमेव तदा कृतोपशमनार्थं परिपीडय पूयरुधिरादिकं निर्गाल्य मुहूर्तमात्रं सुखितो नवति न च दोषेणानुषज्यते। एवमत्रापि स्त्रीविज्ञापनायां युवतिप्रार्थनायां रमणीसंबंधे गंडपरिपीडनकल्पे दोषस्तत्र कुतः स्यात्। न ह्येतावता क्लेदापगममात्रेण दोषो नवेदिति। स्यात्तत्र दोषोयदि काचित्पीडा नवेत् ॥ १० ॥

जहा मंधादए नाम, थिमिअं चुंजती दगं ॥ एवं विन्नवणिढीसु,
दोसो तड कउंसिआ ॥११॥ जहा विहंगमा पिंगा, थिमिअं चुं
जती दगं ॥ एवं विन्नवणिढीसु, दोसो तड कउंसिआ ॥१२॥ ए

त्रयतात्पर्यार्थः ॥ १३ ॥ सांप्रतं सूत्रकारउपहारव्याजेन गंडपीमनादिदृष्टान्तवादिनां दोषो द्विनावयिषयाह । (एवमेगेत्यादि) । एवमिति गंडपीमनादिदृष्टान्तवलेन निर्दोषं मैथुनमिति मन्यमाना एके स्त्रीपरीपहपराजिताः सद्यनुष्ठानात्पार्थ्वे तिष्ठन्तीति पार्श्वस्थानाथवादिकमंडलचारिणः । तुशब्दात् स्वयूच्यावा तथा विपरीता तत्वाग्राहिणी दृष्टिर्दर्शनं येषां ते तथा आराहूरे यातागताः सर्वहेयधर्मेन्यत्यायाः न आर्या अनार्याः । धर्मविरुद्धानुष्ठानात्तएवं विधाश्च्युपपन्ना गृध्रवश्चामदनरूपेषु कामेषु कामैर्वाकरणचूतैः सावधानुष्ठानेष्विति । अत्र लौकिकं दृष्टान्तमाह । यथावा पूतना डाकिनी तरुणके स्तनंधयेऽध्युपन्ना । एवं तेष्वनार्याः कामेष्विति यदि वा (पूयणत्ति) गमुरिका आत्मीयेऽपत्येऽध्युपन्ना एवं तेषीति । कथा न कंचात्र । यथा किल सर्वपशूनामपत्यानि निरुदके कूपेऽपत्यस्नेहपरीक्षाार्थं क्षिप्तानि तत्र चापरामातरः स्वकीयस्तनंधयशब्दाकर्णनेपि कूपतटस्थारुदंत्यस्तिष्ठन्ति । उरुच्रीत्वपत्यातिस्नेहेनांथा अपायमनपेक्ष्य तत्रैवात्मानं क्षिप्तवतीत्यतोऽपरपशुन्यः स्वापत्येऽध्युपपन्नेति ॥

अणागयमपस्संता, पञ्चुप्पन्नगवेसगा ॥ ते पत्ता परितप्पंति,
खीणे आठंमि जोवणे ॥ १४ ॥ जेहिं काले परिकंतं, नपत्ता प
रितप्पए ॥ ते धीरा बंधणुम्मक्का, नाव कंसंति जीविअं ॥ १५ ॥

अर्थ-हवें ते काम गृहना दोष कहेवे. ते काम जोग थकी जे निवृत्त्या नथी तेने अणागय के० आगामिक काले नरकादिक दुःख उत्पन्न थाय एवं अपस्संता के० अण देखता थका अने पञ्चुप्पन्नगवेसगाके० प्रत्युत्पन्न जे वर्तमान विषय सुख तेने गवेपता एनेज रुढुंकरी मानता थका रहेवे तेपत्ताके० तेपठी खीणआठंमिजोवणेके० जेवारे आयुष्य क्षीण थाय, अने यौवन जतुं रहे तेवारे परितप्पंति के० पश्चात्ताप करे; अने कहेके अमे एवा अनाचार शावास्ते कथा? ॥ १४ ॥ जेहिं के० जे महापुरुष कालेके० काल प्रस्तावे धर्मेनेविपे परिकंतं के० पराक्रम कछुं. नपत्तापरितप्पए के० ते महापुरुष पठी वृद्धावस्थार्थे तथा मरणावसरे पश्चात्तापकरे नही; ते धीराबंधणुम्मक्का के० ते धैर्य वंत पुरुष बंधण थकी मूकाणा नावकंसंतिजीविअंके० असंयमे जीवितव्यनी आकांक्षाकरता नथी अथवा जीवितव्य मरणने विपे निष्ठहि थका वर्तेवे. ॥ १५ ॥

॥ दीपिका-तेषां दोषमाह (अणागयमित्यादि) । अनागतं नरकादिदुःखमपश्यंतः प्रत्युत्पन्नं वर्तमानमेव विषयसुखानासमन्वेपयंतः पश्यंतः पश्चात्क्षीणे स्वायुषि यौवने वा गते परितप्पंति पश्चात्तापं कुर्वन्ति । यदुक्तं । हतं मुष्टिजिराकाशं तुपाणां कंडनं कृतं । यन्मया प्राप्य मानुष्यं सदर्थे नादरः कृतः ॥ १ ॥ तथा । विहवावलेवनमिहं । जाइ

रः स्वापत्यशब्दाकर्णनेऽस्मिन्नपि कूपतटस्थाएव रुदन्ति उरच्ची त्वअपस्यातिस्नेहांधा
अपायमनपेक्ष्य तत्रैवात्मानं क्षिप्तवतीत्यतो न्यपशुन्योगमुरिका स्वापत्ये नृशमासक्ता
एवं तेषां कामासक्ताः ॥ १३ ॥

॥ टीका—दृष्टान्तेन दर्शयति । (जहत्यादि) यथेत्ययमुदाहरणोपन्यासार्थः । मंधाद
नइति मेषः । नामशब्दः संज्ञावनायां । यथा मेषस्तिमितमनालोडयन्नुदकं पिबत्यात्मानं प्री
णयति नचतथान्येषां किंचनोपघातं विधत्ते । एवमत्रापि स्त्रीसंबन्धे नकाचिदन्यस्य पीडा आ
त्मनश्च प्रीणनमतः कुतस्तत्र दोषः स्यादिति ॥ ११ ॥ अस्मिन्नेवानुपघातार्थे दृष्टान्तबहुत्वस्या
पनार्थे दृष्टान्तांतरमाह । (जह्याविहंगमाइत्यादि) यथा येन प्रकारेण विहायसा गच्छतीति वि
हंगमा पक्षिणी (पिंगेति) कपिंजलासाकाशएव वर्तमाना स्तिमितं निजृतमुदकमापिबत्येवम
त्रापि दर्जनप्रदानपूर्विकया क्रियया अरक्तादिष्टस्य पुत्रार्थं स्त्रीसंबन्धं कुर्वतोपि कपिंजला
याइव न तस्य दोषइति । सांप्रतमेतेषां गंडपीडनतुल्यं स्त्रीपरिजोगं मन्यमानानां तथैव
कोदकपानसदृशं परपीडाऽनुत्पादकत्वेन परात्मनोश्च सुखोत्पादकत्वेन किल मैथुनं जाय
तइत्यध्यवसायिनां तथा कपिंजलोदकपानं यथा तद्भागोदकासंस्पर्शेन किल ज्वत्येव
मरक्तदिष्टतया दर्जाद्युत्तारणात् स्त्रीगात्रस्पर्शेन पुत्रार्थं न कामार्थं । ऋतुकालानिगमित
या शास्त्रोक्तविधानेन मैथुनेपि न दोषानुषंगः ॥ तथाचोचुस्ते । धर्मार्थं पुत्रकामस्य स्वदारे
ष्वधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन दोषस्तत्र न विद्यते इति । एवमुदासीनत्वेन व्यव
स्थितानां दृष्टान्तेनैव निर्युक्तिकारो गाथात्रयेणोत्तरदानायाह । (जहणामेइत्यादि) जहणा
ममंमलग्गे एसिरं एकस्सइमणुस्सो ॥ अब्हेज्जपराहुत्तो किं नाम ततो एये पेडा ॥ ५३ ॥
जहणा विसगंडूसं, कोतीधेत्तूणनामतुण्हक्को ॥ अस्सेणअदीसंतो, किं नाम ततो नवमरे
ज्जा ॥ ५४ ॥ जह नाम सिरिधराउ, कोइरयणेणणामधेत्तूणं । अब्हेज्जपराहुत्तो किंणामत
तो न धेपेज्जा ॥ ५५ ॥ यथा नामकश्चिन्मंमलाग्रेणकस्यचिच्चिरिष्ठत्वापराड्मुखस्तिष्ठेत् । कि
मेतावतोदासीनजावावलंबनेन न गृह्येत नापराधी जवेत् । तथा यथा कश्चिद्विषगंडूपं गृही
त्वा पीत्वानामतूर्क्षींजावं नजेदन्त्येन वासंदृश्यमानोसौ किं नाम ततोसावन्यादर्शनात् नग्नी
येत । तथा यथा कश्चिद्वीगृहान्नामागाराइत्त्वानि महार्घाणि गृहीत्वा पराड्मुखस्तिष्ठेत् किमे
तावतासौ न गृह्येतेति । अत्र च यथा कश्चित् शरतया अङ्गतया वा शिरश्छेदे विषगंडूपरत्नाप
हाराख्ये सत्यपि दोषत्रये माध्यस्थ्यमवलंबेत । न च तस्य तदवलंबनेपि निर्दोषतेति । एवम
त्राप्यवश्यंजाविरागकार्यमैथुने सर्वदोषास्यदे संसारवर्द्धके कुतोनिर्दोषतेति । तथा चोक्तं ।
प्राणिनां बाधकं चैतद्वास्त्रैर्गीतं महर्षिभिः ॥ नलिकातप्तकणकप्रवेशज्ञा ततस्तथा ॥ १ ॥
मूलं चैतद्धर्मस्य जवजावप्रवर्धनं ॥ तस्माद्विषान्नवत्याज्यमिदं पापमनिवृतेतिनिर्युक्तिगाथा

के० ते पुरुषे एसर्व स्त्रीसंगादिक तथा क्रुधा तृषादिक अनुकूल प्रतिकूल उपसर्गना गण एटले समूह तेने निराकरीने जे महापुरुष संसेवित मार्गे प्रवर्त्ते तेष्ठियासुसमा हिए के० तेपुरुष संवररूप समाधिने विषे स्थित जाणवा. ॥ १७ ॥

॥ दीपिका—यथा वैतरणी नदी सर्वनदीनां मध्ये दुस्तरा दुर्लब्धा इह लोके सम्मता । एवं लोके नार्योऽमतिमता निर्विवेकेन नरेण दुस्तराः । यदुक्तं ! सन्मार्गे तावदास्ते प्रजवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालंबते तावदेव । ब्रूचापाक्षेपमुक्ताः श्रवणपथजुषोनीजपक्ष्माणएते यावल्लीजावतीनां न हृदि धृतिमुपो दृष्टिवाणाः पतन्ति इति ॥ १६ ॥ यैरुत्तमैर्नारीणां संयोगास्तत्संयोगार्थमेव वस्त्रालंकारादिनिरात्मनः पूजनाः कामविनूपाः पृष्ठतः कृतास्त्यक्तास्ते महापुरुषाः सर्वमेतत्स्त्रीप्रसंगादिकं निराकृत्य सुसमाधिना चित्तस्वास्थ्येन स्थिताः ॥ १७ ॥

॥ टीका—अन्यच्च (जहाइत्यादि) यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः । यथा वैतरणी नदीनां मध्येऽत्यंतवेगवाहित्वात् विपमतटत्वाच्च दुस्तरा दुर्लब्धा एवमस्मिन्नपि लोके नार्योऽमतिमता निर्विवेकेन हीनसत्त्वेन दुःखेनोत्तीर्यन्ते । तथाहि । ताहावजावैः कृतविद्यानपि स्त्रीकुर्वन्ति । तथाचोक्तं । सन्मार्गे तावदास्ते प्रजवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां, लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालंबते तावदेव ॥ ब्रूचापाक्षेपमुक्ताः श्रवणपथजुषोनीजपक्ष्माणएते यावल्लीजावतीनां न यदि धृतिमुपो दृष्टिवाणाः पतन्ति । तदेवं वैतरणीनदीवत् दुस्तरानार्योऽनवन्तीति ॥ १६ ॥ अपिच । (जेहींत्यादि । यैरुत्तमसत्त्वैः स्त्रीसंगविपाकवेदिनिः पर्यंतकटवोनारी संयोगाः परित्यक्तास्तथा तत्संगार्थमेव वस्त्रालंकारमाद्यादिनिरात्मनः पूजनाकामविनूपा पृष्ठतः कृता परित्यक्तेत्यर्थः । सर्वमेतत्स्त्रीप्रसंगादिकं कृत्पिपासादिप्रतिकूलोपसर्गकदंबकं च निराकृत्य ये महापुरुषसेवितपंथानं प्रति प्रवृत्तास्ते सुसमाधिना स्वस्थचित्तवृत्तिरूपेण व्यवस्थितानोपसर्गैरनुकूलप्रतिकूलरूपैः प्रहोच्यन्ते । अन्येतु विषयानिष्वंगिणः रूपादिपरीपहपराजिताअंगारोपरिपतितमीनवडागाग्रिना दह्यमानाअसमाधिना तिष्ठन्तीति ॥ १७ ॥

एते उग्धं तरिस्सन्ति, समुद्रं व्यवहारिणो ॥ जठ पाणा विसन्नासि, किञ्चन्ती सयकम्पणा ॥ १८ ॥ तंच निस्कू परिष्साय, सुवते समिते चरे ॥ मुसावायं च वज्जिक्का, दिन्नादाणं च वोसिरे ॥ १९ ॥

अर्थ—एतेके० ए पूर्वोक्त परिसहना जीपणहार ते उग्धके० उधसंसारने तरिस्संतिके० तर से समुद्रव्यवहारिणोके० समुद्रवत; एटले जेम व्यवहारिआ समुद्रने नाव वडे तरेडे तेनीपरे जाणीजेवुं जळके० जे संसार समुद्रने विषे पाणाविके० प्राणी एटले जीव ते सन्नासिके०

कीरंतिजोवणमएण ॥ वयपरिणामेसरिया । इंताइंहि अपखुडुक्कंति इति ॥१४॥ (जेहिं
इत्यादि) यैरात्महितैः कालेऽवसरे पराक्रांतं संयमोद्यमः कृतस्ते पश्चान्न परितप्यंते । ए
कवचनंसूत्रे ढांदसत्वात् । ते वीरास्तपश्चरणोद्यताबंधनात्कर्मणो न मुक्ताअसंयमजीवितं
नावकांक्कंतिने ङंति । जिविते मरणे वा निस्पृहाः स्युरित्यर्थः ॥ १५ ॥

॥टीका—एवं तेपि कामान्निष्वंगिणांदोषमाविष्कुर्वन्नाह॥(अणागयमित्यादि)अनागतमेष्य
त्कामानिवृत्तानां नरकादियातनास्थानेषु महत् दुःखमपश्यंतोऽपर्यालोचयंतस्तथा प्रत्युत्पन्नं
वर्तमानमेव वैपयिकं सुखानासमन्वेषयंतोमृगयमाणानानाविधैरुपायैर्नो गान्प्रार्थयंतस्ते प
श्चात्क्षीणे स्वायुषि जातसंवेगायौवने वा अपगते परितप्यंतेशोचयंते पश्चात्तापं विदधति ।
उक्तं च । हतं मुष्टिनिराकाशं तुषाणां कंठनंकृतं । यन्मया प्राप्य मानुष्यं सदर्थेनादरःकृतः॥१॥
तथा । विहवावलेवनमिहं । जाइंकीरंतिजोवणमएण॥वयपरिणामे सरियाइंताइंहिअपखु
डुक्कंति ॥१॥१४॥ येतूत्तमसत्त्वतया अनागतमेव तपश्चरणादाबुध्यमं विदधति न ते पश्चा
होचंतीति तदर्शयितुमाह । (जेहिंकाले इत्यादि) . यैरात्महितकर्तृनिः काले धर्माज्जना
वसरे पराक्रांतमिंद्रियकषायपराजयाद्युद्यमोविहितो न ते पश्चान्मरणकाले वृद्धावस्थायां
वा परितप्यंते न शोकाकुलानवन्ति । एकवचननिर्देशस्तु सौत्रढांदसत्वादिति । धर्माज्जनकाल
स्तु विवेकिनां प्रायशः सर्वे एव तस्मात्स एव प्रधानपुरुषार्थः प्रधान एव च प्रायशः क्रियमा
णो घटां प्रांचति । ततश्चायं बाल्यात्प्रनृत्यकृतविषयासंगतयाकृततपश्चरणास्ते धीराः
कर्मविदारणसहिष्णवोबंधनेन स्नेहात्मकेन कर्मणा चोत्प्राबल्येन मुक्तानावकांक्कंति
असंयमजीवितं यदि वा जीविते मरणे वा निस्पृहाः संयमोद्यममतयोजनवन्तीति ॥ १५ ॥

जहा नई वेयरणी, उत्तरा इह संमता ॥ एवं लोगंसि नारीउ,
उत्तरा अमईमया ॥ १६ ॥ जेहिं नारीणसंजोगा, पूयणा पिठ
तोकता ॥ सबमेयंनिराकिच्चा, तेछिया सुसमाहिए ॥ १७ ॥

अर्थ—जहानईवेयरणी के० जेम नदी वेतरणी जेठेते उत्तराइहसंमता के० सर्वेन
दीओमां तरवी डुर्लेनठे एवात लोक प्रसिद्धे एवंलोगंसिनारीउ के० एरीते लोकमांहे
स्त्रीउजेठे तेपण उत्तराअमईमया के० अमतिवन्त निरविवेकी पुरुषने अपार डुस्तर
डुर्लेघनीय जाणवी ॥ १६ ॥ एवुं जाणीने जे हितकारी वातठे ते कहेठे जेहिं के०
जे पुरुषे नारीणसंजोगा के० स्त्री संबंधी संयोगना जे विपाक तेने कडवा जाणीने स्त्री
ना संयोग ढांमीदीधा वली पूयणापिठतोकता के० तेस्त्रीना संयोगने अर्थ जे पोताना
शरीरनी पूजा विनूपाते पण जेणे उपरांठी कीधी एटले मूकीदीधी, सबमेयंनिराकिच्चा

पेसलं धम्मं दिद्धिमं परिनिबुद्धे ॥ उवसग्गे हियासित्ता, आमो
स्काए परिव्वएज्जा सितिवेमि ॥ १७ ॥ इति श्रीउवसग्गपरिन्ना
ए तइयं अप्रयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—हवे बीजा सर्वत्रत दयानी वाड रूपे तेकारणे अहिंसाने विशेष दीपावेढे
उडुं के० उंचो अहे के० अधो एटले नीचो तिरियं के० तीर्त्तो वा के० अथवा एटले
सर्व लोकमांहे क्षेत्राथी प्राणातिपात कहुं हवे इव्यप्राणातिपात कहेढे. जेकेईतसथावरा
के० ए सर्व लोकमांहे जेकांइ त्रस अने स्यावर जीवढे सब्बविरतिंकुज्जा के० तेनेविषे
सर्व प्रकारे एटले करण करावण अने अनुमतिवेंकरी सर्वत्रकालें विरतिपणुं करे एटले सर्व
जीवोनी दयानुं पालवुं तेने संतिनिवाण माहियं के० ते शांति एटले कर्म दाहनी उप
शम करनार कहिये तथा एनेज निरवाण एटले मोक्षपदमांपण आहितं एटले कहुंढे ॥ १० ॥
हवे अध्ययननो अर्थ उपसंहरतो कहेढे. इमंच धम्ममादाय के० एम श्रुत चारित्र रूप
धर्मने ग्रहण करीने ते धर्म कासवेणप्पवेदितं के० श्रीमहावीर स्वामिये प्रकाश्यो ते
मार्गे आदरीने निस्कू के० साधु ते गिलाणस्स के० गिलानने विषे वैयावच्चने कुज्जा
के० करे ते केवो यको वैयावच्च करे तो के अगिलाए समाहिए के० अगिलाणपणे
आत्माने समाधिमान यको जे साधु वैयावच्च करेढे तेने धन्यढे एवी समाधि धारण
करतो यको वैयावृत करे ॥ ११ ॥ संखायके० सम्यक् प्रकारे जाणीने एटले जातिस्म
रणादिके अथवा अन्यपासेथी सांनलीने पेसलं के० रूडो एवो धम्मं के० केवलीनुं ना
प्योजे धर्म तेने दिद्धिमं के० सम्यक्दृष्टी जीव परिनिबुद्धे के० कषायने उपशमावी शीत
लीनूत यको उवसग्गेहियासित्ता के० अनुकूल प्रतिकूल उपसर्गने अहिंआसीने आमो
स्काए के० ज्यांसुधी मोद्धे जाय त्यांसुधी परिव्वएज्जासिके० सुधो संयम पाले तिवेमिनो
अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ११ ॥ ए उपसर्ग परिज्ञानामे त्रीजाध्ययननुं अर्थ समाप्त थयुं ॥

॥ दीपिका—ऊर्ध्वमधः ये केचित् त्रसाः स्यावराः प्राणिनस्तेषु सर्वत्र कालेऽवस्थासु
च विरतिं कुर्यात् यस्माद्वांतिनिर्वाणं कर्म दाहोपशमः शांतिस्तद्रूपं निर्वाणं मोक्षपदं आ
ख्यातं कथितं यतोविरतेर्मोक्षोऽभवतीति ॥ १० ॥ इमं चारित्ररूपं धर्ममादाय गृहीत्वा
काश्यपेन श्रीवीरेण प्रवेदितमाख्यातं ग्लानस्य साधोर्वैयावृतं कुर्यात् निहुः। कथं। अग्लान
तथा यथाशक्ति समाहितः समाधिं प्राप्तः यथाग्लानस्य समाधिरुत्पद्यतेः स्वस्यच योगान
विषीदंति यथा वैयावृत्यादिकं विधेयमिति ॥ ११ ॥ पेशलं मोक्षप्रदं धर्मं संख्याय ज्ञात्वा
दृष्टिमान् सम्यग्दर्शनी परिनिर्वृतः शांतः उपसर्गाननुकूलप्रतिकूलान् नियम्य नियंत्र्य

खुता अका सयकम्मणाके० पोताना करेला पापकर्म करी असातावेदनीयरूपे किञ्चंती के० पीडायते ॥ १७ ॥ हवे उपदेश कहेते तंचनिरू के० ते पूर्वोक्त चारित्रिउ प रिष्सायके० हेय उपादेय स्वरूप जाणीने सुवते के० नला व्रतनो पालक समितेचरे के० पांच समिते समितो एवो अको विचरे अने मुसावायंच वज्जिक्का के० मृषावादाने वर्जे तथा दिन्नादाणंचवोसिरे के० अदत्तादान एटले चोरी अकी वोसिरे एटले चोरीनुं त्यागकरे, एम अनुक्रमे मैशुन तथा परिग्रहने पण ठामे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—एतेस्त्रीपरीषहजैतारउधं संसारं तरिष्यंति । यथा व्यवहारिणः सांया त्रिकाः समुद्धं तरंति । यत्र नवौघे प्राणिनोविषयसंगौर्विषसाः संतः कृत्यंते पीडयंते स्व कर्मणा ॥ १७ ॥ तदेतत्प्रागुक्तं निह्रुः परिज्ञायज्ञात्वा सुव्रतः शोचनव्रतयुक्तः समितः पंचसमितिनिश्चरेत् संयमानुष्ठानं कुर्यात् तथा मृषावादं वर्जयेददत्तादानं च व्युत्सृजेत् त्यजेत् । आदिशब्दान्मैशुनपरिग्रहादिच त्यजेत् ॥ १८ ॥

॥ टीका—स्त्र्यादिपरीषहपराजयस्य फलं दर्शयितुमाह । (एतेइत्यादि) यएते अनंतरोक्ता अनुकूलप्रतिकूलोपसर्गजैतारएते सर्वे उधं संसारं दुस्तरमपि तरिष्यंति । इव्यौघदृष्टांतमाह । समुद्धं लवणसागरमिव व्यवहारिणः सांया त्रिकायानपात्रेण तरंत्येवं नवौघमपि संसारसंयम यानपात्रेण यतयस्तरिष्यंति तथा तीर्णास्तरंति चेति । नवौघमेव विशिनष्टि । नवौघे संसारसाग रेप्राणाः प्राणिनः स्त्रीविषयसंगा विषसाः संतः कृत्यंते पीयंते स्वकृतेनानुष्ठितेन पापेन कर्मणा असवेदनीयोदयरूपेणेति ॥ १७ ॥ सांप्रतमुपसंहारव्याजेनोपदेशांतरविधित्सयाह । (तंच निरूइत्यादि) । तदेतद्यथा प्रागुक्तं । यथा वैतरणीनदीवत् दुस्तरानार्योयैः परित्यक्ता स्ते समाधिस्थाः संसारं तरंति स्त्रीसंगिनश्च संसारांतर्गताः स्वकृतकर्मणा कृत्यंतइति । तदेतत्सर्वं निह्रुणशीलो निह्रुः परिज्ञाय हेयोपादेयतया बुध्वा शोचनानि व्रतान्यस्य सुव्रतः पंचजिः समितिजिः समितइत्यनेनोत्तरगुणावेदनं कृतमित्येवं नूतश्चरेत् संयमानुष्ठानं विद ध्यात् तथा मृषावादमसद्भूतार्थनाषणं विशेषेण वर्जयेत्तथा अदत्तादानं च व्युत्सृजेदंतशो धनमात्रमप्यदत्तं न गृह्णीयात् । आदिग्रहणान्मैशुनादेः परिग्रहइति । तच्चमैशुनादिकं यावज्जीवमात्महितं मन्यमानः परिहरेत् ॥ १८ ॥

उडूमहे तिरियं वा, जे केई तस थावरा ॥ सबढ विरतिं कुज्जा, सं ति निवाणमाहियं ॥ १७० ॥ इमं च धम्ममादाय, कासवेण पवेदितं ॥ कुज्जा निरू गिलाणस्स, अगिलाए समाहिए ॥ १७१ ॥ संखाय

वन्नपएण इत्तिउ मंदा ॥ उवायंपि ताउ जाणं सु जहा लिस्संति
जिस्कुणो एगे ॥ ९ ॥

अर्थ—(जेके०) जे उत्तमसाधु (मायरंचपियरंचके०) माता पिता अन्ये जाइ प्रमुखनो (पुत्र संजोगंके०) पूर्वजो संयोग एटले आगजो संबंध तथा श्वशुरादिकनो पश्चात् संबंध एटले पा ठलथी ययजो संबंध तेने विषयजहायके० ठांमीने एगेके० एकजो रागद्वेषरहित अने ज्ञानद शीन तथा चारित्र्य करीने सहितेके० सहित एवो ठतो, चरिस्सामिके० दुं संयम पालीश एवी प्रतिज्ञा करे; वली मेहुणो के० मैथुन यकी आरत के० निवर्त्योने विविक्तेसु के० स्त्री पशु पंगु रहित एवा उपाश्रयनो गवेपणहार एवा साधुने पण कोइएक स्त्री विप्र तारेवे ते कहेवे ॥ १ ॥ सुद्धमेणं के० कोइएक कार्यने मीशे तंपरिकम्म के० ते साधु ने समीपे आवीने वन्नपएण के० ठाने शब्दे, हलवे हलवे, अनेक गूढार्थ पदे करी ए टले मर्मना वचने करी, इत्तिउमंदाके० कोइक स्त्री मंद एटले विवेकरहित एवी ठति पु रुपने वशकरवाना उवायंपि के० उपायने ताउ के० ते स्त्री जाणंसु के० जाणे जहा के० जे उपाये करीने एगेके० कोइक जिस्कुणो के० चारित्रिउ मोहनीय कर्मना उदय यकी स्त्रीने वश यई जाय अने लिस्संति के० संयम यकी पडी जाय. ॥ १ ॥

अथ चतुर्थमध्ययनं.

॥ दीपिका—उक्तं तृतीयमध्ययनं । अथ चतुर्थमारभ्यते । तत्रस्त्रीपरीपहोजैवइत्यर्थवा चकं तस्येदमादिमंसूत्रं । जेमायरमिति । योमातरं पितरं चशब्दात्पुत्रादिकं च विप्रहाय त्य क्त्वा पूर्वसंयोगं एकोनिःसंगः सहितोज्ञानादिभिः सहितोवा चरिष्यामि संयमं करिष्यामी ति कृतप्रतिज्ञः । आरतमुपरतं मैथुनं कामान्जिनापोयस्य सआरतमैथुनोविविक्तेषु रुयाद्य नाकुलेषु स्थानेषु चरतीति शेषः । अथवा विविकं स्थानं एपितुं मार्गितुं शीजमस्य विविके पी॥१॥ तं साधुं सूक्ष्मेन परकार्यव्यपदेशेन वन्नपदेन कपटेन पराक्रम्य समीपमागत्य मंदाग त्यमंदाः कामोडेककारित्वान्निर्विवेकाः स्त्रियः शीजाद्भ्रश्यंति । कोर्यः । चातृपुत्रव्यपदेशेन साधुसमीपमागत्य स्त्रियः संयमाद्भ्रश्यंति साधुमिति । प्रवन्नपदं गुप्ताजिधानं । यथा । का ले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य मेघांधकारासु च शर्वरीषु ॥ मिथ्या न जापामि विशालनेत्रे ते प्र त्ययाये प्रथमाक्षरेषु इत्यादि । स्त्रियस्तथोपायंजानंति यथाश्लिष्यंते साधवोप्येके ॥ १ ॥

॥ टीका—उक्तं तृतीयमध्ययनं सांप्रतं चतुर्थमारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराय्य यने अपसर्गाः प्रतिपादितास्तेषां च प्रायोनुकूलाः सहास्ततोपि स्त्रीकृताश्चतस्तज्जयार्थमिद

आमोक्षाय मोक्षार्थं परिव्रजेत् संयमेचरेदिति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३३ ॥ इतितृतीया
अध्ययने चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ ४ ॥

॥ टीका—अपरिव्रतानामहिंसायावृत्तिकल्पत्वात् तत्प्राधान्यख्यापनार्थमाह (उद्धमहे
इत्यादि) ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् चेत्यनेन क्षेत्रप्राणातिपातो गृहीतः । तत्रच ये केचन त्रसंतीति
त्रसाद्वित्रिचतुःपंचेंद्रियाः पर्याप्तापर्याप्तकचेदजिन्नास्तथा तिष्ठंतीति स्थावराः पृथिव्यप्तेजो
वायुवनस्पतयः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकचेदजिन्नाइत्यनेन च इव्यप्राणातिपातो गृही
तः । सर्वत्र काले सर्वास्ववस्थास्वित्यनेनापि कालजावचेदजिन्नः प्राणातिपातउपात्तोऽष्टव्यः ।
तदेवं चतुर्दशस्वपि जीवस्थानेषु कृतकारितानुमतिनिर्मनोवाक्कायैः प्राणातिपातविरतिं
कुर्यादित्यनेन पादोनेनापि श्लोकद्वयेन प्राणातिपातविरत्यादयो मूलगुणाः ख्यापिताः ।
सांप्रतमेतेषां सर्वेषामेव मूलोत्तरगुणानां फलोद्देशेनाह । शान्तिरिति कर्मदाहोपशमस्त
देवच निर्वाणं मोक्षपदं यदाख्यातं प्रतिपादितं सर्वदंष्टापगमरूपं तदस्यावश्यं चरणक
रणानुष्ठायिनः साधोर्नवतीति ॥ ३० ॥ समस्ताध्ययनार्थोपसंहारार्थमाह । (इमंचधम्म
मित्यादि) इममिति पूर्वोक्तं मूलोत्तरगुणरूपं श्रुतचारित्राख्यं वा दुर्गतिधारणात् धर्ममा
दायाचार्योपदेशेन गृहीत्वा (किंनूतमिति) । तदेव विशिनष्टि । काश्यपेन श्रीमन्महावीरव
र्धमानस्वामिना समुत्पन्नदिव्यज्ञानेन नव्यसत्त्वाऽन्युद्गरणानिजापिणा प्रवेदितमाख्या
तं समधिगम्य निष्क्रुः साधुः परीषहोपसर्गैरतार्जितोग्लानस्यापरस्यसाधोर्वैयावृत्त्यं कुर्या
त् । कथमिति । स्वतोऽग्लानतया यथाशक्ति समाहितइति समाधिं प्राप्तः । इदमुक्तं नवति ।
कृतकृत्योहमिति मन्यमानोवैयावृत्त्यादिकं कुर्यादिति ॥ ३१ ॥ अन्यच्च (संख्याइति)
संख्यायेति सम्यक् ज्ञात्वा स्वसंमत्या अन्यतोवा श्रुत्वा (पेशलंति) मोक्षगमनं प्रत्यनुकूलं
किंतु धर्मं श्रुतचारित्राख्यं दृष्टिमान् सम्यक्दर्शनी परिनिर्वृतइति । कषायोपशमाब्धीतीनूतः
परिनिर्वृतकल्पोवा उपसर्गाननुकूलप्रतिकूलान् सम्यग् नियम्यातिसह्यामोक्षाय मोक्षयावत्
परिसमंतात् व्रजेत् संयमानुष्ठानेन गच्छेदिति । इतिशब्दः समाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् । न
यचर्चापि तथैवेति ॥ ३२ ॥ उपसर्गपरिज्ञायाः समाप्तश्चतुर्थोद्देशकस्तत्परिसमाप्तौ च तृ
तीयाध्ययनमिति । ग्रंथाग्रं ॥ ७७५ ॥

हवे प्रथम श्रुतस्कंधने विषे चोशुं अध्ययन प्रारंभिये ठैयें. त्रीजा अध्ययननेविषे
जे उपसर्ग कह्या तेमांहे अनुकूल उपसर्ग सहन करवा दुर्जनने एम कहुं हतुं, तेमा
टे स्त्रीना करेला अनुकूल उपसर्ग सहन करवाने अर्थे चोशुं अध्ययन कहिये ठैयें.

जे मायरंच पियरंच, विप्पजहाय पुवसंजोगं ॥ एगे सहिते च
रिस्सामि, आरतमेहुणो विवित्तेसु ॥ १ ॥ सुहुमेणं तं परिकम्म

नि कर्माण्यनुजवन्नित्येते दशपुरुषनिर्हेपानवन्ति । सांप्रतं प्रागुल्लिङ्गितमुद्देशार्थाधिकारमधि
 कृत्याह (पठमेऽत्यादि) पठमेसंघवसंज्ञवमाह्निखलणाउहोतिसीजस्स । विति एहैवख
 लियस्सअवत्ताकम्मबंधोयं॥५॥ प्रथमे उद्देशके अध्ययनार्थाधिकारः । तद्यथा । स्त्रीनिःसार्थं
 संस्तवेन परिचयेन यथा संज्ञापेन जित्तकथाद्यालापेनादिग्रहणादंगप्रत्यंगनिरीकृणादिना
 कामोत्काचकारिणो न वेदवपसत्वस्य शीजस्य चारित्रस्य स्खलनात्तुशब्दान्तत्परित्यागोवेति ।
 द्वितीये त्वयमर्थ्याधिकारस्तद्यथा । शीजस्खलितस्य साधोरिहैवास्मिन्नेव जन्मनि स्वपक्षप
 रपक्षकृता तिरस्कारादिका विमंभना तत्प्रत्ययश्च कर्मबंधस्ततश्च संसारसागरपर्यटनमिति ।
 किं स्त्रीनिः कश्चित् शीजात् प्रच्याव्यात्मवशः कृतोयेनैवमुच्यते कृत इति दर्शयितुमा
 ह । (सूरामोऽत्यादि) सूरामोमन्नंता, कतिववियाहिंउवहिप्पहाणाहिं ॥ गहियाहुंअ
 नयपक्कोवकूजवालादिणोवहवे ॥ ५ए ॥ वहवः पुरुषाअनयप्रद्योतकूजवालादयः शूरा
 वयमित्येवं मन्यमानाः । मो इति निपातोवाक्यालंकारार्थः । कृत्रिमानिः सत्रावरहितानिः
 स्त्रीनिस्तथोपधिर्माया तत्प्रधानानिः कृतकपटशतानिर्गृहीत्वा आत्मवशतां नीताः केचन
 राज्यादपरे शीजात् प्रच्याव्येहैव विमंभनां प्रापिताः ॥ अजयकुमारादिकथानकानिच मूला
 दावश्यकादवगंतव्यानि । कथानकत्रयोपन्यासस्तु यथाक्रमं मर्त्यबुद्धिविक्रमात्पंतबुद्धि
 विक्रमतपस्वित्त्वख्यापनार्थ इति । यतएवं ततोयत्कर्तव्यं तदाह । तम्हाणउवीसंजोगं तवो
 णिच्चमेवइढीसु ॥ पठमुद्देशेनणिया, जेदोसातेगणंतेणं ॥ ६०॥ (तम्हाऽत्यादि) । यस्मा
 त् स्त्रियः सुगतिमार्गार्गलामायाप्रधानावंचनानिपुणास्तस्मादेतदवगम्य नैव विश्रंजोवि
 श्वासस्तासां विवेकिना नित्यं सदा गंतव्योयातव्यः कर्तव्य इत्यर्थः । ये दोषाः प्रथमोद्दे
 शके अस्योपलक्षणार्थत्वात् द्वितीये च तान् गणयता पर्यालोचयता तासां मूर्तिमत्कप
 टराशिज्जूतानामात्महितमिहता नविश्वसनीयमिति । अपिच । सुसमढावसमढा, की
 रंतीअप्पसत्तियापुरिसा । दीसंतीसूरवादीणारीवसगाणतेसूरा ॥ ६१॥ (सुसमढेत्यादि) परा
 नीकविजयादौ सुष्ठु समर्थ्या अपि संतः पुरुषाः स्त्रीनिरात्मवशीकृताअसमर्थ्याचूहेपमात्र
 जीरवः क्रियंतेवपसात्विकाः स्त्रीणामपि पादपतनादिचाटुकरणेन निःसाराः क्रियंते त
 या दृश्यंते प्रत्यक्षेणोपलभ्यंते । शूरमात्मानं वदितुं शीजं येषां ते शूरवादिनोपि नारीवश
 गाः संतोदीनतां गताः । एवंजूताश्च नते शूरा इति । तस्मात् स्थितमेतदविश्वास्याः स्त्रियइ
 ति । उक्तंच । कोवीससेऊतासिं, कतिवयजरियाणडुच्चियछाणे । खणरत्तविरत्तेणं, धिरत्तु
 इढीणहिययाणं ॥ १ ॥ अस्सं जणंतिपुरउं अस्सं पासेइविऊमाणीउं । अन्नंच तासिंहिय
 ए, जंचखमंतंकरिंतिपुणो ॥ २॥ कोएयाणंणाहिइ, वेत्तलयागुम्मगुविलहिययाणं ॥ नावंज
 ग्गासेणं तत्तुपन्नंजणंतीणं ॥ ३ ॥ महिलायरत्तमेत्ता, उत्तुखंमंचसक्कराचेव । सापुण
 विरत्तश्चित्ताणिंबकूरेविसेसेत्ति ॥ ४॥ महिलादिऊकरेऊवमारिऊवत्तंउविऊवमणुस्सं । तुछा

मध्ययनमुपदिश्यतइत्यनेन संबंधेनायातस्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि
नवंति । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोदेधा । अध्ययनार्थाधिकारउद्देशार्थाधिकारश्च । तत्रा
ध्ययनार्थाधिकारः प्राग्वत् निर्युक्तिकृता(स्त्रीदोषविवक्षाणा)चेवेत्यनेनस्वयमेवप्रतिपादितः।
उद्देशार्थाधिकारं तूत्तरनिर्युक्तिकृदेव नणिष्यति।सांप्रतं निक्षेपः सचौघनामसूत्रालापकनेदा
त्रिधा । तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपेऽध्ययनं नामनिष्पन्ने स्त्रीपरिक्षेति नाम । तत्र नामस्थापने हु
सुत्वादनादृत्य स्त्रीशब्दस्य इव्यादिनिक्षेपार्थमाह । (द्वाजिनावेत्यादि) । द्वाजिना
वचिंधे, देवेनावेयइतिणिकेवो । अहिलावे तदसिद्धी, नावे वेयमिउवउत्तो ॥ ५६ ॥
तत्र इव्यस्त्री देधा । आगमतोनोआगमतश्च । आगमतः स्त्रीपदार्थज्ञस्तत्र चानुपयुक्तो
नुपयोगोऽव्यमिति कृत्वा नोआगमतोऽज्ञशरीरनव्यशरीरव्यतिरिक्तात्रिधा । एकनविका
बद्धाऽयुष्कानिमुखनामगोत्रावेति । चिन्ह्यते ज्ञायतेऽनेनेतिचिह्नं स्तननेपय्यादिकं चिह्नमा
त्रेण स्त्री चिह्नस्त्री अपगतस्त्री वेदद्वयस्थः केवलीवा अन्योवा स्त्रीविपधारी यः कश्चि
दिति । वेदस्त्रीतु पुरुषानिलापरूपः स्त्रीवेदोदयः । अनिलापनावौ तु निर्युक्तिकृदेव गाथाप
श्चार्द्धेनाह । अनिलाप्यते इत्यनिलापः स्त्रीलिंगानिधानः शब्दः । तद्यथा । शाला माला सिद्धि
रिति । नावस्त्री तुदेधा । आगमतोनोआगमतश्च । आगमतः स्त्रीपदार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्त
उपयोगोनावइति कृत्वा नोआगमतस्तु नावविषये निक्षेपे वेदेस्त्रीवेदरूपे वस्तुन्युपयुक्ता
तदुपयोगानन्यत्वाज्जावस्त्री नवति । यथाऽग्रावुपयुक्तोमाणवकोऽग्निरेव नवत्येवमत्रा
पि । यदिवा स्त्रिवेदनिवर्तकान्युदयप्राप्तानि यानि कर्माणि तेषूपयुक्तेति तान्यनुनवंती
नावस्त्रीति । एतावानेव स्त्रियोनिक्षेपइति । परिज्ञानिक्षेपस्तु शस्त्रपरिज्ञावद् इष्टव्यः । सां
प्रतं स्त्रीविपक्षनूतं पुरुषनिक्षेपार्थमाह । (नामंतवणाइत्यादि) । एामंतवणादविए खेत्ते
कालेयपक्ष्णणकंमे । नोगेगुणेष्यनावे, दसएएपुरिसणिकेवा ॥ ५७ ॥ नामेति संज्ञा तन्मात्रे
ण पुरुषोनामपुरुषः । यथाघटः पटइति यस्य वा पुरुषइति नामेति । स्थापनापुरुषः काष्ठा
दिनिवर्तितोजिनप्रतिमादिकः । इव्यपुरुषोऽज्ञशरीरनव्यशरीरव्यतिरिक्तोनो आगमतएक
नविकोबद्धाऽयुष्कोनिमुखनामगोत्रश्चेति । इव्यप्रधानोवा मम्मणवणिगादिरिति । योयस्मिन्
सुराष्ट्रादौ क्षेत्रे नवः सक्षेत्रपुरुषोयथा सौराष्ट्रिकइति । यस्यच यत् क्षेत्रमाश्रित्य पुंस्त्वं
नवतीति । योयावंतं कालं पुरुषवेदवेद्यानि कर्माणि वेदयते सकालपुरुषइति । यथा पुरिसेणं
नंते पुरिसेति कालउक्तेव चिरं होइ । गो. जहन्नेणं एगंसमयंउक्कोसेणंजोजम्मिकालेपुरि सोच
वइ । जहाकोइएगंमिपस्केपुरिसोएगंमिनपुंसगोत्ति । प्रजन्यतेऽपत्यं येन तत्प्रजननं शिश्रं लिंगं
तत्प्रधानः पुरुषः परपुरुषकार्यरहितत्वात् प्रजननपुरुषः । कर्मानुष्ठानं तत्प्रधानः पुरुषः कर्म
पुरुषः कर्मकरादिकस्तथा नोगप्रधानः पुरुषोऽनोगपुरुषश्चक्रवर्त्यादिस्तथा गुणव्यायाम
विक्रमधैर्यसत्त्वादिकास्तत्प्रधानः पुरुषोगुणपुरुषः । नावपुरुषस्तु पुंवेदोदये वर्तमानस्तदेद्या

नूतां लेशतोदर्शयति । आरतमुपरतं मैथुनं कामान्जिजापोयस्यासावारतमैथुनस्तदेवं नू
तौविविक्तेषु स्त्रीपशुपंक्तवर्जितेषु स्थानेषु चरिष्यामीत्येवं सम्यगुत्तानेनोढाय विहरती
ति । कचित्पातो (विविक्तेसिति) विविक्तं स्त्रीपंडकादिरहितं स्थानं संयमानुपरोध्ये
पितुं शीलमस्य तथेति ॥ १ ॥ तस्यैवं कृतप्रतिज्ञस्य साधोर्यज्ञवत्यविवेकिस्त्रीजनान
दर्शयितुमाह । (सुहुमेणेत्यादि) । तं महापुरुषं साधुं सूक्ष्मेणाऽपरकार्यव्यपदेशनूते
न वन्नपदेनेति वदन्ना कपटजालेन पराक्रम्य तत्समीपमागत्य यदिवा पराक्रम्यति शील
स्खलनयोग्यतापत्त्या अजिज्ञूय काः स्त्रियः कूलवालकादीनामिव मागधगणिकाद्यानाना
विधकपटशतकरणदक्षाविविधविठोकवत्योनावमंदाः कामोद्देकविधायितया सदसहि
वेकविकलाः समीपमागत्य शीलात् ध्वंसयंति । एतदुक्तं भवति चातृपुत्रव्यपदेशेन साधुस
मीपमागत्य संयमाद् व्रंशयंति । तथाचोक्तं । पियपुत्तेजाऽ किडगाणन्नूचकिडगायस्य
एकिडगाय॥ एतेजोवृण किडगा पवन्नपद्महिलियाणं । यदिवा वन्नपदेनेति गुप्तानि
मानेन । तद्यथा । काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य मेवांधकारासु च शर्वरीपु॥ मिथ्या न ज्ञाया
मि विशालनेत्रे ते प्रत्ययाये प्रथमाहरेषु इत्यादि ॥ ताः स्त्रीयो मायाप्रधानाः प्रतारणो
पायमपि जानंत्युत्पन्नप्रतिनतया विदंति । पातांतरं वा ज्ञातवत्यः यथाश्लिष्यंते विवेकि
नोपि साधवएके तथाविधकर्मादयात् तासु संगं उपयांति ॥ २ ॥

पासे निसं णिसीयंति, अजिस्करणं पोसवठं परिहंति ॥ कायं अहे
वि दंसंति, बाहूउद्धुकस्कमणुवजे ॥ ३ ॥ सयणासणेहिं जोगेहिं,
इठिउं एगता णिमंतंति ॥ एयाणिवेव सेजाणे, पासाणि विरूवरूवाणि॥४॥

अर्थ—हवे जे उपाये करी ते स्त्री साधुने विप्रतारे ते उपाय कहेठे. ते स्त्री पासेके०
साधुनी पासे निसं के० हुकडी एटले नजीक आवी णिसीयंति के० वेशीने अजिस्करणं
के० वारंवार पोस के० जेरीते कामविकार पोपाय तेरीते वठंपरिहंति के० वस्त्र पहरे
कायंअहे के० नीचलुं शरीर जे जंघादिक ते विदंसंति के० देखाडे बाहूउद्धुक के० वं
ने बाहु उंची उपाडीने करकं के० कांख देखाडती ठती अणुवजे के० साधुने सन्मुख
जाय अथवा साधुने सन्मुख नजर राखे ॥ ३ ॥ वली इठिउं एगता के० कोइ
एक स्त्री एकदा प्रस्तावे जोगेहिं के० साधुने जेवा योग्य एवा सयणासणेहिं के० सय
नाशन एटले पाट पाटलादिके करी निर्व्यजन वेलाये स्नेहना वचने करी णिमंतंतिके०
निमंत्रणा करे तेवारे विरूवरूवाणि एयाणि के० विरूपरूप एवा ए पूर्वोक्त नानाप्र
कारना जे पाट पाटलादिक तेने पासाणिके० एमुऊने बंधनना करनाराठे एरीते सेके०
ते साधु जाणे के० जाणीने त्यां वेसे नही. चेव शब्द पद पूरणार्थेने. ॥ ४ ॥

जीवाविंक्षाअहवरणं वंचयावेक्षा ॥ ५ ॥ एविरस्कंतेसुकयं, एविणेहंणवियदाणस
म्माणं ॥ एकुलंणपुच्चयंआयतंच शीलंमहिलियाउ ॥ ६ ॥ मावीसंजहताणं महि
लाहिययाणकवड जरियाणं ॥ सिस्सेहनिद्वयाणं अलियवयणजंपणरयाणं ॥ ७ ॥ मारेइ
जियंतंपिहुमयंपि अणुमरइकाइनत्तारं ॥ विसहंरगइवच्चरियं वंकविवंकंमहेलाणं ॥ ८ ॥
गंगाएवालुयंसागरेजलंहिमवउयपरिमाणं । जाणंति बुद्धिमंतामहिलाहियंणजाणंति
॥ ९ ॥ रोवावंतिरुवंतिय अलियंजपंतिपत्तियावंति ॥ कवडेणयखंतिविसंमरंतिणयजंतिस
प्पावं ॥ १० ॥ चिंतितिकक्कमस्संअस्संसंवइजासईअस्सं ॥ आढवइकुणइअस्सं माइणग्गूणिय
मिसारो ॥ ११ ॥ असयारंजाणतहासवेसिलोगगरहणिक्काणं ॥ परजोगवैरियाणंकारणयं
चैवइहीउ ॥ १२ ॥ अहवाकोजुवईणं जाणइचरियंसहावकुमिलाणं ॥ दोसाणआगरोच्चि
य जणेसररीरेवसइकासा ॥ १३ ॥ मूलडुच्चरियाणं हवइउणरयस्सवत्तिणी ॥ विबुला मो
क्कस्समहाविग्धंवज्जेयवासयानारी ॥ १४ ॥ धम्मातेवरपुरिसाजेच्चियमोत्तूणणिययजुव
ईउ ॥ पवइयाकयनियमासिवमयलमणुत्तरंपत्ता ॥ १५ ॥ अधुना यादृक्कः शूरोनवति
तादृक्कं दर्शयितुमाह । धम्मंमिजोदढमइसोसूरोसत्तिउयवीरोय ॥ एदुधम्मणिरुत्साहोपुरि
सोसूरोसुबलिउवि ॥ ६२ ॥ (धम्ममित्यादि) । धर्मे श्रुतचारित्राख्ये दृढा निश्चला मति
र्यस्य सतथा एवंनूतः सइंडियनोइंडियारिजयाहूरस्तथा सात्त्विकोमहासत्वोपेतोऽसा
वेव वीरः स्वकर्मदारुणसमर्थोऽसावेवेति । किमिति यतो नैव धर्मनिरुत्साहः सदनुष्ठाननि
रुद्यमः सत्पुरुषाचीर्णमार्गपरित्रष्टः पुरुषः सुष्ठु बलवानपि शूरोनवतीति । एतानेव दोषान्
पुरुषसंबंधेन स्त्रीणामपि दर्शयितुमाह । एतेचेवयदोसा पुरीससमाएविइहियाणंपि ॥ त
म्हाणअप्पमाउविरागमग्गंमितासिंतु ॥ ६० ॥ (एतेचेवेत्यादि) । ये प्राकूशीलप्रध्वंसादयः स्त्री
परिचयादिन्यः पुरुषाणामनिहिताएतएव न्यूनाधिकाः पुरुषेण सह यः समायः संबंधस्त
स्मिन् स्त्रीणामपि यस्मादोषान्नवंति तस्मात्तासामपि विरागमार्गे प्रवृत्तानां पुरुषपरिचया
दिपरिहारलक्षणोऽप्रमादएव श्रेयानिति । एवं यदुक्तं स्त्रीपरिहृति तत्पुरुषोत्तमधर्मप्रति
पादनार्थमन्यथा पुरुषपरिहृत्यपि वक्तव्येति । सांप्रतं सूत्रानुगमे स्वलितादिगुणोपेतं
सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (जेमायरंचेत्यादि) । अस्य चाऽयमनंतरसूत्रेण सह संब
धः । तद्यथा । अनंतरसूत्रेनिहितमामोहाय परित्रजेदित्येतच्चाऽज्ञेपानिष्वंगवर्जितस्य
नवतीत्यतोऽनैन तदनिष्वंगवर्जनमनिधीयते । यः कश्चिदुत्तमसत्वोमातरं पितरं जननीं
जनयितारमेतद्ग्रहणादन्यदपि ज्ञातृपुत्रादिकं पूर्वसंयोगं तथा श्वश्रूश्वशुरादिकं पश्चात्सं
योगं च विप्रहाय त्यक्त्वा । चकारौसमुच्चयार्थौ । एकोमातापित्राद्यनिष्वंगवर्जितः क
षायरहितोवा तथा सहितोज्ञानदर्शनचारित्रैः स्वस्मै वा हितः स्वहितः परमार्थानुष्ठा
नविधायी चरिष्यामि संयमं करिष्यामीत्येवं कृतप्रतिज्ञः । ता मेव प्रतिज्ञां सर्वप्रधान

यका अण्णा के० पोताना आत्मानु रक्खिउं के० रक्खण सु के० रुमीरीते होइ के० या
य ॥ ५ ॥ स्त्री स्वजावे अकार्य करवाने सावधान होयते, तेमाटे निष्कु के० साधुने आ
मंत्रिय के० आमंत्रिने कहे के हुं अमुक वखते आवीश, एम संकेत कहीने उस्स
विय के० विश्वास उपजावे आयसा के० पोते पोताना आत्माने मैद्युन सेववाने अर्थे
एकदा प्रस्तावे निमंतंति के० साधुने निमंत्रण करे, अथवा साधुने निवारवा नणी ते
स्त्री एम कहेके आयसा के० माहारा नतारिना आदेशथी हुं तमारा पाशे आवी हुं, एवी
रीते पोताने वश करवाना वचन कहे एताणिके० ए पूर्वोक्त वचनने करी अंहींच पद पू
रणार्थ ठे एवं के० एम से के० ते साधु जाणे के० इ परिज्ञायेकरी स्त्रीनुं स्वरूप जेवुंवे
तेवुं जाणे सुंजाणे तोके सदाणि विरूवरूवाणि के० विषय संबधिया नानाप्रकारना
हावचावादिकरूप जे स्त्रीना शब्द तेने साधु बंध पासना कारण जाणे. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—नो तासु स्त्रीषु चक्रुः संदध्यात् संधयेत् । स्वदृष्टिः स्त्रीदृष्टौ न निवेशयेदित्यर्थः ॥
यतिः कार्ये ईपदवज्ञया निरीक्षेत । यदुक्तं । कार्येपीपन्मतिमान्निरीक्षते योपिदंगमस्थिरया ॥
अस्निग्धया दृशावज्ञया ह्यकुपितोपि कुपितश्चेति ॥ तथा नोपि च साहसमकार्यकरणं तत्प्रार्थ
नया समनुजानीयात्प्रतिपद्येत स्त्रीभिः सार्धं ग्रामादौ न विहरेन्नगवेत् । अपिशब्दान्नाभिः सहै
कासने नतिष्ठेत् ॥ यदुक्तं । मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो जवेत् ॥ बलवानिंदियग्रामः
पंढितोप्यत्र मुह्यतीति । एवमात्मा सुरक्षितो जवति ॥ ५ ॥ ताः स्त्रियः साधुमामंज्य सं
केतं ग्राहयित्वा (उस्सविअत्ति) संस्थाप्य उच्चावचैर्विश्वासजनकैरालापैर्विश्रंभे पातयित्वा
निहुं आत्मनो निमंत्रयंति आत्मनो गेन साधुमन्युपगमं कारयंति सच निहुरेता न्विरूपरूप
नानाविधान् शब्दादिविषयान् इपरिज्ञया जानीयात् प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत् ॥ ६ ॥

॥ टीका—किंच । (एतासु इत्यादि) नोनैव तासु शयनासनोपमंत्रणपाशावपा
शिकासु स्त्रीषु चक्रुर्नेत्रं संदध्यात्संधयेद्वा न तदृष्टौ स्वदृष्टिं निवेशयेत् । सतिच प्रयोज
ने ईपदवज्ञया निरीक्षेत । तथाचोक्तं । कार्येपीपन्मतिमान्निरीक्षते योपिदंगमस्थिरया ।
अस्निग्धया दृशावज्ञया ह्यकुपितोपि कुपितश्च ॥ १ ॥ तथा नापिच साहसमकार्यकर
णं तत्प्रार्थनया समनुजानीयात्प्रतिपद्येत । तथा ह्यसति साहसमेतत्संग्रामावतरणवद्य
न्नरकपातादिविपाकवेदिनोपि साधोर्योपिदासंजनमिति । तथा नैव स्त्रीभिः सार्धं ग्रामादौ
विहरेत् गवेत् । अपिशब्दान्न ताभिः सार्धं विविक्तासनो जवेद्यतो महापापस्थानमेतद्यतीनां
यत् स्त्रीभिः सह सांगत्यमिति ॥ तथाचोक्तं । मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो
जवेत् ॥ बलवानिंदियग्रामः पंढितोप्यत्र मुह्यतीति ॥ १ ॥ एवमनेन स्त्रीसंगवर्जनेनात्मा स

॥ टीका-नृशं सस्नेहं निषीदंति तिष्ठंतिस्त्रियः पुष्पात्यतिपोषं मनोहरवस्त्रं परिदधति अनीक्षणं निरंतरं तथाधःकायं ऊर्वादिकं दर्शयंति बाहून् उद्धृत्य ऊर्ध्वीकृत्य कक्षा मादर्श्यानुव्रजेत् अनुकूलं गच्छेत् ॥ ३ ॥ शयनासनैर्योग्यैर्नोगयोग्यैः स्त्रिय एकदा निर्व्यजनकालादौ निमंत्रयंति प्रार्थयंति साधुं । ससाधुस्तानि शयनासनानि पाशरूपाणि जानीयात् बंधनरूपाणि अवगच्छेत् विरूपरूपाणि तानि नानाविधानि ॥ ४ ॥

॥ टीका-तानेव सूक्ष्मप्रतारणोपायान् दर्शयितुमाह । (पासेनिसमित्यादि) पार्श्वे समीपे नृशमत्यर्थं सुरः पीडमतिस्नेहमाविष्कुर्वत्योनिषीदंति विश्रंजमापादयितुमुपविशंतीति । तथा कामं पुष्पातीति पोषं कामोत्काचकारि शोचनमित्यर्थः । तच्च तदस्त्रं तदनीक्षणमनवरतं तेन शिथिलादिव्यपदेशेन परिदधति स्वानिजापमावेदयत्यः साधुप्रतारणार्थं परिधानं शिथिलीकृत्य पुनर्निबध्नीतीति । तथाऽधःकायमूर्वादिकमनंगोदीपनाय दर्शयंति प्रकटयंति तथा बाहुमुद्धृत्य कक्षमादर्श्याऽनुकूलं साध्वनिमुखं व्रजेत् गच्छेत् । संजावनायां लिङ् । संजाव्यते एतदनंगप्रत्यंगसंदर्शकत्वं स्त्रीणामिति ॥ ३ ॥ अपिच । (सयणासणेऽत्यादि) शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं पर्यंकादि तथाऽऽस्यतेऽस्मिन्नित्यासनमासंदकादीत्येवमादिना योग्येनोपजोगार्हेण कालोचितेन स्त्रियोयोषित एकदेति विविक्तदेशकालादौ निमंत्रयंत्यन्युपगमं ग्राहयंति । इदमुक्तं नवति । शयनासनाद्युपजोगं प्रति साधुं प्रार्थयंति । एतानेव शयनासननिमंत्रणरूपान् ससाधुर्विदितवेद्यः परमार्थदर्शी जानीयादवबुध्येत स्त्रीसंबंधिकारिणः पाशयंति बध्नंतीति पाशास्तान्विरूपरूपान् नानाप्रकारानिति । इदमुक्तं नवति । स्त्रियोह्यासन्नगामिन्योजयंति । तथाचोक्तं । अंवं वा निवं वा अश्वा सगुणेन आरुहाऽवल्ली । एवं इतीतोविजं आसन्नं तमिहंति । १ । तदेवं नूताः स्त्रियो ज्ञात्वा न तानिः सार्धं साधुः संगं कुर्याद्यतस्तदुपचारादिकः संगोऽप्यपरिहार्यो नवति । तदुक्तं जं इहसि घेतुं जे, पुर्वितं आमिसेण गिएहाहि ॥ आमिसपासनिबद्धोकाहिऽकज्जं अकज्जं वा ॥ २ ॥ ४ ॥

नोतासु चरकु संधेज्जा, नोविय साहसं समज्जिजाणे ॥ एोसहियं पि विहरेज्जा, एवमप्पासु रक्खितं होइ ॥ ५ ॥ आमंतिय उस्सविय जिस्कु आयसा निमंतंति ॥ एताणि चेव सेजाणे, सदाणि विरूवरूवाणि ॥ ६ ॥

अर्थ-नो तासु चरकु संधेज्जा के० तेस्त्रीनी दृष्टी साथे साधु पोतानी दृष्टी मेलवे नही, तथा नोविय साहसं के० मैशुनादिक अकार्यनुं करुं करे नही, अने समज्जिजाणे के० ते स्त्रीनुं कहेलुं जे विषयनी प्रार्थनारूप वचन तेने अनुमोदे नही, एोसहियं पि विहरेज्जा के० वली ते स्त्रीनी साथे ग्रामादिकने विषे विचरे नही, एव के० एरीते रहेता

अने कायाने संवखाळे एवा एगतियं अणगारंके० कोइएक सुव्रती अणगारने स्नेहरूप बंधनेकरी बंधंतिके० बांधे धर्म थकी पाडे तो बीजा सामान्य साधुनुं केवुंज शुं. ॥ ७॥

॥ टीपिका-मनो बध्यते यैस्तानि मनोबंधनानि मंजुलालापस्निग्धावलोकनांगप्र कटनादीनि तैरनेकैः करुणालापविनयपूर्वकं (उवगसित्ताणंति) उपसंश्लिष्य समी पमागत्याथवा तदनंतरं मंजुलानि पेशलानि जापंते । तथा निन्नकथाजीरहस्यालापै मैथुनसंबद्धैर्वचोनिः साधोश्चित्तमकार्यकरणंप्रति आज्ञापयंति प्रवर्तयंति ॥ ७ ॥ यथा सिंहं (कुणिमेणं) मांसेनोपलोच्य निर्जयमेकचरं पात्रेण यंत्रेण बध्नांति एवं स्त्रियोप्येकं कंचनाऽनगारं साधुं संवृतमपि बध्नांति स्ववशं कुर्वंति ॥ ७ ॥

॥ टीका-अन्यच्च । (मणबंधणेहिइत्यादि) मनोबध्यते यैस्तानि मनोबंधनानि मं जुलालापस्निग्धावलोकनांगप्रत्यंगप्रकटनादीनि । तथाचोक्तं । एाहपियकं तसामिय दितियजियाउं तुमं महपिउंति । जीएजीयामिअहं पद्वसितंमेशरीरस्स ॥ १ ॥ इत्या दिनिरनेकैः प्रपंचैः करुणालापविनयपूर्वकं (उवगसित्ताणंति) उपसंश्लिष्य समीपमा गत्याऽथ तदनंतरं मंजुलानि पेशलानि विश्रंजनजनकानि कामोत्काचकानि वा जापंते । तदुक्तं । मितमदुररिणिय जंपुद्धएहिईसीकमस्क हसिएहिं॥ सविगारेहिवरागंहिययं पिहियं मयणीए ॥ १ ॥ तथा निन्नकथाजीरहस्यालापैमैथुनसंबद्धैर्वचोनिः साधोश्चित्तमादाय तमका र्यकरणं प्रत्याज्ञापयंति प्रवर्तयंति स्ववशं वा ज्ञात्वा कर्मकरवदाज्ञां कारयंतीति ॥ ७ ॥ अपिच । (सीहंजहेत्यादि) यथेति दृष्टान्तोपदर्शनार्थे । यथा बंधनविधिज्ञाः सिंहं पिशि तादिनामिपेणोपप्रलोच्य निर्जयं गतनीकं निर्जयत्वादेवैकचरं पात्रेण गलयंत्रादिना बध्नां ति बद्ध्वाच बहुप्रकारं कदर्थयंत्येवं स्त्रियोनानाविधैरुपायैः पेशलजापणादिभिः (एगतियं ति) कंचन तथाविधमनगारं साधुं संवृतमपि मनोवाक्कायशुभमपि बध्नांति स्ववशं कुर्वं तीति । संवृतग्रहणं च स्त्रीणां सामर्थ्योपदर्शनार्थं । तथाहि । संवृतोपि तानिर्वध्यते किं पुनरपरोऽसंवृतश्चि ॥ ७ ॥

अहं तव पुणो एमयंती रहकारोव एमि अणुपुव्वी ॥ वद्धे मिएव पासे एं फंदंते वि एमुच्चए ताहे ॥ एण॥ अहं से एतत्तप्पई पठा जोच्चा पायसंच विसम्मिसं ॥ एवं विवेगमादाय, संवासो नविकप्पए दविए ॥ १० ॥

अर्थ-अथ के० हवे साधुने पोताने वश करीने पढी तव के० त्यांते स्त्री पोताना कार्यनेविषे ते साधुने पुणोके० वली एमयंती के० नमाडे एटले सेवकनी पेरे कार्य क

मस्तापायस्थानेन्योरहितोन्नवति । यतः सर्वापायानां स्त्रीसंबंधः कारणमतः स्वहितार्थी तत्संगं दूरतः परिहरेदिति ॥ ५ ॥ कथं चैताः पाशाश्च पाशिकाइत्याह (आमंति ये त्यादि) स्त्रियोहि स्वजावेनैवाकर्तव्यप्रवणाः साधुमामंत्र्य यथाहममुकस्यां वेलायां नव दंतिकमागमिष्यामीत्येवं संकेतं ग्राहित्वा तथा (उस्सवियत्ति) संस्थाप्योच्चावचैर्वि श्रंजजनकैराजापैर्विश्रंजे पातयित्वा पुनरकार्यकरणायात्मना निमंत्रयंत्यात्मनोपनोगेन साधुमन्युपगमं कारयंति । यदिवा साधोर्नयापहरणार्थं ताएव थोषितः प्रोचुस्तद्यथा न तर्हिमामंत्र्याष्टयाहमिहायाता तथा संस्थाप्य नोजनपदधावनशयनादिकया क्रिययो पचर्थ ततस्तवांतिकमागतेत्यतोन्नवता सर्वा मध्वर्तृजनितामाशंकां परित्यज्य निर्जयेन नाव्यमित्येवमादिकैर्वचोनिर्विश्रंजमुत्पाद्य निक्षुमात्मना निमंत्रयंते । युष्मदीयमिदं शरीरकं यादृक्स्य ह्योदीयसोगरायसोवा कार्यस्य ह्यमं तत्रैव निमज्जतामित्येवमुपप्र लोन्नयंति । सच निक्षुरवगतपरमार्थएतानेव विरूपरूपान्नानाप्रकारान् शब्दादीन् विष यान् तत्स्वरूपनिरूपणतोऽप्यपरिज्ञया जानीयाद्यथैते स्त्रीसंसर्गापादिताः शब्दादयोविष याडुर्गतिगमनैकहेतवः सन्मार्गार्गीलारूपाइत्येवमवबुध्येत । यथा प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तद्विपाकागमेन परिहरेदिति ॥ ६ ॥

मणबंधणेहिं एगेहि, कलुण विणीयमुवगसित्ताणं॥ अडु मंजुलाइं चासं ति, आणवयंति चिन्नकहाहिं॥ ७॥ सीहं जहा च कुणिमेणं, निप्रयमेगच रंति पासेणं ॥ एवं णियाउ बंधंति संवुमं एगति यमणगारं ॥ ८ ॥

अर्थ—(मणबंधणेहिंके०) मनने बंधन करे एवा अणेगेहिंके० अनेक प्रपंचकरती कलुण के० जे थकी पुरुषने दया उपजे तेवा करुणाना वचने विणीय के० विनय पूर्वक उवगसित्ताणं के० साधुनी पाशे आवीने अडु के० अथवा निरंतर मंजुलाइं के० मधुर स्नेह सहित मनोहर वचन जासंति के० बोले तथा चिन्नकहाहिं के० चि न्नकथा एटले रहस्यवार्ता जे मैथुन संबंधि ठाना वचन तेणे करी आणवयंति के० से वकनी पेरे साधुने ते स्त्री पोतानी आज्ञा करावे, अथवा चिन्नकहाहिं के० मैथुन संबं धिया वचनेकरी ते स्त्री आणवयंति के० साधुनुं चित्त मैथुन सेववा नणी प्रवर्त्ते तेम मैथुन सेववानी आज्ञा आपी पोतानी आज्ञार्थे साधुने प्रवर्त्तावे ॥ ७ ॥ हवे दृष्टांते करी देखाडेढे. जहाचके० जेम सीहंकुणिमेणंके० सिंहने मांसे करी लोन्नवीने निप्रयं के० निर्ज य करी ने एगचरंति के० एकलो थको विचरे तेम करी पढी तेने पासेणं के० अनेक बंधने बांधीने कदर्थिये एवं के० एम णियाउ के० स्त्रीपण संवुमं के० जेणे मन वचन

मिश्रं नोजनं जुक्ता पश्चात्तत्र कृतावेगाकुलितोऽनुत्पद्यते । तद्यथा । किमेतन्मया पापेन सांप्रतेक्षिणा सुखरसिकतया विपाककटुकमेवंचूतं नोजनमास्वादितमिति । एवमसावपि पुत्रपौत्रद्विहृजामातृस्वसृत्रातृव्यजाग्निनेयादीनां नोजनपरिधानपरिणयनालंकारजातमृतकर्मतद्व्याधिचिकित्साचिंताकुलोपगतस्वशरीरकर्तव्यः प्रनष्टैहिकामुष्मिकानुष्ठानांऽहर्निशं तद्व्यापारव्याकुलितमतिः परितप्यते । तदेवमनंतरोक्तया नीत्या विपाकं स्वानुष्ठानस्यादाय प्राप्य । विवेकमिति वा क्वचित्पातस्तद्विपाकं विवेकं चादाय गृहीत्वा स्त्रीनिश्चारित्रपरिपंथिनीभिः सार्धं संवासोवसतिरेकत्र न कल्पते न नुद्यते कस्मिन्ऽव्यचूते मुक्तिगमनयोग्ये रागद्वेषरहिते वा साधौ । यतस्तानिः सार्धं संवासोवश्यं विवेकिनामपि सदनुष्ठानविघातकारीति ॥ १० ॥

तस्मात् वज्रा ए इष्टी, विसलितंच कंटगं नञ्चा ॥ उए कुलाणि वसवत्ती
आघाते ए सेवि एिगंग्ये ॥ ११ ॥ जे एयं उंउं अणुगिद्धा अन्नयरा
हुंति कुसीलाणं ॥ सुतवस्सिएवि से निग्कु, नोविहरे सह एमिठीसु ॥ १२ ॥

अर्थ—जे कारण माटे स्त्रीना समागम थकी कडवा विपाक प्राप्त थाय तस्मात् के० तेकारणे इष्टीके० स्त्रीने वज्राएके० वर्जे. तु शब्द थकी स्त्रीनी साथे आलाप संजाप पण करे नहिं, जेम विसलितंच के० विपेकरी लित एटले विपेकरी खरडयो एवो कंटगंके० कांटो नञ्चाके० जाणीने तेने दूर थकी टालियें, तेम साधु होयते स्त्रीने विपे करी खडया कांटा नी पेरे दुर थकी टाले तथा उए के० एकलो थको कुलाणि के० ते गृहस्थने कुलेजइ, वसवत्ती के० तेनो वशवर्त्ती थको जे साधु आघाते के० धर्मकथा कहे सेवि के० ते इव्यलिंगी साधु पण एणिगंग्ये के० निर्ग्रथ नही निपिद्धाचरण सेवनादित्यर्थः ॥ ११ ॥ जे एयं के० जे चारित्रिया ए स्त्री संबंधिया उंउं के० निंदनिक तेने विपे अणुगिद्धा के० गृह एटले मूढर्था थका होय ते अन्नयराहुंति कुसीलाणं के० अन्त्य पासठा उसन्ना कुशीलिया प्रमुख जे स्त्रीनी पाशे कथाना करनार होय तेमांहेला कुशीलिया जाणवा ते कारणे सुतवस्सिएवि के० रूडो तपस्वी जे होय सेनिग्कु के० ते साधु नोविहरेसहण मिठीसु के० स्त्रीसहित विचरे नही, तथा स्त्रीनो समागम आलाप संजापादिक पण करे नही. अही एं वाक्यालंकारेढे. स्त्रीने अंगारा सरखी जाणी दूर ठांदी आपे. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—तस्मात् स्त्रियो वर्जयेत् । तुशब्दादालापादिन कुर्यात् । विपे लितं कंटकमिव ज्ञात्वा । विपदिग्धकंटकः शरीरेमग्नः सन्ननर्थं करोति स्त्रियस्तु स्मरणादपि । यतः । विपस्य विपयाणां च दूरमत्यंतमंतरं ॥ उपचुक्तं विपं हंति विपयाः स्मरणादपीति । तथा (उए)

रावे रहकारोव के० जेम रथकार सूत्रधार अणुपुत्रोके० अनुक्रमे ऐमिके० पड्डानो बाहे रलो प्रदेश नमाडे तेम साधुने ते स्त्री पोताना कार्य करवाने विषे नमाडे प्रवर्त्तावे, तेवारे ते साधु, बडे मिएवपासेणके० मृगनी पेरे स्त्रीरूप पासे करी बंधाणो थको जेम मृग पासे करी बंधाणो होय ते फंदंतेविके० फंदाणोथको अरहो परहो हाजे चाले पण ताहेके० ते पास थकी एमुच्चएके० मूकाय नही तेम साधु पण स्त्रीरूपीआ पास थकी मूकाय नही ॥ ए ॥ अथ के० हवे स्त्रीरूपीआ पासमां पड्या पठी, सेके० ते साधु एतुत्तप्यइ के० पश्चात्ताप करे पड्या के० पठी संयम ठांमीने गृहवास आदरे, तेवारे जूरे जेम विसम्मिसं के० विषमि श्रित एवो पायसं के० दूध तेने जोच्चा के० जमीने पठी पश्चात्ताप करे के ए अन्नमे सा वास्ते आसेव्यो एम चिंतवे चके० तेनी पेरे ते साधु पण पश्चात्ताप करे एवंके० एवो वि वेग मादायके० विवेक ग्रहण करीने दविए के० मुक्ति गमन योग्य एवा साधुने संयमनी दे षणी एवीजे स्त्री तेनी साथे संवासो नविकप्यएके० संवास संसर्ग करवो नकटपे. ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथ पुनस्तत्र स्वात्मनि अवस्तुनि नमयंति आसक्तं कुर्वन्ति । यथा रथ कारोवर्धकिर्नेमिचक्रधाराकाष्ठं आनुपूर्व्यां नमयति एवं स्त्रियोपि साधुं नमयंति स्ववशं कुर्वन्ति । सच साधुर्मृगवत् पाशेन बद्धोमोक्षार्थं स्पंदमानोपि चलमानोपि पाशान्नमुच्य ते ॥ ए ॥ अथ ससाधुः पाशबद्धमृगइवाऽनुतप्यते पश्चात्तापं करोति । यतः । मया परि जनस्यार्थे कृतं कर्म सुदारुणं ॥ एकाकी तेन दह्येहं गतास्ते फलनागिनइति । यथा कश्चिद्वि षमिश्रं पायसं लुक्काऽनुतप्यते एवं पूर्वोक्तप्रकारेण विपाकं स्वानुष्ठानस्यादाय प्राप्य तानिः सह संवासोनकटपते इव्यमुक्तियोग्ये साधौ ॥ १ ॥

॥ टीका—किंच । (अहतहेत्यादि) अथेति स्ववशीकरणादनंतरं पुनस्तत्र स्वानिप्रे ते वस्तुनि नमयंति प्रवृहं कुर्वन्ति । यथा रथकारोवर्धकिर्नेमिकाष्ठं चक्रवाह्यत्रमिरूपमा नुपूर्व्यां नमयत्येवं ताअपि साधुं स्वकार्यानुकूल्ये प्रवर्तयन्ति । सच साधुर्मृगवत् पाशेन बद्धोमोक्षार्थं स्पंदमानोपि ततः पाशान्नमुच्यतइति ॥ ए ॥ किंच । (अहसेइत्यादि) अ यासौ साधुः स्त्रीपाशावबद्धोमृगवत् कूटके पतितः सन् कुटुंबकृते अहर्निशं क्लिश्यमानः प श्चादनुतप्यते । तथाहि । गृहांतर्गतानामेतदवश्यं संजाव्यते । तद्यथा । कोधायउकोस मवित्तु कोहोवणाहिं काहोविक्लवित्त कोउग्घाम उपहिय उपरिणीय उकोवकुमार उपडि यतो जीवखडण्डेहि परबंधइ पवेहनारउ । तथा यत् । मया परिजनस्यार्थे, कृतं कर्म सु दारुणं ॥ एकाकी तेन दह्येहं गतास्ते फलनागिनः ॥ १ ॥ इत्येवं बहुप्रकारं महामोहा त्मके कुटुंबकूटके पतिताअनुतप्यन्ते । अमुमेवार्थं दृष्टान्तेन स्पष्टयति । यथा कश्चिद्विष

कहेते अवि के० अपि संजावनाये धूयराहिसुएहाहिं के० धूआ एटले वेटी साथे पण साधु विचरे नहीं, तथा सुएहा एटले वहु साथे अने थातीहिं के० थाव, ते माता स मानते ते साथे पण, अडुव के० अथवा दासीहिं के० दासी साथे, तथा महतीहि के० म्होटी स्त्री साथे, वा के० अथवा कुमारीहिं के० कुमारिका जे न्हानी स्त्री, तेनी साथे पण संस्थवं के० संस्तव परिचय से के० ते साधुनकुळा के० नकरे तेने अणगारे के० अणगार जाणवो. ॥ १३ ॥ हवे ए पूर्वोक्त स्त्रीउना समागम थकी जे दोष उप जे ते कहेते. अथ के० हवे कदापि एगता के० एकदा प्रस्तावे एकांते स्त्रीनी साथे साधु नो संसर्ग तेने एाईणं के० ज्ञाति गोत्रि वा के० अथवा सुहीणं के० सुहृत् एटले मित्र संबंधि वर्ग होंति के० त्यां होय ते दहु के० देखे तेवारे तेउने अप्रियं के० अप्रीति एटले द्वेष उपजे अने तेउ जाणोके गिहासत्ता कामैहिं के० जूवो ए पुरुष एवा गृहते कामजोगने विपे आसक्त देखायते एम चिंतवी सक्रोध वचन बोले के मणुस्मोसिके० अरेतुं एनो पुरुषते के गुं जे तुं अंहीं यणो घणो वेगोते. रक्कण पोसणो के० राखवे पोपवे आदर करेते, तेनो गुं कारणते, एवा कठोर वचन ते बोले. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—इहितृनिरपि पुत्रीनिरपि सार्धं न विरहेत् स्नुषाः सुतनार्यास्तानिर्धात्र्यास्तन्यदायिन्यस्तानिरथवा दासीनिर्महतीनिः प्रौढाणिः कुमारीनिर्जघ्वीनिर्वा सार्धं संस्तवं परिचयं न कुर्यादनगारः ॥ १३ ॥ अथ एकदा स्त्रीनिः सह संगतं साधुं दृष्ट्वा योपि तज्जातीनां सुहृदां वाऽप्रियं चित्ताशंका नवति । एवंच ते मात्रुवेरन् । यथा सत्त्वाः प्राणिनः कामैर्गृहाः । एवंविधोप्ययं श्रमणः स्त्रीसक्तचेताः स्त्रीनिः सार्धं तिष्ठति । तदुक्तं । मुंमं शिरोवदनमेतदनिष्टगंधि, निह्नाशनेन चरणं वहतोदरस्य । गात्रं मल्लेन मज्जिनं गतसर्वशोचं, चित्रं तथापि मनसो मदनेस्ति बांढेति ॥ अतिस्त्रीसंगं दृष्ट्वा तव ज्ञातयः क्रुद्धाः साधुं ब्रुवंति रक्षणं वा पोषणं वा समाहारं दे रक्षणपोषणं तत्र त्वमादरं कुरु । यतस्त्वमम्यामनुष्योसि । यदिवा वयं रक्षणे पोषणे प्रबन्नास्त्वमेव मनुष्योसि त्वयैव सार्धमियमेकाकिन्यहर्निशं त्यक्तगेहव्यापारा तिष्ठतीति ॥ १४ ॥

॥ टीका—कतमानिः पुनःस्त्रीनिःसार्धं न विहर्तव्यमित्येतदाशंक्याह । (अविधूयराही त्यादि) अपिशब्दः प्रत्येकमजिसंबन्धते । (धूयराहित्ति) इहितृनिरपि सार्धं न विहरे, तथा स्नुषाः सुतनार्यास्तानिरपि सार्धं न विविक्तासनादौ स्थातव्यं । तथा धात्र्यः पंच प्रकाराः स्तन्यदायिन्योजननीकल्पास्तानिश्च साकं न स्थेयं । अथवा सतां तावदपरायोपि तोयाअप्येतादास्योवटयोपितः सर्वापसदास्तानिरपि सह संपर्कं परिहरेत् । तथा महतीनिः कुमारीनिर्वाशब्दाद्वज्रघ्वीनिश्च सार्धं संस्तवं परिचयं प्रत्यासत्तिरूपं सोऽनगारो न कु

एकोऽसहायः कुलानि गृहस्थगृहाणि गत्वा स्त्रीणां वशवर्ती यो धर्ममाख्याति नासौ निग्रं
थो निषिद्धाचरणात् ॥ ११ ॥ ये यतय एतत् पूर्वोक्तं उंठं गह्यं स्त्रीसंबंधादिकं एकाकि
स्त्रीधर्मकथनादिकं वा अनुगृहाः प्रत्यासक्तास्ते कुशीलादीनां पार्श्वस्थादीनामन्यत
माः स्युः । ततस्तु तपस्यपि तपःकृशदेहोपि स्त्रीनिः सह न विहरेन्न गच्छेन्नापि तिष्ठेत् ।
तृतीयार्थे सप्तमी । एं वाक्यालंकारे ॥ १२ ॥

॥ टीका—स्त्रीसंबंधदोषानुपदर्शयोपसंहरन्नाह । (तम्हाइत्यादि) । यस्माद्विपाककटुः
स्त्रीनिः सह संपर्कस्तस्मात्कारणात् स्त्रियोवर्जयेत् । तुशब्दात्तदालापमपि न कुर्यात् । किं
तदित्याह । विषोपलितं कंटकमिव ज्ञात्वाऽवगम्य स्त्रियं वर्जयेदिति । अपिच । विषदिग्ध
कंटकः शरीरावयवे जग्नः सन्ननर्थमापादयेत् स्त्रियस्तु स्मरणादपि । तदुक्तं । विषस्य
विषयाणां च, दूरमत्यंतमंतरं ॥ उपयुक्तं विषं हंति, विषयाः स्मरणादपि ॥ १ ॥ तथा वरि
विसखट्टुमं विसय सुदुष्क सुविसिणमरंति ॥ विसयाभि सपुणघाहिया एरणरएहिंपडंति ॥ १ ॥
तथौज एकोऽसहायः सन् कुलानि गृहस्थानां गृहाणि गत्वा स्त्रीणां वशवर्ती तन्निर्दिष्टवेला
गमनेन तदानुकूल्यं न जमानो धर्ममाख्याति यो सावपि न निर्ग्रंथोन सम्यक् प्रव्रजितो नि
षिद्धाचरणसेवनादवश्यं तत्रापायसंनवादिति । यदा पुनः काचित्कुतश्चिन्निमित्तादागंतुम
समर्था वृद्धा वा न वेत्तदा परिसहायसाध्वजावे एकाक्यप्यपि गत्वाऽपरस्त्रीवृंदमध्यगतायाः
पुरुषसमन्विताया वा स्त्रीनिंदाविषयजुगुप्साप्रधानं वैराग्यजननं विधिना धर्मं कथयेदपीति
॥ ११ ॥ अन्वयव्यतिरेकान्यामुक्तार्थः सुगमो न वतीत्यजिप्रायवानाह । (जेएयं उंठमि
त्यादि) ये मंदमतयः पश्चात्कृतसदनुष्ठानाः सांप्रते हि एतदनंतरोक्तं उंठं तिजुगुप्सनीयं
गह्यं तदत्र स्त्रीसंबंधादिकं एकाकिस्त्रीधर्मकथनादिकं वा इष्टव्यं । तदनु तत्प्रति ये गृहा
अध्युपपन्नामूर्तितास्ते हि कुशीलानां पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्तयथाहंदरूपाणामन्यतरा
नवंति । यदि वा कायिकपश्यकसंप्रसारकमार्मकरूपाणां वा कुशीलानामन्यतरान्नवंति तन्म
ध्यवर्तिनस्तेपि कुशीलान्नवंतीत्यर्थः । यत एवमतः सुतपस्यपि विकृष्टतपो निष्टपदेहोपि निहृः
साधुरात्महितमिच्छन् स्त्रीनिः समाधिपरिपंथिनीनिः सह न विहरेन्न कचिज्जठेन्नापि संतिष्ठेत् ।
तृतीयार्थे सप्तमी । एमिति वाक्यालंकारे । ज्वलितांगारपुंजवदूरतः स्त्रियोवर्जयेदिति ज्ञावः ॥ १२

अवि धूयराहि सुएहाहिं, धातीहिं अडव दासीहिं ॥ महतीहि वा कुमारी
हिं, संघवं सेन कुळा अणगारे ॥ १३ ॥ अड एणइणं च सुहीणं वा अप्पियं द
हु एगता होंति ॥ गिद्धासत्ता कामेहिं; रक्कणपोसणे मणुस्सोसि ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे कदाचित् पुत्री प्रमुखनो संसर्ग थइ जाय, तो ते पण साधुयें टालवो ते आश्रयी

ति किंपुनः कृतविकारं । तथा स्त्रीदोषाशंकिनश्च ते नवंति । ते चामी दोषाः । नोजनैर्बहुविधै
 र्न्यस्तैः साध्वर्थमुपकल्पितैरियमेनमुपचरति अथवा नोजनार्थमुपविष्टेष्वपि श्वशुरादिषु
 साध्वागमने सा वधूः समाकुला सत्यन्यस्मिन् दातव्येऽन्यददाति । यथा । कयाचिद्ध्वा
 ग्राममध्यप्रारब्धनटप्रेक्षणगतचित्तया पतिश्वशुरयोर्नोजनार्थमुपविष्टयोस्तंडुलाइति कृ
 त्वा राइकाः संस्कृत्य दत्ताः । ततश्चासौ श्वशुरेणोपलक्षिता पत्या क्रुधेन तामिताऽन्यग
 तचित्तेत्याशंकया गृहान्निर्घाटितेति ॥ १० ॥ तानिः स्त्रीनिः सह संस्तवं परिचयं कुर्वति ।
 किञ्चूताः । प्रचष्टाः सचलिताः समाधियोगेन्योधर्मध्यानव्यापारेभ्यः प्रच्युताः तस्मात् श्र
 मणा (एसमेतिति) नगठंति । सत्यः शोचनाअनुकूलत्वान्निपद्याइव निपद्याः स्त्रीकृ
 ता माया अथवा स्त्रीवसतीः आत्महिताय स्वहितं मन्यमानाः ॥ १६ ॥

॥ टीका—(किंचान्यत् । समणंपीत्यादि) श्राम्यतीतिश्रमणः साधुः । अपिशब्दोनिन्नक्र
 मः । तमुदासीनमपि रागद्वेषविरहान्मध्यस्थमपि दृष्ट्वा श्रमणग्रहणं तपःखिन्नदेहोपलक्षणा
 र्थं । तत्रैवंनूतेपि विषयद्वेषिण्यपि साधौ तावदेके केचन रहस्यस्त्रीजल्पनकृतदोषत्वात्कु
 प्यंति । यदिवा (पाठांतरं) “समणं दहूणुदासीणं” श्रमणं प्रव्रजंतं उदासीनं परित्यक्त
 निजव्यापारं स्त्रिया सह जल्पंतं दृष्ट्वापलन्य तत्राप्येके केचन तावत् कुप्यंति किंपुनः कृतवि
 कारमितिजावः । अथवा स्त्रीदोषाशंकिनश्च ते नवंति । ते चामी स्त्रीदोषाः । नोजनैर्नानाविधै
 राहारैर्न्यस्तैः साध्वर्थमुपकल्पितैरेतदर्थमेव संस्कृतैरियमेनमुपचरति तेनायमहर्निशमि
 हागच्छतीति । यदिवा नोजनैः श्वशूरादीनां न्यस्तैरर्धदत्तैः सद्भिः सावधूः साध्वागमनेन समा
 कुलीनूता सत्यन्यस्मिन् दातव्येऽन्यदद्यात्ततस्ते स्त्रीदोषाशंकिनो नवेयुर्यथेयं दुःशीलाऽने
 नैव सहास्तइति । निदर्शनमत्र यथा कयाचिद्ध्वा ग्राममध्यप्रारब्धनटप्रेक्षणैकगतचि
 त्तया पतिश्वशुरयोर्नोजनार्थमुपविष्टयोस्तंडुलाइति कृत्वा राइकाः संस्कृत्य दत्तास्ततोसौ
 श्वशुरेणोपलक्षिता निजपतिना क्रुधेन तामिता अन्यपुरुषगतचित्तेत्याशंक्य स्वगृहान्नि
 र्घाटितेति ॥ १५ ॥ किंचान्यत् । (कुर्वतीत्यादि) तानिः स्त्रीनिः सन्मार्गार्गलाजिः सह
 संस्तवं तजृहगमनालापदानसंप्रेक्षणादिरूपं परिचयं तथाविधमोहोदयात्कुर्वति विदध
 ति । किञ्चूताः । प्रकर्षेण चष्टाः स्वलिताः समाधियोगेभ्यः समाधिधर्मध्यानं तदर्थं तत्प्रधा
 नावा योगामनोवाक्कायव्यापारास्तेभ्यः प्रच्युताः शीतलविहारिणइति । यस्मात् स्त्रीसं
 स्तवात्समाधियोगपरित्रंशो नवति तस्मात्कारणात्प्रमणाः सत्साधवोन (समेति) न गठं
 ति । सन्नोजनाः सुखोत्पादकतयाऽनुकूलत्वान्निपद्याइव निपद्यास्त्रीनिः कृता माया यदि
 वा स्त्रीवसतीरिति आत्महिताय स्वहितं मन्यमानाः । एतच्च स्त्रीसंबधपरिहरणं तासामप्यै
 हिकामुष्मिकापायपरिहारादितमिति । क्वचित्पश्चार्धमेवं पठ्यते ॥ तत्प्रासमणाउ जहा

यीदिति । यद्यपि तस्यानगरस्य तस्यां दुहितरि स्नुषादौ वा नचित्तान्यथात्वमुत्पद्यते तथा
पि च तत्र विविक्तासनादावपरस्य शंकोत्पद्यते अतस्तुल्लङ्घनानिरासार्थं स्त्रीसंपर्कः परिहर्त
व्यति ॥१३॥ अपरस्य शंका यथोत्पद्यते तथा दर्शयितुमाह । (अङ्गुलीयमित्यादि)
विविक्तयोपिता सार्धमनगरमथैकदा दृष्ट्वा योषिज्जातीनां सुहृदां वा अप्रियं चित्तदुःखा
सिका नवत्येवं च ते समाशंकेरन् यथा सत्वाः प्राणिनश्चामदनकार्मैर्गृह्याध्युपप
न्नास्तथाह्येवं नूतोप्यथं श्रमणः स्त्रीवदनावलोकनासक्तचेताः परित्यक्तनिजव्यापारोऽनया
सार्धं निह्रीकस्तिष्ठति । तदुक्तं । मुमुं शिरोवदनमेतदनिष्टगंधि, जिह्वाटनेन नरणं वह
तोदरस्य ॥ गात्रं मलेन मलिनं गतसर्वशोचं चित्रं तथापि मनसो मदनेस्ति वांठा ॥१॥
तथातिक्रोधाध्मातमानसाश्चैव सूचुर्यथा रक्षणं पोषणं चेति विगृह्य समाहारं व
स्तस्मिन् रक्षणपोषणे सदादरं कुरु । यतस्त्वमस्याः मनुष्योसि मनुष्योवर्तसे । यदि
वा परं वयमस्यारक्षणपोषणव्यापृतास्त्वमेव मनुष्योवर्तसे । यतस्त्वयैव सार्धमियमेका
किन्यहर्निशं परित्यक्तनिजव्यापारा तिष्ठतीति ॥ १४ ॥

समणंपि ददुदासीणं, तद्वि तावएगे कुप्यंति ॥ अङ्गुलीयणेहिं एवेहिं
इत्थिदोसं संकिणो होंति ॥१५॥ कुव्वंति संथवं ताहिं, पप्पठा समाहि जो
गेहिं ॥ तम्हा समणा एसमेति, आयहियाए सप्पिसेज्जाउ ॥ १६ ॥

अर्थ—समणंपि ददुदासीणं के० तपस्वी, उदासीन मध्यस्थ, राग द्वेष रहित एवो सा
धु पण स्त्री साथे आलाप करतो थको देखीने ताव के० तेवारे तद्वि के० त्यां प
ण एगे के० कोइएक कुप्यंति के० क्रोध करे अङ्गुलीय के० अथवा नोयणेहिं के० अने
क प्रकारना नोजन ते एवेहिं के० साधुने अर्थे आप्या देखीने एम जाणे जे ए यति आ
हारनो गृह सदैव अहीं आवेठे, इत्थिदोसं संकिणोहोंति के० तेवारे तेने स्त्रीना दोष
नी शंका मनमांहे उपजे, अने एम जाणे के ए स्त्रीपण नली नथी ॥ १५ ॥ तेमाटे
जे पप्पठा समाहि जोगेहिं के० प्रकर्षे करी धर्मरूप समाधि जे मन वचन कायाना शु
नयोगरूप व्यापार, तेथकी त्रष्ट थया होय. कुव्वंति संथवंताहिंके० तेवा इव्यलिंगीउ स्त्रीनी
साथे संस्तव परिचय करे तम्हा के० तेमाटे एवुं जाणीने समणा के० साधु एसमेति
के० स्त्रीनी साथे नजाय, आयहियाए के० आत्माना हितने अर्थे सप्पिसेज्जाउ के०
स्त्रीजे स्थानके रहेती होय ते स्थानके साधु निषिज्जा अशनादिक परिचय करे नही. ॥१६॥

॥ दीपिका—श्रमणमुदासीनमपि रागद्वेषरहितमपि दृष्ट्वा तत्रापि मध्यस्थे रहस्यस्त्री
जल्पनकृतदोषादेके कुप्यंति श्रमणं मध्यस्थमपि स्त्रिया सहैकांते जल्पं दृष्ट्वा एके कुप्यं

हवेऽत्यादि) बहवः केचन गृहाण्यपहत्य परित्यज्य पुनस्तथाविधमोहोदयान्मिश्रीजावऽ
ति । इव्यालिंगमात्रसद्भावाद्भावतस्तु गृहस्थसमकल्पाऽत्येवंचूतामिश्रीजावं प्रस्तुताः सम
नुप्राप्तान गृहस्थाएकांततोनापि प्रव्रजितास्तदेवंचूताअपि संतोऽध्रुवोमोहः संयमोवा तन्मा
र्गमेव प्रवर्दति । तथाहि । ते वक्तारोजवन्ति यथाऽयमेवास्मदारब्धोमथ्यमः पंथाः श्रेया
न् तथाह्यनेन प्रवृत्तानां प्रव्रज्यानिर्वहणं नवतीति तदेतत्कुशीजानां वाचा कृतं वीर्यं नानुष्ठा
नकृतं । तथाहि । ते इव्यालिंगधारिणोवाङ्मात्रेणैव वयं प्रव्रजिताऽति ब्रुवते ननु तेषां
सातगौरवविषयसुखप्रतिबद्धानां शीतलविहारिणां सदनुष्ठानकृतं वीर्यमस्तीति ॥ १७ ॥
अपिच (शुद्धंरवतीत्यादि) सकुशीजोवाङ्मात्रेणाविष्कृतवीर्यः पर्षदि व्यवस्थितो धर्मदेश
नावसरे सत्यात्मानं शुद्धमपगतदोषमात्मानमात्मीयानुष्ठानं वारौति जापते । अथाऽनं
तरं रहस्येकांते दुष्कृतं पापं तत्कारणं वा सदनुष्ठानं करोति विदधाति तच्च तस्यासदनु
ष्ठानं गोपायतोपि जानन्ति विदन्ति । के । तथारूपमनुष्ठानं विदन्तीति तथाविदङ्गिताकार
कुशलानिपुणास्तद्विदइत्यर्थः । यदिवा सर्वज्ञाः । एतदुक्तंनवति । यद्यप्यपरः कश्चिदकर्तु
व्यं तेषां न वेत्ति तथापि सर्वज्ञाविदन्ति तत्परिज्ञानेनैव किंन पर्याप्तं यदिवा मायावी महा
शतश्रायमित्येवं तथाविदस्तिद्विदोजानन्ति । तथाहि । प्रवृत्तकार्यकारी न मां कश्चिज्ज्ञाना
त्येवं रागांधोमन्यते अथच तं तद्विदो वदन्ति । तथाचोक्तं । नयलोणंलोणिज्ज्ञः, एवउपि
ज्ज्ञः धर्यं चतेहंवा ॥ किहसक्कावंचेउअन्ताअणूदूयकह्नाणो ॥ १ ॥ १७ ॥

सयं डुकडं च न वदति; आइठोवि पकठति बाले ॥ वेयाणुवीइ मा का
सी, चोइज्जंतो गिलाइ से जुज्जो ॥ १८ ॥ उंसियावि इठिपोसे सुपुरिसा
इठिवेयखेदन्ना ॥ पस्सासमन्नितावेगे, नारीणं वसं उवकसन्ति ॥ १९ ॥

अर्थ—सयंडुकडंच के० जे इव्यालिंगी होय, ते पोतानो करेलो अनाचार तेने
चशब्द थकी आचार्यादिके पुढ्यो थको, नवदति के० नकहे; एटले पोतानो अ
नाचार प्रकाशे नही, तथा आइठोवि के० आदिष्ट एटले चोयणा कखो ठतो, एटले हे
वह्म आज पढी एम न करवुं एरीते प्रेस्यो थको, पण बाले के० ते बाल अज्ञानी पक
ठति के० पोताना आत्माने श्लाघनीय मानतो थको एम कहेके, आज पढी तमे क
होठो तेम करीश, तथा वेय के० पुरुषवेदनो उदय तेशी थयोजे अणुवीइ के० मैथुन
सेववानो अनिलाप ते माकासी के० मकरीश, एरीते चोइज्जंतोके० प्रेस्यो थको गिलाइ
के० गिलानपणु पामे. एम सेके० ते इव्यालिंगी साधु जुज्जो के० वली वली सांज
व्युं अणसांजव्युं करे ॥ १८ ॥ उंसियावि के० अनेक प्रकारना कामजोगने विपे उषित

हि अहिताउ सन्निसेझाउ ॥ अयमस्यार्थः । यस्मात्स्त्री संबन्धोनर्थाय नवति तस्मात् हेअम ए साधो । तुशब्दोविशेषणार्थः । विशेषेण सनिषद्या स्त्रीवसतीस्तत्कृतोपचाररूपा वा मा या आत्महिताधेतोर्जहाहि परित्यजेति ॥ १६ ॥

बहवे गिहाइं अवहट्टु, मिस्सीजावं पनुया (पाठांतरे पणता) यएगे ॥ धुव मग्गमेव पवयंति वायावीरियं कुसीजाणं ॥ १७ ॥ सुद्धं रवति परिसाए, अह रहस्संमि डक्कडं करेंति ॥ जाणंतियणं तहाविया, माइल्ले महासढेयंति ॥ १८ ॥

अर्थ—बहवे के० घणा मनुष्य गिहाइंअवहट्टु के० घर ठांमी संयम आदरीने वली मोहनीय कर्मना उदय थकी अज्ञानपणे, मिस्सीजावं के० मिश्रजावे पनुयाचके० पढोता एवा एगे के० कोइएक मनुष्य ते गृहस्थ पण नही अने यतिपण नही एटले इ व्यलिंगी थाय. एवा ठतां पण धुवमग्गमेव के० मोक्ष मार्गज एटले अमारो मो क्षनो मार्ग सत्यठे एम पवयंति के० मध्यम मार्गने श्रेष्ठ कही बोले ए कारणे अहो कु सीजाणं के० ते कुसीलीयाना वायाके० वचननुं बोलवा मात्र, जे वीरियंके० वल वीर्यठे ते जुवो केवुं ठे ॥ १७ ॥ एरीते परिसाए के० परखदा मय्ये ते कुशीलिया पोतानी आ त्माने सुद्धं के० शुद्ध निर्दोष रवति के० बोले अह के० अथ हवे परखदा मांहेथी उठया पढी, रहस्संमि के० एकांत ठानो डक्कडं करेंति के० डुष्कृत एटले अनाचार करे. एरीते ते मूर्ख पोतानो अनाचार गोपवे, तोपण जाणंतियणंतहाविया के० तेना अंग चेष्टाना जाए होय तेजाणे, तथा सर्वज्ञ तो जाणेजठे के ए साधु माइल्लेके० डुष्ट मायावीठे, तथा महासढेयंति के० महाधूर्त मृपावादी ठे. एरीते तो बीजा जाणे किंवा नजाणे परंतु सर्वज्ञतो जाणेजठे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—बहवः केचन गृहाण्यपहत्य परित्यज्य मिश्रीजावं गृहस्थतुल्यत्वं प्रणताः प्राप्ताएवंजूतास्ते ध्रुवमार्गं मोक्षमार्गमेव प्रवदंति, यथायमेवास्मदीयोमार्गः श्रेयान् अनेनैव प्रव्रज्यानिर्वाहः स्यादिति । तदेतत्कुशीलानां वाचा कृतवीर्यं नानुष्ठानकृतं । बाहुमात्रेणैव ते प्रव्रजितानतु सद्नुष्ठानतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ सकुशीलोबाहुमात्रेण परि पदि शुद्धमात्मानं रौति ज्ञापते । अथ रहस्येकांते डुष्कृतं पापं करोति तच्च तस्य पाप मन्यः कोपि न वेत्ति तथापि तथारूपमनुष्ठानं विदंतीतितथाविदोनिपुणाङ्गिताकार ज्ञाः सर्वज्ञावा जानंत्येव यतोयं मायावी महाशठश्चेति ॥ १८ ॥

॥ टीका—किं केचनान्युपगम्यापि प्रव्रज्यायां स्त्रीसंबंधं कुर्युर्येनैवमुच्यते उमित्याह । (व

तन्माकार्षी रित्येवं नूयः पुनश्चोद्यमानोसौ ग्लायति ग्लानिमपयात्यकर्णश्रुतं विधत्ते मर्मवि-
 क्षोवा सखेदमिव नापते । तथा चोक्तं । संजाव्यमानपापोद्,मपापेनापि किं मया ॥ निर्वि-
 पस्यापि सर्पस्य नृशमुद्भिजते जनइति ॥ १९ ॥ अपिच । (उंसियावीत्यादि) स्त्रियं पो-
 पयंतीति स्त्रीपोपकाअनुष्ठानविशेषास्तेपूषिताअपि व्यवस्थिताअपि पुरुषामनुप्याहुक्त
 नोगिनोपीत्यर्थः तथा स्त्रीवेदज्ञाः स्त्रीवेदोमायाप्रधानइत्येवं निपुणाअपि तथा प्रज्ञया
 औत्पत्तिक्यादिवुध्या समन्वितायुक्ताअप्येके महामोहांधचेतसोनारीणां सम्यक्स्त्री
 णां संसारावतरणवीथीनां वशं तदायत्ततामुपसामीप्येन कपंति व्रजंति । यद्यत्ताः स्वप्राय
 मानाअपि कार्यमकार्यं वा ब्रुवते तत्तत्कुर्वते नपुनरेतज्ज्ञानंति यथैताएवंनूतानवन्तीति ।
 तद्यथा । एताहसंति च रुदंति च कार्यहेतोर्विश्वासयंति जनंरं नच विश्वसंति ॥ तस्मा
 न्नरेण कुलशीलसमन्वितेन, नार्यः श्मशानघटिकाश्च वर्जनीयाः ॥ १ ॥ तथा । समुद्र
 वीचीव चलस्वजावाः, संख्याचरेखेव मुहूर्तरागाः ॥ स्त्रियः कृतार्थाः पुरुषं निरर्थकं, नि-
 ष्पीडितान्नक्तकवत्यजंति ॥ २ ॥ अत्रच स्त्रीस्वजावपरिज्ञाने कथानकमिदं । तद्यथैकोयुवा
 स्वगृहान्निर्गत्य वैशिकं कामशास्त्रमध्येतुं पाटलिपुत्रं प्रस्थितः । तदंतरालेऽन्यतरग्रामवर्तिन्यै
 कया योषिताऽनिहितस्तद्यथा सुकुमारपाणिपादशोचनाकृतिस्त्वं क प्रस्थितोसि तेनापि य
 थास्थितमेव तस्याः कथितं । तथाचोक्तं । वैशिकं पठित्वा मम मध्ये नागंतव्यं तेनापि तथै
 वान्युपगतं । अधीत्य चासौ मध्येनायातस्तथा च स्नाननोजनादिना सम्यगुपचरितोविविध
 द्वावनावैश्वापहतहृदयः संस्तां हस्तेन गृह्णाति ततस्तथा महता शब्देन फूत्कृत्य जनागमना
 वसरे मस्तके वारिवर्धनिका प्रक्षिप्ता । ततो लोकस्य समाकुले एवमाचष्टे । यथायं गले लग्नेनो
 दकेन मनाक् श्रुतः । ततोमयोदकेन सिक्तइति । गतेच लोके किं त्वया वैशिकशास्त्रोप
 देशेन स्त्रीस्वजावानां किं परिज्ञातमित्येवं स्त्रीचरित्रं दुर्विज्ञेयमिति नात्रास्या कर्तव्येति ।
 तथा चोक्तं । हृदयन्यद्वाच्यन्यत्कर्मण्यन्यत्पुरोयष्टेप्रेत्यत् ॥ अन्यत्तव मम चान्यत् स्त्रीणां
 सर्वं किमप्यन्यत् ॥ ३० ॥

अवि हृत्तपादवेदाए, अडुवा वद्धमंसउकंते ॥ अवि तेयसाजिताव
 णानि नञ्जिय खारसिंचणाइं च ॥ ११ ॥ अडु कसणासवेदं, कंठवेदणं
 तितिस्कंती ॥ इत्त पावसंतत्ता, नयविति पुणोन काहिति ॥ १२ ॥

अर्थ-हवे इहलोके पण स्त्रिने संबंधे जे विपाक थाय ते देखाडेवे अपि एवी संजा
 वना ठे जे कुशीलिया पुरुष होय ते हृत्तपादवेदाएके० हस्तपादादिकनुं वेद पामे, अडुवा
 के० अथवा वद्धमंसके० चर्म अने मांसनुं उकंते के० उपडवुं पामे अपि एवी संजावना

एटछे जुक्तनोगी अइने पुरिसाके० ते मनुष्य इडिपोसेसुके० स्त्रीने पोपवाने विषे प्रवर्त्ते तथा इडिवेयखेदना के० स्त्रीवेद खराबठे, एटछे स्त्री संसार त्रमणनुं कारणठे, एम जाणता ठता पण पप्पासमन्नितावेगे के० प्रज्ञासमन्वित एटछे बुद्धिमंत एवा कोइएक पुरुष मो हने उदये करी नारीणंवसं के० तेहिज स्त्रीने वशवर्त्तियें रहे अने उवकसंति के० ते स्त्री जे कांइ कहे ते किंकरनी पेरे करे इत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ टीका—स्वयंकृतं पापं परेण पृष्टोपि नवदति यदहमेतत्पापकारीति परेणादिष्ट श्रोदितोपि बालोऽङ्गः प्रकृते आत्मानं श्लाघमानोऽकार्यमपलपति । तथा वेदः पुंवेदोदयस्तस्यानुवीचिरानुकूल्यं मैथुनानिजापं माकार्षीरिति यः पुनश्चोद्यमानो ग्लायति ग्लानिं याति अनाकर्णितं करोति मर्मविद्धो वा सखेदं नापते । यथा । संजाव्यमानपापश्चेदपापेनापि किं मया । नृजमुद्भिजते लोको, निर्विषादपि सर्पत इति ॥ १ ए ॥ स्त्रीपोषकाये अनुष्ठानविशेषास्तेषु उषिताव्यवस्थिताः पुरुषा जुक्तनोगिन इत्यर्थः । तथा स्त्रीवेदे खेदज्ञाः स्त्रीवेदो मायाबहुल इति निपुणा अपि प्रज्ञाबुद्धिरौत्पत्यादिका नया समन्विता युक्ता अपि एके नारीणां वशमायत्ततां उपकषंति व्रजंति स्त्रीवशवर्त्तिनो न वंतीत्यर्थः । ननु एवं जानंति । यतः । एताहसंति च रुदंति च कार्यहेतोर्विश्वासयंति च नरं न च विश्वसंति ॥ तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन नार्यः स्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ १ ॥ स्त्रीस्वजावस्तथा । यथा । एको युवा गृहान्निर्गत्य पाटलिपुत्रं प्रस्थितस्तदंतरेऽन्यतरग्रामवर्त्तिन्या कयाचिन्नार्याऽनिहितस्त्वमेवं शुनकृतिः कयासि तेनापि च यथास्थितमुक्तं । तयोक्तं पठित्वा चलमानो त्रागृहेः । तेनांगीकृत्याग्रे गतं । अधीत्य च तत्रायातः । तथा च स्नाननोजनादिभिः सत्यापितो ह्वावनावैश्च हतचित्तस्तां हस्ते गृह्णाति ततस्तथा महता शब्देन फूकृत्य जनागमनावसरे तन्मस्तके वारिघटः प्रक्षिप्तः । ततो लोकस्य तयोक्तं श्रयं गले लग्नेन जलेन व्याकुलो मृत इव । ततो मयोदकेन सिक्त इति । गते लोके सा पृष्ठवती त्वया कामशास्त्रं पठता स्त्रीस्वजावानां किं ज्ञातमिति एवं स्त्रीचरितं दुर्विज्ञेयं । यतः । हृद्यन्य द्राच्यन्यत्, कर्मण्यन्यत् पुरो य पृष्ठेऽन्यत् ॥ अन्यत्तव मम चान्यत् स्त्रीणां सर्वं किमप्यन्यदिति ॥ १० ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (सयंडुकडंचेत्यादि) । स्वयमात्मना प्रबुद्धं यदुष्कृतं कृतं तदपरेणाचार्यादिना पृष्टो न वदति न कथयति यथाहमस्याऽकार्यस्य कारीति । सच प्रबुद्धपापोमायावी स्वयमवदन् यदापरेणादिष्टश्रोदितोपि सन् बालोऽङ्गो रागद्वेषकलितो वा प्रकृते आत्मानं श्लाघमानोऽकार्यमपलपति वदति च यथाहमेवं नूतमकार्यं कथं करिष्ये इत्येवं धाष्टर्यात्प्रकृते । तथा वेदः पुंवेदोदयस्तस्यानुवीच्याऽनुकूल्यं मैथुनानिजापं

पाशेशी सुतमेके० मेंसांनड्युंठे. एतमेवके० एवीरीते एगेसिंके० कोइएकने कडवाविपाक होय इतिवेदेतिदुके० स्त्रीवेद थकी दुइति निश्रेडुःखज पामे. सुयस्कायंके० ए नजुं कसुं एवंपि के० एरीते लोकपरंपराये पण सांनड्युंठे जे, स्त्रीना संबंध थकी कडवा विपाक पामियें; एम सांनलीने ताके० ते अकार्यनो करनार वदित्ताणंके० एम कहे जे हवे हुं ए अकार्य नही करूं. अडवाके० अथापि एटले तोपण कम्मणाके० माठा कर्मने करवे करी अवकरेंतिके० तेहिज अकार्यनुं आचरण करे ॥ १३ ॥ हवे स्त्री उपर विरक्त थवाने अ थैं स्त्रीना दोष कहेने. अन्नंमणेणचिंतितेति के० स्त्री जेठे ते मने करी अन्य चिंतवे अने वायाअन्नं के० वचने करी अन्य बोले कम्मणाअन्नं के० वली कायाये करी अन्य करे तम्हा के० तेमाटे एसइहिंजिस्कु के० स्त्रीना वचन मायासहित होय तेने परमा र्थनो जाण साधु सदेहे नही. बहुमायाउं इतिउं के० अत्यंत मायासहित एवी स्त्रीने एच्चा के० जाणीने साधु जे होय ते स्त्रीनो विश्वास करे नही. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—श्रुतमेतजुरोः सकाशात् यत्पूर्वमुक्तं एवमेकेषां त्वाख्यातं नवति । यत स्त्रियो निंद्याइति । तथास्त्रियं वेदयति ज्ञापयतिस्त्रीवेदोवैशिकादिकं स्त्रीस्वनावप्रकाशकं शास्त्रमिति । तदुक्तं । डुर्याह्यं हृदयं यथैव वदनं यद्वर्षणांतर्गतं, नावः पर्वतडुर्गमार्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते ॥ चित्तं पुष्करपत्रतोयचपलं नैकत्र संतिष्ठते नार्योनाम विपांकुरैरिव लतादोषैः समं वर्धिताः ॥ १ ॥ तथा उप्रेतअंगुलिसोपुरिसो सचलंमिजीवजोगंमि । कामं तएणनारिंजेण नपत्ताइं डुःखाइं इत्यादि । किंच । अकार्यमहं न करिष्यामीत्येवं वाचा उक्त्वापि (अडवन्ति) अथापि तथा कर्मणा क्रिययाऽपकुर्वन्ति विरूपमाचरन्ति स्त्रियः ॥ १३ ॥ स्त्रियोमनसाऽन्यत् चिंतयन्ति वाचान्यज्ञापन्ते कर्मणा क्रिययाऽन्यत् कुर्वन्ति । तस्मात्तासां जिह्वाः साधुर्नश्रद्धधीत तत्कृतमायया आत्मानं नप्रतारयेत् । यतोवहुमायाः स्त्रियइति ज्ञात्वा । अत्र दत्तावेशिकदृष्टांतः । यथा दत्तकोनामकश्चिद्युवा एकया गणिकया बहु प्रकारैः प्रतार्यमाणोपि तां नेष्टवान् ततस्तयोक्तं किंमया दौर्जग्यकलंकितया जीवंत्या प्रयोजनं । अहं त्वया त्यक्ताऽग्निं विशामि ततोदत्तकोवदत् मायया इदमप्यस्ति वैशिके त दासौ पूर्वं सुरंगामुखे काष्ठनारं संमीड्य तं प्रज्वाल्य तत्रानुप्रविश्य सुरंगया गृहमागता । दत्तकोपि इदमप्यस्ति वैशिके इत्येवं विलपन्नपि वातिकैश्चितायां प्रक्षिप्तस्तथापि नासौ तासु श्रद्धानं कृतवान् एवमन्येनापि स्त्रीषु न श्रद्धान्व्यं ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (सुतमेतमित्यादि) श्रुतमुपलब्धं गुर्वादेः सकाशात्लोकतोवा एतदिति यत्पूर्वमाख्यातं । तद्यथा । डुर्विज्ञेयं स्त्रीणां चित्तं दारुणः स्त्रीसंबंधविपाकस्तथा चलस्वनावाः स्त्रियोडुष्परिचाराद्यदीर्घप्रेक्षिण्यः प्रकृत्या लघ्व्या नवंत्यात्मगर्विताश्चेत्येव

ठे तेयसाके० अग्नीनो ताप पामे एटले राजपुरुष रीशाणा थका अनितावणानिके० पर स्त्री गमन करनार पुरुषना अग्नी सहित तेना शरीरना नडधुआ करे नडिय के० वांशला साथे तेना शरीर त्राडीने तेवार पढी खारसिंचणाइंच के० द्वारनुं सीचवुं करे, एटले लुण्हेप पामे ॥२१॥ अड के० अथवा कस्मणासहेदंके० कान अने नाशि कानुं ठेदन पामे. कंठहेदणं तितिकंती के० कंठनुं हेदन पोताना कर्मना उदये सहन करे एरीते इह के० अंहीं मनुष्य लोकने विषे पण पावसंतता के० पापे करी संतप्त एवी विटंबना पामे, तथापि नयबित्तिके० एमनकहे जे पुणोके० हवे वली हुं ए वो अनाचार नकाहितिके० नही करुं एम विचारी विरति पणु अंगीकार करे नही ॥२२॥

॥ टीका—स्त्रीसंबंधे रागिणां हस्तपादहेदाद्यपि अथ वर्धमांसोत्कर्तनमपि तेजसाग्निनाऽजितापनानि स्त्रीसंबंधिनिर्जनृपुरुषैर्नटित्रकाण्यपि क्रियन्ते । पादारिकास्तथा शस्त्रैश्चित्वा द्वारोदकसेचनानि प्राप्यन्ते ॥ २१ ॥ कर्णनासिकाहेदमपि कंठहेदनं च तितिकृन्ते सहन्ते । इति एवं प्रकारेणात्रैव मनुष्यजन्मनि पापसंतप्तमहावेदनामनुजवंति नच ब्रुवते एवं पुनर्न करिष्यामइति ॥ २२ ॥

॥ टीका—सांप्रतमिह लोकएव स्त्रीसंबंधविपाकं दर्शयितुमाह । (अविहहेत्यादि) स्त्री संपर्कोहि संसर्गिणां हस्तपादहेदनाय नवति । अपिः संजावने । संजाव्यतएतन्मोहातुराणां संबंधाद्वस्तपादहेदादिकं अथवा वर्धमांसोत्कर्तनमपि तेजसाग्निनाऽजितापनानि स्त्रीसंबंधिनिरुत्तेजितैराजपुरुषैर्नटित्रकाण्यपि क्रियन्ते पादारिकास्तथा वास्यादिनातद्धयित्वा द्वारोदकसेचनानि च प्रापयन्तीति ॥२१॥ अपिच । (अडकस्मेत्यादि) अथ कर्णनासिकाहेदं तथा कंठहेदनं च तितिकृन्ते स्वकृतदोषात्सहन्ते इत्येवं बहुविधां विडंबनामस्मिन्नेव मानुषे च जन्मनि पापेन पापकर्मणा संतप्तानरकातिरिक्तां वेदनामनुजवंतीति । नच पुनरेतदेवंचूतमनुष्ठानं नकरिष्यामइति ब्रुवतइत्यवधारयन्तीति यावत् । तदेवमैहिकामुष्मिका दुःखविडंबनाअप्यंगीकुर्वन्ति न पुनस्तदकरणतया निवृत्तिं प्रतिपद्यन्तीति जावः ॥ २२ ॥

सुतमेत मेवमेगेसिं, इहिवेदेतिहु सुयस्कायं ॥ एवंपि ता वदित्ताणं
अडवा कम्मणा अव करेंति ॥ २३ ॥ अन्नं मणेण चिन्तेति, वा
या अन्नंच कम्मणा अन्नं ॥ तम्हा एसदाहिंजिस्कु, बहुमायानु
इहिन एच्चा ॥ २४ ॥

अर्थ—श्रीसुधर्मस्वामी कहेवे के एवंके० एजे पूर्वे स्त्रीना संबंधनुं फल कह्युं. ते, जगवंत

बल पाखंड तेणे करी ते स्त्री साधुने समीप आवे अहमंसिसाहम्मिणीय समणाणं के० हुंश्रमण माहात्माना सामिणीहुं, एवा प्रपंच करी साधुने धर्मयकी चष्ट करे तेना उपर दृष्टांत कहेवे. जहा के० जेम जतुकुंजे के० लाखनो घडो ते उवळोइ के० अग्नी समीपे गलीने पाणी रूप आय, तेम विडुविके० पंडित होय तेपण संवासेके० स्त्रीने संवासे संसर्गे करी सीएळाके० सीदाय सीतल विहारी आय तो अन्य जननुं केवुंज गुं? ॥ १६ ॥

॥ टीपिका-युवतिर्मायया श्रमणं ब्रूयाद्विचित्रवस्त्राणि परिधायालंकृतशरीरेत्यर्थः । अहं गृहपाशाद्विरता मह्यं पतिर्नरोचते परित्यक्ताहं च तेन ततश्चरिष्यामि रुद्धं संयमं । मे म महेनयत्रातर्धर्ममाख्याहि ॥ १५ ॥ अनेन प्रवादेन उज्जेन अथवा स्त्री साधुसमीपमागवे त् अहं श्राविका अहंश्रमणानां सधर्मिणी एवं मायया समीपमागत्य कूलवालकमिव साधुं धर्माद्भिंशयति । यदुक्तं । तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं तत्तपः सच संयमः ॥ सर्वमेकपदे चष्टं सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥ १ ॥ यथा जतुकुंजोऽज्योतिःसमीपे उपज्योतिर्वर्ती विलीयते ए वं योपितां संवासे विद्वानपि विषीदेत शीतलविहारी नवेत् ॥ १६ ॥

॥ टीका-किंचान्यत् । (जुवईत्यादि) युवतिरनिनवयौवना स्त्री विचित्रवस्त्रालंकारवि नूपितशरीरा मायया श्रमणं ब्रूयात् । तद्यथा । विरताहं गृहपाशान्नममानुकूलोन्नर्ता मह्यं चासौ नरोचते परित्यक्ता चाहं तेनेत्यतश्चरिष्यामि धर्ममाचक्षाणेति । अस्माकं हेनयत्रात र्यथाहमेवं दुःखानां नाजनं नज्वामि तथाधर्ममावेदयेति ॥ १५ ॥ किंचान्यत् । (अड साविएइत्यादि) अथवाऽनेन प्रवादेन व्याजेन साध्वंतिकं योपिडुपसर्पेत । यथाहं श्राविके ति कृत्वा युष्माकं श्रमणानां सधर्मिणीत्येवं प्रपंचेन नेदीपसी नूत्वा कूलवालुकमिव साधुं धर्माद्भिंशयति । एतदुक्तं नवति योपित्सान्निध्यं ब्रह्मचारिणां महतेऽनर्थाय । तथा चोक्तं । तज्ज्ञानं तच्च विज्ञानं, तत्तपः सच संयमः ॥ सर्वमेकपदे चष्टं सर्वथा किमपि स्त्रियः ॥ १ ॥ अस्मिन्नेवार्थे दृष्टांतमाह । यथा जातुपः कुंजोऽज्योतिर्योत्रेः समीपे व्यवस्थित उपज्यो तिर्वर्ती विलीयते इत्येवं योपितां संवासे सान्निध्ये विद्वानप्यास्तां तावदितरो योपि विदि तवेद्योसावपि धर्मानुष्ठानं प्रति विषीदेत शीतलविहारी नवेदिति ॥ १६ ॥

जतुकुंजे जोइ उवगूढे, आसु नितत्ते एासमुवयाइ ॥ एविठियाहिं अ एगारा, संवासेण एासमुवयंति ॥ १७ ॥ कुवंति पावगं कम्मं, पुढावेगे वमाहिंसु ॥ नोहं करेमि पावंति, अंके साइणी ममेसत्ति ॥ १८ ॥

अर्थ-जतुकुंजेके० जेम लाखनो घडो जोइके० अग्नियें उवगूढेके० आलिंग्यो ततो आसुके०

मेकेषां स्वाख्यातं नवति लोकश्रुतिपरंपरया चिरंतनाख्यासु वा परिज्ञातं नवति । तथास्त्रि
यं यथावस्थितस्वजावतस्तत्संबंधविपाकतश्च वेदयति ज्ञापयतीति स्त्रीवेदोवैशिकादिकं
स्त्रीस्वजावाविर्जाविकं शास्त्रमिति । तदुक्तं । दुर्गाह्यं हृदयं यथैव वदनं यदर्पणांतर्गतं, जा
वः पर्वतमार्गदुर्गविषमः स्त्रीणां न विज्ञायते ॥ चित्तं पुष्करपत्रतोयतरलं नैकत्र संतिष्ठ
ते, नार्योनाम विषांकुरैरिव लतादोषैः समं वर्धिताः ॥ १ ॥ अपिच । सुष्ठुविजयासुसुष्ठु
विपियासुसुष्ठुज-पसरासु ॥ अडईसु महिलियासु य,वीसंजोनेवकायवो ॥ १ ॥ उल्लेख
अंगुलीसोपुरिसोसयलंमि जीवलोयम्मि । कामेतएणनारी, जेणनपत्ताइ दुःखाइ ॥ २ ॥
अहएयाणंपगई, सबस्सकरेंतिवेमणास्सइ । तस्सएकरेंतिएवरं, जस्सअलंचेवकामेहिं
॥३॥ किंच कार्यमहं न करिष्यामीत्येवमुक्त्वापि वाचा (अडुवन्ति) तथापि कर्मणापि क्रिय
याऽपकुर्वतीति विरूपमाचरन्ति । यदि वाऽग्रतः प्रतिपाद्यपि शास्तुरेवापकुर्वतीति ॥३३॥
सूत्रकारएव तत्स्वजावाविष्करणायाह । (अस्मंमणेणेत्यादि) पातालोदरगंजीरेण मनसा
न्यञ्चितयन्ति तथाश्रुतमात्रपेशजया विपाकदारुणया वाचा अन्यज्ञापन्ते । तथाकर्मणानुष्ठा
नेनान्यन्निष्पादयन्ति यतएवं बहुमायाः स्त्रियइति । एवं ज्ञात्वा तस्मात्तासां निहुः साधुर्न
श्रद्धात तत्कृतया माययात्मानं न प्रतारयेत् दत्तावैशिकवत् । अत्र चैतत्कथानकं । दत्ता
वैशिकएकया गणिकया तैस्तैः प्रकारैः प्रतार्यमाणोपि तां नेष्टवान् ततस्तयोक्तं किं मया दौ
र्भाग्यकलंकंकितया जीवंत्या प्रयोजनमहंत्वत्परित्यक्ताऽग्निं विशामि ततोसाववोचत् माय
या इदमप्यस्ति वैशिके तदाऽसौ पूर्वं सुरंगामुखे काष्ठसमुदयं कृत्वा तं प्रज्वाल्य तत्रानुप्रविश्य
सुरंगया गृहमागता । दत्तकोपि इदमपि चास्ति वैशिके इत्येवमसौ विलपन्नपि वातिकैश्चिता
यां प्रक्षिप्तस्तथापि नासौ तासु श्रद्धानं कृतवानेवमन्येनापि नश्रद्वातव्यमिति ॥ २४ ॥

जुवती समणं बूया, विचित्तलंकारवड्ढगाणि परिहिता ॥ विरता चरिस्स
हं रुक्कं, धम्ममाइस्क ए जयंतारो ॥९५॥ अड साविया पवाएणं, अहमंसि
साहम्मिणीय समणाणं ॥ जतुकुंजे जहा उवज्जोई, संवासे विडुवि सीएज्जा ९६ ॥

अर्थ—विचित्तलंकार वड्ढगाणि परिहिताके० विचित्र प्रकारना आज्ञापण अने वस्त्र पे
हेरी विनूषावंत शरीर करी, जुवती के० कोइक नव यौवना स्त्री अनिराम मायाकरी स
मणं के० साधुप्रत्ये बूया के० बोले के हे साधु हुं विरता के० घरना पाश थकी विर
क्त थड्डुं, माहारो जतरि माहारी साथे जलो नथी, अथवा ए जतरि मने रुचतो नथी
अथवा ए जतरि मने मूकी दीधीढे, तेकारणे चरिस्सहं रुक्कं के० हुं संयम आचरीश,
तेमाटे जयंतारो के० अहो जय थकी राखनार धम्ममाइस्कणे के० तमे अमने धर्मे
कहो, ॥९५॥ अड पवाएणंके० अथवा अन्य प्रवादे सावियाके० हुं तमारी आविकाहुं एडुं

अर्थ—बालस्य के० अज्ञानीनी एबीजी मंदयं के० मूर्खता जाणवी; केमके एकतो अकार्य करवा यकी चोया व्रतनो जंग थायठे ने बीयं के० बीजो जंचकडं के० जे अनाचार कीधो तेने अवजाणई के० उलववे करी मृषावाद बोले तेथकी बीजाव्रतनो जंग थाय, तेमाटे जुझो के० वली वली सेके० ते पुरुष दुगुणंकरेईपावं के० बमणुं पाप करे, ते सावास्ते करे, तेनुं कारण कहेत्रे. पूयणकामो पूजा मत्कारनो अनि लापी असंयमनुं विसन्नेसि के० गवेपणहार थको मनमां एम जाणे जे माहारो लोकोमां अवर्णवाद थरो. तेमाटे अनाचारने ठाना राखे ॥ ३९ ॥ संलोकणिक्कमण गारं के० संलोकनीय एटले सुंदराकार एवा साधुने देखीने. आयगयं के० आत्मगत जाणी कोइएक स्त्री निमंतणेण के० निमंत्रणा पूर्वक आहंमु के० एम कहे के ताय के० अहो वृकायना रक्षपाल वडंच के० वस्त्र वली पायं के० पात्र वा के० अथवा अन्नपाणगं के० अन्न पाणी जे कांइ आपने खप होय ते पडिग्गहे के० अमारे घेर आवीने जेजो ॥ ३० ॥ जे उत्तम साधु होय ते ए पूर्वोक्त आमंत्रणने एनीवारमेवं बुझे के० ब्रीहिना कण समान जाणीने एोइवेअगारमागंतुं के० एवा घेरने विपेजवुं आववुं वांठे नही. जो कदापि कोइएक साधु तेवा घरे जाय तो ते वदेविस यपा सेहिं के० विषयरूप पाशो करी बंधाणो ठतो पुणो के० वली वली मोहमाव जाइ के० मोहने आवर्ते पडे एटले मोहने वश थको चित्तनुं आकुल व्याकुलपणुं पा मे; मंद के० ते मूर्ख स्नेहरूप पास त्रोटवाने असमर्थ होय माटे दुःखी थाय. तिवे मिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥ ३१ ॥ इति चतुर्थाध्ययने प्रथमोद्देशकः समाप्तः

॥टीपिका—बालस्याऽज्ञस्य द्वितीयं मंदत्वं । प्रथममज्ञत्वमेकं तावदकार्यकरणेन तुर्यत्र तविलोपोद्वितीयं तदपलपनेन मृषावादः । तदेवाह । यत्कृतमकार्यमपजानीते अपलप ति सएवंचूतोद्विगुणं पापं करोति । किमर्थमपलपतीत्याह । पूजनकामुकः सत्कारानिला पी मामे लोकेऽवर्णवादः स्यादित्यकार्यं प्रज्ञादयति । विपस्सोऽसंयमस्तमेपितुं शीलमस्य सविपस्सेपी ॥ ३९ ॥ संलोकनीयं रूपवंतमनगारमात्मगतमात्मज्ञं काश्चन स्वैरिण्यो निमंत्रणपूर्वभादुरुक्तवत्यः । तथाहि । देशयिन् साधो वस्त्रं पात्रं चान्नापानादिकं वा य त्तव विलोक्यते तत्त्वस्मजृहमागत्य प्रतिगृहाण लाहि ॥ ३० ॥ वस्त्रादिदानं नीवारतुल्यं बु ध्येत जानीयात् । यथा नीवारेण च ब्रीहिणा मृगादिर्वशमानीयते एवंसाधुरप्यामंत्रणेन वशमानीयते अतस्तं नेढेदगारं गृहं गंतुं बद्धश्च विषयदामनिर्विषयपाशैर्मोहं चित्ताकु लत्वमापद्यते मंदोमूढइति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३१ ॥ इति चतुर्थाध्ययने प्रथमोद्देशकः ॥

॥ टीका—किंच (बालस्येत्यादि) । बालस्याज्ञस्य रागद्वेषाकुलितस्यापरमार्थदृशए

शीघ्र नितत्तेके० तेना तापेकरी णासमुवयातिके० विनाश पामे, एटले लाख बधीगली जाय. ए वके० एरीते इब्बियाहिंके० स्त्रीने संवासेणके० संवासे करीने अणगाराके० साधु पण ते लाख नीपेरे णासमुवयंतिके० संयम थकी विनाश पामे ॥२७॥ कुव्वंतिपावगंकम्मंके० कोइएक साधु अनाचारी मोहना उदय थकी च्रष्ट थको मैथुनसेवादिरूप पापकर्म करे, तेने पुछा वेगे वमाहिंसु के० कोइ एक आचार्यादिके पुठयो थको एम कहे, जे नोहंकरेमिपावं ति के० हुं एवुं पाप कर्म नकरुं अंकेसाइणी ममेसत्ति के० ए स्त्रीतो मारे दीकरी स मानठे, ए जेवारे न्हानी हती तेवारे माहरे खोले सयन करती, ते अन्यासे हमणा पण माहारा खोलामां बसेठे, सयन करेठे, परंतु हुं प्राणांते पण व्रतजंग करुं नही. ॥२७॥

॥ दीपिका—यथा जातुषः कुंजोज्योतिषाग्निनोपगूढोव्याप्तश्चाशु अनितसोना शमुपयाति एवं स्त्रीनिः सार्धं संवसनेनाऽनगारानाशमुपयाति संयमाद्भ्रश्यंति ॥ २७ ॥ स्त्रीष्वासक्ताः पापं कर्म कुर्वन्ति च्रष्टाः संयमादेके आचार्यादिना चोद्यमाना एवमाहुर्वद्ध्यमाणमुक्तवन्तः। नाहमेवंनूतकुलप्रसूतः पापमकार्थं करिष्यामि ममैषा दुहितृतुल्या पूर्वमंके शयिनी आसीत् तदेषा पूर्वान्यासान्मयि एवमारचयति । नपुनरहं प्राणांतेपि व्रतजंगं विधास्य इति ॥ २७ ॥

॥ टीका—एवं तावत्स्त्रीसान्निध्ये दोषान् प्रदर्श्य तत्संस्पर्शजं दोषं दर्शयितुमाह । (ज उकुंनेत्यादि) यथा जातुषः कुंजोज्योतिषाग्निनोपगूढः समालिंगितो नितसोऽग्निना निमु ख्येन संतापितः क्षिप्रं नाशमुपैति इवीनूय विनश्यत्येवं स्त्रीनिः सार्धं संवसनेन परिजो गेनानगारानाशमुपयाति सर्वथा जातुषकुंजवत् व्रतकावित्यं परित्यज्य संयमशरीराद्भ्रश्यं ति ॥२७॥ अपिच । (कुव्वंतीत्यादि) तासु संसाराजिष्वंगिणीष्वनिसक्ता अवधीरितैहिकामुष्मि कापायाः पापं कर्म मैथुनासेवनादिकं कुर्वन्ति विदधति । परिच्रष्टाः सदनुष्ठानादेके केचनोत्कट मोहा आचार्यादिना चोद्यमाना एवमाहुर्वद्ध्यमाणमुक्तवन्तः । तद्यथा । नाहमेवंनूतकुलप्रसूतः एतदकार्थं पापोपादाननूतं करिष्यामि ममैषा दुहितृकल्पा पूर्वमंके शयिनी आसीत् तदेषा पूर्वा न्यासेनैव मय्येवमाचरति नपुनरहं विदितसंसारस्वभावः प्राणान्त्ययेपि व्रतजंगं विधास्य इति.

बालस्स मंदयं बीयं, जंच कम् अवजाणई जुजो ॥ दुगुणं करे
इ से पावं, पूयणकामो विसन्नेसी ॥२८॥ संलोकणिज्जमणगारं,
आयगयं निमंतणेणाहंसु ॥ वडंच ताय पायंवा, अन्नं पाणगं
पडिग्गहे ॥ ३० ॥ एीवारमेवं बुझेजा, एोइठे अगारमागं
तुं ॥ बध्दे विसयपासेहिं, मोहमावज्जइपुणो मंदित्तिवेमि ॥३१॥
इति इठी परिन्नाए पढमो उद्देशो सम्मतो ॥

पाम्यो षतो(मुञ्चितके०)स्त्रीने विपे मूर्ध्नि एवो(निस्कूके०)यति तथा (काममतिवट्टके०) कामजोग उपरे मति अनिलापनुं प्रवर्त्तावबुंठे जेमने एवा साधुने ते स्त्रीएम कहेके(प लिनंदियाणंके०) में माहारा कुलशीलनी मर्यादा अतिक्रमीने माहारो आत्मा तुजने दीधोठे इत्यादिक वचन कहीने ते यतिने पोताने वश करे (पञ्चाके०) तेवारपठी को एक प्रकारे ते स्त्रीने रीशाणी जाणीने ते वापडो ते स्त्रीने पगे पोतानुं मस्तक लगाडे तेवारे ते पुरुषने एवो वश ययो देखीने ते स्त्री (पाडुद्धुद्धिके०) पोतानो पग उंचो उ पाडीने मावा पगे करी ते इव्यलिंगी यतिना मस्तकने विपे (पहणंतिके०) प्रहार करे तोपण जे काम जोगनेविपे गृह होय ते मूर्ख स्त्रीथकी विरचे नहि. ॥ २ ॥

॥ दीपिका-अथ द्वितीयआरन्यते । तस्येदमादिसूत्रं ॥ (उएति) उजएकोरागद्वेपर हितः सदास्त्रीषु न रागं कुर्यात् यद्यपि कर्मोदयान्नोगानिलापी नवेत्तथापि पुनस्तान्योविर ज्ञेत । कोर्थः । कर्मोदयात् प्रवृत्तमपि चित्तं ज्ञानांकुशेन निवर्तयेत् । तथाश्रमणानां जोगास्ती यंविमंवनैवेति शृणुत यूयं । यडुक्तं मुंडंशिरइत्यादि पूर्ववत् । तथातैरप्युक्तं ॥ कशः काणः खंजः श्रवणरहितः पुण्ड्रविकलः क्षुधाह्मामोजीर्णः पिठरककपालादितगलः ॥ ब्रह्मैः पूयक्लि न्नैः कमिकुलशतैराविलतनुः शुनीमन्वेति श्वा हतमपि च हंत्येव मदनइत्यादि । यथा अधर्मीणोनिह्वोप्येके जोगान् जुंजते तथाग्रे वदयतीति ॥१॥ अथ तं साधुं जेदं शील जेदं चारित्रस्खलनमापन्नं प्राप्तं स्त्रीमूर्ध्नि । तुर्विशेषणे । पुनः किंचूतं । कामेषु इहामद नेषु मतिर्बुद्धिर्वर्तते यस्य स काममतिवर्तस्तमेवविधं निह्नुं परिनिद्य मया कुलशीलमर्या दामतिक्रम्य तवात्मा अर्पितस्वंतु अकिंचित्करइत्यादिवचनान्पुञ्चार्य याः पादंचरणमु धृत्य उर्ध्वारुह्य साधोर्मूर्ध्नि प्रभंति प्रहारं ददति एवं विडंबयंति ॥ २ ॥

॥ टीका-उक्तः प्रथमोदशकः सांप्रतं द्वितीयः समारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहा नंतरोदेशके स्त्रीसंस्तवाच्चारित्रस्खलनमुक्तं स्खलितशीलस्य या अवस्था इहैव प्राडुर्भवति तत्कृतकर्मबंधश्च तदिह प्रतिपाद्यते इत्यनेन संबधेनायातस्योदेशकस्यादिसूत्रं (उएस याइत्यादि) अस्य चानंतरपरंपरसूत्रसंबंधोक्तव्यः सचायं संबधोविषयपाशैर्मोहमा गच्छति यतोऽतउजएकोरागद्वेपवियुतः स्त्रीषु रागं न कुर्यात् । परंपरसूत्रसंबधस्तु संजो कनीयमनगारं दृष्ट्वा च यदि काचिद्योषित् साधुमशनादिना नीवारकल्पेन प्रतारयेत्तत्रौजः सन्न रज्जेतेति । तत्रौजोऽव्यतः परमाणुर्जावितस्तु रागद्वेपवियुतः । स्त्रीषु रागादिहैव वदय माणनीत्या नानाविधाविमंवनान्वंति तत्कृतश्च कर्मबंधस्तद्विपाकाच्चासुत्र नरकादौ तीव्रावेदनान्वंति । यतोऽतएतन्मत्वा जावोजः सन् सदा सर्वकालं वाऽनर्थस्वनिषु स्त्रीषु न रज्जेत । तथा यद्यपि मोहोदयात् जोगानिलापी नवेत्तथाप्यैहिकामुष्मिकापायान्

तद्वितीयं मांघं । अकृतत्वमेकं तावदकार्यकरणेन चतुर्थव्रतजंगोद्वितीयं तदपलपनेन मृषावा
दः । तदेव दर्शयति । यत्कृतमसदाचरणं नूयः पुनरपरेण चोद्यमानोऽपजानीतेऽपलपति नै
तन्मयाकृतमिति सएवंनूतोऽसदनुष्ठानेन तदपलपनेन च द्विगुणं पापं करोति । किमर्थं
मपलपतीत्याह । पूजनं सत्कारपुरस्कारस्तत्कामस्तदजिलाषी मामेलोके अवर्णवादः
स्यादित्यकार्यं प्रह्लादयति । विषण्णोऽसंयमस्तमेषितुं शीलमस्येति विषण्णेषी ॥ २९ ॥ किं
चान्यत् (संलोकणिक्कमित्यादि) संलोकनीयं संदर्शनीयमाकृतिमंतं कंचनानगरं साधु
मात्मनि गतमात्मगतमात्मकमित्यर्थः । तदेवंनूतं काश्चन स्वैरिण्योनिमंत्रणेन निमंत्रणपु
रःसरमादुरुक्तवत्यः । तद्यथा । देशयिन् साधो वस्त्रं पात्रमन्य द्वापानादिकं येन केनचिन्नवतः
प्रयोजनं तदहं नवते सर्वं ददामीति मज्जहमागत्य प्रतिगृहाण त्वमिति ॥ ३० ॥ उपसं
हारार्थमाह (एनीवारमित्यादि) एतद्योषितां वस्त्रादिकमामंत्रणं नीवारकल्पं बुध्येत जा
नीयात् । यथाहि नीवारेण केनचिन्नद्वयविशेषेण सूकरादिर्वशमानीयते एवमसावपि तेना
मंत्रणेन वशमानीयते अतस्तं नेह्नेदगारं गृहं गंतुं यदि वा गृहमेवावर्तोगृहावर्तोगृहं त्र
मस्तं नेह्नेत् नानिजपेत् । किमिति । यतोबद्धोवशीकृतोविषयाएव शब्दादयः पाशारङ्गुबंध
नानि तैर्बद्धः परवशीकृतः स्नेहपाशानपत्रोटयितुमसमर्थः सन्मोहं चित्तव्याकुलत्वमाग
च्छति किंकर्तव्यमूढो नवति पौनःपुन्येन मंदोऽज्ञो जड इति । इति परिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पू
र्ववत् ॥ ३१ ॥ इतिस्त्रीपरिज्ञायां प्रथमोदशकः समाप्तः ॥

हवे चोथा अध्ययननो बीजो उद्देशो प्रारंभिये ठैयें पहेला उद्देशामांस्त्रीना परिचय
थकी चारित्रनो विनाश आयठे एम कथुं. हवे बीजा उद्देशामां जे साधु शील थकी पडे
तेने जे विटंबना आय ते कहेवे.

उएसया एरळेळा, जोगकामी पुणोविरळेळा ॥ जोगे समणाण सुणेह,
जह जुंजंति निस्कुणो एगे ॥१॥ अह तं तु जेदंमावन्न, मुळितं निस्कुका
ममतिवट्टं ॥ पलिजिंदियाणं तो पढा, पाडवहुसुद्धि पहाणंति ॥ २ ॥

अर्थ—(उएसयाके०)चारित्रिउ एकाकी राग द्वेषरहित होय ते साधु स्त्रीने विषे सदा
काल(एरळेळाके०)नराचे, (जोगकामीपुणोके०) कदापि कर्मोदय थकी जोगानिलाषी था
य; तो वली विरळेळाके० विरचे केमके गृहस्थने पण जे जोगठे, ते विटंबनाप्रायठे, तेथी
ते पण विरचेठे तो, साधुने जोगनी विटंबनानुं केवुंजथुं तेकारण माटे (जोगेसमणाण
सुणेहके०)साधुना जोग केवा विटंबना प्रायठे ते सांनलो(जहके०)जेम (जुंजंतिनिस्कुणो
एगेके०)धर्मना जाण एवा कोइक साधु जोगवे ते आगल कहेवे. ॥१॥(अहके०)हवे(तं
के०)ते साधु(तुके०)विशेषेकरी स्त्रीना परिचय थकी(जेदंके०)शीलना विनाशने(आवन्नके०)

रा आदेशो प्रवर्त्तिश इत्यादिक वचने करी विश्वास उपजावीने ते स्त्री जे करे ते कहेंते ॥ ३ ॥ (अह के०) अथ एटले हवे एं वाक्यालंकारे एवा वचने करी (साके०) ते साधु (होईउवज्जो के०) स्त्रीने वश थाय एम ते स्त्री पोताने वश थयो जाणीने (तो के०) तेवारपठी तेने (पेसंतितहानूएहिं के०) तथा नूत एटले तेवाज अनेक कर्मकरना कार्य करवा मोकले एटले दासनी पेरे कार्य करवानी आज्ञा आपे ते कार्य कया ते देखाडेते (अलाउवेदं के०) तुंवडुं वेदवाने अर्थे शस्त्रो (पेहाहि के०) जोइए ते लावो के जे शस्त्रे करी तुंविपात्रादिक समारियें तथा (वग्गुफलाइं आहगहिंति के०) रुडा नालियरादिकना फल जइ आवो ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—केशाविद्यंते यस्याः सा केशिका । एंवाक्यालंकारे । हेनिहो यदि मया स्त्रिया केशिकया सह त्वं नोविहरेः । यदि मया सह जोगान् जुंजानोव्रीडां वहन्ति तदा केशा नप्यहंलुंचिप्याम्यपनेप्यामि । आस्तांतावद्रूपणादिकमित्यपेक्ष्यः । अस्योपलक्षणादन्यदपि दुष्करं विदेशगमनादि सर्वमहं करिष्यामि त्वं पुनर्मया रहितो नान्यत्र चरेः ॥ ३ ॥ एं वाक्यालंकारे । अथ ससाधुराकारैरंगितैस्तया उपालब्धः स्ववश इति ज्ञातस्तदा तं तथा नूतैर्दासव्यापारैः प्रेषयति नियोजयति । तथाहि । अलावु तुवं विद्यते येन तदलावुवेदं पि प्लजकादिशस्त्रं प्रेक्ष्य निरूपय येन शस्त्रेण पात्रादेर्मुखं क्रियते । तथा वङ्गूनि शोचनानि नालिकेरादीनि त्वं आहर आनय । अथवा देशनादिरूपया यानि लभ्यन्ते तानि वाक्फलानि वस्त्वाहारादीनि तान्यानय ॥ ४ ॥

॥ टीका—अन्यच्च (जइइत्यादि) केशाविद्यंतेयस्याः सा केशिका । एमितिवाक्यालंकारे । हेनिहो यदिमया स्त्रिया नार्थया केशवत्या सह नोविहरेस्त्वं सकेशया स्त्रिया जोगान् जुंजानोव्रीडां यदि वहन्ति ततः केशानप्यहंत्वत्संगमाकांक्षिणी लुंचिप्याम्यपनेप्यामि । आस्तां तावदलंकारादिकमित्यपिशब्दार्थः । अस्य चोपलक्षणार्थत्वादप्यदपि दुष्करं विदेशगमनादिकं तत्सर्वमहं करिष्ये त्वं पुनर्न मया रहितो नान्यत्र चरेः । इदमुक्तं नवति मया रहितेन नवता कृणमपि नस्थातव्यमेतावदेवाहं नवंतं प्रार्थयामि अहमपियत्रवा नादिशति तत्सर्वं विधास्यइति ॥ ३ ॥ इत्येवमतिपेशलैर्विश्रंजजननैरापातनइकै राजापैर्विश्रंजयित्वा यत्कुर्वति तद्वर्शयितुमाह । (अहणमित्यादि) अथेत्यानंतर्था र्थः । एमिति वाक्यालंकारे । विश्रंजालापानंतरं यदासां साधुर्मदनुरक्तइत्येवमुपलब्धो नवत्याकारैरंगितैश्चेष्टया वा मद्दशगइत्येवं परिज्ञातो नवति तानिः कपटनाटकनायिकानिः स्त्रीनिस्ततस्तदनिप्रायपरिज्ञानादुत्तरकालं तथा नूतैः कर्मकरव्यापारैरपशब्दैः

परिणय्य पुनस्तान्योविरक्तेत । एतदुक्तं नवति । कर्मोदयात्प्रवृत्तमपि चित्तं हेयोपादेयपर्या
लोचनया ज्ञानांकुशेन निवर्तयेदिति । तथा श्राम्यंति तपसा खिद्यंतीति श्रमणास्तेषामपि
नोग इत्येतद्वृणुत यूयं । एतदुक्तं नवति । गृहस्थानामपि नोगाविडंबनाप्रायायतीनांतु नोगा
इत्येतदेव विडंबनाप्रायं किंपुनस्तत्कृतावस्थाः । तथाचोक्तं । मुंमं शिरइत्यादि पूर्ववत् ।
यथा यथा च नोगानेकेऽपुष्टधर्माणोजिह्वोयतयोविडंबनाप्रायान् भुंजते तथोद्देश
कसूत्रेणैव वक्ष्यमाणोत्तरत्र महता प्रबंधेन दर्शयिष्यामि । अन्यैरप्युक्तं । कशः का
णः खंजः श्रवणरहितः पुह्वविकलः, कुधाह्वामोजीर्णः पितरककपालादितगलः ॥ ब्रह्मैः
पूयक्लिन्नैः कृमिकुलशतैराविलतनुः शुनीमन्वेति श्वा हतमपि च हंत्येव मदनः इत्यादि
॥ १ ॥ नोगिनां विडंबनां दर्शयितुमाह । (अहेत्यादि) अथेत्यानंत्यर्थः । तुशब्दोविशेष
णार्थः स्त्रीसंस्तवादनंतरं जिह्वं साधुं चेदं शीलचेदं चारित्रस्खलनमापन्नं प्राप्तं संतं स्त्री
षु मूर्धितं गृहमध्युपपन्नं । तमेव विशिनष्टि । कामेष्विह्वामदनरूपेषु मतेर्बुद्धेर्मनसोवा व
र्तनं प्रवृत्तिर्यस्यासौ काममतिवर्तः कामानिलाणुकइत्यर्थः । तमेव नूतं परिनिद्य मदन्यु
पगतः श्वेतकृष्णप्रतिपन्नोमदशकइत्येवं परिज्ञाय यदिवा परिनिद्य परिसार्यात्मसात्कृतं
चोच्चार्येति । तद्यथा । मया तव लुंचितशिरसोजह्नमलाविलतया दुर्गंधस्य जुगुप्सनीय
कदावद्बोवस्तिस्थानस्य कुलशीलमर्यादालङ्कारधर्मादीन्परित्यज्यात्मादत्तस्त्वं पुनरकिंचि
त्करइत्यादि नष्टित्वा प्रकुपितायास्तस्याश्रसौ विषयमूर्धितस्तत्प्रत्यापनार्थं पादयोर्निप
तितः । तथाचोक्तं । व्यानिन्नकेसरबृहन्निरसश्च सिंहा, नागाश्च दानमदराजिकृशैः कपोलैः ॥
मेधाविनश्च पुरुषाः समरेच शूराः स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा नवन्ति ॥ १ ॥ ततोविषयेष्वे
कांते न मूर्धितइति परिज्ञानात्पश्चात्पादं निजवामचरणमुद्धृत्योत्किह्य मूर्ध्नि शिरसि
प्रघ्नन्ति ताडयंत्येवं विडंबनां प्रापयन्तीति ॥ २ ॥

जइ केसिआ एं मए जिस्कु, एोविहरे सह ए मिडीए॥ केसाणविह लुं
चिस्सं नन्नह मए चरिज्जासि ॥ ३ ॥ अहणं सहोई उवलद्धो, तो पेसंति
तहानूएहिं ॥ अलाउहेदं पेहेहिं, वग्गुफलाइं आहराहिति ॥ ४ ॥

अर्थ-बली कोइक स्त्री एवी माया करे के (जइके०) जो तमे (केसिआके०) केसवन्ती एवी
एवाक्यालंकारे (मएके०) माहारा सहित विहार करताथका शंका पामताहो तो (जिस्कुके०)
अहो साधु तमे (एोविहरेसहणमिडीएके०) केशवाली स्त्रीनी साथे विहार करशो नहीं (के
साणविहके०) केशनेपण हुं (लुंचिस्सुंके०) लोच करीने दूर करीश. अपि शब्द थकी अन्य
जे कांइ तमे कदेशो ते सर्व हुं करीश पण (नन्नहमएचरेज्जासि के०) माहारा विना
तमे अन्य स्थानके विचरशो नही एटली वीनती करुंहुं ते मान्य करो. हुं पण तमा

॥ टीका—अपिच (दारूणीत्यादि) यथा दारूणि काष्ठानि शाकं पक्कवस्तुलादिकं त्रप शाकं तत्पाकार्थं । क्वचिदन्नपाकायेति पाठस्तत्रान्नमोदकादिकमिति । रात्रौ रजन्यां प्रयोतो वा नविष्यतीति कृत्वा अतोअटवीतस्तमाहरेति । तथा पात्राणि पतञ्जहादीनि रंजय लेपय येन सुखेनैव निष्ठाटनमहं करोमि । यदिवा पादावलक्तकादिना रंजयेति । तथा प रित्यज्यापरं कर्म तावदेह्यागच्छ मे मम पृष्ठमुत्प्राबल्येन मर्दय बाधते ममांगमुपवि ष्ठायाअतः संहारय पुनरपरं कार्यज्ञोपं करिष्यसीति ॥ ५ ॥ किंच (वष्ठाणियमेइत्यादि) वस्त्राणिच अंबराणि मे मम जीर्णानि वर्ततेऽतः प्रत्युपेक्षस्वान्यानि निरूपय । य दिवा मलिनानि रजकस्य समर्पय मङ्गुपधिंवा मूपिकादिजयात्प्रत्युपेक्षस्वेति । तथा अन्नपा नादिकमाहारानयेति तथा गंधं कोष्ठपुटादिकग्रंथि वा हिरण्यं तथा शोचनं रजोहरणं तथा लोचं कारयितुमहमशक्तेत्यतः काश्ययं नापितं मन्निरोमुंमनाय श्रमणानुजानीहि येनाहं बृहत्केशनपनयामीति ॥ ६ ॥

अङ्गु अंजणिं अलंकारं, कुक्कययंमे पयडाहि ॥ लोडंच लोडकु सुमंच, वेणुपलासियंच गुलियंच ॥ ७ ॥ कुष्ठं तगरंच अग्रं, संपिष्ठं सम्मं उसिरेणं ॥ तेह्मं मुहनिंजाए, वेणुफलाइं सन्निधानाए ॥ ८ ॥

अर्थ—(अङ्गुके०) अथवा हवे प्रकारांतरं गृहस्थना उपकरण कहीदेखाडेठे (अंजणिके०) काजलनुं नाजन लावो तथा (अलंकारके०) घरेणानुं नाजन लावो तथा (कुक्कययंके०) खुंखणो आणी आपो तथा (पयडाहिके०) घुघुरा विणा (मेके०) मुजने लावी आपो जेम हुं सर्व आनरण पेहेरीने तमने विनोद उपजावुं तथा (लोडंचलोडकुसुमंचके०) लोड अने लोडना फल तथा (वेणुपलासियंचके०) वंशनी लाकडी आणी आपो जेने वाम हाथे ग्रहणकरी माबाहाथे वीणा बजाडिये तथा (गुलियंचके०) औषधगुटिका एटले औषधनी गोली लावी आपो जेणेकरी हुं सदा यौवनाजिराम थकी रहुं ॥ ७ ॥ कुष्ठं अग्रं तगरंचके०) कुष्ठ ते पुटादिक तथा अग्र अने तगर रूडावास सुगंध डव्य (संपिष्ठं सम्मउसिरेणंके०) एसर्ववस्तु उसिरजे वालो ते सहित पीसेली एवी सुगंध लइ आवो (तेह्मं मुहनिंजाएके०) तथा औषधादिके संस्कारुं एवुं तैल मुखना अन्यंगने अर्थे लइ आ वो जे थकी माहारो मुख सतेज देखाय तथा (वेणुफलाइं सन्निधानाएके०) वांसना कंभीआ पेटी प्रमुख वस्त्रालंकारादिक राखवाने अर्थे लइ आवो. ॥ ८ ॥

॥ टीपिका—अथ अंजनिकां कङ्कलाधारनूतां नलिकां अलंकारं केयूरादिकं च मे प्रयत्न देहि (कुक्कययं) खुंखणकं प्रयत्नयेनाहं वीणाविनोदेन त्वां रंजयामि लोडं लोडंकुसुमं सुगंधं तथा (वेणुपलासिअति) वंशात्मिका त्वक्काष्ठिका सा दंतैर्वीणाव द्वाद्यते तथौषधगुटिकां

प्रेषयंति नियोजयंति । यद्विवा तथाजुतैरिति लिंगस्थयोग्यैर्व्यापारैः प्रेषयंति तानेवदर्शयितुमाह । (अलाउत्ति) अलाबु तुंबं ह्वियते येन तदलाबुहेदं पिप्पलकादि शस्त्रं (पेहा हिति) प्रेक्षस्व निरूपय लजस्वेति येन पिप्पलकादिना लब्धेन पात्रादेर्मुखादि क्रियतइति । तथा वग्जुनि शोचनानि फलानि नारीकेरादीनि अलाबुकानिवा त्वमाहरानयेति । यद्विवा वाक्फलानिच धर्मकथारूपायाव्याकरणादिव्याख्यानरूपायावा वाचोयानि फलानि वस्त्रादिलानरूपाणि तान्याहरेति ॥ ४ ॥

दारूणि साग पागाए, पज्जोउ वा नविस्सती राउ ॥ पाताणिय मे रया वेहि, एहि तामे पिछउ महे ॥५॥ वज्जाणिय मे पडिलेहेहिं, अन्नं पाणंच आहराहिति ॥ गंधंच रउहरणं च कासवगं मे समणुजाणाहि ॥ ६ ॥

अर्थ—(दारूणिसाग पागाएके०) दारूण एटले काष्ठ शाकपत्र एटले वहुलादिक रांधवाने अर्थे लावो (वाके०) अथवा (पज्जोउके०) प्रद्योत एटले अजवालुं (राउके०) रात्री नेविषे (नविस्सतीके०) श्राय ते वास्ते तैलादिक लावो. तथा (पाताणिय मेरयाहिके०) माहारा पात्राने रंगी आपो के जेणे करी हुं सुखे निह्वा मांगी आहारादिक लावुं अथवा माहारा पग रंगवाने अर्थे रंग लइ आवो तथा (एहितामे पिछउमहेके०) अहीं आवो माहारा अंगडुःखेढे माटे माहारी पीठे मर्दन करो एम कहे ॥ ५ ॥ (वज्जाणियमेपडिले हेहिंके०) माहारा वस्त्र प्रतिलेखो एटले जूउ जुना श्याढे, माटे बीजां नवा आणी आपो, तथा मलीन श्याढे तेने धोवरावो तथा (अन्नंपाणंच आहराहितिके०) अन्न पाणी आणी आपो तथा (गंधंचके०) सुगंध कर्पूरादिक लइ आवो, अथवा ग्रंथ ते हिरण्यादिक लावो तथा (रउहरणंचके०) रजोहरण सारो आणी आपो तथा (कासवगंमेस मणुजाणाहिके०) हुंलोच करावी शकुं तेम नथी तेमाटे मस्तक नइ कराववा एटले वृहत्केश उताखाने अर्थे नावीने तडी लावो एटला उपकरण वेपधारीना कहा ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—दारूणि काष्ठानि शाकंच पाकायानय । रात्रौ रजन्यां प्रद्योतो न विष्यतीति रात्रावपि वनादौ गत्वाऽनय । तथा पात्राणि नाजनानि मे रंजय लेपय येनाहं सुखं निह्वा मार्गये । अथवा पादौ रंजय अलक्तकादिना । एहि आगच्छ साधो तावन्मेमम पृष्ठं मर्दय विश्रमणां कुरु बाधते ममांगमिति ॥ ५ ॥ वस्त्राणि मे जीर्णानि वर्तते अतस्तानि प्रत्युपेक्षस्व अन्यानि निरूपय अन्नपानादिकं चाहारमानय गंधं वासादिकं ग्रंथं वा हिरण्यादिकं शोचनं रजोहरणंच । अहं लोचं कारयितुमसमर्था ततः काश्यपं नापितं अनुजानीहि येनाहं शिरोमुंडयामि ॥ ६ ॥

इत्यादिक लावो (तिलककरणं के०) जेणेकरि गोरोचनतुं तिलक करियें तेवी शलि लावो तथा (अंजण के०) जेणेकरि आंख आंजीयें एवी (सजागं के०) शिजाका लावो (धिसुमेविदूयणंविजाणेहिं के०) उन्हालो जे ग्रीष्मकाल विज्ञाप ते दिवसे वायु ढोलवाने अर्थे वीजणो लावो ॥ १० ॥

॥टीपिका—नंदीचूर्णे उपप्रभृणचूर्णे प्राहार प्रकर्पणानय आतपस्य वृष्टेर्वारिणाय ठत्रमुपा नहौ च ममानुजानीहि । तथा शस्त्रं दात्रादिकं सूपष्ठेदाय पत्रशाकवेदनार्थं दंष्ट्रि तथा नीजं व स्त्रं रंजय । उपलक्षणाश्लादिकं च कारय ॥ ए॥ सुष्टु फण्यते काय्यते तक्रादिकं यत्र सा सुफ णि स्याद्यादिनाजनं तत् शाकपाकार्यमानय । आमलकानि पित्तोपशमाय नक्षणार्थं स्ना नार्थं वा उदकाहरणं च जलाहरणपात्रं । उपलक्षणाद्वृतादिपात्रमानय । सर्वं गृहोपस्क रमानय । तथाहि । तिलकं क्रियते यथा सा तिलककरणी अंजनशलाका यथा तिलकः क्रियते तामानय तथा ग्रीष्मे उष्मतापे मम विधूनकं व्यजनकं विजानीहि ॥ १० ॥

॥टीका—किंच । (नंदीचुस्सगाईइत्यादि) नंदीचुस्सगाईति इव्यसंयोगनिष्पादितोपप्रभृण चूर्णोनिधीयते । तमेवंजुतं चूर्णं प्रकर्पेण येन केनचित्प्रकर्पेणाहरानयेति तथाऽऽतपस्य वृष्टे र्वीसंरक्षणाय ठत्रं तथापानहौ च ममानुजानीहि । नमे शरीरमेनिर्विनावर्तते ततोददस्वेति । तथा शस्त्रं दात्रादिकं सूपष्ठेदनाय पत्रशाकवेदनार्थं ढौकयस्व । तथा वस्त्रमंवरं परिधानार्थं गुलिकादिना रंजय यथा नीजमीपनीजं सामस्त्येन वा नीजं नवत्पुपलक्षणार्थत्वाश्लेकं यथा नवतीति ॥ ए॥ तथा । (सुफणिंचेत्यादि) सुष्टु सुखेन वा फण्यते काय्यते तक्रादि कं यत्र तत्सुफणि स्यालीपितरादिकं नाजनमनिधीयते तत्राकपाकार्यमानय । तथा आ मलकानि धात्रीफलानि स्नानार्थं पित्तोपशमनायान्यवहारार्थं वा तथौदकमाड्यते ये न तदुदकाहरणं कुटवर्धनिकादि । अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद्वृत्ततैलाद्याहरणं सर्वं वा गृहो स्करं ढौकस्वेति । तिलकः क्रियते यथा सा तिलककरणी दंतमयी सुवर्णात्मिका वा श लाका यथा गोरोचनादियुक्तया तिलकः क्रियतइति । यदिवा गोरोचनया तिलकः क्रियते साच तिलककरणीत्युच्यते । तिलकाः क्रियंते पिष्यंते वा यत्र सा तिलककरणीत्युच्यते । तथांजनं सौवीरकादि । शलाका अक्षणोरंजनार्थं शलाका अंजनशलाका तामाहरेति । तथा ग्रीष्मे उष्मान्जितापे सति मे मम विधूनकं व्यजनकं विजानीहि ॥ १० ॥

संभासगंच फणिद्वंच, सीहलि पासगंच आणाहि ॥ आदसगंच पयवा हि, दंतपस्कालणं पवेसाहि ॥ ११ ॥ पूयफलं तंबोलयं, सूई सुत्तगंच जाणाहि ॥ कोसंयमोचमेहाए, सुप्पुस्कलगंच खारगालणंच ॥ १२ ॥

तादृशीं देहि येनाहमविनष्टयौवना नवामीति ॥ ७ ॥ कुष्ठमुत्पलं तगरमगरंच सुगंधिद्व्यमुशीरेण वीरणमूलेन संपिष्टं सुगंधि स्याद्यतस्तत्तथा कुरु । तैलं मुखमाश्रित्य (निजिजएत्ति) अन्यंगाय ढौकय सुखाच्यंगार्थं तैलं तथाविधमानयेत्यर्थः । वेणुफलानि वंश कार्याणि करंडकादीनि सन्निधानं वस्त्रादेर्व्यवस्थापनं तदर्थमानय ॥ ८ ॥

॥ टीका—किचान्यत् । (अङ्गुअंजणीमित्यादि) अथशब्दो ऽधिकारांतरप्रदर्शनार्थः । पूर्वं लिंगस्थोपकरणान्यधिकृत्यानिहितमधुना गृहस्थोपकरणान्यधिकृत्यानिधीयते । तद्यथा (अंजणीमिति) अंजणिकां कङ्कलाधारनूतानलिकां मम प्रयत्नस्वेत्युत्तरत्र क्रिया । तथा कटककेयूरादिकमलंकारं वा तथा (कुकुटयंति) खुंखुणकं मे मम प्रयत्न येनाहं सर्वालं कारविनूषिता वीणाविनोदेन नवंतं विनोदयामि । तथा लोध्रं च लोध्रकुसुमं च । तथा (वेणुफलसियंति) वंशात्मिका श्लक्ष्णत्वक् काष्ठिका सा दंतैर्वामहस्तेन प्रगृह्य दक्षिणहस्ते नवीणाव द्वाद्यते । तथौषधगुटिकां तथाजूसामानय येनाहमविनष्टयौवना नवामीति ॥ ७ ॥ तथा (कुष्ठमित्यादि) कुष्ठमुत्पलकुष्ठं तथा ऽगरं तगरंच एते द्वेअपि गंधिकद्वये । एतत्कुष्ठादिकमुशीरेण वीरणीमूलेन संपिष्टं सुगंधि नवति यतस्तत्तथा कुरु, तथा तैलं लोध्रकुंकुमादिना संस्कृतं मुखमाश्रित्य (निजिजएत्ति) अन्यंगाय ढौकयस्व । एतदुक्तं नवति । सुखाच्यंगार्थं तथाविधं संस्कृतं तैलमुपाहरेति येन कांत्युपेतं मे सुखं जायते (वेणुफलानि) वेणु कार्याणि करंडकपेटिकादीनि सन्निधिः सन्निधानं वस्त्रादेर्व्यवस्थानं तदर्थमानयेति ॥ ८ ॥

नंदीचुष्मगाहं पाहराहिं, उतोवाणहंच जाणाहिं ॥ सठंच सूवहेज्जाए
आणीलंच वढयं रयावेहि ॥ ९ ॥ सुफणिंच साग पागाए, आ
मलगाइंदगाहरणंच ॥ तिलगकरणिमंजणसलागं, धिसु मेवि
हूणयं विजाणेहिं ॥ १० ॥

अर्थ—(नंदीचुष्मगाहिं पाहराहिके०) इव्यसंयोगे नीपजाव्युं एवुं नंदीचूर्ण ते उष्ट्र रंगवा ने अर्थे कोइक प्रकारे लावो (उत्त के०) आताप तथा वृष्टी राखवा नणी उत्र लावो तथा (उवाणहंचजाणाहिके०) उपानह जे मोजडी प्रमुख ते पग राखवाने अर्थे सम्यक् प्रकारे लावो (सठंचसुवहेज्जाएके०) दात्रादिक शस्त्र नीलाशाक पत्रादिक ह्वेदवाने अर्थे लावो (आणीलंचवढयंरयावेहिके०) नीला वस्त्र रंगावी आपो लालवस्त्र रंगावी आपो एरीते वचन कहे ॥ ९ ॥ (सुफणिंचसागपागाए के०) रुडी हांमली पत्रशाक अन्नादिक पकाववाने अर्थे लावो तथा (आमलगाइंके०) पित्तोपशमाववाने अर्थे अथवा स्नान करवाने अर्थे आमला लावो (दगाहरणंच के०) पाणी राखवाने अर्थे घडो घडूलो

चंडालगंच करगंच, वज्रवरंच आउसो ग्वणाइ ॥ सरपायं च जायाए,
गोरहगंच सामणे राए ॥ १३ ॥ घडिगंच समिन्मिमयंच, चेलगोलं कु
मारजूयाए ॥ वासं समन्निआवसं, आवसहंच जाण जतंच ॥ १४ ॥

अर्थ—(चंडालगंच के०) देवपूजाने अर्थे चंगेरी प्रमुख नाजन तथा (करगंचके०)
करुठ मदिरानुं नाजन ते आणी आपो तथा (वज्रवरंचआउमोखणाहिके०) अहां आ
युष्मन् संचारुखण एटले पुरिप विष्टा घरमां नपडे माटे घरने नलीया संचारो तथा कू
इ खणावो वली (सरपायंचजायाएके०) शरपात एटले धनुष्य बाण पुत्र रमाडवाने अर्थे
जइ आवो (गोरहगंचसामणेराए के०) गोरहगं एटले त्रण वर्षेनो वलीदीउं श्रमणना
पुत्रने अर्थे रमत करवासारुं जइ आवो ॥ १३ ॥ (घडिगंचसमिन्मिमयंचके०) घडिगं एटले
कूटहाडी समिन्मिम एटले वाजिंत्रविशेष तेमहित तथा (चेलगोलंके०) गोलदडी (कुमारजूया
एके०) कुमारक्रीडाने अर्थे जइ आवो जे दडीयें करी माद्वारा बालक रमत करे (वासंमम
निआवसंके०) तथा हे श्रमण वर्षाकाल आव्यो ते कारणे (आवसहंचके०) वर्षाकालमां
निवास करवा योग्य घर करावी आपो के जे थर्कप्रकपेण्यें नही तथा (जाणजतंचके०)
तेवर्षाकाल योग्य एटले वर्षाकालमां वेठा खाइये मे शरींजुनादिक जइ आवो: ॥ १४ ॥

चंकर

॥ टीपिका—चंडालकं देवतार्चनाद्यर्थे ताम्रमयं नाजनं एतच्च मधुरायां चंडालगमित्यु
च्यते । करकोजलाधारोमद्यनाजनं वा आनय । तथा वर्चोगृहं पुरीपोत्सर्गस्थानं आयु
ष्मन् खन संस्कुरु । शरपातं बाणक्षेपस्थानं धनुस्तज्जाताय मत्पुत्राय राय ढोकय । गोर
हगं त्रिवर्षं वलीवर्दं वाऽनय श्रमणस्यापत्यं श्रामणिस्तस्मै श्रामणये गंड्यादिकृते
नविष्यतीति ॥ १३ ॥ घटिकां मृन्मयकुल्लडिकां समिडिकां पटहादिवादित्रेण सह गोलं
कंडुकं कुमारजूताय कुल्लकरूपाय मत्पुत्राय क्रीडार्थं देहि । हे श्रमण वर्षं प्रावृट्कालोयम
न्यापन्नः समापन्नः । प्राप्तस्ततश्चावसथं गृहं वर्षाकालयोग्यं जतं च तंडुनादिकं च जानी
हि निष्पादय । येन सुखेन वर्षाकालोतिवाह्यते । यडुकं । मासैरष्टनिश्वा च पूर्वण व
यसाऽयुपा ॥ तत्कर्तव्यं मनुष्येण यस्यांते सुखमेधते ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (चंडालगंचेत्यादि) चंडालकमिति देवतार्चनिकाद्यर्थे ताम्रमयं नाजनं ।
एतच्च मधुरायां चंडालकत्वेन प्रतीतमिति । तथा करकोजलाधारोमदिरानाजनं वा तद्वान
येति क्रिया । तथा वर्चोगृहं पुरीपोत्सर्गस्थानं तदा ऽयुष्मन् मद्यर्थे खन संस्कुरु । तथा शराऽ
पवः पात्यंते क्षिप्यंते येन तद्वरपातं धनुस्तज्जाताय मत्पुत्राय कृते ढोकय । तथा (गोर

अर्थ—(संमासकं के०) चीपीउ जेणेकरी नाशिकाना नीमाला लूचीए काढीए तेने संमासक कहिए वली (फणिहंचके०) कांसकी जेणेकरी माथाना वाल समारिए ते तथा (सीहलिपासगंचआणाहि के०) वेणी बांधवाने अर्थे उननी कांकशी ए वस्तुउ आणी आपो (आदसगंचके०) आदर्शकं आसमंतात् दृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्शः जेणे करी मुख वर्णादिक रूप शरीर देखाय तेने आरीशो कहिए ते (पयडाहिके०) आणी आपो (दंतप्रक्षालणंपवेसाहिके०) दंतप्रक्षालन करवाने अर्थे दांतए माहारा समीपे लावो ॥ ११ ॥ (पूयफलंके०) पुंगफलते सोपारी (तंबोलयंके०) नागरवेलीना पानना बीडा प्रमुख तथा (सूर्सुत्तगंचजाणाहिके०) सूत्र शीववाने अर्थे सूई ए वस्तुउ लइ आवो (कोसंयके०) घटादिक नाजन (मोचमेहाएके०) मोचप्रस्त्रवणं तेन मेह सेचन एटले लघुनीति करवा निमित्त रात्रीने समये सने बाहेर निकलता बीक लागेढे तेमाटे ते नाजन आणी आपो (सुष्पुके०) तंडुलादिक धान सोधवाने अर्थे सुपडुं लावो (स्कलगंचके०) धान खांम वाने अर्थे उखलो लइ आवो वली (स्वाग्गालणंचके०) जेमां नाखीने साजी प्रमुख खार गालीये ते पात्र लावो अथवा लवणादिक खार लावो ॥ १२ ॥

॥ टीपिका—संडासिकं नासिकाकेशोत्पाटनं फणिहं केशसमारचनाय कंकतकं सीहलिपासकं वीणासंयमनार्थमूर्णामयं कंकणं चानय आदर्शकं दर्पणं प्रयत्न दंतप्रक्षालनं दंतकाष्ठं मर्दतिके प्रवेशय ॥ ११ ॥ पूगफलं तांबूलं सूचीसूत्रं च जानीहि देहि । कोशं घटादिनाजनं मोचमेहायानय । मोचः प्रस्त्रवणं तेन मेहः सेचनं तदर्थं नाजनमानय । तथा शूर्पं तंडुलादिशोधनं तदूखलं द्वारस्य सर्जिकादेर्गलनकं चानयेति ॥ १२ ॥

॥ टीका—एवं (संमासगंचेत्यादि) संडासिकं नासिकाकेशोत्पाटनं फणिहं केशसंयमानार्थं कंकतकं तथा (सीहलिपासगंचेति) वीणासंयमनार्थमूर्णामयं कंकणं चानय ढौ कयेति । एवमासमंतादृश्यते आत्मा यस्मिन् स आदर्शः स एव आदर्शकस्तं प्रयत्न ददस्वेति । तथा दंताः प्रक्षाल्यंते अपगतमलाः क्रियंते येन तदंतप्रक्षालनं दंतकाष्ठं तन्मर्दतिके प्रवेशयेति ॥ ११ ॥ (पूयफलंचेत्यादि) पूगफलं प्रतीतं तांबूलं नागवल्लीदलं तथा सूचीं च सूत्रं च सूच्यर्थं वा सूत्रं जानीहि ददस्वेति तथा कोशमिति वारकादिनाजनं तन्मोचमेहाय समाहर । तत्र मोचः प्रस्त्रवणं कायिकेत्यर्थः । तेन मेहः सेचनं तदर्थं नाजनं ढौकय । एतदुक्तं नवति । बहिर्गमनं कर्तुमहमसमर्था रात्रौ नयादतो मम यथारात्रौ बहिर्गमनं न नवति तथा कुरु । एतच्चान्यस्याप्यधममकर्तव्यस्योपलक्षणं दृष्टव्यं । तथा शूर्पं तंडुलादिशोधनं तदूखलं तथा किंचन द्वारस्य सर्जिकादेर्गलनकमित्येवमादिकमुपकरणं सर्वमप्यानयेति ॥ १२ ॥

निः पुरुषाः कर्मकराश्वादिश्यन्ते ॥१५॥ जातः पुत्रः स एव फलं गृहस्थानां तस्मिन् पुत्रे समुत्पन्ने तदुद्देशेन याविडंबनास्ता आह । अमुं दारकं गृहाण त्वं रमे अहंतु व्यापा रवती अथवा एनं जहाहि परित्यज नाहमस्य वार्तामपि पृष्ठामि । कुपिता पुनः सा ब्रू ते मयायं नवमासानुदरेणोढस्त्वंतु उत्संगेपि नयत्सि एवमुक्तो नरस्तदुक्तं सर्वं कुरुते । यतः । ददाति प्रार्थितः प्राणान् मातरं हन्ति तत्कृते ॥ किं न दद्यात्किं न कुर्यात्स्त्रीनिर न्यर्थितो नरः ॥१॥ ददाति शौचपानीयं पादौ प्रक्षालयत्यपि ॥ श्लेष्माणमपि गृह्णाति स्त्रीणां वशगतो नरः ॥ २ ॥ अथ पुत्रपोषिणस्ते नरा एके नारवहाः स्युः । यथा तु उ प्पानारं वहन्ति तत्तुल्याः ॥ १६ ॥

॥ टीका—एवंच (पाञ्चजा इति) मौजे काष्ठपादुके वा संक्रमणार्थं पर्यटनार्थं निरूपय यतो नाहं निरावरणपादा नूमौपदमपि दातुं समर्थेति । अथवा पुत्रे गर्भस्थे दौहदः पुत्र दौहदः अंतर्वत्नीफलादावज्जिलापविशेषस्तस्मै तत्संपादनार्थं स्त्रीणां पुरुषाः स्ववशीकृता दासाश्च क्रयक्रीताश्वाद्याप्याज्याजापनीयान्वन्ति । यथा दासाश्चलङ्घितैर्योग्यत्वादाज्ञा प्यन्ते एवं तेषां वराकाः स्नेहपाशावपाशिताविषयार्थिनः स्त्रीभिः संसारावतरणवीथीनि रादिश्यन्त इति ॥ १५ ॥ अन्यच्च । (जा एफले इत्यादि) जातः पुत्रः स एव फलं गृहस्थानां । तथाहि । पुरुषाणां कामभोगः फलं । तेषामपि फलं प्रधानकार्यं पुत्रजन्मेति । तदु क्तं । इदं तत्स्नेहसर्वस्वं, सममाढ्यदरिद्र्योः ॥ अचंदनमनौशीरं, हृदयस्यानुलेपनं ॥१॥ यत्तद्वपनिकेत्युक्तं, बाज्जेनाभ्यक्तनापिणा ॥ हित्वा सौख्यं च योगं च तन्मे मनसि वर्तते ॥ २ ॥ यथा लोके पुत्रसुखं नाम द्वितीयं सुखमात्मन इत्यादि । तदेवं पुत्रः पुरुषाणां परमानुदयकारणं तस्मिन् समुत्पन्ने जाते तदुद्देशेन या विडंबनाः पुरुषाणां ज्वन्ति । अ मुं दारकं गृहाण त्वमहंतु कर्मासक्ता न मे ग्रहणावसरोस्ति । अथचैनं जहाहि परित्यज ना हमस्य वार्तामपि पृष्ठाम्येवं कुपितासती ब्रूते मयायं नवमासानुदरेणोढस्त्वं पुनरुत्संगे नाप्युद्धन् स्तोकमपिकालमुद्भिजस इति । दासदृष्टान्तस्त्वादेशदानेनैव साम्यं नजते नादेश निष्पादनेनैव । तथाहि । दासो जयापुदनादेशं विधत्ते स तु स्त्रीवशगोऽनुग्रहं मन्यमानो मु दितश्च तथादेशं विधत्ते । यदेव रोचते मह्यं, तदेव कुरुते प्रिया । इतिवेत्ति न जानाति त त्प्रियं यत्करोत्यसौ ॥ १ ॥ ददाति प्रार्थितः प्राणान् मातरं हन्ति तत्कृते ॥ किं न दद्या त्किं न कुर्यात्स्त्रीनिरन्यर्थितो नरः ॥ २ ॥ ददाति शौचपानीयं, पादौ प्रक्षालयत्यपि ॥ श्लेष्माणमपि गृह्णाति स्त्रीणां वशगतो नरः ॥३॥ तदेवं पुत्रनिमित्तमन्यद्वा यत्किंचिन्नि मित्तमुद्दिश्य दासमिवादिशन्ति । अथ तेषां पुत्रान् पोषितुं शीलं येषां ते पुत्रपोषिण उपलब्ध

हगंति) अहायणं बलीवर्द्धं च ठौकयेति (सामणोराएति) श्रमणस्थापत्यं श्रामणिस्तस्मै श्रामणिपुत्राय त्वत्पुत्राय गंड्यादिकृते नविष्यतीति ॥ १३ ॥ तथा (घटिगंचेत्यादि) घटिकां मृन्मयकुड्मुडिकां डिंडिमेन पटहकादिवादित्रविशेषेण सह तथा (चेजगोलंति) वस्त्रात्मकं कंडुकं कुमारनूताय कुल्लकनूताय राजकुमाररूपाय वा मत्पुत्राय क्रीडनार्थमुपानयेति । तथा वर्षमिति प्रावृट्कालोयमन्यापन्नोनिमुखं समापन्नोऽतथावसथं गृहं प्रावृट्कालनिवासयोग्यं तथा नक्तंच तंडुलादिकं तत्कालयोग्यं जानीहि निरूपय निष्पादय । येन सुखेनैवाऽनागतपरिकल्पितावसथादिना प्रावृट्कालोतिवाह्यतेऽति । तडुक्तं । मासैरष्टनि रत्ना च, पूर्वेण वयसाऽऽयुषा ॥ तत्कर्तव्यं मनुष्येण, यस्यांते सुखमेधते ॥ १४ ॥

आसंदियंच नवसुत्तं, पाउल्लाई संकमछाए ॥ अड पुत्तदोहलछाए,
आणप्पा हवंति दासावा ॥ १५ ॥ जाए फले समुप्पन्ने, गेएहसुवाणं
अहवा जहाहि ॥ अहं पुत्तपोसिणो एगे, नारवहा हवंति उट्टावा ॥ १६

॥ अर्थ—(आसंदियंचके०) बेशवानिमित्ते मांची आणी आपो पणते केवी लावो के जे (नवसुत्तंके०) नवासूत्रे वणी होय अथवा चर्म थकी वणी होय तेवी जइ आवो (पाउल्लाई संकमछाए के०) वरसादमां चालतां पगे कादव नलागे तेना अर्थे काष्ठनी पावडी माहारा सारुं आणी आपो (अडके०) अथवा (पुत्तदोहलछाएके०) गर्भस्थे पुत्रना मोहोला संपादवाने अर्थे वस्तुउलावो एम (आणप्पाहवंतिदासावाके०) आझापेनवंतिदासाइव एटले स्त्रीजेठे ते पुरुषने पोतानी आझामां प्रवर्त्तावे स्नेह पाशे बंधाणा एवा विषयार्थी पुरुष स्त्रीना दास थाय ॥ १५ ॥ (जाएफलेसमुप्पन्नेके०) हवे जात एटले गृहवासनेविषे पुत्ररूप फल उत्पन्न थया उता जे विटंबनाउं थाय ते कहेठे, (गेएहसुवाणं अहवाजहाहिके०) कोइक स्त्री गृहना कार्ये व्याकुल थई थकी पुरुष प्रत्ये कहे के ए बालक तमे संजालो अथवा एनो त्याग करो (अहंके०) हुं एनी वेठ करी शकती नथी में नवमास शुधी उदरे धखो अने तमे कृणमात्र पण पुत्रने खोलामां लेता नथी; एम क्रोधना वचन बोले तेवारे (एगेके०) कोइएक पुरुष आक्रोशतांये (पुत्तपोसिणोके०) स्त्रीनो वशवार्त्ते थको पुत्रनो पोषक थाय (नारवहा हवंति उट्टावाके०) जेम उंटनो नारवाहक जेटलो नार उंट उपर नाखे तेटलो नार आरडतो थकोउपाडे तेम ते पुरुष पण स्त्रीनीपाशेउंटतुल्य जाएवा ॥ १६

॥ दीपिका—आसंदिकां मंचिकां । किंनूतां । नवं सूत्रं वट्कलादि यस्यां सा नवसूत्रा तां (पाउल्लाई) मौंजकानि काष्ठपाडुकावा संक्रमणार्थं पर्यटनार्थं अथवा पुत्रे गर्भस्थिते दोह दोब्बेदस्तदर्थं स्त्रीणां पुरुषाआझापनीयाः स्युः । यथा दासाआझाप्यंते जनैस्तथा स्त्री

॥ टीका—किंचान्यत् (राउविइत्यादि) रात्रावप्सुविताः संतोर्दंतं दारकं धात्रीवत् सं
स्थापयंत्यनेकप्रकारैरुद्धापैः । तद्यथा । सामिवसणीगरस्स यणक्कउरस्सय हव्वकप्पगिरि
पट्टणसीहपुरस्स चउणयस्स निन्नस्सय कुठिपुरस्सयकसुक्कुळ्ळयायामुहसोरियपुरस्स
य इत्येवमादिनिरसंबदैः क्रीडनकलापैः स्त्रीचित्तानुवर्तिनः पुरुषास्तत् कुर्वन्ति येनोपहा
स्यतां सर्वस्य व्रजन्ति । सुप्पुन्हीर्जज्जा तस्यां मनोतः करणं येषांते सुन्हीमनसोलज्जालवो
पि ते संतोविहाय लज्जां स्त्रीवचनात्सर्वजघन्यान्पि कर्माणि कुर्वन्ते । तान्येव सूत्रावयवेन
दर्शयति । वस्त्रधावकावस्त्रप्रक्षालकाहंसाश्च रजकाश्च नवन्ति । अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद
न्यदप्युदकवहनादिकं कुर्वन्ति ॥ १७ ॥ किमेतत्केचन कुर्वन्तीति येनैवमभिधीयते वाढं कु
र्वन्तीत्याह । (एवं बहुइत्यादि) एवमिति पूर्वोक्तं स्त्रीणामादेशकारणं पुत्रपोषणवस्त्रधा
वनादिकं तद्वद्भुजिः संसारानिष्वंगिनिः पूर्वं कृतं कृतपूर्वं । तथापरे कुर्वन्ति करिष्यन्ति च ये
नोगकृते कामनोगार्थमैहिकामुष्मिकापायमपर्यालोच्यानिमुख्येन नोगानुकूलेनापन्नाव्य
वस्थिताः सावद्यानुष्ठानेषु प्रतिपन्नास्ति यावत् । तथा योरागांधः स्त्रीवशीकृतः सदासवदशं
कितानिस्तानिः प्रत्यपरेपि कर्मणिनियोज्यते । तथा वायुरापतितः परवशोमृगश्च धार्यते ना
त्मवशोनोजनादिक्रियापि कर्तुं लज्जते । तथा प्रेप्यश्च कर्मकरश्च क्रीतश्च वर्चः शोधनादा
वपि नियोज्यते । तथा कर्तव्याकर्तव्यविवेकरहिततया हिताहितप्राप्तिपरिहारशून्यत्वात् पशु
नूतश्च । यथाहि पशुराहारजनयमैद्युतपरिग्रहानिज्ञैर्वा केवलमसावपि सदनुष्ठानरहितत्वा
त्पशुकल्पः । यदिवा स स्त्रीवशगोदासमृगप्रेप्यपशुन्योप्यधमत्वान्न कश्चित् । एतदुक्तं नवति
सर्वाधमत्वान्नस्य तत्तुल्यं नास्त्येव येनासावुपमीयते । अथवा न सकश्चिदित्युक्तयत्रपृत्वा
त् । तथाहि न तावत्प्रव्रजितोसौ सदनुष्ठानरहितत्वान्नापिगृहस्थस्तांवृक्षादिपरिनोगरहि
तत्वाद्धोचिकामात्रधारित्वाच्च । यदिवा ऐहिकामुष्मिकानुष्ठायिनां मध्ये न कश्चिदिति ॥ १७ ॥

एवं खु तासु विन्नपं, संथवं संवासंच वज्जेज्जा ॥ तज्जातिआ इमे कामा
वज्जकराय एवमस्काए ॥ १८ ॥ एवं जयं एसेयाय, इइ से अप्पगं निरुं
जित्ता ॥ एोइत्ति एोपसू, निस्कुणो सयं पाणिणा णिलज्जेज्जा ॥ १९ ॥

अर्थ—हवे उपदेश कहेछे (एवंखुतासुविन्नपंके०) एम जे पूर्वोक्त स्त्रीनो विनव्यो मायानुं
कारण जाणीने (संथवंके०) तथा तेनुं संस्तव (संवासंचके०) तेनुं संवास एटले जेनुं व
शवुं तेने उत्तमपुरुष (वज्जेज्जाके०) वर्जे त्याग करे (तज्जातिआइमेकामा के०) त
ज्जाति एटले ते स्त्रीना संग थकी छे उत्पत्ति जेनी एवा ए प्रत्यक्ष कामनोग ते (वज्ज
करायएवमस्काए के०) अवद्यकराएवमाख्यातं एटले पापकर्म कारी दुर्गतिना दातार

णार्थत्वादास्य सर्वादेशकारिणएके केचन मोहोदये वर्तमानाः स्त्रीणां निदेशवर्तिनोऽपह
स्तितैहाकामुष्मिकापायाउष्ट्राश्च परवशानारवाहानवन्तीति ॥ १६ ॥

रात्रवि उष्ठिया संता, दारगंच संठवंतिधाईवा ॥ सुहिरामणा विते संता
वन्धोवा हवंति हंसावा ॥ १७ ॥ एवं बहुहिं कए पुवं, नोगढाए जेनि
यावन्ना ॥ दासे मिइव पेसेवा ॥ पसुनूतेव से ए वा केइ ॥ १८ ॥

अर्थ—(रात्रवि उष्ठियासंता के०) रात्रने विषे पण निझामांथी उठीने बालक रडतो
होय तेने राखे बालकने रमाडे कोनीपेरे तो के (दारगंचसंठवंतिधाईवाके०) रुदंतं
दारकं धात्रीवत् संस्थापयंति एटले धात्रीनी पेरे राखे जेम धात्री बालकने रुडीरीते पाळे
तेम ते पुरुष पण बालकने पाळे (सुहिरामणावितेसंताके०) कदापि ते पुरुष सुहिराम
एटले घणो लज्जावंत होय तोपण स्त्रीने वचने निर्झंझ आय (वन्धोवा हवंति हंसावा
के०) हंस एटले धोबीनी पेरे स्त्रीना तथा बालकना वस्त्र धोवे तथा बीजापण जेकांइ
कार्य कहे ते सर्व दासनी पेरे करे ॥ १७ ॥ (एवंके०) ए पूर्वोक्त प्रकारे स्त्रीनुं किंकरपणुं
(पुवंके०) पूर्वे अतीत कालने विषे (बहुहिंके०) घणा पुरुषोए (कएके०) कसुं अने वर्तमा
न काले पण स्त्रीनुं दासत्वपणुं घणा पुरुषो करेते तथा आगमिक काले पण करणे
(नोगढाएजेनियावन्ना के०) नोगने अर्थ जे अनिमुख एटले संमुख यथा तेना ए ह
वाल आय एवा रागांध पुरुषजे स्त्रीने वश वर्त्ते यथाते (दासेके०) दास समान तथा (मि
इव के०) पाशमां पडेला मृग समान तथा (पेसेवाके०) वेचातो लीधेलो चाकर ते समान
तथा (पसुनूतेवसेणवाकेइ के०) तिर्थच समान पण न कहेवाय किंबहुना ते कोइ स
रीखान कहेवाय एवो कोइ पदार्थ नथी के जेनी उपमा एवा अधमने आपीने तेनी
तुल्यना करी बतावीए. ते पुरुष सत्क्रिया थकीरहित माटे साधुपण नही अने तांबुलादिक
परिजोग थकी रहित माटे गृहस्थ पण न कहेवाय माटे उनय चष्ट जाणवा. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—रात्रावप्येके नरात्रावाय धात्रीवत्तं रुदंतं दारकं बालं संस्थापयंति । सुष्ठु-ही
लज्जा तस्यां मनो येषांते सुन्हीमनसोलज्जावंतोपि संतोलज्जां त्यक्त्वा स्त्रीवशगाहीनक
र्माण्यपि कुर्वन्ति । तान्येवाह । वस्त्रधावकावस्त्रप्रक्षालकाः स्युः । यथा हंसारजकाश्च ।
अस्योपलक्षणादन्यदपि जलवहनादि कुर्वन्ति ॥ १७ ॥ एवं पूर्वोक्तं बहुनिर्नरैः पूर्वकृतं
कृतपूर्वं नोगकृतये नरात्र्यापन्नाव्यवस्थिताः सावद्यकार्येषु सक्ताः । तथा योरागांधः
सदासश्च मृगश्च सूर्खोहीनकर्मण्यपि प्रेष्यते योज्यते पशुनूतः स न कश्चित् । न दीक्षितः
सत्क्रिया रहितत्वात् । नापिगृहस्थः तांबूलादिनोगरहितत्वात् अतोऽसौ नकश्चित् ॥ १८ ॥

निष्कू ॥ तम्हा अश्रवविमुद्धे सुविमुक्के, आमोस्काए परिव्वएज्जा सि(पाठां
तरं विहरे आमोस्काए)तिवेमि ॥ ११ ॥ इति श्रीइती परिन्ना चतुर्थीध्ययनं समत्तं

अर्थ—(सुविमुद्धेलेसेके०) शुद्ध निर्मल लेश्यावंत चित्तनो व्यापारठे जेनो एवो (मेहावी
के०) पंक्षित ते (परकिरियंचके०) परनी करेली स्त्रियादिकसंबंधीनी क्रिया अथवा नोगने थ
थै परने हाथे पोताने विषे स्पर्शादिक जे क्रिया कराववी तेने (वज्जाएनाणीके०) ज्ञानवंत
पुरुष मने वचने अने कायाये करवुं कराववुं ने अनुमोदवुं एम त्रिविधे वर्जे अर्थात् काम नो
गने टालेतथा (सव्वासासहे अणगारेके०) अन्य सर्व शीतादिक परिसह जे कहाठे तेने ते
अणगार स्पर्श्ये थको सहे एटले सहन करे ॥ ११ ॥ (इत्थेवमाहु सेवीरेके०) एम ए पूर्वोक्त
समस्त उपदेश श्री माहावीर देवे आहु एटले कहाठे ते श्रीमाहावीर परमेश्वर केवाठे तो
के (धुअरए धुअमोहेके०) पाप रज रहित तथा मोहरहित ठे (तम्हाके०) तेमाटे (सेनिष्कू
के०) ते साधु सम्यक्दर्शन चारित्रे करी युक्त थको मुक्तिने साथे (अश्रव विमुद्धेसुके०)
अध्यवसाय निर्मल थको (विमुक्के आमोस्काए परिव्वएज्जासिके०) विमुक्त आमोद्वाय प
रिव्वजेत् संयमानुष्ठाने इति एवो निह्नु स्त्रीसंगादिक क्लेश थकी विमुक्त थयो थको ज्यांसु
धी मोक्के जाय त्यांसुधी सुधो संयम पाजें. तिवेमिनु अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ११ ॥ ए
स्त्री परिज्ञा नामे चोथा अध्ययननो अर्थ समाप्त थयो. ॥

॥ टीपिका—सुविमुद्धा लेश्या मनोवृत्तिर्यस्य सुविमुद्धलेश्यांमेधावी मर्यादावान् पर
स्य रुयादेः संबंधिनीं क्रियां ज्ञानी विवेकवान् वर्जयेत् मनसा वाचा कायेन सर्वस्पर्श
सहोऽनगारः शीतोष्णदंशमशकादिसहनकृत्यः स्यात् ॥ ११ ॥ इत्येवं पूर्वोक्तं तत्सर्वं न
गवान् वीरोधुतं क्षिप्तं रजः स्त्रीसंबंधकृतं कर्म येन स धुतरजाः धुतमोहआह उक्तवा
न् तस्मात्तन्निहुरध्यात्मविमुद्धो निर्मलचित्तः सुविमुक्तः स्त्रीसंबंधेन रहितआमोद्वाय
सर्वकर्मक्षयं यावत् विहरेत्संयमोद्यतो न वेदिति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ११ ॥ इति सूत्रकृतां
गदीपिकायां चतुर्थीध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—अपि च । सुविमुद्धे इत्यादि) सुषु विज्ञेपेण शुद्धा स्त्रीसंपर्कपरिसंहाररूपतया
निष्कलंका लेश्याऽतः करणवृत्तिर्यस्य स तथा स एव नूतो मेधावी मर्यादावर्ती परस्मै रुयादि
पदार्था क्रिया परक्रिया तां च ज्ञानी विदितवेद्यो वर्जयेत्परिहरेत् । एतदुक्तं नवति । विषयो
पन्नोगोपाधिना नान्यस्य किमपि कुर्यान्नाप्यात्मनः स्त्रिया पादधावनादिकमपि कारयेत् । एतच्च
परक्रियावर्जनं मनसा वच सा कायेन वर्जयेत्तथा ह्यौदारककामनोगार्थं मनसा न गतति ना
न्यं गमयति गतं तमपरं नानुजानीते एवं वाचा कायेन च सर्वेऽप्यौदारिके नव जेदा एवं दिव्येपि

ते एम श्रीतीर्थकर गणधरे कथ्युंते ॥ १९ ॥ (एवंनयं के०) एम स्त्रीना संवास थकी घणा नयना कारण उत्पन्न थायते माटे (एसेयायसेके०) ते श्रेयकारी कल्याणकारी न थी (३३ के०) ए हेतु जाणीने (अप्पगं के०) पोताना आत्माने (निरुंजित्ताके०) स्त्रीना संग थकी निरुंधीने एटले निवारीने संमार्गने विषे स्थापन करीने (निस्कूके०) चारित्रिज जे होय ते (एोइडिणोपसू के०) स्त्रीअने पशु एटले तीर्थचनो सहवास करे नही (एोसयंपाणिणाणिजिजेज्जाके०) तथा पोताना हाथथी स्पर्श मात्रपणनकरे ॥ २० ॥

॥ टीपिका—खुर्वाक्यालंकारे । एतत्पूर्वोक्तं तासु स्त्रीषु विषये यद्विज्ञप्तमुक्तं तत्तथा स्त्री निः सार्धं संस्तवं परिचयं वासंच एकत्र निवासंच त्यजेत् । यतः । तान्यः स्त्रीन्योजातिरुत्पत्तिर्येषां ते तज्जातिकाश्चे कामाः । पुनः किंचूताः । अथयं पापं तस्य कारकास्तएवमाख्या तास्तीर्थकृद्भिः ॥ १९ ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण नयहेतुत्वाद्नयं स्त्रीसंबंधरूपं नश्रेयसे इति हेतोः सनिकुरात्मानं निरुध्य न स्त्रियं नापि पशुं लीयेत संश्रयेत स्त्रीपशुन्यां संवासं त्यजेत् । तथा स्वहस्तेनवा अंगस्य (नणिलिज्जेज्जति) जातेन संबंधं न कुर्यात् । यतो हस्तकर्म एापि चारित्रं शबलीनवति ॥ २० ॥

॥ टीका—सांप्रतमुपसंहारद्वारेण स्त्रीसंगपरिहारमाह । (एवंखुइत्यादि) एतत्पूर्वोक्तं । खुशब्दोवाक्यालंकारे । तासु यत् स्थितं तासां वा स्त्रीणां संबंधि यद्विज्ञप्तमुक्तं । तद्यथा । यदि सकेशया मया सह न रमसे ततोहं केशानप्यपनयामीत्येवमादिकं तथा स्त्रीनिः सार्धं संस्तवं परिचयं तत्संवासं च स्त्रीनिः सहैकत्र निवासं चात्महितमनुवर्तमानः सर्वापायनीरुस्त्यजेज्जह्यात् । यतस्तान्योजातिरुत्पत्तिर्येषां ते कामास्तज्जातिकारमणीसंपर्कोऽज्ञास्तथाऽवयं पापं वज्रं वा गुरुत्वादधः पातकत्वेन पापमेव तत्करणशीलाऽवयकरावज्रकरावेत्येवमाख्यातास्तीर्थकरगणधरादिभिः प्रतिपादिता इति ॥ १९ ॥ सर्वोपसंहारार्थमाह । (एवंनयमित्यादि) एवमनंतरनीत्या नयहेतुत्वात् स्त्रीनिर्विज्ञप्तं तथा संस्तवस्तत्संवासश्च नयमित्यतः स्त्रीनिः सार्धं संपर्कोन श्रेयसे सद्नुष्ठानहेतुत्वात्तस्येत्येवं परिज्ञाय सनिकुरवगतकामनोगविपाकआत्मानं स्त्रीसंपर्कान्निरुध्य सन्मार्गेप्यवस्थाप्य यत्कुर्यात्तदर्शयति । नस्त्रियं नरकवीथीप्रायां नापि पशुं लीयेताश्रयेत स्त्रीपशुन्यां सह संवासं परित्यजेत् स्त्रीपशुपंमकवर्जिताशय्येतिवचनात्तथास्वकीयेन पाणिना हस्तेनावाच्यस्य (नणिलिज्जेज्जति) नसंबाधनं कुर्यात् । यतस्तदपि हस्तसंबाधनं चारित्रं शबलीकरोति । यदिवा स्त्रीपश्वादिकं स्वेन पाणिना नस्पृशेदिति ॥ २० ॥

सुविद्वलेसे मेहावी, परकिरिअंच वज्जए नाणी ॥ मणसा वयसा काएण
सवफाससहे अणगारे ॥ २१ ॥ इच्चेव माहु से वीरे, धुअरए धुअमोहे से

हे एवा डुरुत एटले पापफलसहित ते नरकावासाने पुरस्तात् एटले आगल कहेणे ते तमे एकाग्रचित्ते सांजलो ॥ १ ॥

॥ टीपिका—अथ पंचमाध्ययनमारभ्यते । तत्र उपसर्गजीरोः स्त्रीवशगस्य नरकपातः स्यात्तत्र च यादृश्योवेदनाः स्युस्तादृशोच्यंते इति । प्रथमोद्देशकस्यादिसूत्रमिदं । (पुष्टिस्तेति) जंबूस्वामिना सुधर्मस्वामी पृष्टः किञ्चूतानरका इत्यादिपृष्टः सुधर्मस्वाम्याह । यदेतन्नवताऽहंपृष्टस्तदेतत्केवलिनः श्रीवीरमहर्षेः पुरस्तात्पूर्वं पृष्टवानहं कथमजितापान्वितानरकाः । हेमुने एतदजानतो मे त्वं जानन् ब्रूहि । कथं केनप्रकारेण नुवितर्के बालाश्च ज्ञानरकमुपयांति ॥१॥ एवं मया पृष्टोमहानुजावदं प्रश्नोत्तरमब्रवीत् । काश्यपोवीर्याशुप्रज्ञो नगवान् इदमाह । यथाहं प्रवेदयिष्यामि कथयिष्यामि त्वं शृणु । दुःखं नरकदुःखं अर्थतः परमार्थतो दुर्गविषमं । पुनः किञ्चूतं । आसमंताद्दीनमादीनं तद्विद्यते यस्य स आदीनकोऽत्यंतदीनत्वाश्रयस्तं दुष्कृतं पापं विद्यते यत्र स दुष्कृतिकस्तं पुरस्तादग्रतः कथयिष्ये ॥१॥

॥ टीका—उक्तं चतुर्थमाध्ययनं सांप्रतं पंचममारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहाद्याध्ययने स्वसमयपरसमयप्ररूपणानिहिता । तदनंतरं स्वसमये बोधो विधेय इत्येतद्वितीयेऽध्ययने ऽनिहितं । संबुद्धेन चानुकूलप्रतिकूलोपसर्गाः सम्यक्सोढव्या इत्येतत्तृतीयेऽध्ययने प्रतिपादितं । तथा संबुद्धेनैव स्त्रीपरीपहश्च सम्यगेव सोढव्य इत्येतच्चतुर्थेऽध्ययने प्रतिपादितं । सांप्रतमुपसर्गजीरोः स्त्रीवशगस्यावश्यं नरकपातो नवति । तत्र च यादृक्कावेदनाः प्रादुर्भवंति ता अनेनाध्ययनेन प्रतिपाद्यंते । तदनेन संबन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि उपक्रमादीनि वक्तव्यानि । तत्रोपक्रमांतर्गतोऽर्थाधिकारोद्देशः । अध्ययनार्थाधिकारोद्देशार्थाधिकारश्च । तत्राध्ययनार्थाधिकारो निर्युक्तिकारेण प्रागेवानिहितः । तद्यथा । उपसर्गजीरुणो (श्रीवसस्तनरएसु होल्लउववाउ) इत्यनेन उद्देशार्थाधिकारस्तु निर्युक्तिकृताना निहितोऽध्ययनार्थाधिकारांतर्गत इति । सांप्रतं निक्षेपः सचत्रिविधः । उवनिष्पन्नो नाम निष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्चेति । तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपेऽध्ययनं नाम निष्पन्ने तु नरकविनक्तिरिति द्विपदं नाम । तत्र नरकपदनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकृदाह । एिरए ठक्कं दव्वं, एिरयाउ इहमेव जे नवे अशुजा ॥ खेत्तं एिरउंगासो कालो एिरएसुचेवघ्ठी ॥६४॥ नावेउ एिरयजीवा कम्ममुदउ चेव एिरयपाउंगा । सोऊण एिरयदुःखं, तवचरणो होइज्जइयव्वं ॥ ६५ ॥ एिरयेठक्कमित्यादिगाथादयं । तत्र नरकशब्दस्य नामस्थापना इव्यक्तेत्रकालनावेदेदात् पोढा निक्षेपः । तत्र नामस्थापने ह्रस्वे । इव्यनरकआगमतो नो आगमतश्च । आगमतो ज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः । नो आगमतस्तु इशरीरन्नव्यशरीरव्यतिरिक्त इहैव मनुष्यनवे तिर्यग्जने ये केचनाऽशुनकारित्वादशुजाः सत्त्वाः कालकसौकरिकादय इति । यदिवा यानि कानि चिदशुजानि

नव जेदास्ततश्चाष्टादशनेदनिन्नमपि ब्रह्म विनृयात् । यथाच स्त्रीस्पर्शपरीषहः सोढव्य एवं स
 र्वानपि शीतोष्णदंशमशकटृणादिस्पर्शानपि सहेत । एवंच सर्वस्पर्शसहोऽनगरः साधुर्नवती
 ति ॥ ११ ॥ कएवमाहेति दर्शयति । (इच्चेवमाहुरित्यादि) इत्येवं यत्पूर्वमुक्तं तत्सर्वं सवीरोजग
 वानुत्पन्नदिव्यज्ञानः परहितैकरतयाह उक्तवान् । यतएवमतो धूतमपनीतं रजःस्त्रीसंपर्का
 दिकृतं कर्म येन सधूतरजाः । तथा धूतोमोहोरागद्वेषरूपोयेन सतथा । पातांतरं वा धूतोऽप
 नीतोरागमार्गोरागपंथा यस्मिन् स्त्रीसंस्तवादिपरिहारात्तथा तत्सर्वं जगवान् वीरएवाह । य
 तएवं तस्मात्सजिह्वुरध्यात्मविशुद्धः सुविशुद्धांतःकरणः सुष्ठु रागद्वेषात्मकेन स्त्रीसंपर्केण मु
 क्तः सन्नामोह्यायाशेषकर्मकुर्यावत्परिसमंतात्संयमेऽनुष्ठाने ब्रजेज्जन्तेत्संयमोद्योगवान् नवे
 दिति । इति परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ११ ॥ इति चतुर्थं स्त्रीपरिज्ञाध्ययनं परिसमाप्तं
 हवे नरयविजिति नामा पांचमुं अध्ययन श्रीजंबूस्वामी पूढेढे अने श्रीसुधर्म स्वामी
 जंबू प्रत्ये कहेढे के पूर्वे चोथा अध्ययनमां अनाचारी कह्या तेवा अनाचारी जे दोय
 तेने नरकगति प्राप्त थाय माटे नरयविजिति नामा पांचमुं अध्ययन कहेढे.

पुढिस्सहं केवलियं महोसिं, कहं जितावा एरगा पुरहा ॥ अ
 जाणउ मे मुणि बूहि जाणं, कहिं नु बाला नरयं उबिंति ॥ १ ॥
 एवं मए पुढे महाणुजावे, एणमोब्बवी कासवे आसुपन्ने ॥ पवे
 दइस्सं डहमठडुगं, आदीणियं डकडियं पुरहा ॥ २ ॥

अर्थ—(पुढिस्सहंकेवलियंमहेसिंके०) सुधर्मस्वामी कहेढे जे तमे मने पूढोढो के नरक
 केवाढे तथा जीव केवे कर्मे करी नरके जाय तथा त्यां केवी वेदनाढे तेम में पण (पुरहाके०)
 पूर्वे केवली महर्षि श्री माहावीर देवने पुढ्युं हतुं के हे जगवन् (अजितावा के०)
 तापसहित (एरगाके०) नरकना जय जे तीव्र दुःख रूपढे ते (कहंके०) केवाढे (अ
 जाणउमेके०) अजाणता एवा मुजने (मुणिके०) हे मुनि तमे (जाणंबूहिके०) केवल ज्ञाने
 करी जाणता थका कहो के (कहिंनुबालानरयंउबिंतिके०) केवीरीते बाल एटले अज्ञानी जी
 व नरकमां जइ उपजे ॥ १ ॥ (एवंमएपुढेके०) एम में विनय सहित पुढ्युं ठतां (महाणुजावे
 के०) महोढोढे अनुजाव एटले माहात्म्य जेनो (आसुपन्नेके०) आसुपन्न एटले सर्वत्र
 सदा उपयोग थकी केवल ज्ञानवंत एवा (कासवेके०) काश्यप श्रीमहावीर देव तेणे (इ
 णमोब्बवीके०) एमज कह्युं ते प्रमाणे हुं तमने कहीश (पवेदइस्संडहमठडुगंके०) प्रवेदि
 तंडुःखमेवार्थेडुर्ग एटले दुःखनु कारणढे माटे डुर्गमस्थानक नरकावासा कह्याढे (आदीणि
 यंडकडियंपुरहाके०) आदीनिकंडकडितिनो पुरस्तात् एटले अत्यंत दीनपुरुषे जेनो आश्रयकखो

रूपणं । ऊर्ध्वलोकविनक्तिः सौधर्माद्याउपर्युपरिव्यवस्थिता द्वादशदेवलोकाः नवग्रैवेय
कानि पंचमहाविमानानि । तत्रापि विमानैश्कावलिप्रविष्टपुष्पावकीर्णकवृत्तत्रयस्रचतु
रस्त्रादिविमानस्वरूपनिरूपणमिति । दिगाश्रयणेन तु पूर्वस्यां दिशि व्यवस्थितं क्षेत्रमे
वमपरास्वपीति । इव्याश्रयणाञ्चालिक्षेत्रादिकं गृह्यते । स्वाम्याश्रयणाच्च देवदत्तस्य क्षेत्रं
यज्ञदत्तस्य वेति । यदिवा क्षेत्रविनक्तिरार्याऽनार्यक्षेत्रजेदाद्विधा । तत्राप्यार्यक्षेत्रमर्धप
द्विशंतिजनपदोपजज्ञितं राजगृहमगधादिकं गृह्यते । रायगिहमगहचंपा, अंगातहता
मलित्तिवंगाय ॥ कंचणपुरंकलिंगा, वाराणसीचेव कासीय ॥ १ ॥ साकेयकोसलागय,
पुरंचकुरुसौरियंकुसुष्ठाय ॥ कंपिलं पंचाला, अहिष्ठताजंगलाचेव ॥ २ ॥ वारवर्ष्यसुरक्षा
मिहिलविदेहायवज्जकोसंबी ॥ नंदिपुरंसंदिश्या, नदलिपुरमेवमलयाय ॥ ३ ॥ वझ्राडव
ज्वरणा, अञ्जातहमित्तियावद्दशस्त्रा ॥ सुत्तीमर्ष्यचेदी, वीयनयं सिंधुसौवीरा ॥ ४ ॥ महुरा
यसूरसेणा, पावाचंगीयमासपुरिवद्वा ॥ सावित्रीयकुलाणा, कोमीवरिसंचलाढाय ॥ ५ ॥
सेयवियावियणायरि, केययअर्धचआरियंनणियं ॥ जजुप्पत्तिजिणायं, चक्कीणंरामकि
एहाणं ॥ ६ ॥ अनार्यक्षेत्रं धर्मसंज्ञारहितमनेकधा । तदुक्तं । सगजवणसवरवच्चर, का
यमुंरुंनो डुगोणपक्कणया ॥ अस्कागहूणरोमस पारसखसखासियाचेव ॥ १ ॥ डुविलय
लवोसवाक्कस, निह्मंदपुलिंदकोंचनमरूया ॥ कौंचायचीणचंचुय, मालंदमिलाकुलकाय ॥
२ ॥ केकयकिरायहयमुह, खरमुहत्तह तुरगमेढगमुहाय ॥ ३ ॥ हयकस्मागयकस्मा, अ
स्सेयअणारियावहवे ॥ ४ ॥ पावायचंनदंमा, अणारियाणिग्घिणाणिरणुकंपा ॥ धम्मोत्ति
अस्कराई, जेसुणणक्कंतिसुविणोवि ॥ ५ ॥ कालविनक्तिस्तु अतीताऽनागतवर्तमानकालजे
दात्रिधा । यदि चैकांतसुपमादिकक्रमेणाऽवसर्पिष्युत्सर्पिष्युपलक्षितं द्वादशारं कालचक्रं । अ
थवा । समयावलियमुहुत्ता, दिवसमहोरत्तपस्कमासाय ॥ संवत्तरयुगपलिया, सागरउत्स
प्पिपरियट्टेत्येवमादिकाकालविनक्तिरिति । नावविनक्तिस्तु जीवाजीवजेदाद्विधा । तत्र जीव
नावविनक्तिरौदयिकोपशमिक, ह्यायिक, ह्यायोपशमिक, पारणामिक, सान्निपातिक, जेदा
त् षट्प्रकारा । तत्रौदयिकोगतिकषायलिंगमिथ्यादर्शनाऽज्ञानाऽसंयतासिद्धलेख्याश्चतुश्चतु
स्त्रयेकैकैकैकषड्जेदक्रमेणैकविंशतिजेदनिन्नः । तथौपशमिकः सम्यक्त्वचारित्रजेदाद् द्विवि
धः । ह्यायिकः सम्यक्त्वचारित्रज्ञानदर्शनदानलान्नोपनोगवीर्यजेदान्नवधा । ह्यायोप
शमिकस्तु ज्ञानाज्ञानदर्शनदानादिलब्धयश्चतुस्त्रिपंचजेदाः । तथा सम्यक्त्वचारित्रसंय
मासंयमजेदक्रमेणाष्टादशधेति । पारिणामिकोजीवनव्याजव्यत्वादिरूपः सान्निपातिक
स्तु द्विकादिजेदात् षड्विंशतिजेदः । संनवीतु पट्तिंशतिविधोयमेव गतिजेदात्पंचधेति । अ
जीवनावविनक्तिस्तु मूर्तानां वर्णगंधरसस्पर्शसंस्थानपरिणामः । अमूर्तानां गतिस्थित्यव
गाहवर्तनादिकइति । सांप्रतं समस्तपदापेक्षया नरकविनक्तिरिति । नरकाणां विनागोविं

स्थानानि चारकादीनि याश्च नरकप्रतिरूपावेदनास्ताः सर्वाऽव्यनरकाऽत्यनिधीयन्ते ।
यदिवा कर्मऽव्यनो कर्मऽव्यनेदाद् व्यनरकोद्देधा । तत्र नरकवेद्यानि यानि बहानि कर्मा
णि तानि चैकनविकस्य बह्वायुष्कस्थानिमुखनामगोत्रस्य चाश्रित्य व्यनरकोजवति ।
नो कर्मऽव्यनरकस्त्वैव येऽञ्जुनारूपरसगंधवर्णशब्दस्पर्शा इति । क्षेत्रनरकस्तु नरकावकाश
कालमहाकालरौरवमहारौरवप्रतिष्ठानाऽनिधानादिनरकाणां चतुरशीतिलक्षसंख्यानां वि
शिष्टोञ्जनागः । कालनरकस्तु यत्र यावती स्थितिरिति । नावनरकस्तु ये जीवानरकायुष्क
मनुजवन्ति तथा नरकप्रायोग्यः कर्मोदय इति । एतदुक्तं जवति । नरकांतर्वर्तिनो जीवास्तथा
नरकायुष्कोदयापादिताऽसातावेदनीयादिकर्मोदयाश्चैतद्द्वितयमपि नावनरकऽत्यनिधीय
ते । तदेवं श्रुत्वाऽवगम्य तीव्रमसह्यं नरकदुःखं क्रकचपाटनकुंजीपाकादिकं परमाधार्मि
कापादितं परस्परोदीरणाकृतं स्वान्नाविकं च तपश्चरणे संयमानुष्ठाने नरकपातपरिपंथिनि
स्वर्गापवर्गागमनैकहेतोर्वाऽत्महितमिहता प्रयतितव्यं परित्यक्तान्यकर्तव्येन यत्नो विधेय
इति । सांप्रतं विनक्तिपदनिक्षेपार्थमाह । एतन्तवणादविष्, खेते काले तदेव नावेय । ए
सोऽत्र विनक्ती ए एतन्तवणादविहोहो ॥१॥ (नामंतवणेत्यादि) विनक्तेर्नामस्थापना व्य
क्षेत्रकालनावनेदात् षोढा निक्षेपस्तत्र नामविनक्तिर्यस्य कस्य चित्सचित्तादेऽव्यस्य विन
क्तिरिति नाम क्रियते । तद्यथा । स्वादयोष्टौ विनक्तयस्तिबादयश्च । स्थापनाविनक्तिस्तु य
त्र ताएवं प्रातिपदिकाद्वातोर्वा परेण स्थाप्यन्ते पुस्तकपत्रकादिभ्यस्तावा । व्यविनक्तिर्जी
वाजीवनेदाद् द्विधा । तथापि जीवविनक्तिः सांसारिकेतरनेदाद्विधा । तत्राप्यसांसारिकजी
वविनक्तिर्ऽव्यकालनेदात् द्विधा । तत्र व्यतस्तीर्यातीर्यसिद्धादिनेदात्पंचदशधा । कालतस्तु
तत्प्रथमसमयसिद्धादिनेदादनेकधा । सांसारिकजीवविनक्तिरिन्द्रियजातिजवनेदात्रिधा । तत्रै
न्द्रियविनक्तिरेकैन्द्रियविकलैन्द्रियपंचैन्द्रियनेदात्पंचधा । जातिविनक्तिः पृथिव्यपूतेजोवायुव
नस्पतित्रसनेदात् षोढा । जवविनक्तिर्नारकतिर्यङ्मनुष्यामरनेदाच्चतुर्धा । अजीवव्य
विनक्तिस्तु रूप्यरूपिऽव्यनेदाद् द्विधा । तत्र रूपिऽव्यविनक्तिश्चतुर्धा । तद्यथा । स्कंधाः
स्कंधदेशाः स्कंधप्रदेशाः परमाणुपुज्जलाश्च । अरूपिऽव्यविनक्तिर्दशधा । तद्यथा । धर्मा
स्तिकायोधर्मास्तिकायस्य देशोधर्मास्तिकायस्य प्रदेशः । एवमधर्माकाशयोरपि प्रत्येकं
त्रिनेदताऽष्टव्या । अद्वासमयश्च दशम इति । क्षेत्रविनक्तिश्चतुर्धा । तद्यथा । स्थानं
दिशं व्यं स्वामित्वं चाश्रित्य । तत्र स्थानाश्रयादूर्ध्वाधस्तिर्यग्विजागव्यवस्थितोलो
कोवैशाखस्थानस्थपुरुषश्च कटिस्थकरगुग्म इति ऽष्टव्यः । तत्राप्यधोलोकविनक्तीरत्नप्र
नाद्याः सप्त नरकपृथिव्यस्तत्रापि सीमंतकादिनरकैऽकावलिकप्रविष्टपुष्पावकीर्णकवृ
त्तत्र्यस्त्रचतुरस्रादिनरकस्वरूपनिरूपणं । तिर्यग्लोकविनक्तिस्तु जंबूद्वीप, लवणसमुद्र,
धातकीखंड, कालोदसमुद्रेत्यादि विगुण विगुणवृद्ध्या द्वीपसागरस्वयंचूरमणपर्यंतस्वरूपनि

वेदनं तथा पातनं निष्कुटादधोवज्रजूमौ प्रक्षेपस्तथाप्रतोदनं व्यथनं तथा सूच्यादिना
 नासिकादौ वेधस्तथा रज्ज्वादिना क्रूरकर्मकारिणं वध्नन्ति । तथा तादृग्विधलताप्रहारैस्ता
 डयंत्येवं दुःखोत्पादनं दारुणं शातनपातनवेधनबंधनादिकं बहुविधं प्रवर्तयन्ति व्यापा
 रयन्तीति । अपिच । अंतगयफिफिसाणिय, ह्रिययं कालेज्जफुफ्फु सेचक्रे । सवलाणोरति
 याणं, कष्ठेतिंतहिंअपुन्नाणं ॥ ७३ ॥ (अंतगयेत्यादि) । तथा सवलाख्यानरकपाला
 स्तथाविधकर्मोदयसमुत्पन्नक्रीडापरिणामाअपुण्यनाजां नारकाणां यत्कुर्वन्ति तद्वर्णय
 ति । तद्यथा । अंत्रगतानि यानि फिफिसानि अंत्रांतर्वर्तीनि मांसविशेषरूपाणि हृदयं
 ति पाटयन्ति तथा तज्जतं (कालेज्जन्ति) । हृदयांतर्वर्ति मांसखंडं । तथा (फुफ्फुसेत्ति)
 उदरांतर्वर्तीन्यंत्रविशेषरूपाणि तथा वल्कलान् वर्धनाऽकर्षयन्ति । नानाविधैरुपायैरशर
 णानां नारकाणां तीव्रां वेदनामुत्पादयन्तीति । अपिच । असिसत्तिकोततोमर, सूलतिसू
 जेसुसूइवियगासु ॥ पोएतिरुदकम्माउं, एरगपालातहिंरोदा ॥ ७४ ॥ (असिसत्तीत्या
 दि) । तथा अन्वर्थानिधानारौडाख्यानरकपालारौडकर्मणोनानाविधेष्वसिक्तया
 दिषु-प्रहरणेषु नारकानश्चकर्मोदयवर्तिनः प्रातयन्तीति । तथा । जंजन्तिअंगमंगाणि,
 करुबाहूसिराणिकरचरणा । कप्पंतिकप्पणीहिं, उवरुदापावकम्मरया ॥ ७५ ॥ (जंजन्तीत्या
 दि) तथापरुडाख्याः परमाधार्मिकाणामंगप्रत्यंगानि शिरोबाहूरुकादीनि तथा करचरणांश्च
 जंजन्ति मोटयन्ति पापकर्माणः कल्पनीनिः कल्पयन्ति पाटयन्ति । तत्रास्त्येव दुःखोत्पादनं य
 चे न कुर्वन्तीति । अपिच । मीरासुसुंएसुय, कंडूसुयपयणएसुयपयन्ति । कुंजीसुयलोहियसुय,
 एयंतिकालाउणोरतिए ॥ ७६ ॥ (मीरासुइत्यादि) तथा कालाख्यानरकपालाः सुरामीरासु
 दीर्घचुल्लीपु तथा शुंठकेषु तथा कंडुकेषु प्रचंडकेषु तीव्रतापेषु नारकान् पचन्ति तथा
 कुंजीपूष्टिकाकृतिषु तथा वल्लीष्वायसकवल्लीषु नारकान् व्यवस्थाप्य जीवन्मत्स्यानिव प
 चन्ति । अपिच । कप्पंतिकागिणीमं, सगाणिढीदंतिसीहपुढाणि ॥ खावंतियाणरइए, मह
 कालापाचकंमरए ॥ ७७ ॥ (कप्पन्तीत्यादि) महाकालाख्यानरकपालाः पापकर्मनिर
 तानारकान्नानाविधैरुपायैः कदर्थयन्ति । तद्यथा । काकिणीमांसकानि श्लक्ष्णमांसखं
 डानि कल्पयन्ति नारकान् कुर्वन्ति तथा (सीहपुढाणि) । पृष्टीवर्ध्नास्तांश्चिदंतंति । त
 था ये प्राक् मांसाशिनोनारकाआसन् तान् स्वमांसानि खादयन्तीति । अपिच । हब्बेपाएऊ
 रू, बाहुसिरापायअंगमंगाणि ॥ बिंदंतियगाणंतू असिणेरइएनिरयपाला ॥ ७८ ॥ (ह
 ब्बेत्यादि) असिनामानोनरकपालाअश्चकर्मोदयवर्तिनोनारकानेवं कदर्थयन्ति । तद्य
 था । हस्तपादोरुबाहुशिरःपार्श्वादीन्यंगप्रत्यंगानि बिंदन्ति प्रकाममत्यर्थं खंदयन्ति । तुश
 व्योऽपरदुःखोत्पादनविशेषणार्थइति । तथा । कस्सोछणसकरचरण दसणछण फुग्गकरुबाहू
 णं ॥ वेयणजेयणसाडण, असिपत्तधणूहिपाडन्ति ॥ ७९ ॥ (कस्सोछइत्यादि) । असि

किस्तामाह ॥ पुढवीफासंअस्मा, एवक्कमणिरयणवालवहणंच ॥ तिसुवेदेतिअताणाअणु
जागंचेव सेसासु ॥ ६७ ॥ (पुढवीफासमित्यादि) । पृथिव्याः शीतोष्णरूपायास्तीव्रवेदनो
त्पादकः स्पर्शः संपर्कः पृथिवीसंस्पर्शस्तमनुजवंति । तमेव विशिनष्टि । अन्येन देवादिना उ
पक्रमितुमुपशमयितुं योनश्क्यते सोन्यानुपक्रमस्तमपराचिकित्समित्यर्थः । तमेवंजूनतमप
राऽसाध्यं पृथिवीस्पर्शं नारकाः समनुजवंति । उपलक्ष्यणार्थत्वाच्चास्य रूपगंधस्पर्शशब्दान
प्येकांतेनाशुनान्निरूपमाननुजवंति । तथा नरकपालैः पंचदशप्रकारैः परमाधार्मिकैः क
तमुजराऽसिकुंतककचकुंजीपाकादिकं वधमनुजवंत्याद्यासु तिसृषु रत्न, शर्करा, बालुकाख्या
सु पृथिवीषु स्वकृतकर्मफलशुजोनारकाअत्राणाअशरणाः प्रजूनतकालं यावदनुजवंति ।
शेषासु चतसृषु पृथिवीषु पंकधूमतमोमहातमःप्रनाख्यासु परमाधार्मिकनरकपालानावे
पि स्वतएव तत्कृतवेदनायाः सकाशाद्यस्तीव्रतरोऽनुजावोविपाकोवेदनासमुद्घातस्तमनु
जवंति । परस्परोदीरितदुःखाश्च जवंतीति । सांप्रतं परमाधार्मिकानामाद्यासु तिसृषु पृथिवी
षु वेदनोत्पादकान् स्वनामग्राहं दर्शयितुमाह । अंबेअंबरिसीचेव, सामेयसबलेविय ॥ रो
देवरुद्रकालेय, महाकालेत्तिआवरे ॥ ६८ ॥ असिपत्तेधणुं कुजेवालुवेयरणीविय ॥ खर
स्सरेमहाघासे, एवंपप्पुरसाहिया ॥ ६९ ॥ गाथाद्वयंप्रकटार्थः । एवं ते चांबाइत्यादयः पर
माधार्मिकायादृक्कां वेदनां परस्परोदीरणदुःखं चोत्पादयन्ति । तां दर्शयितुमाह । धाडेंति
यहाडेंतिय, हणंतिविंधंतितहणिसुंनंति । मुंचंतिअंबरतले; अंवाखलुतडणोरइया ॥ ७० ॥
(धाडेंतीत्यादि) । तत्रांबानिधानाः परमाधार्मिकाः स्वजवनान्नरकावासं गत्वा क्रीडया ना
रकान् अत्राणान् सारमेयानिव शूलादिप्रहारैस्तुदंतो (धाडेंतेति) प्रेरयन्ति । स्थानात्
स्थानांतरं प्रापयन्तीत्यर्थः । तथा (पहाडेंतिति) स्वेड्येतश्चेतश्चाऽनाथं त्रमयन्ति तथाऽ
बरतले प्रक्षिप्य पुनर्निपतंतं मुजरादिना घ्नन्ति तथा शूलादिना विध्यन्ति तथा (निसुंनंतिति)
कृकाटिकायां गृहीत्वा जूमो पातयन्ति अधोमुखं अथोत्क्षिप्यांऽबरतले मुंचन्तीत्येवमादिक
या विडंबनया तत्र नरकपृथिवीषु नारकान् कदर्थयन्ति । किंचान्यत् । उहयहयेयतहियं,
णिससन्नेकप्पणीहिकप्पंति ॥ विडुलगवडुलगडिन्ने अंबरसीतडणोरइए ॥ ७१ ॥ (उहए
त्यादि) । उप सामीप्येन मुजरादिना हताउपहताः पुनरप्युपहताएव खड्गादिना हता
उपहतहतास्तान्नारकान् तस्यां नरकपृथिव्यां निःसंज्ञकान् नष्टसंज्ञान् मूर्धितान्सतः क
र्षणीभिः कल्पयन्ति बिंदन्तीतश्चेतश्च पाटयन्ति । तथा विडुलचडुलकडिन्नानिति म
ध्यपाटितान् खंडशश्चिन्नांश्च नारकांस्तत्र नरकपृथिव्यामंबर्षिनामानोसुराः कुर्वन्तीति ।
तथा । साडणपाडणतोमण, बंधणरज्जुल्लयप्पहारेहिं ॥ सोमाणोरतियाणं, पवत्तयन्तीअ
पुन्नाणं ॥ ७२ ॥ (साधनेत्यादि) । तथा अपुण्यानां तीव्राऽसातोदये वर्तमानानां नार
काणां श्यामाख्याः परमाधार्मिकाएतच्चैतच्च प्रवर्तयन्ति । तद्यथा । सातनमंगोपांगानां

नास्त्येवं पृष्ठः सुधर्मस्वाम्याह । यदेतज्जगवताऽहं पृष्ठस्तदेतत्केवलिनमतीतानागतवर्ते
मानसूक्ष्मव्यवहितपदार्थवेदिनं महर्षिमुग्रतपश्चरणकारिणमनुकूलप्रतिकूलोपसर्गसहिष्णुं
श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामिनं पुरस्तात्पूर्वं पृष्ठवानस्मि । यथा कथं किञ्चूताअनितापा
न्वितानरकानरकावासान्वन्तीत्येतदजानतोमे मम हेमुने जानन पूर्वमेव केवलं जा
नेनाऽवगच्छन् ब्रूहि कथय । कथंतु केन प्रकारेण किमनुष्ठायिनः । नुरिति वितर्के बालाअ
ज्ञाहिताहितप्राप्तिविवेकरहितास्तेषु नरकेषूपसामीप्येन तद्योग्यकर्मोपादानतया यांति
गच्छन्ति ॥ १ ॥ किञ्चूताश्च तत्र गतानां वेदनाः प्रादुर्ग्यन्तीत्येतच्चाह । (पृष्ठवानिति) (त
था एवमस्यादि) एवमनन्तरोक्तं मया विनेयेनोपगम्य पृष्ठोमहांश्चतुस्त्रिंशदतिशयरूपो
ऽनुजावोमाहात्म्यं यस्य स तथा प्रश्नोत्तरकालं चेदं वदयमाणं । मोऽति वाक्यालंकारे । केव
लालोकेन परिज्ञाय मत्प्रश्ननिर्वचनमब्रवीदुक्तवान् । कोऽसौ । काश्यपोवीरवर्धमानस्वामी
आशुप्रज्ञः सर्वत्र सदोपयोगात् सचैवं मया पृष्ठो जगवानिदमाह । यथा । यदेतज्जगवता पृष्ठस्त
दहं प्रवेदयिष्यामि कथयिष्याम्यग्रतोदत्तावधानः शृण्विति । तदेवाह । दुःखमिति नर
कं दुःखहेतुत्वात् असदनुष्ठानं । यदिवा नरकावासएव दुःखयतीति दुःखं । अथवा असाता
वेदनीयोदयात् तीव्रपीडात्मकं दुःखमित्येतच्चार्थतः परमार्थतोविचार्यमाणं दुर्गं गह
नं विषमं दुर्विज्ञेयं । असर्वज्ञेन तत्प्रतिपादकप्रमाणान्नावादित्यभिप्रायः । यदिवा (इहमह
दुर्गंति) दुःखमेवाश्रयस्मिन् स दुःखनिमित्तोवा दुष्प्रयोजनोवा दुःखाश्रयोनरकः । सच दुर्गा
विषमोदुरुत्तरत्वात् तं प्रतिपादयिष्ये । पुनरपि तमेव विशिनष्टि । आसमन्तादीनमादीनं
तद्विद्यते यस्मिन्सआदीनिकोऽत्यन्तदीनसत्त्वाश्रयस्तदुष्कृतमसदनुष्ठानं पापं वा तत्फ
लं वा असातावेदनीयोदयरूपं तद्विद्यते यस्मिन्स दुष्कृतिकस्तं पुरस्तादग्रतः प्रतिपा
दयिष्ये । पाठांतरं वा (इहमहिंति) दुष्कृतं विद्यते येषां ते दुष्कृतिनोनारकास्तेषां संबंधि
चरितं पुरस्तात्पूर्वस्मिन् जन्मनि नरकगतिगमनयोग्यं यत्कृतं प्रतिपादयिष्यतइति ॥ २ ॥

जे केइ बाला इह जीवियही, पावाइं कम्माइं करंति रुद्धा ॥ ते घोर
रूवे तमिसंधयारे, तिवाज्जितावे नरए पडंति ॥ ३ ॥ तिबं तसे पा
णिणो थावरेया, जे हिंसति आयसुहं पडुच्चा ॥ जे लूसए होइ
अदत्तहारी, ए सिक्की सेयवियस्स किंचि ॥ ४ ॥

अर्थ—(जेकेइबालाके०) जे कोइक महारंजीया बाल एटले अज्ञानी (इहजीवियही
के०) आसंसारने विषे असंयमे जीवितव्यना अर्थी एवा जीव (पावाइंकम्माइंकरंतिरुद्धा
के०) रौइ एटले प्राणीने जयना उपजावनार एवा अनेक पापकर्मकरे (तेघोररूवेतमिसं
धयारे के०) तेवा पुरुष तीव्रपापोदयने लीधे घोररूप एटले अत्यंत बीहामणे रूपे त

प्रधानाः पत्रधनुर्नामानोनरकपालाग्रसिपत्रवनं बीनत्सं कृत्वा तत्र ठायार्थिनः समा
गतान् नारकान् वराकान् अस्यादिभिः पाटयन्ति तथा कर्णौष्ठनासिकाकरचरणदर्शन
स्तनस्निग्धगुरुबाहूनां त्वेदनचेदनशातनादीनि विकुर्वितवाताहतचलिततरुपातितासिप
त्रादिना कुर्वन्तीति । तदुक्तं । विन्नपादञ्जस्कंधा, शिबन्नकर्णौष्ठनासिकाः ॥ निन्नतालु
शिरोमेढ्रानिन्नाक्षिहृदयोदराः ॥ १ ॥ किंचान्यत् कुंजीसुचपङ्कणसुय, लोहियसुयकुंडलो
हि कुंजीसु ॥ कुंजीयणरयपाला हणन्तिपाडन्तिणरसु ॥ ८० ॥ (कुंजीसुइत्यादि) कुं
जिनामानोनरकपालानारकान्नरकेषु व्यवस्थितान् निघ्नन्ति तथा पाचयन्ति । केति द
र्शयति । कुंजीषूष्मिकाकृतिषु तथा पचनेषु कडिल्लकाकृतिषु तथा लौहीष्वायसन्ना
जनविशेषेषु पाचयन्ति । तथा । तडवडस्सज्जन्ति, नज्जणेकजंबुवाजगापठे । वालुगाणे
रइया लोलन्तीअंबरतलंमि ॥ ८१ ॥ (तडवडेइत्यादि) वालुकाख्याः परमाधार्मिकाना
रकानत्राणांस्तप्तवालुकानृतनाजने चणकानिव (तप्ततडिति) स्फुटतः (नज्जन्ति) नृज्जन्ति प
चन्ति । केत्याह । कदंबपुष्पाकृतिवालुकाकदंबवालुका तस्याः पृष्ठमुपरितलं तस्मिन् पातं
यित्वाऽंबरतलेच लोलयन्तीति । किंचान्यत् । पूयरुहिरकेसठिवाहिणीकलकज्जेतजलसो
या ॥ वेयरणिणिरयपालाणेरइएकपवाहन्ति ॥ ८२ ॥ (पूयरुहिरेइत्यादि) । वैतरणीना
मानोनरकपालावैतरणीं नदीं विकुर्वन्ति । साच पूयरुधिरकेशास्थिवाहिनीमहानयानका
कलकलायमानजलाश्रिता तस्यांच क्षारोष्मजलायामतीव बीनत्सदर्शनायां नारकान् प्रवा
हयन्तीति ॥ तथा । कप्पेंतिकरकरण्हिं, तडित्तिपरोप्परंसुएह्मि ॥ सिंवलितमारुहन्ती,
खरखरातडणेरइए ॥ ८३ ॥ (कप्पेंतीत्यादि) । खरखराख्यास्तु परमाधार्मिकानर
कानेवं कदर्थयन्ति । तद्यथा । क्रकचपातैर्मध्यं मध्येन स्तंभमिव तान् पातानुसारेण कट्प
यन्ति पाटयन्ति । तथा परञ्चुनिश्च तानेव नारकान् परस्परमन्योन्यं तद्धयन्ति सर्वशोदेहाव
यवापनयनेन तनून् कारयन्ति । तथा शाळ्मलीं वज्रमयनीयणकंटकाकुलां खरखरैरारटं
तो नारकानारोहयन्ति पुनरारूढानाकर्षयन्तीति ॥ अपिच । नीएयपलायन्ते समंततोतडते
णिरुंजन्ति ॥ एसुणोजहापसुवहे, महयोसातडणेरइए ॥ ८४ ॥ (नीएइत्यादि) । महायो
पानिधानानवनपत्यसुराधमविशेषाः परमाधार्मिकाव्याधाइव परपीडोत्पादनेनैवाऽतु
लं हर्षमुद्धतंतीक्रीमया नानाविधैरुपायैर्नारकान् कदर्थयन्ति तांश्च जीतान् प्रपला
यमानान् मृगानिव समंततः सामस्त्येन तत्रैव पीडोत्पादनस्थाने निरुंजन्ति प्रतिबध्नं
ति पशून् वस्तादिकान् । यथा पशुवधे समुपस्थिते नश्यतस्तद्वधकाः प्रतिबध्नन्त्ये
वं तत्र नरकावासे नारकानिति । गतोनामनिष्पन्नोऽधुना सूत्रानुगमेऽस्वलितादिशु
णोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (पुत्तिस्सहमित्यादि) जंबूस्वामिना सुधर्मस्वामी पृष्ठः । त
द्यथा । जगवन् किंनूतानारकाः कैर्वा कर्मनिरसुमतां तेषूत्पादः कीदृश्योवा तत्रत्यावेद

इयंखेतंजाणई केवइयंखेतंपासइ गोयमाणोबहुययरं खेतंजाणइणो बहुययत्तरंपासइ
 इत्तरियमेवखेतंजाणइत्तरियमेवपासइइत्यादि । तथा तीव्रोडुःसहः खदिरांगारमहारा
 शितापादनंतगुणोऽनितापः संतापोयस्मिन् सतीव्रानितापस्तस्मिन् एवंजूते नरके बहुवेद
 नेऽपरित्यक्तविषयानिष्वंगाः स्वरुतकर्मगुरवः पतंति तत्र च नानारूपा वेदनाः समनुभवं
 ति । तथाचोक्तं । अहंभुजियविसयसुहो, पडइअविज्ञायसिविसिहाणिवहे ॥ संसारोदहिव
 लयं, सुहंमिडुःखागरेनिरए ॥ १ ॥ पायकतोरठलमुह, कुहरुठलियंरुहिरगंडूसे कखचुक
 तडुहाविरिकंविर्वईणदेहदे ॥ २ ॥ जंतंतरनिज्जंतु, जलंतसंसदनरियदिशिविवरे ॥ मसं
 तुप्फिडियसमुजलंतसीसछिसंथाए ॥ ३ ॥ सुककंदकडाहु, कडंतडुकयकयंतकम्मंते ॥ मू
 लविजित्तुखित्तु, ददेहणित्तंतपञ्जारे ॥ ४ ॥ वद्धंधयारडुगं बंधणायारडुकरकिसेसे ॥
 निन्नकरचरणसंकर, रुहिरवसाडुगमण्यवहे ॥ ५ ॥ गिद्धमुहणिदडुकि, तबंधणो
 मुद्धकंविरेकबंधे ॥ दडगहियतत्तसंडा, सयग्गविसुमुकुमियजीहो ॥ ६ ॥ निस्कंकु
 सग्गकडिय, कंटयरुक्कगजज्जरसरीरे ॥ निमिसंतरंपि डुव्वह, सुखेवखेडुःखंमि ॥ ७ ॥
 इयनीसणंमिणिरए, पडंतिजेविविहसत्तवहिनिरया ॥ सव्वप्पछायनरा, जयंमिकयपावसं
 थाया ॥ ८ ॥ इत्यादि ॥ ३ ॥ किंचान्यत् । (तिवंतसेत्यादि) । तथा तीव्रमतिनिरनुकं
 पं रौडपरिणामतया हिंसायां प्रवृत्तः । त्रस्यंतीतित्रसादींइयांदयस्तांस्तथा स्थावरांश्च
 पृथिवीकायादीन् यः कश्चिन्महामोहोदयवर्ती हिनस्ति व्यापादयति । आत्मसुखंप्रतीत्य
 स्वशरीरसुखरुते नानाविधैरुपायैर्यः प्राणिनां लूपकउपमर्दकारी भवति तथा अदत्त
 मपहर्तुं शीलमस्याऽसावदत्तहारी परड्व्यापहारकस्तथा न शिद्धते नान्यसति । नादत्ते
 (सेयवियस्सत्ति) सेवनीयस्यात्महितैपिणा सद्गुणाने यस्य संयमस्य किंचिदिति । एतडु
 क्तं भवति । पापोदयादिरतिपरिणामं काकमांसादेरपि मनागपि नविधत्ते इति ॥४॥

पागप्पि पाणे बहुणंतिवाती, अनिवत्ते घातमुवेति बाले ॥ एिहो
 णिसं गवति अंतकाले, अहोसिरं कट्टु उवेइ डुगं ॥५॥ हणं
 दहंनिंद एं दहेति, सद्धे सुणित्ता परहम्मियाणं ॥ ते नारगानु
 जयजिन्नसन्ना, कंखंति कन्नामदिसं वयामो ॥ ६ ॥

अर्थ—(पागप्पिके०) प्रागल्भिक एटले धृष्टपणे पापनेविषे निशंकवतो (पाणेबहुणंति
 वाती के०) बहुनांप्राणानतिपाती घणाप्राणीउनो अतिपाती विनाशक एटले जीवघात
 क, धृष्टपणे बोलनार शास्त्रमांहे जे हिंसाते हिंसा नही एवा वचननो बोलनार (अनिवत्ते
 के०) अनिवृत्त एटले क्रोध थकी उपशम्यो नथी, एवो वतो (बालेके०) बाल एटले अज्ञा

मिसंधयारे एटले महाअंधकारे सहित ज्यां आंखे करी कांइज देखाय नही मात्र अवधिज्ञाने करी थोडुं थोडुं घुकनी पेरे देखे अने (तिव्रजितावेनरएपडंतिके०) ज्यां खेरना अंगाराथी अनंतगणो तापठे एवा नरकनेविषे पडेठे ॥ ३ ॥ (तिव्रंतसेके०) जे पुरुष तीव्रपणो करी बेंडीयादिक त्रस (पाणिणोके०) जीव अने (आवरेयाके०) पृथ्वीकायादिक स्थावर जीव तेने (जेहिंसतिआयसुहंपडुञ्चके०) येहिनस्तिआत्मसुखंप्रतीत्य एटले जे पुरुष सदाकाल स्वात्मसुखनो अर्थ जाणी करीने हणे तथा (जेलूसएहोइके०) जे प्राणीउनुं उपमर्दन कर नार होय तथा (अदत्तहारीके०) परइव्यापहारक एटले अदत्तदाननो लेनार होय तथा (एसिरकतीसेयवियस्सकिंचिके०) नशिद्धयतेसेवनीयस्य किंचित् एटले सेववा योग्य एवा जे व्रत पञ्चखाणादिक ठे ते नकरे अर्थात् अविरति ठतोज रहे परंतु काकमांसादि कनी पण विरति करी शके नही. ॥ ४ ॥

॥ टीका—ये केचिद्वालाअज्ञाजीवितार्थिनः संयमजीवितार्थेन पापानि कर्माणि रौद्राः कुर्वन्ति ते नरके पचन्ति । यदुक्तमागमे । केहसुचन्तेजीवानेरइअत्ताएकाम्मंपकरंतीति । किंचूते नरके । घोररूपे अतिजयानके तथा (तमिसंधयारेति) बहुलतमोंधकारे यत्रात्मापि नोपलन्यते केवलमवधिनापि मंदमंदमुलूकाइवाहि पश्यन्ति । तथा चागमः । कएहलेसेणंजंतेणेरइकएहलेस्संनेरइअंपाणिहाएउहिणा सवातासमन्नासमजिलोएमाणीकेवइयंखेत्तं जाणइपासइ इतिरिअमेवखेत्तं जाणइपासइ इत्यादि । पुनः किंचूते नरके । तीव्रोडुःसहः स्वादिरांगारमहाराशितापादनंतगुणानितापः संतापोयस्मिन् स तीव्रजितापस्तस्मिन् ॥ ३ ॥ तीव्रं निर्दयोयस्त्रसान् वींइयादीन् स्थावरांश्च पृथ्वीकायादीन् न हिनस्ति हन्ति आत्मसुखं प्रतीत्य स्वशरीरसुखकृते यः प्राणिनां लूषकउपमर्दकारी अदत्तहारी अदत्तग्राही सन शिद्धते नान्यसति (सेयविअस्सत्ति) सेवनीयस्य संयमस्य किंचित् मांसादेरपि निवर्ततइत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ टीका—यथाप्रतिज्ञातमाह । (जेकेइत्यादि) ये केचन महारंजपरिग्रहपंचेंडियवध पिशितनरुणादिके सावधानुष्ठाने प्रवृत्तावालाअज्ञारागदेपोत्कटास्तिर्यग्मनुष्याइहास्मिन्संसारेऽसंयमजीवितार्थिनः पापोपादानचूतानि कर्माण्यनुष्ठानानि रौद्राः प्राणिनां जयोत्पादकत्वेन जयानकहिंसानृतादीनि कर्माणि कुर्वन्ति तएवंचूतास्तीव्रपापोदयवर्तिनोघोररूपेऽत्यंतजयानके (तमिसंधयारेति) बहुलतमोंधकारे यत्रात्मापि नोपलन्यते चक्षुषा केवलमवधिनापि मंदमंदमुलूकाइवाहि पश्यन्ति । तथाचागमः । कएहलेसेणंजंतेणेरइएकएहलेस्संणेरइअंपाणयाएउहिणासवउ समंतासमजिलोएमाणेकेव

ह । (हण्डिदहेत्यादि) । तिर्यङ्मनुष्यजवात्सत्वानरकेषूपपन्ना अंतर्मुहूर्तेन निर्जुनां डज सन्निजानि शरीराण्युत्पादयन्ति । पर्याप्तिनावमागताश्चातिजयानकान् शब्दान् परमाधार्मि कज्जनिनान् शृण्वन्ति । तद्यथा । हतं मुजरादिना विदितं खजादिना निन्नं मूलादिना दग्धं मु मुंरादिना । एमिति वाक्यालंकारे । तदेवं नूतान् कर्णसुखान् शब्दान् नैरवान् श्रुत्वा ते तु ना रकानयोद्भूतलोचनानयेन जीत्या निन्ना नष्टा संज्ञाऽतःकरणवृत्तिर्येषां ते तथा नष्टसंज्ञाश्च कांदिशं ब्रजामः कुत्र गतानामस्माकमेवं नूतस्यास्य महाघोरारवदारुणस्य दुःखस्य त्राणं स्यादित्येतत्कांक्षन्तीति ॥ ६ ॥

इंगालरासिं जलियं सजोति, ततोवमं नूमिमणुक्कमंता ॥ तेमज्ज
माणा कलुणं थणंति, अरहस्सरा तच्च चिरद्वितीया ॥ ७ ॥ जइ
ते सुया वेयरणींजिडुग्गा, णिसिउ जहा खुरइव तिक्कसोया ॥
तरंति ते वेयरणींजिडुग्गां, उसुचोइयासत्ति सुहम्ममाणा ॥ ८ ॥

अर्थ-एम चिंतवी नयत्रांत ठतां नाशता थकां जे पामे ते कहेवे. (इंगालरासिंज लियंसजोति के०) खदिरांगार एटले खयरना थंगाराना पुंज ज्वाला कराल ज्योति स हित एवीजे नूमि (ततोवमं के०) तेनीवे उपमा जेने (नूमिमणुक्कमंता के०) एवी नूमि ने अतिक्रमता (तेमज्जमाणा के०) तेनारकी अत्यंत दाऊता बलता थका (कलुणंथ णंति के०) कलुनमहाशब्दास्तनन्ति करुण एटले घणा दीनस्वरे आक्रंद करे परंतु ते नारकी केवाळे तोके (अरहस्सरा के०) जेनो स्वर प्रगट जाण्यामां आवे नही एटले जेवा गुंगाना शब्द तेवा शब्दे बोले वली केवाळे तोके (तच्चचिरद्वितीया के०) त्यां घ णोकाल रेवानी स्थितिठे जेनी एटले उत्कृष्ट तेत्रीश सागरोपमनी स्थिति अने जघन्य दश हजार वर्षेनी स्थिति जाणवी. ॥ ७ ॥ गुरु शिष्य प्रत्ये कहेवे के (जइतेसुयाके०) जेते सांजलीठे गुं शांजलीठे. (वेयरणींजिडुग्गाके०) वेतरणी नामनी नदी घणी दुर्ग एट ले विपम केवी विपमठे तोके (णिसिउजहाखुरइवतिक्कसोया के०) कुर एटले बुरी नी पेरे तीक्ष्णठे स्रोत एटले पाणीनुं पूर जेने विपे एवी (वेयरणींजिडुग्गां के०) ते वेतरणी नदी माहा विपम तेमां (तेके०) ते नारकीउं नरकनी नूमिना तापे तप्या ठता पाणीना अर्थ तरस्या थका (तरंति के०) तरे पण केवा ठता तरे तोके त्यां जवाने अण इहता (उसुचोइयाके०) बाणना चोया एटले प्रेखा तथा (सत्तिसुहम्ममा णा के०) शक्ति जाले करी हणाता थका ते नदीने डुखे पीड्या ठता बलात्कारे ते वेतर णी नदी अगाधठे माटे तरवाने असमर्थ ठता पण तरे तेवारे घणाज दुःखी थाय पढी तर वाने नौकानी बांठा करे तेवारे फरी अत्यंत दुःखी थाय ते आगली गाथायें कहेवे. ॥ ८ ॥

नी (घातं के०) नरकने (उपैतिके०) पामे (अंतकालेके०) अंतकाले एटले मरणका
ले (अहोसिरंकट्टु के०) नीचुं मस्तक करी (णिहोणिसं के०) अधोगतियें अंधकारने
विषे (गह्वतिके०) जाय (डुग्गंके०) डुर्ग विषम स्थानके जेदननेदनादिक दुःखने (उवेइ
के०) पामे ॥ ५ ॥ हवे ते नारकी पर्याप्त जावे पोहोता अका परमाधार्मिकना शब्द सांजले ते
कहेवे (हणके०) मुजरादिके करी हणो (बिंदहके०) खड्गादिके करी जेदो (निंदणंके०)
शूलादिके करी जेदो (दहेतिके०) अग्नीये करी बाजो इत्यादिक करणने दुःखकारी एवा
(परहम्मियाणं के०) परमाधार्मिकना (सद्धेके०) शब्दने (सुणिंताके०) सांजलीने (ते
नारगाउ के०) ते नारकीउ (नयनिन्नसन्नाके०) नयेकरीने नाश पाम्यावे संज्ञा एटले
मनव्यापार जेना तथा गात्र पण जागावे एवा ठतां (कंस्कंतिके०) एवी वांढना करेके
(कन्नामदिसंवयामो के०) कांदिशं ब्रजामः एटले अमे कयी दिशाये नाशी जइये के
ज्यां गया अका अमने नय टली जाय. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—प्रागल्भ्यं धाष्टर्यं विद्यते यस्य स प्रागल्भी बहूनां प्राणिनामतिपाती हिंस
कः सर्पहिंसादिवत् अनिर्वृतः कदाचिदप्यनुपशांतः सन् घातं नरकमुपैति बालः स अं
तकालेन्यक् नीचैः (निसंति) अंधकारं गह्वति स्वपापेनाधः शिरः कृत्वा डुर्गं विषमं पीडास्था
नमुपैति ॥ ५ ॥ हतं मुजरादिना, विन्नं खड्गादिना निन्नं शूलादिना दग्धं बन्धिना । एवा
क्यालंकारे । तदेवं नूतान् परमाधार्मिकाणां शब्दान् शृण्वन्ति श्रुत्वा वा ते नारकाजयेन
निन्ना नष्टा संज्ञा येषां ते तथा कांदिशं ब्रजेम इति कांक्षन्ति ॥ ६ ॥

॥ टीका—तथा (पागघ्नियाणो इत्यादि) । प्रागल्भ्यं ध्याष्टर्यं तद्विद्यते यस्य स प्रागल्भी
बहूनां प्राणिनां प्राणानतीव पातयितुं शीलमस्य स नवत्यतिपाती । एतदुक्तं नवति । अ
तिपात्यपि प्राणिनः प्राणानतिधाष्टर्याददति । यथा वेदानिहिता हिंसाऽहिंसैव नवति । त
था राज्ञामयं धर्मो यदुत आखेटकेन विनोदक्रिया । यदिवा । नमांसनक्षणे दोषो, न मध्ये
न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा नूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला इत्यादि । तदेवं क्रूरसिंहकृष्णसर्पवत्
प्रकृत्यै प्राणातिपातानुष्ठायी अनिर्वृतः कदाचिदप्यनुपशांतः क्रोधाग्निना दह्यमानो यदिवा
लुब्धकमत्स्यादिवधकजीविकाप्रसक्तः सर्वदा परिणामपरिणतोऽनुपशांतो हन्यते प्राणिनः
स्वकृतकर्मविपाकेन यस्मिन् सघातो नरकस्तमुपसामीप्येनैति । याति कोबालोऽङ्गो रागदे
षोदयवर्ती सौतकाले मरणकाले (निहोति) न्यगधस्तात् (णिसंति) अधोऽंधकारं गह्वती
त्यर्थः । यथा तेन दुश्चरितेनाधः शिरः कृत्वा डुर्गं विषमं यातनास्थानमुपैति अवाक्शिरा न
रके पततीत्यर्थः ॥ ५ ॥ सांप्रतं पुनरपि नरकांतर्वर्तिनो नारका यदनुजवन्ति तद्वर्णयितुमां

लोखंमना (कीलेहिंके०) खीला तेणेकरी (विझंतिके०) वींधाय (नावंउविंतेके०) नावाये चढ्या (सइविष्णूणाके०) स्मृतिविप्रहीणा स्मृतिहीन एटले विवेकरहित थाय तथा (अन्नेतुके०) अन्य वली परमाधार्मिक लोक ते नारकीउने नाशी जता देखीने (सूलान्हितिसूलियाहिंदीहाहिंके०) त्रिशूलसहित एषी दीर्य एटले लांबी शूलीये (विझू एअहेकरंतिके०) वींधी करीने नीचा धरतिने विपे नाखे ॥ ए ॥ (केसिंच बंधित्तुगलेसिला उं के०) केटलाक नारकीने परमाधार्मिक लोक तेमना गलामां अत्यंत वजनदार शिला बांधीने (महालयंसि के०) माहा अगाध उंमा एवा (उदगंसिबोलंति के०) पाणीमां बोले फरी तेमांहेषी काढीने पढी (कलंबुयावालुयमुम्पुरेयके०) कलंबू फूल शरखी वे लूने विपे तथा मुम्पुरेय एटले अग्नीने विपे (लोलंति के०) आघा पाठा घाले अत्यंत तप्तरेती मांहे चणानी पेरे शेके (तडअन्ने के०) त्यां वली अन्य परमाधार्मिको (पञ्च तिअके०) ते नारकीने मांसनी पेशीनी पेरे पचावे तुहंपियाइ मांसाइ इत्यादि. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—तान् नारकान् वैतरणीजलतप्तान् लोहकीलाकुलां नावमागच्छंतः पूर्वारूढा असाधुकर्माणः परमाधार्मिकाः कीलेषु कंठेषु विध्यंति तेच विध्यमानावैतरणीजलेन नष्टसंज्ञाः स्मृतिविप्रहीणागतकर्तव्यविवेकाः स्युः । अन्ये पुनर्नरकपालानारकैः क्रीडंतस्तान् त्रिशूलिकानिः शूलानिदीर्घानिर्विध्वा अधोन्मौ जालयंति ॥ ए ॥ केपांचिन्नारकाणांगले ते परमाधार्मिकाः शिलां बध्वा महति जले बोलंति मज्जयंति ततः समाकृष्य पुनर्वैतरणीनद्याः कलंबुकावालुकायां मुर्मुराग्रौ लोलयंति अन्येच नारकान् तत्र नारकावासे ब्रष्टकक्षिप्तमांसवत् पचंति ॥ १० ॥

॥ टीका—किंच (कीलेहीत्यादि) तांश्च नारकानत्यंतद्वारोप्तेन दुर्गंधेन वैतरणीजले नानितप्तानायसकीलाकुलां नावमुपगच्छंतः पूर्वारूढाअसाधुकर्माणः परमाधार्मिकाः कीलेषु कंठेषु विध्यंतीति । तेच विध्यमानाः कलकलायमानेन सर्वस्वोत्तुयाधिना वैतरणीजलेन नष्टसंज्ञाअपि सुंतरां स्मृत्या विप्रहीणाअपगतकर्तव्यविवेकाजवति । अन्ये पुनर्नरकपालानारकैः क्रीडंतस्तान्नष्टांस्त्रिशूलिकानिदीर्घिकानिरायतानिर्विध्वा अधोन्मौ कुर्वतीति ॥ ए ॥ अपिच (केसिंचइत्यादि) केपां चिन्नारकाणां परमाधार्मिकामहतीं शिलां गले बध्वा महत्युदके (बोलंति) निमज्जयंति । पुनस्ततः समाकृष्य वैतरणीनद्याकलंबुकावालुकायां मुर्मुराग्रौ च लोलयंति अतितप्तवालुकायां चणका निव समंततोबोलयंति । तथान्ये तत्र नरकावासे स्वकर्मपाशावपाशितान्नारकान् सुंवके प्रोतकमांसपेशीवत् पचंति नर्जयंतीति ॥ १० ॥

॥ दीपिका—अंगारराशिं ज्वलितं सह ज्योतिषा वह्निना वर्तत इति सज्योतिर्नूमिस्तेनोपमा यस्यां सा तडुपमा तामंगारतुल्यां नूमिमाक्रमंतस्ते नारकादह्यमानाः करुणं दीनं स्तनंत्याक्रंदन्ति । तत्र बादराग्रेरजावात्तडुपमां नूमिमित्युक्तं । एतदपि दिग्दर्शनार्थमुक्तं । अन्यथा नारके चिरस्थितिकालस्थितयः । तथाहि । उत्कृष्टतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि जघन्यतस्तु दशवर्षसहस्राणि तिष्ठन्ति ॥ ७ ॥ सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमाह । यदि ते त्वया श्रुता वैतरणी नाम क्षारोष्णरुधिराकारजलवाहिनी नदी अजिडुर्गा विषमा । यथा निशितस्तीक्ष्णः कुरः स्यादेवं तीक्ष्णानि स्रोतांसि प्रवाहायस्याः सा तीक्ष्णस्रोताः । तथा ते नारका तापतप्ताजलं पातुमिच्छवो वैतरणीमतिडुर्गां तरन्ति । किञ्चूताः । इषुणा शरेण प्रतोदेनेव प्रेरिताः शक्तिनिः शस्त्रविशेषैर्हन्यमानाः । तृतीयार्थे सप्तमी ॥ ८ ॥

॥ टीका—तेच नयोद्भ्रान्तादिक्कु नष्टायदनुजवंति तद्वर्शयितुमाह । (इंगालेत्यादि) अंगारराशिं खदिरांगारपुञ्जं ज्वलितं ज्वालाकुलं तथा सह ज्योतिषोद्योतेन वर्तत इति सज्योतिर्नूमिस्तेनोपमायस्याः सा तडुपमा तामंगारसन्निजां नूमिमाक्रमंतस्ते नारकादह्यमानाः करुणं दीनं स्तनंत्याक्रंदन्ति । तत्र बादराग्रेरजावात्तडुपमां नूमिमित्युक्तं । एतदपि दिग्दर्शनार्थमुक्तमन्यथा नारकतापस्येहत्याग्निना नोपमा घटते । तेच नारकामहानगरदाहाधिकेन तापेन दह्यमाना अरहस्वराअप्रकटस्वरामहाशब्दाः संतस्तत्र तस्मिन्नरकावासे चिरं प्रचूतं कालं स्थितिरवस्थानं येषां ते । तथा व्युत्कृष्टतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि जघन्यतोदशवर्षसहस्राणि तिष्ठन्तीति ॥ ७ ॥ (जइतेसुयाइत्यादि) । सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं प्रतीदमाह । यथा जगवतेदमाख्यातं यदि ते त्वया श्रुता श्रवणपथमुपांगता वैतरणी नाम क्षारोष्णरुधिराकारजलवाहिनी नदी अजिमुख्येन डुर्गाजिडुर्गा दुःखोत्पादिका । तथा निशितोयथा कुरस्तीक्ष्णानि शरीरावयवानां कर्तकानि स्रोतांसि यस्याः सा । तथा तेच नारकास्तप्तांगारसन्निजां नूमिं विहायोदकं पिपासवोऽजितप्ताः संतस्तापापनोदायाऽजिषिषिच्छवोवा तां वैतरणीमजिडुर्गां तरन्ति । कथञ्चूताः । इषुणा शरेण प्रतोदेनेव चोदिताः प्रेरिताः शक्तिनिश्च हन्यमानास्तामेव नीमां वैतरणीं तरन्ति । तृतीयार्थे सप्तमी ॥ ८ ॥

कीलेहिं विज्झन्ति असाहुकम्मा, नावं उवित्ते सइ विप्पहूणा ॥

अन्नेतु सूलाहिं तिसूलियाहिं, दीहाहिं विद्धूण अहे करन्ति ॥ ९ ॥

केसिंच बंधितु गले सिलाउ, उदगं सि बोलेन्ति महालयंसि ॥ क

लंबुयावालुय मुम्मुरेय, लोलेन्ति पच्चन्ति अतब्ब अन्ने ॥ १० ॥

अर्थ—(असाहुकम्माके ७) पढीते असाधुकर्मा पापकारक एवा नारकी ते नावमाहेलाजे

जितापमंधतमसं दुष्प्रतरं दुरुत्तरं महांतं विशालं नरकं महापापोदयाद्ब्रजंति । तत्र च नरके ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् सर्वतः समाहितः सम्यगाहितोव्यवस्थापितोऽग्निर्जाज्वलतीति । पच्यते च । (समूसिउजह्गणीजियां) यत्र नरके सम्यगूर्ध्वश्रितः समुत्थितोऽग्निः प्रज्वलति तं तथाचूतं नरकं वराकाव्रजंति ॥ ११ ॥ किंचान्यत् (जंसिगुहाएइत्यादि) यस्मिन्नरके ऽतिगतोऽसुमान् गुहायामित्युष्ट्रिकाकृतौ नरके प्रवेशितोज्वलनेऽग्रावतिवृत्तोवेदनानि चूतत्वात्स्वकृतं दुश्चरितमजानन् क्षुत्प्रज्ञोऽपगतावधिविवेकोदं द्रह्यते । तथा सदा सर्वकालं पुनः करुणप्रायं कृत्स्नं वा धर्मस्थानमुष्मस्थानं तापस्थानमित्यर्थः । (गाढंति) अत्यर्थमुपनीतं ढाकितं दुष्कृतकर्मकारिणां यत् स्थानं तत्ते व्रजंति । पुनरपि तदेव विशिनष्टि । अतिदुःखरूपो धर्मः स्वप्नावोयस्मिन्निति । इदमुक्तं भवति । अहिनिमेषमात्रमपि कालं न तस्य दुःखस्य विश्रामइति । तदुक्तं । अहि णिमीलणमेत्तं एत्ति सुहं डुरकमेव पडिबद्धं ॥ णिरए ऐरइयाणं, अहोणिसं पच्चमाणाणं ॥ १ ॥ १२ ॥

चत्तारि अगणिउ समारजित्ता, जेहिं कूरकम्मा जितविंति बालं॥
ते तव चिठंति जितप्पमाणा, महावजीवंतुवजोतिपत्ता ॥ १३ ॥ सं
तवणं नाम महाहितावं, ते नारया जव असाहुकम्मा ॥ ह्वेहि
पाएहिय बंधिऊणं, फलगंवतव्वंति कुहाडहवा ॥ १४ ॥

अर्थ—(चत्तारिअगणिउ समारजित्ता के०) चारेदिशे चार अग्नी समारंजीने एटले प्रज्वलित करीने (जेहिं के०) जे नरकावासने विपे (कूरकम्मा के०) कूरकर्मना कर नार एवा परमाधार्मिको ते (अजितविंतिबालंके०) अज्ञानी एवा बापडा नारकीउने तपावे (तेतवचिठंतिजितप्पमाणाके०) तेनारकी त्यां पूर्वोक्त रीते ताप सहन करता कदर्थता अत्यंत दुःख भोगवता ठतां घणा काल सुधी रहे कोनीपेरे तोके (महावजीवंतुवजोति पत्ता के०) जेम जीवता मत्स्य अग्नी पासै मूक्या ठता अत्यंत तापनु दुःख पामे पण परवश पणाने लीधे त्यांथी नासी शके नही, तेमते नारकीउ पण जाणी लेवा. ॥ १३ ॥ (संतवणंनाम के०) त्यां ते नरकमांहे नारकीउने त्राववा वेदवानुं जे स्थानकठे ते केवुंठे तोके (महानितापं के०) सर्वने महा दुःखनुं कारणठे (जव के०) ज्यां (असाहुकम्मा के०) असाधुकर्मि एवा परमाधार्मिको (कुहाडहवा के०) हाथमां कुहाडो लइने (तेनारया के०) ते नारकीउने पकडीने (ह्वेहि पाएहियबंधि ऊणंके०) तेना हाथ तथा पग बांधी (फलगंवतव्वंतिके०) काष्टनी पेरे त्राठे वेदे. ॥ १४ ॥

॥टीपिका—(चत्तारिजित्ति) चतसृष्वपि दिक्षु चतुरोग्नीन् समारन्त्य प्रज्वालय यत्र नरके कूरक

असूरियं नाम महान्नितावं, अंधतमं दुष्पतरं महंतं ॥ उडुं अ
हेअं तिरियं दिसासु, समाहितं जड गणीजियाइं ॥ ११ ॥ जं
सी गुहाए जलणेतिउट्टे, अविजाणउ मसइ लुत्तपसो ॥ सया
य कलूणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीयं अतिडुक्कधम्मं ॥ १२ ॥

अर्थ—(असूरियं नामके०) नथी ज्यां सूर्य तेने असूर्य स्थानक कहिए एटले कुंनीने,
आकारे माहाअंधकाररूप नरकावास, तथा ज्यां (महान्नितावं के०) माहा अत्यंत तापठे
(अंधतमं के०) अत्यंत अंधकारठे, एवा (दुष्पतरं महंतंके०) महोटा विशाल दुस्तर
स्थानकने पापना उदयथी ते नारकी पामेठे. (जडके०) जे नरकावासमां सर्वकाल
(उडुंअहेअंतिरियं दिसासु के०) उंचुं नीचुं अने तिहुं एटले सर्व दिशाउने विषे
(अगणीजियाइंके०) प्रज्वलित अग्नीने (समाहित के०)स्थाप्यो ठे अर्थात् ज्यां सदा
काल अग्नी बढ्यां करेठे एवा कष्ट मांहे नारकीउने पाडे. ॥ ११ ॥ (जंसीगुहाए जल
णेतिउट्टेके०) जे नरकावासने विषे उंटने आकारें गुफाठे ते गुफा मांहे प्रवेश करतो ज अ
ग्नीना आवर्त्तमां पडे एवो (अविजाणउ के०) अज्ञाण बापडो पोताना कर्मने नथी
जाणतो तथा (लुत्तपसोके०) लुप्तप्रज्ञो एटले जेनी प्रज्ञा लोंपाइ गइठे, एवो ठतो ते नार
की त्यां (मसइके०) दांजे बळे (सयायकलूणंके०) सर्वकाल करुणप्राथ दयामणु एवुं (पुण
घम्मठाणंके०) पूर्ण तापनुं स्थानक त्यां (गाढोवणीयंके०) आकरा पापकर्म करी ढोयुं (अ
तिडुक्कधम्मंके०) ज्यां अत्यंत दुःखरूपनुं ज धर्म एटले स्वप्नावठे एवुं स्थानक नारकी पामे.

॥ दीपिका—(असूर्येति) नविद्यते सूर्योयस्मिन् सोऽसूर्योनरकोऽंधकारमयस्तं महान्नि
तापं अंधतमसं दुष्पतरं महंतं नरकं पापोदयाद् व्रजंति । तत्र च नरके उर्ध्वमधस्तिर्यक्
च सर्वदिक्षु समाहितोव्यवस्थापितोऽग्निः प्रज्वलतीति ॥ ११ ॥ (जंसीति) यस्मिन् न
रके प्राणीगुहायामिव ज्वलनेऽग्नौऽतिवृत्तः प्राप्तवेदनानुगतः स्वकृतं पापमजानन् लुप्तप्रज्ञो
गतप्रज्ञाविवेकोदंदह्यते । तथा सदा करुणं पुनर्दानं धर्मस्थानमापत्स्थानं गाढमत्यर्थसु
पनीतं दुष्कृतेन अतिदुःखरूपो धर्मस्वप्नावोयस्मिन् तत्तथा एवंविधं स्थानं ते व्रजंति नय
त्र दुःखविश्रामः । यतः । अङ्घ्रिनिमीलणमेतं, नत्तिसुहृंदुक्कमेवअणुबद्धं ॥ निरणेरइथा
णं, अहो निसंपव्वमाणं ॥ १२ ॥

॥ टीका—तथा (असूरियमित्यादि) । नविद्यते सूर्योयस्मिन् सोऽसूर्योनरकोबह
लांधकारः कुंजीपाकाकृतिः सर्वएव वा नरकावासोऽसूर्योव्यपदिश्यते । तमेवंचूतं महा

मनी कडाहमां नारख्या थका अत्यंत टलवले, तेनी पेरे ते नारकीउं पण वेदना सहन करता थका टलवले. ॥ १५ ॥ (नोचेवतेतद्धमसीजवंति के०) पण ते नारकी त्यां पचा व्या थका बलीने नस्म नथाय, (एमिळ्ळतीतिवनिवेयणाए के०) मरण पामे नही शरीर ठांमे नही. अत्यंत उग्र वेदनाये पण पोताना कृतकर्म (तमाणुजागं के०) ते कर्मनो अनुजाग जे विपाक तेने (अणुवेदयंता के०) अनुवेदता एटले नोगंवता थका (दुःखंतिदुस्कीइहडुक्कडेणं के०) सीतोष्णवेदना दहन हनन ठेदन जेदन ताडन तर्जनादिक तथा तद्गुण त्रिशूलारोपण कुंजीपाक सालम्ली वृक्षादिके करी उप जावेला जे दुःख, ते दुखेकरी दुखीथका पोताना करेला डुकृतने योगे त्यां जीवता थ काज रहे पण आयुष्य पूरण कखा विना मरण पामेज नही. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(रुहिरेत्ति) ते नरकपालास्तान्नरकान् स्वरुधिरे तप्तकवल्यां प्रक्षिप्ते पुनः पचंति । वर्चःप्रधानानि समुद्भितानि अंत्राण्यंगानि वा येपांते तथा तान् । निन्नं चूर्णितमुत्तमांगं शिरोयेपांते तथा तान् । के पचंतीत्याह । परिवर्नयंतउत्तानानधोमुखांश्च कुर्वंतः । एवाक्यालंकारे । तान् स्फुरतस्तश्चेतश्च विव्हलान् सजीवमत्स्यानिव लोहकवल्यां पचंति ॥ १५ ॥ (एोचेवेति) ते च नारकाएवं बन्दिनापच्यमानाअपि नमपीजवंति ननस्म सात्जवंति नरकानुजावात् । तथा तीव्रवेदनया नापरमग्निप्रक्षिप्तमत्स्यादिकमप्यस्ति यन्मीयते उपमीयते । अथवा तीव्रानिवेदनयापि अननुनूतस्वकर्मत्वान्नघ्नियंते तं ठेदनने दनादिकमनुजागं कर्मविपाकमनुवेदयंतोऽनुजवंतस्तिष्ठंति । तथा कृतेन डुण्ठतेन दुःखिनोदुःखयंति पीडयंति. ॥ १६ ॥

॥ टीका—अपिच (रुहिरेपुणोइत्यादि) ते परमाधार्मिकास्तान्नारकान्स्वकीये रुधिरे तप्तकवल्यां प्रक्षिप्ते पुनः पचंति । वर्चःप्रधानानि समुद्भितान्यंत्राण्यंगानि वा येपांते तथा तान् निन्नंचूर्णितमुत्तमांगं शिरोयेपां ते तथा तानिति । कथं पचंतीत्याह । परिवर्तयंतउत्तानानवाङ्मुखान् वा कुर्वंतः । एमिति वाक्यालंकारे । तान् । स्फुरतस्तश्चेतश्च विव्हलमात्मानं निक्षिपंतः सजीवमत्स्यानिवायसकवल्यामिति. ॥ १५ ॥ तथा (एोचेवेत्यादि) तेच नारकाएवं बहुशः पच्यमानाअपि नोनैव तत्र नरके पाकेवा नरकानुजावे वा सति मपीजवंति नैव नस्मसाद्भवन्ति । तथा तत्तीव्रानिवेदनया नापरमग्निप्रक्षिप्तमत्स्यादिकमप्यस्ति यन्मीयते उपमीयते अनन्यसदृशीं तीव्रां वेदनां वाचामगोचरामनुजवंतीत्यर्थः । यदिवा तीव्रानिवेदनयाप्यननुनूतस्वकृतकर्मत्वान्नघ्नियंतइति प्रनूतमपि कालं यावत्तत्तादृशं शीतोष्णवेदनाजनितं तथा दहनठेदनजेदनतद्गुणत्रिशूलारोपणकुंजीपाकशात्मव्या रोहणादिकं परमाधार्मिकजनितं परस्परोदीरणनिष्पादितं चानुजागं कर्मणां विपाकमनुवेदयं

मर्माणोनरकपालास्तंबालं मूर्खं अनितापयंति नटित्रवत् पचंति तेनारकास्तत्राजितप्यमानाः कदर्थ्यमानास्तिष्ठंति । यथा मत्स्याजीवंतो ज्योतिःप्राप्ता अग्निगताः पीडयन्ते तथा पीडयमानाः ॥ १३ ॥ (संतड्ढणमिति) नामेति संजावनायां । संतड्ढणं वेदनं महान्जितापं महाडुःखोत्पादकं । ततस्ते यत्र नरकावासे असाधुकर्माणः क्रूरकर्माणोनरकपालाः कुठारहस्तान् हस्तैः पादैश्च बध्वा फलकमिव काष्ठखंभमिव तद्वणुवंति विंदंति ॥ १४ ॥

॥ टीका-अपिच । (चत्वारिंशत्यादि) चतसृष्वपि दिक्षु चतुरोग्नीन् समारन्य प्रज्वाल्य यस्मिन्नरकावासे क्रूरकर्माणोनरकपालाञ्चाजिमुख्येनात्यर्थं तापयंति नटित्रवत् पचंति बालमङ्गं नारकपूर्वकृतदुश्चरितं । ते तु नारकजीवा एवमजितप्यमानाः कदर्थ्यमानाः स्वकर्मनिगडितास्तत्रैव प्रनूतं कालं महाडुःखाकुले नरके तिष्ठंति । दृष्टान्तमाह । यथा जीवंतो मत्स्यामीना उपज्योतिरग्नेः समीपे प्राप्ताः परवशत्वादप्यत्र गंतुमसमर्थास्तत्रैव तिष्ठत्येवं नारका अपि । मत्स्यानां तापासहिष्णुत्वादग्नावल्यंतं दुःखमुत्पद्यत इत्यतस्तद्वहणमिति ॥ १३ ॥ किंचान्यत् (संतड्ढमित्यादि) समेकीभावेन तद्वहणं संतड्ढणं । नामशब्दः संजावनायां । यदेतत्संतड्ढणं तत्सर्वेषां प्राणिनां महान्जितापं महाडुःखोत्पादकमित्येवं संजाव्यते । यदेवं ततः किंचित्याह । ते नारकानरकपालायत्र नरकावासे स्वजवनादागता असाधुकर्माणः क्रूरकर्माणोनिरनुकंपाः कुठारहस्ताः परशुपाणयस्तान्नारकानत्राणान् हस्तैः पादैश्च बध्वा संयम्य फलकमिव काष्ठशकलमिव तद्वणुवंति तनूकुर्वन्ति विदंतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

रुहिरे पुणो वच्च समुस्सिअंगे, जिन्नुत्तमंगे परिवत्तयंता ॥ पयंति
एणं एोरइए फुरंते, सजीवमहेव अयोक्वह्ने ॥ १५ ॥ नोचेव ते तड्ढ
मसीजवंति, एमिज्जतीतिवज्जिवेयणाए ॥ तमाणुजागंअणुवेदयं
ता, डुक्कंति डुक्की इह डुक्कडेणं ॥ १६ ॥

अर्थ- (रुहिरेके०) ते परमाधार्मिको ते नारकीजीवो नुज रक्त, काढीने कडाहमां नाखी (पुणोके०) फरी तेज लोहीमां ते नारकीउने पचावे ते नारकीउ केवाठे तोके (वच्चके०) डुर्गंध वस्तु तेणे करी (समुस्सिके०) खरड्याठे (अंगेके) अंग जेमना एवा ते नारकीने केवीरीते पचावे तोके (जिन्नुत्तमंगेके०) प्रथम तेमनुं उत्तमांग जेदीने पठी (परिवत्तयंता के०) परिवर्त्तयंता एटले समु होय तेने उपरांतुं होय करे अने उपरांतुं तेने समु करे अर्थात् उलटावी पलटावीने पचावे. (पयंति एणं एोरइए फुरंते के०) त्यां पचता थका ते नारकी तापे करी विज्वल ठता आधा पाठा उथलता हालता थका धूजे, टलवले, कोनीपेरे तोके (सजीवमहेव अयोक्वह्ने के०) जेम जीवता मत्स तस लोखं

॥ टीका—किंचान्यत् । (तैर्हिचेत्यादि) तस्मिंश्च महायातनास्थाननरके । तमेव वि
 शिनष्टि । नारकाणां लोलने सम्यक् प्रगाढाभ्यासोन्नतः स तथा तस्मिन्नरके शीतार्ता. संतो
 गाढमत्यर्थं सुषु तप्तमग्निं व्रजन्ति । तत्राप्यग्निस्थानेऽ निङ्गो दह्यमानाः सातं सुखं मनाग
 पि नलजन्ते । अरहितो निरन्तरोऽनितापोदाहोयेपांते अग्नितापितापास्तथापि तान्नार
 कास्तेनरकपालास्तापयन्तीत्यर्थः । तप्ततैलाग्निना दहन्तीति ॥ १७ ॥ अपिच (ससुञ्चर्ष
 त्यादि) सेशब्दोऽयशब्दार्थः । अथानन्तरं तेषां नारकाणां नरकपालैरौर्ध्वः कदर्थ्यमानानां
 नयानकोदाहारवप्रचुरआक्रंदनशब्दानगरवधश्च श्रूयते समाकर्ष्यते दुःखेन पीमयोप
 नीतान्युच्चरितानि करुणाप्रधानानि यानि पदानि हामातस्तात कष्टमनायोहं शरणागत
 स्तव त्रायस्व मामित्येवमादीनां पदानां तत्र नरके शब्दः श्रूयते । उदीर्णमुदयप्रातं कटुवि
 पाकं कर्म येषां तथोदीर्णकर्माणोनरकपालामिथ्यात्वहास्यरत्यादीनामुदये वर्तमानाः पुनः
 पुनर्वद्भुशस्ते (सरहन्तिनि) सरजसं सोत्साहं नारकान् दुःखयन्त्यतस्तदसह्यं नानाविधैरुपा
 यैर्दुःखमसातवेदनीयमुत्पादयन्तीति ॥ १८ ॥

पाणेहि एं पावविउ जयन्ति, तं से पवस्कामि जहा तहेण॥ दंमेहिं
 तठा सरयन्ति वाला, सवेहिं दंमेहि पुरा कएहिं ॥१९॥ ते हम्म
 माणा एरगे पडन्ति, पुन्ने डुरुवरस्स महाजितावे ॥ ते तव चिधन्ति
 डुरुवजरकी, तुट्ठन्ति कम्मोवगया किमीहिं ॥ २० ॥

अर्थ—एवाक्यालंकारेणे (पाणेहिणंपावविउजयन्तिके०) ते पापिष्ट परमाधार्मिको नार
 की प्राणीना इंडी विमुक्त करे उपांग वेगलाकरे (तंसेपवस्कामिजहातहेणं के०) ते ना
 रकीने एटला दुःख सावास्ते करे तेना कारण तमने यथा तथ्य कहुंहुं (तठा
 के०) त्यां (दंमेहिं के०) दुःख विशेष एटले पाठला जवना करेला कर्म तेने (सरयन्ति
 के०) संनारीने तेनरकपाल पुरुषो तेने कहेके अरे वापडा तें पूर्वजवने विपे मांसज
 ह्ण, मद्यपान, जीवघात, मृषावाद, चोरी, परस्त्रीगमन, कस्यारे, ते सांप्रत ताहारे उद
 य आख्याते, तेने योगे तुं दुःख जोगवेठे, माटे आम सावास्ते आरडेठे. एरीते (वाला
 के०) ते परमाधार्मिक पुरुषो (सवेहिं के०) सर्वथा प्रकारे (दंमेहिं के०) ते नारकीने
 दुःखरूप दंमेकरी (पुराकएहिंके०) पूर्वकृत कर्मना उदय यकी पीडा करे. ॥१९॥ (तेहम्म
 माणा एरगे पडन्ति के०) ते नारकी ह्णया यका पांचजो योजन उंचा उठलीने नरकने
 एकदेसे पडे ते नरक केवाठे तोके (पुन्नेडुरुवरस्स महाजितावे के०) डुष्टरूप माहातापे
 करी पूर्णठे, नाना प्रकारना दुःख तथा मल सहितठे, (तेतवचिधन्तिडुरुवजरकी के०)

तः समनुवेदयंतः समनुजवंतस्तिष्ठन्ति । तथा स्वकृतेन हिंसादिनाऽष्टादशपापस्थानरूपेण सततोदीर्णदुःखेन दुःखिनोदुःखयन्ति पीडयन्ते नाहिनिमेषमपिकालं दुःखेन मुह्यन्ति ॥ १६

तेहिंच ते लोलणसंपगाढे, गाढं सुतत्तं अगणिं वयन्ति ॥ न तद्ध
सायं लहती जिडुग्गे, अरक्षितान्नितावा तहवी तविन्ति ॥ १७ ॥
से सुच्चई नगरवहेव सदे, ड्होवणीयाणि पयाणि तद्ध ॥ उदिस्सक
म्माणउदिस्सकम्मा, पुणोपुणो ते सरहं ड्हेति ॥ १८ ॥

अर्थ—(तेहिंच के०) ते नरकावासने विषे (तेके०) ते नारकीने (लोलणसंपगाढे के०) आलोलंवे एटले आधा पाठा करवे करी अत्यंत व्याप्त शीतार्त ठता एवा नारकी सुखने अर्थे (गाढंसुतत्तंअगणिंवयन्तिके०) अत्यंततप्त अग्नीने विषे जाय, परंतु (नतद्धसायंलहतीनि डुग्गे के०) त्यां विषम अग्नीस्थानने विषे पण शातान पामे (अरक्षितान्नितावा तह वीतविन्तिके०) निरंतर ज्यां आकरो तापठे एवा नरकने विषे परमाधार्मिक तेने तपावे, तेल तप्तकरी तेने कष्ट आपे, एम अनेक प्रकारे परमाधार्मिक देवो नारकीजीवोने वेदना करेठे. ॥ १७ ॥ (सेसुच्चईनगरवहेवसदेके०) तेनरकमांहे नारकीना आक्रंद शब्द नगरना वधजेवा संनलायठे जेम कोइएक नगरनो नाश करे तेवारे माहा कोलाहल शब्द था य एवो आक्रंद शब्द हामात, हातात, हुं अनाथ ताहारे सरणागतहुं, मुजनेराख, इत्यादि शब्द सांनलीये (ड्होवणीयाणिपयाणितद्धके०) दुखोपनीतानिपदानितत्रनरकेशब्दः एट ले त्यां नरकने विषे करुणा प्रलाप सहित एवा पूर्वोक्त पदोना दयामणा शब्द बोले (उदि स्सकम्माणउदिस्सकम्मा के०) जेने कटुक विपाकरूप कर्म वर्तमानकाले उदय थयाठे एवा नारकीने मोहनीय कर्मना उदयवाला एवा परमाधार्मिक देवो (पुणोपुणोतेके०) ते पुनःपुनःपूर्वोक्तरीते (सरहंडुहेतिके०) उत्साह सहित नारकीउने एटला दुःख करे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—(तेहिंचेति) तत्र नरके नारकाणां लोलनेनेतः परतोघोलनेन संप्रगाढे व्याप्ते शीतार्तानारकागाढमत्यर्थं सुतप्तमग्निं व्रजन्ति । तत्राप्यग्निस्थानेऽजिडुर्गे सातं सुखं न लजन्ते । अरहितो निरंतरोऽन्नितापो येषां तेऽरहितान्नितापास्तथापि तान्नरकपालास्तापयन्ति तप्ततैलादिना दहन्तीति ॥ १७ ॥ (सेइति) से अथ तेषां नारकाणां जयान कः शब्दो नगरवधश्च श्रूयते । यथा नगरसंबधी महानाक्रंदः स्यात्तादृशो दुःखोपनीतानामुच्चारितानां पदानां हामातः हातात इत्यादीनां तत्र शब्दः श्रूयते । उदीर्णमुदयप्राप्तं कर्म येषां ते तथा तेषामुदीर्णकर्माणो नरकपालामिष्यात्वहास्यरत्यादीनामुदये वर्तमानाः पुनःपुनस्ते सरहंसोत्साहं नारकान् दुःखयन्ति ॥ १८ ॥

सया कसिणं पुण घम्मठाणं, गाढोवणीयं अतिडुक्कधम्मं॥अंडूसु
पक्खिप्प विहत्तुदेहं, वेहेण सीसं से जितावयंति ॥५१॥ णिंदंति वा
लस्स खुरेण नक्कं, उधेवि णिंदंति डुवेवि कन्ने ॥ जिप्पं विणिक्कस्स
विहत्तिमित्तं, तिस्काहिं सूलाइ जितावयंति ॥ ५२ ॥

अर्थ—(सयाकसिणंपुणघम्मठाणं के०) सर्वदाकाले ते नरक परिपूर्ण धर्म एटले आ
तापनुं स्थानक त्यां (गाढोवणीयं के०) कर्मने उदयें ढोया एवा नारकी (अतिडुक्कध
म्मं के०) अत्यंतडुःखतो धर्म एटले स्वजावढे ज्यां (अंडूसुपक्खिप्पविहत्तुदेहं के०) ते
स्थानके नारकीनो शरीर निवडबंधमांहे प्रहेपीने (वेहेणसीसंसे के०) मस्तके णिडक
री तेने (जितावयंति के०) तपावे सर्व शरीर चर्मनी पेरे विस्तारीने खीजायें करी उ
खेडे. ॥ ५१ ॥ ते परमाधार्मिक (बालस्स के०) ते अज्ञानी नारकीउना (खुरेण
के०) कुर एटले बुरीयें करीने (नक्कंके०) नासिकाने (णिंदंतिके०) ठेदे तथा (उधे
विणिंदंतिडुवेविकन्ने के०) उष्ट्र ठेदे तथा बंने कान पण ठेदे तथा मद्यमांसादि मृषाबो
जबुं इत्यादि पाप तेमने संनारी आपीने (जिप्पंविणिक्कस्सविहत्तिमित्तं के०) ते नारकी
नी एक विह्व प्रमाण जीन बाहेर काढीने (तिस्काहिंसूलाइजितावयंतिके०) तीक्ष्ण सू
जियें करी संतापे, ठेदे एरीते ते नारकीने पीडे वेदना आपे. ॥ ५२ ॥

॥ टीपिका—(सयेति) सदा कृत्स्नं संपूर्णं धर्मस्यातपस्य स्थानमुल्लस्थानं नवति
गाढैर्दृढैः कर्मनिरुपनीतं दौकितं अतिडुःखमेव धर्मः स्वजावोयस्यतत् एवंविधे स्थाने स्थि
तो जंतुः अंडुषु निगडेषु देहं विहृत्य प्रक्षिप्य तथा शिरश्च(से)तस्य वेधेन नारकस्य रंघ्रोत्पादने
नानितापयंति कीलकैश्च सर्वाण्यंगानि विध्वा चर्मवत् कीलयंति ॥ ५१ ॥ (णिंदंतीति)
दं नरकपालाः बालस्याङ्गस्य कुरप्रेण नासिकां णिंदंतीति । तथा उष्ट्रौ कर्णौ च दावपि णिं
तेति तथा जिह्वां वितस्तिमात्रां बहिर्निष्काश्य तीक्ष्णशूलान्जिरनितापयंति अपनयंति ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (सयाकसिणमित्यादि) सदा सर्वकालं कृत्स्नं संपूर्णं । पुनस्तत्र
नरके धर्मप्रधानं उल्लप्रधानं स्थितिस्थानं नारकाणां नवति । तत्रहि प्रजयातिरिक्ताग्निवा
तादीनामत्यंतोल्लरूपत्वाच्च दृढैर्निधत्तनिकाचितावस्थैः कर्मनिर्नारकाणामुपनीतं दौकि
तं । पुनरपि विशिनष्टि।अतीव डुःखमसातावेदनीयं धर्मः स्वजावोयस्य तत्तथा तस्मिंश्चैवंविधे
स्थाने स्थितोऽसुमान् अंडुषु निगडेषु देहं विहृत्य प्रक्षिप्य च यथा शिरश्च (से)तस्य नारक
स्य वेधेन रंघ्रोत्पादनेनानितापयंतीति ॥ ५१ ॥ अपिच (णिंदंतिबालस्सेत्यादि) ते परमा
धार्मिकाः पूर्वदुश्चरितानि स्मरयित्वा बालस्याङ्गस्य निर्विवेकस्य प्रायशः सर्वदा वेदनास

त्यांते नारकी अशुची वस्तुना आहारी उता घणोकाल सुधी रहे (तुष्टंति कम्मोवगया किमीहिं के०) कर्मने वस पडया एवा नारकीने परमाधार्मिक विकूर्विने पीडे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—(पाणेहिणमिति) एं वाक्यालंकारे । ते पापानरकपालाः प्राणैः शरीरेंद्रियादि निर्वियोजयंति येनैवं दुःखं ते लजंते तदुःखकारणं जे जवतां याथातथ्येन सत्यतया प्रवक्ष्यामि तेषां दंमैर्नरकविशेषैस्तत्र बालानरकपालाः पूर्वकृतं स्मारयंति । पूर्वजवे त्वं मां सानि खादसि पिबसिमद्यं गह्वसि परदारान् । सांप्रतं विपाकप्राप्तेन कर्मणा किमेवमाक्रं दसीत्येवं पुराकृतैः सर्वैर्दंमैर्दुःखविशेषैस्तादृशमेव दुःखमुत्पादयंति ॥ १९ ॥ (तेऽति) ते नारका हन्यमानानष्टाः संतोऽन्यस्मिन् घोरतरे नरके पतंति । किंनूते पूर्णे नृते । इरूपं विष्ठासृग्मांसादिमलं तस्य नृते महानितापेऽतिसंतापीपेते तत्र नरके इरूपस्याशुच्यादेर्नहि णस्तिष्ठंति । तथा कृमिर्निर्नरकपालकृतैः परस्परकृतैश्च तुद्यंते व्यथ्यंते । तथा चागमः । ठीसत्तमासुणं पुढवीसुनेरइया पढूमहंताइं लोहिअकुंशुरुवाइं विउवित्ता अस्समस्सुस्स कायं समचउरंगेमाणा १ अणुक्कायमाणा २ चिठंति ॥ २० ॥

॥ टीका—तथा (पाणेहिणमित्यादि) एमिति वाक्यालंकारे । प्राणैः शरीरेंद्रियादिनि स्ते पापाः पापकर्मणोनरकपालावियोजयंति शरीरावयवानां पाटनादिनिः प्रकारैर्विक र्तनादवयवान् विश्लेषयंति । किमर्थमेवं कुर्वतीत्याह । तदुःखकारणं जेयुष्माकं प्रवक्ष्यामि याथातथ्येनावितथ्यं प्रतिपादयामीति । दंडयंति पीडामुत्पादयंतीति दंमादुःखविशेषा स्तैनरकाणामापादितैर्बालानिर्विवेकानरकपालाः पूर्वकृतं स्मारयंति । तद्यथा । तदा रुष्टस्त्वं खादसि समुत्कृत्य प्राणिनां मांसं तथा पिबसि तं तदसं मद्यं च गह्वसि परदा रान् सांप्रतं तद्विपाकापादितेन कर्मणा ऽनितप्यमानः किमेवं रारटीषीत्येवं सर्वैः पुरा कृतैर्दंमैर्दुःखावशेषैः स्मारयंतस्तादृक् नूतमेव दुःखविशेषमुत्पादयंतोनरकपालाः पीदयं तीति ॥ १९ ॥ किंच (तेहम्ममाणाइत्यादि) ते वराकानारकाहन्यमानास्तोद्यमा नानरकपालेन्योनष्टेऽन्यस्मिन् घोरतरे नरकैकदेशे पतंति गह्वंति । किंनूते नरके पूर्णे नृते । इष्टं रूपं यस्य तदुष्टं विष्ठासृग्मांसादिकं मलं तस्य नृते तथा महानितापिते संता पीपेते ते नारकाः स्वकर्मावबद्धास्तत्रैव नृते नरके इरूपनहिणोऽशुच्यादिनरकाः प्रनू तं कालं यावत्तिष्ठंति । तथा कृमिर्निर्नरकपालापादितैः परस्परकृतैश्च स्वकर्मेपगताः स्वकर्म ढौकितास्तुद्यंते व्यथ्यंते इति । तथा चागमः । ठीसत्तमासुणं पुढवीसु नेरइयादूपमहं ताइं लोहिअकुंशुरुवाइं विउवित्ताअन्नमन्नस्सकायंसमचउरंगे माणामाणा अणुक्कायमाण अणुक्कायमाणा चिठंति ॥ २० ॥

गुणा परेणापरेण प्रकर्षेण । तथा पुनः किञ्चूता महती बृहत्तरा (अहियपोरिसीधेति) पुरुषप्रमाणाऽधिकसमुद्भिता उष्ट्रिकाकृतिः ऊर्ध्वं व्यवस्थिता लोहितपूर्णा ॥ १४ ॥

॥ टीका-तथा । (तेतिष्पमाणेत्यादि) ते त्विन्ननासिकोष्ठजिह्वाः संतः शोणितं तिप्पमानाः कुरंतोयत्र यस्मिन् प्रदेशे रात्रिदिनं गमयन्ति । तत्र बालाग्रजास्तालसंपुटाश्च पवनेरितशुष्कतालपत्रसंचयाश्च सदा स्तनन्ति दीर्घविस्वरमाक्रदंतस्तिष्ठन्ति तथा प्रथोति तावन्हिना ज्वलितास्तथा हारेण प्रदिग्धांगाः शोणितं पूयं सांसं चाहर्निशं गलन्तीति । ॥ १३ ॥ किंच । (जइतेसुताइत्यादि) पुनरपि सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमुद्दिश्य जगवद्वचनमाविष्करोति । यदिते त्वया श्रुता आकर्णिता । लोहितं रुधिरं पूयं रुधिरमेव पक्वं ते वै अपि पक्वं शीलं यस्यां सा लोहितपूयपाचिनी कुंजी । तामेव विशिनष्टि । बालोऽग्निनवप्रत्यग्रोभिस्तेन तेजोनितापः स एव गुणोयस्याः सा बालाग्रितेजोगुणा परेण प्रकर्षेण तस्मै त्यर्थः । पुनरपि तस्याएव विशेषणं महती बृहत्तरा (अहियपोरुमोयन्ति) पुरुषप्रमाणाधिका समुद्भितोष्ट्रिकाकृतिरूर्ध्वं व्यवस्थिता लोहितेन पूयेन च पूर्णा सैवंचूता कुंजी समंततोऽग्निना प्रज्वलिताऽतीव वीजत्सदर्शनेति । ॥ १४ ॥

परिक्प्य तासु पययन्ति बाले, अट्टस्सरे ते कलुणं रसन्ते ॥ तएहा इया ते तउ तंवतत्तं, पज्जिज्जमाणाट्टतरं रसन्ति ॥ १५ ॥ अप्पेण अप्पं इह वंचइत्ता, जवाहमे पुवसते सहस्से ॥ चिंठन्ति तद्धा बहुकूरकम्मा, जहा कडं कम्म तहासि नारे ॥ १६ ॥ समज्जिणित्ता कलुसं अणज्जा, इवेहिं कंतेहि य विप्पहूणा ॥ ते उप्पिगंधे कसिणेयफासे, कम्मोवगाकुण्ण मे आवसन्ति निवेमि ॥ १७ ॥ इति निरयविज्जत्ति एपढमोउट्ठे सो समत्तो ॥

अर्थ-हवे त्यां कुंजीमांहे नारकीने गुंकरे ते कहेवे. (परिक्प्यतासुके०) ते परमाधार्मिक कुंजीमांहे घालीने (अट्टस्सरेतेकलुणंरसन्ते के०) आर्त शब्द करता तथा करुण प्रलाप करता एवा ते बापडा (बालेके०) अज्ञान नारकीने (पययन्तिके०) प्रकर्षे करी पचावे (तएहाइयातेतउतंवतत्तंके०) तृपाये पीडया यका पाणी मागे तेवारे तेने त्रांबु उकालीने तेनो रस (पज्जिज्जमाणके०) पीवरावे तेवारे ते (अट्टतरंरसन्तिके०) घणामां घणे दीनस्वरे करुणाकारी विलाप करे ॥ १५ ॥ (अप्पेणअप्पंइहवंचइत्ता के०) जेणे इह एटले आ मनुष्य जवमां अवपसुखने अर्थे परोपधाति पणुं आदरीने पोताना आत्माये करी पोताना आत्मानेज वंच्यो (जवाहमेपुवसतेसहस्से के०) तथा पूर्व जन्मे अधम एवा लुब्धकादिकना शतसहस्र जव जोगवी घणा कर्मोपार्जीने (चिंठन्तितद्धाबहुकूरकम्माके०)

મુદ્ધાતોપગતસ્ય કુરપ્રેણ નાસિકાં તિંદંતિ તથૌષ્ઠાવપિ ઢાવપિ કર્ણૌ તિંદંતિ તથા મધ માંસરસાઽનિલિપ્સોર્મૃષાનાષિણોજિઘ્ઠાં વિતસ્તિમાત્રામાદિપ્ય તીક્ષ્ણાન્નિઃ શૂલાન્નિરન્નિ તાપયંત્યપનયંતિ ॥ ૨૨ ॥

તે તિપ્પમાણા તલસંપુર્નં, રાંદિયં તઢ યણંતિ બાલા ॥ ગલંતિ તે સોણિઅપૂયમંસં, પજ્ઞોડ્યા સ્વારપડ્ધિયંગા ॥૨૩॥ જડ તે સુતા લો હિતપૂઅપાઈ, બાલાગણી તેઅગુણા પરેણં ॥ કુંની મહંતાહિયપોર સીયા, સમૂસિતા લોહિયપૂયપુણા ॥ ૨૪ ॥

અર્થ--(તે કે૦) તેનારકી કાન હોઠ પ્રમુખ અંગોપાંગના ઢેદન થકી (તિપ્પમાણા કે૦) લોહિજરતા થકા (તલસંપુર્નં કે૦) સુકા તાડવૃક્ષના પાન જેમ પવને ઝડતા શબ્દ કરે, તેનીપેરે (રાંદિયંતઢયણંતિબાલાકે૦) તે બાલ અજ્ઞાની નિરવિવેકી એવા નારકી બાપડા રાત્ર દિવસ ત્યાં આક્રંદ શબ્દ કરે (ગલંતિતેસોણિયપૂયમંસં કે૦) ત્યાંતે નારકીના અંગોપાંગ ઢેદ્યા પછી તેના શરીરમાંથી લોહી પરુ તથા માંસાદિક જરે (પજ્ઞોડ્યા કે૦) તેવારે તેને શોકકરી અગ્નીયેં પ્રજ્વાલીને (સ્વારપડ્ધિયંગા કે૦) લવણા દિક સ્વારે અંગોપાંગ સ્વારડ્યા ઢતા રુધિર પરુ અને માંસ એટલાવાના રાત્ર દિવસ તે મના શરીરમાંથી ગલતા થકા રહેઢે ॥૨૩॥ વલી શ્રીસુધર્મસ્વામી શ્રીજંબૂસ્વામી પ્રત્યે કહેઢે કે, (જડતે કે૦) (યદિ તેં શ્રીમહાવોર નાષિત (લોહિતપૂઅપાઈ કે૦) રુધિર અને પ રુની પ્રાત્રી એટલે રુધિર અને પાકીરુધિર તે પરુ એ બંને જ્યાં પચેઢે એવો સ્થાનક કુંની નાજન વિશેષ તે (સુતા કે૦) તે સાંનલીઢે તે કેવીઢે તોકે (બાલાગણીકે૦) નવી અગ્નીના (તેઅ કે૦) તેજ કરતા પણ (ગુણાપરેણં કે૦) ગુણે કરી અધિકઢે એટલે અત્યંત બલતીઢે (કુંનીમહંતાહિયપોરસીયા કે૦) એવી પુરુષ પ્રમાણ થકી અધિક મોટી કુંની નાજન વિશેષ તે કેવીઢે તોકે (સમૂસિતા કે૦) ઝંટને આકારે ઝંચીઢે અને (લોહિયપૂયપુણા કે૦) રુધિર અને પરુ એણે કરી પરિપૂર્ણ નરેલીઢે. ॥ ૨૪ ॥

॥ દીપિકા--(તેડતિ) તે નારકાઃ શોણિતં તિપ્પમાનાઃ સ્વંતોયત્ર રાત્રિંદિનં ગમયંતિ તત્ર પ્રદેશે તાલસંપુટાશ્વ પવનપ્રેરિતશુષ્કપત્રસંચયાશ્વ સદા વિસ્વરં સ્તનંતિ કંદંતિ । વન્હિના પ્રદ્યોતિતાજ્વાલિતાઃ ક્ષારેણપ્રદિગ્ધાંગાઃ શોણિતં પૂયં માંસં વાઽહર્નિશં ગલંતિ. ॥ ૨૩ ॥ (જડતિ) સુધર્મસ્વામી જંબૂસ્વામિનં વક્તિ । યદિ તે ત્વયા શ્રુતા લોહિતં રુધિરં પૂયં પક્કરુધિરં તે ઢે અપિ પક્તું શીલમસ્યાઃ સા લોહિતપૂયપાચિની કુંની । પુનઃ કિંનૂતા । બાલઃ પ્રત્યગ્નોગ્નિસ્તસ્યતેજોન્નિતાપઃ સંઘ્વ ગુણોયસ્યાઃ સા બાલાગ્નિતેજોન્નિતાપ

पाठ्यमानाभ्यर्ततरं रसन्ति रारटन्तीति ॥ ३५ ॥ उद्देशकार्योपसंहारार्थमाह । (अ
प्येणेत्यादि) इहास्मिन्मनुष्यजने आत्मना परवंचनप्रवृत्तेन स्वतएव परमार्थतयात्मा
नं वंचयित्वाऽल्पेन स्तोकेन परोपधातसुखेनात्मानं वंचयित्वा बहुशो नवानां मध्ये
अधमानां मध्ये अधमानवाधमामत्स्यबंधलुब्धकादीनां नवास्तान्पूर्वजन्मसु शतसह
स्रशः समनुजय तेषु नवेषु विषयोन्मुखतया सुकृतपराङ्मुखत्वेन वा ऽवाप्य महाधोरा
तिदारुणं नरकवासं तत्र तस्मिन्मनुष्याः क्रूरकर्माणि परस्परतोऽःखमुदीरयन्तः प्रचूतं का
लं यावत्तिष्ठन्ति । अत्रकारणमाह । यथा पूर्वजन्मसु यादृग्भूतेनाव्यवसायेन जघन्यजघ
न्यतरादिना कृतानि कर्माणि तथा तेनैव प्रकारेण (से) तस्य नारकजंतोर्नारावेदनाः प्रा
दुर्भवन्ति स्वतः परतज्जनयतोवेति । तथाहि । मांसादाः स्वमांसान्येवाग्निना प्रताप्य न
हन्ते तथा मांसरसपायिनो निजपूयरुधिराणि तत्रत्रपूणीव पायन्ते तथा मत्स्यधातकलु
ब्धकादयस्तथैव विद्यन्ते निद्यन्ते यावन्मर्यन्तेति । तथाऽनृतनापिणां तत्स्मारयित्वा
जिह्वाश्चेन्निद्यन्ते । तथा पूर्वजन्मनि परकीयद्व्यापहारिणामंगोपांगान्यपन्हियन्ते तथा पा
रदारिकाणां वृषणवेदः शाढ्मद्व्युपगूहनादि च तैः कार्यन्ते । एवं महापरिग्रहारं नवतां क्रो
धमानमायालोचिनां च जन्मांतरस्वकृतक्रोधादिदुष्कृतस्मारणेन तादृग्विधमेव दुःखमु
त्पाद्यतइति कृत्वा सुपूच्यते तथाविधं कर्म तादृग्विधभूतएव तेषां तत्कर्मविपाकादितो
नारइति ॥ ३६ ॥ किंचान्यत् (समणिज्जणिनुइत्यादि) अनार्याअनार्यकर्मकारित्वा
द्विंसानृतस्तेयादिनिराश्रवद्वारैः कलुषं पापं समज्याशुचिकर्मोपचयं कृत्वा ते क्रूरकर्मा
णोदुरनिगंधे नरके आवसन्तीति सटकः । किञ्चूताः । इष्टैः शब्दादिनिर्विषयैः कमनीयैः
कांतैर्विविधं प्रकर्षेण हीनाविप्रमुक्तानरके वसन्ति । यदिवा यदर्थं कलुषं समार्जयन्ति
तैर्मातापुत्रकलत्रादिभिः कांतैश्च विषयैर्विप्रमुक्ताएकाकिनस्ते दुरनिगंधेन कुथितकलेव
रातिशायिनि नरके कृत्स्ने संपूर्णेऽत्यन्ताशुचस्पर्शे एकांतोद्देजनीये शुचिकर्मापगताः (कु
णिमेति) मांसपेशीरुधिरपूयांत्रफिसकल्मपाकुले सर्वाभेध्याधमे बीजत्सदर्शने हाहार
वाक्रंदेन कष्टं मातावदित्यादि शब्दावधीरितदिगंतराले परमाधमे नरकावासे आसमन्ताडु
त्कृष्टतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि यावद्यस्यांवा नरकप्रथिव्यां यावदायुस्तावद्वसन्ति तिष्ठन्ति ।
इति परिसमाह्वयर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३७ ॥ इति नरक विजक्तेः प्रथमोद्देशकः समाप्तः

हवे पांमाध्ययननांवीजो उद्देशो प्रारंभिये ढैये एने विषे पण एज नरकना चाव कहेने.

अद्वावरं सासयडुक्कधम्मं, तं जे पवक्कामि जहातद्देणं ॥ वाला
जहा डुक्कडकम्मकारी, वेदंति कम्माइं पुरेकडाइं ॥ १ ॥ ह्वेहि

अत्यंत क्रूर पापकर्मना धणी दुःखवेदना नोगववाने घणोकाल सुधी त्यां नरकने विपे रहे (जहाकडंकम्मतहासिनारे के०) यथाकृतानिकर्माणि जेवां अध्यवसायेकरी जेवाजा वे कर्म कीधां होय तेवाज नरकमां पण सिजार शब्दे दुःख उपजे जेम मांस न कृण करनारने तेनाज शरीरमांथी मांसकापी अग्नीवर्ण करी खवरावे, मद्यपानीने तप्त कथीरनो रस पीवरावे, मत्सघातकीने ह्वेदे, जेदे, असत्य जाषण करनारनी जिह्वा ह्वेदे, परधनापहारीना अंगोपांग ह्वेदे, लंपटना वृषण ह्वेदे, सात्मली वृद्धनुं आलिंगन करावे इत्यादिक जेणे जेवा कर्म उपाज्यां होय तेने ते सरखाज दुःख परमाधार्मिको उपजावे. ॥ १६ ॥ (समक्लिणित्ताकलुसंअणज्जा के०) ते पापी अनार्य माता पिता अने स्त्रियादि कने अर्थे घणा कलुष एटले पापकर्म उपार्जन करीने पठी (इष्टेहिकंतेहियविप्पहूणा के०) इष्टजे मातापिता तथा कांता एटले स्त्रियादिक ते थकी विप्पहूणा एटले रहित अर्थात् एकाकी ठता (तेडुप्पिगंधेकसिणेयफासेके०) ते दुर्निगंध दुःखे करी नखो तथा अशुचि स्पर्शवान एवा नरकने विपे (कम्मोवगाकुणिमेआवसंतिके०) कर्मोपगता अशुचि कर्मने लीधे कुणि एटले मांस पेसी रुधिरं परु आंतरमा फेफसुं इत्यादिक कम्मले करी समाकुल एवा नरक स्थानमां घणोकाल अवश्य पणे रहीने पूर्वोक्त दुःख सहन करे. तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥ १७ ॥ इति नरकविजक्तियनामप्रथमोद्देशकतुंअर्थसमाप्तः

॥ दीपिका—(पस्किप्पेति) कुंजीषु तान् आर्तस्वरान् करुणं दीनं रसंतः प्रक्षिप्य प्रप चंति ते तृषार्ताः सज्जितं प्रार्थयंतस्तप्तं त्रपु पाध्यंते । पाध्यमानाश्चार्ततरं रसंति रारटंति ॥ १५ ॥ (आप्पेणेति) इह नरनवे आत्मनैवात्मानं वंचयित्वा नवानामधमाचवाधमा अधमनवामत्स्यवधलुब्धकादीनां नवास्तान् पूर्वजन्मनि शतसहस्रशः समनुज्जय क्रूरक र्माणस्ते नरके बहुप्रज्जुतकालं तिष्ठति यथा येन प्रकारेण यादृशाध्यवसायेन पूर्वजवे कृतानि कर्माणि तथा से तस्य नारकस्य नारावेदनाः स्युः ॥ १६ ॥ (समक्लिणित्तेति) अ नार्याः पापकर्मकारिणः कलुषं पापं समर्ज्य अर्जयित्वा ते नारकादुरनिगंधिनरके वसंति । किञ्चूताः । इष्टैः कांतैः शब्दादिविषयैर्विहीनाः । नरके किञ्चूते । कृत्स्ने संपूर्णेऽस्पर्शेऽत्यं ताशुचस्पर्शं कर्मोपगताश्चाशु कर्मबद्धाः कुणिमे रुधिराद्याकुले आसमंतादुत्कृष्टतस्त्रयस्त्रिंशत्सागराणि वसंतीति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १७ ॥ इति पंचमाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः

॥ टीका—तासु च यक्रियते तद्दर्शयितुमाह । (पस्किप्पेत्यादि) तासु प्रत्यग्निना दी तासु लोहितपूयशरीराववयवकिट्विषपूर्णासु दुर्गंधासु च बालान्नारकांस्त्राणरहितानार्त स्वरान् करुणं दीनं रसंतः प्रक्षिप्य प्रपचंति तेच नारकास्तथा कदर्थ्यमानाविरसमाक्रं दंतस्तृषार्ताः सज्जितं प्रार्थयंतोमद्यं ते अतीव प्रियमासीदित्येवं स्मरयित्वा तप्तं यत्रपु

महिनिमेषमपि कालमविद्यमानं सुखलेशं याथातथ्येन यथाव्यवस्थितं तथैव कथयामि । नात्रोपचारोर्थवादोवा विद्यतइत्यर्थः । बालाः परमार्थमजानानाविषयसुखलिप्सवः सांप्रतेक्षिणः कर्मविपाकमनवेद्यमाणा यथा येन प्रकारेण दुष्टं कृतं दुष्कृतं तदेव कर्मानुष्ठानं तेनवा दुष्कृतेन कर्मज्ञानावरणादिकं तदुष्कृतकर्म तत्कर्तुं शीलं येषांते दुष्कृतकर्मकारिणस्तएवंचूताः पुराकृतानि जन्मांतरार्जितानि कर्माणि यथावेदयन्ति तथा कथयिष्यामीति ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह । (हृष्टेर्हीत्यादि) परमाधार्मिकास्तथाविधकर्मोदयात् क्रीडायमानास्तान्नारकान् हस्तेषु पादेषु बध्वादरं क्षुरग्रासिजिनीनाविधैरायुधविशेषैर्विकर्तयन्ति विदारयन्ति । तथा परस्य बालस्येवाकिंचित्करत्वाद्बालस्य लकुटादिजिर्विविधं हतं पीडितं देहं गृहीत्वा वर्धं चर्मशकलं स्थिरं बलवत्पृष्ठतः पृष्टिदेशं उद्धरन्ति विकर्तयन्त्येवग्रतः पार्श्वतश्चेति ॥ २ ॥

बाहू पकप्यन्ति समूलतो से, थूलं विद्यासं मुहे आडहन्ति ॥ रहंसि जुत्तं सरयन्ति बालं, आरुस्स विञ्जन्ति तुदेण पिठे ॥ ३ ॥ अयं व तत्तं जलियं सजोइ, तऊवमं चूमि मणुक्कमंता ॥ ते मज्झमाणा कलुणं थणंति, उसुचोइया तत्तजुगेसु जुत्ता ॥ ४ ॥

अर्थ—ते परमाधार्मिको (बाहूपकप्यन्तिसमूलतोसेके०) त्रण नरकपृथ्वीने विपे नारकीना अथस्तन अने चारनरकपृथ्वीमां मूलथी आरंजीने बन्ने बाहु कापे, तथा (थूलंके०) मोहोदो लोहनो गोलो तपावी (मुहेके०) ते नारकीनुं मुख (विद्यासंके०) विकाशीने एटले मुख उघाडीने तेमांहे (आडहन्तिके०) नाखे तथा (रहंसि जुत्तंसरयन्ति बालंके०) लोखंमना रथमां जो तरी पूर्वना करेला कर्म संजलावीने ते नारकीने खेडे हलावे तथा (आरुस्स विञ्जन्ति तुदेण पिठे के०) अत्यंत रोश करीने ते नारकीना पुठनाजागने आरे करी बांधे ॥ ३ ॥ (अयं व तत्तं जलियंसजोइके०) जेम लोखंमनो गोलो तप्त अग्नीये सहित जाज्वल्यमान होय अथवा उष्ण कथीर होय (तऊवमंचूमिमणुक्कमंताके०) तेनीठे उपमां जे ने एटले तेना सरखी तप्त एवीजे चूमि, तेने अतिक्रमता एटले बलती पृथ्वीपर चालता (तेमज्झमाणाके०) ते नारकी बलता थका (कलुणं थणंतिके०) करुण एटले दयामणा शब्द करे अर्थात् हेमात हेतात इत्यादिक विलाप करे (उसुचोइयाके०) तथा आरे करी चोया एटले प्रेक्षा थका (तत्तजुगेसु जुत्ताके०) तप्त एवा धूसरे जोतया थका जेम गलिया बलद चालतां आरडे तेम ते नारकी आरडयां करे. ॥ ४ ॥

॥ टीपिका—(बाहूइति) (से)तस्य नारकस्य तिसृषु नरकपृथिवीषु परमाधार्मिकाअप

पाएहि य बंधिऊणं, उदरं विकत्तंति खुरासिएहिं ॥ गिएहंतु
बालस्स विहत्तु देहं, वधं थिरं पिष्ठतो उधरंति ॥ १ ॥

अर्थ—(अहके०) अथ एटले हवे (अवरंके०) अपर एटले बीजा (सासयडुक्कधम्मं के०) शाश्वतदुःखनो धर्म एटले स्वजावठे जेने विषे एवा नरकना दुःख ज्यां सुधी जी वे त्यांसुधी ते नारकी जेमजोगवे (तंजेके०) तेम तमने (जहातहेणं के०) यथा तथ्य (पवस्कामि के०) कहीशुं; एटले जेरीते श्रीवीरपरमेश्वरना मुखथी सांजळुंठे तेरीते त मोने कहीशुं (डुकडकम्मकारी के०) डुकृत कर्मना करनार एवा (बाला के०) अ ज्ञानी निर्विवेकीजीव ते (जहा के०) जेरीते (पुरेकडाइंकम्माइं के०) पोताना पूर्वकृतकर्मने (वेदंति के०) वेदेठे जोगवे ठे तेरीते कहीशुं ॥१॥ त्यां परमाधार्मिक देव (ह ठेहिपाएहियबंधिऊणं के०) ते नारकीना हाथ पग बांधीने (खुरासिएहिं के०) बुरे क री तथा खजे करी (उदरंविकत्तंति के०) पेटने कापे ते केवीरीते कापे तोके (गिएहं तुबालस्सविहत्तुदेहंके०) बाल नारकीने ग्रहणकरी एटले पकडीने तेना शरीरने लाकडा दिके हणीने खंमो खंम करे (वधंथिरंपिष्ठतोउधरंति के०) आगला जागनुं सबल च र्म ते पुठ प्रदेशे काढे अने पुठनुं चर्म ते आगल काढे तथा मावा पाशानुं चर्म जमणे पासे काढे अने जमणी बाजुनुं चर्म माबी बांजुए काढे एरीते चामडी उखेडी नाखे ॥१॥

॥ दीपिका—अथ द्वितीयस्यादिसूत्रमिदं । (अहावरमिति) अथापरमन्यद्वयमि । श श्वन्नवतीति शाश्वतं यावदायुस्तच्च तदुःखं च तदेव धर्मः स्वजावोयस्मिन् सतथा एवंजुतं नरकं तथ्येन सत्यतया (जे) नवतां कथयामि । बालानिर्विवेकाडुष्कृतकर्मकारिणः पुराकृतानि पापानि कर्माणि वेदयंति तथा वदिष्यामि ॥ १ ॥ (हठेहिंति) परमाधार्मिका स्तान्नारकान् हस्तपादेषु बद्ध्वा उदरं कुरासिजिरायुधविशेषैर्विकर्तयंति विदारयंति तथा बालस्य लकुटादिनिर्विविधं हतं देहं गृहीत्वा वधं चर्मशकलं स्थिरं बलवत् पृष्ठतः पृष्ठ देशे उत्थरंति वेष्टयंति, ॥ १ ॥

॥ टीका—उक्तः प्रथमोद्देशकः सांप्रतं द्वितीयः समारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इ हानंतरोद्देशके यैः कर्मनिर्जितवोनरकेषूत्पद्यंते यादृगवस्थाश्च नवत्येवं तत्प्रतिपादित मिहापि विशिष्टतरं तदेव प्रतिपाद्यते इत्यनेन संबंधेनायातस्यास्योद्देशकस्य सूत्रानुगमेऽ स्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं (अहावरमित्यादि) अथेत्यानंतर्यै । अपरमि त्युक्तादन्यद्वयमीत्युत्तरेण संबंधः । शश्वन्नवतीति शाश्वतं यावदायुस्तच्च तदुःखं च शाश्व तं दुःखं तत्तर्धर्मः स्वजावोयस्मिन् यस्य वा नरकस्य सतथा तमेवंजुतं नित्यदुःखस्वजाव

नारकीने (संपगाढसि के०) अत्यंत वेदनाक्रांत एवुं नरक अथवा तेवो मार्गे तेने विपे (पवङ्गमाणा के०) चलावता थका (सिलाहि हम्मंतिनिपातिणीहिं के०) साहसु सि लायेंकरी हणीने नीचो पाडी नाखे,परंतु ते आगल जइ शके नही (संतावणी नामचिर छितीयाके०) तथा संतापनी नामे कुंजी त्यां शाश्वतिवे तेमांहे गयो ठतो (संतप्यतीज व असाहुकम्मा के०) ज्यां माता कर्मनो करनार वापडो घणु संताप सहन करे ॥६॥

॥ टीपिका—(बालेति) बालाअज्ञाः प्रज्वलितलोहपथमिव ते आक्रंदन्ति । तथा यस्मिन्ननिडुर्गे विपमे कुंजीशात्मव्यादिप्रपद्यमानानसम्यगुपगवंति ततस्ते कुपितानरकपालाः प्रेष्यानिव कर्मकरानिव दंडैर्हत्वा पुरतोयतः कुर्वन्ति ॥ ५ ॥ (तेऽति) ते नारकाः संप्रगाढमसह्यं नरकं प्रपद्यमानाअनिमुखपातिनीनिः शिलानिरसुरैर्दन्यन्ते । संतापनी कुंजी साच चिरस्थितिका तजतः प्राणी वेदनाग्रस्तआस्ते यत्र संतप्यतेऽत्यर्थमसाधुकर्मा ॥ ६ ॥

॥ टीका—अन्यच्च (बालाबलाऽत्यादि) बालानिर्विवेकिनः प्रज्वलितलोहपथमिव तसां जुवं (पविङ्गजन्ति) रुधिरपूयादिना पिबित्वां बलादनिवृंतोऽनुक्रम्यमाणा विरसमासरं ति । तथा यस्मिन्ननिडुर्गे कुंजीशात्मव्यादौ प्रपद्यमानानरकपालचोदितानसम्यग्वन्ति । त तस्ते कुपिताः परमाधार्मिकाः प्रेष्यानिव कर्मकरानिव बलीवर्दवद्वा दंडैर्हत्वा प्रतोदेन न प्रतुद्य पुरतोयतः कुर्वन्ति नते स्वेवया गंतुं स्यातुं वा लज्जन्तइति ॥५॥ किंच (तसंपगाढमित्यादि) ते नारकाः संप्रगाढमिति बहुवेदनात्वेन सह्यं नरकं मार्गे वा प्रपद्यमाना गंतुं स्यातुं वा तत्राऽशक्नुवन्तोऽनिमुखपातिनीनिः शिलानिरसुरैर्दन्यन्ते । तथा संतापयतीति संतापनी कुंजी साच चिरस्थितिका । तजतोऽसुमान् प्रज्जतं कालं यावदतिवेदनाग्रस्तआस्ते यत्रच संतप्यते पीडयतेऽत्यर्थमसाधुकर्मा जन्मांतरकृताद्युच्चानुष्ठानइति ॥ ६ ॥

कंदूसु पक्किप्प पयंति बाला, ततोवि दड्डा पुण उप्पयंति ॥ ते उड्डुका एहिं पखङ्गमाणा, अवरेहिं खज्जंति सणप्फएहिं ॥ ७ ॥ समू सियं नाम विधूमघाणं, जं सोयतत्ता कलुणं थणंति ॥ अहेसिरं कट्टु विगतिऊणं, अयंव सव्वेहिं समोसवेति ॥ ८ ॥

अर्थ—बली नरकना डुःख कहेवे. (बाला के०) ते बाल नारकीने परमाधार्मिक लो को (कंदूसु के०) कंदू नामा जालन विशेष तेने विपे (पक्किप्प के०) प्रहेपीने (प यंतिके०) पचवे (ततोविदड्डापुणउप्पयंतिके०) तेवारे ते नारकी दाऊता थका बलता चणानी पेरे उंचा उठले (तेउड्डुकाएहिंपखङ्गमाणाके०) त्यां आकाशमां बली तेने झोण काकादिक पक्षीउ त्रोटता थका खाता थका (अवरेहिं के०) त्यां थकी बीजा स्या

रनारकाश्चाधस्तनचतसृषु पृथिवीषु मूलतश्चारन्य बाहून् प्रकर्तयन्ति विदन्ति । तथा मुखे
विकाशं कृत्वा स्थूलं बृहन्नोद्गोलादिकं प्रक्षिपन्तश्चाददन्ति । तथा रहसि एकांते युक्तं स्व
कृतकर्मानुरूपवेदनां कुर्वतो बालमङ्गं स्मारयन्ति जन्मान्तरकर्म । आरुप्य च रोषं कृत्वा
पृष्ठे प्रतोदेन विध्यन्ति ॥ ३ ॥ (अयमिति) तथा अयोगोलवज्ज्वलितां ज्योतिर्नूतां त
दुपमां वा जूमिमनुक्रमन्तो गह्वरं तस्ते दह्यमानाः करुणं दीनं स्तनन्ति आक्रन्दन्ति तत्रेषु युगे
षु युक्तागलिवृषाश्च इषुणा प्रतोदादिना विध्यमानाः स्तनन्ति ॥ ४ ॥

॥ टीका—अपिच । (बाहूपकम्पन्तीत्यादि) (से) तस्य नारकस्य तिसृषु नारकपृथिवीषु
परमाधार्मिका अपरनारकाश्चाधस्तनचतसृषु चापरनारका एव मूलतश्चारन्य बाहून् प्रक
र्तयन्ति विदन्ति तथा मुखे विकाशं कृत्वा स्थूलं बृहत्तमायोगोलादिकं प्रक्षिपन्तश्चासमन्ताद्
दन्ति । तथा रहस्येकांतिनं युक्तमुपपन्नं युक्तियुक्तं स्वकृतवेदनानुरूपतत्कृतजन्मान्तरानुष्ठानं
तं बालमङ्गं नारकं स्मारयन्ति । तद्यथा । तत्रत्रपुषानावसरे मद्यपस्त्वमासीस्तथा स्वमांसज
कृणावसरे पिशिताशी त्वमसीत्येवं दुःखानुरूपमनुष्ठानं स्मारयन्तः कदर्थयन्ति तथा नि
ष्कारणमेवारुप्य कोपं कृत्वा प्रतोदादिना पृष्ठदेशे तं नारकं परवशं विध्यन्तीति ॥ ३ ॥
तथा (अयंवेत्यादि) तप्तायोगोलकसन्निनां ज्वलितज्योतिर्नूतां तदेव रूपं तदुपमां वा
जूमिमनुक्रमन्तस्तां ज्वलितां जूमिं गह्वरं तस्ते दह्यमानाः करुणं दीनं विस्वरं स्तनन्ति रा
रटन्ति तथा तत्रेषु युगेषु युक्तागलिवलीवर्दाश्चेषुणा प्रतोदादिना विध्यमानाः स्तनन्तीति ॥

बालाबलान्जूमिमणुकमन्ता, पविज्जलं लोहपहं च तत्तं ॥ जंसी
जङ्गमे सि पवज्जमाणा, पेसेव दंमेहि पुराकरन्ति ॥ ५ ॥ ते संपगा
ढं सि पवज्जमाणा. सिल्लाहि हम्मन्ति निपातिणीहिं ॥ संतावणी
नाम चिरद्वितीया. संतप्यती जह असिद्धकम्मा ॥ ६ ॥

अर्थ—(बालके ०) अज्ञानी निर्विवेकी (अबलाके ०) बल रहित एवा नारकी तेने उष्म
लोहना) जेवी (जूमि के ०) पृथ्वीयें बलात्कारें (अणुकमन्ताके ०) अतिक्रमावे एटले च
लावे तेवारे ते बापडा विरस शब्द करे ते जूमि केवीठे तोके (पविज्जलं लोहपहंचतत्तं
के ०) प्रज्वलित एटले ज्यां उष्म लोह समान रुधिर अने परुनो कर्दमठे एवीठे (जंसीनि
जुगमे सिपवज्जमाणाके ०) तथा जे विषम स्थानके कुंजीपाक शाढमली वृद्ध प्रमुख विषम
स्थानकठे (पेसेवके ०) त्यां चालता कर्मकरनी पेरे अथवा गलियाबलदनीपेरे (दंमेहिके ०)
दंमादिके ताडना करीने (पुराकरन्तिके ०) आगलकरी चलावे पण ते नारकी पोतानी इच्छायें
आगल जवाने अथवा पोताने गमेते स्थानके रहीजवा पणु पामे नही. ॥ ५ ॥ (तेके ०) ते

धार्मिको ते नारकीउनुं चर्म उखेडी नाखे पठी ते नारकीना चर्म रहित एवा अंगने (पस्कीहिंखळंति अउमुहेहिं के०) वज्र समानठे चांच जेमनी एवा काक समली गृध्र पक्षीउं तेने खाय, एरीते नरकपाले ठेदन जेदन मूर्छित कखां थका पण ते नारकी मरण पामे नही तेनुं कारण कहेठे (संजीवणी नामचिरछितीया के०) संजीवनी नामे एवी साश्वति कुंजीठे (जंसीपया के०) जेहने विपे पोहोता थकां प्राणी (हम्मइपावचे या के०) पापसहित एवा परमाधार्मिकलोक तेने हणे ठेदे जेदे परंतु तेणे करी ते मरे नही किंतु पारानी पेरे तेनुं शरीर फरी मली जाय ॥९॥ (तिस्काहिंसूलाहि के०) तेपर माधार्मिक पुरुषो तीक्ष्ण वज्रवत् सूत्रिये करीने नारकीना शरीरने (अजितावयंति के०) अजितापयंति एटले पीडे जेम (लडुं के०) लुब्धक एवा जे कुतरादिक तेने (वसोगयं के०) वसोपगतं एटले वज्रो पडया एवां (सौरययं के०) स्वापद भृगादिक पशु ते जेम मरणांत कदर्थना पामे तेम (ते के०) ते नारकीजीवो पण (सूलविद्या के०) सूत्रिये विंध्या थका (कलुषंशयंति के०) दीनस्वरे अरडाट करे एकतो अन्यंतर शोकादिक अने बीजो बाहिर हननादिके करी (गिलाणाके०) गिलान ठता एम (डह उंके०) वन्ने प्रकारे (एगंतडुस्कं के०) एकांत डुःख जोगवे परंतु मरण पामे नही ॥१०॥

॥ दीपिका—(समूसिआइति) तत्र नरके स्तंजादौ ऊर्ध्वबाहवोऽधःशिरसः श्वपाकैरजवह्नं विताः (विसूणिअंगति) उत्कृतांगाअपनीतत्वचोलोहमुखैः पक्षिनिर्वज्रचंचुनिः काक गृध्रादिनिर्जह्यंते । एवंते परमाधार्मिककृतैः परस्परकृतैः स्वानाविकैर्वा डुःखैश्चिन्नानिन्ना अपि न म्रियंते । अतोज्ञायते संजीवनी नरकनूमिर्भयस्यां खंमशश्चिन्नोपि न म्रियते स्वायुषि सतीति । सर्वे प्रजाः प्राणिनोयस्मिन्नरके पापचेतसोह्न्यंते मुजरादिनिः । नरकानुनावा च मुमूर्षवोपि नम्रियंते ॥९॥ (तिस्काहिंति) तीक्ष्णानिः शूलानिस्तापयंति । कमिवा वशमुपगतं सूकरादिकं लब्ध्वा यथा कदर्थयंति । ते नारकाः शूलविद्या अपि नम्रियंते पारदवन्मिजंति ततः करुणं स्तनंति दीनमाक्रंदंति उजयतोतर्बहिश्च ग्लानाएकांतडुःखमनुजवन्ति ॥१०॥

॥ टीका—अपिच (समूसियाइत्यादि) तत्र नरके स्तंजादौ ऊर्ध्वं बाहवोऽधःशिरसोवा श्वपाकैर्बस्तवह्नंविताः संतः (विसूणिपंगति) उत्कृतांगाअपगतत्वचः पक्षिनिरयोमुखैर्वज्रचंचुनिः काकगृध्रादिनिर्जह्यंते । तदेवं ते नारकानरकपालापादितैः परस्परकृतैः स्वानाविकैर्वा चिन्नानिन्नाः कथितामूर्छिताः संतोवेदनासमुद्धाते गता अपि संतो न म्रियंते अतोव्यपदिश्यते संजीवनीवत् संजीवनी जीवितदात्री नरकनूमिः । तत्र गतः खंमशश्चिन्नोपि नम्रियते स्वायुषि सतीति । साच चिरस्थितिकोत्कृष्टस्रयस्त्रिंशत् यावत्सागरोपमाणि । यस्यां च प्राप्ताः प्रजायंतइति प्रजाः प्राणिनः पापचेतसोह्न्यंते मुजरा

नकनी दिशा तरफ नासे (सणप्फएहिं के०) त्यां वली अन्य सिंह व्याघ्रादिक तेने (खज्जंति के०) खाए ॥ ७ ॥ नाम शब्द संजावनायेँ (समूसियं के०) उंचु चिताने आकारे एवुं (विधूमघाणं के०) अग्नीनुं स्थानकठे (जं के०) ते स्थानक पामिने (सोयतत्ता के०) शोके तप्त थका (करुणंथणंति के०) दीनस्वरे करीने आक्रंद करे तथा परमाधामीउं ते नारकीनुं (अहेसिरंकट्टु के०) मस्तक नीचुं करीने (विगत्तिऊणंअयंवके०) शरीर विकूर्वि ठेदीने लोहनी पेरे (सत्तेहिं के०) शस्त्र जे मुजरादिक तेणोकरी (समोसवेँति के०) खंम खंम एटले टुकडा टुकडा करे ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—(कंदूसुइति) तं बालं कंदूसु कुंजीषु प्रक्षिप्यासुराः पचंति । ततः पाकस्थानात्ते दह्यमानाश्चणकाश्च नृज्यमानाउत्पतंति ऊर्ध्वमुच्चलंति । तेच (उड्डुकाएहिंति) झोणैः काकैर्वैक्रियैः प्रखाद्यमानान्नह्यमाणानश्यंतोनष्टाः संतोऽपरैः (सणप्फएहिंति) सनखपदैः सिंहव्याघ्रादिनिर्जह्यंते ॥ ७ ॥ (समूसिअमिति) सम्यगुद्धितं चित्तिकाकृति विधूमस्याग्नेः स्थानं विध्वंसस्थानं यत् प्राप्य शोकतप्ताः करुणं दीनं स्तनं त्याक्रंदंति । नामेति संजावनायां । संजाव्यंते तत्रैतावेदनाइति । तथा अधः शिरोमस्तकं कृत्वा देहं विकर्त्य छित्वा (समोसवेँतिति) खंडशः खंदयंत्यसुराः ॥ ८ ॥

॥ टीका—(तथा कंदूसुपक्षिप्यइत्यादि) तं बालं वराकं नारकं कंदूषु प्रक्षिप्य नरकपालाः पचंति । ततः पाकस्थानात् ते दह्यमानाश्चणकाश्च नृज्यमानाऊर्ध्वं पतंत्युत्पतंति ते च ऊर्ध्वमुत्पतिताः (उड्डुकाएति) झोणैः काकैर्वैक्रियैः प्रखाद्यमानान्नह्यमाणाअन्य तोनष्टाः संतोऽपरैः (सणप्फएहिंति) सिंहव्याघ्रादिभिः खाद्यंते नह्यंतेइति ॥ ७ ॥ किंच (समूसियंनामेत्यादि) सम्यगुद्धितं चित्तिकाकृति । नामशब्दः संजावनायां । संजाव्यंते एवंविधानि नरकेषु यातनास्थानानि । विधूमस्याग्नेः स्थानं विधूमस्थानं । यत्प्राप्य शोकवितप्ताः करुणं दीनं स्तनं त्याक्रंदंतीति । तथा अधःशिरः कृत्वा देहं च विकर्त्यायोव ह्रस्वैस्तब्धेदनादिभिः (समोसवेँतिति) खंडशः खंदयंतीति ॥ ८ ॥

समूसिया तह विसूणियंगा, परकीहिं खज्जंति अउंसुहेहिं ॥ सं जीवणी नाम चिरद्धितीया, जंसीपया हम्मइ पावचेया ॥ ९ ॥ तिस्काहिं सूलाहिं जितावयंति, वसोगयं सोयरयं व लहुं ॥ ते सू लविद्धा कलुणं थणंति, एगंतडुस्कं डहउं गिलाणा ॥ १० ॥

अर्थ—(तह के०) त्यां नरकने विषे (समूसिया के०) उंचा आंजादिकने विषे (विसूणियंगा के०) नीचे मस्तके बांधीने जेम खाटकी ठालीनुं चर्म उखेडे तेम परमा

क्षिपन्ति । स असाधुकर्मा तस्यां चितायामावर्तते विलीयते । यथा सर्पिर्वृतं ज्योतिर्मध्ये अग्निमध्ये पतितं विलीयते तथापि नम्रियते नवस्वजावत्वात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—तथा (सयाजलमित्यादि) सदा सर्वकालं ज्वलन्नेदीप्यमानमुल्लरूपत्वात् स्थानमस्ति । निहन्यन्ते प्राणिनः कर्मवशगायस्मिन् तन्निहमायातस्थानं तच्च महाविस्तीर्णं यत्राकाष्ठोऽग्निर्ज्वलन्नास्ते तत्रैवं नूते स्थाने नवांतरे बहुकूरकमीणस्तद्विपाकापादि तेन पापेन वद्धास्तिष्ठन्तीति । किञ्चूताः । अरहस्वगवृहदाक्रंदशब्दाश्चिरस्थितिकाः प्रचूत कालस्थितय इत्यर्थः ॥ ११ ॥ तथा (चियामहन्तीव इत्यादि) महतीश्चिताः समारम्य नरकपालास्तं नारकं विरसं करुणं दीनमारसंतं तत्र क्षिपन्ति । सचासाधुकर्मा तस्यां चितायां गतः सन्नावर्तते विलीयते । यथा सर्पिर्वृतं ज्योतिर्मध्ये पतितं इवीनवत्येवमसावपि विलीयते नच तथापि नवानुजावात्प्राणैर्विमुच्यते ॥ १२ ॥

सदा कसिणं पुण धम्मठाणं, गाढोवणीयं अड्डुक्कधम्मं ॥ ह्वे
हिं पाएहिय वंधिऊणं, सत्तुव मंमेहिं समारचन्ति ॥ १३ ॥ नंजं
ति बालस्स वहेण पुढी, सीसंपि निंदन्ति अउवणेहिं॥ते निन्नदे
हा फलंगंव तठा, तत्ताहिं आराहिं णियोजयन्ति ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे वली डुःखनो बीजो प्रकार कहेवे. (सदाकसिणंपुणधम्मठाणं के०) त्यां सर्वकाल संपूर्ण धर्म एटले उल्ल आतापनुं स्थानक जे स्थानके (गाढोपनीतंके०) ते नारकीने निवडकर्मे आणी ढोक्या यका (अड्डुक्कधम्मं के०) ज्यां अत्यंत डुःखरूप धर्म नो स्वजावठे एवास्थानके (ह्वेहिंपाएहियबंधिऊणंके०) नरकपाल ते नारकीना हाथ अने पग बांधीने (सत्तुवके०) शत्रुनी पेरे (दंमेहिके०) दंमेकरी (समारचन्तिके०) संमारंजे ताडना करे ॥ १३ ॥ (नंजंतिबालस्सवहेणपुढी के०) ते परमाधार्मिको दंमा दिके करी बाल अड्ड एवा नारकीनी पीठने नांजे तथा (अउवणेहिके०) लोढाना घणे करीने (सीसंपिनिंदन्तिके०) मस्तकने पण चेदी नाखे, चूर्ण करीनाखे वजी अपि शब्द थकी बीजा पण अंगोपांग एजरीते मुजरे करी चेदी नाखे (तेनिन्नदेहाके०) ते नारकी चूर्ण थयाथी निन्नदेह ठतां (फलंगंवतठाके०) पाटीआनी पेरे वन्ने पासं करवते करी ठेया थका (तत्ताहिंआराहिंके०) तप्त आरे करी खोसता थका तप्त कथीरादिकना मार्गने विपे (नियोजयन्ति के०) ते नारकीने प्रवर्त्तावे इतिचाव एटले तप्त कथीरना रसनं पान कराववाने विपे नियोजे एटले प्रवर्त्तावे ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—(सदेति) सदा कृत्स्नं संपूर्णं धर्मस्थानं गाढैर्दृढैः कर्मनिरुपनीतं प्रापितं

रादिनिर्नरकानुजावाच्च सुमूर्षवोप्यत्यंतपिष्टाअपि न म्रियन्ते ऽपितु पारदवन्मिलन्तीति॥ए॥
अपिच (तिस्काहीत्यादि) पूर्वडुष्कृतकारिणं तीक्ष्णानिरयोमयीनिः शूलानिरनकपा
लानारकमजितापयन्ति । किमिव । वशमुपगतं श्वापदमिव । कालपृष्ठसूकरादिकं स्वा
तंत्र्येण लब्ध्वा कदर्थयन्ति ते नारकाः शूलदिनिर्विद्धाअपि नम्रियन्ते केवलं करुणं दीनं
स्तनन्ति । नच तेषां कश्चिन्नाणायानं । तथैकांतेनोनयतोतर्बहिश्च ग्लानाअपगतप्रमोदाः
सदा दुःखमनुजवन्तीति ॥ १० ॥

सया जलं नाम निहं महंतं, जंसी जलंतो अगणी अकठो ॥
चिधंति बद्धा बहुकूरकम्मा, अरहस्सरा केइ चिरछितीया ॥
॥११॥ चिया महंतीउ समारजिता, डिप्रंति ते तं कलुणं रसंतं ॥
आवट्टती तड असाहुकम्मा, सणी जहा पडियं जोइमस्से ॥१२॥

अर्थ—(सयाजलं नाम के०) सर्व काल निरंतर जलतुं बलतुं एवे नामे (निहंके०)
ज्यां प्राणीने हणीये ते (महंतं के०) मोहोदुं स्थानकठे (जंसीजलंतोअगणी अकठो
के०) जे स्थानके काष्ठ रहित अग्नि प्रज्वलेवे त्यां (बद्धाबहुकूरकम्मा के०) घणा
कूरकमें बांध्या अका घणा कालसुधी (चिधंतिके०) रहे केवा अका तिष्ठे तोके (अरह
स्सराकेइ के०) मोहोटा बीहामणा आक्रंद स्वर करता अका तथा (चिरछितीयाके०)
घणाकाल नी स्थितीवे जेमनी एवा अका रहे ॥ ११ ॥ (चियामहंतीउ के०) ते पर
माधार्मिक त्यां नरकने विषे मोहोटी अग्नीनी चिता (समारजिता के०) समारंजीने
तेमां अनेक काष्ठ प्रक्षेपीने (डिप्रंतितेतंकलुणंरसंतंके०) तेमांहे नारकीनेनाखे ते त्यां दा
ऊता अका करुण स्वरे आक्रंद करता (तडके०) त्यां ते चितामांहे गयाअका (असाहुक
म्माके०)असाधुकर्मना करनार एवा नारकी(आवट्टतीके०) आवर्त्ते,विलय अइ जाय कोनी
पेरे तोके (जहाके०) जेम (सर्पि के०) घृत ते (जोइमस्सेके०) ज्योतिजे अग्नी तेमां
हे (पडियंके०) पड्यो अको विलय अइ जाय तेनीपेरे विलयथाय परंतु घृततो अग्नीमांहे
सर्वथा बली जाय पण नारकी जीव ते अग्नीमां मरण पामेनही ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—(सयेति) सदा ज्वलद्दीप्यमानं स्थानं । किञ्चूतं । निहन्यन्ते प्राणिनोयस्मि
न् निहमाघातस्थानं महद्विस्तीर्णमस्ति । यस्मिन् स्थानेऽकाष्ठोऽग्निर्ज्वलन्नास्ते । तत्र बहुकू
रकर्माणः केचिच्चिरस्थितिकाअरहस्सराबृहदाक्रंदशब्दास्तिष्ठन्ति ॥ ११ ॥ (धिये
ति) महतीश्रिताः समारम्य नरकपालास्ते तं नारकं करुणं दीनं रसंतमाक्रदन्तं तत्र

(कंटइलं के०) कांटावाली एवी (महंतं के०) महोटी (जूमि के०) जूमिकानी वे
 जुने विपे (अणुकमंता के०) अतिक्रमावे ते जेम जेम आकरा चलावे तेम तेम दुः
 ख पामे तथा (विवस्मचित्ते के०) मूर्धित एवा नारकीउने (विवधतप्पेहिंके०) अने
 क नरकपालो त्रापें करी बांधीने (समीरियाके०) तेना पूर्वकृत पापकर्म प्रकाशीने (कोट्ट
 बलिकरंति के०) कोट्ट एटले नगरनी बलिवाकुल जेम दशोदिशे सैकडाखंम थइ वि
 खरी जाय तेम परधार्मिको ते नारकीना खंमो खंम करी विखेरी नाखे. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—(अनिजुंजियाइति) रौड्कर्मणि अपरान्नारकान् हननव्यापारेऽनियुज्य
 व्यापार्य असाधुकर्मणश्चोदितान् शरानिघातप्रेरितान् हस्तिवहं वाहयन्ति नरकपालाः।
 यथा हस्ती वाह्यते समारुह्य एवं तान् वाहयन्ति । तस्य नारकस्योपर्येकं द्वौ त्रीन् वा स
 मारोप्य ततस्तं वाहयन्ति । अतिनारारोपणेनावहंतमारुप्य रोपंकृत्वा प्रतोदादिना विध्यं
 ति । सेतस्य नारकस्य (ककाणउत्ति) मर्मणि विध्यन्ति विदंति ॥ १५ ॥ (बालाइति) बालाः प
 रवशामहतीं रुधिरादिप्रपिबिलां कंटकाकुलां जूमिमनुक्रामंतोमंदगतयोबलात्प्रेर्यते । तथा
 न्यान् तर्पकाकारान् विषस्मचित्तान् मूर्धितान् विविधमनेकधाबद्धानरकपालाः पापेन समी
 रिताः प्रेरितास्तान् कुट्टयित्वा बलिं कुर्वन्ति खंडशः कृत्वा इतश्चेतश्चक्षिपन्ति ॥ १६ ॥

॥ टीक—(अनिजुंजियाइत्यादि) रौड्कर्मण्यपरनारकहननादिकेऽनियुज्य व्यापार्य यदि
 वा जन्मांतरकृतं रौड् सत्त्वोपघातकार्यमनियुज्य स्मारयित्वा असाधून्यशोचनानि जन्मांतर
 कृतानि कर्माण्यनुष्ठानानि येषांते तथा तानिपुचोदितान् शरानिघातप्रेरितान् हस्तिव
 हं वाहयन्ति नरकपालाः । यथा हस्ती वाह्यते समारुह्यैवं तमपि वाहयन्ति । यदिवा हस्ती
 महातं नारं बहृत्येवंतमपि नारकं वाहयंत्युपलक्ष्यार्थत्वादस्योपूवहं वाहयन्तीत्याद्यप्यायो
 ज्यं कथं । वाहयन्तीति दर्शयति । तस्य नारकस्योपर्येकं द्वौ त्रीन् वा समारुह्य समारोप्य
 ततस्तं वाहयन्ति । अतिनारारोपणेनावहंतमारुप्य क्रोधं कृत्वा प्रतोदादिना विध्यन्ति तुदं
 ति । सेतस्य नारकस्य (काकणउत्ति) मर्मणि विध्यन्तीत्यर्थः ॥ १५ ॥ अपिच (बाला
 बलाइत्यादि) बालाश्च बालाः परतंत्राः पिबिलां रुधिरादिना तथा कंटकाकुलां जूमिम
 नुक्रामंतोमंदगतयोबलात्प्रेर्यते । तथान्यान् विषस्मचित्तान् मूर्धितांस्तर्पकाकारान्वि
 विधमनेकधा बद्धानरकपालाः समीरिताः पापेन कर्मणा चोदितास्तान्नारकान् कुट्ट
 यित्वा खंडशः कृत्वा (बलिकरंति) नगरबलिवदितश्चेतश्च क्षिपन्तीत्यर्थः । यदिवा को
 ष्टबलिं कुर्वन्तीति ॥ १६ ॥

वेतालिए नाम महाजितावे, एगायते पवयमंतलिस्के ॥ हम्मंति
 तच्चा बहुकूरकम्मा, परं सहस्साण मुहुत्तगाणं ॥ १७ ॥ संवाहिया

अतिःदुःखमेव धर्मः स्वजावोयस्मिन् तत्तथा । एवंविधे स्थाने नारकं हस्तैः पादैर्बध्वा तत्र प्रक्षिपन्ति क्षिप्त्वाच शत्रुमिव दंष्ट्रैः समारजन्ते तामयन्ति ॥ १३ ॥ (नंजन्ति) बालस्य नारकस्य व्यथेन लकुटादिप्रहारेण पृष्ठं नंजन्ति अयोधनैर्लोहधनैः शीर्षं जिदन्ति चूर्णयन्ति । अपिशब्दादन्यान्यप्यंगानि चूर्णयन्ति । ते निन्नदेहानारकाः फलकमिवोचान्यां पार्श्वान्यां क्रकचादिनावतष्टादिधाकृतास्तप्तानिरारानिः पीडयमानास्तप्तत्रपुपानादिके कर्मणि नियोज्यन्ते व्यापार्यन्ते ॥ १४ ॥

॥ टीका—अथायमपरोनरकयातनाप्रकारस्तमाह । (सयाकसिणमित्यादि) सदा सर्वकालं कृत्स्नं संपूर्णं पुनरपरं धर्मस्थानमुल्लस्थानं दृढैर्निधत्तनिकाचिकावस्थैः कर्मनिरुपनीतं दौकितमतीव दुःखरूपो धर्मः स्वजावोयस्मिन्स्तदतिदुःखधर्मं तदेवंनूते यातनास्थाने तमत्राणं नारकं हस्तेषु पादेषु च बद्ध्वा तत्र प्रक्षिपन्ति । तथा तदवस्थमेव शत्रुमिव दंष्ट्रैः समारजन्ते तामयन्ति ॥ १३ ॥ किंच । (नंजन्तिबालस्तेत्यादि) बालस्य वराकस्य नारकस्य व्यथयतीति व्यथोलकुटादिप्रहारस्तेन पृष्ठं नंजयन्ति मोटयन्ति तथा शिरोप्ययोमयेन धनेन जिदन्ति चूर्णयन्त्यपिशब्दादन्यान्यप्यंगोपांगानि द्रुघणघातैश्चूर्णयन्ति । ते नारकानिन्नदेहाश्चूर्णितांगोपांगाः फलकमिवोचान्यां पार्श्वान्यां क्रकचादिनावतष्टास्तनूकृताः संतस्तप्तानिरारानिः प्रतुद्यमानास्तप्तत्रपुपानादिके कर्मणि विनियोज्यन्ते व्यापार्यन्ते इति ॥ १४ ॥

अनिजुंजिया रुद्ध असाधुकम्मा, उसुचोइया हव्विहं वहन्ति ॥ ए
गं डुरुहित्तु डवे ततोवा, आरुस्स विञ्चन्ति ककाणउसो ॥ १५ ॥
बाला बलानूमिमणुक्कमन्ता, पविज्जलं कंटइलं महन्तं ॥ विव
धत्तपेहिं विवसुचित्ते, समीरिया कोट्टवल्लिं करिन्ति ॥ १६ ॥

अर्थ—(अनिजुंजिया रुद्ध असाधुकम्माके०) रौड एवा असाधु कर्मि एटले अन्य नारकीउने हणवादिक कार्ये पापना करनार अथवा पूर्व जवना करेला एवा रौड असाधु कर्म तेने प्रेरता थका एटले पूर्वकृत दुष्कृतने स्मरण करावीने (उसुचोइया हव्विहं वहन्ति के०) सरानिघात एटले बाणादिके करी जेम हस्तिने चलाविये वाहिये तेम ते परधार्मिको माहावतनी पेरे ते नारकीउने वाहे अथवा उंटनी पेरे वाहे एटले चलावे (एगंडुरुहित्तुडवेततोवा के०) तेना उपर एक बे अथवा त्रणरूपे आरुढ थइने दुःख आपे (आरुस्सविञ्चन्तिककाणउसोके०) क्रोधेकरीने ककाणउ एटले तेना मर्मस्थानकने आरादिके करी विंधे ॥ १५ ॥ (बालाके०) अइ एवा नारकीने (बलाके०) बलात्कारे करी (पविज्जलं के०) रक्त अने परु तद्रूप रौड कर्दमें करी विषम तथा

पीमिताडुष्कृतं पापं विद्यते येषांते दुष्कृतिनोमहापापाः । अहोअहनि तथा रात्रौ च परितप्यमानाअतिदुःखेन पीड्यमानाः संतः करुणं दीनं स्तनंत्याक्रदंति । तथैकांतेन कूटानि दुःखोत्पत्तिस्थानानि यस्मिन् तथा तस्मिन्नेवं नूते नरके महति विस्तीर्णे पतिताः प्राणिनस्तेनच कूटेन गलयंत्रपाशादिना पापाणसमूहलक्षणेन वा तत्र तस्मिन्विषमे हताः । तुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् स्तनंत्येव केवलमिति ॥ १७ ॥

जंजंति एं पुवमरीसरोसं, समुग्गेरे ते मुसले गहेतुं ॥ ते निन्नदे
हा रुहिरं वमंता, उमुद्गगा धरणितले पडंति ॥ १८ ॥ अणासि
या नाम महासियाला, पागप्पिणो तव सया सकोवा ॥ खज्जंति
तवा बहुकूरकम्मा, अदूरए संकलियाहि वद्धा ॥ १९ ॥

अर्थ—(पुवमरीसरोसंतेके०) पूर्व जन्मना वैरी, सरखा तेपरमाधार्मिक रोम सहित कोपायमान यका (समुग्गेरेमुसलेगहेतुं के०) मुजर सहित मुसल ग्रहण करीने ते नारकीना मस्तकादिकने (जंजंति एं के०) जंगी नाखे तेवारे (तेनिन्नदेहारुहिरं वमंता के०) तेनारकी वांपडा निन्नदेही यका लोहिवमता ठता प्रावट्ये करी (उमुद्गगा के०) अथो मुख करी (धरणितलेपडंति) धरणीतलने विपे पडे. ॥ १८ ॥ त्यां (अणासियाके०) छुर्या अहीं नाम शब्द संज्ञावनायेठे (महाके०) अने महोटा शरीरना प्रमाण वाला (पागप्पिणो के०) प्रगल्भित एटले डुष्ट (सयासकोवाके०) सदाकाल क्रोध सहित एवा (सियाला के०) सीयालिया जीवने (तवके०) ते नरकने विपे परमाधार्मिको विकूर्वे ते (तवाके०) त्यां नारकीमां (अदूरएसंकलियाहिवद्धा के०) दुकडा शांकले करी वांथ्या यका एवाजे (बहुकूरकम्मा के०) माहा पापी अत्यंत क्रूर कर्मना करना र नारकीउ तेने (खज्जंति के०) खंम खंम करी नहण करे. ॥ १९ ॥

॥ दीपिका—(जंजंतीति) एं वाक्यालंकारे । पूर्वमरयोजन्मांतरवैरिणश्च परमाधार्मिकानारकावा अन्येषामंगानि सरोपं समुजराणि मुसलानि गृहीत्वा जंजंति ते नारकाजिन्नदेहारुधिरं वमंतोऽथोमुखाधरणितले पतंति ॥ १८ ॥ महांतः शृगालानरकपालविकुर्विताअनाशिनोबुद्धिताः । नामेति संज्ञावने । संज्ञाव्यते एतत्तत्र । प्रगल्भिताभृष्टारौडरूपायत्र सदा सकोपाः संजवंति । तत्र तैः शृगालादिनिर्वहुकूरकर्माणः शृंखलादिनिर्लोहनिगडैर्वद्धाअदूरगाः परस्परसमीपएव वर्त्तिनः स्वाद्यंते नह्यंते ॥ १९ ॥

॥ टीका—अपिच (जंजंति एमित्यादि) एमिति वाक्यालंकारे । पूर्वमरयश्चरयोज

डुकडिणो अणंति, अहोय राउ परितप्पमाणा॥ एगंतकूमे नरए
महंतंते, कूमेण तब्बा विसमे हताउ ॥ १८ ॥

अर्थ—अहीं नाम शब्द संज्ञावनाने अर्थे जाणवो (वेयालिए के०) विकूब्यो एवो (महानितापे के०) माहा डःखनुं कारण (एगायते के०) घणो लांबो एवो (पव्वयके०) पर्वत नरकमांहे (अंतरिक्षे के०) आकाश पर्यंत उंचोविकुर्वे निष्पादे (तब्बाके०) त्यां ते पर्वत उपरथी (बहूकुरकम्मा के०) अत्यंत पापकर्मना करनार एवा घणा नारकी पडतां थ कां अंधकाररूपे दृष्टीयें कांइ पण देखे नही परंतु हस्त स्पर्श मात्रे थाय अने चडता थकां तो परमाधार्मिक तेने (हम्मंति के०) हणे पीडा आपे त्यां (परंसहस्साणमुदुत्तगाणंके०) हजार थकी घणा मुहुत्त अधिक एटले उपलक्षणथी घणा काल सुधी एवं डःख पामे ॥ १७ ॥ (डुकडिणो के०) ते नारकी माहा पाप कर्मना करनार ते (संबाहिया के०) संबाधिता एटले अत्यंत पीडया थका (अणंति के०) आक्रंद करे (अहोयराउपरितप्पमाणा के०) अहोरात्र परितप्पमान थका करुण आक्रंद करे (एगंतकूमे नरएमहंतंते के०) एकांत एटले निश्चयरूप कूट एटले डःखोत्पत्तिनुं स्थान ज्यांठे एवं महंत एटले विस्तीर्ण नरकने विषे (कूमेण तब्बा विसमेहताउ के०) त्यां विषम कूट पासादिक गलयंत्रादिके करी हणाता थका आक्रंद करे ॥ १८ ॥

॥ टीका—(वेयालिएति) नामेति संज्ञावने । संज्ञाव्यते यन्नरकेषु । यथांतरिक्षे महाजितापे महाडुःखे एकशिलाघटितोदीर्घः (वेयालिएति) वैक्रयः परमाधार्मिकनिष्पादितः पर्वतस्तत्र हस्तस्पर्शिकया समारुहंतोनारकाबहुकुरकर्माणोहन्यंते पीडयंते सहस्रसंख्यानां मुहूर्तानां परं प्रकृष्टं कालं प्रनूतं कालं हन्यंत इत्यर्थः ॥ १७ ॥ (संबाहियाइति) डुष्कृतं विद्यते येषांते डुष्कृतिनः संबाधिताः पीडिताअहनि रात्रौ च परितप्पमानाएकां तेन कूटानि डुःखोत्पत्तिस्थानानि यस्मिन् तथा तस्मिन् एवंविधे महति नरके कूटेन गलयंत्रपाशादिना तत्र विषमे हताः सुनिश्चितं स्तनंति ॥ १८ ॥

॥ टीका—(किंच । वेयालिए इत्यादि) नामशब्दः संज्ञावनायां । संज्ञाव्यते एतन्नरकेषु यथांतरिक्षे महानितापे महाडुःखैककार्ये एकशिलाघटितोदीर्घः (वेयालिएति) वैक्रियः परमाधार्मिकनिष्पादितः पर्वतस्तत्र तमोरूपत्वान्नारकाणामतोहस्तस्पर्शिकतया समारुहंतोनारकाहन्यंते पीडयंते बहूनि कूराणि जन्मांतरोपात्तानि कर्माणि येषां ते तथा सहस्रसंख्यानां मुहूर्तानां परं प्रकृष्टं कालं सहस्रशब्दस्योपलक्षणार्थत्वात् प्रनूतं कालं हन्यंत इति यावत् ॥ १७ ॥ तथा । (संबाहियाइत्यादि) समेकीनावेन बाधिताः

दुःखयन्ति निरन्तर मविश्रामं तत्र चिरस्थितिकं तं हन्यमानस्य नारकस्य नकिञ्चिन्नाणं स्यात् । यथा शीतेंडेण लक्ष्मणस्य नरकदुःखमनुभवतस्त्राणोद्यतेनापि नत्राणं कृतमिति एकः स्वयं प्रत्यनुभवति दुःखं । यतो मया परिजनस्यार्थे, कृतं कर्म सुदारुणं ॥ एकाकी तेन दह्येहं गतास्ते फलनोगिनइति ॥ ११ ॥

॥ टीका—अपिच (सदाजलेत्यादि) सदा सर्वकालं जलमुदकं यस्यां सा तथा सदा जलान्निधाना वा नदी सरिदितिदुर्गा अतिविषमा प्रकर्षेण विविधमत्युष्णं क्षारपूयरुधिरावि लज्जलं यस्यां सा (पविक्कलेति) रुधिराविलत्वात् पिबित्वा विस्तीर्णगंजीरजला वा । अथवा प्रदीप्तजला वा । एतदेव दर्शयति । अग्निना तप्तं सद्भिजीनं इवतां गतं यच्चोहमयस्त इत्त स्ताऽतितापविलीनलोहसदृशजलेत्यर्थः । यस्यां च सदाजलायां अभिदुर्गायां नद्यां प्रपद्यमा नाः (एगायति) एकाकिनोऽत्राणाञ्चनुक्रमणं तस्यां गमनं प्लवनं कुर्वतीति ॥ ११ ॥ सां प्रतमुद्देशकार्यमुपसंहरन् पुनरपि नारकाणां दुःखविशेषं दर्शयितुमाह (एयाइंफासाइंइ त्यादि) एते अनन्तरोद्देशकद्वयाश्रेत्यतिकटवोवालमशरणं स्पृशयन्ति दुःखयन्ति निरन्त रमविश्रामं (अङ्घ्रिनिमीलयमित्यादिपूर्ववत्) तत्र तेषु नरकेषु चिरं प्रचूतं कालं स्थितिर्यस्य वालस्यासौ चिरस्थितिकस्तं । तथाहि । रत्नप्रनायामुत्कृष्टा स्थितिः सागरोपमं तथा द्वितीया यां शर्करप्रनायां त्रीणि तथा बालुकायां सप्त पंकायां दश धूमप्रनायां सप्तदश तमः प्रना यां द्वाविंशतिर्महातमः प्रनायां सप्तमष्टयिव्यां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि उत उत्कृष्टा स्थि तिरिति । तत्र गतस्य कर्मवशाऽपादितोत्कृष्टस्थितिकस्य परैर्हन्यमानस्य स्वकृतकर्मफलचुजो न किञ्चिन्नाणं भवति । तथाहि । किञ्च शीतेंडेण लक्ष्मणस्य नरकदुःखमनुभवतस्तत्राणोद्य तेनापि न त्राणं कृतमिति श्रुतिः । तदेवमेकोसहायोयदर्थं यत्पापं समर्जितं तैरहित स्तत्कर्मविपाकजं दुःखमनुभवति नकश्चिदुःखसंविनागं गृह्णातीत्यर्थः । तथाचोक्तं । म या परिजनस्यार्थे कृतं कर्म सुदारुणं । एकाकी तेन दह्येहं गतास्ते फलनोगिनइत्यादि ॥ ११ ॥

जं जारिसं पुव्वमकासिकम्मं, तमेव आगवति संपराए ॥ एगंतडुक्कं भव मञ्जणित्ता, वेदंति डुक्की तमणंतडुक्कं ॥ १३ ॥ एताणि सोच्चा एरगा णि धीरे, नहिंसए किंचण सबलोए ॥ एगंतदिठी अपरिग्गहेउ, बुद्धि ऊ लोयस्सवसं नगहे ॥ १४ ॥ एवं तिरिक्के मणुया सुरेसुं, चतुरत्तणं तं त यणुव्विवागं ॥ ससव्वमेयं इति वेदइत्ता, कंखेजकालं धुयमायरेज्जत्तिवेमि ॥ १५ ॥ इति श्रीनरयविज्जतीनाम पंचमाध्ययनसंमत्तं ॥

न्मांतरवैरिणश्च परमाधार्मिकायदिवा जन्मांतरापकारिणोनारकाअपरेषामंगानि सरो
षं सकोपं समुज्जराणि सुसलानि गृहीत्वा जंजंति गाढप्रहारैरामर्दयंति तेच नारकास्त्राण
रहिताः शस्त्रप्रहारैर्निघ्नदेहारुधिरमुद्धंतोऽधोमुखाधरणितले पतंतीति ॥ १९ ॥
किंच (अणासियाइत्यादि) महादेहप्रमाणामहांतः शृगालानरकपालविकुर्विताअन
शिताबुचुक्षिताः । नामशब्दः संज्ञावनायां । संज्ञाव्यतएतन्नरकेषु । अतिप्रगल्भिताअति
धृष्टारौडरूपानिर्जयास्तत्र तेषु नरकेषु संजवंति । सदावकोपानित्यकुपितास्तैरेवंनूतैः सृ
गालादिनिस्तत्र व्यवस्थिताजन्मांतरकृतबहुकूर्माणः शृंखलादिनिर्वेद्याअयोमयनिगड
निगडिताअदूरगाः परस्परसमीपवर्तिनोज्ञद्वयंते खंडशः स्वाद्यंतइति ॥ २० ॥

सयाजला नाम नदी जिडुग्गा, पविक्कलं लोहविलीणतत्ता ॥

जंसी जिडुग्गंसि पवक्कमाणा, एगायताणुक्कमणं करंति ॥ २१ ॥

एयाइं फासाइं फुसंति बालं, निरंतरं तच्च चिरद्वितीयं ॥ ए ह

म्ममाणस्स उहोइ ताण, एगोसयं पच्चणु होइ डुक्कं ॥ २२ ॥

अर्थ—(सयाजला नाम नदीजिडुग्गा के०) ते नरकने विषे सदाकाल पाणीए नरपूर
एवी महाविषम नदीरूप स्थानठे. अंहीं नाम शब्द संज्ञावनायेठे तेमां (पविक्कलंलोह
विलीणतत्ता के०) अंग्रीमां गत्यो एवो लोहनो गोलो तेना सरखुं उल्ल पाणीठे जे
पाणी पीता थका घणुं खारुं तथा उल्ल लागे माटे विषमठे (जंसीजिडुग्गंसि पवक्कमा
णा के०) जे एवी विषम नदी तेने विषे ते नारकी प्रेक्षा थका जाता थका हालता
थका (एगाय ताणुक्कमणं करंति के०) एकाकी अशरण छुवन करता परवश पड्या
थका डुःख नोगवे. ॥ २१ ॥ (एयाइं के०) ए पूर्वोक्त बन्ने उद्देशामां जे नारकीना
डुःख कह्या तेने (बालंके०) बाल अज्ञानी एवा नारकीना जीवो ते (फुसंतिके०) फरसे
ठे सहन करेठे (निरंतरं तच्च चिरद्वितीयं के०) जेनी निरंतर घणा काल सुधी रेहेवानी
स्थितिठे एवा नारकी त्यां (एहम्ममाणस्स उहोइताणंके०) हणाता थका तेने कोइपण
त्राण सरण एटले राखवाने समर्थ नथी (सयंके०) पोते (एगो के०) एकलो थकोज
(पच्चणुहोइडुक्कं के०) नाना प्रकारना पोताना उपाज्या डुःख नोगवे. ॥ २२ ॥

॥ दीपिका—सदा जलं यस्यां सा सदाजला नाम नदी अनिडुर्गा विषमा पविक्कला रु
धिरादिपिबिता अग्नितप्तं सद्विलीनं इवीनूतं यत्नोहं तद्वत्तथा इवीनूततत्तलोहजलेत्य
र्थः । यस्यां नद्यां प्रपद्यमानानारकाएकाकिनोऽत्राणाअनुक्रमणं गमनं कुर्वति ॥ २१ ॥
एते पूर्वोक्ताः स्पर्शाडुःखविशेषाः परमाधार्मिकरुताः स्वानाविकाश्च बालं नारकं स्पृशंति

नुरूपं विपाकं सवुद्धिमान् सर्वमेतदिति पूर्वोक्तं विदित्वा ध्रुवं संयममाचरन् कालं कांक्षेत् । कोर्थः । चतुर्गतिकसंसारं दुःखमेव केवलं मत्वा संयमानुष्ठानरतोयावल्लीवं मृत्युकालं प्रतीक्षेत् । इतिब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १५ ॥ इति पंचमाध्ययने द्वितीयोद्देशकः ॥ ॥ इति तपोगते श्रीहेमविमलसूरिशिष्यहर्षकुजपंक्तिप्रणीतायां श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां नरकविजक्तयार्यं पंचमाध्ययनं समाप्तं ॥ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (जंजारिसमित्यादि) यत्कर्म यादृशं यदनुजावं यादृक्स्थितिकं वा कर्म पूर्वं जन्मांतरे अकार्पात् कृतवांस्तत्तादृगेव जयन्यमध्यमोत्कृष्टस्थित्यनुजावनेदं संपराये तथा तैर्नैव प्रकारेणानुगच्छति । एतदुक्तं भवति । तीव्रमंदमध्यमेर्ध्वथाव्यवसायस्थानैर्यादृशैर्यद्वदं तत्तादृगेव तीव्रमंदमध्यमेव विपाकमुदयं गच्छतीति । एकांतेनावश्यं सुखलेशरहितं दुःखमेव यस्मिन्नरकादिके नवे सतथा तमेकांतदुःखं नवमर्जयित्वा नरकनवोपादानचूतानि कर्माण्युपादायैकांतदुःखिनस्तत्पूर्वनिर्दिष्टं दुःखमस्तात्वेदनीयप्रतिकारं वेदयंत्यनुजवंतीति ॥ १३ ॥ पुनरप्युपसंहारव्याजेनोपदेशमाह । (एयाणिसोच्चाइत्यादि) एता न्पूर्वोक्तान्नरकान् स्वास्थ्याद्यपदेशितकृत्वा नरकदुःखविशेषान् श्रुत्वा निश्चयं धीर्बुद्धिस्तथा राजतइति धीरोबुद्धिमान् प्राज्ञः । एतत्कुर्यादिति दर्शयति । सर्वस्मिन्नपि त्रसस्थायवरनेदनि न्नै लोके प्राणिगणे न कमपि प्राणिनं हिंस्यान्नव्यापादयेत् । तथैकांतेन निश्चयजीवादितत्वेषु दृष्टिः सम्यक् दर्शनं यस्य स एकांतदृष्टिर्निष्प्रकंपसम्यक्त्वइत्यर्थः । तथा न विद्यते परिसमंतात्सुखार्थं गृह्यतइति परिग्रहो यस्य सावप्यपरिग्रहः । तुशब्दादाद्यंतोपादानां मृयावादादत्तादानमैश्वर्यवर्जनमपि इष्टव्यं । तथा लोकमशुचकर्मकारिणं तद्विपाकं फलं जुंजन् वा यदिवा कषायं लोकं तत्स्वरूपतोबुध्येत जानीयान्नतु तस्य वशं गच्छेदिति ॥ १४ ॥ एतदनंतरोक्तं दुःखविशेषं मन्यत्राप्यतिदिशन्नाह । (एवमित्यादि) एवमशुचकर्मकारिणामसुमतां तिर्यङ्मनुष्यामरेष्वपि चतुरंतं चतुर्गतिकमनंतमपर्यवसानं तदनुरूपं विपाकं स बुद्धिमान् सर्वमेतदिति पूर्वोक्तयानीत्या विदित्वा ज्ञात्वा ध्रुवं संयममाचरन् कालं मृत्युकालमाकांक्षेत् । एतदुक्तं भवति । चतुर्गतिकसंसारान्तर्गतानामसुमतां दुःखमेव केवलं यतोऽधुवोमोक्षः संयमोवा तदनुष्ठानरतोयावल्लीवं मृत्युकालं प्रतीक्षेतेति । इति परिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १५ ॥ इति पंचमं नरकविजक्तयध्ययनं परिसमाप्तं ॥

अथ द्वितीये सूत्रकृतांगे पष्ठमध्ययनं प्रारभ्यते । पांचमां अध्ययनने विषे नरकना दुःखकह्या ते श्रीमहावीरदेवे उपदेश्या ते ते माटे आ ठा अध्ययनने विषे श्री महावीर परमात्मानि गुणो त्किर्तनीपूर्वक स्तुति करेरे.

अर्थ—(जंजारिसंपुष्टमकासिकम्मके०) जे जीवे जेवाजावे पाठला जन्मांतरे कर्म कीधाळे (तमेव के०) ते कर्म तेवीज विधिये (संपराए के०) संसारमां जमता थका चारगति नेविषेजीवने (आगहृत्तिके०) उदय आवे (एगंतडुस्कंनवमश्रणिताके०) परंतु नरकमांहे तो एकांत निःकेवल दुःखरूप नव उपार्जीने (वेदंतिडुस्कीतमणंतडुस्कं के०) ते नार की जीव दुःखी थका अनंत दुःख वेदे ॥ ३३ ॥ हवे उपदेश स्वरूप कहेळे. (एताणि के०) ए पूर्वोक्त (एरगाणिसोच्चा के०) नरकना तीव्र दुःख सांजलीने (धीरेके०) जे धैर्यवंत पुरुषळे ते शुं करे ते देखाडेळे. (नहिंसएकिंचण सबलोए के०) जेथकी नरक ना दुःख न जोगवे एवा सर्व चतुर्दश रज्ज्वात्मक लोकने विषे जेकांइ त्रस अने स्थावर जीवळे तेकोइने हणो नही तथा (एगंतदिहीके०) एकांत दृष्टी एटले निश्चल सम्यक्त्व धारक तथा (अपरिगृहेउ के०) परिग्रह रहित एवो ठतो तु शब्दथी मृषावादादि कनु वर्जन पण जाणी लेवुं तथा (लोयस्स के०) लोक ते इहां प्रस्तावथकी अशुन कर्मकारी लेवो तथा कपाय लोक लेवो तेना स्वरूपने (बुद्धिज्जके०) जाणीने एवा लोकने (वसं के०) वशमां (नगळे के०) नपोहोचे ॥ ३४ ॥ (एवंतिरिक्केमणुयासु रेसुं के०) ए जेम अशुन कर्मिने नरकगति कही तेम तिर्यंच मनुष्य तथा देवतानी गति एम बधिमली (चतुरत्तणंतं के०) चतुर्गतिक संसारने विषे अनंत (तयणुव्विवागं के०) तदनुरूप विपाक एटले अनंत एवो कर्मनो जे विपाक (ससवमेयंइतिवेदइत्ता के०) सबुद्धिमान् सर्वमेतदितिविदित्वा एटले पंथित पुरुष ए पूर्वोक्त सर्वने इति एम जा णीने जेरीते श्रीजगवंते कह्योळे तेरीते (कंखेज्जके०) कांक्षा करे एटले वांळे सुंवांळेतोके (कालं के०) काल एटले ज्यांसुधी मरण प्राप्त थाय त्यांसुधी (धुयंके०) ध्रौव एटले संयमने (आयरेज्ज के०) आचरे एतावता चारित्रविना जीव चतुर्गतिक संसारमां त्र मण करे ते कारण माटे जाव जीव सुधी त्रिविधे दयाधर्म रूप निरतिचार चारित्र पा लवाने वांळे अने सर्वथा पापनो त्याग करे. तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥ ३५ ॥ इति श्री नरकविज्जिक्किनामे पांचमा अध्यायननो अर्थ संपूर्ण थयो ॥

॥ दीपिका—यत्कर्म यादृशं पूर्वजन्मांतरे अकार्पीत् कृतं तत्तादृशमेव संपराये संसारे अनुगच्छति । एकांतेन दुःखमेव नवोयस्मिन् सएकांतदुःखनवस्तमर्जयित्वा दुःखिनस्तमनंत दुःखंवेदयन्ति ॥ ३३ ॥ एतान्नरकान् श्रुत्वा धीरोनहिंस्यात्कंचन प्राणिनं सर्वलोके एकांतदृष्टि निश्चलसम्यक्कोऽ परिग्रहः । तुशब्दान्मृषावादादिवर्जनमपि ज्ञेयं । तथा लोकं अशुनकर्म कारिणं तद्विपाकंच शृंजानं बुध्यते जानीयात् नतु तस्य वशं गच्छेत् ॥ ३४ ॥ एवमशुन कर्मकारिणामसुमतां तिर्यङ्मनुष्यामरेष्वपि चतुरंतं चतुर्गतिकमनंतमपर्यवसानं तद

॥टीका—उक्तं पंचममध्ययनं । अधुना षष्ठमारभ्यते । अस्य चाऽयमनिसंबंधः । अत्रानंतरा
 मध्ययने नरकविजक्तिः प्रतिपादिता । सा च श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामिनाऽनिहितेत्यत
 स्तस्यैवाऽनेन गुणकीर्तनद्वारेण चरितं प्रतिपाद्यते । शास्तुर्गुरुत्वेन शास्त्रस्य गरीयस्त्वमि
 ति कृत्वेत्यनेन संबंधेनाऽऽयातस्याऽस्याऽध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि ।
 तत्राऽप्युपक्रमांतर्गतोऽर्थधिकारोमहावीरगुणगणोत्कीर्तनरूपः । निक्षेपस्तु द्विधा । उधनिष्प
 न्नोनामनिष्पन्नश्च । तत्रौधनिष्पन्ने निक्षेपेऽध्ययनं । नामनिष्पन्ने तु महावीरस्तवः । तत्र म
 हत्त्वब्दस्य वीरइत्येतस्य स्तवस्यच प्रत्येकं निक्षेपोविधेयः । तत्रापि यथादेशस्तथानिर्देश
 इतिकृत्वा पूर्वं महत्त्वदोनिरूप्यते । तत्राऽस्त्यऽयं महत्त्वदोबहुत्वे । यथा महाजनइति
 अस्तिबृहत्त्वे । यथा महाधोपोऽस्तीत्यर्थं यथा महानयमित्यऽस्ति प्राधान्ये यथा महापु
 रुषइति । तत्रेह प्राधान्ये वर्तमानोगृहीतइत्येतन्निर्युक्तिकारोदर्शयितुमाह । पाहन्नेमहसद्वो,
 दद्वे खेत्ते य कालनावेय ॥ वीरस्तवणिकेत्तं चउक्कउंहोऽणायवो ॥१॥ पाहन्नेमहसद्वोइत्यादि
 तत्र महावीरस्तवइत्यत्र योमहत्त्वब्दः सप्राधान्ये वर्तमानोगृहीतः । तच्च नामस्थापना
 इव्यक्षेत्रकालनावेदात् पोढा । प्राधान्ये नामस्थापने कुस्मं इव्यप्राधान्यं । जशरीरजव्य
 शरीरव्यतिरिक्तं सचित्ताचित्तमिश्रवेदात् त्रिधा । सचित्तमपि द्विपदचतुष्पदे नरहस्त्यश्वा
 दिकमपदेषु प्रधानं कल्पवृक्षादिकं । यदि वेहैव ये प्रत्यक्षारूपरसगंधस्पर्शैस्तरुष्टाः पौम
 रीकादयः पदार्थाः । अचित्तेषु वैदूर्यादयो नानाप्रभावमणयोमिश्रेषु तीर्थकरोविजृपित
 इति । क्षेत्रतः प्रधानासिद्धिर्मश्रयणान्महाविदेहं चोपजोगांगीकरणेन तु देवकुर्वादि
 कं क्षेत्रं कालतः प्रधानं त्वेकांतसुपमादि । योवा कालविशेषो धर्मचरणप्रतियोग्यइति ।
 नावप्रधानंतु द्वायिकोनावस्तीर्थकरशरीरापेक्षयौदयिकोवा । तत्रेह द्येनाऽप्यधिकारइ
 ति । वीरस्य इव्यक्षेत्रकालवेदाच्चतुर्था निक्षेपः । तत्र जशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तोऽव्य
 वीरोऽव्यर्थं संग्रामादावद्भुतकर्मकारितया शूरोयद्विवा यत्किंचित् वीर्यवद् इव्यं तत् इ
 व्यवीरंऽतर्जवति । तद्यथा । तीर्थरुदनंतवलवीर्योलोकमलोकं कंडुकवत् प्रहेतुमजं । तथा
 मंदरं दंडं कृत्वा रत्नप्रज्ञां पृथिवीं षड्रवद्विजृयात् । तथा चक्रवर्तिनोपि वलं दोसोनावतीता ।
 तथा विपादिनां मोहनादिसामर्थ्यमिति । क्षेत्रवीरस्तु योयस्मिन् क्षेत्रेऽद्भुतकर्मकारी
 वीरोवा यत्र वर्ण्यते । एवं कालेऽप्यायोज्यं । नाववीरोयस्य क्रोधमानमायालोचैः परीप
 हादिनिश्चात्मनोजेता । तथाचोक्तं । कोहं माणं च मायं च, लोचं पंचेंदियाणिय ॥
 डङ्कयंचेव अप्पाणं सवमप्पेजिएजियं ॥ १ ॥ योसहस्संसहस्साणं संगामेडुङ्कायेजिणे ।
 एक्कंजिणेङ्काअप्पाणं एसेसपरमोजउं ॥ २ ॥ तथा । एक्कोपरिजमउजए, वियडंजिणके
 सरीसजीजाए ॥ कंदप्पडुछदाढो मयणोविड्डारिउंजेण ॥३॥ तदेवं वर्धमानस्वाम्येव परी
 पहापसंगैरनुकूलप्रतिकूलैरपराजितोऽद्भुतकर्मकारित्वेन गुणनिष्पन्नात् नावतोमहावीर

पुब्बिस्सु एं समणा माहणाय, अगारिणोया परतिब्बिआय ॥

से केइ एगेतंहियं धम्ममाहु, अपेलिसं साहु समिक्कयाए ॥१॥

कहंच एणं कहं दंसणं से, सीलं कहं नायसुतस्स आसी ॥ जा

णासि एं निक्खु जहातहेणं, अहासुतं बूहि जहाणिसं तं ॥ २ ॥

अर्थ—(पुब्बिस्सुणं के०) पूर्वोक्त नरकना दुःख सांजलीने संसारना जयथी बीकपाम्या उज्जया एवा पुरुषो श्रीसुधर्म स्वामिने पूढेढे ते कोण पूढेढे तोके (समणा के०) साधु तथा (माहणायके०) ब्राह्मण तथा (अगारिणोया के०) आगारीते गृहस्थ कृत्रिया दिक तथा (परतिब्बिआयके०) अन्य तीर्थिकते शाक्यादिक तापस प्रमुख जाणवा ए सर्वं शुं पुढेढे ते कहेढे. (सेकेइएगेतं के०) ते कयो एकांत (हियके०) हितनो कर नार एवो (अपेलिसं के०) अनीदृशमतुलं एटले निरुपम शाश्वत (साहुसमिक्कयाए के०) साधु समीक्षाये यथास्थित तत्व ज्ञाने करी ज्ञातपुत्र श्रीमहावीरदेवे निरतो (धम्मं के०) धर्म (आहु के०) कह्योढे के जेणे करी जीव सुख पामे. ॥ १ ॥ (कहंच एणं के०) केवुं ज्ञान वली (कहंदंसणंसे के०) दर्शन चारित्ररूप केवुं तथा (सीलंकहं के०) यम नियमरूप शील केवुंढे ए बधुं (नायसुतस्सआसीके०) ज्ञातपुत्र एटले कृत्रिय शिरोमणी सिद्धार्थ राजाना पुत्र श्रीमहावीरने विषे केवुं हतुं ते (निक्खू के०) अहो जगवन् (जाणासिणं के०) ए सर्व जेरीते तमे जाणोढो (जहातहेणं के०) यथा तथ्य एटले सत्य निरुपण रूप (अहासुतं के०) जेम तमे सांजल्युं ठे (जहाणिसंतं के०) यथानिशांतं एटले सांजलीने जेम हृदयने विषे धारण कयुंढे तेम अमने (बूहिके०) कहो.

॥ दीपिका—अथ पष्ठमारन्यते । पूर्वाध्ययने नरकविजक्तिरुक्ता श्रीवीरेण । ततोत्र श्रीवीरस्यैव गुणावच्यंते तस्येदमादिसूत्रं (पुब्बिस्सुणमिति) जंबूस्वामी सुधर्माणमाह । यथा केनैवंचूतो धर्मोक्तस्त्येतद्भवोमां पृष्ठवंतः श्रमणाः साधवादयस्तथा ब्राह्मणाब्रह्मचर्याद्यनुष्ठानरताअगारिणः कृत्रियादयोयेच शाक्यादयः परतीर्थिकास्ते सर्वेपि पृष्ठवंतः । किंतदि त्याह । योसो इमं धर्मं एकांतहितमाह उक्तवान् अनीदृशमनन्यसदृशमतुल्यमित्यर्थः । साध्वीचासौ समीक्षा तत्त्वपरिहित्तिश्च साधुसमीक्षा सासमता तथा उक्तवान् ॥१॥ तस्य श्रीवीरस्य ज्ञानं किंचूतं च दर्शनं शीलंच यमनियमरूपं कीदृगासीत् । हेसुधर्मस्वामिन् यन्मयापृष्टं तद्याथातथ्येन त्वंजानासि । एं वाक्यालंकारे । यथाश्रुतं श्रुत्वा च यथानिशांतमवधारितं तथा त्वं बूहि इति पृष्ठः सुधर्मा वीरगुणानाह ॥ २ ॥

यथाश्रुतं त्वया श्रुत्वा च यथानिशंतमित्यवधारितं यथा दृष्टं तथा सर्वं ब्रूयाच्चक्षेति ॥१॥

खेयन्नेसे कुसले (सुपन्नेपा०) महेसी, अणंतनाणीय अणंतदंसी ॥

जसस्सिणो चक्कुपहृदियस्स, जाणाहि धम्मंच धिइं पेचहि

॥ ३ ॥ उडुं अहेयं तिरियं दिसासु, तसाय जे थावर जेह पाणा ॥

सेणिच्चणिच्चेहि समिक्क पन्ने, दीवेव धम्मं समियं उदाहु ॥ ४ ॥

अर्थ—एम श्री सुधर्म स्वामिने पुठ्या यका सुधर्मस्वामि श्री महावीर देवना गुण क हेढे. (सेके०) ते श्री महावीरदेव (खेयन्नेके०) खेदइ एटले संसारी जीवोने कर्म वि पाक यकी उत्पन्न ययुं जे खेद एटले दुःख तेने जाणे जाणीने उपदेश आपी तेना दुःख टाजवाने सामर्थवान तथा (कुसले के०) कर्म विदारवाने निपुण अने (महेसी के०) महोटा कृपीश्वर साधु तथा (अणंतनाणीय के०) अनंत अविनाशी जेनुं ज्ञान प्रगटयुंठे (अणंतदंसीके०) अनंत अविनाशी जेमनुं दर्शन प्रगटयुं ठे (जसस्सिणोके०) यशस्वी एटले जेनो यश त्रण जुवनमां व्याप्योठे (चक्कुपहृदियस्स के०) लोकने च कुचूत समानठे केमके लोकना जावना जे जेद ते सर्व परिच्छेठे माटे लोकने चक्कुने स्थानके वर्तेठे (जाणाहि धम्मंच के०) एवा श्री महावीर प्रणीत जे श्रुत चारित्ररूप धर्म तेने धर्म जाणो. (धिइंच के०) तथा तेज संयमने विपे धृति एटले धैर्यपणु तेप ए श्रीमहावीरनोज (पेहि के०) प्रेक्ष्यो एटले देखो एटले श्रुत चारित्ररूप संयमने विपे जेहने रतिठे धैर्यठे. ॥ ३ ॥ (उडुंअहेयंतिरियंदिसासु) के० उंचोनीचो अने ति ठो एटले चौदराज लोक मांहे पूर्वादिक अठार इव्य दिशाउं अने अठार नावदिशाउं मध्ये (तसायजेथावरजेहपाणा के०) जे बेंडियादिक त्रस प्राणी अने एकेंडी पृथवि यादिक जे स्थावर प्राणीउंठे (सेणिच्चणिच्चेहिसमिक्कपन्ने के०) तेने जगवंत नित्या नित्य जेदे इव्य पर्याय जेदे सम्यक् प्रकारे जाणे एवा श्रीमहावीर वीतराग देव ते एो संसार समुड मांहे पडता बुडता प्राणीने (दीवेव के०) द्वीप समान एवो (समि यं के०) समजावि (धम्मं के०) धर्म (उदाहु के०) कह्यो ठे. ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—सजगवान् वीरः खेदं प्राणिनां कर्मविपाकजं दुःखं जानातीति खेदइः कुश लोनिपुणोमहर्षिस्तपश्चरणानुष्ठायी अनंतज्ञानी अनंतदर्शीच । विशेषग्राहकं ज्ञानं सा मान्यग्राहकं दर्शनं तेदेअपि यस्यानंते तस्य यशस्विनोजगवतो लोकस्य चक्कुःपथे लो चनमार्गे स्थितस्य जवस्यकेवलिनइत्यर्थः । तस्य धर्मं संसारतारणसमर्थं धृतिंच संय मनिश्चलतां जानीपे । ततः (पेहिति) कथय । अथवा तथैवेति यथा धर्मस्तथा धृतिरपी

इति नण्यते । यदिवा इव्यवीरोव्यतिरिक्तएकनविकादिः । क्षेत्रवीरोयत्र तिष्ठत्यऽसौ व्या
वर्ण्यते वा कालोऽप्येवमेव । नाववीरोनोऽगमतोवीरनामगोत्राणि कर्माण्यनुजवन् स
च वीरवर्धमानस्वाम्येवेति ॥ स्तवनिक्षेपार्थमाह ॥ शुष्णिक्केवोचउहा, अंगतुअनूसणेहिं
दवसुती ॥ नावेसंताणगुणा, एकित्ताजेजहिंनणिया ॥ १ ॥ (शुष्णिक्केवोऽद्यादि)
स्तुतेः स्तवस्य नामादिश्चतुर्था निक्षेपः । तत्र नामस्थापने पूर्ववत् । इव्यस्तवस्तु इश
रीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तोयः कटककेयूरस्त्रक्चंदनादिभिः सचित्ताचित्तइव्यैः क्रियतइति ।
नावतस्तु वस्तुतः सन्नूतानां विद्यमानानां गुणानां ये यत्र जवंति तत्कीर्तनमिति ॥
सांप्रतं आद्यसूत्रसंस्पर्शद्वारेण सकलाध्ययनसंबंधप्रतिपादिकां गाथां निर्युक्तिरुदाह ।
पुब्बिस्सु जंबुणामो,अक्का सुहम्मा तउकहेसीय । एवमहाप्पवीरो, जयमाहाडु तहा जएक्का
हिं ॥ ३ ॥ जंबूस्वामी आर्यसुधर्मस्वामिनं श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामिगुणान् पृष्ठवान्
अतोऽसावपि जवान् सुधर्मस्वाम्येवंगुणविशिष्टोमहावीरइति कथितवान् । एवं चाऽसौ ज
गवान् संसारस्य जयमज्जिजवं चाह । ततोयूयमपि यथा जगवान् संसारं जितवान् तथै
व यत्नं विधत्त । सांप्रतं निक्षेपानंतरं सूत्रानुगमेऽस्खजितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं ।
तच्चेदं । (पुब्बिस्सुणमित्यादि) । अस्य चाऽनंतरसूत्रेण सहायं संबंधः । तद्यथा । तीर्थकरो
पदिष्टेन मार्गेण ध्रुवमाचरन् मृत्युमुपेक्षेतेत्युक्तं । तत्र किंनूतोऽसौ तीर्थकृत् येनोप
दिष्टोमार्गइत्येतत् पृष्ठवंतः श्रमणायतयइत्यादि । परंपरसूत्रसंबंधस्तु बुद्ध्येत ॥ यदुक्तं ।
प्रागित्येतच्च यदुत्तरत्र प्रश्नवचनं वक्ष्यते तच्च बुद्ध्यतेत्यनेन संबंधेनाऽयातस्याऽस्य
सूत्रस्य संहितादिक्रमेण व्याख्या प्रतन्यते । साचाऽयमनंतरोक्तां बहुविधां नरकविजर्त्ति
श्रुत्वा संसाराडुद्विग्रमनसः केनेयं प्रतिपादितेत्येतत् सुधर्मस्वामिनमप्राहुः पृष्ठवंतः ।
एमितिवाक्यालंकारे । यदिवा जंबूस्वामी सुधर्मस्वामिनमेवमाह । यथा केनैवं नूतोधर्म
संसारोत्तरणे समर्थः प्रतिपादितइत्येतद्ब्रह्मोमां पृष्ठवंतः । तद्यथा । श्रमणानिग्रं
थादयोत्राह्यणाब्रह्मचर्याद्यनुष्ठाननिरतास्तथाऽऽगारिणः कृत्रियादयोयेच शक्यादयः पर
तीर्थिकास्ते सर्वेऽपि पृष्ठवंतः । किंतदिति दर्शयति । सकोयोऽसावेनं धर्मं दुर्गतिप्रसृतजं
तुधारकमेकांतहितमाहोक्तवान् अनीदृशमतुलमित्यर्थः । तथा साध्वीचाऽसौ समीक्षा च
साधुसमीक्षा यथावस्थिततत्त्वपरिचित्तिस्तथा यदिवा साधुसमीक्षया समतयोक्तवानिति ॥
॥ १ ॥ तथा तस्यैव ज्ञानादिगुणावगतये प्रश्नमाह । (कहंचणाणमित्यादि) कथं केन
प्रकारेण जगवान् ज्ञानमवाप्तवान् किंनूतं वा तस्य जगवतोज्ञानं विशेषावबोधकं । किं
नूतं च तस्य दर्शनं सामान्यार्थपरिच्छेदकं शीलं च यमनियमरूपं कीदृक् ज्ञाताः कृत्रियास्ते
षां पुत्रोजगवान् वीरवर्धमानस्वामी तस्याऽऽसीदन्नूदिति यदेतन्मया पृष्टं तत् निक्षेपसुध
र्मस्वामिन् याथातथ्येन त्वं जानीषे सम्यगवगच्छसि । (एमितिवाक्यालंकारे) तदेतत्सर्वं

तथाचोक्तं । जहापुष्पस्सकवत्तहातुठस्सकवत्तइत्यादि समं वा धर्ममुत्प्रावड्येनाऽऽह
उक्तवान् । प्राणिनामनुग्रहार्थं न पूजासत्कारार्थमिति ॥ ४ ॥

से सबदंसी अजिन्नुयनाणी, णिरामगंधे धिइमं वितप्पा ॥ अणु
त्तरे सब जगंसि विज्जं, गंधा अतीते अजए अणाऊ ॥ ५ ॥ म
नूइप्पस्से अणिए अचारी, उहंतरे धीरे अणंतचस्कु ॥ अणुत्तरे
तप्पति सूरिएवा, वइरोयणिं देवतमं पगामे ॥ ६ ॥

अर्थ—(सेके०) ते जगवंत (सबदंसीके०) सर्वदर्शि एटले लोकालोकने देखनार
वली (अजिन्नुतनाणी के०) बावीश परिसहने जीतवा यकी केवल ज्ञानी यथा (णि
रामगंधेके०) निरामगंध एटले मूलोत्तर गुण विशुद्ध संयम पालक तथा (धिइमंके०)
धैर्यवंत (वितप्पाके०) स्थितात्मा एटले समस्त कर्मना कृत्य यकी आत्म स्वरूपमांज
जें स्थित यथावे तथा (अणुत्तरेसबजगंसिविज्जं के०) अनुत्तर एटले प्रधान सर्व ज
गतमां निरुपम ज्ञाता माटे विद्वान् एटले जली बुधिवंतवे तथा (गंधाअतीतेके०) ग्रंथ
यकी अतीत एटले नियंत्र वाह्यान्यंतर परिग्रह रहितवे. (अजएके०) सत नय रहितवे
तेना नाम कहेवे पेलुं इहलोकनय बीजुं परलोकनय त्रीजुं आदान नय चोथुं अकस्मात्
नय पांचमुं वेदना नय ठहुं अपकीर्त्तिनय सातमुं मरण नय तथा (अणाऊ के०) चा
रप्रकारना आयुर्कर्म करी रहितवे ॥ ५ ॥ (सके०) ते जगवंत (नूइप्पस्से के०) नूति
प्राज्ञ एटले अनंत ज्ञानी तथा (अणिएअचारी के०) अप्रतिवद्ध विहारी जाणवा
(उहंतरेके०) उध एटले संसाररूप समुद्रने तरनार (धीरेके०) धीर एटले निश्चल (अणं
तचस्कु के०) अनंत ज्ञानरूप चक्रुना धरनार (अणुत्तरेतप्पतिसूरिएवा के०) जेम
सूर्य सर्व यकी अधिक तपे तेम जगवंत ज्ञाने करी सर्व यकी उत्तम प्रधानवे (वइरोय
णिंदेवतमंपगासे के०) तथा वैरोचनेंइ एटले अग्नी जेम अंधकारने दूर करी अधिक
प्रकाशकरेवे तेम श्रीमहावीर यथावस्थित पदार्थना प्रकाशक जाणवा ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—ससर्वदर्शी अजिन्नुय षाविंशतिपरीपहान् पराजित्य ज्ञानं च केवलारब्धं
विद्यते यस्य सज्ञानी निर्गतआमोविशोधिकोटिरूपोगंधोयस्मात्तनिरामगंधः । मूलोत्तर
गुणविशिष्टचारित्रइत्यर्थः । धृतिमान् स्थैर्यसंपन्नः स्थितात्मा निर्मलात्मा अनुत्तरउ
त्कृष्टः सर्वस्मिन्जगति विद्वान् सर्वपदार्थवेत्ता ग्रंथाद्वाह्यान्यंतरपरिग्रहादतीतोनिर्ग्रथइ
त्यर्थः । अजयः सतनयरहितः । नविद्यते चतुर्विधमप्यायुर्यस्यासावनायुः ॥५॥ नूतिश्
द्योत्र वृद्धौ । नूतिप्रज्ञोवृद्धप्रज्ञोऽनंतज्ञानइत्यर्थः । अनियतचारी उधं संसारं तरतीति उ

ति ॥ ३ ॥ ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्च सर्वदिक्षु चतुर्दशरज्ज्वात्मके ये त्रसाः स्थावराश्च ये प्राणि
नस्तान् नित्यानित्यान्यां समीक्ष्य क्त्वा प्राज्ञो न गवान् दीपश्च प्रकाशकत्वात् धर्ममु
दाह उक्तवान् समतया । यदागमः । जहापुष्पस्सकब्धं तदातुलस्सकब्धं इति ॥ ४ ॥

॥ टीका—स एवं पृष्ठः सुधर्मस्वामी श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामिगुणान् कथयितुमा
ह । (खेयन्नपेक्षेत्यादि) स न गवान् चतुस्त्रिंशदतिशयसमेतः खेदं संसारांतर्वर्तिनां
प्राणिनां कर्मविपाकजं दुःखं जानातीति खेदज्ञो दुःखापनोदनसमर्थोपदेशदानात् । यदि
वा क्षेत्रज्ञो यथावस्थितात्मस्वरूपपरिज्ञानादात्मज्ञ इति । अथवा क्षेत्रमाकाशं तज्ज्ञाना
तीति क्षेत्रज्ञो लोकालोकस्वरूपपरिज्ञातेत्यर्थः । तथा नावकुशानष्टविधकर्मरूपान् जुना
ति णिनति कुशलः प्राणिनां कर्मोचित्तये निपुण इत्यर्थः । आशु शीघ्रं प्रज्ञा यस्याऽसावा
शुप्रज्ञः । सर्वत्र सदोपयोगान्नबद्धस्यैव विचिंत्य जानातीति नावः । महर्षिरिति क्वचित्पा
ठः । महंश्चासावृषिश्च महर्षिरत्यंतो ग्रतपश्चरणानुष्ठायित्वादतुलपरीपहोपसर्गसह
नाच्चेति । तथा अनंतमविनाश्यनंतपदार्थपरिच्छेदकं वा ज्ञानं विशेषग्राहकं यस्यासा
वनंतज्ञानी । एवं सामान्यार्थपरिच्छेदकत्वेनाऽनंतदर्शी । तदेवं नूतस्य नगवतो यशो नृसु
रासुरातिशाय्यतुलं विद्यते यस्य स यशस्वी तस्य लोकस्य चक्षुःपथे लोचनमार्गे नवस्यकेव
व्यवस्थायां स्थितस्य लोकानां सूक्ष्मव्यवहितपदार्थाविर्जावनेन चक्षुर्नूतस्य वा जानीह्यव
गच्छ । धर्मं संसारोद्धरणस्वजावं तत्प्रणीतं वा श्रुतचारित्राख्यं तथा तस्यैव नगवतस्तथोप
सर्गितस्याऽपि निष्प्रकंपां चारित्राचलनस्वजावां धृतिं संयमे रतिं तत्प्रणीतां वा प्रेक्षस्व स
म्यकुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोचयेति । यदिवा तैरेव श्रमणादिभिः सुधर्मस्वाम्यनिहितो
यथा त्वं तस्य नगवतो यशस्विनश्चक्षुष्ये व्यवस्थितस्य धर्मं धृतिं च जानीषे । ततोऽस्मा
कं (पेहिति) कथयेति ॥ ३ ॥ सांप्रतं सुधर्मस्वामी तज्जुणान् कथयितुमाह । (उड्डेय
हेयमित्यादि) ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्च सर्वत्रैव चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके ये केचन त्रस्यंतीति
त्रसास्तेजोवायुरूपाविकर्लेन्द्रियपंचेन्द्रियनेदात् त्रिधा । तथा येच स्थावराः पृथि
व्यंबुवनस्पतिनेदात् त्रिविधाः । एते श्वासादयः प्राणाविद्यंते येषां ते प्राणिन इत्यनेन
च शाक्यादिमतनिरासेन पृथिव्याद्येकेन्द्रियाणामपि जीवत्वमावेदितं नवति । स न गवांस्ता
न् प्राणिनः प्रकर्षेण केवलज्ञानित्वात् जानातीति प्रज्ञः स एव प्राज्ञो नित्यानित्यान्यां
व्यर्थपर्यायार्थाश्रयणात् समीक्ष्य केवलज्ञानेनाऽर्थान् परिज्ञाय प्रज्ञापनायोग्यानाहेत्यु
त्तरेण संबंधः । तद्यथा । स प्राणिनां पदार्थाविर्जावनेन दीपवत् दीपः । यदिवा संसारोव
पतितानां सङ्गपदेशप्रदानतश्चाश्वासहेतुत्वात् दीपश्च दीपः । स एव नूतः संसारोत्तारण
समर्थ श्रुतचारित्राख्यं सम्यक् इतं गतं सद्गुणानतया रागद्वेषरहितत्वेन समतया वा ।

અર્થ—(અણુત્તરંધર્મમિણંજિણાણં કે०) જે શ્રીરૂપનાદિક પ્રજાવવંત તીર્થકરો ત તુ સંબંધી જે નિરુપમ ધર્મ તેનો નાયક એટલે તેને (એયા કે०) જાણે એવા (મુણી કે०) ચારિત્રવાન (કાસવ કે०) કાશ્યપગોત્રી શ્રીમહાવીર (આણુપન્ને કે०) ઊતા વલી પ્રજ્ઞાનો જાણ (ઈંદેવદેવાણમહાણુનાવે કે०) જેમ ઈંદુ હજારો દેવતાનો નાયક મહાપ્રજાવવંત દેવો માંહે પ્રધાન તેમ શ્રી મહાવીર કેવલજ્ઞાની (સહસ્સણેતાદિવિણં વિસિઠે કે०) સહસ્ત્ર પુરુષોમાં દેવતાના નાયક જેઈંદુતેની પેરે વિશિષ્ટ માહાણુનાવ જાણવા ॥ ૪ ॥ (સેકે०) તેજગવંત (પન્નયાઅસ્કયસાગરેવા કે०) પ્રજ્ઞાયેં એટલેબુદ્ધિ યેં કરીને અદ્વયઠે વા શબ્દ વિગેંપણને અર્થેંઠે કોની પેરે તોકે જેમ સમુદ્ધ જે (મહો દહીવાવિ કે०) મહોદધી એવો સ્વયંચુરમણ સમુદ્ધ (અણંતપારે કે०) નિર્મલ જેનુ જ લઠે ઇત્યાદિક ગુણે કરી અનંતઅપારઠે તેમ શ્રીવીરપણ (અણાણ્ણેયા કે०) અકલુપ અકપાઈ થકા (નિસ્કૂ કે०) નિહ્વાયે આજીવિકા કરેઠે યદ્યપિ નિઃગેંપ કર્મદ્વય કરી ત્રૈલોક્યને પૂજ્યઠે તથાપિ નિહ્વાયે આજીવેઠે પરંતુ અદ્વીણમાહાનસી પ્રમુખ લબ્ધીને પ્રયુંજતા નથી એવા અનેક ગુણયુક્ત શ્રીમહાવીરદેવઠે તથા (સક્કેવદેવાહિવર્ણુર્મં કે०) શર્કેંદુ દેવતાના સ્વામી તેની પેરે દીપ્તિમાનઠે ॥ ૫ ॥

॥ દીપિકા—અણુત્તરં ધર્મજિનાનામૃપનાદિનાં સવંધ્યં મુનિઃ શ્રીવીરોનેતા પ્રણેતા કાશ્ય પોગોત્રેણ । આણુપ્રજ્ઞઃ કેવલી । નેતાઈતિ તાઢીલિકસ્તુન્ । તદ્યોગે નલોકાવ્યયેતિપટ્ટીનિ પેધાઢર્મમિતિ કર્મણિદ્વિતીયા । યથા ઈંદ્રોદેવસહસ્ત્રાણાં મધ્યે મહાણુનાવઃ । ણં વાક્યાલં કારે । દિવિ સ્વર્ગે વિશિષ્ટોરૂપવલાદિનિઃ । એવં સ જગવાન્ સર્વેન્યોવિશિષ્ટોનેતા ॥ ૪ ॥ સજગ વાન પ્રજ્ઞયાદ્વયોઽદ્વીણજ્ઞાનઈત્યર્થઃ । યથા મહોદધિઃ સાગરઃ સ્વયંચુરમણસ્વાનંતપા રોવિસ્તીર્ણગંજીરજલોઽહોન્યશ્વાનાવિલોઽકલુષજલસ્તથા જગવાનપિ અકલુપોપિ મુક્તઃ કર્મવંધાત્ યથા શક્રોદેવધિપતિર્દ્યુતિમાન્ દીપ્તિમાન્ ॥ ૫ ॥

॥ ટીકા—કિંચ (અણુત્તરમિત્યાદિ) । નાઽસ્યોત્તરોઽસ્તીત્યણુત્તરસ્તમિમમણુત્તરં ધર્મ જિનાનામૃપનાદિતીર્થકૃતા સંબંધિનમયં મુનિઃ શ્રીમાન્ વર્ધમાનાસ્વઃ કાશ્યપોગોત્રેણાણુ પ્રજ્ઞઃ કેવલજ્ઞાની ઉત્પન્નદિવ્યજ્ઞાનોનેતા પ્રણેતેતિ । તાઢીલિકસ્તુન્ તદ્યોગે નલોકાવ્ય યનિષ્ટેત્યાદિના પટ્ટીપ્રતિપેધાઢર્મમિત્યત્ર કર્મણિદ્વિતીયૈવ । યથા ચેંદ્રોદિવિ સ્વર્ગે દેવસહ સ્ત્રાણાં મહાણુનાવોમહાપ્રજાવવાન્ । ણમિતિવાક્યાલંકારે । તથા નેતા પ્રણાયકોવિ શિષ્ટોરૂપવલવર્ણાદિનિઃ પ્રધાનએવં જગવાનપિ સર્વેન્યોઽપિ વિશિષ્ટઃ પ્રણાયકોમહાણુ નાવશ્ચેતિ ॥ ૪ ॥ અપિચ (સેપન્નયેત્યાદિ) અસૌ જગવાન્ પ્રજ્ઞાયતેઽનયેતિ પ્રજ્ઞા ત યા અદ્વયોન તસ્ય જ્ઞાતવ્યેર્થે બુદ્ધિઃ પ્રતિહીયતે પ્રતિહન્યતે વા । તસ્ય હિબુદ્ધિઃ વલકે

घतरः। धिया राजतेधीरः । अनंततया ऽनंतत्वाच्चक्रुर्ज्ञानं यस्य स तथा । यथा सूर्योऽनुत्तरं सर्वाधिकं तपति यथा वा वैरोचनोऽग्निः सएव प्रज्वलितत्वादिंश्चः सयथा तमोपनीय प्रकाशयति एवमसावपि जगवान् ॥ ६ ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् । (सेसवदंसीत्यादि) सजगवान् सर्वे जगत् चराचरं सामान्ये न दृष्टुं शीलमस्य ससर्वदर्शी । तथाऽजिनीय पराजित्य मत्यादीनि चत्वार्यऽपि ज्ञाना नि य वर्तते ज्ञानं केवलाख्यं तेन ज्ञानेन ज्ञानी । अनेन चाऽपरतीर्थाधिपाधिकत्वमावेदितं नवति । ज्ञानक्रियान्यां मोक्षइति कृत्वा तस्य जगवतो ज्ञानं प्रदर्श्य क्रियां दर्शयितुमाह । निर्गतोऽपगतआमोऽविशोधिकोऽट्याख्यस्तथा गंधोविशोधिकोऽटिरूपोयस्मात् सजवति निरा मगंधः । मूलोत्तरगुणचेदनिन्नां चारित्रक्रियां कृतवानित्यर्थः । तथाऽसह्यपरीषहोपसर्गाणि दुतोऽपि निष्प्रकंपतया चारित्रधृतिमान् तथा स्थितोव्यवस्थितोऽशेषकर्मविगमादात्मस्वरूपे आत्मा यस्य स नवति स्थितात्मा । एतच्च ज्ञानक्रिययोः फलदारेण विशेषणं । तथा नास्योत्तरं प्रधानं सर्वस्मिन्नऽपि जगति विद्यते सतथा विद्वानिति सकलपदार्थानां क रतलामलकन्यायेन वेत्ता । तथा बाह्यग्रंथात् सचित्तादिचेदादांतराच्च कर्मरूपादतीतोऽति क्रांतोऽग्रंथातीतोऽनिर्येयइत्यर्थः । तथा न विद्यते सप्तप्रकारमपि जयं यस्याऽसावनयः समस्तनयरहितइत्यर्थः । तथा न विद्यते चतुर्विधमप्यायुर्यस्य सजवत्यनायुर्दग्धकर्मबी जत्वेन पुनरुत्पत्तेरनावादिति ॥ ५ ॥ अपिच (सनूऽपप्तेइत्यादि) । नूतिशब्दोऽद्वौ मंगले रक्षायां च वर्तते । तत्र नूतिप्रज्ञः प्रवृद्धप्रज्ञः । अनंतज्ञानवानित्यर्थः । तथा नूति प्रज्ञोजगद्ज्ञाननूतिप्रज्ञः । एवं सर्वमंगलनूतिप्रज्ञइति । तथा अनियतमप्रतिबद्धं प रिग्रहोयोगाच्चरितुं शीलमस्याऽसावनियतचारी । तथौघं संसारसमुद्रं तरितुं शीलमस्य स तथा धीर्बुद्धिस्तथा राजतइति धीरः परीषहोपसर्गाऽहोन्योवा धीरः । तथा अनंतं ज्ञेया नंततया नित्यतया वा चक्रुरिव चक्रुः केवलं ज्ञानं यस्याऽनंतस्यवा लोकस्य प्रदार्थप्रका शकतया वा चक्रुर्नूतोयः सजवत्यनंतचक्रुः । तथा यथा सूर्योऽनुत्तरं सर्वाधिकं तपति न तस्मादधिकस्तापेन कश्चिदस्ति । एवमसावपि जगवान् ज्ञानेन सर्वोत्तमइति । तथा वैरोचनोऽग्निः सएव प्रज्वलितत्वात् इंदोयथाऽसौतमोऽपनीय प्रकाशयति एवमसावपि जगवान्ज्ञानतमोऽपनीय यथावस्थितपदार्थप्रकाशनं करोति ॥ ६ ॥

अणुत्तरं धम्ममणिं जिणाणं, ऐया मुणी कासव आसुपन्ने ॥ इं
देव देवाण महाणुजावे सहस्सणेता दिवि णं विसिद्धे ॥७॥ से प
न्नया अकय सागरेवा, महोदहीवावि अणंतपारे ॥ अणाइ
लेया अकसाइ मुक्के (पाठांतरे निक्खु) सक्केव देवाहिवई जुईमं ॥७॥

राणां मुदाकरोहर्षजनकोऽनेकैर्गुणैर्वर्णरसगंधादिनिरुपेतोविराजते एवं जगवानपि ॥
 ॥ ए ॥ समेरुर्योजनसहस्राणां शतमुच्चैस्त्वेन त्रीणि कंडकानि यस्य सत्रिकंडकः । त
 थाहि । नौमं जांबूनदं वैदूर्यचेति । सकिंनूतः । पंडकं वनं वैजयंतीकल्पं पताकानूतं शिर
 सि स्थितं यस्य सपंडकवैजयंतः सनवनवतिर्योजनसहस्राणि ऊर्ध्वोद्धृतः अधोपि
 सहस्रमेकमवगाढः ॥ १० ॥

॥ टीका—किंच (सेवीरिएणमित्यादि) । स जगवान् वीर्येणौरसेन बलेन धृतिसंह
 ननादिनिश्च वीर्यांतरायस्य निःशेषतः कृयात् प्रतिपूर्णवीर्यस्तथा सुदर्शनोमेरुर्जंबुद्वी
 पनाजिनूतः । तथा नगानां पर्वतानां सर्वेषां श्रेष्ठः प्रधानस्तथाजगवानपि वीर्येणाऽन्यैश्च
 गुणैः सर्वश्रेष्ठ इति । तथा यथा सुराजयः स्वर्गस्तन्निवासिनां मुदाकरोहर्षजनकः प्रशस्त
 वर्णरसगंधस्पर्शप्रज्ञावादिनिर्गुणैरुपेतोविराजते शोभते । एवं जगवानप्यनेकैर्गुणैरु
 पेतोविराजत इति । यदिवा यथा त्रिदशालयोमुदाकरोऽनेकैर्गुणैरुपेतोविराजत इति ।
 एवमसावपि मेरुरिति ॥ ए ॥ पुनरपि दृष्टान्तनूतमेरुवर्णनायाह । (सयंसहस्राण
 मित्यादि) समेरुर्योजनसहस्राणां शतमुच्चैस्त्वेन । तथा त्रीणि कंडान्यस्येति त्रिकंडः ।
 तद्यथा नौमं जांबूनदं वैदूर्यमिति । पुनरप्यसावेव विशेष्यते । पंडकवैजयंत इति । पंडकवनं
 शिरसि व्यवस्थितं वैजयंतीकल्पं पताकानूतं यस्य सतथाऽसावूर्ध्वमुद्धृतो नवनवतिर्यो
 जनसहस्राण्यधोऽपि सहस्रमेकमवगाढ इति. ॥ १० ॥

पुठे एने चिष्ठइ नूमिवठिए, जं सूरिया अणुपरिवट्टयंति ॥ से
 हेमवन्ने बहुनंदणेय, जंसी रतिं वेदयंती महिंदा ॥ ११ ॥ से पव
 ए सदमहप्पगासे, विरायती कंचणमठवन्ने ॥ अणुत्तरे गिरिसु
 य पवडुग्गे, गिरीवरे से जलिएव नोमे ॥ १२ ॥

अर्थ—ते मेरु पर्वत (एने के०) आकाशे (पुठे के०) फरशीने (चिष्ठइ के०) र
 ह्योढे तथा (नूमिके०) नूमिकाने (वठिएके०) अवगाही रह्योढे तिर्हो उंचो अने नीचो
 एमलोक व्याप्तवे (जंसूरियाअणुपरिवट्टयंतिके०) जे मेरु पर्वतने चोमर अगीआरशेने ए
 कवीश योजनने अंतरे सूर्य प्रमुख ज्योतपी देवो परित्रमण करता थका प्रदक्षिणा करी
 रह्याढे तथा (सेहेमवन्ने के०) ते मेरुपर्वत सुवर्णमय ठे तथा (बहुके०) घणा परं
 तु अंहीं नंदनादिक चार जाणवा एवा (नंदणेयके०) रलीयामणा वनढे, जेने विषे,
 एटले पहेली नूमिकाने विषे नड्शाल वनढे ते उपर पांचशे योजन उंचु वीजुं नंदन
 वनढे ते उपर साढी बाशठ हजार योजन उंचु चडता वली त्रीजुं सोमनस वनढे ते

ज्ञानाख्या साच साद्यपर्यवसाना कालतोडव्यक्तेत्रनावैरप्यनंता । सर्वसाम्येन दृष्टांताजावादे कदेशेन त्वाह । यथा सागरइति । अस्य वा विशिष्टत्वात् विशेषणमाह । महोदधिरिव स्वयंनूरमणइवाऽनंतपारः । यथाऽसौ विस्तीर्णो गंजीरजलोऽहो न्यश्च । एवं तस्याऽपि नगवती विस्तीर्णा प्रज्ञा स्वयंनूरमणानंतगुणो गंजीरोऽहो न्यश्च । यथा चासौ सागरोऽनाविलोऽकलुषजल एवं नगवानपि तथाविधकर्मलेशानावादकलुषज्ञानइति । तथा कपायाविद्यं ते यस्याऽसौ कपायी न कपायी अकपायी । तथा ज्ञानावरणीयादिकर्मबंधनादियुक्तो मुक्तः । निहुरिति क्वचित्पाठः । तस्याऽयमर्थः । सत्यपि निःशेषांतरायकृते सर्वलोकपूज्यत्वे च तथापि निह्वामात्रजीवित्वात् निहुरेवाऽसौ नाऽह्नीणमहानसादिलब्धिमुपजीवतीति । तथा शक्रइव देवाऽधिपतिर्द्युतिमान् दिप्तिमानिति ॥ ७ ॥

से वीरिएणं पडिपुन्नवीरिए, सुदंसणेवा एगसवसेधे ॥ सुरालएवा
सि मुदागरे से, विरायए एगगुणोववेए ॥ ८ ॥ सयं सहस्साणउ
जोयणाणं, तिकंमगे पंमगवेजयंते ॥ से जोयणेणवणवतिसहस्से
उडुस्सितो हेठसहस्समेगं ॥ १० ॥

अर्थ—(से वीरिएणं पडिपुन्नवीरिए के०) ते नगवंत श्रीमहावीर वीर्यांतराय कर्मना कृत्य थकी बलेकरी प्रतिपूर्ण वीर्यवान्ते एटले संघयणादिके बलवान्ते (सुदंसणेवा एगसवसेधे के०) सुदर्शन शब्दे मेरुपर्वत ते जेम सर्व पर्वतमां श्रेष्ठे तेम नगवंत पण ऐश्वर्यगुणे करी सर्वमां श्रेष्ठे वली (सुरालएवासि के०) देवलोकना निवासी देवतामे (सेके०) तेमेरुपर्वत (मुदाकर के०) हर्षनो करनारते (अणोगगुणोववेए के०) प्रशस्त एवा अनेक वर्णादिक गुणे करी (विरायएके०) विराजमान एटले शोचेते तेम श्रीनगवानप ए जाणवा ॥ ८ ॥ तेमेरु पर्वत (सयंसहस्साणउजोयणाणंके०) सतसहस्र योजन प्रमाण सर्वांगे उंच पणे जाणवो तेमज (सेके०) ते पर्वतना (तिकंमे के०) त्रण कांमते एक नूमिमय बीजो सुवर्णमय त्रीजो वैमूर्यमयते अने (पंमगवेजयंते के०) पंमगवनते ते वेजयंति एटले ध्वजा समान शोचेते (सेजोयणेणवणवतिसहस्से के०) ते मेरु पर्वत एवणवति एटले नवाणु हजार योजन (उडुस्सितो के०) उंचो जाणवो अने (हेठसहस्समेगं के०) नीचे नूमि मध्ये एक हजार योजननो कंदते एम सर्व मली एक लाख योजन प्रमाणते ॥ १० ॥

॥ दीपिका—सजगवान् वीर्येण बलेन प्रतिपूर्णवीर्यः सुदर्शनो मेरुर्जंबूद्वीपमध्यगतो यथा नगानां पर्वतानां सर्वेषां श्रेष्ठस्तथा नगवान् गुणैः श्रेष्ठः । यथाच सुरालयः स्वर्गः सु

नुत्तरस्तथा गिरिषु मध्ये पर्वनिर्मेखलादिजिर्दंष्ट्रापर्वतैर्वा दुर्गोविषमः सामान्यजंतूनां
दुरारोहोगिरिवरः पर्वतप्रधानः । तथाऽसौ मणिनिरौपधीनिश्च देदीप्यमानतया नौमद्व
नूदेशश्च ज्वलितइति ॥ १२ ॥

महीइ मञ्जुमि ठिते एगिंदे, पन्नाय ते सुरिय सूक्ष्मेसे ॥ एवं सि
रीए उस नूरिवन्ने, मणोरमे जावइ अच्चिमाली ॥ १३ ॥ सुदंस
एस्सेव जसो गिरिस्स, पचुच्चई महतो पवयस्स ॥ एतोवमे
समणे नायपुत्ते, जातीजसो दंसणनाणसीले ॥ १४ ॥

अर्थ—(महीइमञ्जुमिठिते के०) मही एटले पृथ्वीने वचमां आवेलो जे जंबूद्वीप
तेना मध्यजागे एटले वचमां वर्तेठे (एगिंदे के० नगेंड एटले सर्व पर्वतोंना इंड सर
खो ए मेरु पर्वत जाणवो (ते के०) ते पर्वत लोकमां (सूरिय के०) सूर्यनी पेरे (सु
क्ष्मेसे के०) विसुद्धनिर्मल कांतिवानठे एम (पन्नाय के०) प्रकर्ष करी जाणीये (एवं
के०) ए प्रकारे करी (सिरीएउस के०) लक्ष्मीये सहित ते मेरु रत्न (नूरिवन्ने के०)
अनेक वर्ण करी सहितठे तथा (मणोरमे जावइ अच्चिमाली के०) मनने रमाडनार
तथा जेनी ज्योति अर्चिमाली एटले सूर्य तेनी पेरे दशो दिशिने विपे प्रकाश पामेठे ॥ १३ ॥
हवे ए मेरु पर्वतनी उपमाउं श्रीमहावीर नगवंतनी साथे जोडेठे. (सुदंसएस्सेवज
सोगिरिस्स के०) सुदर्शन नामा जे गिरि एटले पर्वत तेनोजे यश (पचुच्चई के०) क
हियेठेए तेवो (महतोपवयस्सके०) महोदो मेरुपर्वत जाणवो (एतोवमेके०) एमेरुनी उ
पमाये (समणेनायपुत्ते के०) श्रमण तपस्वी ज्ञातपुत्र श्रीमहावीर देव जाणवा (केवी
रीते तोके (जातीजसो दंसणनाणसीलेके०) जातियें करी, यश करी, दर्शने करी, ज्ञाने
करी अने शीले करी समस्त जेटला धर्म मार्गना प्रकाशकोठे तैमां श्रीमहावीर देव प्रधानठे.

॥ दीपिका—महारत्नप्रज्ञापृथिव्यामध्यदेशे जंबूद्वीपस्तन्मध्ये स्थितोनगेंडः प्रकर्षे
ण ज्ञायते सूर्यवत् शुद्धलेश्यः सूर्यसमतेजाः । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण श्रिया समेरुनूरिवर्णो
ऽनेकवर्णरत्नोपेतत्वात् मनोरमः अर्चिमाली सूर्यश्च द्योतयति दिशः ॥ १३ ॥ एतद्यशः
कीर्तनं सुदर्शनस्य गिरेर्मरुः प्रोच्यते महतः पर्वतस्य एतदुपमएतत्तुल्यः श्रमणोजात
पुत्रः श्रीवीरः सजात्या यशसा दर्शनज्ञानान्यां शीलेन वा श्रेष्ठः । अशी आदित्वान्मत्व
र्यायाचप्रत्ययेन योज्यं- ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंच (महीइइत्यादि) । मत्यां रत्नप्रज्ञापृथिव्यां मध्यदेशे जंबूद्वीपस्तस्याऽपि
बहुमध्यदेशे सोमनस, विद्युत्प्रज, गंधमादन माव्यवंत, दंष्ट्रापर्वतचतुष्टयोपशो जितः समनू

पढी ठत्रीश हजार योजन उंचु चढता शीखर उपर चोथु पंढग वन खंढे (जंसीरति वेदयंतीमहिंदाके०) जे पर्वतने विषे महेँड पण क्रीडा करवाने अर्थे स्वर्ग थकी आवी ने रती सुख नोगवेढे ॥ ११ ॥ (सेपवण के०) ते पर्वत वली केवोढे तोके मंदर मेरु सुदर्शन सुरगिरि इत्यादिक (सह के०) शब्दे करी (महप्यगासे के०) मोहोढो प्रकाशवान एटले प्रसिद्ध एवो ठतो (विरायतीके०) शोनेढे तथा (कंचणमध्वने के०) सुवर्णनी पेरे देदीप्यमान सुकुमाल वणेंढे (अणुत्तरे गिरिसुयपवडुगे के०) सर्व पर्वत मां अनुत्तर एटले प्रधान एवी पर्व एटले मेखलायें करी डुर्ग एटले विषमढे अर्थात् सामान्य जीवने चढता विषमढे तथा (गिरिवरेसेजलि एवजोमे के०) प्रधान मणी अने औषधियें करी देदीप्यमान नूमि सरखो पृथ्वी प्रदेशनी पेरे जाणवो. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—नजसि स्पष्टोलग्रोनूमिंवा अवगाह्य स्थितः । यं मेरुं सूर्याद्यादित्याद्यनु परिवर्तयन्ति पार्श्वतोऽन्नमन्ति सहेमवर्णः । बहूनि चत्वारि नंदनानि यस्य सतथा । तथाहि नूमौ नडशालवनं १ ततः पंचयोजनशतान्यतिक्रम्य नंदनवनं २ ततोऽपिषष्टियोजन सहस्राणि पंचशताधिकान्यतिक्रम्य सौमनसवनं ३ ततः षट्त्रिंशत्सहस्राण्यारुह्य शिखरे पंडकवनं ४ इति मेरोश्चत्वारि वनानि । तथा यस्मिन् मेरौ महेँडारतिं वेदयंत्यनुजवंति ॥ ११ ॥ सपर्वतोमेरुर्मंदरः सुदर्शनः सुगिरिरित्यादिभिः शब्दैर्महान् प्रकाशः प्रसिद्धिर्यस्य सशब्दमहाप्रकाशोविराजते । कांचनस्य मृष्टः शुद्धोवर्णोऽयस्य सतथा अनुत्तरउत्कृष्टः । गिरिषु मध्ये पर्वनिर्मेखलानिर्दुर्गोविषमो गिरिवरमणिनिरोषधीनिश्च ज्वलितो दीप्यमानश्च नूमिदेशः ॥ १२ ॥

॥ टीका—तथा (पुष्टेणनेइत्यादि) । नजसि स्पष्टोलग्रोननोव्याप्य तिष्ठति । तथा नूमिं चावगाह्य स्थितइति ऊर्ध्वाधस्तिर्यक्लोकसंस्पर्शी । यथा यं मेरुं सूर्यादयो ज्योतिष्काः अनुपरिवर्तयन्ति यस्य पार्श्वतोऽन्नमन्तीत्यर्थः । तथाऽसौ हेमवर्णो निष्टमजांबून दानस्तथा बहूनि चत्वारि नंदनवनानि यस्य सबहुनंदनवनः । तथाहि । नूमौ नडशालवनं ततः पंचयोजनशतान्यारुह्य मेखलायां नंदनं तथाऽपिषष्टियोजनसहस्राण्यधिकान्यतिक्रम्य सौमनसं ततः षट्त्रिंशत्सहस्राण्यारुह्य शिखरे पंडकवनमिति । तदेवमसौ चतुर्नंदनवनाद्युपेतो विचित्रक्रीडास्थानसमन्वितः । यस्मिन् माहेँडा अप्यागत्य त्रिदशालयाऽमणीयतरगुणेन रतिं रमणक्रीडां वेदयंत्यनुजवंतीति ॥ ११ ॥ अपिच (सेपवणइत्यादि) समेर्वार्व्योऽयं पर्वतो मंदरो मेरुः सुरगिरिरित्येवमादिभिः शब्दैर्महान् प्रकाशः प्रसिद्धिर्यस्य सशब्दमहाप्रकाशोविराजते शोचते । कांचनस्येव मृष्टः शुद्धः शुद्धो वा वर्णोऽयस्य सतथा । एवं न विद्यते उत्तरः प्रधानोऽयस्याऽसाव

रहित एवं निर्दोष शुक्ल ध्यान सुवर्णनी पेरे उज्ज्वलते अथवा गंम शब्दे उदकनुं फेण ते सरखुं उज्ज्वलते तथा (संखिंडु केण) शंख अने चंडमा तेनीपेरे (एगंतवदातमुक्कं केण) एकांत अवदात एटले अत्यंत शुक्ल एवं शुक्ल ध्यानते, तेने ध्यावे ॥ १६ ॥

॥ टीपिका—यथा निपथोगिरिवराणां गिरीणामायतानां मध्ये दीर्घत्वेन श्रेष्ठस्तथा वलयायतानां मध्ये रुचकः पर्वतः श्रेष्ठः । सहि रुचक व्यांतवर्ती मानसोत्तरगिरिस्त्रि वृत्ता यतोऽसंख्येययोजनानि परिक्लेप्पेण स जगवान् तडुपमोजगति संसारे नूतिप्रज्ञः प्रनूत ज्ञानोमुनीनां मध्ये प्रज्ञः । एवं तत्स्वरूपविदुददाहुरुक्तवंतः ॥ १५ ॥ अणुत्तरं उत्कृष्टधर्ममुदी र्ये कथयित्वा ऽनुत्तरं प्रधानं ध्यानं ध्यायति सुष्ठु शुक्लवत् शुक्लं ध्यानं अपगतं गंडं दोषो यस्मात्तदपगंडं निर्दोषं शुक्लं । अथवा अपगंडमुदकफेनं तत्तुल्यं शंखेडवत् एकांतावदातं शुक्लध्यानोत्तरजेदं ध्यं ध्यायति । तथाहि । योगनिरोधकाले सूक्ष्मं काययोगं निरुधन् शुक्लध्यानस्य तृतीयं जेदं सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्ताख्यं तथा निरुधयोगं चतुर्थं शुक्लध्यानजेदं व्युपरतक्रियमनिवृत्त्याख्यं ध्यानं ध्यायतीति ॥ १६ ॥

॥ टीका—पुनरपि दृष्टांतद्वारेणैव जगवतोव्यावर्णनमाह । (गिरिवरेत्यादि) यथा नि पथोगिरिवरोगिरीणामायतानां मध्ये जंबुद्वीपेऽन्येषु वा द्वीपेषु दैर्घ्येण श्रेष्ठः प्रधानः तथा वलयाऽऽयतानां मध्ये रुचकः पर्वतोऽन्येन्योवलयाय तत्त्वेन । यथा प्रधानः सहि रुचक द्वीपांतर्वर्ती मानुषोत्तरपर्वतश्च वृत्तायतोऽसंख्येययोजनानि परिक्लेप्पेणेति । तथा सज गवानपि तडुपमः । यथा वाऽऽयतवृत्तान्यां श्रेष्ठश्च । एवं जगवानपि जगति संसारे नूति प्रज्ञः प्रनूतज्ञातप्रज्ञयाश्रेष्ठइत्यर्थः । तथा परमुनीनां मध्ये प्रकर्षेण जानातीति प्रज्ञः । एवं तत्स्वरूपविदुददाहुरुददाहृतवंतउक्तवंतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ किंचाऽन्यत् (अणुत्तरमि त्यादि) नाऽस्योत्तरः प्रधानोऽन्योधर्मोविद्यते इत्यनुत्तरः । तमेवंचूतं धर्मं उत प्रावव्येन ईरयित्वा कथयित्वा प्रकाश्याऽनुत्तरं प्रधानं ध्यानवरं ध्यानश्रेष्ठं ध्यायति ॥ तथाहि । उत्पन्नज्ञानोजगवान् योगनिरोधकाले सूक्ष्मं काययोगं निरुधन् शुक्लध्यानस्य तृतीयं जेदं सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्ताख्यं । तथा निरुधयोगं चतुर्थं शुक्लध्यानजेदं व्युपरतक्रियमनिवृत्ता ख्यं ध्यायति । एतदेव दर्शयति । सुष्ठु शुक्लवत् शुक्लं ध्यानं । तथा अपगतं गंडमपडव्यं यस्य तदपगतगंडं निर्दोषार्जुनसुवर्णवत् शुक्लं । यदिवा गंडमुदकफेनं तत्तुल्यतिति जावः । तथा शंखेडवदेकांतावदातं शुक्लं शुक्लं शुक्लध्यानोत्तरं जेदं ध्यं ध्यायतीति ॥ १६ ॥

अणुत्तरगं परमं महेसी, असेसकम्मं स विसोहइता॥ सिद्धिं ग ते साइमणंतपत्ते, नाणेण सोलेण य दंसणेण॥ १७ ॥ रुक्केसु णाते

नागे दशसहस्रविस्तीर्णः शिरसि सहस्रमेकमधस्तादपि दशसहस्राणि नवतियोजनानि योजनैकादशनागैर्दशनिरधिकानि । विस्तीर्णश्चत्वारिंशद्योजनोद्धृतचूडोपशो नितोनगैः पर्वतप्रधानोमेरुः प्रकर्षेण लोके ज्ञायते सूर्यवज्जुह्वलेश्यआदित्यसमानतेजाः । एवमनं तरोक्तप्रकारया श्रिया । तुशब्दाद्विशिष्टतरया समेरुर्नूरिवर्णोऽनेकवर्णोऽनेकवर्णरत्नोपशो नितत्वात् । मनोऽतःकरणं रमयतीति मनोरमोर्चिमाजीवादित्यश्च स्वतेजसा द्योतयति दशदिशः प्रकाशयतीति ॥ १३ ॥ सांप्रतं मेरुदृष्टान्तोपक्षेपेण दार्ष्टान्तिकं दर्शयति । (सुदंसणे त्यादि) एतदनंतरोक्तं यशः कीर्तनं सुदर्शनस्य मेरुगिरेर्महापर्वतस्य प्रोच्यते । सांप्रतमेत देव नगवति दार्ष्टान्तिके योज्यते । एषाऽनंतरोक्तोपमा यस्य स एतदुपमः । कोऽसौ । श्रीम्यतीति श्रमणस्तपोनिष्ठप्रदेहोक्षाताः कृत्रियास्तेषां पुत्रः श्रीमन्महावीरवर्द्धमानस्वामात्यर्थः । सच जात्या सर्वजातिन्योयशसाऽशेषयशस्विन्योदर्शनज्ञानान्यां सकलदर्शनज्ञानिन्यः शीलेन समस्तशीलवद्भ्यः श्रेष्ठः प्रधानः । अक्षरघटनातु जात्यादीनां कृतं धाना मतिशायने अर्श्यादित्वादचूप्रत्ययविधानेन विधेयेति ॥ १४ ॥

गिरिवरेवा निसहो ययाणं, रुयएव सेठे वलयायताणं ॥ तजव मे से जगनूइपन्ने, मुणीण मप्पे तमुदाहु पन्ने ॥ १५ ॥ अणुत्तरं धम्ममुईरइत्ता, अणुत्तरं जाणवरं जियाइं ॥ सुसुक्कसुक्कं अप गंमसुक्कं, संखिण्डुएगंतवदातसुक्कं ॥ १६ ॥

अर्थ—(गिरिवरेवानिसहोययाणं के०) जेम लांब पणे समस्त पर्वतमां निषध पर्वत श्रेष्ठे तथा (रुयएवसेठेवलयायताणं के०) जेम वर्तुलाकार समस्त पर्वतमां हे रुचक नामा पर्वत श्रेष्ठे (तजवमेसेजगनूइपन्ने के०) तेनी उपमायें श्रीमहावीर देवजगत्तमां जूतिप्रज्ञ एटले प्रज्ञायें करी श्रेष्ठ जाणवा (मुणीणमप्पेके०) समस्त मुनिउमां हे (तः मुदाहुपन्ने के०) तत्स्वरूप जाणवाने अत्यंतज्ञानवंत जाणवा प्रकर्षेण जानातीति प्रज्ञा ए जावजाणवो ॥ १५ ॥ ते श्रीमहावीर (अनुत्तरं धर्म के०) प्रधान एवोजे सर्वोत्तम धर्म तेने (उदिरयित्वा के०) प्ररूपीने प्रकाशीने (अणुत्तरं जाणवरं के०) प्रधानमां प्रधान एवोजे शुक्लध्यान तेने (जियाइं के०) ध्यावे ते जगवंतने योग निरुंध काळे सूक्ष्म काययोग रुंधनावसरे शुक्ल ध्याननो त्रीजो जेद जे सूक्ष्मक्रिया अप्रतिपत्ति एवे नामेठे ते थाय तथा योगनिरोध थया पढी शुक्लध्याननो चोथो जेद उपरतक्रिया अने अनिवृत्ति नामे ध्यावे ते ध्यान वर्णवेठे (सुसुक्कसुक्कंअपगंमसुक्कं के०) सुष्ठु प्रधान शुक्लवस्तुनी परे शुक्ल उज्ज्वल अपगंम एटले दोष रहित अर्थात् मिथ्यात्व रूप काट कलंक तेणे करी

क्रीडां वेदयंत्यनुजवंति । वनेषु च मध्ये यथा नंदनं देवानां क्रीडास्थानं प्रधानं । एवं जगवानपि ज्ञानेन केवलाख्येन समस्तपदार्थाविर्जावकेन शीलेन च चारित्र्येण यथा ख्यातेन श्रेष्ठः प्रधानोन्नतिप्रज्ञः प्रवृद्धज्ञानोजगवानिति ॥ १७ ॥

अणियंव सद्वाण अणुत्तरे उ, चंदोव ताराण महाणुजावे ॥ गंधे सु वा चंदणमाहु सेठं, एवं मुणीणं अपडिन्नमाहु ॥ १८ ॥ जहा सयंचू उदहीण सेठे, नागेषु वा धरणिंदमाहुसेठे ॥ खोउदए वा रसवेजयंते, तवोवहाणे मुणिवेजयंते ॥ १९ ॥

अर्थ-जेम (सद्वाण के०) शब्दमां (अणियंव के०) स्तनितं एटले मेघनी गर्ज नानो शब्द (अणुत्तरेउके०) प्रधान एटले रुडो कह्योठे तथा (चंदोवताराणमहाणुजावे के०) जेम ग्रह नक्षत्र अने ताराने विषे चंडमा महानुजाव कह्योठे तथा (गंधेसुवाचं दणमाहुसेठंके०) जेमसमस्त गंधमां गोशीर्षि वावना चंदन श्रेष्ठ कह्योठे (एवं के०) एम (मुणीणं के०) समस्त साधुमां (अपडिन्नमाहुके०) अप्रतिज्ञ एटले आलोक परलोकनी आशंसा करवानी जेने प्रतिज्ञा नथी अर्थात् इहलोक परलोकनी आशंसा रहित एवा श्रीमहावीरने मोहोटा श्रेष्ठ कह्योठे ॥ १८ ॥ (जहासयंचूउदहीणसेठे के०) जेम स मस्त समुद्रमां स्वयंचूरमण समुद्र श्रेष्ठ कह्योठे (नागेषुवाधरणिंदमाहुसेठे के०) जेम नागकुमार देवोमां धरणेंडनामा इंड श्रेष्ठ कह्योठे (खोउदएवारसवेजयंतेके०) जेम इहुर रसोदक समस्त रसमां प्रधान वेजयंत एटले वखाएयोठे (तवोवहाणेमुणिवेजयंतेके०) तेम तप उपधाने करी तपो विज्ञेपे करी समस्त मुनिमां श्रीमहावीर ने प्रधानवखाएयोठे ॥ १९ ॥

॥ दीपिका-यथा शब्दानां मध्ये स्तनितं मेघगर्जितमनुत्तरं प्रधानं । तुर्विशेषणे । यथा ताराणां मध्ये चंडोमहानुजावः श्रेष्ठः । गंधेषु मध्ये यथा चंदनं श्रेष्ठं तज्ज्ञा आहुः । तथा मुनीनां मध्ये जगवंतं श्रेष्ठमाहुः । किंचूतं । नास्य प्रतिज्ञा इहलोकपरलोकाशंसिनी विद्यते इत्यप्रतिज्ञस्तं ॥ १८ ॥ स्वयंचुवस्ते यत्रागत्य रमंतइति स्वयंचूरमणः सयथा उदधीनां समुद्राणां मध्ये श्रेष्ठः । नागेषु जवनपतिविज्ञेपेषु धरणेंडं श्रेष्ठमाहुः । (खोउदए ति) इहुरसइव उदकं यस्य सइहुरसोदकः समुद्रोयथा रसमाश्रित्य वैजयंतः प्रधानः । एवं तपउधानेन तपोविज्ञेपेण मुनिर्जगवान् वैजयंतः प्रधानः ॥ १९ ॥

॥ टीका-अपिच (अणियमित्यादि) यथा शब्दानां मध्ये स्तनितं मेघगर्जितं तदनुत्तरं प्रधानं । तुशब्दोविशेषणार्थः समुच्चयार्थो वा । तारकाणां च नक्षत्राणां मध्ये यथा

जह सामलीवा, जस्सि रतिं वेययंती सुवन्ना ॥ वणेषु वाणंदण
माहु सेंठं, नाणेण सीलेण य नूतिपन्ने ॥ १७ ॥

अर्थ—ते जगवंत शैलेसी अवस्थायें शुक्लध्यानना चोथा जेदने अनंतर (साइके०) सादि अने (अणंतके०) अनंत एवी (सिद्धिगते के०) सिद्धिगतिने विषे पोहोंता ते सिद्धिकेवीठे तोके, (अणुतरगं के०) सर्वमां उत्तम तथा लोकने अग्रे वर्तमानठे ते कारण माटे (परममहेसी के०) परम प्रधान मोहोटा कृषीश्वर श्रीमहावीर देवठे जे (नाणेणसीलेणयदंसणेणके०) ज्ञाने करी दर्शनेकरी चारित्रशीलेकरी (असेसकम्मंसविसोहइत्ताके०) समस्तज्ञानावर्णादिक आठेकर्मने शोधी कर्म खपावीने मुक्तिनेविषे (पत्तेके०) पोहोता. ॥१७॥ वली उपमायें करी जगवंतने स्तवेठे; (जहके०) जेम (रुक्केसुके०) वृद्धो मांहे (णातेके०) प्रसिद्ध देवकुरु उत्तरकुरुने विषे व्यवस्थित एवुं (सामलीवाके०) साधमली वृद्ध मोहोठुंठे (जस्सिके०) जेनेविषे (सुवन्नाके०) सुवर्ण कुमारकादिक ज्वनपति देवो आवीने (रतिंवेययंती के०) रतिवेदेठे एटले क्रीडा रूप सुख नोगवेठे तथा जेम (वणेषुवाके०) वनने विषे (एंदण के०) नंदन वन (सेंठंके०) श्रेष्ठ (आहुके०) कह्युंठे उत्तम शोनाये करी सहित कह्युंठे तेम (नाणेणसीलेणयनूतिपन्ने के०) ज्ञान अने शील एटले चारित्र तेणे करी, श्री महावीर महाप्राज्ञ एटले मोहोटा जाणवा. ॥१७॥

॥ दीपिका—अनुत्तरां प्रधानां अश्यां च सर्वोत्तमां परमां सिद्धिं गतिं साद्यनंतां प्राप्तोमहर्षिः सअशेषं कर्म विशोध्यापनीय केन ज्ञानेन दर्शनेन शीलेनच कर्म कृपयित्वा ॥ १७ ॥ वृद्धेषु मध्ये यथा ज्ञातः प्रसिद्धोदेवकुरुस्थितः कूटशाढमलीवृद्धः। यस्मिन्वृद्धे सुपर्णान्वनपतिविशेषारतिं क्रीडां वेदयंतीति । वनेषु मध्ये यथा नंदनं वनं श्रेष्ठमाहुस्तथा जगवान् ज्ञानेन शीलेनच श्रेष्ठो नूतिप्रज्ञः प्रवृद्धज्ञानः ॥ १७ ॥

॥ टीका—अपिच (अणुत्तरगमित्यादि) तथाऽसौ जगवान् शैलेऽश्ववस्थापादितशुक्लध्यानचतुर्थजेदानंतरं साद्यपर्यवसानां सिद्धिं गतिं पंचर्मां प्राप्तः । सिद्धिगतिमेव विशिनष्टि । अनुत्तरा चासौ सर्वोत्तमत्वाद्यग्याच लोकाग्रव्यवस्थितत्वादननुत्तराग्या तां परमां प्रधानां महर्षिरसावत्यंतोयतपोविशेषनिष्ठसदेहत्वादअशेषं कर्म ज्ञानावरणादिकं विशोध्यापनीय च विशिष्टेन ज्ञानेन दर्शनेन शीलेनच क्लायिकेन सिद्धिं गतिं प्राप्त इति मीलनीय ॥ १७ ॥ पुनरपि दृष्टान्तद्वारेण जगवतः स्तुतिमाह । (रुक्केसुणाएइत्यादि) वृद्धेषु मध्ये यथा ज्ञातः प्रसिद्धोदेवकुरुव्यवस्थितः शाढमलीवृद्धः सच ज्वनपतिक्रीमास्थानं । यत्र व्यवस्थिताअन्यतश्चागत्य सुपर्णान्वनपतिविशेषारतिं रमण

मृगाणां श्वापदानां मध्ये सिंहः प्रधानः । नरतक्षेत्रापेक्षया यथोदकानां मध्ये गंगोदकं प्रधानं यथा च पक्षिणां मध्ये गरुडोऽपरनामा वेणुदेवः प्रधानस्तथानिर्वाणपथदेशकानां ज्ञातपुत्रः श्रीवीरः प्रधानो यथास्थितमोक्षार्थवादित्वात् ॥ ११ ॥ योधानां मध्ये यथा विश्वा संपूर्णा सेना यस्य सविश्वसेनश्चक्री ज्ञातः पुष्पेषु यथाऽरविंदं प्रधानमाहुः कृत्रियाणां मध्ये यथा दांताउपशान्तावाक्येनवा शत्रवोयस्मात्सदांतवाक्यश्चक्रवर्ती प्रधानस्तथा रूपीणां मध्ये श्रीवर्धमानः श्रेष्ठः ॥ १२ ॥

॥ टीका—(हृत्तीसुस्त्यादि) हस्तिषु करिवरेषु मध्ये यथा ऐरावतं शक्रवाहनं ज्ञातं प्रसिद्धं दृष्टान्तनूतं वा प्रधानमाहुस्तज्ज्ञाः । मृगाणां च श्वापदानां मध्ये यथा सिंहः केसरी प्रधानस्तथा नरतक्षेत्रापेक्षया सलिलानां मध्ये यथा गंगासलिलं प्रधानजावमनुजवति । पक्षिषु मध्ये यथा गरुत्मान् वेणुदेवाऽपरनामा प्राधान्येन व्यवस्थितः । एवं निर्वाणं सिद्धिक्षेत्राख्यं कर्मच्युतिलक्षणं वा स्वरूप तस्तदुपायप्राप्तिहेतुतो वा वदितुं शीलं येषां ते तथा तेषां मध्ये ज्ञाताः कृत्रियास्तेषां पुत्रोऽपत्यं ज्ञातपुत्रः श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामी सप्रधान इति यथावस्थितनिर्वाणार्थवादित्वादित्यर्थः ॥ ११ ॥ अपिच (जोहे सुस्त्यादि) योधेषु मध्ये ज्ञातोविदितोदृष्टान्तनूतो वा विश्वा हस्त्यश्वरथपदातिचतुरंगवलसमेता सेना यस्य सविश्वसेनश्चक्रवर्ती यथाऽसौ प्रधानः पुष्पेषु च मध्ये यथाऽरविंदं प्रधानमाहुः । तथा कृतात् त्रायंत इति कृत्रियास्तेषां मध्ये दांताउपशान्तायस्य वाक्येनैव शत्रवः सदांतवाक्यश्चक्रवर्ती यथासौ श्रेष्ठः । तदेवं बहून् दृष्टान्तान् प्रशस्तान् प्रदर्श्याऽधुना नगवंतं दार्ष्टीतिकं स्वनामग्राहमाह । तथा रूपीणां मध्ये श्रीमान् वर्धमानस्वामी श्रेष्ठ इति ॥ १२ ॥

दाणाण सेढं अन्नयप्पयाणं, सच्चैसुवा अणवज्जं वयंति ॥ तवेसु वा उत्तमवंजचेरं, लो गुत्तमे समणे नायपुत्ते ॥ २३ ॥ ठिईण से षा लवसत्तमावा, सज्जा सुहम्माव सज्जाण से षा ॥ निवाणसे षा जह् सवधम्मा, ए णायपुत्ता परमत्ती नाणी ॥ २४ ॥

अर्थ—(दाणाणसेढंअन्नयप्पयाणं) जेम समस्त दानने विपे अन्नयदान श्रेष्ठ कथुं (सच्चैसुवाअणवज्जं वयंति के०) जेम सत्य वचनमां निरवद्य एटले जे वचनना उच्चारं करी परने पीडा उत्पन्न नयाय ते वचन श्रेष्ठ वखाणुंढे (तवेसुवाउत्तमवंजचेरं के०) जेम सर्व तपमां नवविध ब्रह्मगुप्ति सहित ब्रह्मचर्य श्रेष्ठकह्योढे (लो गुत्तमेसमणेनायपुत्ते के०) तेम लोकमां उत्तम श्रमण तपस्वी श्रीमहावीर देव श्रेष्ठ वखाण्हाढे. ॥ २३ ॥

चंडोमहानुजावः सकलरजनिवृत्तिकारिण्या कांत्यामनोरमः श्रेष्ठः। गंधेष्विति गुणगुणि
नोरजेदान्मतुब्लोपादा । गंधवत्सु मध्ये यथा चंदनं गोशीर्षिकारुघ्यं मलयजं वा तज्ज्ञाः
श्रेष्ठमाहुः । एवं मुनीनां महर्षीणां मध्ये जग्वंतं नाऽस्य प्रतिज्ञा इहलोकपरलो
कानां शंसिनी विद्यते इत्यप्रतिज्ञस्तमेवंचूतं श्रेष्ठमाहुरिति ॥ १९ ॥ अपिच । (जहा
सयंचूइत्यादि) स्वयं चवंतीति स्वयंचुवोदेवास्ते तत्राऽऽगत्य रमंतीति स्वयंचूरमणस्तदे
वमुदधीनां समुद्राणां मध्ये यथा स्वयंचूरमणः समुद्रः समस्तद्वीपसागरपर्यंतवर्ती श्रे
ष्ठः प्रधानोनागेषु च जवनपतिविशेषेषु मध्ये धरणेइं नागेइं यथा श्रेष्ठमाहुः । तथा (खो
उदएइति) इंदुरसइवोदकं यस्य सइंदुरसोदकः सयथा रसमाश्रित्य वैजयंतः प्रधानः स्व
गुणैरपरसमुद्राणां पताकेवोपरि व्यवस्थितः । एवं तपउपधानेन विशिष्टतपोविशेषेण
मनुते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिर्जगवान् वैजयंतः प्रधानः समस्तलोकस्य महा
तपसा वैजयंतीवोपरि व्यवस्थितइति ॥ २० ॥

हब्बिसु एरावणमाहु एाए, सीहो मिगाणं सलिलाण गंगा, प
स्कीसुवा गेरुले वेणुदेवे, निवाणवादीणिह एायपुत्ते ॥ २१ ॥
जोहेसु एाए जह वीससेणे, पुप्फेसुवा जह अरविंदमाहु॥खत्तीण
सेठे जह दंतवक्के, इसीण सेठे तह वद्धमाणे ॥ २२ ॥

अर्थ—(हब्बिसुएरावणमाहुएाएके०) जेम हस्तिउने विषे इइनुवाहन ऐरावणहस्ति प्र
धान कह्योढे. (सीहोमिगाणंके०) जेम मृग प्रमुख स्वापद जनावरोमां सिंह प्रधानकह्योढे
(सलिलाणगंगाके०) जरतहेत्रनी अपेक्कायें जेमपाणीमां गंगानदिनुंपाणी निर्मल कह्युंढे(प
स्कीसुवागेरुलेवेणुदेवेके०) जेम समस्त पद्मीउमां गरुड मोहोटा कह्योढे अपरनामे वेणुदेव
ए जेम प्रधान कह्योढे (निवाणवादीणिहके०) तेम निर्वाणजे मोह् मार्ग तेना स्थापन कर
नारा वादीलोक मां (एायपुत्ते के०) श्रीमहावीरं मोहोटा कह्योढे. ॥२१॥ (जहके०) जेम
(जोहेसु के०) योइशुनटो मां (एाएके०) ज्ञातविदित (वीससेणेके०) विश्वसेन एटले
चक्रवर्त्ति प्रधान कह्योढे (पुप्फेसुवाजहअरविंदमाहु के०) जेम फूलमां अरविंद कमल मो
होटुं कह्युंढे (खत्तीणसेठेजहदंतवक्के के०) जेम क्षत्रीमां दंतवाक्य एटले चक्रवर्त्ति प्रधा
न कह्योढे (तह के०) तेम (इसीणके०) समस्त रुषीउं मां (वद्धमाणे के०) श्रीव
र्द्धमान स्वामि (सेठे के०) श्रेष्ठ कह्योढे. ॥ २२ ॥

॥ दीपिका—हस्तिषु यथा ऐरावतं इइगजं ज्ञातं प्रसिद्धं दृष्टान्तनूतमाहुस्तज्ज्ञाः । यथा

॥ टीका—तथा (दाणाणमित्यादि) । तथा स्वपरानुग्रहार्थमर्थिने दीयतइति दान
 नमनेकधा । तेषां मध्ये जीवानां जीवितार्थिनां त्राणकारित्वादनयदानं श्रेष्ठं । तदुक्तं ।
 दीयते त्रियमाणस्य, कोटिं जीवितमेव वा । धनंकोटिं नगृणहीयात्, सर्वो जीवितुमिच्छति
 गोपालांगनादीनां दृष्टान्तद्वारेणार्थोबुद्धौसुखेनारोहतीति । अतोऽनयप्रदानप्राधान्यस्या
 पनार्थं कथानकमिदं । वसंतपुरे नगरे अरिदमनोनाम राजा सच कदाचिच्चतुर्वधू समेतो
 वातायनस्यः क्रीडायमानस्तिष्ठति । तेन कदाचिच्चौरोरक्तकरवीरकृतमुंममाजोरक्तपरिध ।
 नोरक्तचंदनोपजितश्च प्रहृतवध्यमिंडिमोराजमार्गेण नीयमानः सपत्नीकेन दृष्टोदृष्ट्वा च
 तान्निः पृष्टं किमनेनाकारीति । तासामेकेन राजपुरुषेणाऽऽवेदितं यथा परद्व्यापहारेण रा
 जविरुद्धमिति । ततएकया राजा विज्ञप्तोयथा योजवता मम प्राग्वरः प्रतिपन्नः सोऽधुना
 दीयतां यथाऽहमस्योपकरोमि । किंचित् राजापि प्रतिपन्नं ततस्तथा स्नानादिपुरःसरमलंका
 रेणाऽलंकृतोदीनारसहस्रव्ययेन पंचविधान् शब्दादीन् विषयानेकमहःप्रापितः पुनर्द्विती
 ययाऽपितथैव द्वितीयमहोदीनारशतसहस्रव्ययेन लालितः । ततस्तृतीयया तृतीयमहोदी
 नारकोटिव्ययेनसत्कारितः । चतुर्थ्या तु राजानुमत्या मरणाद्विहितोऽनयप्रदानेन । ततोऽ
 सावऽन्यानिर्हसितानाऽस्य त्वया किंचिदत्तमिति । तदेव तासां परस्परवदूषकारविषये विवादे
 राज्ञाऽसावेव चौरः समाहूय पृष्टोयथाकेन तव वदूषकृतमिति तेनाऽप्यजाणि । यथा न
 मया मरणमहाजनयनीतेन किंचित् स्नानादिकं सुखं विज्ञायीति । अनयप्रदानाकर्णनेन पुं
 नर्जन्मानमिवात्मानमवैमीति । अतः सर्वदानानामनयप्रदानं श्रेष्ठमिति स्थितं । तथा स
 त्येषु च वाक्येषु च यदनवद्यमपापं परपीडानुत्पादकं तत्तु श्रेष्ठं वदंति । नपुनः परपीडोत्पाद
 कं सत्यं सद्भयोहितं सत्यमितिकृत्वा । तथाचोक्तं । लोकेऽपि श्रूयते वादो, यथा सत्येन कौशि
 कः ॥ पतितोवधयुक्तेन, नरके तीव्रवेदने । अन्यच्च । तदेवकाणंकाणत्ति पंगुपंगुगत्तिवा ।
 वाहिर्यवाहिरोगत्ति, तेणंचोरोत्तिनोवदे ॥ तपस्सु मध्ये यथैवोत्तमं नवविधब्रह्मगुह्युपेतं
 ब्रह्मचर्यं प्रधानं जवति । तथा सर्वलोकोत्तमरूपसंपदा सर्वातिशायिन्या ह्यायकज्ञानदर्श
 नान्यां शीलेन ज्ञातपुत्रो जगवान् श्रमणः प्रधानइति ॥ ३३ ॥ किंच (विष्णमित्यादि)
 स्थितिमतां मध्ये यथा लवसत्तमाः पंचानुत्तरविमानवासिनो देवाः सर्वोत्कृष्टस्थितिवर्ति
 नः प्रधानादि किं तेषां सप्तलवाभ्यायुष्कमजविष्यत्ततः सिद्धिगमनमजविष्यदिति ।
 अतोलवसत्तमास्तेऽनिधीयंते । सजानां च पर्षदांच मध्ये यथासौधर्माधिपर्षद्वेषा बहु
 निः क्रीडास्थानैरुपेतत्वात्तथा । यथा सर्वेऽपि धर्मानिर्वाणफलमेव स्वदर्शनं ब्रुवते । यतः
 एवं ज्ञातपुत्रात् वीरवर्धमानस्वामिनः सर्वज्ञात् सकाशात् परं प्रधानं अन्यद्विज्ञानं नास्ति
 सर्वथैव जगवानपरज्ञानिन्योऽधिकज्ञानोजवतीति ज्ञावः ॥ ३४ ॥

(विईणसेछालवसत्तमावा के०) जेम स्थितिमां प्रधान लव सप्तम देवता एटले पंचा
नुत्तर विमानवासी देवो कह्याळे कारणके तेमनुं मनुष्यमां सात लव प्रमाण आयु कर्म
जो शेष रहुं होत तो मुक्ति पामत तेमाटेएने लव सप्तम देवो कहियें (सजासुहम्मावस
जाणसेछा के०) अन्य सजाउमां जेम सौधर्मा सजा श्रेष्ठ कह्योळे (निवाणसेछाजहस
वधम्मा के०) जेम समस्त धर्मोने विषे निर्वाण जे मोक्ष ते प्रधान कह्योळे केमके
अन्य दर्शनीउ पण पोत पोताना धर्मोने विषे मोक्ष प्रधान बोलेळे माटे. (एणायपुत्ता
परमह्मीनाणी के०) तेम ज्ञात पुत्र श्रीमहावीर थकी अन्य कोइ ज्ञानी नथी एटले सर्व
मां उत्तम ज्ञानवंत श्रीमहावीर देव जाणवा. ॥ २४ ॥

॥ दीपिका—यथा दानानां मध्येऽनयप्रदानं श्रेष्ठं । यदुक्तं । दीयते त्रियमाणस्य कोटिं जीवि
तमेव वा ॥ धनकोटिं न गृह्णीयात्सर्वो जीवितुमिच्छति ॥ १ ॥ अत्र दृष्टांतः । वसंतपुरे
अरिदमनराजा चतुर्वधूयुक्तोऽन्यदा गवाक्षे क्रीडति तेन सपत्नीकेन चौरो वधस्थानं नीय
मानो दृष्टः पत्निभिः पृष्टं किमनेनापराधं । एकेन राजनरेण तत्स्वरूपमुक्तं । अनेन चौर्यं
कृतं । तत एकया पत्न्या नृपपार्श्वे पूर्वदत्तो वरो मार्गित एकदिनं चौरो मोच्यति । राज्ञापि
प्रतिपन्नं ततस्तया स्नानजोजनसत्कारादिपूर्वकमलंकारैरलंकृतो दीनारसहस्रव्ययेन श
ब्दादिविषयान् प्रापितो दिनमेकं पालितश्चौरः । द्वितीयदिने द्वितीयया दीनारलक्षव्ययेन
जालितस्तृतीयदिने तृतीयया दीनारकोटिव्ययेन सत्कारितश्चतुर्थ्या तु राज्ञो नुमत्या मर
णाङ्कितो नान्यत्किंचिदुपकृतं सान्यपत्नीनिर्हसिता नानया किञ्चिदत्तमिति । ततस्तासां
बहूपकारविषये विवादे जाते राज्ञा चौर एव कार्यं पृष्ठो यथा तव कथा बहूपकृतमिति
तेनोक्तं मया मरणमहान्नयनीतेन स्नानादिसुखं किञ्चिन्न ज्ञातं । अग्रे पुनरन्नयदानाकर्ण
नात्परमं सुखमनुजवामीति सर्वदानानामन्नयदानं श्रेष्ठमिति स्थितं । सत्येषु वाक्येषु
यदनवद्यं पीडानुत्पादकं वाक्यं तत् श्रेष्ठं । सत्यं तदेव यत्परपीडानुत्पादकं । यतः । लो
केपि श्रूयते वादो यथाऽसत्येन कौशिकः ॥ पतितो वधयुक्तेन नरके तीव्रवेदने ॥ १ ॥
तथा तदेव काणकाणिति पद्मगंपद्मगति वा ॥ बाहिञ्च बाहिरो गिति ताणं चोरिति नोवते
इति ॥ तपःसु यथा ब्रह्मचर्यमुत्तमं तथा लोकोत्तमः श्रमणो ज्ञातपुत्रः श्रीवीरः ॥ २३ ॥
स्थितिमतां मध्ये यथा लवसप्तमाः पंचानुत्तरविमानस्था देवाः सर्वोत्कृष्टस्थितयः प्रधानाः ।
तेषां यदि सप्तलवा आयुष्कमन्नविष्यत्ततः सिद्धिगमनमन्नविष्यदिति । यथा सज्जानां मध्ये
सौधर्मा सजा श्रेष्ठा । यथा सर्वधर्मानिर्वाणश्रेष्ठामोक्षप्रधानाः । कुं दर्शिनोपि स्वधर्मं निर्वाण
फलदमाहुः । एवं ज्ञातपुत्रात् श्रीवीरात् परो ज्ञानी नास्तीति सर्वे न्योधिकज्ञान इत्यर्थः ॥ २४ ॥

प्रकारं कर्मेतिशेषः । तथा विगता प्रलीना सबाह्यान्तरेषु वस्तुषु गृहिर्गाढ्यमज्जिजापोय
स्य सविगतगृहिः । तथा सन्निधानं सन्निधिः सच इव्यसन्निधिः । धनधान्यद्विपदचतुष्पदरू
पोजावसन्निधिस्तु मायाक्रोधादयोवा सामान्येन कपायास्तमुनयरूपमपि सन्निधिं न
करोति नगवांस्तथाऽऽशुप्रज्ञः सर्वत्र सदोपयोगान्नतद्व्यवस्थवन्मनसा पर्यालोच्य पदार्थेषु
रिष्टिं विधत्ते । स एवंचूतस्तरित्वा समुद्रमिव पारं महाजनवौघं चतुर्गतिकं संसारसागरं
बहुव्यसनाकुलं सर्वोत्तमं निर्वाणमासादितवान् । पुनरपि तमेव विशिनष्टि । अन्यं
प्राणिनां प्राणरक्षारूपं स्वतः परतश्च स उपदेशदानात् करोतीत्यन्यंकरः । तथाऽष्टप्रका
रं कर्म विज्ञेयेणोरयति प्रेरयतीति वीरः । तथाऽनंतमपर्यवसानं नित्यं ज्ञेयानंतत्वाद् अनंतं
चक्रुरिव चक्रुः केवलज्ञानं यस्य सतथेति ॥ १५ ॥ किंचाऽन्यत् (कोहंचेत्यादि) निदानोद्भेदेन
हि निदानिन उद्भेदो नवतीति न्यायात् संसारस्थितेश्च क्रोधादयः कारणमत्तएतान्यथा
त्मदोषांश्चतुरोऽपि क्रोधादीन् कपायान्वात्वा परित्यज्य असौ नगवानर्हस्तीर्थरुत् जातः
तथामहर्षिश्चैवं परमार्थतोमहर्षित्वं नवति यद्यध्यात्मदोषान् नवंति नान्यथेति । तथा न
स्वतः पापं सावध्यमनुष्ठानं करोति नाप्यन्यैः कारयतीति ॥ १६ ॥

किरियाकिरियं वेणइयाणुवायं, अस्माणियाणं पडियच्च ठाणं ॥ से
सववायं इति वेयइत्ता, उवठिए संजमदीहरायं ॥ १७ ॥ से वारि
या इति सराइज्जत्तं, उवहाणवं डुक्खयइयाए ॥ लोणं विदित्ता
आरं पारंच, सबं पञ्च वारिय सबवारं ॥ १८ ॥ सोच्चाय धम्मं
अरहंत चासियं, समाहितं अठपदोपसुद्धं ॥ तं सहहाणाय ज
णा अणाऊ, इंदावदेवाहिव आगमिस्संतित्तिवेमि ॥ १९ ॥ इति
श्री वीरब्रुतीनाम षष्ठमध्ययनं सम्मतं ॥

अर्थ—(किरियाकिरियंके०) क्रियावादीना एकशेने एंशी जेद, अक्रियावादीना चोराशी
जेद (वेणइयके०) विनयवादीना बत्रीश जेद, अने (अस्माणियके०) अज्ञान वादीना सड
सठ जेद ए सर्व मली त्रणशेने त्रेशठ अयांते पांखमी दर्शनीज्जना (अणुवायंके०) अनुवाद
एटले जेद जाणवा ए चारे दर्शनीना (स्थानके०) दर्शन स्वरूप तेने (पडियच्च के०)
डुर्गति जवाना कारण जाणीने (सेके०) ते श्रीमहावीर देव (सववायंके०) सर्ववादने
(इतिवेयइत्ताके०) जाणीने उन्मार्गनो त्याग करीने (संजमेसदीहरायं के०) चारित्ररूप
धर्मेने विषे दीर्घरात्रं एटले जावजीव सुधी (उवठिए के०) उपस्थित एटले सावधान
अयाळे ॥ १७ ॥ (सेके०) ते नगवंते (इत्तिसराइज्जत्तं के०) स्त्री सहित रात्री नोजन तथा
उपलक्षणथी प्रणातिपातादिकने पण (वारिया के०) निवाखाळे वली (डुक्खयइ

पुढोवमे धुणइ विगयगेहि, नससिहिं कुवति आसुपन्ने ॥ तरितं
समुदंच महाजबोधं, अजयंकरे वीर अणंतचस्कू ॥ १५ ॥ कोहं
च माणंच तहेव मायं, लोचं चउठं अश्वदोसा ॥ एआणि वंता
अरहामहेसी ए कुवई पाव ए कारवेइ ॥ १६ ॥

अर्थ—(पुढोवमेके०) जेम पृथ्वी सकल पदार्थने आधार नूतवे तेम श्रीमहावीर
सर्व सत्त्वने अजय प्रदाने करी रुडा उपदेशना दान थकी आधारनूतवे. (धुणइके०)
अष्टप्रकारना कर्म खपाव्यावे (विगयगेहि के०) विगतगृधि एटले अनिलाप रहित
थयावे वली (नससिहिंकुवति के०) संनिध नकरे एटले कांइ पण संचय करे नही त
या (आसुपन्नेके०) उतावली प्रज्ञाना धणी एटले केवली एवा जगवंत जाणवा (त
रितंसमुदंचमहाजबोधं के०) तथा समुझनी पेरे तरवाने इस्तर एवो मोहोदो संसार स
मुइ तेने तरीने मुक्तियें पोहोतावे, वली श्रीमहावीर केवाठे तोके. (अजयंकरेके०) अज
य करनार एटले सर्व जीवना जयना टालनारवे तथा (वीरके०) गूरवीरवे (अणंतच
स्कू के०) अनंत चक्रुना धणी एटले सर्व स्वरूप देखेठें जाणेवे. ॥ १५ ॥ (कोहंचमा
णंचतहेवमायं के०) क्रोध वली मान तथा माया तेमज वली (लोचंके०) लोचते
परवंचना रूप जाणवो (चउठंके०) एचार (अश्वदोसा के०) अथ्यात्म दोषवे तेने
संसार वधारवाना कारण जाणीने (एआणिवंता के०) एचारे कपायने ठांमीने श्रीम
हावीर (अरहामहेसी के०) अरहंत थया सहारिषी थया ते कारण माटे (एकुव
ईपावणकारवेइ के०) श्रीमहावीर स्वामि पोते पाप करे नही तथा बीजा पासे पाप
करावे नही अने पापकर्मना करनारनी अनुमोदना पण करे नही. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—यथा पृथ्वी सर्वसद्वा तथा जगवानपि तदुपमः । विगतगृधिर्गताजिज्ञा
पोधुनात्यपनयति कर्मेति । आद्युप्रज्ञः सदायोगज्ञानः सन्निधिं न करोति । इव्यसन्निधिर्धन
धान्यादिर्जावसन्निधिर्मायाक्रोधादिस्तं द्विविधमपि सन्निधिं न करोति सतरित्वा समु
झमिव महानबोधं संसारप्रवाहं निर्वृतोऽजयंकरः प्राणिनां वीरोऽनंतचक्रुरनंतज्ञानः ॥
॥ १५ ॥ क्रोधं मानं मायां लोचं चतुर्थमथ्यात्मदोषानात्मदोषरूपान् कपायान् एता
न् वांत्वा त्यक्त्वा ऽर्हन्महर्षिः स्वयं पापं न करोति न कारयत्यन्यैः ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् (पुढोवमेइत्यादि) सहि जगवान् यथा पृथिवी सकलाधारा व
र्तते तथा सर्वसत्त्वानामजयप्रदानतः स उपदेशदानाद्या सत्त्वाधारइति । यद्विवा यथा पृ
थ्वी सर्वसद्वा एवं जगवान् परीपहोपसर्गान् सम्यक् सहतइति । तथा धुनात्यपनयत्यष्ट

त्र तत्राश्रमे रतः ॥ शिखी मुंजीजटी वापि सिद्ध्यते नात्र संगयः ॥ १ ॥ तथा विनयादेव मो
 कृत्येवं गोशालकमतानुसारिणो विनयेन चरंतीति वैनायिकाव्यवस्थिताः । तथाऽङ्गा
 नमेवैहिकामुष्मिकायाऽलमित्येवमज्ञानिकाव्यवस्थिताऽत्येवं रूपं तेषामन्युपगमं परि
 हिद्य स्वतः सम्यगवगम्य सम्यगवबोधेन तथा स एव वीरवर्धमानस्वामी सर्वमन्यमपि
 बौद्धादिकं यं कंचन वादमपरान् सत्त्वान् यथावस्थितत्वोपदेशेन वेदयित्वा परिज्ञाप्यो
 पस्थितः सम्यगुद्धानेन संयमे व्यवस्थितो न तु यथा अन्ये । तदुक्तं । यथा परेषां कथका
 विदग्धाः, शास्त्राणि कृत्वा जघुतामुपेताः ॥ शिष्यैरनुज्ञामजिनोपचारैर्वक्तृत्वदोषा
 स्त्वयि तेन संति १ ॥ दीर्घरात्रमिति यावज्जीवं संयमोत्थानेनोद्धित इति ॥ १७ ॥ अपि
 च (सेवारिण इत्यादि) सन्नगवान् वारयित्वा प्रतिपिब्य । किंतदित्याह । स्त्रियमिति स्त्री
 परिजोगमैश्चुनमित्यर्थः । सहरात्रिजके वर्तत इति सरात्रिजकं । उपलक्ष्यार्थत्वादस्याऽन्यद
 पि प्राणातिपातनिषेधादिकं इष्टव्यं । तथा उपधानं तपस्तद्विद्यते यस्याऽसौ उपधानवान्
 तपोनिष्ठदेहः । किमर्थमिति दर्शयति । दुःखयतीति दुःखमष्टप्रकारं कर्म तस्य ह्योऽपग
 मस्तदर्थं । किंच लोकं विदित्वा आरमिहलोकार्ख्यं पारं परलोकार्ख्यं । यदिवा आरं मनुष्य
 लोकं पारमिति नरकादिकं स्वरूपतस्तत्प्राप्तिहेतुं ततश्च विदित्वा सर्वमेतत् प्रसृज्जगवान्
 सर्ववारं बहुशोनिवारितवान् । एतदुक्तं नवति । प्राणातिपातनिषेधादिकं स्वतोऽनुष्ठाय
 परांश्च स्थापितवान् । नहि स्वतोऽस्थितः परांश्च स्थापयितुमलमित्यर्थः । तदुक्तं । ब्रुवाणोऽपि
 न्याय्यं, स्ववचनविरुद्धं व्यवहरन्, परान्नालं कश्चिदमयितुमदांतः स्वयमिति ॥ नवान्नि
 श्रित्यैवं मनसि जगदाधाय सकलं स्वमात्मानं तावदमयितुमदांतं व्यवसित इति ॥ तथा
 तिष्ठयरोचउनाणी, सुरमहिर्ल सिञ्चियव धूयामि ॥ अणिगूहियवलविरजं सववामेसु उज्ज
 म इत्यादि ॥ १८ ॥ सांप्रतं सुधर्मस्वामी तीर्थकरगुणानारब्धाय स्वशिष्यानाह (सोच्चा
 येत्यादि) श्रुत्वा च दुर्गतिधारणाद्धर्मं श्रुतचारित्रारख्यमर्हज्जिर्जापितं सम्यगाख्यातमर्थं
 पदानि युक्तयोद्देतवोवा तैरुपशुद्धमवदातं सद्युक्तिकं सद्धेतुकंवा । यदि वाऽर्थैरनिधेयैः पदै
 श्च वाचकैः शब्दैः उप सामीप्येन शुद्धं निर्दोषं । तमेवंचूतमर्हज्जिर्जापितं धर्मं श्रद्धाया
 स्तथाऽनुतिष्ठंतोजनालोकाअनायुपोऽपगतायुः कर्माणः संतः सिद्धाः सायुषश्चेंडाया
 देवाधिपाअगमिष्यंतीति । इतिशब्दः परिसमाप्तौ । ब्रवीमीतिपूर्वत् ॥ १९ ॥ इति वीर
 स्तवारख्यं पष्ठमध्ययनं परिसमाप्तमिति ॥ ग्रंथसंख्या ३००

हवे सातमुं अध्ययन प्रारंभियेँ ठैयेँ ठठा अध्ययनने विपे श्रीमहावीरनुं स्तवन क
 रतां श्रीमहावीरने सुशीज कहा, हवे आ सातमां अध्ययननेविपे ते थकी विपरीत
 कुशीजिया होयठे जे अरहट्ट घटीकाने न्यायेँ संसारमांहे भ्रमण करे तेनुं स्वरूप कहेठे.

याए के०) कर्मरूप दुःख क्षय करवाने अर्थे (उवहाणवं के०) उपधानवंत यथा एट
ले तपस्या करी देह शोषवीने कर्म स्वपाव्या (लोगंविदिता आरंपारंच के०) इह लोक
अने परलोक ए बंनेने जाणीने (सबंपनूवारियसव्ववारं के०) सर्व पापना स्या
नकने प्रनूत पणे पोते वारंवार निवाखाळे ॥ १८ ॥ हवे श्रीसुधर्म स्वामि पोताना
शिष्य प्रत्ये कहेळे (धम्मं अरहंत नासियंके०) अरिहंतनो नापेलाजे धर्म ते केवोळे तो
के (समाहितं अरुपदोपसुद्धं के०) सम्यक् प्रकारे अर्थे करी पदे करी शुद्ध एटले उज्ज्वल
युक्ति सहित तेने (सोच्चाय के०) सांजलीने (तं के०) ते धर्मेने (सदहाणाय के०)
सद्वहता एटले सत्य करी मानता थका (जणा के०) अनेक जन (अणाक के०)
कर्म रहित यथीने अनायुष्य यथा एटले सिद्ध यथा (इंदावदेवाहिव आगमिस्संतिके०)
अथवा आगमिक काले इंदादिक पदवी पास्या तिबेमिनो अर्थे पूर्ववत् जाणवो ॥ १९ ॥
इति श्री वीरस्तुतिनामे ठाठा अध्ययननो अर्थे समाप्त थयो.

॥ दीपिका—क्रियावादिनामक्रियावादिनां वैनयिकानामज्ञानिकानां स्थानं पदं सम्यक्प्रका
रं प्रतीत्य परिच्छिद्य ज्ञात्वा सन्नगवान् सर्ववादं निवेदयित्वा सर्वकुदर्शनिनां स्वरूपं ज्ञात्वा दीर्घ
कालं यावज्जीवं संयमे उपस्थितः ॥ १७ ॥ सन्नगवान् स्त्रीनोगं मैथुनं सरात्रिनोजनसहितं
वारयित्वा उपलक्षणादन्यदपि प्राणातिपातादिकं ग्राह्यं । उपधानवान् तपोविशेषयुक्तो
दुःखक्षयार्थे आरं पारंच लोकं इह लोकं परलोकं च विदित्वा ज्ञात्वा प्रभुर्नगवान् सर्व
वारं बहुशोनिवारितवान् । कोर्थः । अहिंसादिकं स्वयं विधाय परांश्च स्थापितवान् न
हि स्वयमधर्मे स्थितः परान् धर्मे स्थापयितुमलं । यदुक्तं स्तुतिकृता । ब्रुवाणोपि न्या
य्यं स्ववचनविरुद्धं व्यवहरन् परं नालं कश्चिदमयितुमदांतः स्वयमिति ॥ नवान्निश्चित्यैवं
मनसि जगदाधाय सकलं स्वमात्मानं तावदमयितुमदांतं व्यवसितइति ॥ १८ ॥ श्रु
त्वा धर्ममहद्भाषितं सम्यगाख्यातमर्थपदैर्युक्तिनिरुपशुद्धं निर्मलं तं धर्मे श्रद्धधानाज
नास्तथा कुर्वति यथा नायुःकर्माणः सिद्धाः सायुषश्च इंदाद्यादेवाधिपाआगमिष्यंती
ति इति ब्रवीमीति ॥ १९ ॥ इति वीरस्तवाख्यं पष्ठमध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् (किरिएइत्यादि) तथा सन्नगवान् क्रियावादिनमक्रियादिनां वैनयिका
नामज्ञानिकानांच स्थानं पदमन्युपगतमित्यर्थः । यदिवा स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानं दुर्गति
गमनादिकं प्रतीत्य परिच्छिद्य सम्यगवबुध्यत्यर्थः । एतेषां च स्वरूपमुत्तरत्र प्रत्यक्षेण व्याख्या
स्यामः । लेशतस्त्वदं । क्रियैव परलोकसाधनायाऽलमित्येवं वादितुं शीलं येषांते क्रियावा
दिनस्तेषां हि दीक्षातएव क्रियारूपायामोक्षइत्येवमन्युपगमः । अक्रियावादिनस्तु ज्ञानवादि
नस्तेषां हि यथावस्थितवस्तुपरिज्ञानादेव मोक्षः । तथाचोक्तं । पंचविशतितत्त्वज्ञो, य

॥ टीका-उक्तं पष्ठमध्ययनं सांप्रतं सप्तममारभ्यते । अस्य चाऽयमजिसंबंधः । इहाऽ
 नंतराध्ययने महावीरगुणोत्कीर्तनतः सुशीलपरिचापा कृता । तदनंतरं तद्विपर्यस्ताः कुशी
 लाः परिचाप्यन्ते । तदनेन संबंधेनाऽऽयातस्याऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगागणि व्यावर्ण
 नीयानि । तत्राप्युपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोऽयं ॥ तद्यथा । कुशीलाः परतीर्थिकाः पार्श्वे
 स्थादयोवा स्वयूच्याअशीलाश्च गृहस्थाः परि समंतात् चाप्यन्ते प्रतिपाद्यन्ते तदनुष्ठानत
 स्तद्विपाकदुर्गतिगमनाश्च निरूप्यन्तइति । तथा तद्विपर्ययेण क्वचित्सुशीलाश्चेति । निरु
 पस्त्रिधा । उद्यनामसूत्रालापकनेदात् । तत्रौघनिष्पन्ननिक्षेपेऽध्ययनं नामनिष्पन्ने कुशील
 परिचापेति । एतदधिकृत्य निर्युक्तिरुदाह । शीलेचउक्तं द्वे, प्रावरणानरणजोयणादीसु॥
 नावेउ उहशीजं, अनिरुक्तासेवणा चेव ॥ ५५ ॥ (शीलेचउक्तमित्यादि) शीले शील
 विषये निक्षेपे क्रियमाणे चतुष्कमिति नामादिश्रुतुर्था निक्षेपः । तत्राऽपि नामस्थाप
 ने कुक्षे तदनादृत्य इव्यमिति इव्यशीजं प्रावरणानरणजोयणादिषु इष्टव्यं । अस्याऽय
 मर्थः । योहि फलनिरपेक्षस्तत्स्वजावादेव क्रियासु प्रवर्तते सतहीजस्तत्रेह प्रावरणशीज
 ति। प्रावरणप्रयोजनानावेऽपि ताहीद्व्यान्नित्यप्रावरणस्वजावप्रावरणे वा दत्तावधानः । एव
 मानरणजोयणादिष्वपि इष्टव्यमिति । योवा यस्य इव्यस्य चेतनाचेतानादेः स्वजावस्त
 द्इव्यशीलमित्युच्यते । नावशीजं तु द्विधा उवशीजमानीद्वयसेवनाशीजमिति । तत्रौऽय
 शीजं व्याचिख्यासुराह । उहेसीजं विरति, विरयाविरड्ययविरतीअसीजं ॥ धम्मेषाणत
 वादी, अपसवअहम्मकोवादी ॥ ५६ ॥ (उहेत्यादि) । तत्रौघः सामान्यं । सामान्येन साव
 द्ययोगविरतोऽविरतोवा शीलवान् जण्यते तद्विपर्यस्तोऽशीलवानिति । आनीद्वयमेवायां
 त्वनवरतसेवनायां तु शीलमिति ॥ तद्यथा । धर्मे धर्मविषये प्रशस्तं शीजं यदुताऽनवरता
 पूर्वज्ञानार्जनं विशिष्टतपःकरणं वा । आदिग्रहणादनवरतानिग्रहणादिकं परिगृह्यते । अ
 प्रशस्तनावशीजं त्वधर्मप्रवृत्तिर्वाह्या । आंतरा तु क्रोधादिषु प्रवृत्तिः । आदिग्रहणात् शेष
 कपायाश्चौर्यान्त्याख्यानकलहादयः परिगृह्यन्तइति ॥ सांप्रतं कुशीलपरिचापाख्यस्याऽध्ययन
 स्याऽन्वर्थतां दर्शयितुमाह । परिचासियाकुशीलाय, एवजावन्ति अविरताकेऽ ॥ सुत्तिपसंसा
 सुद्धो, कुंतिडुगुंठाअपरिमुद्धो ॥ ५७ ॥ (परिचासियाइत्यादि) । परि समंतात् चापिताः प्रति
 पादिताः कुशीलाः कुत्तिसतशीलाः परतीर्थिकाः पार्श्वस्थादयश्च । चशब्दात् यावन्तः केचना
 ऽविरताअस्मिन्नित्यतइदमध्ययनं कुशीलपरिचापेत्युच्यते । किमिति कुशीलाअगुद्वागृह्यन्ते
 इत्याह । सुरित्ययं निपातः प्रशंसायां शुद्धविषये वर्तते । तद्यथा सौराज्यमित्यादि । तथा
 कुरित्ययमपि निपातोऽगुप्तायामशुद्धविषये वर्तते । कुतीर्थं कुर्यामइत्यादि । यदि कुत्तिसत
 शिलाः कुशीलाः कथं तद्वि परतीर्थिकाः पार्श्वस्थादयश्च तथाविधानवन्तीत्याह । अफा
 सुयपडिसेविय, णामंचुक्कोयशीलवादीय । फासुं वयंतिमीजं, अफासुयामोअचुंजंता ॥ ५८ ॥

पुढवीय आऊ अगणीय वाऊ, तण रुक्क बीयाय तसाय पाणा॥
 जे अंमया जेय जराउपाणा; संसेयया जे रसयानिहाणा ॥१॥
 एयाइं कायाइं पवेदिताइं, एतेसु जाणे पडिलेह सायं ॥ एतेण
 काएणय आयदंमे, एते सु याविप्परियासुविंति ॥ ७ ॥

अर्थ- (पुढवीयआऊअगणीयवाऊ के०) पृथ्वीकाय अप्पकाय अने वायुकाय अं
 हीं चकार थकी ए चारे निकाय सूक्ष्म अने बादरना जेदे करी बे प्रकारे जाणवा तथा
 (तणरुक्कबीयाय के०) तृण वृक्ष बीज शालीप्रमुख वनस्पतिकाय जाणवी अने
 (तसायपाणा के०) त्रसते बेंडियादिक जीव जाणवा तेना अनेक प्रकारे ते कहेले.
 (जेअंमया के०) जेइंमा थकी उपना एवा पंखी तथा सर्प प्रमुख तथा (जेयजराउपा
 णाके०) जे जराउते गाय प्रमुख जीव जाणवा अने (संसेययाके०) संस्वेदज एटले
 प्रस्वेद थकी उत्पन्न थयला एवा जुं माकण प्रमुख जीव जाणवा वली (जेरसयानिहाणा
 के०) रसजाः ते जे सोवीरादिकने विषे उपजे तेनाज वर्ण सरखा जे जीव होय ते
 जाणवा. एरीते जीवना जेद कह्या ॥ १ ॥ (एयाइंकायाइं पवेदिताइं के०) ए पूर्वोक्त
 पृथिव्यादिक ठ जीवनी निकाय श्रीतीर्थकर देवे कह्योले (एतेसुजाणेपडिलेहसायं के०)
 ए ठ जीवनिकायजेले ते सातासुखने जाणेले बांढेले एटले सर्वजीव सुखानिलाणीले (ए
 तेणकाएणयआयदंमेके०) (ए ठ कायने जे दंमे घात करे दीर्घकाल पीडा आपे तेने जे
 फल आय ते कहेले (एतेसुयाविप्परियासुविंति के०) ते जीव एज ठ कायने विषे वि
 पर्यासमुपयंति एटले विनाश पामे अर्थात् वारंवार एने विषेज परिच्रमण करे ॥ २ ॥

॥ दीपिका-सांप्रतं सप्तमं । पूर्वस्मिन् वीरस्तवेन सुशीलतोक्ता । अत्र तद्विपरीताः
 कुशीलाः परिजाप्यन्ते । यथा । (पुढवीति) पृथिवीकायिकाअप्पकायिकाअग्रिकाया
 वायवश्च । चशब्दात्सूक्ष्मबादरजेदाः । तृणानि कुशादीनि वृक्षाश्चत्वाद्याः । बीजानि शा
 द्यादीनि एते त्रयोपि वनस्पतयः । त्रसाः प्राणिनो र्बीड्यादयः । अंमजाः पक्षिसर्पादयो
 जरायुजागोमहिष्याजाद्याः संस्वेदजायूकामत्कुणकम्यादयः रसजानिधानादधिसौवीरा
 दिषु रूतपक्ष्यतुल्याः ॥ १ ॥ ते पूर्वोक्ताः कायाजीवनिकायाः प्रवेदिताः कथिताजिनैः ।
 ठांदसत्वात्क्लीबलिंगता । एतेषु प्राणिषु सातं सुखं जानीहि । सर्वे जीवाः सुखैरिणइति
 प्रत्युपेक्ष्य पर्यालोचय। यथा एजिः कायैः पीड्यमानैरात्मा दंडयते । एतत्पीमयाऽऽत्मदं
 दः स्यात् । तथा एतान् ये पीमयंति ते एतेष्वेव पृथिव्यादिकायेषु विविधं परिसमंतात् आ
 शु क्षिप्रमुपयंति व्रजंति ॥ २ ॥

ति । सर्वेपि सत्त्वाः सातैपिणोऽऽखद्विपश्चेति ज्ञात्वा प्रत्युपेक्षस्व कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोचयेदिति । यथैजिः कायैः समारम्यमाणैः पीड्यमानैरात्मा दंड्यते तत्समारंजादा त्सदंमोजवतीत्यर्थः । अथवैऽजिरेव कायैरेव आचतदंमादीविदंमाः । एतदुक्तं जवति । ए तान् कायान् ये दीर्यकालं दंमयंति पीमयंतीति तेषां यद्ववति तद्वशीयति । ते एतेष्वेव पृथिव्यादिकायेषु विविधमनेकप्रकारं परि समंतादागु द्विप्रमुपसामीप्येन यांति व्रजंति । तेष्वेव पृथिव्यादिकायेषु विविधमनेकप्रकारं नूयानूयः समुत्पद्यंत इत्यर्थः । यद्विवा विपर्यासां व्यत्ययः सुखार्थिजिः कायसमारंजः क्रियते तत्समारंजेणच दुःखमेवाऽप्यतं नसुखमिति । यद्विवा कुतीर्थिकामांक्षार्थमेतैः कायैर्यां क्रियां कुर्वति तथा संसारणव नवतीति ॥३॥

जाईपदं अणुपरिवट्टमाणे, तस आवरेहिं विणिवायमेति ॥

से जानि जाति बहुकूरकस्मे, जं कुवती मिज्जति तेण बाले ॥३॥

अस्सिंच लोए अडुवा परत्ता, मयग्गसोवा तह अन्नहावा ॥

संसारमावन्न परंपरं ते, बंधंति वेदंतिय डुन्नियाणि ॥ ४ ॥

अर्थ—(जाइपदंअणुपरिवट्टमाणेके०) एकेंडियादिकयी मांमीने पंचेंडिय पर्यंत जीव नी जातीने तेने विपे एक स्यानकयी बीजे स्यानके परिच्रमण करता थका (तत्सयावरेहिं विणिवायमेतिके०) त्रस तथा स्थावर जीवने विपे विनिवातमेत्य एटजे उत्पत्तिअनेवि नाश पामे (सेजातिजातिं बहुकूरकस्मे के०) ते कूर कर्मना करनार जाति जानिने विपे उत्पत्ति पामीने (जंकुवती मिज्जतितेणबालेके०) ते बाल अज्ञानी जे बली त्यां डुष्ट एवा पापकर्म करे तो बली तेहीज डुष्ट कर्मे करी एटजे चोर अथवा परदारा गमन इत्यादिक दोषे बली विनाश पामे ॥ ३ ॥ (अस्सिंचलोए अडुवापरत्ता के०) जे कर्म करे ते कर्म आजन्मने विपे अथवा परजन्मने विपे विपाक आपे (मयग्गसोवा के०) अथवा एकज कर्म सो सहस्र लाख क्रोम संख्याता असंख्याता इत्यादिक घणा जवशु बी पण विपाक आपे जेवा विधियें कर्म कखो होय तेवा विधियें जोगवे (वा के०) अथवा (तह के०) तथा (अन्नहा के०) अन्यविधिये पण जोगवे मिरव्हेदादिक हस्तपाद वेदनादिक दुःख पामे (संसार मावन्न परंपरंते के०) एवीरीते ते कुजीलिया अरहट्ट धटीकाने न्याये संसारने विपे फरीफरी जव परंपराये परिच्रमण करता थका दुःख जोगवे तथा (बंधंति वेदंतिय डुन्नियाणिके०) एकेक वेदनादिक दुःखे पीड्या थका ते दुःखना जोगेकरी बली नवा नवा कर्म बांधे तेने फरी जोगवे पण जोगव्या विना तूटेज नही ॥४॥

॥ दीपिका—जातिवधं जन्ममरणे अनुपरिवर्तमाने एकेंडियादिषु पर्यटन् त्रसस्या

(अफासुयइत्यादि) अस्त्यऽयं शीलशब्दस्तत्त्वानाव्ये। तथाहि। यः फलनिरपेक्षः क्रियास्वा
नरणादिषु प्रवर्तते सचेह इव्यशीलत्वेन प्रदर्शितः। अस्त्युपशमप्रधाने चरित्रे। तथाहि।
तत्प्रधानः शीलवानयं तपस्वीति। तद्विपर्ययेण दुःशीलइति। सचेह नावशीलग्रहणेनो
पात्तइति। इहच यतीनां ध्यानाध्ययनादिकं मुक्त्वा धर्माधारशरीरतत्पालनाहारव्यापारं च
मुक्त्वा नाऽपरः कश्चिद्व्यापारोऽस्तीत्यतस्तदाश्रयणेनैव सुशीलत्वं च चिंत्यते। तत्र कु
तीर्थिकः पार्श्वस्यादिर्वा। अप्राशुकं सचिन्तं प्रतिसेवितुं शीलमस्य सजवत्यप्राशुकप्रतिसे
वी। नामशब्दः संज्ञावनायां। नूयः पुनर्धाष्ट्यां शीलवंतमात्मानं वदितुं शीलं यस्य स
शीलवादी। किमित्येवं यतः प्राशुकमचेतनं शीलं वदति। इदमुक्तं नवति। यः प्रा
शुकमुज्जमादिदोषरहितमाहारं भुंक्ते तं शीलवंतं वदन्ति तज्ज्ञाः। तथाहि। यतयोप्राशुक
मुज्जमादिदोषदुष्टमेवाऽऽहारमभुञ्जानाः शीलवंतो नृण्यंते नेतरइति स्थितं। नोशब्दस्य
निपातत्वेनाऽवधारणार्थत्वादिति। अप्राशुकनोजित्वेन कुशीलत्वं प्रतिपादयितुं दृष्टान्त
माह। जहणामगोयमाचं, डीदेवगावारिजदगाचेव ॥ जेअग्निहोत्रवादी, जलसोयंजेयइ
हंति ॥ ९१ ॥ (जहणामेइत्यादि) यथेति दृष्टान्तोपदेष्टव्यं। नामशब्दोवाक्यालंकारे।
गौतमाइति गोत्रतिकागृहीतशिक्षं लघुकायं वृषजमुपादाय धान्याद्यर्थं प्रतिगृह्णमटंति।
तथा (चंभीदेवगाइति)। चक्रधरप्रायाः। एवं वारिजइकाअब्जह्नाः शैवलाशिनो नित्यं
स्नानपानादिधावनाजिरतावा। तथा ये चाऽन्येऽग्निहोत्रवादिनोऽग्निहोत्रादेव स्वर्गगमन
मिहंति ये चान्ये जलशौचमिहंति नागवतादयस्ते सर्वेऽप्यप्राशुकाहारनोजित्वात् कुशी
लाइति। चशब्दात् ये च स्वयूष्याः पार्श्वस्यादयज्जमाद्यशुद्धमाहारं भुञ्जन्ते तेऽपि कुशी
लाइति। गतोनामनिष्पन्नो निक्षेपः ॥ सांप्रतं सूत्रालापकनिष्पन्ने निक्षेपे अस्वलतादि
गुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं। तच्चेदं। (पुढवीएइत्यादि) पृथिवी पृथिवीकायिकाः सत्त्वाः।
चकारः स्वगतचेदसं सूचनार्थः। सचाऽयं चेदः। पृथिवीकायिकाः सूक्ष्माबादराश्च। ते च
प्रत्येकं पर्याप्तकाऽपर्याप्तचेदेन द्विधा। एवमप्रायिकाऽपि। तथाऽग्निकायिकावायुकायिका
श्च इष्टव्याः। वनस्पतिकायिकान् चेदेन दर्शयति। तृणानि कुशादीनि। वृक्षाश्चाश्वत्थादयो बी
जानि शाक्यादीनि। एवं वल्लीशुद्धमादयोऽपि वनस्पतिचेदा इष्टव्याः। त्रस्यंतीति त्रसादींश्चियां
दयः प्राणाः प्राणिनो ये चांमाङ्गाता अंडजाः शकुनिसरीसृपादयः। ये च जरायुजा जंबालवेष्टि
ताः समुत्पद्यन्ते ते च गोमहिष्यजा विकमनुष्यादयः। तथा संस्वेदाङ्गाताः संस्वेदजा यूकामत्कु
ण्डुम्यादयः ये च रसजानिधानादधिसौवीरकादिषु रूतपक्ष्यसन्निजाइति ॥ १ ॥ नानाचेदनि
न्नं जीवसंघातं प्रदर्श्याऽधुना तदुपघाते दोषं दर्शयितुमाह। (एयाइमित्यादि)। एते पृथिव्या
दयः कायाजीवनिकाया जगवद्भिः प्रवेदिताः कथिताः। त्वंदसत्त्वान्नपुंसकलिंगिता ॥ एते
षु च पूर्वं प्रतिपादितेषु पृथिवीकायादिषु प्राणिषु सातं सुखं जानीहि। एतदुक्तं नव

रइयं ॥ १ ॥ जइ पविससिपायालं, अडइ बदरिं गुहं समुहंवा ॥ पुवकयाउ नचुकसि
अप्पाणं घायसेजइवि ॥ २ ॥

जे मायरं वा पियरं च हिच्चा, समणवए अगणिं समारजिज्जा ॥

अहाहु से लोए कुसीलधम्मं, नूताइं जे हिंसति आयसाते ॥५॥

उज्जालउ पाण निवातएज्जा, निवावउ अगणि निवायवेज्जा ॥

तम्हा उमेहावि समिक्क धम्मं, ए पंमि ए अगणि समारजिज्जा ॥६॥

अर्थ—(जेमायरंवा पियरंचहिच्चा के०) जे कोइ माता पितादिकने हित्वा एटले
ठांमीने अने स्वजन वर्गनो त्याग करीने (समणवएके०) श्रमणने व्रते उठ्या अर्थात् अमे
साधुबैयें एवुं जाणता ठता (अगणिं समारजिज्जा के०) उद्देशादिक परिचोगे करी अ
ग्नीनो समारंज करे अथवा करावे तथा अनुमोदे (अहाहुसेलोए कुसीलधम्मके०) तेवा
पाखंमी लोकते कुशील धर्म जाणवा एम श्रीतीर्थकर गणधरादिक कहेवे (नूताइं
जेहिंसति आयसाते के०) जे पोताना आत्मसुखने अर्थे प्राणीनी हिंसाकरेवे ते कुशी
लिया जाणवा. ॥ ५ ॥ (उज्जालउपाण निवातएज्जा के०) जे अग्नि उज्जाले प्रदीप्त
करे ते त्रस अने स्थावर जीवोनो अतिपात एटले विनाशकरे अने (निवावउ अगणि नि
वायवेज्जाके०) तेम वली ते अग्नीने पाणीयें करी बुजावतां यका पण अनेक त्रस अने
स्थावर जीव हणायवे एमज अग्नीने अजुआलतां तथा उलवतां यका पण प्राणीउनो
घात आयवे (तम्हाउ के०) तेमाटे (मेधाविके०) पंमित सदसद्विवेकनो जाण (स
मिक्कधम्मके०) हिंसानो त्याग करी तथा दयामां धर्मवे एम विमाशीने (एपंमि ए अग
णिसमारजिज्जाके०) पंमित अग्निकायनो समारंज करे नही ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—ये ज्ञाततत्वामातरं पितरं स्वजनवर्गं हित्वा श्रमणव्रते स्थितावयमि
त्यंगीकृत्याऽग्निकायं समारंजंते अग्न्यागारं कुर्युः पचनपाचनादौ । अथ तीर्थकृतएव
माहुः सोयं पाखंडिलोकः कुशीलः कुत्सितशीलो धर्मायस्य स तथा योजूतानि प्राणि
नो हि नस्ति आत्मसाते आत्मसुखार्थं ॥ ५ ॥ अग्निमुज्जालयन् सोमिकायमपरांश्च
पृथ्व्यादिजीवान् स्थावरत्रसांश्च निपातयेत् तथा अग्निकायं निर्वापयेत् तदाश्रितान
न्यांश्च प्राणिनो निपातयेत् । अग्निज्वालकनिर्वापकयोर्योज्जालयति समहाकर्मबंधकः ।
तथा चागमः । दोचंते पुरिसा अस्सेमस्सुण सद्धि अगणिकायं समारंजंति । तद्धणं एगे
पुरिसे अगणिकायं उज्जालेइ एगेपुरिसे अगणिकायं निवावेइ तेसिं चंते पुरिसाणं कयरे पु
रसे महाकम्मतराए अप्पकम्मतराए वा गोयमा जेणं पुरिसे अगणिकायं उज्जालेइ सेणं म

वरेषु समुत्पन्नो बहुशो विनिघातं विनाशमेति सजातिमुत्पत्तिं प्राप्य बहुक्रूरकर्मा यत्कर्म करोति तेन कर्मणा म्रियते हिंस्यते ॥ ३ ॥ अस्मिन् लोकेऽन्यस्मिन् जन्मनि वा कर्माणि विपाकं ददति शताग्रशो वा बहुषु जन्मसु यद्यथा आचरन्ति तथैवोदीर्यते अन्यथा वा । एवं ते कुशीलाः संसारमापन्नाः परं परं प्रकृष्टं प्रकृष्टं दुःखमनुजवंति । आर्तध्यानो पहताश्चापरं बध्नन्ति वेदयन्ति च दुर्नीतानि कर्माणि दुष्टं नीतानि दुर्नीतानि दुष्कृतानि । नहि स्वकृतकर्मणो नाशोस्ति । यदुक्तं । माहोहिरे विसन्नो जीवतुमं विमण्डुम्मणो दीणो ॥ एदुवित्ति ए ए फिठ्ठं तं दुःखं जं पुरा रईअमिति ॥ ४ ॥

॥ टीका—यथा चाऽसावायतदंडो मोक्षार्थं तान् कायान् समारन्य तद्विपर्यासात् संसारमाप्नोति तथा दर्शयति । (जाईपहमित्यादि) जातीनामेकेंडियादीनां पंथाजाति पथः । यदिवा जातिरुत्पत्तिर्वधोमरणं जातिश्च वधश्च जातिवधं तदनुपरिवर्तमान एकेंडियादिषु पर्यटन् जन्मजरामरणानि वा बहुशोऽनुजवंस्त्रसेषु तेजोवायुर्दीडियादिषु स्याद्वरेषु च पृथिव्यंबुवनरूपिषु समुत्पन्नः सन् कायदंमविपाकजेन कर्मणा बहुशो विनिघातं विनाशमेत्यवाप्नोति सआयतदंडोऽसुमान् जातिं जातिमुत्पत्तिमुत्पत्तिमवाप्य बहुनि क्रूराणि दारुणान्यनुष्ठानानि यस्य सजवति बहुक्रूरकर्मा सएवंचूतो निर्विवेकः सद्विवेकशून्यत्वात् बालश्च बालो यस्य मेकेंडियादिकायां जातौ यत्प्राण्युपमर्दकारिकर्म कुरुते स तेनैव कर्मणा मीयते म्रियते पूर्यते । यदिवा मीडुहिंसायां मीयते हिंस्यते । अथवा बहुक्रूरकर्मेति चौरोऽयं पारदारिकश्चि वा इत्येवं तेनैव कर्मणा मीयते परिह्वियतइति ॥ ३ ॥ क पुनरसौ तैः कर्मनिर्मायते इति दर्शयति (अस्मिंचेत्यादि) यान्याशुकारीणि कर्माणि तान्यस्मिन्नेव जानाति जन्मनि विपाकं ददति । अथवा परस्मिन् जन्मनि नरकादौ तस्य कर्मविपाकं ददत्येकस्मिन्नेव जन्मनि विपाकं तीव्रं ददति (शताग्रशोवेति) बहुषु जन्मसु येनैव प्रकारेण तदनुजमाचरति तथैवोदीर्यते । तथा (अन्यथावेति) इदमुक्तं जवति । किंचित्कर्म तद्वतएव विपाकं ददाति किंचिच्च जन्मांतरे । यथा मृगा पुत्रस्य दुःखविपाकाख्ये विपाकश्रुतांगश्रुतस्कंधे कथितमिति दीर्यकालस्थितिकं स्वपरजन्मांतरितं वेद्यते येन प्रकारेण सकृत्तथैवाऽनेकशो वा । यदिवाऽन्येन प्रकारेण सकृत्सहस्रशो वा शिरश्छेदादिकं हस्तपादछेदादिकं चाऽनुचूयतइति । तदेवं ते कुशीला आयतदंडाश्च तूर्गतिकसंसारमापन्ना अरहदृघटीयंत्रन्यायेन संसारं पर्यटन्तः परं परं प्रकृष्टं प्रकृष्टं दुःखमनुजवंति । जन्मांतरकृतं कर्मानुजवंतश्चैकमार्तध्यानोपहताश्चापरं बध्नन्ति वेदयन्ति च दुष्टं नीतानि दुर्नीतानि दुष्कृतानि । नहि स्वकृतस्य कर्मणो विनाशोऽस्तीति जावः । तदुक्तं । माहोहिरे विसन्नो, जीवतुमं विमण्डुम्मणो दीणो । एदुवित्ति ए ए फिठ्ठं, तं दुःखं जं पुरा

द्वावेऽ सेणं पुरिसे अण्यतरागं पुढिविकायं समारनऽ जाव अण्यतरागं तसकायं समा
रनऽ बहुतरागं अगणिकायं समारनऽ । से एतेणंअठेणं गोयमा एवं बुच्चऽ ॥ अपि
चोक्तं । जूयाणं ए समावाउ, । हववाहेण संतउऽत्यादि । यस्मादेवं तस्मान्मेधावी
सदसद्विवेकः सश्रुतिकः समीद्ध्य धर्मे पापाड्डीनः पंडितोनाग्निकायं समारनते । सए
व च परमार्थतः पंडितोयोऽग्निकायसमारनकृतात् पपान्निवर्ततइति ॥ ६ ॥

पुढवीवि जीवा आऊवि जीवा, पाणाइ संपाइम संपयंति ॥ संसेय
या कठसमस्सियाय, एते दहे अगणि समारनंते ॥ ७ ॥ हरिया
णि जूताणि विलंबगाणि, आहार देहाय पुढो सियाई ॥ जे हिंद
ती आयसुहं पडुच्च, पगप्पिपाणे बहुणंतिवाती ॥ ८ ॥

अर्थ-हवे अग्नीनो समारन करवा थकी बीजा जीवो केवीरीते हणाय ते कहेउं.
(पुढवीविजीवाआऊविजीवा के०) पृथ्वी तेपण जीव अने आऊ एटले पाणी तंप
ए जीव (पाणाइसंपाइम के०) तथा संपातिमप्राणी ते पतंगीया प्रमुख (संपयं
ति के०) त्यां सम्यक् प्रकारे पडे तथा (संसेययाकठसमस्सियाय के०) संस्वेदजा ते
काष्ठ तथा ठाणादिकने विपे उत्पन्न यएजा जीव काष्ठनिश्चितघुणादिककीडीप्रमुख जा
एवा (एतेदहेअगणिसमारनंते के०) एटला स्थावर जंगमजीवने जे अग्नीनो समारं
न करे ते दहे एटले बाली नाखे ॥ ७ ॥ तथा (हरियाणि के०) हरीकाय ते अंकुरादि
क समस्त वनस्पति जाणवी ए सर्व (जूताणि के०) जीव ते (विलंबगाणि के०) वि
लंबक जाणवा विलंबक शब्दे जीवनों आकार धारण करे जेस कलल अर्बुद मांस पे
शी एटली अवस्था गर्जमां याय अने गर्ज प्रसव्या पठी बाल कुमार तरुण वृद्ध एट
ली अवस्था मनुष्य धारण करे तेस शाखादिक वनस्पति पण अंकूर मूल स्कंध पत्र
शाखादिक विशेष जे ठे ते पण वर्धमान थका बाल तरुण वृद्धावस्थादिक नाव पास
ठे तथा ए हरितादिक जेठे तेना मूल पत्र शाखादिकने विपे (पुढोसियाई के०) पृथ
क् पृथक् जुदा जुदा जीव जाणवा एटला वनस्पतिने (आहारदेहाय के०) आहार
तथा शरीरने अर्थ (जेहिंदतीआयसुहंपडुच्चके०) जे आत्माना सुखने अर्थ एटले एने
हेदवा थकी माहारा आत्माने सुख थगे एवी आत्मसुखनी प्रतीते जे हेदे (पगप्पिपा
णेबहुणंतिवाती के०) ते पुरुष धीगाइ पणे घणाजीवोना घातनो करनार जाणवो ॥ ८ ॥

॥ दीपिका-पृथ्वीजीवाआपोपिजीवास्तदाश्रिताश्चप्राणाः संपातिम्याः शलनादयस्तेच

हाकम्मतराए जेसे पुरिसे अगणिकायं निवावेइ सेणं पुरिसे अप्पकम्मतराए से केएतेणं जंते एवं बुच्चति तहेव गोयमा तढणं जेसे पुरिसे अगणिकायं उज्जाजेइ सेणं पुरिसे बहुतरागं पुढविकायं समारजति । एवं आउकायं समारजति एवं वाउकायं वणस्सतिकायं अप्प तरागं अगणिकायं समारजति तढणं जेसे पुरिसे अगणिकायं निवावेइ सेणं पुरिसे अप्प तरागं पुढविकायं समारजति जाव अप्पतरागं तसकायं समारजति बहुतरागं अगणि कायं समारजति सेणं अछेणं गोयमा एवं बुच्चति जे पुरिसे अगणिकायं उज्जाजेइ सेणं पुरिसे महाकम्मतराए जेणं पुरिसे अगणिकायं निवावेइ सेणं पुरिसे अप्पकम्मतराएइति । तस्मान्मेधावी पंढितोधर्म समीह्याऽग्निकायं नसमारजते ॥ ६ ॥

॥ टीका—एवं तावदोधतः कुशीलाः प्रतिपादिताः । तदधुना पाषंडकानधिकृत्याह । (जेमायरंवेत्यादि) ये केचनाऽविदितपरमार्थाधर्मार्थमुब्रितामातरं पितरंच त्यक्त्वा मातापि त्रोर्डस्त्यज त्वात् तदुपादानमन्यथा चातृपुत्रादिकमपि त्यक्त्वेति इष्टव्यं । श्रमणव्रते किञ्च वयं समुपस्थितास्त्येवमन्युपगम्याऽग्निकायं समारजन्ते पचनपाचनादिप्रकारेण । कृतकारि तानुमत्योदेशिकादिपरिजोगाच्चाऽग्निकायसमारंजं कुर्युरित्यर्थः । अथेति वाक्योपन्यासार्थः । आहुरिति तीर्थकृजणधरादयएवमुक्तवंतोयथा सोऽयं पाषंडिकोलोकोगृहस्थलोकोवाऽग्निकायसमारंजात् कुशीलः कुत्सितशीलोधर्मोयस्य सकुशीलधर्मा । अयं किंनूतइति दर्शयति ॥ अचूवन् जवंति नविष्यंतीति नूतानि प्राणिनस्तान्यात्मसुखार्थं हिनस्ति व्यापादयति । तथाहि । पंचाग्नितपसा निष्टप्तदेहास्तथाऽग्निहोत्रादिकया च क्रियया पाषंडिकाः स्वर्गावाप्तिमिच्छंतीति । तथा लौकिकाः पचनपाचनादिप्रकारेणाऽग्निकायं समारजमाणाः सुखमनिलषंतीति ॥ ५ ॥ अग्निकायसमारंजे च यथा प्राणातिपातोभवति तथा दर्शयितुमाह (उज्जालउइत्यादि) तपनतापनादिप्रकाशहेतुं काष्ठादिसमारंजेण योऽग्निकायं समारजते सोऽग्निकायमपरांश्च पृथिव्याद्याश्रितान् स्थावरांस्त्रसांश्च प्राणिनोनिपातयेत् । त्रिन्योवा मनोवाक्कायेन्यआयुर्बलेंद्रियेन्योवा पातयेन्निपातयेत् । तथाऽग्निकायमुदकादिना निर्वापयेत् विध्या पर्यस्तदाश्रितानऽन्यांश्च प्राणिनोनिपातयेन्निपातयेद्वा । तत्रोज्ज्वालकनिर्वापकयोर्योऽग्निकायमुज्ज्वलयति सबहूनामन्यकायानां समारंजकः । तथा चाऽऽगमः । दोजंते पुरिसा अन्नमन्नेण सिद्धिं अगणिकायं समारजन्ति तढणं एगे पुरिसे अगणिकायं उज्जाजेइ से एगेणं पुरिसे अगणिकायं निव्ववइ तेसिं जंते पुरिसा एं कयरे पुरिसे महाकम्मतराए अप्पकम्मतराए ॥ गोयमा तढणं जेसे, पुरिसे अगणि कायं उज्जाजेइ सेणं पुरिसे बहुतरागं पुढविकायं समारजति ॥ एवं आउकायं वाउकायं वणस्सइकायं अप्पतरागं अगणिकायं समारजइ तढणं जेसे पुरिसे अगणिकायं नि

बुया बुयाणा, एरा परे पंचसिद्धा कुमारा ॥ जुवाणगा मझिम थेरगाय,
(पाठांतरे पोरुसाय) चयंति ते आउखए पलीणा ॥ १० ॥

अर्थ—(जातिंच के०) उत्पत्ति एटले मूलादिक कोमल तथा (वृद्धिंच के०) वृद्धि एटले शाखा प्रशाखादि जे वनस्पति तेनो (विणासयंते के०) विनाश करतो होय तथा (बीयाइ के०) बीजादिक एटले तेना फलनो विनाश करतो होय तेने (असंसंजय आयदंमेके०) असंसंयत एटले गृहस्थ अथवा प्रव्रजित अन्यलिंगी अथवा स्वलिंगी आत्मानो दंमनार कहिए तेजीव प्राणीने उपघाते पोताना आत्मानो उपघात करेवे (अहाहुसे लोएअणक्कधम्मके०) जे आत्म सुखने अर्थे हरीकायने वेदे तेने लोकमांहे अनार्य थर्मि श्रीतीर्थंकर गणधर कहेवे (बीयाइंजेहिंसतिआयसाते के०) जे प्राणी धर्मोपदेशो आत्मसुखने अर्थे बीजादिक वनस्पतिकायने वेदे, वेदावे तथा अनुमोदे तथा एवो धर्मोपदेश करे ते पाखंदी अनार्य जाणवो. ॥ ९ ॥ (गप्पाइमिअंति के०) वनस्पतिकायना विनाशक प्राणीउ घणा जन्मसुधि गर्जादिक अवस्थाने विपे वर्त्तताज मरण पामे एटले कलल अर्बुदादिक अवस्थायें वर्त्तता थकाज मरण पामे तथा जन्म्या पठी (बुयाबुयाणाके०) बोलता अणबोलता थका तथा (एरापरेके०) अन्य मनुष्य (सिद्धाकुमाराके०) न्हानी चोटलीना थणी कुमारावस्थायें स्थित थका मरे तथा (जुवाणगा के०) युवानवय तरुणवय तथा (मझिम के०) मध्यमवय (थेरगायके०) थविर वय ए सर्व अवस्थाने विपे (आउखए पलीणा के०) आयुष्यना ह्य विपे प्रलीन थका एटले स्वकर्म नोगवता दीन दुखी जुख तृष्णादिक सहन करता थका (चयंतितेके०) ते पापी जीवो शरीर त्याग करे एटले जेवुं पाप समाचरे तेवुं नोगवे ॥ १० ॥

॥ टीपिका—जातिं पत्रांकुरादिजेदां वृद्धि च विनाशयन् बीजानिच फलानि विनाशयन् असंसंयतो गृहस्थः प्रव्रजितो वा आत्मदंमः परहिंसया आत्मानमेव हंतीत्यात्मदंडः । अथेति वाक्यालंकारे । आहुरुक्तवंतोजिनाः । तदेवाह । सलोके निर्दयोऽनार्यधर्मा क्रूरकर्मकारी स्यात् । यो बीजानि वनस्पतिकायमात्मसुखार्थं हिनस्ति ॥ ९ ॥ वनस्पति कायोपमर्दकागर्जादिकावस्थासु म्रियंते तथाऽब्रुवंतोऽब्रुवंतश्च व्यक्तवाचोऽव्यक्तवाचश्च तथा परे नराः पंचशिखाः कुमाराः संतोम्रियंते युवानो मध्यमपौरुषामध्यमवयसो वृद्धाश्च । एवं सर्वावस्थासु आयुःकृत्यो प्रलीनाः संतोदेहं त्यजंति ॥ १० ॥

॥ टीका—किंच । (जातिंचेत्यादि) । जातिमुत्पत्ति तथाऽकुरपत्रमूलस्कंधशाखाप्रशाखा जेदेन वृद्धि च विनाशयन् बीजानिच तत्फलानि विनाशयन् हरितानि हिनस्तीति । असंसंय

संपतंति । संस्वेदजाः करीषादिष्विंधनेषु घुणपिपीलिकादयः काष्ठसमाश्रिताश्च ये एतान् प्राणिनः सदहेतु योग्निं समारजते ॥ ७ ॥ हरितानि नूतानि जीवरूपाणि तथा जीवाकारं विलंबंते धारयंतीति विलंबकानि । यथा मनुष्या कलजा ऽर्बुदमांसपेशीगर्भप्रसवबालकुमारयुवमध्यमस्थविराद्यवस्थां धरंति तथा हरितान्यपि । किंच नूतानि पृथक् मूलस्कंधशाखापत्रपुष्पादिस्थानेषु प्रत्येकं श्रितानि नतु मूलादौ । एकएव जीवः एतानि नूतानि आहारार्थं देहोपचयार्थमात्मसुखं प्रतीत्याश्रित्य यश्चिन्नति सप्रागल्भ्यात् धाष्टर्यात् बहूनां प्राणिनामतिपाती हिंसकः स्यात् तथाच नधर्मोनात्मसुखं चेति ॥ ८ ॥

॥ टीका—कथमग्निकायसमारंजेणाऽपरप्राणिवधोभवतीत्याशंक्याह । (पुढवीत्यादि) । न केवलं पृथिव्याश्रितार्धांडियादयो जीवायापि च पृथ्वी मृत्तृक्षणा असावपि जीवाः । तथा आपश्च ज्वलक्षणाजीवास्तदाश्रिताश्च प्राणाः संपातिमाः शलजादयस्तत्र संपतंति । तथा संस्वेदजाः करीषादिष्विंधनेषु घुणपिपीलिकाः कृम्यादयः काष्ठाद्याश्रिताश्च ये केचन एतान् स्थावरजंगमान् सदहेतुोऽग्निकायं समारजते ऽतोऽग्निकायसमारंजोमहादोषायेति ॥ ७ ॥ एवं तावदग्निकायसमारंजकास्तापसास्तथा पाकादनिवृत्ताः शाक्यादयश्चोऽपदिष्टाः । सांप्रतं ते चाऽन्ये वनस्पतिसमारंजादनिवृत्ताः परामृश्यंते इत्याह (हरियाणीत्यादि) हरितानि दूर्वांकुरादीन्येतान्यप्याहारादेर्वृद्धिदर्शनात् नूतानि जीवाः । तथा विलंबकानीति जीवाकारं यांति विलंबंति धारयंति । तथाहि । कलजाऽर्बुदमांसपेशीगर्भप्रसवबालकुमारयुवमध्यमस्थविरावस्थांतोमनुष्योभवति । एवं हरितान्यपि शाक्यादीनि जातान्यजिनवानि संजातरसानि यौवनवंति परिपक्वानि जीर्णानि परिशुष्काणि मृतानि । तथा वृक्षाऽप्यंकुरावस्थायां जाता इत्युपदिश्यंते मूलस्कंधशाखाप्रशाखादिभिर्विशेषैः परिवर्धमानायुवानः पोता इत्युपदिश्यंत इत्यादि शेषास्वप्यवस्थास्वायोज्यं । तदेवं हरितादीन्यपि जीवाकारं विलंबयंति । तत एतानि मूलस्कंधशाखापत्रपुष्पादिस्थानेषु पृथक् प्रत्येकं व्यवस्थितानि नतु मूलादिषु सर्वेष्वपि समुदितेषु । एकएव जीव एतानि च नूतानि संख्येयाऽसंख्येयानंतजेदजिन्नानि वनस्पतिकायाश्रितान्याहारार्थं वा देहकृतसंरोहणार्थं चात्मसुखं प्रतीत्याश्रित्य यश्चिन्नति सप्रागल्भ्यात् धाष्टर्यावष्टंजाद्बहूनां प्राणिनामतिपाती भवति तदतिपाताच्च निरनुक्रोशतथा नधर्मोनाऽप्यात्मसुखमित्युक्तं भवति ॥ ८ ॥

जातिं च वुडिं च विणासयंते, बीयाइ अस्संजय आयदंमे ॥ अहाहु से लोए अणऊधम्मै, बीयाइ जे हिंसति आयसाते ॥ एण गप्पाइ भिंशंति

च चेद्व वर्जवा यकी मोक्ष आयते ते आहार पंचकना नाम कहेते एक लक्षण बीजो प
लाडु बीजो करनी एटले डुग्ध चोथो गौमांस पांचमुं मद्य (एगेयसीउदगसेवणेएंकें०)
तथा एकेक वादी शीतोदकना उपनोग यकी मोक्ष कहेते एटले जेम पाणी बाह्यमल
उतारेते तेम अंतरंग मल पणते पाणीज उतारेते एम कहेते (हुएणएगेपवयंतिमोस्कं
के०) कोइएक वली हुताशन एटले अग्नीना होम यकी मोक्षते एम प्रहपेते जेम सुव
र्णादिकना मलने अग्नी बोलेते तेम आत्मना मलनो पण अग्नीज नाश करेते ॥१२॥

॥ टीपिका—हेजंतवो यूयं संबुध्यध्वं मनुष्यत्वं दुर्लभं तथा नरतिर्यगादिगतिषु नयं
दृष्ट्वा बालिगेन मूर्खेण विवेकस्यालंनोविवेकज्ञेन न लभ्यते इतिज्ञात्वा एकांतदुखाज्ज्व
रितइवायं लोकः । यदुक्तं । जन्मदुःखं जरादुःखं, रोगा य मरणाणि अ ॥ अहोदुः
खे दु संसारो जठ कीसंति जंतुणो इति । तथा तएहाइ अस्तप्राणं कूगेठायस्स नुत्तपत्ति
त्ति । दुःखसयंसंपउत्तंजरिअमिवजगंकालइ । एवंनूतोलोकोदुष्कर्मकारी विपर्यासमुपै
ति सुखार्थी पापं कुर्वन् दुःखमेव प्राप्नोति ॥ ११ ॥ उक्तः कुशीलविपाकः । अय तद्वशीना
न्युच्यंते । इह नवे एके मूढामोक्षं प्रवदंति । केन आहारम्य संपइस्तत्तं जनयतीत्याहारसं
पज्जनं लवणं तस्य वर्जनेन लवणवर्जनेन मोक्षं प्रवदंति । लवणं हि सर्वरसमूलं तद्व
र्जनाच्च रसपंचकं तस्य वर्जनेन । लवणपंचकं चेदं । सैधवं १ सौवर्चजं २ विडं ३ रौमं ४
सामुडंचेति । तथा पाठांतरं आहारउपंचकवज्जणेणं । आहारतः आहारमाश्रित्य पंचक
वर्जनं । तथाहि । लघुनं १ पलांडुः २ करनीक्षीरं ३ गोमांसं ४ मद्यंचेति । एवमाहा
रपंचकवर्जनेन मोक्षं प्रवदंति । तथा एकेन शीतोदकसेवनेन सचित्तजलपरिजोगादेकं
मोक्षं वदंति । यथा जलेन बाह्यमलस्य विनाशस्तथांतरस्यापीत्यर्थः । एके दुतेन वन्दिहो
मेन मोक्षं प्रवदंति । कोर्थः । ते मोक्षायाग्निहोत्रे जुव्हति वदंतिच यथाग्निः स्वर्णादी
नां मलं दहति तथात्मनोपीति ॥ १२ ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् (संबुध्यध्वं) हेजंतवः प्राणिनः संबुध्यध्वं यूयं नहि कुशी
लपापंडिकलोकस्तृणाय नवति । धर्मच सुदुर्जनत्वेन संबुध्यध्वं । तथाचोक्तं । माणुस्स
खेत्तजाई, कुलरुवारोगमाउयंबुद्धी ॥ सवणोग्गहसद्धासंसमोयलोगंमि दुव्वहाइ ॥ तदेव
मरुतधर्माणां मनुष्यत्वमतिदुर्लभमित्यवगम्य तथा जातिजरा मरणरोगशोकादीनि नरक
तीर्यक्कुच तीव्रदुःखतया नयं दृष्ट्वा तथा बालिगेनाऽज्ञेन सविवेकस्याऽलंनइत्येतज्जा
ऽवगम्य तथा निश्चयनयमवगम्य एकांतदुःखोयं ज्वरितइव लोकः संसारप्राणिगणः । तथा
चोक्तं । जन्मदुःखं जरादुःखं, रोगाय मरणाणिय । अहोदुःखोदुसंसारो, जठ कीसंतिपा

तोगृहस्थः प्रव्रजितोवा तत्कर्मकारी गृहस्थएव सच हरितहेदं विधायात्मानं दंमय तीत्यात्मदंडः सहि परमार्थतः परोपघातेनाऽऽत्मानमेवोऽपहंति । अथ शब्दोवाक्यालं कारे । आदुरेवमुक्तवन्तइति दर्शयति । योहरितादिहेदकोनिरनुक्रोशः सोऽस्मिन् लोकेऽ नार्यधर्मा क्रूरकर्मकारी नवतीत्यर्थः । सच एवंनूतोयोधर्मोपदेशेनात्मसुखार्थं वा बीजान्यऽस्यचोपलक्ष्णार्थत्वात् वनस्पतिकायं हिनस्ति सपाषंडिकलोकोऽन्योवाऽनार्य धर्मा नवतीति संबंधः ॥ ए ॥ सांप्रतं हरितहेदकर्मविपाकमाह (गङ्गाइमिश्रंतिइत्या दि) । इह वनस्पतिकायोपमर्दकाबहुषु जन्मसु गर्जादिकास्ववस्थासु कललार्बुदमां सपेशीरूपासु म्रियन्ते । तथा ब्रुवन्तोऽब्रुवन्तश्च व्यक्तवाचोऽव्यक्तवाचश्च । तथा परेनराः पं चशिखाः कुमाराः संतोम्रियन्ते । तथा युवानोमध्यमवयसः स्थविराश्च । क्वचित्पाठो (मस्मिमपौरुसायन्ति) । तत्र मध्यमामध्यमवयसः (पौरुसायन्ति) । पुरुषाणां चरमाव स्थां प्राप्ताअत्यंतवृद्धाएवेति यावत् । तदेवं सर्वास्वप्यवस्थासु बीजादीनामुपमर्दकाः स्वायुषः कृये प्रलीनाः संतोदेहं त्यजन्तीति । एवमपरस्थावरजंगमोपमर्दकारिणामप्य नियतायुष्कत्वमायोजनीयं ॥ १० ॥

संबुल्लहा जंतवो माणुसत्तं, दहुं नयं बालिसेणं अलंजो ॥ एगं तडुके जरिएव लोए, सक्कम्मणा विप्परियासुवेइ ॥ ११ ॥ इहे गमूढा पवयंति मोस्कं, आहारसंपक्काणवक्काणेणं ॥ एगेयसी उद गसेवणेणं, हुएण एगे पवयंति मोस्कं ॥ १२ ॥

अर्थ— (जंतवो के०) अहो जीवो तमे (संबुल्लहा के०) बुल्लो जे (माणु सत्तं के०) मनुष्यपणुं पामवुंडुर्जने एम जाणो डुल्लहेखलुमाणुस्सेनवे इत्यादिक वचने बुजो एटले प्रतिबोध पामो (दहुंनयंबालिसेणंअलंजो के०) तथा नरक तिर्यंचादिक गतिने विपे अनेक दुःखते तेनो नय देखीने बालिस एटले अज्ञान पणाने जीधे सद् विवेक पामवो डुर्जने एवीरीते जाणो (एगंतडुकेजरिएवल्लोए के०) तथा ए लोक एकांत दुखीते ज्वरित एटले जेम ज्वराक्रांत जीव दुःखी होय तेम ए सर्व लोक (सक्क म्मणाविप्परियासुवेइ के०) पोत पोताना कर्मरूप तापे करी व्याकुल ठता संसा रमां विपर्यास एटले फरी फरी नाश पामेते ॥ ११ ॥ (इहेगमूढापवयंति के०) अं हीं धर्म स्थापना अधिकारे कोइएक मूर्ख कुशील दर्शनी एम कहते के (आहारसंप क्काणवक्काणेणं के०) आहारेणसंपचक एटले लवण तेने वर्जवा थकी (मोस्कं के०) मोदते एटले सर्व रसनु सार लवणते यतः लवणाविहूणारसा इतिवचनात् तथा पाठां तरे (आहारउपंचकवक्काणेणं के०) आहारपंचकलवणपंचकंचेदं आहार आश्री पां

मके पाणी नाखवा थकी तदाश्रित जीवोनो घात थायठे तेमाटे एम कछाथकी मोक्ष प्राप्त नथाय तथा (खारस्तलोणस्सअणसएणके०) खार एटले लवणने अण जमवे क री पण मोक्ष नथी जो लुण नखावा थकी मोक्ष प्राप्ति थती होय तो जे देशमां सर्व था लुण मलतुंज नथी तो त्यां निवाश करनारा लोकोने डुर्गति पण नथाय परंतु ए वचन अ संबंध जाणवो (तेमज्जमंसंलसणंचनोच्चा के०) अने ते मूर्ख मद्य मांस तथा लशण नो प रिजोग करी ने (अन्नववासंपरिकप्पयंतिके०) मोक्षार्थि थका अन्यत्र स्थानके वाशकरे एटले तेने पण सुशीलविना मोक्ष नथी एतावता तेने संसारमां निवास कल्पे ॥१३॥ (उदगेण जेसिद्धिमुदाहरंति के०) जे मूर्ख पाणीये करी मोक्ष प्ररूपेठे (सायंचपायंउदगंफुसं ता के०) एटले संध्या प्रजात अने चकारना ग्रहण थकी मध्यानने विपे पाणीनो स्पर्श करवा थकी मुक्ति कहेठे तेपण मुधा जाणवो केमके (उदगस्सफासेणसियायसि द्धि के०) उदकना स्पर्श थकी जो सिद्धि थाय तो (सिद्धंमुपाणाबह्वेदगंसि के०) पाणीमांहे सर्व काल माठला प्रमुख जीवो रहेठे अथवा जाल पण पाणीमां रहेठे तेने पण मुक्ति होवी जोइयें तेम तो थतुं नथी कारणके पाणी जेम अनिष्ट मलने हरण करेठे तेमज इष्ट मल जे सुगंध ड्य ठे तेने पण हरण करेठे. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—प्रातःस्नानादिषु नास्ति मोक्षः । तथा द्वारस्य पंचप्रकारलवणस्यानशने नाऽपरिजोगेण मोक्षोनास्ति ते मूढमद्यं मांसं लशुनादिकंवा युक्त्वाऽन्यत्र मोक्षात् सं सारेवा समवस्थानं परिकल्पयंति नतु मोक्षगामिनः स्युः शीलं विना ॥ १३ ॥ ये उद केन सिद्धिमुदाहरंति सायमपराएहे प्रातः प्रजाते उपलक्षणांमध्यान्हे एवं त्रिकालमु दकं स्पृशंतोजलेन स्नानादिकं कुर्वतः प्राणिनः सिद्धिं यांतीति केचिद्वदंति तन्न युक्तं । यतोजलस्य स्पर्शमात्रेण यदि सिद्धिः स्यात्तदा जलाश्रितामत्स्यबंधादयोबहवः सिध्येयुः । स्नानंच यतीनां दोषायैव । यदुक्तं । स्नानं मददर्पकरं कामांगं प्रथमं स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य न ते स्नांति दमे रताः ॥१॥ तथा । नोदकक्लिन्नगात्रोहि स्नातइत्यभिधीयते॥ सस्नातोयोब्रह्मस्नातः सबाह्याच्यंतरः शुचिरिति ॥ १४ ॥

॥ टीका—तेषामसंबद्धप्रलापिनामुत्तरदानायाह । (पाठसिणाणादिइत्यादि) । प्रातः स्नानादिषु नास्ति मोक्षइति प्रत्यूपजलावगाहनेन निःशीलानां मोक्षोनभवति । आदिग्र हणात् हस्तपादादिप्रक्षालनं गृह्यते । तथा ह्युदकपरिजोगेन तदाश्रितजीवानामुपमर्दः समु पजायते । नच जीवोपमर्दान्मोक्षावाप्तिरिति । नचैकांतेनोदकं बाह्यमलस्याप्यपनयने समर्थ मथाऽपि स्यात्तथाप्यांतरमलं नशोधयति । नावशुत्थ्या तबुद्धेरथनावरहितस्यापि तबुद्धिः

णिणो ॥ १ तथा । तएहाइहस्सपाणं, कूरोढायस्सचुळ्ळएतेत्ती ॥ डुःखसहसंपनुत्तं जरि
यमिवजगंकलयजेइ ॥१॥ इत्यत्र चैवं जूतलोके आनार्यकर्मकारी स्वकर्मणोविपर्यासमु
पैति सुखार्थी प्राणुपमर्दं कुर्वन् डुःखं प्राप्नोति । यथा मोक्षार्थी संसारं पर्यटतीति ॥
॥ ११ ॥ उक्तः कुशीलविपाकोऽधुना तद्दर्शनान्यनिधीयन्ते । (इहेगेत्यादि) इहेति मनु
ष्यलोके मोक्षगमनाधिकारे वा एके केचन मूढाअज्ञानाऽऽज्ञादितमतयः परैश्च मोहिताः
प्रकर्षेण वदन्ति प्रतिपादयन्ति । किंतत् मोक्षं मोक्षावाप्तिं । केनेति दर्शयन्ति । आह्वितइ
त्याहारउदनादिस्तस्य संपइसपुष्टिस्तां जनयतीत्याहारसंपङ्कनं लवणं । तेन ह्याहारस्य र
सपुष्टिः क्रियते तस्य वर्जनं तेनाऽऽहारसंपङ्कनवर्जनेन लवणवर्जनेन मोक्षं वदन्ति । पाठां
तरंवा । आहारसंपंचयवळ्ळणेण आहारसलवणपंचकमाहारसंपंचकं । लवणपंचकं चेदं ।
तद्यथा । सैंधवं सौवर्चलं बिडं रौमं सामुइ चेति । लवणेन हि सर्वरसानामनिव्यक्तिर्भव
ति । तथाचोक्तं । लवणविहूणायरसा, चकुविहूणायइदियग्गामा । धम्मोदयापरहिउ,
सोस्संसंतोसरहियंतो ॥ १ ॥ तथा लवणं रसानां तैलं स्नेहानां घृतं मेध्यानामिति । तदे
वंजूनूलवणपरिवर्जनेन रसपरित्यागएव कृतोभवति तत्त्यागाच्च मोक्षावाप्तिरित्येवं केच
न मूढाः प्रतिपादयन्ति । पाठांतरंवा आहारउपंचकवळ्ळणेण आहारतइति व्यब्लोपे कर्म
णि पंचमी । आहारमाश्रित्य पंचकं वर्जयन्ति । तथा लसणं पलांडुः करजीहीरं गोमांसं
मद्यं चेत्येतत्पंचकवर्जनेन मोक्षं प्रवदन्ति । तथैके वारिजइकादयोजागवतविशेषाः शीतो
दकसेवनेन सचित्तापकायपरिजोगेन मोक्षं प्रवदन्ति । उपपत्तिं च ते अनिदधति । यथोद
कं बाह्यमलमपनयति एवमांतरमपि । वस्त्रादेश्च यथोदकाबुदिरुपजायते एवं बाह्य
शुद्धिसामर्थ्यदर्शनादांतरापि शुद्धिरुदकादेवेति मन्यन्ते । तथैके तापसब्राह्मणादयोदुतेन
मोक्षं प्रतिपादयन्ति । ये किल स्वर्गादिफलमनाशंस्य समिधाघृतादिनिर्हव्यविशेषैर्दुताशनं
तर्पयन्ति ते मोक्षायाग्निहोत्रं जुह्वति । शेषास्त्वन्युदयायेति । युक्तिं चात्र ते आहुः । यथा
ह्यग्निः सुवर्णादीनां मलं दहत्येवं दहनसामर्थ्यदर्शनादात्मनोऽप्यांतरं पापमिति ॥१॥

पाउंसिणाणादिसु एब्बि मोस्को, खारस्स लोणस्स अणासएणं ॥

ते मज्झमंसं लसणंच जोच्चा, अन्नहवासं परिकप्पयन्ति ॥ १३ ॥

उदगेण जे सिद्धिसुदाहरन्ति, सायंच पायं उदगं फुसन्ता ॥ उदग

स्स फासेण सिधाय सिद्धि, सिज्जंसु पाणा बहवे दगंसि ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे ए पूर्वोक्त दर्शनीउने उत्तर कहेवे. (पाउंसिणाणादिसुके०) प्रातःस्नाना
दिके करी आदि शब्द थकी हस्त पादने धोवे करी (एब्बिमोस्को के०) मोक्ष नथी के

(उदयंजइ कम्ममलंहरेक्काके०) उदक जो अशुच कर्मरूप मज्जने हरण करे तो (एवं सुहं के०) एमज शुच एटले पुण्य तेने पण हरण करे अने जो पुण्यने हरण नकरे तो कर्म मल पण अपहरी शकेनही माटे (इत्तामित्तमेवं के०) जे उदक यकी सिद्धि कहेवे ते ए वचन इत्तामात्रज बोलेवे (अंधं वणेयारमणुस्सरित्ताके०) जेस जात्यंध पुरुष मार्ग देखाडनार होय तो तेनी पठवाडे चालवा यकी वांछित मार्ग पामियें नही (पाणणिचेवंविणिहंतिमंदाके०) तेस मूर्ख प्राणी पण धर्मेनी बुद्धियें प्राणीउंनो विनाशक एवा शौच मार्गेनो सेवन करता यका मोक्षपामे नही एम जगवंत कहेवे ॥ १६ ॥

॥ टीपिका—उदकेन यदि मुक्तिः स्यात्तदा मत्स्याः कूर्माश्च सरीसृपाजलसर्पाम्बोजलवायसाउष्ट्राजलचरविशेषादकराक्षसाजलमानुपास्ते प्रथमं सिद्ध्येयुः । नचैवं दृष्टमिष्टं वा । ततोऽस्थानमयुक्तमेतदिति कुशलानिपुणावदंति ये उदकेन सिद्धिमुदाहरंति ॥ १५ ॥ उदकं यदि कर्ममलं हरेत् एवं शुचं पुण्यमपि हरेत् । अथ पुण्यं नहरेदेवं कर्ममलमपि न हरेदतइत्तामात्रमेतज्जलं कर्मापहारीति ॥ यथा जात्यंधाश्चान्यं जात्यंधमेव नेतारमनुसृत्य गच्छंतः कुपथाश्रिताः स्युः । एवं स्मार्तमार्गानुसारिणोजलशौचपरामंदासूखाः प्राणिनएव विनिघ्नंति व्यापादयंति ततश्च नानिप्रेतस्थानगामिनः स्युः ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंच (मत्तायइत्यादि) । यदि जलसंपर्कात्सिद्धिः स्यात् ततोवे सततमुदकावगाहिनोमत्स्याश्चकूर्माश्च सरीसृपाश्च तथा मज्जवस्तथोष्ट्राजलचरविशेषास्तथोदकराक्षसाजलमानुपाकृतयोजलचरविशेषाएते प्रथमं सिद्ध्येयुर्नचैतद्दृष्टमिष्टं । ततश्च ये उदकेन सिद्धिमुदाहरंत्येतदस्थानमयुक्तमसांप्रतं कुशलानिपुणामाक्षमार्गानिज्ञावदंति ॥ १५ ॥ किंचाऽन्यत् । (उदयमित्यादि) यद्युदकं कर्ममलमपहरेदेवं शुचमपि पुण्यमपहरेत् अथ पुण्यं नापहरेदेवं कर्ममलमपि नापहरेत् । अतइत्तामात्रमेवैतद्युच्यते जलकर्मापरिहारीति । एवमपि व्यवस्थिते ये स्नानादिकाः क्रियाः स्मार्तमार्गमनुसरंतः कुर्वंति ते यथा जात्यंधाअपरं जात्यंधमेव नेतारमनुसृत्य गच्छंतः कुपथाश्रुतयोजवन्ति नाऽनिप्रेतं स्थानमवाप्नुवन्ति । एवं स्मार्तमार्गानुसारिणोजलशौचपरायणामंदाअज्ञाः कर्तव्याकर्तव्यविवेकविकलाः प्राणिनएव तन्मयात् तदाश्रिताश्च पूतरकादीन् विनिघ्नंति व्यापादयंति अवश्यं जलक्रियया प्राणव्यपरोपणस्य संनवादिति ॥ १६ ॥

पावाइं कम्माइं पकुवतोहिं, सिउदगं तू जइ तं हरिज्जा॥सिअं सु
एगे दगसत्तघाती. मुसं वयंते जलसिद्धिमाहु ॥ १७ ॥ हुतेण जे

स्यात् ततोमत्स्यबंधादीनामपि जलानिषेकेण मुक्त्यवाप्तिः स्यात् । तथा क्षारस्य पंच प्रकार
स्याऽपि लवणस्याऽ नशनेनाऽपरिजोगेन मोक्षोनास्ति । तथाहि । लवणपरिजोगरहितानां
मोक्षो न जवतीत्युक्तिकमेतत् । नचाऽयमेकांततोलवणमेव रसपुष्टिजनकमिति क्षीरशर्करादि
निर्व्यनिचारात् । अपिचाऽसौ प्रष्टव्यः । किं इव्यतोलवणवर्जनेन मोक्षावाप्तिरुत जावतः
। यदि इव्यतस्ततोलवणरहितदेशे सर्वेषां मोक्षः स्यान्नचैवं दृष्टमिष्टं वा । अथ जावतस्ततो
जावएव प्रधानं किं लवणवर्जनेनेति । तथा ते मूढामद्यमांसलशुनादिकं वा शुक्त्वा अन्यत्र
मोक्षादन्यत्र संतारे वा समवस्थानं तथाविधानुष्ठानमसंज्ञावात् सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र
रूपमोक्षमार्गस्याऽनुष्ठानाच्च परिकल्पयन्ति समंतान्निष्पादयन्तीति ॥ १३ ॥ सांप्रतं विशेषे
ण परिजिहीर्षुराह । (उदगेणेत्यादि) तथा ये केचन मूढाउदकेन शीतवारिणा सिद्धिं
परलोकमुदाहरन्ति प्रतिपादयन्ति । सायमपराएहे वकाले वा प्रातश्च प्रत्युषसिच आ
द्यंतग्रहणात् मथ्यान्हे च । तदेवं संध्यात्रयेऽप्युदकं स्पृशन्तः स्नानादिकां क्रियां जले
न कुर्वन्तः प्राणिनोविशिष्टां गतिमाप्नुवन्तीति केचनोदाहरन्ति । एतच्चासम्यक् । यतोय
द्युदकस्पर्शमात्रेण सिद्धिः स्यात् ततउदकसमाश्रितामत्स्यबंधादयः क्रूरकर्माणो निरनुक्रोशा
बहवः प्राणिनः सिद्ध्येयुरिति । यदपि तैरेवोच्यते । बाह्यमलापनयनसामर्थ्यमुदकस्य दृष्ट
मिति तदपि विचार्यमाणं न घटते । यतोयथोदकमनिष्टमलमपनयत्येवमन्निमतमप्यंग
रागं कुंकुमादिकमपि नयति । ततश्च पुण्यस्याऽपनयनादिष्टविघातकृद्भिरुदः स्यात् ।
किंच यतीनां ब्रह्मचारिणामुदकस्नानं दोषायैव । तथाचोक्तं । स्नानं मददर्पकरं, कामांगं
प्रथमं स्मृतं । तस्मात्कामं परित्यज्य, न ते स्नांति दमे रताः ॥ अपिच । नोदकक्लिन्नगात्रो
हि, स्नातइत्यनिधीयते ॥ सस्नातो यो ब्रतस्नातः स बाह्यान्त्यंतरः शुचिः ॥ १४ ॥

मन्त्राय कुम्भाय सिरीसिवाय, मग्गूय उद्गादगरस्कसाय ॥ अ
ष्टाणमेयं कुसला वयन्ति, उदगेण जे सिद्धिमुदाहरन्ति ॥ १५ ॥
उदयं जइ कम्ममलं हरेज्जा, एवं सुहं इत्थामित्तमेवं ॥ अंधं व
एयारमणुस्सरित्ता; पाणाणि चेवं विणिहन्ति मंदा ॥ १६ ॥

अर्थ—(मन्त्रायकुम्भायसिरीसिवाय के०) जो उदकना स्पर्श यकी मोक्ष थायतो
माठला कूर्मक एटले मेमका तथा सर्प (मग्गूयके०) जलकाग (उद्गाके०) जलचरवि
विशेष (दगरस्कसाय) जलमाणस एटले मनुष्याकृति जेवा राक्षस ए सर्व मोक्षगामी
अज्ञे (अष्टाणमेयंकुसलावयन्तिके०) ते कारण माटे जे कुशल एटले तीर्थकर देव तेणे
ए अस्थान अयुक्त कहुंते तो शुं कहुंते तोके (उदगेणजेसिद्धिमुदाहरन्तिके०) उदक थ
की जेमोक्ष कहेते ते पुरुष अज्ञानी पापिष्ट पाखंडी अल्पमति वाला जाणवा ॥ १५ ॥

मृपा वदंति ॥ १७ ॥ किंचाऽन्यत् (द्रुतेणेत्यादि) अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम इत्यस्मादाक्यात् ये केचन मूढाद्रुतेनाऽग्नौ हव्यप्रक्षेपेण सिद्धिं सुगतिगमनादिकां स्वर्गावाप्तिलक्षणासुदाहरन्ति प्रतिपादयन्ति । कथञ्चूताः सायमपराएहे विकालेवा प्रातः प्रत्युपसि अग्निं स्पृशन्तोयथेष्टैर्हव्यैरग्निं तर्पयन्तस्ततएव यथेष्टगतिमज्जलपन्ति । आहुश्च वं ते यथा अग्निकार्यात्स्यादेव सिद्धिरिति । तत्रच यथेवमग्निस्पर्शेन सिद्धिर्नवेत् । ततस्तस्मादग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामंगारदाहककुंजकारायस्कारदीनां सिद्धिः स्यात् । यदपि च मंत्रपूतादिकं तैरुदाह्रियते तदपिच निरंतराः सुहृदः प्रत्येप्यन्ति । यतः कुकर्मिणामप्यग्निकार्ये नस्मापादनमग्निहोत्रिकादीनामपि नस्मसात्करणमिति नातिरिच्यते कुकर्मिन्योऽग्निहोत्रादिकं कर्मेति । यदप्युच्यते अग्निमुखावैदेवाः । एतदपियुक्तिविकलत्वात् वाङ्मात्रमेव विष्टादिनक्षणेन चाऽग्नेस्तेषां बहुतरदोपोत्पत्तेरिति ॥ १७ ॥

अपरिक्क दिठं एहु एव सिद्धी, एहिंति ते घायमबुक्षमाणा ॥ नू एहिं जाणं पडिलेह सातं, विज्जंगहायं तसथावरेहिं ॥ १८ ॥ अणंति लुप्यन्ति तसन्ति कम्मी, पुढो जगा परिसंखाय निस्कू ॥ तम्हा विज्ज विरतो आयगुत्ते, दंहुं तसेया पडिसंहरेज्जा ॥ १९ ॥

अर्थ—माटे (अपरिक्कदिठं एहु एव सिद्धीके०) जे स्नान अने होमादिके करी सिद्धि बोले ते ते अविमाश्यो बोलेते केमके एवा कारणो यकी सर्वथापि सिद्धि नथाय (एहिंतिते घायमबुक्षमाणा के०) ते अबुद्ध एटले तत्त्वना अजाण धर्मेनी बुद्धियें पाप करतां यका घात पामशे (नू एहिंजाणं पडिलेह सातं के०) एहुं जाणी करीने नूत एटले प्राणी मात्रने साता एटले सुख प्रतिलेखीने तेने हणे नही एम (विज्जंके०) विद्वान् विवेकने (गहायके०) गृहीने (तसथावरेहिंके०) तस अने स्थावर जीवोने सुख प्रियठे दुःख अप्रियठे एहुं ज्ञानेकरी जाणे यहुक्तं पढमं नाणं तउदया इति वचनात् ॥ १८ ॥ परंतु जे कुशीलिया ठेते प्राणीउ नो उपमर्दन करवा यकी सातामानेते तेने फलकहेते ते पृथिव्यादिकना आरंजे सुखानिजा पी ठता नरकादिक गतिने विपे जाय पठी त्यां (अणंतिके०) आक्रंद करे तथा (लुप्यंतिके०) खड्गादिक शस्त्रे ठेदन अयाथी कदर्थमान यका (तसंतिके०) नाशीजाय एम (कम्मी के०) ते पाप सहित प्राणी दुःखी थाय (तम्हाके०) ते कारणे (निस्कूके०) चारि त्रिउ (पुढो जगा परिसंखाय के०) जुदा जुदा जीवोने जाणीने (विज्जके०) विद्वान् होयते (आयगुत्तेके०) आत्म गुप्तिवंत ठतो (विरतोके०) संयम आचरे (दंहुं तसेया पडिसंहरेज्जा के०) तस अने स्थावर जीवनी हिंसाकारणी एवी क्रियादेखीने ते यकी निवर्त्ते ॥ १९ ॥

॥ दीपिका—अग्निहोत्रेण जलेन वा यैः सिद्धिरुक्ता तैरपरीक्ष्य दृष्टं युक्तिविकलमुक्तं ।

सिद्धिमुदाहरंति, सायंच पायं अगणिं फुसंता ॥ एवं सिया
सिद्धि ह्वेळ्ळ तम्हा, अगणिं फुसंताण कुकंमिणंपि ॥ १८ ॥

अर्थ—(पावाइं कम्माइं पकुवतोहिंके०) जे जीव प्रकर्षे करी जीव घातादिक अनेक पाप कृत्यो करी कर्म उपार्जने पढी (सिद्धदगंतूजइतंहरिळाके०) सीतोदक एटले त्रिसं ध्याये पाणीनो स्पर्श करी उपार्जित कर्मनो नाश करीने सिद्धिपामे तो (सिद्धसुएगेदगसत्त घाती के०) पाणीने योगे करी कोइ एक जीवघातक एवा माझीगर प्रमुख पण सीजे (मुसं वयंतेजलसिद्धिमाहु के०.) तेमाटे जे उदक थकी सिद्धि कहेळे ते मृषावाद बोले ठे ॥ १७ ॥ (हुतेणजे सिद्धिमुदाहरंति के०) हुताशन जे अग्नि ते थकीजे मोहू कहेळे (सायंचपायं अगणिंफुसंता के०) एटले संध्या प्रजात अने मध्यान्हे एम त्रिसंध्याये अग्नीने फरसवे करी घृतादिकनुं अग्नीनेविषे होम करवे करी सिद्धिठे एम अग्नीहोत्री नामना दर्शनीउ कहेळे तेने पूढीये जे (एवंसिया सिद्धिह्वेळ्ळतम्हाके०) एम करवा थकी जो सिद्धि थति होय तो (अगणिं फुसंताण कुकंमिणंपि के०) अग्नीना फरशनारा कुकर्मि एवा जोहकार अंगार दाहक कुंनकार नाडनूजा सोनी प्रमुख ने पण मोहू प्राप्ति थवी जोइये केमके ए जोहकार प्रमुखतो सदा अग्नि तर्पण करता थकाजरहेळे माटे ते दुर्गतिमां नहीज जाय. यद्यपि ते दर्शनीउ मंत्रनुं कारण देखाडे तो तेने एम कहेवुं केजे अत्यंत तमारा आझाकारी होय ते एवुं तमारुं बोलवुं प्रमाण करशे परंतु अन्य जनो ए वात माने नहीजेम तेम नस्म करणे सरखा तो मंत्रेकरी शुं विशेषठे ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—पापानि कुर्वतः प्राणिनोयत्कर्म बध्यते तत्कर्म यदि जलमपहरेत् । यद्येवं स्यात्तदा जलसत्वघातिनोजलप्राणिहिंसकाः सर्वे सिध्येयुर्नचैवमस्ति तस्माद्ये जलेन सिद्धिमाहुस्ते मृषावदंति ॥ १७ ॥ अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गकामइत्यादिवाक्यात् ये मूढाहुतेनाऽग्नौ हव्यरूपेण सिद्धिं सजतिमुदाहरंति वदंति । किंचूताः सायमपराणहे प्रातः प्रजातेऽग्निं स्पृशंतस्तर्पयंतः सिद्धिमिहंति । एवं यदि सिद्धिः स्यात्ततस्तस्मादग्निं स्पृशतां कुकर्मिणामंगारकदाहककुंनकारायस्कारादीनां सिद्धिः कथं न स्यात् ॥ १८ ॥

॥ टीका—आपिच (पावाइंइत्यादि । पापानि पापोपादाननूतानि कर्माणि प्राण्युपमर्दकारीणि कुर्वतोऽमुमतोयत्कर्मापचीयते तत्कर्म यद्युदकमपहरेत् । यद्येवं स्यात् तर्हि यस्मादर्थे यस्मात्प्राण्युपमर्दकर्मापादीयते जलावगाहनाच्चाऽपगच्छति तस्मादुदकसत्वघातिनः पापनूयिष्ठाअप्येवं सिद्धयेयुः । नचैतदृष्टमिष्टं वा । जलावगाहनात्सिद्धिमाहुस्ते

जे धम्मलक्षं विणिहाय जुंजे, वियडेण साह्हुय जे मिणाइं। जे धो
वती लूसयतीव वत्तं, अहाहु सेणा गणियस्स दूरे ॥७१॥ कम्मं
परिन्नाय दगंसि धीरे, वियडेण जीविज्जय आदिमोस्कं ॥ संवीय
कंदाइ अजुंजमाणे, विरतेसि णाणाइसु इठियासु ॥ ७२ ॥

अर्थ—(जे के०) जे शीतल विहारी (धम्म के०) गृह निर्दोष एवा आहारने ल
क्ष के० लहीने (विणिहाय जुंजे के०) संनिधि करी जमे तथा (वियडेण साह्हुय जे
मिणाइं के०) विकट एटले फासु पाणीयें करी अंगोपांग संकोची प्रासुक प्रदेशे वेशी
देश थकी अथवा सर्व थकी स्नान करे तथा (जेधोवती लूसयतीव वत्तं के०) जे वस्त्र
धोवे तथा लुसे एटले लावुं होय तेने फाडीने न्हायो करे तथा न्हावुं होय तेने सांथी
ने मोहोदुं करे इत्यादिक वातां शोचाने अर्थ जे करे (अहाहु सेणा गणियस्स दूरे के०)
ते संयम थकी दूर वर्तते एम श्रीतीर्थकर गणधर कहेने ॥ ७१ ॥ (कम्मं परिन्नाय दगं
सि धीरे के०) जे धीर बुधिमंत पुरुष होय ते उदकने विपे कर्मबंध जाणीने (वियडे
ण जीविज्जय आदिमोस्कं के०) जावजीव सुधी फासु पाणी पीए (संवीय कंदाइ अजुंज
माणे के०) ते साधु बीज कंदादिक अण्णो गवतो (विरतेसि णाणाइसु इठियासु के०) स्नान
अन्यंग उटंगणादिकने विपे तथा स्त्रीने विपे विरति होय पणकुशील दोष आचरे नही ॥ ७२ ॥

॥ टीका—अथ स्वयूयकुशीलानाह । (जेइति) । ये शीतलविहारिणो धर्मेण सु
धिकया लब्धमुद्देशकक्रीतादिदोषरहितमाहारं विनिधाय व्यवस्थाप्य सन्निधिकृतेवा जुंज
ते तथा विकटेन प्रासुकोदकेनापि संकोच्यांगानि प्रासुकोदकेनापि देशसर्वस्नानं कुर्वन्ति
तथा ये वस्त्रं धावन्ति प्रक्षालयन्ति लूपयन्ति शोचार्थं दीर्घं सहिदार्यं न्हस्वं वा संधाय दीर्घं
करोति (सेणा गणिअस्स) नियंयन्नावस्य दूरे वर्तते इति तीर्थकृतथाहुः ॥ ७१ ॥ उ
क्ताः कुशीलाअथ सुशीला उच्यन्ते । धीरो बुद्धिमान् उदकारं जे सति कर्म बध्यत इति प्रतिज्ञा
य विकटेन प्रासुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात् प्राणधारणं कुर्यात् । आदिः संसारस्तस्मा
न्मोक्ष आदिमोक्षः संसारविमुक्त्यावदित्यर्थः । अथवा धर्महेतूनामादिभूतं शरीरं तद्विमु
क्त्यावद्यावज्जीवमित्यर्थः । ससाधुर्वीजकंदादीनजुंजानः स्नानादिषु विरतः । आदिश
ब्दादन्यंगो वर्तनादिन्योपिविरतअन्यासुच विचिकित्सादिक्रियासु निवर्तते तथा स्त्रीषु वि
रतोऽन्यास्त्रवेन्योपि विरतः कुशीलदोषैर्न युज्यते ॥ ७२ ॥

॥ टीका—सांप्रतं स्वयूयाः कुशीलाअनिधीयंत इत्याह । (जेधम्मलक्षमित्यादि) ये केच

यतो नैवमेव सिद्धिः । ते परमार्थमबुध्यमानाश्च जानंतः प्राणिघातेन संसारे त्रमिष्यन्ति ॥
ततो विद्वान् विवेकी सातं सुखं प्रत्युपेक्ष्य नूतैः प्राणिनिस्त्रसस्थावरैर्जानीयाद्यथाव
स्थितत्वं गृहीत्वा । कोर्यैः । सर्वे जीवाः सुखैषिणो दुःखद्विषश्च । न च सुखैषिणां दुःखोत्पा
दकत्वेन स्वस्य सुखं स्यादिति ॥ १९ ॥ ते आरंजिणो नरकादिगतास्तनंत्याक्रंदन्ति लु
प्यन्ते विद्यन्ते खड्गादिनिः । एवं पीडयमानास्त्रसन्ति पलायन्ते । कर्माणि विद्यन्ते येषां ते कर्मि
णः सपापाः पृथक् जगादिति जंतवः । एवं परिसंख्याय ज्ञात्वा निरुक्तस्मादिदं विद्वान् पंडितो
विरतः पापादात्मगुप्तोदात्तात्मा त्रसान् स्थावरांश्च दृष्ट्वा परिज्ञाय तदुपघातक्रियां प्र
तिसंहरेन्नवर्तयेत् ॥ २० ॥

॥ टीका—उक्तानि पृथक् कुशीलदर्शनानि अयमपरस्तेषां सामान्योपलक्षण इत्याह । (अ
परिस्फुटिष्ठमित्यादि । यैर्मुमुक्षुनिरुदकसंपर्केणाग्निहोत्रेण वा प्राण्युपमर्दकारिणा सिद्धि
रिति । ते च परमार्थमबुध्यमानाः प्राण्युपघातेन पापमेव धर्मबुद्ध्या कुर्वन्तो घात्यन्ते वा व्या
पाद्यन्ते नानाविधैः प्रकारैर्यस्मिन् प्राणिनः संघातः संसारस्तमेष्यन्ति । अप्कायतेजःकाय
समारंजेण हि त्रसस्थावराणामवश्यं नावी विनाशस्तन्नाशे च संसार एव न सिद्धिरित्यनि
प्रायः । यत एव ततो विद्वान् सदसद्विवेकी यथावस्थिततत्वं गृहीत्वा त्रसस्थावरैर्नूतैर्जै
तुनिः कथं सांप्रतं सुखमवाप्स्यत इति एतत्प्रत्युपेक्ष्य जानीहि अबुध्यस्व । एतदुक्तं न च
ति । सर्वेऽप्यसुमंतः सुखैषिणो दुःखद्विषो न च तेषां सुखैषिणां दुःखोत्पादकत्वेन सुखा
वाप्तिर्नवतीति । यदि वा । (विज्जंगहायति) विद्याज्ञानं गृहीत्वा विवेकमादाय त्रस
स्थावरैर्नूतैर्जैतुनिः करणनूतैः सातं सुखं प्रत्युपेक्ष्य पर्यालोच्य जानीह्यवगच्छेति । यत
उक्तं । (पढमं नाणं तवोदया एवं चिच्छ संजए । अन्नाणीकिंकाही किंवाणाहीयेयपावगमि
त्यादि) ॥ १९ ॥ ये पुनः प्राण्युपमर्देन सातमजिलपंतीत्यशीलाः कुशीलाश्च ते संसारे
एवंविधा अवस्था अनुभवन्तीत्याह (अणंतिलुप्यन्तीत्यादि) तेजस्काय समारंजिणो नूतस
मारंजेण सुखमजिलपंतो नरकादिगतिगतास्तीव्रदुःखैः पीडयमाना असह्यवेदनाघ्रातमा
नसाश्च शरणाः स्तनन्ति केवलं करुणमाक्रंदन्तीति यावत् । (तथा लुप्यन्तीति) । वि
द्यन्ते खड्गादिनिरेवं च कदर्थ्यमानास्त्रस्यन्ति प्रपलायन्ते । कर्माण्येषां संतीति कर्मिणः स
पापा इत्यर्थः । तथा पृथक् जगादिति जंतव इति । एवं परिज्ञाय ज्ञात्वा निरुणशीलो निरुः
साधुरित्यर्थः । यस्मात्प्राण्युपमर्दकारिणः संसारांतर्गता विलुप्यन्ते तस्मादिदं विद्वान् पंडितो वि
रतः पापानुष्ठानादात्मा गुप्तो यस्य सोऽयमात्मगुप्तो मनोवाक्कायगुप्त इत्यर्थः । दृष्ट्वा च त्रसान् च
शब्दात्स्थावरांश्च दृष्ट्वा परिज्ञाय तदुपघातकारिणीं क्रियां प्रतिसंहरेन्नवर्तयेदिति ॥ २० ॥

जे धम्मलक्षं विणिहाय जुंजे, वियडेण साहकुय जे सिणाइं। जे धो
वती लूसयतीव वत्तं, अहाहु सेणा गणियस्स दूरे ॥ ११ ॥ कम्मं
परिन्नाय दगंसि धीरे, वियडेण जीविज्जय आदिमोस्कं ॥ संवीय
कंदाइ अजुंजमाणे, विरतेसि णाणाइसु इत्थियासु ॥ १२ ॥

अर्थ—(जे के०) जे शीतल विहारी (धम्म के०) शुद्ध निर्दोष एवा आहारने ल
क्षं के० लहीने (विणिहाय जुंजे के०) संनिधि करी जमे तथा (वियडेण साहकुय जे
सिणाइं के०) विकट एटले फासु पाणीयें करी अंगोपांग संकोची प्रासुक प्रदेशो वेशी
देश थकी अथवा सर्व थकी स्नान करे तथा (जेधोवती लूसयतीव वत्तं के०) जे वस्त्र
धोवे तथा लुसे एटले लांबुं होय तेने फाडीने न्हाओ करे तथा न्हाओ होय तेने सांधी
ने मोहोहुं करे इत्यादिक वातो शोचाने अर्थ जे करे (अहाहु सेणा गणियस्स दूरे के०)
ते संयम थकी दूर वर्तते एम श्रीतीर्थकर गणधर कहेते ॥ ११ ॥ (कम्मं परिन्नाय दगं
सिधीरे के०) जे धीर बुधिसंत पुरुष होय ते उदकने विषे कर्मबंध जाणीने (वियडे
ण जीविज्जय आदिमोस्कं के०) जावजीव सुधी फासु पाणी पीए (संवीय कंदाइ अजुंज
माणे के०) ते साधु बीज कंदादिक अणजोगवतो (विरतेसि णाणाइसु इत्थियासु के०) स्नान
अन्यंग उटंगणादिकने विषे तथा स्त्रीने विषे विरति होय पणकुशील दोष आचरे नही ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—अथ स्वयूथ्यकुशीलानाह । (जेइति) । ये शीतलविहारिणोधर्मेण सु
धिकया लब्धमुद्देशकक्रीतादिदोषरहितमाहारं विनिधाय व्यवस्थाप्य सन्निधिकृतेवा जुंज
ते तथा विकटेन प्रासुकोदकेनापि संकोच्यांगानि प्रासुकोदकेनापि देशसर्वस्नानं कुर्वन्ति
तथा ये वस्त्रं धावन्ति प्रक्षालयन्ति लूषयन्ति शोचार्थं दीर्घं सद्दिदार्यं न्हस्वं वा संधाय दीर्घं
करोति (सेणागणियस्स) निग्रयन्नावस्य दूरे वर्तते इति तीर्थकृतआहुः ॥ ११ ॥ उ
क्ताः कुशीलाअथ सुशीलाउच्यन्ते । धीरोबुद्धिमान् उदकारं जे सति कर्म बध्यन्ति इति प्रतिज्ञा
य विकटेन प्रासुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात् प्राणधारणं कुर्यात् । आदिः संसारस्तस्मा
न्मोक्षआदिमोक्षः संसारविमुक्तियावदित्यर्थः । अथवा धर्महेतूनामादिनूतं शरीरं तद्विमु
क्तियावद्यावज्जीवमित्यर्थः । ससाधुर्वीजकंदादीनजुंजानः स्नानादिषु विरतः । आदिश
ब्दादन्यंगोर्द्धतनादिन्योपिविरतअन्यासुच विचिकित्सादिक्रियासु निवर्तते तथा स्त्रीषु वि
रतोऽन्यास्त्रवेन्योपि विरतः कुशीलदोषैर्न युज्यते ॥ १२ ॥

॥ टीका—सांप्रतं स्वयूथ्याः कुशीलाअभिधीयंत इत्याह । (जेधम्मलक्षमित्यादि) ये केच

न शीतलविहारिणोधर्मेण सुधिकया लब्धं धर्मलब्धं । उद्देशकक्रीतकृतादिदोषरहितमित्यर्थः । तदेवं नूतमप्याहारजातं निधाय व्यवस्थाप्य सन्निधिं कृत्वा जुंजते । तथा ये विकटेन प्राशुकोदकेनाऽपि संकोच्यांगानि प्राशुकएव प्रदेशे देशसर्वस्नानं कुर्वन्ति । तथा योवस्त्रं धावति प्रह्णायति तथा लूषयति शोनार्थं दीर्घमुत्पाटयित्वा न्हस्वं करोति न्हस्वंवा संधाय दीर्घं करोति । एवं लूषयति । तदेवं स्वार्थं परार्थं वा योवस्त्रं लूषयति । अथाऽसौ (एागणि यस्सत्ति) निरर्थयनावस्य संयमानुष्ठानस्य दूरे वर्तते न तस्य संयमो न वत्येवं तीर्थकरगण धरादय आहुरिति ॥ २१ ॥ उक्ताः कुशीलास्तत्प्रतिपद्नूताः शीलवन्तः प्रतिपाद्यन्त इत्ये तदाह । (कम्मपरिणाय इत्यादि) । धिया राजते इति धीरो बुद्धिमान् (उदगंसिन्ति) उदकसमारंजे सति कर्मबंधो न वति । एवं परिज्ञाय किं कुर्यादित्याह । विकटेन प्राशुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात् प्राणसंधारणं कुर्यात् । चशब्दात् अन्येनाऽप्याहारेण प्राशुकेनैव प्राणवृत्तिं कुर्यात् । आदिः संसारस्तस्मान्मोह आदिमोहः संसारविमुक्तियावदिति । धर्मकारणानां तावदादिनूतं शरीरं तद्विमुक्तिं यावज्जीवमित्यर्थः । किंचाऽसौ साधुर्बीजकं दादीन् जुंजानः । आदिग्रहणात् मूलपत्रफलानि गृह्यन्ते । एतान्यऽप्यपरिणतानि परिहरन् विरतो न वति । कुत इति दर्शयति । स्नानान्यंगो वर्तनादिषु क्रियासु निष्प्रतिकर्मशरीतयाऽन्यासु चिकित्सादिक्रियासु न वर्तते । तथा स्त्रीषु च विरतः वस्तिनिरोधग्रहणात् अन्येऽप्याश्रया गृह्यन्ते । यश्चैवं नूतः सर्वेन्योऽप्याश्रयदारेन्यो विरतो नाऽसौ कुशीलदोषैर्युज्यते तदयोगाच्च न संसारे बन्धमीति । ततश्च न दुःखितः स्तनति नापि नानाविधैरुपायैर्विलुप्यत इति ॥ २१ ॥

जे मायरं च पियरं च हिच्चा, गारं तहा पुत्तपसुं धणं च । कुलाइं जे धावइ साउगाइं, अहाहु से सामणियस्स दूरे ॥ २३ ॥ कुलाइं जे धावइ साउगाइं, आघातिधम्मं उदराणुगिद्धे ॥ अहाहु से आयरियाण सयंसे, जे लावएज्जा असणस्स हेऊ ॥ २४ ॥

अर्थ—(जे मायरं च पियरं च हिच्चा के०) जे कुशीलिया माता तथा पिता प्रमुख कुटुंब त्यागीने (गारं के०) आश्रय एटले घर (तहा के०) तथा (पुत्तपसुं धणं च के०) पुत्र अने पशु जे गवादिक तथा धनने त्यागी पंचमहाव्रत अंगीकार करी पढी रसगृहियें आसक्त बंता जिह्वाजोलपी सरस आहारने गवेषता थका (कुलाइं जे धावइ साउगाइं के०) मोहोटा कुलने विषे रूडा रसनो आहार पामवाने अर्थे जे भ्रमण करे (अहाहु से सामणि यस्स दूरे के०) ते चारित्र थकी दूर जाणवा एम श्रीतीर्थकर गणधर कहेठे ॥ २३ ॥ (कुलाइं जे धावइ साउगाइं के०) जे स्वाडुक कुलने विषे रसलंपट थका गोचरी कर वाने जाय (आघातिधम्मं उदराणुगिद्धे के०) एवा उदर गृह पेटार्थ थका जेने जेवो धर्म

रूचे तेने तेवो उपदेश आपे (अहाहुसे आयरियाणसयंसेके०) ते पुरुषो आर्य धर्मेने सो मे जागे उपलक्षणयकी सहस्र लाख कोडमे जागे पण पोहोचे नही एम श्री तीर्थकरा दिक कहेते (जोलावएझा असणस्सहेऊके०) तथा जे साधु आहार वस्त्रादिकोने अर्थे बीजाने मुखे पोताना गुण केवरावे लाल पाल करे तेपण कुशीलिया जाणवा. ॥२४॥

॥ टीपिका-यः कुशीलोमातरं पितरं वा उपलक्षणाद्वातृडहित्रादिकमपि हित्वा अगारं गृहं पुत्रमपत्यं पशुं हस्त्यश्वगोमहिष्यादिकं धनं च त्यक्त्वा पुनर्हीनतया स्वाङ्कानि स्वाङ्कनोजनवन्ति कुलानि गृहाणि धावति गच्छति अस्तौ श्रामण्यस्य श्रमणत्वस्य दूरे एवमाहुस्तीर्थकृतः ॥ २३ ॥ यः कुलानि स्वाङ्कनोजनवन्ति धावति गच्छति गत्वा निहार्थं प्रविश्य यद्यस्मै रोचते कथादिकं तत्तस्याख्याति । किञ्चूतः । उदरेऽनुगृह उदरं नरणव्यग्रः स आर्याणां उत्तमगुणानां शतांशे अधिवर्तते शतोपलक्षणात्सहस्रांशदेरप्यधिवर्तते । योऽशनः स्यात्तस्य हेतुं लापयति स्वप्रशंसां करोति ॥ २४ ॥

॥ टीका-पुनरपि कुशलानेवमधिकृत्याह । जेमायरंचेत्यादि । ये केचनाऽपरिणतसम्यक्धर्माणस्त्यक्त्वा मातरंच पितरंच मातापित्रोर्हस्त्यजत्वाङ्गपादानं अतोत्रातृडहित्रादिकमपि त्यक्त्वेति एतदपि इष्टव्यं । तथा अगारं गृहं पुत्रमपत्यं पशुं हस्त्यश्वरथगोमहिष्यादिकं बंधनं च त्यक्त्वा सम्यक् प्रव्रज्योक्तानेनोक्त्या पंचमहाव्रतचारस्य स्कंधं दत्त्वा पुनर्हीनसत्त्वतया रससातादिगौरवगृहोयः कुलानि गृहाणि स्वाङ्कानि स्वाङ्कनोजनवन्ति धावति गच्छति । अथाऽसौश्रामण्यस्य श्रमणत्वावस्य दूरे वर्तते एवमाहुस्तीर्थकरगणधरादय इति ॥ २३ ॥ एतदेव विशेषेण दर्शयितुमाह (कुलांजेधावतीत्यादि) कुलानि स्वाङ्कनोजनवन्ति धावतिगच्छति) तथा गत्वा धर्ममाख्याति निहार्थं वा प्रविष्टो यद्यस्मै रोचते कथासंबंधस्तं तस्याऽऽख्याति । किञ्चूत इति दर्शयति । उदरेऽनुगृह उदरानुगृहः । उदरं नरणव्यग्रस्तुं परिमृज इत्यर्थः । इदमुक्तं नवति । यो ह्युदरगृह आहारादिनिमित्तं दानश्रद्धाख्यानि कुलानि गत्वाऽऽख्यायिकाः कथयति सकुशील इति । अथाऽसावाचार्यगुणानां वा शतांशे वर्तते इति । यो ह्यन्नस्य हेतुं नोजननिमित्तमपरवस्त्रादिनिमित्तं वा आत्मगुणानपरेणालापयेन्नाणयेत् । असावप्यार्यगुणानां सहस्रांशे वर्तते । किमंगं पुनर्यः स्वत एवाऽऽत्मप्रशंसां विदधातीति २४

णिस्कम्म दीणे परचोयणंमि, मुहमंगलीए उदराणुगिधे ॥ नी
वारगिधेव महावराहे, अदूरए एहइ वातमेव ॥ २५ ॥ अन्न
रुस पाणस्सिहलोइयरुस, अणुप्पियं चासति सेवमाणे ॥ पास
वयं चेव कुसीलयंच, निस्सारए होइ जहा पुलाए ॥ २६ ॥

न शीतलविहारिणोधर्मेण सुधिकया लब्धं धर्मलब्धं । उद्देशकक्रीतकृतादिदोषरहितमित्यर्थः । तदेवं नूतमप्याहारजातं निधाय व्यवस्थाप्य सन्निधिं कृत्वा भुजंते । तथा ये विकटेन प्राशुकोदकेनाऽपि संकोच्यांगानि प्राशुकएव प्रदेशे देशसर्वस्नानं कुर्वन्ति । तथा योवस्त्रं धावति प्रक्षालयति तथा लूषयति शोचार्थं दीर्घमुत्पाटयित्वा न्हस्वं करोति न्हस्वंवा संधाय दीर्घं करोति । एवं लूषयति । तदेवं स्वार्थं परार्थं वा योवस्त्रं लूषयति । अथाऽसौ (एणाणि यस्सत्ति) निर्ग्रथनावस्य संयमानुष्ठानस्य दूरे वर्तते न तस्य संयमो न वत्येवं तीर्थकरणधरादयश्चाद्गुरिति ॥ ३१ ॥ उक्ताः कुशीलास्तत्प्रतिपक्षनूताः शीलवन्तः प्रतिपाद्यन्त इत्ये तदाह । (कम्मपरिणायइत्यादि) । धिया राजते इति धीरोबुद्धिमान् (उदगंसिन्ति) उदकसमारंजे सति कर्मबंधो न वति । एवं परिज्ञाय किंकुर्यादित्याह । विकटेन प्राशुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात् प्राणसंधारणं कुर्यात् । चशब्दात् अन्येनाऽप्याहारेण प्राशुकेनैव प्राणवृत्तिं कुर्यात् । आदिः संसारस्तस्मान्मोहश्चादिमोहः संसारविमुक्तियावदिति । धर्मकारणानां तावदादिनूतं शरीरं तद्विमुक्तिं यावज्जीवमित्यर्थः । किंचाऽसौ साधुर्बीजकं दादीन् भुजानः । आदिग्रहणात् मूलपत्रफलानि गृह्यन्ते । एतान्यऽप्यपरिणतानि परिहरन् विरतो न वति । कुत इति दर्शयति । स्नानान्यंगो वर्तनादिषु क्रियासु निष्प्रतिकर्मशरीतयाऽन्यासु चिकित्सादिक्रियासु न वर्तते । तथा स्त्रीषु च विरतः वस्तिनिरोधग्रहणात् अन्येऽप्याश्रया गृह्यन्ते । यश्चैवं नूतः सर्वेन्योऽप्याश्रयदारेन्यो विरतो नाऽसौ कुशीलदोषैर्युज्यते तदयोगाच्च न संसारे बन्धमीति । ततश्च न दुःखितः स्तनति नापि नानाविधैरुपायैर्विलुप्यत इति ॥ ३१ ॥

जे मायरं च पियरं च हिच्चा, गारं तहा पुत्तपसुं धणंच ॥ कुलाइं जे
धावइ साउगाइं, अहाहु से सामणियस्स दूरे ॥ ३२ ॥ कुलाइं
जे धावइ साउगाइं, आघातिधम्मं उदराणुगिद्धे ॥ अहाहु से
आयरियाण सयंसे, जो लावएक्का असणस्स हेऊ ॥ ३४ ॥

अर्थ—(जेमायरंच पियरंच हिच्चा के०) जे कुशीलिया माता तथा पिता प्रमुख कुटुंब
त्यागीने (गारं के०) आहार एटले घर (तहा के०) तथा (पुत्तपसुंधणंच के०) पुत्र
अने पशु जे गवादिक तथा धनने त्यागी पंचमहाव्रत अंगीकार करी पढी रसगृहियें
आसक्त बत्ता जिव्हालोलपी सरस आहारने गवेषता यका (कुलाइं जेधावइ साउगाइंके०)
मोहोटा कुलने विपे रूडा रसनो आहार पामवाने अर्थे जे च्रमण करे (अहाहुसेसामणि
यस्सदूरे के०) ते चारित्र यकी दूर जाएवा एम श्रीतीर्थकर गणधर कहेठे. ॥ ३३ ॥
(कुलाइं जे धावइ साउगाइं के०) जे स्वाडुक कुलने विपे रसलंपट यका गोचरी कर
वाने जाय (आघातिधम्मं उदराणुगिद्धेके०) एवा उदर गृह पेटार्थि यका जेने जेवो धर्म

(किंचअस्सस्सेत्यादि) सकुलीजोऽन्नस्य पानस्य वा कृतेऽन्यस्य वैद्विकार्थेन्य वग्नादः कृते अनुप्रियं जापते । यद्यस्य प्रियं तत्तस्य वदतोऽनुपश्चाज्जापते अनुजापते । प्रतिशब्दकवत् सेवकवद्वा राजाद्युक्तमनुवदतीत्यर्थः । तमेव दातारमनुमेवमानयाद्धारमात्रगृहः सर्वमेतत्करोतीत्यर्थः । सचैवंनूतः सदाचारत्रयः पार्थ्वस्थनावमेव व्रजति कुलीजतां च गच्छति । तथा निर्गतएकांततः सारश्चारित्राख्योयस्य सनिःसारः । यदिवा निर्गतस्य नारीनिःसारः सविद्यते यस्याऽसौ निःसारवान् पुलाकश्च निष्कणोन्नवति यथा एवमर्त्ता नयमानुष्ठानं निःसारीकरोति । एवंनूतश्चाऽसौलिंगमात्रावगोपोवद्भूतां स्वयूथानां तिरस्कारपदवीमवाप्नोति परलोके च निरुष्टानि यातनास्थानान्यऽवाप्नोति ॥ ७६ ॥

अस्मात्पिंमेण हियासएज्जा, एणो पूयणं तवसा आवहेज्जा ॥ ग्दे हिं रूवेहिं असज्जमाणं, सवेहिं कामेहिं विणीयगेहिं ॥ ७७ ॥ स वाइं संगाइं अइच्च धीरे, सवाइं डुक्काइं तितिरक्कमाणे ॥ अखिले अगिडे अणिएयचारी, अन्नयं करे निरक्कु अणाविलप्पा ॥ ७८ ॥

अर्थ-हवे सुशीलियानुं आचरण कहेठे. (अस्मात्पिंमेणहियासएज्जाके०) जे अज्ञात कुजने विपे पिंम एटले आहार पाणी लीयें अंत प्रांत आहारे करी संयम पाळे पण दीनपणु अंगीकार करे नही (एणोपूयणंतवसाआवहेज्जा के०) तथा तपस्यायें करी पूजा सत्कारने वांठे नही एटले राजादिकनी पूजाने निमित्ते तपस्या करे नही परंतु आत्मार्थे करे यहुक्तं इहलोगछयाएतवसावहेज्जा इत्यादिक नाव जाणीने तथा (ग्दे हिं के०) शब्दने विपे (रूवेहिं के०) रूपने विपे (असज्जमाणं के०) असह्यमान एटले तत्पर नहोय अने (सवेहिकामेहिविणीयगेहिं के०) सर्व कामने विपे गृह पणु टालीने रागद्वेष नकरे तेने साधु जाणवो ॥ ७७ ॥ (सवाइंसंगाइंअइच्च के०) समस्त संग तेमां स्नेह ते अन्यंतर संग अने धन धान्यादिक बाह्य संग एवेप्रकारना संग थकी अतीत एटले रहित (धीरे के०) विवेकवान् (सवाइंडुक्काइं तितिरक्कमाणे के०) तथा सर्व शारीरिक अने मानसिक दुःख तेने सहन करनार एटले परीसहोपसर्ग ज नित दुःखनो सहन करनार (अखिले के०) ज्ञान, दर्शन अने चारित्रे करी संपूर्ण (अगिडे के०) कामनोगनी अनिलाप रहित तथा (अणिएयचारी के०) अनियतचारी एटले अप्रतिवद् विहारी (अन्नयंकरे के०) सर्व जीवने अन्नयनो करनार एवो (निरक्कु के०) साधु ते (अणाविलप्पा के०) विषय कपाये करी अनाकुल एटले कपायने उपशमाववे करी निर्मल थयोठे जेनो आत्मा एवो साधु सहानुभाव जाणवो ॥ ७८ ॥

अर्थ—(णिस्कम्मदीणेपरजोयणंमि के०) जे पोतानुं धनादिक ठांमीने पठी परजो जनने विपे दीन एटले दयामणो थाय (उदराणुगिडेके०) एम उदरगृह्यको रहेते (मुहमंगलिक के०) गृहस्थने बंदीजननी पेरे मुखेमंगलिक वचन कहे गृहस्थनी प्रसं साकरे यतः सोएसोजस्सगुणा, विरयंतनवारियादसदिसासु, इहराकहासुच्चसि पच्चस्कं अह्मदिछोसि ॥ १ ॥ इत्यादिक वचन पेटनें अर्थे बोले (नीवारगिडेवमहावराहे के०) जे म महोटो सूअर नीवार एटले चावलना कणने विपे गृहबतो (अदूरएहइयातमेव के०) अदूर एटले तरत घात पामे तेम कुशीलिया पण आहार गृहबता संसार मांहे अनंता मरण पामे ॥ १५ ॥ ते कुशीलिया (अन्नस्स के०) अन्नने अर्थे (पाणस्स के०) पाणीने अर्थे तथा (हलोइयस्स के०) अन्य वस्त्रादिकने अर्थे (अणुप्पियंजा सतिसेवमाणे के०) जेने जेवुं गमतुं होय तेना आगल तेवुंज बोले सेवकनी पेरे जेम सेवक पोताना राजाने गमतुं बोले तेम ए कुशीलिया पण बोले ते (पासब्बयंचेवकुसी लयंच के०) सदाचार थकी च्छ एवा पासब्बानो जाव तथा कुशीलियानो जाव पामे ते केवो थाय तोके (निस्सारएहोइजहापुजाए के०) निःसार थाय जेम पुजाक एटले धानना ठोतरा तूस निःसार होयवे तेम तेपण तेना सरस्वोज निःसार जाएवो ॥१६॥

॥ दीपिका—योनिष्कम्य प्रव्रज्य पराहारविषये दीनः सन् बंदिवन्मुखमांगलिकः स्यात् मुखेन परप्रशंसावाक्यानि वक्ति और्दर्यं प्रतिगृहः । किमिव । नीवारोमृगादिजह्यविशेषस्तत्र गृहआसक्तोयथा महावराहः सूकरः संकटे प्रविष्टः सन्नदूरएव शीघ्रमेव घातं विनाशमेष्यति एवमसावपि कुशीलः ॥ १५ ॥ सकुशीलोऽन्नस्य पानस्य ऐहिकार्थस्य वस्त्रादेः कृतेतु प्रियं नापते ऽनुकूलंवक्ति सेवकवत्सेवमानएवंनूतश्च पार्श्वस्थतां कुशीलतां च गह्वति निःसारोचवति यथा पुजाकस्तुपः ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंच (णिस्कमेत्यादि) । योह्यात्मीयं धनधान्यहिरण्यादिकं त्यक्त्वा निष्क्रांतोनिष्कम्य च परजोने पराहारविषये दीनोदैन्यमुपगतोजिह्वेन्द्रियवशादात्तोबंदिवन्मुखमांगलिकोचवति । मुखेन मंगलानि प्रशंसावाक्यानि ईदृशस्तादृशस्त्वमित्येवं दैन्यजावमुपगतोवक्ति । उक्तंच । सोएसोजस्सगुणा, विरयंतनवारियादसदिसासु । इहराकहासु सुच्चसि, पच्चस्कंअह्मदिछोसि । इत्येवमौर्दर्यं प्रतिगृहोऽध्युपपन्नः । किमिव । नीवारः सूकरादिमृगजह्यविशेषस्तस्मिन् गृहआसक्तमनागृहीत्वा च स्वयूथं महावराहोमहाकायः सूकरः । एवकारोऽवधारणे । अवश्यं तस्य विनाशएव नाऽपरा गतिरस्तीति । एवमसावपि कुशीलआहारमात्रगृहः संसारोदरः पौनःपुन्येन विनाशमेवैति ॥ १५ ॥

चारस्स जाता मुणि जुंजएज्जा, कंखेज्ज पावस्स विवेग निस्कू ॥
 डुक्केण पुढे धुयमाइएज्जा, संगामसीसेव परं दमेज्जा ॥ ३९ ॥
 अविहम्ममाणे फलगावतठी, समागमं कंखति अंतकस्स ॥
 णिधूय कम्मं ए पवंवुवेइ, अस्सकएवा सगडं तिवेमि ॥ ४० ॥
 इतिश्री कुसील परिचासिय सत्तमाअयणं सम्मतं ॥

अर्थ—(चारस्सजातामुणि जुंजएज्जाके०) चार एटले संयम तेनी यात्रा निरवाह करवाने
 अर्थे चारित्रिउं शुद्ध निर्दोष आहार ग्रहण करे (कंखेज्जपावस्सविवेगनिस्कू के०) त
 था साधु पूर्व आचरित पापकर्मनो विवेक एटले पृथक् जाव वांठे (डुक्केणपुढेधुयमाइ
 एज्जा के०) तथा परीसहादिक उपने अके डुःखने फरइयो ठतो ध्रौव शब्दे संयम अथ
 वा ध्रौव शब्दे मोक्ष तेने ग्रहण करे कोनीपेरे तोके (संगामसीसेवके०) जेम कोइक शू
 रवीर सुजटने संग्रामने मस्तके शत्रुयें पराजव्यो अको (परंदमेज्जाके०) परंते फरी शत्रुने द
 मन करे तेम चारित्रिउं कर्मरूप शत्रुथी उपना जे उपसर्ग अने परीसह तेथी पराजव्य पाम्यो
 अको पण कर्मने दमे अने आत्मस्वरूपने साधे ॥ ३९ ॥ (अविहम्ममाणे के०) परी
 सहोपसर्गे हणातो अको पणते साधु सम्यक् अहियागे कोनीपेरे तोके (फलगावतठीके०)
 फलग एटले पाटीआनीपेरे तिष्टे एटले रहे जेम पाटीउं वने पाजे ठेदातु अकुं पण
 राग द्वेष नकरे तेम साधुपण उपसर्ग परिसह उपने अके राग द्वेष रहित अको रहे
 (समागमंकंखतिअंतकस्स के०) अंतक एटले मृत्यु आववानो समागम वांठे
 अर्थात् पंक्ति मरण वांठे पण तपइयायें करी शरीर गोपवाने जीधे डुर्वलता
 पामवा अकी मनमां शंका तथा जय आपो नही (णिधूयकम्मंएपवंवुवेइके०) ज्ञानावर्णा
 दिक अष्ट प्रकारना कर्म खपावीने वली प्रपंच एटले संसारने न पामे एटले मुक्ति पामे
 (अस्सकएवासगडंतिवेमिके०) जेम अह एटले धुरी तेना ह्य अकी गाडलुं सम विषम
 मार्गे नचाले तेम साधु मोक्ष पहाता पठी संसार मांहे पाठा आवे नही. तिवेमिनो अर्थ
 पूर्ववत् जाणवो. ॥ ३९ ॥ इति कुशील परिचापा नामे सातमा अध्ययननो अर्थ समाप्तयचो.

॥ दीपिका—चारस्य संयमचारस्य यात्रानिर्वाहस्तदर्थं मुनिर्जुंजीत आहारं गृह्णीयात्.
 तथा निक्तुः पापस्य कर्मणोविवेकं विनाशं कांक्षेत् डुःखेन परीपहादिना स्पष्टः सचं
 धूतं संयमं आददीत गृह्णीयात् यथा संग्रामशीर्षे कश्चित् सुजटः परं शत्रुं दमयत्येन्
 साधुः कर्मशत्रून् दमयेत् ॥ ३९ ॥ परीपहैर्हन्यमानः पीड्यमानोपि सम्यक् सहते । यथा
 फलकं वजान्यां पार्श्वान्यां तष्टं घटितं सत्तनुं नवत्येवं साधुरपि तपसा डुर्वलतनुः स्यात्

॥ दीपिका—अज्ञातपिंडः अंतः प्रांतः अज्ञातेन्यः पूर्वापराऽपरिचितेन्यः कुलेन्यउंठ वृत्त्या लब्धस्तेनात्मानमधिसहे वर्तयेत् नच तपसा पूजनं सत्कारमावहेत् नसत्कारार्थं त पः कुर्यादित्यर्थः । यदुक्तं । परलोकादिकं धाम, तपः श्रुतमिति ह्यं ॥ तदेवार्थित्वनिर्जुप्त सारं तृणजवायते इति । शब्दैर्मनोज्ञैरूपैश्चासङ्गन् आसक्तिमकुर्वन् सर्वैरपि कामैरिहाम दनैर्गृहिं विनीय त्यक्त्वा संयममनुपालयेत् ॥१७॥ सर्वान् संगानतीत्य त्यक्त्वा धीरोवि वेकी सर्वाणि दुःखानि परीषहोपसर्गजनितानि तितिह्माणोऽधिसहन् अखिलोज्ञाना दिसंपूर्णोऽगृहः कामेष्वनियतचारी अप्रतिबद्धविहारी जीवानामनयंकरोनिहुः सा धुरनाविजात्मा निष्कषायात्मा सुशीलः स्यात् ॥ १८ ॥

॥टीका—उक्ताः कुशीलास्तत्प्रतिपद्नूतान् सुशीलान् प्रतिपादयितुमाह।(अस्मात्पिंडेत्या दि) अज्ञातश्चाऽसौ पिंडश्चाऽज्ञातपिंडः अंतःप्रांतइत्यर्थः । अज्ञातेन्योवा पूर्वापरासंस्तुतेन्यो वा पिंडोऽज्ञातउंठवृत्त्या लब्धस्तेनात्मानमधिसहे वर्तयेत् पालयेत् । एतदुक्तं नवति अंतप्रांतेन लब्धेनाऽलब्धेन वा न दैन्यं कुर्यात् । नाऽप्युत्कृष्टेन लब्धेन मदं विदध्यात् । ना ऽपि तपसा पूजनसत्कारमावहेत् न पूजनसत्कारनिमित्तं तपः कुर्यादित्यर्थः । यदिवा पूजासत्कारनिमित्तत्वेन तथाविधार्थत्वेन वा महतापि केनचित्तपोमुक्तिहेतुकं न निःसारं कुर्यात् । तदुक्तं । परलोकाधिकं धाम तपःश्रुतमिति ह्यं ॥ तदेवाऽर्थित्वनिर्जुप्तसारं तृण जवायते । तथा चरसेषु गृहिं न कुर्यात् । एवं शब्दादिष्वपीति दर्शयति । शब्दैर्वैणुवीणा दिनिराक्षिप्तः संस्तेष्वसङ्गन्नासक्तिमकुर्वन् कर्कशेषुच द्वेषमगहन् तथा रूपैरपि मनोज्ञैतरे रागद्वेषमकुर्वन् । एवं सर्वैरपि कामैरिहामदनरूपैः सर्वेन्योवा कामेन्यो गृहिं विनीयाऽपनीय संयममनुपालयेदिति । सर्वथा मनोज्ञैतरेषु विषयेषु रागद्वेषं न कुर्यात् । तथाचोक्तं । सदे सुयनदयपावएसुसोयविसयमुवगएसु । तुष्ठेणचरुष्ठेणच, समणेणसयाणहोयवं ॥ १ ॥ रूवेसुयनदयपावएसुचरकुविसयमुवगएसु । तुष्ठेणचरुष्ठेणच, समणेणसयाणहोयवं ॥२॥ गंधेसुयनदयपावएसु, घाणविसयमुवगएसु । तुष्ठेण ॥ ३ ॥ नरेकेसुयनदयपावएसु; रस ए विसयमुवगएसु, तुष्ठेणचरुष्ठेणच, समणेणसयाणहोयवं ॥ ४ ॥ फासेसुयनदयपावएसु, फासविसयमुवगएसु । तुष्ठेणचरुष्ठेणच, समणेणसयानहोयवं ॥ ५ ॥ १७ ॥ यथाचें डियनिरोधोविधेयएवमपरसंगनिरोधोऽपि कार्यइति दर्शयति (सद्वाइइत्यादि) सर्वान् बा ह्यांश्च इव्यपरिग्रहलक्षणानतीत्य त्यक्त्वा धीरोविवेकी सर्वाणि दुःखानि शारीरमानसानि त्यक्त्वा परीषहोपसर्गजनितानि तितिह्माणोऽधिसहन्नऽखिलोज्ञानदर्शनचारित्रैः संपूर् णैस्तथा कामेष्वगृहस्तथा नियतचारी अप्रतिबद्धविहारी तथा जीवानामनयंकरोपि निहुणशीजोनिहुः साधुरेवमनाविलोविषयकपायैरनाकुलआत्मा यस्याऽसावनाविजा त्मा संयममनुवर्त्ततइति ॥ १८ ॥

हंचेयंपवुञ्च ई के०) केवीरीते ए प्रकर्षे करी वीर्यं कहेते ॥ १ ॥ (कम्ममेगेपवेदंतिके०)
 एकतो अष्ट प्रकारे कर्म क्रिया अनुष्ठानरूप वीर्यं कहेते (अकम्मंवावि के०) अथवा
 अकर्म एटले जीवतुं सहेज स्वरूप तेने पण एक वीर्यं कहेते एम वे प्रकारे वीर्यं कहेते
 (सुवयाके०) अहोसुव्रतो (एतेहिंदोहिवाणेहिं के०) एज वे स्थानके करी बल वीर्यना
 जेद जाणो एटले एक सकर्मक अने बीजो अकर्मकना जेदे करी वे प्रकारनो वीर्य जा
 एवो (जेहिंदीसंतिमच्चिया के०) जेने विपे व्यवस्थित सर्व मनुष्यो देखायते ॥ २ ॥

॥ दीपिका—अथाष्टमं । पूर्वं कुशीलसुशीलावुक्ता तौ च वीर्यतः स्यातामिति वीर्यमत्रो
 च्यते । (इहेति) द्विधा द्विप्रकारकमेतद्वीर्यं सुष्ठु आख्यातं तीर्थकृदादिभिः । इदं वीर्यं
 द्विचेदं प्रोच्यत इति । वीर्यं जीवस्य शक्तिविशेषः । तत्र किंनु वीरस्य सुनटस्य वीरत्वं केन
 वा हेतुनाऽसौ वीर इत्युच्यते । तुशब्दो वितर्कः ॥ १ ॥ किंतु वीर्यं किंवा वीरत्वमित्याह । (क
 म्मेति) कर्मक्रिया अनुष्ठानमित्येव वीर्यमिति प्रवेदयन्ति ॥ अथवाऽष्टप्रकारं कर्म कारणो
 कार्योपचारात् तदेव वीर्यमित्युच्यते । तथाहि । नावनिष्पन्नं कर्म उदयिकनावोपि कर्मोद
 यनिष्पन्न इति बालवीर्यं । द्वितीयजेदस्त्वयं । कर्मरहितोऽकर्मावीर्यांतरायद्वयजनितं जीव
 स्य सहजं वीर्यं । चशब्दाच्चारित्रमोहनीयोपशमद्वयोपशमजनितं हेसुव्रता एवं नूतं पंडितवीर्यं
 जानीत श्रद्धान्यां श्रद्धान्यां स्थानान्यां बालपंडितवीर्याभ्यां व्यवस्थितं वीर्यमित्युच्यते । येन्यो
 ययोर्वा व्यवस्थितामर्त्यामनुष्या अपदिश्यन्ते । तथाहि । अनेककार्येषूद्यमवंतं नरं वृद्धा
 वीर्यवानयमित्युच्यते तथा वीर्यांतरायद्वयादनंतबलयुक्तोयं मर्त्य इत्यपदिश्यते ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तं सप्तममध्ययनं सांप्रतमष्टममारभ्यते ॥ अस्य चाऽयमनिसंबंधः । इहा
 नंतराध्ययने कुशीलास्तत्प्रतिपद्वनूताः श्रीसुशीलाः प्रतिपादिताः । तेषांच कुशीलत्वं च संय
 मवीर्यांतरायोदयात्तत्त्वद्वयोपशमाच्च नवतीत्यतो वीर्यप्रतिपादनायेदमुपदिश्यते तदने
 न संबंधेनाऽऽयातस्याऽस्याऽध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि उपक्रमादीनि वक्तव्यानि ।
 तत्राऽप्युपक्रमांतर्गतोऽर्थाधिकारोऽयं ॥ (बालबालपंडितपंडितवीर्यजेदात्रिविधमपि वीर्यं
 परिज्ञाय पंडितवीर्यं यतितव्यमिति । नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे वीर्याध्ययनवीर्यनिक्षेपाय
 निर्युक्तिरुदाह । (विरिण्ठकंदवे, सचित्ताचित्तमीसगंचेव ॥ दुपयचउण्ययपयं, एयंति
 विहंतिसच्चित्तं ॥ १ ॥) (विरिण्ठकमित्यादि) वीर्यं नामस्थापनाद्व्यवहृत्त्रकालनावनेदा
 त् षोढा निक्षेपः । तत्राऽपि नामस्थापने कुल्लो इव्यवीर्यं द्विधा । आगमतो नोआगमतश्च ।
 आगमतो ज्ञाता तत्र वाऽनुपयुक्तः । नोआगमतस्तु कृशरीरव्यशरीरव्यतिरिक्तसचित्ताचित्त
 मिश्रजेदात्रिधा वीर्यं सचित्तमपि द्विपदचतुष्पापदजेदात् त्रिविधमेव । तत्र द्विपदानां अर्ह

अरक्तद्विष्टश्च मृत्योः समागमं प्राप्तिमाकांक्षेत अष्टप्रकारं कर्म निर्धूयापनीय प्रपंचं संसारं नोपैति नयाति । यथा अक्षस्य हृये विनाशे सति शकटं समविषमपथरूपं प्रपंचं याति उपष्टंजकारणान्नावात् एवं साधुः कर्महृये संसारं नयातीति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३० ॥ समाप्तं कुशीलपरिनाषार्यं सप्तमाध्ययनं ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् (नारस्सजाताऽत्यादि) । संयमनारस्य यात्रार्थं पंचमहाव्रत नारनिर्वाहणार्थं सुनिः कालत्रयवेत्ता जुंजीत आहारग्रहणं कुर्वीत । तथा पापस्य कर्मणः पूर्वचरितस्य विवेकं पृथग्भावं विनाशमाकांक्षेद्भिक्षुः साधुरिति । तथा दुःखं तीति दुःखं परीषदोपसर्गजनितापीडा तेन स्पृष्टोव्याप्तः सन् धूतं संयमं मोक्षंवा आददीत गृह्णीयात् । यथा सुजटः कश्चित् संग्रामशिरसि शत्रुनिरजिद्रुतः परं शत्रुं दमयति । एवं परं कर्मशत्रुं परीषदोपसर्गजिद्रुतोदमयेदिति ॥ ३१ ॥ अपिच (अविहम्ममाणे त्यादि) परीषदोपसर्गेर्हैन्यमानोऽपि सम्यक् सहते । किमिव । फलकृवदकृष्टः । यथा फलकमुत्तमान्यमपि पार्श्वान्यां तष्टं घट्टितं सत्तनुं नवति अरक्तद्विष्टं वा संनवत्येवमसावपि साधुः सबाह्यान्तरेण तपसा निष्टप्तदेहस्तनुर्बलशरीरोऽरक्तद्विष्टश्चांतकस्य मृत्योः समागमं प्राप्तिमाकांक्षत्यजिलपति । एवं चाऽष्टप्रकारं कर्म निर्धूयाऽपनीय नपुनः प्रपंचं जातिजरामरणरोगशोकादिकं प्रपंच्यते । बहुधा नटवद्यस्मिन् सप्रपंचः संसारस्तं नोपैति नयाति । दृष्टान्तमाह । यथा ऽक्षस्य हृये विनाशे सति शकटं गंड्यादिकं समविषमपथरूपं प्रपंचमुपष्टंजकारणान्नावात्नोपयाति । एवमसावपि साधुरष्टप्रकारस्य कर्मणः हृये संसारप्रपंचं नोपयातीति । गतोऽनुगमोऽनया।पूर्ववदिति शब्दः परिसमाह्यर्थे ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३० ॥ समाप्तं च कुशीलपरिनाषार्यं सप्तमाध्ययनं ॥

हवे आठमुं वीर्याध्ययन कहेढे सातमाअध्ययनमां कुशीलियानो आचार कह्यो ते आचार संयमनेविपे वीर्यांतराय कर्मना उदय थकी आयढे तेमाटे आ अध्ययनमां सुशीलियानो वीर्य देखाडेढे तेथी ए अध्ययननुं नाम वीर्याध्ययनढे.

डुहावेयं सुयस्कायं, वीरियंति पवुच्चई ॥ किंतु वीरस्स वीरत्तं, कहं चेयं पवुच्चई ॥ १ ॥ कम्ममेगे पवेदेति, अकम्मं वावि सुवया ॥ एते हिं दोहि ठाणेहिं, जेहिं दीसंति मच्चिया ॥ २ ॥

अर्थ—(डुहावेयं सुयस्कायं के०) तेजलो वीर्य पराक्रम वे प्रकारे श्रीजिनेश्वरे कह्युंढे (वीरियंति पवुच्चई के०) तेवीर्य प्रकर्षे करी कहिएतैयें (किंतु वीरस्स वीरत्तं के०) तु एवा वि तर्के करी वीर नामा सुजटनुं केवुं वीर पणुं अने केवीरीते ए वीर केवायढे तथा (क

र्थे पटुमतिना प्रोच्यमानं नशक्नोति सांप्रतं परिणमयितुं संज्ञाव्यते त्वेषपरिकर्म्यमाणः
 शक्नोत्यमुमर्थं परिणमयितुमिति । वाग्वीर्यमपि द्विविधं । संज्ञवे संज्ञाव्येच । तत्र संज्ञवे
 तीर्थकृतां योजननिर्हारिणी वाक् सर्वस्वज्ञावानुगताच । तथाऽन्येषामपि क्षीरमध्वास्त्रवा
 दित्तव्यमतां वाचः सौज्ञाग्यमिति । तथा । हंसकोकिलादीनां संज्ञवति स्वरमाधुर्यं । सं
 ज्ञाव्येतु संज्ञाव्यते श्यामायाः स्त्रियागानमाधुर्यं । तथाचोक्तं । श्यामा गायति मधुरं, का
 ली गायति खरंच रुद्धंचेत्यादि । तथा संज्ञावयामएनं श्रावकदारकमकृतमुखसंस्कारम
 प्यहरेषु यथावदजित्तव्येष्विति । तथा संज्ञावयामः शुक्रसारिकादीनां वाचोमानुपज्ञा
 पापरिणामः । कायवीर्यमप्यौरस्यं । यद्यस्य बलं तदपि द्विविधं संज्ञवे संज्ञाव्येच । यथा चक्र
 वर्तिबलदेववासुदेवादीनां यद्बाहुबलादिकायबलं । तद्यथा कोटिशिलात्रिष्टेन वामकरत
 लेनोद्धृता । यदिवा (सोलसरायसहस्राऽत्यादि) यावदपरिमितबलाजिनवरेंडाऽति ।
 संज्ञाव्येतु संज्ञाव्यते तीर्थकरोलोक, मलोके कंडुकवत् प्रक्षेपुं तथा मेरुं दंमवृद्धीत्वा वसु
 धां वत्रकवद्धुमिति । तथा संज्ञाव्यते अन्यतरसुराधिपोजंबूदीपं वामहस्तेन वत्रवद्ध
 तुमयत्तेनैव मदिरमिति । तथा संज्ञाव्यते अयं दारकः परिवर्धमानः शिलामेनामुद्धर्तुं ह
 स्तिनं दमयितुमर्थं बाह्ययितुमित्यादि । इन्द्रियबलमपि श्रोत्रेन्द्रियादिस्वविषयग्रहणसमर्थं
 पंचधैकैकं द्विविधं संज्ञवे संज्ञाव्येच । संज्ञवे यथा श्रोत्रस्य द्वादशयोजनानि विषयः । एवं श्रो
 षाणामपि योयस्य विषयऽति । संज्ञाव्ये तु यस्य कस्यचिदनुपहतेंद्रियस्य श्रोतस्य कुक्षस्य
 पिपासितस्य परिणानस्य वा अर्थग्रहणसमर्थमपि इन्द्रियं सद्यथोक्तदोषोऽपशमे तु सति
 संज्ञाव्यते विषयग्रहणायेति । सांप्रतमव्यात्मिकं वीर्यं दर्शयितुमाह । उक्लमधितीधीरत्तं,
 सोडीरत्तंखमायगंजीरं । उवयोगं योगतव, संज्ञमादियहोऽग्रज्जुष्यो (उक्लमधीत्यादि) । आ
 त्मन्यधीत्यव्यात्मं तत्र जवमाध्यात्मिकमांतरशक्तिजनितं सात्त्विकमित्यर्थः । तच्चाऽनेक
 धा । तत्रोद्यमोज्ञानतपोऽनुष्ठानादिषूत्साहः । एतदपि यथा योगं संज्ञवे संज्ञाव्ये च
 योजनीयमिति । धृतिः संयमे धैर्यं चित्तसमाधानमिति । धीरत्वं परीपहोपसर्गाहोच्य
 ता शौंडीर्यं त्यागसंपन्नता पटुखंडमपि जरतं त्यजतश्चक्रवर्तिनोन मनः कंपते । य
 दिवाऽऽपद्यविपस्नुता । यदिवा विषमेऽपिकर्तव्ये समुपस्थिते परानियोगमकुर्वन् मयै
 वैतत्कर्तव्यमित्येवं हर्षायमाणोऽविपस्नोविधत्तऽति । कृमावीर्येतु परैराकुश्यमाणोऽपि
 मनागपि मनसा नहोचमुपयाति जावयति । तच्चेदं । आकुपेन मतिमता तत्त्वार्थगवे
 षणे मतिः कार्या । यदि सत्यं कः कोपः स्यादनृतं किंतु कोपेन ॥ ३ ॥ तथा (अक्रोसहण
 एमारण धम्मप्रंसाण बालसुलजाणं ॥ लानं मन्नं धीरो, जहुत्तराणं अजावंसि ॥ १ ॥) गां
 जीर्यवीर्यं नाम परीपहोपसर्गैरधृष्यत्वं । यदिवा यन्मनश्चमत्कारकारिण्यपि स्वानुष्ठाने
 अनौद्धत्यं । उक्तंच । (बुद्धुब्बलेऽजंहे, इक्कणयं रित्तयं कणकणेऽ । जरियां ए खुसंती, सुपु

चक्रवर्तिबलदेववासुदेवादीनां यद्वीर्यं स्त्रीरत्नस्य वा यस्यवा यद्वीर्यं तदिह इव्यवीर्यत्वेन ग्राह्यं । तथा चतुष्पदानामश्वहस्तिरत्नादीनां सिंहव्याघ्रशरजादीनां वा परस्य यद्वीर्यं धावने वा वीर्यं तदिति । तथाऽपदानां गोशीर्षचंदनप्रचूर्तनीनां शीतोष्णकालयोरुष्णशीतवीर्यं परिणामइति । अचित्तवीर्यप्रतिपादनायाह ॥ अचित्तं पुणविरयं, आहारावरणप्रहरणा दीसु ॥ जहजसहीणनणियं, विरियं रसवीरियविवागो ॥ ३ ॥ (अचित्तंपुणेत्यादि) अ चित्तइव्यवीर्यं त्वाऽऽहारावरणप्रहरणेषु यद्वीर्यं तदुच्यते । तत्राऽऽहारवीर्यं सद्यः प्राणकरा ह्याधृतपूर्णाः कफापहाइत्यादि । उषधीनां च शल्योद्धरणसंरोहणविषापहारमेधाक रणादिकं रसवीर्यं विपाकवीर्यं च । तदुक्तं । चिकित्साशास्त्रादौ तदिह ग्राह्यमिति । तथा योनिप्राचृतकान्नानाविधं इव्यवीर्यं इष्टव्यमिति । तथा । आवरणेकववादी, चक्रादीयंचप्रहर णेहोति ॥ खित्तंमि जंमि खेत्ते, काले जं जंमि कालंमि । तथा(आवरणेइत्यादि) आवरणे कव चादीनां प्रहरणे चक्रादीनां यद्भवति वीर्यं तदुच्यंतइति । अधुना क्षेत्रकालवीर्यं गाथापश्चा र्धेन दर्शयति । क्षेत्रवीर्यंतु देवकुर्वादिकं क्षेत्रमाश्रित्य सर्वाण्यपि इव्याणि तदंतर्गतान्युत्कृष्ट वीर्यवंति नवंति । यद्वा दुर्गादिकं क्षेत्रमाश्रित्य कस्यचिद्वीर्योद्धासोनवति । यस्मिन्वा क्षेत्रे वीर्यं व्याख्यायते तत्क्षेत्रवीर्यमिति । एवं कालवीर्यमप्येकांतसुखमादावाऽऽयोज्य मिति । तथाचोक्तं । वर्षासु लवणममृतं, शरदिजलं गोपयश्चहेमंते ॥ शिशिरे चामलक रसो, घृतंवसंतं गुडश्चांते ॥ १ ॥ तद्यथा । ग्रीष्मे तुल्यगुडां सुसैधवयुतां मेधावनर्द्धवरे, तुल्यां शर्करया शरद्यमलया शुंतया तुषारागमे । पिप्पल्या शिशिरे वसंतसमये क्लौडेण संयोजि तां, पुंसां प्राप्य हरीतकीमिव गदानश्यंतु ते शत्रवः ॥ १ ॥ जाववीर्यप्रतिपादनायाह । (जावोजीवस्स सवीरियस्स विलयंमि लद्धिणोगविहा ॥ उरस्सिंदिय अल्लुप्पिएसु ब हुसोबहुवीहियं (जावोजीवस्सेत्यादि) सवीर्यस्य वीर्यशक्त्युपेतस्य जीवस्य वीर्यं विषये अनेकविधा लब्धिस्तामेव पश्चाद्धेन दर्शयति । तद्यथा । उरसि नवमौरस्यं शा रीरबलमित्यर्थः । तथेद्वियबलमाध्यात्मिकं बलं बहुशोबहुविधं इष्टव्यमिति । ए तदेव दर्शयितुमाह । (मणवइकालाआणा पाणुसंजवतहायसंजवे । सोत्तादीणं सदा, दिएविसएसुगहणंच ॥ ४ ॥ (मणवइइत्यादि) आंतरेण व्यापारेण गृहीत्वा पुञ्जलात्मनोयोग्यान् मनस्त्वेन परिणमयति जाषायोग्यान् जाषात्वेन परिणमयति काय योग्यान् काययोग्यत्वेन अन्नपानयोग्यान् तद्भावेनेति । तथा मनोवाक्कायादीनां त द्भावपरिणतानां यद्वीर्यं सामर्थ्यं तद्विविधं । संजवे संजाव्येच । संजवे तावत्तार्थकृताम नुत्तरोपपातिकानांच सुराणामतीव पटूनि मनोइव्याणि नवंति । तथाहि । तार्थकृताम नुत्तरोपपातिकसुरमनःपर्यायज्ञानिप्रश्नव्याकरणस्य इव्यमनसैव करणात् । अनुत्तरो पपातिकसुराणांच सर्वव्यापारस्यैव मनसा निष्पादनादिति । संजाव्ये तु योहि यम

कर्म क्रियानुष्ठानमित्येतदेके वीर्यमिति प्रवेदयन्ति । यद्विवा कर्माष्टप्रकारं कारणे कार्यो पचारात् तदेव वीर्यमिति । तथा ह्यौदयिकजावनिष्पन्नं कर्मत्यपदिश्यते । औदयिकोपिच जावः कर्मोदयनिष्पन्नएव वालवीर्यं । द्वितीयजेदस्त्वयं । न विद्यते कर्माऽस्येत्यकर्मा । वीर्योत्तरायक्यजनितं जीवस्य सहजं वीर्यमित्यर्थः । चशब्दात् चाग्निमोहनीयोपशमज नितंच । हेसुव्रताएवंनूतपंडितवीर्यं जानीत यूयं । आन्यामेव हान्यां स्थानान्यां सकर्म काकर्मकापादितं वालपंडितवीर्यानां व्यवस्थितं वीर्यमित्युच्यते । यकान्यां ययोर्वा व्यवस्थितामर्त्येषु नवामर्त्याः (हिंस्रंतइति) दृश्यंतेऽपदिश्यंतेवा । तथाहि । नानाविधासु क्रियासु प्रवर्तमानमुत्साहवलसंपन्नं मर्त्यं दृष्ट्वा वीर्यवानयं मर्त्यस्त्येवमपदिश्यते । तथा न द्वावारकर्मणः ह्यादनंतवलयुक्तोऽयं मर्त्यस्त्येवमपदिश्यते दृश्यनेचेति ॥ २ ॥

पमायं कम्ममाहंसु अप्पमायं तद्दावरं ॥ तप्पावादेसउवावि, वालं पंमियमेववा ॥ ३ ॥ सवमेगेतु सिरकंता, अतिवायाय पाणिणं ॥ एगे मंते अहिजंति, पाणनूयविहेडिणो ॥ ४ ॥

अर्थ—(पमायंकम्ममाहंसु के०) श्रीतीर्थंकर देव प्रमादने कर्म कहेते तेप्रमाद कहेते मज्झिमसयकसाया निदाविहगाय पंचमेनणियाइत्यादि (अप्पमायंतद्दावरंके०) तथा अप्रमादने अकर्म कहेते (तप्पावादेसउवाविवालंपंमियमेववा के०) जे प्रमादि यको कर्म करे ते वालवीर्य कहिए अने जे अप्रमादि यको कर्म करे ते पंमितवीर्य कहिए ते वाल अने पंमितवीर्य आवीरीतेते अजब्यने अनादि अपर्यवसित अने नब्यने अनादि सपर्यवसित अथवा सादि सपर्यवसित जाणवो ॥ ३ ॥ (सवमेगेतुसिरकंता के०) कोइएक शस्त्र एटले खजादि हथीयारधनुष्य विद्यादिक शीखे अथवा शास्त्र एटले ज्योतिषादिक शास्त्र तथा निमित्तवैद्यक औषध प्रमुख शीखे शावास्तेशीखेतोके (पाणिणंके०) जीवोने (अतिवायायके०) अतिपात एटले विनाश करवाने अर्थे शीखे (एगेमंतेअहिजंति के०) तथा कोइएक हिंसक मंत्रादिक नणीने जे अथर्वणयाग अथर्वमेध मनुष्य मेध अजामेध प्रमुख करे ए (पाणके०) वेडियादिक त्रस जीव तथा (नूतके०) पृथिव्यादिक स्थावरजीव तेने (विहेडिणोके०) विविध प्रकारे हणवा निमित्ते पूर्वोक्त मंत्रादि नणे ॥४॥

॥ दीपिका—प्रमादमेव कर्म आहुस्तीर्थकृतः । कर्महेतुत्वात्प्रमादः कर्मैव । अप्रमादं चापरं कर्म आहुः । कोर्थः । प्रमादात्कर्म वध्यते सकर्मणश्च क्रिया वालवीर्यं । तथा अप्रमत्तस्य कर्माजावस्तस्यच पंमितवीर्यं । तज्जावदेशतः वालवीर्यस्य पंमितवीर्यस्य जावस्तेनादे शोव्यपदेशस्तत्र वालवीर्यमजब्यानामनाद्यनंतं । नब्यानामनादिसांतं सादिसांतं वा । पंमि

रिसविन्नाण जंडाई ॥ १ ॥) उपयोगवीर्यं साकारानाकारनेदात् द्विविधं । तत्र साकारोप
योगोऽष्टधा ऽनाकारश्चतुर्धा । तेन चोपयुक्तः स्वविषयस्य इव्यक्तेत्रकालजावरूपस्य परिष्ठे
दं विधत्तइति । तथा योगवीर्यं त्रिविधं । मनोवाक्कायनेदात् । तत्र मनोवीर्यमकुशलमनो
निरोधः कुशलमनसश्च प्रवर्तनं मनसोवा एकत्वीजावःकरणं । मनोवीर्येणहि निर्ग्रंथसंय
ताः प्रवृद्धपरिणामाश्चवस्थितपरिणामाश्च जवंतीति । वाग्वीर्येण तु जापमाणोऽपुनरु
क्तं निरवद्यं च जायते । कायवीर्यं तु यस्तु समाहितपाणिपादः कूर्मवदवतिष्ठतइति । तपो
वीर्यं द्वादशप्रकारं तपोयद्दलादग्लायन् विधत्तइति । एवं सप्तदशविधेयं संयमे एकत्वाद्यऽथ
वसितस्य यद्दलात्प्रवृत्तिस्तत्संयमवीर्यं । कथमहमतिचारं संयमेन प्राप्नुयामित्यथ्यव
सायिनः प्रवृत्तिरित्येवमाद्यऽध्यात्मवीर्यमित्यादिच जाववीर्यमिति । वीर्यप्रवादपूर्वेचाऽनंतं
वीर्यं प्रति पादितं । किमिति यतोऽनंतार्थं पूर्वं जवति । तत्रच वीर्यमेव प्रतिपाद्यते । अनंता
र्थता चातथागंतव्या । तद्यथा । (सवणईणं जाहोळ्ळवानुया गणणमागयासत्ती । तत्तोबहुय
तरागो अहो एगस्स पुवस्स ॥ १ ॥ सवसमुदाणजलं जइ पञ्चमियं हविळ्ळ संकलियं । एत्तोबहु
यतरागो, अहोएगस्स पुवस्स ॥ १॥) तदेवं पूर्वार्थस्याऽनंत्या दीर्यस्य च तदर्थत्वादनंतता वी
र्यस्येति । सर्वमप्येत दीर्यं त्रिधेति प्रतिपादयितुमाह । (सवंपिय तं तिविहं, पंमियवालवि
रियंच । अहवावि होंति डुविहं, अगारअणगारियंचेव ॥ १ ॥) (सवंपियमित्यादि) सर्व
मप्येतज्जाववीर्यं पंडितबालमिश्रनेदात् त्रिविधं । तत्रनागाराणां पंडितवीर्यं बालपंडित
वीर्यं त्वगाराणां गृहस्थानामिति । तत्र यतीनां पंडितवीर्यं सादिसपर्यवसितं । सर्वविर
ति प्रतिपत्तिकाले सादितासिद्धावस्थायां तदजावात्सांतं । बालपंडितवीर्यं तु देशवि
रतिसज्जावकाले सादि । सर्वविरतिसज्जावे तज्जुंशेवा सपर्यवसानं । बालवीर्यं त्वविरतिल
क्षणमजव्यानामनाद्यपर्यवसितं जव्यानां त्वनादिसपर्यवसितं । सादि सपर्यवसितं तु विरति
त्रशांत सादिता । पुनर्जघन्यतांतर्मुहूर्ताहुत्कृष्टतो ऽपार्धपुञ्जलपरावर्तात् विरतिसज्जावात् सांत
तेति । साद्यपर्यवसितस्य तृतीयजंगकस्य त्वसंजवएव । यदिवा पंडितवीर्यं ससर्वविरतिलक्ष
णं । विरतिरपि चारित्रमोहनीयहृयहृयोपशमलक्षणात्रिविधैवाऽतोवीर्यमपि त्रिधैव जवति
गतोनामनिष्पन्नोनिक्षेपः । तदनुसूत्रानुगमे स्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । त
च्चेदं । (डहावेदंसुयस्कायमित्यादि) । द्वे विधे प्रकारावऽस्येति द्विविधं द्विप्रकारं । प्रत्य
क्षासन्नवाचित्वात् इदमोयदनंतरं प्रकर्षेणोच्यते वीर्यं तद्विचेदं सुष्ठारख्यातं स्वाख्यातं तीर्थ
करादिभिः । चोवाक्यालंकारे । तत्रेऽरगतिप्रेरणयोः । विशेषेण ईरयति प्रेरयति अनिहितं ये
न त दीर्यं जीवस्य शक्तिविशेषइत्यर्थः । तत्र किंतु वीरस्य सुजटस्य वीरत्वं केनवा कारणो
नाऽसौवीरइत्यनिधीयते । तुशब्दोवितर्कवाची । एतद्वितर्कयति । किंत दीर्यं वीरस्य वा किं
त वीरत्वमिति ॥ १ ॥ तत्र नेदद्वारेण वीर्यस्वरूपमाचख्यासुराह ॥ (कम्ममेगेइत्यादि)

माइणो कट्टु मायाय, कामजोगे समारजे ॥ हंता वेत्ता पगप्रित्ता
 आयसायाणुगामिणो ॥ ५ ॥ मणसा वयसाचेव, कायसा चेव
 अंतसो ॥ आरतं परतं वावि, ड्हाविय असंजया ॥ ६ ॥

अर्थ—(माइणोकट्टुमायायके०) कोइएक मायावि पुरुष माया केलवीने (कामजोगेसमार
 जेके०) शब्दादिक विषय रूप कामजोगनो समारंज करे एटले पोतानाचित्तने विपे आशक्त
 ठता काम सेवना करे एवा ते (आयसायाणुगामिणोके०) पोतानाआत्मसुखना अर्थि वि
 पय गृह् ठता (हंतावेत्ता पगप्रित्ता के०) जीवना हणनार तथा अंगोपांगना वेदनार
 तथा पेटना कापनार थाय ॥ ५ ॥ (मणसावयसाचेव के०) मने करी वचने करी
 चेव पदपूर्णार्थिठे अने (कायसा के०) कायाये करी (अंतसोके०) आशक्त ठता तंड
 ल मठनी पेरे कर्म बांधता तथा(आरतके०) आरत आलोकने विपे (परतंवाविके०) अ
 यवा परलोकने विपे पण (ड्हाविय के०) ए वने लोकने विपे कृत्य कारीत पणे करी
 ते जीव घातना करनार पुरुष निश्चै थकी (असंजया के०) असंयति जाणवा. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—मायाविनोमायां परवंचनानि कृत्वा कामजोगान् समारंजते सेवन्ते । तदे
 वमात्मना सातानुगामिनः स्वसुखलिप्सवः प्राणिनां हंतारः स्युः । तथा वेत्तारः कर्णेना
 सादेः प्रकर्तयितारः पृष्ठोदरादेः ॥ ५ ॥ मनसा वाचा कायेन अंतशः कायेनाशक्तोपि तं
 डलमत्स्यवन्मनसैव कर्म वध्नाति तथा आरतः परतश्चेति इह लोकपरलोकयोर्द्विधापि कृ
 तकारितान्यां च संयताजीवोपघातकारिणः ॥ ६ ॥

॥ टीका—(अधुना सत्त्वमित्येतत्सूत्रपदं सूत्रस्पर्शिकया निर्युक्तिकारः स्पष्टयितुमा
 ह । सत्त्वमसिमादीयं, विज्ञानंतेयदेवकयं । पञ्चीवकरुणअग्नेय, वायुतहमीसगंचेवा) (स
 त्त्वमित्यादि) शब्दं प्रहरणं तच्चाऽसिः खड्गादिस्तदादिकं तथा विद्याधिष्ठितं मंत्राधिष्ठितं तदे
 व कर्मकृतं दिव्यक्रियानिष्पादितं । तच्च पंचविधं । तद्यथा । पार्थिवं वारुणमाग्नेयं वा
 यव्यं तथैव ऋषादिमिश्रं चेति । किंचाऽन्यत् । माइणोऽत्यादिसूत्रं । माया परवंचनादिका
 बुद्धिः सा विद्यते येषांते मायाविनस्तएवंजूतामायाः परवंचनानि कृत्वा एकग्रहणे त
 ज्ञातीयग्रहणादेव क्रोधिनोमानिनोलोचिनः संतः कामान् इष्टारूपान् तथा जोगांश्च
 शब्दादिविषयरूपान् समारंजते सेवन्ते । पाठांतरंवा (आरंजायेतिवट्टइ) त्रिनिर्मनोवा
 क्वायैरारंजार्थं वर्तते । बहून् जीवान् व्यापादयन् वधन् अपध्वंसयन् आज्ञापयन् जो
 गार्थी वित्तोपार्जनार्थं प्रवर्ततइत्यर्थः । तदेवमात्मसातानुगामिनः स्वसुखलिप्सवोऽऽख
 विषोविषयेषु गृहाः कपायकलुषितांतरात्मानः संतएवंजूतान्वन्ति । तद्यथा । हंता

तवीर्यं तु सादिसांतमेव ॥३॥ बालवीर्यमाह । शस्त्रं प्रहरणं शास्त्रं वा धनुर्वेदायुर्वेदादिकमेके
शिक्षंते प्राणिनामतिपाताय विनाशाय गृह्णन्ति । एके बालवीर्यवंतो मंत्राननिचारकानधी
यते । किंनूतान् प्राणिनोर्हीडियाद्याः । नूतानि पृथिव्यादीनि तेषां हेतुकान् बाधकान् ॥४॥

॥ टीका-इह बालवीर्यं कारणे कार्योपचारात्कर्मैव वीर्यत्वेनानिहितं । सांप्रतं कारणे
कार्योपचारादेव प्रमादं कर्मत्वेनापदिशन्नाह । (पमायमित्यादि) । प्रमाद्यन्ति सद्नुष्ठानर
हिताजवन्ति प्राणिनोयेन सप्रमादोमद्यादिः । तथाचोक्तं । (मद्यविसयकसाया, ए
द्वाविगहाय पंचमे जणिया । एसपमायपमाउ, एदिछो वीयरगेहिं ॥ १ ॥) तमेवंनूतं
प्रमादं कर्माद्भुरुक्तवंतस्तीर्थकरादयोऽप्रमादं च तथा ऽपरकर्मकमाद्भुरिति । एतदुक्तं नव
ति । प्रमादापहतस्य कर्म बध्यते सकर्मणश्च यक्रियानुष्ठानं तद्बालवीर्यं । तथाऽप्रमत्तस्य
कर्मानावोजवति । एवंविधस्य च पंडितवीर्यं नवति । एतच्च बालवीर्यं पंडितवीर्यमिति
वा प्रमादवतः सकर्मणो बालवीर्यमप्रमत्तस्याऽकर्मणः पंडितवीर्यमित्येवमायोज्यं । (त
प्रावादेसउवापीति) तस्य बालवीर्यस्य कर्मणश्च पंडितवीर्यस्य वा जावः सत्ता सतज्जाव
स्तेनाऽऽदेशोव्यपदेशस्ततस्तद्यथा बालवीर्यमजव्यानामनादि अपर्यवसितं नव्यानामनादि
सपर्यवसितं वा सादिसपर्यवसितं चेति । पंडितवीर्यं तु सादिसपर्यवसितमेवेति ॥ ३ ॥
तत्र प्रमादापहतस्य सकर्मणोयद्बालवीर्यं तद्वर्शयितुमाह । (सत्त्वमेगेइत्यादि) । शस्त्रं स्व
जादिप्रहरणं शास्त्रं वा धनुर्वेदायुर्वेदादिकं प्राण्युपमर्दकारि तत् सुष्ठु सातगौरवगृह्णाएके
केचन शिक्षंते उद्यमेन गृह्णन्ति । तच्च शिक्षितं सत् प्राणिनां जंतूनां विनाशाय नवति ।
तथाहि । तत्राऽपदिश्यते । एवंविधमालीढप्रत्यालीढादिनिर्जीवव्यापादयितव्ये स्थानं वि
धेयं । तदुक्तं । मुष्टिना ह्लादयेत्तद्वयं, मुष्टौ दृष्टिं निवेशयेत् । हतं लक्ष्यं विजानीयाद्यदि
मूर्धा न कंपते । १ । (तथा) एवं लावकरसः हृयिणे देयोऽनयारिष्टाख्योमद्यविशेषश्चे
ति । तथैवं चौरादेः शूलारोपणादिकोदंडोविधेयः । तथा चाणिक्यानिप्रायेण परोवंच
यितव्योऽर्थोपादानार्थं तथा कामशास्त्रादिकं चोद्यमेनाऽशुजाध्यवसायिनोधीयते । तदेवं
शस्त्रस्य धनुर्वेदादेः शास्त्रस्य वा यदन्यसनं तत्सर्वं बालवीर्यं । किंचैके केचन पापोदयान् मं
त्राननिचारकानाऽऽथर्वणानश्वमेधपुरुषमेधादिकं विधीयते । किंनूतानिति दर्शयति । प्रा
णा र्हीडियादयो नूतानि पृथिव्यादीनि तेषां विविधमनेकप्रकारं हेतुकान् बाधान् रुक्संस्था
नीयान् मंत्रान् पठन्तीति । तथाचोक्तं । षट्शतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अ
श्वमेधस्य वचनादयूनानि पशुनिस्त्रिजिरित्यादि ॥ ४ ॥

स्पर्शाभिसातोदयविपाकिनोज्ज्वलीति ॥ ७ ॥ किंचाऽन्यत्संपराइयणियहंतीत्यादि)
द्विविधं कर्म ईर्यापथं सांपरायिकंच । तत्र संपरायावादरकपायास्तेन्यआगतं सांपरायिकं
तल्लीवोपमर्दकत्वेन वैरानुषंगितयाऽऽत्मदुष्कृतकारिणः स्वपापविधायिनः संतोनिग्रहं
ति ब्रूयन्ति । तानेव विशिनष्टि । रागद्वेषाश्रिताः कपायकलुपितांतरात्मानः सदसद्विवेक
विकलत्वात् बालाश्च बालास्ते चैवंनूताः पापमसद्देयं बब्रूवन्तं कुर्वन्ति विदधति ॥७॥

एयं सकम्मवीरियं, बालाणं तु पवेदितं॥इतो अकम्मविरियं, पं

मियाणं सुणेहमे ॥८॥ दविए बंधणुम्मक्के, सब्ब उच्चिन्नबंधणे ॥ ८

णोल्लपावकं कम्मं, सल्लं कंततिअंतसो पाठांतरे सल्लंकंतति अप्पणो १०

अर्थ—(एयंसकम्मवीरियं के०) एपूर्वोक्त अनुक्रमे सकर्म वीर्यं कथ्यो ते कर्म बांधवा
नृं कारणते माटे ए (बालाणंतुपवेदितं के०) ए बालनृं वीर्यं कथ्यं (इतो के०) ए
बालवीर्यं कथ्यानंतर (अकम्मविरियं के०) अकर्म वीर्यं ते (पंमियाणंसुणेहमे के०)
पंमितनृ वीर्यं जाणवो ते हुं कहुंहुं माटे हे शिष्यो तमे सांजलो ॥८॥ (दविएके०) मुक्ति
गमन योग्य एवो जीव इव्य (बंधणुके०) राग द्वेष रूप जे कपाय तेयकी (मुक्केके०) मुक्त ए
टले रहित (सब्बउच्चिन्नबंधणे के०) सर्वथा प्रकारे कर्म बंधननो ठेय करनार एवोठतो
(पणोल्लपावकंकम्मं के०) पाप कर्मने क्य करी (सल्लंकंततिअंतसो के०) जेने पामीने
जीव समस्त सत्य कापे अथवा पाठांतरे (सल्लंकंततिअप्पणोके०) पोताना शक्य कापे ॥ १० ॥

॥ टीपिका—तत् पूर्वोक्तं बालानां सकर्मवीर्यं प्रवेदितं । यथा जमदग्निना स्वचार्यायामकार्यं
प्रवृत्तः कृतवीर्योव्यादितस्तत्पुत्रेण कार्त्तवीर्येण जमदग्निर्हृतः पुनर्जमदग्निपुत्रेण परशु
रामेण सप्तवारान् कृत्रियाहताः पुनः कृतवीर्यसुतेन सुनूमेन त्रिःसप्तवारान् ब्राह्मणाह
ताइति बालानां कर्मवीर्यमिति । इतर्ध्वमकर्मवीर्यं पंडितानां तन्मे मम कथयतः शृ
णुत यूयं ॥ ८ ॥ इव्योजव्योमुक्तियोग्योऽकपायीत्यर्थः । बंधनोन्मुक्तः कर्मरहितः सर्वत
श्चिन्नबंधनः सूक्ष्मवादरकपायमुक्तः प्रणुद्य प्रेर्य पापं कर्म तत्कारणनूतान् आश्रवान् वा
त्यक्त्वा शक्यतुल्यमशेषं कर्म कृत्यपन्नयति ॥ १० ॥

॥ टीका—एवं बालवीर्यं प्रदर्शयोपसंजिघृक्षुराह । (एयंसकम्मेत्यादि) । एतत् यत् प्राक्
दर्शितं । तद्यथा । प्राणिनामतिपातार्थं शस्त्रं शस्त्रं वा केचन शिद्धंते । तथा परे विद्यामं
त्रान् प्राणिबाधकानधीयते । तथाऽन्येमायाविनोनानाप्रकारां मायां कृत्वा कामनोगार्थं
मारंजान् कुर्वन्ते । केचन पुनरपि परेवैरिणस्तत्कुर्वन्ति येन वैरैरनुबध्यन्ते । तथाहि ।
जमदग्निना स्वचार्याकार्यव्यतिकरे कृतवीर्योविनाशि तत्पुत्रेणतु कार्त्तवीर्येण जमदग्निः

रः प्राणिव्यापादयितारस्तथाहेतारः कर्णनासिकादेस्तथा प्रकर्तयितारः पृष्ठोदरादेरिति ॥ ५ ॥ तदेतत्कथमित्याह (मणसाइत्यादि) अधुना सन्नमित्येतत्सूत्रपदं तदेतत्प्राण्युपमर्दनं मनसा वाचा कायेन कृतकारितानुमतिनिश्चांतशः कायेनाऽशक्तोऽपि तंडुलमत्स्यवन्मनसैव पापानुष्ठानानुमत्या कर्म बधातीति । तथाऽऽरतः परतश्चेति लौकिकी वा युक्तिरिति । एवं पर्यालोच्यमानाऐहिकामुष्मिकयोर्द्विधापि स्वयंकरणेन परकरणेन वा संयता जीवोपघातकारिण इत्यर्थः ॥ ६ ॥

वेराइं कुवई वेरी, तउ वेरेहिं रज्जती॥पावोवगाय आरंजा, डुक
फासाय अंतसो ॥७॥ संपराइयणियहंति, अत्तडुकडकारिणो ॥

रागदोसस्सिया बाला, पावं कुवंति ते बहु ॥ ८ ॥

अर्थ—(वेराइंकुवईवेरीके०) जीवघातनो करनार पुरुष ते विरोधरूप वैर ने अनेक जीवोनी साथे करे (तउवेरेहिंरज्जतीके०) तथा ते वैरे करी परलोके पण राचे एटले वैर साथे संबंध करे (पावोवगायआरंजाके०) पापना समीप गामी एवा सावधानुष्ठानरूप आरंजना करनार ते (डुकफासायअंतसो के०) अंत काले विपाकावसरे असातावेदनीय ना उदय अकी दुःखनो स्पर्श पामे. ॥ ७ ॥ (संपराइयणियहंति के०) साते कर्म बांधवाना बे प्रकार कह्याळे एक इर्यापथिकिक्रिया अने बीजी सांपराइकिक्रिया ए बे थकी जीव कर्मनो बंध बांधेळे (अत्तडुकडकारिणो के०) आत्म डुकृतकारी एटले स्वयं पापकारी (रागदोसस्सियाबाला के०) रागदेषाश्रित एटले राग द्वेषे व्याकुल बाल एटले अज्ञानी सदसद् विवेक रहित एवा ठता (पावंकुवंतितेबहुके०) ते पुरुषो पोताना आत्माना घात करनार एटले आत्माने दुःखना देनारा एवा घणा पाप करे. ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—वैरी सजीवोवैराणि करोति ततोऽपैरैर्वैरैरनुरुध्यते वैरपरंपरानुषंगी स्यादित्यर्थः । आरंजाः पापोपगाः पापयुक्ताअंतशोविपाककालदुःखदायिनः स्युः ॥ ७ ॥ आत्मडुकृतकारिणः स्वपापविधायिनः सांपरायिकं कर्म नियहंति बध्नंति । ते किञ्चूताः । रागदेषाश्रिताबालाः पापं कुर्वन्ति बह्वन्तं । कर्मद्विधा । इर्यापथं सांपरायिकंच तत्र संपराया बादरकषायास्तेन्यथागतं सांपरायिकं जीवघातहेतुत्वेन कषायोत्तं कर्म बध्नन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ टीका—सांप्रतं जीवोपघातविपाकदर्शनार्थमाह । (वेराइंइत्यादि) । वैरमस्यास्तीति वैरी सजीवोपमर्दकारी जन्मशतानुबंधीनि वैराणि करोति । ततोऽपि च वैरादपैरैर्वैरैरनुरुध्यते । वैरपरंपरानुषंगी जवतीत्यर्थः । किमिति । यतः पापं उपसामीप्येन गहंतीति पापोपगाः । कएते आरंजाः सावधानरूपाः । अंतशोविपाककाले दुःखं स्पृशंतीति दुःख

तथा मांमलिकादिकना स्थाने तिर्यचने विषे पण क्वांएक इष्टजोग नूम्यादिक स्थाने ते सर्व स्थाने (चस्संति के०) ठांमरो (एसंसउ के०) एमां संदेहकरवो नही तथा (णायएहि के०) ज्ञाति गोत्री (सुहीहिया के०) सुहृद एटजे बांधवादिक (अणियंतेअयंवासे के०) ए सर्वनुं अनित्य अशाश्वत एवो वासने ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—नैय्यायिकं मोक्षनयनशीलं श्रुताख्यातं धर्ममुपादाय गृहीत्वा समीहते सम्यक् मोक्षाय ईहते चेष्टते नूयोनूयः पुनः पुनः दुःखावासं बालवीर्यवान् स्यात् यथायथा बालवीर्यवान् स्यात् तथातथाऽशुजत्वं दुर्ध्यानं प्रवर्धते ततश्च नरकादिदुःखं ॥ ११ ॥ स्थानानि विद्यंते येषांते स्थानिनोदेवल्लोकादिशुचस्थानवर्तिनः स्थानानि त्यक्त्यंति नात्र संशयोऽशाश्वतत्वादिंश्वचक्रित्वादीनां । यतः । सुचिरतरमुपित्वा बांधवैर्विप्रयोगः सुचिरमपि हिरंत्वा नास्ति नोगेषु तृप्तिः ॥ सुचिरमपि हि पुष्टं याति नाशं शरीरं, सुचिरमपि विचिंत्यो धर्मैकः सहायः ॥ १ ॥ इतिज्ञातकैः स्वजनैः सुहृद्भिश्च सहवासोयमनियतः कियत्कालस्थायी ननित्यः ॥ १२ ॥

॥ टीका—यदुपादाय शल्यमपनयति तद्वर्शयितुमाह । (नेयाउयमित्वादि) नयनशीलोनेता । नयतेस्ताब्धीलिकस्तृन् । सचाऽत्र सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकोमोक्षमार्गः श्रुतचारित्ररूपोवा धर्मोमोक्षनयनशीलवान् गृह्यते । मार्गं धर्मं वा मोक्षं प्रति नेतारं सुष्ठु तीर्थकरादिजिराख्यातं स्वाख्यातं तमुपादाय गृहीत्वा सम्यक् मोक्षाय चेष्टते ध्यानाध्ययनादाबुध्यमं विधत्ते । धर्मध्यानारोहणालंबनायाह । नूयोनूयः पौनःपुन्येन यद्बालवीर्यं तदतीतानागतानंतनवग्रहणेषु दुःखमावासयतीति दुःखावासं वर्तते । यथा यथाच बालवीर्यवान् नरकादिषु दुःखवासेषु पर्यटति तथातथा वास्याऽशुनाध्यवसायित्वाद् श्रुतमेव प्रवर्धते इत्येवं संसारस्वरूपमनुपेक्ष्यमाणस्य धर्मध्यानं प्रवर्ततइति ॥ ११ ॥ सां प्रतमनित्यजावनामधिकृत्याह । (वाणीविविहेत्यादि) । स्थानानि विद्यंते येषांते स्थानिनः । तद्यथा देवल्लोके इंस्सत्समानानि त्रयस्त्रिंशत्पार्षद्यादीनि मनुष्येष्वपि च ऋवर्तिबलदेववासुदेवमहामंमलिकादीनि । तिर्यह्वपि यानि कानिचिदिष्टानि जोगनूम्यादौ स्थानानि तानि सर्वाण्यपि विविधानि नानाप्रकाराण्युत्तमाधममध्यमानि तेषु स्थानिनस्त्यह्वयंति नात्र संशयोविधेयइति । तथाचोक्तं । अशाश्वतानि स्थानानि सर्वाणि दिवि चेह च देवासुरमनुष्याणामृद्धयश्च सुखानिच तथाऽयं ज्ञातिभिः सद्बंधुभिः सार्धं सहान्यैश्च मित्रैः सुहृद्भिः संवासः सोऽनित्योऽशाश्वतइति । तथाचोक्तं । सुचितरमुपित्वा बांधवैर्विप्रयोगः सुचिरमपि हि रंत्वा नास्ति नोगेषु तृप्तिः । सुचिरमपि हि पुष्टं याति नाशं शरीरं ॥

जमदग्निमुतेन परशुरामेण सप्तवारान् निःक्षत्रा पृथिवी कृता । पुनः कार्तवीर्यमुतेन तु सु
 ज्ञमेन त्रिःसप्तकत्वो ब्राह्मणा व्यापादिताः । तथाचोक्तं । अपकारसमेन कर्मणा, न नरस्तु
 ष्ठिमुपैति शक्तिमान् । अधिकां कुरुते हि यातनां, विपतां जातमशेषमुद्धरेत् ॥१॥ तदेवं क
 षायवशगाः प्राणिनस्तत्कुर्वन्ति । येन पुत्रपौत्रादिष्वपि वैरानुबंधो नवति । तदेतत्सकर्मणां
 बालानां वीर्यं । तुशब्दात्प्रमादवतां च प्रकर्षेण वेदितं प्रवेदितं प्रतिपादितमिति यावत् । अ
 तर्कध्वंसकर्मणां पंडितानां यद्वीर्यं तन्मै मम कथयतः शृणुत यूयमिति ॥१॥ यथाप्रतिज्ञात
 मेवाह (द्विष्ट्यादि) इव्यो न व्योमुक्तिगमनयोग्यः । इव्यं च न व्यति वचनात् । राग
 द्वेषविरहाद्या इव्यनूतोऽकपायीत्यर्थः । यदिवा वीतराग इति । वीतरागोऽल्पकपाय इत्य
 र्थः । तथाचोक्तं । किं सक्कावोयुंजे, सरागधम्ममि कोऽय्यकसायी । संते विजो कषाए, निगि
 एह सोवि तत्तुल्लो ॥१॥ सच किं नूतो नवतीति दर्शयति । बंधनात्कषायात्मकान्मुक्तो बंधनो
 न्मुक्तः । बंधनं तु कषायाणां कर्मस्थितिहेतुत्वात् । तथाचोक्तं । (बंधहिंसायवसा
 इति) यदिवा बंधनो न्मुक्त इव बंधनो न्मुक्तः । तथा परः सर्वतः सर्वप्रकारेण सूक्ष्मबादरूपं
 विन्नमपनीतं बंधनं कषायात्मकं येन स विन्नबंधनः । तथा प्रणुद्य प्रेर्य पापं कर्म कारणनू
 तान्वाऽऽश्रवानपनीय शब्दवद्बुद्धयं शेषकं कर्म तत् कृत्यपनयत्यंतशोनिरवशेषतो
 विघटयति । पातांतरंवा । (सत्त्वकंत इत्यप्युक्ति) शब्दनूतं यदष्टप्रकारं कर्म तदात्मनः
 संबधि कृतंति विनतीत्यर्थः ॥ १० ॥

नेयाउयं सुयस्कायं, उवादाय समीहणं जुज्जो जुज्जो उहावासं, अ
 सुहत्तं तहातहा ॥ ११ ॥ ठाणी विविहठाणाणि, चइस्संति ए
 संसउ ॥ अणियंते अयं वासे, णायएहि सुहीहिय ॥ १२ ॥

अर्थ—हवे जे वस्तु पामीने शब्दने छेदे ते देखाडेढे. (नेयाउयं सुयस्कायं के०) न्याय एटले
 ज्ञान दर्शन चारित्ररूप जे मोक्ष मार्ग श्री तीर्थंकर देवनो जाण्यो (उवादाय के०) तेने उपा
 दान एटले ग्रहण करीने (समीहण के०) धर्म ध्यानने विषे उद्यम करे अने (जुज्जो जुज्जो
 उहावासं के०) जे बालवीर्यवंत ते वली वली अनंत नव ग्रहणने विषे जेम जेम नरकादि
 क दुःखना आवासोने विषे पर्यटन करे (तहातहा के०) तेम तेम (असुहत्तं के०)
 अशुनत्वं एटले दुर्घ्यानपणु प्रवर्द्धमान थाय एवो संसारनुं स्वरूप जाणीने पंमित पुरु
 ष धर्म ध्यानने विषे प्रवर्त्ते ॥ ११ ॥ हवे संसारनुं अनित्य पणु देखाडेढे. (ठाणी विविह
 ठाणाणि के०) जे जीवना विविध प्रकारना प्रधान स्थानकठे तद्यथा देवलोकमां इंद्र
 तथा सामानिक त्रयस्त्रिंशकादिकना स्थानठे मनुष्यने विषे चक्रवर्त्ती वासुदेव वलदेव

यति । सहसम्मत्या स्वमत्यावा विशिष्टानिनिबोधिकज्ञानेन श्रुतज्ञानेनावधिकज्ञानेन वा स्वपरावबोधकत्वात् ज्ञानस्य तेन सह धर्मस्य सारं ज्ञात्वेत्यर्थः । अन्येन्योवा तीर्थकरणधराचार्यादिन्यज्ञापुत्रवत् श्रुत्वा चिन्तातपुत्रवद्वा धर्मसारमुपगच्छति । धर्मस्य वा सारं चारित्रं तत्प्रतिपद्यते तत्प्रतिपत्तौच पूर्वोपात्तकर्मद्वयार्थं पंडितवीर्यसंपन्नोरागादिवंधनविमुक्तोबालवीर्यरहितउत्तरोत्तरगुणसंपन्नये समुपस्थितोऽनगरः प्रवर्धमानपरिणामः प्रत्याख्यातं निराकृतं पापकं सावधानुष्ठानरूपं येनाऽसौ प्रत्याख्यातपापकोनवर्तीति ॥ १४ ॥

जं किंचुवक्कमं जाणे, आनुस्केमस्स अप्पणो ॥ तस्सेव अंतरा खिप्पं, सिक्कं सिक्केज्ज पंप्पि ॥ १५ ॥ जहा कुम्मे सअंग्गाई, स ए देहे समाहरे ॥ एवं पावाइं मेधावी, अन्नप्पेण समाहरे ॥ १६ ॥

अर्थ—(जंकिंच के०) जे कोइ प्रकारे करी (अप्पणो के०) पोतानो (आनुस्केमस्सके०) खेमे कुशले करी आयुष्यनो (उवक्कमंजाणेके०) उपक्रम एटले विनाश जाणे अर्थात् पोतानुं मरण जाणे (तस्सेवअंतराखिप्पंके०) तेना अंतराले एटले विचाले द्विप्र एटले उतावलो (सिक्कंसिक्केज्जपंप्पि ०) ते पंप्पित संलेपणारूप शिक्षा शीखे अने ते शिक्षाने मरणावधि सुधि अंगीकार करे ॥ १५ ॥ (जहाके०) जेम (कुम्मेसअंग्गाईके०) कांचवो पोताना अंग तथा हाथ मस्तकादिक उपांगने (सएदेहेसमाहरे के०) पोताना देहने विपे गोपवे (एवं के०) एरीते (मेधावी के०) पंप्पितजे ठे ते पण (पावाइं के०) पापजे सावधानुष्ठान रूप तेने (अन्नप्पेण के०) अथ्यात्म एटले सम्यक् दर्शन ज्ञानादिक जावनार्थे करी (समाहरे के०) उपसंहरे एटले मरण काल सुधी संलेपणार्थे करी पापकर्मने निर्जरे ॥ १६ ॥

॥ टीपिका—आयुःक्षेमस्य स्वायुष्यउपक्रमं ह्यं जानीयात् ज्ञात्वा च तस्योपक्रमस्य कालस्य वा अंतराले द्विप्रमेवअनाकुलः पंप्पितः संलेखनारूपां शिक्षां नक्तपरिज्ञेयितमरणादिकां वा शिक्षेत् ॥ १५ ॥ यथा कूर्मः स्वान्यंगानि स्वके देहे समाहरेजोपायेत् एवं मेधावी पंडितः पापानि पापानुष्ठानान्यव्यात्मना सम्यक् ज्ञानादिजावनया समाहरेदुपसंहरेत् ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (जंकिंचुवक्कममित्यादि) उपक्रम्यते संवर्त्यते ह्यमुपनीयते आयुर्येन सउपक्रमस्तंयं कंचन जानीयात् । कस्यायुःक्षेमस्य स्वायुष्यति । इदमुक्तं नवति । स्वायुष्यस्य येन केनचित्प्रकारेणोपक्रमोनावी यस्मिन्वा काले तत्परिज्ञाय तस्योपक्रमस्य कालस्य वा अंतराले द्विप्रमेवाऽनाकुलो जीवितानांसी पंप्पितोविवेकी संलेखना

सुचिरमपि विचिंत्यो धर्मैकः सहायइति ॥१॥ चकारौ धनधान्यद्विपदचतुष्पदशरीराद्यनि
त्यत्वनावनार्थौ । अशरणाद्यशेषनावनार्थेचा ऽनुक्तसमुच्चयार्थमुपात्ताविति ॥ १२ ॥

एवमादाय मेधावी, अप्पणो गिद्धिमुद्धरे ॥ आरियं उवसंपळे,
सवधम्ममकोवियं ॥ १३ ॥ सहसंमइए एच्चा, धम्मसारं सुणे
तु वा ॥ समुवठिएउ अणगारे पच्चरकाय पावए ॥ १४ ॥

अर्थ—(एवमादायमेधावीके०) एरीते पंक्ति पुरुषे अवधारीने (अप्पणोगिद्धिमुद्धरे
के०) पोतानो ममत्व स्वनाव उद्धरे एटले स्वजनादिकने विषे ममत्व नकरे (आ
रियंउवसंपळेके०) आर्यजे वीतराग प्रणीत मोक्षमार्गरूप धर्म तेने आदरे तेधर्म केवो
ठे तोके (सवधम्ममगोवियंके०) सर्व धर्ममांहे प्रधान अगोपित एटले अदूषितठे प्रगटवे
॥१३॥ हवे शुद्धधर्म परिज्ञान जेरीते आय तेरीते कहेठे. (सहसंमइएएच्चाके०)जाति
स्मरणादिके करी तथा पोतानी मतिये करी जाणीने (वाके०) अथवा अन्य गुर्वादिक
पाशेधी (धम्मसारंसुणेतुके०) धर्मनो सार जे चारित्र तेने सांजलीने अंगीकार करे (स
मुवठिएउअणगारे के०) पंक्ति वीर्ये संपन्न एवो साधु संयमने विषे उद्यमवंत थको
(पच्चरकायपावए के०) पापकर्म जे सावधानुष्ठान तेने पच्चरके एटले निराकरे ॥१४॥

॥ दीपिका—सर्वमनित्यमेवमादाय एवं ज्ञात्वा मेधावी आत्मनोगृद्धि ममत्वमुद्धरेत्
त्यजेत् आर्य मोक्षमार्गमुपसंपाद्येताधितिष्ठेदाश्रयेत् । किंनूतं सर्वैः कुतीर्थधर्मैरकोपितोऽ
दूषितश्च ॥१३॥ धर्मसारं धर्मरहस्यं ज्ञात्वा (सहसंमइएइत्यादि) ज्ञातेन तीर्थकरादिन्योवा
श्रुत्वा चारित्रं प्रतिपद्यते । उपस्थितउत्तरोत्तरगुणसंपत्तयेऽन्युद्यतोऽनगारः प्रत्याख्यातं
निराकृतं पापं येन सप्रत्याख्यातपापकः स्यात् ॥ १४ ॥

॥ टीका—अपिच । (एवमादायेत्यादि) अनित्यानि सर्वाण्यपि स्थानानीत्येवमा
दायावधार्य मेधावी मर्यादाव्यवस्थितः सदसद्विवेकी वा आत्मनः संबंधिनीं गृद्धि
गाद्ध्यं ममत्वमुद्धरेदपनयेन्ममेदमहमस्य स्वामीत्येवं ममत्वं कचिदपि न कुर्यात् ।
तथा । आराज्जातः सर्वदेयधर्मेभ्यइत्यार्योमोक्षमार्गस्तमुपसंपद्येताऽधितिष्ठेत् समाश्रये
दिति । किंनूतं मार्गमित्याह । सर्वैः कुतीर्थकधर्मैरकोपितोऽदूषितः स्वमहिम्नैव दूष
यितुमशक्यत्वात् प्रतिष्ठां गतः । यदिवा सर्वैर्धर्मैः स्वनावैरनुष्ठानरूपैरगोपितं कुत्सित
कर्त्तव्यानावत् प्रकटमित्यर्थः ॥ १३ ॥ सुधर्मपरिज्ञानंच यथा नवति तद्वर्शयितुमाह ।
(सहसंमइएइत्यादि) धर्मस्यसारः परमार्थो धर्मसारस्तं ज्ञात्वाऽवबुध्य । कथमिति दर्श

॥ टीपिका—अनशने ज्ञेयकाले वा हस्तौ पादौ च संहरेद्दयापारान्निवर्तयेत् । तथा मनश्चित्तं पञ्चेंद्रियाणि च विषयेभ्यो निवर्तयेत् । पापकमण्डलं परिणामं नापादोपं च सावद्यां नापां संहरेत् ॥ १ ७ ॥ आयतार्थं मोक्षं सुष्ठु आदाय गृहीत्वा कामक्रोधादिकं जयेत् एतद्दीर्घस्य वीरत्वं तथा सातगौरवं सुखशीजता तत्र निज्जितोऽनुद्यमउपशान्तः कृमावान् न विद्यते निहा माया यस्यासावनिहोमायाप्रपञ्चरहितश्चरेत्संयमे ॥ १ ८ ॥

॥ टीका—संहरणप्रकारमाह (साहरेत्यादि) पादपोषणमने इंगितमरणे चक्रपरिज्ञायां ज्ञेयकाले वा कूर्मवद्वस्तौ पादौ च संहरेद्दयापारान्निवर्तयेत् । तथा मनोऽन्तःकरणं तच्चाऽकुशलव्यापारेभ्यो निवर्तयेत् । तथा शब्दादिविषयेभ्योऽनुकूलप्रतिकूलैर्भ्योऽऽकृष्टद्विष्टतया श्रोत्रेंद्रियादीनि पञ्चाऽपीन्द्रियाणि । चशब्दः समुच्चये । तथा पापकं परिणाममैद्विकामुष्मिकाशंसारूपं संहरेदित्येवं नापादोपं च तादृशपापरूपं संहरेत् मनोवाक्कायगुप्तः सन् दुर्लभं संयममवाप्य पङ्क्तिमरणं वाऽज्ञेयकर्मद्वयार्थं सम्यगनुपालयेदिति । तच्च संयमे पराक्रममाणं कथितं पूजासत्कारादिना निमंत्रयेत् । तत्राऽऽत्मोत्कर्षोऽनं कार्येति दर्शयितुमाह ॥ १ ७ ॥ (अणुमाणं चेत्यादि) चक्रवर्त्यादिना मत्कारादिना पूज्यमानेनाऽणुरपि स्तोकोऽपि मानोऽहंकारो न विधेयः किमुत महान् । यदि बोधममरणोपस्थितेनोद्यतपोनिष्ठदेहेन वा अहोऽहमित्येवंरूपस्तोकोऽपि गवो न विधेयः । तथा पद्मुरार्थयेव स्तोकाऽपि माया न विधेया किमुत महतीत्येवं क्रोधलोभावापि न विधेयाविति । एवं द्विविधयापि परिज्ञया कषायांस्तद्विपाकांश्च परिज्ञाय तेभ्यो निवृत्तिं कुर्यादिति । पाठांतरं वा । अस्माणंचमाश्च तंपरिष्ठावपंप्तिः । अतीव मानोतिमानः सुज्जुमादीनामिव तं दुःखावहमित्येवं ज्ञात्वा परिहरेत् । इदमुक्तं नवति । यद्यपि सरागस्य कदाचिन्मानोदयः स्यात्तथाऽप्युदयप्राप्तस्य विफलिकरणं कुर्यादित्येवं मायायामप्यायोज्यं । पाठांतरं वा । (सुयं मे इहमेग्रेसिं, एयं वीरस्त्व वीरियं ।) येन वज्रेण संग्रामगिरसि महति सुजटे परानीकं विजयते तत्परमार्थतोवीर्यं न नवत्यपितु येन कामक्रोधादीन् विजयते तद्दीर्घस्य महापुरुषस्य वीर्यमिहैवाऽस्मिन्नेव संसारे मनुष्यजन्मनि चैकेषां तीर्थकरादीनां संबंधिवाक्यं मया श्रुतं वा । पाठांतरं वा । (आयतं समादाय, एवं वीरस्त्व वीरियं) आयतोमोक्षोऽपर्यस्तावस्थानत्वात् । सचाऽसावर्थश्च तदर्थो वा तत्प्रयोजनो वा सम्यक् दर्शनज्ञानचारित्रमार्गः स आयतार्थस्तं दृष्ट्वाऽऽदाय गृहीत्वा योधृतिवज्रेण कामक्रोधादिविजयाय च पराक्रमते । एतद्दीर्घस्य वीर्यमिति यदुक्तमासीत् किंतु वीरस्य वीरत्वमिति तद्व्याख्यातं । किंचाऽन्यत् सातगौरवं नाम सुखशीजता तत्र निज्जितस्तदर्थमनुद्युक्तइत्यर्थः । तथा क्रोधाग्निजयाउपशान्तः शीतीजितः शब्दादिविषयेभ्यो

नुरूपां शिक्षां नक्तपरिङ्गितमरणादिकां वा शिक्षेत् । तत्र ग्रहणशिक्षया यथावन्मरण
विधिं विज्ञायाऽऽसेवनाशिक्षया सेवेतेति ॥ १ ५ ॥ किंचान्यत् । (जहाकुम्मेइत्यादि) । यथेत्यु
दाहरणप्रदर्शनार्थः । यथा कूर्मः कलपः स्वान्यंगानि शिरोधरादीनि स्वके देहे समाहरेजोप
येदव्यापाराणि कुर्यादेवमनयैव प्रक्रियया मेधावी मर्यादावान् सदसद्विवेककी वा पापानि
पापरूपाण्यनुष्ठानान्यव्यात्मना सम्यक् धर्मज्ञानादिजावनया समाहरेडुपसंहरेन्मरणकाले
चोपस्थिते सम्यक्संज्ञेखनया संलिखितकायः पंक्तिमरणेनाऽऽत्मानं समाहरेदिति ॥ १ ६ ॥

साहरे हलपाएय, मणं पंचेदियाणिय ॥ पावकं च परीणामं, नासा
दोसंच तारिसं ॥ १७ ॥ अणुमाणंच मायंच, तं पडिन्नाय पंप्पिए ॥ (पाठां
तरं अइमाणं च माइंच तं परिणाय पंडिए) द्वितीय पाठांतरं (सुयंमे
इहमेगेसिं, एयं वीरस्स वीरियं) (तृतीय पाठांतरं । आयतठं समादा
य एयं वीरस्स वीरियं) ॥ सातागारवणिहुए, उवसंते णिहेचरे ॥ १८ ॥

अर्थ—(साहरे हलपाएयके०) काचबानी पेरे हाथ पग अंगोपांगादिकने गोपवीराखे
(मणंपंचेदियाणियके०) तथा मनना अकुशल व्यापार तथा श्रोत्रादिक सर्व इंद्रिउना विषय
थकी निवर्ते तथा (पावकंच परीणामके०) मननो पाप मय परिणाम एटले माठो अनिप्राय
(नासादोसंचतारिसंके०) ज्यारे कांइ प्रयोजन पडे त्यारे तेवोजजे पापरूप जाषानो दोष
तेने पण संवरे ॥ १७ ॥ तथा कोइ पूजा सत्कार करे तेवारे मान टालवुं ते आश्री कहेवे.
(अणुमाणंच मायंचके०) अल्पमान अल्पमाया अने चकारथकी अनुक्रमे क्रोध तथा लोभ
पण लेवो (तंपडिन्नाय पंप्पिए के०) तेने जाणीने पंक्ति विवेकी जन होयते अंहीं पा
ठांतरे अइमाणमिति अत्यंतमान अत्यंतमाया तेमज अत्यंत क्रोध अने लोभ एनो सर्वथा
प्रकारे त्याग करे एम पण कह्युंते बीजुं पाठांतर (सुयंमेइ हमेगेसिं के०) एरीते में गु
रुनी पाज्ञेथी सम्यक् प्रकारे सांजव्युंते के (एयंवीरस्स वीरियं के०) ए क्रोधादिकना जय
थी वीर पुरुषनुं वीर्य पराक्रम जाणवुं पण जे संग्राममां शत्रुने ह एते परमार्थे वीर
शुनट नकहेवाय तीजुं पाठांतर (आयतठंके०) मोहूनो अर्थि आत्मतिष्ठ एवो साधु (स
मादायके०) ते चारित्रने रुडीरीते ग्रहण करीने पढी क्रोधादिकने जीतवानो उद्यम करे
(एयंवीरस्सवीरियंके०) ए प्रकारे वीर पुरुषनुं वीर्य जाणवो तथा (सातागारवणिहुए
के०) सातागारवने विषे निनृत एटले अनुद्युक्त अर्थात् साता गारवे करी रहित तथा
(उवसंतेणिहेचरे के०) उपशांत एटले कषायना जीतवा थकी कृमावान् तथा माया
रहित ठतो संयमानुष्ठान आचरे ए शुद्ध मार्गनो जाव जाणवो ॥ १८ ॥

तातिचारइत्येवंचूतं वा मनसापि न प्रार्थयेत् । कायेनापि सर्वतः सवाह्यान्त्यतर्गनः संवृ
तोऽगुप्तोदांतइंद्रियदमेन आदानं सम्यक्दर्शनादिकं सुष्ठु आहारं गृह्णीयात् ॥ २० ॥

॥ टीका—किंच (पाणेइत्यादि) प्राणप्रियाणां प्राणिनां प्राणान्नातिपातयेत् । तथा
परेणाऽदत्तं दंतशोधनमात्रमपि नाददीत न गृह्णीयात् । तथा । सहादिना मायया वर्त
तइति सादिकं समायं मृषावादं न ब्रूयात् । तथाहि । परवंचनार्थे मृषावादोऽधिक्रियते
सच न मायामंतरेण नवतीत्यतोमृषावादस्य माया आदिनूता वर्तते । इदमुक्तं नवति ।
योहि परवंचनार्थे समायोमृषावादः सपरिह्रियते । यस्तु संयमगुह्यर्थे नमया मृगाउप
लब्ध्याइत्यादिकः सन दोषायेति । एषयः प्राक् निर्दिष्टो धर्मः श्रुतचारित्राख्यस्वभावोवा
(वुसीमउत्ति) ठांदसत्वान्निर्देशार्थस्त्वयं । वस्तूनि ज्ञानादीनि तद्वतोज्ञानादिमतइत्यर्थः ।
यदिवा । (वुसीमउत्ति) वश्यस्य आत्मवशगस्य वश्येइत्यस्येत्यर्थः ॥ १९ ॥ अपिच
(अश्कमंतीत्यादि) प्राणिनामतिक्रमं पीडात्मकं महाव्रतातिक्रमंवा मनोऽवपृथ्व्यतया पर
तिरस्कारंवा इत्येवंचूतमतिक्रमं वाचा मनसाऽपि न प्रार्थयेत् । एतद्व्यनिपेधेच कायातिक्र
मोदूरतएव निषिद्धोचवति । तदेवं मनोवाक्कायः कृतकारितानुमतिनिश्च नवकेन चेदेना
तिक्रमं न कुर्यात् । तथा इंद्रियदमनेन तपसा वा द्वांतः सन् मोक्षस्यादानमुपादानं सम्य
ग्दर्शनादिकं सुष्ठुयुक्तः सम्यग्विस्त्रोतसिकारहितआहरेत् आददीत गृह्णीयादित्यर्थः ॥ २० ॥

कडंच कजमाणंच, आगमिस्संच पावगं ॥ सर्वं तं णाणुजाणंति,
आयगुत्ता जिइंदिया ॥ २१ ॥ जे अबुद्धा महाजागा, वीरा अस
मत्त दंसिणो ॥ असुद्धं तेसि परकृतं, सफलं होइ सबसो ॥ २२ ॥

अश—(कडंचकजमाणंच के०) साधुने उद्देशीने जे कोइ अनाये पुरुषे कथुं एवं
जे पाप तथा वर्तमान काले जे पाप करेते (आगमिस्संचपावगंके०) तथा आगामिक
काले जे पाप कर्म सावधानुष्ठान आरंजादिक साधुने अर्थे जे करजो (सर्वं तं णाणुजाणं
ति के०) ते सर्वने मन वचन अने कायायें करी अनु मोदे नही ते कोण अनुमोदे
नही तोके (आयगुत्ताजिइंदिया के०) जे महानुजाव आत्मगुप्त जितेंद्रिय होय ते
एवा पाप कृत्यने अनुमोदे नही. ॥ २१ ॥ (जेअबुद्धामहाजागा के०) जे अबुद्ध तत्व
मार्गना अजाण परंतु व्याकर्णादिक जणोला तेथी लोक मांहे पूज्य मोटा केवाय एवा
(वीरा के०) वीर पुरुष पण (असमत्तदंसिणो के०) सम्यक्त्व परिज्ञान थकी विकल
होय (असुद्धंतेसिपरकृतं के०) एवा पुरुषनुं जे कांइ दान तप नियमादिकने विषे प
राक्रम एटले उद्यम ते अशुद्ध जाणवो (सफलंहोइसबसो के०) ते सर्व कर्मबंधना

ऽप्यनुकूलप्रतिकूलेन्योऽरकद्रिष्टतयोपशान्तोजितेंद्रियत्वात्तेन्योनिवृत्तइति । तथा निहन्यं
ते प्राणिनः संसारे यथा सा निहा माया नविद्यते सा यस्याऽसावनिहोमायाप्रपंच
रहितइत्यर्थः । तथा मानरहितोलोनवर्जितइत्यपि द्रष्टव्यं । सचैवंचूतः संयमानुष्ठानं
चरेत् कुर्यादिति । तदेवं मरणकालेऽन्यदा वा पंडितोवीर्यवान् महाव्रतेपूद्यतः स्यात् ।
तत्राऽपि प्राणातिपातविरतिरेव गरीयसीति कृत्वा तत्प्रतिपादनार्थमाह । (उडूमहे
तिरियंवा जेपाणा तसथावरा ॥ सबब विरतिं कुळा, संति निवाणमाहियं॥१॥) अयंच
श्लोकोन सूत्रादर्शेषु दृष्टटीकायांतु दृष्टइति कृत्वा लिखितउत्तानार्थश्चेति ॥ १७ ॥

पाणेय एाड्वाएज्जा, अदिन्नं पियणादए ॥ सादियं ए मुसं बूया
एस धम्मे बुसीमउ ॥ १ए ॥ अतिकम्मंति वायाए, मणसा वि न
पण्णए ॥ सबउ संवुमे दंते, आयाणंसु समाहरे ॥ २० ॥

अर्थ-(पाणेय एाड्वाएज्जा के०) प्राणीउना प्राणने हणे नही (अदिन्नं पियणा
दए के०) तथा दंत शोधनमात्र पण अदत्त लीए नही (सादियं ए मुसंबूया के०) मा
या सहित मृषावाद न बोले केम के परवंचना निमित्त जे मृषा बोलाय ठे ते मायावि
ना बोलातुं नथी किंतु माया सहितज बोलायठे ते माटे मृषानी आदि ते मायाज
जाणवी तेवी मायाने परिहरे त्यागे (एसधम्मबुसीमउ के०) संयमवतनो तथा जी
तेंद्रिय साधुनो एहिज धर्म सत्य जाणवो ॥ १ए ॥ (अतिकम्मंतिवायाए के०) महा
व्रतोतुं अतिक्रम एटले उलंघन करवानी वचने करी (मणसाविनपण्णए के०) तथा
मने करी पण प्रार्थना करे नही ए बन्नेना निषेधवा थकी त्रीजो कायानो अतिक्रम
दूर थकीज निषेथ्यो एम पोतानी मेलेज जाणी लेवो (सबउसंवुमेदंते के०) सर्व थकी
करण करावण तथा अनुमतियें करी बाह्यान्तर जेदेकरी संवृत गुतेंद्रिय एवो ठतो
(आयाणंसु समाहरे के०) आदान एटले सम्यक् दर्शनादिकतुं ग्रहण करे तथा सुपुत्रा
हार ग्रहण करे एम ग्रहण करेली चारित्रने सम्यक् प्रकारे खुद क्रियासहित पाळे ॥ २० ॥

॥ दीपिका-प्राणिनां प्राणान् नातिपातयेत् परेणाऽदत्तं किंचिन्नाददीत नगृह्णीयात्
सह आदिना मायया वर्तते इति सादिकं समाधं मृषावादं न ब्रूयात् । परवंचनार्थं मृषावा
दोऽधिक्रियते च न मायामंतरेण स्यात्ततोमृषावादस्य माया आदिचूता । कोर्थः । योहि
परवंचनार्थं समाधोमृषावादः सत्यज्यते । यस्तु संयमगुह्यर्थं नमया मृगादृष्टाइत्यादि
कः स न दोषाय (एसधम्मोबुसीमउत्ति) वस्तुमतः वस्तूनि ज्ञानादीनि विद्यते यस्य स
वस्तुमान् साधुस्तस्य व्यथवा वश्यस्य वशीकृतेंद्रियस्येत्यर्थः ॥ १ए ॥ अतिक्रमं महाव्र

र्थः । तेषां च बाजानां यत्किमपि तपोदानाध्ययनयमनियमादिषु पराक्रान्तमुद्यमकृतस्तद-
 शुद्धमविशुद्धकारि प्रत्युत कर्मबंधाय जावोपहतत्वात् सनिदानत्वादेति कुवैद्यचिकित्सा
 वद्विपरीतानुबंधीति । तच्च तेषां पराक्रान्तं सहफलैः कर्मबंधेन वर्ततइति सफलं सर्वश-
 इति सर्वाऽपि तक्रिया तपोनुष्ठानादिका कर्मबंधायैवेति ॥ ३२ ॥

जेय बुद्धा महाजागा, वीरा सम्मतदंसिणो॥सुद्धं तेसिं परक्रंतं,
 अफलं होइ सबसो ॥ ७३॥ तेसिंपि तवो असुद्धो, निक्कंता जे
 महाकुला ॥ जन्ने वन्ने वियाणंति, नसिलोगं पवेज्जए ॥ ७४ ॥

अर्थ—(जेयबुद्धामहाजागा के०) जे बुद्ध तत्व मार्गना जाण एवा तीर्थंकरादिक
 मोटा पूज्य पुरुष (वीरासम्मत्तदंसिणो के०) यनयाती कर्म विदारवाने सुग्वीर सम्य-
 कत्व दृष्टि होय (सुद्धंतेसिंपरक्रंतं के०) तेमनो जेटलो नियमादिक क्रिया अनुष्ठा-
 नने विपे उद्यमने ते सर्व बुद्ध निर्मज्ज जाणवो (अफलं होइ सबसो के०) ते सर्व उ-
 द्यम कर्मबंधना कारणने विपे अफल आय किंतु सुवैद्यचिकित्सानीपेरे ते कर्म निर्जोग
 नुंज कारण आय ॥ ३३ ॥ तेसिंपितवोअसुद्धोके०) तेनुं तपजे अनशनादिक ते पण अशुद्ध
 जाणवुं ते कोनुं अशुद्ध जाणवुं तोके (निक्कंता जेमहाकुलाके०) जेमोटा इट्वाकादिक कुज
 तेथकी नीकलीने चारित्रिया थया ठना पण (जन्नेवन्नेवियाणंति के०) जे मुनीश्वर पू-
 जा सत्कारने अर्थे तप करे तेनो तप पण निःफल माटे अशुद्ध जाणवो अने जे त-
 प करतां अनेरा गृहस्थादिक जाणे नही (नसिलोगं पवेज्जए के०) जे तपमां पोतानी
 श्लाघा प्रसंसा नवोले ते तप आत्मनेहिते जाणवो ॥ ३४ ॥

॥ दीपिका—ये बुद्धाज्ञाततत्वामहाजागामहापूजाजाजोवीराः सम्यक्दर्शनामज्ज्ञा-
 स्तेषां यत्पराक्रान्तमनुष्ठितं तत् शुद्धमफलं कर्मबंधरहितं भवति सर्वतः ॥ ३३ ॥ महत्कृ-
 लं येषांते महाकुलानिष्क्रान्ताः प्रव्रजितास्तेषामपि पूजासत्काराद्यर्थं यत्तपस्तदशुद्धं स्यात्
 यत्तपः क्रियमाणं नान्ये विजानंति तत्कार्यं नैवात्मश्लाघां प्रवेदयन् प्रकाशयेत् ॥ ३४ ॥

॥ टीका—सांप्रतं पंक्तिवर्षेणाधिकृत्याह । (जेयबुद्धा इत्यादि) ये केचन स्वयंबुद्धास्ती-
 र्थंकराद्यास्तद्विषयावा बुद्धबोधितागणधरादयोमहाजागामहापूजाजाजोवीराः कर्मविदार-
 णसहिष्णवोज्ञानादिनिर्वा गुणैर्विराजन्तइतिवीराः । तथा सम्यक्त्वदर्शिनः परमार्थतत्व-
 वेदिनस्तेषां भगवतां यत्पराक्रान्तं तपोऽध्ययनयमनियमादावनुष्ठितं तदशुद्धमवदानं निरु-
 परोधं सातगौरवशब्दकषायादिदोषाकलंकितं कर्मप्रतिबंधमफलं भवति तन्निरनुबंधनि

कारणने विषे सफल थाय पण मूर्ख वैद्यनी चिकित्सानी पेरे कर्म निर्झराना कारण ने विषे सफल न थाय ॥ २२ ॥

॥ टीपिका—साधूदेशेन यदन्यैः कृतं पापकं कर्म तथा वर्तमाने काले क्रियमाणं तथा अगामिकाले यत्करिष्यते तत्सर्वं नानुजानंति नानुमोदंते आत्मगुप्ताजितेंद्रियाः साधवः ॥ २१ ॥ अबुद्धाश्चाज्ञातपरमार्थाव्याकरणशुष्कतर्कादिज्ञानेन जातमदाश्चपि तत्त्वा नवबोधादज्ञातपरमार्थाएव । यदुक्तं । शास्त्रावगाहपरिघट्टनतत्परोपि नैवाबुधः समन्निगच्छति वस्तुतत्त्वं ॥ नानाप्रकाररसज्ञावगतापि दर्वी स्वादं रसस्य सुचिरादपि नैव वेत्ति ॥ १ ॥ अबुद्धाश्चपि महानागाः । जागशब्दः पूजावाची । कोर्यः । अपंडिताश्चपि त्यागादिगुणैर्लोकपूज्यावीराः सुनटवादं वहंतोऽप्यसम्यक्दर्शनामिथ्यादृष्टय इत्यर्थः । तेषां बालानां पराक्रांतमनुष्ठानमशुद्धं नशुद्धिहेतु प्रत्युत कर्मबंधाय तत्पराक्रांतं सहफलेन कर्मबंधेन वर्तत इति सफलं सर्वतः स्यात् ॥ २२ ॥

॥ टीका—तथा किंचाऽन्यत् । (कडंवेत्यादि) । साधूदेशेन यदपरैरनार्यकल्पैः कृतमनुष्ठितं पापकं कर्म तथा वर्तमानेच काले क्रियमाणं तथाऽऽगामिनिच काले यत्करिष्यते तत्सर्वं मनोवाक्कायकर्मनिर्नानुजानंति नाऽनुमोदंति तदुपजोगपरिहरेणेति ज्ञावः । यद्यप्यात्मार्थं पापकं कर्म परैः कृतं क्रियते करिष्यते च । तद्यथा । शत्रोः शिरश्चिह्नं विद्यते वेत्स्यतेवा तथा चौरोद्धतोहन्यते हनिष्यते वा इत्यादिकं परानुष्ठानं नाऽनुजानंति नच बहुमन्यंते । तथाहि । यदि परः कश्चिदशुद्धेनाहारेणोपनिमंत्रयेत्तमपि नानुमन्यंत इति । कएवंजूनूतानवंतीति दर्शयति । आत्माऽकुशलमनोवाक्कायनिरोधेन गुप्तोयेषां ते तथा जितानि वशीकृतानि इन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि यैस्ते तथा एवंचूनूताः पापकर्म नाऽनुजानंतीति स्थितं ॥ २१ ॥ अन्यच्च (जेयाबुद्धा इत्यादि) ये केचनाऽबुद्धाधर्मं प्रत्यविज्ञातपरमार्थाव्याकरणशुष्कतर्कादिपरिज्ञानेन जाताऽवज्ञेयाः पंथितमानिनोऽपि परमार्थवस्तुतत्त्वाऽनवबोधादबुद्धा इत्युक्तं । नच व्याकरणपरिज्ञानमात्रेण सम्यक्त्वव्यतिरेकेण तत्त्वावबोधो नवतीति । तथा चोक्तं । शास्त्रावगाहपरिघट्टनतत्परोऽपि नैवाबुधः समन्निगच्छति वस्तुतत्त्वं ॥ नानाप्रकाररसज्ञावगताऽपि दर्वी, स्वादं रसस्य सुचिरादपि नैव वेत्ति ॥ १ ॥ यदिवाबुद्धा इव बालवीर्यवंतस्तथा महान्तश्च ते जागाश्च महानागाः । जागशब्दः पूजावचनः । ततश्च महापूज्या इत्यर्थः । लोकविश्रुता इति । तथा वीराः परानीकजेदिनः सुनटा इति । इदमुक्तं नवति पंथिताश्चपि त्यागादिनिर्गुणैर्लोकपूज्याः । अपिच । तथा सुनटवादं वहंतोऽपि सम्यक्त्वपरिज्ञानविकलाः केचन नवंतीति दर्शयति । न सम्यगसम्यक् तद्भावोऽसम्यक्त्वं तद्गुणं शीलं येषां ते तथा मिथ्यादृष्टय इत्य

वगरणो तस्सद्बुदेवा विषणमंतीति । अल्पं नापते यः सुव्रतः क्रोधाद्युपशमात् क्हांतोऽ
 निनिर्वृतो लोनालो न जयादनातुरो दांतो जितेंद्रियस्तथा वीतगृद्धिर्निरीहः सदा यतेत सं
 यमे ॥ कषाया यस्य नोठिन्ना यस्य नात्मवशं मनः ॥ इन्द्रियाणि न गुप्तानि प्रव्रज्या तस्य जी
 विकेति ॥ १५ ॥ ध्यानं धर्मध्यानादि तत्र योगो मनोवाक्कायव्यापारस्तं समाहृत्य सम्यगा
 हृत्य कार्यं देहं सर्वतो व्युत्सृजेत् त्यजेत् तथा तितिक्षां क्हांतिपरीपहादिसहनरूपां प
 रमां प्रधानां ज्ञात्वा आमोक्षाया सर्वकर्मक्षयाय परिव्रजेत् संयमक्रियां कुर्यादिति । ब्रवीमी
 ति पूर्ववत् ॥ १६ ॥ इति श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां वीर्याख्यमष्टमाध्ययनं समाप्तं ॥ ८ ॥

॥ टीका—अपिच अप्यपिमाश्यादि । अल्पं स्तोकं पिममशितुं शीजमस्याऽसावल्प
 पिमाशी यत्किंचनाशीति नावः । तथाचाऽऽगमः । हेजंतव आसीय ज उत उव सुहोव ग
 यनिदा ॥ जेणवतेण संतुष्ठ, वीरमुणिव सितेअप्पा ॥ १ ॥ तथा (अठ्ठकुमिअंमगमत्त
 प्पमाणेकवलेआहरे माणे अप्पाहारे डुवालसकवलेहिं ॥ २ ॥ अवढ्ढोमोयरिया ।
 सोलसेहिं डुनागपत्ते ॥ चउवीसंउमोदरियांसंपमाणपत्ते वत्तीसंकवलासंपुसुहारे ॥ ३ ॥
 अतएकैकंकवलाहान्यादिनोदरता विधेया । एवं पाने उपकरणेवोचो नोदरतां विदध्या
 दिति । तथाचोक्तं । थोवाहारो थोव नणिउअजोहोऽ थोवनिदोअ ॥ थोवोवहिउपकर
 एतस्सद्बुदेवा विषणमंति ॥ तथा सुव्रतः साधुरल्पं परिमितं हितं च नापेत सर्वदा विकथा
 रहितो न वेदित्यर्थः । नावात और्द्वयमधिकृत्याह । नावतः क्रोधाद्युपशमात् क्हांतः क्हांति प्र
 धानस्तथाऽनिनिर्वृतो लोनादिजयान्निरातुरस्तथा इन्द्रियनोऽन्द्रियदमनादांतो जितेंद्रियः ।
 तथाचोक्तं । कषाया यस्य नोठिन्ना, यस्य नात्मवशं मनः । इन्द्रियाणि न गुप्तानि, प्रव्रज्या
 तस्य जीवनं ॥ १ ॥ एवं विगता गृद्धिर्विषयेषु यस्य सविगतगृद्धिराशंसादोपरहितः सदा
 सर्वकालं संयमानुष्ठाने यतेत यत्नं कुर्यादिति ॥ १५ ॥ अपिच (जाणजोगमित्यादि
 । ध्यानं चित्तरोधलक्षणं धर्मध्यानादिकं तत्र योगो विशिष्टमनोवाक्कायव्यापारस्तं ध्यानयोगं
 समाहृत्य सम्यगुपादाय कार्यं देहमकुशलयोगप्रवृत्तं व्युत्सृजेत् परित्यजेत् । सर्वतः
 सर्वेणाऽपि प्रकारेण हस्तपादादिकमपि परपीडाकारि न व्यापारयेत् । तथा तितिक्षां क्हांति
 परीपहोपसर्गसहनरूपां परमां प्रधानां ज्ञात्वा आमोक्षायाऽशेषकर्मक्षयं यावत्परिव्रजेदि
 ति संयमानुष्ठानं कुर्यात्त्वमिति । इति परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १६ ॥ स
 माप्तं चाऽष्टमं वीर्याख्यमध्ययनमिति ॥

हवे नवमुं अध्ययन प्रारंजियेठैयें. आठमां अध्ययनमां वालनुं अने पंमितनुं वीर्य
 कहुं तेमां पण पंमितना वीर्यनुं जे धर्म ते धर्मने विषे साधु उद्यम करे तेमाटे आ
 नवमां अध्ययनमां ते धर्मनुं स्वरूप कहेहे.

जैरार्थमेव नवतीत्यर्थः । तथाहि । सम्यक्दृष्टीनां सर्वमपि संयमतपःप्रधानमनुष्ठानं नवति संयमस्य चानाश्रयरूपत्वात् तपसश्च निर्जेराफलत्वादिति । तथाच पठ्यते । (संयमेण एह्यफलैतवेवोदाणफलेइति) ॥ ३३ ॥ किंचाऽन्यत् (तेसिंपीत्यादि) महत्कुलमिद्ववाकादिकं येषांते महाकुलालोकविश्रुताः शौर्यादिनिर्गुणैर्विस्तीर्णयशस्तेषां मपि पूजासत्काराद्यर्थमुत्कीर्त्तनेन वा यत्तपस्तदशुद्धं नवति । यच्च क्रियमाणमपि तपो नैवाऽन्ये दानश्रद्धादयोजानंति तत्तथाचूतमात्मार्थिना विधेयं । अतो नैवात्मश्लाघां प्रवेदयेत् प्रकाशयेत् । तद्यथा । हेउत्तमकुलीन इत्योवा सांप्रतं पुनस्तपोनिष्ठतदेहइति । एवं स्वयमाविष्करणेन न स्वकीयमनुष्ठानं फल्युतामापादयेदिति ॥ ३४ ॥

अप्पपिंमासि पाणासि, अप्पं जासेऊ सुवए ॥ खंते जिनिबुद्धे
दंते; वीतगिद्धी सदा जए ॥ ३५ ॥ जाणजोगं समाहड्डु, कायं
विउसेऊ सवसो ॥ तितिस्कं परमं एच्चा आमोस्काए परिवएऊ
सिति वेमि ॥ ३६ ॥ इति श्रीवीरिइनाममठमश्वयणं सम्मतं ॥

अर्थ—(अप्पपिंमासिपाणासिके०) अल्पाहारनो जमनार तथा अल्प पाणीनो वापरनार (अप्पंजासेऊसुवए के०) तथा सुव्रति साधु अल्प नाषणनुं करनार परने हि तरूप वचननु बोलनार (खंतेजिनिबुद्धेदंतेके०) कृमावंत क्रोधादिकना उपशम थकी कषायने अजावे सीतल परिणामि तथा इंडिउनो दमनार (वीतगिद्धीके०) लोव्यता र हित (सदाजएके०) एरीते साधु जे ठे ते सर्व काल संयमने विषे यत्न करे ॥ ३५ ॥ (जाणजोगंसमाहड्डुके०) शुजध्यान एटले धर्मध्यानदिकना योग तेने सम्यक् आदरीने (कायंविउसेऊसवसोके०) कायाना अकुशल योगनी प्रवर्त्तिनो त्याग करे सर्वथा प्रकारे हस्त पादादिके करी पण परने पीडा नकरे (तितिस्कंपरमंएच्चा के०) तितिह्वा एटले परीसह अने उपसर्गनुं जे सहन करवुं तेने परम प्रधान कर्म निर्झरानुं कारण जाणीने (आ मोस्काएपरिवएऊसिके०) ज्यांसुंधी मोह नपामे त्यांसुंधी दीह्वा पाले तिवेमिनो अर्थ पूर्व वत् जाणवो ॥ ३६ ॥ इति श्रीवीर्यनामा आठमा अध्यायननो अर्थ समाप्त थयो.

॥ दीपिका—अल्पं पिंडमश्नातीति अल्पापिंडाशी एवं पानेपि योज्यं । यदागमः । अथ कुकुष्ठिअंअप्पमाणे कवले आहारेमाणे अप्पाहारे डुवालसकवलेहि अवट्टमो अरिआ सोलसहिं । डुजागयते १ चउवीसेहिं पउणोमो अरिअरि आतीतेहिंपमाणवत्तो बीत्तीसहिं पुणेहारेति । अतएवैकैकवलहान्या ऊनोदरता कार्या । एवं पाने उपकरणे च ऊनोदरतां कुर्यात् । यडुक्तं । योवीहारोधावजणि उवजोहोड्योवनिहो । अघोवोवहि उ

ने वालपंमितत्वेन विरूपं वीर्यं प्रतिपादितं । अत्रापि तदेव पंडितवीर्यं धर्मं प्रति यद्वयं
मं विधत्ते अतो धर्मः प्रतिपाद्यतइत्यनेन संबंधेन धर्माध्ययनमायातं । अस्मि चत्वार्यनुयो
गद्वाराणि उपक्रमादीनि प्राग्वत् व्यावर्णनीयानि । तत्राप्युपक्रमांतर्गतोऽर्थधिकारोऽ
यं । तद्यथा । धर्मोऽत्र प्रतिपाद्यतइति तमधिकृत्य निर्युक्तिरुदाह । (धर्मोऽपुबुद्धिष्ठो
जावधर्मेण एव अहिगारो । एसेच होइ धम्मं, एसेवसमाहिमग्गोति ? । (धम्मोऽपुबुद्धि
ष्ठोइत्यादि) । दुर्गतिगमनधरणलक्षणोधर्मः प्राक् दशवैकालिकश्रुतस्कंधपष्ठाऽध्ययने ध
र्मार्थकामाख्ये उद्दिष्टः प्रतिपादितः । इह तु जावेन धर्मेणाधिकारः । एष एव च जावधर्मः पर
मार्थतो धर्मोऽभवति । अमुमेवार्थमुत्तरयोरप्यध्ययनयोरिति दिशन्नाह । एष एव च जावसमा
धिर्जावमार्गश्च नवतीत्यवगंतव्यमिति । यदि वैष एव च जावधर्म एष एव च जावसमाधि
रेष एव च तथा जावमार्गोऽभवति न तेषां परमार्थतः कश्चिन्नेदः । तथाहि । धर्मः श्रुतचारि
त्राख्यः क्हांत्यादिलक्षणो वा दशप्रकारोऽभवत् जावसमाधिरप्येवं प्रकार एव । तथाहि । सम्यगा
धानमारोपणं गुणानां क्हांत्यादीनामिति समाधिः । तदेव मुक्तिमार्गोऽपि ज्ञानदर्शनचारित्रा
ख्यो जावधर्मतया व्याख्यातयितव्य इति ॥ सांप्रतमतिदिष्टस्यापि स्थानाशून्यान्यार्थं धर्मस्य ना
मादिनिक्षेपं दर्शयितुमाह । (एनामंठवणाधम्मो, दवधम्मोय जावधम्मोय । सचित्ताचित्तमीस
ग, गिहहवणाणेदवियधम्मो ॥ १) (नामंठवणेत्यादि) नामस्थापनाऽव्यजावचेदाच्चतुर्था धर्मस्य
निक्षेपः । तत्रापि नामस्थापनेऽनादृत्य कृशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तो धर्मः सचित्ताचित्तमिश्र
चेदात् त्रिधा । तत्रापि सचित्तस्य जीववरीरस्योपयोगलक्षणोधर्मः स्वजावः । एवमचित्ता
नामपि धर्मास्तिकायानां योयस्य स्वजावः सतस्य धर्म इति । तथाहि । (गइलरकणउध
म्मो, छाणलरकणोअहम्मोय । जायणं सवदवाणं, नहयवगाहलरकणं । १ । पुज्जा
स्तिकायोऽपि ग्रहणलक्षण इति । मिश्रइव्याणां च क्षीरोदकादीनां योयस्य स्वजावः सत
धर्मतयाऽवगंतव्य इति । गृहस्थानां च यः कुलनगरग्रामादिधर्मो गृहस्थेन्यो गृहस्थानां
वा योदानधर्मः स इव्यधर्मोऽवगंतव्य इति । तथाचोक्तं । अन्नं पानं च वस्त्रं च, आलयः श
यनासनं । शुश्रूषा वंदनं तुष्टिः पुण्यं नवविधं स्मृतं । १ । जावधर्मस्वरूपनिरूपणायाह ।
(लोइयलोउत्तरिउ, डुविहोपुणहोति जावधम्मोउ । डुविहोवि डुविहतिविहो, पंचविहो
होति णायवो । ३ । (लोइयइत्यादि) । जावधर्मो नोऽगमतो द्विविधः । तद्यथा । लौकि
कोऽलोकोत्तरश्च । तत्र लौकिको द्विविधः । गृहस्थानां पाखंडिकानां च लोकोत्तरस्त्रिविधः ।
ज्ञानदर्शनचारित्रचेदात् । तत्राप्याजिनिबोधकं ज्ञानं पंचधा । दर्शनमप्यौपशमिक, सा
खादन, क्हायोपशमिक, वेदक, क्हायिक चेदात् पंचविधं । चारित्रमपि सामायिकादिचेदात् पं
चविधं । गाथाकुराणि त्वेवं नेयानि । तद्यथा । जावधर्मो लौकिकलोकोत्तरचेदाद्विधा ।
द्विविधोऽपि चायं यथासंख्येन द्विविधस्त्रिविधः । तत्रैव लौकिको गृहस्थपाखंडिकचेदात् द्वि

कयरे धम्मं अस्काए, माहणेण मतीमता ॥ अंजुधम्मं जहात
 चं, जिणाणं तं सुणेहमे ॥ (पाठांतरे । जणगातं सुणेहमे ॥
 ॥ १ ॥ माहणा खत्तिया वेस्सा, चंमाला अडु वोक्कसा ॥ एसिया
 वेसिया सुद्धा, जेय आरंजणिस्सिया ॥ १ ॥

अर्थ—श्रीसुधर्मस्वामि प्रत्ये श्रीजंबूस्वामि बे हाथ जोडीने पुढे, के (माहणेणम
 तीमता के०) माहण मतिमंत एटले केवली जगवंत एवा श्रीमहावीर देव तेणे (क
 यरेधम्मंअस्काए के०) सम्यक् प्रकारे करीने केवा प्रकारनो धर्म कह्योढे एम श्रीजंबूस्वा
 मियें पुढ्या थका, श्री सुधर्म स्वामि बोल्या, (अंजुधम्मं के०) श्रीवीतराग प्रणीत धर्म
 ते रुज्जु एटले सरल बुद्ध (जहातचं के०) साचो यथावस्थित (जिणाणंतंसुणेहमे
 के०) एवो धर्म श्रीतीर्थकरनुं कहेलो तेहुं कहुंते ते तमे सांजलो पाठांतरं (जणगातं
 सुणेहमेके०) एवो धर्म ते अहो जन, एटले लोको हुं कहुंते, ते प्रत्ये तमे सांजलो
 ॥ १ ॥ (माहणाखत्तियावेस्सा के०) ब्राह्मण कृत्रिय तथा वैश्य अने (चंमाला के०)
 चांमाल निषाद (अडुके०) अथवा (वोक्कसा के०) वोक्कसते अवांतरजाति तेमां जे
 ब्राह्मण अने बुद्धकी उत्पन्न थयो ते, निषाद एटले चांमाल अने ब्राह्मण तथा वै
 श्यनी स्त्रीथी थयो ते अंबष्ठ, चंमालणी अने ब्राह्मण थकी थयो ते वोक्कस अर्ही
 माता पितानो पद्द जूदो जाणवो (एसिया के०) मृगलुब्धकः हस्तितापसादिक (वे
 सिया के०) वणिकादिक व्यापारमां अजीविका करनार (सुद्धा के०) शूद्र करसणी
 प्रमुख (जेयआरंजणिस्सिया के०) इत्यादिक जे ठे ते आरंजना करनार ठे, तेमज
 बीजा पण पाखंमी प्रमुख आरंजना करनार अनेकठे. ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथ नवमाध्ययनं । पूर्वाध्ययने बालपंडितवीर्यमुक्तं पंडितवीर्यं च तदेव य
 धर्मं प्रति उद्यमं कुरुते अतोत्र धर्मः प्रोच्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (कतरेत्ति) जंबूनामा सु
 धर्माणमुद्दिश्याह । कतरोधर्मआख्यातोमाहनेन श्रीवीरेण मतिमता ज्ञानवता । सुध
 र्मा आह । रुज्जुमवक्रं यथातथ्यं सत्यं जिनानां तं धर्मं मम कथयतः शृणुत यूयं
 ॥ १ ॥ ब्राह्मणाः कृत्रियावैश्याश्चांडालाश्चथ वोक्कसाअवांतरजातीयाः । तथथा । ब्राह्मणेन
 शूद्रां जातोनिषादः । ब्राह्मणेनैव वैश्यायां जातोऽबष्ठः । तथा निषादेनांबष्ठ्यां जातो
 वोक्कसः । एपिकाभृगलुब्धकाहस्तितापसाश्च ये मांसहेतोर्मृगान् हस्तिनश्च एपंति वैश्यावणि
 जोमायाप्रधानाः कलाजीविनः शूद्राः कृषीवजादयः येचान्ये नानाविधारंजनिश्रिताः ॥ १ ॥

॥ टीका—अष्टमानंतरं नवमः समारभ्यते ॥ अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्यय

अर्थ—(परिग्रहे के०) परिग्रह द्विपद, चतुष्पद, धन, धान्य हिरण्य, सुवर्णादिकने विपे ममत्व तेषां (निविष्टाणके०) गृह्यता (वेरंतेसिंपवडूईके०) एवा पुरुष आरंजना करनार तेने निःकेवल वैरनी वृद्धि आयते. अथवा पावांतरे (पावंतेसिंपवडूई के०) तेवा आरंजना करनार पुरुषोने जमदग्नि कृतवीर्यनी पेरे पापनी वृद्धि आयते ज्यां जेरी ते प्राणीउनी हिंसा करे त्यां तेरीते संसार मांहे दुःखना विनागी थाय. (आरंजसंनि याकामा के०) तथा कामनोगजे ठे, ते आरंज संवृतते आरंजे कगी पुष्टते अनेक पाप ना कारणे करी नखाते, (नतेदुःखविमोयगा के०) ते कारण माटे तें दुःख थकी तू टे नही ॥ ३ ॥ जेथकी प्राणीना प्राणने हणियें तेने (आघाय के०) मरण कहिए. ते मरणने अर्थे जे (किञ्चमाहेउंके०) कृत्य करवुं एटले मरणनुं जे कार्य करवुं अर्थात् अग्निसंस्कार जलांजली, प्रदान, पितृ पिंम, प्रमुख एटलावाना करीने पठी (नाइउ विसएसिणो के०) ज्ञाति, गोत्री, स्वजन, पुत्र, कलत्रादिक एसर्व विषयानिजापी ठता होय तेमनुं उपार्जन करेवुं जे वित्त एटले धन (तंविक्तंके०) तेधन (अन्नेहरंति के०) अन्य जे पूर्वोक्त अग्नि संस्कार प्रमुखना करनारा पुरुषो ते जिये, एटले अंगीकार करे. अने ते धननो उपार्जनार (कम्मीकम्मेहिंकिञ्चती के०) अनेक कुकर्म करी दुर्गतीयें पोहोतो बतो ते कर्मे करी संसारमां किञ्चती एटले पीडाय ठेदाय. ॥ ४ ॥

॥ टीपिका—परिग्रहनिविष्टानां ममतासक्तानां तेषां पूर्वोक्तानां वैरं वर्धते । जमदग्निकृतवीर्यादीनामिव रिपवस्ते आरंजसंनृताआरंजपुष्टाः कामेषु प्रवृत्तास्ते एवंविधादुःखविमोचकान स्युः ॥ ३ ॥ आघातोमरणं तस्य कृत्यमग्निसंस्कारजलांजलिदानपितृपिंमादिकं तदाधातुमाधाय कृत्वा पश्चाज्ज्ञातयः स्वजनाअन्येऽपि विषयैपिणः संतस्तस्य तद्वित्तं धनं हरंति गृह्णन्ति । यदुक्तं । ततस्तेनार्जितैर्द्व्यैदारैश्च परिरक्षितैः ॥ क्रीडंत्यन्ये नराराजन् हृष्टपुष्टाअलंकृताः । सतु इव्योपार्जकः कर्मवान् कृतैः कर्मभिः संसारे कृत्यते पीड्यते ॥ ४ ॥

॥ टीका—किंच (परिग्रहेऽस्यादि) परिसमंतात् गृह्यतइति परिग्रहोद्विपदचतुष्पदधनधान्यहिरण्यसुवर्णादिषु ममीकारस्तत्र निविष्टानामध्युपपन्नानां गार्हर्ध्यं गतानां पापमसात् वेदनीयादिकं तेषां प्रायुक्तानामारंजनिश्रितानां परिग्रहे निविष्टानां प्रकर्षेण वर्धते वृद्धिमुपयाति जन्मांतरेष्वपि दुर्मोचं नवति । कचित्पाठः (वेरंतेसिंपवडूइनि) । तत्र येन यस्य यथा प्राणिनोपमर्दः क्रियते सतथैव संसारांतर्वर्ती शतशोदुःखनाक् नवति । जमदग्निकृतवीर्यादीनामिव पुत्रपौत्रानुगं वैरं प्रवर्धतइति नावः । किमित्येवं । यतस्ते

विधः । लोकोत्तरोऽपि ज्ञानदर्शनचारित्र्येदात् त्रिविधः । ज्ञानादीनि प्रत्येकं त्रीण्यपि पं
चधैवेति । तत्र ज्ञानदर्शनचारित्र्यवतां साधूनां योधर्मस्तं दर्शयितुमाह । (पासडोससु
कुसीलं, संघवोणकिरचट्टतीकात् । सूयगडेअक्कुयणे, धम्ममि निकाइतंएयं ॥४॥) पास
डोससुएत्यादि) । साधुगुणानां पार्श्वे तिष्ठंतीति पार्श्वस्थाः । तथा संयमानुष्ठानेऽवसीदंती
त्यवसन्नाः । तथा कुत्सितं शीजं येषांते कुशीलाएतैः पार्श्वस्थादिभिः सह संस्तवः परिचयः
सहसंवासरूपो न किल यतीनां वर्तते कर्तुमतः सूत्रकृतेऽगेधर्माख्येऽध्ययने एतस्मिन्निका
चितं नियमितमिति ॥ गतोनामनिष्पन्नो निक्षेपोऽधुना सूत्रानुगमेऽस्वलितादिगुणोपेतं
सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (कयरेऽत्यादि) ॥ जंबूस्वामी सुधर्मस्वामिनमुद्दिश्येदमाह ।
तद्यथा । कतरः किंनूतोऽर्गतिगमनलक्षणोधर्मआख्यातः प्रतिपादितो (माहणेणं
ति) मा जंतून् व्यापादयेत्येवं विनेयेषु वाक्प्रवृत्तिर्यस्याऽसौ माहनोजगवान् वीरवर्धमा
नस्वामी तेन । तमेव विशिनष्टि । मनुतेऽवगच्छति जगत्त्रयं कालत्रयोपेतं यथा सा केवलज्ञा
नाख्या मतिः सा अस्याऽस्तीति मतिमान् तेनोत्पन्नकेवलज्ञानेन जगवतेति पृष्टे सुधर्मस्वा
म्याह रागद्वेषजितोजिनास्तेषां संबन्धिनं धर्मं (अंजुमिति) रुजुं मायाप्रपंचरहितत्वा
दवक्रं । तथा (जहातच्चमिति) यथावस्थितं मम कथयतः शृणुत यूयं । ननु य
थाऽन्यैस्तीर्थकैर्देनप्रधानोधर्मो निहितस्तथा जगवताऽपीति (पाठांतरंवा) जणुगा
तं सुणेहमे) जायंतइति जनालोकास्तएव जनकास्तेषामामंत्रणं हेजनकाः तंधर्मं शृ
णुत यूयमिति ॥ १ ॥ अन्वयव्यतिरेकान्यामुक्तोऽर्थः सूक्तोजवतीत्यतोयथोद्दिष्टप्रतिपक्ष
नूतोऽधर्मस्तदाश्रितास्तावदर्शयितुमाह । (माहणेत्यादि) । ब्राह्मणाः कृत्रियावैश्या
स्तथा चांमालाः अथ वोक्कसाअवांतरजातीयाः । तद्यथा । ब्राह्मणेन शूद्रांजातो निपादो ब्रा
ह्मणेनैव वैश्यायां जातोऽबध्नस्तथा निषादेनांबध्न्यां जातो वोक्कसः । तथा एषितुं शीलमित्ये
षिकामृगलुब्धकाहस्तितापसाश्च मांसहेतोर्मृगान् हस्तिनश्च एष्यंति तथा कंदमूलफ
लादिकं च । तथा ये चाऽन्ये पाखंडकानानाविधैरुपायैर्न ह्यमेष्यंत्यन्यानिवा विषयसा
धनानि ते सर्वेऽप्येषिकाइत्युच्यंते । तथा वैशिकावणिजो मायाप्रधानाकलोपजीविनः ।
तथा शूद्राः कृषीवलादयः । आजीरजातीयाः कियंतोवा वद्धयंतइति दर्शयति । ये चाऽन्येव
र्णापसदानानारूपसावद्यारंजनिश्रितायंत्रपीडननिर्लोभनकर्मांगारदाहादिभिः क्रियाविशेषै
र्जीवोपमर्दकारिणस्तेषां सर्वेषामेव जीवापकारिणां वैरमेव प्रवर्धतइत्युत्तरलोकेक्रियेति ॥ २

परिग्गहनिविद्धाणं, वेरं तेसिं पवडुई ॥ (पाठांतरे पावं तेसिं पवडुई)
आरंजसंजिया कामा, नते डुक्कविमोयगा ॥ ३ ॥ आघाय किच्चमाहेनं,
नाइठं विसएसिणो ॥ अन्ने हरंति तं वित्तं, कम्मी कम्मेहिं किच्चती ॥ ४ ॥

पियाइत्यादि) माताजननी पिताजनकः स्नुषापुत्रवधूः त्रातासहोदरः । तथा नार्या कलत्रं पुत्राश्चौरसाः स्वनिष्पादिताएते सर्वेऽपि मात्रादयोये चान्ये श्वशुरादयस्ते तव संसारचक्रवाले स्वकर्मनिर्विलुप्यमानस्य त्राणाय नाऽलं समर्थानवन्तीति । इहाऽपि ताव नैते त्राणाय किमुताऽमुत्रेति । दृष्टान्त्राऽत्र कालसौकरिकसुतः सुजसनामा अजयकुमा रस्य सरवा । तेन महासत्त्वेन स्वजनाऽन्यर्थितेनाऽपि नप्राणिष्वपकृतमपि त्वात्मन्येवेति ॥ ५ ॥ किंचान्यत् (एयमष्टमित्यादि) धर्मरहितानां स्वकृतकर्मविलुप्यमानानामैहि कामुष्मिकयोर्नकश्चित्राणायेति एनं पूर्वोक्तमर्थं सप्रेक्षापूर्वकारी प्रत्युपेक्ष्य विचार्याऽवगम्य च परमः प्रधाननूतोमोक्षः संयमोवा तमनुगच्छतीति तद्धीजश्च परमार्थानुगामुकः सम्य क्दृशीनादिस्तंच प्रत्युपेक्ष्य क्त्वाप्रत्ययांतस्य पूर्वकालवाचितया क्रियांतरसव्यपेक्षत्वात् । त दाह । निर्गतं ममत्वं बाह्यान्त्यंतरेषु वस्तुषु यस्मादसौ निर्ममः । तथा निर्गतोऽहंकारोऽ जिमानः पूर्वैश्वर्यजात्यादिमदजनितस्तथा तपःस्वाध्यायलोनादिजनितोवा यस्मा दसौ निरहंकारोरागद्वेषरहितइत्यर्थः । सएवंनूतोनिर्दुर्जिनैराहितः प्रतिपादितोऽनु ष्टितोवा योमार्गोजिनानां वा संबन्धी योऽनिहितोमार्गस्तं चरेदनुतिष्ठेदिति ॥ ६ ॥

चिञ्चा वित्तंच पुत्तेय, एणइउ य परिग्गहं ॥ चिञ्चाण अंतगं सोयं
(चिञ्चाणएंतगंसोयं,) इति पाठांतरं । निरवेस्को परिव्वए ॥ ७ ॥
पुढवी आउगणि वाऊ, तएरुक्क सबीयगा ॥ अंमया पोय जरा
ऊरस संसेय उप्पिया ॥ ८ ॥

अर्थ—(वित्तंचपुत्तेय के०) वित्तते धन अने पुत्रादिक तेने (चिञ्चा के०) त्यक्त्वा एटले ठांमीने वली (एणइउयके०) ज्ञाति, स्वजन, स्त्री, स्वसुर, वेवाही प्रमुख तथा (परि ग्गहं के०) परिग्रह तेना उपर ममत्व जाव ते सर्वने (चिञ्चाके०) त्यक्त्वा एटले ठां मीने एवाक्यालंकारेढे तथा (तंसोयं के०) तथा नूतशोक तेने त्यागीने अथवा पाठांत रनुं अर्थ कहेढे. मिथ्यात्व अविरति प्रमाद कपायरूप बंधना कारण, अने (एणंतगं के०) जेनो कोइरीते अंत एटले पार न आवे एवो सोयं के० शोक तेनो त्याग करीने (निरवेस्को के०) निरपेक्ष एटले विषयादिकने अण वांढतो थको (परिव्वए के०) सं यम पाले तेने साधु जाणवो ॥ ७ ॥ (पुढविआउगणिवाऊ के०) पृथ्वीकाय, अ प्पकाय, तेजकाय अने वायुकाय तथा (तएरुक्कसबीयगा के०) तृण वृक्ष बीज शा लि प्रमुख ए पांचमी वनस्पतिकायनी जाति ए सर्व स्थावर जीवो जाणवाः अने (अं मया के०) इमा थकी उपजे जे वायुलि प्रमुख (पोतजके०) हस्तियादिक तथा (ज

कामेषु प्रवृत्ताः कामाश्चारंजैः सम्यग् नृताश्चारंजपुंष्टाश्चारंजाश्च जीवोपमर्दकारिणोऽतो न ते कामसंनृताश्चारंजनिश्चिताः परगृहे निविष्टाः दुःखयतीति दुःखमष्टप्रकारं कर्म तद्विमोचकान्वति तस्याऽपनेतारो नवंतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ किंचाऽन्यत् (आघातमित्यादि) आहन्यन्ते अपनयन्ति विनाश्यन्ते प्राणिनां दश प्रकाराश्चपि प्राणायस्मिन् सञ्चाघातो मरणं तस्मै तत्र वा कृतमग्निसंस्कारजलांजलिप्रदानपितृपिंदादिकमाघातं कृत्यं तदा धातुमादाय कृत्वा पश्चात् ज्ञातयः स्वजनाः पुत्रकलत्रत्रातृव्यादयः । किंचूताः । विषयान्वेष्टुं शीलं येषां तेऽन्येऽपि विषयैपिणः संतस्तस्य दुःखार्जितं वित्तं इव्यजातमपहरन्ति स्वीकुर्वन्ति । तथाचोक्तं । ततस्तेनार्जितैर्द्व्यदरैश्च परिरक्षितैः ॥ क्रीडन्त्यन्ये नराराजन्, दृष्टास्तुष्टाह्यजंकृताः ॥ १ ॥ सतु इव्यार्जनपरायणः सावधानुष्ठानवान् कर्मवान् पापी स्वीकृतैः कर्मभिः संसारे कृत्यते विद्यते पीड्यत इति यावत् ॥ ४ ॥

माया पिया एहुसा जाया, नज्जा पुत्ताय उरसा ॥ नालं ते तव ताणा य, लुप्यंतस्स सकम्मुणा ॥ ५ ॥ एयमं सपेहाए, परमठाणु गामियं ॥ निम्ममो निरहंकारो, चरे निस्कू जिणाहियं ॥ ६ ॥

अर्थ—(मायापियाएहुसानाया के०) माता पिता स्नुषा एटले ठोकरानी स्त्री तथा नाइ (नज्जापुत्तायउरसा के०) नार्थी, पुत्र अंगजातिक एटला सर्व (लुप्यंतस्ससकम्मुणा के०) ए जीवने कर्म विपाक नोगवता थकां (नालंतेतवताणाय के०) तेवखते त्राणनणी नथाय एटले दुःख टालवाने असमर्थ थाय ॥ ५ ॥ धर्मरहित जीवने राखवा कोइ समर्थ नथी (एयमंसपेहाए के०) ए अर्थ आलोची एटले सम्यक् प्रकारे विमासीने (परमठाणुगामियं के०) परमार्थजे मोक्ष तेनो अनुगामि एटले मोक्षनो साधक (निम्ममोनिरहंकारो के०) निर्ममत्व तथा निरहंकारी एवोठतो (चरे निस्कूजिणाहियं के०) ते साधु जिनजाषित जे संयम मार्गठे तेने आचरे ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—माता पिता स्नुषापुत्रवधूः त्राता नार्थी पुत्राश्च औरसाःस्वांगजाएते सर्वे तव त्राणाय रक्षणाय नालं नसमर्थाः । तव किंचूतस्य । स्वकर्मणा लुप्यमानस्य पीड्यमानस्य । दृष्टांतोत्र कालसौकरिकसुतः सुलसोऽन्यकुमारस्य मित्रं तेन महात्मना स्वजना न्यर्थितेनापि न प्राणिहिंसा कृता ॥ ५ ॥ एतं पूर्वोक्तमर्थं प्रेक्ष्य विचार्य परमार्थोमोक्षस्तनुगच्छतीति परमार्थानुगामुकस्तं सम्यक्दर्शनादिकं विचार्य निर्ममोनिरहंकारो निहुर्जिनाहितं जिनोक्तं मार्गं चरेत् ॥ ६ ॥

॥ टीका—स्वजनाश्च तद्व्योपजीविनस्तत्राणाय नचवंतीति दर्शयितुमाह । (माया

सौवीरकादर्जातारसजास्तथा संस्वेदाज्जाताः संस्वेदजायूकामत्कुणादयः । उन्निज्जाः खंजरीटकदर्जरादय इति । आज्ञातचेदाहि दुःखेन रक्ष्यंत इत्यतोचेदेनोपन्यास इति ॥ ७ ॥

एतेहिं ठहिं काएहिं, तं विज्जं परिजाणिया ॥ मणसा कायवक्के णं, एारंजी ए परिग्गही ॥ ९ ॥ मुसावायं वहिं च, उग्गहं च अजाइय ॥ सत्ता दाणाइं लोमंसि, तं विज्जं परिजाणिया ॥ १० ॥

अर्थ—(एतेहिं ठहिं काएहिं के०) पूर्वोक्त ठ कायजीवो ते त्रस स्यावर तथा सूक्ष्म वादर पर्याप्ता अपर्याप्ता ना चेदे करी (तं विज्जं परिजाणिया के०) ते ठकायने पंमित ज्ञ परिज्ञायें करी जलीपरे जाणीने अने प्रत्याख्यान परिज्ञाये (मणसा कायवक्के णं के०) मन, वचन अने काया एत्रण करणे करी (एारंजी ए परिग्गही के०) साधु आरंज परिग्रह नकरे केमके ए आरंज परिग्रह्यकी पूर्वोक्त ठकायं जीवोनी विराधना यायवे माटे साधु आरंजी परिग्रही नथाय. ए प्राणातिपात विरमण नामा प्रथम व्रतनो अधिकार कह्यो ॥ ९ ॥ हवे बीजो व्रत आदि कहेवे (मुसावायं के०) असत्य बोलवुं (वहिं च के०) तथा मैशुन ते जोग का मादिक (उग्गहं च के०) परिग्रह तथा (अजाइय के०) अदत्तदान ए मृषावादादि क अव्रतजेवे ते (लोमंसि के०) लोक मांहे (सत्ता के०) शस्त्ररूपवे, तथा शस्त्रनी पेरे (आदान के०) कर्म ग्रहण करवावुं कारणवे, (तं विज्जं परिजाणिया के०) तेने विद्वान् ए एजे पंमित ज्ञ परिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञाये परिहरे ॥ १० ॥

॥ दीपिका—एनिः षड्भिः कायैर्नारंजी नापि परिग्रही स्यात् विद्वान् पंडितो ज्ञ परिज्ञाया परिज्ञाय प्रत्याख्यान परिज्ञाया मनोवाक्कायैरारंजं परिग्रहं च परिहरेदिति श्लोक व्यार्थः ॥ ९ ॥ मृषावादं विद्वान् प्रत्याख्यान परिज्ञाया परिहरेत् अदहिं च मैशुनं अवग्रहं परिग्रहमयाचितमदत्तादानं एतानि मृषावादादीनि प्राण्युपघातकारित्वात् शस्त्राणि तथा आदानानि कर्मोपादानकारणान्यस्मिन् लोके तदेतत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ १० ॥

॥ टीका—एनिः पूर्वोक्तैः षड्भिरपि कायैस्त्रसस्यावररूपैः सूक्ष्मवादरपर्याप्तकापर्याप्तकचेदनिन्नैर्नारंजी नाऽपि परिग्रही स्यादिति संबंधः । तदेतद्विद्वान् सश्रुतिको ज्ञ परिज्ञाया परिज्ञाय प्रत्याख्यान परिज्ञाया मनोवाक्कायकर्मनिर्जीवोपमर्दकारिणामारंजं परिग्रहं च परिहरेदिति ॥ ९ ॥ शेषव्रतान्यधिकृत्याह । (मुसावायमित्यादि) मृषा अस्मिन् तोवादो मृषावादस्तं विद्वान् प्रत्याख्यान परिज्ञाया परिहरेत् तथाऽवहिं च मिति मैशुनं अवग्रहं परिग्रहमयाचितमदत्तादानं । यद्विद्वान् अवहिं च मिति मैशुनग्रहोऽवग्रहमयाचित

रायुज के०) मनुष्यादिक (रसज के०) कीटादिक (संस्वेदजके०) जुं प्रमुख (उज्जि
ज के०) तीडादिक ए सर्व त्रसकाय जीवोजाणवा. ॥ ८ ॥

॥ टीका—वित्तं धनं पुत्रांश्च ज्ञातीन् स्वजनान् त्यक्त्वा परिग्रहं चांतरंममत्वं । ए
कारोवाक्यालंकारे अंतं गह्वतीत्यंतगोडुष्परित्यजइत्यर्थः । तं तथानूतं शोकरूपं त्य
क्त्वा निरपेक्षः पुत्राद्यपेक्षारहितः परिव्रजेत् संयमे चरेत् । यदुक्तं । बलियाअवयस्कंता,
निरावयस्कागयाअविग्घेणं ॥ तम्हापवयणसारे, निरावयस्केणहोअवंधंति ॥ ७ ॥ पृथि
वी आपः अग्नयः वायवः तृणानिकुशादीनि वृक्षाअशोकाम्रादयः सबीजानि शालिगो
धूमादीनि तद्युक्ताएते त्रयोपि वनस्पतयः एते पंचाप्येकेंडियाः । अंमजाः पक्षिगृहकोकि
लाद्याः पोतजाहस्त्यादयः जरायुजागोमनुष्यादयः रसादधिसौवीरादेर्जातारसजाः सं
स्वेदजायूकामत्कुणादयः उज्जिज्जाःखंजरीटदंडराद्याः एते त्रसाः ॥ ८ ॥

॥ टीका—अपिच (चिञ्चाइत्यादि) संसारस्वनावपरिज्ञानपरिकर्मितमतिर्विदितवेद्यः
सम्यक् त्यक्त्वा परित्यज्य किंतुचित्तं इव्यजातं तथा पुत्रांश्च त्यक्त्वा पुत्रेष्वधिकस्नेहोच
वतीति पुत्रग्रहणं । तथा ज्ञातीन् स्वजनांश्च त्यक्त्वा तथा परिग्रहं चांतरं ममरूपत्वं ।
एकारोवाक्यालंकारे । अंतं गह्वतीत्यंतगोडुष्परित्यजइत्यर्थः । अंतकोविनाशकारीत्यर्थः ।
आत्मनि वा गह्वतीत्यात्मगआंतरइत्यर्थः । तं तथानूतं शोकं त्यक्त्वा परित्यज्य
श्रोतोवामिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषायात्मकं कर्माश्रवधारनूतं परित्यज्य पाठांतरंवा ।
(चिञ्चाणणंतगंसोयं) अंतं गह्वतीत्यंतगं नअंतगमनंतगं । श्रोतःशोकं परित्य
ज्य निरपेक्षः पुत्रदारधनधान्यहिरण्यादिकमनपेक्ष्यमाणः सन् मोक्षाय परिसमंता
त् संयमानुष्ठाने व्रजेत् परिव्रजेदिति । तथा चोक्तं । (बलियाअवयस्कंता, निरावय
स्कागयाअविग्घेणं ॥ तम्हापवयणसारे, निरावयस्केणहोयवं ॥ १ ॥ नोगेअवयस्कंता, प
डंति संसारसागरे घोरे । नोगेहिनिरवपस्का, तरंति संसारकंतरमिति ॥ १ ॥ सएवं प्रव्रजि
तः सुव्रतावस्थितात्माऽहिंसादिषु व्रतेषु प्रयतेत ॥ ७ ॥ तत्राऽहिंसाप्रसिद्ध्यर्थमा
ह । (पुढवीआउइत्यादिश्लोकद्वयं) तत्र पृथिवीकायिकाः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तक
चेदनिन्नाः । तथाऽपकायिकाअग्निकायिकावायुकायिकाश्चैवंनूताएव । वनस्पतिकायि
कान् लेशतः सचेदानाह । तृणानि कुशवच्चकादीनि वृक्षाश्रूताशोकादिकाः । सह बीजैर्व
र्ततइति सबीजानि तु शालिगोधूमयवादीनि एते एकेंडियाः पंचापिकायाः । षष्ठत्रसकायनि
रूपणायाह । अंडजाः शकुनिगृहकोकिलकसरीसृपादयः । तथा पोताएव पोतजाहस्तिश
रजादयः । तथा जरायुजाये जंबालवेष्टिताः समुत्पद्यंते गोमनुष्यादयः । तथा रसात् दधि

ध्मातः पुरुषउत्तानीजवति सउद्वायोमानः।ठांदसत्वान्नपुंसकलिंगता।जात्यादीनामेतत्स्थानानां बहुत्वात् तत्कार्यस्याऽपि मानस्य बहुत्वमतोबहुवचनं । चकाराः स्वगतचेदसंसृचनार्थाः समुच्चयार्थावा। धूनयेति प्रत्येकं क्रिया योजनीया । तद्यथा । पलिकुंचनंमायां धूनय धूनीहि वा । तथा जजनं लोचं तथा स्थंडिलं क्रोधं तथा उद्वायं मानं । विचित्रत्वात् सूत्रस्य क्रमोल्लंघननिर्देशेन दोषायेति । यद्विवा रागस्य दुस्त्यजत्वात् लोचस्य च मायापूर्वकत्वादित्यादावेव मायालोचयोरुपन्यासऽति । कषायपरित्यागे विधेये पुनरपरं कारणमाह । एतानि पलिकुंचनादीनि अस्मिन् लोके आदानानि वर्त्तते । तदेतद्विद्वान् कृपरिज्ञया परिज्ञानप्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याचक्षीत ॥ ११ ॥ पुनरप्युत्तरगुणानधिकृत्याह । (धावणमित्यादि) धावनं प्रक्षालनं हस्तपादयोर्वस्त्रादेरंजनमपि तथा विरेचनं निरूहात्मकमधोविरेकोवा । वमनमूर्ध्वविरेकस्तथाऽजनं नयनयोरिति । एवमादिकमन्यदपि शरीरसंस्कारादिकं यत् संयमपलिमंथकारि संयमोपधातरूपं तदेतद्विद्वान् स्वरूपतस्तद्विपाकतश्च परिज्ञाय प्रत्याचक्षीत ॥ १२ ॥

गंधमल्लसिणाणंच, दंतप्रक्षालणं तदा ॥ परिगृह्णित्विकम्मंच,
तं विज्जं परिजाणिया ॥ १३ ॥ उद्देशियं कीयगमं, पामिच्चं चैव
आहडं ॥ पूयं अणेसणिज्जंच, तं विज्जं परिजाणिया ॥ १४ ॥

अर्थ—(गंधमल्लसिणाणंच के०) सुगंधिक इव्यते गंध, माल्यते फूल अने शरीर स्नान ते शरीरप्रक्षालन देश थकी तथा सर्व थकी करवुं तथा (दंतप्रक्षालणंके०) दांतप्रक्षालन ते दातणप्रमुखनुं करवुं (तदाके०) तथा (परिगृह्णित्विके०) सचेत अचेतादिकनो परिग्रह (इत्तिकम्मंच के०) स्त्रीकर्म ते तिर्यंच मनुष्य देवी प्रमुख ने हस्तकर्म कुचेटादिकनुं करवुं (तंविज्जंपरिजाणिया के०) ए सर्वने पंमित अशुच जाणीने वर्जे ॥ १३ ॥ (उद्देशिकं के०) साधुने निमित्ते करेलो आहार (क्रीतंक्रीतं के०) साधुने अर्थे मूल आपीने लीधेजो आहार (पामिच्चंचेव के०) साधुने अर्थे उधारे लीधेजो आहार वली (आहडं के०) साधुने अर्थे ग्रहस्थे सामो आण्यो एवो आहार (पूयं अनेसणिज्जंच के०) आधाकर्मिना कण सहित आहार (तंविज्जंपरिजाणिया के०) किं बहुना एवधो अनेगणिय सदोष आहार जाणीने पंमित पुरुष एने परिहरे ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—गंधाः कोष्ठपुटाद्यामाल्यं पुष्पादि स्नानं शरीरक्षालनं दंतप्रक्षालनं परिग्रहः सचित्तादेः स्त्रीकर्म स्त्रियोनरतिरश्च्यस्तासां वशीकरणादिकर्म हस्तकर्म सावद्यानुष्ठानं वा तत्सर्वं विद्वान् परिहरेत् ॥ १३ ॥ उद्देशिकं साधुदेशेन यत्कृतं । क्रीतं कयस्ते

मित्यनेनाऽदत्तादानं गृहीतं । एतानिच मृपावादादीनि प्राण्युपतापकारित्वात् शस्त्राणीव शस्त्राणि वर्तते । तथा दीयते गृह्यतेऽष्टप्रकारं कर्मैन्निरिति । कर्मोपादानकारणान्यस्मिन् लोके तदेतत्सर्वं विद्वान् इपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति ॥१०॥

पलिउंचणंच जयणंच, थंमिल्लुस्सयणाणिया ॥ धूणादाणाइं लो
गंसि, तं विज्जं पारिजाणिया ॥११॥ धोयणं रयणं चेव, वल्लिकम्मं
विरेयणं ॥ वमणं जणपलीमंथं, तं विज्जं पारिजाणिया ॥ १२ ॥

अर्थ—(पलिउंचणंचके०) माया तथा (जयणंचके०) लोभ (थंमिल्लुके०) जे निर्विवेक पणा यकी थंमिलनी पेरे होय ते क्रोध (उसयणाणियाके०) जे अपध्याने करी सच्या दिकनी पेरे उंचु होय तेने मान कहिए (धूणाके०) एचारेनो त्यागकरे केम के (दाणाइं लोगंसि के०) एचार कषायने लोकमां कर्म ग्रहण करवाना कारण कहां ठे तेमाटे (तं विज्जंपारिजाणिया के०) एने पंक्षित इपरिज्ञाये जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञाये परिहरे. ॥ ११ ॥ (धोयणंरयणं के०) हाथ पग वस्त्रादिकने धोवुं तथा रंगवुं (चेवके०) वली (वल्लिकम्मं के०) नख रोमादिकनुं समारवुं (विरेयणं के०) पखाल लेवो (वमनंके०) वमन करवुं (अंजण के०) आखनुं आंजवुं (पलिमंथं के०) अन्यकोइ शरीर संस्कारादिक जेणे करी संयमनो उपघात आय तेवा सर्वकारणोने जाणीने पंक्षित परिहरे ॥१२॥

॥ दीपिका—परिकुंच्यते आत्मा वक्रतां प्राप्यते येन तत्परिकुंचनं माया । नज्यते सर्वत्र आत्मा प्रवृत्तिक्रियते येन सनजज्जलोलोभः । यदुदयेनात्मा सदद्विवेकविकलत्वात् स्थंमिलवत्स्यात् सस्थंडिलः क्रोधः । यस्मिन् सति आत्मा उद्धृतः स्यादुन्नतः सउद्भायो मानः । बांदसत्वात्क्लीबत्वं । एतानि धूनय त्यज । किंनूतानि आदानानि बंधकारणानि तदेतद्विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ ११ ॥ धावनं हस्तपादवस्त्रादेः । रंजनं तस्यैव । वस्तिकर्मानुवासनरूपं । विरेचनमधोविरेकः । वमनमूर्ध्वविरेकः । अंजनं नयनयोः । एवमन्यदपि यत्संयमपलिमंथकारि संयमोपघातकारि तत्परिज्ञाय परिहरेत् ॥ १२ ॥

॥ टीका—किंचाऽन्यत् (पलिउंचणमित्यादि) पंचमहाव्रतधारणमपि कषायिणोनिष्फलं स्यादतस्तत्साफव्यापादनार्थं कषायनिरोधोविधेयइति दर्शयति ॥ परिसमंतात्कुंच्यंते वक्रतामापद्यंते क्रियायेन मायाऽनुष्ठानेन तत्पलिकुंचनं मायेति ज्ञेयते । तथा नज्यते सर्वत्राऽऽत्मा प्रवृत्तिक्रियते येन सनजज्जलोलोभस्तं तथा यदुदयेन ह्यात्मा सदद्विवेकविकलत्वात् स्थंमिलवद्भवति सस्थंडिलः क्रोधः । यस्मिंश्च सत्पूध्वं श्रयति जात्यादिना दर्पा

गोलोचनाञ्जनं गृहिर्गाढ्यं रसेषु उपवातकर्म परापवातक्रिया उठोलणं अयतनया शीतोदकादिना हस्तपादादिप्रक्षालनं कल्कं लोधादिष्व्येण शरीरोद्धर्तनं तत्सर्वं विद्वान् परिहरेत् ॥ १५ ॥ असंयतैः सार्धं संप्रसारणं पर्यालोचनं तत्संप्रसारणं परिहरेत् । कृता शोचना गृहकरणादिक्रिया येन सकृत्क्रिय इत्येवमसंयतानुष्ठानप्रशंसं प्रश्रम्यायतनं प्रकटीकरणं प्रश्रनिर्णयकारणं । सागारिकः शय्यातरस्तस्य पिंडं जुगुप्सितं ह्रीनं वर्णपिंडं वा तदेतत्सर्वं विद्वान् परिहरेत् ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंच । (आसृणिमित्यादि) येन वृतपानादिना आहारविज्ञोपेण रमायनक्रियाया अशूनः सन् आसमंतात् गूनीभवति बलवानुपजायते तदागूनीत्युच्यते । यदिवा (आसृणिति) श्लाघा यतःश्लाघया क्रियमाणया आसमंतात् दूनः । दूनोजघुप्रकृतिः कश्चिद्वर्षाभ्रमातवात् स्तब्धोभवति । तथा अदृष्टां रागोरञ्जनं मौवीरादिकमञ्जनमिति यावत् । एवं रसेषु शब्दादिषु विषयेषु वा गृहिर्गाढ्यं तात्पर्यमासेवा तथोपवातकर्मैत्युच्यते । तदेव लेशतोदर्शयति । (उठोलनंति) अयतनया शीतोदकादिना हस्तपादादिप्रक्षालनं तथा कल्कं लोधादिष्व्यसमुदायेन शरीरोद्धर्तनं तदेतत्सर्वं बंधनायेत्येवं विद्वान् पण्डितोक्तं परिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति ॥ १५ ॥ अपिच । (संप्रसाराय इत्यादीति । असंयतैः सार्धं संप्रसारणं पर्यालोचनं परिहरेदिति वाक्यज्ञेयः । एवं संयमानुष्ठानं प्रत्युपदेशदानं तथा (कयकिरिण्) नाम कृता शोचना गृहकरणादिक्रिया येन सकृत्क्रिय इत्येवमसंयतानुष्ठानप्रशंसनं तथा प्रश्रम्यायतनं प्रश्रमादेरायतनमाविष्करणं कथनं यथावस्थितप्रश्रनिर्णयनानि । यदिवा प्रश्रमायतनानि लौकिकानां परस्परव्यवहारे मिथ्याशान्त्रगतसंशयेवा प्रश्रमे सति यथावस्थितार्थकथनद्वारेणायतनानि निर्णयनानीति । तथा सागारिकः शय्यातरस्तस्य पिंडमाहारं । यदिवा सागारिकपिंडमिति सूतकगृहापिंडं जुगुप्सितं वर्णपिंडपिंडं च । चशब्दःसमुच्चये । तदेतत्सर्वं विद्वान् इपरिज्ञया प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति ॥ १६ ॥

अष्टावयं नसिक्किञ्जा, वेद्दार्इयं च णोवए ॥ हृत्तकम्मं विवायंच
तं विळ्ळं परिजाणिया ॥ १७ ॥ पाणद्दा उयउत्तंच, एालीयं वाल
वीयणं ॥ परकिरियं अन्नमन्नंच, तं विळ्ळं परिजाणिया ॥ १८ ॥

अर्थः—(अष्टावयं नसिक्किञ्जाके०) अर्थपदं एटले अर्थ पदते धन धान्य उपाज्जेवानो उपाय, न शीखे अथवा बीजे अर्थे अष्टापदं एटले द्यूतक्रीडा नशीखे, (वेद्दार्इयं चके०) अधर्मना वचन (णोवदेके०) नबोले, अथवा हिंसाकारी वचन बोले नही, तथा (हृत्तकम्मं के०) कुशील प्रसिद्धे (विवायंच के०) कलह अथवा बीजो कोइपण विवाद

न क्रीतं । पामिच्चं साध्वर्थमन्यत उच्चिन्नकं गृह्यते । चकारः समुच्चये । आहतं यजृहस्यैः
साध्वर्थमानीयते पूयं आधाकर्मावयवसंपृक्तं अनेषणीयं यत्केनापि दोषेण अशुद्धं
तत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ १४ ॥

॥ टीका-अपिच । (गंधमल्लइत्यादि) गंधाः कोष्ठपुटादयः । माद्वयंजात्यादिकं । स्नानं च
शरीरप्रक्षालनं देशतः सर्वतश्च । तथा दंतप्रक्षालनं कदंबकाष्ठादिना । परिग्रहः सञ्चित्ता
देः स्वीकरणं । तथा स्त्रियोदिव्यमानुषतैरश्वयः । तथा कर्महस्तकर्म सावद्यानुष्ठानं वा । तदेत
त्सर्वं कर्मोपादानतया संसारकारणत्वेन परिज्ञाय विद्वान् परित्यजेदिति ॥ १३ ॥ किंचान्य
त् । (उद्देशियमित्यादि) साध्वाद्युपदेशेन यद्दानाय व्यवस्थाप्यते तदुद्देशिकं । तथा क्री
तं क्रयस्तेन क्रीतं गृहीतं क्रीतक्रीतं । (पामिच्चंति) साध्वर्थं अन्यत उच्यतकं यजृह्यते
तत्तदुच्यते । चकारः समुच्चयार्थः । एवकारोऽवधारणार्थः । साध्वर्थं यजृहस्येन नीयते
तदाहृतं । तथा पूयमिति आधाकर्मावयवसंपृक्तं शुद्धमप्याहारजातं भवति । किंबहुना
क्तेन यतः केनचिदोषेणाऽनेषणीयमशुद्धं तत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय संसारकारणतया नि
स्पृहः सन् प्रत्याचक्षीतेति ॥ १४ ॥

आसूणि मस्किरागंच, गिधुवघायकम्मगं ॥ उज्जोलणंच कक्कंच,
तं विज्जं परिजाणिया ॥ १५ ॥ संपसारी कयकिरिए, पसिणाय
तणाणिय ॥ सागारियंच पिंमंच, तं विज्जं परिजाणिया ॥ १६ ॥

अर्थ- (आसूणि के०) घृतपानादिक औषध जेणे करी प्राणी बलवंत मत्त थाय.
अथवा आशून एटले सुन्य जेणे करी आत्मा शून्यथको रहे तथा (अस्कीरागंच के०)
आंखनुं अंजनादिक तथा (गृद्धिके०) रसलोब्धता तथा (उपघातकर्मके०) जे
करवा थकी परजीवने उपघात थाय ते कर्म, तथा (उज्जोलनंच के०) हाथ पग व
खादिकनुं पखालवुं तथा (कक्कंच के०) लोघ्रादिक ड्ये करी शरीरनुं उगटणुं करवुं
ए सर्वने कर्म बंधनुं कारण जाणीने पंमित परिहरे ॥ १५ ॥ (संपसारीकयकिरिए के०)
असंयतिनी साथें पर्यालोचन एटले आलोचन करवुं तथा असंयमाचरण करवुं कराववुं
तथा असंयतिना अनुष्ठाननी प्रसंसा करवी तथा (पसिणायतणाणियके०) प्रश्नजे लोक
व्यवहार ज्योतिषादिक तेनो निर्णय करवो तथा (सागारियंचपिंमंचके०) सागारिक जे स
ध्यात्तर तेना घरनो पिंम लेवो ए सर्वने पापना कारण जाणी पंमित परिहरे. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका-येन घृतपानादिना आशुनी स्यात् बलवान् भवति तदाशुनी । अहिरा

अर्थ- (उच्चारं के०) वडीनीत (पासवणं के०) लघुनीत तेनो (हरिणसुणकरेमु निः के०) मुनि हरित काय वनस्पति उपर स्थंमिल नकरे (विथडेणवाविसाहट्टु के०) फासु पाणियें करी वनस्पतिकाय हरितकाय बीजने कदापि (एणवमज्जेकयाइविके०) पर हां नकरे एटले निश्चेयकी दूरन करे ॥ १९ ॥ (परमत्तेअन्नपाणं के०) पर एटले अन्य गृहस्थ तेने घेर कांसादिकना जाजनने विपे अन्न पाणी आहारादिकने (एणुंजेज्ज कयाइवि के०) कदापि जुंजे नही एटले जमे नही (परवत्तंअचेलोवि के०) पोते अ चेलक एटले वस्त्र रहित ठतां पण परजे गृहस्थादिकतेजुंजे वस्त्र तेने नजोगवे एटले ए सर्वने संयम विराधवाना कारण जाणीने जे पंमित होय ते परिहरे ॥ २० ॥

॥ टीपिका-उच्चारं प्रस्रवणं च हरितेषु न कुर्यान्मुनिः । तथा विकटेन प्रासुकजलेनापि संहत्यापनीय बीजानि हरितानि वा नाचमेत ननिर्लेपनं कुर्यात्किमुताविकटेन ॥ १९ ॥ परस्य गृहस्थस्यामन्नं जाजनं तत्रान्नपानं नजुंजीत । कदाचिदपि पूर्वकर्मपश्चात्कर्मादिदोषा त् अचैलोपि सन् परवत्तं गृहस्थवत्तं नविनर्ति । यदिवा ऽचैलोजिनकद्विपि तस्य सर्वमपि वत्तं परवत्तमेव तन्न विनृयात् तत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ २० ॥

॥ टीका-तथा (उच्चारमिति) उच्चारप्रस्रवणादिकां क्रियां हरितेषूपरिवीजेषु वा स्थं डिजे वा मुनिः साधुर्न कुर्यात्तथा विकटेन विगतजीवेनाप्युदकेन संहत्यापनीय बीजानि हरितानि वा नाचमेत ननिर्लेपनं कुर्यात् किमुताविकटेनेतिजावः ॥ १९ ॥ किंच (परमत्ते इत्यादि) परस्य गृहस्थस्यामन्नं जाजनं परामन्नं तत्र पुरःकर्म पश्चात्कर्म तज्जयात् हतनष्टादिदोषसंज्ञवाच्चान्नं पानं च मुनिर्न कदाचिदपि जुंजीत । यदिवा पतङ्गहृधारिणश्चिठ्ठपाणोः पाणिपात्रं परपात्रं । यदिवा पाणिपात्रस्याविठ्ठपाणोर्जिनकद्विपकादेः पतङ्गहृः परपात्रं तत्र संयमविराधनाजयान्नजुंजीत तथा परस्य गृहस्थस्य वत्तं परवत्तं तत्साधुरचैलोपि सन् पश्चात्कर्मादिदोषजयात् हतनष्टादिदोषसंज्ञवाच्च नविनृयात् । यदिवा जिनकद्विपकादिकोऽचैलोजित्वा सर्वमपि वत्तं परवत्तमिति कृत्वा नविनृयादेतत्सर्वं परपात्रजोचनादिकं संयमविराधकत्वेन जपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति ॥ २० ॥

आसंदीपलियंकेय, णिसिज्जं च गिहंतरे ॥ संपुठणं सरणंवा, तं विज्जं परिजाणिया ॥ २१ ॥ जसं कित्ति सलोयंच, जाय वंदण पू यणा ॥ सवल्लोयंसि जे कामा, तं विज्जं परिजाणिया ॥ २२ ॥

अर्थ-(आसंदीपलियंकेयके०) गृहस्थनुं आसन जे मांची प्रमुख तथा पर्थकासन ते

पंमित इपरिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें परिहरे ॥ १७ ॥ (पाणहा उयवृत्तच के०) पावडी तथा खासडा तथा ताप टालवाने अर्थे ठत्र तथा (णालीयं के०) न लीमांहे पाश घाली नाखें द्युत रमत विशेष (वालवीयणंच के०) चामर मोर पीठ प्रमुखना वींजणा तथा (परकिरियं के०) अन्य गृहस्थ पाशेशी क्रिया करावे तथा (अन्नमन्नंच के०) अन्योन्य एटले माहो मांहे क्रियानुं करवुं एटले बीजो आपणी करे आपणे बीजानी करिए तेक्रिया जाणवी. ए सर्व कर्म बंधना हेतुगे एम तेने इ प रिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें करी पंमित परिहरे ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—अर्थोधनधान्यादिः पदं शास्त्रं प्राण्युपघातकं नशिक्तेत् । अथवा अष्टा पदं द्यूतक्रीडां नशिक्तेत् नापि पूर्वशिक्षितमनुशीलयेत् वेधोधर्मानुवेधस्तस्मादतीतं वे धातीतमधर्मप्रधानं वचोनोवदेत् हस्तकर्म प्रतीतं । अथवा हस्तक्रिया परस्परं हस्तव्यापारे प्रधानः कलहः । विवादं शुष्कवादं तदेतदधकारणं परिहरेत् ॥ १७ ॥ उपानहौ काष्ठपा डुके आतपवारणाय ठत्रं च नालिका द्यूतक्रीडा वालैर्मयूरपिष्ठैर्व्यजनकं परेषां क्रिया अन्योन्यकार्यमन्यकार्यं स करोति तस्य चान्यः । तदेतत्सर्वं विद्वान् कर्मबंधहेतुत्वेन इप रिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत् ॥ १८ ॥

॥ टीका किंचान्यत् । (अष्टापयमित्यादि) अर्थते इत्यर्थोधनधान्यहिरण्यादिकः पद्य ते गम्यते येनार्थस्तत्पदं शास्त्रं अर्थार्थं पदमर्थपदं चाणक्यादिकमर्थशास्त्रं तन्न शिक्षेन्नान्यसेन्नाप्यपरप्राण्युपमर्दकारि शास्त्रं शिक्षयेत् । यदिवा अष्टापदं द्यूतक्रीडाविशेषस्तं नशिक्तेत् नापि पूर्वशिक्षितमनुशीलयेदिति । तथा वेधोधर्मानुवेधस्तस्मादतीतमधर्मप्र धानं वचोनोवदेत् । यदिवा वेधइति वर्धवेधोद्यूतविशेषस्तज्जतं वचनमपि नोवदेदास्तां तावत्क्रीडनमिति हस्तकर्म प्रतीतं । यदिवा हस्तकर्म हस्तक्रिया परस्परं हस्तव्यापार प्रधानः कलहस्तं तथा विरुद्धवादं शुष्कवादमित्यर्थः । चःसमुच्चये । तदेतत्सर्वं संसा रत्रमणकारणं इपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याचक्षीत ॥ १७ ॥ किंच (प णहावेवेइत्यादि) उपानहौ काष्ठपाडुके च तथाऽतपादिनिवारणाय ठत्रं तथा नालिका द्यूतक्रीडाविशेषस्तथा वालैर्मयूरपिष्ठैर्वा व्यजनकं तथा परेषां संबंधिनी क्रियामन्योन्यपरस्य रतोऽन्यनिष्पाद्यामन्यः करोत्यपरनिष्पाद्यां चापरइति । चःसमुच्चये । तदेतत्सर्वं विद्वान् पं मितः कर्मोपादानकारणत्वेन इपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेदिति ॥ १८ ॥

उच्चारं पासवणं, हरिएसु ए करे मुणी ॥ वियडेण वा विसाहट्टु,
णावमज्जे कयाइवि ॥ १९ ॥ परमत्ते अन्नपाणं, ए नुंजेऊ कया
इवि ॥ परवडं अचेलोवि, तं विऊं परिजाणिया ॥ २० ॥

अर्थ- (जेणेह के०) जे (अन्नपाणं के०) अन्नपाणीयें करीने आलोकने वि
षे (णिवहेजिस्कूके०) साधुपोतानो निरवाह करे आजीविका करे तेवा अन्न पान ने
(तहाविहं के०) तथाविध देखीने डव्य, क्षेत्र, काल अने जावनी अपेक्षायें शुद्ध नि
र्दोष ग्रहण करे. (अणुष्ययाणमन्नेसिं के०) वली एज अन्न पाणीतुं बीजा असंयतिने
देवुं ते सर्वने झ परिज्ञायें अनर्थनुं हेतु जाणीने पंक्ति परिहरे ॥ १३ ॥ (एवं के०)
एरीते (महामुणी के०) महामुनि (निगंगे के०) बाह्यान्तर परिग्रह रहित एवा
(महावीरे के०) श्री वर्धमान स्वामी तेणे (उदाहु के०) कहाळे. (सेके०) ते श्री
वर्धमान केवाळे, तोके (अणंतनाणदंसी के०) अनंत ज्ञान दर्शनना धरनारळे. तेणे
धम्मदेसितवंसुतं के०) ए श्रुत चारित्र रूप धर्म उपदेश्यो ठे सिद्धांत रहस्य प्रकाशयोळे.

॥ दीपिका- येनान्नपानेन इहास्मिन् लोके निहृनिर्वहेत् संयमयात्रां कुर्यात् तत्तथा
विधमन्नं पानं वा शुद्धं गृह्णीयात्तेषामन्नादीनामनुप्रदानं गृहस्थानां परतीर्थिकानां
स्वयूथ्यानां वा संयमोपघातकं नकुर्यात्तत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ १३ ॥ एवं
पूर्वोक्तं निर्ग्रथः श्रीवीरोमुनिः उदाहृतवान् कथितवान् । बाह्यान्तरग्रंथरहितत्वान्नि
र्ग्रथः । अनंतं ज्ञानं दर्शनं च यस्यासावनंतज्ञानदर्शी सजगवान् धर्मचारित्ररूपं श्रुतं च
सिद्धांतं देशितवान् प्रकाशितवान् ॥ १४ ॥

॥ टीका- किंचान्यत् । (जेणेहमित्यादि) येनान्नेन पानेन वा तथाविधेनेति सुप
रिशुद्धेन कारणपेक्षयात्वशुद्धेन वा इहास्मिन् लोके इदं संयमयात्रादिकं छिन्निहारोगात्
कादिकं वा निहृनिर्वहेन्निर्वाहयेद्वा यदन्नं पानं वा तथाविधं डव्यक्षेत्रकालजावापेक्षयाशुद्धं
कल्पं गृह्णीयात्तथैतेषामन्नादीनामनुप्रदानमन्यस्मै साधवे संयममात्रान्निर्वहणसमर्थ
मनुतिष्ठेत् । यदिवा येनकेनचिदनुष्ठितेन संयमं निर्वहेन्निर्वाहयेदसारतामापादयेत्तथाविध
मशनं पानं वाऽन्यद्वा तथाविधमनुष्ठानं नकुर्यात् । तथैषामशनादीनामनुप्रदानं गृहस्थानां
परतीर्थिकानां स्वयूथ्यानां वा संयमोपघातकं नानुशीलयेदिति तदेतत्सर्वं झपरिज्ञया
ज्ञात्वा सम्यक्परिहरेदिति ॥ १३ ॥ यदुपदेशेनैतत्कुर्यात्तद्वर्णयितुमाह (एवंउदाहुइत्या
दि) एवमनंतरोक्तया नीत्या उद्देशकादेरारण्य (उदाहुति) उदाहृतवानुक्तवान्निर्गतो
बाह्यान्तरोग्रंथोयस्मात्सन्निर्ग्रथोमहावीरइति श्रीमवर्धमानस्वामी महंश्चासौ मुनिश्च
महामुनिःअनंतं ज्ञानं दर्शनं च यस्यासावनंतज्ञानदर्शी सजगवान् धर्म चारित्रलक्षणं सं
सारोत्तरणसमर्थं वा तथा श्रुतं च जीवादिपदार्थसूचकं देशितवान् प्रकाशितवान् ॥ १४ ॥

ना उपर बेसवुं तथा (निसिक्कंचगिहंतरेके०) गृहस्थना घरने अंतरे अथवा गृहस्थना घरमां बेसवुं (संप्रह्वनं के०) गृहस्थने कुशलादिकनुं पुठवुं (वाके०) तथा (सरणं के०) पूर्वक्रीडादिकनुं संनारवुं ए सर्वने जाणीने पंमित परिहरे ॥ २१ ॥ जे सर्व व्यापि तेने (जसंके०) यश कहिए अने जे एकदेश व्यापि तेने (कित्तिके०) कीर्त्ति कहिए तेज (सिलोयंचके०) श्लाघानी (जायके०) जाति जाणवी तथा (वंदणपूयणाके०) रा जादिकनी वंदना पूजा सत्कार वस्त्रादिके करी कराववानी जे वांठा करवी, तथा (सव लोयंसिजेकामा के०) सर्व लोकमां जे विषय इहा कामरूप तेनी वांठना करवी, ए सर्वने पंमित कर्म बंधना कारण जाणीने परिहरे ॥ २२ ॥

॥ दीपिका—आसंदीआसनविशेषः पर्यंकःशयनविशेषः । तथा द्वयोर्गृहयोर्मध्ये निषद्यामवस्थानं परिहरेत् गृहस्थकुले कुशलादिसंप्रह्वनं पूर्वक्रीडितस्मरणं तदेतत्सर्वविद्वान् परिहरेत् ॥ २१ ॥ संग्रामादिज्वं यशः । दानादिजवा कीर्त्तिः । तपोज्ञानादिजवा श्लाघा तथा नृपादिनिर्वंदना पुष्पादिनिः पूजनं तथा सर्वलोकइहामदनरूपाये कामास्तदेतत्सर्वं विद्वान् परिज्ञाय परिहरेत् ॥ २२ ॥

॥ टीका—(आसंदीत्यादि) आसंदीत्यासनविशेषः । अस्य चोपलक्षणार्थत्वात्सर्वोप्यासनविधिर्गृहीतः । तथा पर्यंकः शयनविशेषस्तथा गृहस्थांतर्मध्ये गृहयोर्वा मध्ये निषद्यां वाऽऽसनं वा संयमविराधनाजयात्परिहरेत् । तथाचोक्तं । गंजीरञ्जुसिराएते, पाणाडुप्पडि लेहगा ॥ अगुत्ती बंनचेरस्स, इत्थीउं बाविसंकणाइत्यादि । तथा तत्र गृहस्थगृहे कुशलादिप्रह्वनं आत्मीयशरीरावयवप्रह्वनं वा तथा पूर्वक्रीडितस्मरणं चेत्येतत्सर्वं विद्वान् विदितवेद्यः सन्ननर्यायेति उपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत् ॥ २१ ॥ अपि च । (जसंकित्तिमित्यादि) बहुसमरसंघट्टनिर्वहणशौर्यलक्षणं यशः । दानसाध्या कीर्त्तिः जातितपोबहुश्रुत्यादिजनिताश्लाघा तथा याच सुरासुराधिपतिचक्रवर्तिबलदेववासुदेवादिनिर्वंदना तथा तैरेव सत्कारपूर्विका वस्त्रादिना पूजना तथा सर्वमिन्नपि लोके इहामदनरूपाये केचन कामास्तदेतत्सर्वं यशःकीर्त्तिमपकारितया परिज्ञाय परिहरेदिति ॥ २२ ॥

जेणेह णिवहे निक्खू, अन्नपाणं तहाविहं ॥ अपुण्णयाणमन्नेसिं,
तं विक्कं परिजाणिया ॥ २३ ॥ एवं उदाहु निग्गंथे, महावीरे महा
मुणी ॥ अणंतनाणदंसी से, धम्मं देसि तवं सुतं ॥ २४ ॥

द्विसंपि नासमाणो, साद्वस्वगुत्तयंपत्तो ॥१॥ यद्विवा यत्रान्यः कश्चिद्भ्रादिको नापमाणस्त
 त्रांतरएव सश्रुतिको ह्मित्येवमनिमानवान्नजापेत् । तथा मर्म गृह्णीति मर्मगं वचो न (वंफे
 क्कति) नानिलपेत् । यद्वचनमुच्यमानं तथ्यमतथ्यं वा सद्यस्य कस्यचिन्मनःपीडामाधत्ते
 तद्विवेकी न जापेतेति जावः । यदिवा मामकं ममीकारः पक्षपातम् न जापमाणो (नवंफेक्क
 ति) नानिलपेत्तथा मातृस्थानं मायाप्रधानं वचोविवर्जयेत् । इदमुक्तं नवति । परवचनवृथ्या
 गूढाचारप्रधानो जापजाणोऽजापमाणो वाऽन्यदावा मातृस्थानं न कुर्यादिति । यदा तु वक्तु
 कामो नवति तदा नैतद्वचः परमात्मनोरुचयोर्वा बाधकमित्येवं प्राग्वि चिंत्य वचनमु
 दाहरेत् । तदुक्तं । पुवं बुद्धी एपेहितापत्तावक्कमुदाहरे इत्यादि ॥२॥ अपिच । (तन्निमेत्यादि)
 सत्या असत्या सत्यामृषा असत्यामृषेत्येवंरूपासु चतसृषु जापामु मध्ये तत्रेयं सत्यामृषेत्ये
 तदनिधानात्तृतीया जाया । साच किंचिन्मृषा किञ्चित्सत्या इत्येवंरूपा । तद्यथा दशदारका अ
 स्मिन्नगरे जातामृताः । तदत्र न्यूनाधिकसंज्ञवेसति संख्यायाव्यभिचारात्सत्यामृषात्वमिति ।
 यां चैवंरूपां जापामुदित्वा अनुपश्चाज्जापणाक्कन्मांतरेवा तज्जनितेन दोषेण तप्यते पीडयते
 क्लेशजाग्भवति । यदिवा अनुतप्यते किंममैवंजूतेन जापितेनेत्येवं पश्चात्तापं विधत्ते । ततश्चेद
 मुक्तं नवति मिश्रापि जाया दोषाय किंपुनरसत्या द्वितीया समस्तार्थवित्तंवादिनी । तथा
 प्रथमापि जाया सत्या या प्राण्युपतापेन दोषानुपंगिणी सा न वाच्या । चतुर्थीप्यसत्या मृषा
 जाया बुधैरनाचीर्णा सा न वक्तव्येति । सत्याया अपि दोषानुपंगित्वमधिकृत्याह । यद्वचः
 (वन्नंति) कृणुहिंसायां हिंसाप्रधानं । तद्यथा वध्यतां चारायं लूयंतां केदाराः दम्यंतां
 गोरथका इत्यादि । यदिवा वन्नंति प्रवृत्तं यद्वक्तोऽपि प्रवृत्तते तत्तत्त्यमपि न वक्तव्य
 मिति । एषाऽऽज्ञा अयमुपदेशो निर्गर्थो न गवांस्तस्येति ॥ २६ ॥

होलावायं सहीवायं, गोयावायं च नोवदे ॥ तुमं तुमंति अमणु
 त्तं, सवसो तं ए वत्तए ॥ २७ ॥ अकुसीले सया जिस्कू, एव स
 सगिगयं चए ॥ सुदरूवा तत्तुवम्सग्गा, पडिबुझेऊ तेविऊ ॥ २८ ॥

अर्थ—(होलावायं के०) होलावाइते देश विशेषे डुरवचन विशेषे तेमाटे होत्या
 एम नवोले ; तथा (सहीवादं के०) हे सखी एम पण न बोले ; (गोयावायंचनोवदे
 त्के०) गोत्रनो प्रकाशकरी बोलाववो जे तुं अमुक नीच गोत्रीतो एवुं वचन पण नवोले ;
 (तुमंतुमंतिअणुमन्नंके०) तुंतुं एवो असनोड्ज तिरस्कारनुं असुहामणुं वचन ते (सव
 सोंतंएवत्तए के०) सर्वथा प्रकारे नवोले ; केमके साधुने एवा वचन वाजवा युक्त न
 थी. ॥ २७ ॥ (अकुसीलेसया जिस्कू के०) सर्व काज साधु अकुशील होय ब्रह्मचारी

जासमाणो नजासेजा, ऐव वंफेज्जमम्मयं ॥ मातिष्ठाणं विवज्जे
जा, अणुचिंतिय वियागरे ॥ १५ ॥ तद्धिमात इया जासा, जं
वदित्ता णुतप्पती ॥ जं वन्नं तं न वत्तवं, एसा आणाणियंठिया ॥ १६ ॥

अर्थ—(जासमाणो नजासेजा के०) गुरुवादिक मोहोटा पुरुष बोलता होय तेनी व
चमां नडकीने नबोले, तथा (मम्मयंके०) मर्मनुं वचन जेना बोलवा थकी कांइ जीव डह
वाय एवा वचन बोले नही. (मातिष्ठाणं विवज्जेजा के०) मातृस्थान एटले मायार्ये
करी प्रधान वचन बोलवानुं पण वर्जे तो सुं बोले तोके (अणुचिंतियवियागरे के०)
कार्य विशेषे विमाशीने बोले जे जाषा बोलवा थकी कांइ पण डुषण नलागे तेवी जा
षा प्रकाशे ॥ १५ ॥ (तद्धिमातइयाजासा के०) एक सत्या बीजी असत्या त्रीजी स
त्यामृषा चोथी असत्यामृषा ए चार जाषा माहेजी त्रीजी जाषा जे कांइक सत्य अने
कांइक असत्य ठे तेपण नबोले (जंवदित्ताणुतप्पती के०) जे जाषाना बोलवा थकी
पढी घणो पश्चाताप करवो पडे, एटले परनवे एना उदयथी दुःखी आय तेवारे पश्चा
त्ताप करे (जं वन्नंतं न वत्तवं के०) जे सावद्य एवुं हिंसाकारी वचन ते नबोले, एटले
आ अमुक चोरठे एने मारो, आ धातुनो प्रयोग करो, अथवा आ खेत्त खेडो एवी जाषा
नबोले. (एसाआणाणियंठियाके०) एवी आज्ञा निग्रंथ श्रीमाहावीर देवनीठे ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—योहि जाषासमितः सजाषमाणोपि धर्मकथां कथयन्नपि अजाषकएव ।
उक्तंच । वयणविहत्तीकुसलो, वज्जगयं बहुविहं वियाणंतो । दिवसंपि जासमाणो, साहू
वइयुत्तयंपत्तो ॥ १ ॥ अथवा यत्र रत्नाधिको जाषमाणः स्यात्तत्रांतरे नजाषेत । मर्मगं व
चनं नकांहेत् । यच्चनमुक्तं सत्परपीडामाधत्ते तन्न जाषेतेत्यर्थः । मातृस्थानं मायाप्रधानं
वचोविवर्जयेत् अनुविचिंत्य विचार्य व्यागृणीयात् वदेत् ॥ १५ ॥ सत्या १ असत्या १
सत्यामृषा ३ असत्यामृषा ४ एताश्चतस्रो जाषाः । तत्रेयं तृतीया जाषा साच किंचित्सत्या
किंचिन्मृषा । यथा दशदारका अत्रपुरे जातामृतावा तदत्र न्यूनाधिकसंज्ञवेसति संख्या
व्यनिचारात्सत्यामृषात्वं । यां जाषामुदित्वा इहलोके वा अनितप्यते क्लेशजाग्नवति । को
र्थः । मित्राणि जाषा दोषाय किंपुनरसत्येति । तथा यच्चः (वन्नन्ति) कृणुहिंसयां हिंसाप्र
धानं प्रवृत्तं वा यत्त्रोक्तराज्ञायते तत्सत्यमपि नवाच्यं एषाज्ञा निर्ग्रथो न गवान् तस्य ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (जासमाणो इत्यादि) योहि जाषासमितः सजाषमाणोपि धर्मक
थासंबंधजापकएव स्यात् । उक्तंच । वयणविहत्तीकुसलो, वज्जगयं बहुविहं वियाणंतो ।

नन्नञ्च अंतराएणं, परगेहेण णिसीयए ॥ गामकुमारियं किङ्कं,
नातिवेलं हसे मुणी ॥ १९ ॥ अणुस्सुत्तं उरालेसु, जयमाणो परि
व्वए ॥ चरियाए अप्पमत्तो, पुत्तो तच्च द्वियासए ॥ ३० ॥

अर्थ- (नन्नञ्च अंतराएणं के०) जरा रोगादिक कारणविना (परगेहेण णिसीयए
के०) गृहस्थना घरने विषे नवेशे एटले गृहस्थने घेर नवेशवुं ए साधुनो उत्सर्ग मा
र्ग कह्योर्ते. अने अपवादे तो जरारोगादिक कारण विना नवेशे तथा कोइएक लब्धी
मंत धर्मोपदेशादिक वचन देवाने कारणे पण बेशे तथा (गामकुमारियं किङ्कं के०) ग्रा
मने विषे बालक क्रीडा हास्य कंदर्प हस्तस्पर्श आलिंगनादिक गेडा दडि इत्यादिक क्रीडा
ने (नातिवेलं हसे मुणी के०) साधु नकरे वली पडिलेहणादिक क्रियानी मर्यादा ने नगवं
तनी आज्ञा थकी विरुध जाणीने अतिक्रमे नही हसे नही ॥ १९ ॥ (अणुस्सुत्तं उरालेसु
के०) उदार उद्भट प्रधान एवा गृहस्थना कामजोगादिक देखी तथा सांनलीने तेनी वांछा
करे नही; तथा (जयमाणो परिव्वए के०) संयमने विषे यत्नकरतो छुट् चारित्र पाले
(चरियाए अप्पमत्तो के०) विहार करवाने विषे प्रमाद नकरे, अप्रमत्त पणे विचरे
(पुत्तो तच्च द्वियासए के०) त्यां विहार करवाने विषे उपसर्ग परिसह उपने थके तेने फ
रइयो थको अदीनपणे सम्यक्करीते अहियासे ॥ ३० ॥

॥ टीका-साधुर्निहानिमित्तं ग्रामादौ प्रविष्टः सन् परोगृहस्थस्तस्य गृहे ननिषीदेत्
नोपविशेत् । यदिवा देशनालब्धिमान् कश्चित्सहायोर्बुद्धातः कश्चित्तथाविधस्य धर्म
देशनानिमित्तमुपविशेदपि । तथा ग्रामे कुमारकास्तेषामियं ग्रामकुमारिका क्रीडा हा
स्यकंदर्पहस्तसंस्पर्शाङ्गनादिका अथवा क्रीडा वटुकंडुकादिका तां मुनिर्नोक्कुर्यात् अति
वेलं वेला मर्यादा तामतिक्रम्य नहसेन्मुनिः । यदागमः । जीवेणंनंतेहसमाणे उस्त्य
माणेवाकाशकम्मवगडीत्तं बंधं गोयमाससविहबंधएवा अछविहबंधएवा इत्यादि ॥ १९ ॥
उदारेषु शब्दादिविषयेषु अनुत्सुकोऽनासक्तोयतमानः संयमे परिव्रजेन्मूलोत्तरगुणेषू
द्यमं कुर्यात् । चर्यायां निह्नादिकायामप्रमत्तः स्यात् स्पष्टः परीषहादिनिस्तत्राऽदीनो
ऽध्यासहेतु सम्यक् सहात् ॥ ३० ॥

॥ टीका-किंचान्यत् (ननत्तेत्यादि) तत्र साधुर्निह्नादिनिमित्तं ग्रामादौ प्रविष्टः सन्
परोगृहस्थस्तस्य गृहं परगृहं तत्र ननिषीदेन्नोपविशेत् उत्सर्गतोस्यापवादं दर्शयति । नान्यत्रां
तरायेणेति । अंतरायः शक्त्यन्तावः सच जरसा रोगातंकाच्यां स्यात्तस्मिं चांतराये सत्युपवि

थको रहे (एवसंसर्गियनए के०) तथा जिनशासनथी विरुद्ध एवा अनाचारी पास
 ङादिकनो त्रविधे संसर्ग नकरे ते पासङादिकनो संसर्ग केवोढे तोके जेना थकी (सु
 हूवा तबुवस्सग्गा के०) सुखरूप जे संयम तेना घातना करनार एवा एना थकी
 उपसर्ग उत्पन्न आयढे केमके ते प्रार्थे सातागारव पणे वर्तनारा होय ढे तेमाटे तेनी
 साथे सुविहित पुरुष संसर्ग करे तो तेपण सातागारव पणाने पामे. तेथी सुखरूप सं
 यमनो घातक आयढे माटे (पडिबुङ्गेऊतेविक के०) पंमित जे होय ते प्रतिबोध पा
 मीने एवा स्वेङ्गाचारीउनो संसर्ग तेने दुःखनुं कारण जाणीने त्याग करे. ॥ ३८ ॥

॥ दीपिका—होलाइति वादोहोलावादः सखेइति वादः सखिवादः गोत्रप्रकटनेन वादो
 गोत्रवादः काश्यपगोत्रावासिष्ठगोत्रावेत्यादि एवरूपं वादं साधुर्नवदेत् (तुमंति) इत्वं
 त्वमिति तिरस्कारवाक्यं अमनोङ्गं परस्य मनःप्रतिकूलं सर्वशः सर्वथा साधूनां वक्तुं न
 वर्तते ॥ ३७ ॥ नकुशीलोऽकुशीलः सदान्निहृर्नकुशीलैः संसर्गं नजेत सेवेत । सुखरूपा
 सातागौरवस्वनावास्तत्र कुशीलसंगे उपसर्गाः संयमोपघातकारिणः प्रादुष्यन्ति तदिदं
 न विवेकी प्रतिबुध्येत जानीयात् कुशीलसंगं त्यजेदित्यर्थः ॥ ३८ ॥

॥ टीका—किंच (होलावायमित्यादि) होलेत्येवं वादोहोलावादस्तथासखेत्येवं वादः स
 खिवादस्तथा गोत्रोद्घाटनेन वादोगोत्रवादोयथा काश्यपसगोत्रोवासिष्ठसगोत्रोवेति इत्ये
 वरूपं वादं साधुर्नोवदेत्तथा (तुमंतुमं) तिरस्कारप्रधानमेकवचनातंबहुवचनोच्चारणयो
 ग्येऽमनोङ्गं मनःप्रतिकूलरूपमन्यदप्येवंनूतमपमानापादकं सर्वशः सर्वथा तत्साधूनां वक्तुं
 न वर्ततइति । यदाश्रित्योक्तं निर्युक्तिकारेण । तद्यथा । पासङोससु कुशीलसंथवोणकिलव
 द्दएकाउं तदिदमित्यादि ॥ ३७ ॥ (अकुशीलेत्यादि) कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः सच
 पार्श्वस्थादीनामन्यतमः नकुशीलोअकुशीलः सदा सर्वकालं निहृणशीलोनिहृः कुशीलो
 ननवेन्नचापि कुशीलैः सार्धं संसर्गं सांगत्यं नजेत सेवेत । तत्संसर्गदोषोदिनावयिषयाह ।
 सुखरूपाः सातागौरवस्वनावास्तत्रतस्मिन् कुशीलसंसर्गे संयमोपघातकारिणोपसर्गाः
 प्रादुष्यन्ति । तथाहि । कुशीलवक्तारो नवंति । कः किल प्रासुकोदकेन हस्तपाददंतादिके प्रक्ष्वा
 ल्यमानेदोषः स्यात्तथा नाशरीरोधर्मो नवति इत्यतोयेन केनचित्प्रकारेणाधाकर्मसान्निध्या
 दिना तथा उपानहत्रादिनाच शरीरं धर्माधारं वर्तयेत् । उक्तंच । अप्येण बहुमेसेङ्गा एयं
 पंडियलस्कणंइति । शरीरं धर्मसंयुक्तं रक्षणीयं प्रयत्नतः ॥ शरीरात्स्ववते पापं पर्वतात्स
 ल्लितं यथा ॥ १ ॥ तथा सांप्रतमल्पानि संहननानि अल्पधृतयश्च संयमे जंतवइत्येवमादि
 कुशीलोक्तं श्रुत्वा अल्पसत्त्वास्तत्रानुषक्तंत्येवं विद्वान् विवेकी प्रतिबुध्येत जानीयात् बु
 ध्वा चापायरूपकुशीलसंसर्गं परिहरेदिति ॥ ३८ ॥

त् । आर्याणि शुचानि कर्तव्यानि बुद्धानामाचार्याणामंतिके समीपे शिक्षेतान्यसेदनेन नित्यगुरुकुले वासः सेवनीयइति ज्ञापितं ॥ ३१ ॥

॥ टीका—परीषद्दोषसर्गाधिसहनमेवाधिकृत्याह । (हम्ममाणोइत्यादि) हन्यमानो यष्टिमुष्टिलकुटादिनिरपि न कुप्येन्नकोपवशगोचवेत्तथा कुर्वचनान्युच्यमानआकुट्यमानो निर्जन्तर्त्यमानो न संज्वलेन्न प्रतीपं वदेन्नमनागपि मनोऽन्यथात्वं विदध्यात् किंतु सुमनाः सर्व कोलाहलमकुर्वन्नधिसहेतेति ॥ ३१ ॥ किंचान्यत् । (लब्धेकामेइत्यादि) लब्धान् प्राप्तानपि कामानिहामदनरूपान्गंधालंकारवस्त्रादिरूपान्वा वैरस्वामिवन्नप्रार्थयेन्नानुमन्येत नगृह्णीयादित्यर्थः । यदिवा यत्र कामावसायितया गमनादिलब्धिरूपान् कामांस्तपोविशेष लब्धानपि नोपजीव्यान्नाप्यनागतान् ब्रह्मदत्तवत्प्रार्थयेदेवं च कुर्वतो नोपविवेकव्याख्यातव्या विर्भावितो नवति । तथा आर्याण्यार्याणां कर्तव्यानि अनार्यकर्तव्यपरिहारेण । यदिवा आचर्याणि मुमुक्षुणां यान्याचरणीयानि ज्ञानदर्शनचारित्राणि तानि बुद्धानामाचार्याणामंतिके समीपे सदा सर्वकालं शिक्षेतान्यसेदित्यनेन हि शीलवता नित्यं गुरुकुलवास आसेवनीयइत्यावेदितं जवतीति ॥ ३१ ॥

सुस्सूसमाणो उवासेज्जा, सुप्पन्नं सुतवस्सियं ॥ वीराजे अत्तप
त्तेसी, धितिमंता जिइंदिया ॥ ३३ ॥ गिहेदीवमपासंता, पुरिसा
दाणिया नरा ॥ ते वीरा बंधणुम्मुक्का, नावकंखंति जीवियं ॥ ३४ ॥

अर्थ—(सुस्सूसमाणोउवासेज्जाके०) सांजलवा वांठतो एवो जे साधु ते पोताना गुरुनी रुडी वैयावच्चादिक विश्रामणादिके करी सेवा करे, ते गुरु केवाहोय तोके (सुप्पन्नं सुतवस्सियंके०) स्वपर सिद्धांत जाणवाने नलीढे प्रज्ञा जेनी एटले रुडा गीतार्थ तथा रुडा तपना करनार एवा गुरुनी सेवा करे; ते केवा पुरुष गुरुनी सेवा करे तोके (वीराके०) कर्मने जीतवा समर्थ तथा (जेअत्तपत्तेसीके०) जे सत्य बुद्धिना गवेपण हार तथा (धितिमंताजिइंदिया के०) धैर्यवंत एटले जेमनुं संयममां एकाग्र चित्तवे, अने जीतेंडिय एवा जे पुरुष होय ते गुरुनी सेवा करे ॥ ३३ ॥ (पुरिसादाणियानरा के०) जे पुरुषादानीय एटले सत्यमार्गनी गवेपणा करनार एवा मनुष्य ते एम जाणेढे जे (गिहेके०) गृहस्थने जावे रेंवा थकी (दीवके०) ज्ञानरूप दीपक अथवा संसारनो उद्धार तेने (अपासंता के०) नथी देखता माटे चारित्र आदरेढे, (तेवीराबंधणुम्मुक्का के०) तेवीर पुरुष राग द्वेषादिक बंधनथी रहित थका (नावकंखंतिजीवियं के०) असंयमे जीवितव्य वांढे नही एटले जीववाने अर्थ असंयम करे नही ॥ ३४ ॥

शेद्यदिवोपशमलब्धिमान् कश्चित्सुसहायोर्गुर्वनुज्ञातः कस्यचित्तथाविधस्य धर्मदेशनानिमि
त्तमुपविशेदपि । तथा ग्रामे कुमारकाग्रामकुमारकास्तेषामियं ग्रामकुमारिका ऽसौक्रीडा हा
स्यकंदर्पहस्तसंस्पर्शनालिंगनादिका । यदिवा वट्टकंडुकादिका तां मुनिर्नकुर्यात्तथा वेला मर्या
दातामतिक्रांतमतिवेलं नहसेन्मर्यादामतिक्रम्य मुनिः साधुर्ज्ञानावरणीयाद्यष्टविधकर्मबंध
जयान्नहसेत् । तथा चागमः । जीवेणं जंते हसमाणे उस्सूयमाणे वाकाऽकम्मपगडीउं बंध
इ गोयमा सत्तविह बंधएवा अछविहबंधएवाइत्यादि ॥ ३९ ॥ किंच (अणुस्सुउंइ
त्यादि) उरालाउदाराः शोचनामनोज्ञाये चक्रवर्त्यादीनां शब्दादिषु विषयेषु कामजोगा
वस्त्राजरणगीतगंधर्वयानवाहनादयस्तथा आक्षैश्वर्यादयश्चैतेषूदारेषु दृष्टेषु श्रुतेषु वा नो
त्सुकः स्यात् । पावांतरंवा । ननिश्रितोऽनिश्रितो ऽप्रतिबद्धः स्याद्यतमानश्च संयमानुष्ठाने प
रिसमंतान्मूलोत्तरगुणेषु उद्यमं कुर्वन् व्रजेत्संयमं गच्छेत् तथा चर्चायां निष्ठादिकायामप्रम
त्तः स्यात् नाहारादिषु रसगार्थं विदध्यादिति । तथा स्पष्टश्चानिद्रुतश्च परीषहोपसर्गैस्त
त्रादीनमनस्कः कर्मनिर्जरां मन्यमानोविषहेत सम्यक् सहादिति ॥ ३० ॥

हम्ममाणो ए कुपेज्जा, बुच्चमाणो नसंजले ॥ सुमणे अहिया
सिज्जा, एय कोलाहलं करे ॥ ३१ ॥ लद्धे कामे ए पढेज्जा, विवेगे
एव माहिए ॥ आयरियाइं सिस्केज्जा, बुद्धाणं अंतिए सया ॥ ३२ ॥

अर्थ—(हम्ममाणोएकुपेज्जाके०) कोइए लाकडी अने सुष्ठ्यादिके करी हएयो ठतो
क्रोध नकरे (बुच्चमाणोनसंजलेके०) तथा दुर्वचने करी आक्रोश उपजाव्यो थको पए
क्रोध नकरे, अने प्रति वचन पए नबोले; (सुमणेअहियासिज्जाके०) किंतु सुमन थको
पूर्वोक्त परीसहने सहन करे, परंतु (एयकोलाहलंकरे के०) तेवा परीसहनी पीडायें
पीडयो थको कोलाहल नकरे ॥ ३१ ॥ (लद्धेकामेएपढेज्जाके०) प्राप्त अएला कामजोगने
प्रार्थे नही एटले जोगवे नही, (विवेगेएवमाहिए के०) ए साधुनो विवेक श्रीतीर्थक
रें कह्योठे, (आयरियाइंसिस्केज्जा के०) तथा जे आचरवायोग्य एवा ज्ञान, दर्शन अ
ने चारित्रादिक तेने शीखे, परंतु कोनी पाशेथी शीखे तोके (बुद्धाणंअंतिएसया के०)
गुरु जे आचार्य तेनी पाशेथी सदा शीखे एटले गुरु कुल वास कह्यो. ॥ ३२ ॥

॥ दीपिका—हन्न्यमानोयष्ट्यादिनिर्न कुप्येत कोपं न कुंर्यात् दुर्वचनैरुच्यमानव्याकुश्य
मानोन संज्वलेत नप्रलापं वदेत् सुमनाः कोलाहलमकुर्वन्नधिसहेत ॥ ३१ ॥ लब्धानपि
कामान् जोगांश्च वैरस्वामिवन्नप्रार्थयेन्नगृह्णीयात् एवंकुर्वतोहि विवेकआविर्भावितः स्या

सोचवन्ति । यदिवा आदानीयोहितैषिणां मोक्षस्तन्मार्गोवा सम्यक्दर्शनादिकः पुरुषाणां मनुष्याणामादानीयः सविद्यते येषामिति विगृह्य मत्वर्थीयोऽर्श्यादिन्योजिति । तथा य एवं जूतास्ते विज्ञेपेणोरयंत्यष्टप्रकारं कर्मेति वीरास्तथा बंधनेन सबाह्यान्त्यंतरेण पुत्रकलत्रादि स्नेहरूपेणोत्प्राबल्येन मुक्ताबंधनोन्मुक्ताः संतो जीवितमसंयमजीवितं प्राणधारणं वा ना विकाङ्क्षन्ति नानिलषन्तीति ॥ ३४ ॥

अग्निश्चे सदृफासेसु, आरंज्येसु अणिरिस्सिए ॥ सवं तं समयाती
तं, जमेतं लवियं बहु ॥ ३५ ॥ अतिमाणंच मायंच, तं परिस्साय
पंप्पिए ॥ गारवाणिय सवाणि, णिवाणं संधए मुणित्तिवेमि ॥
॥ ३६ ॥ इति श्रीधम्मनामं नवमअयणं सम्मत्तं.

अर्थ—(अग्निश्चेसदृफासेसु के०) शब्द गंध रूप रस स्पर्शादिकने विषे अगृह्य एटले अमूर्धित तथा (आरंज्येसु के०) ठ कायना आरंजने विषे (अनिश्रित के०) प्रवर्त्ते नहीं, (सवंतंसमयातीतं के०) ए सर्व निषेधवाना कारण कह्या, ते सर्वने सिद्धांत थकी विपरीत जाणीने आचरवा नहीं. (जमेतंलवियंबहु के०) तथा जे विधि द्वारे कहुंढे ते सर्व सिद्धांतने अनुसारे जाणीने आचरवुं ॥ ३५ ॥ (अतिमाणंचमायंच के०) अत्यंत मान अत्यंत माया च शब्द थकी क्रोध लोच पण लेवा (तंपरिस्सायपंप्पिए के०) ए चार कपायने पंप्पित इ परिज्ञाये जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञाये करी परिहरे (गारवाणियस वाणि के०) तथा रसगारव रुद्धिगारव अने सातागारव ए सर्वेने सर्वथा परिहरे (णि वाणंसंधएमुणि के०) साधु चारित्रिजं मोक्षने संधए एटले वांढे. त्तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ३६ ॥ इति श्री धर्म नामा नवमा अध्ययननो अर्थ समाप्त ययो.

॥ टीपिका—शब्दस्पर्शेषु । आद्यंतग्रहणान्मध्यग्रहणं । रूपगंधरसेष्वप्यगृह्योऽनासक्त आरंज्येष्वनिश्रितोऽप्रवृत्तः । सर्वमेतदध्ययनादेरारभ्य निषेधत्वेन यद्वपितमुक्तं मया बहु तत्समयाज्ज्ञानागमादतीतमितिकृत्वा निषिद्धं ॥ ३५ ॥ अतिमानं तत्सहचरं क्रोधं माया तत्कार्यनूतं लोचं च तत्सर्वं पंप्पितः परिहरेत् सर्वाणि गारवाणि रुद्धिरससातरूपाणि त्यक्त्वेति शेषः । साधुर्निर्वाणं मोक्षं सर्वकर्मकृत्यं वा संदध्यात् । इतिब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३६ ॥ इति श्रीसूत्रकृतांगटीपिकायां नवमं धर्माध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (अग्निश्चेत्यादि) अगृह्योऽनध्युपपन्नोमूर्धितः । क । शब्दस्पर्शेषु मनोज्ञेष्वद्यंतग्रहणान्मध्यग्रहणमतोमनोज्ञेषु रूपेषु गंधेषु रसेषु वा अगृह्येति इष्टव्यं ।

॥ दीपिका—गुश्रूषमाणोगुर्वादेवैय्यावृत्यं कुर्वाणोगुरुमुपासीत सेवेत । गुरुं किञ्चूतं । सुप्रज्ञं गीतार्थं सुतपस्विनं संयमवन्तं । यदुक्तं । नाणस्स होइ जागी, थिरयरउ दंसणे चरि तेय ॥ धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ १ ॥ ये वीराआत्मप्रज्ञान्वेषिणआत्महितान्वेषकाधृतिः संयमे रतिस्तदंतोजितेंडियास्ते गुरुकुलवासिनः स्युः । यदुक्तं । जस्स धिई तस्स तवो जस्स तवो तस्स सुग्गई सुलहा ॥ जे अधिइमंतपुरिसा तवोवि खलु डल्ल हो तेसिमिति ॥ ३३ ॥ गृहे गृहस्थत्वे दीपं नावदीपं श्रुतज्ञानमपश्यंतोऽप्राप्नुवन्तो नराः सम्यक् प्रव्रज्या पुरुषा दानीयाः पुरुषाणामादानीया आश्रयणीयामहतोपि महीयांसः स्युरित्यर्थः । यएवं नूतास्ते वीराबंधनोन्मुक्ता जीवितमसंयमजीवितं नावकांक्षंति नानिजपंति ॥ ३४ ॥

॥ टीका—यदुक्तं बुद्धानामंतिके शिक्तेतत्स्वरूपनिरूपणायाह । (सुस्ससमाणाइत्यादि) गुरोरादेशं प्रति श्रोतुमिह्ना गुश्रूपा गुर्वादेवैय्यावृत्यमित्यर्थः । तां कुर्वाणोगुरुमुपासीत सेवेत । तस्यैव प्रधानगुणद्वयद्वारेण विशेषणमाह । सुष्ठु शोचनं वा प्रज्ञास्येति सुप्रज्ञः स्वसमयपरसमयवेदी गीतार्थइत्यर्थः । तथा सुष्ठु शोचनं वा सबाह्यान्यंतरं तपो स्यास्तीति सुतपस्वी तमेवंचूतं ज्ञानिनं सम्यक्चारित्र्यवन्तं गुरुं परलोकार्थी सेवेत । तथा चोक्तं । नाणस्स होइ जागी, थिरयरउ दंसणे चरि तेय ॥ धन्ना आवकहाए गुरुकुलवासं नमुंचंति । यएवं कुर्वंति तान् दर्शयति । यदिवा के ज्ञानिनस्तपस्विनइत्याह । वीराः कर्मविदारणसहि स्रवोधीरावा परीपहोपसर्गाहो न्याः । धिया बुध्या राजंतीति वा धीराये केचनासन्नसिद्धि गमनाआप्तोरागादिविप्रमुक्तस्तस्य प्रज्ञा केवलज्ञानाख्या तामन्वेष्टुं शीलं येषां ते आसप्रज्ञान्वेषिणः सर्वज्ञोक्तान्वेषिणइतियावत् । यदिवा आत्मप्रज्ञान्वेषिणआत्मनः प्रज्ञा ज्ञानमात्मप्रज्ञा तदन्वेषिणआत्मज्ञत्वान्वेषिणआत्महितान्वेषिणइत्यर्थः । तथा धृतिः संयमे रतिः सा विद्यते येषां ते धृतिमंतः । संयमधृत्या हि पंचमहाव्रतचारोद्धनं सुसाध्यं भवतीति । तपःसाध्या च सुगतिर्हस्तप्राप्तेति । तदुक्तं । जस्स धिई तस्स तवो, जस्स तवो तस्स सुग्गई सुलहा ॥ जे अधिइमंतपुरिसा तवोवि खलु डल्ल हो तेसिं ॥ १ ॥ तथा जितानि वशीकृतानि स्वविषयरोगद्वेषविजयेनेडियाणि स्पर्शनादीनि यैस्ते जितेंडियाः गुश्रूषमाणा यथोक्तविशेषणविशिष्टा भवन्तीति ॥ ३३ ॥ तदनिधित्सुराह । गिहेदीवमित्यादि) गृहे गृहवासे गृहपाशे वा गृहस्थत्वावइतियावत् । दीवंति । दीपीदीप्तौ दीपयति प्रकाशयतीति दीपः । सच नावदीपः श्रुतज्ञानलाजः । यदिवा दीपः समुद्रादौ प्राणिनामावासनूतः सच नावदीपः संसारसमुद्रे सर्वज्ञोक्तचारित्र्यलाजस्तदेवंचूतं दीपं दीपं वा गृहस्थत्वावेऽपश्यंतोऽप्राप्नुवन्तः संतः सम्यक् प्रव्रज्योद्धानेनोद्धिता उत्तरोत्तरगुणलाजेनैवंचूता भवन्तीति दर्शयति । नराः पुरुषाः पुरुषोत्तमत्वाधर्मस्य नरोपादानमन्यथा स्त्रीणामप्येतज्जुणजाकृत्वं भवत्यथवा देवादिव्युदासार्थमिति । मुमुक्षूणां पुरुषाणामादानीया आश्रयणीयाः पुरुषादानीयामहतोपि महीयांसः

दिक स्थावर जीवोठे ते समस्त जीवोने (हवेहिंपाएहिंय के०) हायें करी, पगे करी
अथवा समस्त कायायें करी (संजमिता के०) संयत ठतो एनी हिंसा नकरे उपलक्ष
ण थकी एने कोइ पण कदर्थना नकरे तथा (अदिन्नमनेसुयणोगहेळा के०) अन्यनु
अदत्तदान ग्रहण करे नही ए अर्थथी परिग्रह मैद्युन मृपावादादिकने पण नसेवे ॥ १ ॥

॥ टीपिका—अथदशमाध्ययनमारन्यते । पूर्वं धर्मोक्तः सच समाधौ सति स्यादित्यत्र
समाधिरुच्यते । (आधमईममित्यादि । आधमाख्यातवान् इमं वदयमाणं धर्मं मति
मान् अर्हन् अनुविचिंत्य ज्ञानेन ज्ञात्वा । धर्मं किञ्चूतं । क्रतुमवकं समाधिं च सम्यगधी
यते मोक्षप्रति योग्यः क्रियते आत्मायेन ससमाधिस्तमिमं समाधिरूपं धर्मं शृणुत यूयं ।
नविद्यते प्रतिज्ञा आकांक्षा तपसि क्रियायां वा यस्यासावप्रतिज्ञोनिस्पृहो निहृः समा
धिं धर्मं प्राप्तः नविद्यते निदानमारंजरूपं जूतेषु जंतुषु यस्यासावनिदानः सावद्यानुष्ठानर
हितः परिव्रजेत् संयमे चरेत् ॥ १ ॥ ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् च त्रिषु लोकेषु प्राज्यादिदिक्षु च ये
त्रसाः स्थावराश्च ये प्राणिनः । एतान् प्राणिनो हन्तपादान्यां संयम्य बध्वा साधुः उप
लक्षणादन्यथा वा कदर्थयित्वा दुःखोत्पादं न कुर्यात् । तथा अन्येभ्योदत्तं न गृह्णीयात्
तृतीयव्रतोपलक्षणादन्यान्यपि व्रतानि पालयेत्समाधिमाश्रयेदित्यर्थः ॥ १ ॥

॥ टीका—नवमानंतरं दशममारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने धर्मो
ऽभिहितः सचाविकलः समाधौ सति नवत्यतो धुना समाधिः प्रतिपाद्यते इत्यनेन संबन्धे
नायात्तस्याऽध्ययनस्य चत्वार्युपक्रमादीन्यनुयोगद्वाराणि वाच्यानि । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्था
धिकारोऽयं । तद्यथा । धर्मं समाधिः कर्तव्यः सम्यगाधीयते व्यवस्थाप्यते तन्मार्गं वा प्रति येना
त्मा धर्ममध्यानादिना ससमाधिर्धर्ममध्यानादिकः सच सम्यक्ज्ञात्वा स्पर्शनीयः । नामनिष्पन्नं
तु निक्षेपमधिकृत्य निर्युक्तिरुदाह । आयाणपदेणाधं गोणं णामं पुणो समाहिंति ॥ णि
क्खिविज्जण समाहिं, जावसमाही इपगयंतु ॥ ५ ॥ (आयाणपदेणाधमित्यादि) आदीय
ते गृह्यते प्रथममार्गं यत्तदादानमादानं च तत्पदं च सुवतं तिष्ठंतं वा तदादानपदं तेनायंति
नामास्याध्ययनस्य यस्मादध्ययनादाविदं सूत्रं । (आधमईमंमणुवीऽधम्ममित्यादि) य
थोत्तराध्ययनेषु चतुर्थमध्ययनं प्रमादाप्रमादानिधायकमप्यादानपदेनासंक्षयमित्युच्यते
गुणनिष्पन्नं पुनरस्याध्ययनस्य नामसमाधिरिति । यस्मात्स एवात्र प्रतिपाद्यते तं च स
माधिं नामादिना निक्षिप्य जावसमाधिनेह प्रकृतमधिकारइति । समाधिनिक्षेपार्थमा
ह । णामंठवणाद्विए, खेत्ते काले तहेव जावेय ॥ एसोउ समाहीए, णिक्खेउ ठव्विहोहोइ ॥
॥ ६ ॥ (णामंठवणाइत्यादि) नामस्थापना इव्यक्तेत्रकालजावनेदात् । एषतु समाधिनि
क्षेपः पद्धिर्नोचवति । तुशब्दो गुणनिष्पन्नस्यैव नाम्नो निक्षेपो नवतीत्यस्यार्थस्याविर्भाव

तथेतरेषु वाऽद्विष्टइत्यपि वाच्यः । तथा आरंजेषु सावधानुष्ठानरूपेष्वनिश्रितोऽसंबन्धोऽप्रवृत्तइत्यर्थः । उपसंहर्तुकामायाह । सर्वमेतदध्ययनादेरारण्य प्रतिषेध्यत्वेन यत्नपितमुक्तं मया बहु तत्समयादार्हतादागमादतीतमतिक्रांतमिति कृत्वा प्रतिषिद्धं । यदपिच विधिद्वारेणोक्तं तदेतत्सर्वं कुत्सितसमयातीतं लोकोत्तरं प्रधानं वर्तते । यदपिच तैः कुतीर्थिकैर्बहु लपितं तदेतत्सर्वं समयातीतमिति कृत्वा नानुष्ठेयमिति ॥ ३५ ॥ प्रतिषेध्य प्रधाननिषेधद्वारेण मोक्षानिसंधानेनाह (अतिमाणंचेत्यादि) अतिमानोमहामानस्तं । च शब्दात्सहचरितं क्रोधंच तथा मायां चशब्दात्तत्कार्यनूतं लोचंच तदेतत्सर्वं पंडितोविवेकी झपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरें तथा सर्वाणि गारवाणि रुद्रिससातरूपाणि सम्यक् ज्ञात्वा संसारकारणत्वेन परिहरेत्परिहृत्यच मुनिः साधुर्निवाणमशेषकर्मकृयरूपं विशिष्टाकाशदेशं वा संधयेदजिसंदध्यात् प्रार्थयेदितियावत् । इतिः परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३६ ॥ समाप्तं धर्माख्यं नवममध्ययनमिति ॥

हवे दशमुं समाधि नामे अध्ययन कहेढे नवमां अध्ययनने विषे धर्म कह्यो, ते धर्म समाधि विना आय नही माटे दशमां अध्ययनमां समाधिनुं स्वरूप कहेढे.

आधं मईमंमणुवीय धम्मं, अंजू समाहिं तमिणं सुणेह ॥ अप्प
डिन्ने निस्कू समाहिपत्ते, अणियाणनूते सुपरिवएज्जा ॥ १ ॥ उडुं
अहेयं तिरियं दिसासु, तसा य जे थावर जेय पाणा ॥ हवेहिं पाए
हिं य संजमिता, अदिन्नमन्ने सुयणो गहेज्जा ॥ २ ॥

अर्थ—(आधंमईमंमणुवीयधम्मं के०) मतिमंत एटले केवली जगवान् तेणे केवल ज्ञाने करी विचारीने धर्म कह्यो, ते धर्म केवोढे तोके (अङ्गुके०) रुज्जु एटले सरजता पणु (समाहितमिणंसुणेहके०) तेनेज समाधि कहिए. ते समाधि श्री केवली जगवंते मने उपदेशीढे तेमज श्री सुधर्म स्वामि जंबुप्रत्ये कहेढे के हुं तमने कहुंहुं ते तमे सांज लो जे एवो साधु होय ते समाधिने प्राप्त थयो एरीते जाणो ते साधु केवो होय ते कहेढे. (अप्पडिन्नेके०) जेने तप संयम पालता थका इह लोक तथा परलोकना सुखनी वांठा करवी एवी प्रतिज्ञा नथी तेने अप्रतिज्ञ कहिए; एवो, तथा (अनिदाननूतेके०) निदान रहित एटले आश्रव रहित एवो बतो (सुपरिवएज्जा के०) रुडीरीते संयम पाळे ते (निस्कूके०) साधु (समाहिपत्ते के०) समाधि प्राप्त जाणवो ॥ १ ॥ (उडुंअहेयंतिरियं दिसासुके०) उंचा नीचा अने तिर्हा एम दिशो दिशे एटले सर्व लोकमांहे दिशि विदिशि ने विषे (तसायजेथावरजेयपाणा के०) जे बेइंडियादिक त्रश जीवो तथा पृथविकाया

ज्ञानः समाख्यातवानेतच्च वक्ष्यमाणमाख्यातवानिति (आधंति) आख्यातवान् कोसौ । मतिमान् मननं मतिः समस्तपदार्थपरिज्ञानं तद्विद्यते यस्यासौ मतिमान् केवलज्ञानीत्यर्थः । तत्रासाधारणविशेषणोपादानात्तीर्थकृद् गृह्यते । असावपि प्रत्यासत्तेर्वीरोवर्धमानस्वामी गृह्यते । किमाख्यातवान् धर्मं श्रुतचारित्रारख्यं । कथं । अनुविचिंत्य केवलज्ञानेन ज्ञात्वा प्रज्ञापनयोग्यान् पदार्थानाश्रित्य धर्मं ज्ञापते । यदिवा ग्राहकमनुविचिंत्य कस्यार्थस्यायं ग्रहणसमर्थस्तथाकोयं पुरुषः कंच नतः किंदर्शनमापन्नस्त्येवं पर्यालोच्य धर्मश्रूपवोवा मन्यन्ते । यथा प्रत्येकमस्मद्विप्रायमनुविचिंत्य जगवान् धर्मं ज्ञापते युगपत्सर्वेषां स्वज्ञापपरिणत्या संशयापगमादिति । किञ्चूतं धर्मं ज्ञापते । ऋजुमवक्रं यथावस्थितस्वरूपं वस्तुस्वरूपनिरूपणतो न । यथा शाक्याः सर्वं कृणिकमन्युपगम्य कृतनाशकृताच्यागमदोषजयात्संतानान्युपगमं कृतवंतस्तथावनस्पतिमचेतनत्वेनान्युपगम्य स्वयं न विदंति तद्वेदनादानुपदेशं तु ददति तथा कार्षापणादिकं हिरण्यं स्वतोनस्पृशंत्य परेणतु तत्परिग्रहतः क्रयविक्रयं कारयन्ति । तथा सांख्याः सर्वमप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वजावं नित्यमन्युपगम्य कर्मबंधमोक्षज्ञावप्रसंगदोषजयादाविर्जावतिरोजावावाश्रितवंतस्त्यादिकौटिल्यज्ञावपरिहारेणावक्रं तथ्यं धर्ममाख्यातवान् । तथा सम्यगधीयते मोक्षं तन्मागैवा प्रत्यात्मा योग्यः क्रियते व्यवस्थाप्यते येन धर्मेण सधर्मः समाधिस्तं समाख्यातवान् । यदिवा धर्ममाख्यातवांस्तत्समाधिं च धर्मय्यानादिकमिति सुधर्मस्वाम्याह तमिमं धर्मं समाधिं वा जगवडुपदिष्टं शृणुत यूयं । तद्यथा । नविद्यते ऐहिकामुष्मिकरूपा प्रतिज्ञा आकांक्षा तपोनुष्ठानं कुर्वतोषस्यासावप्रतिज्ञो निरूपणशीजो निरुद्धः । तुविशेषणे । ज्ञाव निरुद्धसावेव परमार्थतः साधुधर्मं धर्मसमाधिं च प्राप्नोतातिति । तथा नविद्यते निदानमारंजरूपं जूतेषु जंतुषु यस्यासावनिदानः सएवंजूनूतः सावद्यानुष्ठानरहितः परिसमंतात्संयमानुष्ठाने व्रजेज्ज्वेदिति । यदिवा अनिदानजूनूतोऽनाश्रवजूनूतः कर्मोपादानरहितः सुष्ठु परिव्रजेत् । सुपरिव्रजेत् यदिवा अनिदानजूनूतान्यनिदानकल्पानि ज्ञानादीनि तेषु परिव्रजेत् । अथवा निदानं हेतुः कारणं दुःखस्यातो निदानजूनूतः कस्यचिदुःखमनुपादयन् संयमे पराक्रमेतेति ॥१॥ प्राणिपातादीनितु कर्मणो निदानानि वर्तन्ते । प्राणातिपातोपि इव्यक्त्रेकालज्ञावचेदाच्चतुर्था । तत्र प्राणातिपातमधिकृत्याह ॥ (उद्धृष्टं हेइत्यादि) सर्वोपि प्राणातिपातः क्रियमाणः प्रज्ञापकापेक्षयोर्ध्वमधस्तिर्यक् क्रियते । यदिवा ऊर्ध्वाधस्तिर्यक् रूपेषु त्रिषु लोकेषु तथा प्राच्यादिषु दिक्षु विदिक्षु चेति । इव्यप्राणातिपातस्त्वयं । त्रस्यंतीति त्रसादींश्चिदादयो ये च स्यावराः पृथिव्यादयः । चकारः स्वगतज्ज्वेदसंस्मृचनार्थः कालप्राणातिपातसंस्मृचनार्थो वा । दिवा रात्रौ वा प्राणाः । प्राणिनां ज्ञावप्राणातिपातं त्वाह । एतान् प्राणुकान् प्राणिनो हस्तपादान्यां बध्वा उपलक्ष्यार्थत्वादस्यान्यथावा कदर्थयित्वा यत्तेषां दुःखोत्पादनं तन्न कुर्या

नार्थेति । नामस्थापने सुगमत्वादनादृत्य इव्यादिकमधिकृत्याह । पंचसु विसणसु सुजे, सु दवंमि जावसमाहिति ॥ खेतंतु जम्मि खेत्ते, काले कालो जहिं जोक ॥ ७ ॥ (पंचस्वित्यादि) पंचस्वपि शब्दादिषु मनोज्ञेषु विषयेषु श्रोत्रादींद्रियाणां यथा स्वप्राप्तौ सत्यां यस्तुष्टिविशेषः स इव्यसमाधिस्तदन्यथा त्वसमाधिरिति । यदिवा इव्ययोर्इव्याणां वा सन्मिश्राणामविरोधिनां सतां न रसोपघातो न वत्यपितु रसपुष्टिः स इव्यसमाधिः । तद्यथा क्षीरशर्करयोर्दधिगुडचातुर्जातकानां चेति । येनवा इव्येणोपयुक्तेन समाधिपानकादिना समाधिर्नवति तद्व्यं । इव्यसमाधिस्तुजादावारोपितं वा यत् इव्यं समतामुपैतीत्यादिको इव्यसमाधिरिति । क्षेत्रसमाधिस्तु यस्य यस्मिन्वा क्षेत्रे व्यवस्थितस्य समाधिरुत्पद्यते स क्षेत्रप्राधान्यात् क्षेत्रसमाधिर्यस्मिन्वा क्षेत्रे समाधिव्यावर्ण्यतइति । कालसमाधिरपि यस्य यं कालमवाप्य समाधिरुत्पद्यते । तद्यथा । शरदिगवां नक्तमुलूकानामहनि बलिच्छुजां यस्य वा यावंतं कालं समाधिर्नवति यस्मिन्वा समाधिव्याख्यायते सकालप्राधान्यात् कालसमाधिरिति । जावसमाधित्वधिकृत्याह । जावसमाहिंचबुव्हिह, दंसणणाणे तवे चरित्तेय ॥ चउसुवि समाहियप्पा संमंचरणछिउ साहू ॥ ८ ॥ (जावसमाहीत्यादि) जावसमाधिस्तु दर्शनज्ञानतपश्चारित्रजेदाच्चतुर्धा । तत्र चतुर्विधमपि जावसमाधिं समासतोगाथापश्चार्थेनाह । मुमुक्षुणा चर्यतइति चरणं । तत्र सम्यक्चरणे चारित्रे व्यवस्थितः समुद्युक्तः साधुर्मुनिश्चतुर्विधमपि जावसमाधिजेदेषु दर्शनज्ञानतपश्चारित्ररूपेषु सम्यगाहितो व्यवस्थापितव्यात्मा येन स समाहितात्मा नवति । इदमुक्तं नवति । यः सम्यक्चरणे व्यवस्थितः स चतुर्विधजावसमाधिसमाहितात्मा नवति योवाजावसमाधिसमाचितात्मा नवति स सम्यक्चरणे व्यवस्थितोऽष्टव्यइति । तथाहि । दर्शनसमाधौ व्यवस्थितोजिनवचनजावितां तःकरणोनिर्वातशरणप्रदीपवन्नकुमतिवायुनिर्त्राम्यते । ज्ञानसमाधिना तु यथा यथा पूर्वश्रुतमधीते तथातथातीव जावसमाधाबुद्युक्तोजवति । तथा चोक्तं । जहजह सुयमवगाहइ अइसरसपसरसंजुयमउवं । तहतह पव्हाइ मुणी एव एवसंवेगसकाए । चारित्रसमाधावपि विषयसुखनिष्ठहतया निष्किंचनोपि परं समाधिमाप्नोति । तथाचोक्तं । तणसंथारणिसन्नो मस्सितरोनछरागजयमोहो ॥ जं पावइ मुत्तिसुहं कतोतं चक्कवट्ठीवि ॥ नैवास्ति राजराजस्येत्यादि तपःसमाधिनापि निरुद्धतपसोपि नगला निर्नवति । तथा कुचृष्मादिपरीषहेन्योनोद्विजते । तथा अन्यस्तान्यंतरतपोथ्यानाश्रितमनाः सनिर्वाणस्थइव नसुखदुःखान्यां बाध्यतइत्येवं चतुर्विधजावसमाधिर्यः सम्यक्चरणव्यवस्थितोजवति साधुरिति । गतोनामनिष्पन्नो निक्षेपः । सांप्रतं सूत्रानुगमेऽस्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं (आधर्मममित्यादि) अस्य चायमनंतरसूत्रेण सह संबंधः । तद्यथा । अशेषगारवपरिहारेण मुनिर्निवाणमनुसंधयेदित्येतद्गवानुत्पन्नदिव्यना

तमसंयमजीवितं तस्यार्थी आधमा श्रवरूपं न कुर्यात् । तथा सुतपस्वी निहुः चयं
आहारौषध्यादेः संचयं न कुर्यात् ॥ ३ ॥ सर्वेन्द्रियनिर्वृतः संवृतेन्द्रियइत्यर्थः । कासु प्र
जासु स्त्रीषु । स्त्रीषु संवृतेन्द्रियः स्यादिति सर्वतोविप्रमुक्तोनिःसंगः सन चरेत्संयमाध्वनि
पृथक् पृथक् पृथिव्यादिकायेषु सत्वान् प्राणिनोऽपिशब्दादनस्पतिकायेऽनंतानपि पश्य ।
किञ्चूतान् दुःखार्तान् स्वकर्मणा संसारकटाहे परिपच्यमानान् ॥ ४ ॥

॥ टीका—ज्ञानदर्शनसमाधिमधिकृत्याह । (सुयस्कायधम्मेल्यादि) सुप्राख्यातः श्रुत
चारित्राख्यो धर्मो येन साधुनाऽसौ स्वाख्यातधर्माऽनेन ज्ञानसमाधिस्तो जवति नहि विशिष्ट
परिज्ञानमंतरेण स्वाख्यातधर्मत्वमुपपद्यतइति ज्ञावः । तथा विचिकित्साचित्तविभ्रुतिर्विद्वद्बु
गुप्सा वा तां वितीर्णोत्क्रांतः । तदेव च निःशंकं यत्किन्नैः प्रवेदितमित्येवं निःशंकतया न क
चिच्चित्तविभ्रुतिं विधत्तइत्यनेन दर्शनसमाधिः प्रतिपादितो जवति । येन केनचित्प्रासुकाहारो
पकरणदिगतेन विधिनात्मानं यापयति पालयतीति लाढः स एवं जूतः संयमानुष्ठानं चरे
दनुतिष्ठेत्तथा प्रजायंतइति प्रजाः पृथिव्यादयोजंतवस्तास्वात्मतुल्यव्यात्मवत्सर्वप्राणिनः
पश्यतीत्यर्थः । एवं जूत एव साधुर्जवतीति । तथा चोक्तं । जह मम एपियं दुःखं, जाणिय ए
मेव सब्बजीवाणं ॥ एहण ण्णहणावेइं, सममणइ तेण सोसमणो ॥ १ ॥ यथाच समाकु
श्यमानस्यान्याख्यायमानस्य दुःखमुत्पद्यते एवमन्येषामपीत्येवं मत्वा प्रजास्वात्मसमो
जवति । तथा इहा संयमजीवितार्थी प्रज्जुतकालं सुखेन जीविष्यामीत्येतदध्यवसायी आधमं
कर्माश्रवलक्षणं न कुर्यात्तथा चयमुपचयमाहारोपकरणादेर्धनधान्यदिपदचतुष्पदादेर्वा
परिग्रहलक्षणं संचयमत्यर्थं सुष्ठु तपस्वी सुविकृतपोनिष्ठदेहो निहुर्न कुर्यादिति ॥ ३ ॥ किं
चान्यत् । (सर्वेन्द्रियइत्यादि) सर्वाणि च तानि इन्द्रियाणि च स्पर्शनादीनि तैरज्जिनिर्वृतः सं
वृतेन्द्रियोजितेन्द्रियइत्यर्थः । क । प्रजासु स्त्रीषु । तासु हि पंचप्रकारा अपि शब्दादयो विषया
विद्यन्ते । तथा चोक्तं, कलानि वाक्यानि विलासिनीनां, गतानि रम्याण्यवलोकितानि ॥ २ ॥
तानि चित्राणि च सुंदरीणां, रसोपि गंधोपि च चुंबनादेः ॥ १ ॥ तदेवं स्त्रीषु पंचेन्द्रियविष
यसंजवात्तदिपये संवृतसर्वेन्द्रियेण जाव्यमेतदेव दर्शयति । चरेत्संयमानुष्ठानमनुतिष्ठेत्
मुनिः साधुः सर्वतः सबाह्यान्तरात्संगादिशेषेण प्रमुक्तो निःसंगो निष्किंचनश्चेत्यर्थः । स
एवं जूतः सर्वबंधनविमुक्तः सन पश्यावलोकय पृथक् पृथिव्यादिषु कायेषु सूक्ष्मवाटरपर्या
तकापर्याप्तकजेदजिन्नान्सत्वान्प्राणिनोऽपिशब्दादनस्पतिकाये साधारणशरीरिणोऽनंतान
प्येकत्वमागतान् पश्य । किञ्चूतान् । दुःखेनासातवेदनीयोदयरूपेण दुःखयतीति वा दुःख
मष्टप्रकारं कर्म तेनार्तान् पीडितान्परिसमंतात्संसारकटाहोदरे स्वकृतबंधनेन परिपच्यमा

त । यदि चैते प्राणिनो हस्तौ पादौ संयम्य संयतकायः सन्न हिंस्यात् । चशब्दादुद्धासनिश्वास
कासकासितक्लृप्तवातनिसर्गादिषु सर्वत्र मनोवाक्कायकर्मसु संयतो जगवान् जावसमाधिमनु
पालयेत्तथा परैरदत्तं नष्टएहीयादिति तृतीयव्रतोपन्यासः । अदत्तादाननिषेधाच्चाथर्थतः परिग्र
हो न पिशो जवति नापरिगृहीतमासेव्यत इति मैथुननिषेधोप्युक्तः । समस्तव्रतपालनोपदे
शाच्च मृषावादोप्यर्थतो निरस्त इति ॥ २ ॥

सुयस्कायधम्मे वितिगिह्वतिस्से, लाढे चरे आयातुले पयासु ॥

आयं न कुक्का इह जीवियद्दी, चयं न कुक्का सुतवस्सि निखू ॥ ३ ॥

सविंदियाजिनिबुद्धे पयासु, चरे मुणी सवतो विप्पमुक्के ॥ पासा

हि पाणे य पुढोवि सत्ते, डुक्केण अट्टे परितप्पमाणे ॥ ४ ॥

अर्थ—(सुयस्कायधम्मे के०) समाधिवंत जे साधु ठे ते एम जाणेके श्रीवीतरागें जे
धर्म नाथोढे, ते रुडो कह्योढे. ए श्रुताख्यात धर्म एवो होय एम साधु जाणे एटले गी
तार्थ पणुं कह्युं; तथा (वितिगिह्वतिस्से के०) जे श्रीवीतरागे कह्युं तेने संदेह रहित
पणे तहत्ति करी मानतो थको रहे; एटले ज्ञान दर्शन रूप समाधि कही तथा (लाढे च
रेके०) निर्दोष आहारनो लेनार एवो ठतो विचरे एटले संयम पाले तथा (पयासु के०)
प्रजा एटले सर्वजीवने (आयातुले के०) पोताना आत्मतुल्य करी लेखवे, तथा (आयं न
कुक्का इह जीवियद्दी के०) जीववाने अर्थे आय एटले आश्रव नकरे अर्थात् असंयमाश्र
व नकरे तथा (सुतवस्सि निखू के०) सुतपस्वी एवो साधु (चयं न कुक्का के०) धन
धान्यादिक परिग्रहनो संचय नकरे. ॥ ३ ॥ (सविंदियाजिनिबुद्धे पयासु के०) समस्त इंडिय
नो संवर करीने निराजिलाषी आय, ते कोनेविषे तोके प्रजा एटले स्त्रीने विषे निराजि
लाषी आय अर्थात् स्त्रीने देखी पांचे इंडियोनो संवर करे. (चरे मुणी सवतो विप्पमुक्के के०)
तथा सर्व थकी विप्रमुक्त एटले स्वजनादिक डव्य संग अने क्रोधादिक जाव संग ए
सर्व संग थकी रहित थयो ठतो एवो साधु संयम आचरे. (पाणे य पुढोविसत्ते के०)
तथा प्रत्येक जुदा जुदा पृथविकायादिकजे सत्व एटले जीवठे तेमने (डुक्केण अट्टे के०)
डुःखे करी आर्त्त (परितप्पमाणे के०) परितप्पमान एटले संसाररूप कडाहमां कर्मरूप
इंधणे करी पचता एवा (पासाहिके०) देखीने समाधिवान साधु सर्व जीवनी दया पाले.

॥ दीपिका—सुष्ठु आख्यातो धर्मो येन सस्वाख्यातधर्मा जुगुप्साचित्तविप्लुतिस्तां तीर्णोऽति
क्रांतः । येन केन चिदाहारोपकरणादिनाऽऽत्मानं यापयतीति लाढः स एवं नूतश्चरेत्संयमे । पु
नः किं नूतः । प्रजासु प्राणिषु आत्मतुल्य आत्मवत्सर्वप्राणिनः पश्यतीत्यर्थः । तथा जीवि

रौड्यानात्कर्म करोति बध्नाति । यथा राजगृहनगरोत्सवनिर्गतजनसमूहे कश्चिद्मको
जिह्वार्थं वांछिताहारमप्राप्तोवैनारगिरिशिलापातनोद्यतः सएव देवात् शिलाधःपतितः
शिलाचूर्णितः सप्तमपृथ्वीं जगामेति । एवमादीनजोजी कर्म बध्नाति एवं मत्वा ज्ञात्वा एकांते
न समाधिर्ज्ञानादिनावसमाधिस्तमाहुः संसारतारणकर्म जिनाः । बुद्धोद्घाततत्त्वः समर्थो ज्ञा
नादिके विवेकेवारतोव्यवस्थितः प्राणातिपातादिरतः स्थितात्मा मर्यादावान् स्यात् ॥६॥

॥टीका—अपिच (एतेसुइत्यादि) एतेषु प्राङ्निर्दिष्टेषु प्रत्येकं साधारणप्रकारेपूपतापक्रियया
बालवद्बालोद्भूतशब्दादितरोपि संघट्टनपरितापनोपश्रवणादिकेनानुष्ठानेन पापानि कर्मा
णि प्रकर्षेण कुर्वाणस्तेषुच पापेषु कर्मसु सत्सु एतेषु वा पृथिव्यादिजंतुषु गतः संस्तेनैव
संघट्टनादिना प्रकारेणाऽनंतशब्दावर्त्यते पीडयते दुःखजाग्नवतीति । पाठांतरंवा एवं
तु बाले) एवमित्युपप्रदर्शने । यथा चौरः पारदारिकोवासदनुष्ठानेन हस्तपादवेदान् बंधवथा
दींश्चावाप्तोत्येवं सामान्यदृष्टेनानुमानेनान्योपि पापकर्मकारी इहामुत्रच दुःखजाग्नवति
(आश्रुतित्ति) कचित्पाठः । तत्राशुजान् कर्मविपाकान् दृष्ट्वा श्रुत्वा ज्ञात्वा वा तेन्योऽसदनु
ष्ठानेन्यथाश्रुतित्ति निवर्तते । कानि पुनः पापस्थानानि येन्यः पुनः प्रवर्तते निवर्तते वा
इत्याशंक्य तानि दर्शयति । अतिपाततः प्राणातिपाततः प्राणव्यपरोपणादितोस्तच्चाशुचं
ज्ञानावरणादिकं कर्म क्रियते समादीयते तथा परांश्च नृत्यादीन प्राणातिपातादौ नियो
जयन् व्यापारयन् पापं कर्म करोति । तुशब्दान्मृपावादादिकंच कुर्वन् कारयंश्च पापकं कर्म
समुच्चिनोतीति ॥ ५ ॥ किंचान्यत् (आदीणविचीत्यादि) आसमंतादीना करुणास्पदा
वृत्तिरनुष्ठानं यस्य कृपणवनीपकादेः सज्वल्यादीनवृत्तिरेवंनूतोपि पापं कर्मकरोति । पाठां
तरंवा आदीनजोज्यपि पापं करोतीति । उक्तंच । पिंडोजकेवं दुःसीजे एरगाउणमुच्चइ ।
सकदाचिह्नोजनमाहारमलजमानोऽद्वपत्वादार्तरौड्यानोपगतोप्यधः सप्तम्यामप्युत्पयेत् ।
तद्यथा । असाविव राजगृहनगरोत्सवनिर्गतजनसमूहोवैनारगिरिशिलापातनोद्यतः सदै
वात्स्वयं पतितपिंमोपजीवीति तदेवमादीनजोज्यपि पिंमोलकादिवज्जनः पापं कर्म करो
तीत्येवं मत्वा अवधार्य एकांतेनात्यंतेन च योनावरूपोज्ञानादिसमाधिस्तमाहुः संसा
रोत्तरणाय तीर्थकरणधरादयः । इव्यसमाधयोहि स्पर्शादिसुखोत्पादकाश्चनैकांतिकाश्च
नात्यंतिकाश्च नवंत्यंतेचावश्यमसमाधिमुत्पादयंति । तथाचोक्तं । यद्यपि निपेव्यमाणा,
मनसः परितुष्टिकारकाविषयाः ॥ किंपाकफलादनवज्रवंति पश्चादतिदुरंताइत्यादि । त
देवं बुद्धोऽवगततत्त्वः सचतुर्विधे ज्ञानादिके समाधावैकांतिकात्यंतिकसुखोत्पादके रतो
व्यवस्थितोविवेकेवा आहारोपकरणकषायपरित्यागरूपे इव्यजावात्मके रतः सत्त्वं
नूतश्च स्यादित्याह । प्राणानां दशप्रकाराणामप्यतिपातोविनाशस्तस्मादिरतः स्थितः

नान् काथ्यमानान् यदिवा दुःप्रणिहितेन्द्रियानार्तव्यानोपगतान्मनोवाक्कायैः परितप्यमानान् पश्येति संबन्धोलगनीयइति ॥ ४ ॥

एतेसु बालेय पाठांतरे (एवं बालेय) पकुवमाणे, आवट्टती पाठांतरे (आउट्टती) कम्मसु पावएसु ॥ अतिवायतो कीरति पावकम्मं, निउळमाणे उ करेइ कम्मं ॥ ५ ॥ आदीणवित्तीव पाठांतरे (आदीणनोइ वि) करेति पावं, मंताउ एगंतसमाहिमाहु ॥ बुद्धे समाहीयरते विवेगे, पाणातिवाता विरते छियप्पा पाठांतरंवा (ठियच्ची) ॥ ६ ॥

अर्थ—(एतेसु के०) ए पूर्वोक्त पृथिव्यादिक जीवोने (बालेय के०) अज्ञानी जीव अनेक संघटन परिताप उपड्वादिके करी (पकुवमाणे के०) पाप कर्म करतो यको वज्जी तेजीव तेहिज पृथिव्यादिक जीवोने विषे आवीने (आवट्टती के०) घणा दुःख पामे. (कम्मसुपावएसुके०) जे पापकर्म पोते जेवा प्रकारे कछुं होय ते पाप कर्म तेवा प्रकारे तेजीव नोगवे. हवे ते पाप कहेवे. (अतिवायतोकीरतिपावकम्मंके०) अति वाय एटले जीवनी घात तेथकी ज्ञानावर्णादिक पाप कर्मने समाचरे (निउळमाणेउ करेइकम्मंके०) तथा बीजा सेवकादिकने पण जीवघातनी प्रेरणा करतो यको पाप कर्म बांधे, एटले हिंसा करतो करावतो तथा अनुमोदतो यको पाप कर्मनुं बंध करे; एमज मृषावादादिकने पण सेवतो सेवरावतो अनुमोदन करतो यको पाप कर्मनुं बंध करे. ॥ ५ ॥ (आदीणवित्तीवकरेतिपावं के०) दीन एटले दयामणी एवी, आहार लेवानी जेनी वृत्तिठे तेने आदीन वृत्ति कहिए; एवो ठतो पण पापकर्म बांधे, केमके आहारनी लो व्यता यकी आर्त्त रौइ ध्याने वर्त्ते ते यकी कर्म बांधे, (मंताउएगंतसमाहिमाहुके०) एवुं जाणीने श्रीतीर्थंकर गणधरे संसार तरवारनुं कारण एकांते आहारादिकने अर्थे पण अरत्यादिक नकरे एवी समाधि कहीवे. (बुद्धेसमाहीयरतेविवेगे के०) ते कारणे बुद्ध एटले तत्वनो जाण एवो साधु समाधिने विषे रत होय ते साधुविवेकी एवो ठतो शुं करे ते कहेवे (पाणातिवाताविर तेछियप्पाके०) प्राणातिपात जे जीवनी हिंसा ते यकी विरमीने संयमने विषे जेनो आत्मा सत्यमार्गने विषे व्यवस्थितवे एवो आय ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—एतेषु प्राणिषु बालोक्तः संघट्टपरितापोपड्वादि प्रकुर्वीणस्तेषु पापेषु कर्मसु मत्सु आवर्त्यते दुःखनाग्नवति अतिपाततोहिंसातः पापकर्मक्रिया नबध्यते परा न नृत्यादीन् नियोजयन् कर्म करोति प्राणातिपातादिकं कुर्वन् कारयंश्च कर्म बध्नातीति ॥ ५ ॥ आसमंतादीना करुणा वृत्तिस्तया नोजी आहारग्राही शोचनाहारमप्राप्नुवन्नार्त

लासादिषु आसक्तोबाजोज्ञोऽव्यमंतरेण स्त्रीप्राप्तिर्नस्यादिति तदुपायचूतं परिग्रहं प्रकुर्वाणः पापमेव बध्नाति ॥ ८ ॥

॥ टीका—किंच (सवजगमित्यादि) सर्वं चराचरं जगत् प्राणिसमूहं समतया प्रेक्षितुं शीलमस्य समतानुप्रेक्षी समतापश्यकोवा न कश्चित्प्रियोनापि देष्यइत्यर्थः । तथा चोक्तं । नहि यस्य कोऽविस्सो, पिउंसवेसु चैवजीवेसु । तथा (जहममणपियं दुःखमित्यादि) समतोपेतश्च न कस्यचित्प्रियमप्रियं वा कुर्यान्निःसंगतया विहरेद्देवं हि संपूर्णजावसमाधियुक्तो नवति । कश्चित्तु जावसमाधिना सम्यगुद्धानेनोद्भाय परीपहोपसर्गैस्तर्जितो दीनजावमुपगम्य पुनर्विपस्मो नवति विषयार्थी वा कश्चिज्ज्ञार्हस्थमप्यवलंबते रससातागौरवगृहो वा पूजासत्कारानिलापी स्यात्तदजावे दीनः सन् पार्श्वस्थादिजावेन वा विपस्मो नवति । कश्चित्तथा संपूजनं वस्त्रपात्रादिना प्रार्थयन् श्लाघानिलापी च व्याकरणगणितज्योतिषनिमित्तशास्त्राण्यधीते कश्चिदिति ॥ ७ ॥ किंचान्यत् (आहकडंचेत्यादि) साधूनाधायोद्दिश्य कृतं निष्पादितमाधाकर्मैत्यर्थः । तदेवंचूतमाहारोपकरणादिकं निकाममत्यर्थं यः प्रार्थयते स निकाममीणः । तथा निकाममत्यर्थं आधाकर्मादीनि तन्निमित्तनिमंत्रणादीनि वा सरति चरति तद्बीजश्च सतथा एवंचूतं पार्श्वस्थावसन्नकुशीलानां संयमोद्योगे विपस्मानां विपस्मजावमेपते सदनुष्ठानविपस्मतया संसारपंकावसन्नो नवतीति यावत् । अपिच स्त्रीषु रमणीष्वासक्तोऽध्युपपन्नः पृथक् पृथक् तद्भाषितहसितविह्वोकशरीरावयवेष्विति । बालवद्बालो ज्ञः सदसद्विवेकविकलस्तदवसक्ततया च नान्यथा इव्यमंतरेण तत्संप्राप्तिर्नवतीत्यतो येन केनचिदुपायेन तदुपायचूतं परिग्रहमेव प्रकर्षेण कुर्वाणः पापं कर्म समुच्चिनोतीति ॥ ८ ॥

वेराणुगिद्धे (पाठांतरे आरंजसत्तो) एिचयं करेति, इउं चुतेसु इहमड्डुगं ॥ तम्हा उ मेधावि समिक्कधम्मं, चरे मुणी सवउ विप्पमुक्के ॥ ९ ॥ आरंजं ए कुज्जा पाठांतरे (उदं ए कुज्जा) इह जीवियधी, असज्जमाणोय परि वएज्जा ॥ एिसम्म जासीय विणीय गिद्धि, हिंसन्नियं वा ए कडं करेज्जा ॥ १० ॥

अर्थ—(वेराणुगिद्धेके०) जे कोऽपरोपताप रूप कर्मकरी वैरनुं अनुबंध करे तेने वेरानु गृह कहिये. अथवा (आरंजसत्तो एिचयं करेति के०) आरंजने विपे आसक्त ठतो कर्मना संचय करे एवो पुरुष (इउंचुतेसुके०) अर्ही यकी चवीने ते (इहमड्डुगंके०) परमार्थ यकी दुर्ग एटले विपम दुष्कर एवं नरकादिक स्थानकने पामे, (तम्हाउ के०) ते कारण माटे (मेधाविके०) पंडित होय ते (समिक्कधम्मं के०) सम्यक् प्रकारे आलोचने श्रुत चारित्ररूप धर्मेजे श्रीवीतरागे जाण्योळे, तेने विपे (चरेके०) विचरे एवो (मुणी

सम्यक् मार्गेषु आत्मा यस्य सः । पाठांतरंवा (विधिविति) स्थिता शुद्धस्वनावात्मना अ
चिर्लेख्या यस्य सन्नवति स्थितार्चिः सुविशुद्धस्थिरलेश्यइत्यर्थः ॥ ६ ॥

सर्वं जगं तं समयाणुपेही, पियमप्पियं कस्सइ णो करेज्जा ॥ उघा
य दीणोय पुणो विसन्नो, संपूयणं चेव सिलोयकामी ॥७॥ आहा
कडं चेव निकाममीणे नियामचारीय विसम्मेसी ॥ इत्थीसु सत्तेय
पुढोय बाले, परिग्गहं चेव पकुवमाणे ॥ ८ ॥

अर्थ—(सर्वजगंके०) सर्वजगत् एटले जीव अर्थात् ठ निकायना जीव (तंके०) ते स
र्वने (समयाणुपेहीके०) समता जावे करी पोताना आत्मा समान देखे (पियमप्पियं
के०) प्रीतिनावते राग अप्रीतिनाव ते द्वेष ए बन्ने (कस्सइके०) कोइ उपरे (णोकरे
ज्जा के०) नकरे, एटले कोइ उपर सारुं मातुं चिंतवे नही, (उघायदीणोयके०) तथा
कोइक चारित्र आदरी पढी तेने पालवा असमर्थ एटले दीन थाय (पुणोविसन्नोके०)
वली विषयानिलापी थको गृहस्थपणु आदरे कमरीकनी पेरे संसारमांहे खुचे, वली को
इएक (संपूयणंचेव के०) वस्त्र पात्रादिके करी पूजा बांढे तथा (सिलोयकामी के०)
लोकमांहे पोतानी श्लाघा कराववा माटे व्याकर्ण ज्योतिषादिक कुशास्त्र पण नणे,
एवो पुरुष समाधि थकी त्रष्ट जाणवो. ॥ ७ ॥ (आहाकडंचेवनिकाममीणे के०) आ
धाकर्म उद्देशी आहारने अत्यंत बांढतो थको तेवो आहार लेवाने अर्थे (नियामचा
रीय के०) अत्यंत त्रमण करे एवो ठतो (विसन्नमेसिं के०) संसार रूप कादवमांहे
खूतोज रहे. (इत्थीसुसत्तेयपुढोयबाले के०) स्त्रीने विषे आसक्त जुदा जुदा ते रमणी
ना हाव जाव विलासने विषे गृह ठतो इव्य विना स्त्रीनी प्राप्ति नथाय एम विचारी
ते बाल एटले अज्ञानी पुरुष (परिग्गहंचेवपकुवमाणे के०) परिग्रहजे धन धान्यादिक
तेनो संचय करतो थको वली घणा पाप कर्मने उपार्जे अर्थात् पापनो संचय करे. ॥८॥

॥ दीपिका—सर्वं जगत् प्राणिगणं समतयानुप्रेक्ष्यतइति समतानुप्रेक्षी प्रियमप्रियं वा
कस्यचिन्न कुर्यात् निःसंगोविहरेदित्यर्थः । कश्चित्तु सम्यगुत्थानेनोत्थाय परीषद्धानिर्दी
नः पुनर्विषणुः स्यात् संयममादृत्यापि पश्चात्पार्श्वस्थादिजावं प्रतिपद्यते कश्चिदित्यर्थः ।
तथा संपूजनं वस्त्रपात्रादिना प्रार्थयेत् श्लोककामी श्लाघानिलाषी व्याकरणगणितनि
मिन्नादिशास्त्राण्यधीते कश्चित् ॥ ७ ॥ आधाकर्म आहारोपाध्यादिकं (निकाममीणे
ति) अत्यर्थानिलाषी तथा आधाकर्मादिनिमंत्रणेषु निकामचारी अत्यंतं प्रवृत्तोविष
णुजावं संयमे शीतलत्वं एषते श्रयति । तथा स्त्रीषु सक्तः पृथक् तज्जापितहसितवि

एषुपमर्दरूपया अन्वितां युक्तां कथां न कुर्यात् । नतत्प्रब्रूयात् यत्परात्मनोरुजयोव
वार्धकं वचइति जावः । तद्यथा । अश्रीतपिवत खादतमोदत हतठिंदत प्रहरतपचते
त्यादिकथां पापोपादानचूतां न कुर्यादिति ॥ १० ॥

आहाकडं वा एण णिकामएज्जा, णिकामयं तेयण संथवेज्जा ॥ धुणे
उरालं अणुवेहमाणे, विज्जाण सोयं अणवेक्कमाणो ॥ ११ ॥ ए
गंतमेयं अनिपठएज्जा, एवं पमोस्को न मुसंति पासं ॥ एस पमो
स्को अमुसे वरेवि, अकोहणे सच्चरते तवस्सी ॥ १२ ॥

अर्थ—(आहाकडंवाणणिकामएज्जा के०) आधाकर्म प्रमुख आहारादिकनो सर्व
था प्रकारें साधु अनिलाष करे नहीं (णिकामयंतेयणसंथवेज्जा के०) तथाजे आधा
कर्म आहारनी वांठना करे एवा पासठादिक तेने संस्तवे नहीं एटले तेनी साथे परि
चय करे नहीं. तथा (उरालं के०) शरीर तेने (धुणे के०) कृश करे (अणुवेहमा
णो के०) निर्जराने आलोचीने एम विचारेजे शरीरने कृश करियें तो निर्जरा थाय,
एम चिंतवी शरीर कृश करतां कदाचित् शोक दुःखउपजे तो (विज्जाणसोयंअणवेक्कमा
णो के०) शरीरनु ममत्व अण करतो ते शोक ठांमी चारित्र पाळे, संयम गुणे साव
धान थाय ॥ ११ ॥ (एगंतमेयंअनिपठएज्जा के०) साधु एकत्व पणानीज प्रार्थना
करे एटले एकत्व पणु वांठे कारणके जीव एकलो आब्यो तथा परचवे दुर्गतिने विषे
जाय तेवारे पण एकलोज जाय पण कोइ एने सहायी थाय नहीं, एकलोज कर्म बांधे
एकलोज नोगवे, ते माटे एकत्व जावना जावे (एवंपमोस्को नमुसंतिपासं के०) एम ए
कत्व जावनायें प्रकर्षें करी मोह् एटले संगरहित पणो, थाय. एम देखीने मृषा एटले
अलीक जाषा बोले नहीं (एसपमोस्कोके०) एम एकत्व जावनानो अनिप्राय ते प्रकर्षें करी
मोह्ने (अमुसेवरेविके०) मृषा रहित एवो प्रधान सत्यपणु एनेज जाव समाधि कहिए
जे साधु (अकोहणे के० अकोधि क्कमावंत (सच्चरतेके०) सत्यने विपे रत (तवस्सीके०
तथा तपस्वी एवो चारित्रानुष्ठानवान् एवो जे साधु ते साधु जावसमाधिवंत जाणवो. ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—आधायकृतमाधाकर्मादि न कामयेन्नानिजपेत् तथाविधाहारमनिलाष
माणात् पार्श्वस्थादीन्नसंस्तुयात् तैः समं परिचयं न कुर्यात् उदारं उदारिकशरीरं विकृष्टतप
सा निर्जरामनुप्रेक्षमाणोधुनीयात् कृशं कुर्यात् । तथानुकाम्यपि शोकं त्यक्त्वाऽनपेक्षमा
णः शरीरनिरापेक्षोधुनीयात् ॥ ११ ॥ एकत्वमसहायत्वं प्रार्थयेत् एकत्वजावनां जाव
येदित्यर्थः । एवमेकत्वजावनया प्रकर्षेण मोहः स्यादिदं न मृषा इति पश्य सत्यमेवैतदि

के०) साधु (सबउविष्णुमुक्ते के०) सर्व संग थकी विप्र मुक्त ठतो विचरे ॥ ए ॥ (इहजीवियही) साधु आ संसार मांहे आजीविकाने अर्थे (आयंके०) लाज एटले इ व्यादिक उपार्जन करवानो उपाय ते (एकुळा के०) नकरे तथा (असङ्गमाणोयप रिबएळा के०) गृह पुत्र कलत्रादिकनो समागम अणकरतो थको संयमने विषे प्रवर्ते, शुद्ध चारित्रपाले (एसम्मनासीयविणीयगिद्धिके०) तथा कोइ कार्यउपना थका विमा सीने बोले पण जुंहु बोले नही एटले शब्दादिक पांच प्रकारना विषयने विषे गृहपणु टालीने आलोचीने बोले अर्थात् (हिंसन्नियंवाणकहंकरेळा के०) प्राणीनी हिंसाकारक एवी कथा नकरे, एटले जे वचन थकी जीव हणाय नही तेवा वचन बोले ॥ १० ॥

॥ दीपिका—वैरानुगृहः परोपतापसक्तो निचयं कर्मबंधं करोति । इतो जन्वाद्भ्युतः स दुःखमुपैति । किं नूतं दुःखं । अर्थदुर्गं परमार्थविषमं तस्मान्मेधावी विवेकी धर्मं समीक्ष्य विचार्य मुनिः सर्वतो विप्रमुक्तो निःस्पृहः सन् चरेत्संयमे ॥ ए ॥ आयमिति । आयं इव्यादि संचयं न कुर्यात् । इह जवे असंयमजीवितार्थी तथा असङ्गमानः संगमकुर्वन्परिव्रजेत् गृहिं आसक्तिविषयेषु विनीय त्यक्त्वा निश्म्य पर्यालोच्य नापकोजवेत् हिंसयान्वितां युक्तां कथां न कुर्यान्न ब्रूयात् ॥ १० ॥

॥ टीका—तथा (वैराणुगिद्धेइत्यादि) येन केन कर्मणा परोपतापरूपेण वैरमनुबध्यते जन्मांतरशतानुयायि नवति तत्रगृहोवैरानुगृहः । पातांतरंवा (आरंजसत्तोत्ति) आरंजे सावधानुष्ठानरूपे सक्तो जगोनिरनुकंपो निचयं इव्योपचयं तन्निमित्तापादितकर्मनिचयं स्थानाद्भ्युतो जन्मांतरं गतः सन् वा करोत्युपादत्ते स एव नूतउपात्तवैरः कृतकर्मोपचय इत्यतोऽस्मात्स्थानाद्भ्युतो जन्मांतरंगतः सन् दुःखयतीति दुःखं नरकादिकयातनास्थानमर्थतः परमार्थतोऽर्गं विषमं दुरुत्तरमुपैति । यतएवं तत्तस्मान्मेधावी विवेकी मर्यादावान् वा संपूर्णसमाधिगुणं जानानोधर्मं श्रुतचारित्राख्यं समीक्ष्यालोच्यांगीकृत्य मुनिः साधुः सर्वतः सबाह्यन्यतरात्संगादिप्रमुक्तोऽपगतः संयमानुष्ठानं मुक्तिगमनैकहेतुनूतं चरेदनु तिष्ठेत् रुयारंजादिसंगादिप्रमुक्तो निःश्रितजावेन विहरेदिति यावत् ॥ ए ॥ किंचान्यत् (आयं एकुळाइत्यादि) आगह्वतीत्यायो इव्यादेर्लान्स्तन्निमित्तापादितोऽष्टप्रकारकर्मलानो तमिहास्मिन् संसारे असंयमजीवितार्थी जोगप्रधानजीवितार्थीत्यर्थः । यदिवा आजीविकानयात् इव्यसंचयं न कुर्यात् । पातांतरंवा (वंदं एकुळाइत्यादि) वंदः प्रार्थनानि लाषइंदियाणां स्वविषयानिलाषोवादं न कुर्यात्तथा असङ्गमानः संगमकुर्वन् गृहपुत्र कलत्रादिषु परिव्रजेदुक्तविहारी नवेत्तथा गृहिं गाध्यं विषयेषु शब्दादिषु विनीयाप नीय निश्म्यावगम्य पूर्वोत्तरेण पर्यालोच्य नापकोजवेत् । तदेव दर्शयति । हिंसया प्रा

हि थको तथा संयमने विपे अरति अने असंयमने विपे रति तेने टालीने (तणाइ फा संतहसीयफासं के०) तृणादिकनो कठोर स्पर्श सहन करे. आदिशब्दयकी उंचो नी चो प्रदेश तेनो स्पर्शपण जाणवो ते स्पर्शनेपण सहन करे तथा शीत प्रमुखनुं स्पर्श तथा (उएहंचदंसंच हियासएज्जा के०) उल्लनो स्पर्श. दंशमसकादिकनो स्पर्श तेनेपण साधु सम्यक् प्रकारे सहन करे तथा (सुप्रिंव डुप्रिंवतितिरकएज्जाके०) समाधिवंत साधु सुनिरगंध डुरनिगंधना परिसहने पण सम्यक् प्रकारे अहियासे एटले सहन करे ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—स्त्रीषु यन्मैथुनं न स्यात् आरतथासमंताद् रतोऽसक्तः परिग्रहमकुर्वन् उच्चा वचेषु ननाविधेषु विषयेषु अरक्तद्विष्टस्त्रायी परेषां त्राणनूतोनिःसंशयं निहुरेवंनूतः साधुः समाधिप्राप्तः स्यात् ॥ १३ ॥ अरतिं रतिंवा अनिचूय निहुरेव तृणादिस्पर्शान् शीतोष्णस्पर्शान् दंशमशकादीन् परीषहान्श्चाधिसहेत सुरजिमसुरजिं वा गंधं तितिह्येत्सहेत ॥ १४ ॥

टीका—किंचा न्यत् (इह्नीसुइत्यादि) दिव्यमानुपतिर्यग्रूपासु त्रिविधास्वपि स्त्रीषु विषय नूतासु यन्मैथुनमब्रह्म तस्मादासमंतान्नरतोऽरतोनिवृत्तइत्यर्थः । तु शब्दात्प्राणातिपातादि निवृत्तश्च । तथा परिसमंताज्जुत्यते इति परिग्रहो धनधान्यदिपदचतुष्पदादिसंग्रहः । तथा आत्माऽत्मीयग्रहस्तं चैवाकुर्वाणः सन्नुच्चावचेषु नानारूपेषु विषयेषु । यद्विवोच्चावत्कृष्टाश्च वचाजघन्यास्तेष्वरक्तद्विष्टस्त्राय्यपरेषांच त्राणनूतोविशिष्टोपदेशदानतोनिःसंशयं निश्चयेन परमार्थतो निहुरेवंनूतोमूलोत्तरगुणसमन्वितो जावसमाधिं प्राप्तो नवति नापरः कश्चिदिति । उच्चावचेषु वा विषयेषु वा जावसमाधेः प्राप्तो निहुरेवं संश्रयं याति नानारूपान् विषयान् न संश्रयतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ विषयाननाश्रयन् कथं जावसमाधिमाप्नुयादित्याह । (अरंशरंश्वेत्यादि) सजावनिहुरेः परमार्थदर्शी शरीरादौ निस्पृहो मोहगमनैकप्रवणश्च या संयमेऽरतिरसंयमेच रतिर्वा तामनिचूय एतदधिसहेत । तद्यथा । निष्किंचनतया तृणादिकान् स्पर्शनादिग्रहणान्निम्नोन्नतनूतप्रदेशस्पर्शांश्च सम्यगधिसहेत तथा शीतोष्णदंशमशककुत्पिपासादिकान् परीषहान्कोन्यतया निर्जरार्थमध्यासहेतुधिसहेत तथा गंधं सुरजिमितरं च सम्यक् तितिह्येत्सहेत । चशब्दादाक्रोशवधादिकांश्च परिषहान्मुमुक्षुस्तितिह्येदिति ॥ १४ ॥

गुप्तो वर्डैय समाहिपत्तो, लेसं समाह्हु परिवएज्जा ॥ गिहं न
गाए एवि गायएज्जा, समिस्सजावं पयहे पयासु ॥ १५ ॥ जे के
इ लोगंमि उ अकिरियआया, अन्नेण पुद्वा धुयमादिसंति ॥ आ
रंजसत्ता गढिताय लोय, धम्मं ए जाणंति विमुक्कहेवं ॥ १६ ॥

ति विचारय एषएव एकत्वानिप्रायः अमृषारूपः सत्योवरः प्रधानश्च । यदि वा अक्रो
धनः सत्यरतस्तपस्वी सएव जावसमाधिवा न वरः प्रधानः स्यात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—अपिच । (आहाकडंचेत्यादि) साधूनाधाय कृतमाधाकृतमौद्देशिकमाधाक
मैत्यर्थः । तदेवं नूतमाहारजातं निश्चयेनैव न कामयेन्नानिलषेत्तथा विहारादिकंच निकामं
निश्चयेनानिलषेत् पार्श्वस्थादींस्तत्संपर्कदानप्रतिग्रहसंज्ञाषणादिनिर्ण संस्थापयेन्नोप
बृंहयेत्तैर्वा सार्धं संस्तवं न कुर्यादिति । किंच (उरांलंति) औदारिकं शरीरं विशिष्टतपसा
कर्मनिर्जरामनुप्रेक्षमाणोधुनीयात् कशं कुर्यात् । यदिवोरांलंति बहुजन्मान्तरसंचितं कर्म
तडुदारं मोक्षमनुप्रेक्षमाणोधुनीयादपनयेत्तस्मिंश्च तपसा धूयमाने कशीजवति । शरीरके
कदाचित् शोकः स्यात्तं त्यक्त्वा याचितोपकरणवदनप्रेक्षमाणः शरीरकं धुनीयादिति संबंधः
॥ ११ ॥ किंचापेक्षेतेत्याह । (एगंतमेवेत्यादि) एकत्वमसहायत्वमनिप्रार्थयेदेकत्वाध्यवसा
यी स्यात् । तथाहि । जन्मजरामरणरोगशोकाकुले संसारे स्वरुतकर्मणा विलुप्यमानानाम
सुमतां न कश्चित्राणसमर्थः सहायः स्यात् । तथाचोक्तं । एकोमेसासउअप्पा, णाणदंस
एसंजुउ ॥ सेसामेबाहिराजावा, सवे संयोगलस्केणाइत्यादिकामेकजावनां जावयेदेवम
नयैकत्वजावनया प्रकर्षेण मोक्षः प्रमोक्षोविप्रमुक्तसंगता न मृषा अलीकमेतद्भवतीत्येवंप
श्य । एषचैकत्वजावनानिप्रायः प्रमोक्षोवर्तते अमृषारूपः सत्यश्चायमेव । तथा वरोपिप्रधानो
प्ययमेव जावसमाधिर्वा । यदिवा तपस्वी तपोनिष्ठतदेहोऽक्रोधनः । उपलक्षणात्त्वादस्या
मानोनिर्मायोनिर्लोचः सत्यरतश्च एषएव प्रमोक्षोऽमृषा सत्योवरः प्रधानश्च वर्ततइति ॥ १२ ॥

इत्थीसु या आरय मेहुणाउ, परिग्गहं चेव अकुवमाणे ॥ उच्चावए
सु विसएसु ताई, निस्संसयं निस्कु समाहिपत्ते ॥ १३ ॥ अरइं
रइंच अनिज्जूय निस्कु, तणाइफासं तह सीयफासं ॥ उएहंच दं
संच हियासएक्का, सुप्पिंव डुप्पिंव तितिस्केक्का ॥ १४ ॥

अर्थ—(इत्थीसुया के०) स्त्रीने विषे (मेहुणाउ के०) मैथुन सेववा थकी (आरय
के०) निवर्त्ते (परिग्गहं चेवअकुवमाणे के०) तथा धन धान्यादिक परिग्रहनो संचयअण
कर्तो थको तथा (उच्चावएसु विसएसुताईके०) नाना प्रकारना मनोज्ञ एवा वचनना
जे प्रकार तेने विषे अथवा नाना प्रकारना विषय तेने विषे राग द्वेषे रहित होय, तथा
त्राइ एटले ठकायनो रक्षपाल थको (निस्संसयं निस्कु समाहिपत्ते के०) एवो जाव
समाधिने विषे प्राप्त थयलोजे साधु, ते विषयने निसंश्रय एटले नपामे एटले विषयने
वांढे नही ॥ १३ ॥ हवे जाव थकी समाधि शीरीते साधु पामे ते देखाडेढे. (अरइं
रइंच अनिज्जूय निस्कु के०) ते जाव साधु परमार्थनो जाण शरीरादिकने विषे निष्ठ

प्रजायंत इति प्रजास्तासु तद्विषये येन कृतेन सन्मिश्रजावोजवति तत्प्रजह्यात्। तदुक्तं नव
ति। प्रवर्जितोपि सन् पचनपाचनादिकां क्रियांकुर्वन् कारयंश्च गृहस्थैः सन्मिश्रजावं नजते
यदिवा प्रजाः स्त्रियस्तासु तानिर्वा यः सन्मिश्रीजावस्तमविकलसंयमार्थी प्रजह्यात्परि
त्यजेदिति ॥ १५ ॥ अपिच । (जेकेइइत्यादि) ये केचन अस्मिन् लोके अक्रियव्यात्मा
येषामन्युपगमे तेऽक्रियात्मानः सांख्यास्तेषां हि सर्वव्यापित्वादात्मा निष्क्रियः पठ्यते ।
तथाचोक्तं । अकर्ता निर्गुणोक्तोऽयं आत्मा कपिलदर्शन इति । तुशब्दो विशेषणः । सचै
तद्विशिनष्टि । अमूर्तत्वव्यापित्वाच्यामात्मनोऽक्रियत्वमेव बुध्यते । तेचाक्रियात्मवादिनो
न्येनाक्रियत्वे सति बंधमोक्षौ न घटेते इत्यनिप्रायवता मोक्षसद्भावं पृष्टाः संतोऽक्रियावा
ददर्शनेपि धूतं मोक्षं तदज्ञावमादिशन्ति प्रतिपादयन्ति ते तु पचनपाचनादिके स्नानार्थं
जलावगाहनरूपे वाऽरंजे सावये सक्ताअध्युपपन्नालोके मोक्षैकहेतुचूनं धर्मे श्रुतचा
रित्रारख्यं न जानन्ति कुमारग्राहिणो न सम्यगवगच्छन्तीति ॥ १६ ॥

पुढोय ठंदा इह माणवाउं, किरियाकिरीणं च पुढोय वायं ॥ जायस्स वा
लस्स पकुव देहं, पाठांतरे (जायाई बालस्स पगप्पणाए) पवट्ठती वेरम
संजतस्स ॥ १७ ॥ आउक्कयं चैव अबुझमाणे, ममाति से साहसकारि
मंदे ॥ अहोयराउं परितप्पमाणे, अट्टेसु मूढे अजरामरेव ॥ १८ ॥

अर्थ—(इह माणवाउं के०) आलोकने विषे जे मनुष्यठे ते प्रत्येकमनुष्य (पुढोयठंदा
के०) पृथक् पृथक् जुदा जुदा ठंद एटले आनिप्राय वालाठे ते अनिप्राय कोण कोणते
देखाडेठे (किरियाकिरीणंचपुढोयवायं के०) क्रियावादी एम कहेठे के सर्वकाल क्रियाज
सफलठे. अने अक्रियावादी एम कहेठे के क्रिया कल्याविनाज सर्व इच्छित पदार्थनी प्राप्ति
थायठे. एमज वली बीजा विनय प्रमुख वादीउं पण जाणी लेवा ए सर्व पुढोय एटले पृथ
क् पृथक् वायं एटले वदेठे; परंतु ते धर्मेना अजाण बापडा (जायस्सबालस्सपकुवदे
हं के०) जात एटले उत्पन्न थयेला बालकनी देहं एटले शरीर तेने खंम खंम करी
ने पोताने सुख उपजावे ठे, तथा पाठांतरे जायाइबालस्सपगप्पणाए एवो पण पाठ ठे
एवीरीते करतां ते (असंजतस्स के०) असंयति एटले संयम रहित थका (पवट्ठ
तीवेर के०) वेरने वधारेठे एटले जे जीवनी उपघात करे तेते जीवनी साथे वैरनी वृ
द्धि थायठे. ॥ १७ ॥ ते बापडा (आउक्कयं के०) आयुष्यना ह्वयने (अबुझमा
णे के०) अजाणता एटले आयुष्य खूटेठे तेने नथी जाणता. अहीं चैव पदपूर्णांर्थ
ठे एवा ठता (ममाति के०) अत्यंत ममत्व करेठे एटले आ माहारुं हुं एनो एवा

अर्थ—(गुप्तोवर्षेयसमाहिपत्तो के०) वचने करी गुप्त मौनव्रती एटले विचारिने धर्म संबंधनुं जापण करनार एवो साधु जाव समाधिने विषे पोहोतो कहेवाय; तथा (जेसंसमाहट्टु परिवएज्जा के०) कल्ल, नील अने कापोत ए त्रण अशुनलेश्याने परि हरिने तेज, शुक्ल अने पद्म ए त्रण शुन लेश्याने ग्रहण करीने संयमानुष्ठान पाले, (गिहंनठाएणविठायएज्जा के०) तथा पोते घरने ठाहे नही बीजाने हाथे ठवरावे नही उपलक्षण थकी ठवरावताने अनुमोदे नही; तथा बीजा पण गृहस्थ पणाना कर्तव्यने परिहरे तथा (पयासु के०) प्रजालोकने विषे (समिस्सजावं के०) विषयमिश्रित जाव नो (पयहे के०) त्याग करे जे पचन पाचनादिक क्रिया करता गृहस्थ समान थाय ते नकरे अथवा प्रजा एटले स्त्री तेनी साथें मिश्रजावनो त्याग करे एटले स्त्री थकी दूर रहे. ॥ १५ ॥ (जेकेइ लोगंमिउ अकिरियआया के०) जे कोइ सांख्य दर्शनी लोक मांहे एम कहेवे के आत्मा अक्रियवे आत्माने क्रिया नथी, पण प्रकृति सर्व क्रिया करेवे एम बंध मोहने अण मानता थका बोलेवे (अन्नेणपुष्ठा धुयमादिसंति के०) तेने अन्य दर्शनी कोइ पूठे के तमारा मते जो आत्मा कर्त्ता नथी तो बंध मोह केम घटे तेवारे तेने फरी एमज कहेके अमारा दर्शनमांज ध्रुव एटले मोहवे परंतु अन्य कोइ दर्शने मोह नथी एवा ते (आरंजसत्ता गढितायलोय के०) पचन पाचन स्नाना दिकना आरंजने विषे आसक्त ठता अत्यंत गूढ़ एवा थकारहेवे परंतु ते कहेवावे तोके आ लोकने विषे (धम्मंणयाणंतिविमुक्कहेउं के०) मोहूनो हेतु एवो जे श्रुत चारि त्र रूप धर्म तेने नथी जाणता एवावे. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—वाचा गुप्तोमौनव्रती समाधिप्राप्तः स्यात् । शुद्धां लेश्यां समाहृत्यादाय परिव्रजेत् संयमेगृहं स्वतोन्मेनवा न ठादयेत् अपरमपि गृहसंस्कारं किंचिन्न कुर्यात् । तथा प्रजाः स्त्रियस्तासु मिश्रजावमेकत्वं प्रजह्यात्यजेत् ॥ १५ ॥ ये केचिद्वोकेऽक्रिया त्मानोऽक्रियावादिनः सांख्याः । तुर्विशेषेण । तेऽन्येनाऽक्रियत्वे सति बंधमोहौ नघटेते इत्यभिप्रायवता पृष्ठाः संतोभूतं मोहं क्रियासाध्यमादिशंति । तेतु पचनाद्यारंजसक्तास्तु लोके धर्मं श्रुतचारित्राख्यं विमोहहेतुं न जानंति ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (गुप्तोवर्षे इत्यादि) वाचि वाचा वा गुप्तोवाग्गुप्तोमौनव्रती सुपर्या लोचितधर्मसंबंधजाषीवेत्येवं जावसमाधिं प्राप्तोभवति । तथा शुद्धां लेश्यां तैजस्यादिकां समाहृत्योपादाय अशुद्धांच कल्लादिकामपहत्य परिसमंतात्संयमानुष्ठानेन व्रजेज्ज्वेदिति । किंचान्यत् गृहमावसथं स्वतोन्मैर्वा नविज्ञादयेदुपलक्षणार्थत्वादस्यापरमपि गृहादेरुग वत्परकृतबिलनिवासित्वात्संस्कारं न कुर्यात् । अन्यदपि गृहस्थकर्तव्यं परिजिहीर्षुराह ।

पिच । (आउरकयमित्यादि) आयुषोजीवनलक्षणस्य ह्ययथायुष्कह्यस्तमारंजप्रवृत्त
 चित्रहृदमत्स्यवडुदकह्ये सत्यवबुध्यमानोतीव ममइति ममत्ववानिदं मे अहमस्य
 स्वामीत्येवं समंदोऽज्ञः साहसं कर्तुं शीलमस्येति साहसकारीति । तद्यथा । कश्चिद्वणि
 ड् महाक्लेशेन महार्घाणि रत्नानि समासाद्योज्जयिन्याबहिरावासितः । सच राजचौरदायाद
 नयाडात्रौ रत्नान्येवमेवंच प्रवेशयिष्यामित्येवं पर्यालोचनाकुजोरजनीक्यं न ज्ञातवान्
 अन्त्येव रत्नानि प्रवेशयन् राजपुरुषैरत्नेभ्यश्च्यवितइति एवमन्योपि किंकर्तव्यताकुजः
 स्वायुषः ह्यमबुध्यमानः परिग्रहेष्वारंजेषु च प्रवर्तमानः साहसकारी स्यादिति । तथा
 कामनोगतृषितोऽन्दि रात्रौ च परिसमंतात् इव्यार्थी परितप्यमानोममएवणिग्वदार्तध्या
 यी कायेनापि क्लिश्यते । तथाचोक्तं । अजरामरवद्वालः, क्लिश्यते धनकाम्यया ॥ शाश्व
 तं जीवितं चैव, मन्यमानोधनानिच ॥ १ ॥ तदेवमार्तध्यानोपहतः । कस्यावच्चइसडो,
 किंजडंकडकित्तियानूमीत्यादि । तथा उरकणइखणइणिहणइरत्ति नसुयइदियावियससंको
 इत्यादि चित्तसंक्लेशात्सुष्टु मूढोजरामरवणिग्वदजरामरवदात्मानंमन्यमानोऽपगत
 शुनाध्यवसायोहर्निशमारंजे प्रवर्ततइति ॥ १७ ॥

जहाहि वित्तं पसवोय सवं, जे बंधवा जेय पियाय मित्ता ॥ लाल
 प्पती से विय एइ मोहं, अन्ने जणा तंसि हरंति वित्तं ॥ १८ ॥ सी
 हं जहा खुमिगा चरंता, दूरे चरंती परिसंकमाणा ॥ एवं तु मे
 हावि समिक्क धम्मं, डुरेण पावं परिवज्जएज्जा ॥ १९ ॥

अर्थ—(जहाहि के०) यथा दृष्टान्ते (वित्तं के०) सुवर्णादिक इव्य तथा (पसवोय
 के०) गाय जेश प्रमुख पशुउ (सवं के०) ए सर्व तारो त्याग करजो माटे एमने विपे
 ममत्व करीश नही. वली (जेबंधवा जेयपियायमित्ता के०) यथा दृष्टान्ते नाइ माता
 पिता स्वसुरादय प्रिय मित्र ते पण परमार्थ थकी तने काम नही आवे तोपण तुं बा
 पडो तेमने अर्थे विलाप करेढे. (लालप्पतीसेविय एइमोहं के०) लालप्पते सोपिमो
 हंउपेति एटले वित्त पुत्रादिकने अर्थे लाल पाल करेढे एम ते बापडो कुंमरीकनी पेरे
 मोहपाशो पडयो थको (अन्नेजणातंसि हरंतिवित्तं के०) पढी तेनुं उपार्जन करेलुं
 वित्त तेने बीजा जन अपहरे ए प्रकारे जीवतां तथा मरण पाम्या पढी पण तेने क्लेश
 ज थाय ॥ १८ ॥ (जहाके०) जेम खुमिगाचरंता के० (कुइ मृग एटले न्हानाएवा
 मृग प्रमुख अटवीनेविपे विचरनार जीवोते (सीहंके०) सिंहनामा जनावर थकी (दू
 रेचरंतीपरिसंकमाणा के०) बीहीता थका सिंहने दूर टालीने वेगला थका चरे; (एवं

ममत्वने नथी मूकता (सेसाहसकारिमंदे के०) ते महोटा साहासीक एटले पाप थकी बीता नथी एवा मंद एटले अज्ञानी (अहोयराउपरितप्यमाणे के०) अहोरात्र परित समान एटले डव्यने अर्थे मम्मण श्रेष्ठिनी पेरे पश्चाताप करे कायक्केशकरे तथा (अ ट्रेसुमूढेअजरामरेव के०) आर्त्तवंत थया थका एवा ते मूर्ख संसारने विपे परित्रमण करे परंतु अजरामर वणिकनी पेरे कोइ काले मनमां एम नजाणे जे अमने जरा अने मरण अवश्य आवजो एमविचारेनही. एवाते मूर्ख अज्ञानी जाणवा ॥ १८ ॥

॥ टीपिका—पृथक्कृदंनानानिप्रायाइह मनुष्यलोके मानवाः । तुर्निश्चये । क्रियाक्रिय योः पृथक्त्वेन क्रियावादमक्रियावादं च समाश्रिताः।जातस्य उत्पन्नस्य बालस्याङ्गस्य सु खैपिणोदेहं (पकुवति) खंडशःकृत्वाऽऽत्मसुखमुत्पादयन्ति। एवंकुर्वतोऽसंयतस्य वैरं प्राणि णु प्रवर्धते ॥ १७ ॥ आयुःक्षयं जीवितांतमबुध्यमानोऽजानन् साहसमविमृश्य प्रवृत्ति स्तत्करणशीलः साहसकारी मंदोममायमिति ममत्ववान् नवति । यथा कश्चिद्वणिक् महता क्लेशेन बहुमूल्यरत्नानि प्राप्य उक्लयिन्याबहिरावासितः सच राजचौरदायादनयाडा त्रौ रत्नान्येवमेवं नगरे नयामीत्येवं विचाराकुलोनिशाक्षयं नज्ञातवान् दिवैव रत्नानि प्र वेशयन् राजपुरुषैर्धृतोरत्नानि गृहीतानिचेति । एवमन्योपि किंकर्तव्यताकुलः स्वायुःक्ष यमजानन् ममतया साहसकारी स्यादिति । अहि रात्रौ च परितप्यमानोमंमणवणि ग्वदार्तध्यानी अर्थेषु मूढोऽजरामरवत्क्लिश्यते । यतः । अजरामरवद्बालः क्लिश्यते धन काम्यया ॥ निरंतरं मन्यमानः शाश्वतं जीवितं धनमिति ॥ १८ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (पुढोयठंदाइत्यादि) पृथक् नाना ठंदोऽनिप्रायोयेपां ते पृथ क्कृदंदाइहास्मिन्मनुष्यलोके मानवामनुष्याः । तुरवधारणे । तमेव नानानिप्रायमाह । क्रि याऽक्रिययोः पृथक्त्वेन क्रियावादमक्रियावादंच समाश्रिताः।तद्यथा । क्रियैव फलदा पुं सां, नज्ञानं फलदं मतं ॥ यतः स्त्रीनद्वयजोगडो, न ज्ञानात्सुखितोनवेत् ॥१॥ इत्येवं क्रियैव फलदायित्वेनान्युपगताः क्रियावादमाश्रिताएवमेतद्विपर्ययेणाऽक्रियावादमाश्रि ताः।एतयोश्चोत्तरस्वरूपं न्यक्तेण वक्ष्यते।तेच नानानिप्रायामानवाः क्रियाक्रियादिकं पृ थग्वादमाश्रितामोद्धेतुं धर्ममजानानाआरंजेणु सक्ताइंदियवशगारससातागारवानि लापिणएतत्कुर्वन्ति । तद्यथा । जातस्योत्पन्नस्य बालस्याङ्गस्य सदसद्विवेकविकलस्य सु खैपिणोदेहं शरीरं पकुवति खंडशः कृत्वात्मनः सुखमुत्पादयन्ति । तदेवं परोपघातक्रियां कुर्वतोऽसंयतस्य कुतोप्यनिवृत्तस्य जन्मांतरशतानुबंधिवैरं परस्परोपमर्दकारि प्रकर्षेण व र्धते। पाठांतरंवा (जायाइबालस्सपगपणए) बालस्याङ्गस्य हिंसादिषु कर्मसु प्रवृत्तस्य निरनुकंपस्य या जाता प्रगल्भता धापृथं तथा वैरमेव प्रवर्धतइति संबंधः ॥ १७ ॥ अ

वरिवएज्जा ॥ ११ ॥ सुसं न वूया मुणिअत्तगामी, णिवाणमेयं कसिणं
समाहिं ॥ सयं न कुज्जाउ न कारवेज्जा, करंतमन्नोपि य एणुजाणे ॥ १२ ॥

अर्थ—(संबुझमाणेउणरेमतीमं के०) मतिमंत प्रज्ञावंत एवो मनुष्य सम्यक् प्रका
रे धर्मेने जाणतो थको (पावाउअप्पाणनिवट्टएज्जा के०) पोताना आत्माने पाप थ
की निवर्त्तावे; (हिंस के०) जीवनो घात ते थकी (प्रसूत के०) उत्पन्न थयां एवांजे
(डुहाइके०) शारीरीक अने मानशीक दुःख तेने (मत्ताके०) जणीने गुंजाणीने तोके
(वेराणुबंधीणिमहप्पयाणि के०) वैरानुबंधावैरना कारण जाणीने महानयना उपजाव
नार एवा आश्रवोनो निरोध करे; एटले सर्व आश्रवणुं मूल ते हिंसा जाणवी; माटे हिं
साथकीनिवर्त्ते ते साधु जावसमाधिवंत जाणवो. अथवा पाठांतरे सनिवाणनूएउपरिवए
ज्जा) ॥ ११ ॥ (मुणिअत्तगामी के०) मोक्ष गामी मुनि (सुसंनवूया के०) मृपा वो
ले नही. (णिवाणमेयंकसिणंसमाहिंके०) ए मृपावादो जे परिहार एज् मोक्षरूप स
माधिनु पण संपूर्ण कारण जाणवुं माटे ते मृपावादने (सयंनकुज्जाउके०) साधु पोते करे
नही, तथा (नकारवेज्जाके०) बीजा पाशे करावे नही, तथा (करंतमन्नोपियणुजाणे)
अन्य कोइ करतो होय तेने अनुमोदे नहीं एवोसाधु जावसमाधिवंत जाणवो ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—मतिमान्नरः साधुः सम्यक्धर्मे बुध्यमानः पापात्सावद्याचरणादात्मानं
निवर्तयेत् हिंसातः प्रसूतानि जातानि दुःखानि वैरानुबंधीनि कर्मबंधहेतूनि महानयंक
राणि इति मत्वा स्वं पापान्निवर्तयेत् ॥ ११ ॥ आप्तोमोक्षस्तगामी मुनिर्मृपावादं न ब्रूयात्
एतदेव मृपावर्जनं कृत्स्नं संपूर्णं समाधिं जावसमाधिमाहुः । यथा मृपावादस्तथा अन्य
व्रतातिचारमपि न कुर्यात्स्वयं नाप्यपरेण कारयेत् अन्यं कुर्वतमपि नानुजानीयात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—अपिच । (संबुझमाणेत्यादि) मननं मतिः सा शोचना यस्यासौ मतिमा
न । प्रशंसायां मतुप् । तदेवं शोचनमतिशुक्तोमुमुक्षुर्नरः सम्यक्श्रुतचारित्राख्यं धर्मं वा
जावसमाधिं वा बुध्यमानस्तु विहितानुष्ठाने प्रवृत्तिं कुर्वाणस्तु तदेव पूर्वं तान्निषिद्धाचर
णान्निवर्त्ततातस्तत्प्रदर्शयति । पापात् हिंसानृतादिरूपात्कर्मण आत्मानं निवर्तयेत् । निदानो
वेदेन हि निदानिन उद्बेदो न वतीत्यतोऽग्रेषु कर्मकृत्यमिह नृणां दावेव नवद्वाराणि निरुंध्यादि
त्यजिप्रायः । किंचान्यत् । हिंसा प्राणिव्यपरोपणं तथा ततोवा प्रनूतानि जातानि या
न्यगुजानि कर्माणि तान्यत्यंतं नरकादिषु यातनास्थानेषु दुःखानि दुःखोत्पादकानि वर्तते
। तथा वैरमनुबध्ति तल्लीजानिच वैरानुबंधीनि जन्मशतसहस्रदुर्मोचान्यतएव महद्भयं
येन्यः सकाशात्तानि महानयानीत्येवं च मत्वा मतिमानात्मानं पापान्निवर्तयेदिति । पा

तुमेहाविसमिस्कधम्मके०) ए दृष्टान्ते पंथित जेठे तेपण सम्यक् प्रकारे श्रीवीतराग जाषित
श्रुत चारित्ररूप धर्मेने आलोचीने (डूरेणपावं परिवङ्काएङ्काके०) हिंसादिक सावधानुष्ठा
नरूपजे क्रिया तेने पापरूप जाणीने तेनाथी दूर रहे एरीते साधु सुंयूसंयम पाळे.॥१०

॥टीपिका-वित्तं इयं पशवोगोमहिष्याद्यास्तान् सर्वान् जहाहि त्यज। बांधवा मातापि
त्रादयः सेतस्य येच मित्राणि सुहृदस्तेपि तस्य न किंचित्तत्त्वतः कुर्वन्ति सोपिच विना
द्यर्थे लालप्यते नृशं विलपति मोहमुपैतिच धनवानपि मम्मणवणिग्वत् धान्यवान
पि तिलकश्रेष्ठिवत् एवमयमपि असमाधिमाप्नोति। यच्च तेनार्जितं धनं तदन्यजनास्तस्य
जीवतएव मृतस्यच हरन्ति गृह्णन्ति। तस्यतु क्लेशएव केवलं ॥ १९ ॥ यथा कुडास्तुङ्गा
मृगाश्चरन्तोऽटव्यामटन्तः सिंहं दूरे त्यक्त्वा चरन्ति। यतः परिशंकमानाः सर्वतोऽनयाकुला
एवं मेधावी धर्मे समीक्ष्य विचार्य पापं दूरेण परिवर्जयेत् ॥ २० ॥

॥ टीका-किंचान्यत् (जहाहिवित्तमित्यादि) वित्तं इय्यजातं तथा पशवोगोमहि
ष्यादयस्तान् सर्वान् जहाहि परित्यज। तेषु ममत्वं माकृथाः। ये बांधवामातृपित्रादयः श्व
शुरादयश्च पूर्वापरसंस्तुतायेच प्रियामित्राणि सहपांसुक्रीडितादयस्ते एते मातापित्राद
योन किंचित्तस्य परमार्थतः कुर्वन्ति सोपिच वित्तपशुबांधवमित्रार्थी अत्यर्थे पुनः पुनर्वा
लपति लालप्यते। तद्यथा हेमातः हेपितइत्येवं तदर्थे शोकाकुलः प्रलपति तदार्जनप
रश्च मोहमुपैति। रूपवानपि कंडरीकवत् धनवानपि मम्मणवणिग्वत् धान्यवानपि तिलक
श्रेष्ठिवदित्येवमसावप्यसमाधिमान् मुह्यते। यच्च तेन महता क्लेशेनापरप्राप्युपमर्दनो
पार्जितं वित्तं तदन्ये जनाः सेतस्यापहरन्ति जीवतएव च तस्य वा तस्य च क्लेशतः केवलं
पापबंधश्चेत्येवं मत्वा पापानि कर्माणि परित्यजेत्तपश्चरेदिति ॥ १९ ॥ तपश्चरणोपायम
धिकृत्याह। (सीहंजहेत्यादि) यथा कुड्मृगाः कुडाटव्यपशवोहरिणजात्याद्याश्चरन्तो
ऽटव्यामटन्तः सर्वतोऽबिन्यतः परिशंकमानाः सिंहं व्याघ्रं वा आत्मोपद्रवकारिणं दूरेण
परिहृत्य चरन्ति विहरन्त्येवं मेधावी मर्यादावान्। तुर्विशेषणे। सुतरां धर्मे समीक्ष्य पर्या
लोच्य पापं कर्मसदनुष्ठानं दूरेण मनोक्लायकर्मभिः परिहृत्य परिसमंताद्भजेत्संयमानुष्ठा
यी तपश्चारी च जवेदिति दूरेण वा पापं पापहेतुत्वात्सावधानुष्ठानं सिंहमिव मृगः
स्वहितमिच्छन् परिवर्जयेत्यजेदिति ॥ २० ॥

संबुझमाणे उ एरे मतीमं, पावान् अप्पाण निवट्टएङ्का ॥ हिंसप्पसूया
इं डुहाइं मत्ता, वेराणुबंधीणि महप्पयाणि ॥ पाठांतरे सनिवाण चूएण

संयमानुष्ठानने पाले तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ १४ ॥ इति श्री समाधि ना
मक दशमां अध्ययननो अर्थ समाप्त थयो.

॥ दीपिका—उज्जमादिदोषशुद्धे आहारादौ स्यात्कदाचिद्याते प्राप्ते सति रागदेषान्यां
साधुर्न दूषयेत् । यतः । बायाली सेसणसं, कडमि गहणंमि जीवनहुवलिउं । इण्हंजइ
नलठिऊसि, चुंजंतोरागदोसेहिं इति । अमूर्धितोनासक्तः शुजाहारे नचाध्युपपन्नस्तमेवा
हारं पुनःपुनर्नानिलषमाणः संयमयात्रार्थमेवाहारयेत् । तथा धृतिमान् ग्रंथादिमुक्तो
नच पूजनार्थी श्लोकः कीर्तिस्तजामी तदजिलापुकोन स्यात् एवंचूतः परिव्रजेत् ॥
॥ १३ ॥ गृहान्निःसृत्य निरावकांही निस्पृहः कायं शरीरं व्युत्सृज्य विचिकित्साम
कुर्वन् विन्ननिदानोजवेत् । तथा जीवितं नापि । मरणमनिकांहेत् निहृर्वलयात्संसारवि
मुक्तः संयमे संचरेदिति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १४ ॥ इति श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां
समाध्याख्यं दशमाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—उत्तरगुणानधिकृत्याह (सुखेसियाइत्यादि) उज्जमोत्पादनैपणानिः शुद्धे
निर्दोषे स्यात्कदाचिद्याते प्राप्ते पिंडेसति साधूरागदेषान्यां न दूषयेत् । उक्तंच । बायाली
सेसणसं, कडमिगहणंमि जीवनहुवलिउं ॥ इण्हंजइ नलठिऊसि, चुंजंतोरागदोसेहिं
॥ १ ॥ तत्रापि रागस्य प्राधान्यख्यापनायाह । नमूर्धितोऽमूर्धितः सकृदपि शोचनहारलाजे
सतिगृहमि कुर्वन्नाहारयति तथा नाध्युपपन्नस्तमेवाहारं पौनःपुन्येनानजिलषमाणः केवलं
संयमयात्रापालनार्थमाहारमाहारयेत् । प्रायोविदितवेद्यस्यापि विशिष्टाहारसन्निधावनि
लाषातिरेकोजायतइत्यतोऽमूर्धितोऽनध्युपपन्नइति च प्रतिषेधव्यमुक्तं । उक्तंच । चुत
जोगो पुरा जोवि, गीयडोविय जाविउं ॥ संते साहारमाइसु, सोविखिप्यंतु खुऊइ ॥ १ ॥
तथा संयमे धृतिर्यस्यासौ धृतिमान् सबाह्यान्त्यंतरेण ग्रंथेन विमुक्तस्तथा पूजनं वस्त्र
पात्रादिना तेनार्थः पूजनार्थः सविद्यते यस्यासौ पूजनार्थी तदेवंचूतो न जवेत् । तथा
श्लोकः श्लाघा कीर्तिस्तजामी नूतदजिलापुकः परिव्रजेदिति । कीर्त्यर्थी न कांचन क्रियां
कुर्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ अध्ययनार्थमुपसंजिवृद्धुराह । (एिरकम्मेत्यादि) गेहान्निःसृत्य निष्क्रम्य
च प्रव्रजितोपि नूत्वा जीवितेपि निराकांही कायं शरीरं व्युत्सृज्य निष्प्रतिकर्मतया चि
कित्सादिकमकुर्वन् विन्ननिदानोजवेत् । तथा न जीवितं नापि मरणमनिकांहेत् निहृः सा
धुर्वलयात्संसारवलययात्कर्मबंधना षा विप्रमुक्तः संयमानुष्ठानं चरेत् । इति परिसमाप्यर्थे ।
ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १४ ॥ इति समाध्याख्यं दशमाध्ययनं समाप्तं ॥

वांतरंवा । (निवाणनूणपरिवएळा) अस्यायमर्थः । यथाहि निर्वृतौ निर्व्यापारत्वात्कस्य चिदुपघाते न वर्तते एवं साधुरपि सावद्यानुष्ठानरहितः परिसमंताद् ब्रजेदिति ॥ ११ ॥ तथा (मुसंणबूयाइत्यादि) आप्तोमोहस्तजामी तज्जमनशीलयात्महितगामीवा आप्तोवा प्रह्नीणदोषः सर्वज्ञस्तदुपदिष्टमार्गगामी मुनिः साधुर्मृषावादमनृतमय्यार्थं न ब्रूयात्सत्य मपि प्राण्युपघातकमिति । एतदेव मृषावादवर्जनं कृत्स्नं संपूर्णं जावसमाधिं निर्वाणं चा दुः । सांसारिकाहि समाधयः स्नाननोजनादिजनिताः शब्दादिविषयसंपादितावा अनैकांति काऽनात्यंतिकत्वेन दुःखप्रतीकाररूपत्वेन वाऽसंपूर्णावर्तते । तदेवं मृषावादमन्येषां वा व्रतानामतिचारं स्वयमात्मना न कुर्यान्नाप्यपरेण कारयेत्तथा कुर्वेतमप्यपरं मनो वाक्कायकर्मनिर्नानुमन्यतइति ॥ १२ ॥

सुद्धे सिया जाए न दूसएळा, अमुब्बिए णय अश्रुववन्ने ॥ धिति
मं विमुक्के ण य पूयण्ठी, न सिलोयगामीय परिवएळा ॥ १३ ॥
निक्कम्मगेहाउ निरावकंखी, कायं विउसेऊ नियाणब्बिन्ने ॥ एो
जीवियं एो मरणावकंखी, चरेऊ निस्कू वलया विमुक्के तिबेमि
॥ १४ ॥ इति समाहिनाम दसमश्रयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—(सुद्धेसिया जाएनदूसएळाके०) उज्जम, उत्पादन अने एषणा ए त्रणे दोष रहित एवो सुद्धो निर्दोष आहार प्राप्त अयो अथवा न अयो ठता पण कदापि साधु राग द्वेषे करी पोताने दुषवे नही तथा (अमुब्बिए के०) अमूर्धित अगृह एटले लोब्यता रहित (णयअश्रुववन्ने के०) फरी फरी ते रूडा आहारनी वांठा नकरे तथा (धि तिमंविमुक्के णयपूयण्ठी के०) धृतिमंत तथा बाह्यान्तर ग्रंथी रहित तथा पूजानो अर्थी न आय (नसिलोय कामीय परिवएळा के०) तथा श्लाघाने अर्थे क्रिया न करे परंतु कर्म निर्झराने अर्थे मोहने अर्थे संयमने विषे प्रवर्त्ते एवो समाधिवंत साधु जाणवो ॥ १३ ॥ (निक्कम्मगेहाउ के०) गृहस्थावास अकी निकलीने चारित्र आदरी ने (निरावकंखी के०) जीवितव्यने विषे निरापेक्षी ठतो (कायंविउसेऊ के०) शरीर उपर ममत्व मूकीने पोतानी काया वसिरावे तथा (नियाणब्बिन्ने के०) परजवे देव अथ वा राजादिक अवातुं नियाणु नकरे (एोजीवियं एो मरणावकंखी के०) जीवितव्य अ ने मरणने वांढे नही एटले पूजा सत्कारनी प्राप्तिर्ये करी जीवितव्य नवांढे अने उपसर्ग परिसह उपने अके मरण पण नवांढे एवो (निस्कू के०) साधु ते (वलयाविमुक्के के०) कर्मबंध अकी मूकाणो अथवा वलय एटले संसार अकी मूकाणो अको (चरेऊके०)

नादृत्य कृशरीरञ्च शरीरव्यनिरिक्तं इव्यमार्गमधिकृत्याह । “फलगलयं दोहणचि,त्तर
 कुदवणविलप्यास मग्गेय । खलिगअयपस्किप हे तत्तजलाकासदवमि” ॥ १० ॥ (फ
 लकेत्यादि) फलकैर्मार्गः फलकमार्गः । यत्र कर्दमादिजयात् फलकैर्गम्यते । लतामार्गस्तु
 यत्र लतावलंबेन गम्यते । अंदोलनमार्गोपि यत्रांदोलनेन दुर्गमतिलंघ्यते । वेत्रमार्गोयत्र
 त्रलतोपट्टेन जलादौ गम्यते इति । तद्यथा । चारुदत्तोवेत्रलतोपट्टेन वेत्रवतीं नदीमु
 तीर्य परकूलं गतः । रज्जुमार्गस्तु यत्र रज्ज्वाकिंचिदतिदुर्गमतिलंघ्यते । दवनंति यानं तन्मा
 र्गोदवनमार्गः । बिलमार्गोयत्र तु गुहाद्याकारेण बिलेन गम्यते । पाशप्रधानोमार्गः पा
 शमार्गः पाशकूटकवागुरान्वितोमार्गइत्यर्थः । कीलकमार्गोयत्र बालुकोत्कटे मरुकादि
 विषये कीलकानिज्ञानेन गम्यते । अजमार्गोयत्र वस्त्येनाजेन गम्यते । तद्यथा । सुव
 र्णनूयां चारुदत्तो गतइति । पक्षिमार्गोयत्र नारुडादिपक्षिनिर्देशांतरमवाप्यते । ठत्रमार्गो
 यत्र ठत्रमंतरेण गंतुं न शक्यते । जलमार्गोयत्र नावादिना गम्यते । आकाशमार्गोविद्या
 धरादीनामयं सर्वोपि फलकादिकोऽव्ये इव्यविषये ऽवगंतव्यइति । क्षेत्रादिमार्गप्रतिपाद
 नायाह । “खेत्तमि जंमि खेत्ते, काले कालो जहिं हवइ जोउ । नावंमि होंति डुवि
 हो, पसडतह अप्पसडोय ३ ॥ ११ ॥ (खेत्तमीत्यादि) क्षेत्रमार्गे पर्यालोच्यमाने य
 स्मिन् क्षेत्रे ग्रामनगरादौ प्रवेशेवा शालिक्षेत्रादिके वाक्षेत्रे योयाति मार्गोयस्मिन्वा क्षेत्रे
 व्याख्यायते सक्षेत्रमार्गः । एवं कालेऽप्यायोज्यं । नावे त्वालोच्यमाने द्विविधोपि नवति
 नावमार्गः । तद्यथा । प्रशस्तोऽप्रशस्तश्चेति । प्रशस्ताप्रशस्तनेदप्रतिपादनायाह । “डुवि
 हंमि वितिगनेदो, ऐवो तस्स विचिणिड्डिउ डुविहो ॥ सुगतिफलडुगतिफलो, पगयं सु
 गतीफले णिडं ४ ॥ १२ ॥ (डुविहंमीत्यादि) द्विविधेपि प्रशस्ताप्रशस्तरूपे नावमार्गे प्र
 त्येकं त्रिविधोनवति । तत्राप्रशस्तोमिथ्यात्वाविरतिरज्ञानं चेति । प्रशस्तस्तु सम्यग्दर्शन
 ज्ञानचारित्ररूपइति । तस्य प्रशस्ताप्रशस्तरूपस्य नावानावमार्गस्य विनिश्चयोनिर्णयः फलं
 कार्यं । निष्ठावेधा । तद्यथा । प्रशस्तः सुगतिफलोऽप्रशस्तश्च दुर्गतिफलइति । इह तु पुनः
 प्रशस्ताऽधिकारः सुगतिफलेन प्रशस्तमार्गेणेति । तत्राप्रशस्तं दुर्गतिफलं मार्गं प्रतिपिपा
 दयिषुस्तत्कर्तृन्निर्दिदिदुराह । “डुगइफलवादीणं, तिन्नि तिससासताऽवादीणं ॥ खेमे य खे
 मरूवे, चउक्कं मग्गमादीसु ५ ॥ १३ ॥ (डुगइत्यादि) दुर्गतिः फलं यस्य स दुर्गतिफ
 लस्तद्वदनशीलादुर्गतिफलवादिनस्तेषां प्रवादुकानां त्रीणि त्रिपट्टयधिकानि शतानि न
 वंति । दुर्गतिफलमार्गोपदेष्टृत्वंच तेषां मिथ्यात्वोपहतदृष्टितया विपरीतजीवादितत्त्वान्युप
 गमात् । तत्संख्या चैवमवगंतव्या । तद्यथा । असियसयंकिरियाणं, अकिरियवाईण होइ चु
 लसीई ॥ अस्साणियसत्तछी, वेणइयाणं च वत्तीसं ॥ १ ॥ तेषांच स्वरूपं समवसरणाध्ययने
 वदयतइति । सांप्रतं मार्गजंगधारेण निरूपयितुमाह । तद्यथा । एकः क्षेमोमार्गस्तस्करसिंह

हवे मोक्ष मार्ग नामे अगीअारमुं अध्ययन कहेवे. पूर्वजा दशमां अध्ययनमां समाधि कही, ते समाधि तो ज्ञान, दर्शन अने चारित्ररूप जाणवीं ते कारणे एनुं सेवन करिए तो मोक्ष प्राप्ति थाय, माटे आ अध्ययनमां मोक्ष मार्ग कहेवे.

कयरे मग्गे अस्काए, माहणेण मईमता ॥ जं मग्गं उज्झु पावि
त्ता, उहं तरति उत्तरं ॥ १ ॥ तं मग्गं एुत्तरं सुद्धं, सब्बुक्खविमो
क्खणं ॥ जाणासि एं जहा जिक्खू, तं एो बूहि महामुणी ॥ २ ॥

अर्थ—श्रीजंबूस्वामी श्रीसुधर्मस्वामि प्रत्ये पूढे के, (कयरेमग्गे के०) मोक्षमार्ग साधन करवानो एवो कयो धर्ममार्ग (माहणेणमईमताके०) मतिमंत एटले केवलज्ञान वंत श्रीमहावीर परमेश्वर तेणे (अस्काएके०) कह्योवे. (जंमग्गंउज्झुपावित्ताके०) जेज्ञान दर्शन चारित्ररूप सरल मार्ग पामिने प्राणी (उहंतरतिउत्तरं के०) तरतां थकां दुस्तर एवा संसार समुद्धने तरीने पार पामे ॥ १ ॥ सर्वनाहितने अर्थे जे मार्ग श्रीसर्वज्ञे उपदेश्योवे, (तंमग्गएुत्तरंसुद्धं के०) तेमार्ग शुद्धो निर्दोष अनुत्तर एटले निरुपम (सब्बुक्खविमोक्खणं के०) समस्त दुःखथकी मुकावनार एवो मार्ग (जाणासिणंजाहानिक्खू के०). अहो जगवंत जेवो तमे जाणोठो (तंएोबूहिमहामुणी के०) ते वो हे महामुनीश्वर अमने कहो. ॥ २ ॥

॥ दीपिका—अथैकादशमारच्यते । पूर्वाध्ययने समाधिरुक्तः सच मार्गे सति स्यादिति मार्गोऽत्र प्रतिपाद्यते । यथा । (कयरेइत्यादि) जंबूस्वामी सुधर्मस्वामिनमाह । कतरः कोमार्गआख्यातोमाहनेन मतिमता श्रीवीरेण । यं मार्गं मुक्तिप्राप्तिरूपं रुज्जुमवक्रं प्राप्योद्यं संसारं तरति प्राणी ॥ १ ॥ तं मार्गमनुत्तरं श्रेष्ठं शुद्धं निर्दोषं सर्वदुःखविमोक्षणं हे मुने त्वं यज्ज्ञानीषे । एमिति वाक्यालंकारे । तं मार्गं नोऽस्माकं हेमहामुने ब्रूहि ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तं दशमाध्ययनं तदनंतरमेकादशमारच्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने समाधिः प्रतिपादितः सच ज्ञानदर्शनतपश्चारित्ररूपोवर्तते । जावमार्गोप्येवमात्मकएवेत्यतोमार्गोऽनेनाध्ययनेन प्रतिपाद्यतेइत्यनेन संबंधेनायातस्याध्ययनस्य चत्वार्युपक्रमादीन्यनुयोग द्वाराणि वाच्यानि । तत्राप्युपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोयं । तद्यथा । प्रशस्तोज्ञानादिकोजावमार्गस्तदाचरणं चात्रानिधेयमिति । नामनिष्पन्नेतु निक्षेपे मार्गइत्यस्याध्ययनस्य नाम । तन्निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह । “ एामं उवणा दविए, खेत्ते काले त हेव जावेय ॥ एसो खलु मग्गस्सय, एिक्खेवो ठव्विहो होइ ” ॥ ए ॥ (एामंउवणेत्यादि) नामस्थापनाइव्यक्षेत्रकालजावनेदान्मार्गस्य बोद्धा निक्षेपः । तत्र नामस्थापने सुगमत्वाद्

मार्गाधिकारे सम्यक्त्वाख्यातिरूपो ऽवगंतव्यः । तथा मार्ग इति पूर्वस्मादिगुण्या विशिष्टतरो
मार्गः सचेह सम्यक्ज्ञानावाप्तिरूपो ऽवगंतव्यः । तथा न्याय इति निश्चयेनायनं विशिष्टस्थान
प्राप्तिलक्षणं यस्मिन् सति सन्यायः । सचेह सम्यक्चारित्र्यावाप्तिरूपो ऽवगंतव्यः । सत्पुरुषा
णामयं न्याय एव । यदुतावाप्तयोः सम्यग्दर्शनज्ञानयोस्तत्फलजनूतेन सम्यक्चारित्र्येण योगो
नवतीत्यतो न्यायशब्देनात्र चारित्र्ययोगो ऽनिधीयत इति । तथा विधिरिति । विधानं विधिः स
म्यक्ज्ञानदर्शनयोर्योगपद्येनावाप्तिस्तथा धृतिरिति धरणं धृतिः सम्यक्दर्शने सति चारित्र्या
वस्थानं मानुषादाविव विशिष्टज्ञानानावादिवक्ष्येवमुच्यते । तथा सुगतिरिति शोभना ग
तिरस्मात्ज्ञानचारित्र्याच्चेति सुगतिः । ज्ञानक्रियान्यां मोक्ष इति न्यायात्सुगतिशब्देन ज्ञानक्रिये
अनिधीयेते । दर्शनस्य तु ज्ञानविशेषत्वादत्रैवांतर्भावो ऽवगंतव्यः । तथा हि । हितमिति परमा
र्थतोमुक्त्यवाप्तिस्तत्कारणं वा हितं तच्च सम्यग्दर्शनचारित्र्याख्यमवगंतव्यमिति । अत्र च संपू
र्णानां सम्यग्दर्शनादीनां मोक्षमार्गत्वे सति यद्व्यस्तसमस्तानां मोक्षमार्गत्वेनोपन्यासः स
प्रधानोपसर्जनविवक्षया न दोषायेति । तथा सुखमिति सुखहेतुत्वात्सुखमुपशमश्रेण्यामुपशा
मकं प्रत्यपूर्वकरणानिवृत्तिवाटरसूक्ष्मसंपरायरूपा गुणत्रयावस्था । तथा पथ्यमिति पथि मो
क्षमार्गे हितं पथ्यं तच्च कृपकश्रेण्यां पूर्वोक्तं गुणत्रयं तथा श्रेय इत्युपशमश्रेणिमस्तकावरस्था
उपशान्तसर्वमोहावस्थेत्यर्थः । तथा निर्वृतिहेतुत्वान्निर्वृतिः क्षीणमोहावस्थेत्यर्थः । मोहनी
यविनाशोऽवश्यं निर्वृतिसद्भावादिति जावः । तथा श्रेय इति निर्वाणमिति धनघातिकर्मचतुष्टय
रूपेण कर्मक्षयेण केवलज्ञानावाप्तिस्तथा शिवं मोक्षपदं तत्करणशोभं शैलेश्यवस्थागमनमि
त्येवमेतानि मोक्षमार्गत्वेन किञ्चिद्भेदाच्चेदेन व्याख्यातान्यनिधानानि । यदि चैते पर्यायशब्दा
एकार्थिकामोक्षमार्गस्येति । गतोनामनिष्पन्नो निक्षेपस्तदनंतरं सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपे
नं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं (कयरेमग्ने इत्यादि) विचित्रत्वात्त्रिकालविषयत्वाच्च सूत्रस्यागा
मुकं पृष्ठकमाश्रित्य सूत्रमिदं प्रवृत्तमतोजंबूस्वामी सुधर्मस्वामिनमिदमाह । तद्यथा । कतरः
किंनूतो मोक्षोऽपवर्गावाप्ति समर्थोऽस्यां त्रिलोक्यामाख्यातः प्रतिपादितो जगत्ता त्रैलोक्यो
द्धारणसमर्थेनैकांतहितैपिणा माहूनेनेत्येवमुपदेशः प्रवृत्तिर्यस्यासौ माहूनेन स्तीर्थकृत्तेन । तमे
व विशिनष्टि । मतिर्लोकालोकांतर्गतसूक्ष्मव्यवहितविप्रकृष्टातीतानागतवर्तमानपदार्थाविर्जा
विकाकेवलज्ञानाख्या यस्यास्त्यसौ मतिमांस्तेन प्रशस्तं जावमार्गं मोक्षगमनं प्रति ऋजुं प्रगु
णं यथावस्थितपदार्थस्वरूपनिरूपणद्वारेणावक्रं सामान्यविशेषनित्यानित्यादिस्याद्वाद
समाश्रयणात्तदेवं नूतं मार्गं ज्ञानदर्शनतत्पञ्चारित्र्यात्मकं प्राप्य लब्ध्वा संसारोदरविवरव
र्ती प्राणी समग्रसामग्रीकउधमिति नवौधं संसारसमुद्ं तरत्यत्यंतदुस्तरं तदुत्तरगुण
सामग्र्या एव दुष्प्रापकत्वात् । तदुक्तं । माणुस्स खेत्तजाई, कुलरूपा रोगमाजयं बुद्धा ॥
समणोग्गहसद्धासं, यमोयलोयंमि दुद्धाई इत्यादि ॥१॥ स एव पृष्ठकः पुनरप्याह । (तं

व्याघ्राद्युपध्वरहितत्वात्तथा हेमरूपश्च समत्वात्तथा ढायापुष्पफलवद्वृक्षोपेतजलाश्रया
कुलत्वाच्च । तथा परः हेमोनिश्चौरः किंत्वहेमरूपउपलशकलाकुलगिरिनदीकंटकगर्तशता
कुलत्वेन विषमत्वात्तथाऽपरोहेमस्तस्करादिजयोपेतत्वात्हेमरूपश्चोपलशकलाद्यनावतया
समत्वात्तथाऽन्योनहेमोनापि हेमरूपः सिंहव्याघ्रतस्करादिदोषदुष्टत्वात्तथा गर्तपाषाणनि
म्नोन्नतादिदोषदुष्टत्वाच्चेति । एवं नावमार्गोप्यायोज्यः । तद्यथा । ज्ञानादिसमन्वितोऽव्य
लिंगोपेतश्च साधुः हेमः हेमरूपश्च । तथाऽहेमोऽहेमरूपस्तु सएव नावसाधुः कारणिको
ऽव्यलिंगरहितः । तृतीयजंगकगतानिन्हवाः परतीर्थिकागृहस्थाश्चरमजंगकवर्तिनोऽष्ट
व्याः । एवमनंतरोक्तप्रक्रियया चतुष्कं जंगकचतुष्टयं मार्गादिष्वायोज्यं । आदिग्रहणादन्य
त्रापि समाध्यादावायोज्यमिति । सम्यक्मिथ्यात्वमार्गयोः स्वरूपनिरूपणायाह । सम्मप्यणि
उ मग्गो, एणो तह दंसणे चरित्तेय ॥ वरगपरिवायादी, विस्सोमिडत्तमग्गोत्ति ६ ॥ १४ ॥ (स
मप्यणिउइत्यादि) सम्यग्ज्ञानं दर्शनं चारित्रं चेत्ययं त्रिविधोपि नावमार्गः सम्यग्दृष्टिनिर्ग
णधरादिनिः सम्यग्वा यथावस्थितवस्तुतया च निरूपणया प्रणीतसैरेव सम्यगाचीर्णव्यासे
वितोमार्गोमिथ्यात्वमार्गोऽप्रशस्तमार्गोनवतीति । तुशब्दोऽस्य दुर्गतिफलनिबन्धनत्वेनऽविशे
षणार्थेऽस्ति । स्वयूथ्यानामपि पार्श्वस्थादीनां षड्जीवनिकायोपमर्दकारिणां कुमार्गाश्रित
त्वं दर्शयितुमाह । इड्डिरससायगुरुया, ठड्डीवनिकाय घायनिरयाए ॥ जेउदिसंति
मिग्गं, कुमग्गमग्गस्सिता तेउ ” ॥ १५ ॥ (इड्डिरसेत्यादि) ये केचन अपुष्टधर्माणः शीतल
विहारिणोऽरिडिरससातगौरवेण गुरुकागुरुकर्माणश्चाधाकर्माद्युपनोगेन षड्जीवनि
कायव्यापादनरताश्चापरे तेन्योमार्गं मोक्षमार्गमात्मानुचीर्णमुपदिशन्ति । तथाहि । शरी
रमिदमाद्यं धर्मसाधनमिति मत्वा कालसंहननादिहानेश्चाधाकर्माद्युपनोगोपि न दोषाये
त्येवं प्रतिपादयन्ति तच्चैवं प्रतिपादयन्तः कुत्सितमार्गास्तीर्थकरास्तन्मार्गाश्रितानवन्ति । तु
शब्दादेतेपि स्वयूथ्याएतदुपदिशन्तः कुमार्गाश्रितानवन्तीति किंपुनस्तीर्थिकाऽस्ति । प्रशस्तशास्त्र
प्रणयनेन सन्मार्गाविष्करणायाह । “ तवसंजमप्यहाणा, गुणधारी जे वयन्ति सप्पावं ॥
सवजगजीवहियं, तमाहुसम्मप्यणीयमिणं ” ॥ १६ ॥ (तवसंयमेत्यादि) तपः सबाह्यान्यंतरं
द्वादशप्रकारं तथा संयमः सप्तदशजनेदःपंचाश्रवविरमणादिलक्षणस्तान्यां प्रधानास्तपःसंय
मप्रधानास्तथाऽष्टादशशीलांगसहस्राणि गुणास्तद्धारिणोगुणधारिणोये सत्साधवस्तएवं
जुतायं सप्पावं परमार्थं जीवाजीवादिलक्षणं वदन्ति प्रतिपादयन्ति । किंनूतं सर्वस्मिन् जग
ति ये जीवास्तेन्यो हितं पथ्यं तद्वृत्ततस्तेषां सदुपदेशदानतोवा । तं सन्मार्गं सम्यग्मार्गं
ज्ञाः सम्यगविपरीतत्वेन प्रणीतमादुरुक्तवन्तऽस्ति । सांप्रतं सन्मार्गस्यैकार्थिकान् दर्शयितुमा
ह । “ पंथो मग्गो एउ, वहिधीतिसुगतीहियसुवहं ॥ पढं सेयं णिच्चुइ, णिवाणं शिवकरंचेव ”
॥ १७ ॥ (पंथोमग्गोएउइत्यादि) देशादिवर्द्धितदेशांतरप्राप्तिलक्षणः पंथाः सचेह नाव

तद्वाप्रवणं मार्गं (पडिसाहिक्केति) प्रतिकथयेत् । मार्गसारं मार्गपरमार्थं यं ज्वंतो न्येषां प्रतिपादयिष्यंति तन्मे मम कथयतः शृणुत यूयमिति । पाठांतग्वा (तेसिंतुस्मं मगं आइस्केऊसुणेहमेति) उक्तानार्थं ॥ ४ ॥

अणुपुत्रेण महाघोरं, कासवेण पवेइयं ॥ जमादाय इत्तं पुवं, स मुहं ववहारिणो ॥५॥ अतरिं सुतरंतेगे, तरिस्संति आणगया ॥ तं सोच्चा पडिवस्कामि, जंतवो तं सुणेहमे ॥ ६ ॥

अर्थ—(अणुपुत्रेण के०) आनुपूर्वि एटले अनुक्रमे (पंचिंदिअत्तणं माणुसनणं) इत्यादिक अनुक्रमे करीने (महाघोरं के०) पाजतां अत्यंत दुष्कर ठे एवो जे मार्गनां सार ते (कासवेणपवेइयं के०) काश्यपजे श्रीमहावीर देव तेणे नाथ्यो एटले कह्यो; (ज मादाय के०) जेमार्गना ग्रहण करवा थकी (इत्तंपुवंके०) पूर्वे अतीतकाले यणा सत्पु रुप दुस्तर एवो संसार समुड् तखात्रे ते उपर दृष्टांत कहेत्रे. (समुद्ववहारिणो के०) जेम व्यवहारीआ वस्तुनां लोनी थका दुस्तर समुड् तरे तेनी पेरे तखात्रे ॥५॥ (अतरिं सुतरंतेगे के०) जे मार्ग ग्रहण करीने अतीतकाले अनंताजीव संसार समुड् तखा (तरिस्संति आणगया के०) अने हमणा पण संख्याता जीव संसार समुड् तरेठे, तथा आगमिक काले पण अनंता जीव तरंगे, एम त्रणे काले संसार समुड्ने जेवडे तरेठे एवो जे मोहूनो मार्ग (तंश्रुत्वा प्रतिवद्वयामि के०) तेने सांजलीने अंगीकार करे ते मार्ग सम्यक् प्रकारे तमने कहीशुं (जंतवोतं सुणेहमेके०) माटे अहो जीवो तं सर्व हुं कहुंतुं माटे एकाग्रचित्ते तमे सांजलो ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—यथाहमनु पूर्वेण परिपाटया मार्गं वच्मि तथा शृणुत यूयं । किञ्चूतं मार्गं का पुरुषैर्दुष्पाड्यत्वान्महाघोरं काश्यपेन श्रीवीरेण प्रवेदितं प्ररूपितं यं मार्गमादाय गृहीत्वा इतः सन्मार्गोपादानात्पूर्वमादावेवाऽनुष्ठितत्वात्संसारं तरंति । यथा व्यवहारिणः सां यात्रिकाः पोतेन समुड् तरंति ॥ ५ ॥ यं मार्गमाश्रिताः पूर्वं बहवोऽतीयुस्तीर्णाः संसारं सांप्रतमप्येके तरंति महाविदेहादौ तथा ऽनागतकाले तरिष्यंति । एवंचूतं तं मार्गं श्रुत्वा तीर्थरुद्रयः अहं प्रतिवद्वयामि । हेजंतवोहेप्राणिनः तं मार्गं मम कथयतः शृणुत यूयमिति सुधर्मस्वामिवचनं ॥ ६ ॥

॥ टीका—पुनरपि मार्गानिष्टवं कुर्वन्सुधर्मस्वाम्याह । (अणुपुत्रेणेत्यादि) यथाहमनु पूर्वेणानुपरिपाटया कथयामि तथा शृणुत । यद्विवा यथा चानुपूर्व्यां सामग्र्या वा मार्गो वाप्यते तद्वृणुत । तद्यथा । पढमिल्लगाणउदएस्यतादितावद्यावत् । वारसविहेकसाए, ख

मग्गेइत्यादि) योसौ मार्गः सत्वहिताय सर्वज्ञेनोपदिष्टोऽशेषैकांतकौटिल्यवक्ररहितस्तं मार्गं । नास्योत्तरः प्रधानोस्तीत्यनुत्तरस्तं शुद्धोऽवदातोनिर्दोषः पूर्वापरव्याहृतिदोषापगमात्सावद्यानुष्ठानोपदेशानावाहा तमिति । तथा सर्वाण्यशेषाणि बहुजिर्नवैरुपचितानि दुःखकारणत्वाद्दुःखानि कर्माणि तेन्योविमोक्षणं विमोचकं तमेवं नूतं मार्गमनुत्तरं निर्दोषं सर्वदुःखहृयकारणं हेनिहो यथा त्वं जानीषे । एमितिवाक्यालंकारे । तथा तं मार्गं सर्वज्ञं प्रणीतं नोऽस्माकं हेमहामुने ब्रूहि कथयेति ॥ ३ ॥

जइ णो केइ पुब्बिजा, देवा अडुव माणुसा ॥ तेसिं तु कयरं मग्गं
आइस्केळ कहाहिणो ॥३॥ जइ णो केइ पुब्बिजा, देवा अडुव
माणुसा ॥ तेसि मं पडिसाहिजा मग्गसारं सुणेहमे ॥ ४ ॥

अर्थ—यद्यपि मुजनेतो तमारी प्रतिते मार्ग सुगमठे, परंतु अन्य कोइने मार्ग हुं के वीरीते कहुं एवा अजिप्रायें पूबुंहुं. (जइणोकेइपुब्बिजा के०) यद्यपि अमने कोइ पूठे कोण पूठे तोके (देवाअडुवमाणुसा के०) देवो अथवा मनुष्यजे चक्रवर्त्यादिक ते पूठे (तेसिंतुकयरंमग्गं के०) तेवारे तेने कयो मार्ग (आइस्केळकहाहिणो के०) कहींए ते तमे कहो. ॥ ३ ॥ एम श्रीजंबुस्वामियें पूठया अका श्रीसुधर्मस्वामि कहेठे. (जइणो केइपुब्बिजादेवाअडुवमाणुसा के०) यद्यपि तमने कोइ देव अथवा मनुष्य संसार चांतिनो जंग करनार एवा मार्गनी वात पूठे, तेवारे (तेसिमंपडिसाहिजा के०) तेने त मारे जे मार्ग कहेवो (मग्गसारंसुणेहमे के०) तेमार्गनो सार हुं तमने कहुंहुं ते तमे साजलो.

॥ टीपिका—यदि नोऽस्माकं केचन पृष्ठेयुः । देवाअथवा मनुष्यास्तेषामहं । तुरेवार्थे । कतरं कं मार्गं (आइस्केळत्ति) आचक्षामि आचक्षेवा तत्कथय नोऽस्माकमिति ॥ ३ ॥ यदि केचित्सुलजबोधयोवोयुष्माकं मार्गं पृष्ठेयुः । के । ते देवामनुष्यावा तेषां पृष्ठतामिमं धर्मं प्रति कथयेत्साधुस्तंमार्गं सारं मम कथयतः शृणुत यूयं ॥ ४ ॥

॥ टीका—यद्यप्यस्माकमसाधारणगुणोपलब्धेर्युष्मत्प्रत्ययेनैव प्रवृत्तिः स्यात्तथाप्यन्येषां किंचूतोमार्गोमयाख्येयइत्यजिप्रायवानाह । (जइणेत्यादि) यदा कदाचिन्नोस्मानु-
केचन सुलजबोधयः संसारोद्दिग्धाः सम्यग्मार्गं पृष्ठेयुः । के ते देवाश्चतुर्निकायास्तथा मनुष्याः प्रतीताः बाहुल्येन तयोरेव प्रशंसन्नावात्तदुपादानं । तेषां पृष्ठतां कतरं मार्गमहमाख्यास्ये कथयिष्ये तदेतदस्माकं त्वं जानानः कथयेति ॥ ३ ॥ एवंपृष्ठः सुधर्मस्वाम्याह । (जइवोइत्यादि) यदि कदाचिद्दोयुष्मान् केचन देवामनुष्यावा संसारं चांतिपरामग्नाः सम्यग्मार्गं पृष्ठेयुस्तेषां पृष्ठतामिममिति वक्ष्यमाणलक्षणं षड्जीवनिकायप्रतिपादनगर्जनं

४२६ द्वितीये सूत्रकृतांगे प्रथम श्रुतस्कंधे एकादशमध्ययनं.

तथा गणधरे कल्याणे. (एतावएजीवकाए के०) एटजीज ए जीवनी निकायने (एावरें कोइविक्काई के०) परंतु एयकी उपरांत बीजी कोइ जीवनी निकाय नथी. ॥ ८ ॥

॥ टीका—पृथिवीजीवाः पृथक् प्रत्येकं सत्त्वाजंतवो ज्ञेयाः । आपश्च जीवाएवमग्नि कायाजीवावायुजीवाश्च पृथक्सत्त्वाः प्रत्येकजीवास्तृणानि कुशादीनि वृक्षाश्रूताद्याः बीजानि शाक्यादीनि एतेच वनस्पतिज्ञेयाः ॥ ९ ॥ अथापरे त्रसाः प्राणिनोद्वित्रिचतुःपंचेंडियाएवं षट्कायाआख्यातास्तीर्थकृद्भिः । एतावान् जीवराशिनीपरो विद्यते कश्चित् ॥ १० ॥

॥ टीका—चारित्रमार्गस्य प्राणातिपातविरमणमूलत्वात्तस्य च तत्परिज्ञानपूर्वकत्वादतो जीवस्वरूपनिरूपणार्थमाह । (पुढवीजीवाइत्यादि) पृथिव्येव पृथिव्याश्रितावाजीवास्तेच प्रत्येकशरीरत्वात्पृथक् प्रत्येकं सत्त्वाजंतवोऽवगंतव्याः । तथा आपश्च जीवाएवमग्नि कायाश्च तथापरे वायुजीवास्तदेवं चतुर्मेहानूतसमाश्रिताः सत्त्वाः प्रत्येकशरीरिणोऽवगंतव्याः । एतएव पृथिव्यप्तेजोवायुसमाश्रिताः सत्त्वाः प्रत्येकशरीरिणोवद्ध्यमाणवनस्पतेस्तु साधारणा साधारणशरीरत्वेनापृथक्त्वमप्यस्तीत्यस्यार्थस्य दर्शनाय पुनः पृथक् सत्वग्रहणमिति । वनस्पतिकायस्तु यः सूक्ष्मः ससर्वोपि निगोदरूपः । साधारणवादरस्तु साधारणाऽसाधारणश्चेति । तत्र प्रत्येकशरीरिणोऽसाधारणस्य कतिचिन्नेदानीदिद्विहुराह । तत्र तृणानि दर्जवीरणादीनि वृक्षाश्रूताशोकादयः सहबीजैः शालिगोधूमादिनिर्वर्ततइति सवीजकाएते सर्वेपि वनस्पतिकायाः सत्त्वावगंतव्याः । अनेनच वौद्धादिमतनिरासः कृतोवगंतव्यइति । एतेषां च पृथिव्यादीनां जीवानां जीवत्वेन प्रसिद्धिस्वरूपनिरूपणमाचारे प्रथमाध्ययने शास्त्रपरिज्ञाख्ये न्यक्षेण प्रतिपादितमिति नेह प्रतन्यते ॥ ९ ॥ षष्ठजीवनिकायप्रतिपादनायाह । (आहावरेंत्यादि) तत्र पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतयएकेंडियाः सूक्ष्मवादरपर्याप्तापर्याप्तकज्ञेदेन प्रत्येकं चतुर्विधाः । अथानंतरमपरेऽन्ये त्रसंतीति त्रसाद्वित्रिचतुःपंचेंडियाः कृमिपिपीलिकात्रमरमनुष्यादयः । तत्र द्वित्रिचतुरिंश्याः प्रत्येकं पर्याप्तकापर्याप्तकज्ञेदात्पद्विधाः । पंचेंडियास्तु संज्ञयसंज्ञिपर्याप्तकापर्याप्तकज्ञेदाच्चतुर्विधाः । तदेवमनंतरोक्तया नीत्या चतुर्दशनूतग्रामात्मकतया आख्यातास्तीर्थकरगणधरादिभिः । एतावानेवतन्नेदात्मकएव संक्षेपतोजीवनिकायोजीवराशिर्नवत्यंडजोन्निष्कसंस्वेदजादेरत्रैवांतर्जवान्नापरोजीवराशिर्विद्यते कश्चिदिति ॥ १० ॥

सवाहिं अणुजुत्तीहीं, मतिमं पडिलेहिया ॥ सवे अकंतडुकाय,
अतो सवे अहिंसया ॥ ११ ॥ एयं खु एाणिणो सारं, जं न हिंसति
कंचण ॥ अहिंसा समयं चैव, एतावंतं विजाणिया ॥ १० ॥

विएउवसामिएयजोगेहिं ॥ लप्पइचरित्तलानो, इत्यादि तथा चत्तारिपरमंगाणीत्यादि । किंनूतं मार्गं तमेव विशिनष्टि । कापुरुषैः संग्रामप्रवेशवत् दुरध्यवसायत्वान्महानयानकं काश्यपोमहावीरवर्धमानस्वामी तेन प्रवेदितं प्रणीतं मार्गं । कथयिष्यामीत्यनेन स्वमनीषिकापरिहारमाह । ये शुद्धमार्गमुपादाय गृहीत्वा ऽतइति सन्मार्गोपादानात् पूर्वमादावेवानुष्ठितत्वाद्दुस्तरं संसारं महापुरुषास्तरंति । अस्मिन्नेवार्थे दृष्टान्तमाह । व्यवहारः पण्यक्रयविक्रयलक्षणोविद्यते येषांते व्यवहारिणः सांयात्रिकाः । यथा ते विशिष्टलानार्थिनः किंचिन्नगरं गियासवोधानपात्रेण दुस्तरमपि समुद्धं तरंत्येवं साधवोप्यात्यंतिकैकांतिका बोधसुखैषिणः सम्यग्दर्शनादिना मार्गेण मोक्षं जिगमिषवोदुस्तरं जवौवं तरंतीति ॥ ५ ॥ मार्गविशेषणायाह । (अतरिंसुइत्यादि) यं मार्गं पूर्वं महापुरुषाचीर्णमव्यभिचारिणमाश्रित्य पूर्वस्मिन्तनादिके काले बहवोऽनंताः सत्त्वाअशेषकर्मकचीवरविप्रमुक्तानवौ यं संसारमतीर्षुस्तीर्णवंतः सांप्रतमप्येके समग्रसामग्रीकाअसंख्येयाः सत्त्वास्तरंति । महाविदेहादौ सर्वदा सिद्धिसद्भावावर्तमानत्वं न विरुध्यते । तथाऽनागतेच काले पर्यवसानात्मकेऽनंतात्मकेऽनंताएव जीवास्तरिष्यंति । तदेवं कालत्रयेपि संसारसमुद्धोत्तारकं मोक्षगमनैककारणं प्रशस्तं नावमार्गमुत्पन्नदिव्यज्ञानैस्तीर्थकृद्भिरुपदिष्टं तं चाहं सम्यक् श्रुत्वा ऽवधार्य च शुष्माकं शुश्रूषूणां प्रतिवक्ष्यामि प्रतिवादयिष्यामि । सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनं निश्रीकृत्यान्येषामपि जंतूनां कथयतीत्येतद्दर्शयितुमाह । हे जंतवोऽनिमुखीनूय तं चारित्रमार्गं मम कथयतः शृणुत यूयं । परमार्थकथनेऽत्यंतमादरोपादानार्थमेवमुपन्यासइति ॥ ६ ॥

पुढवीजीवा पुढो सत्ता, आउजीवा तहागणी ॥ वाउजीवा पुढो सत्ता, तणरुक्का सबीयगा ॥ ७ ॥ अहावरा तसा पाणा, एवं ठक्का य आहिया ॥ एतावए जीवकाए, एावरे कोइविऊई ॥ ८ ॥

अर्थ— (पुढवीजीवापुढोसत्ता के०) पृथिवीकाय जीव तेपण जुदा जुदा जाणवा (आउजीवा के०) तेमज अपकायना जीव; उस धूयरी प्रमुख पृथक् पृथक् जाणवा (तहागणी के०) तथा अग्नीकायना पण इंगाल ज्वाल मूंमर प्रमुख जीवो जुदा जुदा जाणवा तथा (वाउजीवापुढोसत्ता के०) वायुकायना जीव पण जुदा जुदा जाणवा अने (तणरुक्कासबीयगा के०) तृण वृद्धनी जाती तथा बीज ते शाली प्रमुख ए सर्व वनस्पति कायना जीव जाणवा. ॥ ७ ॥ (अहावरातसापाणा के०) अथानंतर अवररा एटले ए पूर्वे जे स्थावर जीवो कहा तेथकी अपर बीजा बैडियादिक प्राण ते त्रसजीवो जाणवा (एवंठक्कायआहिया के०) ए प्रमाणे ठक्कायना जीवो श्री तीर्थंकर

धाश्रयोपसर्पणादिन्योहेतुन्योवनस्पतेश्चैतन्यसिद्धिः । ईंडियादीनां तु पुनः कृम्यादीनां स्पष्टमेव चैतन्यं तद्देवनाश्रोपक्रमिकाः स्वाभाविकाश्च समुपलन्यमानामनोवाक्कायैः कृन् कारितानुमतिनिश्च नवकेन जेदेन तत्पीडाकारिण उपमर्दान्निवर्तितव्यमिति ॥ ९ ॥ एतदेव समर्थयन्नाह । (एयंखुइत्यादि) खुशब्दोवाक्यालंकारेऽवधारणैवा । एतदेवानंतरोक्तं प्राणातिपातनिवर्तनं ज्ञानिनोजीवस्वरूपतद्वधकर्मबंधवेदिनः मारं परमार्थप्रधानं ! पुन रप्यादरख्यापनार्थमेतदेवाह । यत्कंचनप्राणिनमनिष्टदुःखं सुखैपिणं न हिनस्ति प्रचूतवे दिनोपि ज्ञानिनएतदेव सारतरं ज्ञानं यत्प्राणातिपातनिवर्तनमिति । ज्ञानमपि तदेव पर मार्थतोयत्पीडातोनिवर्तनं । यथोक्तं । किंताए पढियाए, पयकोडीए पयाजजूयाए ॥ ज ङितिरियं ए णायं, परस्स पीडा न कायवा ॥ १ ॥ तदेवमहिंसाप्रधानः समग्रआगमः संकेतो वापदेशरूपस्तदेवचूतमहिंसासमयमेतावंतमेव विज्ञाय किमन्येन बहुना परिज्ञानेनैताव तैव परिज्ञानेन मुमुक्षोर्विवक्षितकार्यपरिसमाप्तेरतो न हिंस्यात्कंचनेति ॥ १० ॥

उडुं अहेय तिरियं, जे केइ तसयावरा ॥ सव्व विरतिं विज्जा, सं ति निवाणमाहियं ॥ ११ ॥ पचू दोसे निराकिञ्चा, ए विरुल्लेज्ज के णई ॥ मणसा वयसा चेव, कायसा चेव अंतसो ॥ १२ ॥

अर्थ—(उडुंअहेयतिरियं के०) उंचो नीचो अने तीर्थो एतावता सर्व लोकने विपे (जेकेइतसयावरा के०) जे कांइ त्रस अने स्थावर जीवठे, (सव्वविरतिंविज्जा के०) ते सर्वजीवनी निवृत्तिकरे एटले प्राणातिपात यकी निवर्ते, (संतिनिवाणमाहियं के०) एहिज विरति, शांति अने निर्वाण श्रीतीर्थिकरे कहुंठे ॥ ११ ॥ (पचूदोसेनिराकिञ्चा के०) प्रभु एटले समर्थ इंडीयनो जीपनार मिथ्यात्व अविरति प्रमादादिक दोषने नि राकरी एटले अवगणीने (एविरुल्लेज्जकेणई के०) कोइ पण जीवनीसाथे विरोध जा व नकरे, (मणसावयसाचेव के०) मने करी वचने करी बली (कायसाचेवअंतसोके०) कायार्थे करी निश्चय यकी कोइ पण जीवनी साथे जावजीवशुधी विरोध नकरे ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—उर्ध्वमधस्तिर्यक् ये केचन त्रसाः स्थावराश्च प्राणिनस्तत्र सर्वत्र प्राणिनि विरतिं प्राणातिपातनिवृत्तिं विजानीयात्कुर्यात् । एषैव विरतेः शांतिहेतुत्वादांतिर्वर्तते । त था निर्वाणहेतुत्वानिर्वाणमप्यारख्याता एषैव विरतिः ॥ ११ ॥ प्रभुः समर्थोदोषान् मिथ्या त्वविरतिप्रमादकपायादीन् निराकृत्याऽपनीय केनापि प्राणिना सार्धं न विरुध्येत केनैव सह विरोधं न कुर्यात् मनसा बचसा कायेन चांतशः परमार्थतः केनापि न विरुध्येत ॥ १२ ॥

अर्थ—ए पूर्वोक्त ठ जीवनी निकाय कही हवे जे कांइ करवुं ते देखाडेढे. (सवाहिं अणुजुत्तीहीं के०) समस्त अनुयुक्ति एटले जीवितव्य साधवाना कारण तेणेकरी जीवने सम्यक् प्रकारे उलखीने (मतिमं के०) बुद्धिवंत पुरुष जीवादिक तत्वने (पडिलेहिया के०) प्रतिलेखी एटले आलोचीने, (सवे अक्रंत डुरकाय के०) सर्वजीवो डुःख थकी आक्रांत थायढे, एटले एकांते डुःख कोइने वल्लन नथी सर्व सुखना अर्थीढे, (अतो के०) ते कारण माटे (सवेअहिंसया के०) पृथिव्यादिक सर्व जीवोने हणे नही, ठए कायनी दया पाले ॥ ए ॥ (एयं खुणाणिणोसारं के०) एहिज निश्चय थकी ज्ञानी ने जाणवानो सारढे, (जंनहिंसतिकंचण के०) जे कोइ जीवो विनाश नकरे परमार्थ थकी तेनेज ज्ञानी कहीये, के जे कोइ परजीवने पीडा उपजाववा थकी निवर्त्ते उक्तंच किंताए पडियाए इति वचनात् (अहिंसा समयंचेव के०) अहिंसा जे दया तेज निश्चये थकी आगमनुं तत्व जाणवुं (एतावंतं विजाणिया) किंबहुना एटलुंज जाणीने दयाने विषे यत्न करवो परंतु घणुं जाणे शुं फलढे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—सर्वानिरनुकूलयुक्तिनिर्मतिमान् पृथिव्यादिजीवान् प्रत्युपेक्ष्य पर्यालोच्य जीवत्वेन प्रसाध्य तथा सर्वे जीवाअक्रांतडुःखाअननिमतडुःखाः सुखैषिणश्चेति मत्वाऽतो मतिमान्सर्वान्प्राणिनो न हिंस्यात् ॥ ए ॥ सुर्वाक्यालंकारे निश्चयेवा । एतदेव ज्ञानिनः सारं यत्कंचन प्राणिनं न हिनस्ति अहिंसाप्रधानं संयममेतावंतमेव विज्ञानं यन्न हिंस्यात्कंचन किंबहुना ज्ञातेन एतावता ज्ञातेन विवक्षितकार्यसिद्धिः ॥ १० ॥

॥ टीका—तदेवं पड्जीवनिकायं प्रदर्श्य यत्तत्र विधेयं तद्वर्णयितुमाह । (सवाहीत्यादि) सर्वायाः काश्चनानुरूपाः पृथिव्यादिजीवनिकायसाधनत्वेनानुकूलायुक्तयः साधनानि । य दिवा सिद्धविरुद्धानैकांतिकपरिहारेण पक्षधर्मत्वसपक्षसत्वविपक्षव्यावृत्तिरूपतया युक्तिसंगतायुक्तयस्तानिर्मतिमान् सद्विवेकी पृथिव्यादिजीवनिकायान्प्रत्युपेक्ष्य पर्यालोच्य जीवत्वेन प्रसाध्य तथा सर्वेपि प्राणिनोऽक्रांतडुःखाडुःखविषः सुखलिप्सवश्च मत्वाऽतो मतिमान् सर्वानपि प्राणिनो न हिंस्यादिति । युक्तयश्च तत्प्रसाधिकाः संक्षेपेणोमां इति । सात्मिका पृथिवी तदात्मनां विदुमंलवणोपलादीनां समानजातीयांकुरसद्भावादशोविकारां कुरवत् । तथा सचेतनमंजोन्नमिखननादाविष्कृतस्वनावसंनवादडुरवत् । तथा सात्मकं तेजस्तद्योग्याहारवृथ्या वृध्युपलब्धेर्बालकवत् । तथा सात्मकोवायुरपरप्रेरितनियततिरश्ची नगतिमत्वान्नोवत् । तथा सचेतनावनस्पतयोजन्मजरामरणरोगादीनां समुदितानां सद्भावात्स्वीवत्तथा कृतसंरोहणाहारोपादानदौहृदसद्भावस्पर्शसंकोच सायान्दस्वापप्रबो

नूतानि प्राणिनः समारन्य संताप्य तं साधुमुद्दिश्य साध्वर्थं यत्कृतं तादृशमाधाकर्म दोष
छुटमाहारादिकं न गृह्णीयात् नक्तं पानंच सुसंयतोऽप्यहीतव्रतस्तादृशं न भुंजीत ॥१४॥

॥ टीका—उत्तरगुणानधिकृत्याह । (संबुद्धे इत्यादि) आश्रवद्वाराणां रोधेनैन्द्रियनि
रोधेन च संवृतः सन्निकुर्महती प्रज्ञा यस्यासां महाप्रज्ञोविपुलबुद्धिर्ग्लियर्थः । तदनेन जी
वाजीवादिपदार्थान्निज्ञता वेदिता भवति । धीरोऽहोऽन्यः क्षुत्पिपासादिपरीपहेर्न ह्योऽन्यते ।
तदेव दर्शयति । आहारोपधिगव्यादिके स्वस्वामिना तत्संदिष्टेन वा दत्ते सत्येपणां वरत्ये
पणीयं गृह्णीयातीत्यर्थः । एषणायाएषणायांवा गवेषणग्रहणेपणग्रासरूपायां त्रिविधायाम
पि सम्यगितः समितः ससाधुर्नित्यमेपणासमितः सन्ननेपणां परिवर्जयन् परित्यजन्सं
यममनुपालयेत् । उपलक्ष्यणार्थत्वादस्य ज्ञेयान्निरपीयांसमित्यादिभिः समितोऽप्येवमिति
॥ १३ ॥ अनेपणीयपरिहारमधिकृत्याह (नूयांश्च इत्यादि) अनूयन् भवन्ति नविष्यन्ति च
प्राणिनस्तानि नूतानि प्राणिनः समारन्य संरंजसमारंजनैरुपतापयित्वा तं साधुमुद्दि
श्य साध्वर्थं यत्कृतं तदकल्पितमाहारोपकरणादिकं तादृशमाधाकर्मदोषछुटं सुसंयतः सु
तपस्वी तदन्नं पानकं वा न भुंजीत । तु शब्दस्यैवकारार्थत्वात्तैवान्यवहरेदेवं तेन मार्गोऽ
नुपालितोभवति ॥ १४ ॥

पूर्वकम्मं न सेविज्जा, एस धम्मे वुसीमउ ॥ जं किंचि अन्निकंखे
ज्जा, सबसो तं नन्नोत्तए ॥ १५ ॥ हणंतं णाणुजाणेज्जा, आयगु
त्ते जिइंदिए ॥ ठाणाइं संति सघीणं, गामेसु नगरेसु वा ॥ १६ ॥

अर्थ—(पूर्वकम्मं न सेविज्जाके०) शुद्धाहार पण जो आधाकर्मिकना एक कण सहि
त होय तो ते अशुद्ध थाय, तेमाटे तेने पूतिकर्म कहिए; एवो आहारादिकने नसेवे ए
टले नन्नोववे (एसधम्मे के०) एवो धर्माचारं ते (वुसीमउ के०) साचा संयमवंतनो
जाणवो तथा (जंकिंचि के०) जेकांइ निर्दोष आहार होय परंतु तेने (अन्निकंखेज्जा
के०) सदोष करी जाणे तेषण सशंकित यवो माटे (सबसोतंनन्नोत्तए के०) ते सर्वथा
प्रकारे जोगववुं नकल्पे ॥ १५ ॥ (ठाणाइंसंतिसघीणंके०) श्रद्धावंतना स्थान श्रद्धावंत
धर्मवंतना आश्रय (गामेसुनगरेसुवाके०) एवा ग्रामने विषे अथवा नगरने विषे साधु रह्या
वे त्यांनो आश्रीत कोइएक कूप खनन सत्रुकारकादिकनो करावनार एवो पुरुष साधुने पू
वे, जे एमां धर्मेठे किंवा नथी एम पुढ्यां थकां (आयगुत्तेजिइंदिए के०) आत्मगुप्त
तथा जितेंद्रिय एवो साधु, (हणंतंणाणुजाणेज्जा के०) आरंभेकरी प्राणी हणाता
होय तेवा कार्यने अनुमोदे नही, जे एतुं रुढं काम करेठे एम कहे नही ॥ १६ ॥

॥ टीका—सांप्रतं क्षेत्रप्राणातिपातमधिकृत्याह । (उडूमहेत्यादि) उर्ध्वमधस्तिर्यक्च ये केचन त्रसास्तेजोवायुर्दंडियादयस्तथा स्थावराः पृथिव्यादयः किंबहुनोक्तेन सर्वत्र प्राणिनि त्रसस्थावरसूक्ष्मबादरजेदन्नित्रे विरतिं प्राणातिपातनिवृत्तिं विजानीयात्कुर्यात् । परमार्थतएवमेवासौ ज्ञाता नवति । यदि सम्यक् क्रियतइति एषैवच प्राणातिपातनिवृत्तिः प रेषामात्मनश्च शांतिहेतुत्वाच्चांतिर्वर्तते । यतोविरतिमतोनान्ये केचन विन्यति नाप्यसौ नवांतरेपि कुतश्चिद्विजेति । अपिच निर्वाणप्रधानैककारणत्वान्निर्वाणमपि प्राणातिपात निवृत्तिरेव । यदिवा शांतिरुपशमःशांतता निवृत्तिर्निर्वाणं विरतिमांश्चार्तरौडध्यानानावाडुप शांतिरूपोनिर्वृतिनूतश्च नवति ॥ ११ ॥ किंचान्यत् । (पनूदोसेइत्यादि) इंडियाणां प्र नवतीति प्रभुर्वा वश्येइयइत्यर्थः । यदिवा संयमाचारकाणि कर्माण्यन्निनूय मोक्षमार्गे पा लयितव्ये प्रभुः समर्थः सएवंचूतः प्रभुर्दूषयंतीति दोषामिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययो गास्तान्निराकृत्याऽपनीय केनापि प्राणिना सार्धं नविरुध्येत न केनचित्सह विरोधं कुर्यात्त्रि विधेनापि योगेनेति मनसा वाचा कायेन चैवांतशोयावज्जीवं परोपकारक्रियया न वि रोधं कुर्यादिति ॥ १२ ॥

संवुमे से महापन्ने, धीरे दत्तेसणं चरे ॥ एसणासमिए णिच्चं, व
जयंते अणेसणं ॥ १३ ॥ नूयाइंच समारंज त मुद्दिस्साय जं कडं ॥
तारिसं तु ण गिण्हेज्जा, अन्नपाणं सुसंजए ॥ १४ ॥

अर्थ—(संवुमेसेमहापन्नेके०) आश्रवनो रोधकरी संवरने पाम्यो ते महाप्राज्ञ एटले विपुल बुद्धिवंत तथा (धीरेदत्तेसणंचरेके०) परीसह जीतवाने धीर सुनट समान एवो ठ तो दीधेली एषणाने वरे; अर्थात् दातारेदीधो एषणीक निर्दोष एवोजे आहारतेने लिए (एस णासमिएणिच्चंके०) एषणा एटले आहारनी गवेषणा तेने विषे समिति सहित नित्यसदाका ल (वज्जयंतेअणेसणं के०) अनेषणीयने वर्जतो थको संयम पाले ॥ १३ ॥ (नूयाइंचसमारं ज के०) नूत एटले प्राणीनो समारंज करीने (तमुद्दिस्सायजंकडंके) यतिने अर्थे उद्दे शीने कीधो एवो जे आधाकर्मिक आहार (तारिसंके०) तादृस एटले तेवो (अन्नपाणं के०) अन्न, पान, वस्त्र, पात्र अने शय्यादिक (णगिण्हेज्जा के०) तेने जे ग्रहण करे नही, ते (सुसंजए के०) सुसंयत जाणवो. ॥ १४ ॥

दीपिका—इंडियैः संवृतः समहाप्रज्ञोविपुलमतिर्धीरोऽहो न्यो निरुद्धचेष्टणां चरेत् आ हारोपधिशय्यादिकं स्वामिना दत्तं सदैवेषणीयं गृह्णीतेत्यर्थः । एषणायां गवेषणग्रहणग्रासरू पायां त्रिविधायामपि समितः सम्यक्कृतयाऽनेषणां वर्जयन् नित्यं संयममनुपालयेत् ॥ १३ ॥

अवित्तिनोवए के०) तेकारणे आ तमारे अनुष्ठाने पुण्यठे एम पण साधु नकहे. ॥१७॥

॥ दीपिका—केनचिडाजादिना कूपखननसत्रदानादिप्रवृत्तेन पृष्टः साधुः किमस्मदनुष्ठानेऽस्ति पुण्यमाहोस्विन्नास्तीत्येवं नूतां गिरं समारन्य निशम्यास्तिपुण्यं नास्तिवेत्येवमुच्यथापि महानयमिति मत्वा नानुमन्येत ॥ १७ ॥ अन्नपानादिदानार्थं पाकादिक्रियायां ये प्राणिनोहन्यन्ते त्रसाःस्थावराश्च तेषां संरक्षणार्थं साधुरत्र पुण्यमस्तीति नोवदेत् ॥१७॥

॥ टीका—सावधानुष्ठानानुमतिं परिहर्तुकामाह । (तहागिरमित्यादि) केनचिडाजादिना कूपखननसत्रदानादिप्रवृत्तेन पृष्टः साधुः किमस्मदनुष्ठाने अस्ति पुण्यमाहोस्विन्नास्तीत्येवं नूतां गिरं समारन्य निशम्याश्चित्य चास्ति पुण्यं नास्तिवेत्येवमुच्यथापि महानयमिति मत्वा दोषहेतुत्वेन नानुमन्येत ॥१७॥ किमर्थं नानुमन्येतइत्याह (दाणक्याइत्यादि) अन्नपानदानार्थमाहारमुदकं च पचनपाचनादिकया क्रियया कूपखननादिकया चोपकल्पयेत् । तत्र यस्मादन्यन्ते व्यापाद्यन्ते त्रसाः स्थावराश्च जंतवस्तस्मात्तेषां रक्षानिमित्तं साधुरात्मगुप्तोजितैर्दियोऽत्र नवदीयानुष्ठाने पुण्यमित्येवं नो वदेदिति ॥ १७ ॥

जेसिं तं उवकण्ठंति, अन्नपाणं तहाविहं ॥ तेसिं लाजं तरायंति,
तम्हा एवित्ति एो वए ॥ १८ ॥ जे य दानं पसंसंति, वह्मिहंति
पाणिणं ॥ जेयणं पडिसेहंति वितिहंयं करंति ते ॥ १९ ॥

अर्थ—अने (जेसितं उवकण्ठंति के०) जे लोकने निमित्ते उपकल्पे एटले वांठे जुं वांठे तोके (अन्नपाणंतहाविहंके०) अन्न पाणी तथाविध दोषे दुष्ट अनेक प्रकारे करी नी पजावेठे तथापि तेनो निषेध करे तो (तेसिलानंतरायंतिके०) तेने लाजांतराय रूप आहार देवानुं विघ्न थाय (तम्हा के०) ते कारणे आ तमारे अनुष्ठाने पुण्य (एवित्तिके०) नथी (नोवए के०) एम पण नकहे. ॥१८॥ (जेयदानंपसंसंति के०) तेमाटे जे कोइ परमार्थनो जाण यति दाननी प्रशंसाकरे ते (वह्मिहंतिपाणिणं के०) ते प्राणीना वधनी इच्छा करेठे, (जेयणंपडिसेहंतिके०) अने जे यति दान आपवानो निषेध करे (वितिहंयंकरंतिते के०) तो ते यति अनेक जीवोनी आजीविकानो ठेद करेठे. ॥ १९ ॥

॥ दीपिका—येषां जंतूनां कृते तदन्नपानादिकं धर्मबुद्ध्या उपकल्पयन्ति निष्पादयन्ति तन्निषेधे तेषामाहारार्थिनां लाजांतरायोविघ्नोचयेत् । तस्मात्कूपखननसत्रादिकर्मणिनास्ति पुण्यमित्यपि नो वदेत् ॥ १८ ॥ प्रपासत्रादिदानं ये प्रशंसन्ति ते प्राणिनां वधमिहं

॥ दीपिका—आधाकर्माद्यविशुद्धिकोट्यवयवेनापि संप्रक्तं पूतिकर्म तन्न सेवेत । एषधर्मः (बुसीमउत्ति) सम्यक्संयमवतोयत्किंचिदनिकांक्षेतानुष्ठानं तत्र सर्वशः सर्वप्रकारमप्याहारादिकं पूतिकर्म नोक्तं न कल्पते ॥ १५ ॥ धर्मश्रद्धावतां ग्रामेषु स्थानान्याश्रया विद्यन्ते तत्र तत्स्थानाश्रितः कश्चिद्धर्मबुद्ध्या कूपतडागखननप्रपासत्रादिकां क्रियां कुर्यात्ते न च किमत्र धर्मोस्ति नास्तीत्येवं पृष्टः साधुस्तं प्राणिनोघ्नतं नानुजानीयात् । किञ्चूतः साधुः आत्मगुप्तोमनोवाक्कायगुप्तोजितेंद्रियः ॥ १६ ॥

॥ टीका— किंच (पूतीत्यादि) आधाकर्माद्यविशुद्धिकोट्यवयवेनापि संप्रक्तं पूतिकर्म तदेवंचूतमाहारादिकं न सेवेत नोपचुञ्जीत । एषोऽनंतो धर्मकल्पस्वप्नावः (बुसीमउत्ति) सम्यक्संयमवतोऽऽयमेवानुष्ठानकल्पोयडुताशुद्धमाहारादिकं परिहरतीति । किंच । यद्यप्यशुद्धत्वेनाजिज्ञासेत किंचिदप्याहारादिकं तत्सर्वशः सर्वप्रकारमप्याहारोपकरणपूतिकर्म नोक्तं न कल्पतइति ॥ १५ ॥ किंचान्यत् (हणंतमित्यादि) धर्मश्रद्धावतां ग्रामेषु नगरेषु वा खेटखर्वटादिषु वा स्थानान्याश्रयाः संति विद्यन्ते तत्र तत्स्थानाश्रितः कश्चिद्धर्मोपदेशेन किल धर्मश्रद्धालुतया प्राण्युपमर्दकारिणां धर्मबुद्ध्या कूपतडागखननप्रपासत्रादिकां क्रियां कुर्यात्तेन च तथानूतक्रियायाः कर्ता किमत्र धर्मोस्ति नास्तीत्येवं पृष्टोवा तडुपरोधान्नयाद्वा तं प्राणिनोघ्नतं नानुजानीयात् । किञ्चूतः सन्नात्मना मनोवाक्कायरूपेण गुप्तआत्मगुप्तस्तथा जितेंद्रियोवश्येंद्रियः सावधानुष्ठानं नानुमन्यते ॥ १६ ॥

तहागिरं समारप्प, अण्णि पुत्तंति णोव ए ॥ अहवा एण्णि पुत्तंति,
एवमेयं महप्पयं ॥ १७ ॥ दाणछयाय जे पाणा, हम्मंति तस
थावरा ॥ तेसिं सारखणछाए, तम्हा अण्णित्ति णोवए ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे ए स्वरूप विशेषे दीपावेढे अहो मुनीश्वर आ अमारें अनुष्ठाने पुण्यठे किं वा नथी एम पुठ्यां थकां (तहा के०) ते साधु (गिरंसमारप्प के०) एवी वाणी कहे. के आ समारंज करवामां (अण्णिपुत्तंतिणोवए के०) पुण्यठे एम पण मुख थकी कहे नही; (अहवा के०) अथवा (एण्णिपुत्तंति के०) एमां पुण्य नथी एम पण मुख थकी कहे नही. (एवमेयं महप्पयं के०) एम ए बने प्रकारने दोपना हेतु तथा महानयना कारण जाणीने एवी जापा नबोले ॥ १७ ॥ हवे जे कारणे एवी जापा नबोले ते कारण कहेढे. (दाणछयायजेपाणा के०) दानने अर्थे अनेक लोकने अन्नपाणी आपवा सारुं जे प्राणी एटले जीव (तसथावरा के०) तस अने स्थावर (हम्मति के०) हणायढे (तेसिंसारखणछाएके०) तेजीवोने राखवाने अर्थे (तम्हा

करकिरणैर्यत्नंताविनाशं तेनोदासीनजावं व्रजति मुनिगणः कूपवप्रादिकार्ये ॥ १ ॥
 एवं रजसः कर्मणश्चायं जानं हित्वा त्यक्त्वाऽनवद्यजापिणोनिर्वाणं मोहं प्राप्नुवन्ति ॥
 ॥ ११ ॥ येषां निर्वाणं मोहमेव परमं प्रधानं ते बुद्धाद्भातत्वाः । यथा नक्षत्राणां मध्ये
 चंद्रमाप्रधानएवं मोहमेवाश्रित्य प्राप्य ये प्रवृत्तास्ते एव बुद्धानां मध्ये प्रधानाः । त
 स्मात्सदा सर्वकालं यतः प्रयत्नवान् इन्द्रियदमने दांतोमुनिर्निर्वाणं संधयेन्निर्वाणार्थं
 सर्वाः क्रियाः कुर्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥

॥ टीका—तदेवं राज्ञा अन्येन वेश्वरेण कूपतडागयागसत्रदानाद्युद्यतेन पुण्यसद्भावं
 पृष्टैर्मुमुक्षुर्निर्यदिधेयं तददर्शयितुमाह । (इहर्तुवीत्यादि) यद्यस्ति पुण्यमित्येवमूचुस्ततो नंता
 नां सत्वानां सूक्ष्मबादराणां सर्वदा प्राणत्यागएव स्यात्प्रीणनमात्रं तु पुनः स्वल्पानां स्वल्पका
 लीयमतोस्तीति न वक्तव्यं । नास्ति पुण्यमित्येवं प्रतिषेधेपि तदर्थिनामंतरायः स्यादित्यतो
 द्विधाप्यस्ति नास्ति वा पुण्यमित्येवं ते मुमुक्षवः साधवः पुनर्न जायन्ते किंतु पृष्टैः सन्निर्मो
 नं समाश्रयणीयं । निर्वर्धयेत्स्माकं द्विचत्वारिंशदोषवर्जितआहारः कल्पते । एवंविधविष
 ये मुमुक्षूणामधिकारएव नास्तीति । उक्तंच । सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकरधवलं वारि पी
 त्वा प्रकामं, व्युत्तिन्नाशोपतृष्णाः प्रमुदितमनसः प्राणिसार्थान्वन्ति ॥ शोषं नीते जलौ
 ये दिनकरकिरणैर्यत्नंताविनाशं, तेनोदासीनजावं व्रजति मुनिगणः कूपवप्रादिकार्ये ॥ १
 तदेवमुजयथापि जापिते रजसः कर्मणश्चायोजानो नवतीत्यतस्तं चायं रजसोमौनेना
 नवद्यजापणेन वा हित्वा त्यक्त्वा तेऽनवद्यजापिणोनिर्वाणं मोहं प्राप्नुवन्तीति ॥ ११ ॥
 अपिच । निव्वाणमित्यादि) निर्वृतिर्निर्वाणं तत्परमं प्रधानं येषां परलोकार्थिनां बुद्धानां ते
 तथा तानेव बुद्धान्निर्वाणवादित्वेन प्रधानानित्येवं दृष्टान्तेन दर्शयति । यथा नक्षत्राणां
 मश्वित्यादीनां सौम्यत्वप्रमाणप्रकाशकत्वैरधिकश्रृंङ्माएवं परलोकार्थिनां बुद्धानां मध्ये
 ये स्वर्गचक्रवर्तिसंपन्निदानपरित्यागेनाशोपकर्मह्यरूपं निर्वाणमेवान्निसंधाय प्रवृत्तास्त
 एव प्रधानानापरइति । यदिवा यथा नक्षत्राणां चंद्रमाः प्रधानजावमनुनवत्येवं लोक
 स्य निर्वाणं परमं प्रधानमित्येवं बुद्धाश्चवगततत्त्वाः प्रतिपादयन्तीति । यस्माच्च निर्वाणं
 प्रधानं तस्मात्कारणात्सदा सर्वकालं यतः प्रयतः प्रयत्नवान् इन्द्रियनोऽन्द्रियदमनेन दांतो
 मुनिः साधुर्निर्वाणमन्निसंधयेन्निर्वाणार्थं सर्वाः क्रियाः कुर्यादित्यर्थः ॥ ११ ॥

बुद्धमाणाण पाणाणं किञ्चन्ताण सकम्मणा ॥ आघाति साहु तं
 दीवं, पतिठे सा पवुच्चई ॥ १३ ॥ आयगुत्ते सया दंते, विन्नसोए
 अणासवे ॥ जे धम्मं सुद्धमस्काति, पडिपुन्नमणालिसं ॥ १४ ॥

ति येच निषेधंति प्रतिषेधयंति तेप्यगीतार्थाः प्राणिनां वृत्तिहेदं आजीविकाविघ्नं कुर्वन्ति १०

॥ टीका—यद्येवं नास्तिपुण्यमिति ब्रूयात्तदेतदपि न ब्रूयादित्याह । (जेसिमित्यादि) येषां जंतूनां तदन्नपानादिकं किल धर्मबुध्योपकल्पयंति तथाविधं प्राण्युपमर्ददोषदुष्टं निष्पादयंति तन्निषेधेच यस्मात्तेषामाहारपानार्थिनां तद्वान्नांतरायोविघ्नो न वेत्तदजावेन तु पीडयेरंस्तस्मात्कूपस्वननसत्रादिके कर्मणि नास्ति पुण्यमित्येतदपि नोवदेदिति ॥ १९ ॥ एनमेवार्थं पुनरपि समासतः स्पष्टतरं विनष्टिपुराह । (जेयदाणमित्यादि) ये केचन प्रपासत्रादिकं दानं बहूनां जंतूनामुपकारीति कृत्वा प्रशंसन्ति श्लाघन्ते ते परमार्थानिजिज्ञाः प्रचूततरप्राणिनां तत्प्रशंसा क्षारेण वधं प्राणातिपातमिच्छन्ति । तद्वानस्य प्राणातिपातमं तरेणानुपपत्तेः । येपिच किल सूक्ष्मधियोवयमित्येवं मन्यमाना आगमसन्नावानिज्ञाः प्रतिषेधंति निषेधयंति तेप्यगीतार्थाः प्राणिनां वृत्तिहेदं वर्तनोपायविघ्नं कुर्वन्तीति ॥ २० ॥

डुहउवि ते ए जासंति, अडिवा नडिवा पुणो ॥ आयं रयस्स हे
आणं, निवाणं पाउणंति ते ॥ २१ ॥ निवाणं परमं बुद्धा, एस्क
त्ताएव चंदमा ॥ तम्हा सदा जए दंते, निवाणं संधए मुणी ॥ २२ ॥

अर्थ—(अडिवानडिवा के०) अस्ति अथवा नास्ति एम न कहे एटले पुण्यठे किं वा पुण्य नथी एवी (डुहउवि के०) बन्ने प्रकारनी वाणीने (पुणोके०) वली (तेके०) तेसाधु (एजासंति के०) जापेनही, केमके ए थकी (रयस्सके०) कर्मरूप रज तेनो (आयं के०) जान तेने (हित्वाके०) जाणीने तेवी वाणीने उच्चार करवानो त्याग करे, (निवाणंपाउणंति तेके०) ते साधु निर्वाण प्रत्ये पामे; एटले अनवद्य जाषक एवो साधु संसाररहित थाय ॥ २१ ॥ (निवाणंपरमंबुद्धा के०) निर्वाण एटले मोक्ष तेने परम प्रधान जाणे, (एस्कत्ताएवचंदमाके०) नक्षत्रचंद्रमानी पेरे, जेम नक्षत्रमां चंद्रमा प्रधानठे, तेम तत्त्वना जाण पुरुष सर्व गतिउमां मुक्तिने प्रधान कहेठे. (तम्हाके०) तेमाटे (सदाजएदं तेके०) संयमवंत पुरुष ते निरंतर प्रयत्नवान् इन्द्रियनुं दमन करनार थको (निवाणंसंधए मुणीके०) एवो साधु मोक्षने साधे अर्थात् सर्व क्रिया मोक्षने अर्थ करे. ॥ २२ ॥

॥ टीपिका—द्विधापि ते पुनः साधवोन जाषन्ते अस्ति पुण्यं नास्तिवा इति किंतु पृष्टैः सद्भिर्मौनमेवाश्रयणीयं । निर्वेधेत्वस्माकं निर्दोषाहारः कल्पते । एवंविधविषये साधूनां अधिकारएव नास्तीति वक्तव्यं । यदुक्तं । सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकरधवलं वारि पीत्वा प्रकामं, व्युत्तिन्नाशेषतृष्णाः प्रमुदितमनसः प्राणिसार्थान्नवंति ॥ शोषं नीते जलौघे दिन

आत्मगुप्तस्तथा सदा सर्वकालमिन्द्रियनोऽन्द्रियदमनेन दांतोवश्येन्द्रियोधर्मध्यानध्यायी वे
त्यर्थः । तथा त्रिन्नानि त्रोटितानि संसारस्त्रोतांसि येन सतथा । एतदेव स्पष्टतरमाह
निर्गतआश्रवः प्राणातिपातादिकः कर्मप्रदेशद्वाररूपोयस्मात्सन्निराश्रवोयएवंनूतः संशु
द्धं समस्तदोषाऽपेतं धर्ममाख्याति । किंचूतं धर्मं प्रतिपूर्णं निरवयवतया सर्वविरत्याख्यं
मोक्षगमनैकहेतुमनीदृशमनन्यसदृशमद्वितीयमिति यावत् ॥ १४ ॥

तमेव अवि जाणंता, अबुद्धा बुद्धमाणिणो ॥ बुद्धा मोत्तियम

न्नंता, अंतएते समाहिण ॥ १५ ॥ तेय बीउदगं चेव, तमुद्धिस्सा

य जं कडं ॥ जोच्चा जाणं जियायंति, अखेयन्ना असमाहिण ॥ १६ ॥

अर्थ—(तमेवअविजाणंता के०) ते बुद्ध प्रतिपूर्ण धर्मेना आचारनुं जे जाणपणु तेने
विषे (अबुद्धाबुद्धमाणिणो के०) अबुद्ध एटले अविवेकी ठतां. पोतामां पंमिन्न पणु
मानता थका जे अमेज धर्मेना जाणठैयें, (बुद्धामोत्तियमन्नंता के०) तत्त्वना जाण
एवा बुद्धिमान अमेज ठैयें, एवीरीते मानता एवा जनो (अंतएतेसमाहिण के०) ते
नाव समाधि थकी अत्यंत दूर वर्त्तनार जाणवा ॥ १५ ॥ एवा कोण पुरुष ते कहेठे.
(तेयबीउदगंचेव के०) ते शाक्यादिक अन्य दर्शनी अथवा एवा जे स्वतीर्थिक पासडा
दिक तेबीज एटले शाली गोधूमादिक तथा उदक ते सचित्तपाणी तथा (तमुद्धिस्सायजंकडं
के०) तेने अर्थे उद्देशीने जे आहारादिक कीथो ते सर्वने अविवेकी पणो जीव्हाना लं
पटी बता (जोच्चा के०) जोगवी ने (जाणंजियायंति के०) आर्त्त ध्यान ध्यावे, एट
ले संघनो जोजनादिक अशे तेवारे आपणने पण मज्झो, एवो आर्त्त ध्यान ध्यावे ते
तात्विके (अखेयन्ना असमाहिण के०) धर्माधर्मने विषे अखेदङ्ग एटले अनिपुण
तथा एवा ध्यानना ध्यावनार सदा असंतोषी होय माटे असमाधिवंत जाणवा ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—तमेवं धर्ममजानानाअबुद्धानिर्विवेकाबुद्धमानिनः पंडितंमन्याबुद्धाः
स्मोवयमिति मन्यमानाः समाधेः सम्यग्दर्शनादंते पर्यंतेऽतिदूरे वर्त्तते इति तेऽन्ये
तीर्थिकाङ्क्षेयाः ॥ १५ ॥ बीजानि शालिगोधूमादीनि उदकमप्रासुकजलं च शाक्यादय
स्तानुद्दिश्य तद्भक्तैर्यदाहारादिकं कृतं तत्सर्वं श्रुत्वा सातर्धिरसगौरवासक्ताः संघजक्ता
दिक्रियया तदवाप्तिकृते आर्त्तं ध्यानं ध्यायंति । नहि ऐहिकसुखार्थिनां परिग्रहवतां धर्म
ध्यानं स्यात् । यतः । ग्रामक्षेमग्रहादीनां, गृहक्षेत्रजनस्य च । यस्मिन् परिग्रहोदृष्टो,
ध्यानं तत्र कुतः शुचमिति । मोहस्यायतनं धृतेरपचयः शान्तेः प्रतीपोविधि,व्याक्षिपस्य
सुहृन्मदस्य नवनं पापस्य वासोनिजः ॥ दुःखस्य प्रभवः सुखस्य निधनं ध्यानस्य क

अर्थ—(बुझमाणे पाणाणं के०) संसार समुद्रमां विचरता प्राणी (किञ्चंताण सकम्मणा के०) पोतपोताना कर्मकरी ठेदन जेदननी कदर्थना पामता एवा असरण जीवोने पण (आघातिसाहुतं दीवं के०) श्रीतीर्थकर गणधरनो कहेलो आश्वासनूत द्वीप समान एवो सम्यक् दर्शनादिक धर्म जाणवो, (पतिष्ठेसापबुच्चई के०) एने संसार समुद्रमां परित्रमणनो टालनार कहिए ॥ १३ ॥ एवा धर्मनो प्ररुपनार कोण ते कहेवे. (आ यगुत्तेसयादंतेके०) आत्माजेनो गुप्तवे ते आत्मगुप्त कहिए तथा सदादांत एटले सर्वकाल पांचेंडियनो संवर करनार (विन्नसोए के०) जेणे संसारनां स्रोत ठेद्यावे (अणासवेके०) अनाश्रव एटले प्राणातिपातादिक आश्रव रहित (जेधम्मं सुद्धमस्काति के०) एवो जे होय ते सुद्धो धर्म कहे ते धर्म केवोवे, तो के (पडिपुन्न के०) प्रतिपूर्ण सर्व विर तिरूप तथा (अणाजिसं के०) निरुपमवे. एटले एवो धर्म अन्य दर्शनीउना कोइपण शास्त्रमां कह्यो नथी माटे ए धर्म उपमारहित वे. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—संसारसागरे मिथ्यात्वकषायादिनिर्वाह्यमानानां संमुखं नीयमानानां तथा स्वकर्मनिः कृत्यमानानां पीड्यमानानां प्राणिनां परोपकारनिरतस्तीर्थकारणतस्तीर्थकरो गणधरादिर्वा साधु शोचनं द्वीपमाश्वासनूतमाख्याति । यथा समुद्रपतितस्य जंतोः क श्वित्सुखार्थं द्वीपं वक्ति तथा संसारत्रमणविश्रामहेतुं सम्यग्दर्शनादिकं जिनादिर्वक्ति एषा संसारत्रमणविरतिरूपा प्रतिष्ठाप्रोच्यते तज्ज्ञैः ॥ १३ ॥ आत्मा गुप्तोयस्य स आत्मगुप्तः सदांतोवशीकृतेंडियः । तथा विन्नानि त्रोटितानि संसारस्रोतांसि येन स विन्नस्रोतानिरा श्रवः कर्मबंधरहितएवंनूतोयः सच्छुद्धं निर्दोषं धर्ममाख्याति कथयति । किंनूतं धर्मं प्र तिपूर्णं सर्वविरतिरूपमनीदृशमनन्यसदृशं ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (बुझमाणे इत्यादि) संसारसागरस्रोतोनिर्मिथ्यात्वकषा यप्रमादादिकैरुह्यमानानां तदनिमुखं नीयमानानां तथा स्वकर्मोदयेन निकृत्यमानानाम शरणानामसुमतां परहितैकरतः कारणवत्सलस्तीर्थकृदन्योवा गणधराचार्यादिकस्तेषामा श्वासनूतं साधु शोचनं द्वीपमाख्याति । यथा समुद्रांतः पतितस्य जंतोर्जलकंद्वोलाकुलित स्य सुमूर्षोरतिश्रांतस्य विश्रामहेतुं द्वीपं कश्चित्साधुर्वत्सलतया समाख्यात्येवं तथानूतं द्वीपं सम्यग्दर्शनादिकं संसारत्रमणविश्रामहेतुं तीर्थपरतीर्थिकैरनाख्यातपूर्वमाख्यात्येवं च कृत्वा प्रतिष्ठानं प्रतिष्ठा संसारत्रमणविरतिरूपैषा दर्शनाद्यवाप्तिसाध्या मोक्षप्राप्तिः प्रकर्षेण तत्त्वज्ञैरुच्यते प्रोच्यतइति ॥ १३ ॥ किंनूतोऽसावांश्वासद्वीपोनवति कीदृग्वि धेन वाऽसावाख्यायतइत्येदाह । (आयगुत्ते इत्यादि) मनोवाक्कायैरात्मा गुप्तोयस्य स

अर्थ—(जहाङ्कायकंकाय के०) जेम ढंक पक्षी विशेष, तथा कंक पक्षी विशेष (कुजलामगुकासिहा के०) कुजला पक्षी विशेष मूंगु पक्षी विशेष काक पक्षी विशेष एसर्व पक्षी मांसना अर्थ मांसनी इहा एटले बांठाना करनार ठे. ते (मठेसणंजियायंति के०) माठलानी प्राप्तिनी एपणाने ध्यावतां थकां रहेठे. (प्राणंतेकलुसा धमं के०) एवा मांसाहारी जीवो ते सर्वकाल कलुष एटले मजीन एवुं माठलानी गवे पणानुं अधम ध्यान ध्यावेठे. ॥ १७ ॥ (एवंतुसमणाएगे के०) ए प्रकारे कोइएक अन्यतीर्थिक अथवा पासढादिक कुशीलिया श्रमण (मित्रदिष्टि के०) मिथ्यादृष्टी (अणारिया के०) अनार्य ते (विसएसणंजियायंति के०) विषयनी एपणा एटले, शब्द रूप रस गंधनी प्राप्तिने ध्यावेठे (कंकावाकलुसाहमा के०) ते पूर्वोक्त कंकादिक पक्षीनी पेरे कलुपित चित्त वाला अधम पुरुषो जाणवा. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—यथा ढंकादयः पक्षिविशेषाजलाश्रयनिवासाध्यामिपजीविनोमत्स्यप्राप्तिं ध्यायंति तत्त्यायिनश्च ते कलुषाधमाः स्युः । एवं शाक्यादयोविषयप्राप्तिं ध्यायंतः कलुषाधमाश्च स्युः ॥ १७ ॥

टोका—यथा चैते रससातागौरवतयार्तध्यायिनोन्नवन्ति तथा दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह । (जहाङ्कायइत्यादि) यथेत्युदाहरणन्यासार्थः । यथा येन प्रकारेण ढंकादयः पक्षिविशेषाजलाश्रयाध्यामिपजीविनोमत्स्यप्राप्तिं ध्यायंत्येवंनूतं च ध्यानमार्तरौइध्यानरूपतयाऽत्यंतकलुषमधमं च नवन्तीति ॥१७॥ दार्ष्टीतिकं दर्शयितुमाह । (एवमित्यादि) एवमिति यथा ढंकादयोमत्स्यान्वेपणपरं ध्यानं ध्यायंति तत्त्यायिनश्च कलुषाधमान्नवन्त्येवमेव मिथ्यादृष्टयः श्रमणाएके शाक्यादयोऽनार्यकर्मकारित्वात्संरंजपरिग्रहतया अनार्याः संतो विषयाणां शब्दादीनां प्राप्तिं ध्यायंति तत्त्यायिनश्च कंकाइव कलुषाधमान्नवन्तीति ॥१८॥

सुद्धं मग्गं विराहिता, इहमेगेउ डुम्मती ॥ उम्मग्गगता डुक्कं,

घायमेसंति तं तहा ॥ १९ ॥ जहा आसाविणिं नावं, जाइअंधो

डुरूहिया ॥ इवइ पारमागंतुं, अंतराय विसीयंती ॥ ३० ॥

अर्थ—(सुद्धंमग्गंविराहिताके०)शुद्धमार्गजे सम्यक्दर्शनादिक तेने कुमार्गनी प्ररुपणाये विराधता एवा (इहके०) आसंसारमांहे (मेगेउडुम्मतीके०) कोइएक डुराचारी पोताना दर्शनना अनुरागे प्रवर्त्तता (उम्मग्गगताडुक्कं के०) उन्मार्ग गत एटले अरिहंत नापी त तत्व थकी विपरीत मार्ग प्राप्त थया ठता डुःखजे अष्ट प्रकारना कर्म असातोदयरूप तेंणे करी (घायमेसंतितंतहा के०) तथा प्रकारे ते घात एटले नरकादिकगतिमांहे

छोरिपुः प्राज्ञस्यापि परिग्रहोग्रहश्च क्लेशाय नाशाय च ॥ १ ॥ तथा ते कुतीर्थिकाध
र्माधर्मविवेके ऽखेदज्ञाअनिपुणाअसमाहिताश्च समाधेमोक्षमार्गादूरस्थाऽत्यर्थः ॥ ३६ ॥

॥ टीका—एवंनूतधर्मव्यतिरेकिणां दोषानिधित्सयाऽह । (तमेवेत्यादि) तमेवंनूतं शुद्धं प
रिपूर्णमनीदृशं धर्ममजानानाअप्रबुद्धाअविवेकिनः पंडितमानिनोवयमेव प्रतिबुद्धाधर्मत
त्वमित्येवं मन्यमानानावसमाधेः सम्यग्दर्शनाख्यादंते पर्यंते विदूरे वर्ततइति तेच सर्वेपि प
रतीर्थिकाऽष्टव्याइति ॥ ३५ ॥ किमिति ते तीर्थिकानावमार्गरूपात्समाधेर्दूरे वर्ततइत्याशंक्या
ह । (तेयबीउदगमित्यादि) तेच शाक्यादयोजीवाजीवानजिज्ञतया बीजानि शालिगोधूमादी
नि तथा शीतोदकमप्राशुकोदकं तांश्चोद्दिश्य तज्जलैर्यदाहारादिकं कृतं निष्पादितं तत्सर्वमवि
वेकितया शाक्यादयोक्षुक्त्वाऽन्यवहत्य पुनः सातर्द्धिरसगौरवासक्तमनसः संघनक्तादिक्रिय
या तदवाप्तिकृते आर्तं ध्यानं ध्यायंति । नह्यैहिकसुखैषिणां दासीदासधनधान्यादिपरिग्रहव
तांधर्मध्यानं नवतीति । तथाचोक्तं । ग्रामक्षेत्रगृहादीनां गृहक्षेत्रजनस्य च ॥ यस्मिन्परिग्र
होद्दृष्टो, ध्यानं तत्र कुतः शुजमिति । तथा । मोहस्यायतनं धृतेरपचयः शांतेः प्रतीपो
विधि, व्याहृपस्य सुहृन्मदस्य नवनं पापस्य वासोनिजः ॥ दुःखस्य प्रनवः सुखस्य निध
नं ध्यानस्य कछोरिपुः, प्राज्ञस्यापि परिग्रहोग्रहश्च क्लेशाय नाशाय च ॥ १ ॥ तदेवं पच
नपाचनादिक्रियाप्रवृत्तानां तदेव चानुप्रेक्षमाणानां कुतः शुजध्यानस्य संनवइति । अपि
च । ते तीर्थिकाधर्माधर्मविवेके कर्तव्ये अखेदज्ञाअनिपुणाः । तथाहि । शाक्यामनोझाहा
रवसतिशय्यासनादिकं रागकारणमपि शुजध्याननिमित्तत्वेनाध्यवस्यंति । तथाचोक्तं । म
णुसंनोयणं शुचेत्यादि । तथा मांसं कल्किकमित्यपदिश्य संज्ञांतरसमाश्रयणान्निर्दोषं म
न्यंते बुद्धसंघादिनिमित्तं चारंनं निर्दोषमिति । तदुक्तं । मंसनिवर्त्तिं काउं, सेवइ दंतिक्कगंतिध
णिजेया ॥ इयवइक्कारंनं, परववएसा कुणइ बालो ॥ १ ॥ नचैतावन्निर्दोषता । नहि लू
तादिकं शीतलिकाद्यनिधानांतरमात्रेणान्यथात्वं नजते विषं वा मधुरकाजिधानेनेति । ए
वमन्येषामपि कापिलादीनामाविर्भावतिरोजावाजिधानांच्यां विनाशोत्पादावजिदधताम
नैपुण्यमाविष्करणीयं । तदेवं ते वराकाः शाक्यादयोमनोदिष्टजोनिनः सपरिग्रहतयांते
ध्यायिनोऽसमाहितामोक्षमार्गाख्याज्ञावसमाधेरसंवृततया दूरेण वर्ततइत्यर्थः ॥ ३६ ॥

जहा ठंकाय कंकाय कुललामगुकासिहा ॥ मड्ढेसणं जियायंति,
ज्ञाणं ते कलुसाधमं ॥ २७ ॥ एवंतु समणाएणे, मिड्ढिद्धो अ
णारिया ॥ विसएसणं जियायंति, कंकावा कलुसाहमा ॥ २८ ॥

रूप धर्म तेने ग्रहण करीने (काश्यपेणपवेदितं के०) ते धर्म काश्यपगोत्री श्रीमहावीर देवे कह्यो ते धर्मने आदरवा थकी फल जे याय ते कहेते (तरेसोयंमहाघोरं के०) ते माहाघोर एवो संसार समुद्रनो श्रोत एटले प्रवाहरूप स्थानक तेने तरे अर्थात् संसार समुद्रने उलंघीने पारपामे, (अत्तत्ताएपरिवृण्ण के०) ते कारण माटे आत्मानो त्राइ एटले रक्षपाज एवो साधु ते एहिज सम्यग् धर्मने समाचारे ॥ ३१ ॥

॥ टीपिका—एवमेके शाक्यादयः श्रमणामिथ्यादृष्टयोऽनार्यानावस्त्रोतःकर्माश्रवरूपं कृत्स्नं समापन्नाः संतोमहानयं पौनःपुन्येन दुःखमागंतारआगमनशीलाः स्युः संसार सागरोत्तरणं न स्यादिति ॥३१॥ इमं प्रत्यक्षं धर्मं । चः पुनरर्थे । काश्यपेन श्रीवीरेण प्रवेदितं प्रणीतं आदाय गृहीत्वा नावस्त्रोतः संसारपर्यटनं महाघोरं तरेल्लंघयेत् । तदेवं जिनप्रणीतधर्माटनेनासता आत्मनस्त्राणाय नरकादिन्योरक्षाय परिव्रजेत्संयमानुग्रायी स्यात् । क्वचित्पश्चार्धस्यायं पाठः । (कुक्काजिस्कूगिलाणस्स, अगिलाएणमाहिण्ण) । निहुः साधु ग्लानस्य वैयावृत्यमग्लानोऽपरिश्रान्तः कुर्यात्समाधिना ग्लानस्य समाधिमुत्पादयन् ॥ ३१ ॥

॥ टीका—दार्ष्टीतिकमाह । (एवंत्वित्यादि) एवमेव श्रमणाएके शाक्यादयोमिथ्या दृष्टयोऽनार्यानावस्त्रोतःकर्माश्रवरूपं कृत्स्नं संपूर्णमापन्नाः संतस्ते महानयं पौनःपुन्येन संसारपर्यटनतया नारकादिस्वजावं दुःखमागंतारआगमनशीलानवन्ति । न तेषां संसारोदधेराल्लाविणीं नावं व्यवस्थितानामिवोत्तरणं नवतीति नावः ॥ ३१ ॥ यतः शाक्यादयः श्रमणाः मिथ्यादृष्टयोऽनार्याः कृत्स्नं स्त्रोतः समापन्नाः महानयं मार्गंतारोचवन्ति ततश्चमपदिश्यते । (इमंचेत्यादि) इदमिति प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिदमोनंतरं बह्व्यमाणलक्षणं सर्वलोकप्रकटं च दुर्गतिनिपेधेन शोचनगतिधारणाधर्मश्रुतचारित्राख्यं । चशब्दः पुनःशब्दार्थे । सच पूर्वस्माद्व्यतिरेकं दर्शयति । यस्माच्चौद्धोदनिप्रणीतधर्मस्यादातारोमहानयं गंतारोचवन्ति इमं पुनर्धर्ममादाय गृहीत्वा काश्यपेन श्रीवर्धमानस्वामिना प्रवेदितं प्रणीतं तरेल्लंघयेन्नावस्त्रोतः संसारपर्यटनस्वजावं । तदेव विशिनष्टि । महाघोरं डुरुत्तारत्वान्महानयानकं । तथाहि । तदंतर्वर्तिनोजंतवोगर्जाजर्जे जन्मतोजन्म मरणान्मरणं दुःखादुःखमित्येवमरघटघटीन्यायेनानुजवंतोऽनंतमपि कालमासते । तदेवं काश्यपप्रणीतधर्मादानेन सता आत्मनस्त्राणं नरकादिरक्षा तस्मै आत्मत्राणाय परिसमंतात्परिव्रजेत्संयमानुग्रायी नवेदित्यर्थः । क्वचित्पश्चार्धस्यान्यथा पाठः । कुक्काजिस्कूगिलाणस्स, अगिलाएणमाहिण्ण ॥ निहुः साधुः ग्लानस्यवैयावृत्यमग्लानोऽपरिश्रान्तः कुर्यात्सम्यक्समाधिना ग्लानस्य वा समाधिमुत्पादयन्निति ॥ ३१ ॥

अनेक प्रकारेकरी जन्ममरणहेदन जेदनादिक दुःखनी वेदना पामे. ॥ ३९ ॥ (जहाके०)
जेम (जाइअंधोके०) जात्यंध पुरुष (आसाविणिंके०) शतबिड सहित एवी (नावंके०)
नावने विषे (डुरुहिया के०) बेसीने (इहति पारमागंतुंके०) समुड तरी पार पाम
वानी इहा करे पण तेवी नावा थकी समुडनो शीरीते पार पामे ? (अंतरायविसीयंती
के०) ते पुरुष अंतराले विषीदंति एटले वचमांज बुडे, परंतु पार पामे नही. ॥ ३० ॥

॥ दीपिका— शुद्धं निर्दोषं मोक्षमार्गप्ररूपणया विराध्य दूषयित्वा इह संसारे एके
शाक्यादयोऽर्धमृतयउन्मार्गगतादुःखं घातं च मृतिं ते शाक्यादयस्तथा तेन प्रकारेण एषं
ति अन्वेषयन्ति दुःखमरणे शतशः प्रार्थयन्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ यथा जात्यंधआस्त्राविणीं
शतबिडं नावमारुह्य पारमागंतुमिहति । न चासौ बिडनावारूढः पारगतः स्यात् किं
हि अंतराले जलमध्यएव विषीदति निमज्जति ॥ ३० ॥

॥ टीका—किंच (शुद्धमित्यादि) शुद्धमवदातं निर्दोषं मार्गं सम्यग्दर्शनादिकं मोक्षमार्गं
कुमार्गप्ररूपणया विराध्य दूषयित्वा इहास्मिन्संसारे मोक्षमार्गप्ररूपणप्रस्तावे वा एके
शाक्यादयः स्वदर्शनानुसारेण महामोहाकुलितांतरात्मानोऽप्या पापोपादानतया मति
र्येषां ते दुष्टमृतयः संतउन्मार्गेण संसारावतरणरूपेण गताः प्रवृत्ताउन्मार्गगतादुःख
यतीति दुःखमष्टप्रकारं कर्मासातोदयरूपं वा तदुःखं घातं चांतशस्तथा सन्मार्गविराधन
तया उन्मार्गगमनं चैषंत्यन्वेषयन्ति । दुःखमरणे शतशः प्रार्थयन्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥
शाक्यादीनां चापायं दिदर्शयिषुस्तावदृष्टांतमाह । (जहाआसाविणिमित्यादि) यथा
जात्यंधआस्त्राविणीं शतबिडं नावमारुह्य पारमागंतुमिहति । नचासौ सन्निह्यतया पार
गामी नवति किंतर्ह्यंतरालएव जलमध्यएव विषीदति निमज्जतीत्यर्थः ॥ ३० ॥

एवंतु समणा एगे, मिहदिही अणारिया ॥ सोयं कसिणमाव

न्ना, आगंतारो महप्पयं ॥ ३१ ॥ इमंच धम्ममादाय, कासवेण

पवेदितं ॥ तरे सोयं महाघोरं, अत्तत्ताए परिवण ॥ ३२ ॥

अर्थ—हवे ए दृष्टांत अन्यतीर्थिक साथे जोडेढे (एवंतुसमणाएगे के०) एरीते कोइ
एक अन्य दर्शनी श्रमण (मिहदिही अणारिया के०) मिथ्यादृष्टी अनाचारी विपरीत
मार्गना उपदेशक विपरीत बुद्धिना धणी ते (सोयंकसिणमावन्ना के०) श्रोत एट
ले कर्मनो आश्रव तेने विषे संपूर्ण पोहोच्या थका (आगंतारोमहप्पयं के०) आवते
कांले महानय एटले अत्यंत बीहामणा एवा नरकादिकना दुःख पामे. ॥ ३१ ॥ (इमंचध
म्ममादाय के०) एम सर्वलोक प्रसिद्ध ठकाय जीवोनो वाहज कारी एवो श्रुत चारित्र

सामसुमणुचरंतस्त कसाया जस्त उक्कडा होंति ॥ मसुमि उवुपुप्फंच निप्फलं तस्त सा
मसुं ॥ १ ॥ तन्निप्फलत्वेच न मोहसंजवः । तथाचोक्तं । संसारादपलायनप्रतिशुबोरागादयो
मे स्थितास्तृष्णाबंधनवध्यमानमखिलं किंवेत्ति नेदं जगत् ॥ मृत्यो मुंच जराकरेण परुषं के
शेषु मामाग्रहीरेहीत्यादरमंतरेण नवतः किं नागमिष्याम्यहं ॥ १ ॥ इत्यादि । तदेवमेवंचूतक
पायपरित्यागाद्विन्नप्रशस्तज्ञावानुसंधनया निर्वाणानुसंधानमेव श्रेय इति ॥ ३४ ॥

संधए साधुधम्मंच, पाठांतरं (सदए साधुधम्मंच) पावधम्मं
णिराकरे ॥ उवहाणवीरिए निरू, कोहं माणंच पठए ॥ ३५ ॥
जे य बुद्धा अतिकंता, जे य बुद्धा अणागया ॥ संति तेसिं पइ
छाणं, नूयाणं जगती जहा ॥ ३६ ॥

अर्थ—(संधएसाधुधम्मंच के०) साधुनो धर्मजे कृमादिक दश प्रकारनोठे तेने त
म्यक् जाणीने वृद्धि करे एटले सम्यक् उपदेशीने वृद्धि पमाड़े पाठांतरे (सदए साधुध
म्मंच के०) दश प्रकारनायतिधर्म उपर अक्षा राखे. (पावधम्मणिराकरे के०) पाप
धर्म जे जीवोनो मर्दन करतो थको धर्मनेचावे प्रवर्ते तेने पापधर्म कहिए, तेने निराक
रे एटले तेनुं उच्चापन करीने (उवहाणवीरिएनिरू के०) उपधान जे तप तेने विपे
वलवीर्य फोरवतो एवो साधु (कोहंमाणंचपठए के०) क्रोध अने मानने प्रार्थे नही.
चशब्द थकी साधु वर्तमान काले एवीरीते संयम पाले. ॥ ३५ ॥ ए धर्म श्रीमहावीर
देवे कह्यो किंवा अन्य जिनोए पण कह्यो ते कहेठे. (जेयबुद्धाअतिकंता के०) जे
तीर्थंकर अतीत काले थया, तथा (जेयबुद्धाअणागया के०) जे तीर्थंकर अनागत
काले थजे चशब्द थकी जे तीर्थंकर वर्तमान काले विराजमान ठे, ते सर्व एज धर्म
ना कहेनार जाणवा (संतितेसिंपइछाणं के०) तेनो प्रतिष्ठान एटले अवलंबननो स्या
नक ते शांति एटले समस्त जीवनी दया जाणवी, कोनीपेरे तोके (जहाके०) जेम
(नूयाणंजगती के०) समस्त जीवोने आधारनूत पृथ्वीरूप स्थानक ठे, तेम सर्व
तीर्थंकर देवोने जीवदया रूप शांतिनुं स्थानक ते आधारनूत जाणवो. ॥ ३६ ॥

॥ दीपिका—साधुधर्म संयमं संययेत् वृद्धिं प्रापयेत् तथा पापधर्मं हिंसात्मकं निरा
कुर्यात् । उपधानं तपस्तत्र वीर्योन्निष्ठः क्रोधं मानं च न प्रार्थयेन्नवर्धयेत् ॥ ३५ ॥ ये
बुद्धास्तीर्थकृतोऽतिक्रान्ताअतीताये चाऽनागताः । चशब्दावर्तमानाजिनैऽस्तेषां सर्वेषां
शांतिर्नावमार्गः प्रतिष्ठानमाधारः । अथवा शांतिर्मोक्षः प्रतिष्ठानमाधारः । मोक्षश्च नाव
मार्गं विना नस्यादित्यतः सर्वेपि जिनाएनं नावमार्गं प्रतिष्ठानमुक्तवन्तोऽनुष्ठितवन्तश्चेति ग

विरए गामधम्महिं जे केइ जगई जगा ॥ तेसिं अत्तुवमायाए,
थामं कुवं परिबए ॥ ३३ ॥ अइमाणं च मायं च, तं परिन्नाय
पंमिए ॥ सबमेयं एिराकिच्चा, एिवाणं संधए मुणी ॥ ३४ ॥

अर्थ—विरति साधु संयमानुष्ठानने शीरीतें पाछे ते उपर कहेबे. (विरएगामधम्महिंके०)
ग्रामधर्मजे शब्दादिक विषय ते अकी विरति अको अने (जेकेइजगईजगा के०) जेकां
इ जगत्रमांहे त्रस अने स्थावर जीवबे (तेसिंअत्तुवमायाए के०) तेने पोताना आत्म
तुल्यनी उपमायें देखीने तेने राखवाने अर्थे (थामंकुवं के०) बलवीर्य फोरवतो अको
(परिबए के०) संयम पाछे. ॥ ३३ ॥ अइमाणंचमायंच के०) जे कारणे मान जे बे
ते चारित्रने अतिक्रमे बे तेमाटे तेने अतिमान कहिए. एना साथें क्रोध पण लेवो एम
ज अतिमाया अने चशब्द अकी लोच पण लेवो (तं के०) ते चार कषायने (पंमिए
के०) पंमित विवेकी जन होय ते एने संयमना शत्रु (परिन्नाय के०) ऊपरिझायें करी
जाणीने (सबमेयंएिराकिच्चा के०) एसर्व कषायने संसारनुं कारण जाणीने तेने प्रत्या
ख्यान परिझायें करी निराकरीने (एिवाणंसंधएमुणीके०) साधु मोक्षने सधे वांछाकरे.

॥ टीका—ग्राम्यधर्माः शब्दादिविषयास्तेन्योविरताः संत्येके केचन जगति जगाः प्रा
णिनोजीवितार्थिनस्तेषामात्मोपमया तद्दृष्ट्वा स्यामं सामर्थ्यं कुर्वन् परिव्रजेत्संयमे
॥ ३३ ॥ अतिमानं च मायां चशब्दाक्रोधलोचौ गृह्यते । एवं कषायव्रतं परिज्ञाय पंमितः
सर्वमेतं नवहेतुं निराकृत्य निर्वाणमनुसंधयेत् मोक्षार्थं प्रशस्तजावानुगतः स्यात् । सतिच
कषाये न संयमः सफलतां याति । यतः । सामन्नमणुचरंतस्स, कसाया जस्स उक्कडा
होति । मस्सामि उबुपुप्फंच, निप्फलं तस्स सामस्सुंइति ॥ ३४ ॥

॥ टीका—कथं संयमानुष्ठाने परिव्रजेदित्याह । (विरएइत्यादि) ग्रामधर्माः शब्दादयो
विषयास्तेन्योविरतामनोज्ञेतरेष्वरक्तदृष्टाः संत्येके केचन जगति पृथिव्यां संसारोदरे
(जगाइति) जंतवोजीवितार्थिनस्तेषां दुःखद्विषामात्मोपमया दुःखमनुत्पादयन्तद्दृष्ट्वा
सामर्थ्यं कुर्यात्कुर्वंश्च संयमानुष्ठाने परिव्रजेदिति ॥ ३३ ॥ संयमविघ्नकारिणामपनयनार्थं
माह । (अइमाणंचेत्यादि) अतीव मानोऽतिमानश्चारित्रमतिक्रम्य योवर्तते चकारादेत
द्देश्यः क्रोधोपि परिगृह्यते । एवमतिमायां चशब्दादितिलोचं च तमेवंचूतं कषायव्रतं संय
मपरिपंथिनं पंमितोविवेकी परिज्ञाय सर्वमेतं संसारकारणचूतं कषायसमूहं निराकृत्य
निर्वाणमनुसंधयेत्सति च कषायकदंबके नसम्यक् संयमः सफलतां प्रतिपाद्यते । तदुक्तं ।

यवान कर्मविदारवाने सूरवीर, दीधो एषणीक आहार ग्रहण करवाने विषे विचरे (निबुद्धेकालमाकंखी के०) तथा निवृत्त उपशांत कपाय वालो एवो ठतो मरण कालसु धी संयमने वांठे (एवंकेवलिनोमयं के०) एम केवल ज्ञानीउनो मतठे अने तेज केवल ज्ञानीउनो प्रकाश्यो मार्ग श्रीमहावीर देव कहेठे, पण महारी बुद्धिये हुं केतो नथी. ति वेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ३७ ॥ इतिश्रीसूत्रकृतांगना प्रथमश्रुतस्कंधने विषे मां ह्मार्गनामे एकादशमां अध्ययनो अर्थ समाप्त थयो. ॥

॥ दीपिका—अथ तं साधुं प्रतिपन्नव्रतं उच्चावचाः शुभाशुनाः स्पर्शाः परीपहोपसर्गाः स्पृशेयुः पीडयेयुः । सच साधुस्तैः पीडितोन विह्वल्य न संयमाच्चलेत् । यथा वातेन वायुना महागिरिर्मैरुर्न चलेत् । परीपहोपसर्गजयश्चान्यासवशाद्विधेयः । यथा कश्चिजोपस्तदहर्जातं तर्णकमुत्पाटय गवांतिकं नयति आनयति च ततोसौ क्रमेण प्रत्यहं वर्धमानमपि वत्समुत्पाटयन्नन्यासवशाद्विष्वर्धत्रिवर्धमपि तमुत्पाटयति । एवं साधुरप्यन्यासात्परीपहोपसर्गजयं विधत्ते ॥३७॥ ससंवृतः साधुर्महाप्रज्ञः सम्यग्दर्शनज्ञानवान् धीरः परीपहादिनिरहोऽन्यः परेण दत्ते आहारादिके एषणां चरेत् त्रिविधयेषणया युक्तः संयमे चरेत् तथा निवृतः शीतीनूतकालं मृत्युकालं यावदज्जिकांहेत् । एतन्मया यत्पूर्वोक्तं तत्केवलिनः सर्वज्ञस्य मतमिति । ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमाहेति ॥३७॥ इत्येकादशं मार्गाध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—प्रतिपन्ननावमार्गेण च यद्विधेयं तददर्शयितुमाह । (अहस्ममित्यादि) अथ मार्गप्रतिपत्त्यनंतरं साधुं प्रतिपन्नव्रतं संतं स्पर्शाः परीपहोपसर्गरूपा उच्चावचा गुरुलघवोनानारूपा वा स्पृशेयुः । सच साधुस्तैरनिडुतः संसारस्वनावमपेक्षमाणः कर्मनिर्जरांच न तैरनुकूलप्रतिकूलैर्विह्वल्य नैवं संयमानुष्ठानान्मनागपि विचलेत्किमिव महावातेनेव महागिरिर्मैरुरिति । परीपहोपसर्गजयश्चान्यासक्रमेण विधेयोऽन्यासवतोहि दुष्करमपि सुकरं नवति । अदृष्टांतः । तद्यथा कश्चिजोपस्तदहर्जातं तर्णकमुत्किप्य गवांतिके नयत्यानयति वा ततोसावनेनैव क्रमेण प्रत्यहं प्रवर्धमानमपि वत्समुत्किपन्नन्यासवशाद्विहायनं त्रिहायणमप्युत्किपत्येवं साधुरप्यन्यासात् शनैःशनैः परीपहोपसर्गजयं विधत्तइति ॥३७॥ सांप्रतमध्ययनार्थमुपसंजिहीर्षुक्तशेषमधिकृत्याह । (संबुडेइत्यादि) सएवं साधुः संवृताश्रवधारतया संवरसंवृतोमहती प्रज्ञा यस्यासौ महाप्रज्ञः सम्यग्दर्शनज्ञानवांस्तथा धीर्बुद्धिस्तथा राजतइति धीरः परीपहोपसर्गाऽहोऽन्योवा सएवंनूतः सन् परेण दत्ते सत्याहारादिके एषणां चरेत्त्रिविधयाप्येषणया युक्तः सन् संयममनुपालयेत्तथा निवृतः कपायोपशमाब्दीतीनूतकालं मृत्युकालं यावदज्जिकांहेत् । एतन्मया प्राक् प्रतिपादितं तत्केवलिनः सर्वज्ञस्य तीर्थक

म्यंते । नूतानां प्राणिनां यथा त्रिलोकी प्रतिष्ठानमेवं सर्वेपि बुद्धाः शान्तिप्रतिष्ठानाः ॥३६॥

॥ टीका—किंच । (संधेइत्यादि) साधूनां धर्मः क्हांत्यादिकोदशविधः सम्यग्दर्शनचारि त्राख्योवा तमनुसंधयेद्वृद्धिमापादयेत् । तद्यथा । प्रतिकूलमपूर्वज्ञानग्रहणेन ज्ञानं तथा शं कादिदोषपरिहारेण सम्यग्जीवादिपदार्थाधिगमेन च सम्यग्दर्शनमस्खलितमूलोत्तरगुणसंपू र्णपालनेन प्रत्यहमपूर्वज्ञानग्रहणेन चारित्रंवृद्धिमापादयेदिति । पाठांतरंवा (सद्वहेसा धुधम्मंच) पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टसाधुधर्मं मोक्षमार्गत्वेन श्रद्धधीत निःशंकतया गृह्णी याञ्चशब्दात्सम्यगनुपालयेच्च । तथा पापं पापोपादानकारणं धर्मं प्राण्युपमर्देन प्रवृत्तं निरा कुर्यात्तथोपधानं तपस्तत्र यथाशक्त्या वीर्यं यस्य सनवत्युपधानवीर्यस्तदेवंनूतोन्निहुः क्रोधं मानं च न प्रार्थयेन्नवर्धयेदेति ॥ ३५ ॥ अथैवंनूतं जावमार्गं किं वर्धमानस्वाम्येवो पदिष्टवानुतान्येपीत्येतदाशंक्याह । (जेयबुद्धाइत्यादि) ये बुद्धास्तीर्थकृतोऽतीते नादि के कालेऽनंताः समतिक्रान्तास्ते सर्वेऽप्येवंनूतं जावमार्गमुपन्यस्तवंतस्तथा ये चानागता नविष्यदनंतकालजाविनोनंताएव तेऽप्येवमेवोपन्यसिष्यन्ति । चशब्दाद्वर्तमानकालजावि नश्च संख्येयाइति । न केवलमुपन्यस्तवंतोऽनुष्ठितवंतश्च गम्यन्ते । तद्वर्त्तयति । शमनं शान्तिर्जावमार्गस्तेषामतीतानागतवर्तमानकालजाविनां बुद्धानां प्रतिष्ठानमाधारोबुद्धत्व स्यान्नयानुपपत्तेः । यदिवा शान्तिर्मोक्षः सतेषां प्रतिष्ठानमाधारस्ततस्तदवाप्तिश्च जावमार्ग मंतरेण न जवतीत्यतस्ते सर्वेऽप्येनं जावमार्गमुक्तवंतोऽनुष्ठितवंतश्च गम्यन्ते । शान्तिप्रति ष्ठानत्वे दृष्टान्तमाह । नूतानां स्थावरजंगमानां यथा जगती त्रिलोकी प्रतिष्ठानमेवं ते सर्वेपि बुद्धाः शान्तिप्रतिष्ठानाइति ॥ ३६ ॥

अहसं वयमावन्नं, फासा उच्चावया फुसे ॥ ए ते सुविणिहसे
जा वाएणव महागिरी ॥ ३७ ॥ संबुद्धे से महापन्ने, धीरे दत्तेस
ए चरे ॥ निबुद्धे कालमाकंखी, एवं केवलिणो मयंतिबेमि ॥ ३८ ॥
इति मोक्षमार्गनामकं एकादसममश्रयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—(अहसंवयमावन्नंके०) अथ हवे व्रतप्रतिपन्न संयम ग्राहित साधुने (फासाउच्चाव याफुसे के०) सम विषमादिक उंचा नीचा अनुकूल प्रतिकूल एवा परिसह फरशे (ए तेसुविणिहसेजा के०) तोपण तेणे करीने ते धर्मथकी नचुके एटले धर्म थकी चष्ट नथाय, कोनी पेरे तोके (वाएणवमहागिरी के०) जेम वायरे करी मेरुपर्वत मोलाय मान नथाय, तेम परिसह उपने थके साधुजन व्रत थकी मोलायमान नथाय. ॥३७॥ (संबुद्धेसेमहापन्ने के०) ते साधु संवरवान महाप्रज्ञावंत, (धीरेदत्तेसएंचरे के०) धै

कान्युपगमसमूहरूपाणि इमानि यानि प्रावाङ्मकाः परतीर्थिकाः पृथक् पृथक् वदन्ति । क्रियामस्तीत्यादिकां वदन्तीति क्रियावादिनः १ अक्रियां नास्तीत्यादिकां वदन्तीत्यक्रिया वादिनः २ तृतीयावैनयिकाः ३ चतुर्थीस्त्वज्ञानिकाः ४ इमानि चत्वारि समवसरणान्युच्यन्ते ॥ १ ॥ अथैतेषामज्ञानिकाएव सर्वापलापिनस्तानेवादावाह । (अस्माणीति) अज्ञानिकास्तावदादौ प्रदर्श्यन्ते । अज्ञानिकाः किल वयं कुशला इति वादिनोपि संस्तुताश्च संबुद्धाः अतएव विचिकित्सा चित्तशुद्धिश्चित्तत्रांतिस्तां न तीर्णानातिक्रान्ताः । तथाहि । केचित्सर्वज्ञं मन्यन्ते केचित्तं निपेधन्ति एके सर्वगतमात्मानं वदन्त्यन्ये देहमात्रमपरे अंगुष्ठपर्वमात्रं । केचित् श्यामाकतंदुलमात्रमन्ये मूर्तममूर्तं हृदयमभ्यवर्तिनं ललाटस्थितमित्यादि । एषामेकवाक्यता कथं स्यात् । नचातिशयज्ञानी कश्चिदस्ति यद्वाक्यं प्रमाणीक्रियते । तथा ज्ञानवतां प्रमादोबहुदोषः । ततोवरमज्ञानमेवेति वदन्तश्चित्तत्रांतिं नातिक्रान्ताश्चकोविदाः सम्यक्परिज्ञानविकलाश्चकोविदेभ्यः स्वशिष्येभ्यश्चाहुः । तथा तेऽननुविचिंत्य अविचिंत्य नापणान्मृपाऽसत्यं वदन्ति ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तमेकादशमध्ययनं । सांप्रतं द्वादशमारन्यते । अस्य चायमनिसंबन्धः । इहानंतराध्ययने मार्गोनिहितः सच कुमार्गव्युदासेन सम्यग्मार्गतां प्रतिपाद्यतेऽतः कुमार्गव्युदासं चिकीर्षुणा तत्स्वरूपमवगंतव्यमित्यतस्तत्स्वरूपनिरूपणार्थमिदमध्ययनमायातमस्य चोपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोऽयं । तद्यथा । कुमार्गोनिधायिनां क्रियाक्रियाज्ञानिवैनयिकानां चत्वारि समवसरणानीह प्रतिपाद्यन्ते । नाम निष्पन्नेतु निष्कृपे समवसरणमित्येतन्नामनिष्कृपार्थं निर्युक्तिरुदाह । समवसरणमिचउक्त्वं सचित्ताचित्तमीसगं दद्वे ॥ खेत्तमि जंमि खेत्ते, काले जं जंमि कालंमि ॥ १७ ॥ (समवसरणमित्यादि) समवसरणमिति सृगतावित्येतस्य धातोः समवोपसर्गपूर्वस्य द्युडंतस्य रूपं । सम्यगेकोजावेनावसरणमेकत्रगमनं मेलापकः समवसरणं तस्मिन्नपि केवलं समाधौ षड्विधोनामादिकोनिष्कृपस्तत्रापि नामस्थापने कुप्से इव्यविषयं पुनः समवसरणं नोऽगमतोऽज्ञशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तं सचित्ताचित्तमिश्रजेदात्रिविधं । सचित्तमपि द्विपदचतुष्पदापदजेदात्रिविधमेव । तत्र द्विपदानां साधुप्रवृत्तीनां तीर्थरुक्कान्मनिष्क्रमणप्रदेशादौ मेलापकः । चतुष्पदादीनां गवादीनां निपानप्रदेशादौ । अपदानां तु वृक्षादीनां स्वतोनास्ति समवसरणं विवक्ष्या तु काननादौ जवत्यपि । अचित्तानां तु द्यणुकाद्यत्रादीनां तथा मिश्राणां सेनादीनां समवसरणसंज्ञावोऽवगंतव्य इति । क्षेत्रसमवसरणं तु परमार्थतोनास्ति विवक्ष्या तु यत्र द्विपदादयः समवसरन्ति व्याख्यायते च समवसरणं यत्र तत्क्षेत्रप्राधान्यादिदमुच्यते । एवं कालसमवसरणमपि इष्टव्यमिति । इदानीं जाव

तोमर्त । एतच्च जंबूस्वामिनमुद्दिश्य सुधर्मस्वाम्याह । तदेतद्यत्त्वया मार्गस्वरूपं प्रश्रितं त
न्मया न स्वमनीषिकया कथितं तर्हि केवलिनोमतमेतदित्येवं नवता ग्राह्यं । इतिः परिसमा
प्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३७ ॥ इति मार्गारव्यमेकादशमध्ययनं समाप्तं ॥

॥ हवे समवसरण नामे बारमुं अध्ययन प्रारंजिए बैए अंगीयारमां अध्ययनने विषे मो
ह मार्ग कह्यो ते मोहने तो जे कुमार्ग सूकीने सुमार्गने पडिवजे ते अंगीकार करे माटे
मार्ग प्रतिपत्ति चारित्रिये कुमार्गने परिहरवो ए अधिकारे बारमो अध्ययन प्रारंजिये बैए.

चत्तारि समोसरणाणिमाणि, पावाड्या जाइं पुढोवयंति ॥ कि

रियं अकिरियं विणियंति तइयं, अन्नाण माहंसु चउढमेव ॥१॥

अस्माण्या ता कुसलावि संता, असंश्रुयाणो वितिगिहतिन्ना ॥

अकोविया आहु अकोवियेहिं, अणाणुवीड्तु मुसं वयंति ॥२॥

अर्थ—(चत्तारिसमोसरणाणिमाणि के०) ए आगल वखाणशे ते चार प्रकारना
समोसरण एटले परतीर्थिकनो समुदाय जाणवो ते (पावाड्याजाइंपुढोवदंति के०)
प्रावाडुक एटले कुवादि ते जुडं जुडं बोलेढे ते केवीरीते तोके एकवादि (किरियं के०)
क्रियानेज सफल कहेढे. तथा बीजो वादि (अकिरियं के०) अक्रियानेज सफल कहे
ढे अने (विणियंति तइयं के०) त्रीजोवादि विनयज प्रधानढे एम बोलेढे (अन्नाणमा
हंसुचउढमेव के०) अन्यवली चोथो अज्ञानवादि ते अज्ञाननेज प्रधान पणे मानेढे
॥ १ ॥ हवे एपूर्वोक्त चारे वादिउमाना सर्व प्रकारे असंबंध प्रलापि अज्ञातिक एवा
जे अज्ञानवादि तेनेज पहेला कहेढे. (अस्माण्याताकुसलाविसंता के०) ते अज्ञानवा
दि अज्ञानी बता एम कहेढेजे अमेज पंढित बैयें एम मानेढे परंतु ते (असंश्रुया के०)
असंबंधनाषी जाणवा ते (एोवितिगिहतिन्ना के०) चित्तनीजे चांति तेथकी तस्यां नथी
माटे मृषावादि जाणवा ते अज्ञानवादि (अकोविया आहुअकोवियेहिं के०) सम्यक्
धर्म प्ररुपवाने अनिपुण एटले साक्षात् सत्यधर्मनुं ज्ञान जाणवाने असमर्थढे माटे
ए अकोविद ढे तो एना समीपे सांजले एवा जे एमना शिष्य तेपण अकोविद एटले
मूर्ख जाणवा जेमाटे ते एवुं असंबंध वचन बोलेढे के अज्ञान एज श्रेयढे तो एवुं ते
मनुं बोलवुं जेढे तेने मूर्खज मान्य करेढे ॥ सरिसासरिसेहिंरञ्चंति इतिवचनात् एम ते
(अणाणुवीड्तुमुसंवयंति के०) अनालोची थका सर्वकाल मृषाज बोलेढे. ॥ २ ॥

॥ दीपिका—सांप्रतं षादशमारच्यते । पूर्वं मार्गोक्तः सच कुमार्गपरित्यागात्सम्यग्ज
वतीति इह कुमार्गत्यागउच्यते । यथा. (चत्तारिणि) चत्वारि समवसरणानि परतीर्थि

प्यसङ्गताश्चेति प्रतिपादनान्मिथ्यादृष्टयएव । तथा ह्येकांतेन जीवास्तित्वप्रतिषेधे कर्तुरज्ञावा
 न्नास्तीत्येतस्यापि प्रतिषेधस्याज्ञावस्तदज्ञावाञ्च सर्वास्तित्वमनिवारितमिति ॥ तथा न ज्ञा
 नमज्ञानं तद्विद्यते येषां ते ज्ञानिनस्ते ह्यज्ञानमेव श्रेयस्त्येवं वदन्त्येतेपि मिथ्यादृष्टयएव ।
 तथा ह्यज्ञानमेव श्रेयस्त्येतदपि न ज्ञानमृतेनणितुं पार्यते तदज्ञानाच्चावश्यं ज्ञानम
 न्युपगतं तैरिति । तथा वैनयिकाविनयादेव केवलात्स्वर्गमोक्षावाप्तिमन्जिलपंतोमिथ्यादृ
 ष्टयोयतो न ज्ञानक्रियान्यामंतरेण मोक्षावाप्तिरिति । एषां च क्रियावाद्यादीनां स्वरूपं त
 न्निराकरणं चाचारटीकायां विस्तरेण प्रतिपादितमिति नेह प्रतन्यते । सांप्रतमेतेषां चेद
 संख्यानिरूपणार्थमाह । “असियसयं किरियाणं, अकिरियाणं च होइ चुलसीति ॥ अना
 पियसत्तछी, वेणइयाणं च बत्तीसा.” ॥ ३१ ॥ (असियेत्यादि) क्रियावादिनामशीत्यधि
 कं शतं नवति तच्चानया प्रक्रियया । तद्यथा । जीवादयो नव पदार्थाः परिपाट्या स्याप्यं
 ते । तदधः स्वतः परतइति चेद द्यं ततोप्यधोनित्यानित्यचेद द्यं ततोप्यधस्तात्परिपाट्या
 कालस्वजावनियतीश्वरात्मपदानि पंच व्यवस्थाप्यंते । ततश्चैवं चारणिकाप्रक्रमः । तद्य
 था । अस्ति जीवः स्वतोनित्यः कालतः । तथाऽस्ति जीवः स्वतोऽनित्यः कालतएव । ए
 वं परतोपि जंग द्यं । सर्वेपि च चत्वारः कालेन लब्धाः । स्वजावनियतीश्वरात्मपदान्य
 पि प्रत्येकं चत्वारएव लभन्ते । ततश्च पंचापि चतुष्ककाविंशतिर्नवन्ति । साधि जीवपदा
 र्थेन लब्धा । एवमजीवादयोप्यष्टौ प्रत्येकं विंशतिं लभन्ते । ततश्च नवविंशतयोमीलि
 ताः क्रियावादिनामशीत्युत्तरशतं नवतीति । इदानीमक्रियावादिनां नसंत्येव जीवादयः
 पदार्थास्त्येवमन्युपगमवतामनेनोपायेन चतुरशीतिरवगंतव्या । तद्यथा । जीवादीन् प
 दार्थान् सप्तान्जिलिख्य तदधः स्वपरचेद द्यं व्यवस्थाप्यं । ततोप्यधः कालयदृष्टानियति
 स्वजावेश्वरात्मपदानि षड्व्यवस्थाप्यानि । जंगकानयनोपायस्त्वयं । नास्ति जीवः स्वतः
 कालतः । तथा नास्ति जीवः परतः कालतः । एवं यदृष्टानियतिस्वजावेश्वरात्मजिः प्र
 त्येकं द्वौ द्वौ जंगकौ लभ्येते । सर्वेपि द्वादश । तेऽपि च जीवादिपदार्थसप्तकेन गुणिता
 श्रतुरशीतिरिति । तथाचोक्तं । कालयदृष्टानियतिस्वजावेश्वरात्मतश्चतुरशीतिः । नास्तिक
 वादिगणमते न संति ज्ञावाः स्वपरसंस्थाः । सांप्रतमज्ञानिकानामज्ञानादेव विवक्षितका
 र्यसिद्धिमिहतां ज्ञानं तु सदपि निष्फलं बहुदोषत्वाच्चेत्येवमन्युपगमवतां सप्तषष्टिरनेनो
 पायेनावगंतव्या । जीवाजीवादीन् नव पदार्थान् परिपाट्या व्यवस्थाप्य तदधोऽमी
 सप्त जंगकाः संस्थाप्याः । सत् असत् सदसत् अवक्तव्यं सदवक्तव्यं असदवक्तव्यं सद
 सदवक्तव्यमिति । अनिलापस्त्वयं । सन् जीवः कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन ? असन्
 जीवः कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन, १ सदसन् जीवः कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन ३ अव
 क्तव्योजीवः कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन ४ सदवक्तव्योजीवः कोवेत्ति किंवा तेन ज्ञातेन ५ अ

समवसरणमधिकृत्याह । “ जावसमोसरणं पुण, णायवं ठव्विहंमि जावंमि ॥ अहवा वि
किरिय अकिरिया, अन्नाणी नेव चेणइया ॥ १९ ॥ (जावसमवसरणमित्यादि) जावा
नामौदयिकादीनां समवसरणमेकत्र मेलकोजावसमवसरणं । तत्रौदयिकोजावएकविंशति
जेदः । तद्यथा । गतिश्चतुर्था । कषायाश्चतुर्विधाः । एवं लिंगं त्रिविधं । मिथ्यात्वाज्ञानाऽसं
यतत्वाऽसिद्धत्वानि प्रत्येकमेकैकविधानि । लेश्याः कृष्णादिजेदेन पङ्क्तिधनवन्ति । औपशमि
कोद्विविधः । सम्यक्त्वचारित्रोपशमजेदात् । ह्यायोपशमिकोप्यष्टादशजेदजिन्नः । तद्यथा ।
ज्ञानं मतिश्रुतावधिमनःपर्यायजेदाच्चतुर्था । अज्ञानं मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविजंगजेदात्रिवि
धं । दर्शनं चक्षुरवधिदर्शनजेदात्रिविधमेव । लब्धिर्दानलाजजोगोपजोगवीर्यजेदात्पं
चधा । सम्यक्त्वचारित्रसंयमासंयमाः प्रत्येकमेकप्रकाराऽस्ति । ह्यायिकोनवप्रकारः । तद्यथा ।
केवलज्ञानं केवलदर्शनं दानादिलब्धयः पंच सम्यक्त्वं चारित्रं चेति । जीवत्वजनव्यत्वानव्यत्व
जेदात्पारिणामिकस्त्रिविधः । सान्निपातिकस्तु द्वित्रिचतुःपंचकसंयोगैर्जवति । तत्र द्विकसंयो
गः संसिद्धस्य ह्यायिकपारिणामिकजावद्वयसद्भावादवगंतव्यः । त्रिकसंयोगस्तु मिथ्यादृष्टि
सम्यग्दृष्ट्यविरतानामौदयिकह्यायोपशमिकपारिणामिकजावसद्भावादवगंतव्यः । तथा न
वस्यकेवलिनोप्यौदयिकह्यायिकपारिणामिकसद्भावाद्विज्ञेयइति । चतुष्कसंयोगोपि ह्यायि
कसम्यग्दृष्टीनामौदयिकह्यायिकह्यायोपशमिकपारिणामिकजावसद्भावात्तथोपशमिकसम्य
ग्दृष्टीनामौदयिकोपशमिकह्यायोपशमिकपारिणामिकसद्भावाच्चेति । पंचकसंयोगस्तु ह्यायि
कसम्यग्दृष्टीनामुपशमश्रेण्यां समस्तोपशांतचारित्रमोहानां जावपंचकसद्भावाद्विज्ञेयइति ।
तदेवं जावानां द्विकत्रिकचतुष्कपंचकसंयोगात्संजविनः सान्निपातिकजेदाः पङ्क्तव
त्येतएव त्रिकसंयोगचतुष्कसंयोगगतिजेदात्पंचदशधा प्रदेशांतरेऽनिहिताऽस्ति । पङ्क्तिधे
जावे जावसमवसरणं निर्युक्तिकृदेव दर्शयति । क्रियां जीवाद्विपदार्थोस्तीत्यादिकां
वदितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनः । एतद्विपर्यस्ताअक्रियावादिनस्तथा ज्ञानिनोज्ञान
निन्द्वबवादिनस्तथा वैनयिकाविनयेन चरन्ति तत्प्रयोजनावा वैनयिकाः । एषां चतु
र्णामपि सप्तजेदानामाहेपं कृत्वा यत्र विक्षेपः क्रियते तद्भावसमवसरणमित्येतच्च
स्वयमेव निर्युक्तिकरोऽत्यगाथया कथयिष्यति । सांप्रतमेतेषामेवान्निधानान्वर्थतादर्श
नद्वारेण स्वरूपमाविष्कुर्वन्नाह । “ अङ्घ्रि किरियवादी, वयंति एङ्घ्रिकिरियवा
दीया ॥ अस्माणी अस्माणं, विणइत्ता वेणइयवादी ” ॥ २० ॥ (अङ्घ्रिञ्चत्तीत्यादि)
जीवादिसद्भावपदार्थोस्त्येवेत्येवं सावधारणक्रियान्युपगमोयेषां ते अस्तीति क्रियावादि
नस्ते चैवंवादित्वान्मिथ्यादृष्टयः । तथाहि । यदि जीवोस्त्येवेत्येवमन्युपगम्यते ततः
सावधारणत्वान्न कथंचिन्नास्तीत्यतः स्वरूपसत्तावत्पररूपापत्तिरिति स्यादेवंच नानेकं जगत्
स्यान्नचैतद्दृष्टमिष्टं वा । तथा नास्त्येव जीवादिकः पदार्थोऽस्त्येवं वादिनोऽक्रियावादिनस्ते

शकालादीनां च गतिस्थित्यवगाहपरत्वापरत्वादिस्वरूपापादनादिति । तथा चोक्तं । कः
 कंटकानामित्यादि । तथा नियतिरपि कारणत्वेनाश्रीयते । तथातथा पदार्थानां नियते
 रेव नियतित्वात् । तथाचोक्तं । प्राप्तव्योनियतिवलाश्रयेणेत्यादि । तथा पुरा कृतं यच्च
 शुभाशुभमिष्टानिष्टफलकारणं । तथा चोक्तं । यथायथा पूर्वकृतस्य कर्मणः फलं निधान
 स्थमिहोपतिष्ठते ॥ तथातथा पूर्वकृतानुसारिणी प्रदीपहस्तेव मतिः प्रवर्तते ॥ १ ॥
 तथा । स्वकर्मणा युक्तएव सर्वोद्युत्पद्यते जनः ॥ सयथाऽकृष्यते तेन न यथा स्वयमि
 ष्ठतीत्यादि । तथा पुरुषकारोपि कारणं यस्मान्नपुरुषकारमंतरेण किंचित्स्थितिः ।
 तथा चोक्तं । न दैवमिति संचिंत्य त्यजेद्यममात्मनः ॥ अनुद्यमेन कस्तैलं
 तिलेन्यः प्राप्तुमर्हति ॥ १ ॥ तथा । उद्यमाच्चरुचित्रांगि नरांश्चाणि पश्यति
 ॥ उद्यमात्कृमिक्रीडोपि निनत्ति महतोऽुमान् ॥ २ ॥ तदेवं सर्वानपि कालादीन्
 कारणत्वेनान्युपगवन् तथात्मपुण्यपापपरलोकादिकं चेवन् क्रियावादी सम्यग्दृष्टि
 त्वेनान्युपगंतव्यः । शेषकास्तु वादाश्चक्रियावादाज्ञानवादवैतन्यिकवादामिथ्यावादाऽ
 त्येवं ऽष्टव्याः । तथाहि । अक्रियावाद्यत्यंतनास्तिकाऽथ्यकृत्सिद्धं जीवाजीवादिपदा
 र्थजातमपन्हुवन् मिथ्यादृष्टिरेव नवति । अज्ञानवादी तु सति मत्यादिके हेयोपादे
 यप्रदर्शके ज्ञानपंचके ऽज्ञानमेव श्रेयस्त्येवं वदन् कथं नोन्मत्तः स्यात्तथा विनयवाद्य
 पि विनयादेव केवलात् क्रियासाध्यां सिद्धिमिद्वन्नपकर्णयितव्यः । तदेवं विपरीतायां
 निधायकाएते मिथ्यादृष्टयो ऽवगंतव्याः । ननुच क्रियावाद्यप्यशीत्युत्तरशतज्ज्ञेदोनवति
 तत्रतत्र प्रदेज्ञे कालादीनन्युपगवन्नैव मिथ्यावादित्वेनोपन्यस्तस्तत्कथमिह सम्यग्दृष्टित्वे
 नोच्यतइति । उच्यते । सतत्रास्त्येव जीवस्त्येवं सावधारणतयाऽन्युपगमं कुर्वन् का
 लएवैकः सर्वस्यास्य जगतः कारणं तथा स्वभावएव नियतिरेव पूर्वकृतमेव पुरुषकारएव
 त्येवमपरनिरपेक्षतयैकांतेन कालादीनां कारणत्वेनाश्रयणान्मिथ्यात्वं । तथाहि । अ
 स्त्येव जीवस्त्येवमस्तिना सह जीवस्य सामानाधिकरण्यात् । यद्यदस्ति तत्तज्जीवइति प्रा
 ष्मतोऽनिरवधारणपक्षसमाश्रयणादिह सम्यक्त्वमनिहितं । तथा कालादीनामपि स
 मुद्दितानां परस्परसव्यपेक्षाणां कारणत्वेनेहाश्रयणात्सम्यक्त्वमिति । ननुच कथं
 कालादीनां प्रत्येकं निरपेक्षाणां मिथ्यात्वस्वभावत्वे सति समुद्दितानां सम्यक्त्वसद्भावः ।
 नहि यत्प्रत्येकं नास्ति तत्समुदायेपि नवितुमर्हति सिकतातैलवत् । नैतदस्ति प्रत्येकं
 प्रत्येकं पद्मरागादिमणिष्वविद्यमानापि रत्नावली समुदाये नवन्ती दृष्टा । नच दृष्टे
 ऽनुपपन्नं नामेति यत्किंचिदेतत् । तथाचोक्तं । कालो सहावणियई, पुत्रकयं पुरिसकारणे
 गंता ॥ मिद्वत्तं ते चेव उ, समासउ होंति संमत्तं ॥ १ ॥ सत्रे विय कालाऽ इय समुदा
 येण साहगा नणिया ॥ जुजुत्तियएमेवय, सम्मं सवस्स कज्जस्स ॥ २ ॥ नहि काला

सदवक्तव्योजीवः कोवेत्ति किंवातेन ज्ञातेन ६ सदसदवक्तव्योजीवः कोवेत्ति किंवातेन
 ज्ञातेन ७ एवमजीवादिष्वपि सप्त जंगकाः । सर्वेपि मिलितास्त्रिपष्टिस्तथाऽपरे ८ मी च
 त्वारोजंगकाः । तद्यथा । सती जावोत्पत्तिः कोवेत्ति किंवा तथा ज्ञातया १ असती
 जावोत्पत्तिः कोवेत्ति किंवा तथा ज्ञातया २ सदसती जावोत्पत्तिः कोवेत्ति किंवा तथा ज्ञा
 तथा ३ अवक्तव्या जावोत्पत्तिः कोवेत्ति किंवा तथा ज्ञातया ४ सर्वेपि सप्तपष्टिरित्युत्तरं
 जंगकत्रयमुत्पन्नजावावयवोपेक्षमिह जावोत्पत्तौ न संभवतीति नोपन्यस्तं । उक्तं च । अ
 ज्ञानिकवादिमतं नव जीवादीन् सदादिसप्तविधान् ॥ जावोत्पत्तिः सदसदेधा वाच्या च
 कोवेत्ति ॥ १ ॥ इदानीं वैनयिकानां विनयादेव केवलात्परलोकमपीहतां द्वात्रिंशदनेन
 प्रक्रमेण योज्याः । तद्यथा । सुरनृपतियतिज्ञानिस्थविराधममातृपितृषु मनसा वाचा
 कायेन दानेन चतुर्विधोविनयोविधेयः । सर्वेप्यष्टौ चतुष्ककामिलिताद्वात्रिंशदिति ।
 उक्तं च वैनयिकमतं विनयश्चेतोवाक्कायदानतः कार्यः । सुरनृपतियतिज्ञानिस्थविराधम
 मातृपितृषु सदा ॥ १ ॥ सर्वे प्येते क्रियाज्ञानिवैनयिकवादिज्जेदाएकीकृतास्त्रीणि त्रिष
 पृथधिकानि प्रावादुकमतशतानि जवंति । तदेवंवादिनां मतज्जेदसंख्यां प्रदर्श्याऽधुना ते
 पामध्ययनोपयोगित्वं दर्शयितुमाह । “ तेसिं मताणुमएणं पन्नवणावन्निया इहअयणे ॥
 सप्पावणिच्चयच्चं, समोसरणमाहु तेणं तु ” ॥ २२ ॥ (तेसिंमताणुमएणंइत्यादि) तेषां
 पूर्वोक्तवादिनां मतमजिप्रायस्तेन यदनुमतं पक्षीकृतं तेन पक्षीकृतेन पक्षीकृताश्रयणेन प्र
 ज्ञापना प्ररूपणा वर्णिता प्रतिपादिता इहास्मिन्नध्ययने गणधरैः । किमर्थमिति दर्श
 यति । तेषां यः सज्जावः परमार्थस्तस्य निश्चयोनिर्णयस्तदर्थं तेनैव कारणेनेदमध्ययनं सम
 वसरणाख्यमाहुर्गणधराः । तथाहि । वादिनां सम्यगवसरणं मेलापकस्तन्मतनिश्चयार्थं
 मस्मिन्नध्ययने क्रियतइत्यतः समवसरणाख्यमिदमध्ययनं क्रियते । इदानीं तेषां सम्यग्
 मिथ्यात्ववादित्वं विजागेन यथा जवति तथा दर्शयितुमाह । “ सम्महिठी किरिया, वा
 दीमिहाय सेसगा वाई ॥ जहि ऊणमिहवाय, सेवहवायं इमं सव्वं ॥ २३ ॥ (सम्महि
 ठीत्यादि) सम्यगविपरीता दृष्टिर्दर्शनं पदार्थपरिहृतिर्यस्यासौ सम्यग्दृष्टिः । कोसावित्या
 ह । क्रियामस्तीत्येवंजुतां वदितुं शीलमस्येति क्रियावादी । अत्रच क्रियावादीत्येतद्वि
 त्तिकिरियवादीत्यनेन प्राक् प्रसाधितं सदनूद्यसम्यग्दृष्टित्वं विधीयते तस्याऽसिद्धत्वादिति ।
 तथाहि । अस्ति लोकालोकविजागः । अस्त्यात्मा अस्ति पुण्यपापविजागः । अस्ति त
 त्फलं स्वर्गनरकावाप्तिलक्षणं । अस्ति कालः कारणत्वेनाशेषस्य जगतः प्रभववृद्धिस्थि
 तिविनाशेषु साध्येषु तथा शीतोष्णवर्षावनस्पतिपुष्पफलादिषु चेति । तथाचोक्तं । का
 लः पचति जूतानीत्यादि । तथास्तिस्वजावोपि कारणत्वेनाशेषस्य जगतः स्योजावः स्वजाव
 इति कृत्वा तेनहि जीवाजीवनव्यत्वमूर्तत्वानां स्वरूपानुविधानात् । तथा धर्माऽधर्माका

द्वाक्यं प्रमाणीक्रियेत । न चासौ विद्यमानोऽप्युपलक्ष्यते ऽर्वाग्दर्शिना । नासर्वज्ञः सर्वं
 जानातीति वचनात् । तथाचोक्तं । सर्वज्ञोसाविति ह्येतत्तत्कालेऽपि ब्रुमुत्सुजिः ॥ तज्ज्ञान
 ज्ञेयविज्ञानशून्यैर्विज्ञायते कथं ॥ १ ॥ नच तस्य सम्यक् तदुपायपरिज्ञानाच्चावात्संज्ञवः संज्ञवा
 चावश्चेतरेतराश्रयत्वात् । तथाहि । न विशिष्टपरिज्ञानमृते तदवाह्युपायपरिज्ञानमुपायमंतरं
 ए नचोपेयस्य विशिष्टपरिज्ञानस्यावाप्तिरिति । नच ज्ञानं ज्ञेयस्य स्वरूपं परिहेत्तुमलं । त
 थाहि । यत्किमप्युपलक्ष्यते तस्यार्वाग्मव्यपरजागैर्जाव्यं । तत्रार्वाग्जावस्थवोपलब्ध्येर्नंतर
 योस्तेनैव व्यवहितत्वात् । अर्वाग्जागस्यापि जागत्रयकल्पनान्तत्सर्वारातीय जागपरिकल्प
 नया परमाणुपर्यवसानता परमाणोश्च स्वाच्चाविकविप्रकृष्टत्वादर्वाग्दर्शनिनां नोपलब्धि
 रिति । तदेवं सर्वज्ञस्याच्चावादसर्वज्ञस्य च यथावस्थितवस्तुस्वरूपापरिहेदात्सर्ववादि
 नां च परस्परविरोधेन पदार्थस्वरूपान्युपगमात् यथोत्तरपरिज्ञानिनां प्रमादवतां बहुतर
 दोपसंज्ञवादज्ञानमेव श्रेयः । तथाहि । यद्यज्ञानवान् कथंचित्पादेन शिरसि हन्यात्
 तथापि चित्तशुद्धेर्न तथाविधदोषानुपंगी स्यादित्येवमज्ञानिनएवंवादिनः संतोऽसं
 बद्धानचैवं विधां चित्तविभ्रुतिं वितीर्णांति । तत्रैवं वादिनस्ते अज्ञानिकाश्चकोविदा
 अनिपुणाः सम्यक् परिज्ञानविकलाऽत्यवगंतव्याः । तथाहि । यत्तैरनिहितं ज्ञानवादि
 नः परस्परविरुद्धार्थवादितया न यथार्थवादिन इति तन्नवत्वसर्वज्ञप्रणीतागमान्युपगम
 वादिनामयथार्थवादित्वं । नचान्युपगमवादाएव बाधायै प्रकल्प्यते । सर्वज्ञप्रणीतागमान्यु
 पगमवादिनां तु न कचित्परस्परतोविरोधः सर्वज्ञत्वान्यथानुपपत्तेरिति । तथाहि । प्रक्री
 णाऽशेषावरणतया रागद्वेषमोहानामनृतकारणानामच्चावान्न तद्वाक्यमयथार्थमित्येवं
 तत्प्रणीतागमवतां न विरोधवादित्वमिति । ननुच स्यादेतद्यदि सर्वज्ञः कश्चित्स्यान्नचासौ
 संज्ञवतीत्युक्तं प्राक् । सत्यमुक्तमयुक्तं तूक्तं । तथाहि । यत्तावदुक्तं नचासौ विद्यमानोऽप्युपल
 क्ष्यते ऽर्वाग्दर्शिनिस्तदयुक्तं । यतोयद्यपि परचेतोवृत्तीनां दुरन्वयत्वात्सरागावीतरागाश्च चेष्टं
 ते वीतरागाः सरागाश्चेत्यतः प्रत्यक्षेणानुपलब्धिस्तथापि संज्ञवानुमानस्य सज्जावातब्दाध
 कप्रमाणान्नावाच्च तदस्तित्वमनिवार्यं । संज्ञवानुमानं त्विदं व्याकरणादिना शास्त्रान्यासेन
 संक्रियमाणायाः प्रज्ञायाज्ञानातिशयोक्त्यावगमं प्रत्युपलब्धस्तदत्र कश्चित्तथानूतान्या
 सवशात्सर्वज्ञोपि स्यादिति । नच तदच्चावसाधकं प्रमाणमस्ति । तथाहि । न तावदर्वा
 ग्दर्शिजिः प्रत्यक्षेण सर्वज्ञाच्चावः साधयितुं शक्यस्तस्यहि तज्ज्ञानज्ञेयविज्ञानशून्यत्वादशू
 न्यत्वान्युपगमेच सर्वज्ञत्वापत्तिरिति । नाप्यनुमानेन तदव्यभिचारिलिंगाच्चावदिति । ना
 प्यनुमानेन सर्वज्ञाच्चावः साध्यते । तस्य सादृश्यबलेन प्रवृत्तेः । नच सर्वज्ञाच्चावे साध्ये
 तादृग्विधं सादृश्यमस्ति येनासौ सिध्यतीति । नाप्यर्थनिष्पत्त्या तस्याः प्रत्यक्षादिप्रमा
 णपूर्वकत्वेन प्रवृत्तेः । प्रत्यक्षादीनां च तत्साधकत्वेनाप्रवर्तमानात्तस्याप्यप्रवृत्तिः । ना

दी हितो, केवलएहिं तु जायए किंचि ॥ इह मुग्गरंधणादिवि, ता सवे समुदिता हेऊ ॥ ३ ॥ जह एगलस्कणगुणा, वेरुलियादीमणीविसंजुता ॥ रयणावलीवएसं, ए लहं ति महयमुद्धावि ॥ ४ ॥ तह पिययवादसुविणि, णियावि अणाणपरकनिरवेस्का ॥ सम्मदं सणसदं, सवेवि एयाणपाविति ॥ ५ ॥ जह पुण तेचेव मणी, जहा गुणविसे सजागपडिबद्धा ॥ रयणावलित्तिनणइ, चयंतिपाडिक्कसस्माउ ॥ ६ ॥ तह सवे एयवा या, जहाणुरूवविणिउत्तवत्तवा ॥ सम्मदं सणसदं, जनंति ए विसेससस्माउ ॥ ७ ॥ तम्हा मिह्दिछी, सवे विणयां सपरकपडिबद्धा ॥ अस्सोस्सनिस्सिया पुण, हवंति सम्म त्तसज्जावा ॥ ८ ॥ यतएवं तस्मात्त्यक्त्वा मिथ्यात्ववादं कालादिप्रत्येकैकांतकारणरूपं से वध्वमंगीकुरुध्वं सम्यग्वादं परस्परसव्यपेक्षकालादिकारणरूपमिममिति मयोक्तं प्रत्यक्षाव सन्नं सत्यमवितथमिति । गतोनामनिष्पन्नोनिक्षेपः । सांप्रतं सूत्रानुगमेऽस्वलितादिगुणो पेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं तच्चेदं । (चत्तारीत्यादि) अस्य च प्राक्तनाध्ययनेन सहायं संबं धः । तद्यथा । साधुना प्रतिपन्नज्ञावमार्गेण कुमार्गाश्रिताः परवादिनः सम्यक्परिज्ञाय प रिहर्तव्यास्तत्स्वरूपाविष्करणं चानेनाध्ययनेनोपदिश्यते इत्यनंतरसूत्रस्यानेन सूत्रेण सह संबन्धोयं । तद्यथा । संवृतोमहाप्रज्ञोवीरोदत्तेषणां चरन्ननिनिर्वृतः सन् मृत्युकालमनिकां हेदेतत्केवलिनोनाषितं । तथा परतीर्थिकपरिहारं च कुर्यात् एतच्च केवलिनो मतं । अ तस्तत्परिहारार्थं तत्स्वरूपनिरूपणमनेन क्रियते । चत्तारीति संख्यापदमपरसंख्यानिवृत्त्य र्थं समवसरणानि परतीर्थिकान्युपगमसमूहरूपाणि यानि प्रावाडुकाः पृथग्वदंति तानि चामूनि अन्वर्थानिधायिनिः संज्ञापदैर्निर्दिश्यन्ते । तद्यथा । क्रियामस्तीत्यादिकां वदितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनस्तथाऽक्रियां नास्तीत्यादिकां वदितुं शीलं येषां तेऽक्रिया वादिनस्तथा तृतीयावैनयिकाश्चतुर्थास्त्वज्ञानिकाइति ॥ १ ॥ तदेवं क्रियाऽक्रियावैनयि काज्ञानवादिनः सामान्येन प्रदर्श्याधुना तद्वृपणार्थं तन्मतोपन्यासं पश्चानुपूर्व्याप्यस्ती त्यतः पश्चानुपूर्व्याकर्तुमाह । यदि चैतेषामज्ञानिकाएव सर्वापलापितयाऽत्यंतमसंबद्धाअ तस्तानेवादावाह । (अस्माण्याइत्यादि) अज्ञानं विद्यते येषामज्ञानेन वा चरंतीत्य ज्ञानिकाः । अज्ञानिकावा तावत्प्रदर्श्यन्ते । ते चाज्ञानिकाः किल वयं कुशलाइत्येवं वादि नोपि संतोऽसंस्तुताज्ञानमेव श्रेयइत्येवं वादितया असंबद्धाः । असंस्तुतत्वादेव विचिकि त्सा चित्तविभुतिश्चित्तत्रांतिः संशीतिस्तां न तीर्णानातिक्रान्ताः । तथाहि । ते ऊचुर्यएते ज्ञानिनस्ते परस्परविरुद्धवादितया असंबद्धाअसंस्तुतत्वादेव विचिकित्सान यथार्थवा दिनोजवन्ति । तथा ह्येके सर्वगतमात्मानं वदंति तथान्ये असर्वगतं अपरे अंगुष्ठपर्वमा त्रं केचन श्यामाकतंडुलमात्रमन्ये मूर्तममूर्तं हृदयमध्यवर्तिनं ललाटव्यवस्थितमित्या द्यात्मपदार्थएव सर्वपदार्थपुरःसरे तेषां नैकवाक्यता । नचातिशयज्ञानी कश्चिदस्तीति य

सच्चं असच्चं इति चिंतयन्ता, असाधु साधुति उदाहरन्ता ॥ जे मे
जणा वेणइया अणेगे, पुढावि जावं विणइंसु णाम ॥३॥ अणो
वसंखा इति ते उदाहू, अठे सउ नामइ अम्ह एवं ॥ लवाव
संकीय अणागएहि, णो किरिय माहंसु अकिरियवादी ॥ ४ ॥

अर्थ—हवे विनयवादिने जुदा जुदा करी कहेढे. (सच्चंअसच्चंइतिचिंतयन्ता के०) जे सा
चुं ते जुतुं एवं चिंतवता थका (असाधुसाधुतिउदाहरन्ताके०) तथा जे असाधु होय तेने
साधु एम कहेता थका (जेमेजणावेणइयाअणेगे के०) ए पूर्वोक्त रीते जे कोइ जन
एटले लोक बोले ते लोकने विनयवादि जाणवा एटले एक विनयज मोहनुं कारणढे,
गुणागुणनो विशेष कांइ नथी एवीरीते बोलता अजाण लोक सरखा एवाते विनयवा
दि अनेक प्रकारना एटले बत्रीश प्रकारनाढे (पुढाविजावंविणइंसुणाम के०) ते विनय
वादिने कोइए पुढ्या थकां एम कहेके ए विनयज सरवार्थसिद्धिनुं कारकढे पण बी
जुं कांइ जगत्मां श्रेय नथी एम कहे अहीं नाम शब्द संभावनायें ढे. ॥ ३ ॥ (अणो
वसंखाइतितेउदाहू के०) उपसंख्या एटले सम्यक् परिज्ञान ते जेने विपे नथी अर्थात्
मूढमति बता एवा विनयवादि एम कहेढे के (अठेसउनासइअम्हएवं के०) अर्थ जे स्वर्ग
अने मोक्षादिक तेनी प्राप्ति अमाराज दर्शन थकीढे पण अन्य कोई दर्शनने विपे न
थी, एम कहेढे. हवे अक्रियावादिनुं मत कहेढे. (लवावसंकीयअणागएहि के०)
लव एटले कर्म तेना अपशंकी एटले सांकणहार एवा लोकायित शाक्यादिक बौद्ध
तेना दर्शनने विपे आम कह्युंढे के अतीत अनागत कालढे अने वर्तमान काल नथी
कारणके क्षणिकपणाने लीधे सर्व पदार्थ क्षणिकढे एवां वचन थकी अणागएहि एट
ले जेकांइ कर्तव्य करिए ते अनागतज कहेवाय अने कर्म करिए ते तो वर्तमान का
ले होय तेज कर्मजागे तेमाटे एना मते क्रिया पण नथी एवं सिद्ध अयुं ते कारणे क्रि
यानुं उपजावेलुं जे गुणागुण कर्मनुं बंध ते पण केवीरीते सिद्ध थाय एवीरीते ते अ
क्रियावादि नास्तिक मतना धारक कर्मथकी नथी शंकाता एवा थका (णोकिरियमाहं
सुके०) क्रियाने कर्म बंध मानता नथी तेमाटे एने (अकिरियवादीके०) अक्रियावादि कहिए.

॥ दीपिका—अथ वैनयिकान्निराकुर्वन्नाह । (सच्चमित्यादि) सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रा
णि मोक्षमार्गइति सत्यमपि असत्यं मन्यमानाविनयादेव मोक्षइत्यसत्यमपि सत्यत
या चिंतयंतस्तथा असाधुमपि विनयप्रतिपत्त्या साधुमुदाहरंतः कथयंतः । केते इत्या
ह । ये इमे प्रत्यक्षावैनयिकाअनेके द्वात्रिंशद्भेदास्तेच जनेन पृष्टाः संतोष्यनैशुर्विनयं

प्यागमेन तस्य सर्वज्ञसाधकत्वेनापि दर्शनान्नप्रमाणपंचकानावरूपेणानावेन सर्वज्ञानावः
 सिध्यति । तथाहि । सर्वत्र सर्वदा न संजवति तद्ग्राहकप्रमाणमित्येतद्वर्गदर्शिनोव
 कुं न युज्यते तेन हि देशकालविप्रकृष्टानां पुरुषाणां यद्विज्ञानं तस्य ग्रहीतुमशक्यत्वा
 तद्ग्रहणे वा तस्यैव सर्वज्ञत्वापत्तेः । नचार्वागदर्शिनं ज्ञानं निवर्तमानं सर्वज्ञानावं नाव
 यति तस्याऽव्यापकत्वात् । नचाव्यापकव्यावृत्त्या पदार्थव्यावृत्तिर्युक्तेति । नच वस्त्वंतर
 विज्ञानरूपोनावः सर्वज्ञानावसाधनायालं । वस्त्वंतरसर्वज्ञयोरेकज्ञानसंसर्गप्रतिबंधानावा
 त् । तदेवं सर्वज्ञबाधकप्रमाणानावात्संजवानुमानस्य च प्रतिपादितत्वादस्ति सर्वज्ञस्त
 त्प्रणीतागमान्युपगमाच्च मतनेददोषोदूरापास्तइति । तथाहि । तत्प्रणीतागमान्युपगम
 वादिनामेकवाक्यतया शरीरमात्रव्यापी संसार्यात्मास्ति तत्रैव तज्जुणोपलब्धेरिति । इतरे
 तराश्रयदोषश्चात्र नावतरत्येव । यतो ऽन्यस्यमानायाः प्रज्ञायाज्ञानातिशयः स्वात्मन्यपि
 दृष्टोनच दृष्टेऽनुपपन्नं नामेति । यदप्यनिहितं । तद्यथा । नच ज्ञानं ज्ञेयस्य स्वरूपं परिच्छे
 तुमलं सर्वत्रार्वागनावेनेत्यवधानात्सर्वारातीयजागस्य च परमाणुरूपतयाऽतींद्रियत्वादित्ये
 तदपि वाङ्मात्रमेव । यतः सर्वज्ञज्ञानस्य देशकालस्वनावव्यवहितानामपि ग्रहणान्ना
 स्ति व्यवधानसंजवः । अर्वागदर्शिज्ञानस्याप्यवयवद्वारेणाऽवयविनि प्रवृत्तेर्नास्ति व्यवधा
 नं । न ह्यवयवी स्वावयवैर्व्यवधीयतइति युक्तिसंगतं । अपि चाज्ञानमेव श्रेयइत्यत्राऽ
 ज्ञानमिति किमयं पर्युदासआहोस्वित्प्रसज्यप्रतिषेधस्तत्र यदि ज्ञानादन्यदज्ञानमिति ततः
 पर्युदासवृत्त्या ज्ञानांतरमेव समाश्रितं स्यान्नाज्ञानवादइति । अथ ज्ञानं न जवतीत्यज्ञानं
 तुह्नीरूपोज्ञानानावः सच सर्वसामर्थ्यरहितइति कथंश्रेयानिति । अपिच ज्ञानं श्रेय
 इति प्रसज्यप्रतिषेधेन ज्ञानं श्रेयो नवतीति क्रियाप्रतिषेधएव कृतः स्यादेतच्चाध्यकृद्बाधि
 तं । यतः सम्यग्ज्ञानादर्थं परिच्छिद्य प्रवर्तमानोर्यक्रियार्थी न विसंवाद्यतइति । किंचाऽ
 ज्ञानप्रमादवद्भिः पादेन शिरःस्पर्शनेपि स्वल्पदोषवतां परिज्ञायैवाज्ञानं श्रेयइत्यन्युपगम्य
 तै । एवंच सति प्रत्यक्षएव स्यादन्युपगमविरोधोनानुमानं प्रमाणमिति । तथा तदेवं
 सर्वथा तेऽज्ञानवादिनोऽकोविदाधर्मोपदेशं प्रत्यनिपुणाः स्वतोऽकोविदेन्यएव स्वशिष्येन्य
 आहुः कथितवंतः । तादसत्वाच्चैकवचनं सूत्रेरुतमिति । शाक्याअपि प्रायशोऽज्ञानिका
 अविज्ञोपचितं कर्मबंधं न यांतीत्येवं यतस्तेऽन्युपगमयंति । तथा येच बालमत्तसुप्तादयो
 ऽस्पष्टविज्ञानाअबंधकाइत्येवमन्युपगमं कुर्वंति ते सर्वेप्यकोविदाऽष्टव्याइति । तथाऽ
 ज्ञानपक्षसमाश्रयणाच्चाननुविचिंत्य जाषणान्मृषा ते सदा वदंति । अनुविचिंत्य जाषणं
 यतोज्ञाने सति नवति तत्पूर्वकत्वाच्च सत्यवादस्यातोज्ञानानन्युपगमादनुविचिंत्य जाष
 णानावस्तदनावाच्च तेषां मृषावादित्वमिति ॥ १ ॥

सेवापादयति ततश्च विवक्षितार्थावज्ञासनान्तेषामेवं वादिनामज्ञानावृतत्वमेवावशिष्यते
 नाज्ञिप्रेतार्थावासिरित्युक्तवैनयिकाः । सांप्रतमक्रियावादिदर्शनं निराचिकीर्णुः पश्चार्धमा
 ह । जवं कर्म तस्मादपशंकिमुपसर्तुं शीलं येषां ते जवापशंकिनो लोकायतिकाः शा
 क्यादयश्च तेषामात्मैव नास्ति कुतस्तक्रिया तज्जनितोवा कर्मबंधइति । उपचारमात्रेण
 त्वस्तिबंधः । तद्यथा । ब्रह्ममुक्ताश्च कथ्यन्ते, मुष्टिग्रंथिकपोतकाः ॥ नचान्ये इव्यतः संति,
 मुष्टिग्रंथिकपोतकाः ॥ १ ॥ तथा बौद्धानामयमन्युपगमोयथा क्लृप्तिकाः सर्वसंस्कारा इत्य
 स्थितानां च कुतः क्रियेत्यक्रियावादित्वं योपि स्कंधपंचकान्युपगमस्तेषां सोपि संवृतमा
 त्रेण न परमार्थेन यतस्तेषामयमन्युपगमस्तद्यथा विचार्यमाणाः पदार्थानि कथंचिदप्या
 त्मानं विज्ञानेन समर्पयितुमजं तथा ह्यवयवी तत्वातत्त्वान्यां विचार्यमाणोनघटां प्रांच
 ति । नाप्यवयवाः परमाणुपर्यवसानतयाऽतिसूक्ष्मत्वाज्ज्ञानगोचरतां प्रतिपद्यन्ते । विज्ञा
 नमपि ज्ञेयानावेनामूर्तस्य निराकारतया न स्वरूपं बिजर्ति । तथा चोक्तं । यथा यथार्था
 श्रित्यन्ते, विविच्यन्ते तथातथा ॥ यद्येतत्स्वयमर्थेन्यो, रोचते तत्र के वयमिति । प्रह्वन्नलो
 कायतिकाहि बौद्धास्तत्रानागतैः क्लृप्तैः । चशब्दादतीतैश्च वर्तमानकृणस्यासंगतेर्नक्रिया
 नापिच तज्जनितः कर्मबंधइति । तदेवमक्रियावादिनोनास्तिकवादिनः सर्वापलापितयाजवा
 वशंकिनः संतो नक्रियामाहुस्तथा अक्रिययात्मा येषां सर्वव्यापितया तेप्यक्रियावादिनः
 सांख्यास्तदेवं लोकायतिकाबौद्धसांख्याअनुपसंख्यया अपरिज्ञानेनेत्येतत्पूर्वोक्तमुदाहृतं
 तस्तथैव तत्त्वाज्ञानेनैवोदाहृतं तस्तद्यथास्माकमेवमन्युपगमोर्थोऽवज्ञासते युज्यमानको
 नवतीति ॥ तदेवंश्लोकपूर्वाद्धं काकाक्षिगोलकन्यायेनाक्रियावादिमतेप्यायोज्यमिति ॥४॥

सम्मिससजावं व गिरागहीए, से मुम्मई होइ अण्णुवाइ ॥ इमं
 उपस्कं इममेगपस्कं, आहंसु बलायतणं च कम्मं ॥ ५ ॥ ते एव
 मस्कंति अबुसमाणा, विरूवरूवाणि अकिरियवाइ ॥ जे मा
 यइत्ता बहवे मणूसा, जमंति संसारमणोवदग्गं ॥ ६ ॥

अर्थ—(सेके०) ते लोकायिक परवादी (वगिरागहीए के०) पोतानी वाणीयें करी
 ग्रह्या अर्थने विपे पण वली पोतानेज वचने निषेध करतां थकां (सम्मिससजावंके०)
 मिश्रजावनेज अंगीकार करेते एटले पोते बोजता थकाज जेनी अस्ति कहे तेनीज
 वली नास्ति कहे तेमज जेनी नास्ति कहे तेनीज अस्ति कहेते एरीते मिश्रजाव जाणवो के
 मके जे नास्तिक जीवादिक पदार्थनो अज्ञाव कहेते तेपण पोते पोताना शास्त्रे करी
 पोताना शिष्यने पोतानो मार्ग शीखावेते के सर्व पदार्थ शून्यपणेते तेवारे पोते तथा

ग्राहितवंतोविनयादेव स्वर्गमोक्षावाप्तिरित्युक्तवतः ॥ ३ ॥ न उपसंख्याऽनुपसंख्याऽप
रिज्ञानं तथाऽज्ञानेन व्यामूढमतयस्ते वैनयिकाइति । अथ क्रियावादिमतमाह । (लवा
वसंकीति) लवंकर्म तस्मादपशंकितुमपसर्तुं शीलं येषां ते लवापशंकिनो लोकायतिकाना
स्तिकाः शाक्यादयश्च तेषामात्मैव नास्ति कुतः क्रिया । बौद्धाएवमाहुः । अनागतैः कृ
णैश्च शब्दादतीतैश्च वर्तमानकृणस्यासंगतेर्नक्रिया नापि तज्जनितः कर्मबंधः । तदेवमक्रि
यावादिनोनास्तिकान क्रियामाहुः । तथाऽक्रियआत्मा येषां सर्वव्यापितया तेप्यक्रिया
वादिनः सांख्याः । तदेवं नास्तिकबौद्धसांख्याअज्ञानेन एतत्पूर्वोक्तं कथितवतः । अथ
मर्थो ऽस्माकमवनासते । पूर्वार्धमत्रापि व्याख्यातं ॥ ४ ॥

॥ टीका—सांप्रतं वैनयिकवादं निराचिकीर्षुः प्रक्रमते । (सच्चमसच्चमित्यादि) स
ज्योहितं सत्यं परमार्थोयथावस्थितपदार्थनिरूपणं वा मोक्षोवा तदुपायनूतोवा संय
मः सत्यं तदसत्यमित्येवं विचिंतयंतोमन्यमानाएवमसत्यमपि सत्यमिति मन्यमानाः ।
तथाहि । सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राख्योमोक्षमार्गः सत्यस्तमसत्यत्वेन चिंतयंतोविनयादे
व मोक्षइत्येतदसत्यमपि सत्यत्वेन मन्यमानास्तथा असाधुमप्यविशिष्टकर्मकारिणं वंद
नादिकया विनयप्रतिपत्त्या साधुमित्येवमुदाहरतः प्रतिपादयंतोऽसम्यग्यथावस्थितधर्म
स्य परीक्षकायुक्तिविकलं विनयादेव धर्मइत्येवमन्युपगमात् । कएते इत्येतदाह । ये इमे बु
द्ध्या प्रत्यक्षासन्नोक्ताजनाश्च प्राकृतपुरुषाश्च जनाविनयेन चरन्ति वैनयिकाविनयादेव
केवलात्स्वर्गमोक्षावाप्तिरित्येवं वादिनोऽनेके बहवो द्वात्रिंशद्भेदनिबन्धत्वात्तेषां तेच विनय
चारिणः केनचिद्धर्मार्थिना पृष्ठाः संतोऽपि शब्दादपृष्ठावा नावं परमार्थं यथार्थोपलब्धं स्वा
निप्रायं वा विनयादेव स्वर्गमोक्षावाप्तिरित्येवं व्यनैषुर्विनयितवतः सर्वदा सर्वस्य सर्वसिद्ध
ये विनयं ग्राहितवतः । नामशब्दः संज्ञावनायां । संज्ञाव्यतएवं विनयात्स्वकार्यसिद्धिरि
ति । तदुक्तं । तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां नाजनं विनयइति ॥३॥ किंचान्यत् (अणोवसंखा
इत्यादि) संख्यानं संख्या परिहृदः । उप सामीप्येन संख्या उपसंख्या सम्यग्यथावस्थिता
र्थपरिज्ञानं नोपसंख्याऽनुपसंख्या तथाऽनुपसंख्याऽपरिज्ञानेन व्यामूढमतयस्ते वैनयि
काः स्वाग्रहग्रस्ताइत्येतद्यथा विनयादेव केवलात्स्वर्गमोक्षावाप्तिरित्युदाहृतवतएतच्च ते म
हामोहाह्लादिताउदादुरुदाहृतवतः । यथैवं सर्वस्य विनयप्रतिपत्त्या स्वार्थः स्वर्गमोक्षादि
कोऽस्माकमवनासते आविर्भवति प्राप्यते इति यावत् । अनुपसंख्यादाहृतिश्च तेषामेव
मवगंतव्या । तद्यथा । ज्ञानक्रियान्यां मोक्षसद्भावे सति तदपास्य विनयादेवैकस्मात्तदवा
ह्यन्युपगमादिति । यदप्युक्तं । सर्वकल्याणनाजनं तदपि सम्यग्दर्शनादिसंज्ञवे सति विन
यस्य कल्याणजाकत्वं नवति नैकस्येति तद्विहितोविनयोपेतः सर्वस्य प्रवृत्तयाऽन्यत्कारण

कुर्वाणाः सन्मिश्रीनावमस्तित्वनास्तित्वान्युपगमं ते नास्तिकादयः कुर्वन्ति । वाशब्दात्प्रति
पेधे वाच्येऽस्तित्वमेव कथयन्ति । तथाहि । नास्तिकास्तावत्स्वशिष्येभ्योजीवाद्यजावप्रति
पादकं शास्त्रं वदंतोनांतरीयकतयाऽत्मानं कर्तारं करणं च शास्त्रं कर्मतापन्नांश्च शिष्यान्
वश्यमंगीकुर्युः । सर्वशून्यत्वे त्वस्य त्रितयस्याजावान्मिश्रीजावोव्यत्ययोवा स्यादेव । त
था बौद्धादिः कश्चित्स्याद्वादिना सम्यग्धेतुदृष्टांतैर्व्याकुलीकृतः सन् (मुमुर्झांस्ति) ग
ज्जन्नाषित्वेनाव्यक्तजापी स्यात् । अथवा मूकादपि मूकोमूकमूकः स्यात् । प्राकृतशैल्या
ठांदसत्वाच्चैवं प्रयोगः । स्याद्वादिनोक्तं साधनमनुवदितुं शीजमस्येत्यनुवादी तन्निपेधाद्
ननुवादी व्याकुलितमनाअनुवादमपि कर्तुं न शक्नोतीति । स्वमतमाश्रित्याह । (इमं
पक्षमित्यादि) इदमस्मदंगीकृतं मतमेकः पक्षोस्येत्येकपक्षं निष्प्रतिपक्षमित्यर्थः । इदं
च परमतं द्वौ पक्षौ यस्य तद्विपक्षं सप्रतिपक्षमित्यर्थः । तथा स्याद्वादिसाधनोक्तं
बलायतनं बलं नवकंबलोदेवदत्तइत्यादिकमादुरुक्तवतः । चशब्दादस्य च दूषणाजा
सादिकं कर्मच एकपक्षद्विपक्षादिकं । अथवा पट् आयतनानि उपादानकारणानि आ
श्रवद्वादिना श्रोत्रादीर्नाड्याणि यस्य कर्मणस्तत् पडायतनं कर्मेत्येवमाहुः ॥ ५ ॥ तेऽक्रि
यावादिनश्चावाकबौद्धाद्याएवमाख्यान्ति परमार्थमनुद्मानाअजानंतोविरूपरूपाणि नाना
प्रकाराणि शास्त्राणि रूपयन्ति । तद्यथाहि दानेन महानो गोदेहिनां सुरगतिश्च शीजेन जा
वनयाच मुक्तिस्तपसा सर्वाणि सिध्यन्ति । तथा पृथिव्यापस्तेजोवायुरिति चत्वारि जूतान्येव
सन्ति न कश्चिदात्मा । तथा बौद्धाः सर्वं कृणिकं निरात्मकमित्यादीनि शास्त्राणि वदन्ति
ते च मूढाअज्ञाननुप्यायदर्शनमादाय गृहीत्वाऽनवदग्रमनंतं संसारं भ्रमन्ति ॥ ६ ॥

॥ टीका—सांप्रतमक्रियावादिनामज्ञानविजृम्भितं दर्शयितुमाह । (सन्मिस्तमित्यादि)
स्वकीयया गिरा वाचा स्वान्युपगमेनैव गृहीते तस्मिन्नर्थे नांतरीयकतया वा समागते स
ति तस्याऽयातस्यार्थस्य गिरा प्रतिपेधं कुर्वाणाः सन्मिश्रीजावमस्तित्वं नास्तित्वापगमं ते
लोकायतिकादयः कुर्वन्ति । चशब्दात्प्रतिपेधे प्रतिपाद्येऽस्तित्वमेव प्रतिपादयन्ति । तथा
हि । लोकायतिकास्तावत्स्वशिष्येभ्योजीवाद्यजावप्रतिपादकं शास्त्रं प्रतिपादयंतोनांतरी
यकतयात्मानं कर्तारं करणं च शास्त्रं कर्मतापन्नांश्च शिष्यान्वश्यमन्युपगन्तेयुः । सर्वशू
न्यत्वे त्वस्य त्रितयस्याजावान्मिश्रीजावोव्यत्ययोवा । बौद्धाअपि मिश्रीजावमेवमुपगताः ।
तद्यथा । गता च नास्ति कश्चिज्जतयः षड् बौद्धशासने प्रोक्ताः ॥ गम्यतइति च गतिः स्या
वृत्तिः कथं शोचना बौद्धी ॥ १ ॥ तथा कर्म च नास्ति फलं चास्तीत्यसति चात्मनि कां
रके कथं पङ्क्तयोज्ञानसंतानस्यापि संतानव्यतिरेकेण संवृत्तिसत्वात् कृणस्य चास्थितत्वेन
क्रियाजावान्न नानागतिसंभवः । सर्वाण्यपि कर्माण्यबंधनानि प्ररूपयन्ति स्वागमे । तथा पंच

शास्त्र अने शिष्य ए क्वांठे एम नविचारे तेमाटे ए असंबंध वचनना बोलनार माटे ए ने मिश्रनाव सहित जाणवा तथा सांख्यदर्शनी एम कहेठे के आत्मा सर्वव्यापि ठे तथा अक्रियठे ए पण असमंजस बोलेठे कारणके ए दर्शनवाला एम कहेठे के प्रकृतिने वियोगें मोहूठे जो एमठे तो आत्माने बंधमोहूनो सझाव थाप्यो एम सिद्ध यथुं कारणके प्रकृतिनो बंध हतो तेनो वियोग थावाथी मोहू थयो एथी स्पष्ट मालम पडेठे के बंध मोहूनो सझाव थयो अने बंध मोहूना सझावने लीधे आत्मा सक्रियठे एवुं एम नाज बोलवा उपरथी जणायठे तो पोतानाज वचनथी जेनुं स्थापन कथुं तेने पोता नाज वचनथी उठापेठे एरीते मिश्रनाव सर्व दर्शनीउंनो जाणवो ए वर्णिका मात्र ल ख्युंठे (सेमुमुईहोइअणायुवाई के०) ते अक्रियावादी आदेदेइने जे परवादीठे ते जैन मतानुसारीने अनेक हेतु दृष्टांते करी व्याकुल ठतो तेनो उत्तर आपवाने असमर्थ थाय मुमुई एटले मूक सरखो थाय अर्थात् कांइपण बोली शके नही ते दर्शनी केवो जाणवो तोके अनानुवादी एटले जिनचाषित वचन सांजलीने पढी बोलवा असमर्थ एवो ठतो मौन जावनेज अंगीकार करे इत्यर्थः हवे यद्यपि ते दर्शनीउं जैनमतानुसारीने सन्मुख बोली नशके तथापि कदाग्रहे पड्या अका पोताना पढुनुं स्थापन करे तेनीरीत कहेठे. (इमंडुपस्कंइममेगपस्कंके०) एम अमारो एक पद्द ठे ते एम डुपद्द जाणवो एट ले ए पद्दना शुं वखाण करिए ए अमारा पद्दने त्रीजो कोइ उठापी नशके एवो ए पद्द उत्तमठे अहीं पूर्वापर विरोध वचनठे ते जाव पाठलना मिश्रनाव कहेवाथी कथुंठे ए डु पस्क शब्दनो अर्थठे अथवा जे पोतानुं खोटुं होय तेने साचुं करे तेने उत्सूत्रनाषण कर वाने लीधे डुपद्द एटले आजवमां तथा परजवमां विमंबना थाय ए पण डुपस्क शब्दनो अर्थ ठे तथा ते परवादि जेवारे पोची नशके तेवारे (आहंसुठलायतणंचकम्मं के०) ठ लायतन एटले ठले करी बोले ते ठल त्रण प्रकारनाठे एक वाक्ठल, बीजो सामान्यठल अने त्रीजो उपचारठल एवां ठले करी बोलीने पोतानो एक पद्द स्थापन करे तथा कर्म एटले एक पद्दादि स्थापन करवाने अर्थे बोले ॥ ५ ॥ (तेएवमस्कंति के०) ते बौद्धादि क परवादीउं सत्यमार्गने अजाणता मिथ्यात्व पमले आवस्था अकां असंबंध वचन बोले एवाते (अबुल्लमाणा के०) तत्वने अजाणता (विरूवरूवाणिअकिरियवाई के०) विरू परूप नाना प्रकारना कुशास्त्रनी प्ररूपणा करे एवाते अक्रियावादि नास्तिकादिक मिथ्या त्वी ठे (जेमायईत्ताबहवेमणूसा के०) जेमनो मत ग्रहण करीने घणा मनुष्य मिथ्यात्वे मोह्या अका (जमंतिसंसारमणोवदग्गं के०) अनंत संसार परित्रमण करेठे ॥ ६ ॥

ते । तच्चेदं । प्राणी प्राणिज्ञानमित्यादिपूर्ववत् । तथेदमेकः पक्षोऽस्येत्येकपक्षं इहैव जन्म
 नि तस्य वेद्यत्वात् । तच्चेदमविज्ञोपचितं परज्ञोपचितमीर्यापथं स्वप्नादिकं चेति । तदेवं
 स्याद्वादिनानि युक्ताः स्वदर्शनमेवमनंतरोक्तया नीत्या प्रतिपादयन्ति । तथा स्याद्वादिसा
 धनोक्तौ ठलायतनं ठलं नवकंवलोदेवदत्तइत्यादिकमाहुस्तुतवन्तः । च शब्दादन्यच्च दृष्य
 णाज्ञासादिकं । तथा कर्मच एकपक्षादिपक्षादिकं प्रतिपादितवन्तइति । यदिवा पढाय
 तनानि उपादानकारणानि आश्रयद्वाराणि श्रोत्रेन्द्रियादीनि यस्य कर्मणस्तत्पढायतनं
 कर्मेत्येवमाहुरिति ॥५॥ सांप्रतमेव तद्वृषणायाह । (तएवमरकंतीत्यादि) तं चार्वाक्यौ
 द्वादयोऽक्रियावादिनएवमाचक्षते । सन्नावमबुध्यमानामिथ्यामलपटलचूतात्मानः परमा
 त्मानं च व्युद्ग्राह्यंतोविरूपरूपाणि नानाप्रकाराणि शास्त्राणि प्ररूपयन्ति । तद्यथा ।
 दानेन महानोगोदेहिनां सुरगतिश्च शीजेन ॥ जावनया च विमुक्तिस्तपसा सर्वाणि सि
 ध्यन्ति ॥ १ ॥ तथा पृथिव्यापस्तेजोवायुरित्येतान्येव चत्वारि जूतानि विद्यन्ते नापरः क
 श्चित्सुखदुःखनागात्मा विद्यते । यदि चेतान्यप्यविचारितरमणीयानि न परमार्थतः सं
 तीति स्वप्नेऽज्जालमरुमरीचिकानिचयद्विचंडादिप्रतिज्ञासरूपत्वात्सर्वस्येति । तथा सर्व
 कृणिकं निरात्मकं मुक्तिस्तु शून्यता दृष्टेस्तदर्थः शेषजावनाइत्यादीनि नानाविधानि शा
 स्त्राणि व्युद्ग्राह्यंत्यक्रियात्मानोऽक्रियावादिनइति । तेच परमार्थमबुध्यमानाचदर्शनमा
 दाय गृहीत्वा बहवोमनुष्याः संसारमनवदग्रमपर्यवसानमरहृदयटीन्यायेन च्रमन्ति पर्य
 टन्ति । तथाहि । लोकायतिकानां सर्वशून्यत्वे प्रतिपाद्ये न प्रमाणमस्ति । तथाचोक्तं ।
 तत्त्वान्युपहतानीति, युक्त्यजावेन सिध्यति ॥ नास्ति चेतसैव नस्तत्त्वं, तत्स्ति-र्वा सर्वमस्तु
 सत् ॥ १ ॥ नच तत्प्रत्यक्षमेवैकं प्रमाणं । अतीतानागतजावतया पितृनिबंधनस्यापि
 व्यवहारस्यातिशेस्ततः सर्वसंव्यवहारोद्देशः स्यादिति । बोधानामप्यत्यंतकृणिकत्वेन व
 स्तुत्वानावः प्रसज्जति । तथाहि । यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सत् । नच कृ
 णः क्रमेणार्थक्रियां करोति । कृणिकत्वदानेनापि यौगपथ्येन तत्कार्याणामेकस्मिन्नेव कृ
 णो सर्वकार्यापत्तेर्नचतद्वृष्टमिष्टं वा । नच ज्ञानाधारमात्मानं गुणिनमंतरेण गुणजुतस्य सं
 कलनाप्रत्ययस्य सन्नावइत्येतच्च प्रागुक्तप्रायं । यच्चोक्तं दानेनमहानोगो,इत्यादि तदादि
 तैरपि कथंचिद्विष्यतएवेति नचान्युपगमाएव बाधार्थप्रकल्प्यन्तइति ॥ ६ ॥

णाइच्चो उएइ ए अठमेति, ए चंदिमा वडूति दीयती वा ॥ स
 लिला ए संदंति ए वयंति वाया, वंजो एियतो कसिणे हु लोए
 ॥७॥ जद्वादि अंधे सद् जोतिणावि, रूवाइ णो परस्सति हीणणे
 ते ॥ संतंपि ते एवमकिरियवाई, किरियं ए परस्संति निरुद्धपन्ना ॥ ८ ॥

जातकशतानि च बुद्धस्योपदिशन्ति । तथा । मातापितरौ हत्वा बुद्धशरीरे च रुधिरमुत्पा-
य ॥ अर्द्धद्वयं च कृत्वा स्तूपं जित्वा च पंचैते ॥ १ ॥ निरंतरमावीचिनरकं यांत्येवमादिक
स्यागमस्य सर्वशून्यत्वे प्रणयनमयुक्तिसंगतं स्यात् । तथा । जातिजरामरणरोगशोकोत्तम
मथ्यमाधमत्वानि च नस्युः । एषएव च नानाविधकर्मविपाकोजीवास्तित्वं कर्तृत्वं कर्म
वत्त्वं चावेदयति । तथा । गंधर्वनगरतुल्या, माया स्वप्नोपपातधनसदृशा ॥ मृगतृष्णानीहारां
बुचंडिकालातचक्रसमाप्ति नाषणाच्च स्पष्टमेव मिश्रीजावोपगमनं बौद्धानामिति । यदि
वा नानाविधकर्मविपाकान्युपगमात्तेषां व्यत्ययएवेति । तथाचोक्तं । यदि शून्यस्तव पद्मो,
मत्पद्मनिवारकः कथं नवति ॥ अथ मन्यसे न शून्यस्तथापि मत्पद्मएवासावित्यादि । त
देवं बौद्धाः पूर्वोक्तया नीत्या मिश्रीजावमुपगतानास्तित्वं प्रतिपादयंतोऽस्तित्वमेव प्रति
पादयन्ति । तथा सांख्याअपि सर्वव्यापितया अक्रियमात्मानमन्युपगम्य प्रकृतिवियोगा
न्मोक्षसद्भावं प्रतिपादयंतस्तेऽप्यात्मनोबंधं मोक्षं च स्ववाचा प्रतिपादयन्ति । ततश्च बंध
मोक्षसद्भावे सति स्वकीयया गिरा सक्रियत्वे गृहीते सत्यात्मनः सन्मिश्रीजावं व्रजन्ति य
तो न क्रियामंतरेण बंधमोक्षौ घटेते । वाशब्दादक्रियत्वे प्रतिपाद्ये व्यत्ययएव सक्रियत्वं
तेषां स्ववाचा प्रतिपाद्यते । तदेवं लोकायतिकाः सर्वे जावान्युपगमेन क्रियाजावं प्रतिपा-
दयन्ति । बौद्धाश्च कृणिकत्वात्सर्वशून्यत्वाच्चाक्रियामेवान्युपगमयंतः स्वकीयागमप्रणयनेन
चोदिताः संतः सन्मिश्रीजावं स्ववाचैव प्रतिपादयन्ते । तथा सांख्याश्चाक्रियमात्मानमन्युप-
गम्यंतोबंधमोक्षसद्भावं च स्वान्युपगमेनैव सन्मिश्रीजावं व्रजन्ति । व्यत्ययं चैतत्प्रतिपादि-
तं । यदिवा बौद्धादिः कश्चित्स्याद्वादिनासम्यग्घेतुदृष्टांतैर्व्याकुलीक्रियमाणः सन् सम्यग्-
चरं दातुमसमर्थोयत्किंचन नावितया (मुमुर्षुहोइति) गजदनाषित्वेनाऽव्यक्तनाषी नवति ।
यदिवा प्राकृतशैल्या ढांदसत्वाच्चायमर्थोऽष्टव्यः । तद्यथा । मूकादपि मूकोमूकमूकोन-
वति । एतदेव दर्शयति । स्याद्वादिनोक्तं साधनमनुवदितुं शीलमस्येत्यनुवादी तत्प्रतिषे-
धादननुवादी सधेतुनिर्व्याकुलितमनामौनमेव प्रतिपाद्यतइति जावः । अनुनाय्य च प्रति
पद्मसाधनं तथाऽदूषयित्वा च स्वपद्मं प्रतिपादयन्ति । तद्यथा । इदमस्मदन्युपगतं दर्शन-
मेकः पद्मोस्येति एकपद्ममप्रतिपद्मतयैकांतिकमविरुद्धार्थानिधायितया निष्प्रतिबाधं पूर्वा
पराविरुद्धमित्यर्थः । इदं चैव नूतमपि सदित्याह । द्वौपद्मावस्येति द्विपद्मं सप्रतिपद्मनै
कांतिकं पूर्वापरविरुद्धार्थानिधायितयाऽविरोधिवचनमित्यर्थः । यथाच विरोधिवचनत्वं
तेषां तथा प्राग्दर्शितमेव । यदि त्वेतदस्मदीयं दर्शनं द्वौपद्मावस्येति द्विपद्मं कर्मबंधनिर्ज-
रणं प्रतिपद्मद्वयसमाश्रयणात् । तत्समाश्रयणं चेहामुत्र वेदना चौरपारदारिकादीना-
मिव । तेहि करचरणनासिकादिकामिहैव पुष्पकट्वां स्वकर्मणोविडंबनामनुजवंत्यमुत्र
च नरकादौ तत्फलनूतां वेदनां समनुजवंतीति । एवमन्यदपि कर्मोन्नयवेद्यमन्युपगम्य

विद्यते कुतस्तस्योजनमस्तगमनं वा । यच्च जाज्वल्यमानं तेजोमंडलं दृश्यते तद्भा-
तमतीनां द्विचंदादिप्रतिभासं मृगतृप्तिकाकल्पं वर्तते । तथा न चंद्रमावर्धते शुक्लपक्षे
नाप्युत्तरपक्षे प्रतिदिनमपहीयते नसंधानसलिलानि उदकानि स्थंदंते पर्वतनिर्गरेभ्यो
न स्रवंति तथा वाताः सततगतयो न वांति । किंबहुनोक्तेन कृत्स्नोप्ययं लोकोवंध्यो
ऽर्थशून्योनियतोनिश्चितोनावरूप इति यावत् । सर्वमिदं यदुपलभ्यते तन्मायास्वप्नेऽ-
जालमिति ॥ ७ ॥ एतत्परिहर्तुकामग्राह (जहाहि अंधे इत्यादि) यथा ह्यंधोजात्यंधः
पश्चाद्वा हीननेत्रोऽपगतचक्षुः रूपानि घटपटादीनि ज्योतिषापि प्रदीपादिनापि सहवर्त-
मानो न पश्यति नोपलभते एवं तेऽप्यक्रियावादिनः सदपि घटपटादिकं वस्तु तत्क्रियां
चाऽस्तित्वादिकां परिस्पंदादिकां वा क्रियां न पश्यन्ति । किमिति यतो निरुद्धा आह्लादि-
ता ज्ञानावरणादिना कर्मणा प्रज्ञा ज्ञानं येषां ते तथा । तथाहि । आगोपालांगनादिप्र-
तीतः समस्तांधकारहृयकारी कमलाकरोद्घाटनपटीयानादित्योजनः प्रत्यहं नवन्युपलब्ध-
ते । तत्क्रियाच देशदेशांतरावाह्याऽन्यत्र देवदत्तादौ प्रतीताऽनुमीयते । चंद्रमाश्च प्रत्यहं
ह्रीयमाणः समस्तहृयं यावत्पुनः कलानिवृद्ध्या प्रवर्धमानः संपूर्णावस्थायां यावदध्य-
क्षेणैवोपलब्धयते । तथा सरितश्च प्रावृषि जलकल्लोलाविलाः स्थंदंत्योदृश्यन्ते वायवश्च
वातावृद्धनंगकंपादिनिरनुमीयन्ते । यच्चोक्तं नवता सर्वमिदं मायास्वप्नेऽजालकल्पमि-
ति तदसत् । यतः सर्वाभावे कस्यचिद् मायारूपस्य सत्यस्याज्ञावान्मायाया एवाऽज्ञावः
स्यात् । यश्च मायां प्रतिपादयेत् यस्य च प्रतिपाद्यते सर्वशून्यत्वे तयोरेवाज्ञावात्कुतस्त-
द्व्यवस्थितिरिति । तथा स्वप्नोपि जाग्रदवस्थायां सत्यां व्यवस्थाप्यते तस्याऽप्यज्ञावे त-
स्याप्यज्ञावः स्यात्ततः स्वप्नमन्युपगृह्यता नवता तत्रांतरीयकतया जाग्रदवस्थावश्यमन्युप-
गता नवति तदन्युपगमे च सर्वशून्यत्वहानिः । नच स्वप्नोप्यज्ञावरूप एव स्वप्नेऽप्यनुभूतादेः
संज्ञावात् । तथा चोक्तं । अणुदूयदिष्ठचिंतियं, सुयपयद्विपारदेव पाणूया ॥ सुमिणस्त-
निमिताऽं पुष्पं पावंच एाज्ञावो ॥ १ ॥ इदं जालव्यवस्थाप्यपरसत्यत्वे सति नवति तद-
ज्ञावेतु केन कस्य चेंदजालं व्यवस्थाप्येत । द्विचंदादिप्रतिभासोपि रात्रौ सत्यामेकस्मिंश्च
चंद्रमस्युपलंनकसंज्ञावे च घटते न सर्वशून्यत्वे । नचाज्ञावः कस्यचिदप्यत्यंततुल्यरूपोऽस्ति ।
शशविषाणकूर्मरोमगगनारविंदादीनामत्यंतज्ञावप्रसिद्धानां समासप्रतिपाद्यस्यैवार्थस्याज्ञा-
वोन प्रत्येकपदवाच्यार्थस्येति । तथाहि । शशोप्यस्ति विषाणमप्यस्ति किंत्वत्र शशम-
स्तकसमवायिविषाणं नास्तीत्येतत्प्रतिपाद्यते । तदेवं संबंधमात्रमत्र निषिध्यते नात्यं-
तिकोवस्त्वज्ञाव इति । एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यमिति । तदेवं विद्यमानायामप्यस्तीत्यादिका-
यां क्रियायां निरुद्धप्रज्ञास्तीर्थिकाऽक्रियावादमाश्रिता इति । अनिरुद्धप्रज्ञास्तु यथाव-
स्थितार्थवेदिनो न वन्ति । तथाहि । अवधिमनःपर्यायकेवलज्ञानिनश्चैलोक्योदरविवरव-

अर्थ—हवे सर्व शून्यवादिनो नेद कहैठे: ते शून्यवादी एम कहैठे के समस्त लोक प्रसिद्ध जगत्प्रदीप समान एवो (एण्डच्चो के०) सूर्य नथी वली ते सूर्य (एउएइके०) उगतो नथी तथा (एअड्डमेति के०) अस्तपण थातो नथी ए जे देदीप्यमान सूर्य मंजल देखायठे ते मात्र चित्तनो त्रम जाणवो मृगतृष्णा समान ए सर्व त्रमठे तथा (एचंदिमावडुति हीयती के०) चंडमानी कला वृद्धि पामती नथी तेम हीन पण थती नथी एटले शुक्ल पद्मादिने विषे जे वृद्धि प्रमुख चंडमानी देखायठे ते सर्व त्रम ठे (वा के०) अथवा तथा (सलिला के०) नदीना पाणी ते (एसंदंति के०) नथी श्रवता एटले नदीन्हदादिक पण नथी तथा (एवयंतिवाया के०) वायरो पण वातो नथी (वंजोणियतो कसिणे दुलोए के०) तो दु इति निश्चे ए लोक संपूर्ण वंध्यसमा न अर्थ शून्य ठे अर्थात् ए जगतमां कांइज नथी जे कांइ देखायठे ते सर्व स्वप्नेंज्जाल समान जाणवुं ॥ ७ ॥ (जहाहि अंधेसह जोतिणावि के०) जेम जाति अंध एटले नेत्रहीन पुरुष दीपे करी सहित ठतां पण (हीणणेत्ते के०) हीननेत्रपणाने लीधे (रूवाइ के०) रूपादिक जे घटपटादिक विद्यमान पदार्थोठे तेने (एोपस्सति के०) देखी शके नही (संतंपिते एवमकिरियवाई के०) तेम ते अक्रियावादिउमां ठतिक्रिया विद्यमान ठता पण ते (किरियं के०) क्रियाने (निरुद्धपन्ना के०) जेमनी प्रज्ञा एटले बुद्धिनिरोध अइठे अर्थात् बुद्धिहीन एवाते अक्रियावादी लोको पोतामां क्रिया विद्यमान ठता पण तेने (एपस्संतिके०) मिथ्यात्वादिक दोषेकरी नथी देखता. ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—आदित्यो नो जहति नास्तमेति । कोर्थः । आदित्यएव तावन्न विद्यते कु तस्तस्यो जमनमस्तगमनं च । यच्चेदं ज्वलन्तेजोमंडलं दृश्यते तद्भातमतीनां द्विचंडप्र तिजासमृगतृष्णातुल्यमिति । तथा न चंडमावर्धते हीयते वा सलिलानि पर्वतनिर्जरेन्यो न स्पंदंते न स्रवंति वातान वांति । किंबहुना कृत्स्नः संपूर्णोप्ययं लोको वंध्योर्थशून्योनियतो निश्चितो जावरूप इत्यर्थः । सर्वमिदं यदुपलभ्यते तन्मायास्वप्नेंज्जालप्रायमिति ॥ ७ ॥ यथाह्यंधोजात्यंधः पश्चाद्वा हीननेत्रो गतचक्षुर्धटपटादिरूपाणि ज्योतिषा प्रदीपादिनाऽपि सह वर्तमानो न पश्यति । एवं तेऽप्यक्रियावादिनः सदपि घटपटादिकं वस्तु न क्रियां चास्तित्वादिकां परिस्पंदादिकां वा न पश्यंति । यतो निरुद्धा आह्लादिता प्रज्ञा ज्ञानं येषां ते निरुद्धप्रज्ञाः अतएव ते न जानंतीति ॥ ७ ॥

॥ टीका—पुनरपि शून्यमताविर्जावनायाह । (एण्डच्चो उएईत्यादि) सर्वशून्यवादि नो ह्यक्रियावादिनः सर्वाव्यक्तामादित्यो जमनादिकामेव क्रियां तावन्निरुद्धंतीति दर्शयति । आदित्यो हि सर्वजनप्रतीतो जगत्प्रदीपकल्पो दिवसादिकालविजागकालकारी स एव तावन्न

मित्तमधीत्य लोकेऽतीतानागतानि वस्तूनि जानन्ति । नच शून्यादिष्वेतद्घटते तस्मादप्रमाणकमेव तैरुच्यते ॥ ए ॥ परानिप्रायमाह । (केऽनिमित्तेत्यादि) ङादसत्त्वाङ्गिगव्यत्ययः । कानिचिन्निमित्तानि तथ्यानि सत्यानि नवंति । केषांचित्तु निमित्तानां निमित्तवेदिनां वा तन्निमित्तज्ञानं विपर्यासं व्यत्ययमेति । आर्हतानामपि निमित्तव्यनिचारोद्दृश्यते किंपुन स्तीर्थिकानां । तदेवं निमित्ते व्यनिचारमुपलभ्यतेऽक्रियावादिनोविद्यासङ्गावं विद्यामनधीयानाः (आहंसुविज्ञापनिमोक्षमेव) विद्यायाः श्रुतस्य व्यनिचारेण तस्य परिमोक्षं परित्यागमाहुः । अथवा क्रियायाश्चर्यावादिद्यया ज्ञानेनैव मोक्षं कर्मक्यरूपमाहुरिति । क्वचिच्चरमपादस्यैवं पाठः । (जाणासुलोगंसिवयंतिमंदति) विद्यामनधीत्यैव स्वयमेव लोके नावान् वयं जानीमस्ति मंदाजडावदंति । मंदत्वं कथमिति चेदुच्यते । सम्यग्विलो कितस्य निमित्तस्य नास्ति व्यनिचारः । यत्रापि दृश्यते व्यनिचारः सोऽप्यज्ञाततादृगन्यनिमित्तसङ्गावात् । यथा किल बुद्धः स्वशिष्यानाकार्यउक्तवान् । द्वादशवार्षिकमत्र दुर्निहं नावि । यूयं देशांतरं गच्छत । तेच गहंतस्तेनैव निषिद्धाः । मागच्छत यूयं इहाद्यैव पुण्यवान् महासत्त्वः संजातस्तत्प्रज्ञावात्सुनिहं नविष्यतीति । तदेवमन्यनिमित्तसङ्गावात्तत्रयंचिन्निमित्तव्यनिचारइति ॥ १० ॥

॥ टीका-तदाह । (संवत्सरमित्यादि) सांवत्सरमिति ज्योतिषं । स्वप्नप्रतिपादको ग्रंथः स्वप्नस्तमधीत्य । लक्ष्णं श्रीवत्सादिकं । च शब्दादांतरवाह्यनेदनिन्नं निमित्तं वाक्प्रशस्तशकुनादिकं । देहे नवं देहं मषकतिलकादि । उत्पाते नवमौत्पातिकमुल्कापातदिग्दाहनिर्घातनूमिकंपादिकं । तथाष्टांगंच निमित्तमधीत्य । तद्यथा । चौममुत्पातमांतरिक्षमांगं स्वरं लक्ष्णं व्यंजनमित्येवं रूपं नवमपूर्वतृतीयाचारवस्तुविनिर्गतं सुखदुःखजीवितमरणलान्नाऽलान्नादिसंसूचकं निमित्तमधीत्य लोकेऽस्मिन्नतीतानि वस्तूनि अनागतानिच जानन्ति परिबिंदन्ति । नच शून्यादिवादेऽप्येतद् घटते तस्मादप्रमाणकमेव तैरनिधीयतइति । एवंव्याख्याते सति आह परः । ननु व्यनिचार्यपि श्रुतमुपलभ्यते । तथाहि । चतुर्दशपूर्वविदामपि षट्स्थानपतितत्वमागमउद्घुष्यते किंपुनरष्टांगनिमित्तशास्त्रविदां । अत्र चांगवर्जितानां निमित्तशास्त्राणामानुष्टुप्तेन ह्रन्दसा त्रयोदशशतानि सूत्रं तावत्येव सहस्राणि वृत्तिस्ता वत्प्रमाणलक्षणा परिज्ञापेति । अंगस्य त्रयोदशसहस्राणि सूत्रं तत्परिमाणलक्षणा वृत्तिरपरिमितं वार्तिकमिति ॥ ए ॥ तदेवमष्टांगनिमित्तवेदिनामपि परस्परतः षट्स्थानपतितत्वेन व्यनिचारित्वमतइदमाह । (केऽनिमित्ताइत्यादि) ङादसत्त्वात्प्राकृतशब्दा वा लिंगव्यत्ययः । कानिचिन्निमित्तानि तथ्यानि सत्यानि नवंति । केषांचित्तु निमित्तानां निमित्तवेदिनां वा बुद्धिवैकल्यात्तथाविधक्योपशमानावेन तन्निमित्तज्ञानं वि

तिनः पदार्थान् करतलामलकन्यायेन पश्यन्ति । समस्तश्रुतज्ञानिनोपि आगमबलेनातीतानागतानर्थान् विदन्ति । येऽप्यन्येऽष्टांगनिमित्तपारगास्तेपि निमित्तबलेन जीवादिपदार्थपरिच्छेदं विदधति ॥ ७ ॥

संवत्सरं सुविणं लक्षणं च, निमित्तदेहं च उपाइयं च ॥ अष्टंगमेयं बह्वे अहिता, लोगंसि जाणंति अणांगताइं ॥ ९ ॥ केई निमित्ता तहिया जवंति, केसिं च तं विप्पडिएति एणं ॥ तेविज्जनावं अणहिज्जमाणा, आहंसु विज्जापरिमोक्कमेव ॥ पाठांतरे ॥ (जाणासु लोगंसि वयंति मंदा ॥ १० ॥

अर्थ—(संवत्सरं के०) ज्योतिषग्रंथ (सुविणं के०) स्वप्न शुजाशुजना शास्त्र (लक्षणं के०) श्रीवत्सादिक लक्षण सामुद्रिक शास्त्र तेच शब्द अकी अन्यंतर नेदरूप पण जाणवा तथा (निमित्त के०) निमित्त प्रसिद्ध शकुनादिक शास्त्र जाणवा (देहं के०) देहना लक्षण मत्स तिलकादिक जाणवा (उपाइयं के०) उत्पात ते नूमिकंपादिकनी सूचनाकरनार शास्त्र एम (अष्टंगमेयंबह्वेअहिता के०) अष्टांगनिमित्तनुं घणा लोक पठन करीने अर्थात् अष्टांगनिमित्त जणीने (लोगंसिजाणंतिअणांगताइं के०) आलोकने विषे अतीत अनागतादिक वस्तुने जाणेठे. तेदलुं पण ए शून्यवादी जाणता न थो जेम कोइ संनिपाती यथातथ्य वस्तुने उलखे नही तेना दृष्टांते ए शून्यवादी पण जाणीलेवा ॥ ९ ॥ तेमां वली (केईनिमित्तातहियाजवंति के०) कोइएक निमित्तियायें पोताना मुख अकी निमित्त प्रकाश्यो अको तेनो निमित्त जेम कहे तेमज थायठे एटले साचो थायठे वली (केसिंचतंविप्पडिएतिएणं के०) कोइकनो निमित्तादि ज्ञान विपर्यासपणाने पामेठे एटले विघटेठे तथा (तेविज्जनावंअणहिज्जमाणा के०) ते एवी विद्याना जावनो अन्यास कखा विना एटले एवी विद्याने अण जण्या अका कहेठे के (आहंसुविज्जापरिमोक्कमेव के०) अथवा पाठांतरे (जाणासुलोगंसिवयंतिमंदाके०) कोइएक मंद एटले मूर्ख एवा अक्रियावादी प्रमुख एमज कहेठेके अमेज आलोक मांहे अशेष एटले समस्त जावने जाणीयें हैयें ॥ १० ॥

॥ दीपिका—सांवत्सरं ज्योतिषं । स्वप्नप्रतिपादकोग्रंथः स्वप्नः । लक्षणं श्रीवत्सादिकं । निमित्तं शकुनादिकं । देहे जवं देहं मषतिलकादि । उत्पाते जवमौत्पातिकमुल्कापातदिग्दाहादिकमित्यादि । अष्टांगनिमित्तं । यथा जौमं १ उत्पातं २ स्वप्नं ३ आंतरिक्षं ४ आंगं ५ स्वरं ६ लक्षणं ७ व्यंजनमित्येवं नवमपूर्वतृतीयाचारवस्तुनिर्गतं सुखदुःखादिसूचकं नि

ले कहेवे ते पोताने अजिप्राये लोकने जाणीने अमे यथावस्थित तत्त्वना जाणवैए ए वीरीते बोलीने क्रियानुं स्थापन करेवे (तहातहासमणामाहणाय के०) तथा तथा ए टले ते ते प्रकारें अर्थात् जेवा जेवा प्रकारनी क्रिया प्रवर्ते तेम तेम एटले तेवा तेवा प्रकारनुं स्वर्ग नरकादिक फल पण जाणवुं एरीते ते शाक्यादिकना श्रमण ब्राह्मण क्रियायकोज सिद्धि कहेवे. (सयंकडंणन्नकडंचडुरकं के०) तथाजे कांइ आ जगत् मांहे दुःख सुखवे ते सर्व पोतानुं करेलुं तथा परनुं करेलुं पण नथाय परंतु सर्व नवितव्यतानुं करेलुं थायवे हवे एमना मतनुं निराकरण करेवे (आहंसुविज्जाचरणंपमोस्कं के०) तीर्थंकर गणधरादिक विद्या एटले ज्ञान अने चरण एटले चारित्र एणेकरी मोक्षवे एट ले संसारीजीवोने ज्ञान अने क्रियानेसंयोगे करी प्रकर्षे जैनमार्गे मोक्षवे एम कहेवे. ॥ ११ ॥ (तेचरकुलोगंसिहणायगाउ के०) ते तीर्थंकर गणधरादिक केवावे तोके जो कमांहे चक्रुने स्थानकेवे तथा आ लोकने विपे नायक एटले स्वामि ठता (मग्गाणुसा संतिहितंपयाणं के०) आलोकने विपे पोताना प्रजालोकने आ नवे तथा परनवे हित कारी एवो सम्यक् धर्म मार्गे प्रकाशेवे. (तहातहासासयमाहुलोएके०) तथा तथा एटले जेवा जेवा प्रकारें ए लोक पंचास्तिकायरूप ते इव्यास्तिक नयना अजिप्राये शाश्वतो थाय तेवा तेवा प्रकारे कहे अथवा जेम जेम रागद्वेषनी वृद्धि तेम तेम संसारनी वृद्धि थाय एम कहे (जंसी के०) जे संसारने विपे (पयासंपगाढा के०) प्रजा एटले जीव ते राग द्वेषे व्याप्त ठता नाना प्रकारे रद्यावे (माणवके०) तो हे मानव तुं एम जाण ॥११॥

॥ दीपिका— अथ क्रियावादिमतमाह । ये क्रियातएव मोक्षमिहंति तएवमारब्धांति । स्वानिप्रायेण लोकं स्थावरजंगमात्मकं समेत्य ज्ञात्वा किल वयं यथावस्थितवस्तु ज्ञातारइत्यंगीकृत्य सर्वमस्त्येवेति सनिश्चयं कथयंति । तथा तेन प्रकारेण यथायथा क्रिया तथातथा स्वर्गनरकादिफलमिति । ते श्रमणास्तीर्थिकाब्राह्मणावा क्रियातएव सिद्धिमिहंति । तथा यत्किंचित्संसारे दुःखं तथा सुखं च तत्सर्वं स्वयमात्मनाऽन्येन कालेश्वरादिना । नचैतदक्रियावादे घटते । तत्र हि अक्रियत्वादात्मनोऽकृतयोरेव सुखदुःखयोः संभवः स्यादिति । (तस्मादाहंसु विज्जाचरणं पमोस्कंति) विद्याज्ञानं । चरणंक्रिया । ते हे अपि विद्येते कारणत्वेन यस्येति समासंकृत्वा अशीआदित्वान्मत्वर्थीयोच्प्रत्ययः । अ सौ विद्याचरणोमोक्षः । ज्ञानक्रियासाध्यइत्यर्थः । एवंविधं मोक्षमाहुस्तीर्थिकृदादयः॥११॥ ते तीर्थंकरादयश्हास्मिन् लोके चक्रुर्लोचनतुव्यइत्यर्थः । ते लोके नायकाः प्रधानाः । तुर्विशेषणे । मार्गे ज्ञानादिकं प्रजानां हितं प्राणिनामनर्थवारकं सज्जतिप्रापकं चानुज्ञापं ते कथयंति तथा तथा शाश्वतं लोकं संसारमाहुर्जिनाः । यथायथा मिथ्यात्ववृद्धिः ।

पर्याप्तं व्यत्ययमेति । आर्हतानामपि निमित्तव्यनिचारः समुपलभ्यते किंपुनस्तीर्थिका
नां । तदेवं निमित्तशास्त्रस्य व्यनिचारमुपलभ्यते ऽक्रियावादिनोविद्यासद्भावमनधीयानाः
संतोनिमित्तं तथा चान्यथा च नवतीति मत्वा ते (आहंसुविज्ञापलिमोस्कमेव) विद्या
याः श्रुतस्य व्यनिचारेण तस्य परिमोक्षं परित्यागमादुरुक्तवन्तः । यद्विवा क्रियायाश्च
जावादिद्यया ज्ञानेनैव मोक्षं सर्वकर्मच्युतिलक्षणमादुरिति ! क्वचिच्चरमपादस्यैवं पाठः
(जाणासुलोगंसिवयन्तिमंदति) विद्यामनधीत्यैव स्वयमेव लोकमस्मिन् वा लोके जावा
न् स्वयं जानीमएवं मंदाजडावदन्ति । नच निमित्तस्य तथ्यता । तथाहि । कस्यचित्क्व
चित्कृतेऽपि गृह्यतः कार्यसिद्धिदर्शनाद्बहुकुनसद्भावेपि कार्यविधातदर्शनादतोनिमित्तबले
नादेशविधायिनां मृषावादएव केवलमिति । नैतदस्ति । नहि सम्यग्धीतस्य श्रुतस्यार्थे
विसंवादोऽस्ति । यदपि षट्स्थानपतितत्वमुद्धोष्यते तदपि पुरुषाश्रितद्वयोपशमवशेन ।
नच प्रमाणानासव्यनिचारे सम्यक्प्रमाणव्यनिचाराशंकां कर्तुं युज्यते । तथाहि । मरु
मरीचिकानिचये जलग्राहि प्रत्यक्षं व्यनिचरतीति कृत्वा किंसत्यजलग्राहिणोपि प्रत्यक्ष
स्य व्यनिचारोयुक्तिसंगतो नवति । नहि मशकवर्तिरग्निसिद्धावुपदिश्यमाना व्यनिचारि
णीति सत्यधूमस्यापि व्यनिचारो नहि सुविवेचितकार्यकारणं व्यनिचरतीति । ततश्च प्र
मातुरयमपराधो न प्रमाणस्यैव सुविवेचितं निमित्तं श्रुतमपि न व्यनिचरतीति । यश्च
कृतेपि कार्यसिद्धिदर्शनेन व्यनिचारः शङ्क्यते सोऽनुपपन्नः । तथाहि । कार्याकृतात्
कृतेपि गृह्यतः कार्यसिद्धिः सापांतरालेतरशोचननिमित्तबलात्संजातेत्येवमवगंतव्यं ।
शोचननिमित्तप्रस्थितस्यापीतरनिमित्तबलात्कार्यव्याघातऽति । तथाच श्रुतिः । किल बु
द्धः स्वशिष्यानाह्वयोक्तवान् यथा द्वादशवार्षिकमत्र दुर्निहं नविष्यतीत्यतोदेशांतराणि
गृह्यत यूयं ते तद्वचनाज्ज्वलन्तस्तेनैव प्रतिषिद्धायथा मागृह्यत यूयमिहाद्यैव पुण्यवान् म
हासत्वः संजातस्तत्प्रजावात्सुनिहं नविष्यति । तदेवमंतरा परनिमित्तसद्भावात्तद्व्यनि
चारशंकेति स्थितं ॥ १० ॥

ते एवमस्कन्ति समिच्च लोगं, तहा तहा समणा माहणा य ॥
सयं कडं एन्नकडं च दुस्कं, आहंसुविज्ञा चरणं पमोस्कं ॥ ११ ॥
ते चकुलोगंसिह एायगा उ, मग्गाणुसासन्ति हितं पयाणं ॥ त
हा तहा सासयमाहु लोए, जंसी पया माएव संपंगाढा ॥ १२ ॥

अर्थ-हवे क्रियावादीनो मत दूषवेढे. (ते एवमस्कन्तिसमिच्चलोगं के०) जे एकली
मात्र क्रिया करवा थकीज मोक्षनी वांढना करेढे ते क्रियावादि एवीरीते आख्याति एट

तथागतास्तीर्थकरत्वं केवलज्ञानं च गताः श्रमणाः साधवो ब्राह्मणाः संयताऽसंयताः ।
 लौकिकी वाचोयुक्तिः । किञ्चूतास्तएवमाख्यांतीति संबंधः । तथातयेति वा क्वचित्पा
 तः । यथायथा समाधिमार्गो व्यवस्थितस्तथातथा कथयन्ति । एतच्च कथयन्ति । यथा
 यत्किञ्चित्संसारान्तर्गतानामसुमतां दुःखमसातोदयस्वप्नावं तत्प्रतिपक्षनूतं च सातोदया
 पादितं सुखं तत्स्वयमात्मना कृतं नान्येन कालेश्वरादिना कृतमिति । तथा चोक्तं ।
 सद्यो पुत्रकयाणं, कम्माणं पावणं फलविवागं ॥ अवराहे सुगुणेषु य एमिन्नमि
 त्तं परो होइ ॥ १ ॥ एतच्चाहुस्तीर्थकरणधरादयः । तद्यथा । विद्या ज्ञानं चरणं चा
 रित्रं क्रिया तत्प्रधानो मोक्षस्तमुक्तवन्तो न ज्ञानक्रियान्यां परस्परनिरपेक्षान्यामिति । तथा
 चोक्तं । क्रियां च संज्ञानवियोगनिष्फलां क्रियाविहीनां च विबोधसंपदं ॥ निरङ्गताक्वे
 शसमूहशान्तये, त्वया शिवाय लिखितेव पद्यतिः ॥ १ ॥ ११ ॥ किञ्च (ते च कुलो गंसि
 हेत्यादि) ते तीर्थकरणधरादयोऽतिशयज्ञानिनोऽस्मिन् लोके चक्षुरिव चक्षुर्वर्ते
 ते । यथाहि चक्षुर्योग्यदेशावस्थितान् पदार्थान् परिच्छिनत्ति । एवं तेऽपि लोकस्य यथा
 वस्थितपदार्थाविष्करणं कारयन्ति । यथाऽस्मिन् लोके ते नायकाः प्रधानाः । तुशब्दो
 विशेषणः । सङ्गपदेशदानतो वा नायका इत्येतदाह । मार्गं ज्ञानादिकं मोक्षमार्गं अनुशासं
 ति कथयन्ति प्रजायन्त इति प्रजाः प्राणिनस्तेषां । किञ्चूतं । हितं सज्जतिप्रापकमनर्थनिवार
 कं । किञ्च चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके पञ्चास्तिकायात्मके वा येन प्रकारेण इव्यास्तिकनया
 निप्रायेण यदस्तु शाश्वतं तत्तथा आहुस्तुक्तवन्तः । यदिवा लोकोयं प्राणिगणः संसारां
 तर्वर्ती यथायथा शाश्वतो जवति तथातथैवाहुः । तद्यथा । यथायथा मिथ्यादर्शना निवृ
 द्धिस्तथा तथा शाश्वतो लोकः । तथाहि । तत्र तीर्थकराहारकवज्याः सर्वे एव कर्मबंधाः सं
 नाव्यन्त इति । तथाच महारंजादिनिश्चतुर्निःस्थानैर्जीवानरकायुष्कं यावन्निवर्तयन्ति ताव
 त्संसारानुबेद इति । अथवा यथायथा रागद्वेषादिवृद्धिस्तथा तथा संसारोपि शाश्वत इ
 त्याहुः । यथायथा च कर्मोपचयमात्रा तथातथैव संसारानिवृद्धिरिति । दुष्टमनोवाक्का
 यानिवृद्धौ वा संसारानिवृद्धिरवगन्तव्या । तदेवं संसारस्यानिवृद्धिर्भवति । यथाऽस्मिंश्च
 संसारे प्रजायन्त इति प्रजाजन्तवः हे मानव । मनुष्याणामेव प्रायशः उपदेशार्हत्वान्मानव
 ग्रहणं । सम्यग्नारकतिर्यङ्मरामरज्जेन प्रगाढाः प्रकर्षेण व्यवस्थिता इति ॥ १२ ॥

जे रक्कसा वा जमलोइया वा, जे वासुरा गंधवा य काया ॥

आगासगामी य पुढोसिया जे, पुणोपुणो विप्परिया सुवन्ति ॥

॥ १३ ॥ जमाहु उहं सलिलं अपारगं, जाणाहि एं नवगहणं इ

मोखं ॥ जंसी विसन्ना विसयंगणाहिं, उहं वि लोयं अणुसंचरन्ति ॥ १४

तथाहि । तत्र तीर्थकराहारकवज्याः सर्वेऽपि कर्मबंधाः संजाव्यन्ते । कर्मबंधाच्च संसारवृद्धिः । अथवा यथायथा रागद्वेषवृद्धिस्तथा तथा संसारोऽपि शाश्वतइत्याहुः । यस्मिन्संसारे प्रजाजंतवः हेमानव संप्रगाढाः स्थिताः ॥ १२ ॥

॥ टीका—सांप्रतं क्रियावादिमतं दुदूषयिषुस्तन्मतमाविष्कुर्वन्नाह । (तएवमस्कंतीत्यादि) ये क्रियातएव ज्ञाननिरपेक्षायादीक्षादिलक्षणाया मोक्षमिच्छन्ति तेऽएवमाख्यातिं तद्यथा । अस्ति माता पिता अस्ति सुवीर्णस्य कर्मणः फलमिति । किं कृत्वा तएवं कथयन्ति क्रियातएव सर्वं सिध्यतीति स्वानिप्रायेण लोकं स्थावरजंगमात्मकं समेत्य ज्ञात्वा किल वयं यथावस्थितवस्तुनो ज्ञातारइत्येवमन्युपगम्य सर्वमस्त्येवेत्येवं सावधारणं प्रतिपादयन्ति न कथंचिन्नास्तीति कथमाख्यातिं । तथा तेन प्रकारेण यथायथा क्रिया तथा तथा स्वर्गनरकादिकं फलमिति ते च श्रमणास्तीर्थिकाब्राह्मणावा क्रियातएव सिद्धिमिच्छन्ति । किंच यत् किमपि संसारे दुःखं तथा सुखं च तत्सर्वं स्वयमेवात्मना कृतं नान्येन कालेश्वरादिना नचैतदक्रियावादे घटते । तत्र ह्यक्रियात्वादात्मनोऽकृतयोरेव सुखदुःखयोः संभवः स्यादेवं च कृतनाशकृतागमौ स्यातां । अत्रोच्यते । सत्यमस्त्यात्मसुखदुःखादिकं । नन्वस्त्येव । तथाहि । यद्यस्त्येवं सावधारणमुच्येत ततश्च न कथंचिन्नास्तीत्यापन्नमेवं च सति सर्वं सर्वात्मकमापद्येत । तथाच सर्वलोकस्य व्यवहारोद्देशकः स्यात् । नच ज्ञानरहितायाः क्रियायाः सिद्धिस्तदुपायपरिज्ञानान्नावात् । नचोपायमन्तरेणोपेयमवाप्यतइति प्रतीतिः । सर्वा हि क्रिया ज्ञानवत्येव फलवत्युपलक्ष्यते । उक्तंच । ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव निंदाप्रदेषमत्सरैः ॥ उपेक्षितैश्च विमैश्च ज्ञानघ्नं कर्म बध्यते ॥ १ ॥ पढमं नाणं तउ दया, एवं चिच्छति सबसंजए ॥ अन्नाणी किं काही, किंवा माही षेयपावयं ॥ १ ॥ इत्यतो ज्ञानस्यापि प्राधान्यं नापि ज्ञानादेव सिद्धिः क्रियारहितस्य पंगोरिव कार्यसिद्धेरनुपपत्तिरित्यालोच्याह । (आहंसुविज्ञाचरणं पमोस्कंति) न ज्ञाननिरपेक्षायाः क्रियायाः सिद्धिरंधस्येव नापि क्रियाविकलस्य ज्ञानस्य पंगोरित्येवमवगम्यादुरुक्तवंतस्तीर्थकरगणधरादयः । किमाहुः । मोक्षं । कथं । विद्यां च ज्ञानं चरणंच क्रिया ते द्वे अपि विद्येते कारणत्वेन यस्येति विगृह्यार्थ्यादित्वान्मत्वर्थीयोच । असौ विद्याचरणोमोक्षः । ज्ञानक्रियासाध्यइत्यर्थः । तमेवं साध्यं मोक्षं प्रतिपादयन्ति । यदिवान्यथा वा पातनिका केनैतानि समवसरणानि प्रतिपादितानि । यच्चोक्तं यच्च वक्ष्यते इत्येतदशंक्याह । (तेऽएवमस्कंतीत्यादि) अनिरुद्धा क्वचिदप्यस्वलता प्रज्ञायते ऽनयेति प्रज्ञा ज्ञानं येषां तीर्थकृतां तेऽनिरुद्धप्रज्ञास्तएवमनंतरोक्तया प्रक्रियया सम्यगाख्यातिं प्रतिपादयन्ति । लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं स्थावरजंगमाख्यं वा समेत्य केवलज्ञानेन करतलामलकन्यायेन ज्ञात्वा

પ્રાધાન્યરૂપાપનાર્થે । તથા કાયાઃ પૃથિવીકાયાદયઃ પઢપિ ગૃહ્યંતેતિ । પુનરન્યેન પ્ર
કારેણ સત્વાન્સંજિઘૃકુરાહ । યે કેચનાકાશગામિનઃ સંપ્રાપ્તાકાશગમનલબ્ધયશ્ચતુર્વિધદે
વનિકાયવિદ્યાધરપક્ષિવાયવઃ । તથા ચેચ પૃથિવ્યાશ્રિતાઃ પૃથિવ્યક્ષેજોવાયુવનસ્પતિઃ
ત્રિચતુઃપંચેન્દ્રિયાસ્તે સર્વેપિ સ્વકૃતકર્મજિઃ પુનઃપુનર્વિવિધમનેકપ્રકારં પર્યાસં પરિક્ષેપમરહદ્
ઘટીન્યાયેન પરિત્રમણમુપસામીપ્યેન યાંતિ ગઢંતીતિ ॥ ૧૩ ॥ કિંચાન્યત્ । (જમાદુરિ
ત્યાદિ) । યં સંસારસાગરમાદુરુક્તવંતસ્તીર્થકરગણધરાદયઃ । તદ્દિદઃ કથમાદુઃ સ્વયંચુર
મણસલિલૌઘવદપારં । યથા સ્વયંચુરમણસલિલોઘોન કેનચિક્કાલચરેણ સ્થલચરેણ વા
લંઘયિતું શક્યતે એવમયમપિ સંસારસાગરઃ સમ્યગ્દર્શનિનમંતરેણ લંઘયિતું ન શક્યતઃ
તિ દર્શયતિ । જાનીહિ અવગત્ । એમિતિ વાક્યાલંકારે । જવગહનમિદં ચતુરશીતિયોનિલ
હ્રપ્રમાણં યથાસંજનવં સંસ્થેયાઽસંસ્થેયાનંતસ્થિતિકં દુઃસ્થેન મુચ્યતેતિ હર્મોઽંકુ દુરુત્તરમ
સ્તિવાદિનામપિ કિંપુનર્નાસ્તિકાનાં । પુનરપિ જવગહનોપલક્ષિતં સંસારમેવ વિશિન
તિ । યત્ર યસ્મિન્ સંસારે સાવચકર્માનુષ્ઠાયિનઃ કુમાર્ગપતિતાઅસત્સમવસરણગ્રાહિણો
વિપક્ષાઅવસક્તાવિપયપ્રધાનાઅંગનાવિપયાંગનાસ્તાનિર્વદિ વા વિપયાશ્રાંગનાશ્ચ વિપયાં
ગનાસ્તાનિર્વશીકૃતાઃ સર્વત્ર સદનુષ્ઠાને ઽવસીદંતિ તદેવંવિપયાંગનાદિકે પંચકે વિપક્ષા
દિધાપ્યાકાશાશ્રિતં પૃથિવ્યાશ્રિતંચ લોકં યદિ વા સ્થાવરજંગમલોકમનુસરંતિ ગઢંતિ ।
યદિવા દિધાપિ લિંગમાત્રપ્રવ્રજ્ય યાઽવિરત્યાચરાગદેપાન્યાં વા લોકં ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકં
સ્વકૃતકર્મપ્રેરિતાઅનુસંચરંતિ વંત્રમ્યંતેતિ ॥ ૧૪ ॥

ન કમ્મણા કમ્મ સ્વવેંતિ વાલા, અકમ્મણા કમ્મ સ્વવેંતિ ધીરો ॥ મે
ધાવિણો લોચ્છમયા વતીતા, પાઠાંતરે (લોચ્છનયાવતીતા) સંતોસિણો
નોપકરેંતિ પાવં ॥ ૧૫ ॥ તે તીયવપ્પન્નમણાગયાઈ, લોગસ્સ જાણંતિ તદ્દા
ગયાઈ ॥ એતારો અન્નેસિ અણન્નણેયા, બુદ્ધા હુ તે અંતકઢા જવંતિ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—(નકમ્મણાકમ્મસ્વવેંતિવાલા કે ૦) અજ્ઞાની એવો મિથ્યામતિવાલું જીવ કર્મજે
સાવચારંજ તેણે કરી પૂર્વકૃતકર્મને સ્વપાવે નહીં પરંતુ સાહમાં નવા કર્મનું બંધ કરે
(અકમ્મણાકમ્મસ્વવેંતિધીરા કે ૦) આશ્રવને સર્વ પ્રકારેં રોધન કરવા થકી સૈલેસી ક
રણાવસ્થાયેં ધીર એટલે મહાસત્ત્વવંત એવો પુરુષ કર્મને સ્વપાવેઢે. (મેધાવિણોલોચ્છ
મયાવતીતા કે ૦) જે મેધાવિ એટલે પંક્તિ મહાનુજાવ હોય તે લોચ્છમય એટલે પરિચ
હ તેયકી અતીત એટલે રહિત હોય (સંતોસિણોનોપકરેંતિપાવં કે ૦) એમ સંતોષી થ
તો પાપ નકરે ॥ ૧૫ ॥ જે પુરુષ એવા હોય તે કેવા થાય તે કહેઢે. (તેતીયવપ્પન્નમ
ણાગયાઈ કે ૦ તે) શ્રીવીતરાગ અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણે કાલ આશ્રી

अर्थ—हवे ते नाना प्रकार कहेबे. (जेरकसावाजमलोइयावा के०) जे राक्षस व्यंतरादिक यमलोकिका जे परमाधार्मिकादिक देवो (जेवासुरा के०) जे वैमानिक ज्योतिषादिक देवो (गंधवाय के०) गंधर्व एटले विद्याधरादिक तथा (कायके०) पृथिविकायादिक (आगासगामीय के०) आकाशगामि एवा पक्षीत तथा वायुप्रमुख तथा (पुढोसियाजे के०) पृथिविने विषे आश्रित एवा जे अनेक वैडियादिक जीव ते सर्व (पुणोपुणोविष्परियासुवन्ति के०) पोत पोताना कर्मे करी वलीवली चतुर्गति क रूप संसारमां परिच्रमण करेबे ॥ १३ ॥ (जमाहुउहंसलिलंअपारगं के०) श्रीतीर्थकर गणधरादिक ते ए जे उध एटले संसार तेने अपार स्वयंचूरमण समुड सरखो कहेबे (जाणाहि के०) एम तुं जाण अंहीं एं वाक्यालंकारेबे (नवगहणं के०) ते समान संसार गहनबे (डुमोक्कं के०) डुमोक्क एटले अत्यंत दुस्तरबे (जं सीविसन्ना विसयंगणाहिं के०) अस्तिवादीने पणजो एमबे एटले सम्यक् प्रवर्तकने पण आ अपार संसारसमुड अत्यंत दुस्तर बे तो नास्तिकवादीने तो अत्यंत दुस्तर होय एमां के बुंज गुं जे आ संसारने विषे सावद्य धर्मेना प्रवर्तक कुमार्गे पतित पांचेंडिय संबंधी विषयना सेवनार तथा अंगना जे स्त्री तेने वश पड्याबता रहेबे ते (डुहउविलोयंअणु संचरन्ति के०) त्रस स्थावररूप बे प्रकारनुं जे लोक तेमांहे राग हेपेकरीपरिच्रमणकरे.

॥ टीपिका—ये राक्षसाः । राक्षसग्रहणात्सर्वे व्यंतराङ्गेयाः । यमलौकिकात्मानां ऽवर्षा दयोजवनपतयः । येच सुरावैमानिकाः । चशब्दाज्ज्योतिष्काः । ये गंधर्वाविद्याधराः । कायाः पृथिवीकायादयः षट् । पुनः प्रकारांतरेण जीवान् आकाशगामिनः संप्राप्तलब्धयश्चतुर्विद्यादेवाविद्याधराः पक्षिणोवायवश्च । ये च पृथिव्याश्रिताः पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतिद्वित्रिचतुःपंचेंडियास्ते सर्वेपि कर्मणिः संसारे विपर्यासं परिच्रमणमुपयांति गच्छन्ति ॥ १३ ॥ यं संसारं समुड्माहुर्जिनाः । किंचूतं । स्वयंचूरमणसलिलौघवदपारं जानीहि त्वं । एमितिवाक्यालंकारे । नवगहनं संसारारण्यं दुःखेन मुच्यतइति डुमोक्कं दुस्तरमस्तिवादिनामपि किंपुनर्नास्तिकानां । यस्मिन् संसारे सावद्याचारे विपस्साआसक्ताविषयप्रधानाअंगनाविषयांगनास्तानिर्वशीकृताद्विधापि स्थावरजंगमं लोकमनुचरन्ति गच्छन्ति संसारे च्रमन्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

॥ टीका—लेशतोजंतुजेदप्रदर्शनद्वारेण तत्पर्यटनमाह । (जेरकसाइत्यादि) ये केचन व्यंतरजेदाराक्षसात्मानः । तद्ग्रहणाच्च सर्वेपि व्यंतरा गृह्यन्ते । तथा यमलौकिकात्मनां ऽवर्षादयस्तडपलक्षणात्सर्वजवनपतयस्तथा येच सुराः सौधर्मादिवैमानिकाः । चशब्दाज्ज्योतिष्काः सूर्यादयस्तथा ये गंधर्वाविद्याधराव्यंतरविशेषावा । तद्ग्रहणं च

तीत्यतथाह । (तेतीयइत्यादि) ते वीतरागाद्यल्पकपायावा लोकस्य पंचास्तिकायात्मकस्य प्राणिलोकस्य वाऽतीतान्यन्यजन्माचरितानि उत्पन्नानि वर्तमानावस्थायीन्यनागतानि च नवांतरजावीनि सुखदुःखादीनि तथागतानि यथावस्थितानि तथैवाऽवितथं जानन्ति न विजंगझानिनश्च विपरीतं पश्यन्ति । तथाहि । आगमः । अणगारेणं जंतेमाई मिहादिही रायगिहेण यरेसंमोहए वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणाइ पासइ जावसे दंसणे विवज्जा से जवतीत्यादि । ते चातीतानागतवर्तमानज्ञानिनः प्रत्यक्षज्ञानिनश्चतुर्दशपूर्वविदोवाऽप्रत्यक्षज्ञानिनोऽन्येषां संसारोत्तितीर्णानां नव्यानां मोक्षं प्रति नेतारः सद्युपदेष्टां प्रत्युपदेष्टारोजन्वन्ति । नच ते स्वयंबुद्धत्वादन्येन नीयन्ते तत्त्वावबोधं कार्यतइत्यनन्यनेयाहिताहितप्राप्तिपरिहारंप्रति नान्यस्तेषां नेता विद्यतइति ज्ञावः । ते च बुद्धाः स्वयंबुद्धास्तीर्थकरगणधरादयः । दुशब्दश्च शब्दार्थे विशेषणोच । तथाच प्रदर्शितएव । तेच नवांतराः संसारोपादानजूनतस्य वा कर्मणोत्तराजन्वन्तीति ॥ १६ ॥

ते एव कुर्वन्ति एकारवन्ति, जूताहिसंकाइ डुगुंठमाणा ॥ सयाजता विष्णुवन्ति धीरा, विष्णुति धीरा पाठांतरे (विष्णुतिवीरा) य ह्वन्ति एगो ॥ १७ ॥ महरेय पाणे बुद्धेय पाणे, ते आत्तउ पासइ सबलोए ॥ उवे हती लोगमिणं महंतं, बुद्धेऽपमत्तेसु परिवएज्जा ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे तेमनी क्रिया केवी होय ते कहेवे. (ते के०) ते वीतराग सम्यक् ज्ञानी ते सावधानुष्ठानरूप एवी जे (जूताहि संकाइ डुगुंठमाणा के०) जून एटले प्राणी तेनी हिंसानी शंकायें डुगुंठित एटले प्राणीनी हिंसाने निंदता थका (एवकुर्वन्ति के०) पोते हिंसा करे नही तथा (एकारवन्ति के०) अन्य पाशे हिंसा करावे नही. उपलक्षण थकी जे हिंसा करतो होय तेने अनुमोदे नही तेमज मृषा पोते बोले नही बीजा पाशे बोलावे नही तथा बोलताने अनुमोदन आपे नही एरीते सर्व पंचमहाव्रताने सदाकाल पाळे एम (सयाजता के०) सर्व काल यत्नवंत एटले पाप थकी निवर्त्ते (विष्णुवन्तिधीरा के०) संयमने विषे नम्र होय विनयवंत होय एवा धैर्यवंत शुनट तुय ठतो संयमरूप जूमिने विषे कर्मरूप शुनटाने जीतवा समर्थ एवो (विष्णुतिधीरायह्वन्तिएगोके०) कोइएक शुद्ध सम्यक् मार्ग जाणी धैर्यवंत शूरवीर थाय ते परीसहादिकने जीते ॥ १७ ॥ हवे शुं जाणीने सावधानुष्ठान नकरे ते कहेवे. (महरेयपाणे बुद्धेयपाणे के०) महरा एटले बालक ते अंधी पृथिविकायादिक तथा बेंडीयादिक लघुजातीना जीवो छेवा तेपण जीववे अने बुद्धेय एटले महोटा हस्ति प्रमुख ते पण जीववे एवं जाणीने (तेआत्तउपासइ सबलोए के०) ते सद्युजीवने सर्व चौद रज्ज्वात्मक

(लोमस्सजाणंतिहागयाइं के०) तथागत एटले यथावस्थित जेमढे तेवीरीते लोक मांहे सर्व जीवोना जावी सुखडुःखादिकना जाण एवा थाय परंतु विजंग ज्ञानीनी पेरे थायुं पाबुं नजाणे (एतारोअन्नेसिअणन्नणेया के०) एवा जीवो अन्य जीवोने संसारनो पार पमाडे परंतु तेने अन्य कोइ तत्वनो देखाडनार नथाय किंतुते दुइतिनिश्चं पोतेज (बुद्धाके०) तत्वना जाण थका (अंतकडानवंतिके०) कर्मनो अंतकरनार होयढे ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—कर्मणा सावधारंजेण कर्म पापं न कूपयंति बालामूढाः । अकर्मणा आश्रवनिरोधेन तु कर्म कूपयंति धीरामहासत्त्वाः । मेधाविनः प्रज्ञावंतोलोचनमयं परिग्रहमेवातीतालोचातीतावीतरागाः संतोषिणः संतुष्टास्ते एवंविधाअवीतरागाअपि पापं कर्म न कुर्वन्ति । लोचनयादतीताइति क्वचित्पाठः । लोचश्च जयं च लोचाद्वा जयं तस्मादतीताअतएव संतोषिणइति । लोचाईजावं दर्शयताऽपरकपायेन्योलोचनस्याधिकत्वमुक्तं ॥ १५ ॥ ते वीतरागाअतीतानि पूर्वजन्मकृतानि प्रत्युत्पन्नानि वर्तमानानि अनागतान्यागामिजवजावीनि सुखडुःखानि लोकस्य प्राणिगणस्य तथागतानि यथास्थितानि जानन्ति ते जिनाः श्रुतकेवलिनोवा ऽन्येषां प्राणिनां मोहं प्रति नेतारः प्रापकास्तेच स्वयंबुद्धत्वादन्येन न नीयंते तत्त्वावबोधं कार्यतइत्यनन्यनेयास्तेबुद्धाज्ञाततत्त्वास्तीर्थकरगणधरादयोहुनिश्चितमंतकराः संसारपारगानवन्ति ॥ १६ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (एकम्मणेत्यादि) ते एवमसत्समयसरणाश्रितामिथ्यात्वादि निर्दोषैरनिनूताः सावद्येतरविशेषानजिज्ञाः संतः कर्मकूपणार्थमप्युद्यतानिर्विवेकतया सावद्यमेव कर्म कुर्वन्ते । नच कर्मणा सावधारंजेण कर्म पापं कूपयंत्यपनयंत्यज्ञत्वाद्बाला इव बालास्तइति । यथाच कर्म क्लिप्यते तथा दर्शयति । अकर्मणात्वाश्रवनिरोधेन तु अंतशः शैलेइयवस्थायां कर्म कूपयंति धीरामहासत्त्वाः सदैव्या इव चिकित्सयाऽऽमयानि ति । मेधा प्रज्ञा विद्यते येषां ते मेधाविनोहिताहितप्राप्तिपरिहाराजिज्ञा लोचनमयं परिग्रहमेवातीताः परिग्रहातिक्रमाद्धोचातीतावीतरागाइत्यर्थः । संतोषिणोयेन केनचित्संतुष्टाअवीतरागाअपीति । यदिवा यतएवाऽतीतलोचाअतएव संतोषिणइति । तएवंचूतान्नगवंतः पापमसदनुष्ठानापादितं कर्म न कुर्वन्ति नाददति । क्वचित्पाठः । लोचनयादतीताः । लोचश्च जयं च समाहारद्वयः । लोचाद्वा जयं तस्मादतीताः संतोषिणइति । न पुनरुक्ता शंका विधेयेत्यतोलोचातीतत्वेन प्रतिपेधांशोदर्शितः । संतोषिणइत्यनेन च विध्यंश इति । यदिवा लोचातीतग्रहणेन समस्तलोचानावः । संतोषिणइत्यनेन तु सत्यप्यवीतरागत्वेनौत्कटलोचाइति । लोचानावदर्शयन्नपरकपायेन्योलोचनस्य प्राधान्यमाह । येच लोचातीतास्तेऽवश्यं पापं न कुर्वन्तइति स्थितं ॥ १५ ॥ येच लोचातीतास्ते किंचूतानव

पुनस्तानि नूतानि यत्तंकयाऽरंजे जुगुप्सन्ति संतइत्येतदाशंक्याह । (उद्वरेयइत्यादि)
 ये केचन उद्वरेति लघवः कुंश्वादयः सूक्ष्मावा ते सर्वेपि प्राणाः प्राणिनोये च वृक्षा
 बादरशरीरिणस्तान्सर्वानप्यात्मतुल्यान् आत्मवत्पश्यति सर्वस्मिन्नपि लोके यावत्प्रमा
 णं मम तावदेव कुंयोरपि यथावा मम दुःखमननिमतमेवं सर्वलोकस्यापि सर्वेषामपि
 प्राणिनां दुःखमुत्पद्यते दुःखाहुर्जन्ति । यथाचागमः । पुढविकाएणं जंते अक्कंते समाणे
 केरिसयं वेयणं वेएइइत्याद्याः सूत्रालापकाइति मत्वा तेषि नाक्रमितव्यान संघट्टनीया
 इत्येवं यः पश्यति तथा लोकमिमं महांतमुत्प्रेक्षते पण्डितसूक्ष्मबादरजेदैराकुल
 त्वान्महांतं । यदिवाऽनादिनिधनत्वान्महान् लोकः । तथाहि । कालतोन्नव्याद्यपि केचन
 सर्वेणापि कालेन न सेत्स्यंतीति । यद्यपि इव्यतः पण्डितव्यात्मकत्वात् क्षेत्रतश्चतुर्दशर
 ज्जुप्रमाणतया सावधिकोलोकस्तथापि कालतोनावतश्चानाद्यनिधनत्वात्पर्यायाणां चा
 नंतत्वान्महान् लोकस्तमुत्प्रेक्षतइति । एवंच लोकमुत्प्रेक्षमाणोबुद्धोऽवगंतव्यः । सर्वा
 णि प्राणिस्थानान्यशाश्वतानि तथा नात्रापसदे संसारे सुखलेशोप्यस्तीत्येवं मन्यमानो
 ऽप्रमत्तेषु संयमानुष्ठायिषु मध्ये तथानूतएव परिसमंताद्भजेद्यदिवा बुद्धः सन् प्रमत्तेषु
 गृहस्थेषु अप्रमत्तः सन् संयमानुष्ठाने परिव्रजेदिति ॥ १७ ॥

जे आयउ परउ वा वि एवा, अलमप्पणो होति अलं परेसिं ॥
 तं जोइचूतं च सया वसेज्जा, जे पाउ कुज्जा अणुवीति धम्मं ॥ १९ ॥
 अत्ताण जो जाणति जो य लोगं, गइं च जो जाणइ णागइं चा ॥
 जो सासयं जाण असासयं च, जातिं मरणं च जणोववायं ॥ २० ॥

अर्थ—(जेआयउपरउवाविणवा के०) जे कोइ पोताना आत्माने तथा परना आ
 त्माने सम्यक् प्रकारे जाणे एटले जेवीरीते पोताना आत्माने जाणे तेवीरीते परना
 आत्माने पण जाणे (अलमप्पणोहोतिअलंपरेसिं के०) ते पुरुष पोताने उद्वरवाने
 समर्थ होय अने बीजाने पण उद्वरवाने समर्थ थाय (तंजोइचूतंचसयावसेज्जा के०)
 ते ज्योतिचूत प्रकाशवान चंडादित्य प्रदीपसमान गुरुने जाणीने सर्व काले सेवे (जेपा
 उकुज्जाअणुवीतिधम्मं के०) जे विचारीने श्रीवीतराग नाशित धर्मना स्वरूपने सम्यक्
 प्रकारें करी प्रगट करे ॥ १९ ॥ (अत्ताणजोजाणतिजोयलोगं के०) जे पोताना आत्माने
 सम्यक् प्रकारे जाणे जे लोकालोकनुं स्वरूप जाणे (गइंचजोजाणइणागइंचके०) जे जीवनी
 गति आगति जाणे अथवा चारे गतिनुं स्वरूप जाणे तथा अनागतनुं स्वरूप जाणे एटले
 ज्यां गयो अको जीव फरी नथावे एवी जे मोक्षगति तेना स्वरूपने जाणे (जोसासयंजाणअ

लोकने विषे पोतानाआत्म समान देखे (उवेहती लोगमिणं महंतं के०) ए महांत लोक एटले संसार तेने सारीरीते आलोचीने सर्वस्थानक अशाश्वता जाणीने आ संसारमां कोइ सुख नथी एवो जाणीने (बुद्ध के०) जे पंन्ति तत्वना जाए होय ते (अप्पमत्तेसुपरिव्वएज्जा के०) अप्रमत्तपणे संयमने विषे प्रवर्त्ते शुद्धो संयम पाजे १७

॥ दीपिका—ते तीर्थकरादयः पापं कर्म नैव कुर्वन्ति स्वयं । नवाऽन्येन कारयन्ति कुर्वन्तमन्यं नानुजानन्ति नूतानिशंकया प्राणिघातनयेन पापं कर्म जुगुप्समानाः । एवं विधास्ते सदा सर्वकालं यताः संयताविप्रणमन्ति विविधं संयमानुष्ठानं प्रति प्रवृत्तिं नवन्ति तत्पराः स्युर्धोराः । तथा एके केचन गुरुकर्माणो (विणत्ति) विज्ञप्तिज्ञानं तन्मात्रेणैव वीरानानुष्ठानेन स्युः । नच ज्ञानमात्रेण सिद्धिः । यतः । अधीत्य शास्त्राणि नवन्ति मूर्खा, यस्तु क्रियावान् पुरुषः सविद्वान् ॥ संचिंत्यतामौषधमातुरं हि न ज्ञानमात्रेण करोत्यरोगम् ॥ १ ॥ १७ ॥—ये डहरालघवः कुंश्वाद्याः सूक्ष्मावा ते सर्वेपि प्राणाः प्राणिनोये च वृक्षावादरास्तान् सर्वानात्मवत्पश्यति सर्वलोके । तथा लोकमिमं षड्जीवैराकुलत्वान्महांतमुत्प्रेक्षते । अनाद्यनंतत्वाद्वा महांतं । यतो न व्याप्यपि केचन सर्वेणापि कालेन न सेत्स्यन्तीति । यद्यपि इव्यतः षड्द्व्यात्मकत्वात् क्षेत्रतश्चतुर्दशरङ्गुमानत्वात्परिमितोलोकस्तथापि कालतोऽनाद्यनंतत्वाद्भावतः पर्यायाणामंतत्वान्महान् लोकस्तमुत्प्रेक्षते । बुद्धो ज्ञाततत्त्वोऽप्रमत्तेषु यतिषु तथानूतएव परिव्रजेत्संयमे ॥ १७ ॥

॥ टीका—यावदद्यापि नवांतं न कुर्वन्ति तावत्प्रतिषेध्यमंशं दर्शयितुमाह । (ते एव कुर्वन्तीत्यादि) ते प्रत्यक्षज्ञानिनः परोक्षज्ञानिनोवा विदितवेद्याः सावद्यमनुष्ठानं नूतोपमर्दानिशंकया पापं कर्म जुगुप्सन्तः संतो न स्वतः कुर्वन्ति नाप्यन्येन कारयन्ति कुर्वन्तमप्यपरं नानुमन्यन्ते । तथा स्वतो न सृष्टावादं जल्पन्ति नान्येन जल्पयन्ति नाप्यपरं जल्पन्तमनुजानन्त्येवमन्यान्यपि महाव्रतान्यायोज्यानीति । तदेवं सदा सर्वकालं यताः संयताः पापानुष्ठानान्निवृत्ताविविधं संयमानुष्ठानं प्रति प्रणमन्ति प्रवृत्तिं नवन्ति । के ते वीरामहापुरुषा इति । तथैकेचन हेयोपादेयं विज्ञायाऽपिशब्दात्सम्यक् परिज्ञाय वा तदेव निःशंकं यज्जिनैः प्रवेदितमित्येवं कृतनिश्चयाः कर्मणि विदारयितव्ये वीरानवन्ति । यद्विवा परीषहोपसर्गानीकविजयादीरा इति । पांशातरंवा (विष्णुति वीराय नवन्ति एगे) एके केचन गुरुकर्माणोऽप्यसत्त्वाः विज्ञप्तिज्ञानं तन्मात्रेणैव वीरानत्वानुष्ठाने नच ज्ञानादेवाऽनिलपिता वाप्तिरुपजायते । तथाहि । अधीत्य शास्त्राणि नवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान् पुरुषः सविद्वान् ॥ संचिंत्यतामौषधमातुरं हि न ज्ञानमात्रेण करोत्यरोगं ॥ १ ॥ १७ ॥ कानि

क्रिया ॥ १९ ॥ किंचान्यत् । (अत्ताणमित्यादि) योह्यात्मानं परलोकयायिनं शरीरा
 द्यतिरिक्तं सुखदुःखाधारं जानाति यथात्महितेषु प्रवर्तते सयात्मज्ञोभवति । ये
 न चात्मा यथावस्थितस्वरूपोऽहंप्रत्ययग्राह्योनिज्ञातोभवति तेनैवायं सर्वोपि लोकः
 प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपोविदितोभवति सएव चात्मज्ञोस्तीत्यादिक्रियावादं नापितुमर्हतीति
 द्वितीयवृत्तांतस्य क्रिया । यश्च लोकं चराचरं वैशाखस्थानस्थकटिस्थकरयुग्मपुरुषा
 कारं चशब्दादलोकं चानंताकाशास्तिकायमात्रं जानाति । यश्च जीवानामागतिमागमनं
 कुतः समागतानारकास्तिर्यचोमनुष्यादेवाः कैर्वा कर्मजिनारकादित्वेनात्पद्यंतइत्येवं यो
 जानाति । तथाऽनागतं चाऽनागमनं च कुत्र गतानां नागमनं जवति चकारात्तज्जमनोपायं च
 सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं योजानाति । तत्रानागतिः सिद्धिरशेषकर्मच्युतिरूपा लोकाग्रा
 काशदेशस्थानरूपा वा ग्राह्या साच सादिरपर्यवसाना । यश्च शाश्वतं नित्यं सर्ववस्तुजातं
 इव्यास्तिकनयाश्रयादशाश्वतं वा नित्यं प्रतिक्षणविनाशरूपं पर्यायनयाश्रयणात् चकारा
 न्नित्यानित्यं चोचयाकारं सर्वमपि वस्तुजातं योजानाति । तथाहि । आगमः । एरइया
 दवठयाएसासयाजावठयाएअसासया । एवमन्येपि तिर्यगादयोऽष्टव्याः । अथवा निर्वाणं
 शाश्वतं संसारोऽशाश्वतस्तज्जतानां संसारिणां स्वकृतकर्मवशगानामितश्चेतश्च गमनादिति ।
 तथा जातिमुत्पत्तिं नारकतिर्यङ्मनुष्यामरजन्मलक्षणां च मरणं वाऽऽयुष्कक्षयलक्षणां । त
 या जायंतइति जनाः सत्त्वास्तेषामुपपातं जानाति सच नारकदेवयोर्भवतीति । अत्रच ज
 न्मचिंतायामुमतामुत्पत्तिस्थानं योनिर्जणनीया साच सचित्ताचित्तमिश्राच तथा शीता
 उष्मा मिश्राच तथा संवृता विवृता मिश्राचेत्येवं सप्तविंशतिविधेति । मरणं पुनस्तिर्यङ्म
 नुष्ययोश्च्यवनं ज्योतिष्कवैमानिकानामुद्धर्तनं जवनपतिव्यंतरनारकाणामिति ॥ १० ॥

अहो वि सत्ताण विउट्ठणं च, जो आसवं जाणति संवरं च ॥
 डुक्कं च जो जाणति निज्जरं च, सो नासिउ मरिहइ किरियवाढं
 ॥ ११ ॥ सट्ठेसु रूवेसु असज्जमाणो, गंधेसु रसेसु अडुस्समा
 णे ॥ णो जीवितं णो मरणाहिकंकी, आयाणगुत्ते वलया विमु
 क्के ति वेमि ॥ १२ ॥ इति श्री समवसरणमध्ययनं द्वादशमं संमत्तं ॥

अर्थ—(अहोविसत्ताण विउट्ठणंच के०) अधोगतियें नरकादिकने विपे अशुच कर्म
 ने विपाके जीवने शरीर पीडादिक संताप उपजेवे ते सर्व जाणे (जोआसवंजाणतिसंव
 रंच के०) जे आश्रव इंद्रिय कषाय योग अने अव्रत इत्यादिक सर्व जाणे तथा संवर
 ते समिति गुप्ति अने परिसह इत्यादिक सर्व जाणे (डुक्कंचजोजाणतिनिज्जरंच के०)

सासयंचके०) तथा जे शाश्वता पदार्थ अने अशाश्वता पदार्थने पण जाणे (जातिमरणचज
णोववार्य के०) तथा जे जीवना जन्म अने मरणने पण जाणे तथा जन एटले लो
क तेनुं उपपात एटले उत्पत्ति देव नारकादिकने विषे आयळे ते पण जाणेळे ॥ १० ॥

॥ टीपिका—यथात्मनः स्वयं सर्वज्ञगणधरादिर्वा परतस्तीर्थकरादेर्जीवादीन् पदार्था
न् ज्ञात्वा परेन्यउपदिशति सआत्मनस्त्रातुमलं समर्थः परेषांच तं सर्वज्ञं गणधरादिकं
वा ज्योतिर्नूतं पदार्थप्रकाशकत्वाच्चंडादित्यतुल्यं सदाऽऽवसेत सेवेत नित्यं गुरुसेवी नवे
त् । यतः । नाणस्स होइ नागी, थिरयरउदंसणाचरित्तेय ॥ धन्ना आवकडाए गुरुकुलवा
सं नमुंचंति ॥ १ ॥ ते के इत्याह । ये धर्मे श्रुतचारित्राख्यं साधुधर्मं श्राद्धधर्मवाऽनुवि
चिंत्य विचार्य तमेव धर्मं प्राडुष्कुर्युर्यथोक्तानुष्ठानतः प्रकटयेयुस्ते गुरुसेविनः स्युः॥१॥
आत्मानं यो जानाति यश्च लोकं चराचरं चशब्दादलोकं च जानाति । यश्च जीवानां ग
तिमागतिं जानाति अनागतिं कुत्र गतानां नागमनं स्यादिति । यश्च शाश्वतं नित्यं सर्वं व
स्तु इध्यास्तिकनयादशाश्वतं वा ऽनित्यं पर्यायनयाश्रयणात् चशब्दान्नित्यानित्यं च सर्वं
योजानाति । यदागमः । एरइआदवठया एसासयानावठाएअसासया । एवं तिर्यगाद
योपि । अथवा शाश्वतं मोहमशाश्वतं नवं तथा जातिमुत्पत्तिं मरणं च नारकादीनां
तथा जनानां सत्त्वानामुपपातं जानाति । उपपातोदेवनारकयोरुत्पत्तिरन्येषां ज्ञेया॥१०॥

॥ टीका—किंच । (जेआयउइत्यादि) यः स्वयं सर्वज्ञआत्मनस्त्रैलोक्योदरविवरवर्ति
पदार्थदर्शी यथावस्थितं लोकं ज्ञात्वा तथा यश्च गणधरादिकः परतस्तीर्थकरादेर्जीवा
दीन् पदार्थान् विदित्वा परेन्यउपदिशति सएवंनूतोद्देयोपादेयवेद्यात्मनस्त्रातुमलमा
त्मानं संसारावटात्पालयितुं समर्थो नवति । तथा परेषां सडुपदेशदानतस्त्राता जायते
तं सर्वज्ञं स्वतएव सर्ववेदिनं तीर्थकरादिकं परतोवेदिनं च गणधरादिकं ज्योतिर्नूतं पदा
र्थप्रकाशकतया चंडादित्यप्रदीपकल्पमात्महितमिह्वन् संसारदुःखोद्भिन्नः कृतार्थमात्मा
नं नावयन् सततमनवरतमावसेत सेवेत गुर्वैतिकएव यावज्जीवं वसेत् । तथाचोक्तं ।
नाणस्स होइ नागी, थिरपरउ दंसणे चरित्तेय ॥ धन्ना आवकडाए, गुरुकुलवासं ए
मुंचंति । कएवं कुर्युरिति दर्शयति । ये कर्मपरिणतिमनुविचिंत्य माणुस्सखेत्तजाइत्या
दि दुर्लभां च सद्धर्मावाप्तिं सद्धर्मवा श्रुतचारित्राख्यं ह्यांत्यादिकं दशविधसाधुधर्मं वा
ऽनुविचिंत्य पर्यालोच्य ज्ञात्वा वा तमेव धर्मं यथानुष्ठानतः प्राडुष्कुर्युः प्रकटयेयुस्ते गुरु
कुलवासं यावज्जीवमासेवंतइति । यदिवा ये ज्योतिर्नूतमाचार्यं सततमासेवंति तथा
आगमज्ञाधर्ममनुविचिंत्य लोकं पंचास्तिकायात्मकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं वा प्राडुष्कुर्युरिति

गनिरोधस्वप्नावं चकारात्पुण्यपापे च योजानीते तथा दुःखमसातोदयरूपं तत्कारणं च योजानाति सुखं च तद्विपर्ययचूतं योजानाति तपसा निर्जरांच । इदमुक्तं नवति । यः कर्मबंधहेतून् तद्विपर्यासहेतून् तुल्यतया जानाति । तथाहि । यथाप्रकारायावंतः, संसारावेशहेतवः ॥ तावंतस्तद्विपर्यासा, निर्वाणावेशहेतवः ॥ १ ॥ सएव परमार्थतोनापितुं वक्तुमर्हति । किंतदित्याह । क्रियावादमस्ति जीवोऽस्ति पुण्यमस्ति च पूर्वाचरितस्य कर्मणः फलमित्येवं वादमिति । तथाहि । जीवाजीवाश्रवसंवरबंधपुण्यपापनिर्जरामोक्षरूपानवापि पदार्थाः श्लोकद्वयेनोपात्तास्तत्र यथात्मानं जानातीत्यनेन जीवपदार्थोलोकमित्यनेनाजीवपदार्थस्तथा गत्या गतिः शाश्वतेत्यादिनानयोरेव स्वप्नावोपदर्शनं कृतं । तथाश्रवसंवरौ स्वरूपेणैवोपात्तौ । दुःखमित्यनेन तु बंधपुण्यपापानि गृहीतानि तद्विना जावित्वादुःखस्य । निर्जरायास्तु स्वानिधानेनैवोपादानं तत्फलचूतस्य मोक्षस्योपादानं इष्टव्यमिति । तदेवमेतावंतएव पदार्थास्तदच्युपगमे नवास्तीत्यादिकः क्रियावादोऽच्युपगतो नवतीति । यश्चेतान् पदार्थान् जानात्यच्युपगमसपरमार्थतः क्रियावादं जानाति । ननुचाऽपरदर्शनोक्तपदार्थपरिज्ञानेन सम्यक्त्वादिकं कस्मान्नान्युपगम्यते तदुक्तपदार्थानामेवावदमानत्वात् । तथाहि । नैयायिकदर्शनेन तावत्प्रमाणप्रमेयसंशयप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धांतावयवतर्कनिर्णयवादजल्पवितंडाहेत्वानासन्नजजातिनिग्रहस्थानानीत्येते षोडश पदार्थाश्च निहिताः । तत्र हेयोपादेयप्रवृत्तिरूपतया येन पदार्थपरिहितः क्रियते तत्प्रमीयतेऽनेनेति प्रमाणं । तच्च प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दत्रेदाच्चतुर्धा । तत्रेद्विषयपदार्थसंनिकर्षोत्पन्नं ज्ञानमव्यपदेशमव्यभिचारिव्यवसायात्मकं प्रत्यक्षं । तदत्रेद्विषयार्थयोः संबन्धस्तस्माद्यदुत्पन्नं नानिव्यक्तं ज्ञानं न सुखादिकमव्यपदेश्यमिति । व्यपदेशत्वेनाशब्दप्राप्तेरव्यभिचारि तद्विचिंज्ञानवद्व्यभिचरतीति व्यवसायात्मकमिति । निश्चयात्मकं प्रत्यक्षं तत्रास्य प्रत्यक्षता न बुध्यते । तथाहि । यत्रात्मार्यग्रहणंप्रति साक्षाद्व्याप्रियते तदेव प्रत्यक्षं । तच्चावधिमनःपर्यायकेवलात्मकं । एतच्चापरोपाधिद्वारेण प्रवृत्तेरनुमानवत्परोक्षमिति । उपचारप्रत्यक्षं तु स्यान्नचोपचारस्तत्त्वचिंतायां व्याप्रियतइति । अनुमानमपि पूर्ववत्पवत्सामान्यतोदृष्टमिति त्रिधा । तत्र कारणात्कार्यानुमानं पूर्ववत्कार्यात्कारणानुमानं शेषवत्सामान्यतोदृष्टान्तचूतमेकं विकसितं दृष्ट्वा पुष्पिताश्रूताजगतीति । यदिवा देवदत्तादौ गतिपूर्वकां स्थानात् स्थानान्तरावाप्तिं दृष्ट्वाऽऽदित्ये गत्यनुमानमिति । तत्राप्यन्यथानुपपत्तिरेव गमिका न कारणादिकं तथाविना कारणस्य कार्यंप्रति व्यभिचारात् । यत्रतु सा विद्यते तत्र कार्यकारणादिव्यतिरेकेणापि गम्यगमकभावोदृष्टः । तद्यथा । न विष्यति शकटोदयः कृत्तिकादर्शनादिति । तदुक्तं । अन्यथानुपपन्नत्वं यत्र तत्र त्रयेण किं । नान्यथाऽनुपपन्नत्वं यत्र तत्र त्रयेण किं ॥ १ ॥ अपिच प्रत्यक्षस्याप्रामाण्ये तत्पूर्वकस्या

तथा पापोदययकी दुःख उत्पन्न थाय ते जाणे अने उपलक्षणयकी पुण्यना बेता लीश चेद पण जाणे वली निर्झराना बारचेदने पण जाणे (सोनासिउमरिहइकिरय वादं के०) तथा बंधना चार चेदने पण जाणे ते परमार्थयकी क्रियावाद बोलवा योग्य थाय ॥ २१ ॥ एवा जे सम्यक् वादी तेने फल देखाडेढे. (सदेसुरूवेसुअसङ्गमा णो के०) शब्द जे वीणा वंश प्रमुख श्रोत्रेंद्रियने सुखना आपनार तेने विषे तथा रूप ते अनेक काष्ठकर्म चित्रकर्म तथा लिप्यकर्मादिकने विषे असङ्गमान एटले तेना उपर रागद्वेषने टालतो थको तथा (गंधेसुरसेसुअडुस्समाणे के०) गंधने विषे, रसने विषे अडुसमान एटले द्वेषने अण करतो थको (णोजीवितंणोमरणाहिकंस्की के०) जीवितव्य अने मरणनी वांठा नकरे समता नावे वर्ते (आयाणगुत्ते के०) आदान एटले संयम तेने विषे गुप्त एटले तेनो रूपाल ठतो (वलयाविमुक्के के०) वलय एटले माया तेना थकी विमुक्त ठतो संयम पाले तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ २२ ॥ इतिश्री द्वितियसूत्रकृतांगनेविषे समवसरण नामे बारमा अध्ययननो अर्थ समाप्त थयो.

॥ टीका—सत्त्वानां स्वकर्मचुजामधोनारकादौ विकृष्टनीं पीडां योजानाति । यथाश्रवं संवरं च जानाति तथा दुःखं चशब्दात्सुखं च तथा तपसा निर्जरां च जानाति । कोर्यः । बंधहेतून् कर्मकृत्यहेतून् तुल्यतया जानाति । यतः । यथाप्रकारायावतः, संसारवेशहेतवः ॥ तावतस्तद्विपर्यासा, निर्वाणावेशहेतवः ॥ १ ॥ सएव तत्त्वतोनाशितुं वक्तुमर्हति क्रियावादं जीवाद्यस्तित्वरूपमिति । अत्रान्यमतखंडनं वृत्तितोक्ष्यं ॥ २१ ॥ शब्देषुरूपेषु मनोक्षेपु असङ्गान् संगमकुर्वन् गंधेषु रसेष्वमनोक्षेपु अद्वेष्यन् द्वेषमकुर्वन् । शब्दादिषु इन्द्रियविषयेष्विष्टानिष्टेषु रागद्वेषरहितइत्यर्थः । एवंविधोजीवितमसंयमजीवितं नाजिकांक्षेत् परीषद्दोषसर्गैः पीडितोमरणमपि नाजिकांक्षेत् । आदानं संयमस्तेन गुप्तः स हि वलयं नाववलयं माया तथा विमुक्तइति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ २२ ॥ समाप्तं समवसरणख्यं द्वादशमध्ययनं ॥

॥ टीका—किंच (अहोविश्यादि) सत्त्वानां स्वकृतकर्मफलचुजामधस्तान्नारकादौ विकृतकर्मकारिणां विविधां विरूपां वा कुष्टनां जातिजरामरणरोगशोककृतां शरीरपीडां च शब्दात्तदज्ञावोपायं योजानाति । इदमुक्तंनवति । सर्वार्थसिद्धादारतोऽसप्तमीं नरकचुवं यावदसुमंतः सकर्माणोविवर्तते तत्रापि ये गुरुतरकर्माणस्तेऽप्रतिष्ठाननरकयाचिनो ज्वंतीत्येवं योजानीते तथा आश्रवत्यष्टप्रकारकं कर्म येन स आश्रवः सच प्राणातिपात रूपोरागद्वेषरूपोवा मिथ्यादर्शनादिकोवेति तं तथा संवरणमाश्रवनिरोधरूपं यावदज्ञोषयो

इति यत्सिद्धावन्यस्यार्थस्यानुषंगेण सिद्धिः सोधिकरणसिद्धांतः । यथेन्द्रियव्यतिरिक्तो ज्ञानात्माऽस्ति दर्शनस्पर्शनान्यामेकार्थग्रहणादिति । तत्रानुषंगिणोर्याइन्द्रियनानात्वं नियतविषयाणीन्द्रियाणि स्वविषयग्रहणलिंगानि च ज्ञातुर्ज्ञानसाधनानि स्पर्शादिगुणव्यतिरिक्तं इव्यं गुणाधिकरणमनियतविषयाश्वेतनाऽति । पूर्वार्थसिद्धावैतेऽर्थाः सिध्यन्ति नैतैर्विना पूर्वार्थः संभवतीति । अपरीक्षितार्थान्युपगमात्तद्विशेषपरीक्षणमन्युपगमसिद्धांतः । तद्यथा । किंशब्दइति विचारे कश्चिदाह । अस्तु इव्यं शब्दः सतु किंनित्योऽन्यनित्यइत्येवं विचारः । सचायं चतुर्विधोऽपि सिद्धांतोऽज्ञानविशेषादतिरिच्यते । ज्ञानविशेषस्यात्मगुणत्वाजुणस्य च गुणिग्रहणेन ग्रहणादपृथगुपादानमिति । अथावयवाः प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि । तत्र साध्यनिर्देशः प्रतिज्ञाय नित्यः शब्दोऽनित्योवेति । हिनोति गमयति प्रतिज्ञातमर्थमिति हेतुः । तयोत्पत्तिधर्मकत्वात्साध्यसाधर्म्यात्तद्धर्मजावे दृष्टांतः । उदाहरणं यथा घटइति । वैधर्म्योदाहरणं यदि नित्यं न जवति तदुत्पत्तिमदपि न जवति यथाकाशमिति । तथा न तथेति वा पक्षधर्मोपसंहारउपनयः । तद्यथा । अनित्यः शब्दः कृतकत्वादघटवत्तथाचायं । अनित्यत्वान्जावे कृतकत्वमपि नजवत्याकाशवत् तथाऽयमिति । प्रतिज्ञाहेत्वोः पुनर्वचनं निगमनं तस्मादनित्यइति । तत्रामी पंचाप्यवयवायदि शब्दमात्रं ततः शब्दस्य पौजिलकत्वात्पुन्रज्ञानां चाजीवग्रहणेन ग्रहणान्नपृथगुपादानं न्याय्यमथतत्त्वं ज्ञानं ततोजीवग्रहणेनैवोपादानमिति । ज्ञानविशेषपदार्थतान्युपगमे च पदार्थवदुत्वं स्यादनेकप्रकारत्वाज्ज्ञानविशेषाणामिति । संशयादूर्ध्वं जवितव्यताप्रत्ययः सदर्थपर्यालोचनात्मकस्त्कर्कः । यथा जवितव्यमत्र स्थाणुना पुरुषेणवेत्ययमपि ज्ञानविशेषएव । नच ज्ञानविशेषाणां ज्ञातुरजिज्ञानां पृथक्पदार्थपरिकल्पनं समनुजानते विद्वांसः । संशयतर्कान्यामुत्तरकालजावीनिश्चयात्मकः प्रत्ययः । निर्णयोयमपि प्राग्वन्न ज्ञानादतिरिच्यते । किंचास्य निश्चयात्मकतथा प्रत्यक्षादिप्रमाणांतर्जावान्न पृथक्निर्देशोन्याय्यइति । तिस्रः कथावादोजल्पोवि तंडा चेति । तत्र प्रमाणतर्कसाधनोपालंनः सिद्धांताविरुद्धः पंचावयवोपपन्नः प्रतिपक्षपरिग्रहोवादः । सच तत्त्वज्ञानार्थं शिष्याचार्ययोर्भवति । सएव विजिगीषुणा सार्धं ब्रह्मजातिनिग्रहस्थानसाधनोपालंनोजल्पः । सएव प्रतिपक्षस्थापनाहीनोवितंडेति । तत्रासां तिसृणामपि कथानां चेदएव नोपपद्यते यतस्तत्त्वचिंतायां तत्त्वनिर्णयार्थं वादोविधेयो न ब्रह्मजल्पादिना तत्त्वागमः कर्तुं पार्यते । ब्रह्मादिकं हि परवंचनार्थमुपन्यस्यते । नच तेन तत्त्वावगतिरिति । सत्यपि चेदे नैषां पदार्थता यतोयदेव परमार्थतोवस्तुवृत्त्या वस्त्वस्ति तदेव परमार्थतयाऽन्युपगंतुं युक्तं । वादास्तु पुरुषेष्ठावज्ञेन जवंतोऽनियतावर्तते ते न तेषां परमार्थतेति । किंच पुरुषेष्ठानुविधायिनोवादाः कुक्कुटलावकादिष्वपि पक्षप्रति

प्यनुमानस्याप्रामाण्यमिति । प्रसिद्धसाधर्म्यत्साध्यसाधनमुपमानं । यथा गौर्गवयंस्तथा
ऽत्रच संज्ञासंज्ञिसंबंधप्रतिपत्तिरुपमानार्थोऽत्रापि सिद्धायामन्यथानुपपत्तावनुमानलक्षण
त्वेन तत्रैवांतर्जातपृथक्प्रमाणत्वमनुपपन्नमेव । अथ नास्त्यनुपपत्तिस्ततोव्यभिचाराद्
प्रमाणतोपमानस्य । शाब्दमपि न सर्वं प्रमाणं किंतु ह्यतिप्रणीतस्यैवागमस्य प्रामाण्यान्न
चार्हद्व्यतिरेकेणापरस्याप्तता युक्तियुक्तेत्येतच्चान्यत्र निर्लोडितमिति । किंच सर्वमप्येत
त्प्रमाणमात्मनोज्ञानं । ज्ञानं चात्मनोगुणः पृथक्पदार्थतयान्युपगंतुं न युक्तीरूपरसादी
नामपि पृथक्पदार्थतापत्तेः । अथ प्रमेयग्रहणेनेन्द्रियार्थतया तेष्याश्रिताः सत्यमाश्रिता
नतु युक्तियुक्ताः । तथाहि । इव्यव्यतिरेकेण तेषामनावात्तदग्रहणेच तेषामपि ग्रहणं
सिद्धमेवेति न युक्तं पृथगुपादानं । प्रमेयं त्वात्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनःप्रवृत्तिदोषप्रेत्यजा
वफलदुःखापवर्गाः । तत्रात्मा सर्वस्य इष्टोपजोक्ता चेद्वाद्देशप्रयत्नसुखदुःखज्ञानानुमेयः ।
सच जीवपदार्थतया गृहीतएवाऽस्मान्निरिति । शरीरं तु तस्य जोगायतनं जोगायतनानीं
द्रियाणि जोक्तव्याऽन्द्रियार्थाः । एतदपि शरीरादिकं जीवाजीवग्रहणेनोक्तमस्मान्निरिति ।
उपयोगोबुद्धिरित्येतच्चज्ञानविशेषः । सच जीवगुणतया जीवोपादानतयोपात्तएव । सर्व
विषयमंतःकरणं युगपज्ज्ञानानुत्पत्तिर्निगं मनस्तदपि इव्यमनःपौञ्जलिकमजीवग्रहणेन
गृहीतं जावमनस्त्वात्मगुणत्वाज्जीवग्रहणेनेति । आत्मनः सुखदुःखसंवेदनानां निवर्तनका
रणं प्रवृत्तिः सापि पृथक्पदार्थतया नान्युपगंतुं युक्ता । तथाहि । प्रवृत्तिरित्यात्मेह्वा सा
चात्मगुणएवात्माऽनिप्रायतया ज्ञानविशेषत्वादात्मानं दूषयतीति दोषः । तद्यथा । अ
स्यात्मनो नवेदं शरीरमपूर्वमनादित्वादस्य नाप्यनुत्तरत्वात्संततेरिति । योयमात्मनोध्यवसा
यः सदोषोरागद्वेषमोहादिकोवा दोषः । अयमपि दोषोजीवानिप्रायतया तदंतर्जावीति
न पृथग्व्याच्यः । प्रेत्यजावः परलोकसद्भावोयमपि ससाधनोजीवाजीवग्रहणेनोपात्तः ।
फलमपि सुखदुःखोपजोगात्मकं तदपि जीवगुणे एवांतर्जवतीति न पृथगुपदेष्टव्यमिति ।
दुःखमित्येतदपि विविधबाधनायोगरूपमिति फलादतिरिच्यते । जन्ममरणप्रबंधोद्भेदरूप
तथा सर्वदुःखप्रहाणलक्षणोमोक्षः सचास्मान्निरुपात्तएवेति । किमित्यनवधारणात्मकः
प्रत्ययः संशयोऽसावपि निर्णयज्ञानवदात्मगुणएवेति । येन प्रत्युक्तः प्रवर्तते तत्प्रयोजनं
तदपीहविशेषणत्वादात्मगुणएव । अविप्रतिपत्तिविषयापन्नोऽर्थोदृष्टांतोऽसावपि जीवा
जीवयोरन्यतरः । नचैतावतास्य पृथक्पदार्थता युक्ताऽतिप्रसंगादवयवग्रहणेन च तस्योत्त
रत्र ग्रहणादिति । सिद्धांतश्चतुर्विधः । तद्यथा । सर्वतंत्राविरुद्धस्तंत्रेऽधिकृतोर्थः सर्वतंत्र
सिद्धांतः । यथा स्पर्शनादीर्नीन्द्रियाणि स्पर्शादयऽन्द्रियार्थाः प्रमाणैः प्रमेयस्य ग्रहणमि
ति समानं । तंत्रसिद्धः परतंत्रासिद्धः प्रतितंत्रसिद्धांतोयथा सांख्यानां नाऽसतआत्मजा
चोनच सतः सर्वथाविनाशइति । तथा चोक्तं । नासतो जायते जावोनाजावो जायते सत

ज्ञात्यंतरं हि सत्त्यादि । अथ रूपरसगंधस्पर्शरूपिण्यवृत्तेर्विशेषगुणास्तथा संख्या परिमाणानि पृथक्त्वं संयोगविजागौ परत्वापरत्वे इत्येते सामान्यगुणाः सर्वेऽव्यवृत्तित्वात् । तथा बुद्धिः सुखदुःखेष्वादिप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काराद्यात्मगुणाः । गुरुत्वं पृथिव्युदकयोर्द्व्यस्वजावत्वेन परोपाधिकत्वं पृथिव्युदकाग्निषु स्नेहोऽनस्येव वेगारब्धः संस्कारो मूर्तद्व्येष्वेव आकाशगुणः शब्द इति । तत्र संख्यादयः सामान्यगुणारूपादिवद्द्रव्यस्वजावत्वेन परोपाधिकत्वाज्जुणाएव न जवंति । अथापि स्युस्तथापि न गुणानांपृथक्त्वव्यवस्था । तत्पृथक्त्वजावे इव्यस्वरूपहानेर्गुणपर्यायवत् इव्यमिति कृत्वा नांतरीयकतया इव्यग्रहणेनैव ग्रहणं न्याय्यमिति न पृथग्जावः । किंच तस्य जावस्तत्वमित्युच्यते । जावप्रत्ययश्च यस्य गुणस्य हि जावाद् इव्ये शब्दनिवेशस्तदनिधाने त्वतलावित्यनेन नवति । तत्र घटोरक्तउदकस्याहारकोजलवान् सर्वैरेव घट उच्यते । अत्र च घटस्य जावो घटत्वं रक्तस्य जावोरक्तत्वं आहारकस्य जावआहारकत्वं जलवतो जावोजलवत्वमित्यत्र घटसामान्यरक्तगुणक्रिया इव्यसंबंधरूपाणां गुणानां सजावात् इव्ये पृथुबुध्नाकारउदकाद्याहरणकृमे कुटकारव्ये शब्दस्य घटादेरनिनिवेशस्तत्र त्वतलाविहच रक्ताख्यको गुणो यत्सजावात्कतरश्च तद् इव्यं यत्र शब्दनिवेशोयेन जावप्रत्ययः स्यादिति । किमिदानीं रक्तस्य जवोरक्तत्वमिति न जवितव्यं जवितव्यमुपचारेण । तथाहि । रक्त इत्येतद्द्रव्यत्वेनोपचर्य तस्य सामान्यं जाव इति रक्तत्वमिति । नचोपचारस्तत्त्वचिंतायामुपयुज्यते शब्दसिद्धावेव तस्य कृता र्थत्वादिति । शब्दश्चाकाशस्य गुण एव न जवति तस्य पौञ्जलिकत्वादाकाशस्य चामूर्तत्वादिति । ज्ञेयं तु प्रक्रियामात्रं न साधनदूषणयोरंगं । क्रियापि इव्यसमवायिनी गुणवत्पृथगाश्रयितुं न युक्तेति । अथ सामान्यं तद्विधा परमपरंच । तत्र परं महासत्त्वाख्यं इव्यादिपदार्थव्यापि । तथाचोक्तं । सदिति यतोऽव्यगुणकर्मसु सा सत्ता अपरं च इव्यत्वगुणत्वकर्मत्वात्मकं । तत्र न तावन्महासत्तायाः पृथक्पदार्थता युज्यते यतस्तस्यां यः सदिति प्रत्ययः सकिमपरसत्तानिवंधनउत्त स्वतएव तत् । यद्यपरसत्तानिवंधनस्तत्राप्ययमेव विकल्पोऽतोऽनवस्था । अथ स्वतएव ततस्तद् इव्यादिष्वपि स्वतएव सत्प्रत्ययोजविष्यतीति किमपरसत्तयाऽजागलस्तनकल्पया विकल्पितया । किंच इव्यादीनां किं सतां सत्तया सत्प्रत्ययउताऽसतां तत् । यदि सतां स्वतएव सत्प्रत्ययोजविष्यति किंतया । असत्यपदे तु शशविपाणादिष्वपि सत्तायोगात्सत्प्रत्ययः स्यादिति । तथाचोक्तं । स्वतोर्थाः संतु सत्तावत्सत्तया किं सदात्मनां ॥ असदात्मसु नैषा स्यात्सर्वथाऽतिप्रसंगत इत्यादि । एतदेव दूषणमपरसामान्येऽप्यायोज्यं तुल्ययोगक्षेमत्वात् । किंचास्मानिरपि सामान्यविशेषरूपत्वाद् अस्तुनः कथंचित्तदिष्यतएवेति तस्यच कथंचित्तदव्यतिरेकात्तद् इव्यग्रहणेनैव ग्रहणमिति । अथ विशेषास्ते चात्यंतव्यावृत्तिबुद्धिहेतुत्वेन परैराश्रीयन्ते । तत्रेदं चिंत्यते ।

पक्षपरिग्रहेण नवंत्यतस्तेषामपि तत्त्वप्राप्तिः स्यान्नचैतदिष्यतइति । असिद्धानैकांतिक
 विरुद्धाहेत्वानासाः । हेतुवदानासंतइति हेत्वानासास्तत्र सम्यग्हेतूनामपि न तत्त्वव्यव
 स्थितिः किंपुनस्तदानासानां । तथाहि । इह यन्नियतं वस्त्वस्ति तदेव तत्त्वं नवितुमर्हति हे
 तुवस्तु । कचिदस्तुनि साध्ये हेतवः कचिदहेतवइत्यनियतास्तइति । अथ बलं अर्थविधा
 तोऽर्थविकल्पोपपत्तेरिति । तत्रार्थविशेषे विवक्षितेऽनिहिते वक्तुरनिप्रायादर्थोतरकल्पना
 वाक्यबलं । यथा नवकंबलोऽयं देवदत्तः । अत्र च नवः कंबलोऽस्येति वक्तुरनिप्रायः । विग्रहे
 च विशेषेण समासे । तत्रायं बलवादी नवः कंबलोऽस्येत्येतद्भवतानिहितमिति कल्प
 यति नचायं तथेत्येवं प्रतिषेधयति । तत्र बलमित्यसदर्थानिधानं । तद्यदि बलं न तर्हि
 तत्त्वं तत्त्वं चेन्न तर्हि बलं परमार्थरूपत्वात्तस्येति । तदेवं बलं तत्त्वमित्यतिरिक्ता वाचोयु
 क्तिः । दूषणानासास्तु जातयस्तत्र सम्यक्दूषणस्यापि न तत्त्वव्यवस्थितिरनियतत्वात् ।
 अनियतत्त्वं च यदेवैकस्मिन् सम्यक् दूषणं तदेवान्यत्र दूषणानासं पुरुषशक्त्यपेक्षत्वाच्च दू
 षणानासव्यवस्थितेरनियतत्वमिति । कुतः पुनर्दूषणानासरूपाणां जातीनामवास्तव
 त्वात्तासामिति । वादकाले वादी प्रतिवादी वा येन निगृह्यते तन्निग्रहस्थानं तच्च वादिनो
 साधनांगवचनं प्रतिवादिनस्तदोषोद्भावनं विहाय यदन्यदनिधीयते नैयायिकैस्तत्प्रलापमा
 त्रमिति । तच्च प्रतिज्ञाहानिः प्रतिज्ञांतरं प्रतिज्ञाविरोधइत्यादिकमेतच्च विचार्यमाणं न
 निग्रहस्थानं नवितुमर्हति नवदपिच पुरुषस्यैवापराधं कर्तुमलं न त्वेतत्तत्त्वं नवितुमर्हति ।
 वक्तृगुणदोषौ हि परार्थे अनुमानेऽधिक्रियेते नतु तत्त्वमिति । तदेवं न नैयायिकोक्तं तत्त्वं
 तत्त्वेनाश्रयितुं युज्यते तस्योक्तनीत्या सदोषत्वादिति । नापि वैशेषिकोक्तं तत्त्वमिति । तथाहि ।
 इव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायानावास्तत्वमिति । तत्र पृथिव्यप्तेजोवायुराकाशं
 कालोदिगात्मा मनइति नव इव्याणि । तदत्र पृथिव्यप्तेजोवायूनां पृथग्इव्यत्वमनुपप
 न्नं । तथाहि । तएव परमाणवः प्रयोगविस्त्रसान्यां पृथिव्यादित्वेन परिणमंतोपि न स्व
 कीयं इव्यत्वं त्यजंति । नचावस्थानेदेन इव्यचेदोयुक्तोऽतिप्रसंगादिति । आकाशकाल
 योश्चास्मानिरपि इव्यत्वमन्युपगतमेव । दिशस्त्वाकाशावयवजूतायाश्चनुपपन्नत्वं पृथ
 ग्इव्यत्वमतिप्रसंगदोषादेव । आत्मनश्च स्वशरीरमात्रव्यापिनउपयोगलक्षणस्यान्युपग
 तइव्यत्वमिति । मनसश्च पुञ्जविशेषतया पुञ्जइव्येऽतर्जावइति परमाणुवज्जावान्म
 नसश्च जीवगुणत्वादात्मन्यंतर्जावइति । यदपि तैरनिधीयते यथा पृथिवीत्वयोगात्पृथिवीति
 तदपि स्वप्रक्रियामात्रमेव । यतो नहि पृथिव्याः पृथग्भूतं पृथिवीत्वमपि येन तद्योगात्पृ
 थिवी नवेदपि तु सर्वमपि यदस्ति तत्सामान्यविशेषात्मकं नरसिंहाकारमुज्जयस्वजावमिति ।
 तथा चोक्तं । नान्वयः सहचेदत्वात्त चेदोन्वयवृत्तितः ॥ मृद्भेद इयसंसर्ग, वृत्तिजात्यंतरं
 घटः ॥ १ ॥ तथा नरस्य सिंहरूपत्वान्न सिंहोनररूपतः ॥ शब्दविज्ञानकार्याणां चेदा

क्तिकमेव स्वदर्शनानुरागेणान्युपगम्यतइति । आत्मनश्चाकर्तृत्वान्युपगमे कृतनाशोऽकृताग
मश्च स्यात् । वंधमोक्षाच्चावश्च निर्गुणत्वे च ज्ञानशून्यतापत्तिरित्यतोवालप्रज्ञापमात्रं । प्र
कृतेश्चाचेतनायाआत्मार्थं प्रवृत्तिर्युक्तिविकलेति । अथ वौद्धमत्तं निरूप्यते । तत्रहि पदा
र्याद्वादशायतनानि । तद्यथा । चक्षुरादीनि पंच रूपादयश्च विषयाः पंच शब्दायतनं धर्मा
यतनं च धर्माः सुखादयोद्वादशायतनपरिष्ठेदकत्वे प्रत्यक्षानुमाने हेएव प्रधाने प्रमाणे ।
तत्र चक्षुरादींश्चिदाण्यजीवग्रहणेनैवोपात्तानि । चावेदियाणितु जीवग्रहणेनेति । रूपाद
यश्च विषयाश्चजीवापादनेनोपात्तान पृथगुपादातव्याः । शब्दायतनं तु पौञ्जलिकत्वात्तद्व
स्याजीवग्रहणेन ग्रहणं । नच प्रतिव्यक्ति पृथक्पदार्थता युक्तिसंगतेति । धर्मात्मकं सुखं दुः
खंच यद्यसातोदयरूपं ततोजीवगुणत्वाद्धीवैतर्जावः । अथ तत्कारणं कर्म नतः पौञ्ज
लिकत्वादजीवइति । प्रत्यक्षं च तैर्निर्विकल्पकमिष्यते तच्चानिश्चयात्मकतया प्रवृत्तिनिवृ
त्त्योरनंगमित्यप्रमाणमेव । तदप्रामाण्ये तत्पूर्वकत्वादानुमानमपीति । ज्ञेयस्त्वाद्धेपपरिहारो
न्यत्र सुविचारितइति नेह प्रतन्यतइत्यनया दिशा मीमांसकलोकायतमताजिहितत्वनिराक
रणं सुबुद्ध्या विधेयं । तयोरत्यंतलोकविरुद्धपदार्थानां श्रयणान्न साक्षादुपन्यासः कृतइति ।
तस्मात्पारिज्ञेयसिद्धान्तर्हडुक्तानव सप्त पदार्थाः सत्यास्तत्परिज्ञानं च क्रियावादे हेतु
र्नापरपदार्थपरिज्ञानमिति ॥ ३१ ॥ सांप्रतमध्ययनार्थमुपसंजिहीर्षुः सन्यग्वादपरिज्ञान
फलमादर्शयन्नाह । (सदेसुइत्यादि) शब्देषु वेणुवीणादिषु श्रुतिसुखदेषु रूपेषु च नय
नानंदकारिष्वात्संगमकुर्वन् गार्ध्वमकुर्वाणोऽनेन रागोगृहीतस्तथा गंधेषु कुचितकलेवरादि
षु रस्तेषु चांतप्रांताशनादिषु अडुप्यमाणोमनोज्ञेषु क्षेपमकुर्वन्निदमुक्तं नवति । शब्दादिष्वि
न्द्रियविषयेषु मनोज्ञेतरेषु रागक्षेपान्यामनपदिश्यमानोजीवितमसंयमजीवितं नाजिकांहे
न्नापि परीपहोपसंगैरजिडुतोमरणमजिकांहेत् । यदिवा जीवितमरणयोरनजिज्ञापी संय
ममनुपालयेदिति । तथा मोक्षार्थिनादीयते गृह्यतइत्यादानं संयमस्तेन तस्मिन्वा सति
गुप्तोयदिवा मिथ्यात्वादिनादीयते इत्यादानमट्टप्रकारं कर्म तस्मिन्नादातव्ये मनोवाक्का
यैर्गुप्तः समितश्च तथा जाववलयं माया तथा विमुक्तोमायामुक्तः । इति परिसमाह्वयं । ब्र
वीमीति पूर्ववत् । नयाः पूर्ववदेव ॥ ३२ ॥ समाप्तं समवसरणारव्यंद्वादशमध्ययनमिति ॥

हवे यथातथ्य नामे तेरमो अध्ययन प्रारंभिये ठैयें. वारमां अध्ययनमां जुदा जुदा दर्श
नीर्तना समवसरण कह्या नंतर तेरमां अध्ययनमां यथातथ्य एटले सत्य स्वरूप देखाडे ठे.

आदत्तद्दीयं तु पवेयइस्सं; नाणप्पकारं पुरिसस्स जातं ॥ सउ.
अधम्मं असउ असीलं, संतिं असंतिं करिस्सामि पाठं ॥ १ ॥

या तेषु विशेषबुद्धिः सा नापरविशेषहेतुका ऽऽश्रयितव्याऽनवस्थानयात् । स्वतः समाश्रयणेच तद्वद्व्यादिष्वपि विशेषबुद्धिः स्यान्निकंद्व्यादिव्यतिरिक्तैर्विशेषैरिति । इव्यादिव्यतिरिक्तास्तु विशेषाश्चस्मानिरप्याश्रीयन्ते सर्वस्यसामान्यविशेषात्मकत्वादिति । एतत्तु प्रक्रियामात्रं । तद्यथा । नित्यइव्यवृत्तयोऽत्याविशेषानित्यइव्याणिच चतुर्विधाः परमाणवोमुक्तात्मानोमुक्तमनांसि चेति निर्युक्तिकत्वादपकर्णयितव्यमिति । समवायस्त्वयुतसिद्धानामाधाराधेयनूतानां यइह प्रत्ययहेतुः ससमवायइत्युच्यते । असावपि नित्यश्चैकश्चाश्रीयते । तस्यच नित्यत्वात्समवायिनोपि नित्याध्यापयेरन् । तदनित्यत्वे च तस्याप्यनित्यत्वापत्तिस्तदाधाररूपत्वात्तस्य तदेकत्वाच्च सर्वेषां समवायिनामेकत्वापत्तिस्तस्य चानेकत्वमिति । किंचायं समवायः संबंधस्तस्य च द्विष्टत्वादयुतसिद्धत्वमेव दंडदंडिनोरिव वीरणानां च कटोत्पत्तौ तद्रूपतया विनाशः कटरूपतयोत्पत्तिरन्वयरूपतया व्यवस्थानमिति दुग्धदध्नोरिवेत्येवं वैशेषिकमतेपि न सम्यक्पदार्थावस्थितिरिति । सांप्रतं सांख्यदर्शने तत्त्वनिरूपणं प्रक्रम्यते । तत्र प्रकृत्यात्मसंयोगात्सृष्टिरुपजायते । प्रकृतिश्च सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्था ततोमहान् महतोऽहंकारोऽहंकारादेकादर्शेऽद्वियाणि पंचतन्मात्राणि तन्मात्रेभ्यः पंचनूतानीति चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपं सचाकर्ता निर्गुणोऽनोक्तेति । तत्र परस्परविरुद्धानां सत्त्वादीनां गुणानां प्रकृत्यात्मनां नियामकं गुणिनमंतरेणैकत्रावस्थानं न युज्यते कृष्णसितादिगुणानामिव । नच महदादिविकारे जन्ये प्रकृतिवैषम्योत्पादने कश्चिद्वेतुस्तद्व्यतिरिक्तवस्त्वंतरानन्युपगमादात्मनश्चाकर्तृत्वेनाकिंचित्करत्वात्स्वभाववैषम्यान्युपगमेतु निर्हेतुकत्वापत्तेर्नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादिति । उक्तंच । नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा, हेतोरन्यानपेक्षणात् ॥ अपेक्षातोहि जावानां, कादाचित्कत्वसंज्ञवः ॥ १ ॥ अपिच । महदहंकारौ संवेदनादनिर्ज्ञौ पश्यामः । तथाहि । बुद्धिरध्यवसायोऽहंकारश्चाहं सुख्यहं दुःखीत्येवमात्मनः प्रत्ययस्तयोश्चिद्रूपतयाऽऽत्मगुणत्वं न जडरूपायाः प्रकृतेर्विकारावेताविति । अपिच येयं तन्मात्रेभ्योनूतोत्पत्तिरिष्यते । तद्यथा । गंधतन्मात्रात्पृथिवी रसतन्मात्रादापः रूपतन्मात्रात्तेजः स्पर्शतन्मात्रा द्रायुः शब्दतन्मात्रादाकाशमिति सापि न युक्तिह्यमा । यतो यदि बाह्यनूताश्रयेणैतदनिधीयते तदयुक्तं । तेषां सर्वदाज्ञावान्नकदाचिदनीदृशं जगदिति कृत्वा । अथ प्रतिशरीराश्रयणादेतदुच्यते । तत्र किल त्वगस्थिकतिनलक्षणा पृथ्वी श्लेष्मासृग्ज्वलक्षणाध्यापः पक्तिनक्षणांतेजः प्राणापानलक्षणावायुः सुषिरलक्षणाकाशमिति तदपि न युज्यते । यतोऽत्रापि केषांचिद्वरीराणां शुक्रासृग्ज्वोत्पत्तिर्न तत्र तन्मात्राणां गंधोपि समुपलक्ष्यते । अदृष्टस्यापि कारणत्वकल्पनेऽतिप्रसंगः स्यात् । अंडजोद्भिक्कांकुरादीनामप्यन्यतएवोत्पत्तिर्नवन्ती समुपलक्ष्यते । तदेवं व्यवस्थिते प्रधानमहदहंकारादिकोत्पत्तिर्या सांख्यैः स्वप्रक्रिययाऽन्युपगम्यते तत्तैर्निर्यु

॥ टीका—अथानंतरं त्रयोदशमारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने प
 र्वादिमतानि निरूपितानि तन्निराकरणं चाऽकारि तच्च याथातथ्येन नवति तदिह प्रति
 पाद्यते इत्यनेन संबंधेनायातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि नवन्ति । तत्राप्युपक्रम
 द्वारांतर्गतार्थाधिकारोऽयं । तद्यथा । शिष्यगुणदीपना । अथानंतराध्ययनेषु धर्मसमाधि
 मार्गसमवसरणारूपेषु यद्वितथं याथातथ्येन व्यवस्थितं यच्च विपरीतं वितथं तदपि
 लेशतोऽत्र प्रतिपादयिष्यतइति । नामनिष्पन्नेषु निक्षेपे याथातथ्यमिति नाम तदधिकृत्य
 निर्युक्तिरुदाह । “ एामतहं ववणतहं, दवतहं चैव होइ जावतहं ॥ दवतहं पुण जो ज
 स्स सजावोहिंति दवस्स ” ॥ ३४ ॥ (एामतहमित्यादि) अस्याध्ययनस्य याथातथ्य
 मिति नाम । तच्च यथाशब्दस्य जावप्रत्ययांतस्य नवति । तत्र यथाशब्दोद्धरणेन तथा
 शब्दस्य निक्षेपं कर्तुं निर्युक्तिकारस्यायमनिप्रायः । इह यथाशब्दोयमनुवादे वर्तते तथा
 शब्दश्च विधेयार्थे । तद्यथा । यथेदं तथैवेदं नवता विधेयमित्यनुवादविधेययोश्च विधेयां
 शएव प्रधानजावमनुनवतीति । यदिवा याथातथ्यमिति तथ्यमतस्तदेव निरूप्यतइति ।
 तत्र यथाजावस्तथ्यं यथावस्थितवस्तुता । तन्नामादिश्रुतुर्था । तत्र नामस्थापने सुगमे ।
 इव्यतथ्यं गाथापश्चार्थेन प्रतिपादयति । तत्र इव्यतथ्यं पुनर्योयस्य सचित्तादेः स्वजावोइ
 व्यप्राधान्याद्यद्यस्य स्वरूपं तद्यथोपयोगलक्षणोजीवः कविनलक्षणा पृथिवी इव्यलक्षणा
 आपइत्यादि । मनुष्यादेर्वा योयस्य मार्दवादिस्वजावोऽचित्तइव्याणां च गोशीर्षचंदनकंब
 लरत्नादीनां इव्याणां स्वजावः । तद्यथा । उएहे करेइ सीयं,सीए उएहत्तणं पुण नवे
 इ ॥ कंबलरयणादीणं, एस सहावो सुणोयवो ॥ १ ॥ जावतथ्यमधिकृत्याह । “ जावत
 हं पुण नियमा, एायवं ठविहंमि जावंमि ॥ अह्वा वि नाणदंसण, चरित्तविणएण अ
 ण्णप्पे ” ॥ ३५ ॥ (जावतहमित्यादि) जावतथ्यं पुनर्नियमतोऽवश्यंजावतया पद्धिधे औ
 दधिके जावे ज्ञातव्यं । तत्र कर्मणामुदयेन निर्वृत्तयौदधिकः कर्मोदयापादितोगत्याद्यनु
 जावलक्षणस्तथा कर्मोपशमेन निर्वृत्तयौपशमिकः कर्मानुदयलक्षणइत्यर्थः । तथा ह्या
 ज्ञातः ह्याधिकोऽप्रतिपातिज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणस्तथा ह्याउपशमाच्च जातः ह्यायोप
 शमिकोदेशोदयोपशमलक्षणः । परिणामेन निर्वृत्तः पारिणामिकोजीवाजीवनव्यत्वादिल
 क्षणः पंचानामपि जावानां द्विकादिसंयोगान्निष्पन्नः सान्निपातिकइति । यदिवा अथ्या
 त्मन्यांतरं चतुर्धा जावतथ्यं इष्टव्यं । तद्यथा । ज्ञानदर्शनचारित्रविनयतथ्यमिति । तत्र
 ज्ञानतथ्यं मत्यादिकेन ज्ञानपंचकेन यथास्वमवितथोविषयोपलंनः । दर्शनतथ्यं शंकाद्य
 तिचाररहितं जीवादितत्त्वश्रद्धानं । चारित्रतथ्यं तु तपसि द्वादशविधे संयमे सप्तदशवि
 धे सम्यगनुष्ठानं । विनयतथ्यं द्विचत्वारिंशद्भेदनिम्ने विनये ज्ञानदर्शनचारित्रतपउपचारिक
 रूपे यथायोगमनुष्ठानं ज्ञानादीनां तु वितथाऽसेवनेनाऽतथ्यमिति । अत्र च जावतथ्येना

अहोयराउंअ समुच्चिएहिं, तहागएहिं पडिलप्र धम्मं ॥ समा
हिमाघातमजोसयंता, सत्तारमेवं फरुसं वयंति ॥ १ ॥

अर्थ—(आहत्तहीयंतुपवेयस्सं के०) यथातथ्य सम्यक् ज्ञाननो स्वरूप हवे प्रवे
दिसुं एटले कहीशुं तथा (पुरिसस्स के०) जीवने (नाण्यकारं के०) नानाप्रकारना
ज्ञानादिक जे (जातं के०) उत्पन्न थाय तेपण हवे कहीशुं तथा (सत्तअधम्मं के०)
सत्पुरुषनुं धर्म जे श्रुत चारित्ररूप जे दुर्गति यकी राखनार ते धर्म अने (असत्तअ
सीलं के०) असत्पुरुष एटले परतीर्थिक तथा ग्रहस्थ अने पासडादिक तेनो सील
एटले दुष्टाचार, ते कहीशुं तथा (संतिं के०) शांति एटले निर्वाणरूप अने (असंतिं के०)
संसारत्रमणरूप ए बन्नेने (करिष्यामि प्राडु के०) प्रगट करी शुं ॥१॥ (अहोयराउंअस
मुच्चिएहिंके०) रात्रना तेम दिवसना पण सम्यक् प्रकारे उठ्या एटले सावधान थया एवा
जे निन्हवादिक जमाली प्रमुख स्वदर्शनी तथा बोटिकादिक अन्यदर्शनी ते (तहागएहिं
डिलप्रधम्मं के०) तथा प्रकारे तीर्थकरादिक पाशेथी संसारयकी निकलवानुं उपाय
एवो जे पंप्पित धर्म तेने पामीने जमाली प्रमुखनी पेरे कर्मने उदयें ते श्रीतीर्थकर ना
षित एवो (समाहिमाघात के०) समाधिवंत एटले सम्यक् दर्शनादिक धर्म तेने (अ
जोसयंता के०) अण सेवता थका कदाग्रहि पणाने लीधे मिथ्यात्वना प्रेक्षा स्वबुद्धे यथा
तथा एटले जेम तेम बोलता श्रीसर्वज्ञना मार्गने उहापता अने कुमार्गनो उपदेश कर
ता एरीते प्रवर्त्तता (सत्तार मेवंफरुसंवयंति के०) कदापि पोताने आचारना शिखावनार
एवा गुरु जे महानुनाव ते प्रत्ये पण कठोर वचन बोले ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथ त्रयोदशं याथातथ्याध्ययनमारभ्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (अहत्ते
ति) यथातथ्यानावोयाथातथ्यं तत्त्वज्ञानादिकं पुरुषस्य जंतोर्जातमुत्पन्नं तदहं प्रवेदयि
ष्यामि कथयिष्यामि । तुशब्दोविशेषणो । वितथाचारिणस्तदोपांश्च कथयिष्यामि । नाना
प्रकारं वा चित्रं पुरुषस्य स्वजावं प्रशस्तरूपं प्रवेदयिष्यामि । तथा । सतः सत्पुरुषस्य धर्मं
श्रुतचारित्रारख्यं शीलमुद्यतविहारित्वं शांतिं निर्वृतिं मोक्षं (करिस्सामिपाउंति) प्राडुष्करि
ष्ये प्रकटयिष्यामि । तथाऽसतोऽशोननस्य परतीर्थिकस्य गृहस्थस्य पार्श्वस्थादेर्वा च श
ब्दसमुच्चितमधर्मं पापं तथाऽशीलं कुत्सितशीलमशांतिं संसारं प्राडुष्करिष्ये ॥१॥ अहोरा
त्रं समुच्चितानिन्हवाबोटिकाश्च तेन्यः श्रुतधरेन्यस्तथागतेन्योवा तीर्थकृद्भयोधर्मं श्रुतचा
रित्रारख्यं प्रतिलन्य प्राप्यापि मंदजागृतया जमालिप्रमुखस्वात्मोत्कर्षात्तीर्थकरैराख्यातं
समाधिं मोक्षमार्गमजोषयंतोऽसेवमानाः सर्वज्ञोक्तं मार्गं विध्वंसयंति ते निन्हवाबोटिका
श्च परेणाचार्यादिना चोदिताः संतस्तं शास्तारं चोदकं पुरुषं निपुणं वदंति ॥ १ ॥

द्वयोस्तीत्येवंरूपो निमानो वर्जनीयस्त्याज्योयतिजनेन । साधुलोकेनापरोपि ज्ञानिना जात्या
दिकोमदोन विधेयः किंपुनर्ज्ञानमदः । तथा चोक्तं ॥ ज्ञानं मददर्पहरं, माद्यति यस्तेन तस्य
कोवैद्यः ॥ अगदोयस्य विपायति, तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ॥ १ ॥ गतोनामनिष्पन्नो
निक्षेपः सांप्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः सच सूत्रे सति नवति । सूत्रं च सूत्रा
नुगमे सचावसरः प्राप्तोऽतः सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (आह
त्तहीत्यादि) अस्य चानंतरसूत्रेण सहायं संबंधः । तद्यथा । वज्रयाविमुक्तेत्यनिहितं । नावव
लयं रागद्वेषौ तान्यां विनिर्मुक्तस्यैव याथातथ्यं नवतीत्याद्यनेन संबंधेनायातस्यास्य सूत्रस्य
व्याख्या प्रतन्यते । यथातथाजावोयं याथातथ्यं तत्त्वं परमार्थस्तच्च परमार्थचिंतायां सम्य
क्ज्ञानादिकं तदेव दर्शयति । ज्ञानप्रकारं प्रकारशब्दश्चाद्यर्थे । आदिग्रहणाच्च सम्यग्दर्शनचा
रित्रे गृह्यते । तत्र सम्यग्दर्शनमौपशमिकह्यायोपशमिकं गृह्यते । चारित्रं तु व्रतसमितिकषाया
णां धारणरक्षणनिग्रहादिकं गृह्यते । एतत्सम्यग्ज्ञानादिकं पुरुषस्य जंतोर्यज्ञातमुत्पन्नं त
दहं प्रवेदयिष्यामि कथयिष्यामि । तुशब्दोविशेषणे । वितथाचारिणस्तदोपांश्चाविर्जावयि
ष्यामि । नानाप्रकारं वा विचित्रं पुरुषस्य स्वजावमुच्चावचप्रशस्ताप्रशस्तरूपं प्रवेदयिष्या
मि । नानाप्रकारं स्वजावफलं च पश्चार्थेन दर्शयति । सतः सत्पुरुषस्य शोचनस्य सदनुष्ठा
यिनः सम्यग्दर्शनचारित्रज्ञानवतो धर्मं श्रुतचारित्राख्यं पुनर्गतिगमनधरणलक्षणं वा
तथा शीलमुद्युक्तविहारित्वं तथा शांतिं निर्वृतिमशेषकर्मह्यलक्षणां (करिस्सामिपाउत्ति)
प्रादुष्करिष्ये प्रकटयिष्यामि यथावदुच्चावयिष्यामि । तथाऽसतोऽशोचनस्य परतीर्थिक
स्य गृहस्थस्य पार्श्वस्थादेर्वा च शब्दः समुच्चितमधर्मं पापं तथा कुशीलं कुत्सितशील
मशांतिं चानिर्वाणरूपां संसृतिं प्रादुर्जावयिष्यामीति । अत्र च सतो धर्मं शीलं शांतिं च
प्रादुष्करिष्याम्यसतश्चाधर्ममशीलमशांतिंचेत्येवं पदघटना योजनीया अनुपात्तस्य च चशब्दे
नाक्षेपोऽष्टव्यस्ति ॥ १ ॥ जंतोर्गुणदोषरूपं नानाप्रकारं स्वजावं प्रवेदयिष्यामीत्युक्तं तदर्श
यितुकामश्चाह । (अहोयमित्यादि) अहोरात्रमहर्निशं सम्यगुद्भितानिन्द्वाबोटिका
श्च सदनुष्ठानवंतस्तेन्यः श्रुतधरेन्यस्तथा तथागतेन्योवा तीर्थकृद्बोधर्मं श्रुतचारित्राख्यं
प्रतिलज्य संसारनिःसरणोपायं धर्ममवाप्यापि कर्मोदयान्मंदनाग्यतया जमाजिप्रनृतयश्च
वात्मोत्कर्षात्तीर्थकृदाद्याख्यातं समाधिं सम्यग्दर्शनादिकं मोक्षपद्धतिमजोपयंतोऽसैवंतः
सम्यगकुर्वाणानिन्द्वाबोटिकाश्च स्वरुचिविरचितव्याख्याप्रकारेण निर्दोषं सर्वज्ञप्रणीतं मार्गं
विध्वंसयंति कुमार्गं प्ररूपयंति ब्रुवते चासौ सर्वज्ञ एव न नवति । यः क्रियमाणं कृतमि
त्यध्यक्षविरुद्धं प्ररूपयति । तथा यः पात्रादिपरिग्रहान्मोक्षमार्गमाविर्जावयति । एवं स
र्वज्ञोक्तमश्रद्धयानाः श्रद्धानं कुर्वतोप्यपरे धृतिसंहननडुर्बलतया यथारोपितं संयमचारं

धिकारः । यदि वा जावतथ्यं प्रशस्ताप्रशस्तजेदाद्विधा । तदिह प्रशस्तेनाधिकारं दर्शयितुमाह । “ जह सुत्तं तह अढो, चरणं चारो तहत्ति णायवं ॥ संतंमिय पसंसाए, अस तीपगयं डुगुंठाए ” ॥ १६ ॥ (जहसुत्तमित्यादि) यथा येन प्रकारेण यथापद्धत्या सूत्रं व्यवस्थितं तथा तेनैव प्रकारेणार्थोव्याख्यायानुष्ठेयश्च । एतद्वर्शयति । चरणमाचरणमनुष्ठातव्यं । यदिवा सिद्धांतसूत्रस्य चारित्रमेवाचरणमतोयथासूत्रं तथा चारित्रमेतदेव चानुष्ठेयमेतच्च याथातथ्यमिति ज्ञातव्यं । पूर्वार्धस्यैव जावार्थं गाथापश्चार्धेन दर्शयितुमाह । यदस्तुजातं प्रकृतं प्रस्तुतं यथार्थमधिकृत्य सूत्रमकारि तस्मिन्नर्थे सति विद्यमाने यथावद्व्याख्यायमाने संसारोत्तारणकारणत्वेन प्रशस्यमाने वा याथातथ्यमिति न वति विवक्षिते त्वर्थे सत्यविद्यमाने संसारकारणत्वेन वा जुगुप्सायां सत्यां सम्यगनुष्ठीयमाने वा याथातथ्यं न नवति । इदमुक्तं नवति । यदि यथासूत्रं येन प्रकारेण व्यवस्थितं तथैवार्थोयदि नवति व्याख्यायते ऽनुष्ठीयते च संसारनिस्तरणसमर्थश्च नवति ततोयाथातथ्यमिति नवति । असति त्वर्थे क्रियमाणे संसारकारणत्वेन जुगुप्सिते वा न वति याथातथ्यमिति गाथातात्पर्यार्थः । एतदेव दृष्टांतगर्ने दर्शयितुमाह । “ आयरियप रंपर्येण आगयं जोउ ठेयबुद्धीए ॥ कोवेइ ठेयवाई जमालिनासंचणासिहत्तित्ति ॥ १७ ॥ (आयरिएइत्यादि) आचार्याः सुधर्मस्वामिजंबुनामप्रजवार्यरक्षिताद्यास्तेषां प्रणालिका पारंपर्यं तेनागतं यद्व्याख्यानं सूत्रानिप्रायस्तद्यथा व्यवहारतयानिप्रायेण क्रियमाणमपि कृतं नवति । यस्तु कुतर्कदर्पाध्मातमानसोमिथ्यात्वोपहतदृष्टिकया ठेकबुद्ध्या निपुणबुद्ध्या कुशाग्रशेमुषीकोहमिति मत्वा कोपयति दूषयति अन्यथा तमर्थं सर्वज्ञप्रणीतमपि व्याचष्टे कृतं कृतमित्येवं ब्रूयात् । वक्तिच नहि मृत्पिंमक्रियाकालएव घटोनिष्पद्यते कर्मगुण व्यपदेशानामुपलब्धेः । सएव ठेकवादी निपुणोहमित्येवं वादी पंडितानिमानि जमालिना समोजमालिनिन्हववत् सर्वज्ञमतविकोपकोविनंद्यत्यरह्यदृष्टीयंत्रन्यायेन संसारचक्रवाले बंत्रमिष्यतीति । नचासौ जानाति वराकोयथायं लोकोघटार्थाः क्रियामृत्स्वननाद्याघट एवोपचरति तासांच क्रियाणां क्रियाकालनिष्ठाकालयोरेककालत्वात् क्रियमाणमेव कृतं नवति । दृश्यते चायं व्यवहारोलोके । तद्यथा । अद्यैव देवदत्ते निर्गते कान्यकुब्जं देवदत्तो गतइति व्यपदेशस्तथा दारुणि ह्वियमाने प्रस्थकोयं व्यपदेशइत्यादि । सांप्रतमन्यथावादिनोऽपायदर्शिनद्वारेणोपदेशं दातुकामायाह । ए करेति दुःखमोक्षं, उज्जममाणोवि संजमतवेसु ॥ तम्हाअत्तुकरिसो वज्जेअवो जतिजणेणं ॥ १८ ॥ (एकरेइत्यादि) योहि दुर्गहीतविद्यालवदर्पाध्मातः सर्वज्ञवचनैकदेशमप्यन्यथा व्याचष्टे सएवंनूतः सत्संयमतपस्तदुद्यमं कुर्वाणोशारीरिकमानसानां दुःखानामसातोदयजनितानां मोक्षं विनाशं न करोत्यात्मगर्वाध्मातमानसोपि यतएवं तस्मादात्मोत्कर्षोऽहमेव सिद्धांतार्थवेदी नापरः कश्चिन्मत्तु

वदेयुः ॥ ३ ॥ येऽज्ञाततत्त्वाः परेण पृष्टाः कस्मादाचार्यादधीतं नवद्भिरिति ते स्वमाचार्यं
 ज्ञानानिमानेन (पल्लिवंचयंतिति) निन्दुवते । अथवा सदपि प्रमादस्वलितमाचार्यादि
 ना पृष्टाः संतोमातृस्थानेनावर्णवादजीतानिन्दुवते । ते एवं कुर्वाणायादानं मोक्षमर्थं
 वंचयन्ति । एवं कुर्वाणास्तेऽसाधवश्चास्मिन् जगति साधुमानिनोमायान्विताएष्यन्ति या
 स्यन्त्यनंतशोघातं विनाशं संसारं वा । एकं तावत्स्वयमसाधवोद्वितीयं साधुमानिनः ।
 उक्तंच । पावं काकण सयं, अप्याणं सुद्धमेव ववहरः ॥ दुगुणं करेऽपावं, बीजं बालस्त
 मंदतं ॥ १ ॥ तदेवमात्मोत्कर्षदोषाद्बोधिलानमप्युपहृत्यानंतनवनाजः प्रणिनः स्युरिति ॥ ४ ॥

॥ टीका—किंच । (विसोहियमित्यादि) विविधमनेकप्रकारं शोधितः कुमारप्ररूपणा
 पनयनद्वारेण निर्दोषतां नीतोविशोधितः सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्राख्योमोक्षमार्गस्तमेवं
 जूतं मोक्षमार्गं ते स्वाग्रह्यस्तागोष्ठामाहिलवदनुपश्वादाचार्यप्ररूपणातः कथयंत्यनुकथ
 यन्ति । ये चैवंजूतायात्मोत्कर्षात्स्वरुचिविरचितव्याख्याप्रकारव्यामोहितायात्मजावेन स्वा
 निप्रायेणाचार्यपारंपर्येणायातमप्यर्थं व्युदस्यान्यथा व्यागृणीषुर्व्याख्यानयेयुस्तेहि गंजी
 राजिप्रायं सूत्रार्थं कर्मोदयात्पूर्वापरेण यथावत्परिणामयितुमसमर्थाः पंडितमानिनवत्सू
 त्रं प्रतिपादयन्ति । आत्मजावव्याकरणं च महतेऽनर्थायेति दर्शयति । सएवंजूतः स्वकी
 यानिनिवेशादस्थानिकोऽनाधारोबहूनां ज्ञानादिगुणानामनाजजनं नवतीति । ते चामी गु
 णाः । सुस्सूतः पडिपुब्बः, सुणेऽगेहः य ईहएआवि ॥ ततो अपोहएवा, धारेऽकरे
 ५ वा सम्मं ॥ १ ॥ यदि वा गुरुश्रूपादिना सम्यक्ज्ञानावगमस्ततः सम्यगनुष्ठाने च म
 तः सकलकर्मकृयलक्षणोमोक्षइत्येवंजूतानां गुणानामनायतनमसौ । क्वचित्पाठः । (अ
 षाणिहोतिबहूणिवेसन्ति) अस्यायमर्थः । अस्थानमनाजनमसौ नवति सम्यक्ज्ञाना
 दीनां गुणानां । किंजूतोबहुरनर्थसंपादकत्वेनासदनिनिवेशोयस्य सबहुनिवेशः । यदिवा
 गुणानामस्थापनिकोऽनाधारोबहूनां दोषाणां च निवेशः स्थानमाश्रयइति । किंजूताः पु
 नरेवं नवंतीति दर्शयति । ये केचन दुर्गृहीतज्ञानलवाऽवलेपिनोज्ञाने श्रुतज्ञाने शंका ज्ञा
 नशंका तथा मृषावादं वदेयुः । एतदुक्तं नवति । सर्वज्ञप्रणीते आगमे शंकां कुर्वत्ययं तत्प्र
 णीतएव ननवेदन्यथा वाऽस्यार्थः स्यात् । यदिवा ज्ञानशंकया पांडित्यानिमानेन मृषा
 वादं वदेयुर्यथाहं ब्रवीमीति तथैव युज्यते नान्यथेति ॥ ३ ॥ किंचान्यत् । (जेयाविपुष्ठा
 इत्यादि) ये केचनाविदितपरमार्थाः स्वल्पतया समुत्सेकिनोऽपरेण पृष्टाः कस्मादाचार्या
 त्सकाशादधीतं श्रुतं नवद्भिरिति । ते तु स्वकीयमाचार्यं ज्ञानावलेपेन निन्द्वानोऽपरं प्र
 सिद्धं प्रतिपादयन्ति । यदिवा मयैवैतत्त्वतउत्प्रेक्षितमित्येवं ज्ञानावलेपात् (पल्लिवंचयं
 तिति) निन्दुवते । यदिवा सदपि प्रमादस्वलितमाचार्यादिना लोचनादिके अवसरे पृ

बोद्धुमसमर्थाः क्वचिद्विपोदंतोऽपरेणाचार्यादिना वत्सलतया चोदिताः संतस्तं शास्त्रारम
नुशासितारं चोदकं पुरुषं वदन्ति कर्कशं निष्ठुरं निर्जरं प्रतीपं चोदयन्तीति ॥ ३ ॥

विसोहियं ते अणुकाहयंते, जे आत्तजावेण वियागरेजा ॥ अछाणिए हो
इ बहूगुणाणं, पाठांतरे (बहूणिवेसे) जे एणसंकाइ मुसं वदेजा ॥३॥ जे
यावि पुढा पलितं चयंति, आयाणमठं खलु वंचयित्ता ॥ असाहुणो
ते इह साहुमाणी, मायसि एसंति अणंतघातं ॥ ४ ॥

अर्थ—ते स्वाग्रहि पुरुष (विसोहियंते के०) ते विशोधित बुद्धनिर्दोषमार्ग तेने (अ
णुकाहयंते के०) आचार्यनी प्ररूपणा यकी उज्जापिने कहे एटले (जेआत्तजावेणविया
गरेजा के०) जे पोताना जावे एटले स्वहंदे बोले (अछाणिएहोइबहूगुणाणं के०)
ते अहाठंद पणा यकी घणा गुणा जे ज्ञानादिक तेनो आस्थान थाय केसके ए स्वा
निनिवेश मिथ्यात्वना जाव यकी करीने (जेएणसंकाइ के०) जे ज्ञान शंका एटले
श्रीजिनागमनेविषे शंका लावीने (मुसंवदेजा के०) मृषाबोले स्वकल्पित जेवो
रुचे तेवो बोले तेणे करीने घणा गुणानो आस्थान एटले कुजाजन थाय ॥ ३ ॥ (जे
आविपुछापलितंचयंति के०) जे कोइ पूढे जे तमे कोनी पासेथी जएयाओ तेवारे पोता
ना आचार्यनुं नाम गोपवीने बीजानुं नाम कहे (आयाणमठंखलुवंचयित्ता के०) ते
निश्चं यकी आत्मार्थ जे मोहूनो अर्थ तेने वंचेढे एतावता ते मुक्तिने नपामे (असाहु
णोतेइहसाहुमाणी के०) परमार्थयकी ते असाधु यको पण आ जगतने विषे पोतामां
साधुपणु करी माने तथा बीजाउने कहीने पोतामां साधु पणो मनावे (मायसिएसं
तिअणंतघातं के०) ते मायावी साधु आसंसारनेविषे अनंत घात पामे एटले अनंत
काल पर्यंत संसारमां परित्रमण करे ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—विशोधितोमोहमार्गस्तं ते कदाग्रहिणोगोष्ठामाहिलवदनुपश्चादाचार्यप्र
रूपणातः कथयन्ति अनुकथयन्ति । ये आत्मोत्कर्षादात्मजावेन स्वानिप्रायेणाचार्यपारं
पर्यागतमप्यर्थं व्युदस्यान्यथा व्यागृणीयुर्व्याख्यान्ति । आचार्यपरंपरामज्ञात्वा स्वानिप्राये
ण सूत्रार्थव्याख्यानं महतेऽनर्थाय । इदमेव दर्शयति । सएवंचूतोऽस्थानिकोऽनाधारोबहूनां
ज्ञानादिगुणानां स्यात् । क्वचित्पाठः । (अछाणिएहोइबहूणिवेसन्ति) अस्यार्थः । अ
स्थानमनाजनं सम्यक्ज्ञानादीनां । किंचूतोबहुरनर्थकारकत्वेनाऽसद्विनिवेशोयस्य सब
हुनिवेशः । ते पुनः किंचूताइत्याह । ये ज्ञानशंकया मृषा वदेषुः । कोर्थः । जिनोक्ताग
मे शंकां कुर्वत्ययं तदुक्तएव नस्यादिति । अथवा ज्ञानशंकया प्राप्तिरितिमानेन मृषा

॥ टीपिका-यः स्वभावेन क्रोधनोरोपी नवति यश्च जगदर्थेनापी योयथावस्थितः पदार्थस्तं तथैव ज्ञापते । तद्यथा । ब्राह्मणं डोडमिति वक्ति वणिजं किराटमिति शूड्माजीरमिति श्वपाकं चांमालमिति काणं काणमेव वक्ति । खंजं खंजमेव चारं चारमिति । ग्रंथमंधमित्यादि कठिणं योवक्ति सजगदर्थेनापी निष्ठुरनापीत्यर्थः । व्यवसितं स मातं ळं कलहं यः पुनरुदीरयेत् प्रज्वालयेत् सांध्यश्च । यथांधोदंडमेवं गोदंडमार्गं गृहीत्वा व्रजन् घृष्यते कंटकश्वापदादिभिः पीड्यते । एवं सोपि (अविशसियंति) अप्रशांतकलहः पापकर्मा घृष्यते पीड्यते संसारपीडाभिः ॥ ५ ॥ योविग्रहिकः कलहप्रियोऽन्यायनापी न समोमध्यस्थो नवति अजंजा प्राजंजा माया कलहोवा मायाप्राप्तः कलहप्राप्तोवा सरागद्वेषवान् मायावांश्च नवतीत्यर्थः । एतद्वोपदर्शी उपपातकारी आचार्यादेशकरः ऋजंजासंयमस्तत्र मनोयस्य सन्धीमनाः एकांतेन तत्त्वेषु दृष्टिर्यस्य स एकांतदृष्टिः । एकांतसङ्क्षिप्ताते एकांतश्रद्धावान् जिनागमे । अस्मायि निर्मायं रूपं यस्यस तथा तद्विरहितइत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ टीका-मानविपाकमुपदर्श्याधुना क्रोधादिकषायदोषमुद्भावयितुमाह । (जेकोहणे इत्यादि) योह्यविदितकषायविपाकः प्रकृत्यैव क्रोधनो नवति तथा जगदर्थेनापी यश्च नवति । जगत्यर्थजगदर्थे यथा व्यवस्थिताः पदार्थास्तानाज्ञापितुं शीलमस्य जगदर्थेनापी तद्यथा ब्राह्मणं डोडमिति ब्रूयात्तथा वणिजं किराटमिति शूड्माजीरमिति श्वपाकं चांमालमित्यादि तथा काणं काणमिति तथा खंजं कुञ्जं वडनमित्यादि तथा कुष्ठिनं कृषिणं मित्यादि योयस्य दोषस्तं तेन खरं परुषं ब्रूयात् यः सजगदर्थेनापी । यदिवा जगदर्थेनापी यथैवात्मनोजयोनवति तथैवाविद्यमानमप्यर्थं ज्ञापते तन्नीजश्च येन केनचित्प्रकारेणाऽसदर्थेनापणोनाप्यात्मनोजयमिच्छतीत्यर्थः । (विशसियंति) विविधमवसितं पर्यवसितमुपशांतं ळं कलहं यः पुनरुदीरयेत् । एतदुक्तं नवति । कलहकारिनिर्मिष्यादुष्कृतादिना परस्परं हामितेषु तद्ब्रूयाद्येन पुनरपि तेषां क्रोधादयोनवति । सांप्रतमेतद्विपाकं दर्शयति । यथाहग्रंथश्चक्रुर्विकलोदंडपथं गोदंडमार्गं प्रमुखोज्ज्वलं गृहीत्वाऽऽश्रित्य व्रजन् सम्यगकोविदतया घृष्यते कंटकश्वापदादिभिः पीड्यते एवमसावपि केवलं लिंगधार्यनुपशांतक्रोधः कर्कशनाप्यधिकरणोदीपकस्तथा (अविशसियंति) अनुपशांतं ळः पापमेनार्य कर्मानुष्ठानं यस्यासौ पापकर्मा घृष्यते चतुर्गतिके संसारे यातनास्थानगतः पौनः पुन्येन पीड्यतइति ॥५॥ किंचान्यत् । (जेविग्गहिइयादि) यः कश्चिद्विदितपरमार्थोविग्रहोयुद्धं सविद्यते यस्यासौ विग्रहिकोयद्यपि प्रत्युपेक्षणादिकाः क्रियाविधत्ते तथापि युद्धप्रियः कचिन्नवति तथाऽन्याप्यं ज्ञापितुं शीलमस्य सोऽन्यायनापी यत्किंचन ज्ञाप्यऽस्या

एषः संतोमातृस्थानेनाऽवर्णवादजयान्निन्दुवते । त एवं पलिउंचकानिन्हवं कुर्वाणाश्चादी
यतइत्यादानं ज्ञानादिकं मोक्षोवा तमर्थं वंचयंति त्रंशयंत्यात्मनः । खलुरवधारणे । वंचयं
त्येव । एवमनुष्ठायिनश्चासाधवस्ते परमार्थतस्तत्त्वचिंतायामिहास्मिन् जगति साधुविचा
रेवा साधुमानिनश्चात्मोत्कर्षायाऽसदनुष्ठानमानिनोमायान्वितास्ते एष्यंति यास्यंत्यनंत
शोबहुशोघातं विनाशं संसारं वा अनवदग्रसंसारकांतारमनुपरिवर्तयिष्यंतीति । दोष इय
डुष्टत्वात्तेषामेकं तावत्स्वयमसाधवोद्वितीयं साधुमानिनः । उक्तंच । पावं काऊण सयं,
अप्पाणं शुद्धमेव ववहरइ ॥ डुगुणं करेइ पावं, वीयं बालस्स मंदत्तं ॥ १ ॥ तदेवमा
त्मोत्कर्षदोषाद्वोधिलानमप्युपहृत्यानंतसंसारजाजोनवंत्यसुमतइति स्थितं ॥ ४ ॥

जे कोहणे होइ जगदनासी, विउंसियं जे उ उदीरएज्जा ॥ अंधे
व से दंमपहं गहाय, अविउंसिए घासति पावकम्मी ॥ ५ ॥
जे विग्गहीए अनायनासी, न से समे होइ अऊंऊपत्ते ॥ उव
वायकारी य हरीमणे य, एगंतदिठीय अमाइरूवे ॥ ६ ॥

अर्थ—(जे कोहणेहोइजगदनासी के०) जे क्रोधी थाय ते जगतार्थनाशी होय
जगतार्थनाशी एटले जेमां जेवो दोष होय तेनें तेवो कहे अर्थात् काणाने काणो कहे
खोडाने खोडो कहे टुंटाने टुंटो कहे पांगलाने पांगलो कहे कोढीने कोढी कहे एवो
प्रगट नितुर नाषण करनार होय (विउंसियंजेउ के०) जे उपशमावेलो एवो जे कलह तेने
वली (उदीरएज्जा के०) उदीरे ए पुरुषने जे फल थाय ते कहेवे. (सेके०) ते पुरुष
(अंधेवदंमपहंगहाय के०) जेम कोइ अंधलो पुरुष लाकडी ग्रहण करीने मार्गेने वि
षे जातो थको अनेक कंटक चतुष्पदादिके करी पीडाय तेम (अविउंसिए के०) अ
कोविद एवोजे कलहकारी (पावकम्मी के०) पापकर्माचारी जीव ते पण (घासतिके०)
चतुर्गतिक संसारमांहे दुःख पामे ॥ ५ ॥ (जेविग्गहीए के०) जेकोइ विग्रह एटले
कलहकारी होय ते यद्यपि क्रिया तो केटलीक करे तथापि ते क्रिया विग्रह एटले शुद्ध
प्रिय थाय तथा (अनायनासी के०) अन्यायनो बोलनार होय (नसेसमेहोइअऊंऊ
पत्ते के०) ते पुरुष कलहरहित एवा सम्यक् दृष्टी तेना सरखो समजावी नहोय ते
माटे साधु कलहकारी नहोय परंतु साधु केवो होय ते कहेवे. (उववायकारीयहरीम
णेय के०) उपपातकारी एटले आचार्यनी आज्ञापालक तथा लज्जावंत मनवालो
होय एटले अनाचार करतो थको आचार्यादिक थकी लज्जा पामे तथा (एगंतदिठीय
के०) एकांतदृष्टी एटले जीवादिक पदार्थनो ज्ञाता होय एकांत श्रद्धावंत होय तथा
(अमाइरूवे के०) मायारहित होय एवा पुरुषने साधु कहिए. ॥ ६ ॥

॥ दीपिका-क्वचित्प्रमादसंचलने सति आचार्यादिना बह्वप्यनुशास्यमानस्तथैव सन्मार्गानुसारिणी वा लेश्या चित्तवृत्तिर्यस्य सतथार्थः । एवंनूतोयः सपेशलोमृष्टवाक्यः सूक्ष्मदर्शित्वात् । पुरुषजातः सएव तत्त्वपुरुषार्थकारी सएव जात्यन्वितः सत्कुलोत्पन्नः । सुशीलोहि कुलीनः स्यान्नसुकुलोत्पत्तिमात्रेण सएव सुष्ठु अतिशयेन कृजुः संयमस्तस्य करणशीलः सएव समोमध्यस्थः जंजा क्रोधोमाया वा तामप्राप्तो नवति ॥ ७ ॥ यश्चापि वसु इव्यं संयमस्तदंतमात्मानं मत्वा तथा संख्या ज्ञानं तदंतमात्मानं मत्वा परमार्थमपरीक्ष्य वादमात्मोत्कर्षवादं कुर्यात् । तथा तपसा सहितोहमिति मत्वाऽन्यं जनं विब्रनूतं जलचंद्वदर्थशून्यं पश्यति अवगणयतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ टीका-पुनरपि सजुणोत्कीर्तनायाह ! (सपेशलेइत्यादि) योहि कटुसंसारोद्विग्नः क्वचित्प्रमादस्वलिते सत्याचार्यादिना बह्वप्यनुशास्यमानश्चोद्यमानस्तथैव सन्मार्गानुसारिण्यर्चा लेश्या चित्तवृत्तिर्यस्य नवतीति तथार्चः । यश्च शिक्षां ग्राह्यमाणोपि तथार्चो नवति सपेशलोमिष्टवाक्यो विनयादिगुणसमन्वितः सूक्ष्मः सूक्ष्मदर्शित्वात्सूक्ष्मनावित्वा वा सूक्ष्मः सएव पुरुषजातः सएव परमार्थतः पुरुषकार्यकारी नापरोयोऽनाशुधतपस्विजनपराजिते नापि क्रोधेन जीयते तथाऽसावेव जात्यन्वितः सुकुलोत्पन्नः । सहीनान्वितोहि कुलीन इत्युच्यते न सुकुलोत्पत्तिमात्रेण । तथा सएव सुष्ठु अतिशयेन कृजुः संयमस्तत्करणशीलो कृजुकरः । यदिवा (उक्लुचारेत्ति) यथोपदेशं यः प्रवर्तते नतु पुनर्वक्तव्याऽचार्यादिवचनं विजोमयति प्रतिकूलयति यश्च तथार्चः पेशलः सूक्ष्मनापी जात्यादिगुणान्वितः क्वचिदवक्रः समोमध्यस्थो निंदायां पूजायां च न रुष्यति नापि तुष्यति तथा जंजा क्रोधोमाया वा तां प्राप्तो जंजाप्राप्तः । यदि वा ऽजंजाप्राप्तैर्वीतरागैः समस्तुद्व्यो नवतीति ॥ ७ ॥ प्रायस्तपस्विनां ज्ञानतपोऽवलेपो नवतीत्यतस्तमधिकृत्याह । (आविश्चर्यं इत्यादि) यश्चापि कश्चिन्नघुप्रकृतिरूपतयाऽत्मानं वसु इव्यं तच्च परमार्थचिंतायां संयमस्तदंतमात्मानं मत्वाऽहमेवात्र संयमवान् मूलोत्तरगुणानां सम्यग्विधायी नापरः कश्चिन्मनुद्वयोस्तीति । तथा संख्यायंते परिष्ठित्यंते जीवादयः पदार्थायेन तज्ज्ञानं संख्येत्युच्यते तदंतमात्मानं मत्वा तथा सम्यक् परमार्थमपरीक्ष्यात्मोत्कर्षवादं कुर्यात्तपसा वादशनेदन्निन्नेनाहमेवात्र सहितोयुक्तो न मनुद्व्यो विकृष्टतपो निष्ठसदेहोस्तीत्येवं मत्वाऽऽत्मोत्कर्षा निमानीत्यन्यं जनं साधुलोकं गृहस्थलोकं वा विब्रनूतं जलचंद्वदर्थशून्यं कूटकार्पापणवद्वा लिंगमात्रधारिणं पुरुषाकृतिमात्रं वा पश्यत्यवमन्यते । तदेवं यद्यन्मदस्थानं जात्यादिकं तत्तदात्मन्येवारोप्यापरमवधूतं पश्यतीति ॥ ८ ॥

नजाषी गुर्वाद्यधिकपकरोवा यश्चैवंनूतोनासौ समोरक्तद्विष्टतया मध्यस्थोजवति । त
था नाप्यजंजां प्राप्तोकलहप्राप्तोवा ननवत्यमायाप्राप्तः । यदिवा अजंजाप्राप्तैरकलहप्रा
प्तैः सम्यग्दृष्टिजिरसौ समोन नवति यतः, अतो नैवंविधेन जाव्यमपित्वक्रोधनेनाकर्कश
जापिणा चोपशांतयुद्धानुदीरकेण न्यायजापिणाऽजंजाप्राप्तेन मध्यस्थेन च जाव्यमिति ।
एवमनंतरोद्विष्टदोषवर्जिसन्नुपपातकार्याचार्यनिर्देशकारी यथोपदेशं क्रियासु प्रवृत्तः । य
दिवोपायकारिति) सूत्रोपदेशप्रवर्तकस्तथा ँहीलज्जासंयमोमूलोत्तरगुणजेदनिन्नस्तत्र म
नोयस्यासौ ँहीमनाः । यदिवाऽनाचारं कुर्वन्नाचार्यादिन्योलज्जाते स एवमुच्यते । तथैकां
तेन तत्त्वेन जीवादिषु पदार्थेषु दृष्टिर्यस्यासावेकांतदृष्टिः । पाठांतरंवा (एगंतसङ्घित्ति) एकां
तेन श्रद्धावान् मौनींशोक्तमार्गे एकांतेन श्रद्धालुरित्यर्थः । चकारः पूर्वोक्तदोषविपर्यस्तगुण
समुच्चयार्थः । तद्यथा । ज्ञानपलिउंचकोक्रोधीत्यादि । तावदजंजाप्राप्तइति स्वतएवाहं ।
(अमाइरूवेत्ति) अमायिनोरूपं यस्यासावमायिरूपोऽशेषबद्धरहितइत्यर्थः । न गुर्वादीन्
बद्धनोपचरति नाप्यन्येन केनचित्सार्थं बद्धव्यवहारं विधत्तइति ॥ ६ ॥

स पेसले सुहुमे पुरिसजाए, जच्चनिए चेव सुउज्जुयारे ॥ बहुंपि
अणुसासिए जे तहच्चा, समे दु से होइ अजंजपत्ते ॥ ७ ॥ जे
आवि अप्पं वसुमंति मत्ता, संखाय वायं अपरिक्क कुज्जा ॥ त
वेण वाहं सहित्ति मत्ता, अस्सं जणं पस्सति बिबन्नूयं ॥ ८ ॥

अर्थ—(सपेसले के०) तेने आचार्यादिके घणो शिखव्यो ठतो पण यथार्थ तेवाज
जावें वर्त्ते पण गुरु वचन विरोधि नथाय तेने पेशल एटले मनोहर विनयादिक गुणवंत
जाणवो. तथा (सुहुमे के०) सूक्ष्म जावनो देखनार तथा (पुरुषजात के०) परमार्थयकी
पुरुषार्थनो साधक तथा (जच्चनिए के०) तेवीज जातिसहित सत्कुलोत्पन्न जाणवो (चे
व के०) निश्चय यकी (सुउज्जुयारे के०) ते रुज्जु आचारी एटले सरल मार्गे प्रवर्त्ते
तेवा पुरुषने (बहुंपिअणुसासिएजेतहच्चा के०) आचार्यादिके घणो शिखाव्यो ठतो सु
खनुं राग फेरवे नही अर्थात् प्रसन्न मन राखे (समेदुसेहोइअजंजपत्ते के०) ते पुरु
ष श्रीवीतराग समान कलह रहित थाय ॥ ७ ॥ (जेआविअप्पंवसुमंतिमत्ता के०) जे
कोइ जघुप्रकृति पोताने आत्माने वसुमंत एटले संयमवंत जाणीने (संखायवायंअप
रिक्ककुज्जा के०) सम्यक् परमार्थे अपरीक्ष्ण थको आत्मोत्कर्षे अजिमान करे (तवेणवा
हंसहित्तिमत्ता के०) तथा हुंज तपे करी सहितहुं माहारा समान बीजो कोइ तपस्वी
नथी एवीरीते जाणीने अजिमान धारण करी (अस्संजणंपस्सतिबिबन्नूयं के०) अन्य
जन ने बिबन्नूत गुणसुन्य आकार मात्र देखे एटले जलचंडमानी पेरे जाणे ॥ ८ ॥

र्थः प्रयोजनं तेन आत्मानं व्युत्कर्षयेत् मद्वन्तं कुर्यात् तथा च सु संयमस्तमादायान्य
तरेण ज्ञानादिना मदस्थानेन माद्यति ससर्वज्ञमतं तत्त्वतो न वेत्तीति जावः ॥ ए ॥
योजात्या ब्राह्मणः कृत्रियजातीयोवा उग्रपुत्रः कृत्रियविशेषः (जेष्ठइति) कृत्रियवि
शेषएव । एवं विशिष्टकुलोद्भूतः प्रव्रजितः परदत्तनोजी शुद्धाहारग्राही गोत्रे उच्चैर्गोत्रे उ
त्पन्नोपि नैव स्तंजं गर्वं यायात् । किंचूते गोत्रे मानबद्धे अजिमानास्पदे ॥ १० ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (एगंतकूडेइत्यादि) कूटवत्कूटं यथा कूटेन मृगादिर्वद्धः पर
वशः सन्नेकांतदुःखजाग्नवति । एवं जावकूटेन स्नेहमयेनैकांततोऽसौ संसारचक्रवालं प
र्येति तत्र वा प्रकर्षेण लीयते प्रलीयतेऽनेकप्रकारं संसारं वंच्रमीति । तुशब्दात्कामादिना
वा मोहेन मोहितो बहुवेदने संसारे प्रलीयते । यश्चैवं नूतोऽसौ न विद्यते न कदाचन सं
जवति । मुनीनामिदं मौनं तच्च तत्पदं च मौनपदं संयमस्तत्र मौनीं देवा पदे सर्वज्ञप्र
णीतमार्गे नासौ विद्यते । सर्वज्ञमतमेव विशिनष्टि । गां वाचं त्रायतेऽर्थविस्वादनतः पा
जयतीति गोत्रं तस्मिन्समस्तागमाधारनूतइत्यर्थः । उच्चैर्गोत्रे वा वर्तमानस्तदजिमानग्र
ह्यस्तोमौनीं पदे न वर्तते । यश्च माननं पूजनं सत्कारस्तेनार्थः प्रयोजनं तेन माननार्थे
न विविधमुत्कर्षयेदात्मानं योहि माननार्थेन लाजपूजासत्कारादिना मदं कुर्यान्नासौ स
र्वज्ञपदे विद्यतइति पूर्वेण संबंधः । तथा वसु इव्यं तच्चेह संयमस्तमादाय तथान्यतरेण
ज्ञानादिना मदस्थानेन परमार्थमवुच्यमानो माद्यति पठन्नपि सर्वशास्त्राणि तदर्थं वा गच्छ
न्नपि नासौ सर्वज्ञमतं परमार्थतो जानातीति ॥ ए ॥ सर्वेषां मदस्थानानामुत्पत्तेरारभ्य
जातिमदोबाह्यनिमित्तनिरपेक्षो यतो न वत्यतस्तमधिकृत्याह । (जेमाहणेइत्यादि) योहि
जात्या ब्राह्मणो नवति कृत्रियोवा इद्धवाकुवंश्यादिकः । तज्जेदमेव दर्शयति । उग्रपुत्रः कृ
त्रियविशेषजातीयः । तथा (जेष्ठइति) कृत्रियविशेषएव । तदेवमादिविशिष्टकुलोद्भूतो य
थावस्थितसंसारस्वजाववेदितया यः प्रव्रजितस्त्यक्तराज्यादिगृहपाशबंधनः परैर्दत्तं नोक्तुं
शीलमस्य परदत्तनोजी सम्यक्संयमानुष्ठायी गोत्रे उच्चैर्गोत्रे हरिवंशस्थानीये समुत्पन्नोपि
नैव स्तंजं गर्वमुपयायादिति । किंचूते गोत्रे अजिमानबद्धे अजिमानास्पदे इति । एतदुक्तं
नवति । विशिष्टजातीयतया सर्वलोकानिमान्योपि प्रव्रजितः सन् कृतशिरस्तुंडमुंडनो निह्वा
र्थं परगृहाण्यटन् कथं हास्यास्पदं गर्वं कुर्यान्निवासौ मानं कुर्यादिति तात्पर्यार्थः ॥ १० ॥

न तस्स जाई व कुलं व ताणं, एण्ण विज्जा चरणं सुचिन्नं ॥ णि
स्कम्म से सेवइ गारिक्कम्मं, ए से पारए होइ विमोयणाए ॥ ११ ॥

एगंत कूमेण उ से पलेइ, ए विज्जती मोणपयंसि गोत्ते ॥ जे माण
एछेण विउक्कसेज्जा, वसुमन्नतरेण अबुल्लमाणे ॥ ए ॥ जे माह
णो खत्तियजायए वा, तहुग्गपत्ते तह लेहई वा ॥ जे पवईए
परदत्तजोई, गोत्तेण जे अप्रति माणबडे ॥ १० ॥

अर्थ-ते पुरुष (एगंतकूमेणउसेपलेइ के०) एकांत कूटपाशे करीने जेम मृग
कूटपासे पड्यो यको दुःखनु विजागी थायठे तेनी पेरे ते मंदबुद्धि पण संसारमांहे
परिच्रमण करे ते पुरुष कदापि (मोणपयंसि के०) मौनपद एटले संयमपद तेनेविषे
(एविज्जती के०) सर्वथा प्रकारे विद्यमान नथी एम समजवुं तथा ते पुरुष (गोत्ते
के०) उंचगोत्रने विषे पण न प्रवर्त्ते किंतु ते अत्यंत हीन गोत्रनेज पामे तथा (जे
माणएछेणविउक्कसेज्जा के०) जे मान एटले पूजाने अर्थे व्युत्कर्ष एटले विविध प्रका
रे अजिमान करे तेपण संयमने विषे नथी एम जाणवुं तथा जे (वसु के०) संयमने
ग्रहण करीने पढी (अन्नतरेण के०) मंदविपाकना उदय थकी अन्य कोइ मद
स्थानकने विषे माचे ते (अबुल्लमाणे के०) निश्चै थकी परमार्थने अजाणतो अज्ञानी
थको संसारमां परिच्रमण करे ॥ ए ॥ (जेमाहणोखत्तियजायएवा के०) तथा जे ब्राह्म
णजाति अथवा क्षत्रियजाति ते इंदुवाकुवंशादिक तेना जेद कहेवे. (तहुग्गपत्तेतहलेह
ईवा के०) तथा जे उग्रपुत्र तथा लेहई एटले राजपुत्र विशेष नवमल्लिक नवलेहिक
एटला कुलमां उत्पन्न थयला संसारने असार जाणीने राज्य प्रमुख त्यागीने (जेपवई
ए के०) जे प्रवर्जित थया एटले चारित्रवान थया ते एवा ठता पण (परदत्तजोई के०)
पारको दीधो एवो जे आहार तेने जोगवे एटले शुद्धाहार ग्रहण करे (गोत्तेणजेअप्र
तिमाणबडे के०) परंतु गोत्रने विषे गर्व नकरे एटले शुद्धाहारनुं ग्रहण करनार एवो
चारित्रीउ पोताना उंच गोत्रने विषे गर्व करे नही गोत्र केवोठे तोके मानबड एटले
ब्राह्मण तथा क्षत्रीय वंशना उपना खजावे पोताना वंशना अजिमानी थायठे
तेम ठतां पण चारित्र आदल्या पढी कोइपण प्रकारना गोत्रनुं आहार ग्रहण करे परं
तु शुद्धाहार ग्रहण करे पण पोताना गोत्रनो गर्व करीने तेवाज गोत्रनो अशुद्ध आहार
लेवानी इहा चारित्रिउ करे नही ए अजिप्रायठे. ॥ १० ॥

॥ दीपिका-यथा कूटेन पाशेन बद्धोमृगादिः परवशोदुःखी स्यात्तथा नावकूटेन स्ने
हेन एकांततोऽसौ संसारं पर्येति बन्धमीति । मौनपदे संयमे सन् प्रवर्तते । किञ्चूते संयमे
गोत्रे गां वाचं त्रायतइति गोत्रं सर्वांगमाधारचूतं तस्मिन् । यश्च माननं सत्कारस्तस्या

॥ टीका—न चासौ मानः क्रियमाणोगुणायैति दर्शयितुमाह । (नतस्तजार्ज्यादि) नहि तस्य लघुप्रकृतेरनिमानोदुरस्य जातिमदः कुलमदोवा क्रियमाणः संसारं पर्यटत स्वाणं नवति । नह्यनिमानोजात्यादिकेहिकामुष्मिकगुणयोरुपकारीति । इहच मातृसमुद्भाजातिः पितृसमुत्तं कुजं एतच्चोपलक्षणमन्यदपि मदस्थानं न संसारत्राणायेति । यत्पुनः संसारोत्तारकत्वेन त्राणसमर्थं तदर्शयति । ज्ञानं च चरणं च ज्ञानचरणं तस्मादन्यत्र संसारोत्तारणत्राणाशा न विद्यते । एतच्च सम्यक्त्वोपबृंहितं सत् सुष्ठु चीर्णं सुचीर्णं संसारादुत्तारयति । ज्ञानक्रियान्यां मोक्षइति वचनात् । एवंभूते सत्यपि मोक्षमार्गे निष्क्रम्यापि प्रव्रज्यां गृहीत्वापि कश्चिदपुष्टधर्मा संसारोन्मुखः सेवतेऽनुतिष्ठत्यन्यस्यति पौनःपुन्ये न विद्यते अगारिणां गृहस्थानामंगं कारणं जात्यादिकं मदस्थानं पातांतरं वा (अगारि कर्मन्ति) अगारिणां कर्मानुष्ठानं सावद्यमारंजनं जातिमदादिकं वा मेवते । नचासावगारिकर्मणां सेवकोऽशेषकर्ममोचनाय पारगो नवति । निःशेषकर्मकृत्यकारी न नवतीति नावः । देशमोचनान्तु प्रायशः सर्वेषामेवासुमतां प्रतिक्षणमुपजायतइति ॥ ११ ॥ पुनरप्यनिमानदोषाविर्जाविनायाह । (णिक्किंचणेऽत्यादि) बाह्येनाथेन निष्किंचनोपि निरूपणशीलोनिकुः परदत्तनोजी तथा सुष्ठुरूढमंतप्रांतं वल्लचणकादि तेन जीवितुं प्राणधारणं कर्तुं शीलमस्य स सुरूक्षजीवी एवंभूतोपि यः कश्चिज्जरवक्रियोजवति । तथा श्लोककामी आत्मश्लाघानिजापी नवति । सचैवंभूतः परमार्थमबुध्यमानएतदेवाकिंचनत्वं सुरूक्षजीवित्वं वात्मश्लाघा तत्परतया आजीवमाजीविकामात्मवर्तनोपायं कुर्वाणः पुनःपुनः संसारकांतारे विपर्यासं जन्मजरामरणरोगशोकोपश्वमुपैति गच्छति तदुत्तरणा यान्युद्यतोवा तत्रैव निमज्जतीत्ययं विपर्यासइति ॥ १२ ॥

जे नासवं निरु सुसाहुवादी, पडिहाणवं होइ विसारएय ॥

अगाढपप्पे सुविजावियप्पा, अन्नं जणं पन्नसा परिहवेज्जा ॥ १३ ॥

एवं ए से होइ समाहिपत्ते, जे पन्नवं निरु विउक्कसेज्जा ॥ अ

ह्वा वि जे लाजमयावलित्ते, अन्नं जणं खिंसति बालपन्ने ॥ १४ ॥

अर्थ—(जे नासवंनिरुसुसाहुवादी के०) जे साधु जापाना गुण तथा दोषनो जाण तथा सुसाहुवादी एटले प्रिय वचननो बोलनार एटले क्षीराश्रव मध्वाश्रव लब्धीवा लो बली (पडिहाणवंहोइ के०) प्रतिजाववंत एटले उत्पातिकादिक चार प्रकारनी बुद्धिनो पारंगामि होय तथा (विसारएय के०) विशारद एटले पंक्ति अर्थ ग्रहण करवाने समर्थ (अगाढपप्पे के०) अगाढप्रज्ञ एटले प्रस्ताववेत्ता अर्थात् इव्य, क्षेत्र,

एकिंचणे निष्कु सुलूहजीवी, जे गारवं होइ सलोगगामी ॥

आजीवमेयं तु अबुशमाणो, पुणोपुणो विपरियासुर्वेति ॥ १२ ॥

अर्थ—(नतस्सजाईव कुलंवताणं के०) ते अनिमानी पोताना गोत्रसंबंधी मदना करनारने जाति एटले जे मातानुं पद्ध अने कुल एटले पितानुं पद्ध ए बंनेनुं मद त्रा एने अर्थे न थाय कारणके संसारमां त्रमण करतां प्राणीने मातानी जाति अने पितानुं कुल ते कांइ त्राण जणी नथाय हवे जे पदार्थ जीवने त्राण थाय ते कहेवे (ए सुबुविज्जाचरणं सुचिन्नं के०) विद्या एटले ज्ञान अने चरण एटले चारित्र सुचीर्णे एट ले ए बनेने सारीरीते आचस्था यकी मुक्तिनुं कारण थायवे. अर्थात् ज्ञान अने क्रिया ए बे विना बीजो कोई जीवने शरण नथी (एिस्कम्मसेसेवइगारिकम्मं के०) माटे जे पुरुष ग्रहस्थपणा यकी एिस्कम्म एटले निकली चारित्र आदरीने फरी आ गारीनो कर्त्तव्य जे जातिमदादिक तेने सेवे अथवा सावद्यारंजादिक सेवे (एसेपारए होइविमोयणाए के०) ते पुरुष संसारनो पारंगामि न थाय केमके ज्ञान, दर्शन अने चारित्र एज मुक्तिना कारणवे परंतु जातिकुलादिकनो मद ते कांई मुक्तिनो कारण नथी एम जाणवुं ॥ ११ ॥ (एकिंचणेनिष्कु सुलूहजीवि के०) जे निक्किंचन निपरि ग्रही सुलूहजीवी एटले अंतप्रांत आहारनो लेनार होय तेने निष्कु एटले साधु जाणवो अने (जेगारवं होइसलोगगामी के०) जे गर्ववंत होय श्लाघा एटले प्रसंसानो कामि एटले वांढा करनार होय (आजीवमेयं तुअबुशमाणो के०) ते जीव आजीविका मात्र नो करनार ठता शुद्ध संयमनो अजाण एवो ठतो (पुणोपुणोविपरियासुर्वेति के०) ते जीव फरी फरी विपर्यासने पामे एटले वली वली जन्ममरणादिके करीने घणो संसारने विषे परित्रमण करे ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—तस्यानिमानवतोजातिमदः कुलमदोवाऽत्र संसारक्रमणे शरणं नस्था त्। मातृजवा जातिः पितृजवं कुलमेतदुपलक्षणादन्यदपि पदस्थानं न त्राणाय । यत्राणं तदाह । सुचीर्णे विद्या ज्ञानं चरणं चारित्रं च तस्मादन्यत्र त्राणाशा न विद्यते । ज्ञानक्रियान्यामेव मोक्षइति वचनात् । एवंसत्यपि कश्चित् निष्क्रम्य प्रव्रज्या गृहीत्वापि अगारिणां गृहस्थानां कर्म सावद्यक्रियां सेवते न च कर्ममोचनाय पारगोन्नवति ॥ ११ ॥ बाह्यार्थेन निष्किंचनोनिष्कुः सुरुहजीवी वल्लचणकादिप्रांताहारएवंचूतोपि कश्चिजैरवप्रियोन्नवति । तथा श्लोककामी आत्मश्लाघानिलाषी च स्यात् । नचैवंचूतो निष्किंचनत्वादिकमाजीवमात्मवर्तनोपायं कुर्वाणः परमार्थमबुध्यमानः संसारे विपर्यासं जन्ममरणाद्युपड्वमुपैति ॥ १२ ॥

वासनया वासितआत्मा यस्यासौ मुविजावितात्मा । तदेवमेजिः सत्यजापादिजिगुणैः
 शोचनः साधुर्नवति । यश्चैनिरेव निर्जराहेतुनूतैरपि मदं कुर्यात्तद्यथाऽहमेव जापाविधिज्ञ
 स्तथा साधुवाद्यहमेवच न मत्तुल्यः प्रतिजानवानस्ति नापि मत्समानोलौकिकोलोकां
 नरशास्त्रार्थविशारदोऽवगाढप्रज्ञः मुजावितात्मेति चैवमात्मोत्कर्षवानन्यं जनं स्वकीयया प्र
 ज्ञया परिचवेत् एवं मन्यते । तथाहि । किमनेन वाऽकुंठेन उड्डरुडेन कुंडिकाकापीसक
 तुल्येन खसूचिना कार्यमस्ति क्वचित्सजायां धर्मकथावगरे वेत्येवमात्मोत्कर्षवान् न
 वति । तथाचोक्तं । अन्यैः स्वेत्वारचितानथविशेषान् श्रमेण विज्ञाय ॥ कृत्स्नं
 वाङ्मयमितइति खादत्यंगानि दर्पेणेत्यादि ॥ १३ ॥ सांप्रतमेतदोपाधिचित्तया
 ह । (एवंणसेइत्यादि) एवमनंतरोक्तया प्रक्रियया परपरिचवपुःसरमात्मोत्कर्षं कु
 र्वन्नशेषशास्त्रार्थविशारदोपि तत्त्वार्थगाढप्रज्ञोप्यसौ समाधिं मोक्षमार्गं ज्ञानदर्शनचारित्र
 रूपं धर्मव्यानाख्यं वा न प्राप्तोचवत्युपर्येवासौ परमार्थोदन्वतः ह्यवते । कथंनूतोचव
 तीति दर्शयति । योह्यविदितपरमार्थतयात्मानं सत्वेमुपीकं मन्यमानः स्वप्रज्ञया निष्ठु
 रुत्कर्षैर्जर्व कुर्यान्नासौ समाधिं प्राप्तोचवतीति प्राक्तनेन संबंधः । अन्यदपि मदस्थानदोष
 मुद्वदयति । अथवेति पक्षांतरे । योह्यल्पांतरायोलब्धिमानात्मकृते परस्मै चोपकरणादिक
 मुत्पादयितुमजं सजघुप्रकृतितया जाचमदावलिप्तोचवति तदवलितश्च समाधिमप्राप्तो
 चवति । सचैवंनूतोऽन्यं जनं कर्मोदयादजब्धिमंतं खिंसइति निंदति परिचवति वक्ति च
 नमत्तुल्यः सर्वसाधारणः शय्यासंस्तारकाद्युपकरणोत्पादकोविद्यते किमन्यैः स्वोदरनरण
 व्यग्रतया काकप्रायैः कृत्यमस्तीत्येवं वालप्रज्ञोमुखप्राचोऽपरजनापवादं विदध्यादिति
 तदेवं प्रज्ञामदावलेषादन्यस्मिन् जने निन्द्यमाने वालसदृशैर्नूयते यतोतः प्रज्ञामदोन विधे
 योन केवलमयमेव विधेयोऽन्यदपि मदस्थानं संसारजिहीर्षुणा नविधेयमिति ॥ १४ ॥

पन्नामयं चेव तवोमयंच, णिन्नामए गोयमयं च जिस्कू ॥ आ
 जीवगं चेव चउठमाहु, से पंप्पिए उत्तम पोग्गलेसे ॥ १५ ॥ ए
 याइं मयाइ विगिंच धीरा, ए ताणि सेवंति सुधीरधस्मा ॥ ते स
 वगोत्तावगया महेसी, उच्चं अगोत्तं च गतिं उवेंति ॥ १६ ॥

अर्थ—(पन्नामयंचेवतवोमयंच के०) प्रज्ञानो मद तेम वली तपनो मद एटले हुं
 बुद्धिवान हुं हुं तपस्यावान हुं एवो जे मद तेने (णिन्नामए के०) नमाडे एटले एवो
 मद नकरे तथा (गोयमयंचजिस्कू के०) गोत्रनो मद साधु नकरे एटले माहरो उंच
 गोत्रवे हुं उत्तम कुलमां जन्म पाग्योहुं एवो अहंकार साधु नकरे (आजीवगंचेवचउ

काल अने जावनो जाण तथा (सुविजावियणा के०) नानाप्रकारनी जावनायें करी ने जाव्योळे आत्मा जेमनो एवो ठतो (अन्नंजणंपन्नसापरिहवेज्जा के०) अन्य जन प्रत्ये पोतानी प्रज्ञाये करी एटले पोताना जाणपणे करी पराजवे अर्थात् एम जाणे जे माहारा समान कोइ जाण पुरुष नथी एरीते बीजाने तृणवत गणे. ॥ १३ ॥ एवा साधुने दोष कहेळे. (एवंणसेहोइसमाहिपत्ते के०) एरीते अहंकारनो कर नार जे साधु होय ते समाधिने प्राप्त अयो न कहेवाय (जेपन्नवंनिस्कुविउक्कसेज्जा के०) जे साधु प्रज्ञावंत अईने व्युत्कर्ष एटले गर्वने धारण करे (अहवाविजेजाजमयावजित्ते के०) अथवा जे कोइ साधु अट्पांतराय अको लाजवान् एटले बीजाने उपकरण आ पवाने समर्थ ठतो लाजना मदे करी जित्त आय एटले मत्त आय (अन्नंजणंखिंसति बालपन्ने के०) अन्य जनने खिंसे एटले बीजानी निंदा करे अने एम विचारे जे सर्व साधारण सग्या संस्तारक प्रमुख लाववाने हुंज समर्थहुं बीजा बापडा हुं? पेट नरवाने पण समर्थ नथी एवो साधु बाल एटले मूर्ख बुद्धिवालो जाणवो. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—जाषावान् जाषागुणदोषज्ञोयोनिहुः सुसाधुवादी हितमितवादी प्रतिजा नमुत्पत्तिक्यादिबुद्धिस्तद्धान् विशारदोऽर्थग्रहणसमर्थः । अगाढा तत्त्वनिष्ठा प्रज्ञा बुद्धिर्यस्य सोगाऽढप्रज्ञः सुविजावितो धर्मवासनावासितआत्मायस्य सतथा । एनिर्गुणैः साधुर्नवति यश्च मदवानन्यं जनं स्वकीयया प्रज्ञया परिजवेत् ॥ १३ ॥ तद्वोषानाह । एवं परपरिजवकारी समाधिर्धर्मध्यानं तत्र प्राप्तो नवति । यः प्रज्ञावान् जिहुरुत्कर्षेत् गर्वं कुर्यात् । अथवा योजाजमदावजित्तः स्यात् लाजमदेन व्याप्तः स्यात्सोन्यं जनं निंदति बालप्रज्ञोमूर्खप्रायस्तन्निदयाच समार्थं न प्राप्नोतीति ॥ १४ ॥

॥ टीका—यस्मादमी दोषाः समाधिमाख्यातमसेवमानानामाचार्यपरिजाषिणां वा तस्मादमीनिः शिष्यगुणैर्जाव्यमित्याह । (जेजासवमित्यादि) जाषागुणदोषज्ञतया शो जनजाषायुक्तो जाषावान् जिहुरुः साधुस्तथा सुष्ठु साधु शो जनं हितं मितं प्रियं वदितुं शीलमस्येत्यसौ सुसाधुवादी क्षीरमध्वाश्रववादीत्यर्थः । तथा प्रतिजा नामौत्पत्तिक्यादिबुद्धिगुणसमन्वितत्वेनोत्पन्नप्रतिजत्वं तत्प्रतिजानं विद्यते यस्यासौ प्रतिजानवान् अपरेणाहितस्तदनंतरमुत्तरदानसमर्थः । यदिवा धर्मकथावसरे कोयं पुरुषः कंच देवताविशेषं प्रणतः कतरदा दर्शनमाश्रितइत्येवमासन्नप्रतिजतया यथायोगमाचष्टे तथा विशारदोऽर्थग्रहणसमर्थो बहुप्रकारार्थकथनसमर्थो वा चशब्दाच्च ओत्रनिप्रायज्ञस्तथा अगाढाऽवगाढा परमार्थपर्यवसिता तत्त्वनिष्ठा प्रज्ञा बुद्धिर्यस्यासावगाढप्रज्ञस्तथा सुष्ठु विविधं जावितो धर्म

सुप्रतिष्ठितो धर्मः श्रुतचारित्राख्योऽपि ते सुधीरधर्माणस्ते चैवञ्जुताः परित्यक्तसर्वमदस्थाना
महर्षयस्तपोविशेषशोपितकल्मषाः सर्वस्मादुच्चैर्गोत्रादेरपगतागोत्रोपगताः संतउच्चां मोक्षा
ख्यां सर्वोत्तमां वा गतिं व्रजन्ति गच्छन्ति च शब्दात्पञ्चमहाविमानेषु कल्पेषु कल्पातीतेषु वा
व्रजन्ति । अगोत्रोपलक्षणाच्चान्यदपि नामकर्मायुष्कादिकं तत्र न विद्यत इति इष्टव्यं ॥ १६ ॥

जिस्कू मुयच्चे कय दिष्ठधम्ममे, पाठांतरे (तहदिष्ठधम्ममे) गामं च
एगगरं च अणुप्पविस्सा ॥ से एसणं जाण मणेसणं च, अन्नस्स
पाणस्स अणाणुगिद्धे ॥ १७ ॥ अरतिं रतिं च अज्जिचूय जिस्कू,
बहूजणे वा तह एगचारी ॥ एगंतमोणेण वियागरेज्जा, एगस्स
जंतो गति रागतीय ॥ १८ ॥

अर्थ—(जिस्कू के०) ते साधु (मुयच्चे के०) शरीर संस्काररहित (कयदिष्ठधम्ममे
के०) तथा दृष्ट एटले दीगोठे यथावस्थित धर्म जेणे अथवा दृढधर्म एटले धर्मेने
विषे दृढ एवो ठतो कोइक अवसरे (गामंचणगरंचअणुप्पविस्सा के०) जिह्वादिकने अ
र्थे ग्राम नगर झोण सतादिकने विषे प्रवेश करे (सेएसणंजाणमणेसणंच के०) ते
एणणा एटले आहारनी शुद्धि जाणतो तथा अनेपणीय एटले आहारना अशुद्धता
पणाने पण जाणतो यको उज्जमादिक दोषने सम्यक् प्रकारे टालतो यको (अन्नस्स
पाणस्सअणाणुगिद्धे के०) अन्नने विषे तथा पाणीने विषे अगूद्ध यको लोव्यता र
हित एवो ठतो साधु विचरे ॥ १७ ॥ (अरतिंरतिंचअज्जिचूयजिस्कू के०) कदाचित
साधुने अंतर्प्रांत नोजने तथा अस्ताने करी कर्म योगें संयमने विषे अरति उपजे अ
ने असंयमने विषे रति उपजे तेवारे संसारनुं स्वप्नाव अस्थिर जाणीने नरकादिकना
दुःखने स्मरण करतो यको उत्पन्न थयली रति अरतिनुं निराकरण करे एम रति अ
रतिने जीतीने सुखो संयम पाळे (बहूजणेवातहएगचारीके०) तथा घणा जन सहित
ठतो तथा एकचारी एटले एकलो ठतो पूढ्यो अथवा नपूढ्यो यको पण (एगंतमोणे
णवियागरेज्जा के०) एकांत निरवय नापा बोले कारणके अन्यजनोनो दाक्षिणपणो ते
जीवने त्राण नणी नथाय तेमाटे धर्मकथाने प्रस्तावें साधु एकांत निरवय नापा बोले अने
बीजं प्रस्तावे मौन रहे (एगस्सजंतोगतिरागतीय के०) जीवने गति आगति ते एकला
नेज करवी पडेठे. त्यारे जीवने एकलो परलोक गमनागमन करता एक धर्म विना
बीजो कोइ नहायकारी नथी एवीरीते साधु पोताना मनमां जाणे ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—मज्झिमसूत्रे च स्नानादिसंस्कारान्नावादार्चा शरीरं यस्य समुत्तार्चः । तथा

ब्रमाहु के०) आसमंतथी जीते आजीविकाअर्थः एटले चोथो आजीविक एटले अर्थ अर्थात् धन तेनो मद साधु नकरे एम बीजो पण कोइ प्रकारनो मद नकरे (सेपंदि एउत्तमपोग्गलेसे के०) ते पंमित उत्तम पुज्जने विषे पोते निस्पृह एवा आत्मावालो ते साधु जाणवो ॥ १५ ॥ (एयाइंमयाइविगिंचधीरा के०) ए पूर्वोक्तजे प्रज्ञादिक मद ना स्थानक कहा तेने धैर्यवान साहसीक पुरुष संसारना कारण जाणीने पोताना आत्मा थकी जूदा करे (एताणिसेवंतिसुधीरधम्मा के०) एटला मदना स्थानकने सुप्र तिष्ठित जेनो धर्मठे एवा पुरुष नसेवे एटले आदरे नही (तेसवगोत्तावगयामहेसी के०) ते समस्त गोत्रादिक मदरहित एवो महारूपीश्वर जे होय एवाने फल कहेठे. (उच्चंअ गोत्तंचगतिंउर्वेति के०) उच्च अने अगोत्र एटले जेने विषे नामगोत्रादिक कर्म नथी तेवी गति पामे एटले ते साधु मोक्षने विषे जाय ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—प्रज्ञा बुद्धिस्तया मदस्तं तपोमदं च निर्नामयेन्निश्चयेनापनयेत् गोत्रमदं च निह्नुर्नामयेत् । आजीवोर्थनिचयस्तं गह्वत्याजीवगोऽर्थमदस्तं च चतुर्थं नामयेत् ॥ तु शब्दाश्लेषानपि मदान् वर्जयेत् सपुज्जलआत्मा पंडितउत्तमश्च स्यात् ॥ १५ ॥ एतानि प्र ज्ञादीनि मदस्थानानि विगिंच पृथक्कुर्याद्वर्जयेत् । धीराज्ञाततत्त्वाः । सुधीरः सुप्रतिष्ठि तोधर्मोयेषां ते सुधीरधर्माणएवंचूतास्तानि मदस्थानानि नासेवंते ते सर्वस्माडुच्चैर्गोत्रा देरपगतामहर्षयउच्चां मोक्षाख्यां गतिं व्रजंति । अगोत्रां गोत्रकर्मोपलक्षणादन्यदपि कर्म तत्र न विद्यतइति ॥ १६ ॥

॥ टीका—तद्वर्णयितुमाह । (पष्णामयंचेवेत्यादि) प्रज्ञया तीक्ष्णबुद्ध्या मदः प्रज्ञाम दस्तंच तपोमदं निश्चयेन नामयेन्निर्नामयेदपनयेदहमेव यथाविधशास्त्रार्थस्य वेत्ता तथा हमेव विरुष्टतपोविधायी नापि तपसोग्लानिमुपगह्वामीत्येवं रूपं मदं न कुर्यात्तथोच्चै र्गोत्रे इह्वाकुवंशहरिवंशादिके संनूतोहमित्येवमात्मकं गोत्रमदंच नामयेदिति । आसमं ताङ्गीवंत्यनेनेत्याजीवोऽर्थनिचयस्तं गह्वत्याश्रयत्यसावाजीवगोऽर्थमदस्तं च चतुर्थं नाम येच्चशब्दाश्लेषानपि मदन्नामयेत्तन्नामनाच्चा सौ पंमितस्तत्त्ववेत्ता जवति । तथाऽसावेव स मस्तमदापनोदकउत्तमपुज्जलआत्मा जवति । प्रधानवाची वा पुज्जलशब्दस्ततश्चायमर्थः । उत्तमोत्तमोमहतोपि महीयान् जवतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ सांप्रतं मदस्थानानामकरणीयत्वमुप दर्शयोपसंजिहीर्षुराह । (एयाइंइत्यादि) एतानि प्रज्ञादीनि मदस्थानानि संसारकारणत्वेन सम्यक्परिज्ञाय (विगंचन्ति) पृथक्कुर्यादात्मनोऽपनयेदिति यावत् । धीर्बुद्धिस्तया राजंतइति धीराविदितवेद्यानैतानि जात्यादीनि मदस्थानानि सेवंत्यनुतिष्ठंति । के एते । ये सुधीराः

मेन करणजूतेन व्यागृणीयात् धर्मकथावसरेऽन्यद्वा संयमावाधया किञ्चित्धर्मसंबन्धं ब्रूयात् । किंपरिगणय्यैतत्कुर्यादित्याह । यद्विवा किमसौ ब्रूयादिति दर्शयति । एकस्याऽसहायस्य जंतोः शुजाशुजसहायस्य गतिर्गमनं परलोके नवति तथाऽऽगतिरागमनं नवांत राडपजायते कर्मसहायस्यैवेति । उक्तंच । एकः प्रकुरुते कर्म जुनक्तयेकश्च तत्फलं ॥ जायते म्रियते चैकः, एकोयाति नवांतरमित्यादि । तदेवं संसारे परमार्थतो न कश्चित्सहायो धर्ममेकं विहायैतद्दिगणय्य मुनीनामयं मौनः संयमस्तेन तत्प्रधानं वा ब्रूयादिति ॥ १७ ॥

सयं समेच्चा अडुवा वि सोच्चा, नासेऊ धम्मं हिययं पयाणं ॥
जे गरहिया सणियाणप्पउगा, ए ताणि सेवंति सुधीरधम्मा १९
केसिंचि तक्काइ अबुल्ल नावं, खुदंपि गढेऊ असद्वहाणे ॥ आउस्स
कालाइचरं वघाए, लद्धाणु माणे य परेसु अढे ॥ २० ॥

अर्थ—(सयंसमेच्चा अडुवाविसोच्चा के०) चतुर्गतिक संसारं कारण मिथ्यात्वादिक ठे तथा मोक्षस्वरूपं कारण संन्यक् ज्ञानादिक ठे एवं परोपदेशविना स्वयं पोतेज जाणीने अथवा गुर्वादिकनी पाज्ञेशी श्रवण करीने (नासेऊ धम्मं हिययं पयाणं के०) समस्त प्रजा एटले त्रस तथा स्थावर जीवोने हितकारक एवो श्रुतचारित्ररूप जे धर्म तेने नापे एटले कहे एवो साधु जाणवो ए उपादेयपणु कह्यो हवे हेयपणु एटले जे पदार्थ ठाम्मवा योग्य ठे ते कहेठे (जे गरहिया के०) जे मिथ्यात्व अविरति प्रमादादिक एवा पदार्थ जे जगतमांहे गरहा एटले निंदनीक ठे तथा (सणियाण के०) नीयाणा सहित एवा जे (प्पउगा के०) प्रयोग होय तेने (एताणि सेवंति सुधीरधम्मा के०) जे धर्मने विपे धीर पुरुष होय ते नसवे न आचरे ॥ १९ ॥ (केसिंचि तक्काइ अबुल्ल नावं के०) कोईएक मिथ्यादर्शनीनो अजिप्राय जाण्वाविना साधु तथा श्रावकनो धर्म स्थापन करवानी इत्थाये कदाचित् साधु तेपर तीर्थिक आगल तिरस्कारना वचन बोले (खुदंपि गढेऊ असद्वहाणे के०) तेवारे ते मिथ्यादर्शनी श्री वीतरागना वचनउपर अ सद्वहणा करतो थको ढुङ्पणुं करे एवो ठतो विरूप करे जेम पालक प्रोहितनो स्कंद सूरिउपर ढुङ्जाव थयो तेनी पेरे जाणवुं (आउस्सकालाइचरं वघाए के०) आयुष्यना कालनुं प्रमाण घणो होय तेने घटाडे अर्थात् आयुष्यनुं विनाश करे (लद्धाणु माणे य परेसु अढे के०) ते माटे साधु जन आगलानुं अजिप्राय लईने पठी तेना आगल अर्थ प्रकाशे स्वपरोपकारने अर्थ बोले अन्यथा मौनमेव श्रेय ॥ २० ॥

॥ दीपिका—स्वयं नवस्वरूपं समेत्य ज्ञात्वाऽथवाऽन्यस्मात् श्रुत्वाऽन्यस्मै धर्मं नापेत ।

कृतआचरितोदृष्टोऽव्यवस्थितोऽवगतश्च धर्मेयेन सतथा । एवंनूतोग्रामं नगरं वाऽनुप्र
विश्य निहार्थमेषणां गवेषणग्रहणैषणां तथाऽनैषणामुज्जमदोषादिकां च जानन्नन्नस्य
पानस्य वाऽननुगृहोऽनासक्तः सम्यग्विहरेत् ॥ १७ ॥ अरतिं रतिं वाऽजिन्नूय त्यक्त्वा नि
हुरेकांतमौनेन संयमेन व्यागृणीयात् धर्मसंबंधं ब्रूयात् । किंनूतः साधुः । बहवोजनाः
संयमसहायायस्य सबहुजनोगह्णवासी । अथवा एकचारी एकलविहारी जिनकल्पादिर्वा ।
किंब्रूयादित्याह । एकस्य जंतोः कर्मानुगतस्य परलोके गतिरागतिश्च स्यादिति ॥ यतः । ए
कः प्रकुरुते कर्म, नूनक्तयेकश्च तत्फलं ॥ जायते म्रियते चैक, एकोयाति नवांतरमिति ॥ १७ ॥

॥ टीका—किंच । (निस्कूमुयच्चेइत्यादि) सएवं मदस्थानरहितो निहृणशीलो निहृः ।
तं विशिनष्टि । मृतेच स्नानविलेपनादिसंस्कारानावादर्चा तनुः शरीरं यस्य समृतार्चः ।
यदिवा मोदनं मुत् तद्रूता शोचनाऽर्चा पद्मादिका लेश्या यस्य सनवति मुदर्वः प्रशस्तदर्श
लेश्यः । तथा दृष्टोऽवगतो यथावस्थितो धर्मः श्रुतधर्मचारित्राख्यो येन सतथा चैवंनूतः
क्वचिदवसरे ग्रामं नगरमन्यद्वा मठादिकमनुप्रविश्य निहार्थमसावुत्तमधृतिसंहननोपप
न्नः सन्नेषणां गवेषणग्रहणैषणादिकां जानन् सम्यगवहन्नन्नैषणां चोज्जमदोषादिकां तत्प
रिहारं विपाकं च सम्यगवगहन्नन्नस्य पानस्य वा ननु गृहोऽनध्युपपन्नः सम्यग्विहरेत् । त
थाहि । स्थविरकल्पिकादिचत्वारिंशदोषरहितां निह्नां गृह्णीयुर्जिनकल्पिकानां तु पंचस्व
निग्रहो द्योग्रहस्ताश्चेमाः । संसृष्टमसंसृष्टा, उद्द तद् होंति अप्यलेवाय ॥ उगगहिया
पगगहिया, उस्त्रियधम्माय सत्तमीया ॥ १ ॥ अथवा योयस्यानिग्रहः सतस्यैषणा अप
रात्वनैषणेत्येवमेषणानैषणानिहः क्वचित्प्रविष्टः सन्नाहारादावमूर्धितः सम्यक्शुद्धां नि
ह्नां गृह्णीयादिति ॥ १७ ॥ तदेवं निहोरनुकूलविषयोपलब्धिमतोप्यरक्तद्विष्टतया तथा
दृष्टमप्यदृष्टं श्रुतमप्यश्रुतमित्येवं नावयुक्ततया च मृतकल्पदेहस्य सुदृष्टधर्माणेषणानेष
णानिहस्यान्नपानादावमूर्धितस्य सतः क्वचिद्ग्रामनगरादौ प्रविष्टस्याऽसंयमे रतिररतिश्च
संयमे कदाचित्प्राडुष्यात्सा चापनेतव्येत्येतदाह । (अरंरंरंचेत्यादि) महामुनेरप्यस्त्रा
नतयामलाविलस्यांतप्रांतवह्नचणकादिजोजिनः कदाचित्कर्मादयाऽरतिः संयमे समुत्पद्ये
त तां चोत्पन्नामसौ निहृः संसारस्वजावं परिणय्य तिर्यङ्नारकादिदुःखं चोत्प्रेक्ष्यमाण
श्रुतं संसारिणामायुस्तित्येवं विचिंत्याजिनवेदजिन्नूय वाऽसावेकांतमौनेन व्यागृणीयादित्यु
त्तरेण संबंधः । तथा रतिं वाऽसंयमे सावधानुष्ठाने अनादिनवान्यासाडुत्पन्नामजिनवेदजि
न्नूय संयमोद्युक्तोजवेदिति । पुनः साधुमेव विशिनष्टि । बहवोजनाः साधवोगह्णवासितया
संयमसहायायस्य सबहुजनस्तथैकएव चरति तल्लीलश्रैकचारी सच प्रतिमाप्रतिपन्नएकल
विहारी जिनकल्पादिर्वा स्यात्सच बहुजनएकाकीवा केनचित्दृष्टोऽदृष्टोवैकांतमौनेन संय

यथार्हं धर्मदेशना विधेया । यश्चैतदबुद्ध्वा किञ्चिद्धर्मदेशनादारेण परविरोधकं चोब्रूयात्
सपरस्मादैहिकामुष्मिकयोर्मरणादिकमपकारं प्राप्नुयादिति । यतएवं ततोऽलव्यमनुमानं
येन परानिप्रायपरिज्ञाने सलब्धानुमानः परेषु प्रतिपाद्येषु यथायोगं यथार्हप्रतिपत्त्याऽ
र्थान् सद्धर्मप्ररूपणादिकान् जीवादीन् स्वपरोपकाराय ब्रूयादिति ॥ १० ॥

कम्मं च ठं च विगिंच धीरे, विणइज्जुं सब्ह आयजावं ॥ रु.
वेहिं लुप्पंति जयावहेहिं, विज्जं गहाय तसथावरेहिं ॥ ५१ ॥
न पूयणं चेव सिलोयकामी, पियमप्पियं कस्सइ णो करेज्जा ॥
सवे अण्णे परिवज्जयंते, अणाउले या अकसाइ निरू ॥ ५२ ॥
आहत्तहीयं समुपेहमाणे, सवेहिं पाणेहिं णिहाय दंमे ॥ णो जी
वियं णो मरणाहिकंखी, परिवएज्जा वलयाविप्पमुक्केत्तिवेमि ॥
॥ ५३ ॥ इति श्रीआहत्तहियंताम त्रयोदशमध्ययनं सम्मत्तं ॥

अर्थ—(कम्मंचठंदंचविगिंचधीरे के०) धैर्यवान् बुद्धिमान् साधु देशनाने अवसरे
श्रोतानो कर्म एटले अनुष्ठान तथा ठं एटले चित्तनो जाव एने जुदा जुदा जाणीने
एतावता सम्यक्करीते जाणीने यथायोग्य जाव धर्म कहे तथा (विणइज्जुंसब्हआय
जावंके०) तथा श्रोता पुरुषनुं आयजाव एटले आत्मजाव ते विषयउपर गृह्णणं एटले
मिथ्या परिणाम तेने सर्वथा प्रकारे विशेषे करी निर्घाटे एटले दूरकरे अने गुणनेविषे
तेने स्थापे (रुवेहिंलुप्पंतिजयावहेहिं के०) वली रूप जे स्त्रियादिकना अंगोपांगना
जोवावाला एवा अल्प बुद्धिवान् तुठ प्राणी ते धर्मथकी लोपाए इह लोके वेदनादि
क पीडा पामे परलोके नरकादिकना दुःख पामे माटे ए जयना करनारठे ए धर्मथकी
त्रष्ट करे एम कोई श्रोता कहे श्रोता स्त्रीनो गृह्ण होय तेवारे अपवाद धरे (वि
ज्जंगहायतसथावरेहिं के०) तेवारे पंडित आगलानो जाव ग्रहण करीने त्रस तथा
स्थावर जीवोने हितनो करनार एवो धर्मोपदेश करे ॥ ५१ ॥ (नपूयणंचेवसिलोय
कामी के०) साधु देशना आपतो थको पूजन तथा वस्त्रादिकना लाजनी वांठा नकरे
तथा श्लाघा एटले आत्मानी प्रशंसा तेनी पण वांठा नकरे तथा (पियमप्पियंकस्सइ
णोकरेज्जा के०) राग अने द्वेष कोइनी साथे सर्वथा नकरे अथवा कोइनी निंदा वि
कथा पण नकरे (सवेअण्णेपरिवज्जयंते के०) एम सर्वथा प्रकारे अनिष्ट अनर्थकारी
एवी पूजा सत्कारादिक वस्तु तेने समस्तपणे वर्जे (अणाउलेयाअकसाइनिरू के०)
तथा अनाकुल एटले ह्योनादिक रहित आलशरहित तथा कपायरहित एवो ठतो

किञ्चूतं धर्मे प्रजानां जीवानां हितदं । ये च गर्हितानिद्याः सह निदानेनाऽऽशंसारूपेण वर्तते ते सनिदानाः प्रयोगाव्यापाराः कर्मबंधहेतवस्तान् सुधीरधर्माणो निह्वानं सेवं ते ॥ १९ ॥ केषांचिन्मिथ्यादृशां जावमनिप्रायमबुध्वाऽज्ञात्वा तीर्थिकतिरस्कारप्रायं वचोवदेत् कश्चित्साधुः श्रावकोवा सच तद्वचोश्रद्धधानः क्षुब्धमपि गच्छेत् विरूपं कुर्यात् पालकपुरोहितश्च स्कंदकाचार्यस्य सकुपितो वक्तुर्यदायुस्तस्य व्याघातरूपं ह्यस्वजावं कालातिचारं दीर्घस्थितिकमप्यायुः संवर्तयेत् । कोर्यः । पुरुषविशेषं ज्ञात्वा हि देशना कार्या । अन्यथा श्रोता विगृह्यिवचः श्रवणकुपितो मरणाद्युपसर्गमपि वक्तुः कुर्यादिति तस्मात्त्वब्धमनुमानं परानिप्रायज्ञानं येन सजब्धानुमानेः परेषु प्रतिपाद्येषु यथायोगमर्थान् जीवादिकान् वदेत् ॥ २० ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (सयंसमेच्चेत्यादि) स्वयमात्मना परोपदेशमंतरेण समेत्य ज्ञात्वा चतुर्गतिकं संसारं तत्कारणानि च मिथ्यात्वाविरत्यतिप्रमादकषाययोगरूपाणि तथाऽज्ञोपकर्मह्यलक्ष्णं मोहं तत्कारणानि च सम्यग्दर्शनज्ञानंचारित्राप्त्येतत्सर्वं स्वत एवावबुध्यमान्यस्माद्वाचार्यादेः सकाशाद्बुत्वाऽन्यस्मै मुमुक्षवे धर्मे श्रुतचारित्राख्यं जाषेत । किञ्चूतं । प्रजायंतइति प्रजाः स्यावरजंगमाजंतवस्तेन्योहितं सडुपदेशदानतः सदोपकारिणं धर्मे ब्रूयादिति । उपादेयं प्रदर्श्य हेयं प्रदर्शयति । ये गर्हिताज्जुगुप्सितामिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगाः कर्मबंधहेतवः सह निदानेन वर्तंतइति सनिदानाः प्रयुज्यंतइति प्रयोगाव्यापाराधर्मकथाप्रबंधावा ममास्मात्सकाशात्पूजालाजसंस्कारादिकं नविष्यंतीत्येवंचूतनिदानाऽऽशंसारूपांस्तान्श्रारित्रविघ्ननूतान् महर्षयः सुधीरधर्माणो न सेवंते ना नुतिष्ठंति । यदि वा ये गर्हिताः सनिदानावाक्प्रयोगास्तद्यथा कुतीर्थिकाः सावद्यानुष्ठानविरतानिःशीलानिर्व्रताः कुटलवेंटलकारिणस्त्येवंचूतान्परदोषोद्धट्टनया मर्मवेधिनः सुधीरधर्माणोवाक्कंटकान् नसेवंते नब्रुवतइति ॥ १९ ॥ किंचान्यत् । (केसिंतक्कायेत्यादि) केषांचिन्मिथ्यादृष्टीनां कुतीर्थिकजावितानां स्वदर्शनाग्राहिणां तर्कया वितर्केण स्वमतिपर्यालोचनेन जावमनिप्रायं दुःष्टांतःकरणवृत्तित्वमबुध्वा कश्चित्साधुः श्रावकोवा स्वधर्मस्थापनेह्यया तीर्थिकतिरस्कारप्रायं वचोब्रूयात् सच तीर्थिकस्तद्वचोऽश्रद्धधानोरोचयन्नप्रतिपाद्यमानोऽति कटुकं जावयेत् क्षुब्धमपि गच्छेद्विरूपमपि कुर्यात् । पालकपुरोहितवत् स्कंदकाचार्यस्येति । क्षुब्धगमनमेव दर्शयति । सनिंदावचनकुपितोपि वक्तुर्यदायुस्तस्यायुषो व्याघातरूपं परिहृयस्वजावं कालातिचारं दीर्घस्थितिकमप्यायुः संवर्तयेत् । एतदुक्तं नवति । धर्मदेशनाहि पुरुषविशेषं ज्ञात्वा विधेया । तद्यथा । कोयं पुरुषो राजादिः कंचन देवताविशेषं नतः कतरद्वा दर्शनमाश्रितोऽनिगृहीतो न निगृहीतो वाऽयमित्येवं सम्यक् परिज्ञाय

यातनास्थाने प्राणिनोविषयासक्तावेदनामनुजवंतीत्येवं विद्वान् पंक्तितोषमर्धदेशनानिज्ञो
 गृहीत्वा परानिप्रायं सम्यगवगम्य पर्पदं त्रसस्यावरेन्योहितं धर्ममाविर्भावयेत् ॥ ११ ॥
 पूजासत्कारादिनिरपेक्षेण च सर्वमेव तपश्चरणादिकं विधेयं विज्ञोपतोऽधर्मदेशनेत्येतदनि
 प्रायवानाह । (नपूयणंचेत्यादि) साधुर्देशनां विद्वधानो न पूजनं वस्त्रपात्रादिलानरूप
 मनिकांक्षेन्नापि श्लोकं श्लाघां कीर्तिमात्मप्रशंसां कामयेदनिजपेक्षया श्रोतुर्यत्प्रियं राज
 कथाविकथादिकं बलितकथादिकं च तथाऽप्रियं च तत्समाश्रितदेवताविज्ञोपनिंदादिकं न
 कथयेदरक्तद्विष्टतया श्रोतुरनिप्रायमनिसमीक्ष्य यथावस्थितं कथयेत् । उपसंहारमाह ।
 सर्वानर्थान् पूजासत्कारलानानिप्रायेण स्वरूतान् परद्रूपणतया च परकृतान् वर्जयन्
 परिहरन् कथयेदनाकुलः सूत्रार्थादनुत्तरन्नकथायोजिह्वुर्नवेदिति ॥ १२ ॥ सर्वाध्ययनोप
 संहारार्थमाह । (आहत्तहीयमित्यादि) यथातथाजावोयाथातथ्यं धर्ममार्गसमवरणा
 ख्याध्ययनत्रयोक्तार्थं तत्त्वं सूत्रानुगतं सम्यक्त्वं चारित्रं वा तत्प्रेक्ष्यमाणः पर्यालोचय
 न सूत्रार्थं सदनुष्ठानतोच्यसन् सर्वेषु स्थावरजंगमेषु सूक्ष्मबादरजेदजिन्नेषु पृथिवीकाया
 दिषु दंडयंते प्राणिनोयेन सदंमः प्राणव्यपरोपणविधिस्तन्निधाय परित्यज्य प्राणात्ययेपि
 याथातथ्यं धर्मं नोद्ध्वययेदिति । एतदेव दर्शयति । जीवितमसंयमजीवितं दीर्घायुष्कं
 वा स्थावरजंगमजंतुदंडेन नानिकांक्षी स्यात् परीपहपराजितोवेदनासमुद्घातहतोवा त
 वेदनामसहमानोजलानलसंपातापादितजंतूपमर्देन नापि मरणानिकांक्षी स्यात् । तदेवं
 याथातथ्यमुत्प्रेक्ष्यमाणः सर्वेषु प्राणिपूषरतदंमोपजीवितमरणानपेक्षी संयमानुष्ठानं चरे
 ड्युक्तविहारी नवेन्मेधावी मर्यादाव्यवस्थितोविदितवेद्योवा वलयेन मायारूपेण मोह
 नीयकर्मणा वा विविधं प्रकर्षेण मुक्तोविप्रमुक्तइति । इतिपरिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्व
 वत् ॥ १३ ॥ समाप्तं च याथातथ्यं त्रयोदशमध्ययनमिति ॥

हवे ग्रंथ परित्याग नामा चौदमो अध्ययन कहेढे. तेरमां अध्ययनमां यथा सत्य
 पणो कह्यो ते यथा सत्य पणो तो बाह्यान्तररूप द्विविध परिग्रहना त्याग विना न
 थाय माटे आ चौदमां अध्ययनमां ग्रंथ परित्याग पणो कहेढे.

गंथं विहाय इह सिक्कमाणो, उवाय सुवंचचेरं वसेज्जा ॥ उवा
 यकारी विणयं सुसिक्के, जे ठेय विणमायं न कुज्जा ॥ १ ॥ ज
 हा दियापोतमपत्तजातं, सावासगा पविउं मन्नमाणं ॥ तमंचाइयं
 तरुणमपत्तजातं, ठंकाइ अवत्तगमं हरेज्जा ॥ २ ॥

अर्थ—(गंथं के०) धनधान्य हिरण्यादिक बाह्य ग्रंथ अने क्रोधादिक अन्यंतर
 ग्रंथ ए द्विविध ग्रंथने (विहाय के०) त्यागीने (इह के०) आ प्रवचनने विपे (सिक्क

साधु, धर्मनी प्ररूपणा करे ॥ ११ ॥ (आहतहीयंसमुपेहमाणे के०) यथातथ्य सत्य मार्ग जे सूत्रगत ठे तेने आलोचतो सम्यक् प्रकारें अनुष्ठानने अन्यासतो थको (सवेहिं पाणेहिंणिहायदंमेके०) सर्व प्राणी मात्र जे त्रस अने स्थावर जीवोठे तेनो दंम एटले विना शत्रुं त्याग करीने प्राणांते पण धर्मनुं उलंघन नकरे (एोजीवियंणोमरणाहिकंस्वीके०) जीवितव्य अने मरणनी वांठारहित समतानावसहित थको (परिव्रएज्जावलयाविप्पमुक्के के०) सुधो संयम पाळें ते साधु वलय एटले मिथ्यात्व मोह गहनथकी विप्र मुक्त थाय तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥१३॥ इतिश्रीसूत्रकृतांगना प्रथमश्रुतस्कंध नेविषे यथातथ्य नामे तेरमां अध्ययननो अर्थ संपूर्ण थयो. ॥

॥ दीपिका—धीरोबुद्धिमान् श्रोतुः कर्मानुष्ठानं गुरुलघुकर्मत्वं वा तथा तदमनिप्रायं (विगिंच) विवेचयेज्जानीयात् ज्ञात्वा च धर्मकथां कुर्वन् सर्वथा सर्वप्रकारेण पर्षद आत्मजावं मिथ्यात्वादिकं व्यपनयेत् विषयासक्तिं व्यपनयेत् । यतोरूपैर्नयनमनोहारिनिर्नयावहैः संसारजयकारिनिस्तुब्धसत्त्वाविलुप्यन्ते धर्मात् बाध्यन्ते एवं विद्वान् पंडितो गृहीत्वा परानिप्रायं त्रसस्थावरेन्योहितं धर्मं वदेत् ॥११॥ साधुर्देशनां कुर्वन् पूजनं वसुपात्रादिलानरूपं न वांठेत् नापिश्लोकं श्लाघां कामयेत् तथा श्रोतुः प्रियं राजक आदिकमप्रियं तदाश्रितदेवनिंदादिरूपं न कथयेत् । एवं सर्वान् दोषान् परिवर्जयेदना कुलः साधुरकषायी नवेत् ॥ १२॥ योयाथातथ्यं सम्यक्चारित्रं प्रेक्षमाणः पर्यालोचयन् सर्वेषु प्राणिषु दंडं हिंसां निधाय त्यक्त्वा जीवितमसंयमजीवितं न कांक्षेन्नापि मरणा निकांक्षी स्यात् । तदेवं वलयेन मायामोहेन विप्रमुक्तः परिव्रजेत्संयमानुष्ठानं चरेत्साधुः । इति समाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १३ ॥ याथातथ्याख्यं त्रयोदशमध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—अपिच । (कम्मंचतदंचेत्यादि) धीरोऽहोन्त्यः सद्बुध्यलंकृतोवा देशनावसरे धर्मकथाश्रोतुः कर्मानुष्ठानं गुरुलघुकर्मजावं वा तथा तदमनिप्रायं सम्यग्विवेचयेज्जानीयात् ज्ञात्वा च पर्षदनु रूपामेव धर्मकथिको धर्मदेशनां कुर्यात्सर्वथा यथा तस्य श्रोतुर्जीवादि पदार्थावगमोजवति । यथाच मनोन दूष्यतेऽपितु प्रसन्नतां व्रजत्येतदजिसंधिमानाह । विज्ञे पेण नयेदपनयेत्पर्षदः पापजावमशुद्धमंतःकरणं तुशब्दाद्विशिष्टगुणारोपणं च कुर्यात् । आत्मजावं ति कचित्पाठः । तस्यायमर्थः । आत्मजावोऽनादिजवान्यस्तोमिथ्यात्वादिकस्तम पनयेद्यदिवात्मजावोविषयगृध्नुताऽतस्तमपनयेदिति । एतद्वर्शयति । रूपैर्नयनमनोहारि निः स्त्रीणामंगप्रत्यंगार्धकटाक्षनिरीक्षणादिनिरल्पसत्त्वाविलुप्यन्ते सद्धर्माद्बाध्यन्ते । किंचू तैरूपैर्नयावहैः । नयमावहन्ति नयावहानि । इहैव तावद्रूपादिविषयासक्तस्य साधुजनजुगुप्सा नानाविधाश्च कर्णनासिकाविकर्तनाविगंभनाः प्रादुर्भवन्ति जन्मांतरे तिर्यङ्नरकादिके

योपुबुद्धिस्तोऽद्यादि) ग्रंथोऽव्यनावचेदनिन्नः कुल्लकनैर्ग्रथं नाम उत्तराध्ययनेष्वध्ययनं ।
 तत्र पूर्वमेव सप्रपंचोऽनिहितः । इह तु ग्रंथं व्यनावचेदनिन्नं यः परित्यजति शिष्याचा-
 रादिकं वा ग्रंथं योधीते सशिष्योद्विधोद्विप्रकारोज्ञातव्योऽनवति । तद्यथा । प्रव्रज्या
 शिक्षया च । यस्य प्रव्रज्या दीयते शिक्षां वा यो ग्राह्यते सविप्रकारोपि शिष्य इह पुनः शिक्षा
 शिष्येण प्रकृतमधिकारोयः शिक्षां गृह्णाति शिक्षकस्तद्विद्येह प्रस्ताव इत्यर्थः । य
 आप्रतिज्ञातमधिकृत्याह । “सो सिरस्कगो य इविहो, ग्रहणे आसेवणा य णायवो ॥ ग
 हणंमि होंति तिविहो सुत्ते अठे तडुनएय, ॥ ३० ॥ (सोसिरस्कगोयइविहोऽत्यादि) यः
 शिक्षां गृह्णाति सविधोद्विप्रकारकोनवति । तद्यथा । ग्रहणे प्रथममेवाचार्यादेः सका
 शान्तिक्षां इवामिन्नातहकारादिरूपां गृह्णाति शिक्षति तथा शिक्षितां वाच्यस्यति अहर्नि
 शमनुतिष्ठति सएवंविधोऽग्रहणासेवनाचेदनिन्नः शिष्योऽज्ञातव्योऽनवति । तत्रापि ग्रह
 णपूर्वकमासेवनमिति कृत्वाऽऽदावेव ग्रहणशिक्षामाह । शिक्षया ग्रहणे उपादानेऽधिकृते
 त्रिविधोऽनवतीति शिक्षकः । तद्यथा । सूत्रेऽर्थे तडुनयेच सूत्रादीन्यादावेव गृह्णन् सूत्रादि
 शिक्षकोनवतीति नाव । सांप्रतं ग्रहणोत्तरनाविनीमासेवनामधिकृत्याह । (“आसेव
 णाए.इविहो, मूलगुणे चैव उत्तरगुणेय ॥ मूलगुणे पंचविहो, उत्तरगुणे वारसविहो
 उ” ॥ ३१ ॥ (आसेवनेऽत्यादि) यथावस्थितसूत्रानुष्ठानमासेवना तथा कारणनूतया
 द्विविधोऽनवति शिक्षकः । तद्यथा मूलगुणे मूलगुणविषये आसेवमानः सम्यक् मूलगु
 णानामनुष्ठानं कुर्वन् तथोत्तरगुणे चोत्तरगुणविषयं सम्यगनुष्ठानं कुर्वाणोद्विप्रकारोऽप्यासेव
 नाशिक्षकोनवति । तत्रापि मूलगुणे पंचप्रकारः । प्राणातिपातादिविरतिमासेवमानः पं
 चमहाव्रतधारणात्पंचविधोऽनवति मूलगुणेष्वामासेवनाशिक्षकः । तथोत्तरगुणविषये सम्य
 क्पिंडविशुध्यादिकान् गुणानामासेवमानोत्तरगुणानामासेवनाशिक्षकोनवति । ते चामी उत्त
 रगुणाः । पिंडस्स जावि सोही, समिर्हो नावणा तवो इविहा ॥ पडिमा अनिग्गहा
 विय, उत्तरगुणमो वियाणाहि ॥ १ ॥ यदिवा सत्स्वप्येतेपूत्तरगुणेषु प्रधाननिर्जराहेतु
 तथा तपएव षादशगुणमुत्तरगुणत्वेनाधिकृत्याह । उत्तरगुणे उत्तरगुणविषये तपोऽाद
 शचेदनिन्नं यः सम्यक् विधत्ते सआसेवनाशिक्षकोनवतीति । शिष्योऽप्याचार्यमंतरेण न
 नवत्यतआचार्यनिरूपणमाह । “आयरिउं विय इविहो, पड्जावंतो य सिरिक्वंतो य॥
 सिरिक्वंतो इविहो ग्रहणे आसेवणे चैव ॥ ३२ ॥ गाहाविंतो तिविहो, सुत्ते अठेय त
 डुनए चैव ॥ मूलगुणउत्तरगुणो, इविहो आसेवणाए उ” ॥ ३३ ॥ (आयरिउं वि
 यऽत्यादिगायाऽयं शिष्यापेक्षया हि आचार्योद्विधोद्विप्रकारः । एकोयः प्रव्रज्यां ग्राह्य
 यत्यपरस्तु यः शिक्षामिति । शिक्षयन्नपि द्विविधः । एकोयः शिक्षाशास्त्रं ग्राह्यति पा
 उयत्यपरस्तु तदर्थं दशविधचक्रवालसमाचार्यनुष्ठानतः सेवयति सम्यगनुष्ठानं कारयति ।

माणो के०) सम्यक् प्रकारे संयममार्ग शुद्धक्रियारूप शील सीखतो यको (उद्घायसु के०) संयमने विपे उद्यम करीने सुशोजन एवा (बंजचेरंवसेज्जा के०) ब्रह्मचर्यव्रतनुं नव वाडसहित आश्रय करे (उवायकारीविणयंसुसिस्के के०) तथा जावजीव शुधी उपायकारी एटले गुरुनी आज्ञा पालतो शोजन प्रकारे करीने विनयज शीखे (जेढेय विष्णुमायंनकुज्जा के०) जे माह्या पुरुष ठे ते ए कार्यने विपे प्रमाद नकरे ॥ १ ॥ हवे गुरु उपदेशविना पोताने ठंडे गह्वथकी निकलीने जे एकाकी पणे विचरे तेने घणा दोषनी प्राप्ति थाय ते उपर दृष्टांत कहेढे (जहादिया के०) यथा दृष्टांते जेम पक्की ना (पोतअपत्तजातं के०) बालक ने ज्यां सुधी पांख आवी नथी त्यांसुधी ते पांख विनानो एवो ठतो (सावासगापविउंमन्नमाणं के०) पोताना माला थकी उडवानी वां ठा करतो यको पांख फडफडावे परंतु (तमंचाश्यं तरुणमपत्तजातं के०) आकरो उ डीजवाने असमर्थ थाय अने तेने पांखो थकी हीन मांसपेसी समान एवो न्हानो तरु ए देखीने (ढंकाइअवत्तगमंहरेज्जा के०) मांसाहारी एवा ढंकादिक पक्कीउं तेने अप हरीने तेनो विनाश करे ते बालक केवोढे तो के अव्यक्तगतासिवा असमर्थ एटले त्यां थी नाशी जवाने असमर्थ एवोढे ॥ २ ॥

॥ टीपिका—अथ चतुर्दशं ग्रंथाध्ययनमारन्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (गंथमिति) इह प्रवचने ग्रंथं धनादिकं त्यक्त्वा शिक्षमाणोग्रहणसेवनाशिक्षां सेवमानः सङ्गानेनोच्चाय सुष्ठु शोजनं ब्रह्मचर्यमाश्रित्य वसेत्तिष्ठेदाचार्यवचनस्यावपातो निर्देशस्तत्कारी आचार्यक थितकारी विनयं सुष्ठु शिक्षेत् कुर्यात् तथा यश्चेकोनिपुणः स विप्रमादं विविधं प्रमादं न कुर्यात् ॥ १ ॥ यथादिजपोतः पक्षिशिष्टुर्नविद्यते पत्रजातं पक्षोद्भवोयस्य सोऽपत्र जातः पक्षहीनस्तं स्वकीयादावासकात् ऋवितुमुत्पतितुं मन्यमानं तत्र पतंतमुपलन्य तं (अचाश्यंति) पक्षान्नावाजंतुमसमर्थमपत्रजातमिति कृत्वा ढंकादयोमांसाहाराः सत्वा अव्यक्तगमं गमनानावे नष्टुमसमर्थं हरेयुर्व्यापादयेयुः ॥ २ ॥

॥ टीका—उक्तं त्रयोदशमध्ययनं सांप्रतं चतुर्दशमारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने याथातथ्यमिति सम्यक्चारित्रमनिहितं तच्च बाह्यान्तरग्रंथपरित्यागा दवदातं नवति । तत्त्यागश्चानेनाध्ययनेन प्रतिपाद्यतइत्यनेन संबंधेनायातस्यास्याध्ययन स्य चत्वार्यनुयोगद्वाराण्युपक्रमादीनि नवति । तत्रोपक्रमद्वारांतर्गतोऽर्थाधिकारोयं । त द्यथा । सबाह्यान्तरग्रंथपरित्यागोविधेयइति नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे आदानपदाजुणनिष्प न्नत्वाच्च ग्रंथतइति नाम तं ग्रंथमधिकृत्य निर्युक्तिरुदाह । “ गंथोपबुद्धिष्ठो, डुविहो सि स्सो य होंति णायवो ॥ पद्दावण सिस्कावण, पगवं सिस्कावणाए उ ” ॥ २९ ॥ (गं

पढी तेने अनेक हुइ पाखमीरूप जे ढंकपद्धीउ ते पोताने वसगामी जाणता थका तेने विप्रतारीने संयमरूप जीवितव्य थकी चुकावे (दियस्सठावंचअपत्तजायं के०) पां खरहित एवो जे पद्धीनो बालक तेनी पेरे ते अगीतार्थे शिष्यने (हरिसुणंपावधम्माअ एगे के०) ते पापधर्मि एवा अनेक पाखमी तेने संयम थकी हरण करे ॥ ३ ॥ ए माटे चारित्रवान साधुए सर्वकाल गुरुपाशे रहेवो ते कहेवे. (उसाणमिठेमणुएसमा हिं के०) जावजीव सुधी गुरुनी पाशे रहेवानी वांठा करे जे सुसाधु ठे ते एवीज स न्मार्गेरूप समाधिनी वांठा करे एटले परमार्थथकी मनुष्य तेनेज कहिए के जे गुरुकु लवासे वसतो थको पोताना नापेला अंगीकार करेलां सन्मार्गेनो निर्वाह करे (अणो सिएणंतकरिंतिणच्चा के०) गुरुकुलवासे अणवसतो एटले स्वहंदाचारी ठतो संसारनो अंत नकरे उलटो अनंत संसारी थाय संसारनी वृद्धि करे एवं जाणीने (उजासमा एदवियस्सवित्तं के०) सर्वकाल गुरुकुलवासे वशे गुरुनी सेवा करे एम मुक्तिगमन योग्य साधुना आचारने अत्यंत दीपावतो थको जिनजापित धर्मने दीपावे एवं जा णीने (एणिकसेबहिया आसुपन्ने के०) आसुप्रज्ञ एटले जे पंमित होय ते गह्वथकी बाहेर नीकले नही अर्थात् स्वहंदी नथाय ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—दृष्टांतयोजनामाह । एवमुक्तप्रकारेण शिद्धकं नवदीक्षितं सूत्रार्थविकल मगीतार्थमपुष्टधर्माणं पाखंडिकाः प्रतारयन्ति प्रतार्यच गह्वान्निःसारयन्ति निःसारितंच सं तमस्माकं वश्यमित्येवं मन्यमानाअजातपक्षं द्विजशावं पक्षिपोतमिव ढंकादयः पापक र्माणः कुतीर्थिकाः स्वजनाराजादयोवाऽनेके हतवंतोहरन्ति हरिष्यन्ति चेति कालत्रयो पलक्षणाथं नूतनिर्देशः ॥ ३ ॥ अवसानं गुरोरंतिके स्थानं समाधिसन्मार्गानुष्ठानरूपं यावज्जीवमिहेन्मनुजः साधुर्यावज्जीवं गुरुकुलवासी स्यादित्यर्थः । गुरोरंतिकेऽनुपितो ऽव्यवस्थितः कर्मणोऽनंतकरोऽतकारी नस्यादिति ज्ञात्वा गुरुं सेवेत तद्दहितस्य विज्ञानमु पहासोजवेत् । यतः । नहि जवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानं ॥ प्रक टितपश्चाद्भागं, पश्यत नृत्यं मयूरस्य ॥ १ ॥ इव्यस्य मुक्तियोग्यस्य साधोर्वृत्तमनुष्ठानमु ज्ञासयन्ननुतिष्ठन् ननिष्कसेन्ननिर्गहेज्जहाद्देहिरायुप्रज्ञः पंडितः ॥ ४ ॥

॥ टीका—एवं दृष्टांतं प्रदर्श्य दार्ष्टीतिकं प्रदर्शयितुमाह । (एवंतुसेहंपीत्यादि) एवमि त्युक्तप्रकारेण । तुशब्दः पूर्वस्माद्विशेषं दर्शयति । पूर्वं ह्यसंजातपक्षत्वादव्यक्तता प्रतिपा दिता इहत्वपुष्टधर्मतयेति । अयं विशेषोयथा द्विजपोतमसंजातपक्षं स्वनीडान्निर्गतं हुइ सत्वाविनाशयन्ति एवं शिष्यकमजिनवप्रव्रजितं सूत्रार्थानिष्पन्नमगीतार्थमपुष्टधर्माणं सम्यगपरिणतधर्मपरमार्थं संतमनेकपापधर्माणः पाखंडिकाः प्रकारयन्ति प्रतार्यच गह्वस

तत्र सूत्रार्थे तदुच्यते चेदाद्याहयन्नप्याचार्यस्त्रिधा नवति । आसेवनाचार्योऽपि मूलोत्तर
चेदाद्विविधो नवति । गतो नाम निष्पन्नो निक्षेपस्तदनंतरं सूत्रानुगमेऽस्वजितादिगुणोपेतं
सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (गंयं विदेत्यादि) इह प्रवचने ज्ञातसंसारस्वभावः सन्
सम्यगनुष्ठानेनोद्धितो ग्रह्यते आत्मा येन संग्रथोधनधान्यहिरण्यदिपदचतुष्पदादिकस्तं
विहाय त्यक्त्वा प्रव्रजितः सन् उद्धानेनोद्भाय च ग्रहणरूपामासेवनारूपां च शिक्षां च
कुर्वाणः सम्यगासेवमानाः सुष्ठु शोचनं नवजिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिनिर्गुप्तमाश्रित्य ब्रह्मचर्यं वसे
त्तिष्ठेत् यदिवा ब्रह्मचर्यमिति संयमस्तदावसेत्तं सम्यक् कुर्यात् । आचार्यीतिके याव
ज्जीवं वसमानो यावदन्युद्यतविहारं न प्रतिपाद्यते तावदाचार्यवचनस्यावपातो निर्देशस्त
त्कार्यावपातकारी वचननिर्देशकारी सदाज्ञाविधायी विनीयतेऽपनीयते कर्म येन सवि
नयस्तं सुष्ठु शिक्षेद्विद्व्यात् ग्रहणासेवनान्यां विनयं सम्यक्परिपालयेदिति । तथा य
श्चेको निपुणः संयमानुष्ठाने सदाचार्योपदेशे वा विविधं प्रमादं न कुर्यात् । यथाहि
आतुरः सम्यग्वैद्योपदेशं कुर्वन् श्लाघां लज्जते रोगोपशमंचैवं साधुरपि सावद्यग्रंथपरि
हारी पापकर्मजेष्वस्थानज्ज्ञानाचार्यवचनानि विदधदपरसाधुन्यः साधुकारमशेषकर्म
कृत्यं वा प्राप्नोतीति ॥ १ ॥ यः पुनराचार्योपदेशमंतरेण स्वहृदतया गृह्णन्निर्गत्य एका
किंविहारितां प्रतिपद्यते सच बहुदोषजाग् नवतीत्यस्यार्थस्य दृष्टान्तमाविर्भावयन्नाह ।
(जहादिया इत्यादि) यथेति दृष्टान्तोपप्रदर्शनार्थः । यथा येन प्रकारेण द्विजपोतः प
क्षिशिष्टुरव्यक्तस्तमेव विशिनष्टि । पतंति गृह्णंति तेनेति पत्रं पक्षुपुटं न विद्यते पत्रजातं प
क्षोन्नवोयस्यासावपत्रजातस्तत्र स्वकीयादावासकात् स्वनीडात् प्लवितुमुत्पत्तितुं मन्यमानं
तत्रतत्र पतंतमुपलज्य तं द्विजपोतं (अचाश्यंति) पक्ष्वाजावाजंतुमसमर्थमपत्रजात
मिति कृत्वा मांसपेशीकल्पं टंकादयः क्रुद्धसत्त्वाः पिशिताशिनोऽव्यक्तगमं गमनाच्चावे
नष्टुमसमर्थं हरेयुश्चंवादिनोत्किंष्य नयेयुर्व्यापादयेयुरिति ॥ २ ॥

एवं तु सेहंपि अपुष्ठधम्मं, निस्सारियं वुसिमं मन्नमाणा ॥ दि
यरुसं भावं च अपत्तजायं, हरिसुणं पावधम्मा अपणेगे ॥ ३ ॥
उसाणमिहे मणुए समाहिं; अणोसिए एतकरिंति एच्चा ॥ उ
जासमाणे दवियरुस वित्तं, ए एक्कसे बहिया आसुपन्नो ॥ ४ ॥

अर्थ—(एवंतु के०) एरीते जेम ते अव्यक्त एवोजे पक्षीनो बालक तेनो बीजा टं
कादिक क्रुद्ध पक्षीउ विनाश करे तेम ते (सेहंपिअपुष्ठधम्मं के०) अगीतार्थे नवदिह्नी
त शिष्य पण (निस्सारियं वुसिमंमन्नमाणा के०) गृह्णरूप माला थकी नीकल्यो तो

जे ठाणउं य सयणासणे य, परक्रमे यावि मुसाहुजुते॥समितीसु
गुतीसु य आयपत्ते, वियागरिते य पुढो वएजा ॥ ५ ॥ सदाणि
सोत्रा अडु चेरवाणि, अणासवे तेसु परिवएजा ॥ निदं च जि
स्कू न पमाय कुळा, कदंकदं वा वितिगित्त तिन्ने ॥ ६ ॥

अर्थे—(जेके०) जे वैराग्य आदरी चारित्रवंत थको (ठाणउंय के०) स्थान आ
श्री कायोत्सर्गादिकने विपे (सयणासणय के०) तथा शयन अने आशनने विपे च
कार शब्दयकी गमनने विपे (परक्रमेयावि के०) पराक्रम एटजे वल फोरवे ते केवां
थको फोरवे तोके (मुसाहुजुते के०) रुढा आचारसहित एवो ठतो (समितीगुती
सुयआयपत्ते के०) पांच समिति अने त्रण गुप्तिने विपे आयपन्न एटजे नम्यक् जाण
(वियागरितेयपुढोवएजा के०) अथवा अन्यने उपदेश देतो ते उपदेशने गुरु प्रासाद
यकी जाणीने तेने जुदो जुदो विचार कहें. ॥५॥ (सदाणिनांवाअडुचेरवाणि के०) शब्द
ते वंशना वीणादिक कर्णने सुखना करनार तथा जैग्व एटजे कर्णने दुःखना करनार एवा
शब्द सांनजीने (अणासवे के०) ते शब्दादिकने विपे गग छेप रहित एवो ठतो (सुप
रिवएजा के०) सूयो संयम पाजे (निदंचजिस्कूनपमायकुळा के०) तथा निडारूप जे
प्रमाद ते पण जिहु नकरे ए प्रकारे प्रवर्त्ततां (कदंकदंवावितिगित्ततिन्ने के०) कांई
पण प्रकारे वितिगित्त एटजे संदेह तेथकी निःक्रांत थाय एटजेसंदेह रहित थाय. ॥६॥

॥ टीपिका—प्रव्रज्यां प्रति उद्यतो नित्यं गुरुकुलवासतः स्थानतश्च स्थानमाश्रित्य तथा
शयनतश्चासनतः । चकाराजमनमाश्रित्य तथा तपश्चरणादौ पराक्रमतश्च साधोरुद्यतविद्वा
रिणोये समाचारास्तैः समायुक्तः स्थानशयनासनादावुपयुक्त इत्यर्थः । समितिषु गुप्तिषु
चागतावत्पन्ना प्रज्ञा यस्य स आगतप्रज्ञः संज्ञातकृत्याकृत्यविवेकः स्वतः स्यात् । परस्या
पि व्याकुर्वत् कथयत् पृथक् समितिगुप्तीनां पाजनं तत्फलं च वदेत् ॥५॥ शब्दान् मनो
हरान् श्रुत्वाऽथवा जैरवान् कर्णकटून् श्रुत्वा तेषु शब्देष्वनाश्रवोमथ्यस्थानूत्वा परिव्रजे
त्संयमानुष्ठायी स्यात् । तथा निडां प्रमादरूपां जिह्मुनेकुर्यात् । तदेवं गुरुपदेशात् कथं
कथमपि विचिकित्सां विष्णुतिरूपां वितीर्णानिष्क्रांतः स्यात् ॥ ६ ॥

॥ टीका—तदेवं प्रव्रज्यामनुद्यतो नित्यं गुरुकुलमावनन सर्वत्र स्थानशयनासनादावु
पयुक्तोऽभवति तदुपयुक्तस्य च गुणमुन्नावयन्नाह । (जेठाणउं यइत्यादि) योहि निर्वि
सुसंसारतया प्रव्रज्यायामनुद्यतो नित्यं गुरुकुलवासतः स्थानतश्च स्थानमाश्रित्य तथा

मुञ्चन्तिःसारयन्ति निःसारितंच संतं विषयोन्मुखतामापादितमपगतपरलोकजयमस्माकं
वश्यमित्येवं मन्यमानाः । यद्विवा (बुसिति) चारित्रं तदसदनुष्ठानतोनिःसारं मन्यमा
नाअजातपदं द्विजशावकमिव पक्षिपोतमिव ढंकादयः पापधर्माणोमिथ्यात्वाविरति
प्रमादकषायकलुपितांतरात्मानः कुतूर्थिकाः स्वजनाराजादयोवाऽनेके बहवोहृतवंतोहरं
ति हरिष्यन्ति चेति कालत्रयोपलक्षणार्थं नूतनिर्देशश्च । तथाहि । पापंडिकाएवमगीता
र्थं प्रतारयन्ति । तद्यथा । युष्मददर्शनेनाग्निप्रज्वालनविषापहारशिखात्वेदादिकाः प्रत्यया
दृश्यन्ते तथाऽणिमाद्यष्टगुणमैश्वर्यं नास्ति तथा न राजादिनिर्बहुनिराश्रितं । थाप्यहिं
सोच्यते नवदागमे सापि जीवाकुलत्वाद्भोकस्य दुःसाध्या नापि नवतां स्नानादिकं शौच
मस्तीत्यादिकानिः शतोक्तिनिरिंज्जालकल्पानिर्मुग्धजनं प्रतारयन्ति स्वजनादयश्चैवं विप्र
लंजयन्ति । तद्यथा । न नवंतमंतरेणास्माकं कश्चिदस्ति पोपकः पोष्योवा त्वमेवास्माकं
सर्वस्वं त्वया विना शून्यमानाति तथा शब्दादिविषयोपनोगामंत्रणेन सद्धर्माव्यवयन्ति।
एवं राजादयोपि इष्टव्यास्तदेवमपुष्टधर्माणमेकाकिनं बहुनिः प्रकारैः प्रतार्यापहरेयुरिति ।
॥ ३ ॥ तदेवमेकाकिनः साधोर्यताबहवोदोषाः प्राहुर्नवंत्यतः सदा गुरुपादमूले स्थातव्य
मित्येतद्वर्णयितुमाह । (उसाणमिहेत्यादि) अवसानं गुरोरंतिके स्थानं तद्यावज्जीवं
समाधिं सन्मार्गानुष्ठानरूपमिहेदनिलपेन्मनुजोमनुष्यः साधुरित्यर्थः । सएव परमार्थ
तोमनुष्योयोयथाप्रतिज्ञातं निर्वाहयति । तच्च सदागुरोरंतिके व्यवस्थितेन सदनुष्ठान
रूपं समाधिमनुपालयता निर्वाह्यते नान्ययेत्येतद्वर्णयति । गुरोरंतिकेऽनुषितोव्यवस्थि
तः स्वहृदविधायी समाधिः सदनुष्ठानरूपस्य कर्मणोयथाप्रतिज्ञातस्य वा नांतकरोनव
तीति ज्ञात्वा सदा गुरुकुलवासोऽनुसर्तव्यस्तद्धितस्य विज्ञानमुपहास्यप्रायं नवतीति ।
उक्तंच । नहि नवति निर्विगोपकमनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानं ॥ प्रकटितपश्चाज्जागं प
श्यत नृत्यं मयूरस्य ॥ १ ॥ तथा जांगलविलग्नवालुकां पार्श्वप्रहारेण प्रगुणां दृष्ट्वाऽपरो
ऽनुपासितगुरुरङ्गोराङ्गीं संजातगलगंडां पार्श्वप्रहारेण व्यापादितवानित्यादयोऽनुपासि
तगुरोर्बहवोदोषाः संसारवर्धनाद्यानवंतीत्यवगम्यानया मर्यादया गुरोरंतिके स्थातव्यमि
ति दर्शयति । अवनसयन्नुज्ञासयन् सम्यगनुतिष्ठन् इव्यस्य मुक्तिगमनयोग्यस्य सत्सा
धोरागद्वेपरहितस्य सर्वज्ञस्य व्यावृत्तमनुष्ठानं तत्सदनुष्ठानतोऽवनासयेद्धर्मकधिकः कथ
नतोवोज्ञासयेदिति । तदेवं यतो गुरुकुलवासोबहूनां गुणानामाधारोनवत्यतो न निष्कसे
न्ननिर्गन्धे गच्छाजुर्वेत्तिका वा बहिः स्वेच्छाचारी ननवेदाशुप्रज्ञश्चिद्विप्रप्रज्ञस्तदंतिके निव
सन् विषयकषायान्यामात्मानं ह्रियमाणं ज्ञात्वा द्विप्रमेवाचार्योपदेशात्स्वतएव वा निव
र्तयति सत्समाधौ व्यवस्थापयतीति ॥ ४ ॥

मादे खलना पाभ्यो ठतो तेने न्हाने अथवा वडेराये शीखामण दीधी ठतां (रायंणि ए णाविसमवणं के०) अथवा रत्ताधिक जे आचार्य अथवा सरखा पर्याय वालाये शीखामण आपीठतां (सम्मंतयंघिरतोणानिगवे के०) तेमनी शीखामण सम्यक् प्र कारे नमाने (णिज्झंतएवाविअपारएसे के०) ते संसार प्रवाहे वाहाडीजतो संसारनो पारंगामी नथाय एटले मुक्तिगामी नथाय ॥ ७ ॥ (विउठिते के०) अन्यतीर्थिक अ थवा गृहस्थ तेणे साधुने (समयाणुसिठे के०) सिद्धांतने अनुसारे शीखव्यो ठतो ए टले जेवीरीते तमे समाचरोठो तेम तमारा आगमने विपे कथुं नथी (म्हरेणवुड्डेण उचोइएया के०) तथा न्हाने अथवा महोटे शीखामण चोयणा आपी ठता (अञ्जु छियाएवडदासिएवा के०) एटले अत्यंत कार्यनी करनारी तथा पाणीनी जरनारी ए वी दासी तेणे (आगारिणंवासमयाणुसिठे के०) सिद्धांतने अनुसारे चोयणा कखो ठतो एटले जेम तमे चालोठो तेम गृहस्थ पण नचाळे इत्यादिक वचने करी चोयणा कखो ठतो शुं करे ते कहेवे ॥ ८ ॥

॥ टीपिका—ससाधुर्गुरुस्तमीपे वसन् उहरेण लघुना वृद्धेन वाऽनुशासितः प्रमादाच रणनिषिद्धः । अथवा वयोधिकेन पर्यायज्येष्ठेन समवयसा वाऽनुशासितः कुप्यति तद नुशासनं सम्यक्स्थितोऽपुनःकरणतया नानिगवेत्रप्रतिपद्येत । अतिप्रतिपद्यमानश्च संसार प्रवाहे नीयमानोन संसारपारगः स्यात् ॥ ७ ॥ विरुद्धोक्तानेनोचितोव्युहितोऽन्यतीर्थि कोगृहस्थोवा मिथ्यादृष्टिस्तेन प्रमादस्खलितोचोदितः स्वसमयेन । तद्यथा । नैवंविधम नुष्ठानं नवतामागमेव्यवस्थितमिति । तथा उहरेण लघुना वृद्धेन वाऽनाचारे प्रवृत्त श्रोदितस्तथाऽतीवाऽकार्यकरणं प्रति उचिताऽथवा दासीत्वेनात्यंतमुचिता तथा । तथा दास्या अपिदासीत्वेन वटदास्या जलवाहिन्यापि चोदितोन क्रोधं कुर्यात् तथाऽगारि णां गृहस्थानां यः समयोनुशासितोगृहस्थानामप्येतन्नयुज्यते कर्तुं किं पुनः साधूनामि तिचोदितोपि न कुप्येत् ॥ ८ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (उहरेणेत्यादि) सगुर्वतिके निवसन् कचित् प्रमादस्खलि तः सन् वयःपर्यायान्यां वृद्धकेन लघुना चोदितः प्रमादाचरणं प्रतिषिद्धस्तथा वृद्धेन वा वयोधिकेन श्रुताधिकेनवाऽनुशासितोऽनिहितः । तद्यथा । नवविधानामीदृक्प्रमा दाचरणमासेवितुमशुक्तं । तथा रत्ताधिकेनवा प्रव्रज्यापर्यायाधिकेन श्रुताधिकेनवा स मवयसा वाऽनुशासितः प्रमादस्खलिताचरणंप्रति चोदितः कुप्यति । यथाहमप्यनेन रं कप्रायेणोत्तमकुलप्रसूतः सर्वजनसंमतस्त्येवं चोदितस्त्येवमनुशास्यमानोन मिथ्यादुष्क तं ददाति न सम्यगुक्तानेनोत्तिष्ठति नापि तदनुशासनं सम्यक्स्थितोऽपुनःकरणतया नि

शयनतथासनतः । एकश्चकारः समुच्चये द्वितीयोऽनुक्तसमुच्चयार्थः । चकाराजमनमाश्रित्यागमनंच तथा तपश्चरणादौ पराक्रमतश्च साधोरुद्युक्तविहारिणोये समाचारास्तैः समायुक्तः सुसाधुर्हि यत्र स्थानं कायोत्सर्गादिकं विधत्ते तत्र सम्यक्प्रत्युपेक्षणादिकां क्रियां करोति कायोत्सर्गं च मेरुरिव निष्प्रकंपशरीरोनिस्पृहोविधत्ते तथा शयनं च कुर्वन् प्रत्युपेक्षतं संस्तारकं तद्भुवं कार्यं वोचितकाले गुरुनिरनुज्ञातः स्वपेक्षत्रापि जाग्रदिव नात्यंतं निःसहइति । एवमासनादिष्वपि तिष्ठता पूर्ववत्संकुचितगात्रेण स्वाध्यायध्यानपरायणे न सुसाधुना जवितव्यमिति । तदेवमादिसुसाधुक्रियायुक्तोगुरुकुलनिवासी सुसाधुर्नवतीति स्थितं । अपिच गुरुकुलवासे निवसन् पंचसु समितिष्वीर्यासमित्यादिषु प्रविचाराऽप्रविचाररूपासु तथा तिसृषु च गुप्तिषु प्रविचाराप्रविचाररूपासु आगतोत्पन्ना प्रज्ञा यस्यासावागतप्रज्ञः संजातकर्तव्याकर्तव्यविवेकः स्वतो जवति परस्यापिच व्याकुर्वन् कथयन् पृथक्पृथग्गुरोः प्रसादात्परिज्ञातस्वरूपः समितिगुप्तीनां यथावस्थितस्वरूपप्रतिपालनं तत्फलंच वदेत्प्रतिपादयेदिति ॥ ५ ॥ ईर्यासमित्याद्युपेतेन यद्विधेयं तद्वर्शयितुमाह । (सदाणीत्यादि) शब्दान् वेणुवीणादिकान् मधुरान् श्रुतिपेशजान् श्रुत्वा समाकर्ण्योऽथ नैरवान् जयावहान् कर्णकटूनाकर्ण्य शब्दानाश्रवति तान् शोचनत्वेनाशोचनत्वेनवा गृह्णातीत्याश्रवोनाश्रवोऽनाश्रवस्तेष्वनुकूलेषु प्रतिकूलेषु श्रवणपथमुपगतेषु शब्देष्वनाश्रवोमध्यस्थोरागद्वेषरहितोऽनूत्वा परिसमंताद् व्रजेत्परिव्रजेत् संयमानुष्ठायी जवेत्तथा निडांच निडाप्रमादंच निद्रुः सत्साधुः प्रमादांगत्वान्न कुर्यात् । एतदुक्तंजवति । शब्दाश्रवनिरोधेन विषयविषयप्रमादोनिषिद्धोनिडानिरोधेन निडाप्रमादश्चशब्दादन्यमपि प्रमादं विकथाकषायादिकं न विदध्यात् । तदेवं गुरुकुलवासात् स्थानशयनासनसमितिगुप्तिष्वागतप्रज्ञः प्रतिषिद्धसर्वप्रमादः सजुरोरुपदेशादेव कथंकथमपि विचिकित्सां चित्तविभ्रुतिरूपां वितीर्णोऽतिक्रांतोजवति । यदिवा मजृहीतोयं पंचमहाव्रतजारोऽतिदुर्वहः कथंकथमप्यंतं गच्छेदित्येवंनूतां विचिकित्सां गुरुप्रसादाद्वितीर्णोजवति । अथवा यां कांचिच्चित्तविभ्रुतिं देश सर्वगतां तां कृत्स्नां गुर्वतिके वसन् वितीर्णोजवत्यन्येषामपि तदपनयनसमर्थः स्यादिति ।

महरेण बुड्ढेण णुसासिए उ, रातिणिएणावि समवएणं ॥ स

म्मं तयं थिरतो णाजिगळे, णिज्जंतए वा वि अपारएसे ॥ ७ ॥

विउठितेणं समयाणुसिद्धे, महरेण बुड्ढेणउ चोइएय ॥ अञ्चु

ठियाए घडदासिए वा, अगारिणं वा समयाणुसिद्धे ॥ ८ ॥

अर्थ-महरेणबुड्ढेणणुसासिएउराके०) ते साधु गुरु सन्मुख वसतो कोइ कारणे प्र

ए दृष्टान्ते शिष्य पण एम जाणे जे (तेणेवमश्रंङ्गमेवसेयं के०) मुजने एहिज शि
 क्कानो मार्ग श्रेयकारी कहेते (जमेबुहासमणुंसासयंति के०) जे मुजने बुद्ध पंडित गु
 रु आचार्यादिक सम्यक् रीते पुत्रनीपरे शिखामण शिद्धा आपेठे ते शिखामणने श्रेयका
 री मानीने आदरे ॥ १० ॥

॥ टीपिका—तेषु स्वलितनोदकेषु न क्रुध्येत् । यतः । आकुपेनमतिमतातत्वार्थविचारणे
 मतिः कार्या । यदि सत्यं कः कोपः स्यादनृतं किंनु कोपेन ॥ १ ॥ तथा तं नोदकं न
 प्रव्यथेत न दंभादिप्रहारेण पीमयेत् । नचापि किंचित्परुषं पीडाकारि वदेत् नोदितश्च त
 था करिष्यामीति प्रतिशृणुयादंगीकुर्यात् इदं नोदनं ममश्रेयोयतएतन्नयात्कचित्प्रमादं
 न कुर्यात् ॥ ९ ॥ वने मूढस्य दिग्भ्रान्तस्य कस्यचिद्यथाऽमूढामार्गज्ञामार्गमनुशासंति
 कथयंति । किंचूतं मार्गं प्रजानां हितं । एवं तेनाप्यसदनुष्ठायिना नोदिते न कुपितव्यं
 किंतु ममैवं श्रेयइति मंतव्यं । यदेतद्बुधाः सम्यगनुशासयंति सन्मार्गे प्रापयंति ॥ १० ॥

॥ टीका—एतदेवाह । (एतेसुकुशेइत्यादि) तेषु स्वपरपक्षेषु स्वलितचोदकेष्वा
 त्महितं मन्यमानो न क्रुध्येदन्यस्मिन् वा दुर्वचनेऽनिहिते न कुप्येदेवं चिंतयेत् । आ
 कुपेन मतिमता तत्वार्थविचारणे मतिः कार्या ॥ यदि सत्यं कः कोपः स्यादनृतं किंनु
 कोपेन ॥ १ ॥ तथा नाप्यपरेण स्वतोऽधमेनापि चोदितोऽर्हन्मार्गानुसारेण लोकाचार
 गत्या वाऽनिहितः परमार्थं पर्यालोच्य तं चोदकं प्रकर्षेण व्यथेदंटादिप्रहारेण पीमयेन्न
 चापि किंचित्परुषं तत्पीडादिकारि वदेत् ब्रूयात् । ममैवायमसदनुष्ठायिनोदोषोयेनायम
 पि मामेवं चोदयति चोदितश्चैवंविधं नवता असदाचरणं न विधेयं । एवंविधे च पूर्वर्षि
 निरनुष्ठितमनुष्ठेयमित्येवंविधवाक्यं तथा करिष्यामीत्येवं मध्यस्थवृत्त्या प्रतिशृणुयादनु
 तिष्ठेच्च मिथ्यादुष्कृतादिना निवर्तेत । यदेतच्चोदनं नामैतन्ममैवश्रेयोयतएतन्नयात्कचि
 त्पुनः प्रमादं न कुर्यान्नैवासदाचरणमनुतिष्ठेदिति ॥ ९ ॥ अस्यार्थस्य दृष्टान्तं दर्शयितुमा
 ह ! (वणंसीत्यादि) वने गहने महाटव्यां दिग्भ्रमेण कस्यचिद्बुद्धाकुलितमतेर्नष्टसत्प
 थस्य यथा केचिदपरे कृपाकृष्टमानसाश्चमूढाः सदसन्मार्गज्ञाः कुमार्गपरिहारेण प्रजानां
 हितमशेषापायरहितमीप्सितस्थानप्रापकं मार्गं पन्थानमनुशासंति प्रतिपादयंति । सच तैः
 सदसद्विवेकिभिः सन्मार्गावतरणमनुशासितआत्मनः श्रेयोमन्यते । एवं तेनाप्यसदनु
 ष्ठायिना चोदितेन नकुपितव्यमपितु ममायमनुग्रहइत्येवं मंतव्यं । यदेतद्बुधाः सम्यग
 अनुशासयंति सन्मार्गेऽवतारयंति पुत्रमिव पितरस्तन्ममैवश्रेय इति मंतव्यं ॥ १० ॥

अह तेण मूढेण अमूढगरुस, कायव पूया सविसेसजुत्ता ॥ एउ
 वमं तच्च उदाहु वीरे, अणुगम्म अहं उवणेति सम्मं ॥ ११ ॥

गहेत् प्रतिपद्यते चोदितश्च प्रतिचोदयेदसम्यक्प्रतिपाद्यमानश्चासौ संसारस्त्रोतसा नीयमानउह्यमानोऽनुशास्यमानः कुपितोसौ न संसारार्णवस्य पारगो नवति । यदिवाऽऽचार्यादिना सद्युपदेशदानतः प्रमादस्खलितनिवर्तनतोमोहं प्रति नीयमानोप्यसौ संसारसमुद्रस्य तदकरणतोऽपारगएव नवतीति ॥ ७ ॥ सांप्रतं स्वपक्षचोदनानंतरतः स्वपरचोदनामधिकृत्याह । (विउठिणमियादि) विरुद्धोद्धानेनोद्भितोव्युद्भितः परतीर्थिकोगृहस्थोवा मिथ्यादृष्टिस्तेन प्रमादस्खलितोचोदितः स्वसमयेन तद्यथा नैवविधमनुष्ठानं नवतामागमे व्यवस्थितं येनानिप्रवृत्तोसि । यदिवा व्युद्भितः संयमाद्भ्रष्टस्तेनापरः साधुः स्खलितः सन् स्वसमयेनार्हत्प्रणीतागमानुसारेणानुशासितोमूलोत्तरगुणाचरणे स्खलितः संचोदितआगमं प्रदर्शयानिहितः । तद्यथा । नैतत्त्वरितगमनादिकं नवतामनुज्ञातमिति । तथान्येन वा मिथ्यादृष्ट्यादिना कुल्लकेन लघुतरेण वयसा वृद्धेन वा कुत्सिताचारप्रवृत्तश्चोदितस्तुब्दात्समानवयसावा तथातीवाकार्यकरणं प्रति उद्भिता अत्युद्भिता । यदिवा दासीत्वेन अत्यंतमुद्भिता दास्याअपि दासीति । तामेव विशिनष्टि । घटदास्या जलवाहिन्यापि चोदितोन क्रोधं कुर्यात् । एतदुक्तंनवति । उद्भितयापि कुपितयापि चोदितः स्वहितं मन्यमानः सुसाधुर्नकुप्येत् किंपुनरन्येनेति । तथा अगारिणां गृहस्थानां यः समयोनुष्ठानं तत्समयेनानुशासितोगृहस्थानामपि एतन्नयुज्यते कर्तुं यदारब्धं नवतेत्येवमात्मावमेनापि चोदितोममैवतल्लेयइत्येवंमन्यमानोमनागपि न मनोदूषयेदिति ॥ ७ ॥

ए तेसु कुक्षे ए य पवहेजा, ए यावि किंची फरुसं वदेजा ॥ तहा करिस्संति पडिस्सुणेजा, सेयं खु मेयं ए पमाय कुजा ॥ ए ॥ वणंसि मूढस्स जहा अमूढा, मग्गाणुसासंति हितं पयाणं ॥ तेणे व मल्लं इणमेव सेयं, जमे बुहा समणुसासयंति ॥ १० ॥

अर्थ—(एतेसुकुक्षेणयपवहेजा के०) ते शीखामण आपनारना उपर ते साधु क्रोध नकरे तथा तेने व्यथे नही एटले दंडादिके प्रहार करीने तेने पीडा उत्पन्न करे नही तथा (एयाविकिंचीफरुसंवदेजा के०) तथा किंचित् मात्र कठोर वचन बोले नही परंतु तेमना वचन सांजलीने आवीरीते कहे के (तहाकरिस्संतिपडिस्सुणेजाके०) जेम तमे कहोढो हुं तेमज करीश एम तेना वचन मान्य करे (सेयंखुमेयंएपमायकुजा के०) मनमां एम विचारेजे मने एहिज शिद्धारूप श्रेयकारी दान आपेठे एवुं जाणीने प्रमाद नकरे ॥ ए ॥ (वणंसिमूढस्सजहाअमूढा के०) जेम वन एटले गहन अटवीने विषे कोइएक मूर्ख दिशिमूढ थइ नूले पड्यो तेने कोइक अमूढ पुरुष मार्गनुं देखामनार (मग्गाणुसासंतिहितंपयाणं के०) प्रजालोकने हितकारी एवो मार्ग देखाडे

५५० द्वितीये सूत्रकृतांगे प्रथम श्रुतस्कंधे चतुर्दशमध्ययनं.

पूजा विधेयेति ॥ अस्मिन्नर्थे बहवोदृष्टांताः सन्ति । तथा । गेहंमि अग्निजाजा, उलंमि ज
हणामउल्लमाणंमि । जो वोहेइ सुयंतं सो तस्स जणो परमबंधू ॥ १ ॥ जहवा विसजं जु
तं, नत्तमिहमिहजोत्तुकामस्स ॥ जोवि सदोसंसाहइ. सो तस्स जणो परमबंधू ॥ २ ॥
॥ ११ ॥ अयमपरः सूत्रेणैव दृष्टांतोऽनिधीयते । (एयाजहेत्यादि) यथाहि सज्जनज
लधरात्वादितवहलांधकारायां रात्रौ नेता नायकोऽटव्यादौ स्वल्पस्तप्रदेशोपि मार्गं पंथानमं
धकारावृतत्वात्सहस्तादिकमपश्यन्न जानाति न सम्यक् परिष्ठिनन्ति । सएव प्रणेता सूर्यस्या
दित्यस्यान्युजमेनापनीते तमसि प्रकाशिते दिक्चक्रे सम्यगाविर्जुते पापाणदरीनिम्नोन्नता
दिके मार्गं जानाति विवक्षितप्रदेशप्रापकं पंथानमजिब्यक्तचक्षुः परिष्ठिनन्ति दोषगुणवि
चारणतः सम्यगवगच्छतीति ॥ १२ ॥

एवं तु सेहेवि अपुठधम्मं, धम्मं न जाणाइ अबुझमाणे ॥ से
कोविए जिणवयणेण पढा, सूरुदए पासति चस्कुणे वा ॥ १३ ॥
उडुं अहेयं तिरियं दिसासु, तसा य जे थावरा जे य पाणा ॥
सया जए तेसु परिवएज्जा, मणप्पउंसं अविकंपमाणे ॥ १४ ॥

अर्थ—(एवंतुसेहेविअपुठधम्मं के०) एरीते नवदीक्षित शिष्य पण प्रथमतो धर्मेने
अण फरसवाने जीवे अपंडित (धम्मंनजाणातिअबुझमाणे के०) अगीतार्थे अबुझ
थको धर्मेने नजाणे सुइ सिद्धांतना जे अर्थ ते थकी रहित होय पढी (सेके०) ते
हिज शिष्य गुरुकुल वासे वसतो थको (जिणवयणेणपढा के०) जिनवचन थकी सम
स्त सूत्रार्थ विचारने समजीने (कोविए के०) पंडित थाय (सूरुदएपासतिचस्कुणेवा
के०) जेम सूर्योदय थकी निर्मल नेत्र वालो पुरुष सर्व मार्गने जाणे तेम सुशिष्य प
ण रुदयरूप नेत्रे करी आगमरूप सूर्य प्रकाशित थयाथी निर्मल धर्मरूप मार्गने जा
णे ॥ १३ ॥ ते शिष्य जाण थयो थको शुं देखे ते कहेंते. (उडुंअहेयंतिरियंदिसासुके०)
उंचो नीचो अने तिठो एतावता सर्व लोकमांहे (तसायजेथावराजेयपाणा के०) त्रस
अने स्थावर जे जीवोठे तेने विपे (सयाजएतेसुपरिवएज्जा के०) ते सर्वकाल चत्तकरतो
संयम पाले रूडी क्रिया करे तेने विपे (मणप्पउंसंअविकंपमाणेके०) मने करी प्रदेप न
करे अविकंप एटले) शुइ संयमने विपे अमोल निश्चल एकाग्रभावसहित एवो रहे ॥ १४ ॥

॥ टीपिका—एवं पूर्वोक्तप्रकारेण शिष्यकोष्यपुष्टधर्मा अगीतार्थः सूत्रार्थमबुध्यमानो धर्मं
न जानाति सएव पश्चाद्गुरुकुलवासाज्जिनवचनेन कोविदः स्यात् । यथा सूर्योदये गता

ऐता जहा अंधकारंसि राउ, मग्गं ए जाणाति अपस्समाणे॥

से सूरिअस्स अणुग्गमेणं, मग्गं वियाणाइ पागसियंसि ॥१७॥

अर्थ—(अहतेणमूढेण अमूढगस्स के० हवे ते मूर्ख पुरुषे मार्गे पामे ठते मार्गेनो देखाडनार जे अमूढ पुरुष तेनो उपकार जाणीने (कायवपूयासविसेसजुत्ता के०) तेनी सविशेष विस्तार युक्त पूजा करवी (एउवमंतउदाहुवीरे के०) उपमां त्यां कही को एो कही तोके श्रीवीरपरमेश्वरे कही (अणुगम्मअणं उवणेतिसम्मं के०) ते पुरुष अर्थ एटले परमार्थ जाणी सम्यक् प्रकारे पोताने तेनो करेलो उपकार जाणी एम विचारे जे आ पुरुषे मने मिथ्यात्वरूप गहन वनना दुःख थकी रुमो उपदेश आपीने ठोमाव्योढे तेमाटे एनी नक्ति करवी ॥ ११ ॥ (ऐताजहाअंधकारंसिराउ के०) जेम ऐता एटले मार्गेनो जाण पुरुष चहु सहित ठतां पण अत्यंत अंधकारमय रात्रीने विषे (मग्गंएजाणातिअपस्समाणे के०) मार्गेने नजाणे केमके अंधकारमां दृष्टी पडे नही माटे अणदेखतो ठतो मार्गेनजाणे (सेसूरिअस्सअणुग्गमेणं के०) परंतु तेज पुरुष सूर्योदय थयाथी अंधकार विनाश पामे तेवारें (मग्गंवियाणातिपगासियंसि के०) सर्व जगतमां विशेष प्रकाश थयो ठता वली सम्यक् प्रकारे तेमार्गेने जाणे ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—यथा तेन मूढेन सन्मार्गे प्रापितेन तस्यामूढस्य सन्मार्गेपदेष्टुः पुंलिंदा देरपि पूजा विशेषयुक्ता कर्तव्या । एतामुपमामुदाहृतवान् कथितवान् वीरस्तीर्थकृत् अनुगम्य ज्ञात्वार्थं परमार्थं सम्यगात्मन्युपनयति परमोपकारं । कोर्थः । अहमनेन मिथ्या त्ववनाङ्गन्ममरणाद्यनेकोपध्वबहुलात्सदुपदेशदानेनोत्तारितस्ततोमयाऽस्य परमोपकारिणोविनयादिभिः पूजा कर्तव्येति । यथा । गेहम्मि अग्गिजाला, उलंमि जहाण मउज माणंमि ॥ जो बाहेइ सुयंतं, सो तस्स जणो परमबंधूइति ॥११॥ यथा महान्धकारा यां रात्रौ नेता नायकोऽटव्यादौ स्वच्यस्तप्रदेशेपि मार्गे न जानाति स्वहस्तादिकमप्यपश्यन् । सएव नेता सूर्यस्यान्युजमेनोदयेन प्रकाशिते दिक्चक्रे मार्गे विशेषेण जानाति॥१२॥

॥टीका—पुनरप्यस्यार्थस्य पुष्टयर्थमाह । (अहतेणेत्यादि) अथेत्यानंतर्थाथैवाक्योपन्यासार्थेवा । यथा तेन मूढेन सन्मार्गावतारितेन तदनंतरं तस्यामूढस्य सत्पथोपदेष्टुः पुंलिंदादेरपि परमुपकारं मन्यमानेन पूजा विशेषयुक्ता कर्तव्या । एवमेतामुपमामुदाहृतवान् ननिहितवान् वीरस्तीर्थकरोन्योवा गणधरादिकोऽनुगम्य बुध्वाऽर्थं परमार्थं चोदनाकृतं परमोपकारं सम्यगात्मन्युपनयति । तद्यथाऽहमनेन मिथ्यात्ववनाङ्गन्ममरणाद्यनेकोपध्वबहुलात्सदुपदेशदानेनोत्तारितस्ततोमयाऽस्य परमोपकारिणोऽन्युजानविनयादिभिः

५५५ द्वितीये सूत्रकृतांगे प्रथम श्रुतस्कंधे चतुर्दशमव्ययनं.

कालेण पुठे समियं पयासु, आइस्कमाणो दवियस्स वित्तं ॥ तं सोय
कारी पुढो पवेसे, संखा इमं केवलियं समाहिं ॥ १५ ॥ अस्सिं सुवि
च्चा तिविहेण तायी, एएसु या संति निरोद्धमाहु ॥ ते एवमस्कंति तिलो
गदंसी, ए च्छुळ्ळमेयंति पमायसंगं ॥ १६ ॥

अर्थ—(कालेण के०) ते साधु काल प्रस्तावे एटले अवशर लइने जे आचार्य
(पयासु के०) प्रजा एटले जीवोने विपे (समियं के०) सम परिणामे वर्त्तता होय
तेवा आचार्यनी पासे सूत्र अने अर्थ (पुठे के०) पूठे (आइस्कमाणोदवियस्सवि
त्तं के०) अने ते आचार्य पण सुक्तिगमनयोग्य जे पुरुष एवा पुरुषना शुद्ध व्रत आचा
रने जापतो यको वंदनीक पूजनीक होय पंचाचारनो पालनार होय (तं सोयकारी पुढोपवे
से के०) तेवा आचार्य गुरुना वचन श्रवण करतो यको जुदा जुदा अर्थ विचार रुद
यने विपे धारण करी राखे (संखाइमंकेवलियंसमाहिं के०) सन्मार्ग रूप केवली ना
पित्त सम्यक् ज्ञानादि लक्षण धर्म तडूप समाधि ने पोताना रुदयने विपे स्थापन करे
॥ १५ ॥ (अस्सिंसुविच्चातिविहेणतायी के०) एरीते गुरुकुल वासे वसतो एवो चारि
त्रिउ ते पूर्वोक्त श्रुतरूप धर्म मार्ग सांजलीने मोक्ष मार्ग ग्रहण करीने त्रिविध प्रकारे
त्रायी थाय एटले मन वचन अने कायायें करी ठक्कायनो रक्षपाल थाय (एएसुयासं
तिनिरोद्धमाहु के०) ए समिति गुप्तिने विपे स्थित रहिने शांति तथा निरोध एटले
समस्त कर्मनो कृत्य करे एम कहेठे (ते एवमस्कंतितिलोगदंसी के०) ते कोण कहेठे
तोके त्रैलोक दर्शि एटले सर्वज्ञ पुरुषो एम कहेठे (एच्छुळ्ळमेयंतिपमायसंगं के०) व
ली ते साधु कदापि कृण मात्र पण प्रमादनो संग करेनही तथा ए प्रमाद करवो ए
वो उपदेश पण करे नही ते पंडित साधु जाणवो. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—सम्यगितं सदाचारानुष्ठापिनं कंचिदाचार्यादिकं प्रजानु जंतुविषये चतुर्दश
जुतग्रामविषयं किंचित् कालेनावसरं ज्ञात्वा पठेत् । सच तेन पृष्टआचार्यादिराचक्षाणः
सैन्यः स्यात् । किमाचक्षाणइत्याह । इयस्य वीतरागस्य वृत्तमनुष्ठानं संयमं वाऽचक्षा
णोमान्यः स्यात् । आचार्यवचनं श्रोत्रे कर्णे कर्तुं शीलमस्य श्रोत्रकारी आज्ञाविधायी
सन् पृथगुपन्यस्तमादरेण हृदये प्रवेशयेत् । केवलिकं केवलिना कथितं समाधिं सन्मार्ग
मिमं वक्ष्यमाणं संख्यायं सम्यक् ज्ञात्वा यथोपदेशं प्रवर्तकः सम्यक् चेतसि धारयेदिति
॥ १५ ॥ अस्मिन् गुरुकुलवासे सुष्ठु स्थित्वा त्रिविधेन मनोवाक्यायैः कृतकारितानुमति
जिवा जंतूनां त्रायी रक्षकः । एतासु समितिगुप्तिषु स्थितस्य शांतिः सर्वद्विनाशः

वतरणश्चक्षुषां घटादीन् पश्यति जनस्तथा जिनागमेनापि जीवादयः पदार्थानिद्वयंतः
त्यर्थः ॥ १३ ॥ ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्च दिक्षु त्रसाश्च ये स्यावराः सूक्ष्मबादरादिनेदाश्च ये प्रा
णिनस्तेषु सदायत्तः परिव्रजेत् संयमानुष्ठायी नवेत् तथाऽविकंपमानः संयमादविचलन्
तेषु प्राणिषु मनसापि प्रदेषं न गच्छेत् ॥ १४ ॥

॥ टीका—एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकमधिकृत्याह । (एवंतुसेहेत्यादि) यथा ह्यसा
बंधकारावृतायां रजन्यामस्तिगहनायामटव्यां मार्गं न जानाति सूर्योजमेनापनीते तमसि
पश्चाज्जानात्येवं तु शिष्यकोऽजिनवप्रव्रजितोपि सूत्रार्थानिष्पन्नोऽपुष्टोऽपुष्कलः सम्यगपरि
ज्ञातो धर्मः श्रुतचारित्राख्योऽर्गतिप्रसृतजंतुधरणस्वनावोयेनासावपुष्टधर्मा सचाऽगीतार्थसू
त्राननिज्ञत्वादबुध्यमानो धर्मं जानातीति न सम्यक् परिब्रिनन्ति । स एव तु पश्चाज्जुरुकुलवा
साज्जिनवचनेन कोविदोऽन्यस्तसर्वज्ञप्रणीतागमत्वान्निपुणः सूर्योदयेऽपगतावरणश्चक्षुषेव य
थावस्थितान् जीवादीन् पदार्थान् पश्यति । इदमुक्तं नवति । यथाहि इन्द्रियार्थसंपर्कात्सा
क्षात्कारितया परिस्फुटाघटपटादयः पदार्थाः प्रतीयन्ते एवं सर्वज्ञप्रणीतागमेनापि सूक्ष्मव्य
वहितविप्रकृष्टस्वर्गापवर्गदेवतादयः परिस्फुटानिःशंकं प्रतीयन्त इति । अपिच कदाचिच्च
क्षुषान्यथानूतोप्यर्थोऽन्यथा परिब्रिद्यते । तद्यथा । मरुमरीचिकानिचयोजलत्रांत्या किंशु
कनिचयोग्न्याकारेणापीति । नच सर्वज्ञप्रणीतागमस्य कचिदपि व्यनिचारः । तद्व्यनि
चारे हि सर्वज्ञत्वहानिप्रसंगात् तत्संज्ञवस्य चासर्वज्ञत्वेन प्रतिषेधुमशक्यत्वादिति ॥ १३ ॥
शिष्यकोहि गुरुकुलवासितया जिनवचनानिज्ञो नवति तत्कोविदश्च सम्यक् मूलोत्तरगुणान्
जानाति । तत्र मूलगुणानधिकृत्याह । (उद्ध्व्यहेयमित्यादि) ऊर्ध्वमधस्तिर्यक् दिक्षु विदि
क्षु चेत्यनेन क्षेत्रमंगीकृत्य प्राणातिपातविरतिरनिहिता । इव्यतस्तु दर्शयति । त्रस्यंतीति
त्रसास्तेजोवायुर्दीन्द्रियादयश्च तथा ये च स्यावराः स्यावरनामकर्मोदयवर्तिनः पृथि
व्यब्बनस्पतयस्तथाचैतद्भेदाः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकरूपादशविधप्राणधारणात्प्रा
णिनस्तेषु सदा सर्वकालमनेन तु कालमधिकृत्य विरतिरनिहिता । यत्तः परिव्रजेत्परि
समंतां व्रजेत् संयमानुष्ठायी नवेत् । नावप्राणातिपातविरतिं दर्शयति । स्यावरजंगमेषु
प्राणिषु तदपकारे उपकारेवा मनागपि मनसा प्रदेषं न गच्छेदास्तां तावदुर्वचनदंडप्रहारादि
कं तेष्वपकारिष्वपि नामंगलं चिंतयेदविकंप्यमानः संयमादचलन् सदाचारमनुपालयेदि
ति । तदेवं योगत्रिककरणत्रिकेण इव्यक्षेत्रकालनावरूपां प्राणातिपातविरतिं सम्यगरक्त
विष्टतयाऽनुपालयेदेवं शेषाण्यपि महाव्रतान्युत्तरगुणांश्च ग्रहणासेवनाशिक्तासमन्वितः
सम्यगनुपालयेदिति ॥ १४ ॥

मन योग्यनो आचार जे मोक्ष मार्ग एटले समिहित अर्थ एवो सांजलीने तेने सम्यक् प्रकारे हृदयने विषे अवधारीने (पडिजाणवंहोईविसारण्य के०) प्रतिजावंत एटले बुद्धिवंत थाय तथा विशारद एटले सांजलनारने ते मोक्षमार्गनो अर्थ प्रकाशे एवो (आयाणअष्टी के०) मोक्षार्थी तथा (वोदाण के०) बार प्रकारनो तप तथा (मोणं के०) संयम तेने (उवेच्च के०) प्राप्त करीने (सुद्धेणउवेतिमोस्कं के०) श्रुथो निर्दोष एवा आहारे करी अवशाने मोक्षने पामे ॥ १७ ॥ हवे गुरुकुलवासे वसतांजे करे ते देखाडेढे (संखाइधम्मंचवियागरंति के०) ते साधु गुरु पाशेथी सांजलीने पठी तेने सम्यक् प्रकारे जाणीने अन्य जनोने धर्म प्रकाशे (बुद्धाहुतेअंतकराजवंति के०) एवा बुद्ध एटले तत्वना जाण ते जन्मांतरे संचितजे कर्म तेना अंतना करनार थाय (तेपारगादोएहविमोयणाए के०) ते यथावस्थित धर्मेना प्रकाशक बनेने एटले पोता ने तथा परने कर्म थकी मुकाववे करीने संसारना पारंगामी थाय (संसोधितंपएहमुदाहरंति के०) जे सम्यक् सोधी पूर्वापर अविरोध इव्य क्षेत्र काल नाव जाणी ने प्रश्न कहे एतावता ते गीतार्थ सत्य धर्म प्रकाशता थका पोताना जीवने अने परना जीवने तारनार थाय पुठनारने समाधिना करनार थाय. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—सगुरुकुलवासी जिह्नुः साध्वाचारं निश्चय्य ज्ञात्वा स्वतः समाहितं वार्थं मोक्षं ज्ञात्वा प्रतिज्ञानवानुत्पन्नबुद्धिर्विशारदश्च भवति । आदीयते मोक्षार्थनिरित्यादानं ज्ञानादि सएवार्थः सविद्यते यस्य स आदानार्थी ज्ञानादिप्रयोजनवान् व्यवदानं तपः । मौनं संयमः । तौ तपःसंयमौ उपेत्य प्राप्य शुद्धेन निर्दोषाहारेणात्मानं यापयन् मोक्षमुपैति । (नउवेइमारंकचित्पावः) मारं संसारं न उपैति न भ्रमतीति ॥ १७ ॥ संख्या सद्बुद्धिस्तया धर्मं ज्ञात्वा परेषां ये व्यागृणंति कथयंति ते बुद्धाज्ञाततत्त्वाः कर्मणामंतकराजवंति । ते शुद्धधर्मप्ररूपकाद्योरपि परात्मनोः कर्मपाशमोचनेनपारगाः स्युः । ते च सम्यक् शोधितं पूर्वापरविरुद्धं प्रश्नशब्दमुदाहरंति । कोर्थः परेण कंचिदर्थं पृष्टुस्तं प्रश्नं सम्यक् परीक्ष्य कथयेत् ॥ १८ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (णिसम्मेट्यादि) सगुरुकुलवासी जिह्नुः इव्यस्य वृत्तं निश्चयावगम्य स्वतः समीहितं चार्थं मोक्षार्थं बुद्ध्वा हेयोपादेयं सम्यक् परिज्ञाय नित्यं गुरुकुलवासतः प्रतिज्ञानवानुत्पन्नप्रतिज्ञोभवति । तथा सम्यक् स्वसिद्धांतपरिज्ञानाद्भूतृणां यथावस्थितार्थानां विशारदोभवति प्रतिपादकोभवति । मोक्षार्थिनाऽऽदीयते इत्यादानं सम्यक् ज्ञानादिकं तेनार्थः सएवार्थः आदानार्थः विद्यते यस्यासावादानार्थी सएवंचूतो

स्यात् । तथा च निरोधं कर्मह्यमाहुस्तद्विदः । एवं त्रिलोकदर्शिनस्तीर्थकरास्ते आख्यांति कथयन्ति न पुनर्नूय एतं प्रमादसंगं विषयादिकं विधेयत्वेन कथितवन्तः ॥ १६ ॥

॥ टीका—गुरोरंतिके वसतो विनयमाह । (कालेणेत्यादि) सूत्रमर्थं तदुजयं वा विशिष्टे न प्रष्टव्यकालेनार्यादेरवसरं ज्ञात्वा प्रजायंतइति प्रजाजंतवस्तासु जंतुषु विषये चतुर्दश जूतग्रामसंबधं कंचिदाचार्यादिकं सम्यगितं सदाचारानुष्ठायिनं सम्यक् वा समंतादा जंतु गतं पृष्ठेदिति । सच तेन पृष्ठ्याचार्यादिराह्वाणः शुश्रूषयितव्यो जवति । यदाचह्वाणस्तद शीयति । मुक्तिगमनयोग्यो जव्यो इव्यरागद्वेषविरहादा इव्यं तस्य इव्यस्य वीतरागस्य तीर्थकरस्य वा वृत्तमनुष्ठानं संयमं ज्ञानं वा तत्प्रणीतमागमं वा सम्यगाचह्वाणः सपर्यया इयं माननीयो जवति । कथमित्याह । तदाचार्यादिना कथितं श्रोत्रे कर्णे कर्तुं शीलमस्य श्रोत्रकारी यथोपदेशकारी सदाज्ञाविधायी सन् पृथक्पृथक्गुणन्यस्तमादरेण हृदये प्रवेश येच्चेतसि व्यवस्थापयेत् । व्यवस्थापनीयं दर्शयति । संख्याय सम्यक् ज्ञात्वा इममिति वक्ष्यमाणं केवलिनइदं कैवलिकं केवलिना कथितं सन्मार्गं सम्यक् ज्ञानादिकं मोक्षमार्गं माचार्यादिना कथितं यथोपदेशं प्रवर्तकः पृथग्विविक्तं हृदये पृथग्व्यवस्थापयेदिति ॥

॥ १५ ॥ किंचान्यत् । (अस्मिंसित्यादि) अस्मिन् गुरुकुलवासे निवसता यद्भुतं श्रुत्वा च सम्यक् हृदयव्यवस्थापनद्वारेणावधारितं तस्मिन् समाधिजुते मोक्षमार्गे सुष्ठुस्थित्वा त्रिविधेनेति मनोवाकायगुप्तिनिः कृतकारितानुमतिनिर्वात्मानं त्रातुं शीलमस्येति त्रा यी जंतूनां सडुपदेशदानतस्त्राणकरणशीलोवा तस्य स्वपरत्रायिणएतेषु च समितिगु ह्यादिषु समाधिमार्गेषु स्थितस्य शांतिर्नवत्यशेषं दोपरमोजवति । तथा निरोधमशेष कर्मह्यरूपमाहुस्तद्विदः प्रतिपादितवन्तः । कएवमाहुरित्यादि । त्रिलोकमूर्ध्वाधस्तिर्यग् लक्षणं इष्टुं शीलं येषांते त्रिलोकदर्शिनस्तीर्थकृतः सर्वज्ञास्ते एवमनंतरोक्तया नीत्या सर्व ज्ञावान् केवलालोकेन दृष्ट्वाचक्षते प्रतिपादयन्तीति । एतदेवं समितिगुह्यादिकं संसारो त्तरणसमर्थं ते त्रिलोकदर्शिनः कथितवन्तो न पुनर्नूयएवं प्रमादसंगं मद्यविषयादिकं सं बंधविषयत्वेन प्रतिपादितवन्तः ॥ १६ ॥

निसम्म से निखु समीहियं, पडिजाणवं होई विसारए थ ॥

आयाणअठी वोदाणमोणं, उवेच्च सुद्धेण उवेति मोक्खं ॥ १७ ॥

संखाइ धम्मं च वियागरंति, बुद्धा हु ते अंतकरा जवंति ॥

ते पारगा दोणहवि मोयेणाए, संसोधितं पएह मुदाहरंति ॥ १८ ॥

अर्थ—(सेनिखु के०) ते गुरुकुलवासी साधु (निसम्मसमीहियं के०) मुक्तिग

न नसेवे एटले अहंकार नकरे पोतानी मोहोटाइ प्रकाशे नही तथा हुं बहुश्रुतहुं एम पण नकहे (एयाविपन्नेपरिहासकुळा के०) तथा पोताने प्रज्ञावंत जाणीने परनी परि हास्य एटले उपहास्य नकरे एटले कोइने अज्ञानी जाणीने तेने हास्यना वचन बोले नही (एयासियावायवियागरेळा के०) तथा कोइने आशीर्वादना वचन नबोले एटले तमे बहु धनवान् बहु पुत्रवान् दीर्घायुष्यवान् ठो इत्यादिक वचन नकहे ॥ १९ ॥ तथा (नूतानिसंकाए के०) नूत एटले प्राणी तेनी हिंसानी शंकायें सावद्य वचन जाणीने आशीर्वाद न आपे (डुगुंभमाणे के०) पापने निंदतो यको (एणिव्वहेमंतपदेणगोयं के०) तथा मंत्रपद एटले विद्यामंत्रे करीने गोत्र एटले संयम तेने निःसार नकरे (ए किंचिमिहेमणुएपयासु के०) वली धर्मनो प्ररूपक साधु ते धर्मनो प्रकाश करतो यको सांजलनार पुरुषोनी पाशेथी वस्त्रादिकना लाजनी इहा करे नहिं निरीह ठतो धर्म प्र काशे तथा (असाहुधम्माणि के०) असाधुनो हिंसारूप वस्तुदान तर्पणादिक एवो जे धर्म तेने सेवे नही एटले (एसंवएळा के०) एवो सावद्य धर्म नबोले. ॥ २० ॥

॥ दीपिका—सप्रश्नस्योदाहर्ता कुतश्चिन्निमित्तात् श्रोतुः कुपितोपि सूत्रार्थं न ठादयेत् स्वाचार्यं वा नापलपेत् परगुणान् वा न ठादयेत् । शास्त्रार्थं नोजूपयेत् न विडंबयेत् मौनं न सेवेत नाप्यात्मगुणानां प्रकाशनं कुर्यात् न च प्रज्ञावान् परिहासं कुर्यात् न चाशीर्वादं बहुपुत्रोबहुधान्योदीर्घायुस्स्वं नूयाइत्यादि व्यागृणीयात् ॥ १९ ॥ नूतेषु प्राणिषु नूतानिशंका उपमर्दशंका तथाऽऽशीर्वादं सावद्यं जुगुप्सां न ब्रूयात् तथा गोत्रं मौनं मंत्रपदेन विद्यासाधनविधिना ननिर्वाहयेत् न निःसारं कुर्यात् । प्रजासु जीवेषु मनुजोव्याख्यां कुर्वन्नकिमपि लाजमिहेत् तथाऽसाधूनां धर्मान्स्नानतर्पणादिकान् न संवदेन्न ब्रूयात्. ॥ २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ टीका—सच प्रश्नमुदाहरन् कदाचिदन्यथापि ब्रूयादतस्तत्प्रतिपेधार्थमाह । (एणो ह्यायएइत्यादि) सप्रश्नस्योदाहर्ता सर्वार्थाश्रयत्वाइत्तकरंडकल्पः कुत्रापि कुत्तिकापणक ल्पोवा चतुर्दशपूर्विणामन्यतरोवा कश्चिदाचार्यादिनिः प्रतिज्ञानवानर्थविशारदस्तदेवंनू तः कुतश्चिन्निमित्तात् श्रोतुः कुपितोपि सूत्रार्थं न ठादयेन्नान्यथा व्याख्यां नयेत्स्वाचार्यं वा नापलपेद्धर्मकथां वा कुर्वन्नार्थं ठादयेदात्मगुणोत्कर्षाणिप्रायेण वा परगुणान्नठादये तथा परगुणान्नजूपयेन्नविडंबयेन्नास्त्रार्थं वा नापसिद्धांतेन व्याख्यानयेत्तथा समस्तशास्त्र वेत्ताहं सर्वलोकविदितः समस्तसंशयापनेता न मनुव्योहेतुयुक्तिनिरर्थप्रतिपादयितेति एवमात्मकं मानजनिमानं गर्वं नसेवेत नाप्यात्मनोबहुश्रुतत्वेन तपस्वित्वेन वा प्रकाश नं कुर्याच्चशब्दादन्यदपि पूजासत्कारादिकं परिहरेत्तथा नचापि प्रज्ञावान् सश्रुतिकः परि

ज्ञानादिप्रयोजनवान् । इव्यादानं द्वादशप्रकारं तपोमौनं संयमश्चाश्रवनिरोधरूपस्तदेवमे
तौतपःसंयमाबुपेत्य प्राप्य ग्रहणसेवनरूपया द्विविधयापि शिक्षया समन्वितः सर्वत्र प्रमाद
रहितः प्रतिजावान् विशारदश्च शुद्धेन निरुपाधिना उज्जमादिदोषशुद्धेन चाहारेणात्मानं
यापयन्नशेषकर्मक्षयलक्षणं मोक्षमुपैति । न उवेऽमारंतिक्वचित्पाठः । बहुशोभ्रियंते स्वकर्मपर
वशाः प्राणिनोयस्मिन् समारः संसारस्तं जातिजरामरणरोगशोकाकुलं शुद्धेन मार्गे
णात्मानं वर्तयन् उपैति । यदिवा मरणं प्राणत्यागलक्षणं मारस्तं बहुशोनोपैति । तथा
हि । अप्रतिपतितसम्यक्त्वउत्कृष्टतः सप्ताष्टौवा नवान् भ्रियतेनोर्ध्वमिति ॥ १ ७ ॥ तदेवं
गुरुकुलनिवासितया धर्मे सुस्थिताबहुश्रुताः प्रतिजानवन्तोऽर्थविशारदाश्च यत्कुर्वन्ति त
दर्शयितुमाह । (संखाऽस्त्यादि) सम्यक् ख्यायते परिज्ञायते यथा सा संख्या सद्बुद्धिस्त
या स्वतोर्ध्वं परिज्ञायापरेषां यथावस्थितं धर्मे श्रुतचारित्राख्यं व्यागृणन्ति प्रतिपादयन्ति ।
यदिवा स्वपरशक्तिं परिज्ञाय पर्षदं वा प्रतिपाद्य चार्थं सम्यगवबुध्य धर्मे प्रतिपादयन्ति ।
ते चैवंविधाबुद्धाः कालत्रयवेदिनोजन्मांतरसंचितानां कर्मणामंतकरान्वन्ति । अन्येषां
कर्मापनयनसमर्थोजनवतीति दर्शयति । ते यथावस्थितधर्मप्ररूपकात् द्वयोरपि परा
त्मनोः कर्मपाशविमोचनया स्नेहादिनिगडविमोचनया वा करणनूतया संसारसमुद्स्य
पारगान्वन्ति । ते चैवंचूताः सम्यक्बोधितं पूर्वोत्तराविरुद्धं प्रश्नशब्दमुदाहरन्ति । तथाहि ।
पूर्वं बुध्वा पर्यालोच्य कोयं पुरुषः कस्य चार्थस्य ग्रहणसमर्थोऽहंवा किंचनूतार्थप्रति
पादनशक्तस्त्येवं सम्यक् परीक्ष्य व्याकुर्यादित्यथवा परेण किंचिदर्थं पृष्टुस्तं प्रश्नं
सम्यक् परीक्ष्योदाहरेत्सम्यगुत्तरं दद्यादिति । तथाचोक्तं । आयरियसयाधारि एणं अहेण
सरियमुणिएण ॥ तोसंधमञ्जयारे, ववहरिउंजेसुहंहोति ॥ १ ॥ गीतार्थायथावस्थितं
धर्मे कथयंतः स्वपरतारकान्वन्तीति ॥ १ ८ ॥

णोञ्जायए णो विय लूसएज्जा, माणं ए सेवज्ज पगासणं च ॥ ए
यावि पन्ने परिहास कुज्जा, ए या सियावाय वियागरेज्जा ॥ १ ए ॥
नूतानिसंकाइ डुगुंभमाणे, ए णिवहे मंतपदेण गोयं ॥ ए किं
चिमिहे मणुए पयासु, असाहुधम्माणि ए संवएज्जा ॥ २ ० ॥

अर्थ— ते प्रश्न कहेता थकां कदापि अन्यथा पण केवाय ते माटे तेनु निषेध कहे
हे. ते धर्मेनु प्ररूपक पुरुष पूठता सूत्रना अर्थने (णोञ्जायए के०) ढाके नही एटले
अन्यथा नवखाणे (णोवियलूसएज्जा के०) तथा पारका गुण लूसे नही एटले पोता
ने अजिमाने करी अन्यने विटंबना करे नही तथा (माणंएसेवज्जपगासणंच के०) मा

बीजी असत्यामृषा एटले एकतो सत्य नापा अने बीजी व्यवहारारिक एरीते वे नापा बोले (वियागरेज्जा समयासुपन्ने के०) तथा राजायें अने रांके पुत्र्यो थको प्रज्ञावंत महानुभाव एवो साधु वनेने समनावे धर्म कहे. ॥ ११ ॥

॥ दीपिका—हास्यं न संधयेन्नकुर्यान्नकारयेत् । तथा पापधर्मान् सावद्यरूपान्नकुर्यात् तथा उज्जानिष्किंचनः सन् तथ्यमपि परुषं वचः कटिनं वाक्यं कृपरिज्ञया विजानीय प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहरेत् । तथा पूजासत्कारादिकमवाप्य न तुञ्जो न वेनोन्मादं गठेत् । तथा नविकठयेन्नात्मानं श्लाघयेत् तथा व्याख्यानावसरेऽनाविलोलादिनिरपेक्षः स्यात्तथाऽकपायो निष्ठुः स्यात् ॥ ११ ॥ साधुर्व्याख्यानं कुर्वन्नशंकितनावोप्यर्थनिर्णयवेत्तापि शंकेत औक्षत्यं परिहरेत् तथा विजज्यवादं स्याद्वादं व्यागृणीयात् कथयेत् । सत्या असत्या मृषावेति नापादयं वदेत् समुच्चितैः साधुभिः सह विहरन् सुप्रज्ञः सन्मतिर्नृपतिश्मकयोः समतया रागद्वेषरहितो धर्मं व्यागृणीयात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (हासंपीत्यादि) यथा परात्मनो ह्यस्यमुत्पद्यते तथा शब्दादिकं शरीरावयवमन्यान् वा पापधर्मान् सावद्यान्मनोवाक्कायव्यापारान्नसंधयेन्नविदध्यात् । तद्यथा । इदं विधिं निधिं तथा कुप्रावचनिकान् हास्यप्रायं नोत्प्रासयेत्तद्यथा शोचनीयं नवदीयं व्रतं । तद्यथा । मृद्धी शय्या प्रातरुठाय पेया, मध्ये जक्तं पानकं चापरा एहे । डाह्वाखंडं शर्करां चार्धरात्रे, मोक्षश्वांते शाक्यपुत्रेण दृष्टइत्यादिकं परदोषोद्भावनाप्रायं पापबंधकमिति कृत्वा हास्येनापि नवक्तव्यं । तथा उज्जारागद्वेषरहितः सबाह्याच्यंतरग्रंथत्यागाद्वा निष्किंचनः संस्तथ्यमिति परमार्थतः सत्यमपि परुषं वचोपरचेतो विकारि कृपरिज्ञया विजानीयात्प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहरेत् । यदिवा रागद्वेषविहरादोज्ञास्तथ्यं परमार्थजन्यमकृत्रिमप्रतारकं परुषं कर्म संश्लेषाच्चावाचिर्ममत्वादल्पसत्त्वैर्धुरनुष्ठेयत्वाद्वा कर्कशमंतप्रांताहारोपजोगाद्वा परुषं संयमं विजानीयात्तदनुष्ठानतः सम्यगवगठेत्तथा स्वतः किंचिदर्थविशेषं परिज्ञाय पूजासत्कारादिकमवाप्य न तुञ्जो न वेनोन्मादं गठेत्तथा नविकठयेन्नात्मानं श्लाघयेत् परं वा सम्यगवबुध्यमानो नोविकठयेन्नात्यंतं च मदयेत् तथा नाकुलो व्याख्यानावसरे धर्मकथनावसरे वा नाविलोलादिनिरपेक्षो नवेत् । तथा सर्वदा अकपायः कपायरहितो नवेन्निष्ठुः साधुरिति ॥ ११ ॥ सां प्रतं व्याख्यानविधिमधिकृत्याह । (संकेजेत्यादि) निष्ठुः साधुर्व्याख्यानं कुर्वन्नवर्गदशित्वादर्थनिर्णयं प्रति अशंकितनावोपि शंकेत औक्षत्यं परिहरन्नहमेवार्थस्य वेत्ता नापरः कश्चिदित्येवं न गर्वं कुर्वीत किंतु विषममर्थं प्ररूपयन् साशंकमेव कथयेद्यदिवा विजज्यवादः स्याद्वादस्तं सर्वत्रास्वलितं लोकव्यवहाराविसंवादितया सर्वव्यापिनं स्वानुजव

हासं केवलिप्रायं ब्रूयाद्यदिवा कथंचिदवबुध्यमाने श्रोतरि तदुपहासप्रायं परिहासं न विदध्यान्नापि चाशीर्वादं बहुपुत्रोबहुधनोबहुधर्मोदीर्घायुस्त्वं जूयाइत्यादिव्यागृणीयात् जाषासमितियुक्तेन जाव्यमिति ॥ १ ए ॥ किंनिमित्तमाशीर्वादो न विधेयइत्याह । (जूया निसंकाइइत्यादि) जूतेषु जंतुषूपमर्दशंका तथाशीर्वादं सावद्यं सपापं जुगुप्समानो न ब्रूयात्तथा गास्त्रायतइति गोत्रं मौनं वाक्संयमस्तं मंत्रपदेन विद्यापमार्जनविधिना न निर्वहयेन्न निःसारं कुर्यात् । यदिवा गोत्रं जंतूनां जीवितं मंत्रपदेन राजादिगुप्तनाषणपदे न राजादीनामुपदेशदानतो न निर्वहयेन्नापनयेत् । एतदुक्तं भवति । नराजादिना सार्धं जंतुजीवितोपमर्दकं मंत्रं कुर्यात्तथा प्रजायंतइति प्रजाजंतवस्तासु प्रजासु मनुजोमनुष्यो व्याख्यानं कुर्वन् धर्मकथां वा न किमपि लानपूजासत्कारादिकमिहेदजिलषेत्तथा कुत्सितानामसाधूनां धर्मान् वस्तुदानतर्पणादिकान्नसंवदेन्न ब्रूयाद्यदिवा नासाधुर्धर्मान् ब्रुवन् संवा दयेदथवा धर्मकथां व्याख्यानं वा कुर्वन् प्रजास्वात्मश्लाघारूपां कीर्तिं नेहेदिति. ॥ १० ॥

हासं पि णो संधति पावधम्मे, उए तहीयं फरुसं वियाणे ॥

णो तुब्बए णो य विकंथइज्जा, अणाइले या अकसाइ निस्कू ॥ ११ ॥

संकेज्ज या संकितजाव निस्कू, विज्जवायं व वियागरेज्जा ॥ जा

साडुयं धम्म समुच्चितेहिं, वियागरेज्जा समया सुपन्ने ॥ १२ ॥

अर्थ—(हासंपिणोसंधति के०) तथा जे थकी पोताने अने परने हास्य उपजे ते नकहे तथा (पावधम्मे के०) पापधर्म एटले सावद्य धर्म नबोले (उएतहीयं के०) तथा राग द्वेष रहित अकिंचन एवो ठतो साधु सत्य वचनज बोले अनेजे (फरुसंवि याणे के०) परुष एटले कठण नितुर वचन होय तेने इ परिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें परिहरे तथा (णोतुब्बए के०) पूजा सत्कारादिकने पामतो थको उन्माद न करे तथा (णोयविकंथइज्जा के०) पोतानी यश कीर्ति देखीने श्लाघा नकरे तथा (अ णाइलेया के०) अणाकुल होय एटले धर्म करतो थको आकुल नथाय तथा (अक साइनिस्कू के०) कषाय रहित एवो साधु जाएवो ॥ ११ ॥ (संकेज्जयासंकित जावनिस्कू के०) साधु सूत्र अर्थने विषे निःशंकित ठतो पण शंका राखे एटले सगर्व नथाय ए अर्थ जेरीते हुं जाणुबुं तेरीते बीजो कोइ जाणतो नथी एम नकहे एकांत वाद टाले तथा (विज्जवायं ववियागरेज्जा के०) स्याद्वादवचन बोले सिद्धांतनो सर्व प्रथक् प्रथक् अर्थ वेचीने व्याख्या करे तथा (जासाडुयं धम्मसमुच्चितेहिं के०) संयमने विषे सम्यक् प्रकारे उछया एवा साधु धर्म कथाने अवसरे बे जाषा बोले एकतो सत्या जाषा अने

॥ दीपिका—तस्यैवं ज्ञाषाद्वयेन वदतः कश्चिन्मेधावी तथैव तमर्थमाचार्यादिना कथितमनुगृह्यन् सम्यगवबुध्यते । अन्यस्तु मंदमतिर्वितथमन्यथैव विजानीयात् । तच्च सम्यगनवबुध्यमानं तथातथा तेन प्रकारेण कर्कशवचनेन वदेत् । यथाऽसौ तमर्थं बुध्यते न कुत्रचित्कुर्वन्मुखोनादरेण कथयेन्मनःपीडामुत्पादयेत् । तथा प्रश्नकर्तुर्जापां न विहिंस्यान्नतिरस्कुर्यात् निरुद्धं स्तोकमर्थं न दीर्घयेत् अन्योन्यकथनेन दीर्घं कुर्यात् । तथा चोक्तं । सोऽग्रो वत्तवो, जो नमः अस्करेहिं योवेहिं ॥ जो पुण योवा बहु अस्करेहिं सो होइ निःसारोइति ॥ १३ ॥ यः स्तोकाद्वरैर्नावबुध्यते तं प्रतिपूर्णज्ञापि पर्यायशब्दैर्जावार्थकथनश्च समालपेत् समंताद्भाषेत यथा सञ्चवबुध्यते तथा कुर्यादित्यर्थः । तथाऽचार्यादेः सकाशादर्थं निशम्य श्रुत्वा सम्यगर्थदर्शी सत्पदार्थवेत्ता तीर्थकृताज्ञया निरवयं शुद्धं वचनमनियुंजीत वदेत् । एवं वाऽनियुंजन् निष्ठुः पापविपाकं लानसत्कारादिं निरपेक्षतया काङ्क्षमाणो निर्दोषं वचनमनिसंधयेत् ॥ १४ ॥

॥ टीका—(किंचान्यत् । (अणुगृह्यमाणेऽस्यादि) तस्यैवं ज्ञाषाद्वयेन कथयतः कश्चिन्मेधावितया तथैव तमर्थमाचार्यादिना कथितमनुगृह्यन् सम्यगवबुध्यते । अपरस्तु मंदमेधावितया वितथमन्यथैवान्निजानीयात्तच्च सम्यगनवबुध्यमानं तथातथा तेन हेतूदाहरणसद्युक्तिप्रकटनप्रकारेण मूर्खस्त्वमसि तथा दुर्दृढः खसूचिरित्यादिना कर्कशवचनेनानिजन्तर्हियन् यथातथासौ बुध्यते तथा साधुः सुष्ठु बोधयेन्न कुत्रचित्कुर्वन्मुखहस्तौष्ठनेत्रविकारैरनादरेण कथयन् मनःपीडामुत्पादयेत्तथा प्रश्नयतस्तद्भाषामपशब्दादिदोषदुष्टामपि धिग्मूर्खासंस्कृतमते किंवाऽनेन संस्कृतेन पूर्वोत्तरव्याहतेन बोद्धारितेनेत्येवं न विहिंस्यान्नतिरस्कुर्यादसंबन्धोद्धट्टनस्तं प्रश्नयितारं न विडम्बयेदिति । तथा निरुद्धमर्थं स्तोकं दीर्घवाक्यैर्महता शब्दद्वारेणार्कविटपिकोष्टिकान्यायेन न कथयेन्निरुद्धं वा स्तोककालीनं व्याख्यानं व्याकरणतर्कादिप्रवेशनद्वारेण प्रसक्त्यानुप्रसक्त्या न दीर्घयेन्न दीर्घकालिकं कुर्यात् । तथा चोक्तं । सोऽग्रो वत्तवो, जो नमः अस्करेहिं योवेहिं ॥ जो पुण योवा बहु अस्करेहिं सो होइ निःसारो ॥ तथा ॥ किंचित्सूत्रमल्पाक्षरमल्पार्थं वा इत्यादि चतुर्नैगिका तत्र यदल्पाक्षरं महार्थं तदिह प्रशस्यतइति ॥ १३ ॥ अपिच । (समालवेक्षा इत्यादि) यत्पुनरतिविषमत्वादल्पाक्षरैर्न सम्यगवबुध्यते तत्सम्यक् शोचनेन प्रकारेण समंतात्पर्यायशब्दोच्चारणतो जावार्थकथनतश्चालपेद्भाषेत समालपेन्नाल्पैरेवाक्षरैरुक्त्वा कृतार्थो न वेदपितु ज्ञेयगहनार्थज्ञापणे सदैतुयुक्त्यादिभिः श्रोतारमुपेक्ष्य प्रतिपूर्णज्ञापि स्यादस्वलताहीनाक्षरार्थवादी न वेदिति । तथा चार्यादेः सकाशाद्यथावदर्थं श्रुत्वा स्वगम्य निशम्य च यथावस्थितमर्थं यथागुरुसकाशादवधारितमर्थं प्रतिपाद्यं इष्टं

सिद्धं वदेदयवासम्यगर्थान् विनज्य पृथक्कृत्वा तद्वादं वदेत्तद्यथा नित्यं वादं इव्यार्थतया पर्यायार्थतया त्वनित्यवादं वदेत्तथा स्वइव्यक्तेत्रकालनावैः सर्वेपि पदार्थाः संति पर इव्यादिनिस्तु न संति । तथाचोक्तं । सदैव सर्व कोनेहेत्स्वरूपादिचतुष्टयात् । असदे व विपर्यासान्नचेन्न व्यवतिष्ठतइत्यादिकं विनज्यवादं वदेदिति । विनज्यवादमपि नाषा दितयेनैव ब्रूयादित्याह । नाषयोराद्यचरमयोः सत्यासत्यामृषयोर्दिकं नापादिकं त ज्ञाषा दयं कचित्पृष्ठोऽपृष्ठोवा धर्मकथावसरेऽन्यदावा सदा वा व्यागृणीयात् नाषेत । किंनू तः सन् सम्यक् सत्संयमानुष्ठानेनोद्धिताः समुद्धिताः सत्साधवउद्युक्तविहारिणो न पुन रुदायिनृपमारकवत्कृत्रिमास्तैः सम्यगुद्धितैः सह विहरंश्चक्रवर्तिष्मकयोः समतया रागदेष रहितोवा शोचनप्रज्ञोनाषा दयोपेतः सम्यग्धर्मव्यागृणीयादिति ॥ ३३ ॥

अणुगहमाणे वि तहंवि जाणे, तहातहा साहु अ कक्कसेणं ॥

ए कुवईजास विहंसइज्जा, निरुद्धगं वावि न दीहइज्जा ॥ ३३ ॥

समालवेज्जा पडिपुन्नजासी, निसामिया समिया अठदंसी ॥

आणाइसुद्धं वयणं निउंजे अनिसंधए पावविवेगनिखु ॥ ३४ ॥

अर्थ—(अणुगहमाणे वि तहंवि जाणेके०) हवे तेने बे नाषायेंकरी धर्म कहेता थका कोइ एक पंक्ति होय ते समी रीते समजे अने कोइएक मूर्ख होय ते विपरीत पणे समजे एटले तेने अर्थनी पूरे पूरी समजण न पडे तो (तहातहा साहुअकक्कसेणं के०) तेम तेम साधु ते श्रोताने मधुर नाषाये करी सम्यक् समजावे सत्यमार्ग देखाडे परंतु (एकुवईजासविहंसइज्जा के०) तेनी नाषाने अवहिले नही तथा तेने ति रस्कार नकरे तथा तेनी नाषाने निंदे नही (निरुद्धगंवाविनदीहइज्जा के०) थोडो सूत्रा र्थ थोडा काल सुधी कहे पण व्याकर्ण तर्के करी घणों काल सुधी आलजाल कही विस्तारे नही. यतः सोअहोवत्तवो, जोनणई अस्करेहिं थोवेहिं । जाउण थोवोबहु अस्क रेहिं सोहोईनिस्सारो ॥ १ ॥ इतिवचनात् ॥ ३३ ॥ (समालवेज्जापडिपुन्नजासीके०) जे अत्यंत विपम अर्थ होय ते सम्यक् प्रकारे विस्तारीने बोले जेम श्रोता पुरुष सुखे स मजे तेम प्रतिपूणै नाषाये करी बोले अस्कलियं अविज्जामेलिउं इत्यादिक पूरण नाषे (निसामियासमिया अठदंसी के०) तथा गुरुने समीपे सांजलीने सम्यक् प्रकारे अर्थ देखीने जलीरीते ते अर्थने विचारीने (आणाइसुद्धं वयणं के०) आज्ञा विशुद्ध वचन प्रयुजे एम उत्सर्ग अपवाद मार्गने दर्शावनारि कहेतो थको (अ निसंधए पावविवेगनिखुके०) साधु पापनु विवेक परिहार करे. ॥ ३४ ॥

निपुण तथा व्यक्त स्पष्ट ते अविमास्यो नकरे (सञ्चरिहृन्नासिउतंसमाहितिवेमिके०) ते साधु श्रीवीतराग प्रणीत सूत्रो समाधि धर्म मार्ग जापवाने योग्य थाय तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ १७ ॥ एरीते ग्रंथनामा चौदमां अध्ययननो अर्थ समाप्त थयो.

॥ टीपिका—(यथोक्तानि जिनैस्तानि सुपु शिद्धेत् शिद्धितश्च देशनायां यतते । देश नोद्यतोपि योयस्य कर्तव्यस्य कालस्तां वेलामतिक्रम्य न वदेत् कर्तव्यमर्यादां नातिलंघये दित्यर्थः । सट्टिमान् यथावस्थितपदार्थान् श्रद्धधानोदृष्टिं सम्यक्दर्शनं नलूपयेन्नदूष येत् । कोर्थः । देशनां व्याख्यानं वा कुर्वन् तथा कथयेद्यथाश्रोतुः सम्यक्त्वं स्थिरीभव ति । यश्चैवंभूतः सजानाति जापितुं तं सर्वज्ञोक्तं समाधि ज्ञानदर्शनचारित्रारख्यं १५ सर्वज्ञोक्तं नलूपयेन्नदूषयेत्प्रवृत्तचापी नवेत्सिद्धांतार्थं शुद्धं प्रवृत्तंवा न गोपयेदथ प्रवृ त्तमर्थमपरिणताय न जापेत् । तथाचोक्तं । अप्रशान्तमतौ शास्त्रसन्नावप्रतिपादनं ॥ दो षायानिनवोदीर्ण, शमनीयमिव ज्वरे ॥ १ ॥ त्रायी स्वपररुद्धकोन सूत्रमतिकल्पनया कुर्वीत । परहितकरः शास्ता तस्मिन् शास्तरि याचक्तिर्बहुमानस्तयाऽनुविचिंत्य वादं वदेत् । अनेनोक्तेनागमबाधा कापि न स्यादिति । तथा श्रुतं सम्यगाराधयन् प्रतिपादये त् सुखशीलः स्यादित्यर्थः ॥ १६ ॥ शुद्धं सूत्रं प्रवचनं यस्य सशुद्धसूत्रः उपधानवान् तपश्चरणशुक्तोयोधर्म सम्यक् वेत्ति तत्रतत्रोत्सर्गापवादादौ आदेयवाक्योग्राह्यवचनः स्यात् तथा कुशलोनिपुणोव्यक्तोनासमीह्यकारी समाधिं ज्ञानादिकं जापितुमर्हति योग्यः स्यादिति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ १७ ॥ इति चतुर्दशं ग्रंथाध्ययनं समाप्तं ॥ ६ ॥

॥ टीका—पुनरपि जापाविधिमधिकृत्याह । (अहोबुद्धियाऽऽप्त्यादि) यथोक्तानि तीर्थकरगणधरादिनिस्तान्यहर्निशं सुपु शिद्धेत् ग्रहणशिक्षया सर्वज्ञोक्तागमं सम्यक् गृह्णी यादासेवनाशिक्षया त्वनवरतमुद्युक्तविहारितया सेवेताऽन्येषांच तथैव प्रतिपादयेदिति । प्रसक्तलक्षणनिवृत्तये त्वपदिश्यते सदा ग्रहणासेवनाशिक्षयोर्देशनायां यतते सदा यतमानो पि योयस्य कर्तव्यस्य कालोऽध्ययनकालोवा तां वेलामतिलंघ्य नातिवेलं वददध्ययनकर्त व्यमर्यादां नातिलंघयेत्सदनुष्ठानं प्रतिव्रजेद्वा यथावसरं परस्पराबाधया सर्वाः क्रियाः कु र्यादित्यर्थः । सएवगुणजातीयोयथाकालवादी यथाकालचारी च सम्यक् दृष्टिमान् यथाव स्थितार्थान् पदार्थान् श्रद्धधानोदेशनां व्याख्यानं वा कुर्वन् दृष्टिं सम्यक्दर्शनं नलूपयेन्नदूष येत् । इदमुक्तंभवति । पुरुषविज्ञेयं ज्ञात्वा तथातथा कथनीयमपसिद्धांतदेशनापरि हारेण यथायथा श्रोतुः सम्यक्त्वं स्थिरीभवति । नपुनः शंकोत्पादनतोदूष्यते यश्चै वंविधः सजानात्यवबुध्यते जापितुं प्ररूपयितुं समाधिं सम्यक्दर्शनचारित्रारख्यं सम्यक्

शीलमस्य सज्जवति सम्यगर्थदर्शी सएवंनूतः संस्तीर्थकराङ्गया . सर्वज्ञप्रणीतागमानुसारे
ए शुद्धमवदातं पूर्वापराविरुद्धं निरवद्यं वचनमनियुंजीतोत्सर्गविषयेसति उत्सर्गमवाद
विषये वा उपवादं तथा स्वपरसमययोर्यथास्वं वचनमनिवदेत् । एवं चानियुंजन् निष्ठुः
पापविवेकलानं सत्कारादिं निरपेक्षतया काङ्क्षमाणोनिर्दोषं वचनमनिसंधयेदिति ॥ १४ ॥

अहाबुझ्याइं सुसिक्कएज्जा, जइज्जया एातिवेलं वदेज्जा ॥ से दिठ्ठिमं दि
ठ्ठिण लूसएज्जा, से जाणईं नासिउं तं समाहिं ॥ १५ ॥ अलूसए णो
पच्चन्नजासी, णो सुत्तमवंचं च करेज्जा ताई ॥ सत्तारज्जती अणुवीइ वायं
सुयं च सम्मं पडिवाययंति ॥ १६ ॥ से सुद्धसुत्ते उवहाणवं च, धम्मं च
जे विंदति तव्वतव्व ॥ आदेज्जवक्के कुसले वियत्ते, स अरिहइ नासिउं तं
समाहित्तिवेमि ॥ १७ ॥ इतिग्रंथनामा चउदसमस्यणं सम्मत्तं ॥

अर्थ— (अहाबुझ्याइंसुसिक्कएज्जा के०) श्रीतीर्थकरादिके जेम वचन कहांठे तेम
ज नलीरीते शीखे (जइज्जयाएातिवेलंवदेज्जा के०) तेमज पाळे तेमज मुखथी नापे
एटले प्रकाशे तथा वेलं एटले मर्यादा उल्लंघे नही वली सावध्य वचन बोले नही
(सेदिठ्ठिमंदिठ्ठिणलूसएज्जा के०) एवो ते दिठ्ठिमं एटले सम्यक् दृष्टीवंत ते पोतानो स
म्यक् दर्शन लूसाए नही तेवी रीते प्ररूपणा करे (सेजाणईंनासिउंतंसमाहिं के०)
ते पुरुष श्रीतीर्थकरनाषित समाधि मार्ग बोली जाणे ॥ १५ ॥ (अलूसएणोपच्चन्नजा
सी के०) आगमार्थ कहेतो थको लूसे नही एटले अपशब्द बोली सूत्रार्थ दुषवेनही
तथा प्रच्चन्नजाषी नथाय एटले सूत्रार्थ गोपवे नही सूत्रनो जलो अर्थ प्रकाशे (णोसु
त्तमवंचं करेज्जाताई के०) तथा त्राई एटले ठकायनो रक्खपाल एवो साधु सूत्र अर्थ
अन्यथा नकरे (सत्तारज्जतीअणुवीइवायंके०) गुरुनी जक्तिआलोचीने बोले पण
गुरुनी अनक्ति थाय तेम नबोले (सुयंचसम्मंपडिवाययंतिके०) जेरीते श्रुतने सम्यक्
प्रकारे करीने गुरुसमीपेंसांजाव्युं होय तेरीतेज अर्थ बोले अन्यथाह्मणोबंदोजवति
॥ १६ ॥ (सेसुद्धसुत्ते के०) ते साधुनुं ए रीते उपदेशादिक अवशरे प्रकाशतो सूत्र शुद्ध
कहेवाय (उवहाणवंचके०) तथा उपधानवंत एटले जे सूत्रनो जे तप सिद्धांतोमां
कह्योठे तेने उपधान कहियें तेनो करनार (धम्मंचजेविंदतितव्वतव्वके०) जेजे धर्म सम्यक्
जाणे तेते धर्म त्यां त्यां अंगीकार करे जेम जेम श्रीवीतरागनी आज्ञा मळे तेम तेम
धर्मनापे पण श्रीवीतरागनी आज्ञा विरुद्ध नबोले (आदेज्जवक्केकुसलेवियत्तेके०) एवो
जेथाय ते आदेय वचन एटले समस्त लोकने ग्राह्य माननीक वचन बोले तथा कुशल

अर्थ—(जमतीतंपटुपन्नं के०) जे इव्यादिक पदार्थ अतीतकाले यथा तथा जे वर्तमान कालें वर्तते (अगमिस्सं चणायउं के०) तथा अगमिक कालें जे यशे तेना यथावस्थित स्वरूपनो प्ररूपवो तेथी प्ररूपणाना अधिकारी पणा माटे नायक कहियें (सव्वमन्नंतितंतार्ई के०) ते सर्व इव्यादिक चतुष्क संपूर्ण जाणे ते जाणतो ठतो सर्व प्राणीउंनो रक्खपाल (दंसणावरणंतए के०) ते दर्शनावरणीय कर्मनो अंतकरनार जाणवो अर्थात् ते दर्शनावरणादिक घातीकर्म चतुष्कने खपावे ॥ १ ॥ (वितिगिह्वाए के०) संदेह एटले मिथ्याज्ञान तेनो (अंतए के०) अंतकारक (जे जाणंतिअणेजिसं के०) जे घातीकर्मनो खपावनार ते सर्व निरुपम जाणे एटले तेना जेवो ज्ञानवंत बीजो कोइ नहीं (अणेजिसस्स अस्काया के०) एम जे निरुपम ज्ञानेकरी पदार्थनो प्रकाश करनार (एसेहोइतहिंतहिं के०) ते तिहां तिहां बौद्धादि दर्शनीने विपे न प्रवर्ते एटले ते प्राणी जिनमत टालीने अन्य दर्शनीने विपे तत्व न जाणे ॥ २ ॥

॥ टीपिका—अथ पंचदशमादानीयाध्ययनमारन्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (जमतीत्यादि) यदतीतं प्रत्युत्पन्नं वर्तमानं यदनागतमेव्यत्कालनाविड्यं तस्य सर्वस्यापि यथावस्थितस्वरूपनिरूपणतोनायकः प्रयोक्ता त्रायी सर्वप्राणिरक्षकः सर्वं मन्यते जानाति यो दर्शनावरणांतकोमध्यग्रहणादघातिकर्मचतुष्कस्यांतकृद्दृष्टव्यः सएव सर्वज्ञइति ॥१॥ विचिकित्सायाः संशयस्यांतकः ह्ययकृद्यः सअनीदृशं जगज्जानाति । यादृशं कर्मकृत्यतः सर्वजं सामान्यविशेषात्मकं जगज्जानाति तादृशमन्योबौद्धादिर्न जानातीत्यनीदृशमित्युक्तं । अनीदृशस्य च यथाख्याता प्ररूपकोनासौ तत्र तत्र बौद्धादिके दर्शनः स्यात् । किंतु जिनप्रवचनेऽर्हन्नेव त्रिकालवर्तिवस्तूनामाख्यातेति ॥ २ ॥

॥ टीका—अथ चतुर्दशाध्ययनानंतरं पंचदशमारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने सबाह्यान्तरस्य ग्रंथस्य परित्यागोविधेयइत्यनिहितं । ग्रंथपरित्यागाच्चायतचारित्रो नवति साधुस्ततोयादृगसौ यथासंपूर्णमायतचारित्रतां प्रतिपाद्यते तदनेनाध्ययेन संबंधेनायातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराण्युपक्रमादीनि नवन्ति । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोयं । तद्यथा । आयतचारित्रेण साधुना जाय्यं । नामनिष्पन्नेतु निक्षेपे आदानीयमिति नामामोक्षार्थिनाऽशेषकर्मकृत्यार्थं यज्ज्ञानादिकमादीयते तदत्र प्रतिपाद्यतइति कृत्वा आदानीयमिति नाम संवृत्तं । पर्यायद्वारेणच प्रतिपादितं सुग्रहं नवतीत्यतथादानशब्दस्य तत्पर्यायस्य च ग्रहणशब्दस्यच निक्षेपं कर्तुकामो निर्युक्तिकृदाह । “आदाणे गहणंमि य णिक्खेवो होंति दोन्नवि चउक्को । एगघं नाणघं, च होऊ पगयं तु आदाणे” ॥ ३४ ॥ (आदाणेइत्यादि) अथवा (जमतीयंति) अस्याध्ययनस्य नाम

व्यवस्थानाख्यं वा तं सर्वज्ञोक्तं समाधिं सम्यगवगच्छतीति ॥ १५ ॥ किंचान्यत् (अलू सएइत्यादि) सर्वज्ञोक्तमागमं कथयन्नोलूषयेन्नान्यथापसिद्धांतव्याख्यानेन दूषयेत्तथा न प्रहृन्नजाषी नवेत् सिद्धांतार्थमविरुद्धमवदातं सार्वजनीनं तत्प्रहृन्नजाषणेन न गोपयेत् । यदिवा प्रहृन्नं वाऽर्थपरिणताय न जाषेत नसिद्धांतरहस्यमपरिणतशिष्यविध्वंसनेन दोषायैव संपद्यते । तथाचोक्तं । अप्रशान्तमतौ शास्त्र, सज्जावप्रतिपादनं ॥ दोषायानि नवोदीर्ण, शमनीयमिव ज्वरेइत्यादि । नच सूत्रमन्यत् स्वमतिविकल्पनतः स्वपरत्रायी कुर्वीतान्यथा सूत्रं तदर्थैवा संसारत्रायी त्राणशीलोजंतूनां नविदधीत । किमित्यन्यथा सूत्रं नकर्तव्यमित्याह । परहितैकरतः शास्ता तस्मिन् शास्तरि या व्यवस्थिता नक्तिर्बहु मानस्तथा तद्वक्त्या ऽनुविचिंत्यमानेनोक्तेन न कदाचिदागमबाधा स्यादित्येवं पर्यालोच्य वाचं वदेत्तथातथा तद्बहुतमाचार्यादिन्यः सकाशात्तत्तथैव सम्यक्त्वाराधनामनुवर्तमानो ऽन्येन्यरूपमोहं प्रतिपद्यमानः प्रतिपादयेत् प्ररूपयेन्न सुखशीलतां मन्यमानोयथाकथं चित्तिष्ठेदिति ॥ १६ ॥ अध्ययनोपसंहारार्थमाह । (सेसुऽसुत्तेइत्यादि) ससम्यग्दर्शनस्यालूषकोयथावस्थितागमस्यप्रणेता ऽनुविचिंत्य जाषकः शुद्धमवदातं यथावस्थितवस्तुप्ररूपणतो ऽध्ययनतश्च सूत्रं प्रवचनं यस्यासौ शुद्धसूत्रः । तथोपधानं तपश्चरणं यद्यस्य सूत्रस्यानिहितमागमे तद्विद्यते यस्यासावुपधानवान् तथा धर्मं श्रुतचारित्राख्यं यः सम्यक् वेत्ति विंदतेवा सम्यक् जनते तत्र तत्रेति । यथाज्ञाग्राह्योर्थः सथाज्ञयैव प्रतिपत्तव्योहेतुतस्तु सम्यग्हेतुना । यदिवा स्वसमयसिद्धोर्थः स्वसमये व्यवस्थापनीयः परसिद्धश्च परस्मिन्नथवोत्सर्गापवादयोर्व्यवस्थितोर्थस्तान्यामेव यथास्वंप्रतिपादयितव्यएतज्जुणसंपन्नश्चादेयवाक्योग्राह्यवाक्योजवति । तथा कुशलोनिपुणआगमप्रतिपादने स दनुष्ठाने च व्यक्तः परिस्फुटोनासमीक्ष्यकारी । यथैतज्जुणसमन्वितः सोर्हति योग्योजवति तं सर्वज्ञोक्तं ज्ञानादिकं वा जावसमाधिं जाषितुं प्रतिपादयितुं नापरः कश्चिदिति । इति परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् । गतोनुगमोनयाः प्राग्वद्याख्येयाः ॥ १७ ॥ समाप्तं चतुर्दशं ग्रंथाख्यमध्ययनमिति ॥

हवे पंदरमुं आदान नामे अध्ययन प्रारंजिये ठैयें आदान एटले ग्रहण करवुं एटले रूडी शिक्षारूप चारित्रानुष्ठानने ग्रहण करवुं तेनुं डव्ये करी तथा जावे करी शुद्ध स्वरूप कहेहे.

जमतीतं पडुपन्नं, आगमिस्सं च णायते ॥ सवमन्नंति तं ताई,
दंसणावरणं तए ॥ १ ॥ अंतए वितिगिहाए, जे जाणंति अ
णेलिसं ॥ अणेलिसस्स अस्काया, ए से होइ तहिं तहिं ॥१॥

बाधितमिति नैपदोषः । यस्य हि वादिनः कृणमात्रं वस्तु तस्यायं दोषोयस्यतु पूर्वोक्त
रहणानुगतमन्वयि इव्यमस्ति अस्यायं दोषएव न जवति । तथाहि । तत्परिणामि इव्य
मेकस्मिन्नेव कृणे एकेन स्वभावेनोत्पद्यते परेण विनश्यत्यनंतधर्मत्वात्सुनइति । य
त्किंचिदेतत् । तदेवं इव्यस्य विवक्षितपरिणामेन परिणमतोयआद्यः समयः सइव्यादि
रिति स्थितं इव्यस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वादिति । सांप्रतं जावादिमधिकृत्याह । “ आ
गमणो आगमउ जावादी तं इहा उवदिसंती ॥ एो अगमउ जावो, पंचविहो होइ
णायवो ॥ ३७ ॥ आगमउ पुण आदी, गणिपिंमगं होइ बारसं गंतु । गवसि लोगो
पदपादअकराइ चउ तहादी ” ॥ ३८ ॥ (आगमइत्यादि) जावोतःकरणस्य परिणति
विशेषस्तं बुद्धास्तीर्थकरगणधरादयोव्यपदिशंति प्रतिपादयंति । तद्यथा आगमतो नोआगम
तश्च । तत्र नोआगमतः प्रधानपुरुषार्थतया चिंत्यमानत्वात्पंचविधः पंचप्रकारो नवति ।
तद्यथा । प्राणातिपातविरमणादीनामाद्यः प्रतिपत्तिसमयइति । तथा (आगमउइत्यादि)
आगममाश्रित्य पुनरादिरेवं इष्टव्यः । तद्यथा । यदेतज्जणिनआचार्यस्य पिठकं सर्व
स्वमाधारोवा तद्वादशांगं नवति । तुशब्दादन्यदप्युपांगादिकं इष्टव्यं । तस्य प्रवचनस्यादि
नूतोयोग्रंथस्तस्याप्याद्यः श्लोकस्तत्राप्याद्यं पदं तस्यापि प्रथममक्षरमेवंविधो बहुप्रकारो
जावादिइष्टव्यइति । तत्र सर्वस्यापि प्रवचनत्वसामायिकमादिस्तस्यापि करोमीति पदं
तस्यापि ककारो द्वादशानां त्वंगानामाचारांगमादिस्तस्यापि शास्त्रपरिज्ञाध्ययनमस्यापि च
जीवोद्देशकस्तस्यापि सुयंतिपदं तस्यापि सुकारइति पदमादिरित्यस्य च प्रकृतांगस्य सम
याध्ययनमादिस्तस्यापि उद्देशकश्लोकपादपदवर्णादिइष्टव्यइति । गतोनामनिष्पन्नोनिहे
पस्तदनंतरमस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (जमतीयमित्यादि) अ
स्य चानंतरसूत्रेण संबंधोक्तव्यः सचायं । तद्यथा । आदेयवाक्यः कुशलोव्यक्तोर्हति त
थोक्तं समाधिं जापितुं यश्च यदतीतं प्रत्युत्पन्नमागामिच सर्वमवगच्छति सएव जापितुमर्ह
ति नान्यइति । परंपरसूत्रसंबंधस्तु यएवातीतानागतवर्तमानकालत्रयवेदी सएवाज्ञेपबंधना
नां परिज्ञानात्रोटयिता वेत्येतद्बुध्येतेत्यादिकः संबंधोऽपरसूत्रैरपि स्वबुद्ध्या लगनीयइ
ति । तदेवं प्रतिपादितसंबंधस्यास्य सूत्रस्य व्याख्या प्रस्तूयते । यत्किमपि इव्यजातमती
तं यच्च प्रत्युत्पन्नं यच्चानागतमेव्यत्कालजावि तस्यासौ सर्वस्यापि यथावस्थितस्वरूपनि
रूपणतोनायकः प्रणेतार । यथावस्थितवस्तुस्वरूपप्रणेतृत्वं च परिज्ञानेसति नवत्यत
स्तदपदिश्यते सर्वमतीतानागतवर्तमानकालत्रयजावतोइव्यादिचतुष्कस्वरूपतोइव्यपर्या
यनिरूपणतश्च मनुतेऽसौ जानाति सम्यक् परिष्ठिनन्ति तत्सर्वमवबुध्यते जानानश्च विशि
ष्टोपदेशदानेन संसारोत्तारणतः सर्वप्राणिनां त्राय्यसौ त्राणकरणशीलः । यदिव अयव
यपयमयतयणयगतावित्यस्य धातोर्बुट् प्रत्ययः । तयनं तायः सविद्यते यस्यासौ तायी ।

तच्चादानपदेनादावादीयते इत्यादानं तच्च ग्रहणमित्युच्यते । तत्रादानग्रहणयोर्निर्हेपार्थं
निर्युक्तिरुदाह । (आदाणे इत्यादि) आदीयते कार्यार्थिना तदित्यादानं । कर्मणिट्प्र
त्ययः करणेवा । दीयते गृह्यते स्वीक्रियते विवक्षितमनेनेति कृत्वा आदानं च पर्यायतोऽग्र
हणमित्युच्यते ॥ तत आदानग्रहणयोर्निर्हेपोनवति द्वौचतुष्कौ । तद्यथा । नामादानं
स्थापनादानं इव्यादानं जावादानं च । तत्र नामस्थापने कुम्भे । इव्यादानं चित्तं यस्माद्धौ
क्रिकैः परित्यक्तान्यकर्तव्यैर्महता क्लेशेन तदादीयते तेन वाऽपरं द्विपदचतुष्पदादिकमादी
यतइति कृत्वा । जावादानंतु द्विधा प्रशस्तमप्रशस्तं क्रोधाद्युदयमिष्यात्वाविरत्यादिकं वा ।
प्रशस्तं तूत्तरोत्तरगुणश्रेण्या विशुद्धाध्यवसायकंडकोपाख्यानं सम्यक् ज्ञानादिकं वेत्येतदर्थप्र
तिपादनपरमेतदेव चाध्ययनं इष्टव्यमित्येवं ग्रहणेपि नामादिकश्चतुर्धा निर्हेपोऽष्टव्यः ।
जावार्थोप्यादानपदस्येव इष्टव्यस्तत्पर्यायत्वादस्येति । एतच्च ग्रहणं नैगमसंग्रहव्यवहा
रर्जुसूत्रार्थनयानिप्रायेणादानपदेन सहालोच्यमानं शक्रेणदिवदेकार्थमनिन्नार्थं नवेत् शब्द
समनिरूढेऽनूतशब्दनयानिप्रायेण च नानार्थं नवेत् । इहतुं प्रकृतं प्रस्तावआदाने आदान
विषये आदानपदमाश्रित्यास्यानिधानमाकार्यादानीयं वा ज्ञानादिकमाश्रित्य नाम कृतमि
ति आदानीयानिधानस्यान्यथा वा प्रवृत्तिनिमित्तमाह । “ जं पढमस्संतिमए, बितियस्स
उं तह वेज्जाआदिमि ॥ एतेणादाणिज्जं, एसो अनोवि पज्जाउं ” ॥ ३५ ॥ (जंपढमस्से
त्यादि) यत्पदं प्रथमश्लोकस्य तदर्थस्य चांते पर्यते तदेव पदं शब्दतोर्थतउजयतश्च द्वि
तीयश्लोकस्यादौ तदर्थस्य वादौ नवत्येतेन प्रकारेणाद्यंपदसदृशत्वेनादानीयं नवत्येष
आदानीयानिधानप्रवृत्तेः पर्यायोऽन्योवा विशिष्टज्ञानाद्यादानीयोपादानादिति । केचित्तु पु
नरस्याध्ययनस्यांतादिपदयोः संकलनात्संकलिकेति नाम कुर्वते । तस्याअपि नामादिक
श्चतुर्धानिर्हेपोविधेयः । तत्रापि इव्यसंकलिका निगडादौ जावसंकलनात्तूत्तरोत्तरविशि
ष्टावसायसंकलनमिदमेव वाऽध्ययनमाद्यंतपदयोः संकलनादिति । येषामादानपदेनानि
धानं तन्मतेनादौ यत्पदं तदादानपदमतआदेर्निर्हेपं कर्तुकामआह । “ णामादी उव
णादी, दवादी चेव होंति जावादी ॥ तं दवादी पुण दवस्स जो सजावो सएछाणे ३६
(णामादी इत्यादि) आदेर्नामादिकश्चतुर्धा निर्हेपः । नामस्थापने सुगमत्वादनादृत्य
इव्यादि दर्शयति । इव्यादिः पुनर्इव्यस्य परमाएवादेर्यः स्वजावः परिणतिविशेषः स्वके
स्थाने स्वकीये पर्याये प्रथममादौ नवति सइव्यादिर्इव्यस्य दध्यादेर्यथाद्यः परिणतिविशे
षः क्षीरस्य विनाशकालसमकालीनएवमन्यस्यापि परमाएवादेर्इव्यस्य योयः परिणतिवि
शेषः प्रथममुत्पद्यते ससर्वोपिइव्यादिर्नवति । ननुच कथं क्षीरविनाशसमयएव दध्यु
त्पादः । तथाहि । उत्पादविनाशौ जावाजावरूपौ वस्तुधर्मौ वर्तेते । न च धर्मोर्धर्मिण
मंतरेण नवितुमर्हत्यतएकस्मिन्नेव क्षणे तद्वर्माणोर्दधिक्षीरयोः सत्तामाप्नोत्येतच्च दृष्टेष्ट

मोक्षमार्गं त्वं त्वं (सेयसत्त्वेसुआहिए के०) तेहिज जावने सत्यकरी जाणवा (स यासत्त्वेणसंपन्नेके०) जे सदा एटले सर्वकाल एवा सत्य वचने करी संपन्न होय ते शुं करे तेकहेठे (मित्तिनूएसुकण्णएके०) जूत एटले प्राणी मात्रने विपे मैत्रीजाव कट्ठे सर्व जीव आत्मा मात्रने समान करी जेखवे एटले जेवो पोतानां आत्मा तेवो परनो आत्मा जाणे ॥३॥ (जूएहिंनविरुद्धेज्जाके०) त्रस अने स्यावर जेजूत एटले प्राणीसाथे विरोध न करे एटले प्राणी मात्रनेहणे नही (एसथम्मेषुसीमउके०) एवो धर्म बुसीमउ एटले संयमवंतनो जाणवो (साधुजगंपरिन्नायके०) साधु सर्व लोकमांहे त्रस अने स्यावर जीवोने रुडीपेरे जाणीने (अस्सिंजीवितजावणाके०) शुद्ध धर्मनेविपे जावना जावे ॥४॥

॥ दीपिका—तत्र तत्र यद्यनेनार्हता जीवाजीवादिवस्तु स्वाख्यातं तत्र तत्र न विरोधः । सच सर्वज्ञः सत्यः स्वाख्याता । तथाचोक्तं । वीतरागाहि सर्वज्ञा, न मिथ्या ब्रुवते वचः॥ यस्मात्तस्माद्वचस्तेषां, तथाचूतार्थदर्शिनां ॥१॥ सदा सर्वकालं सत्येन संपन्नः ससर्वज्ञो जूतेषु प्राणिषु मैत्रीं कल्पयेत् कुर्यात् । यतः मातृवत्परदाराणि, परद्व्याणि लोष्टवत् ॥ आत्मवत्सर्वज्ज्ञानानि, यः पश्यति सपश्यतीति ॥३॥ जूतैः प्राणिभिः सह न विरुद्ध्येत । न विरोधं कुर्यात् एष धर्मः (बुसीमउत्ति) तीर्थिकस्य साधोर्वा तथा बुसीमं साधुस्तीर्थीकृद्वा जगद्दिव्यं परिज्ञाय आगमतः स्वयंच ज्ञात्वा यस्मिन् जावनाः पंचविंशतिर्द्वादशवा ताज्जीवितजावनाजीवसमाधानकारिणीर्जावयेत् ॥ ४ ॥

॥ टीका—सांप्रतमेतदेव कुतीर्थिकानामसर्वज्ञत्वमर्हतश्च सर्वज्ञत्वं यथाभवति तथा सोपपत्तिकं दर्शयितुमाह । (तर्हि तर्हिमित्यादि) तत्रतत्रेति वीप्सापदं । यद्यनेनार्हता जीवाजीवादिकं पदार्थजातं तथा मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगाबंधहेतव इति कृत्वा संसारकारणत्वेन तथा सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग इति मोक्षांगतयेत्येतत्सर्वं पूर्वोत्तराविरोधितया युक्तिनिरूपपन्नतया सुप्राख्यातं स्वाख्यातं तीर्थिकवचनं तु नर्हि स्याज्ज्ञतानीति नष्टित्वा तदुपमर्दकारं नान्यनुज्ञानात्पूर्वोत्तराविरोधितया तत्रतत्र चिंत्यमानं निर्युक्तिकत्वात्तस्वाख्यातं नवति । सचाविरुद्धार्थस्याख्याता रागद्वेषमोहानामनृतकारणा नामसंज्ञवात्सद्व्योहितत्वाच्च सत्यः स्वाख्यातस्तत्स्वरूपविद्धिः प्रतिपादितः ॥ रागादयो ह्यनृतकारणं ते च तस्य न संत्यतः कारणजावात्कार्याजाव इति कृत्वा तद्वचोचूतार्थप्रतिपादकं ॥ तथा चोक्तं । वीतरागाहि सर्वज्ञा, मिथ्यान ब्रुवते वचः । यस्मात्तस्माद्वचस्तेषां, तथाचूतार्थदर्शिनां । ननु च सर्वज्ञत्वमंतरेणापि हेयोपादेयमात्रपरिज्ञानादपि सत्यता नवत्येव । तथा चोक्तं । सर्वं पश्यतु वा मावा, तत्त्वमिष्टं तु पश्यति । कीट

सर्वे गत्यर्थज्ञानार्थाऽस्ति कृत्वा सामान्यस्य परिच्छेदकोमनुते इत्यनेकविशेषस्य तदनेकसर्वे
ज्ञः सर्वदर्शी चेत्युक्तं नवति । नच कारणमंतरेण कार्यं नवतीत्यतः इदमपदिश्यते । दर्श
नावरणायस्य कर्मणोऽंतकोमध्यग्रहणे तु घातिचतुष्टयस्यांतकृद्दृष्टव्य इति ॥ १ ॥ यश्च घा
तिचतुष्टयांतकृत्सर्गदृग्भवतीत्याह । (अंतएइत्यादि) विचिकित्सा चित्तविभ्रुतिः संशयज्ञा
नं तस्यासौ तदावरणकृयादंतकृत् संशयविपर्ययमिथ्याज्ञानानामविपरीतार्थपरिच्छेदादंतं
वर्तते । इदमुक्तं नवति । तव दर्शनावरणकृत्यप्रतिपादनात् ज्ञानाद् निन्नं दर्शनमित्युक्तं
नवति । ततश्च येषामेव सर्वज्ञस्य ज्ञानं वस्तुगतयोः सामान्यविशेषयोरचित्यशक्त्युपेतत्वा
त्परिच्छेदकमित्येषोपेयामन्युपगमः सोऽनेन पृथगावरणप्रतिपादनेन निरस्तो नवतीति ।
यश्च घातिकर्मांतकृदतिक्रांतसंशयादिज्ञानः सोऽनीदृशमनन्यसदृशं जानीते नतनुव्योवस्तु
गतसामान्यविशेषांशपरिच्छेदकजनयरूपेणैव विज्ञानेन विद्यत इतीदमुक्तं नवति । न तज्ज्ञान
मितरजनज्ञानतुल्यमतोयुक्तं मीमांसकैः सर्वज्ञस्य सर्वपदार्थपरिच्छेदकत्वेऽन्युपगम्यमाने स
र्वदा स्पर्शरूपरसगंधवर्णशब्दपरिच्छेदादननिमतद्व्यरसास्वादनमपि प्राप्नोति तदनेन व्युद
स्तं दृष्टव्यं । यदप्युच्यते सामान्येन सर्वज्ञसज्जावेपि शेषहेतोरजावादहृत्येव संप्रत्ययोनोपप
द्यते । तथा चोक्तं । अर्हन्न यदि सर्वज्ञो, बुद्धोनेत्यत्र का प्रमा । अथो जावपि सर्वज्ञो मत
चेदस्तयोः कथमित्यादि । एतत्परिहारार्थमाह । अनीदृशस्यानन्यसदृशस्य यः परिच्छेदकश्चा
ख्याता च नामासौ तत्र तत्र दर्शने बौद्धादिको नवति तेषां इव्यपर्याययोरनन्युपगमादिति ।
तथाहि । शाक्यमुनिः सर्वं कृणिकमिहन् पर्यायानेवेहति न इव्यं । इव्यमंतरेण च नि
र्बीजत्वात् पर्यायाणामप्यजावः प्राप्नोत्यतः पर्यायानिहताऽवश्यमकामेनापि तदाधारनूतं
परिणामिद्व्यमेष्टव्यं तदनन्युपगमाच्च नासौ सर्वज्ञ इति । तथा अप्रच्युतानुत्पन्नस्थि
रैकस्वजावस्य इव्यस्यैवैकस्यान्युपगमादध्यक्षावसीयमानानामर्थक्रियासमर्थानां पर्याया
णामनन्युपगमान्निष्पर्यायस्य इव्यस्याप्यजावात्कंपिजोपि न सर्वज्ञ इति तथा क्षीरोदकवद
निन्नयोर्द्व्यपर्याययोरनेदेनान्युपगमादुलूकस्यापि न सर्वज्ञत्वाच्च तीर्थीतरीयाणां मध्ये न
कश्चिदप्यनीदृशस्यानन्यसदृशस्यार्थस्य द्रव्यपर्यायोनयरूपस्याख्याता नवतीत्यर्हन्नेवाती
तानागतवर्तमानत्रिकालवर्तिनोर्थस्य स्वाख्यातेति न तत्रतत्रेति स्थितं ॥ २ ॥

तहिं तहिं सुयस्कायं, से य सवे सुआहिए ॥ सया सच्चेण संपन्ने, मित्ति
नूएसु कप्पए ॥ ३ ॥ नूएहिं न विरुज्जेजा, एस धम्मो बुसीमउ ॥ साहू
जगं परिन्नाय, अस्सि जीवितजावणा ॥ ४ ॥

अर्थ—(तहिंतहिंसुयस्कायंके०) जे जे जाव श्रीवीतरागें ज्यां ज्यां जलीपेरे कह्यां
वे एटले मिथ्यात्व अविरत प्रमदादिकते संसारनुं कारणवे अने ज्ञान दर्शन चारित्र ते

॥ टीपिका—जावनाजिर्योगः सध्यानरूपोजावनायोगस्तेन शुद्धात्मा यस्य संतथा एवंविधः सन् त्यक्तसंसारस्वजावनौरिव जलोपरि तिष्ठति । एवमाख्याता नौरिवानु कूलवातप्रेरिता तीरं प्राप्ता स्यादेवं चारित्रवान् जीवपोतस्तपोवायुवशात्सर्वदुःखात्मकः संसारोद्बुध्यत्यपगच्छति ॥ ५ ॥ मेधावी मर्यादावान् बुद्ध्यति मुच्यते सर्वबंधनेन्यः । किंकुर्वन् पापकं सावद्यकार्यं लोके हपरिज्ञया जानन् प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिहरेत् ॥ तस्य नवं कर्म अकुर्वतः पूर्वसंचितानि पापकर्माणि बुद्ध्यन्ति ॥ ६ ॥

॥ टीका—सद्भावनाजावितस्य यद्भवति तद्वर्णयितुमाह । (जावणाइत्यादि) जावना जिर्योगः सम्यक् प्रणिधानलक्षणोजावनायोगस्तेन शुद्धात्मा अंतरात्मा यस्य संतथा । सच जावनायोगशुद्धात्मा परित्यक्तसंसारस्वजावनौरिव जलोपर्यवतिष्ठते संसारोदन्व तइति नौरिव यथा जले निमज्जनत्वेन प्रत्याख्याता एवमसावपि संसारोदन्वति न नि मज्जतीति । यथा चासौ नियामकाधिष्ठाताऽनुकूलवातेरिता समस्तदंष्टापगमात्तीरमास्कं दत्येवमायतचारित्रवान् जीवपोतः सदागमकर्णधाराधिष्ठितस्तपोमारुतवशात्सर्वदुःखात्मकात्संसाराद्बुद्ध्यत्यपगच्छति मोक्षाख्यं तीरं सर्वदंष्टोपरमरूपमवाप्नोतीति ॥ ५ ॥ अपिच । (तिष्ठइत्यादि) सहि जावनायोगशुद्धात्मा नौरिव जले संसारे परिवर्तमानस्त्रिन्योमनोवाक्कायेन्योऽशुभेन्यस्तुड्यति यदिवातीव सर्वबंधनेन्यस्तुड्यति मुच्यते । अतिबुद्ध्यति संसारादतिवर्तेत मेधावी मर्यादाव्यवस्थितः सदसद्विवेकी वाऽस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वात्मके नूतस्य ग्रामलोकेवा यत्किमपि पापकं कर्म सावद्यानुष्ठानरूपं तत्कार्यंवा अष्टप्रकारं कर्म तत् हपरिज्ञया जानन् प्रत्याख्यानपरिज्ञया च तदुपादानं परिहरन् तत्स्तुड्यति तस्यैवं लोकं कर्मवा जानतो नवानि कर्माण्यकुर्वतो निरुद्धाश्रवहारस्य विप्रकृष्टतपश्चरणवतः पूर्वसंचितानि कर्माणि बुद्ध्यन्ति निवर्ततेवा नवं च कर्माकुर्वतोऽशेषकर्मक्षयोभवतीति ॥ ६ ॥

अकुर्वन् एवं ण्ठि, कम्मं नाम वि जाणइ ॥ विन्नाय से महावीरे, जेण जाइ ण मिज्जइ ॥ ७ ॥ णमिज्जइ महावीरे, जस्स नठि पुरे कडं ॥ वा उवं जलमच्चेति, पिया लोगंसि इठिउ ॥ ८ ॥

अर्थ—(अकुर्वन् एवं ण्ठि के०) कारण के जे समस्त क्रिया रहित होय एवा अण करताने नवा कर्मनो बंध नथी (कम्मं नाम विजाणइ के०) तेवारे अष्ट प्रकारना जे कर्म तेना विपाकनुं निर्झरवो ते सम्यक् जाणे (विन्नायसेमहावीरे के०) ते कर्म रूप शत्रुनो विदारण करवा अकी श्रीमहावीरदेव कर्मना बंधने तथाकर्मनी निर्झराने जाणी

संख्यापरिज्ञानं, तस्य नक्रोपयुज्यते इत्याशंक्याह । सदा सर्वकालं सत्येनावितथनाप
णेन संपन्नोसौ । अविताथनापणत्वं च सर्वज्ञे सति नवति नान्यथा । तथाहि । की
टसंख्यापरिज्ञानासंज्ञवे सर्वत्रापरिज्ञानमाशंकेत । तथा चोक्तं । सदृशे बाधासंज्ञवे त
द्वक्त्रणमेव दूषितं स्यादिति सर्वत्रानाश्वासस्तस्मात्सर्वज्ञत्वं तस्य नगवतोऽष्टव्यमन्यथा त
द्वचःसत्यता न स्यात् । सत्योवाऽसंयमः संतः प्राणिनस्तेन्योहितत्वादतस्तेन तपः
प्रधानसंयमेन नूतार्थहितकारिणा सदा सर्वकालं संपन्नोयुक्तएतज्जुणसंपन्नश्चासौ नूतेषु
जंतुषु मैत्री तद्वक्त्रणपरतया नूतदयां कल्पयेत् कुर्यात् । इदमुक्तं नवति । परमार्थतः
सर्वज्ञस्तत्त्वदर्शितयां योनूतेषु मैत्रीं कल्पयेत् । तथा चोक्तं । मातृवत्परदाराणि परद्व्या
णि लोष्टवत् ॥ आत्मवत्सर्वनूतानि यः पश्यति सपश्यति ॥३॥ यश्चानूतेषु मैत्री संपूर्णजाव
मनुनवति तथा दर्शयितुमाह । (नूएहिंइत्यादि) नूतैः स्यावरजंगमैः सह विरोधं नकुर्यात्त
दुपघातकारिणमारंजं तद्विरोधकारणं दूरतः परिवर्जयेदित्यर्थः । सएषोऽनंतरोक्तोनूताविरो
धकारी धर्मः स्वजावः पुण्यारव्योवा (बुसीमउत्ति) तीर्थकृतोयं सत्संयमवतोवेति । तथा सत्सं
यमवान् साधुस्तीर्थकृज्जगच्चराचरनूतग्रामारव्यं केवलालोकेन सर्वज्ञप्रतीतागमपरिज्ञाने
न वा परिज्ञाय सम्यगवबुध्यास्मिन् जगति मौनीं देवा धर्मे जावनाः पंचविंशतिरूपाश्च
दशप्रकारावा या अजिमतास्ताजीवितजावनाजीवसमाधानकारिणीः सत्संयमांगतया
मोक्षकारिणीर्जावयेदिति ॥ ४ ॥

जावणा जोगसुद्धया, जलेणावाव आहिया ॥ नावाव तीरसंपन्ना,
सवडुस्का तिउट्टइ ॥ ५ ॥ तिउट्टइ उ मेधावी, जाणं लोणंसि
पावगं ॥ तुट्टंति पावकम्माणि, नवं कम्ममकुवए ॥ ६ ॥

अर्थ-जे जावनाजावे तेने जे होय ते देखाडेढे. (जावणाजोगसुद्धया के०) जाव
नाना योगेकरी जेनो विशुद्ध निर्मल आत्माढे (जलेणावावआहिया के०) ते पुरुष
संसार रूप समुझने विपे नौका समान कह्याढे ते उपर दृष्टांत कहेढे (नावावतीरसं
पन्ना के०) जेम नावा समुझने तीरे पोहोचाडे तेम ते पुरुषना उपदेश थकी जीव
चारित्ररूप प्रवहणे करीने (सवडुस्कातिउट्टइ के०) संसारना सर्व दुःख थकी मुंकाए
अने मोक्षरूप कांते पोहोचे ॥ ५ ॥ (मेधावी के०) पंडित. (तिउट्टइउ के०) सर्व दुःख
थकी मूकाए ते पंडित केवो होय तोके (जाणंलोणंसिपावगंके०) सर्वलोकने विपे जे
पाप एटले सावधानुष्ठान तेनो जाण होय एवाने (तुट्टंतिपावकम्माणिके०) पूर्वना सं
चित्त सर्व पाप कर्म त्रूटे (नवंकम्ममकुवएके०) वली नवा कर्म नकरे एटले नवांधे
एटले तेजीव अकर्मि थाय सर्व कर्मोना ह्य युक्त थाय ॥ ६ ॥

नसंसारोदरे नपुनर्जायते नपरिह्रियते तदज्ञावाञ्च नम्रियते । यदिवा जात्या नारकोपं
तिर्यग्योनिर्कायमिति । एवं नमीयते न परिह्रियते ऽनेनच कारणज्ञावात्संसारविर्जाय
नेन । यत्कैश्चिदुच्यते । ज्ञानमप्रतिघं यस्य वैराग्यं च जगत्पतेः ॥ ऐश्वर्यं चैव धर्मश्च सह
सिद्धं चतुष्टयमित्येतदपि व्युदस्तं नवति । संसारस्वरूपं विज्ञाय तदज्ञावः क्रियते नपुनः
सांसिद्धिकः कश्चिदनादिसिद्धोस्ति तत्प्रतिपादकायायुक्तेरसंज्ञवादिति ॥ ७ ॥ किंपुनः कार
णमसौन जात्यादिना मीयते इत्याशंक्याह । (एमिज्जतीत्यादि) अस्मा महावीरः परि
त्यक्ताशेषकर्मा न जात्यादिना मीयते परिह्रियते न म्रियते वा जातिजरामरणरोगशो
कैर्वा संसारचक्रवाले पर्यटन् न म्रियते न पूर्यते किमिति । यतस्तस्यैव जात्यादिकं नव
ति यस्य पुरस्कृतं जन्मशतोपात्तं कर्म विद्यते यस्य तु नगवतोमहावीरस्य निरुद्धाश्रवद्वा
रस्य नास्ति न विद्यते पुरस्कृतं पुरस्कृतकर्म्मोपादानाज्ञावाञ्च न तस्य जातिजरामरणैर्नरणं
संज्ञायते । तदाश्रवद्धारनिरोधाश्रयाणां च प्रधानः स्त्रीप्रसंगस्तमधिकृत्याह । वायुर्यथा
सततगतिरस्वलिततयाऽग्निज्वालां दहनात्मकामप्येत्यतिक्रामति परानवति न तथा
परानूयते । य एवं लोके मनुष्यलोके द्वावज्ञावप्रधानत्वात्प्रियादयितास्तत्प्रियत्वाञ्च दुरतिक्र
मणीयाश्चत्येत्यतिक्रामतिनतानि जीयते तत्स्वरूपावगमात्तल्लयविपाकदर्शनाच्चेति ।
तथाचोक्तं । स्मितेन ज्ञावेन मदेन लज्जया, पराङ्मुखैरर्थकटाहवीहितैः ॥ वचोनिरी
र्ष्याकलहेन लीजया, समस्तज्ञावैः खलु बंधनं स्त्रियः ॥ १ ॥ स्त्रीणां कृते ब्राह्मणस्य ने
दः, संबंधिनेदे स्त्रिय एव भूलं ॥ अप्राप्तकामावह्वोनरैश्चा, नारीनिरुत्सादितराजवंशाः ॥ २
इत्येवं तत्स्वरूपं परिज्ञाय तज्जयं विधत्ते नैतानिर्जीयतइति स्थितं । अथ किंपुनः
कारणं स्त्रीप्रसंगाश्रवद्दारेण शेषाश्रवद्धारोपलक्षणं क्रियते नप्राणातिपातादिनेति । अत्रो
च्यते । केषांचिद्वर्शनिनामंगनोपनोगश्चाश्रवद्धारमेव नवति । तथाचोचुः । न मांसनरु
णो दोषो, न मद्ये न च मैथुने ॥ प्रवृत्तिरेषा नूतानां, निवृत्तिस्तु महाफला इत्यादि त
न्मतव्युदासार्थमेवमुपन्यस्तमिति । यदिवा मध्यमतीर्थकृतांचतुर्यामैव धर्मइहतु पंच
यामोर्धर्मइत्यस्यार्थस्याविर्जावनायानेनोपलक्षणमकारि । अथवा पराणि व्रतानि साप
वादानिदंतु निरपवादमित्यस्यार्थस्याविर्जावनाय प्रकटनायैवमकारि । अथवा सर्वाण्य
पि व्रतानि तुल्यानि एकखंडेन सर्वविराधनमिति कृत्वा येन केनचिन्निर्देशेन दोषायेति ॥ ७ ॥

इतिउ जे ए सेवन्ति, आइमोस्का हु ते जणा ॥ ते जणा बंधणुम्मुक्का,
नावकंस्वन्ति जीवियं ॥ ९ ॥ जीवितं पिछुकिच्चा, अंतं पावन्ति
कम्मुणं ॥ कम्मुणा संमुहीनूता, जे मग्गमणुसासई ॥ १० ॥

अर्थ—(इतिउ जे ए सेवन्ति के ७) जे पुरुषो स्त्रीने नथी सेवता (आइमोस्काहुतेजणा

ने ते प्रमाणे करे (जेणजाइणमिऊइ के०) जे करे थके फरी संसारमां नउपजे अने उपजवाने अजावे फरी मरण पण न पामे. ॥ ७ ॥ (एमिऊइमहावीरे के०) ए महा सुजट तुल्य श्रीमहावीर संसार चक्रमां मरण पामे नही (जस्सनडिपुरेकडं के०) जेने पूर्वना करेला कर्म रह्या नथी तो ते नवाकर्म बांधवानी वांढा नकरे ए कारण जाणवो जे कारण माटे आं संसारमांहे स्त्रीनो संग प्रधानठे परंतु तेने स्त्री पराजवी नशके. दृष्टांत कहेठे (वाउवजालमञ्चेति के०) जेम वायु अग्नीनी ज्वालामां प्रवेश करीने तेने अतिक्रमि जाय परंतु वायु पोते प्रज्वळे नही (पियाजोगंसिइडिउ के०) तेम लोकने विषे स्त्री प्रियठे ते स्त्री अग्नि ज्वाला समानठे परंतु वायु सरखा साधुने जीपी नशके तेमाटे महावीर सुजटने कर्मनो बंध नथी ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—कामपि क्रियामकुर्वतोयोगप्रत्ययानावान्नवं कर्म नास्ति न जवति । एत जुणोपेतश्च नमनं नाम कर्मनिर्जरणं कर्मच जानाति ज्ञात्वाच कर्मबंधं समहावीरः कर्म दारणद्धमस्तत्करोति येन कृतेन न पुनर्जायते जन्मानावाच्च नम्रियते ॥ ७ ॥ महावीरस्त्यक्ताशेषकर्मा न म्रियते जन्ममरणे न प्राप्नोति यस्य नास्ति पुरस्कृतं कर्म वायुर्यथाग्निज्वालामत्येति अतिक्रामति न तथा जीयते एवं लोके प्रियावत्तनास्त्रियोडुरतिक्रमणी यास्ताअतिक्रामति न तानिर्जीयते । यदुक्तं । स्मितेन जावेन मदेन लज्जया पराङ्मुखै र्धकटाक्षवीक्षणैः ॥ वचोनिरीर्ष्याकलहेन लीलया, समस्तपाशं खलु बंधनं स्त्रियः ॥ १ ॥ स्त्रीणां कृते चातृयुगस्य जेदः संबंधिजेदे स्त्रियएव मूलं ॥ अप्राप्तकामाबहवोनरेंडाना रीनिरुत्सादितराजवंशाश्यादि ॥ ७ ॥

॥ टीका—केषांचित्सत्यामपि कर्मह्वयानंतरं मोक्षावाप्तौ तथापि स्वतीर्थनिकारदर्शन तः पुनरपि संसारानिगमनं नवतीदमाशंक्याह । (अकुवउ इत्यादि) तस्याऽशेषक्रिया रहितस्य योगप्रत्ययानावात्किमप्यकुर्वतोपि नवं प्रत्यग्रं कर्म ज्ञानावरणीयादिकं नास्ति नजवति कारणानावात्कार्यानावइति कृत्वा कर्मजावे च कुतः संसारानिगमनं कर्म कार्यत्वात्संसारस्य तस्य चोपरताशेषदंडस्य स्वपरकल्पनानावाडागदेषरहिततया स्व दर्शननिकारानिनिवेशोपि नजवत्येव । सचैतजुणोपेतः कर्माष्टप्रकारमपि कारणतस्तद्वि पाकतश्च जानाति नमनं नाम कर्मनिर्जरणं तच्च सम्यक् जानाति । यदिवा कर्म जानाति तन्नामास्य चोपलक्षणाथत्वात्तद्भेदांश्च प्रकृतिस्थित्यनुनावप्रदेशरूपान्सम्यगवबुध्यते । सं जावनायां वा नामशब्दः । संजाव्यते चास्य जगवतः कर्मपरिज्ञानं विज्ञायच कर्मबंधनं तत्संचरणनिर्जरणोपायं चासौ महावीरः कर्मदारणसहिष्णुस्तत्करोति येन कृतेनास्मि

अणुसासणं पुढो पाणी, वसुमं पूयणासुते ॥ अणासए जते दं
ते, दढे आरयमेदुणे ॥ ११ ॥ एीवारि व ए लीएजा, विन्नसोए
अणाविले ॥ अणाइले सया दंते, संधिं पत्ते अणेजिसं ॥ १२ ॥

अर्थ—(अणुसासणं पुढोपाणी के०) जेनो अनुशासन एटले उपदेश दान ते सर्व प्राणिने विपे पृथक् पृथक् जुदो जुदो परणमे कोनी पेरे तोके पृथ्वीने विपे जेम उदक जुदो जुदो परणमे तेनी पेरे जेनो उपदेश परणमेठे तथा (पूयणासु के०) पूजानेविपे (वसुमं के०) इव्यवंत एनो जावार्थ कहैठे जे देवतादिक समवसरणादिक पूजा करे ठे त्यां त्यां तेने इव्य थकी जोगठे परंतु ते जाव थकी जोग नथी तेकारण माटे संय मवंत (ते के०) तेहिज जाणवा ए वचन श्रीतीर्थकर देव आश्री कहाठे वजी (अ णासएजतेदंते के०) आश्रव रहित जयणावंत तथा इंडियनो दमन करनार (दढे आरयमेदुणे के०) संयमने विपे दढ अने मैथुन थकी विरत एटले विषय रहित ॥ ११ ॥ (एीवारि व ए लीएजा के०) मैथुनने नीवार समान जाणे जेम सूकरादिकने खावानी वस्तु आपी लोनावीने मारी नाखीये अथवा दुःख आपीये तेम मैथुनने एवो जाणीने स्त्रीनो संग नकरे ते केवो पुरुष जाणवो तोके (विन्नसोए अणाविले के०) स्रोत एटले जे संसार तेमां अवतरवाना द्वारजे विषय कषायादिकठे ते जेणे ठेद्याठे वजी राग द्वेष थकी रहित तथा (अणाइलेसयादंते के०) अनाकुल एटले अक्षोभ सदा दांत गुणवान् एवोढतो (संधिंपत्ते अणेजिसं के०) कर्म विवर लक्षणनी सिद्धि पामे एवी बीजी वस्तु कोइ जगतमां नथी तेमाटे ए सिद्धिने कोइ उपमा नथी ॥ १२ ॥

॥ दीपिका—अनुशासनं देशनाकरणं पृथक् पृथक् नव्यान्नव्यप्राणिषु सर्वज्ञः करोति । नव्येषु देशना न सम्यक् परिणमति तथापि न सर्वज्ञस्य दोषः । तदुक्तं । स-धर्मबीजव पनानघकौशलस्य सद्बोकांधव तवापि खिलान्यनूवन् ॥ तत्राद्भुतं खगकुलेष्विहतामसे पु, सूर्याश्वोमधुकरीचरणावदाता इति । किंनूतः सर्वज्ञो वसुमान् चारित्र्यी । पुनः किंनूतः पूजनं देवादिकृताशोकादिकमास्वादयति उपभुंक्ते पूजनास्वादकः । ननु देवादिकृतस्या धाकर्मणः समवसरणादेरुपजोगात्कथमसौ चारित्र्यीत्याशंक्याह । (अणासएति) न विद्यते आशयः पूजानिप्रायोयस्य स अनाशयः इव्यतः समवसरणादिके विद्यमानेपि जावतोसौ नास्वादको गार्थ्याजावात् । यस्मादसौ यतोयत्नवान् दांतः संवृते इयः दढः संयमे आरतमपगतं मैथुनं यस्य स तथा गतकामाजिजायः ॥ ११ ॥ नीवारः पशूनां व थ्यस्थानप्रापणीयनूतो जह्यविशेषस्तत्तुल्यं मैथुनं ततो नीवारि मैथुनं न लीयेत न प्रस

के०) ते पुरुषोने आदि एटले प्रथम मोक्षगामी जाणवा (तेजणाबंधणुमुक्ता के०) तेपुरुषो स्त्रीना बंधन थकी मूकाणा थका (नावकंखंतिजीवियंके०) जीवित शब्दे बीजो असंयमपणोकांइ पण वांढे नही कारणके परिग्रहादिकनुं मूल कारण सर्व स्त्रीजठे ॥ ए ॥ (जिवितंपिष्ठउकिञ्चाके०) ते पुरुष असंयमने निषेधिने (अंतंपावंतिकम्मुणंके०) सर्व कर्मनो अंत करे (कम्मुणासंमुहीनूताके०) ते रुडा अनुष्ठाने करी मोक्षने सन्मुख थका (जेमग्गमणुसासईके०) जे श्रीवीतराग प्रणीत मार्गठे तेमार्गने लोकोना हितने अर्थे प्रकाशे अने पोते पण तेहिज समाचरे ॥ १० ॥

॥ दीपिका—ये नराः स्त्रियोनासेवंते स्त्रीप्रसंगं त्यजंति ते जनाआदिः प्रधानोमोक्षो येषां ते आदिमोक्षाः प्रधाननूतमोक्षपुरुषार्थसाधकाः स्युः । तथा ते जनाः कर्मबंधनो न्मुक्ताजीवितं नावकांक्षंति ॥ ए ॥ जीवितमसंयमजीवितं पृष्ठतः कृत्वा निराकृत्य कर्मणामंतं प्राप्नुवंति मोक्षमप्राप्ताअपि कर्मणा विशिष्टानुष्ठानेन मोक्षस्य सन्मुखीनूताये मार्गमनुशासंति अन्येन्योवदंति स्वयंच कुर्वंति ॥ १० ॥

॥ टीका—अधुना स्त्रीप्रसंगाश्रवनिरोधफलमाविर्भावयन्नाह । (इच्छित्तइत्यादि) येमहासत्त्वाः कटुविपाकोयं स्त्रीप्रसंगइत्येवमवधारणतया स्त्रियः सुगतिमार्गगीताः संसारवीथीनूताः सर्वाविनयराजधान्यः कपटजालशताकुलामहामोहनशक्तयोन सेवंते नतत्प्रसंगमजिलषंति । तएवंनूताजनास्तरजगातीताः साधवआदौ प्रथमं मोक्षोऽशेषं षोपरमरूपोयेषांते आदिमोक्षाः । दुरवधारणे । आदिमोक्षाएव तेऽवंगतव्याः । इदमुक्तं भवति । सर्वाऽविनयास्पदजूनतः स्त्रीप्रसंगोयैः परित्यक्तस्तएवादिमोक्षाः प्रधाननूतमोक्षाख्यपुरुषार्थोद्यताः । आदिशब्दस्य प्रधानवाचित्वान्न केवलमुद्यतास्तेजनाः स्त्रीपाशबंधनोन्मुक्ततयाऽशेषकर्मबंधनोन्मुक्ताः संतोनावकांक्षंति नानजिलषंति असंयमजीवितमपरमपि परिग्रहादिकं नानजिलषंते । यदिवा परित्यक्तविषयेष्ठाः सदनुष्ठानपरायणामोक्षैकतानाजीवितं दीर्घकालजीवितं नानिकांक्षंतीति ॥ ए ॥ किंचान्यत् । (जीवियमित्यादि) जीवितमसंयमजीवितं पृष्ठतः कृत्वाऽनादृत्य प्राणधारणलक्षणं वा जीवितमनादृत्य सदनुष्ठानपरायणाः कर्मणां ज्ञानावरणादीनामंतं पर्यवसानं प्राप्नुवंति । अथवा कर्मणा सदनुष्ठानेन जीवितनिरपेक्षाः संसारोदन्वतोऽतं सर्वं षोपरमरूपं मोक्षाख्यमाप्नुवंति । सर्वदुःखविमोक्षलक्षणं मोक्षमप्राप्ताअपि कर्मणा विशिष्टानुष्ठानेन मोक्षस्य संमुखीनूतायातिचतुष्टयक्रियया उत्पन्नदिव्यज्ञानाः शाश्वतपदस्याजिमुखीनूताः । कएवंनूता इत्याह । ये विपच्यमानतीर्थकन्नामकर्माणः समासादितदिव्यज्ञानामोक्षं मोक्षमार्गं ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमनुशासंति सत्वहिताय प्राणिनां प्रतिपादयंति स्वतश्चानुतिष्ठंतीति ॥ १० ॥

अणे लिसस्स खेयन्ने, ए विरुञ्जिक्क केणइ ॥ मणसा वयसा
चेव, कायसा चेव चक्कुमं ॥ १३ ॥ से हु चक्कू मणुस्साणं, जे
कंखाए य अंतए ॥ अंतएण खुरो वहती, चक्रं अंतएण लोद्वती ॥ १४ ॥

अर्थ—(अणेलिसस्सखेयन्नेके०) अणेलिस एटले संयम तेने विपे जे खेदइ एट
ले निपुण होय ते (एविरुञ्जिक्ककेणइके०) कोइजीवनी साथे विरोध नकरे सर्वजोवो
नी साथे मैत्री जाव आणे (मणसावयसाचेवके०) मन वचन पुनः । (कायसाचेव
चक्कुमंके०) कायाए करी त्रिकरण शुद्धे जे एम करे तेनेज परमार्थ थकी चहुवंत
निर्मल दृष्टीवालो जाणवो ॥ १३ ॥ (सेहुचक्कूमणुस्साणंके०) हुइति निश्चै तेहिज
पुरुष संयमी मनुष्योनी चहु जेवो जाणवो (जेकंखाएयअंतएके०) जे पुरुष कांक्षा एटले
विषय तृष्णानो अंतकरे ते संसार अने कर्मनो अंतकारी जाणवो तेनाउपर दृष्टांत कहेजे
(अंतएणखुरोवहतीके०) ठेहेडे जेम तुरी कोइ पदार्थ ठेदवाने अर्थ अत्यंत तीक्ष्ण
धारायें वहे धारने अंत ठेदन क्रियामां समर्थ होय (चक्रंअंतए लोद्वतीके०) जेम गा
डानोपडो पण अंत प्रवर्त्ते तेम मोहादिकने अंत मुक्तिरूप कार्य सिद्ध थाय ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—अनीदशः संयमस्तस्य खेदज्ञो निपुणः केनचित्सार्धं न विरोधं कुर्वीत म
नोवचःकायैः स एव परमार्थतश्चक्षुष्मान् जवति ॥ १३ ॥ स एव संयमी मनुष्याणां चक्षु
र्नूतोयः कांक्षायाजोगेह्यायाअंतकोतवर्ती । यथा कुरोनापितोपकरणमंतेन वहति च
क्रं रथांगमंतेनैव मार्गे वर्तते तथा साधुरपि विषयाद्यंतवर्ती मोक्षसाधकः ॥ १४ ॥

॥ टीका—किंच । (अणेलिसस्सेत्यादि) अनीदशोऽनन्यसदृशः संयमोमौनीं धर्मो
वा तस्य तस्मिन् वा खेदज्ञो निपुणोऽनीदशखेदज्ञश्च केनचित्सार्धं न विरोधं कुर्वीत सर्वे
षु प्राणिषु मैत्रीं जावयेदित्यर्थः । योगत्रिककरणत्रिकेणेति दर्शयति । मनसाऽतःकरणेन
प्रज्ञांतमनास्तथावाचोहितमितजाषी तथा कायेन निरुद्धोऽप्यप्रणिहितसर्वकायचेष्टोदृष्टि
पूतपादचारी परमार्थतश्चक्षुष्मान् जवतीति ॥ १३ ॥ अपिच । (सेहचक्कूइत्यादि)
दुरवधारणे । स एव प्राप्तकर्मविवरोऽनीदशस्य खेदज्ञोऽनन्यमनुष्याणां सदसत्पदार्थावि
र्जानान्नेत्रनूतोवर्तते । किंनूतोसौ यः कांक्षायाजोगेह्यायाअंतकोविषयतृष्णायाः पर्यंतव
र्ती । किमंतवर्तीति विवक्षितमर्थं साधयत्येवेत्यमुमर्थं दृष्टांतेन साधयन्नाह । अंतंतेन
पर्यंतंतेन कुरोनापितोपकरणं तदंतंतेन वहति तथा चक्रमपि रथांगमंतेनैव मार्गे प्रवर्तते ।
इदमुक्तंजवति । यथा कुरादीनां पर्यंतएवार्थकार्येवं विषयकषायात्मकोमोहनीयांतएवा
पसदसंसारक्षयकारीति ॥ १४ ॥

ज्येत । किंचूतः विन्नानि स्रोतांसि आश्रवद्वाराणि येन सञ्चिन्नस्रोताः । अनाविलोऽक
लुषः । एवंचूतोऽनाविलः सन् सदा दांतः स्यात् । एवंविधश्च कर्मविवररूपं जावसंधिम
नीदृशमनन्यसदृशं प्राप्तः स्यात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—अनुशासनप्रकारमधिकृत्याह । (अणुशासनमित्यादि) अनुशास्यन्ते सन्मार्गे
ऽवतार्यन्ते सदसद्विवेकतः प्राणिनोयेन तदनुशासनं धर्मदेशनया सन्मार्गावतारणं तत्पृथक्
कृत्वा नञ्यादिषु प्राणिषु हित्युदकवत्स्वाशयवशादनेकधा नवति । यद्यपि च अनव्ये
तदनुशासनं न सम्यक् परिणमति तथापि सर्वोपायकस्यापि न सर्वज्ञस्य दोषः । तेषामेव
स्वजावपरिणतिरियं यथा तदाक्यममृतनूतमेकांतपथं समस्तदंशोपघातकारि न य
थावत् परिणमति । तथा चोक्तं । सधर्मबीजवपनानघकौशलस्य, यद्वोकबांधवतयाप्य
खिलान्यनूवन् । तन्नाज्जुतं खगकुलेष्विह तामसेषु, सूर्याश्वोमधुकरीचरणावदाताः ॥१॥
किंचूतोसावनुशासक इत्याह । वसु इव्यं सच मोहं प्रति प्रवृत्तस्य संयमस्तद्विद्यते यस्यासौ
वसुमान् पूजनं देवादिकृतमशोकादिकमास्वादयत्युपजुक्त इति पूजनास्वादकः । ननु चाधा
कर्मणो देवादिकृतस्य समवसरणादेरुपनोगात्कथमसौ सत्संयमवानित्याशंक्याह । न वि
द्यते आशयः पूजानिप्रायोयस्यासावनाशयः । इव्यतो विद्यमानेपि समवसरणादिके जाव
तोनास्वादकोसौ तज्जतगार्थ्यानावात् सत्यप्युपनोगे । यतः सत्संयमवानेवासावेकांते सं
यमपरायणत्वात्कुतोयत इंद्रियनो इंद्रियान्यां दांतः । एतज्जुणोपि कथमित्याह । दृढः
संयमे । आरतमुपरतमपगतं मैथुनं यस्य स आरतमैथुनोऽपगते ह्यमदनकामः । इहामद
नकामानावाच्च संयमे दृढोसौ नवति आयतचारित्रत्वाच्च दांतोसौ नवति । इंद्रियनो इंद्रि
यदमाच्च प्रयतः प्रयत्नवत्त्वाच्च देवादिपूजनास्वादकस्तदनास्वादनान् सत्यपि इव्यतः परि
नोगे सत्संयमवानेवासाविति ॥१॥ अथ किमित्यसावुपरतमैथुन इत्याशंक्याह । (णीवारे
इत्यादि) नीवारं सूकरादीनां पशूनां वध्यस्थानप्रवेशननूतो न ह्यविशेषस्तत्कल्पमेतन्मैथु
नं । यथाहि असौ पशुर्नीवारेण प्रलोच्य वध्यस्थानमतिनीयमानो नानाप्रकारावेदनाः
प्राप्यते एवमसावप्यसुमान् नीवारकल्पेनानेन स्त्रीप्रसंगेन वशीकृतो बहुप्रकारायातनाः
प्राप्नोत्यतो नीवारप्रायमेतन्मैथुनमवगम्य न तस्मिन् ज्ञाततत्त्वोलीयेत न स्त्रीप्रसंगं कु
र्यात् । किंचूतः सन्नित्याह । विन्नान्यपनीतानि स्रोतांसि संसारावतरणद्वाराणि यथावि
षयमिंद्रियवर्तनानि प्राणातिपातादीनि वा आश्रवद्वाराणि येन सञ्चिन्नस्रोताः । यथाऽ
नाविलोकलुषोरागद्वेषासंयुक्ततया मलरहितो नाकुलो वा विषयाप्रवृत्तेः स्वहृत्चेता एवंचूत
श्चानाकुलो वा सदा सर्वकालमिंद्रियनो इंद्रियान्यां दांतो नवति ईदृग्विधश्च कर्म विवरलक्ष
णं जावसंधिमनीदृशमनन्यतुल्यं प्राप्तो नवतीति ॥ १२ ॥

तरीये प्रवचने श्रुतमागमे । एवंभूतः सुधर्मस्वामी वा जंबूस्वामिनमुद्दिश्यैवाह । यथा मयैतल्लोकोत्तरीये नगवत्यर्हत्युपजन्वं तद्यथा अवाप्तसम्यक्त्वादिसामग्रीकः सिध्यति वै मानिकोवा नवतीति । मनुष्यगतावेवैतन्नान्यत्रेति दर्शयितुमाह ॥ सुधर्म इत्यादि पश्चार्धं । तच्च मया तीर्थकरांतिके श्रुतमवगतं । गणधरः स्वशिष्याणामेकेषामिदमाह । यथा मनुष्यएवाज्ञोपकर्मद्वयात्सिद्धिगतिनाग्नवति नामनुष्यइति । एतेन यथाक्यैरनिहितं । तद्यथादेवएवाज्ञोपकर्मप्रहाणं कृत्वा मोक्षनाग्नवति तदपास्तं नवति । नह्यमनुष्येषु गतित्रयवर्तिषु सञ्चारित्रपरिणामानावाद्यथा मनुष्याणां तथामोक्षावाप्तिरिति ॥ १६ ॥

अंतं करंति इस्काणं, इहमेगेसि आहियं ॥ अघायं पुण एगेसिं, इल्लजे यं समुस्सए ॥ १७ ॥ इउविध्वंसमाणस्स, पुणो संवोहि इल्लजा ॥ इल्लहाउं तह्जाउं, जे धम्मं वियागरे ॥ १८ ॥

अर्थ—(अंतंकरंतिइस्काणं के०) मनुष्य सर्व इःखनो अंत करे पण मनुष्यनी जाति विना अन्य जातीने मुक्ति नथी (इहमेगेसिआहियंके०) एम कोइएके कह्योत्रे तया गणधरादिके एम कह्योत्रेके (अघायंपुणएगेसिंके०) ए मनुष्य संबंधी देह पामवो एक एक बहुज कर्मिजीवोने अत्यंत (इल्लजेयंसमुस्सएके०) इर्जने वली वली मनुष्य जन्म पामवो इर्जने जुलग पासके इत्यादिक दृष्टांत इर्जने ॥ १७ ॥ (इउविध्वंसमाणस्सके०) एमनुष्य देह थकी विध्वंस एटले त्रष्ट थयजाने एटले जे मनुष्य जन्म हाखा एवाने (पुणोसंवोहिइल्लजाके०) अन्यगतीने विषे बोधी एटले सम्यक्त्व जा न पामवो इर्जने (तह्जाउंके०) तयाच्ची एटले लेइया चित्तना परिणाम अथवा अच्ची एटले मनुष्यनुं शरीर ते (इल्लहाउंके०) इःप्राप्यते (जेधम्मंवियागरेके०) वली धर्म नो अर्थजे वियागरे एटले शुधो प्रकाश एवो शरीर धारी मनुष्य पण पण इर्जने ॥ १८ ॥

॥ टीपिका—इह एकेषां वादिनामारख्यातं यत् देवाएवांतकरामोक्षगामिनः स्युरिति न तथा इहार्हते प्रवचने । इदमन्यत् पुनरेकेषां गणधरादीनामारख्यातं यदयं मानुष्यः शरीरसमुत्पद्योर्जनेः । यतः । ननु पुनरिदमतिर्जने, मगाधसंसारजलधिवित्रष्टं ॥ मानुष्यं खद्योतक, तडिल्लताविलसितप्रतिममित्यादि ॥ १७ ॥ इतोमनुष्यनवादिध्वंसमानस्य जीवस्य पुनः संबोधिधर्मप्राप्तिर्जने तथानूता सम्यक्त्वप्राप्तियोग्याऽर्चा लेइया इर्जना । जंतूनां ये धर्मरूपमर्थं व्याकुर्वन्ति ये धर्मप्रतिपत्तियोग्यास्त्यर्थः । तेषां तथानूतार्चा इर्जना स्यात् ॥ १८ ॥

अंताणि धीरा सेवन्ति, तेण अंतकरा इह ॥ इह माणुसए ठाणे,
धम्ममाराहिउं एरा ॥ १५ ॥ णिच्छियन्ता व देवावा, उत्तराए इ
मं सुयं ॥ सुत्तं च मेयमेगेसिं, अमणुस्सेसु ए तहा ॥ १६ ॥

अर्थ—(अंताणिधीरासेवन्तिके०) तेम धीर पुरुष पण अंत सेवे एटले विषयनो
अंत करे तथा अंत प्रांत आहार सेवे (तेणअंतकराइहके०) ते कारणे आ संसारने
विषे अंतना करनार जाणवा (इहमाणुसएठाणेके०) आमनुष्य लोक रूप स्थानकने
पाम्या थका (धम्ममाराहिउंएराके०) एवा मनुष्य धर्मेजे सम्यक् ज्ञान दर्शन चारित्ररूप
तेने आराधीने मुक्ति गामी थाय ॥ १५ ॥ (णिच्छियन्तावदेवावाके०) एवा संयमना पालनार
पुरुषो निष्ठितार्थ एटले सिद्धिने पामे अथवा प्रचुर कर्मने सद्भावे देवत्व पणाने विषे
सौधर्मादिक विमाने उपजे (उत्तराएइमंसुयंके०) ए वचन उत्तरा एटले लोकोत्त
र प्रवचने में सांजळुंढे एरीते श्रीसुधर्मा स्वामी श्रीजंबूस्वामि प्रत्ये कहेढे. (सुत्तंचमेय
मेगेसिंके०) में श्रीतीर्थकरादिक समीपे सांजळुंढे जे (अमणुस्सेसुएतहाके०) ए
मोक्षनी प्राप्ति ते मनुष्यनी गति टालीने अन्यत्र नथी ते कारण माटे मनुष्य पणे संय
म पालवाने विषे प्रमाद नकरवो ॥ १६ ॥

॥ टीका—अंतान् अंतप्रांताहारान् सेवन्ते वीरास्तेन संसारस्यांतकरास्ते इहार्यहे
त्रे स्युः । यतइह मनुष्यलोके स्थाने नराधर्ममाराध्य निष्ठितार्थाः स्युः ॥ १५ ॥ केचि
न्निष्ठितार्थाः कृतकृत्याः स्युः केचिद्देवाः । एतल्लोकोत्तरीये प्रवचने श्रुतं मयेति सुधर्मस्वा
मी जंबूस्वामिनमाह । एतच्च मया तीर्थकरांते श्रुतं । गणधरः स्वशिष्याणामेकेपामिद
माह । अमनुष्येषु मनुष्यवर्जितेषु नतथा नमोक्षावाप्तिः स्यादित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ टीका—अमुमेवार्थमाविर्जावयन्नाह । (अंताणीत्यादि) अंतान् पर्यंतान् विषय
कषायतृष्णायास्तत्परिकर्मणार्थमुद्यानादीनामाहारस्य वांतप्रांतादीनि धीरामहासत्त्वाविष
यसुखनिस्पृहाः सेवन्ते ऽन्यस्यन्ति तेन चांतप्रांतान्यसनेनांतकराः संसारस्य तत्कारणस्य वा
कर्मणः ह्यकारिणोजन्ति । इहेति मनुष्यलोके आर्यहेत्रे न केवलं तएव तीर्थकराद
योऽन्येऽपीह मानुष्यलोके स्थाने प्राप्ताः सम्यग्दर्शनजावज्ञानचारित्रात्मकं धर्ममाराध्य न
रामनुष्याः कर्मजूमिगर्जव्युत्क्रांतिजसंख्येयवर्षायुषः संतः सद्गुणानसामग्रीमवाप्य नि
ष्ठितार्थाउपरतसर्वं द्वाजन्ति ॥ १५ ॥ इदमेवाह । (णिच्छियन्ताइत्यादि) निष्ठितार्थाः
कृतकृत्याजन्ति केचन प्रचुरकर्मतया सत्यामपि सम्यक्त्वादिकायां सामग्र्यां न तन्नवएव
मोक्षमास्कंदन्ति । अपितु सौधर्माद्याः पंचोत्तरविमानावसानादेवाजन्तीति । एतल्लोको

स्याज्ञानक्रियोपेतस्य यत् स्थानं तत्प्राप्तस्य जन्मकथा कुतः । तस्य जन्ममरणे न च नव तद्व्यर्थः ॥ १९ ॥ मेधाविनोज्ञानिनस्तथा नवत्रमणेन गतास्तथागताः कुतः कदाचि दुत्पद्यन्ते नवेनोत्पद्यन्तएवेत्यर्थः । तथागताश्चर्हजणधरादयोऽप्रतिज्ञाअनिदानाअनुत्तराः सर्वज्ञत्वात्ते लोकस्य चक्षुर्नूताः स्युः ॥ २० ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (जेधम्ममित्यादि) ये महापुरुषावीतरागाः करतलामलकवत्स कलजगद्गृष्टारस्तएवंचूताः परहितैकरताः शुद्धमवदातं सर्वोपाधिविशुद्धं धर्ममाख्यातिं प्र तिपादयन्ति स्वतः समाचरन्ति च प्रतिपूर्णमायतचारित्रसद्भावात्संपूर्णं यथाख्यातचारित्र रूपं वाऽनीदृशमनन्यसदृशं धर्ममाख्यात्युपतिष्ठन्ति । तदेवमनीदृशस्यानन्यसदृशस्य ज्ञा नचारित्रोपेतस्य यत् स्थानं सर्वं ह्योपरमरूपं तदवाप्तस्य कुतो जन्मकथा जातोमृतोवे त्येवंरूपा कथा स्वप्नांतरेपि तस्य कर्मबीजाज्ञावात् कुतो विद्यत इति । तथोक्तं । दग्धे बीजे यथाऽत्यंतं, प्राहुर्नवति नांकुरः ॥ कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति नवांकुर इत्यादि ॥ १९ ॥ किंचान्यत् । (कउकया इत्यादि) कर्मबीजाज्ञावात्कुतः कस्मात्कदाचिदपि मेधा विनोज्ञानात्मकास्तथा पुनरावृत्त्याऽगतास्तथागताः पुनरस्मिन् संसारेऽशुचिगर्भाधाने स मुत्पद्यन्ते न कथंचित्कदाचित्कर्मोपादानाज्ञावाद्दुत्पद्यन्त इत्यर्थः । तथा तथागतास्तीर्यकृज णधरादयो न विद्यन्ते प्रतिज्ञा निदानबंधनरूपा येषां तेऽप्रतिज्ञानिदानानिराशंसाः सत्त्वहि तकरणोद्यताअनुत्तरज्ञानत्वाद्नुत्तरालोकस्य जंतुगणस्य सदसदर्थनिरूपणकारणतश्चक्षुर्नू ताहिताहितप्राप्तिपरिहारं कुर्वन्तः सकललोकलोचनचूतास्तथागताः सर्वज्ञानवंतीति ॥ २० ॥

अणुत्तरे य ठाणे से, कासवेण पवेदिते । जं किच्चा णिवुमा एगे,
निष्ठं पावन्ति पंमिया ॥ २१ ॥ पंमिए वीरियं लद्धं, निग्घायाय
पवत्तगं ॥ धुणे पुव्वकडं कम्मं, एवं वा वि ण कुवती ॥ २२ ॥

अर्थ—(अणुत्तरेयठाणेसेके०) अनुत्तर एटले प्रधान संयमरूप स्थानक ते (कास वेणपवेदितेके०) काश्यप श्रीमहावीर देवे कह्यो (जंकिच्चाके०) जे संयम स्थानक पा लीने (णिवुमाएगेके०) एक महापुरुष उपशांत कपायवंत एवा ठता (निष्ठंपावन्तिपंमिया पंमित विवेकना जाण संसारनो अंत पामे ॥ २१ ॥ (पंमिएवीरियंलद्धंके०) सदसद्विवेकना जाण ते संयमनो वीर्य वल पामीने निःशेष समस्त । ५०) निर्घातन करवाने अर्थे (पवत्तगंके०) प्रवर्त्तक ए पंमित वी पामवो दुर्जन तेने पामीने (धुणेपुव्वकडंकम्मंके०) पूर्वकृत कर्मने धुणे (एवंवाविणकुवतीके०) कोइ नवा कर्मने नकरे ॥ २२ ॥

॥ टीका-इदमेव स्वनामग्राहमाह । (अंतकरेतीत्यादि) नह्यमनुष्याअशेषडुःखानामं
तं कुर्वेति तथाविधसामग्र्याजावाद्यैकेषां वादिनामाख्यातं । तद्यथा । देवाएवोत्तरोत्त
रं स्थानमास्कंदंतोऽशेषक्लेशप्रहाणं कुर्वेति न तथेहार्हते प्रवचने इति । इदमन्यत् पुन
रेकेषां गणधरादीनां स्वशिष्याणां वा गणधरादिनिराख्यातं । तद्यथा । युगसमिलादिन्या
यावाप्तः कथंचित्कर्मविवरात् योयं शरीरसमुद्भूयः सोकृतधर्मोपायैरप्यसुमङ्गिर्महासमुद्
प्रचष्टरत्नवत्पुनर्दुर्लभो नवति । तथाचोक्तं । ननु पुनरिदमतिदुर्लभं, मगाधसंसारजलधिविच्र
ष्टं ॥ मानुष्यं स्वद्योतकं, तद्विद्वताविलसितप्रतिममित्यादि ॥ १७ ॥ अपिच (इतिविद्मसेइत्या
दि) इतोऽमुष्मात् मानुष्यजवात्सद्धर्मतोवा विध्वंसनस्याकृतपुण्यस्य पुनरस्मिन् संसारे
पर्यटतो बोधिः सम्यक्दर्शनावाप्तिः सुदुर्लभोत्कृष्टतः अपार्थपुजलपरावर्तकालेन यतो नवति
तथा दुर्लभा डुरापा तथानूता सम्यक्दर्शनप्राप्तियोग्यर्चा लेश्यांतःपरिणतिरकृतधर्माणा
मिति । यदि वाऽर्चा मनुष्यशरीरं तदप्यकृतधर्मबीजानामार्यक्षेत्रसुकुलोत्पत्तिसकलैर्द्वि
सामग्र्यादिरूपं दुर्लभं नवति । जंतूनां धर्मरूपमर्थं व्याकुर्वेति ये धर्मप्रतिपत्तियोग्या इत्य
र्थः । तेषां तथानूतार्चा सुदुर्लभा नवतीति ॥ १७ ॥

जे धम्मं सुद्धमस्कंति. पडिपुन्नमणेलिसं ॥ अणेलिसस्स जं
ठाणं, तस्स जम्मकहा कउ ॥ १८ ॥ कउ कयाइ मेधावी, उप्प
जंति तहागया ॥ तहागया अप्पडिन्ना, चक्खू लोगस्सणुत्तरा ॥ १९ ॥

अर्थ- (जेधम्मंसुद्धमस्कंतिके०) जे श्रीवीतरागादिक महापुरुषो शुद्ध निर्मल ध
र्म कहे अने पोते पण तेजरीते समाचरे (पडिपुन्नके०) प्रतिपूर्ण (अणेलिसंके०)
अनीदृश एटले सम्यक् चारित्रिउ (अणेलिसस्सजंठाणंके०) जेनो ज्ञान दर्शन अने
चारित्ररूप मोक्ष स्थानकडे परंतु बीजो स्थानक नथी (तस्सजम्मकहाकउके०) ते
ने जन्मकथा क्यांथी होय एटले कर्मने कुर्ये जन्म मरणनो अनाव होय ॥ १८ ॥
(कउकयाइमेधावीके०) कदाचित् मेधावी एटले सम्यक् ज्ञानवंत क्यांथकी आवीने
(उप्पज्जंतिके०) उपजे खरा परंतु ते केवा होय तोके (तहागयाके०) तेमज
कर्म खपावीने गया (तहागयाअप्पडिन्नाके०) जे कर्मखपावीने गया जेने निदान प्र
तिज्ञा नही ते अप्रतिज्ञा निराशांस एवा होय तेने संसार मांहे उत्पत्ति अने मरण नथी
जे कारणे तथागत श्रीतीर्थकरादिक निदान रहित निराशांस (चक्खूलोगस्सणुत्तराके०)
तथा लोकने अनुत्तर सर्वोत्तम प्रधान ज्ञानथकी चहुनूत जाणवा ॥ १९ ॥

॥ दीपिका-ये सर्वज्ञाः शुद्धं धर्ममाख्यांति परिपूर्णमनन्यसदृशं । तदेवमनन्यसदृशं

समुद् यकी तस्या (देवावाञ्जनविंसुतेके०) अथवा सर्वथा कर्मना कृयना अजावे दे वत्व पणो वैमानिकमां जइ उपना एकावतारी प्रमुख थया ॥ १४ ॥ (अजविंसुपुराधी राके०) पूर्वे अतीतकाले घणा चारित्रिया थया अने वर्तमान काले पणठे तथा (आ गमिस्साविंसुवताके०) आगमिक काले पण घणा सुव्रत संयमानुष्ठानो थरो ते केवा थरो तोके (दुन्निबोहस्समग्गस्सके०) दुर्निबोध एटले दुर्जेन एवोजे ज्ञान दर्शन अने चारित्ररूप मार्ग ते (अंतंपाउकरातिन्नेके०) परम उत्कृष्टो पामीने तेहिज मार्गना प्रका शक ठता संसार समुद्ने पूर्वे तस्या वर्तमाने तरेठे अने आगमिक काले तरशें, तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ १५ ॥ एरीते पंदरमां यतिनामा अथ्ययननो अर्थ समाप्त थयो.

॥ दीपिका—अन्यजिवैर्यदनुपूर्वं कर्म आश्रित्य संयमात्संमुखीनूतोयन्मतमष्टजेदं तत् कर्म हित्वा मोक्षस्यानिमुखीनूतः ॥ १३ ॥ सर्वसाधूनां यन्मतमभिप्रेतं तत्संयमस्थानं श ल्यकर्तनं कर्महेदकं । तत्संयमस्थानं साधयित्वा बहवः संसारं तीर्णमोक्षं प्राप्ताः । अ थवा देवाअनूवन् नवंति नविष्यंतिच ॥ १४ ॥ पुरा पूर्वं बहवोधीराअनूवन् अनागते काले सुव्रतानविष्यंति च वर्तमानकाले तथानूताः संतिच । ये दुर्निबोधस्य दुष्प्रापस्य मा र्गस्य दर्शनचारित्राख्यस्यांतं परमकाष्ठामवाप्य तस्यैव प्रादुष्कराः स्वतः सन्मार्गसेविनोऽ न्येषां च प्रादुर्जायकाः संतः संसारं तीर्णास्तरंति तरिष्यंति चेति ॥ १५ ॥ इति आदा नीयारख्यं पंचदशमध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—किंच (नकुवतीत्यादि) महावीरः कर्मदारणसहिष्णुः सन्नानुपूर्व्येण मिथ्या त्वविरतिप्रमादकषाययोगैर्यत्कृतं रजोऽपरजंतुनिस्तदसौ न करोति न विधत्ते । यतस्तत्प्रा क्तनोपात्तरजसैवोपादीयते सच तत्प्राक्तनं कर्मावष्टन्य सत्संयमात्संमुखीनूतस्तदनिमुखी नूतश्च यन्मतमष्टप्रकारं तत्सर्वं हित्वा त्यक्त्वा मोक्षस्य सत्संयमस्य वा सम्मुखीनूतोऽ साविति ॥ १३ ॥ अन्यच्च (जन्मयमित्यादि) सर्वसाधूनां यन्मतमभिप्रेतं तदेतत्संयम स्थानं । तद्विशिनष्टि । शब्दं पापानुष्ठानं तज्जनितं वा कर्म तत्कर्तयति त्विनत्ति तद्वद्व्यक र्त्तनं तच्च सदनुष्ठानं तद्युक्तविहारिणः साधयित्वा सम्यगाराध्य बहवः संसारकांतारं ती र्णाः । अपरे तु सर्वकर्मकृयाजावात् देवाअनूवन् ते चाप्तसम्यक्त्वाः सञ्चारित्रिणोवैमानि कत्वमवापुः प्राप्नुवंति प्राप्स्यंतिचेति ॥ १४ ॥ सर्वोपसंहारार्थमाह । (अजविंसुइत्यादि) पुरा पूर्वस्मिन्ननादिके काले बहवोमहावीराः कर्मविदारणसहिष्णवः अनूवन् नूतास्तथा वर्तमाने च काले कर्मनूमौ तथानूतान्वंति तथागामिनि चानंते काले तथानूताः सत्सं यमानुष्ठायिनो नविष्यंति । किंकृतवंतः कुर्वन्ति करिष्यंतिचेत्याह । यस्य दुर्निबोधस्याती

॥ दीपिका—अनुत्तरं स्थानं संयमरूपं काश्यपेन श्रीवीरेण प्रवेदितं कथितं यत्संयम स्थानं कृत्वाऽनुपाद्यैके निर्वृतामोक्षं गतानिष्ठां नवपर्यंतं प्राप्नुवन्ति पंडिताः ॥ ११ ॥ पंडितः संयमवीर्यं लब्ध्वा पूर्वकृतं कर्म धुनीयादपनयेत् । वीर्यं किञ्चूतं निर्घाताय निर्जरणाय प्रवर्तकं । नवं च कर्म न कुर्यात् ॥ १२ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् (अणुत्तरेयइत्यादि) न विद्यते उत्तरं प्रधानं यस्मादनुत्तरं तच्च तत्संयमारख्यं काश्यपेन काश्यपगोत्रेण श्रीमन्महावीरवर्धमानस्वामिना प्रवेदितमारख्यातं । तदस्य चानुत्तरत्वमाविर्भावयन्नाह । यदनुत्तरं संयमस्थानं एके महासत्त्वाः सदनुष्ठायिनः कृत्वाऽनुपाद्य निर्वृतानिर्वाणमनुप्राप्ताः । निर्वृताश्च संतः संसारचक्रवालस्य निष्ठां पर्यवसानं पंडिताः पापाङ्गीनाः प्राप्नुवन्ति । तदेवं जूतं संयमस्थानं काश्यपेन प्रवेदितं सदनुष्ठायिनः संतः सिद्धिं प्राप्नुवन्तीति तात्पर्यार्थः ॥ ११ ॥ अपिच (पंडिइत्यादि) पंडितः सदसद्विवेकज्ञोवीर्यं कर्मोदजनसमर्थं सत्संयमवीर्यं तपोवीर्यं वा लब्ध्वाऽवाप्य । तदेव वीर्यं विशिनष्टि । निःशेषकर्मणो निर्घाताय निर्जरणाय प्रवर्तकं पंडितवीर्यं तच्च बहुजनवशतश्च जैनं कश्चित्कर्मविवरादवाप्य धुनीयादपनयेत् । पूर्वजवेष्वनेकेषु यत्कृतमुपात्तं कर्माष्टप्रकारं तत्पंडितवीर्येण धुनीयात् नवं चानिनवं चाश्रवनिरोधान्नकरोत्यसाविति ॥ १२ ॥

ए कुवती महावीरे, अणुपुवकडं रयं ॥ रयसा संमुहीनूता, कम्मं हेच्चाण जं मयं ॥ १३ ॥ जं मयं सबसाहूणं, तं मयं सल्लगत्तणं ॥ साहइत्ताण तं तिन्ना, देवावा अजविंसु ते ॥ १४ ॥ अजविंसु पुरा धीरा, आगमिस्सावि सुवता ॥ इन्निबोहस्स मग्गस्स, अं तं पाठकरातिन्नेतिवेमि ॥ १५ ॥ इतिपनरसमंजंमइयं नामअयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—(एकुवतीमहावीरेके०) श्रीमहावीर उत्तम साधु ते नकरे जुं नकरे तोके (अणुपुवकडंरयंके०) आनुपूर्वी मिथ्यात्व अविरति प्रमाद अनुक्रमे कीधुं जे पापरूप रज ते नकरे (रयसासंमुहीनूताके०) पापरूप रजेकरी संमुहीनूत एटले एकठा कीधा जे अष्टप्रकारना कर्म (कम्मंहेच्चाणजंमयंके०) ते कर्मने हित्वा एटले हणीने सत्य संयम पालीने मोक्षने संमुख आय ॥ १३ ॥ (जंमयंसबसाहूणंके०) जे संयम रूप स्या नक ते सर्व साधु चारित्रियानो मनो वांछित स्थानक जाणवो (तंमयंसल्लगत्तणंके०) वलीते संयमानुष्ठान केहेवो तोके एटले शब्दनो ठेदनार (साहइत्ताणतंति न्नाके०) एवा सम्यक् ने घणा प्राणी सर्वथा कर्मने अजावे संसार

योग्योऽप्युत्सृष्टकायोनिप्रतिकर्मशरीरः समाह्वनइति श्रमणइति निहुरिति नियंयइति जगवतोक्ते शिष्यः प्रत्याह । हेनगवन् योऽसौ पूर्वोक्तपंचदशाध्ययनार्थानुष्ठायी साधुर्माह नादिशब्दवाच्यइति तत्कथं स्यादिति नोऽस्माकं ब्रूहि हेमहामुने ॥ १ ॥

॥ टीका—उक्तं पंचदशमध्ययनं सांप्रतं षोडशमारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । ईहानंतरोक्तेषु पंचदशस्वप्यध्ययनेषु येऽर्थाऽनिहिताविधिप्रतिषेधद्वारेण तान् तथैवाचरन् साधुर्नवतीत्येतदनेनाध्ययनेनोपदिश्यते । ते चामी अर्थाः । तद्यथा । प्रथमाध्ययने स्वसमयपरसमयपरिज्ञानेन सम्यक्त्वगुणावस्थितो नवति । द्वितीयाध्ययने ज्ञानादिनिः कर्मविदारणहेतुनिरष्टप्रकारकं कर्म विदारयन् साधुर्नवति । तथा तृतीयाध्ययने यथानुकूलं प्रतिकूलोपसर्गान् सहमानः साधुर्नवति । चतुर्थे तु स्त्रीपरीपहस्य दुर्जयत्वात् ज्ञायकारीति । पंचमेतु नरकवेदनान्यः समुद्भिजमानस्तत्प्रायोग्यकर्मणो विरतः सन्साधुत्वमवाप्नुयात् । षष्ठे तु यथा श्रीवीरवर्धमानस्वामिना कर्मद्वयोद्यतेन चतुर्ज्ञानिनापि संयमं प्रति प्रयत्नः कृतस्तथान्येनापि तद्व्यस्येन विधेयमिति । सप्तमे तु कुशीलदोषान् ज्ञात्वा तत्परिहारोद्यतेन सुशीलावस्थितेन जाव्यं । अष्टमे तु बालवीर्यपरिहारेण पंडितवीर्योद्यतेन सदा मोक्षान्जिनापिणा जाव्यं । नवमे तु यथोक्तं क्वांत्यादिकं धर्ममनुचरन् संसारान्मुच्यतइति । दशमे तु संपूर्णसमाधियुक्तः सुगतिनाग्नवत्येकादशेतु सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्राख्यं सन्मार्गं प्रतिपन्नोऽग्रेपक्षेप्रहाणं विधत्ते । द्वादशेतु तीर्थिकदर्शनानि सम्यग्गुणदोषविचारणतो विजानन्न तेषु श्रद्धानं विधत्ते । त्रयोदशे तु शिष्यगुणदोषविज्ञः सज्जुषोषु वर्तमानः कल्याणनाग्नवति । चतुर्दशे तु प्रशस्तनावग्रंथितनावितात्मा विस्त्रोतसिकारहितो नवति । पंचदशेतु यथावदायतचरित्रो नवति निहुरस्तदुपदिश्यतइति । तदेवमनंतरोक्तेषु पंचदशस्वप्यध्ययनेषु येऽर्थाः प्रतिपादितास्तेत्र संक्षेपतः प्रतिपाद्यंतइत्यनेन संबंधेनायातस्या स्याध्ययनस्य चत्वार्युपक्रमादीन्यनुयोगद्वाराणि नवति । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोऽनंतरमेव संबंधप्रतिपादनेनैवानिहितः । नामनिष्पन्नेतु निक्षेपे गाथाषोडशकमिति नाम । तत्र गाथानिक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह । “एषामं ववणा गाहा, दवग्गाहा य जावगाहा य ॥ षोडगपत्तगलिहिया, सो होइ दवगाहाउ ॥ १३ए ॥ (एषामंववणेत्यादि) तत्र गाथायानामादिकश्चतुर्था निक्षेपस्तत्रापि नामस्थापने कृत्वा दनादृत्य इव्यगाथामाह । तत्र जगशरीरनव्यशरीरव्यतिरिक्ता इव्यगाथा पत्रकपुस्तकादिन्यस्ता । तद्यथा । जयति एवण लिलकुवलयवियसियसरावत्तपत्तजदलतो ॥ वीरोगयंदमयगल सुललियगयविक्रमो जगवं ॥ १ ॥ अथ चैयमेव गाथा षोडशाध्ययनरूपा पत्रकपुस्तकन्यस्ता इव्यगाथेति । जावगाथामधिकृत्याह । “होति पुण जावगाहा, सागारुवउगजावणिपन्ना ॥ मदुरानिजाणजु

वडुष्प्रापकस्य ज्ञानदर्शनचारित्राख्यस्यांतं परमकाष्ठामवाप्य तस्यैव मार्गस्य प्राडुःप्राका
श्यं तत्करणशीलाः प्राडुष्कराः स्वतः सन्मार्गानुष्ठायिनोऽन्येषांच प्राडुर्नावकाः संतः सं
सारार्णवं तीर्णास्तरंति तरिष्यंतिचेति । गतोऽनुगमः । सांप्रतं नयास्तेच प्राग्वत् इष्ट
व्याः । इतिरध्ययनपरिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३५ ॥ इति आदानीयाख्यं पंच
दशाध्ययनं समाप्तं ॥

हवे सोलमुं गाहा नामे अध्ययन प्रारंजिये ठैए पंदरमां अध्ययनमां जे विधिरूप
तथा प्रति निषेधरूप जाव कहा ते यथोक्त विधि आचरतो सुसाधुं कहेवाय एवा जावे
आ सोलमो अध्ययन कहेठे.

अहाह जगवं एवं, से दंते दविए, वोसठकाएत्ति वच्चे, माहणे
त्ति वा, समणेत्तिवा जिस्कूत्तिवा, णिग्गंथेत्तिवा, पडिआह जंते
कहं तु दंते दविए वोसठकाएत्ति वच्चे माहणेत्तिवा समणेत्ति
वा जिस्कूत्तिवा णिग्गंथेत्तिवा तंनो बूहि महामुणी ॥ १ ॥

अर्थ—(अहाहजगवं एवं के०) यथाह जगवान् हवे श्री जगवंत महावीरदेव सत्ता
मांहे एम कहेठे. (सेदंते दविए के०) ते साधु इंडियोने दमवे करी दांत तेणे करी
मुक्तिगमन योग्य तथा (वोसठ के०) निःप्रतिकर्म एवो (काएत्तिवच्चे के०) शरीरठे
जेहनो तेने एम कहेवो (माहणेत्तिवा के०) त्रस अने स्थावर जीवोने माहणो एवो
जेनो उद्देशठे ते माहण कहिये अथवा नव विध ब्रह्मचर्यनी गुप्ति थकी माहण एटले
ब्राह्मण कहिए (समणेत्तिवा के०) तथा श्रमण एटले तपस्वी शुद्ध क्रिया अनुष्ठान
ना करनार (जिस्कूत्तिवा के०) आरंजनो त्याग करे निर्दोष निह्मये प्रवर्ते अथवा
अष्ट प्रकारना कर्मेने जेदे तेमाटे निहु कहिए (णिग्गंथेत्तिवा के०) तथा बाह्य अन्यंतर
परिग्रह रहित माटे निग्रंथ कहिए (एम श्री जगवाने कहे थके शिष्य पूठे ठे के केवीरी
ते (दंतेदविए के०) दांत मुक्तिगमन योग्य (वोसठकाएत्ति के०) तथा शरीरनी शो
ना शुश्रूषा रहित तेने (वच्चे के०) कहिये शुं कहियें तोके (माहणेत्तिवा के०) माह
ण कहिये तथा (समणेत्तिवा के०) श्रमण कहिए तथा (जिस्कूत्तिवा के०) निहु क
हिए (णिग्गंथेत्तिवा के०) तथा निग्रंथ कहिए (तंनोबूहिमहामुणी के०) ते हे महा
मुनि ए चार शब्दनो अर्थ अमने कहो. ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अधुना गाथाषोडशाख्यं षोडशाध्ययनमारभ्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (अ
हेति) । अथाह जगवान् सर्वज्ञः । एवमसौ साधुर्दातः संबृतेन्द्रियः । इयं मुक्तिगमन

त्वादा जात्यसुवर्णवत् शुद्धव्यनूतस्तथा व्युत्सृष्टोनिष्प्रतिकर्मशरीरतया कायः शरीरं
येन सजवति व्युत्सृष्टकायः । तदेवंनूतः सन् पूर्वोक्ताध्ययनार्थेषु वर्तमानः प्राणिनः स्था
वरजंगमसूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकजेदनिन्नान् (माहणति) प्रवृत्तिर्यस्यासौ माहनोनव
ब्रह्मचर्यगुप्तिगुप्तोब्रह्मचर्यधारणा दा ब्राह्मणइत्यनंतरोक्तगुणकदंबकयुक्तः साधुमहितोब्राह्म
णइति वा वाच्यः । तथा श्राम्यति तपसा खिद्यतइति कृत्वा श्रमणोवाच्योऽथवा समं तुल्यं
मित्रादिषु मनोतःकरणं यस्य ससमनाः सर्वत्रवासी चंदनकल्पइत्यर्थः । तथाचोक्तं । ए
न्नियसिकोऽवेसो, इत्यादि । तदेवं पूर्वोक्तगुणकलितः श्रमणः सममनावा इत्येवं वाच्यः सा
धुरिति । तथा निहृणशीलोनिहृर्निनति वा ऽष्टप्रकारं कर्मेति निहृः ससाधुर्दातादिगुणोपे
तोनिहूरिति । तथा सबाह्याच्यंतरग्रंथानावान्निग्रंथः । तदेवमनंतरोक्तपंचदशाध्ययनोक्ता
र्याऽनुष्ठायी दांतोऽव्यनूतोव्युत्सृष्टकायश्च सनिग्रंथइति वाच्यइति । एवं जगवतोक्ते सति प्र
त्याह तन्निष्पन्नजगवन् नदंत जयांत नवांत इति वा योऽसौ दांतोऽव्यनूतोव्युत्सृष्टकायः
सन् ब्राह्मणः श्रमणोनिहृर्निग्रंथइति वाच्यः । तदेतत्कथं यद्जगवतोक्ते ब्राह्मणादिशब्दा
च्यत्वं साधोरित्येतन्नोऽस्माकं ब्रूहि आवेदय महामुने यथावस्थितत्रिकालवेदिनू ॥ १ ॥

इतिविरए सवपावकम्मेहिं, पिज्जदोसकलह, अप्रस्काण, पेसु

न्न, परपरिवाय, अरतिरति, मायामोस, मिह्वादंसणसत्तन्,

विरए, समिए सहिए, सयाजए, एो कुज्जे, एो माणी, माहणेत्ति, वच्चे ॥ १ ॥

अर्थ-एम् शिष्ये पूढे थके हवे जगवंत ब्राह्मणादिक चार नामनो यथाक्रमे जेद सहित
अर्थ कहेंगे. (इतिविरएसवपावकम्मेहिंके०) जेणे प्रकारे सर्व पाप कर्मरिन्नक्रिया थकी
निवर्त्या (पिज्जके०) प्रेम ते राग अने (दोसके०) द्वेष ते अप्रीति (कलहके०) कुवचननुं
बोलवुं (अप्रस्काणके०) अन्याख्यान एटले श्रवता दोषनुं प्रकाशवुं (पेसुन्नके०) पर
ना गुणनुं अण सहेवुं अने पारका दोषने प्रकाशवुं (परपरिवायके०) पारका दोष बी
जा आगल प्रकाशवा (अरतिके०) संयमने विषे अरति (रतिके०) असंयम विषया
दिकने विषे रति (मायामोसके०) परवंचना मृषा अलिक जाषानुं बोलवुं (मिह्वादं
सणसत्तन्के०) मिथ्यादर्शन शब्द एटले अतत्त्वने विषे तत्त्वनी बुद्धि तेनेज शब्द कहिए
ए सर्व थकी (विरएके०) विरत एटले निवर्त्यागे वली (समिएसहिएके०) पांच समिति
ए समिता थका ज्ञान दर्शन अने चारित्र सहित प्रवर्ते (सयाजएके०) सदा संयमने
विषे प्रयत्न करे एटले सावधान थको रहे एवो ठतो (एोकुज्जेके०) कोइना उपर क्रोध
नकरे तथा (एोमाणीके०) अजिमान रहित होय उपलक्षणथकी माया तथा लोभरहित
एवा गुणे सहितजे होय ते (माहणेत्तिवच्चेके०) माहण एटले ब्राह्मण जाणवा ॥ १ ॥

त्ता, तेणं गाहाति एं बिति ” ॥ ४० ॥ (होंतिपुणइत्यादि) नावगाथा पुनरियं नवति । तद्यथा । योऽसौ साकारोपयोगः क्वायोपशमिकनावनिष्पन्नोगाथां प्रति व्यवस्थितः सा नावगाथेत्युच्यते । समस्तस्यापि च श्रुतस्य क्वायोपशमिकनावे व्यवस्थितत्वात् । तत्र चानाकारोपयोगस्यासंनवादेवमनिधीयते इति । पुनरपि तामेव विशिनष्टि । मधुरं श्रुति पेशलमज्जिधानमुच्चारणं यस्याः सा मधुरानिधानगाथा युक्ता । गाथा ढंदसोपनिबद्धस्य प्राकृतस्य मधुरत्वादित्यनिप्रायोगीयते पठ्यते मधुराक्षरप्रवृत्त्या गायंति वा तामिति गाथा । यतएवमतस्तेन कारणेन गाथामिति तां ब्रुवते । एमिति वाक्यालंकारे । एनां वा गाथामिति । अन्यथावा निरुक्तमधिकृत्याह । “ गाहीकयावअत्ता,अहवणसामुदएण ढंदेणं ॥ एएण होंति गाहा, एसो अन्नोवि पक्काउ, ॥ ४१ ॥ (गाहीकयावइत्यादि) गाथीकृताः पिंडीकृताविह्विताः संतएकत्र मीलिताअर्थीयस्याः सा गाथेत्यथवा सामुद्रेण ढंदसा वा निबद्धा सा गाथेत्युच्यते । तच्चेदं ढंदोऽनिबद्धं च यत्त्रोकेगाथेति तत्पिंडितैः प्रोक्तं । एषोऽनंतरोक्तोगाथाशब्दस्य पर्यायोनिरुक्तस्तात्पर्यार्थोऽष्टव्यः । तद्यथा । गीयतेऽसौ गायंति वा तामिति गाथीकृतावार्थाः सामुद्रेण वा ढंदसेति गाथेत्युच्यते । अन्योवास्वयमन्यूह्य निरुक्तविधिना विधेयइति । पिंडितार्थग्राहित्वमधिकृत्याह ।, पस्सरससुअश्रयणे, पिंडित ढेसुजो, अवितहत्ति ॥ पिंडियवयणेणं गेहेतिम्हा ततो गाहा,, ॥ ४२ ॥ (पस्सरससुइत्यादि) पंचदशस्वप्यध्ययनेषु अनंतरोक्तेषु पिंडितार्थानि तेषु सर्वेष्वपि यएवं व्यवस्थितोऽर्थस्तमवितथं यथावस्थितपिंडितार्थवचनेन यस्मादग्रध्नात्येतदध्ययनं षोडशं ततः पिंडितार्थग्रथनाजाथेत्युच्यतइति । तत्त्वचेदपर्यायैर्व्याख्येति कृत्वा सूत्रार्थमधिकृत्याह । “सो लसमे अश्रयणे, अणगारगुणाणवणण नणिया ॥ गाहा सोलसणामं, अश्रयणमिणं उवदिसंति ॥ ४३ ॥ (सोलसमेइत्यादि) षोडशाध्ययने ऽनगराः साधवस्तेषां गुणाः क्वां त्यादयस्तेषामनगरगुणानां पंचदशस्वप्यध्ययनेष्वनिहितानामिहाध्ययने पिंडितार्थवचने न यतोवर्णनानिहिताऽतोगाथाषोडशानिधानमध्ययनमिदं व्यपदिशंति प्रतिपादयंति । उक्तोनामनिष्पन्नोनिष्केपोनिर्युक्तयानुगमस्तदनंतरं स्पर्शिकनिर्युक्तयाऽनुगमस्यावसरः सच सूत्रे सति नवति सूत्रं च सूत्रानुगमेऽसावप्यवसरप्राप्तएवातोऽस्वल्लितादिगुणोपेतं सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं । तच्चेदं । (अहाहजंगवमित्यादि) अथेत्ययं शब्दोऽवसानमंगलार्थः । आदिमंगलं तु बुध्यतेत्यनेनानिहितं । तेनाद्यंतयोर्मंगलत्वात्सर्वोपि श्रुतस्कंधोमंगलमित्येतदनेनावेदितं नवति । आनंतर्येवा शब्दः । पंचदशाध्ययनानंतरं तदर्थसंग्राहीदं षोडशमध्ययनं प्रारभ्यते । अथानंतरमाह जगवानुत्पन्नदिव्यज्ञानः सदेवमनुजायां पर्षदीदं वक्ष्यमाणमाह । तद्यथा । एवमसौ पंचदशाध्ययनोक्तार्थयुक्तः ससाधुर्दीतइंदियदमने न इव्यनूतोमुक्तिगमनयोग्यत्वात् इव्यंच नव्येइति वचनात् रागद्वेषकालिकायइव्यरहित

५५८ द्वितीये सूत्रकृतांगे प्रथम श्रुतस्कंधे षोडशमध्ययनं.

अर्थ- (एतद्विसमणे के०) जे माहणना लक्षण कह्या ते अंहीं सर्व जाणवा वली
 श्रमणना विशेष कहेते जे (अणिस्ति ए के०) अनश्रित अतिवंध विहारी तथा
 (अणियाणे के०) नियाणा रहित (आदाणंच के०) कपाय थकी रहित (अतिवायं
 च के०) अतिपातंच एटले जीवहिंसा तथा (सुसावायंचके०) मृषावाद (वहिंघंचके०)
 मैथुन परिग्रह ए सर्वने झ परिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें परिहरे एटले मूलगुण
 कह्या हवे उत्तर गुण कहेते (कोहंचमाणंचमायंचलोहंच के०) क्रोध मान, माया तथा
 लोभ अने (पिज्झंच के०) प्रेम शब्दे राग (दोसंच के०) द्वेष एने पण सम्यक् प्रकारें संसारना
 कारण जाणीने परिहरे (इच्चेव के०) एरीते (जउजउ के०) जे जे (आदाणाउ के०)
 कर्मनो बंध (अप्पणोपेदेसेहेज के०) जे थकी पोताना आत्माने प्रदोष हेतु एटले अ
 वगुणना कारण देखे (तउतउआदाणतो के०) ते ते सावधानुष्ठान थकी चारित्रिउ
 (पुवंपडिविरते के०) पूर्वज एटले आगल थकीज आत्म हित वांढतो थको विरति
 करे (प्राणाइवायाए के०) प्राणातिपात नकरे एवो ठतो (दंते के०) दांत एटले इंडि
 यनो दमनार (इविए के०) इविक एटले मुक्तिगमन योग्य (वोसछकाए के०) निष्प्र
 तिकर्म शरीरवालो एटले शरीरनी शुश्रूषायें रहित (समणेत्तिवच्चे के०) एवा गुणे स
 हित विशिष्ट श्रमण कहेवो. ॥ ३ ॥

॥ टीका-अत्रापि पूर्वोक्तगुणसमूहे वर्तमानः श्रमणोपि वाच्यः । एतन्गुणयुक्तेना
 पि नाव्यमित्याह । अनिश्रितोऽप्रतिवक्षरीरादौ अनिदानोनिराकाङ्क्षः । आदानं कपायः
 परिग्रहोवा अतिपातोहिंसा मृषावादं वहिंघं मैथुनं । उक्तामूलगुणाः । उत्तरगुणानाह ।
 क्रोधं मानं मायां लोभं च प्रेम द्वेषं च इत्यादिकं सम्यक् परिज्ञाय परिहरेदिति । एवं यतो
 यतः कर्मोपादानादपायं पश्यति प्रदेपहेतुंश्च ततस्ततोहिंसादिकादानात्पूर्वमेव प्रतिविरतो
 नवेत् विरतिं कुर्यादित्यर्थः । एवंनूतोदांतः शुद्धोऽव्यनूतोऽव्युत्सृष्टकायः श्रमणोवाच्यः ॥३॥

॥ टीका-सांप्रतं श्रमणशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमुन्नावयन्नाह । अत्राप्यनंतरोक्ते विरत्या
 दिके गुणसमूहे वर्तमानः श्रमणोपि वाच्यः । एतन्गुणयुक्तेनापि नाव्यमित्याह । निश्चये
 नाधिक्येन चाश्रितोनिश्रितः ननिश्रितोऽनिश्रितः क्वचिद्वरीरादावप्यप्रतिवक्षस्तथा न वि
 द्यते निदानमस्येत्यनिदानोनिराकाङ्क्षोऽशेषकर्मकृत्यार्थी संयमानुष्ठाने प्रवर्तते तथा दीय
 ते स्वीक्रियते ऽष्टप्रकारं कर्म येन तदादानं कपायः परिग्रहः सावधानुष्ठानं वा तथाऽ
 तिपातनमतिपातः प्राणातिपात इत्यर्थः । तं च प्राणातिपातं झपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्या
 नपरिज्ञया परिहरेदेवमन्यत्रापि क्रिया योजनीया । तथा मृषावादोऽलीकवादस्तं च तथा
 वहिंघंति मैथुनपरिग्रहौ तौच सम्यक् परिज्ञाय परिहरेत् । उक्तामूलगुणाः । उत्तरगुणान

॥ टीका—इति पृष्ठे जगवान् माहनादीनां चतुर्णामभिधानानामर्थमाचष्टे । इत्येवं पूर्वोक्ताध्ययनार्थवृत्तिर्विरतः सर्वपापकर्मन्यस्तथा प्रेम रागः द्वेषोऽप्रीतिरूपः कलहोरादिः अन्यारख्यानमसदनियोगः पैशुन्यं परगुणमत्सरेण तदोपोद्धटनं । परपरिवादः काका परदोषापादनं अरतिः संयमे रतिर्विषयेषु । माया परवंचनं मृषावादोऽसदर्थानिधानं मिथ्यादर्शनं तत्त्वेऽतत्त्वमतत्त्वे च तत्त्वमिति मतिः । तदेव शब्दं एतेन्योविरतः । तथा समितः संगतः पंचसमितिजिः सहितोज्ञानादिजिः सदा यत्तः संयमे कस्यापि न कुप्येत नापि मानी । उपलक्षणात् मायालोचनान्यामपि निवृत्तइत्यादि गुणकल्पितः साधुर्माहनइति वाच्यः ॥ १ ॥

॥ टीका—इत्येवं पृष्ठोजगवान् ब्राह्मणादीनां चतुर्णामप्यभिधानानां कथंचिन्नेदाभिन्नानां यथाक्रमं प्रवृत्तिनिमित्तमाह । इत्येवं पूर्वोक्ताध्ययनार्थवृत्तिः सन् विरतो निवृत्तः सर्वेभ्यः पापकर्मैभ्यः सावधानुष्ठानरूपेभ्यः सतथा तथा प्रेम रागानिष्वंगलक्षणां द्वेषोऽप्रीतिलक्षणाः कलहो द्वं द्वाधिकरणमन्यारख्यानमसदनियोगः पैशुन्यं परगुणासहनतया तदोपोद्धटनमिति यावत् । परस्य परवादः काका परदोषापादनं अरतिश्चित्तोद्वेगलक्षणा संयमे तथा रतिर्विषयानिष्वंगोमाया परवंचनतया कुटिलमतिर्मृषावादोऽसदर्थानिधानं गामर्थं ब्रुवतो न वति मिथ्यादर्शनमतत्त्वे तत्त्वानि निवेशस्तत्त्वे वा तत्त्वमिति । यथा । एण्डि एण्डि कुणइकयं वेइ एण्डि एण्डि ॥ एण्डिय मोस्को वाउ ठमिष्ठत्तस्सगणाइइत्यादि । एतदेव शब्दं तस्मिन्स्ततो वा विरतइति । तथा सम्यगितः समितर्क्यासमित्यादिजिः पंचजिः समितिजिः समितइत्यर्थः । तथा सह हितेन परमार्थनूतेन वर्ततइति सहितः । यदि वा सहितोयुक्तोज्ञानादिनिस्तथा सर्वकालं यत्तः प्रयतः सत्संयमानुष्ठानेन तदनुष्ठानमपि न कषायैर्निसारी कुर्यादित्याह । कस्यचिदप्यपकारिणोपि न कुप्येत आक्रुष्टः सन्न क्रोधवशगोनूयात् नापि मानी नवेत् दुष्कृततपोयुक्तोपि न गर्वं विदध्यात् । तथा चोक्तं । जइ सो वि निज्जरमउ, पडिसिओ अठमाणमहाणेहिं ॥ अवसेसमयछाणा परिहरियवा पयत्तेणं । अस्य चोपलक्षणार्थत्वाद्वागोपि मायालोचनान्मकोन विधेयइत्यादिगुणकलितः साधुर्माहनइति निःशंकं वाच्यइति ॥ १ ॥

एण्वि समणे अणिसिसे, अणियाणे, आदाणंच, अतिवायं च, मुसावायंच बहिंठंच, कोहंच, माणंच मायंच, लोहंच, पिज्जंच, दोसंच, इच्चेव जउजउ आदाणं अप्पणोपदेसेहेऊ तउतउ आदाण तो पुवं पडिविरते, पाणाइवायाए दंते दविए वोसठकाए समणेति वच्चे ॥३

मार्गे अत्मा यस्य सस्थितात्मा संख्याय ज्ञात्वा संसारासारतां परदत्तनोजी एवंगुण
युतो निहृवाच्यः ॥ ४ ॥

॥ टीका-सांप्रतं निहृवशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमधिकृत्याह । अत्रापीति । ये ते पूर्वसु
क्ताः पापकर्मविरत्यादयो माहनशब्दप्रवृत्तिहेतवोऽत्रापि निहृवशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्ते तए
वावगंतव्याः । अमी चान्ये । तद्यथा । न उन्नतोऽनुन्नतः शरीरेणोद्धितः नावोन्नतस्त्वनि
मानग्रहग्रस्तस्तत्प्रतिपेधात्तपोनिर्जरांमदमपि न विधत्ते । विनीतात्मतया प्रश्रयवान्
यतएतदेवाह । विनयालंकृतो गुर्वादावादेशदानोद्यतोऽन्यदा वात्मानं नामयतीति
नामकः सदा गुर्वादौ प्रह्वोजवति । विनयेन चाष्टप्रकारं कर्म नामयति वैयावृत्योद्य
तोऽशेषमप्यपनयतीत्यर्थः । तथा दांतं इन्द्रियनोऽन्द्रियान्यां तथा शुद्धात्मा शुद्धव्यचू
तो निष्प्रतिकर्मतया व्युत्सृष्टकायश्च परित्यक्तदेहश्च । यत्करोति तददर्शयति । सम्यक् विधूया
पनीय विरूपरूपान् नानारूपाननुकूलप्रतिकूलानुच्चावचान् द्वाविंशतिपरीपहान् तथा
दिव्यादिकानुपसर्गांश्चेति । तद्विधूयनं तु यत्तेषां सम्यक् सहनं तैरपराजितता परीपहोप
सर्गांश्च विधूयाध्यात्मयोगेन सुप्रणिहितांतःकरणतया धर्मध्यानेन शुद्धमवदातमादानं
चरित्रं यस्य स शुद्धादानोजवति । तथा सम्यगुद्धानेन सञ्चारित्रोद्यमेनोद्धितस्तथा स्थि
तो मोक्षाध्वनि व्यवस्थितः परीपहोपसर्गैरप्यभ्युपगम्यात्मा यस्य सस्थितात्मा तथा सं
ख्याय परिज्ञायाऽसारतां संसारांतस्य दुष्प्रापतां कर्मचूमेर्वोधैः सुदुर्जनत्वं चावाप्य च सक
लां संसारोत्तरणसामग्रीं सत्संयमकरणोद्यतः परैर्गृहस्थैरात्मार्थं निर्वर्तितमाहारजातं
तैर्दत्तं नोक्तुं शीलमस्य परदत्तनोजी स एवं गुणकजितो निहृरिति वाच्यः ॥ ४ ॥

एववि णिग्गंथे, एगे, एगविऊ बुद्धे, संठिन्नसोए सुसंजते सु
समिते, सुसामाए, आयवायपत्ते, विऊ इहजवि सोयपलि
ठिन्ने, एोपूयणसकारलाजघी, धम्मघी धम्मविऊ णियोगपडि
वन्ने, समियंचरे, दंते दविए, वोसक्काए निग्गंथेति वच्चे, ॥ ५ ॥

अर्थ- (एवविणिग्गंथेके०) हवे नियंथनो विशेष कहेते. अंर्दीयां पण पूर्वला गुण
सर्व जेवा वलीजे विशेष गुणते ते कहेते (एगेके०) एकलो राग देप रहित तथा (ए
गविऊबुद्धेके०) पोताने एकलोज जाणे एटले संसारमां महारो कोइ संबंधी नथी ए
वो बुद्ध एटले तत्वनो जाण (संठिन्नसोएके०) सम्यक् प्रकारें जेणे आश्रवने ठेद्योते
तथा (सुसंजतेके०) सुसंयत एटले काठवानी परें गुतेडिय (सुसमितेके०) रुडी स
मितिए करी समितो (सुसामाएके०) सुसामायिकवंत एटले जेने शत्रु मित्र समानते

धिकृत्याह । क्रोधमप्रीतिलक्ष्णं मानं स्तनात्मकं मायां च परवंचनात्मकां लोचं मूर्खास्व
जावं तथा प्रेमानिष्वंगलक्ष्णं तथा द्वेषं स्वपरात्मनोर्बाधारूपमित्यादिकं संसारावतरणमां
गं मोक्षाध्वनोपध्वंसकं सम्यक् परिज्ञाय परिहरेदिति । एवमन्यस्मादपि यतोयतः कर्मोपाद
नादिहामुत्र चानर्थहेतोरात्मनोपायं पश्यति प्रद्वेषहेतूश्च ततस्ततः प्राणातिपातादिकादन
र्थदंडदानात् पूर्वमेवानागतमेवात्महितमिच्छन् प्रतिविरतो न वेत् सर्वस्मादनर्थहेतुनूताड
नयलोकविरुद्धा सावद्यानुष्ठानान्मुमुक्षुर्विरतिं कुर्यात् । यश्चैवं नूतोदांतः शुद्धोऽव्यनू
तो निष्प्रतिकर्मतया व्युत्सृष्टकायः स श्रमणोवाच्यः ॥ ३ ॥

एडवि निस्कू अणुन्नए, विणीए, नामए दंते दविए, वोसठका
ए, संविधुणीय विरूवरूवे, परीसहोवसग्गे, अप्पण्यजोगसुद्धा
दाणे, उवठिए, छिअप्पा, संखाए परदत्तनोई निस्कूत्ति वच्चे ॥४॥

अर्थ-हवे निहु शब्दनो विशेष कहेवे (एडवि निस्कू के०) अंहीयां निहुने विषे
पण जे पूर्वे ब्राह्मण श्रमणना गुण कह्या ते सर्व जाणवा अने वली अनेरा विशेष
कहेवे (अणुन्नए के०) अनिमान रहित (विणीए के०) विनीत एटले विनयवंत (ना
मए के०) संयमने विषे आत्मानो नमाड नार (दंतेदविएवोसठकाए के०) ए त्रण श
ब्दना अर्थ पूर्ववत् जाणवा (संविधुणीय के०) सम्यक् प्रकारे सहन करे शुं सहन
करे ते कहेवे (विरूवरूवे के०) विरूपरूप एटले अनुकूल प्रतिकूल एवा नाना प्रकार
ना (परीसहोवसग्गे के०) उपसर्ग परीसहने सहन करे तथा (अप्पण्यजोगसुद्धादाणे
के०) अध्यात्मयोगे करी निर्मल चित्तने परिणामे शुद्ध चारित्रवंत अको (उवठिए
के०) उपस्थित एटले चारित्रने विषे उठयो सावधान अयो (छिअप्पाके०) परीसह
उपसर्गे करी अंगजीतवे जेहनो आत्मा (संखाए के०) संसारनी असारता बोधिनुं
डुर्जेन पणु जाणतो (परदत्तनोई के०) पारका दीधेला आहारनुं जमनार एटले नि
दोष आहारी (निस्कूत्तिवच्चे के०) एवाने निहु कहेवो ॥ ४ ॥

॥ दीपिका-अत्रापि पूर्वोक्तमाहनशब्दप्रवृत्तिहेतवोत्रापि निहुशब्दप्रवृत्तिहेतवस्तएव
ज्ञेयाः । अमी चान्ये अनुन्नतोमदरहितोनावनीतो नदीनः दांतोविनयेन नामकोगुर्वादौ
प्रद्वोऽव्यनूतव्युत्सृष्टकायः सम्यक् विधूयापनीय विरूपान् नानाविधान् परीषहोपसर्गा
न् । परीषहा षाविंशतिः उपसर्गादेवादिकृतास्तद्विधूननं सम्यक् सहनं अध्यात्मयोगेन
शुनचेतसा शुद्धं आदानं चारित्रं यस्य स तथा सम्यगुद्भितः संयमोद्यतः स्थितोमोक्ष

यिकं समशत्रुमित्रजावोयस्य ससुसामायिकः । तथात्मनउपयोगलक्षणस्य जीवस्यासंख्ये
 यप्रदेशात्मकस्य संकोचविकाशजाजः स्वकृतफलचुजः प्रत्येकसाधारणतया व्यवस्थितस्य
 इव्यपर्यायतया नित्यानित्याद्यनंतधर्मात्मकस्य वा चादयात्मवादस्तं प्राप्तयात्मवादप्राप्तः
 सम्यग्यथावस्थितात्मस्वतत्त्ववेदीत्यर्थः । तथा विद्वानवगतसर्वपदार्थस्वजावोन व्यत्ययेन
 पदार्थानवगच्छति । यतोयत् कैश्चिदनिधीयते तद्यथैकएवात्मा सर्वस्वजावतया विश्वव्या
 पी ज्ञायामाकतंडुलमात्रोऽगुप्यपर्वपरिमाणोवेत्यादिकोसद्भूतान्युपगमः परिहृतोभवति । तथा
 विधात्मसद्भावप्रतिपादकस्य प्रमाणस्याजावादित्यनिप्रायः । तथा विधापीति इव्यतोजाव
 तश्च । तत्र इव्यस्रोतांसि यथा स्वविषयेष्विन्द्रियप्रवृत्तयः । जावस्रोतांसि तु शब्दादिष्वेवा
 नुकूलप्रतिकूलेषु रागद्वेषोद्भवस्तान्युचयरूपाण्यपि स्रोतांसि संवर्तेदित्यत्र रागद्वेषानावा
 च्च परिष्ठिन्नानि स्रोतांसि येन परिष्ठिन्नस्रोतास्तथानपूजासत्कारलानार्थी किंतु निर्ज
 रापेक्षी सर्वास्तपश्चरणादिकाः क्रियाविदधति । एतदेव दर्शयति । धर्मः श्रुतचारित्राख्यस्ते
 नार्थः सएवार्थो धर्मार्थः सविद्यते यस्यासौ धर्मार्थीति । किमिति । इदमुक्तं भवति । नपूजा
 द्यर्थं क्रियासु प्रवर्तते अपितु धर्मार्थीति । किमिति । यतो धर्मं यथावत्तत्फलानि च स्वर्गा
 वाप्तिर्लक्षणानि सम्यक् वेत्ति धर्मं च सम्यक् ज्ञानतः । यत्करोति तदर्शयति । नियोगो
 मोक्तुमार्गः सत्संयमोवा तं सर्वात्मना जावतः (प्रतिपन्ननियोगपडिवन्नोति) तथाविधश्च
 यत्कुर्यात् तदाह । (समियंति) समतां समजावरूपां वा शीतचंदनकल्पां चरेत् सतत
 मनुतिष्ठेत् । किंचूतः सन्नाह । दांतोऽव्यनूतोऽव्युत्पृष्टकायश्चैतज्जुणसमन्वितः सन् यत्पूर्वो
 क्तमाह नश्रमणनिहुशब्दानां प्रवृत्तिनिमित्तं तत्समन्वितश्च निग्रंथइति वाच्यः । तेषां मा
 हनादयः शब्दानिग्रंथशब्दप्रवृत्तिनिमित्ताअविनाजाविनोभवन्ति । सर्वेप्येते निन्नव्यंजनाअ
 पि कथंचिदेकार्थाइति ॥ ५ ॥

से एवमेव जमह जाणहं जयंतारो तिवेमि ॥ ६ ॥ इतिषोडस

मं गाहानामशयणं सम्मतं ॥ षष्ठमो सुअस्कंधो सम्मतो ॥ १ ॥

अर्थ-हवे श्रीसुधर्म स्वामी जंबू प्रवृत्ति साधु प्रत्ये कहेठे के (सेएवमेवजाणहंजम
 ह के०) तमे एम जाणोके जे में कह्यो ते निश्चे करी सत्य ठे एम जाणो कारणके
 हुं सर्वज्ञानी आझायें कहुंहुं. ते सर्वज्ञ जगवंत तीर्थंकर देव परोपकारी केवाठे तोके (ज
 यंतारो के०) महानजय थकी राखनारठे माटे तेमना कहेला वचन हुं तमने कहुंहुं. तिवे
 मिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो. एरीते श्रीसुधर्म स्वामियें जंबूस्वामि प्रत्ये कह्यो. ए गाहाना
 मे सोलमां अध्ययननो अर्थ समाप्त थयो. इति श्रीसुयगडांग सूत्रना प्रथम श्रुतस्कंधनो
 वाजावबोध लेख्यार्थ समाप्तः ॥

(आयवायपत्तेके०) आत्म वादे पहोतो एटले आत्माने वादे उपयोग लक्षण जी व असंख्य प्रदेशी जीव संकोच विकाशनो नजनार इव्य पर्यायरूप नित्यानित्य चेद निन्न पोताना करेला कर्मनुं नोगवनार इत्यादिक आत्मवादे पहोतो एटले आत्म तत्वनो जाण (विक्रके०) तथा विद्वान् पंमित शुद्धमार्गनो जाण (डुहउविसोयप लिङ्गिन्नेके०) तथा इव्य अने जावना चेदे करी बन्ने प्रकारना आश्रव रूपिया स्रोत जेणे परिठेद्याठे तथा (णोपूयणसत्कारलान्छीके०) पूजा सत्कारना लाननो अर्थी न थाय किंतु निर्झरानो अर्थी थाय (धम्मठीके०) धर्मनो अर्थी (धम्मविक्रके०) धर्म नो जाण शुद्धमार्गनो गवेषण द्वार (णियोगपडिवन्नेके०) नियोगप्रतिपन्न एटले मो क्कमार्गे पहोतो एवो उतो (समियंचरेके०) समता आचरे एवो थको (दंतेदविण्वोस ठकाएके०) दांत इविक वोसठकाए तेने (निग्गंयेत्तिवन्नेके०) निग्रंथ कहेवो ॥ ५ ॥

॥ दीपिका—अत्रापि गुणगणे वर्तमानोनिग्रंथोवाच्यः । अमी चान्ये गुणाः । एकोरा गवेषरहितः । एकमेव परलोकगामितयात्मानं वेत्तीत्येकवित् बुद्धस्तत्त्वज्ञः सम्यक् विज्ञानि जावस्त्रोतांसि आश्रवद्वाराणि येन ससंविन्नस्त्रोताः सुसंयतः सुसमितः समितिनिः सुष्ठु सामायिकं समजावोयस्य स तथा आत्मवादप्राप्तः सम्यगात्मस्वरूपवेदी विद्वान् ज्ञातसर्वपदार्थः द्विधा इव्यतोजावतश्च स्त्रोतांसि परिस्तिन्नानि येन सतथा इव्यस्त्रोतांसि विषयेन्द्रियप्रवृत्तयः । जावस्त्रोतांसि तु शब्दादिषु शुभाशुक्लेषु रागद्वेषोत्पत्तिः । तानि ये न त्यक्तानि तथा नोपूजासत्कारार्थी तथा धर्मार्थी धर्मवित् नियोगोमोहस्तं प्रतिपन्नः समतां चरेत् कुर्यात् दांतोऽव्यज्जुतोव्युत्सृष्टकायः । एवंजुतः पूर्वोक्तमाहनादिगुणयुतश्च निग्रंथोवाच्यः ॥ ५ ॥

॥ टीका—तथाऽत्रापि गुणगणे वर्तमानोनिग्रंथइति वाच्यः । अमी चान्ये अपदिश्यं ते । तद्यथा । एकोरागवेषरहिततया उजाः । यदिवाऽस्मिन् संसारचक्रवाले पर्यटन्नसुमान् स्वरुतसुखदुःखफलनाक्लेनैकस्यैव परलोकगमनतया सदैककएव नवति । तत्रोद्यत विहारी इव्यतोप्येककोजावतोपि गह्वांतर्गतस्तु कारणिकोऽव्यतोजाज्योजावतस्त्वेककए व । तथैकमेवात्मानं परलोकगामिनं वेत्तीत्येकवित् न मे कश्चिदुःखपरित्राणकारी सहा योस्तीत्येवमेकवित् । यदिवैकांतेन विदितसंसारस्वजावतया मौनींऽमेव शासनं तथ्यं ना न्यदित्येवं वेत्तीत्येकांतवित् अथवैकोमोहः संयमोवा तं वेत्तीति । तथा च बुद्धोऽवगत तत्त्वः सम्यक् विज्ञान्यपनीतानि जावस्त्रोतांसि संवृतत्वात्कर्माश्रवद्वाराणि येन सतथा सु ष्ठु संयतः कूर्मवत्संयतगात्रोतिरर्थककायक्रियारहितः सुसंयतस्तथा सुष्ठु पंचनिः समिति निः सम्यगितः प्राप्तोज्ञानादिकं मोहमार्गमसौ सुसमितस्तथा सुष्ठु समजावतया सामा

॥ दीपिका—एते चत्वारो निन्ना अपि कथंचिदेकार्था इति । सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमाह । सेतत् यन्मयोक्तं एवमेव जानीत यूयं यस्मादहं सर्वज्ञाज्ञया वक्षिम् । नच नतो गवं नयात्रातारो वा सर्वज्ञा अन्यथा वदन्ति अतो मडुकमेवमेवावगच्छतेति । इति समाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ६ ॥

॥ इति श्रीतपागङ्गाधिराजश्रीहेमविमलसूरीश्वरशिष्य हर्षकुलपंडितप्रणीतायां सूत्रकृतांगदीपिकायां गाथाषोडशाख्यं षोडशमध्ययनं समाप्तं ॥

॥ टीका—सांप्रतमुपसंहारार्थमाह । (से एवमेव जाणह इत्यादि) सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिप्रभृतीनुदिश्येदमाह । से इति । तद्यन्मया कथितमेव जानीत यूयं । नान्यो मद्बचसि विकल्पो विधेयः । यस्मादहं सर्वज्ञाज्ञया ब्रवीमि । नच सर्वज्ञानगवंतः परहितैकरता नयात्रातारो रागद्वेषमोहान्यतरकारणा जावाद्वन्यथा ब्रुवते । अतो यन्मयाऽऽदितः प्रभृति कथितं तदेवमेवावगच्छेदिति । इति परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् । उक्तोऽनुगमः सांप्रतं नयास्ते च नैगमादयः सप्त । नैगमस्य सामान्यविशेषात्मतया संग्रहव्यवहारप्रवेशात्संग्रहादयः षट् । समनिरूढेऽनूतयोः शब्दनयप्रवेशान्नैगमसंग्रहव्यवहारसूत्रशब्दाः पंच । नैगमनस्याप्यंतर्जावाच्चत्वारो व्यवहारस्यापि । सामान्यरूपविशेषतया सामान्यविशेषात्मनोः संग्रहसूत्रयोरेतर्जावात्संग्रहसूत्रशब्दास्त्रयस्तेपि च इव्यास्तिकपर्यायास्तिकांतर्जावाद्ब्रह्मास्तिकपर्यायास्तिकानिधानौ द्वौ नयौ । यदि वा सर्वेषामेव ज्ञानक्रिययोरेतर्जावात् ज्ञानक्रियानिधानौ द्वौ तत्रापि ज्ञाननयो ज्ञानमेव प्रधानमाह क्रियानयश्च क्रियामिति । नयानां च प्रत्येकं मिथ्यादृष्टित्वाज्ज्ञानक्रियाश्च परस्परापेक्षतया मोक्षांगत्वाद्भुजयमात्रप्रधानं । तच्चोन्नयं सत्क्रियोपेते साधौ नवतीति । तथाचोक्तं । णायम्मिगिणिहयवे, अगिणिहयवमि चेव अहमि ॥ जइ यवमेव इति जो उवएसो सो नउ नाम ॥ १ ॥ सवेसिं पि णयाणं, बहुविहवत्तवयं णिसामेत्ता ॥ तं सव्वनयविसुद्धं जं चरणगुणघीउं साहुत्ति ॥ ६ ॥ समाप्तं षोडशाख्यं षोडशमध्ययनं तत्समाप्तौ च समाप्तः प्रथमः श्रुतस्कंध इति ॥

॥ इति श्रीद्वितीये सूत्रकृतांगे, गुर्जरजाषासहितः
श्रीहर्षकुलकृतदीपिकायुक्तः शीलंगाचार्यकृतटी
कासंयुतश्च, प्रथमः श्रुतस्कंधः समाप्तः ॥

सांजल्युं ठे में आयुष्यवंत एवा (नगवया के०) नगवन्ते (एवमस्काय के०)
 एम कल्युं ठे (इह के०) ए वचन थकी सुयगडांगने बीजे श्रुतरस्कंधे (खलु)
 ए शब्द वाक्यालंकारने अर्थे (पौंमरीएणामश्रयणे के०) पुंमरीक नामे अध्ययन
 ते पुंमरीक कमलनी उपमायें अशे (तस्सणं के०) ते कारणे एवो नाम कह्यो
 तेनुं (अयमष्टेपप्सुते के०) एजे आगल कहेसो ते अर्थे जाणवो ॥ १ ॥ (सेज
 हाणामए के०) ते जेमठे तेम कहेवो. नाम इति संजावनाने अर्थेठे. जेम कोइ एक
 (पुष्करिणीसिया के०) पुष्करणी एटले कमल सहित वावडीठे ते केवीठे तोके (ब
 हुउदगाके०) घणो अगाध जेमां पाणीठे (बहुसेयाके०) घणो जेमां कर्दमठे (बहुपुष्क
 लालक्ष्णा के०) घणो पुष्करणी पणो संपूर्णठे अर्थात् पुष्करणीनो अर्थे जेणे लाधोठे
 एटले जेवो नाम तेवा परिणामे एवी (पुंमरिक्किणी के०) पुंमरिक्किणी एटले थेत क
 मल सहित वावडीठे (पासादिया के०) निर्मल जले करीने प्रसन्न चित्त कारणीठे
 (दरिसणिया के०) घणा लोकने देखवा योग्यठे (अनिरूवा के०) जेने विपे सर्व
 काल हंस चक्रवाक गजमहिपादि रूपठे ते कारणे अनिरूपठे (पडिरूवा के०) स्वह
 नाव थकी सर्व रूप प्रत्ये वंचेठे ते माटे प्रतिरूपठे ॥ २ ॥ (तीसेणंपुष्करिणीए
 के०) ते पुष्करणीने विपे (तत्ततब्बदेसेदेसे के०) त्यां त्यां ते ते प्रदेशे (तह्मितह्मिंब
 ह्वेपउमरपौंमरीयाबुइया के०) त्यां त्यां घणा प्रधान पुंमरीक नामे पद्य एटले कमल
 नगवन्त श्रीमहावीर देवे कह्याठे (अणुपुबुछिया के०) ते कमल आनुपूर्वियें उठया (ऊ
 सियाके०) पाणी थकी उपर वत्तेठे (रुइलाके०) दीपता (वन्नमंताके०) प्रधान वर्ण
 वाला कमलठे (गंधमंता के०) सुगंधवाला (रसमंता के०) रसवाला (फासमं
 ता के०) सुकोमल स्पर्श सहित ठे (पासादिया के०) प्रासादनीक प्रसन्नचित्तकार
 णीक (दरिसणिया के०) लोकने देखवा योग्य (अनिरूवा के०) अनिरूप (पडि
 रूवा के०) प्रतिरूप ॥ ३ ॥ (तीसेणंपुष्करिणीए के०) ते पुष्करणीने विपे (बहुमश्र
 देसजाए के०) घणा मध्य प्रदेशना जागने विचाले (एगेमहंपउमवरपौंमरीएबुइए के०)
 एक महोदुं प्रधान पौंमरीक नामा कमल बोळ्युंठे (अणुपुबुछिए के०) ते आनुपूर्वियें
 चडती चडती पांखडीयें करी उठयोठे उस्सिते रुइले वसुमंते गंधमंते रसमंते फासमं
 ते पासादीए जाव पडिरूवे एम यावत् प्रतिरूप सुधीना अर्थे पूर्ववत् जाणवा ॥ ४ ॥
 (सत्तावंतिचणं के०) इत्यादिक सर्व समग्र नाव एं एवे वाक्यालंकारे जाणवा (तीसे
 णंपुष्करिणीए के०) ते पुष्करणीने विपे (तत्ततब्बदेसेदेसे के०) त्यां त्यां प्रदेशे एटले
 एवा समग्रजागोने विपे (तह्मितह्मिंबह्वेपउमवरपौंमरीयाबुइयाके०) त्यां त्यां पूर्वोक्त गुण
 सहित एवा घणा पुंमरीक कमल बोळ्याठे ते सर्व अणुपुबुछिया ऊसिया रुइला जावपडि

ॐ नमो श्री वीतरागाय

अथश्री द्वितीय सूत्रकृतांगे द्वितीय श्रुतस्कंधस्य बालावबोध

दीपिकासहितस्य टीकायुतस्य प्रारंभः

मूल गद्य--सुयं मे आउसंतेणं जगवया एव मस्काय इह खलु पोंमरीए
णामञ्जयणे तरुसणं अयमधे पस्सते ॥१॥ से जहा णामए पुस्करिणी सिया
बहुउदगा बहुसेया बहुपुस्कला लद्धा पुंमरिकिणी पासादिया दरिस
णिया अजिरूवा पडिरूवा ॥२॥ तीसेणं पुस्करिणीए तच्च तच्च देसे देसे त
हिं तहिं बहवे पत्तमवरपोंमरीया बुइया अणुपुबुद्धिया ऊसिया रुइला वन्न
मंता गंधमंता रसमंता फासमंता पासादिया दरिसणिया अजिरूवा पडि
रूवा ॥३॥ तीसेणं पुस्करिणीए बहुमञ्जदेसजाए एगेमहं पत्तमवरपोंमरीए बु
इए अणुपुबुद्धिए उस्सिते रुइले वन्नमंते गंधमंते रसमंते फासमंते पासा
दीए जावपडिरूवे ॥ ४ ॥ सत्तावंतिचणं तीसेणं पुस्करिणीए तच्च तच्च देसे
देसे तहिं तहिं बहवे पत्तमवरपोंमरीया बुइया अणुपुबुद्धिया ऊसिया रुइ
ला जावपडिरूवा सत्तावंतिचणं तीसेणं पुस्करिणीए बहुमञ्जदेसजाए ए
गं महं पत्तमवरपोंमरीए बुइए अणुपुबुद्धिए जावपडिरूवे ॥५॥ अह पुरिसे
पुरिहिमाउ दिसाउ आगम्म तं पुस्करिणी तीसे पुस्करिणीए तीरे ठिच्चा पासं
ति तं महं एगं पत्तमवरपोंमरीयं अणुपुबुद्धियं ऊसियं जावपडिरूवं तएणं
से पुरिसे एवं वयासि अहमंसी पुरिसे खेयन्ने कुसले पंमि ते वियत्ते मेहा
वी अबाले मग्गहे मग्गविऊ मग्गस्सगतिपराकमस्स अहमेयं पत्तमव
रपोंमरीयं उन्निक्खिस्सामिति कट्ठु इतिवच्चा से पुरिसे अजिक्कमेति तं पुक्क
रिणी जावंजावंचणं अजिक्कमेइ तावंतावंचणं महंते उदए महंते सेए
पहीणे तीरं अपत्ते पत्तमपरपोंमरीयं णोहच्चाए णोपाराए अंतरा पोक्क
रिणीए सेयंसि निसस्से पढमे पुरिसजाए ॥ ६ ॥

अर्थ--हवे श्री सुधर्म स्वामि जंबू स्वामि प्रत्ये कहेठे (सुयंमेआउसंतेणं के०)

स्य सप्ताध्ययनानि । तेषु प्रथमं पुंडरीकाध्ययनं तस्येदमादिसूत्रं । (सुअंमेइति) श्रुतं
मया आयुष्मता जगवता एवमाख्यातं । इह प्रवचने । खलुशब्दोवाक्यालंकारे । पौंड
रीकाख्यमध्ययनं पुंडरीकेण श्वेतपद्मेन उपमा यत्र तत्पौंडरीकं । तस्यायमर्थः प्रकृतः ।
एवं वाक्यालंकारे ॥ १ ॥ तद्यथा । नामशब्दः संज्ञावनायां । संज्ञाव्यते पुष्करिणीदृष्टांतः
पुष्कराणि पद्मानि यस्यां सा पुष्करिणी वापी स्यात् । किञ्चूता । बहुदका बहुदकप्रचुरा ।
सीयंते यस्मिन्नसौ सेयः कर्दमः सयस्यां बहुसेया बहुपुष्कला बहुसंपूर्णा लब्धोनामानु
गतोर्थोयया सा लब्धार्था पुंडरीकिणी श्वेतपद्मप्रचुरा प्रासादिका निर्मला दर्शनीया शो
नना । अजितः सर्वतोरूपाणि हंसचक्रादीनि यस्यां सा तथा प्रतिरूपा प्रतिविंबवती नि
र्मलत्वात्तस्यां सर्वत्र प्रतिविंबानि वीक्ष्यंते ॥ २ ॥ तस्यां पुष्करिण्यां । तत्रतत्रेति पुंडरी
कैर्व्याप्तिमाह । देशेदेशे इत्यनेन तु एकैकप्रदेशे प्राचुर्यमाह । तस्मिंस्तस्मिन्नित्यनेन तु
नास्त्येवासौ प्रदेशोयत्र तानि न संतीति । अथवा अत्यादरज्ञापनाय एकार्थान्येवैता
नि त्रीणि पदानि । तेषु पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु बहूनि पद्मान्येव वराणि पौंडरीकाणि
श्वेतशतपत्राण्युक्तानि आनुपूर्व्येण विशिष्टरचनया स्थितानि उद्भूतानि पंकजले अति
लब्ध उपरि व्यवस्थितानि रुचिं कांतिं लांतीति रुचिलानि दीप्तिमंति शोचनवर्णगंधरस
स्पर्शवंति प्रासादीयानि दर्शनीयानि अजिरूपाणि प्रतिरूपाणि ॥ ३ ॥ तस्यां पुष्करि
ण्यां । एवं वाक्यालंकारे । मध्यदेशे एकं पद्मवरमेव पुंडरीकमुक्तं शेषव्याख्या पूर्ववत् ॥ ४ ॥
(सद्वावंतिति) सर्वस्यापि तस्याः पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु बहूनि पद्मानि तथा सर्व
स्याश्च तस्याबहुमध्यदेशे पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं महदेकं पौंडरीकं विद्यतइति ॥ ५ ॥ अ
थ पूर्वस्यादिशः कश्चिदेकः पुरुषः समागम्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च तीरे तटे स्थित्वा त
तत्पद्मं प्रासादीयादिविशेषणं सपुरुषएवं वक्ष्यमाणं वदेत् । (अहमंसिति) अहमस्मि
पुरुषः कुशलः पंडितः क्षेत्रज्ञोव्यक्तोवाख्यादतिक्रान्तोमेधावी अवालोमथ्यमवयामार्ग
स्थः सज्जिराचीर्णमार्गस्थोमार्गवित् मार्गस्थ या गतिर्गमनं तथा पराक्रमं विवक्षितदेश
गमनं तज्ज्ञानातीति मार्गस्थ गतिपराक्रमज्ञः एवंविधोऽहमेतत्पद्मवरपुंडरीकं पुष्करिणी
मध्यस्थं उत्क्षेप्यामि उत्खनियामीति कृत्वा इहागतइत्युक्त्वा सपुरुषस्तां पुष्करिणीम
निक्रामेत् संमुखं गच्छेत् । यावच्च यावच्च तदवतरणेषु संमुखं गच्छेत्तावत्तावच्च । एवं वा
क्यालंकारे । तस्याः पुष्करिण्यामहदगाधमुदकं महांश्च सेयः कर्दमः । ततः समहाकर्दमोद
काच्यामाकुलः प्रहीणस्तीरं विनक्तिव्यत्ययात्तीराद्भ्रष्टः । अत्रास्य पद्मवरपुंडरीकं । तस्याः
सेयः कर्दमस्तस्मिन्नपसुनिमग्नस्तीरपद्मयोरंतरंतरालएव तिष्ठति (नोहञ्चाएति) नार्वाक्
तटवर्ती (नोपाराएति) नापि पारगमनाय समर्थः । एवमसावुचयत्रष्टः प्रथमः पुरु
षजातः पुरुषजातीयः ॥ ६ ॥

रूवा सद्वावन्तिचणं इत्यादिक उपमायें जाणवा (तीसेणंपुष्करिणीएबहुमज्जदेसजाएके०)
 ते पुष्करणीना बहु मध्यदेश नागने विषे (एगंमहं के०) एक महोदुं (पउमवरपोंमरि
 एबुइए के०) प्रधान पौंमरिक कमल बोव्योळे अणुपुबुष्ठिए जावपडिरूवे सुधी अर्थ
 पूर्वे लखाइ गयुंळे ॥५॥ (अहपुरिसेके०) अथ हवे एक पुरुष (पुरिबिमाउदिसाउके०)
 पूर्वदिशा थकी (आगम्मके०) आवीने (तंके०) ते (पुष्करिणीके०) पुष्करणी (तीसे
 पुष्करिणीएके०) तेपुष्करणीना (तीरेविच्चाके०) तीरने विषे उजो रहीने (तंमहंएगंपउमवर
 पोंमरीयंके०) ते महोदुं एक पौंमरीक कमल पूर्वोक्त गुण सहित तेने (पासंतिके०) देखे ते क
 मलकेवो तोके अणुपुबुष्ठियं उस्सियं जावपडिरूवं इत्यादिकना अर्थ पूर्वे लखाइ गयाळे
 एवी शोना सहित ते पौंमरीक कमलने देखीने (तत्तेणं के०) तेवारें (सेपुरिसे के०)
 ते पुरुष (एवंवयासि के०) एम बोव्यो शुं बोव्यो ते कहेळे (अहमंसीपुरिसे के०)
 हुं पुरुषहुं परंतु केवोहुं तोके (खेयन्ने के०) परपीडानो जाण तथा अवसरनो जाण
 हुं (कुसल्लेपंमिते के०) दाह्यो पंमितहुं (वियत्ते के०) विवेक युक्त (मेहावी के०)
 परिणत बुद्धिवालो हुं (अबाले के०) बाल पणा रहित (मग्गळे के०) मार्गस्थ ए
 टले मार्गने विषे स्थित रह्यो (मग्गविज्ज के०) रुडा मार्गनो जाण (मग्गस्सगति
 के०) मार्गनी गतिना (पराक्कमसू के०) पराक्रम तेनो जाणहुं (अहमेयंके०) तेज
 णी हुं ए (पउमवरपोंमरीयंके०) प्रधान पौंमरीक कमलने ए पुष्करणी थकी (उन्नि
 स्सिस्सामित्ति के०) उद्धरीश (कट्टु के०) एम करीने (इतिवच्चा के०) ए पूर्वो
 क्त वचन बोलतो जेटले (सेपुरिसे के०) ते पुरुष (अनिक्रमेति के०) पुष्करणी
 मांहे प्रवेश करेळे (तंपुष्करिणीके०) ते पुष्करिणी मांहे (जावंजावंचणंअनिक्रमेइके०)
 जेम जेम जायळे अतिक्रमेळे (तावंतावंचणंके०) तेम तेम ते पुरुष पुष्करणी मांहे (महंते
 उदए के०) महोटा अगाध पाणीने विषे (महंतेसेए के०) घणा कादवने विषे (प
 हीणेतीरं के०) एक कांतो मूकी बीजे कांते (अपत्तेके०) अण प्होतो एटले न प्हो
 तो अने (पउमवरपोंमरीयंके०) पौंमरीक कमले पण प्होतो नही तेने उद्धरी पण शक्यो
 नही (णोहच्चाए के०) कांते रह्यो नही (णोपाराएके०) पार पण पाम्यो नही कमलपण
 लइ नशक्यो (अंतरापोष्करिणीए के०) विचाले पुष्करणी मांहेज (सेयंसि के०) का
 दवने विषे (निससु के०) खुची रह्यो एटले बेहु तीर थकी अष्ट थयो अने कम
 लने पण उद्धरी न शक्यो अने पोते पण कादवमां खुची रह्यो नीकली शक्यो नही
 (पढमेपुरिसजाए के०) एटले प्रथम पुरुष जात जाणवो ॥ ६ ॥

ता । अर्थाधिकारः पौंडरीकोपमया स्वसमयगुणव्यवस्थापनं । समवतारेतु यत्र यत्र स
मवतरति तत्रतत्र लेशतः समवतारितमेवेति । उपक्रमानंतरं निक्षेपः सच नामनिष्पन्ने
निक्षेपे पौंडरीकमित्यस्याध्ययनस्य नाम तन्निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह । “ एणमंतवणा द
विए, खेत्ते कालेय गणणसंठाणे ॥ जावेय अछमे खलु, एिस्केवो पुंडरीयस्य ” ॥ ३ ॥
(एणमंतवणेत्यादि) पौंडरीकस्य नामस्थापनाऽव्यक्तेत्रकालगणनासंस्थापनजावात्म
कोऽपृथा निक्षेपः । तत्र नामस्थापने कुणुत्वादनादृत्य इव्यपौंडरीकमनिधित्तुराह ।
“ जो जीवो नविउं खलु, उववळ्ळि कामो पुंडरीयस्य ॥ सोदव्वपुंडरीउं, जावमि विजा
णउं नणिउं ” ॥ ४ ॥ (जोजीवोइत्यादि) यः कश्चित्प्राणधारणलक्षणोजीवनविष्यतीति
नव्यस्तदेव दर्शयति । उत्पत्तितुकामः समुत्पित्सुस्तथाविधिकर्मोऽद्यात्पौंडरीकेषु श्वेतपद्मेषु
वनस्पतिकायविशेषेष्वनंतरनवे जावी सइव्यपौंडरीकः । खलुशब्दोवाक्यैलिकारे । जावपौ
ंडरीकं त्वागमतः । पौंडरीकपदार्थकृत्तत्र चोपयुक्तइति । एतदेव इव्यपौंडरीकं विशेषत
रं दर्शयितुमाह । “ एगजविण्यवडा, उणय अनिमुहिय नामगोणय ॥ एते तिन देसा,
दवमिय पौंडरीयस्स ” ॥ ५ ॥ एकेन नवेन गतेनानंतरनवएव पौंडरीकेपूत्पत्त्यते स
एकनविकस्तथा तदासन्नतरः पौंडरीकेषु वडायुष्कस्ततोप्यासन्नतमोनिमुखनामगोत्रोऽ
नंतरसमयेषु यः पौंडरीकेपूत्पद्यते । अनंतरोक्ताएते त्रयोदेशविशेषाऽव्यपौंडरीकेऽवगंत
व्याइति । नूतस्य जाविनोवा जावस्य हि कारणं तु यत्त्रोके । तद्व्यं तत्त्वज्ञैः सचेतना
चेतनं कथितमिति वचनात् । इहच पुंडरीककंडरीकयोर्त्रात्रोर्महाराजपुत्रयोः सदसदनुष्ठा
नपरायणतया शोचनत्वमवगम्य तदुपमयाऽन्यदपि यद्वोचनं तत्पौंडरीकमितरत्तु कंमकमि
ति । तत्र च नरकवर्जासु तिसृष्वपि गतिषु ये शोचनाः पदार्थास्ते पौंडरीकाः शेषास्तु
कांडरीकाइत्येतत्प्रतिपादयन्नाह । “ तेरिहिया मणुस्सा, देवगणा चैव होंति जेय व
रा ॥ ते होंति पुंडरीया, सेसा पुण कंमरीयाउं ” ॥ ६ ॥ (तेरिहियाइत्यादि) कंठ्या
तत्र तिर्यक्तु प्रधानस्य पौंडरीकत्वप्रतिपादनार्थमाह । “ जलयर थलयर खयर, जे
पवराचैव होंति कंताय । जे वसजावमणुमया, ते होंति पुंडरीयाउं ” ॥ ७ ॥ जलचरेषु
मत्स्यकरिमकरादयः स्थलचरेषु सिंहादयोवलवर्णरूपादिगुणयुक्तावरः परिसर्पे मणिफणि
नोच्छ्रजपरिसर्पेषु नकुलादयः खचरेषु हंसमयूरादयः इत्येवमन्येपि स्वजावेन प्रकृत्या लो
कानुमतास्ते च पौंडरीकाश्च प्रधानाजवन्ति । मनुष्यगतौ प्रधानाविष्करणाचाह । “ अ
रिहंत चक्कवन्ती जारणविक्काहरा दसाराय ॥ जे अन्ने इतिमंता, तेहोंति पौंडरीया
उं ॥ ८ ॥ सर्वातिशायिनीं पूजामर्हतीत्यर्हतः । ते निरुपमरूपादिगुणोपेतास्तथा चक्रव
र्तिनः पट्खंडनरतेश्वरास्तथाचारश्रमणाबहुविधैश्वर्यनूतलब्धिकलापोपेतामहातपस्विनस्त
था विद्याधरावैताढ्यपुराधिपतयस्तथा दाशार्हाहरिवंशकुलोद्भवाः । अस्य चोपलक्षणार्थ

टीका—प्रथमश्रुतस्कंधानंतरं द्वितीयः समारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानं
तरश्रुतस्कंधे योर्थः समासतोऽनिहितोऽसावेवानेन श्रुतस्कंधेन सोपपत्तिकोव्यासेनाजि
धीयते । तएव विधयः सुसंगृहीताजवन्ति येषां समासव्यासाभ्यामनिधानमिति । यदि
वा पूर्वश्रुतस्कंधोक्तएवार्थोऽनेन दृष्टान्तद्वारेण सुखावगमार्थं प्रतिपाद्यतइत्यनेन संबंधे
नायातस्यास्य श्रुतस्कंधस्य संबंधीनि सप्त महाध्ययनानि प्रतिपाद्यन्ते । महान्ति च ता
न्यध्ययनानि च पूर्वश्रुतस्कंधाध्ययनेन्योमहत्वादेतेषामिति । तत्र महत्त्वब्दाध्ययनशब्दयो
र्निर्हेपार्थं निर्युक्तिरुदाह । एामंठवणा दविण खेत्ते काले तहेव जावेय ॥ एसो खलु म
ह तंमि निस्केवो ठव्विहो होंति ॥ १ ॥ (एामंठवणेत्यादि) नामस्थापनाइव्यक्त्रका
लजावात्मकोमहति षड्विधोनिर्हेपोजवत्ति । तत्र नामस्थापने सुज्ञाते इव्यमहदागमतो
नोआगमतश्च । आगमतोज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः । नोआगमतस्तु जशरीरजव्यशरीरव्य
तिरिक्तं सचित्तमिश्रजेदात्रिधा । तत्रापि सचित्तइव्यमहतत्रौदारिकं शरीरं तत्रौदारिकं योज
नसहस्रपरिमाणं मत्स्यशरीरं वैक्रियं तु योजनशतसहस्रपरिमाणं । तैजसकार्पणे तु लोका
काशप्रमाणे । तदेतदौदारिकवैक्रियतैजसकार्मणरूपं चतुर्विधं इव्यं सचित्तमहदचित्तमहत्
समस्तलोकव्याप्यचित्तमहास्कंधः । मिश्रं तु तदेव मत्स्यादिशरीरं क्षेत्रमहत् लोकाकाशं
कालमहत्सर्वाजावमहदौदयिकादिजावरूपतया षोढा । तत्रौदयिकोजावः सर्वसंसा
रिषु विद्यतइति कृत्वा बव्हाश्रयत्वान्महान् जवति । कालतोप्यसौ त्रिविधः । तद्यथा ।
अनाद्यपर्यवसितोऽनव्यानामनादिसपर्यवसितोऽनव्यानां सादिसपर्यवसितोनारकादीनामि
ति । ह्यायिकस्तु केवलज्ञानदर्शनात्मकः साद्यपर्यवसितत्वात्कालतोमहान् ह्यायोपशमि
कोप्याश्रयबहुत्वादनाद्यपर्यवसितत्वाच्च महानिति । औपशमिकोपि दर्शनचारित्रमोहनी
यानुदयंतया शुनजावत्वेन च महान् जवति । पारिणामिकस्तु समस्तजीवाजीवाश्रयम
हत्वान्महानिति । सान्निपातिकोप्याश्रयबहुत्वादेव महानिति उक्तं । महदध्ययनस्यापि
नामादिकं षोढानिर्हेपं दर्शयितुं निर्युक्तिरुदाह । “ एामंठवणा दविण खेत्ते काले तहेव
जावेय ॥ एसो खलु अश्रयणे निस्केवो ठव्विहो होंति ” ॥ १ ॥ (नामंठवणेत्यादि)
अध्ययनस्य नामादिकः षोढा निर्हेपः । सचान्यत्र न्यहेण प्रतिपादितइति नेह प्रतन्य
ते । अत्रच श्रुतस्कंधे सप्त महाध्ययनानि तेषामाद्यमध्ययनं पौमरीकारख्यं तस्य चोपक्र
मादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि प्ररूपणीयानि । तथोपक्रमआनुपूर्वी, नाम, प्रमाण, वक्त
व्यता, र्थाधिकार, समवतार, जेदात्षोढा । तत्र पूर्वानुपूर्व्यां प्रथममिदं पश्चानुपूर्व्यां स
प्तमगङ्गतायाः श्रेण्याअन्योन्यान्यासोने द्विरूपोने सति पंचाशच्चतान्यष्टात्रिंशदधिकानि ज
वन्ति नान्नितु षट् । तत्रापि ह्यायोपशमिके जावे सर्वस्यापि च श्रुतस्य ह्यायोपशमिकत्वा
त्प्रमाणचिंतायां जीवगुणप्रमाणे वक्तव्यतायां सामान्येन सर्वेष्वध्ययनेषु स्वसमयवक्तव्य

धपरिमंज्जादीनि च संस्थानानि इत्तराणि कंमरीकान्यप्रवराणि जवंतीति यावत् । सांप्र
तं जावपौंमरीकप्रतिपादनानिधित्सयाह । “ उदय्यउं वसमिए खलु, खइए य तहा
खउं वसमिएय ॥ परिणामसन्निवाए, जे पवरा ते वि ते चे व ॥ १४ ॥ (उदय्यइत्या
दि) औदयिके जावे तथौपशमिके क्हायिकक्हायोपशमिके पारिणामिके सान्निपातिकेच
जावे चिंत्यमानेषु तेषु वा मध्ये ये प्रवराः प्रधानास्तेष्वौदयिकादयोजावास्तएव पौंडरी
काएवावगंतव्यास्तथौदयिके जावे तीर्थकराअनुत्तरोपपातिकसुरास्तथान्येपि सितशतपत्रा
दयः पौंमरीका औपशमिके समस्तोपशांतमोहाः क्हायिके केवलज्ञानिनः क्हायोपशमिके
विपुलमतिश्चतुर्दशपूर्ववित्परमावधयोन्यस्ताः समस्तावा पारिणामिके जावे जव्याः सान्निपा
तिके जावे द्विकादिसंयोगाः सिद्धादिषु स्वयुव्या पौंडरीकत्वेन योजनीयाः शेषास्तु कांडरीका
इति । सांप्रतमन्यथाजावपौंडरीकप्रतिपादनायाह । “ अहवावि नाणदंसण, चरित्तविणए
तहेव अज्ञप्पे ॥ जे पवरा हेंति मुणी, ते पवरा पुंडरीयाउं ॥ १५ ॥ (अहवेत्यादि) अथवापि
जावपौंडरीकमिदं । तद्यथा । सम्यक्ज्ञाने तथा सम्यग्दर्शने सम्यक्चारित्रज्ञानादिके विनये
तथाऽध्यात्मनि च धर्मध्यानादिके प्रवराः श्रेष्ठामुनयोजवंति ते पौंमरीकत्वेनावगंतव्यास्त
तोऽन्ये कंमरीकाइति । तदेवं संजविनमपृथा पौंडरीकस्य निक्षेपं प्रदर्शयिषुनेह येनाधिकार
स्तमाविर्भावयन्नाह । “ एहं पुण अहिगारो, वणस्सतीकायपुंमरीएणं ॥ जावंमि य सम
एणं, अज्जयणे पुंमरीए य ” ॥ १६ ॥ (एहंपुणेत्यादि) अत्र पुनर्दृष्टांतप्रस्तावे ऽधिकारोव्या
पारः सचित्तिर्यग्योनिकैकेंद्रियवनस्पतिकायइव्यपौंडरीकेन जलरुहेणवा औदयिकजाव
वर्तिना वनस्पतिकायपौंडरीकेण सितशतपत्रेण तथा जावे श्रमणेन सम्यग्दर्शनचारित्रवि
नयाध्यात्ममूर्तिना सत्साधुनाऽस्मिन्नध्ययने पौंडरीकारूपे ऽधिकारइति । गता निक्षेपनिर्यु
क्तिरधुनासूत्रस्पर्शितकनिर्युक्तेरवसरः । साच सूत्रे सति नवति । सूत्रंच सूत्रानुगमे सचाव
सरप्राप्तोऽतोऽस्वलितादिगुणोपतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (सुयंमेश्चाउसंतेणमित्यादि)
अस्य चानंतरं सह सूत्रेण संबंधोवाच्यः । सचायं । (सेएवमेवं जाणह जमहं नयंता
रोत्ति) तमेव देवं जानीत नयस्य ज्ञातारं । तद्यथा । श्रुतं मयाऽऽयुष्मता नवतैवमाख्या
तमादिसूत्रेण च सह संबंधोयं । तद्यथा । यद्भगवताख्यातं मया च श्रुतं तदुध्येतेत्या
दि । किं तद्भगवताख्यातमित्याह । इह प्रवचने सूत्रकृत् द्वितीयश्रुतस्कंधे वा । खलुशब्दो
वाक्यालंकारे । पौंडरीकानिधानमध्ययनं पौंडरीकेण सितशतपत्रेणात्रोपमा नविष्यतीति
कृत्वाऽतोस्याध्ययनस्यपौंडरीकमिति नाम कृतं तस्य चायमर्थः । एमिति वाक्यालंकारे । प्र
ज्ञप्तः प्ररूपितः ॥ १७ ॥ (सेजहत्ति) तद्यथार्थः सच वाक्योपन्यासार्थः । नामशब्दः संज्ञा
वनायां । संज्ञाव्यते पुष्करिणी दृष्टांतः । पुष्कराणि पद्मानि तानि विद्यंते यस्यामसौ पु
ष्करिणी स्याद्भवेदेवंचूता । तद्यथा बहुप्रचुरमगाधमुदकं यस्यां सा बहूदका बहूदकप्रचुरा

त्वादन्येपीह्वाक्कादयः परिगृह्यन्ते । एतदेव दर्शयति । ये चान्ये महर्धिमन्तोमहेन्यः को
टीश्वरास्ते सर्वेपि पौंडरीकान्वन्ति । तु शब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् । येचान्ये विद्याक
लापोपेतास्ते पौंडरीकाऽस्ति । सांप्रतं देवगतौ प्रधानस्य पौंडरीकत्वं प्रतिपादयन्नाह । नव
णवइयाणमन्तर, जोतिसवेमाणियाणि देवाणं ॥ जे तेसिं पवरा खलु, ते होंति पुंडरीयाउ
॥ ९ ॥ नवनपतिव्यंतरज्योतिष्कवैमानिकानां चतुर्णां देवनिकायानां मध्ये ये प्रवरा
प्रधानाऽइंइसामानिकादयस्ते प्रधानाऽस्ति कृत्वा पौंडरीकानिधानान्वन्ति । सांप्रतमचित्त
इव्याणां यत्प्रधानं तत्पौंडरीकत्वप्रतिपादनायाह । “ कंसाणं दूसाणं, मणिमोत्तियसि
लण्णवालमादीणं ॥ जे तेसिं पवरा खलु ते होंति पौंडरीयाउ ॥ १० ॥ कांस्यानां म
ध्ये जयवंटादीनि दूष्याणां चीनांशुकादीनि मणीनामिंइनीलवैदूर्यपद्मरागादीनि रत्नानि
मौक्तिकानां यान्यनेकवर्णसंस्थानप्रमाणाधिकानि । तथा शिलानां मध्ये पांरुकंबला
दयः शिलास्तीर्थकृज्जन्मानिषेकसिंहासनाधारनूतास्तथा प्रवालानां यानि वर्णादिगुणोपे
तान्यादिग्रहणाज्जात्यचामीकरं तद्विकाराश्चानरणविशेषाः परिगृह्यन्ते । तदेवमनन्तरोक्ता
नि कांस्यादीनि प्रवराणि तानि चित्तपौंडरीकाण्यनिधीयन्तऽस्ति । मिश्रइव्यपौंडरीकं तु ती
र्थकृच्चक्रवर्त्यादयएव प्रधानकटककेयूराद्यलंकारालंकृताऽस्ति । इव्यपौंडरीकानन्तरं क्षेत्र
पौंडरीकानिधित्सयाह । “ जाइं खेत्ताइं खलु, सुहाणुनावाइं होंति जोगंमि ॥ देवकु
रुमादियाइं, ताइं खेत्ताइं पवराइं ” ॥ ११ ॥ (जाइमित्यादि) यानि कानिचिदिह देव
कुर्वादीनि शुचानुनावानि क्षेत्राणि तानि प्रवरणानि पौंडरीकानिधानानि न्वन्ति । सां
प्रतं कालपौंडरीकप्रतिपादनायाह । “ जीवा नवछितीए, कायतितीए य होंति जे पवरा ॥
ते होंति पौंडरीया, अरवसेसा कंडरीयाउ ॥ १२ ॥ (जीवाइत्यादि) जीवाः प्राणिनो न
वस्थित्या च ये प्रवराः प्रधानास्ते पौंडरीकान्वन्ति शेषास्त्वप्रधानाः कंमरीकाऽस्ति । तत्र
नवनस्थित्या देवाअनुत्तरोपपातिकाः प्रधानान्वन्ति । तेषां यावद्भवं शुचानुनावत्वात्का
यस्थित्या तु मनुष्याः शुचकर्मसमाचाराः सप्ताष्टनवप्रमाणानि मनुष्येषु पूर्वकोट्यायुष्के
ष्वनुपरिवर्त्यनन्तरनवे त्रिपत्योपमायुष्केषूत्पादमनुनूय ततोदेवेषूत्पद्यन्तऽस्ति कृत्वा ततस्ते
कायस्थित्या पौंडरीकान्वन्त्यवशिष्टास्तु कंडरीकाऽस्ति । कालपौंडरीकानन्तरं गणनासंस्था
नपौंडरीकव्यप्रतिपादनायाह । “ गणणाए रज्जू खलु संठाणं चेव होंति चउरंसं । ए
याइं पौंडरीगाइं होंति सेसाइं इयराइं ” ॥ १३ ॥ (गणणाइत्यादि) गणनया संख्य
या पौंडरीकं चिंत्यमानं दशप्रकारस्य गणितस्य मध्ये रज्जुगणितं प्रधानत्वात्पौंडरीकं ।
दशप्रकारं तु गणितमिदं । परिकम्पुरज्जुरासी, ववहारे तह कलासवस्से य ॥ पुग्गलजावं
तावे, घणे य घणवग्ग वग्गेय । एषां संस्थानानां मध्ये समचतुरस्त्रं संस्थानं प्रवर
त्वात्पौंडरीकमित्येवमेते के अपि पौंडरीके शेषाणि तु परिकर्मादीनि गणितानि न्यग्रो

रे ॥ ५ ॥ अथानंतरमेवंनूतपुष्करिण्याः पूर्वस्यादिशः कश्चिदेकः पुरुषः समागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च तीरे तटे स्थित्वा तदेतत्पद्मप्रासादादिप्रतिरूपांतविशेषणकलापोपेतं स पुरुषः पूर्वदिग्नागव्यवस्थितएवमिति वक्ष्यमाणनीत्या वदेत् ब्रूयात् । (अहमंसेति) अहमस्मि पुरुषः । किंचूतः कुशलोहिताहितप्रवृत्तिनिपुणस्तथा पापाक्षीनः पंडितोधर्मज्ञो देशकालज्ञः क्षेत्रज्ञोव्यक्तोवाचनावान्निष्क्रांतः परिणतबुद्धिर्मेधावी छवनोत्छवनयोरुपायज्ञस्तथा बालोमध्यमवयाः षोडशवर्षोपरिवर्ती मार्गस्थः सन्निराचीर्णमार्गव्यवस्थितस्तथा सन्मार्गज्ञस्तथा मार्गस्थ या गतिर्गमनं वर्तते-तया यत्पराक्रमणं विवक्षितदेशगमनं तज्ज्ञानातीति पराक्रमज्ञः । यदिवा पराक्रमः सामर्थ्यं तज्ज्ञोहमात्मज्ञइत्यर्थः । तदेवंनूतविशेषणकलापोपेतोऽहमेतत्पूर्वोक्तविशेषणकलापोपेतं पद्मवरपौंडरीकं पुष्करिणीमध्यं देशावस्थितमहमुत्क्षेपस्यामीति कृत्वेहागतइत्येतत्पूर्वोक्तं तत्प्रीत्योक्त्वाऽसौ पुरुषस्तां पुष्करिणीमनिमुखं क्रामेत् अनिमुखं गत्वेद्यावद्यावच्चासौ तदवतरणानिप्रायेणानिमुखं क्रामेत्तावत्तावच्च । एमिति वाक्यालंकारे । तस्याश्च पुष्करिण्यामहदगाधमुदकं तथा महांश्च सेयः कर्दमस्ततोऽसौ महाकर्दमोदकान्यामाकुलीनूतः प्रहीणस्तद्विवेकेन रहितस्त्यक्त्वा तीरं सुव्यत्ययाद्वा तीरात्प्रहीणः प्रचष्टोऽप्रातश्च विवक्षितं पद्मवरपौंडरीकं तस्याः पुष्करिण्यास्तस्यां वा यः सेयः कर्दमस्तस्मिन्निपसुोनिमग्नयात्मानमुद्धर्तुमसमर्थस्तस्माच्च तीरादपि प्रचष्टस्ततस्तीरपद्मयोरंतरालावावतिष्ठते । यतएवमतः (नोहञ्चाएत्ति) नावां कृतदवर्त्यसौ नवति (नोपाराएत्ति) नापि विवक्षितप्रदेशप्राप्त्या पारगमनाय समर्थो नवति । एवमस्तावुनयचष्टोमुक्तमुक्तोजीवदनार्थायैव प्रनवतीत्ययं प्रथमः पुरुषएव पुरुषजातः पुरुषजातीयइति ॥ ६ ॥

अहावरे दोच्चे पुरिसजाए अह पुरिसे दक्खिणाउं दिसाउं आगम्म तं पुष्करिणिं तीसे पुष्करिणीए तीरे छिच्चा पासंति तं महं एगं पउमवर पौंढरीयं अणुपुबुद्धियं पासादीयं जाव पडिरूवं तंच एह एगं पुरिसजा तं पासंति तं पहीणे तीरं अपत्ते पउमवरपौंढरीयं णोहञ्चाए णोपारा ए अंतरा पोष्करिणीए सेयंसि णिसन्ने तएणं से पुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी अहो एं इमे पुरिसे अखेयन्ने अकुसले अपंप्पिए अवियन्ते अमेहावी बाले णोमग्गठे णोमग्गविऊ णोमग्गस्सगतिपरक्कमस्स जन्नं एस पुरिसे अहंखेयन्ने अहंकुसले जाव पउमवरपौंढरीयं उन्निक्खिस्सामि णो खलु एयं पउमवरपौंढरीयं एवं उन्निक्खेयवं जहा एं

तथा सीयंतेऽवबध्यंते यस्मिन्नसौ सेयः कर्दमः सयस्यां सा बहुसेया प्रचुरकर्दमा च बहुश्वेतपद्मसद्भावात् स्वहोदकसंनवाच्च बहुश्वेता वा तथा बहुपुष्कला बहुसंपूर्णा प्रचुरोदकनृतेत्यर्थः । तथा लब्धः प्राप्तः पुष्करिणीशब्दान्वर्थतयार्थोयथा सा लब्धार्थाऽथवाऽस्थानमास्था प्रतिष्ठा सा लब्धा यथा सा लब्धास्था तथा पौंडरीकाणि श्वेतशतपत्राणि विद्यंते यस्यां सा पौंडरीकिणी । प्रचुरार्थेन मत्वर्थीयोत्पत्तेर्बहुपद्मेत्यर्थः । तथा प्रसादः प्रसन्नता निर्मलजलता सा विद्यते यस्याः सा प्रसादिका प्रासादावा देवकुलसन्निवेशस्ते विद्यंते यस्यां समंततः प्रासादिका दर्शनीया शोचना सत्संनिवेशतोऽष्टव्या दर्शना योग्या तथाऽनिमुख्ये च सदावस्थितानि रूपाणि राजहंसचक्रवाकसारसादीनि गजमहिषमृगयूथादीनि वा जलांतर्गतानि वा करिमकरादीनि वा यस्यां साऽनिरूपेति तथा प्रतिरूपाणि प्रतिबिंबानि विद्यंते यस्यां सा प्रतिरूपा । एतदुक्तं नवति । स्वहृत्वात्तस्याः सर्वप्रतिबिंबानि समुपलभ्यंते तदतिशयरूपतया वा लोकेन तत्प्रतिबिंबानि क्रियते सा प्रतिरूपेति । यदिवा (प्रासादीयादरिसणीयाअनिरूपापडिरूपति) पर्यायास्त्येते चत्वारोप्यतिशयरमणीयत्वख्यापनार्थमुपात्ताः ॥ १ ॥ तस्याश्च पुष्करिण्याः । एमिति वाक्यालंकारे । तत्र तत्रेत्यनेन वीप्सापदेन पौंडरीकैर्व्यापकत्वमाह । देशेदेशे इत्यनेन त्वेकैकप्रदेशे प्राचुर्यमाह । तस्मिंस्तस्मिन्नित्यनेन तु नास्त्येवासौ पुष्करिण्याः प्रदेशोयत्र तानि न संतीति । यदिवा देशेदेशे इत्येतत्प्रत्येकमनिसंबध्यते । तत्रतत्रेति । कोर्योदेशेदेशे तस्मिंस्तस्मिन्निति चार्थोदेशैकदेश इति । यदिवा अत्यादरख्यापनार्थैकार्थान्येवैतानि त्रीण्यपि पदानि । तेषु च पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु बहूनि प्रचुराणि पद्मान्येव वराणि श्रेष्ठानि पौंडरीकाणि पद्मवरपौंडरीकाणि । पद्मग्रहणं तत्रव्याघ्रव्यवहेदार्थं । पौंडरीकग्रहणं श्वेतशतपत्रप्रतिपत्त्यर्थं । वरग्रहणमप्रधाननिवृत्त्यर्थं । तदेवंनूतानि बहूनि पद्मवरपौंडरीकाणि (बुद्ध्यति) उक्तानि प्रतिपादितानि विद्यंत इत्यर्थः । आनुपूर्व्येण विशिष्टरचनया स्थितानि तथोद्भूतानि पंकजले अतिलंघ्योपरिव्यवस्थितानि तथा रुचिर्दीप्तिस्तां लांत्याददति रुचिलानि सद्दीप्तिमंति तथा शोचनवर्णगंधरसस्पर्शवंति तथा प्रसादीयानि अनिरूपाणि प्रतिरूपाणि ॥ २ ॥ तस्याश्च पुष्करिण्याः सर्वतः पद्मावृतायाः । एमिति वाक्यालंकारे । बहुदेशमध्यजागे निरुपचरितमध्यदेशे एकं महत्पद्मवरपौंडरीकमुक्तमानुपूर्व्येण व्यवस्थितमुद्भितं रुचिलवर्णगंधरसस्पर्शवत् तथा प्रासादीयं दर्शनीयं अनिरूपतरं प्रतिरूपतरमिति ॥ ४ ॥ सांप्रतमेदेवानंतरोक्तं सूत्रद्वयं सत्त्वावन्तिचणंतीत्यनेन विशिष्टमपरं सूत्रद्वयं इष्टव्यं । अस्यायमर्थः (सत्त्वावन्ति) सर्वस्यापि तस्याः पुष्करिण्याः सर्वप्रदेशेषु यथोक्तविशेषणविशिष्टानि बहूनि पद्मानि तथा सर्वस्याश्च तस्याबहुमध्यदेशजागे यथोक्तविशेषणविशिष्टं महदेकं पौंडरीकं विद्यत इति । उक्तयत्रापि चः समुच्चये । एमिति वाक्यालंका

णो खलु एयं पञ्चमवरपोंमरीयं एवं उन्निकेयवं जहाणं एते पुरिसा मन्ने अहमं
सिपुरिसे खेयन्ने जाव मग्गस्सगतिपरक्कमस्सु अहमेयं पञ्चमवरपोंमरीयं उन्नि
क्किस्सामित्ति कट्ठु इतिवच्चा से पुरिसे तं पुक्करिणिं जावजावंचणं अन्निकमे
ताव तावंचणं महंतं उदए महंतं सेए जाव णिसन्ने चउठे पुरिसजाए ॥ ए ॥

अर्थ— (अहावरे के०) अथ हवे प्रथम पुरुष अनंततर (दोच्चेपुरिसजाए के०)
बीजो पुरुष जात कहेठे (अहपुरिसेके०) अथ हवे ए बीजो पुरुष (दक्खिणाउदिसाउ
आगम्म के०) दक्खिण दिशा थकीआव्यो (तंपुक्करिणिके०) ते पुक्करणीने विपे (ती
सेपुक्करिणीएतीरेठिच्चा के०) ते पुक्करणीने कांठे उजो रहीने (तंमहंगंपञ्चमवरपोंमरी
यंके०) ते महोठो प्रधान पोंमरीक कमलने (पासंतिके०) दीठो ते कमल केवोठे तो
के अणुपुवुठियं पासादीयं जावपडिरूवं) इत्यादिक पूर्ववत् शोचार्थं करी सहित ठे (तंच
के०) त्यां ते पुरुषे (एउके०) अंहीया (एंगंपुरिसजातंपासंतिके०) एक पुरुष जा
त दीठो (तंपहीणेतीरेके०) ते पुरुष वावडीना काठाथी चट्ट (पञ्चमवरपोंमरीयंके०)
प्रधान पुंमरीक कमलने (अपत्तेके०) अण पाम्यो थको (णोहच्चाएके०) वावडीनो
बीजो कांठो अणपाम्यो (णोपाराएके०) कमल उद्धरवाने पण असमर्थ (अंतरापोक्क
रिणीएके०) पुक्करणीने विचालें (सेयंसिके०) कादवमांहे (णिसन्नेके०) खुतोठे (तए
णंसेपुरिसेके०) तेवार पठी ते पुरुष (तंपुरिसंके०) ते कादवमां खुचेला पुरुष प्रत्ये (ए
वंवयासीके०) एम कहेवा लागो के (अहोणंइमेपुरिसेके०) अहो हे पुरुष अखेयन्ने
अकुसले अपंफिए अवियन्ने अमेहावी बाले णोमग्गठे णोमग्गविक णोमग्गस्स गति
परक्कमस्सु ए नव पदनुं अर्थ सुलज्जे (जन्नंएसपुरिसेके०) जे कारणे ए पुरुष पोता
ना आत्माने (अहंखेयन्नेके०) हुं खेदइहुं (अहंकुसलेके०) हुंकुसलहुं (जावपञ्च
मवरपोंमरीयंउन्निक्किस्सामिके०) इत्यादिक जाणतो यावत् प्रधान पुंमरीक कमल हुं उ
द्धरीश एवा जावे अहीं आव्यो परंतु (णोखलुएयंपञ्चमवरपोंमरीयंके०) निश्चं थकी पुं
मरीक कमल उद्धरी शक्यो नथी अने कादवमांज खुतोठे (एवंउन्निकेयवं जहाणंएसपुरि
सेमन्नेके०) जेम तेपुरुष पोताने महोठो माह्यो मानीने कमल उद्धरवा गयो तेज विधिये
ए बीजो पुरुष पण पोताने माने ॥७॥ (अहमंसिपुरिसेके०) हुं पुरुष खेयन्ने कुसले पंफिए
वियन्ने मेहावी अवाले मग्गठे मग्गविक मग्गस्सगतिपरिक्कमस्सु इत्यादिक पोतामां मा
ह्या पणो मानतो (अहमेयंके०) हुं ए (पञ्चमवरपोंमरीयंउन्निकिस्सामित्तिके०) प्रधान पुं
मरीक कमलने उद्धरीश (कट्ठुके०) एमकरी (इतिवच्चा के०) एवुं कहीने (सेपुरिसे

एस पुरिसे मन्ने ॥ ७ ॥ अहमंसि पुरिसे खेयन्ने कुसले पंमिए वियत्ते मेहावी अवाले मग्गत्ते मग्गविऊ मग्गस्सगतिपरक्कमस्सू अहमेयं पनुमवरपोंढरीयं उन्निक्खिस्सामित्ति कट्ठु इति वच्चा से पुरिसे अन्निक्रमे तं पुक्करिणिं जावजावंचणं अन्निक्रमेइ तावतावंचणं महंते उदए महंते सेए पहीणे तीरं अपत्ते पनुमवरपोंढरीयं णोहच्चाए णोपाराए अंतरा पोक्करिणीए सेयंसि णिसन्ने दोच्चे पुरिसजाते अहावरे तच्चे पुरिस जाते अह पुरिसे पत्तिमाउ दिसाउ आगम्म तं पुक्करिणिं तीसे पुक्करिणी ए तीरे छिच्चा पासंति तं एगं महं पनुमवरपोंढरीयं अणुपुबुद्धियं जाव प डिरूवं ते तव्व दोन्नि पुरिसजाते पासंति पहीणे तीरं अपत्ते पनुमवरपों ढरीयं णोहच्चाए णोपाराए जाव सेयंसि णिसन्ने तएणंसे पुरिसे एवं वया सी अहो एं इमे पुरिसा अखेयन्ना अकुसला अपंमिया अवियत्ता अ मेहावी बाला णोमग्गत्ता णोमग्गविऊ णोमग्गस्सगतिपरक्कमस्सू जन्नं एते पुरिसा एवं मन्ने अम्हे तं पनुमवरपोंढरीयं उन्निक्खिस्सामो नोय खलु एयं पनुमवरपोंढरीयं एवं उन्निक्केतवं जहाणं एए पुरिसा मन्ने अह मंसि पुरिसे खेयन्ने कुसले पंमिए वियत्ते मेहावी अवाले मग्गत्ते मग्ग विऊ मग्गस्सगतिपरक्कमस्सू अहमेयं पनुमवरपोंढरीयं उन्निक्खिस्सामित्ति कट्ठु इतिवच्चा सेपुरिसे अन्निक्रमे तं पुक्करिणिं जाव जावंचणं अन्निक्रमे तावतावंचणं महंते उदए महंते सेए जावअंतरा पोक्करिणीए सेयंसि णि सन्ने तच्चे पुरिसजाए ॥ ८ ॥ अहावरे चउत्ते पुरिसजाए अह पुरिसे उत्तराउ दिसाउ आगम्म तं पुक्करिणिं तीसे पुक्करिणीए तीरे छिच्चा पासंति तं महं एगं पनुमवरपोंढरीयं अणुपुबुद्धियं जावपडिरूवं ते तव्व तिन्नि पुरिस जाते पासंति पहीणे तीरं अपत्ते जाव सेयंसि णिसन्ने तएणं से पुरिसे ए वं वयासी अहो एं इमे पुरिसा अखेयन्ना जावणोमग्गस्सगतिपरिक्कम स्सू जन्नं एते पुरिसा एवं मन्ने अम्हे तं पनुमवरपोंढरीयं उन्निक्खिस्सामि

पश्यति । किञ्चूतं । तीरात्परिच्रष्टमनवाप्तपद्मवरपौंडरीकमुज्जयत्रष्टमंतरालएवावसीदंतं च
 दृष्ट्वा तमेवमवस्थं पुरुषं ततोसौ द्वितीयः पुरुषस्तं प्राक्तनं पुरुषमेवं वदेत् ॥ अहोऽस्ति
 खेदे । सर्वत्र एमिति वाक्यालंकारे । इष्टव्योयोयं कर्दमे निमग्नः पुरुषः सोखेदज्ञोऽकुशलोऽ
 पंडितोव्यक्तोमेधावी बालोनमार्गस्थोनोमार्गज्ञोनोमार्गस्य गतिपराक्रमज्ञः । अकुशलत्वा
 दिके कारणमाह । यद्यस्मादेषपुरुषएतत्कृतवान् । यद्यहं खेदज्ञः कुशलइत्यादि जणित्वा
 पद्मवरपौंडरीकमुत्क्षेपस्यामीत्येवं प्रतिज्ञातवान् । नचैतत्पद्मवरपौंडरीकमेवमनेन प्रकारेण
 यथाऽनेनोत्क्षेपुमारब्धं नैवमुत्क्षेप्यं यथायं पुरुषोमन्यतइति ॥ ७ ॥ ततोहमेवा स्योत्क्षेप
 णे कुशलइति दर्शयितुमाह । (अहमंसीत्यादि) जावदोच्चेपुरिसाजाएति । सुगमं ॥ ८ ॥
 तृतीयं पुरुषमधिकृत्याह । (अहावरेतच्चेइत्यादि) सुगमं यावच्चतुर्थः पुरुष जातइति ॥ ९ ॥

अहं निस्कू लूहे तीरघी खेयन्ने जाव परक्रमस्स अन्नतराउं दिसाउं वा
 अणुदिसाउं वा आगम्म तं पुक्करिणिं तीसे पुक्करिणीए तीरे छिच्चा पा
 संति तं एगं महंतं पउमवरपौंढरीयं जावपडिरूवं ते तव चत्तारि पुरि
 सजाए पासंति पहीणे तीरं अपत्ते जाव पउमवर पौंढरीयं णोहच्चाए
 णोपाराए अंतरापुक्करिणीए सेयंसि णिसन्ने तएणं से निस्कू तं एवं
 वयासी अहो णं इमे पुरिसा अखेयन्ना जाव णो मग्गस्स गति
 परक्रमस्स जन्नं एते पुरिसा एवं मन्ने अम्हे तं पउमवरपौंढरीयं
 उन्निक्किस्सामो णो खलु एयं पउमवपौंढरीयं एयं उन्निखेतवं जहा
 णं एते पुरिसा मन्ने अहमंसि निस्कू लूहे तीरघी खेयन्ने जाव मग्ग
 स्स गतिपरक्रमस्स अहमेयं पउमवरपौंढरीयं उन्निक्किस्सामिति कट्टु
 इतिवच्चा से निस्कू णो अज्जिक्कमे तं पुक्करिणिं तीसे पुक्करिणीए
 तीरे छिच्चा सद्धं कुज्जा उप्पयाहि खलु नो पउमवरपौंढरीया उप्पया
 हि अहसे उप्पति ते पउमवरपौंढरीए ॥ १० ॥ किट्टिए नाए सम
 णाउसो अट्ठे पुण से जाणितवे जवति जंतेति समणं जगवं महावीरं
 बह्वे निग्गंथाय निग्गंथीउय वंदंति नमंसंति वंदेत्ता नमंसित्ता
 एवं वयासि किट्टिए नाए समणाउसो अट्ठं पुण से ए जाणामो स
 मणाउसोत्ति समणे जगवं महावीरे तेय बह्वे निग्गंथेय निग्गंथीउय आ

के०) ते पुरुष (अजिकमेतंपुष्करिणिके०) ते पुष्करणीमां चाव्यो (जावजावंचणंअ
जिकमेइके०) जेम जेम ते कमल सामो आवीने मांहे प्रवेश कख्यो (तावतावंचणं
के०) तेमतेम (महंतेउदएके०) उंमापाणी मांहे (महंतेसेएके०) महोटा कादवमां
हे खूतो (पहीणेतीरंके०) वाव्यनातीर थकी पण चष्ट थयो (अपत्तेपउमवरपोंमरीयं
के०) अने प्रधान पुंमरीक कमलने पण अण पाम्यो (एोहच्चाएके०) एक कांठा थकी
चष्ट (एोपाराएके०) अने बीजा कांठाने पण नपाम्यो तथा कमल पण उदरी नशक्यो
(अंतरापुष्करिणीएके०) पुष्करणीने विचाले ज (सेयंसिके०) कादव मांहे (एिसन्ने
के०) खूची रह्यो (दोच्चेपुरिसजातेके०) एटले बीजो पुरुष जात कह्यो. ॥ अथ हवे
ए बीजो पुरुष कह्यानंतर त्रीजो पुरुष कहेहे ए त्रीजो पुरुष पश्चिमदिशा थकी आवी
पुष्करणीने कांठे उजो रहीने आगला पुरुषनी पेरे समस्त वचन बोली कमल उदरवा
ने अर्थे पुष्करणीमां प्रवेश कखुं पण ते कमलने उदरी नशक्यो पोते पुष्करणीने अं
तराले पाणी अने कादव मांहे खूतो एटले त्रीजो पुरुष जात कह्यो ॥ ७ ॥ हवे
चोथो पुरुष उत्तर दिशा थकी आवीने पुष्करणीने तीरे उजो रही आगला त्रण पु
रुषनी रीतेज वचन बोली तेमनी पेरेज कमल उदरवाने पुष्करणी मांहे प्रवेश कख्यो
परंतु तेपण कमल उदरी नशक्यो अने वाव्यने अंतरालें ते त्रण पुरुषोनीपेरे कादव
मांहेज खूची रह्यो एटले चोथो पुरुष जात कह्यो ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—अथापरोक्षितीयः पुरुषजातः पुरुषइति । अथ कश्चित्पुरुषोदक्षिणदिग्ना
गादागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च तीरे स्थित्वा पश्यति पद्मं तीरस्थश्च तं पूर्वस्थितं पुरु
षमेकं पश्यति । तीरादुत्तरं पद्ममप्राप्तं उजयचष्टं दृष्ट्वा सद्वितीयः पुरुषस्तमेवं वदेत्
अहोखेदे । एं वाक्यालंकारे । योयं कर्दमे निमग्नः पुरुषः सोखेदज्ञोऽकुशलोऽपंडितोऽ
व्यक्तोमेधावी बालो न मार्गस्थो नो मार्गज्ञो नो मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञः । यस्मादेष पुरुषः कुश
लइत्युक्त्वा पद्ममुत्क्षेपस्यामीत्येवं प्रतिज्ञां कृतवान् । नचैतत् पद्ममेवमुत्क्षेप्यं यथायं पुरु
षोमन्यतइति जावः । शेषं सुगमं ॥ ७ ॥ ततः (अहमंसीत्यादि) अहमेवास्य पुंडरी
कस्योत्क्षेपणो कुशलइतिजावः । शेषं सुगमं (अहावरेतच्चेति) सुगमं । ॥ ८ ॥ (अहा
वरेचउत्तेति) सुगमं ॥ ९ ॥

॥ टीका—अथ प्रथमपुरुषादनंतरमपरोक्षितीयः पुरुषजातः पुरुषइति । अथवेति वा
क्योपन्यासार्थे । अथ कश्चित्पुरुषोदक्षिणदिग्नागादागत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च पुष्करि
ण्यास्तीरे स्थित्वा तत्रस्थश्च पश्यति । महदेकं पद्मवरपोंडरीकमानुपूर्व्येण व्यवस्थितं प्रा
सादीयं यावत्प्रतिरूपमत्र चास्मिंश्च प्रतीते तीरे व्यवस्थितस्तंच पूर्वव्यवस्थितमेकं पुरुषं

रिणिं के०) ते पुष्करणी मांहे पेठो नहीं (तीसेपुष्करिणीएतीरेछिञ्चा के०) ते पु
ष्करणीने कांते रहिनेज (सदंकुञ्जा के०) शब्द करेठे (उप्पयाहिखलुनोपउमव
पौंमरीयाउप्पयाहि के०) अहोपुंमरीक कमल ए.पुष्करणी मांहेथी उपडीने बाहेर आव
बाहेर आव एम वे वार कह्यो (अहसेउप्पतितेपउमवरपौंमरीएके०) हवे ते पुंमरीक कम
ल त्यांथी उपड्यो ॥१०॥ (किट्टिए के०) हवे ए दृष्टांत देखाडीने (नाएसमणाउसोके०)
श्रीमहावीर देव शिष्य आगले अंतर जाव मेलवेठे के अहो आयुष्यमंत श्रमण महात्मा
उ तमने ए दृष्टांत कह्यो तेना (अछे के०) अर्थने (पुण के०) वली (से के०) ते
(जाणितवे जवति के०) जाणोठो एम कहे थके तेवारे (जंतेति के०) हे जगवान्
एवो शब्द कहिने (समणंजगवंमहावीरं के०) तपस्वी जगवंत श्रीमहावीरदेवने (बह
वेनिग्गंथाय के०) घणानिग्रंथ (निग्गंथीउयवंदंति के०) घणी साधवी ते श्रीमहावीर
देवने वांदे (नमंसंति के०) नमस्कार करे (वंदेत्ता के०) वंदना करिने (नमंसित्ता
के०) नमस्कार करिने (एवंवयासि के०) एम बोल्या (किट्टिएनाएसमणाउसो के०)
के हे जगवंत श्रमणआयुष्यमंत तमे जे दृष्टांत कह्यो तेना (अछे के०) अर्थने (पुण
के०) वली (से के०) ते (एजाणामो के०) अमे नथी जाणता तेवारे श्रीमहावीर
देव (समणाउसोत्ति के०) हे श्रमणो आयुष्यमंत साधुउ एवो शब्द कहिने (समणेन
गवंमहावीरे के०) श्रमण जगवंत श्रीमहावीर देव (तेयवहवेनिग्गंथेय के०) ते घणा
निग्रंथ (निग्गंथीउय के०) घणी साधवीने (आमंत्तेता के०) आमंत्रण करिने (एवंव
यासी के०) एम कहेठे (हंनोसमणाउसोते के०) अहो साधुउ तमे पुठ्यो ते (आइ
स्कामि के०) हुं तमने कहुंहुं (विजावेमि के०) प्रगटार्थ कहुंहुं (किट्टेमि के०) तेना प
र्याय कहुंहुं (पवेदेमिके०) हेतु दृष्टांते करी तमारे चित्तने सुगम थाय तेम कहुंहुं (सअछं
के०) अर्थ सहित (सहेउंके०) हेतुये सहित (सनिमित्तंके०) कारण सहित (सुज्जोसुज्जो
के०) वली वली (उवदंसेमिके०) देखाडीश (सेवेमिके०) ए हुं कहुंहुंते तमे सांजजो ॥११॥

॥ दीपिका—अथ पंचमं पुरुषमाश्रित्याह । अथ निक्कुर्निर्दोपाहारजोजी रूद्धोरागवे
परहितस्तीरार्थी संसाराब्धितीरानिजाषी । खेदइत्यादिविशेषणानि पूर्वं व्याख्यातानि ।
यावन्मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञः सचान्यतरस्यादिशोवा आगत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च तीरे
स्थित्वा तन्महदेकं पद्मवरपौंडरीकं पश्यति तांश्चतुरः पुरुषान्पश्यति पंकतीरमग्नान् । दृ
ष्ट्वा च सनिक्कुरेवं वदेत् अहो इमे चत्वारोपि पुरुषाअक्षेत्रज्ञाअकुशलान मार्गस्य गतिप
राक्रमज्ञाः । यस्मात्ते पुरुषाएवं ज्ञातवन्तोयथा वयं पुंडरीकमुन्निहेप्स्यामउत्खनिष्यामः ।
नच तत्पुंडरीकमेवमुत्क्षेप्तव्यं यथैते मन्यंते । किंतु अहमस्मि निक्कुरुद्धोयावन्मार्गस्य ग

मंतेता एवं वयासी हं जोसमणानसो ते आइस्कामि विजावेमि किट्टेमि
पवेदेमि सअधं सहेउं सनिमित्तं जुजोनुजो उवदंसेमि सेवेमि ॥ ११ ॥

अर्थ—(अहके०) हवे चोथा पुरुष नंतर पांचमो पुरुष कहेवे ते केवोवे तोके (नि
स्कू के०) निहण शील पचन पाचनादिक सावधानुष्ठान रहित निर्दोष आहार जो
जी (जूहे के०) राग द्वेष रहित (तीरछी के०) संसार समुद्रना तीरनो अर्थी (खेयन्ने
के०) खेदइ एटले समस्त जीवोना खेदनो जाए (जावपरक्कमसू के०) यावत् मा
र्गनी गतिना पराक्रमनुं जाए अंहीबीजो आगलनो वर्णन सर्व करवो एवो जाए पुरु
षते (अन्नतराउदिसाउवाअणुदिसाउवा के०) अन्य कोइएक दिशा थकी अथवा वि
दिशा थकी (आगम्म के०) आवीने (तंपुस्करिणि के०) ते पुष्करणी (तीसेपुस्करि
णीएतीरेठिच्चा के०) ते पुष्करणीने कांठे रहीने (तंगमहंतंपउमवरपोंमरीयंके०) ते
एक महोदुं प्रधान पुंमरीक कमलने (पासंति के०) दीगो (जावपडिरूवं के०) ते क
मल ज्यालगे प्रतिरूप सुधी पूर्वें वर्णन करेलुंवे तेवो कमल दीगो (तेतवचचारिपुरिसजा
एपासंति के०) तेणे त्यां चार पुरुषजात पूर्वोक्त चारदिशाना आवेला दीगो ते चारे पु
रुष (पहीणेतीरं के०) वाव्यना तीर थकी चष्ट अने (अपत्तेजावपउमवरपोंमरीयंणो
हच्चाएणोपाराए के०) पुंमरीक कमलने पण यावत् नथी पाम्या (अंतरापुस्करिणीएके०)
वाव्यने विचाले (सेयंसि के०) कादव मांहे (णिसन्ने के०) खुतावे तेने देखीने (तएणंसे
जिस्कू के०) तेवार पढी ते जिहु साधु (तं के०) ते चार पुरुषोने (एवंवयासि के०) एम
बोव्यो (अहोणंइमेपुरिसा के०) अहो ए पुरुष बापडा (अखेयन्ना के०) अखेदइ (जाव
णोमग्गस्सगतिपरक्कमसू के०) यावत् मार्गनी गतिना पराक्रमना अजाण (जंनंएतेपु
रिसाके०) जेम ए पुरुष (एवंमन्नेके०) एम जाणे जे (अम्हेतंपउमवरपोंमरीयंउस्सिक्कि
स्साम्मो के०) अमे ए कमल उररी सुं तेवा विधियें उरवाने अर्थें गया परंतु (णोख
लु के०) निश्चें थकी नहीज (एयंपउमवरपोंमरीयंके०) ए पोंमरीक कमलने (एयंउन्निक्केत
वं के०) एम उररी शके नही (जहाणंएतेपुरिसामन्ने के०) जेम ए चार पुरुष जाणे
वे ते विधियें कमल उररी शकाय नही (अहमंसिजिस्कूजूहे के०) जेमाटे हुं साधु
राग द्वेष रहित (तीरछी के०) संसारना तीरनो अर्थी (खेयन्नेके०) खेदइ (जावमग्ग
स्सगतिपरक्कमसूके०) यावत् मार्गनी गतिना पराक्रमनुं जाए (अहमेयंपउमवरपों
मरीयंउस्सिक्किस्सामित्ति के०) हुं ए पुंमरीक कमल निश्चें थकी उररीश (कट्टु के०) एम
करीने (इतिवच्चा के०) एवुं वचन कहीने (सेजिस्कू के०) तेसाधु (णोअनिक्कमे तं पुस्क

हावीरवर्धमानस्वामी स्वशिष्यानाह । कीर्तिते कथिते प्रतिपादिते मयास्मिन् ज्ञाते उदाहरणे श्रमणाध्यायुष्मन्तोऽर्थः पुनरस्य ज्ञातव्यो नवति नवद्भिरेतदुक्तं नवति । नास्योदाहरणस्य परमार्थं यूयं जानीथैवमुक्ते नगवता ते बहवो निग्रंथानिग्रंथ्यश्च तं श्रमणं नगवंतं महावीरं ते निग्रंथादयो वदन्ति कायेन नमस्यन्ति तत्प्रवृद्धैः शब्दैः स्तुवंति वंदित्वा चैवं वदन्त्यमाणां वदेषुः । तद्यथा । कीर्तितं प्रतिपादितं ज्ञातमुदाहरणं नगवता अर्थं पुनरस्य न सम्यक् जानीमस्त्येवं पृष्ठो नगवान् श्रमणो महावीरस्तान्निग्रंथादीनेवं वदेत् । हन्तेति संप्रेषणे । हे श्रमणाध्यायुष्मन्तो यद्भवद्भिरहं पृष्ठस्तत्सोपपत्तिकमाख्यामि नवतां तथा विज्ञावयाम्याविर्जावयामि प्रकटार्थं करोमि तथा कीर्तयिष्यामि पर्यायकथनद्वारेणेति । तथा प्रवेदयामि प्रकर्षेण हेतुदृष्टांतैश्चित्तसंततावारोपयामि । अथ चैकार्थिकानि चैतानि कथं प्रतिपादयामीति दर्शयति । सहार्थेन दार्ष्टान्तिकेन सार्थः वर्ततइति पुष्करिणीदृष्टांतस्तं तथा सह हेतुना अन्वयव्यतिरेकरूपेण वर्ततइति सहेतुस्तं तथानूतमार्गं प्रतिपादयिष्यामि यथा ते पुरुषाश्च प्राप्तप्रार्थितार्थाः पुष्करिणीकर्ममे दुरुत्तारं निमग्न्या एवं वदन्त्यमाणास्तीर्थिकाश्च पारगाः संसारसागरस्य तत्रैव निमज्जन्तीत्येवंरूपोर्थः सोपपत्तिकः प्रदर्शयिष्यते । तथा सह निमित्तेन उपादानकारणेन सहकारिकारणेन वा वर्ततइति सनिमित्तं सकारणं दृष्टांतार्थं नूयोऽपैरैर्हेतुदृष्टांतैरुपदर्शयामि सोहं सांप्रतमेव ब्रवीमि शृणुत यूयमिति ॥ ११ ॥

लोयंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो पुष्करिणीबुड्या कम्मंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो सेउदए बुडए कामजोगेयं खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से सेए बुडए जण जाणावयंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो तेवहवे पणमवरपोन्नीए बुडए रायाणंच से खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से एगे महंपणमवरपोन्नीए बुडए अन्नउड्डियाय खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो ते चत्तारिंपुरिसजाया बुड्या धम्मंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से जिक्खू बुडए धम्मतिब्बंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो सेतीरे बुडए धम्मकहंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से सदे बुडए निवाणंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से उप्पाए बुडए एवमेयंच खलु मए अप्पाहट्ठु समणानसो से एवमेयं बुडयं ॥ १२ ॥

अर्थ-खलु इति वाक्यालंकारे (लोयंचमएके०) एलोकजे मनुष्य खेत्र ते में (अप्पाहट्ठु के०) पोता थकी जाणीने (समणानसो के०) अहो अध्यायुष्मन्त श्रमणो (पुष्करिणीबुड्याके०) पुष्करणी कही अने (कम्मंचखलुमएके०) अष्ट प्रकारना कर्म ते

तिपराक्रमज्ञोऽहमेवैतत्पुंडरीकमुत्खनिष्यामीत्युक्त्वा सजिह्नुर्नातिक्रामेत्तां पुष्करिणीं न प्रविशेत्तस्यास्तीरे स्थित्वा तटस्थएव शब्दंकुर्यात् । तद्यथा । उत्पत हेपुंडरीक उत्प त इति शब्दश्रवणात्तदुत्पतितं पुंडरीकं ॥ १० ॥ दार्ष्टान्तिकं योजयन् श्रीवीरः शिष्याना ह । कीर्तिते कथिते ज्ञाते दृष्टांते हेश्रमणाआयुष्मंतोऽर्थः पुनरस्य ज्ञातव्योनवति नव ङ्गिः । एवमुक्ते जगवता बहवोनिग्रंथानिग्रंथ्यश्च श्रमणं जगवंतं महावीरं वंदन्ति कायेन नमस्यन्ति शब्दैः स्तुवंति । वंदित्वा नमस्कृत्वाच एवं वदेशुः । तद्यथा । कीर्तितं ज्ञातमु दाहरणं जगवता । अर्थे पुनरस्य न जानीमइति पृष्ठोजगवान् तान् बहून्निग्रंथादीनेवं व देत् । हन्तेति आमंत्रणे । हेश्रमणाआयुष्मंतोयज्ञवज्जिरहं पृष्ठस्तदाख्यामि आविर्जावया मि प्रकटयामि कीर्तयामि पर्यायैः प्रवेदयामि हेतुदृष्टांतैः । एकार्थिकान्येव वा एतानि कथमाख्यामीत्याह । सार्थः सहेतुरन्वयव्यतिरेकरूपः कारणं कार्यसाधनं तेन युतं नू योनूयउपदर्शयामि ॥ ११ ॥

॥ टीका—सांप्रतमपरं पंचमं तद्विलक्षणं पुरुषजातमधिकृत्याह । (अहनिस्कूलूहे इत्यादि) अथेत्यानंतर्ये । चतुर्थपुरुषादयमनंतरः पुरुषस्तस्यामूनि विशेषणानि । जिह्नु एशीलो जिह्नुः पचनपाचनसावद्यानुष्ठानरहिततया निर्दोषाहारजोजी तथा रूक्षोरागदेष रहितः । तौहि कर्मबंधहेतुतया स्निग्धौ । यथाहि स्नेहानावाइजोन जगति तथा राग देषानावात्कर्मरेणुर्नलगत्यतस्तद्विहितोरूक्षइत्युच्यते । तथा संसारसागरस्य तीरार्थी त था द्वैत्रज्ञः खेदज्ञोवा । पूर्वं व्याख्यातान्येव विशेषणानि । यावन्मार्गस्य गतिपराक्रमज्ञः सचान्यतरस्यादिशोनुदिशोवाऽऽगत्य तां पुष्करिणीं तस्याश्च तीरे स्थित्वा समंतादवलोक ये वा बहुमध्यदेशजागे तन्महदेकं पद्मवरपौंडरीकं पश्यति तांश्चतुरः पुरुषान् पश्यति यत्र च व्यवस्थितानिति । किंनूतांस्त्यक्ततीरानप्राप्तपद्मवरपुंडरीकान् पंकजलावमग्नान् पुनस्तीरमप्यागंतुमसमर्थान् दृष्ट्वाच तांस्तदवस्थान् ततोसौ जिह्नुरेवमिति वद्वयमाण नीत्या वदेत् । तद्यथा । अहोइति खेदे एमितिवाक्यालंकारे । इमे पुरुषाश्चत्वारोपि अखे दज्ञायावन्नोमार्गस्य गतिपराक्रमज्ञायस्मात्ते पुरुषाएवं ज्ञातवंतोयथा वयं पद्मवरपौंडरीक मेवमनेन प्रकारेण यथैते मन्यन्ते तथोत्क्षेप्तव्यं । अपि त्वहमस्मिन् जिह्नुरूपोयावज्जति पराक्रमज्ञएतज्जुणविशिष्टोऽहमेतत्पौंडरीकमुत्क्षेपस्यामि उत्खनिष्यामि समुद्धरिष्यामीत्ये वमुक्त्वाऽसौ नातिक्रामेत् तां पुष्करिणीं न प्रविशेत् । तत्रस्थएव यत्कुर्यात्तददर्शयति । तस्यास्तीरे स्थित्वा तथाविधं शब्दं कुर्यात्तद्यथा कर्ध्वमुत्पतोत्पत । खलुशब्दोवाक्यालंका रे । हे पद्मवरपौंडरीक तस्याः पुष्करिण्यामध्यदेशात्त्वमुत्पतोत्पत । अथ तद्वदश्रवणा नंतरं तदुत्पतितमिति ॥ १० ॥ तदेवं दृष्टांतं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकं दर्शयितुकामः श्रीमन्म

व्यापाराः । सकर्दमः । यथा पंकेमग्रमात्मानमुद्धर्तुं दुःशक्यं । एवंविषयेष्वपीति विषय
पंकयोः साम्यं । जनं सामान्यलोकं जानपदा आर्यदेशजातास्तानाश्रित्य तानिवहूनि पुं
डरीकाणि उक्तानि राजानं चक्रवर्त्यादिकमाश्रित्य पद्मवरपुंडरीकमुक्तं । अन्यतीर्थिकानाश्रि
त्य ते चत्वारः पुरुषाउक्ताः । तेषां राजपुंडरीकोद्धारणे सामर्थ्याभावाद्धर्मं चाऽऽत्मन्याश्रित्य
सजिह्वरुक्तः । तस्यैव राजपुंडरीकोद्धारणसमर्थत्वात् धर्मतीर्थं च खट्वाश्रित्य मया तत्ती
रमुक्तं धर्मदेशनां चाश्रित्य मया सजिह्वोः संबन्धी शब्दउक्तः । निर्वाणं मोक्षं चाश्रित्य पुं
डरीकस्योत्पातउक्तः । एवमेतल्लोकादिकं च खट्वात्मन्याश्रित्य मया श्रमणायुष्मन् से ए
तत्पुष्करिण्यादिकं दृष्टान्तत्वेन किंचित्साधर्म्यादेवमुक्तं ॥ १२ ॥

॥ टीका—तदधुना जगवान् पूर्वोक्तस्य दृष्टान्तस्य यथास्वं दार्ष्टीतिके दर्शयितुमाह ॥
(लोगंचेत्यादि) लोकमिति मनुष्यक्षेत्रं । चशब्दउत्तरापेक्षया समुच्चयार्थः । खलुरिति
वाक्यालंकारे । मयेत्यात्मनिर्देशः । योयं लोकोमनुष्याधारस्तमात्मन्याहृत्य व्यवस्थाप्य
अपाहृत्य वा आयुष्मन् श्रमण आत्मनावा मयाऽऽहृत्य न परोपदेशतः सा पुष्करिणी प
द्माधारजूतोक्ता । तथा कर्म चाष्टप्रकारं यद्वलेन पुरुषपौंडरीकाणि जवंति । तदेवंजूनं क
र्म मयात्मन्याहृत्य आत्मनावा आहृत्यअपाहृत्य वा । एतदुक्तं जवति । हे श्रमण आयु
ष्मन् सर्वावस्थानां निमित्तजूनं कर्माश्रित्य तदुदकं दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तं कर्मचात्र दार्ष्टी
तिकं जविष्यति । तत्रेवामदनकामाः शब्दादयोविषयास्ते एव जुज्यंतइतिजोगाः । यदि
वा कामाश्चरूपामदनकामास्तु जोगास्तान् मयात्मन्याहृत्य सेयः कर्दमोऽनिहितस्तथा
पंके निमग्नोदुःखेनात्मानमुद्धरत्येवं विषयेष्यासक्तोनात्मानमुद्धर्तुमलमित्येतत्कर्दमविष
ययोःसाम्यमिति । यथा जनं सामान्येन लोकं तथा जनपदे जवाजानपदाविशिष्टार्यदे
शोत्पन्नागृह्यन्ते । ते चार्द्धषड्विंशतिजनपदोद्भवास्ति तांश्च समाश्रित्य मया दार्ष्टीतिकत्वे
नांगीकृत्य तानि तानि बहूनि पद्मवरपौंडरीकाणि दृष्टान्तत्वेनानिहितानि । तथा राजा
नमात्मन्याहृत्य तदेकं पद्मवरपौंडरीकं दृष्टान्तत्वेनानि हितं तथान्यतीर्थिकान् समाश्रित्य
ते चत्वारः पुरुषजाताअनिहितास्तेषां राजपौंडरीकोद्धारणे सामर्थ्यवैकल्यात् । तथा
धर्मं च खट्वात्मन्याहृत्य श्रमणायुष्मन् सजिह्वः रूढवृत्तिरहितस्तस्यैव चक्रवर्त्यादिराज
पद्मवरपौंडरीकोद्धारणसामर्थ्यासन्नावाद्धर्मं तीर्थं च खट्वाश्रित्य मया तत्तीरमुक्तं । तथा
सद्धर्मं देशनां चाश्रित्य मया सजिह्वसंबन्धी शब्दोऽनिहितस्तथा निर्वाणं मोक्षपदज्ञेयं
कर्मह्यरूपमीपत् प्राग्जाराख्यं जूनागोपर्यवस्थितक्षेत्रखंडं चात्मन्याहृत्य सपद्मवरपौं
डरीकस्योत्पातोऽनिहितइति । सांप्रतं समस्तोपसंहारार्थमाह । एवं पूर्वोक्तप्रकारेण एत
ल्लोकादिकंच खट्वात्मन्याहृत्याश्रित्य मया श्रमणायुष्मन् से एतत्पुष्करिण्यादिकं दृष्टान्तत्वे
न किंचित्साधर्म्यादेवमेतदुक्तमिति ॥ १२ ॥

में (अप्याहट्टुके०) पोताथकी जाणीने (समणाउसोके०) हेसाधुउ (सेउदएके०) ते पाणी (बुइएके०) कह्यो (कामनोगेयंके०) कामनोगने खलुइति वाक्यालंकारे (म एके०) में (अप्याहट्टुके०) पोता थकी जाणीने (समणाउसोके०) हेसाधुउ (सेके०) तेने (सेएके०) कर्दम (बुइएके०) कह्यो जेकर्दममांहे खुता थका जीव पोते पोताने उररी नशके अने (जएके०) सामान्यलोक ते (जाणवयंचके०) जनपद एटले आर्य देशना उपना एवा अनेक लोक तेने (खलु मएके०) में निश्चेकरी (अप्याहट्टुके०) पोताथकी जाणीने (समणाउसोके०) हे आयुष्यमंत श्रमणो (तेबहवेके०) तेवा घणा एक (पउमवरपोंमरीएबुइएके०) पद्मकमलो कहा तथा (रायाणंचसेखलुमएअप्या हट्टुसमणाउसोके०) राजा जे सामान्य लोकना अधिपति केवायठे तेने में पोता थकी जाणीने हे श्रमणो (एगेमहंपउमवरपोंमरीएबुइएके०) एक महोटुं पुंमरीक कमल क ह्यो अने जे (अन्नउब्धियायके०) अन्यतीर्थिक क्रियावादि अक्रियावादि प्रमुख (तेके०) तेने (खलुमएअप्या हट्टुसमणाउसोके०) में पोता थकी जाणीने हे श्रमणो (चत्ता रिपुरिसजायाबुइया के०) चार पुरुष जात कहा तेउ राजारूपमहोटो कमल तेने उ रवाने असमर्थ कहा अने (धम्मंचखलुमएअप्याहट्टुसमणाउसोसेनिखूबुइए के०) जे श्रुतचारित्ररूप धर्म तेने में पोता थकी जाणीने हे श्रमणो निहु एटले अणगार कह्यो जेमां पुंमरीक कमलरूप राजाने उरवानी समर्थाइ कही (धम्मतिबंचखलुम एअप्याहट्टुसमणाउसो सेतीरेबुइए के०) तथाजे धर्मतीर्थते निश्चें में पोता थकी जा णीने तीर एटले कांगे कह्यो (धम्मकहंचखलुमएअप्याहट्टुसमणाउसोसेसदेबुइएके०) तथा जेधर्म कथा ते निश्चें में पोता थकी जाणीने हे श्रमणो तेने में शब्द कह्यो (नि वाणंचखलुमएअप्याहट्टुसमणाउसोसेउप्याएबुइए के०) तथा जे मोक्षपद ते निश्चें में पोता थकी जाणीने हे श्रमणो तेने में कमलनो उरवो कह्यो (एवमेयंच के०) ए पूर्वोक्त सर्व लोकादिकपदार्थ ते खलु शब्दवाक्यालंकारेंठे (मएके०) में (आप्याहट्टु के०) आप थकी जाणीने (समणाउसो के०) हे श्रमणो आयुष्यमंतो (सेएवमेयंबु इयंके०) तेने पुष्करणी कमल प्रमुख एरीते में कहा एटले सामान्य प्रकारें दृष्टांत क ह्यो हवे विशेष थकी राजा उरणादिकजाव कहेठे ॥ १५ ॥

॥ दीपिका—लोकं मनुष्यक्षेत्रं । चशब्दः समुच्चये । खलुर्वाक्यालंकारे । मया (अप्या हट्टुति) आत्मनि आहत्य व्यवस्थाप्य अथवा आत्मना स्वयमाहत्या ज्ञात्वा न परोपदे शतः सा पुष्करिणी उक्ता । कर्म चाष्टप्रकारं खलु मयात्मनि आहत्य आत्मना वा आ हृत्य हे श्रमण आयुष्मन् तदुदकमुक्तं पुंडरीकोत्पत्तिकारणं । कामश्चरूपा नोगामदन

पुत्रेणं के०) अनुक्रमे (लोगं के०) लोकपणे (उववन्नाके०) उपना ठे (तंजहा के०)
 ते देखाडेठे (आरियावेगे के०) एक आर्य मनुष्यते साढा पचीश देशना उपना (अणा
 रियावेगे के०) एक अनार्य देशना उपना ते संग यवन सत्रर वच्चरादिक जाणवा
 (उच्चागोत्तावेगे के०) एक उंचगोत्रना उपना (णीयागोयावेगे के०) एक नीचगोत्रना
 उपना (कायमंतावेगे के०) एक लांबा दीर्घ काय वाला (रहस्समंतावेगे के०) एक
 रहस्व न्हानी काय वाला (सुवन्नावेगे के०) एक रुढा वर्ण वाला (डुवन्नावेगे के०) एक
 माठा वर्ण वाला (सुरूवावेगे के०) एक जला रूपवाला (डुरूवावेगेके०) एक माठा
 रूप वाला (तेसिंचणंमणुयाणं के०) ते मनुष्य मांहे वली (एगेरायाजवड् के०) एक
 राजा होय ते राजा केवोहोय तोके (मह्याहिमवंत के०) महोदो हिमवंत (मलय
 के०) मलयाचल (मंदरके०) मेरुपर्वत (महिंद के०) महेंड एनी पेरे जेनु (सारेके०)
 सामर्थ्यपणुठे (अञ्जंतविसुद्धरायकुलवंसप्पसूतेके०) अत्यंत निर्मल दोष रहित राजा
 नु कुल उत्तम क्षत्रीयनो कुल तेने विपे जन्म पाम्याठे (निरंतररायलक्षण के०) आं
 तरा रहितजे राजाना लक्षण तेणेकरी (विराड्यंगमंगे के०) विराजमान एटले शोना
 यमानठे शरीरना अंगोपांग जेना (बहुजण के०) घणालोक (बहुमाण के०) घणो
 मान आपीने (पूड् के०) पूजेठे (सव्वगुणसमिद्धे के०) समस्त राजाना जे गुणठे
 तेणेकरी समृद्धिवान एटले संपूर्णठे (खत्तिएके०) कृत्रिय जातवंत (मुदिए के०) स
 र्वकाल प्रमोद सहित (मुद्धानिसित्ते के०) मातापितादिक परिवार मलीने राजानिपे
 क कीथोठे (माउपिउसुजाए के०) माता पिता सुजातवंतठे अथवा माता पितानो
 सुविनीत सुपुत्रठे (देयप्पिए के०) वद्वन तथा करुणाना गुणे करी सहित (सीमंकरे
 के०) मर्यादानोकरनार (सीमंधरे के०) मर्यादानो धरनार (खेमंकरे के०) कढ्याण
 नो करनार उपड्वनो टालनार (खेमंधरे के०) कढ्याणनो धरनार (मणुस्सिंदे के०)
 मनुष्यनुं इड् (जणवयपिया के०) जनपद एटले देशना लोकने पिता समान (जण
 वयपुरोहिए के०) जनपद एटले देशना लोकने शांतिनु करनार उपड्वनुं निवारक (से
 उकरे के०) मार्गनो देखाडनार (केउकरे के०) अद्भुत कार्यनो करनार (नरपवरेके०)
 मनुष्य मांहे प्रधान (पुरिस्सपवरे के०) पुरुषमांहे प्रधान (पुरिस्ससीहे के०) पुरुष
 मांहे सिंह समान (पुरिस्सआसीवित्ते के०) पुरुष मांहे आशीविष सर्प समान अ
 पराध खमे नही (पुरिस्सवरपोंमरीए के०) पुरुष मांहे प्रधान पुंमरीक कमल समान
 (पुरिस्सवरगंधहड्डी के०) पुरुष मांहे प्रधान गंध हस्ति समान (अठे के०) धन धा
 न्यादिके परिपूर्ण (दित्ते के०) दीपता (वित्ते के०) पडोला (विड्ढिन्न के०) विस्तीर्ण
 एवा (विउल के०) विपुल एटले घणा (जवण के०) घर (सयणासण के०) पढ्यंका

इह खलु पाईणंवा पडीणंवा उदीणंवा दाहिणंवा संतेगतिया मणुस्सा न
 वंति अणुपुवेणं लोगं उववन्ना तं जहा आरियावेगे अणारियावेगे उ
 च्चागोत्तावेगे एीयागोयावेगे कायमंतावेगे रहस्समंतावेगे सुवन्नावेगे उ
 वन्नावेगे सुरूवावेगे डुरूवावेगे तेसिंचणं मणुयाणं एगे राया नवइ
 महयाहिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे अच्चंतविसुद्धरायकुलवंसप्पसूते
 निरंतररायलक्खणविराड्यंगमंगे बहुजणबहुमाणपूइए सब्बगुणस
 मिद्धे खत्तिए मुदिए मुक्खानिसित्ते मानपिउसुजाए देयपिण्ण सीमंकरे सी
 मंधरे खेमंकरे खेमंधरे मणुस्सिंदे जणवयपिया जणवयपुरोहिण्ण सेउक
 रे केउकरे नरपवरे पुरिसपवरे पुरिससीहे पुरिसआसीविसे पुरिसवर
 पौद्धरीए पुरिसवरगंधहत्ती अद्धे दित्ते वित्ते विबिन्नविउल्लज्जवणसय
 णासणजाणवाहणाइस्से बहुधणबहुजातरूवरतए आउगपउगसंपउ
 ते विउडियपउरज्जत्तपाणे बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पन्नूते प
 डिपुष्पकोसकोठागाराउद्धागारे बलवं उबल्लपवामिए उहयकंटयं म
 लियकंटयं उहयकंटयं निहयकंटयं अकंटयं उहयसत्तू निहयसत्तू मलि
 यसत्तू उद्धियसत्तू निज्जियसत्तू पराडियसत्तू ववगयंउज्जिस्समारिज्जयवि
 प्पमुक्कं रायवन्नउ जहाउववाइए जावपसंतप्पिंवरुमररज्जं पसाहेमाणे
 विहरंति तस्सणं रत्तो परिसा नवइ उग्गा उग्गपुत्ता चोगा चोगपु
 त्ता इस्कागाइ इस्कागाइ नायना नायना कोरवा कोरवा नट्टा नट्टपुत्ता
 माहणा माहणपुत्ता लेहइ लेहइपुत्ता पसत्तारो पसत्तारोपुत्ता सेणावइ
 सेणावइपुत्ता ॥ १३ ॥ तेसिंचणं एगतीए सड्डानवइ कामंतं समणावा
 माहणावा संपहारिंसु गमणाए तह अन्नतरणं धम्मेणं पन्नत्तारोवयं इ
 म्मेणं धम्मेणं पन्नवइस्सामो सेएवंमायाणह जयंतारो जेहामए एस
 धम्मे सुयस्काए सुपन्नते नवइ ॥ १४ ॥

अर्थ—(इहखलुके०) ए मनुष्य लोक मांहे खलुइति वाक्यालंकारे(पाईणंवाके०)पूर्वदिशि
 (पडीणंवाके०) पश्चिमदिशि (उदीणंवाके०) उत्तरदिशि (दाहिणंवाके०) दक्षिणदिशि ए चार
 दिशि अथवा विदिशि (संतेगतियामणुस्सानवतिके०) कोइ एक मनुष्य होय ते (अणु

तेना पुत्र (सेणावसेणावऽपुत्राके०) सेनाधिपतिना पुत्र इत्यादिक सनावर्णनं यकी जा एवो ॥ १३ ॥ (तेसिंचणं के०) तेमांहे (एगतीएके०) कोइ एक पुरुष (सङ्गानवऽके०) धर्म करवाने अद्वावंत धर्मार्थी होय तेने एवो (कामंतं के०) धर्मार्थी जाणीने (समणावा माहणावाके०) अमण ब्राह्मण मली (संके०) सम्यक् प्रकारे पोतानो धर्मप्रतिबोधवानि मित्त (पहारिसुगमणाए के०) तेना समीपे आलोचवो चिंतवे ते केवो (तत्तअन्नतरेणंध म्मेणंपन्नतारोवयं के०) त्यां अमे अमारा धर्मना प्ररूपणहार आपणो धर्म प्ररूपणुं एवो आलोची राजाने संमुख आवी बोल्या (इम्मणेणंधम्मणेणंपन्नवऽस्सामो के०) ए आगल कहे ठे ते धर्म प्ररूपणुं तेज कहेठे (सेएवंमायाणह के०) अमे धर्म कहीणुं ते एम जाणो (नयंतारो के०) अहो नय यकी राखनार (जेहामए के०) जेम ए प्रकारे अमारो (एसधम्मसेसुयस्काएसुपन्नत्तेनवऽ के०) ए धर्म स्वाख्यात स्वप्रज्ञप्तवे ॥ १४ ॥

॥ दीपिका-एवंसामान्येन दृष्टान्तयोजनामुक्त्वा विशेषेण तामाह । (इहेति) इहा स्मिन् लोके । खलुर्वाक्यालंकारे । प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षिणायामुदीच्यामन्यतरस्यां वा दिशि संति विद्यन्ते एके केचन मनुष्यान्वन्ति । आनुपूर्व्येणैमं लोकमाश्रित्योत्पन्नाः । तद्यथा । आर्याआर्यदेशोत्पन्नास्तदन्येऽनार्याएके उच्चैर्गोत्रानिचैर्गोत्राएके कायो महाकायः प्राञ्चत्वं तद्विद्यते येषां ते कायवंतोन्हस्ववंतोवामनकुञ्जादयः सुवर्णाः शोचनकांतयोर्ध्वर्णाः कृष्णरूक्षादिवर्णाएके सुरूपाएके दुष्टरूपास्तेषांमध्ये महान् कश्चिदेकोराजा जवति । किञ्चूतः । महाहिमवन्मलयमंदरमहेंडाणामिव सारं सामर्थ्यं धनं वा यस्य सतथा । इत्येवं राजवर्णकोयावदुपशान्तिर्दिवडमरं राज्यं प्रसाधयन् तिष्ठति । तत्र दिवं परानीकनयं डमरं स्वराष्ट्रहोचः । तस्य च राज्ञः पर्पत् स जा जवति । तद्यथा । उग्रतत्कुमाराश्च उग्रपुत्राः । एवं जोगपुत्रादयोपि क्रियाः । (लेहन्ति) लिप्सुकोवणित्यर्थः । प्रशास्तारोबुध्युपजीविनोमंत्र्यादयः सेनापतयश्च एके ॥ १३ ॥ तेषां मध्ये कश्चिदेवैकः अद्वावान् धर्मलिप्सुर्जवति । कामं निश्चितं तं अद्वावं तं अमणावा तदंतिकगमनाय प्रधारितवंतस्तत्प्रतिबोधाय तत्समीपे गमनं चिंतितवंतः । तत्रान्यतरेण धर्मेण स्वसमयप्रसिद्धेन प्रज्ञापयितारोवयमिति विचिंत्य तं राजानं स्वकीयेन धर्मेण प्रज्ञापयिष्यामएवं संप्रधार्य राजांतिकं गत्वा एवमूचुः । यथाहं वदामि एवं जवंतोयूयं जानीत यथा येन प्रकारेण मयैपधर्मः स्वाख्यातः सुप्रज्ञप्तो जवतीत्येवं तीर्थिकः स्वमतानुरागी राजादेः स्वाभिप्रायेणोपदेशं ददाति । तत्राद्यः पुरुषस्तज्जीवतत्तरीरवादीराजानमुद्दिश्यैवं धर्मदेशनां चक्रे ॥ १४ ॥

॥ टीका-तदेवं सामान्येन दृष्टान्तदार्ष्टीतिकयोर्योजनां कृत्वाऽधुना विशेषणप्रधानचूत

दिक आशन नडासन (जाण के०) पालखीप्रमुख (वाहणाइसू के०) गाडी
घोडादिक तेणेकरीने आकीर्ण (बहुधण के०) घणो धन (बहुजातरुव के०) घणो सु
वर्ण (रतए के०) घणो रजत एटले रुपु (आउगपउगसंपउत्ते के०) अर्थ लान बम
णा बमणादिक तेहवो उपाय व्यापारादिक तेणे करी संयुक्त (विहडियपउरनत्तपाणे
के०) घणा जात पाणी लोक जमेठे विशेषे देवरावेठे (बहुदासीदास के०) घणा
दासी तथा दासठे (गोके०) वृषन (महीस के०) जेंस (गवेलग के०) गाय गेटी गाम
रा बकरी ते (प्यनूते के०) प्रनूत एटले घणाठे वली (पडिपुसू के०) प्रतिपूर्णठे
(कोसके०) लक्ष्मीना जंमार (कोछागारा के०) धानना जंमार (उछागारे के०)
खड्ग त्रिसूज जालादिकना जंमार (बलवं के०) पोते बलवंतठे (डुब्बल के०) डुब
लठे (पढामिए के०) वैरी जेना (उहतकंटयं के०) विणास्याठे समस्त गोत्री जेणे
(मलियकंटयं के०) रुद्रि अपहारीने मान जंग कीधाठे गोत्री जेणे (उहयकंटयं
के०) उद्देश अकी काढ्याठे गोत्री जेणे (निहयकंटयं के०) जेणे गोत्रीने हराव्याठे
(अकंटयंके०) प्रतिमल वैरीये रहितठे (उहयसत्तूके०) विणास्याठे शत्रू जेणे (निहियस
तूके०) जेणे शत्रुने हराव्याठे (मलियसत्तूके०) रुद्रि अपहारीने मान जंग कख्याठे वैरी
जेणे (उहियसत्तूके०) उद्देश अकी कढाव्याठे वैरी जेणे (निहियसत्तूके०) विशेष अकी
जीत्याठे वंश कख्याठे वैरी जेणे (पराश्यसत्तू के०) तेना राज्यने लेवे करी पराजय प
माड्याठे शत्रु जेणे वली (ववगय के०) वपगत एटले गयाठे जेना राज्यने विपे शुं ग
याठे ते कहेठे (डुप्पिस्के०) डुकाल डुर्निह (मारिके०) देवादिकना करेला मारी मर
कीना जय (जयके०) वैरीना जय अकी (विष्णुमुक्के०) रहितठे (रायवन्नउके०) एरीते रा
जानुं वर्णन (जहाउववाइए के०) जेम उववाइ सूत्रमां वर्णन कखोठे तेना सरिखो (जा
वपसंत के०) ज्यांलगे उपशमाव्याठे (मिंबममरंरंजं के०) स्वचक्र परचक्रना जय
ज्यां नथी एवो राज्य (पसाहेमाणे के०) पालतो अको (विहरति के०) विचरेठे (त
स्सणंरन्तो के०) हवे तेराजानी (परिंसाजवंति के०) परषदा केवी होए ते कहेठे.
(उग्गाउग्गपुत्ता के०) उग्रकुलना उपना ते उग्रकुलना पुत्र (जोगाजोगपुत्ता के०)
जोगकुलना उपना ते जोगकुलना पुत्र (इस्कागाइस्कागाइ के०) श्रीआदीश्वरनो वंश जे
इह्वाग तेना उपना ते इह्वागवंशना पुत्र (नायानानायानाके०) झातकुलना उपना ते
झातकुलना पुत्र (कोरवाकोरवा के०) कौरवकुलना उपना ते कौरवकुलना पुत्र (नट्टान
ट्टपुत्ताके०) सुनटकुलना उपना ते सुनटना पुत्र (माहणामाहणपुत्ताके०) ब्राह्मणकुलना
उपना ते ब्राह्मणना पुत्र (लेह्मइलेह्मइपुत्ताके०) लह्माधिपति वणिक जाति विशेष तेना पुत्र
(पसडारोपसडारोपुत्ता के०) घणो जेने घरे लक्ष्मीनो विस्तार होय तेने घेर उपना ते

स्वदर्शनानुरंजितोन्यस्यापि राजादेः स्वानिप्रायेणोपदेशं ददाति । तत्रायः पुरुषजातस्त
ज्जीवतत्तरीरवादी राजानमुद्दिश्यैवं धर्मदेशनां चक्रे ॥ १४ ॥

तं जहा उडुंपादतला अहेकेसग्गमत्तया तिरियंतेयपरियंते जीवे एस
आयापक्कवे कसिणे एसजीवे जीवति एसमय णोजीवइ सररीरे धरमाणे
धरइ विण्णमिय णोधरइ एयं तं जीवियं नवति अदहणाए परेहिं
निक्कइ अगणिक्कामिए सररीरे कवोतवन्नाणि अघीणि नवंति आसंदीपं
चमापुरिसा गामं पच्चागठंति एवं असंते असंविक्कमाणे जेसितं असं
ते असंविक्कमाणे तेसितं सुयस्कायं नवति अन्नोन्नवति जीवो अन्नं सररी
रं तम्हा तेएवं नोविपडिवेदेति अयमाउसो आयादीहेतिवा हस्सेतिवा
परिमंल्लेतिवा वट्टेतिवा तंसेतिवा चउरंसेतिवा आयतेतिवा उलंसिए
तिवा अद्धंसेतिवा किएहेतिवा णीलेतिवा लोहियहालिहे सुक्खिलेतिवा
सुप्पिगंधेतिवा छुप्पिगंधेतिवा तित्तेतिवा कडुएतिवा कसाएतिवा अंबि
लेतिवा महुरेतिवा कक्कडेतिवा मउएतिवा गुरुएतिवा लहुएतिवा सि
एतिवा उसिणेतिवा निक्षेतिवा लुक्केतिवा एवं असंते असंविक्कमाणे जे
सितं सुयस्कायं नवति अन्नोजीवो अन्नंसररीरं तम्हा तेणो एवं उवल्लंति १५

अर्थ—हवे त्यां आदि पुरुषजात ते तज्जीव तत्तरीरवादी जीव ठे ते राजाने उद्देशी
पोताना धर्मनी देशना आपेठे (तंजहा के०) ते जेमठे तेम कहेठे (उडुंपादतला के०)
पगना तलीआ थकी उपरें अने (अहेकेसग्गमत्तया के०) मस्तकना केशाय थकी नीचे त
था (तिरियंतेयपरियंते जीवेके०) तिठो त्वचा जे चामडी ते पर्यंत जीव जाणवो एटला सी
म शरीर थकी निकलतो जीव जुदो देखातो नथी तेथीज जणायठे के तेज शरीर अने तेज
जीव एटले एशरीर तेहज जीवठे परंतु ए शरीर थकी आत्मा जुदोठे एम न जाणवुं
(एसआयापक्कवेकसिणे के०) ए जे शरीरठे तेहिज आत्मानुं संपूर्ण पर्याय अवस्था
विशेष जाणवो (एसजीवेजीवति के०) जेठलो काल ए काया जीवे तेठलो काल ए
जीव पण जीवे (एसमयणोजीवइ के०) ए शरीर मरण पामे तेवारे जीव पण म
रण पामे पण णोजीवइ एटले जीवे नहीं (सररीरेधरमाणेधरइ के०) ए शरीर ज्यां
सुधी पांचनूतने धरे त्यां सुधी आत्माने पण धरे (विण्णमिय णोधरइके०) ए शरीर विण्ण

राजदार्ष्टीतिकं तदुद्धरणार्थत्वात्सर्वप्रयासस्येति दर्शयितुमाह । (इहखलुइत्यादि)
इहास्मिन्मनुष्यलोके । खलु वाक्यालंकारे । इहास्मिन् लोके प्राच्यां प्रतीच्यां दक्षि
णायामुदीच्यामन्यतरस्यां वा दिशि संति विद्यन्ते एके केचन तथाविधामनुष्या आनुपूर्व्ये
णोमं लोकमाश्रित्योत्पन्नानवन्ति तानेवानुपूर्व्येण दर्शयति । तद्यथेत्युपन्यासार्थः । आरा
द्याताः सर्वदेयधर्मेन्यइत्यार्यास्तत्र क्षेत्रार्याअर्धषड्विंशतिजनपदोत्पन्नास्त द्यतिरिक्ता
स्त्वनार्याएके केचन नवन्ति । ते चानार्याः क्षेत्रोत्पन्नाअमी इष्टव्याः ॥ सगजगण
सवरबब्बर, कायसुरडोडुगोडुपरिकणिया ॥ आवगाहो एरोमय, पारसरवसरवासिया चेव
॥ १ ॥ डोंबिजयतउसबोकस, निहंधपुलिंदकोंबनमररुया ॥ कोंचाय चीण चंचुय, मालव
दमिजाकुलंपाय ॥ २ ॥ कैकयकिरीयहयमुह, खरमुह तह तुरगमेंढयमुहाय ॥ हयकस्मा
गयकस्मा, अस्मे य अणारिया बहवो ॥ ३ ॥ पावायचंडडंडा, अणारिया णिग्घिणा पिर
णुकंपा ॥ धम्मोत्ति अस्कराइं, जे सुण एङ्कंतिसुमिणेविइत्यादि । तथोच्चैर्गोत्रमिद्ववाकुवं
शादिकं येषां ते तथाविधाएके केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः । वाशब्दउत्तरापेक्षया वि
कल्पार्थः । तथा नीचैर्गोत्रं सर्वजनावगीतं येषांते तथा एके केचन नीचैर्गोत्रोदयवर्तिनोन
सर्वे । वाशब्दः पूर्ववदेव । ते चोच्चैर्गोत्रानीचैर्गोत्रा वा । कायोमहाकायः प्रांशुत्वं तदि
द्यते येषां ते कायवंतस्तथा न्हस्ववंतोवामनककुब्जवडजादयएके केचन तथाविधनाम
कर्मोदयवर्तिनस्तथाशोचनवर्णाः सुवर्णाः प्रतप्तचामीकरचारुदेहास्तथा दुर्वर्णाः कृष्णरू
क्षादिवर्णाएके केचन तथा सुरूपाः सुविजक्तावयवचारुदेहास्तथा दुष्टरूपादुरूपाबीजत्सदे
हास्तेषां चोच्चैर्गोत्रादिविशेषणविशिष्टानां महान् कश्चिदेवैकस्तथाविधकर्मोदयाज्ञाजा नव
ति सविशेष्यते महाहिमवन्मलयमंदरमहेंडाणामिव सारः सामर्थ्यं विजवोवा यस्य संत
था इत्येव राजवर्णकोयावडुपशांतडिंबडमरं राज्यं प्रसाधयंस्तिष्ठतीति । तत्र डिंबः परानी
कसृगालिकोडमरः स्वराष्ट्रकोजः । पर्यायावेतावत्यादरख्यापनार्थमुपात्तौइति । तस्य चैवंवि
धगुणसंपडुपेतराज्ञएवंविधा पर्षज्जवतीति । तद्यथा । उग्रास्तत्कुमाराश्चोग्रपुत्राः । एवं जो
गपुत्रादयोपि इष्टव्याः ॥ शेषंसुगमं । यावत्सेनापतिपुत्रइति । एवरंलेहइति । लिप्सुकः
सवणिगादिस्तथा प्रशास्तारोबुध्युपजीविनोमंत्रिप्रनृतयः ॥ १३ ॥ तेषां च मध्ये कश्चि
देवैकः श्रद्धावान् धर्मलिप्सुः काममित्येवधृतार्थेऽवधृतमेतद्यथायं धर्मश्रद्धालुरवधार्य च
तं धर्मलिप्सुतया श्रमणाब्राह्मणावा संप्रधारितवन्तः समाजोचितवन्तोधर्मप्रतिबोधनिमि
त्तं तदंतिकगमनाय तत्र चान्यतरेण धर्मेण स्वसमयप्रसिद्धेन प्रज्ञापयितारोवयमित्येवं
नाम संप्रधार्य तं राजानं स्वकीयेन धर्मेण प्रज्ञापयिष्यामएवं संप्रधार्य राज्ञांतिकं गत्वैव
मूचुः । तद्यथा । एतद्यथाहं कथयिष्यामि एवमितिच वक्ष्यमाणनीत्या नवन्तोयूयं जानीत
नयात्रातारोवा यथा येन प्रकारेण मयैपधर्मः स्वाख्यातः सुप्रज्ञप्तोचवतीत्येवं तीर्थिकः

आकतुल समान सुंहालो फरशठे (गुरुएतिवा के०) लोहवत् जारी फरशठे (लहुएति वा के०) अर्कतुलवत् हजवो फरशठे (सिएतिवा के०) शीतल फरशठे (उंसिणेति वा के०) उल्ल फरशठे (निदेतिवा के०) चीकणो फरशठे (लुस्केतिवा के०) लुखो फरशठे एटला फरश मांथी आत्मानो कयो फरशठे (एवंअसंतेअसंविज्जमाणेजेसिं के०) ए कारण माटे जे आत्माने अठतो अविद्यमान कहे (तंसुयस्कायंनवति के०) तेनो पक्क जलो स्वाख्यात जाणवो वली जे (अन्नोजीवो के०) अन्य जीव (अन्नं सरीरं के०) अने शरीर पण अन्यठे एम कहेठे (तम्हाके०) तस्मात् (तेणो एवंउवजपं ति के०) ते एवातना अजाण पणाने जीधे नथी जाणता माटे ते नास्तिकठे ॥ १५ ॥

॥ टीपिका-तद्यथा । ऊर्ध्वं पादतलादधश्च केशाग्रमस्तकात्तिर्यक्च त्वक्पर्यंतो जीवः । कोर्यः । यदेव शरीरं सएव जीवः । न शरीरादन्यः कश्चिदात्मास्ति । अयं कायएवात्मनः पर्यंतोऽवस्थाविज्ञेयः क्लृप्तः संपूर्णः शरीरोपलंने जीवएवोपलब्धइत्यर्थः । एपकायोयावज्जीवति तावज्जीवोपि जीवतीत्युच्यते । एपकायोयदा मृतस्तदा जीवोपिमृतइति व्यपदिश्यते । यावद्वरीरमव्यंगं धरति तिष्ठति तावज्जीवोपि विनष्टे शरीरे जीवोपि न धरति विनष्टइत्यर्थः । तदेवं यावदेतद्वरीरमच्युतं तावदेव जीवस्य तज्जीवितं नवति विनष्टे शरीरे तदूपोजीवोपि विनष्टइति क्त्वाऽऽदहनायासमंतादहनार्थं इमं शानादौ नीयतेऽसौतस्मिंश्च शरीरेऽग्निना ध्मापिते कपोतवर्णान्यस्थीनि केवलमुपलन्यंते न कश्चित्तदपरोजीवः । ते च तद्वांधवाजघन्यतोपिच चत्वारः । आसंदी मंचकः सपंचमो येषांते आसंदीपंचमाः पुरुषास्तं कायमग्निना ध्मापयित्वा स्वं ग्रामं प्रत्यागच्छन्ति । यदि पुनरात्मा कायाद्भिन्नः स्यात्तदा निर्गच्छन् दृश्येत नच दृश्यते तस्मात्तज्जीवस्तदेव शरीरमिति स्थितं । एवमुक्तनीत्याऽसौ जीवोऽसन्नविद्यमानोयेषामयं पक्षोयत्काये तिष्ठन् गठंश्च संवेद्यमानोऽननुचूयमानोजीवइति तेषां तत् स्वाख्यातं नवति । येषां पुनरन्योजीवोऽन्यद्वरीरमेवंचूतोऽप्रमाणकएवांगीकारस्तस्मात्ते मूढतया प्रवर्तमानाएवं वक्ष्यमाणं न विप्रतिवेदयन्ति जानन्ति । यथा हे आयुष्मन् अयमात्मा शरीराद्भिन्नः स्वीक्रियमाणः किंपरिमाणः स्यादिति वाच्यं । किंदीर्घः किंरूस्वइत्यादि संस्थानेषु किंपरिमंडलइत्यादि वर्णेषु किंकृष्णइत्यादि गंधयोः किं सुरनिगंधइत्यादि । रसेषु किं तिक्तइत्यादि स्पर्शेषु किंकर्कशइत्यादि । तदेवं संस्थानवर्णगंधरसस्पर्शानामनावादसन्नविद्यमानोऽसंवेद्यमानोपि येषां तत् स्वाख्यातं नवति यथान्योजीवोन्यद्वरीरमिति पक्षस्तस्मात्पृथगविद्यमानत्वात् ते जीववादि नोनैवात्मानमुपलनंते ॥ १५ ॥

॥ टीका-तद्यथोर्ध्वमुपरि पादतलादधश्च केशाग्रमस्तकात्तिर्यक् च त्वक्पर्यंतोजीवः । एत

ठते जीवनो पण विनाश आय एोधरइ एटले पढी जीवने धरी न शके (एयंतंजीवियंनवति के०) ए जीवनो जीवितव्य ठे तेथी शरीर विणशे थके आत्मा पण विणशे एवो करीने (अद ह एणएपरेहिंनिक्कइके०) अन्यलोक बालवाने अर्थे स्मशानादिकने विषे लेइजाय (अगणि क्कामिएसररीरे के०) तेवारे अग्नीये करी शरीर प्रज्वाले ठते त्यां निःकेवल(कवोतवन्नाणिके०) कपोत वर्णे (अछीणिनवंतिके०) अस्थि एटले हाम देखायठे परंतु तेथकी अन्य आत्मादिक पदार्थ कोइ देखाय नहीं के जे थकी आत्मानुं अस्तिपणु अमे जाणीये (आ संदीपंचमापुरीसागामंपच्चागहंति के०) तथा पांचमो जेनो मांचोठे एवा चार पुरुष ते सुवेलाने प्रज्वालीने पोताने गामे आवे माटे जो आत्मा शरीर थकी जुदो होय तो शरीर थकी निकलतो देखाय अने ते जेवारे नथी देखातो तो जाणिये ठैए जे तेहिज शरीर अने तेहीज जीवठे (एवंके०) एरीते (असंतेके०) जीव अठतोठे (असंविक्कमाणे के०) अविद्यमान जातो थको जाणवामां नथी आवतो (जेसिंतअसंते के०) जेनो ए पद्धठे के जीव अठतोठे (असंविक्कमाणे के०) अविद्यमानठे जेनो एवो पद्धठे (तेसिंत के०) तेनो ए पूर्वोक्त वचन (सुयस्कार्यंनवति के०) स्वाख्यातठे एम जाण वो अने जेनो (अन्नोजवतिजीवो के०) जीव अन्यठे अने (अन्नंसरीरं के०) शरीर पण अन्यठे एवुं जे कहेठे ते गामरी प्रवाहे पड्या थका (तम्हा के०) तस्मात् (ते एवं के०) ते एवो (नोविपडिवेदेति के०) जे आगल कहेशे ते नथी जाणता. तेज कहेठे (अयमाउसो के०) अहो आयुष्यमंत ए जीव शरीर थकी जुदो गणीए तो एनो शो प्रमाणठे (आयादीहेतिवा के०) आत्मा शुं दीर्घ एटले लांबोठे (हस्से तिवा के०) किंवा न्हस्व एटले अंगुठा अथवा तंडुल प्रमाण न्हानोठे (परिमंमलेति वा के०) किंवा चुडी अथवा चंड मंमलने आकारेठे (वट्टेतिवा के०) किंवा वाटला लारुने आकारेठे (तंसेतिवा के०) किंवा त्रिखूणा सीघोडाने आकारेठे (चउरंसेति वा के०) चौखूणोठे (आयतेतिवा के०) थांन्ना सरीखो लांबोठे (ठलंसिएतिवाके०) ठखूणा बहांसनोठे (अछंसेतिवा के०) आठहांसनो आठ खूणोठे (किण्हेतिवाके०) काले वर्णेठे (एलीलेतिवा के०) नीले वर्णेठे (जोहियहालिदेसुक्किलेतिवा के०) लाल वर्णेठे किंवा हलदर जेवा पीले वर्णेठे किंवा उज्ज्वले वर्णेठे (सुप्पिगंधेतिवा के०) सु रनिगंध कपूर समानठे (डुप्पिगंधेतिवा के०) दुर्गंध गुमडादि समानठे अथवा रस आश्री (तिचेतिवा के०) तीखो रस मिरची समानठे (कडूएतिवा के०) कडवुरस नीमडा समानठे (कसाएतिवा के०) कसायलो काचाफल समान रसवालोठे (अंबिलेति वा के०) खाटा रस समानठे (मडुरेतिवा के०) मिसरी समान मधुर रसेठे तथा स्पर्शआश्री (कक्कडेतिवा के०) कर्कश खरखरो फरशठे (मउएतिवा के०)

सरीरं से जहा णाम एकेइ पुरिसे मंसाउअधि अग्निनिवटित्ताणं उवदं
 सेज्जा अयमाउसो मंसे अयं अग्नी एवमेव नत्ति केइ पुरिसे उवदंसे
 तारो अयमाउसो आया इयं सरीरं से जहा णाम एकेइ पुरिसे करय
 लाउ आमलकं अग्निनिवटित्ताणं उवदंसेज्जा अयमाउसो करतले
 अयं आमलए एवमेव एत्ति केइपुरिसे उवदंसेतारो अयमाउसो
 आया इयं सरीरं से जहा णाम एकेइ पुरिसे दह्तिउ नवनीयं अग्निनिव
 टित्ताणं उवदंसेज्जा अयमाउसो नवनीयं अयंतु दही एवमेव एत्ति
 केइपुरिसे जाव सरीरं से जहा णाम एकेइ पुरिसे तिलेहिंतो तिल्लं अग्नि
 निवटित्ताणं उवदंसेज्जा अयमाउसो तेह्लं अयं पिन्नाए एवमेव जाव स
 रीरं से जहा णाम एकेइपुरिसे इस्कूतोखोतरसं अग्निनिवटित्ताणं उवदं
 सेज्जा अयमाउसो खोतरसे अयं ठोए एवमेव जाव सरीरं से जहा णाम
 एकेइ पुरिसे अरणीतोअग्निं अग्निनिवटित्ताणं उवदंसेज्जा अयमाउसो
 अरणी अयं अग्नी एवमेव जाव सरीरं एवं असंते असंविज्जमाणे जेसिं
 तं सुयस्कायं जवति तं अन्नोजीवो अन्नं सरीरं तम्हा ते मिठा ॥ १६ ॥

अर्थ—(सेजहाणामए के०) ते जेम यथा दृष्टांते ते तेम कही देखाडे ठे.
 नाम इति संज्ञावनायेठे (केइपुरिसे के०) कोइ एक पुरुष (कोसीउ के०) पडियार
 थकी (असिंके०) खड्ड काढीने (अग्निनिवटित्ताणंके०) देखाडे अने (उवदंसेज्जा के०)
 कहे (अयमाउसो के०) हे आयुष्यमंतो आ (असी के०) तलवार (अयंकोसी के०) ए
 पडियार एम जुदा जुदा देखाडी आपे (एवमेवएत्तिकेइपुरिसेअग्निनिवटित्ताणंउवदंसे
 तारोअयमाउसोआयाइयंसरीरं के०) जेम ए पडिहार अने ए खड्ड एम वन्ने जुदा जु
 दा करी देखाडे तेम एवो कोइ पुरुष शरीर अने जीवने जुदो जुदो करी देखाडनार जगत
 मांहे नथी (सेजहाणामए के०) ए वचन यथा दृष्टांते करी देखाडेठे नाम इति संज्ञाव
 नायेठे (केइपुरिसेमुंजाउंसियं के०) जेम कोइ एक पुरुष मुंज एटले तृण थकी तेनो
 गर्न जूत जे शली तेने (अग्निनिवटित्ताणं के०) जुदा जुदा काढीने (उवदंसेज्जा के०)
 देखाडे जे ए तृण अने ए शली एम देखाडे के (अयमाउसोके०) अहो आयुष्यमंत (मुं
 जेइयंसियं के०) ए तृण अने ए शली (एवामेवनत्तिकेइपुरिसेउवदंसेतारोअयमाउ
 सोआयाइयंसरीरं के०) एम आत्मा अने शरीरने जुदो जुदो करी देखाडनार कोइ पुरुष

दुक्तं नवति । यदेवैतत्तरीरं सएव जीवोनैतस्मात्तरीरा द्यतिरिक्तोस्त्यात्मेत्यतस्तत्प्रमाणएव
नवत्यसावित्येवंच कृत्वैषात्मायोयं कायोऽयमेव च तस्यात्मनः पर्यवः कृत्स्नः संपूर्णः
पर्यायोऽवस्थाविशेषः तस्मिंश्च कायात्मन्यवाप्ते तदव्यतिरेकाज्जीवोप्यवाप्तएव नवति । ए
षच कायोयावन्तं कालं जीवेदविकृतथास्ते तावन्तमेव कालं जीवोपि जीवतीत्युच्यते ।
तदव्यतिरेकात्तथैव कायोयदा मृतोविकारजाग्नवति तदा जीवोपि न जीवति जीवशरीर
योरेकात्मकत्वात् । यावदिदं शरीरं पञ्चभूतात्मकमव्यंगं चरति तावदेव जीवोपीति । त
स्मिंश्च विनष्टे सत्येकस्यापि भूतस्यान्यथाजावे विकारे सति जीवस्यापि तदात्मनोविनाश
स्तदेवं यावदेतत्तरीरं वातपित्तश्लेष्माधारं पूर्वस्वप्नावादप्रच्युतं तावदेव तज्जीवस्य जीवितं न
वति । तस्मिंश्च विनष्टे तदात्मा जीवोपि विनष्टइतिकृत्वा आदहनायासमन्तादहनार्थं
श्मशानादौ नीयते यतोऽसौ तस्मिंश्च शरीरेऽग्निध्मापिते कपोतवर्णान्यस्थीनि केवलमुप
लज्यन्ते न तदतिरिक्तोऽपरः कश्चिद्विकारः समुपलज्यते यतआत्मास्तित्वशंकास्यात् । ते
च तद्वांधवाजघन्यतोपि चत्वारः । आसंदी मंचकः सपंचमोयेपांते आसंदीपंचमाः पुरु
षास्तं कायमग्निनाध्मापयित्वा पुनः स्वग्रामं गच्छन्ति । यदि पुनस्तत्रात्मानिजशरीराज्जिन्नः
स्यात्ततः शरीरान्निर्गच्छन्द्दश्येत नचोपलज्यते तस्माज्जीवस्तदेव शरीरमिति स्थितं । तदेव
मुक्तनीत्याऽसौ जीवोऽसन्नविद्यमानस्तत्र तिष्ठन् गच्छन्वासंवेद्यमानोयेपामयं पद्मस्तेपां त
त्स्वाख्यातं नवति । येषां पुनरन्योजीवोन्यत्तरीरमेवंभूतोऽप्रमाणकएवान्युपगमस्तस्मान्ते
स्वयमूह्याप्रवर्तमानाएवमिति वद्व्यमाणं तेनैव विप्रतिवेदयन्ति जानन्ति । तद्यथा । आ
युष्मन् शरीराद्वहिरन्युपगम्यमानः किंप्रमाणकः स्यादितिवाच्यं । तत्र किं दीर्घः शरीरा
त्प्रांशुतरः उत नहस्वोऽगुष्ठश्यामाकतंदुलादिपरिमाणोवा । तथा संस्थानानां परिमंडलादी
नां मध्ये किंसंस्थानस्तथा कृष्णादीनां वर्णानां मध्ये कतमवर्णवर्ती तथा किंगंधः पद्मं र
सानां मध्ये कतमरसवर्ती तथा ऽष्टानां स्पर्शानां मध्ये कतमोयस्पर्शोवर्तते । तदेवं संस्था
नवर्णगंधरसस्पर्शान्यरूपतया कथमप्यसावगृह्यमाणोऽसन्नसौ तथापि केनापि प्रकारेण
संवेद्यमानोपि येषां तत्स्वाख्यातं नवति यथान्योजीवोन्यत्तरीरकमित्ययं पद्मस्तस्मात्पृथ
गविद्यमानत्वात्ते शरीरात्पृथगात्मवादिनोनैव वद्व्यमाणीत्यात्मानमुपलज्यन्ते ॥ १५ ॥

से जहा णाम एकेइ पुरिसे कोसीउं असिं अजिनिवटित्ताणं उवदंसेज्जा
अयमाउसो असी अयं कोसी एवमेव एहि केइपुरिसे अजिनिवटित्ता
णं उवदंसेत्तारो अयमाउसो आया इयं सरीरं से जहा णाम एकेइ पुरिसे
मुंजाउं इसियं अजिनिवटित्ताणं उवदंसेज्जा अयमाउसो मुंजे इयं इ
सियं एव मेव नहि केइपुरिसे उवदंसेत्तारो अयमाउसो आया इयं

कायाज्जिन्नोजीवइति । अत्रार्थे बहून् दृष्टान्तानाह । तद्यथा । कश्चित्पुरुषोमुंजातृणविशेषात् (इतिञ्चंति) तज्जर्ननूतां शलाकां पृथक् कृत्य दर्शयेत् तथा मांसादस्थि करतलादामलकं दध्मोनवनीतं तिलेन्यस्तैलं इक्षोरसमरणितोऽग्निमज्जिनिर्वृत्य पृथक् कृत्य दर्शयेदेवं शरीरादपि जीवं नास्त्येवमुपदर्शयिता कश्चिदतोसन्नात्मा शरीरात्पृथगसंवेद्यमानश्चेति । येषां च स्वमतानुरागादेतत्स्वाख्यातं नवति । यदन्योजीवोन्यच्च शरीरमिति । एवमात्मा च पृथक् नोपलन्यते तस्मात्तन्मिथ्या ॥ १६ ॥

॥टीका—तद्यथा नाम कश्चित्पुरुषः कोशतः परिवारादसिं खड्गमज्जिनिर्वृत्य समाकृष्यान्येषां मुपदर्शयेत्तद्यथाऽयमायुष्मानसिः खड्गोऽयं च कोशः परिवारएवमेव जीवशरीरयोरपिनास्त्युपदर्शयिता । तद्यथाऽयं जीवइदं च शरीरमिति । नचास्त्येवमुपदर्शयिता कश्चिदतः कायान्न जिन्नोजीवइति । अस्मिंश्चार्थे बहवोदृष्टान्ताः संतीत्यतोदर्शयितुमाह । तद्यथा वा कश्चित्पुरुषोमुंजात् तृणविशेषात् (इतिञ्चंति) तज्जर्ननूतां शलाकां पृथक् कृत्य दर्शयेत् । तथा मांसादस्थि तथा करतलादामलकं तथा दध्मोनवनीतं तिलेन्यस्तैलमिति । तथेक्षोरसं तथाऽरणितोऽग्निमज्जिनिर्वृत्य दर्शयेदेवमेव शरीरादपि जीवमिति । नचास्त्येवमुपदर्शयिता तोऽसन्नात्माशरीरात्पृथगसंवेद्यमानश्चेति । प्रयोगश्चात्र सुखदुःखनाक् परलोकायायीनास्त्यात्मा तिलशश्चिद्यमानोपि शरीरकेपृथगनुपलब्धेर्वैटात्मवत् व्यतिरेकेणच कोशखड्गवत्तदेवंयुक्तिभिः प्रतिपादितोप्यात्मानवेत् । येषां पृथगात्मदिनां स्वदर्शनानुरागादेतत्स्वाख्यातं नवति । तद्यथा । अन्योजीवः परलोकानुयायी अमूर्तोऽन्यच्च तद्भववृत्तिमूर्तिमहरीरमेतच्च पृथङ्नोपलन्यते तस्मात्तन्मिथ्या यैः कैश्चिदुच्यते यथास्त्यात्मा परलोकानुयायीति ॥ १६ ॥

सेहंता तंहणह खणह ठणह ढह पयह आलुं पह विलुं पह सहसा कारेह विपरामुसह एतावतावजीवे एहि परलोएवा ते णो एवं विष्णु विवेदेति तंकिरियाइवा अकिरियाइवा सुक्कडेइवा डक्कडेइवा कल्लाणे इवा पावएइवा साहुइवा असाहुइवा सिद्धाइवा असिद्धाइवा निरएइवा अनिरएइवा एवंतेविरूवरूवेहिं कम्मसमारंजेहिं विरूवरूवाइं कामजोगाइं समारंजंति ज्ञेयणाए ॥ १७ ॥ एवं एगेपागप्पिया णिस्कम्म मामगं धम्मं पन्नवेति तंसहहमाणा तंपत्तियमाणा तंरोयमाणा साहु सुयस्काए समणेतिवा माहणेतिवा कामं खलु आवसो तुमं पूययामि तं जहा असणेणवा पाणेणवा खाइमेणवा साइमेणवा

नथी (सेजहाणामए के०) ते वली यथा दृष्टांते करी देखाडे (केइपुरिसेमंसाउअछी
अजिनिवटित्ताणंउवदंसेज्जा के०) कोइक पुरुष मांस अकी हाम जुदा काढीने देखाडेके
(अयमाउसो के०) अहो आयुष्यमंतो (मंसेअयंअछीके०) आ मांस अने ए हाड (ए
वामेवणहिकेइपुरिसेउवदंसेत्तारोअयमाउसोआयाइयंसरीरं के०) एम आ आत्मा अने
ए शरीर एने जुदो जुदो देखाडनार कोइ पुरुष नथी (सेजहाणामएकेइपुरिसेकरयलाउ
आमलकंअजिनिवटित्ताणंउवदंसेज्जा के०) यथा दृष्टांते कोइ एक पुरुष करतल एटले
हथेली यकी आमलो जुदो करी देखाडे (अयमाउसोकरतलेअयंआमलए के०) हे
आयुष्यमंतो आ हथेली अने आ आमलो (एवमेवनहिकेइपुरिसेउवदंसेत्तारोअयमा
उसोआयाइयंसरीरंके०) एम आ आत्मा अने आ शरीर एरीते जुदा जुदा करी देखाडनार
कोइ पुरुष नथी (सेजहाणामएकेइपुरिसेदहीउनवनीयंअजिनिवटित्ताणंउवदंसेज्जाअयमा
उसोनवनीयं अयं तुदहीएवामेवनहिकेइपुरिसेजावसररीरं के०) यथा दृष्टांते केइ एक पुरु
ष दही अकी माखण जुदो काढीने देखाडे के अहो आयुष्यमंतो आ माखण अने आ
दही एम आ आत्मा अने आ शरीर एरीते जुदा जुदा करी देखाडनार कोइ पुरुष नथी.
एमज यथा दृष्टांते कोइ एक पुरुष तिल अकी तेलने जुदो काढीने देखाडे के अहो
आयुष्यमंतो आ तेल अने आ खल एम आत्मा अने शरीरने कोइ पुरुष जुदो करी दे
खाडनार नथी एमज यथा दृष्टांते कोइ एक पुरुष सेजडी अकी सेजडीनो रश
जुदो काढीने देखाडे के अहो आयुष्यमंतो आ इहुरस अने आ ठोतरा एम आत्मा
अने शरीरने जुदो करी देखाडनार कोइ पुरुष नथी यथादृष्टांते कोइ एक पुरुष अरणी
अकी अग्नी जुदो काढीने देखाडे के हे आयुष्यमंतो आ अग्नि अने आ अरणी एम श
रीर अने अत्माने जुदो करी देखाडनार कोइ पुरुष नथी. ॥ (एवंअसंतेके०) एम अठ
तो अने (असंविज्जमाणे के०) अविद्यमान जे आत्माठे तेने पूर्वोक्त पदार्थोने जेम
जुदा जुदा करी देखाडे तेम ए आत्मा अने शरीरने जुदो जुदो करी देखाडनार जगत
मां कोइ पुरुष नथी (जेसिंतंसुयखायंनवतितंके०) ते कारण माटे तेहिज जीव अने ते
हिज शरीर ए पद्द सत्य स्वाख्यात जाएवो (तम्हाके०) तस्मात् (अन्नोजीवोके०) अन्य
जीव अने (अन्नंसरीरंके०) शरीर पण अन्यठे ए वचन (तेमिह्वाके०) तेमिथ्याठे ॥१६॥

॥ दीपिका-आत्मनास्तित्वं दृष्टांतैराह । (सेजहा इत्यादि) तद्यथा नाम क
श्चित्पुरुषः कोशतः प्रत्याकारादसिं खड्गमज्जिनिवृत्य समाकृष्यान्वेषामुपदर्शयेत् । त
द्यथा । अयमायुष्मन् असिः खड्गः । अयं च कोशप्रत्याकारः । एवमेव जीवशरीर
योर्नास्त्युपदर्शयिता तथायं जीवइदं च शरीरमिति नास्त्येवमुपदर्शयिता कश्चिदतो न

यका तथा (साधुसुखस्वाएके०) ए अमारो धर्म नलो रुडो स्वाख्यातवे अने अनेरा दर्शनी बापडा सुगंध लोकने परलोकनो नय देखाडी आ लोकना सुख यकी वंचेठे ते कारणे (समणेतिवाके०) अहो श्रमणो (माहणेतिवाके०) अहो ब्राह्मणो तेहिज जीव अ ने तेहिज शरीर ए धर्मने घणोज सारो कहीने (कामंखलुके०) निश्चे यकी ए धर्मने इहो (आउसोके०) अहो आयुष्यमंतो अमे तमने उद्ध्या नहीकां क्यां एक कपटी दर्शनी ये तमने वेंच्यो हतो तेकारणे अमे तमारा उपकारी ठैए माटे अमने (तुमंपूययामि के०) तुमे पूजो प्रत्युपकार करो (तंजहाके०) तेहिज कहेठे (असणेणवा पाणेणवा खाइ मेणवा साइमेणवाके०) अशने करी पाने करी खादिमे करी स्वादिमे करी ए चतुर्विध आहारे करी पूजो (वठेणवाके०) वस्त्रे करी (पडिगहेणवाके०) पात्रादिके करी (कं वलेणवाके०) कंबले करी (पायपुंठणेणवाके०) पायपुंठणे करी पूजो प्रतिलानो (त ठेगेपूयणाएके०) त्यां कोइ एक एवी पूजाने विपे (समाउठिसुके०) गृह यया अथवा (तठेगेपूयणाएनिकाइंसु के०) त्यां कोइ एक पूजाने विपे प्रवर्त्तमान यका एवा राजा दिक लोकने ते नास्तिको पोताना धर्मने विपे निश्चल करे अने तेने कहेके ए अमा रो उपदेश्यो धर्म टालीने अनेरो धर्म आदरशो नही ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—एतदध्यवसायी सनास्तिकः स्वतः प्राणिनां हंता व्यापादकः स्यात् अन्येषामपि वक्ति । हणहइत्यादि । घातयत कृणत कृणनं हिंसा दहत पचत आलुं पत विलुं पत सहसा कारयत विपरामृशत एतावान् शरीरमात्र एव तावज्जीवो जीवानावाच्च नास्ति परलोकः । ततस्तेन न तज्जीवतश्चरीरवादिनो नास्तिका ए तन्न विप्रतिवेदयन्ते नांगीकुर्वन्ति । तद्यथा । क्रियां सद्गुणानात्मिकामक्रियां वाऽसद्गुणानरूपां सुकृतं वा दुष्कृतं वा कल्याणं वा पापकं वा साधुकृतमसाधुकृतं वा इत्यादिका चिंतैव नास्ति । कोर्थः । सुकृतानि साधुत्वात्कल्याणफलानि दुष्कृतान्यसाधुत्वादिरूप फलानीति । आत्मानं विनाऽसौ चिन्ता न युज्यत इत्यर्थः । तथा सुकृतेन सिद्धिर्दुष्कृते नासिद्धिस्तथा दुष्कृतेनैव नरकः अनरकस्तिर्यङ्गुरामरगतिरूपः स्यादित्यादिका चिन्ता न युक्ता । जीवस्यैवाजावात् (एवंतेति) एवमुक्तप्रकारेण ते नास्तिका विरूपरूपैः कर्मसमारंजैः सावधानुष्ठानैर्विरूपान् कामजोगान् समारंजन्ते समाददति तदुपजोगार्थं ॥ १९ ॥ एवमुक्तप्रकारेणैके नास्तिकाः प्रागल्भिकाः प्रागल्भ्येन चरन्ति धृष्टतां प्राप्ता आत्मा नास्तीति वदन्ति । तथा निष्क्रम्य स्वतानुगतां प्रव्रज्यां गृहीत्वा मामकं धर्मं मदीयोऽयं धर्म इत्यंगी कृत्य परेभ्यः प्रज्ञापयन्ति । यद्यपि नास्तिकानां नास्ति दीक्षा तथापि बौद्धादिमते प्रव

वहेणवा पडिग्गहेणवा कंबलेणवा पायपुंढणेणवा तहेगे पूयणाए
समाउंठिसु तहेगेपूयणाए निकाइंसु ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे ए पद्द ग्रहण करनार नास्तिकते ते देखाडेते एवा अध्यवसायें प्रवर्ततो एवो
नास्तिकवादि (सेहंताके०) ते पोते पण प्राणीओने हणे केमके ते प्राणातिपातने विषे दोष
ने अण जाणतो थको ते माटे बीजाने पण जीवघात करवानो उपदेश आपे ते उपदेश क
हेते. (तंहणहके०) ते खजादिके करी प्राणीउने हणो एमां दोष नथी (खणहके०)
पृथिव्यादिके खणो (ङणहके०) ठेदो (म्हहके०) बालो दहन करो (पयहके०)
पचावो रसोइ करो (आलुंपहके०) लूंटो (विलुंपहके०) विशेषे लूंटो (सहसाकारे
हके०) वस्त्र पात्रादिक सर्व अण विमास्या करो (विपरामुसहके०) इत्यादिक विपरी
त मतिनुं उपदेश आपे (एतावतावजीवेण्हिके०) एटले जीव नथी जेटले शरीर ते
टलेज जीवते (परलोएवाके०) परलोक पण नथी तो परलोकने अजावे पोतानी इत्ता
प्रमाणे खाउ पीउ लाड करो (तेणोएवंविप्पडिवेदंतिके०) अंही श्री सुधर्म स्वामि श्रीजंबू
स्वामिने कहेते केपरलोकने अजावे पुण्य पाप पण नथी जेनो एवो पद्दते ते बापडा नास्ति
क मतिना धणी एवाते ते आगल वद्दयमाण एटले जे आगल हुं कहीश तेने नथी जा
णता (तंकिरियाइवाके०) ते क्रिया एटले रुडा अनुष्ठानने नथी जाणता (अकिरिया
इवाके०) माठा अनुष्ठानने नथी जाणता (सुकडेइवाइकडेइवाके०) रुडुंकखुं नथी
जाणता तथा मातुंकखुं नथी जाणता (कल्लाणेइवापावइवा के०) पुण्यने नजा
णे पाप नजाणे (साधुइवाअसाधुइवा के०) साधु तथा असाधुने नथी जाणता
(सिद्धाइवाअसिद्धाइवा के०) सिद्धने नजाणे असिद्ध एटले संसारने नजाणे (निरए
इवाअनिरएइवाके०) नारकीअने अनारकी जे तिर्यंच मनुष्यअने देवता तेने पण नजा
णे (एवंतेविरूवरूवेहिं के०) एरीते ते नास्तिकवादि विरूपरूप आत्मानो अजाव
पडिवजीने (कम्मसंमारंजेहिंके०) नाना प्रकारना कर्मने समारंजे ते नाना प्रकारना कर्म
ने करवे करीने (विरूबरूवाइंकामजोगाइंसमारंजंतिजोयणाएके०) नाना प्रकारना काम
जोगने संमारंजे जोजननेअर्थेजोगवे ॥ १७ ॥ (एवंएगेपागप्पियाके०) एरीते एक नास्तिक
वादि अत्यंत धृष्ट थका एम कहे ते के (एिस्सकम्मके०) ए आत्मा शरीर थकी जुदो
नथी एटले तेहिज शरीर अने तेहिज जीव एवा धृष्ट पणे प्रवर्त्ते तथा पोताना दर्शन
ने अनुसारे प्रवर्ज्या ग्रहण करीने (मामगंधम्मंपन्नवेंतिके०) महारो धर्म सत्यते एवी
प्ररूपणा करे (तंसदहमाणाके०) तेनास्तिकवादिनो जाषेलो जे धर्म तेने सद्दहता (तं
पत्तिथमाणा के०) तथा तेने सत्य करीमानता (तरोयमाणा के०) तेने विषे रुचि करता

मूर्तिमतः शरीरादन्यदमूर्तं ज्ञानमात्मन्यनुनूयते तस्य चामूर्तेनैव गुणिना जाव्यमतः शरीरात्पृथग्भूतव्यात्माऽमूर्तोऽज्ञानवत्तदाधारभूतोस्तीति । नचात्मान्युपगममंतरेण तज्जीव तज्जरीरवादिनः किञ्चिद्विचार्यमाणं मरणमुपपद्यते । दृश्यंते च तथानूतएवशरीरे प्रियमाणाभूताश्च । कुतः समागतोहं कुत्र चेदं शरीरं परित्यज्य यास्यामि तथेदं मे शरीरं पुराणं कर्मेत्यधमादिकाः शरीरात्पृथग्भावेनात्मनि संप्रत्ययाद्यनुनूर्यते । तदेवमपि स्वा नुनवसिद्धेऽप्यात्मनि एके केचन नास्तिकाः पृथक्जीवास्तित्वमश्रद्धधानाः प्राग्विनिकाः प्राग्व्येन चरन्ति धृष्टतामापन्नाञ्च निदधति । तद्यथा । अथमात्मा शरीरात्पृथग्भूतः स्यात्ततः संस्थानवर्णगंधरसस्पर्शान्यतमगुणोपेतः स्यात् । नच ते वराकाः स्वदर्शनानु रागांधतमसावृतदृष्टयएतद्विदंति । तथा मूर्तस्यायं धर्मोनामूर्तस्य । नहि ज्ञानस्य सं स्थानादयोगुणाः संजाव्यंते । नच तत्तदभावेपि नास्तीत्येवमात्मापि संस्थानादिगुणरहि तोपि विद्यतइति । एवं युक्तियुक्तमप्यात्मानं धारयन्नान्युपगच्छन्ति तथा निष्क्रम्यच स्व दर्शनविहितां प्रव्रज्यां गृहीत्वा नान्योजीवः शरीराद्विद्यतइत्येवं योधर्मोमदीयोयमित्येव मन्युपगम्य स्वतोऽपरेषां च तं तथानूतं धर्मं प्रतिपादयन्ति । यद्यपि लोकायतिकानां ना स्ति दीक्षादिकं तथाप्यपरेण शाक्यादिना प्रव्रज्याविधानेन प्रव्रज्य पश्चाद्लोकायतिकमधी यानस्य तथाविधपरिणतेस्तदेवानिरुचितमतोमामकोयं धर्मः स्वयमन्युपगच्छन्त्यन्येषां च प्रज्ञापयन्ति । यदिवा नीजपटाद्यन्युपगंतुः कश्चिदस्त्येव प्रव्रज्याविशेषइत्यदोषइति । सां प्रतं तत्प्रतिज्ञापितशिष्यव्यापारमधिकृत्याह । (तंसद्वहमाणेत्यादि) तं नास्तिकवाद्यु पन्यस्तं धर्मं विषयिणामनुकूलं श्रद्धधानाः स्वमतावतिशयेन रोचयंतस्तथा प्रतिपादयंतो वितथभावेन गृह्यंतस्तथा तत्र रुचिं कुर्वंतस्तथा साधुशोचनमेतद्यथास्वाख्यातोयथाव स्थितोऽनवतोऽधर्मोन्यथा सति हिंसादिष्ववर्तमानः परलोकजयात्सुखसाधनेषु मांसम द्यादिष्वप्रवृत्तिं कुर्वतोमनुष्यजन्मफलवर्जिताजवेयुः । ततः शोचनमकारि नवता हेभ्र मण ब्राह्मण इतिवा यदयं तज्जीवतज्जरीरधर्मोऽस्माकंमावेदितः काममिष्टे तदस्माकं ध र्मकथनं । खलुशब्दोवाक्यालंकारे । हेभ्रायुष्मंस्त्वया वयमन्युभूताः कार्पटिकैस्तीर्थिकै र्वैचिताः स्युरिति । तस्मादुपकारिणं त्वां नवंतं पूजयामोहमपि कंचिदायुष्मतोजगवतः प्रत्युपकारं करोमि । तदेव दर्शयति । तद्यथा । (असणेत्यादि) सुगमं यावत्पादपुंठन कमिति । तत्रैके पूर्वोक्तया पूजया पूजायां वा (समाजिष्ठसुत्ति) समावृताः प्रवृत्तान् तास्ते राजानः पूजां प्रति प्रवृत्तास्तदुपदेष्टारोवा पूजामध्युपपन्नाः संतस्तं राजादिकं स्वद र्शनप्रतिपन्नमेकै केचन स्वदर्शनस्थित्या हिताहितप्राप्तिपरिहारेषु निकाचितवंतोनियमि तवंतः । तथाहि । नवतेदं तज्जरीरमित्यन्युपगंतव्यमन्योजीवोन्यच्च शरीरमित्येतत् परि त्याज्यमनुष्ठानमपि एतदनु रूपमेतद्विधेयमित्येवं निकाचितवंतइति ॥ १७ ॥

ज्य पश्चान्नास्तिकीनूते संनवति प्रव्रज्या । अथवा नीलपटाद्यंगीकृतः कश्चिदस्त्येव प्रव्रज्या विशेषइति । तं नास्तिकधर्मे श्रद्धधानारोचयंतः स्वमतौ प्रतियंतोऽवितथजावेन गृह्यंतः साधुशोचनमेतद्यथा स्वाख्यातोचनता धर्मः । हे श्रमण ब्राह्मण शोचनं कृतं यदयं तज्जीव तज्जरीरधर्मोऽस्माकमुक्तः काममिष्टमेतदस्माकं । खलुर्वाक्यालंकारे । हे आशुष्मन् उप कारिणं त्वां पूजयाम्यहमिति तज्जिष्यावदंति । पूजामेवाह । (असणेत्यादि) सुगमं । यावत् पादपुंठनकमिति । तत्रैके पूजायां (समावृत्तिं) समावृत्ताः प्रवृत्तीनूताराजाद यः । एके तत्र स्वमतस्थित्या निकाचितवंतस्तं नृपादिकं स्वधर्मे नियमितवंतइत्यर्थः १७

॥ टीका—एतदध्यवसायीच सलोकायतिकः स्वतः प्राणिनामेकेंद्रियादीनां हंता व्यापादको नवति प्राणातिपाते दोषान्नावमन्युपगम्यान्येषामपि प्राण्युपघातकारिणामुपदेशं ददाति । तद्यथा । प्राणिनः खजादिना घातयत पृथिव्यादिकं खनतेत्यादिसुगमं । यावदेतावानेव शरीरमात्रेण जीवस्ततः परलोकिनोऽज्ञावान्नास्ति परलोकोऽतस्तदज्ञावाञ्च यथेष्टमासत । तथाचोक्तं । पिब खादच साधु शोचने यदतीतं वरगात्रि तन्न ते ॥ नहि नीरुगतं निवर्त ते समुदयमात्रमिदं कलेवरं । तदेवं परलोकयायिनोजीवस्याज्ञावान्नपुण्यपापे स्तोनापि पर लोकइत्येवं येषां पक्ष्मे लोकायतिकास्तज्जीवतज्जरीरवादिनोनैवैत इदयमाणं प्रतिवेदयंति अच्युपगच्छंति । तद्यथा । क्रियांवा सदनुष्ठानात्मिकामक्रियांवा असदनुष्ठानरूपां एवं नैव ते विप्रतिवेदयंति । यदिहि आत्मा तत्क्रियावाञ्चकर्मणोक्तोक्त्या स्यात्ततोपापजयात्सदनुष्ठान चिंता स्यात्तदज्ञावाञ्च सत्क्रियादिचिंतापि दूरोत्सादितैव । तथा सुकृतं दुष्कृतं वा कल्या णमिति पापमिति वा साधुकृतमसाधुकृतमित्यादिका चिंतैव नास्ति । तथाहि । सुकृता नां कल्याणविपाकिनां साधुतया स्वस्थानं दुष्कृतानां च पापविपाकिनामसाधुत्वेनावस्था नमेतदुन्नयमपि सत्यात्मनि तत्फलजुजि संनवति तदज्ञावाञ्च कुतो नर्थकौ हिताहितप्राप्तिपरिहारौ स्यातां । तथा सुकृतेन कल्याणेन साध्वनुष्ठानेनाशेषकर्मकृत्यरूपासिद्धिस्तथा दुष्कृतेन पापानुबंधिना असाध्वनुष्ठानेन नरकोनरकेवा तिर्यक्नरामरगतिलक्षणं स्यादित्ये वमात्मिका चिंतैव न जनेत्तदाधारस्यात्मसद्भावस्यानन्युपगमादिति जावः । पुनरपि लोकाय तिकानुष्ठानदर्शनायाह । (एवंतेइत्यादि) एवमनंतरोक्तेन प्रकारेण ते नास्तिकाश्चात्मानावां प्रतिपाद्य विरूपं नानाप्रकारं रूपं स्वरूपं येषांते तथा कर्मसमारंजाः सावद्यानुष्ठानरूपाः पशुघातमांसजह्णसुरापाननिर्लाभनादिकास्तैरेवंनूतैर्नानाविधैः कर्मसमारंजैः कृषीवजानु ष्ठानादिनिर्विरूपकान् कामजोगान् समारंजंतेसमाददति तदुपजोगार्थमिति ॥ १७ ॥ सांप्रतं तज्जीवतज्जरीरवादिमतमुपसंजिघृक्षुः प्रस्तावमारचयन्नाह । (एवंचेगइत्यादि)

वादि (पहीणापुत्रसंजोगं के०) पूर्व संयोगजे पुत्र कलत्रादिक ते थकी पण च्रष्ट थया
 अने (आयरियंमगं के०) आर्य मार्गनेपण (असंपत्ता के०) अणपाम्या एटले नपाम्या
 (इतिके०) एम उन्नय च्रष्ट थया थका (तेणोहच्चाएके०) ते एवा प्रकारे पुष्करणीने तीरे
 पण रह्या नहीं अने (एोपाराएके०) पार पण पढोता नहीं (अंतराकामनोगेसुविसन्ना
 के०) विचाले कामनोगरूप कादवने विषेज खूता थका रह्या ते पुंढरीक कमल सरखा राजा
 ने उद्धरी नशके (इतिपढमपुरुषजाएतज्जीवतहरीरएतियाहिएके०) इति तज्जीव तहरी
 रवादिनामा एम प्रथम पुरुष जात कह्यो ॥ १ ए ॥

॥ दीपिका—ये नागवतादिर्लिंगमंगीकृत्य पश्चान्नास्तिकाः संवृतास्तेषां पूर्वमादौ प्र
 व्रज्याग्रहणावसरएतत् परिज्ञातं भवति । यत् श्रमणायतयोजविष्यामोऽनगाराः किंच
 न इव्यं तद्दहितानिष्किंचनाअपुत्राअपशवः परदत्तनोजिनोनिर्द्वः किंचित्पापं कर्म सा
 वद्यं नकरिष्यामइति समुद्भाय पश्चान्नास्तिकतां प्राप्तास्ते आत्मना स्वयं सावद्यादप्रतिवि
 रताअनिवृत्तानवन्ति । स्वयं सावद्यमाददते स्वीकुर्वन्ति अन्यानप्यादापयन्ति ग्राह्यंत्यादानं
 समनुजानन्ति । एवमेव स्त्रीप्रधानाः कामनोगाः स्त्रीकामनोगास्तेषु मूर्तितागृह्याध्युपप
 न्नाअधिक्येन नोगेषु लुब्धारागदेषार्ताः संतोनात्मानं संसारात्समुद्देयन्ति । नापि परं
 समुद्देयन्ति नाप्यन्यान् प्राणिनोनूतानि जीवान् सत्वान् समुद्देयन्त्यसदनिप्रायप्रवृत्त
 त्वात् । ते चैवंविधालोकायतिकाः पूर्वसंयोगात्पुत्रादिकात्प्रहीणाच्रष्टाआर्यमार्गं सद्नु
 ष्ठानरूपमसंप्राप्ताइति लोकद्वयसदनुष्ठानच्रष्टाअंतरालएव नोगेषु विपस्मास्तिष्ठन्ति न
 पुंढरीकोट्केपादिकार्थं साधयन्तीत्यर्थं तज्जीवतहरीरवादीप्रथमः पुरुषः समाप्तः ॥ १ ए ॥

॥ टीका—तत्र ये नागवतादिकं लिंगमन्युपगताः पश्चाद्लोकायतग्रंथश्रवणेन लोकाय
 ताः संवृतास्तेषामादौ प्रव्रज्याग्रहणकालएवैतत्परिज्ञातं भवति । तद्यथा । परित्यक्तपुत्रक
 लत्राः श्रमणायतयोजविष्यामोऽनगारागृह्णहितास्तथा निष्किंचनाः किंचनइव्यं तद्दहिता
 स्तथाऽपशवोगोमहिष्यादिरहिताः परदत्तनोजिनः स्वतः पचनपाचनादिक्रियारहितत्वात्
 निर्द्वणशीलानिर्द्वः कियद्द्वयतेऽन्यदपि यत्किंचित्पापं सावद्यं कर्मानुष्ठानं तत्सर्वं नक
 रिष्यामीत्येवं सम्यगुद्धानेनोद्भाय पूर्व पश्चाद्लोकायतिकमुपगताआत्मनः स्वतः कर्मन्योऽप्र
 तिविरतानवन्ति । विरत्यनावेपि यत्कुर्वन्ति तद्वर्त्तयति । पूर्व सावद्यारंभान्निवृत्तिं विधाय
 नीजपटादिकं च लिंगमास्थाय च स्वयमात्मना सावद्यमनुष्ठानमाददते स्वीकुर्वन्ति अन्या
 न्यप्यादापयन्ति ग्राह्यंत्यन्यमप्यादानं परिग्रहं स्वीकुर्वन्तं समनुजानन्ति । एवमेव पूर्वोक्तप्र
 कारेण स्त्रीप्रधानाः स्त्रियोपलब्धतावा काम्यंतइति कामानुज्यंतइति नोगास्तेषु सातबहु

पुवमेव तेसिं णायं नवति समणा नविस्सामो अणगारा अकिंचणा
अपुत्ता अपसू परदत्तनोइणो निस्कुणोपावं कम्मं णोकरिस्सामि समु
ठीए ते अप्पणो अप्पडिविरया नवन्ति सयमाइयन्ति अन्नेवि आदियावें
ति अन्नं पि आयतं तं समणुजाणंति एवमेव ते इत्थिकामन्नोगेहिं मुत्ति
या गिद्धा गडिया अश्लोववन्ना लुद्धा रागदोसवसट्ठा ते णोअप्पाणं समु
हेदेंति ते णोपरं समुहेदेंति णोअप्पाणं पाणाणं जूताणं जीवाणं सत्ताणं स
मुहेदेंति पहीणा पुवसंजोगं आयरियं मग्गं असंपत्ता इति ते णोहच्चाए
णोपाराए अंतराकामन्नोगेसु विसन्ना इति पढमे पुरिसजाए तज्जीव
तत्तरीरएति आहिए ॥ १९ ॥

अर्थ—(पुवमेवके०) एरीते पहेलोज (तेसिंके०) तेनास्तिक मतिथोने (णायंनवति
के०) एवो विपरीत ज्ञान होय के (समणानविस्सामोके०) अमे श्रमण संयति यइशुं
(अणगाराके०) घर रहित यइशुं (अकिंचणाके०) परिग्रह रहित यइशुं (अपुत्ता
के०) पुत्र मित्र कलत्रादिकथी रहित यइशुं (अपसूके०) गोमहिषादिकथी रहित यइशुं (पर
दत्तनोइणोके०) अन्यनो दीधेलो आहार नोगवीशुं पोते पचन पाचनादिक क्रियाथी रहित
यइशुं (निस्कुके०) निष्काचर बत्ता (णोपावकम्मं णोकरिस्सामिके०) पाप कर्म सावधानुष्ठा
न करीशुं नहीं (समुठीएके०) एवो जाव पडिवजीने सम्यक्प्रकारे उठी सावधान यइने
पही नास्तिक जाव प्राप्त करे लोकायतिक मार्गे आव्या थका (तेअप्पणोअप्पडिविरया
नवन्तिके०) (ते आप पोते पापकर्म थकी अविरत थाय पोतानीज प्रतिज्ञा थकी त्रष्ट
थाय एवा थका जे करे ते कहेवे (सयमाइयन्तिके०) सावधानुष्ठान हिंसा मृषावा
दादिक स्वयं पोते आदरे (अन्नेविआदियावेंतिके०) अन्यने आदरावे (अन्नं पिआयतं
के०) अन्यकोइ आदरतो होय (तंसमणुजाणंतिके०) तेने अनुमोदे (एवमेवतेके०)
एरीते ते (इत्थिकामन्नोगेहिंमुत्तियाके०) स्त्री संबंधी काम नोगने विषे मूर्छित (गिद्धा
के०) गृह एटले तेना अजिलाषी (गडियाके०) अधिक काम नोगने विषे बंधाणा
(अश्लोववन्ना के०) कामनोगने विषे एकाग्र चित्ते थया (लुद्धा के०) लुब्ध थया
(रागदोसवसट्ठा के०) राग ढेषने विषे पहोता (तेणोअप्पाणंसमुहेदेंति के०) ते
पोताना आत्माने कर्म पास थकी न ठोडावे (तेणोपरंसमुहेदेंति के०) ते अन्यने प
ण कर्म बंध थकी न ठोडावे (णोअप्पाणं पाणाणं जूताणं जीवाणं सत्ताणं समुहेदेंतिके०)
ते अन्य प्राणी जूत जीव सत्त्व तेने पण कर्म पास थकी ठोडावी नशके एवा नास्तिक

एम यावत् कोऽएक मनुष्य कुरूपवन्तं ते इत्यादिकं अर्थे आगल जखाइ गयाठे (ते सिंचणं के०) ते मनुष्य मांहे (महंगेरायाजवइ के०) एक महोदो राजा होय तेके वो तोके (महाएवंचेव के०) महोदो हिमवन्त पर्वतादिक समान होय (एरविसेसं के०) एमज पूर्ववत् निरविशेष (जावसेणावइपुत्ता के०) यावत् सेनापतिना पुत्र केवा (तेसिंचणं के०) तेमांहे (एगेतिएसडूजवंति के०) कोइ एकने धर्म करवानी श्रद्धा होय एटले धर्मार्थी होय (कामतं के०) तेने धर्मार्थी जाणीने (समणा य माहणाय के०) श्रमण अने ब्राह्मण मलीने तेना समीपे धर्म प्रतिबोधवा निमित्ते (पहारिंसुगमणाए के०) आलोचवो चिंतवीने आवे (तउ के०) त्यां (अन्नचरेणंथ स्मेणंपन्नत्तारोवयं के०) अनरो पोतानो धर्म प्ररूपण हार एटले धर्मोपदेशक अइने (इमेणं के०) ए आगल कहेशे तेरीते (धम्मेषंपन्नवइस्सामो के०) राजानी आगल धर्म कहीअं एम आलोचीने (तेएवं के०) तेएम (मायाणहजयंतारो के०) माहरो धर्म कहुंअं अहो नययकी राखनार ते (जहाए के०) जेम (एसधम्म के०) महारो एधर्म (सुअस्काए के०) स्वाख्यात (सुपन्नत्तेजवंति के०) रुडो प्ररूपवो होय ॥१०॥ हवे ते राजा आगल जेवी रीते धर्म प्ररूपे तेवी रीते आगल कहेशे.

॥ दीपिका—अथापरोद्वितीयः पुरुषजातः पंचनिर्नूतैः पृथिव्यप्तेजोवायुव्योमाद्यैश्चरति पांचनौतिकः । सांख्याजीवस्य तृणमोटनेप्यसामर्थ्यं । नूतरूपायाः प्रकृतेरेव सर्वकर्तृत्वमिति तन्मतं । नास्तिकविशेषोवा पंचनूतव्यतिरिक्तनास्तित्वांगीकारात् । (आहिक्कइ) आख्यायते । अत्र च प्रथमपुरुषगमेन इह खलु पाईणंवा इत्यादिकोग्रंथः सुपन्नत्ते न वतीत्येतदंतोक्षेयः ॥ १० ॥

॥ टीका—प्रथमपुरुषानंतरं द्वितीयं पुरुषजातमधिकृत्याह । (अहावरेदोञ्चे इत्यादि) अथशब्दानंतर्यार्थे । प्रथमपुरुषानंतरमपरोद्वितीयः पुरुषएव पुरुषजातः पंचजिः पृथिव्यप्तेजोवायुवाकाशाख्यैश्चरति पांचनौतिकः । पंचवा नूतानि अन्युपगमद्वारेण विद्यन्ते यस्यसंपंचनूतिको मत्वर्थीयश्चन । सच सांख्यमतावलंब्यात्मनस्तृणकुञ्जीकरोप्यसामर्थ्यान्युपगमात् इष्टव्योलोकायतमतावलंबी नास्तिको नूतव्यतिरिक्तत्वान्युपगमादख्यायते प्रथमपुरुषानंतरमयं पंचनूतात्मवाद्यभिधीयते चेति । अत्र च प्रथमपुरुषगमने (इहखलुपाईणं) चेत्यादिकोग्रंथः सुपन्नत्तेन वतीत्येतत्पर्यवसानोवगंतव्य इति ॥ १० ॥

इहखलु पंचमहभूता जेहिं नोकज्जइ किरियातिवा अकिरियातिवा सुक्खेतिवा उक्खेतिवा कल्ल्हाणेतिवा पावएतिवा साहुतिवा सिद्धितिवा असिद्धितिवा एरएतिवा अएरएतिवा इति अंतसो तणमायमवि ॥११॥

जतया ऽजितेंद्रियाः संतस्तेषु कामजोगेषु मूर्खिताएकीनावतामापन्नागृहाः कांक्षावंतो
ग्रथिताअवबद्धाअध्युपपन्नाआधिक्येन जोगेषु लुब्धारागद्वेषातरागद्वेषवशगाः काम
जोगांधावा तएवं कामजोगेषु आश्रवबद्धाः संतोनात्मानं संसारात्कर्मपाशाद्वा समुद्धे
दयंति मोचयंति नापि परं सङ्पदेशदानतः कर्मपाशावपाशितं समुद्धेदयंति कर्मबंधाच्चोट
यंति नाप्यन्यान् दशविधप्राणवर्तिनः प्राणान् प्राणिनस्तथा वानूवन् नवंति नविष्यं
तिच नूतानि तथा वा आयुष्कधारणाज्जीवास्तांस्तथा सत्वास्तथाविधवीर्यांतरायह्वयोप
शमापादितवीर्यगुणोपेतास्तान्नसमुद्धेदयंति । असदनिप्रायप्रवृत्तत्वात् । ते चैवंविधास्त
ज्जीवतश्चरीरवादिनोलोकायतिकाअजितेंद्रियतया कामजोगावसक्ताः पूर्वसंयोगात्पुत्रदा
रादिकात्प्रहीणाः प्रच्छायाआराद्याताः सर्वहेयधर्मेन्यइत्यार्योमार्गः सद्नुष्ठानरूपस्तमसं
प्राप्ताइत्येवं पूर्वोक्तया नीत्या ऐहिकामुष्मिकलोकद्वयसद्नुष्ठानत्रष्टाअंतरालएव जोगे
षु विषमस्तिष्ठंति । न विवक्षितं पौमरीकोत्क्षेपणादिकं कार्यं प्रसाधयंतीति । अयं च
प्रथमःपुरुषस्तज्जीवतश्चरीरवादी परिसमाप्तइति ॥ १९ ॥

अहावरे दोच्चे पुरिसजाए पंचमहपूतिएति आहिऊइ इह खलु पाइ
एवा संतेगतियामणुस्सा नवंति अणुपुवेणं लोयं उववन्ना तं जहा आरि
यावेगे अणारियावेगे एवं जाव डुरूवावेगे तेसिंचणं महंएगे राया नव
इ महाएवंचेव णिरविसेसं जाव सेणावइपुत्ता तेसिंचणं एगेतिए सङ्गा न
वंति कामंतं समणाय माहणाय पहारिसु गमणाए तच्च अन्नयरेणं धम्म
ए पन्नतारो वयं इमेणं धम्मएणं पन्नवइस्सामो सेएवं मायाणहजयंतारो
जहाए एसधम्मं सुअरकाए सुपन्नते नवंति ॥ २० ॥

अर्थ—(अहावरेंदोच्चेपुरिसजाए के०) अथ हवे अपर एटले बीजो पुरुषजात को
एढे ते हुं कहुंहुं माटे हे श्रमणो तमे सांजलो (पंचमहपूतिएति के०) जे पुरुष पृथ
व्यादिक पांच महानूत तत्वे करी माने ते पांच महानूतिक पुरुष सांख्यमति (आहिऊ
इ के०) कहिए ते प्रथम पुरुषनी परे ज्यांलगे राजसजामां आवी राजा प्रत्ये पोतानो
धर्म रुडो करी प्रकाशे तेनी पेरे कहेढे (इहखलुपाइणंवाके०) निश्चे आ संसारमां पूर्वा
दिक दिशिने विषे (संतेगतियामणुस्सान्वंतिके०) कोइएक मनुष्य पंचमहानूतिक सांख्य
मतिढे (अणुपुवेणंलोयंउववन्ना के०) ते अनुक्रमे लोकमांहे उपना (तंजहाके०) ते क
हेढे (आरियावेगेके०) एक आर्य मनुष्यते साडा पचीश आर्य देशना उपना (अणा
रियावेगे के०) एक अनार्य मनुष्यते अनार्य देशना उपना (एवंजावडुरूवावेगे के०)

तथा दुष्टं कृतं दुष्कृतमेतदपि रजस्तमसोरुत्कटतया प्रवर्तते । एवं कल्याणमिति वा पापकमिति वा साध्विति वा असाध्विति वा इत्येतत्सत्त्वादीनां गुणानामुत्कर्षानुत्कर्षतया यथा संज्ञवमायोजनीयं । तथेप्सितार्थनिष्ठानं सिद्धिविपर्ययः स्वसिद्धिर्निर्वाणं वा सिद्धिः संसारः संसारिणां तथा नरकः पापकर्मिणां यातनास्थानमनरकस्तिर्यङ्मनुष्यामराणामेतत्सर्वं सत्त्वादिगुणाधिष्ठिता नूतात्मिका प्रकृतिर्विधत्ते । लोकायतानिप्रायेणापीहैव तथा विधिसुखदुःखावस्थाने स्वर्गनरकावितीत्येवमंतश्चतुष्टयमात्रमपि यत्कार्यं तद्भूतैरेव प्रथानरूपापन्नैः क्रियते । तथा चोक्तं । सत्त्वं लघुप्रकाशकमिष्टमुपष्टेजकं बलंच रजः ॥ गुरुचर एकमेव तमः प्रदीपवच्चार्थतोवृत्तिरित्यादि । तदेवं सांख्यानिप्रायेणात्मनस्तृणकुञ्जीकरेण्यसामर्थ्याल्लोकायतिकानिप्रायेण त्वात्मनएवानावाद्भूतान्येव सर्वकार्यत्वात्कर्तृणीत्येवमन्युपगमस्तानिच समुदायरूपापन्नानि नानास्वजावं कार्यं कुर्वन्ति ॥ २१ ॥

तं च पिढुद्देसेणं पुढोन्नूतसमवातं जाणेज्जा तं जहा पुढवी एगे महप्पूते आऊ
 डुच्चे महप्पूते तेऊतच्चेमहप्पूते वाऊचउठेमहप्पूते आगासे पंचमे महप्पूते इ
 च्चेते पंचमहप्पूया अणिम्मिया अणिम्मावित्ता अकडा णोकित्तिमा णोक
 डगा अणाइया अणिहणा अवंजा अपुरोहिता सतंता सासता आय
 उद्धा पुण एगे एवमाहु सतो णठि विणासो असतो णठि संजवो ॥ २२ ॥

अर्थ—(तंचपिढुद्देसेणंपुढोन्नूतसमवातंजाणेज्जाके०) ते पांचनूतनो समवाय पृथक्
 एटजे जुदो जुदो जाणवो (तंजहाके०) ते कहेठे. (पुढवीएगेमहप्पूते के०) पृथवी पर्व
 तादिक ए एक महानूत जाणवो (आऊडुच्चेमहप्पूते के०) पाणी नदी सरोवर समु
 डादिकनो ए बीजो महानूत जाणवो (तेऊतच्चेमहप्पूते के०) अग्नि ते उष्ण अज
 वालानो कारण ए त्रीजो महानूत जाणवो (वाऊचउठेमहप्पूते के०) वायु वृद्ध कंप
 ननो लक्षण ए चोथो महानूत जाणवो (आगासेपंचमेमहप्पूते के०) आकाश अव
 काश लक्षण ए पांचमो महानूत जाणवो (इच्चेतेपंचमहप्पूया के०) ए पांच महानू
 त ते (अणिम्मिया के०) ईश्वरादिके नीपजाव्या नथी (अणिमावित्ता के०) हवे
 नीपजाववा पण नथी (अकडा के०) कोइना करेला नथी (णोकित्तिमा के०)
 घटादिकपदार्थनी पेरे कृत्रिम नथी (णोकडगा के०) तेनी निष्पत्तिने विषे अन्य को
 इनी अपेक्षा नथी (अणाइया के०) तेनी आदि नथी (अणिहणा के०) तेनो
 अंत नथी (अवंजा के०) अवंध्यते समस्त कार्यना करनार जाणवा (अपुरोहिता
 के०) तेओने कार्यने विषे प्रवर्त्तावनार कोइ नथी (सतंता के०) स्वाधीनठे (सा

अर्थ—(इहखलु के०) निश्चै आसंसारने विषे (पंचमहपूता के०) पांच महोटा नूत सर्व जगतमां व्यापी रह्यावे (जेहिंनोकळइकिरियातिवाअकिरियातिवा के०) ते हिज पांच नूते अमे क्रिया अक्रिया सर्व करिये परंतु जेहिं एटले जे ठगे आत्मा ए वे नामे पदार्थेवे ते क्रिया अक्रिया नोकळइ एटले नथी करतो तथा सुकहेतिवा डुक डेतिवा कल्लाणेतिवा पावएतिवा साधुतिवा सिद्धितिवा असिद्धितिवा णिरएतिवा अणि रएतिवा एटले सुकृत करणी डुष्कृत करणी कल्याण कारी क्रिया पापकारी क्रिया साधु एटले नली क्रिया असाधु एटले माठी क्रिया सिद्धि एटले मोक्ष जवा योग्य क्रिया असिद्धि एटले मोक्ष न जवा योग्यक्रिया नरक जवा योग्य क्रिया नरके नजवा योग्य क्रिया ए सर्व आत्मा नथी करतो (अंतसोतणमायमवि के०) ए कारणे सां ख्यने मते जे कांइ सूद्धम तृणनु नमाववो तेनो पण उपदेश पांच नूतज करेवे पण आत्मा सर्वथा कांइ पण नथी करतो ॥ ३१ ॥

॥ दीपिका—सांख्यनास्तिकयोर्मतमाह । इह मते पंच महानूतानि यैर्नोऽस्माकं क्रिया व्यापारता वा नक्रियते सुकृतं डुष्कृतंवा कल्याणं पापकमिति या साध्वितिवा सिद्धिर्मु किरसिद्धिः संसारोनरकोऽनरकस्तिर्यङ्नरामरगतिः । एतत्सर्वं सत्वरजस्तमोरूपा प्रकृ तिरेव नूतरूपा करोति । आत्मा केवलमुपजुंके नतु करोति किंचित् । नास्तिकानिप्राये णापि इहैव सुखदुःखे स्वर्गनरकौ इत्युच्यतइति । एवमंतशस्तृणमात्रमपि यत्कार्यं तद्रूतै रेव प्रकृतिरूपापन्नैः क्रियते । एवं सांख्यमते आत्मा किंचित्करः । नास्तिकमतेतु आ त्मनः सर्वथाप्यजावस्ततोऽयोरपि नूतान्येव सर्वकार्यकर्तृणीति ॥ ३१ ॥

॥ टीका—सांप्रतं सांख्यस्य लोकायतिकस्य चान्युपगमं दर्शयितुमाह । (इहखलुपंच महपूताइत्यादि) इहास्मिन् संसारे द्वितीयपुरुषवक्तव्यताधिकारे वा । खलुशब्दोवाक्या लंकारे । पृथिव्यादीनि पंचमहानूतानि विद्यंते महान्ति च तानिच महानूतानि सर्व व्यापितयान्युपगमात् महत्वं । तानिच पंचैव । परस्य षष्ठस्य क्रियाकर्तृत्वेनानन्युपगमाद्यैर्हि पंचनिर्नूतैरप्युपगम्यमानैर्नोऽस्माकं क्रिया परिस्पंदात्मिका चेष्टारूपा क्रियते क्रिया वा नि व्यापारतया स्थितिरूपा क्रियते । तथाहि । तेषां दर्शनं सत्वरजस्तमोरूपा प्रकृतिर्नूता त्मनूताः सर्वाअर्थक्रियाः करोति पुरुषः केवलमुपजुंकेऽध्यवसितमर्थे पुरुषश्चेतयतीति व चनात् । बुद्धिश्च प्रकृतिरेव तद्विकारत्वात् । तस्याश्च प्रकृतेर्नूतात्मिकायाः सत्वरजस्तम सां चयापचयान्यां क्रियाक्रिये स्यातामिति कृत्वा नूतेन्यएव क्रियादीनि प्रवर्तते तद्व्यति रेकेणापरस्याजावादिति जावः । तथा सुष्ठु कृतं सुकृतमेतच्च सत्त्वगुणाधिक्येन जवति ।

प्रति प्रवर्तयिता येषां तान्यपुरोहितानि स्वतंत्राणि स्वकार्यकर्तृत्वं प्रत्यपरनिरपेक्षाणि शा
श्वतानि नित्यानि वा नकदाचिदनीदृशं जगदिति वचनात्तदेवंचूतानि पंच महानूतान्यात्म
षष्ठानि। पुनरेके एवमाहुरात्मावा किंचित्कारः सांख्यानां लोकायतिकानां पुनः कायाकार
परिणतान्येव चूतान्यनिव्यक्तचेतनानि आत्मव्यपदेशं नजंतइति । तदेवं सांख्यानिप्राये
ण सतोविद्यमानस्य प्रधानादेर्नास्ति विनाशोऽत्यंतानावरूपोनाप्यसतः शशविषाणादेः
संनवः समुत्पत्तिरस्ति कार्यस्य विद्यमानस्यैवोत्पत्तिरिष्टा नासतः सर्वस्मात्सर्वस्योत्पत्तिप्र
संगात् । तथाचोक्तं । नासतो जायते जावोऽनाजावो जायते सतइत्यादि तथा असतः
स्वरविषाणादेरकरणादुपादानकारणस्यच मृत्पिंडादेर्वटार्थिनोपादानादिन्यश्च हेतुन्यः का
रणो सत्कार्यवादः ॥ ११ ॥

एतावतावजीवकाए एतावतावअठिकाए एतावतावसबलोए ए
तं मुहं लोगस्स करणयाए अवियंतसो तणमायमवि ॥ १३ ॥

अर्थ—(एतावतावजीवकाए के०) ते सांख्य एम कहेढे के जीवकाय जे ढे एटलोज
पांच नूत जाणवो कार्यनो करनार पण एटलोज जाणवो (एतावतावअठिकाए के०)
वली एटलोज अस्तिकाय टाली बीजो पदार्थ पण कोइ नथी (एतावतावसबलोए
के०) एटलोज सर्वलोक पांचनूत आत्मिक जाणवो (एतंमुहंलोगस्सकरणयाए के०)
लोकने करवे एहिज मुख्य प्रधान कारण जाणवो (अवियंतसोतणमायमवि के०) त
ण मात्र कार्यनुं करनार पण ए पांचनूत टाली बीजो कोइ नथी ॥ १३ ॥

॥ दीपिका—एतावानेव चूतमात्रएव जीवकायः । एतावानेवास्तिकायोनापरः कश्चित्पदा
र्थः एतावानेव सर्वलोकः । तथा एतदेव पंचनूतास्तित्वं मुख्यं कारणं लोकस्य सांख्यस्य हि
प्रधानात्मन्यांसृष्टेरुत्पत्तिर्नास्तिकस्यतु चूतान्येवांतशस्तृणमात्रमपि कार्यं कुर्वति ॥ १३ ॥

॥ टीका—तदेवमेतावानेव तावदिति सांख्योलोकायतिकोवा माध्यस्थ्यमवलंब्यमानएव
मेवाह । तद्यथा । निर्युक्तिनिर्विचार्यमाणस्तावदेतावानेव जीवकायोयडुत पंचमहानूता
नि यतस्तान्येव सांख्यानिप्रायेण प्रधानरूपतापन्नानि सत्त्वादिगुणोपचयापचयान्यां सर्व
कार्यकर्तृण्यात्मा वा किंचित्करत्वादसत्कल्पएव लोकायतस्यतु सनास्त्येवेत्यतएतावानेव
चूतमात्रएव जीवकायस्तथा एतावानेव चूतास्तित्वमात्रएवास्तिकायोनापरः कश्चित्तीर्थि
कानिप्रेतः पदार्थोस्तीति । तथा एतावानेव सर्वलोकोयडुत पंचमहानूतानि प्रधानरूपा
पन्नान्यात्मा चाकर्ता निर्गुणः सांख्यस्य लोकायतिकस्यतु पंचनूतात्मकाएव लोकास्तद
तिरिक्तस्यापरस्य पदार्थस्यानावादिति । तथा एतदेव पंचनूतास्तित्वं मुख्यं कारणं लोक

सता के०) शाश्वता ठे (आयठठा के०) आत्माठे जेने ठठो एवा ए पांचमहानूत
जाणवा (पुणएगेएवमाहु के०) एक वली एम कहेठे (सतोणठिविणासोके०)
ठतो विद्यमान पदार्थ तेनो विनाश नथी (असतोणठिसंजवो के०) अविद्यमान शशशृं
गादिकनो उत्पत्तिनो संजव नथी ए कारणे सांख्य दर्शनवालो आत्माने कर्त्ता नथी मान
तो जो आत्मा कर्त्ता होय तो अठति वस्तु उपजावे ते कारणे आत्मा कर्त्ता नथी. ॥ ११ ॥

॥ टीपिका-तं च नूतानां समवायं पृथग्भूतपदोद्देशेन जानीयात् । तद्यथा । पृथिव्यै
का महानूतमित्यादि । एषां कायाकारतया यः समवायः सएकत्वे लक्ष्यते । इत्येतानि
पंच महानूतान्यनिर्मितानि कालेश्वरादिना केनचिदकृतानि परेणाऽनिर्मापयितव्यानि अ
कृतानि विश्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात् । तथा न घटवत्कृत्रिमाणि अनादीनि अनि
धनानि आद्यंतरहितानि अवंध्यान्यवश्यकार्यकर्तृणि नविद्यते पुरोहितः कार्यं प्रतिवर्त
यिता येषां तान्यपुरोहितानि स्वतंत्राणि शाश्वतानि नित्यानि आत्मषष्ठानि पंच महानूता
नीत्येकआहुः । सांख्यानामात्मा किंचित्करः । नास्तिकानांतु कायाकारपरिणतानि नूता
न्येवानिव्यक्तचैतन्यान्यात्मव्यपदेशं लज्जते । तदेवं सांख्यमते सतोविद्यमानस्य प्रधा
नादेर्नास्तिविनाशोऽसतः शशविषाणादेर्नास्ति संजवः । यडुक्तं । नासतो जायते जावो
नाजावो जायते सत इति ॥ ११ ॥

॥ टीका-तंच तेषां समवायं पृथग्भूतपदोद्देशेन जानीयात् । तद्यथा । पृथिव्यैका
कावित्यलक्षणा महानूतं । तथापोऽवलक्षणा महानूतं तथा तेजःसोद्योतलक्षणं तथा
वायुर्धृतिकंपलक्षणस्तथावगाहदानलक्षणं सर्वव्याधारनूतमाकाशमित्येवं पृथग्भूतपदो
द्देशेनकायाकारतया यस्तेषां समवायः सएकत्वेपि लक्ष्यते इत्येतानि पूर्वोक्तानि पृ
थिव्यादीनि संख्याह्युपादीयमाना संख्यांतरं निवर्तयतीति कृत्वा नन्यूनानि नाप्यधिका
नि विश्वव्यापितया महांति त्रिकालनवनाद्भूतानि । तदेवमेतान्येव पंच महानूतानि प्रकृ
तेर्महान् महतोहंकारस्तस्माच्च गणः षोडशकस्तस्मादपि षोडशकात्पंचन्यः पंचनूतानी
त्येवं क्रमेण व्यवस्थितान्यपरेण लोकेश्वरादिना केनचिदनिर्मितान्यनिष्पादितानि । तथा
परेणानिर्मापयितव्यानि तथा कृतानि न केनचित्तानि क्रियन्ते । अत्रेण्डधनुरादिवदिस्त्रसा
परिणामेन निष्पन्नत्वात्तथा नघटवत्कृत्रिमाणि कर्तृकरणव्यापारसाध्यानि नज्वंतीत्य
र्थः । तथा पराजावतया नोनैव कृतकानि । अपेक्षितपरव्यापारस्वजावनिष्पत्तौ जावः
कृतक इतिव्यपदिश्यते । तानि च विस्त्रसापरिणामेन निष्पन्नत्वात्कृतकव्यपदेशजांजि न
ज्वन्ति तथा नाद्यनिधनानि अवंध्यान्यवश्यकार्यकर्तृणि तथा न विद्यते पुरोहितः कार्यं

अने (एोपाराए के०) पार पण पास्या नही इहलोक परलोकयी चष्ट थया थका (अं तराकामनोगेसुविसम्मा के०) विचाले कामनोगने विपे संसार मांहेज खूता रहे पण पुंमरक कमल सरखा राजाने उदरी शके नही (दोच्चेपुरिसजाए के०) ए बीजो पुरुष जात (पंचमहपूत्तिएतिआहिए के०) ए पंचमहानूतिक नामे कह्यो. ॥ १४ ॥

॥ टीपिका—आत्मनोऽकिंचित्करत्वात्सांख्यमतेऽसत्त्वान्नास्तिकमते न कर्मनिर्वन्धइत्याह । सक्रयार्थी पुरुषः क्रीणन् किंचिद्वस्तु मूढ्येन गृह्णन् परं क्रीणयन् मूढ्येन ग्राहयन् तथा प्राणिनोघ्नन् हिंसन् परैर्धातयन् तथा पचन् पाचयन् एतानि कुर्वतो न्यायानप्यनुजानन्नप्यं तशः पुरुषमपि पंचेंद्रियं विक्रीय हत्वा घातयित्वाऽत्रापि पंचेंद्रियवधे नास्ति दोषः । अत्रैवं जानीहि किंपुनरेकेंद्रियवधइत्यपिशब्दार्थः । ततस्ते नैवैतद्विप्रतिवेदयन्ति जानन्ति । तद्यथा । क्रिया बलनात्मिका सावद्यानुष्ठानरूपा अक्रिया स्थानरूपा यावदेवमेव विरूपविरूपैर्नाना रूपैः कर्मसमारंजैः सावद्यानुष्ठानैर्विरूपरूपान्नानाप्रकारान् कामोपनोगान् समारंजते स्वयं अन्यांश्च कारयन्ति नास्त्यत्र दोषइति प्रतार्य एवमेव तेऽनार्याविप्रतिपन्नाविरुद्धं मार्गं प्रति पन्नास्तमात्मीयं धर्मं श्रद्धधाना आत्मीयांगीकारं रोचयंतस्तद्धर्मस्याख्यातारं प्रशंसयंतः । तद्यथा । स्वाख्यातो न वता धर्मइत्यादितावन्नेयं । यावदंतरा कामनोगेषु विपस्माइह परलोकत्र ष्ठानात्मत्राणाय नापि परेषामिति द्वितीयः पुरुषजातः पंचमहानौतिको व्याख्यातः ॥ १४ ॥

॥ टीका— सचैवंवाद्येकत्रात्मनोऽकिंचित्करत्वादित्यत्र वात्मनोसत्त्वादसदनुष्ठानैरप्या त्मा पापैः कर्मनिर्न बध्यतइति दर्शयितुमाह (सेकिणमित्यादि) सेतियः कश्चित्पुरुषः क्रयार्थी क्रीणन् किंचित् क्रयेण गृह्णन्स्तथापरं क्रापयन्स्तथाहि प्राणिनोघ्नन् हिंसन् तथा परैर्धातयन् व्यापादयन् तथा पचन् पाचनादिकां क्रियां कुर्वन्स्तथाऽपरैश्च पाचयन् । अस्य चोपलक्ष्णार्थत्वात् क्रीणतः क्रयतोघ्नतोघातयतः पचतः पाचयतश्चापरांस्तथाप्यंतशः पुरुष मपि पंचेंद्रियं विक्रीय घातयित्वापि पंचेंद्रियघाते नास्ति दोषोत्रैवंजानीहि अवगच्छ किंपुन रेकेंद्रियवनस्पतिघातइत्यपिशब्दार्थः । ततश्चैवंवादिनः सांख्याबार्हस्पत्यावा नोनैवैतद्वदय माणं विप्रतिवेदयन्ति जानन्ति । तद्यथा । क्रिया परिस्पंदात्मिका सावद्यानुष्ठानरूपा एवम क्रिया स्थानादिलक्ष्णा यावदेवमेव विरूपरूपैरुच्चावचैर्नानाप्रकारैर्जलस्नानावगाहनादिकै स्तथा प्राण्युपमर्दकारिणिः कर्मसमारंजैर्विरूपरूपान्नानाप्रकारान् सुरापानमांसजङ्घाग म्यागमनादिकान् कामोपनोगान् समारंजते स्वतः परांश्चोदयन्ति नास्त्यत्र दोषइत्येवं प्रता र्यासत्कारणाय प्रेरयंत्येवं च तेऽनार्याअनार्यकर्मकारित्वाद्यार्थान्मार्गाद्विरुद्धं मार्गं प्रतिप न्नाः । तथाहि । सांख्यानामचेतनत्वात्प्रकृतेः कार्यकर्तृत्वं नोपपद्यते । अचेतनत्वं तु त

स्यैतदेव चरणकरणतया सर्वकायेषु व्याव्रियते । तथाहि । सांख्यस्य प्रधानात्मन्यां सृष्टिरुपजायते । लोकायतिकस्यतु नूतान्येवांतस्तृणमात्रमपि कार्यं कुर्वति तदतिरिक्तस्या परस्यानावादिति जावः ॥ १३ ॥

से किणंकिणावेमाणे हणंघायमाणे पयंपयावेमाणे अविअंतसो पुरिस मविकिणित्ता घायइत्ता एहंपि जाणाहिं एब्बिडदोसो ते एोएवं विण्णडिवे देंति तंजहा किरियाइवा जाव णिरएइवा एवते विरूवरूवेहिं कम्म समारंजेहिं विरूवरूवाइं कामजोगाइं समारंजंति जोयणाए एवमेव ते अणारिया विण्णडिवन्ना तं सद्धमाणा तं पत्तियमाणा जावइति ते एो हच्चाए एोपाराए अंतरा कामजोगेसु विसणा दोच्चे पुरिसजाए पंचम हप्पुतिएत्ति आहिए ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे एक वादी एम कहेढे के आत्मा सर्वथापि नथी वली एक वादी एम कहेढे के आत्माढे परंतु क्रिया कांइ करतो नथी तो तेने मते आत्माने शुजाशुज कर्म नो बंध नथी एवो देखाडेढे (सेकिणंकिणावेमाणे के०) ते क्रियानो अर्थी पुरुष कोइएक जातनो क्रियाणो लेतो अथवा अन्य पाशे लेवरावतो (हणंघायमाणे के०) तथा प्राणीउने हणतो अथवा अनेरा पाशे हणावतो (पयंपयावेमाणे के०) पचन पाच नादि क्रिया पोते करतो अथवा अनेरा पाशे करावतो यको (अविअंतके०) पण निश्चेकरी जाणे (सोपुरिसमविकिणित्ताके०) अथवा ते पुरुष पंचेंडीने मोले वेचातु लेइने (घायइत्ताके०) हणतो यको (एहंपिजाणाहिंके०) अहीयां पण ते एवुं जाणे के (एब्बिडदोसो के०) ते हिंसाना दोषनो विजागी न थाय एवो जाणी यथाहं दे हिंसादिक सावद्य व्यापारमां प्रवर्त्ते (तेएोएवंविण्णडिवेदेतिके०) ते बापडा मूर्ख एटलो न जाणे शुं नजाणे (तंजहाके०) ते कहेढे (किरियाइवाके०) क्रिया एटले रूडो अनुष्ठान ते नजाणे (जावणिरएइवाके०) ज्यां शुधी नरक नजाणे एम सर्व पूर्ववत् जाणवो (एवतेविरूवरूवेहिं के०) एम ते नाना प्रकारना (कम्मसमारंजेहिंके०) कर्मनो समारंज करता (विरूवरूवाइंका मजोगाइंसमारंजंति के०) न्हाना प्रकारना कामजोगने समारंजे (जोयणाए के०) आहारने अर्थे जोगवता (एवमेवतेअणारियाविण्णडिवन्ना के०) एरीते ते अनार्थ पोतानो धर्म रुडो करी प्ररूपता कामजोगने विषेमूर्हणा यका (तंसद्धमाणा के०) ते पारखंती धर्म ने सद्धता यका (तंपत्तियमाणा के०) तेनी प्रतीत करता यका (जावइतिते के०) ज्यां शुधी ए प्रकारे ते (एोहच्चाए के०) तीरे पण रह्या नही

अर्थ-हवे अपर त्रीजो पुरुष जात कहेते जे ईश्वर लोकनो करनार ठे एवुं मानेते ते मते एने ईश्वर कारणिक कहेते खलु इति निश्चं आ मनुष्य लोकने विपे पूर्वोक्तरीते पूर्वादिक चार दिशिये कोइएक मनुष्य होय ते अनुक्रमे लोक मांहे उपना तेमां कोइ एक आर्य देशना उपना ते ज्यां सुधी महोठो राजा होय तेने परपदा होय ते वली ज्यां सुधी सेनापतिना पुत्र इत्यादिक परखदा सुधी कहेवुं तेमांहे कोइ एक धर्मनी थ धावान होय धर्मार्थी होय तेने धर्मार्थी जाणीने श्रमण ब्राह्मण मली धर्म प्रतिबोध वा निमित्ते आलोचीने ते पूर्वोक्त राजादिकने संमुख जइने अंहीं यावत् पूर्वोक्त रीते सनादिकनु प्रस्ताव सर्व कहेवो पठीते राजादिकने तेईश्वरकारणिक पुरुष आवी पोता नो स्वाख्यात सुप्रज्ञ धर्म वर्णवेते. ॥ ३५ ॥

॥ टीपिका-अथापरस्तृतीयः पुरुषजातईश्वरोजगतः कारणं यस्य सईश्वरकारणिक आत्माऽद्वैतवादी व्याख्यायते । (इहखलुइत्यादि) प्राच्यादिषु दिक्षु एकस्यां दिशि स्थितः कश्चिदेवं ब्रूयात् । यथा राजानमुद्दिश्य तावद्यावत्स्वाख्यातः सुप्रज्ञसोधर्मोऽभवति ॥ ३५ ॥

॥ टीका-सांप्रतमीश्वरकारणिकमधिकृत्याह । (अहावरेइत्यादि) अथ द्वितीयपुरुषानंतरं तृतीयईश्वरकारणिकव्याख्यायते । समस्तस्यापि चेतनाचेतनरूपस्य जगतईश्वरः कारणं । प्रमाणं चात्र तनुचुवनकरणादिकं धर्मित्वेनोपादीयते ईश्वरकर्तृकमिति साध्यो धर्मः संस्थानविशेषत्वात्कूपदेवकुलादिवत्तथा स्थित्वा प्रवृत्तेर्वास्यादिवत् । उक्तंच । अज्ञोजंतुरनीशः स्याद्वात्मनः सुखदुःखयोः ॥ ईश्वरप्रेरितोगत्वे, त्वर्गं वा श्वन्नमेव वा इत्यादि । तथा पुरुष एवेदं यद्भूतं यच्च नव्यमित्यादि । तथा चोक्तं । एकएव हि नूतात्मा नूते नूते प्रतिष्ठितः ॥ एकथा बहुधाचैव दृश्यते जलचंद्रवदित्यादि । तदेवमीश्वरकारणिकआत्मा द्वैतवादी वा तृतीयः पुरुषजातव्याख्यायते । (इहखलुइत्यादि) इहैव पुरुषजातप्रस्तावे । खलुशब्दोवाक्यालंकारे । प्राच्यादिषु दिक्ष्वन्यतमस्यां व्यवस्थितः कश्चिदेवं ब्रूयात् । तद्यथा । राजानमुद्दिश्य तावद्यावत्स्वाख्यातः सुप्रज्ञसोधर्मोऽभवति ॥ ३५ ॥

इह खलु धम्मा पुरिसादिया पुरिसोत्तराया पुरिसप्पणीया पुरिससंजूया पुरिसपज्जोतिता पुरिसअनिसमस्सागया पुरिसमेव अनिज्जूय चिंठंति सैजहा णामए गंमेसिया सररीरे जाए सररीरे संवुट्ठे सररीरे अनिसमस्सागए सररीरे मेव अनिज्जूय चिंठंति एवमेव धम्मा पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अनिज्जूय चिंठंति सैजहा णाम ए अरइसिया सररीरे जाया सररीरे संवुट्ठ्हा सररीरे अ

स्याश्चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमिति वचनात् आत्मैव प्रतिबिंबोदयन्यायेन करिष्यतीति चेत्
दपि न युक्तिसंगतं । यतोऽकर्तृत्वादात्मनोनित्यत्वाच्च प्रतिबिंबोदये न युज्यते । किंचानि
त्यत्वात्प्रकृतेर्महदादिविकारतया नोत्पत्तिः स्यात् । अपिच । नासतो जायते जावो नाना
वो जायते सतश्चाद्यन्युपगमात्प्रधानात्मनोरेव विद्यमानत्वान्महदहंकारादेरनुत्पत्तिरेवैक
त्वाच्च प्रकृतेरेकात्मवियोगे सति सर्वात्मनां वियोगः स्यादेकसंबंधेवा सर्वात्मनां प्रकृतिसंयो
गो न पुनः कस्य चित्तत्त्वपरिज्ञानात् प्रकृतिवियोगे मोक्षोऽपरस्य तु विपर्ययात्संसारइत्येवं
जगद्वैचित्र्यं न स्यादात्मनश्चाकर्तृत्वे तत्कृतौ बंधमोक्षौ न स्यातामेतच्च दृष्टेष्टबाधितं नापि
कारणे सत्कार्यवादो युक्तिनिरनुपपाद्यमानत्वात् । तथाहि । मृत्पिण्डावस्थायां घटोत्पत्तेः
प्राग्घटसंबंधानां कर्मगुणव्यपदेशानामज्ञावाद्द्वटार्थिनां च क्रियासु प्रवृत्तेर्न कारणे कार्यमि
ति लोकायतिकस्यापि नूतानामचेतनत्वात्कर्तृत्वानुपपत्तिः । कायाकारपरिणतानां चै
तन्यानि व्यक्त्यन्युपगमे च मरणान्नावप्रसंगः स्यात्तस्मान्न पंचनूतात्मकं जगदिति स्थितं ।
अपि चेदं ज्ञानं स्वसंवित्तिसिद्धमनात्मधर्मिणमुपस्थापयति । न च नूतान्येवं धर्मित्वेन
परिकल्पयितुं युज्यंते तेषामचेतनत्वादथ कायाकारपरिणतानां चैतन्यधर्मो न विष्यती
त्येतदप्ययुक्तं । यतः कायाकारपरिणामएव तेषामात्मानमधिष्ठातारमंतरेण न जवितुम
र्हति निर्देतुकत्वप्रसंगान्निर्देतुकत्वे च नित्यं सत्त्वमसत्त्वं वा स्यादिति । तदेवं नूतव्यतिक्र
यात्मा तस्मिंश्च सति सदनुष्ठानतः पुण्यपापे ततश्च जगद्वैचित्र्यसिद्धिरिति । एवं व्यवस्थि
ते तेऽनार्याः सांख्यालोकायतिकावा पंचमहानूतप्रधानान्युपगमेन विप्रतिपन्नायत्कुर्यु
स्तद्वशीयितुमाह । (तंसद्वहमाणा इत्यादि) तमात्मीयमन्युपगमं ये चोक्तया नीत्या निर्युक्ति
कत्वमपि श्रद्धधानाः पंचमहानूतात्मप्रधानस्य सर्वकार्याणि उपगृह्णन्ति । तदेव च सत्य
मित्येवं प्रतिपादयंतः प्रतिपद्यमानास्तदेव चात्मीयमन्युपगमं रोचयंतस्तद्धर्मस्याख्यातारं
प्रशंसयंतः । तद्यथा । स्वाख्यातो जवता धर्मोऽस्माकमयमत्यंतमनिप्रेतइत्येवं ते तदध्यव
सायाः सावधानुष्ठानेनाप्यधर्मो न जवतीत्यध्यवसायिनः स्त्रीकामेषु मूर्च्छिता इत्येवं पूर्ववज्ज्ञे
यं । यावत्तदंतरे कामजोगेषु विषमसाहचर्यामुष्मिको नयकार्यत्रयानात्मत्राणाय नापि परेपा
मिति । नवत्येवं द्वितीयः पुरुषजातः पंचमहानूतान्युपगमिको व्याख्यातइति ॥ २४ ॥

अहावरे तच्चे पुरिसजाए ईसरकारणिए इति आहिज्जइ इह खलु पासा
दीणं वा संते गतिया मणुस्सा जवंति अणुपुवेणं लोयं उववन्ना तं आरि
यावेगे जाव तेसिंचणं महंते एगे राया जवइ जाव सेणावइपुत्ता तेसिं
चणं एगतीए सट्ठा जवइ कामं तं समणाय माहणाय पहारिंसुगमणाए
जाव जहा मए एसधम्मो सुअरकाए सुपन्नत्ते जवइ ॥ २५ ॥

के०) पुरुष जे ईश्वर ते यकी उत्पन्न यथा ते (जावअजिन्नूयचिहंति के०) यावत् ईश्वरनेज व्यापि रहेते परंतु ईश्वर यकी कांइ जुदा नथी.

वली बीजो दृष्टांत कहेते. जेम (अरइसियाके०) अरति एटले चित्तनो उदंग पणो ते शरीर यकीज उपजे अने शरीर यकीज वृद्धि पामे अने शरीर मांहेज व्यापि रहेते तेम ए धर्म जे पदार्थ ते पण पुरुष यकीज उपजे पुरुष यकीज वृद्धि पामे अने पुरुष मांहेज व्यापिरहेते वली बीजो दृष्टांत कहेते. (वम्मिएसियाके०) जेम वम्मिजे पृथ्वी तेनां वि कार होय ते पृथ्वीने विपेज उपजे पृथ्वी यकीज वृद्धि पामे अने पृथ्वीने विपेज व्यापिने रहे तेम ए धर्म अने पुरुषादिक पण जाणी लेवा वली चोथो दृष्टांत कहेते. जेम कोइएक वृक्ष होय ते पृथ्वी यकी उपजे पृथ्वीने विपेज वृद्धि पामे अने पृथ्वीनेज व्यापि रहे तेम ए धर्म अने पुरुषादिक पण जाणी लेवा. वली पांचमो दृष्टांत कहेते. जेम पुष्करिणी होय ते पृथ्वी यकी उपजे पृथ्वी यकी वृद्धि पामे अने पृथ्वीने विपेज व्यापि रहे तेम ए पदार्थ अने पुरुषादिक पण जाणी लेवा. वली षष्ठो दृष्टांत कहेते. जेम घणा पाणी मांहे कमल होय ते कमल जल यकी नीपजे जल यकीज वृद्धि पामे अने जल मांहेज व्यापि रहे तेमज ए पदार्थ पण ईश्वर यकीज नीपजे ईश्वर यकीज वृद्धि पामे अने ईश्वरनेज व्यापि रहे वली सातमो दृष्टांत कहेते. जेम पाणीतुं बुदबुदो होय ते जल यकीज नीपजे जल यकीज वृद्धि पामे अने जल मांहेज व्यापि रहे तेम ए पदार्थो सर्व ईश्वर यकीज उपजेते इत्यादिक सर्व जाणी लेबुं ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—इह खलु धर्माः स्वप्नावाश्रेतनाचेतनरूपाः पुरुषईश्वरआत्मा वा कारणमादिर्येषां ते पुरुषादिकाईश्वरकारणिकाआत्मकारणिकावा तथा पुरुषएव उत्तरं कार्यं येषांते पुरुषोत्तरास्तथा पुरुषेण प्रणीताः पुरुषेण द्योतिताः प्रकाशकृतायथा सूर्येण घटादयः । ते च धर्माजीवानां जन्ममरणरोगशोकादयः । अजीवधर्मास्तु मूर्तइव्याणां वर्णगंधरसस्पर्शाः । अमूर्तइव्याणां धर्माधर्माकाशानां गत्यादिकाधर्माः सर्वेपीश्वरकृताः । आत्माद्वैतवादे चात्मविवर्ताः । सर्वेऽप्येते पुरुषमेवाजिन्नूय व्याप्य तिष्ठन्ति । अत्रार्थे दृष्टान्तान् बहूनाह । (सेजहानामएइत्यादि) सेजहा तद्यथा । नामेति संज्ञावनायां । गंडं स्यात् । संज्ञाव्यते हि प्राणिनां कर्मवशगानां गंडादिरोगइति । गंडं च शरीरे जातं शरीरावयवनूतं तथा शरीरे वृद्धिसुपगतं शरीरवृद्ध्या तस्य वृद्धिरिति । शरीरेऽनिसमत्वागतं न तदवयवोपि शरीरात्पृथक्नूतइति । शरीरमेवाजिन्नूय पीडयित्वा तिष्ठति । एवमेव येऽमी धर्माश्चेतनाचेतनरूपास्ते सर्वेपीश्वरकर्तृकाः । न ते ईश्वरात्पृथक्कर्तुं न शक्यन्ते यथा गंडं शरीरविकारनूतं तद्विनाशेच शरीरमेव तिष्ठति एवं धर्माः पुरुषादिकाः पुरुषवि

जिसमसमागया सरीरमेव अजिन्नुय चिठंति एवमेव धम्मावि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति सेजहा णामए वम्मएसिया पुढविजाए पुढविसंबुद्धे पुढविअजिस्समसमागए पुढविमेव अजिन्नुय चिठइ एवमेव धम्मावि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति सेजहा णामए रुक्के सिया पुढविजाए पुढविसंबुद्धे पुढविअजिसमसमागए पुढविमेव अजिन्नुय चिठंति एवमेव धम्मावि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति सेजहा णामए पुक्करिणी सिया पुढविजाया जाव पुढविमेव अजिन्नुय चिठंति एवमेव धम्माविपुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति से जहा णामए उदगपुक्कलेसिया उदगजाए जाव उदगमेव अजिन्नुय चिठंति एवमेव धम्मावि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति सेजहा णामए उदगबुब्बुएसिया उदगजाए जाव उदगमेव अजिन्नुय चिठंति एव मेव धम्मावि पुरिसादिया जाव पुरिसमेव अजिन्नुय चिठंति ॥ २६ ॥

अर्थ—(इहखलुधम्मापुरिसादियाके०) आ संसारने विषे. खलु एवे वाक्यालंकारे धर्म जे सचेतना अचेतनारूप स्वभाव ते पुरुषादिक जाणवा एटले एम कह्युंजे एनी आदिनुं करनार पुरुष शब्दे ईश्वरठे तेकारणे पुरुषादिक एम पाठ कह्यो तथा (पुरिसोत्तरायाके०) पुरुषज जेने उत्तर एटले प्रधानठे तथा (पुरिसप्पणीया के०) पुरुष प्रणीत एटले ए नो अधिष्ठाता पण पुरुष ईश्वरजठे तथा (पुरिससंजूयाके०) पुरुष अकीज उपना (पुरिस पज्जोतिता के०) पुरुषजे ईश्वर तेणेज प्रगट कखा जेम प्रदीप मणी अने सूर्यादिके घटपटादिक पदार्थ प्रगट कखा तेनी पेरे जाणी लेवुं (पुरिसअजिसमसमागया के०) जीवने जन्म जरा मरण रोग शोक वर्ण गंध रस स्पर्श मूर्तिपणो ए अनागतादिक धर्म ते सर्व पदार्थ ईश्वरना अनुगामीठे (पुरिसमेवअजिन्नुयचिठंति के०) किंबहुना ए सर्व पुरुषनेज व्यापीने रहेठे (सेजहाणामए के०) ए अर्थ उपर दृष्टान्त देखाडेठे जेम णाम एवे संज्ञावनाये (गंमेसिया सरीरेजाएके०) पुरुषने शरीरे गंम एटले गुंढो रोग विशेष थाय ते तेज शरीरने विषे उपनो (सरीरेसंबुद्धे के०) तेज शरीरने विषे वृद्धि पाम्यो (सरीरे अजिसमसमागए के०) शरीरने पढवाडेज अनुगत गामिठे (सरीरमेवअजिन्नुयचिठंति के०) शरीरने विषेज व्यापि रहेठे पण तेनो अवयव शरीर अकी बाहेर नथी (एवमेव के०) एमज (धम्मावि के०) ए पदार्थ मात्रजेठे ते पण (पुरिसादिया

रूपं स्यात्तच्च पृथिव्यां जातं पृथिवीसंवर्धं पृथिव्यनिसंवंधागतं पृथिवीमेवानिसंनूय ति
 पृथ्येवं दार्ष्टान्तिकेप्यायोज्यं । एवमेव यदेतच्चेतनरूपं तत्सर्वमीश्वरकारणिकमात्मविवर्त
 रूपं वा नात्मनः पृथग्नविनुमहेति पृथिव्यां वल्मीकवत्तया तद्यथा नाम वृक्षांशोका
 दिकः स्यात्तच्च पृथिवीजातइति दृष्टान्तदार्ष्टान्तिके पूर्ववदायोज्ये । तद्यथा । नामपुष्क
 रिणी स्यात्तडागरूपा नवेत्साच पृथिव्यामेव जानेत्यादि प्राग्वच्चर्यस्तया तद्यथा नामपु
 ष्कजं प्रचुरमुदकं पुष्कजमुदकप्राचुर्यं तच्च तद्भ्रमत्वाद्दुकमेव यावद्दुकमेवानिचूय तिष्ठ
 त्येवं दार्ष्टान्तिकेप्यायोज्यं । तथा तद्यथा नामोदकबुद्बुदः स्यादत्रापि दृष्टान्तदार्ष्टान्तिके
 न तस्मादवयविनः पृथग्नूतइति सुगमं ॥ ३६ ॥

जंपिय इमं समणाणं णिग्गंयाणं उद्धिं पणियं वियं जियं झ्वाजसंगं
 गणपिमयं तंजहा आयारो सुयगडो जाव दिठ्ठिवातो सवमेवं मित्ता ण
 एयं तद्धियं णएयं आद्दातद्धियं इमं सन्नं इमं तद्धियं इमं आद्दात
 द्दियं एवं सन्नं कुर्वंति ते एवं सन्नं संठ्वेति तेएवं सन्नं सौवध्वयंति तमेवं
 ते तज्जाइयं झ्कं णातिउद्धंति सनुणी पंजरं जहा ॥३७॥ ते णो एवं विप्पडि
 वेदंति तंजहा किरियाइवा जाव अणिरएइवा एवमेव ते विरूवरूवेदिं
 कम्मसमारंजेदिं विरूवरूवाइं कामजोगाइं समारजंति ज्ञोयणाए एव
 मेव ते अणारिया विप्पडिवन्ना एवं सद्वह्माणा जावइति ते णोहन्नाए
 णोपाराए अंतरा कामजोगेसु विसस्येति तच्चे पुरिसजाए ईसरकारणि
 एति आदिए ॥ ३८ ॥

अर्थ-ह्वे जे ईश्वरे कखो ते सर्व सत्यते अने वीजो सर्व मिथ्या ठे एवो जाव कहेते
 (जंपियइमंके०) जे ए प्रत्यक्ष लक्षण (समणाणंणिग्गंयाणंके०) भ्रमण नियंत्रणो (उ
 द्दिक्के०) उद्देश्यो एतले तं नियंत्रण अर्थे नाप्यो (पणियंवियंजियं के०) तेने अर्थे प्रग
 ट कखो (झ्वाजसंगंगणपिमयं के०) षादशांगी गणि पिटक एतले आचार्यनां जंमा
 र (तंजहा के०) तेना नाम कहेते. (आयारो के०) आचारांग (सुयगडो के०) मू
 त्रकृतांग इत्यादिक (जावदिठ्ठिवातो के०) ज्यांमुखी दृष्टिवाद लोक विद्वत्सार नामा
 पूर्व पर्वत (सवमेवंमित्ता के०) ए सर्व मिथ्याते कारण के ए कांइ ईश्वरकृत नथी
 एतो सर्व पोतानी इवायें कल्पितते माटे मिथ्याते जेम कोइ ठताने अठतो कहे अठताने
 ठतो कहे जेम कोइ साधुने चोर कहे अने चोरने साधु कहे तथा गायने घोडो कहे अने
 घोडाने गाय कहे तेमज आत्मा कर्ता नथी तेने जे कर्ता कहेते अने जे ईश्वर कर्ताठे

काररूपान पुरुषात् पृथग्जन्वन्ति तद्विकारापगमे चात्मानमेवाश्रित्य तिष्ठन्ति । एवम
न्यदृष्टान्ताअपि जाव्याः । (सेजहेत्यादि) अरतिश्रित्तोद्गेगरूपा साच शरीरजातेत्यादि ।
यथावा वल्मीकं पृथिवीविकाररूपं पृथिव्यां जातमित्यादि । एवं सर्वमीश्वरकारणिक
मात्मविवर्तरूपं वा । यथा वा वृद्धोऽशोकादिः पृथिवीजातः । यथा वा पुष्करिणीतडा
गरूपा पृथिव्यामेव जातेत्यादि प्राग्वत् । तथा उदकपुष्कजमुदकप्राचुर्यं मुदकजातमि
त्यादि यथावा उदकबुद्बुदइत्यादि सुगमं ॥ ३६ ॥

॥ टीका—सचायं । इह खलु धर्माः स्वजावाश्चेतनाचेतनरूपाः पुरुषईश्वरआत्मावा
कारणमादिर्येषांते पुरुषादिकार्ईश्वरकारणिकाआत्मकारणिकावा तथा पुरुषएवोत्तरं का
र्यं येषांते पुरुषोत्तरास्तथा पुरुषेण प्रणीताः सर्वस्य तदधिष्ठितत्वात् तदात्मकत्वाद्वा त
था पुरुषेण द्योतिताः प्रकाशीकृताः प्रदीपमणिसूर्यादिनेव घटपटादयइति । तेच धर्मा
जीवानां जन्मजरामरणव्याधिरोगशोकसुखदुःखजीवनादिकाः । अजीवधर्मास्तु मूर्तिमतां
इव्याणां वर्णगंधरसस्पर्शाअमूर्तिमतां इव्याणां धर्माधर्माकाशानां गत्यादिकाधर्माः । स
र्वेपीश्वरकृताआत्मादैतवादेवाऽत्मविवर्ताः सर्वेप्येते पुरुषमेवानिजून्य व्याप्य तिष्ठन्ति । अ
स्मिन्नर्थे दृष्टान्तानाविर्जावयन्नाह । (सेजहाणामएइत्यादि) सेजब्दस्तद्वद्दार्थे । नामश
ब्दः संजावनायां । तद्यथा । नाम गंडं स्याज्जवेत्संजाव्यते च शरीरिणां संसारांतर्गता
नां कर्मवशगानां गंडादिसमुद्भवस्तच्च शरीरे जातं शरीरावयवसंजूनं तथा शरीरे वृद्धिमुप
गतं शरीरानिवृद्धौ च तस्यानिवृद्धिस्तथा शरीरेऽजिसंबंधागतं शरीरमानिमुख्येन व्याप्य
व्यवस्थितं न तदवयवोपि शरीरात्पृथग्जूनतइति जावः । तथा शरीरमेवानिजून्यानिमुख्येन
पीडयित्वा तिष्ठति । यदिवा तदुपशमे शरीरमे वाश्रित्य तज्जंडं तिष्ठति न शरीराद्वहिर्नैव
ति । एतदुक्तं जवति । यथा तत्पिष्टकं शरीरैकदेशजूनं नयुक्तिशतेनापि शरीरात्पृथग्दर्श
यितुं शक्यते एवमेवामी धर्माश्चेतनाचेतनरूपास्ते सर्वेपीश्वरकर्तृकान ते शरीरात्पृथक्कर्तुं
पार्येते । यदिवा सर्वव्यापिनआत्मनस्त्रैलोक्योदरविवरवर्तिपदार्थात्मनोये केचन धर्माः प्रा
दुःषन्ति ते पृथक्कर्तुं नशक्यंते तथा तज्जंडं शरीरविकारजूनं तदपृथग्जूनं तद्विनाशेच शरीरमेवा
वतिष्ठते । एवमेव सर्वेपि धर्माः पुरुषादिकाः पुरुषकारणिकाः पुरुषविकाररूपा नपुरुषा
त्पृथग्जवितुमर्हन्ति तद्विकारापगमेवाऽत्मानमेवाश्रित्यावतिष्ठन्ति न तस्माद्वहिर्नैवंतीति
शास्त्रेच दृष्टान्तप्राचुर्यमविरुद्धं । यदिवाऽस्मिन्नर्थे बहवोदृष्टान्ताः । संजवन्तीश्वरकर्तृत्ववादस्या
दैतवादस्यच सुप्रसिद्धत्वादृष्टान्तबहुत्वमित्याह । (सेजहाइत्यादि) तद्यथा नामारतिश्रि
त्तोद्गेगलक्षणः स्याज्जवेत् । साच शरीरजाताइत्यादि गंडवन्नेया । दार्ष्टीतिकेप्येवमेव सर्वे
धर्माः पुरुषादिकाः पुरुषप्रजवाइत्यादिपूर्ववन्नेयं । तथा यथा नाम वल्मीकं पृथ्वीविकार

वं वादिनस्तदंगीकारजानीयं दुःखं दुःखहेतुत्वान्नातिवर्तते न त्रोटयन्ति । यथा शकुनिः पक्षी पंजरं न त्रोटयति एवं तेषु तदुपदेशात्कर्मबंधनं नातिवर्तते ॥ २४ ॥ ते कदाच ह्यग्रस्ताएतद्व्ययमाणं नविप्रतिवेदयन्ति न जानन्ति । तद्यथा । इयंक्रियाइत्यादि यावदन रकइत्येवं निर्विवेकत्वान्न जानन्ति । एवमेव यथाकथंचित्ते विरूपरूपैः कर्मसमारंजनैर्वि रूपरूपान् कामजोगान् समारंजने जोजनाय उपजोगाव । एवं ते अनार्याविप्रतिपन्नाः स्वपक्षं प्रतियन्ति श्रद्धयतीति पूर्ववत् । यावत्ते कामजोगेषु विपत्त्याः । इत्ययमीश्वरकार णिकाद्यात्मादैतवादी तृतीयः पुरुषजातः संपूर्णः ॥ २५ ॥

॥ टीका—तदेवं यदीश्वरकृतत्वेनान्युपगम्यते तत्सर्वं तथ्यमपरं मिथ्या इत्येतदाविर्भावय न्नाह । (जंपियेत्यादि) यदपि चेदं संख्यवहारतः प्रत्यक्षात्तन्नृत्तं श्रमणानां यतीनां निग्रं थानां निष्किंचनानामुद्दिष्टं तदर्थं प्रणीतं व्यंजितं तेषामनिव्यक्तीकृतं द्वादशांगं गणपितृकं तद्यथाचारइत्यादि यावद्वृष्टिवादः सर्वमेतन्मिथ्या अनीश्वरप्रणीतत्वात्स्वरुचिविरचितरय्या पुरुषवाक्यवक्तव्यं नैतत्तथ्यमिथ्येत्यनेनाज्ञूतोज्ञावनमाविष्कृतमचरित्ववत् । नैतत्तथ्यमित्य नेन तु सन्नूतार्थेनिन्हवोयथानास्त्यात्मेति तथा नैतद्याथातथ्यमवस्थितार्थैः । तथावस्थि तमिति जावोनेन सन्नूतार्थेनिन्हवेनासन्नूतार्थारोपणमाविष्कृतं । तद्यथा । गामश्वं ब्रुवतां श्वं वा गामित्येकार्थिकानि चैतानि शक्रेडादिवद्वृष्टव्यानि । तदेवं यदि तद्वादशांगं गणि पितृकं तदनीश्वरप्रणीतत्वान्मिथ्येति स्थितमिदं तु पुनरीश्वरकर्तृकत्वं नामात्मादैतं वा सत्यं यथावस्थितार्थप्रतिपादनात् । तथेदमेव तथ्यं सन्नूतार्थोज्ञासनात्तदेवं ते ईश्वरकार णिकाद्यात्मादैतवादिनोवा । एव मनंतरोक्तया नीत्या सर्वं तन्नुबुवनकारणादिकमीश्वर कारणिकं तथा सर्वं चेतनमचेतनं वाऽऽत्मनि निवर्तितस्वभावमात्मनएव सर्वाकारतयोत्प चेरित्येवं संज्ञानं संज्ञा तामेवं कुर्वत्यन्येषांच ते स्वदर्शनानुरक्तमनसः संज्ञां स्थापयन्ति तथा एवंभूतां संज्ञां वद्व्यमाणेन न्यायेन नियुक्तिकामपि सुष्टूपसामीप्येन तदाग्राहितया तदानीमुखायुक्तीर्णिर्णीपवः स्थापयन्ति प्रतिष्ठापयन्ति । ते चैवं वादिनस्तमीश्वरकर्तृत्ववाद मात्मादैतवादंवा नातिवर्तते तद्व्युपगमजातीयं च दुःखं दुःखहेतुत्वादुःखं नातिवर्तते न त्रोटयन्ति । अस्मिन्नर्थे दृष्टान्तमाह । यथा शकुनिः पक्षिविशेषोपाजावकादिकः पंजरं ना तिर्वर्तते पौनःपुन्येन त्रांत्वा तत्रैव वर्तते एवं तेष्वेवंभूतान्युपगमवादिनस्तदापादितक र्मेबंधं नातिवर्तते नवा त्रोटयन्ति ॥ २४ ॥ तेच स्वाभिमानग्रह्यस्तानैतद्व्ययमाणं विप्रतिवे दयन्ति न सम्यक् जानन्ति । तद्यथेयं क्रियासदनुष्ठानरूपेयं चाक्रिया तद्विपरीतत्येवं स्वाग्रहि णोनान्यत् शोचनमशोचनं वा यावद्व्ययमनरकइत्येवं स विवेकरहितत्वान्नावधारयत्येवमेव य थाकथंचित्ते विरूपरूपैः कर्मसमारंजनैर्नानाप्रकारैः सावद्यानुष्ठानैर्देव्योपाजैर्नोपायनूतैर्देव्य सुपादायविरूपरूपान्कामजोगानुज्ञावचान्समाचरन्ति जोजनायोपजोगार्थमित्येवमनायोस्तै

तेने अकर्ता कहेते तेमाटे (एएयंतहियंके०) ए तथ्य नथी (एएयंआहातहियंके०) ए यथातथ्य नथी हवे ए दर्शनी जेने सत्य करी माने ते कहेते. (इमंके०) ए ईश्वर कारणिक ठे एमजे मानीये तेहिज (सच्चंके०) सत्यठे (इमंतहियंके०) तेहिज तथ्य जाणवो (इमंआहातहियंके०) एज यथा तथ्यविशेषे जाणवो एरीते ते ईश्वर कारणिक पोताना दर्शनने अनुरागे (एवंसन्नकुवति के०) एवी संज्ञा करे. (तेएवंसन्नसंवर्तेति के०) ते बीजा आगल पण एवीज संज्ञा स्थापन करे यद्यपि एवात युक्ति शून्यठे तथापि (तेएवं सन्न सोवष्ठवयंतिके०) ते एवी संज्ञाने अनेक हेतु युक्ति दृष्टांते करी स्थापेते (तमेवंते तज्ज्ञाइयंडुस्कं के०) ते कारणे ते उत्सूत्रने स्थापवे करी उत्पन्न आय जे दुःख ते दुःखने (णातिउट्टंति के०) त्रोडो नशके तेना उपर दृष्टांत कहेते (सउणीपंजरंजहा के०) जेम शकुनी एटले पट्टी ते पांजराने त्रोडी नशके त्रमण करी करीने वली तेहिज पांजरा मांहे रहे तेम ते पूर्वोक्त अन्य दर्शनीज पण संसार रूप पांजरा मांहेज रहे परंतु मोहे जइ शके नही अने बीजाने पण मोहे पोचाडी नशके ॥ १७ ॥ (तेणोएवं विष्णुविवेदंति के०) ते अन्य दर्शनी पांखमी बापडा आटली वात नथी जाणता श्रुं नथी जाणता (तंजहा के०) ते कहेते. (किरियाइवा के०) रुडो अनुष्ठान नथी जाणता (जावअणिरएतिवा के०) यावत् अनरक पर्यंत नथी जाणता (एवमेव के०) एम अणजाणता थका (तेविरूवरूवेहिंकम्मसमारंजेहिं के०) ते नाना प्रकारना सावद्यकर्मने करवे करी (विरूवरूवाइंकामजोगाइंसमारंजंति के०) अनेक प्रकारना कामजोग समारंजे जोगवे (जोयणाए के०) जोजनने अर्थे एरीते ते अनार्थ पोताना धर्मेने रुडो देखाडी प्ररूपता ठता कामजोगने विषे मूर्खीणा थका एमते पाखंमी धर्म राजादिकने सर्वावता थका ज्यालगे ते तीरे पण रह्या नही अने पारपण पाम्या नही एम आलोक थकी चूका अने परलोके पण पोता नही विचाले संसार मांहे काम जोग रूप कादवने विषेज खुता थका रहे ते राजारूप पुंमरीक कमलने उदरी शके नही ए त्रीजो पुरुष जात ईश्वर कारणिक कह्यो. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—ईश्वरकृतं सत्यमन्यन्मिथ्येत्याह । यद्यपि चेदं श्रमणानां यतीनां नियंथा नां निष्किंचनानामुद्दिष्टं प्रणीतं व्यक्तीकृतं द्वादशांगं गणिपितकं । तद्यथा । अचारः सूत्ररुतांगमित्यादि यावद्वृष्टिवादः । सर्वमेतन्मिथ्याऽनीश्वरप्रणीतत्वात् नैतत्तथ्यं नैतद्याथातथ्यं न यथास्थितार्थकथकं । इदं पुनरीश्वरकर्तृत्वं आत्माद्वैतंच सत्यं इदमेव तथ्यं इदमेव याथातथ्यं । तदेवं ते पूर्वोक्तनीत्या संज्ञां कुर्वन्ति ज्ञानं दधते अन्येन्यश्च संज्ञां संस्थापयन्ति । ते एवं संज्ञामुपस्थापयन्ति सुष्ठु उपसामीप्येन युक्तिभिः स्थापयन्ति । ते चै

અહાવરે ચઢહે પુરિસજાએ ણિયતિવાડેએતિ આહિજ્ઞહ્ ઇહ્ સ્વલુ પાઈ
 ણંવા તહેવ જાવસેણાવડેપુત્તાવા તેસિંચણં એગતાએ સઘ્ઠા જવડે કામં તં
 સમણાય માહણાય સંપહારિં સુગમણાએ જાવ મએ એસ ધમ્મે સુચ્ચરુકા
 એ સુપન્નતે જવડે ॥ ૨૯ ॥

અર્થ—અથ હવે અનેરો ચોથો પુરુષજાત નિયતવાદિ કહિયે ઠેયે જે કાર્ય સિદ્ધિને
 વિષે નવિતવ્યતા ટાલીને બીજો કારણ કાંઈ પણ ન માને તે નિયતવાદિ કહિએ. સ્વલુ
 એવે વાક્યાલંકારે એ મનુષ્ય લોકને વિષે પૂર્વાદિક ચારદિશિ માંહેલો કોઈએક પુરુષ હોય
 તે જ્યાં સુધી સેનાપતિના પુત્ર ઇત્યાદિક પરપદા કહેવી તેમાંહે કોઈએકને ધર્મની
 શ્રદ્ધા હોય ધર્માર્થી હોય એવો ધર્માર્થી જાણીને બ્રાહ્મણ શ્રમણ મલી તેને ધર્મે પ્રતિ
 વોધવા નિમિત્તે આલોચી રાજાદિકને સંમુખ જડને પોતાનો ધર્મ પ્રરૂપે તે નિયતવાદિ
 રાજાદિકની પાશ્વે પોતાના ધર્મની સ્થાપના જે રીતે કરે તેરીતે કહેહે. ॥ ૨૯ ॥

॥ ટીપિકા—અથાપરશ્વતુર્યઃ પુરુષજાતોનિયતિવાદી આશ્વાયતે । ઇહ સ્વલુપાઈણં
 ઇત્યાદિપ્રાગ્વત્ । યાવદેવધર્મઃ સ્વાશ્વાતોજવતીતિ ॥ ૨૯ ॥

॥ ટીકા—સાંપ્રતં ચતુર્થપુરુષજાતમધિકૃત્યાહ । (અહાવરેઇત્યાદિ) અથ તૃતીયપુરુ
 પાનંતરમપરશ્વતુર્યઃ પુરુષએવ પુરુષજાતોનિયતિવાદિકઆશ્વાયતે પ્રતિપાદ્યતે સચૈવમાહ ।
 નાત્ર કશ્ચિત્કાલેશ્વરાદિકઃ કારણં નાપિ પુરુષકારઃ સમાનક્રિયાણામપિ કસ્યચિદેવ નિ
 યતિવાદબલાદર્થસિદ્ધેરતોનિયતિરેવ કારણં । ઠક્તેચ । પ્રાપ્તવ્યોનિયતિવલાશ્રયેણ યો
 ર્થઃ સોવશ્યં જવતિ નૃણાં જુજોઽજુજોવા ॥ નૂતાનાં મહતિ કૃતેપિ હિ પ્રયત્ને નાનાઘ્યં
 જવતિ ન જાવિનોસ્તિ નાશઇત્યાદિ ॥ ૨૯ ॥

ઇહ સ્વલુ હવે પુરિસા જવંતિ એગે પુરિસે કિરિયામાઇસ્કહ્ એગે પુરિસે ણો
 કિરિયામાઇસ્કહ્ જેયપુરિસે કિરિયામાઇસ્કહ્ જેપુરિસે ણોકિરિયામાઇ
 સ્કહ્ દોવિ તે પુરિસા તુલ્લા એગઠા કારણમાવજ્ઞા ॥ ૩૦ ॥

અર્થ—(ઇહસ્વલુહવેપુરિસાજવંતિ કે०) આ સંસાર માંહે સ્વલુ એવે વાક્યાલંકારે બે
 પુરુષ હોય તેમાંહે (એગેપુરિસેકિરિયામાઇસ્કહ્ કે०) એક પુરુષ ક્રિયા બોલે (એગેપુરિ
 સેણોકિરિયામાઇસ્કહ્ કે०) અને એક પુરુષ અક્રિયા બોલે ત્યાં એક દેશ થકી બીજે દે
 શે જડ્યે તે ક્રિયા જાણવી અનેજે દેશાંતરને વિષે નજાતું એમ ઉપક્રમ વિના કાર્ય પ્રા

विरुद्धं मार्गं विप्रतिपन्नान सम्यग्वादिनोजवन्ति । तथाहि । सर्वमीश्वरकर्तृकमित्यत्रान्युपगमे किमसावीश्वरः स्वतएवापरान क्रियासु प्रवर्तयेदुतापरेण प्रेरितस्तत्र यद्याद्यः पक्षस्तद्वन्त्येषामपि स्वतएव क्रियासु प्रवृत्तिर्नविष्यति कियंतर्गदुनेश्वरकल्पनेन । अथासावप्यपरप्रेरितः सोप्यपरेणेत्येवमनवस्थालता नजोमंडलमालिनी प्रसर्पति । किंचासावीश्वरोमहापुरुषतया वीतरागोपेतः सन्ननेकान्नरकयोग्यासु क्रियासु प्रवर्तयत्यपरांस्तु स्वर्गापवर्गयोग्यास्वित्यथ ते पूर्वशुजाशुजचरितोदयादेव तथाविधासु तासु क्रियासु प्रवर्तते सतु निमित्तमात्रमेतदपि नयुक्तिसंगतं । यतः प्राक्तनाशुजाशुजप्रवर्तनमपि तदायत्तमेव । तथा चोक्तं । अज्ञोजंतुरित्यादि । अथ तदपि प्राक्तनमन्येन प्राक्तनतरेण कारितमित्येवमनादिहेतुपरंपरेत्येवं च सति ततएव शुजाशुजे स्थाने नविष्यतः किमीश्वरपरिकल्पनेन । तथा चोक्तं । शास्त्रौषधादिसंबंधाच्चैत्रस्य व्रणरोहणे ॥ असंबन्धस्य कः स्थाणोः कारणत्वं नकल्पतइत्यादि । यच्चोक्तं । सर्वे तनुशुवनकरणादिकं बुद्धिमत्कारणपूर्वकं संस्थानविशेषत्वात् देवकुलवदित्येतदपि नयुक्तिसंगतं । यतएतदपि साधनं ननवदनिप्रेतमीश्वरं साधयति तेन सार्धं व्याप्त्यसिद्धेः । देवकुलादिके दृष्टान्तेऽनीश्वरस्यैव कर्तृत्वेनान्युपगमात् । नच संस्थानशब्दप्रवृत्तिमात्रेण सर्वस्य बुद्धिमत्कारणपूर्वकत्वं सिध्यति । अन्यथानुपपत्तिजह्णस्य साध्यसाधनयोः प्रतिबंधस्याज्ञावात् । अथाविनाज्ञावमंतरेणैव संस्थानमात्रदर्शनात्साध्यसिद्धिः स्यादेवंच सत्यतिप्रसंगः स्यात् । उक्तंच । अन्यथा कुंनकारेण मृद्विकारस्य कस्यचित् ॥ घटादेः कारणात्सिद्धेर्वल्मीकस्यापि तत्कृतिरित्यादि । नचेश्वरकर्तृत्वे जगद्वैचित्र्यं सिध्यति तस्यैकरूपत्वादित्युक्तप्रायमिति । आत्माद्वैतपक्षस्त्वत्यंतमयुक्तिसंगतत्वाच्चाश्रयणीयः । तथाहि । तत्र न प्रमाणं न प्रमेयं नप्रतिपाद्यं न प्रतिपादकोन हेतुर्न दृष्टान्तोन तदज्ञासोजेदेनावगम्यते । सर्वस्यैव जगतएकत्वं स्यादात्मनोजिन्नत्वात् तदज्ञावेच कः केन प्रतिपाद्यते इत्यप्रणयनमेव शास्त्रस्यात्मनश्चैकत्वात्तत्कार्यमप्येकाकारमेव स्यादित्यतोनिर्हेतुकं जगद्वैचित्र्यं । तथाच सति । नित्यं सत्वमसत्त्वं वा, हेतोरन्यानपेक्षणात् ॥ अपेक्षातोहिज्ञावानां, कादाचित्कत्वसंज्ञवइत्यादि । तदेवमीश्वरकर्तृत्वमात्माद्वैतपक्षश्च युक्तिविचार्यमाणोन कथंचिद्घटां प्रांचति । तथा ते स्वदर्शनमोहमहितास्तज्जातीयादुःखात् शकुनिः पंजरादिव नातिमुच्यन्ते विप्रतिपन्नाश्च तत्प्रातिपादिकानिर्धुक्तिनिस्तदेव स्वपक्षं प्रतिपद्यन्ति श्रद्धयतोति पूर्ववन्नेयं । (यावत् णोहच्चाणोपाराएअंतराकामजोगेसु विसमृन्ति) इत्ययं तृतीयः पुरुषजातईश्वरकारणिकइति । सह्येवमाह । यस्य बुद्धिर्न लिप्येत हत्वा सर्वमिदं जगत् ॥ आकाशमिव पंकेन नासौ पापेन लिप्यतइत्याद्यसमंजसज्ञापितया त्यक्त्वा पूर्वसंयोगमप्राप्तोविवह्दितं स्थानमंतरालएव कामजोगेषु मूर्धितोविषमृइत्यवगंतव्यमिति ॥ ३७ ॥

अनुनवुं (अहमेव मकासिके०) ए सुख दुःखादिक अनुनवुं ते माहाराज करेलावे (परोवा के०) अथवा पर एटले बीजो पण (जं के०) जे दुःख अनुनवेठे शोक अनुनवेठे जूरेठे तेना शरीरनो बल उंठुं थायठे पीडा अनुनवेठे परितापना अनुनवेठे ते (परोएवमकासिके०) तेणेज अनरे एम कीथोठे अथवा माहारें विपे बीजो कोइ सुख दुःखादिक उपजावे तेपण माहाराज करेलावे (एवंके०) एम (सेवालेके०) ते बाल अज्ञानी (सकारणंवा के०) स्वकारण अथवा (परकारणंवाके०) पर कारण सर्व दुःखादिक जे ठे ते पुरुषकार कारणकरी मानेठे (एवं के०) एम (विष्णुवेदेति के०) जाणेठे (कारणमावने के०) ए जे पुरुषकार कारणने मानेठे ते बाल जाणवा ॥ ३१ ॥

॥ दीपिका—बालोङ्गः पुनरेवं विप्रतिवेदयति जानीते कारणमापन्नः कारणमुद्दिश्य । तद्यथा । योहमस्मि (दुःखामिति) दुःखमनुनवामि (सोयामिति) शोकमनुनवामि (जूरामिति) दुष्कृतप्रवृत्तमात्मानं गह्मामि अनर्थावाप्तौ विस्तरयामीत्यर्थः । तिप्पामि शरीरबलात्कुरामि पीडामि पीडामनुनवामि परितापमनुनवामि । एवं यत्सुखदुःखादिकमनुनवामि तदहमेवाकार्षे परोवा यः दुःखादिकमनुनवति मयिवाऽऽपादयति तत्स्वयमेव कृतमिति । एवं सपुरुषकारणमापन्नः स्वकृतं परकृतं वा दुःखादि सर्वं पुरुषकारकृतमिति जानीते बाल इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

॥ टीका—नियतिवादी परमतोद्भिन्नाविषयाह । (बालेपुण इत्यादि) बालोङ्गः पुरुषः कालेश्वरवादीत्यादिकः । पुनरिति विशेषणार्थस्तदेव दर्शयति । एवमिति । वक्ष्यमाणनीत्या विप्रतिवेदयति जानीते कारणमापन्नः सुखदुःखयोः स्वकृत एव पुरुषः कालेश्वरादिवर्तमानं कारणमित्येवमन्युपपन्नो नान्यन्नित्यादिकं कारणमस्तीति । तदेवाह । तद्यथा । योहमस्मिन् दुःखमिति शरीरं मानसं दुःखमनुनवामि तथा शोचामीष्टानिष्टवियोगसंप्रयोगकृतं शोकमनुनवामि तथा (तिप्पामिति) शरीरबलं कुरामि तथा (पीडामिति) सवाह्यान्यंतरया पीडया पीडामनुनवामि तथा (परितप्पामिति) परितापमनुनवामि तथा (जूरामिति) अनार्यकर्मणि प्रवृत्तमात्मानं गह्मामि अनर्थावाप्तौ विस्तरयामीत्यर्थः । तदेवं यदहं दुःखमनुनवामि तदहमेवाकार्षे परपीडया कृतवानस्मीत्यर्थः । तथा परोपि यदुःखशोकादिकमनुनवति मयि चापादयति तत्स्वयमेव कृतमिति । तदेव दर्शयति । परोवेत्यादि । तथा परोपि यन्मां दुःखयति शोचयतीत्यादि प्राग्वन्नेयं । तत्सर्वमहमकार्षामित्येवं वाच्यामाकजितोऽज्ञोऽज्ञोवा बाल एव विप्रतिवेदयते जानीते स्वकारणं परकारणं सर्वं दुःखादिपुरुषकारणमिति जानीते एवं पुरुषकारणमापन्न इति ॥ ३१ ॥

सि आय तेने अक्रिया कहिए (जेयपुरिसेकिरियामाइस्कइ के०) जे पुरुष क्रिया कहेठे
अने (जेपुरिसेणोकिरियामाइस्कइ के०) जेपुरुष अक्रिया कहेठे (दोवितेपुरिसातुद्धा
के०) ए क्रियावादि अने अक्रियावादि बने पुरुष तुल्य एटले सरखा जाएवा (एगछा
कारणमावन्ना के०) ए बेनुं एकज अर्थेठे कारणके ते नियतने वशें वर्ते जो ते पोता
ने वशें होय तो सरखा नकहेवाय ॥ ३० ॥

॥ टीपिका—नियतिवादी स्वमतमाह । इह द्वौ पुरुषौ नवतः । एकः क्रियामाख्याति ।
देशादेशांतरप्राप्तिः क्रिया सा नियतेरेवस्यात् एवमक्रियापि । आवेतौ नरौ तुल्यौ नियतिव
शवर्तित्वात् एकार्यौ एककारणापन्नत्वात् क्रियाक्रिये नियत्येककारणाधीनेइत्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ टीका—इह खलु (डवेपुरिसानवन्तीत्यादि) इहास्मिन् जगति । खलुशब्दोवाक्या
लंकारे । द्वौ पुरुषौ नवतस्तत्रैकः क्रियामाख्याति । क्रिया हि देशादेशांतरावासिलक्षणा
पुरुषस्य नवतीति न कालेश्वरादिना चोदितस्य नवत्यपितु नियतिप्रेरितस्यैवमक्रियापि ।
यदि तावतंत्रौ नवतः । ततः क्रियावादमक्रियावादंच समाश्रितौ द्वौपि नियत्य
धीनत्वानुल्लेखौ । यदि पुनस्तौ स्वतंत्रौ नवतस्ततः क्रियाक्रियानेदान्नतुल्यौ स्यातामित्यत
एकार्यावेककारणापन्नत्वादिति नियतिवशेनैव तौ नियतिवादमनियतिवादं चाश्रिताविति
नावः । उपलक्षणाथत्वाच्चान्योपि यःकश्चित्कालेश्वरादिपक्षांतरमाश्रयति । सोपि नियति
चोदितएव इष्टव्यइति ॥ ३० ॥

बाले पुण एवं विष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने अहमंसि डस्कामिवा सोयामि
वा जूरामिवा तिप्पामिवा पीडामिवा परितप्पामिवा अहमेयमकासिपरोवा
जं डस्कइवा सोयाइवा जूराइवा तिप्पाइवा पीडाइवा परितप्पाइवा परोए
वमकासि एवं सेबाले सकारणंवा एवं विष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने ॥ ३१ ॥

अर्थ—हवे ए नियतवादी परमतने विजावेठे (बालेपुणएवं विष्णुदिवेदेतिके०) ते पर
मतवादी बाल एटले अज्ञाने करी वली गुजाणे ते कहेठे. (कारणमावन्ने के०) सुख
दुःखादिकने उपजवे ईश्वरादिकनुं कारण माने ते कहेठे (अहमंसि डस्कामिवा के०) हुं
आ जगत मांहे शारीरिक तथा मानसिक दुःख अनुजवुं (सोयामिवाके०) इष्ट वियो
ग अने अनिष्ट संयोगनो करेलो शोक अनुजवुं (जूरामिवा के०) अनर्थनी प्राप्तिथें
स्मरणथें जुरुं अथवा अर्थ प्राप्तिथें विचरुं (तिप्पामिवा के०) शरीरनो बल उं
थायठे (पीडामिवाके०) बाह्यान्तर पीडा अनुजवुं (परितप्पामिवाके०) परितापना

ते ते सर्वं नियतनेज वशेते एवो देखाडेते (सेवेमि के०) ते नियतवादी युक्तियें निश्चं करी बोलेते (पाईणंवा के०) पूर्वादिक चार दिशिने विपे (जे तसयावरापाणाके०) जे कांइ त्रस अने स्थावर प्राणीते (ते एवंसंवायमागहंति के०) ते एम जे कांइ शरीरादि क संबंध पामेते ते नियतिनेज वशे पामेते परंतु बीजो कर्मादिक कारण तेने कांइ न थी (ते एवंविपरियासमावळंति के०) ते एम वाल कुमार यौवन अने वृद्धा अ वस्थादिक नानाप्रकारना पर्याय पामेते ते सर्व नियति थकीज अनुनवेते (ते एवंविवे गमागहंतिके०) तथा ते एम नियति थकीज विवेक एटले शरीर ते थकी पृथक् जाव पामेते (ते एवंविहाणमागहंति के०) तथा ते एम नियति थकीज विधान एटले अ व स्था विशेष अर्थात् कुब्ज काणो खंज वामन जरा मरण रोग शोकादिक पामेते (ते एवंसंगतियंतिउवेहाए के०) एरीते ते त्रस अने स्थावर प्राणी नियतने वले एटजा जावने अनुनवेते हवे श्रीसुधर्म स्वामि श्रीजंबूस्वामि प्रत्ये कहे ते के एवा नियतवादि पुरुषो मात्र एक नियतनोज पद् अनुसरिने परलोकनी बीक नराखता सावद्यानुष्ठान करेते परंतु (एणोएवंविष्णुदिवेदंतिके०) ते एवो नथी जाणता शुं नथी जाणता (तंजहा के०) ते कहेते (किरियातिवा जाव अणिरएतिवा के०) क्रिया अक्रिया सिद्धि असिद्धि इत्यादिक यावत् नरक अनरक पर्यंतने नथी जाणता (एवंते के०) एम ते सर्व दोष एक नियत उपरे स्थापन करिने (विरूवरूवे हिंक्रमसमारंजेहिं विरूवरूवाइंक्रामजोगा इंसमारंजंति जोगणाए के०) नानाप्रकारना कर्म समारंजे नोजननेअर्थे अने जोगने अर्थे नाना प्रकारना कामजोगने समारंजे ॥ ३५ ॥

॥ दीपिका-मेधावी नियतिवादी कारणमापन्नः स्वकारणं परकारणं वा उद्दिश्य प्रवृ त्तिर्न पुरुषकारकृता यतो न हि कस्यचिदात्माऽनिष्टोयेनानिष्टादुःखोत्पादिकाः क्रियाः स मारंजंते किंतु नियत्यैवायमनिष्ठन्नपि तत्कार्यं ते येन दुःखजाग्नवति । एवमसौ कारण मापन्नोवेत्तीति कारणं वात्र एकस्याऽसदनुष्ठानपरस्यापि न दुःखमुत्पद्यते ततो नियतिरेव कर्त्रीति । एतदेवाह । (सेवेमिति) सोहं नियतिवादी ब्रवीमि ये केचिस्त्रसाः स्थावराश्च प्राणिनस्ते नियतितएव औदारिकादिशरीरसंबधमागहंति वालकुमारादिकं विविधं पर्यायं नियतितएवानुचवंति नियतितएव विवेकं शरीरात्पृथग्जावं प्राप्नुवंति । विधानमवस्थावि शेपं कुब्जकाणांधत्वजरामरणादिकमागहंति तदेवं ते प्राणिनोनियत्यैव संगतिं यांति ना नानाविधसुखदुःखजाजः स्युः । एवं नियतिवादोत्प्रेक्षया एतद्वक्ष्यमाणं न विप्रतिवेदयं ति न जानंति । तद्यथा । क्रियाअक्रियाइत्यादि यावद्विरूपरूपात् कामान् जोगान् नोज नायोपजोगार्थं समारंजंते ॥ ३५ ॥

मेहावि पुण एवं विष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने अहमंसि दुष्कामिवा सो
यामिवा जूरामिवा तिप्पामिवा पीडामिवा परितप्पामिवा एणोअहं एव
मकासि परोवा जं दुष्काइवा जाव परितप्पाइवा एणोपरो एवमकासि एवं
से मेहावि सकारणंवा परकारणंवा एवंविष्णुदिवेदेति कारणमावन्ने से बे
मि पाईणंवा जे तसथावरा पाणा तेएवं संघायमागच्छंति ते एवं विपरिया
समावज्जंति तेएवं विवेगमागच्छंति तेएवं विहाणमागच्छंति तेएवं संगतियं
ति उवेहाए एणोएवं विष्णुदिवेदेति तंजहा किरियातिवा जावणिरएतिवा
अणिरएतिवा एवंते विरूवरूवेहिं कम्मसमारंजेहिं विरूवरूवाइं काम
जोगाइं समारजंति ज्ञोयणाए ॥ ३९ ॥

अर्थ—हवे ए नियतवादी लोक ते पूर्वोक्त पुरुषकार कारणने बालत्व पणो मानीने
पोताना मतनी स्थापना करेते. (मेहाविपुणएवंविष्णुदिवेदेति के०) वली पंमित एवा
नियत पद्ध ग्राही एम जाणेते शुं जाणेते ते कहेते. (कारणमावन्ने के०) सुख दुःख
जे उपजेते तेने नियतटाली बीजो कारण कांइ जाणवो नही ते उपर कहेते दुष्कामिवा
सोयामिवा इत्यादि पाठनो अर्थ पूर्व प्रमाणे लखेते हुं सुख दुःख अनुजवुंहुं हुं शोक
अनुजवुंहुं जुरुहुं शरीरनो बल ओहुं थायते पीडा अनुजवुंहुं परितापना अनुजवुंहुं (एणो
अहंएवमकासि के०) ते में नथी कछुं किंतु नियतने जवितव्यताना बलशकी माहारे
विषे आव्योते परंतु पुरुषकारादिक प्रमाण कांइ नथी जे कारण माटे कोइपुरुष पोता
ना आत्माने अनिष्ट नथाय एम वांतेते तो शावास्ते ते शुं करवाने एवो करें के जे थ
की ते दुःखी थाय परंतु अहीया नियतज प्रमाणे (परोवा के०) अथवा पर एटले बी
जो (जं दुष्काइवा के०) जे कांइ दुःख अनुजवेते (जावपरितप्पाइवा के०) थावत्
परितापना अनुजवेते ते पण (एणोपरोएवमकासि के०) तेणे कीधो नथी परंतु नियति
अने जवितव्यताने योगेंज सर्व उपजेते) एवंसेमेहाविके०) एम ते मेहावि एटले पंमित
पुरुष (सकारणंवापरकारणंवा के०) पोताने दुःखनो कारण अथवा परने दुःखनु का
रण जवितव्यता ते परंतु जवितव्यता टाली बीजो कोइ पण कारण नथी (एवंविष्णु
दिवेदेति के०) एम ते नियतवादि जाणेते के जगत मांहे कोइ एक पापना कर
नारने पण दुःख उपजतुं नथी अने कोइएक सुकृतना करनारने दुःख उपजेते माटे अं
हीया पुरुषजे ईश्वर तेनुं कारण कांइपण नथी देखातुं किंतु (कारणमावन्ने के०) निय
तज कारण देखायते एमाटे जवितव्यता बलीष्टे हवे बीजो पण जे कांइ जगत मांहे

नही अने पार पण पोता नही विचाले कामनोगने विपे खूता रहे ते पोताने पण उ
धरी शके नही अने राजारूप पुंमरीक कमलने पण उधरी शके नही ते आ लोक य
की पण चष्ट थया अने मुक्तियें पण पोचे नही परंतु विचाले संसार मांहेज खुची रहे
ए चोथो पुरुषजात नियत वादी कह्यो ॥ ३३ ॥

॥ टीपिका—तदेवं ते नियतिवादिनोऽनार्याविप्रतिपन्नास्तं निर्युक्तिकं नियतिवादं श्रद्धया
नाश्यादि तावन्नेयं यावदंतरा कामनोगेषु विपस्ना इति चतुर्थः पुरुषजातः संपूर्णः ॥३३॥

॥ टीका—तदेवमेव पूर्वोक्तया नीत्या तेऽनार्याविरूपं नियतिमार्गं प्रतिपन्नाविप्रतिपन्नाः।
अनार्यत्वं पुनस्तेषां निर्युक्तिकस्यैव नियतिवादस्य समाश्रयणात् । तथा ह्यसौ नियतिः
किं स्वतएव नियतिस्वभावा उतान्यया नियत्या नियम्यते किंवाऽतस्तत्र यद्यसौ स्वयमेव
तथा स्वभावः सर्वपदार्थानामेव तथा स्वभावत्वं किं न कल्प्यते किं बहुदोषया नियत्या
समाश्रितया । अथान्यया नियत्या तथा नियम्यते साध्यन्ययेत्येवमनवस्था । तथा नियतेः
स्वभावत्वान्नियतिस्वभावया तथा नवितव्यं न नानास्वभावयेति । एकत्वाच्च नियतेस्तत्का
र्येणाप्येकाकारेणैव नवितव्यं । तथाच सति जगद्वैचित्र्याभावः । नचैतद्वृष्टमिष्टं वा । त
देवं युक्तिनिर्विचार्यमाणा नियतिर्न कथंचिद्वदते । यदप्युक्तं । द्वावपि तौ पुरुषौ क्रियाक्रि
यावादिनौ तुभ्यौ एतदपि प्रतीतिबाधितं । यतस्तयोरेकः क्रियावाद्यपरस्त्वक्रियावादीति
कथमनयोस्तुल्यत्वमयैकया नियत्या तथा नियतित्वात्तुल्यता अनयोरेतच्च निरंतराः सुवृ
द्धः प्रत्येक्ष्यन्ति । नियतेरप्रमाणत्वात् । अप्रमाणत्वं च प्राग्लेशतः प्रदर्शितमेव । यदप्युक्तं ।
यदुःखादिकमहमनुभवामि तन्नाहमकार्षमित्यादि तदपि बालवचनप्रायं । यतोजन्मांतरकृ
तं शुभमशुभं वा तदिहोपचुज्यते स्वकृतकर्मफलेश्वरत्वादसुमतां । तथा चोक्तं । यदिह क्रिय
ते कर्म, तत्परत्रोपचुज्यते । मूलसिक्तेषु वृक्षेषु, फलं शाखासु जायते । तथा यदुपात्तमन्य
जन्मनि शुभाशुभं वा स्वकर्मपरिणत्या तद्वक्तव्यमन्यथा नोक्तुं देवासुरैरपि हि । तदेवं ते निय
तिवादिनोऽनार्याविप्रतिपन्नास्तमेव निर्युक्तिकं नियतिवादं श्रद्धयानास्तमेव च प्रतीयन्ते इत्यादि
तावन्नेयं यावदंतरा कामनोगेषु विपस्ना इति । चतुर्थः पुरुषजातः समाप्तः ॥ ३३ ॥

इच्छेते चत्तारि पुरिसजाया णाणापन्ना णाणाबंदा णाणासीला
णाणादिघी णाणारुई णाणारंजा णाणाअश्वसाणा संजुत्ता प
हीणपुवसंजोगा आरियं मग्गं असंपत्ता इति ते णोहच्चाए णो
पाराए अंतरा कामनोगेसु विसप्पा ॥ ३४ ॥

॥ टीका—तदेवं नियतिवादी पुरुषकारकारणवादिनोबालत्वमापाद्य स्वमतमाह । (मे
हावीत्यादि) मेधा मर्यादा प्रज्ञा वा तद्वान् मेधावी नियतिवादपक्षाश्रय्येवं विप्रतिवेद
यति जानीते कारणमापन्नइति नियतिरेव कारणं सुखाद्यनुभवस्य । तद्यथा योहमस्मि
न् दुःखयामि शोचयामि तथा (तिष्णामिति) क्लरामि (पीडामिति) पीडामनुभवामि
(परितिष्णामिति) परितापमनुभवामि नाहमेवाकार्षे दुःखमपि तु नियतितएवैतन्मग्या
गतं न पुरुषकारादिकृतं । यतो नहि कस्यचिदात्मानिष्टोयेनानिष्टादुःखोत्पादिताः क्रियाः
समारजंते नियत्यैवासावनिवृत्तपि तत्कार्यते येन दुःखपरंपराजाग्नवति कारणमापन्नइ
ति परेप्येवमेव योजनीयं । एवं सति नियतिवादी मेधावीति सोल्लुंठमेतत्सकिल नियति
वादी दृष्टं पुरुषकारं परित्यज्यादृष्टनियतिवादाश्रयेण महाविवेकीत्येवमुल्लंघ्यते स्वकार
णं परकारणं च दुःखादिकमनुभवन्नियतिकृतमेतदेवं विप्रतिवेदयति जानाति कारणमापन्नं
नियतिकारणं चात्रैकस्यासदनुष्ठानरतस्यापि नदुःखमुत्पद्यते परस्य तु सदनुष्ठायिनोपि
तज्जवति यतो नियतिरेव कर्त्रीति । तदेवं नियतिवादे स्थिते परमपि यत्किंचित्तत्सर्वं निय
त्यधीनमिति दर्शयितुमाह (सेवेमीत्यादि) सोहं नियतिवादी युक्तितोनिश्चित्य ब्रवीमीति प्र
तिपादयामि । ये केचन प्राच्यादिषु दिक्षु त्रस्यंतीति त्रसार्दींङ्गियादयः स्थावराश्च पृथिव्या
दयः प्राणिनस्ते सर्वेप्येवं नियतितएवौदरिकादिशरीरबंधमागच्छंति नान्येन केनचित्कर्मा
दिना शरीरं ग्राह्यंते तथा बालकौमारयौवनस्यविरवृद्धावस्थादिकं विविधपर्यायं नियति
तएवानुभवन्ति तथा विवेकं शरीरात्पृथग्भावमनुभवन्ति । तथा नियतितएव विविधं विधान
मवस्थाविशेषं कुब्जकाणखंजवामनकजरामरणरोगशोकादिकं बीजत्समागच्छंति । तदेवं
ते प्राणिनस्त्रसाः स्थावराएवं पूर्वोक्तनीत्या संगतिं यांति नियतिमापन्नानानाविधविधान
जाजोभवन्ति ! तएव वा नियतिवादिनः संगच्छन्ति नियतिमाश्रित्य तदुत्प्रेक्ष्या नियतिवा
दोत्प्रेक्ष्या यत्किंचन कारितया परलोकजीवोनो नैव तद्वद्व्यमाणं विप्रतिवेदयति । त
द्यथा । क्रिया सदनुष्ठानरूपा अक्रियाऽसदनुष्ठानरूपाइत्यादि यावदेवं ते नियतिवादिन
स्तदुपरि सर्वं दोषजातं प्रक्षिप्य विरूपरूपैः कर्मसमारजैर्विरूपरूपान् कामजोगान्जो जना
योपजोगार्थं समारजंतइति ॥ ३१ ॥

एवमेव ते अणारिया विष्णुवित्नाइं तंसद्वहमाणा जावइति ते
णोहच्चाए णोपाराए अंतरा कामजोगेसु विसप्पा चउठे पुरिस
जाए णियइवाइ एत्ति आहिए ॥ ३३ ॥

अर्थ—एरी ते ते अनार्य पुरुष कामजोगने विषे गृह ठता पोतानो धर्म रुडो करी
प्ररूपता ते पाखंमी धर्म राजादिकने सदावता थका ज्यां सुधी एम ते कांठे पण रह्या

न्नावेगे छुवन्नावेगे सुरूवावेगे छुरूवावेगे तेसिंचणं खेत्तवहूणि परिग्गहिया
णि न्वंति तं अप्पयरोवा नुळ्ळयरोवा तेसिंचणं जण जाणवयाइं परिग्ग
हियाइं न्वंति तं अप्पयरोवा नुळ्ळयरोवा तहप्पगारेहिं कुलेहिं आगम्म
अनिन्नूय एगे निस्कायरियाए समुत्तिता सतोवावि एगे णाय उय उवग
रणंच विप्पजहाय निस्कायरियाए समुत्तिता असतोवा वि एगे णाय उय
उवगरणंच विप्पजहाय निस्कायरियाए समुत्तिता जेते सतोवा असतोवा
णाय उय अणाय उय उवगरणंच विप्पजहाय निस्कायरियाए समुत्तिता॥३५

अर्थ—हवे पांचमो पुरुष स्वतीर्थिक कहियेंठयें (तेवेमि के०) जे पुरुष कामनोगने
विपे अनासक्तठतो अंतराले नखुचे पुंमरीक कमजने उधारवा समर्थ ते हुं कहुंहुं
(पाईणवासंतगतियामणुस्ता के०) पूर्वादिक दिशियें कोइ एक मनुष्य होय ते कहे
वो होय (तंजहा के०) ते कहेठे. एक आर्य एक अनार्य एक उंचगोत्रना उपना ए
क नीचगोत्रना उपना एक महोटी कायाना धणी एक न्हानी कायाना धणी एक सा
रावर्ण वाला एक मातावर्ण वाला एक स्वरूपवान् एक कुरूपवान् (तेसिंचणं के०) ते
पूर्वोक्त आर्यादिक पुरुषने (खेत्तवहूणिपरिग्गहियाणिन्वंति के०) क्षेत्रते उघाडी नूमिका
शाली क्षेत्रादिक तथा वस्तु ते घर हाट प्रमुख ढाकेली नूमिका ए परिग्रह होय (तंअप्प
यरोवानुळ्ळयरोवा के०) तेअल्पतर एटले थोडा होय अथवा प्रनूततर एटले घणा होय
वज्जी (तेसिंचणंजणजाणवयाइंपरिग्गहियाइंन्वंति के०) तेने जन एटले लोक जानपद
एटले देश ए परिग्रह होय (तंअप्पयरोवानुळ्ळयरोवा के०) तेपण अल्पतर एटले थोडा
होय अथवा प्रनूततर एटले घणा होय (तहप्पगारेहिंकुलेहिं आगम्मअनिन्नूय के०) तथा
ते आर्यादिक तथा प्रकारना कुजने विपे आगम्म एटले जन्म पामीने कोइ एक महास
त्ववंत पुरुष विषय कषायने जीपीने (एगेनिस्कायरियाए के०) कोइएक निह्वाचर्याने
विपे (समुत्तिता के०) सम्यक् प्रकारे उठ्या सावधान थया (सतोवाविएगेणायउयउ
वगरणंच के०) कोइएक महा सत्ववंत पुरुष विद्यमान एवा णायउय एटले ज्ञाति स्व
जनादिक तथा उपकरण ते धन धान्य सुवर्ण रूपादिक अनेक प्रकारनाठे तेने (विप्प
जहाय के०) त्यागीने (निस्कायरियाए के०) निह्वाचर्याने विपे (समुत्तिता के०)
सम्यक् प्रकारे उठ्या एटले चारित्रिया थया (असतोवाविएगेणायउवगरणंचविप्पजहा
यनिस्कायरियाएसमुत्तिता के०) कोइ एक महा सत्ववंत पुरुष ते अठता ज्ञाति स्वजन
उपकरणादिक अनेक प्रकारनाठे तेने त्यागीने निह्वाचर्याने विपे सम्यक् प्रकारे सावधान

अर्थ—(इच्चेतेचत्तारिपुरिसजाया के०) एरीते ते पूर्वोक्त चार पुरुष जात तेमां ए क जीव तहरीरवादी बीजो पंचमहानूतिक त्रीजो ईश्वरकारणी अने चोथो नियत वादी ए चार पुरुषते (एाणापन्ना के०) नानाप्रकारनी प्रज्ञा एटले बुद्धिवाला तथा नाना प्रकारना अनिप्राय वाला नाना प्रकारना शील एटले आचार वाला नाना प्रका रनी दृष्टी वाला नाना प्रकारनी रुची वाला नाना प्रकारना आरंजना करनार नाना प्र कारना अध्यवसाय तेणे करी (संजुत्ता के०) संयुक्त ठता पोतांना धर्मेनेविषे सावधान अया (पहीणपुवसंजोगा के०) पूर्व संयोगजे माता पिता पुत्र कलत्रादिकनो संबंध तेनेत्या गीने (आरियंमग्गंअसंपत्ता के०) आर्य मार्गने अण पाम्या एमते कांते पण न रह्या पार पण नपाम्या विचाले कामनोगने विषे खूता एटले परतीर्थिक चार पुरुष कह्या॥ ३४ ॥

॥ दीपिका—इत्येते चत्वारः पुरुषानानाप्रज्ञानानामतयोनानाहंदानानानिप्रायाना नाशीलाअनेकाचारानानादृष्टयोऽनेकदर्शनानानारुचयोनानाप्रकारआरंजोधर्मानुष्ठानं ये षां ते तथा नानाप्रकारेणाध्यवसायेन संयुक्ताधर्मार्थमुद्यताः प्रहीणपूर्वसंयोगामातापितृ कलत्रादिसंबंधरहिताआर्य निर्दोषं मार्गमसंप्राप्ताः (एोहच्चाएत्ति) ऐहिकसुखनाजः (एो पराएत्ति) नापि नवपारगाः स्युः किंतु अंतरालएव कामनोगेषु विषम्याः ॥ ३४ ॥

॥ टीका—सांप्रतमुपसंजिघृक्षुराह । (इच्चेतेइत्यादि) इत्येते पूर्वोक्तास्तज्जीवितहरीरपं चमहानूतेश्वरकर्तृनियतिवादपक्षाश्रयिणश्चत्वारः पुरुषानानाप्रकारा प्रज्ञा मतिर्येषां ते त था नानानिन्नशब्दोऽनिप्रायोयेषां ते तथा नाना प्रकारं शीलमनुष्ठानं येषां तथा नानारू पा दृष्टिर्दर्शनं येषां ते तथा नानारूपा रुचिश्चेतोनिप्रायोयेषां ते तथा नानाप्रकारआरंजो धर्मानुष्ठानं येषां ते तथा नानाप्रकारेण परस्परनिन्नेनाध्यवसायेन संयुक्ताधर्माधर्मार्थमुद्य ताः प्रहीणः परित्यक्तः पूर्वसंयोगोमातृपितृकलत्रपुत्रसंबंधोयैस्ते तथा । आराद्यातः सर्वहेयधर्मेन्यइत्यार्योमार्गोनिर्दोषः पापलेश्यासंपृक्तस्तमार्थं मार्गमसंप्राप्ताइति पूर्वोक्तया नीत्या ते चत्वारोपि नास्तिकादयो (एोहच्चाएत्ति) परित्यक्तत्वान्मातृपित्रादिसंबंधस्य धनधान्यहिरण्यादिसंचयस्य च नैहिकसुखनाजो नवन्ति । तथा (एोपाराएत्ति) असं प्राप्तत्वादार्थस्य मार्गस्य सर्वोपाधिविशुद्धस्य प्रगुणमोक्षपदतिरूपस्य न संसारपारगामि नो नवन्ति न परलोकसुखनाजो नवन्तीति कित्वंतरालएव गृहवासार्थमार्गयोर्मध्यवर्तिनएव कामनोगेषु विषम्याअध्युपपन्नादुष्पारपंकमग्नाइव करिणोविषीदन्तीति स्थितं ॥ ३४ ॥

सेवेमि पाईणंवा संतेगतिया मणुस्सा नवन्ति तंजहा आयरियावेगे अणा रियावेगे उच्चागोयावेगे एीयागोयावेगे कायमंतावेगे हस्समंतावेगे सुव

नांस्तथोपकरणं च कामजोगांगं धनधान्यहिरण्यादिकं विविधं प्रकर्षेण हित्वा त्यक्त्वा
निष्ठाचर्यायां सम्यगुचिताअसतोवा ज्ञातीनुपकरणंच विप्रहाय निष्ठाचर्यायामेके केच
नापगतस्वजनविजवाः समुचिताः ॥ ३५ ॥

पुवमेव तेहिं णायं नवइ तं जहा इह खलु पुरिसे अन्नमन्नं ममछाए
एवं विप्पडिवेदेंति तं जहा खेतंमे ववूमे हिरसुंमे सुवसुंमे धणंमे धसुंमे
कंसंमे दूसंमे विपुलधणकणगरयणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालरत्तरय
एसंतसारसावतेयंमे सद्दामे रूवामे गंधामे रसामे फासामे एते खलु
मम कामजोगा अहमवि एतेसिं ॥ ३६ ॥ सेमेहावि पुवमेव अप्पणो ए
वं समजिजाणेज्जा तं जहा इह खलु मम अन्नयरे इक्के रोयातंके समुप्प
जेज्जा अपिठे अकंते अप्पिए असुजे अमणुत्ते अमणामे इक्के णोसु
हे सेहंता नयंतारो कामजोगाइ मम अन्नयरं इक्कं रोयातंकं परियाइय
ह अपिठं अकंते अप्पियं असुजं अमणुत्तं अमणामं इक्कं णोसुहं त
हिं इक्कामिवा सोयामिवा जूरामिवा तप्पामिवा पीडामिवा परितप्पामि
वा इमानं ममे अस्सयरात्तं इक्कात्तं रोगातंकात्तं पडिमोयत्तं अपिठान्त्तं अ
कंतात्तं अपियात्तं असुजान्त्तं अमणुत्तान्त्तं अमणामत्तं इक्कात्तं णोसुहान्त्तं
एवमेव णोलद्धपुवं नवइ ॥ ३७ ॥

अर्थ-(तेहिं के०) ते पुरुषने (पुवमेव के०) प्रथम चारित्र लेवाना वखतेज एवो
(णायंनवइ के०) जाणुठे (तंजहा के०) ते कहेठे. (इह के०) आ जगत मांहे
खलु इति वाक्यालंकारे (पुरिसे के०) ते पुरुषे (अन्नमन्नं के०) अनेरी अनेरी वस्तु
एटले अमुक अमुक जुदी जुदी वस्तु (ममछाए के०) महारा उपजोगने अर्थे यज्ञ
(एवं के०) एम (विप्पडिवेदेंति के०) वेद प्रवित्तियति एटले जाणुठे (तंजहा के०)
ते वस्तुना नाम कहेठे. (खेतंमे के०) आ क्षेत्र महारुंठे (ववूमे के०) ए घर
हाट महाराठे (हिरसुंमे के०) आ रूपं महारुंठे (सुवसुंमे के०) आ सोनु महारुं
ठे (धणंमे के०) आ धन महारुंठे (धसुंमे के०) आ धान्य महारुंठे (कंसंमे के०) आ
कांसाना नाजन महाराठे (दूसंमे के०) आ दुष्य एटले वस्त्र महाराठे (विपुल, ध
ण, कणग, रयण, मणि, मोत्तिय, संख, सिल, प्पवाल, रत्त, रयण, संत सार साव
तेयंमे के०) एम विस्तीर्ण धन कनक सोलजातिना रत्न सात जातना मणी मोत्तिको संख

अथा (जेते के०) हवे जे ते (सतोवा असतोवा के०) ठतो अथवा अठतो एवो (एा यउय के०) ज्ञाति स्वजनादिक नोपरिग्रह (अणायउय के०) ज्ञाति स्वजनादिकथी रहित पणानोपरिग्रह (उवगरणंच के०) तथा धन धान्य सुवर्णादिक नोपरिग्रह तेने (वि ष्यजहाय के०) त्यागीने (निष्कारयारियाए के०) निष्काचर्याने विषे एटले चारित्रने वि षे (समुद्धिता के०) सम्यक् प्रकारे उठ्या सावधान अथा ॥ ३५ ॥

॥ टीपिका—अथलोकोत्तरं पंचमं निहुं पुरुषमाह । तदहं ब्रवीमि । यत्प्राच्यादिदिशमु दिश्य एके केचन मनुजाः संति नवंति । तद्यथा आर्याआर्यदेशोत्पन्नास्तद्विपरीताअना र्याउच्चैर्गोत्रोद्भवांनीचैर्गोत्रोद्भवाः कायवंतउच्चशरीराहस्वावामनादयः सुवर्णाडुर्वर्णाः सुरू पाडुरूपास्तेषां वाऽऽर्यादीनां क्षेत्राणि शालिक्षेत्रादीनि वस्तूनि गृहाणि परिगृहीतानि स्वीकृ तानि नवंति । किंनूतानि अल्पतराणि प्रनूततराणि वा । तथा तेषां जनपदाः स्वीकृता नवंति तेऽल्पतराः प्रनूततरावा । तेष्वार्यादिषु तथा प्रकारेषु कुलेषु आगम्य जन्म लब्ध्वा ऽनिनूय विषयादीन् प्रव्रज्यां गृहीत्वा एके केचन सत्ववंतोनिष्काचर्यायां समुद्धि ताउद्यताः । तथा सतोविद्यमानान् ज्ञातीन् स्वजनानुपकरणं च धनधान्यादिकं विप्रहा य त्यक्त्वा असतोवा ज्ञातीनुपकरणंच त्यक्त्वा समुद्धिताः प्रव्रज्योद्यताः ॥ ३५ ॥

॥ टीका—उक्ताः परतीर्थिकाः सांप्रतं लोकोत्तरं निष्कावृत्तिं निहुं पंचमं पुरुषजातमधि कृत्याह । (सेवेमीत्यादि) यादृक्कामजोगेष्वसक्तः सन्नंतरा नोवसीदति पद्मवरपौंडरीको ऋणाय च समर्थोऽभवति तदेतदहं ब्रवीमीति । अस्य चार्थस्योपदर्शनाय प्रस्तावमारच यन्नाह । प्राच्यादिकामन्यतरां दिशमुदिश्यैके केचन मनुष्याः संति नवंति । तद्यथा । आ र्यदेशोत्पन्नमगधादिजनपदोद्भवास्तथाऽनार्याः शक्यवनादिदेशोद्भवास्तथा चोच्चैर्गोत्रोद्भ वाऽद्ववाकुहरिवंशादिकुलोद्भवास्तथा नीचैर्गोत्रोद्भवावर्णापसदसंनूतास्तथा कायवंतः प्रां शवस्तथा हस्वावामनकादयस्तथा सुवर्णाडुर्वर्णाः सुरूपाः कुरूपावा एके एव केचन पर वशाजवंति तेषां चार्यादीनां । एमितिवाक्यालंकारे । क्षेत्राणि शालिक्षेत्रादीनि वस्तूनि खातोद्धितादीनि तानि परिगृहीतानि स्वीकृतानि नवंति । तान्येव विशिनष्टि । अल्पतराणि स्तोकतराणि वा प्रनूततराणिवा नवंति । तंथा तेषामेव च जानपदाः परिगृहीताननवंति तेऽल्पतराः प्रनूततरावा नवेयुस्तेषु चार्यादिविशिष्टेषु तथाप्रकारेषु कुलेष्वगम्यैवंनूतानि गृहाणि गत्वा तथा प्रकारेषु वा कुलेष्वगम्य जन्म लब्ध्वाऽनिनूयच विषयकषायादीन् प रीषहोपसर्गान् वा सम्यगुद्धानेनोद्भाय प्रव्रज्यां गृहीत्वैके केचन तथाविधसत्ववंतोनिष्का चर्यायां सम्यगुद्धितास्तथा सतोविद्यमानानपिवा एके केचन महासत्वोपेताज्ञातीन् स्वज

त कारी (अग्रियाउ के०) अग्रियकारी (असुजाउ के०) असुनकारी (अमणुजाउ के०) अमनोङ्ग (अमणामउके०) अरुचता विशेषे अमनोङ्ग पीडाकारी एवा (डुस्काउ के०) डुःख (एणसुहाउ के०) नथी जेमांहे लेश मात्र शुख एवा जे डुःख ते थकी हे काम नोगादिको तमे मने मूकावो (एवमेव के०) एवीरीते जे कामनोगादिकने प्रार्थना करेछे तोपण (एोलळेपुव्वंनवइ के०) ते कामनोगापूर्वजब्धोनजवति एटले ते काम नोगादिक जेछे तेणे कोइ मनुष्यने पूर्वोक्त डुःख थकी मूकाव्यो छे एवो पूर्वे क्यां जाणवामां आय्युं नथी. ॥ ३७ ॥

॥ टीपिका—ये निह्वाचर्योद्यतास्तैः पूर्वमेव प्रव्रज्याग्रहणकालएतज्ज्ञातं स्यात् । तद्यथा । अन्यदस्तूद्दिश्य पुरुषः प्रव्रजितः प्रव्रज्यां ग्रहीतुकामोवा एवं विप्रतिवेदयति जानाति । तद्यथा । क्षेत्रं वास्तुगृहं हिरण्यं सुवर्णं कनकं धनंगोमहिष्यादि धान्यं शा व्यादि कांस्यं कांस्यपात्रादि दूष्यं वस्त्रादि । तथा विपुलानि धनकनकादीनि शंखादक्लि णावर्ताः मुक्तशैलादिकाः शिलाः प्रवालंविद्रुमं रक्तरत्नं पद्मरागादि सत्सारं शोचनसारं शूलमण्यादि स्वापतैयं इव्यं सर्वमेतन्ममोपनोगाय नविष्यति । तथा शब्दरूपगंधरसस्प र्शमे कामनोगाअहमप्येतेषां नोगानां संबन्धी ॥ ३६ ॥ अयमपि नोगसंबन्धीति विचा र्थ समेधावी पूर्वमेवात्मना एवं समजिजानीयात् । तद्यथा । इह जन्मनि ममान्यत् डुःखं शिरोवेदनादिकं आतंकोवा आशु जीवितापहारी शूलादिकः । सकिंचनूतः । अनिष्टो ऽकांतोऽशुनोऽमनोङ्गः । अवनामयतीत्यवनामः पीडाविशेषकारी डुःखरूपः । नशुनो ऽशुनकर्मकृतत्वात् । पुनर्इखोत्पादनमत्यंतडुःखज्ञापनार्थं । तदेवंनूतं डुःखं रोगातंकं वा हंतइति खेदे हेनगवंतः कामनोगायूयं मया पालितास्ततोयूयमपीदं डुःखं रोगातंकं वा (परियाइयह) विजज्य गृह्णीत । अत्यंतडुःखपीडितः पुनस्तान्येव विशेषणान्याह । अनिष्टादिविशेषणानि पूर्वं प्रथमांतानि पुनर्द्वितीयांतानि सांप्रतं पंचम्यंतानि । सचायमर्थः पूर्वं जब्धोन नवति । कोर्थः । नहि ते नोगादयोनरं डुःखान्मोचयंतीतिपूर्वं नज्ञातं॥ ३७॥

॥ टीकाः—ते पूर्वोक्तविशिष्टानिह्वाचर्यायामन्युद्यताः पूर्वमेव प्रव्रज्याग्रहणकालएव तैरेतज्ज्ञातं नवति । तद्यथा (इहेत्यादि) इह जगति । खलुवाक्यालंकारे । अन्यदन्यदस्तू द्दिश्य ममैतन्नोगाय नविष्यतीत्येवमसौ प्रव्रज्यां प्रतिपन्नः प्रव्रजिषुर्वा प्रवेदयति जाना त्येवं परिह्विनन्ति । तद्यथा । क्षेत्रं शालिक्षेत्रादिकं वास्तु खातोह्वितादिकं हिरण्यं धर्मला नादिकं सुवर्णकनकं धनंगोमहिष्यादिकं धान्यंगोधूमादिकं कांस्यंकांस्यपात्रादिकं तथा विपुलानि प्रनूततराणि धनकनकरत्नमणिमौक्तिकानि (शंखशिलंति) मुक्तशैला

ते दक्षिणावर्त्त प्रमुख शीलते कशवटी प्रवाला रक्तरत्न तथा संत एटले ठतो सार एटले
 प्रधान एवो सावतेयं एटले धन ए सर्व महारा उपनोगने अर्थे अशो (सहामे के०) शब्द
 वंशादिकना (रूवामे के०) रूप स्त्रियादिकना (गंधामे के०) गंध ते कस्तूरी कर्पूरादि
 क वस्तुना (रसामे के०) रसमधुरादिक वस्तुना (फासामे के०) स्पर्श मृड कठणादि
 क वस्तुना (एते के०) ए समस्त वस्तु ते खलु इति निश्चे (ममकामनोगा के०) ए
 कामनोग ते महाराठे अने (अहमविके०) दुंपण (एतेसिंके०) एनोबु ॥३६॥ हवे (से
 मेहाविके०) ते पंक्ति (पुवमेव के०) पूर्वे (अप्पणो के०) पोताना हृदय साथे
 (एवं के०) एवुं (समनिजाणोळा के०) सम्यक् प्रकारे जाणे आलोचे एटले प्रथम
 थीज पोताना हृदयसाथें विचारे के ए महाराठे किंवा नथी एवो विचारे ते शुं विचा
 रे (तंजहा के०) ते कहेवे. (इहखलु के०) आ संसारनेविषे निश्चे (ममअन्नयरे
 के०) महारा शरीरने विषे अन्य कोइ एक (डुस्के के०) दुःख मस्तक पीडादिक (रो
 यातंके के०) रोगातंक एटले असाध्य रोग शूलादिक (समुप्यळेळा के०) उपजे ते
 रोग केवोहोय ते कहेवे. (अणिठे के०) अनिष्टकारी (अकांते के०) आक्रांतकारी
 (अप्पिए के०) अप्रिय कारी (असुने के०) असुनकारी (अमणुन्ने के०) अमनो
 झ एटले मनने गमे नही (अमणामे के०) विशेष प्रकारें पीडानो करनार (डुस्के
 के०) दुःख रूप (णोसुहेसेहंता के०) नथी ज्यां लवलेशमात्र सुख, एवो दुःख उप
 ने थके ते पूर्वोक्त कामनोगादि योग्य जे वस्तुवे ते प्रत्ये एवुं कहे के (नयंता
 रो के०) अहो नय थकी राखनाराउ (कामनोगाई के०) धन धान्यादिक तथा
 शब्दादिक कामनोगो तुमे (मम के०) महारे शरीरे (अन्नयरं दुःखं के०) अनेरा
 दुःख जे (रोयातंक के०) रोगातंक शूलादिक उपनावे (परियाइयह के०) तेने तमे
 वेहेंची ल्यो महारे अर्थे (अणिठं के०) अनिष्ट कारी (अकंतं के०) अक्रांत कारी
 (अप्पियं के०) अप्रियकारी (असुनं के०) असुनकारी (अमणुन्नं के०) अमनोझ
 (अमणामं के०) विशेषे अमनोझ पीडाकारी (डुस्कं के०) दुःखरूप (णोसुहं के०) नथी ज्यां
 लव लेश मात्र सुख (तहिं के०) तेणेकरी (डुस्कामिवा के०) आकरो दुःखी तुं
 (सोयामिवा के०) शोक अनुजवुं (जूरामिवा के०) जुंरुं (तप्पामिवा के०) म
 हारो रुदय तपेवे ठीजायवे (पीडामिवा के०) पीडा अनुजवुं (परितप्पामिवा के०)
 विशेषे पीडा अनुजवुं इत्यादिक (इमाउ के०) ए (ममे के०) मने (अस्सुयराउ
 के०) अनेरा (डुस्काउ के०) दुःख जे पूर्वोक्त मस्तक पीडादिक असाध्य (रोगातं
 काउपडीमोह्य के०) रोग आंतक शूलादिक जे थकी तत्काल प्राणनो नाश थाय ते
 थकी तमे मने मूकावो एवा (अणिछाउ के०) अनिष्टकारी (अकंताउ के०) आक्रां

॥ अर्थ—(इहखलु के०) आ जगत् मांहे निश्चै यकी (कामनोगा के०) ते काम नोगादिकजेठे ते, पूर्वोक्त दुःखिया जीवने (एताणाएवाके०) त्राणनणी नथाय. (एताणाएवा के०) अथवा शरण नणी नथाय. (पुरिसेवा के०) ते पूर्वोक्त दुःखी पुरुषने पूर्वोक्त रोगादिक उपने यके त्राण शरण नणी नथाय. हवे रुडा कामनोगनी लीजानो अंत देखाडे ठे (एगता के०) एकदा (पुर्वि के०) प्रथम व्याधि उत्पन्न कालें, अथवा जरा जीर्ण कालें, अथवा राजादिकना उपडवने कालें पुरुष, (कामनोगेविष्यजहंतिके०) ए कामनोगने मू के ठे. (कामनोगावाएगतापुर्वंपुरिसंविष्यजहंतिके०) अथवा ए काम नोग पोतेंज एकदा डव्यादिकने अजावें विषयानिलापी पणुं ठतांज ते पुरुषने त्यागी मूकेठे; ते कारण माटे जे पंडित पुरुष होय ते एवीरीते अवधारण करे के, (अन्नेखलुकामनोगा के०) निश्चै करी ए कामनोगादिक जेठे ते, महारा यकी अन्यठे जुदाठे. (अन्नोअहमंसि के०) हुं पण ए कामनोगयकी अन्यहुं जुदोहुं. जो एमठे तो, (सेकिमंगपुणवयं के०) ते शा अर्थे वली अमे (अन्नमन्नेहिंकामनोगेहिं मुवामो के०) अनित्य अशाश्वत एवा जे ए कामनोग, तेने विषे मूर्खी एटले ममत्व करिये, केमके एहुं ए ममत्व करहुं तेतो व्यर्थठे. (इतिसंखाएणंके०) एरीते कोइ महा सत्ववंत पुरुष ते कामनोगादिकने पूर्वोक्त रीते व्यर्थ जाणीने, (वयंचकामनोगेहिंविष्यजहिस्तामो के०) अमे ए कामनोगादिकनो त्याग करहुं. एवो अध्यवसाय करे ते महापुरुष जाणवो. वली अन्य वीजुं वैराग्यनुं कारण क हेठे. (सेमेहाविजाणेज्जा के०) ते पंडित एम जाणे जे, (बाहिरंगमेत्तं के०) ए नव विध परिग्रह तथा शब्दादिक विषय जे ठे ते दुःखयकी राखनार नथी; एतो सर्व बाहिरंग संयोगि ठे एटले बाह्यरूपठे, एहुं पंडित जाणेठे. ॥ ३७ ॥

॥ दीपिका—एतदेवाह । इह नवे खलु कामनोगान त्राणाय वा स्युः । पुरुषः प्राणी एकदा पूर्वं कामनोगान् त्यजति कामनोगावा एकदा कदाचित्पुरुषं त्यजति । सचैवं जानाति अन्ये निन्नाः खलु मत्तः कामनोगाएतेन्यश्च निन्नोऽहं एवं सति वयमेतेषु अन्यनूतेषु कामनोगेषु मूर्खी कुर्मइत्येवं केचिन्महापुरुषाः परिसंख्याय सम्यक् ज्ञात्वा, कामनोगान् वयं विप्रजहिष्यामस्त्यक्षयामस्त्यध्यवसायिनः स्युः । पुनर्वैराग्यकारणमाह । समेधावी एतत्क्षेत्रादिकं बाह्यांगं वर्ततइति जानीयात् ॥ ३७ ॥

॥ टीका—एतदेव लेशतोदर्शयति (इहखलुइत्यादि) इहास्मिन् । खलुवाक्यालंकारे । ते कामनोगाअत्यंतमन्यस्तान तस्य दुःखितस्य त्राणाय शरणाय वा नवंति । सुलालितानामपि कामनोगानां पर्यवसानं दर्शयितुमाह । (पुरिसेवाइत्यादि) पुरिशयनात्पुरुषः एकदा व्याधुत्पत्तिकाले वाऽन्यस्मिन्वाराजाद्युपश्रुवे तान्कामनोगान् परित्यजति । सवा पुरुषोऽव्याधनावे

दिकाः शिलाः प्रवालं विद्रुमं । यदिवा (शिलप्यवालंति) श्रियायुक्तं प्रवालं श्रीप्रवालं
वर्णादिगुणोपेतं तथा (रत्तरयणंति) रत्तरत्नं पद्मरागादिकं तथा सत्सारं शोचन
सारमित्यर्थः । शूलमण्यादिकं तथा स्वापतेयं शुद्धं इव्यजातं सर्वमेतत्पूर्वोक्तं मे
ममोपनोगाय नविष्यति । तथा शब्दावेवाद्योरूपाण्यंगनादीनि, गंधाः कोष्ठपुटाद
योरसामधुरादयोमांसरसादयोवा, स्पर्शामृदादयएते सर्वेपि खलु मे कामनोगायाहमप्ये
षां योगहेमार्थं प्रनविष्यामीत्येवं संप्रधार्यः ॥ ३६ ॥ समेधावी पूर्वमेवात्मानं विजानीया
देवं पर्यालोचयेत् । तद्यथा । इह संसारे । खलुशब्दोऽवधारणे । इहैवास्मिन्नेव जन्मनि म
नुष्यजने ममान्यतरदुःखं शिरोवेदनादिकं आतंकोवाऽऽशु जीवितापहारी शूलादिकः समु
त्पाद्यते । तमेव विशिनष्टि । अनिष्टोऽकांतोऽप्रियोऽशुनोऽमनोऽज्ञोऽवनामयतीत्यवनामः
पीडाविशेषकारी दुःखरूपोयदि वा नमनागमनाक् मे मम नितरामित्यर्थः । दुःखयतीति
दुःखं पुनरपि दुःखोत्पादनं अत्यंतदुःखप्रतिपादनार्थं सुखलेशस्यापि परिहारार्थं च नोनै
व शुनकर्मविपाकोदितत्वादिति । अत्रच यदुक्तं पुनरुच्यते तदव्यादरख्यापनार्थं तद्विशे
षप्रतिपादनार्थं वेति । तदेवंचूतं दुःखं रोगातंकं वा हंतइतिखेदे नयात्रातारोयूयं क्षेत्रवस्तु
हिरण्यसुवर्णधनधान्यादिकाः परिग्रहविशेषाः शब्दादयोवा विषयास्तथा हे जगवंतः!
कामनोगायूयं मया पालिताः परिगृहीताश्च ततोयूयमपीदं दुःखं रोगातंकं वा (परि
याश्यहन्ति) विजागशः परिगृह्णीत यूयं । अत्यंतपीडयोद्विग्नः पुनस्तदेव दुःखं रोगातंकं
वा विशेषण द्वारेणोच्चारयति । अनिष्टमप्रियमकांतमशुनममनोऽज्ञममनाग्नूतमवनामकं
वा दुःखमेवैतन्नोशुनमित्येवंचूतं ममोत्पन्नं यूयं विनजताहमनेनातीव दुःखामीति दुःखि
तइत्यादि पूर्ववन्नेयमित्यतोऽमुष्मान्मामन्यतरस्मादुःखादोगांतका वा प्रतिमोचयत यूयं ।
अनिष्टादिविशेषणानि तु पूर्ववद्व्याख्येयानि । प्रथमं प्रथमांतानि पुनर्द्वितीयांतानि सां
प्रतं पंचम्यंतानीति । नचायमर्थस्तेन दुःखितेनैवमेवेति यथाप्रार्थितस्तथैव लब्धपूर्वोच
वति । इदमुक्तंनवति । नहि ते क्षेत्रादयः परिग्रहविशेषानापि शब्दादयः कामनोगास्त
दुःखितं दुःखादिमोचयंतीति ॥ ३७ ॥

इह खलु कामनोगा णोताणाएवा णोसरणाएवा पुरिसेवा एगता पुविं
कामनोगे विषजहंति कामनोगावा एगता पुविं पुरिसं विषजहंति अन्ने
खलु कामनोगा अन्नो अहमंसि से किमंगपुण वयं अन्नमन्नेहिं काम
नोगेहिं मुहामो इति संखाएणं वयंच कामनोगेहिं विषजहिस्सामो से
मेहावि जाणेक्का बाहिरंगमेतं ॥ ३८ ॥

अर्थ—(इणमेवउवणीवतरागं के०) आ जे आगल कहेगे ते वणाज आसन्न हुकडा व
 न्ते. (तंजहा के०) ते कहेते. (मायामे के०) माता महारी, पिता महारो, नाइ म
 हारो, वहेन महारी, जार्वा एटले स्त्री महारी, पुत्र महारा धूता एटले वेटी महारी, पेसा
 एटले दास महारा, (नन्नामे के०) मित्र महारा सखाइ महारा, अथवा पोत्रा तथा
 न्यातमहारी (सुन्हामेके०) सुपा एटले पुत्रनी बहु महारी, (पियामेके०) प्रिय (सहामे
 के०) सखा (सुहामेके०) सुहृत् एटले सज्जन महारा, (सयणसंगयसंश्रुयामेके०) स्वजन
 संस्तुत श्वशुरकुजादिक पितरियादिक ए सर्व महारा, तथा जेनी साथे वणो आजाप संजा
 प परिचय आय ते सर्व महारा, (एतेखलुममणायउके०) ए सर्व निश्चे थकी महारा ज्ञाति
 ना वणाज हुकडा संबंधीते. अने (अहमवि के०) हुंपण (एतेसिं के०) एहोनों हुं
 ए मने उपकार करगे, हुं एने उपकार करीश. (एवं के०) एरीते (सेमेहावि के०)
 ते पंमित (पुवमेव के०) पूर्वे (अप्यणा के०) पोताना आत्माने विपे (एवंसमनि
 जाणेज्जा के०) एम समस्त प्रकारें जाणे मनमांहे विचारे जे, (इहखलुमम के०)
 आ जवने विपे निश्चे मुजने (अन्नयरे के०) अनेरो कोइ (इकेरोयांतकेसमुपजेज्जा
 णिठेजावइकेणोसुहे के०) दुःख शूलादिक असाथ्य रोग अनिष्ट यावत् दुःख कारी, अने
 नथी जेमां लेशमात्र सुख एवा रोगादिक उपने थके तेवारे ते पुरुष ते दुःखे दुःखित ठतो,
 (सेहंताके०) माता पितादिक ज्ञाति गोत्री स्वजनादिकने प्रार्थना करे के, (नयंतारोके०)
 अहो नय थकी राखनारा एवा (णायउ के०) ज्ञाति गोत्रीउं! (इम के०) एम (म
 म के०) मने (अन्नयरं के०) अनेरो दुःख रोगांतक शूलादिक उपनुंते ते तमो वहें
 ची ल्यो. केमके ए अनिष्टकारी ज्यांसुधि लवलेश मात्र सुख नही (तहिंइस्का मिवा
 के०) तेवा दुःखे करी अत्यंत दुखीहुं सोचुहुं, यावत् पीडा अनुनहुंहुं. (इमाउणंअन्न
 यरातोइस्कातो के०) एमज अनेरे दुःखे अत्यंत दुःखीहुं, शोक परिताप पीडा अनुनहुं
 हुं, ते कारणे ए दुःख तथा रोग आंतक थकी मुजने (परिमोएह के०) मूकावो. प
 रंतु अनिष्टकारी ज्यांसुधि जेमांहे लेश मात्र सुख नथी एवा दुःख थकी मूकाववाने
 (एवमेवणो लइपुवंनवइके०) एरीते ते अर्थ मागतो लीये नही एटले ते दुःखने वहेंचीलीये
 नही; अर्थात् ते ज्ञाती, गोत्री, तेने दुःख थकी मूकववाने समर्थ नथाय. ॥३॥ (तेसिंवावि
 नयंताराणं के०) अथवा ते नयथकी राखनारा एवा जे (ममणाययाणं के०) महा
 रा ज्ञाति, गोत्री, तेने पण अनेरो कोइएक दुःख रोगांतक उपजे ते केवो उपजे तोके
 अनिष्टकारी यावत् नथी जेमां लेशमात्र सुख एवो रोग उपने थके हुंपण ते नयथकी
 राखनार अइश ज्ञाती गोत्रीयोनों दुःख रोगांतक वहेची लइश, कारणके तेवा अनिष्टकारी
 जेमांहे लेशमात्र सुख नथी एवा दुःख थकी महारा ज्ञाती गोत्री दुःखी आय यावत्

तैः कामनोगैर्विषयोन्मुखोपि त्यज्यते । सचैवमवधारयति अन्ये मत्तो जिन्नाः खल्वमी का
मनोगास्तेन्यश्चान्योहमस्मि । तदेवं व्यवस्थिते “किमिति वयं पुनरेतेष्वनित्येषु परञ्चूतेष्व
न्येषु कामनोगेषु मूर्खी कुर्म” इत्येवं केचन महापुरुषाः परिसंख्याय सम्यक् ज्ञात्वा, कामनो
गान्वयं विप्रजहिष्यामस्त्यह्यामस्त्येवमध्यवसायिनोजवन्ति । पुनरपरं वैराग्योत्पत्तिका
रणमाह । (सेमेहावी) समेधावी श्रुतिकः एतज्ज्ञानीयात् । यदेतत्क्षेत्रवास्तुहिरण्यसुव
र्णशब्दादिविषयादिकं दुःखपरित्राणाय न नवतीत्युपन्यस्तं तदेतद्वाह्यांतरं वर्तते ॥ ३७ ॥

इणमेव उवणीयतरागं तं जहा मायामेपितामे जायामे नगिणीमे नज्जामे
पुत्तामे धूतामे पेसामे नन्नामे सुण्हामे सुहामे पियामे सहामे सयणसंगथसं
थुयामे एते खलु मम णायउ अहमवि एतेसिं एवं से मेहावि पुव्वमेव अ
प्पणाएवं समज्जिजाणेज्जा इह खलु मम अन्नयरे डुक्के रोयातंके समुपज्जे
ज्जा अणिठे जाव डुक्के णोसुहे सेहंता नयंतारो णायउ इम मम अन्नयरं
डुक्कं रोयातंके परियाइयह अणिठं जाव णोसुहं तहिं डुक्कामिवा सो
यामिवा जाव परितप्पामिवा इमानमे अन्नयरातो डुक्कातो रोयातंको प
रिमोएह अणिठान् जाव णोसुहान् एवमेव णोलद्धपुवं नवइ ॥ ३८ ॥ ते
सिंवावि नयंताराणं मम णाययाणं अन्नयरे डुक्के रोयातंके समुपज्जेज्जा
अणिठे जाव णोसुहं सेहंता अहमेतेसिं नयंताराणं णाययाणं इमं
अन्नयरं डुक्कं रोयातंके परियाइयामि अणिठं जाव णोसुहं मामे डुक्कं
तुवा जाव मामे परितप्पंतुवा इमानं अन्नयरातं डुक्कातो रोयातंकातं
परिमोएमि अणिठान् जाव णोसुहान् एवमेव णोलद्धपुवं नवइ अन्न
स्स डुक्कं अन्नो न परियाइयन्ति अन्नेन कडं अन्नो नोपडिसंवेदेति ॥ ४० ॥
पत्तेयं जायतियं पत्तेयं मरइ पत्तेयं चयइ पत्तेयं उववज्जइ पत्तेयं जंजा पत्ते
यं सन्ना पत्तेयं मन्ना एवं विन्नू वेदणाइति खलु णातिसंजोगा णोताणाएवा
णोसरणाएवा पुरिसेवा एगता पुव्विं णातिसंजोए विप्पजहन्ति णातिसं
जोगावा एगता पुव्विं पुरिसं विप्पजहन्ति अन्ने खलु णातिसंजोगां अन्नो
अहमंसि सेकिमंग पुणवयं अन्नमन्नेहिं णातिसंजोगेहिं मुत्तामो इति सं
खाएणं वयं णातिसंजोगं विप्पजहिस्सामो ॥ ४१ ॥

द्विविशेषणोऽऽत्तकः समुत्पद्यते, ततोऽसौ तदुःखदुःखितोऽज्ञातीन् एवमन्यर्थयेत् । यथा
ममान्यतरं दुःखमुत्पन्नं परिगृह्णीत यूयं अहमनेनोत्पन्नेन दुःखात्तंकेन पीडयिष्यामीति
ततोऽस्मादुःखान्मां परिमोचयत यूयमिति ॥ ३९ ॥ इदं सर्वं प्राग्वत् योज्यं । यावदेवं नोपलब्ध
पूर्वं जवति । यतः अन्यस्य दुःखमन्योन पर्याददाति न गृह्णीति अन्येन कृतं कर्म अन्यो
न प्रतिसंवेदयति नानुजवति ॥ ४० ॥ यतः यस्मात्प्रत्येकं जीवोजायते, प्रत्येकं म्रियते,
प्रत्येकं त्यजति परिग्रहं प्रत्येकमुत्पद्यते । यदुक्तं । एकस्य जन्ममरणो, गतयश्च शुभाशु
भाजवावर्ते ॥ तस्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यं ॥ १ ॥ तथा प्रत्येकं कृष्णं कल
हः । तदग्रहणात्कषायागृह्यते प्रत्येकमेव जीवानां कषायोदयः स्यादित्यर्थः । संज्ञापदा
र्थपरिष्ठितिः सापि प्रत्येकं (मन्नति) मननं चिंतनं पर्यालोचनमिति यावत् । प्रत्येकमे
व विद्वान् प्रत्येकं वेदनाः (इति खलुत्ति) इति पूर्वोक्तप्रकारेण खलु अमी ज्ञातिसंयोगा
न त्राणाय न शरणाय । उत्पन्नपीडार्तिनिवारणं त्राणं, अनागतार्तिसंरक्षणं शरणं । यतः
पुरुष एकदा ज्ञातिसंयोगान् विप्रजहाति, ज्ञातिसंयोगावा पुरुषं परित्यजति तस्मादन्ये ज्ञा
तिसंयोगा अहमन्योस्मीति जावनीयं । एवं सति किमिति पुनर्वयमन्यैरन्यैर्ज्ञातिसंयोगै
र्मूर्ध्ना कुर्मः । मूर्ध्नाकरणं न युक्तमित्यर्थः । इति संख्याय ज्ञात्वा, वयं “ज्ञातिसंयोगान् त्य
ज्यामः परिहरिष्याम” इति कृताध्यवसायाज्ञानतत्त्वाः स्युः ॥ ४१ ॥

॥ टीका—इदमेव चान्यद्वद्व्यमाणमुपनीततरमापन्नतरं वर्तते । तद्यथा । माता, पिता, त्रा
ता, जगिनीत्यादयो ज्ञातयः पूर्वापरसंस्तुता एते खलु ममोपकाराय ज्ञातयोनविष्यन्ति, अह
म“प्येतेषां स्नानजो जनादिनोपकरिष्यामी” त्येवं समेधावी पूर्वमेवात्मनैवं समजिजानीयादि
त्यादि । एवं पर्यालोचयेत्कल्पितवानिति वा । एतदध्यवसायी चालौ स्यादिति दर्शयितुमाह ।
(इह खलु इत्यादि) इहास्मिन्नवे मम वर्तमानस्यानिष्टाद्विशेषणविशिष्टोऽऽत्तकः स
मुत्पद्येत ततोऽसौ तदुःखदुःखितोऽज्ञातीन् । तमेवमन्यर्थयेत् । तद्यथा । ममान्यतरं
दुःखात्तंमुत्पन्नं परिगृह्णीत यूयमहमनेनोत्पन्नेन दुःखात्तंकेन पीडयिष्यामीत्यतोऽमुष्मान्मां
परिमोचयत यूयमिति । नचैतत्तेन दुःखितेन लब्धपूर्वं जवति नहि ताज्ञातयस्तं दुःखान्मोच
यितुमलमिति जावः ॥ ३९ ॥ नासौ तेषां दुःखमोचनायालमिति दर्शयितुमाह. (तेसिंवावीत्या
दि) सर्वं प्राग्वद्योजनीयं यावदेवमेव नो लब्धपूर्वं जवतीति । किमित्येवं नोपलब्धपूर्वं
जवतीत्याह । (अस्मत्सु दुःखमित्यादि) सर्वस्यैव संसारोदरविवरवर्तिनोऽसुमतः स्वरुतक
र्मोदयाद्यदुःखमुत्पद्यते तदन्यस्य संबंधि दुःखमन्योमातापित्रादिकोनप्रत्यापिधत्ते न तस्मा
त्पुत्रादेर्दुःखेनासह्येनात्यंतपीडिताः स्वजनाः नापि दुःखमात्मनि कर्तुमलं । किमित्येवमा
शंक्याह । (अस्मै एकदमित्यादि) अन्येन जंतुना कषायवशेन इन्द्रियानुकूलतयाऽजिजा

महारा ज्ञाति विशेषे पीडा अनुनवे माटे एने पण अनेरा कोइ दुःख थकी, रोगातंक थकी, मुकावशुं. एवं यद्यपि ते पोताना मन मांहे जाणे परंतु ते अनिष्टकारी जेमां लेश मात्र सुख नथी एवा दुःख ते ज्ञाती गोत्रीने उपने थके ते मांहेथी वहेंची नशके, एट ले तेमनु दुःख पोते लइ शके नही कारणके, (अन्नस्सडुक्कंअन्नोपपरियाइयंतिके०) अनेरानुं दुःख अनेरो वहेंची लइ शके नही, एटले एकनुं दुःख बीजो वहेंची लइ शके नही. (अन्नेनकडं के०) अनेरानुं करेलुं कर्म (अन्नोपडिसेवेदंति के०) अनेरो जो गवे नही. जेणे जे कीधुं होय ते तेहिज नोगवे ॥४०॥ (पत्तेयंजायतियंके०) जीव प्रत्येक प्रत्येक उपजेठे. (पत्तेयंमरइ के०) प्रत्येक प्रत्येक मरण पामेठे. (पत्तेयंचयइ के०) प्रत्येक प्रत्येक धन धान्यादिक ने ठामेठे. (पत्तेयंउववज्जइ के०) प्रत्येक प्रत्येक उपार्जन करेठे संग्रहेठे. (पत्तेयंऊंजा के०) प्रत्येक प्रत्येक ऊंजायक कलह लहेठे. (पत्तेयंसन्ना के०) प्रत्येक प्रत्येकने संज्ञा एटले पदार्थनुं परिज्ञानठे, ते कोइएकने अल्पठे, कोइएकने घणुंठे. एम तरतम योग ज्ञान उपजेठे. (पत्तेयंमन्ना के०) प्रत्येक प्रत्येक चित्तनो चिंतवनेठे. (एवंविन्नूवेदणाइतिके०) एरीते विन्नू एटले जाणवुं. प्रत्येक प्रत्येक सुख दुःखरूप वेदनानो अनुनव आयठे, एतावता एकनुं करेलुं बीजो न नोगवें. (एवं के०) ए कारणे खलु इति निश्चे (एातिसंजोगा के०) ज्ञातिनो जे संयोगठे ते जीवने (एाता एाएवा के०) त्राण नणी नथाय. (एासरणाएवा के०) जीवने शरण नणी न थाय. (पुरिसेवाएगतापुविंणातिसंजोएविप्पजहंति के०) एकदा प्रस्तावे ज्ञाति संयोगने ते पुरुष प्रथम ठामे. (एातिसंजोगावाएगतापुविंपुरिसंविप्पजहंति के०) अथवा एकदा प्रस्तावे ज्ञाति संयोग ते पुरुषने प्रथमथीज ठामे ते कारणे, (अन्नेखलुणातिसंजोगाके०) निश्चे ए ज्ञातिना संयोग जे ठे, ते मुज थकी अन्यठे. (अन्नोअहमंसि के०) अने हुं एना थकी अन्यहुं एटले जुदोहुं जो एमठे तोपण (सेकिमंगपुणवयंके०) किशोर कोमल वचने करी वली अम्हे ते (अन्नमन्नेहिं के०) माहो मांहे (एातिसंयोगेहिं के०) ज्ञाति ना संयोग साथे (मुह्णामो के०) मूर्छा कीधीठे. ते मूर्छा करवी योग्य नथी (इतिसंखा एणं के०) एवं जाणीने (वयंणातिसंजोगंविप्पजहिस्सामो के०) अमे ज्ञाति संयोग ठामशुं. एवो अथ्यवसाय जेनो होय तेने पंमित जाणवो. ॥४१॥

॥ दीपिका—इदमेव च वक्ष्यमाणमुपनीततरमासन्नतरं वर्तते । तद्यथा । माता, पिता, चात्ता, नगिनी, नार्या, पुत्रः, सुता, स्नुषा, प्रियः, सखा सुहृत्, इत्यादि ज्ञातयः पूर्वापरसंस्तुताएते खलु ज्ञातयोममोपकाराय नविष्यंति अहमप्येतेषां ज्ञातीनामुपकरिष्यामीत्येवं समेधावी पूर्वमेवात्मना एवं समनिजानीयाद्विचारयेत् । इह नवे समानिष्टा

અણુપુવેણં વિપ્પજહિયવં ઞવિસ્સતિ એયં સંસ્વાએ સેન્નિસ્કૂ નિસ્કાયરિયાએ સ મુદ્ધિએ હહનં લોગં જાણેજ્ઞા તં જીવાચેવ અજીવાચેવ તસાચેવ યાવરાચેવ॥૪૭॥

અર્થ-હવે વલી વીજું વિગેષ વૈરાગ્યનું કારણ કહેવે. (સેમેહાવિજાણેજ્ઞાવાહિરંગ મેયં કે૦) તે પંક્તિ એવું જાણેજે એ આગલ કહેશે તે સર્વ વાહ્યથે. એ સ્વજનાદિક સર્વ વાહ્યથે. એવું પૂર્વે કહ્યું; વલી (ઇણમેવ કે૦) એ થકી (ડવણીયતરાગંકે૦) યાસ ન ટુકડાં એટલે ઘણા નજીક જે થે (તંજહા કે૦) તે દેખાડેથે. (હવામે કે૦) હાય મહારા અશોક પદ્મવ સરસા અનેક શત્રુઝના વિનાશ કરનાર, તથા સ્વજન જનોના મ નોરથ પૂરણહાર, એવા હસ્ત વીજાના નથી એમ ચિંતવના કરે. (પાયામે કે૦) પગ મ હારા કાઠવા સરસા ઝંચા, તથા પદ્મ જેવા સુંવાલાથે. એવા વીજાના નથી (વાહામે કે૦) તથા વાહૂ મહારા જોગલ સમાન અનેક શત્રુના વિનાશ કરનારાથે. એવા વી જાના નથી (કરૂમે કે૦) સાયલ મહારા કેલના ગર્જ સમાનથે (ડદરંમે કે૦) પેટ મહારું અત્યંત સુવાલું માઠલા સમાનથે. (સીસંમે કે૦) મસ્તક મહારું અત્યંત સુંદ રથે. (સીજમ્મે કે૦) આચાર મહારો વહુજ રૂઢોથે. (આઝમેકે૦) આયુષ્ય મહારું સવ લથે એટલે ઘણુંથે. (વલંમે કે૦) શરીરનું વલ મહારું ઘણુંથે. (વસ્પોમેકે૦) વર્ણ મા હારો ગૌર થે. (તયામે કે૦) ત્વચા મહારી શીઘ્રથે. (ટાયામે કે૦) કાંતી મહારી સુંદર થે. (સોયંમે કે૦) શ્રોત્ર એટલે કાન મહારા જલાથે. (ચરૂમે કે૦) ચક્રુ મહારી નિ મેલથે. (ઘાણંમે કે૦) નાસિકા મહારી જલી તીદ્ધથે (જિપ્પામે કે૦) જિવ્હા મહા રી રૂઢીથે. (ફાસામેકે૦) સ્પર્શંદિય મહારી સુંદરથે. (મમાતિહંતિકે૦) એટલા એ વાના મહારા ઘણાજ સારાંથે એવી શરીરની મમતા કરે કે, જેવા મહારા શરીરના અવયવ થે તેવા વીજાના નથી એમ જાણે. (વયાઝપહિજૂરત્તિ કે૦) પરંતુ તે હસ્તાદિક શરીરના અવયવ જે થે તે કેવાથે તોકે, વયના પરિણામ થકીજ જીર્ણ થાયથે. તે જીર્ણ થવાથી તે પ્રાણી પૂર્વોક્ત સુંદર અવયવો થકી ત્રષ્ટ થાય (તંજહા કે૦) જે થકી ત્રષ્ટ થાય તેના નામ કહેથે. આયુષ્ય થકી, વલ થકી, વર્ણ થકી, ત્વચા થકી, કાંતિ થકી, શ્રોત્ર એટલે કાન થકી, યાવત્ સ્પર્શંદિયાદિક પાંચેંદિય થકી, ઝંતું થાય. (સુસંધિતાસંધીવિ સંધીનવશ્કે૦) જેરૂઢી રીતે જાતું કૂર્પરાદિકની સંધિ મલીથે તે વિસંધિ એટલે વિપરિત સંધિ થાય. (વજિતરંગેગાએનવંતિકે૦) શરીર સર્વ વલિયાં રૂપ તરંગ તેણે કરી આકુલ થાય, શરીર એવું થાય જે, પોતાનેજ ડહેગ કરે તો પઠી વીજાને ડહેગ કરે તેમાં કેવુંજશું? (કિણ્હાકે સાપલિયાનવંતિ કે૦) કાલા કેશથે તે સપેત થાય. (તંજહાકે૦) તે કહેથે કિંવહુના (જંપિયંશ્મંસરીરં કે૦) જે એ શરીર સારું મનોહર (ડરાલંઝ્યાહારોવશ્યં કે૦) ડદા

बिणा ज्ञानावृतेन मोहोदयवर्तिना यत्कृतं कर्म तदुदयमन्यः प्राणी नोप्रतिसंवेदयति, नानुभवति तदनुभवने ह्यकृतागमकृतनाशौ स्यातां । नचेमौ युक्तिसंगतावतोयद्येन कृतं तत्सर्वं सएवानुभवति । तथाचोक्तं । परकृतकर्मणि यस्मान्नाक्रामति संक्रमोविना गोवा ॥ तस्मात्सत्वानां कर्म यस्य यत्नेन तदेयं ॥१॥४॥ यस्मात्स्वकृतकर्मफलेश्वराजंतव स्तस्मात्तदेतन्नवतीत्याह । (पत्तेयमित्यादि) एकमेकं प्रत्येकं सर्वोप्यसुमान् जायते, तथा क्लीणो चायुषि प्रत्येकमेव म्रियते । उक्तंच । एकस्य जन्ममरणे, गतयश्च शुनाशुना नवावर्ते ॥ । तस्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यमिति ॥१॥ तथा प्रत्येकं क्षेत्रवस्तु हिरण्यसुवर्णादिकं परिग्रहं शब्दादींश्च विषयान्मातापितृकलत्रादिकं च त्यजति, यथा प्रत्येकमुपपद्यते युज्यते, परिग्रहस्वीकरणतया तथा प्रत्येकं ऊंजाकलहस्तद्वृण्णात्कषायाः परिगृह्यते । ततः प्रत्येकमेवासुमतां मंदतीव्रतया कषायोद्भवोभवति । तथा संज्ञानं संज्ञा पदार्थपरिज्ञितिः । सापि मंदमंदतरपटुपटुतरचेदात्प्रत्येकमेवोपजायते । सर्वज्ञादारतस्तरतमयोगेन मतेर्व्यवस्थितत्वात् । तथा प्रत्येकमेव । (मन्नति) मननं चिंतनं पर्यालोचनमिति यावत् । तथा प्रत्येकमेव (विष्णुति) विद्वांस्तथा प्रत्येकमेव सातासातरूपवेदना सुखदुःखानुभवः । उपसंजिघृक्षुराह । (इतिखलुइत्यादि) इत्येवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण यतो नान्येन कृतमन्यः प्रतिसंवेदयते प्रत्येकं जातिजरामरणादिकं । ततः खल्वमी ज्ञातिसंयोगाः स्वजनसंबंधाः संसारचक्रवाले पर्यटतोत्यंतपीडितस्य तदुद्धरणेन त्राणाय न त्राणं कुर्वति, नाप्यनागतसंरक्षणतः शरणाय नवति । किमिति । यतः पुरुष एकदा क्रोधोदयादिकाले ज्ञातिसंयोगान् विप्रजहाति परित्यजति, स्वजनाश्च न बांधवा इति व्यवहारदर्शनात् ज्ञातिसंयोगादेकदा तदसदाचारदर्शनतः पूर्वमेव तं पुरुषं परित्यजन्ति स्वसंबंधादुत्तारयन्ति । तदेवं व्यवस्थिते एतज्जावयेत्तद्यथान्ये खल्वमी ज्ञातिसंयोगामत्तो निन्ना एन्यश्चान्योहमस्मि । तदेवं व्यवस्थिते किमिति पुनर्वयमन्यैरन्यैर्ज्ञातिसंयोगैर्मूर्खं कुर्मोन तेषु मूर्खा क्रियमाणा न्याय्यैवं संख्याय ज्ञात्वा, प्रत्याकलय्य वयमुत्पन्नवैराग्या ज्ञातिसंयोगांस्त्यक्त्याम इत्येवं कृताध्यवसायिनोविदितवेद्यानवन्तीति ॥ ४१ ॥

से मेहावि जाणेजा बाहिरंगमेयं इणमेव उवणियतरागं तं जहा हवामे पायामे बाहामे ऊरूमे उदरंमे सीसंमे सीलम्मे आउमे बलंमे वण्णोमे तयामे णायामे सोयंमे चखूमे घाणंमे जिप्पामे फासामे ममाइजंसि वयाउपडि जूरइ तंजहा आउउ बलाउ वण्णाउ तयाउ णयाउ सोयाउ जाव फासाउ सुसंधिता संधीविसंधी नवइ बलितरंगेगाए नवइ किण्हा केसा पलिया नवन्ति तंजहा जंपियं इमं सरीरगं उरालं आहारोवइयं एयंपिय

ह्रस्वसदृशौ तथा जुजौ करिकराऽकारौ परपुरंजयौ प्रणयिजनमनोरथपूरकौ शत्रुशतजीवि
 तांतकरौ यथा मम न तथान्यस्य कस्यापीत्येवं पादावपि पद्मगर्भसुकुमारावित्यादि सु
 गमं । यावत्स्पर्शाः स्पर्शनेन्द्रियं ममाति ममीकरोति । यादृङ् मे, न तादृगन्यस्येति जा
 वः । एतच्च हस्तपादादिकं स्पर्शनेन्द्रियपर्यवसानं शरीरावयवसंबंधित्वेन विवक्षितं यत्किम
 पि वयसः परिणामात्कालकृतावस्थाविशेषात् (परिजूरति) जीर्णतां यांति प्रतिकृणुं
 विशरारुतां याति तस्मिंश्च प्रतिशरीरं विशीर्यति शरीरे प्रतिसमयमसौ प्राणी एतस्माद्भूय
 ते । तद्यथा । आयुषः पूर्वनिबद्धात्समयादिहान्याऽपचीयते आवीचीमरणान्युपगमात् ।
 तथा बलादपचीयते तथा वयसोयौवनावस्थायाश्चवमाने शरीरे प्रतिकृणुं शिथिलीनव
 त्सु संधिबंधनेषु बलादवश्यं चर्यते । तथा वर्णात्वचश्छायातोऽपचीयते तत्र च सन
 त्कुमारदृष्टांतोवाच्यः तथा जीर्यति शरीरे श्रोत्रादीनीन्द्रियाणि सम्यक् स्वविषयं परिष्ठे
 तुमलं । तथाचोक्तं । बाढ्यं वृद्धिर्वयोमेधा, त्वक्चक्षुःशुक्रविक्रमाः ॥ दशकेषु निवर्तते म
 नः सर्वेन्द्रियाणि च ॥ १ ॥ विशिष्टवयोहान्या सुसंधितः सुबद्धः संधिर्जानुकूर्परादिकोविसं
 धिर्नवति विगलितबंधनो नवतीत्यर्थः । तथा वलितरंगाकुलं सर्वतः शिराजालवेष्टितमा
 त्मनोपि शरीरमिदमुद्गेगकृद्भवति किंपुनरन्येषां । तथाचोक्तं । वलिसंततमस्थिज्ञेपितं
 शिथिलस्त्रायुवृतं कलेवरं ॥ स्वयमेव पुमान् जुगुप्सते, किमु कांताः कमनीयविग्रहाः ॥ १ ॥
 तथा कृष्णाः केशावयःपरिणामे जलप्रक्षालिताधवलतां प्रतिपद्यते । तदेवं वयःपरिणा
 मापादितसन्मतिरेतज्जावयेत् । तद्यथा । यदपीदं शरीरमुदारं शोचनावयवरूपोपेतं विशि
 ष्टाहारोपचितमेतदपि मयावश्यं प्रतिकृणुं विशीर्यमाणमायुषः कृये विप्रहातव्यं नविष्य
 तीत्येतदवगम्य शरीरानित्यतया संसारासारतां संख्यायावगम्य परित्यक्तसमस्तगृहप्रपंचो
 निष्किंचनतामुपगम्य सजिह्वुर्देहदीर्घसंयमयात्रार्थं निह्नाचर्यायां समुद्भितः सन् द्विधा
 लोकं जानीयादिति । तदेव लोकद्वैविध्यं दर्शयितुकामायाह । तद्यथा । जीवाश्च प्राणधारणा
 स्तद्विपरिताश्चाजीवाधर्माधर्माकाशादयः । तत्र तस्य निह्नोरहिंसाप्रसिद्धये जीवान् विजा
 गेन दर्शयितुमाह । जीवाग्रप्युपयोगलक्षणा द्विधा । तद्यथा । त्रस्यंतीति त्रसादींदि
 यादयः तथा तिष्ठंतीति स्थावराः पृथिवीकायादयः । तेषु सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकादि
 जेदेन बहुधाऽष्टव्याः । एतेषु चोपरि बहुधा व्यापारः प्रवर्तते ॥ ४२ ॥

इह खलु गारुडा सारंजा सपरिगगहिया संतेगतिया समणा माहणावि
 सारंजा सपरिगगहावि जेइमे तसा थावरा पाणा ते सयं समारंजंति अ
 नेणावि समारंजावैति अस्संपि समारंजं तं समणुजाणंति ॥ ४३ ॥ इह
 खलु गारुडा सारंजा सपरिगगहा संतेगतिया समणा माहणावि सा

र रुडा आहारें करी वृद्धिने पमाडयुं. (एयंपियं के०) एने पण (अणुपुवेणं के०) अ
नुक्रमे वयने परिणामे (विष्पजहियवेनविस्सति के०) ठाम्बुं थरो. (एयंसंस्काए के०)
एवुं जाणीने (सेजिस्कू के०) ते साधु पंमित समस्त धन धान्यादिक बाह्य परिग्रह
ठांमीने तथा राग द्वेषादिक अंतरंग परिग्रह ठांमीने (निस्कायरियाएसमुठिए के०)
जिह्वाचर्याने विषे सावधान थाय. (डुहउल्लोगंजाणेज्जा के०) ते साधु बे प्रकारे लोक
ने जाणे (तंके०) ते बे प्रकार कहेले. (जीवाचेवके०) एक जीवते जीवास्तिकाय प्राणि
मात्र जाणवा. बीजो (अजीवाचेव के०) धर्मास्तिकायादिक पांचड्य अजीव जाण
वा. हवे ए निहु चारित्रियाने दया जाणवाने अर्थे जीवना जेद कहेले. (तसाचेवथाव
राचेव के०) एक त्रस ते बेइंडियादिक जाणवा. बीजा स्थावरते पृथ्वी कायादिक जाण
वा ते वली सूक्ष्म बादर पर्याप्ता अपर्याप्ताना जेदेकरी घणा प्रकारें जाणवा. ॥ ४२ ॥

॥ दीपिका—वैराग्योत्पत्तिकारणमेवाह । समेधावी जानीयात् । तद्यथा । बाह्यतरमे
तत् यज्ज्ञातिसंबंधनं इदमन्यदुपनीततरमासन्नतरं ज्ञातिन्यः शरीरावयवानामासन्नतरत्वा
त् । तद्यथा । हस्तौमे मनोहरौ एवं पादौ बाहू ऊरू शीर्षमुदरमायुर्बलं वर्णस्त्वक् ठा
या श्रोत्रं चक्षुर्ग्राणं जिह्वास्पर्शइति सर्वं ममाति ममीकरोति. यादृङ् मे, न तादृगन्यस्येति
नावः । एतच्च हस्तपादादिकं वयसः परिणामात्. (परिजूरइति) परिजीर्णतां यांति । तद्यथा ।
आयुषः सकाशाद्दीयते बलात् वर्णात् त्वचश्चायातः श्रोत्रात् यावत्स्पर्शाद्दीयते । अ
त्रच सनत्कुमारचक्रिदृष्टांतोवाच्यः । शरीरे हीयमाने श्रोत्रादीनींन्द्रियाण्यपि हीयंते । य
दुक्तं । बाढ्यं वृद्धिर्वयोमेधा, त्वक्चक्षुःशुक्रविक्रमाः ॥ दशकेषु निवर्तते मनः सर्वेन्द्रियाणि
च । तथा सुसंधितः सुबद्धः संधिर्जानुकूर्परादिकोविसंधिर्भवति । गात्रं शरीरं वलितरंगा
कुलं शिराजालवेष्टितं नवति । यतः । वलिसंततमस्थिरोषितं, शिथिलस्त्रायुवृतं कलेवरं ॥
स्वयमेव पुमान् जुगुप्सते किमुकांताः कमनीयविग्रहाइति । तथा कृष्णः केशाः पलिताः
श्वेताः स्युः । यदपीदं शरीरमुदारं शोभनं विशिष्टाहारोपचितं एतदपि मयाऽवश्यं वि
प्रहातव्यं त्यक्तव्यं नविष्यति इत्यवगम्य संसारासारतां संख्याय ज्ञात्वा सजिह्वाच
र्यायां समुद्भितः सन् द्विधा लोकं जानीयात् । तद्यथा । जीवाअजीवाश्च । जीवां द्विवि
धाः त्रसाः स्थावराश्च । एतेषामुपरि बहुधा व्यापारः प्रवर्तते ॥ ४३ ॥

॥ टीका—सांप्रतमन्येन प्रकारेण वैराग्योत्पत्तिकारणमाह । (समेधावीत्यादि) सश्रु
तिकएतद्वक्ष्यमाणं जानीयात् । तद्यथा । बाह्यतरमेतद्यज्ज्ञातिसंबंधनमिदमेवान्यदुपनी
ततरमासन्नतरं शरीरावयवानां निन्नज्ञातिन्यत्रासन्नतरत्वात् । यथा हस्तौ ममाशोकप

प्रवर्ज्यां पात्रशुं इत्यर्थः । (कस्तपंतंहेवं के०) वली तेनी निश्चायें विचरुं ते
 लुं कारण शुं? एवा संदेहें शिष्यें पूठे थके तदनंतर आचार्य ते शिष्यनो अन्नि
 प्राय जाणीने तेने उत्तर आपेठे. (जहापुवंतहाअवरं के०) जेम ग्रहस्थने सारं
 नि सपरिग्रही पणु प्रथम होय तेम पठी पण होय. (जहाअवरंतहापुवं के०) अने कोइ
 एकश्रमण ब्राह्मण पण ग्रहस्थने जावें होय तेवारे सारंनि सपरिग्रही होय तेमज पठी
 प्रवर्ज्याना अवसरे पण तेवाज सारंनी सपरिग्रही थका वर्त्ते तो ते पण ग्रहस्थ सरखाज
 जाणवा केमके जेम पठी प्रवर्ज्याने अवसरेठे तेम प्रथम ग्रहस्थने जावे पण तेवाज ह
 ता. ए कारणे निरारंनि थका चारित्रियायें सारंनिनो आश्रय ग्रहण करवो जेम ए गृह
 स्थ सारंनि सपरिग्रही प्रत्यक्ष देखायठे तेम देखाडेठे. (अंजूएतेअणुवरयाअणुवक्ष्या
 के०) ए वात प्रगट पणेठे के ए गृहस्थादिक सावधानुष्ठान थकी अनुपरत एटले नि
 वर्त्या नथी जे कारण माटे ते सारंनी, सपरिग्रही प्रत्यक्ष पणेठे. अने जे कोइ चारित्रज
 हिने पठी सावधानुष्ठानने विषे प्रवर्त्ते. आधाकर्मादिक आहार लिये तेपण (पुणरवि
 के०) वली पण (तारिसगाचेवके०) तादृश तेवाज जाणवा. जेम पठी प्रवर्ज्याने अव
 सरे वर्त्तेठे तेम प्रथम गृहस्थने जावे पण वर्त्तता हता ॥ ४५ ॥

॥ दीपिका—तमेवाह । इह संसारे खलु गृहस्थाः सारंजाः सपरिग्रहाः संति विद्यंते ।
 एके केचन श्रमणाः शाक्यादयो ब्राह्मणाश्च सारंजाः सपरिग्रहाः । यतोयस्मिन् त्रसाः स्था
 वराः प्राणिन एतान् स्वयं समारंजंते अन्यांश्च समारंजयंति समारंजं कुर्वतश्चान्यान् सम
 नुजानंति ॥ ४३ ॥ एवं प्राणातिपातं प्रदर्श्य परिग्रहमाह । इह खलु गृहस्थाः सारंजाः सप
 रिग्रहाः संति श्रमणा ब्राह्मणा अपि तादृशाः । यस्मिन् कामजोगाः कामाः स्त्रीसंगादयो
 जोगाः स्रक्चंदनगीतादयः । एते सचित्ता अचित्तावा तान् स्वयं परिगृह्णन्ति अन्यान् प
 रिग्राहयन्ति परंच परिगृह्णन्तं समनुजानंति ॥ ४४ ॥ उपसंहारमाह । इह खलु गृहस्थाः श्रम
 णा ब्राह्मणाश्च सारंजाः सपरिग्रहा इति ज्ञात्वा सन्निकुरेवं चिंतयेत्. अहमेव खलु अनारं
 जोऽपरिग्रहश्च । ये चामी गृहस्थादयः सारंजाः सपरिग्रहास्तदेतन्निश्रया ब्रह्मचर्यं श्राम
 एयं वत्स्याम आचरिष्यामोऽनारंजा अपरिग्रहाः संतो धर्माधारदेहधारणार्थमाहारादिकृते
 सारंजसपरिग्रहगृहस्थनिश्रयां प्रवर्ज्यां करिष्याम इत्यर्थः । शिष्यः प्राह । कस्य हेतोर्गृह
 स्थस्य श्रमणादिनिश्चाकरणं? आचार्य आह । यथा पूर्वमादौ सारंजपरिग्रहत्वं तेषां तथा
 पश्चादपि सर्वकालमपि गृहस्थाः सारंजादिदोषमुष्ठाः श्रमणाश्च पूर्वं गृहस्थत्वे सारंजास्त
 या परस्मिन्नपि प्रवर्ज्याकाले तथाविधा एव ते यथा परमपरस्मिन् प्रवर्ज्याकाले तथा पूर्वं
 गृहस्थत्वेपीति । ततः साधुनिरनारंजैः सारंजाश्रयणं कार्यं । गृहस्थासारंजत्वमाह (अंजू

રંજા સપરિગ્ગહાં જેઝમે કામજોગા સચિત્તાવા અચિત્તાવા તે સયં પરિ
ગિણ્હંતિ અન્નેણવિ પરિગિણ્હાવેંતિ અન્નંપિ પરિગિણ્હંતં સમણુજાણંતિ
॥ ૪૪ ॥ ઇહ સ્વલુ ગારઙ્ગા સારંજા સપરિગ્ગહા સંતે ગતિયા સમણા
માહણાવિ સારંજા સપરિગ્ગહા અહં સ્વલુ અણારંજે અપરિગ્ગહે જે સ્વલુ
ગારઙ્ગા સારંજા સપરિગ્ગહા સંતેગતિયા સમણા માહણાવિ સારંજા સ
પરિગ્ગહા એતે ચેવ નિસ્સાણ વંજચેરંવા સંવસિસ્સામો કસ્સણં તં
હેઠં જહા પુઘં તહા અવરં જહા અવરં તહા પુઘં અંજૂ એતે અણુવરયા
અણુવઠ્ઠિયા પુણરવિ તારિસગા ચેવ ॥ ૪૫ ॥

અર્થ—હવે એ જીવોના ઉપમર્દક દેખાડે. (ઇહસ્વલુ કે ૦) આ સંસારને વિષે નિ
શ્ચેં થકી (ગારઙ્ગાસારંજા કે ૦) ગ્રહસ્થ જેઠે તે સારંજી, તથા (સપરિગ્ગહિયા કે ૦) સ
પરિગ્ગહિયા જાણવા. (સંતેગતિયાસમણામાહણાવિ કે ૦) તથા કોઈ એક શ્રમણ અને
બ્રાહ્મણઠે તેપણ (સારંજાસપરિગ્ગહાવિ કે ૦) સારંજી અને સપરિગ્ગહીઠે. તે સારંજી સ
પરિગ્ગહી કેવાઠે તે કહેઠે. (જેઝમેતસાધાવરાપાણા કે ૦) જે કોઈ એ ત્રસ અને સ્થાવર
પ્રાણીઠે (તેસયંસમારંજંતિ કે ૦) તેનો સ્વયં પોતે સમારંજ કરેઠે (અન્નેણાવિસમારંજા
વેંતિ કે ૦) અન્ય બીજાપાસેં આરંજ કરાવેઠે (અણ્ણપિસમારંજંતંસમણુજાણંતિ કે ૦)
બીજો કોઈ આરંજ કરતો હોય તેને અનુમોદન આપેઠે. ॥ ૪૩ ॥ હવે એ સારંજી સપરિગ્ગહીને
પ્રાણાતિપાત દેખાડીને જોગાંગનૂત પરિગ્ગહ દેખાડે. અંહી ઇહસ્વલુ ઇત્યાદિકનો અર્થ લ
સેઠે. આ જગત્ માંહે નિશ્ચેં થકી ગ્રહસ્થ સારંજી સપરિગ્ગહી હોયઠે અને કોઈએક શ્રમણ
બ્રાહ્મણ પણ સારંજી સપરિગ્ગહીઠે. (જેઝમેકામજોગાસચિત્તાવાઅચિત્તાવાકે ૦) જે તે સ્ત્રિયા
દિકના જોગને અર્થે પુષ્પ, ચંદન, ગીત, વાજિત્રાદિક કરાવે તે સચિત્ત અને અચિત્ત પરિગ્ગહ
જાણવો. (તેસયંપરિગિણ્હંતિકે ૦) તે સ્વયં પોતે કામજોગના અર્થી થકા સચિત્તાચિત્તરૂપ
પરિગ્ગહ અંગીકાર કરે. (અન્નેણવિપરિગિણ્હાવેંતિકે ૦) બીજા પાસેં પરિગ્ગહાવે. (અન્નંપિપરિ
ગિણ્હંતંસમણુજાણંતિકે ૦) બીજોજે પરિગ્ગહે તેને અનુમોદન આપે. ॥ ૪૪ ॥ એમ આ જગત્
માં ગ્રહસ્થ સારંજી સપરિગ્ગહીઠે અને કેટલાએક શ્રમણ બ્રાહ્મણ પણ સારંજી સપરિગ્ગહી
ઠે એવું જાણીને નિહુ ચારિત્રિઠ એવું ચિંતવે જે (અહં કે ૦) હું સ્વલુ ઇતિ નિશ્ચેં નિરારં
જી નિઃપરિગ્ગહીહું. તો જે એ ગ્રહસ્થ તથા શ્રમણ બ્રાહ્મણ સારંજી સપરિગ્ગહીઠે એની નિ
શ્રાયેં અમે બ્રહ્મચર્ય આદરણું એતાવતા નિરારંજ નિઃપરિગ્ગહી થકા ધર્માધારનૂત દેહને
પ્રતિપાલવા નિમિત્તે આહારાદિકને અર્થે સારંજી સપરિગ્ગહી એવા ગ્રહસ્થની નિશ્રાયેં

ग्रहान्योऽनुपरताः परिग्रहार्त्ताञ्च सत्संयमानुष्ठानेन चानुपस्थिताः सम्यगुष्ठानमकृतवन्तो
पि कथंचिद्धर्मकरणाद्योचितास्तेषु द्विष्टनोजित्वात्सावद्याऽनुष्ठानपरत्वाच्च गृहस्थानावेऽनु
ष्ठानमनतिवर्तमानाः पुनरपि तादृशाएव गृहस्थकल्पाएवेति ॥ ४५ ॥

जे खलु गारवा सारंजा सपरिग्गहा संतेगतिया समणा माहणावि सारं
जा सपरिग्गहा डहतो पावाइ कुवंति इति संखाए दोहिवि अंतेहिं
अदिस्समाणो इति निस्कू रीएजा ॥ ४६ ॥ सेवेमि पाईणंवा जाव एवं से
परिस्सायकम्मे एवं से ववेयकम्मे एवं सेविअंतकारए जवतीति मरकायं ॥ ४७ ॥

अर्थ—(जेखलुगारवासारंजासपरिग्गहा के०) जे निश्चे थकी ग्रहस्थ सारंजी सपरि
ग्रहीते (संतेगतियासमणामाहणाविसारंजासपरिग्गहा के०) अने कोइ एक भ्रमण
ब्राह्मण पण सारंजी अने सपरिग्रहीते (डहतोपावाइकुवंति के०) ए कारणे ए वने
पापना करनारा जाणवा (इतिसंखाए के०) एवुं जाणीने (दोहिविअंतेहिं के०) आरं
ज अने परिग्रह ए वेव थकी अंत एटजे दूर रहे (अदिस्समाणो के०) आरंज अने
परिग्रह थकी अदृश्य मान ठतो (इतिनिस्कूरीएजा के०) एम चारित्रवान् साधु निर
वद्य आहारनुं नोजन करनार थको संयमानुष्ठानने विपे प्रवर्ते ॥ ४६ ॥ (सेवेमिके०) वली ते
ज अर्थ विज्ञेपें करी कहुंठुं (पाईणंवा के०) पूर्व पश्चिम उत्तर अने दक्षिण दिशि
थकी आब्यो एवो साधु निरांजी निःपरिग्रही संयमने विपे प्रवर्तमान थको (जावएवंसेप
रिस्सायकम्मे के०) ज्यां सुधी एम ते साधु इपरिज्ञायें जाणीने प्रत्याख्यान परिज्ञायें पञ्च
स्कीने (एवंसेववेयकम्मे के०) एम ते कर्मना अंतनो करनार थाय (एवंसेविअंतकार
एजवतीतिमरकायं के०) ए प्रकारे ते योगनिरोधे करी विशेष अंतकारी थाय एम श्री ती
र्थकर गणधरें कहुंठे ॥ ४७ ॥

॥ दीपिका—उपसंहारमाह । (जेखलुति) येइमे गृहस्थादयस्ते द्विधापि रागदे
पान्यामुजान्यां पापानि कुर्वन्ति इति संख्याय ज्ञात्वा द्वयोरप्यंतयोरागदेपयोरनुपलन्यमा
नः सन् इत्येवंनूतोजिह्वः संयमे रीयेत प्रवर्तेत । कोर्थः । यइमे ज्ञातिसंयोगायथायं
धनादिपरिग्रहः यच्चेदं हस्ताद्यवयवयुक्तं शरीरं यच्चायुर्वलवर्णादिकं तत्सर्वमसारमनित्यं । गृ
हस्थभ्रमणब्राह्मणाश्च सारंजपरिग्रहाः एतत्सर्वं ज्ञात्वा जिह्वः संयमे रीयेत तिष्ठेदितिस्थि
तं ॥ ४६ ॥ (सेवेमि) सोहं ब्रवीमि प्राच्यादिशोन्यतरस्याः समागतः सजिह्वर्दयोरपि रागदे
पयोरदृश्यमानः संयमे रीयमाणः सन् एवं पूर्वोक्तप्रकारेण परिज्ञातकर्मा स्यात् इपरिज्ञा
या परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्यातकर्मा स्यादित्यर्थः । एवं सयोगनिरोधेन व्यं
तकारकः विशेषेणकर्मणामंतकारकः स्यादिति तीर्थकृजणधरादिनिराख्यातं ॥ ४७ ॥

इति) व्यक्तमिदं ये गृहस्थाः सावद्यादनुपस्थिताअनुद्यताः । येपि शाक्यादयः प्रव्रजिता स्तेषुद्विष्टनोजित्वात्सावद्यानुष्ठानपरत्वात्पुनरपि तादृशाएव गृहस्थतुल्याएव ॥ ४५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं तदुपमर्दकव्यापारकर्तृन् दर्शयन्नाह । (इहखलुइत्यादि) इहास्मिन्संसारे । खलुवाक्यालंकारे । गृहमागारं तत्र तिष्ठंतीति गृहस्थास्तेच सहारंजेण जीवोपमर्दकारिणा वर्तते सारंजास्तथा सहपरिग्रहेण द्विपञ्चतुष्पदधनधान्यादिना वर्ततइति सपरिग्रहाः । न केवलं तएवान्येपि संति विद्यंते एके केचन श्रमणाः शाक्यादयस्तेच पचनपाचनाद्यनुमतेः सारंजादास्यादिपरिग्रहाच्च सपरिग्रहास्तथा ब्राह्मणाश्चैवंविधाएव । एतेषां च सारंनकत्वं स्पष्टतरं सूत्रेणैव दर्शयति । यस्मै प्राग्वर्णितास्त्रसाः स्थावराश्च प्राणिनस्तावत्स्वयमेवापरप्रेरिताएव समारंजंते तदुपमर्दकं व्यापारं स्वतएव कुर्वंतीत्यर्थः । तथान्यांश्च समारंनं कुर्वतश्चान्यान् समनुजानंते ॥४३॥ तदेवंप्राणातिपातं प्रदर्श्य नोगांगनूतं परिग्रहं दर्शयितुमाह । यस्मै प्रत्यक्षाः कामप्रधानानोगाः कामनोगाः काम्यंतइति कामाः स्त्रीगात्रपरिष्वंगादयोऽनुज्यंतइति नोगाः स्त्रक्चंदनवादित्रादयस्तएते सचित्ताः सचेतनाश्च चेतनावा नवेयुस्तदुपादाननूतार्थास्तांश्च सचित्तानचित्तान्वाऽर्थीस्तेकामनोगार्थिनोगृहस्थादयस्ततएव परिगृह्णन्ति अन्येनच परिग्राहयन्ति अपरंच परिगृह्णन्तं समनुजानंतइति ॥४४॥ सांप्रतमुपसंजिघृक्षुराह । इहास्मिन् जगति विद्यंते गृहस्थास्तथाविधश्रमणाब्राह्मणाश्च सारंजाः सपरिग्रहाइत्येवं ज्ञात्वा सनिष्ठुरेवमवधारयेदहमेवात्र खल्वनारंनोऽपरिग्रहश्च । ये चामी गृहस्थादयः सारंजादिगुणयुक्तास्तदेतन्निश्रयास्तदाश्रयेणच ब्रह्मचर्यं श्रामण्यमाचरिष्यामोऽनारंजाअपरिग्रहाः संतोधर्माधारदेहप्रतिपालनार्थमाहारादिकृते सारंनपरिग्रहस्थ निश्रयां प्रव्रज्यां करिष्यामइत्यर्थः । ननु च यदि तन्निश्रयापुनरपि विहर्तव्यं किमर्थं ? तेत्यज्यंतइति जाताशंकः पृच्छति । कस्य हेतोः केन कारणेन तदेतज्जृहस्थश्रमणब्राह्मणत्यजनमनिहितमित्याचार्योपि विदितानिप्रायउत्तरं ददाति । यथा पूर्वमादौ सारंनपरिग्रहत्वं तेषां तथा पश्चादपि सर्वकालमपि गृहस्थाः सारंजादिदोषदुष्टाः श्रमणाश्च केचन यथा पूर्वं गृहस्थानावे सारंजाः सपरिग्रहास्तथा परस्मिन्नपि प्रव्रज्याकाले तथाविधाएव तइति । अधुनोनयपदाव्यनिचारित्वप्रतिपादनार्थमाह । यथा परमपरस्मिन् प्रव्रज्याप्रतिपत्तिका ले तथा पूर्वमपि गृहस्थनावादावपीति । यदि वा कस्य हेतोस्तज्जृहस्थाद्याश्रयणं क्रियते यतिनेत्याह । यथा पूर्वं प्रव्रज्यारंनकाले सर्वमेव निष्ठादिकं गृहस्थायत्तं तथा पश्चादप्यतः कथंनु नामानवद्यावृत्तिर्नविष्यतीत्यतः साधुनिरनारंजैः सारंजाश्रयणं विधेयं । तथा चैते गृहस्थादयः सारंजाः सपरिग्रहाश्च । तथा प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यंतइति दर्शयितुमाह । (अंजूइति) व्यक्तमेतदेते गृहस्थादयोयदि वांजूइति प्रगुणेन न्यायेन स्वरसप्रव्रज्यासावद्यानु

परुर्वेति सवेपाणा जावसत्ता एहंतवा एअज्जावेयवा एपरिचेतवा ए
परितावेयवा एउद्वेयवा एसधम्मं धुवेणीति ए सासए समिच्चं लोगं खे
यन्नेहिं पवेदंति एवंसे निस्कू विरते पाणातिवायतो जाव विरते परिग्गहा
तो एोदंतपस्काएणं दंतपस्काएज्जा एोअंजणं एोवमणं एोधूवणं
एोतं परिआविएज्जा ॥ ४९ ॥

अर्थ—(तठ के०) त्यां कर्मबंधने प्रस्तावे खलु इति वाक्यालंकारे (जगवंता
के०) जगवंत श्रीतीर्थकरदेवे (ठ ज्जीवनिकायहेउं के०) ठजीवनिकाय कर्मबंधना का
रण (पस्सुत्ता के०) कह्याठे (तंजहा के०) ते ठ कायना नाम कहेठे (पुढवीकाएज्जा
वतसकाए के०) पृथ्वी कायथी मांमीने यावत् त्रसकाय पर्यंत ठ जीव निकाय जाण
वा तेने पीडतां पीडावता जेम दुःख उपजे तेम दृष्टांते करी देखाडेठे (तेजहाणामए
के०) ते जेम नाम एवी संजावनायें (मम के०) मुजने (अस्तायं के०) अस्ताता उ
पजे शा थकी अस्ताता उपजे ते कहेठे (दंमेणवा के०) दंमादिकेंकरी हणता थका
(अछीणवा के०) अस्थिरखंमे करी हाडकायें करी (मुछीणवा के०) मुछीयें करी (जेजू
णवा के०) पापाणे करी (कवाजेणवा के०) छीकरीयें करी (आउट्टिज्जमाणस्तवा
के०) आक्रोश करताथका तथा सन्मुख नाखता थका (हम्ममाणस्तवा के०) अथवा
हणता थका (तज्जिज्जमाणस्तवा के०) तर्जना करता थका (ताडिज्जमाणस्तवा
के०) ताडना करता थका (परियाविज्जमाणस्तवा के०) परितापना करता थका
(किलाविज्जमाणस्तवा के०) किलामणाकरताथका (उद्विज्जमाणस्तवा के०) उ
द्वेग करता थका तथा जीवने काया थकी रहित करताथका (जावजांमुक्कण
मायमवि के०) यावत् शरीर मांहेथी एक रोम उखेडवा मात्र एवुं पण (हिंसा
कारगं के०) हिंसानु कारण तेथी पण (डुक्कंजयंपडिसंवेदंमि के०) दुःख अने
जय हुं वेडं अनुजवुं (इत्थेवंजाण के०) ए प्रकारे तेजाणे के (सवेजीवा के०)
सर्व जीवते सर्व पंचेंडियजीव जाणवा (सवेज्जूता के०) सर्व जूतते सर्व वनस्प
ति प्रमुखना जीव जाणवा (सवेपाणा के०) सर्व प्राणी ते सर्व वे इंदियादिक विक
लेंडि जीव जाणवा (सवेसत्ता के०) सर्वसत्त्व ते पृथिव्यादिक सर्वजीव जाणवा ते
जीवोने (दंमेकरी हणता थका (जावकवाजेणवा के०) यावत् छीकरीयें करी हणता
थका (आउट्टिज्जमाणवा के०) आक्रोश करता थका (हम्ममाणवा के०) हणता
थका (तज्जिज्जमाणवा के०) तर्जना करता थका (ताडिज्जमाणवा के०) ताडना
करता थका (परियाविज्जमाणवा के०) परितापना करता थका (किलाविज्जमाणवा

॥टीका—सांप्रतमुपसंहरति । (जेखलुइत्यादि) यस्मै गृहस्थादयस्ते विधापि सारंजसपरिग्रहत्वान्यामुनान्यामपि पापान्युपाददते । यदिवा रागद्वेषान्यामुनान्यामपि पापान्युपाददते यदिवा गृहस्थप्रव्रज्यापर्यायान्यामुनान्यां पापानि कुर्वंत इत्येवं संख्याय परिज्ञाय द्वयोरप्येतयोरारंजपरिग्रहयोरगद्वेषयोर्वा दृश्यमानोनुपलभ्यमानोयदिवा रागद्वेषयोर्वावत्तावज्जावौ तयोरदिश्यमाने रागद्वेषानाववृत्तित्वेनापदिश्यमानः सन्नित्येवंनूतोनिर्गुणशीलोऽनवद्याहारनोजी सत्संयमानुष्ठाने रीयेत प्रवर्तेत । एतदुक्तं नवति । ये इमे जातिसंयोगायश्चार्थं धनधान्यादिकः परिग्रहोयच्चेदं हस्तपादाद्यवयवयुक्तं शरीरं यच्च सदायुर्बलवर्णादिकं तत्सर्वमशाश्वतमनित्यं स्वप्नेऽजालसदृशमसारं । गृहस्थश्रमणब्राह्मणाश्च सारंजाः सपरिग्रहाश्चैतत्सर्वं परिज्ञाय सत्संयमानुष्ठाने निहुरीयेतेति स्थितं ॥ ४६ ॥ सपुनरप्यहमधिकृतमेवार्थं विशेषिततरं सोपपत्तिकं ब्रवीमीति । तत्र प्रज्ञापकापेक्षया प्राच्यादिकायादिशोन्यतरस्याः समायातः सन्निहुर्यद्वयोरप्यंतयोरदृश्यमानतया सत्संयमे रीयमाणः सन् एवमनंतरोक्तेन प्रकारेण कपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिज्ञातकर्मा नवति । पुनरप्येवमिति परिज्ञातकर्मत्वाद्यपेतकर्मा नवति अपूर्वस्याबंधकोनवतीत्यर्थः । पुनरेवमित्यबंधकयोगनिरोधोपायतः पूर्वोपचितस्य कर्मणोविशेषेणांतकारकोनवतीत्येतच्च तीर्थकरगणधरादिनिर्ज्ञातज्ञेयैर्व्याख्यातमिति ॥ ४७ ॥

तच्च खलु जगवंता बज्जीवनिकायहेतुं पशुता तंजहा पुढवीकाए जाव त सकाए से जहा णामए मम अस्सायं दंभेणवा अघीणवा मुठीणवा लेलूणवा कवालेणवा आउट्टिज्जमाणस्सवा हम्ममाणस्सवा तज्जिज्जमाणस्सवा ताडिज्जमाणस्सवा परियाविज्जमाणस्सवा किलाविज्जमाणस्सवा उह्विज्जमाणस्सवा जावलोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारगं दुक्कं नयं पडिसं वेदेंमि इच्चेवं जाण सवे जीवा सवेनूता सवेपाणा सवेसत्ता दंभेणवा जाव कवालेणवा आउट्टिज्जमाणावा हम्ममाणावा तज्जिज्जमाणावा ताडिज्जमाणावा परियाविज्जमाणावा किलाविज्जमाणावा उह्विज्जमाणावा जाव लोमुक्खणणमायमवि हिंसाकारगं दुक्कं नयं पडिसंवेदेंति एवं नच्चा सवेपाणा जाव सत्ता एहंतवा एअज्जावेयवा एपरिघेतवा एपरितावेयवा एउह्वेयवा ॥ ४८ ॥ सेवेमि जेयअतिता जेयपडुप्पन्ना जेयआगमिस्सा मि अरिहंता जगवंता सवे ते एवमाइक्कंति एवंजासंति एवंपसुवेंति एवं

वादं यकी, तथा अदत्तादानं यकी, तथा मैथुन एटले कुशीजं यकी, (जावविरतेपरिगं हातो के०) यावत् परिग्रहं यकी, विरतिं करतो यको जेवा आचारं प्रवर्ते, ते आचारं कहेते. (एतदंतपस्कालणेणं दंतपस्कालेज्जा के०) दंतं प्रहालने करी दंतं धोवे नही, एतावता जावजीव सुधी दातणं न करे. (एतदंजणं के०) जावजीव सुधी सौजाग्यने अर्थे आंखमां अंजनं नाखे नही. (एतदमणं के०) वमनं विरेचनादिकं क्रियां न करे, (एतदधूवणे के०) शरीरं वस्त्रादिकं धूपनं न करे (एतदंतपरिग्रहाविज्जा के०) कासादिरो गने मटाडवा माटे धूमपानं पणं न करे, ते जिहु एटला वाना पोते आचरे नही. ॥४९॥

॥ दीपिका—प्राणातिपातेन कर्मबंधप्रस्तावे खलु जगवता पञ्जीवनिकायाहेतुत्वेनोक्ताः । तद्यथा । पृथिवीकायोयावन्नसकायः । एतेषां दुःखं दृष्टान्तेनाह । तद्यथा नाम ममासातं दुःखं दंडेन अस्थना मुष्टिना जेलुना लोष्टेन कर्परेण आकोट्यमानस्य संकोच्यमानस्य हन्यमानस्य कशादिजिह्वाद्यमानस्य कुड्यादावनिघातादिना परिताप्यमानस्याग्न्यादावन्येन प्रकारेण परिक्रम्यमाणस्यापडाव्यमानस्य मार्यमाणस्य यावन्नोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकरं दुःखं नयं च यन्मयि क्रियते तत्सर्वमहं संवेदयामि इत्येवं जानीहि । तथा सर्वे प्राणाजीवानूतानि सत्त्वास्त्येकार्थकाः कथंचिन्नेदेन वा व्याख्येयाः । तथाहि । प्राणाद्वित्रिचतुःखाःस्थुर्नूतानि तरवः स्मृताः ॥ जीवाः पंचेन्द्रियाः प्रोक्ताः शेषाः सत्त्वास्तीरिता इति । एषां दंडादिना कोट्यमानानां यावन्नोमोत्खननमात्रमपि दुःखं प्रति संवेदयतां । एतच्च हिंसाकरं दुःखं नयं चोत्पन्नं ते सर्वेपि प्राणिनः साक्षादनुभवत्यतः सर्वेपि प्राणिनो हंतव्यान् आज्ञापयितव्यान् कार्ये प्रयोक्तव्यान् परिग्राह्यान् परितापयितव्यान् अपडावयितव्याः ॥४९॥ सोहं साधुर्वीमि न स्वमत्या किंतु तीर्थकृदाज्ञयेत्याह । येअतीताये च प्रत्युत्पन्नावर्तमानाः सीमंधरादयो ये चागमिष्याअनागताः पद्मनाभादयोऽर्हंतो जगवन्तः सर्वेप्येवमाख्यांति एवं ज्ञापन्ते स्वत एव प्रज्ञापयन्ति हेतु निरेवं प्ररूपयन्ति नामादिनिर्गथा सर्वे प्राणा न हंतव्या इत्यादि । एषधर्मो ध्रुवो नित्यः शाश्वतः समेत्य ज्ञात्वा, लोकं खेदकैस्तीर्थकरैः प्रवेदितः । एवं ज्ञात्वा सजिह्वविरतः प्राणातिपाताद्यावत्परिग्रहान्महाव्रतपालनार्थमुत्तरगुणाः कथ्यन्ते । (नोदंत इत्यादिना) निष्किंचनः सन् साधुर्नो दंतप्रहालनेन कष्टेन दंतान् प्रहालयेत् नोअंजनं नेत्रयोर्विज्जूपार्थं कुर्यात्, वमनं विरेचनादि न कुर्यात्, वस्त्राणां धूपनं न कुर्यात् कासाद्यपनोदनार्थं धूमं न पिबेत् ॥४९॥

॥ टीका—कथं पुनः प्राणातिपातविरतिव्रतादिव्यवस्थितस्य कर्मापगमोन्नवतीत्युक्तं यत्तत्प्रवृत्तस्यात्मौपम्येन प्राणिनां पीडोत्पद्यते तथा च कर्मबंध इत्येवं सर्वं मनस्याधा

के०) किलामणा करता थका, (उद्विज्जमाणावा के०) उद्वेग करता थका, तथा जीव ने काया थकी रहित करता थका, (जावलोमुखणणमायमवि के०) यावत् एक रो म उखेडवा मात्र एवुं पण (हिंसाकारगं के०) हिंसानु कारण ते थकी पण, (डस्कं नयंपडिसंवेदेति के०) ते जीवो दुःख थने नय एवुंज वेदे अनुनवे एटले जेवुं दुःख मने वेदवुं पडे, तेवुं दुःख सर्व जीवने वेदवुं पडे. एम सर्व जीवोने पोता सरखुं दुःख देखाडीने अन्य जीवोने शिद्धानो उपदेश आपेठे. (एवंनच्चा के०) एवुं जाणीने (स वेपाणाजावसत्ता के०) सर्व प्राणी, सर्वनूत, सर्वजीव थने सर्व सत्वने (एहंतवा के०) हणवा नही, (एअज्जावेयवाके०) दंमादिकें करी ताडवा नही, (एपरिघेतवाके०) बला त्कारें करी दासनी पेटें परिग्रहवा नही, एटले बलात्कारें करी चाकरनी पेटें कोइ कार्यने विषे प्रेरवा नही. (एपरितावेयवा के०) शारीरिक मानसी पीडाने उपजावीने परितापवा नही. (किलविज्जमाणावा एउद्वेयवा के०) किलामणा करी करी उपडववा नही, तथा काया थकी रहित करवा नहीं ॥४७॥ हवे सुधर्म स्वामी कहेठे. (सेबेमिके०) ए वचन जे डुं कडुं बुं, ते पोतानी मतियें नथी कहेतो पण एम सर्व तीर्थकरनी आझाठे, ते देखाडेठे; (जे यथतीता के०) जे अतीत कालें तीर्थकर थया, (जेयपडुप्पन्ना के०) जे वर्त्तमान का लें तीर्थकर वचैठे, (जेयआगमिस्सामि के०) जे आगमिक कालें थये ते (अरिहंत के०) पूजा सत्कार योग्य (जगवंता के०) ज्ञानवंतआश्चर्यादिक गुणें करी संयुक्त एवा (सवेते के०) समस्त श्री अरिहंत जगवंत ते (एवमाइस्कंति के०) एम सामान्य थकी कहेठे (एवंजासंति के०) एम अर्द्धमागधीनाषायें जांखेठे (एवंपसुर्वेति के०) एम शिष्यने देशना आपेठे (एवंपरूवेति के०) एम सम्यक् प्रकारें प्ररूपे ठे के, (सवेपाणा जावसत्ता के०) सर्वे प्राणीथी मांमीने यावत् सर्व सत्व ने (एहंतवा के०) हणवा नही, दंमादिकें करी ताडवा नही, वली बलात्कारें दासनी पेटें परिग्रहवा नही, शारीरिक मानसी पीडा उत्पन्न करीने, परितापवा नही उपडववा नही, जीव काया थकी रहित करवा नही, (एसधम्मधुवे के०) ए धर्म प्राणीनी दया लक्ष्ण डुर्गतियें जाता जीवने राखनार ते धर्म केवोठे तोके, ध्रुव एटले निश्चल (एणीति ए के०) नित्य सदा सर्वका लठे, कोइ काले जेनो क्य नथी (सासएके०) शाश्वतठे, तेने (समिच्चके०) केवल ज्ञाने करी आलोचीने शुं आलोचीने? तो के, (लोगं के०) चौद रज्वात्मक लोक एटले षट् जीव निकायरूप लोक तेने दुःखरूप समुड्मांहे पड्यो देखीने (स्केयन्नेहिं के०) खेद इ एटले बीजा जीवोनां दुःखोना जाणनार, एवा श्रीतीर्थकर जगवंते (पवेदेति के०) पू र्वोक्त जीवदयालक्ष्ण धर्म जांख्यो. (एवं के०) ए प्रकारें जाणीने (सेजिस्कूविरते के०) ते साधु निवर्त्या (पाणातिवायतो के०) प्राणातिपात एटले हिंसा थकी, तेमज मृषा

वा एणएणवा विन्नाएणवा इमेणवा सुचरिय तवनियमवंचचेरवासेण
इमेणवा जायामायावुत्तिएणं धम्मएणं इउवए पेच्चा देवेसिया कामजोगा
वसवन्ति सिद्धेवा अडुक्कमसुच्चे एवविस्सिया एवविणोस्सिया ॥ ५० ॥

अर्थ—(तेजिरक्कु के०) ते चारित्रियो (अकिरिए के०) सावद्य क्रिया रहित, (अनुसए के०) जीवनो अहिंसक, (अकोहे के०) क्रोधरहित (अमाणे के०) मानरहित (अमाणे के०) मायारहित (अलोहे के०) लोभरहित (उवसंतपेरिनिवुडे के०) एकारणे उपशान्त परिनिवृत समाधिवंत एवो उतो, (एणोआसंसंपुरतोकुड्जा के०) आशंसा न करे एटले जन्मांतरे कामजोगनी प्रार्थना न करे: (इमेणमेदिठेणवा के०) वली आ जन्मने विपे आमोसही इत्यादिक लब्धि पाम्या तेयी तपय्यानुं फल प्रत्यक्ष दीवुं. तथा वली (सुएणवा के०) सिद्धांत नणवा यकी (सुएणवा के०) मनन करवाना (एणएणवा के०) ज्ञानेकरी (विन्नाएणवा के०) विज्ञानेकरी, (इमेणवा के०) एवा धर्मेकरी (सुचरिय के०) सुकृतरूप आचरण (तव के०) तप अनशनादिक (नियम के०) नियम अनिग्रहादिक (वंचचेर के०) ब्रह्मचर्यने विपे (वासेण के०) वसवा यकी (इमेणवा के०) ए धर्मेकरी (जायामायावुत्तिएणं के०) संयमयात्रामात्रा वृत्तिरूप एटले मानोपेत आहार लेवे करी (धम्मएणंइउवएपेच्चादेवेसिया के०) एवा धर्मेकरी अंहींयां यकी चवीने परजवांतरें देवत्व पणु पामुं एवी आशंसा पण न करे (कामजोगावसवन्ति के०) अथवा नाना प्रकारना कामजोग महारे वशवर्ति थाउं एवी प्रार्थना पण नकरे (सिद्धि के०) अष्ट प्रकारनी अणिमा महिमादिकजे सिद्धि उठे ते सिद्धियें करी सिद्धियें सहित थाउं, एवी आशंसा नकरे (अडुक्कमसुच्चे के०) दुःख रहित थाउं, शुचाशुज कर्मरहित थाउं, तथा मध्यस्थ थाउं, एवी आशंसा पण न करे. एवी आशंसाने न करवानुं कारण कहेउ. (एवविस्सियाएवविणोस्सिया के०) तपश्चरण करतां मनःप्रार्थितसिद्धि होय अथवा न होय ए कारणे वांठा न करे ॥ ५०॥

॥ टीपिका—मूलोत्तरगुणसंग्रहमाह । सनिहुः नविद्यते सावद्या क्रिया यस्य सोऽक्रियः सांपरायिककर्मावंधकइत्यर्थः । यतः प्राणिनामजूपकोऽहिंसकस्तथाऽक्रोधोऽमायोऽलोभउ पशान्तः परिनिवृतः शीतीनूतआशंसां जन्मांतरे कामजोगावाप्तिवांठां न पुरस्कुर्यात् । (इमेणन्ति) अमुना तपश्चरणफलेन दृष्टेनामर्पोपध्यादिना श्रुतेन पारलौकिकेनार्द्धकधम्म जत्रह्रदत्तादीनां तपश्चरणफलेन (मएणन्ति) मननं च जातिस्मरणादिज्ञानेन आचार्या देः सकाशाद्विज्ञातेनावगतेन ममापि विशिष्टं फलं नविष्यतीत्येवं नाशंसां विदध्यात् । त

याह । (तल्लखलुइत्यादि) तत्रेति कर्मबंधप्रस्तावे । खलुवाक्यालंकारे । जगवतोत्पन्न
 ज्ञानेन तीर्थकृता षड्जीवनिकायाहेतुत्वेनोपन्यस्ताः । तद्यथा । पृथिवीकायोयावन्नसका
 योपीति । तेषांच पीड्यमानानां यथा दुःखमुत्पद्यते तथा स्वसंवित्तिसिद्धेन दृष्टान्तेन द
 र्शयितुमाह । तद्यथाच मे ममासातं दुःखं वक्ष्यमाणैः प्रकारैरुत्पद्यते तथान्येषामपीति
 तद्यथा । दंडेनास्थना मुष्टिना लेलुनालोष्ठेन कपालेन कर्परेण आकोट्यमानस्य संकोच्यमा
 नस्य हन्यमानस्य कशादिनिस्तर्जमानस्यांगुल्यादिनिस्ताड्यमानस्य कुड्यदावनिघातादिना
 परितप्यमानस्याग्न्यादावन्येन प्रकारेण वा परिक्राम्यमानस्य तथापडाव्यमाणस्य मार्थमा
 णस्य यावन्नोमोत्खननमात्रमपि हिंसाकरं दुःखं नयं च यन्मयि क्रियते तत्सर्वमहं संवेद
 यामीत्येवं जानीहि । यथा सर्वे प्राणाजीवानूतानि सत्त्वाइत्येते एकार्थिकाः कथंचिन्नेद
 माश्रित्य व्याख्येयास्तत्रैतेषां दंडादिना कुट्यमानानां यावन्नोमोत्खननमात्रमपि दुःखं
 प्रतिसंवेदयतामेतच्च हिंसाकरं दुःखं नयं चोत्पन्नं ते सर्वे प्राणिनः प्रतिसंवेदयन्ति सा
 द्वादनुजवंतीत्येवमात्मोपमया पीड्यमानानां जंतूनां यतोदुःखमुत्पद्यतेऽतः सर्वे प्राणि
 नोन हंतव्यान व्यापादयितव्याबलात्कारेण व्यापारे न प्रयोक्तव्यास्तथा न परिग्राह्यान
 परितापयितव्यानापडावयितव्याः ॥ ४७ ॥ सोहं ब्रवीम्येतन्न स्वमनीषिकतया किंतु सर्वे
 तीर्थकराज्ञयेति दर्शयति (येअतीएइत्यादि) ये केचन तीर्थकृतकृषणादयोऽतीतायेच
 विदेहेषु वर्तमानाः सीमंधरादयोये चागामिन्यामुत्सर्पिण्यां नविष्यन्ति ब्रह्मनाजादयोऽहं
 तोऽमरासुरनरेश्वराणां पूजार्हान्जगवंतेश्वर्यादिगुणकलापोपेताः सर्वेप्येवं ते व्यक्तवाचा
 व्याख्यान्ति प्रतिपादयन्ति । एवं सदेवमनुजायां पर्षदि नाषंते स्वतएव न यथा बौद्धानां
 बोधिसत्वप्रजावात् कुड्यादिदेशनतइत्येवं प्रकर्षेण ज्ञापयन्ति हेतूदाहारणादिभिः । एवं
 प्ररूपयन्ति नामादिनिर्यथा सर्वे प्राणान हंतव्याइत्यादि । एषधर्मः प्राणिरक्षणेनक्षणे
 प्राग्व्यावर्णितस्वरूपोद्भवोऽवश्यंजावी नित्यः क्हांत्यादिरूपेण शाश्वतइत्येवं चानिसमेत्य
 केवलज्ञानेनावलोक्य, लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं खेदकैस्तीर्थकृद्भिः प्रवेदितः कथितइत्ये
 वं सर्वं ज्ञात्वा, सजिह्मविदितवेद्योविरतः प्राणातिपाताद्यावत्परिग्रहादिति । एतदेव
 दर्शयितुमाह । (एतदंतइत्यादि) इह पूर्वोक्तमहाव्रतपालनार्थमनेनोत्तरगुणाः प्रतिपा
 द्यन्ते । तत्रापरिग्रहोनिष्किंचनः ससाधुर्नो दंतप्रह्वालनेन कदंबादिकाष्टेन दंतान् प्रह्वाल
 येत्तथा नो अंजनं सौवीरादिकं विनूषार्थमद्वणोर्दद्यात्तथा नो वमनविरेचनादिकाः क्रि
 याः कुर्यात्तथा नो शरीरस्य स्वीयवस्त्राणां वा धूपनं कुर्यान्नापि कासाद्यपनयनार्थं तं धू
 मं योगवर्तिनिष्पादितमापिबेदिति ॥ ४८ ॥

सेजिस्कू अकिरिए अलूसए अकोहे अमाणे अमाणे अलोहे उवसं
 ते परिनिबुडे एोआसंसं पुरतोकुळा इमेणमे दिद्वेणवा सुएणवा मुएण

सेजिस्कू सदेहिं अमुठिए रूवेहिं अमुठिए रसेहिं अमुठिए गंधेहिं अमुठि
 ए फासेहिं अमुठिए विरए कोहाउं माणाउं मायाउं लोनाउं पेजाउं दोसा
 उं कलहाउं अप्रस्काणाउं पेसुन्नाउं परपरिवायाउं अरइरइउं मायामोसा
 उं मिठादंसणसह्नाउं इति सेमहतो आयाणाउं उवसंते उवठिए पडिवि
 रते सेजिस्कू ॥ ५१ ॥ जेइमे तसथावरा पाणा नवंति ते णो सयं समारंजइ
 णोवस्सेहिं समारंजावेंति अन्नं समारंजंतं नसमणुजाणंति इति सेमहतो
 आयाणाउं उवसंते उवठिए पडिविरते सेजिस्कू ॥ ५२ ॥ जेइमे कामजोगा
 सचित्तावा अचित्तावा ते णो सयं परिगिएहंति णोअन्नेणं परिगिएहावेंति
 अन्नं परिगिएहंतं पि एसमणुजाणइ इति सेमहतो आयाणाउं उवसंते
 उवठिए पडिविरतो सेजिस्कू ॥ ५३ ॥

अर्थ-(सेजिस्कू के०) ते साधु (सदेहिंअमुठिए के०) शब्दने विपे अमूर्तित (रू
 वेहिंअमुठिएके०) रूपने विपे अमूर्तित (रसेहिंअमुठिए के०) रस मधुरादिकने विपे अ
 मूर्तित (गंधेहिंअमुठिए के०) सुरनिगंधादिकने विपे अमूर्तित (फासेहिंअमुठिएके०)
 स्पर्शने विपे अमूर्तित (विरएके०) निवर्त्यो, शा यकी निवर्त्यो ? ते कहेउं क्रोध यकी, मान
 यकी, माया यकी, लोभ यकी, राग यकी, द्वेष यकी, कलह यकी, अन्यारख्यान एटले जुतुं
 आल देवा यकी, चाडी करवा यकी, परना अवर्णवाद बोलवा यकी, अरति यकी, रति
 यकी, माया सहित मृपावाद बोलवा यकी, अने मिथ्यात्वदर्शन शब्द ए यकी निवर्त्यो
 (इतिसेमहतोआयाणाउंके०) एवो ते चारित्रिउं महोटा कर्मबंधना कारण यकी, (उवसं
 तेके०) उपशम्यो (उवठिएके०) उपस्थित एटले सावधान अयो (पडिविरतेके०) विज्ञेपें
 निवर्त्यो (सेजिस्कू के०) ते चारित्रिउं ॥ ५१ ॥ (जेइमेतसथावरापाणान्नवंति के०) जे
 ए त्रस अने स्थावर प्राणीउंउं (तेणोसयंसमारंजंति के०) तेनो पोते समारंज करे
 नही (णोवस्सेहिंसमारंजावेंति के०) बीजा पासे समारंज करावे नही (अन्नंसमारंजं
 तंसमणुजाणंति के०) बीजा समारंज करता होय तेने अनुमोदे नही (इतिसे के०)
 एवो ते चारित्रिउं (महतो के०) महोटा (आयाणाउं के०) कर्मबंधना कारण यकी
 (उवसंतेके०) उपशम्यो (उवठिएके०) उपस्थित एटले सावधान अयो (पडिविरते
 के०) विज्ञेपे निवर्त्यो (सेजिस्कूके०) ते चारित्रिउं ॥ ५२ ॥ (जेइमेकामजोगा के०) जे
 आ जगत् मांहे काम जोगउं ते कहेउं (सचित्तावा के०) सचित्त (अचित्तावा के०)

याऽमुना सुचरितेन तपोनियमब्रह्मचर्यवासेन तथाऽमुना यात्रामात्रावृत्तिना धर्मेण इतोऽस्माद्भवात् व्युत्स्य प्रेत्य, जन्मांतरे देवः स्यामहं तत्रस्थस्यच कामनोगावशवर्तिनःस्युः । सिद्धोवाऽदुःखःअशुनः शुनाशुनकर्मापेक्षया एवंनूतोहं स्यामिति एवमाशंसां न विदध्यात् । अत्रापि तपश्चरणे सत्यपि दुर्ध्यानसद्भावात्कदाचित्सिद्धिर्मुक्तिरणिमादिसिद्धिर्वा स्यात्कदाचिच्च न स्यात् एवं सति साधोराशंसां कर्तुं न युक्तेति इहलोकार्थं परलोकार्थं कीर्तिवर्णश्लोकाद्यर्थं च तपोन विधेयमिति स्थितं ॥ ५० ॥

॥ टीका—सांप्रतं मूलगुणोत्तरगुणप्रस्तावमुपसंजिघृक्षुराह । (सेनिस्कूइत्यादि) समूलोत्तरगुणव्यवस्थितोनिहृर्नास्य क्रिया सावद्या विद्यतेइत्यक्रियः संवृतात्मकतया सांपरायिककर्माबंधकइत्यर्थः । कुतएवंनूतोयतः प्राणिनामलूपकोऽहिंसकोऽनुपमर्दकइत्यर्थः । तथा न विद्यतेक्रोधोयस्येत्यक्रोधएवममानोऽमाय्यलोनः कषायोपशमाच्चोपशांतः शीतीनूतस्तदुपशमाच्च परिनिर्वृतस्व परिनिर्वृतः । एवं तावदैहिकेन्यः कामनोगेन्योविरतः पारलौकिकेन्योपि विरतइति दर्शयति । (नोअसंसंइत्यादि) नो नैवाशंसां पुरस्कृत्य ममाने न विशिष्टतपसा जन्मांतरे कामनोगावासिर्नविष्यतीति । एवंनूतामाशंसां न पुरस्कुर्यादित्येतदेव दर्शयितुमाह । (इमेणमेइत्यादि) अस्मिन्नेव जन्मन्यमुना विशिष्टतपश्चरणफलेन दृष्टेनामर्षोषध्यादिना पारलौकिकेन च श्रुतेनाईकधम्मिल्लब्रह्मदत्तादीनां तथा (मुएणवत्ति) मननंज्ञानं जातिस्मरणादिना ज्ञानेन तथाऽचार्यादेः सकाशाद्विज्ञानेनावगतेन ममापि विशिष्टं नविष्यतीत्येवं नाशंसां विदध्यात् । तथाऽमुना सुचरित्रतपोनियमब्रह्मचर्यवासेन तथाऽमुना वा यात्रावृत्तिना धर्मेणानुष्ठितेनातोस्माद्भवाच्च्युत्स्य प्रेत्य जन्मांतरे स्यामहं देवस्तत्रस्थस्यच मे वशवर्तिनः कामनोगानवेयुरशेषकर्माऽवियुतोवा सिद्धोऽदुःखोशुनाशुनकर्मप्रकृत्यपेक्षयेत्येवं नूतोहं स्यामागामिकालइत्येवमाशंसां न विदध्यादिति । यदिवा विशिष्टतपश्चरणादिनाऽऽगामिनि काले ममाणिमा लघिमेत्यादिकाऽष्टप्रकारा सिद्धिर्नविष्यतीत्यनया च सिद्ध्या सिद्धोहमदुःखोऽशुनोवामध्यस्यइत्येवंरूपामाशंसां न कुर्यात् । तदकरणे च कारणमाह । (एतविइत्यादि) अत्रापि विशिष्टतपश्चरणे सत्यपि कुतश्चिन्निमित्तादुष्प्रणिधानसद्भावे सति कदाचित्सिद्धिः स्यात्कदाचिच्च नैवाशेषकर्मद्वयलक्षणा सिद्धिः स्यात् । तथाचोक्तं । जे जत्तियाउहेऊ नविस्स ते चे व तत्तिया मोक्खेइत्यादि । यदिवाऽत्राप्यणिमाद्यष्टगुणकारणे तपश्चरणादौ सिद्धिः स्यात्कदाचिच्च न स्यात् तद्विपर्ययोपि वा स्यादित्येवं व्यवस्थिते प्रेक्षापूर्वकारिणां कथमाशंसा कर्तुं युज्यते इति । सिद्धिश्चाष्टप्रकारेयं । अणिमा १ गरिमा २ लघिमा ३ महिमा ४ प्राप्तिः ५ प्राकाम्यं ६ ईशित्वं ७ वशित्वं ८ यत्र कामावसायित्वमिति । तदेवमैहिकार्थमामुष्मिकार्थं च कीर्तिवर्णश्लोकाद्यर्थं च तपोन विधेयमिति स्थितं ॥ ५० ॥

जंपियं इमं संपराइयं कम्मं कज्जइ एणो तं सयं करेति एणोअस्माणं
 कारवेति अन्नंपिकरे तं एसमणुजाणइ इति सेमहतो आयाणाउ उवसंते
 उवछिए पडिविरते ॥५४॥ से निक्खूजाणेज्जा असणंवा अस्सिं स पमियाए
 एगं साहम्मियं समुदिस्स पाणाइं जूताइं जीवाइं सत्ताइं समारंज समुदि
 स्स कीतं पामिच्चं अठ्ठिज्जं अणिसठं अनिहडं आहहुदेसियं तंचेतियंसि
 यातं एणो सयं चुंजइ एणोअस्सेणं चुंजावेति अन्नंपि चुंजंतं एसमणुजाणइ
 इति से महतो अयाणाउ उवसंते उवछिए पडिविरते ॥ ५५ ॥

अर्थ—(सेनिक्खू के०) ते चारित्रिउ (जंपियं के०) जे (इमं के०) ए (संपराइयं
 कम्मंकज्जइ के०) सांपरायिक एटजे जे कर्मे करी संसार मांहे परित्रमण करियें ते सां
 परायिक कर्म कहिए जे कारणे करी वंधाय ते कारण प्रवेप निन्हव मात्सर्य अंतराय आ
 शातना उपधातादिक ए कर्मबंधना कारणे (एणोतंसयंकरेति के०) ते स्वयं पोते नकरे
 (एणोअस्माणंकारवेति के०) बीजा पासैं करावे नही (अन्नंपिकरेतं एसमणुजाणइके०)
 बीजो करतो होय तेने अनुमोदे नही (इतिसेमहतोआयाणाउ के०) एवो ते मोहोटा
 कर्मबंधना कारण थकी (उवसंते के०) उपशम्यो (उवछिए के०) सावधान थयो
 (पडिविरतेके०) विशेषें निवर्त्यो ते निहु कहिए ॥५४॥ हवेचारित्रियानी आहार विशुद्धि
 कहेवे. (सेनिक्खूजाणेज्जा के०) ते चारित्रिउ एम जाणे ते कहेवे. जे (असणंवाके०
 एवंजुत आहार अशन पान खादिम स्वादिम जाणे (अस्तिंपमियाए के०) साधुने नि
 मिचे कोइएक प्रकृति नइक श्रावक गृहस्थ ते (एगंसाहम्मियं समुदिस्स के०) एक
 साधर्मिक साधुने समुदेशीने (पाणाइं जूताइं जीवाइं सत्ताइं समारंज के०) प्राणी
 जूत जीव सत्वनो आरंज करे मर्दन करे (समुदिस्स के०) तथा साधुने निमित्ते उदे
 शीने (कीतं के०) वेचातुं लीये (पामिच्चं के०) उठीनुं लावे (अठ्ठिज्जं के०) बीजा
 नुं पाडीजीए (अणिसठं के०) बीजानी वस्तु होय ते तेना धणीने कहा विना सा
 धुने आपे (अनिहडंआहहुदेसियं के०) ग्रामादिक थकी साधुने सन्मुख लावे
 एवो आहार आधाकर्मादिक दोषें करी छुट (तंचेतियंसिया के०) ते आहार
 साधुने दीथो अने साधुए पण अजाणता लीथो परंतु एवो दोष छुट आहार जा
 णीने (तेणोसयंचुंजइ के०) ते आहार साधु पोते जमे नही (एवअस्सेणंचुंजावे
 ति के०) तथा बीजाने तेवो आहार जमाडे नही अने (अन्नंपिचुंजंतंएसमणुजाण
 इ के०) बीजो कोइ एवो आहार जमतो होए तेने अनुमोदे नही (इतिसेमहतोआ

अचित्त (तेणोसयंपरिगिएहंति के०) ते कामजोगने पोते परिग्रहे नही अंगीकार करे नही (एणोअन्नेणंपरिगिएहावेति के०) बीजा पासें परिग्रहावे नही (अन्नंपरिगिएहंतं पि एसमणुजाणइ के०) बीजो परिग्रहतो होय तेने अनुमोदे नही (इतिसेमहंतो के०) एवोते चारित्रिउं महोटा (आयाणाउं के०) कर्मबंधना कारण थकी (उवसंते के०) उपशम्यो (उवछिए के०) सावधान थयो (पडिविरए के०) विशेषे निवत्थो (सेजिस्कू के०) ते चारित्रिउं ॥ ५३ ॥

॥ टीपिका—अथ रागद्वेषाज्ञावमाह । (सेजिस्कूइत्यादि) सजिक्कुः शब्देषु शुचाशुचेष्व मूर्धितोऽद्विष्टश्च । एवं रूपगंधरसस्पर्शेष्वपि वाच्यं । तथा विरतः क्रोधमानमायालोचनेन्य स्तथा प्रेमतोदोषात् कलहादन्याख्यानात् पैशुन्यात् परपरिवादात् अरतितोरतितोमाया मृषातोमिथ्यादर्शनशब्दादिरतः सजिक्कुर्योमहतः कर्मोपादानादुपशान्तसंयमे उपस्थितः सावद्येन्यः प्रतिविरतः सजिक्कुः स्यात् ॥ ५१ ॥ येइमे त्रसाः स्थावराः प्राणिनोजवंति तान् स्वयं न समारजते नैवान्यैः समारंजयंते अन्यं समारजमाणं न समनुजानाति इत्येवं महतः कर्मोपादानादुपशान्तः प्रतिविरतः सजिक्कुः स्यात् ॥ ५२ ॥ येमी कामजोगाः सचित्ताअ चित्तावा तान् स्वयं न परिगृह्णाति नान्येन परिग्राहयति अन्यं परिगृह्णंतं न समनुजानाति इत्येवं कर्मोपादानादिरतः सजिक्कुः स्यात् ॥ ५३ ॥

॥ टीका—सांप्रतमनुकूलप्रतिकूलेषु शब्दादिषु विषयेषु रागद्वेषाज्ञावं दर्शयितुमाह । (सेजिस्कूइत्यादि) सजिक्कुः सर्वांशसारहितोवेणुवीणादिषु शब्देष्वमूर्धितोऽगृहोऽनध्युप पन्नस्तथा रासजादिशब्देषु कर्कशेषु द्विष्टः एवं रूपरसगंधस्पर्शेष्वपि वाच्यमिति । पुनरपि सामान्येन क्रोधाद्युपशमं दर्शयितुमाह (विरएकोहाउंइत्यादि) क्रोधमानमायालोचनेन्यो विरतइत्यादिसुगमं । यावदिति । (सेमहयाआयाणाउंउवसंतेउवछिएपडिविरएसेजिस्कू ति) सजिक्कुर्नवति योमहतः कर्मोपादानादुपशान्तः सन्स्वयमेवोपस्थितः सर्वपापेन्यश्च विर रतइति ॥ ५१ ॥ एतदेवमहतः कर्मोपादानादिरमणं साक्षाद्दर्शयितुमाह । (जेइमेइत्यादि) ये केचन त्रसाः स्थावराश्च प्राणिनोजवंति तान् सर्वानपि नोनैव स्वयं सत्साधवः समारजं ते प्राणुपमर्दकमारजंतइतियावत् । तथा नान्यैः समारंजयंते नचान्यान् समारंजमाणान् समनुजानतइत्येवं महतः कर्मोपादानादुपशान्तः प्रतिविरतोजिक्कुर्नवतीति ॥ ५२ ॥ सांप्रतं सामान्यतः सांपरायिककर्मोपादानकामजोगनिवृत्तिमधिकृत्याह । (जेइमेइत्यादि) ये केच नामी काम्यंतइति कामाशुज्यंत इतिजोगास्तेच सचित्ताअचित्तावा जवेयुस्तांश्च नस्वतो गृह्णीयान्नाप्यन्येन ग्राहयेत् नाप्यपरं गृह्णंतं समनुजानीयादित्येवं कर्मोपादानादिरतो जिक्कुर्नवतीति ॥ ५३ ॥

परिणामितमविहिंसितं सम्यक् निर्जीवमित्यर्थः । एषितं जिह्वाचर्याविधिप्राप्तं वैषिकं के वलसाधुवेषप्राप्तं न पुनर्निमित्तादिनोत्पादितं सामुदानिकं मधुकरवृत्त्यास्तोकं स्तोकं गृहीतं प्रज्ञस्येदं प्राज्ञं गीतार्थोपात्तमशनं तदपि वेदनावैयावृत्त्यादिकारणे सति । यदुक्तं । वेय ए १ वेयावच्चे, २ इरियछाएय ३ संजमछाए ४ । तद् पाणवत्तियाए ५ ठं पुण धम्म चिंताए । ६ । एषु कारणेष्वह्वारं गृह्णीयात् । तदपि प्रमाणयुक्तं नातिमात्रं । यदुक्तं । अरुम सणस्स सवजणस्स कुज्जादवस्सदोनाए ॥ वायपवियारणछा, ठप्पागं ऊणगं कुज्जाइति ॥ १ ॥ अरुस्य शकटस्य उपांजनमन्यंगः व्रणस्यच लेपनं तदुपमयाऽहारमाहरेत् । यतः । अग्रंगे एवसगमं एतरइविणाउजो साहू ॥ सो रागदोसरहिउ, मत्ताइविहीइ तंसेवे ॥ १ ॥ एतदे वाह । संयमयात्रायां मात्रा संयमयात्रामात्रा यावत्याहारमात्रया संयमयात्रा प्रवर्तते तथा संयमयात्रामात्रया वृत्तिर्यस्य तत्तथा । तदपि विलप्रवेशपन्नगनूतेनात्मनाऽऽहारमाहरेत् । कोर्थः । यथा बिलं प्रविशन् सर्पस्तूर्णं प्रविशति एवं साधुनापि स्वादमगृह्णताऽहारः शीघ्रं प्रवेशयितव्यः । अथवा सर्पेणोवाहारोऽलब्धास्वादं नृहणीयइति । तद्यथा । अन्नमन्नकाले सूत्रार्थपौरुपीकरणोत्तरकालं पानकं पानकाले न तृषितोचुंजीत न बुचुहि तः पानकं पिबेत् । वस्त्रं वस्त्रकाले ग्राह्यं लयनं गुहादिकमाश्रयस्तस्य वर्षास्वत्यवश्यमुपादानमन्यदात्वनियमः । शयनं संस्तारकः शयनकाले तत्रागीतार्थानां प्रहरद्वयं निशामिमोक्षोगीतार्थानां तु प्रहरमेकमिति ॥ ५६ ॥

॥ टीका—पुनरेवं जानीयादित्यादि । तद्यथा । गृहं विद्यते येषां तेषां गृहस्थानामेवं नूतोवद्व्यमाणः पराक्रमः सामर्थ्यमाहारनिवर्तनं प्रत्यारंनस्तेनच यदाहारजातं निवर्तितं यस्य चार्थाय यत्कृते तच्चेति तमिति दत्तं निष्पादितं स्याद्भवेत् । यत्कृते च निष्पादितं तत्स्वनामग्राहमाह । तद्यथा । आत्मनः स्वनिमित्तमेवाहारादिपाकनिवर्तनं कृतमिति तथा पुत्रार्थं यावदादेशायादिश्यते यस्मिन्नागते संच्रमेण परिजनस्तदातदाशनदानादिव्यापारः सञ्चादेशकः प्राधूर्णकस्तदर्थंवा पृथक् प्रग्रहणार्थं विशिष्टाहारनिवर्तनं क्रियते तथा श्यामा रात्रिस्तस्यामशनमाशः श्यामाशस्तदर्थं प्रातरशनं प्रातराशः प्रत्यूषस्येव नोजनं तदर्थं सन्निधिः संनिचयोविशिष्टाहारसंग्रहस्य संचयः क्रियते । अनेन चैतत्प्रतिपादितं नवति । बालवृद्धग्लानादिनिमित्तं प्रत्यूषादिसमयेष्वपि जिह्वाटनं क्रियते तस्य चायमनिहितः संनवः । सच (संनिहिति) संचयइहैकेषां मानवानां नोजनार्थं नवति तत्र जिह्मरुद्यतविहारी परकृतपरनिष्ठितमुज्जमोत्पादनैषणाशुऽमाहारमाहरेत् । अत्र च परकृतपरनिष्ठिते चत्वारोऽङ्गाः । तद्यथा । तस्य कृतं तस्यैव च निष्ठितं तस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमन्यस्य कृतं तस्यैव निष्ठितमन्यस्य कृतमन्यस्य निष्ठितमित्ययं चतुर्थोऽङ्गः सूत्रे

याणाउवसंतेउवछिए पडिविरतेके०) एरीते ते महोटा कर्मबंधना कारण एवा जे आहारना दोष ते थकी उपशम्यो सावधान थयो विशेषे निवत्यो तेने साधु कहिए ॥५५॥

॥ टीका—यदपीदं सांपरायिकं कर्म तच्च प्रदेषनिह्वमात्सर्यांतरायासातनोपधातैर्बध्यते तत्कर्म कारणं वा न कृतकारितानुमतिनिः करोति सनिहुः कथ्यते ॥५४॥ सनिहुर्यत्पुनरेवंनूतमाहारं जानीयात् (अस्सिंपडियाए) एतत्प्रतिज्ञया एकं साधुं साधर्मिकं समुद्दिश्य कश्चित्प्रकृतिजङ्कः श्रावकः साध्वाहारदानार्थं प्राणिनः समारम्य प्राणिघातं कमारंनं कृत्वा समुद्दिश्य तत्पीडां सम्यगुद्दिश्य क्रीतं (पामिच्चं) उच्चिन्नकमाह्वेयमन्यस्मादाह्वेयं गृहीतमनिसृष्टं परेणाननुमतमन्याहतं साधुसंमुखमानीतमाहत्य उपेत्य ज्ञात्वा साध्वर्थं कृतमुद्देशिकमेवंनूतमाहारं साधवे दत्तं स्यात्साधुनावाऽकामेन गृहीतं स्यात्तदोषदुष्टं ज्ञात्वा स्वयं न भुंजीत अन्येन न भोजयेत् नच भुंजानमन्यं समनुजानीयात् एवं दुष्टाहारान्निवृत्तोनिहुः स्यात् ॥ ५५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं सामान्यतः सांपरायिककर्मोपादाननिषेधमधिकृत्याह । (जंपियइय इत्यादि) यदपीदं सपर्येति तासुतासु गतिष्वनेककर्मणेति सांपरायिकं तच्च तत्प्रदेषनिह्वमात्सर्यांतरायासातनोपधातैर्बध्यते तत्कर्म तत्कारणं वा न कृतकारितानुमतिनिः करोति सनिहुरनिधीयतइति ॥५४॥सांप्रतं निह्वाविशुद्धिमधिकृत्याह । (सेनिस्कूइत्यादि) सनिहुर्यत्पुनरेवंनूतमाहारजातं जानीयात् (अस्सिंपडियाएति) एतत्प्रतिज्ञयाऽऽहारदानप्रतिज्ञया यदि वास्मिन्पर्याये साधुपर्याये व्यवस्थितमेकं साधुं साधर्मिकं समुद्दिश्य कश्चिद्वा श्रावकः प्रकृतिजङ्कोवा साध्वाहारदानार्थं प्राणिनः प्रव्यक्तेंडियान् नूतानि त्रिकालजावीनि जीवानायुष्कधरणलक्षणान्सत्वान्सदा सत्वोपेतान्समारम्य तदुपमर्दकमारंनं विधाय समुद्दिश्य तत्पीडां सम्यगुद्दिश्य, क्रीतं क्रयेण द्रव्यविनिमयेन (पामिच्चंति) उच्चतकमाह्वेयमित्यन्यस्मादाह्वेयं निसृष्टमिति परेणानुत्संकलितमन्याहतमिति साध्वनिमुखं ग्रामादेरानीतमाहत्योपेत्य साध्वर्थं कृतमुद्देशिकमित्येवंनूतमाहारजातं साधवे दत्तं स्यात्तच्चाकामेन तेन परिगृहीतं स्यात् । तदेवं दोषदुष्टं च ज्ञात्वा स्वयं न भुंजीत नाप्यपरेण भोजयेन्नच भुंजानमपरं समनुजानीयादित्येवं दुष्टाहारदोषान्निवृत्तोनिहुर्नवतीत्यर्थः ॥ ५५ ॥

सेनिस्कू अह पुणेवं जाणेज्जा तं विज्जति तेसिं परक्कमे जरससा तेवेइयं सियातं जहा अप्पणो से पुत्ताणं धूयाणं सुसहाणं धातीणं णातीणं राईणं दासाणं दासीणं कम्मकराणं कम्मकरीणं आदेसाणं पुढोपहेणाए सा मासाए पातरासाए सन्निहीसंचएकज्जंति इहमेगेसि माणवाणं भोजयणा

अर्थ—(सेजिस्कूके०) ते चारित्रिउ आहार, उपधी, शयन, स्वाध्याय, अने ध्यानादि कना (मायन्नेके०) मात्रा एटले विधिनो जाए ठतो (अन्नयरदिसंअणुदिसंवाके०) अन्य दिशि अथवा विदिशि प्रत्ये (पडिवन्ने के०) आश्रित होतो एटले अंगीकार क रतो ठतो (धम्मंआइस्केके०) धर्म कहे. जे धर्म जेने करवा योग्य होय तेने तेवो उ पदेश आपे (विनए के०) धर्म अने अधर्मना फल जुदा जुदा करी देखाडे (किट्टे के०) धर्मेनी कीर्त्ति करे, प्रशंसा करे वली परना हितने अर्थे साधु चारित्रिउ (उवटि एसुवा के०) उपस्थित एटले उद्यमवंत एवा शिष्यने विषे तथा (अणुवटिएसुवा के०) अनुपस्थित एटले कौतुकार्थी शिष्यने विषे (सुस्ससमाणेसु के०) सांजलवा वांढताने विषे पोताना आत्माना तथा परना हित नणी (पवेदए-के०) धर्म कहे. जे धर्म कहे ते देखाडेढे. (संति के०) उपशम ते कषायनुं जीपवुं तथा (विरतिं के०) विरति ते प्राणातिपातादिक थकी निवर्त्तवुं एवो धर्म प्ररूपे (उवसमंके०) इंदिय तथा नोइंदि यनुं उपशमाववुं एटले राग द्वेषनो अजाव करवो (निव्वाणं के०) तथा निरवाणते सर्व जीवोने समाधिरूप एटले मोक्ष कहे तथा (सोयवियं के०) शौचते व्रतनुं निर्म ल पणु एटले जेम व्रतने मल नलागे तेवीरीते धर्म कहे (अज्झवियं के०) आर्जव एटले सरलता मायानो अजाव (महवियं के०) कोमल मृडुनावयुक्त तेवा विधिये धर्म कहे (लाघवियं के०) तथा कर्म हलवां थाय तेवा विधिये धर्म कहे. हवे सर्व शुनानुष्ठाननु मूल कारण कहेढे (अणतिवातियं के०) अहिं सा आदरवानो उपदेश आपे ते कोनी अहिंसा? ते कहेढे (सवेसिंपाणाणंके०) सर्व प्राणीनी (सवेसिंनूताणं के०) सर्वनूत सर्वजीव (जावसत्ताणं के०) यावत् सर्व स त्वनी अहिंसाने (अणुवाइंकिट्टिएधम्मं के०) विचारीने धर्मोपदेश आपे एटले समस्त जीवमात्रनी जे प्रकारे हिंसा नथाय ते प्रकारे धर्म कहे ॥ ५७ ॥

॥ दीपिका—आहारादिमात्रज्ञः सजिह्नुः अन्यतरां दिशमनुदिशंवा प्रतिपन्नो धर्ममा ख्यापयेत् कथयेत् यद्येन साधुना गृहस्थेन वा विधेयं तद्यथायोगं विज्जेत् धर्मफलानि कीर्त्तयेत् उपस्थितेषूद्यतेषु अनुपस्थितेषु कौतुकादिप्रवृत्तेषु शुश्रूषमाणेषु श्रोतुं प्रवृत्तेषु प्रवेदयेत् । यत्कथयेत्तदाह । शांतिः क्षमा तत्प्रधाना विरतिस्तां कथयेत् । उपशममिं इयिदमं निर्वीणं मोक्षं (सोयवियं) शौचं नावशौचमित्यर्थः । आर्जवं निर्मायत्वं मार्द वं मृडुनावोविनीतत्वमिति जावः । लाघवं कर्मलघुत्वक्रिया । अतिपातोहिंसा सविद्यते यस्य सोतिपातिकस्तन्निषेधादनतिपातिकस्तं सर्वेषां प्राणिनां यावत्सत्वानां धर्ममनुविवि च्य विचिंत्य, कीर्त्तयेत् । कोर्थः । सर्वप्राणिरक्षानूतं धर्मं कथयेदित्यर्थः ॥ ५७ ॥

णोपात्तोऽयं च शुद्धोद्वितीयश्चान्यस्य निष्ठितत्वात्तत्राधाकर्मोद्देशिकादयत्रजमदोषाः षोडश तथोत्पादनादोषाधात्रीद्व्यादिकाः षोडशैव तथैषणादोषाः शंकितादयोदश । एवमेनिर्विचत्वारिंशदोषैरहितत्वाद्बुद्धं । यथाशस्त्रमग्न्यादिकं तेनानीतं प्राप्नुकीकृतं शस्त्रपरिणामितमिति शस्त्रेण स्वकायपरकायादिना निर्जीवीकृतं वर्णगंधरसादिनिश्च परिणमितं हिंसाप्राप्तं हिंसितं विरूपं हिंसितं विहिंसितं नसम्यक् निर्जीवीकृतमित्यर्थः । तत्प्रतिषेधाद्विहिंसितं निर्जीवमित्यर्थः । तदप्येषितमन्वेषितं निष्काचर्याविधिना प्राप्तं वैषिकमिति केवलसाधुवेषावाप्तं नपुनर्जात्याद्याजीवनतोनिमित्तादिना चोत्पादितं तदपि सामुदानिकं समुदानं निष्कासमूहस्तत्र जवं सामुदानिकं । एतदुक्तं जवति । मधुकरवृत्त्यावाप्तं सर्वत्र स्तोकंस्तोकं गृहीतमित्यर्थः । तथा प्राज्ञस्येदं प्राज्ञं गीतार्थेनोपात्तमशनमाहारजातं तदपि वेदनावैय्यावृत्त्यादिके कारणेति तत्रापि प्रमाणयुक्तं नातिमात्रं । प्रमाणं चेदं । अक्षमसणस्स सवं जणस्स कुळादवस्स दोणाए । वाउपवियारणछाठप्रागं ऊणयं कुळत्ति । एतदपि न वर्णबलाद्यर्थं किंतु यावन्मात्रेणाहारेण देहः क्रियासु प्रवर्तते । तत्र दृष्टान्तद्वयमाह । तद्यथा । अहस्योपांजनमन्यंगोत्रणस्य च लेपनं प्रलेपस्तदुपमया आहारमाहरेत् । तथाचोक्तं । अप्रंगेण वसगमं एतरइ विगइ विणाइ जो साहू । सो रागदोसरहिउ मत्तादविहीइतं सेवे । एतदेव दर्शयति । संयमयात्रायामात्रा संयमयात्रामात्रा यावत्याहारमात्रया संयमयात्रा प्रवर्तते सा तथा तथा संयमयात्रामात्रया वृत्तिर्यस्य तत्तथा तदपि बिलप्रवेशपन्नगज्यूतेनात्मनाऽऽहारमाहरेत् । एतदुक्तं जवति । यथाहिर्बिलं प्रविशन् तूर्णं प्रविशत्येवंसाधुनाप्याहारस्तत्स्वादमनास्वादमन्यवहार्यतइति । तदेवाहारजातं दर्शयितुमाह । अन्नं नक्तमन्नकाले सूत्रार्थपौरुष्युत्तरकालं निष्काकाले प्राप्ते पुरः पश्चात्कर्मपरित्यक्तं जवति । यथोक्तनिष्काटनेन ग्रहणकालावाप्तं नैहं परिजोगकाले जुंजीत । तथा पानकं पानकाले नातितृषितो जुंजीत नाप्यतिबुद्धितः पानकं पिबेदिति । तथा वस्त्रं वस्त्रकाले गृह्णीयादुपजोगंवा कुर्यात्तथा लयनं गुहादिकमाश्रयस्तस्य वर्षास्ववश्यमुपादानमन्यदात्व नियमस्तथा शय्यतेऽस्मिन्निति शयनं संस्तारकः सच शयनकाले । तत्राप्यगीतार्थानां प्रहरद्वयं निडाविमोहोगीतार्थानां प्रहरमेकमिति । ॥ ५६ ॥

सेजिस्कू मायन्ने अन्नयरं दिसं अणुदिसंवा पडिवन्ने धम्मं आइस्के विज्जए किट्ठे उवठिएसुवा अणुवठिएसुवा सुस्सूसमाणेसु पवेदए संतिविरतिं उवसमं निवाणं सोयवियं अज्जवियं मद्दवि यं लाघवियं अणतिवातियं सवेसिं पाणाणं सवेसिं नूताणं जाव सत्ताणं अणुवाइं किट्ठिए धम्मं ॥ ५७ ॥

म्ममाश्केजा के०) पाणीने हेतुयें पण धर्म नकहे एवो संयति होए (एववस्सहे
 उंथम्ममाश्केजा के०) तथा वस्त्रने हेतुयें धर्म न कहे (एोल्लेणस्सहेउंथम्ममाश्केजा
 के०) उपाश्रय वस्ति पामवाने हेतुयें धर्म न कहे (एोसयणस्सहेउंथम्ममाश्केजा
 के०) तथा पाट पाटलादिक सयनने हेतुयें धर्म नकहे (एोअन्नेत्तिंविरूवरूपाणंकाम
 जोगाणंहेउंथम्ममाश्केजा के०) नाना प्रकारना कामजोगने हेतुयें धर्म नकहे (अ
 गिलाएथम्ममाश्केजा के०) अग्लान पणो धर्मकहे एटले पूठयो थको धर्म कहेवानो
 प्रमाद नकरे (नन्नवकम्मनिज्जरहाएथम्ममाश्केजा के०) एक कर्मनिर्ज्जरानुं कारण
 टाली, अनेरे अर्थे धर्म नकहे ॥५७॥ हवे एवीरीते धर्म कहेवा थकी जे फल थाय ते देखा
 डेठे. (इहखलुतस्सजिक्खुस्स के०) आ जगत् मांहे खलु इति वाक्यालंकारे ते गुणवं
 त साधुने (अंतिए के०) समीपे (धम्मंसोच्चा के०) धर्म सांजलीने (एसम्मउ
 छाणोणं के०) सम्यक् हृदयने विपे धारण करीने, संयमने विपे सावधान थइने, (उ
 छायवीरा के०) धर्ममार्गे प्रवर्त्तता वीर एटले कर्म विदारवाने समर्थ (अस्सिधम्म
 समुत्थियाके०) एवो धर्मजे सम्यक् ज्ञान दर्शन अने चारित्ररूप तेने विपे पढोता (जेत
 स्सजिक्खू के०) जे ते साधुने समीपे धर्म सांजलीने. ते साधु केवाठे तोके सम्यक् ह
 दय थरीने संयमने विपे सावधान थइ धर्म मार्गे प्रवर्त्तता कर्मविदारवाने समर्थ ए स
 म्यक् ज्ञानादिक ने विपे सावधान थया (तेएवंसवोवगता के०) ते एम सर्व कर्म
 खपावीने मोक्षे पढोता (तेएवंसवोविरता के०) ते एम सर्व अढारे पापस्थानक
 थकी निवर्त्त्या. (तेएवंसवोवसंता के०) ते एम सर्व प्रकारे उपशांत एटले कपा
 य जीपीने (तेएवंसवताएपरिनिबुद्धे के०) ते एम सर्व प्रकारें समर्थ पणे करीने शी
 तजीनूत थइ मोक्षे पढोता (तिवेमि के०) श्रीसुधर्मस्वामि श्रीजंबूस्वामि प्रत्ये कहे
 ठे के साधुने समीपे धर्म सांजल्यानुं फल में कहुं ते जेवीरीते श्रीजगवंत श्रीमहावीर
 देव पासेंथी में सांजल्युंठे तेवीरीते तमने कहुं ॥ ५९ ॥

॥ दीपिका—सजिद्धुधर्म कीर्तयन्नान्नस्य हेतोर्धर्ममाचक्षीत । तथा पानवस्त्रलयनशय
 ननिमित्तं न धर्ममाख्याति । विरूपरूपाणां गुजागुजानां कामजोगानां हेतोर्न धर्ममाख्या
 ति । अग्लानतया धर्ममाख्याति । निर्जरां विनाऽन्यकार्यार्थे न धर्मं वदेत् ॥५७॥ अथोप
 संहारमाह । इह जगति खलु तस्य जिहोरंतिके समीपे धर्मं श्रुत्वा निशम्यावगम्य सम्य
 गुहानेनोच्चाय वीराः समर्थीये ते चैवंनूताः सर्वस्मिन् मोक्षकारणे उपगताः प्राप्ताः स
 र्वोपगतास्तेचैवं सर्वेभ्यः पापस्थानेभ्य उपरतानिवृत्ताः सर्वोपरतास्तेचैवं सर्वोपशांता

॥ टीका—सज्जिहाराहारोपधिशयनस्वाध्यायादीनां मात्रां जानातीति तद्विधिज्ञः सन् अन्यतरां दिशमनुदिशंवा प्रतिपन्नः समाश्रितो धर्ममाख्यापयेत् यथेन विधेयस्तद्यथा नो गं विनजे धर्मफलानि च कीर्तयेदाविर्जावयेत्तच्चैकार्थप्रवृत्तेन साधुना सम्यगुपस्थितेषु वा कौतुकादिप्रवृत्तेषु शुश्रूषमाणेषु श्रोतुं प्रवृत्तेषु स्वपरानिप्रायं वेदयेदावेदयेत्प्रकथयेदितिया वत् । श्रोतुमुपस्थितेषु यत्कथयेत्तद्वर्णयितुमाह । (संतिविरइत्यादि) शांतिरुपशमः क्रोधजयस्तत्प्रधाना प्राणातिपातिन्योविरतिः शांतिविरतिः । यदिवा शांतिरशेषक्लेशापग मरूपा तस्यै तदर्थं विरतिस्तां कथयेत्तथोपशममिंद्रियोपशमरूपं रागद्वेषानावजनितां तथा निर्वृतिं निर्वाणमशेषद्वंद्वोपरमरूपं तथा (सोयवियंति) शौचं तदपि नावशौचं सर्वोपाधिगुह्यता व्रतामालिन्यं । (अज्जवियंति) आर्जवममायित्वं तथा मार्दवं मृदुजावं सर्वत्र प्रश्रयवत्त्वं विनयनम्रतेति यावत् । तथा (लाघवियंति) कर्मणां लाघवापादनं कर्मगुरोर्वात्मनः कर्मापनयनतोलध्ववस्थासंजननं । सांप्रतमुपसंहारद्वारेण सर्वशुचानुष्ठानानां मूलकारणमाह । अतिपतनमतिपातः प्राण्युपमर्दनं तद्विद्यते यस्यासावतिपातिक स्तत्प्रतिषेधादनतिपातिकस्तं सर्वेषां प्राणिनां नूतानां यावत्सत्त्वानां धर्ममनुविधिमनुवि चिंत्य, वा कीर्तयेत्कथयेत् । इदमुक्तं भवति सर्वप्राणिनां रक्षानूतं धर्मं कथयेदिति ॥ ५७ ॥

सेजिस्कू धम्मं किट्टमाणे णो अन्नस्स हेउं धम्म माहिस्केज्जा णोपाणस्स हेउं धम्ममाइस्केज्जा णोवत्तस्सहेउं धम्ममाइस्केज्जा णोलेणस्स हेउं धम्ममाइस्केज्जा णोसयणस्सहेउं धम्ममाइस्केज्जा णोअन्नेसिं विरूवरूवा णं कामजोगाणं हेउं धम्ममाइस्केज्जा अगिलाए धम्ममाइस्केज्जा नन्नत्त कम्मनिज्जरठाए धम्ममाइस्केज्जा ॥५८॥ इहखलु तस्स जिस्कुस्स अंति ए धम्मं सोच्चा णिसम्म उठाणेणं उठाय वीरा अस्सिं धम्मं समुठ्ठिया जे तस्सजिस्कु अंति ए धम्मं सोच्चा णिसम्म सम्मं उठाणेणं उठायवीरा अस्सिं धम्मं समुठ्ठिया तेएवं सबोवगता तेएवं सबोवरता तेएवं सबोवसं तां तेएवं सबताए परिनिवुप्पेत्तिबेमि ॥ ५९ ॥

अर्थ—(सेजिस्कू के०) ते साधु (धम्मंकिट्टमाणे के०) धर्म कहेतो यको (णो अन्नस्सहेउं धम्ममाइस्केज्जा के०) अन्न एटले आहारने हेतुयें धर्म न कहे ते आवी रीते के आ अमुक मनुष्य धनवंतरे माटे महारी पासैथी धर्म सांजलीने म ने मनो वांछित आहार आपशे, एवो विचार करे नही तथा वली (णोपाणस्सहेउं ध

लें न पड़ोतो. परमार्थ्यकी प्रधान पौंढरीक कमल समान चक्रवर्त्यादिक पुरुष जाणवा तेनी प्राप्ति केवलज्ञानीने होय, अथवा न होय किंतु केवलज्ञान विना पण चारित्रिउ कहे वाय तेकारणे पत्ते अपत्ते एवुं स्याद्वाद पद कह्युं (एवंसे निस्कूपरिस्सायकम्मेपरिस्सायसंगे के०) एरीतें ते साधुयें परिज्ञायें करी जाण्यु अने प्रत्याख्यान परिज्ञायें करी पच्यख्युं ते एवा कर्मबंधना कारणे तथा बाह्यान्त्यंतर संगने जेणे वली (परिस्सायगेह्वासेके०) परिज्ञात गृहवास जेणे असार करी जाण्यो तथा (उवसंते के०) इंडिय अने नांइंडिय जेणे उप शमाव्यां (समिआके०) पांच समितिआ समित (सहिआके०) ज्ञान, दर्शन अने चारित्रे करी सहित (सयाजआके०) सर्वकाल संयत यत्नवंत (सेवंवयणिङ्गंके०) एवो ते चारित्रिउ सर्व गुणोयुक्त होय ते केवो होय? (तंजहा के०) ते कहेते. (समणेतिवा के०) अमण तप स्वी सममन एटले शत्रु मित्र उपर समजाव होय ते अमण जाणवो. (माहणेतिवाके०) कोइपण प्राणीमात्रने महणो एवो जेनो उपदेश होय तेने माहण ब्राह्मण कहिए (खंते तिवा के०) क्कमावंत (दंतेतिवाके०) दांत एटले इंडियोनो दमनार (गुत्तेतिवा के०) त्रणगुते गुप्तो (मुत्तेतिवा के०) मुक्ति एटले निर्लोनी (इसीतिवा के०) रूपी विशिष्ट तपश्चर्या सहित जीवनो रक्षा करनार (मुणीतिवा के०) जगतनी त्रिकालावस्थाना स्व रूपनो ज्ञाता (कतीतिवा के०) परमार्थ्य थकी पंमित जेनुं सर्व कोइ कीर्तन करे तेजा एवो (विऊतिवा के०) रूडी विद्यासहित विद्वान् सद्विद्योपेत तथा (निस्कूतिवा के०) निरवद्याहारनो लेनार (जूहेतिवा के०) जूहु अंतप्रांत आहारी (तीरहीति वा के०) तथा संसारनो तीररूपजे मोहु तेनो अर्थी (चरणकरणपारविउ के०) च रण एटले मूलगुण, अने करण एटले उत्तरगुण, तेनो पारपर्यंत गमन जाणे एटले च रण करनो पारंगामि जाणवो तेमाटे चरणकरण पारविउ एम कह्युं. (इतिवेमि के०) श्रीसुधर्मस्वामी श्रीजंबूस्वामि प्रत्ये कहेढे के ए वचन हुं श्रीतीर्थकरना वचनने अनुसा रे कहुंहुं. एरीतें श्री सूयगडांगसूत्रना बीजा श्रुतस्कंधने विपे प्रथम पौंढरीकनामा अथ्य यननो बालावबोध समाप्त थयो ॥ ६० ॥

॥ दीपिका—एवं पूर्वोक्तगुणः सन्निहुर्यमार्थी धर्मवित् निचागः संयमोमोहोवा तं प्रतिपन्नः सचैवंनूतः पंचमपुरुषस्तं वाऽश्रित्य तद्यथेदं प्राग्दर्शितं तत्सर्वमुक्तं । सच प्राप्तो वा स्यात्पद्मवरपुंडरीकं राजादिपुरुषं । तत्प्राप्तिश्च तत्त्वतः केवलज्ञानावाप्तौ सत्यां स्यात् अप्राप्तौ वा स्यात् मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानैर्व्यस्तैः समस्तैर्वा युतः सचैवंनूतो निहुर्यः परिज्ञातकर्मविपाकः परिज्ञातसंगस्त्यक्तसंबंधः परिज्ञातो निःसारतया गृहवासोयेन स तथा उपशांतो दांतेंडियः समितः समितिनिःसह हितेन वर्ततेयः ससहितः सदायतः संयतः

स्तेचैवं सर्वात्मतया सर्वसामर्थ्येन सद्नुष्ठाने उद्यताःपरिनिर्वृतानिर्वाणं प्राप्ताः
ति ब्रवीमीति ॥ ५९ ॥

॥ टीका—सांप्रतं धर्मकीर्तनं यथा निरुपधि नवति तथा दर्शयितुमाह । (सेजिस्कूइत्यादि) सजिहुः परकृतपरनिष्ठिताहारनोजी यथाक्रियाकलानुष्ठायी शुश्रूषन् सुधर्मं कीर्तयन्नान्नस्य हेतोर्ममायमीश्वरोधर्मकथाप्रश्रवणे विशिष्टमाहारजातं दास्यतीति । एतन्निमित्तं न धर्ममाचक्षीत तथा पानवस्त्रलयनशयननिमित्तं न धर्ममाचक्षीत । नान्येषां विरूपरूपाणामुच्चावचानां कार्याणां कामनोगानां वा निमित्तं तथा धर्ममाचक्षीत ग्लानिमनुपगच्छन् न धर्ममाचक्षीत कर्मनिर्जरायाश्चान्यत्र न धर्मं कथयेदपरप्रयोजननिरपेक्षएव धर्मकथयेदिति ॥ ५७ ॥ धर्मकथाश्रवणफलदर्शनदारेणोपसंजिघृक्षुराह । (इहखलुतस्सेत्यादि) इहास्मिन् जगति । खलु वाक्यालंकारे । तस्य निहोर्गुणवर्तौतिके समीपेपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टं धर्मं श्रुत्वा निशम्यावगम्य सम्यगुद्धानेनोद्भाय धीराः कर्मविदारणसहिष्णवोये चैवंनूतास्ते एवं पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टानुष्ठानतया सर्वस्मिन्नपि मोक्षकारणसम्यग्दर्शनादिके उपसामीप्ये न गताः सर्वोपगतास्तथैवं सर्वेऽन्यउपरताः सर्वोपरतास्तथा तएवं सर्वोपशान्ताजितकषायतया शीतलीनूतास्तथा एवं सर्वात्मतया सर्वसामर्थ्येन सद्नुष्ठानेनोद्यमं कृतवन्तोये चैवंनूतास्तेऽशेषकर्मकृत्यं कृत्वा परि समन्तान्निर्वृताअशेषकर्मकृत्यं कृतवन्तइति ब्रवीमीति पूर्ववत् ५८

एवं सेजिस्कू धम्मघी धम्मविज्ज णियागपडिवस्से से जहेयं बुत्तियं अड्ढवा पत्ते पउमवरपौंढरीयं अड्ढवा अपत्ते पउमवरपौंढरीयं एवं सेजिस्कू परिष्सायकम्मे परिष्सायसंगे परिष्सायगेह्वासे उवसन्ते समिए सहिए स याजए सेवं वयणिज्जं तंजहा समणेतिवा माहणेतिवा खन्तेतिवा दन्तेतिवा गुत्तेतिवा मुत्तेतिवा इसीतिवा मुणीतिवा कतीतिवा विज्जतिवा जिस्कूतिवा लूहेतिवा तीरघीतिवा चरणकरणपारविज्जतिवेमि ॥ ॥ इति बितियं सु यस्कं धरुस पौंढरीयं नाम पढमज्जयणं सम्मत्तं ॥ ६० ॥

अर्थ—हवे अध्ययन परिसमाप्ति जणी कहेले. (एवंसेजिस्कूधम्मघीके०) एम पूर्वोक्त गुण युक्त ते साधु धर्मनो अर्थी (धम्मविज्ज के०) धर्मनो जाण, (णियागपडिवस्से के०) मोक्ष अथवा संयमने विषे प्रतिपन्न एवो पांचमो पुरुष, (सेजहेयंबुत्तियं के०) ते आश्रीने जेम पूर्वं कह्युं (अड्ढवापत्तेपउमवरपौंढरीयं के०) ते अथवा प्रधान पौंढरी क कमज्जे पढोतो (अड्ढवाअपत्तेपउमवरपौंढरीयं के०) अथवा प्रधान पौंढरीक कम

अधिगारो ॥ १ ॥ अविपद्भुजास्त्रिकम्मा, नियमा उक्कस्स निरयत्तिगामी । ते विहुंजि
 णोवदेसेण तेणोव नवेण सिञ्चंति ॥ ३ ॥ जलमालकदमालं, बहुविधवह्निगहणं च पु
 स्करणी । जंघाहिव बाहाहिव नावाहिवतं डुरवगाहा ॥ ४ ॥ पउमं उल्लंघेत्तुं, उपरमाण
 स्सहोजवावत्ती । किंनत्तिसेउवाउ, जेणुल्लंघेत्तुं अविपन्नो ॥ ५ ॥ विज्ञावदेव कम्मं, अ
 ह्वा आगासियाविउव्वणया । पउमं उल्लंघेत्तुं नएसइणमोजिणुस्काउ ॥ ६ ॥ सुदप्पउग
 विज्ञासिद्धाउ जिणस्स जाणणेविज्ञा । नवियजणपौंडरीयाउ जाए सिद्धिगतिमुवेति ॥
 ॥ ७ ॥ (उवमाइत्यादि) इहोपमा दृष्टान्तः पौंडरीकेण श्वेतशतपत्रेण कृतस्तस्येहान्य
 र्हितत्वात् तस्यैव चोपचयेन सर्वावयवनिष्पत्तिर्यावदिशिष्टोपायेनोद्धरणं । दार्ष्टान्तिकाधिका
 रस्तु पुनरत्र नणितोनिहितश्चक्रवर्त्यादिनिर्जन्यस्य जिनोपदेशेन सिद्धिरिति तस्यैव पूज्य
 मानत्वादिति । पूज्यमेव दर्शयितुमाह । (सुरमणुएइत्यादि) सुरादिषु चतुर्गतिकेषु जंतु
 षु मध्ये मनुजाश्चरित्रस्य सर्वसंवररूपस्य प्रभवः शक्तावर्तते न शेषाः सुरादयः । ते
 ष्वपि मनुजेषु महाजननेतारश्चक्रवर्त्यादयोवर्तते तेषु प्रबोधितेषु प्रधानानुगामि
 त्वात् इतरजनः सुप्रतिबोधएव नवतीत्यतोत्र चक्रवर्त्यादिना पौंडरीककल्पेनाधिकारइ
 ति । पुनरप्यन्यथामनुजप्राधान्यं दर्शयितुमाह । (अविपद्भुइत्यादि) गुरुकर्माणोपि म
 नुजाश्चासंकलितनरकायुषोपि नरकगमनयोग्याअपि तेष्वेवंजूनूतजिनोपदेशात्तेनैव नवेन
 समस्तकर्मकृत्वात् सिद्धिगामिनोजवंतीति । तदेवं दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोस्तात्पर्यार्थं प्रदर्श्य दृ
 ष्टान्तनूतपौंडरीकाऽधारायाः पुष्करिण्याडुरवगाहित्वं सूत्रालापकोपात्तनिर्युक्तिकृद्वर्शयितुमा
 ह । (जलमालेत्यादि) जलमालामित्यर्थप्रचुरजलां तथा कर्दममालामप्रतिष्ठिततलत
 या प्रनूततरपंकां तथा बहुविधवह्निगहनां च पुष्करिणीं जंघान्यां वा बाहुन्यां नावा
 वा हुस्तरां पुष्करिणीं दृष्ट्वेति क्रियाध्याहारः—किंचान्यत् । (पउमइत्यादि) तन्मध्ये
 पद्मवरपौंडरीकं गृहीत्वा समुत्तरतोऽवश्यं व्यापत्तिः प्राणानां नवेत् किं तत्र कश्चिदुपा
 यः सनास्ति येनोपायेन गृहीतकमलः सन् तां पुष्करिणीमुल्लंघयेन्नविपन्नइति । तदुल्लंघ
 नोपायं दर्शयितुमाह । (विद्यावेत्यादि) विद्या वा काचित्प्रज्ञादिका देवता कर्मवा
 ऽथवाऽकाशगमतलब्धिर्वा कस्यचिन्नवेत्तेनासावविपन्नोऽगृहीतपौंडरीकः सन्नुल्लंघयेत्तां
 पुष्करिणीमेषच जिनैरुपायः समाख्यातः । सर्वोपसंहारार्थं माह । (सुदप्पेत्यादि)
 सुदप्रयोगविद्यासिद्धा जिनस्यैव विज्ञानरूपा नान्यस्य कस्यचिद्यथा विद्यया तीर्थकरद
 र्शितया नव्यजनपौंडरीकाः सिद्धिमुपगच्छंतीति । गतोनुगमः सांप्रतं नयास्तेच पूर्ववद्
 ष्टव्याइति ॥ समाप्तं पौंडरीकारख्यं द्वितीयश्रुतस्कंधप्रथमाध्ययनमिति ॥ ६० ॥ ॥

सएवंनूतगुणएतद्वचनीयएतैर्नामनिर्वाच्यः स्यात् । तद्यथा । श्रमणोवा माहनोवा ब्रह्मचारित्वाद्ब्राम्हणोवा, क्हांतोवा, दांतोवा, गुप्तिनिर्गुप्तोवा, निर्लोचत्वान्मुक्तोवा, कृषिर्वा, कृतमस्यास्तीति कृती पुण्यवान् वित् विद्योपेतो निष्कृवा, अंतप्रांताहारत्वेन रूक्षोवा, संसाराब्धेस्ती रार्थीवा, चरणं मूलगुणाः, करणमुत्तरगुणास्तेषां पारं पर्यंतगमनं वेत्तीति चरणकरणपारवित् । इति समाप्तौ । ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमाह ॥ ॥ इति द्वितीयश्रुतस्कंधस्य पुंडरीकाध्ययनं प्रथमं समाप्तम् ॥ ६० ॥

॥ टीका—सांप्रतमध्ययनोपसंहारार्थमाह । (एवंसेजिस्कूइत्यादि) एवमिति पूर्वोक्तविशेषणकलापविशिष्टः सजिष्णुः पुनरपि सामान्यतो विशिष्यते । धर्मः श्रुतचारित्राख्यस्तेनार्थो यथावस्थितं परमार्थतो धर्मं सर्वोपाधिविशुद्धं जानातीति धर्मवित्तया नियागः संयमो मोक्षोवा कारणे कार्योपचारं कृत्वा तं प्रतिपन्नोनियागप्रतिपन्नः सचैवंनूतः पंचमपुरुषजातस्तं चाश्रित्य यथेदं प्राक् प्रदर्शितं तत्सर्वमुक्तं । सच प्राप्तोवा स्यात्पद्मवरपोडरीकमनुग्राह्यं पुरुषविशेषं चक्रवर्त्यादिकं । तत्प्राप्तिश्च परमार्थतः केवलज्ञानावाप्तौ सत्यां नवति । साक्षाद्यथावस्थितवस्तुस्वरूपपरिचित्तेरप्राप्तोवास्यान्मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानैर्व्यस्तैः समस्तैर्वा समन्वितः सचैवंनूतः प्राग्व्यावर्णितगुणकलापोपेतो निष्कृः परि समं तात् ज्ञातं कर्म स्वरूपतो विपाकतस्तदुपादानतश्च येन सज्ञातकर्मा तथा परिज्ञातः संगः संबन्धः सबाह्यान्तरयेन सतथा परिज्ञातो निःसारतया गृहवासोयेन सतथोपशान्तइंद्रियनो इंद्रियोपशमात्तथा समितः पंचजिः समितिनिस्तथा सह हितेन वर्तेतइति सहितो ज्ञानादिनिर्वा सहितः समन्वितः सदा सर्वकालं यतः संयतः एतद्वचनीयस्तद्यथा श्राम्यतीति श्रमणः समनावा तथा मा प्राणिनोजहि व्यापादयेत्येवं प्रवृत्तिरुपदेशो यस्य समाहनः स ब्रह्मचारीवा ब्राम्हणः क्हांतः स कृमोपेतो दांतइंद्रियनो इंद्रियदमनेन तथा तिसृनिर्गुप्तिनिर्गुप्तः तथा मुक्तश्च मुक्तस्तथा विशिष्टचरणोपेतो महर्षिस्तथा । मनुते जगतस्त्रिकालावस्थामिति मुनिस्तथा कृतमस्यास्तीति कृती पुण्यवान् परमार्थपंडितोवा तथा विद्वान् सद्विद्योपेतस्तथा निष्कृर्निरवद्याहारतया निष्कृणशीलस्तथाऽतप्रांताहारत्वेन रूक्षस्तथा संसारतीरनृतो मोक्षस्तदर्थो तथा चर्यतइति चरणं मूलगुणाः क्रियतइति करणमुत्तरगुणास्तेषां पारं तीरं पर्यंतगमनं तद्वेत्तीति करणचरणविदिति । इति शब्दः परिसमाप्तौ । ब्रवीमीति तीर्थकरवचनादर्थः सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमुद्दिश्य एवं नृणति तथाहं न स्वमनीषिकया ब्रवीमीति ॥ सांप्रतं समन्ताध्ययनोपात्तदृष्टांतदार्ष्टान्तिकयोस्तात्पर्यायं गाथानिर्निर्गुप्तिरुद्धर्शयितुमाह । जवमयपुंडरीए, तस्सेवयउववएणनिष्कुत्ती । अधिगारो पुण नृणउ, जिणोवदेसेण तिद्धिनि ॥ १ ॥ नुरुमणुयतिरियनिरउ. वंगेसुमणुया पहूचरित्तम्मि ॥ अविचमहाजणंतयत्तिचक्कवट्टेमि

स्थानक, अने बीजो अनुपशांत स्थानक ॥१॥ (तद्वर्णं के०) त्यां (जेसे के०) जे कहेजे ते (पढमछाणस्सअहम्मपरक्कस्सविजंगेके०) प्रथम स्थानक अधर्म पढ्नो विजंग एटले विचार. (तस्सणंअयमपेप्सुतेके०) तेनो ए अर्थ कहेजे. (इहखलुपाईणंवाके०) ए संसार मांहे पूर्वादिक दिशिमांहे अनेरी दिशायें (संतेगतियामणुस्सानवंति के०) केटजाएक मनुष्यजे. ते केवाजे (तंजहाके०) ते कहेजे. एक आर्य, एक अनार्य, एक उंचगोत्रना उपना, एक नीचगोत्रना उपना, एक महोटी कायावाला, एक न्हानी काया वाला, एक शुनवर्णना शरीरवाला, एक माठावर्णवाला, एक सुरूपवान् अने एक कुरूपवान् ॥२॥ (तेसिंचणंइमंए तारूवंके०) ते आर्यादिक मनुष्यने एवो एतादृशरूपजे आगल कहेजे (दंमसमादाणं के०) दंम समादान एटले पापरूप संकल्पनुं ग्रहणते, (संपेहाए के०) आलोचवुं ते चतुर्गतिक, जीवने होय (तंजहा के०) ते चारगतिना नाम कहेजे. (एोरइसुवा के०) एक नारकीमां हे (तिरिक्कजोणिएसुवाके०) तिर्यचनी योनी मांहे (मणुस्सेसुवाके०) मनुष्य मांहे (दे वेसुवाके०) देवतामांहे ए चतुर्गतिक जीव जाणवा. तेमांहे (जेयावन्नेके०) जे अनेरा (तहप्पगारा के०) तथा प्रकारना (पाणाविच्चू के०) प्राणि जाणवा (वेयणंवेयंति के०) ते प्राणी एवा ठता वेदना जे साता असातारूप तेने वेदे एटले अनुजवे. अत्र चतुर्गे गी कहेजे. एक संझिया जीवजेजे ते वेदनाने अनुजवे तथा जाणे पण, अने बीजा सिद्धना जीव जेजे ते वेदनाने मात्र जाणे, पण अनुजवे नहीं. तथा त्रीजा असंझिया जीव जेजे ते वेदनाने अनुजवे, पण जाणे नहीं. चौथा अजीव जेजे ते वेदनाने अनुजवे पण नहीं, अने जाणे पण नहीं, तेमांहे अहीं पहेला अने त्रीजा जंगनो अधिकारजे ॥३॥ (तेसिंपियणं इमाइं के०) ते नारकियादिकने एजे आगल कहेजे ते. (तेरसकिरिया छाणइं जवंतीतिमस्कायं के०) तेर क्रियाना स्थानक होय, ते श्रीतीर्थकर गणधरे एम कहा (तंजहा के०) तेना नाम कहेजे. एक (अछादंमे के०) अर्थ दंम, बीजो (अण छादंमे के०) अनर्थदंम, त्रीजो (हिंसादंमेके०) हिंसादंम, चौथो (अकम्मादंमे के०) अकस्मात् दंम, पांचमो (दिहीविपरियासियादंमे के०) दृष्टि विपर्यास दंम, ठछो (मोस वत्तीए के०) मृपावाद प्रत्ययिक दंम, सातमो (अदिन्नादाणवत्तिए के०) अदत्तादान प्रत्ययिक दंम, आठमो (अश्रब्ब वत्तिएके०) अध्यात्मिक ते मननुं दुर्ध्यान प्रत्ययिक तेरूप दंम, नवमो (माणवत्तिएके०) मान प्रत्ययिक दंम, दशमो (मित्रदोसवत्तिए के०) मित्र उपर डेप करवो ते मित्रदोष प्रत्ययिक दंम, अगीयारमो (मायावत्तिए के०) परने वंचवुं ते मायाप्रत्ययिक दंम, बारमो (लोन्नवत्तिए के०) लोन्न प्रत्ययिक दंम, तेरमो (इरियावहिए के०) इरियापथिक प्रत्ययिक दंम. हवे अनुक्रमे ए तेर क्रिया स्थानकोनो विचार कहेजे. ॥ ४ ॥

॥ अथ द्वितीयक्रियास्थानाख्याध्ययनस्य प्रारंभः ॥

हवे बीजुं अध्ययन प्रारंभियें ठैयें. पहेजा अध्ययनमां पौमरीक कमलने दृष्टांते अन्यतीर्थिकने कर्मना बंधक कहा, तथा साधुने कर्मथी मूकावनारा कहा. हवे ते कर्म बार क्रिया स्थानकें करी बांधीयें अने तेरमे क्रिया स्थानके मूकीयें तेकारणे बीजा अध्ययनमां क्रियास्थानक कहेते.

सुयंमे आउसंतेणं जगवया एवमस्कायं इह खलु किरियाछाणे णामश्च यणे पप्पुते तस्सणं अयमठे इह खलु संजूहेणं डुवे ठाणे एवमाहिज्जंति तंजहा धम्मचेव अधम्मचेव उवसंतेचेव अपुवसंतेचेव ॥१॥ तड एं जेसे प ढमस्स ठाणस्स अहम्मपक्कस्स विज्जंते तस्स एं अयमठे पप्पुते इह ख लु पाईणंवा संतेगतिया मणुस्सा जवंति तं जहा आरियावेगे अपारिया वेगे उच्चागोयावेगे एयागोयावेगे कायमंतावेगे हस्समंतावेगे सुवन्नावेगे डुवन्नावेगे सुरूवावेगे डुरूवावेगे ॥२॥ तेसिचणं इमं एतारूवं दंमसमादाणं संपेहाए तं जहा ऐरइएसुवा तिरिक्कजोणिएसुवा मणुस्सेसुवा देवेसुवा जेया वन्ने तहप्पगारा पाणाविन्नू वेयणं वेयंति ॥३॥ तेसि पियणं इमाइं तेरसकिरिया छाणाइं जवंतीति मस्कायं तंजहा अठादंमे अणठादंमे हिंसादंमे अकम्मा दंमे दिठ्ठीविपरियासियादंमे मोसवत्तिए अदिन्नादाणवत्तिए अश्वत्थवत्तिए माणवत्तिए मित्तदोसवत्तिए मायावत्तिए लोचवत्तिए इरियावहिए ॥ ४ ॥

अर्थ—(सुयंमे के०) श्रीसुधर्मस्वामी जंबूस्वामि प्रत्ये कहेते. के, में सांजळुंते (आ उसंतेणंजगवयाएवमस्कायं के०) आयुष्यवंत जगवंते मने एम कहुं ते में जेम सां जळुंते. तेम हुं तुज प्रत्ये कहुं. (इहखलु के०) निश्चंकरि आ जिनशासनने वि पे (किरियाछाणेणामश्चयणेपप्पुते के०) क्रियास्थान नामे अध्ययन प्ररूप्युं. (तस्स एंअयमठे के०) तेनो ए अर्थते. (इहखलु के०) अहिंयां खलु एवी संजावनायें (सं जूहेणं के०) संक्षेपें करी (डुवेछाणेएवमाहिज्जंति के०) एकशुन, बीजोअशुन एम वे स्थानक, कहिये. (तंजहा के०) तेना नाम कहेते. (धम्मचेवअधम्मचेव के०) एक धर्मस्थानक अने बीजो अधर्मस्थानक, (उवसंतेचेवअपुवसंतेचेव के०) एक उपशां

धकारणानि सम्यक्परिहर्तव्यानि तद्विपरीतानि च मोक्षसाधनानि आसेवितव्यानि इत्यनेन
 संबन्धेनायातस्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि नवन्ति । तत्राप्युपक्रमांतर्ग
 तोऽर्थाधिकारोऽयं । तद्यथा कर्मणां संबन्धोऽनेन प्रतिपाद्यते तद्विमोक्षश्चेति । नामनिष्पन्नेतु
 निक्षेपे क्रियास्थानमिति द्विपदं नाम । तत्रापि क्रियापदनिक्षेपार्थं प्रस्तावमारचयन्निर्युक्तिकृ
 दाह । “किरियाउन्नयिष्याउ, किरियाठाणंति तेण अश्रयणं ॥ अहिगारो पुण नणिउ, बंधे
 तंह मोरुमग्गेय” ॥ १५७ ॥ (किरियाउ इत्यादि) तत्र क्रियंतइति क्रियास्ताश्च कर्म
 बंधकारणत्वेनावश्यकान्तर्वर्तिनि प्रतिक्रमणाध्ययने (पडिक्कंमामितेरसहिंकिरियाठाणेहिं
 ति) अस्मिन्सूत्रेऽनिहिताः । यदि वैहिकक्रियानणिताअनिहितास्तेनेदमध्ययनं क्रिया
 स्थानमित्युच्यते । तच्च क्रियास्थानं क्रियावत्स्वेव नवति नाक्रियावत्सु । क्रियावंतश्च के
 चिद्वध्यन्ते केचिन्मुच्यन्तेऽतोऽध्ययनार्थाधिकारः पुनरनिहितोऽबन्धे तथा मोक्षमार्गेचेति ।
 तत्र नामस्थापने सुगमत्वाद्नादृत्य इव्यादिकां क्रियां प्रतिपादयितुमाह । “द्वे किरिए
 अवणय, पयोशुंवायकरणिक्क समुदाणे ॥ इरियावहसंमत्तो, सम्मत्तेचैव मिउत्ते”
 ॥ १५८ ॥ (द्वे इत्यादि) तत्र इव्यविषये या क्रिया एजनता । एजृकंपने । जीवस्याजीव
 स्य वा कंपनरूपा चलनस्वभावा सा इव्यक्रिया । सापि प्रयोगादिस्रसया वा नवेत् । तत्रा
 प्युपयोगपूर्विका वाऽनुपयोगपूर्विका वाऽहिनिमेषमात्रादिका वा सा सर्वा इव्यक्रियेति ।
 नावक्रियात्वियं । तद्यथा प्रयोगक्रिया उपायक्रिया करणीयक्रिया समुदानक्रिया ईर्यापथ
 क्रिया सम्यक्त्वक्रिया मिथ्यात्वक्रिया चेति । तत्र प्रयोगक्रिया मनोवाक्कायलक्षणा
 त्रिधा । तत्र स्फुरज्जिर्मनोऽव्यैरात्मनउपयोगोऽनवत्येवं वाक्काययोरपि वक्तव्यं । तत्र श
 वे निष्पाद्ये वाक्काययोर्द्वयोरन्युपयोगः । तथा चोक्तं । गिएहइ य काइएणं, णिसि
 रइ तहवा इएण जोगेण ॥ गमनादिका तु कायक्रियैव । उपायक्रियातु घटादिकं इव्यं ये
 नोपायेन क्रियते । तद्यथा । मृत्खननमर्दनचक्रारोपणदंडचक्रसलिलकुंजकारव्यापा
 रैर्यावज्जिरूपायैः क्रियते सा सर्वोपायक्रिया । करणीयक्रियातु यद्येन प्रकारेण करणी
 यं तत्तेनैव क्रियते नान्यथा । तथाहि । घटोमृत्पिंडादिकयैव क्रियते न पापा
 णसिकतादिकयेति ३ समुदानक्रियातु यत्कर्म प्रयोगगृहीतं समुदायावस्थं सत्प्रकृति
 स्थित्यनुज्ञावप्रदेशरूपतया यया व्यवस्थाप्यते सा समुदानक्रिया । साच मिथ्यादृष्टेरा
 रन्य सूक्ष्मसंपरायं यावत् नवति । ४ ईर्यापथक्रिया तूपशांतमोहादारन्य सयोगिके
 वलिनं यावदिति ५ सम्यक्त्वक्रिया तु सम्यग्दर्शनयोग्याः कर्मप्रकृतीः सप्तसप्ततिसंख्या
 यया बध्नाति साऽनिधीयते । मिथ्यात्वक्रिया तु सर्वाः प्रकृतीर्विंशत्युत्तरसंख्यास्तीर्थक
 राहारकशरीरतदंगोपांगत्रिकरहिता यया बध्नाति सामिथ्यात्वक्रियेत्यनिधीयते । सांप्र
 तं स्थाननिक्षेपार्थमाह । ” नामं ठवणा दविए, खेत्ते षाउठ्ठ उवरवीवसहि । संजम प

॥ दीपिका—अथ द्वितीयं क्रियास्थानाध्ययनमारभ्यते तस्यैदमादिसूत्रं (सुयमेइत्यादि) सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमाह । श्रुतं मया आयुष्मता जगवतैवमाख्यातं । इह खलु क्रियास्थानं नामाध्ययनं नवति । अस्य चायमर्थः । (संजूहेणं) सामान्येन संक्षेपेण हे स्थाने नवतः । ये केचन क्रियावंतस्तेऽनयोरेवं स्थानयोराख्यायंते । तद्यथा । धर्मे चैव अधर्मेचैव । उपशांतं धर्मस्थानमनुपशांतमधर्मस्थानं ॥१॥ तत्र एमितिवाक्यालंकारे । योऽसौ प्रथमानुष्ठेयतया प्रथमस्याधर्मपक्षस्य विजंगोविचारः । तस्यायमर्थः । इह जगति प्राच्यादिषु दिक्षु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि संति विद्यंते एके केचन मनुष्याः । तद्यथा । आर्याअनार्याः उच्चैर्गोत्रानीचैर्गोत्राः कायवंतउन्नतान्हस्ववंतानीचशरीराः सुवर्णाः सुकांतयोर्दुर्वर्णानिस्तेजसः सुरूपादूरूपाश्च ॥२॥ तेषामार्यादीनामिदं वक्ष्यमाणमेतदूषं दंडसमादानं पापोपादानं (संपेहाएत्ति) संप्रेक्ष्य तद्यथा नारकेषु तिर्यग्योनिषु मनुष्येषु ये चान्ये तथा प्रकाराः सुवर्णदुर्वर्णाः प्राणिनोविद्वांसोवेदनां सातासातरूपां विदंति अनुजवंति । अत्र चत्वारोऽजंगः । तथाहि । संज्ञिनोवेदनामनुजवंति जानंतिच १ सिद्धास्तु वेदनाजानंति नानुजवंति २ असंज्ञिनोऽनुजवंति न पुनर्जानंति ३ अजीवास्तु न जानंति नाप्यनुजवंति ४ इहं प्रथमतृतीयान्यामधिकारोद्वितीयचतुर्थाववस्तुनूताविति ॥३॥ तेषां नारकादीनामिमानि वक्ष्यमाणानि त्रयोदश क्रियास्थानानि नवंतीत्याख्यातं तीर्थकृदादिभिः । तद्यथा । स्वार्थायदंडः पापोपादानमर्थदंडः १ निष्प्रयोजनं सावद्यक्रियानर्थदंडः २ हिंसा प्राणिघातस्तयादंडोहिंसादंडः ३ अकस्मादनुपयुक्तस्य दंडोऽकस्मादंडः । अन्यस्य क्रिययाऽन्यस्य घातइत्यर्थः ४ दृष्टेर्विपर्यासोरङ्गुविषये यथा सर्पबुद्धिस्तया दंडो दृष्टिविपर्यासदंडः यथा शरादिक्षेपेण लेष्टुकादिबुद्ध्या चटकादिहननं ५ शृषावादप्रत्ययिकः ६ अदत्तादानप्रत्ययिकः ७ अध्यात्मिकोदंडोयथा निर्निमित्तमेव दुर्मनाश्रितातुरस्तिष्ठति ८ मानप्रत्ययिकोदंडोयथाऽष्टमदस्थानोपगतः परं हीनं मन्यते ९ मित्राणामुपतापेन दोषोमित्रदोषस्तत्प्रत्ययिकोदंडः १० माया परवंचनबुद्धिस्तयादंडः ११ लोचनप्रत्ययिकः १२ ईर्ष्याप्रत्ययिकोदंडः समितिगुप्तियुतस्य दोषयुक्तस्य सामान्येन कर्मबंधः स्यात् ॥ ४ ॥

॥ टीका—व्याख्यातं प्रथमाध्ययनं सांप्रतं द्वितीयमारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने पुष्करिणीपौंडरीकदृष्टान्तेन तीर्थिकाः सम्यग्दुर्मोक्षोपायानावात्कर्मणां बंधकाः प्रतिपादिताः सत्साधवश्च सम्यग्दर्शनादिमोक्षमार्गप्रवृत्तत्वान्मोचकाः सङ्गुपदेशदानतोपरेषामपीति । तदिहापि यथा कर्म द्वादशभिः क्रियास्थानैर्बध्यते यथाच त्रयोदशेन मुच्यते तदेतत्पूर्वोक्तमेव बंधमोक्षयोः प्रतिपादनं क्रियते । अनंतरसूत्रेण चायं संबंधः । तद्यथा । जिह्वा चरणकरणविदा कर्मरूपणायोद्यतेन द्वादश क्रियास्थानानि कर्मबंध

तीति दंडः पापोपादानसंकल्पस्तस्य समादानं ग्रहणं (संपेक्षाएति) संप्रेक्ष्य । तच्चतुर्गति
 कानामन्यतमस्य ज्वतीति दर्शयति । (तंजहेत्यादि) तद्यथा नारकादिषु ये चान्ये त
 याप्रकारास्तदेववर्तिनः सुवर्णधूर्वाण्यदयः प्राणाः प्राणिनो विद्वांसो वेदनाज्ञानं तदेदं
 त्यनुजवंति । यद्विवा सातासातरूपां वेदनामनुजवंतीत्यत्र चत्वारो जंगाः । तद्यथा । संज्ञि
 नो वेदनामनुजवंति विदंति च १ सिद्धास्तु विदंति नानुजवंति २ असंज्ञिनोऽनुजवंति न
 पुनर्विदंति ३ अजीवास्तु न विदंति नाप्यनुजवंतीति ४ इह पुनः प्रथमतृतीयान्यामधि
 कारो द्वितीयचतुर्थाववस्तुनूताविति । तेषां च नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवानां तथाविधज्ञानव
 तामिमानि वक्ष्यमाणलक्षणाणि त्रयोदशस्थानानि ज्वंतीत्येवमाख्यातं तीर्थकरगणधरा
 द्विजिरिति । कानि पुनस्तानीति दर्शयितुमाह । (तंजहेत्यादि) तद्यथेत्ययमुदाहरणवा
 क्योपन्यासार्थः । आत्मा र्थाय स्वप्रयोजनकृते दंडोऽर्थदंडः पापोपादानं १ तथाऽनर्थदं
 ड इति निष्प्रयोजनमेव सावद्यक्रियानुष्ठानमनर्थदंडः । तथा हिंसनं हिंसा प्राण्युपमर्दरूपा
 तथा सैव वा दंडो हिंसादंडः तथा ऽकस्मादनुपयुक्तस्य दंडो ऽकस्मादंडोऽन्यन्य क्रिययान्यस्य
 व्यापादनमिति ४ तथा दृष्टेर्विपर्यासोरङ्गुमिव सर्पवुद्धिस्तथा दंडो दृष्टिविपर्यासोऽबुद्धिर्दं
 डस्तद्यथा लेपुकादिवुथ्या शराद्यनिघातेन चटकादिव्यापादनं । तथा मृषावादप्रत्ययिकः
 सच सन्नूतनिन्द्वासन्नूतारोपणः ६ तथा अदत्तस्य परकीयस्यादानं स्वीकरणमदनादानं
 स्तेयं तत्प्रत्ययिकोदंड इति ७ तथाऽत्मन्यध्यध्यात्म तत्र नव अत्य्यात्मिकोदंडस्तद्यथा नि
 निमित्तमेव दुर्मना उपहतमनःसंकल्पो हृदयेन न्हियमाणश्चितासागरावगाढः संतिष्ठते
 ८ तथा जात्याद्यष्टमदस्यानोपहतमनाः परावमदर्शी तस्य मानप्रत्ययिकोदंडो ज्वति
 ९ तथा मित्राणामुपतापेन दोषो मित्रदोषस्तत्प्रत्ययिकोदंडो ज्वति १० तथा माया पर
 वंचनवुद्धिस्तथा दंडो मायाप्रत्ययिकः ११ तथा लोचप्रत्ययिको लोचनिमित्तोदंड इति १२
 तथा एवं पंचभिः समितिभिः समितस्य तिसृनिर्गुप्तिनिर्गुप्तस्य सर्वोपयुक्तस्येयाप्रत्ययिकः
 सामान्येन कर्मबंधो ज्वति । एतच्च त्रयोदशं १३ क्रियास्थानमिति ॥ ४ ॥

पढमे दंम समादाणे अघादंम वत्तिएत्ति आहिज्जइ सेजहा णामए केइ
 पुरिसे आयहेवंवा णाइहेवंवा आगारहेवंवा परिवारहेवंवा मित्तहेवंवा
 णागहेवंवा भूतहेवंवा जरकहेवंवा तं दंमं तसथावरेहिं पाणेहिं सयमे
 व णिसिरिंति अस्सेणविणिसिरावेत्ति अस्संपि णिसिरितं समणुजाण
 इ एवं खलु तरस्स-तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ पढमे दंमसमादाणे
 अघादंमवत्तिएत्ति आहिण् ॥ ५ ॥

ऊगहजोहे, अचल गणण संधणा जावे, ॥ १६० ॥ (नामंठवणेत्यादि) इयंच गाथा
 ऽऽचारप्रथमश्रुतस्कंधे द्वितीयाऽध्ययने लोकविजयाख्ये (जेगुणे से मूलगाणे) इत्यत्र
 स्थानशब्दस्य सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्त्यां प्रबंधेन व्याख्यातेति नेह प्रतन्यते । इह पुनर्यथा कि
 यथा येन च स्थानेनाधिकारस्तद्वर्णयितुमाह । “ समुदाणियाणिह तउ, समं पउत्तेय
 जावठाणंमि ॥ किरियाहिं पुरिस यावा, इएउ सवेपरिस्केवो,, ॥ १६१ ॥ (समुदाणीत्या
 दि) क्रियाणां मध्ये समुदानिकाक्रिया व्याख्याता; तस्याश्च कषायानुगतत्वात् बहवो
 नेदा यतस्ततस्तासां सामुदानिकानां क्रियाणामिह प्रकारे (एणउत्ति) अधिकारो
 व्यापारः सम्यक्प्रयुक्तेच जावस्थाने । तच्चेह विरतिरूपं संयमस्थानं प्रशस्तजावसंधान
 रूपंच गृह्यते । सम्यक्प्रयुक्तजावस्थानग्रहणसामर्थ्यादैर्यापयिका क्रियापि गृह्यते । सामुदा
 निका क्रियाग्रहणाच्चाप्रशस्तजावस्थानान्यपि गृहीतान्यानिश्च पूर्वोक्तानिः क्रियानिः पूर्वो
 क्तान् पुरुषान् तद्वारायातान्प्रावाडुकांश्च परीकृते सर्वानपीति । यथाचैवं तथा स्वतएव
 सूत्रकारस्तं (जहासे एगइयामणुस्तानवंतीत्यादि) तथा प्रावाडुकपरिक्वायामपि (णायउ
 उगरणंचविप्पजहा निस्कायरियाए समुठिया) इत्यादिना वद्वयतीति गतोनिर्युक्त्यनुगमः ।
 सांप्रतं सूत्रानुगमेऽस्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (सुयंमे आउसंतेणमि
 त्यादि) सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमुद्दिश्येदमाह । तद्यथा । श्रुतं मयाऽऽयुष्मता जगवतैव
 माख्यातमिह खलु क्रियास्थानं नामाध्ययनं तस्यचायमर्थः । (इह खलु संजूहेणंति)
 सामान्येन संक्षेपेण समासतोदे स्थाने जवतः । ये क्रियावंतस्ते सर्वेप्यनयोः स्थानयोरे
 वमाख्यायंते । तद्यथा धर्मेचैवाधर्मेचैव । इदमुक्तं जवति धर्मस्थानमधर्मस्थानंच । यदिवा
 धर्मादनपेतं धर्मं विपरीतमधर्मं । कारणशुद्ध्याच कार्यशुद्धिर्नवतीत्याह । उपशांतं यत्तद्धर्म
 स्थानमनुपशांतं वाऽधर्मस्थानं तत्रोपशांते उपशमप्रधाने धर्मस्थाने ऽधर्मस्थानेवा केच
 न महासत्त्वाः समासन्नोत्तरशुजादयोवर्तते । परेच तद्विपर्यस्ते विपर्यस्तमतयः संसारा
 जिष्वांगिणोऽधोऽधोगतयोवर्तते । इहच यद्यप्यनादिजवान्यासादिं द्रियानुकूलतया प्रायशः
 पूर्वमधर्मप्रवृत्तोजवति पश्चात्सदुपदेशयोग्याचार्यसंसर्गाद्धर्मस्थाने प्रवर्तते । तथाप्यन्याहिं
 तत्वात्पूर्वं धर्मस्थानमुपशमस्थानंच प्रदर्शितं पश्चात्तद्विपर्यस्तमिति ॥ १ ॥ सांप्रतं तु
 यत्र प्राणिनामनुपदेशः स्वपरप्रवृत्त्यादावेव स्थानं जवति तदधिकृत्याह । (तद्वणंइत्या
 दि) तत्रेति वाक्योपन्यासार्थः । एमिति वाक्यालंकारे । योऽसौ प्रथमानुष्ठेयतया प्रथम
 स्याधर्मपक्षस्य स्थानस्य विविधोऽङ्गोविचंगोविचारस्तस्यायमर्थःइति । इहास्मिन् जगति
 प्राच्यादिषु दिक्षु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि संति विद्यंते एके केचन मनुष्याः पुरुषास्तेचैवं नू
 ताजवंतीत्याह । तद्यथा । आराद्याताः सर्वहेयधर्मेन्यइत्यार्यास्तद्विपरीताश्चाऽनार्याएके
 केचन जवंति यावद्विरूपाः सुरूपाश्चेति । तेषां चाऽऽर्यादीनामिदं वद्वयमाणमेतद्रूपं । दंडय

अहावरे दोच्चे दंमसमादाणे अणछादंभवत्तिएत्ति आहिज्झइ से जहा णा
मए केइ पुरिसे जे इमे तसा पाणा नवंति ते णो अच्चाए णोअजिणाए णो
मंसाए णोसोणियाए एवं हिययाए पित्ताए वसाए पिन्नाए पुन्नाए वालाए
सिंगाए विसाणाए दंताए दाढाए एहाए एहारुणिए अघीए अष्ठिमंजा
ए णोहिंसंसुमेत्ति णोहिंसिंतिमेत्ति णोहिंसिस्संतिमेत्ति णोपुत्तपोसणाए
णोपसुपोसण्याए णोआगारपरिवूहणताए णोसमणमाहणवत्तणाहेत्तं
णोतस्स सरीरगस्स किंचिविपरियादित्ता नवंति सेहंता ठेत्ता नेत्ता लुंपइ
त्ता विलुंपइत्ता उद्वइत्ता उल्लिउं बाले वेरस्स आजागी नवंति अणछा
दंमे ॥ ६ ॥ से जहा णामए केइ पुरिसे जे इमे यावरा पाणा नवंति तंजहा
इक्कडाइवा कडिणाइवा जंतुगाइवा परगाइवा मोखाइवा तणाइवा कु
साइवा कुन्नाइवा पप्पगाइवा पलालाइवा ते णोपुत्तपोसणाए णोपसु
पोसणाए णोआगारपडिवूहण्याए णोसमणमाहणपोसण्याए णोतस्स
सरीरगस्स किंचिविपरियाइ नवंति सेहंता ठेत्ता नेत्ता लुंपइत्ता विलुं
पइत्ता उद्विइत्ता उल्लिउं बाले वेरस्स आजागी अणछादंमे ॥ ७ ॥ सेजहा
णामए केइ पुरिसे कळंसिवा दहंसिवा उदगंसिवा दवियंसिवा वल्लयं
सिवा णूमंसिवा गहणंसिवा गहणविडुग्गंसिवा वणंसिवा वणविडुग्गं
सिवा पव्वयंसिवा पव्वयविडुग्गंसिवा तणाइं ऊसविय सयमेव अगणि
कायं णिसिरिंति अस्सेणविअगणिकायं णिसिरावेत्ति अस्संपि अगणिकायं
णिसिरितं समणुजाणइ अणछादंमे एवं खलु तस्स तप्पत्तियंसावज्जेत्ति
आहिज्झइ दोच्चे दंमसमादाणे अणछादंभवत्तिएत्ति आहिए ॥ ८ ॥

अर्थ—(अहावरेदोच्चेदंमसमादाणेअणछादंभवत्तिएत्तिआहिज्झइ के०) हवे अपर बीजो
क्रिया स्थानक अनर्थदंम, प्रत्यधिक कहियें ठैयें (सेजहाणामए के०) ते यथादृष्टान्ते
नाम एवी संज्ञावनायें जेम (केइपुरिसे के०) कोइएक पुरुष, निःकारणे, निर्विवेक पणे,
जीवहिंसा करे; तें कहेत्ते. (जेइमेतसापाणान्नवंति के०) जे ए संसार मांहे प्रत्यक्ष ल
क्षण त्रस प्राणी, ठागादिक ठे ते प्राणीने निरर्थक हणे, ते केवीरीते हणे तोके (तेणोअ
च्चाए के०) तेजीवोने शरीरने अर्थ न हणे, (णोअजिणाए के०) चर्मने अर्थ न ह

अर्थ—(पढमे दंमसमादाणे के०) त्यां पहेलोजे क्रिया स्थानक ते (अछादंमवत्तिएत्ति आहिऊइ के०) अर्थ दंम प्रत्ययिक एवे नामे कहियेंतैयें (सेजहाणामए के०) ते यथा दृष्टांते कहेठे. एाम एवी संजावनायें ठे. (केइपुरिसे के०) कोइएक पुरुष, (आग्रहेउंवा के०) पोताने अर्थ, अथवा (एाइहेउंवा के०) ज्ञाति स्वजनादिकने अर्थ, (आगारहेउंवा के०) घरने अर्थ, (परिवारहेउंवा के०) दास दासी कुमारादिक परिवारने अर्थ, (मित्रहेउंवा के०) मित्रने अर्थ, (एागहेउंवा के०) नागकुमार देव ताने अर्थ, (जूतहेउंवा के०) जूत देवताने अर्थ, (जस्कहेउंवा के०) यक्ष देवताने अर्थ, (तंदंमंतसथावरेहिंपाणेहिं के०) ते दंम, त्रस अने स्थावर प्राणीउने विषे (सयमेवणि सिरिंति के०) स्वयमेव एटले पोतेंज उपघात करे. (अस्सेणविणिसिरावेंति के०) अनेरा बीजा पासें उपघात करावे. (अस्सुं पिणिसिरिंतंसमणुजाणइ के०) अनेरो बीजो कोइ उपघात करतो होय तेने अनुमोदे. (एवंखलु के०) एरीतें निश्चें थकी (तस्सतप्पत्ति यंसावळंति के०) करण करावण अने अनुमतियें करी करे, तेहने तत्प्रत्ययिक सावद्य पाप कर्म (आहिऊइ के०) बंधाय (पढमेदंमसमादाणेअछादंमवत्तिएत्तिआहिए के०) एटले प्रथम क्रिया स्थानक अर्थदंम प्रत्ययिक एवे नामे कह्युं. ॥ ५ ॥

॥ दीपिका—प्रथमं दंडसमादानमर्थदंडप्रत्ययइत्याख्यायते । तद्यथा नाम कश्चित्पुरुषः आत्महेतुमात्मार्यं ज्ञातिहेतुं स्वजनाद्यर्थं आगारहेतुं गृहार्थं परिवारार्थं मित्रनाग जूतयक्ष्णार्थं तं दंडं त्रसस्थावरेषु प्राणिषु स्वयं निसृजति निक्षिपति अन्येनापि कारयति अन्यं निसृजंतं समनुजानीते एवं तस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्यं कर्म आधीयते संबध्यते ए तत्प्रथमं दंडसमादानमर्थदंडप्रत्ययिकमित्याख्यातं ॥ ५ ॥

॥ टीका—यथादेशस्तथा निर्देशइतिरुत्वा प्रथमात्क्रियास्थानादारभ्य व्याचिरव्यासुरा ह । (पढमे त्यादि) यत्प्रथममुपात्तं दंडसमादानमर्थदंडमित्येवमाख्यायते । तस्यायमर्थः । तद्यथा नामकश्चित्पुरुषः । पुरुषग्रहणमनुक्तमुपलक्षणं । सर्वोपि चातुर्गतिकः प्राण्यात्मनिमित्तमात्मार्यं तथाज्ञातिनिमित्तं स्वजनाद्यर्थं तथाऽगारं गृहं तन्निमित्तं तथा परिवारोदासीकर्मकरादिकः परिकरोवा गृहादेर्वृत्त्यादिकस्तन्निमित्तं तथा मित्रनागजूतयक्ष्णार्थं तथाजूतं स्वपरोपघातरूपं दंडं त्रसस्थावरेषु स्वयमेव निसृजति निक्षिपति दंडमिव दंडमुपरि पातयति प्राण्युपमर्दकारिणीं क्रियां करोतीत्यर्थः । तथाऽन्येनापि कारयत्यपरं दंडं निसृजंतं समनुजानीते । एवं कृतकारितानुमतिजिरेव तस्याऽनात्मज्ञस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्यक्रियोपात्तं कर्माधीयते संबध्यतेइति । एतत्प्रथमं दंडसमादानमर्थदंडप्रत्ययिकमित्याख्यातमिति ॥ ५ ॥

प्यगाइवा के०) प्रसिद्ध तृण विज्ञेय, एटला मांहे सर्वकाष्ठ जाणवा (पलालएइवा के०) पलाल इत्यादि अनेक जगत् मांहेते ते, पुत्र पोषवाने निमित्ते नहीं, तथा पशु पोषण करवाने अर्थे पण नहीं, आगार समारवाने अर्थे पण नहीं, धमण ब्राह्मणना पोषण करवाने अर्थे पण नहीं, पोताना शरीरना पोषण करवाने अर्थे पण नहीं, एटले आत्माना ब्राह्मणे अर्थे पण नहीं किंतु? क्रीडा निमित्ते अथवा व्यसने करी निगर्थक ते जीव नो हणनार थाय. ते दंमादिके प्रहार करी वेदे, जेदे, अनेरा अंगनो अवयव कापे, ठाल उतारे; नाना प्रकारना पीडा कारी उपइव करे, एरीते ते वाल अविवेकी निःकेवल वैरनो विजागी थाय. एम वनस्पतिकाय आश्रि अनर्थे दंम कह्यो. ॥ ७॥ (हवे अग्निकाय आश्रि अनर्थे दंम कहेते. ते यथा दृष्टांते नाम एवी संजावनायें जेम कोइएक पुरुष विवेक विकल थको (कठंसिवा के०) कठ्ठादिकने विपे, (उदगंसिवा के०) पाणीने विपे, (दहंसिवा के०) इहने विपे, (दवियंसिवा के०) समुद्र तथा नदीने विपे, (वलयंसिवा के०) नदियें वेष्टित जूमिकाने विपे, एमंसिवा के०) गर्तादिक तथा नीचीजूमिकाने विपे, (गहणंसिवा के०) जल रहित स्थानक तथा अटवी माहेला क्षेत्रने विपे, (गहणविडुगंसिवा के०) गहन अटवीमां वली विपम स्थानकने विपे (वणंसिवा के०) वनने विपे, (वणविडुगंसिवा के०) वनमांहे विपम स्थानकने विपे, (पवयंसिवा के०) पर्वतने विपे, (पवयविडुगंसिवा के०) पर्वतमांहे विपम स्थानकने विपे, इत्यादिक देशस्थानकनेविपे, वर्त्ततो (तणाइंऊसविय के०) तृण दर्जादिक एकठा करी करीने (सयमेवअग्निकायंणिसिरंति के०) वलीवली पोते अग्नि करवाने अर्थे अग्निकायने तेमां प्रहेपे (अस्मैणविअग्निकायंणिसिरावेंति के०) अन्य पासेंअग्नि प्रहेपावे एटले बीजा पासें जलावे, (अस्मिंपिअग्निकायंणिसिरितंसमणुजाणइके०) बीजो कोइ अग्निकायने तेमांहे प्रहेपतो होय तेने अनुमोदे, (अणछादंमेएवंखलु के०) अनर्थे दंम एम निश्चें तेने (तस्सतप्पत्तियं के०) तत्प्रत्ययिक एटले ते आश्रित (सावळेंति के०) सावय कर्म (आहिज्झइ के०) बंधाय. एटले (दोवेदंमसमादाणेअणछादंमवत्तिएतिआहिए के०) ए बीजो क्रियास्थानक अनर्थे दंम समादान प्रत्ययिक कह्यो. ॥ ८ ॥

॥ दीपिका—अथापरं द्वितीयं दंडसमादानमनर्थेदंडप्रत्ययिकमित्यभिधीयते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषो निर्निमित्तमेव प्राणिनो हन्ति । तदेवाह । ये इमे त्रसाः प्राणिनस्तान् अर्चाशरीरं तदर्थं न हन्ति । अजिनं चर्म नापि तदर्थं । एवं मांसशोणितहृदयपित्तवसापिष्ठपुच्छवालशृंगविषाणदंतदंष्ट्रानखस्त्राग्वस्थिमज्जा इत्यादिनिमित्तमुद्दिश्य नैवाऽहिंसि पुर्नापि हिंसन्ति नापि हिंसयिष्यन्ति मां मदीयं चेति तथा नो पुत्रपोषणाय नापि पशु

ए, (एमंसाए के०) मांसने अर्थे न हणे, (एमोसोणियाए के०) शोणितने अर्थे न हणे, (एवंहिययाए के०) एमज हियो एटले रुदयना मांस ने अर्थे न हणे, (पिता ए के०) पित्तने अर्थे न हणे, (वसाए के०) वसाने अर्थे न हणे, (पिष्ठाए के०) पिष्ठने अर्थे न हणे, (पुष्ठाए के०) पुष्ठने अर्थे न हणे, (वालाए के०) वाल रोमने अर्थे न हणे, (सिंगाए के०) सिंगडाने अर्थे न हणे, (विसाणाए के०) वृषण प्रताल पोड्सने अर्थे न हणे, (दंताए के०) दांतने अर्थे न हणे, (दाढाए के०) दाढने अर्थे न हणे (एहा ए के०) नखने अर्थे न हणे, (एहारुणिए के०) नसा नाडीने अर्थे न हणे, (अष्ठिए के०) अस्थिने अर्थे न हणे, (अष्ठिमंजाए के०) हाडकानी मिंजाने अर्थे न हणे, एटला ए कार एने अर्थे कोइ जीवने हणे नहीं, परंतु कारण विना जीवने हणे, (एोहिसंसुमिति के०) अतीतकाले पण एटला कारण नणी जीव हएया नथी, तथा (एोहिसिंतिमे ति के०) वर्त्तमान काले पण हणे नहीं. (एोहिसिस्संतिमेति के०) आगमिक कालें पण हणशे नहीं, (एोपुत्तपोसणाए के०) एवुं पण न जाणे जे ए जीवनो विनाश क रीने महारा पुत्रनुं पोषण करीश. (एोपसुपोसणयाए के०) पशुनुं पोषण कर शुं, एम पण न जाणे, (एोआगारपरिवूहणताए के०) ग्रह धरनी वृद्धि शांतिक पुष्टि कादिक निमित्तें पण हणे नहीं. (एोसमणमाहणवत्तणाहेउं के०) श्रमण ब्राह्मणनुं पोष ण करवा निमित्तें पण न हणे. (एोतस्ससरीरगस्सकिंचिविण्यरियादित्तानवन्ति के०) तथा पोताना शरीरना परित्राणने अर्थे एटले पोषणनेअर्थे पण न हणे. किंतु? क्रीडा निमित्तें, अथवा व्यसने करी निरर्थक पणे (सेहंता के०) ते जीवनो हणनार आय दंमादिक ना प्रहारे करी जीवने हणे, (जेत्ता के०) जीवोना कर्ण नासिकादिक जेदे, (जेत्ता के०) जेदे, शूलिकारोपण करे (लुंपइत्ता के०) अंगना अवयव कापी नाखे (विलुंपइत्ता के०) चामडी उपाडी उखेडी नाखे, (उद्वइत्ता के०) नाना प्रकारना पीडाकारी उप ड्व उपजावे, (उस्सिउंवालेवेरस्सआजागीनवन्ति के०) एतावता तेबाल विवेक ठांमीने निःकेवल वैरनो विजागी आय. (अणछदंमे के०) एटले त्रस जीव आश्रित अनर्थे दंम कह्यो. ॥६॥ (हवे स्थावर जीव आश्रित अनर्थे दंम कहेवे. (सेजहाणामए के०) ते यथा दृष्टान्ते जेम. (केइपुरिसे के०) कोइएक पुरुष मार्गे जतो थको निरर्थक निर्विवेक पणे वृद्धना पल्लवने दंमादिके करी जाटकी नाखे, परंतु जेवानी वांठा कांइ न होय, वली (जेइमेथावरापाणानवन्ति के०) जे ए स्थावर प्राणी होय (तंजहा के०) ते देखाडेवे. (इक्कडा इवा के०) तृण विशेष प्रसिद्ध (कडिणाइवाजंतुगाइवापरगाइवा के०) वांसथकी उपनुं जे तृण विशेष, जेणे करी फुल गुंथाय ते जाणवुं (मोस्काइवा के०) नदीमां आयवे ते, (त एाइवा के०) तृण प्रसिद्ध (कुसाइवा के०) मान, (कुडगाइवा के०) वनस्पति विशेष, (प

रपादादिभेदनतः परमाऽधार्मिकवत्प्राणिनां निर्निमित्तमेव नानाविधोपायैः पीडोत्पादको
 नवति तथा जीवितादप्यपडावधिता नवति सच सद्दिवेकमुञ्जित्वात्मानं वा परित्यज्य
 बालवद्बालोऽज्ञोऽसमीक्षितकारितया जन्मांतरानुबंधिनोवैरस्य नागी नवति ॥ ६ ॥ तदेवं
 निर्निमित्तमेवं पंचेंद्रियप्राणिपीडनतोयथानर्थदंडोनवति तथा प्रतिपादितं । अधुना स्थाव
 वरानधिकृत्योच्यते । (सेजहेत्यादि) यथाकश्चित्पुरुषोनिर्विवेकः पथि गह्वन् वृक्षादेः प
 क्ष्मवादिकं दंडादिना प्रध्वंसयन् फलनिरपेक्षस्तृतीयतया व्रजति । एतदेव दर्शयति (जे
 इमेइत्यादि) ये केचनामी प्रत्यक्षाः स्थावरावनस्पतिकायाः प्राणिनोनवन्ति तद्यथेक
 डादयोवनस्पतिविज्ञोपाउत्तानार्थास्तदिहेक्कडा ममानया प्रयोजनमित्येवमजिसंधाय न
 ष्ठिनन्ति केवलं तत्पत्रपुष्पादिनिरपेक्षस्तृतीयतया ष्ठिनन्तीत्येतत्सर्वत्र योजनीयमिति । त
 था न पुत्रपोषणाय नो पशुपोषणाय नागारप्रतिवृंहणाय नश्रमणब्राह्मणप्रवृत्तये नापि
 शरीरस्य किंचिन्नाणं नविष्यतीति केवलमेवासौ वनस्पतिहंतावेत्तेत्यादियावक्लन्मांतरानु
 बंधिनोवैरस्य नागी नवति । अयं वनस्पत्याश्रयोऽनर्थदंडोऽनिहितः ॥ ७ ॥ सांप्रतमग्न्याशि
 तमाह । (सेजहेत्यादि) तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः सदसदिवेकविकलतया कथादिकेषु
 दशसु स्थानेषु वनडुर्गपर्वतेषु तृणानि कुशश्रीकादीनि पौनःपुन्येनोर्ध्वाधस्यानि कृत्वा
 ऽग्निकायं हुतञ्चुजं निसृजति प्रहेषयत्यन्येन वाग्निकायं बहुसत्त्वापकारी दवार्थं निसर्जय
 ति प्रहेषयत्यन्यंच निसृजंतं समनुजानीते । तदेवं योगत्रिकेण कृतकारितानुमतिनिस्तस्य
 यत्किंचनकारिणस्तत्प्रत्ययिकं दवदाननिमित्तं सावद्यं कर्म महापातकमाख्यातं द्वितीय
 मनर्थदंडसमादानमाख्यातमिति ॥ ८ ॥

आहावरे तच्चे दंमसमादाणे हिंसादंभवत्तिएत्ति आहिज्जइ से जहा णाम
 ए केइ पुरिसे ममंवा ममिंवा अन्नंवा अग्निंवा हिंसं सुवा हिंसइवा हिंसि
 रसंइवा तंदंमं तसथावरोहं पाणेहिं सयमेव णिसिरिंति अस्सेणवि णिसि
 रावेति अन्नंपि णिसिरितं समणुजाणइ हिंसादंमे एवं खलु तरस्स तप्पत्तियं
 सावज्जंति आहिज्जइ तच्चे दंमसमादाणे हिंसादंभवत्तिएत्ति आहिए ॥ ९ ॥

अर्थ—हवे अपर त्रीजो क्रियास्थानक हिंसादंम प्रत्ययिक कहेवे. ते जेम नाम एवी
 संजावनायें कोइएक पुरुष (ममंवा के०) मुजने (ममिंवा के०) महारा पिताने ह
 एवे, हएयोवे, हणरो, एम पुरुषाकार वहेतो पोताना मरण थकी मरतो वीकराख
 तोके, ए महारो विनाश कररो एवुं जाणीने सयं सिंहादिक जीवोने हएो, जेम कंसें
 देवकीना पुत्रने हएया तेनी पेवे जाणी लेवुं. (अन्नंवाके०) अथवा अन्य महारा गोत्री

पोषणाय अगारं गृहं तस्य परिवृंहणं वृद्धिस्तदर्थं नोहिनस्ति तथा श्रमणब्राह्मणवर्तनहेतुं यत्पाव्यते तस्य शरीरस्य किमपि परित्राणाय तत्प्राणिहिंसनं न स्यात् इत्यादिहेतून् विनाऽसौ क्रीडया हंता नवति दंडादिनिश्चेत्ता कर्णादीनां चेत्ता शूलादिना लुंपयिता अंगावयवकर्तनतोविलुंपयिता नेत्रोत्पाटनचर्मकर्तनादितोजीवितादपडावयिता सच सद्दिवेकमुक्षित्वा बालोऽज्ञोवैरस्य जागी नवति । पंचेंद्रियजीवपीडातोऽनर्थदंडोक्तः ॥६॥ अथ स्थावरानाश्रित्याह । यथा कश्चित्पुरुषः पथि गह्वन् निर्निमित्तमेव वृद्धादेः पद्मवादिकं दंडादिना प्रध्वंसयति । एतदेवाह । येऽमी स्थावरावनस्यतिकायाः प्राणिनः स्युः । तद्यथा । इकडादयोवनस्पतिविशेषास्तान् पत्रपुष्पफलादि निरपेक्षः क्रीडया विनत्ति न पुत्रपोषणायेत्यादि पूर्ववत् । यावज्जन्मांतरानुबंधिनोवैरस्य जागी नवति । अयमनर्थदंडो वनस्पत्याश्रयोक्तः ॥७॥ सांप्रतमश्रयाश्रितमाह । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः कञ्चे नदीजलवेष्टिते वृद्धादिमति प्रदेशे न्हदेप्रतीते उदकेजलाशयमात्रे (दवियंसि) तृणादिद्रव्यसमुदाये वलये वृत्ताकारनद्यादिजलकुटिलगतियुक्तप्रदेशे तमे अवतमसे गह्वने वृद्धवल्लीसमुदाये गह्वनविडुर्गे पर्वतैकदेशावस्थितवृद्धवल्लीसमुदाये वनविडुर्गे नानाविधवृक्षसमूहे एतेषु कञ्चादिषु दशस्थानेषु तृणानि उत्सर्प्य ऊर्ध्वीकृत्य, स्वयमेवाऽग्निकायं निसृजति निक्षिपति अन्येन वाऽग्निकायं निसर्जयति निक्षेपयति अन्यमप्यग्निकायं निसृजंतं समनुजानीते अयमनर्थदंडः । तदेवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं दवदाननिमित्तं सावद्यं कर्मव्याख्यातं । एतच्च द्वितीयमनर्थदंडसमादानमाख्यातमिति ॥ ८ ॥

॥ टीका—अथापरं द्वितीयं दंडसमादानमनर्थदंडप्रत्ययिकमित्यभिधीयते तदधुना व्याख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषो निर्निमित्तमेव निर्विवेकतया प्राणिनोहिनस्ति । तदेव दर्शयितुमाह । (जेऽमेइत्यादि) ये केचनामी संसारांतर्वर्तिनः प्रत्यक्षांबष्टादयः प्राणिनस्तांश्चासौ हिंसन्नर्च्चाशरीरं नो नैवार्चायै हिनस्ति तथाऽजिनं चर्म नापि तदर्थमेवं मांसशोणितहृदयपित्तवसापिष्ठपुष्पवालशृंगविषाणनखस्नायवस्थिमज्जा इत्येवमादिकं कारणमुद्दिश्य नैवाहिंसियिषुर्नापि हिंसयिष्यंति मां मदीयं चेति तथा नो पुत्रपोषणायेति पुत्रादिकं पोषयिष्यामीत्येतदपि कारणमुद्दिश्य न व्यापादयति तथा नापि पशूनां पोषणाय तथाऽगारं गृहं तस्य परिवृंहणमुपचयस्तदर्थेवा न हिनस्ति तथा न श्रमणब्राह्मणवर्तनाहेतुं तथा यत्नेन पालयितुमारब्धं नोतस्य शरीरस्य किमपि परित्राणाय तत्प्राणव्यपरोपणं नवति इत्येवमादिकं कारणमनपेक्ष्यैवासौ क्रीडया तल्लीनतया व्यसनेन वा प्राणिनां हंता नवति दंडादिभिः । तथा चेत्ता नवति कर्णनासिकाविकर्तनतस्तथा चेत्ता शूलादिना तथा लुंपयितान्यतरांगावयवविकर्तनतस्तथा विलुंपयिताऽद्युत्पाटनचर्मविकर्तनक

वइ इहखलु से अन्नस्स अघाए अणं फुसंति अकम्मादंमे॥१०॥से जहा एा
मए केइ पुरिसे सालीणिवा वीहीणिवा कोदवाणिवा कंगूणिवा परगाणिवा
रालाणिवा णिलिज्जमाणे अन्नयरस्स तणस्स वहाए सठं णिसिरेज्जा से
सामगं तणगं कुमुडुगं वीहीजसियं कलेसुयं तणं विंदिरस्सामिति कट्टु सा
लिंवा वीहिंवा कोदवंवा कंगुंवा परगंवा रालयंवा विंदित्ता जवइ इति
खलु से अन्नस्स अघाए अन्नं फुसंति अकम्मादंमे एवं खलु तस्स तप्पत्ति
यं सावज्जं आहिज्जइ चउठे दंमसमादाणे अकम्मादंभवत्तिए आहिए॥११॥

अर्थ-हवे चोथो क्रिया स्थानक अकस्मात् प्रत्ययिक दंम कहियेंतैयें. जेम कोइएक
लुब्धकादिक पुरुष कहने विपे, अथवा यावत् वन गहन पर्वतादिकने विपे, (मियव
त्तिए के०) मृगें करी जेनी आजीविका वर्त्तेते ते मृगवर्त्तिक (मियसंकप्पे के०) तथा मृ
गने विपे, जेनो संकल्पते. (मियपणिहाणे के०) मृगनेविपे जेनो प्रणिधान एटले अंतःक
रणते एवो ठतो (मियवहाएगंता के०) मृगना वधने अर्थे वन पर्वतादिकने विपे जइने,
(एएमियत्तिकाउं के०) आ अमुक मृग नजीक देखायते एमकरीने (अन्नयरस्समिय
स्सवहाए के०) ते अन्य मृगना वधने अर्थे (उंसुआयामेत्ताणंणिसिरेज्जा के०) धनुष्य
वाण ताकीने मूके चलावे. (सेमियंवहिस्सामित्तिकट्टु के०) ते मृगनो वध करीश, एम
करीने एटले ते मृगने वेधशुं एवा जावें वाण मूके थके वचालें अन्य जीव हणाए. ते
कहेते (तित्तिरंवा के०) तित्तर, (वट्टगंवा के०) वर्त्तक, (चडगंवा के०) चकलो, (लाव
गंवा के०) लावक, (कवोयगंवा के०) कपोत, (कविंवा के०) होलो, (कविंजलंवा के०)
कपिंजल, ए माहेला जीवोने (विधिंत्ताजवइ के०) विधनारो होयते. (इहख
लुसेअन्नस्सअघाए के०) अहीं निश्चें ते अन्यने अर्थे प्राणघात चिंतव्यो, अने वचमां (अ
णंफुसंति के०) अन्यनो घात करे एटले एकने हणवानो प्रयोग कखो तेनी वचमां वी
जा प्राणीनो घात करे, ते कारणे एने (अकम्मादंमे के०) अकस्मात् दंम कहियें.॥१०॥

हवे वनस्पति आश्रित अकस्मात् दंम कहेते. जेम नाम एवी संजावनायें कोइएक
करसणी पुरुष (सालीणिवा के०) सालधान (वीहीणिवा के०) व्रीहीधान्य (कोदवा
णिवा के०) कोडाधान्य, (कंगूणिवा के०) कांगणीधान्य, (परगाणिवा के०) बंटीधा
न्य, (रालाणिवा के०) रालो धान्य, इत्यादिक सर्व चोवीश जातना धान्यते, ते धान्यहुं
(णिलिज्जमाणे के०) निदान करतां थकां (अन्नयरस्सतणस्सवहाए के०) ते धान्य
माहेलुं शाव्यादिक तृण कापवाने अर्थे (सठंणिसिरेज्जा के०) दात्रादिक शस्त्र, वाहे एट

स्वजनादिकने हणजे. (अन्निवा के०) अथवा तेना कोइएक बीजाने (हिंसंसुवा के०) अतीतकालें हणोवे. (हिंसइवा के०) वर्तमान कालें हणोवे. (हिंसिस्सइवा के०) आगमिक कालें हणजे. (तंदमंतस्थावरेहिंपाणेहिंसयमेवणिसिरितिके०) एम जाणीने दंमेक रीत्रसस्थावर प्राणीनो पोते घात करे, बीजानी पासें घात करावे, अथवा अन्य कोइ घात करतो होए तेने अनुमोदन आपे. ए हिंसादंम, एम निश्चें एने प्रत्ययें एटले ते आश्रित सावद्यकर्म बंधाय; एटले त्रीजो क्रिया स्थानक हिंसादंम प्रत्ययिक एवे नामे कह्यो.॥९॥

॥ दीपिका—अथ तृतीयमाह । अथापरं तृतीयं दंडसमादानं हिंसादंडप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषोमामयं घातयिष्यतीति मत्वा, सर्पादिकं हंति यथा कंसोदेवकीसुतान् परशुरामोवा यथा कार्त्तवीर्यं जघान । मदीयं पितरमन्यदीयस्य वा कस्यचित्सुवर्णपशुप्रनृतेरयमुपड्वकारीति मत्वा, तत्र दंमं निसृजति तदेवं मां मदीयं अन्यमन्यदीयं वा हिंसितवान् हिनस्ति हिंसिष्यतीत्येवं संजाविते त्रसे स्थावरे वा तं दंमं स्वयं निसृजति अन्येन निसर्जयति अन्यं निसृजंतं समनुजानीते । एतत्तृतीयं दंडसमादानं हिंसादंडप्रत्ययिकमाख्यातम् ॥ ९ ॥

॥ टीका—तृतीयमधुना व्याचिख्यासुराह । (अहावरे इत्यादि) अथापरं तृतीयं दंडसमादानं हिंसादंडप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः पुरुषकारं वहन् स्वतोमरणनीरुतया वा मामयं घातयिष्यतीत्येवं मत्वा, कंसवदेवकीसुतान् जावतो जघान मदीयं वा पितरमन्यं वा मामकं ममीकारोपेतं परशुरामवत्कार्त्तवीर्यं जघानान्यं वा कंचनायं सर्पसिंहादिकं व्यापादयिष्यतीति मत्वा सर्पादिकं व्यापादयति अन्यदीयस्य वा कस्यचिद्भिरण्यपश्वादेरयमुपड्वकारीति कृत्वा तत्र दंडं निसृजति । तदेवमयं मां मदीयमन्यदीयं वा हिंसितवान् हिनस्ति हिंसिष्यतीतिवेत्येवं संजाविते त्रसे स्थावरे वा तंदंडं प्राणव्यपरोपणजह्णं स्वयमेव निसृजति अन्येन निसर्जयति निसृजंतं वाऽन्यं समनुजानीते । इत्येतत्तृतीयं दंडसमादानं हिंसाप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ ९ ॥

अहावरे चउठे दंमसमादाणे अकम्मादंभवत्तिएत्ति आहिज्झइ से जहां एामए.केइ पुरिसे कळंसिवा जाव वणविडुग्गंसिवा मियवत्तिएमियसंकपे मियपणिहाणे मियवहाए गंता एए मियत्तिकानुं अन्नयरस्स मियस्स वहाए उंसुआयामेत्ताणं णिसिरंज्जा स मियं वहिस्सामित्ति कट्ठु तित्तिरंवा वट्ठगंवा चडगंवा जावगंवा कवोयगंवा कविंवा कविंजलंवा विधिंता न

त्वोयस्यासौ मृगसंकल्पः । एतदेव दर्शयति । मृगेषु प्रणिधानमंतःकरणवृत्तिर्यस्यासौ मृगप्रणिधानः क मृगान्द्वयामीत्येतदध्यवसायी सन् मृगवधार्थं कृत्वादिषु गता नवति तत्रच गतः सदृष्ट्वा मृगानेते मृगास्त्येवं कृत्वा तेषां मध्येऽन्यतरस्य मृगस्य वधार्थमिषुं श रं (आयामेतत्ति) आयामेन समाकृष्य मृगमुद्दिश्य निसृजति सचैवंसंकल्पो नवति । तथा ऽहं मृगं हनिष्यामीति इषुं ह्निष्यान् सच तेनेषुणा तित्तिरादिकं पक्षिविशेषं व्यापादयि ता नवति । तदेवं खल्वसावन्यस्यार्थाय निह्निषो दंडो यदाऽन्यं स्पृशति धातयति तदा ऽकस्मादंडस्त्युच्यते ॥१०॥ अधुना वनस्पतिमुद्दिश्याकस्मादंडोच्यते (सेजहेत्यादि) तद्य यानाम कश्चित्पुरुषः कृषीवलादिः शाब्वादेर्धान्यजातस्य श्यामादिकं तृणजातमपनयन् धान्यशुद्धिकुर्वाणः सन्नन्यतरस्य तृणजातस्यापनयनार्थं शस्त्रं दात्रादिकं निसृजेत्सच श्या मादिकं तृणं वेत्स्यामीति कृत्वाऽकस्मात्तालिवा रालकंवा तिंध्याङ्कणीयस्यैवासावकस्मा वेत्ता नवति. इत्येवमन्यस्यार्थान्यकृते ऽन्यंवा स्पृशति विनत्ति । यदिवा स्पृशतीत्य नेनापि परितापं करोतीति दर्शयति । तदेवं खलु तस्य तत्कर्तुस्तत्प्रत्ययिकमकस्मादंड निमित्तं सावद्यमिति पापमाधीयते संवध्यते । तदेतच्चतुर्थदंडसमादानमकस्मादंडप्रत्य यिकमाख्यातमिति ॥ ११ ॥

अहावरे पंचमे दंभसमादाणे दिधिविपरियासियादंभवत्तिएत्ति आहिङ्ग
इ से जहा एामए केइ पुरिसे माइहिंवा पिइहिंवा नाइहिंवा नगिणीहिंवा
नज्जाहिंवा पुत्तेहिंवा धूताहिंवा सुएहाहिंवा सद्धिं संवसमाणे मित्तं अमि
त्तमेव मन्नमाणे मित्तेह्यपुवे नवइ दिधिविपरियासियादंभे ॥१२॥ से ज
हा एामए केइपुरिसे गामघायंसिवा एगरघायंसिवा खेडकवडमंभवधा
यंसिवा दोणमुहघायंसिवा पट्टणघायंसिवा आसमघायंसिवा सन्नि
वेसघायंसिवा निग्गमघायंसिवा रायहाणिघायंसिवा अतेणं तेणमि
त्ति मन्नमाणे अतेणं ह्यपुवे नवइ दिधिविपरियासियादंभे एवं खलु त
स्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिङ्गइ पंचमे दंभसमादाणे दिधिविपरिया
सिया दंभवत्तिएत्ति आहिंए ॥१३॥

अर्थ—हवे अपर पांचमो दृष्टिविपर्यास नामे क्रिया स्थानक कहियें ठैए. ते जेम नाम
एवी संज्ञावनार्यें. कोइएक पुरुष माता, पिता, नाइ,वेन, नार्या, पुत्र, दीकरी, पुत्रनी बहु,
प्रमुख परिवार (सद्धिसंवसमाणे केण) सहित वसतो यको ज्ञाति पालवाने अर्थ
(मित्तंअमित्तमेवमन्नमाणे केण) पोताना मित्रने दृष्टिना विपर्यास यकी “ ए महारो

ले चलावे. (सेसामगंतणगंकुमुडुगं के०) ते मनमांहे एवुं जाणे ठेजे हुं ए श्यामादिक ककुमु
द तृणविशेषने ठेदिश. पढी (वीहीकसियंकलेसुयं के०) ब्रीहीकलेसुकादिक धान्य, उंचु करीने
ए धान्यमाहेजुं (तणंठिदिस्सामित्तिकट्टु के०) तृण ठेदीश. एप्रकारें करीने, पढी ते तृणो ठेद
तो थको शाली, ब्रीही, कोडवा, कंगुणी, बंटी, रालो, इत्यादिक धान्यनो (ठिदिताजवंति
के०) ठेदनारो आय (इतिखलुसे के०) एप्रकारे निश्चें ते (अन्नस्सअछाए के०) अन्यना
घातनो अर्थ चिंतवतो थको (अन्नंफुसंति के०) अन्यनो घात उपजावे एटले तृणोने ठे
दतो थको धान्यने ठेदे, ते कारणे (अकम्मादंमे के०) एने अकस्मात् दंमकहिए, एम
निश्चें तेने ते निमित्तें एटले तत्प्रत्ययिक सावद्य कर्म बंधाय. एप्रकारें ए चोथो क्रिया
स्थानक अकस्मात् दंम प्रत्ययिक एवे नामे कह्यो. ॥ ११ ॥

॥ टीपिका—अथापरं चतुर्थे दंडसमादानमकस्मादंडप्रत्ययिकमाख्यायते । अकस्मा
दित्ययंशब्दोमगधदेशे लोके संस्कृतएवोच्चार्यते ततश्चापि तथैवोक्तः । तद्यथानाम क
श्चित्पुरुषोलुब्धकादिः कञ्चादिषु गत्वा मृगैर्वृत्तिर्जीविका यस्य समृगवृत्तिकोमृगेषु संकल्पो
यस्यसतथा मृगेषु प्रणिधानं चित्तवृत्तिर्यस्यसतथा मृगवधार्थं कञ्चादिषु गन्ता नवति
तत्रच गतः सएते मृगाइति कृत्वा अन्यतरस्य मृगस्य वधार्थमिषुं शरमायामेन समाकृष्य,
निसृजति सच मृगं हनिष्यामीति कृत्वा इषुं ह्निष्वान् सच तेनेषुणा तित्तिरं, वर्तकंवा ला
वकंवा, कपोतकंवा, कपिंवा, कपिंजलंवा, पक्षिविशेषं व्यापादयिता नवति । इह खट्वसा
वन्यस्यार्थाय निह्निषोदंडोयदाऽन्यं स्पृशति घातयति सोऽकस्मादंडइत्युच्यते ॥ १ ॥ अथ व
नस्पतिमुद्दिश्येममेव दंडमाह । तद्यथानामकश्चित्पुरुषः कृषीवलादिः शालिब्रीहिकोड्वकं
गुरालादिधान्यस्य श्यामतृणककुमुदकलेसुकतृणानि तृणविशेषास्तानि (एलिङ्गमा
णे) अपनयन् धान्यशुद्धिं कुर्वाणोऽन्यतरस्य तृणस्य ठेदाय शस्त्रं दात्रादिकं निसृजेत् ।
सच श्यामादिकं तृणं ठेत्स्यामीति कृत्वाऽकस्माज्जालिं वा यावज्जालादिकं वा विद्यात् । र
क्षणीयस्यैवाऽकस्मादसौ ठेत्ता स्यादित्यन्यस्य कृतेऽन्यं स्पृशति विनत्ति । एवं खलु तस्य
तत्प्रत्ययिकमकस्मादंडनिमित्तं सावद्यं पापमाधीयते संबध्यते । एतच्चतुर्थे दंडसमादान
मकस्मादंडप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ ११ ॥

॥ टीका—अथापरं चतुर्थे दंडसमादानमकस्मादंडप्रत्ययिकमाख्यायते । इह चाक
स्मादित्ययंशब्दोमगधदेशे सर्वेणाप्यागोपालांगनादिना संस्कृतएवोच्चार्यतइति तदिहा
पि तथानूतएवोच्चारितइति । तद्यथा नामकश्चित्पुरुषोलुब्धकादिकः कठे वा यावदन
डुर्गेवा गत्वा मृगैर्हरिणैराटव्यपशुनिर्वृत्तिर्वर्त्तनं यस्यसमृगवृत्तिकः सचैव नूतोमृगेषु संक

तु व्यापादयेत्तेन च दृष्टिविपर्यासवता मित्रमेव हतपूर्वं नवतीति अतोदृष्टिविपर्यासदं
 डोयं ॥१३॥ पुनरप्यन्यथा तमेवाह । (सेजहेत्यादि) तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः पुरुष
 कारमुद्धहन् ग्रामघातादिके विघ्नमे चांतचेतादृष्टिविपर्यासादचौरमेव चौरौयमित्येवं म
 न्यमानोव्यापादयेत् । तदेवं तेन चांतमनसा विघ्नमाकुलेनाचौरएव हतपूर्वोनवति
 सोऽयं दृष्टिविपर्यासदंडः । तदेवं खलु तस्य दृष्टिविपर्यासवत् तत्प्रत्ययिकं सावद्यं कर्मा
 धीयते । तदेवं पंचमं दंडसमादानं दृष्टिविपर्यासप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ १३ ॥

अद्वावरे ठठे किरियाघाणे मोसावत्तिएत्ति आहिज्जइ से जहा णामए केइ पु
 रिसे आयहेउंवा णाइहेउंवा अगारहेउंवा परिवारहेउंवा सयमेव मुसंवयं
 ति अस्सेणंवि मुसंवयावेत्ति मुसंवयंतंपि अस्सं समणुजाणइ एवं खलुतस्स त
 प्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ ठठे किरियाघाणे मोसावत्तिएत्ति आहिए ॥१४॥

अर्थ—हवे ठठो क्रिया स्थानक मृपावादप्रत्ययिक कहेउं. पूर्वोक्त पांचने दंमसमादान
 पणे कह्या. कारण के, तेमांहे प्रायः परनो उपघात थायठे, अने अंहींथी हवे क्रिया
 जठे माटे एने क्रियास्थान एवी संज्ञा करवी अने हवे एथकी आगलजे क्रिया स्थान
 क कहेउं, ते थकी प्रायः परजीवनो विनाश नथी, तेमाटे तेने क्रियास्थान संज्ञा कहेवा
 य अने पूर्वना पांच स्थानने दंमसमादान एवी संज्ञाठे. एटलुं विशेष जाणवुं.

हवे ठठो क्रिया स्थानक विचारियें ठैयें. ते जेम नाम एवी संज्ञावनायें कोइएक पुरु
 ष (आयहेउंवा के०) पोताने अर्थें (णाइहेउंवा के०) ज्ञाति गोत्रीने अर्थें (अगा
 रहेउंवा के०) घरने अर्थें (परिवारहेउंवा के०) परिवार जे दास दासी तेने अर्थें
 (सयमेवमुसंवयंति के०) स्वयमेव मृपावाद बोले एटले जेम हुं कोइ प्रकारे चोर नथी
 अथवा महारो परिवार कोइ चोर नथी एवो मृपावाद बोले. (अस्सेणंविमुसंवयावेत्ति के०)
 अन्य पासैं मृपावाद बोलावे, (मुसंवयंतंपिअस्संसमणुजाणइत्ति के०) अन्य कोइ मृपावा
 द बोले तेने अनुमोदे, एरीते निश्चें करण करावण अनुमोदन थकी मृपावाद बोले
 तेने तत्प्रत्ययिक सावद्यकर्म बंधाय. ए ठठो क्रियास्थानक मृपावाद प्रत्ययिक कह्यो. ॥१४॥

॥ दीपिका—अथापरं पष्ठं क्रियास्थानं मृपावादप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम
 कश्चित्पुरुषात्मनिमित्तं ज्ञातिपरिवारनिमित्तंवा स्वयमेव मृपावादं वदति नायं मदीयइत्या
 दि तथाऽचौरं चौरं वदति तथाऽन्येन मृपावादं वादयति अन्यं मृपावादं वदंतं समनुजानी
 ते । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते बध्यते । एतत्पष्ठं क्रियास्थानं मृपावा
 दप्रत्ययिकमाख्यातं । पूर्वोक्तानां पंचानां क्रियास्थानानां सत्यपि क्रियास्थानत्वे प्राय

शत्रुते.” एम जाणतो अको (मित्रेहयपुत्रेनवइ के०) मित्रने हणे. एटले ए पुरुष शत्रुनो विनाश करवा वांढतो मित्रनेज हणे तेने मित्रज हत पूर्व थाय. (दिष्टिविपरिया सियादंमे के०) एने दृष्टि विपर्यास दंम कहिये. ॥ १२ ॥

वली बीजी रीते देखाडेते, ते जेम कोइएक पुरुष (गामघायंसिवा के०) गामनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (एगरघायंसिवा के०) नगरनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (खेडकवडमं मबघायंसिवा के०) खेड कवड मंमपनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (दोणमुहघायंसिवा के०) दोणमुखनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (पट्टणघायंसिवा के०) पट्टणनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (आसमघायंसिवा के०) आश्रमनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (सन्निवेशघायंसिवा के०) सन्निवेशनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (निग्गमघायंसिवा के०) निग्गमनी घाते प्रवर्त्ततो अको, रायहाणिघायंसिवा के०) राजधानीनी घातें प्रवर्त्ततो अको, (अतेणंतेणमिच्चिमन्नमाणेके०) अचोरने चोर करी जाणतो अको, (अतेणंहयपुत्रेनवंति के०) अचोर एटले साधुनेज हणे तेथी साधुज हत पूर्वथाय, तेथी ए दृष्टि विपर्यास दंम कहिए. एम निश्चें तेने तत्प्रत्ययिक सावद्य कर्म बंधाय। ए पांचमो क्रियास्थानक दृष्टिविपर्यास नामे दंम समादान कह्यो. ॥ १३ ॥

॥ दीपिका—अथापरं पंचमं दंडसमादानं दृष्टिविपर्यासप्रत्ययिकमित्याख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषश्चारजट्टादिमातृपितृजनिनीनार्यापुत्रडुहितृस्तुपादिभिः सार्धं वसन् ज्ञातिपालनाय मित्रमेव दृष्टिविपर्यासादमित्रोयमिति मन्यमानोहन्यात्तेनच दृष्टिविपर्यासान्मित्रमेव हतपूर्वं स्यादतोदृष्टिविपर्यासदंडोऽयं ॥ १२ ॥ पुनरन्यथा तमेवाह । यथावा कश्चित्पुरुषोग्रामघातादिके विघ्नान्तचेतादृष्टिविपर्यासादचौरमेव चौरोयमिति मन्यमानोहन्यात् । एवं तेन घ्रातेनाचौरएव हतपूर्वः स्यात् । ग्रामादिलक्ष्णं चेदं । ग्रामो वृत्त्यावृतः स्यान्नगरमुरुचतुर्गोपुरोज्ञासिशोचं । खेटं नद्यद्विषेष्टं परिवृतमनितः खर्वटं पर्वतेन ॥ ग्रामैर्युक्तं मटं बंदलितदशशतैः पत्तनं रत्नयोनिं दोणारख्यं सिंधुवेलावलयितमथ संवाधनंवाऽडिशृंगेइति । आश्रमस्तापसस्थानं । सन्निवेशः सार्थकटकादिवासः । निग्गमोबहुवणिग्वासः । राजधानी राजकुलस्थानं । सोयं दृष्टिविपर्यासदंडः । तदेवं खलु तस्य दृष्टिविपर्यासप्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते । इदं पंचमं दंडसमादानं दृष्टिविपर्यासप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ १३ ॥

॥ टीका—अथापरं पंचमं दंडसमादानं दृष्टिविपर्यासदंडप्रत्ययिकमित्याख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषश्चारजट्टादिकोमातृपितृप्रातृजनिनीनार्यापुत्रडुहितृस्तुपादिभिः सार्धं वसंस्तिष्ठन् ज्ञातिपालनकृते मित्रमेव दृष्टिविपर्यासादमित्रोयमित्येवं मन्यमानोहन्या

अहावरे अठमे किरियाछाणे अश्ववत्तिएत्ति आहिज्झइ से जहा एाम
ए केइ पुरिसे एत्तिणं केइकिंविसंवादेंति सयमेव हीणे दीणे डुठे डुम्मणे
उह्यमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविठे करतलपल्लहत्तमुहे अट्टा
णोवगए नूमिगयदिठिएस्सियाइं तस्सणं अश्ववया आसंसइया चत्तारि
छाणा एवमाहिज्झइ तं कोहे माणे माया लोहे अश्वमेव कोहमाणमा
यालोहे एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्झइ अठमे किरिया
छाणे अश्ववत्तिएत्ति आहिए ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे अपर आठमो क्रिया स्थानक अध्यात्मिकप्रत्ययिक नामे कहेते. अध्या
त्मिक केहेतां जे कर्म बंधनुं कारण एवो जाव चित्त थकी उपजे, तेमाटे अध्यात्मिक क
हिये. ते जेम नाम एवी संज्ञावनायें कोइएक पुरुषते तेने (एत्तिणं केइकिंविसंवादेंति
के०) कोइ विखवादनुं कारण नथी. विखवाद एटले पराजव तेने कोइ करे नही, तथापि
ते पुरुष, (सयमेवके०) पोतेज (हीणेदीणेडुठेडुम्मणेके०) हीन, दीन, डुष्ट, अने डुर्मन
एटले जुंमा मन वालो थाय. (उह्यमणसंकप्पे के०) अनवस्थित चित्त संकल्प एवो थको,
(चिंतासोगसागरसंपविठे के०) चिंता शोक रूप समुड्मांहे पेवो एवो थको, जे अव
स्था करे, ते देखाडेते. (करतलपल्लहत्तमुहे के०) हाथना तलाने विपे स्थाप्युंते मुख
जेणे एटले गालने विपे हाथ देइने (अट्टाणावगए के०) आर्त्तध्यान सहित (नू
मिगयदिठिएस्सियाइं के०) नूमिनी सन्मुख एकाग्रचित्तें जोतो निर्विवेक पणे आर्त्त, रौ
ड, ध्यान ध्यावे (तस्सणंअश्ववया के०) तेने अध्यात्मनी (आसंसइया के०) आ
शंसा मिश्रित (चत्तारिछाणाएवमाइज्झइतं के०) चार स्थानक कहिए. ते कहेते पेहे
लो क्रोध, बीजुं मान, त्रीजी माया, अने चोथो लोच (अश्वमेव के०) ते पोताना
मनथीज उत्पन्नथाय ए क्रोध, मान, माया, अने लोच, ए चारे करी जीवनो मन दोष
डुष्ट थाय. एरीते निश्चें तेने तत्प्रत्ययिक सावद्य कर्म वंधाय. तेमाटे ए आठमो क्रिया
स्थानक आध्यात्मिक प्रत्ययिक एवे नामे कह्यो. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—अथापरमष्टमं क्रियास्थानमाध्यात्मिकमंतःकरणोज्ज्वलमाख्यायते । य
था कश्चिन्नरस्तस्य नास्ति कश्चिदिसंवादयिता पराजवकरस्तथाप्यसौ स्वयमेव हीनोदीनो
डुष्टोडुर्मनाअपहतमनःसंकल्पः चिंताप्रधानः शोकश्चिंताशोकस्तत्र प्रविष्टः करतले पर्यस्तं
स्थितं मुखं यस्य सतथा आर्त्तध्यानोपगतोनूमिगतदृष्टिर्ध्यायति तस्यैवमाध्यात्मिकानि
चित्तोज्ज्वानि असंशयितानि निःसंशयानि चत्वारि स्थानानिष्ठुः । तानि चैवमा

परोपघातित्वादंडसमादानसंज्ञा कृता । षष्ठादिषु च प्रायेण परघातः स्यादतः क्रियास्थानसंज्ञोच्यते ॥ १४ ॥

॥ टीका—अपरं षष्ठं क्रियास्थानं मृषावादप्रत्ययिकमाख्यायते । तत्रच पूर्वोक्तानां क्रियास्थानत्वे प्रायशः परोपघातो नवतीति कृत्वा दंडसमादानकृता षष्ठादिषुच बाहुल्येन न परव्यापादानं नवतीत्यतः क्रियास्थानमित्येषा संज्ञोच्यते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः स्वपक्षावेशादाग्रहादात्मनि कृतं निमित्तं यावत्परिवारनिमित्तं वा सद्भूतार्थनिन्द्वरूपमसद्भूतोद्भावनस्वजावं स्वयमेव मृषावादं ववति । तद्यथा नाहं मदीयोवा कश्चिच्चौरः सच चौरमपि सद्भूतमप्यर्थमपलपति तथा परमचौरं चौरमिति वदति तथान्येन मृषावादं जाणयति तथान्यांश्च मृषावादं वदतः समनुजानीते । तदेवं खलु तस्य योगत्रिककारणत्रिकेण मृषावादं वदतस्तत्प्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते संबध्यते । तदेतत्षष्ठं क्रियास्थानं मृषावादप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ १४ ॥

अहावरे सत्तमे किरियाघाणे अदिन्नादाणवत्तिएत्ति आहिऊइ से जहाणामएकेइ पुरिसे आयहेउंवा जाव परिवारहेउंवा सयमेव अदिन्नं आदि यइ अन्नेणंवि अदिन्नं आदियावेंति अदिन्नं आदियंतं अन्नं समणुजा एइ एवं खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिऊइ सत्तमे किरियाघाणे अदिन्नादाणवत्तिएत्ति आहिए ॥ १५ ॥

अर्थ—हवे अपर सातमो क्रिया स्थानक अदत्तादान प्रत्ययिक कहेहे. ते जेम ना म एवी संजावनायें. कोइ एक पुरुष पोताना आत्माने अर्थे ज्ञातिगोत्रीने अर्थे यावत् प परिवारने अर्थे पोते अदत्तादान ग्रहण करे, बीजाने अदत्तादान लेवरावे, अदत्तादान बीजो कोइ लेतो होय तेने अनुमोदन आपे, एरीते निश्चें थकी तेने अदत्तादान तत्प्रत्ययिक कर्म बंधाय; एटले सातमो क्रियास्थानक अदत्तादान प्रत्ययिक कह्यो. ॥ १५ ॥

॥ टीपिका—अथाऽपरं सप्तमं क्रियास्थानं अदत्तादानप्रत्ययिकमाख्यायते । इदं प्राग्वत् ॥ १५ ॥

॥ टीका—अथापरं सप्तमं क्रियास्थानं अदत्तादानप्रत्ययिकमाख्यायते । एतदपि प्राग्वज्ज्ञेयं । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषआत्मनिमित्तं यावत्परिवारनिमित्तं परद्वयमदत्तमेव गृह्णीयादपरंच ग्राह्येनृहंतमप्यपरं समनुजानीयादित्येवं तस्यादत्तादानप्रत्ययिकं कर्म संबध्यते । इति सप्तमं क्रियास्थानमाख्यातमिति ॥ १५ ॥

नो पक्व, तेना मर्दे करीने, (कुलमएणवा के०) कुल एटले पितानो पक्व, तेना मर्दे करीने, (बलमएणवा के०) शरीरनुं बल, तेना मर्दे करीने, (रूवमएणवा के०) रूपने मर्दे करीने, (तवमएणवा के०) तपने मर्दे करीने, (सुयमएणवा के०) श्रुतज्ञानने मर्दे करीने, (लानमएणवा के०) लानने मर्दे करीने, (ईस्सरियमएणवा के०) ऐश्वर्य एटले ठकुराइने मर्दे करीने, (पन्नामएणवा के०) प्रज्ञाना मर्दे करीने, एटलाना मद (अन्नतरेणवा के०) अथवा अन्य एटले बीजा कोइ (मयछाणेणं के०) मदना स्थानकें करीने (मत्तेसमाणे के०) मातो ठतो (परंहिलेंति के०) बीजानी हेनना करे, (निंदेंति के०) निंदा करे, (खिंसति के०) खष्ट करे, (गरहति के०) गर्हा करे, (परिजवइ के०) पराजव करे, (अवमस्सेति के०) अपमान करे, (इत्तरिएअ य के०) ए बापडो जघन्य एटले जातिकुलादिकें हीनठे. (अहमंसिपुणविसिच्छेजाइकु लबलाइगुणोववेए के०) हुं वली विशेष जाति, कुल, बलादिकगुणोकरी सहितहुं (एवंअप्याणंसमुक्कस्से के०) एम पोताना आत्माने उत्कर्षे एटले अहंकार करे. हवे एवा मद करनारने विपाक देखाडेठे. (देहाच्चुए के०) ते पुरुष आ लोक मांहे पण निंदा अने गर्हानुं स्थानक थाय, अने परलोके पण निंदा अने गर्हानुं स्थानक थाय. देहाच्चुए एटले आ शरीरथकी चवीने परजवे (कम्मबित्तिए के०) कर्मद्वितीय (अवसेपयाइं के०) एतावता कर्मने वश वर्त्ततो चतुर्गतिक संसार मांहे परित्रमण करे (तंजहा के०) ते कहेठे (गप्पाउगप्पं के०) एक गर्न थकी मरण पा मिने, वली बीजा गर्न मांहे उपजे. (जम्माउजम्मं के०) एक जन्म थकी बीजुं ज न्म पामे, (माराउमारं के०) मरण थकी मरण पामे, (एरगाउएरगं के०) नरक थकी निकलीने वली नरकांतरे नरकमां जइने तीव्र दुःख जोगवे, एटले ते नरकमांहे थि निकलीने, सिंह मत्स्यादिक मांहे उत्पन्न थाय, फरी त्यांथी मरण पामीने तीव्रतर नरकांतरे जाय. एतावता ते (चंमे के०) रौइ अहंकारी (अद्वे के०) स्तब्ध अनघ शील (चवले के०) चपल एवा लक्ष्णोयुक्त (माणियाविजवइ के०) ते अजिमांनी पुरुष होय एम निश्चै तेने तत्प्रत्ययिक सावद्य कर्म बंधाय, ए नवमो क्रिया स्थानक मान प्रत्ययिक नामे कह्यो ॥ १७ ॥

॥ दीपिका—अथापरं नवमं क्रियास्थानं मानप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथा कश्चित्पुरुषो जात्यादिगुणोपेतः सन् जातिकुलबलरूपतपःश्रुतलानैश्वर्यप्रज्ञामदास्वैरष्टनिर्मदस्थानैरन्यतरेण वा मत्तः परं हीनबुद्ध्या हीजयति, निंदति, जुगुप्सते, गर्हति, परिजवति । यथायमितरोजघन्योहीनोमत्तः कुलादिभिः । अहं पुनर्विशिष्टकुलादिगुणोपेतएवमात्मानमुत्क

ख्यायते । तद्यथा । क्रोधमानमायालोचस्थानानि । तेच क्रोधमानमायालोचात्मात्मोद्भवाः । एजिरेव मनोदुष्टं स्यात् । एवं तस्य तत्प्रत्ययिकमध्यात्मनिमित्तं सावद्यं कर्माधीयते । तदेवमष्टममाध्यात्मिकारख्यं क्रियास्थानमाख्यातं ॥ १६ ॥

॥ टीका—अथापरमष्टमं क्रियास्थानमाध्यात्मिकमित्यंतःकरणोद्भवमाख्यायते । तद्यथा नामकश्चित्पुरुषश्चित्तोपेक्षाप्रधानस्तस्य च नास्ति कश्चिद्विसंवादयिता । न तस्य कश्चिद्विसंवादेन परिचावेनवा सद्भूतोद्भावेनवा चित्तदुःखमुत्पादयति तथाप्यसौ स्वयमेव वर्णापसदवद्दीनोदुर्गतवद्दीनोदुश्चित्ततया दुष्टोदुर्मनास्तथोपहतोऽस्वच्छतया मनःसंकल्पो यस्य सतथा चित्तैव शोकइति सागरश्चिताप्रधानोवा शोकश्चिताशोकसागरप्रविष्टः । तथानूतश्च यदवस्थोजवति तद्वर्तीयति । करतले पर्यस्तं मुखं यस्य सतथाऽहर्निशं जवति तथा तदध्यानोपगतोऽपगतसद्विवेकतया धर्मध्यानदूरवर्ती निर्निमित्तमेव हं क्षोपहतवद्वयायति । तस्यैवं चिंताशोकसागरावगाढस्य सतथाध्यात्मिकान्यंतःकरणोद्भवानि मनःसंश्रितान्यसंशयितानि वा निःसंशयितानि चत्वारि वद्ध्यमाणानि स्थानानि जवंति । तानि चैव समाख्यायते । तद्यथा क्रोधस्थानं, मानस्थानं, मायास्थानं, लोचस्थानमिति । ते चावश्यं क्रोधमानमायालोचात्मानोऽधिजवंत्याध्यात्मिकाएजिरेव सद्भिर्दुष्टं मनोजवति । तदेव तस्य दुर्मनसः क्रोधमानमायालोचवतएवमेवोपहतमनःसंकल्पस्य तत्प्रत्ययिकमध्यात्मनिमित्तं सावद्यं कर्माधीयते संबध्यते । तदेवमेतत्क्रियास्थानमाध्यात्मिकारख्यमाख्यातमिति ॥ १६ ॥

अहावरे एवमे किरियाछाणे माणवत्तिएत्ति आहिज्जइ से जहा एामए के ई पुरिसे जातिमएणवा कुलमएणवा बलमएणवा रूवमएणवा तवमएणवा सुयमएणवा लाजमएणवा ईस्सरियमएणवा पन्नामएणवा अन्नतरे एवा मयछाणेणं मत्ते समाणे परं हिलेंति निर्देति खिंसति गरहति परिजवइ अवमएत्ति इत्तरिए अय अहमंसि पुण विसिठे जाइकुलबलाइगुणो ववेए एवं अण्णाणं समुक्कस्से देहाच्चुए कम्मवित्तिए अवसेपयाइं तंजहा गप्पाउगप्पं जम्मानुजम्मं माराउमारं एरगाउएरगं चंदे थधे चवले माणियावि जवइ एवं खलु तरस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ एवमे किरियाछाणे माणवत्तिएत्ति आहिए ॥ १७ ॥

अर्थ—अथ हवे अपर नवमो क्रियास्थानक मान प्रत्ययिक नामे कहिए ठैएं. ते जेम नाम एवी संजावनायें कोइएक पुरुष (जातिमएणवा के०) जाति एटले माता

नी परपरिचवेसति चंडरौडोचवति परस्यापकरोति तदज्ञावे ह्यात्मानं व्यापादयति ।
तथा स्तब्धश्रपलोयत्किचनकारी मानी सन्सर्वोप्येतदवस्थोचवतीति । तदेवं तत्प्रत्ययि
कं माननिमित्तं सावयं कर्माधीयते संबध्यते । नवममेतत्क्रियास्थानमाख्यातमिति ॥१॥

अहावरे दसमे किरियाठाणे मित्तदोसवत्तिएत्ति आहिङ्गसे जहा णाम
ए केइ पुरिसे माइहिंवा पिताहिंवा जाइहिंवा नइणीहिंवा नज्जाहिंवा धृ
याहिंवा पुत्तेहिंवा सुएहाहिंवा सधिं संवसमाणे तेसिं अन्नयरेमि अहाल
हुंगंसि अवराहंसि सयमेव गरुयं दंम निवत्तेति तं जहा सीउदगवियडंसि
वा कायं उठोलित्तानवति उसिणोदगवियडेणवा कायं उंसिंचित्तानवति
अगणिकाएणं कायं उवडहित्तानवति जोतेणवा वेतेणवा ऐतेणवा तयाइ
वा कसेणवा ठियाएवा लयाएवा पासाइं उहालित्तानवति दंमेणवा अ
ठीणवा मुठीणवा लेलूणवा कवालेणवा कायंआउडित्तानवति तदप्पगा
रे पुरिसजाए संवसमाणे डुम्मणा नवति पवसमाणे सुमणा नवति त
दप्पगारे पुरिसजाए दंमपासी दंमगुरुए दंमपुरक्कडे अहिंए इमंसि लो
गंसि संजलणे कोहणे पिष्ठिमंसियावि नवति एवं खलु तरस्स तप्पत्तियं
सावज्जंति आहिङ्गंति दसमे किरियाठाणे मित्तदोसवत्तिएत्ति आहिंए ॥१॥

॥ अर्थ—अथ हवे अपर दशमो क्रिया स्थानक मित्र दोष प्रत्ययिक कहियेँतैयें. ते जेम
नाम एवी संज्ञावनायें कोइएक पुरुष माता, पिता, जाइ, वेन, स्त्री, वेटी, पुत्र, पुत्रनीस्त्री,
तेवहु जाणवी. (सिद्धिसंवसमाणे के०) एटजा साथें वसतो यको (तेसिंअन्नयरेसि
के०) ते मातापितादिकथी कोइ अनेरो अजाण पणे अनानोग यकी (अहालहुगं
सि के०) यथा कथंचित् न्हानो डुर्वचन प्रमुखनो अथवा काय यकी हस्त पादादि
कनो संघट्ट प्रमुख एवो (अवराहंसि के०) अपराध थये ठते (सयमेव के०) पोतेंज
क्रोधें करी धमतो यको तेने (गुरुयंदंमनिवत्तेति के०) महोदो दंम करे. (तंजहा के०) ते
कहेठे (सीउदगवियडंसिवा के०) सीतल पाणीयें करी सीतकालने विषे (कायंउठो
लित्तानवति के०) ते अपराधीनु शरीर ठंमापाणी मांहे वोले. एवा अकार्यनो करनार
थाय तथा (उसिणोदगवियडेणवाकायंउंसिंचित्तानवति के०) उसकालें अत्यंत उ
अ पाणीयें करीने उस तेले करीने तेना शरीरनेसिंचे शरीरनुं शोषण करनार थाय, (अ
गणिकाएणंकायंउवडहित्तानवति के०) अग्निकायें करीने तेना शरीरनुं दहन करनार

र्षयेत् । एवं जात्यादिमदमत्तः सन् इहैव निन्द्यः स्यात् । अत्रच जात्यादिमदद्वयादिसंयोगैर्नैर्जाज्ञेयाः । तथाहि । जातिमदः कस्यचिन्न कुलमदः, १ कस्यचित्कुलमदएव, न जातिमदः २ कस्यचिद्वयं ३ कस्यचिदुजयमपि न. ४ एवं पदद्वयेन चत्वारोऽङ्गाः । पदत्रयेणाष्टौ, पदचतुष्टयेन षोडश, पञ्चभिः पदैर्द्वात्रिंशत् षड्विंशतुःषष्टिः सप्तभिः १ २७ अष्टभिः ३५६ सर्वत्र मदानावरूपश्चरमजंगः शुद्ध इति । समानी देहाद्भुतोऽमृतः सन् कर्मद्वितीयः कर्मसहायोऽवशः परवशः प्रयाति नवांतरं । तद्यथा गर्जाजर्जं जन्मनएकस्मात्परं जन्म, मारान्मरणान्मारं मरणांतरं व्रजति नरकतुल्याञ्चंडालादिवासान्नरकं रत्नप्रजादिकं याति । अथवा नरकाद्दुष्टृत्य सिंहमत्स्यादाबुत्पद्य पुनरतितीव्रं नरकांतरं याति । तदेवं मानी परपरिणवे सति चंडोरौडोऽन्यं हन्ति तदनावे आत्मानमेव हन्ति स्तब्धश्चपलो यत्किंचन कारी स्यात् मानी सन् एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं माननिमित्तं सावद्यं कर्माधीयते बध्यते । नवममेतक्रियास्थानमाख्यातमिति ॥ १७ ॥

॥ टीका—अथापरं नवमं क्रियास्थानं मानप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषोजात्यादिगुणोपेतः सन् जातिकुलबलरूपतपःश्रुतलानैश्वर्यप्रज्ञामदारव्यैरष्टनिर्मदस्थानैरन्यतरेणवा मत्तः परमवबुद्ध्या ह्रीलयति तथा निन्दति, जुगुप्सते, गर्हति, परिजवति, एतानि चैकार्थिकानि कथंचिन्नेदं चोत्प्रेक्ष्य व्याख्येयानीति । यथा परिजवति तथा दर्शयति । इतरोयं जघन्योहीनजातिकः कुलबलरूपादिनिर्दूरमपत्रष्टः सर्वजनावगीतोयमिति । अहं पुनर्विशिष्टजातिकुलबलादिगुणोपेतएवमात्मानं समुत्कर्षयेदिति । सांप्रतं मानोत्कर्षविपाकमाह । (देहाद्भुत्पद्येत्यादि) तदेवं जात्यादिमदोन्मतः सन्निहैव लोके गर्हितोऽभवति । अत्र जात्यादिपदद्वयादिसंयोगादष्टव्यास्ते चैवं जवन्ति । जातिमदः, कस्य चिन्न कुलमदोऽपरस्य कुलमदो, न जातिमदः परस्योजयमपरस्यानुजयमित्येवं पदत्रयेणाष्टौ चतुर्भिः षोडशेत्यादि यावदष्टभिः पदैः षट्पञ्चाशदधिकं शतद्वयमिति । सर्वत्र मदानावरूपचरमजंगः शुद्ध इति । परलोकेऽपिच मानी दुःखनाग्जवतीत्यनेन प्रदर्श्यते । स्वायुषः कृपे देहाद्भुतोऽनवांतरं गच्छेद्भुजाशुनकर्मा द्वितीयः कर्मपरायत्तत्वादवशः परतंत्रः प्रयाति । तद्यथा गर्जाजर्जं पञ्चेंद्रियापेक्षं तथा गर्जाजर्जं विकर्षेन्द्रियेभूत्पद्यमानः पुनरगर्जाजर्जमेवं गर्जादगर्जमेतच्च नरककल्पगर्जदुःखापेक्षायामनिहितमुत्पद्यमानदुःखापेक्षया त्विदमनिधीयते । जन्मनएकस्मादपरं जन्मांतरं व्रजति । तथा मरणं मारस्तस्मान्मारान्तरं व्रजति तथा नरकदेश्याद्भुपाकादिवासाद्वत्प्रजादिकं नरकांतरं व्रजति । यदिवा नरकात्सीमंतकादिकाद्दुष्टृत्य सिंहमत्स्यादाबुत्पद्य पुनरपि तीव्रतरं नरकांतरं व्रजति । तदेवं नटवडंगनूमौ संसारचक्रवाले स्त्रीपुंनपुंसकादीनि बहून्यवस्थांतराण्यनुजवन्ति । तदेवं मा

पताडयिता नवति । तथाविधे पुरुषे स्वल्पापराधेपि महादंडकारिणि एकत्र वासं कुर्वति मातापित्रादयोऽर्मेनसः स्युः । तस्मिन् प्रवसति दूरं गच्छति सति सहवासिनः सुमनसः सुखिनः स्युः । तथाप्रकारस्तादृशः पुरुषोदंडस्य पार्श्वे दंडपार्श्वे न विद्यते यस्यासौ, दंडप्रवृत्तोदंडः पुरस्कृतोयेन सदंडपुरस्कृतोऽस्मिन् लोके स्वस्य परेषां चाऽहितः परलोकेऽप्यहितः संज्वलनः क्रोधकारी क्रोधनोवधबंधादिषु अविमृश्य प्रवृत्तिकृत् पृष्टिमांसखादकः परमोर्द्धघटनतः । एवं तस्य स्वल्पापराधेपि महादंडकर्तुस्तदंडप्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते बध्यते । तदेतदशमं क्रियास्थानमाख्यातमिति । अन्ये पुनरष्टमं क्रियास्थानमात्मदोषप्रत्ययिकमाचक्षते । नवमंतु परदोषप्रत्ययिकं । दशमं पुनः प्राणवृत्तिकमिति ॥ १७ ॥

॥ टीका—अथापरं दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः प्रचुकल्पोमातापितृसुहृत्स्वजनादिभिः सार्धं परिवसंस्तेषां च मातापित्रादीनामन्यतमे नानाजोगतया यथाकथंचिन्नघुतमेप्यपराधे वाचिके दुर्वचनादिके तथा काचिके हस्तपादादिके संघट्टरूपे कृते सति स्वयमेवात्मना क्रोधध्मातो गुरुतरं दंडं दुःखोत्पादकं निवर्तयति करोति । तद्यथा शीतोदके विकटे प्रचूते शीतेवा शिशिरादौ तस्यापराधकर्तुः कायमधोबोजयिता नवति तथोष्णोदकविकटेन कायं शरीरमपसिंचयिता । तत्र विकटग्रहणादुष्णतैलेन कांजिकादिनावा कायमुपतापयिता नवति तथाऽग्निकायेनाल्मुकेन तप्ताय सावा कायमुपदाहयिता नवति तथा जोत्रेणवा वेत्रेणवा नेत्रेणवा त्वचा वासनादिकपालजतया वाऽन्यतरेण वा दवरकेण ताडनतस्तस्यापराधकर्तुः शरीरपार्श्वीणि उद्वालयितुं चर्माणि जुंघयितुं नवति तथा दंडादिना कायमुपताडयिता नवति । तदेवमल्पापराधिन्यपि महाक्रोधदंडवति तथा प्रकारे पुरुषजाते एकत्र वसति सति तत्सहवासिनोमातापित्रादयोऽर्मेनसस्तदनिष्टाशंकया नवंति तस्मिंश्च प्रवसति देशांतरे गच्छति गतेवा तत्सहवासिनः सुमनसो नवंति । तथाप्रकारश्च पुरुषजातोऽल्पेप्यपराधे महान्तं दंडं कल्पयतीत्ये तदेव दर्शयितुमाह । दंडस्य पार्श्वे दंडपार्श्वे न विद्यते यस्यासौ दंडपार्श्वी स्वल्पतया सौ कापराधे कुप्यति दंडं च पातयति । तमप्यतिगुरुमिति दर्शयितुमाह । दंडेन गुरुकोदंडगुरुः । यस्यच महान् दंडो नवति अस्मै दंडेन गुरुर्नवति । तथा दंडः पुरस्कृतः सदा पुरस्कृतदंड इत्यर्थः । सचैवंचूतः स्वस्य परेषां चास्मिन् लोकेऽस्मिन्नेव जन्मनि अहितः प्राणिनामहितदंडपातनात् तथा परस्मिन्नपि जन्मन्यसावहितस्तद्धीजतया चासौ यस्य कस्यचिदेव येन केनचिदेव निमित्तेन कृणोः कृणे संज्वलयतीति संज्वलनः सचात्यंतक्रोधनोवधबंधनविघ्नेदादिषु शीघ्रमेव क्रियासु प्रवर्तते तदजावेप्युत्कटदोषतया मर्मोर्द्धघटनतः पृष्टिमांसमपि खादेत्तदसौ ब्रूयात् । येनासावपि परः संज्वलयेत् ज्वलितश्चान्येषामपकुर्यात् त

थाय, (जोतेणवा के०) जोत्रे करी, (वेतेणवा के०) वेत्रे करी, अथवा (एतेणवा के०) नेतरे करी, (तयाइवाके०) त्वचार्ये करी, अथवा (कसेणवाके०) ताजणे चा बबुके करी, (ठियाएवा के०) नाडार्ये करी, (लयाएवा के०) लता एटले वेलुये करी, दोरडीये करी (पासाइउदाजित्तानवति के०) तेना पार्श्वजागना चामडाने उखेडनार थाय, (दंमेणवा के०) दंमे करी लाकडीये करी, (अछीणवा के०) हाडकार्ये करी, (मुछीणवा के०) मुष्टिये करी, (लेजुणवा के०) पाषाणने कटके करी, (कवालेणवा के०) ठीं करीये करी, कपालादिके करी, (कायंआउडित्तानवति के०) तेना शरीरने ता डनार थाय, किंबहुना (तहप्पगारे के०) तथा प्रकारना दंमना करनार एवा (पुरिस जाए के०) पुरुष जाति जे तथा प्रकारना कुकर्मना करनार होए तेनी साथे (संवसमा णे के०) एकठां रहेतां ठता सज्जन पुरुष जे माता पितादिक ते पण (डुम्मणानवति के०) दुर्मन अइने देशांतर जता रहे पढी (पवसमाणे के०) ते थकी अलग रहेवा थी (सुमणानवति के०) सुमन थाय, एटले तेने ठोडथायी हर्षित थाय. एवा (तह प्पगारे के०) तथा प्रकारना (पुरिसजाए के०) पुरुष जाति जे थोडा अपराधीने पण दंमना देनार, (दंमपासीके०) अपपापराधने विषे अति कोपकरनार, ते दंडपार्थी (दंमगुरु एके०) दंमे करी आकरो दंम करे, (दंमपुरेकडेके०) तेने सर्व काल दंमज अयेसर ठे. ते पुरुष (अहिएइमंसिलोगंसिके०) आलोकने विषे पण पोताना जीवने अहित कारी अने (अ हिएपरंसिलोगंसि के०) परलोकने विषे पण पोताना जीवने अहित कारी ठे तेनुं कारण शुं? तोके तेजीव, (संजलणे के०) हूणे हूणे ज्वले, (कोहणे के०) हूणेहूणे क्रोध करे, (पिष्ठिमंसियाविजवति के०) पृष्ठ मांस नहूण करनार होय, पुंठे पाठल अव एवादनो बोलनार होय, एम निश्चें तेहने तत्प्रत्ययिक एटले ते निमित्तें सावद्य कर्म बंधाय. ए दशमो क्रिया स्थानक मित्र दोष प्रत्ययिक नामे कह्यो. ॥ १० ॥

॥ दीपिका—अथापरं दशमं क्रियास्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः प्रभुकल्पोमातापितृसुहृदस्वजनादिभिः सार्धं संवसन् तेषां मातापित्रादीनाम न्यतमेनाऽनाजोगतोयथाकथंचिद्धृतमेप्यपराधे स्वयमेवात्मनाक्रोधतोयुत्तरं दंडं वर्तयति करोति । तद्यथा शीतोदकविकटे शिशिरादावतिशीतोदके कायं शरीरमपराधिनोऽवबो लयिता नवति तथा उष्णोदकविकटेन कायमपसिंचयिता नवति । विकटग्रहणादुप्तै लकांजिकादिना अग्निकायेन उदमुकेन तप्तलोहेनवा कायमुपदाहयिता नवति । (जोए णत्ति) जोत्रेण वेत्रेणवा नेत्रोवृद्धविशेषस्तेन कशादिनावा लतयावा शरीरपार्श्वीणि उदा लयितुं चर्माणि लुंपयितुं नवति । दंडेन अस्थना मुष्टिना लेष्टुना कपालेन नाडखंडेन कायमु

एक प्ररूपवुंठे तेने ठेकाणे (अन्नंआइस्कंते के०) अन्य बीजुं कांइक जुदूंज प्ररूपे ॥ १९ ॥
 (सेजहाणामए के०) ते यथादृष्टांते नाम एवी संजावनायें जेम. (केइपुरिसे के०)
 कोइ एक पुरुष संग्राम थकी निकल्यो, (अंतोसह्ने के०) तीर जालादिकना शक्यें क
 री सशक्य ठतो (तंसह्ने के०) ते शक्यने (णोसयंणिहरति के०) वेदना थकी बीहि
 तो थको पोतें पोताने हाथे काढे नही, (णोअन्नेणणिहरावेंतिके०) बीजाने हाथे पण
 कढावे नही, (णोपडिविद्धंसेइ के०) तथा वैद्यने उपदेशें औपधादिक प्रयोगें करीने
 पण ते शक्यनो विध्वंस थगो नही (एवमेव के०) एम जाणीने, (निएह्वेइ के०)
 ते शक्यने गोपवी राखे. (अविउट्टमाणे के०) पुठयो थको कहे नही, (अंतोअंतो
 रियाइके०) ते दुःखें पीडयो थको माहोमांहे दुःखी थाय, (एवमेव के०) एम ते
 (माइमायंकट्टु के०) मायावी पुरुष, माया शक्ये करीने तैणे जे कोइ अकार्य कखा हो
 य ते (णोआलोएइ के०) गुरु समद्व आलोवे नही (णोपडिकमेइके०) पडिकमे नहीं
 (णोणिंदइ के०) आत्मानी साखें निंदे नहीं, (णोगरहइ के०) परसाहीक गर्हे न
 हीं (णोविउट्टइ के०) तेवा अकार्य करवा थकी निवृत्तिपामे नहीं (णोविसोहेइ के०)
 शुननाव रूप पाणीयें करी ते अतिचारनुं कलंक पखाजे नहीं, (णोअकरणाएअपुठेइ
 के०) तेवा अकार्यने अणकरवाने उठे नहीं एटले अण करवानो उद्यम न करे, (णो
 अहारिहंतवोकम्मंपायवित्तपडिवज्जइ के०) यथायोग्य तप कर्म रूप प्रायश्चित पडिव
 जे नहीं. एरीतें (माइ के०) ते मायावी पुरुष (अस्सिलोएपञ्चायाइके०) आ लोक
 मांहे पण अविश्वासनी प्रसिद्धि पामे (माइपरंसिलोएपञ्चायाइ के०) मायावी पुरुष
 परलोके नरकादिक पीडाना स्थानकने विषे वली वली अरहट्ट घटिकाने न्यायें गतिआ
 गति करे, तथा मायावी पुरुष परनी (निंदइ के०) निंदा करे, (गरहइ के०) गर्हा
 करे (पसंसइ के०) अने पोतानी पोते प्रशंसा करे, (णिच्चरइ के०) अकार्यने वि
 पे रती करे, (एनियट्टइ के०) अकार्य थकी निवर्त्ते नहीं (णिसिरियंदमंठाएति के०)
 अकार्य करीने पोतानो अपराध ढांकी राखे एरीते (माइअसमाहड के०) माया
 वी पुरुष अपहारे एटले त्यागकरे; जेनो त्यागकरें? ते कहेठे. (सुह्लेस्सेयाविजवइ
 के०) शुन लेख्यानो त्याग करे अने सर्व कालें अशुन लेख्यायें करी प्रवर्त्तमान थको
 होए एरीते निश्चे तेने तत्प्रत्ययिक एटले ते निमित्तें सावद्य कर्मबंधाय. एटले अगी
 आरमो क्रिया स्थानक मायाप्रत्ययिक नामे कह्यो. ॥ २० ॥

॥ दीपिका—अथापरमेकादशं क्रियास्थानमाख्यायते । तद्यथा । ये केचनामी जवंति
 पुरुषाः । किंचूताः । गूढाचारागलकर्तकग्रंथिभेदकादयस्ते बहूपायैर्विश्वासमुत्पाद्य, विरू

देवं खलु तस्य महादंडं प्रवर्तयितुस्तदंडप्रत्ययिकं सावद्यं कर्माऽधीयते । तदेतदशमं क्रिया स्थानं मित्रदोषप्रत्ययिकमाख्यातमिति । अपरे पुनरष्टमं क्रियास्थानमात्मदोषप्रत्ययि कमाचकृते. नवमंतु परदोषप्रत्ययिकंच. दशमं पुनः प्राणवृत्तिकं क्रियास्थानमिति ॥१॥ ७॥

अहावरे एकारसमे किरियांठाणे मायावत्तिएत्ति आहिऊइ जे इमे नवं ति गूढायारा तमोकसिया उलुगपत्तलहुया पवयगुरुया ते आयरियावि संता अणारियाउं नासाउंवि पउऊंति अन्नहासंतं अप्पाणं अन्नहामन्नं ति अन्नंपुछा अन्नंवागरंति अन्नं आइस्त्रियवं अन्नंआइस्कंते॥१॥॥से ज हा णामए केइ पुरिसे अंतोसल्ले तं सल्लं णोसयं णिहरति णोअन्नेण णि हरावेंति णोपडिविद्धंसेइ एवमेव निणहवेइ अविउट्टमाणे अंतोअंतोरि याइ एवमेव माई मायं कट्टु णोआलोएइ णोपडिक्कमेइ णोणिंदइ णोगर हइ णोविउट्टइ णोविसोहेइ णोअकरणाए अप्पुद्धेइ णोअहारिहं तवो कम्मं पायच्चित्तं पडिवऊइ माइ अरिंसलोए पच्चायाइ माइ परंसिलोए पच्चायाइ निंदइ गरहइ पसंसइ णिच्चरइ एनियट्टइ णिसिरियं दंमंहा एति माइ असमाहड सुहलेस्सेयावि नवइ एवं खलु तरस्स तप्पत्तियं सा वऊंति आहिऊइ एकारसमे किरियांठाणे मायावत्तिएत्ति आहिए ॥ १० ॥

अर्थ—हवे अपर अगिआरमो क्रिया स्थानक मायाप्रत्ययिक कहियें ठैयें (जेइमे नवंति के०) जे आ जगत्मांहे पुरुषवे ते कया पुरुष तोके, (गूढायारा के०) गूढा चारी एटले धूतारा, उगारा, गंठीबोडा प्रमुखवे ते नाना प्रकारना उपायें करीने लोक ने विश्वास उपजावीने वंचे. (तमोकसिया के०) अंधाराने विषे विचरनारा, अर्थात् लोक थकी ठाना क्रियाना करनारा, (उलुगपत्तलहुयाके०) ते पोतें जाते धूवडनी पांख थकी पण हलकावे परंतु (पवयगुरुया के०) पोताने पर्वत थकी पण सहोटा माने, (तेआयरियाविसंता के०) ते आर्य देशमां उत्पन्न थया होय तेम ठतां पण परने वंचवाने अर्थे शठ पणे, पोताने गोपववा नणी (अणारियाउंनासाउंविपउऊंति के०) अनार्थ देशनी नाषा बोले, अथवा पोतानी कल्पित नाषा जे बीजाथी अजा णी होय तेवी नाषा बोले, (अन्नहासंतं के०) लिपी पण तेवी अजाणी अन्य लखे (अप्पाणंअन्नहामन्नंति के०) पोतें वली बीजी रीते माने, (अन्नंपुछा के०) अन्य कांइ पुढे थके (अन्नंवागरंति के०) अन्य कहे, (अन्नंआइस्त्रियवं के०) अन्य कांहिं

काषिकाः पराऽविज्ञाताः क्रियाः कुर्वतीत्यर्थः । तेच स्वचेष्टयैवोलूकपत्रवद्वधवः कौशिक
 पिह्वद्वधीयांसोपि पर्वतवजुरुमात्मानं मन्यन्ते । यदिवा कार्यप्रवृत्तेः पर्वतवन्नो स्तन
 यितुं शक्यन्ते ते चाऽऽर्यदेशोत्पन्नाअपि संतः शाठ्यादात्मप्रज्ञादनार्थमपरजयोत्पादनार्थं
 चाऽनार्यजापाः प्रयुजन्ते परव्यामोहार्थं स्वमतिपरिकल्पितजापानिरपराऽविदितानिर्नापि
 ते तथाऽन्यथाऽव्यवस्थितमात्मानमन्यथासाध्वाकारेण मन्यन्ते व्यवस्थापयन्ति तथाऽ
 न्यत्पृष्टामातृस्थानतोऽन्यदाचकृते । यथामान् पृष्टाः कोविदारकानाचकृते । वादकालेवा
 कश्चिन्नाथवादितया व्याकरणे प्रवीणस्तर्कमार्गमवतारयति । यथावा शरदि वाजपेयेन
 यजेतेत्यस्य वाक्यस्यार्थं पृष्टस्तदर्थाननिज्ञः कालातिपातार्थं शरदकालं व्यावर्णयति । तथा
 ऽन्यस्मिंश्चार्थे कथयितव्येऽन्यमेवार्थमाचकृते । तेषां सर्वार्थविसंवादिनां कपटप्रपञ्चचतु
 राणां विपाकोद्भवनाय दृष्टान्तं दर्शयितुमाह ॥ ३१ ॥ (सेजहेत्यादि) यथानाम कश्चित्पुरु
 षः संग्रामादपक्रांतोऽतर्मध्ये शल्यं तोमरादिकं यस्य सोऽतःशल्यः सच शल्यवद्वनवेदनानी
 रुतया तल्लव्यं न स्वतोनिर्हरत्यपनयति उद्धरति तथाप्यन्येन नोद्धारयति नापि तल्लव्यं वै
 द्योपदेशेनौषधोपयोगादिनिरुपायैः प्रतिध्वंसयति विनाशयति अन्येन केनचित्पृष्ठोवाऽपृष्ठो
 वातल्लव्यं निष्प्रयोजनमेव निन्दुतेऽपलपति तेन च शल्येनासावंतर्वर्तिना (अविउद्ध
 माणेति) पीड्यमानः (अंतोति) मध्येमध्ये पीड्यमानोपि रीयते व्रजति तत्कृतां वेदनाम
 सहमानः क्रियासु प्रवर्ततइत्यर्थः । सांप्रतं दार्ष्टान्तिकमाह । (एवमेवेत्यादि) यथाऽसौ स
 शल्योऽखनाग्नवत्येवमेवासौ मायी मायाशल्यवानन्यत्कृतमकार्यं तन्मायया गूहयन्
 मायां कृत्वा न तां मायामन्यस्मै आलोचयति कथयति नापि तस्याः स्थानात्प्रतिक्रामति
 न ततोनिवर्तते नाप्यात्मसाक्षिकं तन्मायाशल्यं निन्दति । तद्यथा धिङ्मां यदहमेवंचूत
 मकार्यं कर्मोदयात्कृतवांस्तथा नापि परसाक्षिकं गर्हति आलोचनार्हसमीपे गतोनापि च
 जुगुप्सते तथा (नोविउद्धति) नापि तन्मायाख्यं शल्यमकार्यकरणात्मकं विविधमने
 कप्रकारं त्रोटयत्यपनयति । यद्यस्यापराधस्य प्रायश्चित्तं तत्तेन पुनस्तदकरणतया निवर्त
 यतीत्यर्थः । नापि तन्मद्यादिकमकार्यं सेवित्वा लोचनार्हायात्मानं निवेद्य तदकार्यकरणतया
 ऽन्युत्तिष्ठते प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यापि नोद्युक्तविहारी चर्वतीत्यर्थः । तथा नापि गुर्वादिनि
 रनिधीयमानोपि यथार्हमकार्यनिर्वहणयोग्यं प्रायश्चित्तं शोधयतीति । प्रायश्चित्तं तपः
 कर्मविशिष्टं चांश्याणाद्यात्मकं प्रतिपद्यते ऽन्युपगच्छति । तदेवं मायया सत्कार्यप्रज्ञादको
 ऽस्मिन्नेव लोके मायावीत्येवं सर्वकार्येष्वेवाविश्रंजणत्वेन प्रत्यायाति प्रख्यातिं याति त
 थाचूतश्च सर्वस्यापि विश्वास्योन्नवति । तथाचोक्तं । मायाशीलः पुरुषइत्यादि । तथाति
 मायावित्वादसौ परस्मिन् लोके जन्मांतराऽवाप्तौ सर्वाधमेण यातनास्थानेषु नरकतिर्य
 गादिषु पौनःपुन्येन प्रत्यायाति नूयोनूयस्तेष्वेवारघटघटीयंत्रन्यायेन प्रत्यागच्छतीति

पं कुर्वन्ति चंडप्रद्योतादेरनयकुमारादिवत् तमसि कषितुं शीलं येषांते तमःकषिणस्तएव तमःकाषिकाः पराविज्ञाताः क्रियाः कुर्वन्तीत्यर्थः । तेच उज्ज्वलपिबुधवन्नधवोपि पर्वतवज्जु रुमात्मानं मन्यन्ते आर्याअपि संतस्ते परव्यामोहार्थमनार्यजाषा (विउवन्ति) प्रयुजंते अन्यथा स्थितमात्मानमन्यथा साधवाचारेण मन्यन्ते व्यवस्थापयन्ति अन्यत् पृष्ठामाययाऽन्यदेव वदन्ति आम्नान् पृष्ठा निबान् वदन्ति । व्याकरणं पृष्ठस्तदज्ञस्तर्कमवतारयति । यथा वा शरदि वाजपेयेन यजेतइत्यस्य वाक्यस्यार्थे पृष्ठस्तदर्थानजिज्ञः कालविलंबार्थे शरत्कालमेव वर्णयति (अन्नमाऽस्क्रियवन्ति) अन्यस्मिन्नर्थे कथयितव्येऽन्यमेवाख्याति ॥ १ ॥ (सेजहेति) तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः संग्रामान्निर्गतेऽतर्मध्ये शल्यं यस्य स्रोतःशल्यः सवेदनाजीतः स्वयं शल्यं ननिर्हरति नकृषति नाप्यन्येन कर्षयति । नापि वैद्योपदेशादोषधप्रयोगैः प्रतिध्वंसयति विनाशयति अन्येन दृष्टस्तद्व्ययं निन्दुतेऽपलपति तेन शल्येन (अविउट्टमाणेति) पीडयमानः (अंतोऽयति) मध्ये पीडयमानोपि रीयते व्रजति वेदनां सहमानोपि क्रियासु प्रवर्त्ततइत्यर्थः । दृष्टांतं योजयति (एवमेव मायीति) यथा सशल्यो दुःखजाग्नवति एवमेव मायी, कृतं कार्यं निगूहयन् मायां कृत्वाऽन्यस्मै नालोचयति नकथयति न तस्मात्स्थानात्प्रतिक्रमति न निवर्त्तते न आत्मसाहिकं निंदति नापिपरसाहिकं गर्हति आलोचनार्हसमीपे गतोनापि च जुगुप्सते (नविउट्टइति) न वित्रोटयत्यपनयति मायाशल्यं नविशोधयति नापि पुनस्तदाकरणतयाऽन्युत्तिष्ठते नापि यथार्हं तपःकर्मरूपं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते । तदेवं मायावी अस्मिन् लोकेऽविश्वासतया प्रत्याख्यातिं याति । यदुक्तं । मायाशीलः पुरुषोयद्यपि, नकरोति कंचिदपराधं ॥ सर्पश्चाऽविश्वास्यो जवति तथाप्यात्मदोषहतइति ॥ तथा मायावी परस्मिन् लोके नरकतिर्यगादिषु प्रत्यायाति नूयो नूयोयाति (निंदंगाहयति) परं निंदयित्वा आत्मप्रशंसया तुष्यति । एवंचासौ लब्धप्रसरोऽधिकं निश्चरति तथाविधानुष्ठायी जवति । तत्रच गृहस्तस्मान्मातृस्थानान्ननिवर्त्तते दंडं निसृज्य हिंसां कृत्वा प्रह्लादयत्यपलपति अन्यस्यवा मस्तके क्षिपति समायावी असमाहतगुणलेशयोऽनंगीकृतगुणध्यानश्चापि जवति । एवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं मायाशल्यप्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते । एतदेकादशक्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकमाख्यातमिति ॥ २० ॥

॥ टीका—अथापरमेकादशं क्रियास्थानमाख्यायते । तद्यथा ये केचनामी जवन्ति पुरुषाः । किंविशिष्टाः । गूढाआचारायेषां ते गूढाचारागलकर्तकग्रंथिहेदादयस्तेच नानाविधैरुपायैर्विश्रंजमुत्पाद्य पश्चादपकुर्वन्ति प्रद्योतादेरनयकुमारादिवत् । तथा मायाशीलत्वेनाप्रकाशकचारिणस्तमसि कषितुं शीलं येषांते तमसिकाषिणस्तएवच तमः

र्यने विपे रहस्यना करनार, ए सर्व प्रायः त्रसजीवोनी विराथना नकरे परंतु एकेंडियनी विराथनायें उपजीवन करे, (एणवहुसंजया के०) ते घणा संयत नहीं, (एणवहुपडि विरया के०) घणी हिंसा थकी निवत्त्या नथी, एटले सर्व प्राणातिपात विरमणव्रतादि कने विपे न प्रवर्त्ते; किंतु? डव्य थकी केटलाएक व्रत पाले, थने सर्व विरतिनुं कारण जे सम्यक् दर्शनवे, ते गुण तेमांहे नथी ते कारणे, (सबपाणनूतजीवसत्तेहिं के०) सर्व प्राणी, नूत, जीव, थने सत्वथकी अविरत, हिंसा थकी अविरत (तेअप्पणो के०) ते पाखंमी पोते, (सञ्चामोसाइ के०) घणां सत्यामृपावचन (एवंविउंजंति के०) एम आगल केशे. जेरीतें बोले तेज कहेवे. (अहंणहंतवो के०) हुं ब्राह्मण पणा थकी मने दंमादिकें हणवो नही, (अन्नेहंतवा के०) अन्य कुडादिकने हणवा. (अहंणअज्जावेयवो के०) तथा हुं वणोत्तम हुं, माटे मने आज्ञा करवी नहीं एटले मने कांइ आदेश आपवो नही. तथा (अन्नेअज्जावेयवा के०) कुडादिक आज्ञापयितव्यवे एटले तेमने आदेश आपवो. (अहंणपरियेतवो के०) हुं वणोत्तमहुं, माटे मने बलात्कारें ग्रहण करवो नही, (अन्नेपरियेतवा के०) अन्य कुडादिकने बलात्कारें ग्रहण करवा. (अहंणपरितावेयवो के०) तथा मने परितापवो नही, (अन्नेपरितावेयवा के०) अन्य कुडादिकने परितापवा. (अहंणउदवेयवो के०) तथा मने उपड्व करवो नही, तथा जीव, काया थकी रहित करवो नही, (अन्नंउदवेयवा के०) अन्य कुडादिकने उपड्वो करवा. एम ते परपीडाना उपदेशना करनार मूढ, असंवंध प्रलापी (एवमेवतेइविकामेहिंसुव्विया के०) एरीते पूर्वोक्त प्रकारे ते मूढ परमार्थना अज्ञाण थका स्त्रियादिकना कामजोगने विपे मूर्खित थका (गिहाके०) गृध्र एटले ते कामजोगना अजि लापी ठता, (गढिया के०) कामजोगने विपे आसक्त ठता (गरहिया के०) निंदवा योग्य, अत्यंत आसक्त ठता (अशोववन्ना के०) अध्युपपन्न एटले कामजोगने विपे एकाग्र चित्त थया ठता (जाववासाइंचउपंचमाइ के०) यावत् चार पांच वर्ष सुधी अथवा (बढसमाइ के०) ठ अथवा दश वर्ष एटलो काल तेमांहे ते तीर्थिक (अप्पयरोवा के०) अल्पतर एटले अल्प काल सुधी (जुज्जयरोवाके०) अथवा घणा काल सुधी वर वास ठामीने (जुंजिचुजोगजोगाइ के०) वली काम जोग जे शब्दादिक विषयने तेने धर्मेने पांखमे जोगवीने, (कालमासे कालंकिञ्चा के०) मरण प्रस्तावे काल करीने कांइ एक बालतपना प्रनावथी (अन्नयरेसु आसुरिएसु किच्चिसिएसु छाणोसु उववत्तारो नवं तिके०) तेने अनेरा आसुरिक किच्चिपीने स्थानकें उपजवुं थाय, (ततोविप्पमुच्चमाणे के०) ते स्थानकथी आयुष्यने क्ये खवीने (जुज्जोउज्जोएलमूयत्ताए के०) वलीवली मनुष्य नव पामे, तोपण एल एटले बोडा, काणा, अथवा मूयत्ता एटले मुंगा तथा

तथा नानाविधैः प्रपंचैर्वचयित्वा, परं निंदति जुगप्सते । तद्यथाऽयमङ्गः पशुकल्पो नाने
न किमपि प्रयोजनमित्येवं परं निंदयित्वाऽत्मानं प्रशंसयति । तद्यथा ह्यसावपि मया
वंचित इत्येवमात्मप्रशंसया तुष्यति । तथा चोक्तं । येनापत्रपते साधुरसाधुस्तेन तुष्य
तीति । एवं चासौ लब्धप्रसरोऽधिकं निश्चयेन वा चरतीति तथाविधानुष्ठायी जवतीति
निश्चरति । तत्रच गृहः संस्तस्मान्मातृस्थानान्न निवर्तते तथासौ मायावलेपेन दंडं प्राप्य
पमर्दकारणं निसृज्य पातयित्वा पश्चाद्वाद्यत्यपलपति अन्यस्य चोपरि प्रक्षिपतिसच मा
यावी सर्वदा वंचनपरायणः संस्तन्मनाः सर्वानुष्ठानेष्वेवंनूतो जवति । असमाहृताऽनंगी
कृता शोचनता लेश्या येन सतथार्त्तध्यानोपहततयाऽसावशोचनलेश्य इत्यर्थः । तदेवमपग
तधर्मध्यानोसमाहितोऽगृहलेश्यश्चापि जवति । तदेवं खलु तस्य तत्प्रत्ययिकं मायाशब्द
प्रत्ययिकं सावद्यं कर्माऽधीयते । तदेकादशं क्रियास्थानं मायाप्रत्ययिकं व्याख्यातं ॥ १० ॥

अहावरे बारस्समे किरियाठाणे लोचवत्ति एत्ति आहिज्जइ जे इमे न
वंति तंजहा आरन्निया आवसहिया गामंतिया कएहुईरहस्सिया एो
बहुसंजया एो बहुपडिविरया सबपाणनूतजीवसत्तेहि ते अप्पणो सच्चा
मोसाइ एवं विउंजंति अहं ए हंतवो अन्ने हंतवा अहं ए अजावेयवो अ
न्ने अजावेयवा अहं ए परिघेतवो अन्ने परिघेतवा अहं ए परितावेयवो
अन्ने परितावेयवा अहं ए उदवेयवो अन्ने उदवेयवा एवमेव ते इत्तिकामे
हिं मुत्तिया गिद्धा गढिया गरहिया अशोववन्ना जाव वासाइं चउपंचमाइं
उदसमाइं अप्पयरोवा जुज्जयरोवा जुंजितुंजोगजोगाइं कालमासे कालं
किच्चा अन्नयरेसु आसुरिएसु किब्बिसिएसु ठाणोसु उववत्तारो जवंति
ततो विप्पमुच्चमाणे जुज्जो जुज्जो एलमूयत्ताए तमूयत्ताए जाइमूयत्ताए प
च्चायंति एव खलु तस्स तप्पत्तियं सावज्जंति आहिज्जइ ड्वालसमे किरि
याठाणे लोचवत्ति एत्ति आहिए ॥ ११ ॥

अर्थ—हवे अपर बारमो क्रियास्थानक लोचप्रत्ययिक कहिए ठैयें. (जेइमेजवंति
के०) जे आगल कहेगे ते पुरुष कोण ? (तंजहा के०) ते कहेगे. (आरन्निया के०) अर
एयमां वसनारो, कंदमूलफलाहारी, वृद्धने मूले वसनारो, वली (आवसहिया के०)
कोइएक पानडानी पर्णकूटी करीने तेमां रहे, (गामंतिया के०) तथा कोइएक आजी
विका निमित्तें ग्रामने समीपें निवास करी रहे, (कएहुईरहस्सिया के०) कोइएक का

चङ्ग प्रत्यायांति । तदेवं तेषां तीर्थिकानां तत्प्रत्ययिकं सावद्यानुष्ठाननिमित्तं सावद्यं कर्माधीयते । तदेतन्नोचप्रत्ययिकं षादशं क्रियास्थानमाख्यातमिति ॥ ३१ ॥

॥ टीका—एतानि चानर्थदंडादीनि एकादश क्रियास्थानानि सामान्येनाऽसंयतानां न वंति । इदं तु षादशं क्रियास्थानं पाषंडिकानुद्दिश्याऽनिधीयते (अहावरेऽत्यादि) एकादशा तु क्रियास्थानादनंतरमथापरं षादशं क्रियास्थानं लोचप्रत्ययिकमाख्यायते । तद्यथा । य इमे वक्ष्यमाणायुरण्ये वसंत्यरण्यकास्ते च कंदमूलफलाहाराः संतः केचन वृक्षमूले वसंति, केचनावसथेषूटजाकारेषु गृहेषु, तथापरे ग्रामादिकमुपजीवंतो ग्रामस्यांते समीपे वसंतीति ग्रामांतिकास्तथा कचित्कार्ये मंडलप्रवेशादिके रहस्यं येषांते कचिद्वाहसिकास्तेच न बहुसंयतान सर्वसावद्यानुष्ठानेन्योनिवृत्ताः । एतदुक्तं नवति । नबाहुल्येन त्रसेषु दंडसमारंजनं विदधति एकेंद्रियोपजीविनस्त्वविगानेन तापसाद्योचनवतीति तथा न बहुविरता न सर्वेष्वपि प्राणातिपातविरमणादिषु व्रतेषु प्रवर्तते किंतु? इव्यतः कतिपयव्रतव्रतिनो न नावतोमनागपि तत्करणस्य सम्यग्दर्शनस्याज्ञावादित्यनिप्रायः । इत्येतदाविर्भावयितुमाह । (सवपाणेत्यादि) ते ह्यारण्यादयः सर्वप्राणिनूतजीवसत्त्वेन्यआत्मना स्वतोविरतास्तदुपमर्दकारं नादविरता इत्यर्थः । तथा पाषंडिकायात्मना स्वतोबहूनि सत्यामृषानूतानि वाक्यान्येवं वक्ष्यमाणनीत्या विशेषेण युजंति प्रयुजंति ब्रुवत इत्यर्थः । यदि वा सत्यान्यपि तानि प्राण्युपमर्दकत्वेन मृषानूतानि सत्यामृषाण्येवं ते प्रयुजंतीति दर्शयति । तद्यथाऽहं ब्राह्मणत्वादंडादिभिर्न हंतव्योऽन्येतु शूडत्वाहंतव्याः । तथाहि । तद्वक्तव्यं । शूडं व्यापाद्य प्राणायामं जपेत् किंचिद्वा दद्यात् तथा ह्युत्सत्वानामनस्थिकानां शकटजारमपि व्यापाद्य ब्राह्मणं नोजयेदित्यादि । अपरं चाहं वर्णोत्तमत्वात् नाज्ञापयितव्योऽन्येतु मत्तोऽधमाः समाज्ञापयितव्यास्तथा नाहं परितापयितव्योऽन्येतु परितापयितव्यास्तथाहं वेतनादिना कर्मकरणाय न ग्राह्योऽन्येतु शूडाग्राह्या इति । किंबहुनोक्तेन नाहमुपद्रवयितव्यो जीवितादपरोपयितव्योऽन्येतु अपरोपयितव्या इति । तदेवं तेषां परपीडोपदेशनतोऽतिमूढतयाऽसंबद्धप्रलापिनामज्ञानावृत्तानामात्मनरीणां विषमदृष्टीनां न प्राणातिपातविरतिरूपव्रतमस्त्यस्य चोपलक्षणार्थत्वात् मृषावादादज्ञानविरमणानावोप्यायोज्यः । अधुना त्वनादिज्ञावान्यासाहुस्त्यजत्वेन प्राधान्यात् सूत्रेणैवाब्रह्माधिकृत्याह । (एवमेवेत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तेनैव कारणत्वेनातिमूढत्वादिना परमार्थमज्ञानास्ते तीर्थिकाः स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्रीकामाः । यदिवा स्त्रीषु कामेषु च शब्दादिषु मूर्ध्वितागृहाग्रयिताअध्युपपन्नाः । अत्र चात्यादरख्यापनार्थं प्रनूतपर्यायग्रहणं । एतच्च स्त्रीषु शब्दादिषुच प्रवर्तनं प्रायः प्राणिनां प्रधानं संसारकारणं । तथा चोक्तं । मूलमेयमहम्भस्स महादोससमु

(तमूयत्ताएजाऽमूयत्ताएपञ्चायंति के०) ते जात्यंध एटले जन्म थकी अंध, तथा जन्म थकी बहेरा, एवा थाय. एम प्रत्यागहंति एटले फरीने आ लोकमां आवेठे. एरीते निश्च थकी तेने तत्प्रत्ययिक एटले ते निमित्ते सावद्य कर्म बंधाय. ए बारमो लोचप्रत्ययिक नामे क्रिया स्थानक कह्यो. ॥ २१ ॥

॥ दीपिका—एतान्येकादश क्रियास्थानानि सामान्येनाऽसंयतानां जवंति । इदं तु द्वादशं क्रियास्थानं पाखंडिकानुद्दिश्य कथ्यते ॥ अथापरं द्वादशं क्रियास्थानं लोचप्रत्ययिक माख्यायते । तद्यथा । यस्मै जवंत्यारण्यकाश्चरण्यवासिनश्चावसथिकाउटजवासिनोग्रा मांतिकाग्रामादिकमुपजीवंतोग्रामस्यांते समीपे वसंतीति (कएहुई) कचित्कार्ये मंडल प्रवेशादिके रहस्यं येषां ते कचिद्वाहसिकास्तेच न बहुसंयतान सर्वसावद्यनिवृत्ताश्च प्राय इत्यर्थः । एतएव न बहुविरतान सर्वव्रतपालकाः किंतु ? इव्यतः कतिपयव्रतानावतः स म्यक्त्वानावात् । एतदेवाह । (सवपाणेति) ते आरण्यकादयः सर्वप्राणिनूतजीवसत्त्वेन्य आत्मना स्वतोविरताः सत्यामृषानूतानि वाक्यान्येवं वक्ष्यमाणनीत्या वियुंजंति विशेषे ण प्रयुंजंति कथयंतीत्यर्थः । तद्यथाहं ब्राह्मणत्वाद्दंडादिनिर्न हंतव्योऽन्येशूत्वाहंतव्याः । तथा च तद्वाक्यं शूद्रं व्यापाद्य प्राणायामं जपेत् । तथा क्लृप्तत्वानामनस्थिकानां शकटजा रमपि व्यापाद्य ब्राह्मणं नोजयेदित्यादि । तथाहं न आज्ञापयितव्योऽन्येतु मत्तोऽधमाः स मापयितव्याः । नाहं परितापयितव्योऽन्ये परितापयितव्याः । अहं मूढ्येन कर्मकरणा य न ग्राह्योऽन्ये ग्राह्याः । नाहमपद्रवयितव्योजीवितादपरोपयितव्योऽन्येत्वपद्रवयित व्याः । तदेवं तेषां परपीडोपदेशान्न प्राणातिपातविरतिव्रतमस्ति । उपलक्षणांमृषावा दादत्तादानविरतिव्रतानावोपि ज्ञेयः । तुर्यव्रतमाश्रित्याह । (एवमेवति) एवं पूर्वोक्त प्रकारेण स्त्रीषु कामेषु च मूर्खितागृह्यथिताअध्युपपन्नाः । कियंतं कालमासक्ताइत्याह । (जाववासाइति) यावद्वर्षाणि चतुःपंचषष्टदशकानि । अयं च मध्यमः कालः । एताव त्कालग्रहणं च सान्निप्रायं । प्रायस्तीर्थिकाअतिक्रांतवयसएव व्रजंति तेषां च एतावानेव कालः संजाव्यते । यदिवा मध्यग्रहणात्ततर्ध्वमधश्च गृह्यतइत्याह । तस्माच्च उपात्ता त्कालादल्पतरः प्रनूततरोवापि कालः स्यात् । तत्रच ते त्यक्त्वापि गृहवासं शुक्त्वापि नो गान् स्त्रीनोगान् स्त्रीनोगे सत्यवश्यं शब्दादयोजोगनोगास्तान् शुक्त्वा ते हि वयं प्रव्रजिता इति नच नोगेन्योनिवृत्ताअज्ञानित्वात्ते एवंनूतपरिणामाः कालमासे स्वायुःक्षये कालं कृत्वा विरुष्टतपसोपि आसुरिकेषु किट्बिषिकेषु स्थानेषूत्पादयितारोजवंति । तस्मादपि स्थानादिप्रमुच्यमानाश्च्युताएडमूकत्वेनोत्पद्यंते । यथा एडकोव्यक्तवाक् तथायमपि । (त मूयत्ताएति) तमस्त्वेन जात्यंधतयाऽत्यंताज्ञानावृत्ततया वा जातिमूकत्वेनापगतवा

र्शने । एतान्यनर्थदंडादीनि लोचनप्रत्ययिकक्रियास्थानपर्यवसानानि द्वादश क्रियास्थानानि । कर्मग्रंथिष्ठावणाद्भवः संयमः सविद्यते यस्यासौ इविकोमुक्तिगमनयोग्यतया वा इव्यन्नूतः श्रमणः साधुः । तमेव विशिनष्टि । मावधीरित्येवं प्रवृत्तिर्यस्यासौ माह्नस्तेनैवैतद्गुणविशिष्टैतानि सम्यग्यथावस्थितवस्तुस्वरूपनिरूपणतोमिथ्यादर्शनाश्रितानि संसारकारणानीति कृत्वा रूपरिद्ध्या ज्ञातव्यानि प्रत्याख्यानपरिद्ध्या परिहर्तव्यानि नवंतीति ॥२॥

अहावरे तेरसमे किरियाघाणे इरियावहिएति आहिज्जइ इह खलु अत्ताए संबुद्धस्स अणगारस्स इरियासमियस्स जासासमियस्स एणसमियस्स आयाणन्नंमत्तणिकेवणासमियस्स उच्चारपासवणखे लसिंघाण जल्लपारिधावणियासमियस्स मणसमियस्स वयसमियस्स कायसमियस्स मणगुत्तस्स वयगुत्तस्स कायगुत्तस्स गुत्तिंदियस्स गुत्तवंजयारिस्स आनुत्तंगहमाणस्स आनुत्तंचिठमाणस्स आनुत्तंणिसियमाणस्स आनुत्तंतुयट्ठमाणस्स आनुत्तंजुळमाणस्स आनुत्तंजासमाणस्स आनुत्तंवत्तं पडिग्गहं कंवलं पायपुंणं गिण्हमाणस्सवा णिक्खिमाणस्सवा जाव चकुपम्हणियायमवि अण्णिविमाया सुहुमा किरिया इरियावहिया नाम कज्जइ सापढमसमए वद्धा पुष्ठा वितीयसमए वेइया तइयसमए णिज्जिता सावद्धा पुष्ठा उदीरिया वेइया णिज्जिता सेयं काले अकम्मयावि नवंति एवं खलु तस्स तप्पतियं सावज्जंति आहिज्जइ तेरसमे किरियाघाणे इरियावहिएति आहिज्जइ ॥ से वेमि जेयअत्तीता जेयपडुपन्ना जेयआगमिस्सा अरिहंता नगवंता सव्वेते एया इं चेव तेरसकिरियाघाणाइं जासिंसुवा जासेंतिवा जासिस्संतिवा पन्नविंसुवा पन्नविंतिवा पन्नविस्सिंसा एवंचेव तेरसमं किरियाघाणं सेविंसुवा सेवंतिवा सेविस्संतिवा ॥ ५३ ॥

अर्थ—हवे अपर तेरमो क्रिया स्थानक इरिया पथिक नामे कहिए हैए (इहखलुअत्ताए के०) निश्चे आ जगत्मांहे आत्म जाव पामवाने अर्थे (संबुद्धस्स के०) मन, वचन, अने कायायें करी संवृत एटले संवर सहित एवा (अणगारस्स के०) साधुने इरियावहि क्रिया कहियें. ते साधुना गुण कहेहे. ईर्यासमिति समितो, जाषासमिति ए समितो, एणणासमिति समितो, आदान जांम मात्रा निहेपण समिति ए समि

स्संयमित्यादि । स्त्रीसंगासक्तस्यावश्यंजाविनी शब्दादिविषयासक्तिरित्यतः स्त्रीकामग्रहणं । तत्र चासक्तायावंतं कालमासते तत्सूत्रेणैव दर्शयति । यावद्वर्षाणि चतुःपंचपड्दशका नि । अयंच मध्यमकालो गृहीतः । एतावत्कालोपादानं च सान्निप्रायं प्रायस्तीर्थिकाव्यति क्रांतवयसएव प्रव्रजंति तेषां चैतावानेव कालः संजाव्यते । यदिवा मध्यग्रहणात्तत्तज्जध्वं मधश्च गृह्यते इति दर्शयति । तस्माच्चोपात्तादल्पतरः प्रनूततरोवापि कालो नवति । तत्रच ते त्यक्त्वापि गृहवासं जुक्त्वा नोगनोगान् इति स्त्रीनोगे सति अवश्यं शब्दादयोनोगाः नोगनोगास्तान्जुक्त्वा तेच किल वयं प्रव्रजिता इति नच नोगेभ्यो विनिवृत्ताः । यतोमिथ्या दृष्टितया ज्ञानांधत्वात्सम्यग्विरतिपरिणामरहितास्तेचैवं नूतपरिणामाः स्वायुषः काल मासे कालं कृत्वा निकृष्टतपसोपि संतोऽन्यतरेष्वामुरिकेषु किट्विषिकेषु स्थानेषूत्पादयि तारो नवंति । ते ह्यज्ञानतपसा मृता अपि किट्विषिकेषु स्थानेषूत्पत्स्यंते तस्मादपि स्था नादायुषः कृयादिप्रमुच्यमानाश्च्युताः किट्विषिकबहुलास्तत्कर्मशेषेणैलवन्मूका एलमूका स्तद्भावेनोत्पद्यंते । किट्विषिकस्थानाश्च्युतः सन्ननंतरनवे वा मानुषत्वमवाप्य यथैलमूकोऽ व्यक्तवाक् समुत्पद्यत इति । तथा (तममूयत्तायेति) तमस्त्वेन जात्यंधतया अत्यंताऽज्ञा नावृततया वा तथा जातिमूकत्वेनापगतवाचइह प्रत्यागच्छंतीति । तदेवं नूतं खलु ते षां तीर्थिकानां परमार्थतः सावद्यानुष्ठानादनिवृत्तानामाधाकर्मादिप्रवृत्तेस्तत्प्रायोग्यनोग नाजां तत्प्रत्ययिकं सावद्यं कर्माधीयते । तदेतन्नोनप्रत्ययिकं षादशं क्रियास्थान माख्यातमिति ॥ ११ ॥

इच्छियाइं डुवालस किरियाठाणाइं दविएणं समणेणवा माहणे
एवा सम्मं सुपरिजाणिअवाइं नवंति ॥ १२ ॥

अर्थ—एरीते ए. बारे क्रिया स्थानक तेने (दविएणं के०) मुक्ति गमन योग्य एवा जे श्रमण तथा ब्राह्मणो होय तेणे (सम्मंसुपरिजाणिअवाइंनवंति के०) सम्यक् प्रकारे संसारना कारण जाणीने. प्रत्याख्यान परिज्ञायें परिहरवा ॥ १२ ॥

॥ टीपिका—उपसंहारमाह । (इच्छेइत्यादि) इत्येतान्यनर्थदंडादीनि षादश क्रियास्था नानि कर्मग्रंथिडावणादूवः संयमः सविद्यते यस्यासौ इविकस्तेन श्रमणेन साधुना मा वधीरिति प्रवृत्तिर्यस्य समाहनस्तेन सम्यक् सुपरिज्ञातव्यानि संसारकारणानीति ज्ञात्वा, परिहर्तव्यानि नवंति ॥ १२ ॥

॥ टीका—सांप्रतमेतेषां षादशानामप्युपसंहारार्थमाह । (इच्छेयाइत्यादि) इतिरूपप्रद

ए तेर जे क्रियाना स्थानक ठे ते मात्र एक श्रीवर्द्धमान स्वामियेंज नथी कहा. किंतु? अन्य बीजा पण नर्व तीर्थकरें कहावे. एवां जाव देखाडेठे. (मंत्रेमि के०) श्री सुधर्मस्वामि जंबूस्वामि प्रत्ये कहेठे के, में श्री महावीर पानेंथी सांजव्याठे जे पूर्वोक्त अर्थ, ते तुज्जने कहा. ते अर्थ (जेयअतीता के०) अतीतकाजें जे तीर्थकर यया (जेयपडुपन्ना के०) तथा जे तीर्थकर ह्मणा वर्तमान काजेंठे, दली (जेआगमिस्ता के०) जे आगमिककाजें तीर्थकर थगे, (अरिहंता के०) ते श्री अरिहंत पूजा सत्कार करवा योग्य, (जगवंता के०) ऐश्वर्यादिकगुण युक्त, (सवेतेएयाइंचेव के०) ते सर्व तीर्थ करें निश्चे थकी, ए (तेरसकिरियाठाणाइ के०) तेर क्रियाना स्थानक जेठे ते अतीतका जें जांख्या, वर्तमान काजें जांखेठे, अने आगमिक काजें जांखगे. विंगेपे प्रह्व्या. विंगेपें प्रह्वेठे, अने विंगेपें प्रह्वपगे. एम निश्चें ए तेरमां क्रिया स्थानक अतीतकाजें सेव्यां, वर्तमान काजें सेवेठे, अने आगमिक काजें सेवगे. जेम जंबू ६१पने विपे वे सूर्य सरखो प्रकाश करेठे, तथा जेम प्रदीप सरखुं अजवाबुं करेठे, तेम तीर्थकर पण त्रणेकाजें वन मान ठता, सरखो उपदेश आपेठे. ॥ १४ ॥

॥ दीपिका-अथापरं त्रयोदशं क्रियास्थानमीर्यापयिकं नाम आख्यायते । ईरणं ईयां तस्यास्तया वा पंथार्यापयः सविद्यते यस्य तदीर्यापयिकं । एतच्च शब्दव्युत्पत्तिनिमित्तं । प्रवृत्तिनिमित्तं तु इदं । सर्वत्रोपयुक्तस्य निकषायस्य समीहितमनोवाक्कायक्रियस्य वा क्रिया तथा यत्कर्म तदीर्यापयिकं सैव वा क्रिया ईर्यापयिका । तस्याः स्वरूपमाह । (इहगुण इत्यादि) आत्मजावार्थं संवृतस्याऽनगारस्य ईर्यादिकानिः पंचनिः समितिर्निर्मनोवाक्कायैः समितस्य तिसृजिर्गुप्तिर्निर्गुप्तस्य गुप्तं दियस्य नवत्रयचयैरुत्तिस्तद्वित्तत्रयचारिणश्च उपयुक्तं गवतस्तिष्ठतोनिपीडितस्त्वग्वर्तनां कुर्वाणस्य तथा उपयुक्तमेव वस्त्रं पतद्ग्रहं कं वज्रं पादपुंठनं वा गुणद्वतोनिक्षिपतो वा यावच्चक्षुःपद्मनिपातमपि उपयुक्तं कुर्वनः सतां प्यस्ति विद्यते विमात्रा विविधा मात्रा सूक्ष्मा क्रिया ईर्यापयिकानाम केवज्जिनापि क्रियते । यतः सयोगी जीवः क्लृप्तमप्येकं निश्चलः स्यातुं नशक्तोऽतिवद्विताप्यमानजलवत्कर्मणशरीरानुगतः सदा परिवर्तमान एवास्ते । ततः केवज्जिनोपि सूक्ष्मगात्रसंचाराः स्युस्तैश्च कर्म बध्यते तदीर्यापयिकं तस्य चाऽवस्था सा क्रिया । (सापदमेति) निकषायिणा यत्कर्म बध्यते तत्प्रवमसमये वक्ष्ये स्पष्टं चेति तत्क्रियैव वक्ष्ये स्पष्टेत्युक्ता । द्वितीयसमये वेदिताऽनुचूता तृतीयसमये निजीणा । केवलयांगनिमित्तं यत्कर्म बध्यते तस्य न सांप्रगयिकस्येव स्थितिः किंतु प्रकृतितः सातावेदनीयं तत् ? स्थितितोऽस्मिन्मया स्थितिकं १ अनुजावतः शुचानुजावमनुत्तरमुत्तुरवातिशायि ३ प्रदेशतो बहुप्रदेशमस्थि

तो, उच्चार एटले वडीनीत, अने पासवण एटले लघुनीत, खेलसिंघाणजल्ल एटले
 शूंक, बडखो, नाकनो मेल, श्लेष्म, शरीरनो मेल, तेने पारिष्ठापन एटले परवववा रूप
 प समिति ए समितो, (मणसमियस्स के०) मनसमितवंत, (वयसमियस्स के०)
 वचनसमितवंत, (कायसमियस्स के०) कायसमितवंत, (मणगुत्तस्स के०)
 मनगुत्तें गुप्तो, (वयगुत्तस्स के०) वचनगुत्तें गुप्तो, (कायगुत्तस्स के०) कायगुत्तें
 गुप्तो, (गुत्तिंदियस्स के०) गुत्तेंदिय एटले इंदियोनो गोपवनार, (गुत्तबंजयारिस्स
 के०) गुप्त ब्रह्मचारी, एटले नववाडे विशुद्ध, ब्रह्मचर्यनो पालनार, (आउत्तंगह
 माणस्स के०) उपयोग सहित सावधान पणे चालनार, (आउत्तंचिठमाणस्सके०)
 सावधान पणे उजो रहेनार, (आउत्तंणिसियमाणस्स के०) सावधान पणे बेसनार, (आ
 उत्तंतुयट्टमाणस्स के०) सावधान पणे शयन करनार, (आउत्तंजुळमाणस्स के०)
 सावधान पणे नोजन करनार, (आउत्तंजासमाणस्स के०) सावधान पणे बोलनार,
 (आउत्तंवत्तंपडिग्गहंकंबलंपायपुंठणंगिसहमाणस्सवा के०) सावधान पणे वस्त्र, पात्र,
 कांबल, पायपुंठणने लेतो, तथा (णिस्किवमाणस्सवा के०) निक्षेप एटले तेने सा
 वधान पणे भूकतो, तथा (जावचस्कूपम्हणियायमवि के०) किंबहुना यावत् चक्रु
 नी पांपण एटले मिषोन्मिष मात्र, ते पण उपयुक्त पणे करतो, एवो जे साधु तेने एढे.
 (सुद्धुमाकिरियाइरियावहियानामकज्झइ के०) सूद्धुमाकिरिया इरियावहि नामे ठे, परं
 तु ते क्रिया केवी ठे, तोके (अत्तिविमायाके०) विविध प्रकारें जेनी मात्राठे एवी क्रियाठे
 ते लागे, ए क्रिया केवलीने पण लागे, कारणके केवली पण सयोगीठे ते सयोगी जीव
 तो एक क्खणवार पण अग्निना ताप मांहे पाणीनी पेटें निश्चल रही शके नही, ते कारणे
 इरियावहि क्रिया लागे. (साके०) ते क्रिया कषाय विना (पढमसमए के०) पहेला
 समयने विषे (बद्धा के०) बंधाय. (पुष्ठा के०) फरशे, तथा (बितीयसमएवेइया
 के०) बीजा समयने विषे वेदाय एटले एनुं वेदवुं थाय, अने (तइयंसमएणिज्जित्ता
 के०) त्रीजा समयने विषे निर्ज्जराय एटले एनुं निर्ज्जरवुं थाय, ते कहे ठे. (साबद्धा
 पुष्ठाउदीरियावेइयाणिज्जित्ता के०) ते क्रिया बंधाए, फरशाए, उदिराए, वेदाय, अने नि
 र्ज्जराए, जे कारण माटे कर्मबंधनी स्थिति कषायितठे ते इरियावहिना धणी होय तेने
 ते नथी. केमके, कषाय वालाने सांपरायिक कर्म बंधायठे. परंतु ते कषाय, इरियावहिवाला
 ने नथी ए कारणे ते इरियावहि क्रिया (सेयंकाले के०) ते आगमिककालें त्रीजा स
 मयने विषे (अकम्मयाविज्वंति के०) अकर्मता पणे होय, एटले कर्म रहितपणे होय.
 तेथी वीतरागनेज इरियावहि क्रिया लागे. एरीतें निश्चें तेहने तत्प्रत्ययिक एटले ते निमि
 त्तें सावद्य कर्म बंधाय. ए तेरमो क्रिया स्थानक इरियावहि एवे नामे कह्यो. ॥ ३३ ॥

स्पष्टेत्युक्ता तथा द्वितीयसमये वेदितेत्यनुनूततृतीयसमयेऽतिजीर्णा । एतदुक्तं नवति ।
 कर्मयोगनिमित्तं बध्यते तत्स्थितिश्च कषायायत्ता तदज्ञावाञ्च न तस्य सांपरायिकस्येव
 स्थितिः किंतु योगसद्भावाद्बध्यमानमेव स्पष्टतां संश्लेषं याति । द्वितीयसमये त्वनुनूय
 ते तच्च प्रकृतितः सातावेदनीयं स्थितितोदिसमयस्थितिकमनुज्ञावतः शुचानुज्ञावं
 अनुत्तरोपपातिकदेवसुखातिशायि देशतोबहुप्रदेशमस्थिरबंधं बहुव्ययंच । तदेवं सेर्या
 पयिका क्रिया प्रथमसमये बद्धस्पष्टा द्वितीयसमये उदिता वेदिताऽतिजीर्णा नवति
 (सेयंकालेति) आगामिनि तृतीयसमये तत्कर्मपेक्षया कर्मतापि च नवति । एवं ताव
 दीतरागस्येर्याप्रत्ययिकं कर्माधीयते संबध्यते । तदेतत्रयोदशं क्रियास्थानं व्याख्या
 तं । ये पुनस्तेन्योऽन्ये प्राणिनस्तेषां सांपरायिकोबंधस्तेतु यानि प्रागुक्तानीर्यापयवर्ज्यानि
 षादश क्रियास्थानानि तेषु वर्तन्ते तेषां तद्वर्तिनामसुमतां मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषा
 ययोगनिमित्तः सांपरायिकोबंधो नवति । तत्रच प्रमादस्तत्र कषायायोगाश्च नियमाद्भव
 ति । कषायिणश्च योगायोगिनस्त्वेते नाज्याः । तत्र प्रमादकषायप्रत्ययिकोबंधोऽनेक
 प्रकारा स्थितिः । तद्वहितस्तु केवलयोगप्रत्ययिकोदिसमयस्थितिरेवेर्याप्रत्ययिकइति
 स्थितं ॥ ३३ ॥ एतानि त्रयोदश क्रियास्थानानि ननगवर्धमानस्वामिनैवोक्तान्यपि त्वन्यै
 रपीत्येतददर्शयितुमाह । (सेवेमीत्यादि) सोहं ब्रवीमीति यत्प्रागुक्तं तदा ब्रवीमीति ।
 तद्यथा । ये तेऽतिक्रांतारूपनादयस्तीर्थकृतोयेच वर्तमानाः क्षेत्रांतरे सीमंधरस्वामि
 प्रनृतयोये चागामिनः पद्मनाजादयोऽर्हंतोनगवंतः सर्वेपि ते पूर्वोक्तान्येतानि त्रयोदश
 क्रियास्थानान्यजापंतजापंते नाधिष्यंतेच । तथा तत्स्वरूपतस्तद्विपाकतश्च प्ररूपितवंतः
 प्ररूपयंति प्ररूपयिष्यंतिच । तथैतदेव त्रयोदशं क्रियास्थानं सेवितवंतः सेवंते सेविष्यं
 तेच । तथाहि जंबूद्वीपे सूर्यदयं तुल्यप्रकाशं नवति । यथा वा सदृशोपकरणाः प्रदीपास्तु
 व्यप्रकाशाजवंत्येवं तीर्थकृतोपि निरावरणत्वात् कालत्रयवर्तिनोपि तुल्योपदेशाजवंति ॥ ३४

अडुत्तरंचणं पुरिसविजयं विचंगमाइस्किस्सामि इह खलु णाणापप्सा
 णं णाणाबंदाणं णाणासीलाणं णाणादिद्वीणं णाणारूईणं णाणारंजा
 णं णाणाश्रवसाणं संजुत्ताणं णाणाविहपावसुयाश्रयणं एवं नवइ ॥ ३५ ॥
 तंजहा जोमं उप्पार्यं सुविणं अंतलिस्कं अंगं सरं लस्काणं वंज
 णं इडिलस्काणं पुरिसलस्काणं हयलस्काणं गयलस्काणं गोणलस्काणं
 मिंढलस्काणं कुक्कडलस्काणं तित्तिरलस्काणं वट्ठगलस्काणं लावयलस्क
 णं चकलस्काणं भत्तलस्काणं चम्मलस्काणं दंमलस्काणं असिलस्काणं म

बंधं बहुव्ययं च ४ । तदेवं सारक्रिया प्रथमसमये बद्धस्पष्टा द्वितीयसमये उदिता निजी
र्णा स्यात् । (सेयं कालेति) एष्यत्काले आगामिनि तृतीयसमये तत्कर्मापेक्षया कर्मतापि
नवति । एवं खलु तस्य वीतरागस्य तत्प्रत्ययिकमीर्याप्रत्ययिकं कर्माधीयते बध्यते ।
एतच्च त्रयोदशं क्रियास्थानमाख्यातं । ये पुनस्तस्मादन्ये प्राणिनस्तेषां मिथ्यात्वाविरतिप्र
मादकषाययोगनिमित्तः सांपरायिको बंधः स्यात् । केवलयोगनिमित्तस्तु वीतरागस्यैव ।
सच द्विसमयस्थितिक इति ॥ २३ ॥ सोहं ब्रवीमि येऽतीता ये च प्रत्युत्पन्ना ये चागामिनो ह्येतो
नगवंतः सर्वे ते एतान्येव त्रयोदश क्रियास्थानानि अनापि षुर्जायंते नापि ष्यंते च विपाक
तः प्रज्ञापितवन्तः प्रज्ञापयन्ति प्रज्ञापयिष्यन्ति च । तथैतदेव त्रयोदशं क्रियास्थानं सेवित
वन्तः सेवन्ति सेविष्यन्ते च ॥ २४ ॥

॥ टीका—अथापरं त्रयोदशं क्रियास्थानमीर्यापथिकं नामाख्यायते । ईरणमीर्या त
स्यास्तथा वा पंथा ईर्यापथस्तत्र नवमीर्यापथिकमेतच्च शब्दव्युत्पत्तिनिमित्तं । प्रवृत्तिनिमि
त्तं त्विदं सर्वत्रोपयुक्तस्य निकषायस्य समीकृतमनोवाक्कायक्रियस्य या क्रिया तथा यत्कर्म
तदीर्यापथिकं सैव वा क्रिया ईर्यापथिकेत्युच्यते । सा कस्य नवति किं नूता वा कीदृक्कर्मफ
लावा इत्येतददर्शयितुमाह । (इह खलु इत्यादि) इह जगति प्रवचने संयमेवा वर्तमान
स्य । खलुशब्दोऽवधारणेऽलंकारेवा । आत्मनो जावयात्मत्वं तदर्थमात्मत्वार्थं संवृतस्य
मनोवाक्कायैः परमार्थतएवं नूतस्यैवात्मजावोऽपरस्य त्वसंवृतस्यात्मतत्त्वमेव नास्ति
सद्वनूतात्मकार्यकारणात् । तदेवमात्मार्थं संवृतस्यानगारस्यैर्यापथिकादिभिः पंचभिः
समिति निर्मनोवाक्कायैः समितस्य तथा तिसृर्निर्गुप्तस्य । पुनर्गुप्तिग्रहणमेतानिरेव
गुप्तिनिर्गुप्तो नवतीत्यस्यार्थस्याविर्जावनायात्यादरख्यापनार्थं वेति । तथा गुप्तेन्द्रियस्य
नवब्रह्मचर्यगुह्युपेतब्रह्मचारिणश्च सतस्तथोपयुक्तं गह्वतस्तिष्ठतो निषीदतो मुनेस्त्वक्वर्त
नां कुर्वाणस्य तथोपयुक्तमेव वस्त्रं पतद्ग्रहं कंबलं वा पादपुंठनकं वा गृह्णतो नि
क्षिप्तो वा यावच्चक्रुः पद्मनिपातमप्युपयुक्तं कुर्वतः सतोऽत्यंतमुपयुक्तस्याप्यस्ति विद्य
ते विविधा मात्रा विमात्रा तदेवंविधा सूक्ष्माक्षिपद्मसंचलनरूपादिकेर्यापथिकानाम
क्रिया केवलिनापि क्रियते । तथाहि । सयोगी जीवोन शक्नोति क्लृणमप्येकं निश्चलः
स्थातुमग्निना ताप्यमानो दकवत्कर्मण शरीरानुगतः सदा परिवर्तयन्नेवास्ते । तथा
चोक्तं । केवलीणं जंते अस्मिन्समयं सिजेसु आगासयएसेसु इत्यादि । तदेवं केवलिनोपि
सूक्ष्मगात्रसंचारान्वंतीह च कारणे कार्योपचारात्तथा क्रियया यद्वध्यते कर्म तस्य कर्मणो
या अथ वस्थास्ताः क्रियाः । ता एव दर्शयितुमाह । (सापठमसमये इत्यादि) यासाव
काषिणः क्रिया तथा यद्वध्यते कर्म तत्प्रथमसमय एव बद्धं स्पष्टं चेति कृत्वा तत्क्रियैव बद्ध

कह्याढे, तथा (उष्पायं के०) उत्पातिक, कपिहसितादिक, तथा आकाश थकी
रुधिरवृष्ट्यादिक (सुविणं के०) स्वप्नते रात्रीने विषे गजवृषणादिक दर्शन, (अं
तलिस्कं के०) उट्कापात मेघ वृष्ट्यादिक तथा (अंग के०) अंग नेत्र बाहु स्फुरणा
दिक, (सरं के०) काकशिवादिक स्वर विचारणा, (लस्कणं के०) पद्म, यव, शंस,
चक्रादिक लक्षण, (वंजणं के०) मस तिलकादिक, (इल्लिलस्कणंपुरिसलस्कणं के०)
स्त्रीलक्षण, तथा पुरुषना लक्षण, ते सामुद्रिकादिक प्रसिद्धे. (ह्यलस्कणं के०) घो
डाना लक्षण, (गयलस्कणं के०) हाथीना लक्षण, (गोणलस्कणं के०) गौ वृषनना लक्षण,
(मिंढलस्कणं के०) मिंढाना लक्षण, (कुक्कडलस्कणं के०) कुक्कडाना लक्षण, (तित्तिरल
स्कणं के०) तित्तिरपट्टीना लक्षण, (वट्टगलस्कणं के०) वर्तकना लक्षण, (लावयल
स्कणं के०) लावकना लक्षण, (चक्कलस्कणं के०) चक्रना लक्षण, (ठत्तलस्कणं के०)
ठत्रना लक्षण, (चम्मलस्कणं के०) चर्मना लक्षण, (दंमलस्कणं के०) दंमना लक्षण
(असिलस्कणं के०) खड्गना लक्षण, (मणिलस्कणं के०) मणि चंद्र सूर्यकांतादिकना
लक्षण, (कागिललस्कणं के०) कागिलिना लक्षण, एवीरीते एना प्ररूपक शास्त्र जा
णवां. ॥ १६ ॥ हवे मंत्रविद्या कहेढे. (सुनगाकरं के०) जे थकी दुर्नाग्य वंत प्राणी
सौनाग्य वंत थाय. (दुप्लगाकरं के०) जेथकी सौनाग्य वंत प्राणी दौर्नाग्यवंत थाय.
(गप्पाकरं के०) जे विद्याने बले गर्नाधान ऊपजे तेवी विद्या, (मोहणकरं के०)
लोकने व्यामोह ऊपजे तथा वेदनो उदय दीपे, (आहञ्चणिं के०) आयर्वणीविद्या ए
टले तत्काल अनर्थनी करनारी विद्या, (पागसासणिं के०) इंजाल विद्या, (दव्हो
मं के०) मधु घृतादिक इव्य, उच्चाटनादिक कार्य निमित्तें होमीए ते इव्यहोम जाण
वो (खत्तियविळ्ळं के०) कृत्रीनी धनुर्विद्यादिक विद्या, (चंदचरियं के०) चंद्रमानु
चरित्र चंद्रमानोवार जाणे (सूरचरियं के०) सूर्यनु चरित्र सूर्यनो वार जाणे, (सुक्कचरियं
के०) शुक्रनु चरित्र शुक्रनो वार जाणे, (वहस्सइचरियं के०) बृहस्पतिनु चरित्र बृहस्प
तिनो वार जाणे, एवं नवग्रह चरित्र ते ज्योतिष शास्त्र प्रसिद्ध जाणवुं. तथा
(उक्कापायं के०) उट्कापात, (दिसादाहं के०) दिग्दाह (मियचक्कं के०) आरण्यक
जोव तेनो ग्राम नगरने विषे प्रवेश करतां दर्शनथाय, अथवा शब्द शुजाशुन चिंतवियें
ते सृगचक्र कहिए. (वायसपरिमंमलं के०) काकादिक पट्टीना शब्दादिकनो विचार कहे
एवीविद्या (पंसुबुद्धिं के०) पंसु धूल वृष्टि, (केसबुद्धिं के०) केश वृष्टि, (मंसबुद्धिं के०) मांस
वृष्टि, (रुद्धिरबुद्धिं के०) रुधिरवृष्टि, तेनुं शुजाशुन फल, जे शास्त्रने विषे चिंतवियें. ते शा
स्त्रो (वेतालं के०) वेतालि नामे विद्या केटला एक अद्दर प्रमाणढे ते केटला एक दि
वस जपतां अचेतन काष्ठ माहें चेतन उठाडे (अद्दवेतालं के०) ते दंमने उपशमावे,

णिलस्कणं कागिणिलस्कणं ॥ २६ ॥ सुजगाकरं डप्रगाकरं गप्राकरं मो
हणकरं आहञ्चाणि पागसासणिं दवहोमं खत्तियविज्जं चंदचरियं सूरच
रियं सुक्कचरियं वहस्सइचरियं उक्कापायं दिसादाहं मियचक्कं
वायसपरिमंमलं पंसुवुंठिं केसवुंठिं मंसवुंठिं रूहिरवुंठिं वेतालिं अद्द
वेतालिं उसोवणिं तालुघाडणिं सोवाणिं सोवरिं दामिलिं कालिंणिं गो
रिं गंधारि उवतिणिं उप्पयाणिं जंज्जणिं थंज्जणिं लेसाणिं आमयकरणिं
विसत्थकरणिं पक्कमाणिं अंतद्वाणिं आयमिणिं एवमाइआउ विज्जाउ
अन्नस्स हेउं पउंजंति पाणस्स हेउं पउंजंति वहस्स हेउं पउंजंति लेण
स्स हेउं पउंजंति सयणस्स हेउं पउंजंति अन्नेसिंवा विरूवरूवाणं का
मज्जोगाण हेउं पउंजंति तिरिहं तेविज्जं सेवेति ते अणारिया विप्पडि
वन्ना कालमासे कालं किञ्चा अन्नयराइं आसुरियाइं किब्बिसियाइं ठा
णाइं उववत्तारो जवंति ततोवि विप्पमुच्चमाणा जुज्जोएल मूयताए तम
अंधयाए पच्चायंति ॥ २७ ॥

अर्थ—हवे जे कांइ ए तेरमां क्रियास्थानकने विषे पाप न कह्युं, ते कहेवे. (अडुत्तरंच
णं के०) जे कांइ तेरमां क्रियास्थानकने विषे नकेवाणुं ते आगले ग्रंथे कहिए ठैए (पुरि
सविजयंविजंगेमाइस्किस्सामिके०) हवे पुरुषविचय अथवा पुरुषविजय एटले केटला एक
अव्वसत्त्ववंत पुरुषनो विजंग एटले ज्ञानक्रियाविशेष कह्युं (इहखलु के०) आ मनुष्य
क्षेत्रने विषे निश्चैथकी (णाणापप्पाणं के०) नाना प्रकारनी जेनी प्रज्ञावे तथा (णाणाठंदाणं
के०) नाना प्रकारें जेनो अजिप्रायवे (णाणासीलाणं के०) नाना प्रकारें जेनो आचा
रवे (णाणादिहीणं के०) नाना प्रकारें जेनी दृष्टीवे एतावता त्रण्णोंने त्रेसठ जेनुं प्रमा
णवे. तेकारणे नाना दृष्टिना जाणवा (णाणारूईणं के०) आहार, विहार, शयन, आ
जरण, यान, वाहन, गीत, अने वाजित्रादिकनेविषे जुदी जुदी जेनी रुचिवे. (णाणारं
जाणं के०) तथा नाना प्रकारना जेना आरंज एटले कर्षण, पशुपालन, शिल्पकर्म,
इत्यादिक जेने आरंजवे. (णाणाश्वसाणं के०) नाना प्रकारना शुजाशुन अध्यवसाय
तेणेकरी (संजुत्ताणं के०) सहित जे वर्त्तेवे. (णाणाविहपावसुयाश्वयणं के०) तेना ए
आगलजे केहेरो ते प्रमाणे, नाना प्रकारें पापश्रुताध्ययन (एवंजवइ के०) एम होय.
॥ २५ ॥ (तंजहा के०) ते कहेवे. (जोमं के०) जूमिनिर्घात एटले जूमिकंपादिक जे ग्रंथ

वाक्यालंकारे । पुरुषाविचीयंते मृग्यंते येन सपुरुषविचयः पुरुषविजयोवा अल्पसत्त्वा
नां केषांचित्पुरुषाणां ज्ञानलवेनार्थानुबंधिना विजयस्तस्य विजंगं ज्ञानविशेषं चाख्या
स्यामि । यादृशानां चासौ विजंगः स्यात्तानाह । (इहखलु इत्यादि) इह जगति नानाप्र
ज्ञाविचित्रमतयः पुरुषानानाहंदाविचित्रानि प्रायानानाशीज्ञानानारूपादृष्टिरंतः करणप्र
वृत्तिर्येषां ते तथा तेषांच त्रीणि शतानि त्रिपष्ट्यधिकानीति प्रमाणं ज्ञेयं । तथा नानारूची
नां नानारंजाणां नानाव्यवसायसंयुतानां इह लोकप्रतिबद्धानां परलोकपराङ्मुखानां तेषां
नानाविधं पापश्रुताध्ययनं भवति ॥ १५ ॥ तद्यथा । नूमौ नवं नौमं निर्घातनूकंपादिकं उत्पातं
कपिहस्तादि स्वप्नं गजादि, आंतरिक्षं मेघादि, आगं बाहुनेत्रस्फुरणादि, स्वरजक्षणं काकस्व
रादिलक्षणं, मत्स्ययवश्रीवत्सादि व्यंजनं तिलमाषादि स्त्रीलक्षणं रक्तपाणिपादादिकं । ए
वं पुरुषहयगजगोमिंदकुक्कुटतिन्निर्वर्तकजावकचक्रठत्रचर्मदंडासिमणिकाकिणोरत्नजड
णानि ॥ १६ ॥ सुजगमाकरोति सुजगाकाराविद्या, दुर्जगमाकरोति दुर्जगाकारा, गर्जकरा मो
हनकरा आश्वर्षणी अश्वर्षणाख्या, सद्योऽनर्थकारिणी विद्या पाकशासनी इंदुजालविद्या
कणवीरपुष्पादिनिर्द्व्यैरुच्चाटनादिकायैर्होमोयस्यां सा इव्यहोमा, कृत्रविद्या धनुर्वेदा
दिका, तामधीत्य प्रयुंजते । ज्योतिषविद्यामाह । (चंद्रचरियमित्यादि) चंद्रचरित्रं, नक्षत्र
योगराहुग्रहणादिकं सूर्यचरित्रं, तथैव शुक्रवृहस्पतिचरितं उदयास्तवर्षकालादि । उल्का
पातदिग्दाहमंडलविचारेण शुभाशुभकारिणोमृगाहरिणशृगालादयश्चारण्यास्तेषां दर्शनं
ग्रामप्रवेशादौ शुभाशुभं यत्र चिंत्यते सग्रंथोपि मृगचक्रं वायसादीनां पक्षिणां स्था
नस्वरादिकं शुभाशुभं चिंत्यते तत्रायसपरिमंडलं पांसुकेशमांसरुधिरवृष्टयोऽनिष्टफलायत्र
शास्त्रे चिंत्यते तत्तन्नाम. तथा वैतालीविद्या सा च किल कतिनिर्जपैर्दंडमुत्थापयति । अ
र्धवैताली तं दंडमुपशमयति । उपस्थापिनी, तालोद्घाटनी, श्वपाकी, शांवरी, डाविडी, का
लिंगी, गौरी, गांधारी, अवपतनी, उत्पतनी, जृंजणी, स्तंजनी, स्लेपणी, आस्यकरणी, वि
शव्यकरणी, प्रक्रामणी, अंतर्धानकरणी इत्यादिका विद्या अधीयते । आदिशब्दात्प्रज्ञायाद
योग्राह्याः । एताश्च विद्याः पाखंडिकागृहस्थावा स्वयूप्याड्व्यलिंगधारिणोवा अन्नपान
वस्त्रलयनशयनार्थं प्रयुंजन्ति अन्येषां वा विरूपरूपाणां विचित्राणां कामजोगानां कृते प्र
युंजन्ति । सामान्येन विद्यासेवनमनिष्टमित्याह । (तिरिमिति) तिरश्चानामननुकूलां स
दनुष्ठानप्रतिघातकारिणीं तेऽनार्याविप्रतिपन्नां विद्यां सेवन्ते तेच यद्यपि क्षेत्रार्यानापार्या
स्तथाप्यनार्यकर्मकारित्वादनार्याएव ज्ञेयाः । तेच कालमासे मरणावसरे कालं कृत्वा
यदि कथंचिद्देवलोकगामिनोभवन्ति ततोऽन्यतरेषु आसुरीयकेषु किञ्चिदपिकादिस्थानेषु उ
त्पत्स्यन्ते ततोऽपि विप्रमुक्ताश्श्रुताथदि मनुष्येभूत्पद्यन्ते तदा एवमूकत्वेनाऽव्यक्तज्ञापित्वेन त
मस्त्वेनांधतया मूकतयावा प्रत्यायांति ततोऽनरकतिर्यगादिभूत्पद्यन्ते ॥ २३ ॥

(उसोवणिके०) उपस्वापिनी विद्या, (तालुघाडणिके०) ताला उघाडवानी विद्या; तालो द्यट्टनी (सोवणिके०) चांमालिणीश्वापकी विद्या, (सोवरिके०) शांबरी विद्या. (दामिलिके०) डाविडीविद्या (कालिंगिके०) कालिंगी विद्या, (गोरिके०) गोरी विद्या (गंधारिके०) गंधारी विद्या, (उवतिणिके०) अवपतनी नीचे पाडवानी विद्या, (उप्पयणिके०) उत्पतनी एटले उंचे जवानी विद्या. (जंनणिके०) जूंनणी विद्या, (अंनणिके०) स्तंननी विद्या (लेसणिके०) श्लेषनी विद्या (आमयकरणिके०) आमय करणी विद्या (विसल्लकरणिके०) विशल्य करणी विद्या (पक्कमणिके०) प्रकामणी फेर चडावानी विद्या (अंतःकरणिके०) अट्टश्य करणि विद्या (आयमणिके०) आत्मणी विद्या, (एवमाइआउविज्जाउके०) इत्यादिक विद्याउ आदि शब्दथकी प्रज्ञायादिक विद्याउ लेवी ते विद्याउने जे शास्त्रो थकी जाएथीं. तेवां शास्त्रो नणीने पांखंमी, परदरीनी अथवा गृहस्थ, अथवा स्वपक्षीक इव्यालिंगी साधु ते ए पूर्वोक्त विद्याउने (अन्नस्सहेउं के०) अन्नने अर्थे (पउंजंति के०) प्रयुंजे (पाणस्सहेउंपउंजंति के०) पाणीने अर्थे प्रयुंजे (वहस्सहेउंपउंजंति के०) वस्त्रने अर्थे प्रयुंजे (लेणस्सहेउंपउंजंति के०) उपाश्रयने अर्थे प्रयुंजे (सयणस्सहेउंपउंजंति के०) शयनने अर्थे प्रयुंजे (अन्नेसिंवाविरूवरूवाणंकामजोगाणहेउंपउंजंति के०) अथवा बीजानाना प्रकारना कामजोगने अर्थे प्रयुंजे ते पुरुष (तिरिहं तेविज्जंसेवेति के०) तिरिह्णि एटले रूडा अनुष्ठाननी हणनारी एवी ते विद्याने सेवे (तेअणारियाविष्णुडिवन्ना के०) ते अनार्य जाएवा. यद्यपि क्षेत्रे करी अने नाषायें करी तो आर्यते तथापि, मिथ्यात्व ना आसेवन थकी, अनार्य कर्मेना करनार, अनार्य, अनाचारी, केवाय ते (कालमासे कालंकिज्जा के०) आयुष्यने क्ये कालने अवसरे काल करीने अज्ञान तपने प्रमाणे यद्यपि देवलोकें जाय तथापि ते, (अन्नयराइं आसुरियाइं किच्चिसियाइं गणाइं उववत्तारो नवंति के०) तेउनुं अनेरा आसुरी किच्चिषिकादिक स्थानकोने विषे उपजवुं थाय. (ततोविविष्णुमुच्चमाणाके०) त्यां थकी चवीने (लुल्लोके०) वली मनुष्यमां उपजे तो केवा थाय तोके (एल के०) बेरा थाय. (मूयताए के०) मुंगा थाय, (तमअंधयाए के०) आंधला एवा ते जीव थाय. त्यार पढी (पच्चायंति के०) नरक तिर्थे चादिक गतिने विषे परित्रमण करे; अधर्मपक्क आश्री एटले व्रतधारीने पापनो विपाक कह्यो. हवे गृहस्थ उद्देशिने अधर्म पक्क कहेले. ॥ १७ ॥

॥ दीपिका—सांप्रतं त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु यन्नोक्तं पापस्थानं तदाह । इदमुत्तरं अस्मात्क्रियास्थानप्रतिपादनादुत्तरं यदत्र नोक्तं तदुत्तरग्रंथेनोच्यते । चसमुच्चये । ए

णायाता तामधीत्य प्रयुंजते । तथा नानाप्रकारं ज्योतिषमधीत्य व्यापारयतीति दर्शयति
 (चंद्रचरियमित्यादि) चंद्रस्य ग्रहपतेश्चरितं चंद्रचरितमिति । तच्च वर्णसंस्थानप्रमाण
 प्रज्ञानरुद्रयोगराहुग्रहादिकं । सूर्यचरितं त्विदं । सूर्यस्यमंडलपरिमाणराशिपरिज्ञो गोद्यो
 तावकाशराहुपरागादिकं । तथा शुक्रचारोविथीत्रयचारादिकस्तथा बृहस्पतिः शुभाशुन
 फलप्रदः संवत्सरराशिपरिज्ञागादिकश्च तथोल्कापातादिग्दाहाश्च वायव्यादिषु मंडलेषु
 जवंतः शस्त्राग्निहोत्पीडाविधायिनोजवंति । तथा मृगाहरिणमृगालादयश्चारण्यास्तेषां द
 र्शनरुतं ग्रामनगरप्रवेशादौ सति शुभाशुनं यत्र चिंत्यते तन्मृगचक्रं । तथा वायसादीनां प
 क्षिणां यत्र स्थानादिकं स्वराश्रयेणाऽशुनफलं चिंत्यते तदायसपरिमंडलं । तथा पांसु
 केशमांसरुधिरादिवृष्टयोऽनिष्टफलदायत्र शास्त्रे चिंत्यते तत्तदनिधानमेव जवति । त
 था विद्यानानाप्रकाराः क्रुद्धकर्मकारिण्यस्ताश्चेमाः । वैतालीनामविद्या । नियताक्षरप्रतिब
 द्धा । साच किञ्च कतिनिर्जपैर्दंडमुवापयति तथार्थवैताली तमेवोपशमयति । तथोपस्वा
 पिनी तालोदघाटनी श्वापाकी शांवरी तथा परिडाविडी कालिंगी गौरी गांधार्यवपतन्युत्तरत
 नीजुंजणी स्तंजनी श्लैपणी आमयकरणी विशल्यकरणी प्रकामएवंतर्धानकरणीत्येवमादि
 काविद्याअधीयंते । आसां चार्थः संज्ञातोऽवसेयइति न वरं । स्वापिनीडाविडीकालिंग्य
 स्तदेशोज्ञवास्तज्ञापानिवक्षावा चित्रफलाः । अवपतनी तुजपत्स्वतएवपतत्यन्यं वापात
 यत्येवमुत्तन्यपि इष्टव्या । तदेवमेवमादिकाविद्या । आदिग्रहणात्प्रज्ञह्यादयो गृह्यंते ।
 एताश्च विद्याः पापंडिकाअविदितपरमार्थाग्रहस्थावास्वयूच्यावाडव्यलिंगधारिणोन्नपा
 नाद्यर्थे प्रयुंजंति अन्येषां वा विरूपाणामुच्चावचानां शब्दादीनां कामजोगानां कृते प्रयुं
 जंति । सामान्येन विद्यासेवनमनिष्टकारीति दर्शयितुमाह । (तिरिहमित्यादि) तिरश्ची
 नामनुकूलां सदनुष्ठानप्रतिपादिकां घातिकां ते अनायेविप्रतिपन्ना विद्यां सेवंते । तेच य
 द्यपि क्षेत्रार्थज्ञापार्या स्तथापि मिथ्यात्वहतबुद्धयोऽनार्यकर्मकारित्वादनार्याएव इष्टव्या
 स्तेच स्वायुषःकृये कालमासे कालंकृत्वा यदि कथंचिदेवलोकगामिनोजवंति ततोऽन्यतरे
 षु आसुरीयकेषु किट्विषिकादिषु स्थानेषूत्पत्स्यंते ततोपि विप्रमुक्ताश्च्युतायदिवा मनुष्ये
 षूत्पत्स्यंते तत्रच तत्कर्मशेषतयैडमूकेनाव्यक्तनापिणस्तमस्त्वेनांधतया मूकतया वा प्र
 त्यागव्रंति ततोपि नानाप्रकारेषु यातनास्थानेषु नरकतिर्यगादिषूत्पद्यंते ॥ २७ ॥

से एगईउ आंयहेउंवा णायहेउंवा सयणहेउंवा आगारहेउंवा परि
 वारहेउंवा नायगंवा सहवासियंवा णिस्साए अड्वा अणुगामिए
 अड्वा उवचरए अड्वा पडिपहिए अड्वा संधिठेदए अड्वा गंठिठे
 दए अड्वा उरप्पिए अड्वा सोवरिए अड्वा वागुरिए अड्वा सोनु

॥ टीका—सांप्रतं त्रयोदशसु क्रियास्थानेषु यन्त्रानिहितं पापस्थानं तद्विजिण्णपुराह ।
 (अष्टोत्तरमित्यादि) अस्मात्त्रयोदशक्रियास्थानप्रतिपादनादुत्तरं यत्र न प्रतिपादितं त
 दधुनोत्तरनूतेनानेन सूत्रसंदर्भेण प्रतिपाद्यते । यथाऽऽचारे प्रथमश्रुतस्कंधे यन्त्रानिहितं
 तदुत्तरनूतानिश्रूलिकानिः प्रतिपाद्यते । तथा चिकित्साशास्त्रे मूलसंहितायां श्लोक
 स्थाननिदानशारीरचिकित्सितकल्पसंज्ञकायां कार्यं यन्त्रानिहितं तदुत्तरैऽनिधीयते एवमन्य
 त्रापि बंदःस्वित्यादावुत्तरसद्भावोऽवगंतव्यः । तदिहापि पूर्वेण यन्त्रानिहितं तदनेनोत्तरग्रं
 थेन प्रतिपाद्यतइति । च समुच्चये । एमितिवाक्यालंकारे । पुरुषाविचीर्यते मृग्यंते वि
 ज्ञानद्वारेणान्वेष्यंते येन सपुरुषविचयः पुरुषविजयोवा केषांचिदल्पसत्त्वानां तेन ज्ञानब
 लेनावधिप्रयुक्तेनानर्थानुबन्धेनाविजयादिति । सच विजंगवदवधिविपर्ययवद्विजंगोज्ञानवि
 शेषः पुरुषविचयश्चासौ विजंगश्च पुरुषविचयविजंगस्तमेवंचूतं ज्ञानविशेषमारब्धस्यामि प्र
 तिपादयिष्यामि । यादृशानां चासौ जवति तांक्षेशतः प्रतिपादयितुमाह । (इह खलुऽ
 त्यादि) इह जगति मनुष्यक्षेत्रे प्रवचने वा नानाप्रकाराविचित्रकृत्योपशमात् प्रज्ञायतेऽन
 येति प्रज्ञा सा विचित्रा येषां ते नानाप्रज्ञास्तया वाऽल्पाल्पतरालपतमया चिंत्यमानाः
 पुरुषाः पटस्थानपतितान्भवन्ति । यथा बंदोऽजिप्रायः सनानायेषां ते तथा तेषां नानाशी
 लानां तथा नानारूपा दृष्टिरंतःकरणप्रवृत्तिर्येषां ते तथा तेषामिति । तेषांच त्रीणि श
 तानि षष्ठ्यधिकानि प्रमाणमवगंतव्यं । तथा नाना रुचिर्येषां ते नानारुचयः । तथा
 हि । आहारविहारशयनासनाब्बादनाजरणयानवाहनगीतवादित्रादिषु मध्ये ऽन्यस्यान्यारु
 चिर्भवति तेषां नानारुचीनामिति । तथा नानारंजाणां कृषिपाशुपात्यविपणिशिद्विपक
 र्मसेवादिष्वन्यतरमारंजेणेति । तथा नानाध्यवसायसंयुतानां गुणाध्यवसायंजाजं इह
 लोकमात्रप्रतिबद्धानां परलोकनिष्पिपासानां विषयतृषितानामिदं नानाविधं पापश्रुताध्य
 यनं जवति ॥२५॥ तद्यथा जूमौ जवं निर्घातजूकंपादिकं, तथोत्पातं कपिहसितादिकं, त
 था स्वप्नं गजवृषजसिंहादिकं, तथाऽतरिहं मेघादिकं, तथांगे जवमांगं अहिबाहुस्फुर
 णादिकं, तथा स्वरलक्षणं काकस्वरगंजीरस्वरादिकं तथा लक्षणं यवमत्स्यपद्मशंखच
 क्रश्रीवत्सादिकं व्यंजनं तिलकमाषादिकं, तथा स्त्रीलक्षणं रक्तकरचरणादिकं, एवंपुरुषा
 दीनां काकिणीरत्नपर्यंतानां लक्षणप्रतिपादकशास्त्रपरिज्ञानमवगंतव्यं ॥२६॥ तथा मंत्रवि
 शेषरूपाविद्याः तद्यथा । दुर्जगमपि सुजगमाकरोमि सुजगकारां, तथा सुजगमपि दुर्जगमा
 करोमि दुर्जगकारां, तथा गर्जकरां गर्जाधानविधायिनीं तथा मोहोवेदादयोवा तत्करण
 शीलामाथर्वणानिधानां सद्योऽनर्थकारिणीं विद्यामनीधीयते तथा पाकशासनीमिंझाल
 संज्ञिकां तथा नानाविधैर्द्वैः कणवीरपुष्पादिनिर्मधुघृतादिनिर्वोच्चटनादिकैः कार्यैर्हो
 मोहवनं यस्यां सा इव्यहवना तां तथा कृत्रियाणां धनुर्वेदादिकापरा वा या स्वगोत्रक्रमे

अथवा श्वनिश्चरति शौवनिकः शुनां पालकइत्यर्थः । अथवा (सोवणियंतएत्ति) श्वनिः पापार्द्धिकुर्वन्मृगादीनामंतं करोतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥

॥ टीका—सांप्रतं गृहस्थानुद्दिश्याधर्मपद्धत्सेवनमुच्यते । (सेएगईउंइत्यादि) सएकः क दाचिन्निस्त्रिंशः सांप्रत्यापेह्यपगतपरलोकाध्यवसायः कर्मपरतया जोगलिप्सुः संसारस्वजा वानुवर्त्यात्मनिमित्तं चेत्येतान्यनुगामुकान्यकर्तव्यहेतुनूतानि चतुर्दशासदनुष्ठानानि विधत्ते तद्यथा ज्ञातयः स्वजनास्तन्निमित्तं तथाऽगारनिमित्तं गृहसंस्कारणार्थं सामान्येनवा कुटुंबार्थं पारिवारनिमित्तंवा दासीदासकर्मकरादिपरिकरकृते तथा ज्ञातएवज्ञातकः परिचित स्तं समुद्दिश्य तथा सहवासिकंवा प्रातिवेदिमकंवा निश्रीकृत्यंतानि वक्ष्यमाणानि कुर्यादि ति संबंधः । तानिच दर्शयितुमाह । (अडुवेत्यादि) अथवेत्येवं वक्ष्यमाणावेह्यया पक्षां तरोपलक्ष्यार्थः । गवंतमनुगवतीत्यनुगामुकः सचाऽकायाध्यवसायेन विवक्षितस्थला व्यपेक्षया विरूपकर्तव्यचिकीर्षुस्तं गवंतमनुगवति । अथवा तस्यापकर्तव्यस्यापकाराव सरापेह्युपचारकोजवत्यथवा तस्य प्रातिपथिको जवति प्रतिमुखं संमुखीनमागवत्यथवाऽऽत्मस्वजनार्थं संधिवेदकोजवति चौर्यं प्रतिपद्यते अथवौरत्रैर्मेपंश्चरत्यौरत्रिकोथवा सौ करिको जवत्यथवा शकुनिजिः पद्मिनिश्चरतीति शकुनिकोऽथवा वागुरया मृगादिवंधनो ज्ज्वा चरति वागुरिकोथवा मत्स्यैश्चरति मात्स्यकोथवा गोपालजावं प्रतिपद्यतेऽथवा गर यातकः स्यादथवा श्वनिश्चरति शौवनिकः शुनां परिपाकोजवतीत्यर्थोऽथवा (सोवणियं ति) श्वनिः पापार्द्धिं कुर्वन्मृगादीनामंतं करोतीत्यर्थः ॥ ३७ ॥

से एगईउं आणुगामियजावं पडिसंधाय तमेव आणुगामियाणु गामियं हंता ठेत्ता जेत्ता लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उदवइत्ता आहारं आहारेंति इति से मह्या पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवकाइत्ता जवइ ॥३८॥ से एगईउं उवचरयं जावं प डिसंधाय तमेव उवचरियं हंता ठेत्ता जेत्ता लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उदवइत्ता आ हारं आहारेंति इति से मह्या पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवकाइत्ता जवइ ॥३९॥

अर्थ—हवे ए चौद स्थानकने प्रत्येके प्रथम थकी विवर्णकरिने कहेत्ते. (सेएगईउं आणुगामियजावंपडिसंधाय के०) ते कोइ एक पुरुष आत्माने अर्थे कोइ एक ग्रामांत रे जनारा पुरुषनी पासं डव्यठे एवुं जाणीने (तमेवआणुगामियाणुगामियं के०) तेमज तेनी पठवाडे जाय, पठी तेने विश्वास उपजावीने (हंता के०) तेने हणे, ठेदे, जेदे, लुं टे, विगोपे लुंटे, (उदवइत्ता के०) उपइव करे, जीवितव्य थकी विनाश करे, पठी

लिए अडुवा मल्लिए अडुवा गोघायए अडुवा गोवालए अडुवा सोव
लिए अडुवा सोवणियंतिए ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे गृहस्थ उद्देशीने अधर्म पक्ष कहेले. (सेएगईउं के०) ते गृहस्थ कोइ एक महा निर्दय परलोक थकी न बिहितो थको, संसारना सुख वांठतो ठतो जे कर्कश कर्म करे ते कहेले. (आयहेउंवा के०) पोताने निमित्तें अथवा (णायहेउंवा के०) ज्ञातिने निमित्तें (सयणहेउंवा के०) स्वजनने निमित्तें (आगारहेउंवा के०) घरने निमित्तें (परिवारहेउंवा के०) परिवारने निमित्तें (नायगंवा के०) परिचित एटले जा एला पुरुषने निमित्तें (सहवासियंवाणिस्साए के०) सहवासि एटले पाडोशीनी निश्रा ये, एटलां अकार्य करे, ते कहेले. (अडुवा के०) अथवा (अणुगामिए के०) अ कार्य करवाने अर्थे बीजो जतो होय तेनी पठवाडे जाय, (अडुवाउवचरए के०) अथवा अकार्य करवाने अर्थे तेने अनेक उपचार करे विश्वासे, (अडुवापडिपहिएके०) अथवा प्रतिपक्षिक एटले मार्गें जता माणासनी सन्मुख आवे (अडुवासंधिठेदएके०) संधिठेदक, एटले चोरी करे, (अडुवागंठिठेदए के०) अथवा ग्रंथिनेद करे, एटले गंठी ठो डो थाय, (अडुवाउरणिए के०) अथवा ठाली एटले गामरां चरावे (अडुवासोवरि ए के०) अथवा सूवर डुक्कर चरावे (अडुवावागुरिए के०) अथवा वाघरी थाय, एटले मृग मारवानां कर्म करे (अडुवासोउणिए के०) अथवा शकुनी एटले पक्रीउंने पाश नाखे, (अडुवामल्लिए के०) अथवा माठी थाय, (अडुवागोघायए के०) अथवा गो घातक कसाइ थाय, गायने मारे, अथवा गोधाने नाये (अडुवागोवालए के०) गोवालि या पणु करे, इत्यादिक नीचकर्म करे, (अडुवासोवणिए के०) कुतरानो राखनार था य, (अडुवा सोवणियंतिए के०) कुतराये करी शिकार खेले. इत्यादिक बधा मलीने चउद प्रकारें करी अनेक जीवोनो विनाशकरे. ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—अथ गृहस्थानुद्दिश्याधर्मसेवामाह । (सेएगईउंआयहेउंवा) सएकः कदाचिन्निस्त्रिंशत्प्रात्मनिमित्तं ज्ञातिहेतुंवा अगारहेतुं गृहसंस्करणार्थं परिवारहेतुंवा ज्ञा तकः परिचितस्तं समुद्दिश्य सहवासिकं प्रातिवेशिमकं निश्रीकृत्य एतानि कुर्यात् । तान्ये वाह । (अडुवेत्ति) अथवेति पक्षांतरापेक्षया । गहंतमनुगहतीत्यनुगामुकः सचाकार्य करणमनास्तं गहंतमनुगहति । अथवाऽन्यस्य विरूपकरणावसरापेक्षी उपचारकः स्या त् । अथवा उरभ्रेण चरत्यौरत्रिकः । अथवा सौकरिकः । अथवा शकुनिनिश्चरति शाकु निकः अथवा वागुरिकः अथवा मात्स्यिकः अथवा गोघातकः अथवा गोपालत्वं श्रयति

मेनिरनुष्ठानैर्महापातकनूतैर्वा तीव्रानुजावैदीर्घस्थितिकैरात्मानमुपाख्यापयिता नवति त
 याह्ययमसौ महापापकारीत्येवमात्मानं लोके ख्यापयत्यष्टप्रकारैः कर्मनिरात्मानं तथा
 बंधयति यथा लोके तद्विपाकापादितेनावस्थाविशेषेण सता नारकतिर्यङ्मरामररूपत
 या ख्यापयतीति ॥ ३० ॥ तदेवमेकः कश्चिदकर्तव्याजिसंधिना परस्य स्वापतेयवतस्तद्वचना
 र्थमुपचरकनावं प्रतिज्ञाय पश्चात्तं नानाविधैर्विनयोपायैरुपचरति उपचर्य च विश्रंजे पा
 तयित्वा तद्रूपार्थी तस्य हंता वेत्ता यावदपडावयिता नवतीत्येवमसावात्मानं पापैः क
 र्मेभिः ख्यापयतीति ॥ ३० ॥

से एगईउ पाडिपहियजावं पडिसंधाय तमेव पाडिपहेछिच्चा हंता वेत्ता
 जेत्ता लुंपइत्ता विलुंपइत्ता उदवइत्ता आहारं आहारंति इति से मह्या
 पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३१ ॥ से एगईउ संधिउ
 दगजावं पडिसंधाय तमेव संधिं वेत्ता जेत्ता जाव इति से मह्या पावेहिं
 कम्मेहिं अत्ताणं उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३२ ॥

अर्थ—ते कोइएक पुरुष (पाडिपहियजावंपडिसंधाय के०) धनवंत पुरुष जाणी, मार्ग
 मां सन्मुख आवे, पढी (तमेवपडिपहेछिच्चा के०) तेने तेमज विश्वास उपजावी सन्मुख
 स्थित रहिने, हणी, ठेदी, नेदी, लुंटीने, विशेषे लुंटीने, उपइव करे, जीवितव्य थकी
 विनाश करीने तेनुं धनलेइने अनेक प्रकारना आहार आहारें ते पुरुष महोटा क्रूर पापक
 र्मेना अनुष्ठाने करी पोताना आत्माने दुर्गतिमां पाडे नरकादिक गतिने विषे विख्यात था
 य ॥ ३१ ॥ कोइएक पुरुष धनवंत पुरुष जाणीने संधिउदक एटले खातर पाडवानोनाव
 आदरीने, आजीविकाने अर्थे पारकुं धनलीए, ठेदे, नेदे इत्यादिक पूर्ववत् जाणुं ॥ ३२ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चित्प्रतिपथेनाजिमुखेन चरतीति प्रातिपथिकस्तज्जावं प्रतिप
 थ्य तस्यार्थवतोविश्रंजतोहंतेत्यादि पूर्ववत् ॥ ३१ ॥ एकः कश्चित्संधिउदकजावं खात्र
 खननत्वं प्रतिपद्य ततोसौ संधिं बिंदन् खात्रं खनन् प्राणिनां वेत्तास्यादित्यादि ॥ ३२ ॥

॥ टीका—अथैकः कश्चित्प्रतिपथेनाजिमुखेन चरति प्रातिपथिकस्तज्जावं प्रतिपद्यापरस्या
 र्थवतस्तदेव प्रतिपथिकत्वं कुर्वन् प्रतिपथे स्थित्वा तस्यार्थवतोविश्रंजतश्चेत्ता यावदप
 डावयिता नवतीत्येवमसावात्मानं पापैः कर्मेभिः ख्यापयतीति ॥ ३१ ॥ अथैकः कश्चिद्विरू
 पकर्मणा जीवितार्थी संधिउदकजावं खात्रखननत्वं प्रतिपद्यानेनोपायेनात्मानमहं कर्त
 यिष्यामीत्येवं प्रतिज्ञां कृत्वा तमेव प्रतिपद्यते ततोसौ संधिं बिंदन् खात्रं खनन् प्राणिनां

तेनुं धनलझे ते धनेकरी अनेक प्रकारें (आहारंआहारेंति के०) अहार आहारे. (इतिसेमहयापावेहिंकेम्मेहिंअत्ताणंउवस्काइत्तानवइ के०) एवी रीतें ते पुरुष महोटा क्रूर पाप कर्मानुष्ठाने, पोताना आत्माने दुर्गतिमांहे पाडे. नरक तिर्थचगतिने नाभे विख्यात थाय ॥ ३९ ॥ ते कोइएक पुरुष धनवंतनी वंचना निमित्तें (उवचरयंजावंपडिसं धाय के०) उपचारक जाव आदरीने तेमज नाना प्रकारना उपाय करी विश्वास उपजावी तेने हणी, ठेदी, नेदी, जुंटी, विशेषे जुंटी, उपइव करी, जीवितव्यथकी विनाशकरीने तेनु धनलेझे, तेधने करी अनेक प्रकारना आहार आहारे. एरीते ते पुरुष महोटा क्रूर पापानुष्ठाने करीने पोताना आत्माने दुर्गतिमांहे पाडे चतुर्गतिक संसारमांहे परित्रमणकरे नरकादि गतिने विषे विख्यात थाय ॥ ३० ॥

॥ टीपिका—एवमेतेषां चतुर्दशकर्तव्यानामुद्देशं कृत्वा तानि प्रत्येकं विवृणोति । तत्रैकः कश्चिदात्मार्थं ग्रामांतरं गच्छन् पुरुषस्य समीपे किञ्चिद्द्रव्यं ज्ञात्वा तज्जिघृक्षुस्तस्यानुगामुकत्वाव प्रतिसंधाय सहगमनेनानुकूल्यं प्रतिपद्य वंचनावसरं समीहमानोगच्छं तमनुगच्छति । अवसरं लब्ध्वा तस्य हंता, दंडादिनिश्चेत्ता, खडादिना चेत्ता, वज्रमुष्ट्यादिना लुंपयिता, केशाकर्षणादिनिर्विलुंपयिता, कशाप्रहारादिनिः अपडावयिता, जीवित विनाशकः स्यात् इत्यादि कृत्वाऽहारमाहारयति इत्येवमसौ महज्जिः पापैः कर्मजिरात्मानमुपख्यापयिता जवति । अयं महापापकारीत्येवं लोके ख्यापयति ॥ ३९ ॥ तदेवमेकः कश्चिदनवतः कस्यचिदुपचरकत्वावमाश्रित्य तं विश्वासे पातयित्वा धनादिकृते तस्य हंता चेत्ता इत्यादि । एवमसौ महज्जिः पापैरुपख्यापयिता जवति ॥ ३० ॥

॥ टीका—तदेवमेतानि चतुर्दशाप्शुद्दिश्य प्रत्येकमादितः प्रवृत्ति विवृणोति । (सेए गइइइत्यादि) तत्रैकः कश्चिदात्मार्थं अपरस्य गंतुर्यामांतरं किञ्चिद्द्रव्यजातमवगम्य तदादि त्सुस्तस्यैवानुगामुकत्वाव प्रतिसंधाय सहगंतृत्वावेनानुकूल्यं प्रतिपद्य विवक्षितवंचनावसरं कालाद्यपेक्षी तमेव गच्छंतमनुव्रजति तमेव चान्युद्भानविनयादिनिरत्यंतोपचारैरुपचर्यानुव्रज्य च विवक्षितमवसरं लब्ध्वा, तस्यासौ हंता दंडादिनिस्तथा चेत्ता खडादिना हस्त पादादेस्तथा चेत्ता वज्रमुष्ट्यादिना तथा लुंपयिता केशाकर्षणादिकदर्थनतस्तथा विलुंपयिता कशाप्रहारादिनिरत्यंतदुःखोत्पादनेन तथा डावयिता जीविता द्यपरोपणतो जवतीत्येवमादिकं कृत्वाऽहारमाहारयत्यसौ । एतदुक्तं जवति । गलकर्तकः कश्चिदन्यस्य धनवतोऽनुगामुकत्वाव प्रतिपद्य तं बहुविधैरुपायैर्विश्रंजे पातयित्वा जोगार्थी मोहांधः सांप्रतेहिं तथा तस्य । रिक्थवतो प्रकृत्याहारादिकां जोगक्रियां विधत्ते । इत्येवमसौ महज्जिः क्रूरैः क

॥ दीपिका—अथैकः कश्चित्सौकरिकः श्वपचश्चांडालः खटिक इत्यर्थः । तज्जावमाश्रित्य महिषं वान्यं त्रसं प्राणिनं हंतीति तस्य हंता ठेत्ता इत्यादि ॥३५॥ अथैकः कश्चिद्वा गुरित्वमाश्रित्य मृगं वाऽन्यं प्राणिनं हंति तस्यच हंता नवति शेषं पूर्ववत् ॥ ३६ ॥

॥ टीका—अत्रांतरे सौकरिकपदं तच्च स्वबुद्ध्या व्याख्येयं । सौकरिकाः श्वपचाश्चांडालाः खटिका इत्यर्थः ॥३५॥ अथैकः कश्चित्कुड्सत्वोवागुरिकजावं लुब्धकत्वं प्रतिसंधाय प्रति पद्य वागुरया मृगं हरिणमन्यंवा त्रसं प्राणिनं शशादिकमात्मवृत्त्यर्थं स्वजनाद्यर्थंवा व्यापादयति तस्यच हंता ठेत्ता नवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ३६ ॥

से एगईउ सउणियं जावं पडिसंधाय सउणिंवा अस्सतरंवा तसं पाणं हंता जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥३७॥ से एगईउ मित्रियजावं पडिसंधाय मठंवा अस्सतरं वा तसं पाणं हंता जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३८ ॥

अर्थ—कोइएक पुरुष, शाकुनी एटले पट्टीउनो विनाश करीने, अजीविका करे; एवो थको अनेक पट्टीउने हणे, ठेदे, चेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. ॥ ३७ ॥ कोइएक पुरुष अथमाधम माठी थइने अनेक माठलादिक जलचर जीवोने हणे, ठेदे, चेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवु. ॥ ३८ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चिद्वकुनालावकादयस्तैश्चरति शाकुनिकस्तज्जावमाश्रित्य शकुनमन्यं वा त्रसं हंति तस्य च हननादिकां क्रियां करोतीति ॥ ३७ ॥ अथैकः कश्चिन्मात्स्यिकजावमाश्रित्य मत्स्यं वाऽन्यं त्रसं वा जलचरं प्राणिनं हन्यात् । शेषं सुगमं ॥३८॥

॥ टीका—अथैकः कश्चिदधमोपापजीवी शकुनालावकादयस्तैश्चरति शाकुनिकस्तज्जावं प्रतिसंधाय तन्मांसाद्यर्थी शकुनमन्यं वा त्रसं व्यापादयति तस्यच हननादिकां क्रियां करोतीति । शेषं पूर्ववत् ॥३७॥ अथैकः कश्चिदधमाधमोमात्स्यिकजावं प्रतिपद्य, मत्स्यं वाऽन्यं जलचरं प्राणिनं व्यापदयेद्दननादिकाः क्रियाः कुर्यात् । शेषं सुगमं ॥ ३८ ॥

से एगईउ गोघायजावं पडिसंधाय तमेव गोणवा अस्सयरंवा तसं पाणं हंता जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥३९॥ से एगईउ गोवालजावं पडिसंधाय तमेव गोवालंवा परिजविय परिजवियहंता जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ४० ॥

अर्थ—कोइएक अधर्मी पुरुष, क्रूरकर्मनो करनार, गौघातकनो जाव आदरी, गाय, अथवा बीजा त्रस जीवोने ठेदे, चेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३९ ॥ कोइएक पुरुष, क्रूर

वेत्ता नेत्ता विलुंपयिता नवतीत्येतच्च कृत्वाऽहारमाहरयतीत्येतच्चोपलक्षणमन्यांश्च काम
नोगान् स्वतो जुंक्तेऽन्यदपि ज्ञातिगृहादिकं पालयतीत्येवमसौ महन्निः पापैः कर्मनिरा
त्मानमुपरख्यापयति ॥ ३२ ॥

से एगईउ गंठिबेदनावं पढिसंधाय तमेवगंठिं वेत्ता नेत्ता जाव.इति से मह
या पावेहिं कम्मेहिं अत्ताणं उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३३ ॥ से एगईउ उर
प्रियनावं पढिसंधाय उरप्रंवा अस्सतरं तसं पाणहंता जाव उवस्काइत्ता
नवइ एसो अनिल्लावो सबड ॥ ३४ ॥

अर्थ—कोइएक पुरुष गंठी ठोडानो जाव आदरीने, घुर्घुरादिक अनेक उपायकरी लोकने
हणे, बेदे, नेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३३ ॥ कोइएक पुरुष औरत्रिकनाव उरत्र
एटले उरणा बकरां तेना मांसादिकें करी आजीविका करे; ते उरत्रिक उरणा तथा अ
न्यत्रस प्राणीने हणे, बेदे, नेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३४ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चिद्ग्रंथिबेदकनावं प्रतिपद्य घुर्घुरादिना ग्रंथिबेत्तास्यादित्यादि
॥ ३३ ॥ अथैकः कश्चिद्धर्मवृत्तिः उरत्राउरणकास्तैश्चरति औरत्रिकः। सच तदूर्णया तन्मां
सादिना वात्मानं वर्तयति सतज्जावं प्रतिपद्य उरत्रंवाऽन्यंवा त्रसं प्राणिनं स्वपुष्टये हं
ति तस्य वा हंता वेत्ता इत्यादि पूर्ववत् ॥ ३४ ॥

॥ टीका—अथैकः कश्चिदसदनुष्ठायी घुर्घुरादिना ग्रंथिबेदकनावं प्रतिपद्य तमेवानुया
ति। शेषं पूर्ववत् ॥ ३३ ॥ अथैकः कश्चिद्धर्मकर्मवृत्तिरुरत्राउरणकास्तैश्चरति यः स
औरत्रिकः सच तदूर्णया तन्मांसादिना वात्मानं वर्तयति तदेवमसौ तज्जावं प्रतिपद्योरत्रं
वाऽन्यंवा त्रसं प्राणिनं स्वमांसपुष्टयर्थं व्यापादयति तस्य सवा हंता वेत्ता नेत्ता नवतीति
शेषंपूर्ववत् ॥ ३४ ॥

से एगईउ सोवरिय नावं पढिसंधाय महिसंवा अस्सतरंवा तसं पाणं
जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३५ ॥ से एगईउ वागुरिवनावं पढिसंधाय
मियंवा अस्सतरंवा तसं पाणं हंता जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ३६ ॥

अर्थ—कोइएक पुरुष सौकरिक एटले खाटकीनो जाव अंगीकार करीने खाटकी अइने
अनेक महिषादिक तथा बीजा त्रस जीवोने हणे, बेदे, नेदे, यावत् संसार परित्रमण करे
इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. ॥ ३५ ॥ ते कोइएक पुरुष, पापात्मा वाघरी पणु आदरीने मृ
गादिक तथा बीजा त्रस जीवोने हणे बेदे, नेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. ॥ ३६ ॥

॥ टीका-अथैकः कश्चिज्जावन्यकर्मकारी शौवनिकजावं प्रतिपद्य सारमेयपापार्दिजावं प्रतिज्ञाय तमेव श्वानं तेन वा परं मृगसूकरादिकं त्रसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च हननादिकाः क्रियाः कुर्यादिति ॥ ४१ ॥ अथैकः कश्चिदनायोनिरिविवेकः (सोवणियंतियं जावंति) श्वनिश्चरति शौवनिकः अंतोस्थास्तीत्यंतिकोऽतेवा चरत्यंतिकः पर्यंतवासीत्यर्थः । शौवनि कश्चासावंतिकश्च शौवनिकांतिकः क्रूरसारमेयपरिग्रहः प्रत्यंतनिवासीच प्रत्यंतनिवासिनि र्वा श्वनिश्चरतीति तदसौतज्जावं प्रतिसंधाय दुष्टसारमेयपरिग्रहं प्रतिपद्य, मनुष्यं वा कंच नपथिकमन्यागतमन्यं वा मृगसूकरादिकं त्रसं प्राणिनं हंता जवति । अयं च ताडनीलिक स्तून् लुट् प्रत्ययोवा इष्टव्यः । तृचि तु साध्याहारं प्राग्वद्याख्येयं । तद्यथा । पुरुषं व्यापा दयेत्तस्य च हंता वेत्ता इत्यादि । त्वंलुट्प्रत्ययौ प्रागपि योजनीयाविति । तदेवमसौ म हाक्रूरकर्मकारी महद्भिः कर्मजिरात्मानमुपख्यापयिता जवतीति ॥ ४२ ॥

से एगइउ परिसामझाउ उछिता अहमेयं हणामिति कट्टु तित्तिरंवा वट्ट गंवा लावगंवा कवोयगंवा कविंजलंवा अन्नयरंवा तसं पाणं हंता जावं उवस्काइत्ता जवइ ॥ ४३ ॥ से एगइउ केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाणे अडुवा खलदाणेणं अडुवा सुराघालएणं गाहावतीणवा गाहावइपुत्ता एंवां सयमेव अगणिकाएणं सरसाइं श्ममेइ अन्नेणवि अगणिकाएणं स रसाइं श्मावेइ अगणिकाएणं सरसाइं श्ममंतंपि अन्नं समणुजाणइ इति से महया पावकम्मेहिं अत्ताणं उवस्काइत्ता जवइ ॥ ४४ ॥

अर्थ-हवे कांहिं एक पापजुं विशेष कारण कहेवे. जे प्रथम कह्युं, अने हवे कहेजे, तेमां विशेष एटलुंजवे के, प्रथमजे जीवहिंसा कही ते हिंसा लोक थकी प्रहन्न पणे क रे, अने हवे जे कहेजे ते हिंसा लोकमां प्रगट पणे करे, एटलुं विशेष जाणवुं. ते ए वी रीतें के, जेम कोइएक पुरुष मांस नरुण करवानी इत्थायें, अथवा व्यसनने लीधे अ थवा क्रीडाने निमित्तें (परिसामझाउउछिता के०) परिपदामांहेथी उठीने (अहमेयं के०) हुं आ अमुक जीवने (हणामित्तिकट्टु के०) हणीश. एवी प्रतिज्ञा करीने, पठी (तित्तिरंवा के०) तित्तर, अथवा (वट्टगंवा के०) वर्त्तक, अथवा (लावगंवा के०) लावक, अथवा (कवोयगंवा के०) कपोत पक्षी, अथवा (कविंजलंवा के०) कपिं जल एटले पारेवां, तथा सारस पक्षिविशेष जाणवां, अथवा (अन्नयरंवा के०) अ न्य (तसंपाणं के०) त्रस जीवने हणो, ठेदे, जेदे, इत्यादिक यावत् पोताना आत्माने कर्मबंधन विषे पाडे ॥ ४३ ॥ हवे कोइएक पुरुष, प्रकृतियें क्रोधी ठतो, (केणइके०)

कर्मनो करनार गोपालजाव आदरीने, कोधे चडयो यको गायने गोकुल मांहेयी टाली तेने हणे, ठेदे, नेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ४० ॥

॥ दीपिका-अथैकः कश्चित्कूरकर्मा गोघातकजावमाश्रित्य गामन्यं वा त्रसं हंति तस्य हंता स्यात् ॥ ३९ ॥ अथैकः कश्चिजोपालजावं प्रतिपद्य तां गां परिविच्य पृथक् कृत्वा तस्याहंता जवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ४० ॥

॥ टीका-अथैकः कश्चिजोपालजावं प्रतिपद्य कस्याश्चिजोः कुपितः सन् तां गां परिविच्य पृथक् कृत्वा तस्याहंता भेत्ता नेत्ता नूयोनूयोजवति । शेषं पूर्ववत् ॥ ३९ ॥ अथैकः कश्चित्कूरकर्मकारी गोघातकजावं प्रतिपद्य, गामन्यतरं वा त्रसं प्राणिनं व्यापादयेत्तस्य च हननादिकाः क्रियाः कुर्यादिति ॥ ४० ॥

से एगइठ सोवणियजावं पडिसंधाय तमेव सुणगंवा अन्नयरंवा तसं पाणं हंता जाव उवस्काइत्ता जवइ ॥४१॥ से एगइठ सोवणियंतियं जावं पडिसंधाय तमेव मणुस्संवा अन्नयरंवा तसं पाणं हंता जाव आहारं आहारंति इति से महया पावेहिं कम्मोहिं अत्ताणं उवस्काइत्ता जवइ ॥४२॥

अर्थ-कोइएक पुरुष शौवनिकजाव एटले श्वानें करी आहार करुं एवो जाव आदरीने अनेक जीवने हणे, ठेदे, नेदे, इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ४१ ॥ कोइएक पुरुष श्वानने पाले, श्वाननो परिग्रह करे, तेणे करी कोइएक आवता जता पथिकने, अथवा बीजा जीवने हणे, ठेदे, नेदे, आहार आहारे इत्यादिक एरीते ते कूरकर्मे करी चतुर्गतिक संसार मांहे पडे ॥ ४२ ॥ एटले आजीविका निमित्त पापनुं कारण कह्युं.

॥ दीपिका-अथैकः कश्चित् श्वपापार्थिजावं प्रतिज्ञाय तमेव श्वानं परंवा त्रसं मृगसूकरादिकं हन्यात्तस्यच हंतेत्यादिपूर्ववत् ॥ ४१ ॥ अथैकः कश्चिदनार्यः (सोवणियंतिर्यंति) श्वनिश्चरति शौवनिकः अंतोस्यास्तीत्यंतिकः अंते वा चरति अंतिकः पर्यंतवासी शौवनिकश्चासौ अंतिकश्च शौवनिकांतिकः क्रूरसारमेयपरिग्रहः प्रत्यंतनिवासी च तदसौ तद्भावमाश्रित्य मनुष्यं कंचन पथिकमन्यंवा मृगसूकरादिकं त्रसं प्राणिनं हंता जवति । हंता इत्यत्र ताडीलिकस्तृन् । श्वस्तनीता वा तृच् स्यात्तदा व्याहारेण पूर्ववन्नेयं । तथा पुरुषं हंति तस्य स हंता भेत्तेत्यादि । तृन्श्वस्तन्यौ प्रागपि योज्या । सचैवं महद्भिः पापकर्मनिरात्मानमुपख्यापयिता स्यादिति ॥ ४२ ॥

ति प्रतिज्ञां कृत्वा पश्चात्तिन्निरादिकं हंता ठेतेति चेतेति ताव्हीजिकस्तुन लुट्प्रत्ययोवा । तस्य वा हंतेत्यादि यावदात्मानं पापेन कर्मणा ख्यापयिता नवतीति ॥४३॥ इह चाधर्म पाह्निकेष्वनिधीयमानेषु सर्वेपि प्राणडोहकारिणः कथंचिदनिधातव्यास्तत्र पूर्वमनपराधकू-
 षाञ्चनिहिताः सांप्रतमपराधकूक्षान् दर्शयितुमाह ॥ (सेएगइउंइत्यादि) अथैकः कश्चि-
 त्प्रकृत्या क्रोधनोऽसहिष्णुतया केनचिदादीयतइत्यादानं शब्दादिकं कारणं तेन विरुद्धः स-
 मानः परस्यापकुर्यात् । शब्दादानेन तावत्केनचिदाकुष्टोनिंदितोवाचा विरुध्येत । रूपादा-
 नेनतु बीजत्वं कंचन दृष्ट्वाऽपशकुनाध्यवसायेन कुप्येत । गंधरसादिकं त्वादानं सूत्रेणै-
 व दर्शयितुमाह । अथवा खलस्य कुशितादिविशिष्टस्य दानं खलस्य वात्पथान्यादेर्दानं ख-
 लदानं तेन कुपितोऽथवा सुरायाः स्यालकं कोशकादि तेन विवक्षितलानाऽनावात् कुपि-
 तः । गृहपत्यादेरेतत् कुर्यादित्याह । स्वयमेवाग्रिकायेनाग्रिना तत्तस्यानि खलकवर्तीति शा-
 नित्रीह्यादीनि ध्मापयेद्दहेदन्येन वा दाहयेद्दहतोवाऽन्यान्तमनुजानीयादित्येवमसौमहापा-
 पकर्मनरात्मानमुपख्यापयिता नवतीति ॥ ४४ ॥

से एगइउं केणइ आयाणेणंवा विरुद्धे समाणे अडुवा खलदाणेणं अ-
 डुवा सुराघालणं गाहावतीणवा गाहावडुपुत्ताणवा उट्टाणवा गो-
 णाणवा घोडगाणवा गहजाणवा सयमेव घूराउं कप्पेति अन्नेणवि क-
 प्पावेति कप्पंतंपि अन्नं समणुजाणइ इति से मद्दया जाव नवइ ॥४५॥

अर्थ—अथ हवे कोइएक पुरुष कोइएक आदान एटले कारणे करी रीताणो थको,
 अन्नने दाने अथवा धान्यना खलाने विपे अल्प दाने, अथवा कोइएक अधिकारादिकने
 विपे बांढित लानने अनावे, गृहपतिनां अथवा गृहपतिनां पुत्रनां (उट्टाणवाके०) उंट,
 अथवा(गोणाणवा के०) वृषज, (घोडगाणवा के०) घोडो, (गहजाणवा के०) गर्दज,
 तेनो (सयमेवघूराउंकप्पेति के०) जंघादिक अवयव कल्पे ठेदे, जेदे, बंधन, नाथ, वाग
 प्रनृति आदि जेइने पोतेज कापे, बीजा पासं कपावे, बीजो कापतो होय तेने अनुमो-
 दन आपे, एरीतें ते पुरुष महोदुंपोपार्जन करे ॥ ४५ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चित्केनचित्खलदानादिनाऽदानेन गृहपत्यादेः कुपितस्तत्संब-
 धिनउप्रादेः स्वयमेव परशुप्रनृतिशस्त्रेण (घूराउंति) जंघाद्यवयवान् कल्पयति तिनत्ति
 अन्येन वेदयति त्रिदंतं समनुजानीते । एवं पापकर्मणात्मानं प्रसिद्धिं नयति ॥ ४५ ॥

॥ टीका—सांप्रतमन्येन प्रकारेण पापोपादानमाह । (सेएगइउंइत्यादि) अथैकः क-
 श्चित्केनचित्तु खलदानादिनाऽनेन गृहपत्यादेः कुपितस्तत्संबंधिनउप्रादेः स्वयमेवात्मना प

कोइएक (आयाएणंके०) शब्दादिक कारणे करी रीसाणो बतौ, (विरुद्धेसमाणे के०) आगलानो विरोध करे. ते कारण कहेवे. (अडुवाखलदाएणं के०) सडेलां अन्न तेने दाने करीनें, अथवा धान्यने खले अल्प दाने करीने, (अडुवासुराघालएणंके०) अथवा याल कोशादिक, कोइएक अधिकारादिक, तेने विषे वांछित जानने अजावे रीसाणो थको (गाहवतीएवाके०) गृहपतिना, अथवा (गाहावइपुत्ताणंवा के०) गृहपतिना पुत्रना धान्य खलादिकने (सयमेवके०) पोते (अगणिकाएणंके०) अग्नि कायें करी, (सस्सा इंके०) ते धान्यादिकने (ज्ञामेइ के०) बाले. (अन्नेणविअगणिकाएणंसस्साइंज्ञामावे इ के०) अथवा रीसाणो थको बीजा पासें अग्निकायें करी ते धान्यादिकने बलावे. (अगणिकाएणंसस्साइंज्ञामंतपिअन्नंसमणुजाणइ के०) बीजो कोइ अग्नि कायें करी ते धान्यने बालतो होय, तेने अनुमोदे. एरीतें ते महोटा पापकर्म करी पोताना आत्माने बांधे. यावत् चतुर्गतिक संसार मांहे परित्रमण करे ॥ ४४ ॥

॥ टीपिका—उक्ता सदा जीवनोपायनूता वृत्तिः । अथ कचित्कुतश्चिन्निमित्तात्सावद्यांगीकारं दर्शयति । पूर्वं वृत्तिरुक्ता प्रवृत्तं वा प्राणिघातं कुर्यादिह तु कुतश्चिन्निमित्तात्साक्षात्कान् मध्ये प्राणिघातप्रतिज्ञया प्रवर्तते इत्याह । अथैकः कश्चिद्व्यसनेन क्रीडया कुपितोवा पार्षदोमध्ये गतउत्थाय एवं प्रतिज्ञां कुर्यात् । अहमेनं प्राणिनं हनिष्यामीति प्रतिज्ञां कृत्वा तित्तिरादिकं हंता इत्यादि यावदात्मानं पापकर्मणा उपख्यापयिता नवति । पूर्वमपराधं विना क्रुद्धाउक्ताः ॥४३॥ अथाऽपराधक्रुद्धान्दर्शयति । अथैकः कश्चित्प्रकृत्या क्रोधनः केनचिदादीयतइत्यादानं शब्दादिकं कारणं तेन विरुद्धः परस्य घातं कुर्यात् केनचिद्वेदेन कुष्ठोनिंदितोवा विरुध्येत रूपेण बीनत्सं कंचित् दृष्ट्वाऽपशकुनोयमिति ध्यात्वा कुप्येत । गंधरसादिकं सूत्रेणैवाह । (अडुवाखत्ति) खलस्य कुपितस्य दानं खलके वाल्पधान्यादेर्दानं खलदानं तेन कुपितः । अथवा सुरायाः स्थालकं कोशकादि तेन वांछितलानाजानावात् कुपितोगृहपतेर्गृहपतिपुत्राणां वा स्वयं अग्निकायेन खलकवर्त्तानि सस्यानि धमापयेद्दहेत् अन्ये न वा दहतोऽन्यान्वा समनुजानीयात् । एवमसौ महापापैरात्मानमुपख्यापयिता स्यात् ४४

॥ टीका—उक्ता सदा जीवनोपायवृत्तिरिदानीं कचित्कुतश्चिन्निमित्तादभ्युपगमं दर्शयति । (सेएगइउइत्यादि) अयं चात्र पूर्वस्माद्विशेषः । पूर्वत्र वृत्तिः प्रतिपादिता प्रवृत्तं वा प्राणव्यपरोपणं कुर्यात् । इतरस्तु कश्चिन्निमित्तात्साक्षात्कान् मध्ये प्राणिव्यापादनप्रतिज्ञां विधायोद्यतइति दर्शयति । अथैकः कश्चिन्मांसादनेह्यया व्यसनेन क्रीडया कुपितोवा पार्षदोमध्ये दान्युत्थायैव नूतां प्रतिज्ञां विदध्यात् । यथाहमेनं वदयमाणं प्राणिनं हनिष्यामी

आनरणादिक इव्य, पोतें अपहरे, बीजाने हाथे अपहरावे, बीजो कोइ अपहरतो होय तेने अनुमोदे, एम करतो जीव घणां पाप कर्मोपार्जन करे ॥ ४७ ॥

॥ दीपिका—अथैकः केनचिदादानेन कुपितोगृहपत्यादेः कुंडलादि इव्यमपहरेत् । शेषं पूर्ववत् ॥ ४७ ॥

॥ टीका—अपिच (सेएगडइत्यादि) अथैकः कश्चित्केनचिदादानेन कुपितोगृहपत्यादेः संबंधि कुंडलादिकं इव्यजातं स्वयमेवापहरेदवशिष्टं पूर्ववत् ॥ ४७ ॥

से एगडउ केणइवि आदाणेणं विरुद्धे समाणे अडुवा खलदाणेणं अडुवा सुराघालएणं समणेणवा माहणेणवा ठत्तगंवा दंमगंवा जंमगंवा मत्तगंवा लछिंवा निसिगंवा चेलगंवा चिलिमिलिगंवा चम्मगंवा ठेयणगंवा चम्मकोसियंवा सयमेव अवहरंति जाव समणुजाणइ इति से महया जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ४८ ॥

अर्थ—हवे पाखंती दर्शन उपर कोप्यो यको, जे करे; ते देखाडेठे. कोइएक कारणे रीसाणो ठतो वादीयें जींत्यो अथवा पोताना दर्शनने दृष्टिरागें अथवा अन्न अने धान्यने थोडे दाने, अथवा कोइएक अधिकारादिकने विपे वांछितलाजने अजावे, कोप्यो यको श्रमण अथवा ब्राह्मण तेनां दंम, ठत्त, माटीना जंम, मात्रो, लाकडी, वेसवानो पाट, वस्त्र, मटको, ठांकवानो वस्त्र, चर्म, चर्मवेदनी तरवार, चर्मनी कोथली इत्यादिक अनेक उपकरण पोतें अपहरे, बीजा ने हाथे अपहरावे, बीजो कोइ अपहरतो होय तेने अनुमोदन आपे, एरीते घणा कर्म उपार्जन करे. एटला कारणे क्रोधें करी पापनुं विज्ञेपपणुं कह्युं ॥ ४८ ॥

॥ दीपिका—अथ पार्वंडिकोपरिकोपमाह । अथैकः कश्चित्स्वमतानुरागेण वादपराजितो वा अन्येन वा केनचिन्निमित्तेन कुपितः श्रमणानां ब्राह्मणानां ठत्तकं वा जंमकं किंचिद्वस्तु दंमकं वा जंमकं किंचिद्वस्तुमात्रकं पात्रं (लछिगं) यष्टिं (निसिगं) वृत्तीमासनमिति यावत् । चेलकं वस्त्रं (चिलिमिलिगं) प्रठादपटीं चर्मकं पाडुकादि चर्मवेदनकं शस्त्रादि चर्मकोशं शस्त्रद्वेपकोहलकं स्वयमपहरेत् । शेषं पूर्ववत् ॥ ४८ ॥

॥ टीका—सांप्रतं पार्वंडिकोपरि कोपेन यत्कुर्यात्तददर्शयितुमाह । (सेएगडइत्यादि) अथैकः कश्चित्स्वदर्शनानुरागेण वा वादपराजितोवा अन्येन वा केन वा केनचिन्निमित्तेन कु

रश्वादिना (घूराउत्ति) जंघाः खलकावा कल्पयति तिनत्यन्येन वा ठेदयति अन्यंवा
ठिंदंतं समनुजानीते इत्येवमसावात्मानं पापेन कर्मणोपाख्यापयिता नवति ॥ ४५ ॥

से एगइउं केणइ आयाणेणं वा विरुद्धे समाणे अडुवा खलदाणेणं अडु
वा सुराघालएणं गाहावतीणवा गाहावइपुत्ताणवा उट्टसालाउंवा
गोणसालाउंवा घोडगसालाउंवा गद्वनसालाउंवा कंटकबोंदियाए
पडिपेहिता सयमेव अगणिकाएणं श्रामेइ अन्नेणवि श्रामावेइ श्रामंतं
पि अन्नं समणुजाणइ इति से महया जाव नवइ ॥ ४६ ॥

अर्थ—वली बीजी रीतें देखाडेढे. कोइएक पुरुष, कोइएक कारणशी रीसाणो थको, अथ
वा वली अन्नने दाने, तथा धान्यने, थोमे दाने अथवा कोइएक अधिकारादिकने विषे
वांछित लाजने अजावे, गृहपति अथवा गृहपतिना पुत्रनां उंटशाला, वृषनशाला,
अश्वशाला, गर्दनशालाने, कांटा ढांकीने पोतें अग्निकायें करी बाले, बीजा पासें बलावे,
बीजो बालतो होथ तेने अनुमोदे, एवी क्रिया करतो जीव, घणा पापकर्म उपार्जन क
री, संसार मांहे परित्रमण करे ॥ ४६ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चित्केनचिन्निमित्तेन गृहपत्यादेः कुपितस्तत्संबन्धिनामुष्टादीनां
शालाः गृहाणि (कंटक बोंदियाएति) कंटकशाखाभिः प्रतिविधाय पिहित्वा स्वयमग्नि
ना दहेत् । शेषं पूर्ववत् ॥ ४६ ॥

॥ टीका—किंच (सेएगइउंइत्यादि) अथैकः कश्चित्केन चिन्निमित्तेन गृहपत्यादेः कुपि
तस्तत्संबन्धिनामुष्टादीनांशालागृहाणि (कंटकबोंदियाएति) कंटकशाखाभिः प्रतिविधाय
पिहित्वा स्थगित्वा, स्वयमेवाग्निना दहेत् । शेषं पूर्ववत् ॥ ४६ ॥

से एगइउं केणइ आयाणेणं विरुद्धे समाणे अडुवा खलदाणेणं अडुवा
सुराघालएणं गाहावतीणवा गाहावइपुत्ताणवा कुंमलंवा मणिंवा
मोत्तियंवा सयमेव अवहरइ अन्नेणवि अवहरवइ अवहरंतं पि
अन्नं समणुजाणइ इति से महया जाव नवइ ॥ ४७ ॥

अर्थ—कोइएक पुरुष, कोइएक कारणो रीसाणो थको, अन्न अथवा धान्यना खलाने
विषे, अल्प धान्यना दाने अथवा कांहीएक अधिकारादिकनेविषे वांछित लाजने अजावे, गृह
पति अथवा गृहपतिना पुत्रना काननां कुंमल, अथवा मणी, रत्न, मोती, अथवा बीजा

उवा कंटकवोदियाहिं पडिपेहिता सयमेव अगणिकाएणं आमेइ जाव
समणु जाणइ ॥ ५१ ॥ से एगइउं णोवितिगिंठइ तं गाहावतीणवा गा
हावइपुत्ताणंवा जाव मोत्तियंवा सयमेव अवहरइ जाव समणु जाण
इ ॥ ५२ ॥ से एगइउं णोवितिगिंठइ तंसमणंवा माहणाणंवा उत्तगंवा दं
मगंवा जाव चम्महेदणगंवा सयमेव अवहरइ जाव समणुजाणइ इति
सेमहया जाव उवस्काइत्ता नवइ ॥ ५३ ॥

अर्थ-एरीतेंज वली कोइएक पुरुष, गृहपति अथवा गृहपतिना पुत्रना उंट, गाय,
बलद, घोडा, गर्दनना बंधन, तथा वाग, नाथ, प्रमुख पोतें कापे, बीजाने हाथे कंपावे
बीजो कापतो होय तेने अनुमोदे ॥ ५० ॥ तथा तेमज ते गृहपतिना तथा गृहपति
ना पुत्रना उंटनीशाला, यावत् गर्दननी शालाने कांटा थकी डांकीने पोते वाले, बी
जाने हाथे बलावे, बीजो बालतो होए तेने अनुमोदे ॥ ५१ ॥ तथा तेमज ते गृह
स्थना अथवा गृहस्थना पुत्रना कुंमलादिक आचरण, तथा मौक्तिकादिक ड्य, पोतें
अपहरे, बीजाने कहिने तेने हाथे अपहरावे, बीजो कोइ अपहरतो होय तेने अनुमो
दे ॥ ५२ ॥ तथा कोइएक पुरुष, श्रमण ब्राह्मणना दंम ठत्रादिक यावत् चर्महेदक ए
उपकरणोने पोतें अपहरे बीजाने हाथे अपहरावे अपहरतो होय तेने अनुमोदे ए
प्रथम लखेला पांच आलावा, तथा पाठजना आलावा चार ते सरखाजठे परंतु ते
सकारण, अने निष्कारण, एटलुं विशेषठे ॥ ५३ ॥

॥ टीपिका-अथैकोनिस्त्रिंशतया गृहपत्यादिसंबंधिनामुप्रादीनां जंवाद्यवयवान् त्रिंश
त्यादि ॥ ५० ॥ कश्चिड्ग्रादिवंधनं गृहाणि दहेत् ॥ ५१ ॥ सुगमं ॥ ५२ ॥ निर्निमित्तमेवै
तत्कुर्यात् व्याख्या पूर्ववत् ॥ ५३ ॥

॥ टीका-तथेहामुत्रच दोपापर्यालोचकोनिस्त्रिंशतया गृहपत्यादिसंबंधिनां क्रमेलका
दीनां जंवादीनवयवांश्चिद्व्यात् ॥ ५० ॥ तथा शालां दहेत् ॥ ५१ ॥ तथा गृहपत्यादेः
संबधि कुंडलमणिमौक्तिकादिकमपहरेत् ॥ ५२ ॥ तथा श्रमणब्राह्मणादीनां दंडादिकमुप
करणजातमपहरेदित्येवं प्राक्तनाएवालापकाआदानकूपितस्य येऽनिहितास्ततएव तदना
वे नानिधातव्याइति ॥ ५३ ॥

से एगइउं समणंवा माहणंवा दिस्सा णाणाविहेहिं पावकस्मेहिं अत्ता
णं उवस्काइत्ता नवइ अडुवाणं अहराए आफालित्ता नवइ अडुवाणं

पितः सन्नेतत्कुर्यादित्याह । तद्यथा । श्राम्यंतीति श्रमणास्तेषामन्येषामपि तथानू-
तानां केनचिदादानेन कुपितः सन् दंडकादिकमुपकरणजातमपहरेत् अन्येन वा हारये-
दन्यंवा हरंतं समनुजानीयात् इत्यादिपूर्ववत् ॥ ४८ ॥

से एगइउ णोवितिगिंठइ तं गाहावतीणवा गाहावइपुत्ताणवा सयमेव
अगणिकाएणं उसहीउं जामेइ जाव अन्नंपि जामंतं समणुजाणइ इति
से महया जाव उवस्काइत्ता जवति ॥ ४९ ॥

अर्थ—हवे निःकारण पापनुं विशेष कहैठे. अथ कोइएक पुरुष, अत्यंत मूर्खठतो
(णोवितिगिंठइकेण) एवो विचार करे नहीं के, अकार्य करवा थकी मने आ जवमां अथ
वा परजवमां अनिष्टफलनी प्राप्ति थजे, अथवा महारो अनुष्ठान अत्यंत माठोठे एवुं
आलोचे नहीं, एवो ठतो आलोक तथा परलोक विरुद्ध क्रिया करे ते देखाडेठे गृहप-
तिना अथवा गृहपतिना पुत्रना धान्यने निःकारणे पोतें अग्निकाये करी प्रज्वाले, बी-
जाने हाथे प्रज्वालावे, बीजो कोइ प्रज्वालतो होय तेने अनुमोदे ॥ ४९ ॥

॥ दीपिका—पूर्व विरोधिनोऽनिहिताः अथ इतरे कथ्यंते । अथैकः कश्चिन्मूढतया
(णोवितिगिंठइत्ति) न विमर्षति नविचारयति यन्ममानेन कृतेन परलोकेऽनिष्टं जावि ।
अथवा मदीयमिदमनुष्ठानं पापानुबंधीति न वेत्ति एवंजुतश्च गृहपत्यादेर्निमित्तमेव त-
त्कोपं विनैव स्वयमग्निना सस्यानि शालिब्रीह्यादीनि दहेदित्यादि ज्ञेयं ॥ ४९ ॥

॥ टीका—एवं तावद्विरोधिनोऽनिहिताः सांप्रतमितरेऽनिधीयंते । (सेएगइउइत्यादि) अथै-
कः कश्चित् मूढतया (नोवितिगिंठइत्ति) न विमर्षति नमीमांसते । यथाऽनेन कृतेन ममा-
ऽमुत्राऽनिष्टफलं स्यात् तथा मदीयमिदमनुष्ठानं पापानुबंधीत्येवं न पर्यालोचयति तज्ज्ञावाप-
न्नाश्च यत्किंचनकारितया इहलोकपरलोकविरोधिनीः क्रियाः कुर्यात् । एतदेवोद्देशतोदर्शयति
तद्यथा गृहपत्यादेर्निमित्तमेव तत्तत्कोपमंतरेणैव स्वयमेवात्मानाग्निकायेनौषधीः शालिब्री-
ह्यादिकाः ध्मापयेद्दहेत्तथाऽन्येन दाहयेद्दहंतं च समनुजानीयादित्यादि ॥ ४९ ॥

से एगइउ णोवितिगिंठइ तं गाहावतीणवा गाहावइपुत्ताणवा उट्टाणवा
गोणाणवा घोडगाणवा गहजाणवा सयमेव घूराउकप्पइ अन्नेणवि क-
प्पावेति अन्नंपि कप्पंति तं समणुजाणइ ॥५०॥ से एगइउ णोवितिगिंठ-
इ तं गाहावतीणवा गहावइपुत्ताणवा उट्टसालाउवा जाव गहजसाला

॥ टीका—सांप्रतं विपर्यस्तदृष्टयोऽगाढमिथ्यादृष्टयोऽनिधीयन्ते (सेएगइउइत्यादि) अथै
 कः कश्चिदनिगृहीतमिथ्यादृष्टिरनङ्कः साधुप्रत्यनीकतया श्रमणादीनां निर्गहतां प्रविश
 तां वा स्वतश्च निर्गहन् प्रविशन् वा नानाविधैः पापोपादानचूतैः कर्मनिरात्मानमुपख्या
 यिता नवतीत्येतदेव दर्शयति । अथवेत्ययमुत्तरापेक्षया पक्षांतरोपग्रहार्थः । क्वचित्साधु
 दर्शने सति मिथ्यात्वोपहतदृष्टितयाऽपशकुनोयमित्येवं मन्यमानः सन् दृष्टिपथादपसारयन्
 साधुमुद्दिश्यावक्ष्याप्सरायाश्च पुटिकायाः स्फालयिता नवत्यथवा तत्तिरस्कारमापादय
 न् परुषं वचोब्रूयात् । तद्यथौदनमुंमनिरर्थककायक्लेशपरायणदुर्बुद्धेऽपसरायतस्तदसौ
 चुकुटिं विदध्यादसत्यं वा ब्रूयात् तथा निह्नाकालेनापि (से) तस्य निह्नोरन्येन्योनिह्ना
 चरेन्योऽनु पश्चात्प्रविष्टस्य सतोऽत्यंतदुष्टतयाऽन्नादेर्नोदापयिता नवत्यपरंच दानोद्यतं नि
 पेधयति तत्प्रत्यनीकतयैतच्च ब्रूते । इमे पारखंडिकानवन्ति तएवंनूतानवन्तीत्याह । (चो
 स्मृति) तृणकाष्ठहारादिकमधमकर्म विद्यते येषां ते तदंतस्तथा नारेण कुटुंबनारेण पोष्ट
 लिकादिनारेण वाऽऽक्रांताः परानग्नाः सुखलिप्सवोऽलसाः क्रमागतं कुटुंबं पालयितुमसम
 र्थास्तथा पारखंमव्रतमाश्रयन्ति । तथाचोक्तं । गृहाश्रमपर इत्यादि । तथा (वेसलगति)
 वृषजाअधमाः श्रूङ्जातयस्त्रिवर्गप्रतिवारकास्तथा रूपणाः क्लीवा अकिंचित्कराः श्रमणा
 नवन्ति प्रव्रज्यां गृह्णन्तीति ॥ ५४ ॥

ते इणमेव जीवितं धिजीवितं संपडिबुहन्ति नाइ ते पारलोगस्स अघाए
 किंचिवि सिलीसन्ति ते डक्कन्ति तेसोयन्ति तेजूरन्ति तेतिप्पन्ति तेपिट्ठं
 ति तेपरितप्पन्ति तेडक्कण जूरण सोयण तिप्पण पिट्ठण परितिप्पण
 वहवंधणपरिकिलेसाउ अप्पडिविरया नवन्ति ते महया आरंभेणं
 ते महया समारंभेणं तेमहया आरंभसमारंभेणं विरूवरूवेहिं पाव
 कम्मे किञ्चेहिं उरालाई मणुस्सगाई नोगनोगाई चुंजित्तारो नवन्ति ॥
 तं जहा अन्नं अन्नकाले पाणं पाणकाले वत्तं वत्तकाले लेणंलेणकाले
 सयणंसयणकाले पुवावरंचणं एहाए कयवलिकम्मे कयकोउयमंगल
 पायवित्ते सिरस्साएहाए कंठेमालाकडे आवद्धमणिसुवन्ने कप्पियमा
 लांमउली पडिवद्धसरीरवग्घारियसोणिसुत्तगमल्लदामकलावे अ
 हतवत्तपरिहिए चंदुणोस्सितगायसरीरे महति महालियाए कूडा
 गारसालाए महति महालयंसि सीहासणंसि इठीगुम्मसंपरि वुडे स

फरुसंवदिता नवइ कालेणवि से अणुपविठस्स असणंवा पाणंवा जा
व णोदेवावेत्ता नवइ जे इमे नवइ वोनमंता नारकंता अलसगा वे
सलगा किवणगा निउळमा वणगा समणगा पवयंति ॥ ५४ ॥

अर्थ—हवे मिथ्यादृष्टिना पापनो अधिकार विशेष कहेवे. कोइएक मिथ्यादृष्टि पुरुष,
श्रमण तपस्वी साधुनो निंदक होय, ते श्रमण अथवा ब्राह्मणने निसरतां पेसतां (दि
स्सा के०) देखीने नानाप्रकारना पापोपार्जन करीने पोतानां आत्माने दुर्गतिने विषे
पाडे, तेज कारण कहेवे. (अडुवाणंअठ्ठराएके०) क्यांहिं एक साधुने देखीने पोतानी मि
थ्यादृष्टीये करी एवं जाणेजे, ए मने अपशकुन थयुं. एम जाणतो थको पोतानी दृष्टिआ
गलथी ते साधुने अलगो करावे, अथवा (आफालित्तानवइ के०) चपटीये करी साधु
ने आस्फाले एटले तेने तिरस्कार करे, (अडुवाणंफरुसंवदितानवइ) अथवा कठोर व
चन बोले, अरे मूर्ख! निरर्थक कायक्लेशना करनार! हे दुर्बुद्धि! माहारा आगलथी दूरय
इजा. एवा कठोर वचन बोले, तथा (कालेणविसेअणुपविठस्स के०) जिह्मावेजार्थे ते
चारित्रियाने अन्न पाणीने अर्थे आव्यो देखीने तेने (असणंवापाणंवा के०) अशन पा
नादिक देतां अत्यंत दुष्टपणे पोते निंदे अने (जावणोदेवावेत्तानवइ के०) बीजो कोइ
अशनपानादिक आपतो होय तेने निषेधे, तथा एवां दुर्वचन बोले के, (जेइमेनवइ के०)
जे ए पाखंमीने आपवा थकी कांही फल नथी एम कहे (वोनमंता के०) ए तृण का
ष्ठना नारानो आणनारवे (नारकंता के०) ए कुंडुबना नारनो निर्वाह करी शक्यो न
थी, ते कारणे मुंमिंत थयोवे. (अलसगा के०) आलसु क्रमागतं कुटुंब धर्म पालवाने
असमर्थ, माटे पाखंमी थयोवे (वेसलगा के०) वृषल कोइएक कुड् जातिकवे तथा
(किवणगानिउळमा के०) क्रपण, निरुद्यमी, कोइपण कार्यनो उद्यम करी नशके ते
कारणे (वणगासमणगापवयंति के०) प्रवज्यां लिए. ॥ ५४ ॥

॥ दीपिका—अथैकः कश्चिदनिगृहीतमिथ्यादृष्टिः साधुप्रत्यनीकः श्रमणं ब्राह्मणं साधुं
दृष्ट्वा, अपशकुनोयमिति मन्यमानः पापकर्मनिरात्मानमुपरख्यापयिता नवति (अडुवाणं
ति) अथवा साधुं दृष्ट्वाऽवज्ञयाऽप्सरायाश्च पुटिकाया आस्फालयिता नवति परुषं कठिनं
वचोब्रूयात् जिह्माकालेपि (से) तस्य जिह्मोर्निह्मार्थमनुप्रविष्टस्यान्नादेर्दीपयिता न नवति
प्रत्यनीकः सन्निदं ब्रूते । (जेइमेति) पाखंडिकाः स्युस्ते चोन्नमंतस्तृणकाष्ठहारादिकं कर्म त
द्विद्यते येषां तेचोन्नमंतः नाराकांताः कुटुंबं पालयितुमसमर्थास्ते पाखंडव्रतमाश्रयंति ।
तथा वृषलाअधमाः रुपणाः क्लीबाअकिचित्कराः श्रमणाः स्युः प्रवज्यां गृह्णंतीति ॥ ५४ ॥

प्रलंबित (सोणिसुत्तगमद्वल्लदामकलावे के०) कडने विपे कंदोरोठे जेने एवो. अने फुलनीमा
 लाना समूह पेरतो एवो, (अहूतवत्तपरिहिए के०) अत्यंत बहु थोलां निर्दोष वस्त्र पेहेरे,
 (चंदणोस्मितगायसरीरे के०) चंदने करी गात्रने विज्ञेपन करे एवो थको, (महत्तिम
 हालियाए के०) अत्यंत महोटी (कूडागारसालाए के०) कूटने आकारें शिजा तेने वि
 पे (महत्तिमहालयंसिसीहासणंसि के०) महोटा सिंहासने बैठो थको (इण्डिगुम्मसंप
 रिबुठे के०) स्त्रीना वृंदे पर बस्यो (सद्वराइएणं के०) सर्व रात्री संबंधि (जोइणा के०)
 प्रदीपनी ज्योति (झियायमाणणं के०) तेना अजवाला थकि (महयाहयनट्टगीयवाइ
 यं के०) महोटा नट्ट, गीत, वाद्यादिक वाजीत्रादिकने शब्दं, (तंतीतजताजनुडियतवणमुइ
 गपहुपावाइयंरवेणं के०) वीणा, हाथना ताल, कांशियाना ताल, तुरी एटले वाजीत्र, हाथ
 विज्ञेप, घन ध्वनि सरस्वो जेनो घोषठे, मृदंग, पटह, माह्या पुरुषें बजाच्याठे, तेने
 शब्दं करी, (उरालाइमाणुस्सगाइं के०) उदार प्रधान मनुष्य संबंधीया (नोगनोगाइं
 के०) कामनोगने (चुंजमाणे के०) नोगवतो थको (विहरइ) विचरे ॥ ७५ ॥

॥ दीपिका—अथ गृहस्थानामत्यंतविपरीतमतीनामसदाचारत्वं प्रकटयन्नाह । ते
 साधुधर्मप्रत्यनीकाइदमेव जीवितं परापवादप्रकटनजीवितं धिक्जीवितं कुत्सितं जीवि
 तं संप्रतिवृंहति प्रशंसति ते परलोकस्यार्थाय किंचित्सदनुष्ठानं न हिज्यन्ते नाश्रयन्ते तं
 पवादैः परान् दुःखयन्ति आत्मानंच अज्ञानांधास्तत्कुर्वन्ति येन शोचन्ते परानपि शोचयन्ति
 ते परान् (जूरयन्ति) गह्वन्ति ते स्वकर्मजिः पीडयन्ते (तेतिष्यन्ति) सुखाइयावयन्त्यात्मा
 नं परांश्च ते पापेन परितप्यन्तेऽतर्ह्यन्ते परांश्च परितापयन्ति । एवं ते दुःखनशोचनादि
 क्लेशादिप्रतिविरताः स्युस्ते महतारंज्ञेण प्राणिघातरूपेण महता समारंज्ञेण प्राणि
 परितापरूपेण विरूपरूपैश्च नानाविधैः पापकर्मकृत्यैरुदारानुत्कृष्टान्मद्यमांसादियुतान्
 मानुष्यान् मनुष्यनवयोग्यान् नोगेन्योऽप्युत्कृष्टाचोगाचोगनोगास्तान् नोक्तारःस्युः ॥
 तद्यथा अन्नमन्नकाले यथेष्टितं तस्य पापानुष्ठानात्संपद्यते । एवं पानवस्त्रशयना
 सनादिकं सपूर्वापरं सहपूर्वकृत्येन स्नानादिना परकृत्येन विज्ञेपननोजनादिना
 वर्ततइति सपूर्वापरं । कोऽर्थः । यद्यदा प्रार्थ्यते तत्तदा संपद्यतइति । तद्यथा । स्नातः कृ
 तं देवतानिमित्तं बलिकर्म येन सःकृतबलिकर्मा कृतानि कौतुकान्यवतारणकादीनि मंगल
 सुवर्णचंदनाकृतदूर्वासिद्धार्थादीनि प्रायश्चित्तानि दुःखप्रतिघातकानि येन सःकृतकौतुक
 मंगलप्रायश्चित्तः । शिरसि स्नातः कक्षितोयोमालाप्रधानोमुकुटः सविद्यते यस्य सःक
 क्षितमालाःमुकुटी प्रतिवदशरीरोदृढांगः । (वग्यारितं) प्रलंबितं श्रोणी श्रोत्रं कटिस्त्र
 त्रं मल्लदामकलापश्च येन सतथा कंठे कृतमालः । आविधानि परिहितानि मणिसुव

बराइएणं जोइणास्त्रियायमाणेणं महया हयनद्वगीयवाइयं तंतीतल
तालतुमियघणमुइंगपडुपावाइयं रवेणं नुरालाई माणुस्सगाई नोग
नोगाई नुंजमाणे विहरइ ॥ ५५ ॥

अर्थ—(तेइणमेवजीवितंधिस्त्रीवि के०) ते साधुना अवर्णवादि एम कहे जे आ
साधुनुं जीवितव्य धिक् ठे. (तंसंपडिबुंहेति के०) अने पोताने प्रशंसे जे अमे नला
हैए, एरीते ते इह लोक प्रतिबंध साधुना निंदक मोहांध पुरुष ते साधुनो अपवाद
बोले, (नाइतेपारलोगस्सअछाएकिंचिविसिजीसंति के०) ए पुरुष, परलोकना अर्थनो
साधनार एवो स्वल्प मात्र कांहींपण अनुष्ठान करे किंतु? परने दुर्वचनादिकें करी पीडा
उपजावे (तेडुस्कंति के०) ते अज्ञानना अंधकारे दुःखी आय. (तेसोयंति के०) ते अ
धिक शोचे, अन्यने शोक करावे (तेजूरंति के०) ते जूरे तथा परने निंदे. (तेतिप्यंति
के०) ते पोताने तथा परने सुख थकी चूकावे (तेपिट्ठंति के०) ते पोतें पीडाय,
अने बीजाने पीडावे. (तेपरितप्यंति के०) ते पोते माहोमांहे दाजे, बीजाने दजावे,
(तेडुक्कणजूरणसोयण के०) ते पुरुष, एरीते दुःख, जूरण, शोक, इत्यादिक करतो करावतो
थको (तिप्पण के०) सुखनो टालनार (पिट्ठण के०) पीडानो करनार, (परितिप्प
ण के०) पश्चात्ताप करनार, (वहबंधण के०) वध बंधननो करनार (परिकिलेसाउ
के०) महोटा क्लेश, तेथकी (अप्पडिविरयानवति के०) नथी निवर्त्त्या ते पुरुष, एवा ठता
ते महोटा आरंज प्राण वध रूप तथा महोटा समारंज परजीवने किलामणा उपजा
वी ते महोटा आरंज समारंजे करीने नाना प्रकारना पापनुष्ठाने करीने प्रधान मनुष्य
नाव संबधिया मधु मांसादिक अनेक काम नोगने नोगवतो थको विचरनारो आय.
(तंजहा के०) तेज कहेठे (अन्नंअन्नकाले के०) अन्नने काले अन्न, (पाणं
पाणकाले के०) पाणीने कालें पाणी, (वत्तंवत्तकाले के०) वस्त्रने कालें वस्त्र, (ले
एंलेणकाले के०) घरने कालें घर (सयणंसयणकाले के०) शयनने कालें शयन, (पु
वावरंचणंएहाए के०) पहेले पहोरे, अने वली पाठले पहोरे स्नान करे, (कयबलिक
म्मे के०) देवतादिक निमित्त बलि कर्म करे, (कयकोउय के०) अनेक कौतुक उच्चा
रणदिक करे, (मंगलपायत्ति के०) दधि, दूर्वादिक मंगल करे, दुःखप्रादिकना निवा
रणने अर्थे ए क्रिया करे, (सिरसाएहाएकंठेमालाकडे के०) शिरें स्नान करीने कंठे माला
पेरे, (आबद्धमणिसुवन्नेकप्पियमालामउली के०) आबद्ध एटले शृंगहेरे? तोके, मणि
अने सुवर्ण, यथा योग्य स्थानके पहेरे, अनेक द्वार, अर्थद्वार, कटीसूत्र, इत्यादिक आ
जरणे करीने, (पडिबद्धसरीरवग्घारीय के०) प्रतिबंध नाम दृढ शरीर देहठे जेनो एवो,

गलप्रायश्चित्तः । तथा कल्पितश्वासौ मालाप्रधानोमुकुटश्च सतथा विद्यते यस्य सजवति कल्पितमालामुकुटी । तथा प्रतिबद्धशरीरोदृढावयवकाययुवेत्यर्थः । तथा (वग्धा रियंति) प्रलंबितं श्रोणीसूत्रं कटिसूत्रं मध्यदामकलापश्च येन सतथा तदेवमसौ शिरसि स्नातः नानाविधविलेपनावलितश्च कंठे कृतमालस्तथाऽपरयथोक्तनूपणनूपितः सन्महत्या मुञ्चायां (महालियाएति) विस्तीर्णायां कूटागारशालायां तथा महति महालये विस्ती र्णे सिंहासने नडासने समुपविष्टः स्त्रीवृंदेन युवतिजनेन सार्द्धमपरपरिवारेण संपरिवृतो वेष्टितोयस्तथा महता बृहत्तरेण प्रहृतगीतवादित्रतंत्र्यादिरवेणोदारान्मानुष्यकान् नोगा नोगान्छुंजानोविहरति प्रविचरति विजृंनतीत्यर्थः ॥ ५५ ॥

तस्सणं एगमवि आणवेमाणस्स जाव चत्तारि पंचजणा आवुत्ता चेव अजुंठंति नणहं देवाणुप्पिया किंकरेमो किंआहारेमो किंउवणेमो किं आचिच्चामो किंजेहियं इच्चियं किंजेआसगस्स सयइ तमेवपासित्ता अणारिया एवं वयंति देवे खलु अयंपुरिसे देवसिणाए खलु अयं पुरिसे देवजीवणिज्जे खलु अयंपुरिसे अन्नेण विचणं उवजीवंति तमेव पासित्ता आरिया वयंति अन्निकंतंकूरकस्मे खलु अयंपुरिसे अति धुते अइयायरस्के दाहिणगामिए नेरइए कएहपक्खिए आगमिस्साणं उल्लहवोहियाएयावि नविस्सइ ॥ ५६ ॥

अर्थ—(तस्सणंएगमविआणवेमाणस्सके०) ते पुरुषने कोइ एक कार्य उपने एक माणसने आज्ञा देतां (जावचत्तारिपंचजणाके०) यावत् चार, पांच, पुरुष (आवुत्ताचेव के०) अणवो लाव्या (अजुंठंतिके०) उगी सावधान यइने एम कहेके, (नणहंदेवाणुप्पियाके०) हेस्वामि! आज्ञा आपो? हे देवाणुप्रिय सरल स्वनावि! (किंकरेमोके०) श्रुं कार्य अमे करियें? जेवो आपनो हुकम होय ते करवाने तैयारठेए. (किंआहारेमो के०) केवो आहार क रशो? किंवा केवो आहार निपजावीये? (किंउवणेमोके०) श्रुं वस्तु लावी आपुं? (किं आचिच्चामो के०) श्रुं स्थापना करू? तथा केवां आचरण पेरशो? (किंजेहियंइच्चियं के०) श्रुं तमारा हृदयने वद्वनठे. एटले श्रुं इज्जोठो? (किंजेआसगस्सईके०) श्रुं तमारा मुखने सयई रुचेठे? जेकांइ तमारा मुख मांहेथी वचन निकले ते अमे करियें, (तमे वपासित्ताके०) ते राजादिकने देखीने (अणारियाएवंवयंतिके०) अनार्य एवं कहे के, (देवेखलु अयंपुरिसे के०) खलुइति निश्चं ए पुरुष देव, (देवसिणाए खलु अयं पुरिसे के०) ए पुरुष देव स्नातक, (देवजीवणिज्जे खलुअयं पुरिसे के०) ए पुरुषनो देवताना

णीनि येन सतथा अहतमखंडितं वस्त्रं परिहितं येन सतथा चंदनेन उद्धितं सिक्तं गात्रं शरीरावयवायस्य सतथा नानाविधविलेपनावलिप्तइत्यर्थः । महत्यामुच्चायां (महा लियाइति) विस्तीर्णायां कूटागारशालीयां महति महालये विस्तीर्णे सिंहासने नडास ने स्थितः । स्त्रीगुहमेन स्त्रियोयुवतयः गुहमोऽन्यः परिवारस्तेन परिवृतः, निशि सर्वरा त्रिसंबंधिना ज्योतिषा प्रदीपादिनवेन क्रियमाणेन दीप्यमानेन महता बृहत्तरेण प्रहृत नाट्यगीतवादित्रतंत्रीतलतालत्रुटिकधनमृदंगपटुप्रवादितरवेण उदारान् मानुष्यकान् जोगनोगान् भुञ्जानोविहरति ॥ ५५ ॥

॥ टीका-सांप्रतमेषामगारिकाणामत्यंतविपर्यस्तमतीनामसद्वृत्तमाविर्भावयन्नाह । (तेऽणमेवइत्यादि) तेहि साधुवर्गापवादिनः सधर्मप्रत्यनीकाइदमेव जीवितं परापवादो द्वाष्टनजीवितं धिक्जीवितं कुत्सितं जीवितं साधुजुगुप्सापरायणं संप्रतिबृंहंत्येतदेवासद्वृ त्तजीवितं प्रशंसन्तीति नावः । ते चेह लोकप्रतिबद्धाः साधुजुगुप्साजीविनोमोहांधाः साधून्प वदन्ति नापिच ते पारलौकिकस्यार्थस्य साधनमनुष्ठानं किंचिदपि स्वल्पमपि श्लिष्यन्ते स माश्रयन्ति । केवलं ते परान् साधून् वाचादिनिरनुष्ठानैर्दुःखयन्ति पीडामुत्पादयन्ति आत्म नः परेषांच । तथा ते ज्ञानांधास्तथा तत्कुर्वन्ति येनाधिकं शोचन्ते परानपि शोचयन्ति छ र्जाषितादिभिः शोकं चोत्पादयन्ति तथा ते परान् (जूरयन्ति) गर्हन्ति तथा तिप्यन्ति सुखा द्यावयन्त्यात्मानं परांश्च तथा ते वराकाअपुष्टधर्माणोऽसदनुष्ठानाः स्वतः पीडयन्ते परां श्च पीडयन्ति तथाते पापेन कर्मणा परितप्यन्तेऽतर्दह्यन्ते परांश्च परितापयन्ति । तदेवं तेऽ सहत्तयः संतोडुःखिनः शोचनादिक्लेशादप्रतिविरताः सदा नवन्ति । एवं नूताश्च संतस्ते महताऽऽरंजेण प्राणिव्यापादनरूपेण तथोक्तान्यामप्यारंजसमारंजान्यां विरूपरूपैश्च नाना प्रकारैः सावद्यानुष्ठानैः पापकर्मकृत्यैरुदारानत्यंतोद्धटान्समग्रसामग्रीकान् मधुमद्यमां साद्युपेतान् मानुष्यकान् मनुष्यजवयोग्यान् जोगेन्योप्युत्कटान् जोगान् ते सावद्यानुष्ठा यिनोक्तारो नवन्ति ॥ एतदेवदर्शयितुमाह । (तंजहेत्यादि) तद्यथेत्युपदर्शने । अन्नमन्नकाले यथेप्सितं तत्पापानुष्ठानात्संपद्यते । एवं पानवस्त्रशयनासनादिकमपि । सर्वमेतद्यथाकालं सपूर्वापरं संपद्यते सहपूर्वेण पूर्वाएहकर्तव्येनापरेण चापराएहकर्तव्येन । यदिवा पूर्वं यत्क्रियते स्नानादिकं तथा परंच यत्क्रियते विलेपनजोजनादिकं तेन सह वर्ततइति सपूर्वा परं । इदमुक्तंनवति । यद्यदा प्रार्थ्यते तत्तदा संपद्यतइति । अनिलषितार्थप्राप्तमेव ले शतोदर्शयितुमाह । तद्यथा । विनूत्या स्नातस्तथा कृतं देवतादिनिमित्तं बलिकर्म येन स तथा तथाकृतानि कौतुकान्यवतारणकादीनि मंगलानिच सुवर्णचंदनदध्यक्षतदूर्वासिद्धा र्थकादर्शस्पर्शनादीनि तथा दुःखप्रादिप्रतिघातकानि प्रायश्चित्तानि येन सकृत्कौतुकमं

कृत्योः कृष्णपक्षः । ततोऽस्य दिगादिकमप्रशस्तमुक्तं । अन्यदपि अवोधिलानादिकं योज्यं ।
(आगमिस्सन्ति) सचाऽऽगामिकाक्षे दुर्जनबोधिकः स्यादिति ॥ ५६ ॥

॥ टीका—तस्यच क्वचित्प्रयोजने समुत्पन्ने सति एकमपि पुरुषमाज्ञापयतोयावच्चत्वारः पंचवा पुरुषाअनुक्ताएव समुपतिष्ठन्ते । तेच किंकुर्वाणाएतद्वद्वयमाणमूचुः । तद्यथा । जणाज्ञापय स्वामिन् ! धन्यावयं येन जवताप्येवमादिश्यन्ते किंकुर्मइत्यादिसुगमं । यावद्भूदयेप्सितमिति । तथा किंच ते युष्माकमास्यकस्य मुखस्य स्वदते स्वाहु प्रतिजाति? यदिवा यदेवास्य जवदीयास्यस्य स्ववति निर्गवति तदेव वयं कुर्मइति । तथा तमेवेत्यादि । तमेव राजानं तथा क्रीडमानं दृष्ट्वा अन्येऽनार्थाएवं वदन्ति । तद्यथा । देवः खल्वयंपुरुषस्तथा देवस्नातकोदेवश्रेष्ठोबहूनामुपजीव्यस्तथा तमेवंसां प्रतेक्षितया सदनुष्ठायिनं दृष्ट्वा आर्याविवेकिनः सदाचारवंतएवं ब्रुवन्ते तद्यथाऽनिकां तक्रूरकर्मा खल्वयं पुरुषोहिंसादिक्रियाप्रवृत्तइत्यर्थः । तथा धूयते रेणुवद्वायुनासंसारचक्रवाले त्रास्यते येन तद्धूतं कर्म । औणादिकोनक्षत्रत्ययः । अतीव प्रचूतं धूतमष्टप्रकारं कर्म यस्य सोतिधूतस्तथाऽतीवात्मनः परैः पापकर्मजिः रक्षा यस्य सोत्यात्मरक्षस्तथा दक्षिणस्यां दिशि गमनशीलोदक्षिणगामुकः । इदमुक्तं जवति । योहि क्रूरकर्मकारी साधुनिंदापरायणस्तदाननिषेधकः सन् दक्षिणगामुकइत्युक्तं । इदमेवाह । (नेरइइत्यादि) नरकेषु जवोनारकः कृष्णपक्षोस्यास्तीति कृष्णपाक्षिकस्तथा आगामिनि काक्षे नरकाहु-दृतोदुर्जनबोधिकश्चायं बाहुल्येन जविष्यतीति । इदमुक्तं जवति । दिक्कुमध्ये दक्षिणा दिग् शस्ता गतिषु नरकगतिः, पक्षयोः कृष्णपक्षः तदस्य विषयोस्येन्द्रियानुकूलवर्तिनः परलोकनिस्पृहमतः साधुप्रदेपिणोदानांतरायविधायिनोदिगादिकमशस्तं दर्शितमन्यदपि यदशस्तं तिर्यग्गत्यादिकमवोधिलानादिकं च तद्योजनीयमस्येति । एतद्विपरीतस्य तु विषयनिःस्पृहस्य इन्द्रियानुकूलस्य परलोकजीरोः साधुप्रशंसावतः सदनुष्ठानरतस्य दक्षिणगामुकत्वं सुदेवत्वं शुक्लपाक्षिकत्वं तथा सुमानुषतया तस्य सुजनबोधित्वमित्येवमादिकं सधर्मानुष्ठायिनः सर्वं जवतीति ॥ ५६ ॥

इन्धेयस्स षाणस्स उधियावेगे अग्निगिञ्जन्ति अणुधियावेगे अग्निगिञ्जन्ति अग्निजंजानुरा अग्निगिञ्जन्ति एसषाणे अणारिए अकेवले अपडिपुत्ते अणोयानुए असंसुधे असह्मगत्तणे असिद्धिमग्गे अमुत्तिमग्गे अनिवाणमग्गे अणिज्जाणमग्गे असवड्ढकपहीणमग्गे एगंतमिन्हे असाहु एसखलु पढमस्स षाणस्स अधम्मपरकस्स विजंगे एवमाहिए ॥५७॥

जेवो जीवते, निश्चै ए पुरुष घणा लोकने आजीविकानो करनारते, एने (अन्नेणविचणं उव जिवंति के०) बीजा घणा पुरुषो सेवेते, एरीतें ते राजादिकने देखीने अनार्य लोको कहे अने तेना वखाण करे. हवे (तमेव पासित्ता के०) वली ते राजादिकने देखीने (आरियावयंति के०) आर्य पुरुष जे होयते एवं कहेके (अनिकंतकूरकम्मेखलुअयं पुरिसे के०) निश्चै ए पुरुष अत्यंत क्रूर कर्मी हिंसादिक क्रियाने विषे प्रवर्त्तेते, (अतिधूत्तेके०) तथा ए पुरुष अत्यंत धूर्त्तेते घणां कर्मे करी सहितते, तथा (अश्यायरक्केके०) घणां कर्मेकरी आपणा आत्माने संसार मांहे राखनारते, (दाहिणगामिए नेरइए के०) तथा ए दक्षिणगामि नारकीमां उपजनार, प्रायः जे क्रूरकर्मना करनार, साधुना निंदक, साधुने दान आपवानो निषेध करनार होय, ते दक्षिणगामि नारकीमांहे उपजे. तेमाटे ए पुरुष दक्षिण गामि जाणवो. (कसहपस्किएके०) कस पाक्षिक नारकी अशो; कस पक्षिक नारकी मांहे शुं विशेषते? ते कहेते. (आगमिस्साणं दुल्लहबोहियाएयाविजविस्सइ के०) आगमिक कालें दुर्जन बोधी अशो एटले शुं कह्युं? जे, दिशि मांहे दक्षिणदिशि, अने अप्रशस्त गतिमांहे नरकगति, तथा पक्ष मांहे कस पक्ष, एटला वाना अप्रशस्तते तेम विषयांध पुरुष जे तेते परलोकना निस्पृहि, एवा साधुने देखीने तेने दानांतरायना करनार आयतो एवा अप्रशस्त पुरुषने बोधबीज पामवुं दुर्जनते. तथा जे ए थकी विपरीत विषयने विषे निस्पृहि, परलोकना नीरु, तथा साधुनी प्रशंसाना करनार, एवा पुरुष उत्तरदिशि तथा देवतानी गति अने शुक्लपक्ष, एटला वानां पामे तेने मनुष्य जवमां बोधबीज पामवुं सुजनते. ॥ ५६ ॥

॥ दीपिका—तस्यैवंनूतस्य पुरुषस्य कचित्कार्ये सति एकपुरुषमाज्ञापयतोयावच्चत्वारः पंचवा पुरुषाअनुक्ताएव समुपतिष्ठन्ते एवं वदन्ति च जण स्वामिन्! किंकुर्मोवयं किमाहराम आनयामः? किमुपनयामोढौकयामः? (किंआचिंक्षामोत्ति) किंनूषणादि परिधापयामः? किं शुष्माकं हृदयेप्सितं? किंशुष्माकमास्यकस्य मुखस्य (सयइति) स्वदते स्वाद् प्रतिजाति? अथवा यदेव तवास्यस्य स्रवति तव मुखान्निर्गच्छति तदेव वयं कुर्मइति । (तमेवपासित्ति) यं राजानं तथाक्रीडमानं दृष्ट्वा अनार्याएवं वदन्ति देवः खलु अयं पुरुषोदेवस्मातकोदेवश्रेष्ठोबहूनामुपजीव्योऽन्योप्येनमुपजीवति तथा तं तादृशमसदाचारं दृष्ट्वाऽर्याविवेकिनोवदन्ति अनिक्रान्तकूरकर्मा अयं पुरुषोहिंसादिक्रियाप्रवृत्तः अतिधूर्तोबहुजकर्मा अतीवात्मानं पापैरहृतीत्यत्यात्मरहः दक्षिणदिग्गामी नैरयिकः कसपाक्षिकः । कोर्यः । यः क्रूरकर्मा साधुप्रत्यनीकस्तदाननिषेधकः सदक्षिणदिशि नरकतिर्यगादिरुत्पद्यते । दिक्षु मध्ये दक्षिणा दिक्षु अप्रशस्ता गतिषु नरकगतिः प

वशगानवन्तीत्यर्थः । तथा एकं केचन सांप्रतेद्विणस्तस्मात्स्थानादनुपस्थितागृहस्थाए
व संतः (अजिगिषंति) कंजा तृष्णा तदातुराः संतोऽर्थेष्वत्यर्थं जुन्यन्ते यतएवमतो
दःस्थानमनार्यानुष्ठानपरत्वादनार्यं महापुरुषानुचीर्णं नवति तथा नविद्यते केवलमस्मि
न्नित्यकेवलमशुद्धमित्यर्थः । तथेतरपुरुषाचीर्णत्वादपरिपूर्णं सज्जुणविरहात्तद्वमित्यर्थः ।
तथा न्यायेन चरति नैयायिकं न नैयायिकमनैयायिकमसद्वायवृत्तिकमित्यर्थः । तथा र
गेलगेसंवरणे । शोचनं जगनं संवरणं इन्द्रियसंयमरूपं सत्त्वगस्तद्भावः सत्त्वगत्वं वा विद्यते
सत्त्वगत्वमस्मिन्नित्यसत्त्वगत्वमिन्द्रियासंवरणरूपमित्यर्थः । यद्विवा शल्यवत्तद्वयं मायानुष्ठा
नकार्यं तजायति कथयति तद्व्यगं यत्परिज्ञानं तन्नात्रेत्यशब्दगत्वमिति । तथा विद्यते
सिद्धेर्मोक्षस्य विशिष्टस्थानोपलक्षितस्य मार्गोऽयस्मिन्स्तदसिद्धिमार्गं तथा नविद्यते मुक्ते
रशेषकर्मप्रच्युतिलक्षणायासार्गः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकोऽयस्मिन्स्तदमुक्तिमार्गं तथा
न विद्यतेः परिनिर्वृतेः परिनिर्वाणस्यात्मस्वास्थ्योत्पत्तिरूपस्य मार्गः पंथा यस्मिन् स्थाने
तदपरिनिर्वाणमर्गं तथा नविद्यते सर्व दुःखानां शारीरमानसानां प्रक्षयमार्गः सज्जुपदेशा
त्मकोऽयस्मिन्स्तदसर्वदुःखप्रक्षीणमार्गं । कुतएवंनूतं तत्स्थानमित्याशंक्याह । (एगन्तेत्या
दि) एकांतेनैव तत्स्थानं यतोमिथ्यानूतं मिथ्यात्वोपहतबुद्धीनां यतस्तद्भवत्यतएवासा
ध्वसद्वृत्तत्वान्नह्ययं सत्पुरुषसेवितः पंथा येन विषयांधाः प्रवर्तन्तेति । तदयं प्रथमस्य स्था
नस्याधर्मपाक्षिकस्य पापोपादाननूतस्य विजंगोविजागोविशेषः स्वरूपमिति यावत् ॥५७॥

अहावरे दोच्चस्स णाणस्स धम्मपक्कस्स विजंग एव माहिज्झइ इह ख
लु पाईणंवा पडीणंवा उडीणंवा दाहिणंवा संतेगइया मणुस्सा नवंति तं
जहा आयरियावेगे अणारियावेगे उच्चागोयावेगे एणीयागोयावेगे कायमं
तावेगे हस्समंतावेगे सुवन्नावेगे छवन्नावेगे सुरूवावावेगे डुरूवावेगे तेसिं
चणं खेत्तवहूणि परिग्गहियाइ नवंति एसोआलावगो जहा पोमरीए तहा
ऐतवो तेणेव आलावेण जाव सबोवसंता सबताए परिनिबुमंतिवेमि ॥५८॥
एसणाणे आरिए केवले जाव सबडुक्कपहीणमग्गे एगंतसम्मै साहु दोच्च
स्स णाणस्स धम्मपक्कस्स विजंगे एव माहिए ॥५९॥

अर्थ—हवे अपर बीजुं स्थानक धर्म पक्कनो विजंग एटले विचार कहियेँतैए. निश्चै
आ जगत् मांहे पूर्वदिशियेँ, पश्चिमदिशियेँ, उत्तरदिशियेँ, अने दक्षिण दिशियेँ, अथवा विदि
शियेँ, एवा कोइएक मनुष्यठे; ते कहेठे. एक आर्य, एक अनार्य, एक उंचगोत्रना उपना,
एक नीचगोत्रना उपना, एक सहोटी कायाना धणी, एक न्हानी कायाना धणी, एक

अर्थ—(इच्छेयस्संज्ञाणस्सउच्छियावेगेके०) ए पूर्वोक्त स्थानक ऐश्वर्य लक्षण शृंगार मूल तेने कोइएक पाखंमीने मार्गे प्रवर्तता, परमार्थना अजाण, एवा पुरुष (अनिगिञ्छंतिके०) वांढे, नियाणादिक चिंतवे, तथा वली (अणुच्छियावेगेके०) कोइएक अनुद्धित गृहस्थ तेपण (अनिगिञ्छंति के०) वांढे, (अनिजंजाउरा के०) तृष्णावंत लोनिया तदातुर थका ते राजानी पदवीने (अनिगिञ्छंति के०) वांढे, (एसंज्ञाणेअणारिए के०) ए स्थानक अनार्य ठे, महा पुरुषने अनाचीर्ण, (अकेवलके०) एने विषे केवल ज्ञान नथी ए कारण माटे अशुद्ध तथा (अण्डिपुत्रे के०) अप्रतिपूर्ण सजुण रहित तथा पूर्णता रहित तथा (अणोयाउए के०) अन्याय प्रवर्तक एटले न्यायमार्ग जेमां नथी, (असंसुद्धे के०) मलयुक्त (असल्लगतणे के०) तथा शय्यनुं कापनार नथी, (असिद्धिमग्गेके०) ए स्थानक थकी सिद्धि नो मार्ग नथी, एटले ए स्थानक सर्वदुःखना ह्यनो करनार नथी, (अमुत्तिमग्गे के०) कर्मबंधनुं स्थानक ठे. (अनिवाणमग्गे के०) असमाधिनुं स्थानक ठे. (अणिज्जाणमग्गेके०) मोक्षने नजाणवानो मार्ग ठे, (असवडुक्कपहीणमग्गे के०) सर्वथा सर्वदुःखना ह्यनो मार्ग नथी, एवं ए स्थानक ठे. (एगंतमिद्धे के०) ए एकांत मिथ्यात्वनुं स्थानक ठे, एकारणे ए (असाहु के०) असाधुनो मार्ग ठे (एसखलुके०) निश्चै थकी ए (पढमस्संज्ञाणस्स के०) प्रथम स्थानकनुं (अधम्मपक्कस्स वनंगे के०) अधर्म पद्धना विजंग एटले विचार (एवमाहिए के०) एम कह्यो. ॥ ५७ ॥

॥ दीपिका—अस्योपसंहारमाह । इत्येतस्य स्थानस्य सावयरूपस्य एके उद्धिताः पाखंडाश्रिता (अनिगिञ्छंति) लुच्यंते लोचवशगाः स्युः । अनुष्ठितागृहस्था अपि संतो लुच्यंते (जंजाउरा) तृष्णातुरालुच्यंते अतइदं स्थानमनार्य अकेवलमशुद्धं अप्रतिपूर्णं गुणशून्यत्वात्तुहं अनैयायिकमन्यायवृत्तिकं असंशुद्धं समलं शय्यं मायानुष्ठानमकार्यं न शक्यकर्तनमशक्यकर्तनं । न विद्यते सिद्धेमार्गोयस्मिन् तदसिद्धिमार्गं न विद्यते मुक्तैर्मार्गोज्ञानादिकोयस्मिन् तदमुक्तिमार्गं न विद्यते निर्वाणस्य चित्तस्वास्थ्यस्य मार्गोयस्मिन् तत्तथा अनिर्वाणमार्गं न संसारनिर्याणमार्गरूपमित्यर्थः । न सर्वदुःखप्रक्षेपमार्गरूपं यस्मादेकांतेन मिथ्यादृशां असाधु असदाचारत्वात् । एसखलु प्रथमस्थानस्याधर्मपद्धस्य विजंगोविशेषः स्वरूपमिति यावत् आख्यातः कथितः ॥ ५७ ॥

॥ टीका—सांप्रतमुपसंजिघृक्षुराह । (इच्छेयस्सेत्यादि) इत्येतस्य पूर्वोक्तस्य स्थानस्य ऐश्वर्यलक्षणस्य शृंगारमूलस्य संसारिकस्य परित्यागबुद्ध्या एके केचन विपर्यस्तमतयः पापंडिकोद्धानेनोद्धिताः परमार्थमजानातः (अनिगिञ्छंतिति) आनिमुख्येन लुच्यंते लोच

ना के०) कृष्यादिक महाभारंजना करनार, तथा (महापरिग्रहा के०) क्षेत्र, धन, धान्य, द्विपद, चतुःपदादिक, अनेक परिग्रहवंत अधर्मिक अधर्मानुय एटले अधर्मनीज अनुमोदना करनारा, (अधर्मिष्ठा के०) अधर्मज जेने इष्टते वल्लनते, (अधर्मस्काईके०) अधर्मना बोलनार, अथवा अधर्मथीने स्वाति जेनी, अधर्मे करी आजीविकाना करनार. एटले अधर्मेज जीवे, प्राण धारण करे. तथा अधर्मज देखे तथा अधर्मनेज अंगीकार क रवा प्रलोके एटले देखे, ते अधर्म प्रलोइ केवाय. (अधर्मवलङ्गणाके०) अधर्मने विपे राचे, अधर्मशील एटले अधर्मज जेनो स्वनावते, (समुदायारा के०) तथा चारनो समुदाय ठे जेनो (अधर्मेणंचेववित्तिकप्पेमाणाविहरंति के०) तथा जे अधर्मे करीनेज वृत्ति कळपीने विचरे. कालक्षेप करे ॥६१॥

॥ दीपिका—उक्तानि अधर्मधर्ममिश्रस्थानानि । अथ तेषां स्थानिनोऽनिधीयंते । अथवा पूर्वोक्तमेव प्रकारांतरेण विशिष्टतरमाह । अथापरः प्रथमस्थानस्य धर्मपक्षस्य विचंगोविजागएवमाख्यायते । (इहखलु इत्यादि) एते च प्रायोगृहस्थाएव स्युरित्याह । (गृहस्था) गृहस्थाः (महेष्ठा) महारंजाः महापरिग्रहाअधर्मेण चरंत्याधर्मिकाअधर्मानुज्ञाः अधर्मिष्ठानिस्त्रिंशः अधर्माख्यायिनोऽधर्मवादिनः अधर्मजीविनोऽधर्मप्रलोकित अधर्मे प्रकर्षेण रज्यंतइत्यधर्मप्ररक्ताः अधर्मशीलः समुदाचारोयत्किंचनकारित्वं येषां ते तथा अधर्मेण वृत्तिं जीविकां कल्पयंतः कुर्वंतोविहरंति तिष्ठंति । पापानुष्ठानमाह ॥६१॥

॥ टीका—उक्तान्यधर्मधर्ममिश्रस्थानानि । सांप्रतं तदाश्रिताः स्थानिनोऽनिधीयंते । यदिवा प्राक्तनमेवान्येन प्रकारेण विशेषिततरमुच्यते । तत्राद्यमधर्मस्थानकमाश्रित्याह (अंहावरे इत्यादि) अथापरोन्यः प्रथमस्य स्थानस्याधर्मपाक्षिकस्य विचंगोविजाग आख्यायते (इहखलु इत्यादि) सुगमं । यावन्मनुष्याएवंस्वजावान्वंतीति । एते च प्रायोगृहस्थाएवं जवंतीत्याह । (महेष्ठा इत्यादि) महती राज्यविजवपरिवारादिका सर्वातिशायिनी स्वज्ञांतःकरणप्रवृत्तिर्येषां ते महेष्ठास्तथा महानारंजोवहनोपमंडलिकागं त्रीप्रवाहकृपिपंडपोपणादिकोयेषां ते महारंजाः । ये चैवं जूतास्ते महापरिग्रहाधन धान्यद्विपदचतुष्पदवास्तुक्षेत्रादिपरिग्रहवंतः क्वचिदप्यनिवृत्ताअतएवाधर्मेण चरंतीत्यधर्मिकास्तथा धर्मिष्ठानिस्त्रिंशकर्मकारित्वादधर्मबहुलास्ततश्चाधर्मे कर्तव्ये अनुज्ञाअनुमोदनं येषां ते जवंत्यधर्मानुज्ञा एवमधर्ममाख्यातुं शीलं येषां ते तथा एवमधर्मप्रायजीविनस्तथा अधर्ममेव प्रविलोकयितुं शीलं येषां ते जवंत्यधर्मप्रविलोकितस्तथा धर्मप्रायेषु कर्मसु प्रकर्षेण रज्यंतइति अधर्मरक्ताः । रलयोरैक्यमिति रस्य स्थाने लकारोऽत्र कृत इति ।

सारावर्ण वाला, एक माता वर्ण वाला, एक सुंदर स्वरूपवान्, एक कुरूपवान्, तेने क्षेत्र एटले उघामी जूमिका, अने वस्तु एटले घर हाट, प्रमुख एवो परिग्रह होय, इत्यादि (एसोआलावगोजहापोमरीएतहाएतवो के०) एसमस्त आलावो जेम पूर्वना पौमरी काथ्ययनमां कह्योते तेमज जाणवुं, एटले “तेणेवअलावेणजावसवोवसंता सबत्ताएपरि निवुमंतिबेमि” एटला सुधीनो पाठ पौमरीक अध्ययनमांते. ते प्रमाणे अहीं पण जाणी लेवुं. अर्थात् तेज आलावे ज्यां सुधी सर्व प्रकारे उपशांत एटले कषायने जीपीने तथा सर्व प्रकारे सर्व पापस्थानकथकी उपशम्या. ए कारणे सर्वात्मा, सर्व जीव उपर समजावे वर्त्तमान, शीतलीनूत यथा. ए प्रमाणे श्रीसुधर्मस्वामि जंबूप्रत्ये कहेते के ते आलावो सर्व आहीं जाणवो. ॥ ५७ ॥ ए स्थानकने आर्य रूडुं जाणवुं. एने विषे केवल ज्ञान होय यावत् ए सर्व दुःख ह्य करवानो मार्ग ते, एकांत सम्यक्मार्ग, एकांत सम्यक्दृष्टी नो मार्ग ते कारणे ए साधुनुं स्थानक जाणवुं एटले बीजुं स्थानक धर्मपद्, तेनो वि जंग एटले विचार एरीतें कह्यो. ॥ ५८ ॥

टीपिका—(अहावरेत्ति) अथापरोक्षितीयस्थानस्य धर्मपद्स्य विजंगोविशेषएवमाख्या यते । तद्यथा (पाईणंति) प्राचीनं प्रतीचीनमुदीचीनं दक्षिणंवा दिग्नागमाश्रित्य संत्येके केचन कल्याणजाजः पुरुषाः । तद्यथा आर्या एके अनार्याइत्यादि यथा पुंडरीकाध्ययने तथेहापि सर्वे वाच्यं यावत्ते एवं सर्वपापस्थानेन्यउपशांताअतएव सर्वात्मतया परिनिर्वृता इत्यहं ब्रवीमि ॥ ५७ ॥ एतत्स्थानमार्थं महापुरुषाचरितं केवलमित्यादिप्राग्वद्विपरीतं ज्ञेयं । यावद्वितीयस्थानस्य धर्मपद्स्य विजंगोविशेषआख्यातः ॥ ५८ ॥

टीका—सांप्रतं द्वितीयं धर्मोपादाननूतं पद्ममाश्रित्याह । (अहावरेइत्यादि) अथेत्य धर्मपाक्षिकस्थानादनंतरमयमपरोक्षितीयस्य स्थानस्य धर्मपाक्षिकस्य पुण्योपादाननूतस्य विजंगोविजागः स्वरूपं समाधीयते सम्यगाख्यायते । तद्यथा प्राचीनं प्रतीचीनमुदीच्यं दक्षिणंवा दिग्विजागमाश्रित्य संतिवि द्यंते एके केचन कल्याणपरंपराजाजः पुरुषामनुष्या स्तेच वक्ष्यमाणस्वजावाचवन्ति । तद्यथेत्ययमुपप्रदर्शनार्थः । आर्याएके केचनार्यदेशो तपन्नास्तथाऽनार्याः शक्यवनशबरबर्बरादयइत्याद्येवं । यथा पुंडरीकाध्ययने तथेहापि सर्वे निरवयवं जणितव्यं एवं पूर्वोक्तेन प्रकारेण सर्वेन्यः पापस्थानेन्यउपशांतास्तथा अतएव सर्वात्मतयापरिनिर्वृताइत्यहमेवं ब्रवीमि ॥ ५७ ॥ तदेवमेतत्स्थानं कैवलिकं प्रतिपूर्णं नै यायिकमित्यादि प्राग्वद्विपर्ययेण नेयं । यावद्वितीयस्य स्थानस्य धार्मिकस्यैव विजंगो विजागः स्वरूपमाख्यातमिति ॥ ५८ ॥

या के०) अणविमास्या कार्यना करनार, (उक्चण के०) तथा शूलिकारोपणने विपे ऊर्ध्वमहोटुं करवुं (वंचण के०) वंचणा. एटले परने उगवानी बुधिराखे, जेम अजयकुमा रने चंडप्रद्योतनी गणिकायें वंच्यो, तेनी पेठें वंचक, (मायाणियडि के०) वंचवानीबु धियें वाणीयानी पेठें मायानियड नियड एटले वगनी वृत्तियें वंचवानें अर्थें साधुने स्वरूपे रहे जेम उदाधिराजाने चलेईकियें वंच्यो, माख्यो, तेनी पेठें जाणी लेवुं (कूडके०) मृपा बोलवुं. (कवडसाइ के०) कपट एटले रूप पाजटवुं तथा नापादिक परावर्ति एटले प्रकारें (संपजग के०) तथा ते तोलानु न्यूनाधिक करवुं तथा जेलसेलनुं करवुं इत्यादिक व्यापार जाणवो (बहुजा के०) घणाठे बहुलकर्म, ते उपर योगी सन्यासीनी कथा जाणवी. (दुस्सीजा के०) दुःशील (दुब्रया के०) दुष्टव्रत वाला (दुष्पडियाणं दा के०) दुःखें आनंद पमाडियें जेने दुःखें हर्ष पमाडियें डुराराथ्य इत्यर्थः एवा (अ साधु के०) असाधु (सवाउं के०) सर्वथा प्रकारें (पाणाइवायाउं के०) प्राणातिपात थकी, (अप्पडिविरया के०) अनिवृत्या, (जावजीवाए के०) जावजीवसुधी (जावसवाउंप रिग्गहाउं के०) यावत् सर्वथा परिग्रह थकी, (अप्पडिविरया के०) अनिवृत्या (जा वजीवाए के०) जावजीव सुधी (सवतोकोहाउं के०) सर्वथा प्रकारें क्रोध थकी (जा वमिन्नादंसणसव्वाउं के०) यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य थकी, (अप्पडिविरया के०) अनिवृत्या. (सवाउंके०) सर्वथा (एहाणुचणके०) स्नान, (मट्टणके०) मर्दन, कराववुं (वस्सुके०) वर्ण ते अंबीर, गुलाल, (गंधके०) सुवास, (विलेवणके०) विलेपन करवा थकी, (सदके०) शब्द, गीत, वाद्यादिकना (फरिसके०) आठ जातना स्पर्श, (रुवके०) रूप, सुंदराकारादिक, (गंध के०) कर्पूरादिकनी सुगंध (मल्लालंकाराउं के०) माला, अलं कार ते थकी, (अप्पडिविरया के०) अनिवृत्या (जावजीवाए के०) जावजीव सुधी (सवाउं के०) सर्वथा (सगड के०) शकट एटले गाडां (रह के०) रथ (जाणके०) वहेल (जुग के०) पुरुषे उपाड्यो आकाश यान तथा (गिल्लि के०) मोली, अथवा बंटना पलाण (थिल्लिके०) हस्तिना पलाण, (सिया के०) शिविका. ते देशविशेष प्र सिद्ध यान शिविका (संदमाणियाके०) शिविका देशविशेषें अन्यजातिठे: (सयणासण जाणवाहण के०) पर्यंकादिक आसयान वाहनादिकना (जोग के०) जोग थकी तथा (नोयण के०) नोजन (पविन्नर के०) घर वखारो (विहीउं के०) तेना विस्तारथी (अप्पडिविरया के०) अनिवृत्या (जावजीवाए के०) जावजीवसुधी (सवाउं के०) सर्व (कयविक्कय के०) क्रय वक्रय एटले लेवो वेचवो (मासद्धमासरूवग के०) माप अर्थ माप रूपादिक (संववहाराउं के०) इत्यादिक लेवा देवा रूप व्यापार थकी (अप्पडि विरया के०) अनिवृत्या. (जावजीवाए के०) जावजीवसुधी सर्वथा हिरण्य एटले रु

तथाऽधर्मशीलाअधर्मस्वजावास्तथाऽधर्मात्मकः समुदाचारोयत्किंचनानुष्ठानं येषांते नवं
त्यधर्मशीलसमुदाचारास्तथाऽधर्मेण पापेन सावधानुष्ठानेनैव दहनांकननिर्लोभनादिके
कर्मणा वृत्तिर्वर्तनं कल्पयंतः कुर्वाणाविहरंतीति कालमतिवाहयंति ॥ ६१ ॥

हण ङिंद ङिंद विगत्तगा लोहियपाणी चंमा रुद्धा खुद्धा साहस्सिया न
कंचण वंचण मायाणियडि कूडकवडसाइ संपत्तगबहुला डुस्सीला डुव
या डुप्पडियाणंदा असाहु सवाउ पाणाइवायाउ अप्पडिविरया जाव
जीवाए जाव सवाउ परिग्गहाउ अप्पडिविरया जाव जीवाए सवाउ
कोहाउ जाव मिहादंसणसल्लान अप्पडिविरया सवाउ एहाणुच्चण म
दण वस्सगंधविलेवणसद्व फरिसरसरूव गंधमल्लालंकाराउ अप्पडिवि
रया जावजीवाए सवाउ सगड रहजाण जुगगिह्निथिह्निहिसिया संदमा
णिया सयणासणजाण वाहणजोगजोयणपविन्नरविहीउ अप्पडिविरया
जावजीवाएसवाउ कयविक्रयमासद्धमासरूवगसंववहाराउ अप्पडिवि
रया जावजीवाए सवाउहिरस्स सुवस्सधणधस्स मणिमोत्तियसंखसिलप्प
वालउ अप्पडिविरया जावजीवाए सवाउ कूडतुलकुडमाणान अप्पडिवि
रया जावजीवाए सवाउ आरंज समारंजान अप्पडिविरया जावजीवाए
उ सवाउ करणकाराणान अप्पडिविरया जावजीवाए सवाउ पयण
पायाणान अप्पडिविरया जावजीवाए सवाउ कुट्टणपिट्टणतज्जणताड
एवहबंधपरिकिलेसान अप्पडिविरया जावजीवाए जेआवस्से तहप्प
गारे सावज्जा अबोहिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा जे अणारि
एहिं कज्जंति ततो अप्पडिविरया जावजीवाए ॥ ६२ ॥

अर्थ—हवे एनो अधर्माचार कहेछे. ते पोते अधर्मी ठता बीजाने पण एवा आदेश आपे
ते कहेछे, के, (हण के०) अरे एने हणो, (ङिंद ङिंद के०) कर्णादिक, ठेदी शूलादिकें
करी जेदी, (विगत्तगाके०) एनां चर्म उखेडो, इत्यादिक कहीने प्राणीउने दुःखना उ
पजावनार थाय, ए कारणे (लोहियपाणी के०) सर्वकाल लोहीयें करी हाथ राताछे
परंतु तेउ जीवोने हणीने कोइ वारें हाथ पण धोवे नहीं, (चंमा के०) तीव्रक्रोध, (रुद्धा
के०) रौंइ ध्यान, शोचरहितकर्मना करनार, (खुद्धाके०) हुइ डुष्ट, चूंमा, (साहस्सि

करेह इमंनक्कनुंसीसमुहविन्नयं करेह वेयगव्हियं अंगव्हियं इमंपुस्का
प्फोडियं करेह इमंणयणुप्पाडियं करेह इमंदंसणुप्पाडियं वसणुप्पाडियं जि
प्पुप्पाडियं उलंबियं करेह वसियं करेह घोलियं करेह सूलाइयं करेह सूला
जिन्नयं करेह खारवत्तियं करेह वप्पवत्तियं करेह सीहपुत्तियंगं करेह
वसन्नपुत्तियंगं करेह दवग्गिंदह्यंगं कागणिमंसस्कावियंगं नत्तपा
णनिरुद्धंगं इमं जावजीवं वहवंधणं करेह इमं अन्नयरेणं असुत्तेणं कु
मारेणं मारेह ॥ ६३ ॥

अर्थ—हवे वली बीजा प्रकारें अधर्मिक पुरुषनो विशेष कहेवे. यथादृष्टान्तें नामएवी
संज्ञावनायें कोइएक पुरुष. कलम एटले वटाणा, चणा, मसूरनी दाज, तज, मग,
मास एटले अडद, निप्फाव एटले वाल, (कुलव के०) तुवर, (आलिसंदग
यलिमंथग मादिह्मि के०) चउथ, कालाचणा, आदेलेइनेजे धान्य विशेषते तेने पच
न पाचनादिक क्रियायें करी पोताने तथा परने अर्थ (अयंते के०) अयत्तवता निर्दय
जावें (कूरेके०) क्रूरपणे छुष्ट थको (मिठादंमंपउंजंति के०) मिथ्या दंम प्रयूजे (ए
वमेव के०) एरीते (तहप्पगारे के०) तथा प्रकारें पूर्वोक्त जे (पुरिसजाए के०) पुरुषजा
ति ठे ते निर्दय पणे तितर, वर्त्तक, लावक, कपोतपट्टी, कपिंजलपट्टी, मृग, पामो, सूवर,
मयूर, गौ नकुजादिक, जलचर घो, काचवो, अने नूजपुरी सर्प इत्यादिक प्राणीने विपे अर्थी
अथवा अनर्था थको यत्तविना निर्दय जावे क्रूर छुष्ट थको मिथ्यादंम प्रयूजे; एवा पुरुष
ने परिवार पण एवोज सांपडे “ यथा राजा तथा प्रजा ” इतिवचनात् ते देखाडेवे.
(जावियसेबाहिरियापरिसाजवइ के०) जेपण तेनी बाहेरनी परिपदा होय (तंजहा
के०) ते कहेवे (दासेइवा के०) ए दास आपणी दासीनो पुत्रवे (पेसेइवा के०) ए
प्रेहक काम काज उपने ज्यां त्यां मोकलशुं (नयएइवा के०) नृत्त ते मजूरीनो करना
र, तथा (नाइलेइवा के०) नागीक, पष्टादिक जागें कर्षणादिकने विपे प्रवर्त्त, (कम्मक
रएइवा के०) कामनो करनार प्रसिद्ध ते कर्मकर कहियें (जोगपुरिसेइवा के०) स्वतंत्र
जोगने माटें राखेजो दास तेपण बाहेरनी परिपदा मांहे कोइ रूडो पुरुष होय. (तेसिं
पियणं के०) तेनो पण (अन्नयरंसिवा के०) अन्य कोइ एकनो (अहालहुगंसिके०)
यथा शब्दादिक सांजलेवते पढी तेनो एवो न्हानो (अवराहंसिके०) अपराध उपने ठते
ते नायकना दासादिकपण (सयमेवगुरुयंदंमनिवत्तेइके०) पोतें तेने महोदो दंम करे.
(तंजहा के०) ते केवा दंम करे. ते कहेवे (इमंदंमेह के०) एने दंमो, एनुं सर्व

पुं, तथा सुवर्ण, धन, धान्य, चिंतामणी प्रमुख मणी, तथा मौक्तिक दहणावर्त शंख, रा जपट, प्रवालादिक परिग्रह, तेथकी अनिवृत्या; तथा जावजीवसुधी सर्व कूडां तोलां, कू डां मापथकी, नथी निवृत्या; तथा जावजीव सुधी सर्व आरंज जे कर्पणादिक, तथा स मारंज विशेष, तेथकी नथी निवृत्या, तथा जावजीवसुधी सर्वथा करण करावण थकी नथी निवृत्या, तथा जावजीव सुधी पचन ते पोते पचाववानुं करे, तथा पचावण ते बीजा पासें पचाववानुं करावे, ए क्रिया थकी नथी निवृत्या, तथा सर्व कुटण पिट्टन तर्जन अंगुलीयेंकरी तर्जना करे चपटीयादिकें करी ताडन करे, वध, बंधन करे, इत्यादिक जीवने क्लेषना कारण थकी नथी निवृत्या, तथा जावजीव सुधी जे बीजां, तथाप्रका रें पाठल कल्यां एवा सपापकारी परपीडानां करनार, सावद्य कर्म, (अबोहिया के०) बोधबीजना नसाडनार एवां (कम्मता के०) कर्म, परजीवने परितापना करनार जे अनार्य पुरुषोने करवा योग्य, तेथकी पण जावजीव सुधी निवृत्या नथी. ॥ ६१ ॥

॥ दीपिका—(हणंतिदन्ति) जहि दंडादिना, ठिंधि कर्णादिकं, निंधि शूलादिना, एवं परोपदेशं ददते । किंचूताः विकर्तकाः प्राणिनां चर्मापनेतारस्तेनैव लोहितपाणयश्चंडारौडाः नि स्त्रिंशाः कुडाः साहसिकाअविचारितकारिणः उत्कुंचनवंचनमायानिकृति कूटकपटादि निः सहातिसंप्रयोगो गार्थ्यं तेन बहुलाः । तत्र शूलाद्यारोपणार्थमूर्ध्वं कुंचनमुत्कुंचनं वंचनं प्रतारणं । यथाऽजयकुमारः प्रद्योतगणिकानिर्धर्मवंचनया वंचितः । माया, वंचन बुद्धिः प्रायोवणिजामिव निकृतिस्तु बकवृत्या देशनापावेपादिविपर्ययकरणं कूटं तु लामानादेर्न्यूनाधिककरणं, कपटं यथापाठनूतिना वेषपरावृत्याचार्योपाध्यायसंघाटका त्मार्थं चत्वारोमोदकालब्धाः एवं मायायुतानराः । पुनः किंचूताः । दुःशीलाश्चिरं परि चिताअपि शीघ्रं विसंवदंतोऽपुष्टव्रतादुःखेन प्रत्यानयन्ते हर्षतइति दुष्प्रत्यानयनं चाअसाधवः पापाः सर्वतः प्राणातिपातादप्रतिविरतालोकनिंद्यादपि ब्राह्मणघातादेरनिवृत्ताइति सर्वग्रह णं । एवं यावज्जीवं सर्वतोमृषावादाऽदत्तादानमैश्वर्यपरिग्रहादप्रतिविरताः । एवं सर्वेन्यः क्रोधमानमायालोनेन्यस्तथा प्रेमदेषकलहान्याख्यानपैशुन्यपरिवादाऽरतिरतिमायामृषावा दमिथ्यादर्शनशब्दादिन्योऽविरताः स्नानोद्वर्तनवर्णकविलेपनशब्दस्पर्शरूपरसगंधमाव्या लंकारादप्रतिविरताः सर्वतः शकटरथादेर्यानादिकात्प्रविस्तरविधेः परिकरादप्रतिविरताः । अत्र शकटरथादिकमेव यानं शकटरथयानं युग्यंतरोत्क्षिप्तं चाकाशयानं (गिह्निति) दो लिका (अिह्निति) तुरगव्यनिर्मितं यानं (संदमाणियति) शिबिकाविशेषः । तथा सर्वतः क्रयविक्रायान्यां योमापकार्धमाषकरूपकनाणकादिभिः संव्यवहारस्तस्मादविरताः सर्वस्माद्विरण्यसुवर्णधान्यमणिमौक्तिकशंखशिलाप्रवालादिपरिग्रहात् कूटतुलाकूटमानात्

तेषां बाह्या पर्षज्भवति । तद्यथा दासः स्वदासीसुतः प्रेष्यः प्रेषणयोग्यः नृतकोमूढ्यगृहीतः जागिकः कृष्यादौ सन्नागग्राही कर्मकरः प्रतीतः जोगपरोनायकाश्रितः कश्चित् ते दासादयोऽन्यतरस्मिन्स्वल्पेऽप्यपराधे स्वयं गुरुतरं दंडं प्रयुञ्जति । सच नायकस्तेषां दासादीनां यथा लघौ स्वल्पेऽपराधेपि गुरुदंडं वद्ध्यमाणं प्रयुञ्जे । तद्यथा इमं दासं दंडयत यूयमित्यादि सुगमं । यावदिममन्यतरेणाऽशुनेन कुत्सितमारेण मारयतइति॥ ६३ ॥

॥ टीका—पुनरन्यथा बहुप्रकारमधार्मिकपदं प्रतिपिपादयिषुराह । (सेजहाणामएइत्यादि) तद्यथेत्युपदर्शनार्थेनामशब्दः संज्ञावनायां संज्ञाव्यते । अस्मिन्विचित्रे संसारे केचनैवंनूताः पुरुषाः केवलमसूरतिलमुजादिषु पचनपाचनादिकया क्रियया स्वपरार्थमयताप्रयत्नवन्तोनिष्कृपाः क्रूरामिष्यादंडं प्रयुञ्जति । मिथ्यैवाऽनपराधिष्वेव दोषमारोप्य दंडोमिष्यादंडस्तं विदधति । तथैवेमे प्रयोजनं विनैव तथाप्रकाराः पुरुषानिष्कुरुणा जीवोपघातनिरतास्तिरिक्तवर्तकलावकादिषु जीवनप्रियेषु प्राणिष्वयताः क्रूरकर्माणोदंडं प्रयुञ्जति । तेषां च क्रूरधियां “यथा राजा तथा प्रजा” इति प्रवादात् परिवारोपि तथानूतएव नवतीति । तथा दर्शयितुमाह । (जावियसेइत्यादि) यापिच तेषां बाह्या पर्षज्भवति । तद्यथा । दासः स्वदासीसुतः प्रेष्यः प्रेषणयोग्यो नृत्यो नृत्यदेश्यो नृतको वेतवेनोदकाद्या नयनविधायी तथा जागिकोयः षष्ठ्यंशादिलान्नेन कृष्यादौ व्याप्रियते कर्मकरः प्रतीतस्तथा नायिकाश्रितः कश्चिजोगस्तदेवं ते दासादयोऽन्यस्य लघावप्यपराधे गुरुतरं दंडं प्रयुञ्जति प्रयोजयतिच । सच नायकस्तेषां दासादीनां बाह्यपर्षज्भूतानामन्यतरस्मिन्स्तथा लघावपराधे शब्दश्रवणादिके गुरुतरं दंडं वद्ध्यमाणं प्रयुञ्जे । तद्यथा । इमं दासं प्रेष्यादिकं वा सर्वस्वापहारेण दंडयत यूयमित्यादि सूत्रसिद्धं यावदिममन्यतरेणाशुनेन कुत्सितमारेण व्यापादयत यूयं ॥ ६३ ॥

जावियसे अग्निंतरिया परिसा नवइ तंजहा मायाइवा पियाइवा नायाइवा नगिणीइवा नज्जाइवा पुत्ताइवा धूताइवा सुएहाइवा तेसिंपियणं अन्नयरंसि अहालहुगंसि अवराहंसि सयमेव गरुयं दंमं णिवत्तेइ सीउदगवियडंसि उगोलित्ता नवइ जहा मित्तदोसवत्तिए जाव अहिए परंसि लोगंसि तेडुक्कंति सोयंति जूरंति तिपंति पिट्ठंति परितपंति ते डुक्कणसोयणजूरणपिट्ठणपरितपणवहबंधणपरिकिलेसाउ अपडिविरया नवंति ॥ ६४ ॥

अर्थ—(जावियसेअग्निंतरियापरिसानवइके०) जे पण तेनी अन्यंतरनी परिषदा होय

स्व अपहरी ल्यो, (इमंमुंमेह के०) एने सर्वमुंमन करावो (इमंतज्जेह के०) एने अंगु
लीयें करी तर्जना करो, (इमंतालेह के०) एने चिपटे करी ताडन करो, (इमंअडुयं
बंधणंकरेहके०) एने पठवाडे बाहु करीने बंधने बंधन करो, (इमंनियलबंधणंकरेहके०)
एना हाथमां बेडी नाखीने बंधन करो, (इमंहडिबंधणंकरेह) एने हडनुं बंधन करो, (इ
मंचारगबंधणंकरेह के०) एने जाकसी बंधन करो, (इमंनियलजुयलसंकोडियमोडियंकरेहके०) एने बेडीना युगलें करी संकोच करो, मोडिय एटले अंगोपांग जंग करी मरडो,
अथवा एना हाथ पग संकोचीने बांधो, (इमंहडिबिन्नयंकरेह के०) एना हाथ ठेदन करो,
(इमं पायबिन्नयं करेह के०) एना पग ठेदन करो (इमंकन्नबिन्नयंकरेह के०) एमज
एना कान ठेदन करो, (इमंनक्कउठसीसमुहबिन्नयंकरेहके०) एनुं नाक ठेदन करो, एना
होठ, एनुं मस्तक, एनुं मुख, ठेदन करो, (वेयगठहियंअंगठहियं के०) एनुं वेदठेद करो,
एना जीवतांज हैयाने ठेदो, कापो, एम करो. (इमंपुस्काप्फोडियंकरेहके०) एना शरीरनी
खालने उपाडो एम करो, (इमंणयणुप्पाडियंकरेह के०) एनी आंख उखेडो एटले
चक्रकाढो, एम करो. (इमंदंसणुप्पाडियंवसणुप्पाडियंजिप्पुप्पाडियंउलंबियंकरेह के०)
एना दांत काढो, वृषण काढो, एनी जीन काढो. एने उंचो बांधोएने कूप, पर्वत नदीने
नाखो एम करो, (घसियंकरेह के०) एने पग बांधीने घसो, (घोलियं करेहके०) एने
विषे आंवांनी पेछें घोलो, (सूलाइयंकरेहके०) एने शूली उपर आरोपण करो, (सूलानि
न्नयंकरेहके०) एने त्रिशूलें जेद करो, (खारवत्तियं करेहके०) एने शस्त्रें करी ठेदीने लू
एनुं पाणी सींचो (वप्पवत्तियं करेह के०) एनुं शरीर मानें करी, काजें ठेदो. (सीहपु
त्तियंगं करेह के०) एने सिंहने पुंठडे बांधो, (वसनपुत्तियंगं करेह के०) एने बलदने
पुंठडे बांधो (दवग्गिंदव्वयंगं के०) एने दावानल मांहे बालो, (कागणिमंसस्कावियंगंके०)
एने काक पट्टीनु मांस काढीने खवरावो, तथा एनुं पोतानुं मांस काढीने एनेज खव
रावो, (नत्तपाणनिरुद्धगंके०) एने जात पाणीनो निरोध करो, (इमंजावजीववहबंधणंकरेह
के०) एने जावजीव सुधी बांधी मूको, वध, बंधन करो, (इमंअन्नयरेणंअसुजेणंकुमारेणंमारे
हके०) एम एने बीजा केटलाएक अचुन मारें करीने मारो, इत्यादिक एवा दंम तेने आपे. ६३

॥ दीपिका—अधार्मिकपदमेव सविस्तरमाह । (सेजहेत्ति) तद्यथा । नामसंज्ञावने ।
संज्ञाव्यंते अत्र नवे केचिदेवंजूतानराः ये कलममसूरादिषु पचनादिक्रिययाऽयताअयत्न
वंतोनिष्क्रियाः क्रूराः मिथ्या अपराधं विना दोषमारोप्य दंडोमिथ्यादंडस्तं प्रयुजंति । त
था एवमेव प्रयोजनं विनैव तथाप्रकारानिर्दयाः पुरुषास्तित्तिरिवर्तकादिप्राणिष्वयताः क्रू
रकर्माणोमिथ्यादंडं प्रयुजंति तेषां परिकरोपि तादृशः स्यादित्याह (जावियसेत्ति) यापिच

अर्थ—एरीतें ते पूर्वोक्त स्वभाव वालो पुरुष निर्दय थको बाह्यान्तर एवी पोतानी जे प रिपदा तेने पण पीडानो करनार एवो, ठतो स्त्रियादिकना काम नोगने विपे मूर्खित गृह एट लेलोनी, नोगने विपे पोतें गुंथाणो थको परम आसक्त ठतो, यावत् चार, तथा पांच, तथा सात, तथा दश वर्ष एम अल्प काल अथवा घणोकाल सुधी नोगववा योग्य नोग नोगवीने, घणा जीवोनी साथे अनेक जातना त्रैर उपजावी वैरभावना स्थानकनो संचय करीने, ज्यां घ णापापरूप हिंसादिक क्रूर कर्म संनारीकरी करेला कर्मने प्ररेतो एवा ठतो, नरक रूप स्था नकने पामे. (सेजहाणामए के०) ते यथा दृष्टांते जेम (अयगोलइवा के०) लोहनो गोलो, (सेलगोलइवा के०) पाषाणनो गोलो, तेने (उदगंसिपस्किचेसमाणे के०) पाणीना इहमां हे अथवा नदी तलाव मांहे नाख्यो थको, (उदगतलमइवइत्ताइ के०) उपलुं तलुं अति क्रमीने पाणीना तलामां जइ पेसे, (अहेधरणितलपइछाणेनवइ के०) नीचे धरतिना त लाने विपे जइ वेसेठे. (एवमेव के०) एरीतें (तहप्पगारे के०) तथा प्रकारें, ए पूर्वोक्त प्र कारना दुष्ट निर्दय नास्तिक वादि प्रमुख एवा जे (पुरिसजाते के०) पुरुष जातिठे ते (वज्ज बद्दुलेके०) घणा पापरूप कर्म, (धूतबद्दुलेके०) घणी कर्मरूपरज (पंकबद्दुलेके०) घणो क र्मरूप कादव, (वैरबद्दुले के०) घणो जीवोनी साथे वैरभाव, (आप्पत्तियबद्दुले के०) अविश्वासलायक एवं मननुं दुर्ध्यान (अयसबद्दुले के०) घणो अपयश (दंनबद्दु ले के०) घणुं कपट परने वंचवा पणु ठे जेमां, (णियडिबद्दुले के०) घणो वेप तथा चापानु पलटाववुंठे जेमां (साइवद्दुले के०) सातिशय इव्य साथें गुणहीन पुरुषोना इव्यनुं मेलाववुं (उस्सन्नंतसपाणधाती के०) प्रायः त्रस प्राणी जीवनो घात करनार, ते (कालमासेकालंकिच्चा के०) कालने अवसरें काल करीने (धरणितलमइवइत्ताइ के०) पृथ्वीना तलाने सहस्र योजन प्रमाण अतिक्रमि जाये; जइने, (अहेणरगतल पइछाणेनवइ के०) नीचें नरकना तलियाना स्थानकने विपे तेनुं पडवुं थायठे. ॥६५॥

॥दीपिका—(एवमेवत्ति) एवमेव ते निर्दयाः स्त्रीप्रधानेषु कामेषु मूर्खिता गृह्याग्रथिता अधुपपन्नायावर्षाणि चतुःपंचषट्सप्त वा दशवाल्पतरंप्रज्ञूततरं वा कालं नोगान् जु क्त्वा वैरायतनानि वैरानुबंधान् प्रविसूय उत्पद्य बहूनि पापकर्माणि संचित्य वर्धयित्वा उत्पन्नं प्रायः संनारकृतेन कर्मणा प्रेर्यमाणानरकतलप्रतिष्ठानाः स्युः । यथाऽयोगोलः शिलागोलकोवा उदकक्षितउदकतलमतिवर्त्य उल्लंघ्याधोधरणितलप्रतिष्ठानोन्नवति एवमे व सनरोवज्जं बध्यमानं कर्म तद्बद्दुलः धूनं प्राग्वर्धं कर्म तत्प्रचुरः पंकबद्दुलः पंकपाप वैरबद्दुलः (आप्पत्तियत्ति) मनसोदुर्ध्यानं दंनोमायया परवंचनं निकृतिर्जापावेपादिपरा वर्त्तेन परडोहवुत्थिः सातिशयेन इव्येणहीनइव्यस्य मेलनं सातिः तद्बद्दुलः अयशोबद्दु

जहा के०) ते कहेठे. माता, अथवा पिता, अथवा चाइ, जगनी, स्त्री, पुत्र, बेटी, पुत्रनीस्त्री, इत्यादिक माहेली परिषदावालांमांथी कोइकनो पण अजाण पणे यथा न्हा नो सरखो अपराध उपने थके पोतेज तेने महोदो दंम करे, मारे, शीतकाजें तेना शरीरने टाढापाणीमां बोले, एवा अकार्य करे, ए जेम पूर्वे मित्रदोष प्रत्यधिक क्रियास्थानक कह्युंठे, तेमज अहीयां पण जाणीलेबुं. एवा दंमनो करनार पुरुष, ते यावत् आ लोक ने विषे अहित कारी अने परलोकने विषे आत्माने अहितकारी आय ते अनेक जीवने दुःख उपजावे, शोक उपजावे, जूरावे, तपावे, पीटे, परिताप आपे, ते घणा जीवोने दुःखदायक शोकनो करनार गर्हा, निंदा करावनार, पीटीने पीडानो उपजावनार, परिताप करावनार, वध करावनार, बंधन करावनार, एवा महोटा क्लेश उपजाववाना कर्म थकी, जावजीव नथी निवृत्या एवो थका होय ॥ ६४ ॥

॥ दीपिका—यापि च तेषामन्यंतरा पर्पञ्जवति मातापित्रादिका मित्रदोषःप्रत्ययिका ख्यदशमक्रियास्थानवज्ज्ञेयं यावदहितोऽस्मिन् लोके । ते क्रूरकर्माणः स्वल्पापराधिनामपि गुरुतरदंडकरणादुःखयंति शोकयंति यावदधबंधपरिक्लेशादप्रतिविरतान्वन्ति ॥ ६४ ॥

टीका—यापिच क्रूरकर्मवतामन्यंतरा पर्पञ्जवति । तद्यथा । माता पित्रादिका मित्रदोष प्रत्ययिकक्रियास्थानवदज्ञेयं यावदहितोयमस्मिन् लोके इति । तथाहि । आत्मनोऽप्यका रि परस्मिन्नपि लोके । तदेवं ते मातृपित्रादीनां स्वल्पापराधिनामपि गुरुतरदंडापादन तोदुःखमुत्पादयंति तथा नानाविधैरुपायैस्तेषां शोकमुत्पादयंति शोकयंतीत्येवं ते प्राणि नां बहुप्रकारपीडोत्पादकाः यावदधबंधपरिक्लेशादप्रतिविरतान्वन्ति ॥ ६४ ॥

एवमेव ते इत्थिकामेहिं मुत्तिया गिद्धा गढिया अश्लोववन्ना जाव वासाइं चउपंचमाइं बढसमाइवा अप्पतरोवा जुज्जतरोवा कालं जुंजितु जोग जोगाइं पविसुइत्ता वेरायतणाइं संचिणिता बहूइं पावाइं कम्माइं उस्सन्नाइं संचारकडेण कम्मणा से जहा णामए अयगोलइवा सेलगो लइवा उदगंसि पक्खित्ते समाणे उदगतलमइवइत्ताइ अहे धरणितल पइछाणे नवइ एवमेव तहप्पगारे पुरिसजाते वज्जबहुले धूतबहुले पं कबहुले वेरबहुले आप्पत्तियबहुले दंनबहुले णियडिबहुले साइबहुले अयसबहुले उस्सन्नतसपाणघाती कालमासे कालंकिच्चा धरणितल मइवइत्ताइ अहे णरगतलपइछाणे नवइ ॥ ६५ ॥

अगणिवन्नाना ककडफासा डुरुहियासा असुना एरगा असुना एरए
सु वेयणाउ ॥ ६६ ॥

अर्थ—(तेणएरगाके०) ते नरकनु स्वरूप कहेवे. (अंतोवट्टा के०) सीमंतादिक नरकावा
सा माहेली कोरें वाटलाआकारेवे, (वाहिंचवरंसा के०) वाहेर चारखुणावे. (अहेसुरप्प
संठाणसंठिया के०) नीचें सजायानी धारने आकारें संस्थितवे एटले रह्यावे. (णिच्चंधकार
तमसा के०) नित्य सर्वकाल मेघ ठायानी पेटें, कृष्णपट्टनी रात्रीनी पेटें, महाअंधकारे खु
क्तवे बहुल अंधकारवे. (ववगयचंदसूरगहनस्कत्तजोऽसप्पहा के०) बुधादिक ग्रह, चंडमा,
सूर्य, नक्षत्र, ज्योतिष्य प्रकाश, ते थकी व्यपगत एटले रहितवे. (मेदवसामंसरुहिरपूयपम
लचिरकज्जलिताणुलेवणतला के०) मेद, वसा, मांस, रुधिर, परसेवो, तेना पमल एटले
समूह तेना काढवें करी अनु लिप्तवे जेना नूमितल एवावे, एटले जे एकवार लिपीयें
तेने लिप्त कहिये अने जे वारंवार लिपीयें तेने अनुलिप्त कहियें, (असुईवीसापरमडुप्पिगं
धाकएहा के०) अशुचि बीजत्सविष्टायें खरड्या कुत्तित एटले मांससमान दुर्निगंध,
खराब कृष्णवर्ण वाला (अगणिवन्नानाके०) मशाणनो अग्नि, तथा धम्या लोहना अ
ग्निनी ज्वालाउना जेवा वर्ण थाय ते समान आकारवे जेनो, जे अत्यंत कठोर, सह
न करता अत्यंत दुःसहवे (ककडफासाडुरुहियासा अशुनके०) दुःखे सहन थाय एवा
खरखरा कर्कश फरशवे जेने विपे, एवा अशुन (एरगा के०) नरकने विपे (अशुन एरए
सुवेयणाउ के०) महा अशुन वेदना प्रवर्त्तेवे. ॥ ६६ ॥

॥ टीपिका—नरक स्वरूपमाह । ते नरकाअंतर्वृत्तावहिरचतुरस्त्राः अधश्च कुरप्रसंस्थान
स्थिताः । एतच्च संस्थानं पुष्पावकीर्णानां तेषामेव प्रचुरत्वात् । आवलिकां गतास्तु वृत्त
त्र्यस्रचतुरस्रसंस्थानाएव तथा नित्यांधकारतमसा नृशं तमोबहुलाः व्यपगतग्रहचंडसूर्यन
क्षत्रज्योतिष्पथाः । मेदवसामांसरुधिरपूयपटलैर्लिप्तानि अनुलेपनप्रधानानि तलानियेषां
ते तथा । तथा अशुचयोविस्त्राः कुयितमांसादिलिप्तत्वात् परमदुरनिगंधाः कृष्णाग्निवर्णाः
कर्कशस्पर्शादुःखेनाधिसत्त्यंते यतोऽशुनास्तत्र नरकेषु अशुनादुःसावेदनाः ॥ ६६ ॥

॥ टीका—नरकस्वरूपनिरूपणमाह । (तेणमित्यादि) एमिति वाक्यालंकारे । ते
नरकाः सीमंतकादिकाबाहुल्यमंगीकृत्यांतर्मध्ये वृत्तावहिरपि चतुरस्त्राअधश्च कुरप्रसंस्था
नसंस्थिताः । एतच्च संस्थानं पुष्पावकीर्णानांश्रित्योक्तं तेषामेव प्रचुरत्वात् । आवलिका
प्रविष्टास्तु वृत्तत्र्यस्रचतुरस्रसंस्थानाएव नवन्ति । तथा नित्यमेवांधतमसं येषु ते नित्यां
धतमसाः । क्वचित्पाठो नित्यांधकारतमसा इति । मेधावह्निन्नांवरतलकृष्णपट्टरजनीवत् तमो

लः प्रायस्त्रसधाती कालमासे स्वायुःक्षये कालं कृत्वा धरणीतलं रत्नप्रज्ञादिकायाः पृथिव्यास्तलमतिजंघ्याऽधोनरकतलप्रतिष्ठानः स्यात् ॥ ६५ ॥

॥ टीका—तेच विषयासक्ततया एतत्कुर्वतीत्येतददर्शयितुमाह । (एवमेवइत्यादि) एवमेव पूर्वोक्तस्वनावाएवं ते निष्कृपानिरनुक्रोशाबाह्यान्तरपर्षदोरपि कर्णनासाविकर्तनादिना दंडपातनस्वनावाः स्त्रीप्रधानाः कामाः स्त्रीकामाः यदिवा स्त्रीषु मदनकामविषयज्ञतासु कामेषुच शब्दादिषु इहाकामेषु मूर्धितागृह्याग्रथिताअध्युपपन्नाः । एते च शक्रपुरंदरादिवत्पर्यायाः कथंचिद्भेदं वाश्रित्य व्याख्येयाः । तेच जोगासक्ताव्यपगतपरलोकाध्यवसायायावद्वर्षाणि चतुःपंचषट् सप्तवा दशवाल्पतरं वा कालं जुक्त्वा जोगासक्ततयाच परपीडोत्पादनतो वैरायतनानि वैरानुबंधाननुप्रसूयोत्पाद्य विधाय तथा संचयित्वा संचित्योपचित्य बहूनि प्रज्ञूततरकालस्थितिकानि क्रूराणि क्रूरविपाकानि नरकादिषु यातनास्थानेषु क्रकचपाटनशाल्मव्यवरोहणतप्तत्रपुपानात्मकानि कर्माण्यष्टप्रकाराणि बह्विधनिधत्तनिकाचनावस्थानि विधाय तेनच संनारकतेन कर्मणा प्रेर्यमाणास्तत्कर्मगुरवोवा नरकतलप्रतिष्ठानान्नवंतीत्युत्तरक्रियापादितबहुवचनरूपयेति संबंधः । अस्मिन्नेवार्थे सर्वलोकप्रतीतं दृष्टान्तमाह । (सेजहाणामइत्यादि) तद्यथानामायोगोलकोऽयस्त्रिंशदः शिलागोलकोवृत्तात्मशकलं बोदके प्रक्षिप्तः समानसंलिलतलमतिवर्त्यातिलंघ्याधोदरणीतले प्रतिष्ठानो नवति । अधुना दार्ष्टीतिकमाह । (एवमेवेत्यादि) यथासावयोगोलकोवृत्तत्वाहोघ्रमेवाधोयात्येवमेव तथाप्रकारः पुरुषजातः । तमेव लेशतोदर्शयति । वज्रवद्वज्रं गुरुत्वात्कर्म तद्बहुलस्तत्करणप्रचुरस्तथा बध्यमानकर्मगुरुरित्यर्थः । तथा धूयतइति धूतं प्राग्बद्धं कर्म तत्प्रचुरः । पुनः सामान्येनाह । पंकयतीति पंकं पापं तद्बहुलस्तथा । तदेव कारणतोदर्शयितुमाह । वैरबहुलो वैरानुबंधप्रचुरस्तथा (पत्तिर्यंति) मनसोदुष्प्रणिधानं तत्प्रधानस्तथा दंजोमायया परवंचनं तदुत्कटस्तथा निंक्रुतिर्मायावेपनाषापरावृत्तिहृदना परडोहबुद्धिस्तन्मयस्तथा सातिबहुलइतिसातिशयेन इव्येणापरस्य हीनगुणस्य इव्यस्य संयोगः सातिस्तद्बहुलस्तत्करणप्रचुरस्तथा ऽयशोश्लाघासदृत्ततया निंदा यानि यानि परापकारज्ञूतानि कर्मानुष्ठानानि विधत्ते तेषु तेषु कर्मसु करचरणहेदनादिषु अयशोनाग्नवतीति । सएवंज्ञूतः पुरुषः कालमासे स्वायुषः क्षये कालं कृत्वा पृथिव्यारत्नप्रज्ञादिकायास्तलमतिवर्त्य योजनसहस्रपरिमाणमतिजंघ्य नरकतलप्रतिष्ठानोऽसौ नवति ॥ ६५ ॥

तेणं एरगा अंतोवट्टा बाहिं चवरंसा अहे रुकरप्पसंठाणसंठिया णिच्चं धकारतमसा ववगयगहचंदसूरनरकतजोइसप्पहा मेदवसामंसरुहिर पूयपमलचिस्कललित्ताणुलेवणतला असुई वीसा परमउप्पिगंधा कएहा

॥ टीका—तथाच वेदनयाजिज्ञूतास्तेषु नरकेषु नारकानैवाह्निनिमेषमपि कालं निडायं ते नाप्युपविष्टाद्यवस्थाअहिसंकोचनरूपामीपन्निडामवाप्नुवन्ति । नद्येवंचूतवेदनाजिज्ञूतस्य निडालाजोचवतीति दर्शयति । तामुज्ज्वलां तीव्रानुजावेनोत्कटामित्यादि विशेषणविशिष्टां यावदेदयंत्यनुचवंतीति ॥ ६७ ॥

से जहाणामए रुक्कसिया पवयग्गे जाए मूले विन्ने अग्गे गरुए ज उणित्तं जउं विसमं जउंङ्गं तउंपवडंति एवमेव तह्पगारे पुरिसजाए गप्पातोगप्पं जम्मातोजम्मं माराउंमारं एरगाउं एरगं डुक्काउं डुक्कं दाहि एगामिए एेरइए कएहपस्सिए आगमिस्साणं डुल्लनवोहिएयावि नवइ एसठाणे अणारिए अकेवले जाव असवडुक्कपद्दीणमग्गे एगंतमिठे असाधू पढमस्स ठाणस्स अधम्मपक्कस्स विजंगे एव माहिए ॥६८॥

अर्थ—(सेजहाणामए के०) ते यथा दृष्टान्ते नाम एवी संजावनाये जेम कोइएक (रुक्कसिया के०) वृद्ध होय, (पवयग्गेजाए के०) पर्वतने अग्रे उपनो (मूलेविन्ने के०) मूल मांहेथी ठेथो (अग्गेगरुएके०) अग्रे जारी एवो ठतो ते वृद्ध (जउंणित्तं जउंविसमं के०) ज्यां ज्यां नीचा खामानु स्थानक होय, ज्यां त्यां विषम, समान नही, (जउंङ्गंके०) ज्यां ज्यां दुर्गम कष्टस्थान होय, (तउंपवडंतिके०) त्यां ते वृद्ध उतावलो पडे. (एवमेवतह्पगारे के०) एदृष्टान्ते तथा प्रकारना डुष्ट असाधु कर्मकारी पुरुष जाति ते कर्मरूपी वायरे प्रेक्ष्यो ठतो उतावलो नीचो नरकगतिमां जइ पडे; फरी त्यां थकी उ दत्थों थको फरी गर्जे थकी गर्जे, जन्म थकीजन्म, मरण थकी मरण पामे, नरकथकी नरक पामे, डुःख थकी वली डुःख पामे, एरीते दह्णदिशिनो जनारो, नारकी, कल्लपद्दी ते दीर्यसंसार पणाने लीये आगमिक कालें डुर्लेन बोधि याय ए स्थानक अनार्य अकेवल यावत् जेमां सर्वडुःख थकी डुटवानो मार्ग नथो एकांत मिथ्यात्व असाधुनो मार्ग जा एवो ए प्रथम स्थानक अधर्म पद्धनो विचार एम कह्यो. ॥ ६८ ॥

॥ दीपिका—(सेजहत्ति) तद्यथा नामकश्चिद्वृद्धः पर्वताग्रे जातोमूले विन्नः शीघ्रं यथा निम्नं नीचं स्थानं ततः पतति एवमसावसाधुरपि नरके पतति ततोप्युद्धूतो गर्जाजि न याति एवं न तस्य किंचिन्नाणं नवति यावदागामिन्यपि कालेऽसौडुर्लेन बोधिः स्यात् (ए सठाणत्ति) तदेतत् स्थानमनार्यं यावदेकांतमिथ्यारूपमसाधु । तदेवं प्रथमस्याधर्मपाह्नि कस्य स्थानस्य विजंगोविजागः समारब्धातः ॥ ६८ ॥

बहुलास्तथा व्यपगतोग्रहसूर्यचंद्रज्योतिःपथोयेषां ते तथा । पुनरप्यनिष्ठापादनार्थं तेषां मेव विशेषणान्याह । (मेदवसेत्यादि) दुष्कृतकर्मकारिणां ते नारकास्तदुखोत्पादनार्थैवं नूतानवन्ति । तद्यथा । मेदवसामांसरुधिरपूयादीनां पटलानि संघास्तैर्जितानि पिबित्वीकृतान्यनुलेपनतलान्यनुलेपनप्रधानानि तलानि येषां ते तथा अशुचयोविष्टासृक्कृदप्रधानत्वादतएव विश्राः कुथितमांसादिकव्यकटमावलितत्वात् । एवं परमदुर्गन्धाः कुथितगोमायुकलेवरादपि असह्यगन्धास्तथा कृष्णाश्विर्वर्णानारूपतः । स्पर्शतस्तु कर्कशः कठिनोवज्रकंटकादप्यधिकतरः स्पर्शोयेषां ते तथा किंबहुनाऽतीव दुःखेनाधिसह्यन्ते । किमिति । यतस्ते नरकाः पंचानामपींद्रियार्थानामशोचनत्वादशुनास्तत्रच सत्त्वानामशुनकर्मकारिणामुदग्रदंडपातिनांच वज्रप्रचुराणां तीव्राश्चतिदुःसहवेदनाः शारीराः प्रादुर्भवन्ति ॥ ६६ ॥

एणेचेव एणएसु नेरइया णिदायं तिवा पलायंतिवा सूइंवा रतिंवा धीतिंवा मतिंवा उवलज्जन्ते तेणं तच्च उज्जलं विउलं पगाढं कडुयं कक्कसं चंमं दुक्कं दुग्गं तिवं डुरुहियासं एणरइया वेयणं पच्चणुप्पवमाणा विहरन्ति ॥ ६७ ॥

अर्थ—(एणेचेव एणएसुरनरइया के०) पणते नरकने विषे जे नारकी जीवोछे ते एटलावानां पामता नथी शुं नथी पामता ? तोके (णिदायंतिवा के०) निडा नथी पामता, (पलायंतिवाके०) घणी निडा जे प्रचला ते पण नथी पामता, (सूइंवाके०) श्रुति एटले विशेष ज्ञाननी स्मृति तेषण नथी पामता, (रतिंवा के०) चित्तने विषे रति पामता नथी, (धीतिंवा के०) विशेष धैर्य धृतिने पण नथी पामता, तथा (मतिंवा के०) बुद्धिने पण (उवलज्जन्ते के०) पामे नहीं (तेणंतच्च उज्जलं के०) ते नारकी ते नरकने विषे प्रवर्त्तमान थका उज्ज्वली केतां तीव्र उत्कृष्ट (विउलं के०) विस्तीर्ण (पगाढं के०) आकरी, (कडुयं के०) कडवी, (कक्कसं के०) कर्कश, (चंम के०) रौद्र, (दुःक्कं के०) दुःखनुं कारण, (दुग्गंतिवं के०) तीव्र दुर्ग, तीक्ष्ण, (डुरुहियासं के०) दुःखे सहन करवा योग्य (एणरइयावेयणं के०) नरकने विषे नारकीने वेदनाने (पच्चणुप्पवमाणाविहरंतिके०) जोगवता थका विचरेछे. काल अतिक्रमण करेछे ते उपर दृष्टांत कहेछे. ॥ ६७ ॥

॥ दीपिका—(एणेचेवत्ति) तेषु नरकेषु वेदनान्निनूता न निदायन्ते न प्रचलायन्ते ईषन्ति शामपि नगहन्तीत्यर्थः । श्रुतिंवा रतिंवा धृतिंवा मतिंवा नोपलज्जन्ते ते नारकास्तत्र उज्ज्वला मुत्कटां विपुलां प्रगाढां कटुकां कर्कशां चंडां दुःखरूपां तीव्रां दुरधिसह्यां नरकवेदनां प्रत्यनुभवमानास्तिष्ठन्ति ॥ ६७ ॥

यते । तद्यथा (इहखलुइत्यादि) प्राच्यादिषु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि संति विद्यन्ते ते चै
वंचूतान्वन्तीति । तद्यथा । न विद्यते सावद्यआरंजोयेपांते तथा अपरिग्रहानिष्किंचनाः
धर्मेण चरन्तीति धार्मिकायावद्धर्मेणैवात्मनोवृत्तिं परिकल्पयन्ति तथा सुशीलाः सुव्रताः सु
प्रत्यानंदाः सुसाधवः सर्वस्मात्प्राणातिपाताद्विरताएवं यावत्परिग्रहाद्विरताइति । तथा ये
चान्ये तथाप्रकाराः सावद्याआरंजायावदबोधिकारिणस्तेन्यः सर्वेन्योपि विरताइति ॥६९॥

से जहा एामए अणगारा नगवंतो इरियासमिया नासांसमिया एस
णासमिया आयाएनंमत्तणिकेवणासमिया उच्चारपासवणखेलसिं
घाणजल्लपारिष्ठावणियासमिया मणसमिया वयसमिया कायसमिया
मणगुत्ता वयगुत्ता कायगुत्ता गुत्ता गुत्तिंदिया गुत्तवंनचारी अकोहा अ
माणा अमाया अलोच्चा संता पसंता उवसंता परिणिवुत्ता अणासवा
अग्गंथा भिन्नसोया निरुवलेवा कंसपाइ वमुक्कतोया संखइव णिरंज
णा जीवइव अपडिहयगती गगणतलंपिव निरालंबणा वाठरिव अपडि
बंधा सारदसलिलइव सुद्धहियया पुक्करपत्तंइव निरुवलेवा कुम्भोइव
गुत्तिंदिया विहगइव विप्पमुक्का खग्गविसाणं एगजाया नारंमपस्कीव
अप्पमत्ता कुंजरोइव सोंभीरा वसन्नोइव जातत्तिमा सीहोइवडुद्धरिसा मं
दरोइवअप्पकंप्पा सागरोइवगंभीरा चंदोइवसोमलेसा सूरुओइव दित्ततेया
जच्च कंचणगंचइव जातरूवा वसुंधराइव सव्वासाविसहा सुदुयदुयासणो
विव तेयसा जलंता एत्तिणं॥७०॥तेसिंनगवंताण कव्वविपडिवंधेन्नवइ से
पडिवंधे चउविहे पप्पते तं जहा अंमएइवा पाठांतरेवोमजेइवा पोयएइवा
उग्गहेइवा पग्गहेइवा जन्नंजन्नंदिसं इहंति तन्नं तन्नं दिसं अपडिवद्धा
सुइच्चूया अप्पलदुच्चूया अप्पग्गंथा संजमेणं तवसा अप्पाणं नावेमाणे
विहरंति॥७१॥तेसिणं नगवंताणं इमा एतारूवा जाया माया वित्ती होत्ता
तंजहा चउत्तेज्जेत्ते उठेज्जेत्ते अद्धमेज्जेत्ते दसमेज्जेत्ते डुवालसमे ज्जेत्ते चउदसमे
ज्जेत्ते अद्धमासिएज्जेत्ते मासिएज्जेत्ते दोमासिए तिमासिए चाउम्मासिए पं
चमासिए उम्मासिए अडुत्तरंचणं उक्खित्तचरया सिक्खित्तचरया उक्खि
त्तसिक्खित्तचरगा अंतचरगा पंतचरगा लूहचरगा समुदाणचरगा सं

॥ टीका—एवं तावदयोगोलपाषाणदृष्टांतः शीघ्रमधोनिमज्जनार्थप्रतिपादकः प्रदर्शितो ऽधुना शीघ्रपातार्थप्रतिपादकमेवापरं दृष्टांतमधिकृत्याह । (सेजहाणामएइत्यादि) तद्यथा नाम कश्चिद्भूतः पर्वताग्रे जातोमूले भिन्नः शीघ्रं यथा निम्नं पतति एवमसावप्यसाधुकर्म कारी तत्कर्मवातेरितः शीघ्रमेव नरके पतति ततोऽप्युद्धृतोगर्जाज्जर्मवश्यं याति न तस्य किं चित्राणं नवति यावदागामिन्यपि काले दुर्जनधर्मप्रतिपत्तिर्नवतीति । सांप्रतमुपसंहरति (एसछाणोइत्यादि) तदेतत्स्थानमनार्थं पापानुष्ठानपरत्वाद्यावदेकांतमिथ्यारूपमसाधु । तदेवं प्रथमस्याधर्मपाक्षिकस्य स्थानस्य विजंगोविजागः स्वरूपमेव व्याख्यातः ॥ ६७ ॥

अहावरे दोच्चस्स द्वाणस्स धम्म पक्कस्स विजंगे एव माहिज्झइ इह ख लु पाइणंवा संतेगतिया मणुस्सा नवंति तंजहा अणारंजा अपरिग्ग हा धम्मिया धम्माणुया धम्मिठा जाव धम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणा वि हरंति सुस्सीला सुवया सुप्पडियाणंदा सुसाहु सवतो पाणातिवायाउ प डिविरया जावजीवाए जावजेयावन्ने तहप्पगारा सावज्जा अबोहिया कम्मंता परपाणपरियावणकरा कज्जंति ततोविपडिविरता जाव जीवाए॥६८॥

अर्थ—अथ हवे बीजो स्थानक धर्म पक्कनो विचार कहियेँ ठैयेँ. आजगत् मांहे नि श्वेँ पूर्वादिक दिशिने विषे कोइएक मनुष्य एवाठे ते कहेठे. निरारंजी, निःपरिग्रही धार्मि क धर्मानुगामि, धर्मज जेने इष्टठे. यावत् धर्मेकरी वृत्ति आजीविका करता यका विचरे ठे. सुशील, सुव्रत, रूडा आनंद पामनारा, सुसाधु, तथा सुखसाध्य पदवीरूप गुणे क री विराजमान, ते पुरुष सर्वथा प्राणातिपात यकी निवृत्त्या, जावजीव सुधी यावत्. जे बीजा, तथा प्रकारनां पापकारी, सावद्यकर्म अबोधिना करनार बीजा प्राणीने परिताप ना करनार कार्य करियेँ, तेवा कार्य यकी पण निवृत्त्या ठे. ॥ ६८ ॥

दीपिका—अथापरस्य द्वितीयस्थानस्य धर्मपक्कस्य विजंगः स्वरूपमेवमाख्यायते । य था प्राच्यादिदिक्कु मध्येऽन्यतरस्यां दिशि संति विद्यंते केचिन्मनुष्यानवंति । तद्यथा अना रंजाअपरिग्रहाधार्मिकाधर्मानुगाधार्मिष्ठाधर्मेणैव वृत्तिं कल्पयंतोविहरंति तथा सुशीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानंदाः सुसाधवः सर्वस्मात्प्राणातिपातादिरतायावत्परिग्रहादिरताः । ये चान्ये तथाप्रकाराः सावद्याअबोधिकारिणः कर्मकाः कर्महेतवः परप्राणपरितापनकरा आरंजाक्रियंते ततोविरताः ॥ ६८ ॥

॥ टीका—अथापरस्य द्वितीयस्य विजंगोविजागः स्वरूपमेवं वदयमाणनीत्या व्याख्या

जङ्घपारिष्ठावणिया समितियें समिता) एटले वडीनीत, जघुनीत, थूंक नासीकानो सीं
 घाण, शरीरनो मल, तेने जयणा सहित परतवे. एमपांच समितियें समिता, मन समि
 तियें सहित, वचन समितियें सहित, काय समितियें सहित, मन ने असंयम थकी गो
 पवीने प्रवर्त्तावे, माटे मनगुप्तियें गुप्त, वचनने असंयमथी गोपवीने प्रवर्त्तावे, माटे वच
 न गुप्तियें गुप्त, कायाने असंयमथी गोपवीने प्रवर्त्तावे, माटे कायगुप्तियें मुप्त, एरीतें त्र
 ण गुप्तियें गुप्त, तथा गुप्तेडिय एटले असंयम थकी इंडियोने गोपवी राखनार, नववा
 डविशुद्ध ब्रह्मचर्यना पालनार, क्रोध रहित, मान रहित, माया रहित, लोभ रहित,
 संता एटले मथ्यवर्त्तियें, अने पसंता, एटले बाह्य वृत्तियें उवसंता, एटले उपशांतते उचय
 थापि शांतवृत्तिवाला, परिनिवृत्ता एटले समस्त संताप वर्जीत, अनाश्रय एटले पाप क
 र्मे बंध थकी रहित, अग्रंथा एटले हिरण्यादिक परिग्रह थकी रहित, ठिन्नश्रोत एटले
 ठेद्योठे संसारनो प्रवाह जेणे, तथा निरुवलेवा एटले निर्लेप कर्मे मल थकी रहित, कं
 सपात्तीवमुक्ततोया एटले कांसाना पात्रनी पेठें पापरूप पाणी जेने ठवतुं नथी; जेम कांसा
 ना पात्रने पाणी न लागे तेम, ते साधुने पापरूप पाणी लागे नहीं, तथा शंखनी पेठें
 निरंजन एटले रागादिक रंग रहित, जीवनी पेठें अप्रतिहत गतिवाला जाणवा, एटले
 जेम जीवनी गति अप्रतिहतठे स्वलाय नहीं, तेम साधुने पण देश नगरादिकने विपे वि
 हार करवाने विपे अप्रतिहत अस्वलित गतिठे. आकाशनी पेठें निरालंब एटले आका
 श जेम स्तंनादिकना आलंबने रहितठे तेम, साधु पण गाम, नगर, कुलना आलंबनथी
 रहितठे. वायुनी पेठें अप्रतिबंध थका ग्रामने विपे एक रात्र, अने नगरने विपे पांच रा
 त्र, विचरे. गामेएगराइयं एगरेपंचराइया इति वचनात् शारद एटले शीतकाल तेनुं स
 लीज एटले पाणी तेनी पेठें अथवा आश्विन, अने कार्तिक मासना पाणीजेम निर्मलहो
 य, तेनी पेठें निर्मल रुदय वाला, (पुरकरपत्तंड्वनिरुवलेवा) एटले जेम कमलना पत्रने
 पाणी तथा कादव न लागे तेम, साधुने कर्मे रूप लेप न लागे. काचवानी पेठें गुप्तेडि
 य, जेम काचवो, चार पग अने पांचमी ग्रीवा गोपवीने प्रवर्त्ते तेम, साधु इंडियो गोप
 वीने प्रवर्त्ते. पक्षीनी पेठें विप्रमुक्त, अनियतवासी, एटले पक्षी जेम सर्व परिवार स्थान
 कनी ममता रहित होय, तेम साधुपण परिवारादिकनी ममताथी रहित होय. (खग्वि
 साणंवएगजाया) एटले गेंमानुं शींगडुं जेम एक होय, तेम साधु, राग द्वेष रहित थको
 क होय. नारंमपक्षीनी पेठें अप्रमत्त होय, जेम नारंम पक्षी अप्रमादी होयठे, तेम सा
 धु प्रमाद रहित थको धर्म कार्यने विपे प्रवर्त्ते. कुंजरनी पेठें शूरवीर एटले जेम हस्ती
 शूरवीर होय, तेम साधु कपायादिक निवारवाने शूरवीर होय, परंतु कायर पणु जणा
 वे नहीं, वृषजनी पेठें बलवंत जेम बेल नार उपाडे अंगीकार करे निर्वाह करे तेम सा

सठचरगा असंसठचरगा तज्जातसंठचरगा दिठलानिया अदिठला
निया पुठलानिया अपुठलानिया निखुलानिया अनिखुलानिया
अन्नायचरगा अन्नायलोगचरगा उवनिहिया संस्कादतिया परिमित
पिम्वाइया सुद्धेसणिया अंताहारा पंताहारा अरसाहारा विरसाहारा
लूहाहारा तुच्चाहारा अंतजीवी पंतजीवी आयंबिलिया पुरिमठिया विग
इया अमळमंसा ससिणो णोणियामरसन्नोइ ढाणाइया पडिमाठाणा
इया उक्कडुआसणिया ऐसज्जिया वीरासणिया दंभायतिया लगंमसाइ
णो अप्पानुडाअगत्तया अकंमुया अणिठुहा धुतकेसमंसरोमनहा सबगा
यपडिक्कम विप्पमुक्का चिठंति॥७३॥तेणं एतेणं विहारेणं विहरमाणा बहुइ
वासाइं सामन्नपरियागं पाउणंति बहुबहु आवाहंसि उप्पन्नंसिवा अप्पु
प्पन्नंसिवा बहुइन्नत्ताइं पच्चस्काइ पच्चस्काइत्ता बहुइं वासाइं अणसणाइ
ठेदिति अणसणाइं ठेदित्ता जस्सठाएकीरति नग्गन्नावे मुंमन्नावे अ
एहाणन्नावे अदत्तंवणगे अब्बतए अणोवाहणए नूमिसेज्जा फलगसेज्जा
कठसेज्जा केसलोए बंनचेरवासे परधरपवेसे लद्धाअलद्ध माणाअमा
णणान्नीलणान्निंदणान्निंसणान्निगरहणान्नि तज्जणान्नि तालणान्नि उ
च्चावयागामकंठगा बावीसंपरीसहो वसग्गअहियासिज्जंति तमठंआरा
हंति तमठ आराहित्ता चरमेहिं उस्सासनिस्सासेहिं अणंत अप्पुतरं
निवाघातं निरावरणं कसिणं पडिपुष्पं केवलवरणाणदंसणसमुप्पाडेंति
समुप्पाडेंतित्ता ततोपच्चा सिज्जंतिबुज्जंति मुच्चंति परिस्सिवायंति सवायं
ति सबडुस्काणं अंतकरेंति ॥ ७३ ॥

अर्थ-वली बीजे प्रकारें साधुना गुण देखाडे ठे. ते यथा नाम एवी संज्ञावनायें जे
म कोइएक उत्तम संघयणवंत, महाबलें करी सहित अणागार जगवंत होय, ते केवा
होय? तोके इया समितियें समिता, नाषासमितिये समिता, एटले सत्यनिरवद्य ना
षाना बोलनार, एषणासमितियें समिता, एटले बेंतालीश दोषरहित, आहारनी गवेष
णाना करनार, (आयाणचंममत्तणिकेवणासमितियेंसमिता) एटले माटीनुं जाजन, तथा
मात्रा, अने वस्त्रादिक ने जयणायें पुंजी प्रमार्जीने मूकनारा, (उच्चारपासवणखेलसिंघाण

क्षमण, त्रण मास क्षमण, चतुर्मासिक, पंच मासिक, ष मासिक, एवं तपना करनारा,
 (अष्टचरणं के०) अथवा एक साधु एवा अनिग्रहना करनाराते, ते कहेंते. (उक्ति
 तचरया के०) उक्तिस्तचर्या एटले पोताने अर्थे हांमजी मांहे यकी काढ्युं एहुं जे कु
 मार अन्न तेना लेनारा, (णिक्किस्तचरया के०) निक्किस्तचर्या एटले पिरसवाने अर्थे
 हांमजी मांहेयी काढी वली हांमजी मांहे प्रक्षेप्यो, एवा जे आहार तेनी गवेपणा करनारा,
 (उक्तिपिक्किस्तचरया के०) पूर्वोक्त वन्ने जातना आहारनी गवेपणा करनारा, (अं
 तचरया के०) जे गाममांहे ससता मूखनो आहार मले, तेना लेनारा, (पंतचर
 या के०) नीगस आहार जमता यका, तेमांथी जे वय्यो होय तेना लेनारा, (लूह
 चरया के०) जावजीव मुथी लूखा आहारना लेनारा, (समुदाणचरया के०) हर्ष सहित
 जे आहार आपे तेना लेनारा, (संसठचरया के०) खरडे हाथे आहार आपे तेना ले
 नारा, (असंसठचरया के०) अण खरडे हाथे आहार आपे तेना लेनारा, (तज्जात
 संसठचरया के०) ते जे डव्यें हाथ अथवा कडठी खरडी होय तेवा हाथे करी, अथ
 वा तेवी कडठीये करी, तेज आहार आपे, तेवा आहारना लेनारा, (दिष्ठजानिया
 के०) दीठा आहारनाज लेनारा, तथा (अदिष्ठजानिया के०) अणदीठा आहार, तथा
 अणदीठा दातार, तेनी गवेपणा करनारा, (पुष्ठजानिया के०) तथा पुठीनेज आहारना
 लेनारा, (अपुष्ठजानिया के०) अणपुठ्या आहारना लेनारा, (निस्कूलानिया के०)
 थोडुं अन्न आपे अने हेजणा करे एवा तुव आहारना लेनारा, (अनिस्कूलानिया
 के०) अतुव आहारना लेनारा, (अन्नायचरया के०) ज्यां कोइ पण डलखें नहीं
 त्यां अज्ञात आहारना लेनारा, (अन्नायलोगचरयाके०) अज्ञात लोकना कुत्सित अन्नना
 लेनारा, (उवनिहिया के०) जे आहार पोता यकी नजीक जाणे, तेना लेनारा,
 (संखादत्तिया के०) दात्तिनी संख्याना करनारा, (परिमितपिंमवाड्याके०) प्रमा
 णोपत पिंमना लेनारा, (सुखेसणिया के०) शुद्धएणिक दोष रहित एवा आहार
 ना गवेपण हार, (अंताहारा के०) अंताहारी एटले वाल, चणकादिकना आहारना
 गवेपनारा, (पंताहारा के०) तेज टाहुं उगखुं, एवा अन्नना लेनारा, (अरसा
 हारा के०) हिंग जीरादिकना वघारें रहित एवा अरस आहारना लेनारा (विरसाहा
 रा के०) जूना धान्य खांमेलाना आहारना लेनारा, (लूहाहारा के०) लूह आहारना
 लेनारा, (तुवाहाराके०) तुवआहारना लेनारा, (अंतजीवीके०) अंताहारें जीवे, (पंतजीवी
 के०) प्रांतआहारें जीवे, (आयंबिलिया के०) कूर, अडदना, वाकला लेइ, आयंबिल सदाय
 करे. (पुरंमछिया के०) सर्व काल वे पहोर दिवस वित्या पठी आहार जमे, (णिव
 गइया के०) सर्वकाल निवी करे, विगय रहित अन्न जमे, (अमज्जमंसाससीणो के०)

धु पण, व्रतजार निर्वाह करवाने सामर्थ्यवान् धर्मधुरंधर जाणवो, सिंहनी पेठें दुर्द्ध एटले सिंह जेम बीजा मृगादिक जानवरोने दुर्द्ध एटले तेनाथी पराजवाये नही, तेम साधु पण परीसह उपसर्गादिकें करी पराजवाये नहीं. मंदर एटले मेरुपर्वतनी पेठें अप्रकंप, जे म मेरुपर्वत कंपायमान न थाय, तेम साधु पण परीसह अने उपसर्गादिकें कंपायमान न थाय. समुद्रनी पेठें गंजीर, एटले समुद्र जेम गंजीर होयठे, तेम साधु हर्ष शोकादिक कारण रहित थका गंजीर होय. चंद्रमानी पेठें सोम लेश्यावंत एटले चंद्रमा जेम शीतल प्रकृतिवंत होय, तेम साधु सर्वकाल मननो उद्धार करनारो, महा शीतल प्रकृति सहित होय, सूर्यनी पेठें दीप्ततेज एटले सूर्य जेम तेजवंत होयठे, तेम साधुपण तपश्चर्यायें करी तेजवंत प्रतापवंत देखायठे. साचा सुवर्णनी पेठें जातिरूप सतेज, एटले सुवर्ण ने जेम मेल न लागे, तेम साधुने पण कर्म मेल नलागे. वसुंधरानी पेठें सर्व स्पर्श सहे एटले पृथ्वी जेम कांटा, कांकरी, अग्न्यादिकना सर्व स्पर्श सहन करे, तेम साधु पण क्षमागुणें सहित थको, टाढ तापादिकना स्पर्शने सहन करे. सुदुयदुतासणोविव तेयसाजलंता एटले रुडे डव्यें घृतादिक सींचतां जेम दुताशन जे अग्नि ते सदा ते यसा एटले तेजवंत देखायठे जाज्वल्यमान देखायठे तेम, साधु पण ज्ञान तेजें करी सर्वकाल तेजवंत देखायठे. ॥ ७० ॥ (एण्डिणंतेसिंजगवंताणंके०) ते जगवंत महिमावंत साधुने नथी कळविपडिवंधेनवइ एटले क्यांहि पण प्रतिबंध नथी. सेपडिवंधे चउविहेपमुत्ते एटले ते प्रतिबंध चार प्रकारनो कह्योठे, ते कहेठे. (अंमएइवा के०) जे अंम थकी उपजे एवा पट्टी कीडा मयूरादिक ते आश्री प्रतिबंध नथी, (पोयएइवा के०) पोत ते हस्त्यादिकना बालक ते आश्रित प्रतिबंध नथी, उग्गहेइवा के०) उग्रह एटले वस्ति पीठ फलगादिक तेनो पण प्रतिबंध नथी, (पग्गहेइवा के०) उंधीक उपग्रहिक उपकरण तेनिमित्त प्रतिबंध नथी, (जन्नंजन्नंदिसंइहंति के०) जे जे दिशायें विहार करवा वांठे, (तन्नंतन्नंदिसं अण्णडिबद्धा के०) ते ते दिशायें अप्रतिबंध पणो विचरे. (सुइजूया के०) शुचिर्नूत निर्मलान्तर आत्मावंत (अण्णलहुजूया के०) अल्प लघुनूत एटले अल्प परिग्रही थका, (अण्णग्गंयाके०) अल्प ग्रंथवंत बहुश्रुत, (संजमेणंतवसा के०) संयम अने तपें करी (अण्णाणंजावेमाणे के०) पोताना आत्माने जावता थका, (विहरंति के०) विचरे. ॥ ७१ ॥ (तेसिंणं जगवंताणं के०) ते जगवंत एटले साधुने, (इमाएतारूवा के०) एवा ए तद्रूप (जायामायावित्तिहोढा के०) संयमयात्रा एटले संयमनो निर्वाह, तेने अर्थें, मात्रावृत्ति प्रमाणोपेत जातपाणी लेवुं, ते तपें करी निर्मल थाय. (तंजहा के०) ते कहेठे. एक उपवास, वे उपवास, त्रण उपवास, चार उपवास, पांच उपवास, ष उपवास, सात उपवास, अर्द्धमासना उपवास, एक मास क्षमण, वे मास

उ के०) जन्मनां कर्मरूपकरणीने उघाडी, हेलना करतां पण समता नाव धरे. (निंद
 णाउ के०) कोइ निंदा करे, (खिसणाउ के०) कोइ बीजा लोकोनी साखें हेलना
 करे, (गरहणाउ के०) कोइ तेना मुख अगलज हेलना करे, (तळणाउ के०) कोइ
 तळना करे, (तालणाउ के०) कोइ ताडना करे, (उच्चावयागामकंटगा के०) उंचा
 नीचा ग्रामकंटक एटले ग्रामीण लोकना वचन, पांच इंडियने कंटक समान, तेने सहन
 करे, (बावीसंपरीसहोवसग के०) बावीश परिसह अने देवादिकना करेला उप
 सर्गादिक ए सर्वने (अहियासिळ्ळंति के०) मन वचन अने कायायें करी, अहियासे
 एटले सहन करे, (तमछंआराहंति के०) साधु ते अर्थ जे सम्यक् ज्ञान दर्शन चारित्र रूप
 प तेने आराधे, (तमछंआराहिता के०) ते ज्ञान दर्शन चारित्ररूप अर्थ आराधिने,
 (चरमेहिंउस्तासनिस्तासेहिं के०) ठेला उश्वास, निःश्वासें ज्ञान उपजे ते केवो ज्ञान
 उपजे, ते कहेठे. (अणतं के०) अंतरहित, (अणुत्तरं के०) प्रधान, (निद्यायायं के०)
 निर्व्यायात, (निरावरणं के०) आवर्ण रहित, (कसिणं के०) कृत्स्नं संपूर्ण, (पडिपु
 स्सं के०) परिपूर्ण एवो, (केवलवरणाणदंसणसमुप्पाडेंति के०) प्रधान केवलज्ञान
 अने केवलदर्शन, पामे (समुप्पाडेतिताके०) ते केवल ज्ञान अने केवल दर्शन उपजा
 वीने एटले पामिने, (ततोपत्ता के०) तेवार पठी (सिळ्ळंतिके०) सीजे एटले तेने सर्व
 अर्थनी सिद्धि आय, (बुळ्ळंति के०) चउदराज लोकनुं स्वरूप बुजे, (मुच्चंति के०) स
 र्व दुःख थकी मूकाय, (परिस्मिदायंति के०) कर्मरूप दावनजने उपशमाववे करी शी
 तलीनूत आय (सबडुत्काणं अंतकरेंति के०) सर्व दुःखनो अंत करे, ॥ ७३ ॥

॥ दीपिका—प्रकारांतरेण पुनः साधुगुणानाह । (सेजहत्ति) तद्यथानाम केचन जगवंतोऽन
 गाराजवंति । ईर्यासमिताइत्यादि सुगमं । यावत्सुदुतदुताशनश्च दीतवन्दिह्रिव तेजसाज्वलं
 तो दीप्यमानाः ॥ ७० ॥ (एवंप्रति) नास्ति तेषां कुतश्चित्प्रतिबंधः । प्रतिबंधश्चतुर्विधः । तद्यथा ।
 अंमजोहंसादिः । अंडकंवा मयूरांडकादि क्रीडामयूरादिहेतुः स्यात्तेन तत्र निबंधः स्यात् ।
 पोतजे हस्त्यादौ पोतके वा शिशुत्वात्प्रतिबंधः स्यात् । अथवा (अंमजोऽवाबोडजोऽवाऽ
 तिपाठांतरं) अंडजं शणिकादिवस्त्रं बोडजं कार्पासं वस्त्रं तत्र प्रतिबंधः स्यात् (उग्गहेऽवा)
 अवगृहीतं परिवेषणार्थमुत्पाटितं नक्तपानं प्रगृहीतं नोजनार्थमुत्पाटितं तदेव । अथवा
 अवग्रहिकं वसतिपीठफलकादि औपग्रहिकं वा दंडकाद्युपधिजातं प्रगृहीतं तु रजोहरणाद्यो
 धिकोपधिरूपं तत्र प्रतिबंधः स्यात् । (जस्संति) यां यां दिशमिहंति विहर्तुं तां तां दिशं वि
 हरंति । किंनूताः । अप्रतिबद्धाः शुचिर्नूतानावशुद्धिमंतः श्रुतिनूतावा प्राप्तसिद्धांताः लघुता
 अल्पोपधयोऽगौरवाश्च अनल्पग्रंथाबद्धागमाः न विद्यते आत्मनः संबन्धी ग्रंथोहिरण्यादिर्ये

मद्य मांसना परित्यागी होय, (एणियामरसनोइ के०) सर्व काल अत्यंत सरस आहार लीये नहीं, (छाणाइया के०) सर्वकाल कायोत्सर्गना करनारा, (पडिमछाइया के०) प्रतिमाना वहणनारा, (उक्कडआसणिया के०) एक स्थानकें केटलो एक काल निवृत्तियें रहे, (एसिज्जियाके०) निषेधआसनना बेसनारा एटले निषेध पदार्थयुक्तपृथ्वीपर बेसे, (वीरासणिया के०) वीरासने करी रहे, बाजोठ उपर वेशी, पग नीचामूके, पढी बाजोठ दूर करीने तेज आसने बेसे. (दंमयतिया के०) दंमनी पेठें लांबो थयो थको रहे. (लगंमसाइणो के०) वांका काष्ठनी पेठें शयन करे, मस्तक, पानी अने वासो, तेने नूमीलागे, परंतु बीजे नलागे (अण्णाउडाअगत्तया के०) वस्त्र रहित, वस्त्ररूप प्रावरण न राखे, (अकंदुयाके०) शरीरें खाजी नखणे, (अणिहुहाके०) मुखनुं थूंक परतवे नहीं, (धुतकेसमंसरोमनहाके०) माथाना केश, गुह्यस्थानकना केश, दाढीमुठना केश, काखली ना केश, शरीरनां रोम, तथा नख. समारे नहीं, (सवगायपडिक्कमविप्पमुक्का के०) सर्व गात्र एटले शरीरनी शुश्रूपा करवा थकी विप्रमुक्त, एटले मूकाणा थका, (चिठंतिके०) रहे. ॥७१॥ (तेणंएतेणंविहारेणंविहरमाणा के०) तेसाधु एवा उग्र विहारे करी विचरता थका (बहुइंवासाइ के०) घणाएक वर्ष (सामन्नपरियागंपाउणंति के०) चारित्र पर्याय पाले. एवो चारित्र पाली (बहुबहुआबाहंसि के०) रोगादिकनी आबाधा (उपन्नसिवा के०) उपनी, तथा (अणुपन्नसिवा के०) अणुउपने ठते (बहुइंनत्ताइंपच्चारकाइके०) घणानात पाणी पच्चरके. (पच्चरकाइत्ता के०) ते पच्चरकीने (बहुइंवासाइअणसणाइंठे दिंति के०) घणा काल सुधी अनशन पाले, (अणसणाइंठेदिता के०) ते अनशन पाली ने किंबहुना शुंजाजुंकहेवाथी? (जस्सछाएकीरतिके०) जे साधुधर्मने अर्थे आधर्म एवोके, लोहगोलकनी पेठें निरास्वाद खड्गधारानी पेठें डुसाध्य, एवो चारित्र पाले. (नग्गजावेके०) नग्नपणानो जाव एटले प्रमाणोपेत वस्त्रपहेरें, (मुंमजावे के०) पांचइंड़ियो तथा चार कयायनो संवर करे, (अएहाणजावे के०) अंगोल स्नान नो त्यागजाव करे, (अदंतंव एगे के०) दातण करवानो परिहार करे, (अठत्तएके०) मस्तकें ठत्र धरावे नहीं, (अणोवाहणए के०) पगरखानो त्याग करे, (नूमिसेज्जा के०) नूमिकाने विषे शयन करे, (फलगसेज्जा के०) पाट, पाटीया उपर शयन करे, (कठसेज्जा के०) काष्ठ, पापाण उपर शयन करे (केसलोए के०) मस्तकें केशनो लोच करे, (बंनचेरवासे के०) ब्रह्मचर्यने विषे वास करे, अर्थात् ब्रह्मचर्यने पाले, (परधरपवेसे के०) निह्मा ने अर्थे पारका घरने विषे त्रमण करे, (लक्षाअलक्ष के०) त्यां परधर त्रमण करतां कदाचित् निह्मानो प्राप्तिथाय, अथवा नथाय, तोपण समता जाव धरे, (माणाअ माणणाउ के०) मान, अथवा अपमान, देता थका पण समता जाव धरे. (हीलणा

तद्यपि कंबजवस्त्रादिधारणाजावः अनुपानत्कता पाङ्कजाद्यजावः नूमिशयनं फलकशयनं काष्ठशयनं केशलोचः ब्रह्मचर्यधारणं । निह्कार्यं परगृहप्रवेशः लब्धमानापमानानि हेजन हिंसागर्हातर्जनताडनानि उच्चावचग्रामकंटकाः शुजाशुजांश्चिद्यविपचारागदेषरहिततया सोढव्याइत्यर्थः । द्वाविंशतिः परीपहाः । देवादिकृताउपसर्गाध्यध्यास्यंते यदर्थमेताडुष्कराः क्रियाः क्रियंते तमर्थं सम्यक् ज्ञानदर्शनचारित्राख्यमाराध्य चरमरुद्धासनिःश्वासैः प्रांतसमयं यावदित्यर्थः । ततोऽनंतमनुत्तरं निर्व्याघातं प्रतिपूर्णं केवलवरज्ञानदर्शनमाप्नुवंति ततः सित्थ्यंति मोक्षमाप्नुवंतीति ॥ ७३ ॥

॥ टीका—पुनरन्येन प्रकारेण साधुगुणान् दर्शयितुमाह । (सेजहेत्यादि) तद्यथानाम केचनोत्तमसंहननधृतिबलोपेताअनगाराजगवंतोजवंतीति । ते पंचनिः समितिनिः समिताः । एवमित्युपदर्शने । औपपातिकमाचारांगसंबन्धि प्रथममुपांगं । तत्र साधुगुणाः प्रबन्धेन व्यावर्ण्यंते तदिहापि तेनैव क्रमेण दृष्टव्यमित्यतिदेशः । यावद्धूतमपनीतं केशश्मश्रुलोमनखादिकं येस्ते तथा सर्वगात्रपरिकर्मविप्रमुक्तानिष्प्रतिकर्मशरीरास्तिष्ठंतीति ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ तेचोग्रविहारिणः प्रव्रज्यामनुपाढ्य, बाधारूपे रोगातंके समुत्पन्नेऽनुत्पन्ने वा जक्तप्रत्याख्या नं विदधति । किंबहुनोक्तेन यत्कृतेऽयमयोगोलकवन्निरास्वादः करवालधारामार्गवदुरध्यवसायः श्रमणजावोऽनुपाढ्यते तमर्थं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राख्यमाराध्य व्याहृतमनं तं मोक्षकारणं केवलज्ञानमाप्नुवंति केवलज्ञानावाप्तेरूर्ध्वं सर्वदुःखविमोक्षलक्षणं मोक्षमवाप्नुवंतीति ॥ ७३ ॥

एगच्चाए पुणएगे जयंतारो जवंति अवरंगंपुण पुव्वकम्मावसेसेणं कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवताए उववत्तारो जवंति तंजहाम हट्ठिएसु महजुत्तिएसु महापरिक्कमेसु महाजसेसु महाबलेसु महाणुजावेसु महासुखेसु तेणं तच्च देवा जवंति महट्ठिया महजुत्तिया जाव महासुखा हारविराइयवच्चा कडगतुडियथंनियन्नुया अंगय कुंमल मङ्गमयल कन्न पीढधारी विचित्तहत्ताजरणा विचित्तमालामज्जलिमज्जडा कल्लाणगंधपवर वत्तपरिहिया कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा नासुरवोंदीपलंबवणमाल धरा दिव्वेणं रूवेणं दिव्वेणं वन्नेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फासेणं दिव्वेणं संघाएणं दिव्वेणं संगणोणं दिवाए इट्ठिए दिवाए जुत्तीए दिवाए पच्चाए दिवाए ग्याए दिवाए अच्चाए दिव्वेणं तेयणं दिवाए लेसाए दसदिसाउ उज्जो

षां तेऽनात्मग्रंथाऽस्ति वा॥७१॥तेषां साधूनां जगवतां (इमाए) तद्रूपायात्रामात्रा वृत्तिः संयम
यात्राप्रमाणाजीविकाऽनवत् । तद्यथा । चतुर्थजन्तुमेकोपवासः षष्ठजन्तुं यावत् षण्मासिकं ।
अथच (उत्कृष्टचरयति) उत्कृष्टं स्वकार्याय पाकजाजनादुद्धृतं तदर्थमनियग्रहतश्चरन्ति तज्जवे
षणाय गच्छन्तीति उत्कृष्टचरकाः । (निस्कृष्टचरयति) निस्कृष्टजाजनादनुद्धृतं तदर्थमनि
ग्रहतश्चरन्ति तज्जवेषणाय गच्छन्तीति निस्कृष्टचरकाः । (उत्कृष्टनिस्कृष्टचरयति) पाकजा
जनादुत्कृष्टं तत्रैवाऽन्यत्र वा स्थाने यदन्नं तदर्थमनियग्रहवन्तश्चरन्ति । अन्तेन प्रांतेन रू
क्षेण जक्तादिना चरन्ति ये ते तथा समुदानेन निक्षया चरन्तीति (संसृष्टेन) खरन्ति तेन
हस्तादिना दीयमानं संसृष्टमुच्यते उक्तविपरीतमसंसृष्टं तेन चरन्ति (तज्जायति)
तज्जातेन देयद्व्याविरोधिना यत्संसृष्टं हस्तादि तेन चरन्ति ते तथा । (दिष्ठलानियति)
दृष्टस्यैव जक्तादेर्लानः अदृष्टस्यापकवरकादिमध्यान्निर्गतस्य श्रोत्रादिभिः कृतोपयोगस्य
जक्तादेर्लानस्तेन चरन्ति ये ते तथा । (पुष्ठलानियति) पृष्ठस्यैव हे साधो! किंते दीयते
इत्यादिप्रश्नेन योजानः सयेषामस्ति ते तथा । एवमपृष्ठलानिकाविपरीताः । निक्षेव निष्ठा तु
ब्रह्मवद्भातं वा तद्वानोयेषामस्ति ते तथा अनिष्ठा लानिका विपरीताः । अज्ञातचरका अज्ञा
तगृहेषु चरन्तीत्यनियग्रहवन्तः अन्नं नोजनं वा ग्लायन्ति अन्नग्लायिकास्तेच अनियग्रहविशेषा
त्प्रातरेवान्नं गृह्णन्ति (उवणिहया) उपनिहि तं यथाकथंचिदासनीनूतं तेन चरन्ति ये ते उपनि
हितकाः संख्याप्रधानादन्नयोयेषां ते तथा । प्रातरेवग्रहं जक्तादि (परिमियति) परिमितः पिंड
पातः अर्धपोषादिलानोयेषामस्ति ते तथा । (सुक्षेसणिया) शुक्षेपणाः शुद्धस्य वा निर्व्यंजन
स्य कूरादेरेषणा येषामस्ति ते अंतप्रांतवह्नवणकादिः सव्याहारोयेषां ते तथा । विरसं नीरसं
शीतलीनूतं रूक्षाहाराः (अंबिलिया) आचाम्लं उदनकुल्मापादि तेन चरन्तीति । निर्विकृति
काः घृतादिविकृतित्यागिनः अमद्यमांसाशिनः मद्यमांसं नाश्रन्तीति । (नोनियागति) ननित्यं
रसज्जिनः (नेसज्जीया) निषद्यायुतायां नूमौ उपविशनं तथा चरन्तीति नैषद्यकाः । वीरा
सनं सिंहासननिविष्टस्य नून्यस्तपादस्य सिंहासनापनोदे सति यादृशमवस्थानं तद्यस्यास्ति
सवीरासनिकः (दंडायतिया) दंडस्येवायतमायामोयेषां ते दंडायतिकाः । लग्नं वक्रका
ष्ठं तद्वत् शेरते ये ते लग्नशायिनः पार्श्विका शिरश्च पृष्ठमेव वा नूमौ लगति तथा शयनं
कुर्वन्ति आतापका आतापनाग्राहिणः (अप्पाउडा) अप्रावृताः प्रावरणवर्जकाः (अगंरु
या) अकंमूयकाः (अनिष्ठहा) अनिष्ठीवनाः (धुतमंससति) धूतानि नीतिकर्मतया त्य
क्तानि केशश्मश्रुरोमाणि शिरोजकूर्चकक्षादिलोमानि यैस्ते तथा सर्वशरीरपरिकर्मणा रहि
ताऽत्यर्थः॥७१॥(तेपन्ति) ते साधवएवं विहृत्य बहूनि वर्षाणि श्रामण्यपर्यायमनुपाव्य (आ
बाहंसति) रोगातंके उत्पन्नेऽनुत्पन्ने वा जक्तप्रत्याख्यानं कुर्वन्ति । किं बहुना यत्कृते क्रियते
नम्रनावोमुंडनावश्च (अस्हाणगे) स्नानानावः अदंतधावनं अठत्रकं शिरसि आतपे प

संतापोऽणं के०) दिव्य संस्थान समचतुरस्र रूप तेणे करी सहित, (दिवाएइड्डीए के०) दिव्य वैमानादिकनी रुद्धि, तेणे करी सहित, (दिवाएजुत्तीए के०) दिव्यद्युति एटले प्रधान अन्योन्य नक्तियें करी सहित, (दिवाएप्पन्नाए के०) दिव्य प्रज्ञा एटले कांती तथाविध इव्य जोडवाने प्रज्ञावे महात्में करी सहित, (दिवाएठायाए के०) दिव्य प्रतिविंब एवा रूपें करी सहित, (दिवाएअच्चाए के०) दिव्य अर्चा, (दिवेणंतेयणं के०) प्रधान एवी शरीर यकी निकलति जे तेजनी ज्वाला तेणे करी सहित, एटले दिव्यतेजें करी सहित, (दिवाएलेसाएके०) अन्यंतरना परिणामरूप शुक्लादिक लेख्यायें करी सहित त यका, (दसदिसाउंउज्जावेमाणा के०) प्रधान शरीर माहेली कांतियें करी दशेदिशा उने उज्वल करता, (पन्नासेमाणा के०) दशेदिशाउने अलंकारता प्रकासता, (गइक द्वाणा के०) देवता संवंधिनी गतियें करी प्रधान, (तिइकद्वाना के०) देवता संवंधिनी स्थितियें करी कल्याण एटले प्रधान, (आगमेसिज्जयाविज्जवंति के०) आगमिक कालें जइक प्रधान मनुष्य जव रूप संपदा पामवा आश्री तथा रूढा धर्म प्रतिपत्ति सहित प्रत्यें पामवा आश्री आगमिक कालें जइक कह्यावे. ए स्थानक आर्य याव त सर्व दुःख यकी रहित यवानो मार्ग एकांत सम्यक्, सत्य, सुसाधुहुं स्थानक ठे, एटले बीजुं स्थानक धर्मपद्धनो विचार एम कह्यो. ॥ ७४ ॥

॥ टीपिका—(एगच्चाएत्ति) एके पुनरेकयार्चया एकेन शरीरेण एकजवाळा मोहगंता रः स्युः । एके पुनः पूर्वकर्मावशेषे सति कालं कृत्वाऽन्यतरेषु देवल्लोकेषु देवतयोत्पद्यंते । तद्यथा । महर्द्धिमहाद्युतिमहाशुक्लमहावलमहानुजावमहासुखेषु देवल्लोकेषु । देवास्ते प्येवंचूताइत्याह । महर्द्धिकादयस्तथा हारविराजितवहसः कटकत्रुटितस्तंजितशुजाः अंगदकुंडलघृष्टगंडतलकर्णपीठधराविचित्रहस्तानरणाः विचित्रमालामुकुलितमुकुटाः परिहितकल्याणप्रवरवस्त्राः कल्याणप्रवरमाल्यानुलेपनधराः (नासुरबोंदी) नास्वरशरीराः प्रलंबवनमालाधराः (दिवेणंति) दिविज्जवं दिव्यं तेन रूपेण यावदिव्यया इव्यलेखया युतादशदिशोविद्योतयंतः प्रज्ञासयंतोगत्या देवल्लोकरूपया कल्याणाः शोचनाः स्थित्या उत्कृष्टमध्यमया कल्याणाः (आगमेसिति) आगामिनि कालें जइकाः शोचनमनुष्यजवं प्राप्ताः सधर्मप्रतिपत्तारः स्युः । तदेतत्स्थानमार्य साधु श्रेष्ठ । एतद्वृत्तीयस्य स्थानस्य धर्मपादिकस्य विज्जंगोविचारः समाख्यातः ॥ ७४ ॥

॥ टीका—एके पुनरेकयार्चयैकेन शरीरेणैकस्माद्वा जवात्सिद्धिगतिं गंतारोजवन्ति अथ ते पुनस्तथाविधपूर्वकर्मशेषे सति तत्कर्मवशगाः कालं कृत्वा वैमानिकेषु देवेषूत्पद्यंते तत्रे

वेमाणा पन्नासेमाणा गइकल्लाणा ठिइकल्लाणा आगमेसिजहयावि
जवंति एसठाणे आयरिए जाव सबडुक्कपहीणमग्गे एगंतसम्मे सुसा
हू दोच्चस्स ठाणस्स धम्मपक्कस्स विजंगे एवमाहि ए ॥ ७४ ॥

अर्थ—(एगच्चाए के०) एम कोइ एक पुरुष (पुणे के०) वली (एगे के०) एक
ज शरीरें एटले तेज एक नवमां (नयंतारोजवंति के०) सिद्धिगति गामि होय. (अ
वरेपुण के०) अपर एटले बीजा वली (पुवकम्मवसेसेणं के०) जेने पूर्वकृत कर्म अ
वशेष रह्यां होय तो तेवा पुरुष (कालमासेकालंकिच्चा के०) कालने अवसरें काल क
रीने (अन्नयरेसु के०) अन्यत्र (देवलोएसु के०) देवलोकने विषे (देवनाएउववत्तारो
जवंति के०) देव पणे उपजनार थाय (तंजहा के०) ते देवलोक केवा होय तेकहेठे
(महड्डिएसु के०) महर्द्धिक महोटी रुद्धिना धणी, (महज्जुत्तिएसु के०) महाज्युति
वान, (महापरिक्कमेसु के०) महोटा पराक्रम वाला, (महाजसेसु के०) महोटा यश
ना धणी, (महाबल्लेसु के०) महोटा बलवान, (महाणुजावेसु के०) महोटा अतिश
यवान एवा महानुजाव वैक्रियादिक शक्तियें करी सहित होय. (महासुखेसु के०) महोटा
सुखना धणी, एटला वाना जेस्थानकने विषेठे (तेणंतडदेवानजवंति के०) ते त्यां देवता
पणे होय, ते देवता केवा होय. ते कहेठे. महोटी रुद्धियादिक गुणें सहित यावत् महो
टां सुख सहित (हारविराड्यवहा के०) हारें करी विराजित शोभायमानठे, तद्दय
कमल जेनां वली (कडगतुडियथंनियनूया अंगयं के०) कटक, केयूर, अंगदादिकें
करी स्तंजितठे जुजा जेनी, वली देदीप्यमान (कुंमलमछगंमयल के०) कुंमलें करी
घसायेला एवा गालना तट जेणे शोभित कखाठे (कन्नपीठधारी के०) कुंमलना आधार
माटें कानठे माटे कर्णपीठ धारी कह्या अथवा कर्णपीठते काननुं आनरण विशेष जाणवुं.
ते आनरण कुंमलठे, तेना धरनारा. (विचित्तहत्तानरणा के०) विचित्रप्रकारना मुद्रादि
क आनरण जेना हाथमां रहेलांठे तेणेकरीसहित (विचित्तमालामउलिमउडाके०) वि
चित्र प्रकारनी माला सहित मुकुटना धरनार, (कल्लाणगंधपवरवत्तपरिहिया के०) कल्या
णकारी सुगंधित वस्त्रना पेरनार, तथा (कल्लाणगपवरमल्लाणुलेवणधरा के०) कल्याण
कारी प्रवर माढ्य विलेपनना धरनार, (जासुरबोंदीपलंबवणमालधरा के०) देदीप्य
मान शरीर प्रलंब एवी लटकतिजे वनमाला रूप आनरण विशेष, तेना धरनारा, (दि
व्वेणंरुवेणं के०) प्रधान रूपें करी सहित, (दिव्वेणंवन्नेणं के०) दिव्य वणेंकरी सहित,
(दिव्वेणंगंधेणं के०) दिव्य गंधें करी सहित, (दिव्वेणंफासेणंके०) दिव्य स्पर्शें करी सहि
त, (दिव्वेणंसंघाएणं के०) दिव्य शरीरनो संघातन समुदाय तेणे करी सहित, (दिव्वेणं

प्राणातिपातं यकी, अत्यंतं पणं विरम्याते विरक्तं ययाते, जाव जीव सुधी एकेक प्राणी जे पृथिव्यादिक द्वार तेने हणवा यकीअत्यंत विरम्या नयी उंसखा नयी, एटले एक सूक्ष्म प्राणातिपातं यकी अविरता इत्यादिक सर्वपद, जेवां अविरतने आजावे कहांते, तेवां आहीं पण जाणीजेवां, परंतु एटलुं विशेषते जे; एक पक्षें विरति, अने एक पक्षें अविरति, (जावजेयावस्से के०) यावत् जेकांइ अनेरा तथाप्रकारना पूर्वोक्त सावद्य अबो धिनां कारण एवा कर्म रूप व्यापार, बीजा जीवोने परितापना करनार नीपजावीयें, ते यकी पण एक पक्षें विरति, अने एक अपक्षें अविरति, ते विरताविरत कहियें. ॥७५॥

॥ टीपिका—अथापरस्य तृतीयस्थानकस्य मिश्रकारणस्य विजंगः स्वरूपमाख्यायते । (इहखलु इत्यादि) एतच्च यद्यपि मिश्रत्वाद्धर्माधर्मान्यां युतं नवति तथापि धर्मनूयिष्ठत्वाद्धार्मिकपक्षेवावतरति । यथा बहुषु गुणेषु मध्यपतितोऽल्पदोषो न स्वरूपं लभते कलंकश्च चंडिकायां बहुदकमध्यपतितोऽमृत्स्वंडावयवो न जलं कलुषयितुमलं एवमधर्मोऽपि धर्मं, ततोयं मिश्रपक्षोऽधर्मपक्षेवेति स्थितं । इह जगति प्राच्यादिदिक्षु एके शुभकर्माणो मनुष्याः स्युः । तद्यथा अल्पेष्वाः अल्पारंजाधार्मिकवृत्तयः शीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानंदाः साधवः स्युः । तेच एकस्मात् स्थूलात् संकल्पकृतात्प्राणातिपातान्निवृत्ताः । एकस्माच्च सूक्ष्मादारंजजादप्रतिविरताः । एवं शेषाण्यपि व्रतानि वाच्यानि । (जावजेयावस्सेति) ये चान्ये सावद्याः कर्मरंजास्तेन्येकस्माद्यंत्रपीडानिर्लोठनरूपीवलादेर्निवृत्ताः । एकस्माच्च क्रयविक्रयादेरनिवृत्ताः ॥ ७५ ॥

॥ टीका—अथापरस्य तृतीयस्य स्थानस्य मिश्रकारणस्य विजंगः समाख्यायते । (इहखलु इत्यादि) एतच्च यद्यपि मिश्रत्वाद्धर्माधर्मान्यामुपेतं तथापि धर्मनूयिष्ठत्वाद्धार्मिकपक्षेवावतरति । तद्यथा । बहुषु गुणेषु मध्यपतितोऽदोषो नात्मानं लभते कलंकश्च चंडिकायास्तथा बहुदकमध्यपतितोऽमृत्कलावयवो नोदकं कलुषयितुमलं एवमधर्मोऽपि धर्ममिति स्थितं । धार्मिकपक्षेवायं । इहास्मिन् जगति प्राच्यादिषु दिक्षु एके केचन शुभकर्माणो मनुष्या नवन्तीति । अल्पाः स्तोकाः परिग्रहारं जेप्विज्ञातः करणप्रवृत्तिर्येषां ते तथा एवंभूताधार्मिकवृत्तयः प्रायः सुशीलाः सुव्रताः सुप्रत्यानंदाः साधवो नवन्तीति । तथैकस्मात् स्थूलात्संकल्पकृतात् प्रतिनिवृत्ता एकस्माच्च सूक्ष्मादारंजजादप्रतिनिवृत्ता एवं शेषाण्यपि व्रतानि संयोज्यानि । एतस्मादपि सामान्येन निवृत्ता इत्यतिदिशन्नाह । (जेयावस्से इत्यादि) । ये चान्ये सावद्यानरकादिगमनहेतवः कर्मसमारंजास्तेन्येकस्माद्यंत्रपीडननिर्लोठनरूपीवलादेर्निवृत्ता एकस्माच्च क्रयविक्रयादेरनिवृत्ता इति ॥ ७५ ॥

इसामानिकत्रयस्त्रिंशत्लोकपालपार्षदात्मरक्षप्रकीर्णेषु नानाविधसमृद्धिषु नवंतीति नत्वा नियोगिककिट्विषिकादिष्विति । तदेवाह । (तंजहेत्यादि) तद्यथा महर्ध्यादिषु देवल्लोके भूत्पद्यन्ते । देवास्त्वेवंनूतानवंतीति दर्शयति । (तेणंतब्देवा इत्यादि) ते देवानानाविध तपश्चरणोपात्तशुनकर्मणोमहर्ध्यादिगुणोपेतानवंतीत्यादिकः सामान्यगुणवर्णकः । ततो हारविराजितवह्नसइत्यादिकआनरणवस्त्रपुष्पवर्णकः । पुनरतिशयापादनार्थं दिव्यरूपादिप्रतिपादनं चिकीर्षुराह । (दिव्येणरूवेणमित्यादि) दिविनवं दिव्यं तेन रूपेणोपात्ताया वदिव्यया इव्यलेश्ययोपेतादशापि दिशः संमुद्योतयंतस्तथा प्रजासयंतोऽलंकुर्वंतोगत्या देव लोकरूपया कल्याणाः शोभनागत्या वा शीघ्ररूपया प्रशस्तविहायोगतिरूपया वा कल्याणास्तथा स्थित्या उत्कृष्टमध्यमया कल्याणास्ते नवंति तथाऽऽगामिनि काले नडकाः शोभनमनुष्यनवरूपसंपदुपेतास्तथा सधर्मप्रतिपत्तारश्च नवंतीति । तदेतत्स्थानमार्यमेकांतेनैव सम्यग्भूतं सुसाध्विति । एतद्वितीयस्य स्थानस्य धर्मपाक्षिकस्य विजंगएवमाख्यातः॥७४॥

अहावरे तच्चरुस ढाणरुस मीसगरुस विजंगे एव माहिज्जइ इह खलु पाईणंवा संतेगतिया मणुरसा नवंति तंजहा अप्पिह्वा अप्पारंजा अप्परिग्गहा धम्मिया धम्माणुया जाव धम्मेणं चेव वित्तिकप्पेमाणा विहरंति सुसीला सुवया सुपडियाणंदा साहू एगच्चाउ पाणाइवायाउ पडिविरता जावजीवाए एगच्चाउ अप्पडिविरया जाव जेयावप्पे तहप्पगारा सावज्जा अबोहिया कम्मंता परपाणपरितावणकरा कज्जंति ततोवि एगच्चाउ अप्पडिविरया ॥ ७५ ॥

अर्थ-अथ हवे अपर त्रीजुं स्थानक मिश्रपक्ष तेनो विचार कहियें ठैयें; यद्यपि ए स्थानक धर्म अधर्म करीने मिश्रितठे, तथापि एमां धर्मनुं बाहुल्य पणुठे, तेमाटें ए धर्म पक्ष जाणवो. आ जगत् मांहे निश्चें पूर्वादिक दिशिने विषे कोइ एक मनुष्य एवा ठे, ते कहेठे. अल्प इहावाला, अप्पारंजी एटले थोडेज आरंजे व्यापारादिक साथें संबंधठे जेने, अल्प परिग्रही एटले थोडोज परिग्रह संग्रह करवानी मूर्खी संबंधि बुद्धि ठे जेनी, धर्मानुगामि एटले धर्मजे श्रुत चारित्ररूप तेनीकेडे चालनार, यावत् देश थकी चारित्रने अखंम पालवे करी श्रुतने आराधवे करी आजीविका करता थका विचरेठे. न लो ठे आचार जेनो, नलां व्रतठे जेने, सुप्रत्यानंद, साधु एटले सुखसाध्यसाधु, तथा साधु ने विषेज आनंद हर्ष सहित वर्त्तेठे, तथा (एगच्चाउपाणाइवायाउ के०) एकेक प्राणी जे वे इंडियादिक त्रस जीवोठे, तेने हणवा थकी निवर्त्ता एवा, तथा एकेक स्थूल

न प्रकृतिरूपजे पाप, तेना स्वरूपने उपलब्ध एटले पाम्याठे, तथा (आसव के०)
 आश्रव ते शुनाशुनकर्मनुं आवबुं, अने (संवर के०) संवर ते आवता कर्मनुं रोकबुं
 संवरबुं, तथा (वेयणा के०) वेदना ते साता असातारूप वे प्रकारनी, (एङ्कराके०)
 निर्झराते कर्मनुं खपावबुं, (किरियाहिगरण के०) क्रियाअधिकरण एटले घर, हाट,
 खज, कटारी, उखल, मुसल यकी कर्म बंधाय ते, (बंधके०) बंध चार प्रकारना तथा
 (मोस्कके०) कर्म यकी मूकावबुं ते जाणवाने विपे (कुसला के०) माह्याठे, (अस
 हेङ्का के०) कोइ कष्ट पड्या यकी देवादिकनी सहायतानी वांठा न करे सहायरहित
 धर्मेना करनार होय. (देवासुरनागसुवन्नजस्करक्सकिन्नरकिंपुरिसगरुलगंधवमहोरगाइए
 हिके०) तथा देव एटले वैमानिक देवो, असुर एटले असुर कुमार नवनवासी देवो,
 नाग कुमार, सुवर्ण कुमार, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरिस, अश्वमुख गरुड, गंधर्व, म
 होरगादिक, (देवगणेहिं के०) इत्यादिक देवताना समूह ते, (निगंथाउपावयणाउ
 के०) निग्रंथना एटले नगवंतना प्रवचन यकी तेने (अणइक्कमणिङ्गा के०) च
 लावी नशके, मोलवी नशके. (इणमेनिगंथेपावयणेणिससंकिया के०) तथा ए
 निग्रंथना प्रवचनने विपे निःशंकित एटले संदेहरहित होय, एटले जे श्रीवीतराग
 वोल्या तेज सत्य ठे एम जाणे. (णिकंखियाके०) सूत्र ठोडी बीजुं शास्त्र वांठे नही,
 (निवितिगिह्वा के०) धर्मेना फलने विपे संदेहरहित होय, तथा सूत्रोक्त साधुना
 मार्गने विपे डुगठारहित होय, (जइंछा के०) सूत्रसांजलवा यकी लाधाठे सूत्रना
 अर्थ जेने, (गहीयछा के०) धारणायें करी ग्रह्याठे अर्थ जेणे, (पुठियछा के०)
 संशय उत्पन्नयया यकी पूठीने खरा कखाठे अर्थ जेणे, (विणिठियछा के०) बारंवार
 विशेषें पूठीने निश्चित कखाठे अर्थ जेणे, (अणिगयछा के०) प्राप्त ययेला अर्थने पूठ्या
 पठी, निर्णय करी धाखाठे अर्थ जेणे, एटले प्रकारें तत्वार्थना जाण, (अठिमिंजपेम्मा
 एुरागरत्ता के०) अस्थि अने हाड मांहेली मिंजा जे धातु विशेष ते नगवंतना सिद्धां
 तरूप कसुंवादिकने विपे प्रेमरूप रागें करी रंगाणाठे एटले रागरक्तठे, तथा पांच मांहे
 मल्या यका एवी धर्मेनी कथा कहे के, (अयमाउसो के०) अहो आयुष्यमंतो! (निगं
 थेपावयणेके०) निग्रंथ एटले साधु संबंधि जे प्रवचनसिद्धांत ठे (अयंपरमठेके०) एज
 आत्माने अर्थ उत्कृष्ट मोक्ष साधन रूप मार्गठे. (सेसेअणठे के०) अने शेष बीजा
 कपिलादिकना ग्रंथ, तथा धनधान्यादिक पुत्रकलत्रादिक ए सद्दु अनर्थ कारीठे, ए सर्व
 असार एवोजे आ संसार तेनी वृद्धिनां कारण रूपठे. एवी कथा करे, एरीतें निग्रंथना
 प्रवचनने विपे रागीठे, (उसियफलिहा के०) निर्मल स्फाटिकना जेबुं चित्ठे जेनुं,
 (अवयुयडुवारा के०) जेना घरना बारणा नोगल रहित एटले सर्व काल उधाडां ठे,

से जहा णामएसमणोवासगा न्वंति अजिगयजीवाजीवा उवलद्धपुष्पा
वा आसवसंवरवेयणाणिज्जरा किरियाहिगरणबंधमोक्ककुसला असहे
ऊ देवासुरनागसुवन्नजक्करस्सकिंन्नरकिपुरिसगरुलंगंधवमहोरगा इए
हिं देवगणेहिं निग्गंथाउ पावयणाउ अणइक्कमणिज्जा इणमे निग्गंथे पा
वयणे णिस्संकिया णिक्कंखिया निवितिगिह्वा लद्धा गहीयद्वा पुब्बियद्वा
विणिब्बियद्वा अजिगयद्वा अधिमिजपेम्माणुरागरत्ता अयमानसो नि
ग्गंथे पावयणे अयं परमं सेसे अणं उसियफलिहा अवगुयड्वा
रा अचियत्तं तेउरपरघरपवेसा चाउदसद्धमुद्धिपुष्पिमासिणीसुपडिपुन्नं
पोसहं सम्मं अणुपालेमाणा समणे निग्गंथे फासुए सणिज्जेणं असण
पाणखाइमसामइमेणं वड्डपडिग्गहंकवलपायपुंढणेणं उंसहंनेसज्जेणं पी
ठफलगसेज्जासंधारणं पडिलानेमाणा बहूहिं सीलवयगुणवेरमणपच्च
क्काणपोसहोववासेहिं अहापरिग्गहिंएहिं तवोक्कम्मेहिं अप्पाणं नावेमा
णा विहरंति ॥७६॥ तेणं एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणा बहुइं वासाइं
समणोवासगपरियागं पाउणंति पाउणंतिता आवाहंसि उप्पन्नंसिवा अ
णुप्पन्नंसिवा बहुइं नत्ताइं अणसणाए पच्चक्काए बहुइं नत्ताइं अणसणाए
पच्चक्काएत्ता बहुइं नत्ताइं अणसणाए बेदेइ बहुइं नत्ताइं अणसणाए
बेदेइत्ता आलोइयपडिक्कंता समाहिपत्ता कालमासे कालं किच्चा अन्न
यरेसु देवलोएसु देवताए उववतारोन्नवंति तंजहा महड्डिएसु महज्जु
इएसु जाव महासुखेसु सेसं तहेव जाव एसघाणे आयरिए जाव एगं
तसम्मे साहू तच्चस्स ठाणस्स मिरस्सगरस्स विज्जंगेएवं आहिं ॥ ७७ ॥

अर्थ—वली विशेष कहियेथैयें. ते यथा दृष्टांते नाम एवी संजावनायें जेस कोइ एक
उत्तम पुरुष, विशिष्ट उपदेश सांजवालवाने अर्थ (समणोवासगान्वंति के०) श्रमणो
पासकनो धर्म सेवन करे, ते श्रमणोपासक विशेषतः धर्मना करनार जाणवा, ते श्रम
णोपासकना लक्षण कहेहे. (अजिगय के०) अजिगत एटले उलखावे जाण्यावे (जी
वाजीवा के० जीव जे चेतन लक्षण रूप, अने अजीव जे चेतनरहित, एटले जीवा
जीवना उलखनार, तथा (उवलद्धपुष्पावा के०) शुद्ध प्रकृतिरूपजे पुण्य, अने अशु

टा द्युतिने विपे, यावत् घणा सुख तेने विपे, इत्यादिक ज्ञेय बोल पूर्ववत् एटले तेमज जाणवा. ज्यांमुधी एवं. स्थानक आर्य एटले धर्मपद् साधुनुं कहुं. यावत् एकांत सम्यक्त्व मार्ग साधु त्यांमुधीनो आलावो बधो केवो. ए त्रीजुं स्थानक जे मिश्रपद् तेजुं विचार स्वरूप कहुं. एटले धर्म पद्, अधर्मपद्, अने मिश्रपद्, ए त्रणे पद् कहुं ॥ ७७ ॥

॥ दीपिका—तान् विशेषत आह । (सेजहत्ति) तद्यथा श्रमणोपासकाद्यधिगतजीवा जीवाउपलब्धपुण्यपापाः । इह प्रायः सूत्रादर्शेषु नानाविधानि सूत्राणि दृश्यन्ते । टीका नुगतं सूत्रं तु प्रायेण दृश्यते । परं इममेवादशीमंगीकृत्य मया विवरणं क्रियते इति सूत्रांत रविसंवाददर्शनान्न व्यामोहोविधेयइति । तेच श्रावकाद्याश्रवसंवरवेदनानिर्जराक्रियाधिकरणबंधमोहकुशलाः (असहेज्जति) असहायाअपि देवासुरादिनिर्नेयैयात्प्रवचनमतादनतिक्रमणीयाअकंपनीयाः (इणमेति) अस्मिन्नेव नैयैये प्रवचने निःशंकितानिःकां क्कानिर्विचिकित्सालब्धार्थागृहीतार्थाविनिश्चितार्थाअधिगतार्था (अस्थिमिंजा) अस्थिमध्यं यावत्प्रेमानुरागरक्ताः दर्शनेत्यंतं जावितमतयइत्यर्थः । अत्रार्थे कथानकं । राजगृहे कश्चित्परित्राजकोविद्यासिद्धोयांयां स्त्रियं रम्यां पश्यति तांतामपहरति ततो लोकैर्नृपाय विज्ञातं राज्ञोक्तं गृहं स्वस्थानं यूयं सुखं तिष्ठत अहं तं दुरात्मानं यदि पंचपैर्दिनैर्नलजे तद्वा बन्धौ प्रविशामि । गतानागरिकाः स्थानं राज्ञा धारदकास्तदन्वेपणाय नियुक्ताः स्वयं च खड्गपाणिर्भ्रमति नृपः । नचोपलभ्यते चौरस्ततः पंचमदिने तांबूलपुष्पादिगृहहन् रात्रौ नृपेण दृष्टः परित्राट् तत्पृष्ठगामिना राज्ञा नगरोद्यानवृद्धकोटरप्रवेशेन गुहान्यंतरे प्रविश्य हतः सः । ततः समर्पितं यद्धनं यस्य सत्कं स्त्रियोपि । तत्रैका कामिनी अत्यंतमोपयैर्जावितानेवति स्वपतिमपि ततः प्राङ्गैरुक्तं अस्याश्चौरास्थीनि दुग्धेन सह संवृष्य यदि दीयन्ते तदासौ तदाग्रहं मुंचति ततः स्वजनैरेवं कृतं । यथायथा चासौ तदस्थीनि न दहयति तथा स्नेहोयाति सर्वास्थिपाने च गतः सर्वोपि चौरस्नेहः अनुरक्तानून्निजे नर्तारि । तदेवं यथा सात्यंतं जाविता नेवत्यपरं तथा श्रावकाअपि नितरां जाविताः शासने नशक्यन्तेऽन्यथाकर्तुं अत्यंतं सम्यक्त्वौपधजावितत्वादिति । श्रावकाः किंचूताः । (अयमाउ सोत्ति) इदमायुष्मन् जैनं शासनं अर्थस्तत्त्वजुतं अयमेव परमार्थः शेषोऽनर्थइति चिंतयंतः । तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु प्रतिपूर्णे पोषधं सम्यक्त्वमनुपालयंतः (उत्तियफजिहत्ति) उव्रितानि स्फाटिकानि चित्तानि येषांते तथा वर्धमानपरिणामाइत्यर्थः । (अवगुयडुवार ति) अप्रावृतानि क्षाराणि येषांते तथा सन्मार्गलान्नकुतोपि नयं कुर्वतीत्युदघाटित क्षाराः (अचियत्तति) अचियत्तोऽननिमतोऽतः पुरप्रवेशवत्परगृहप्रवेशोयेपांते तथा श्रमणान्निग्रयान् प्रासुकेनैपणीयेन अशनादिना वस्त्रप्रतियहकंबलपादपुंठनेन अयोपधनेपजे

(अचियत्तंतेउरपरघरपवेसा के०) राजाना अंतःपुरनी पेटें लोकना घरने विषे प्रवेश क
रवानो जेणे त्याग कखोळे, अथवा अप्रीतिकारि ठे परदर्शनादिकना घरने विषे प्रवेश
जेनो, एतावता परतीर्थिकने पर घर जाणीने, घणा मजबूत कारणो विना, तेमने घरे न
जाय, तथा (चाउदसठमुद्धिठ के०) चतुर्दशी, अष्टमी, अने उद्धिष्टा एटले महाकव्या
णिक तिथि (पुस्सिमासिणीसु के०) पूर्णिमा चतुर्मासिक तिथि, एटला दिवसोने विषे
(पडिपुन्नपोसहंसम्मंअणुपालेमाणा के०) प्रतिपूर्ण पोसहने सम्यक् प्रकारें पालता
थका विचरेळे. वली ते श्रावक कहेवाळे तोके, (समणोनिग्गंथे के०) श्रमण तपस्वी
निग्रंथने (फासुएसणिक्केणं के०) प्राणुक एटले निर्जीव एषणीक, एटले बहेंतालीश दो
रहित एवो (असणपाणखाइमसाइमेणं के०) अशन, पान, खादिम, स्वादिम, (वह्वषप
डिग्गहकंबलपायपुंढणेणं के०) तथा वस्त्र, पात्र, कंबल, पायपुंढण, (उंसहनेसक्केणंके०)
औषध, नैषज्य, (पीठफलगसेक्कासंथारएणंपडिलानेमाणा के०) पीठ, फलक, शय्या,
संथारो तेणेकरी प्रतिजानता थका, (बहुहिंसीलवयगुणवेरमणपच्चस्काणपोसहोववासेहिं
के०) घणां एक शीलव्रत तथा शीलते गुजाचार, तथा स्थूल प्राणातिपात, वेरमणादिक
गुण व्रत ते देशव्रतादिक योग्य पणे लीधेला, तथा नवकारसी पोरसी प्रमुख पच्चस्काण
ना करनार, तथा पौषध सहित उपवासना करनार, (अहापरिग्गहिंएहिं के०) तथा यथा
परिग्रहित एटले पोतानी इहा माफक आदखाळे जेणे; ते गुं आदखाळे? तोके (तवोक
म्मेहिं के०) तप कर्म, तेणे करी, (अप्पाणंजावेमाणाविहरंति के०) पोताना आत्मानें ना
वता थका विचरेळे. ॥४६॥ (तेणंएयारूवेणंविहारेणंविहरमाणा के०) ते एतद्रूप पणे एटले
एवा पूर्वोक्त श्रावकने आचारें प्रवर्त्तता थका, (बहुइंवासाइं के०) घणा वर्ष सुधी (स
मणोवासगपरियागं के०) श्रमणोपासकना पर्यायने (पाउणंति के०) पाले, (पाउ
णंतिक्काके०) पालीने (आबाहंसिउप्पन्नंसिवा के०) रोगादिक आबाधा उपनी, (अ
णुप्पन्नंसिवा के०) अथवा अनुत्पन्न एटले नउपनी ठते (बहुइंनत्ताइं के०) घणा
जात पाणीनो (अणसणाएपच्चस्काए के०) अनशनपच्चस्के (पच्चस्काएता के०) एम
घणा जक्त पाननो अनशन पच्चस्किने (बहुइंनत्ताइंअणसणाढेदइ के०) ते अनशनने
विषे घणा जक्त पानने ठेदे, एटले परिहरे. (ठेदेइत्ता के०) ठेदी एटले परिहरीने, घ
णादिवस अनशन पालीने (आलोइयपडिकंता के०) आलोचे पडिकमे एटले जे पाप
जागां होय, ते अरिहंतादिक आगल प्रकाशीने तेनां मिथ्या दुष्कृतादिक आपीने (समाहि
पत्ता के०) ज्ञानादिकनी निर्व्याधात पणे समाधि पामिने एटले पडिकमीने समाधि प्राप्त
अइने, मरणना अवसरें काल करीने एटले समाधि मरण करीने अनेरा देवलोकने विषे
देवता पणे उपजनार थाय. ते कहेळे, महोटी रुद्धिळे वैमानिकादिकनी तेने विषे, महो

नि स्फाटिकानीव स्फाटिकानि अंतःकरणानि येषांते तथा । एतदुक्तं जवति । मौनींद्द
 र्शनावाप्तौ सत्यां परितुष्टमानसाइति । तथा अप्रावृतानि द्वाराणि यैस्ते तथा उद्धाटित
 गृहद्वारास्तिष्ठति सदृशंनलात्नेन न कस्यचिद्विन्यति शोचनमार्गपरिग्रहे नोद्धाटितशिरसो
 विश्रब्धं तिष्ठंतीति अचिंतयन्तोऽननिमतोऽतःपुरप्रवेशवत्परगृहद्वारप्रवेशोऽन्यतीर्थिकप्र
 वेशोयेषां ते तथा अनवरतं श्रमणानुद्युक्तविहारिणोनिग्रंथान् प्राप्नुकेनैपणीयेनाशनादिना
 तथा पीठफलकशय्यासंस्तारकादिनाच प्रतिजानयंतस्तथा बहूनि वर्षाणि शीलव्रतगुणव्रत
 प्रत्याख्यानपोषधोपवासैरात्मानं जावयंतस्तिष्ठंति ॥ ७६ ॥ तदेवं ते परमश्रावकाः प्रचूतकाल
 मणुव्रतशिक्षाव्रतानुष्ठायिनः साधूनामौपधवस्त्रपात्रादिनोपकारिणः संतोययोक्तं यथाशक्ति
 सदनुष्ठानं विधायोत्पन्ने वा कारणेऽनुत्पन्नेवा जतं प्रत्याख्यायालोचितप्रतिक्रान्ताः समाधि
 प्राप्ताः संतः कालमासे कालं कृत्वाऽन्यतरेषु देवेषूत्पद्यंतइति । एतानि चानिगतजीवाजी
 वादिकानि पदानि हेतुहेतुमन्त्रावेन नेतव्यानि । तद्यथा यस्मादनिगतजीवास्तस्मादुपल
 ब्धपुण्यपापाः । यस्मादुपलब्धपुण्यपापास्तस्मादुत्थितमनसः । एवमुत्तरत्रापि एकैकं पदं त्य
 जन्निरेकैकं चोत्तरं गृह्णन्निर्वाच्यं । तेच परेण पृष्ठाअष्टपृष्ठावाएतदूचुः । तद्यथाऽयमेव मौ
 नींशोक्तोमार्गः सदर्थः । शेषस्त्वनर्थोयस्मादेवं प्रतिपद्यंते तस्मात्ते समुत्थितमनसः संतः
 साधुधर्मं श्रावकधर्मं च प्रकाशयंतोविशेषेणैकादशोपासकप्रतिमाः स्पृशंतोविहरंतोऽष्टमी च
 तुर्दश्यादिषु पोषधोपवासादौ साधून् प्राप्नुकेन प्रतिजानयंति पाश्चात्ये च कालेसंज्ञिखि
 तकायाः संस्तारकश्रमणजावं प्रतिपद्य जतं प्रत्याख्यायायुपः कृपे देवेषूत्पद्यंते । ततोपि
 च्युताः सुमानुषजावं प्रतिपद्य तेनैव जवेनोत्कृष्टतः सप्तस्वप्नसु जवेषु सितव्यंतीति । तदे
 तत्स्थानं कल्याणपरंपरया सुखविपाकमिति कृत्वाऽर्यमिति । अयं विजंगस्तृतीयस्य
 स्थानस्य मिश्रकारव्यस्याख्यातइति ॥ ७७ ॥

अविरइं पडुच्च बाले आहिज्जइ विरइं पडुच्च पंमिए आहिज्जइ विरया
 विरइं पडुच्च बालं पंमिए आहिज्जइ तन्नणं जासा सबतो अविरइ एसठा
 णे आरंजठाणे अणारिए जाव असवडुःखप्पहीणमग्गे एगंतमिठ्ठे अ
 साहू तन्नणं जासा सबताविरइ एसठाणे अणारंजठाणे आरिए जा
 व सबडुक्खप्पहीणमग्गे एगंतसम्मि साहू तन्नणं जासा सबतं विरया वि
 रइं एसठाणे आरंजणोरंजठाणे एसठाणे आरिए जाव सबडुक्खप्पही
 णमग्गे एगंतसम्मि साहू ॥ ७८ ॥

अर्थ-हवे ए त्रणे स्थानकनें संक्षेपे करी सविशेष कहेवे. (अविरइंपडुच्च के०)

न पीठफलकशय्यासंस्तारकेण प्रतिलाजयंतोबहूनि । शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौष
धोपवासैर्यथा परिगृहीतैस्तपःकर्मनिरात्मानं जावयंतस्तिष्ठन्ति ॥ ७६ ॥ (तेणंति) ते श्रमणोपा
सकाएतद्रूपेण विहारैण विहरमाणाबहूनि वर्षाणि श्रमणोपासकं पर्यायं प्रपादय रोगातं
के समुत्पन्नेऽनुत्पन्ने वा नक्तं प्रत्याख्याय स्वायुःकृये देवेषूत्पद्यन्ते ततोपि च्युताः सुमानुष
जवं प्राप्य तेनैव जवेनोत्कृष्टतः सप्तसु अष्टसु वा जवेषु सिद्ध्यन्ति । तदेवं स्थानमार्थं तृ
तीयस्य स्थानस्यायं विजंगोविचारआख्यातः ॥ ७७ ॥

॥ टीका-तांश्च विशेषतोदर्शयितुमाह (सेजहेत्यादि) विशिष्टोपदेशार्थं श्रमणानुपास
ते सेवंतइति श्रमणोपासकास्तेच श्रमणोपासनतोऽनिगतजीवाजीवस्वनावास्तथोपलब्धपु
ण्यपापाः । इह च प्रायः सूत्रादर्शेषु नानाविधानि सूत्राणि दृश्यन्ते न टीकासंवाद्येकोप्यस्मा
निरादर्शः समुपलब्धोतएकमादर्शमंगीकृत्यास्मानिर्विवरणं क्रियते इत्येतदवगम्य सूत्रवि
संवाददर्शनाच्चित्तव्यामोहोविधेयइति । ते श्रावकाः परिज्ञातबंधमोहस्वरूपाः संतो न धर्मा
ख्याव्यन्ते मेरुरिव निष्प्रकंपादढमार्हते दर्शनेऽनुरक्ताः । अत्र चार्थे सुखप्रतिपत्त्यर्थं दृष्टान्त
नूतं कथानकं । तच्चेदं । तद्यथा राजगृहे नगरे कश्चिदेकः परिव्राट् विद्यामंत्रौषधिलब्ध
सामर्थ्यः परिवसति सच विद्यादिवलेन पत्तने पर्यटन् यां यामनिरूपतरामंगनां पश्यति तां
तामपहरति ततः सर्वनागरैराङ्गे निवेदितं । यथा देव! प्रत्यहं पत्तनं मुष्यते केनापि नीयते
सर्वसारमंगनाजनोपि यस्तस्यानजिमतः सोऽत्र केवलमास्ते । तदेवं क्रियतां प्रसादस्तदन्वे
षणेनेति । राज्ञानिहितं गह्वत यूयं विश्रब्धानवतावश्यमहं तं दुरात्मानं लप्स्ये । किंचय
दि पंचषैरहोर्जिर्न लजे चौरं विमर्षयुक्तोपि च त्यक्त्याम्यात्मानमहं ज्वालामालाकुले बन्धौ
तदेवं कृतप्रतिज्ञं राजानं प्रणम्य निर्गतानागरिकाः । राज्ञा च सविशेषं नियुक्ताधारहकाः ।
आत्मनाप्येकाकी खड्गखेटकसमेतोन्वेष्टुमारब्धो न चोपलभ्यते चौरस्ततोराज्ञा निपुणतरम
न्वेषता पंचमेऽहनि नोजनतांबूलगंधमाल्यादिकं गृह्णन् रात्रौ स्वतो निर्गतेनोपलब्धः
सपरिव्राट् तत्पृष्ठगामिना नगरोद्यानवृद्धकोटरप्रवेशेन गुहाच्यंतरं प्रविश्य व्यापादितस्त
दनंतरं समर्पितं यद्यस्य सत्कमंगनाजनोपीति । तत्र चैका सीमंतिनी अत्यंतमौषधिना
विता नेहत्यात्मीयमपि नर्तारं ततस्तद्विद्भिरनिहितं यथाऽस्याः परिव्राट्सक्तान्यस्थीनि
कुग्धेन सह संघृष्य यदि दीयते तदेयं तदाग्रहं मुंचति ततस्तत्स्वजनैरेवमेव कृतं यथा
यथा चासौ तदस्थ्यन्यवहारं विधत्ते तथातथा तत्स्नेहानुबंधोऽपैति सर्वास्थिपाने चापगतः
प्रेमानुबंधस्तदनुरक्ता निजे नर्तरि । तदेवं यासावत्यंत तेन परिव्राजा नेहृत्यपरमेवं श्रावक
जनोपीति नितरां नावितात्मा मौनींश्चासने न शक्यते अन्यथाकर्तुमत्यंतं सम्यक्त्वौषधे
न वासितत्वादिति । पुनरपि श्रावकान् विशिनष्टि (जावउसियफलिहाइत्यादि) उद्धृता

प्रतीत्य पापाह्वीनः पंडितः परमार्थज्ञोवेत्येवमाधीयते व्याख्यायते तथा विरताविरतिं चा
 श्रित्य वालपंमिनस्त्येतत्प्राग्वदायोज्यमिति । किमित्यविरतिविरत्याश्रयेण बालपामित्या
 पनिरित्याशंक्याह । तत्त्यणमित्यादि । तत्र पूर्वोक्तेषु येयं सर्वात्मना सर्वस्मात् अविरति
 विरतिपरिणामाभावः । एतत्स्थानं सावधारंनस्थानमाश्रयस्तदाश्रित्य सर्वाण्यपि कार्याणि
 क्रियन्ते । यतएवमतएतदनार्यस्थानं निःशूक्तया यत्किंचनकारित्वाद्यावदसर्वदुःखप्रह्नीण
 मार्गोयं तथैकांतमिथ्यारूपोसाधुरिति । तत्र चैयं विरतिः सम्यक्त्वापूर्विका नावधारंजा
 निवृत्तिः सावद्यानुष्ठानरहितत्वात्संयमस्थानं तत्र चैतत्स्थानमार्थस्थानं । आराध्यातं स
 र्वहेयधर्मेन्यइत्यर्थं तथा सर्वदुःखप्रह्नीणमार्गोऽज्ञेपकर्मह्वयपथस्तथैकांतः सम्यग्जुतः ।
 एतदेवाह । साधुरिति । साधुचूतानुष्ठानात्साधुरिति । तत्रच चैयं विरताविरतिरनिधीयते
 सैव मिश्रस्थानचूता तदेव तदारंजरूपस्थानमेतदपि कयंचिदार्थमेवं पारंपर्येण सर्वदुःख
 प्रह्नीणमार्गस्तथैकांतसम्यग्जुतः साधुश्चेति तदेवमनेकविधोयमधर्मपक्षोयमधर्मपक्षस्तथा मि
 श्रपक्षश्चेति संक्षेपेणानिहितपक्षत्रयसमाश्रयणेन ॥४८॥

एवमेव समणुगम्ममाणा इमेहिं चेव दोहिं ठाणेहिं समोअवतरंति तंज
 हा धम्मचेव अधम्मचेव उवसंतेचेव अणुवसंतेचेव तठणं जे से पढमठा
 णस्स अधम्मपरक्कस्स विजंगे एवमाहिए तस्सणं इमाइं तिन्नि तेवठाइं
 पावाडुयसयाइं नवंतीति मक्काइं तंजहा किरियावाईणं अकिरियावाई
 णं अन्नाणियवाईणं वेणइयवाईणं तेवि निवाणमाहंसु तेवि परिमोक्क
 माहंसु तेवि लवंति सावगा तेवि लवंति सावइत्तारो ॥ ४९ ॥

अर्थ—(एवमेव के०) एप्रकारं (समणुगम्ममाणा के०) अन्य बीजा जे मार्गे, अ
 नेक उन्मार्गेते ते सर्व, (इमेहिंचेवदोहिंठाणेहिंसमोअवतरंति के०) ते निश्चै यकी ए
 वे स्थानकने विषे अवतरेते समायते. (तंजहा के०) ते वे स्थानकनां नाम कहेते.
 (धम्मचेवअधम्मचेव के०) एक धर्म स्थानक, बीजुं अधर्म स्थानक, (उवसंतेचेवअणु
 वसंतेचेवके०) एक ज्यां कपायादिक उपशम्याते ते उपशांत स्थानक जाणवुं, अने बीजुं
 ज्यां कपायादिक उपशम्या नथीते अनुपशांत स्थानक जाणवुं. (तठणंजेसेपढमठाणस्स
 अधम्मपरक्कस्सविजंगेएवमाहिए के०) त्यां ए वेहु स्थानक मांहे प्रथम. स्थानक, ते
 अधर्म पक्षे, तेनुं स्वरूप विचारं एम कहिये. (तस्सणं के०) ते अधर्मपक्ष स्थानक
 मांहे (इमाइं के०) ए (तिन्नितेवठाइंपावाडुयसयाइंनवंतीतिमक्काइं के०) त्रणशेने
 त्रेशठ प्रावाडुक एटले पांखमीना जेद अवतरेते, एम जगवतें कह्युंते. (तंजहा के०)

અવિરતિ ંટલે અસંયમ તે આહીં સમ્યક્ત્વને અઝાવેં જોપણ મિથ્યાદૃષ્ટિની વિરતિઢે, તોપ
 ં તેને અવિરતિજ કહેવાય; તે અવિરતિ આશ્રી તેને (બાલેઆહિજ્ઞકે૦) બાલ કહિ
 યેં, (વિરંપડુચ્છપંમિઆહિજ્ઞકે૦) અને વિરતિ ંટલે સાવચ પરિત્યાગરૂપ તે આશ્રી
 તેને પંમિત પરમાર્યનો જાણ કહિયેં, (વિરયાવિરંપડુચ્છબાલપંમિઆહિજ્ઞકે૦) ત
 આ વિરતાવિરત ંટલે કાંઢક સંયમ કાંઢક અસંયમ તે આશ્રી તેને બાલ પંમિત કહિયેં,
 (તઢ્ઢણંજાસાસવતોઅવિરંકે૦) ત્યાં પૂર્વોક્ત ત્રણ સ્થાનકને વિષે જે સર્વ થકી અવિરતિ
 સ્થાનકઢે ંટલે જેમાં સર્વથા વિરતિ પરિણામનો અઝાવઢે. (ંસઢાણે કે૦) ં સ્થાનક તે
 (આરંનઢાણે કે૦) આરંનું સ્થાનક, (અણારિં કે૦) અનાર્ય, (જાવઅસવઢુકપ્પ
 હીણમગ્ગે કે૦) યાવત્ સર્વ ઢુઃખ થકી મૂકાવવાનો માર્ગ નથી. (ંગંતમિઢ્ઢેઅસાધુ
 કે૦) ંકાંત મિથ્યાત્વ માર્ગ અસાધુ ંટલે ંસારો માર્ગ નહીં. હવે ઢીજું ઢર્મપઢ્ઢનું
 સ્થાનક કહેઢે. (તઢ્ઢણંજાસાસવતાવિરંકે૦) ત્યાં જે સર્વ થકી વિરતિ સમ્યક્ પૂર્વક
 આરંન પરિત્યાગરૂપ (ંસઢાણે કે૦) ં સ્થાનક (અણારંનઢાણે કે૦) અનારંનું સ્થાનક
 (આરિં કે૦) આર્ય, (જાવસવઢુકપ્પહીણમગ્ગે કે૦) યાવત્ સર્વ ઢુઃખ થકી મુકા
 વવાનો માર્ગ, (ંગંતસમ્મેસાધુ કે૦) ંકાંત સમ્યક્ત્વ સાધુ માર્ગ જાણવો. હવે ત્રીજું
 મિશ્રપઢ્ઢનું સ્થાનક કહેઢે. (તઢ્ઢણંજાસાસવતવિરયાવિરંંસઢાણેઆરંનણોરંનઢાણે કે૦)
 ત્યાં જે સર્વ થકી વિરતાવિરત ંટલે સંયમાસંયમરૂપ સ્થાનક તે આરંન અને અનારંન
 રૂપ સ્થાનક જાણવું. (ંસઢાણે કે૦) ં સ્થાનક (આરિં કે૦) આર્ય યાવત્ સર્વ
 ઢુઃખ થકી મૂકાવવાનો માર્ગ ંકાંત સમ્યક્ ઝલો માર્ગ જાણવો. ॥ ૭૭ ॥

॥ ઢીપિકા—અથેઢં પઢ્ઢત્રયમુપસંહરન્ સંઢ્ઢેપતોવક્તિ । અવિરતિં પ્રતીત્યાશ્રિત્ય બાલઆ
 ઢીયતે સ્થાપ્યતે વિરતિમાશ્રિત્ય બાલપંઢિતિસ્યુચ્યતે । તત્ર વા અવિરતિઃ । ંતત્ સ્થાનં
 યાવન્નાર્યં સર્વઢુઃખઢ્ઢ્યમાર્ગઃ કિંતુ ? ંકાંતમિથ્યાત્વમાર્ગોઢસાધુઃ । તત્ર યા સર્વવિરતિઃ
 ંતત્સ્થાનમનારંનસ્થાનં આર્યં યાવદયં સર્વઢુઃખઢ્ઢ્યમાર્ગઃ સાધુઃ શોઝનઃ । યા સર્વતો
 વિરતાવિરતિઃ । ઢ્ઢં સ્થાનમારંઝાનારંનસ્થાનં । ઢ્ઢમપિ સ્થાનમાર્યં પરંપરયા સર્વઢુઃખ
 ઢ્ઢ્યમાર્ગઃ ંકાંતઃ સમ્યક્ સાધુઃ ॥ ૭૭ ॥

॥ ઢીકા—ઁક્તા ઢાર્મિકાઅઢાર્મિકાસ્તઢુઝયરૂપાશ્રાઝિહિતાઃ । સાંપ્રતમેતઢેવ સ્થાનત્રિકમું
 પસંહારઢારેણ સંઢ્ઢેપતોવિઝણિપુરાહ । (અવિરંઢ્ઢ્યાઢિ) યેયમવિરતિરસંયમરૂપા સ
 મ્યક્ત્વાઝાવાન્મિથ્યાદૃષ્ટેઢ્ઢ્યતોવિરતિરપ્યવિરતિરેવ તાં પ્રતીત્યાશ્રિત્ય બાલવઢ્ઢાલોઢ્ઢઃ સઢ
 સઢિવેકવિકલત્વાત્ ઢ્ઢ્યેવમાઢીયતે વ્યવસ્થાપ્યતે આસ્થાયતે વા તથા વિરતિં ઢાશ્રિત્ય

देन । परतः पदेनापि पट् जाताः १२ एवमजीवादिपदार्थेषु प्रत्येकं १२ ततो षादश सप्तनिर्गुणिताजाताः ८४ एते क्रियावादिज्ञेदाः । अज्ञानिकज्ञेदाः ६७ । यथा । जीवाजीवाद्यानव पदार्थाः स्थाप्यन्ते । उत्पत्तिश्च दशमी नवपदार्थानामधः प्रत्येकं सप्त सत्त्वादयः स्थाप्याः । तद्यथा । सत्त्वं असत्त्वं सदसत्त्वं अवाच्यत्वं सदवाच्यत्वं असदवाच्यत्वं सदसदवाच्यत्वं चेति । नवसप्तनिर्गुणिताजाताः ६३ । उत्पत्तिश्चत्वारएवाद्याविकल्पाः । तद्यथा । सत्त्वं सदसत्त्वं अवाच्यत्वं चेति । शेषविकल्पत्रयं तु उत्पत्तेरनंतरं पदार्थावयवापेक्षं अतउत्पत्तौ न संभवतीति चत्वारएव जेदास्त्रिपष्टिमध्ये हिताजाताः ६७ । एषामर्थज्ञे शोयथा । कोजानाति जीवः सन्नित्येकोज्ञेदः १ कश्चिदपि नजानाति तदग्राहकप्रमाणान्नावादित्यर्थः । ज्ञातेन वा किं तेन प्रयोजनं । ज्ञातस्य कदाग्रहतया परलोकप्रतिपत्तित्वात् । एवमसदादयोपि जंगानाख्याः । उत्पत्तिरपि किंसतोऽसतः सदसतोवाच्यस्य वेति कोजानाति । ज्ञातेनवा नकिंचिदपि प्रयोजनं । इत्यज्ञानिकज्ञेदाः । वैनयिकाः ३२ । यथा । सुरनृपतियतिज्ञातिस्यविराधममातृपितृरूपेषु अष्टसु स्थानेषु कायेन मनसा वाचा दानेन च देशकालोपपन्नेन विनयः कार्यइति चत्वारः कायादयः स्थाप्याः । चत्वारश्चाष्टनिर्गुणिताजाताः ३२ । एवं सर्वेपि मीलिताजाताः ३६३ परवादिज्ञेदाः । एषां विशेषव्याख्या प्रथमांगतोज्ञेया । ते सर्वे प्रावाडुकाजैनाश्च निर्वाणं मोक्षमाहुः । तेषु लपन्ति वदन्ति धर्मदेशनां यथा हेऽश्रावकाः ! शृण्वन्तीति श्रावकाः । एवं गृह्णीत ययं यथाहं देशयामीति । तथा तेषु धर्मश्रावयितारः संतएवं लपन्ति तदनेनोपायेन स्वर्गमोक्षप्राप्तिरिति ॥ ७९ ॥

॥ टीका—सांप्रतमसावपि मिश्रपक्षो धर्माधर्मसमाश्रयणेनानयोरंतर्वर्ती नवतीति दर्शयति । (एवमेवेत्यादि) एवमेव संक्षेपेण सम्यगनुगम्यमाना व्याख्यायमानाः सम्यगनुगृह्यमाणा अनयोरेव धर्माधर्मस्थानयोरनुपतन्ति । किमिति । यतो यदुपशान्तस्थानं तदधर्मपक्षस्थानमनुपशान्तस्थानमधर्मपक्षस्थानमिति । तत्रच यदधर्मपक्षिकं प्रथमं स्थानं तत्रामूनि त्रीणि पष्ठ्यधिकानि प्रावाडुकशतान्यंतर्नवंतीति । एवमाख्यातं पूर्वाचार्यैरिति । एतानि वा सामान्येन दर्शयितुमाह । (तंजहेत्यादि) तद्यथेत्युपदर्शनार्थः । क्रियां ज्ञानादिरहितामेकामेव स्वर्गापवर्गसाधनत्वेन वदितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनस्ते च दीक्षा तएव मोक्षं वदन्तीत्येवमादयोऽष्टव्याइति । तेषांच बह्वो जेदास्तथा क्रियां परलोकसाधनत्वेन वदितुं शीलं येषां ते तथा तेषामिति अज्ञानमेव श्रेयइत्येवं वदितुं शीलं येषां ते नवंत्यज्ञानवादिनस्तेषां तथा विनयएव परलोकसाधने प्रधानं कारणं येषां ते तथा तथा तेषामिति । अत्रच सर्वत्र पष्ठीबहुवचनेनेदमाह । तद्यथा क्रियावादिनामशीत्युत्तरशतं अक्रियावादिनां चतुरशीतिरज्ञानिकानां सप्तपष्टिवैनयिकानां षात्रिंशदिति । तत्र सर्वे

ते कहेढे. (किरियावाईणं के०) एक क्रियावादी, तेना एकसोने एंशी जेदढे. (अकिरियावाईणं के०) बीजा अक्रियावादी तेना चोराशी जेदढे. (अन्नाणियवाईणं के०) त्रीजा अज्ञानवादी, तेना सडसठ जेदढे (वेणइयवाईणं के०) चोथो विनयवादी, तेना बत्रीश जेदढे. एम सर्वे मली त्रणशेने त्रेसठ जेदोढे. (तेवि निवाणमाहंसु के०) तेपण सर्व पोत पोताना मतने अनुरागे निवाण एटले मोहूनो मार्ग कहेढे. (तेवि प रिमोक्कमाहंसु के०) तेपण कर्म थकी मूकाववानो उपाय कहेढे. (तेविलवंतिसावगा के०) तेपण कहेढेके अहो श्रावको ! अमे जे धर्म प्ररूपीयेँ हैयेँ ते धर्म तमे आदरो (तेविलवंतिसावइत्तारो के०) तेपण कहेढे के, अमे धर्मना संजलावनारा हैयेँ. ॥७७॥

॥ दीपिका—मिश्रपक्षोपि धर्माधर्मयोरेवांतर्जवतीत्याह । एवमेव संक्षेपेण समनुगम्यमाना व्याख्यायमानाः सम्यगनुगृह्यमाणा अनयोरेव धर्माधर्मपक्षयोरनुपतन्ति । उपशांतस्थानं धर्मपक्षः अनुपशांतस्थानमधर्मस्थानं (तद्वृणन्ति) तत्रच यत्प्रथमस्थानस्याधर्मपक्षस्य स्थानं तत्रामूनि त्रीणि त्रिपष्टयधिकानि प्रावाडुकशतान्यंतर्जवन्तीत्येवमाख्यातं पूर्वाचार्यैः । तद्यथा । क्रियावादिनः अक्रियावादिनः अज्ञानिकवादिनवैनयिकवादिनः । अत्र पष्ठीबहुवचनेनेदमाह । क्रियावादिनामशीत्युत्तरंशतं १०० अक्रियावादिनां चतुरशीतिः ०४ अज्ञानिकानां सप्तषष्टिः ६७ वैनयिकानां षात्रिंशत् ३३ सर्वे मिलिताः ३६३ मौलजेदाः । जेदानयने प्रकारश्चायं । जीवाजीवाश्रवसंवरनिर्जरापुण्यपापबंधमोहूरूपान् नव पदार्थान् विन्यस्य जीवपदार्थस्याधः स्वपरजेदौ स्थाप्यौ । तयो रधोनित्यानित्यजेदौ तयोरप्यधः काले १ श्वरा २ तम ३ नियति ४ स्वभाव ५ जेदाः पंच स्थाप्याः । ततएवं जेदाः कार्याः । अस्ति जीवः स्वतोनित्यः कालतः १ अस्तिजीवः स्वतोनित्यैश्वरतः २ एवमात्मनियतिस्वभावैरपि । एवं पंच जेदानित्यपदेन लब्धाः । अनित्यपदेनापि पंच । एते दश विकल्पाः स्वतःपदेन लब्धाः । एवं दश विकल्पाः परतः पदेनापि । जाता विंशतिर्जीवपदेन । एवमजीवाद्यष्टपदैरपि विंशतिर्विंशतिः स्युः । नवनिर्विंशतिनिश्चाशीत्यधिकं शतं । एते क्रियावादिजेदाः । न कस्यचित्पदार्थस्य क्रिया संजवति । उत्पत्त्यनंतरमेव विनाशात् । कृणिकाः सर्वसंस्काराः अस्थिराणां कुतः क्रिया इत्यादि ये वदन्ति तेऽक्रियावादिनः । तेषां जेदाः ०४ । यथा । पुण्यपापवर्जितजीवाजीवादिपदार्थसप्तकस्य न्यासः । तस्याधः प्रत्येकं स्वपरजेदौ असत्त्वादात्मनोनित्यानित्यविकल्पौ नस्तः । कालादीनां पंचानामधस्तात्पष्ठी यदृह्णा स्थाप्या । इह यदृह्णावादिनः सर्वेप्यक्रियावादिनएव । ततः प्राक् यदृह्णा नोक्ता । ततएवं जेदाः कार्याः । नास्ति जीवः स्वतः कालतः १ नास्तिजीवः स्वतैश्वरतः २ एवमात्मादिनिरपि । एवं षड्जेदाः स्वतः प

अर्थ—(तेसव्वेपावाउयाआदिकराधर्माणं के०) ते सर्व प्रावाडुक एटले पाखंमी पोता ने ठंदे धर्मेना आदिना करनार कहिये, परंतु ते (एाणापन्ना के०) नाना प्रकारनी बुद्धि वाला, (एाणाठंदा के०) नाना प्रकारना अजिप्राय वाला, (एाणासीला के०) नानाप्रकारना आचारवाला, (एाणादिही के०) नाना प्रकारनी दृष्टि वाला, (एाणारुई के०) नाना प्रकारनी रुची वाला, (एाणारंजा के०) नाना प्रकारना आरंजना करनारा, (एाणाश्वसाणसंजुत्ता के०) नाना प्रकारना अव्यवसाय तेणे करीने सहित एवा थका, पोतपोतानुं (एगंमहंमंमज्जिवंधंकिञ्चा के०) एक महोदुं मंमज्ज बांधि करीने, एटले पंक्ति करीने, (सव्वेएगयाउचिंति के०) ते सर्व एकज प्रदेसे तिष्ठति एटले वेगळे. ॥ ८० ॥

॥ टीपिका—ते सर्वे प्रावाडुकाआदिकराः स्वधर्माणां। नानाप्रज्ञानानाठंदानानानिप्रायानानाविधादृष्टिर्दर्शनं येषां ते तथा नानाविधा रुचिर्येषां ते तथा नानाविधारंजानानाविधायवसायसंयुक्ताएकं महांतमंमज्जिवंधं कृत्वा तिष्ठति ॥ ८० ॥

॥ टीका—तदेवं सर्वप्रावाडुकामोक्षांगनूतामहिंसां न प्राधान्ये न प्रतिपद्यंतइति दर्शयितुमाह । (तेसव्वेइत्यादि) प्रवदनशीलाः प्रावाडुकाः सर्वेपि त्रिपष्टुत्तरत्रिशतपरिमाणाश्च पि आदिकरायथा स्वं धर्माणां । येषिच तद्विषयास्तेपि सर्वे नानानिन्ना प्रज्ञा ज्ञानं येषांते नानाप्रज्ञाः । आदिकराइत्यनेनेदमाह । स्वरुचिविरचितास्ते नत्वनादिप्रवाहायाताः । ननु चार्हतानामपि आदित्वविशेषणमस्त्येव सत्यमस्ति किंतु अनादिहेतुपरंपरेत्यनादित्वमेव तेषांच सर्वज्ञप्रणीतागमानाश्रयणान्निबन्धनाभावस्तदनावाच्च निन्नपरिज्ञानमतएव नानाठंदाः । ठंदोऽजिप्रायः । जिन्नाजिप्रायाइत्यर्थः। तथाहि । उत्पादव्ययग्रौव्यात्मके वस्तुनि सांख्यैरेकांतेनाविर्जावतिरोजावाश्रयणादन्वयिनमेव पदार्थं सत्यत्वेनाश्रित्य नित्यपहं समाश्रितास्तथा शाक्याअत्यंतकृणिकेपु पूर्वोत्तरजिन्नेपु पदार्थेपु सत्सु सएवायमिति प्रत्यजिज्ञा प्रत्ययः सदृशापरापरोत्पत्तिर्वितथानां नवतीत्येतत्पहंसमाश्रयणादनित्यपहंसमाश्रिताइति । तथा नैयायिकवैशेषिकाः केषांचिदाकाशपरमाएवादीनामेकांतेन नित्यत्वमेव कार्यड्व्याणांच घटपटादीनामेकांतेनानित्यत्वमेवाश्रिताः । एवमनया दिशाऽन्येपि मीमांसकतापसादयोऽन्यूह्याइति । तथा ते तीर्थिकानानाशीलं येषां ते तथा शीलं व्रतविशेषः सच निन्नस्तेषामनुभवसिद्धएव । तथा नाना दृष्टिर्दर्शनं येषांते तथा नानारुचिर्येषां ते नानारुचयस्तथा नानारूपमव्यवसानमंतःकरणप्रवृत्तिर्येषां ते तथा इदमुक्तं नवति । अहिंसा परमं धर्मंगं । साच तेषां नानाजिप्रायत्वादविकलत्वेन व्यवस्थिता । तस्याएव सूत्रकारः प्राधान्यं दर्शयितुमाह । ते सर्वेपि प्रावाडुकायथास्वपहमाश्रिताएकत्र प्रदेसे संयुतामंमज्जिवंधमाधाय तिष्ठति ॥ ८० ॥

प्येते मौलास्तुष्टिष्याश्च प्रवदनशीलत्वात्प्रावाडुकास्तेषां च जेदसंख्या परिज्ञानोपायश्चा
 चारएवाजिहितइति नेह प्रतन्यते । ते सर्वेप्यार्हताश्च परिनिर्वाणमशेषं दोषरमरूपव
 र्णगंधरसस्पर्शस्वजावमनुपचरितपरमार्थस्थानं ब्रह्मपदाख्यमबाधात्मकं परमानंदसुखस्व
 रूपमादुरुक्तवंतस्तथा तेषां प्रावाडुकाः संसारबंधनान्मोचनात्मकं मोक्षमाहुः । पूर्वेण नि
 रूपाधिकं कार्यमेव निर्वाणख्यमुक्तमनेन तु तदेव कारणोपाधिकमित्ययं विशेषः । तत्र
 येषामप्यात्मा नास्ति ज्ञानसंततिवादिनां तेषामपि कर्मसंततेः संसारनिबंधनचूतायाविहे
 दान्मोक्षनावाविरोधः । तेषां चोपादानक्यादनागतानुत्पत्तेः संततिहेदएव मोक्षः प्रदी
 पस्येव तैलवर्त्यजावे निर्वाणमिति । तथाचाहुः । न तस्य किंचिद्भवति न नवत्येव केव
 लमिति । एतच्च तेषां महामोहविजृंभितं । यतः । कर्म चास्ति फलं चास्ति कर्ता नैवास्ति
 कर्मणां ॥ संसारमोक्षवादित्वमहोह्यांथ्यविजृंभितमिति ॥ येषां चात्मास्ति सांख्यादीनां
 तेषां प्रकृतिविकारवियोगोमोक्षः क्षेत्रज्ञस्य पंचविंशतितत्त्वपरिज्ञानादेव विद्यमानैः प्रधानवि
 कारैर्विमोचनं मोक्षइति । तेषामप्येकांतनित्यवादितया मोक्षानावः । एवमन्येपि नैया
 यिकवैशेषिकादयः संसारानावमिहंतोपि न मुच्यंते सम्यग्दर्शनादिकस्योपायस्यानावादि
 त्यन्यूह्याह । यदि न तेषां मोक्षः कथं ते लोकस्योपास्याजवंतीत्याशंक्याह । तेषां तीर्थं
 कालपंति ब्रुवते मोक्षं प्रति धर्मदेशनां विदधति । शृण्वन्तीति श्रावकाः हे श्रावका ! एवं गृह्णी
 त यूयं यथाहं देशयामि तथा तेऽपि धर्मश्रावयितारः संतएवं लपंति जापंते यथाऽनेनोपा
 येन स्वर्गमोक्षवाप्तिरिति तद्वचनं मिथ्यात्वोपहतबुद्धयोवितथमेव गृह्णीति कूटपण्यदायि
 नां विपर्यस्तमतयएवेति । तदेवमादित्तीर्थिकास्तुष्टिष्याश्च पारंपर्येण मिथ्यादर्शनानुजावा
 त्परान्प्रतारयंति तेषां प्रतारयंति आहुः कथमेते प्रवाडुकामिथ्यावादिनोजवंति । अ
 त्रोच्यते । यतस्तेप्यहिंसां प्रतिपादयंति नच तां प्रधानमोक्षांगचूतां सम्यगनुतिष्ठंति । कथं
 सांख्यानां तावज्ज्ञानादेव धर्मो न तेषामहिंसाप्राधान्येन व्यवस्थितः किंतु पंचयमाश्रयादि
 कोविशेषइति । तथा शाक्यानामपि दश कुशलाधर्मपथाश्चहिंसापि तत्रोक्ता नतु सैव ग
 रीयसी धर्मसाधनत्वेन तैराश्रिता । वैशेषिकाणामपि अनिसेवनोपवासब्रह्मचर्यशुनकुल
 वासप्रस्थादानयज्ञादिनक्षत्रमंत्रकालनियमादृष्टास्तेषु चान्निपेचनादिषु पर्यालोच्यमानेषु
 हिंसैव संपद्यते वैदिकानां हिंसैव गरीयसी धर्मसाधनं यज्ञोपदेशात् तस्य च तथाविनाजा
 वादित्यनिप्रायः । उक्तंच । ध्रुवः प्राणिवधोयज्ञे ॥ ७९ ॥

ते सवे पावानुया आदिकरा धम्माणं णाणापन्ना णाणाब्दा णाणासीला
 णाणादिद्वी णाणारुई णाणारंजा णाणाश्वसाणसंजुत्ता एगंमहं मंम
 लिबंधं किञ्चा सवे एगयाउ चिठंति ॥ ८० ॥

नहाना प्रकारनी प्रज्ञावाला, यावत् नाना प्रकारना जे अध्यवसाय तेणे करी संयुक्त ए वा परदर्शनी ते आगल आवीने, (एवंवयासी के०) एवुं कहेठे के (हंनोपावाउया के०) अहो प्रावाडको! (आइगराधम्माणं के०) तमे धर्मनी आदिना करनारठो; (एाणाप न्नाजावणाणाश्वसाणसंजुत्ता के०) तमे न्हाना प्रकारनी बुद्धिवाला, तथा न्हाना प्रकारना जे अध्यवसाय तेणें करी संयुक्तठो ते माटे, (इमंतावतुम्हेसागणियाणंइंगालाणंके०) ए तुमे अग्रियें बलता अंगारा तेणे करी सहित एवोआ एक लोहनुं (पाइंके०) नाजन (बहुपडिपुन्नं के०) घणुं प्रतिपूर्ण तेने (गहायमुदुत्तयं के०) ग्रहण करीने, एक मुहूर्त मात्र (पाणिणाधरेह के०) हाथ मांहे धरी राखो, (एोबहुसंमासगंसंसारियंकुळा के०) घणी संमासानो सहाय मकरो: (एोबहुअग्रियंनणियंकुळाके०) घणो अग्रिने स्तंननी एटले स्थंनि राखे तेवी विद्यानुं सहाय मकरो (एोबहुसाहम्मियवेयावडियंकुळाके०) घणो मांहो मांहे साधर्मिकनुं वैयावच्च नो करवो, एटले अग्रि दीधानो उपशमावतुं मकरो. (एोबहुपरध म्मियंवैयावडियंकुळा के०) घणो परधर्मिकनो माहो मांहे वैयावच्चनो करवो एटले अग्रि दीधानो उपशमावतुं मकरो. मात्र (उज्जुयाके०) सरल थका (णियांगपडिवन्नाके०) मोक्ष मार्गे प्रतिपन्न थका, (अमायंकुवमाणपाणिपसारेह के०) माया रहित पणु करता थका हाथ पसारो. (इतिवच्चाके०) एम कहीने, (सेपुरिसेके०) ते पुरुष (तंसागणियाणंइंगालाणंपाइंबहुपडिपुन्नं के०) ते अग्रि बलता अंगरानुं नाजन घणु प्रतिपूर्ण नरीने (अ उमएणंसंमासएणंगहाय के०) लोहना संमासा सहित ग्रहीने (तेसिंपावाउयाणंके०) ते प्रावाडकना (पाणिंसु के०) हाथनी उपरें (णिसिरिंति के०) मूके. (तएणंके०) तेवारें (तेपावाडुयाआइगराधम्माणं के०) ते प्रावाडक धर्मनी आदिना करनार (एाणापन्नाजावणाणाश्वसाणसंजुत्ता के०) नाना प्रकारनी प्रज्ञा वाला यावत् नाना प्रकारना अध्यवसाय तेणे करी सहित एवा ठता ते प्रावाडकने हाथमां अग्रि आपे ठते (पाणिंपडिसाहरंति के०) पोताना हाथ पाठा खेंचे एम पाठा हाथ करता देखीने (तएणं के०) तेवारें (सेपुरिसे के०) ते पुरुष ते सर्व प्रावाडक धर्मना अदिना करना र नाना प्रकारनी प्रज्ञावाला यावत् नाना प्रकारना अध्यवसाय तेणे करी सहित ते प्रत्यें (एवंवयासी के०) एम कहेके (हंनोपावाडुया के०) हे प्रावाडको! पोताना ठंदे धर्मनी आदिना करनाराउ! नाना प्रकारनी प्रज्ञा वाला यावत् नाना प्रकारना अध्यवसाय तेणे करी सहित (कम्हाणंतुप्पेपाणिंपडिसाहरह के०) शाकारणे तमे हाथ पाठा खे चोठो. तेवारें ते बोड्या (पाणिंनोमहिळाके०) अमारा हाथ नथी बलताशुं? अमारा हाथ बलेठे दाजेठे ते कारण माटे हाथ पाठा खेंचीलीधाळे तेवारे ते पुरुष फरी बोड्यो के (दड्ढेकिंनविस्सइ के०) तमारो हाथ दाऊवाथी शुं थवातुंठे एवुं साजली फरी ते

पुरिसेयं सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं गहाय अउमएणं
संभासएणं गहाय ते सबे पावानुए आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव
णाणाश्वसाणसंजुत्ते एवं वयासीहंनो पावानया आइगरा धम्माणं
णाणापन्ना जाव णाणाअश्वसाणसंजुत्ता इमं ताव तुम्ह सागणिया
णं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं गहाय मुहुत्तयं पाणिणा धरेह णोबहु
संभासगं संसारियं कुळा णो बहुअग्गियंअणियं कुळा णोबहु साह
म्मियवेयावडियं कुळा णोबहुपरधम्मियवेयावडियं कुळा उऊयाणिया
गपडिवन्ना अमायं कुवमाण्णा पाणिं पसारिह इति वुच्चा से पुरिसे तेसिं
पावाडुयाणं तं सागणियाणं इंगालाणं पाइं बहुपडिपुन्नं अउमएणं
संभासएणं गहाय पाणिंसु णिसिरिंति तएणं तेपावाडुया आइगरा ध
म्माणं णाणापन्ना जाव णाणाश्वसाणसंजुत्ता पाणिंपडिसाहरंति तए
णं से पुरिसे ते सबे पावानुए आदिगरे धम्माणं जाव णाणाश्वसाणसं
जुत्ता एवं वयासी हंनो पावाडुया आइगरा धम्माणं णाणापन्ना जाव
णाणाश्वसाणसंजुत्ता कम्हाणं तुप्पे पाणिं पडिसाहरह पाणिं नोमहि
ळा दडुं किं नविस्सइ डुक्कंति मन्नमाण्णा पडिसाहरह एसतुला एस
प्पमाणे एस समोसरणे पत्तेयंतुला पत्तेयं पमाणे पत्तेयं समोसरणे
तत्तएणं जेते समणा माहणा एवमातिक्कंति जाव परुवेति सबे पाणाजाव
सत्ता हंतवा अऊावेयवा परिघेतवा परितावेयवा किलामेतवा उहवेतवा
तेआगंतुवेयाए तेआगंतुजेयाए जाव ते आगंतु जाइजरामरणजोणि
जम्मणसंसारपुणनवगप्पवासनवपवंच कलंकलीनागिणो नविस्संति ॥

अर्थ-तेवारें कोई एक (पुरिसेयं के०) पुरुष जैन मार्गनो जाए ते तेमने अहिंसा
दिकने विषे पाडवाने अर्थ (सागणियाणंइंगालाणं के०) अग्नियें बलता अंगारा तेषो
करी एक लोढानुं (पाइंके०) पात्र एटले नाजन नरीने (बहुपडिपुन्नं के०) घणो प्र
तिपूर्ण नरीने (अउमएणं के०) लोहना (संभासएणंगहाय के०) संभासी सहित् अ
हण करीने (तेसबेपावानुए के०) ते सर्व प्रावाडुक एटले परदर्शनी (आइगराधम्माणं
के०) पोतपोताना धर्मनी आदिना करनार, (णाणापन्नाजावणाणाश्वसाणसंजुत्तेके०)

न संमतं तथा सर्वजीवानामित्येतत्प्रमाणं । एषा युक्तिः तदेतत्समवसरणं एषधर्मे विचारः । आत्मवत्सर्वनूतानि यः पश्यति सपश्यतीति प्रत्येकं तुलासाम्यमित्यादि (तद्वर्णंति) तत्र एवं सति ये श्रमणब्राह्मणादयएवमाख्यांति । सर्वे प्राणाहंतव्या दंडादिभिः परितापयितव्याधर्मार्थमरघट्टादिवहनादिभिः परिग्राह्याः आश्वादौ मत्स्याश्च अपद्मावयितव्यायागादौ मेपाश्च । एवं ये जापंते ते आगामिनि काले स्वशरीरस्य वेदाय जेदायच जापंते । तथाऽगामिनि काले जातिजरामरणानि बहूनि प्राप्नुवन्ति योन्यां जन्म योनिजन्म तद्बहुशोर्गर्जजावस्थायां लज्जते संसारप्रपंचांतर्गतास्तेजोवायुषु उच्चैर्गोत्रोद्गनेन कलंकलीजावजाजोदुःखव्याकुलाः स्युः ॥ ७१ ॥

॥ टीका—तेषां चैवं व्यवस्थितानामेकः कश्चित्पुरुषस्तेषां संविदर्थं ज्वलतामंगाराणां प्रतिपूर्णां पात्रीमयोमयं जाजनमयोमयेनैव संदंशकेन गृहीत्वा तेषां दौकितवानुवाच तान् । यथा नो प्रावाडुकाः! सर्वोक्तविशेषणविशिष्टाऽदमंगारनृत्तं जाजनमेकैकं मुहूर्तं प्रत्येकं सांसारिकाणामिवाऽग्निस्तंजनं विधत्ते नापिच साधर्मिकाऽन्यधार्मिकाणामग्निदाहोपशमादिनोपकारं कुरुतइति क्रजवोमायामकुर्वाणाः पाणिं प्रसारयत? तेपिच तथैव कुर्युस्ततोऽसौ पुरुषः तन्नाजनं पाणौ समर्पयति तेपिच दाहशंकया हस्तं संकोचयेयुरिति । ततोऽसौ ताजुवाच । किमिति पाणिं प्रतिसंहरत? यूयं एवमनिहितास्ते ऊचुर्दाहनयादिति । एतदुक्तं नवति । अवश्यमग्निदाहनयान्न कश्चिदश्यन्निमुखं पाणिं ददातीत्येतत्परोयं दृष्टांतः । पाणिना दग्धेनापि किंनवतां नविष्यतीति दुःखमिति चेद्यद्येवं नवतोदाहापादित दुःखनीरवः सुखलिप्तवस्तदेवंसति सर्वेपि जंतवः संसारोदरविवरवर्तिनएवंनूताएवेत्येवमात्मतुलयाऽत्मौपम्येन यथा मम नानिमित्तं दुःखमित्येवं सर्वजंतूनामित्यवगम्याहिंसैव प्राधान्येनाश्रयणीया तदेतत्प्रमाणं एषा युक्तिः । आत्मवत्सर्वनूतानि यः पश्यति सपश्यति । तदेव समवसरणं सएषधर्मविचारोयत्राहिंसा संपूर्णा ॥ तत्रैव परमार्थतो धर्म इत्येवं व्यवस्थिते तत्र ये केचनाविदितपरमार्थाः श्रमणब्राह्मणादयएवं बद्ध्यमाणमाचकृते परेषामात्मदाढर्योत्पादनायैवं जापंते तथैवमेवं धर्मं प्रज्ञापयन्ति व्यवस्थापयन्ति तथान्येन प्राणुपतापकारिणा प्रकारेण परेषां धर्मं प्ररूपयन्ति व्याचकृते । तद्यथा । सर्वे प्राणा इत्यादि यावद्वहंतव्यादंडादिभिः परितापयितव्याधर्मार्थमरघट्टादिवहनादिभिः परिग्राह्याविशिष्टकाले आश्वादौ रोहितमत्स्याश्च तथाऽपद्मावयितव्यादेवतायागादिनिमित्तं वस्तादयश्चेत्येवं ये श्रमणादयः प्राणिनामुपतापकारिणीं जापां जापंते आगामिनि काले ऽनेकशोबहुशः स्वशरीरवेदायच जापंते तथा ते सावद्यजापिणो नविष्यन्ति काले जातिजरामरणानि बहूनि प्राप्नुवन्ति । योन्यां जन्म योनिजन्म तदनेकशोबहुशोर्गर्जव्यु

प्रावाडुक पाखंभी दर्शनीउ बोल्या के, अमने दुःख उपजेठे, तेवारें फरी ते पुरुष बोढ्यो के, (दुस्कंतिमन्नमाणा के०) जो तमे दुःख जाणता अग्निनी दाऊ थकी बीहिता थका हाथ ने (पडिसाहरहके०) पाठा करोठो ? तो जेम तमे दुःख थकी बीक राखोठो, तेम सर्व जीवने (एसतुह्नाके०) ए तुह्य एटले बराबर ठे; (एसण्यमाणेके०) एप्रमाणे जाणवुं. (एससमो सरणे के०) एससोसरण) पत्तेयंतुह्ना के०) प्रत्येक प्रत्येकने सरखुं, अने (पत्तेयंण्य माणे के०) प्रत्येक प्रत्येकने प्रमाण, एवुं (पत्तेयंसमोसरणेके०) प्रत्येक प्रत्येकने समोसरण जाणवुं. (तद्धणंजेतेसमणामाहणाएवमातिस्कंति के०) त्यां जे श्रमण ब्राह्मण एम कहेठे (जावपरूवेंतिके०) यावत् एम प्ररूपे ठे के, (सवेपाणाजावसत्ताहंतवा के०) सर्व प्राणी, यावत् सर्व सत्त्वने हणवा, (अज्जावेयवाके०) दंम काशादिकें करी ताडवा, (परिवेतवा के०) बलात्कारें करी दासनी पेटें परिग्रहवा. (परितावेयवा के०) शारीरिक मानसीक पीडा उपजाववी, (किलामेतवा के०) किलामण उपजाववी. (उद्वेतवा के०) उपडववा, तथा जीव, काया थकी रहित करवा. एवां वचनना बोलनारा, (ते आगंतुजेयाए के०) ते आगमिक कालें वारंवार पोताना शरीरनुं ठेदन पामशे. (तेआ गंतुजेयाए के०) ते आगमिक कालें जालादिकें करी पोताना शरीरनुं जेदन पामशे, (जावतेआगंतुं के०) यावत् ते जीव आगमिक कालें (जाइजरामरण जोणिजम्मणं के०) जाति, जरा, मरण, तथा नवी नवी योनी मांहे उपजवुं, तथा जन्मना दुःख (संसारके०) एरीतें संसार मांहे परित्रमण करतां (पुणजव के०) वली वली नव नवा जवनुं करवुं, (गप्पवास के०) वली वली गर्जवास मांहे वसवुं, एरीतें (जवपवं च के०) संसारनो प्रपंच एटले संसारनो विस्तार, (कलंकलि के०) कलकलाट एटले दुःखें करी व्याकुल पणुं, तेना (जाणिणोजविस्संति के०) विजागी अशे. ॥ ७१ ॥

॥ दीपिका—(पुरिसेयन्ति) एकः कश्चित्पुरुषः साग्निकानां ज्वलतामंगाराणां प्रतिपू र्णां (पाइं) पात्रीं अथोमयेन लोहमयेन संदंशकेन गृहीत्वा तेषां ढौकितवान् उवाच । नोः प्रावाडुकाः ! इदमंगारनृतं नाजनं एकैकं मुहूर्तं प्रत्येकं विनृतं यूयं ? । नचेदं संदंशकं सांसारिकं नापि चाग्निस्तंजनं विदधुः । नापिच साधर्मिकानामग्निदाहोपशमादिना उपकारं कुर्युरिति । रुजवोमायामकुर्वाणाः पाणिं प्रसारयत तेषां तथैव कुर्युः ततोसौ नरस्तज्जाजनं तत्पाणौ समर्पयति । तेषां च दाहजयाहस्तं संकोचयति । ततोसौ पुरुषस्तान् प्राह किमिति पाणिं संहरत यूयं ? । ते प्राहुर्दाहजयात् । नरः प्राह । दग्धेन हस्तेन किंजावि ? । दुःखमिति चेदेवं यूयं दाहोत्पन्नदुःखनीरवः सुखलिप्सवः । एवं सति सर्वे पि जंतवः संसारवर्तिनएवंविधाएवेति आत्मतुलया आत्मतुल्यत्वेन यथा मम दुःखं

रं नही. एवी रीतें स्वदर्शनी पण, जे पूर्वोक्त जापा बोलगें ते सीजसे नही एम निश्चें जाणवुं. हवे जे उत्तम पुरुषने एवी तुल्यता राखवी जे सर्व जीव प्रत्येक तुल्य, प्रत्येक प्रमाण, एप्रमाणे प्रत्येक समोसरण पण ठे ॥ ८१ ॥

॥ टीका—ते नरावहूनां दंडनादीनां शरीरदुःखानां नाजनं नवन्ति तथा मातृमरणादीनां मानसदुःखानां तथाऽन्येषामप्रियसंयोगार्थनाशादिनिर्दुःखनागिनोन्नविष्यन्ति । किं बहुना । (अणादियन्ति) अनादिकं नविद्यतेऽवदग्रोऽतोयस्य सोऽनवदग्रोऽनंतः तं दीर्घाध्वानं चतुर्गतिमार्गं चातुरंतं संसारकांतारमनुपरिवर्तिष्यन्ते अरहदृष्टटीवद्भूमिष्यन्ति न बोधं प्राप्स्यन्ति न सेत्स्यन्ति सर्वदुःखानामंतं न करिष्यन्ति एतत्तुला एतत्साम्यं यत्सावद्याचारानसिध्यन्ति कुमतिनः स्वमतेपि औद्देशिकादिनोजिनस्तथैव एतत्प्रमाणं प्रत्यक्षादिकं प्रत्यक्षेण चौराद्याबाध्यमानादृश्यन्ते । एवमन्येपि एतत्समवसरणं आगमविचारः प्रत्येकं प्रतिजीवमिदं साम्यं दृष्टव्यं ॥ ८१ ॥

॥ टीका—तथा ते बहूनां दंडादीनां शरीराणां दुःखानामात्मानं नाजनं कुर्वन्ति तथा ते निर्विवेकामातृवधादीनां मानुषाणां दुःखानां तथान्येषामप्रियसंयोगार्थनाशादिनिर्दुःखदौर्मनस्यानामाग्नोन्नविष्यन्तीति । किंबहुनोक्तेनोपसंहारव्याजेन । गुरुतरमर्थसंबंधं दर्शयितुमाह । (अणादियं इत्यादि) नास्यादिरस्तीत्यनादिः संसारः । तदनेनेदमुक्तं नवन्ति । यत्कैश्चिदनिहितं यथायमं नकादिक्रमेणेत्यादित इत्येतदपास्तं । नविद्यतेऽवदग्रं पर्यंतो यस्य सोयमनवदग्रोऽपर्यंत इत्यर्थः । तदनेनेदमुक्तं नवन्ति । यदुक्तं कैश्चिद्यथा प्रलयकालेऽशेषसागरजलप्लावनं द्वादशादित्योजमेन चात्यंतदाह इत्यादिकं सर्वं मिष्येति दीर्घमित्यनंतपुञ्जलपरावर्तरूपं कालावस्थानं तथा चत्वारोतागतयोयस्य सतथा चातुर्गतिक इत्यर्थः । तत्संसारएव कांतारः संसारकांतारोनिर्जलः सजयस्त्राणरहितोऽरण्यप्रदेशः कांतार इति । तदेवंजूनं नूयोनूयः पौनःपुन्येनानुपरिवर्तिष्यन्ते अरहदृष्टटीन्यायेन तत्रैव भ्रमन्तः स्थास्यन्तीत्यतएवाह । यतस्ते प्राणिनां हंतारः कुतएतदिति चेत्सावद्योपदेशादेतदपि कथमिति चेदत औद्देशिकादिपरिजोगानुज्ञयेत्येवमवगंतव्यमित्यतस्ते कुप्रावचनिकानैव सेत्स्यन्ति नैव ते लोकाग्रस्थानमाक्रमिष्यन्ति तथा न ते सर्वपदार्थान् केवलज्ञानावाह्या नोत्स्यन्ते । अनेन ज्ञानातिशयाच्चावमाह । तथा न तेऽष्टप्रकारेण कर्मणा मोह्यन्ते । अनेनाप्यसिद्धेरकैवल्यावाप्तेश्च कारणमाह । तथा परिनिर्वृतिः परिनिर्वाणमानंदसुखावाप्तिस्तां ते नैव प्राप्स्यन्ते तेनापि सुखातिशयाच्चावः प्रदर्शितोन्नवतीति । तथा नैते शारीरमानसानां दुःखानामात्यंतिकमंतं करिष्यन्तीत्यनेनाप्यपार्यातिशयाच्चावः प्रदर्शितोन्नवति । एषातु

त्क्रांतजावस्थायां प्राप्नुवन्ति. तथा संसारप्रपंचांतर्गतास्तेजोवायुपूञ्चैर्गोत्रोदलनेन कलं कलीनावनाजोनवन्ति बहुशोचविष्यन्ति च ॥ ८१ ॥

ते बहुणं दंमणाणं बहूणं मुंमणाणं तज्जणाणं तालणाणं अडुबंधणाणं जाव घोलाणाणं माइमरणाणं पितामरणाणं नाइमरणाणं नगिणीमरणाणं नज्जापुत्तधूत्तसुएहामरणाणं दारिद्राणं दोहग्गाणं अप्पियसंवासाणं पियविप्पउगाणं बहुणं डुक्कदोमणस्साणं आजागिणो नविस्सन्ति अणादियंचणं अणवयग्गं दीहमद्धं चाउरंतसंसारकंतरं नुज्जोनुज्जो अणुपरियट्ठिस्सन्ति ते णोसिस्सिस्सन्ति णोबुस्सिस्सन्ति जाव णोसवडुक्काणं अंतं करिस्सन्ति एस तुह्ना एस पमाणे एस समोसरणे पत्तेयं तुह्ना पत्तेयं पमाणे पत्तेयं समोसरणे ॥ ८२ ॥

अर्थ—(तेबहूणंदंमणाणं के०) ते जीव घणा दंमाशे, (बहूणंमुंमणाणं के०) ते जीव घणा शरीरादिकें मुंमाशे, (तज्जणाणं के०) अंगुलीयादिकनी तर्जना पामशे, (तालणाणं के०) दंमादिकें ताडना पामशे, (अडुबंधणाणं के०) बंधीखानाना बंधन पामशे, (जावघोलाणाणं के०) यावत् आंबानी पेठें घोलाशे, (माइमरणाणं के०) ते जीव माताना मरणां डुःखने पामशे, (पितामरणाणं के०) पिताना मरण, (नाइमरणाणं के०) नाइना मरण, (नगिणीमरणाणं के०) बेहेनना मरण, (नज्जापुत्तधूत्तसुएहामरणाणं के०) नार्थाना मरण, पुत्रना मरण, दीकरीना मरण, पुत्रनीवहुना मरण अशे, तेने देखीने डुःख पामशे, डुःखी अशे, ते पुरुष, (दारिद्राणं के०) दरिद्री अशे, (दोहग्गाणं के०) दौर्जागी अशे, (अप्पियसंवासाणं के०) अप्रियकारीयो साथें तेनो संवास अशे, (पियविप्पउगाणं के०) ते प्राणी प्रियकारी वस्तुनो विप्रयोग एटले वियोग पामशे, (बहुणंडुक्कदोमणस्साणं के०) घणां डुःख अने दौर्मनस्य पणानो (आजागिणो नविस्सन्ति के०) विजागी अशे, तेपुरुष, (अणादियंचणं के०) आदि रहित, (अणवयग्गं के०) अंत रहित, (दीहमद्धं के०) दीर्घकालपर्यंत एटले घणाकालसुधी (चाउरंतसंसारकंतरं के०) चारगतिरूप अंत अवयवठे जेने विषे तेने चाउरंत कहियें एवी संसार रूप अटवी तेने विषे, (नुज्जोनुज्जो के०) वली वली (अणुपरियट्ठिस्सन्ति के०) परित्रमण परावर्त्तन करशे, (तेणोसिस्सिस्सन्ति के०) ते पांखमी जीव सीजशें नही, एटले पोताना कार्यनी सिद्धि करशें नही, (णोबुस्सिस्सन्ति के०) लोकालोकना स्वरूपने बुजशे नही, (जावणोसवडुक्काणं अंतं करिस्सन्ति के०) यावत् ते प्राणी सर्वडुःखनो अंत क

इच्छेतेहिं वारसहिं किरियाठाणेहिं वट्टमाणा जीवा णोसिस्सिं सु णोबुजिं
सु णोमुच्चिं सु णोपरिणिवाइं सु जाव णोसव डुस्काणं अंतं करे सुवा णो
करंति वा णोकरिस्संति वा ॥ ८४ ॥

अर्थ-ए पूर्वोक्त बार क्रियाना स्थानकने विषे वर्त्तता एवाजे जीव, ते कोइ अतीत
कालें सिधा नथी, बुज्या नथी, कर्म थकी मूकाणा नथी, निवृत्त्या नथी, यावत् सर्वडः
खनो अंत पण कोइयें अतीत कालें कखो नथी, वर्त्तमान कालें करता नथी, आग
मिक कालें पण करशे नही. कारणके, ए बार क्रियाना स्थानक जे ठे, ते अधर्मप
कने मलताज ठे. ॥ ८४ ॥

॥ टीपिका-अथोपसंहरति । (इच्छेतेहिंति) इत्येतेषु षादशसु क्रियास्थानेषु अधर्म पक्षो
ऽवतार्यते । ततएतेषु वर्त्तमाना जीवान् सिद्धान् सिध्यन्ति न सेत्स्यन्ति न मुक्तान् मुच्यन्ते मो
क्ष्यन्ते न बुद्धान् बुध्यन्ते न ज्ञोत्स्यन्ते न सर्वडः खानामंतं च कुर्न कुर्वन्ति न करिष्यन्ति ॥ ८४ ॥

॥ टीका-नष्टितानि क्रियास्थानाति सांप्रतमुपसंजिघृक्षुरेतदेव पूर्वोक्तं समासेन विजगि
पुराह (इच्छेतेहिं इत्यादि) इत्येतेषु षादशसु क्रियास्थानेष्वधर्मपक्षोऽनुपशमरूपः समव
तार्यते न एतेषु वर्त्तमाना जीवा अतीते काले सिद्धान् वर्त्तमाने सिध्यन्ति न न विष्यन्ति सेत्स्यं
ति तथा न बुबुधिरे न बुध्यन्ते न च ज्ञोत्स्यन्ते तथा न मुमुक्षुर्न मुच्यन्ति न च मोक्ष्यन्ते तथा न नि
वृत्ता न निर्वर्त्यन्ते न च निर्वार्यन्ति तथा न डुःखानामंतं ययुर्न पुनर्याति न च यास्यन्तीति ॥ ८४ ॥

एयंसि चेव तेरसमे किरियाठाणे वट्टमाणा जीवा सिस्सिं सु बुस्सिं सु मुच्चिं
सु परिणिवाइं सु जाव सवडुस्काणं अंतं करे सुवा करंति करिस्संति वा
एवं से जिस्कु आयठी आयहिते आयगुत्ते आयजोगे आयपरक्कमे
आयरक्कि ए आयाणुकंप ए आयनिप्फेड ए आयाणमेव पडिसा हरेज्जा
सि तवेमि ॥ ८५ ॥ इति वीयसुयखंधस्स किरियाठाणं नाम वीयमश्वयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ-ए पूर्वे कहुंजें निश्चें तेरमुं क्रिया स्थानक तेने विषे वर्त्तता एवा जे जीव,
ते जीव अतीत कालें सिधा तत्वमार्गने बुज्या, आव कर्म थकी मूकाणा परिनिवृत्त शी
तलीनूत थया, यावत् सर्व डुःखनो अतीत कालें अंत कीधो, वर्त्तमान कालें अंत करे
ठे, अने आगमिक कालें अंत करशे, एम ते साधु चारित्रिउ बार क्रिया स्थानकनो वर्ज
नार मोक्षार्थी, आत्मारथी, आत्मानुं हित चिंतवनार, आत्मानो गोपवनार, मनादिक

ला तदेतदुपमानं यथा सावद्यानुष्ठानपरायणाः सावद्यनाषिणश्च कुप्रावचनिकान सिध्यन्त्ये
वं स्वयूष्या अप्यौद्देशिकादिपरिजोगिनो न सिध्यन्तीति । तदेतत्प्रमाणं प्रत्यक्षानुमानादिकं ।
तथाहि । प्रत्यक्षेणैव जीवपीडाकारि चौर्यादिर्विधनान्न मुच्यते । एवमन्येपीत्यनुमानादि
कमप्यायोज्यं । तथा तदेतत्समवसरणमागमविचाररूपमिति प्रत्येकंच प्रतिप्राणि प्रतिप्रा
वाङ्कमेतत्तुलादिकं दृष्टव्यमिति ॥ ८२ ॥

तद्धणं जे ते समणा माहणा एवमाइस्कंति जाव परूवेंति सवे पाणा स
वेज्जूया सवेजीवा सवेसत्ता एहंतवा एअश्रावेयवा एपरिघेतवा एउद्वेय
वा तेणो आगंतुठेयाए तेणोआगंतुजेयाए जाव जाइजरामरणजोणि
जम्मण संसारपुणप्रवगप्रवासन्नवएवं कलंकलीनागिणो नविस्संति
तेणोबहूणं दंमणाणं जाव एोबहूणं मुंमणाणं जाव बहूणं डुस्कदोमण
स्साणं एोनागिणो नविस्संति अणादियंचणं अणवयग्गं दीहमध्वं
चाउरंत संसारकंतारे नुज्जोनुज्जो एोअणुपरियट्ठिस्संति तेसिं स्सिज्जंति
जाव सबडुक्काणं अंतं करिस्संति ॥ ८३ ॥

अर्थ—त्यांजे श्रमण ब्राह्मण, सर्व जीवने पोताना आत्मा समान लेखवीने एवो धर्म
कहेज्ञे, यावत् प्ररूपज्ञे, के सर्व प्राणी, सर्वनूत, सर्व जीव, सर्व सत्वने हणवा नही,
एकांतदया पालवी, यावत् सर्व सत्वने उपडववा नही, ते पुरुषो, आगमिक कालें पोताना
शरीरनुं ठेदन नहीं पामज्ञे, ते आगमिक कालें जेदन नहीं पामज्ञे, ते पुरुष यावत् जाति,
जरा, मरण, वली वली योनीमांहे उपजवुं, जन्मनुं डुःख, संसारमांहे परित्रमण करवुं,
वली वली गर्जवास मांहे वसवुं, संसारनो विस्तार प्रपंच, तथा कलकलाट तेनो विजागी
नहीं अज्ञे. ते पुरुष, घणो दंमाज्ञे नहीं, यावत् डुःख दौर्मनस्य पणानो विजागी नहीं अज्ञे,
आदिरहित अंतरहित दीर्घ पंथठे, एटले दीर्घ काल पर्यंत चारगति रूप संसार, तद्रूप
अटवीने विषे वली वली परित्रमण परावर्त्त नही करज्ञे. ए रीतें दया धर्मेना प्ररूपनार
पुरुषो सीजज्ञे कार्यसिद्धि करज्ञे, यावत् सर्व डुःखनो अंत करज्ञे. ॥ ८३ ॥

॥ दीपिका—अथैतद्विपरीतानाह । (तद्धणंति) तत्र ये ज्ञातव्याः श्रमणमाहनास्ते ए
वमाख्यांतीत्यादि सर्वे पूर्वसूत्रविपरीतं वाच्यं ॥ ८३ ॥

॥ टीका—ये पुनर्विदिततत्वाआत्मौपम्येनात्मतुलया सर्वजीवेष्वहिंसां कुर्वाणाएवमा
चकृते । तद्यथा सर्वेपि जीवाडुःखद्विषः सुखलिप्सवस्ते न हंतव्या इत्यादि । तदेवं पूर्वोक्तं
दंडनादिकं सप्रतिषेधं न एननीयं यावत्संसारकांतारमचिरेणैव ते व्यतिक्रमिष्यन्तीति ॥ ८३ ॥

समाह्वये । ब्रवीमीति पूर्वत् । नयाः पूर्ववद्व्याख्येयाः ॥ समाप्तं क्रियास्थानाख्यं
द्वितीयमध्ययनमिति ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ द्वितीयश्रुतस्कंधे तृतीयाध्ययनप्रारंभः ॥

हवे वार क्रिया स्थानकने वर्जनार एवा चारित्रवान पुरुषं शुद्धाहार जेवो, ते कारण
माटे हवे आहार परिज्ञा नामे त्रीजुं अध्ययन प्रारंभियें ठैयें.

सुयंमे आउसं तेणं जगवया एव मस्कायं इह खलु आहारपरिष्ठाणाम
अयणे तस्सणं अयमठे इह खलु पाईणंवा सबतो सवावंतिचणं लो
गंसि चत्तारि बीयकाया एव माहिज्जंति तंजहा अग्गवीया मूलवीया
पोरवीया स्कंधवीया तेसिंचणं अहा बीएणं अहावगासेणं इहेगतिया
सत्ता पुढवीजोणिया पुढविसंजवा पुढवीवुक्कमये तज्जोणिया तस्सं
जवा तडवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तडवुक्कमा णाणाविह
जोणियासु पुढवीसु रुक्कत्ताए विउट्ठंति तेजीवा तेसिं णाणाविहजो
णियाणं पुढवीणं सिणेह माहारेंति ॥१॥ ते जीवा आहारेंति पुढवीसरीरं
आउसरीरं तेउसरीरं वाउसरीरं वणस्सइसरीरं णाणाविहाणतसथा
वराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुवंति परिविद्धं तं सरीरं पुद्वाहारियं
तयाहारियं विपरिणयं सारूवियकडं संतं अवरिवियणं तेसिं पुढविजो
णियाणं रुक्काणं सरीरा णाणावस्सा णाणागंधा णाणारसा णाणाफा
सा णाणासंठाणसंठिया णाणाविहसरीरपुग्गलविउवित्ता तेजीवा क
म्मोववन्नगा जवंति तिमस्कायं ॥ ५ ॥

अर्थ—(सुयंमेआउसंतेणं के०) श्रीसुधर्मस्वामीजंबू प्रत्ये कहेठे के, में एवुं सांजल्युं
ठे जे, आयुष्यमंत (जगवयाएवमस्कायं के०) जगवंत श्रीमहावीर देवें एम कहुंठे
(इहखलु के०) निश्चें आ जिनशासनने विपे (आहारपरिष्ठाणामज्जयणे के०) आ
हारपरिज्ञा एवे नामे अध्ययन कहुं. (तस्सणंअयमठे के०) तेनो ए अर्थ आगल क
हेठे. (इहखलु के०) निश्चें आ जगत् मांहे (पादीणंवा के०) पूर्वादिक चारदिशिने
विपे तथा विदिशिने विपे (सबतोसवावंतिचणंलोगंसि के०) सर्व थकी सर्व, एतावता
सर्व लोकने विपे (चत्तारिबीयकाया के०) चार, बीज कायना प्रकार एटले उत्पत्तिना

योगने स्ववश करनार, ते आत्मयोगी कहेवांय. आत्माना सुखनें अर्थे पराक्रमनो करनार, आत्मानो रक्षक, आत्माने अनुकंपानो करनार, आत्मानो संसार थकी निस्तार करनार, आत्माने ए बार क्रियाना स्थानक थकी निवृत्तावे, तेने महा पुरुष जाणियें. तिबेमिनो अर्थे पूर्ववत् जाणवो. ए श्री सूयगडांगसूत्रना बीजा श्रुतस्कंधने विषे क्रिया स्थानक नामे बीजा अध्ययननो संक्षेपार्थे बालावबोध समाप्त थयो. ॥ ८५ ॥

॥ टीपिका—तथा एतस्मिन् त्रयोदशे क्रियास्थाने धर्मपक्षावतारः । ततोत्र वर्तमाना जीवाः सिद्धाः सिध्यन्ति सेत्स्यन्तीत्यादि । तदेवं सज्जिह्वुर्द्वादशक्रियास्थानवर्जकोऽधर्मपक्षत्यागी धर्मपक्षस्थस्त्रयोदशक्रियास्थानवर्ती आत्मनोर्थः आत्मार्थः सविद्यते यस्य स आत्मार्थी आत्महितः आत्मा गुप्तोयस्य सतथा आत्मयोगः कुशलमनःप्रवृत्तिरूपः सय स्यास्ति सआत्मयोगी आत्मपराक्रमः स्वयं संयमानुष्ठानप्रवृत्तः । आत्मा रक्षितोऽर्गति पातायेन सआत्मरक्षितः आत्मानमनर्थपरिहारेणानुकंपते इत्यात्मानुकंपकः (आयनिष्फे डएत्ति) आत्मानं संयमेन संसारचारकान्निष्कासयतीति आत्मानं षादशक्रियास्थानेन्यः प्रतिसंहरेत्समहापुरुषः । इतिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ८५ ॥ इति तपागङ्गाधि पतिश्रीहेमविमलसूरीश्वरशिष्यहर्षकुलपंडितप्रणीतायां श्रीसूत्रकृतांगदीपिकायां द्वितीय श्रुतस्कंधस्य क्रियास्थानारख्यं द्वितीयमध्ययनं समाप्तं ॥ ॥ ॥

॥ टीका—सांप्रतं त्रयोदशं क्रियास्थानं दर्शयितुमाह । (एवमित्यादि) एतस्मिन्स्त्रयो दशे क्रियास्थाने वर्तमानाजीवाः सिद्धाः सिध्यन्ति सेत्स्यन्तीति यावत्सर्वदुःखानामंतं करि ष्यन्तीति स्थितं । तदेवं सज्जिह्वुर्यः पौंडरीकाध्ययनेऽनिहितो षादशक्रियास्थानवर्जकः अध र्मपक्षानुपशमपरित्यागी धर्मपक्षे स्थितउपशान्तआत्मनोवार्थः आत्मार्थः सविद्यते य स्य सतथा योह्यन्यमपायेन्योरक्षति स आत्मार्थ्यात्मवानित्युच्यते । हिताचाराश्चचौराद योनात्मवंतोऽयंत्वात्महितऐहिकामुष्मिकापायजीरुत्वात्तथात्मागुप्तोयस्य तथा । एतदुक्तं नवति । स्वयमेवासौ संयमानुष्ठाने पराक्रमते तथात्मयोगी आत्मनोयोगः कुशलमनः प्रवृत्तिरूपआत्मयोगः सयस्यास्ति । सदाधर्मध्यानावस्थितइत्यर्थः । तथात्मा पापेन्योऽर्ग तिगमनादिन्योरक्षितोयेन सतथा ऽर्गतिगमनहेतुनिबंधनस्य सावद्यानुष्ठानस्य निवृत्तत्वा दितिजावः । तथात्मानमेवानर्थपरिहारदारेणानुकंपते शुजानुष्ठानेन सज्जतिगामिनं विध तइति । तथात्मानं सम्यग्दर्शनादिकेनानुष्ठानेन संसारचारकान्निःसारयतीति । तथात्मा नमनर्थनूतेन्योऽादशेन्यः क्रियास्थानेन्यः प्रतिसंहरेत् । यदि वोपदेशआत्मानं सर्वपापे न्यः प्रतिसंह्रियात् सर्वानर्थेन्योनिवर्तयेदित्येतस्मिन्महापुरुषे संज्ञाव्यतइति । इतिः परि

शरीरने आहारतां पृथ्वीने पीडा उपजावे नहीं. ॥ १ ॥ पृथ्वी (तेजीवा के०) ते जीव, (आहारंतिपुढवीसरिरं के०) पृथ्वीनु शरीर आहारे, एमज (आउसरिरं के०) अपकायनुं शरीर, (तेउसरिरं के०) तेज कायनुं शरीर, (वाउसरिरं के०) वायुकायनुं शरीर, (वणस्सइसरिरं के०) वनस्पतिकायनुं शरीर, (णाणाविहाणतसथावराणं पाणाणंसरिरं के०) तथा नाना प्रकारनां त्रस अने स्थावर प्राणीउनां शरीर आहारे, परंतु तेमने पीडा नउपजावे. तेनुं कारण कहेवे, जेम अंमजादिक जीव गर्भस्थ ठतां माताना उदरनो आहार करे, परंतु माताने पीडा उपजावे नहीं, तेम अंहीं पण जाणी जेतुं. तथा उपन्या पृथ्वी वृद्धि प्राप्त अनेक वर्ण रसादिक गुण सहित थाय, तेवारें पण कांड पीडा उपजावे एरीतें ते जीव पृथ्वीकाय प्रमुख जीवोनुं (सरिरंअचित्तंकुवंति के०) शरीर अचित्त करे. (परिविद्धं के०) परिविध्वंस करे. (तंके०) ते वनस्पतिना जीव तेणे (सरिरंपुढाहारियं के०) पृथ्वी कायादिकनुं जे शरीर पूर्वे आहायुं, ते अधुना ह्मणा वनस्पतिना जीव उत्पद्यमान उपजता, अथवा उपना (तथाहारियं के०) त्वचाने स्पर्श करी आहारीने, (विपरिणयं के०) परिणमावीने (सारूवियकडंसंतं के०) पोतानी काया सरखां रूप करे, (अवरेवियणं के०) अपर एटले अन्य बीजां शरीर मूल, शाखा, प्रतिशाखा, पत्र, पुष्प, फलादिक, एवां रूप करे. तथा (तेसिं पुढवीलोणियाणं के०) ते पृथ्वीयोनिक (रुक्काणं के०) वृद्ध, तेनां (सरिरा के०) शरीर, ते (णाणावस्साणं के०) नाना प्रकारना वर्ण, (णाणागंधा के०) नाना प्रकारना गंध, (णाणारसा के०) नाना प्रकारना रस, (णाणाफासा के०) नाना प्रकारना स्पर्श, (णाणासंताणसंविता के०) नाना प्रकारना संस्थानें करी संस्थित, (णाणाविहसरिरपुग्गलविउवित्ता के०) तथा नाना प्रकारना शरीरना पुज्ज लें करी विकूब्यां थका होय, एरीतें (तेजीवा के०) तेजीव (कम्मोववन्नगानवन्ति तिमस्कायं के०) वनस्पतिने विपे तथाविध कर्मेने उदये उपना होय. परंतु अंहीं काल, ईश्वरादिक कारण कोइ समजवो नही. एम जगवंत श्रीतीर्थकर देवें कह्युं ठे. एटले पृथ्वीयोनिक वृद्ध कहा ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथाहारपरिज्ञाख्यं तृतीयमध्ययनमारभ्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (सुयं मे इत्यादि) श्रुतं मयाऽयुष्मज्जगवतेदमाख्यातं आहारपरिज्ञानाख्यमध्ययनं । तस्य चायमर्थः । प्राच्यादिदिक्षु सर्वतः (सद्वावन्तिति) सर्वस्मिन् लोके चत्वारोबीजकायाबीजप्रकारानवन्ति । तद्यथा । अग्रे बीजं येषामुत्पद्यते तेऽग्रबीजास्तालसहकारादयः । अथवाऽग्राण्येवोत्पत्तौ कारणं येषां तेऽग्रबीजाः कोरंटादयः । मूलबीजाऽर्द्धादयः पर्वबीजा

चेद होय. (एवमाहिज्जं के०) ते आ प्रकारें तीर्थकरें कहा. (तंजहा के०) ते कहेवे.
 (अग्गबीया के०) जेने अग्रें बीज उपजे ते अग्र बीज कहेवाय ते तिल, ताल, सह
 कारादिक अथवा शाल्यादिक जाणवा, तथा जे अग्र तेने विषे उत्पत्तिना कारणने पामे
 तेपण, अग्र बीज कहेवाय, ते कोरंटकादिक जाणवा; एटले ए प्रथम चेद जाणवो.
 तथा (मूलबीयाके०) आर्द्धकादिक ए बीजो चेद जाणवो; (पोरबीयाके०) पर्व बीज
 ते सेजडी प्रमुख, ए त्रीजो चेद जाणवो. (स्कंधबीयाके०) स्कंधबीज ते सालरा नाग
 जुन प्रमुख, ए चोथो चेद जाणवो. (तेसिंचणंके०) ते चार प्रकारना वनस्पतिकाय (अ
 हाबीएणंके०) यथा जे जेनुं बीज उत्पत्ति कारण, ते यथा बीज एटले ते तेनुं बीज जाणवुं.
 जेम शालीना अंकुरनुं शाली बीज उत्पत्ति कारणवे, एम अन्यत्र स्थानकें पण जाणी लेवुं.
 (अहावगासेणं के०) तथा जे जेनो अवकाश एटले उत्पत्ति स्थानक पृथ्वी, पाणी,
 काल, आकाश, बीज, संयोग, एने यथावकाश कहियें. एमं यथा बीजें तथा यथावकाशें
 करीने, (इहेगतियासत्ता के०) आ जगत्माहे कोइ एक सत्त्व, तथाविध कर्मना उदय
 थकी, वनस्पतिने विषे उपजनार ठतो उपजे, ते वनस्पतिने विषे उपजतां (पुढवीजोणि
 याके०) पृथ्वीयोनि क थाय. यद्यपि तेनुं वनस्पतिज बीज कारणवे परंतु, आधार विना
 उत्पत्तिनो अजाववे, ते कारण माटे पृथ्वीयोनि क कहा. जेम शेवाजादिक कर्दमना आ
 धारेंवे, पण पृथ्वी विना थाय नही, एम आहीं पण जाणी लेवुं. (पुढविसंजवाके०) पृथ
 वीने विषे वनस्पतिकायनो संजववे (पुढवीबुक्कमाके०) तथा पृथ्वीने विषे विविध एटले
 नाना प्रकारें प्रबल पणे संक्रमणवे जेनुं ते पृथ्वीबुक्कमाकहियें एटले एम कह्युंजे पृथ्वीने
 विषे ते वनस्पतिकायनी उपर उपर वृद्धि (तज्जोणिया के०) ते पृथ्वीयोनि क होय.
 (तस्संजवाके०) ते पृथ्वीने विषे वनस्पतिकायनो संजववे, (तडुवक्कमाके०) ते पृथ्वीने विषे
 नाना प्रकारें प्रबल पणे संक्रमणवे, (कम्मोवगाके०) ते जीव तथाविध वनस्पतिकाय संजवि
 कमें प्रेर्यमान ठता त्यां वनस्पतिने विषे उपशमीप पृथ्वीने विषे जाय; ते कारणे एने कम्मो
 वगा कहियें, एटले ते जीव कर्मना वशंगत वनस्पतिकाय थकी आवीने वली तेज वनस्प
 तिकायने विषे उपजे, पण अन्यत्रथी आव्या अन्यत्र नउपजे. जेम कुसम पुरियें वाव्यां एवां
 बीजोना मशुरायें अंकुरो नमले, ज्यां जेहनुं बीज, त्यांज तेना अंकुरोनी उत्पत्ति जाणवी.
 (कम्मणियाणंके०) तथा ते जीव कर्मने कारणे आकर्षित (तडुवक्कमाके०) त्यां पृथ
 वीने विषे तथा वनस्पतिने विषे, बुक्कमा एटले आव्या ठता (एणाविहजोणितासुपुढ
 वीसु के०) नाना प्रकारयोनी पृथ्वीने विषे (रुक्कताए के०) रुख पणे (विउट्टंतिके०)
 उपजे, (तेजीवातेसिंणाणाविहजोणियाणंपुढवीणं के०) ते जीव ते नाना प्रकार योनी
 पृथ्वीनो (सिणेहमाहारेंति के०) स्नेह आहारें तेहीज तेनो आहार. ते पृथ्वीना

तत्राहारपदनिक्षेपार्थमाह निर्युक्तिकारः ॥ “नामंठवणादविए, खेत्ते जावेय होंति बोधवो ॥
 एसो खलु आहारे, निस्केवो होइ पंचविहो ” ॥ १ ॥ (नामंठवणेत्यादि) नामस्थाप
 नाइव्यक्षेत्रजावरूपः पंचप्रकारोऽभवति निक्षेपआहारपदाश्रयइति । तत्र नामस्थापनेऽ
 नाहत्य इव्याहारं प्रतिपादयितुमाह । “द्वेसच्चित्तादी, खेत्ते नगरस्स जणवउं होइ ॥ जा
 वाहारो ति विहो, उंए लोमेयपरैकेवे ” ॥ २ ॥ (द्वेइत्यादि) इव्याहारे चिंत्यमाने सचि
 त्तादिराहारस्त्रिविधोऽभवति । तद्यथा । सचित्तोऽचित्तो मिश्रश्च । तत्रापि सचित्तः पट्टि
 धः पृथिवीकायादिकः । तत्र सचित्तस्य पृथिवीकायस्य लक्षणादिरूपापन्नस्याहारोऽष्ट
 व्यः । तथापूकायादेरपीति । एवंमिश्रोऽचित्तश्चायोज्यः नवरमन्त्रिकायमचित्तं प्रायशोमनु
 ष्याआहारयंति उदनादेस्तद्रूपत्वादिति । क्षेत्राहारस्तु यस्मिन्क्षेत्रे आहारः क्रियते उत्प
 द्यते व्याख्यायते । यदिवा नगरस्य योदेशोधान्यधनादिनोपजोग्यः सक्षेत्राहारः । तद्यथा ।
 मथुरायाः समासन्नोदेशः परिजोग्योमथुराहारो मातरकाहारः खेडाहारइत्यादि । जावाहार
 स्त्वयं । ह्रुधोदयाद्भक्ष्यपर्यायोपपन्नं वस्तु यदाहारयति सजावाहारइति । तत्रापि प्रायशआ
 हारस्य जिह्वेइव्यविषयत्वात्तत्तत्कटुककपायाम्ललवणमधुररसागृह्यते । तथाचोक्तं । राईज
 ने जावउं तिचेवाजावमधुरेत्यादि । अन्यदपि प्रसंगेन गृह्यते । तद्यथा स्वरविशदमन्यव
 हार्यं नक्षयं । तत्रापि पुष्पाढ्यउदनः प्रशस्यते न शीतः । उदकंतु शीतमेव । तथाचोक्तं
 शैत्यमपां प्रधानो गुणः । एवं तावदन्यवहार्यं इव्यमाश्रित्य जावाहारः प्रतिपादितः । सांप्र
 तमाहारकमाश्रित्य जावाहारं निर्युक्तिरुदाह । जावाहारस्त्रिविधस्त्रिप्रकारोऽभवति । आ
 हारकस्य जंतोस्त्रिभिः प्रकारैराहारोपादानादिति । प्रकारानाह । (उहेत्ति) तैजसेन श
 रीरेण तत्सहचरितेनच कर्मणा कर्मणेनान्यां ऋच्यामप्याहारयति यावदपरमौदारिकं
 शरीरं न निष्पद्यते । तथाचोक्तं । तेएण कम्मएणं आहारेइ अणंतरं जीवो ॥ तेए परं मिस्से
 णं, जाव शरीरस्स निष्पत्ती ॥ १ ॥ तथा । उंआहाराजीवा, सव्वे आहारगाअपज्जत्ता ॥ लोमा
 हारस्तु शरीरपर्याह्युत्तरकालं बाह्यया त्वचा लोमनिराहारोलोमाहारस्तथा प्रक्षेपेण कव
 लादेराहारः प्रक्षेपाहारः सच वेदनीयोदयेन चतुर्भिः स्थानैराहारसंज्ञावाभवति । तथाचोक्तं ।
 चउहिं वाणेहिं आहारसस्सासमुप्पज्जइ तंजहा उंमोठयाए बुहावेयणिज्जस्स कम्मस्स उदए
 णं मई एतयठोवउंणेणंति । सांप्रतमेतेपां त्रयाणामप्येकयैव गायया व्याख्यानं कर्तुमाह । “स
 रीरेणोयाहारो, तथाय फासेण लोमआहारो ॥ परैकेवाहारो पुण, कावलितो होइनायवो ” ॥ ३
 (सरीरेणेत्यादि) तैजसेन कर्मणेनच शरीरेणौदारिकादिशरीरानिष्पत्तेर्मिश्रेणच यआहारः
 ससर्वोऽप्योजाहारइति केचिद्व्याचक्षते । औदारिकादिशरीरपर्याह्या पर्याप्तिकोपीं दियानापा
 ननापामनः पर्याप्तिनिरपर्याप्तकः शरीरेणाहारयन् उंजाहारइति गृह्यते । तदुत्तरकालं त्व
 चा स्पर्शेइयेण आहारः सलोमाहारइति । प्रक्षेपाहारस्तु कावलिकः कवलप्रक्षेपनिष्पा

इक्षुप्रमुखाः स्कंधबीजाः सन्नक्यादयः । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति । वणस्सइकायाइयाणं पंचविहा बीजवक्कन्ति ॥ एवमाहिज्जइ तं अग्गभूजपोर खंधवीयरुहा ॥ ठछाविएगंतियासं मुठिमाबीयाजायंते । यथा दवदग्धनूमौ हरितानि विविधानि उत्पद्यन्ते (तेसिंचणंति) तेषां चतुर्विधानामपि वनस्पतिकायानां यद्यस्य बीजं तद्यथा बीजं तेन यथाबीजेन । को र्थः ? । शाद्व्यंकुरस्य शालिबीजमुत्पत्तिकारणं एवमन्यदपि ज्ञेयं । योयस्यावकाशोयद्यस्योत्पत्तिस्थानं तद्यथावकाशं तेन इह जगति एके केचन जीवावनस्पतौ उत्पद्यमानाअपि पृथिवीयोनिकाः पृथिवीसंजवाः । कोर्थः ? । बीजाडुत्पद्यमानोवनस्पतिकायः पृथिव्याधारे समुत्पद्यते । यथा शैवलकर्दमादयोजलाधारे जायंते तथा वनस्पतयोन्मौ जायंते इत्यर्थः । तथा पृथिव्यां व्युत्क्रमोवृद्धिर्येषां ते तथा एवं ते तद्योनिकास्तत्संजवास्तद्व्युत्क्रमाः कर्मोपगाः कर्मप्रेर्यमाणाः कर्मनिदानेन तत्र पृथिव्यां वनस्पतौ वा व्युत्क्रान्ताआगताः संतो नानाविधयोनिकासु पृथिवीषु पप्पुं कायानां उत्पत्तिस्थाननूतासु सचित्ताचित्तमिश्रासु वृद्धतया विवर्तन्ते जायन्ते । तेच तत्रोत्पन्नास्तासां पृथिवीनां स्नेहं स्निग्धनावमाहारंति गृह्णन्ति ॥ १ ॥ तेच तत्रोत्पन्नाआहारंति पृथिवीशरीरं । एवमपूकायतेजोवायुवनस्पतिशरीरमपि । नानाविधानां त्रसस्यावराणां प्राणिनां यत्तरीरं तत्स्वकायेनाश्रित्याचित्तं कुर्वन्ति । यदिवा परिविध्वस्तं पृथिव्यादिशरीरं पूर्वाहारितमिति पूर्वमुत्पत्तिसमये पृथिव्यादिनिरेव आहारितमासीत् । तद्धुना वनस्पतिजीवस्तत्रोत्पद्यमानउत्पन्नोवा त्वचा स्पर्शेनाहारयति आहार्यच स्वकायत्वेन विपरिणामितं स्वकायेन सह (सारूवित्ति) स्वरूपतः नीतं तन्मयं स्यात् (अवरेवियत्ति) अपराएपि पृथिवीकानां वृक्षाणां शरीराणि नानावर्णादीनि यथा स्कंधस्यान्योवर्णादिर्मूलस्यान्यएव एवं यावन्नानाविधशरीरपुजलविकुर्विताः स्युः । तथाहि । नानारसवीर्यविपाकानानापुजलोपचयात्सुरूपसंस्थानादृढाद्वपसंहननाश्च स्युरिति । ते जीवावनस्पतिकायाः कर्मोत्पन्नाएव न पुनः कालेश्वरादिना तत्रोत्पद्यन्त इत्याख्यातमर्हदादिनिः ॥ १ ॥

॥ टीका—द्वितीयाध्यायनानंतरं तृतीयमारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । कर्मरूपणार्थमुद्यतेन निष्कृणा षादशक्रियास्थानरहितेनात्यक्रियास्थानसेविना सदाहारगुप्तेन न विवर्त्यं । धर्माधारनूतस्य शरीरस्याधारोन्नवत्याहारः । सच मुमुक्षुणोद्देशकादिरहितोग्राह्यः । तेनच प्रायः प्रतिदिनं कार्यमित्यनेन संबंधेनाहारपरिज्ञाध्ययनमायातं । अस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराण्युपक्रमादीनि जवन्ति । तत्रेदमध्ययनं पूर्वानुपूर्व्यां तृतीयं पश्चानुपूर्व्यां पंचममानुपूर्व्यात्वनियतमित्यर्थाधिकारः । पुनरत्राहारः शुद्धाशुद्धजेदेन निरूप्यते । निक्षेपस्त्रिविधउघादिस्तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपेऽध्ययनं । नामनिष्पन्ने तु आहारपरिज्ञेति विपदं नाम ।

वक्रद्वयेतु त्रिसमयोत्पत्तौ मध्यसमयेनाहारक इति इतरयोस्त्वाहारक इति । वक्रत्रये तु चतुःसमयोत्पत्तिके मध्यवर्तिनोः समययोरनाहारकश्चतुःसमयोत्पत्तिश्चैवं जवति । त्रसनाड्या बहिरुपरिष्ठादधोऽस्ता वा पर्युत्पद्यमानो दिशो विदिशि विदिशो वा दिशि यदोत्पद्यते तदा लन्यते । तत्रैकेन समयेन त्रसनाडीप्रवेशो द्वितीयेनोपर्यधो वा गमनं तृतीयेन च बहिर्निःसरणं चतुर्थेन तु विदिहूत्पत्तिदेशप्राप्तिरिति । पंचसमयास्तु त्रसनाड्यावहिरेव विदिशो विदिगुत्पत्तौ लन्यते । तत्र च मध्यवर्तिषु अनाहारक इत्यवगंतव्यं । आद्यंतसमययोस्त्वाहारक इति । केवलिसमुद्घातेपि कर्मणशरीरवर्तित्वात् तृतीयचतुःपंचसमयेष्वनाहारकोऽष्टव्यः । शेषेषु तु त्वौदारिकतमिश्रवर्तित्वात् तृतीयचतुःपंचमसमयेऽङ्गनाहारकोऽष्टव्यः । शेषेषु तु त्वौदारिकतमिश्रवर्तित्वादाहारक इति । (मुहुत्तमद्वचति) अंतर्मुहुर्ते गृह्यते । तच्च केवली स्वायुषःक्षये सर्वयोगनिरोधे सति ह्रस्वपंचाक्षरोजिरणमात्रकालं यावदनाहारक इत्येवमवगंतव्यं । सिद्धजीवास्तु शैलेश्वरवस्थायाश्चादिसमयादारन्यानंतमपि कालमनाहारका इति । सांप्रतमेतदेव स्वामिविशेषविशेषिततरमाह । “ एकंच दोव समए, केवलिपरिवर्जिता अणाहारा ॥ पंचमि दोणि लोए, यपूरिए तिन्नि समयाउ ॥ ७॥ (एकंचेत्यादि) केवलपरिवर्जिताः संसारस्थाजीवा एकं द्वौ वा अनाहारका जवन्ति । ते च द्विविग्रहत्रिविग्रहोत्पत्तौ त्रिचतुःसामयिकायां ऽष्टव्याः । चतुर्विग्रहपंचसमयोत्पत्तिस्तु स्वल्पसत्ताश्रितेति न साक्षादुपात्ता । तथा चान्यत्राप्यनिहितं । एकं द्वौ वा नाहारकः । वाशब्दात् त्रीन् वा आनुपूर्व्या अन्युदग्रवत्कृष्टतोविग्रहगतौ चतुरः समया नागमेऽनिहिताः । ते च पंचसमयोत्पत्तौ लन्यन्ते नान्यत्रेति । जवस्थकेवलिनस्तु समुद्घाते मये तत्करणोपसंहारावसरे तृतीयपंचसमयौ द्वौ लोकपूरणाच्चतुर्थसमयेन सहितास्त्रयः समया जवन्तीति । पुनरपि निर्युक्तिकारः सादिकमपर्यवसानं कालमनाहारकत्वं दर्शयितुमाह । “ अंतोमुहुत्तमद्वं, सेलसीए जवे अणाहारा ॥ सादीयमनिहणंपुण, सिद्धायणाहारगाहोति ” ॥ ८ ॥ (अंतोमुहुत्तमित्यादि) शैलेश्वरवस्थायाश्चाप्यन्यसर्वस्थानाहारकः सिद्धावस्थाप्राप्तावनंतमपि कालं यावदिति । पूर्वतु कावलिकारव्यतिरेकेण प्रतिसमयमनाहारकः कावलिकेन तु कादाचित्क इति । ननु केवलिनोघाति कर्मक्षयेनंतवीर्यत्वान्न जवत्येव कावलिक आहारकः । तथा हि । आहारादाने यानि वेदनीयादीनि पट्कारणान्यनिहितानि तेषां मध्ये एकमपि न विद्यते केवलिनितत्कथमसावाहारं बहुदोषदुष्टं गृह्णीयात् ? तत्र न तावत्तस्य वेदनोत्पद्यते तदेदनीयस्य दग्धरङ्गस्थानिकत्वात्सत्यामपि न तस्य तत्कृता पीडा अनंतवीर्यत्वात् । वैयावृत्यकरणंतु जगवति सुरासुरनराधिपतिसंघेन संजाव्यतएवेति । ईर्यापथः पुनः केवलज्ञानावरणपरिहृत्या त्सम्यगवलोकयत्येवासौ । संयमस्तु तस्य यथाख्यातचारित्रिणो निष्ठितार्थत्वादनंतवीर्य

दितइति ज्ञातव्योजवति । पुनरप्येषामेव स्वामिविशेषेण विशेषमाविर्भावयन्नाह । “उयाहारा जीवा, सवेअपजत्तगामुणेयवा ॥ पङ्कत्तगायलोमे, परकेवेहोइनायवा ” ॥ ४ ॥ (उयाहारइ त्यादि) यः प्रायुक्तः शरीरेणौजसाहारस्तेनाहारेणाहारकाजीवाः सर्वेप्यपर्याप्तकाज्ञात व्याः । सर्वाणिः पर्याप्तिनिरपर्याप्तास्ते वेदितव्याः । तत्र प्रथमोत्पत्तौ जीवः पूर्वशरीरपरित्यागे विग्रहेणाविग्रहेण चोत्पत्तिदेशे तैजसेन कर्मणेन शरीरेण तप्तस्नेहपतितसंपानकवत्तत्प्रदेशस्थानात्पुज्जलानादत्ते तदुत्तरकालमपि यावदपर्याप्तकावस्था तावदौजआहारइति । पर्याप्तकास्त्विन्द्रियादिनिः पर्याप्तिनिः पर्याप्ताः केषांचिन्मतेन शरीरपर्याप्तकावा गृह्यन्ते । तदेवं ते लोमाहारान्नवन्ति । तत्र स्पर्शेन्द्रियेणोष्मादिना तप्तञ्जायया शीतवायुनोदकेन प्रीयते प्राणी गर्जस्थोपि पर्याप्त्युत्तरकालं लोमाहारएवेति । प्रक्षेपाहारे तु नजनीया यदैव प्रक्षेपं कुर्वति तदैव प्रक्षेपाहारानान्यदा लोमाहारता तु वाय्वादिस्पर्शात्सर्वदैवेति । सच लोमाहारश्चक्रुष्मतामर्वागृष्टिमतां न दृष्टिपथमवतरत्यतोऽसौ प्रतिसमयवर्ती प्रायशः । प्रक्षेपाहारस्तूपलन्यते प्रायः सच नियतकालीयः । तद्यथा । देवकुरुत्तरकुरुप्रजवाअष्टमजक्ताहाराः संख्येयवर्षायुपामनियतकालीयः प्रक्षेपाहारइति । सांप्रतं प्रक्षेपाहारं स्वामि विजागेन दर्शयितुमाह । “एगिंदियदेवाणं, नेरइयाणंच नत्थि परकेवो ॥ सेसाणं परकेवो, संसारत्थाणजीवाणं ” ॥ ५ ॥ (एगिंदियइत्यादि) एकमेव स्पर्शेन्द्रियं येषां नवन्त्येकेन्द्रियाः पृथिवीकायादयस्तेषां देवनारकाणांच नास्ति प्रक्षेपस्तेहि पर्याप्त्युत्तरकालं स्पर्शेन्द्रियेणैवाहारयन्तीति कृत्वा लोमाहाराः । तत्र देवानां मनसा परिकल्पिताः शुजाः पुज्जलाः सर्वे एव कायेन परिणमन्ति नारकाणां त्वशुजाइति । शेषास्त्वौदारिकशरीरादीन्द्रियादयस्तिर्यङ्मनुष्यास्तेषां प्रक्षेपाहारइति । तेषां संसारस्थितानां कायस्थितेरेवानावात्प्रक्षेपमंतरेण कावलिकआहारोजिह्वेन्द्रियसङ्गावादिति । अन्येत्वाचार्याअन्यथा व्याचक्षते । तत्र यो जिह्वेन्द्रियेण स्थूलः शरीरे प्रक्षिप्यते सप्रक्षेपाहारः । यस्तु घ्राणदर्शनश्रवणैरुपलन्यते धातुजावेन परिणमति सउज्जाहारः । यः पुनः स्पर्शेन्द्रियेणैवोपलन्यते धातुजावेन प्रयाति स लोमाहारइति । सांप्रतं कालविशेषमधिकृत्याऽनाहाकाननिधित्सुराह । “ एक्कंच दोव समए, तिन्निव समए मुहुत्तमअंवा ॥ सादीयमनिहणंपुण, कालमणाहारगाजीवा ॥ ६ ॥ (एक्कंचेत्यादि) तत्र । विग्गहगइमावन्ना, केवलिणो समुहया अयोगीया ॥ सिद्धाय अणा हारा, सेसा आहारगाजीवा । अस्यालेशतोयमर्थः । उत्पत्तिकाले विग्रहगतौ वक्रगतिमापन्नाः केवलिनोलोकपूरणकाले समुद्धातावस्थिताअयोगिनः शैलेश्यवस्थाः सिद्धाश्चानाहारकाः शेषास्तु जीवाहारकाइत्यवगंतव्यं । तत्र नवान्नंवांतरं यदा समश्रेण्या याति । तदा नाहारकोन लन्यते । यदापि विश्रेण्यामेकेन वक्रेणोत्पद्यते तदापि प्रथमसमये पूर्वशरीरस्थेनाहारितं द्वितीयेत्ववक्रसमये समाश्रितशरीरस्थेनेति ।

वर्ततेऽतो न मोहविपाकस्वप्नावा क्लृप्तिरिति । तदेवं व्यवस्थिते यत्कैश्चिदाग्रहगृहीतैरनि
धीयते यथा प्रवर्त्यते कृतार्थं नायुर्ज्ञानादयो न हीयन्ते जगदुपकृतावनन्तं वीर्यं किं गततृपो
शुक्तिस्तदेतत् प्लवते यतश्चक्षुःस्थायवस्थायामप्येतदस्तीति तत्रापि किमिति श्रुते तत्र सम
स्तवीर्यांतरायकृयाज्ञावान्मुक्तिसद्भावइति चेत्तदयुक्तं । यतः किं तत्रायुषोपवर्तनं स्यात् किं वा
चतुर्णां ज्ञानानां काचिद्धानिःस्याद्येन न श्रुतिरिति । तस्माद्यथा दीर्घकालस्थितेरायुष्कं
कारणमेवमाहारोपि । यथा सिद्धिगतेर्व्युपरतक्रियस्य ध्यानस्य चरमकृणः कारणमेवं सम्य
क्त्वादिकमपीति । अनन्तवीर्यतापि तस्याहारग्रहणे सति न विरुध्यते । यथा तस्य देवहंदा
दीनि विश्रामकारणानि गमनविपीदनानि च नवन्त्येवमाहारक्रियापि विरोधान्नावान्नह्यत्र
बलवत्तरवीर्यवतोऽवपीयसी क्लृप्तिरिति । एवं च स्थिते यत्किंचिदेतत् । अपि चैकादशपरीपहावे
दनीयकृता जिने प्रादुःष्यन्ति । अपरे तु एकादशज्ञानावरणीयादिकृतास्तत्कृत्येऽपगता इती
यमप्युपपत्तिः केवलिनि श्रुतिं साधयति । तथाहि । क्लृप्तिपासाशीतोष्णदंशमशकनाश्यादिरि
ति स्त्रीचर्यानिषद्याशय्याक्रोशवधयाश्चालानरोगतृणस्पर्शमलसत्कारपुरस्कारप्रज्ञानदर्शना
नीत्येते षाविंशतिर्मुमुक्षुणा परिसोढव्याः परिषहास्तेपांच मध्ये ज्ञानावरणीयोद्धौ प्रज्ञा
ज्ञानाख्यौ दर्शनीयमोहनीयसंज्ञवोदर्शनीयपरिपहोंतरायोद्धौ लानपरिपहोस्ति । चारित्र
हनीयसंज्ञूतास्त्वमी नामोयारतिस्त्रीनिषद्यायाश्चासत्कारपुरस्काराः । एते चैकादशापि जिने
केवलिनि न संज्ञवन्ति तत्कारणानामपगतत्वात् । नहिकारणानावे क्वचित्कार्योपपत्तिः ।
शेषास्त्वेकादश जिने संज्ञवन्ति तत्कारणस्य वेदनीयस्य विद्यमानत्वात् । तेचामी क्लृप्त्य
पासाशीतोष्णदंशकचर्याशय्यावधरोगतृणस्पर्शमलारख्याः । एते च वेदनीयप्रज्ञवास्तत्र केव
लिनि विद्यन्ते । न च निदानानुष्ठेदे निदानिन उष्ठेदः संज्ञाव्यते अतः केवलिनि कुवेदनी
यादिपीडा संज्ञाव्यते । केवलमसावनन्तवीर्यत्वान्न विवहलीनवति । न चासौ निष्ठितार्थो
निःप्रयोजनमेव पीडामधिसहते । न च शक्यते वक्तुमेवं नूतमेव तस्य जगवतः शरीरं यदुत
क्लृत्पीडा न बाधते आहारमंतरेण वर्तते यथास्वप्नावेनैव प्रस्वेदादिरहितमेव प्रक्षेपाहार
रहितं इत्येतच्चाप्रमाणकत्वादपकर्णनीयं । अपि च केवलोत्पत्तेः प्राग्भुक्तेरन्युपगमात्केव
लोत्पत्तावपि तदेवौदारिकं शरीरमाहाराद्युपसंस्कार्यमथान्यथाज्ञावः कैश्चिदुच्यते असाव
पि युक्तिरहितत्वादन्युपगममात्रकएवेति । तदेवं देशेन पूर्वकोटिकालस्य केवलस्थितेः सं
ज्ञवादौ द्रिकशरीरस्थितेश्च यथायुष्कं कारणमेवं प्रक्षेपाहारोपि । तथाहि । तैजसशरीरेण
पृष्ठकृतस्यान्यवत्तदस्य इव्यस्य स्वपर्याप्त्या परिणामितस्योत्तरोत्तरपरिणामक्रमेणौदारिक
शरीरिणामनेन प्रकारेण क्लृद्भवो नवति वेदनीयोदये सतीयं च सामग्री सर्वापि जगवति
केवलिनि संज्ञवति तत्किमर्थमसौ न श्रुते न च घातिचतुष्टयस्य सहकारिकारणज्ञावोस्ति
येन तदज्ञावात्तदज्ञावइत्युच्यते । तदेवं संसारस्याजीवाविग्रहगतौ जघन्येनैकं समयं उत्क

त्वान्नाहारग्रहणाय कारणीभवति । प्राणवृत्तिस्तु तस्यानुपवर्तित्वात् आयुषोऽनंतवीर्यत्वा
 चान्यथा सिद्धैव धर्मचिंतावसरस्त्वपगतोनिष्ठितार्थत्वात् । तदेवं केवलिनः कावलिका
 काहारोबद्धपायत्वान्न कथंचिद्धटतइति स्थितं । अत्रोच्यते । तत्र तावद्युक्तं घातिकर्मकृत्ये
 केवलज्ञानोत्पत्तावनंतवीर्यत्वान्न केवलिनोऽनुक्तिरिति । तदागमाननिज्ञस्य तत्त्वविचाररहित
 स्य युक्तिहृदयमजानतोवचनं । तथाहि यदाहारनिमित्तं वेदनीयं कर्म तत्तस्य तथैवास्ते ।
 किमिति ? । सा शारीरी स्थितिः प्राक्तनी नभवति प्रमाणंच अस्ति केवलिनोऽनुक्तिः समग्र
 सामग्रीकत्वात्पूर्वश्रुतिवत् । सामग्रीचेयं प्रक्षेपाहारस्य तद्यथापर्याप्तत्वं वेदनीयोदयः
 आहारपक्तिनिमित्तं तैजसशरीरं दीर्घायुष्कत्वंचेति । तानिच समस्तान्यपि केवलिनि सं
 ति । यदपि दग्धरज्जुसंस्थानिकत्वमुच्यते वेदनीयस्य । तदप्यनागमिकमयुक्तिसंगतंच आग
 मेह्यत्यंतोदया सा तस्य केवलिन्यभिधीयते युक्तिरपि । यदि घातिकर्मकृत्याऽज्ञानादयस्त
 स्यान्वन् वेदनीयोऽज्ञवायाः क्रुधः किमायातं येनासौ न भवति । नतयोऽज्ञायातपयोरिव
 सहानवस्थानलक्षणानामपि जावाजावयोरिव परस्परपरिहारलक्षणः कश्चिद्विरोधोस्ती
 ति । सातासातयोश्चांतर्मुहूर्तपरिवर्तमानतया यथा सातोदयएवमसातोदयोऽपीत्यनंतवीर्य
 त्वे सत्यपि शरीरबलाप्रचयः क्रुद्धेदनीयोऽज्ञवा च पीडा नवत्येव । नचाहारग्रहणे तस्य किं
 चित्क्षीयते केवलमाहोपुरुषिकामात्रमेवेति । यदप्युच्यते वेदनीयस्योदीरणायाञ्चनावा
 त्प्रनूततरपुञ्जलोदयानावाच्चात्यंतं वेदनीयपीडानावइति वाङ्मात्रं । तथाह्यविरतसम्यग्दृ
 ष्ट्यादिष्वेकादशसु स्थानेषु वेदनीयगुणश्रेणीसद्भावात्प्रनूतपुञ्जलोदयसद्भावः किंतेषु प्राक्त
 नेन्योऽधिकपीडासद्भावइति । अपिच योजिने सातोदयस्तीव्रः किमसौ प्रचुरपुञ्जलोदये
 नेति अतोयत्किंचिदेतदिति । तदेवं सातोदयवदसातोदयोपि केवलिन्यवतारितइति तयोरं
 तर्मुहूर्तकालेन परिवर्तमानत्वात् । यद्यपि क्वचित्कैश्चिदभिधीयते विपच्यमानतीर्थंकरनाम्नो
 देवस्य च्यवनकाले षण्मासकालं यावदत्यंतं सातोदयएवेत्यसावपि यदिस्यान्न ततोबाधायै
 केवलिनां श्रुक्तेरनिवारितत्वात् । यदप्युच्यते आहारविषयाकांक्षारूपा क्रुद्धवति अजिकां
 क्षावाऽहारपरिग्रहबुद्धिः साच मोहनीयविकारस्तस्य चापगतत्वात्केवलिनोऽनुक्तिरिति ।
 एतदप्यसमीचीनं । यतोमोहनीयविकारात्क्रुद्ध नवति तद्विपाकस्य प्रतिपक्षजावनया प्र
 तिसंख्यानानेन निवर्त्यमानत्वात् । तथाहि । कषायाः प्रतिकूलजावनया निवर्त्यते । तथा
 चोक्तं । उपसमेण हृणे कोहं माणं महवयाजिणे ॥ मार्यं वज्जवजावेन लोचं संतुष्टिणं जिणे ।
 मिथ्यात्वसम्यक्त्वयोश्च परस्परनिवृत्तिर्जावना कृता प्रतीतैव । वेदोदयोपि विपरीतजावन
 या निवर्तते । तदुक्तं । काम जाना मिते मूलं, संकल्पात्किल जायसे ॥ ततस्तं न करिष्या
 मि, ततोमे न भविष्यसि ॥ १ ॥ हास्यादिषट्कमपि चेतोविकाररूपतया प्रतिसंख्यानानेन
 निवर्तते क्रुद्धेदनीयंतु रोगशीतोष्मादिवज्जीवपुञ्जविपाकितया न प्रतीपवासनामात्रेण नि

शैवालजंवालादेरुदकवदिति । तथा पृथिव्यां संजवः सदा जवनं येषां वनस्पतीनां तथा । इदमुक्तं जवति न केवलं ते सद्योनिकायस्थितिकाश्चेति । तथा पृथिव्यामेव विविधमुत्प्रावत्येन क्रमः क्रमणं येषां ते पृथिव्युक्रमाः । इदमुक्तं जवति । पृथिव्यामेव तेषामूर्ध्वं क्रमणलक्षणावृद्धिर्भवति । एवं च ते तद्योनिकास्तत्संजवास्त व्युक्रमास्त्येतदनूयाप्यपरं विधातुकामाश्चाह । (कम्भोवगा इत्यादि) तेहि तथाविधेन वनस्पतिकायसंजवेन कर्मणा प्रेर्यमाणास्तेष्वेव वनस्पतिपूषसामीप्येन तस्यामेव च पृथिव्यां गच्छन्तीति कर्मोपगमजण्यंते । तेहि कर्मवशात् वनस्पतिकायादागत्य तेष्वेव पुनरपि वनस्पतिपूषयन्ते न चान्यत्रोप्ताश्चन्यत्र न विप्यन्तीति । उक्तं च । कुसुमपुरोप्ते बीजे, मथुरायां नांकुरः समुद्भवति ॥ यत्रैव तस्य बीजं तत्रैवात्पद्यते प्रसवः । तथा ते जीवाः कर्मनिदानेन कारणेन समारुप्यमाणास्तत्र वनस्पतिका ये वा व्युक्रमाः समागताः संतो नानाविधयोनिकासु पृथिवीष्वित्यन्येषामपि पक्षां कायानामुत्पत्तिस्थाननूतासु सचित्ताऽचित्तमिश्रासु वा श्वेतकृष्णादिवर्णतिकादिरससुरन्यादिगन्धमृदुर्केशादिस्पर्शादिकैर्विकल्पैर्वद्गुप्रकारासु जूमिषु वृद्धतया विविधं वर्तते ते च तत्रोत्पन्नास्तासां पृथिवीनां स्नेहं स्निग्धनावमाददते स एव च तेषामाहार इति । न च ते पृथिवीशरीरमाहारयन्तः पृथिव्याः पीडामुत्पादयन्ति ॥१॥ एवमपूकायते जीवा युवनस्पतीनामायोज्यं । अत्र च पीडानुत्पादनेऽयं दृष्टान्तः । तद्यथा । अंडोद्भवाद्याजीवामातुरुष्मणा विवर्धमाना गर्जस्था एवोदरगतमाहारयन्तो नातीव पीडामुत्पादयन्त्येवमसावपि वनस्पतिका विकः पृथिवीस्नेहमाहारयन्नातीव तस्याः पीडामुत्पादयति उत्पद्यमानः समुत्पन्नश्च वृद्धिमुपगतोऽसदृशवर्णरसाद्युपेतत्वात् बाधां विदध्यादपीति । एवमपूकायस्य जौमस्यांतरिक्षस्य वा शरीरमाहारयन्ति तथा तेजसोजस्मादिकं शरीरमाददति । एवं वाय्वादेरपीति इष्टव्यं । किंबहुनोक्तेन नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणिनां यत्तरीरं तत्ते समुत्पद्यमानाश्चित्तमपि स्वकायेनावष्टन्य प्रासुकीकुर्वन्ति । यद्विवा परिविध्वस्तं पृथिवीकायादिशरीरं किंचित्परितापितं कुर्वन्ति ते वनस्पतिजीवा एतेषां पृथिवीकायादीनां तत्तरीरं पूर्वमाहारितमिति तैरेव पृथिवीकायादिनिरुत्पत्तिसमये आहारितमासीत् स्वकायत्वेन परिणामितमासीत् । तदधुना वनस्पतिजीवस्तत्रोत्पद्यमान उत्पन्नो वा त्वचा स्पर्शनाहारयत्याहार्यं च स्वकायत्वेन विपरिणामयति विपरिणामितं च तत्तरीरं स्वकायेन सह स्वरूपतां नीतं सत्तन्मयतां प्रतिपद्यते । अपराण्यपि मूलशाखाप्रतिशाखापत्रपुष्पफलादीनि तेषां पृथिवीकायिकानां वृक्षाणां नानावर्णानि । तथाहि । स्कंधस्यान्यथानूतोवर्णो मूलस्य चान्यादृश इति । एवं यावन्नानाविधशरीरेषु पुञ्जविकुर्वितास्ते जवन्तीति । तथाहि । नानारसवीर्यविषाकानानाविधपुञ्जोपचयात्सुरूपकुरूपसंस्थानास्ते जवन्तीति । तथा दृढाल्पसंहननाः कृशस्थूलस्कंधाश्च जवन्त्येवमादिकानानाविधस्वरूपाणि विकुर्वन्तीति स्थितं । केषां

पुतः समयत्रयं नवस्थकेवली च समुदधातावस्थः समयत्रयमनाहारकः शैलेश्यवस्थायां
 त्वंतर्मुहूर्तं । सिद्धास्तु सादिकमपर्यंतं कालमनाहारका इति स्थितं । सांप्रतं प्रथमाहारग्रहणं
 येन शरीरेण करोति तद्वर्णयति । जोएण कम्मएणं, आहारेइ अणंतरं जीवा ॥ तेण परं मी
 सेणं, जीवसरीरस्स पक्कत्ती ,, ॥ ए ॥ (जोएणेत्यादि) ज्योतिस्तेजस्तदेव तत्र वा नवं
 तैजसं कर्मणेन चाहारयति । तैजसकर्मणे हि शरीरे आसंसारजाविनी तान्यामेवोत्पत्तिदे
 शं गताजीवाः प्रथममाहारं कुर्वन्ति ततः परमौदारिकमिश्रेण वैक्रियमिश्रेण वा यावच्चरी
 रं निष्पद्यते तावदाहारयन्ति । शरीरनिष्पत्तौ त्वौदारिकेण वैक्रियेण वाऽहारयन्तीति स्थितं ।
 सांप्रतं परिज्ञानिक्षेपार्थमाह । ” एमं ठवणपरिज्ञा, दव्वजावेय होइ नायव्वा ॥ दव्वपरिज्ञा
 तिविहा, जावपरिज्ञा नवे डुविहा,, ॥ १ ॥ (एममित्यादि) तत्र नामस्थापना इव्यजा
 वजेदात्परिज्ञा चतुर्थी । तत्रापि नामस्थापने क्लृप्त्वादनादृत्य इव्यपरिज्ञां प्रतिपादयन्
 गाथापराईमाह । इव्यपरिज्ञेति । इव्यस्य इव्येण वा परिज्ञा सा च परिज्ञेद्य इव्यप्रधान्यात्त
 स्यच सचित्ताचित्तमिश्रजेदेन त्रैविध्यात्रिविधेति । जावपरिज्ञापि इपरिज्ञाप्रत्याख्यानजे
 देन द्विविधेति । शेषास्त्वागमनोऽगमज्ञशरीरव्यतिरिक्तादिकोविचारः शस्त्रपरिज्ञावद्दृष्ट
 व्यः । गतानिक्षेपनिर्युक्तिरधुना सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चे
 दं । (सुयंमे आउसंतेणमित्यादि) सुधर्मस्वामी जंबूस्वामिनमुद्दिश्येदमाह । तद्यथा । श्रुतं
 मयाऽऽयुष्मता तु जगवतेदमाख्यातं । तद्यथा । आहारपरिज्ञेदमध्ययनं तस्य चायमर्थः ।
 प्राच्यादिषु दिक्कु सर्वतस्त्यूध्वाधोविदिक्कु च (सत्त्वावन्तिति) सर्वस्मिन्नपि लोके क्षेत्रे प्रज्ञा
 पकजावदिगाधारनूतेऽस्मिन् चत्वारोबीजकायाबीजमेव कायोयेषां ते तथा । बीजं वक्ष्य
 माणं । चत्वारोबीजप्रकाराः समुत्पत्तिजेदानवन्ति । तद्यथा । अग्रे बीजं येषामुत्पद्यते
 ते तलतालीसहकारादयः शाव्यादयोवा । यदिवाऽग्राख्येवोत्पत्तौ कारणतां प्रतिपद्यन्ते
 येषां कोरंटादीनां ते अग्रबीजास्तथा मूलबीजाऽर्द्धादयः पर्वबीजास्त्वद्धवादयः स्कंध
 बीजाः सत्त्वक्यादयः । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति । वणस्सइकाइयाण पंचविहा बीजवक्कन्ती ॥
 एवमाहिक्कुइ तंजहा अग्गमूलपोरुस्कंधबीयरुहाठछाविएगेंदियासमुब्धिमाबीया जायन्ते ।
 यथा दग्धवनस्थलीषु नानाविधानि हारितान्युद्भवन्ति पद्मिन्योवाऽनिनवतडागादाविति ।
 तेषां च चतुर्विधानामपि वनस्पतिकायानां यद्यस्य बीजमुत्पत्तिकारणं तद्यथाबीजं तेन य
 था बीजेनेति । इदमुक्तं नवति । शाल्यंकुरस्य शालिबीजमुत्पत्तिकारणं । एवमन्यदपि इष्ट
 व्यं । यथावकाशेति । योयस्यावकाशः यद्यस्योत्पत्तिस्थानमथवा नूयंबुकालाकाशबीज
 संयोगावकाशे गृह्यन्ते तेनेति । तदेवं यथाबीजं यथावकाशेन चेहस्मिन् जगत्येके
 केचन सत्त्वाये तथाविधकर्मोदया वनस्पतिषूत्पत्तिसवस्तेहि वनस्पतावुत्पद्यमानाअपि पृथि
 वीयोनिजा नवन्ति यथा तेषां वनस्पतिबीजं कारणमेवमाधारमंतरेणोत्पत्तेरजावात्पृथिव्यपि

पक्रमजेनो (कम्मोवगाके०) कर्मना वशं गत वनस्पतिकायथी आवी वली तेहीज वनस्पतिकायने विपे (कम्मनियाणेणं के०) कर्मना कारण थकी आकर्षिता (तडवुक्कमा के०) त्यां आव्या ठता (पुढवीजोणिएहिंरुस्केहिं के०) पृथ्वीयोनिक वृक्षनी पेटें (रुक्ताएविउट्टंतिके०) वृक्ष पणे उपजे. ते जीव तेहीज पृथ्वीयोनिक वृक्षनो स्नेह आहार आहारे, तेणे करी उपचय पामे. हवे ते जीवो कुं आहारे? तोके पृथ्वी, अप, तेज, वायु अने वनस्पतिना शरीर, तथा नाना प्रकारना, त्रस स्थावर जीवोनां शरीर, अचित्त करे; परंतु तेने पीडा न उपजावे, परिविध्वंस करे. ते शरीरने पूर्वे आहारकुं ते, अथवा हम एा उपजतां आहारेठे, अथवा उपना पठी आहारेठे, त्वचाने स्पर्श करी आहारीने परिणमावीने, पोतानी काया सरखां रूप करे. इत्यादिक वीजुं सर्व पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३ ॥

॥ टीपिका—पूर्वे पृथिव्यां ये वृक्षाउत्पद्यन्ते ते उक्ताः । अत्र तु वृक्षेष्वेव ये वृक्षाजायन्ते तान् वक्ति (अहावरन्ति) अथापरमेतदाख्यातं पुरार्हता । इहैके सत्त्वावृक्षाएव योनिरुत्पत्तिस्थानमाश्रयोयेषां ते वृक्षयोनिकावृक्षाः । इहच पूर्वे पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेषु कथितं यत्तदेवात्र व्याख्येयं पूर्ववत् ॥ ३ ॥

॥ टीका—सांप्रतं तद्योनिकेष्वेव वनस्पतिषु अपरे समुत्पद्यन्त इत्येतदर्थं यितुमाह । (अहावरमित्यादि) सुधर्मस्वामी शिष्योद्देशेनेदमाह । अथापरमेतदाख्यातं पुरा तीर्थं केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः सत्त्वाः प्राणिनोवृक्षाएव योनिरुत्पत्तिस्थानमाश्रयोयेषां ते वृक्षयोनिकाः । इहच यत्पृथिवीयोनिकेषु वृक्षेष्वभिहितं तदेतेष्वपि वृक्षयोनिकेषु वनस्पतिषु तदुपचयकर्तृ सर्वमायोज्यं यावदाख्यातमिति ॥ ३ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता रुक्कजोणिया रुक्कसंजवा रुक्क बुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तडवक्कमा कम्मोवगा कम्मणियाणेणं तडवुक्कमा रुक्कजोणिएसु रुक्कताए विउट्टन्ति ते जीवा तेसिं रुक्कजोणिया णं रुक्काणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं आउते उवाउवणस्सइसरीरं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं कुवन्ति परि विद्धत्तं तं सरीरं पुवाहारियं तथाहारियं विपरिणामियं सारुविकडं संतं अवरेवि यणं तेसिं रुक्कजोणियाणं रुक्काणं सरीरा एाणावन्ना जाव ते जीवा कम्मोववन्नगा जवन्तीति मस्कायं ॥ ४ ॥

चिन्ताक्यादीनां वनस्पत्याद्याः स्थावरजीवाएव न जवंतीति अतस्तत्प्रतिपेधार्थमाह । (ते जीवाइत्यादि) ते वनस्पतिषूत्पन्नाजीवाउपयोगलक्षणत्वाज्जीवानां । तेषामप्याश्रयोत्सर्पणादिकया क्रिययोपयोगोलक्ष्यते । तथा विशिष्टाहारोपचयाऽपचयान्यां शरीरोपचयापचयसद्भावादूर्जकजीवाः स्थावरास्तथा विन्नप्ररोहणात्स्वापात्सर्वत्वगपहरणे मरणादित्येव मादयोद्देतवोऽत्र द्रष्टव्याः । यदत्र कैश्चित्स्पष्टेष्वपि वनस्पतीनां चैतन्ये सिद्धानैकांतिकत्वादिकमुक्तं स्वदर्शनानुरागात्तदपकर्णनीयं । नहि सम्यगार्हतमतानिङ्गोसिद्धविरुद्धानैकांतिकोपन्यासेन व्यामोह्यते सर्वस्य कथंचिदन्युपगतत्वात्प्रतिषिद्धत्वाच्चेति ते जीवास्तत्र वनस्पतिषु तथा विधेन कर्मणा उपपन्नाः । तच्चेदं एकैन्द्रियजातिस्थावरनामवनस्पतियोग्यायुष्कादिकमिति तत्कर्मोदयेन तत्रोत्पन्ना उच्यन्ते न पुनः कालेश्वरादिना तत्रोत्पाद्यन्ते इत्येवमाख्यातं तीर्थकरादिजिरिति । एवंप्रवृत्तिविवीचिकावृद्धाश्च निहिताः ॥ ३ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता रुक्कजोणिया रुक्कसंजवा रुक्कवुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तडुवक्कमा कम्मोवगा कम्मनियाणेणं तडुवुक्कमा पुढवीजोणिएहिं रुक्केहिं रुक्कत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं रुक्काणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढवीसरीरं आउतेउवाउवणस्सइसरीरं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अंचि तं कुवंति परिविद्धं तं सरीरं पुवाहारियं तथाहारियं विप्परिणामियं सा रुक्कडं संतं अवरेवि यणं तेसिं रुक्कजोणियाणं रुक्काणं सरीरा णाणावन्ना णाणागंधा णाणारसा णाणाफासा णाणासंठाणसंठिया णाणाविहसरीरपुग्गलविउट्ठिया ते जीवा कम्मोववन्नगा जवंतीति मस्कायं ॥ ३ ॥

अर्थ—हवे तद्योनिक वनस्पतिने विषे अन्य बीजा जीव उपजे, ए देखाडेढे, श्री सुधर्मस्वामी श्री जंबूस्वामि प्रत्ये कहेढे के, वली वनस्पतिनो (अहावरंपुरस्कायं के०) अ पर एटले बीजो प्रकार, पूर्वे श्री तीर्थकर देवें कह्योढे, ते हवे कहेढे. (इहेगतिया के०) कोइ एक (सत्ता के०) जीव प्राणी, (रुक्कजोणिया के०) वृद्धज जेनी योनि एटले उत्पत्तिस्थानकडे, ते पृथ्वीयोनिक वृद्धने विषे वृद्ध पणोज उपजे. (रुक्कसंजवा के०) ते पृथ्वीयोनिक वृद्धने विषे वनस्पतिकायनो संजवढे. (रुक्कवुक्कमा के०) तथा वृद्धने विषे नाना प्रकारें प्रबल पणो संक्रमण ठे जेनो, एटले वृद्धिढे. (तज्जोणिया के०) तद्योनिकडे, (तस्संजवा के०) तत्संजवढे, (तडुवक्कमा के०) तेना सरखोढे उ

लपत्रपुष्पफलबीजनूतेषु दशसु स्थानेषु जीवाः समुत्पद्यन्ते तेच तत्रोत्पद्यमानावृक्षयो
निकावृक्षव्युत्क्रमाश्चोच्यन्ते इति । शेषं पूर्ववत् । इहच प्राक्चतुर्विधार्थप्रतिपादकानि सू
त्राण्यभिहितानि । तद्यथा । वनस्पतयः पृथिव्याश्रितान्नवंतीत्येकं तद्वरीरं १ अप्काया
दिशरीरं वाऽहारयन्तीति द्वितीयं २ तथा विवृक्षास्तदाहारितं शरीरमचित्तं विध्वस्तं च कृ
त्वात्मसात्कुर्वन्तीति तृतीयं ३ अन्यान्यपि तेषां पृथिवीयोनिकानां वनस्पतीनां शरीराणि
मूलस्कंधकंदादीनि नानावर्णानि न्वन्तीति चतुर्थं ४ एवमत्रापि वनस्पतियोनिकानां वन
स्पतीनामेवंविधार्थप्रतिपादकानि चतुःप्रकाराणि सूत्राणि दृष्टव्यानीति यावत्ते जीवावन
स्पत्यवयवमूलस्कंधादिरूपाः कर्मोपपन्नगान्वन्त्येवमाख्यातं ॥ ४ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगइया सत्ता रुक्कजोणिया रुक्कसंजवा रुक्कवुक्क
मा तज्जोणिया तस्संजवा तडुवक्कमा कम्मीवगा कम्मनियारोणं त
व वुक्कमा रुक्कजोणिएसु रुक्केसु मूलत्ताए कंदत्ताए खंधत्ताए तयत्ता
ए सालत्ताए पवालत्ताए पत्तत्ताए पुप्फत्ताए फलत्ताए बीयत्ताए विउ
द्वन्ति ते जीवा तेसिं रुक्कजोणियाणं रुक्काणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आ
हारंति पुढवीसरीरं आउतेउवाउवणस्सइ एाणाविहाणं तसयावराणं
पाणाणं सरीरं अचित्तं कुवन्ति परिविद्धं तं सरीरगं जाव सारूविकडं
संतं अवरेवियणं तेसिं रुक्कजोणियाणं मूलाणं कंदाणं स्कंधाणं तयाणं
सालाणं पवालाणं जाव बीयाणं सरीरा एाणावस्सा एाणागंधा जाव एा
णाविहसरीरं पुग्गल विउवित्ता ते जीवा कम्मोववन्नगा न्वन्तीति मस्कायं॥५॥

अर्थ-अथ हवे अन्य स्थानक पूर्वे तीर्थकरं कथ्यते. आ जगत् मांहे कोइ एक वृक्ष
योनिक तथा अन्य तेना अवयवरूप प्राणी उपजे तथा जे एक वनस्पतिनो जीव सर्व
वृक्षना अवयव व्यापारं, अन्य जीव वली तेना अवयव व्यापारं, ते वृक्षने विषे मूल
पणे, कंद पणे, स्कंध पणे, त्वचा पणे, शाखा पणे, पत्र पणे, फूल पणे, फल पणे अने
बीज पणे, प्रवाल एटले अंकुरपणे, एटला स्थानकें उपजे. ते जीव त्यां उपजता वृक्ष
योनिक वृक्षनो स्नेह आहारे. इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. यावत् ते जीव मूल कंदादि
क वनस्पतिना अवयवरूप कर्म तेने वशें त्यां उपजे. एम श्रीतीर्थकरं कथ्यते. ॥ ५ ॥

॥ दीपिका-अथवृक्षोपर्युत्पन्नान् वृक्षानाश्रित्याह । (अहावरमिति) अथापरमेतदा
ख्यातं । इहैके सत्तावृक्षयोनिकाः स्युः । तस्यैकस्य वनस्पतेर्मूलारंजस्य उपचयकारिण

अर्थ—हवे वनस्पतिना अवयवोनो अधिकार कहेले. (अहावरंपुरस्कार्य के०) अथ हवे अपर स्थानक तीर्थकरें कह्युंले, ते कहेले. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव, वृक्ष ज जेनी योनि एटले उत्पत्तिस्थानकले, वृक्षने विषेज जेनो संजवले, एटले वृक्षले वृक्षने विषेज जेनुं नाना प्रकारें संक्रमणले, ते योनिक ते संजवले कर्मना वशंगत वनस्पतिकाय थकी आवी वली तेज वनस्पतिने विषे कर्मने कारणें आकर्षिता त्यां आ व्या ठता, वृक्षयोनिक वृक्षने विषे वृक्ष पणो उपजे. ते जीव तेहज वृक्षयोनिक वृक्ष नो स्नेह आहारे ते जीव आहारे पृथ्वी, अप, तेज, वायु, अने वनस्पति कायनां शरीर, त्रस अने स्थावर प्राणीनां शरीर अचित्त करे परिविध्वंस करे ते वनस्पतिना जीव पृथ्वी कायादिकनुं जे शरीर पूर्वे आहासुं, तथा हमणां उपजतां अथवा उपनां पठी जे आ हारेले, ते त्वचाने स्पर्श करी आहारीने परणमावीने पोतानी काया सरखां रूप करे, ते अवयवरूप रूप करे, ते कहेले. एक मूल, बीजुं कंद, त्रीजी त्वचा, चौथी शाखा, पांचमां प्रवाल एटले नवांकुर, ठछा पुष्प, सातमां पत्र, आठमां फल, नवमां बीज, दश मो स्कंधनूत, ते वृक्षनां ए दश स्थानकने विषे जीव उपजे ले. ते वृक्ष योनिक, ते वृक्ष ना शरीर नाना प्रकारना वर्ण वाला यावत् ते वनस्पतिना जीव कर्मना उदयें उपना होय. एरीतें जगवंत श्री तीर्थकर देवें कह्या, परंतु काल ईश्वरादिक कारण कोइ नथी. ॥४॥

॥ दीपिका—अथापरमेतदाख्यातं । इदं वनस्पत्यवयवसूत्रं । यथा इहैके जीवावृक्षयो निकाः स्युस्तदवयवाश्रिताश्चान्ये वनस्पतिरूपाएव जीवाः स्युः । तथाहि । योहि एकोव नस्पतिजीवः सर्ववृक्षावयवव्यापी स्यात् तस्य चापरे तदवयवेषु मूल १ कंद २ त्वक् ३ शाखा ४ प्रवाल ५ पुष्प ६ पत्र ७ फल ८ बीज ९ स्कंध, १० नूतेषु दशस्थानेषु जीवाः समुत्पद्यन्ते तेच तत्रोत्पद्यमानावृक्षयोनिकावृक्षोज्जवावृक्षव्युत्क्रमाश्चोत्पद्यन्ते इति शेषं पूर्ववत् । इह चत्वारि सूत्राणि यथापूर्वमुक्तानि । यथा वनस्पतयः पृथिव्याश्रिता जवंतीत्येकं १ तल्लरीरमप्रकायादिशरीरं चाहारयन्ति २ वृक्षास्तदाहारितं शरीरमचित्तं वि ध्वस्तंच कृत्वात्मसात्कुर्वन्ति ३ अन्यान्यपि तेषां पृथिवीयोनिकानां वनस्पतीनां शरीराणि मूलकंदादीनि नानापणानि जवंति ४ एवमत्रापि चत्वारि सूत्राणि ज्ञेयानि ॥ ४ ॥

॥ टीका—सांप्रतं वनस्पत्यवयवानधिकृत्याऽऽह । (अहावरमित्यादि) अथापरमेतदा ख्यातं तद्वर्णयति । इहास्मिन् जगत्येके न सर्वे तथाविधकर्मोदयवर्तिनोवृक्षयोनिकाः स त्वाजवंति तदवयवाश्रिताश्च परे वनस्पतिरूपाएव प्राणिनोजवंति । तथा योह्येकोवनस्प तिजीवः सर्ववृक्षावयवव्यापी जवति तस्य चापरे तदवयवेषु मूलकंदस्कंधत्वक्शाखाप्रवा

तं वनस्पतिशरीरमाहारयन्ति तथा पृथिव्यप्तेजोवाय्वादीनां शरीरकमाहारयन्ति तथा तद्वरी
रमाहारितं सदचित्तं विध्वस्तं परिणामितमात्मसात्कृतं स्वकायावयवतया व्यवस्थापयन्त्य
पराणि च तेषामध्यारुहाणां नानाविधरूपरसगंधस्पर्शोपेतानि नानासंस्थानानि शरीराणि
नवंति ते जीवास्तत्र स्वकृतकर्मापपन्ना नवंतीत्येतदाख्यातमिति प्रथमं सूत्रं ॥ ६ ॥

अद्वावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता अक्षारोहजोणिया अक्षारोहसं
नवा जाव कम्मनियाणेणं तत्त वुक्कमा रुक्कजोणिएसु अक्षारोहेसु अ
क्षारोहताए विनुद्धंति ते जीवा तेसिं अक्षारोहजोणियाणं अक्षारोहाणं
सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति ते जीवा पुढवीसरीरं जाव सारुवि
कडं संतं अवरेवि यणं तेसिं अक्षारोहजोणियाणं अक्षारोहाणं सरीरा
णाणावन्ना जावमस्कायं ॥ ७ ॥

अर्थ—हवे अन्य स्थानक श्री तीर्थकरं कलुंठे, ते कहेठे. जे प्रथम वृक्षयोनि क वृक्ष
ने विपे अक्षारोह कहा, तेनेज विपे वजी बीजा प्रदेश वृद्धिना करनार एवा अक्षारोह
वनस्पति पणो उपजे; ते जीव अक्षारोह प्रदेशने विपे उपना ते वृक्षयोनि क अक्षारोहना
स्नेह आहारे. इत्यादिक सर्व पूर्ववत् जाणवुं. एटजे अक्षारोहनुं बीजुं सूत्र कलुं. ॥७॥

॥ टीपिका—प्राग्वृक्षयोनि केषु वृक्षेष्वध्यारोहाउक्ताः । अत्र तेष्वेवान्ये प्रतिप्रदेशोपच
यकर्तारोऽध्यारोहवनस्पतित्वेन जायन्ते । ते च जीवाध्यारोहप्रदेशोपूत्पन्ना अध्यारोहजी
वास्तेषां स्वयोनिनूतानि शरीराणि आहारयन्ति तत्र पराण्यपि पृथिव्यादिनि शरीराण्या
हारयन्ति अपराणि वाऽध्यारोहसंजनवानामध्यारुहजीवानां नानावर्णकादिकानि शरीराणि
नवंत्येवमाख्यातमिति द्वितीयं सूत्रं ॥ ८ ॥

॥ टीका—द्वितीयं त्विदमथापरं पुराख्यातं । ये ते प्राग्वृक्षयोनिषु वृक्षेषु अध्यारुहाः
प्रतिपादितास्तेष्वेवोपरि प्रतिप्रदेशोपचयकर्तारोऽध्यारुहवनस्पतित्वेनोपपद्यन्ते । ते च जी
वाध्यारुहप्रदेशोपूत्पन्ना अध्यारुहजीवास्तेषां स्वयोनिनूतानि शरीराण्याहारयन्ति । त
थाऽपराण्यपि पृथिव्यादीनि शरीराणि आहारयन्ति अपराणि चाध्यारुहसंजनवानामध्या
रुहजीवानां नानाविधवर्णकादिकानि शरीराणि नवंतीत्येवमाख्यात. ॥ ८ ॥

अद्वावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता अक्षारोहजोणिया अक्षारोहसंन
वा जाव कम्मनियाणेणं तत्त वुक्कमा अक्षारोहजोणिएसु अक्षारोह

स्ते वृक्षयोनिना उच्यन्ते । यदिवा मूलस्कंधादिकाः पूर्वोक्तदशस्थानवर्तिनस्ते एवमुच्यन्ते ।
अत्रापि सूत्रचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं वृक्षोपर्युत्पन्नान् वृक्षानाश्रित्याह । (अथावरमिति) अथापरमेतत्पुरा
ऽऽख्यातं यद्वक्ष्यमाणमिहैके सत्त्वावृक्षयोनिना जवन्ति । तत्र ये ते पृथिवीयोनिना वृक्षास्ते
ष्वेव प्रतिप्रदेशतया ये परे समुत्पद्यन्ते तस्यैकस्य वनस्पतेर्मूलारंजकस्योपचयकारिणस्ते वृ
क्षयोनिना इत्यभिधीयन्ते । यदिवा ये ते मूलकंदस्कंधशारवादिकाः पूर्वोक्तदशस्थानवर्तिन
स्तएवमभिधीयन्ते तेषु च वृक्षयोनिकेषु वृक्षेषु कर्मोपादननिष्पादितेषु उपर्युपरि अध्यारोहं
तीत्यध्यारुहावृक्षोपरिजातावृक्षानिधानाः कामवृक्षानिधानावा इष्टव्यास्तदजावेऽवापरे व
नस्पतिकायाः समुत्पद्यन्ते वृक्षयोनिकेषु वनस्पतिष्विति । इहापि प्राग्वच्चत्वारि सूत्रा
णि इष्टव्यानि ॥ ५ ॥

अथावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता रुक्कजोणिया रुक्कसंजवा रुक्कवु
क्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तडुवक्कमा कम्मोववन्नगा कम्मनियाणेणं
तडुवक्कमा रुक्कजोणिएहिं रुक्केहिं अश्वारोहत्ताए विवट्ठन्ति ते जीवा
तेसिं रुक्कजोणियाणं रुक्काणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति
पुठवीसरीरं जाव सारूविकडं संतं अवररेवि यण तेसिं रुक्कजोणियाणं
अश्वारूहाणं सरीरा णाणावन्ना जावमस्कायं ॥ ६ ॥

अर्थ—हवे वृक्ष उपरना वृक्ष आश्री कहेछे. अथ हवे अन्य स्थानक श्री तीर्थकरें क
छुंछे. आजगत्मांहे कोइ एक वृक्षयोनिक सत्त्व एटले जीव होयछे त्यां जे पृथ्वीयोनिक
वृक्ष, ते वृक्षने विषेज बीजा मूलादिक वृक्षिना करनार, ते वृक्षयोनिक वृक्षने विषे अव
यवरूपे उपजे, तेनी उपर उपर जे आरूढे ते वल्ली वृक्षादिक अथवा पीपलादिक वड
वृक्षनी उपर उपजे, ते कामवृक्षादिक जाणवा. ते कारणे एने अध्यारोह वृक्ष कहियें,
ते अध्यारोह, वृक्षनोज स्नेह आहारे. इत्यादिक सर्व पूर्ववत् जाणी छेवुं ते यावत् पो
ताना कर्मने वगे उपजे. एटले अध्यारोहनुं प्रथम सूत्र कह्युं ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—वृक्षयोनिकेषु एके अध्यारोहाजायन्ते वृक्षोपरिजातावृक्षाध्यारोहा इत्यु
च्यन्ते । ते च वल्लीवृक्षानिधानाः । शेषं प्राग्वत् । इदं प्रथमसूत्रं ॥ ६ ॥

॥ टीका—तद्यथा योनिकेषु वृक्षेष्वपरेऽध्यारुहाः समुत्पद्यन्ते ते च तत्रोत्पन्नाः स्वयोनिन्

स्कंधत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजत्वेन जायन्ते ते तथा कर्मोपगानवंतीत्याख्यातमिति चतुर्थे सूत्रे ॥ ए ॥

॥ टीका—इदं तु चतुर्थकं । तद्यथा (अहावरमित्यादि) अथापरमिदमाख्यातं । तद्यथा इहैके सत्त्वाअध्यारुह्योनिकेष्वध्यारुहेषु मूलकंदस्कंधत्वक्शाखाप्रवालपत्रपुष्पफलबीजनावेनोत्पद्यन्ते ते च तथाविधकर्मोपगानवंतीत्येतदाख्यातमिति शेषं तदेवेति ॥ ए ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढविसंजवा जाव
णाणाविहजोणियासु पुढवीसु तणत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं णाणावि
हजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहारंति जाव ते जीवा कम्मोववन्ना जवंती
तिमस्कायं ॥ १० ॥ एवं पुढविजोणिएसु तणेषु तणत्ताए विउट्ठंति जावमस्का
यं ॥ ११ ॥ एवं तणजोणिएसु तणेषु तणत्ताए विउट्ठंति तणजोणियं त
णसरीरं च अहारंति जावमस्कायं ॥ १२ ॥ एवं तणजोणिएसु तणेषु मूल
त्ताए जाव वीयत्ताए विउट्ठंति ते जीवा जावएव मस्कायं ॥ १३ ॥ एवं उंस
हीणवि चत्तारि आलावगा ॥ १४ ॥ एवं हरियाणवि चत्तारि आलावगा ॥ १५ ॥

अर्थ—हवे वली वृद्ध वर्जिते बीजा वनस्पतिकायना विशेष आश्री कहेते. हवे बीजुं
स्थानक पूर्वे तीर्थकरं कहुंते. आ जगत् मांहे कोइ एक पृथ्वीकाय योनिक पृथ्वीनेविपे
वनस्पतिकायनो संजवते, पृथ्वीव्युत्क्रमते, यावत् नाना प्रकारं योनिक, पृथ्वीने विपे तृण
पणो उपजे, ते पृथ्वीनो आहार आहारे. इत्यादिक जेम वृद्धनो पहेजो आलावो क
ह्यो हतो, तेमज जाणवो. एमज चार आलावा जेम वृद्धना कह्याते, तेम तृणना पण
जाणवा ॥ १० ॥ बीजे आलावे पृथ्वीयोनिक तृणनेविपे उपजे. आगलनुं सर्व पूर्ववत्
जाणवुं, ॥ ११ ॥ त्रीजे आलावे तृणयोनिक तृणनेविपे तृणपणो उपजे. शेषं पूर्ववत्
जाणवुं ॥ १२ ॥ चोथे आलावे तृणयोनिक तृणने विपे मूलकंदादिकने जावें उपजे.
शेषं पूर्ववत् जाणवुं, ॥ १३ ॥ (एवं उंसहीणविचत्तारिआलावगा के०) एज रीतें उपधि
एटले धान्यनी जाति तेना पण चार आलावा जाणवा ॥ १४ ॥ (एवं हरियाणविचत्ता
रिआलावगा के०) एवं हरितकाय आश्री पण चार आलावा जाणवा. ए सर्व मली
ने बीज आलावा थया. ॥ १५ ॥

॥ दीपिका—अथ वृद्धवर्जितं शेषवनस्पतिमाश्रित्याह । अथापरमिदमाख्यातं । इहै

ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं अश्वारोहजोणियाणं अश्वारोहाणं सिणेह
माहारंति ते जीवा आहारंति पुढविसरीरा आनुसरीरा जाव सारूविक
डं संतं अवरेवि यणं तेसिं अश्वारोहजोणियाणं अश्वारोहाणं सरीरा
णाणावन्ना जावमस्कायं ॥ ८ ॥

अर्थ-अथ हवे अन्य स्थानक तीर्थकरें कह्युं. आजगत् मांहे कोइ एक जीव, अ
ध्वारोहयोनिघाटे, ते अध्वारोह योनिया तेने विषे वली अध्वारोह पणे उपजे, ते अ
ध्वारोहयोनिक अध्वारोहनां शरीर आहारे. इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. आहीं पूर्वे बी
जा सूत्रमां वृक्षयोनिक अध्वारोहनां शरीर बीजा अध्वारोह जीव अहारे, अने आ त्री
जा सूत्रमां अध्वारोहयोनिक अध्वारोह जीवनां शरीर अहारे, एटलुं विशेषे. ए अ
ध्वारोहनुं त्रीजुं सूत्र कह्युं. ॥ ८ ॥

॥ दीपिका-एके सत्वाअध्वारोहसंजवेषु अध्वारोहेषु अध्वारोहत्वेन जायंते। येच एवं
जायंते तेऽध्वारोहयोनिकानाध्वारोहाणां यानि शरीराणि तान्याहारयंति। द्वितीयसूत्रे वृक्ष
योनिकानामध्वारोहाणां यानि शरीराणि तान्यपरेऽध्वारोहाजीवाआहारयंति। अत्रतु अ
ध्वारोहयोनिकानां अध्वारोहजीवानां शरीराणीति विशेषः। इदं तृतीयसूत्रं ॥ ८ ॥

॥ टीका-तृतीयं त्विदं (अहावरमित्यादि) अथापरं पुराख्यातं। तद्यथा। इहैके सत्वा
अध्वारोहसंजवेष्वध्वारोहत्वेनोपपद्यंते। ये चैवमुत्पद्यंते तेऽध्वारोहजीवाआहारयंति। तृ
तीये त्वध्वारोहयोनिकानामध्वारोहजीवानां शरीराणि इष्टव्यानीति विशेषः ॥ ८ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता अश्वारोहजोणिया अश्वारोह
संजवा जाव कम्मनियाणेणं तह वुक्कमा अश्वारोहजोणिएसु अश्वारोहे
सु मूलत्ताए जाव बीयत्ताए विउट्टंति ते जीवा तेसिं अश्वारोहजोणियाणं
अश्वारोहाणं सिणेहमाहारंति जाव अवरेवि यणं तेसिं अश्वारोहजोणि
याणं मूलाणं जाव बीयाणं सरीरा णाणावन्ना जावमस्कायं ॥ ९ ॥

अर्थ-हवे अध्वारोहनुं चोथुं सूत्र श्री तीर्थकरें कह्युं, ते कहेवे. आ जगत् मांहे
कोइ एक जीव, अध्वारोहयोनिक ते अध्वारोहने विषे मूल कंदादिक अवयव अइने
उपजे, ते त्यां उपना यका तेनां शरीर आहारे, इत्यादिक अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ९ ॥

॥ दीपिका-अथापरमिदमाख्यातं इहैके सत्वाअध्वारोहयोनिकेष्वध्वारोहेषु मूलकंद

वनस्पतिपणो, कंडुकनामा वनस्पतिपणो, उवहिणिकानामा वनस्पतिपणो, निवेहणीय
नामा वनस्पतिपणो, सठत्रपणो, उत्तगत्ताए पणो, वासाणितापणो, कुरुनामा वनस्पति
पणो, उपजे. ते जीव तेहीज नानाविध योनिक पृथ्वीनो स्नेह आहारे ते जीव पृथिव्या
दिकनां शरीर आहारीने, यावत् पोतानी काया सरखां रूप करे. बीजा पण तेवा पृ
थ्वीयोनिक आयनामा वनस्पतिः यावत् कुरुनामा वनस्पतिनां शरीर जेवां रूप करे ते
शरीर नाना प्रकारना वर्णवालां होय. इत्यादिक यावत् पूर्ववत् जगवंते कथुं ए कुहण
नामा वनस्पतिनो विशेष ते आश्री एकज आलावो जाणवो. कारण के, ते योनिक
बीजा नथी, तेथी एना शेष त्रण आलावा नथी. एनुं विशेष श्रीपन्नवणा यकी जाणवुं.
एवं सर्व मली एकवीश आलावा पृथ्वीयोनिक वनस्पतिना कह्या. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका-आर्यादयोवनस्पतिविशेषालोकतोद्देश्याः । कुहणेषु तु एकएवालापकोवा
च्यः । शेषास्त्रयोन संति तद्योनिकानामन्येषामज्ञावादिति ॥ १६ ॥

॥ टीका-इह चामी वनस्पतिविशेषालोकव्यवहारतोऽनुगंतव्याः प्रज्ञापनातोवावसेया
इति । अत्रार्थे सर्वेषामेव पृथिवीयोनिकत्वात्पृथिवीसमाश्रयत्वेनानिहिताः । इह च स्या
वराणां वनस्पतेरेव प्रस्पष्टचैतन्यलक्षणत्वान्नस्यैव प्राक्प्रदर्शितं चैतन्यं ॥ १६ ॥

अद्वावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया उदगसंजवा जाव क
म्मनियाणेणं तद्ध बुक्कमा णाणाविहजोणिएसु उदएसु रुक्कत्ताए विउट्टंति
ते जीवा तेसिं णाणाजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आ
हारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं उदगजोणियाणं रुक्का
णं सरीरा णाणावस्सा जावमस्कायं जहा पुढविजोणियाणं चत्तारि गमा
अस्सारुहाणवि तद्देव तणाण उंसहीणं हरियाणं चत्तारि आलावगा न्न
णियवाएक्केके तहा उदगजोणियाणं रुक्काणं इक्कके ॥ १७ ॥

अर्थ-हवे अप्काययोनिक वनस्पतिनुं विशेष देखाडेढे. ते अनेरुं स्थानक पूर्वं श्री
तीर्थकर देवें कथुंढे, ते कहेढे. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव उदकयोनिक उदक संजव
शैवलादिक वनस्पति ते जीव, यावत् कर्मने उदयें नानाविध योनिक पाणीने विपे वृद्धपणो
उपजे. त्यां उपना ठता नानाविध योनिक उदकनो स्नेह आहारे. पृथ्वीकायादिकनुं
शरीर आहारे. इत्यादिक यावत् बीजुं सर्व पूर्वनी पेठें जाणवुं. ए जेम पूर्वं पृथ्वीयोनि
कवृद्धना चार आलावा कह्या, तेम आर्ही पण अप्काययोनिक वृद्धना चार आला

के सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवीसंनवाऽत्यादयो यथावृक्षेषु चत्वारि सूत्राणि एवं तृणान्यप्याश्रित्य ज्ञेयाः । ते चामी नानाविधासु पृथिवीयोनिषु तृणत्वेनोत्पद्यन्ते पृथिवीशरीरं चाहारयन्तीत्येकं, ॥ १० ॥ पृथिवीयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यन्ते तृणशरीरं चाहारयन्तीति द्वितीयं ॥ ११ ॥ तृणयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यन्ते तृणयोनिकतृणशरीरं चाहारयन्तीति तृतीयं ॥ १२ ॥ तृणयोनिकेषु तृणावयवेषु मूलादिषु दशस्थानेषूत्पद्यन्ते तृणशरीरं चाहारयन्तीति चतुर्थं सूत्रं ॥ १३ ॥ (एवंउत्सर्हीणं) इत्यादि सुगमं ॥ १४ ॥ १५ ॥

॥ टीका-सांप्रतवृक्षव्यतिरिक्तं शेषवनस्पतिकायमाश्रित्याह । (अथावरमित्यादि) अथापरमिदमाख्यातं यदुत्तरत्र वक्ष्यते । तद्यथा । इहैके सत्त्वाः पृथिवीयोनिकाः पृथिवीसंनवाः पृथिवीव्युत्क्रमाऽत्यादयो यथावृक्षेषु चत्वारि आलापका एवं तृणान्यप्याश्रित्य इष्टव्याः । ते चामी नानाविधासु पृथिवीयोनिषु तृणत्वेनोत्पद्यन्ते पृथिवीशरीरं चाहारयन्ति ॥ १० ॥ द्वितीयं तु पृथिवीयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यन्ते तृणशरीरं चाहारयन्तीति ॥ ११ ॥ तृतीयं तु तृणयोनिकेषु तृणेषूत्पद्यन्ते तृणयोनिकशरीरं चाहारयन्तीति ॥ १२ ॥ चतुर्थं तृणयोनिकेषु तृणावयवेषु मूलादिषु दशप्रकारेषूत्पद्यन्ते तृणशरीरं चाहारयन्त्येवं यावदाख्यातमिति ॥ १३ ॥ एवमौषध्याश्रयाश्चत्वारि आलापकानि ज्ञानीयाः ॥ १४ ॥ नवरमौषधिग्रहणं कर्तव्यमेवं हरिताश्रयाश्चत्वारि आलापकानि ज्ञानीयाः । कुहणेषु त्वेकएवालापकोऽष्टव्यस्तद्योनिकानामपरेषामज्ञावादिति ज्ञावः ॥ १५ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता पुढविजोणिया पुढविसंनवा जाव कम्मनियाणेणं तन्न वुक्कमा णाणाविहजोणियासु पुढवीसु आयत्ताए वायत्ताए कायत्ताए कुहणत्ताए कंडुकत्ताए उवेहणियत्ताए निवेहणियत्ताए सबत्ताए उत्तगत्ताए वासाणियत्ताए कूरत्ताए विनुट्ठंति ते जीवा तेसिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं सिणेहमाहारंति तेवि जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं पुढविजोणियाणं आयत्ताणं जाव कूराणं सरीरा णाणावस्सा जावमस्कायं एगोचेव आलावगो सेसा तिसिं णत्ति ॥ १६ ॥

अर्थ-अथ हवे अन्य स्थानक पूर्व तीर्थकर देवें कह्युंठे. आ जगत् मांहे कोइ एक सत्त्व, पृथ्वीयोनिक पृथ्वीने विपे संनवठे. यावत् कर्मने कारणे आकर्षिता त्यां उपना ठता नाना प्रकारनी योनीने विपे, पृथ्वीने विपे, आर्यनामा वनस्पति पणो, वायनामा वनस्पति पणो, कायनामा वनस्पति पणो कुहणत्ताए एटले तोईकोडी नामा

जोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेति ते जीवा आहारेति पुढवीसरीरं
जाव संतं अवरविणं तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं जाव पुस्कल
विजगाणं सरीरा एणावसा जावमस्कायं एगोचेव आलावगो ॥१८॥

अर्थ-हवे अनेरुं स्थानक पूर्वे तीर्थकरे कहंठे. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव उ
दकयोनिक उदकने विपे वनस्पतिकायनो संजव, यावत् कर्मने कारणे आकर्षिता त्यां
आव्या उता नानाविध योनिक उदकने विपे उदक पणे, अवनक पणे, पणग एटले
पन्य पणे, सेवाल पणे, कलंबुक पणे, आहडपणे, कसेरुग पणे, कठजाण पणे, उत्प
जनामा कमलनी जाति पणे, लाल वणें सूर्यविकाशी कमलनी जाति पणे, चंडविकाशी
कमलनी जाति पणे, नलिन कमलनी जाति पणे, सुजग कमल पणे, सुगंध कमलनी
जाति पणे, पुंमरीक एटले धवलश्वेत कमलनी जाति पणे, महापुंमरीक एटले अत्यंत
धवलश्वेत कमलनी जाति पणे, सो पांखडीठे जेनी एवा कमलनी जाति पणे पुष्कर
जे थकी पान निकले ते पणे उपजे; हजार पांखडी ठे जेनी एवा कमलनी जाति पणे,
एम कहलारनी जाति पणे, कोकणा पणे, अरविंद कमल पणे, तामरस कमल पणे,
बीस मृणाल पणे, पुष्कर पणे, उपजे; एटले एवा एवा जावें उपजे, ते जीव नाना
विध योनिक उदकनो स्नेह आहारे. इत्यादिक सर्व पूर्ववत् कहेवुं. एनो एकज आला
वोठे, पण बीजा आलावा नथी. ए उदक योनिक वनस्पतिना एकवीश आलावा, एम
बधामली वनस्पतिकायना वेहेंतालीश आलावा थया ॥ १८ ॥

॥ टीपिका-एतेपामुदकाकृतीनामवकपनकादीनामन्यस्य प्रागुक्तविकल्पस्यानावादेक
एवालापकः स्यात् । एते जलाश्रिताः कलंबुकाहडादिवनस्पतयो लोकतो ज्ञेयाः ॥ १८ ॥

॥ टीका-एतेषां हि उदकाकृतीनां वनस्पतिकायानां तथावयवपनकशैवलादीनामपर
स्य प्रागुक्तस्य विकल्पस्यानावादिति । एते च उदकाश्रयावनस्पतिविशेषाः कलंबुकाहडाद
योलोकव्यवहारतो वसेया इति ॥ १८ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता तेसिं चेव पुढवीजोणिएहिं रुक्केहिं रुक्क
जोणिएहिं रुक्केहिं रुक्कजोणिएहिं मूलेहिं जाव बीएहिं रुक्कजोणिएहिं अशा
रोहेहिं अशारोहजोणिएहिं अशारुहेहिं अशारोहजोणिएहिं मूलेहिं जाव
बीएहिं पुढविजोणिएहिं तणेहिं तणजोणिएहिं तणेहिं तणजोणिएहिं मूलेहिं
जाव बीएहिं एवं वसहीहिं वि तिन्नि आलावगा एवं हरिएहिं वि तिन्नि आ

वा जाणवा. ए सर्व मली पच्चीश आलावा थया ॥ ३५ ॥ तेमज अथ्यारोहना पण उदक योनि आश्री चार आलावा कहेवा तेमज तृणना पण चार आलावा उदकयोनी आश्री कहेवा. ॥ ३३ ॥ तथा उषधिना पण चार आलावा कहेवा ॥ ३४ ॥ एम हरि तकायना पण चार आलावा आहि उदकयोनिकने विषे जाणवा. एम एकेकना चार चार आलावा करतां बधा मलीने वीश आलावा उदक योनिक वनस्पतिना थया; तथा एकवीश आलावा पूर्वे पृथ्वीयोनिक वनस्पतिना कह्याळे, ए बधा मलीने एकता लीश आलावा वनस्पतिना थया ॥ १७ ॥

॥ टीपिका—अथापूकाययोनिकस्य वनस्पतेः स्वरूपमाह । अथापरमाख्यातं । इहैके सत्त्वाउदकं योनिरुत्पत्तिस्थानं येषां ते तथा तेच कर्मवशगानानाविधयोनिकेषु जलेषु वृद्धत्वेन पनकशैवलादित्वेन जायंते तेच जलशरीरमाहारयंति न केवलं तदेवान्यदपि पृथिव्या दिशरीरमाहारयंति। यथा पृथ्वीयोनिकानां वृक्षाणां चत्वारआलापकास्तथा जलयोनिकानां वृक्षाणां न स्युः। तत्रोत्पन्नानामन्यविकल्पाजावात् किंतिहि? एकएवाऽऽलापकः स्यात्॥ १७॥

॥ टीका—सांप्रतमपूकाययोनिकस्य वनस्पतेः स्वरूपं दर्शयितुमाह । (अथावरमि त्यादि) अथानंतरमेतद्वक्ष्यमाणमाख्यातं । तद्यथा । इहैके सत्त्वास्तथाविधकर्मोपचया उदकं योनिरुत्पत्तिस्थानं येषां ते तथा तथोदके संजवोयेषां ते तथा यावत्कर्मनिदानेन संदानितास्तदुपक्रमाजवंतीति । तेच तत्कर्मवशगानानाविधयोनिषूदकेषु वृद्धत्वेन व्युत्क्रा मंत्युत्पद्यंते । येच जीवाउदकयोनिकावृद्धत्वेनोत्पन्नास्ते तत्तरीरमुदकं शरीरमाहारयंति न केवलं तदेवान्यदपि पृथिवीकायादिशरीरमाहारयंतीति । शेषं पूर्ववत् । यथा पृथिवी योनिकानां वृक्षाणां चत्वारआलापकाएवमुदकयोनिकानामपि वृक्षाणां जवंतीत्येवं इष्ट व्यं । अपरस्य प्रागुक्तस्य विकल्पाजावादिति किंतिहि? एकएवालापकोजवति ॥ १७ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणिया उदगसंजवा जाव क म्मणियाणेणं तच्च बुक्कमा णाणाविहजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए अवगत्ताए पणगत्ताए सेवालत्ताए कलंबुगत्ताए हडत्ताए कसेरुगत्ता ए कच्चजाणियत्ताए उप्पलत्ताए पनुमत्ताए कुमुयत्ताए नल्लिएत्ताए सुज गत्ताए सोगंधियत्ताए पोंमरियमहापोंमरियत्ताए सयपत्ताए सहस्सपत्ता ए एवं कहल्लारकोकणयत्ताए अरविंदत्ताए तामरसत्ताए निसनिसमुणा लपुस्कलत्ताए पुस्कलल्लिजगत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं णाणाविह

वेहेतालीश बधामली चमोतेर आलावा यथा ॥१७॥ ते जीव ते वनस्पतिने विषे उपना
यका पृथ्वीयोनिक, उदकयोनिक, वृक्षयोनिक अध्यारोहयोनिक, तृणयोनिक, उपधियोनिक,
हरितयोनिक, वृक्षनो, अध्यारोहनो, तृणनो, उपधिनो, हरितनो, मूलनो, यावत् बीजनो,
आयनो, कायनो, यावत् कुरवंदनो, उदकनो, अवगाहिनो, यावत् पुस्कलवि एटले जे थकी
पान निकले तेनो, स्नेह आहारे ते जीव पृथ्व्यादिकनां शरीर आहारीनें यावत् थाप
णां सरखां रूप करे. इत्यादिक अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ते जीव वृक्षयोनिक, अध्यारोह
योनिक तृणयोनिक, यावत् पुस्कलवि योनिक, त्रसप्राणिनां, शरीरना नाना प्रकारना
वर्ण, गंध, रस, स्पर्शवाला होय. ते पोताना कर्मने वश जाणवा. यावत् एम श्री तीर्थकर
गणधरादिकें कहुं. त्यां सुधीनो आलावो जाणवो. एटले वनस्पतिकायनुं स्वरूप कहुं,
अने पृथ्वीकायादिक चार जातिनां एकेंडियनां स्वरूप आगल कहेरो ॥ १० ॥

॥ टीपिका—अथ प्रकारांतरेण वनस्पत्यालापकत्रयमाह । पृथिवीयोनिकैर्वृक्षैर्वृक्षयोनिकै
मूलादिनिरिति । एवं वृक्षयोनिकैरध्यारुहैः अध्यारुहयोनिकैरध्यारुहैः अध्यारुहयोनिकै
मूलादिनिरिति । एवमन्येष्वपि तृणादयोऽज्ञेयाः । एवमुदकयोनित्वपि वृक्षेषु योज्याः । एते व
नस्पतिपूत्पन्नाजीवाः पृथिवीयोनिकानां तथा उदकानां वृक्षाध्यारोहतृणौपधिहरितयोनि
कानां वृक्षाणां यावत् स्नेहमाहारयंतीत्येतदाख्यातं । तत्र त्रसानां शरीरमाहारयंतीत्यंते ज्ञे
यं । इति वनस्पतीनां स्वरूपमुक्तं । शेषाः पृथिवीकायादयश्चत्वारएकेंडियाअग्रेवदयंते ॥१०॥

॥ टीका—सांप्रतमन्येन प्रकारेण वनस्पत्याश्रयमालापकत्रयं दर्शयितुमाह । तद्य
था । पृथिवीयोनिकैर्वृक्षैर्वृक्षयोनिकैर्वृक्षैस्तथा वृक्षयोनिकैर्मूलादिनिरिति । एवं वृक्षयोनिकै
रध्यारुहैस्तथा अध्यारुहयोनिकैर्मूलादिनिरिति । एवमन्येष्वपि तृणादयोऽप्यज्ञेयाः । एवमुद
कयोनिकेष्वपि वृक्षेषु योजनीयं ॥१७॥ तदेवं पृथिवीयोनिकवनस्पतेरुदकयोनिकवनस्प
तेश्च चेदानुपदश्याऽधुना तदनुवादेनोपसंजिघृक्षुराह । (तेजीवाइत्यादि) ते वनस्पति
पूत्पन्नाजीवाः पृथिवीयोनिकानां तथा उदकवृक्षाध्यारुहतृणौपधिहरितयोनिकानां वृक्षाणां
यावत्स्नेहमाहारयंतीत्येतदाख्यातमिति । तथा त्रसानां प्राणिनां शरीरमाहारयंतीत्येतदवसा
नेऽप्यमिति । तदेवं वनस्पतिकायिकानां सुप्रतिपाद्यचैतन्यानां स्वरूपमनिहितं । शेषाः
पृथ्वीकायादयश्चत्वारएकेंडियावत्तरत्र प्रतिपादयिष्यंते ॥ १० ॥

अहावरं पुरस्कायं णाणाविहाणं मणुस्साणं तंजहा कम्मचूमगाणं अकम्म
चूमगाणं अंतरदीवगाणं आरियाणं मित्तुक्खाणं तेसिंचणं अहावीएणं
अहावकासेणं इत्थीए पुरिस्ससयं कम्मकडाए जोणिए एवणं मेहुणवत्ति

लावगा पुढविजोणिएहिंवि आएहिं काएहिं जाव कूरोहिं उदगजोणिएहिं
 रुक्केहिं रुक्कजोणिएहिं रुक्केहिं रुक्कजोणियोहिं मूलेहिं जाव बीएहिं एवं
 अश्वारुहेहिंवि तिसि तणेहिंवि तिसि आलावगा उसहीहिंवि तिसिहरि
 एहिंवि तिसि उदगजोणिएहिं उदएहिं अवएहिं जाव पुस्कलब्धि एहिं
 तसपाणत्ताएविउट्टंति ॥ १९ ॥ तेजीवा तेसिं पुढवीजोणियाणं उदगजो
 णियाणं रुक्कजोणियाणं अश्वारोहजोणियाणं तणजोणियाणं उसहीजो
 णियाणं हरियजोणियाणं रुक्काणं अश्वारुहाणं तणाणं उसहीणं हरि
 याणं मूलाणं जाव बीयाणं आयाणं कायाणं जावं करवाणं उदगाणं अ
 वगाणं जाव पुस्कलब्धिगणं सिणेहमाहारेंति ते जीवा आहारेंति पु
 ढवीसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं रुक्कजोणियाणं अश्वारोहजोणि
 याणं तणजोणियाणं उसहिजोणियाणं हरियजोणियाणं मूलजोणिया
 णं कंदजोणियाणं जाव बीयजोणियाणं आयजोणियाणं कायजोणिया
 णं जाव कूरजोणियाणं उदगजोणियाणं अवगजोणियाणं जाव पुस्कल
 ष्ठिगजोणियाणं तसपाणाणं सरीरा णाणावस्सा जाव मस्कायं ॥ २० ॥

अर्थ-हवे अन्यत्र प्रकारें वनस्पतिनुं स्वरूप कहेबे. हवे अनेरुं स्थानक पूर्वे श्री तीर्थक
 रदेवें कह्युं. आजगत् मांहें कोइ एक जीव ते पृथ्वीयोनिक वृद्धें करी, तथा वृद्धयोनि
 क वृद्धें करी, तथा वृद्ध योनिक मूलें करी, यावत् बीजें करी, तथा वृद्धयोनिक अ
 ध्यारोहें करी, तथा अध्यारोहयोनिक अध्यारोहें करी, तथा अध्यारोहयोनिक मूलें
 करी, यावत् बीजें करी, पृथ्वीयोनिक तृणें करी, तृणयोनिक तृणें करी, तृणयोनिक मू
 लें करी, यावत् बीजें करी, ए प्रकारें ए त्रणना त्रण त्रण आलावा जाणवा. एरीतेंज व
 ली उंषधियें करी पण, त्रण, त्रण, आलावा जाणवा. एमज हरितकायना पण त्रण
 आलावा जाणवा. पृथ्वीयोनिक, आयनामा वनस्पति, कायनामा वनस्पति, यावत् कुंरंवा
 दनामा वनस्पति, उदकयोनिकना वृद्धें करी, वृद्धयोनिकना वृद्धें करी, वृद्धयोनिकना
 मूलें करी, यावत् बीजें करी, एमज अध्यारोहना पण त्रण आलावा जाणवा. तृणना
 पण त्रण आलावा जाणवा. उंषधियें करी पण, त्रण आलावा जाणवा, हरितें करी पण
 त्रण आलावा जाणवा, उदकयोनिक उदक अवकपनक यावत् पुस्कलब्धि जे थकी पान
 निकले तेने विषे, त्रस प्राणि पणे उपजे. ए सर्व, बत्रीश आलावा थया. अने आगलना

के०) संयोग उपजे. ते संयोग उपने ठते त्यां जीव. तैजस कार्येण शरीरं करी उपजे. (तेडुह उविसिणेहंसंचिणंतिके०) ते जीव उपजतां ठतां प्रथम समयें वेदुनो स्नेह संचिणे एट ले आहारे, ते आहारोने, (तडुणंजीवा के०) त्यां ते जीव (इष्टिताएपुरिसत्ताएणपुंसग ताएविउट्टंति के०) स्त्री, पुरुष अथवा नपुंसक पणे उपजे. (तेजीवामाउउयंपिउसुक्रंतं के०) तेजीव माता संबंधि रक्त, अने पिता संबंधि शुक्र, ते (तडुनयंसंसंठं के०) वेदु मिश्रित एकतुं नलेजुं डुगडनिक (कलुसंकिविसंके०) कलुष मलीन बीजत्स (तंपटमत्ताए के०) तेनो, प्रथम समयने विषे (आहारमाहारंति के०) आहार आहारे. (ततोप ठा के०) त्यार पठी, (जंसेमाया के०) जे तेनी माता (एाणाविहाउरसविईउं आहारमाहारंति के०) नाना प्रकारना रसवाला आहार आहारे, (ततोएगदेसेणंउय माहारंतिके०) तेवार पठी तेनो एक देशे उंज आहार आहारे. (आणुपुवेणबुड्ढापलिपा गमणुविन्नाके०) ते स्नेहें करी ते जीवनी अनुक्रमें निप्पति उपजे. एवा अनुक्रमें वृद्धियें पहाँते ठते (ततोकायातोअजिनिवट्टमाणाके०) तेवार पठी तेनी काया थकी एटले तेनी योनि थकी निकले (इष्टिवेगयाजणयंतिके०) ते एक स्त्री थइ निकले, (पुरिसंवेगयाज णयंति के०) एक पुरुष थइ निकले, (एणुंसगंवेगयाजणयंति के०) एक नपुंसक थइ निकले, (तेजीवामहरासमाणाके०) ते जीव वालक थका (माउस्कीरंसपिआहारंतिके०) माताना स्तननुं डुग्ध आहारे तथा मोटो थाय त्यारे घृत आहारे. तेवार पठी (आणुपुवे णंबुड्ढाके०) अनुक्रमें वधता थका (उयणंकुम्मासंतसयावरेयपाणेतेजीवाआहारंति के०) उंदन चावलादिक अडदादिक तथा त्रस अने स्थावर प्राणी पण आहारे. (पुढविसरीरं के०) पृथ्वीनुं शरीर जे लवणादिक ते आहारे. ते आहाखो ठतो (जावसारुविकडंसंतंके०) पोताना शरीर सरखो करे, एटले पोतानी काया रूप करे, एटले ते आहार धातु पणे परिणमावे. (अवरैवियणंतेसिं के०) तथा बीजां पण तेने (एाणाविहाणं के०) नाना प्रकारना (मणुस्सगाणं के०) कर्मजूमोने विषे उपना एवा मनुष्यानां, अकर्मजूमो ना मनुष्यानां, अंतरदीपना मनुष्यानां, आर्य मनुष्यानां, म्लेच्छ मनुष्यानां, शरीर, नाना प्रकारना वर्णं गंध रस स्पर्श करी सहित थकां, एवां पोताना कर्मने वर्णं उपजे. इत्या दिक पूर्ववत् यावत् श्रीतीर्थेकर गणधरें कहुं ॥ ३१ ॥

॥ दीपिका—अथ त्रसकायेषु पूर्वं मनुष्यानाह । अथापरमाख्यातं । नानाविधानां म नुष्याणां स्वरूपमुक्तमित्यर्थः । तद्यथा । कर्मजूमिजाइत्यादिमनुष्याणां (यथाबीजेनेति) यद्यस्य बीजं तत्र शुक्राधिकं नरस्य शोणिताधिकं स्त्रियाः उजयसमता नपुंसकस्य कारणमि ति । यथावकाशेनेति । योयस्यावकाशोमातुरुदरकुक्षिप्रमुखस्तत्र वामा कुक्षिः स्त्रियाः, द

યાએવ ણામં સંજોગે સમુપ્પજ્ઞાં તે હહંતુવિ સિણેહં સંચિણંતિ તત્ત્વણં જીવા
 ઇત્થિત્તાએ પુરિસત્તાએ ણપુંસગત્તાએ વિનુદ્દંતિ તે જીવા માનુત્તયં પિત્તમુક્કં તં
 તહ્નયં સંસદ્ધં કલુસં કિલ્લિસં તં પઠમત્તાએ આહારમાહારેતિ તતો પઠા
 જં સે માયા ણાણાવિહાઠ રસવિદ્ધં આહારમાહારેતિ તતો એગદેસેણં ત્તય
 માહારેતિ આણુપુલ્લેણ વુઢ્ઠા પલિપાગમણુવિન્ના તતોકાયાતો અન્નિનિવદ્ધ
 માણા ઇત્થિં વેગયા જણયંતિ પુરિસં વેગયા જણયંતિ ણપુંસગં વેગયા જણયં
 તિ તે જીવા મહરા સમાણા માનુસ્કીરં સપ્પિં આહારેતિ આણુપુલ્લેણં વુઢ્ઠા ત
 યણં કુમ્માસં તસથાવરેય પાણે તે જીવા આહારેતિ પુઠ્ઠવિસરીરં જાવ સા
 રૂવિ કહં સંતં અવરેવિયણં તેસિં ણાણાવિહાણં મણુસ્સગાણં કમ્મન્નૂમ
 ગાણં અકમ્મન્નૂમગાણં અંતરદ્વીપગાણં આરિયાણં મિલ્લસ્કૂણં સ
 રીરા ણાણાવણ્ણાં જવંતીતિમસ્કાયં ॥ ૫૧ ॥

અર્થ-હવે ત્રસકાયનો અવસર છે. તે ત્રસકાય તો એક નારકો, બીજા તિર્યંચ, ત્રીજા
 મનુષ્ય, અને ચોથા દેવતા, એ ચાર પ્રકારે છે. તેમાંહે નારકો અપ્રત્યક્ષ પણે અનુમાન
 ગ્રાહી જાણવા. અથવા હુષ્કત કર્મનાં જે ફલ તેના જોગવનાર છે, તેને આહાર પણ,
 એકાંતે અશુન પુજ્જલ થકી નીપનો ઝંજ થકી છે, પણ પ્રદ્દેપ થકી નથી, અને દેવતા પણ
 હમણાં પ્રાયઃ અનુમાનગમ્ય છે, તેનો આહાર એકાંતે શુન છે, તેનો પણ ઝંજાહાર છે.
 પરંતુ પ્રદ્દેપકૃત નથી. દેવતાનો આહાર બે પ્રકારે છે. એક આજ્ઞોગિક બીજો અનાજ્ઞોગિક,
 તેમાં જે અનાજ્ઞોગિક તે સમય સમયપર છે અને આજ્ઞોગિક તે, જઘન્યથીતો ચતુર્થ
 જન્મે આહાર, અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીશ હજાર વર્ષે આહાર છે. હવે તિર્યંચ અને મનુષ્ય માંહે
 પ્રથમ મનુષ્યનું સ્વરૂપ કહે છે. અથ હવે બીજું અન્ય સ્થાનક શ્રી તીર્થંકર દેવે પ
 રાપૂર્વે કહ્યું છે. આ જગત્ માંહે નાના પ્રકારનાં મનુષ્ય છે, એક આર્ય, એક અનાર્ય, એક
 પન્નર કર્મ જૂમીનાં ઝપનાં, એક ત્રીશ અકર્મ જૂમીનાં ઝપના, એક અંતર દ્વીપનાં ઝપ
 નાં, એક આર્ય, એક મ્લેહ છે. (તેસિંચણં અહાલીએણં કે ૦) તેનેં યથા બીજેં કરી એટલે
 સ્ત્રી પુરુષ નપુંસકને જેદેં કરી, જે જેનું બીજ તે યથા બીજ, તેણેં કરી, તથા યથાવકારે
 એટલે માતાની કુદ્દાદિક જેમ વામ કુદ્દેં સ્ત્રી ઝપજે, દક્ષિણ કુદ્દેં પુરુષ ઝપજે, અને વામ
 દક્ષિણાશ્રિત નપુંસક ઝપજે, ઇત્યાદિક યથાવકારેં કરી, (ઇહીએપુરિસસ્સયં કે ૦) સ્ત્રી પુરુષના
 વેદનો ઝદય ઠતે (કમ્મકહાએજોણિએણં કે ૦) પૂર્વકર્મ નિર્મિત યોનિને વિષે (એઠ્ઠણં મેદુણ
 વત્તિયાએવણામં કે ૦) આદીં મૈથુન પ્રત્યયિક નામ અરણી અને કાષ્ઠની પેઠે (સંજોગે સમુપ્પજ્ઞાં

किल वामा स्त्रियोदक्षिणा कुक्षिः पुरुषस्योन्नयाश्रितः पंढरिति । अत्र चाविध्वस्ता योनिरवि
 ध्वस्तं बीजमिति चत्वारोन्नंगाः । तत्राप्याद्यएव जंगकउत्पत्तेरवकाशेन शेषेषु त्रिष्विति ।
 अत्रच स्त्रीपुंसयोर्वेदोदये सति पूर्वकर्मनिवर्तितायां योनौ मैथुनप्रत्याधिकोरतानिजाशोदय
 जनितोऽग्निकारणयोररणिकाष्ठयोरिव संयोगः समुत्पद्यते तत्संयोगेच तद्बुक्रशोणिते समुपा
 दाय तत्रोत्पित्सवोजंतवस्तैजसकर्मणान्यां शरीरान्यां कर्मरङ्गसंदानितास्तत्रोत्पद्यन्ते । तेच
 प्रथममुन्नयोरपि स्नेहमाचिन्वन्त्यविध्वस्तायां योनौ सत्यामिति । विध्वस्यते तु योनिः
 पंचपंचाशिका नारी सप्तसप्ततिः पुरुषइति । तथा षादशमुद्भूतानि यावद्बुक्रशोणिते अवि
 ध्वस्तयोनिं नवतस्तत ऊर्ध्वं ध्वंसमुपगच्छतइति । तत्र जीवाउन्नयोरपि स्नेहमाहार्यं स्वक
 र्मविपाकेन यथास्वं स्त्रीपुंनपुंसकजावेन (विउद्वृत्तिति) वर्तते समुत्पद्यन्तइति यावत् । तद्
 उत्तरकालं च स्त्रीकुक्षौ प्रक्षिप्ताः संतः स्त्रियाऽऽहारितस्याहारस्य निर्यासं स्नेहमाददति त
 त्स्नेहेनच तेषां जंतूनां क्रमोपचयादानेन क्रमेण निष्पत्तिरुपजायते । सत्ताहं कलजं होइ
 सत्ताहं होइ बुबुयं इत्यादि । तदेवमनेन क्रमेण तदेकदेशेनवा मातुराहारमोजसा मि
 श्रेणवा लोमनिर्वाऽऽनुपूर्व्येणाहारयन्ति यथाक्रममानुपूर्व्येण वृद्धिमुपागताः संतोगर्जपरि
 पाकं गर्जनिष्पत्तिमनुप्रपन्नास्ततोमातुः कायादजनिवर्तमानाः पृथग्जन्तः संतस्तद्योनेर्नि
 र्गच्छन्ति । तेच तथाविधकर्मोदयादात्मनः स्त्रीनावमप्येकदा जनयंत्युत्पादयंत्यपरे केचन
 पुंजावं नपुंसकजावंच । इदमुक्तं नवति । स्त्रीपुंनपुंसकजावः प्राणिनां स्वकृतकर्मनिवर्तितो
 नवति न पुनर्योयादृगिहजवे सोमुष्मिन्नेव तादृगेवेति । तेच तदहर्जातवालकाः संतः पू
 र्वेनवान्यासादाहारानिजापिणोजन्ति मातुः स्तन्यमाहारयन्ति तदाहारेण चानुपूर्व्येण च
 वृद्धास्तदुत्तरकालं नवनीतदध्योदनादिकं यावत्कुटुम्बापान् जुजन्ते तथाहारत्वेनोपगतास्त्र
 सांस्थावरांश्च प्राणिनस्ते जीवाश्चाहारयन्ति तथा नानाविधं पृथिवीशरीरं लवणादिकं सचे
 तनं वाऽऽहारयन्ति तच्चाहारितमात्मसात्कृतं सारूप्यमापादितं सत् रसासृङ्मांसमेदोस्थिम
 ज्जाशुक्राणि धातवइति सप्तधा व्यवस्थापयंत्यपराण्यपि तेषां नानाविधमनुष्याणां शरीराणि
 नानावर्णान्याविर्जन्ति । तेच तद्योनिकत्वात्तदाधारनूतानि नानावर्णानि शरीराण्याहार्यं
 तीत्येवमाख्यातमिति ॥ ११ ॥

अहावरं पुरस्कायं णाणाविहाणं जलचराणं पंचिंदियतिरिक्कजोणियाणं
 तंजहा मन्हाणं जाव सुसमाराणं तेसिचणं अहावीएणं आहावगासेणं
 इत्थीए पुरिसस्सयकम्मकडा तहेव जाव ततो एगदेसेणं उयमाहारेंति आ
 णुपुवेणं बुढा पलिपागमणुविन्ना ततोकायाउ अज्जनिवट्टमाणा अंमं
 वेगया जणयंति पोयं वेगया जणयंति से अंमे उप्पिज्जमाणे इत्थिं वेगया

हिणा नरस्य, उजयाश्रिता पंढस्येति । तत्र चाविध्वस्ता योनिरविध्वस्तं बीजं? विध्वस्ता यो निर्विध्वस्तं बीजं १. विध्वस्ता योनिरविध्वस्तं बीजं २ अविध्वस्ता योनिर्विध्वस्तं बीजं । चतु र्बु नंगेषु आद्यनंगएव उत्पत्तेरवकाशोन शेषेषु त्रिषु । अत्रच स्त्रीपुंसयोर्वेदोदये सति पू र्वकर्मकृतायां योनौ तैश्चुनप्रत्यधिकोरतानिजाषोदयजनितोऽग्निकारणयोररणिकाष्टयोरिव संयोगोजायते तत्संयोगेच तद्भुक्रशोणिते तैजसकर्मणान्यां गृहीत्वा तत्रोत्पद्यन्ते जीवाः । (तेडुहउत्ति) ते जीवाः प्रथममुनयोरपि स्नेहमाचिन्वन्ति अविध्वस्तयोनौ । विध्वस्यते तु योनिः । पंचपंचाशिका नारी सप्तसप्ततिकः पुमानिति । द्वादशमुदूतान् यावद्वीजमवि ध्वस्तं स्यात् तत ऊर्ध्वं ध्वंसयन्ति तत्र जीवाः कर्मवशतः स्त्रीपुंनपुंसकत्वेन (विउद्वंति) जायन्ते ते जीवामातुः कृतुं शोणितं पितुः शुक्रं तत्तडुनयसंसृष्टं कलुषं किट्बिषं बीज त्सं तत्प्रथमतयाऽऽहारमाहारयन्ति ततः पश्चात्सेतस्य माता यन्नानाविधरसवंतमाहारमा हारयति तत्स्नेहेन तेषां जंतूनां वृद्धिः स्यात् ततस्तदेकदेशेन त्वगेकदेशेनवा मातुराहार मोजसा मिश्रेण वा लोमजिर्वाऽऽहारयति आनुपूर्व्येण यथाक्रमं पुष्टावृद्धिं प्राप्ताजीवाग र्जपरिपाकं गर्जनिष्पतिमनुप्रपन्नास्ततोमातुः कायादजनिवर्तमानाः पृथग्जनवंतो निर्गच्छन्ति । कर्मवशादात्मनः स्त्रीजावमेके जनयन्ति एके पुंजावं नपुंसकजावं वा तेच डहराबाजाः संतोमातुः क्षीरं स्तन्यमाहारयन्ति वृद्धाः संतः सर्पिर्घृतं धान्यमोदनं कुल्माषान् भुंजते नानाविधान् त्रसस्थावरान् प्राणिनोजीवान् आहारयन्ति । नानायोनिकजंतुशरीराण्याहा रयन्तीत्यर्थः । नानामनुष्याणां शरीराणि केचित्तद्योनिकत्वादाहारयन्ति इत्याख्यातं ॥१॥

॥ टीका—सांप्रतं त्रसकायस्यावसरः सच नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवनेदजिन्नः । तत्र नार काअप्रत्यक्षत्वेनानुमानग्राह्याडुष्कृतकर्मफलभुजः केचन संतीत्येवं ते ग्राह्याः । तदाहारो प्येकांतेनाशुनपुजलनिवर्तितउजसा प्रक्षेपेणेति । देवाअप्यधुना बाहुल्येनानुमानगम्याएव तेषामप्याहारः शुनएकांतेनोजोनिवर्तितोन प्रक्षेपकृतइति । सचाऽजोगनिवर्तितोनाजोग कृतश्च । तत्र नाजोगकृतः प्रतिसमयजावी आजोगकृतश्च जघन्येन चतुर्नक्तकृतउत्कृ ष्टतस्तु त्रयस्त्रिंश षर्षसहस्रनिष्पादितइति । शेषास्तु तिर्यङ्मनुष्यास्तेषांच मध्ये मनुष्या णामन्यार्हितत्वात्तानेव प्राग्दर्शयितुमाह । (अथावरं पुरस्कायमित्यादि) अथानंतरमेव तु पुरा पूर्वमाख्यातं । तद्यथा । आर्याणामनार्याणां च कर्मनूमिजाऽकर्मनूमिजादीनां म नुष्याणां नानाविधयोनिकानां स्वरूपं वदयमाणनीत्या समाख्यातं । तेषांच स्त्रीनपुंसक- नेदजिन्नानां यथा बीजेनेति । यद्यस्य बीजं तत्र स्त्रियाः संबन्धि शोणितं पुरुषस्य शुक्रं एतडुनयमप्यविध्वस्तं शुक्राधिकं सन्मनुष्यस्य, शोणिताधिकं स्त्रियास्तत्समता नपुंसकस्य कारणतां प्रतिपद्यते तथा यथावकाशेनेति । योयस्यावकाशोमातुरुदरकुह्यादिकस्तत्रापि

॥ टीका—एवं तावज्जन्मव्युत्क्रांतजमनुष्याः प्रतिपादितास्तदनंतरं संमूर्धनजानामवसरस्तांश्चोत्तरत्र प्रतिपादयिष्यामि सांप्रतं तिर्यग्योनिकास्तत्रापि जलचरानुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) अथानंतरमेतद्वक्ष्यमाणं पूर्वमाख्यातं । तद्यथा । नानाविधजलचरपंचेंद्रिय तिर्यग्योनिकानां संबन्धिनः कांश्चित्स्वनामग्राहमाह । तद्यथा । (मन्त्राणां जावसुसुमाराणमित्यादि) तेषां मत्स्यकृत्तपमकरग्राहसुषुमारादीनां यस्य यथा यद्वीजं तेन तथा यथावकाशेन योयस्योदरादाववकाशस्तेन स्त्रियाः पुरुषस्यच स्वकर्मनिर्वर्तितायां योनावुत्पद्यन्ते । तेच तत्रानिव्यक्तामातुराहारेण वृद्धिसुपगताः स्त्रीपुंनपुसकानामन्यतमेनोत्पद्यन्ते तेच जीवा जलचरागर्जाद्युत्क्रांताः संतस्तदनंतरं यावद्धरंतिलघवस्तावदप्स्नेहमपकायमेवाहारयन्ति । आनुपूर्व्येणच वृद्धाः संतोवनस्पतिकायं तथापरांश्च त्रसांस्यावरांश्चाहारयन्ति यावत्पंचेंद्रियानप्याहारयन्ति । तथा चोक्तं । अस्ति मत्स्यस्तिमिनीम शतयोजनविस्तरः॥तिमिं गिलगिलोप्यस्ति, तजिलोप्यस्ति राघव ! ॥१॥ तथा ते जीवाः पृथिवीशरीरं कर्दमस्वरूपं क्रमेण वृद्धिसुपगताः संतआहारयन्ति तच्चाऽऽहारितं सत्समानरूपीकृतमात्मसात्परिणामयन्ति शेषं सुगमं । यावत्कर्म्मोपगतानवन्तीत्येवमाख्यातं ॥ ११ ॥

अहावरं पुरस्कायं एाणाविहाणं चतुष्पयथलयरपंचेंद्रियतिरिक्कजोणियाणं एगखुराणं डखुराणं गंभीपदाणं सणप्पयाणं तेसिंचणं अहावीएणं अहावगासेणं इत्थिपुरिसस्सयकम्मजाव मेहुणवत्तिए णामं संजोगे समुपज्झइ ते डहनं सिणेहं संचिणंति तन्नणं जीवा इत्थित्ताए पुरिसत्ताए जाव विउट्ठंति ते जीवा मानउयं पिउसुक्कं एवं जहा मणुस्साणं इत्थिवि वेगया जणयंति पुरिसंपि नपुसगंपि तेजीवा महरा समाणा मानुस्कीरं सप्पि आहारंति आणुपुवेणं बुढा वणस्सइकायं तसथावरेयपाणे ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं एाणाविहाणं चतुष्पयथलयरपंचेंद्रियतिरिक्कजोणियाणं एगखुराणं जाव सणप्पयाणं सरीरा एाणावप्सा जावमस्कायं ॥१३॥

अर्थ—हवे अन्य स्थानक तीर्थकरं कह्युंते. आ जगत् माहें नाना प्रकारना चतुष्पद स्थलचर पंचेंद्रिय तिर्यच योनिया जीवते, ते कहेते. एक खुर ते अश्वादिक, द्विखुर ते गो महिष वृषणादिक, गंभीपद ते हस्त्यादिक, तथा षट्पद ते सिंह व्याघ्रादिक, ते यथा बीजं यथावकाशं इत्यादिक पूर्वनी पेठें ते जीवोनी उत्पत्ति जाणवी. ते जीव उप

जणयंति पुरिसं वेगया जणयंति नपुंसगं वेगया जणयंति ते जीवा महरा
समाणा आउसिणेहमाहारेति आणुपुवेणं वुढा वणस्सतिकायं तसथा
वरेयपाणे ते जीवा आहारेति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं ते
सिं णाणाविहाणं जलचरपंचिंदियतिरिक्कजोणियाणं मन्हाणं सुसुमा
राणं सरीरा णाणावस्सा जावमस्कायं ॥ ११ ॥

अर्थ-हवे अनेरुं स्थानक परापूर्वे तीर्थकरें कह्युंते. आ जगत् मांहें नाना प्रकारना
जलचारी पंचेंडिय तीर्थेच योनिक जीवते, ते कहेते. माठलां, कडप, मगरमड, नक्र, च
क्र, पाठीन, पीठ, ग्राहक, सुसुमारादिक, तेने यथाबीजें करी स्त्रियादिकना जेदें करी, य
थावकाश एटले मातानी कुट्टादिक जेम वाम कुट्टें स्त्री उपजे, इत्यादिक यथावकाशें
करी स्त्री पुरुषादिक वेदने उदयें कर्म निर्वर्तित पूर्वयोनिने विषे, अहीं मैशुन प्रकृतिय
नाम अरणीय काष्ठनी पेठें संयोगें उपजे. (तहेव के०) तेमज यावत् ते जीव माता
नी कुट्टियें उपना पठी एक देशें उज आहारे, अनुक्रमें वृद्धिये पोहोतो ठतो तेवार प
ठी ते काया थकी एटलें योनियकी कालें करी निकले, निकलता थका त्यां एक जण
अंम रूप, एक पोत रूप, त्यां अंमथकी उद्भिद्यमान ते स्त्री पुरुष नपुंसक पणे उपजे;
ते जीव बालक ठतां अप्कायनो स्नेह आहारे. पठी अनुक्रमें वर्द्धमान थका एटले वृ
द्धि पाम्या थका वनस्पतिकायनुं शरीर तथा त्रस अने स्थावर प्राणीने आहारे. ते जी
व पृथ्वीनुं शरीर आहारे यावत् पोतानी काया सरखां रूप करे. अन्य पण ते नाना प्र
कारें जलचर पंचेंडिय तीर्थेच योनिक यावत् सुसुमारना सरखा रूप करे ते कर्मने वशें
उपजे, ते नाना प्रकारना वर्ण गंध रस स्पर्शवान् थाय. एम श्री तीर्थकरें कह्युं ॥ ११ ॥

॥ दीपिका-गर्भजमनुष्याउक्ताः संमूर्धनजाश्चाग्रे वक्ष्यन्ते सांप्रतं तिर्यग्योनिकास्तत्रापि
पूर्वं जलचरानाह । अथापरं तिर्यग्योनिकानां जलजरपंचेंडियाणां स्वरूपमाख्यातं प्रथ
मं मत्स्यकडपमकरग्राहसुषुमारादीनां यस्य यद्बीजं यस्योदराद्यवकाशोयस्तेन स्त्रियाः पु
रुषस्य च कर्मकृतायां योनौ जायन्ते । तेच तत्र मातुराहारेण वृद्धाः स्त्रीपुंनपुंसकानाम
न्यतमत्वेन जायन्ते गर्भनिर्गताबालाः संतो ऽपांस्नेहमप्कायमेवाहारयन्ति । वृद्धास्तु
वनस्पतिकायं अन्यान् त्रसस्थावरांश्च यावत्पंचेंडियानपि आहारयन्ति । यदुक्तं । अस्ति
मत्स्यस्तिमिर्नाम अस्तिमत्स्यस्तिमिंगिलः । तिमिंगिलगिलोप्यस्ति तज्जिलोप्यस्ति राघव ! ।
तथा ते जीवाः पृथ्वीशरीरं कर्दमस्वरूपमाहारयन्ति तच्चाऽऽहारितं सत्समानरूपीकृतं
आत्मसात्परिणामियन्ति । शेषं सुगमं ॥ ११ ॥

सालिया सर्प, महोरग तथा हजार योजन प्रमाण शरीर वाला, इत्यादिक जीव
 ठे. तेने यथा बीजें यथावकाशें इत्यादिक पूर्ववत् ते जीवनी उत्पत्ति जाणवी. एक अं
 मरूप निपजे, एक पोतरूप नीपजे, ते ते अंमयकी उद्भिद्यमान पुरुष, स्त्री, अने नपुं
 सक थाय. ते जीव बालक थका वायुकाय आहारे. पढी अनुक्रमें वधता थका वनस्प
 ति काय तथा त्रस स्थावर प्राणी आहारे. इत्यादिक सर्व पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३४ ॥

॥ दीपिका—अथ उरःपरिसर्प्यानाह । उरःपरिसर्प्याअहिप्रमुखाअंमजत्वेन पोतजत्वे
 नवा गर्जान्निर्गहंति तेच निर्गतामातुरूप्माणं वायुं चाहारयंति तेषां च जातिविशेषात्तेनैवा
 हारेण वृद्धिर्जायते । शेषं सुगमं ॥ ३४ ॥

॥ टीका—सांप्रतमुरःपरिसर्पानुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) नानाविधानां बहुप्रका
 राणामुरसा ये प्रसर्प्यंति तेषां । तद्यथा अहीनामजगराणामाशालिकानां महोरगाणां य
 थावकाशेन यथाबीजत्वेन चोत्पत्त्यांमजत्वेन पोतजत्वेनवा गर्जान्निर्गहंतीति । तेच निर्गता
 मातुरूप्माणं वायुं चाहारयंति तेषां जातिप्रत्ययेन तेनैवाहारेण क्षीरादिनैव वृद्धिरुपजाय
 ते । शेषं सुगमं यावदाख्यातमिति ॥ ३४ ॥

अहावरं पुरस्कायं णाणाविहाणं चुयपरिसप्पयलयरपंचिंदियतिरिक्क
 जोणियाणं तंजहा गोहाणं नउलाणं सिहाणं सरडाणं सल्लाणं सरघा
 णं खाराणं घरकोइलियाणं विस्संजराणं मुसगाणं मंगुसाणं पयलाइ
 याणं बिरालियाणं जोहाणं चउप्पाइयाणं तेसिंचणं अहावीएणं अहा
 वगासेणं इत्थिए पुरिसस्सय जहा उरपरिसप्पाणं तहान्नाणियव्वं जाव
 सारूवि कडं संतं अवरेवियणं तेसिं णाणाविहाणं चुयपरिसप्पपंचिंदि
 ययलयरतिरिक्काणं तं गाहाणं जावमस्कायं ॥ ३५ ॥

अर्थ—हवे अनेरुं स्थानक परापूर्वें श्रीतीर्थकरें कह्युंठे. आ जगत् मांहें नाना प्रकारे
 चुजपरि सर्प स्थलचर पंचेंद्रिय तीर्थच योनिक ठे ते कहेठे. गोहजाति, नोलिउ, सिंह
 ल, सरड किरकाटीया प्रमुख, सलगा, सरवा, खारा, जीवविशेष घरकोइला, एटले गिलोइ, वि
 संजरा एटले ठपका, मुखक एटले उंदर, खसकला पयालि, विरालि एवीरीतें चतुष्पद
 चुजपरिसर्प जीवविशेष ठे ते जीवोनी उत्पत्ति यथा बीजें करी यथावकाशें करी

जतां मातानुं रक्त अने पितानुं शुक्र इत्यादिक आहारे. एम मनुष्यनी पेठें एक स्त्री, एक पुरुष, एक नपुंसक थाय. ते जीव बालक ठतां मातानुं दुग्धादिक आहारे, पठी अनुक्रमे वधता वनस्पतिकाय अने त्रस स्थावर प्राणिनी आहार करे. इत्यादिक ते स्थलचारि चतुष्पदनां शरीर नाना प्रकारना वर्ण गंध रस स्पर्शवान् कर्मने वर्ण थाय इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं. ॥ २३ ॥

॥ दीपिका—अथस्थलचरानाह । अथापरमाख्यातं नानाविधानां चतुष्पदानां स्वरूपं । तद्यथा । एकखुराणामश्वखरादीनां द्विखुराणां गोमहिष्यादीनां गंभीपदानां हस्तिगंडकादीनां सनखपदानां सिंहव्याघ्रादीनां यथाबीजेन यथावकाशेन सर्वपरीक्षिमवाप्य उत्पद्यन्ते उत्पन्नाश्च मातुः स्तन्यमाहारयन्ति वृद्धिं प्राप्ताः परेषां शरीरमप्याहारयन्ति । शेषं सुगमं ॥ २३ ॥

॥ टीका—सांप्रतं स्थलचरानुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) अथापरमेतदाख्यातं नानाविधानां चतुष्पदानां तद्यथा एकखुराणामित्यश्वखरादीनां तथा द्विखुराणां गोमहिष्यादीनां तथा गंभीपदानां हस्तिगंडकादीनां तथा सनखानां सिंहव्याघ्रादीनां यथाबीजेन यथावकाशेन सकलपरीक्षिमवाप्योत्पद्यन्ते तथोत्पन्नाः संतस्तदनंतरं मातुः स्तन्यमाहारयन्तीति । क्रमेणच वृद्धिमुपगताः संतोपरेषामपि शरीरमाहारयन्ति शेषं सुगमं । यावत्कर्मोपगतान्वन्तीति ॥ २३ ॥

अहावरं पुरस्कायं णाणाविहाणं उरपरिसप्पायलयरपांचिंदियतिरि
स्कजोणियाणं तंजहा अहीणं अयगराणं असालियाणं महोरगा
णं तेसिंचणं अहावीएणं अहावगासेणं इह्मीए पुरिस जावएब्बणं मे
हुणे एवं तं चेव नाएत्तं अमं वेगइया जणयन्ति पोयं वेगइया जणयन्ति से
अंमे उप्पिज्जमाणे इह्मिं वेगइया जणयन्ति पुरिसंपि एपुंसगंपि ते जीवा ऋ
रा समाणा वाउकायमाहारंति आणुपुवेणं बुढा वणस्सइकायं तसथाव
रपाणे ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं णा
णाविहाणं उरपरिसप्पायलयरतिरिस्कापंचिंदियअहीणं जाव महो
रगाणं सरीरा णाणावस्सा णाणागंधा जावमस्कायं ॥ २४ ॥

अर्थ—हवे अनेरुं स्थानक परापूर्वे तीर्थकरें कह्युं. आ जगत्माहें नाना प्रकारे उरपरिसर्प स्थलचर पंचेंद्रिय तीर्थच योनियाळे: ते कहेळे. अही सर्प, अजगर सर्प, अ

पमणाऽऽहारितेन वृद्धिं प्राप्तं सत् कलजावस्थां त्यक्त्वा चंचूप्रमुखान् अवयवान्निष्पाद्य
चेदं याति (माउगात्तसिणंति) मातृगात्रोष्माणमित्यर्थः । ततः पश्चादपि जननीसमानी
तेनाहारेण वृद्धिं प्राप्नोति । शेषं प्राग्वत् ॥ १६ ॥

॥ टीका—सांप्रतं खेचरानुद्दिश्याह । अहावरमित्यादि) नानाविधानां खेचराणामुत्प
त्तिरेवं दृष्टव्या । यथा चर्मपक्षिणां चर्मकीटवद्व्युत्पत्तिप्रवृत्तीनां तथा लोमपक्षिणां सारसरा
जहंसकाकवकादीनां समुद्रपक्षिविततपक्षिणां वह्निर्दीपवर्तिनामेतेषां यथाबीजेन य
थावकाशेन चोत्पन्नानामाहारक्रियैवमुपजायते । तद्यथा । सा पक्षिणी तदंडकं पक्वा
यामावृत्य तावत्तिष्ठति यावत्तदंडकं तदूष्मणाहारितेन वृद्धिमुपगतं सत् कलजावस्थां
परित्यज्य चंचादिकानवयवान् परिसमापय्य चेदमुपयाति तदुत्तरकालमपि मात्रोपनीते
नाहारेण वृद्धिमुपयाति । शेषं प्राग्वत् ॥ १६ ॥

अहावरं पुरस्कायं इद्वेगतिया सत्ता णाणाविहजोणिया णाणाविहसंजवा
णाणाविहवुक्कमा तज्जोणिया तस्संजवा तड्वुक्कमा कम्मोवगा कम्मणि
याणेणं तत्त बुक्कमा णाणाविहाणं तसयावराणं पोग्गलाणं सररीरसुवा स
चित्तेसुवा अचित्तेसुवा अणुसूयत्ताए विवद्वंति ते जीवा तेसिं णाणाविहा
णं तसयावराणं पाणाणं सिणेहमाहारंति तेजीवा आहारंति पुढवि
सररीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं तसयावरजोणियाणं अणुसूयगाणं
सररीरा णाणावस्सा जावमस्कायं ॥ १७ ॥

अर्थ—हवे पूर्वे कथ्यो जे मनुष्य तथा तिर्यंचनो अधिकार तेयकी अपर एटले वीजुं
स्थानक तीर्थकरं कहुं ठे. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव कर्मने उदयें वर्त्तता नानाविध
योनिया पोताना करेजां कर्मने विज्ञेपें नानाविध संजवठे. नानाविधना आच्या ठता ते जो
णिया ते संजव तडुपक्रम कर्मना वशंगत कर्मने कारणे आकर्षिता त्यां आच्या ठता, ना
ना प्रकारना त्रस अने स्थावर जीवोना पुज्जने विपे, शरीरने विपे, सचित्तने विपे, अचित्तने
विपे, अपर शरीरनी निश्चायें उपजे. ते विकलेंडिय जीव जाणवा अहीं सचित्त ते मनुष्यादि
कना शरीरने विपे जू जीव, इत्यादिक जावें उपजे. तथा अचित्त ते मनुष्यने परिजुज्यमाण
एवा मंचादिकने विपे मांकडादिकने जावें उपजे. ते जीव उपना थका ते नाना प्रकारना
त्रस अने स्थावर प्राणीना स्नेह आहारे. ते जीव पृथ्वीनुं शरीर आहारीने, यावत् पो
तानीं काया सरखां रूप करे. अनेरा पण ते त्रस अने स्थावर योनिक अपर शरीरनी

इत्यादिक जेम पूर्वे उरःपरिसर्पनो विचार कह्यो तेम जाणवो. ते जीव अनुक्रमे वधता थका पृथ्व्यादिकनो आहार करे. इत्यादिक सर्व अर्थ पूर्ववत् जाणवो. ॥ १५ ॥

॥ दीपिका—भुजपरिसर्पिणाह। भुजपरिसर्पिणां गोधानकुलादीनां यथाबीजेन यथाव काशेनोत्पत्तिः स्यात् । तेच अंडजत्वेन पोतजत्वेन वा उत्पन्नानामातुरूपमणा वायुना चाऽऽहारितेन वृद्धिं यांति । शेषं सुगमं ॥ १५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं भुजपरिसर्पिणुद्दिश्याह (अहावरमित्यादि) नानाविधान्यां भुजा न्यां ये परिसर्प्येति तेषां । तद्यथा । गोधानकुलादीनां स्वकर्मेपात्तेन यथाबीजेन यथाव काशेन चोत्पत्तिर्भवति । ते चांडजत्वेन पोतजत्वेन चोत्पन्नास्तदनंतरं मातुरूपमणा वायुना वा हारितेन वृद्धिमुपयांति । शेषं सुगमं यावदाख्यातमिति ॥ १५ ॥

अहावरं पुरस्कायं णाणाविहाणं खहचरपंचिंदियतिरिक्कजोणियाणं तंजहा चम्मपस्कीणं लोमपस्कीणं समुग्गपस्कीणं विततपस्कीणं ते सिंचणं अहावीएणं अहावगासेणं इड्डीए जहा उरपरिसर्प्याणं नाणत्तं ते जीवा महरा समाणा भाउगात्त सिणेह माहारेंति आणुपुवेणं वुड्ढा व णस्सतिकायं तसथावरेय पाणे ते जीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं णाणाविहाणं खहचरपंचिंदियतिरिक्कजोणि याणं चम्मपस्कीणं जावमस्कायं ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे अनेरुं स्थानक श्री तीर्थकरें कह्युं ठे. आ जगत् मांहे नाना प्रकारें खेचर पंचेंदिय तिर्यंचठे, ते कहेठे. चर्मपक्षी ते वल्गुली प्रमुख, लोमपक्षी ते सारस राजहंसा दिक, तथा समुजपक्षी अने विततपक्षी ए बे जाति, मनुष्य क्षेत्र थकी बाहेर जाणवी. ते खेचर जातिने यथाबीजें यथावकाशें जेम उरःपरिसर्पनी पूर्वे उत्पत्ति कही, तेमज ए जीवनी पण उत्पत्ति जाणवी. ते जीव बाजक ठता मातानो स्नेह आहारे. इत्यादिक आलावो सर्व पूर्ववत् जाणवो. ॥ १६ ॥

॥ दीपिका—अथ खेचरानाह । खेचराणामुत्पत्तिरेवं ज्ञेया । तद्यथा । चर्मपक्षिणां चर्मकीटवल्गुलीचर्मचटकादीनां लोमपक्षिणां सारसराजहंसकाकबकादीनां समुजपक्षिणोविततपक्षिणश्च बहिर्धीपवार्तेनस्तेषां यथाबीजेन यथावकाशेन चोत्पन्नानामे वमाहारः स्यात् । सा पक्षिणी तदंडकं स्वपक्ष्यामामृत्य तावत्तिष्ठति यावत्तदंडकं तदू

एजेम सचित्ताचित्तशरीरनी निश्रायें विकलेंडिय जीव उपजेठे तेम, तेना मज्ज, मूत्र, वमना दिकने विपे (डुरुव के०) विरूपरूप एटले कस्य्यादिकने जावें उपजे, ते जीव तेणे विष्टादिकने विपे उपना ठता तेहिज आहार जीये. इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ १८ ॥

॥ टीपिका—अथ पंचेंडियमूत्रपुरीषोद्भवान् जीवानाह । (एवमित्यादि) एवं पूर्वोक्त प्रकारेण सचित्ताचित्तशरीरनिश्रयायथा विकलेंडियाजायंते । तथा तत्संजवेषु मूत्रपुरीषवांतादिषु परे जंतवोऽष्टं विरूपं रूपं येषां ते डुरुपास्तत्संजवत्त्वेन तद्भावेन जायंते । तेच विष्टादौ शरीरान्निर्गते अनिर्गतेवा उत्पन्नास्तदेव विष्टादिकमाहारयंतीति । शेषं प्राग्वत् ॥ १८ ॥

॥ टीका—सांप्रतं पंचेंडियमूत्रपुरीषोद्भवान्मुमतः प्रतिपादयितुमाह । (एवमित्यादि) एवमिति पूर्वोक्तपरामर्शः । यथा सचित्ताचित्तशरीरनिश्रयाविकलेंडियाः समुत्पद्यंते तथा तत्संजवेषु मूत्रपुरीषवांतादिषु अपरे जंतवोऽष्टं विरूपं रूपं येषां कस्य्यादीनां ते डुरुपास्तत्संजवत्त्वेन तद्भावेनोत्पद्यंते । तेच तत्र विष्टादौ देहान्निर्गतेऽनिर्गतेवा समुत्पद्यमाना उत्पन्नाश्च तदेव विष्टादिकं स्वयोनित्तमाहारयंति । शेषं प्राग्वत् ॥ १८ ॥

एवं खुरडुगत्ताए ॥ १९ ॥

अर्थ—हवे सचित्त शरीरनी निश्रायें जे जीव उपजे ते आश्री कहेठे. (एवं के०) जेम मलमूत्रादिकने विपे जीवनी उत्पत्ति आयठे. तेम तिर्यचना शरीरने विपे खुर एटले चर्मने विपे कीटकने जावें उपजे एटले गाय, जेश प्रमुखना चर्म मांहें प्राणियो संमूठें, ते तेजुं चर्म मांस नक्ष्ण करे, चर्म विवर करे, ते यकी जे अशुद्ध पुनज निकले तेज आहारे ; तथा अचित्त गवादिक शरीरने विपे पण जीव उपजे तथा सचित्ताचित्त वनस्पति शरीरने विपे पण घूण कीटकादिक संमूठें. ते उपजतां तेजुंज शरीर आहारे. इत्यादिक जाणवुं ॥ १९ ॥

॥ टीपिका—अथ सचित्तदेहाश्रयान् जंतूनाह । (एवंखुरडुगत्ताएति) यथा मूत्रविष्टादावुत्पादस्तथा तिर्यग्देहेषु (खुरडुगत्तेति) चर्मकीटत्वेन जायंते । तथाहि । जीवतामेव गोमहिष्यादीनां चर्मणोऽतः प्राणिनः संमूठयंते । तेच तन्मांसचर्मणी नक्ष्णयंति नक्ष्णयंतश्च तच्चर्मणोविवराणि कुर्वन्ति । गलव्हाणितेषु विवरेषुच तेषु तिष्ठंतस्तदेव शोणितं नक्ष्णयंति तथाऽचित्तगवादिदेहेषु तथा सचित्ताचित्तवनस्पतिशरीरेषु घूणकीटकाः संमूठयंते तदेहमेव नक्ष्णयंतीति ॥ १९ ॥

निश्चायें विकलेंडियने जावें उपजे. तेनां शरीर नाना प्राकारना वर्ण गंध रस अने स्प
र्श वालां जाणवां. एम यावत् तीर्थकरें कह्युं ॥ १७ ॥

॥ टीका-उक्ताः पंचेंडियामनुष्यास्तिर्यचश्च । अथ विकलेंडियानाह । अथापरमा
ख्यातं । इहैके सत्त्वाः कर्मणा तत्रोत्पत्तिस्थाने उपक्रम्य आगत्य नानाविधत्रसस्थावराणां
शरीरेषु सचित्तेषु अचित्तेषुवा (अणुसूयत्ताएत्ति) अन्यशरीराश्रिततया परनिश्चयाविवर्तते
उत्पद्यंत इत्यर्थः । तेच विकलेंडियाः सचित्तेषु मनुष्यादिशरीरेषु यूकालिङ्गादिकत्वेन जायंते
नरञ्ज्यमानेषु मंचकादिषु अचित्तेषु मत्कुणत्वेनोत्पद्यंते तथा नरशरीरेषु विकलेंडियश
रीरेषु वा सचित्ताचित्तेषु ते जीवा (अणुसूयत्ताएत्ति) अनुस्यूतत्वेन परिनिश्चयाकृम्यादित्वेन
जायंते । केचित्सचित्तेऽग्नौ मूषिकादितया यत्र चाग्निस्तत्र वायुरिति ते वायूद्भवा अपि ज्ञेयाः ।
पृथिवीमाश्रित्य कुंशुपिपीलिकादयो वर्षादौ ऊष्मणा संस्वेदजा जायंते उदके पूतरकाडो
ह्मणकात्रमरिकादयः । वनस्पतिकाये पनकत्रमरादयः एवं ते जीवास्तानि स्वयोनिशरीरा
णि आहारयंतीत्याख्यातं ॥ १७ ॥

॥ टीका-व्याख्याताः पंचेंडियामनुष्यास्तिर्यचश्च तेषां चाहारो द्वेधा । आनोगनिवर्ति
ताऽनानोगनिवर्तितश्च । तत्रानानोगनिवर्तितः प्रतिहृणन्नाव्यनोगनिवर्तितस्तु यथास्वं कु
द्वेदनीयोदयजावीति । सांप्रतं विकलेंडियानुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) अथानंतरमेतदा
ख्यातमिहास्मिन् संसारे एके केचन तथाविधकर्मोदयवर्तिनः सत्त्वाः प्राणिनोनानाविधयो
निकाः कर्मनिदानेन स्वरुतकर्मणोपादानजूतेन तत्रोत्पत्तिस्थाने उपक्रम्यागत्य नानाविधत्र
सस्थावराणां शरीरेषु अचित्तेषु सचित्तेषुवा (अणुसूयत्ताएत्ति) अपरशरीराश्रिततया प
रनिश्चयाविवर्तते समुत्पद्यंते इति यावत् (तेच जीवाविकलेंडियाः सचित्तेषु मनुष्यादिश
रीरेषु यूकालिङ्गादिकत्वेनोत्पद्यंते तथा तत्परिञ्ज्यमानेषु मंचकादिष्वचित्तेषु मत्कुणत्वेना
विर्जवंति तथाऽचित्तीजूतेषु मनुष्यादिशरीरकेषु विकलेंडियशरीरेषुवा ते जीवा अनुस्यूतत्वे
न परनिश्चयाकृम्यादित्वेनोत्पद्यंते । अपरेतु सचित्ते तेजःकायादौ मूषिकादित्वेनोत्पद्यं
ते । यत्र चाग्निस्तत्र वायुरित्यतस्तद्भवा अपि दृष्टव्याः । तथा पृथिवीमनुश्रित्य कुंशुपिपी
लिकादयो वर्षादावूष्मणा संस्वेदजा जायंते तथोदके पूतरकाडोह्मणकात्रमरिकाद्वेदनकाद
यः समुत्पद्यंते तथा वनस्पतिकाये पनकत्रमरादयोजायंते । तदेवं ते जीवास्तानि स्वयो
निशरीराण्याहारयंति इत्येवमाख्यातमिति ॥ १७ ॥

एवं दुरुवसंभवताए ॥ १८ ॥

अर्थ-हवे पंचेंडियनां मज भूत्र माहें उपजता एवा, जीव आश्री कहेते. (एवंके०)

ते जीव त्वां उपना वता ते नाना प्रकारना त्रस अने स्थावर प्राणियोनो स्नेह आहा रे. इत्यादिक शेषं सुगमं ॥ एतले वात योनिक अप्काय देखाड्यो. ॥ ३० ॥

॥ टीपिका—अथाप्कायं वक्तुकामस्तत्कारणचूतवायुकथनपूर्वमाह । (अहावरमित्यादि) अथैतदाख्यातं । इहैके सत्वाः कर्मोदयात्तत्र वायुयोनिकेऽप्काये व्युत्क्रम्यागम्य नानाविधानां त्रसानां दर्डरादीनां प्राणिनां स्थावराणां च हरितलवणादीनां सचित्ताचित्त देहेषु तदप्कायशरीरं वायुयोनिकत्वादप्कायस्य वायुना उपादानहेतुचूतेन निष्पादितं तथा वातेन संगृहीतं अत्रपटलांतर्निर्वृत्तं तथा वातपरिगतं वायुनाऽन्योन्यानुगतं ऊर्ध्वगते वाते ऊर्ध्वनाग्नवति । गगनगतवायुवशाज्जलं व्योम्नि संमूर्तते । अधोगते वाते जलमप्यधः स्यात् तिर्यग्गते च तिर्यक् वातयोनिकत्वाज्जलस्य यत्र यत्र वायुः परिणमति तत्र तत्र तत्कार्यचूतं जलमपि संमूर्तते । जलनेदान् वक्ति । (उंसति) अ वश्यायः हिमं महिकाधूमरीकरकाः (हरतणुति) तृणाग्रप्राप्ताजलविंदवः शुद्धोदकं प्रतीतं । इहैके जीवाः शुद्धजले जातानानाविधत्रसस्थावराणां उत्पत्त्याऽऽधारचूतानां स्नेहं नक्षयंति । शेषं सुगमं ॥ ३० ॥

॥ टीका—सांप्रतमप्कायं प्रतिपादयिषुस्तत्कारणचूतवातप्रतिपादनपूर्वकं प्रतिपादयतीत्याह । (अहावरमित्यादि) अथानंतरमेतद्वक्ष्यमाणं पुरा पूर्वमाख्यातं । इहास्मिन् जगत्येके सत्वास्तथाविधकर्मोदयानानाविधयोनिकाः संतोयावत्कर्मनिदानेन तत्र तस्मिन्वातयोनिकेऽप्काये व्युत्क्रम्यागम्य नानाविधानां बहुप्रकाराणां त्रसानां दर्डरप्रचृतीनां स्थावराणां च हरितलवणादीनां प्राणिनां सचित्ताचित्तजेदजिन्नेषु शरीरेषु तदप्कायशरीरं वातयोनिकत्वादप्कायस्य वायुनोपादानकारणचूतेन सम्यक् संसिद्धं निष्पादितं । तथा वातेनैव सम्यक्गृहीतमत्रपटलांतर्निर्वृत्तं तथा वातेनान्योन्यानुगतत्वात्परिगतं तथोर्ध्वगतेषु वातेषूर्ध्वनागी नवत्यप्कायोगगगनगतवातवशादिवि संमूर्तते जलं तथाऽधस्ताज्जतेषु तद्वशान्नवत्यधोनागीत्यप्कायएवं तिर्यग्गतेषु तिर्यग्नागी नवत्यप्कायः । इदमुक्तं नवति । वातयोनिकत्वादप्कायस्य यत्र यत्रासौ तथाविधपरिणामपरिणतो नवति तत्र तत्र तत्कार्यचूतं जलमपि संमूर्तते । तस्य चाजिधानपूर्वकं जेदं दर्शयितुमाह । तद्यथा । (उंसति) अवश्यायः (हिमयेति) शिशिरादौवातेरिताहिमकणामिहिकाः धूमिकाः करकाः प्रतीताः (हरतणुयति) तृणाग्रव्यवस्थिताजलविंदवः शुद्धोदकं प्रतीतमिति । इहास्मिन्नुदकप्रस्तावे एके सत्वास्तत्रोत्पद्यंते स्वकर्मवशगास्तत्रोत्पन्नास्ते जीवास्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां स्वोत्पत्त्याधारचूतानां स्नेहमाहारयंति ते जीवास्तवरीरमाहारयंति अनाहारकान नवंतीत्यर्थः । शेषं सुगमं यावदेतदाख्यातमिति ॥ ३० ॥

॥ टीका—सांप्रतं सचित्तशरीराश्रयान् जंतून् प्रतिपादयितुमाह । (एवंखुरडुगुत्ताएइ त्यादि) एवमिति यथा मूत्रपुरीषादाबुत्पादस्तथा तिर्यक्शरीरेषु (खुरडुगुत्ताएत्ति) चर्म कीटतया समुत्पद्यन्ते । इदमुक्तं नवति जीवतामेव गोमहिष्यादीनां चर्मणोतः प्राणिनः संमूर्धयन्ते तेच तन्मांसचर्मणी नक्षयन्ति नक्षयन्तश्चर्मणोविवराणि विदधति गलहोणिते शु विवरेषु तिष्ठन्तस्तदेव शोणितमाहारयन्ति तथा अचित्तगवादिशरीरेपि तथा सचित्ताचित्त वनस्पतिशरीरेपि घुणकीटकाः संमूर्धयन्ते तेच तत्र संमूर्धतस्तद्वरीरमाहारयन्तीति ॥ १९ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता एाणाविहजोणिया जाव कम्मणिया एणं तद्वुक्कमा एाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सररीरेसु सचित्तेसु वा अचित्तेसुवा तं सररीरगं वायसं सिद्धंवा वायसंगहियंवा वायं परिग हियं उट्टवाएसु उट्टजागी नवति अहेवाएसु अहेजागी नवति तिरियं वाएसु तिरियंजागी नवति तंजहा उंसा हिमए महिया करए हरत णुए सुद्धोदए तेजीवा तेसिं एाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणे हमाहारंति तेजीवा अहारंति पुढविसरीरं जावसंतं अवरेवियणं तेसिं तसथावरजोणियाणं उंसाणं जावसुद्धोदगाणं सररीरा एाणावप्सा जावमस्कायं ॥ ३० ॥

अर्थ—हवे अप्कायनुं प्रतिपादन करे ठे. हवे बीजुंस्थानक ठे. श्री तीर्थकरें कह्युंठे आ जगत् मांहे कोइ एक जीव तथाविध कर्मने उदये नानाविध योनिक ठता यावत् कर्मने कारणे आकर्षिता त्यां आव्या ठता नाना प्रकारें त्रस ते दुर्द्धरादिक अने स्थावर ते हरिकाय लवणादिक प्राणीनां सचित्त अचित्त शरीरने विपे ते अप्कायनुं शरीर वायुयें करी निपजाव्युं तथा (वायसंगहियंवा के०) वायरे करी सम्यक् प्रकारें ग्रह्युं तथा (वायंपरिहियं के०) वायरे करी अन्योन्य परिगत एटले माहोमांहे मेलव्युं तथा (उट्टवाएसुउट्टजागीनवति के०) ऊर्ध्वगत वायराने विपे ऊर्ध्वगत जागी थाय एटले ऊर्ध्व वायु थके पाणी पण उपहरो रहे. (अहेवाएसुअहेजागीनवतिके०) तथा निचे निचे वायरे निचो होय, (तिरियंवाएसुतिरियंजागीनवति के०) तिहें वायरे ति हों थाय, जे जे परिणामे वायु वर्त्ते, तेम तेम पाणी पण परिणामे (तंजहा के०) हवे तेना नाम कहेठे. (उंसा के०) उंसपडे ते (हिमएके०) हिम (महिया के०) धू यरी (करए के०) करगडा (हरतणुए के०) तृणने अग्रें स्थित एवा पाणीना विंडु आ (सुद्धोदए के०) शुद्धोदक ते स्वह पाणी इत्यादिक पाणी जाति मांहे जीव उपजे.

उदगजोणियाणं जीवाण उदगाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति
पुढविसरीरं जावसंतं अवरेवियणं जीवाणं उदगजोणियाणं उदगाणं
सरीरा णाणावन्ना जावमस्कायं ॥ ३२ ॥

अर्थ—हवे अन्य स्थानक श्री तीर्थकरं कहुं ठे. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव
तथाविध कर्मना उदय यकी उदक योनिक उदकने विषे उपजे. त्यां उपना यका उ
दक जीवना स्नेह आहारे, शेषं सुगमं ॥ ३२ ॥

॥ दीपिका—तदेवं त्रसस्थावरदेहसंज्ञवं जलयोनित्वेन प्रदर्श्याऽधुना निर्विशेषणज
लसंज्ञमेव जलं दर्शयति । (अहावरमिति) इह एके सत्त्वाउदकयोनिकेषु उदकेषूपपद्यंते
तेच तेषां जलसंज्ञवानां आत्माधारजूतानां शरीरं ज्ञयंति । शेषं प्राग्वत् ॥ ३२ ॥

॥ टीका—तदेवं त्रसस्थावरसंज्ञवमुदकयोनित्वेन प्रदर्श्याऽधुना निर्विशेषणमप्रकाय
संज्ञमेवाप्रकायं दर्शयितुमाह । (अहावरमित्यादि) अथापरमाख्यातमिहास्मिन् जगत्सु
दकाधिकारे वा एके सत्त्वाः स्वकृतकर्मादयाऽउदकयोनिषूदकेषूपपद्यंते तेच तेषामुदक संज्ञ
वानामुदकजीवानामात्माधारजूतानां शरीरमाहारयंति । शेषं सुगमं । यावदाख्यातमिति ३२.

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणियाणं जावक्कम्मनियाणे
एतत्तु बुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु तसपाणत्ताए विउट्ठंति तेजी
वा तेसिं उदगजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारंति तेजीवा आहारंति
पुढविसरीरं जावसंतं अवरेवियणं तेसिं उदगजोणियाणं तसपाणाणं
सरीरा णाणावप्सा जावमस्कायं ॥ ३३ ॥

अर्थ—हवे अन्य स्थानक श्री तीर्थकर देवें कहुं. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव क
र्म प्रेक्षा यका उदक योनिक उदकने विषे पूयरादिक त्रस प्राण पणे उपजे. ते उपना
उता तेनुं शरीर आहारे. इत्यादिक पूर्ववत् जाणवुं ॥ ३३ ॥

॥ दीपिका—अथ जलाधारजूतान् त्रसानाह । इहैके सत्त्वाउदकयोनिकेषूदकेषु त्रसप्रा
णितया पूतरकादित्वेन उत्पद्यंते । तेच उत्पद्यमानाउत्पन्नाश्च तेषां जलयोनिकानां ज
लानां स्नेहमाहारयंति । शेषं प्राग्वत् ॥ ३३ ॥

॥ टीका—सांप्रतमुदकाधारानपरान् पूतरकादिकांस्त्रसान्दर्शयितुमाह । (अहावरमि

अहावरं पुरस्कायं इहेगतियासत्ता उदगजोणिया उदगसंजवा जाव क
म्मणियाणेणं तच्च बुक्कमा तसथावरजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए वि
उट्ठंति तेजीवा तेसिं तसथावरजोणियाणं उदगाणं सिणेहमाहारेंति
तेजीवा आहारेंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरैवियणं तोसिं तसथावर
जोणियाणं उदगाणं सरीरा एणावप्सा जावमस्कायं ॥ ३१ ॥

अर्थ—हवे अप्काय योनिक अप्काय देखाडेढे. अथ हवे अपर स्थानक श्री तीर्थिक
रें कहुंढे. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव उदकयोनिक उदकने विपे संजवढे, यावत् क
र्मने कारणे करी एटले तथाविध कर्मने उदयें वातवर्गें उपना एवा त्रस अने स्थावर
जीव, तेना शरीरने आधार नूत एवुं उदक जे पाणी ते उदकें उपना त्रस स्थावर यो
निक उदक तेने विपे उदक पणे उपजे, ते जीव त्यां उपना थका ते उदकनो स्नेह आ
हारे. इत्यादिकं शेषं सुगमम् ॥ ३१ ॥

॥ दीपिका—वातयोनिकं जलमुक्त्वा जलसंजवं जलमाह । (अहावरमित्यादि) इहैके
सत्त्वावातवशोत्पन्नत्रसस्थावरदेहाधारनूतमुदकं योनिरुत्पत्तिस्थानं येषां ते तथा उदकसं
जवांस्त्रसस्थावरयोनिकेषु उदकेषु अपरोदकतया उत्पद्यंते । तेच जलसत्त्वास्तेषां त्रस
स्थावरयोनिकानां जलानां स्नेहं पराएपि पृथिव्यादिशरीराणि चाहारयंति । तच्च पृथि
व्यादिशरीरं नक्षितं सत्सारूप्यमानीयात्मसात्कुर्वति । अन्यान्यपि तत्र त्रसस्थावरशरीराणि
वर्तते तेषां च नीरयोनिकानां नीराणां नानाविधानि शरीराणि वर्तते एतदाख्यातं ॥ ३१ ॥

॥ टीका—तदेवं वातयोनिकमप्कायं प्रदर्शयानुनाप्कायसंजवमेवाप्कायं दर्शयितुमाह ।
(अहावरमित्यादि) अथापरमाख्यातमिहास्मिन् जगति उदकाधिकारे वा एके सत्त्वा
स्तथाविधकर्मोदयाद्वातवशोत्पन्नत्रसस्थावरशरीराधारमुदकं योनिरुत्पत्तिस्थानं येषां ते
तथा तथोदकसंजवा यावत्कर्मनिदानेन तत्रोत्पित्सवस्त्रसस्थावरयोनिकेषूदकेष्वपरोद
कतया विवर्तते समुत्पद्यंते ते चोदकजीवास्तेषां त्रसस्थावरयोनिकानामुदकानां स्ने
हमाहारयंत्यन्यान्यपि पृथिव्यादिशरीराण्याहारयंति । तच्च पृथिव्यादिशरीरमाहारितं सत्
सारूप्यमानीयात्मसात्प्रकुर्वंत्यपराएपि तत्र त्रसस्थावरशरीराणि विवर्तते तेषां चोदक
योनिकानामुदकानां नानाविधानि शरीराणि विवर्तते इत्येतदाख्यातं ॥ ३१ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता उदगजोणियाणं जाव कम्मनियाणेणं
तच्च बुक्कमा उदगजोणिएसु उदएसु उदगत्ताए विउट्ठंति ते जीवा तेसिं

पाषाणादिषु सचित्ताचित्तेषु अग्निजीवाः समुत्पद्यन्ते । ते च तत्रोत्पन्नास्तेषां त्रसस्थावराणां स्नेहमाहारयन्ति । शेषं सुगमं । अन्ये त्रयोप्यालापका उदकवद्दृष्टव्याः ॥ ३४ ॥ अथ वायुकायमाह । इदमग्निकायवच्छाख्येयं ॥ ३५ ॥

॥ टीका—सांप्रतं तेजःकायमुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) अथैतदपरमाख्यातं । इहास्मिन् संसारे एके केचन सत्त्वाः प्राणिनस्तथाविधकर्मोदयवर्त्तिनोनानाविधयोनयः प्राक् संतः पूर्वजन्मनि तथाविधं कर्मोपादाय तत्कर्मनिदानेन नानाविधानां त्रसस्थावराणां प्राणिनां सचित्तेष्वचित्तेषु शरीरेषु चाग्नित्वेन विवर्तन्ते प्रादुर्भवन्ति । तथाहि । पंचेंद्रियति रथां दंतिमहिषादीनां परस्परं युद्धावसरे विषाणसंघर्षे सति अग्निरुत्तिष्ठते एवमचित्तेष्वपि तदस्थिसंघर्षादग्नेरुत्थानं तथा दीन्द्रियादिशरीरेष्वपि यथासंजवमायोजनीयं । तथा स्थावरेष्वपि वनस्पत्युपलादिषु सचित्ताचित्तेष्वग्निजीवाः समुत्पद्यन्ते ते चाग्निजीवास्तत्रोत्पन्नास्तेषां नानाविधानां त्रसस्थावराणां स्नेहमाहारयन्ति । शेषं सुगमं यावद्भवन्तीत्येवमाख्यातं । अपरे त्रयोप्यालापकाः प्राग्वद्दृष्टव्या इति ॥ ३४ ॥ सांप्रतं वायुकायमुद्दिश्याह । (अहावरमित्यादि) अथापरमेतदाख्यातमित्याद्यग्निकायागमेन व्याख्येयं ॥ ३५ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणियाणं जाव कम्मनि याणेणं तव वुक्कम्मा णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचित्तेसुवा अचित्तेसुवा पुढवित्ताए सक्करत्ताए वालुयत्ताए इमाउ गाहाउ अणुगंतवाउ “ पुढवीय सक्करावा, लुयाय उवले सिलाय लोणुसे ॥ अयत उय तंव सीसग, रुप्प सुवस्सेय वड्ढेय ॥ १ ॥ हरियाले हिं गुलए, मणोसिला सासगंजणपवाले ॥ अप्रपण्लप्रवालुय, वायरकाए मणिविहाणा ॥ २ ॥ गोमेळ्ळएय रूयए, अंकेफलिहिय लोहियस्केय ॥ मरगयमसारगट्ठे, नूयमोयग इंदणीलेय ॥ ३ ॥ चंदण गेरुय हंसगप्पे, पुलए सोगंधिएय वोद्धवे ॥ चंदप्पन्न वेरुलिए, जलकंते सूरकंतेय ॥ ४ ॥ एयाउ एएसु ज्ञाणियवाएउ गाहाउ जाव सूरकंताएवि वुट्ठंति तेजीवा ते सिं णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सिणैहमाहारंति तेजीवा आहारंति पुढविसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं तसथावरजोणियाणं पुढवीणं जाव सूरकंताणं सरीरा णाणावप्सा जावमस्कायं सेसं तिसिञ्जालवगा जहा उदगाणं ॥ ३६ ॥

त्यादि) अथापरमेतदाख्यातमिहैके सत्वाउदकयोनिषु चोदकेषु त्रसप्राणितया पूतरक
दित्वेन विवर्तते समुत्पद्यन्ते ते चोत्पद्यमानाः समुत्पन्नाश्च तेषामुदकयोनिनामुदकानां स्ने
हमाहारयन्ति । शेषं सुगमं यावदाख्यातमिति ॥ ३३ ॥

अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणिया जाव कम्मनिया
णेणं तह बुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचित्ते
सुवा अचित्तेसुवा अगणिकायत्ताए विउट्ठन्ति ते जीवा तेसिं णाणावि
हाणं तसथावराणं पाणाणं सिणेहमाहारंति ते जीवा आहारंति पुढ
विसरीरं जाव संतं अवरेवियणं तेसिं तसथावरजोणियाणं अगणीणं
सरीरा णाणावप्सा जाव मस्कायं सेसा तिन्नि आलावंगा उदगाणं ॥३४॥
अहावरं पुरस्कायं इहेगतिया सत्ता णाणाविहजोणियाणं जाव कम्मनि
याणेणं तह बुक्कमा णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरेसु सचि
त्तेसुवा अचित्तेसुवा वाउक्कायत्ताए विउट्ठन्ति जहा अगणीणं तहा जा
णियवा चत्तारि गमा ॥ ३५ ॥

अर्थ—हवे अग्निकाय जीव आश्री कहेछे. अथ हवे अनेरुं स्थानक श्री तीर्थंकर देवें कह्युं.
आ जगत् मांहे कोइ एक जीव नाना प्रकारना योनि वाला, ते एवा प्रकारनुं कर्मोपा
र्जन करीने, नानाविध त्रस अने स्थावर प्राणिना शरीरने विषे सचित्तने विषे, अचित्त
ने विषे, अग्निकाय पणे उपजे. त्यां उपजता ठता, ते त्रस अने स्थावर प्राणीनो स्ने
ह आहारे. इत्यादिकं शेषं सुगमं ॥ अहीं अग्निकायने विषे शेष त्रण आलावा उदकना
आलावानी पेठें जाणी लेवा. ॥३४॥ हवे वायुकाय जीव आश्री कहेछे. हवे अनेरुं स्था
नक श्री तीर्थंकरें कह्युं. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव नानाविध योनिक कर्मने वशव
र्त्ति थका नाना प्रकारना त्रस अने स्थावर जीवोनां शरीर सचित्त अने अचित्तने विषे
वायुकाय पणे उपजे. इत्यादिकं जेम अग्निकायना चार आलावा कहा. तेम ए वायु
कायना पण चार आलावा केहेवा. ॥ ३५ ॥

॥ दीपिका—अथ तेजःकायमाह । एके सत्वाः कर्मोदयान्नानाविधानां त्रसस्थावरा
णां देहेषु सचित्तेष्वचित्तेषु वाऽग्नित्वेन विवर्तते प्रादुर्भवन्ति । तथाहि । पंचेंद्रियतिरश्चां
दंतिमहिषादीनां परस्परं युद्धावसरे दंतगृगयोगेऽग्निरुत्पद्यते । एवमचित्तेष्वपि तद
स्थिघर्षणादग्निरुत्पत्तिः । विकलेंद्रियशरीरेष्वपि यथासंजनं योज्यं । स्थावरेषु वनस्पति

अथ द्वितीयश्रुतस्कंधे चतुर्थाध्ययनप्रारंभः

हवे चोशुं प्रत्याख्यान क्रियानामा अध्ययन प्रारंभिये ठैये. त्रीजा अध्ययनमां आहार आश्री कर्मबंध थाय. एम कह्यो ते कर्मबंध पञ्चस्काण करवाथी टली जायठे, ते कारण माटे चोशुं अध्ययन प्रत्याख्यान क्रिया नामें कहिये ठैये.

सुयंमे आयुसंतेणं जगवया एवमस्कायं इह खलु पञ्चस्काणकिरियाणा मञ्जयणे तस्सणं अयमठे पस्सुते आया अपञ्चस्काणीयावि जवति ॥
 आया अकिरिया कुसलेयावि जवति आया मिठा संठियावि जवति
 आया एगंतदंमेयावि जवति आया एगंतवालेयावि जवति आया ए
 गंतसुत्तेयावि जवति आया अवियारमणवयणकायवक्केयावि जवति
 आया अप्पडिहयअपञ्चस्कायपावकम्मेयावि जवति एस खलु जगव
 ता अस्काए असंजते अविरते अप्पडिहयपञ्चस्कायपावकम्मे सकिरिए
 असंबुद्धे एगंतदंमे एगंतवाले एगंतसुत्ते सेवाले अवियारमणवयणका
 यवक्के सुविणमवि ए पस्सति पावेयसे कम्मे कळइ ॥ १ ॥

अर्थ-सुधर्म स्वामी जंबूस्वामि प्रत्ये कहें के, (सुयंमे के०) में [एम सांजबुद्धे.
 (आयुसंतेणं के०) आयुष्मन् (जगवयाएवमस्कायं के०) जगवंत श्री महावीरदेव
 तीर्थकर तेणें एम कह्युंठे. (इहखलुपञ्चस्काणकिरियाणामञ्जयणे के०) ए प्रवचनने
 विषे खलु ए वाक्यालंकारे प्रत्याख्यानक्रिया नामें अध्ययन, (तस्सणंअयमठेपस्सु
 ते के०) तेनो ए अर्थ जे आगल कहेंगे, ते कहेंठे, (आयाअपञ्चस्काणीयाविजवति
 के०) ए आत्मा जीव मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कपाय, अने योग सहित स्वभावें
 रह्यो यको, अप्रत्याख्यानी होय. अपि शब्द यकी तेहीज आत्मा, कोइ एक रूडां कां
 रण यकी पञ्चस्काणी पण होय. (आयाअकिरियाकुसलेयाविजवति के०) ए आत्मा
 रूडा अनुष्ठानें रहित पण होय. अपि शब्द यकी रूडा अनुष्ठानें सहित पण होय, तथा
 (आयामिठासंठियाविजवति के०) ए आत्मा मिथ्यात्वे संस्थित पण होय, अने
 अपि शब्द यकी मिथ्यात्व यकी रहित पण होय, (आयाएगंतदंमेयाविजवति के०)
 एकांते प्राणीजने दंमनो करनार पण होय, तथा (आयाएगंतवालेयाविजव
 त के०) बाल पण होय, (आयाएगंतसुत्तेयाविजवति के०) तथा

अर्थ—हवे पृथ्वीकाय जीव आश्री कहेते. हवे अन्य स्थानक पूर्वे श्री तीर्थकरें कहुंते. आ जगत् मांहे कोइ एक जीव, नाना प्रकार योनिक, यावत् कर्माधीन थका त्यां उपजे. नाना प्रकारना त्रस स्थावर प्राणीनां शरीरने विषे, सचित्तने विषे, अचित्तने विषे, शर्करा एटले कांकरा पणे, वेलु एटले रेति पणे, इत्यादिक (इमाउंगाहाउ के०) ए आगलनी चार गाथायें करी पृथ्वीकायना जेद कहेते ते प्रमाणे. (अणुगंतवाउ के०) सर्व जाणी ले वा. (पुढवीय के०) पृथ्वी पणे (सक्करा के०) कांकरा पणे, (वालुयाय के०) वेलु ते रेती पणे, (उवले के०) उपल एटले पाषाणना कटका पणे, (सिलाय के०) मा टी अने पाशाणनी शिलापणे, (लोणूसेके०) समुद्रादिकना लूण ते पणे, उसे एटले उस पणे, ते खारी धूल पणे, (अयत के०) लोह पणे, (उय के०) जसत तरुआ पणे, (तंब के०) त्रांबा पणे, (सिसगं के०) शींसा पणे, (रुप्य के०) रूपा पणे, (सुवस्मेय के०) सुवर्ण पणे, (वडरेय के०) वज्र, ते हीरा पणे, (हरियाले के०) हरिताल पणे, (हिंगुलएके०) हिंगलो पणे, (मणोसिलाके०) मणसील पणे, (सासगंज एके०) सासग एटले रत्ननीजाति, अंजन एटले सुरमो ते पणे, (पवालेके०) परवालां, (अन्नपमलप्रावालय के०) अन्नपडल अने अन्नवालुक एटले आकाशना जलउंस तथा अकाशना जलउंस सहित धूल, ए (बायरकाय के०) बादरकाय, पृथ्वीना जेद कह्या. हवे (मणिविहाणा के०) मणिना जेद कहेते. (गोमेझाएय के०) गोमेद्य रत्न, (रूयए के०) रजत रत्न, (अंके के०) अंक रत्न, (फलिहिय के०) स्फाटिक रत्न, (लोहियस्केय के०) लोहिताक्ष रत्न, (मरगय के०) मरकत रत्न, (मसारगल्ले के०) मसारगल्ल रत्न, (नूयमोयग के०) नूजमोचक रत्न, (इंदणीलेय के०) इंदनील रत्न, (चंदण के०) चंदन रत्न, (गेरुय के०) गेरुक रत्न, (हंसगप्पे के०) हंसगर्ज रत्न, (पुलए के०) पुलाक रत्न, (सोगंधिएय के०) सुगंधिक रत्न, (बोधवे के०) जाणवां. (चं दप्पन के०) चंद्रप्रन रत्न, (वेरुलिए के०) वैमूर्य रत्न, (जलकंते के०) जलकंत रत्न, (सूरकंतेय के०) सूर्यकांति रत्न, सुवर्णकांत रत्न पण एनुं नाम ठे. ए चार गाथा ने विषे, पृथ्वीकायना नाम कहांते. यावत् सूर्यकांत पणे एटले एटला दूर लगे पृथ्वी कायने जावें जीव उपजे. ते जीव त्यां उपजता बत्ता ते नाना प्रकारना त्रस अने स्था वर प्राणीना स्नेह आहारे ; इत्यादिक शेष सुगमते. ए पृथ्वीकायना शेष त्रण आ लावा जेम उदकना कह्या तेनी पेंते जाणी लेवा. ॥ ३६ ॥

॥ दीपिका—अथ पृथिवीकायमाह । इहैके सत्त्वाः कर्मवशगानानाविधत्रसस्थावरा णां देहेषु सचित्तेषु अचित्तेषुवा पृथिवीत्वेनोत्पद्यन्ते । तद्यथा । सर्पशिरस्सु मणयः करिदं

नस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि नवंति । तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोयम् । तद्यथे
ह कर्मोपादानचूतस्याद्युनस्य प्रख्यानं प्रतिपाद्यतइति । सांप्रतं निक्षेपस्तत्राप्योवनिष्पन्नेऽ
ध्ययनं नामनिष्पन्ने प्रत्याख्यानक्रियेति द्विपदं नाम । तत्र प्रत्याख्यानपदनिक्षेपार्थं निर्यु
क्तिरुदाह ११ एतमं उवाणादविण, अइत्त पडिसेह एय जावेय ॥ एसोपच्चस्काण, एस ठविहो
होइनिस्केवो ,, ॥ १ ॥ (एतमंउवाणेत्यादि) नामस्थापना इव्यादित्साप्रतिपेधनावरूपः ।
प्रत्याख्यानस्यायं पोढा निक्षेपः । तत्रापि नामस्थापने सुगमे । इव्यप्रत्याख्यानं इव्यस्य
इव्येण इव्याद्इव्ये इव्यचूतस्य वा प्रत्याख्यानं । तत्र सचित्ताचित्तनेदमिश्रस्य प्रत्याख्यानं
इव्यनिमित्तं वा प्रत्याख्यानं यथा धम्मिद्वयस्य । एवमपराएवपि कारकाणि स्वधिया योज
नीयानि । तत्र दातुमिह्वा दित्सा न दित्सा अदित्सा तथा प्रत्याख्यानमदित्साप्रत्याख्यानं ।
सत्यपि देये सतिच संप्रदानकारके केवलं दातुर्दातुमिह्वा नास्तीत्यतोऽदित्साप्रत्याख्या
नं तथा प्रतिपेधप्रत्याख्यानमिदं । तद्यथा । विवह्मितइव्याजावादिशिष्टसंप्रदानकारका
जावाद्वा सत्यामपि दित्सायां यः प्रतिपेधस्तत्प्रत्याख्यानं जावप्रत्याख्यानं तु द्विधाऽतः
करणद्युद्धस्य साधोः श्रावकस्य वा मूलगुणप्रत्याख्यानमुत्तरगुणप्रत्याख्यानं चेति । च
शब्दाद्विविधमपि नोआगमतोनावप्रत्याख्यानं इष्टव्यं नान्यदिति । सांप्रतं क्रियापदं नि
क्षेपव्यं । तच्च क्रियास्थानाध्ययने निक्षिप्तमिति । न पुनर्निक्षिप्यते । इह पुनर्जावप्रत्याख्या
ने नाधिकारइति दर्शयितुमाह । ” मूलगुणे सुयपगयं, पच्चस्काणे इहं अधीगारो ॥ हो
ऊ हुतप्पच्चइयां, अप्पच्चस्काणकिरियाउ ,, ॥ २ ॥ (मूलगुणेसुयइत्यादि) मूलगुणाः प्रा
णातिपातविरमणास्तेषु प्रकृतमधिकारः प्राणातिपातादेः प्रत्याख्यानं कर्तव्यमिति याव
त् । इह प्रत्याख्यानक्रियाध्ययने नार्थाधिकारोयदि मूलगुणप्रत्याख्यानं न क्रियते तत्रो
पायं दर्शयितुमाह । प्रत्याख्यानाजावेऽनियतत्वाद्यत्तेकचनकारितया तत्प्रत्ययिका तन्नि
मित्तानावाहुत्पद्यते प्रत्याख्यानक्रिया सावद्यानुष्ठानक्रिया तत्प्रत्ययिकश्च कर्मबंधस्तन्निमि
त्तश्च संसारइत्यतः प्रत्याख्यानक्रिया मुमुक्षुणा विधेयेति । गतोनामनिष्पन्नोनिक्षेपोऽधुना
सूत्रानुगमेऽस्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं (सुयमेआउसंतेणमित्यादि)
अस्य चानंतरपरंपरसूत्रैः सह संबंधोक्तव्यः । सचायमिहानंतराध्ययनपरिसमाप्ताविदं
सूत्रमाहारगुप्तः समितः सहितः सदा यतेतेत्येतन्मया श्रुतमायुष्मता जगवतेदमाख्यातमे
वमनया दिशा परंपरसूत्रैरपि संबंधोऽन्यूह्यः । इहास्मिन् प्रवचने सूत्रकृतांगेवा । खल्विति
वाक्यालंकारे । प्रत्याख्यानक्रियानामाध्ययनं तस्यायमर्थोवह्यमाणलक्षणः । अतती
त्यात्मा जीवः प्राणी सचानादिमिथ्यात्वाविरतिप्रमादयोगानुगततया स्वजावतएव प्रत्या
ख्यान्यपि नवत्यपिशब्दात्सएव कुतश्चिन्निमित्तात्प्रत्याख्यान्यपि । तत्रात्मग्रहणमपरद
र्शनव्युदासार्थं । तथाहि । सांख्यानामप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वजावद्यात्मा । सच तृणकु

ए आत्मा एकांत सुतो एटले शयन करनार पण होय, (आयाएगंतअवियारमणवयण कायवक्केयाविनवति के०) तथा ए आत्मा एकांत अविचारुं कोइ कार्य करे, एवा मन वचन अने कायार्ये करी सहित पण होय, (आयाअपडिहयअपञ्चस्कायपावकम्मेया विनवति के०) तथा ए आत्मा, अप्रतिहत एटले विरते करी नथी हएयां तथा नथी पञ्चख्या पाप कर्म जेणे एवो पण होय, (एसखलुनगवताअस्काए के०) एवो जीव श्री नगवंते कह्योळे वली केवो कह्यो तो के? (असंजते के०) असंयत (अविरते के०) अविरति (अपडिहयपञ्चायपावकम्मे के०) अप्रतिहत एटले नथी हएयां पञ्चस्काए करीने पाप कर्म जेणे, (सकिरिए के०) क्रिया सहित, (असंवुमे के०) संवर रहित (एगंतदंमे के०) एकांतें दंम, (एगंतबाले के०) एकांते बाल, (एगंत सुत्ते के०) ए कांतें सुतो एटले शयन करनार, एवो कह्यो. (सेबालेअवियारमणवयणकायवक्केके०) ते बाल, अविचारवान् एवो मन वचन अने कायार्ये करी रहित ठतो, जे पाप कर्मने (सुविणमविणपस्संति के०) स्वप्नांतरें पण देखे नही. (पावेयसेकम्मेकज्झइ के०) तो पण तेने तेवां पापकर्मनो बंध थायळे. ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथ प्रत्याख्यानक्रियाख्यं चतुर्थमध्ययनमारन्यते । तस्येदमादिसूत्रं । (सुयंमेइत्यादि) श्रुतं मयाऽऽयुष्मता नगवतेदमाख्यातं । इहांगे प्रत्याख्यानक्रियानामाध्ययनं तस्यायमर्थः । आत्मा स्वनावतएवाऽप्रत्याख्यानी नवति । अपिशब्दात्सकदाचित्प्रख्यान्यपि नवति । आत्मा क्रियाकुशलः सदाचारः स्यादक्रियाकुशलोपि । आत्मा मिथ्यात्वसंस्थितः आत्मा एकांतदंडोहिंसकः स्यात् आत्मा बालः सुप्तोनावसुप्तश्च । अविचाराणि अशोननानि मनोवचःकायवाक्यानि यस्य स तथा । वागग्रहणेनैव वाक्यस्य गतार्थत्वात्पुनर्वाक्यग्रहणं वाग्व्यापारस्य प्राचुर्यज्ञापनार्थं । तथाऽप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा अप्रतिहतं अनिवारितं प्रत्याख्यातेन विरत्या पापकर्म येन स तथा एवमेष आत्मा असंयतोऽविरतोऽप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा सक्रियोऽसंवृतः एकांतदंडः एकांतबालः एकांतसुप्तः स बालोऽविचारमनोवचःकायवाक्यः स एवंनूतः पटुविज्ञानरचितः स्वप्नमपि न पश्यति तेनाप्येवंनूतेनाव्यक्तज्ञानेनापि पापं कर्म बध्यते ॥ १ ॥

॥ टीका—तृतीयाध्ययनानंतरं चतुर्थमारन्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने आहारशुप्तस्य कर्मबंधोऽनिहितोऽत्र तत्प्रत्याख्यानं प्रतिपाद्यते । यदि वोत्तरगुणसंपादनार्थं शुद्धेतराहारपरिज्ञोक्ता । सा चोत्तरगुणरूपा प्रत्याख्यानक्रियासमन्वितस्य नवतीत्यत आहारपरिज्ञानंतरं प्रत्याख्यानक्रियाध्ययनमारन्यते इत्यनेन संबंधेनायातस्याऽध्यय

इ हणंतस्स समणस्स सवियारमणवयकायवक्कस्स सुविणमवि पा
सउ एवं गुणजातीयस्स पावे कम्मे कळइ पुणरवि चोयए एवं व
वीति तव्वणं जेते एवमाहंसु असंतएणं मणेणं पावएणं असंतीयाए व
त्तिए पावियाए असंतएणं काएणं पावएणं अहणं तस्स अमणस्स
अ वियारमणवयकायवक्कस्स सुविणमवि अपस्सउ पावे कम्मे कळ
इ तव्वणं जेते एवमाहंसु मिठा ते एवमाहंसु ॥ ५ ॥

अर्थ—ए प्रकारें कहे थके, (तव्वचोयएपन्नवगंएवंवयासि के०) त्यां शिष्य प्रज्ञाप
क एटले गुरु प्रत्ये एवुं बोळ्यो के, हे जगवन् ! (असंतएणं के०) अठते अप्रवर्ते
(मणेणं के०) मने (पावयणं के०) पापकर्मने विपे, तथा (असंतीयाएवत्तिएपावि
याए के०) अठते अप्रवर्ते वचनें पापकर्मने विपे, (असंतएणंकाएणंपावएणं के०)
अठते अप्रवर्ते कायायें पापकर्मने विपे, (अहणंतस्स के०) अणहणताने विपे, (अ
मणस्स के०) पापकर्म उपर मनना परिणाम रहित, (अवियारमणवयकायवक्कस्स
के०) अविचारवंत मन वचन काया एवा रहे, एटले पापकर्मना विचार विनाना रहे,
(सुविणमविअप्पसउपावकम्मेणोकळइ के०) स्वप्नांतरें पण पापकर्मने अण देख
ता, एटले जे पापकर्म स्वप्नांतरें पण देखे नहीं, तो तेने पापकर्म सर्वथाऽपि लागे
नहीं, (कस्सणंतंहेउं के०) तो शा कारणे ते पाप कर्म तेने लागे, ? अंहीं अव्यक्त
पणा थकी पापकर्म लागे, तेने कांइ बंधनुं कारण जाणवुं नहीं. (चोयएएवंववीति
के०) तेहिज वली नोदक शिष्य, पोताना अजिप्रायें करी पापकर्मना बंधनुं कारण
आवी रीतें कहेवे. (अन्नयरेणंमणेणंपावएणं के०) अन्य कोइ एक प्राणातिपाता
दिक पापकर्मने विपे मनें करी प्रवर्ते, (मणवत्तिएपावेकम्मेकळइ के०) ते मन नि
मित्तें पापकर्म करे बांधे, (अन्नयरीएवत्तिएपावियाए के०) अन्य कोइ एक प्राणाति
पातादिक पापकर्मने विपे वचनें करी प्रवर्ते, (वत्तिवत्तिएपावेकम्मेकळइ के०)
ते वचन निमित्तें पापकर्मने करे बांधे, (अन्नयरेणंकाएणंपावएणं के०) अन्य कोइ एक
प्राणातिपातादिक पापने विपे कायाने प्रवर्त्तावे. (कायवत्तिएपावेकम्मेकळइ के०)
ते कायनिमित्तें पाप कर्म करे, बांधे. (हणंतस्ससमणस्ससवियारमणवयकाय
वक्कस्स के०) हणताने विपे पापकर्म उपर मन परिणाम सहितने विपे सविचार
मनें करी, वचनें करी, अने कायायें करी सहित, (सुविणमविपासउ के०) स्वप्नांतर
ने विपे पण पापकर्म देखे ठे (एवंगुणजातीयस्सपावेकम्मेकळइ के०) एम गुण

ब्जीकरणोप्यसमर्थतया किंचित्करत्वान्न प्रत्याख्यानक्रियायां नवितुमर्हति। बौ दानामप्यात्मनो जावात् ज्ञानस्य च कृणिकतया स्थितेरजावात् कुतः प्रत्याख्यानक्रियेति एवमन्यत्रापि प्रत्याख्यानक्रियायाश्च जावोवाच्यः । तथा सद्नुष्ठानं क्रिया तस्यां कुशलः क्रिया कुशलस्तत्प्रतिषेधादक्रिया कुशलोप्यात्मा नवति । तथात्मा मिथ्यात्वोदयसंस्थितो नवति तथैकांतेन नापरान् प्राणिनोदंमयतीति दंमस्तदेवं नूतश्चात्मा नवति तथाऽसारतापादनाद्भागदेषाकुलितत्वाद्बालवद्बालश्चात्मा नवति तथा सुप्तवत्सुप्तः । यथा हि इव्यसुप्तः शब्दादीन् विषयान् न जानाति हिताहितप्राप्तिपरिहारविकलश्च तथा जाव सुप्तोप्यात्मैवं नूतएव नवतीत्येवमविचारणीयान्यशोचनतया निरूपणीयान्यपर्यालोचनीयानि मनोवाक्कायवाक्यानि यस्य स तथा । तत्र मनोतःकरणं वाग्वाणी कायोदेहोऽर्थप्रतिपादकं पदसमूहात्मकं वाक्यमेकं तिङंतं सुबंतं वा । तत्र वाग्ग्रहणेनैव वाक्यार्थस्य गतार्थत्वाद्यत्पुनर्वाक्यग्रहणं करोति तदेवं ज्ञापयतीह वाग्व्यापारस्य प्रचुरतया प्राधान्यं प्रायशस्तत्प्रवृत्त्यैव प्रतिषेधविधानेन तयोरन्येषां प्रवर्तनं नवति । तदेवमप्रत्याख्यानक्रियः सन् आत्माऽविचारितमनोवाक्कायवाक्यश्चापि नवतीति । तथा प्रतिहृतं प्रतिस्खलितं प्रत्याख्यातं विरतिप्रतिपत्त्या पापकर्माऽसद्नुष्ठानं येन सः प्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा तत्प्रतिषेधादसद्नुष्ठानपरश्चात्मा नवति । तदेवमेषपूर्वोक्ताऽसंयतोऽविरतोऽप्रतिहृतप्रत्याख्यातपापकर्मा सक्रियः सावद्यानुष्ठानस्तथानूतश्चासंवृतो मनोवाक्कायैरगुप्तो गुप्तत्वाच्चात्मनः परेषां च दंडहेतुत्वादेडस्तदेवं नूतश्च सन् एकांतेन बालवद्बालः सुप्तवदेकांतेन सुप्तस्तदेवं नूतश्च बालसुप्ततयाऽविचाराण्यविचारितरमणीयानि परमार्थविचारगुणया युक्त्या वा विघटमानानि मनोवाक्कायवाक्यानि यस्य स तथा । यदिवा परसंबन्धविचारितमनोवाक्कायवाक्यः सक्रियासु प्रवर्तते तदेवं नूतो निर्विवेकतया पटुविज्ञानरहितः स्वप्नमपि न पश्यति तस्य चाव्यक्तविज्ञानस्य स्वप्नमप्यपश्यतः पापं कर्म बध्यते तेनैवं नूतेनाव्यक्तविज्ञानेनापि पापं कर्म क्रियतइति जावः ॥ १ ॥

तच्च चोयए पन्नवगं एवं वयासि असंतएणं मणेणं पावयणं असंतिया
ए वतीयाए पावियाए असंतएणं काएणं पावएणं अहणंतस्स अमए
स्करस्स अ विचारमएवयकायवक्करस्स सुविणमवि अप्पस्सठं पावक
म्मे एणो कज्झइ कस्सएणं तंहेतुं चोयए एवं बवीति अन्नयरेणं मणेणं पाव
एणं मएवत्तिए पावे कम्मे कज्झइ अन्नयरीए वत्तिए पावियाए वत्तिवत्तिए
पावे कम्म कज्झइ अन्नयरेणं काएणं पावएणं कायवत्तिए पावे कम्मे कज्झ

कारणेन तत्पापं कर्म बध्यते। नात्र कश्चिदव्यक्तविज्ञानत्वात्पापं कर्म बंधहेतुरिति नावः। तदेवं चोदकएव स्वानिप्रायेण पापकर्मबंधहेतुमाह। (अन्नयरेण मित्यादि) कर्माश्रवधारजूतैर्मनोवाक्कायकर्मभिः कर्म बध्यत इति दर्शयति। अन्यतरेण क्लिष्टेन प्राणातिपातादिप्रवृत्त्या मनसा वाचा कायेनच तत्प्रत्ययिकं कर्म बध्यत इति। इदमेव स्पष्टतरमाह। प्रतस्सत्वान्समनस्कस्य समनोवाक्कायवाक्यस्य स्वप्नमपि पश्यतः प्रस्पष्टविज्ञानस्यैतज्जुलजातीयस्य पापं कर्म बध्यते न पुनरेकेंद्रियविकलेंद्रियादेः पापकर्मसंज्ञव इति तेषां घातकस्य मनोवाक्कायव्यापारस्याज्ञावात्। अथैतद्व्यापारमंतरेणापि कर्मबंधोपपद्यते एवंच सति मुक्तानामपि कर्म बंधः स्यात्। न चैतदिष्यते। तस्मान्नैव स्वप्नांतिकमविज्ञोपचितं कर्म बध्यत इति। तत्र यद्येवंजूतैरेव मनोवाक्कायव्यापारैः कर्मबंधोऽन्युपगम्यते तदेवं व्यवस्थिते सति ये ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा विद्यमानैरेवा शुनैर्योगैः पापं कर्म क्रियते मिथ्या तएवमुक्तवन्त इति स्थितं॥३॥

तठ पन्नवए चोयगं एवं वयासी तं सम्मं जं मए पुवेवुतं असंतएणं मणेणं पावएणं असंतियाए वत्तिए पावियाए असंतएणं काएणं पावएणं अहणं तरुस अमणकरुस अवियारमणवयकायवक्करुस सुविणमवि अपरुसउ पावे कम्मे कज्जति तं सम्मं करुसणं तं हेउं आचार्या आह तठ खलुजग वया ठजीवणिकायहेउपसुत्ता तं जहा पुढविकाइया जाव तसकाइया इच्चे एहिं ठहिं जीवणिकाएहिं आया अपडिहयपच्चस्कायपावकम्मे निच्चं पसढविठवातचित्तदंमे तं जहा पाणातिवाए जाव परिग्गहे कोहे जाव मिच्चादंसणसद्धे ॥ ३ ॥

अर्थ-एवुं शिष्ये अचार्यना पढने ठूपण आप्पुं, (तठ के०) तेवारें (पन्नवएचोय गं के०) आचार्य पोताना शिष्यप्रत्ये (एवंवयासी के०) एवुं बोल्या के, अहो शिष्य ! (तंसम्मं जंमएपुवेवुतंके०) जे में पूर्वे वचन कह्युंके जे मन, वचन, अने कायानी प्रवर्ति विना पण पाप कर्म लागे ते सत्य ठे. इत्यादि पाठनो अर्थ सुजल ठे माटें नथी लख्यो. (तं सम्मं के०) ते सत्य जाणजे, युक्तिसहित जाणजे. एवुं आचार्यनुं वचन सांजली, फरी शिष्य बोल्या के, (करुसणंतंहेउं के०) शे कारणे तमारुं वचन सत्य ठे ते कहो. ? हवे (आचार्याआह के०) आचार्य कहेठे. (तठखलुजगवया के०) त्यां खलु ए वाक्यालंकारे जगवान् श्रीवर्द्धमान स्वामी तेणें (ठजीवणिकायहेउपसुत्ता के०) ठ जीव निकाय कर्मबंधनां कारण कह्यांठे, (तंजहा के०) ते कहेठे. (पुढविकाइया के०) पृथिवीकाय थकी मांझी ने (जावतसकाइया के०) यावत् त्रसकाय पर्यंत, (इच्चेएहिंठहिंजीवणिकाएहिं के०)

जातिने यथायोग्ये पापकर्म लागे, बंधाय. (पुणरविचोयएएवंववीति के०) वली पण नोदक शिष्य, आचार्य प्रत्ये एम कहेढे. (तढणंजेतेएवमाहंसु के०) त्यां जे, ते एम कहेढे के, (असंतएणंमणेणंपावएणं के०) पापकर्मने विषे अढते मनं, (अ संतीयाएवत्तिएपावियाए के०) पापकर्मने विषे अढते वचने, (असंतएणंकाएणंपाव एणं के०) पापकर्मने विषे अढते कायायें करी, एटले पापकर्मने विषे मन, वचन, अने कायाने अणप्रवर्त्तावतो. तथा (अहणंतस्सअमणस्कस्सअवियारमणवयणकायवक्क स्सके०) अण हणतानें पाप उपर मन परिणाम रहित अणविचास्या मन वचन अने कायानें विषे, तेणें करी सहित. (सुविणमविअपस्सउपावेकम्मके०) स्वप्नांत रें पण पापकर्म करवाने विषे, बांधवाने विषे, अणदेखतो एवो जे होय ते पण पापकर्म बांधे, (तढणंजेते के०) त्यां जे ते (एवमाहंसु के०) एम कहेढे. (मिढातेएव माहंसु के०) ते मिथ्या एटले जुवूं कहेढे. ॥ १ ॥

॥ टीपिका—एवं स्थिते शिष्यः प्रज्ञापकमाचार्यमेवमवादीत् अथवा आचार्यानिप्रायं शिष्योऽनूद्य निषेधति । (असंतएणमित्यादि) असता अविद्यमानेन मनसाऽप्रवृत्तेनाऽशोचनेन तथा वाचा कायेनच पापेनाऽसता तथा सत्वान् घृतः अमनस्कस्याविचारमनो वाक्कायवाक्यस्य स्वप्नमप्यपश्यतः स्वप्नांतिकं च कर्म नोपचयं यातीत्येवं अव्यक्तविज्ञानस्यापि पापं कर्म न बध्यते । कस्य हेतोः केन कारणेन तत्पापं कर्म बध्यते? । नात्र कश्चिदव्यक्तविज्ञानत्वात्पापं कर्म बंधहेतुरित्यर्थः । तदेवं शिष्यएव स्वानिप्रायेण पापकर्मबंधहेतुमाह । (अन्नयरेणंति) कर्माश्रवद्वारनूतेन मनोवाक्कायानामन्यतरेण क्लिष्टेन तत्प्रत्ययिकं कर्म बध्यते तथा घृतः सत्वान् समनस्कस्य सविचारमनोवाक्कायवाक्यस्य स्वप्नमपि पश्यतः स्पष्टविज्ञानस्य एवं गुणजातीयस्य पापं कर्म बध्यते न पुनरेकेंद्रियविकलेंद्रियादेः पापकर्मसंज्ञवति । तेषां घातकस्य मनोवाक्कायव्यापारस्याज्ञावात् । तस्मान्नैव स्वप्नांतिकमविज्ञोपचितं कर्म विद्यतइति । एवं सति ये ते एवमुक्तवंतस्तद्यथा । विद्यमानैरेवाशुनैर्योगैः पापं कर्म क्रियते मिथ्या ते एवमुक्तवंतइति ॥ १ ॥

॥ टीका—तत्र चैवं व्यवस्थिते चोदकः प्रज्ञापकमेवमवादीत् । अत्र चाचार्यानिप्रायं चोदकोऽनूद्य निषेधयति । (असंतएणमित्यादि) अविद्यमानेनाऽसताऽमनसाऽसत्प्रवृत्तेनाऽशोचनेन तथा वाचा कायेनच पापेनाऽसता तथा सत्वान् घृतस्तथा मनस्कस्याविचारमनो वाक्कायवाक्यस्य स्वप्नमप्यपश्यतः स्वप्नांतिकंच कर्म नोपचयं यातीत्येवमव्यक्तविज्ञानस्यापि पापं कर्म न बध्यते एवंनूतविज्ञानेन पापं न क्रियतइति यावत् । कस्य हेतोः केन हेतुना केन

पापं कर्म येन सतथा पुनर्नञ्समासेनाऽप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा यथात्मा
जंतुस्तथा तद्भवत्वादेव नित्यं सर्वकालं प्रकर्षेण शतस्तथा व्यतिपाते प्राणव्यपरोपणे
चित्तं यस्य स व्यतिपातचित्तः स्वपरदंमहेतुत्वादंमः प्रशतश्चासौ व्यतिपातचित्तदंमश्चेति क
र्मधारयः । इत्येतदेव प्रत्येकं दर्शयितुमाह (तंजहेत्यादि) तद्यथा प्राणातिपाते विधे
ये प्रशतचित्तदंमएवं मृपावाददत्तादानमैशुनपरिग्रहेष्वपि वाच्यं यावन्मिथ्यादर्शनशल्य
मिति । तेषामिहैकेंद्रियविकलेंद्रियादीनामनिवृत्तत्वान्मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययो
गानुगतत्वं इष्टव्यं । तद्भावाच्च ते कथं प्राणातिपातादिदोषवत्तया व्यक्तविज्ञानाअपि
स्वप्राद्यवस्थायामिति ते कर्मबंधकाएव । तदेवं व्यवस्थिते यत्प्रागुक्तं परेण यथा नाव्य
क्तविज्ञानानामन्नताममनस्कानां कर्मबंधइत्येतत् प्लवते ॥ ३ ॥

आचार्यआह तत्र खलु जगवया वहए दिष्टंते पस्ते से जहा एामए
वहए सिया गाहावइस्सवा गाहावइपुत्तस्सवा रस्सोवा रायपुरिसस्सवा
खणं निद्वाए पविसिस्सामि खणंलक्षूणं वहिस्सामि पहारेमाणे से किंतु
हुनाम से वहए तरस्स गाहावइस्सवा गाहावइपुत्तस्सवा रस्सोवा राय
पुरिसस्सवा खणं निद्वाए पविसिस्सामि खणं लक्षूणं वहिस्सामि पहारे
माणे दियावा राठवा सुत्तेवा जागरमाणेवा अमित्तनुत्ते मिठासंठित्ते
निच्चं पसढविज्जायचित्तदंमे जवति एवं वियागरेमाणे समियाए वि
यागरे चोयए हंता जवति ॥ ४ ॥

अर्थ—हवे आचार्य एनी उपरं दृष्टांत कहेवे. (तत्रखलुजगवया के०) त्यां निश्चें
जगवंत श्री महावीर देवें (वहएदिष्टंते के०) वधकनो दृष्टांत (पस्तेके०) कह्यो ठे.
(सेजहाणामए के०) ते जेम नाम एवी संजावनायें कोइ एक पुरुष, (वहएसिया के०)
वधक होय ते कोइ एक कारणें कोप्यो थको, (गाहावइस्सवा के०) गृहपति उपर,
तथा (गाहावइपुत्तस्सवा के०) गृहपतिना पुत्र उपर, अथवा (रस्सोवा के०) राजा
उपर, (रायपुरिसस्सवा के०) अथवा राजानो पुरुष, तेथोनो विनाश करवा वांठतो,
एवी चिंतवना करे के, (खणंनिद्वाए के०) अवसर पामिने, एना घरमां (पविसिस्सा
मि के०) प्रवेश करीश (खणंलक्षूणंवहिस्सामि के०) ठिडादिक पामिनें अथवा देखीने
एने हणीश. (पहारेमाणे के०) ते पुरुष एम चिंतवतो, (सेकिंतुहुनामसेवहए के०)
ते केवो जाएवो? तु अवधारणे ठे नाम संजावनायें ठे. तो के, ते वधक कहियें. हवे ते
वधक गृहपतिनो, अथवा गृहपतिना पुत्रनो, अथवा राजानो, अथवा राजपुरुषनो, वध

ए ठ जीव निकायने विषे, (आयाअपडिहपञ्चस्कायपावकम्मे के०) आत्मा सर्व काल अप्रतिहत एटले हएयां नथी पञ्चस्काएँ करी पापकर्म जेणे एवो, तथा (निञ्चंपसठविउ वातचित्तदंमे के०) नित्य शठ एटले जड जेवो, एनो परमार्थ जाणे, नहीं, प्राणघातने विषे चित्तठे जेनुं ते कारणे प्राणीउने दंमनो करनार जाणवो. (तंजहा के०) ते क हेठे (पाणातिवाए के०) प्राणातिपात आदें देइने, (जावपरिगगहे के०) मृषावाद, अ दत्तादान, मैथुन, यावत् परिग्रह, अने (कोहे के०) क्रोध थी मांमीने, (जावमिह्वादं सणसल्ले के०) यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य ए अठार पापस्थानकने विषे अनिवृत्ति ठे एटले अठार पापस्थानक थकी निवृत्त्या नथी, ते कारण माटें एकेंडियादिक जीवोने पण अपञ्चस्काणी क्रियानो बंध लागे ठे. ॥ ३ ॥

॥ टीका-एवमाचार्यपद्धं दूषयित्वा नोदकेन स्वपद्धे स्थापिते आचार्य आह । तन्न पन्नवएति) आचार्यः स्वमतमनूद्य युक्त्या साधयति (तंसम्मंति) तत्सम्यक् यन्मयोक्तं अव्यक्तयोगानामपि कर्म बध्यतइति तद्युक्तं । एवमुक्ते शिष्यआह । कस्य हेतोः केन कारणेन तत्सम्यक् गिति चेदाह । (तन्नखलु इत्यादि) तत्र जगवता षड्जीवनिकायाः कर्मबंध हेतुत्वेन स्थापिताः । तद्यथा । पृथिवीकायिकाइत्यादि । इत्येतैः षड्जीवनिकायैरात्मा प्रतिहतं विघ्नितं प्रत्याख्यातं नियमितं पापं कर्म येन स तथा जीवेषु विरतः एवंभूतो न स अप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा नित्यं प्रकर्षेण शठः प्रशठः व्यतिपाते हिंसायां चित्तं यस्य स व्यतिपातचित्तः स्वपरदंमहेतुत्वादंमः प्रशठश्चासौ व्यतिपातचित्तदंमश्चेति । तद्यथा प्राणातिपाते विधेये प्रशठव्यतिपातचित्तदंमः । एवं मृषावादादिष्वपि वाच्यं यावन्मिथ्यादर्शनशक्यं । तदेवमेकेंडियविकलेंडियाअपि हिंसादिदोषवत्तया मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगाश्रितत्वेन अस्वप्नाद्यवस्थायामपि कर्मबंधइति तन्निरस्तं ज्ञेयम् ॥ ३ ॥

॥ टीका-तदेवं चोदकेनाचार्यपद्धं दूषयित्वा स्वपद्धव्यवस्थापिते सत्याचार्य आह (तन्नपन्नव इत्यादि) तत्राचार्यः स्वमतमनूद्य तस्योपपत्तिकं साधयितुमाह । (तंसम्म मित्यादि) यदेतन्मयोक्तं प्राग् यथा स्पष्टाव्यक्तयोगानामपि कर्म बध्यते तत्सम्यक् शोजनं युक्तिसंगतमित्येवमुक्ते परआह । कस्य हेतोः केन कारणेन तत्सम्यगिति चेदाह (तन्नखलु इत्यादि) तत्रेति वाक्योपन्यासार्थे । खलुशब्दोवाक्यालंकारे । जगवता वीरवर्द्धमानस्वामिना षड्जीवनिकायाः कर्मबंधहेतुत्वेनोपन्यस्ताः । तद्यथा पृथिवीकायिकाइत्यादि यावन्नसकायिकाइति । कथमेते षड्जीवनिकायाः कर्मबंधस्य कारणमित्याह (इच्चेएहि मित्यादि) इत्येतेषु पृथिव्यादिषु षड्जीवनिकायेषु प्रतिहतं विघ्नितं प्रत्याख्यातं नियमितं

प्यात्मनो ऽवसरं लब्ध्वाऽपरकार्यकृणो सति तथा वध्यस्यच विद्मपेक्षमाणस्तदवसरा पेक्षी किंचित्कालमुदास्ते सच तत्रौदासीन्यं कुर्वाणोऽपरकार्यं प्रति व्यग्रचेताः संस्तस्मिन्नवसरे वधं प्रत्यस्पष्टविज्ञानोचवति । सचैवंनूतोपि तथा तं वध्यं प्रति नित्यमेव प्रशतव्यतिपातचित्तदंमोचवत्येवमविद्यमानैरपि प्रव्यक्तैरगुनैर्योगैरेकैर्द्विविकलैर्द्विपादयोऽस्पष्टविज्ञानाद्यपि मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोगानुगतत्वात्प्राणातिपातादिदोषवन्तोचवन्ति । नच तेऽवसरमपेक्षमाणोऽदासीनाश्चप्यवैरिणो न चवन्तीति । अत्रच वध्यवधकयोः कृणापेक्षया चत्वारोचंगाः । तद्यथा । वध्यस्याऽनवसरोवधकस्य च उच्योर्वाऽनवसरोऽयोरप्यवसरइति । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति । अप्यस्मो अस्काण्या एतस्सवा पुरिसस्स विदं अलनमाणो णोवहे इत्तं जयामेक्कणो नविस्सइ तस्स पुरिसस्स विदं लजिस्सामि तथा मेस पुरिसे अयस्सं वदहयवे नविस्सइ एवं मणोपहारे माणेत्ति सूत्रं निगदसिद्धं ॥ ४ ॥

आचार्यआह जहासे वहए तस्स गाहावइस्सवा तस्स गाहावइपुत्तस्सवा रस्सोवा रायपुरिसस्स खणं निहाए पविसिस्सामि खणं लक्ष्णं वहिस्सामिति पहारेमाणे दियावा राउवा सुत्तेवा जागरमाणेवा अमि तन्नूए मिठ्ठासंठित्ते निच्चं पसढविउवायचित्तदंमे एवमेव बालेवि सवेसिं पाणाणं जाव सवेसिं सत्ताणं दियावा राउवा सुत्तेवा जागरेमाणेवा अमित्तन्नूए मिठ्ठासंठित्ते निच्चं पसढविउवायचित्तदंमे तं पाणाति वाए जाव मिठ्ठादंसणसद्धे एवंखलु जगवया अस्काए असंजए अवि रए अप्पडिहयपच्चक्कायपावकम्मे सकिरिए असंवुढे एगंतदंमे एगंतबाले एगंतसुत्तेयावि नवइ से बाल अवियारमणवयणकायवक्के सुविणम विणपरस्सइ पावेय से कम्मे कज्जइ ॥ ५ ॥

अर्थ—तेवारें आचार्य बोल्या के, अहो शिष्य ! जेम ते वधक पुरुष, ते गृहपति, तथा गृहपतिना पुत्र, अथवा राजा, तथा राज पुरुष उपर विनाशनो जाव चिंतवतो पढो, तेमना विनाशनी क्रिया कस्या विना पण ते वधक कहेवाय; बीजा पदोनो अर्थ सुगम ठे माटें आहीं लख्यो नथी. (एवमेव के०) एम ते, (बालेवि के०) बाल जीव पण, सर्व प्राणीने विषे यावत् सर्व सत्व, तेनो दिवसें अथवा रात्रियें सुतां अथवा जागतां, अमित्रनूत एटले शत्रुनूत मिथ्यात्वसंस्थित निरंतर शठ, प्राणिघातने विषे चित्त ठे जेनुं, प्राणीयोने दंम कारक, (तं के०) ते कहेठे. प्राणातिपात मृषावादर्थी मांढी

चिंतवतो अवसर पामिने, तेना घर मांहे प्रवेश करीश, अवसर देखीने तेने हणीश, एम चिंतवतो, दिवसें अथवा रात्रीये सुतो, अथवा जागतो, अमित्रनूत मिथ्यामित्र पणामां संस्थित एटले माठा कार्यने विषे रह्यो, (निचंपसठ के०) नित्यज प्रशठ एट ले एनो परमार्थ जाणे नहीं. (विक्रवायचित्त के०) प्राणिघात तेने विषे जेनुं चित्ते ते कारणे, (दंमेनवति के०) प्राणीउने दंमनो करना होय, ते पुरुष जीवनो विनाश न करतो थको पण वधक कहेवाय, किंवा न कहेवाय? (एवंवियागरेमाणे के०) एरीतें आचार्ये कहे ठते, (समियाएवियागरेचोयएहंताजवति के०) शिष्य बोळ्यो के, हे जग वन् ! ए तमें सत्य बोळ्या. ते वधक कहेवाय ॥ ४ ॥

॥ दीपिका-अथाचार्यः स्वमतसिद्धये दृष्टान्तमाह । (तल्लखलुइत्यादि) तत्र खलु जगवता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञप्तः । तद्यथानाम कश्चिद्वधकः स्यात् गृहपतेर्गृहपतिपुत्रस्य वा राज्ञोराजपुरुषस्य वा उपरि कुतश्चिन्निमित्तात्कुपितः सन् क्षणमवसरं निदाय प्राप्य गृहे पुरे वा घाताय प्रवेक्ष्यामि क्षणमवसरं विद्वादिं लब्ध्वा वध्यं हनिष्यामीति संप्रधारयन् दिवा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रदा मित्रनूतो मिथ्यासंस्थितो नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तं दंमो हिंसाव्यवसायी जवति । अयमर्थः । कोऽपि कस्यापि गृहपत्यादेरुपरि कुपितस्तं हं तुकामोपि यावदवसरं विडं न लज्जते तावत्कार्योत्तरे प्रवृत्तोपि हिंसामकुर्वन्नपि वध्यस्य हिंसावसरापेक्षी नित्यं रागद्वेषाकुलः स्यात् । एवमेकेंद्रियविकलेंद्रिया अपि विरतेरज्ञा वात्तदयोग्यतया हिंसामकुर्वतोपि तत्प्रत्ययिकेन कर्मणा बध्यंत एवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ टीका-सांप्रतमाचार्यः स्वपक्षसिद्धये दृष्टान्तमाह । (तल्लखलुजगवयाइत्यादि) तत्रेति वाक्योपन्यासार्थः । खलु शब्दोवाक्यालंकारे । जगवतैश्वर्यादिगुणोपेतेन चतुस्त्रिंशदतिसमयसमन्वितेन तीर्थकृता वधकदृष्टान्तः प्रज्ञप्तः प्ररूपितस्तद्यथा नाम वधकः कश्चित्स्यादिति कुतश्चिन्निमित्तात्कुपितः सन् कस्यचिद्वधपरिणतः कश्चित्पुरुषोजवति । यस्यासौ वधकस्तं विशेषेण दर्शयितुमाह । (गाहावस्सवेत्यादि) गृहस्य पतिर्गृहपतिस्तत्पुत्रोवाऽनेन सामान्यतः प्राकृतपुरुषोऽनिहितस्तस्योपरि कुतश्चिन्निमित्ताद्वधकः कश्चित्संवृत्तः सच वधपरिणामपरिणतोपि कस्मिंश्चित्क्षणे पापकारिणमेनं घातयिष्यामीति । तथा राज्ञस्तत्पुत्रस्योपरि कुपितएतत्कुर्यादित्याह । (खणंनिदायइत्यादि) क्षणमवसरं (णिदायत्ति) प्राप्य तथाविधस्य पुरे गृहे वा प्रवेक्ष्यामीत्येतदव्यवसायी जवति तथा क्षणमवसरं विद्वादिं वध्यस्य लब्ध्वा तदुत्तरकालं तं वध्यं हनिष्यामीत्येवं संप्रधारयति । एतदुक्तं जवति । गृहपतेः सामान्यपुरुषस्य राज्ञो वा विशिष्टतमस्य कस्यचिद्वधपरिणतो

(एवमेवेत्यादि) एवमेवेति यथासौ वधकोऽवसरापेक्षितया वध्यस्य व्यापत्तिमकुर्वीणोऽप्यमित्रचूतोऽनवत्येवमेवासावपि बालवद्वालोऽप्यष्टविज्ञानोऽनवत्येव निवृत्तेरन्नावाद्योग्यतया सर्वेषां प्राणिनां व्यापादकोऽनवति यावन्मिथ्यादर्शनशक्त्योपेतोऽनवति । इदमुक्तं न वति । यद्यप्युद्धानादिकं विनयं कुतश्चिन्मिमांसादसौ विधत्ते तथाप्युदायिनृपव्यापादकवदंतर्द्विष्टं एवेति नित्यं प्रशतव्यतिपातचित्तदंडश्च यथा परशुरामः कृतवीर्यं व्यापाद्यापि तदुत्तरकाजं सप्तवारं निःकृत्रां पृथिवीं चकार (आहति) “अपकारसमेन कर्मणा, न नरस्तुष्टिमुपैति शक्तिमान् ॥ अधिकां कुरुतेऽरियातनां, द्विपतां मूलमशेषमुद्धरेत् ॥ १ ॥ इत्येवमसावमित्रचूतो मिथ्याविनीतश्च नवतीति । सांप्रतमुपसंहरन् प्राक् प्रतिपादितमर्थमनुवदन्नाह । (एवंखलुजगवया इत्यादि) यथासौ वधकः स्वपरावसरापेक्षी सन्न तावद्वातयत्यथवा निवृत्तत्वादोपडुष्टएव एवमसावप्येकेंद्रियादिकोऽप्यष्टविज्ञानोऽपि तयानूतएवाविस्ताप्रतिहतप्रत्याख्यातसत्क्रियादिदोषडुष्टइति । शेषं सुगमं । यावत्पापं कर्म क्रियतइति ॥ ५ ॥

जहा से वहए तरुसवा गाहावइरुस जाव तरुसवा रायपुरिसरुस पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दियावा राउंवा सुत्तेवा जागरमाणेवा अमित्तचूते मिहासंठिते निच्चं पसढविउवायचित्तदंमे नवइ एवमेव वाले सेवे सिं पाणाणं जाव सेवेसिं सत्ताणं पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमादाए दियावा राउंवा सुत्तेवा जागरमाणेवा अमित्तचूते मिहासंठिते निच्चं पसढ विउवायचित्तदंमे नवइ ॥ ६ ॥

अर्थ—(जहासेवहए के०) जेम ते वधक पुरुष, ते गृहपत्यादिक ऊपर प्रत्येक प्रत्येक चित्ते करी विनाश चिंतवतो, दिवसें रात्रियें सुतो, जागतो थको अमित्रचूत एटले शत्रु समान मिथ्यात्व संस्थित निरंतर शठ प्राणघातने विषे चित्तढे जेनूं माटै, प्राणीयोने दंमनो करनार होय. तेने पापकर्म बंधाय. (एवमेव के०) एमज ए बाल जे एकेंद्रियादिक जीवो ठे ते पण सर्व प्राणी, सर्वचूत, सर्वजीव, सर्वसत्त्व, तेने विषे अविरति पणाने जावें ते सर्वने विषे प्रत्येक प्रत्येक चित्ते करी विनाश चिंतवतो, दिवसने विषे, रात्रिने विषे, सुतो, जागतो, अमित्र चूत मिथ्यात्व संस्थित, निरंतर शठ, प्राणघातने विषे चित्तढे जेनूं, प्राणीयोने दंमनो करनार होय, एम बोलाय. ते कारणें तेने पापकर्म बंधाय ॥ ६ ॥

॥ टीपिका—तदेवं पूर्वोक्तार्थनिगमनं कृत्वाऽधुना स सर्वप्राणिनां दुष्टात्मा स्यादिति दर्शयति । यथासौ वधकोऽगृहपत्यादेः प्रत्येकं सर्वेषु वध्येषु घातकचित्तं समादाय प्राप्तवसरोऽहमेनं हनिष्यामीति कृत्वा दिवा रात्रौवा सुप्तोजाग्रवा सर्वावस्थायु सर्वप्राणि

ने यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य, एवा अठारें पापस्थानकने विषे अनिवृत्त ठतो होय. एम निर्धे जगवंतें कद्युंठे, तेम असंयति अविरति अप्रतिहत एटजे पञ्चस्काणें करीने पाप कर्म जेणें हण्यां नथी, क्रिया सहित संवर रहित एकांत दंमनो आपनार, एकांत बाल, एकांत शयन करनार होय. ते बाल, अविचारवालां, एवां मन वचन अने काया तेणें करी सहित ठतो जे पाप स्वप्नांतरमां पण देखे नहीं. एवां पापकर्मनुं बंधन करे. एम अविरतिपणायें करी तेने पापकर्म लागे ॥ ५ ॥

॥ दीपिका—अथाचार्येव स्वान्निमतार्थे परप्रश्नपूर्वमाह । (सेकिंतुइत्यादि) आचार्यः स्वयं निर्णीतार्थोपि ईर्ष्याया परं पृच्छति किमसौ वधकपुरुषोह्यननावसरापेक्षी नित्यं हिंसा नुगतचित्तः स्यात्किंवा न? इति पृष्ठं परः समतया मध्यस्थः सन् यथास्थितमेव व्यागृणीयात् कथयेत् । तद्यथा हंताचार्येनवत्यसौ अमित्रनूतइति ॥ अथ दार्ष्टीतिकं दर्शयति । (जहासति) यथासौ वधकइत्यादिना दृष्टान्तमनूद्य दार्ष्टीतिकं दर्शयति । (एवमेवेत्यादि) यथासौ वधकोऽवसरापेक्षी वध्यस्य हिंसामकुर्वाणोपि अमित्रनूतोभवति एवमसावपि बालोऽस्पष्टविज्ञानोनिवृत्तेरज्ञावाद्योग्यतया सर्वेषां प्राणिनां हंता स्यात् यावन्मिथ्यादर्शनशक्योपेतः स्यात् । कोर्यः । यद्यपि विनयादिकं कुतश्चित्कारणादसौ विधत्ते तथापि उदायिनृपमारकवदंतर्दुष्टएव नित्यं हिंसानुगतचित्तश्च । यथा परशुरामः कृतवीर्यं हत्वापि ततः सप्तवारं निःक्षत्रां पृथिवीं चकार । यदुक्तं । “अपकारसमेन कर्मणा, न नरस्तुष्टिमुपैति शक्तिमान् ॥ अधिकां कुरुतेऽरियातनां विषतां मूलमशेषमुद्धरेत्” ॥ १ ॥ एवमसावपि अमित्रनूतः स्यादिति । अथ पूर्वोक्तार्थमनुवदन्नुपसंहरति । (एवंखलुन गवयाइत्यादि) यथा वधकोऽनिवृत्तत्वाद्दुष्टएवमेकैर्द्वियादिकोऽस्पष्टविज्ञानोपि अविरतत्वादुष्टएवेति । शेषं सुगमं । यावत्पापं कर्म क्रियतइति ॥ ५ ॥

॥ टीका—सांप्रतमाचार्येव स्वान्निप्रेतमर्थे परप्रश्नपूर्वकमाविर्भावयन्नाह । (सेकिंतु इत्यादि) आचार्यः स्वतोहि निर्णीतार्थोऽसूयया परं पृच्छति । किमिति परप्रश्ने । तुरिति वितर्के । दुशब्दोवाक्यालंकारे । किमसौ वधकपुरुषावसरापेक्षी विद्धमवसरं प्रधारयन् पर्यालोचयन्नहर्निशं सुप्तोजाग्रदवस्थोवा तस्य गृहपतेराज्ञोवा वध्यस्या मित्रनूतोमिथ्यासंस्थितो नित्यं प्रशतव्यतिपातचित्तदंमोभवत्याहोस्विन्नेत्येवं पृष्ठः परः समतया माध्यस्थ्यमवलंब्यमानो यथावस्थितमेव व्यागृणीयात् । तद्यथा हंताचार्येनवत्यसावमित्रनूतइतीत्यादि ॥ तदेवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टीतिकं दर्शयितुमाह (जहासेवहइत्यादि) यथासौ वधकइत्यादिना दृष्टान्तमनूद्य दार्ष्टीतिकमर्थं दर्शयितुमाह ।

यनप्रतिपादकानि यथाविधिसूत्राणि विजागतः प्रदर्श्याधुना प्रतिज्ञाहेत्वोः पुनर्वचनं निगमनमित्येतत्प्रतिपादयितुमाह । जहा से वहए तस्सवागाहावइस्स इत्यादि यावस्मिञ् पसढविउवायचित्तदंमेति) एतानि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतोपनयनिगमान्यर्थतः सूत्रैः प्रदर्शितानि । प्रयोगस्त्वेवं इष्टव्यः । तत्राप्रतिहतप्रत्याख्यातक्रिययात्मा पापानुबंधीति प्रतिज्ञा सदा पड्जीवनिकायेषु प्रशव्यतिपातचित्तदंमत्वादिति हेतुः स्वपरावसरापेक्षितया कदाचिदव्यापादयन्नपि राजादिवधकवदिति दृष्टांतः । यथासौ वधपरिणामादनिवृत्तत्वाद्यस्यामित्रचूतस्तथाऽत्माऽपि विरतेरज्ञावात्सर्वेष्वपि सत्त्वेषु नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदंमत्त्वुपनयः । यतएवं तस्मात्पापानुबंधीति निगमनम् । एवं मृपावादादिष्वपि पंचावयवत्वं योजनीयमिति । केवलं मृपावादादिशब्दोच्चारणं विधेयं तज्ज्ञानेन विधिना नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदंमत्त्वान्नया नित्यं प्रशवदत्तादानचित्तदंमत्वादिति ॥ ६ ॥

णो इण्ठे समठे चोदक इह खलु वहवे पाणा जे इमेणं सरीरसमणुस्स एणं णो दिछावा सुयावा नाजिमयावा विन्नायावा जेसिं णो पत्तेयं पत्तेयं चित्तसमायाए दियावा राउवा सुत्तेवा जागरमाणेवा अमित्तचूते मिठा संठिते निच्चं पसढविउवायचित्तदंमे तं पाणातिवाए जाव मिठादंसण सत्ते ॥ ७ ॥

अर्थ—एम गुरुयें कहे थके, हवे (चोदक के०) शिष्य बोळ्योके, हे जगवन् ! तमे जे अर्थ कह्यो, ते योग्य नथी (णोइण्ठेसमठे के०) ते अर्थ समर्थ नथी, तेनूं कारण कहेहे. (इहखलु के०) आ चउदरज्ज्वात्मक लोकमांहे (वहवेपाणा के०) अनंता प्राणीजे (जेइमेणंसरीरसमणुस्सएणं के०) जे आ शरीरें करी, समणुस्सए एट्ठे पुज्जे करी, जीवें दृष्टियें करी कदाचित् कोइ वारें पण (णोदिछावा के०) दीग नथी, (सुयावा के०) कानें सांजल्या नथी, (नाजिमयावा के०) उलख्या पण नथी, अथवा (विन्नायावा के०) विशेषें करी, जाण्या पण नथी, (जेसिंणोपत्तेयंपत्तेयंचित्तसमायाए के०) जेणे ए कारणे प्रत्येक प्रत्येक चित्तें करीने ए जीवोनो विनाश चिंतव्यो नथी तो दिवसने विपे, रात्रीने विपे, सुतां, जागतां, अमित्रचूत मिथ्यासंस्थित निरंतर शठ प्राणिना घातनेविपे चित्तहे जेनूं प्राणीने दंमकारक ते केम केहेवाय ? अने प्राणातिपात थकी मांमीने यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य सुधी अढारे पापस्थानकने अण करवाथी तेने कर्मनुं बंधन केम लागे ? एतावता तेनें नज लागे. ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—एवं पड्जीवनिकायेषु प्रत्येकं अमित्रचूततया पापानुबंधित्वे दर्शिते

नां प्रत्येकममित्रनूतोघ्नन्नपि मिथ्यासंस्थितो नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदं मोनवति । एवं बालकएकेंडियादिरपि सर्वप्राणिनां विरतेरजावात्प्रत्येकं घातकचित्तं समादाय नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदंमः स्यात्तत्प्रत्यधिकेन कर्मणा बध्यतइति ॥ ६ ॥

॥ टीका-तदेवं दृष्टान्तदार्ष्टीतिकप्रदर्शनेन पूर्वप्रतिपादितार्थस्य निगमनं कृत्वाऽधुना सर्वेषामेव प्रत्येकं प्राणिनां दुष्टात्मा जवति इत्येतत्प्रतिपादितुकामया ह । (जहासेवहएइत्यादि) यथाऽसौ वधकः परात्मनोरवसरापेक्षी तथास्य गृहपते स्तत्पुत्रस्य वाऽन्यहितस्य वा राजादेस्तत्पुत्रस्य चैकमेकं पृथक् पृथक् सर्वेष्वपि वध्येषु घातकचित्तं समादाय प्राप्तावसरोऽहमेनं वैरिणं मदाधिविधायिनं पातयिष्यामीत्येवं प्रतिज्ञाय दिवा रात्रौ वा सुप्तो वा जाग्रद्वा सर्वाण्यवस्थासु सर्वेषामेव वध्यानां प्रत्येकममित्रनूतोऽवसरापेक्षितया घ्नन्नपि मिथ्यासंस्थितो नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदंमो नवति इति रागद्वेषाकुंजितो बालवद्बालो ज्ञानावृतएकेंडियादिरिति । सर्वेषामेव प्राणिनां विरतेरजावात्तद्योग्यतया प्रत्येकं वध्येषु घातकचित्तं समादाय नित्यं प्रशव्यतिपातचित्तदंमो नवतीति । इदमुक्तं जवति । यथासौ तस्माज्जृहपती राजानुघाता दुपशान्तवैरः कालावसरापेक्षितया वधमकुर्वाणोऽप्यविरतिसद्भावादैरान्न निवर्तते तत्प्रत्यधिकेनच कर्मणा बध्यते । एवं मृषावादादत्तादानमैश्वर्यपरिग्रहेष्वपि प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतोपनयनिगमनार्थविधानेन पंचावयवत्वं वाच्यमिति । इहैव पंचावयवस्य सूत्राणां विनागोऽष्टव्यः । तद्यथा । अथा अपञ्चस्काणीयावि जवतीत्यतश्चारन्य यावत्पावेयसे कम्मे कज्जइति इतीयं प्रतिज्ञा । तत्र परः प्रतिज्ञामात्रेणोक्तमनुक्तसममिति कृत्वा चोदयति । तद्यथा । तन्न चोयए पप्पुवगं एवं वयासीत्यतश्चारन्य यावज्जेते एवमाहिंसुमिहंते एवमाहिंसुति । तत्र प्रज्ञापकश्चोदकं प्रत्येवं वदेत् । तद्यथा । यन्मया पूर्वं प्रतिज्ञातं तत्सम्यक् कस्य हेतोः केन हेतुनेति चेत् तत्र हेतुमाह । तन्न खलु जगवया ठजीवनिकाया हेकपप्पुत्ताइत्यतश्चारन्य यावमिह्वादंसणसल्लेइत्ययं हेतुः । तदस्य हेतोरनैकांति कत्वव्युदासार्थं स्वपक्षे सिद्धिं दर्शयितुं दृष्टान्तमाह । तद्यथा । खलु जगवया वहए दिहंते पप्पुत्ते इत्येतद्वारन्य यावत्तस्याखणं लहूणं वहिस्सामीति पहारमाणेति । तदेवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य तत्र च हेतोः सत्तां स्वाजिप्रेतां परेण जणयितुमाह । से किंतुहुणाम से वहए इत्यादे रारन्य यावदंता जवति । तदेवं हेतोर्दृष्टान्ते सत्त्वं प्रसाध्य हेतोः पक्कधर्मत्वं दर्शयितुमुपनयार्थं दृष्टान्तधर्मेण हेतोः सत्तां परेणान्युपगतामनुवदति । जहासे वहए इत्यतश्चारन्य यावमिह्वा पसढविउवायचित्तदंमेति । सांप्रतं हेतोः पक्कधर्मत्वमाह । एवमेव वा लेअवीत्यादीत्यतश्चारन्य यावत्पावेयसे कम्मे कज्जइति । तदेवं प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतोपन

जीवनिकाएहिं जाव कारवेइवि से यतेहिं वहिं जीवनिकाएहिं असंज
यं अविरयं अपडिह्यपञ्चस्कायपावकम्मेहिं तं पाणातिवाए ते जावमि
वादंसणसल्ले एस खलु जगवया अस्काए असंजए अविरए अपडि
ह्यपञ्चस्कायपावकम्मे सुविणमवि अपस्साउ पावेयसे कम्मे कळ
इ से तं सन्निदिदंतेणं ॥ ८ ॥

अर्थ—हवे एम शिष्ये कह्यानंतर आचार्य कहेते. (तवखलुजगवयाइवेदिदंतापसु
त्ता के०) त्यां निश्चं जगवतं ए अर्थे उपर वे दृष्टांत कह्याते. ते जेमते, तेम कहेते.
(तंसन्निदिदंतेय के०) एक संज्ञिदृष्टांत, अने (असन्निदिदंतेय के०) बीजो असंज्ञिदृ
ष्टांत (सेकितंसंनिदिदंते के०) त्यां संज्ञिदृष्टांत, कयो ? ते कहेते (जेइमेसन्निपंचिंदि
यापङ्कजगा के०) जे ए प्रत्यक्ष लक्षण संज्ञी पंचेंद्रिय पर्याप्ता जीवते (एतेसिणं के०)
तेमांहे कोइ एक (ठजीवनिकाएपडुञ्चं के०) ठ जीवनिकाय आश्री एवी प्रतिज्ञा
करे, (तं के०) ते ठकायनां नाम कहेते. (पुढवीकायंजावतसकायं के०) पृथिवी
काय यावत् त्रसकाय पर्यंत (सेएगइउ के०) ते कोइ एक पुरुष एवी प्रतिज्ञा करे
के, (पुढवीकाएणंकिञ्चंकरेइवि के०) पृथिवीकायें करीनेज कार्य करीश (करावेइविके०)
अने पृथिवीकायें करीज कार्य करावीश, एवो जेने नियमते (तस्सणंएवंजवइ के०)
तेने एम होय ते कहेते (एवंखलुअहंपुढवीकाएणं के०) एम निश्चं हुं पृथिवीकायें
करी (किञ्चंकरेमिविकारवंमिवि के०) कार्य करीश, अने बीजानी पासे पण करा
वीश परंतु (एणंचेवणंसेएवंजवइ के०) तेने निश्चं एवो अनिप्राय नथी के (इमे
एवाइमेणवा के०) अमुक अमुक दिशिना, तथा हुं, अमुक अमुक कोइक कालें, अथ
वा धोले, नीले, पीले, राते, पृथिवीकायें कार्य करीश अथवा अनेक जेद पृथिवीकायना
ठे तेमांहेथी अमुक कोइ एक जेदेंज कार्य करीश, ज्यां सुथी एवो अनिप्राय नथी
त्यां सुथी तेने सर्व पृथिवीकायनूं कर्म लागेते (सेएतेणंपुढवीकाएणंकिञ्चंकरेइवि
कारावेइवि के०) ते पुरुष ते पृथिवीकायें करी पोतें कार्य करे, बीजा पासें कार्य
करावे, (सेणंतातोपुढवीकायाउ के०) ते पुरुष ते पृथिवीकायथकी, (असंजय
के०) असंयति अनिवृत्त (अविरय के०) अविरति, (अपडिह्यपञ्चस्काणपाव
कम्मेयाविजवइ के०) तथा नथी हएयां पञ्चस्काएों करीने पापकर्म जेणे एवो ठे,
(एवंजावतस्सकाएत्तिजाणियवे के०) एम यावत् त्रस काय सुथी एटले ठए काय
आश्री जाणीलेहुं जेने जे कायनी अविरति होय तेने ते कायनूं कर्म लागे. ए रीतें को

परोव्यनिचारं दर्शयति । (एण्डण्ठेइति) नायमर्थः समर्थोयत्सर्वेऽपि प्राणिनः सर्वे
षां जीवानाममित्रनूताइति । तत्र परः स्वपक्षसिद्धये युक्तिमाह । इह बहवोऽनंताः
प्राणिनः संति येऽमुना शरीरसमुद्भूयेणानेन शरीरेण न कदाचिद्वृष्टाश्चक्रुषा न श्रुताः
कर्णान्यां नानिमित्तानेष्टाः । नच विज्ञाताज्ञानेनेति कथं तद्विपर्ययस्तेषु अमित्रजावः
स्यात् ! । तेषां जीवानां कदाचिदपि विषयमप्राप्तानां कथं वधं प्रति चित्तसमादानं स्यात् ! ।
न चासौ तान् प्रति प्रशवव्यतिपातचित्तदंमः स्यात् । शेषं सुगमम् ॥ ७ ॥

॥ टीका—तदेवं सर्वात्मना षट्स्वपि जीवनिकायेषु प्रत्येकममित्रनूततया पापानुबंधि
त्वे प्रतिपादिते व्यनिचारं दर्शयन्नाह । (एण्डण्ठेसमठेइत्यादि) नायमर्थः समर्थ
इति प्रतिपत्तुं योग्यः । तद्यथा । सर्वे प्राणिनः सर्वेषामेव सत्त्वानां प्रत्येकममित्रनूता
इति । तत्रापरः स्वपक्षसिद्धये सर्वेषां प्रत्येकं मित्राजावं दर्शयितुं कारणमाह । इहा
स्मिंश्चतुर्दशरज्ज्वात्मके लोके बहवोऽनंताः प्राणिनः सूक्ष्मबादरजेदन्तिनाः संति । यद्येवं
ततः किमित्याह । तेच देशकालस्वजावविप्रकृष्टास्तथानूताबहवः संति । ये प्राणिनः सू
क्ष्मादिविप्रकृष्टाद्यवस्था अमुना शरीरसमुद्भूयेणेत्यनेनेदमाह । प्रत्यक्षासन्नवाचित्वादिद
मनेनार्वाग्दर्शिज्ञानसमन्वितसमुद्भूयेण न कदाचिद्वृष्टाश्चक्रुषा न श्रुताः श्रवणेंद्रियेण विशेष
ततोनानिमताऽष्टानच विज्ञाता प्रतिनेदज्ञानेन स्वयमेवेत्यतः कथंचित्तद्विपर्ययस्तस्य मित्र
जावः स्यात् अतस्तेषां कदाचिदविज्ञातानां कथं प्रत्येकं वधं प्रतिचित्तसमादानं न
भवति । न चासौ तान् प्रति नित्यं प्रशवव्यतिपातचित्तदंमोभवतीति शेषं सुगमम् ॥ ७ ॥

आचार्यआह तह खलु जगवया डवेदिठंता पसुत्ता तं सन्निदिठंतेय
असन्निदिठंतेय से कितं सन्निदिठंते जे इमे सन्निपंचिंदिया पङ्कतगा ए
तेसिएणं ठजीवनिकाएं पडुच्चं तं पुढवीकायं जाव तसकायं से एगइठं पुढवी
काएणं किच्चं करेइवि कारावेइवि तरुसणं एवं नवइ एवं खलु अहं पुढवी
काएणं किच्चं करेमिवि कारवेमिवि एणेचेवणं से एवं नवइ इमेणवा इमे
एवां से एतेणं पुढवीकाएणं किच्चं करेइवि कारावेइवि सेणं तातो पुढवी
कायाठं असंजय अविरय अप्पडिहयपच्चखाणपावकम्मेयावि नवइ
एवं जाव तसकाएत्ति जाणियव्वं से एगइठं ठजीवनिकाएहिं किच्चं करे
इवि कारावेइवि तरुसणं एवं नवइ एवं खलु अहं ठजीवनिकाएहिं कि
च्चं करेमिवि कारवेमिवि एणेचेवणं से एवं नवइ इमेहिंवा से यतेहिं ठ

कृष्टेषु वधकचित्तं नोत्पद्यते तथाप्यसावविरतिप्रत्ययत्वात्तेष्वमुक्तवैरएव नवत्यस्य चार्थ
 स्य सुखप्रतिपत्तये नववता तीर्थकृता द्वौ दृष्टांतौ प्रकृतौ प्ररूपितौ । तद्यथा । संज्ञिदृष्टां
 तोऽसंज्ञिदृष्टांतश्च । अथ कोयं संज्ञिदृष्टांतो ये केचन इमे प्रत्यक्षास्तन्नाः पङ्क्तिरपि पर्याप्ति
 निः पर्याप्ताकहापोहविमर्शरूपाः संज्ञा विद्यन्ते येषां ते संज्ञिनः पंचेडियाणि येषां ते पंचेडि
 याः करणपर्याप्त्या पर्याप्तिकाएषां च मध्ये कश्चिदेकः पङ्जीवनिकायान् प्रतीत्यैवंचूतां प्र
 तिज्ञां नियमं कुर्यात् । तद्यथा । पट्सु जीवनिकायेषु मध्ये पृथिवीकायेनैवैकेन बाहुका
 शिजोपलजवणादिस्वरूपेण कृत्यं कार्यं कुर्या । सचैवं कृतप्रतिज्ञस्तेन तस्मिन् तस्मात्तं
 वा करोति कारयतिच शेषकायेभ्योऽहं विनिवृत्तस्तस्यच कृतनियमस्यैवंचूतो नवत्यथ्यव
 सायः । तद्यथैवं खल्वहं पृथिवीकायेन कृत्यं करोमि कारयामिच तस्यच सामान्यकृत
 प्रतिज्ञस्य विज्ञेयानिसंधिनैव नवति । तद्यथा । अमुना कृत्तेनामुना श्वेतेन पृथिवी
 कायेन कार्यं करोति कारयतिच सतस्मात्पृथिवीकायादनिवृत्तोऽप्रतिहृतप्रत्याख्यातपा
 पकर्मा नवति । तत्र खननस्थाननिपीदनत्वग्वर्तनोच्चारप्रश्रवणादिकरणक्रियासन्नावा
 देवमपूतेजोवायुवनस्पतिष्वपि वाच्यं । तत्रापूकायेन स्नानपानावगाहनर्जामोपकरण
 धावनादिषु प्रयोगस्तेजःकायेनापि पचनपाचनप्रकाशनादिषु वायुनापि व्यंजनतालवृते
 त्यादिव्यापारादिषु प्रयोजनं वनस्पतिनापि कंदमूलपुष्पफलपत्रत्वक्शाखाद्युपयोगएवं विक्र
 लेंडियपंचेडियेष्वप्यायोज्यमिति । तथैकः कश्चित् पट्सुपि जीवनिकायेषु अविरतोसं
 यतत्वाच्च तैरसौ कार्यं सावद्यानुष्ठानं स्वयं करोति कारयतिच परैस्तस्यच कचिदपि निवृत्ते
 रक्षावादेवंचूतोध्यवसायो नवति । तद्यथैवं खल्वहं पङ्क्तिरपि जीवनिकायैः सामान्येन क
 त्यं करोमि न पुनस्तद्विज्ञेयप्रतिज्ञेति । सच तेषु पट्सुपि जीवनिकायेष्वसंयतोऽप्रतिहृतप्र
 त्याख्यातपापकर्मा नवत्येवं मृपावादेपि वाच्यं । तद्यथेदं मया वक्तव्यमीदृगंचूतं तु न वक्तव्यं
 सच तस्मान्मृपावादादनिवृत्तत्वादसंयतो नवति । तथा दत्तादानमप्याश्रित्य वक्तव्यं । त
 द्यथेदं मया दत्तादानं ग्राह्यमिदंतु न ग्राह्यमित्येवं मैथुनपरिग्रहेष्वपीति । तथा क्रोधमान
 मायालोभेष्वपि स्वयमन्यूह्य वाच्यं । तदेवमसौ हिंसादीन्यकुर्वन्नप्यविरतत्वात्तत्प्रत्ययिकं
 कर्म चिनोतीत्येवं देशकालस्वभावविप्रकृष्टेष्वपि जंतुष्वमित्रचूतोसौ नवति तत्प्रत्ययिकं
 च कर्म चिनोतीति सोयं संज्ञिदृष्टांतोऽनिहितः । सच कदाचिदेकमेव पृथिवीकायं व्यापाद
 यति शेषेषु निवृत्तः कदाचिद्वावेवं त्रिकादिकाः संयोगान्णनीयायावत्सर्वानपि व्यापा
 दयतीति । सचैवं सर्वेषां व्यापादकत्वे न व्यवस्थाप्यते सर्वविषयारंजप्रवृत्तेस्तत्प्रवृत्तिरपि
 तदनिवृत्तेः । यथा कश्चिद्ग्रामघातादौ प्रवृत्तोयद्यपिच न तेन विवक्षितकाले केचन पुरुषा
 दृष्टास्तथाप्यसौ तत्प्रवृत्तिनिवृत्तेरक्षावात्तद्योग्यतया तद्घातकस्त्युच्यते इत्येवं दार्ष्टीति
 केप्यायोज्यम् ॥ ८ ॥

इ एक पुरुष ठजीव निकायें करीने कार्य पोतें करे, बीजा पासें करावे, ते पुरुष ठजीव निकायने विषे अविरति असंयति केहेवाय. ए आलावानो बीजो अर्थे पूर्वना आलावा मां लखाइ गयोढे, माटें आंहीं लख्यो नथी. ए रीतें जे प्राणी प्राणातिपातथी मांमीने यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य पर्यंत अढारे पापस्थानकने विषे असंयति अविरति तथा पञ्चकाणें करीने जेणे पापकर्म हूण्यो नथी एम अविरतिने जावें होय, तेने स्वप्नां तरें अणदीतुं पण पापकर्म बंधाय, लागे. एम निश्चं श्री जगवंतें कह्युंढे, एटले सङ्गीयानो दृष्टांत कह्यो ॥ ७ ॥

॥ टीपिका—एवं सति न सर्वविषयं प्रत्याख्यानं युज्यते । ये जीवाहिंसादिविषयप्राप्ताः स्युस्तेषामेव प्रत्याख्यानं क्रियते इति परेणोक्ते आचार्यआह । (तल्लखल्लित्यादि) यद्यपि सर्वजीवेषु हिंसापरिणामोत्पद्यते तथाप्यविरतिसङ्गावात्तद्विषयः कर्मबंधो नवत्येव । अत्र दृष्टांत इयमाह । संज्ञिदृष्टांतोऽसंज्ञिदृष्टांतश्च । कोयं संज्ञिदृष्टांतः ? । ये इमे संज्ञिपंचेंद्रियास्तेषां मध्ये कश्चिदेकः षड्जीवनिकायान् प्रतीत्याश्रित्य एवं प्रतिज्ञां कुर्यात् । अहं पृथिवीकायेनैव एकेन कृत्यं करोमि कारयामि । सच एवं कृतप्रतिज्ञस्तेन तस्मात् तस्मिन् तंच करोति कारयतिच शेषकायेन्योनिवृत्तस्तस्य चैवंजुतोऽनिप्रायः । तद्यथा । अहं पृथिवीकायेन कृत्यं करोमि कारयामि एवं प्रतिज्ञायां कृतायां विशेषानिप्रायो न स्यात् यत् श्वेतेन कृत्तेनवा पृथिवीकायेन कृत्यं करोमि कारयामिच स तस्मात्पृथिवीकायादनिवृत्तोऽप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा नवति । एवमपूतैजोवायुवनस्पतिष्वपि वाच्यं । यथा कश्चिदपूकायादनिवृत्तः कश्चित्तेजस्कायादिति । शेषकायैस्तु व्यापारं करोति कश्चित् षट्सवपि जीवनिकायेषु अनिवृत्तोऽसंयतत्वात्तैः कार्यं करोति कारयति न पुनस्तद्विशेषप्रतिज्ञा एवं मृषावादेऽपि वाच्यं । यथा इदं मया वक्तव्यमनृतं इदं न वक्तव्यं सच तस्मान्मृषावादादनिवृत्तत्वादसंयतः स्यात् तथा इदमदत्तं मया ग्राह्यं इदंतु न ग्राह्यं । एवं नैद्युनपरिग्रहेष्वपि वाच्यं । तथा क्रोधमानमायालोभेष्वपि स्वयं विचार्य वाच्यं । तदेवमसौ हिंसादीन्यकुर्वन्नपि अविरतत्वात्तत्प्रत्ययिकं कर्म बध्नाति । ततोदेशकालस्वभावविप्रकृष्टेष्वपि जीवेषु अमित्रजुतोऽसौ स्यात् । यथा कश्चिद्ग्रामघातादौ प्रवृत्तः । यद्यपि तेन केचिन्नरान् दृष्टास्तथापि तद्घातनिवृत्तेरज्ञावाद्योग्यतया तद्घातकस्त्युच्यते । एवं अविरतेः कर्मबंधोऽज्ञेयः ॥ ७ ॥

॥ टीका—एवं व्यवस्थिते न सर्व विषयं प्रत्याख्यानं युज्यते इत्येवं प्रतिपादिते परेण सत्याचार्यआह । (तल्लखल्लुजगवयाइत्यादि) यद्यपि सर्वेष्वपि देशकालस्वभावविप्र

पस्थानकने नथी करता, तो पण तेने विषे अविरतिपणा थकी ते असंझी जीवोने कर्म लागेठे (इच्छेवजावणोचेवमणो के०) तथा यद्यपि ते असंझीया जीव मनना व्यापार रहित ठे, (णोचेववई के०) तथा वचनना व्यापार रहितठे, तथापि (पाणाणंजावसत्ताणं के०) सर्वप्राणीने यावत् सर्व सत्त्वने (डुखणत्ताए के०) दुःखने उपजाववे करी, (सोयणत्ताए के०) शोकने उपजाववे करी, (जूरणत्ताए के०) वयनी हानीने करवे करी, (तिप्पणत्ताए के०) मन वचन अने काया ए त्रयेथी पीडवे करी, (पिट्ठणत्ताए के०) यट्ठि मुट्ठिने प्रहारें करी, (परितप्पणत्ताए के०) वाहेर तथा अन्त्यंतरने पीडवे करी, एवा ए वा प्रकारें यद्यपि ते असंझीया जीव समस्त जीवोने दुःख नथी उपजावता, तथापि ते विरतिपणाने अज्ञावें सर्व जीवोने दुःखनुं उपजावनुं, शोक, जूरण, तिप्पण, पिट्ठण, यावत् वाह्य तथा अन्त्यंतरनुं पीडनुं वध वंधननुं करनुं इत्यादिक क्लेशयकी विज्ञेपें करी अनिवृत्त्याठे अविरति कहेवायठे ते विरतिपणाने अज्ञावें ते जीवो तत्प्रत्ययिक कर्मकरी वधायठे॥ए॥

॥ टीपिका—अथाऽसंझिदृष्टांतमाह । (सेकिंतमिति) ये इमेऽसंझिनस्तद्यथा पृथिवीका यायाव ढनस्पतिकायास्तथा पृष्ठाअप्येके त्रसाः यावत्संमूर्तिमपंचेंडियास्ते सर्वेप्यसंझिनो येषां न तर्कोविचारः न संज्ञा दीर्घकालसंबंधिनी न प्रज्ञा स्वबुद्धिकृता न मनोवग्रहादिमतिः न वाक् स्पष्टवर्णा तथा स्वयं करोमि अन्यैः कारयामि कुर्वतमनुजानामि इत्यनिप्रायोनास्तीति । तेऽसंझिनोवालाः सर्वेषां जीवानां घातनिवृत्तेरज्ञावाद्योग्यतया घातकाएव असत्यज्ञापकाअपि अविरतत्वात् छंदत्तग्राहिणोपि दध्यादिनक्षणात् तीव्रनपुंसकवेदोदया न्मैशुननिवृत्तेरज्ञावाच्च मैशुनप्रवृत्ताः परिग्रहवंतोपि अशनादेः स्थापनात् । एवं क्रोधमानमायालोक्षायावन्मिथ्यादर्शनसशब्दसंज्ञावश्च तेषां ज्ञेयः । ततश्च ते कर्मबंधकाः स्युः । तथा यद्यपि ते विशिष्टमनोवाग्व्यापाररहितास्तथापि सर्वजंतूनां (दुःखणत्ताएत्ति) दुःखोत्पादनतया शोचनतया शोकोत्पादनत्वेन जूरणं वयोहानिस्तत्कारणतया त्रिन्योमनोवाक्कायेभ्यः पातनं त्रिपातनं तज्ञावस्तथा (पिट्ठणयाए) मुट्ठिजोष्टादिभिः कुट्टनेन परितापनया बहिरंतश्च पीडया तेऽसंझिनोयद्यपि दूरस्थानां विषयगतानां जीवानां दुःखं नोत्पादयन्ति तथाप्यविरतत्वाद्दुःखशोचनादेरविरताः स्युस्ततश्च कर्मणा बध्यन्ते ॥ ए ॥

॥ टीका—संझिदृष्टांतानंतरमसंझिदृष्टांतः प्रागुपन्यस्तः सोऽधुना प्रतिपाद्यते । (सेकिंतं असन्निदिष्टंतेइत्यादि) संज्ञानं संज्ञा सा विद्यते येषां ते संझिनस्तत्प्रतिपेधादसंझिनोमनसोऽव्यतया अज्ञावात्तीव्राऽतीव्राध्यवसायविशेषरहिताः प्रसुप्तमत्तमूर्तितादिवदिति । ये इमे संझिनस्तद्यथा पृथिवीकायिकायाव ढनस्पतिकायिकास्तथा पृष्ठाअप्येके त्रसाः प्राणिनो विकर्षेण्डियायावत्संमूर्तिनः पंचेंडियास्ते सर्वेप्यसंझिनोयेषां न तत्कार्यविचारोमीमांसावि

से किंतं असन्निदिष्ठंते जेइमे असन्निणो पाणा तं पुढवीकाइया जाव वणस्स इकाइया ठठावेगइया तसा पाणा जेसिं णो तक्काइवा सन्नातिवा पन्नातिवा मणातिवां वईवा सयंवा करणाए अन्नेहिंवा कारावंतए करंतंवा समणुजा णित्तए तेविणं बाले सवेसिं पाणाणं जाव सवेसिं सत्ताणं दियावा राउंवा सु तेवा जागरमाणेवा अमित्तनूतमिह्वासंठिया निच्चं पसढविउवातचित्तदंमा तं पाणाइवा ते जाव मिह्वादंसणसल्ले इच्चेव जाव णो चेवमणो णो चेववई पाणा णं जाव सत्ताणं डुक्कणत्ताए सोयणत्ताए जूरणत्ताए तिप्पणत्ताए पिट्ठणत्ताए परितप्पणत्ताए ते डुक्कणसोयणजावपरितप्पणवहबंधणपरिकिलेसाउ अप्प डिविरया जवंति ॥ ९ ॥

अर्थ—(सेकिंतंअसन्निदिष्ठंते के०) हवें असंझियानो दृष्टांत कयो ? ते कहेढे. (जेइ मेअसन्निणोपाणा के०) जे ए असंझी प्राणीउंढे (तं के०) ते कहेढे. (पुढवीकाइया के०) पृथिवीकायिक, (जाववणस्सइकाइया के०) यावत् वनस्पतिकाय पर्यंत, ए पांच स्थावर जाणवा. (ठठावेगइयातसापाणा के०) तथा ठठा, कोइ एक त्रस प्राणीउं पण असंझी ठे (जेसिंणोतक्काइवा के०) जेने तर्क नथी तर्क एटले ए स्तंजठे के, पुरुषठे ए आ गल शुंढे ! एवो जाव जेने न उपजे, एटले सारुं करवुं देखीने कहेके, आ रुडूं करेढे एवो जाव जेने नथी, (सन्नातिवा के०) तथा संज्ञा ते जे पूर्वदृष्टनुं उजखवुं ते जेनें नथी (पन्नातिवा के०) तथा जेनें प्रज्ञा एटले बुद्धि नथी, (मणातिवा के०) तथा जेनें मन नथी, (वईवा के०) तथा जेनें वचन नथी, (सयंवाकरणाए के०) तथा जेने पो तें कार्य करवुं नथी, अथवा (अन्नेहिंवाकारावंतए के०) बीजा पासें कार्य कराववुं नथी, (करंतंवासमणुजाणित्तए के०) तथा बीजो कोइ कार्य करतो होय तेने देखीने कहेके, ए रुडूं करेढे. एम कहीने तेने अनुमोदन आपवुं एवो जाव जेनें नथी, (तेवि णंबाले के०) ते असंझी बाल अज्ञानी जीव, (सवेसिंपाणाणं के०) सर्व प्राणीनो (जा वसवेसिंसत्ताणंके०) यावत् सर्वसत्त्वनो (दियावाराउंवासुत्तेवाजागरमाणेवा के०) दिवसें रात्रे, सुता, जागता, (अमित्तनूत के०) जीवोनो अमित्तनूत शत्रुसमानं बोजियें. कारणके, तेनें तेनुं विरति पणुं नथी. (मिह्वासंठिया के०) ते मिथ्यात्व संस्थित (निच्चंपसढविउवात चित्तदंमा के०) निरंतर शठ एटले परमार्थ नथी जाणता, तथा प्राणघातने विपे जेनुं चि त्ठे, तथा प्राणीउंढे दंमना करनार, (तं के०) ते कहेढे. (पाणाइवातेजावमिह्वादंसण सल्ले के०) प्राणातिपात मृपावादादिकथी यावत् मिथ्यादर्शन शक्य पर्यंत ए अठार पा.

कायं संकमंति सन्निकायाउवा असन्निकायं संकमंति सन्निकायाउवा स
न्निकायं संकमंति असन्निकायाउवा असन्निकायं संकमंति जे एए सन्नि
वा असन्निवा सवे ते मिठायारा निच्चं पसढविउवायचित्तदंमा तं पाणा
तिवाए जाव मिठादंसणसल्ले एवं खलु जगवया अस्काए असंजए अ
विरए अपडिहयप्पच्चस्कायपावकम्मे सकिरिए असंवुमे एगंतदंमे ए
गंतवाले एगंतसुत्ते से वाले अवियारमणवयकायवक्के सुविणमवि ए प
सइ पावेयसे कम्मे कज्झइ ॥ १० ॥

अर्थ—(इतिखलुसेअसन्निणोविसत्ता के०) एणी परें निश्चें ते पृथिवीकायादिक असंझी
जीव ठता पण (अहोनिसिंपाणातिवाए के०) रात्री दिवस प्राणातिपातने विपे, (उवरका
इज्झंति के०) कहियें, एटले तेने प्राणातिपातनुं कर्म लागे, एम बोलियें. (जावअहोनि
सिंपरिगहउवरकाइज्झंति के०) यावत् रात्री दिवस परिग्रहने विपे प्रवर्त्तता बोलियें, क
हियें (जावमिठादंसणसल्लेउवरकाइज्झंति के०) यावत् मिथ्यादर्शन शक्यने विपे प्रवर्त्तता
कहियें, माटें असंझियाने पण पापकर्मनो उपाख्यान विरतिने अजावें कहियें. हवे शिष्य
पूठे ठे के, एवंजुतएटले वेदांतवादी एम कहे ठे के, जे पुरुषठे ते पुरुष पणुंज पामे, अने
जे पशु होय ते पशु पणुंज पामे, तेम आर्हां जैनशासनने विपे पण जे संझिया ते संझी
पणुंज पामे अने जे असंझीया ते असंझी पणुंज पामे ठे. किंवा बीजी कोइ रीतें ठे? ते
कहो. एम पूठे ठते शिष्य प्रत्ये आचार्य कहेठे. (सवजोणियाविखलुसत्तासन्निणोदुज्झा
के०) निश्चें सर्वयोनिक सत्त्व एटले जीव संझिया पणे होइने (असन्निणोहोंति के०)
असंझिया पण होय, (असन्निणोदुज्झासन्निणोहोंति के०) असंझिया होइने संझिया होय
(होच्चासन्नीअडवाअसन्नी के०) एम संझी अथवा असंझी होय एटले वेदांतवादिनो पक्क
निराधार थयो, तथा कोइ एक संझी पण तेज नवमां भूर्वादिकनी अवस्थायें असंझी थाय
एम एकज नवमांहें संझीया मांहेथी असंझीउ थाय, भूर्वाने अजावें ते वली संझीउ पण
थाय, जो एकज नवमां एमठे तो जन्मांतरनुं केवुंज शुं! जेम कोइ एक जागतो मनुष्य
निडाना उदय थकी सुतो थको वली निडाने अजावें जागतोज कहेवाय. ए दृष्टांत संझी
असंझी उपर जाएवो. (तल्लसेअविविचित्ता के०) त्यां ते जीवें पूर्वनुं कर्म जे बांधुंठे.
अथवा उदय आवुंठे तेने पृथक् अणकीधे, तथा (अविधूणित्ता के०) अण खपावे, तथा
(असंमुत्तिताके०) अणठेदे, (अणणुतावित्ता के०) अण तपावे, थके (असन्निकाया
उवासन्निकायंसंकमंति के०) पहेलो जंग, असंझिकाय थकी संझिकायें संक्रमे. (स

शिष्टविमर्शो विद्यते यथा कस्यचित्संज्ञिनो मंदमंदप्रकाशे स्थाणुपुरुषोचिते देशे किमयं स्थाणुरुत पुरुष इत्येवमात्मकजहस्तर्कः संजवति नैवं तेषामसंज्ञिनां तर्काः संजवन्तीति । तथा संज्ञानं संज्ञा पूर्वोपलब्धार्थतदुत्तरकालपर्यालोचना तथा प्रज्ञानं प्रज्ञा स्वबुध्योत्प्रेक्षणं, स एवायमित्येवं नूतं प्रज्ञानं च तथा मननं मनोमतिरित्यर्थः । सा चावग्रहादिरूपा तथा प्रस्पष्टवर्णा वाक् । सा च न विद्यते तेषामिति । यद्यपि च द्विंदियादीनां जिह्वेद्विद्यगन्तवि वरादिकमस्ति तथापि न तेषां प्रस्पष्टवर्णत्वं । तथा न चैषां पापं हिंसादिकं करोमि कारया मीत्येवं नूताध्यवसायपूर्विकामतिस्तथा स्वयं करोम्यन्यैर्वा कारयामीत्येवं नूतोध्यवसायो न विद्यते तेषां । तदेवं तेप्यसंज्ञिनो बालवद्वाजाः सर्वेषां प्राणिनां घातनिवृत्तेरनावात्तद्योग्यतया घातका व्यापादकाः । तथाहि । द्विंदियादयः परोपघाते प्रवर्तते एव तन्न कृणादिना अनृतनापणमपि विद्यते तेषामविरतत्वात् केवलं कर्मपरतंत्राणां वागनावस्तथाऽदत्तादानमपि तेषामस्त्येव दध्यादिन कृणात्तथेदमस्मदीयमिदं च पारक्यमित्येवं नूतविचारानावाच्चेति । तथा तीव्रनपुंसकवेदोदयान्मैथुनाविरतेश्च मैथुनसंज्ञावोपि तथाशनादेः स्थापनात्परिग्रहसंज्ञावोपीत्येवं क्रोधमानमायालोनायावन्मिथ्यादर्शनशल्यसंज्ञावश्च तेषामवगंतव्यस्तंज्ञावाच्च ते दिवा रात्रौ वा सुप्ता जाग्रदवस्थावा नित्यं प्रशुभ्यतिपातचित्तदं मानवन्ति । तदेव दर्शयितुमाह । (तंजहा इत्यादि) तेह्यसंज्ञिनः क्वचिदपि निवृत्तेरनावात्तत्प्रत्ययिककर्मबंधोपेतानवन्ति । तद्यथा । प्राणातिपातयावन्मिथ्यादर्शनशल्यवन्तो नवन्ति । तद्वत्तथा च यद्यपि वैशिष्ट्यमनोवाग्व्यापाररहितास्तथापि सर्वेषां प्राणिनां दुःखोत्पादनतया तथा शोचनतया शोकोत्पादनत्वेन तथा जूरणतया जूरणं वयोहानिरूपं तत्करणशीलतया तथा त्रिन्योमनोवाक्कायेभ्यः पातनं त्रिपातनं तंज्ञावस्तथा यदिवा (तिप्पणयाएत्ति) परिवेदनतया तथा (पिट्टणया) मुष्टिलोष्टप्रहारेण परितापनतया बहिरंतश्च पीडया ते चासंज्ञिनोपि यद्यपि देशकाले स्वनावविप्रकृतानां न सर्वेषां दुःखं समुत्पादयन्ति तथापि विरतेरनावात्तद्योग्यतया दुःखपरितापक्लेशादेरप्रतिविरतानवन्ति तत्संज्ञावाच्च तत्प्रत्ययिकेन कर्मणा बध्यन्ते ॥ ए ॥

इति खलु से असन्निणोवि सत्ता अहोनिंसि पाणातिवाए उवस्काइज्जंति जाव अहोनिंसि परिग्गह उवस्काइज्जंति जाव मिठादंसणसल्ले उवस्काइज्जंति एवं नूतवादी सबजोणियावि खलु सत्ता सन्निणो हुक्का असन्निणो होंति असन्निणो हुक्का सन्निणो होंति होच्चा सन्नी अडवा असन्नी तव से अविवि चित्ता अविधूणिता असंमुत्तिता अणणुतावित्ता असन्निकायाउवा सन्नि

कारयितुं न कुर्वन्तमनुमंतुं वा प्रवृत्तिरस्ति । ते चाऽहर्निशममित्रनृतामिथ्यासंस्थितानित्यं
 प्रशव्यतिपातचित्तदंष्ट्राः खोत्पादनतया यावत्परितापनपरिक्लेशादरप्रतिविरताश्च संज्ञिनो
 पि संतोऽहर्निशं सर्वकालमेव प्राणातिपाते कर्तव्ये तद्योग्यतया तदसंप्राप्तावपि ग्रामघा
 तकवहुपारव्याप्यते यावन्मिथ्यादर्शनशब्दउपारव्याप्यत इति । उपारव्याप्यं वा संज्ञिनोपि ।
 योग्यतया पापकर्मानिवृत्तेरित्यभिप्रायः । तदेवं दर्शिते दृष्टान्तद्वये तत्प्रतिबद्धमेवार्थेणैवं
 प्रतिपादयितुं चोद्यं क्रियते । तद्यथा । किमेते सत्त्वाः संज्ञिनश्च नव्यान्व्यत्ववन्नियतरूपा
 एवाहोस्वित्संज्ञिनो नूत्वाऽसंज्ञित्वं प्रतिपद्यन्ते । असंज्ञिनोपि संज्ञित्वमित्येवं चादिते सत्या
 हाचार्यः (सब्रजोण्याविखलु इत्यादि) यद्विवा संत्येवं नूतावेदांतवादिनो य एवं प्रतिपादयन्ति
 पुरुषः पुरुषत्वमश्रुते पशुरपि पशुत्वमिति । तदत्रापि संज्ञिनः संज्ञिन एव न विप्यंत्यसंज्ञिनो
 प्यसंज्ञिन इति । तन्मतव्यवहेदार्थमाह । (सब्रजोण्यावीत्यादि) यद्विवा किं संज्ञिनोऽसंज्ञि
 कर्मबंधं प्राक्तने सत्येव कर्मणि कुर्वन्ति किंवा नेत्येवमसंज्ञिनोपि संज्ञिकर्मबंधं प्राक्तने स
 त्येव कुर्वन्त्याहोस्विनेत्येतदाशङ्क्याह । (सब्रजोण्यावीत्यादि) सर्वायोनयोपेयां ते सर्वयो
 नयः संवृतविवृतो नयशीतोष्णजयसञ्चित्ताऽचित्तो नयरूपा योनय इत्यर्थः । ते च नारकतिर्यङ्
 नरामरा अपिशब्दादिशिष्टैकयोनयोपि । खल्विति विशेषणे । एतद्विशिनष्टि । तज्जन्मापे
 क्क्या सर्वयोनयोपि सत्त्वाः पर्याप्त्यपेक्षया यावन्मनःपर्याप्तिर्न निष्पद्यते तावदसंज्ञिनः
 करणतः संतः पश्चात्संज्ञिनो न वन्त्येकस्मिन्नेव जन्मन्यन्यजन्मापेक्षया त्वेकेंद्रियादयो
 पि संतः पश्चान्मनुष्यादयोनवन्तीति । तथानूतकर्मपरिणामात् पुनर्नव्यान्व्यत्ववन्न व्यव
 स्थानियमोनव्यान्व्यत्वे हि न कर्मायते अतो नानयोर्व्यभिचारः । ये पुनः कर्मवशगा
 स्ते संज्ञिनो नूत्वाऽसंज्ञिनो न वन्त्यसंज्ञिनश्च नूत्वा संज्ञिन इति वेदांतवादिसमतस्य प्रत्यक्षेणैव
 व्यभिचारः समुपलभ्यते । तद्यथा । संज्ञयपि कश्चिन्मूर्ताद्यवस्थायामसंज्ञित्वं प्रतिपद्यते
 तदपगमे तु पुनः संज्ञित्वमिति जन्मांतरे तु सुतरां व्यभिचार इति । तदेवं संज्ञयसंज्ञिनोः
 कर्मपरतंत्रत्वादन्योन्यानुगतिरविरुद्धा । यथा प्रतिबुद्धो निद्रोदयात्स्वपिति सुप्तश्च प्रति
 बुध्यते इत्येवं स्वापप्रतिबोधयोरन्योन्यानुगमनमेवमिहापीति । तत्र प्राक्तनं कर्म यदुदीर्णं
 यच्च बद्धमास्ते तस्मिन् सत्येव तदविविच्याष्टयकृत्य तथाऽविधूयाऽसंभुद्धियाऽननुता
 प्यते चाविविच्यादयश्चत्वारोप्येकार्थिका अवस्थाविशेषं चाश्रित्य जेदेन व्याख्यातव्याः ।
 तदेवमपरित्यक्तप्राक्तनकर्मणोऽसंज्ञिकायात्संज्ञिकायं संक्रामन्ति तथा संज्ञिकायादसंज्ञिकाय
 मिति । तथा नारकाः सावशेषकर्माण एव नरकादुद्धृत्य प्रतनुवेदनेषु तिर्यक्कूटपद्यन्ते एवं दे
 वा अपि प्रायशस्तकर्मशेषतया शुनस्थानेषूपपद्यन्ते इत्यवगंतव्यं । अत्र चतुर्नैकसंज्ञवं सूत्रे
 णैव दर्शयति । सांप्रतमध्ययनार्थमुपसंजिवृद्धुः प्राक् प्रतिपन्नमर्थं निगमयन्नाह । (जेए
 ते सत्यादि) ये एते सर्वा निरपि पर्याप्तिनिः पर्याप्ताः लब्ध्या करणेन च द्विकलाश्चापर्या

न्निकायाउवाअसन्निकायंसंकमंतिके०) बीजो जंग, संज्ञिकाय थकी असंज्ञिकायें संक्रमे,
(सन्निकायाउवासन्निकायंसंकमंति के०) त्रीजो जंग, संज्ञिकाय थकी संज्ञिकायें संक्रमे.
(असन्निकायाउवाअसन्निकायंसंकमंति के०) चोथो जंग, असंज्ञिकाय थकी असंज्ञिका
यें संक्रमे, एवं चतुर्जंग जाणवा. (जेएएसन्निवाअसन्निवा के०) जे ए संज्ञिया अथवा
असंज्ञीया ठे (सवेतेमिज्ञायारा के०) ए सर्व अपञ्चस्काणीने जावें मिथ्याचार वाला
जाणवा. ते सर्व जीवने विषे नित्य अत्यंत शठ एटले मूर्ख पणु ठता प्राणीघातने विषे
जेतु चित्तठे तथा प्राणिउने दंमना करनार केवाय. यावत् मिथ्यादर्शन शक्य पर्यंत अ
ठारे पापस्थानकना करनार ते केवाय. ए रीतें जगवंत श्री महावीरदेवें कहुंके जे असंयति
अविरति अप्रतिहत प्रत्याख्यान पापकर्म वाला, तथा सक्रिय असंवर एकांत दंमना
करनारा, एकांत बाल, एकांत सुता कह्या. ते बाल अविचारित मन वचन अने कायाना
परिणाम वाला ठतां जे पापकर्म स्वप्नांतरें पण न देखे, तेनुं पण कर्म तेने लागे ॥१०॥

॥ दीपिका—इति अमुना प्रकारेण । खलु वाक्यालंकारे । ते पृथ्वीकायादयोऽसंज्ञिनः
संतोऽहर्निशं प्राणातिपाते कर्तव्ये तद्योग्यतया तदसंप्राप्तावपि ग्रामघातकवडुपाख्यायंते
यावन्मिथ्यादर्शनशक्ये उपाख्यायंते।तेच कर्मवशात्सर्वयोनिकाअपि जीवाः पर्याप्त्यपेक्षया
यावन्मनःपर्याप्तिर्न निष्पद्यते तावत्करणतोऽसंज्ञिनः संतः पश्चात्संज्ञिनोऽनन्तयेकस्मि
न्नेव जन्मनि । अन्यजन्मनितु एकेंद्रियादयोपि मनुष्यादयः स्युः।परं नव्यान्व्यत्ववन्न नि
यमः । नव्यान्व्यत्वेहि न कर्मायत्ते अतो न तान्यां व्यनिचारः । ये पुनः कर्मवशगास्ते
पुनः संज्ञिनोऽनूत्वाऽन्यत्रासंज्ञिनः स्युः असंज्ञिनश्च नूत्वा संज्ञिन इति । तत्र यत्कर्म बद्धम
स्ति तस्मिन् सत्येव तदविविच्याष्टयक् कृत्याऽविधूयाऽसमुद्धिद्याऽननुताप्याएते चत्वारो
पि शब्दाएकार्थिकाः । तदेवमत्यक्तकर्माणोऽसंज्ञिकायात्संज्ञिकायं संक्रामंति संज्ञिकायाद्
संज्ञिकायंच संज्ञिकायात्संज्ञिकायं असंज्ञिकायादसंज्ञिकायंच । एवं चत्वारोऽनंगाः । उप
संहरन्नाह । (जेएतेजीवन्ति) ये एते पर्याप्ताअपर्याप्ताः संज्ञिनोऽसंज्ञिनोवा सर्वे ते
मिथ्याचाराअविरतत्वात् तथा सर्वधर्मेणु नित्यं प्रशठव्यतिपातचित्तदंमाः स्युरेवंनूताश्च प्रा
णातिपातादिषु सर्वेष्वप्याश्रव द्वारेणु वंर्तंत इति (एवंखलुत्ति) एवमुक्तनीत्या खलु निश्चि
तं जगवता आख्यातमित्यादिना पूर्वोक्तमनुवदति । यावत्पापं कर्म क्रियत इति ॥ १० ॥

॥ टीका—तदेवं विप्रकृष्टविषयमपि कर्मबंधं प्रदर्शयौपसंजिहीर्षुराह । (इतिखलुतेइत्या
दि) इति रूपप्रदर्शने।खलुशब्दोवाक्यालंकारे विशेषणे वा । किं विशिनष्टि । ये इमे पृथि
वीकायादयोऽसंज्ञिनः प्राणिनस्तेषां नतर्को, नसंज्ञा, नमनो, नवाक्, नस्वयं कर्तुं नान्येन

वणिकायहेउंपसुत्ता के०) त्यां संयत पणाने जावें जगवत् श्री वीतराग देवें ठ जीवनि काय कारण कह्याठे (तंजहा के०) ते कहेठे. (पुढवीकाइयाजावतसकाइया के०) पृथिवी कायथी मांझीने यावत् त्रसकाय पर्यंत ठे (सेजहाणामए के०) तेने जेम नाम एवो संजाव नायें (ममअस्सातं के०) मुजने अशाता उपजे ठे ते प्रमाणें दंमें करी हणतां यकां अस्थियें करी, मुष्टियें करी, पापाणें करी, कपाल एटले ठींकरीयें करी ताडता थका. यावत् उद्वेग करता थका, एटले जीव काया थकी रहित करता थका, एक रोम उखेड वा मात्रें करी पण हिंसाकारक दुःख तथा नय हुं वेडं. एरीते जाणवुं के, सर्व प्राणी यावत् सर्व सत्त्वने महारी पेठें दंमना प्रहारें करी, कपाल एटले ठींकरीयें करी आक्रोश करावता ताडता थका, अथवा हणता थका, तर्जनाकरता थका, यावत् उद्वेग करता थका, एक रोम मात्र उखेडवुं एवुं पण हिंसाकारी, कारण ते थकी ते जीवो पण दुःख अने नय एवुंज वेदे (एवंणञ्जा के०) एम जाणीने सर्वप्राणी यावत् सर्व सत्त्वने हणवा नहीं, यावत् उपडववा नहीं, ए प्राणीनो दया लहण धर्म, ते ध्रौव, नित्य, शाश्वतो, एवो चउद रज्ज्वात्मक लोक जाणीने आलोचीने पट्जीवनिकायरूप दुःख समुड्मां पड्यो ते पर जीवना दुःखना जाण, एवा खेदइ श्रीनगवंत तीर्थंकर देव तेणे नांप्यो ठे. (एवंसेनिरू के०) एवुं जाणीने ते साधु प्राणातिपात मृषावादादिक यावत् मिथ्यात्व दर्शन शक्य ए अठार पापस्थानक थकी निवृत्त्यो, तथा ते निह्नु दंत धावनें करी दंत प्रह्वाले नहीं एमज अंजन वमन विरेचनादिक्रिया न करे, धूपन एटले वस्त्रादिकनुं धूपन न करे (तंपिनआदते के०) एटलांवानां पोतें आदरे नहीं ते निह्नु चारित्रिउक्रिया रहित ठजीवनिकायनो अहिंसक तथा क्रोधरहित यावत् मान, माया, लोभ रहित उ पशांत एटले समाधिवंत परिनिवृत्त एवो ठतो होय तेनें निश्चें संयत विरति प्रतिहत पापकर्मी एटले पञ्चस्काणें करी पापकर्मने हणनार, क्रिया रहित संवृत्त, एकांत पंक्षित एम जगवंतें कह्योठे तिवेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाणवो ॥ ११ ॥ ए श्री सुयगडांग सूत्रना बीजा श्रुतस्कंधनें विषे प्रत्याख्यान क्रियानामा चोथा अध्ययननो संक्षेपार्थ वाजावबोध समाप्त थयो ॥ ११ ॥

॥ दीपिका—अथ संजातवैराग्यः शिष्यः प्रश्नं करोति (सेकिंकुवमित्यादि) अथ किं कुर्वन् किंवा कारयन् कथं वा संयतविरतप्रतिहतप्रत्याख्यानपापकर्मा जंतुः स्यात् ? । आचार्यआह । (तत्तखजुत्ति । तत्र संयतत्वसंज्ञावे । जगवता पट्जीवनिकायाहेतवः प्रज्ञताः । तद्यथा । पृथिवीकायाः यावत्त्रसकायाः । यथाऽविरतस्य पट्जीवनिकाया नरकादिगतिहेतुत्वेनोक्तास्तथा विरतस्य तएव मोक्षहेतवोभवन्ति । यदुक्तं । “जेजत्ति

सकाः अन्योन्यसंक्रमनाजः संज्ञिनोऽसंज्ञिनोवा सर्वेप्येते मिथ्याचाराद्यप्रत्याख्यानिन्वादि
त्यन्निप्रायः । तथा सर्वजीवेष्वपि नित्यं प्रशुभ्यतिपातचित्तदंमानवन्तीत्येवंनूताश्च प्राणा
तिपाताद्येषु सर्वेष्वप्याश्रवद्वारेषु वर्तन्तइति ॥ तदेवं व्यवस्थिते यत्तदुक्तं चोदकेन तद्य
थेहाविद्यमानाऽश्चुनयोगसंज्ञवे कथं पापं कर्म बध्यतइत्येतन्निराकृत्य विरतेरनावात्तद्योग्य
तया पापकर्मसंज्ञावं दर्शयति । (एवं खलुइत्यादि) एवमुक्तनीत्या । खल्ववधारणे ऽलं
कारे वा । नगवता तीर्थकृतेत्यादिना यत्प्राक् प्रतिज्ञातं तदनुवदति । यावत्पापं च
कर्म क्रियतइति ॥ १० ॥

चोदक से किंकुवं किंकारवं कहं संजयविरयपडिह्यपञ्चस्कायपावकम्मे
नवइ आचार्यआह तब खलु नगवया बस्तीवणिकायहेउं पसुत्ता
तं जहा पुढवीकाइया जाव तसकाइया से जहा एामए मम अस्सातं
मंमेणवा अढीणवा मुढीणवा लेलूणवा कवालेणवा आतोमिज्जमाण
स्सवा जाव उद्विस्समाणस्सवा जाव लोमुक्खणणमायमविहिंसकारं
हुक्कं नयं पडिसंवेदेमि इच्चेवं जाणं सवे पाणा जाव सवे सत्ता दंमेणवा
जाव कवालेणवा आतोमिज्जमाणेवा हम्ममाणेवा तज्जिस्समाणेवा ता
लिज्जमाणेवा जाव उद्विज्जमाणेवा जाव लोमुक्खणणमायमविहिंसा
कारं हुक्कं नयं पडिसंवेदेति एवं एच्चा सवे पाणा जाव सवे सत्ता न हंतवा
जाव ए उद्वेयवा एस धम्मे धुवे णिइए सासए समिच्चलोगं खेयन्नेहिं
पवेदिए एवं से निक्खू विरते पाणाइवायातो जाव मिच्चादंसणसत्त्वाउं से
निक्खू णो दंतपस्कालेणं दंतपस्कालेज्जा णो अंजणं णो वमणं णो धूव
णं तंपि न आदते से निक्खू अकिरिए अलूसए अकोहे जाव अलोच्चे
उवसंतं परिनिवुप्पे एस खलु नगवया अस्काए संजयविरयपडिह्य
पञ्चस्कायपावकम्मे अकिरिए संवुप्पे एगंतपंणियावि नवइ तिवेमि ॥
इति बीयसुयस्कंधस्स पञ्चस्काए किरियाणाम चउहं मज्झयणं सम्मत्तां ॥ ११ ॥

अर्थ--(चोदक के०) हवे वली शिष्य पूछे के हे नगवन् ! (सेकिंकुवंकिंकारवंकहंसंजय
के०) ते जीव केवां अनुष्ठान करतो, केवां अनुष्ठान करावतो, केवा प्रकारें संयत (विरय के०)
विरति (पडिह्यपञ्चस्कायपावकम्मेनवइ के०) प्रतिहत प्रत्याख्यान पापकर्मी होय,
ते कहो? एउं सांनलीने (आचार्याह के०) आचार्य बोल्या. (तबखलुनगवयाबज्जी

अथ पंचमाध्ययनप्रारंभः

हवे चोथा अध्ययनने विषे प्रत्याख्यान क्रिया कही, तेवा आचार वालानें सम्यक् कहेवाय, ते कारणमाटे अनाचारनो त्याग कर्गो अने आचार अंगीकार कर्गो; माटे आचार श्रुत, अथवा अनाचार श्रुत, एवे नामें पांचमुं अध्ययन कहियें तेंयें. ॥

आदाय वंजचरं च, आसुपन्ने इमं वडं ॥ अस्मि धम्मे अणायारं, नाय रेऊ कयाइवि ॥ १ ॥

अर्थे—(आदायवंजचरं के०) ब्रह्मचर्य ग्रहण करीतें, (आसुपन्नइमंवडं के०) आशुप्रज्ञ एटले विवेकी पुरुष, ए जे आगल कहेगो तंत्री वाणी एटले वचन एम न कहे के, आ जगत् शाश्वत ठे. इत्यादिक नकहे (अस्मिधम्मेअणायारं के०) ए धर्मने विषे प्रवर्ततो, अनाचार जे सावधानुष्ठानरूप, (नायरेऊकयाइवि के०) तेंनं क्यारे पण आचरे नही॥१॥

॥ टीपिका—अथ पंचमाध्ययनमारभ्यते तस्यानाचारवर्जनकथनादनाचारश्रुतमिति नाम । अथवा आचारप्रतिपादकत्वादाचारश्रुतमिति नाम । तस्येदं सूत्रं आदाय वंजचरमिति ब्रह्म सत्यानुष्ठानं चर्यते सेव्यते यस्मिन् तद्ब्रह्मचर्यं जैनैश्शासनं आदाय गृहीत्वा आशुप्रज्ञः पंथितः इमां वदयमाणां वाचं इदं जगत् शाश्वतमेवेत्यादिकां नाचरेन्न वदेत् तथास्मिन् धर्मे स्थितोऽनाचारं नाचरेत्कदाचिदपि ॥ १ ॥

॥ टीका—सांप्रतं पंचममारभ्यते । अस्य चायमनिसंबंधः । इहानंतराध्ययने प्रत्याख्यानक्रियोक्ता । सा चाचारसंबन्धवस्थितस्य सतो नवतीत्यतस्तदनंतरमाचारश्रुताध्ययनमभिधीयते । यदिवा नाचारपरिवर्जनेन सम्यक् प्रत्याख्यानमस्वजितं नवतीत्यतो नाचारश्रुताध्ययनमभिधीयते । यदिवा प्रत्याख्यानयुक्तः सन्नाचारवान् नवतीत्यतः प्रत्याख्यानक्रियानंतरमाचारश्रुताध्ययनं तत्प्रतिपक्षनूतमनाचारश्रुताध्ययनं वा प्रतिपाद्यतइत्यनेन संबन्धेनाऽऽयातस्यास्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि नवंति । तत्रोपक्रमांतर्गतो र्थाधिकारोयं । तद्यथा । अनाचारं प्रतिषिध्य साधूनामाचारः प्रतिपाद्यते । नाम निष्पन्नेतु निक्षेपे आचारश्रुतमिति द्विपदं नाम । तदनयोर्निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुदाह । “ एमं ववणाद्विए दवे जावेय होंति नायवा ॥ एमेवय सुत्तस्सा, निस्सेवो चउद्विहो होंति, ॥१॥ (एमंववणेत्यादि) तत्राचारोनाम स्थापना इव्यजावजेदनिन्नश्रुतुर्था इष्टव्यः । एवं श्रुतमपीति । तत्राचारश्रुतयोरन्यत्राभिहितयोर्लाववार्थमितिदेशं कुर्वन्नाह । “आचारसुयं नणियं,

यायहेऊ, जवस्सते चेव वत्तिया मोस्के ॥ गणणाईया लोया, दोएहवि पुष्पा जवे तुह्वाइति (सेजहत्ति) तद्यथा नाम ममासातं दुःखं दंभादिना नोद्यमानस्य पीड्यमानस्य जवति रोमोत्खननमात्रमपि दुःखमहं प्रतिसंवेदयामि अनुजवामि ततस्त्येवं जानीहि त्वं सर्वे पि जीवादंभादिना ताम्यमानादुःखिनः स्युः रोमोत्खननमात्रमपि दुःखमनुजवंति । एवं ज्ञात्वा सर्वे प्राणान हंतव्याः (एसधम्ममेत्ति) एषधर्मो ध्रुवोनित्यः परिणामानित्यतायाम पि सत्यां स्वरूपाच्यवनात्तथा सूर्योजतिरिव शश्वद्भवनात् शाश्वतः समेत्यावगम्य लोकं चतुर्दशरज्जुमितं खेदकैः सर्वकैः प्रवेदितः । तदेवं स जिह्मुर्निवृत्तः सर्वाश्रवेन्योदंतप्रह्वालनं न कुर्यात् न नेत्रांजनं न वमनविरेचनादि वस्त्रधूपनंच न आदत्ते स जिह्मुः क्रोधादिरहितोऽलूशकोऽहिंसकोयावदेकांतेन पंक्तितो जवतीति । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ११ ॥ इति सूत्रकृतांगदीपिकायां द्वितीयश्रुतस्कंधस्य चतुर्थाध्ययनं समाप्तम् ॥ ४ ॥

॥ टीका—तदेवमप्रत्याख्यानिनः कर्मसंजवात्तत्संजवाच्च नारकतिर्यङ्मरामरगतिलक्षणं संसारमवगम्य संजातवैराग्यश्चोदकआचार्यं प्रति प्रवणचेताः प्रश्नयितुमाह । (सेकिंकुव मित्यादि) अथ किमनुष्ठानं स्वतः कुर्वन् किंवा परं कारयन् कथंवा केन प्रकारेण संयत विरतप्रतिहतपापकर्मा जंतुर्नवति । संयतस्य हि विरतिसंज्ञावात्सावद्यक्रियानिवृत्तिस्तन्निवृत्तेश्च कृतकर्मसंचयानावस्तदनावाप्नरकादिगत्यनावस्त्येवं पृष्टे सत्याचार्यआह । (तन्नस्व लु इत्यादि) तत्र संयमसंज्ञावे पङ्जीवनिकाया जगवता हेतुत्वेनोपन्यस्ताः । यथा प्रत्याख्या नरहितस्य पङ्जीवनिकायाः संसारगतिनिबंधनत्वेनोपन्यस्ताएवं तएव प्रत्याख्यानिनोमो ह्वाय जवंतीति । तथा चोक्तं । “जेजेत्तियायहेऊ, जवस्सते चेव वत्तिया मोस्के ॥ गणणाईया लोगा, दोएहवि पुष्पा जवे तुह्वाइत्यादि” । इदमुक्तं जवति । यथात्मनोदंभाद्युपघाते दुःखमुत्पद्यते एवं सर्वेषामपि प्राणिनामित्यात्मोपमया तदुपघातान्निवर्तते एषधर्मः सर्वापा यत्राणलक्षणो ध्रुवोऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरस्वभावोनित्यइति परिणामानित्यतायामपि सत्यां रूपाच्यवनात् तथा आदिव्योजतिरिव शश्वद्भवनात् शाश्वतः परैः कचिदप्यस्वलितोयुक्ति संगतत्वादित्यनिप्रायोयमेवंजुतश्च धर्मः समेत्यावगम्य लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं खेदकैः सर्वकैः प्रवेदितस्तदेवं स जिह्मुर्निवृत्तश्च सर्वाश्रवद्वारेन्योदंतप्रह्वालनादिकाः क्रियाः कुर्वन् सावद्यक्रियायाश्च नावात्क्रियोऽक्रियत्वाच्च प्राणिनामलूषकोऽव्यापादकोयावदेकांतेनैवासे पंक्तितो जवति । इतिः परिसमाह्वये । ब्रवीमीति पूर्ववत् नयाः प्राग्वद्व्याख्येयाः ॥ ११ ॥ समाप्तं प्रत्याख्यानाख्यं चतुर्थमध्ययनमिति ॥ ४ ॥

वा एकांत अशाश्वत, (इतिदिष्टिनधारण के०) एवी दृष्टि धरे नहीं, एटले पंमित जन एवो पक्ष आदरे नहीं ॥ १ ॥

॥ दीपिका—(अणादीयमिति) अनादिकं जगत्प्रमाणः सांख्यानिप्रायेण परिज्ञाय अनवदग्रमनंतं च तन्मतएव ज्ञात्वा सर्वमिदं शाश्वतं बौद्धानिप्रायेणवाऽशाश्वतं इति दृष्टिं न धारयेत् एनं पक्षं नाश्रयेत् ॥ १ ॥

॥ टीका—तत्रानाचारं नाचरेदित्युक्तं । अनाचारश्च मौर्नींऽप्रवचनादपरोनिधीयते मौर्नींऽप्रवचनं तु मोक्षमार्गहेतुतया सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकं । सम्यग्दर्शनं तु तत्त्वार्थे अज्ञानरूपं । तत्त्वं तु जीवाजीवपुण्यपापाश्रवबंधसंवरनिर्जरामोक्षात्मकं तथा धर्मा धर्माकाशपुञ्जजीवकालात्मकं इयं नित्यानित्यस्वभावं सामान्यविशेषात्मकोऽनाद्यपर्यवसानश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकोलोकस्तत्त्वमिति । ज्ञानं तु मतिश्रुतावधिमतः पर्यायकेव लस्वरूपं पंचधा । चरित्रं, सामायिकं, वेदोपस्थापनीय, परिहारविशुद्धिय, मूढमसंपराय, यथारख्यातरूपं पंचथैव भूलांतरगुणनेदतोवा नैकथेत्येवं व्यवस्थिते मौर्नींऽप्रवचनेन कदाचिदनीदृशं जगदिति कृत्वाऽनाद्यपर्यवसाने लोके सति दर्शनाचारप्रतिपक्षनूतमनाचारं दर्शयितुकामआचार्योयथावस्थितलोकस्वरूपोद्घटनपूर्वकमाह (अणादीयमित्यादि) नास्य चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्य लोकस्य धर्माधर्मादिकस्यवा इव्यस्यादिः प्रथमोत्पत्तिर्विद्य तद्व्यतिरिक्तमेवंचूतं परिज्ञाय प्रमाणतः परिष्ठित्य तथानवदग्रमपर्यवसानंच परिज्ञायानयात्मकव्युदात्तेनैकनयदृष्ट्यावधारणात्मकं प्रत्ययमनाचारं दर्शयति शश्वन्नवतीति शोश्वतं नित्यं सांख्यानिप्रायेणाप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावं स्वदर्शनेचानुयायिनं सामान्यांशमवलंब्य धर्माधर्माकाशादिष्वनादित्वमपर्यवसानत्वं चोपलभ्य सर्वमिदं शाश्वतमित्येवंचूतां दृष्टिं नावधारयेदिति एवं पक्षं न समाश्रयेत् । तथा विशेषपक्षमाश्रित्य वर्तमाननारकान् समुत्सेत्स्यंतीत्येतच्च सूत्रमंगीकृत्य यत्तत्तत्सर्वमनित्यमित्येवंचूतबौद्धदर्शनानिप्रायेण च सर्वत्र शाश्वतमनित्यमित्येवंचूतांच दृष्टिं न धारयेदिति ॥ १ ॥

एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ए विज्झई ॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणाचारं तु जाणए ॥ ३ ॥

अर्थ—हवे एनुं कारण कहेते. सर्वलोक नित्यज ठे अथवा अनित्यज ठे, (एएहिंदो हिंठाणेहिं के०) ए वे स्थानकें करीनें (ववहारोणविज्झई के०) लोकनो व्यवहार न प्रवर्ते एटले था लोक, तथा परलोक-संबंधि कार्य जे प्रवृत्ति निवृत्ति लक्षण, एवो व्यव

वक्ष्येयवा सया अणायारा ॥ अबहुसुयस्स होक्का, विरहेणाइह जइयवे, ॥ १ ॥ (आचारसुयमि
त्यादि) आचारश्च श्रुतं च आचारश्रुतं । वंदैकवज्जावस्तुनयमपि जणितमुक्तं । तत्राचारः
कुल्लिकाचारकथायामनिहितः श्रुतं तु विनयश्रुते । नावार्थस्तु वर्जयितव्याः परिहार्याः सदा
सर्वकालं यावज्जीवं साधुरनाचारास्तांश्चाबहुश्रुतोऽगीतार्थो न सम्यक् जानातीत्यतस्तस्य
विराधना नवेत् । बहुशब्दोऽवधारणे । बहुश्रुतस्यैव विराधना न गीतार्थस्येत्यतोत्र सदा
चारे तत्परिज्ञाने च यतितव्यं । तथाहि । मार्गज्ञः पथिकः कुमार्गवर्जनेन नापथगामी न
वति न चोन्मार्गदोषैर्युज्यते एवमनाचारं वर्जयन्नाचारवान्नवति न चानाचारदोषैर्युज्य
तइत्यतस्तत्प्रतिषेधार्थमाह । एयस्स पडिसेहो, इहमक्षयणं मिहेति नायवा ॥ तोअणगार
सुयं इयि, होई नामंतु एयस्स ॥ ३ ॥ (एयस्सइत्यादि) एतस्यानाचारस्य सर्वदोषास्पदस्य दु
र्गतिगमनैकहेतोः प्रतिषेधो निराकरणं सदाचारप्रतिपत्त्यर्थमिहाध्ययने ज्ञातव्यः । सच पर
मार्थतोऽनगारकारणमिति । ततः । केषांचिन्मतेनैतस्याध्ययनस्याऽनगारश्रुतमित्येतन्नाम
नवतीति । गतो नाम निष्पन्नो निक्षेपस्तदनंतरं सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयि
तव्यं । तच्चेदं । (आदायबंनचेरमित्यादिश्लोकः) अस्य चानंतरपरंपरसूत्रैः संबन्धोवाच्य
स्तत्रानंतरसूत्रेण सहायमेकांतपंक्तितो नवति । कथमादाय ब्रह्मचर्यमिति । परंपरसूत्रसंब
धस्त्वयं बुध्येत । तथा त्रोटयेद्बन्धनं किंकृत्वेत्याह । आदाय ब्रह्मचर्यमित्येवमन्वैरपि सूत्रैः
संबन्धोवाच्योर्थस्त्वयं । आदाय गृहीत्वा किं तद्ब्रह्मचर्यं सत्यतपोनूतदयेंदियनिरोधलक्षणं
तच्चर्यतेऽनुष्ठीयते यस्मिन् तन्मौनीं प्रवचनं ब्रह्मचर्यमित्युच्यते । तदादायाऽऽशुप्रज्ञः पटुप्र
ज्ञः सदसद्विवेकज्ञश्च । क्त्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियासव्यपेक्षित्वात्तामाह । इमां समस्ताध्ययनेना
पि धीयमानां प्रत्यक्षासन्नूतां वाचं इदं शाश्वतमेवेत्यादिकां कदाचिदपि नाचरेन्नानिदध्यात्
तथाऽस्मिन्धर्मे सर्वज्ञप्रणीते व्यवस्थितः सन्नानाचारं सावद्यानुष्ठानरूपं न समाचरेन्न वि
दध्यादिति संबन्धः । यदिवाऽऽशुप्रज्ञः सर्वज्ञः प्रतिसमयं केवलज्ञानदर्शनोपयोगित्वात्तत्संबन्धि
नि धर्मे व्यवस्थितइमां वक्ष्यमाणां वाचमनाचारं च कदाचिदपि नाचरेदिति श्लोकार्थः ॥ १ ॥

अणादीयं परिन्नाय, अणवदग्गेति वा पुणो ॥ सासयमसासए वा, इ
ति दिंढि न धारए ॥ २ ॥

अर्थ—हवे आचार अने अनाचार देखाडवानी इच्छायें यथावस्थित लोकस्वरूप
प्रकटन पूर्वक कहेवे. (अणादीयंपरिन्नाय के०) ए चौद रज्ज्वात्मक लोक ते अनादि
एटले नथी जेनी आदि एटले आदि रहितवे, एवं जाणीनें (अणवदग्गेतिवापुणो के०)
वली जेनो अंत नथी, एवं जाणीनें, (सासयमसासएवा के०) एकांत शाश्वत, अथ

सिद्धिर्नै योग्य एवा सर्वजन्मजीव सिद्धिर्नै विषे जज्ञे एम करतां सर्व जन्मजीवनो विवेद यज्ञे. एतुं वचन विवेकी पुरुष न बोले, तथा (सवेपाणाद्यणेलिसा के०) सर्व प्राणी एटले सर्व जीव ते अणेलिसा एटले सरखा नयी तथा सरखात्रे तथा विलक्षणत्रे एतुं वचन पण विवेकी जन एकांतं न बोले, तथा (गंठिगाएनविस्तंतिके०) तथा सर्व प्राणी कर्म ग्रंथि सहित यज्ञे, एटले कर्मनी गांठ सहितज रहेज्ञे, एतुं पण एकांतं वचन न बोले, (सासयंतिवणोवए के०) तथा सर्वज्ञ शाश्वताज सर्वकाले हाज्ञे, पण कदापि काले विवे द नर्दांज पामे, एतुं वचन पण एकांतं बोले नहीं ॥४॥ (एएहिंदोहिंवाणेहिं के०) ए वे स्थानक जे तीर्थकर विवेद पामज्ञे, अथवा शाश्वताज रहेज्ञे, अथवा सर्व जन्म जीव सिद्धिर्नै पामज्ञे, अथवा सर्व जन्म जीव कर्म सहितज रहेज्ञे, ए वे स्थानक वे प्रकारना थयां एम कहेतुं, ते. (ववहारोणविद्धती के०) व्यवहार नयी एतुं जाणे. (एएहिंदोहिं वाणेहिं के०) ए वेहु स्थानकें करी, (अणाचारंतुजाणई के०) अनाचार जाणे, एटले दर्शनाचार आथी अनाचार कह्यो. ॥ ५ ॥

॥ टीपिका—(समुविहिंति) समुवेत्स्यंति उवेदं चास्यंति शास्त्रारोचन्याः सर्वजन्मनां मुक्तिगमनेन जन्मशून्यालोकः स्यादित्येवं नो वदेत् । तथा सर्वे प्राणाद्यनीदृशाविलक्षणाविलक्षणाएव न कथंचित्तेषां सादृश्यमस्तीत्यपि नो वदेत् । ग्रंथिकाः कर्मग्रंथोपेता एवं न विप्यंति सर्वे जीवा इत्यपि नो वदेत् । कोथेः ? । सर्वे प्राणिनः सेत्स्यंत्येव कर्मावृत्तावा न विप्यंतीत्येकमपि पक्षमेकांतेन न वदेत् तथा शाश्वतास्तीर्थकृत इत्यपि न वदेत् ॥४॥ (एएहिंति) शास्त्रारः कथं चास्यंति शाश्वतावा न विप्यंतीति । यदिवा सर्वे प्राणाविलक्षणाः सदृशावा तथा ग्रंथिकसत्त्वाएव तद्वहितं वा जगदिति वा एवमनयोः स्थानयोर्व्यवहारो न विद्यते । इदं पक्षद्वयमपि न यदत इत्यर्थः । यतोऽनागतकालस्येव जन्मानामनंतत्वान्निरंतरं मुक्तिगमनेपि न जन्मशून्यं जगदिति । केचिज्जन्माद्यपि सामग्र्यज्ञानान्न सेत्स्यंति यथा प्रतिमायांग्रामपि दलिकं सामग्रीं विना प्रतिमारूपं न स्यादिति सर्वे जीवाद्यपि विचित्रकर्मसन्नावाहिसदृशाः कथंचित् उपयोगामूर्तत्वासंख्यप्रदेशत्वादियमैः सदृशाद्यपि । तथा सर्वेऽर्हंतः प्रवाहापेक्षया शाश्वताः एकैकापेक्षया अशाश्वताद्यपीति एतान्यां धान्यामेकांतस्थानान्यामनाचारं जानीयात् ॥ ५ ॥

॥ टीका—तथान्यमप्यनाचारं प्रतिपेक्षुकामायाह । (समुविहिंतीत्यादि) सम्यक् निर्विशेषतयात्सेत्स्यंत्युवेदं चास्यंति कथं प्राप्स्यंति सामस्त्येनोत्प्रावद्वयेन सेत्स्यंति वा सिद्धि चास्यंति । के ? ते शास्त्रारस्तीर्थकृतः सर्वज्ञास्तवासनप्रतिपन्नावा सर्वे निरवशयाः

हार प्रवर्त्ते नहीं. (एएहिंदोहिंठाणेहिंअणायारंतुजाणए के०) तथा ए वेदु स्थानके अ नाचार जाणवो, ए कारणे एकांत पद्ध आदरवो नहीं ॥ ३ ॥

॥ टीपिका—(एएहिंति) एतान्यां एकांतं नित्यं, एकांतमनित्यंचेति द्वान्यां स्थानान्यां व्यवहारो न विद्यते । एकांतनित्ये एकांतानित्येच वस्तुनि व्यवहारोव्यवस्था न घटत इत्यर्थः । तस्मादेतान्यां स्थानान्यां स्वीकृतान्यामनाचारं जानीयात् ॥ ३ ॥

॥ टीका—किमित्येकांतेन शाश्वतमशाश्वतं वाऽस्त्वित्येवंनूतां दृष्टिं न धारयेदित्याह । (एएहिंदोहिमित्यादि) सर्वं नित्यमेवानित्यमेव चैतान्यां द्वान्यां स्थानान्यामन्युपगम्य मानान्यामनयोर्वा पद्धयोर्व्यवहारं व्यवहारोलोकस्यैहिकामुष्मिकयोः कार्ययोः प्रवृत्ति निवृत्तिजह्णो न विद्यते । तथाह्यप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वजावं सर्वं नित्यमित्येवं न व्यवह्रीयते प्रत्यक्षेणैव नवपुराणादिजावेन प्रध्वंसाजावेन वा दर्शनात्तथैवच लोकस्य प्रवृत्तेरा मुष्मिकेपि नित्यत्वान्मनोबंधमोक्षाद्यजावेन दीक्षाद्यमनियमादिकमनर्थकमिति न व्यवह्रीयते । तथैकांतानित्यत्वेनापि न लोकोधनधान्यघटपटादिकमनागतजोगार्थं संगृहणीयात् तथा मुष्मिकेपि क्षणिकत्वादात्मनः प्रवृत्तिर्न स्यात् । तथाच दीक्षाविहारादिकमनर्थकं तस्मान्नित्यानित्यात्मकस्याद्वादे सर्वव्यवहारप्रवृत्तिरतएव तयोर्नित्यानित्ययोः स्थानयोरेकां तत्वेन समाश्रीयमाणयोरैहिकामुष्मिककार्यविध्वंसरूपमनाचारं मौनींङागमवात्यरूपं विजानीयात् । तुशब्दोविशेषणार्थः । कथंचिन्नित्यानित्ये वस्तुनि व्यवहारोयुज्यतइत्येत विंशिनष्टि । तथाहि सामान्यसमन्वयिनमंशमाश्रित्य स्यान्नित्यमिति नवति तथा विशेषांशं प्रतिक्षणमन्यथाच नवपुराणादिदर्शनतः स्यादनित्यइति नवति । तथोत्पादव्ययध्रौव्याणि चार्हदर्शनाश्रितानि व्यवहारानि नवति । तथा चोक्तं “घटमौलिसुवर्णार्थी, नाशोत्पादस्थितिः स्वयं ॥ शोकप्रमोदमाध्यस्थं, जनोयाति सहेतुक” मित्यादि । सदेवं नित्यानित्य पद्धयोर्व्यवहारो न विद्यते तथानयोरेवानाचारं विजानीयादिति स्थितं ॥ ३ ॥

समुच्चिंहिति सन्नारो, सवे पाणा अणेलिसा ॥ गंठिगावा न विस्संति, सासयंतिव णो वए ॥४॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, वव हारो ए विज्झइ ॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए ॥५॥

अर्थ—वली पण अनाचार, निषेधवानें इच्छतो ठतो कहेठे. (समुच्चिंहिति के०) सर्वथापि उद्देद पामशे एटले क्य अइ जाशे, अथवा सर्व सिद्धिने विपे जशे ते कोण जशे तोके (सन्नारो के०) तीर्थंकर सर्वइ, तथा जे तेना शासनमां प्रवर्त्ते ते सर्व

तयं तत्कथं तेषां ह्ययः युक्तिरप्यत्र संबधिशब्दावेतो । मुक्तिः संसारं विना न जवति संसारोपि न मुक्तिमंतरेण । ततश्च नव्योद्धेदे संसारस्याप्यजावः स्यादतोऽनिधीयते नाऽनयोर्व्यवहारोऽयुज्यतइति ॥ ५ ॥

जे केइ खुद्दगा पाणा, अडुवा संति महालया ॥ सरिसंतेहिंति वेरं
ति असरिसंतीय एो वदे ॥६॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहारो ए
विज्झई ॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारंतु जाणए ॥ ७ ॥

अर्थ—हवे चारित्राचार आश्री कहेले. (जेकेइखुद्दगापाणा के०) जे कोइ आ जगत् मां लघुप्राणी एटले सूक्ष्मजीवले. एटले पृथविकायथी मांमीने पंचेंडियपर्यंत सूक्ष्म जीवले, (अडुवासंतिमहालया के०) अथवा जे जीव महाकाय एटले महोटी कायावा लाळे, अंहीं न्हाणाजीव ते कुंशुआदिक, अने महोटा जीव ते हस्त्यादिक जाणवा. (सरिसंतेहिंतिवेरं के०) ए बेहुनो विनाश करवा थकी सरखुंज वैर होय, एवुं एकांते वचन न बोले (असरिसंतीयणोवदे के०) अथवा असरीखुं होय एटले सरखुं वैर न होय. एवुं वचन पण एकांतें न बोले कारणके, कर्मबंधनें विषे न्हाणा मोटानुं कांइ विशेष नथी किंतु? अध्यवसाय विशेष कर्म बंधले एवुं जाणे, अने बोले ॥६॥ ए बेहु स्थानक बोलतां व्यवहार प्रवर्ते नहीं, एवुं जाणे, तथा एवुं एकांतें बोलतां अनाचारले एम जाणे. ॥७॥

॥ दीपिका—(जेकेइत्यादि) ये केचित् कृष्णः प्राणिनएकेंडियर्द्धादियादयोऽल्पकायावा पंचेंडियाः । अथवा महालयामहाकायाः संति तेषां कृष्णाणां कुंश्वादीनां महतां हस्त्यादीनां च हनने सदृशं वैरं कर्मबंधस्तुल्यइत्येकांतेन नो वदेत् असदृशं वातद्घाते वैरं कर्मबंधइंदियज्ञानकायानां विचित्रत्वादित्यपि नो वदेत् । नहि वध्यवशात्कर्मबंधः किंतु? अध्यवसायवशात् तीव्राध्यवसायादल्पमपि सत्त्वं घ्नतोमहान् कर्मबंधः अकामस्यतु महाकायप्राणिहननेपि स्वल्पबंधइत्यर्थः ॥६॥ (एएहिंइति) एतान्यां तुल्यातुल्यविरूपान्यां स्थानान्यां व्यवहारो न विद्यते अध्यवसायस्यैव बंधाबंधहेतुत्वात् । एतान्यां धान्यां स्थानान्यां प्रवृत्तस्यानाचारं जानीयात् । तथाहि । नहि जीववधे हिंसा स्यात्तस्य नित्यत्वात् । यदुक्तं “पंचेंडियाणि त्रिविधं बलंच, उद्धासनिश्वासमथान्यदायुः ॥ प्राणादशैते जगवज्जिरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा” इति । किंच जावापेक्षएव कर्मबंधोयथा वैद्यस्य सम्यक् क्रियां कुर्वतोयद्यपि रोगी म्रियते तथापि न वैद्यस्य कर्मबंधोऽप्युद्धाध्यवसायाज्जावात् अन्यस्यतु सर्पबुद्ध्या रज्जुमपि घ्नतोनावदोषात्कर्मबंधः । यदागमः । उच्चाजियं मियाए, इरियासमि

सिद्धिगमनयोग्याजव्यास्ततश्चोद्भिन्नजव्यं जगत्स्यादिति शुष्कतर्कानिमानग्रहगृहीतां युक्तिं चानिदधति जीवसद्भावे सत्यप्यपूर्वोत्पादानावादनव्यस्य च सिद्धिगमनासंज्ञवात्कालस्य वाऽनन्त्यादनारतसिद्धिगमनसंज्ञवेन तद्यथोपपत्तेरपूर्वायाजावाद्भव्योद्भेदइत्येवं नो वदेत्तथा सर्वेपि प्राणिनोजंतवोऽनीदृशाविसदृशाः सदा परस्परलक्षणाएव न कथंचित्तेषां सादृश्यमस्तीत्येवमप्येकांतेन नो वदेत् । यदिवा सर्वेषां जव्यानां सिद्धिसद्भावे विशिष्टाः संसारेऽनीदृशाश्च जव्याएव जवेयुरित्येवं च नो वदेत् । युक्तिं चोत्तरत्र वक्ष्यति । तथा कर्मात्मकोऽग्रंथोऽप्येषां विद्यते ते ग्रंथिकाः सर्वेपि प्राणिनः कर्मग्रंथोपेताएव नविष्यंतीत्येवमपि नो वदेत् । इदमुक्तं नवति । सर्वेपि प्राणिनः सेत्स्यंतीत्येव कर्मावृतावा सर्वे नविष्यंतीत्येवमेकमपि पद्दमेकांतिकं नो वदेत् । यदिवा ग्रंथिकाइति ग्रंथिकसत्त्वानविष्यंतीति ग्रंथिजेदं कर्तुमसमर्थानविष्यंतीत्येवं च नो वदेत्तथा शाश्वताइति शास्तरः सदा सर्वकालं स्थायिनस्तीर्थकरान नविष्यंति न समुत्सेस्यंति नोद्भेदं यास्यंतीत्येवं नो वदेदिति ॥ ४ ॥ तदेवं दर्शनाचारनिषेधं बाहुमात्रेण प्रदर्श्याऽधुना युक्तिं दर्शयितुकामाह । (एएहिं इत्यादि) एतयोरनंतरोक्तयोर्द्वयोः स्थानयोः । तद्यथा । शास्तरः कृत्यं यास्यंतीति शाश्वतावा नविष्यंतीति । यदिवा सर्वे शास्तरस्तद्दर्शनप्रतिपन्नावा सेत्स्यंति शाश्वतावा नविष्यंति । यदिवा सर्वे प्राणिनोऽनीदृशाः विसदृशासदृशावा तथा ग्रंथिकसत्त्वास्तद्विहितावा नविष्यंतीत्येवमनयोः स्थानयोर्व्यवहरणं व्यवहारस्तदास्तित्वे युक्तेरनावान्न विद्यते । तथा हि । यत्तावदुक्तं सर्वेशास्तरः कृत्यं यास्यंतीत्येतदयुक्तं । कृत्यनिबन्धनस्य कर्मणोऽनावात्सिद्धानां कृत्यानावन नवस्थकेवव्यपेक्षयेदमनिधीयते तदप्यनुपपन्नं यतोनाद्यनंतानां केवलिना सद्भावात्प्रवाहापेक्षया तदनावाजावः । यदप्युक्तमपूर्वायाजावे सिद्धिगमनसद्भावेन च व्ययसद्भावाद्भव्यशून्यं जगत् स्वादित्येतदपि सिद्धांतपरमार्थावेदिनो वचनं । यतोऽनव्यशोराऽन्ते नविष्यत्कालस्यवानंत्यमुक्तं तच्चैवमुपपद्यते । यदि कृत्योन नवति सतिच तस्मिन्नात्यंतं न स्यान्नापि चावश्यं सर्वस्यापि नव्यस्य सिद्धिगमनेन नाव्यमित्यानन्त्याद्भव्यान तत् सामान्यजावाद्योग्यदलिकप्रतिमावत्तदनुपपत्तिरिति । तथा नापि शाश्वताएव नवस्थ केवलिनं शास्तृणां सिद्धिगमनसद्भावात्प्रवाहापेक्षया शाश्वतत्वमेवातः कथंचिद्वाश्वताः कथंचिदशाश्वताइति । तथा सर्वेपि प्राणिनोऽविचित्रकर्मसद्भावान्नानागतिजातिशरीरांगोपांगादिसमन्वितत्वादनीदृशाविसदृशास्तथोपयोगासंख्येयप्रदेशत्वामूर्तत्वादिनिर्धर्मैः कथंचित्सदृशास्तथोद्भिसितसदीर्यतया केचिद्भिन्नग्रंथोपरेच तथाविधपरिणामाजावाद्ग्रंथिकसत्त्वा एव नवंतीत्येवं व्यवस्थितेनैकांते नैकांतपक्षोनवतीति प्रतिपित्वस्तदेवमेतयोरेव द्वयोः स्थानयोरुक्तनीत्या नानाचारं विजानीयादिति स्थितं । अपिचागमेऽनंतानंतस्वप्युत्सर्पि एवसर्पिणीषु जव्यानामनंतजागएव सित्थ्यतीत्ययमर्थः प्रतिपाद्यते । यदा चैवंचूतं तदानं

अर्थ—हवे आहार आश्री आचार अनाचार कहेछे. (अहाकम्माणिजुंजंति के०) जे साधु आश्री ठए कायनुं मर्दन करी, वस्तु जे नोजन उपाश्रयादिक कीयां होय, एटजानो जे उ पन्नोग करे ते, (अस्समस्सेसकम्मुणा के०) परस्पर मांहोमांहे पोतानें कर्म, (उवलित्तेति जाणिक्का के०) उपलिप्त जाएवा. एवं पण वचन एकांतें न बोले, (अणुवलित्तेतिवापु णो के०) अथवा पोतानां कर्म करी अनुपलिप्त, एटले उपलिप्त न जाएवा, एवं पण वचन कांतें न बोले, कारणके, जे आधाकर्मिक आहार होय, तेनें पण श्रुतना उपदेशनें अर्थ शुद्ध एवो करीनें जमे तो ते कर्म करी लेपाय नहीं. अथवा मुजतो आहार होय, परंतु ते आहारनें आहारगृध्यापणो जमे तो, ते कर्म करी बंधायछे. एवं जाणीनिं, अनेकांत वचन बोले, पण एकांत वचन न बोले ॥७॥ ए वेहुस्थानकें करी व्यवहार न जाणे, अने ए वेहु स्थानकें करी अनाचार जाणे ॥ ए ॥

॥ टीपिका—(अहाकम्माणिजि) आधाकर्माणि ये जुंजतेऽन्योन्यं परस्परं तान्स्वकीये न कर्मणा उपलिप्तान्वा नो वदेत् अनुपलिप्तान्वा न वदेत् । आधाकर्माणि श्रुतोपदेशेन शुद्धमिति कृत्वा जुंजानस्य न बंधः श्रुतोपदेशं विनाऽहारगृध्याऽधाकर्म जुंजानस्यापितु बंधस्तस्मादाधाकर्मजोगे कर्मबंधः स्यान्न स्याद्वा इति वदेत् ॥ ७ ॥ (ए एहिंदोहिमिति) आधाकर्मजोगे कर्मबंधः स्यादेव न स्यादेवेति द्वान्यां स्थानान्यां व्यवहारो न विद्यते द्वान्यां स्थानान्यां स्वीकृतान्यामनाचारं जानीयात् ॥ ए ॥

॥ टीका—पुनश्चारित्रमधिकृत्याहारविषयानाचाराचारौ प्रतिपादयितुकामग्राह । (अ हाकम्माणीत्यादि) साधु प्रधानकारणमादायाश्रित्य कर्माण्याधाकर्माणि । तानितु वस्त्रजो जनवसत्यादीन्युच्यंते । एतान्याधाकर्माणि ये जुंजंते एतैरुपन्नोगं ये कुर्वन्त्यन्योन्यं परस्परं तान्स्वकीयेन कर्मणोपलिप्तान् विजानीयादित्येवं नो वदेत्तथाऽनुपलिप्तानितिवा नो वदेत् । एतदुक्तं नवति । आधाकर्माणि श्रुतोपदेशेन शुद्धमिति कृत्वा जुंजानः कर्मणा नो पलिप्यते तदाधाकर्मापन्नोगेनावश्यतया कर्मबंधो नवतीत्येवं नो वदेत्तथा श्रुतोपदेशमं तरेणाहारगृध्याऽधाकर्म जुंजानस्य तन्निमित्तकर्मबंधसदृशत्वासदृशत्वयोर्व्यवहरणं व्यवहारो निर्युक्तिकत्वान्न युज्यते । तथाहि । न वध्यस्य सदृशसदृशत्वयोर्व्यवहरणं व्यवहारो निर्युक्तिकत्वान्न युक्तसदृशत्वमतोऽनुलिप्तानपि नो वदेद्यथावस्थितमौनींशगमज्ञस्य त्वेवं युज्यते वक्तुमाधाकर्मापन्नोगे न स्यात्कर्मबंधः स्यान्नेति । यतउक्तं । “किंचित्तुद्धं कल्पमकल्पं वा स्यादकल्पमपि कल्पं ॥ पिप्पुः शय्या वस्त्रं पात्रं वा ज्ञेयजाद्यं वा” ॥१॥ तथान्यैरप्यभिहितं । उत्पद्येतहि सावस्था देशकालामयान्प्रति ॥ यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्कर्म कार्यंच

यस्स संकमघाए ॥ वावज्जिज्जकुलिंगी, । मरिज्जतज्जोगमासज्ज ॥ १ ॥ नयतस्स तन्निमि
त्तो, बंधेसुहमोविदेसिउ समए ॥ अणवज्जाउपउगेण, सव्वजावेणसोज्झा ॥ २ ॥ इत्यादि ॥ ७ ॥

॥ टीका—अधुना चारित्राचारमंगीकृत्याह ॥ (जेकेइइत्यादि) ये केचन क्लृप्ताः सत्त्वाः प्राणिन
एकेन्द्रियदीन्द्रियादयोऽव्यकायावा पंचेन्द्रियाश्च यवा महालयामहाकायाः संति विद्यन्ते तेषां
क्लृप्ताणामल्पकायानां कुंश्वादीनां महानालयः शरीरं येषां ते महालयाहस्त्यादयस्तेषां
च व्यापादने सदृशं वैरमिति वज्रकर्म विरोधलक्षणं वा वैरं सदृशं समानं तुल्यप्रदेशत्वात्सर्व
जंतूनामित्येवमेकांतेन नो वदेत्तथा विसदृशमसदृशं तद्व्यापत्तौ वैरं कर्मबंधोवा इन्द्रियवि
ज्ञानकायानां विसदृशत्वात् सत्यपि प्रदेशतुल्यत्वे न सदृशं वैरमित्येवमपि नो वदेत् । यदि हि
वध्यापेक्षएवकर्मबंधः स्यात्तत्तद्वशात्कर्मणोपि सादृश्यमसादृश्यं वा वक्तुं युज्यते । नच
तद्वशादेव वधोपि त्वव्यवसायवशादपि ततश्च तीव्राध्यवसायिनोऽल्पकायसत्त्वव्यापादने
पि महदैरमकामस्यतु महाकायसत्त्वव्यापादनेपि स्वल्पमिति ॥ ६ ॥ एतदेवसूत्रेणैव द
र्शयितुमाह ॥ (एएहिमित्यादि) आन्यामनंतरोक्तान्यां स्थानान्यामनयोर्वा स्थानयोरल्पका
यसत्त्वमहाकायव्यापादनापादितकर्मबंधसदृशत्वासदृशत्वयोर्व्यवहारणं व्यवहारो निर्युक्ति
कत्वान्न युज्यते । तथाहि । न वध्यस्य सदृशत्वमसदृशत्वं चैकमेव कर्मबंधस्य कारणमपितु
वधकस्य तीव्रजावोमंदजावोज्ञानजावोऽज्ञानजावोमहावीर्यत्वमल्पवीर्यत्वं चेत्येतदपि ।
तदेवं वध्यवधकयोर्विशेषात्कर्मबंधविशेषइत्येवं व्यवस्थिते वध्यमेवाश्रित्य सदृशत्वासदृश
त्वव्यवहारो न विद्यतइति तथा तयोरेव स्थानयोः प्रवृत्तस्थानाचारं विजानीयादिति । तथा
हि । यज्जीवसास्यात्कर्मबंधसदृशत्वमुच्यते तदयुक्तं । यतो न हि जीवव्यापत्त्या हिंसोच्यते । त
स्य शाश्वतत्वेन व्यापादयितुमशक्यत्वादपि त्विन्द्रियादिव्यापत्त्या । तथाचोक्तं । “पंचेन्द्रियाणि
त्रिविधं बलं च, उद्धासनिःश्वासमथान्यदायुः ॥ प्राणादशैते जगवन्निरुक्तास्तेषां त्रियोजीकर
णं तु हिंसा” ॥ १ ॥ इत्यादि । अपिच जावसव्यपेक्षस्यैव कर्मबंधोऽन्युपेतुं युक्तः । तथाहि । वैद्य
स्यागमसव्यपेक्षस्य क्रियां कुर्वतो यद्यप्यातुरविपत्तिर्भवति तथापि न वैरानुषंगो न वेदोपा
जावादपरस्यतु सर्पबुद्ध्या रज्जुमपि भ्रतो जावदोपात्कर्मबंधस्तद्विहितस्यतु न बंधइत्युक्तं
चागमे । उच्चाक्षिप्यमियाइत्यादि । तं कुलमत्स्याख्यानकं तु सुप्रसिद्धमेव । तदेवंविधव
ध्यवधकजावापेक्षया स्यात् सदृशत्वं स्यादसदृशत्वमित्यन्यथाऽनाचारइति ॥ ७ ॥

अहाकम्माणि जुंजंति, अस्ममस्से सकम्मुणा ॥ उवलित्तेति जाणि
ज्जा, अणुवलित्तेति वा पुणो ॥ ८ ॥ एएहिं दोहिं ठाणेहिं, ववहा
रो ए विज्झई, एएहिं दोहिं ठाणेहिं, अणायारं तु जाणए ॥ ९ ॥

वीर्यठे, एवी संज्ञा पण करवी नहीं. (नविसव्ववीरियं के०) वली सर्वपदार्थेने विपे सर्वइय्यनुं वीर्यं नथी, एवी संज्ञा पण करवी नहीं. अहीं एकांतनो निपेध करीनें स्यादा द बोलवो. इत्यर्थः ॥ १० ॥ अगीआरमी गाथानो अथे, पूर्ववत् जाणवो ॥ ११ ॥

॥ दीपिका—(जमिदमिति) यदिदमौदारिकं शरीरं आहारकंवा एतदग्रहणा वैक्रियमपि ग्राह्यं कर्मणं तथा तैजसमपि । एतेषां शरीराणामैक्यमेव तैजसकर्मणयोरनिन्नत्वात् । ततस्त्रयाणामेकत्वमेवेति नो वदेत् इत्येतन्नलोके संबंधः । तथा शरीराणां सर्वेषां सर्वे व्याजेदएवेत्यपि नो वदेत् कथंचिदेकत्वस्याप्यंगीक्रियमाणत्वात् तथा । (सव्वअवित्ति) सर्वे सर्वत्रास्तीति सांख्यानिप्रायेण सत्वरजस्तमोरूपायाः प्रकृतेरेकत्वात्तस्याएव हि सर्वस्य कारणत्वात्सर्वे सर्वात्मकमेवं सति सर्वत्र घटपटादौ अन्यस्य व्यक्तस्य वीर्यं शक्तिरस्ति सर्वस्य व्यक्तस्य प्रकृतिकार्यत्वात्कार्यकारणयोश्चैकत्वात्सर्वे सर्वत्र सर्वस्य वीर्यमस्तीति संज्ञां न कुर्यात् । तथा सर्वे जावाः स्वस्वशक्तियुक्ता इति न सर्वस्य सर्वत्र शक्तिरित्यपि संज्ञां न कुर्यात् चेदाचेदस्वरूपत्वात्सर्वजावानामिति ॥ १० ॥ (एएहिंदोहिंवाणेहिंति) धान्यामेतान्यां सर्वत्र शक्तिरस्ति नास्तिवेति अथवा शरीराणां सर्वेषां चेदोऽचेदोवेति धान्यां स्थानान्यां व्यवहारो न विद्यते युक्तयो न संगठंतीत्यर्थः । एतयोः स्थानयोः प्रवृत्तस्याऽनाचारं जानीयात् ॥ ११ ॥

॥ टीका—पुनरप्यन्यथादर्शनं प्रति चागमानाचारं दर्शयितुमाह । (जमिदंउरालमित्यादि) यदि वा योयमनंतरमाहारः प्रदर्शितः स सति शरीरे नवति । शरीरं च पंचधा । तस्य चौदारिकादेः शरीरस्य चेदाचेदं प्रतिपादयितुकामः पूर्वपक्षद्वारेणाह । (जमिदमित्यादि) यदिदं सर्वजनप्रत्यक्षमुदारैः पुञ्जैर्निवृत्तमौदारिकमेतदेवोरालं निस्सारत्वादे तच्च तिर्यङ्मनुष्याणां नवति । तथा चतुर्दशपूर्वविदा क्वचित्संशयादावाद्विषयतइत्याहारकमे तदग्रहणाच्च वैक्रियोपादानमपि इष्टव्यं । तथा कर्मणा निवृत्तं कर्मणमेतत् सहचरितं तैजसमपि ग्राह्यं । औदारिकवैक्रियाहारकाणां प्रत्येकं तैजसकर्मणान्यां सह युगप दुपलब्धेः कस्यचिदेकत्वाऽशंका स्यादतस्तदपनोदार्थं नदनिप्रायमाह । तदेव तद्यदेवौदारिकं शरीरं तएव तैजसकर्मणे शरीरे । एवं वैक्रियाहारकयोरपि वाच्यं । तदेवंचूतां संज्ञां नो निवेशयेदित्युत्तरलोके क्रिया । तथैतेषामात्यंतिकोचेदइत्येवंचूतामपि संज्ञां नो निवेशयेत् । युक्तिश्चात्र यद्येकांतेनाचेदएव । ततइदमौदारिकमुदारपुञ्जनिष्पन्नं तथैतत्कर्मणा निवर्तितं कर्मणं सर्वस्यैतस्य संसारचक्रवालस्य चमणस्य कारणभूतं तेजोइय्यै निष्पन्नं तेजएव तैजसं आहारपक्तिनिमित्तं तैजसलब्धिनिमित्तं चेत्येवं चेदेन संज्ञानिरुक्तं कार्यंच न स्यात् । अथात्यंतिकोचेदएव ततोघटवन्निन्नयोर्देशकालयोरप्युपलब्धिः स्यात् ।

વર્જયેદિત્યાદિ ॥૮॥ કિમિત્યેવં સ્યાદાદઃ પ્રતિપાદ્યતશ્યાહા(એહિંદોહિમિત્યાદિ) ધ્યાન્યાં
દ્યાન્યાં સ્થાનાન્યામાશ્રિતાન્યામનયોર્વ્યવસ્થાનયોરાધાકર્મોપજોગેન કર્મવંધાનાવાનાવજૂત
યોર્વ્યવહારોન વિદ્યતે ।તથાહિ । યદ્યવશ્યમાધાકર્મોપજોગેનૈકાંતેન કર્મવંધોઽન્યુપગમ્યેત ।
એવં યાદારાનાવેનાપિ ક્વચિત્સુતરામનર્થોદયઃ સ્યાત્ । તથાહિ । ક્લુત્પ્રપીઢિતોન સમ્યગી
ર્યાપથં શોધયેત્તતશ્ચ વ્રજન્ પ્રાણુપમર્દમપિ કુર્યાત્ મૂર્ઙ્ઘાદિસન્નાવતયા દેહપાતે સત્યવ
શ્યંનાવી,ત્રસાદિવ્યાધાતોઽકાલમરણે યાવિરતિરંગીકૃતા નવત્યાર્તધ્યાનાપતૌચ તિર્યગ્ગતિ
રિત્યાગમશ્ચ । સવત્તં સંજમં સંજમાઠં અપ્પાણમેવ રસ્કેઙ્ઙાશ્યાદિનાપિ તદુપજોગે કર્મવં
ધાનાવશ્ચિત્ । તથાહિ । આધાકર્મણ્યપિ નિષ્પાદ્યમાને પઙ્ગુજીવનિકાયવથસ્તદ્ધેચ પ્રતીતઃ
કર્મવંધશ્ચતોઽનયોઃસ્થાનયોરેકાંતેનાશ્રીયમાણયોર્વ્યવહરણં વ્યવહારોન યુજ્યતે તથાન્યા
મેવ સ્થાનાન્યાં સમાશ્રિતાન્યાં સર્વમનાચારં વિજાનીયાદિતિ સ્થિતં ॥ ૯ ॥

જમિદં ઝરાલ માહારં, કમ્મગં ચ તદેવય ॥ સવત્તં વીરિયં અઙ્ઘિ,
અઙ્ઘિ સવત્તં વીરિયં ॥ ૧૦ ॥ એહિં દોહિં ઠાણેહિં, વવહારો ણ
વિઙ્ઙઈ ॥ એહિં દોહિં ઠાણેહિં, અણાચારં તુ જાણે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—હવે વીજી રીતે પરદર્શની આશ્રી બોલવાનો અનાચાર કહેઠે. (જમિદં ઝરાલ માહારં
કમ્મગંચતદેવય કે૦) જે એ શરીર સર્વલોક પ્રસિદ્ધ ઔદારિક, તે તિર્યંચ અને મનુષ્યનું
શરીર જાણવું, તથા જે ચૌદપૂર્વધર મુનિરાજ હોય, તે કોઈ એક સંશય ઉપને ઢાંચે શરી
ર કરીને કેવલી પાસે પૂઠવાને અર્થ મોકલે, તે આહારક શરીર જાણવું. એના ગ્રહણથી
વૈક્રિય શરીર પણ ગ્રહણ કરવું, તથા કાર્મણ શરીર કર્મપુજ્જનનિવદ્ધ જાણવું. તેમજ
અનું સહચારી તે તૈજસ શરીર જાણવું, એ પાંચ શરીર જાણવાં. હવે કોઈ એકને એ પાંચ શ
રીરઠે તેમાંથી ઔદારિક વૈક્રિયાદિકને વિષે એકજ શરીરની આશંકા ઉપજે એટલે તે
એમ કહે કે, જે ઔદારિક શરીર, તેહિજ તૈજસ, કાર્મણ શરીરઠે, અને તૈજસ કાર્મણ શરીર
તેહિજ ઔદારિક, વૈક્રિય, અને આહારક શરીરઠે. પરંતુ એવી સંજ્ઞા ન કરવી, તથા એ પાંચે
શરીર અત્યંત માંહો માંહે જુદાં જુદાં એવી પણ સંજ્ઞા ન કરવી. ત્યારે કેવી સંજ્ઞા કરવી ?
તોકે, એ જીવ આશ્રી પાંચે શરીર અનિત્તઠે અને નામને જેઢે, પર્યાયને જેઢે, નિત્ત પણઠે. એમ
કહેવું. હવે સર્વદ્વ્યનો જેઢાજેદ્ દેશાહવામાટે કહેઠે. (સવત્તં વીરિયં અઙ્ઘિ કે૦) સ
ઘણું દ્વ્ય, સર્વદ્વ્યને વિષે એવો સાંખ્યમતનો અનિપ્રાય જાણવો. તે સાંખ્ય મત એમ
કહેઠે કે, સત્વ, રજ, તમરૂપે જે. પ્રધાનનામા તત્વ તે સર્વદ્વ્યનું કારણઠે, એ કારણે
સર્વદ્વ્ય સર્વાત્મક એવી વ્યવસ્થા એટલે સર્વત્ર ઘટ પટાદિકદ્વ્યને વિષે અન્યદ્વ્યનું

सामस्त्येन स्वद्व्याद्यपेक्षया विवक्षितत्वात्स्यादस्तिचावक्तव्यं चेति। तथैकांशस्य परद्व्याद्यपेक्षया स्यान्नास्ति चावक्तव्यं चेति तथैकस्यांशस्य स्वद्व्याद्यपेक्षया परस्य तु परद्व्याद्यपेक्षयाऽन्यस्य तु योगपद्येन स्वपरद्व्याद्यपेक्षया विवक्षितत्वात्स्यादस्तिच नास्तिचाऽवक्तव्यं इयं च सप्तजंगी यथायोगमुत्तरत्रापि योजनीयेति ॥ १० ॥ ११ ॥

एति लोए अलोएवा, एव सन्नं निवेसए ॥ अति लोए अलोएवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १२ ॥ एति जीवा अजीवावा, एव सन्नं निवेसए ॥ अति जीवा अजीवावा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १३ ॥ एति धम्मे अधम्मेवा, एव सन्नं निवेसए ॥ अति धम्मे अधम्मेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १४ ॥

अर्थ—हवे सर्वशून्यवादीना मतनुं निराकरण करवाने अर्थ, लोक अने अलोकनुं अस्ति पणुं देखाडेते, (एतिलोएअलोएवा के०) चतुर्दशरज्ज्वात्मक एवो जे लोक, अथवा पंचास्तिकायरूप एवो जे लोक, ते नथी, एवी संज्ञा न करवी, तथा आकाशास्तिकायरूप एवो जे अलोक, ते पण नथी. ते एवी संज्ञा पण न करवी. केमके, ए नास्तिकवादीनो मतठे. हवे केवी संज्ञा करवी? ते कहेते. पंचास्तिकायरूप लोक ते पण ठे, तथा आकाशास्तिकायरूप अलोक ते पण ठे, एवी संज्ञा करवी. ए केवलीनो मतठे ॥ १२ ॥ हवे लोकालोकनुं अस्ति पणुं देखाडीने तेना विशेषनूत जीव अने अजीव तेनो अस्तिनाव देखाडेते. जीव ते, उपयोग लक्षण संसारीक, अथवा मुक्तिगत, ए पण नथी. तथा अजीव ते धर्म, अधर्म, आकाश, पुञ्ज, अने कालात्मक ए पण नथी. एवी संज्ञा पण न करवी केमके, ए नास्तिकवादीनो मतठे. तयारे केवी संज्ञा करवी? तोके, जीव पण ठे, अने अजीव पण ठे, एवी संज्ञा करवी. ए केवली नगवंतनो मतठे ॥ १३ ॥ हवे एवा जीवनो अस्तिनाव देखाडीने तेने सदसत्क्रिया अनुष्ठानने विषे धर्म, अने अधर्म कारणठे, ते माटे हवे तेनो अस्तिनाव कहेते. श्रुतचारित्ररूप जे धर्म, ते कर्मकृत्यनो कारणरूपठे. ते पण नथी, तथा मिथ्यात्व, अविरति, प्रमाद, कपाय, अने योगरूप जे अधर्मठे, ते कर्मबंधनो कारणरूपठे, ते पण नथी, एवी संज्ञा पण न करवी. परंतु धर्म पण ठे, अने अधर्म पण ठे, एवी संज्ञा करवी ॥ १४ ॥

॥ दीपिका—(एतिलोएइत्यादि) शून्यवादिमतानिप्रायेण नास्ति लोकः अलोकोपि नास्तीति संज्ञां नो निवेशयेन्न स्थापयेत् अस्ति लोकः पंचास्तिकायात्मकः अस्ति वाऽलो

न नियता युगपदुपलब्धिरित्येवं च व्यवस्थिते कथंचिदेवोपलब्धेरनेदः कथंचिच्च संज्ञा
 नेदाज्ञेदइति स्थितं । तदेवमौदारिकादीनां शरीराणां नेदानेदौ प्रदर्शयिष्यते सर्वस्यैव इ
 व्यस्य नेदानेदौ प्रदर्शयितुकामः पूर्वपक्षं श्लोकपश्चाद्धेन दर्शयितुमाह । (सवृद्धवीरिय
 मित्यादि) सर्वं सर्वत्र विद्यतइतिकृत्वा सांख्यानिप्रायेण सत्वरजस्तमोरूपस्य प्रधानस्यै
 कत्वात्तस्यच सर्वस्यैव कारणत्वात् अतः सर्वं सर्वात्मकमित्येवं व्यवस्थिते घटपटाद्यवय
 वस्य व्यक्तस्य वीर्यं शक्तिर्विद्यते सर्वस्यैव हि व्यक्तस्य प्रधानकार्यत्वात्कार्यकारणयोश्चैकत्वा
 दतः सर्वस्य सर्वत्र वीर्यमस्तीत्येवं संज्ञा नो निवेशयेत्तथा सर्वं ज्ञावाः स्वज्ञावेन स्वस्वज्ञावव्यव
 स्थिताइति प्रतिनियतशक्तित्वान्न सर्वत्र सर्वस्य वीर्यं शक्तिरित्येवमपि संज्ञां नो निवेशयेत् । यु
 क्तिश्चात्र यत्तावदुच्यते सांख्यानिप्रायेण सर्वं सर्वात्मकं देशकालाकारप्रतिबंधात्तु न समान
 कालोपलब्धिरिति तदयुक्तं । यतोनेदेन सुखदुःखजीवितमरणादूरासन्नसूक्ष्मबादरसुरूपकुरु
 पादिकं संसारवैचित्र्यमध्यक्षेणाऽनुनूयते । नच दृष्टेऽनुपपन्नं नाम । नच सर्वं मिथ्येत्यध्युपप
 न्नं युज्यते । यतोऽदृष्टहानिरदृष्टकल्पनाच पापीयसी । किंच सर्वथैक्येऽन्युपगम्यमाने संसार
 मोक्षज्ञावतया कृतनाशकृतान्यागमश्च वलादापतति । यच्चैतत्सत्वरजस्तमसां साम्यावस्था
 प्रकृतिः प्रधानमित्येतत्सर्वस्य जगतः कारणं तन्निरंतराः सुतृदः प्रत्येप्येति निर्युक्तिकत्वाद्
 पिच सर्वथा सर्वस्य वस्तुनएकत्वेऽन्युपगम्यमाने सत्वरजस्तमसामप्येकत्वं स्यात् तज्ज्ञेदे
 च सर्वस्य नेदइति । तथा यदप्युच्यते सत्त्वस्य व्यक्तस्य प्रधानकार्यत्वात्सत्कार्यवादत्वाच्च मयू
 रान्मकरणे चंचुपिष्ठादीनां सतामेवोत्पादान्युपगमादसदुत्पादे चान्नफलादीनामप्युत्पत्तिप्र
 संगादित्येतद्वाङ्मात्रं । तथाहि । यदि सर्वथा कारणे कार्यमस्ति न तर्ह्युत्पादोनिष्पन्नघ
 टस्येवापिच मृत्पिप्पलावस्थायामेव घटगताः कर्मगुणव्यपदेशानवेयुर्नच जवंति ततोनास्ति
 कारणे कार्यमथाऽननिव्यक्तमस्तीति चेन्न । तर्हि सर्वात्मना विद्यते नाप्येकांतेनासत्कार्य
 वाद एव । तज्ज्ञावेहि व्योमारविंदानामप्येकांतेनासतोमृत्पिप्पलादेर्घटादेरिवोत्पत्तिः स्यान्न चे
 तददृष्टमिष्टं वा । अपिचैवं सर्वस्य सर्वस्मादुत्पत्तेः कार्यकारणज्ञावान्नियमः स्यादेवंच न शाब्दं
 कुरार्थांशालीजीजमेवादद्यापितु यत्किंचिदेवेति नियमेनच प्रेक्षापूर्वकारिणामुपादानकारणा
 दौ प्रवृत्तिरतोनासत्कार्यवादइति । तदेवं सर्वपदार्थानां सर्वज्ञेयत्वप्रमेयत्वादिनिर्धर्मैः कथंचि
 देकत्वं तथा प्रतिनियतार्थकार्यतया यदेवार्थक्रियाकारि तदेव परमार्थतः सदितिकृत्वा कथं
 चिज्ज्ञेदइति सामान्यविशेषात्मकं वस्त्विति स्थितं । अनेनच स्यादस्ति स्यान्नास्तीति जंगकद्वये
 न शेषजंगकाअपि इष्टव्याः । ततश्च सर्ववस्तु सप्तजंगीस्वजावं । ते चामी स्वइव्यक्षेत्रकालना
 वापेक्षया स्यादस्ति परइव्यापेक्षया स्यान्नास्ति अनयोरेव धर्मयोर्यौगपद्येनानिधातुमशक्य
 त्वात्स्यादवक्तव्यं तथा कस्यचिदंशस्य स्वइव्यापेक्षया विवक्षितत्वात्कस्यचिज्ज्ञांशस्य पर
 इव्यापेक्षया स्याद्वा नास्तिवा वक्तव्यं चेति । तथैकस्यांशस्य स्वइव्यापेक्षया परस्य तु

दूषणमभिधीयते तदप्यार्हतमताननिर्ज्ञेन । तन्मतं चैवंजुतं । तद्यथा नैकांतोनावयवाएव
 नाप्यवयव्येव चेत्यतः स्याद्वादाश्रयणात्पूर्वोक्तविकल्पदोषानुपपत्तिरित्यतः कथंचिन्नोको
 स्त्येवमलोकोपीति स्थितं ॥१२॥ तदेवं लोकालोकास्तित्वं प्रतिपाद्याधुना तद्विशेषजूत
 योर्जीवाजीवयोरस्तित्वप्रतिपादनायाह । (एवञ्चजीवाश्चजीवेत्यादि) जीवाउपयोग
 लक्षणाः संसारिणोमुक्तावा ते न विद्यन्ते तथा अजीवाश्च धर्माधर्माकाशपुञ्जकाला
 त्मकागतिस्थित्यवगाहदानव्यायातपोद्योतादिवर्त्तनालक्षणां विद्यन्तइत्येवं संज्ञां परि
 ज्ञानं नो निवेशयेन्नास्तित्वनिबन्धनं त्विदं प्रत्यक्षेणानुपलभ्यमानत्वाज्जीवान विद्यन्ते
 कायाकारपरिणतानि जूतान्येव धावनवद्गनादिकां क्रियां कुर्वतीति । तथात्मा हैत
 वादमतानिप्रायेण पुरुषएवेदं सर्वं यन्नतं यच्च नाव्यमित्यागमात्तथा अजीवान विद्यन्ते
 सर्वस्यैव चेतनाचेतनस्यात्ममात्रनिवर्त्तित्वान्नो एवं संज्ञां निवेशयेत् किंत्वस्ति जीवः
 सर्वस्यास्य सुखदुःखादेर्निबन्धनजुतः स्वसंवित्तिसिद्धोऽहं प्रत्ययग्राह्यस्तथा तद्व्यतिरि
 क्ताधर्माधर्माकाशपुञ्जलादयश्च विद्यन्ते । सकलप्रमाणज्येष्ठेन प्रत्यक्षेणानुचूयमानत्वा
 त्जुणानां जूतचैतन्यवादीव वाच्यः । किं तानि जवदनिप्रेतानि जूतानि नित्यान्मुताऽनि
 त्यानि । यदि नित्यानि ततोऽप्रच्युतानुत्पन्नस्थिरैकस्वभावत्वाच्च कायाकारपरिणतेन्युपगमः
 नापि प्रागविद्यमानस्य चैतन्यमुत्पद्यते आहोस्विद्विद्यमानं तावदविद्यमानमतिप्रसंगाद्
 न्युपेतागमलोपाहाऽयविद्यमानमेव सिद्धं तर्हि जीवत्वं तथाऽत्मा हैतवाद्यपि वाच्यः । यदि
 पुरुषमात्रमेवेदं सर्वं कथं घटपटादिषु चैतन्यं नोपलभ्यते तथा तदैक्यजेदनिबन्धनानां पक्ष
 हेतुदृष्टांतानामनावात्साध्यसाधनानावस्तस्मान्नैकांतं जीवाजीवयोरनावोपितु सर्वपदा
 र्थानां स्याद्वादाश्रयणाज्जीवः स्यादजीवः अजीवोपिच स्यादजीवः स्याज्जीवइत्येतच्च स्या
 द्वादाश्रयणं जीवपुञ्जलयोरन्योन्यानुगतयोः शरीरस्य प्रत्यक्षतयाऽध्यक्षेणैवोपलंजनादूष्ट
 व्यमिति ॥१३॥ जीवास्तित्वेच सित्वे तन्निबन्धनयोः सदसत्क्रिया द्वारायातयोर्धर्माधर्मयोर
 स्तित्वप्रतिपादनायाह । (एवञ्चधर्मेऽधर्मेवेत्यादि) धर्मः श्रुतचरित्राख्यात्मकोजीवस्या
 त्मपरिणामः कर्मकृत्यकारणमात्मपरिणामएवमधर्मोपि मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययो
 गरूपः कर्मबन्धकारणमात्मपरिणामएव । तावेवंजुतो धर्मोऽधर्मो कालस्वभावनियतीश्वरादि
 मतेन न विद्येते इत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । कालादयएवास्य सर्वस्य जगदैचित्र्यस्य धर्मा
 धर्माव्यतिरेकैकान्ततः कारणमित्येवमभिप्रायं कुर्याद्यतः तएवैककान कारणमपितु समु
 दिताएवेति । तथाचोक्तं । “ नहि कालादी हिंतो, केवले हिंतो जायए किंचि ॥ इहमुग्गरं
 धणा इवि, तासवे समुदिया हेऊ ” इत्यादि । यतोधर्माधर्ममंतरेण संसारवैचित्र्यं न
 घटामियर्त्यतोऽस्ति धर्मः सम्यग्दर्शनादिकोऽधर्मश्च मिथ्यात्वादिकइत्येवं संज्ञां नो निवे
 शयेदिति ॥ १४॥

कआकाशास्तिकायमात्रइति संज्ञां निवेशयेत् ॥ १३ ॥ (एण्डिजीवाइति) न संति जीवाअ जीवावा इति संज्ञां नो निवेशयेत् संति जीवाअजीवाअइति संज्ञां कुर्यात् ॥ १३ ॥ (एण्डि धम्मइति) नास्ति धर्मः श्रुतचारित्रात्मकः नास्ति वाऽधर्मोमिथ्यात्वाविरतिप्रमादकषाययोग रूपः एवं संज्ञां न कुर्यात् अस्ति धर्मोऽधर्मोवा एवं संज्ञां कुर्यात् ॥ १४ ॥

॥ टीका—तदेवं सामान्येन सर्वस्यैव वस्तुनोजेदानेदौ प्रतिपाद्याधुना सर्वशून्यवादिम तनिरासेन लोकालोकयोः प्रविजागेनास्तित्वं प्रतिपादयितुकामआह । (एण्डिलोए अलोएवाइत्यादि) यदि वा सर्वत्र वीर्यमस्ति नास्ति सर्वत्र वीर्यमित्यनेन सामान्येन वस्त्व स्तित्वमुक्तं । तथाहि । सर्वत्र वस्तुनोवीर्यं शक्तिरर्थक्रियासामर्थ्य मनसःस्वविषयज्ञानोत्पादनं तच्चैकांतेनात्यंतानावाहशविषाणादेरप्यस्तीत्येवं संज्ञां न निवेशयेत्सर्वत्र वीर्यं नास्तीति नो एवं संज्ञां निवेशयेदिति । अनेनावशिष्टं वस्त्वस्तित्वं प्रसाधितमिदानीं तस्यैव वस्तुनर्षद्विशेषितत्वेन लोकालोकरूपतयास्तित्वं प्रसाधयन्नाह । (एण्डिलोएअलोएइत्यादि) लोकश्चतुर्दशरज्ज्वात्मकोधर्माधर्माकाशादिपंचास्तिकायात्मकोवा स नास्तीत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । तथाऽऽकाशास्तिकायात्मकस्त्वेकः सच न विद्यते एवेत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । तदजावप्रतिपत्तिनिबंधनं त्विदं । तद्यथा प्रतिजासमानं वस्त्ववयवद्वारेणवा प्रतिजासेतावयवद्वारेणवा तत्र न तावदवयवद्वारेण प्रतिजासनमुत्पद्यते निरंशपरमाणूनां प्रतिजासमानासंजवात्सर्वांरातीयजागस्य परमाण्वात्मकत्वात्तेपांच ब्रह्मस्थविज्ञानेन इष्टमशक्यत्वात् । तथाचोक्तं “यावद्दृश्यं परस्तावद्भागः सच न दृश्यते ॥ निरंशस्यच जागस्य नास्ति ब्रह्मस्थ दर्शन” मित्यादि । नाप्यवयवद्वारेण विकल्प्यमानस्यावयविनएवाजावात्तथा ह्यसौ स्वावयवेषु प्रत्येकं सामस्त्येनवा वर्त्तेतांऽशांशिजावेनवा सामस्त्येनावयवबहुत्वप्रसंगान्नाप्यंशेन पूर्वविकल्पानतिक्रमेणानवस्थाप्रसंगान्नास्माद्विचार्यमाणं न कथंचिद्वस्त्वात्मकं जावं लज्जते ततस्तत्सर्वमेवैतन्मायास्वप्नेज्जालमरुमरीचिकाविज्ञानसदृशं । तथाचोक्तं । “यथा यथार्थाश्चित्यंते विविच्यंते तथा तथा ॥ यद्येते स्वयमर्थिन्योरोचंते तत्र के वय” मित्यादि । तदेवं वस्त्वजावे तद्विशेषलोकालोकाजावः सिद्धएवेत्येवं नो संज्ञां निवेशयेत् । किंत्वस्ति लोकऊर्ध्वाधस्तिर्यग्रूपोवैशाखस्थानस्थितकटिन्यस्तकरयुग्मपुरुषसदृशः पंचास्तिकायात्मकोवा तद्व्यतिरिक्तश्चालोकोप्यस्ति । संबधिशब्दत्वात्लोकव्यवस्थाऽनुपपत्तेरिति जावः । युक्तिश्चात्र यदि सर्वं नास्ति ततः सर्वातःपातित्वात्प्रतिषेधकोपि नास्तीत्यतस्तदजावात्प्रतिषेधाजावोपि च सति परमार्थनूते वस्तुनि माया स्वप्नेज्जालादिव्यवस्थान्यथा किमाश्रित्य कोवा मायादिकं व्यवस्थापयेदिति । अपिच “सर्वाजावोयथाजीष्टोयुक्तयजावेन सित्थ्यति । नास्ति चेत्सैव नस्तत्त्वं तत्सिद्धौ सर्ववस्तुस” दित्यादि । यदप्यवयवावयविविजागकल्पनया

सत्तापरसत्तानांतरीयकतोनेतरस्य सत्तेति नाप्युचयानावः शक्यते वक्तुं निबंधन
स्य जगद्वैचित्र्यस्यानावात् । नहि कारणमंतरेण क्वचित्कार्यस्योत्पत्तिर्दृष्टा । नियतिसत्ता
वादिवादस्तु नष्टोत्तराणां पादप्रसारिकाणां पादप्रसारिका प्रायोपि च तद्वादेन्युपगम्यमाने
सकलक्रियावैयर्थ्यं ततएव सकलकार्योत्पत्तिरित्यतोस्ति पुण्यं पापं चेत्येवं संज्ञां निवे
शयेत् । पुण्यपापे चैवं रूपे । तद्यथा ॥ “पुञ्जकर्म जुजं य, तत्पुण्यमिति जिनशासने दृष्ट
म् ॥ यदशुनमथ तत्पाप, मिति नवति सर्वज्ञनिर्दिष्ट”मिति ॥ १६ ॥

एतन्नि आसवे संवरेवा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ अतन्नि आसवे
संवरेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १७ ॥ एतन्नि वेयणा णिज्जरावा,
एवमं सन्नं निवेसए ॥ अतन्नि वेयणा णिज्जरावा, एवं सन्नं
निवेसए ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे कारण विना कार्यनी उत्पत्ति नथी, माटे पुण्य अने पाप ए वेनुं कारण आ
श्रव अने संवरठे, तेथी हवे आश्रव अने संवर देखाडेठे. प्राणातिपातादि रूप जे कर्म
ग्रहण करवानां कारणठे ते आश्रव जाणवां. अने जेणे करी आवता कर्मनें रोकी रा
खीये तेनें संवर कहिये, माटे ए आश्रव अने संवर वन्ने नथी, एवी संज्ञा करवी नही,
परंतु आश्रव पणठे, अने संवर पणठे, एम कहेवुं ॥ १७ ॥ हवे आश्रव अने संवरनें
सज्जावे वेदना अने निर्जरा नो सज्जाव देखाडेठे. वेदना एटले कर्मनुं अनुभववुं, अने नि
र्जरा एटले कर्म पुञ्जनुं साडवुं, ए वेदु नथी. एवी संज्ञा न करवी; परंतु वेदना पणठे
अने निर्जरा पणठे. एवी संज्ञा गीतार्थ साधु करे ॥ १८ ॥

॥ टीपिका—(एतन्निआसवेति) आश्रवसंवरसज्जावोंगीकार्यइति ॥ १७ ॥ (एतन्निवेय
एति) वेदना कर्मानुचवरूपा निर्जरा कर्मपुञ्जलशाटरूपा एते द्वे अपि न स्तः । यतः प
व्योपमसागरोपममसातवेद्यं कर्म अंतर्मुदूर्तेनैव क्षयं याति । यदुक्तं । “जं अन्नाणी कम्मं,
खवेइ बहुयाहि वांसकोडीहिं ॥ तन्नाणी तिहिं गुत्तो, खवेइ कसास मित्तेणमित्यादि । तथा
हूपकश्रेण्यां शीघ्रमेव कर्मणः क्षयात् यथाक्रमबद्धस्यानुचवाजावे वेदनायाअजावस्तदजा
वेच निर्जरायाअप्यजावइत्येवं नांगीकुर्यात् । यतः कस्यचिदेव कर्मणएवमुक्तनीत्या क्षयः
अन्यस्य तु प्रदेशानुचवेन जोगसज्जावादस्तिवेदना । यदुक्तं । “पुविंइच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणक
म्माणं॥वेइत्ता मोस्को नत्ति अवेइत्ताइत्यादि । वेदनासज्जावेच निर्जराप्यस्तीति स्वीकुर्यात् ॥ १८ ॥

॥ टीका—न कारणमंतरेण कार्यस्योत्पत्तिरतः पुण्यपापयोः प्रागुक्तयोः कारणनूतावा

एण्हि बंधेव मोस्केवा, एवें सन्नं निवेसए ॥ अण्हि बंधेव मोस्केवा,
एवं सन्नं निवेसए ॥ १५ ॥ एण्हि पुण्णेव पावेवा, एवें सन्नं निवेस
ए ॥ अण्हि पुण्णेव पावेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे धर्माधर्मनें अस्तिनावें, बंध अनें मोक्षनो सज्जाव देखाडेढे. प्रकृति, स्थि
ति, अनुजाग, अनें प्रदेशरूपं, एवो जे चार प्रकारनो बंध, ते पण नथी, तथा मोक्ष पण
नथी, एवी संज्ञा पण न करवी, परंतु ए बंध पणढे अनें मोक्ष पणढे एवी संज्ञा करवी
॥ १५ ॥ हवे बंधना सज्जावें अवश्य पुण्य अनें पापनो पण सज्जावढे. ते कहेढे. पुण्य जे शुच
प्रकृतिजहण ते पण नथी, तथा पाप जे अशुचप्रकृतिजहण ते पण नथी, एवी
संज्ञा न करवी, परंतु पुण्य पणढे अनें पाप पणढे. एवी संज्ञा करवी ॥ १६ ॥

॥ टीपिका—(एण्हिबंधेइति) नास्ति बंधोमोक्षोवेति संज्ञां न कुर्यात् बंधमोक्षसज्जाव
मंगीकुर्यात् ॥ १५ ॥ (एण्हिपुण्णमिति) नास्ति पुण्यं सत्कर्म, नास्ति पापमसत्कर्म इति
नांगीकार्यं तयोरस्तित्वं मंतव्यं ॥ १६ ॥

॥ टीका—सतोश्च धर्माधर्मयोर्बंधमोक्षसज्जावइत्येतद्दर्शयितुमाह । (एण्हिबंधेवमोस्के
वाइत्यादि) बंधः प्रकृतिस्थित्यनुजावप्रदेशात्मकतया कर्मपुण्यजनानां जीवेन खव्यापारतः
स्वीकरणं । सचामूर्तस्यात्मनोगगनस्येव न विद्यतइत्येवं नो संज्ञां निवेशयेत् । तथा तदना
वाच्च मोक्षस्याप्यनावइत्येवमपि संज्ञां नो निवेशयेत् । कथं तर्हि संज्ञां निवेशयेदित्युत्तरार्धेन
दर्शयति । अस्ति बंधः कर्मपुण्यजैर्जीवस्येत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति । यत्तूच्यते मूर्तस्यामूर्तिम
ता संबंधोन युज्यतइति तदयुक्तं । आकाशस्य सर्वव्यापितया पुण्यजैः संबंधोऽनुनिवार्यः ।
तदनावे तद्व्यापित्वमेव न स्यादन्यच्चास्य विज्ञानस्य तद्वत्पूरमदिरादिना विकारः समुप
ज्यते । नचासौ संबंधमृतेऽतोयत्किंचिदेतत् । अपिच संसारिणाममुमतां सदा तैजसकर्म
णशरीरसज्जावादात्यंतिकममूर्तत्वं न जवतीति । तथा तत्प्रतिपक्षनूतोमोक्षोप्यस्ति तज्जावे
बंधस्याप्यनावः स्यादित्यतोऽशेषबंधनापगमस्वनावोमोक्षोस्तीत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति
॥ १५ ॥ बंधसज्जावें चावश्यं नावी पुण्यपापसज्जावइत्यतस्तज्जावं निषेध द्वारेणाह । (एण्हिपुण्ण
इत्यादि) नास्ति न विद्यते पुण्यं शुचकर्मप्रकृतिजहणं तथा पापं तद्विपर्ययजहणं नास्ति
न विद्यते इत्येवं नो संज्ञां निवेशयेत् । तदनावप्रतिपक्षनिबंधनं त्विदं । तत्र केषांचि
न्नास्ति पुण्यपापमेव ह्युत्कर्षावस्थं सत्सुखदुःखनिबंधनं तथा परेषां पापं नास्ति पुण्य
मेव ह्यपचीयमानं पापं कार्यं कुर्यादित्यन्येषां तूच्यमपि नास्ति । संसारवैचित्र्यं तु नियति
स्वजावादिकृतं तदेतदयुक्तं । यतः पुण्यपापशब्दौ संबंधिशब्दौ । संबंधिशब्दानामेकस्य

संज्ञा न करवी, परंतु क्रिया पणठे, अनें अक्रिया पणठे. एवी संज्ञा करवी ॥ १९॥ हवे क्रियानें सज्ञावें क्रोधादिकनो सज्ञाव देखाडेठे. जे पोतानें अनें परनें अप्रीतिनुं कारण ते क्रोध जाणवो, तथा जे गर्वलक्षण ते मान जाणवुं, ए वेहु नथी, एवी संज्ञा पण न करवी, परंतु क्रोध अनें मान ए वेहुठे एवी संज्ञा करवी ॥ २० ॥

॥ टीपिका—(एत्थिकिरियेत्यादि) सांख्यादीनां सर्वव्यापकत्वादात्मनोव्योम्नश्च परिस्पंदात्मिका क्रिया न विद्यते बौद्धानांतु कृणिकत्वात्सर्वज्ञानानां प्रतिक्षणमुत्पत्तिरेव ना न्या काचित्क्रिया तथा सर्वपदार्थानां प्रतिक्षणमवस्थांतरगमनात्सक्रियत्वमेव अतोऽस्ति क्रिया न विद्यते एवं संज्ञां न कुर्यात् किंतु ? अस्ति क्रियाऽक्रियाचेति संज्ञां कुर्यात् । यतः क्रियानावे व्योम्नश्च वंधे मोक्षानावः प्रसज्येत । बौद्धानामपि प्रतिक्षणोत्पत्तिक्रियैव ततोऽस्ति क्रिया तत्रावेच तद्विषयज्ञानात्क्रियाप्यस्तीति ॥ १९॥ (एत्थिकोहेवेति) नास्ति क्रोधः सहिमानांशएव कृपकश्रेण्यांच जेदेन कृपणानंगीकारात् । तथा क्रोधः किं ? आत्मनो धर्मः किंवा कर्मण उतान्यस्य । तत्रात्मधर्मत्वे सिद्धानामपि क्रोधोदयप्रसंगः । अथ कर्मणस्ततस्तदन्यकपायोदयेपि तदुदयसंगात् अन्यधर्मत्वेऽकिंचित्करत्वमतो नास्ति क्रोधः । एवं माना जावोऽपि वाच्यइत्येवं नांगीकुर्यात् । यतः क्रोधाध्मातः पुरुषः प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यते नायं मानांशो निमित्तज्ज्ञेयात् । तथा जीवकर्मणोर्द्वयोरप्ययं धर्मस्ततः पूर्वोक्तः प्रत्येकदोषासंज्ञवस्ततः क्रोधोमानश्चास्तीति संज्ञां निवेशयेत् ॥ २० ॥

॥ टीका—वेदनानिर्जरेच क्रियाक्रियत्वे ततस्तज्ञावप्रतिपेधनिपेधपूर्वकं दर्शयितुमाह । (एत्थिकिरियाअक्रिरियावाइत्यादि) क्रिया परिस्पंदलक्षणा तद्विषयस्तात्त्वक्रिया । ते वे अपि न स्तो न विद्यते । तथाहि । सांख्यानां सर्वव्यापित्वादात्मनश्चाकाशस्यैव परिनिस्पंदिका क्रिया न विद्यते । शाक्यानांतु कृणिकत्वात्सर्वपदार्थानां प्रतिसमयमन्यथा वा न्यथोत्पत्तेः । पदार्थसत्तैव न तद्व्यतिरिक्ता काचित्क्रियास्ति ॥ तथा चोक्तं । जूतिर्येषां क्रिया सैव कारकस्यैव चोच्यतइत्यादि । तथा सर्वपदार्थानां प्रतिक्षणमवस्थांतरगमनात्सक्रियात्वमतो न क्रिया विद्यते इत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् किंतु अस्ति क्रिया अक्रिया वेत्येवं संज्ञां निवेशयेत् । तथाहि । शरीरात्मनोर्देशादेशांतरावाप्तिनिमित्ता परिस्पंदात्मिका क्रिया प्रत्यक्षेणैवोपलभ्यते । सर्वथा निष्क्रियत्वे चात्मनोऽन्युपगम्यमाने गगनस्यैव वंधमोक्षाद्यनावः सच दृष्टेष्टवाधितः । तथा शाक्यानामपि प्रत्यक्षेणोत्पत्तिरेव क्रियेत्यतः कथं क्रियायाअजावोपि चैकांत्येन क्रियानावे संसारमोक्षानावः स्यादित्यतोऽस्ति क्रिया तद्विषयज्ञानात्क्रियाप्यस्तीति संज्ञां निवेशयेदिति ॥ १९ ॥ तदेवं सक्रियात्मनि सति क्रोधादिसज्ञावः

श्रवसंवरो तत्प्रतिषेधद्वारेण दर्शयितुकामाह । (एण्डियासवेसंवरेवेत्यादि) आश्रवति प्रविशति कर्म येन सप्राणातिपातादिरूपआश्रवः कर्मोपादानकारणं तथा तन्निरोधः संवरः एतौ द्वावपि न स्तइत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत्तदज्ञावप्रतिपत्त्या शंकाकारणं त्विदं का यवाङ्मनःकर्मयोगः स आश्रवइति यथेदमुक्तं तथेदमप्युक्तमेव । (उच्चाजियंमिपाएइत्यादि) ततश्च कायादिव्यापारेण कर्मबंधो न जवतीति युक्तिरपि । किमयमाश्रवआत्मनो निन्नउताऽनिन्नः । यदि निन्नोनामासावाश्रवो घटादिवदनेदेपि नाश्रवत्वं सिद्धात्मनामपि आश्रवप्रसंगात्तदज्ञावेच तन्निरोधलक्षणास्य संवरस्याप्यज्ञावः सिद्धएवेत्येवमात्मकमध्यवसायं न कुर्यात् । यतोयत्तदनैकांतिकत्वं कायव्यापारस्योच्चाजियंमि पाए इत्यादिनोक्तं तदस्मा कमपि संमतमेव । यतोयमस्मानिरप्युपयुक्तकर्मबंधोऽन्युपगम्यते निरुपयुक्तस्य कर्मबंधस्तथा नेदानेदोऽन्यपक्षसमाश्रयणान्तदेकपक्षाश्रितदोषानावइत्यस्त्याश्रवसद्भावस्तन्निरोधश्च संवरइति । उक्तंच । “योगः शुद्धः पुण्या, श्रवस्तु पापस्य तद्विपर्यासः ॥ वाक्कायमनोगुप्ति, निराश्रवः संवरस्तूक्त” इत्यतोस्त्याश्रवस्तथा संवरश्चेत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति ॥ १७ ॥ आश्रवसंवरसद्भावे चावश्यं ज्ञावी वेदनानिर्जरासद्भावइत्यतस्तं प्रतिषेधनिषेधद्वारेणाह । (एण्डिवेयणेत्यादि) वेदना कर्मानुजवलक्षणा तथा निर्जरा कर्मपुञ्जलशाटनलक्षणा । एते द्वे अपि न विद्येते इत्येवं नो संज्ञां निवेशयेत् । तदज्ञावं प्रत्याशंकाकारणमिदं । तद्यथा । पदयोपमसागरोपमशतानुजवनीयं कर्मांतर्मुहूर्तेनैव ह्यमुपयातीत्यन्युपगमात् । तदुक्तं । “जं अस्माणी कम्मं, खवेइ बहुयाइं वासकोडीहिं ॥ तस्माणी तिहि गुत्तोखवेइ ज सासमित्तेणं” इत्यादि । तथा कृपकश्रेण्यां च ऊटित्येव कर्मणोऽस्मीकरणायथाक्रमबद्धस्य चानुजवनानावे वेदनायाश्चानावस्तदज्ञावाच्च निर्जरायाश्चपीत्येवं नो संज्ञां निवेशयेत् । किमिति । यतः कस्यचिदेव कर्मणएवमनंतरोक्तया नीत्या कृपणान्तपसा प्रदेशानुजवेन चापरस्य तूदयोदीरणान्यामनुजवनमित्यतोस्ति वेदना । यतश्चागमोप्येवंचूतएव । तद्यथा । “पुर्विंडुच्चिस्माणं, दुप्पडिकंताणकम्माणं ॥ वेइत्ता मोस्को एण्डि अवेइत्ताइत्यादिवेदना सिद्धौ च निर्जरापि सिद्धेवेत्यतोस्ति वेदना निर्जरावेत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति ॥ १८ ॥

एण्डि किरिया अकिरियावा, एवंप सन्नं निवेसए ॥ अण्डि किरिया अकिरियावा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १९ ॥ एण्डि कोहेव माणेवा, एवंप सन्नं निवेसए ॥ अण्डि कोहेव माणेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ २० ॥

अर्थ-हवे वेदना, अनें निर्जरा, ए बन्ने क्रिया अनें अक्रियाना आयतवे. माठें तेनो सद्भाव देखाडेवे क्रिया एटजे करवुं, अनें जे ते अकी विपरीत ते अक्रिया, ए बन्ने नथी. एवी

ति स्वीकार्यं ॥ ३२ ॥ (एतियरागदोसाविति) रागद्वयौ न स्तइति न स्वीकार्यं तौ विद्येते इति मतिः कार्या युक्तिः । पूर्वोक्ता ॥ ३३ ॥

॥ टीका सांप्रतं मायालोचयोरस्तित्वं दर्शयितुमाह (एतियमायावलोकनेत्यादि) अत्रापि प्राग्वन्मायालोचयोरज्ञाववादीनां निराकृत्यास्तित्वं प्रतिपादनीयमिति ॥ ३१ ॥ सांप्रतं तेषां च क्रोधादीनां समासेनास्तित्वं प्रतिपादयन्नाह । (एतियपेक्षेवेत्यादि) प्रीतिलक्षणं प्रेम पुत्रकलत्रधनधान्याद्यात्मीयेषु रागस्तद्विपरीतस्त्वात्मीयोपधातकारिणि द्वेषस्तावेतौ द्वौपि न विद्येते । तथाहि । केषांचिदनिप्रायोयुक्त मायालोचनावेवावयवौ विद्येते न तत्समुदायरूपोऽवयव्यस्ति । तथा क्रोधमानावेव स्तः न तत्समुदायरूपोऽवयवी द्वेष इति । तथा ह्यवयवेभ्योयद्यनिन्नोवयवी तर्हि तदज्ञेदान्तएव । नासावय निन्नः पृथगुपलंनः स्याद्व्यटपटवदितित्येवमसिद्धिकल्पमूढतया नो संज्ञां निवेशयेत् । यतोऽवयवावयविनोः कथंचिद्भेदइत्येवं चेदानेदाख्यतृतीयपक्षसमाश्रयणात्प्रत्येकपक्षाश्रितदोषानुपपत्तिरित्येवं चास्ति प्रीतिलक्षणं प्रेमाप्रीतिलक्षणश्च द्वेषइत्येवं संज्ञां निवेशयेत् ॥ ३३ ॥

एतच्च चतुरंतं संसारे, एवमं सन्नं निवेसए ॥ अतच्च चतुरंतं संसारे, एवं सन्नं निवेसए ॥ ३३ ॥ एतच्च देवोव देवीवा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ अतच्च देवोव देवीवा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ ३४ ॥

अर्थ—हवे पूर्वे कल्या जे क्रोधादिक चार कपाय ते कपायनें सज्जावे, संसारनो सज्जा व देखाडेढे. नरक, तिर्यंच, मनुष्य अनें देवता, ए चतुर्गंतिलक्षण संसार नथी. एवी संज्ञा न करे, परंतु ए चतुर्गंतिलक्षण संसारवे एवी संज्ञा करे ॥ ३३ ॥ हवे वली पण एज संसारनो सज्जाव देखाडेढे. नुवनपति, व्यंतर, ज्योतिषी, अनें वैमानिक, ए चार जातना देव, तथा एनी स्त्रियो ते देविउ ए वेहु नथी. एवी संज्ञा न करे, परंतु ए देव पणवे अनें देवीउ पणवे; एवी संज्ञा करे. एवी संज्ञावनायें मनुष्य, नारकी, अनें तिर्यंच नो पण सज्जाव जाणवो ॥ ३४ ॥

॥ टीपिका (एतच्च चतुरंतइति) नास्ति चतुरंतः चत्वारोऽंतागतिर्चेदायत्र ससंसारश्चतुरंतश्चतुर्विधः संसारोनास्ति देवनारकयोरनुपलभ्यमानत्वात् इति संज्ञां न निवेशयेत् अस्ति चतुर्विधः संसारः यतः संति सुरनारकाः प्रकृष्टपुण्यपापफलजोगस्यान्यथानुपपत्तेः एवं संज्ञां निवेशयेत् ॥ ३४ ॥ (एतच्च देवेति) नास्ति देवोदेवी वा इति मतिं न कुर्यात् अस्ति देवोवा देवी इति संज्ञां कुर्यात् अत्र प्रकृष्टपुण्यफलजोगएव हेतुः ॥ ३५ ॥

त्येतद्वर्णयितुमाह । (एतच्छिकोहेवमाणेवेत्यादि) स्वपरात्मनोरप्रीतिलक्षणः क्रोधः ॥ सचानंतानुबन्धप्रत्याख्यानावरणसंज्वलननेदेन चतुर्थाऽऽगमे पठ्यते । तथैतावन्नेद एव मानोर्गर्वः । एतौ द्वावपि न स्तौन विद्येते । तथाहि । क्रोधः केषांचिन्मतेन मानांश एवानिमानग्रहगृहीतस्य तत्कृतावर्त्यंतक्रोधोदयदर्शनात् कृपकश्रेण्यां च नेदेन कृपणानन्युपगमात् । तथा किमयमात्मधर्ममप्राहोस्वित्कर्मणउतान्यस्येति । तत्रात्मधर्मत्वे सिद्धानामपि क्रोधोदयप्रसंगोऽथ कर्मणस्ततस्तदन्यकषायोदयेपि तदुदयप्रसंगान्मूर्तत्वाच्च कर्मणोहि घटस्येव तदाकारोपलब्धिः स्यादन्यधर्मत्वे त्वकिंचित्करत्वमतोनास्ति क्रोधस्त्येवं मानान्नावोपि वाच्य इत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । यतः । कषायः कर्मोदयवर्ती दृष्टेष्ट कृतत्रुकुटीनंगोरक्तवदनोगलत्स्वेदबिंदुसमाकुलः क्रोधाध्मातः समुपलभ्यते न चासौ मानांशस्तत्कार्याकरणात्तथा परनिमित्तोद्भापिततत्वाच्चेति तथा जीवधर्मकर्मणोरुनयोरप्ययं धर्मस्तत्धर्मत्वेनच प्रत्येकविकल्पदोषानुपपत्तिरनन्युपगमात्संसार्यात्मनां कर्मणा सांख्ये पृथग्जनवनानावात्तदुनयस्यच न नरसिंहवदस्त्वंतरत्वादित्यतोऽस्ति क्रोधोमानश्चेत्येवं संज्ञां निवेशयेत् ॥ २० ॥

एभि माया व लोनेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ अबि माया व लोनेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ ११ ॥ एभि पेजेव दोसेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ अबि पेजेव दोसेवा, एवं सन्नं निवेसए ॥ १२ ॥

अर्थ-हवे माया अने लोननो सझाव देखाडेढे, जे परवंचनरूप ते माया, अने जे सन्निधि संचयरूप ते लोन, ए बेहु नथी, एवी संज्ञा न करवी, परंतु माया पणढे, अने लोन पणढे एवी संज्ञा करवी ॥ ११ ॥ हवे क्रोधादिक जेढे, तेनो संक्षेप अकी सझाव कहेढे. प्रेम एटले प्रीतिलक्षण पुत्र, कलत्र, धन, धान्यादिक, विषेरागता ते राग, तथा अप्रीतिलक्षण ते द्वेष, ए बेहु नथी. एवी संज्ञा न करवी, परंतु राग पणढे, अने द्वेष पणढे, एवी संज्ञा करवी ॥ १२ ॥

॥ दीपिका (एभिमायेवेति) मायालोनौ न स्तः इति संज्ञां न निवेशयेत् मायालोनयोर्निबंधः पूर्ववत् । प्रत्यक्षदृश्यत्वान्मायालोनौ स्तइति संज्ञां निवेशयेत् ॥ ११ ॥ (एभिपेजेवेति) प्रीतिः प्रेम पुत्रकलत्रधनादिषु रागस्तद्विपरीतोद्वेषस्तौ न स्तः । यतोमायालोनावेव रागः क्रोधमानावेव द्वेषस्तान्यां रागद्वेषौ न स्तः अस्ति प्रेमद्वेषोप्यस्तीति संज्ञां कुर्यात् यस्माद्भागोवयवी मायालोनौ अवयवौ तथा द्वेषोऽवयवी क्रोधमानौ अवयवौ अवयवीच अवयवेभ्यः कथंचिज्जिज्ञोऽनिन्नश्च तस्मान्मायालोनश्च प्रेमद्वेषश्च कथंचिदस्ति

माणं के०) पोतानुं स्थानक “इसीवप्रार” एवे नामेठे ते नथी, एवी संज्ञा न करे परंतु सिद्धि एवुं निज पोतानुं स्थानकठे, एवी संज्ञा चित्तने विषे स्थापन करे ॥ ३६ ॥

॥ दीपिका—(एतिसिद्धीति) नास्ति सिद्धिः कर्मकृयरूपा असिद्धिः संसाररूपा सापि नास्तीति संज्ञां न निवेशयेत् । संसारचातुर्विध्यं पूर्वमेवोक्तं । कियतः कर्मकृयस्यच पीडोपशमादिना प्रत्यक्षेण दर्शनात्कस्यचिदात्यंतिककर्मकृयोपि स्यात् तस्मादस्ति सिद्धिरसिद्धिरप्यस्तीति संज्ञां कुर्यात् ॥ ३६ ॥ (एतिसिद्धीति) सिद्धेः सर्वकर्मकृयरूपायानिर्जं स्थानं सिद्धिशिलोपरियोजनचतुर्थक्रीशोपरितनषड्नागः स नास्तीति संज्ञां न कुर्यात् अस्ति सिद्धिर्निर्जं स्थानमिति संज्ञां च कुर्यात् आगमप्रमाणसिद्धत्वात् ॥ ३७ ॥

॥ टीका—सर्वज्ञावानां सप्रतिपक्षत्वासंसारसंज्ञावे सति अवश्यं तद्विमुक्तिलक्षणया सिद्ध्यापि नवितव्यमित्यतोऽधुना सप्रतिपक्षां सिद्धिं दर्शयितुमाह । (एतिसिद्धीत्यादि) सिद्धिरशेषकर्मच्युतिलक्षणा तद्विपर्यस्तांचासिद्धिर्नास्तीत्येवं नो संज्ञां निवेशयेदपि त्वसिद्धेः संसारविलक्षणायाश्चातुर्विध्येनानंतरमेव प्रसाधितायाश्चविगाने नास्तित्वं प्रसिद्धं तद्विपर्ययेण सिद्धेरप्यस्तित्वमनिवारितमित्यतोऽस्ति सिद्धिरसिद्धिर्वेत्येवं संज्ञां निवेशयेदिति स्थितं । इदमुक्तं नवति । सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकस्य मोक्षमार्गस्य सदावार्किकर्मकृयस्य च पीडोपशमादिनाऽध्यक्षेण दर्शनादतः कस्यचिदात्यंतिककर्महानिसिद्धेरस्ति सिद्धिरिति । तथा चोक्तं । “दोषावरणयोर्हानिर्निःशेषास्त्यतिशायिनी ॥ कचिद्यथा स्वहेतुन्योवहिरंतर्मलकृय” इत्यादि । सर्वज्ञसंज्ञावोपि संज्ञवानुमानादृष्टव्यस्तथात्यन्यस्यमानायाः प्रज्ञायाव्याकरणादिना शास्त्रसंस्कारेणोत्तरोत्तरवृद्ध्या प्रज्ञातिशयोदृष्टव्यः । तत्र कस्यचिदत्यंतातिशयप्राप्तेः सर्वज्ञत्वं स्यादिति संज्ञवानुमानेन चैतदाशंकनीयं । तद्यथा । ताप्यमानमुदकमत्यंतोष्णतामियान्नाग्निसाधवेत् तथा दशहस्तांतरं व्योम्नि योनामोत्प्लुत्य गच्छति । न यो जनमसौ गंतुं शक्तोऽन्यासशतैरपीति दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरसाम्यात् । तथाहि । ताप्यमानं जलं प्रतिक्षणं कुर्यं गच्छेत्प्रज्ञा तु विवर्धते । यदिवा श्लोषोपलब्धेरव्याहृतमग्नित्वं तथा प्लव नविषयेपि पूर्वमर्यादायादनतिक्रमाद्योजनोत्प्लवनानावस्तत्परित्यागे चोत्तरोत्तरं वृद्ध्या प्रज्ञाप्रकर्षगमनवद्योजनशतमपि गच्छेदित्यतोऽदृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोरसाम्यात्तदेवं नाशंकनीयमिति स्थितं । प्रज्ञावृद्धेश्च बाधकप्रनाणानावादस्ति सर्वज्ञत्वप्राप्तिरिति । यदिवांजननृत्तसमुज्जकदृष्टान्तेन जीवाकुलत्वाज्जगतोद्दिंसायाडुर्निवारत्वात्सिद्धयनावः । तथा चोक्तं । “जले जीवाः स्थले जीवाश्चाकाशे जीवमालिनि ॥ जीवमालाकुले लोके कथं निहुरहिंसक” इत्यादि । तदेवं सर्वस्यैव हिंसकत्वात्सिद्धयनावइति । तदेतदयुक्तं । तथाहि । सदोषयुक्तस्य पिद्धि

॥ ટીકા સાંપ્રતં કપાયસજ્ઞાવે સિદ્ધે સતિ તત્કાર્યનૂતોઽવશ્યં જાવી સંસારસજ્ઞાવ
 ઇત્યેતત્પ્રતિપેધનિપેધદ્વારેણ પ્રતિપાદયિતુમાહ । (અભિચારંતે ઇત્યાદિ) ચત્વારોઽતાગતિ
 નેદાનરકતિર્યદ્નરામરલક્ષણાયસ્ય સંસારસ્યાસૌ ચતુરંતઃ સંસારઐવ કાંતારોનયૈકદેતું
 ત્વાત્ । સચ ચતુર્વિધોપિ ન વિદ્યતે અપિતું સર્વેષાં સંસૃતિરૂપત્વાત્કર્મબંધાત્મકતયા ચ
 હુઃસ્વૈકદેતુત્વાદથવા નારકદેવયોરનુપલન્યમાનત્વાતિર્યદ્મનુષ્યયોરેવ સુખહુઃસ્વોત્ક
 ર્ષતયા તદ્વ્યવસ્થાનાદિવિધઃ સંસારઃ પર્યાયનયાશ્રયણાત્ત્વનેકવિધોઽતશ્ચાતુર્વિધ્યં ન ક
 ચંચિદ્ઘટતઇત્યેવં સંજ્ઞાં નો નિવેશયેદપિતુ અસ્તિ ચતુરંતઃ સંસારઇત્યેવં સંજ્ઞાં નિવેશયેત્ ।
 યત્તુક્તમેકવિધઃ સંસારસ્તન્નોપપદ્યતે યતોઽધ્યક્ષેણ તિર્યદ્મનુષ્યયોર્નેદઃ સમુપલન્યતે ન ચા
 સાર્વૈકવિધત્વે સંસારસ્ય ઘટતે । તથા સંનવાનુમાનેન નારકદેવાનામપ્યસ્તિત્વાન્યુપગમા
 દ્વૈવિધ્યમપિ ન વિદ્યતે । સંનવાનુમાનંતુ પુણ્યપાપયોઃ પ્રકૃષ્ટફલશુજસ્તન્મધ્યફલશુ
 જાં તિર્યદ્મનુષ્યાણાં દર્શનાદતઃ સંજ્ઞાવ્યતે પ્રકૃષ્ટફલશુજોજ્યતિષાં ચ પ્રત્યક્ષેણૈવ દર્શનાદ
 થ તદ્દિમાનાનામુપલંનૈવમપિ તદધિષ્ઠાતૃજિઃ કૈશ્ચિન્નવિતવ્યમિત્યનુમાનેન ગમ્યતે । ગ્રહગૃ
 હીતવરપ્રદાનાદિના ચ તદસ્તિત્વાનુમાનમિતિ તદસ્તિત્વેતુ પ્રકૃષ્ટપુણ્યફલશુજશ્વ પ્રકૃષ્ટપા
 પફલશુગ્નિરપિ જાવ્યમિત્યતોઽસ્તિ ચાતુર્વિધ્યં । સંસારસ્ય પર્યાયનયાશ્રયણેતુ યદનેકવિ
 ધત્વમુચ્યતે તદ્યુક્તં । યતઃ સપ્તપૃથિવ્યાશ્રિતાઅપિ નારકાઃ સમાનજાતીયાશ્રયણાદેકપ્ર
 કારાઐવ તથા તિર્યેચોપિ પૃથિવ્યાદયઃ સ્થાવરાસ્તથા દ્વિત્રિચતુઃપંચૈંદ્રિયાશ્ચ દ્વિપટ્ટિયોનિલ
 ક્ષપ્રમાણાઃ સર્વેપ્યેકવિધાઐવ । તથા મનુષ્યાઅપિ કર્મનૂમિજાઽકર્મનૂમિજાંતરદ્વીપક
 સંમૂર્થનજાત્મકજેદમનાદૃત્યૈકવિધત્વેનૈવાશ્રિતાસ્તથા દેવાઅપિ જવનપતિવ્યંતરજ્યોતિષ્ક
 વૈમાનિકજેદેન જિન્નાઐકવિધત્વેનૈવ ગૃહીતાસ્તદેવં સામાન્યવિરોધાશ્રયણાજ્ઞાતુર્વિધ્યં સંસા
 રસ્ય વ્યવસ્થિતં નૈકવિધત્વં સંસારવૈચિત્ર્યદર્શનાન્નાપ્યનેકવિધત્વં સર્વેષાં નારકાદીનાં સ્વ
 જાત્યનતિક્રમાદિતિ ॥ ૨૩ ॥ ૨૪ ॥

અભિ સિદ્ધી અસિદ્ધીવા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥ અભિ સિદ્ધી અ
 સિદ્ધીવા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥ ૨૫ ॥ અભિ સિદ્ધી નિયં ઠાણં, એ
 વં સન્નં નિવેસણ ॥ અભિ સિદ્ધી નિયં ઠાણં, એવં સન્નં નિવેસણ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ—હવે સંસારને સજ્ઞાવે સિદ્ધિનો સજ્ઞાવ દેખાડે. સમસ્તકર્મક્રયનું સ્થાનક
 સિદ્ધિ જાણવી. અને તેથી વિપરીત તે અસિદ્ધિ જાણવી, એ વેદુ નથી, એવી સંજ્ઞા ન
 કરે, પરંતુ સિદ્ધિ પાળે, અને અસિદ્ધિ પાળે, એવી સંજ્ઞા પોતાના ચિત્તને વિષે સ્થાપન કરે
 ॥૨૫॥ હવે સિદ્ધિના સ્થાનકનો સજ્ઞાવ કહે. સમસ્તકર્મક્રયલક્ષણ જે સિદ્ધિ તેનું, (નિયં

द्विपरीतोऽसाधुरपि नास्ति एकस्याप्यज्ञावे द्वितीयस्याप्यज्ञावः द्वयोः परस्परापेक्षत्वात् ।
एवं संज्ञां न निवेशयेत् । किंतु ? अस्ति साधुः संपूर्णगुणसद्भावात् । तथाहि । सम्यग्दृष्टेरर
क्तद्विष्टस्य सत्संयमवतः श्रुतानुसारेणाऽऽहारादिकं शुद्ध्युद्भवा गृह्यतः कचिवज्ञानादशुद्ध्य
ग्रहणसंज्ञवेष्ट्युपयुक्तस्य संपूर्णमेव रत्नत्रयानुष्ठानमिति । तदेवं मुक्तिकृते प्रवर्त्तमानस्य
साधुत्वं इतरस्यासाधुत्वं मंतव्यं ॥ ३७ ॥ (एत्तिकक्ष्णामिति) वांछितार्थप्राप्तिः कल्या
णं । कल्याणवांश्च कश्चिन्नास्ति सर्वपदार्थानामसारत्वाद्बिनश्वरत्वाच्च । पापं पापवान् वा
कश्चिन्नास्ति अद्वैतवादिमतेनाऽऽत्मानं विना सर्वस्याज्ञावात् एवं संज्ञां न कुर्यात् एकां
तेन सर्वज्ञानानामसारत्वबिनश्वरत्वाज्ञावादस्ति कल्याणं तद्वांश्च अद्वैतमतस्य मिथ्या
त्वात् पापं पापवांश्च विद्यते । अद्वैते हि सुखी दुःखी सुरुपः कुंरूपोधनी दरिद्रइत्यादि
विश्ववैचित्र्यं न स्यादिति ॥ ३८ ॥

॥ टीका-सांप्रतं सिद्धेः साधकानां साधूनां तत्प्रतिपक्षनूतानामसाधूनां चास्तित्वं प्र
तिपिपादयिषुः पूर्वपक्षमाह । (एतिसाधूअसाधूवाइत्यादि) नास्ति न विद्यते ज्ञानदर्श
नचारित्रक्रियोपेतोमोक्षमार्गव्यवस्थितः साधुः संपूर्णस्य रत्नत्रयानुष्ठानस्यानावाप्तदना
वाच्च तत्प्रतिपक्षनूतस्यासाधोरप्यज्ञावः परस्परपेक्षित्वादेतद्व्यवस्थानस्यैकतराज्ञावे द्वि
तीयस्याप्यज्ञावस्त्येवं संज्ञां नो निवेशयेदपित्वस्ति साधुः सिद्धेः प्राक्साधितत्वात् । सि
द्धिसत्ता च न साधुमंतरेण अतः साधुसिद्धिस्तत्प्रतिपक्षनूतस्य वाऽसाधोरिति । यश्च संपूर्णरत्नत्रयानुष्ठानाज्ञावः प्रागाशंकितः स सिद्धांतान्निप्रायमबुध्वैव । तथाहि । सम्यग्दृष्टे
रुपयुक्तस्यारक्तद्विष्टस्य सत्संयमवतः श्रुतानुसारेणाऽऽहारादिकं शुद्धबुद्ध्या गृह्यतः क
चिदज्ञानादनेपणीयग्रहणसंज्ञेपि सततोपयुक्ततया संपूर्णमेव रत्नत्रयानुष्ठानमिति । य
श्च न ह्यमिदं चाज्ञद्वयं गम्यमिदं वाऽगम्यं प्रासुकमेपणीयमिदमिदंच विपरीतमित्येवं रा
गद्वेषसंज्ञेन समज्ञावरूपस्य सामायिकस्याज्ञावः कैश्चिज्ज्ञेयते तत्तेषां चोदनमज्ञानविजृं
भणात् । तथाहि । न तेषां सामायिकवतां साधूनां रागद्वेषतया न ह्याज्ञद्वयादिविवेको
ऽपितु प्रधानमोक्षांगस्य सञ्चारित्रस्य साधनार्थमपि चोपकारापकारयोः समज्ञावतया सा
मायिकं न पुनर्न ह्याज्ञद्वययोः समज्ञाववृत्त्येति ॥ १७ ॥ तदेवं मुक्तिमार्गप्रवृत्तस्य सा
धुत्वमितरस्य चासाधुत्वं प्रदर्शयिषुना च सामान्येन कल्याणपापवतोः सन्नावं प्रतिपेधनि
पेधद्वारेणाह । (एतद्विज्ञानपावेवाइत्यादि) यथेष्टार्थफलसंप्राप्तिः कल्याणं तन्न विद्य
ते सर्वाऽशुचितया निरात्मकत्वात् सर्वपदार्थानां बौद्धान्निप्रायेण तथा तदज्ञावे कल्याणवां
श्च न कश्चिद्विद्यते तथात्मा नूतवाद्यनिप्रायेण पुरुषएवेदं सर्वमितिकृत्वा पापं पापवा
न्वा न कश्चिद्विद्यते तदेवमुक्तयोरप्यज्ञावः । तथा चोक्तं । “विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि

ताश्रव द्वारस्य पंचसमितिसमितस्य त्रिगुप्तिगुप्तस्य सर्वथा निरवद्यानुष्ठायिनोद्विचत्वारिंश
दोपरहितनिष्ठाजुर्ज्ञासमितस्य कदाचिद्व्यतः प्राणिव्यपरोपणेपि तत्कृतबंधानावः सर्व
था तस्यानवद्यत्वात् । तथाचोक्तं । उच्चातिर्यमिपाए, इत्यपि प्रतीतं तदेवं कर्मबंधानावात्सि
द्धेः सद्भावोव्याहृतः सामग्र्यनावादसिद्धिसद्भावोपीति ॥ १५ ॥ सांप्रतं सिद्धानां स्थाननिरूप
णयाह । (एतिसिद्धीत्यादि) सिद्धेशेषकर्मव्युत्तिजकृपायानिजं स्थानमीपत्प्राग्जारा
ख्यं व्यवहारतोनिश्चयतस्तु तदुपरि योजनक्रोशपड्नागस्तत्प्रतिपादकप्रमाणानावात्स ना
स्तीत्येवं संज्ञां नो निवेशयेत् । यतोबाधकप्रमाणानावात्साधकस्य चागमस्य सद्भावान्नत्स
त्ता दुर्निवारेति । अपिचापगताशेषकल्मषाणां सिद्धानां केनचिद्विशिष्टेन स्थानेन जा
व्यं तच्चतुर्दशरज्ज्वात्मकस्य लोकस्याग्रचूतं दृष्टव्यं । नच शक्यते वक्तुमाकाशवत्सर्वव्या
पिनः सिद्धास्ति यतोलोकालोकव्याप्याकाशं । न चालोके परद्व्यस्याकाशमात्ररूपत्वात्
लोकमात्रव्यापित्वमपि नास्ति विकल्पानुपपत्तेः । तथाहि । सिद्धावस्थायां तेषां व्यापित्व
मन्युपगतमुत्प्रागपि न तावत्सिद्धावस्थायां तद्व्यापित्वजनवने निमित्तानावान्नापि प्रागव
स्थायां तद्भावे सर्वसंसारिणां प्रतिनियतसुखदुःखानुभवोन स्यान्नच शरीराद्वहिरवस्थित
मवस्थानमस्ति । तत्सत्तानिबंधनप्रमाणस्यानावादतः सर्वव्यापित्वं विचार्यमाणं न कथं
चिद्व्यटते तदभावे च लोकाग्रमेव सिद्धानां स्थानं तजतिश्च कर्मविमुक्तस्योर्ध्वं गतिरिति ।
तथाचोक्तं । “लाउं एरंडफले, अग्गीधूमे उल्लूधणुविमुक्ते ॥ गइ पुव्वपउं गेणं, एवं सिद्धाणविग
ईउं” इत्यादि । तदेवमस्ति सिद्धिस्तस्याश्च निजं स्थानमित्येवं संज्ञां निवेशयेदिति ॥ १६ ॥

एतिसिद्धाहू असाहूवा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ अतिसिद्धाहू असाहू
वा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ १७ ॥ एतिसिद्धाहू पावेवा, एवमं सन्नं
निवेसए ॥ अतिसिद्धाहू पावेवा, एवमं सन्नं निवेसए ॥ १८ ॥

अर्थ—हवे सिद्धिना साधनारा साधुओठे. तेनो सद्भाव कहेठे. ज्ञान, दर्शन, अने
चारित्ररूप रत्नत्रयने साधे, ते साधु जाणवा, ते पण नथी, तथा ए थकी विपरीत ते अ
साधु जाणवा, ते पण नथी. एवी संज्ञा न करवी, परंतु साधु पणठे, अने असाधु प
णठे, एवी संज्ञा करवी ॥ १७ ॥ हवे सामान्य प्रकारे कल्याण अने पापनो सद्भाव
देखाडेठे. मनोवांछित अर्थनी प्राप्तिनुं करनारुं एवुं कल्याण, ते पण नथी. तथा ते
थकी विपरीत जे पाप, ते पण नथी. एवी संज्ञा न करे, किंतु? कल्याण पणठे, अने
पाप पणठे. एवी संज्ञा करे ॥ १८ ॥

॥ दीपिका—(एतिसिद्धाहू इति) नास्ति साधुर्मुनिः संपूर्णचारित्रगुणानावात् तदभावे त

अन्य वचन आश्रि संयम कहेते. (असेसंश्रयक्यंवावि के०) आ जगत् मांहे समस्त वस्तु जे घटपटादिकडे ते एकांतें नित्य, शाश्वतते. एवुं वचन न बोले, (सबडुकेतिवापुणो के०) तथा वली सर्व जगत् दुःखात्मकज ठे, एवुं वचन पण न बोले, जे कारण माटे आ जगत् मांहे एकेक जीवनें तो महा सुखते, एम बोलायते यतः “ तणसंथारनिससुो, विमुणि वरो जट्टरागमयमोहो ॥ जं पावइ मुत्तिसुहं, कत्तोतं चक्कवट्टिवि” ॥ १ ॥ इति वचनात् । माटे सर्व जगत् दुःखीजते, एवुं वचन पण न बोले, (वज्झापाणाश्रवसंति के०) तथा ए चोर ठे, ए परदारानो सेवनारते, माटे ए वध करवा योग्य ठे एवुं वचन न बोले, अथवा ए अमुक पुरुष अवध्य एटले वध करवा योग्य नथी (इतिवायंननीसरे के०) एवुं वचन पण न बोले, कारणके, एम बोलतां तेना कर्मनी अनुमोदना लागे. ए रीतें सिंह, व्याघ्र, मार्जारादिक हिंसक जीव देखीनें, चारित्रिउ मध्य स्थ पणुं अवलंबन करे. इत्यर्थः ॥ ३० ॥ हवे वली बीजो, वचननो प्रकार, मनसुधी आश्रि देखाडियें ठैयें. (दीसंतिसमयाचारा के०) आ जगत् मांहे कोइ एक चारि त्रिया एवा देखायते. के, समयाचारा एटले सिद्धांतोक्त आचारनें विपे प्रवर्तमान, तथा (निष्कुणासाधुजीविणो के०) निष्कुणा एटले दोपरहित एवा आहारा गवेषण हार, तथा साधुजीवि एटले पोताना आचार पालवा सारु जीवे ठे, तथा ह्मांत, जितेंडिय, जितक्रोध, दृढव्रतवान्, जुसर प्रमाण दृष्टियें मार्गना शोधनार, प्रासुक उदकना पान करनार, मौनी, ठजीवनिकायना रक्षण करनार, किं बहुना. सराग ठे, तो पण वीतरागनी पेठें रहेते, एवा साधु देखीनें (एएमिहोवजीवन्ति के०) ए मिथ्यात्वो पजीवि बाह्य वृत्तियें करी लोकोनें वंचेते (इतिदिष्टिनिधारण के०) एवी दृष्टि धरे नहीं, एतावता एवो जाव मनमांहे चिंतवे नहीं, वचनथकी कहे नहीं, किं बहुना. स्वतीर्थिक परतीर्थिकनें एवुं वचन कहे नहीं ॥ ३१ ॥

॥ दीपिका—(कल्लाणोपावेति) सर्वथाऽयंकल्याणवानयं सर्वथा पापवान् एवमेकांते व्यवहारो न विद्यते । एकांतपक्षाश्रयणेन यदैरं कर्मवधस्तत् श्रमणाः शाक्यादयोवालाः पंक्तिमानिनः शुष्कतर्कदर्पेन्मत्तान जानन्ति ॥ ३० ॥ (असेसमिति) अशेषं सर्वं वस्तु सांख्याजिप्रायेणाकृतं नित्यं इति न ब्रूयात् । अपिशब्दादनित्यमपि न वदेत् । तथा सर्वं जगद्दुःखात्मकमित्यपि न वदेत् चारित्रादिपरिणतेः सुखस्यापि दर्शनात् । यदुक्तं । “ तणसंथारनिससुो, विमुणिवरोजट्टरागमयमोहो ॥ जं पावइ मुत्तिसुहं, कत्तोतं चक्कवट्टिवि” ॥ १ ॥ चोरपारदारिकादयोवध्याश्रवध्यावा इति न वदेत् । तथा चोक्तं । “ मार्जार व्याघ्रसिंहादीन् सत्त्वव्यापादनोद्यतान् ॥ दृष्ट्वा स्वार्थपरः साधुर्माध्यस्थ्यमवलंबत” इति ॥ १ ॥

हस्तिनि ॥ शुनि चैव श्वपाके च पंमिताः समदर्शिनः”इत्येवमेव कल्याणपापकाजावरूपां संज्ञां नो निवेशयेदपि त्वस्ति कल्याणं कल्याणवांश्च विद्यते तद्विपर्यस्तं पापं तदांश्च विद्यते इत्येवं संज्ञां निवेशयेत् । तथाहि । नैकांतेन कल्याणानावोयोबौद्धैरनिहितः सर्वपदार्थानामशुचित्वासंनवात्सर्वाऽशुचित्वेच बुद्धस्याप्यशुचित्वप्राप्तेर्नापि निरात्मनः स्वद्वयक्षेत्रकालजावापेक्षया सर्वपदार्थानां विद्यमानत्वात्परद्वयादिनिस्तु न विद्यंते सदसदात्मकत्वाद्दस्तुनः तदुक्तं स्वपरसत्ताव्युदासोपादानोत्पाद्यं हि वस्तुनोवस्तुत्वमिति । तथात्मा दैतजावाजावात्पापाजावोपि नास्त्यदैतजावेहि सुखी दुःखी सरोगोनीरोगोसुरूपः कुरूपोदुर्गमः सुजगोऽर्थवान् दरिद्रस्तथायमंतिकोऽयं तु दवीयान् इत्येवमादिकोजगदैचित्र्यजावोऽध्यक्षसिद्धोपि न स्यात् । यच्च समदर्शित्वमुच्यते ब्राह्मणचांमालादिषु तदपि समानपीडोत्पादनतो दृष्टव्यं । न पुनः कर्मोपादितवैचित्र्यजावोपि तेषां ब्राह्मणचांमालादीनामस्तीति । तदेवं कथंचित्कल्याणमस्ति तद्विपर्यस्तं तु पापकमिति । नचैकांतेन कल्याणमेव यतः केवलानां प्रक्षीणघनघातिकर्मचतुष्टयानां सातासातोदयसद्भावात्तथा नारकारणामपि पंचेंद्रियत्वविशिष्टज्ञानादिसद्भावात्नैकांतेन तेऽपि पापवंत इति तस्मात्कथंचित्कल्याणं कथंचित्पापमिति स्थितं ॥ २७ ॥

कल्याणे पावए वावि, ववहारो ए विज्झइ॥ जं वेरं तं न जाणंति, स मणा बालपंमिया ॥ २९ ॥ असेसं अस्सकयं वावि, सबडुस्केति वा पुणो ॥ वज्झा पाणा न वसंति, इति वायं न नीसरे ॥ ३० ॥ दी संति समियाचारा, जिक्कुणा साहुजीविणो ॥ एए मिहोवजीवंति, इति दिठ्ठि न धारए ॥ ३१ ॥

अर्थ-हवे अनेकांत मार्ग देखाडीनें, एकांत मार्गनें, दूषवेढे. ए पुरुष एकांते कल्याणवंतज ठे, अथवा ए पुरुष एकांते पापवंतज ठे, एवो व्यवहार नथी, कारणके, आ ज गत् मांहे एकांत कांहीज नथी. ते माटे जे पुरुष पुण्यवंत देखातो होय, परंतु ते अंत्या वस्थामां परिणामविशेषें दुर्गतिथें जाय. अथवा जे पापी पुरुष देखातो होय, ते परिणामविशेषें सज्जतिगामी थाय. ए कारण माटे एकांत न बोले (जेवेरंतंनजाणंति के०) तथा जे वैर, ते कर्मनुं कारणठे एम न जाणे, ते कोण न जाणे ? तोके श्रमण, बाल, एटले मूर्ख, अने पंमित एटले पंमितपणाना अजिमाना होय ते न जाणे. ते शाश्वकी न जाणे ? तोके जे कारणमाटे ते बाल, मूर्ख, परमार्थनूत, अहिंसा लक्षण जे धर्म, तेनो तेनें आश्रय नथी ते कारणें ते निरतो वैरनुं कारण जाणे नहीं. इत्यर्थः ॥ २९ ॥ हवे

तोरन्यानपेक्षणादिति । तथा सर्वं जगद्दुःखात्मकमित्येवमपि न ब्रूयात्सुखात्मकस्यापि सम्यग्दर्शनादिज्ञावेन दर्शनात् । तथा चोक्तं । “तणसंयारनिसप्पो, विमुणिवरो चट्ठरा गमयमोहो ॥ जं पावइ मुत्तिमुहं, कत्तोतं चक्कवट्ठीवि” ॥१॥ तथा बध्याश्चौरपारदारिका दयोऽवध्यावा तत्कर्मनुमतिप्रसंगादित्येवंनूतां वाचं सानुष्ठानपरायणः साधुः परव्यापारनिरपेक्षो न विसृजेत् । तथाहि । सिंहव्याघ्रमाजीरादीन्परसत्वव्यापादनपरायणान् दृष्ट्वा माध्यस्थ्यमवलंबयेत् । तथा चोक्तं । मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थ्यादीनि सत्वगुणाधिकं क्लिश्यमानविनयेष्विति । एवमन्योपि वाक्संयमोऽष्टव्यः । तद्यथा । अमी गवादयोवाह्या न वाह्यास्तथामी वृक्षादयश्चेद्यान ठेद्यावेत्यादिकं वचो न वाच्यं साधुनेति ॥३०॥ अथमपरोवाक्संयमप्रकारोऽतःकरणगुहिसमाश्रितः प्रदर्श्यते । (दीसंतीत्यादि) दृश्यंते समुपलभ्यंते स्वशास्त्रोक्तेन विधिना निजृतः संयतश्चात्मा येषां ते निजृतात्मानः । क्वचित्पाठः (समियाचारंति) सम्यक् स्वशास्त्रविहितानुष्ठानादविपरीतव्याचारोऽनुष्ठानं येषां ते सम्यगाचाराः सम्यग्वा इतोव्यवस्थितव्याचारोयेषां ते समिताचाराः । के ते ? निरूपणशीलानिह्वोनिह्वामात्रवृत्तयः । तथा साधुना विधिना जीवितुं शीलं येषां ते साधुजीविनः । तथाहि । ते न कस्यचिदुपरोधविधानेन जीवंति तथा ह्यंतादांताजितक्रोधाः सत्यसंधादृढव्रतायुगांतरमात्रदृष्टयः परिपूतोदकपायिनोर्मोनिनस्सदा तायिनोविविक्तैकांतध्यानाध्यासिनोऽक्षौकुच्यास्तानेवंनूतानवधार्या अपि सरागाद्यपि वीतरागाश्च चेष्टंते इति सत्वैते मिथ्यात्वोपजीविन इत्येवं दृष्टिं न धारयेन्नैवंनूतमध्यवसायं कुर्यान्नाप्येवं नूतां वाचं निसृजेद्यथैते मिथ्योपचारप्रवृत्तामायाविन इति । उच्चस्थेन ह्यर्वागदर्शिनैवंनूतस्य निश्चयस्य कर्तुमशक्यत्वादित्यनिप्रायः । तेच स्वयूष्यावा नवेगुस्तीर्थीतरीयावा तावुच्चावपि न वक्तव्या साधुना । यत उक्तं । “यावत्परगुणपरदोषकीर्तने व्यापृतं मनोजवति ॥ तावदरं विशुद्धे, ध्याने व्यग्रं मनः कर्तुं”मित्यादि ॥ ३१ ॥

दक्षिणाए पडिलंजो, अत्तिवा एत्तिवा पुणो ॥ ए वियागरेज्ज मेहावी, संतिमग्गं च व्वुहए ॥३२॥ इच्चेएहिं ठाणेहिं, जिणदिंछेहिं संजए ॥ धारयंतेन अप्पाणं, आमोस्काए परिवएज्जा सित्तिवेमि ॥३३॥ इति वीयसुयस्कंधस्स अणायारणाम पंचमअयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—वली आचार देखाढेढे. (दक्षिणा के०) दान तेनो प्रतिलंज एटले गृहस्थे दान देवुं, लेनारं दान लेवुं. एवो व्यापार प्रवर्तमान देखी, अस्ति, अथवा नास्ति, एटले गुण, अथवा दूषण कांइ पण कहे नहीं. (पुणो के०) असंयमनी अनुमोदन अनें दूषण केतां

एवमन्योपि वाक्संयमोद्धेयः । यथाऽसौ कुतीर्थिकोबालः किमपि न वेत्ति इत्यादिकां पर
स्याप्रीतिकारिणीं नाषां न विसृजेत् ॥ यदुक्तं । “अप्यत्तिर्यं जेण सिया, आसु कुप्पिज्जावाप
रो ॥ सबसो तं ए नासिज्जा, नासं अहियगामिणी” इति ॥३१॥ (दीसंतित्ति) दृश्यंते स
मिताचाराः शास्त्रोक्ताचारपरानिह्वोनिह्वामात्रवृत्तयः साधुना विधिना जीवन्तीति साधु
जीविनः । तथाहि । क्हांतादांताजितेंडियाजितकषायास्तायिनस्तानेवंजूनान् मत्वापि एते
मिथ्योपजीविनइति दृष्टिं न धारयेत् नैवमनिप्रायं कुर्यात् नाप्येवं वदेत् यथा मिथ्योप
चारप्रवृत्तमायाविनएते इति । बद्धस्येन हि एवंजूनतनिश्चयस्य कर्तुमशक्यत्वादिति नावः ।
तेच स्वयूष्यावा नवेयुस्तीर्थीतरीयावा उजावपि न वक्तव्यौ साधुना । यदुक्तं । “यावत्प
रगुणपरदोषकीर्तने व्यापृतं मनोजवति । तावद्धरं विगुहे, ध्याने व्यग्रं मनः कर्तुं ॥१॥३१॥

॥ टीका-तदेवं कल्याणपापयोरनेकांतरूपत्वं प्रसाध्यैकांतं दूषयितुमाह (कल्याणोपा
वएइत्यादि) कल्पं सुखमारोग्यं शोचनत्वं वा तदणतीति कल्याणं तदस्यास्तीति कल्याणो
मत्वर्थी याच्प्रत्ययांतोऽर्श्यादिन्योजित्यनेन । कल्याणवानिति यावत् । पापकशब्दोपि मत्व
र्थी याच्प्रत्ययांतोऽष्टव्यः । तदेवं सर्वथा कल्याणवानेवायंतथा पापवानेवायमित्येवंजूनतो
व्यवहारो न विद्यते तदैकांतजूनतस्यार्थस्यैवानावात्तदजावस्यच सर्ववस्तूनामनेकांताश्रयणेन
प्राक्प्रसाधितत्वादिति । एतच्च व्यवहारानावाश्रयणं सर्वत्र प्रागपि योजनीयं । तद्यथा ।
सर्वत्र वीर्यमस्ति नास्ति वा सर्वत्र वीर्यमित्येवंजूनतएकांतिकोव्यवहारो न विद्यते । तथा नास्ति
लोकोऽलोको वा तथा संति जीवाअजीवाइति वेत्येवंजूनतोव्यवहारो न विद्यतइति सर्वत्र
संबंधनीयं । तथा वैरं वज्रं तद्वत्कर्म वैरं विरोधो वा वैरं तद्येन परोपतापादिनैकांतपक्षस
माश्रयणेन वा जवति । तत्ते श्रमणास्तीर्थिकाबालाश्च बालारागद्वेषकलिताः पंमिताः पंमि
तानिमानिनः शुष्कतर्कदृष्ट्याध्मातान जानंति परमार्थजूनतस्याहिंसालक्षणस्य धर्मस्याने
कांतपक्षस्य वा नाश्रयणादिति । यदि वा यद्वैरं तत्ते श्रमणाबालाः पंमितावान जानंतीत्ये
वं वाचं न निसृजेदित्युत्तरेण संबंधः । किमिति न निसृजेद्यतस्ते किंचिज्जानंत्येवापिच ते
षां तन्निमित्तकोपोत्पत्तेः । यच्चैवंजूनतं वचस्तन्न वाच्यं । यतउक्तं । “अप्यत्तिर्यं जेण सिया,
आसु कुप्पिज्जावा परो ॥ सबसो तं ए नासेज्जा नासं अहियगामिणि”मित्यादि ॥ ३१ ॥
अपरमपि वाक्संयममधिकृत्याह । (असेसमित्यादि) अशेषं कृत्स्नं तत्सांख्यानिप्राये
ण कृतं नित्यमित्येवं न ब्रूयात् । प्रत्यर्थं प्रतिसमयं चान्यथान्यथा जावदर्शनात्स एवा
यमित्येवंजूनतस्यैकत्वसाधकस्य प्रत्यजिज्ञानस्य लूनं पुनर्जातेषु केशनखादिष्वपि प्रदर्श
नात्तथापि शब्दादेकांतेन कृणिकमित्येवमपि वाचं न निसृजेत्सर्वथा कृणिकत्वे पूर्वस्य
सर्वथा विनष्टत्वाडुत्तरस्य निर्देतुकउत्पादः स्यात्तथाच सति नित्यं सत्वमसत्त्वं वा हे

एवं वयणाणं जो नयाणइविसेसमित्यादिस्थानैरात्मानं वर्तयान्नामोक्तायाशेषकर्मकृत्या
र्थं मोक्षं यावत्परिसमंतात्संयमानुष्ठाने ब्रजेज्ज्वेस्त्वमिति विधेयस्योपदेशः । इति परित्त
माप्त्यर्थे । ब्रवीमीति पूर्ववत् । नयाअनिहिताअनिधास्यमानलक्षणाश्चेति ॥ ३३ ॥
समाप्तमनाचारश्रुतार्व्यं पंचममध्ययनमिति ॥

॥ हवे उहुं अध्ययन प्रारंभिये बैये ॥

पांचमा अध्ययननें निषे आचारनी आचरणा करवी, अनें अनाचारनी परिहरणा ए
टले अनाचारनो त्याग करवो. एम कसुं हवे ते प्रमाणे जे महानाग्यवान् पुरुषथी करा
यवे, ते आर्दकुमारना दृष्टांतनी पेठें रेखाडेवे. जेम आर्दकुमारनो गोशालक साथे वाद
थयो, ते रीतेंज आ ठा अध्ययनमां कहेवे. प्रत्येक बुद्ध आर्दकुमार, एकदा प्रस्तावें
श्री महावीरदेवनी पासें आवतां अंतरालें गोशालकें बोलाव्यो. ते कथा कहेवे.-

पुराकडं अह इमं सुणेह, मेगंतयारी समणे पुरासी ॥ से निष्कु
णो उवणेत्ता अणेगे, आइस्कतिषिंह पुढोविष्ठिरेणं ॥ १ ॥ साजी
वियापठविता थिरेणं, सजागठ गणठ निष्कुमस्से ॥ आइस्क
माणो बहुजन्नमडं, नसंधयाती अवरेण पुवं ॥ २ ॥

अर्थ-हवे आर्दकुमारनें गोशालक बोलावीने कहेवे के, (अहइमंसुणेह के०) जो
आर्दकुमार ! जे हुं कहुंहुं ते तुं सांजल. (पुराकडं के०) परापूर्वें जे जे आ ताहारे ती
र्थकरें कसुंवे, ते हुं कहुंहुं ते सांजल. ते सुं कसुंवे? तोके, (मेगंतयारीसमणेपुरासी के०)
ए श्रमण नगवंत महावीर पूर्वे प्रथम एकांतचारी विहार करता हता. एटले एकांतें
लोक रहित एवा प्रदेसों विचरता हता, अनें अनेक प्रकारनां उग्रतप करता हता, ते
हमणां उग्रतप आचरवा थकी जंग थया थका मुजनें ढोडीनें एटले महारो परित्याग
करिनें, (सेनिष्कुणोउवणेत्ताअणेगे के०) ते साधु शिष्यो एकठा करिनें अनेक देव, दे
वी, मनुष्य, अनें स्त्रीना वृंद मांहें बेठा थका धर्म कहेवे. (आइस्कतिषिंहपुढोविष्ठिरेणं
के०) तथा घणा शिष्य एकठा करो, तमारा जेवा मुग्ध जननें विप्रतारवा माटें पृथक्
पृथक् जुदा जुदा विस्तारें करी धर्म कहेवे ॥ १ ॥ वली गोशालक कहेवे के, (साजीवि
यापठविताथिरेणं के०) अहो आर्दकुमार ! ताहारे गुरुयें घणा लोक मांहें बेशी धर्म
देशनानें मिश्रें आजीविका मांभीवे, केमके, एकाकी विचरतां लोक पराजव करेवे, एवुं

थकां वृत्तिठेद थाय. ए कारण माटे, (मेहावी के०) जे पंमित होय, ते अस्ति, नास्ति, न कहे, तेवारें साधु केम बोले ? ते कहेठे. (संतिमग्गंचब्बूहए के०) शांतिमार्ग एटले मोक्षमार्ग ज्ञान, दर्शन, चारित्ररूपनी वृद्धि थाय; एवुं वचन बोले. एटले जे वचन बो लवा थकी असंयम सावद्य न थाय, तेवुं वचन बोले. इत्यर्थः ॥३१॥ हवे अध्ययन परि समाप्तिनें अर्थें कहेठे. (इच्चेएहिंमाणेहिं के०) एम ए पूर्वोक्तस्थानके (जिणदिठेहिंसंजए के०) जिन एटले वीतरागजाषित वचनें युक्त, एवा संयत एटले जे चारित्रिया (धारयंतेउ अप्पाणं के०) ते पोताना आत्मानें धारे, क्यां लगे धारे? तोके (आमोस्काएपरिवएसासि के०) ज्यां सुधी मोक्ष प्राप्ति थाय, त्यां सुधी धारे. हवे एवो उपदेश शिष्यनी प्रत्यें गुरु कहे. के,अहो शिष्य ! तुं आवा आचारें प्रवर्तजे. तिबेमिनो अर्थ पूर्ववत् जाएवो. ॥ ३२ ॥ ए बीजा श्रुतस्कंधनें विषे अनाचार नामें पांचमाध्ययननो संक्षेपार्थ बालावबोध समाप्त थयो.

॥ दीपिका—(दक्खिणाएत्ति) दानं दक्खिणा तस्याः प्रतिलज्जः प्राप्तिर्दानलान्नः सोस्माद्गृहस्थादेः सकाशादस्तिवा नास्तिवा इति न व्यागृणीयान्न वदेन्मेधावी किंतु ? शांतिमार्गं मोक्षमार्गं वृंहयेदृद्धिं प्रापयेत् यथा मोक्षमार्गवृद्धिर्नवति तथा वदेदित्यर्थः ॥ ३३ ॥ इत्येतैरेकांतविधायिनिः स्थानैर्जिनोद्विष्टैः संयतआत्मानं धारयन् आत्मानं प्रवर्तयन् आ मोक्षाय कर्मकृत्यार्थं परिव्रजेत्संयमे प्रवर्तते ॥ इति परिसमाप्तौ । ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ३४ इति सूत्रकृतांगदीपिकायां द्वितीयश्रुतस्कंधेऽनाचारश्रुताख्यं पंचमाध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (दक्खिणाएइत्यादि) दानं दक्खिणा तस्याः प्रतिलज्जः प्राप्तिः स दानलान्नोऽस्माद्गृहस्थादेः सकाशादस्ति नास्ति वेत्येवं न व्यागृणीयान्मेधावी मर्यादाव्यवस्थितः । यदिवा स्वयूयस्य तीर्थीतरीयस्य वा दानं ग्रहणंवा प्रतिलान्नः स एकांते नास्ति संनवति नास्ति वेत्येवं न ब्रूयादेकांतेन तद्दानग्रहणनिषेधे दोषोत्पत्तिसंनवात् । तथा हि । तद्दाननिषेधेऽतरायसंनवस्तद्वैचित्र्यं च तद्दानानुमतावप्यधिकरणोद्भवइत्यतोऽस्ति दानं न वेत्येवमेकांतेन न ब्रूयात् । कथं तर्हि ब्रूयादिति ? दर्शयति । शांतिर्मोक्षस्तस्य मार्गः सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रात्मकस्तमुपवृंहये वर्धयेत् । यथा मोक्षमार्गानिवृद्धिर्नवति तथा ब्रूयादित्यर्थः । एतदुक्तं नवति । पृष्ठः केनचिद्विधिप्रतिषेधमंतरेण देयप्रतिग्राहकविषयं निरवयमेवं ब्रूयादित्येवमादिकमन्यदपि ॥ ३५ ॥ सांप्रतमध्ययनार्थमुपसंजिघृक्षुराह (इच्चेएहिमित्यादि) इत्येतैरेकांतनिषेधद्वारेणानेकांतविधायिनिः स्थानैर्वाक्संयमप्रधानैः समस्ताध्ययनोक्तेरागद्वेपरहितैर्जिनैर्द्विष्टैरुपलब्धैर्न स्वमतिविकल्पोद्भापितैः संयतः सन् संयमवानात्मानं धारयन्नैर्निर्विविधधर्मदेशनावरसरे वाच्यं । तथा चोक्तं । “सावक्काणवक्का

रणमुत्पन्नं धर्मे प्रतिबुद्धं मनः अजयं स्मरन् वैराग्यात्कामजोगेष्वासासक्तस्तिष्ठति । पि
त्रा ज्ञातं मा क्वचिदसौ यायादिति पंचशतसुनटौर्नित्यं रक्ष्यते । आर्द्रकुमारोप्यश्ववाहनि
कायां निर्गतः प्रधानाश्वेन दूरं गत्वा पलायितः । ततः प्रव्रज्यां गृह्णन् देवतया निषिद्धो
पि प्रव्रज्यान्यतरप्रतिमाप्रतिपन्नोवसंतपुरे कायोत्सर्गस्थो देवलोकच्युतया तथा श्रेष्ठिपु
त्र्याऽन्यबालिकाभिः सह क्रीडत्याऽयं मम जनेत्युक्ते सन्निहितदेवतया सार्द्धं त्रयोदशकोटि
मिता सुवर्णवृष्टिः कृता । राजा तत्सुवर्णं गृह्णन् देवतया वारितः । इदं स्वर्णमस्यावा
लिकाया एवेत्युक्तं च ततस्तत्पित्रा गृहीतं स्वर्णं । अनुकूलोपसर्गं मत्सार्द्धमुनिरन्यत्र गतः ।
पुत्रीवरणार्थं वराः समायांति पुत्र्या कथितं पितुः एते वराः स्वस्थानं यांतु अहं तस्मै
दत्ता त्वया यत्संबन्धि हिरण्यं नवता जगृहे । पित्रोक्तं त्वं तं जानीषे कथं ? तयोक्तं । तच्चर
णगतानि ज्ञानदर्शनाङ्गानामि । ततः सा दानशालायां स्थिता निष्कार्थिनामाहारं दत्ते । ततो
द्वादशवर्षैर्गतैः कदाचिच्चासौ जवितव्यवशात्तत्रैव विहरन् समागतः पादचिन्हदर्शनाद्
पलङ्कितश्च तथा । ततः सा बाला सपरिवारा तत्पृष्ठतो गता । आर्द्रकुमारोपि देवतावचनं
स्मरन् कर्मोदयात्प्रतिजग्रस्तया सार्द्धं जुनक्ति जोगान् पुत्रो जातः । आर्द्रकेणोक्तं सांप्रतं
ते पुत्रो द्वितीयो नून्निर्वाहकः । अहं स्वकार्यमाचरामि तथा सुतज्ञापनार्थं कार्पासक
र्त्तनमारब्धं । पृष्ठं च पुत्रेण किं मातरिदमारब्धं नवत्या ? सा प्राह । वत्स ! तव पिता प्रव्रज्यां
ग्रहीतुकामः त्वं तु शिशुरद्यापि इव्यार्जनेऽसमर्थस्ततो ह मनया निन्द्यवृत्त्याऽनया जीवनमि
हामीति । तेन बालेन तत्कालोत्पन्नबुद्ध्या तत्कर्त्तितसूत्रेण कथं मया बद्धोयास्यतीति
मन्मनजापिणोऽपविष्ट एव पिता वेष्टितः । पित्रा चिंतितं यावन्तोमी वेष्टनसूत्रतंतवस्तावं
ति वर्षाणि मया स्थातव्यं । तंतवश्च द्वादश । ततोसौ द्वादशवर्षाणि गृहे तस्थौ । ततः
प्रव्रजितः सूत्रार्थनिपुणएकाकी विहरन् राजगृहं प्रतिप्रस्थितस्तदंतरा ज्ञे तद्दृष्ट्वा यं या
नि प्राक् पित्रा पंच राजपुत्रशतानि मुक्तानि तानि कुमारे नष्टे राजनयात्तत्राटव्यां चौर्ये
ण जीवंति । तैश्च आर्द्रकुमनिर्दृष्ट उपलङ्कितश्च । तेन पृष्ठास्ते किमिदमनार्थं कर्मरब्धं नवद्भिः ?
तैश्च राजनयादि कथितं । मुनिवचनात्संबुद्धास्ते प्रव्रजिताः । तथा राजगृहनगरप्रवेशे गो
शालकोहस्तितापसाब्राह्मणाश्च वादे पराजिताः । तथा आर्द्रकुमारदर्शनादेव हस्ती बंधनादि
मुक्तः । ते च हस्तितापसादयश्च आर्द्रमुनिधर्मकथाहिताः श्री वीरपार्श्वे निष्क्रान्ताः । राज्ञा ज्ञात
स्वरूपेण पृष्ठं । न गवन् ! कथं त्वदर्शनतः करी बंधनान्मुक्त इत्युक्ते मुनिराह । “न डुक्करं वा
रणपासमोयणं गयस्स मत्तस्स वणंमि रायं ॥ एयंतु मशं पडिहाइ डुक्करं बद्धस्स तक्काव
लिएण तंतुणा” ॥ १ ॥ डुक्करमेतन्नरपशैर्बद्धस्य गजस्य मत्तस्य विमोचनं वने राजन् ! एतत्तु
मे प्रतिजाति डुक्करं यत्तर्कुकावलितेन तंतुना बद्धस्य मम प्रतिमोचनमिति । स्नेहतंतवोदि
जंतूनां डुब्बेदाजवंतीति जावः ॥ आर्द्रकुमनिकथा समाप्ता ॥

जाणीनें, पंक्ति निमित्ते, घणो महोठो परिवार कखोठे, वली ए तमारो गुरु केवोठे, तो के, अस्थिर एटले प्रथम माहारी साथें एकलो अंत प्रांत आहारी शून्य एवा देवकुला दिक स्थानकोनें विषे रहेतो हतो, अनें तेवो उग्रआचार वेजुना कवलनी पेटें निःस्वाद जाव जीवसुधी करवानें अशक्तवे, ते कारणे महारो समागम सुकीनें घणा शिष्योनें विप्रतारी एवे घटाटोपें विचरेवे, ते कारणे अस्थिरवे. ते अस्थिर पणुं देखाडेवे. (सनाग उं के०) सना जे देव अनें मनुष्यनी परषदा मांहे बेतो (गणउनिस्कुमळे के०) अने क निहुना समुदाय मांहे रहेतो थको (आइस्कुमाणोबहुजन्ममंड के०) घणालोकनें हितनो कारक, एवो अर्थ कहेतो देखायवे. ते कारणे (नसंधयातीअवरिणपुवं के०) मांहोमांहे आचार तेनो संधि मलतो नथी, एटले प्रथमना आचारमां अनें हमणाना आचारमां मांहोमांहे विरोध देखायवे, ते ए प्रकारे के, सिंहासन,अशोक वृक्ष,नामंमल, ठत्र, चामरादिक मंदाण जो मोक्षनुं अंग होय तो, प्रथम जे उग्रक्रिया एणे कीधी तेतो निःकेवल क्लेश नणीज कीधी, अथवा जो ते क्रिया कर्म निर्झरवानुं कारण हती, तो हमणानी क्रिया पण बीजानें विप्रतारवानें अर्थ,पाखंमरूप जाणीयें ठैये. वली प्रथमतो मौनपणुं रुडुं जाणीनें अंगीकार कखुं हतुं, त्यारें हमणा धर्मदेशना आपवानुं शुं कामवे? जो धर्मदेशना देवी, ए रुडुंवे तो पहेलां मौनपणुं आदखुं हतुं ते अत्यंत अयोग्यवे॥३॥

दीपिका-अथ षष्ठाध्ययनमारभ्यते । तच्चाईककुमारकथासंबद्धत्वादाईकीयानिधानं । तत्कथाचेयं । मगधदेशे वसंतपुरे सामायिकोनाम कुटुंबी वसति । सवैराग्यतः श्रीधर्मघोषाचार्यपार्श्वे पत्नीयुतः प्रव्रज्यां गृहीत्वा साधुनिः सह विहरति । सोऽन्यदा स्वपत्नीं साध्वीं जिह्मामटंतीं दृष्ट्वा गी जातः । स्वांनिप्रायः परस्य साधोस्तेन निवेदितः । तेनापि तत्प्रवर्तिन्यास्तयापि तस्याः साध्व्याः । ततः स्वपतिमनुरक्तं ज्ञात्वा साध्व्या नक्तप्रत्याख्यानपूर्वमात्मोद्धंधनमकारि । मृत्वा स्वर्गमगात् । तदाकर्ण्य तत्पतिः साधुरपि गुरुमनाष्टब्धं नक्तं प्रत्याख्याय दिवं गतः । ततश्च्युत्वा आईकपुरे नगरे आईकसुतआईकानिधोजातः । साऽपि तत्पत्नी स्वर्गच्युता वसंतपुरे श्रेष्ठिपुत्री जाता । आईकोपि युवा परमसुजगः संपन्नः । अन्यदाईकपित्रा जनहस्ते राजगृहे श्रेणिकराज्ञः प्राचृतं प्रेषितं । आईककुमारेण श्रेणिकसुतायाऽजयकुमाराय स्नेहकरणार्थं प्राचृतं तस्यैव हस्तेन प्रेषितं । जनोराजगृहे गत्वा श्रेणिकराज्ञः प्राचृतानि निवेदितवान् संमानितश्च राज्ञा । आईकप्रहितानि प्राचृतानि चाऽजयकुमाराय दत्तवान् । कथितानि स्नेहोत्पादकानि वचनानि । अनयेनार्चिंति । नूनमसौ नव्यः स्यादासन्नसिद्धिकोयोमया सार्धं प्रीतिमिहतीति । ततोऽजयेन प्रथमजिनप्रतिमा बहुप्राचृतयुताईकुमाराय प्रहिता । इदं प्राचृतमेकांते निरूपणीयमित्युक्तं जनस्य । सोऽप्याईकपुरं गत्वा यथोक्तं कथयित्वा प्राचृतमार्पयत् । प्रतिमां निरूपयतः कुमारस्य जातिस्म

ऐहं ॥ एयं दद्वदं खलु, जावेणं होइ रागदं ” ॥१॥ (उदगदमित्यादि) तत्र इयार्डं विधा
 आगमतोनो आगमतश्च। आगमतोज्ञाता तत्र चानुपयुक्तोऽनुपयोगो इव्यमितिकृत्वा नो आ
 गमस्तु इशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तं यदुदकेन मृत्तिकादिकं इव्यमार्द्राकृतं तदुदकाई । सा
 राईतु यद्वहिः शुष्काईमप्यंतर्मध्ये सार्डमास्ते यथा श्रीपणसौवर्चलादिकं। तवियदंतु यत्
 स्निग्धत्वगुड्यं मुक्ताफलरक्ताशोकादिकं तदनिधीयते वसयोपजितं वासाई तथा श्लेष्मा
 ई चक्रलेपाद्युपजितं स्तंजकुम्भ्यादिकं यद्वह्यं तत्स्निग्धाकारतया श्लेष्माईमिनिधीयते। एत
 त्सर्वमप्युदकाईदिकं इयार्डमेवानिधीयते। खलुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् । जावाई तु पुनः
 रागः स्नेहानिष्वंगस्तेनाई यक्कीवइव्यं तद्जावाईमित्यनिधीयते । सांप्रतमार्डककुमारमधिकृ
 त्यान्यथा इयार्डं प्रतिपादयितुमाह । “एगजवियव-डाउं, या अजिमुहउं नामगोएय ॥ एते ति
 न्ना देसा, दवेमि अदगेहोति” ॥३॥ (एगजवियइत्यादि) एकेन जवेन योजीवः स्वर्गादिरागत्या
 ईककुमारत्वेनोत्पत्स्यते तथा ततोप्यासन्नतरोव-दायुष्कस्तथा ततोप्यासन्नतमोनिमुग्वना
 मगोत्रोयोनंतरसमयमेवाईकत्वेन समुत्पत्स्यते। एते त्रयोपि प्रकाराईयार्डके इष्टव्याइति ।
 सांप्रतं जावाईकमधिकृत्याह । “अदपुरा अदसुतो, नामेण अद गोय अणगारो ॥ ततो समुठि
 यमिणं, अज्जयणं अदइज्जंति” ॥४॥ (अदपुराइत्यादि) आईकायुष्कनामगोत्राएयनुजवन्जावा
 ईं जवति। यद्यपि शृंगवेरादीनामप्याईकसंज्ञाव्यवहारोस्ति तथापि नेदमध्ययनं तेन्यः समुठि
 तमतोन तैरिहाधिकारः किंत्वाईककुमारानिधानगारात्समुठितमतस्तेनैवैहाधिकारइतिकृ
 त्वा तद्वक्तव्यताऽनिधीयते । एतदेव निर्युक्तिरुदाह । (अदपुराइत्यादि) अस्याः समासेना
 यमर्थः । आईकपुरे नगरे आईकोनाम राजा तत्सुतोप्याईकानिधानः कुमारस्तदंशजाः
 किल सर्वेप्याईकानिधानाएव जवंतीतिकृत्वा सचानगारः संवृतस्तस्य च श्रीमन्महावीरव
 र्द्धमानस्वामिसमवसरणे गोशानकेन साईं हस्तितापसैश्च वादोन्नूत्तेनच ते एतदध्ययनार्थो
 पन्यासेन पराजिताय्यतइदमनिधीयते । ततस्तस्मादाईकात्समुठितमिदमध्ययनमार्डकीय
 मिति गाथासमासार्थः । व्यासार्थं तु स्वतएव निर्युक्तिरुदाईकपूर्वनवोपन्यासेनोत्तरत्र कथयि
 प्यतीति । ननुच शाश्वतमिदं षादशांगमपि गणपितकमार्डककथानकं तु श्रीवर्द्धमानतीर्थाव
 सरे तत्कथमस्य शाश्वतत्वमित्याशंक्याह । “ कामं डुवालसंगं, जिणवयणं सासयं महाना
 गं । सव्वज्जयणां तहा, सव्वस्करसस्सिवाउंय ” ॥५॥ (काममित्यादि) काममित्येतदच्युपगमे
 इष्टमेवेतदस्माकं । तद्यथा । षादशांगमपि जिनवचनं नित्यं शाश्वतं महानागं महानुजावमा
 मर्षापध्यादिकृद्भिसमन्वितत्वान्न केवलमिदं सर्वाण्यप्यध्ययनान्येवंनूतानि तथा सर्वाङ्गर
 सन्निपाताश्च मेलापकाइव्यार्थादेशानित्याएवेति । ननुच सतानुज्ञानामनियहस्थानं जव
 तइत्याशंक्याह । “तद्वियकोईअहो, अण्णकृतितम्मि समयंसि ॥ पुव जण्डि अणुमतो इति
 इतिनासिए य जहा ” ॥६॥ (तद्वियइत्यादि) यद्यपि सर्वमपीदं इव्यार्थतः शाश्वतं तथा

सांप्रतं सूत्रं व्याख्यायते तच्चेदं।(पुराकडमिति)यथा गोशालकेन सांई वादोनूदाईककुमार
स्य तथास्मिन्नध्ययने कथ्यते तं चाईमुनिं प्रत्येकबुद्धं श्रीवीरांतिकमागहंतंगोशालोत्रवीथया
नोआईक! यदहं वदामि तद्वृणु। पुरा पूर्वं नवतीर्थकृता यत्कृतं तदर्शयति। एकांते जनरहि
तस्थाने चरतीत्येकांतचारी श्रमणः पुरासीत्तपश्चरणोद्यतः। सांप्रतं तु तपश्चारित्रनिर्नेत्सितो
मां विहाय देवादिमध्यगतो धर्ममारख्याति। तथा बहून् शिष्यान् उपनीय बहुशिष्यपरिवारं कृ
त्वा, नवावशमुग्धानां इदानीं पृथग्विस्तारेण धर्ममारख्याति ॥ १ ॥ या नवजुरुणा देशना क्रियते
सा जीविका प्रकर्षेण स्थापिता एकाकी विहरन् लोकैः परिनूयतइति। यदुक्तं। “ठत्रं ठात्रं पा
त्रं, वस्त्रं यष्टिं च चर्चयति निह्नुः ॥ वेषेण परिकरेण च, कियतापि विना न निह्नापि” ॥ १ ॥ इति
कृत्वा तेन परिवारः कृतः। तदनेन दंनप्रधानेन जीविकार्थमिदमारब्धं। किंनूतेन अस्थिरेण
पूर्वं मया सांईमेकाकी अंतप्रांताहारेण शून्यवनादौ वृत्तिं कृतवान्। नच तादृशं दुष्करमनु
ष्ठानं यावज्जीवं कर्तुमलं। ततो मां त्यक्त्वा बहून् शिष्यान् विधायामंबरेण चरति ततोऽ
स्थिरश्चपलः पूर्वाचारत्यागात् तथा सजागतोऽयं गणशोऽनेकशो निह्नुमध्यस्थितयाचक्षा
णो बहुजनेन्योहितं बहुजन्यमर्थं कथयन् विहरति एतच्चास्यानुष्ठानं पूर्वापरेण न संधत्ते।
तथाहि। यदि सांप्रतीयं वृत्तं प्राकारत्रयसिंहासनाशोकवृद्धनामं मलचामरादिकं मोक्षांग
मनविष्यत्ततोया प्राक्तन्येकचर्या क्लेशबहुजानेन कृतेनाक्लेशाय केवलमस्येत्यथ सा कर्मनिर्ज
रणहेतुका परमार्थनूता ततः सांप्रतावस्था परप्रतारकत्वाहंनकल्पेस्यतः पूर्वोत्तरयोरनुष्ठान
योर्मौनव्रतिकधर्मदेशनारूपयोः परस्परतोविरोधइति। अतएवास्य चरित्रं पूर्वापरेण न
संदधाति पूर्वापरविरोधीत्यर्थः ॥ २ ॥

॥टीका—उक्तं पंचममध्ययनं। सांप्रतं षष्ठमारन्यते। अस्य चायमनिसंबंधः। इहानंतराध्यय
ने आचारः प्रतिपादितोऽनाचारपरिहारश्च सच येनाचीर्णः परित्ठतश्चासावधुना प्रतिपाद्य
ते। यदिवाऽनंतराध्ययने स्वरूपमाचारानाचारयोः प्रतिपादितं तच्चाशंक्यानुष्ठानं न नवत्य
तस्तदा सेवकोदृष्टान्तनूतआर्द्रकः प्रतिपाद्यतइत्यथवाऽनाचारफलं ज्ञात्वा सदाचारे प्रय
त्नः कार्योयथाईककुमारेण कृतइत्येतददर्शनार्थमिदमध्ययनं। अस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराण्यु
पक्रमादीनि वाच्यानि। तत्रोपक्रमांतर्गतोर्थाधिकारोयं। तद्यथा आईककुमारवक्तव्यता यथा
सावजयकुमारप्रतिमाव्यतिकरात्प्रतिबुद्धस्तथात्र सर्वं प्रतिपाद्यतइति निह्नेपस्त्रिधा। तत्रौ
घनिष्पन्ने निह्नेपेऽध्ययनं नाम निष्पन्ने निह्नेपेत्वाईकीयं। तत्राईपदनिह्नेपार्थं निर्युक्तिकदाह।
“नामं ठवणा अहं, दवहं चैव होइ नावहं ॥ एसो खलु अदश्चउ निस्केवो चउविहो होइ”
॥ १ ॥ (नामं ठवणा अहमित्यादि) नामस्थापनाइव्यनावनेदाच्चतुर्धाईकस्य निह्नेपोऽष्टव्यः।
तत्र नामस्थापनेऽनादृत्य इव्याईप्रतिपादनार्थमाह। “उदगहं सारहं, ठवियहं खलु तहासि

गरे श्रेणिकस्य राज्ञः स्नेहाविष्करणार्थं परमप्राञ्चतोपेतं महत्तमं प्रेषयत्यार्द्रकुमारेणासौ
 पृष्ठोयथा कस्यैतानि महार्हाण्यद्युग्राणि प्राञ्चतानि मत्पित्रा प्रेषितानि यास्यंतीत्यसावक
 ययद्यथार्यदेशे तव पितुः परममित्रश्रेणिकोमहाराजा तस्यैतानीत्यार्द्रकुमारेणाप्य
 नाणि किं तस्यास्ति कश्चिद्योग्यः पुत्रोस्तीत्याह । यद्येवं मत्प्रहितानि प्राञ्चतानि जवता त
 स्य समर्पणीयानीति जणित्वा महार्हाणि प्राञ्चतानि समर्प्यानिहितं वक्तव्योसौ मध्व
 नाद्यथार्द्रकुमारस्त्वयि स्निह्यतीति सच महत्तमो गृहीतो जयप्राञ्चतो राजगृहमगाजत्वा
 च राजद्वारपालनिवेदितो राजकुलं प्रविष्टो दृष्ट्वा श्रेणिकः प्रणामपूर्वं निवेदितानि
 प्राञ्चतानि कथितं च यथासंदिष्टं । तेनाप्यासनाशनतांबूलादिना यथार्हप्रतिपत्त्या
 सन्मानितो द्वितीये चान्ह्यार्द्रकुमारसत्कानि प्राञ्चतान्यजयकुमारस्य समर्पितानि कथिता
 निच तत्प्रीत्युत्पादकानि तत्संदिष्टवचनान्यजयकुमारेणापि परिणामिक्यबुद्ध्या परिणामि
 तं नूनमसौ जव्यः समासन्नमुक्तिगमनश्च तेन मया सार्धं प्रीतिमिच्छतीति । तदिदमत्र प्रा
 त्कालं यदा द्वितीयेकरप्रतिकरप्रतिमासं दर्शनेन तस्यानुग्रहः क्रियत इति मत्वा तथैव कृ
 तं महार्हाणि च प्रेषितानि प्राञ्चतानीति । उक्तञ्च । महत्तमो यथा मत्प्रहितप्राञ्चतमेतदेकां
 ते निरूपणीयं तेनापि तथैव प्रतिपन्नं गतश्चासावार्द्रकपुरं समर्पितं च प्राञ्चतं राज्ञो द्वि
 तीये चान्ह्यार्द्रकुमारस्येति कथितं च यथासंदिष्टं तेनाप्येकांते स्थित्वा निरूपिता प्रतिमा
 तां च निरूपयत ऊहापोहविमर्शनेन समुत्पन्नं जातिस्मरणं चिंतितं च तेन यथा ममाज
 यकुमारेण महानुपकारोऽकारि सधर्मप्रतिबोधत इति । ततो सावार्द्रकः संजातजातिस्मरणो
 चिंतयद्यस्य मम देवलोकजोगैर्ययेप्सितं संपद्यमानैस्तृप्तिर्नानूत्तस्यामीनिस्तु वैर्मानुषैः स्व
 द्दपकालीनैः कामजोगैस्तृप्तिर्न विष्यतीति कुतस्त्यमित्येतत्परिगणय्य निर्विष्णुकामजोगो
 यथोचितजोगमकुर्वन् राज्ञा संजातजयेन मा कचिद्यायात्यतः पंचजिः शतैराजपुत्राणां र
 द्धयितुमारेजे । आर्द्रकुमारोऽप्यश्ववाहनिकया विनिर्गतः प्रधानाश्वेन प्रपलायितः तत
 श्च प्रव्रज्यां गृह्णन् देवतया सोपसर्गं जवतोद्यापि जणित्वा निवारितोप्यसावार्द्रकोराज्यं
 तावन्न करोति कोन्योमां विहाय प्रव्रज्यां ग्रहीष्यतीत्यनिसंधाय तां देवतामवगणय्य
 प्रव्रजितो विहरन्नन्यदान्यतरप्रतिमाप्रतिपन्नः कायोत्सर्गव्यवस्थितो वसंतपुरे तथा देवलो
 काद्युतया श्रेष्ठिद्वित्रा परदारिकामध्यगतया रमत्येवमम जर्तृत्येवमुक्ते सत्यनंतरमे
 व तत्सन्निहितदेवतया द्वित्रयोदशकोटिपरिमाणा शोचनं वृतमनयेति जणित्वा हिरण्य
 वृष्टिर्मुक्ता तां च हिरण्यवृष्टिं राजा गृह्णन् देवतया सर्पाद्युद्भानतो विधृतोऽनिहितं च
 तथा यथैतद्विरण्यं जातं मस्यादारिकायाः नान्यस्य कस्यचिदित्यतस्तत्पित्रा सर्वं संगो
 पितमार्द्रकुमारोप्यनुकूलोपसर्ग इति मत्वाऽश्वेनान्यत्र गतोगच्छति च । काले दारिकाया
 वरकाः समागच्छन्ति पृष्ठौ च पितरौ तथा किमेवामागमनप्रयोजनं ? कथितं च तान्यां यथैते

पि कोप्यर्थस्तस्मिन्समये तथा क्षेत्रेच कुतश्चिदाईकादेः सकाशादाविर्जावमास्कंदति सते
न व्यपदिश्यते । तथा पूर्वमप्यसावर्थोऽन्यमुद्दिश्योक्तोऽनुमतश्च नवति रुषिजाषितेषूत्तरा
ध्ययनादिषु यथेति । सांप्रतं विशिष्टतरमध्ययनोद्धानमाह । “ अङ्गदण्णगोसा, जनिस्कु
बंनवतीति दंडीणं ॥ जह हब्बितावसाणं, कहियं इणमो तहाबुद्धं ” ॥ ७ ॥ (अङ्गदण्णेत्या
दि) आर्याईकेण समवसरणानिमुखमुच्चलितेन गोशालकनिहोस्तथा ब्रह्मव्रतिनां त्रिदंमि
नां यथा हस्तितापसानां च कथितमिदमध्ययनार्थं जातं तथा वक्ष्ये सूत्रेणेति । सांप्रतं
स पूर्वजवमाईककथानकं गाथाजिरेव निर्युक्तिरुदाह । “ गामे वसंतपुरये, सामच्छितो धरणि
सहितो निस्कंतो ॥ निस्कायरियादिठा, उहासिय नत्तवेहासं ” ॥ ८ ॥ संवेगसमावन्नो, माईन
त्तं च इन्द्रुदिय लोए ॥ चउऊणं अदपुरे, अदमुउ अदउ जाउ ॥ ९ ॥ पीतीयदोसहदूउ पुठ
णमजयस्त पडवे सोउ ॥ तेणावि सम्मदिठिति दोऊ, पडिमारहंमि गया ॥ १० ॥ दहुं
संवुओ रस्किउ य, आसाणवाहणपजातो ॥ पद्वावंतो धरितो, रऊं न करेति कोअन्नो
॥ ११ ॥ अगणितो निस्कंतो, विहरइ पडिमाइदारिगाचरिइउ ॥ सुवरणवसुहाराउ, र
न्नो कहणं च देवीए ॥ १२ ॥ तं नइ पिता तीसे, पुठणकहणं च वरणदोवारे ॥ जाणाइ
पायविंबं, आगमणं कहणनिग्गमणं ॥ १३ ॥ पडिमागतीसमीवे, सपरीवारानिक्कपडिवय
णं ॥ जोगमुतापुठणसु, तबंघपुन्नेयनिग्गमणं ॥ १४ ॥ रायगिहागमचोरा, रायजया कहणतेसि
दिस्काया ॥ गोशालनिस्कुबंनी, तिदंमियातावसेहिं सहवादो ॥ १५ ॥ वादे पराइयत्तो, सवे विय
सरणमपुवगतातो ॥ अदगसहिया सवे, जिणवीरसासिनिस्कंता ॥ १६ ॥ (गामेइत्यादिगा
थाष्टकं) आसां चार्थः कथानकादवसेयस्तच्चेदं । मगधजनपदे वसंतपुरे ग्रामे तत्र सामा
यिकोनाम कुटुंबी प्रतिवसति । सच संसारजयोद्विग्रोधर्मघोषाचार्यांतिके धर्मे श्रुत्वा स
पत्नीकः प्रव्रजितः सच सदाचारतः संविग्रैः साधुभिः सार्धं विहरतीतराभिः साध्वी
भिः । सहेति । कदाचिच्चासावेकस्मिन्नगरे निह्वार्थमटंतीं दृष्ट्वा तामसौ तथाविधकर्मोदया
त्पूर्वरतानुस्मरणेन तस्यामध्युपपन्नस्तेन चात्मीयोऽनिप्रायोद्वितीयस्य साधोर्निवेदितस्ते
नापि चैतत्प्रवर्तिन्यास्तयापि चानिहितं न मम देशांतरे एकाकिन्या गमनं युज्यते न चा
सौ तत्राप्यनुबंधं त्यज्यतीत्यतो ममास्मिन्नवसरे नक्तप्रत्याख्यानमेव श्रेयो न पुनर्व्रतवि
लोपनमित्यतस्तया नक्तप्रत्याख्यानपूर्वकमात्मोद्वंधनमकारि. मृता सागाच्च देवलोकं ।
श्रुत्वा चैनं व्यतिकरमसौ संवेगमुपगतश्चितितं च तेन । तथा व्रतजंगन्यादिदमनुष्ठितं म
मत्वसौ संजातएवेत्यतोहमपि नक्तप्रत्याख्यानं करोमीत्याचार्यस्यानिवेद्यैवासौ मायाव्यथ
च परमसंवेगापन्नोऽसावपि नक्तं प्रत्याख्याय दिवंगतस्ततोपि च प्रत्यागत्याईपुरे नगरे
आईकसुतआईकानिधानोजातः । सापिच देवलोकाञ्ज्युता वसंतपुरे नगरे श्रेष्टिकुले
दारिका जाता इतरोपिच परमरूपसंपन्नोयौवनस्थः संवृत्तो न्यदासावाईकपिता राजगृहन

दिश्यते तंच राजपुत्रकर्माईककुमारं प्रत्येकवृद्धं जगवत्समीपमागच्छंतं गोशालकोब्रवीद्यथा
 हे आईक! यदहं ब्रवीमि तच्चृणु। पुरा पूर्वं यदनेन जगवत्तीर्थकृता कृतं तच्चेदमिति दर्शयति।
 एकांते जनरहिते प्रदेशे चरितुं शीलमस्येत्येकांतचारी तथा श्राम्यतीति श्रमणः पुरासीत्तप
 श्वरणोद्युक्तः सांप्रतं तूयैस्तपश्वरणविशेषैर्निर्जर्त्तिततोमां विहाय देवादिमध्यगतोसौ धर्मं किल
 कथयति तथा जिहून् बहूनुपनीय प्रनूतशिष्यपरिकरं कृत्वा जवद्विधानां सुग्धजनानामिदा
 नीं पृथक् पृथग्विस्तरेणाचष्टे धर्ममिति शेषः ॥१॥ पुनरपि गोशालकएव (साजीविए) इ
 त्याद्याह येयं बहुजनमध्यगतेन धर्मदेशना युष्मज्जुणारब्धा सा जीविका प्रकर्षेण स्थापि
 ता प्रस्थापिता एकाकी विहरंस्त्रौकिकैः परिचूयतइतिमत्वा लोकपंक्तिनिमित्तं महान्
 परिकरःकृतः। तथाचोच्यते। “ठत्रं, ठात्रं, पात्रं, वस्त्रं यष्टिं च चर्चयति जिह्नुः॥ वेपेण प
 रिकरेणच, कियतापि विना न जिह्वापि” ॥ तदनेन दंजप्रदानेन जीविकार्थमिदमारब्धं।
 किंचूतेनास्थिरेण पूर्वं ह्ययं मया सार्धमेकाक्यंतप्रांताशनेन शून्यारामदेवकुलादौ वृ
 त्तिं कल्पितवान्न च तथानूतमनुष्ठानं सिकताकवलवन्निरास्वादं यावज्जीवं कर्तुमल
 मतोमां विहायायं बहून् शिष्यान् प्रतार्येवंनूतेन स्फुटाटोपेन विहरतीत्यतः कर्तव्ये
 स्थिरश्चपलः पूर्वचर्यापरित्यागेनापरकल्पसमाश्रयात्। एतदेव दर्शयति। सजायां ग
 तः सदेवमनुजपर्षदि व्यवस्थितो (गणउत्ति) गणशोबहुशोऽनेकशइति यावत् जि
 हूणां मध्ये गतोव्यवस्थितआचरूणोबहुजनेन्योहितोबहुजन्योर्थस्तमर्थं बहुजनहितं
 कथयन् विहरति एतच्चास्यानुष्ठानं पूर्वापरेण न संधत्ते। तथाहि। यदि सांप्रतीयं
 वृत्तं प्राकारत्रयं सिंहासनाशोकवृद्धनामंमलचामरादिकं मोक्षांगमजविष्यत्ततोया प्रा
 क्तन्येकचर्या क्लेशबहुला तेन कृता सा क्लेशाय केवलमस्येत्यथ कर्मनिर्जरणहेतुका पर
 मार्थनूता ततः सांप्रतावस्था परप्रतारकत्वादेजकल्पेत्यतः पूर्वोत्तरयोरनुष्ठानयोर्मौ
 नव्रतिकधर्मदेशनारूपयोः परस्परतोविरोधइति ॥ २ ॥

एगंतमेवं अड्वा विइषिंह, दोवग्गमन्नं न समेति जम्हा ॥ पु
 विं च इषिंह च अणागतं वा, एगंतमेवं पडिसंधयाति ॥ ३ ॥ स
 मिच्च लोगं तसयावराणं, खेमंकरे समणे माहणे वा ॥ आइ
 रूमाणोवि सहस्समस्से, एगंतयं सारयति तहच्चे ॥ ४ ॥

अर्थ—वली गोशालक कहेछे. के, अहो आईकुमार! (एगंतमेवं के०) जो एकांत
 विचरवुंज रूडुंछे, एवुं जाणीनें ताहरे गुरुयें आदरुं हतुं, तो सदैव तेनोज अंगीका
 र करवो हतो, (अड्वाविइषिंह के०) अथवा हमणां अनेक साधुना परिवारें परव

तव वरकाश्ति । ततस्तयोक्तं तात ! सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते नानेकशोदत्ता चाहं तस्मै यत्सं
 बंधं हिरण्यजातं नवज्जिर्गृहीतं ततः सा पित्राऽनाणि । किं त्वं तं जानीषे ? तयोक्तं तत्पादग
 तानिज्ञानदर्शनतोजानामीति । तदेवमसौ तत्परिज्ञानार्थं सर्वस्य निह्कार्थिनोनिह्कां
 दापयितुं निरूपिता ततोद्वादशनिर्वपैर्गतैः कदाचिच्चासौ नवितव्यतानियोगेन तत्रैव वि
 हरन्समायातः प्रत्यनिज्ञातश्च तथा तत्पादचिन्हदर्शनतस्ततोसौ दारिका सपरिवारा तत्पृ
 ष्तोजगामार्डककुमारोपि देवतावचनं स्मरन्स्तथाविधकर्मादयादवश्यं नवितव्यतानियो
 गेन च प्रतिजगस्तथा सार्धं जुनक्ति नोगान् पुत्रश्चोत्पन्नः पुनरार्डककुमारेणासावनिहिता
 सांप्रतं ते पुत्रोद्वितीयोहं स्वकार्यमनुतिष्ठामि तथा सुतव्युत्पादनार्थं कार्पासकर्त्तनमारब्धं
 पृष्ठा चासौ बालकेन किमंबैतज्जवत्या प्रारब्धमितरजनाचरितं ततोसाऽववोचद्यथा तव पि
 ता प्रव्रजितुंकामस्त्वं चाद्यापि शिशुरसमर्थोर्थाजनेततोहमनाथा स्त्रीजनोचितेनानिधे
 न विधिनाऽऽत्मानं नवंतं च किल पालयिष्यामीत्येतदालोच्येदमारब्धमिति । तेनापि बा
 लकेनोत्पन्नप्रनूतया तत्कर्त्तितसूत्रेणैव कार्यं महद्दोयास्यतीति मन्मनोनापिणोपविष्टए
 वासौ पिता परिवेष्टितस्तेनापि चिंतितं यावंतोमी बालककृतवेष्टनतंतवस्तावंत्येव वर्षाणि
 मया गृहेस्थ्यातव्यमिति निरूपिताश्च तंतवोयावद्वादश तावंत्येव वर्षाण्यसौ गृहवासे व्य
 वस्थितः पूर्णेषु द्वादशसु संवत्सरेषु गृहान्निर्गतः प्रव्रजितश्चेति । ततोसौ सूत्रार्थनिष्पन्न
 एकाकिविहारेण विहरन् राजगृहान्निमुखं प्रस्थितस्तदंतराले च तद्भूणार्थं या
 नि प्राक् पित्रा निरूपितानि पंचराजपुत्रशतानि तस्मिन्नश्वे नष्टे राजनयादैनद्वयाच्च न रा
 जांतिकं जग्मुस्तत्राटवीदुर्गेण चौर्येण वृत्तिं कष्टिपतवंतस्तैश्चासौ दृष्टः प्रत्यनिज्ञातश्च ते
 च तेन पृष्ठाः किमिति नवज्जिरेवंनूतं कर्माश्रितं ? तैश्च सर्वं राजनयादिकं कथितमार्डककु
 मारवचनाच्च संबुद्धाः प्रव्रजिताश्च । तथा राजगृहनगरप्रवेशे गोशालकोहस्तितापसाः ब्रा
 ह्मणाश्च वादे पराजिताः । तथार्डककुमारदर्शनादेव हस्ती बंधनादिमुक्तस्तेच हस्तिताप
 सादयथार्डककुमारधर्मकथाक्षिप्ताजिनवीरसमवसरणे निष्क्रांताः । राज्ञा च विदितवृत्तांत
 त्वेन महाकुतूहलापूरितत्हृदयेन पृष्ठोजगवान् कथं त्वदर्शनतोहस्ती निरर्गलः संवृत्तश्चि
 महान् जगवतः प्रजावस्त्येवमनिहितः सन्नार्डककुमारोब्रवीन्नवमगाथयोत्तरं ॥” ए डुक्करं
 वारणपासमोयणं, गयस्स मत्तस्स वणंमिरायं ॥ जहा उवत्ता वल्लिएण तंतुणा, सुडुक्करंमे प
 डिहाइमोयणं ॥ १ ॥ (एडुक्करमित्यादि) न डुक्करमेतन्नरपाशैर्बद्धमत्तवारणस्य विमोचनं
 वनेराजन्नेतत्तु मे प्रतिजाति डुक्करं यच्च तत्रावलितेन तंतुना बद्धस्य मम प्रतिमोचनमिति ।
 स्नेहतंतवोहि जंतूनां डुरुब्बेदानवन्तीति जावः । गतमार्डककथानकं ॥

नामनिष्पन्ननिक्षेपश्च । तदनंतरं सूत्रानुगमेऽस्वजितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चे
 दं (पुराकडमित्यादि) यथा च गोशालकेन सार्धं वादोजूदार्डककुमारस्य तथानेनाध्ययनेनोप

नाललाप यस्मादेवं तस्मात्पूर्वापरविरोधः । एवं गोशालकेनोक्ते आर्द्रककुमारः श्लोकपश्चा
र्द्धेनोत्तरदानायाह । पूर्वं यदेकत्वं मौनव्रतिकत्वं च जगवतः तद्वद्भस्यत्वाद् यातिकर्मच
तुष्टयद्वयार्थं सांप्रतं बहुपरिवारस्य यद्धर्मदेशकत्वं तत्रैककर्मक्याय तीर्थकृत्नाम कर्म
वेदनार्थं च ततः पूर्वमिदानीमनागते च काले रागद्वेषरहितत्वादेकत्वनावनया एकत्व
मेव धर्मं कथयन् प्रतिसंदधाति न तस्य पूर्वापरविरोधोस्ति आशंसारहितत्वात् ॥ ३ ॥
लानार्थं देशनां करोतीत्याह । समेत्य लोकं यथावस्थितं ज्ञात्वा त्रसस्यावगणां हेमंक
रोरुक्तः श्रमणो द्वादशधा तपःप्रवृत्तः माहणति प्रवृत्तिर्यस्य स माहनोत्राह्मणोवा समतया
धर्ममाचक्षाणोपि मौनी च वाक्संयतएव तथा सहस्राणां मध्ये स्थितोपि एकांतमेव सा
रयति साधयति तस्मात्तथार्चः तथैव प्राग्वद्वर्चा लेख्या यस्य स तथार्चः । यदिवार्चा
शरीरं तच्च प्राग्वद्यस्य स तथार्चस्तथाह्यशोकाद्यष्टप्रातिहार्योपेतोपि नोत्सेकं याति
नापि शरीरसंस्काराय यत्नं विदधाति सहि जगवानात्यंतिकप्रहाणादेकाकी जनपरिवृ
तोप्येकाकी न तस्य तयोरवस्थयोः कश्चिद्विशेषोस्ति रागद्वेषमुक्तत्वात्पूर्वं पश्चाच्च तुल्याश
यइत्यर्थः । यदुक्तं । “रागद्वेषौ विनिर्जित्य, किमरण्ये करिष्यसि ॥ अथ नो निर्जितावे
तौ, किमरण्ये करिष्यसी”ति ॥ ४ ॥

॥ टीका—अपिच (एगंतमित्यादि) यद्येकांतचारित्र्यमेव शोचनं पूर्वमाश्रितत्वात्
ततः सर्वदान्यनिरपेक्षैस्तदेव कर्तव्यमथचेदं सांप्रतं महापरिवारवृत्तं साधुं मन्यसे ततस्तदे
वादावप्याचरणीयमासीदपिच हे अप्येते ऋषयस्तपवदत्यंतविरोधिनी वृत्ते नैकत्र समवा
यं गतस्तथा यदि मौनेन धर्मस्ततः किमियं महता प्रबंधेन धर्मदेशनाऽध्यानयैव धर्म
स्ततः किमिति पूर्वं मौनव्रतमाललाप यस्मादेवं तस्मात्पूर्वोत्तरव्याहृतिः । तदेवं
गोशालकेन पर्यनुशुक्तआर्द्रककुमारः श्लोकपश्चाद्धेनोत्तरदानायाह । पूर्वं पूर्वस्मिन्काले
यन्मौनव्रतिकत्वं या चैकवर्चा तद्वद्भस्यत्वाद् यातिकर्मचतुष्टयद्वयार्थं । सांप्रतं यन्महा
जनपरिवृतस्य धर्मदेशनाविधानं तत्प्राग्वद्धनवोपग्राहिकर्मचतुष्टयद्वयणोद्यतस्य विशेष
पतस्तोर्थकरान्नोवेदनार्थमपरासां चोच्चैर्गोत्रगुणायुर्नामादीनां गुणप्रकृतीनामिति ।
यदिवा पूर्वं सांप्रतमनागते च काले रागद्वेषरहितत्वादेकत्वनावनानतिक्रमणाच्चैकत्वमेवा
नुपचरितं जगवानशेषजनहितं धर्मं कथयन् प्रतिसंदधाति न तस्य पूर्वोत्तरयोरवस्थयोर
शंसारहितत्वाद्भेदोऽस्त्यतोयदुच्यते नवता पूर्वोत्तरयोरवस्थयोरसांगत्यं तत् प्लवतइति ॥ ३ ॥
एतद्धर्मदेशनया प्राणिनां कश्चिदुपकारो नवत्युत नेति ? नवतीत्याह । (समिच्चलोयमित्या
दि) सम्यग्यथावस्थितं लोकं पङ्ख्यात्मकं मत्वावगम्य केवलालोकेन, परिविद्य त्रस्यंती
ति त्रसास्त्रसनामकर्मोदया वीड्यादयस्तथा तिष्ठंतीति स्थावराः स्थावरनामकर्मोदया
त्स्थावराः पृथिव्यादयस्तेषामुनयेषामपि जंतूनां हेमं शान्तिः रक्षा तत्करणशीलः हेमंक

खो थको जो साधुपदनुं मानते तो, प्रथम थकीज ए आचार केम न आदखो ? माटे (दोवग्गमन्ननसमेतिजम्हा के०) ए बेहु आचार, ठायानी अने तडकानी पेटें मांहो मां हे मलता नथी, तथा जो मौनपणानें विषे धर्मते तो ए, धर्मदेशना शा माटे आपे ते ? अथवा जो धर्मदेशनानें विषे धर्मते, तो मौनव्रत आदरवानुं शुं कारण हतुं ? ते कारण माटे ताहरो गुरु अत्यंत विरुद्धाचारी देखायते. एवां वचन गोशालकनां सांजली नें हवे गाथाना उत्तरार्धवडे आर्द्धकुमार, ते गोशालकनें उत्तर आपेते. (पुर्विचइण्हव अणागतंवा के०) पूर्व कालें जे मौनपणुं अनें एकचर्या, श्री महावीरदेवें आदरी हती ते ठगस्थ पणायकी घातियां चार कर्मनो क्य करवानें अर्थें जाणवी; अनें हमणां जे अनेक लोक आगल धर्मनुं प्रकाशवुं करेते, ते वली अघातियां चार कर्मनी शुन प्र कृति स्वपाववानें अर्थें जाणवुं. ए कारणें प्रथम तथा हमणां तथा अनागत एटले आ गमिककालें राग द्वेषनें अनावें, एकत्वपणुंज संजावियें ठैयें. (एगंतमेवंपडिसंधयाति के०) तेथी एना प्रथमना अनें पाठलना आचारनो कांइ चेद नथी, माटे जे ताहरा मनथी पूर्वापर आचारनो विरोध जणायते ते खोटो जाणवो, तुं जोतो खरो ! के, एना धर्मोपदेश करी केटला एक प्राणीउनें उपकार आयते के, नथी थतो ? ॥३॥ तेहिज क हेते (समिच्चलोगंतसथावराणं के०) लोक जे पट् डव्यात्मक, तेनें समिच्च एटले केवल ज्ञानें करी जाणीनें, त्रस अनें स्थावर जे प्राणीउते, एतावता चोराशी लक्ष जीवा योनि ते तेनें, (खेमंकरे के०) हेमना करनार, तथा (समणे के०) श्रमण एटले बार चेदें तपना करनार, तथा (माहणेवा के०) कोइ जीवनें म हणो एवो जेनो उदेशते ते माहण अथवा ब्राह्मण एवा जे श्री महावीर देव, ते प्राणीउना हितनें अर्थें (आइस्कमाणोवि सहस्समज्जे के०) रागद्वेषरहित धर्म, मनुष्यना सहस्रमध्ये प्रकाशता ठता (एगंतयंसा रयतितहच्चे के०) तेमज पूर्वनी पेटें एकांत पणुंज साधेते. एनी पूर्वनी अवस्थामां अनें हमणांनी अवस्थामां कांइ पण अंतर नथी, तथा अर्चा एटले शुक्र ध्यानरूप जे जेस्या, ते ते जेनें एवा, तथा अशोकादि अष्ट महाप्रातिहार्य तेणें युक्तते तो पण, अहंकार नथी, तथा शरीर संस्कारजणी यत्न पण करता नथी. ए कारण माटे ते जगवंत अनेक लोके परवत्या थका पण, राग द्वेषना अनावथकी एकाकीज जाणवा इत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ दीपिका—(एगंतमेवमित्यादि) यद्येकांतचारित्रमेव शोचनं पूर्वमाश्रितत्वात्ततः सर्वदा निग्पेक्षैस्तदेव कर्तव्यं अथ चेदं सांप्रतं परिकरबहुत्वं श्रेयस्तदा पूर्वं तदेव कार्यं हे अप्येते ठायातपवदत्यंतं विरोधिनी वृत्ते नैकत्र समवायं गढतस्तथा यदि मौनेन धर्मस्त तः किमियं महता प्रबंधेन धर्मदेशनाऽथानयैव धर्मस्ततः किमिति पूर्व मौनव्रतमने

कहे, तथा (संवरैय के०) पांच संवर ते सत्तरजेद युक्त संवर ते कहे, (विरतिंइह के०) पठी विरतिनो उपदेश ते संवरना धरनारनै कहे, वली इह एटले आ प्रवचननै विपे (सामणियं मिपन्ने के०) संपूर्ण संयमनै विपे मूलगुण, ते पांच महाव्रतरूप तथा उत्तरगुण, ते संवर विरतिरूप, ते प्रज्ञावंत एवा, स्वामी कहे. वली ते केवाठे, तोके, (जवाचसक्की के०) कर्मना टालनार, तथा (समणेत्तिवेमि के०) श्रमण एटले तपस्वी, एवा श्री महावीर देव ते लोकना हितनै अर्थे धर्म कहेता थका आचारवंतज जाणवा. हुं एम कहुंहुं. ॥६॥

॥ दीपिका—ह्रांतस्याक्रोधस्य दांतस्य मानरहितस्य जितेंद्रियस्य निर्जोचस्य लोचन्या गान्निर्मायस्येत्यपि इष्टव्यं । नापादोषाअसत्यसत्यामृपाकर्कशाऽसन्यशब्दोच्चारणादयः तद्वर्जकस्य नापागुणाहितमितदेशकालासंदिग्धनापणादयः तन्निषेधकस्य सतो धर्मं कथयतोऽपि नास्ति दोषः । उद्वस्य हि प्रायोमौनमेव श्रेयः । केवलिनस्तु नापणमपि गुणायेति ॥५॥ कीदृशं धर्मं वक्तीत्याह । पंचमहाव्रतानि साधूनां पंचगुणव्रतानि आर्क्षानां प्रज्ञापितवान् तथैव पंचाश्रवान् प्राणातिपातादिरूपान् तत्संवरं च सप्तदशप्रकारं संयमं विरतिं च कथितवान् इह शासने आमण्यं संपूर्णसंयमस्तस्मिन्कर्तव्ये पूर्णकृत्स्ने मूलोत्तरगुणान् पूर्वोक्तान् कथितवान् । किंचूतोऽसौ जवं कर्म तस्मादवसर्पणशीलोऽवसर्पणी श्रमण इति । अथ गोशालकोवक्ति (वेमिति) यदहं ब्रवीमि हे आर्क्षक ! तत्त्वं शृणु ॥६॥

॥ टीका—अपगतरागेद्वेषस्य प्रजापमाणस्यापि दोषाजावं दर्शयितुमाह । (धम्मंकहंतस्से त्यादि) तस्य जगवतोपगतघनघातिकलंकस्योत्पन्नसकलपदार्थाविर्भावज्ञानस्य जगदन्त्युद्धरणप्रवृत्तस्यैकांतपरहितप्रवृत्तस्य स्वकार्यनिरपेक्षस्य धर्मं कथयतोऽपि तु शब्दस्यापिशब्दार्थत्वान्नास्ति कश्चिदोषः । किंचूतस्येत्याह । ह्रांतिसंपन्नस्यानेन क्रोधनिरासमाह । तथा दांतस्योपशान्तस्यानेन मानव्युदासं । तथा जितानि स्वविषयप्रवृत्तिनिषेधेनेन्द्रियाणि येन स जितेंद्रियोऽनेन तु लोचननिरासमाचष्टे मायायास्तु लोचननिरासादेव निरासोऽष्टव्यस्तन्मूलत्वान्नस्य नापादोषाअसत्यसत्यामृपाकर्कशासन्यशब्दोच्चारणादयस्तद्विर्वर्जकस्य तत्परिदुर्जुस्तथा नापायाये गुणाहितमितदेशकालासंदिग्धनापणादयस्तन्निषेधकस्य सतो ब्रुवतोऽपि नास्ति दोषः उद्वस्यस्य हि बाहुल्येन मौनव्रतमेव श्रेयः समुत्पन्नकेवलस्य तु नापणमपि गुणायेति ॥ ५ ॥ किंचूतं धर्ममसौ कथयतीत्याह । (महद्वएपंचेत्यादि) महान्ति च तानि व्रतानि प्राणातिपातविरमणादीनि तानि च साधूनां प्रज्ञापितवान् पंचापि तदपेक्षायाणूनि जघूनि व्रतानि पंचैव तानि आवकानुद्दिश्य प्रज्ञापितवांस्तथैव पंचाश्रवान् प्राणातिपातादिरूपान् कर्मणः प्रवेशद्वारनूतांस्तत्संवरं च सप्तदशप्रकारं संयमं प्रतिपादितवान् संवरवतो

रः श्राम्यतीति श्रमणो द्वादशप्रकारतपोनिष्ठसदेहस्तथा माहणति प्रवृत्तिर्यस्यासौ माहनो ब्राह्मणोवा स एवं नूतो निर्ममो रागद्वेषरहितः प्राणिहितार्थं न लान्नपूजाख्यात्यर्थं धर्ममा चक्षाणोपि प्राग्वत् षड्व्यवस्थावस्थायां मौनव्रतिकश्च वाक्संयतः। उत्पन्नदिव्यज्ञानत्वाद्भाषा गुणदोषविवेकज्ञतया नाषणेनैव गुणावाप्तेरनुत्पन्नदिव्यज्ञानस्य तु मौनव्रतिकत्वेनेति तथा देवासुरनरतिर्यक्सहस्रमध्येऽपि व्यवस्थितः पंकाधारपंकजवत्तदोषव्यासंगात्तावान्ममत्व विरहादाशंसादोषविकलत्वादेकांतमेवासौ सारयति प्रख्यातिं नयति साधयतीति यावत् । ननु चैकाकिपरिकरोपेतावस्थयोरस्ति विशेषः प्रत्येक्षेणैवोपलभ्यमानत्वात्सत्य मस्ति विशेषोबाह्यतो न त्वांतरतोपि दर्शयति । तथा प्राग्वद्वर्चा ज्ञेय्या शुक्लध्याना ख्या यस्य स तथार्चः । यदिवार्चा शरीरं तच्च प्राग्वद्यस्य सतथार्चस्तथाह्यसावशोका द्यष्टप्रातिहार्योपेतोपि नोत्सेकं याति नापि शरीरं संस्कारायत्तं विदधाति सहि जगवाना त्यंतिकरागद्वेषप्रहाणादेकाक्यपि जनपरिवृतोप्येकाकी न तस्य तयोरवस्थयोः कश्चि विशेषोस्ति । तथाचोक्तं । “रागद्वेषौ विनिर्जित्य, किमरण्ये करिष्यसि । अथ नो निर्जितावे तौ, किमरण्ये करिष्यसि” ॥ इत्यतोबाह्यतनं गमनांतरमेव कषायजयादिकं प्रधानं कार णमिति स्थितं ॥ ४ ॥

धम्मं कहं तस्स उ एण्वि दोसो, खंतस्स दंतस्स जित्तिंदिय
स्स ॥ नासायदोसेय विवज्जगस्स, गुणेयनासाय णिसेवगस्स
॥ ५ ॥ महव्वए पंच अणुव्वएय, तद्देव पंचासव संवरेय ॥ विरतिं
इह सामणियंमि पत्ते, लवावसक्की समणे तिवेमि ॥ ६ ॥

अर्थ—हवे राग द्वेष विना धर्म कहेतां थकां कोइ प्रकारनो दोष नथी, एवो जाव दे खाडेढे. (धम्मंकहंतस्स उ एण्वि दोसो के०) ते जगवंत, समस्त लोकनो उद्धार करवाने प्रवर्तमान ठता, धर्मदेशना करेढे, तेथी तेनें दोष नथी, ते जगवंत केवाढे तो के, (खं तस्स दंतस्स जित्तिंदियस्स के०) क्कमावंत, दमितेंडिय, एटले इंडियना दमनहार, वली जि तेंडिय, (नासायदोसेय विवज्जगस्स के०) तथा नाषाना दोष टालनार, अने (गुणेयना सायणिसेवगस्स के०) नाषाना गुणना सेवनार, एवा जगवंतें बोलतां थकां, पण तेउनुं मौनव्रत पणुंज जाणवुं ॥ ५ ॥ हवे श्री महावीर जगवंत, केवो धर्म कहे, ते कहेढे. (महव्वए पंच अणुव्वएय के०) पांच महाव्रत जे प्राणातिपात विरमणादिक साधुनो धर्म ठे, ते कहे, तथा श्रावक उद्देशीनें स्थूलप्राणातिपात विरमणादिक, पांच अणुव्रत कहे. (तद्देव के०) तेंमज (पंचासव के०) पांच आश्रव ते कर्मनें आववानां स्थानकढे, ते

॥दीपिका—त्वयेदमुक्तं यत्परार्थं प्रवृत्तस्याशोकादिप्रातिहार्यपरिग्रहः शिष्यादिपरिकरो धर्मदेशना च न दोषायेति यथा तथास्माकमप्येतन्न दोषाय च शीतोदकं सचित्तोदकं तत्सेवनं करोतु । बीजकायोपजोगमाधाकर्माश्रयणं स्त्रीप्रसंगं च करोतु । अनेन स्वपरोपकारः स्यादित्याह (एगंतत्ति) अस्मद्धर्मे प्रवृत्तस्यैकांतचारिणः एकाकिविहारोद्यतस्य तपस्विनो नानिसमेति न संबध्यते पापं । यद्यपि शीतोदकादीनि ईषत्कर्मबंधाय तथापि धर्माधारस्य शरीरस्य रक्षणाय क्रियमाणानि एकांतचारितपस्विनः कर्मबंधाय न नवंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ अस्योत्तरमाह मुनिः । शीतोदकादीनि प्रतिसेवमानाअगारिणोगृहस्थास्ते नवंत्यश्रमणाश्चेति त्वं जानीहि । एतन्नोगे यदि श्रमणत्वं स्यात्तदा गृहस्थत्वं केन स्यादित्यर्थः ॥ ८ ॥

॥टीका—यथाप्रतिज्ञातमेवाह गोशालकः । (सीतदगमित्यादि) नगवतेद मुद्राहितं परार्थं प्रवृत्तस्याशोकादिप्रातिहार्यपरिग्रहस्तथा शिष्यादिपरिकरो धर्मदेशना च न दोषायेति । यथा तथास्माकमपि सिद्धांते यदेतद्वक्ष्यमाणं तन्न दोषायेति । शीतं च तडुदकं च शीतोदकमप्रागुकोदकं तत्सेवनं परिजोगं करोतु । तथा बीजकायोपजोगमाधाकर्माश्रयणं स्त्रीप्रसंगं च निबंधात्त्वनेन च स्वपरोपकारः कृतो नवतीत्यस्मदीये धर्मे प्रवृत्तस्य एकांतचारिणश्च रामोद्यानादिष्वेकाकिविहारोद्यतस्य तपस्विनो नानिसमेति न संबध्यमुपयाति पापमद्युक्तमिति । इदमुक्तं नवत्येतानि शीतोदकादीनि यद्यपीषत्कर्मबंधाय तथापि धर्माधारं शरीरं प्रतिपालयत एकांतचारिणस्तपस्विनो बंधाय न नवंतीति ॥ ७ ॥ एतत्परिदुर्लभकामयाह । (सीतोदगमित्यादि) एतानि प्रागुपन्यस्तानि अप्रागुकोदकपरिजोगादीनि प्रतिसेवंतोऽगारिणोगृहस्थास्ते नवंत्यश्रमणाश्चाप्रव्रजिताश्चैवं जानीहि ॥ यतः अहिंसासत्यमस्तेयं, ब्रह्मचर्यमलुब्धता ॥ इत्येतन्नमणलक्षणं चैषां शीतोदकबीजाधाकर्माश्रयणपरिजोगवतां नास्तीत्यतस्ते नामाकारान्यां श्रमणान् परमार्थानुष्ठानत इति ॥ ८ ॥

सियाय बीजदग इत्थियाउं, पडिसेवमाणा समणा नवंतु ॥

अगारिणोवि समणा नवंतु, सेवंतिउ तेवि तहप्पगारं ॥ ए॥ जे

यावि बीजदगं नोत्ति निस्कू, निस्कं विहंजायति जीवियघी ॥

ते एणतिसंजोगमविप्पहाय, कायोवगाणंतकरा नवंति ॥ १० ॥

अर्थ—वली आईकुमार कहेढे के, अहो गोशालक! ताहारो मत एवोढे जे एकांतचारी, कुधा तृषादिकना सहन करनार, तपस्वी न होय ते केम न होय? तेहनो प्रत्युत्तर सांजल. (सियायबीजदगइत्थियाउं के०) ते जो कदाचित् सचित बीज, सचित पाणी, अने स्त्री

हि विरतिर्नैवतीत्यतोविरतिं च प्रतिपादितवांश्चशब्दात्तत्फलनूतौ निर्जरामोक्षौ च इहास्मि
नप्रवचने लोके वा श्रमणजावः श्रमण्यं संपूर्णः संयमस्तस्मिन् वा विधेये मूलगुणान् म
हाव्रताणुव्रतरूपांस्तथोत्तरगुणान् महाव्रताणुव्रतरूपान् कृत्स्ने संयमे विधातव्ये प्राज्ञइति
क्वचित्पाठः। प्रज्ञाने तत्प्रतिपादितवानिति । किंनूतोऽसौ लवं कर्म तस्मा(दवसकइति) अ
वसर्प्यणशीलोऽवसर्पी श्रम्यतीति श्रमणः तपश्चरणयुक्तइत्येतदहं ब्रवीमि स्वयमेव च जग
वान्पंचमहाव्रतोपपन्नइंदियनोइंदियगुप्तोविरतश्चासौ लवावसर्पीसन् स्वतोन्येषामपि तथा
नूतमुपदेशं दत्तवानित्येतद् ब्रवीमीति। यदि वार्डककुमारवचनमाकर्ण्योऽसौ गोशालकस्तत्प्र
तिपह्नूतं वक्तुकामइदमाह । इत्येतद्वक्ष्यमाणं यदहं ब्रवीमि तद्वृणु ! त्वमिति ॥ ६ ॥

सीतदगं सेवउ बीयकायं, आहायकम्मं तह इत्थियाउ ॥ एगंत
चारिस्सिह अम्हधम्मे, तवस्सिणो णान्जिसमेति पावं ॥ ७ ॥
सीतोदगं वा तह बीयकायं, आहायकम्मं तह इत्थियाउ॥एयाइ
जाणं पडिसेवमाणा, अगारिणो अस्समणा नवंति ॥ ८ ॥

अर्थ—हवे एवुं आर्डकुमारनुं पूर्वोक्त वचन सांनजीनें, फरी गोशालक कहेढे के, अहो
आर्डकुमार ! तें एम कयुं जे ए परहित नणी प्रवर्त्तिनें धर्म कहेवायकी दोष नथी,
तथा लोक परिवारनो पण दोष नथी, तो हुं कहुं तुं ते पण सांनज. के, जे अमारा सि
क्षांतमां कयुंढे तेनो पण दोष नथी. ते शुं कयुंढे ! ते कहेढे. (सीतदगंसेवउबीयका
यं के०) सचितपाणी तेनें सेवो, एटले पान करो, तथा बीजकायनो उपनोग करो, (आहा
यकम्मं के०) तथा आधाकर्मी आहार ल्यो, (तह के०) तेंमज(इत्थियाउ के०) स्त्रीनो
प्रसंग पण करो, एटले पोताना अनें परना उपकारनु कारण, अनें धर्मनुं आधार एवुं जे
शरीर तेनें अर्थे जे कांइ करियें, तेंमां दोष नथी केमके, (एगंतचारिस्सिहअम्हधम्मे के०)
अमारा धर्मनें विषे प्रवर्त्तमान तथा आराम उद्यानादिकनें विषे एकाकी विचरतो एवो,
(तवस्सिणो णान्जिसमेतिपावं के०) कोइ एक तपस्वी तेनें पाप लागे नहीं. जे कारण माटे
यद्यपि शीतोदकादिक कांइक कर्मबंधनुं कारणढे तथापि तेनो, उपनोग, धर्माधारनूत एवुं
जे शरीर तेनें कारणें करतां अकां कांइ पण दोष नथी. इति जावः॥ ७ ॥ हवे वली
आर्डकुमार कहेढे के, अहो गोशालक ! शीतोदक अनें बीजकायनो उपनोग करवो,
तथा आधाकर्मी आहार लेवो, अनें स्त्रीयादिकनो प्रसंग करवो, इत्यादिक बोल जे तें
पूर्वें कहा, तेना पडिसेवनारा तो आगारी एटले गृहस्थज कहेवाय, परंतु एवा श्रमण
एटले साधु न होय. ॥ ८ ॥

ऽसावपि इव्यतः शेषेण तु बीजोदकाद्युपनोगेन गृहस्थकल्पाएव ते। यत्तु जिह्वाटनादिकं
मुपन्यस्तं तेषां तद्गृहस्थानामपि केषांचित्संज्ञाव्यते नैतावता श्रमणजावइति ॥ १० ॥

इमं वयंतं तुमपाउ कुवं, पावाइणो गरिहसि सवएव ॥ पावाइ
णो पुढो किट्ठयंता, सयंसयं दिठ्ठिकरेंति पाउ ॥ ११ ॥ ते अन्नम
न्नस्स विगहरमाणा, अस्कंतिउं समणामाहणाय ॥ सतोय अ
वी असतोय सुवी, गरहामोदिठ्ठिं ए गरहामोकिंचि ॥ १२ ॥

अर्थ—हवे आर्द्धकुमारनां ए पूर्वोक्त वचन सांजलीनें गोशालक बीजो उत्तर आपवाने
असमर्थ ठतो, अन्य तीर्थिकोनें पोतानां सहायकारी करीनें सोछंत एटले असार वच
न बोलेढे के, अहो आर्द्धकुमार ! (इमंवयंतंतुमपाउकुवं के०) तुं एवां पूर्वोक्त वचन क
हेतो ठतो (पावाइणो गरिहसि सवएव के०) सर्व प्रावाडुक एटले अन्यदर्शनीउनें निंदेढेज,
कारणके आ जगत् मांहे सर्व दर्शनीउं बीज उदकादिकनुं सेवन करता थका, संसार
उद्देदवाने अर्थे प्रवर्त्तेढे, तो तेनें मानिये नही. एवुं वचन सांजलीनें आर्द्धकुमार ते गोशा
लकनें उत्तर आपवाने अर्थे बोदयो, ते गाथाना उत्तरार्ध वडे कहेढे. के, अहो गोशाल
क ! (पावाइणो पुढो किट्ठयंता सयंसयं दिठ्ठिकरेंति पाउ के०) सर्व प्रावाडुक एटले सर्व द
र्शनी पोत पोतानी जुदी जुदी दृष्टीये जुदी जुदी मतिये पोतपोतानुं दर्शन प्रगट करेढे.
जेम ते पोतपोताना दर्शननी स्थापना करेढे, तेम हुं पण अमारा दर्शननी प्रजावना
करुं के, सचितपाणी, बीजादिकना परिजोगथकी निःकेवल कर्मनुं बंधनढे, पण एथकी सं
सारनी उद्देद कांइ पण नथी. एवो अमारा दर्शननो मतढे, तो अंधी निंदा पण शानी?
अने उत्कर्षपण शानो? ॥ ११ ॥ वली आर्द्धकुमार कहेढे. (ते अन्नमन्नस्स विगहरमाणा के०)
ए समस्त प्रवादी परस्पर मांहोमांहे पारका दर्शननें निंदेढे, अने पोताना दर्शनना
गुण बोलेढे, (अस्कंतिउं समणामाहणाय के०) ते श्रमण ब्राह्मण सर्व पोतपोताना प
हनें समर्थेढे अने परना पहनें दूपण आपेढे. तेज गाथाना उत्तरार्ध वडे देखाडेढे. (स
तोय अवी असतोय सुवी के०) अमारा पहनें अंगीकार करवा थकी पुण्यढे, अने स्वर्ग
पवर्गादिकनां सुख प्राप्त आयढे, अने परना पहनें अंगीकार करवा थकी पुण्य नथी अने
पुण्यनें अजावे स्वर्गपवर्गादिकनी प्राप्ति पण नथी. ए रीते सर्व तीर्थिक मांहोमांहे व्या
घाते प्रवर्त्तेढे. तेम अमे पण यथावस्थित तत्त्वनुं कथन करनारा हैये तेणे करी, (गर
हामोदिठ्ठिं ए गरहामोकिंचि के०) एकांतवादीनें अमे कांइ गर्हता नथी, निंदता नथी,
केमके, सत्य कहेतां थकां कांइ प्रवाद नथी. इत्यर्थः ॥ १२ ॥

यादिकनो प्रसंग तेना, (पडिसेवमाणासमणानवंतु के०) परिजोगना करनार श्रमण होय तो, (अगारिणोविसमणानवंतु के०) आगारी जे गृहस्थते ते पण श्रमण थाय. केमके, (सेवंतिउतेवितहृष्यगारं के०) आगारी पण सचित बीज उदकादिना सेवनारते, वली धन नें अर्थे देशांतरनें विपे विचरे ते, वली एकला पण परदेशनें विपे घणा काल पर्यंतर हेते, तथा धनार्थी यका, कुधातृषादिकनां कष्ट पण सहन करेते, माटे एरीते ते पण तथा प्र कारनां एटले श्रमण जेवां कष्ट सहन करेते, ए कारणें ते गृहस्थनें पण तपस्वीज गण वा ॥ ए ॥ वली पण आर्द्धकुमार कहेते के, (जेयाविबीउदगनोत्तिनिस्कू के०) जे जि हुक ठतां, बीज उदकना नोगवनार, इव्यब्राह्मचारी एवा, (निस्कंविहंजायतिजीवि यही के०) आजीविका चलाववानें अर्थे निह्वा मागे, (तेणातिसंजोगमविष्यहा य के०) ते ज्ञातिसंयोग ठांमीनें (कायोवगाणंतकरानवंति के०) ठ कायनामर्दन कर नार एवा, पोतानी कायाना राखनार एवा, अनें कर्मना करनार ते, आगमिककालें अनंत संसारी यशे ॥ १० ॥

॥ दीपिका-आर्द्धकएव पुनराह । यदि बीजादिनोजिनः श्रमणाः स्युस्तदागारिणोपि श्रमणाः स्युः तेषां गृहस्थाः अपि सेवन्ते तथाप्रकारमेकत्वविहारादिकं । गृहस्थानामपि पथिकत्वावस्थायामाशंसावतामपि निष्किंचनतयैकाकिविहारित्वं कुत्पिपासादिपीडनं नवत्येवेति ॥ ए ॥ ये चापि निह्वोबीजोदकनोजिनः संतो निह्वां च यावंतोजीवितार्थिनस्ते ज्ञातिसंयोगं स्वजनसंबंधं प्रविहाय त्यक्त्वा कायात्कायेषु च उपगच्छन्तीति कायोप नो गास्तदुपमर्दरंजप्रवृत्ताः संसारस्यानंतकराः स्युः संसारस्य अंतकरान नवंतीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ टीका-पुनरप्यार्द्धकएवैतदूषणायाह । (सियायेत्यादि) स्यादेतन्नवदीयं मतं य था ते एकांतचारिणः कुत्पिपासादिप्रधानतपश्चरणपीडिताश्च तत्कथं ते न तपस्विनस्त्येत दाशंक्यार्द्धक आह । यदि बीजाद्युपनोगिनोपि श्रमणास्त्येवं नवतान्युपगम्यते एव तर्ह्यगा रिणोपि गृहस्थाः श्रमणानवंतु तेषामपि देशिकावस्थायामाशंसावतामपि निष्किंचनतयै काकिविहारित्वं कुत्पिपासादिपीडनंच संजाव्यते । अत आह (सेवंतिउ) तुरवधारणे सेवंत्ये व तेऽपि गृहस्थास्तथाप्रकारमेकाकिविहारादिकमिति ॥ ए ॥ पुनरप्यार्द्धकोबीजोदकादिनो जिनां दोषानिधित्सयाह । (जेयावीत्यादि) ये चापि निह्वः प्रव्रजिताबीजोदकनोजि नः संतोऽव्यतो ब्रह्मचारिणोपि निह्वां वाऽटन्ति जीवितार्थिनस्ते तथानूताज्ञातिसंयोगं स्वजनसंबंधं विप्रहाय त्यक्त्वा कायात्कायेषु चोपगच्छन्तीति कायोपनोगास्तदुपमर्दकारंजाप्र वृत्तत्वात्संसारस्यानंतकरानवंतीति । इदमुक्तं । नवति केवलं स्त्रीपरिजोगएव तैः परित्यक्तो

स्तु स्वरूपाविर्भावने परापवादः । तथाचोक्तं । “नेत्रैर्निरीक्ष्य विलकंटककीटसर्पान्, सम्यक् यथा व्रजत तान्परित्यज्य सर्वान् ॥ कुञ्जानकुश्रुतिकुमार्गकुट्टिदोषान्, सम्यग्विचारयति कोत्र परापवादः” इत्यादि । यद्विचिन्तातवादिनामेवास्त्येव नास्त्येवान्युपगमवतामयं परस्परगर्हाख्योदोषोनास्माकमनेकवादिनां सर्वस्यापि सदादेः कथंचिदन्युपगमात् । एतदेव श्रुतौ कपश्चाद्धेन दर्शयति (स्वतः) स्वद्व्यङ्ग्यकालनावैरस्ति तथा (परतः) परद्व्यङ्ग्यादिनिर्नास्तीत्येवं परान्युपगमं दूषयंतोगर्हामोऽन्यानेकांतवादिनस्तत्स्वरूपनिरूपणतस्तु रागद्वेषविरहान्न किंचिद्गर्हामिति स्थितं ॥ १२ ॥

ए किंचि रूवेण निधारयामो, सद्विधिमग्नं तु करेमि पाठं ॥ मग्ने इमे किट्टिए आरिएहिं, अणुत्तरे सप्पुरिसेहिं अंजू ॥१३॥ उडुं अहेयं तिरियं दिसासु, तसाय जे यावरजेयपाणा ॥ नूयाहि संकान्नि डुगुंठमाणा, एा गरहती बुसिमं किंचि लोए ॥१४॥

अर्थ—वली आईकुमार कहेते के, अहो गोशालक ! अमें (एकिंचिरूवेणनिधारयामो के०) कोइ पण श्रमण ब्राह्मणनें रूवेण एटले डुगुंठनिक एवा अंगोपांगनें उघाड वे, अथवा जातिना दोषनें अनिधारयामो एटले प्रगट करीनें निंदता नथी, किंतु ? (सद्विधिमग्नंतुकरेमिपाठं के०) स्वदृष्टिमार्ग एटले पोतानुं शासन प्रगट करियें ठैयें, अथवा तेउंना मार्गनुं स्वरूप कहियें ठैयें, वली जे विधियें ते पोताना मार्गनी स्थिति कहेते के, “ ब्रह्मा जूनशिराः ” इत्यादिक ते अमें पण सांनलियें ठैयें, परंतु अमें कोइ नो अपवाद बोलता नथी. हवे आईकुमार, गाथाना उत्तरार्धवडे पोताना दर्शननुं स्वरूप कहेते. (मग्नेइमेकिट्टिएआरिएहिं के०) ए मार्ग जे सम्यक् दर्शनादिकते, ते आर्य एवा जे श्रीसर्वज्ञदेव तेणें कह्यो. ते मार्ग केवोठे तोके, (अणुत्तरेसप्पुरिसेहिंअंजू के०) ए मार्ग अनुत्तर एटले एना सरखो बीजो कोइ पण मार्ग जगत् मांहे नथी, वली ते सर्वज्ञ के वाठे तोके सत्पुरुष चोत्रीश अतिशयें करी विराजमान, एवाप्रधान पुरुष जगत् मांहे बीजा कोइ नथी, ते कारणें सत्पुरुष केवायठे, वली ए मार्ग केवोठे तोके, अंजू एटले सरल अकुटिल ठे ॥१३॥ वली पण धर्मनुंज स्वरूप कहेते. (उडुंअहेयंतिरियंदिसासु के०) ऊर्ध्व अधो अनें तिर्यक् ए समस्त दिशाउनें विषे एतावता चौदरज्ज्वात्मक लोक मांहे, (तसायजेयावरजेयपाणा के०) जे त्रस अनें स्थावर प्राणीउठे तेना पालनार, तथा (नूयाहिसंकान्निडुगुंठमाणा के०) प्राणघातनी शंकायें सावधानुष्ठाननें डुगुं ठता, (एा गरहतीबुसिमंकिंचिलोए के०) एवा संयमवंत पुरुषो लोक मांहे जे ठे, ते कोइनें गर्हे

॥ दीपिका—अथ गोशालोन्यतीर्थिकान्सहायान्कृत्वा सोल्लुंठमसारं प्राह । इमां पूर्वोक्तां वाचं त्वं प्राडुष्कुर्वन्सर्वान् प्रावाडुकान् गर्हसि ? । यतः सर्वेपि तीर्थिकाः बीजोदकादिनोजिनोपि नवोद्भेदाय प्रवर्तते ते तुऽप्रावाडुकाः पृथक् पृथक् स्वीयां दृष्टिं प्रत्येकं स्वदर्शनं प्राडुष्कुर्वन्ति प्रकाशयन्ति । अथवा श्लोकपश्चार्द्धे आर्द्धमुनिराह । सर्वेपि प्रावाडुकाः स्वमतं प्रकाशयन्ति तथा वयमपि स्वदर्शनं प्राडुष्कुर्मोयद्बीजोदकादिनो गिनः कर्मबंधोन नवोद्भेदइति स्थिते कात्र परनिंदा कोवा आत्मोत्कर्षइति ॥ ११ ॥ ते प्रावाडुकाअन्योन्यस्य परदर्शनं गर्हमाणाः स्वदर्शनगुणानारब्धांति यथा स्वतइति स्वकीये पक्षे स्वमतेस्ति पुण्यं अस्वतः परमते नास्ति पुण्यमित्येवं तीर्थिकाः परस्परव्याघातेन प्रवृत्ताः वयं तु तत्त्वप्ररूपणादेकांतदृष्टिं गर्हाम नहि एकांतपक्षोयुक्तिसंगतइति वदंतो वयं न किञ्चिज्गर्हामः । काणां धादिवस्तुस्वरूपकथनेन परापवादः । तथाचोक्तं । “नेत्रैर्निरीक्ष्य बिलकंटककीटसर्पानि, सम्यग्यथा व्रजत तान्परिहृत्य सर्वान् ॥ कुज्ञानकुश्रुतिकुमार्गकुदृष्टिदोषान्, सम्यग्विचारयत कोत्र परापवाद”इति ॥ १२ ॥

॥ टीका—अधुनैतदाकर्ण्य गोशालकोपरमुत्तरं दातुमसमर्थोऽन्यतीर्थिकान्सहायान् विधाय सोल्लुंठमसारं वक्तुकामआह (इमं वयं त्वित्यादि) इमां पूर्वोक्तां वाचं । तुशब्दो विशेषणार्थः । त्वं प्राडुष्कुर्वन्प्रकाशयन्सर्वानपि प्रावाडुकान् गर्हसि जुगुप्ससे यस्मात्सर्वेऽपि तीर्थिकाबीजोदकादिनोजिनोपि संसारोद्धितये प्रवर्तते ते तु नवता नान्युपगम्यन्ते ते तु प्रावाडुकाः पृथक् पृथक् स्वीयां स्वीयां दृष्टिं प्रत्येकं स्वदर्शनं कीर्तयन्तः प्राडुष्कुर्वन्ति प्रकाशयन्ति । यदिवा श्लोकपश्चार्द्धमार्द्धककुमारआह । सर्वे प्रावाडुकायथावस्थितं स्वदर्शनं प्राडुष्कुर्वन्ति तत्प्रामाण्याच्च वयमपि स्वदर्शनाविर्भावानं कुर्मस्तद्यथा ह्यप्राशुकेन बीजोदकादिपरिनोजिनः कर्मबंधएव केवलं न संसारोद्भेदइतीदमस्मदीयं दर्शनमेवं व्यवस्थिते कात्र परनिंदा कोवात्मोत्कर्षइति ॥ ११ ॥ किञ्च । (तेऽस्ममस्मस्सेत्यादि) ते प्रावाडुकाअन्योन्यस्य परस्परेण तु स्वदर्शनप्रतिष्ठाशया परदर्शनं गर्हमाणाः स्वदर्शनगुणानाचकृते तुशब्दात्परस्परतोव्याहृतमनुष्ठानं चानुतिष्ठन्ति ते च श्रमणानिर्ग्रथादयो ब्राह्मणादिजातयः सर्वेप्येते स्वकं पक्षं समर्थयन्ति परकीयं च दूषयन्ति । तदेव पश्चार्द्धेन दर्शयति । स्वतइति । स्वकीये पक्षे स्वान्युपगमेस्ति पुण्यं तत्कार्यं च स्वर्गापवर्गादिकमस्त्यतः स्वपरान्युपगमाच्च नास्ति पुण्यादिकमित्येवं सर्वेपि तीर्थिकाः परस्परव्याघातेन प्रवृत्ताअतोवयमपि यथावस्थिततत्त्वप्ररूपणतोयुक्तिविकलत्वादेकांतदृष्टिं गर्हामोजुगुप्सामोन ह्यसावेकांतोयथावस्थिततत्त्वाविर्भावकोनवतीत्येवं व्यवस्थिते तत्त्वस्वरूपं वयमाचक्षाणान किञ्चिज्गर्हामः काणकुण्ठोदघट्टनादिप्रकारेण केवलं स्वपरस्वरूपाविर्भावनं कुर्मोन च व

ह्या ज्ञावदिगपेह्या वा तासु ये त्रसाये च स्थावराः प्राणिनः। चशब्दौ स्वगतानेकनेदसंसूच
कौ। नूतं सन्नूतं तथ्यं तत्राजिशंकया तथ्यनिर्णयेन प्राणातिपातादिकं पातकं जुगुप्समा
नोर्गर्हमाणोयदिवा नूतानिशंकया सर्वसावद्यमनुष्ठानं जुगुप्समानोनैवापरलोकं कंचन
गर्हति निंदति (बुद्धिमंति) संयमवानिति। तदेवं रागद्वेषवियुक्तस्य वस्तुस्वरूपाविर्भाव
ने न काचिर्गर्ह्यथ तत्रापि गर्हा नवति नद्युष्मोग्निः शीतमुदकं विषं मारणात्मकमित्येव
मादि किंचिद्वस्तुस्वरूपमाविर्भावनीयमिति ॥१४॥

आगंतगारे आरामगारे, समणेउ जीते ए उवेति वासं ॥ दस्का
हुसंते बह्वे मणुस्सा, ऊणातिरित्ताय लवालवाय ॥ १५ ॥
मेहाविणो सिक्खिय बुद्धिमंता, सुत्तेहिं अवेहिंय णिठयन्ना ॥ पु
त्तिसुमाणे अणगार अन्ने, इति संकमाणो ए उवेति तत्त ॥ १६ ॥

अर्थ—हवे गोशालकमतानुसारी त्रैराशिक बीजा प्रकारें करी फरी आर्द्धकुमार प्र
त्ये कहेठे. के, अहो आर्द्धकुमार! ताहरो तीर्थकर राग, द्वेष, अनें नय, तेणें करी सहित
ठे, ए कारण माटें ते बीहितो थको (आगंतगारे के०) शून्यघर धर्मशालादिक तथा
(आरामगारे के०) उद्यानादिकनें विपे (समणेउजीते के०) श्रमण अनें माहण थ
की बीहितो थको (एउवेतिवासं के०) वास करतो नथी, वली शा थकी बीहितो
थको वास करतो नथी? ते कहेठे. (दस्काहुसंते के०) दह एटले माह्या, यणां शास्त्र
ना जणनार, पंमित, (बह्वेमणुस्सा के०) एवा यणा पुरुषो ते पूर्वोक्त शून्य घरादिक
स्थानकनें विपे आवे, माटें तेवा पुरुषोथकी बीहितो थको, तेवां स्थानकनें विपे ताह
रो त्यां गुरु आवतो नथी पण, ते पुरुषो केवाठे तोके, (ऊणातिरित्ताय के०) तमारा
तीर्थकरथकी कोइ एक जात्यादिक गुणें करी ऊणाठे न्यूनठे, तथा कोइ एक अधिकठे, तो
तेवानी साथें बोलतां कदाचित् हारी जाय तो मानम्मान आय, ते कारणमाटें एवां
स्थानक ठांमीनें त्यागीनें देवादिकनी परपदामांहे एकांतें वेसेठे. वली ते पुरुषो केवाठे
तोके, (लवालवाय के०) एकतो लव एटले अनेक विचित्र तर्कना बोलनार, तथा ए
क अलव एटले मौनव्रती, अथवा मंत्रवादी ठे के, जेनी आगल बोलतां वादीना मुख
मांहेथी वचन पण निकले नही, ते कारण माटें तेनी वीकथकी ताहारा तीर्थकरें आरा
म उद्यानादिक मांहे निवास करवानो त्याग कखोठे ॥ १५ ॥ वली गोशालक कहेठे के,
(मेहाविणोसिक्खियबुद्धिमंता के०) मेधावी जे पंमितठे ते ग्रहण करवा, धारण करवानें
सामर्थ्यवान् तथा आचार्यादिकनी पासेंथी शिखेला एवा उत्पातादिक चार प्रकारनी

एटले निंदे नहीं. माटे रागदेपरहित पणे यथातथ्य वस्तुनं स्वरूप केहेतां थकां कांइ निंदा नथी. जो कदापि यथातथ्य वस्तुनं स्वरूप केहेतां थकां निंदा होय तो, अग्नि उल्लेखे, अने उदक शीतलले, विष खाधा थकी मरण नीपजे, इत्यादिक खरुं बोलवुं ते पण युक्त नथी ! परंतु ए रीते सत्य कहेवामां कांइ दोष नथी ॥ १४ ॥

॥ टीका—न किंचन श्रमणं ब्राह्मणं वा स्वरूपेणानिधारयामोर्हणबुद्ध्यादध्यामः । केवलं स्वदृष्टिमार्गं तदंगीकृतं दर्शनं प्राप्नुकुर्मः । तद्यथा । “ब्रह्मा लूनशिराहरिर्दृशिसरुग्व्यालुप्तशिश्नोहरः, सूर्योऽप्युल्लिखितोऽनलोऽप्यखिलशुक्लसोमः कलंकांकितः ॥ स्वर्नाथोपि विसंस्थुलः खलु वपुःसंस्थैरुपस्थैः कृतः, सन्मार्गस्खलनाद्भवति विपदः प्रायः प्रनूणामपि” । एतच्च तैरेव स्वागमे पठ्यते वयंतु श्रोतारः केवलमिति । मग्नेऽमेति । अयं मार्गः सम्यग्दर्शनादिकः कीर्तितआर्यैः सर्वज्ञैः । किंनूतोमार्गोऽनुत्तरः प्रधानः । आर्यैः किंनूतैः सत्पुरुषैः । मार्गः किंनूतोऽत्र प्रकटं ऋजुर्वा ॥ १३ ॥ ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्च ये त्रसा येच स्यावराश्च प्राणिनस्तेषु नूतानिशंकया प्राणिविनाशशंकया सावद्यक्रियां जुगुप्समानोर्हन् नैवान्यं लोकं कंचन गर्हते निंदति (बुसिमं) संयमवान् । तदेवं रागद्वेषमुक्तस्य वस्तुस्वरूपकथने न काचिन्निंदा यथा उल्लोऽग्निः शीतलं जलं विषं मारणात्मकं नयंकरः सर्पः व्यथकः कंटक इत्यादि ॥ १४ ॥

॥ टीका—एतदेव स्पष्टतरमाह । (नकिंचिरूवेणेत्यादि) न कंचन श्रमणं ब्राह्मणं वा स्वरूपेण जुगुप्सितांगावयवोदघटनेन जात्या तद्विगग्रहणोदघटनेन वाऽनिधारयामोर्हणबुद्ध्यादध्यामः केवलं स्वदृष्टिमार्गं तदन्युपगतं दर्शनं प्राप्नुकुर्मः प्रकाशयामः । तद्यथा । “ब्रह्मा लूनशिराहरिर्दृशिसरुग्व्यालुप्तशिश्नोहरः, सूर्योऽप्युल्लिखितोऽनलोऽप्यखिलशुक्लसोमः कलंकांकितः ॥ स्वर्नाथोपि विसंस्थुलः खलु वपुःसंस्थैरुपस्थैः कृतः, सन्मार्गस्खलनाद्भवति विपदः प्रायः प्रनूणामपि” इत्यादि । एतच्च तैरेव स्वागमे पठ्यते । वयंतु श्रोतारः केवलमिति । आर्ककुमारएव परपदं दूषयित्वा स्वपक्षसाधनार्थं श्लोकपश्चादेनाह । अयं मार्गः पंथाः सम्यग्दर्शनादिकः कीर्तितोऽव्यावर्णितः । कैरा र्यैः सर्वज्ञैरस्त्याद्यधर्मदूरवर्तिनिः । किंनूतोऽधर्मोनास्मादुत्तरः प्रधानोविद्यतइत्यनुत्तरः पूर्वापराव्याहृतत्वाद्यथावस्थितजीवादिपदार्थस्वरूपनिरूपणाच्च । किंनूतैरा र्यैः संतश्च ते पुरुषाश्च सत्पुरुषास्तैश्चतुस्त्रिंशदतिशयोपेतैराविर्नूतः समस्तपदार्थाविर्जावकदिव्यज्ञानैः । किंनूतोमार्गोऽत्र व्यक्तः निर्दोषत्वात्प्रकटः ऋजुर्वा वक्रैकांतपरित्यागादकुटिलइति ॥ १३ ॥ पुनरपि स्वसर्वमस्वरूपनिरूपणायाह । (उहुंअहेयमित्यादि) ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्चैवं सर्वास्वपि दिक्प्रकारापे

णोऽत्यादि) मेधा विद्यते चेपां ते मेधाविनोऽग्रहणधारणसमर्थास्तथाऽऽचार्यादेः समीपे शिद्धान् आहिताः शिद्धितास्तथोत्पत्तिक्र्यादिचतुर्विधबुद्ध्युपेताबुद्धिमंतस्तथासूत्रेपि सूत्रविषये विनिश्चयज्ञायथावस्थितसूत्रार्थवेदिनइत्यर्थः । ते चैवंचूताः सूत्रार्थविषयं मा प्रश्नमका पुरन्येऽनगाराएके केचनत्येवमसौ शंकमानास्तेपां विन्यन्न तत्र तन्मध्ये उपैत्युपगच्छतीति ततश्च न रुजुमर्गइति नययुक्तत्वात्तस्य तथा म्लेहविषयं गत्वा न कदाचिद्धर्मदेशनां च करोत्यर्थदेशेपि न सर्वत्रापि कुत्रचिदेवेत्यतोविषमदृष्टित्वाऽगदेषवर्त्यसाविति ॥ १६ ॥

एणो कामकिञ्चा एय वालकिञ्चा, रायानिउगेण कुउ नए
एणं ॥ वियागरेज्जा पसिणं नवावि, सकाम किञ्चं णिहआरि
याणं ॥ १७ ॥ गंता च तठा अडुवा अगंता, वियागरेज्जा समि
या सुपन्ने ॥ अणारिया दंसणाउ परिता, इति संकमाणा ए
उवेति तठ ॥ १८ ॥

अर्थ-एम गोशालकें कहे थके, हवे आईकुमार गोशालक प्रत्ये कहेठे. के, (एणो कामकि
ञ्चा के०) अहो गोशालक! ते जगवंत कामकृत्य नथी. एनो अर्थ कहेठे. के, जे अवि
माश्यानो करनार होय ते पोतानें तथा परनें, निरर्थक कार्य करे. परंतु श्री जगवंत तो
सर्वज्ञ, सर्वदर्शी, परना हितना करनार, ते पोतानें तथा परनें निरुपकारी केम थाय ?
ते कारण माटे स्वामी निरर्थक कामना करनार नथी, (एयवालकिञ्चा के०) तथा स्वामी
वालकृत्य नथी, एटले वालकनी पेरे अणविचायुं कार्य न करे, (रायानिउगेण के०)
तथा राजानियोगें करी धर्मदेशनादिकनें विषे प्रवर्त्ते नहीं, (कुउनएणं वियागरेज्जा के०)
तथा कोइना नयथकी प्रश्न वागरे एटले कहे नहीं, (पसिणंनवावि के०) उपकार न
होय तो कहे नहीं, एटले प्रश्न वागरे नहीं. किं बहुना उपकार विना कोइनें कांइ न कहे.
अनुत्तरविमानवासी देवतानें पण, मन थकीज पूठेला प्रश्ननो निर्णय करे. हवे जे ए श्री वी
तरागनो धार्मिक थाय ते केवां कार्यों करे? एवी आशंका लावी तेनो प्रत्युत्तर चोथे पदे कहेठे
(सकामकिञ्चं णिहआरियाणं के०) पोताना कामनें अर्थे एतावता तीर्थकरनामकर्म खपा
ववा नणी आर्थ क्षेत्रमां आर्थ लोकनें प्रतिबोधवा वास्ते धर्म देशना करे, परंतु बीजुं
कोइ आत्मप्रशंसादिक कार्य न करे. ॥ १७ ॥ वली आईकुमार कहेठे के, (गंताचतठा
अडुवाअगंता के०) ते जगवंत परहितनें अर्थे त्यां जइनें, अथवा त्यां न जइनें, किंतु
जेम जेम नय्य जीवोनो उपकार थाय, तेम तेम (वियागरेज्जा के०) धर्मदेशना
आपे. जो उपकार अशो, एम जाणे तो त्यां जइनें पण धर्म देशना आपे अथवा ते उ

बुद्धियें करी सहित, (सुत्तेहिंअबेहिंयणिह्वयन्ना के०) वली सूत्र अनें अर्थना निश्चयना करनार, (अणगारअन्ने के०) एवा कोइ एक अन्य अणगार होय ते (पुब्बिसुमा ए के०) मुजनें कांइ सूत्रार्थ पूछे तेनो उत्तर महाराथकी अपाशे नहीं, तेथी महारुं मान जंग थशे, (इतिसंकमाणोणउवेतितत्त के०) एवी वातोथी शंका पामतो यको ताहारो गुरु तेवा पूर्वोक्त स्थानकोनें विपे वास करतो नथी, ते कारण माटे तमारो मार्ग रुजु नथी ॥ १६ ॥

॥ टीका—एवं गोशालकमतानुसारी त्रैराशिकोनिराकृतोपि पुनराह । योनवतस्तीर्थकरः सरागदेषनययुक्तः । तथाहि । आगंतुकानां कार्पटिकादीनां अगारं आगंतागारं आरामेऽगारं आरामागारं तत्रासौ श्रमणोऽनीतः सर्वं न वासमुपैति । किं तत्र नयमित्याह । दह्माः पंमितादुर्यस्माद्वहवः संति मनुष्याः । तज्जीतोसौ तत्र न याति । जनाः स्वतोहीनाअतिरिक्तावाजात्यादिना संति केचित् तैः पराजितस्य महान् कलाचंशः स्यात् । ते नराः किंचूताः लपावाचाजाघोषिततर्कदंमकाः तथाऽलपामौनव्रतिकागुटिकादिविद्यायुक्ताः यद्दशा द्वागेव न निस्सरति मुखात् यद्भयात्तेषु गृहेष्वसौ न यातीति ॥ १५ ॥ मेधाविनोग्रहणधारणसमर्थाबुद्धिमंतः शिक्षिताः सूत्रेथेच निश्चयज्ञास्ते ईदृशाः सूत्रार्थविषयं प्रश्नमाका पुंरनगाराएके इत्यसौ शंकमानोबिच्यन्न तत्र तेषां मध्ये उपैति याति तथानार्थदेशे न धर्मं कथितवान् आर्येतु देशनां करोति तत्रापि न सर्वत्र किंतु ? कुत्रचिदेवेति ततोसौ राग देषाकुलोवीरः ॥ १६ ॥

॥ टीका—सएवं गोशालकमतानुसारी त्रैराशिकोनिराकृतोपि पुनरन्येन प्रकारेणाह । (आगंतागारेइत्यादि) सविप्रतिपन्नः सन्नार्डकमेवाह । योसौ नवत्संबधी तीर्थकरः सरागदेषनययुक्तस्तथाह्यसावागंतुकानां कार्पटिकादीनामगारमागंतागारं तथाऽरामेऽगारमारामागारं तत्रासौ श्रमणोऽनवत्तीर्थकरः । तुशब्दएवकारार्थे । नीतएवासौ तपध्वंसनजयात्तत्रागंतागारादौ न वासमुपैति न तत्रासनस्थानशयनादिकाः क्रियाः कुरुते । किं तत्र नयकारणमितिचेत्तदाह । दह्माः निपुणाः प्रचूतशास्त्रविशारदाः । दुशब्दोयस्मादर्थे । यस्माद्वहवः संति मनुष्यास्तस्मादसौ तज्जीतो न वासं तत्र समुपैति न तत्र समातिष्ठते । किंचूताः न्यूनाः स्वतोऽवमाहीनाजात्याद्यतिरिक्तावा ताभ्यां पराजितस्य महान्शब्दायाचंशइति । तानेव विशिनष्टि । लपंतीति लपावाचाजाः घोषितानेकतर्कविचित्रदंमकास्तथा न लपामौनव्रतिकानिष्ठितयोगाः गुटिकादियुक्तावा यद्दशादभिधेयविषयावागेव न प्रवर्तते ततस्तद्भयेनासौ युष्मत्तीर्थकदागंतागारादौ नैव व्रजतीति ॥ १५ ॥ पुनरपि गोशालकएवाह । (मेधावि

मन्यते न परलोकसुखमिति लाजादर्शनात्तत्र न याति जगवान्नतु द्वेषबुद्ध्या । यदप्युक्तं ।
पंथितनरगुटिकादिविद्यासिद्धयन्त्र तेषां स्थाने यातीत्येतत्प्रजापप्रायं । यतः । सर्वैरपि
तीर्थिकैः सर्वज्ञस्य जगवतोमुखमप्यवलोकयितुं न शक्यते वादस्तु दूरापास्तएवेति॥१॥ ॥

॥ टीका—एतज्जोशालकमतं परिहर्तुकामआर्द्रकआह । (णोकामकिञ्चाइत्यादि) सहि
जगवान्प्रेक्षापूर्वकारितया नाकामकृत्यो नवति कमनं कामइहा न कामोऽकामस्तेन कृत्यं
कर्तव्यं यस्यासावकामकृत्यः सएवंनूतोन नवत्यनिष्ठाकारी न नवतीत्यर्थः । योह्युत्प्रेक्षा
पूर्वकारितया वर्तते सोऽनिष्टमपि स्वपरात्मनो निरर्थकमपि कृत्यं कुर्वीत जगवांस्तु सर्व
ज्ञः सर्वदर्शी परहितैकरतः कथं स्वपरात्मनो निरुपकारकमेवं कुर्यात्तथाच बालस्येव कृत्यं
यस्य सबालकृत्योन चासौ बालवदनालोचितकारी न परानुरोधान्नापि गौरवाद्धर्मदे
शादिकं विधत्तेऽपितु यदि कस्यचिन्नव्यसत्वस्योपकाराय तज्ज्ञापितं नवति ततः
प्रवृत्तिर्नवति नान्यथा तथा न राजानियोगेनासौ धर्मदेशनादौ कथंचित्प्रवर्तते ततः कु
तस्तस्य जयेन प्रवृत्तिः स्यादित्येवं व्यवस्थिते केनचित्कचित्संशयकृतं प्रश्नं व्यागृणीया
द्यदि तस्योपकारो नवत्युपकारमंतरेण नच नैव व्यागृणीयाद्यदिवाऽनुत्तरसुराणां मनः
पर्यायज्ञानिनां च इव्यमनसैव तन्निर्णयसंनवादतोन व्यागृणीयादित्युच्यते । यद्यप्युच्यते
नवता यदि वीतरागोऽसौ किमिति धर्मकथां करोतीति चेदित्याशंक्याह । स्वकामकृत्ये
न स्वेहाचारिकारितयाऽसावपि तीर्थकृन्नामकर्मणः रूपणाय न यथाकथंचिदतोऽसावगता
नइहास्मिन्संसारे आर्यक्षेत्रे चोपकारयोग्यआर्याणां हि सर्वदेयधर्मदूरवर्तिनां तदुपकारा
धर्मदेशनां व्यागृणीयादसाविति ॥ १७ ॥ किंचान्यत् । (गंतेत्यादि) सहि जगवान्
परहितैकरतोगत्वापि विनेयासन्नमथवाप्यगत्वा यथानव्यसत्वोपकारो नवति तथातथा न
गवंतोर्हंतो धर्मदेशनां विदधत्युपकारे सति गत्वापि कथयंत्यसतितु स्थिता अपि न कथयं
तीत्यतोन तेषां रागद्वेषसंनवइति केवलमाद्युप्रज्ञः सर्वज्ञः समतया समदृष्टितया चक्रवर्ति
इमकादिषु पृष्ठोवा धर्म व्यागृणीयात् । जहा पुणस्स कडइ तहा तुडस्स कडइ इति वच
नादित्यतोन रागद्वेषसज्जावस्तस्येति । यत्पुनरनार्यदेशमसौ न व्रजति तत्रेदमाह । अनार्याः
क्षेत्रजाषाकर्मनिर्बहिष्कृतादर्शनतोपि परिसमंतादितागताः प्रच्रष्टा इति यावत् । तदेवमसौ
जगवानित्येतत्तेषु सम्यग्दर्शनमात्रमपि कथंचिन्न नवतीत्याशंकमानस्तत्र न व्रजतीति ।
यदिवा विपरीतदर्शिनानो न वंत्यनार्याः शक्यवनादयस्तेहि वर्तमानसुखमेवैकमंगीकृ
त्य प्रवर्तते न पारलौकिकमंगीकुर्वंत्यतः सद्धर्मपराङ्मुखेषु तेषु जगवान्न याति न पुनस्तद्दे
वादिबुद्धयेति । यदप्युच्यते त्वया यथानेकशास्त्रविशारदगुटिकासिद्धविद्यासिद्धादितीर्थ
कपराजवजयेन न तत्समाजे गच्छतीत्येतदपि बालप्रलपितप्रायं । यतः सर्वज्ञस्य जगव

पकार न देखे तो पासैं आवेलानें पण धर्म न कहे ए कारणमाटें तेनें रागद्वेषनी सं
जावना नथी, तथा (आसुपन्न के०) सर्वज्ञ (समिया के०) समदृष्टि पणें एटले कोइ
चक्रवर्त्ति आवी पूढे अथवा कोइ रांक आवी पूढे, अथवा अणपूढे अके पण, धर्म क
हे. तथा स्वामी जे अनार्य देशनें विपे जता नथी तेनुं कारण हुं तुनें कहुं बु ते तुं सां
जल. (अणारियादंसणउपरित्ता के०) अनार्य लोक अनाचारी ठता दर्शनयकी पण
अष्टमे (इतिसंकमाणाणउवेतितड के०) ए माटें शंकामान थका त्यां जता नथी,
ते जीव श्री वीतरागनें देखी अवहेलनादिक कर्मोपार्जनकरी पोतानें अनंत संसार
नीवृद्धि करशें, एवुं जाणीनें स्वामी त्यां पधारता नथी, परंतु तेमनी साथें परमेश्वर
ने द्वेषजाव कांइ पण नथी तेमाटें राग, द्वेष, अनें जय, तेमनें कांइ नथी. तथा अहो
गोशालक ! जे तुं एम कहेढे के, अनेक शास्त्रज्ञ पुरुषना प्रश्नयकी बीहितो थको तेनी
सनामांहे रहेतो नथी. ए पण ताहारुं वचन बाल प्रलाप प्राय जाणीयें हैये, केमके,
जे कारण माटें ए महारा गुरु सर्वज्ञ जगवंत केवलीढे तो तेनुं समस्त परवादिउं मुख,
पण जोई न शके, तो पढी वादनुं केवुंज शुं ? माटें महारा स्वामीनें परवादीनो परान
व कांइ नथी ए जगवंत केवलज्ञानें करी पोतानो परनो उपकार देखे त्यां जइनें धर्मो
पदेश करे. इत्यर्थः ॥ १७ ॥

दीपिका—इति गोशालकेनोक्ते आर्द्धककुमारआह । सजगवानकामकृत्योन स्यात् अ
निष्ठाकारी न जवतीत्यर्थः । यः प्रेक्षापूर्वकारी न स्यात्सोनिष्ठमपि स्वपरयोर्निरर्थकमपि
कृत्यं कुर्वीत । जगवांस्तु सर्वज्ञः प्रेक्षापूर्वकारी कथं स्वपरयोर्निरुपकारकमेव कुर्यात् बाल
स्येव कृत्यं यस्य सबालकृत्योनासौ बालवदनालोचितकारी न राजानियोगेनासौ देशनां
करोति ततः कुतस्तस्य नयेन प्रवृत्तिः स्यादेवं सति केनचित्कृतं प्रशं व्यागृणीयाद्देद्यदि त
स्योपकारः स्यादुपकारं विना नवा नैव वदेत् । अथवानुत्तरसुराणां मनःपर्यायज्ञानिनां च
इव्यमनसैव तन्निर्णयादतो न वदेत् स्वकामकृत्येन स्वेष्टाकारितया तीर्थकृन्नामकर्मणः
कृपणाय न यथाकथंचिदतोसौ इहार्थक्षेत्रे आर्याणामुपकारसंजवे धर्मं वदेत् ॥ १७ ॥ गंता
चत्ति) सजगवान् गत्वापि शिष्यसमीपं अथवा तत्राऽगत्वा यथा सत्वोपकारः स्यात्तथा
व्यागृणीयात् देशनां कुर्यात् उपकारे सति गत्वापि कथयति असतितु स्थितोपि न वदति
ततो न तेषां रागद्वेषसंजवः केवलमाद्युप्रज्ञः सर्वज्ञः समतया वदेत् । “जहा पुस्सुस्स क
डइ तहा तुब्बस्स कडइ” इतिवचनाञ्चक्रवर्त्तिमकादिषु पृष्ठोपृष्ठोवा तुद्वयं व्यागृणीयादि
त्यर्थः । कथमनार्येषु सन यातीत्याह । (अणारियात्ति) अनार्यादर्शनतः सम्यक्
त्वात्परीतात्रष्टा इति । शंकमानोविचारयन् जगवान्न तत्रोपैति । तेहि वर्त्तमानसुखमेव

हुं एम कहुं हुं, ए कारणे सर्व प्रकारथकी वाणिज्यानी ते स्वामीने उपमा न संजवे, परंतु देशथकी ज्यां ज्यां स्वामी लाज देखे, त्यां त्यां विचरे. ए उपमा सत्यठे. इत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ टीपिका—अथ गोशालः प्राह । यथा वणिक् उदयार्थी लानार्थी पण्यक्रयाणकं देशांतरे गत्वा विक्रीणाति आयस्य लाजस्य हेतोर्महाजनसंगं प्रकरोति तदुपमया श्रम णोज्ञातपुत्रइत्येवं मे मम मतिः स्यात् वितर्कोविचारणा च ॥ १९ ॥ आर्द्रकमुनिराह । जगवान् सावद्यानुष्ठानरहितोनवं कर्म न कुर्यात् पुरातनं च विधूनाति अपनयति त्यक्त्वा अमतिं विमतिं त्रायी सजगवान् परेभ्योप्येवमाह । यथा विमतित्यागेन मोक्षगामी स्यादिति । एतावता ग्रंथेन ब्रह्मणोमोक्षस्य व्रतमित्युक्तं तस्य मोक्षानुष्ठानस्य उदयार्थी लानार्थी श्रमणोजगवान् । ततोवणिग्दृष्टांतः सर्वसाधर्म्येण न प्रवर्तते जगवतः साव द्यानुष्ठानरहितत्वात् देशसाधर्म्येतु युक्तमेव यथा वणिग्यत्र लाजं पश्यति तत्र क्रियां व्यापारयति तथा जगवानपीति एतदहं ब्रवीमीत्यार्द्रकमुनिराह ॥ १० ॥

॥ टीका—पुनरन्येन प्रकारेण गोशालकआह ॥ (पन्नंजहेत्यादि) यथा वणिक् कश्चिदुद यार्थी पण्यं व्यवहारयोग्यं जामं कर्पूरागरुकस्तूरिकांवरादिकं देशांतरं गत्वा विक्रीणाति त था आयस्य लाजस्य हेतोः कारणान्महाजनसंगं विधत्ते तदुपमोयमपि नवतीर्थकरः श्र मणोज्ञातपुत्रइत्येवं मे मम मतिर्नवति वितर्कोमीमांसावेति ॥ १९ ॥ एवमुक्तोगोशाल केनार्द्रकआह । (नवंनकुक्काइत्यादि) योयं जवता दृष्टांतः प्रदर्शितः सकिं सर्वसाधर्म्येणो त देशतः? । यदि देशतस्ततो न नः कृतिमावहति । यतोवणिग्वत् यत्रैवोपचयं पश्यति त त्रैव क्रियां व्यापारयति न यथाकथंचिदित्येतावता साधर्म्यमस्त्येव । अथ सर्वसाधर्म्येणे ति तन्न युज्यते । यतो जगवान् विदितवेद्यतया सावद्यानुष्ठानरहितोनवं प्रत्यग्रं कर्म न कुर्यात् तथा विधूनयत्यपनयति पुरातनं यज्ञवोपग्राहि कर्मवद्धं तथा त्यक्त्वा अमतिं वि मतिं त्रायी जगवान् सर्वस्य परित्राणशीलो विमतिपरित्यागेन चैव नूतएव नवतीति ज्ञा वः । त्रायी वा मोक्षं प्रति । अथवयमप्यपचयतयणयगतावित्यस्य रूपं । सएव जगवाने वाह । यथा विमतिपरित्यागेन चैव नूतएव नवतीत्येतावता च संदर्भेण ब्रह्मणोमोक्षस्य व्रतं ब्रह्मव्रतमित्येतदुक्तं । तस्मिन् चोक्ते तदर्थं वाऽनुष्ठाने क्रियमाणे तस्योदयार्थी श्रम णइति ब्रवीम्यहमिति ॥ १० ॥

समारजते वणिजा नूयगामं, परिग्गहं चैव ममायमाणा ॥ ते एा
तिसंजोगमविष्णुहाय, आयस्स हेतुं पगरंति संगं ॥ ११ ॥ वित्ते

तः समस्तैरपि प्रावाडुकैर्मुखमप्यवलोकयितुं न शक्यते वादस्तु दूरोत्सादितएवेत्यतः
कुतस्तस्य परानवः । नगवांस्तु केवलालोकेन यत्रैव स्वपरोपकारं पश्यति तत्रैव गत्वा
पि धर्मदेशनां विधत्तइति ॥ १७ ॥

पन्नं जहा वणिए उदयघी, आयस्स हेउं पगरेति संगं ॥ तऊवमे
समणे नायपुत्ते, इच्चेव मे होति मती वियक्को ॥ १८ ॥ नवं न कुज्जा
विहुणे पुराणं, विच्चा मइं ताइयमाह एवं ॥ पन्नावया वंनवतित्ति
वुत्ता तस्सोदयघी समणे तिवेमि ॥ १९ ॥

अर्थ-वली बीजा प्रकारें गोशालक केहेठे के, अहो आईकुमार! (पन्नंजहावणिए उदयघी के०) जेम कोइ वाणियो उदयार्थी एटले लानार्थी ठतो व्यवहार योग्यकरि याणुं एटले कर्पूर, अंगर, कस्तूरी, अने वस्त्रादिक, ते देशांतरथकी लेइ आवे (आयस्सहेउंपगरेतिसंगं के०) पोताना लाननें अर्थे महाजननो संग करे, (तऊवमेसमणेनायपुत्ते के०) तेम तमारो तीर्थकर श्रमण, ज्ञातपुत्र पण ते वाणियासमान जाएवो. के मके, कोइ एक लाननें अर्थे अनेक महाजनना वृंद मांहे बेसेठे, (इच्चेवमेहोतिमतीवियक्को के०) माटे ए प्रकारें महारी मतिठे, अने एवो माहारो वितर्कठे, एटले विचारणा ठे, इत्यर्थः ॥ १८ ॥ हवे गोशालक प्रत्ये आईकुमार कहेठे के, अहो गोशालक! जे, ते ए वाणियानो दृष्टांत देखाड्यो, ते सर्वथकी सरखो, किंवा देशथकी सरखो? माटे जो ते दृष्टांत देशथकी सरखोठे, ए रीते ते जो वाणियानो दृष्टांत देखाड्यो होय तो, ए बातें अमनें अलान कांइ नथी. कारण के, वाणियो ज्यां ज्यां लान देखे, त्यां त्यां क्रय विक्रयादिक व्यापार करे. ए प्रकारें ए तहारो दृष्टांत देश पणाथी सरखोठे. अथवा जो सर्वथकी सरखोठे? एम तुं कहीश तो, ए बात, घटेज नहीं, कारणके, नगवंत श्री महावीर देव, सावधानुष्ठान रहित, (नवंनकुज्जाविहुणेपुराणं के०) तथा ते नवुं कर्म कोइ पण करे नहीं, अने पुरातन कर्मनें खपावे एवाठे. तथा (विच्चामइं के०) विच्चा एटले विशेषें त्याग करीठे अमइ एटले दुर्मतिनें जेणे, (ताइयमाहएवं के०) त्रायी एटले ठ जीवनिकायनो रहु पाल, एवं एटले एवा जे श्री महावीर स्वामी ते (पन्नावयावंनवतित्तिवुत्ता के०) एम कहे के, जेम दुर्गतिनें परित्यागी जीव मुक्तिगामी थाय, एवुं बोलें, स्वामीनुं वचन ते ब्रह्मव्रत ठे एटले ब्रह्म शब्दे मोहू व्रत कथुं. एवुं ब्रह्मव्रत रूप जे स्वामिनुं वचन तेनें मान्य करी, अनेक लोक मुक्तियें जाय. एटले दुर्मतिनें परित्यागें जीव मुक्तिगामी थाय. (तस्सोदयघीसमणेत्तिवेमि के०) तेना लानना अर्थी श्रमण श्री महावीरदेवज जाएवा,

संगं संबंधं कुर्वन्ति । नगवांस्तु पङ्जीवरक्षापरोपरिग्रहस्त्यक्तस्वजनपक्षः सर्वत्राप्रतिबद्धो धर्मार्थमन्वेपयन् गत्वापि धर्मदेशनां विधत्ते अतो नगवतो वणिग्निः सार्द्धं न सर्वसाधर्म्यं मस्तीति ॥ ११ ॥ पुनरपि वणिजां दोषमुज्जावयन्नाह । (वित्तैस्त्रिणोऽत्यादि) वित्तं इव्यं तदन्वेष्टुं शीलं येषां ते वित्तैस्त्रिणस्तथा मैथुने स्त्रीसंपर्के संप्रगढाद्यध्युपपन्नास्तथा ते नो जनार्थमाहारार्थं वणिजस्तथैतश्च व्रजन्ति वदन्ति वा तांस्तु वणिजो वयमेवं ब्रूमो यथैते का मेष्वध्युपपन्ना गृहानाथ्यनार्थकर्मकारित्वादनार्यारसेषु च सातागौरवादिषु गृहामूर्तितानन्वे वञ्चतानगवन्तोर्द्धतः कथं तेषां तैः सह साधर्म्यमिति ? । दूरत एव निरस्तैषा कथेति ॥ १२ ॥

आरंजगं चेव परिग्गहं च, अविउस्सिया णिस्सिय आयदंमा ॥
तेसिं च से उदए जं वयासी, चउरंतणंताय डुहायणेह ॥ १३ ॥ एणं
त एच्चंतिय उदएवं, वयंति ते दोवि गुणोदयंमि ॥ से उदए साति
मणंतपत्ते, तमुदयं साहयइ ताइ णाइ ॥ १४ ॥

अर्थ—वली आर्द्धकुमारज कहेले. (आरंजगंचेवपरिग्गहंच के०) आरंज जे सावध्या नुष्ठान रूप, तथा परिग्रह ते धनधन्यादिक, नव प्रकारें तेनी ममत्वनें (अविउस्सियाणि स्सिय के०) न ठांमीनें, तेहिज आरंज परिग्रहनें विपे निश्चें थकी बंधाणा एवा वाणिया होय. वली केवा होय? तोके, (आयदंमा के०) पोताना आत्मानें दंमनार, (तेसिंच सेउदएजंवयासी के०) वली हे गोशालक ! तुं कहेले के, ते वाणिया लाजना अर्थीले. माटें ते लाज तो एवो वाणियानो जाणवो के, (चउरंतणंतायडुहायणेह के०) ते वाणियानें जें लाजले ते लाज चतुर्गतिक संसारनें, तथा तेना दुःखनें अर्थें आय, अनें ते वाणियानो लाज एकांतिक एटले एकांत पण न होय ॥ १३ ॥ वली तेहिज देखाडेले. (एणं गंतणच्चंतियउदएवं के०) वली अहो गोशालक ! ते वाणियानो लाज पण एकांतिक नथी, कोई वारें लाज वांढतां अलाज पण आय; तथा आत्यंतिक एटले सर्वकालजावी लाज पण नथी, कोइ वारें होय, अनें कोइ वारें न पण होय. (वयंति तेदोविगुणोदयंमि के०) ते व्यापारना जाण एम कहेले के, नफो पण आय, अथवा टोटो पण आय, ए बे जाव होय, माटें ते बे जाव विगतगुणोदय जाणवा. तो ते लाजथकीं, जे एकांतिक अनें आत्यंतिक नही, अनें वली ते लाज अनर्थ जणी प्रवर्ते? (सेउदएसातिमणंतपत्ते के०) अनें ते जे श्री नगवंतनो केवलज्ञान प्राप्ति लक्षण, तथा निर्झरानुं कारण, एवो जे लाज, ते सादि अनंत जाणवो. (तमुदयंसाहयइताइणाइ के०) एवा लाज सहित पोतें नगवंत ले, अनें बीजानें पण एवो लाज आपेले. ते नगवंत कहेवाले ! तो

सिणो मेहुणसंपगाढा, ते नोयणछा वणिया वयंति ॥ वयंतु का
मेसु अश्लोववन्ना, अणारिया पेमरसेसु गिद्धे ॥ ११ ॥

अर्थ—वली आईकुमार कहेढे के, (समारनंतेवणियाजुयगामं के०) ते वाणियो चतु
र्दश प्रकार पणे, नूतग्राम एटले जीवनो समूह समारंने, एतावता ठकायनी हणनार
एवी क्रियानें विषे प्रवर्त्ते, एटले क्रयविक्रयनें अर्थे शकट, उंट, घोडा, तथा बलदनें पीडा
उपजावे, (परिग्रहंचेवममायमाणा के०) तथा परिग्रह, चतुष्पदादिक तेनें विषे ममत्व
करे. वली (तेणातिसंजोगमविप्रहायआयस्सहेउपगरंतिसंगं के०) ते वाणिया ज्ञाति स्व
जनादिकनो संयोग ठाम्माविना, लाजनें कारणे अन्य बीजा साथें संबंध करे, अनें
श्री वीतराग तो केवा ठे ? तो के, ठजीवनिकायना रक्षपाल, निःपरिग्रही, ज्ञातिस्वजननो
संग त्यागीनें, सर्वत्र अप्रतिबंध निःकेवल धर्मनोज लाज गवेपता धर्म देशना आपेढे.
ए कारणमाटे नगवंत अनें वाणियानें सर्वथकी सरखा पणुं नथी ॥ ११ ॥ वली आई
कुमारज कहेढे के, हे गोशालक ! (विचेसिणो के०) वली वाणिया वित्त एटले धनना ग
वेषण हार होय, तथा (मेहुणसंपगाढा के०) मैशुननें विषे आसक्त होय, (तेनोयण
छावणियावयंति के०) तथा नोजननें अर्थे ज्यां त्यां परित्रमण करे, माटे अमें ते वाणि
यानें एवा कहियें ठैयें. (वयंतुकामेसुअश्लोववना के०) वली जो. ते वाणीया कामनोगनें
विषे गृह, तथा (अणारियापेमरसेसुगिद्धे के०) अनार्य कर्मना करनार, तथा प्रेमरसनें
विषे गृह एटले मूर्खित ठे, अनें नगवंत श्री अरिहंत देव एवा नथी. तो ते वाणिया
नी साथें सरखा पणुं नगवंतनें केम कहियें ? ॥ ११ ॥

॥ टीपिका—वणिजोनूतग्रामं समारनंते हिंसंति परिग्रहं स्वीकुर्वन्ति ममायमाणाम
मेदमिति व्यवस्थापयंतः ते वणिजोज्ञातिसंयोगमविप्रहायात्यक्त्वा यस्य लाजस्य हेतो
रपरेण सह संगं संबंधं कुर्वन्ति ॥ ११ ॥ वणिजोवित्तैपिणोधनार्थिनः मैशुने संप्रगाढाः
प्रसक्ताः तथा ते नोजनार्थमहाराथमितश्चेतश्च व्रजन्ति । वयंतु एवं ब्रूमोयथा ते वणिजः
कामेष्वध्युपपन्नागृहाअनार्याः प्रेमरसेषु गृहाः अतो नगवतः सर्वसाधर्म्यं नास्ति ॥ ११ ॥

॥ टीका—नचैवं नूतावणिजइत्येतदार्द्धककुमारोदर्शयितुमाह । (समारनंतइत्यादि)
ते हि वणिजश्चतुर्दशप्रकारमपि नूतग्रामं जंतुसमूहं समारनंते तदुपमर्दिकाः क्रियाः प्रव
र्त्तयन्ति क्रयविक्रयार्थं शकटयानवाहनोष्ट्रमंमलिकादिनिरनुष्ठानैरिति तथा परिग्रहं द्विपदच
जष्पदधनधान्यादिकं ममीकुर्वन्ति ममेदमित्येवं व्यवस्थापयन्ति ते हि वणिजोज्ञातिभिः स्व
जनैः सह यः संयोगस्तमविप्रहायापरित्याज्य यस्य लाजस्य हेतोर्निमित्तादपरेण सार्द्ध

अहिंसयं सवपयाणुकंपी, धम्मे छियं कम्मविवेगहेउं ॥ तमाय
दंमेहिं समायरंता, अबोहीए ते पडिरूवमेयं ॥ २५ ॥ पिन्नागपिंमी
मवि विहु सूलै, केई पणज्जा पुरिसे इमेत्ति ॥ अलानुयं वावि कुमा
रएत्ति, स लिप्पती पाणिवहेण अम्हं ॥ २६ ॥

अर्थ—हवे वली कहेवे के, देवोनां करेलां समवसरण, सोनानुं कमल, देवठंदो, सिंहासन, इत्यादिक पदार्थोनां परिजोग करतो यको ते, कर्मो यकी शीरीतें न लेपाय? एवुं गोशालकनुं वचन आशंकीनें, आर्द्धकुमार कहेवे के, (अहिंसयं के०) ए जगवंत श्री महावीर देव सर्वजीवनें अहिंसता एटले अणहणता यका, समवसरणादिकनो उपजोग करेवे, परं तु ते समवसरणादिक उपर, श्री वीतरागदेवनो लगारमात्र पण प्रतिबंध नथी, ए कारण माटें एमनें कर्म न लागे. वली स्वामी कहेवावे? तो के, (सवपयाणुकंपी के०) सर्व प्रजा एटले सर्वजीव तेनी अनुकंपाना करनार, (धम्मे छियं कम्मविवेगहेउं के०) एवा श्री जगवंत धर्मेनें विषे प्रवर्त्तता कर्म विवेकना कारण जूत, एवा तेउनें (तमायदंमेहिंसमायरंता के०) आत्मदंम एटले अनेक असमंजस वचनें करी तारा सरखा, आत्मदंमनें आचारता यका वणिक्नो दृष्टांत देवे, माटें (अबोहीएतेपडिरूवमेयं के०) ते अबोधी एटले अज्ञानी प्रतिरूप जाणवा, एयं एटले ए एक तेनुं अज्ञान पणुंज जाणवुं, केमके एक तो पोतें अज्ञान पणे प्रवर्त्ते, ए पेहेलुं अज्ञान पणुं. वली त्रिजगत् पूज्य, सर्व अतिशयना निधान, एवा अरिहंतनें वैश्यादिकनी उपमा आपे, ते बीजुं अज्ञान पणुं. माटें ते जीव एम करता यका पोताना बोध बीजनो नाश करेवे. इत्यर्थः ॥ २५ ॥ हवे इत्यादिक पूर्वोक्त गोशालकनां वचनानुं निराकरण करीनें आर्द्धकुमार मुनि आगल चाल्या, तेवारें वज्रें शाक्यपुत्रियदर्शनी एटले बौद्ध मळ्या. तेणें एम कहुं के, हे आर्द्धकुमार! तें गोशालक प्रत्ये वाणियानो दृष्टांत दूषव्यो ते युक्तज कहुं, कारण के, बाह्य अनुष्ठान, प्रायः शून्यवे, अंतरंग अनुष्ठाननेंज मोक्षांग प्रधान जाणवुं, ए कारण माटें अमारा सिद्धांतमांहे ते अंतरंगानुष्ठाननुं साधवुं कहुंवे. ते अमें कहियें तैयें माटें तुं सावधान यको सांजल.? (पिन्नागपिंमीमवि विहुसूलै के०) पिन्नाग पिंमी एटले खलपिंमी ते अचेतनजठे अनें ते कोइ एक स्थानकें वे तेनीपर कोइ एक पुरुषें वस्त्र नाखुं, पठी ते खलपिंमनें शूलीयें प्रोइनें, (केइपणज्जा पुरिसेइमेत्ति के०) कोइ एक म्लेहें पुरुषनी बुद्धियें लइनें अग्नि उपर पचाव्यो, तथा वली (अलानुयंवाविकुमारएत्ति के०) तुंबडुं देखीनें ए कुमारवे एवी बुद्धियें एक पुरुषें तेनें अग्नि उपर पचाव्यो, (सलिप्पतीपाणिवहेणअम्हं के०) तो हवे ए वेहुजण, पुरुष अने कुमारहत्यानें पापें लेपाय. अमारा सिद्धांतमांहे ए जाववे. शुजाशुज बंधनुं मूल, मन परि

के, त्रायी एटले आसन्न नव्यनें डुःखयकी राखनार बे, तथा ज्ञानी एटले जाणेली वस्तुबे विद्यमान जेनें एवा नगवंतनें वाणियानी उपमा केम देवाय ? ॥ ३४ ॥

॥ दीपिका—सारंनपरिग्रहं वाऽव्युत्सृज्याऽत्यक्ता तत्रैव निःसृताबद्धात्मात्मैव दंमोहिं सकोयेषां ते तथा तेषां च वणिजामुदयोलाजोयदर्थं ते प्रवृत्ताः यं च त्वं लानं वदसि स तेषां चतुरंतश्चतुर्गतिकोयः संसारोऽनंतस्तस्मै तदर्थं नवति तथा डुःखाय नवति नच स लानोऽपि तस्यैकांतिकः ॥ ३३ ॥ एतदेवाह । एकांतिकः आत्यंतिकश्च तेषां वणिजामुदयोलाजोन विद्यते । लानार्थं प्रवृत्तस्य हानेरपि दर्शनात् । एवं वदंति तद्विदः तौ च द्वावपि नावौ विगतगुणोदयौ । कोर्थः । योनैकांतिकः । अनात्यंतिकश्च ३ किं तेन लाने नेति यः सेतस्य नगवतउदयोलाजोधर्मदेशनादिः सच सादिरनंतश्च एवंनूतमुदयं प्राप्तोऽन्येषामपि तादृशं साधयति कथयति । त्रायी ज्ञातीच ज्ञातं वस्तु विद्यते यस्य सज्ञाती ज्ञातसर्वज्ञेयः एवंनूतेन नगवता तेषां पूर्वोक्तानां वणिजां कथं सर्वसाम्यमिति ॥ ३४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (आरंनगंचेवइत्यादि) आरंनं सावधानुष्ठानं च तथा परिग्रहं वाऽव्युत्सृज्यापरित्यज्य तस्मिन्नेवारंने क्रयविक्रयपचनपाचनादिकेतथा परिग्रहेच धनधान्यहिरण्यसुवर्णद्विपदचतुष्पदादिके निश्चयेन श्रिताबद्धानिःश्रितावणिजोनवंति तथात्मैव दंमोदंमयतीति दंमोयेषां ते नवंत्यात्मदंमाअसदाचारप्रवृत्तेरिति । नावोपि चैषां वणिजां परिग्रहारंनवतां सउदयोलाजोयदर्थं ते प्रवृत्तायं च त्वं लानं वदसि सतेषां चतुरंतश्चतुर्गतिकोयः संसारोऽनंतस्तस्मै तदर्थं नवतीति न चेद्वासावेकांतेन तत्प्रवृत्तस्यापि नवतीति ॥ ३३ ॥ एतदेव दर्शयितुमाह । (एगंतिणञ्चंतिइत्यादि) एकांतेन नवतीत्येकांतिकस्तथा तद्वानार्थं प्रवृत्तस्य विपर्ययस्यापि दर्शनात्तथा नाप्यात्यंतिकः सर्वकालनावी तत्कृत्यदर्शनात्सतेषां उदयोलाजोनैकांतिकोनात्यंतिकश्चेत्येवं तद्विदोवदंति । तौच द्वावपि नावौ विगतगुणोदयौ नवतः । एतदुक्तं नवति । किं तेनोदयेन लानरूपेण योनैकांतिकोनात्यंतिकश्च पश्चादर्थीयेति । यश्च नगवतः सेतस्य दिव्यज्ञानप्राप्तिलक्षणउदयोलाजोयोवा धर्मदेशनावाप्त निर्जराजङ्गणः सच सादिरनंतश्च तमेवंनूतमुदयं प्राप्तो नगवानन्येषामपि तथानूतमेवोदयं साधयति कथयति श्लाघते वा । किंनूतो नगवांस्त्रायी । अयवयमयपयचयतयणयगतावित्यस्य दंमकधातोर्णिनिप्रत्यये रूपं । मोहं प्रति गमनशीलइत्यर्थः । त्रायी वासन्नजव्यानां त्राणकरणात्तथा ज्ञाती ज्ञाता कृत्रियाज्ञातं वा वस्तुजातं विद्यते यस्य सज्ञाती विदितसमस्तवेद्य इत्यर्थः । तदेवंनूतेन नगवता तेषां वणिजां निर्विवेकिनां कथं सर्वसाधर्म्यमिति ॥ ३४ ॥

खलस्तस्य पिंमिर्नित्तकं तदचेतनमपि सत्कस्मिश्चित्संच्रमे म्लेष्ठादिविषये केनचिन्नश्य
ता प्रावरणं खलोपरि क्षिप्तं तच्च म्लेष्ठेनान्वेष्टुं प्रवृत्तेन पुरुषोयमिति मत्वा खलपिंमया स
ह गृहीतं ततोसौ म्लेष्ठोवस्त्रवेष्टितां तां खलपिंमां पुरुषबुद्ध्या शूले प्रोतां पावके पचेत्
तथाऽलावुकं तुंवकं कुमारोयमिति मत्वाऽग्रावेव पपाच सचैवंचित्तस्य दुष्टत्वात्प्राणिवध
जनितेन पातकेन युज्यते । अस्मत्सिद्धांते चित्तमूलत्वावुनाशुचबन्धस्येत्येवं तावदकुशल
चित्तप्रामाण्यादकुर्वन्नपि प्राणातिपातप्रतिघातफलेन युज्यते ॥ १६ ॥

अहवावि विद्रूण मिलखु सूले, पिन्नागबुद्धिः नरं पएज्जा ॥

कुमारगं वावि अलावुयंति, न लिप्पइ पाणिवहेण अम्हं ॥१७॥

पुरिसं च विद्रूण कुमारगं वा, सूलंमि केइ पएज्जायतेए ॥ पिन्नाय

पिंमे सति मारुहेत्ता, बुद्धाण तं कप्पति पारणाए ॥ १८ ॥

अर्थ-वली एहिज दृष्टांत विपरीत पणें करीनें कहेवे. (अहवावि के०) अथवा
कोइ एक सत्यपुरुषने (पिन्नागबुद्धिः के०) खलपिंमीनी बुद्धियें करी कोइ एक (मिल
खु के०) म्लेष्ठ, (सूले के०) शूलियें करी (विद्रूण के०) विधीनें प्रोइनें (नरं के०)
मनुष्यनें, (पएज्जा के०) अग्नियें करी पचावे, अनें (कुमारगंवाविअलावुयंति के०) त
था कुमार बालकनें देखीनें तेनें तुंवडानी बुद्धि लावीनें, अग्निमां पचावे, ए वेहुजणनें
मनपरिणाम विज्ञेय एवुं (नलिप्पइपाणिवहेणअम्हं के०) प्राणवधनुं पाप लागे नहीं,
ए अमारा शास्त्रनुं रहस्य जाणवुं ॥१७॥ वली पण तेहिज दृष्टांत कहेवे (पुरिसंचविद्रूण
कुमारगंवा के०) पुरुष अथवा कुमारनें (सूलंमि के०) शूलियें (विद्रूण के०) विधीनें
प्रोइनें (केइपएज्जायतेएके०) कोइ एक पुरुष अग्निनें विपे पचावे (पिन्नायपींमेसतिमारु
हेत्ता के०) अनें मनमांहे एवो जाव आणे के ए खलपिंमीठे (बुद्धाणतंकप्पतिपारणाए
के०) तेनी बुद्धदर्शननें पण पारणा जणी कल्पेतो, अन्य बीजानुं गुं कहेवुं? एताव
ता मनसाथें असंकल्पितवे माटें कर्म न लागे एवो. अमारो मतवे ॥ १८ ॥

॥दीपिका-अथवा सत्यं पुरुषं खलबुद्ध्या कश्चिन्म्लेष्ठः शूले प्रोतमग्नौ पचेत् कुमारकं
वाजं वाऽलावुबुद्ध्या पचेन्नासौ प्राणिवधेन लिप्यतेस्माकमिति प्राणिवधानिप्रायानावात्
॥ १७ ॥ पुरुषं कुमारकंवा शूले विध्वा कश्चिज्जाततेजसि बन्धौ आरुह्य पचेत् खलपिं
मीयमिति मत्वा सर्तां शोचनानां तदेतद्बुद्धानां शाक्यानां कल्पते पारणाय नौजनाय । एव
मसंकल्पितं कर्मचर्यं न यात्यस्मन्मते ॥ १८ ॥

णामज जाणवुं, चित्तमांहे जो जीवघातनो परिणामठे तो अणकखुं अकुं पण, प्राणघातनुं पाप लागेठे ॥ १६ ॥

॥ टीका—असौ जगवान्समवसरणाद्युपनोगं कुर्वन्नप्यहिंसन् । कोर्थः । नहि तत्रार्हतः कोप्याशंसाप्रतिबंधोवास्ति साम्यरसलीनत्वात् । सर्वेषां प्रजाजंतवस्तेषामनुकंपी एवंविधं धर्मे स्थितं तं जवाद्दशाध्यात्मदंमैः समाचरंतोवणिगादितुल्यं कुर्वति एतच्चाबोधेरज्ञातस्य प्रतिरूपं अज्ञानविलसितमित्यर्थः । एवं गोशाले निराकृते बौद्धाः प्रादुस्त्वया वणिग्दृष्टां तदूषणेन बाह्यानुष्ठानदूषितं तद्वरं कृतं यतोऽस्मत्सिद्धांतेप्यांतरमेवानुष्ठानं जवमोक्षयोः प्रधानांगमिति । तत्त्वं शृणु ॥१५॥ पिण्याकः खलस्तस्य पिंमी शकलमचेतनमपि कदाचिन्म्लेह्वादिविषये संच्रमे केनचिन्नश्यता खलोपरि वस्त्रं द्दिसं तच्च म्लेहेन पुरुषोयमिति बुद्ध्या गृहीतं ततोसौ म्लेहोवस्त्रवेष्टितां खलपिंमीं पुरुषबुद्ध्या शूले प्रोतां पावके पचेत् तथाऽलावुकं तुंबकं कुमारोयमिति मत्वाऽग्नौ पचेत् अस्माकं मते सप्राणिवधेन लिप्यते चित्तस्य दुष्टत्वात् ॥ १६ ॥

॥ टीका—सांप्रतं कृतदेवसमवसरणपद्मावलीदेवबंदकसिंहासनाद्युपनोगं कुर्वन्नप्याधार्क्यं कृतवसन्निनिपेधकसाधुवत्कथं तदनुमतिकृतेन कर्मणाऽसौ न लिप्यतइत्येतज्जोशालकमतमाशंक्याह । (अहिंसयमित्यादि) असौ जगवान् समवसरणाद्युपनोगं कुर्वन्नप्यहिंसकः स नुपनोगं करोति । एतदुक्तं जवति नहि तत्र जगवतोमनागप्याशंसाप्रतिबंधोवा विद्यते समतृणमणिमुक्तालोष्टकांचनतया तदुपनोगं प्रति प्रवृत्तेर्देवानामपि प्रवचनोद्दिनायिषूणां कथंनु नाम जव्यानां धर्मानिमुखं प्रवृत्तिर्यथा स्यादित्येवमर्थमात्मलानार्थं च प्रवर्तनादतो जगवान्हिंसकस्तथा सर्वेषां प्रजायंतइति प्रजाजंतवस्तदनुकंपी च तान्संसारे पर्यटतोनुकंपयते तंजीलश्च तमेवंरूपं धर्मपरमार्थरूपे व्यवस्थितं कर्मविवेकहेतुनूतं जवद्विधाध्यात्मदंमैः समाचरंतध्यात्मकल्पं कुर्वति । वणिगादिनिरुदाहरणैरेतच्चाबोधेरज्ञानस्य प्रतिरूपं वर्तते एकं तावदिदमज्ञानं यत्स्वतः कुमार्गप्रवर्तनं । द्वितीयं चैतत्प्रतिरूपमज्ञानं यद्जगवतामपि जगद्व्यानां सर्वातिशयनिधाननूतानामितरैः समत्वापादनमिति ॥ १५॥ सांप्रतमार्क्यकुमारमपहस्तिगोशालकं ततो जगवदनिमुखं गच्छंतं दृष्ट्वा आंतराले शाक्यपुत्रीयानिहवश्चमूचुर्यदेतद्वणिग्दृष्टांतदूषणेन बाह्यमनुष्ठानं दूषितं तज्जोचनं कृतं जवता यतोऽतिफल्गुप्रायं बाह्यमनुष्ठानं आंतरमेव त्वनुष्ठानं संसारमोक्षयोः प्रधानांगमस्मत्सिद्धांते चैतदेव व्यावर्ण्यते । इत्येतदार्द्रककुमार जो राजपुत्र ! त्वमवहितः शृणु श्रुत्वाचावधारयेति जणित्वा ते निहुका आंतरानुष्ठानसमर्थकमात्मीयसिद्धांताविर्जावनायेदमाहुः । (पिन्नागेत्यादि) पिण्याकः

हु कोण ? ते कहेले. (वयंतिजेयाविपडिस्सुणंति के०) एक तो जे खलपिंमीनी बुद्धियें पु
रुषनें पचावे, अनें तेमांहे पाप नथी एम कहे, अनें बीजो जे तेमनुं एवुं वचन अंगी
कार करे, ए वेहुनें जलूं नथी. एवी जावशुद्धियें मोक्ष नथी, माटे हुं एवो मा
गं केम आदरुं ? ॥ ३० ॥

॥ दीपिका—स्नातकाबौद्धशिष्यास्तेषां निष्कुकाणां सहस्रद्वयं निजे बौद्धधर्मे कश्चि
दुपासकः पचनाद्यारंजं कृत्वापि नोजयेत् ते बहवोपि श्रद्धालवः पुण्यस्कंधं महांतं स
मावर्ज्यारोप्याख्यादेवान्वंति महासत्त्वाः ॥ ३९ ॥ बौद्धैरित्युक्ते आर्द्रकः प्राह । यत्त
व मते कथितं तत्संयतानामयोग्यरूपमघटमानमिदं यत्प्राणानामिन्द्रियादीनां घातेन पा
पं कृत्वा तदज्ञावं वदंति खलबुद्ध्या पुरुषं व्रतोपि न पापमिति पुरुषबुद्ध्या खलघाती पा
पघानिति वचनं तेषां अबोधे अबोधिलानार्थं तयोर्द्वयोरपि स्यात् । कौ दौ ? ये एवं पू
र्वोक्तं वदंति येच तेन्यः शृण्वन्ति तयोर्द्वयोरपि असाध्वेतत् अज्ञानावृतमूढजनजावशु
द्ध्या शुद्धिर्न स्यादित्यर्थः ॥ ३० ॥

॥ टीका—पुनरपि शाक्यएव दानफलमधिकृत्याह । (सिणायगाणमित्यादि) स्नात
काबोधिसत्त्वाः । तुशब्दात्पंचशिखापदिकादिपरिश्रहः । तेषां निष्कुकाणां सहस्रद्वयं निजे शाक्य
पुत्रिये धर्मे व्यवस्थितः कश्चिदुपासकः पचनपाचनाद्यपि कृत्वा नोजयेत्समांसगुह्मदाडिमे
नेष्टेन नोजनेन ते पुरुषामहासत्त्वाः श्रद्धालवः पुण्यस्कंधं महांतं समावर्ज्य तेनच पुण्य
स्कंधेनारोप्याख्यादेवान्वंत्याकाशोपगाः सर्वोत्तमां देवगतिं गच्छन्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ तदेवं
बुद्धेन दानमूलः शीलमूलश्च धर्मः प्रवेदितस्तदेह्यागञ्च बौद्धसिद्धांतं प्रतिपद्यस्वेत्येवं नि
ष्कुकरनिहितः सन्नार्द्रकोऽनाकुलया दृष्ट्या तान्वीक्ष्योवाचेदं वक्ष्यमाणमित्याह । (अ
जोगरूवमित्यादि) इहास्मिन्नवदीये शाक्यमते संयतानां निष्कुकाणां यदुक्तं प्राक्तं द्रव्यं ते
नायोग्यरूपमघटमानकं तथा ह्यहिंसार्थमुद्भितस्य त्रिगुप्तिगुप्तस्य पंचसमितिसमितस्य स
तः प्रव्रजितस्य सम्यक् ज्ञानपूर्विकां क्रियां कुर्वतो जावशुद्धिः फलवती नवति तद्विपर्य
स्तमतेस्त्वज्ञानावृतस्य महामोहाकुलीकृतांतरात्मतया खलपुरुषयोर्विवेकमजानतः कुत
स्त्याजावशुद्धिरत्यंतमसांप्रतमेतद्बुद्धमतानुसारिणां यत्खलबुद्ध्या पुरुषस्य शूले प्रोतनपच
नादिकं तथा बुद्धस्येवान्नबुद्ध्यापिशितनक्ष्णानुमत्यादिकमिति । एतदेव दर्शयति । प्राणा
नामिन्द्रियाणामपगमेन तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्पापमेव कृत्वा रससातागौरवादिगृह्णास्तदना
वं व्यावर्णयंत्येतच्च तेषां पापानावव्यावर्णेनमबोधे अबोधिलानार्थं तयोर्द्वयोरपि संपद्यते
ऽतोसाध्वेतत् । कयोर्द्वयोरित्याह । ये वदंति पिण्याकबुद्ध्या पुरुषपाकेपि पातकाज्ञावं येच

॥ टीका—अमुमेव दृष्टान्तं वैपरीत्येनाह । (अहवावीत्यादि) अथवापि सत्यपुरुषं खलबुद्ध्या कश्चिन्म्लेच्छः शूलप्रोतमग्नौ पचेत्तथा कुमारकं बालं तुंबकबुद्ध्याग्नावेव पचेन्नैवमेवासौ प्राणिवधजनितेन पातकेन लिप्यतेऽस्माकमिति ॥ २७ ॥ किंचान्यत् । (पुरिस मित्यादि) पुरुषं वा कुमारं वा विध्वा शूलैः कश्चित्पचेज्जाततेजस्यग्नावारुह्य खलपिंमीयमिति मत्वा सतीं शोचनां तदेतद्बुद्धानामपि पारणाय नोचनाय कटपते योग्यं नवति किमुतापरेषामेवं सर्वास्ववस्थास्वचितितं मनसा संकल्पितं कर्मचयं नागवृत्यस्मत्सिद्धांते । तदुक्तं अविज्ञानोपचितं परिज्ञानोपचितमीर्यापथिकं स्वप्नांतिकं चेति कर्मोपचयं न याति ॥ २७

सिणायगाणं तु डुवे सहस्से, जे जोयए णितिए जिस्कुयाणं॥ ते पुन्नखंधं सुमहं जिणित्ता, नवंति आरोप्य महंतसत्ता॥ २८॥ अजोगरूवं इह संजयाणं, पावंतु पाणा णयसंज्ञकाउं॥ अबोहि ए दोएहवितं असाहु, वयंति जेया विपडिस्सुणंति ॥ ३० ॥

अर्थ—हवे वली शाक्यदर्शनीउ दानफलनो अधिकार कहेढे. (सिणायगाणंतुडुवेसहस्से के०) स्नातक एटले बौद्धमत प्रधान दर्शनी, तेना जे वे सहस्त्र तेनें (जेजोयए णितिएजिस्कुयाणं के०) जे कोइ पोताना शाक्यपुत्रीय धर्मे प्रवर्त्ततो एवो उपासक, पचनादिक क्रिया करीनें जिह्नुनें निरंतर जमाडे, (तेपुन्नखंधंसुमहंजिणित्ता के०) ते पुरुष महान् पुण्यस्कंध उपार्जीनें, (नवंतिआरोप्यमहंतसत्ता के०) महोटा सत्ववालो एटले अर्द्धावतं थको आरोप्य एवे नामें सर्वोत्तम देवता थाय. इत्यर्थः ॥ २८ ॥ एरीते बौद्धदर्शनी पोताना धर्मेनुं रहस्य, आर्द्धकुमार प्रत्ये देखाडीनें तेनें कहेवा लागा के, अहो आर्द्धकुमार ! तुं अमारो धर्म मान्य कर ! एवुं कहे थके, हवे आर्द्धकुमार तेमनें कहेढे के, अहो शाक्यदर्शनीउ ! (अजोगरूवंइहसंजयाणं के०) अंही तमारा दर्शननें विषे जे पूर्वे नोजन आश्री वचन कह्युं ते, संयतपणाने अयोग्य ठे कारणके, अहिं साने अर्थे प्रवर्त्तमान, समिति अनें गुप्तियें करी सहित, एवा साधु होय, तेनें नावशुद्धि फलदायिनी थाय ए वात खरीढे, परंतु तमारी वक्तव्यतायें, खल अनें पुरुषनी व्यक्ति पण जे न जाणे, तेनेंज नावशुद्धि कही. ए कारणेज बौद्धमतिउं खल पिंमीनी बुद्धियें पुरुषनो विनाश करीनें, तेना गुरुनें मांस नहण करावे. ते अत्यंत अशुक्तढे, तेज कहेढे. (पावंतुपाणाणयसंज्ञकाउं के०) प्राणी एटले जीव, तेना विनाशरूप पाप करीनें, प्रकर्षे रसगृह थका वली तेनेंज पुण्य बोले माटे, (अबोहि ए दोएहवितंअसाहु के०) ए पाप, अबोधीनुं कारणढे तेथी ते वेहुनें असाधु जाणवा, ते वे

ऽनार्यएवा कः संजवः पिण्याकपिमयां पुरुषबुद्धेः? अतोवागप्येषाऽसत्या कश्चिता तस्मात्पि
एयाककाष्ठादावपि प्रवर्त्तमानेन जीवोपमर्दनीरुणा साशंकेनैव प्रवर्त्तितव्यं ॥ ३१ ॥

॥ टीका-परपदं दूषयित्वाऽकः स्वपक्षाविर्जावनायाह । (उद्धमहेयमित्यादि) ऊर्ध्व
मधस्तिर्यक्तु यादिशः प्रज्ञापनादिकास्तासु सर्वास्वपि दिक्षु त्रसानां स्यावराणां च जंतूनां
यत्रसस्यावरत्वेन जीवलिंगं चलनस्पंदनांकुरोद्भववृद्धेदम्लानादिकं तद्विज्ञायते जूतानिशं
कथा जीवोपमर्दोत्र नविष्यतीत्येवंबुद्ध्या सर्वमनुष्ठानं जुगुप्समानस्तदुपमर्दं परिहरन् व
देत् कुतोप्यतः कुतोस्तीहास्मिन्नेवंजूतेऽनुष्ठाने क्रियमाणे प्रोच्यमाने वास्मत्पक्षे युष्मदा
पादितोदोषइति ॥ ३१ ॥ अधुना पिण्याके पुरुषबुद्ध्याऽसंजवमेव दर्शयितुमाह । (पु
रिसेत्यादि) तस्यां पिण्याकबुद्ध्यां पुरुषोयमित्येवमत्यंतजडस्यापि विज्ञप्तिरेव नास्ति त
स्माद्यएवं वक्ति सोऽत्यंतोपुरुषस्तथान्युपगमेन दुशब्दस्यैवकारार्थत्वेऽनार्यएवासौ यः पुरु
षमेव खलोयमिति मत्वा हतेपि नास्ति दोषइत्येवं वदेत् । तथाहि । कः संजवः पिमयां
पुरुषबुद्धेरित्यतोवागपीयमीदृगसत्येति सत्वोपघातकत्वात्ततश्च निःशंकप्रहार्यनालोचको
निर्विवेकतया बध्यते तस्मात्पिण्याककाष्ठादावपि प्रवर्त्तमानेन जीवोपमर्दनीरुणा सा
शंकेन प्रवर्त्तितव्यमिति ॥ ३१ ॥

वायान्नियोगेण जमावहेज्जा, एो तारिसं वायमुदाहरिज्जा ॥ अ
छाणमेयं वयणं गुणाणं, एो दिस्सिए वूयसुरालमेयं ॥३३॥ लद्धे
अठे अहो एव तुप्पे, जिवाणुजागे सुविचिंति एव ॥ पुवं समुदं अ
वरं च पुठे, उलोइए पाणितले छिएवा ॥ ३४ ॥

अर्थ-वली पण आर्द्धकुमार कहेढे के, (वायान्नियोगेण के०) वचननें अनियोग
पणें एटले (जमावहज्जा के०) वचन मात्र बोलता थकां पण जें पाप लागे, (एोता
रिसंवायमुदाहरिज्जा के०) तादृश तेबुं वचन विवेकी पुरुष न बोले. (अछाणमेयंवय
णंगुणाणं एोदिस्सिएवूयसुरालमेयं के०) गुणनुं अस्थानरूप एबुं असार वचन, तेनें जे
दीक्षित माह्यो पुरुष होय ते न बोले, के जे खलपिमनें पुरुष, अनें पुरुषनें खलपिम,
तथा तुंबडानें बालक, अनें बालकनें तुंबडुं, इत्यादिक वचन उत्तम पुरुष न बोले. इत्य
र्थः ॥३३॥ वली पण आर्द्धकुमारज कहेढे के, (लद्धेअठेअहोएवतुप्पे के०) अहो शाक्य
दर्शनीउ! तमने एवे ज्ञाता पणें करीनें जाणियें ठैयें, जे तमोनें विज्ञान ते यथावस्थित तत्व,
लाध्युं. एटले तमे तत्व पाम्या. (जिवाणुजागेसुविचिंति एव के०) तथा तमें जीवनो अनु
जाग जे कर्मविपाक, ते रुडीरीतें चितव्यो, (पुवंसमुदंअवरंचपुठे के०) तथा एवा वि

तेन्यः शृण्वंत्येतयोर्दयोरपि वर्गयोरसाध्वेतदिति । अपिच नाज्ञानावृतमूढजननावशुद्ध्य
शुद्धिर्नवति । यदिच स्यात्संसारमोचकादीनामपि तर्हि कर्मविमोक्षः स्यात्तथा नावशुद्धिमेव
केवलामन्युपगच्छतां नवतां शिरस्तुंमसुंमनपिंमपातादिकं चैत्यकर्मादिकं चानुष्ठानमनर्थक
भाष्यते तस्मान्नैवंविधया नावशुद्ध्या शुद्धिरुपजायतइति स्थितं ॥३०॥

उडुं अहेयं तिरियं दिसासु, विन्नाय लिंगं तसथावराणं ॥ नूया
निसंकाइ डुगंढमाणा, वदे करेज्जाव कुठ विहत्ति ॥३१॥ पुरिसे
त्ति विन्नत्ति न एवमत्ति, अणारिए से पुरिसे तहा दु ॥ कोसंजवो
पिन्नगपिंमियाए, वायावि एसा बुइया असच्चा ॥ ३२ ॥

अर्थ-हवे आर्द्धकुमार, जैनमार्गना गुण कहेले. (उडुंअहेयंतिरियंदिसासु के०) उंची,
नीची, अनें तिर्हि जे दिशिउठे, ते दिशिउनें विषे (तसथावराणं के०) त्रस अनें स्था
वर जीवोनी (लिंगं के०) अहिनाण, चलन, स्पंदन, अंकुरोद्भवादिक, उत्पत्तिनें (वि
न्नाय के०) जाणीनें, (नूयानिसंकाइडुगंढमाणा के०) नूत जे जीव तेनी अनिशंकाये के,
रखे कोइ जीवनो घात उपजे! एवा जावें पापना नयथकी, सर्व सावधानुष्ठाननें ड
गंढता जीवनां मर्दननें परिहरता थका, (वदे के०) वदे एटले धर्मोपदेश आपे. (क
रेज्जाव के०) तथा यावत् क्रिया अनुष्ठान पण करे, (कुठविहत्ति के०) तो हवे एवी रीते अनु
ष्ठान करतां, तथा बोलतां अमारा पद्धनें विषे तमारो उपजावेलो दोष कोइ नथी ॥३१॥
हवे खलपिंमीनें विषे पुरुषनी बुद्धिनो असंजव देखाडेले. (पुरिसेत्तिविन्नत्तिनएवम
त्ति के०) खलपिंमीनें विषे ए पुरुषजठे एवी बुद्धि तो जे अत्यंत मूर्ख होय तेनें पण
न उपजे? ते कारणे (अणारिएसेपुरिसेतहादु के०) जे एवी बुद्धि करे, अनें एम कहे के
एनें हणवामां दोष नथी, ते निश्चै थकी अनाचारी पुरुष जाणवो, (कोसंजवोपिन्नगपिंमि
याए के०) खलपिंमिकाने विषे जे पुरुषनी बुद्धि करवी, ते वातज केम संजवें! माटे (वा
याविएसबुइयाअसच्चा के०) एवी वाणी बोलवी ते पण असत्य कहीले, माटे एवी जापा
नो बोलनार निर्विवेकी, कर्म बंधनें करी बंधाय. अनें अनंतो संसार वधारे. इत्यर्थः ॥३२॥

॥ दीपिका-ऊर्ध्वमधस्तिर्यक्च सर्वदिक्षु त्रसस्थावराणां लिंगं जीवत्वचिन्हं विज्ञाय
नूतानिशंकया जीवघातोत्र नावीति बुद्ध्या सर्वमनुष्ठानं जुगुप्समानस्तद्घातं परिहरन्वदे
त्कुर्यादपीति कुतोस्तीह त्वडुक्तोदोषः । न कश्चितत्रास्मन्मते दोषोस्तीत्यर्थः ॥ ३१ ॥ त
स्यां पिण्याकपिंम्यां पुरुषोयमिति विज्ञप्तिर्मेतिर्नास्ति जडस्यापि तस्माद्यएवं वक्ति सपुरुषो

अर्थ—हवे आर्द्धकुमार जैनमतनी स्थापना करेठे. (जीवाणुजागंसुविचिंतयंता के०)
 जिनशासनने विपे प्रतिपन्न जे पुरुष ते, जीवनो अणुजाग अवस्थाविशेष, तेनुं मर्दन जे पी
 डानी उत्पत्तिरूप दुःख तेनें रुडी रीते चिंतवता थका, (आहारियाअन्नविहायसोहिं के०)
 आहारिया एटले अन्नपाणीनें विपे विगुहता आदरेठे. एटले बहैतालीश दोष रहित एवो
 विगुह आहार लियेठे, परंतु तमारी पेठें मांसादिक पण, पात्रें पड्यो दोष नणी न थाय,
 तेम तेनें नथी ? अनें तमे तो केवाठो, तो के (नवियागरेठन्नपउपजीवि के०) त्रिन्नपदोप
 जीवि एटले हिंसानें स्थानकें करी उपजीवन करोठो, पण इत्यादिक वचन प्रसिन्नपणे न
 बोलो. तेवा जैनमतना धारक पुरप न होय ? (एसोणुधम्मोइहसंजयाणं के०) ए पूर्वोक्त
 निर्दोष आहारनें लेवे करी, ठ कायनें पालवे करी, तीर्थकरनें अनुयायि, होय. ते संयत ए
 टले साधुनो धर्म जाणवो ॥३५॥ वली आर्द्धकुमार कहेठे, शुं कहेठे? तो के, (सिणायगा
 एंतुडवेसहस्से के०)स्नातक जे बौद्धमति दर्शन धारक तेना वे हजार निक्कु एटले शाक्य
 पुत्रीयधर्मे प्रवर्त्तता निक्कु तेनें (जेनोयएनिइएनिकुयाणं के०) जे पचन पाचनादिक क्रिया
 करीनें नित्य जमाडे, तेनें लाज थायठे, पुण्य थायठे, एवुं तमे कहोठो परंतु, (असंजए
 लोहियपाणिसेक के०) ते असंयत लोहितपाणि एटले जेना हाथ सदा काल लोहियें
 करी खरड्याठे तेवो ते अनार्य पुरुष, (एियव्वतीगरिहमिहेवलौए के०) प्रथमतो आ
 लोकमांहेज गही पामे, अनें परलोकें परजवे दुर्गतिमां जाय. केमके एवा सावयानुष्ठा
 नना करनार, अजंहु अनें अपेयतुं जे दान, तेना अनुमोदनार एवा कुपात्रनें जे दान
 देवुं. ते कर्म बंधनुं कारणठे ॥ ३६ ॥

॥ दीपिका—सोपहासमुक्त्वाऽकमुनिः स्वपद्माह जिनमतप्रतिपन्नाः जीवानुजागं सुष्ठु
 विचिंतयंतोऽन्नविधौ शुद्धिमाहृतवंतः स्वीकृतवंतः । नवतां तु मांसाद्यपि पात्रपतितं न
 दोषाय तथा उन्नपदं मातृस्थानं तेनोपजीवी सन्न व्यागृणीयात् मायया न वदेदित्यर्थः ।
 एषपश्चादमोऽनुधर्मोऽह जैनमते संयतानां साधूनां अर्हदनुष्ठानानंतरं स्यादित्यनुधर्मः
 ॥३५॥ स्नातकानां बौद्धानां निक्कूणां नित्यं यः सहस्रद्वयं नोजयेदित्युक्तं प्राक् तदूपय
 ति । असंयतः सन् रुधिरक्लिन्नपाणिरिहैव लोके सगर्हा नियजति निश्चयेन गच्छति॥३६॥

॥ टीका—तदेवं परपदं दूषयित्वा स्वपदस्थापनायाह । (जीवाणुजागमित्यादि) मौ
 नीइशासनप्रतिपन्नाः सर्वज्ञोक्तमार्गानुसारिणोजीवानामनुजागमवस्थाविशेषं तदुपमर्दन
 पीडां वा सुष्ठु विचिंतयंतः पर्यालोचयंतोन्नविधौ शुद्धिमाहृतवंतः स्वीकृतवंतोद्विचत्वारिं
 शदोपरहितेनाच्छेदनाहारेणाहारं कृतवंतोनतु यथा नवतां पिशिताद्यपि पात्रपतितं न दो

ज्ञानें करी तमारो यश पूर्व अने पश्चिम समुद्र सुधी पहोतो, विस्तार पाव्यो, (उलोइए पाणितलेछिएवा के०) तथा तमोयें एवे विज्ञानें करी, अवलोकन करवे करी, ए लोकने पाणितलस्थितनी पेटें अवलोक्यो, तो अहो ! अमें तमारा विज्ञानना अतिशयनुं वर्णन शुं करियें ? एवुं तमारा सरखुं ज्ञातापणुं क्यांही पण देखातुं नथी, जे खलपिंम अने पुरुष, तथा तुंबडुं, अने बालकनो अंतर कांइ पण जणाय नहीं, तो वली हवे जाण पणामां बाकी पण शुं रह्युं ? ॥ ३४ ॥

॥ टीका—वाचानियोगोवागनियोगस्तेन यदावहेत्कुर्यात् पापं कर्म तादृशीं वाचं नोदाहरेन्न वदेत् एतद्वचनं गुणानामस्थानं दीक्षितो न ब्रूयात् उदारं सुष्ठु निःसारमिति यत्खलेपि पुरुषः पुरुषोपि खलः अलाबुकं बालकः बालकोवाऽलाबुकमिति निःसारत्वमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ अहो ! एवमंगीकृते सति शुष्मानिरस्थानंतरमर्थस्तत्त्वं लब्धं जीवानामनु कर्मविपाकः जागः सुविचिंतितः एवंभूतेन ज्ञानेन नवतां यशः पूर्वं समुद्रमपरं च पृष्ठं गतमित्यर्थः । नवज्जिरवलोकितेवायं लोकः पाणितलस्थितश्चेति ॥ ३४ ॥

॥ टीका—किंचान्यत् । (वाचानियोगेणमित्यादि) वाचानियोगोवागनियोगस्तेनापि यद्यस्मादावहेत्पापं कर्म ततोविवेकी जाषागुणदोषज्ञोन तादृशीं जापांमुदाहरेन्नानि दध्याद्यतएवं ततोऽस्थानमेतद्वचनं गुणानां नहि प्रव्रजितोयथावस्थितोर्थानिधायेत उदारं सुष्ठु परिस्थूरं निःसारं निरुपपत्तिकं वचनं न ब्रूयात् तद्यथा पिण्याकोपि पुरुषः पुरुषोपि पिण्याकस्तथाऽलाबुकमेव बालकोबालकएवाऽलाबुकमिति ॥ ३३ ॥ सांप्रतमार्द्रककुमारएव तं निष्कुकं युक्तिपराजितं संतं सोच्छ्रुवं विजणिपुराह । (लक्षेत्यादि) अहो शुष्मानिरस्थानंतर्ये एवंभूतान्युपगमे सति लब्धार्थोविज्ञानं यथावस्थितं तत्त्वमिति तथावगतः सुचिंतितो नवज्जिजीवानामनुजागः कर्मविपाकस्तत्पीडेति तथैवंभूतेन विज्ञानेन नवतां यशः पूर्वसमुद्रमपरंच पृष्ठं गतमित्यर्थः । तथा नवज्जिरेवंविधविज्ञानावलोकनेनावलोकितः पाणितलस्थश्चायं लोकश्चेति अहो ! नवतां विज्ञानातिशयोयुत नवतः पिण्याक पुरुषयोर्बालालाबुकयोर्वा विशेषानिज्ञया पापस्य कर्मणोयथैतन्नावानावं प्राक्कल्पितवन्तश्चेति ॥ ३४ ॥

जीवाणुजागं सुविचिंतयन्ता, आहारिया अन्नविहायसोहिं ॥ न वियागरे बन्नपत्तपजीवि, एसोणुधम्मोइह संजयाणं ॥ ३५ ॥
सिणायगाणं तु डवे सहस्से, जे नोयए निइए निस्कुयाणं ॥ अ संजए लोहियपाणि सेऊ, णियवत गरिहंमिहेव लोए ॥ ३६ ॥

हित मांस करे ॥ ३७ ॥ एवं मांस करीनें पठी शुं करे, ? ते कहेवे के, (तंजुंजमाणा पिसितंपनूतं के०) ते मांस, प्रनूत एटले धणुं जमतां यकां जोगवतां यका एम क हेवे के, (एउवलिप्यामोवयररणं के०) धर्मे एनी पापरूप रजे करी लेपाता नथी. (इवेवमाहंसुअणज्जधम्मं के०) एवं वचन कहे, ते अनार्यधर्मा जाणवा, कारण के, ते धृष्ट पणुं आदरेवे. (अणारियावालरसेसुगिद्धा के०) ते अनाचारी बाल, एटले अ ज्ञानी रसगृही यका एवां वचन कहेवे ॥ ३७ ॥

॥ टीपिका—आर्कएव तन्मतमाह । स्थूलमुरत्रं इह बौद्धमते हत्वा उद्दिष्टजतं च प्र कथ्य, तन्मांसं जवणतैलान्यां संस्कृत्य सपिप्पलीकं कुर्वेति ॥ ३७ ॥ तत्पिशितं मांसं प्रनूतं जुंजानाअपि वयं रजसा नोपजिप्प्यामहे । एवमनार्यधर्मा इष्टस्वजावाअनार्या इवाऽनार्यावाला रसेषु मांसादिषु गृह्णाः ॥ ३७ ॥

॥ टीका—एवं तावत्सावद्यानुष्ठानानुमंतृणामपात्रनूतानां यद्दानं तत्कर्मबंधाद्येत्युक्तं । किंचान्यत् । (थूलंउरप्रमित्यादि) आर्ककुमारएव तन्मतमाविष्कुर्वन्निदमाह स्थूलं बृह त्कायमुपचितं मांसशोणितमुरत्रमूरणकमिह शाक्यशासने निहुकसंयोदेशेन व्यापाद्य धातयित्वा तथोद्दिष्टजतं च प्रकल्पयित्वा तमुरत्रं तन्मांसं च जवणतैलान्यामुपसंस्कृत्य पाचयित्वा सपिप्पलीकमपरिष्वस्य समन्वितं प्रकर्षेण नक्षत्रयोग्यं मांसं कुर्वेतीति ॥ ३७ ॥ संस्कृत्य च यत्कुर्वेति तदर्थयितुमाह (तंजुंजमाणा इत्यादि) तत्पिशितं शुक्रशोणितसंजु तमनार्या इव जुंजानाअपि प्रनूतं तज्जसा पापेन कर्मणा न वयमुपलिप्प्यामहे इत्येवं धा ण्ठ्योपेताः प्रोचुरनार्याणामिव धर्मः स्वजावोयेषां ते तथानार्यकर्मकारित्वादनार्यावाला इव बालाविवेकरहितत्वाद्दसेषु च मांसादिकेषु गृह्णाध्युपपन्नाः ॥ ३७ ॥

जे यावि जुंजंति तहप्पगारं, सेवंति ते पावमजाणमाणा ॥ मणं न एयं कुसला करेंती, वायावि एसा बुइयाउ मिह्वा ॥ ३८ ॥ सवेसिं जीवाणदयध्याए, सावज्जदोसं परिवज्जयंता ॥ तस्संकिणो इ सिणो नायपुत्ता, उद्दिठ्ठत्तं परिवज्जयंति ॥ ४० ॥

अर्थ—हवे ते मांसाशीनें एनो विपाक कहेवे. (जेयाविजुंजंति तहप्पगारं के०) जे रसगृह् ठता तथा प्रकारें मांसनें जमे, (सेवंतिते पावमजाणमाणा के०) ते अज्ञानी पुरुषो निःकेवल पापनुं सेवन करेवे. (मणं न एयं कुसला करेंति के०) जे कुशल एटले पंमित होय ते मांसनह् ए करीयें, एवं मन पण न करे. तथा (वायावि एसा बुइयाउ मिह्वा के०) मांसनह् एथी दोष

षायेति । तथा उन्नपदोपजीवी मातृस्थानोपजीवी सन् न व्यागृणीयादेपोनंतरोक्तोऽनु
पश्चाद्दर्शोनुधर्मस्तीर्थकरानुष्ठानादनंतरं नवतीत्यमुना विशिष्यते । इहास्मिन् जगति प्रवच
ने वा सम्यग्यतानां सत्साधूनां नतु पुनरेवंविधो निहूणामिति । यच्च नवद्भिरोदनादेरपि प्राण्यं
गसमानतया हेतुनूततया मांसादिसादृश्यं चोत्पद्यते तद्विज्ञाय लोकतीर्थीतरीयमतं ।
तथाहि । प्राण्यंगत्वे तुल्येपि किञ्चिन्मांसं किञ्चिच्चामांसमित्येवं व्यवह्रियते । तद्यथा गोक्षीररु
धिरादेर्नक्षयान्नक्षयव्यवस्थितिस्तथा समानेपि स्त्रीत्वे नार्याश्वश्वादौ गम्यागम्यव्यवस्थि
तिरिति । तथा शुष्कतर्कदृष्ट्या योयं प्राण्यंगत्वादिति हेतुर्नवतोपन्यस्यते । तद्यथा “नक्षणीयं
नवेन्मांसं, प्राण्यंगत्वेन हेतुना ॥ ओदनादिवदित्येवं, कश्चिदाहेति तार्किकः ” ॥ १ ॥ सो
सिद्धानैकांतिकविरुद्धदोषदुष्टत्वादपकर्षणीयः । तथाहि । निरंशत्वाद्स्तुनस्तदेव मांसं त
देव च प्राण्यंगमिति प्रतिज्ञार्थैकदेशादसिद्धः । तद्यथा नित्यः शब्दो नित्यत्वादथ निन्नं प्रा
ण्यंगं ततः सुतरामसिद्धो व्यधिकरणत्वादथ देवदत्तस्य गृहं काकस्य काष्ण्यात्तथानैकांति
कोपि श्वादिमांसस्यान्नक्षयत्वादथ तदपि क्वचित्कथंचित्केपांचिन्नक्षयमिति चेदेवं च सत्य
श्वादेर्नक्षयत्वादनेकांतिकत्वं । तथा विरुद्धाव्यनिचार्यपि यथार्थहेतुर्मांसस्य नक्षयत्वं
साधयत्येवं बुद्धांस्त्वामपूजात्वमपि । तथा लोकविरोधिनी चेयं प्रतिज्ञा । मांसोदनयोरसा
म्यादृष्टान्तविरोधश्चेत्येवं व्यवस्थिते यदुक्तं प्राग्यथाबुद्धानामपि पारणाय कल्पतएतदि
ति तदसाध्विति इति स्थितं ॥ ३५ ॥ अन्यदपि निहूणोक्तमार्द्धकुमारोऽनूद्य दूषयितुमाह
। (सिणायगाणंतु इत्यादि) स्नातकानां बोधिसत्वकल्पानां निहूणां नित्यं यः सहस्रं वयं
नोजयेदित्युक्तं प्राक् तदूपायसंयतः सन् रुधिरक्लिन्नपाणिरनार्यश्च गह्वीं निंदां जुगुप्साप
दवीं साधुजनानामिह लोकएवनिश्चयेन गच्छति परलोके वाऽनार्यगम्यां गतिं यातीति ॥ ३६ ॥

शूलं उरप्रं इह मारियाणं, उद्दिष्टजन्तं च पगप्पएत्ता ॥ तं लोणते
ल्लेण उवरक्खडेत्ता, सपिप्पलीयं पगरंति मंसं ॥ ३७ ॥ तं जुंजमा
णा पिसितं पन्नूतं, ए उवल्लिप्पामो वयं रएणं ॥ इच्चेव माहंसु अ
एऊधम्मं, अणारिया बाल रसेसु गिद्धा ॥ ३८ ॥

अर्थ—वली पण आर्द्धकुमार ते कुमतिना मतनी वात कहेवे. के, (शूलं के०) महो
टी कायार्थे उपचित मांस शोणित युक्त एवो, (उरप्रं के०) उरणो तेनें (इह के०)
आ शाक्यना शासननें विषे संघनी जक्तिनें अर्थे (मारियाणं के०) विनाशीनें मारीनें
(उद्दिष्टजन्तंचपगप्पएत्ता के०) उद्दिष्ट नोजन कल्पीनें (तंलोणतेल्लेणउवरक्खडेत्ता के०)
ते मांसनें लूण, अर्नें तेन साथे पचावीनें, (सपिप्पलीयंपगरंतिमंसं के०) पिप्पली स

पश्यतांतरं । एकस्य कृणिका तृप्तिरन्यः प्राणैर्वियुज्यते” ॥ ३ ॥ तदेवं महादोषं मांसादनमिति मत्वा यद्विधेयं तद्वर्जयति । एतदेवं नूतं मांसादनान्निलापरूपं मनोतःकरणं कुशलानिपुणामांसाशित्वविपाकवेदिनस्तन्निवृत्तिगुणानिज्ञाश्च न कुर्वति तदनिलापादात्मनो निवर्त्तयन्तीत्यर्थः । आस्तां तावन्नृणं वागप्येषा यथा मांसनृणोऽदोषस्त्यादिका नारत्य निहितोक्ता मिथ्या । तुशब्दान्मनोपि तदनुमत्यादौ न विधेयमिति तन्निवृत्तौ चेद्देवानुपमा श्लाघाऽमुत्र च स्वर्गापवर्गगमनमिति । तथाचोक्तं । ” श्रुत्वा दुःखपरंपरामतिवृणां मांसाशिनानां दुर्गतिं, ये कुर्वन्ति शुचोदयेन विरतिं मांसादनस्यादरात् । तदीर्घायुरदूषितं गदरुजा संजाव्य यास्यन्ति ते, मर्त्येषूप्रवृत्तनोगधर्ममतिषु स्वर्गापवर्गेषु चेत्यादि” ॥ ३ ए ॥ न केवलं मांसादनमेव परिहार्यमन्यदपि सुमुहूणां परिहर्तव्यमिति दर्शयितुमाह । (सवेसिमित्यादि) सर्वेषां जीवानां प्राणार्थिनां न केवलं पंचेंद्रियाणामेवेति सर्वग्रहणं दयार्थतया दयानिमित्तं सावद्यमारंजं महानयं दोषस्त्येवं मत्वा तत्परिवर्जयन्तः साधवस्तुङ्किनोदोषशंकिनः ऋषयो महासुनयो ज्ञातपुत्रीयाः श्रीमन्महावीरवर्धमानशिष्याः उद्दिष्टं दानाय परिकल्पितं यन्नक्तपानादिकं तत्परिवर्जयन्ति ॥ ४० ॥

नूयान्निसंकाए डुगंठमाणा, सवेसिपाणाण निहाय दंमं ॥ तम्हा ए च्छुजन्ति तहप्पगारं, एसोणुधम्मो इह संजयाणं ॥ ४१ ॥ निग्गं षधम्मंमि इमं समाहिं, अस्सिं सुविच्चा अपिहे चरेक्का ॥ बुद्धे सुणी सीलगुणोववेए, अववते पाउणती सिलोणं ॥ ४२ ॥

अर्थ—वली पण साधुनो आचार कहेढे. (नूयान्निसंकाएडुगंठमाणा के०) नूत जे प्राणी तेना मर्दननी शंकायें सावद्यानुष्ठाननें डुगंठता निंदता, तथा (सवेसिपाणाण निहायदंमं के०) सर्व प्राणीनो दंम एटले विनाश, तेनें निहाय एटले ठांमीनें त्याग करीनें सम्यक् आचारें प्रवर्त्तता एवा साधु (तम्हाणच्छुजन्तितहप्पगारं के०) ते कारणें तथा प्रकारना एटले आधाकर्मादिक दोषें दूषित एवा ते आहारनें ए च्छुजन्ति एटले न जमे, न नोगवे. (एसोणुधम्मोइहसंजयाणं के०) आ जगत्मांहे यतिनो धर्म, ते अणुधर्म, एटले श्री तीर्थकरनी पठवाडे जाणवो. जेम श्री तीर्थकरें निर्दोष आहार ग्रहणादिक धर्म आचख्यो, तेम तेनें अनुसारें साधु पण, एहिज धर्म आचरे. इत्यर्थः ॥ ४१ ॥ वली पण साधुनो आचार कहेढे. (निग्गं षधम्मंमिइमंसमाहिं के०) नथी जेनें विषे वा ह्य अनें अन्यंतर ग्रंथि एवो जे धर्म, तेने विषे ए पुर्वोक्त जे समाधि एटले सुजता आहारनुं लेवुं, (अस्सिंसुविच्चाअपिहेचरेक्का के०) इत्यादिकनें पामीनें सम्यक् अनुष्ठानरूप समाधिनें

नथी एवी असत्य वाणी पण बोले नहिं. किंबहुना: वधारे गुं कहियें ॥ ३९॥ हवे मांसादिक तो अजह्य कहेवाय, त्यारें बीजो आहार साधुनें अजह्य होय के नहीं ? त्यां कहेले के, बीजो पण सदोष आहार, साधुनें परिहरवो (सवेसिंजीवाणदयछयाए के०) सर्व जीव एकेंडियादिक तेनी दयानें अर्थें, दयानें निमत्तें (सावज्जदोसंपरिवज्जयंता के०) सावद्य जे आरंजादिक, तेनें महा दोषरूप जाणी, परिहरतां थकां (तस्संकिणोऽसि णोनायपुत्ता के०) ते सावद्यना दोष थकी शंकाता एटले बीहिता एवा महारूपीश्वर ज्ञात पुत्र श्रीमहावीर देव तेमना शिष्यो होय. ते (उदिहज्जत्तंपरिवज्जयंति के०) उदिहज्जत्त एटले जे साधुनें देवानें अर्थेज कल्पेलो एवो आहार होय, तेनें परिहरे वर्जे. ए साधुनो आचार जाणवो ॥ ४० ॥

॥ टीका—ये बौद्धाअपि तथाप्रकारं मांसं जुंजते ते पापमजानंतोनिर्विवेकिनः संतः सेवन्ते । यदुक्तं । “ हिंसामूलममेध्यमास्पदमलं ध्यानस्य रौडस्य य, दीनत्सं रुधिराबिलं कमिगृहं दुर्गंधिपूयादिकं ॥ शुक्रासृक्प्रजवं नितान्तमलिनं सद्भिः सदा निन्दितं, कोञ्चुके नरकाय राक्षससमोमांसं तदात्मद्रुहः ॥ १ ॥ तथा । मांसं नह्यिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्वयहं ॥ एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २ ॥ योऽन्ति यस्य च तन्मांसमुजयोः पश्यतांतरं ॥ एकस्य कृणिका तृप्तिरन्यः प्राणैर्वियुज्यते” ॥ ३ ॥ तदेवं दोषं मत्वा कुशला मांसाजिज्ञाषे मनोन कुर्वेति वागप्येषा न मांसनक्षणे दोषइत्यादिका उक्ता सती मिथ्या निवृत्तिस्तु महागुणाय । यदुक्तं । “ श्रुत्वा दुःखपरंपरामतिघृणां मांसाशिनां दुर्गतिं, ये कुर्वन्ति शुनोदयेन विरतिं मांसादनस्यादरात् ॥ तदीर्घायुरदूषितं तदरुजासंजाय्य यास्यन्ति ते, मर्त्येषूद्भटजोगधर्ममतिषु स्वर्गापवर्गेषु वा” इति ॥ ३९ ॥ सर्वेषां जीवानां दयार्थाय सावद्यदोषं परिवर्जयन्तः तद्वंकिनोदोषशंकिनः रूपयोज्ञातपुत्रीयाः श्री वीरशिष्या उदिहज्जत्तं परिवर्जयन्ति ॥ ४० ॥

॥ टीका—इत्येतच्च तेषां महतेऽनर्थायेति दर्शयति (जेयावील्यादि) येचापि रसगौरवगृहाः शाक्योपदेशवर्त्तिनस्तथाप्रकारं स्थूलोरज्रंसंस्कृतं घृतजवणमरिचादिसंस्कृतं पिशितं जुंजतेऽश्रन्ति तेऽनर्थाः पापं कदमषमजानानिर्विवेकिनः सेवन्ते आददते । तथा चोक्तं । “ हिंसामूलममेध्यमास्पदमलं ध्यानस्य रौडस्य य, दीनत्सं रुधिराबिलं कमिगृहं दुर्गंधिपूयादिकं ॥ शुक्रासृक्प्रजवं नितान्तमलिनं सद्भिः सदा निन्दितं, कोञ्चुके नरकाय राक्षससमोमांसं तदात्मद्रुहः ॥ १ ॥ अपिच । मांसं नह्यिताऽमुत्र यस्य मांसमिहाद्वयहं । एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ २ ॥ तथा । योऽन्ति यस्य च तन्मांसमुजयोः

संसारान्तरवर्त्यपीह जनते शं मुक्तवन्निर्जयः, संतोपात्पुरुषोमृतत्वमचिराद्यायात्सुरेंद्रा
र्चित ” इत्यादि ॥ ४२ ॥

सिणायगाणं तु ड्वे सहस्से, जे जोयए णितिए माहणाणं ॥ ते
पुन्नखंधे सुमहज्जणित्ता, ज्वंति देवा इति वेयवाउ ॥४३॥ सिणा
यगाणं तु ड्वे सहस्से, जे जोयए णितिए कुलालयाणं ॥ से गठ
ति लोलुवसंपगाढे, तिवाज्जितावी णरगान्निसेवी ॥ ४४ ॥

अर्थ—ए रीतें आर्डकुमार गोशालक तथा बौधमतिउनें परास्त करीनें आगल चाव्यो तेवा
रें, वच्चे ब्राह्मण मव्या, ते ब्राह्मण बोव्या के, अहो आर्डकुमार ! तें रूडूं कखुं के, जे ए पूर्वो
क्त वेहु मत वेदवाह्य हता, तेनुं तें निराकरण कखुं, तो हवे ए जैनमत पण वेद वाह्यठे.
एवुं जाणीनें, तमारा सरखानें आश्रय करवा योग्य नथी केमके, तुं कृत्री ठो अनें कृत्रीनें
सर्व वर्णोत्तम एवा ब्रह्मणनेंज सेववा योग्यठे, परंतु शूद्र सेववा नहीं. ए कारण माटे
वेदोक्त विधियें यज्ञादिकमार्गनी तमारे सेवा करवी. इत्यादिक ते ब्राह्मणो पोतानो मार्ग
देखाडेठे. (सिणायगाणंतुड्वेसहस्से के०) स्नातक एटले पट्कर्मने विपे निरत, अनें वेदना
जणनार, पोताना आचारनें विपे तत्पर, नित्य स्नातक, ब्रह्मचारी, एवा वेसहस्त्र (माहणाणं
के०) ब्राह्मणनें (जेजोयए णितिए के०) जे पुरुष नित्य जमाडे, एटले तेनें मनोवांठित आह्वा
र आपे, (तेपुन्नखंधेसुमहज्जणित्ता के०) ते पुरुष घणो महोटो पुण्यनो स्कंध उपाज्ज
न करीनें, (ज्वंतिदेवाइतिवेयवाउ के०) देवता थाय. एवुं अमारा वेदनुं वाक्यठे. एम
जाणीनें ए वेदोक्त मार्ग आदरवो ॥४३॥ हवे आर्डकुमार उत्तर कहेठे के, अहो ब्राह्म
णो ! (सिणायगाणंतुड्वेसहस्से के०) स्नातकनां वे सहस्त्रनें (जेजोयए णितिएकुलालया
णं के०) जे दातार नित्य जमाडे. ते स्नातक केवाठे तोके, कुलालग एटले मार्जार ते सर
खा ब्राह्मण पण जाणवा, कारण के, ए पण सावद्याहार वांठता, सर्वकाल घर घरनें विपे
त्रमण करे एवा, एक निंद्य आजीविकाना करनार, ते कुपात्रनें दान देवाथी, (सेगह्वति
लोलुवसंपगाढे के०) ते लोलपी ब्राह्मण सहित एवो दातापण गह्वति एटले दुर्गतिर्यें
जाय, दुर्गतिमां कया स्थानकें जाय ? तोके, (तिवाज्जितावीणरगान्निसेवी के०) तीव्रवेद
नाना सहन करनार, एतावता तेत्रीश सागरोपम पर्यंत पूर्ण आयुष्यें ते वेहु जण नर
कना स्थानकनें विपे नारकी थाय ॥ ४४ ॥

॥ दीपिका—एवं गोशालकमते बौधमते च निरस्ते द्विजातयः प्राहुः नो आर्डकुमार ! शो
जनं कृतं यदेते वेदवाक्ये द्वे अपि मते ह्मिसे अथ जैनमतमपि वेदवाह्यं ततोनादरणयोग्यं

विषे स्थित एटले प्रवर्तमान एवो साधु अणिहे एटले मायारहित यको अथवा, स्नेहरहित यको, संयमानुष्ठाननें आचरे, एटले पाजे. (बुद्धेमुणीसीजगुणोववेए के०) बुद्ध एटले तत्त्वनो जाण, मुणी एटले त्रिकालवेदी, त्रण कालनो जाण, सीज एटले आचार ते उपशमादिक तथा गुण, एटले मूलोत्तर गुणरूप तेणें करी उपपेत एटले सहित, एवो साधु, (अवडतेपाउणतीसिलोमं के०) अत्यर्थ एटले सर्वगुणसंपन्न ते, लोक एटले आ लोकनें विषे, अनें लोकोत्तरनें विषे, संतोषकारक श्लाघानें पाउणती एटले पामे॥४१॥

॥ दोपिका-नूतानां प्राणिनां हिंसाजिहंशकया सावद्यव्यापारं जुगुप्समानः परिहरन् सर्वेषां प्राणिनां दंभं निहाय त्यक्त्वा साधवस्तथाप्रकारमशुद्धाहारं न भुञ्जते तस्मादेषो नुधर्मः संयतानामिह जैनमते तीर्थकराचरणादनुपश्चाच्चर्यत इत्यनुधर्म इति ॥ ४१ ॥ निर्ग्रथधर्मे साधुमार्गे स्थित इमं पूर्वोक्तं समाधिं प्राप्तोऽस्मिन्समाधौ सुष्ठु स्थित्वाऽनिहोनि मयिः सन् चरेत्संयमे बुद्धोक्ता तत्त्वोमुनिः शीलेन क्रोधोपमेन गुणैश्च मूलोत्तरनूतैरुपेतो युक्तोत्यर्थं तां सर्वातिशायिनीं श्लाघां प्राप्नोति । यदुक्तं । ” राजानं तृणतुल्यमेव मनुते श क्रेपि नैवादरो, वित्तोपार्जनरक्षणव्ययकृताः प्राप्नोति नो वेदनाः ॥ संसारांतरवर्त्यपीह ल नते शं मुक्तवन्निर्जयः, संतोषात्पुरुषोमृतत्वमचिराद्यायात्सुरेन्द्रार्चित ” इति ॥ ४२ ॥

॥ टीका-किंच । (नूयानिसंकाएइत्यादि) नूतानां जीवानां उपमर्दशंकया सावद्यम नुष्ठानं जुगुप्समानापरिहरंतस्तथा सर्वेषां प्राणिनां दंभयतीति दंभः समुपतापस्तं निहाय परित्यज्य सम्यगुद्दिताः सत्साधवोयतस्ततो न भुञ्जते तथाप्रकारमाहारमशुद्धजातीयमे षोनुधर्मइहास्मिन् प्रवचने संयतानां यतीनां तीर्थकराचरणादनुपश्चाच्चर्यत इत्यनुना वि शेष्यते । यदि चाणुरिति स्तोकेनाप्यतिचारेण वा बाध्यते शिरीषपुष्पमिव सुकुमारइत्यतो ऽणुता विशेष्यतइति ॥ ४१ ॥ किंचान्यत् ॥ (णिग्गंभधम्ममित्यादि) नास्मिन्मौर्नीड् धर्मे बाह्यान्तररूपोग्रंथोस्यास्तीति निर्ग्रथः सचासौ धर्मश्च निर्ग्रथधर्मः सच श्रुतचारित्रा ख्यः क्हांत्यादिकोवा सर्वज्ञोक्तस्तस्मिन्नेवंनूते धर्मे व्यवस्थितइमं पूर्वोक्तसमाधिमनुप्राप्तो ऽस्मिंश्चाशुद्धाहारपरिहाररूपे समाधौ सुष्ठु अतिशयेन स्थित्वाऽनिहोऽमायोऽथवा निहन्यत इति निहोन निहोऽनिहः परीषदैरपीडितो यदिवा स्निहबंधने स्निहइति स्नेहरूपबंधनर हितः संयममनुष्ठानं चरेत् तथा बुद्धोऽवगततत्त्वोमुनिः कालत्रयवेदी शीलेन क्रोधाद्युपशम रूपेण गुणैश्च मूलोत्तरगुणनूतैरुपेतोयुक्तइत्येवं गुणकलितोऽत्यर्थंतां सर्वगुणातिशायिनीं सर्व षं दोषपरमरूपां संतोषात्मिकां श्लाघां प्रशंसां लोके लोकोत्तरेवाऽऽप्नोति । तथा चोक्तं । “ राजा नं तृणतुल्यमेव मनुते शक्रेपि नैवादरो, वित्तोपार्जनरक्षणव्ययकृताः प्राप्नोति नो वेदनाः ॥

अर्थ—वली आईकुमार कहेते के, (दयावरंधम्मडुगंठमाणा के०) जेमां दया प्रया नठे एवा धर्मेने निंदता, (वधावहंधम्मपसंसमाणा के०) तथा हिंसारूप धर्मेनी प्रशंसा करता, (असीलं के०) आचार रहित एवा, (एगंपि के०) एकनें पण (जेजो ययती के०) जे कोइ नृप राजा अथवा बीजो कोइ मूढमति धार्मिक पुरुष, पात्रनी बुद्धियें करी जमाडे, तो (एणीयोणिसंजातिकुंडसुरेहिं के०) ते नृप राजा, अथवा बीजो कोइ मूढमति पुरुष होय, ते निशा एटले सदैव कृष्णांधकार रात्रीसमान काल वर्त्तते जेमां एवी नरकनूमिनेविपे नरकमांहे जाय. ए वचन सत्य करी जाणवुं. अनें तमें कह्युं जे देवता आय, ते वात मृपाठे तेवा पुरुषनें असुरनें विपे पण गति न जा एवी, तो वैमानिक देवता क्यांथी आय ! ॥ ४५ ॥ हवे आईकुमार ब्राह्मणोनो मत परास्त करीने आगल चाल्यो, एटले एक दंभिया सांख्य मति मल्या, ते एम कहेते के, अ हो आईकुमार ! तें रूडूं कीधुं के, जे ए ब्राह्मणो सर्वे आरंजननें विपे प्रवर्त्तता गृहस्थ ठ ता, पोतामां गुरुपणुं मानता, एवा ए राक्षस सरखा ब्राह्मणनुं निराकारण कह्युं? सांप्रत अमारा सिद्धांतसाथें तमारासिद्धांतनो कांइ नेद नथी, अमारो सिद्धांत पंचविंशति तत्व रूपठे. हवे ते पण कह्युं सांजल, हैयानेविपे धारण कर. (डुहउंविधम्मंसिसमुच्चियामो के०) जे अमारो धर्म, अने तमारो धर्म, ए वेहु सरखाज जाणियें ठैयें. कारण के, तमारे पण जीवनें अस्तिनावें पुण्य, पाप, बंध, अनें मोहूनो सजाठे, अनें अमारे पण एमज ठे. तमारे पण पांच महा व्रतठे, अनें अमारे पण अहिंसादिक पांच यमठे, तथा इंडिय अनें नोइंडियना नियमो तो आपण वेहुनें सरखाजठे तेमाटे वेहुधर्मेनें विपे अमनें अने तमने प्रवर्त्ततां सम्यक् प्रकारज जाणवो. अनें (अस्सिसुच्चिवा के०) एहिज धर्मेनें विपे रहिनें, (तहएसकालं के०) तथा अतीतकालें, वर्त्तमानकालें, अनें आगमिक कालें, जे पूर्वी क्त अंगीकार करेला धर्मेना प्रतिपालनहार आपणे ठैयें. तेवा बीजा कोइ नथी. (आया रसीलेबुइएहनाणी के०) तथा आपणो आचार जे यम नियमलक्षण, ते प्रधान शील कह्योठे, परंतु आजोविकानुं कारण आपणनें कोइ पण नथी? तथा वली आपण वेहुनें ज्ञान, मोहनुं अंग कह्युंठे. (एसंपरायंसिविसेसमडि के०) तथा कमें करीनें ज्रमण करेठे प्राणी जेमां ते संपराय कहियें, एवो संपराय जे, संसार, ते जेम तमारे नित्यठे, तेम अमारे पण नित्यजठे. तेमाटे ए सिद्धांतमां अमारे तमारे विशेष कांइ नथी ॥ ४६ ॥

॥ दीपिका—दयया वरं प्रधानं धर्मं क्षुण्णमानोनिंदन् वधावहं हिंसाकरं धर्मं प्रशंसन्नेकमपि अशीलं निर्व्रतं षड्जीवोपमर्देन योजो जयेत्किं पुनर्वहून् नृपो राजाऽन्यो वा यः कश्चिन्मूढः सवराको निशेव नित्यांधकारत्वान्निशा नरकनूमिस्तां याति कुतस्तस्यासुरेष्वधम

तस्माद्ब्राह्मणसेवैव युक्तेत्याह । स्नातकानां षट्कर्मरतानां विप्राणां सहस्र द्वयं ये नोजयंति नित्यं ते पुण्यसंबंधं सुमहांतमुर्ज्य देवाः स्युरिति वेदवादः ॥ ४३ ॥ आर्द्रकमुनिरेत दूषयन्नाह । (सिणायेति) । स्नातकानां सहस्र द्वयं ये नोजयंति । किंनूतानां कुजानि गृहाणि मांसार्थिनोयेऽटंति ते कुजाटामार्जाराः कुजाटाश्च कुजाटास्तेषां सतादृग्ब्राह्मण नोजनकोबहुवेदनासु गतिषु याति । किंनूतः लोलुपैरामिषगृहैः संप्रगाढोव्याप्तः तीव्रोऽस ह्योजितापोयस्य एवंनूतः सन्नरकानिसेवी स्यात् ॥ ४४ ॥

॥ टीका—तदेवमार्द्रककुमारं निराकृतगोशालकाजीवकबौद्धमतमनिसमीक्ष्य सांप्रतं द्विजातयः प्रोचुः । तद्यथा नो आर्द्रककुमार ! शोजनमकारि नवता यदेते वेदबाह्ये वे अ पि मते निरस्ते तत्सांप्रतमप्यार्द्रतं वेदबाह्यमेवातस्तदपि नाश्रयणार्हं नवविधानां तथा हि नवान् कृत्रियवरः कृत्रियाणां च सर्ववर्णोत्तमाब्राह्मणाएवोपास्यान् शूद्राश्चतोयागादि विधिना ब्राह्मणसेवैव युक्तिमतीत्येतत्प्रतिपादनायाह । (सिणायगाणंतुइत्यादि) तुशब्दो विशेषणार्थः । षट्कर्मानिरतावेदाध्यापकाः शौचाचारपरतया नित्यं स्नायिनोब्रह्मचारि णः स्नातकास्तेषां सहस्र द्वयं नित्यं ये नोजयेयुः कामिकाहारेण ते समुपार्जितपुण्य स्कंधाः संतोदेवाः स्वर्गनिवासिनोनवन्तीत्येवंनूतोवेदवादइति ॥ ४३ ॥ अधुनार्द्रककुमा रएतदूषयितुमाह । (सिणायगाणंतुइत्यादि) स्नातकानां सहस्र द्वयमपि नित्यं येनोज यंति । किंनूतानां कुजानि गृहाण्यामिषान्वेषणार्थिनो नित्यं येऽटंति तेकुजाटामार्जाराः कु लाटाश्च कुजाटाब्राह्मणाः । यदिवा कुजानि कृत्रियादिगृहाणि तानि नित्यं पिंपपातान्वेषि णां परतर्कुकाणामालयोयेपां ते कुलालयास्ते निंद्यजीविकोपगतानामेवंनूतानां योसहस्र द्वयं नोजयेत्सः सत्पात्रनिक्षिप्तदानोगच्छति बहुवेदनासु गतिषु । किंनूतः सन् लोलुपैरामि पपरैः गृहैरससातागौरवाद्युपपन्नैः जिह्वेन्द्रियवशगैः संप्रगाढोव्याप्तोयदिवा किंनूते नरके याति लोलुपैरामिषगृध्रुनिरसुमद्भिर्व्याप्तोयोनरकस्तस्मिन्निति । किंनूतश्चासौ दाता नरका निसेवी नवति तदर्शयति । तीव्रोऽसह्योयोऽजितापः ऋकचपाटनकुंजीपाकतप्तत्रपुपानशा द्मव्यालिंगनादिरूपः सविद्यते यस्यासौ तीव्रानितापीत्येवंनूतवेदनानितप्तस्त्रयस्त्रिंशत्सा गरोपमानि यावदप्रतिष्ठाननरकाधिवासी नवतीति ॥ ४४ ॥

दयावरं धम्मङ्गंभमाणा, वहावहं धम्मपसंसमाणा ॥ एगं पि जे नोययती असीलं, णियोणिसं जाति कुउं सुरेहिं ॥ ४५ ॥
उहउंवि धम्मं मिसमुठियामो, अरिंस सुठिच्चा तह एसकालं ॥
आयारसीले बुइए हनाणी, ए संपरायंमि विसेसमठि ॥ ४६ ॥

अपहसितं वा कुर्यात् यत्किंचिद्वा दद्यात् तथा नास्थियजंतूनां शकटजरं मागवित्वा ब्राह्म
 णं नो जयेदित्येवमादिका देशना विद्वज्जनमनांसि न रंजयतीत्यतोऽत्यर्थमसमं जगमिव ल
 द्यते युष्मद्वर्शनमिति । तदेवमादिकुमारं निराकृतब्राह्मणविवादं जगद्वदंतिकं गतं
 दृष्ट्वा एकदंमिनांतराले एवोचुस्तद्यथा नो आदिकुमार! शोचनं कृतं जवता यदेते सर्वारं
 न प्रवृत्ता गृहस्थाः शब्दादिविषयपरायणाः पिशिताशनेन राक्षसकल्पाद्विज्ञानयोनिराकृता
 स्तत्तांप्रतमस्मत्सिद्धांतं गृणु श्रुत्वाचावधारय । तद्यथा सत्त्वगजस्तमसां साम्यावम्याप्रकृ
 तिः प्रकृतेर्महांस्ततांहंकारस्तस्माज्जणश्च षोडशकस्तस्मादपि षोडशकात्पंच तन्मात्राणि ते
 न्यः पंच नूतानि तथा चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमित्येतत्त्वाद्भैरव्याश्रितमतः पंचविंशतित
 त्वपरिज्ञानादेव मोक्षावाप्तिरित्यतोऽस्मत्सिद्धांत एव श्रेयान्नापरइति ॥ ४५ ॥ तथा न
 युष्मत्सिद्धांतोतिदूरेण निधत्तइत्येतद्वर्शयितुमाह । (छहर्षवीत्यादि) योयस्माद्धर्मो नव
 दीयश्चार्हतः स उच्यते रूपोपि कथंचित्समानस्तथाहि युष्माकमपि जीवास्तित्वे सति पुण्य
 पापबंधमोक्षसंज्ञावोन लोकायतिकानामिव तदज्ञावे प्रवृत्तिर्नापि बौद्धानामिव नवीया
 रनूतस्यांतरात्मन एवाज्ञावस्तथास्माकमपि पंच यमाद्यहिंसादयो नवतां च त एव पंचमहा
 व्रतरूपास्तथेन्द्रियनोऽन्द्रियनियमोऽप्यावयोस्तुल्य एव तदेव मुनयस्मिन्नपि धर्मे बहुतमाने
 सम्यगुद्धानोऽवितायूयं वयंच तस्माद्धर्मे सुष्ठु स्थिताः पूर्वस्मिन् काले वर्तमाने एष्येच यथा
 गृहीतप्रतिज्ञानिवोढारो न पुनरन्ये यथाव्रतेश्वरयागविधानेन प्रव्रज्यां मुक्तवंतो मुंचंति मो
 क्षंति चेति तथाचारप्रधानं शीलमुक्तं यमनियमलक्षणं न फल्गुवल्ककुहकाजीवनरूपमथा
 नंतरं ज्ञानंच मोक्षांगतयानिहितं तच्च श्रुतज्ञानं केवलारव्यंच यथा स्वभावयोदशने प्रसिद्धं
 तथा संपर्ययैते स्वकर्मनिर्घोष्यंते प्राणिनोऽयस्मिन्संपरायः संसारस्तस्मिन्भावयाने विज्ञे
 योस्ति । तथाहि । यथा जवतां कारणे कार्यं नैकांतेनासङ्गुत्पद्यते अस्माकमपि तथैव
 इत्यात्मतया नित्यत्वं जवन्निरप्याश्रितमेव तथोत्पादविनाशावपि युष्मदनिप्रेतावाविर्जा
 वतिरोजावाश्रयादस्माकमपीति ॥ ४६ ॥

अवत्तरुवं पुरिसं महंतं, सणातणं अरकयमवयं च ॥ सवे
 सु नूतेसु विसवतोसे, चंदोवताराहिं समत्तरुवे ॥ ४७ ॥ एवं
 ण मिज्जंति ए संसरंती, ए माहणाखत्तिय वेसयस्सा ॥ कीडाय
 परकीय सरीसिवाय नराय सवे तद् देवलो ए ॥ ४८ ॥

अर्थ—वली एक दंमिज कहेवे. (पुरिसं के०) पुरुष शब्दं जीव तेनें जे रीतें तमें
 जाणोवो, ते रीतें अमें पण जाणिये ठेयें. (अवत्तरुवं के०) आत्मा अव्यक्तरूपवे,
 कर चरणादिक जे अवयव तेणें करी लख्योनजाय ते कारण माटे अव्यक्तरूपवे

देवेष्वपि प्राप्तिरिति । अथार्द्धकं मुनिमेकदंदिनः सांख्याः प्राहुः नो आर्द्धक! वरं कृतं यदेते सर्वारंजप्रवृत्तामांसाशिनोधिग्जातयोनिरस्ताः । इदानीमस्मत्सिद्धांतं शृणु ॥ ४५ ॥ यो यमस्म-धर्मः यश्च त्वदीयोऽजैनः स उन्नयरूपोऽपि कथंचित्तुल्यः । पंचयमाश्रस्माकं नवतां तएव महाव्रतानि पुण्यपापबंधमोक्षसद्भावोस्माकं नवतां च तदेवमुन्नयस्मिन्नपि धर्मे समु-
द्धितायूयं वयंच पूर्वस्मिन्काले वर्तमाने एष्येच गृहीतप्रतिज्ञानिर्वाहकाः आचारप्रधानं शीलमुदितं कथितं अथ ज्ञानं मोक्षांगमुक्तं दान्यां आवयोः संपराये संसारे च न विशेषोस्ति ॥ ४६ ॥

॥ टीका—(दयावरमित्यादि) दया प्राणिषु कृपा तथा वरः प्रधानोयोधर्मस्तमेवं ध-
र्मं जुगुप्समानोनिंदंस्तथा वधं प्राण्युपमर्दमावहतीति वधावहस्तं तथानूतं धर्मं प्रशंसन्स्तु-
वन् एकमप्यशीलं निर्व्रतं षड्जीवकायोपमर्देन योजोजयेत् किं पुनः प्रनूतान् नृपोराज-
न्योवा यः कश्चिन्मूढमतिर्धार्मिकं आत्मानं मन्यमानः सवराकोनिशेव नित्यांधकारत्वान्नि-
शारकनूमिस्तां याति कुतस्तस्यासुरेष्वप्यधमदेवेष्वपि प्राप्तिरिति । तथा कर्मवशादसुमतां
विचित्रजातिगमनाज्जातेरशाश्वतत्वमतोन जातिमदोविधेयइति । यदपि कैश्चिदुच्यते य-
था ब्राह्मणाब्रह्मणोमुखादिनिर्गताबाहुन्यां कृत्रियाऊरुन्यां वैश्याः पद्भ्यांशूडाइत्येत-
दप्यप्रमाणत्वादिति फल्गुप्रायं तदन्युपगमे च न विशेषोवर्णानां स्यादेकस्मात्प्रसूतेर्बुध्रशा-
खाप्रतिशाखाग्रनूतपनसोडंबरादिफलवद्ब्रह्मणोवा मुखादेरवयवानां चातुर्वर्ण्यावाप्तिः स्यान्न
चैतदिष्यते नवजिस्तथा यदि ब्राह्मणादीनां ब्रह्मणोमुखादेरुद्भवः सांप्रतं किं न जायते ? अ-
थ युगादावेतदित्येवं सति दृष्टहानिरदृष्टकव्यना स्यादिति । तथा यदि कैश्चिदन्यथायि सर्व-
ज्ञनिर्हेषावसरे तद्यथा सर्वज्ञरहितोतीतः कालः कालत्वावर्तमानकालवदेवंच सत्येतदपि
शक्यते वक्तुं यथा नातीतः कालोब्रह्ममुखादिविनिर्गतचातुर्वर्ण्यसमन्वितः कालत्वावर्तमा-
नकालवद्भवति च विशेषे पट्टीकृते सामान्यहेतुरित्यतः प्रतिज्ञार्थैकदेशा सिद्धता नाशंकनी-
येति । जातेश्चानित्यत्वं युष्मत्सिद्धांतएवाजिहितं । तद्यथा गृगालोवा एषजायते यः सपुरी-
षोदह्यतइत्यादिना । तथा सद्यः पतति मांसेन लाह्या जवणेन च ॥ अथहेन शूडीनवति
ब्राह्मणः क्षीरविक्रयीत्यादि लोके चावश्यंजावी जातिपातः । यतउक्तं । “कायिकैः कर्मणां
दोषैर्याति स्थावरतां नरः ॥ वाचिकैः पद्भिर्मृगतां मानसैरंत्यजातितां” ॥१॥ इत्यादिगुणैर-
प्येवंविधैर्न ब्राह्मणत्वं युज्यते । तद्यथा । “षट्शतानि नियुज्यन्ते पशूनां मध्यमेहनि । अ-
श्वमेधस्य वचनान्यूनानि पशुनिस्त्रिजिरित्यादि वेदोक्तत्वान्नायं दोषइति चेन्नन्विदमजिहित-
मेव न हिंस्यात्सर्वनूतानीत्यतः पूर्वोत्तरविरोधस्तथा । ” आततायिनमायांतमपि वेदांतगं-
रणे । जिघांसंतं जिघांसीयान्न तेन ब्रह्महा नवेत् ॥ तथा शूडं हत्वा प्राणायामं जपेत्

तमत्याऽसौ स्थितः यथा तारास्वेकएव चंद्रः तथात्मापि सर्वत्र संबध्यतइति ॥४७॥ अथाईकमुनिराह । आत्मनोऽविकारित्वे आत्माऽद्वैते वा स्वीकृते दुर्नगसुनगादिचेदेन जीवान् मीयेरन्न ज्ञायंते स्वकर्मप्रेरितानरकादिगतिषु न संसरंति सर्वव्यापित्वादेकत्वाद्वा तथा न ब्राह्मणान् कृत्रियान् वैश्यान् प्रेष्यान् शूडानापि कीटपक्षिसरीसृपाश्च जवंति नराश्च सर्वेपि देवल्लोकाश्चेत्येवं गतिचेदो न स्यात् ? ॥ ४८ ॥

॥ टीका—पुनरपि तथैवैकदंमिनः संसारिकजीवपदार्थसाम्यापादनायाहुः । (अवत्तरूपमित्यादि) पुरि शयनात्पुरुषो जीवस्तं यथा जवंतोऽन्युपगतवंतस्तथा वयमपि तमेव विशिनष्टि । अमूर्तत्वादव्यक्तं रूपमस्यासावव्यक्तरूपस्तथा करचरणशिरोग्रीवाद्यवयवतया स्वतो वस्थानात्तथा महान्तं लोकव्यापिनं तथा सनातनं शाश्वतं इव्यार्थतया नित्यं नानाविधगति संज्ञकेषु चैतन्यजह्णणात्मस्वरूपस्याप्रच्युतेस्तथा ह्ययं केनचित्प्रदेशानां स्वमशः कर्तुमशक्यत्वात्तथाऽव्ययमनन्तेनापि कालेनैकस्यापि तत्प्रदेशस्य व्ययान्नावात्तथा सर्वेष्वपि जूतेषु कायाकारपरिणतेषु प्रतिशरीरं सर्वतः सामस्त्यान्निरंशत्वादसावात्मा जवति कश्च ? चं इव शशीव तारानिरश्विन्यादिर्निर्नृत्रैर्यथा समस्तरूपः संपूर्णः संबंधमुपयात्येवमसावपि आत्मा प्रत्येकं शरीरैः सह संपूर्णः संबंधमुपयाति तदेवमेकदंमिनिर्दर्शने साम्यापादनेन सामवादपूर्वकं स्वदर्शनारोपणार्थमाईककुमारो निहितो यत्रैतानि संपूर्णानि निरुपचरितानि पूर्वोक्तानि विशेषणानि धर्मसंसारयोर्विद्यंते स एव पक्षः स श्रुतिकेन समाश्रयितव्यो नवति । एतानि चास्मदीय एव दर्शने यथोक्तानि संति नार्हतेऽतो नवताप्यस्मदर्शनेमेवान्युपगतव्यमिति ॥ ४७ ॥ तदेवमनिहितः सन्नाईकुमारस्तदुत्तरदानायाह । (एवमित्यादि) यद्विवा प्राक्तनश्लोकः (अवत्तरूपमित्यादि) कोवेदांतवाद्यात्मा द्वैतमते न व्याख्यातव्यस्तथाहि ते एकमेवाव्यक्तं पुरुषमात्मानं महान्तमाकाशमिव सर्वव्यापिनं सनातनमनन्तमह्यमव्ययं सर्वेष्वपि जूतेषु चेतनाचेतनेषु सर्वतः सर्वात्मतया सौव्यवस्थितइत्येवच्युपगतवंतो यथा सर्वास्वपि तारास्वेकएव चंद्रः संबंधमुपयात्येव चासावपीत्यस्य चोत्तरदानायाह । (एवमित्यादि) एवमिति तथा जवतां दर्शने एकांते नैव नित्योविकार्यात्मान्युपगम्यते इत्येवं पदार्थाः सर्वेपि नित्यास्तथाचसति कुतोबंधमोहसन्नावोबंधानावाच्च न नारकतिर्यङ्नरामरलक्षणश्रुतुर्गतिकः संसारोमोहान्नावाच्च निरर्थकं व्रतग्रहणं जवतां पंचरात्रोपदिष्टयमनियमप्रतिपत्तिश्चेत्येवं च यदुच्यते नवता यथाऽऽवयोस्तुल्यो धर्म इति तदयुक्तमुक्तं । तथा संसारान्तर्गतानां च पदार्थानां न साम्यं तथाहि जवतां इवैकत्ववादिनां सर्वस्य प्रधानादजिन्नत्वात्कारणमेवास्ति कार्यं च कारणजिन्नत्वात्सर्वात्मना न विद्यते अस्माकंच इव्यपर्यायोजयवादिनां कारणो कार्यं इव्या

तथा (महंतं के०) महंत एटले समस्तलोकमां व्यापी रह्योढे, तथा (सणातणं के०) सनातन एटले शाश्वतो ढे, यद्यपि नाना प्रकारनी गति करेढे तथापि, चैतन्य लक्षण जे आत्मस्वरूपढे ते क्यांहिं पण जतुं नथी, तथा (अक्षय के०) अक्षय एटले कोइ पण प्रदेशनो खंम करी न शकीयें तथा (मवयंच के०) अव्यय एटले अनंतकालें कोइ एक प्रदेशनो पण व्यय न थाय एटले विभेद न थाय. किंबहुना. (सवेसुनूतेसुविसवतोसे के०) सर्वजूनते विपे, शरीर शरीरप्रत्ये ए आत्मा एकज व्यापी रह्योढे, ते उपर दृष्टांत देखाडेढे. (चंदोवताराहिंसमत्तरूवे के०) जेम चंडमा अश्विन्यादिक नक्षत्रें करी, स मत्तरूप थको संबंध पामे, तेम ए आत्मा, शरीर शरीर प्रत्ये संपूर्ण संबंध पामे. यडु कं “ एकएव हि जूतात्मा जूते जूते व्यवस्थितः ॥ एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचंड्व त् ” इत्यादि ॥ ४७ ॥ हवे तेप्रत्ये आईकुमार कहेढे. (एवंमिळ्ळंतिणसंसरंती के०) ए रीतें जेम तमारे दर्शनें एकांतवादे आत्मा एक, नित्य, अविकारी, एम जे कहियें, ते संजवे नहीं, एम कहियें तो सर्व पदार्थ नित्य उरेढे, तेम ठतां तो बंध मोक्षनो पण सज्ञाव क्यांथी थाय? अनें बंधनें अनावें चतुर्गतिक संसारनो पण अनाव, अनें मोक्षनो पण अनाव थाय. अनें मोक्षनें अनावें तमे जे यम नियमादिक व्रतनुं ग्रहण कहो ठो ते पण निरर्थक थरो, ए कारण माटे आत्मा सर्व व्यापी एकजढे. ए जे तमारुं बो लवुंढे ते अयुक्तढे, एम कहेतां तो नरक, तिर्यंच, मनुष्य, अनें देवता, तथा बाल, कुमार, सुजग, दुर्जग, धनाढ्य, दरिद्र, इत्यादिक जेदे जूदा जूदा पदार्थो न जाणियें? तथा पो ताना करेला कमें करी प्रेखा जीव, नाना प्रकारनी गतिनें विपे परित्रमण पण न करे? (नमाहणाखत्तियवेसयस्साकीडायपस्कीयसरीसिवायनरायसवेतहदेवलोए के०) तथा आत्मानें सर्वव्यापक पणुंज कहेवा थकी एकत्व जावेंज आत्मा थयो, तेवारें ब्राह्मण, क्षत्रिय, तथा वैश्य, अनें शूद्र, तथा कीटक, पक्षी, तथा सरीसिव एटले सर्प; तथा नर ए टले मनुष्य, तथा सर्व देवलोक इत्यादिक, नाना प्रकारनी गतिना गामी जीव न होय? ए कारण माटे आत्मा सर्व व्यापक नथी, तथा आत्मा एक पण नथी, ते माटे तमारो आगम, सर्वज्ञाषित नथी, अनें सर्वज्ञाषित विना याथातथ्य न होय ॥ ४८ ॥

॥दीपिका—जवंतः पुरुषजीवं स्वीकृतवंतस्तथा वयमपि । किंचूतं? अव्यक्तरूपं महंतं व्यापकं सनातनं नित्यं अक्षतं प्रदेशानां खंमशः कर्तुमशक्यत्वात् अव्ययं अनंतकालेनापि एकप्रदेशस्यापि व्ययानावात् । तथा सर्वेषु जूतेषु शरीरवत्सु प्रतिशरीरं सर्वतः सामस्त्यादसा वात्मा जवति । यथा चंडस्ताराणिः संपूर्णः समस्तरूपः संबध्यते एवं जीवोपि शरीरैः संपूर्णः संबध्यते अयमेव श्लोकोऽद्वैतवादिवेदांतिमते व्याख्येयः । न वरं सर्वजूनतेषु सर्वतः सर्वा

गन्नागपरनागरहितेऽनाद्यनंतइत्यर्थः ॥४९॥ पूर्णेन ज्ञानेन केवलेन समाधियुक्तालोकं चतुर्दशरज्जुमितं ज्ञात्वा इह शासने समस्तं धर्मं श्रुतचारित्ररूपं कथयन्ति ते आत्मना तीर्णाः संसारसागरं तारयन्ति च परं सङ्पदेशादिति ॥ ५० ॥

॥ टीका-तदेवं व्यवस्थिते युष्मदागमोयथार्थान्निधायी न नवत्यसर्वज्ञप्रणीतत्वादसर्वज्ञप्रणीतत्वं चैकांतपक्षसमाश्रयणादित्येवमसर्वज्ञस्य मार्गोद्भावनं दोषमाविर्भावयन्नाह । (लोयमित्यादि) लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं चराचरं वा लोकमज्ञात्वा केवलेन दिव्यज्ञानावनासेनेहास्मिन् जगति ये तीर्थिकाश्चजानानाश्चविद्वांसो धर्मं दुर्गतिगमनमार्गस्यार्गलाचूतं कथयन्ति प्रतिपादयन्ति ते स्वतो नष्टा अपरानपि नो त्रायन्ति क ? घोरे ज्ञानके संसारसागरे (अणोपारेति) अर्वागन्नागपरनागवर्जितेनाद्यनंतइत्येवंचूते संसारार्णवे आत्मानं प्रक्षिपन्तीति यावत् ॥ ४९ ॥ सांप्रतं सम्यक्ज्ञानवतामुपदेष्टृणां गुणानाविर्भावयन्नाह । (लोयमित्यादि) लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकं केवला लोकं न केवलिनो विविधमने कप्रकारं जानन्ति विदन्तीहास्मिन् जगति प्रकर्षेण जानाति प्रज्ञः पुण्यहेतुत्वात् पुण्यं तेन तथानूतेन ज्ञानेन समाधिना च युक्ताः समस्तं धर्मं श्रुतचारित्ररूपं ये तु परहितेऽपिणः कथयन्ति प्रतिपादयन्ति ते महापुरुषास्ततः संसारसागरं तीर्णाः परंच तारयन्ति सङ्पदेशदानत इति केवलिनोलोकं जानन्तीत्युक्ते यत्पुनर्ज्ञानेनेत्युक्तं तद्वौद्धमतोऽवेदेन ज्ञानाधारव्यात्मा अस्तीति प्रतिपादनार्थमिति । एतदुक्तं नवति यथाऽऽदेशिकः सम्यक्मार्गज्ञात्मानं परंच तङ्पदेशवर्तिनं महाकांतारादिविद्वितदेशप्रापणेन निस्तारयत्येवं केवलिनोऽप्यात्मानं परंच संसारकांतारान्निस्तारयन्तीति ॥५०॥

जे गरहियं ठाणमिहावसंति, जेयावि लोए चरणोववेया ॥ उदा
हडं तं तु समं मईए, अहानुसो विप्परियासमेव ॥ ५१ ॥ सं
वड्डरेणाविय एगमेगं, बाणेण मारेउ महागयं तु ॥ सेसाणजीवा
एदयद्वयाए, वासं वयं वित्ति पकणयामो ॥ ५२ ॥

अर्थ- हवे वली मिथ्यावादीनी केवी प्ररूपणा होय ! ते आईकुमार कहेढे. (जे के०) जे कोइ संसारमांहे वर्तता अशुच कर्मना करनार, (गरहियं के०) गर्हित ए टले निंदित, निर्विवेकीयें आचरण करेलुं (ठाणमिहावसंति के०) एवुं क्रिया अनुष्ठा नरूप जे स्थानक, तेनुं इह एटले आ जगत् मांहे सेवन करे, आजीविकानें कारणे ते नो आश्रय करे, (जेयाविलोएचरणोववेया के०) तथा जे वली रूडा उपदेशना देना रा, लोक मांहे विरति परिणामरूप चारित्र्यं करी सहितढे. (उदाहडंतुसमंमईए के०)

तमतया विद्यते न पर्यायात्मकतया अपिचास्माकमुत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तमेव सदित्युच्यते
नवतांतु ध्रौव्यं युक्तमेव सदिति । यावप्याविर्जावतिरोजावौ नवतोच्येते तावपि नोत्पाद
विनाशावन्तरेण नवितुमुत्सहेते तदेवमैहिकामुष्मिकचिंतायामावयोर्न कथंचित्साम्यं किं
च ? सर्वव्यापित्वे सर्वात्मनामविकारित्वे चात्मा हैते चान्युपगम्यमाने नारकतिर्यङ्मनरा
मरनेदेन बालकुमारकसुजगडुर्नगाढयदरिडादिनेदेनवा न मीयेरन्न परिबेधेरन् नापि स्व
कर्मचोदितानानागतिषु संसरन्ति सर्वव्यापित्वादेकत्वाद्वा तथा न ब्राह्माणान कृत्रियान वै
श्यान प्रेष्यान शूडा नापि कीटपक्षिसरीसृपाश्च नवेयुस्तथा नराश्च सर्वेपि देवल्लोकाश्चेत्ये
वं नानागतिनेदेनोनिधेरन्नतो न सर्वव्यापी आत्मा नाप्यात्मा हैतवादोप्यायात्यतः प्रत्ये
कं सुखदुःखानुभवः समुपलभ्यते तथा शरीरत्वकूपर्यतमात्रएवात्मा तत्रैव तद्गुणविज्ञा
नोपलब्धेरिति स्थितं ॥ ४७ ॥

लोयं अयाणिति ह केवलेणं, कहंति जे धम्ममजाणमाणा॥णा
संति अप्पाणपरं च एठा, संसारघोरं मिअणोरपारे ॥ ४८ ॥

लोयं विजाणंति ह केवलेणं, पुत्तेण नाणेण समाहिजुत्ता॥धम्मं
समत्तं च कहंति जेउ, तारंति अप्पाणपरं च तिन्ना ॥ ४९ ॥

अर्थ— वली आर्कुमार कहेवे के, (लोयं के०) ए लोक जे चौदरज्ज्वावात्मक, तेनें
(अयाणितिहकेवलेणं के०) केवलज्ञाने करीनें न जाणे, एवा आ जगत् मांहे (कहं
तीजेधम्ममजाणमाणा के०) जे दर्शनीउ अजाणता अका धर्म कहेवे. (एासंति
अप्पाणपरंचएठा के०) ते पोताना आत्मानें ञ्च करता अका बीजानें पण ञ्च क
रेवे. किंबहुना. (संसारघोरंमिअणोरपारे के०) ते घोर एटले रौड, अपारावार, एवो
जे संसार ते मांहे पोतें पण पडे, अनें बीजानें पण पाडे ॥ ४८ ॥ हवे आर्कुमार,
सम्यक्ज्ञानवंत धर्मना कहेनार, एवा पुरुषोना गुण कहेवे. (लोयंविजाणंतिहकेवलेणं
के०) चौद रज्ज्वात्मक लोक, तेनें केवलज्ञाने करी केवली, नानाप्रकारें जाणे. (पुत्ते
एनाणेणसमाहिजुत्ता के०) तथा संपूर्ण ज्ञाने करी, समाधिसहित अका, (धम्मंसम
त्तंचकहंतिजेउ के०) संपूर्ण श्रुतचारित्ररूप धर्म, परना हितनें अर्थे जे कहे. (तारं
तिअप्पाणपरंचतिन्ना के०) ते पोतें पण संसार समुड् अकी तरे, अनें बीजानें पण
तारे. एवो जे जिनें मार्ग, केवलीजापित, ते सत्य जाणवो ॥ ४९ ॥

॥ दीपिका—लोकं चराचरमज्ञात्वा केवलेन दिव्यज्ञानेन इह जगति ये कथयन्ति । ध
र्ममजानानाः ते स्वयं नष्टाः आत्मना परं च नाशयन्ति क ? घोरे संसारे अणोरपारे अर्वा

व्यासेवंति जीविकाहेतुमाश्रयन्ति तथाच ये सङ्पदेशवर्तिनो लोकेस्मिन् चरणेन विरतिप
 रिणामरूपेणोपेताः समन्वितास्तेषामुच्येयामपि यदनुष्ठानं शोचनाशोचनस्वरूपमपि स
 त् तदसर्वज्ञैरवगर्हिषिभिः समं सदृशं तुल्यमुदाहृतं उपन्यस्तं स्वमत्या स्वानिप्रायेण न पुन
 र्यथावस्थितपदार्थनिरूपणेनाथवाऽऽयुष्मन् हे एकदंमिन् ! विपर्यासमेव विपर्ययमेवो
 दाहरेदसर्वज्ञो यदशोचनं तदशोचनत्वेनेतरत्विदतरथेति यदिवा विपर्यास इति मत्तोन्मत्तप्र
 लापवदित्युक्तं नवतीति ॥ ५१ ॥ तदेवमेकदंमिनो निराकृत्यार्द्धकुमारो यावद्भगवदंतिकं
 ब्रजति तावद्वस्तितापसाः परिवृत्य तस्थुरिदं च प्रोचुरित्याह । (संवत्सरेण इत्यादि) ह
 स्तिनं व्यापाद्यात्मनो वृत्तिं कल्पयन्तीति हस्तितापसास्तेषां मध्ये कश्चिद्दृढतम एतदुवाच
 तद्यथा नो आर्द्धकुमार ! सश्रुतिकेन सदात्पबहुत्वमाजोचनीयं तत्र ये अमी तापसाः
 कंदमूलफलाशिनस्ते बहूनां सत्त्वानां स्थावराणां तदाश्रितानां वोढुंवरादिषु जंगमानामु
 पघाते वर्त्तते येषि च नैद्वयेणात्मानं वर्तयन्ति तेऽप्याशंसादोषदूषितास्तथैतश्चाटयमानाः पि
 पीलिकादिजंतूनां उपघाते वर्त्तते वयंतु संवत्सरेणावि अपिशब्दात् पणमासेन चैकैकं हस्ति
 नं महाकायं बाणप्रहारेण व्यापाद्य शेषसत्त्वानां दयार्थमात्मनो वृत्तिं वर्त्तनं तदामिपेण
 वर्षमेकं यावत्कल्पयामस्तदेवं वयमल्पसत्त्वोपघातेन प्रनूततरसत्त्वानां रक्षां कुर्म इति ॥ ५१ ॥

संवत्सरेणाविय एगमेगं, पाणं हणंता अणियत्तदोसा ॥ सेसा
 एजीवाणवहेलणाय, सियाय योवं गिहिणोवि तम्हा ॥ ५३ ॥
 संवत्सरेणाविय एगमेगं, पाणं हणंता समणे वएसु ॥ आया
 हिए तं पुरिसे अणजे, ए तारिसे केवलिणो न्वन्ति ॥ ५४ ॥ बुद्ध
 स्स आणाए इमं समाहिं, अस्सिं सुविच्चा तिविहेण ताई ॥ तरिउं
 समुहं च महाजवोघं, आयाणवंतं समुदाहरेज्जा तिवेमि ॥ ५५ ॥
 इति अद्दइज्जणाम ठम्मज्जयणं सम्मत्तं ॥

अर्थ—हवे आर्द्धकुमार कहेढे के, अहो हस्तितापसो! तमें (संवत्सरेणाविय एगमेगं पा
 णं हणंता अणियत्तदोसा के०) वर्ष वर्ष प्रत्ये, तथा ठ मासप्रत्ये तमे एकेक महोदो जीव
 हणता थका दोषशुकी, निवर्त्त्या एम कहेवाउज नहीं. (सेसा एजीवाणवहेलणाय के०)
 कारणके, घणा जीवने न हणता अने वर्षमां, तथा ठ मासमां एकजीवने हणता एवा तमो
 ने पंचेंडियमहाकाय जीवना वधनो आशंसा दोष पण लागेढे, अने साधु तो, सूर्य किरणो
 प्रकाशित मार्गने विषे जूसर मात्र दृष्टि शोधता, इर्यासमिते समितावंत ठता, बेतालीश
 दोष रहित आहारनी गवेपणा करता, आहारना जाने, अथवा अजाने, समवृत्ति वाला

ए वेहुनो अनुष्ठान तमारी मतियें सरखो कहेवो. (अहाउसोविप्परियासमेव के०) अहो आयुष्यमन् एक दंमियाउ! तेथी तेवुं कहेनारानें विपर्यास एटले विपरीत मतिवाला जाण वा. अने ए प्रमाणे कहेनारनुं वचन उन्मत्त प्रलाप समान जाणियें बैयें. साचुं, अने जूतुं ए वे धर्म, सरखाज केम होय? ॥५१॥ ए रीतें एकदंमियाना मतनुं निराकरण करीनें जेटले स्वामीना समवसरण नणी आईकुमार चाव्या, एटले अंतरालें हस्तितापस आवीनें बोल्या के, अहो आईकुमार! सश्रुतिक पुरुषनें अल्पबहुत्व आलोचवो जोश्यें. शामाटें? तेनुं कारण कहुं ते तुं सांजल. के जे बीजा तापस, कंद, मूल, फलना नरुण करनार, ते घणा एक स्थावर जीवोनो विनाश करें, तथा ते स्थावरनें आश्रित जे जंगम जीव होय, तेनो पण विनाश करे, तथा जे निह्मा मागीनें पोतानी आजीविका करेले ते पण, आशंसादोपें करी दूषितले, कारण के जिहां तिहां परित्रमण करतां कीडी, मंकोडी प्रमुख अनेक जीवनें डूबेले अने अमेंतो, (संवत्सरेणावियएगमेगं के०) वर्ष वर्ष दिवसें, तथा अपिशब्दे करी ठ मासें एकज, (बाणेणमारेउमहागयंतु के०) महाकाय एटले महोटी कायावालो एवो जे हस्ती तेनें बाणनें प्रहारें विनाशीनें, (सेसाणजीवाणदयछयाए के०) शेष बीजा जीवोनी दयानें अर्थे, मात्र ते एकज हस्तीना मासें करीनें, (वासंवयंवित्तिपकप्पयामो के०) वर्ष दिवस सुधी अमें अमारी आजीविका चलावियें बैयें. ए रीतें थोडा जीव नो उपघात करी, घणा जीवोनी अमें रक्षा करियें बैयें. ए माटें विशेषें करी, अमारो मार्ग बीजा सर्वमार्गथकी श्रेष्ठज जाणवो ॥ ५२ ॥

॥टीपिका—ये गर्हितं निंद्यनिर्विवेकिजनाचरितं स्थानं इह जगत्याश्रयंति ये चापि लो के चरणोपेतं संयमरूपं स्थानं सेवते तद्वयमपि यैरसर्वज्ञैः समं तुल्यमेवोदात्तं कथितं स्वमत्या स्वानिप्रायेण । अथायुष्मन् हे सांख्य ! विपर्यास इति तन्मत्तोन्मत्तप्रलापवदिति एव मेकदंमिनो निरस्यार्द्धमुनिर्नगवत्समीपे याति । तावता हस्तितापसास्तमेवं प्रोचुः ॥५१॥ जो आईक ! ये तापसाः कंदमूलफलाशिनस्ते बहूनां स्थावराणां तदाश्रितत्रसानांच घातकाः ये च निह्मां सेवते तेप्याशंसादोषदूषिताः क्रमंतश्च पिपीलिकादिजंतुघातकाः वयंतु संवत्सरेणाप्येकं महागजं बाणेन व्यापाद्य शेषाणां जीवानां दयार्थं आत्मनोवृत्तिं जीविकां तन्मांसेन वर्षं यावत्कल्पयामः कुर्मः ततोवयं बहुजीवरक्षकाः ॥ ५२ ॥

॥ टीका—पुनरप्यार्द्धकुमारएवाह । (जेगरहियमित्यादि) असर्वज्ञप्ररूपणमेवंनूतं नवति । तद्यथा ये केचित्संसारान्तर्वर्तिनोऽशुनकर्मणोपेताः समन्वितास्तद्विपाकसहायागर्हितं निंदितं जुगुप्सितं निर्विवेकिजनाचरितं स्थानं पदं कर्मानुष्ठानरूपमिहास्मिन् जग

वधे न जग्राः तस्मात्स्यादेवं स्तोकं स्वल्पं यस्माद्भ्रंति ततस्तेपि निर्दोषाः॥५३॥ श्रमणव्रतेषु स्थिता अपि संवत्सरेणाप्येकैकं जंतुं येभ्रंति येच उपदिशंति तेऽनार्या आत्महिताः पुरुषाः न तादृशाः केवलिनो जवन्ति ॥५४॥ एवं हस्तितापसान्निरस्याईककुमारं जगवदंतिकं व्रजंतं दृष्ट्वाऽजिनवगृहीतो वनहस्ती चिंतयतिस्म । यद्यहं बंधनमुक्तः स्यां तदाईककुमारं प्रतिबुद्धं तस्करपंचशतोपेतं तथा प्रतिबोधितानेकवादिगणसमन्वितं गत्वा वंदेया वदेवं हस्तिना चिंतितं तावता तस्य बंधनानि त्रुटितानि आईमुनिसंमुखं त्वरया चलितः करी त तोलोकैः पूत्कृतं हा हतोयं मुनिरिति हस्ती च ससंच्रमं मुनिपार्श्वमागत्य त्रिः प्रदक्षिणी कृत्य दंताग्रस्पृष्टनूमिः साधुं नत्वा वनं ययौ ततः श्रेणिकनृपः सपौरलोकस्तं मुनिं सप्र जावं नत्वा प्रोवाच । जगवन्नाश्रयमिदं यदयं करी बंधनान्मुक्तः ततो मुनिराह । हे नृप ! नै तदाश्रयं यत्करी मुक्तो बंधनात् । यत्तु स्नेहपाशमोचनं तदुष्करं तच्च प्रायुक्तं निर्युक्तिकृता । यथा । “न डुक्करं वारणपासमोयणं, गयस्स मत्तस्स वणंमि रायं ॥ जहाउच तावलिएण तंतुणा, तं डुक्करं मेपडिहाइ मोयणं ॥१॥ अस्यार्थः प्रागध्ययनप्रारंभे प्रोक्तः । एवमाईकुमारो नृपं प्रतिबोध्य श्रीवीरांतिकं गत्वा जगवंतं जक्तिनृतआसीनः । जगवानपि तानि पंचापि शतानि प्रव्राज्य तव शिष्यत्वेन ददौ ॥ अथाध्ययनोपसंहारमाह । (बुद्धस्तइत्यादि) बुद्धस्य तत्त्वज्ञस्य श्रीवीरस्याज्ञया इमां समाधिं धर्मावतिं प्राप्यास्मिन्समाधौ सुष्ठु स्थित्वा मनोवाक्कायैस्त्रायी रद्धकस्तीर्त्वाऽतिक्रम्य समुद्रमिव महानवौघं । आदानं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपं विद्यते यस्य स आदानवान् धर्मं परहितैषी उदाहरैत्कथयेत् । इति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ ५५ ॥ इत्याईकीयाध्ययनमिदं षष्ठं समाप्तम् ॥

॥ टीका—सांप्रतमेतदेवाईककुमारो हस्तितापसमतं दूषयितुमाह । (संवत्सरेण इत्यादि) संवत्सरेणैकैकं प्राणिनं व्रतोपि प्राणातिपातादनिवृत्तदोषास्ते जवन्त्याशंसादोषश्च जवतां पंचेंद्रियमहाकायसत्त्ववधपरायणानामतिदुष्टो जवति साधूनां तु सूर्यरश्मिप्रकाशितवीथिषु युगमात्रदृष्ट्या गठतामीर्यासमितिसमितानां द्विचत्वारिंशद्वोषरहितमाहारमन्वेषयतां लाजाजानसमवृत्तीनां कुतस्त्य आशंसादोषः पिपीलिकादिसत्त्वोपघातोवेत्यर्थः स्तोकसत्त्वोपघातेनैवं जूतेन दोषा जावो जवतान्युपगम्यते तथाच सति गृहस्था अपि स्वारंजदेशवर्तिन एव प्राणिनो भ्रंतीति शेषाणां च जंतूनां क्षेत्रकालव्यवहितानां जवद्विप्रायेण वधेन प्रवृत्ता यतएवं तस्मात्कारणात्स्यादेवं स्तोकमिति स्वल्पं यस्मात् भ्रंति ततस्तेपि दोषरहिता इति ॥ ५३ ॥ सांप्रतमाईककुमारो हस्तितापसान्दूषयित्वा तदुपदेष्टारं दूषयितुमाह । (संवत्सरेणेत्यादि) श्रमणानां यतीनां व्रतानि श्रमणव्रतानि तेष्वपि व्यवस्थिताः संत एकैकं संवत्सरेणापि ये भ्रंति ये चोपदिशंति तेऽनार्या असत्कर्मानुष्ठापित्वा तथा आ

होय; तेनें कयो आशंसा दोष ? अनें पिपीलिकानो घात पण केम थाय ? अनें तमो एवा म
होटा जीवनो उपघात करीनें पण पोताने निदोष मानोठो, ते जो एवी रीते निदोष पणुं
थतुं होय तो, आपणी आजीविकाने निमित्त आरंजन विषे प्रवर्त्ततां (सियायथोवंगिहि
णोवितम्हा के०) कदाचित् पोतानुं क्षेत्र टाली अन्य जीवनो उपघात अण करतां गृहस्थ
पण तमारी पेठे थोडा जीव हणतां, घणा जीव पालता थकां तमारा सरखा निदोषज
जाणवा. एम ठुं ॥ ५३ ॥ वली आईकुमार कहेठेके, (संवत्सरेणावियणमेगं पाणं हणंता
समणोवणसु के०) अहो हस्तितापसो ! जे तमारा दर्शनी, श्रमणना व्रतनें विषे प्रवर्त्तता
ठता संवत्सर संवत्सर प्रत्ये तथा ठमास प्रत्ये एकेक जीव हणे, अनें वली एहिज धर्मनो
उपदेश आपे, (आयाहिएतं पुरिसे अणजे के०) ते अनार्थ अनाचारी पोताने तथा परनें
अहितना करनार जाणवा केम के, (एतारिसे केवलणो नवन्ति के०) ते पुरुष सादृशके वली
न होय ? ते अशुद्धमार्गना प्रवर्त्तक अनें सत्यमार्गना ढेपी जाणवा जे कारणे ते वर्षवर्ष
प्रत्ये एकेक जीवनो विनाश करे, तेनुं मांस वर्ष वर्ष दिवस सुधी राखे तेमांहे अनेक
असंख्यात बीजा त्रस जीव उपजे, तेथी तेनें पचावतां ते जीवनो विनाश थाय. ए
कारण माटे घणा जीवनो विनाश करतां पण एम कहे के, अमें थोडा जीवनो विना
श करिये ठेये, ते माटे तेमिथ्यावादी जाणवा. तेनुं वचन अमें प्रमाण नथी करता. इ
त्यादिक वचन कही अन्य दर्शनीनें प्रतिबोधि, श्री महावीर देवनें समवसरणे जइ, ती
र्थकरने वादीनें, आईकुमार, आज्ञानो आराधक थयो ॥ ५४ ॥ हवे अध्ययन परिस
माप्ति नणी कहेठे. (बुद्धस्स आणा एइमं समाहिं के०) बुद्ध एटले तत्वना जाण, एवा
श्री महावीर देव, तेनी आज्ञायें आ समाधि, धर्मप्राप्ति लहण लहीने, (अस्सि सुवि
च्चातिविहेणताई के०) ए समाधिने विषे प्रवर्त्ततो त्रिविध त्रिविध प्रकारें ठ कायनो र
हृपाल एवो साधु, (तरिउंसमुद्धंचमहानवोधं के०) नयंकर संसार समुद्र तरीनें (आ
याणवंतंसमुदाहरेज्जा के०) आदानवंत एटले सम्यक् ज्ञान, दर्शन, अने चारित्र सहि
त थको, एम आईकुमारनी पेरें यथावस्थित प्ररूपणायें करी परदर्शनीनो निराकरण
करीनें मोक्षनो मार्ग प्रगट करे, ते साधु जाणवो. त्तिबेमिनी व्याख्या, पूर्ववत् जाणवी
॥ ५५ ॥ ए अद्विज्ञानामें ठठा अध्ययननो संक्षेपार्थ बालावबोध समाप्त थयो ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—अथाईकुमारः प्राह ॥ संवत्सरेणाप्येकैकं प्राणिनं घृतं प्राणातिपातादनित्यं
तत्त्वान्निवृत्तदोषास्ते स्युः साधूनां तु सूर्यप्रकाशिते मार्गे युगमात्रदृष्ट्याऽर्यासमित्या गठतां
निदोषाहारान्वेषिणां समचित्तानां क आशंसादोषः ? क कीटिकादिघातोवेत्यर्थः । स्तोकजी
वघाते च दोषानावस्तदा गृहस्था अपि स्वारंजदेशस्थान् जीवान् घृति शेषाणां च जीवानां

ते सम्यक्ज्ञानेन तु यथावस्थितवस्तुप्ररूपणतः समस्तप्रावाडुकवादिनिराकरणेनापरेषां यथावस्थितमोक्षमार्गमाविर्भावयतीति सम्यक्चारित्र्येण तु समस्तभूतग्रामहितैषया निरुद्धा श्रवणारः सन् तपोविशेषाञ्चानेकजवोपार्जितं कर्म निर्जरयति स्वतोन्येषां चैवं प्रकारमेवं धर्ममुपाहरे ष्यागृणीयादित्यर्थः । इति परिसमाह्वयः । ब्रवीमीति नयाश्च प्राग्वदेव वाच्या वक्ष्यंते चोत्तरत्र ॥ ५५ ॥ समाप्तं चेदमार्ङ्गीयाख्यं पष्ठमध्ययनमिति ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमाध्ययन प्रारंभः ॥

उक्ता अध्ययनमां स्वसमय, परसमय, प्ररूपणार्थं करी, प्रायः समस्त सुयगडांग सूत्रनें विपे साधुना आचारनी प्ररूपणा करी, हवे आ सातमा अध्ययनमां श्रावकनो आचार कहे ठे, अथवा उक्ता अध्ययनमां परतीर्थिकना वादनुं निराकरण कहुं, अने हवे आ सातमा अध्ययनमां स्वतीर्थिक साथे वाद कहेणो, ए संबंधे आबुं जे सातमुं अध्ययन तेने कहेठे.

तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे होवा रिद्धि
प्फीत समिद्धे वसुज जाव पडिरूवे तस्सणं रायगिहस्स नयर
स्स बहिया उत्तरपुरडिमे दिसीनाए एवणं नालंदानामं बाहि
रिया होवा अपेगजवणस्सयसन्निविद्धा जाव पडिरूवा ॥ १ ॥

अर्थ—(तेणंकालेणं के०) ते कालनें विपे (तेणंसमएणं के०) ते समयनें विपे, (रायगिहेनामंनयरेहोवा के०) राजगृह नामा नगर हतुं, ते राजगृहनामा नगर कहे हुं हतुं ? तोके, (रिद्धि के०) जवनादिकें करी सहित, (प्फीत के०) स्फित निश्चल जय रहित, (समिद्धे के०) धन धान्यादिकें करी समृद्धिमान् एटले सहित, (वसुज जाव पडिरूवे के०) यावत् प्रतिरूप एटले स्वर्गनुं प्रतिरूप एनुं वर्णन उववाइ उपांगनी पेठें जाणवुं. यद्यपि ते राजगृह नगर, हमणां पण वर्त्तेठे, तथा आगमिक कालें पण हूणो, परंतु सूत्रमांहे अतीत कालेंज वखाणुं तेनुं कारण छुं ? तोके, जेनुं विशिष्ट लक्षणोपेत अतीतकालें हतुं, तेनुं वर्त्तमान कालें अने आगमिक कालें नथी. ए कारण जाणवुं. (तस्सणंरायगिहस्सनयरस्सबहिया के०) त्यां ते राजगृह नगरना बाहिरना प्रदेशें, (उत्तरपुरडिमेदिसीनाए के०) ईशानकोणनें विपे (एवणं के०) अंधीयां (नालं दानामंबाहिरियाहोवा के०) नालंदा एवे नामें बाहिरिया एटले पाडोविशेष हतो. ते

त्मानं परेषां चाहितास्ते पुरुषाः । बहुवचनमार्पत्वान्न । तादृशाः केवलिनोजवन्ति तथा ह्येक
स्य प्राणिनः संवत्सरेणापि घाते येन्ये पिशिताश्रितास्तत्संस्कारेच क्रियमाणे स्थावरजं
गमाविनाशमुपयांति ते तैः प्राणिवधोपदेष्टृभिर्न दृष्टाः । नच तैर्निरवद्योपायोमाधुकर्षा वृ
त्त्या योजवति सदृष्टोतस्तेन केवलमकेवलिनोविशिष्टविवेकरहिताश्चेति । तदेवं हस्तिताप
सान्निराकृत्य जगदंतिकं गच्छंतमार्डककुमारं महता कलकलेन लोकेनानिष्टूयमानं तं समुप
लन्य अजिनवं गृहीतः संपूर्णलक्षणसंपूर्णोहस्ती समुत्पन्नस्तथाविधविवेकोचितं यत् य
यार्डकुमारोयमपकृताशेषतीर्थिकोनिष्प्रत्यूहं सर्वज्ञपादपद्मांतिकं वंदनाय व्रजति तथाहम
पियद्यप्यपगताशेषबंधनः स्यां ततएनं महापुरुषमार्डककुमारं प्रतिबुद्धतस्करपंचशतोपेतं त
था प्रतिबोधितानेकवादिगणसमन्वितं परमया नक्त्यैतदंतिकं गत्वा वंदामीत्येवं यावद
सौ हस्ती कृत्यसंकल्पस्तावच्चटच्चटदिति त्रुटितसमस्तबंधनः सन्नार्डककुमारानिमुखं प्रदत्त
कर्णतालस्तथोर्ध्वप्रसारितदीर्घकरः प्रधावितस्तदनंतरं लोकेन कृतहाहारवगर्जकलकलेन
पूत्कृतं यथा धिक् कष्टं हतोयमार्डककुमारोमहर्षिर्महापुरुषस्तदेवं प्रलपंतोलोकास्तश्चेत
श्च प्रपलायमानाः । असावपि वनहस्ती समागत्यार्डककुमारसमीपं नक्तिसंच्रमावनताग्रजा
गोत्तमांगोनिर्वृतकर्णतालस्त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य निहितधरणीतलदंताग्रजागः स्पष्टकराग्रतश्च
रणयुगलः सुप्रणिहतमनाः प्रणिपत्य महर्षिवनानिमुखं ययाविति । तदेवमार्डककुमार
तपोनुजावाद्बंधनोन्मुखं महागजमुपलन्य सपौरजनपदः श्रेणिकराजस्तमार्डककुमारं म
हर्षिं तत्तपःप्रज्ञावं चानिनंद्यानिवन्ध च प्रोवाच जगवन्नाश्वर्यमिदं यदसौ वनहस्ती तादृ
ग्विधाहस्त्रोद्धेद्याहंखलाबंधनाद्युष्मत्तपःप्रज्ञावान्मुक्तइत्येतदतिदुष्करमित्येवमनिहिते आ
र्डकुमारः प्रत्याह । नो श्रेणिक महाराज ! नैतदुष्करं यदसौ वनहस्ती बंधनान्मुक्तोपि त्वेत
दुष्करं यत्स्नेहपाशमोचनं एतच्च प्राङ्गिर्युक्तिगाथया प्रदर्शितं । साचेयं । “ए दुष्करं वारणपा
समोयणं, गयस्स मत्तस्स वणंमि रायं॥जहा उवत्तावलिण्ण तंतुणा, सुदुष्करंमे पडिहाइ मो
यणं ॥ १ ॥ एवमार्डकुमारेण राजानं प्रतिबोध्य तीर्थकरांतिकं गत्वाऽजिनवन्ध च जगवन्तं
नक्तिनरनिर्जरआसांचक्रे जगवानपि तानि पंचापि शतानि प्रव्राज्य तन्निष्यत्वेनोपनिन्य
इति ॥ ५४ ॥ सांप्रतं समस्ताध्ययनार्थोपसंहारायाह । (बुद्धस्सेत्यादि) बुद्धोऽवगत
तत्वः सर्वज्ञोवीरवर्द्धनस्वामी तस्याज्ञया तदागमेन इमं समाधिं सद्धर्मावासिलक्षणं अ
वाप्यास्मिंश्च समाधौ सुष्ठु स्थित्वा मनोवाक्कायैश्च प्रणिहर्तेंद्रीयोन् मिथ्यादृष्टिमनुमन्यते
केवलं तदावरणजुगुप्सां त्रिविधेनापि करणेन न विधत्ते सएवंनूतआत्मनः परेषांच त्राण
शीलस्तायी वा गमनशीलोमोक्षं प्रति सएवंनूतस्तरितुमतिलङ्घ्य समुद्मिव दुस्तरं महाजवौ
धं मोक्षार्थमादीयतइत्यादानं सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्ररूपं तद्विद्यते यस्यासावादानवान्
साधुः सच सम्यग्दर्शनेन सता परतीर्थिकतपःसमृद्ध्यादिदर्शनेन मौनींशादर्शनान्न प्रच्यव

वारणक्षूपणेष्वपीति त्रिष्वधेयु पठ्यते तथापीह प्रतिषेधवाचकेन नञा साहचर्यात्प्रतिषेधार्थेव गृह्यते तत्र चालंशब्दः नामस्थापना इव्यन्तावनेदाञ्चतुर्विधो निक्षेपोचवति । तत्र नामालं यस्य चेतनस्य बालमिति नाम क्रियते । स्थापनालं तु यत्र कचिच्चित्रपुस्तकादौ पापनिषेधं कुर्वन्साधुः स्थाप्यते इव्यनिषेधस्तु नो आगमतोऽङ्गशरीरजव्यशरीरव्यतिरिक्तोऽव्यस्य चौराद्यादृतस्यैहिकपापक्षीरुणा योनिषेधः क्रियते स इव्यनिषेधः । एवं इव्येण इव्याद्व्ये वा निषेधः । नावनिषेधं तु स्वतएव नियुक्तिकारोलंशब्दस्य संज्ञविनमर्थे दर्शयन्विजणिपुगा ह । “पङ्कती नावे खलु, पठमो वीउ नवेअलंकारे ॥ ततितो उण्डितेहे, अलसदो होइ ना चवो , ॥ १ ॥ (पङ्कतीनावइत्यादि) पर्याप्तनावः सामर्थ्ये तत्रालंशब्दोवर्तते । अलं मन्त्रोमन्त्राय समर्थेइत्यर्थः । लोकोनरोपि विनालं तेताणाएवासरणाएवा । अन्यैरप्युक्तं । “इव्यास्तिकरथारूढः पर्यायोद्यतकार्मुकः ॥ युक्तिसन्नाहवान्वादी कुवादिन्योचवत्यलं” ॥ १ ॥ अयं प्रथमोलंशब्दार्थोचवति । खलुशब्दोवाक्यालंकारे द्वितीयस्त्वर्थालंकारविषये नवेत्तं नावनायां लिङ् । तद्यथालंशब्ददेवदत्तेन स्वकुलं जगञ्च नाजिस्तुनेत्यादि । तृतीयस्त्वलंशब्दार्थः प्रतिषेधे ज्ञातव्योचवति । तद्यथालं मे गृहवासेन तथालं पापेन कर्मणा । उक्तंच । “अलं कृतीर्थेहि पर्युपासितै, रलं वितर्काकुलकाहलैर्मतैः ॥ अलंच मे कामगुणैर्निषेवितै, नै यंकरायैहि परत्र चेहच” ॥ २ ॥ तदिह प्रतिषेधवाचिनालंशब्देनाधिकारइत्येतद्वर्शयितुमाह । “पडितेहणणगरस्त इतिसडेण चैव अलसदो ॥ रायगिहे नयरंमि नालंदा होइ वाहिरिया” ॥ ३ ॥ (पडितेहणेत्यादि) सत्यप्यलंशब्दस्यार्थत्रये नकारस्य सान्निव्यात्प्रतिषेधविधानादप्येवैह गृह्यते ततश्च निरुक्तविधानादयमर्थः । नालं दतातीति नालंदा वाहिरिकायाः स्त्रियोदे शकत्वेनच नालशब्दस्य स्त्रीलिंगता साच सदैहिकामुष्मिकमुखहेतुत्वेन मुखप्रदा राजगृह नगरवाहिरिका, धनकनकसमृद्धत्वेन सत्साध्वाश्रयत्वेनच सर्वकामप्रदेति । सांप्रतं प्रत्ययार्थं दर्शयितुकामआह “नालंदाए समिवे, मणोरहे नासि इंदजूइसा ॥ अअयणं उदगस्सउ, एयं नालंदइलं तु” ॥ ४ ॥ (नालंदाएइत्यादि) नालंदायाः समीपे मनोरथारख्ये उद्याने इंदू मीना गणधरेणोदकारव्यनियेयपट्टेन तुल्यस्यैवकारार्थत्वात्तस्यैव नापितमिदमध्ययनं । नालंदायां नवं नालंदीयं नालंदासमीपोद्यानकथनेन वा निवृत्तं नालंदीयं । यथाचेदमध्ययनं नालंदायां संवृत्तं तथा “पासावच्चिज्जोपुठियाइउ अज्जगोयमं उदगो ॥ सावगपुठ्ठाधम्मं सो ङं कहियंमि उवसंता, ॥ ५ ॥ अनायापान्तावविज्जेत्यादिकया सूत्रस्पर्शिकगायथाविष्करिष्यते । सांप्रतं सूत्रानुगमेऽस्वलजितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यं । तच्चेदं । (तेणंकालेणमित्यादि) अस्य चानंतरपरंपरसूत्रैः सह संबंधोवाच्यस्तत्रानंतराध्ययनपर्यंते सूत्रमिदमादानवान् धर्ममुदाहरेत् । धर्मश्च साधुश्रावकचेदं द्विधा । तत्र पूर्वोक्तेनांग द्वयेन प्रायः साधुगतोविधिरजिहितोनेनतु श्रावकगतोविधिरुच्यते । परंपरसूत्रसंबंधस्त्वयं बुध्येतेत्येतदादिसूत्रं । किं तत्र

पाडो केवोठे ? तोकें, (अणोगजवणस्सयसन्निविष्ठा के०) अनेक घरना शेंकडायें करी स हितठे. इत्यादिक (जावपडिरूवा के०) यावत् प्रतिरूप ए वर्णन जाणवुं ॥ १ ॥

॥ दीपिका—अथ सप्तमाध्ययनमारच्यते । अस्य च नालंदीयमिति नाम । तस्यायमर्थः । नालंदा राजगृहनगरे बाहिरिका तस्यां जवं नालंदीयमिति । पूर्वं सकलेन सूत्र कृतांगेन साध्वाचारः प्ररूपितः । अत्र तु श्रावकविधिरुच्यते । तस्येदं सूत्रं । तस्मिन् काले तस्मिन् समयेऽवसरे राजगृहं नाम नगरमभवत् । रुद्धिस्फीतं समृद्धं वर्णकोवाच्यः यावत्प्रतिरूपमनन्यसदृशं तस्य नगरस्य बहिरुत्तरपूर्वस्यां दिशि नालंदानाम बाहिरिका सीत्साचानेकजवनशतसन्निविष्ठाऽनेकगृहसंकीर्णेत्यर्थः ॥ १ ॥

॥ टीका—व्याख्यातं पष्ठमध्ययनमधुना सप्तममारच्यते । अस्यायमनिसंबंधः । इह प्राग्व्याख्यातेनाखिलेनापि सूत्रकृतांगेन स्वसमयपरसमयप्ररूपणादारेण प्रायः साधूनामाचारोऽनिहितोऽनेन तु श्रावकगतोविधिरुच्यते । यदिवानंतराध्ययने परवादनिराकरणं कृत्वा साध्वाचारस्य यउपदेष्टा सउदाहरणदारेण प्रदर्शितः । इहतु श्रावकधर्मस्य यउपदेष्टा सउदाहरणदारेणैव प्रदर्श्यते । यदिवोऽनंतराध्ययने परतीर्थिकैः सह वादइह तु स्वयूथैरित्यनेन संबंधेनायातस्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगदाराण्यपवर्णितव्यानि उपक्रमादीनि तत्रापि नामनिष्पन्ने निक्षेपे नालंदीयानिधानमिदमध्ययनमिदं चैवं व्युत्पाद्यते । प्रतिषेधवाचिनोनकारस्य तदर्थस्यैवालंशब्दस्य रुदाञ्ज्दाने इत्येतस्य धातोर्मौलनेन नालं ददातीति नालंदा । इदमुक्तं भवति । प्रतिषेधप्रतिषेधेन धात्वर्थस्यैव प्राकृतस्य गमनात्सदार्थिन्योयथाऽनिलषितं ददातीति नालंदा राजगृहनगरबाहिरिका तस्यां जवं नालंदीयमिदमध्ययनंअनेन चानिधानेन समस्तोप्युपोद्धातउपक्रमरूपआवेदितोभवति तत्स्वरूपंच पर्यते स्वतएव निर्युक्तिकारः पासाविक्षे इत्यादिगाथया निवेदयिष्यतीति । सांप्रतं संजविनमलंशब्दस्य निक्षेपं नादौ परित्यज्य कर्तुमाह । “एणमअलं ठवणअलं, दव्वअलं चेव होइ जावअलं॥ एसो असदमि, निस्केवो चउविहो होइ,, ॥१॥ (एणमअलमिति) तत्रामानोनाः प्रतिषेधवाचकाः । तद्यथा । अगौरघटइत्याद्याकारः प्रायोऽव्यस्यैव प्रतिषेधवाचीत्यलंदानेन सहास्यप्रयोगाजावमकारस्त्वनागतक्रियायानिषेधं विधत्ते । तद्यथा नो घटोघटैकदेशनिषेधेन तथा हास्यादयो नो कषायाः कषायमोहनीयैकदेशनूताः।नकारस्तु समस्तइव्यक्रियाप्रतिषेधा निधायी । तद्यथा न इव्यं न कर्म न गुणो जावस्तथा नाकार्पं न करोमि न करिष्यामीत्यादि । तथाऽन्यैरप्युक्तं । न याति न च तत्रासीदस्ति पश्चान्नवांशकाङ्गहाति पूर्वं नाधारमहो व्यसन संततिः । किंचान्यत् । “गतं न गम्यते तावद्गतं नैव गम्यते । गतागतविनिर्मुक्तं गम्यमानंतु गम्यत” इत्यादि । तदेवमत्र नकारः प्रतिषेधविधायकोप्युपात्तः । अलंशब्दोपि यद्यप्यलं पर्याप्ति

॥ दीपिका—(तवणं) तस्यां नालंदायां लेपोनाम गृहपतिः कुटुंबिकआसीत् सच आढ्योदीप्तस्तेजस्वी वित्तोविख्यातोविस्तीर्णविपुलजनवनशयनासनयानवाहनाकीर्णोबहुधनो बहुजातरूपरजतः आयोगाअर्थोपायाः प्रयोगः प्रयोजनानि तैः संप्रयुक्तः संयुतः इतश्चेतश्च विद्विषप्रचुररक्तपानोबहुदास्यादिपरिवृतोबहुजनस्यापरिचूतआसीत् ॥ २ ॥

॥ टीका—तस्यांचलेपोनाम गृहपतिः कुटुंबिकआसीत्सचाढ्योदीप्तस्तेजस्वी वित्तः सर्वजनविख्यातोविस्तीर्णविपुलजनवनशयनासनयानवाहनाकीर्णोबहुधनबहुजातरूपरजतः आयोगः अर्थोपाया यानपात्रोष्ट्रमंजुलिकादयस्तथा प्रयोजनमयोगः प्रायोगिकत्वं तैरायोगप्रयोगैः संप्रयुक्तः समन्वितस्तथेतश्चेतश्च विद्विषप्रचुररक्तपानोबहुदास्यादिपरिवृतोबहुजनस्यापरिचूतआसीत्तद्विद्यता.विशेषएकदंविकेनैहिकगुणाविष्करणेन इव्यसंपदनिहिता ॥३॥

सेणं लेवे नामं गाहावई समणोवासएयावि होठा अज्जिगयजी
वाजीवे जाव विहरइ निग्गंथे पावयणे निस्संकिए निक्कंखि
ए निव्वित्तिगिठ्ठे लद्धे गहिये पुत्थिये विण्णिये अज्जिगिहि
ये अठ्ठिमिंजा पेमाणुरागरेत्ते अयमाउसो निग्गंथे पावयणे
अयं अद्धे अयं परमद्धे सेसे अणद्धे ठसियफलिहे अप्पावय
इवारे वियत्तंतेउरप्पवेसे चाउदसद्धमुद्धिष्ठपुष्पमासिणीसु पडि
पुन्नं पोसहं सम्मं अणुपालेमाणे समणे निग्गंथे तद्दाविहेणं
एसणिक्केणं असणपाणं खाइमसाइमेणं पडिलान्नेमाणे बहुहिं
सीलवयगुणविरमणपच्चरकाणपोसहोववासेहिं अप्पाणं जावे
माणे एवंचणं विहरइ ॥ ३ ॥

अर्थ—हवे एनी जाव संपदा कहियें ठैयें. (सेणं के०) ते (लेवेनामंगाहावईसमणो वासएयाविहोठा के०) लेपनामा गृहपति श्रमणोपासक हतो, श्रमण एटले साधु, तेनी जे निरंतर सेवा करे, तेनें श्रमणोपासक कहियें. (अज्जिगयजीवाजीवेजावविहरइ के०) अज्जिगत एटले जाएयाठे जीव अनें अजीवना जाव जेणें एवो ठतो, यावत् विचरेठे. हवे तेजुं रूडा प्रकारें सम्यक् ज्ञानपणुं कहियें ठैयें. (निग्गंथेपावयणेनिस्सं किए के०) जिनशासन प्रवचननें विषे शंकारहित एवो, तथा (निक्कंखिए के०) अन्य दर्शननें विषे निराकांक्ष एटले आकांक्षारहित एवो, तथा (निव्वित्तिगिठ्ठे के०) विद्वान् जे ज्ञानी पुरुषो तेनी निंदा एटले जुगुप्सा तेणो करीरहीत ते कारण माटेज (लद्धे

बुध्येत यदेत दृश्यत इति । सूत्रार्थस्त्वयं । सप्तम्यर्थे तृतीया । यस्मिन्काले यस्मिंश्चावसरे राजगृहं नगरं यथोक्तविशेषणविशिष्टमासीत् तस्मिन्काले तस्मिंश्च समये इदमभिधीयते । राजगृहमेवविशिष्टं । प्रासादाः संजातायस्मिंस्तत्प्रासादितमानोगवद्वा अतएव दर्शनीयं दर्शनयोग्यं दृष्टिसुखहेतुत्वान्नाजिमुख्येन रूपं यस्य तदभिरूपं तथा प्रतिरूपमनन्यसदृशं प्रतिरूपं वा प्रतिबिम्बं वा स्वर्गनिवेशस्य तदेवंचूतं राजगृहं नाम नगरं (होडाति) आसीत् । यद्यपि तत्कालत्रयेऽपि सत्तां विनर्त्ति तथाप्यतीतारख्यानसमाश्रयणादासीदित्युक्तं । तस्य च राजगृहस्य बहिरुत्तरपूर्वस्यां दिशि नालंदानाम बाहिरिका आसीत् साचानेकजनवनशतसन्निविष्टा अनेकजनवनशतसंकीर्णेत्यर्थः ॥ १ ॥

तद्धणं नालंदाए बाहिरियाए लेवे नामं गाहावई होडा अ
ड्डे दित्ते वित्ते विडणविपुलजवणसयणासणजाणवाहणाइ
स्से बहुधणबहुजायरूवरजते आउंगपउंगसंपउत्ते विड
डियपउरजत्तपाणे बहु दासी, दास, गोमहिस, गवेलग
प्पनूए बहुजणस्स अपरिणूएयावि होडा ॥ २ ॥

अर्थ—(तद्धणं नालंदाए बाहिरियाए के०) ते नालंदा नामें बाहिरिया एटले पाडाने विपे (लेवेनामं गाहावई होडा के०) लेप एवे नामें गृहपति कुटुंबी हतो. ते केवो हतो ? तोके, (अड्डे के०) धनवंत, (दित्ते के०) दीप्त तेजस्वी, (वित्ते के०) सर्वजनमां विख्यात, (विडण के०) विस्तीर्ण, (विपुल के०) घणा एवां (जवण के०) जुवन, (सयणासण के०) शय्यासनादिक, तथा (जाणवाहणाइस्से के०) यान एटले रथ वेहेजादिक, वाहन एटले अश्वादिक, तेणें करी इस्से एटले आकीर्ण व्याप्त, (बहुधण के०) धणं धन, (बहुजायरूवरजते के०) धणं जात एटले सुवर्ण तथा रूपं, तेणे करी सहित, (आउंग के०) धननो उपाय एटले यानपात्रादिकनो संग्रह. तथा (पउंग के०) प्रयोग एटले व्यापारादिक प्रयोजन तेणे करी (संपउत्ते के०) संप्रयुक्त एटले सहित (वि के०) विशेषें करी (डडिय के०) ज्यां त्यां नाख्योळे (पउर के०) घणो एवो (जत्तपाणे के०) जातनें पाणी जेणे, एटले जेनें घरे निरंतर लोक जमेळे. विशेषें करी देवरावेळे. (बहुदासीदास के०) घणां दासी, तथा दास, (गोमहिस के०) गाय, अनें जेष, (गवेलग के०) गामर ठाली, तेणें करी (प्पनूए के०) परिवृत्त तेमाटें (बहुजणस्स अपरिणूएयावि होडा के०) घणा लोकोयें पण पराजव करी न शकाय एवो हतो. एटला वर्णनें करी एनी इव्यसंपदा कह्योळे. ॥ २ ॥

क्त्वाञ्चालयितुं शक्यते तद्गीत्या न द्वारप्रदानमित्यर्थः । प्रातिहारी राजांतःपुरेऽपि प्रवेशोय
स्य सतथा कोर्थः ? पुरेहि कोपि न प्रवेश्यः तत्राप्यसौ प्रतीतगुणत्वे प्रवेशयोग्यइत्यर्थः ।
तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिषु उपदिष्टासु महाकल्याणकसंबंधितया पुण्यतिथित्वेन प्रसि
द्धासु तथा पौर्णमासीसु च तिसृष्वपि चतुर्मासकतिथिषु एवंनूतेषु धर्मदिवसेषु सुष्ठु अतिश
येन प्रतिपूर्णे संपूर्णमाहारशरीरसत्कारब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् तथावि
धान् सज्जुणान् श्रमणान् एषणीयेन शुद्धेनाशनादिना प्रतिजानयन् (बहुहिं) बहुनिः
शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपोषधोपवासैरात्मानं जावयन् एवं पूर्वोक्तप्रकारेण । च स
मुच्चये एं वाक्यालंकारे । विहरति आस्ते ॥ ३ ॥

॥ टीका—अधुनाऽमुष्मिकगुणाविर्भावो जावसंपदनिधीयते । (सेणंजेवेइत्यादि) ए
मिति वाक्यालंकारे । सलेपाख्योगृहपतिः श्रमणान् साधूनुपास्ते प्रत्यहं सेवतइति श्रमणो
पासकस्तदनेन विशेषणेन तस्य जीवादिषदार्थाविर्भावकश्रुतज्ञानसंपदा वेदिता नवत्येत
देव दर्शयत्यनिगतजीवाजीवेत्यादिना ग्रंथेन । यावदसहायोपि देवासुरादिनिर्देवगणैरनति
क्रमणीयोऽनतिलंघनीयोधर्मादिप्रचयावनीयइति यावत् । तदियता विशेषणकलापेन त
स्य सम्यक्ज्ञानित्वमावेदितं नवति । सांप्रतं तत्तस्य विशिष्टसम्यग्दर्शनित्वमापादयितुमा
ह । (निगम्येत्यादि) निर्ग्रंथे आर्हते प्रवचने निर्गता शंका देशसर्वरूपा यस्य सः निःशंकः
तदेव सत्यं निःशंकं यज्जिनैः प्रवेदितमित्येवं कृताध्यवसायस्तथा निर्गता कांक्षान्यान्यद
र्शनग्रहणरूपा यस्यासौ निराकाङ्क्षस्तथा निर्गता विचिकित्सा चित्तविभ्रुतिर्विद्वद्गुप्ता
यस्यासौ निर्विचिकित्सोयतएवमतोलब्धउपलब्धोर्थः परमार्थरूपोयेन सः लब्धार्थो
ज्ञाततत्त्वइत्यर्थः । तथा गृहीतः स्त्रीकृतोर्थोमोक्षमार्गरूपोयेन सगृहीतार्थस्तथा विशेषतः
पृष्ठोर्थोयेन सः पृष्ठार्थोयतएवमतोविनिश्चितार्थस्ततोनिगतः पृष्ठनिर्वचनतः प्रतीतोर्थो
येन सोनिगतार्थस्तथाऽस्थिमिंजाऽस्थिमध्यं यावत्सधर्मे प्रेमानुरागेण रक्तोत्पंतसम्यक्त्व
वासितांतश्रेताइति यावत् । एतदेवाविर्भावयन्नाह । (अयमाउसोइत्यादि) केनचिद
र्मसर्वस्वं पृष्ठः सन्नेतदाचष्टे । तद्यथा नो आयुष्मन्निदं निग्रंथमौनीं प्रवचनमर्थः सद्भू
तार्थस्तथा प्ररूपणतया तथेदमेवाह । अयमेव परमार्थः कपतापठेदैरस्यैव शुद्धत्वेन नि
र्घटितत्वात् । शेषस्तु सर्वोपि लौकिकतीर्थिकपरिकल्पितोऽनर्थस्तदनेन विशेषणकदंबकेन
सम्यक्त्वगुणाविष्करणं कृतं नवति । सांप्रतं तस्यैव सम्यग्दर्शनज्ञानान्यां कृतोयोगुणस्त
दाविष्करणायाह । (उत्तियइत्यादि) उन्नतं प्रख्यातं स्फटिकवन्निर्मलं यशोयस्यासावुन्नित
स्फटिकः प्रख्यातनिर्मलयशाइत्यर्थः । तथाऽप्रावृतमस्थगितं द्वारं गृहमुखं यस्य सोप्रा
वृतद्वारः । इदमुक्तं नवति । गृहं प्रविश्य परतीर्थिकोपि यद्यत्कथयति तदसौ कथयतु

के०) प्राप्त थयाठे सिद्धांतना अर्थ जेने (गहियछे के०) ग्रहण कखाठे मोक्षमार्गरूप अर्थ जेणे, तथा (पुण्डियछे के०) विशेष करी पुठयुंठे मोक्षस्वरूप जेणे, तथा (विणिष्ठियछे के०) निश्चय कखाठे सिद्धांतनो अर्थ जेणे, तथा (अजिगहियछे के०) प्रतीत थयोठे अर्थ जेने, तथा (अस्मिंजापेमाणुरागरत्ते के०) प्रेमें करीनें रंगित ठे अस्मिंजा जेनां, एटले अत्यंतठे हृदयनें विषे प्रेम जेनें, तथा (अयमाउसो के०) कोइ एकें स्वधर्म पुठे थके, तेनें ए प्रकारें उत्तर थापे के, हे आयुष्मन् ! (निग्गंथेपावयणे के०) आ जिनप्रवचन निस्संशयठे, तथा सत्यठे. वली (अयमछेअयं परमछे के०) आ जैन शासनरूप अर्थ ए परमार्थरूप ठे, तथा (सेसेअणछे के०) अन्य लौकिक सर्व दर्शन ते पुरुषोनां कल्पना करेलांठे. वली तेना गुणो कहेठे. (उसियफलिहे के०) स्फटिक सरखुं उज्ज्वलठे यश जेनुं, एटले प्रख्यातठे यश जेनुं, ए वो, तथा (अप्पावयडुवारे के०) अप्रावृत एटले निरंतर उघाडुं रहेठे द्वार जेनुं, अ नें (वियत्तंतेउरप्यवेसे के०) कोइ एक परतीर्थिक पोताना घरमां आवीने जो स्वधर्म कहे ! तो तेनो प्रतिबंध अनुचरो पण करी न शकें, तथा (चाउदसछमुदिठपुसुमासिणीसु के०) चउदश, आवम, पुन्यम एटले चोमासानी त्रण पुन्यम वगेरे पुण्यतिथीयोनें विषे, (पडिपुन्नपोसहंसम्मअणुपालेमाणे के०) परिपूर्ण रूडा प्रकारें पोषधनें पालतो ए वो, (समणेनिग्गंथेतहाविहेणंसणिक्खेणंअसणपाणंखाइमसाइमेणंपडिलानेमाणे के०) ते प्रकारना धर्मेनें पालता एवा जे श्रमण ब्राह्मण, तेनें शुद्ध आहार जळें करी संतोष पमाड तो एवो, तथा (बहुहिंसीलवयगुणविरमणपच्चखाणपोसहोववासेहिं के०) शील, व्रत, गुण, विरमण, पच्चखाण, पोषहादिक उपवास, तेणें करीने (अप्पाणंजावेमाणे के०) पोताना आत्मानें जावना करतो एवो ठतो (एवंचणंविहरइ के०) ए प्रकारें धर्म आचरण करतो थको विचरेठे. ॥ ३ ॥

॥ दीपिका—सज्जेपोनाम गृहपतिः श्रमणोपासकोजिगतजीवाजीवइत्यादि । (निग्गंथेति) आर्हते प्रवचने निःशंकितोनिःकाङ्क्षितोऽन्यतमोनिराकाङ्क्षः विचिकित्साचित्तविभुतिर्विद्वज्जुगुप्सा वा तद्गृहीतोनिर्विचिकित्सः लब्धार्थोज्ञाततत्त्वः गृहीतार्थः स्वीकृतमोक्षमार्गः पृष्ठार्थत्वादविनिश्चितार्थः अजिगतः प्रतीतोर्थोयेन सतथा अस्मिंजास्थिमध्यं यावद्धर्मे प्रेमानुरागेण रक्तोऽत्यंतं सम्यक्त्ववासितचित्तइत्यर्थः । केनचिद्धर्मं पृष्ठः प्राह । अयमायुष्मन् ! जैनधर्मोर्थः सत्यः परमार्थरूपशेषः सर्वोप्यनर्थः । (उसियफलिहति) उद्धृतं प्रख्यातं स्फटिकवन्निर्मलं यशोयस्य अप्रावृतं अस्थगितं द्वारं गृहस्य येन सोऽप्रावृतद्वारः परतीर्थिकोपि गृहं प्रविश्य धर्मं यदि वदेत् तदनु न तस्य परिजनोपि सम्य

व्यानाम गृहोपयुक्तशेषद्वयेण कृता उदकशालासीदनेकस्तंजशतसन्निविष्टा प्रासादीया यावत्प्रतिरूपा तस्याश्रोत्तरपूर्वदिग्भागे हस्तियामारव्योवनखंमआसीत्कृष्णस्यादिवर्णकोवन खंमस्य वाच्यः ॥ ४ ॥

॥ टीका—तस्य चैवञ्जूतस्य लेपोपासकस्य गृहपतेः संबंधिनी नालंदायाः पूर्वोत्तरस्य दिशि शेषद्व्यानिधाना गृहोपयुक्तशेषद्वयेण कृता शेषद्वये तदेवानिधानमस्याउदकश लायाः सैवञ्जूतासीदनेकस्तंजशतसन्निविष्टा प्रासादीया दर्शनीयानिरूपाप्रतिरूपेति तस्य श्रोत्तरपूर्वदिग्विभागे हस्तियामारव्योवनखंमआसीत्कृष्णावनासइत्यादिवर्णकः ॥ ४ ॥

तस्मिन्चणं गिहपदेसंमि नगवं गोयमे विहरइ नगवंचणं अ हे आरामंसि अहेणं उदए पेढालपुत्ते नगवं पासावविळे नि यंठे मेयळे गोत्तेणं जेणेव नगवं गोयमे तेणेव उवागळ इ उवागळइत्ता नगवं गोयमं एवं वयासी आनुसंतो गोयमा अठि खलु से केइ पदे से पुठियवे तंचमे आउसो अहासुयं अहादरिसियंमे वियागरेहि सवायं नगवं गोयमे उदय पे ढालपुत्तं एवं वयासी अविवाइ आउसो सोच्चा निसम्म जा णिस्सामो सवायं उदए पेढालपुत्ते नगवं गोयमं एवं वयासी ॥ ५ ॥

अर्थ—हवे (तस्मिन्चणंगिहपदेसंमिनगवंगोयमेविहरइ के०) ते वनखंम गृहप्रदेशने विषे नगवंत श्री गौतमस्वामी विचरेठे. (नगवंचणंअहेआरामंसि के०) नगवंत श्रीगौत मस्वामी साधुना परिवार सहित आराम हेवल रह्या. (अहेणं के०) अथ हवे ए ए वे वाक्यालंकारें. (उदएपेढालपुत्ते के०) उदकनामै निर्गथ, पेढालनो पुत्र, अने (नग वंपासावविळेंनियंठे के०) श्री पार्श्वनाथना शिष्यनो शिष्य, (मेयळेंगोत्तेणं के०) गोत्रें करी मेदार्थठे. ते उदकनिर्गथ, (जेणेवनगवंगोयमेतेणेवउवागळइ के०) ज्यां नग वंत श्रीगौतमस्वामी ठे, त्यां आच्यो. (उवागळइत्ता के०) त्यां आचीनें (नगवंगोयमं एवंयासी के०) नगवंत श्रीगौतमस्वामी प्रत्ये एवुं बोल्या के, (आनुसंतोगोयमा के०) अहो आयुष्यमन् गौतम ! मुजनें तमारा समीपें (अठिखलुसेकेइपदेसेपुठियवे के०) निथें ते कोइ एक प्रदेश एटले प्रश्न पुठवोठे. (तंचमेआउसो के०) ते प्रश्न मुजनें, अहो आयुष्यमन् ! (आहासुयं के०) यथाश्रुतं एटले जेम तमे श्रीमहावीर स्वामी पासेंथी सांजळ्युं, (अहादरिसियंमेवियागरेहि के०) जेम तमें अवधाखुं होय, तेम मु

न तस्य परिजनोप्यन्यथा जावयितुं सम्यक्त्वाद्यावयितुं शक्यतइति यावत् । तथा राज्ञां वल्ल
जांतःपुरदारेषु प्रवेष्टुं शीलं यस्य सतथा । इदमुक्तं नवति प्रतिपिद्वान्यजनप्रदेशान्यपि या
नि स्थानानि जांमागारांतःपुरादीनि तेष्वप्यसौ प्रख्यातः श्रावकाख्यगुणत्वेनास्वलित
प्रवेशस्तथा चतुर्दश्यष्टम्यादिषु तिथिपूषदिष्टासु तथा पौर्णमासीसुच तिसृष्वपि चतुर्मा
सकतिथिष्वित्यर्थः । एवंचूतेषु धर्मदिवसेषु सुष्ठुतिशयेन प्रतिपूर्णीयः पौषधोव्रतानिग्र
हविशेषस्तं प्रतिपूर्णमाहारशरीरसंस्कारब्रह्मचर्याव्यापाररूपं पौषधमनुपालयन् संपूर्णं
श्रावकधर्ममनुचरति तदनेन विशेषणकलापेन विशिष्टं देशचारित्रमावेदितं नवति । सां
प्रतं तस्यैवोत्तरगुणाख्यापनेन दानधर्ममधिकृत्याह । (समणेणंनिग्गंथइत्यादि) सुगमं (या
वत्पडिलानेमाणेति) सांप्रतं तस्यैव शीलतपोजावनात्मकं धर्ममावेदयन्नाह (बहूहिमि
त्यादि) बहुनिः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यानपौषधोपवासैस्तथा यथा परिगृहीतैश्च त
पःकर्मनिरात्मानं जावयन्नेवं चानंतरोक्तयारीत्या विहरति धर्ममाचरंस्तिष्ठति । च समुच्च
ये । एमिति वाक्यालंकारे ॥ ३ ॥

तस्सणं लेवस्स गाहावइस्स नालंदाए बाहिरियाए उत्तर
पुरब्बिमे दिसिन्नाए एत्थणं सेसदविया नामं उदगसाला हो
त्ता अप्पेगखंनसयसन्निविष्ठा पासादीया जावपडिरूवा तिस्रे
णं सेसदवियाए उदगसालाए उत्तरपुरब्बिमे दिसिन्नाए ए
त्थणं हत्थिजामे नामं वणसंमे होत्ता किस्से वस्सुत्त वणसंमस्स ॥ ४ ॥

अर्थ—(तस्सणं के०) ते लेप नामा गृहपतिनें नालिंदा नामा पाडा थकी, उत्तर अ
नें पूर्वदिशानें वञ्चें, एटले ईशान कोणे (एत्थणंसेसदवियानामंउदगसालाहोत्ता के०) जि
हां तिहां घर करावतां जे कांइ पाट पीतिकादिक उपकरण उगल्यां होय, वधेलां होय एवं
उपकरणें करीने निपजावेली एटले करावेली एवी सेसदविया नामें उदकशाला हती वली
ते उदकशाला केवी हती? तोके, (अप्पेगखंनसयसन्निविष्ठा के०) अनेक स्तंजना शेंकडा
तेना उपर रहेली, तथा तेणें करी सहित, (पासादीयाजावपडिरूवा के०) प्रासादवंत,
दर्शनीय यावत् प्रतिरूप, (तिस्रेणंसेसदवियाएउदगसालाएउत्तरपुरब्बिमेदिसिन्नाए के०)
ते सेसदविया नामा उदकशाला थकी ईशान कोणनी दिशायें (एत्थणंहत्थिजामेनामंवण
संमेहोत्ता के०) हस्तियाम नामें वनखंम हतो, (किस्सेवस्सुत्तवणसंमस्स के०) ते वन
खंम, काले वर्णें हतो, एत्तुं विशेष वर्णन जेम, श्री उववाई उपांगमां कह्युंते तेम जाणवुं.

॥ दीपिका—तस्य लेपस्य गृहपतेः संबंधिनी नालंदायाः पूर्वोत्तरस्यां दिशि शेषः

देहः संवृत्तइति । सांप्रतं सूत्रमनुश्रियते सउदकोगौतस्वामिसमीपं समागत्य जगवंतमिदं
 सवादीत्तद्यथा आयुष्मन्गौतम ! अस्ति मम विद्यते कश्चित्प्रदेशः प्रष्टव्यस्तत्र संदेहात्तंच
 प्रदेशं यथाश्रुतं जगवता यथाच जगवता संदर्शितं तथैव मम व्यावृणीहि प्रतिपादय । ए
 वं पृष्ठः सचार्यं जगवान् यदिवा सह वादेन सवादं पृष्ठः सवादं वा शोचनचारतीं वा प्रश्नं
 पृष्ठस्तमुदकं पेठालपुत्रमेवमवादीत्तद्यथाऽपिचायुष्मन्नुदक ! श्रुत्वा जगदीयं प्रश्नं निशम्य चा
 वधार्यच गुणदोषविचारणतः सम्यगहं ज्ञास्ये तदुच्यतां विश्रब्धं जगता स्वान्निप्रायं स वा
 चं चोदकः पेठालपुत्रो जगवंतं गौतममेवमवादीत् ॥ ५ ॥

आउसो गोयमा अठि खलु कुमारपुत्तिया नाम समणा निग्गं
 था तुम्हाणं पवयणं पवयमाणा गाहावइं समणोवासगं उवसंपन्नं
 एवं पच्चस्कावेति एस्सुठ अज्जिउएणं गाहावइचोरग्गहणविमो
 स्कणयाए तसेहिं पाणेहिं णिहाय दंमं एवंएहं पच्चस्कंताणं डुप्प
 च्चस्कायं जवइ एवंएहं पच्चस्कावेमाणाणं डुपच्चस्कावियवं जवइ एवं
 ते परं पच्चस्कावेमाणा अतियरंति सयं पत्तिणं कस्सणं तं हेउं सां
 सारिया खलु पाणा थावरावि पाणा तसत्ताए पच्चायंति तसावि
 पाणा थावरत्ताए पच्चायंति थावरकायाउ विप्पमुच्चमाणा तसका
 यंसि उववज्जंति तसकायाउ विप्पमुच्चमाणा थावरकायंसि उववज्जं
 ति तेसिंचणं थावरकायंसि उववस्साणं ठाणमेयं घत्तं ॥ ६ ॥

अर्थ—(आउसोगोयमा के०) अहो आयुष्मन् गौतम ! (अठिखलुकुमारपुत्तियाना
 मंसमणानिग्गंथा के०) निश्चै कुमारपुत्र एवे नामें, श्रमण निर्ग्रंथे. (तुम्हाणंपवयणंपव
 यमाणा के०) ते तमारुं प्रवचन बोलतां प्ररूपतां, (गाहावइंसमणोवासगंउवसंपन्नंए
 वंपच्चस्कावेति के०) गृहपति श्रमणोपासकनियमोद्युक्तनें आवी रीतें पच्चस्काण करावेढे
 ते कहेढे के, जेमां त्रसप्राणीयोनो दंम, एटले विनाश, तेनो त्याग करे, ए रीतें प्राणाति
 पातनी विरति करावेढे. (एस्सुठअज्जिउएणं के०) तथा राजादिकनें अनियोगें जे प्रा
 णीउनो उपघात थाय, ते टालीनें अन्यनी विरति करावेढे. तो ए रीतें स्थूलप्राणातिपात
 नी विरति कहेतां थकां, अन्य जीवनें उपघातनी अनुमतिनो दोष लागेढे ? ए रीतें शं
 का जाणीने कहेढे. (गाहावइचोरग्गहणविमोस्कणयाए के०) गृहपति ग्रहण मोह
 ने अर्थें, एटले मूकाववानें अर्थें, एनो विशेष अर्थ आगल कहेजे. एतावता श्री
 वीरना शासननें विषे श्रावकनें अधिकारें (तसेहिंपाणेहिंणिहायदंमं के०) त्रसप्राणी

जनें कहो. (सवायंजगवंगोयमेउदयपेढालपुत्तएवंवयासी के०) हवे जगवंत श्री गौतमस्वामी वादसहित उदकपेढालपुत्र प्रत्ये एवुं बोल्या के, (अविद्याइआउसोसोच्चानिसम्मजाणिस्सामो के०) अपि संजावनाये अहो आयुष्मन् उदक ? तमारो प्रश्न सां जलीनें गुणदोषनी विचारणायें हैयामां सम्यक् रीते धारण करीनें हुं जाणीश, तेवी रीतनो प्रश्न यथायोग्य पूठो. (सवायंउदएपेढालपुत्तेजगवंगोयमंएवंवयासी के०) ते वारे ते उदकपेढालपुत्र, वादसहित आ प्रकारें जगवंत श्रीगौतमस्वामी प्रत्ये बोल्या. ॥५॥

॥ दीपिका—तस्मिन् वनखंमगृहप्रदेशे जगवान् गौतमोविहरति तस्मिन्नारामे स्थितः । अथ उदकाख्योनिर्ग्रथः पेढालपुत्रः पार्श्वापत्यस्य पार्श्वशिष्यस्यापत्यं शिष्यः सच मेदार्थो गोत्रेण (जेणेवत्ति) यस्यां दिशि गौतमस्तत्रागत्येदं प्राह । आयुष्मन् नो गौतम ! अस्ति मम कश्चित्प्रदेशः प्रष्टव्यः तं प्रदेशं मम यथाश्रुतं त्वया यथा दर्शितं श्रीवीरेण तथा व्यागृणीहि कथय सचायं जगवान् यदिवा सह वादेन सवादं पृष्टस्तमुदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । अपिचायुष्मन्नुदक ! श्रुत्वा त्वदीयं प्रश्नं निशम्य चावधार्य गुणदोषविचारेण सम्यक् ज्ञास्येदं तदुच्यतां विश्रब्धं त्वया स्वानिप्रायः सचायं सप्त द्वाचंवा उदकः पेढालपुत्रो गौतममेवमवादीत् ॥ ५ ॥

॥ टीका—तस्मिंश्च वनखंमप्रदेशे जगवान् गौतमस्वामी श्रीवर्धमानस्वामिगणधरोविहरति । अथानंतरं जगवान् गौतमस्वामी तस्मिन्नारामे सह साधुनिर्व्यवस्थितोऽथानंतरं एमिति वाक्यालंकारे उदकाख्योनिर्ग्रथः पेढालपुत्रः पार्श्वापत्यस्य पार्श्वस्वामिशिष्यस्यापत्यं शिष्यः पार्श्वापत्यीयः सच मेदार्थो गोत्रेण । येनैवेति सप्तम्यर्थे तृतीया । यस्यां दिशि यस्मिन्वा प्रदेशे जगवान् श्रीगौतमस्वामी तस्यां दिशि तस्मिन्वा प्रदेशे समागत्येदं वक्ष्यमाणं प्रोवाचेति । अत्र निर्युक्तिकारोऽध्ययनोद्धानं तात्पर्यं च गायया दर्शयितुमाह । “ पासावगिज्जो पुत्तियाइउ अज्जगोयमं उदगो ॥ सावगपुत्ता धम्मं सोउ कहियंमि उवसंता ” ॥ १ ॥ (पासावविच्चेत्यादि) पार्श्वनाथशिष्यउदकानिधानआर्यगौतमं पृष्ठवान् किं तद्भावकगतं श्रावकविषयं प्रश्नं तद्यथा नो इड्जुते साधो ! श्रावकाणुव्रतदाने सति स्थूलप्राणातिपातादिविषये तदन्येषां सूक्ष्मबादराणां प्राणिनामुपघाते सत्यारंजजनिते तदनुमतिप्रत्ययजनितः कर्मबंधः कस्मान्न नवति ? तथा स्थूलप्राणातिपातादिविषये व्रतिनस्तमेव पर्यायांतरगतं व्यापादयतो नागरिकवधनिवृत्तस्य तमेवं बहिस्थं व्यापादयतश्च तद्व्रतजंगजनितः कर्मबंधः कस्मान्न नवतीत्येतत्प्रश्नस्योत्तरं गृहपतिचौरग्रहणविमोक्षोपमया दत्तवान् तच्च श्रावकप्रश्नस्यौपम्यं गौतमस्वामिना कथितं श्रुत्वोदकाख्योनिर्ग्रथउपशांतोपगतसं

तथा एवं प्रत्याख्यापयतां प्रत्याख्यानं कारयतां साधूनां दुष्टं प्रत्याख्यानदानं नवति एवं प्रत्याख्यानं कुर्वंतः कारयंतश्च स्वां प्रतिज्ञामतिचरंत्यतिलंघयंति (कस्सणंतहेउं) कस्मा देतोरित्यर्थः । प्रतिज्ञाचंगकारणमाह । (संसारियाइत्यादि) सांसारिकाः खलु प्राणिनः स्या वराअपि प्राणिनस्त्रसतया प्रत्यायांति त्रसाश्च स्थावरत्वेनेति । एवंसति प्रतिज्ञालोपः स्यात् यथा नागरिकोन हंतव्यइति प्रतिज्ञा येन कृता सयदि उद्यानस्थं नागरिकं हन्यात्तदा तस्य किं प्रतिज्ञालोपोन स्यात् ? एवमत्रापि येन त्रसवधनिवृत्तिः कृता स यदि तमेव त्रसं स्या वरकायस्थितं हंति तदा तस्य किं न नवेत्प्रतिज्ञालोपः ? नवत्येवेत्यर्थः । त्रसकायान्मुच्यमानाः स्थावरकाये उत्पद्यंते स्थावरकायान्मुच्यमानाश्च त्रसकाये नच किंचिद्विगमस्ति येन ज्ञायतेऽयं त्रसोऽनूत्पूर्वं स्थावरोवेति (तेसिंचणं) तेषां त्रसानां स्थावरकाये उत्पन्नानां आहस्यारंभवतः स्थानमिदं स्थावराख्यं घात्यं स्यात् ॥ ६ ॥

॥ टीका—तद्यथा जो गौतम ! अस्तीत्ययं विनक्तिप्रतिरूपकोनिपातइति वद्वर्थवृत्तिर्गृहीतस्तत्तथायमर्थः । संति विद्यंते कुमारपुत्रानाम निर्गयायुष्मदीयं प्रवचनं वदंतस्तद्यथा गृहपतिं श्रमणोपासकमुपसंपन्नं नियमायोत्थितमेव प्रत्याख्यापयंति प्रत्याख्यानं कारयंति । तद्यथा स्थूलेषु प्राणिषु दंभयतीतिदंभः प्राण्युपमर्दस्तं निहाय परित्यज्य प्राणातिपातनिवृत्तिं कुर्वंति । तामेवापवदति । नान्यत्रेति । स्वमनीषिकायाअन्यत्र राजाद्यनियोगेन यः प्राण्युपपथातो न तत्र निवृत्तिरिति । तत्र किल स्थूलप्राणिविशेषणात्तदन्येषामनुमतिप्रत्ययदोषः स्यादित्याशंकावानाह । (गाहावइत्यादि) अस्य चार्थमुत्तरत्राविर्जावाविष्यामः । येनानिप्रायेणोदकश्चोदितवांस्तमाविष्कुर्वन्नाह (एवंएहमित्यादि) एहमिति वाक्यालंकारे अवधारणेवा । एवमेव त्रसप्राणिविशेषत्वेनापरसूत्रसंनूतविशेषणरहितत्वेन प्रत्याख्यानं गृह्यतां श्रावकाणां दुष्प्रत्याख्यानं नवति प्रत्याख्यानचंगसद्भावात्तथैवमेव प्रत्याख्यापयतामपि साधूनां दुष्टं प्रत्याख्यानदानं नवति । किमित्यत आह । एवं ते श्रावकाः प्रत्याख्यानं गृह्णंतः साधवश्च परं प्रत्याख्यापयंतः स्वां प्रतिज्ञामतिचरंत्यतिलंघयंति (कस्सणंतहेउंति) प्राकृतशैल्या कस्मादेतोरित्यर्थः । तत्र प्रतिज्ञाचंगकारणमाह । (सांसारियाइत्यादि) संसारोविद्यते येषां ते सांसारिकाः । खलुरलंकारे । प्राणिनोजंतवः स्थावराः प्राणिनः पृथिव्यप्ते जोवायुवनस्पतयः संतोपि तथाविधकर्मादियात्रसतया त्रसत्वेन विंदियादिनावे प्रत्यायांल्युत्पद्यंते तथा त्रसाअपि स्थावरतयेत्येवं च परस्परगमने व्यवस्थितेत्यवश्यं जावी प्रतिज्ञाविलोपः । तथाहि । नागरिकोमया न हंतव्यइत्येवंनूता येन प्रतिज्ञा गृहीता सयदा बहिरारामादौ व्यवस्थितं नागरिकं व्यापादयेत्किमेतावता तस्य न नवेत्प्रतिज्ञाविलोपः ? एवमत्रापि येन त्रसवधनिवृत्तिः कृता सयदातमेव त्रसं प्राणिनं स्थावरकायस्थितं व्या

ना दंमनो निषेध कह्यो तेने उदक पोताना अजिप्रार्थें करी दूषवेढे. (एवंएहंपच्च स्कंताणंडुपच्चस्कायंजवइ के०) अहो गौतम ! ए एवे वाक्यालंकारे ए रीतें त्रसप्राणीना दंमनो निषेध करीतें पच्चस्काण करतां डुष्ट प्रत्याख्यान आय (एवंएहंपच्चस्कावेमाणानंडुपच्चस्कावियवंजवइ के०) एम पच्चस्काण करावनारनें पण, डुष्ट प्रत्याख्यान कराव्युं, एम आय. ते कहेढे. (एवंतेपरंपच्चस्कावेमाणा के०) ए रीतें ते पच्चस्काण करनार श्रावक, अनें पच्चस्काण करावनार साधु वेहु, (सयंपत्तिणं के०) पोतानी प्रतिज्ञानें (अतियरंति के०) उल्लंघन करेढे, एतावता व्रतजंग करेढे. (कस्सणंतहेउं के०) ते केवा हेतु अकी प्रतिज्ञा जंग आय? ते प्रतिज्ञा जंगनुं कारण कहेढे (सांसारियाखलुपाणा के०) निश्चें संसारी जीव, (आवराविपाणा के०) जे पृथ्वी, अणू, तेउ, वायु, अनें वनस्पति रूप स्थावर जीव ते पण (तसत्ताएपच्चायंति के०) तेवा कर्मना उदयअकी त्रस पणे उपजे, (तसाविपाणाथावरत्ताएपच्चायंति के०) तथा त्रस जे बेइंझि यादिक जीवोढे ते पण स्थावर पणे उपजे, (थावरकायाउविप्पमुच्चमाणातसकायंसिउववज्झंति के०) स्थावरनी कायअकी मूकाणा त्रसंकायनें विषे उपजे. (तसकायाउविप्पमुच्चमाणाथावरकायंसिउववज्झंति के०) त्रसकाय अकी मूकाणा अका स्थावरकायने विषे उपजे ए कारणमाटे (तेसिंचणंथावरकायंसिउववस्सुणं के०) त्रसजीव स्थावरकाय मांहे जे वारे उपना, तेवारें (ठाणमेयंघत्तं के०) ते स्थानक त्रसकायनुं हणाणुं ए कारण माटे प्रतिज्ञाजंग आय. जेम कोइ एके एवी प्रतिज्ञा करी जे महारे नागरीक पुरुष हणवो नहीं. अने पढी तेज नागरीक पुरुष कोइ आरामादिकने विषे बेठो होय, त्यां तेने हणे तो तेथी छुं तेनी प्रतिज्ञाजंग न आय? अपितु आयज. तेम अंहीं पण त्रसजीवना घातनी निवृत्ति करी, अनें स्थावर जीवना घातनी निवृत्ति नथी करी तो, जे वारें त्रसजीव स्थावर मांहे थावी उपजे तेवारे तेणे ते त्रसजीवज विणाश्या, एम करतां प्रतिज्ञानो जंग अयो ॥ ६ ॥

॥ दीपिका—जो गौतम ! अहि संति कुमारपुत्रानाम निर्यथा युष्मदीयं प्रवचनं प्रवदंतः। तथाहि गृहपतिं श्रमणोपासकं उपसंपन्नं नियमग्रहणोद्यतं प्रत्याख्यापयंति प्रत्याख्यानं कारयंति तद्यथा। त्रसेषु दंमं हिंसां निहाय त्यक्त्वा प्राणातिपातनिवृत्तिं कुर्वन्ति (एस्सुत्ते ति) नान्यत्र स्वमतेरन्यत्र राजाद्यनियोगेन यः प्राणिघातोन तत्र निवृत्तिरिति तत्र स्थूल प्राणिविशेषणात्तदन्येषां जीवानां हिंसातु मतिदोषः स्यादित्याशंकावान् प्राह । (गाहा वइचोरत्ति) अस्थार्थोऽग्रे जावयिष्यते (एवंएहति) उदकएवाह । एहमिति वाक्यालंकारे। एवं प्रत्याख्यानं कुर्वतां श्राद्धानां दुःखप्रत्याख्यातं जवति अत्रत्याख्यानजंगसज्जावा

प नथी, तेम त्रसजूत सत्व, हणवा नही एवी प्रतिज्ञाना करनारनें स्यावरनें हणवा थकी, पञ्चस्काणनो जंग न थाय. (एवमेवसङ्नासाएपरक्रमे के०) तो जूथो ? के ; एनें एबुं जापानुं पराक्रम (विह्वलमाणे के०) विद्यमान ठते त्रसनें स्थानके त्रसजूत ए वी जाषाने बोलतां (जेते के०) जे कोइ साधु (कोहावालोहावापरंपञ्चस्कावेति के०) क्रोध थकी, अथवा लोभ थकी, परनें एटले बीजाने जूत शब्द टाली त्रस जीवनो प च्चस्काण करावे, तो तेनें मृषावाद लागे, ने एवा पञ्चस्काणना लेनारनें अथवा निश्चिं व्रतजंग थाय (अयंपिणोउवएसेकिंणोएआउएजवइ के०) ए रीते जोतां, ए उपदेश नलो नथी, ए न्याय मार्ग नथी, हुं एम जाणुहुं. माटे (अवियाइआउसोगोयमा के०) अपिसंजावनाये अहो आयुष्यमन् गौतम ! (तुप्रंपिएवरोयइ के०) तमनें पण हुं कहुं हुं ए वात रूचे एवीठे. ए वात वखाणवा योग्यठे ॥ ७ ॥

॥ दीपिका—एवं नागरिकदृष्टान्तेन त्रसमेव घ्नतः प्रतिज्ञालोपः स्यात् । उदकः पुनः स्वानिप्रायमाह । एवं प्रत्याख्यानं कुर्वतां सुप्रत्याख्यातं नवति एवं प्रत्याख्यापयतांच त देव । एवं प्रत्याख्यानं कुर्वतां कारयतांच न स्वप्रतिज्ञालोपः । यथा (एण्णुहेत्यादि) एवं गृहस्थः प्रत्याख्याति त्रसजूतेषु वर्तमानकाले त्रसत्वेनोत्पन्नेषु प्राणिषु दमं वधं निहाय त्यक्त्वा प्रत्याख्यानं करोति । तदिह जूतत्वविशेषणात् स्यावरपर्यायप्राप्तस्य वधेपि न प्रतिज्ञालोपः नान्यत्रानियोगेन राजाद्यनियोगादन्यत्र प्रत्याख्यानं गृहपतिचौरविमोक्षण तयेति सम्यगुक्तं । तस्माज्जूतत्वाविशेषणांगीकारे यथा क्षीरविकृतिप्रत्याख्यायिनोदधिर्न क्षणेपि न प्रतिज्ञाजंगः तथा त्रसजूतान हंतव्याइति प्रतिज्ञावतः स्यावरहिंसायामपि न प्रत्याख्यानातिचारः । एवं विद्यमाने सति जाषायाः प्रत्याख्यानवाचः पराक्रमे जूताविशेषणादोषपरिहारसामर्थ्ये । एवं दोषपरिहारोपाये सति केचन क्रोधाद्वा लोभाद्वा श्रावकं निर्विशेषणमेव प्रत्याख्यापयन्ति तेषां मृषावादः स्यात् गृह्यतांच व्रतलोपः । तदेवमयमपि नोस्मदीयोऽङ्गीकारः किं नवतां नो नैयायिकोन्यायोपपन्नो नवति अपिवायुष्मन्गौतम ! एषपक्षस्तुन्यमपि रोचते ॥ ७ ॥

॥ टीका—तदेवं व्यवस्थिते नागरिकदृष्टान्तेन त्रसमेव स्यावरत्वेनायातं व्यापादयंतोऽवश्यंजावी प्रतिज्ञाविलोपोयतस्ततएवं महुक्तया वक्ष्यमाणनीत्या प्रत्याख्यानं कुर्वता सुप्रत्याख्यातं नवत्येवंच ते प्रत्याख्यापयंतोनातिचरन्ति स्वीयां प्रतिज्ञामित्येतददर्शयितुमाह । (एण्णुहेत्यादि) तत्र गृहपतिः प्रत्याख्यानमेवं गृह्णाति तद्यथा त्रसजूतेषु वर्तमानकाले त्रसत्वेनोत्पन्नेषु प्राणिषु दमयतीतिदमः प्राण्युपमर्दस्तं विहाय परित्यज्य प्रत्याख्यानं

पादयेत्किं तस्य न नवेत्प्रतिज्ञाविलोपः? नवेदेवेत्यर्थः । एवमपि त्रसस्थावरकाये समुत्पन्नानां त्रसानां यदि तथानूतं किंचिदसाधारणंलिङ्गं स्यात्ततस्ते त्रसाः स्थावरत्वेनाप्युत्पन्नाः शक्यन्ते परिहर्तुं नच तदस्तीत्येतददर्शयितुमाह । (स्थावरकायाउड्यादि) स्थावरकायात्सकाशाद्विविधमनेकैः प्रकारैः प्रकर्षेण मुच्यमानाः स्थावरकायायुषा तद्योग्यैश्चापरैः कर्मभिः सर्वात्मना त्रसकाये समुत्पद्यन्ते तथा त्रसकायादपि सर्वात्मना विमुच्यमानास्तत्कर्मभिः स्थावरकाये समुत्पद्यन्ते तत्र चोत्पन्नानां तथानूतत्रसलिङ्गानावात्प्रतिज्ञालोप इत्येतत्सूत्रेणैव दर्शयितुमाह । (तेसिंचणमित्यादि) तेषां त्रसानां स्थावरकाये समुत्पन्नानां गृहीतत्रसप्राणातिपातविरतेः श्रावकस्याप्यारंभप्रवृत्तत्वेनैतत्स्थावराख्यं धातृ स्थानं नवति तस्मादनिवृत्तत्वात्तस्येति ॥ ६ ॥

एवंएह पञ्चस्कंताणं सुपञ्चस्कायं नवइ एवंएह पञ्चस्कावेमाणा
णं सुपञ्चस्कावियं नवइ एवं ते परं पञ्चस्कावेमाणा णातियरं
ति सयं पइस्सं एस्सुअग्निउग्गेणं गाहावइचोरग्गहणवि
मोस्काणया तसजूएहिं पाणेहिं णिहाय दंमं एवमेव सइ जा
साए परक्कमे विज्जमाणे जे ते कोहावा लोहावा परं पञ्चस्कावेति
अयंपि णो उवएसे णो एएआनुए नवइ अवियाइ आउसो
गोयमा तुप्पं पि एवं रोयइ ॥ ७ ॥

अर्थ-हवे उदक पोताना अग्निप्राये जेम प्रतिज्ञा जंग न होय, तेम कहेठे. (एवं एहंपञ्चस्कंताणं के०) के जेम हुं कहुंहुं तेम पञ्चस्काण करतां (सुपञ्चस्कायंनवइ के०) रूहुं पञ्चस्काण थाय (एवंएहंपञ्चस्कावेमाणाणं के०) एम पञ्चस्काण करावतां थकां (सुपञ्चस्कावियंनवइ के०) रूहुं पञ्चस्काण कराव्युं एम थाय (एवंतेपरंपञ्चस्कावेमाणाके०) ए रीते ते श्रावक पञ्चस्काण करता थकां अने साधुए पञ्चस्काण करावतां थकां (णा तियरंतिसयंपइस्सं के०) पोतानी प्रतिज्ञानुं उद्धंघन न करे केवी रीते उद्धंघन न करे? ते कहेठे. (एस्सुअग्निउग्गेणंगाहावइचोरग्गहणविमोस्काणया के०) जे गृह पति एवी रीते पञ्चस्काण करे के राजादिकना अजियोग थकी अन्य चोरग्रहण चोरीकरी ग्रहो ते मोहणने न्याये ए पण युक्त परंतु, (तसजूएहिंपाणेहिंणिहायदंमं के०) त्रस नूत प्राणीनो विनाश नहीं करुं, एटले एनो अर्थ? तो के, नूत शब्दनुं विज्ञे पण अधिक कहिये तो पञ्चस्काण न जांगे ज्यां सुधी ते त्रसजीव त्रसनें रूपेठे, त्यां सुधी न हणवो, जेम कोइ एकनें दुधनी विगयनो पञ्चस्काणठे तेनें दधिनें जमवे करी दो

नुताप उपजे, ते कारणे निश्चै ते अनुतापित जापा बोलेवे. (अप्राश्कंतिख
लुतेसमणोसमणोवासएवा के०) निश्चै ते श्रमण ब्राह्मण, साधुनै, तथा श्रमणोपा
कनै, अन्याख्यान आपे, एटले जूतो कलंक आपे, (जेहिंविअन्नेहिं के०) तथा जे बी
जा पण, (जीवेहिंपाणेहिंनूएहिंसत्तेहिंसंजमयंति के०) जीव, प्राण, नूत, अनें सत्तनें
विपे जे संयम पाळे, (ताणवि के०) ते पण (तेअप्राश्कंति के०) तेने अन्याख्यान जा
णवुं (कस्सणंतंहेउं के०) तेनो हेतु शुं? ते कहेवे. (सांसारियाखजुपाणा के०)
जे कारण माटे निश्चै संसारी जीव जेवे ते परस्पर जाति माहो मांहे संक्रमे,
त्रस जीव विणशीने स्थावर पणे उपजे, अनें स्थावर प्राणी विणशीनें, त्रसपणे उपजे,
तथा त्रसकाय सर्वथा त्रसनुं आयुष्य त्यागीनें स्थावरकाय मांहे उपजे, अनें स्थावरजीव
सर्वथापि स्थावरनुं आयुष्कर्म त्यागीनें त्रसकायने विपे उपजे, ते त्रसकायनें विपे उप
ना त्रसकायनुं स्थानक ए अधात्य एटले घातवानुं कर्म लागे नहीं. जे कारण माटे ते
श्रावकें त्रसजीव उदेशीनें स्थूलप्राणातिपातनो विरमण कखोवे अनें स्थावरकायने वि
पे अविरतिवे ए कारण माटे व्रतजंग न कहेवाय परंतु जे, तमारे अनिप्राये जुदा जु
दा जीव उदेशीनें प्राणातिपातनी निवृत्ति कीथी, ते कीथे ठते अन्य पर्याये पढोता एवा
जीवनी विराधना करतां व्रतजंग थाय, तो कोइनें पण सम्यक् व्रतनुं पालवुं देखातुं न
थी. ए कारणे तमे अन्याख्यान जापा बोलोवो, तथा अहीं नूतशब्दनुं ग्रहण करोवो,
ते पण निःकेवल व्यामोहनें अर्थेजवे. जे कारण माटे नूतशब्द उपमाये प्रवर्त्तेवे, जेम
देवलोकनूत नगर, परं नतु देवलोकः तेम अहींयां तमे पण वक्तव्यताये त्रसनूत केतां
त्रस सरखा जीव जाणवा परंनतु त्रस, अथवा जे नूतशब्द तदर्थवाची वर्त्तेवे जेम शी
तनूत उदक केतां शीतलजलज जाणवुं. तेम त्रसनूत केतां त्रसज केवाय. अहींयां नू
तशब्द केतां पुनरोक्ति दोषवे. एम श्री गौतमस्वामिये नूतशब्दनुं निराकरण कखुं ॥७॥

॥ टीपिका—सवादं जगवान् गौतमस्तं उदकं पेढालपुत्रमेवमवादीत् । आयुष्मन्नुदक !
नो खलु अस्मन्मतेतदोचते यदिदं त्रसकायविरतौ नूतत्वविशेषणं तदस्मन्मन् न रोचतइत्य
र्थः । एवंसति ये श्रमणावा ब्राह्मणावा एवमाख्यांति ते यथार्थी जापां न जापंते किंतु?
अनुतापिनीजापां जापंते अन्यथा जापणेहिं परस्यानुतापोनवति तेऽन्याख्यांति श्रमणो
पासकान सन्नूतदोषप्रकटनेनान्याख्यानं ददते (जेहिंति) येष्वपि अन्येषु जीवेषु ये सं
यमयंति संयमं कुर्वति तथा ब्राह्मणामया न हंतव्याइत्युक्ते सयदा वर्णीतरे तिर्यक्तु वा
स्थितस्तद्धे ब्राह्मणवधआपद्यते नूतशब्दविशेषणानावात् । एवं सूकरादिर्न हंतव्यइ
त्यादिविशेषव्रतानि तेऽन्याख्यांति दूषयंति कस्माद्धेतोः ? यस्मात्सांसारिकाः प्राणास्त्रसाः

करोति तदिह नूतत्वविशेषणात्स्थावरपर्यायापन्नवधेपि न प्रतिज्ञाविलोपः । तथा त्रसन्नू
ताः सत्त्वान हंतव्यास्त्येवं प्रतिज्ञावतः स्थावरहिंसायामपि तत्प्रत्याख्यानान्तिचारः । त
देवं विद्यमाने सति जाषायाः प्रत्याख्यानवाचः पराक्रमे नूतविशेषणादोषपरिहारसामर्थ्यं
एवं पूर्वोक्तया नीत्या सति दोषपरिहरणोपाये ते केचन क्रोधा द्वा लोना द्वा परं श्रावकादि
कं निर्विशेषणमेव प्रत्याख्यापयन्ति तेषां प्रत्याख्यानं ददतां मृषावादो नवति गृह्यतां चा
वश्यंजावी व्रतविलोपइति । तदेवमयमपि नोऽस्मदीयोपदेशोऽन्युपगमोनूतत्वविशेषणविशि
ष्टः पक्षः किं नवतां नो नैव नैयायिकोऽन्यायोपपन्नो नवतीदमुक्तं नवति नूतत्वविशेषणेन
हि त्रसान् स्थावरोत्पन्नान् हिंसतोपि न प्रतिज्ञातिचारइत्यपि चैतदायुष्मन् गौतम ! । तु
न्यमपि रोचते ॥ ७ ॥

सवायं जगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी आउसंतो
उदगा नो खलु अम्हे एवं रोयइ जे ते समणावा माहणावा ए
वमाइस्कंति जाव परूवेंति एो खलु ते समणा वा णिग्गंथावा
जासं जासंति अणुतावियं खलु ते जासं जासंति अप्पाइस्कंति
खलु ते समणे समणोवासएवा जेहिंवि अन्नेहिं जीवेहिं पाणेहिं
नूएहिं सत्तेहिं संजमयंति ताणवि ते अप्पाइस्कंति कस्सणं तं
हेउं सांसारिया खलु पाणा तसावि पाणा आवरत्ताए पच्चायंति
आवरावि पाणा तसत्ताए पच्चायंति तसकायाउ विप्पमुच्चमाणा
आवरकायंसि उववज्जंति आवरकायाउ विप्पमुच्चमाणा तसकायं
सि उववज्जंति तेसिचणं तसकायंसि उववन्नाणं ठाणमेयं अघत्तं ॥ ८ ॥

अर्थ—ए प्रकारें कहे ठते, (सवायंजगवंगोयमेउदयंपेढालपुत्तंएवंवयासी के०) वादें स
हित जगवान् श्री गौतम, आ प्रकारें उदक पेढालपुत्र प्रत्ये बोल्या के, (आउसंतोउदगा
नोखलुअम्हेएवंरोयइ के०) अहो आयुष्यमन् उदक ! ए जे तें वचन कहांठे ते नि
श्चैथी अमनें रुचतां नथी, (जेतेसमणावामाहणावाएवमाइस्कंति के०) जे ते श्रमण, ब्रा
ह्मण, नूत शब्द घालीनें त्रसजीवनो पच्चस्काण करियें एम कहे, (जावपरूवेंति के०)
यावत् प्ररूपे, (एोखलुतेसमणावाणिग्गंथावा के०) निश्चै ते श्रमण निर्ग्रैथ न होय का
रण के, (जासंजासंति के०) ते एवी निरति जाषा बोलेठे (अणुतावियंखलुतेजासंजासं
ति के०) जे अन्यनुं अन्य प्ररूपतां एटले एकनुं बीजुं प्ररूपतां सांनजनारनें केवल अ

नापि प्राणातिपातनिवृत्तौ कृतायामपरपर्यायापन्नं प्राणिनं व्यापादयतोव्रतजंगोभवति त
तश्च न कस्यचिदपि सम्यग्व्रतपालनं स्यादित्येवमाख्यातमनूतदोषोद्भावनं न्वंतोददति।
यदपि नवद्भिर्वर्तमानकालं विशेषणत्वेन किलायं नूतशब्दउपादीयतेऽसावपि व्यामोहाय
केवलमुपतिष्ठते । तथाहि । नूतशब्दोयमुपमाने वर्तते । तद्यथा देवलोकनूतं नगरमिदं
न देवलोकएव तथापि त्रसनूतानां त्रससदृशानामेव प्राणातिपातनिवृत्तिः कृता स्यान्न
तु त्रसानामित्यथ तादर्थ्ये नूतशब्दोयं यथा शीतीनूतमुदकं शीतमित्यर्थः । एवं त्रसनू
तास्त्रसत्वं प्राप्तास्तथा च सति त्रसशब्देनैव गतार्थत्वात्पौनरुक्त्यं स्यादथैवमपि स्थिते नूत
शब्दोपादानं क्रियते तथा च सत्यतिप्रसंगः स्यात् । तथाहि । क्षीरनूतविकृतेः प्रत्याख्यानं
करोम्येवं घृतनूतं मे ददस्वैवं घटनूतः पटनूतइत्येवमादावप्यायोज्यमिति ॥ ७ ॥

सवायं उदए पेढालपुत्ते जगवं गोयमं एवं वयासी कयरे खलु ते
आउसंतो गोयमा तुप्पे वयह तसपाणा तसा आउ अन्नहा सवा
यं जगवं गोयमे उदयं पेढालपुत्तं एवं वयासी आउसंतो उदगा
जे तुप्पे वयह तसनूता पाणा तसा ते वयं वयामो तसा पाणा जे
वयं वयामो तसा पाणा ते तुप्पे वयह तसनूया पाणा एए संति
डवेछाणा तुद्धा एगछा किमाउसो इमे जे सुप्पणीयतराए नव
इ तसनूया पाणा तसा इमे जे डप्पणीयतराए नवइ तसा पाणा
तसा ततोएगमाउसो पडिकोसह एकं अज्जिणंदह अयंपि जेदो
से णो णेआउए नवइ ॥ ८ ॥

अर्थ-हवे वाद सहित उदकपेढाल पुत्र, जगवंत श्री गौतमस्वामि प्रत्ये बोव्यो के, अहो
आयुष्यमन् गौतम ! (तुप्पे के०) तमे (कयरे के०) प्राणीनें केवा (वयह के०) कहोढो ? ए
टले (तसपाणातसा के०) त्रसप्राणीज जे होय तेनेंज त्रस कहोढो. (आउ के०) अथ
वा (अन्नहा के०) कोइ बीजे प्रकारें कहोढो ? एम पुठ्या यका जगवंत श्री गौतमस्वामी
वादसहित उदयपेढाल पुत्र प्रत्ये बोव्या के, अहो आयुष्यमन् उदक ! जे तमें कहो
ढो के, त्रसनूत प्राणी त्रस एटले अतीत अनें अनागतनो निषेध करी, तमें वर्तमान
कालज लीधो, ए कारणमाटे जेनें तमें त्रसनूतप्राणी त्रस कहोढो, तेनें अमे त्रसप्राणी
त्रस कहियें ठैयें, (एएसंतिडवेछाणातुद्धा के०) ए बे स्थानक अमारी तमारी वक्तव्य
तायें परमार्थेंतो, (एगछा के०) एकार्थ एटले सरखांजळे, एमां अर्थ जेद कांही नथी
(किमाउसोइमेजेसुप्पणीयतराएनवइ के०) तो केवी रीतें अहो आयुष्यमन् ! ए तमारो

स्थावरत्वेन स्थावरास्त्रसत्त्वेन प्रत्यायांति त्रसकायात्तदायुष्केन मुच्यमानाः स्थावरकाये स्थावरकायाञ्च तद्योग्यकर्मणा मुच्यमानास्त्रसकाये उत्पद्यन्ते तेषां त्रसकाये समुत्पन्नानां स्थानमेतत्रसकायाख्यमघात्यं अधातार्हं नवति स्थूलप्राणिघातान्निवृत्तः श्राद्धः तन्निवृत्त्याच त्रसस्थानमघात्यं स्यात् तस्य तीव्राध्यवसायोत्पादकत्वाद्भोकगर्हितत्वाच्च स्थावरकायाञ्चानिवृत्तइति तत्स्थानमस्य घात्यमित्युदकआह ॥ ७ ॥

॥ टीका-एवमेतद्यथा मया व्याख्यातमनिहितोगौतमः स द्वाचं सवादं वा तमुदकं पेढाजपुत्रमेवं वक्ष्यमाणमवादीत् तद्यथा । नो खल्वायुष्मन्नुदकास्मन्यमेतदेवं तद्यथा त्वय्योच्यते तदोचतइति । इदमुक्तं नवति यदिदं त्रसकायविरतौ नूतत्वविशेषणं क्रियते तन्निर्णयकतयास्मन्यं न रोचतइति । तदेवं व्यवस्थिते नो उदक ! एते श्रमणाब्राह्मणावा एवं नूतशब्दविशेषणत्वेन प्रत्याख्यानमाचक्षते । तद्यथा । परैः पृष्ठास्तथैवं जाषन्ते प्रत्याख्यानं स्वतः कुर्वन्तः कारयन्तश्चैवमिति सविशेषणं प्रत्याख्यानं जाषन्ते तथैवमेव सविशेषणप्रत्याख्यानरूपणावसरे सामान्येन प्ररूपयन्तं एवंच प्ररूपतो न खलु ते श्रमणावा निर्ग्रन्थावा व्यर्थं जाषां जाषन्तेऽपित्वनुतापयतीत्यनुतापिका तां तथानूतां च खलु ते जाषां जाषन्ते अन्यथा जापणे ह्यपरेण जानता बोधितस्य सतोनुतापोनवतीत्यतोनुतापिकेत्युच्यतइति । पुनरपि तेषां सविशेषणप्रत्याख्यानवतामुद्वेगदोषोद्भिजावधिषयाह । (अघ्नाश्कन्तीत्यादि) ते हि सविशेषणप्रत्याख्यानवादिनोयथावस्थितं प्रत्याख्यानं ददतः साधून् गृह्णन्तश्च श्रमणोपासकानन्याख्यात्यनूतदोषोद्भावनतोऽन्याख्यानं ददति । किंचान्यत् । (जेहिंवीत्यादि) येष्वप्यन्येषु प्राणिनूतेषु जीवेषु सत्त्वेषु विषयनूतेषु विशिष्य ये संयमं कुर्वन्ति संयमयन्ति । तद्यथा ब्राह्मणो न मया हंतव्यइत्युक्ते सयदा वर्णांतरे तिर्यक्तुवा व्यवस्थितो नवति तद्धे ब्राह्मणवधआपद्यते नूतशब्दविशेषणात्तदेवं तान्यपि विशेषव्रतानि सूकरोमया न हंतव्यइत्येवमादीनि विशेषणवादिनोऽन्याख्यांति दूषयन्ति । किमित्यतआह । (कस्सणमित्यादि) कस्माद्धेतोस्तदसङ्गतं दूषणं नवतीति यस्मात्सांसारिकाः खलु प्राणाः परस्परजातिसंक्रमणजाजोयतस्तत्स्रसाः प्राणिनः स्थावरत्वेन प्रत्यायांति स्थावराश्च त्रसत्त्वेनेति । त्रसकायाच्च सर्वात्मना त्रसायुष्कं परित्यज्य स्थावरकाये तद्योग्यकर्मोपादानादुत्पद्यते तथा स्थावरकायाच्च तदायुष्कादिना कर्मणा विमुच्यमानास्त्रसकाये समुत्पद्यन्ते तेषांच त्रसकाये समुत्पन्नानां स्थानमेतत्रसकायाख्यमघात्यमघातार्हं नवति । तस्मात्तेन श्रावकेण त्रसानुद्दिश्य स्थूलप्राणातिपातविरमणं कृतं तस्य तीव्राध्यवसायोत्पादकत्वाद्भोकगर्हितत्वाच्चेति । तत्रासौ स्थूलप्राणातिपातान्निवृत्तस्तन्निवृत्त्याच त्रसस्थानमघात्यं वर्तते स्थावरकायाञ्चानिवृत्तइति तद्योग्यतया तत्स्थानं घात्यमिति । तदेवं सनवदनिप्रायेण विशिष्टसत्त्वोद्देशे